

B.

SI.

29 (c).

2°

P

Patres latini 744

Hilarius Pictaviensis

Sec IV. flor. circa 350

pag. 268.

HILARIII

PICTAVORVM

Episcopi, quotquot extant

O P E R A,

Nostro ferè seculo literatorum quorundam non mediocri labore conquisita, & à censuris nonnullorum malè affectorum, ad sensum veræ pietatis restituta: nunc tandem ex collatione veterum codicum emendata, varijs lectionibus illustrata, & quorundam tractatum accessione locupletata.

Horum Catalogum versa pagina indicabit.

Accessit geminus Index locupletissimus.

PARISIIS.

M. DCV.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Bartholomæus Rostgaard
scilicet

CATALOGVS EORVM QVÆ IN HOC VOLVGINE CONTINENTVR.

De vita } per { Ioan. Gillotium Commentatio,
sancti } D. Hieronymum, ex Catalogo scriptorum.
Hilarij } Fortunatum, lib.2. quibus epistola & hymnus ad Abram subiiciuntur.
Gregorium Turonensem, ex ipsius lib.2. in glor. confess. cap.2.
Petrum Damianum, de translatione sancti Hilarij Sermo.

D. Hilarij Pictauorum Episcopi De Trinitate lib.xij.	pag.1.
Eiusdem aduersus Constantium vita defunctum lib.j.	285.
Ad Eundem lib.j.	302.
Idem, ad eundem, lib.j.	306.
Auxentij epistola.	317.
Eiusdem aduersus eundem Auxentium Mediolanensem lib.j.	311.
Eiusdem Hilarij de synodis aduersus Arrianos lib.j.	318.
Commentarij in Euangelium Matth.	465.
Commentarij in plerosque psalmos.	608.
Hilarij, Arelatenfis Episcopi, epist. ad D. Aurelium Augustinum.	1197.
Altera eiusdem ad eundem.	1204.
Eiusdem carmen in Genesim, ad Leonem j.	1205.

Hac editione Parisiensi ann. 1605. accesserunt.

Fragmenta ex opere historico edita ex Bibliotheca P. Pithœij ann. 1598.	363.
In Psalmos decimum tertium, decimum quartum, centesimum quadragesimum, & centesimum quinquagesimum enarrationes.	638. 1192.
Varia lectiones, in quarum locum substituta sunt alia in textu ex codicibus manuscriptis collecta, ad libri calcem sunt addita.	1213.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

CLARISSIMO ERVDITISSI-
MOQVE VIRO D. PHILIPPO BELIN
PONTANO, ÆQUISSIMO TRECENSIVM

*suppræfecto, Domino suo singulari Ioannes
Gillotius Campanus. S. P. D.*

VM in meas manus nuper deuenisset D. Hilarius, Pictauorum episcopus, editus Basileæ, primùm cœpi, quod in aliis scriptoribus plerunq; facere soleo, præfationes operibus præfixas excutere: vt quid de hoc auctore eiusque scriptis censuissent, quidue præstissent illi qui se magnis sudoribus olim emendasse, & veram eius vitæ historiã non ita pridem collegisse profitebantur, agnoscerem. In his autem excutiendis occurrerunt permulta suspecta, & pietati catholicæ mirum in modum noxia, quæ prorsus à Christianis lectoribus abijcienda videbantur. Nam qui primã contexuit, & edidit ante annos quinquaginta, & si non tam apertè vanissimis contumeliosisq; digressionibus, quas gratiosis excusationibus inuoluit, suos errores detegat, tamen quasi fenestram, qua plures hæreses sunt deinceps introductæ patefecit, bacillumque, cui postea sunt innixi perditissimi nostrorũ temporũ hæretici, porrexit. In altera verò, quæ vulgata est anno superiore, ita se prodit is qui scripsit, vt statim, sicut ex vultu Æthiopæ, agnoscas hereticum esse: nec sit opus, quod tradit Irenæus, mare totum ebibere, vt falsum esse scias, sic nec totam præfationem percurrere, vt de hominis impietate iudices. Nam præter quod, dum se referre ex probatis auctoribus, adhibitis ipsorum verbis, verum Hilarianæ vitæ compendium mentitur, ijs perperam intellectis aut violenter detortis, multa sanctissimo viro imponit falsissima, & ab omni historiæ veritate alienissima. Digressus etiam à proposito manifestum odium exercet in summum Pontificem, quem non solum acerbissimis conuitiis afficit, contumeliisq; insectatur, sed etiam potestatem, quam is à Deo in terris accepit, aggreditur & euertere conatur. Nec iisce contentus, addit ille bonus vir Hilarium permisisse matrimonium Canonicis Pictauiensibus, & instituisse, scilicet, ne Sanctorum imaginibus in templo ipsi sacro Pictauis locus sit. In quorum altero vt commentum est falsissimum à quodam apostata, qui à cælibatu resiliens, quem in sacerdotio vouerat, ad coniugium pertransiit excogitatum: sic in altero apertissima est fraus & impostura, quæ nõ auditu, sed oculatissimis testibus refelli possit. Ecquænam ista audacia sanctissimis veterũ patrum operibus, præfationes tam profanas & impias præmittere? Quænam impudentia venerandam illorum gloriam scelestissimis calumniis infamare? Quænam

Epistola Ioan. Gillotij Campani:

fallacia, quod nunquam illi senserint imponere? Hac nimirum commistione suis nugis fidem conciliare, hac impietate vera falsis offundere, hoc imposturæ genere lectores incautos in suas hæreses allicere contendunt. Sed Romanæ inquisitionis ex decreto Tridentini concilij delecti patres, cum tanto huic malo quàm maximè cuperent occurrere, tales ineptias in damnatorum librorum indicem retulerunt, ipsosque auctores quantumvis Ecclesiasticos, quousque à suspectis erroribus repurgentur, prohibuerunt, & à Christianis ne legerentur, vetuerunt. Quod cum Bibliopolis, viris catholicis, & in cudendis veterum patrum laboribus addictissimis aperuissem, illi continuo rogant me, ut non tantum maledicas, futes & contumeliosas præfationes, quoniam ita patribus inquisitionis visum esset, rescinderem, verum etiam omnes ipsius Hilarij lucubrationes percurrerem: ut si quid aliud expungendum aut restituendum videretur, id, in studiosorum gratiam, & totius Ecclesiæ Christianæ commoditatem, præstarem. Quorum votis cum annuissem, me quoque non ingratam operam nauaturum, imò rem vtilissimam facturum existimaui, si, ne quid postea desideraretur, omnia scripturæ sacræ testimonia, quæ à D. Hilario citantur, lateri marginum apponerem. quæ quidem mihi magno labore cõquirenda fuerunt, quòd communi nondum recepta translatione, ipse sua priuata, quæ nostris, ut appellant vulgò, Concordantijs sæpius non respondet, vteretur. Deinde, ut qui sibi, quàm vlli notior esset, de se loqueretur, nonnullas ex eius scriptis sententias, quas iunctis aliorum testimoniis in quoddam velut commentariolum conijcerem, desumpsi, & in ordinem historiæ digessi. Non quòd ipse meæ infirmitatis nō ignarus, mihi tantum oneris arrogare voluerim, ut omnia, quæ ad tanti viri gloriam pertinent, in vnum colligere ac recitare præsumam, cum ne disertissimus quisquam oratione consequi & extollere pro dignitate possit: sed quia sacrarum literarum candidatis cõmodum fore putarem nugas, commenta, fraudes & imposturas ab hæreticis in odium Ecclesiæ malitiosè confictas, vtcunq; refellere, & interim aliquam Hilarianæ vitæ historiam non tam conscribere, quàm fideliter ex aliorum monumentis referre, adhibitis singulorum nominibus, gratæque significatione, si catholicè vixerint, memoratis. nam illorum, quorum præfationes & scripta damnarunt inquisitionis patres, facere mentionem nefas esse duxi. Neque omissi quorundam locorum, quos illi, cum perperam interpretentur, in nostrarum assertionum euersionem obijcere non verentur, suspicionem germana fidelique veterum interpretatione remouere: aut eorum, quos erroneos comminiscuntur, quòd ipso- rum perniciosæ doctrinæ aduersentur, sensum catholicum ostendere. quos verò pertrahunt violenter falsòq; adducunt in confirmationem sui dogmatis, quia non sit difficile coarguere, non indicauimus modò, ne propterea viam aperire, non occludere: & errorum vestigia, quibus quis insistat ostendere, non delere videremur.

Quod autem laboris & vigiliarum impensum est à me in hoc Hilario, libentius eo suscepi, & ad id me totum propensius addixi, Iudex æquissime, & Domine clarissime, quòd sub inscriptione tui nominis, hoc quicquid est, in lucem emittere cogitarem: partim ut meam in te tuosque beneuolentiam, cuius aliàs in re tibi charissima iam multo tempore periculum fecisti, declararem: partim ut aliquo saltem literarum testimonio, cum alia ratione non possem,

Epistola Ioan. Gillotij Campani.

possem, gratum animum, & benefactorum non immemorem significarem. Nam in tanta rerum occasione, quæ se mihi superioribus annis obtulit, cum non modò aliquid lucubrationum mearum, quantulacunque fuerunt, ei, cui meipsum, & quicquid studiis sum consecutus debeo, consecrarim, sed ne scripserim quidem literas, quibus saltem testarer gratæ voluntatis affectum non deesse: meritò quibusdam in ingratitudinis labem incurrisse viderer. Sed apud te, cui omnes vitæ meæ rationes iam ab ineunte ætate sunt cognitæ, cui etiam causæ cessationis & intermissionis literarum non ignotæ, facile me tota huius criminis suspicione exoluero. Neque enim, vt verè fatear, me tui tuorumque meritorum, quorum animo deuoto memoriam conseruo, capere potest obliuio, sed tanta illa esse recordor apud me, quanta commemorare, nedum persolvere, mihi difficillimum esset. Atque ne pluribus commemorem quantum mihi & monendo & consulendo præstiteris, hoc in summa fateor, me, nisi domesticis exemplis, quantum in me fuit, conformassem, tuisque fidelissimis & amantissimis consilijs paruissim, nullas vnquam accessiones neque literarum, quantacunque sunt, neque amicorum, neque rerum aliarum facere potuisse. hoc, inquam, profiteor, hoc, quicquid est, tibi acceptum fero, grataque memoria recolo & prædico, libenterque si minus facultate respondere possum, at certè meis scriptis, si tanti essent, posteritati testatum relinquerem, & immortalitati laudum tuarum satisfacerem. Quod si hæc benefactorum, quibus me cumulasti, grata commemoratio inscriptionis huius causam mihi non dedisset, tamen virtutes, quæ omnes in te sunt singulares, ad hoc meum studium tibi dedicandum inuitare debuerunt. Quis enim suas operas non ei dedicet, qui acumine doctrinæ, dicendi facundia, iuris peritia, omnium denique disciplinarum scientia ceteros antecellit? Nihil quippe tam magnum atque arduum in qualibet arte, quod non intelligas: nihil tam abstrusum & reconditum, quod non tibi promptum expositumque sit. Id non obscure testantur excogitatæ Commentationes in ius moribus nostris & consuetudinibus constitutum, declarant elaboratæ Quæstiones de rebus iudicatis, significant Orationes aliquot ad Galliarum reges, principes prouinciarum, magistratuum antistites, vrbisque procures habitæ. Quæ etsi nondum excusæ typis exierint in lucem, tamen iam multis notæ sunt, & à pluribus, qui illarum desiderio tenentur, efflagitatæ. Quàm porrò singularis in sententijs dicendis auctoritas, quàm constans in reddendo cuique iure integritas, quàm denique perspecta in rebus gerendis prudentia, norunt ciues, norunt municipes, norunt prouinciales & peregrini, qui quotidie tuam experiuntur in iudicando ratamque habent æquitatem, qui tuas virtutes mirantur, illarumque fructum capiunt vberimum. Ac sanè maximum se percepisse fatentur ex legationibus, quibus functus es apud Christianissimos reges. Primum, vt mandata quædam ciuitatis nostræ conficeres, apud Henricum ij. qui te meritissimum Consiliarium, & ad eum magistratum, in quo iam multos annos tam castè & integrè versaris, designauit & instituit: nec quidem pecunijs, quæ frequentissima etiam si sordidissima honorum assequendorum ratio, sed ob raras animi tui dotes, vltro iuri dicendo præfecit. Deinde, apud Franciscum etiam ij. pro conseruando iure & libertate conciuuium. Tum apud Carolum ix. cum comitiis cunctis & omnium voluntate renunciatus & electus Orator, Aureliam profectus

Epistola Ioan. Gillotij Campani.

Es, ubi tunc Galliarum cōuentus agebantur, vt propositis populi ordinūque totius Campaniæ querelis omnium statum tueri ac sustinere posses. Mitto alias difficiles & periculosas legationes & functiones pro bonis in grauissimis rebus contra improbos & susceptas & confectas: in quibus fideliter administrādis declarasti nihil apud te religionis Catholicæ, quam semper coluisti, defensione, nihil patriæ, quam ægram sæpe & labentem erexisti, salute, nihil ciuium, quorum negotia publica priuatis anteposuisti, amore prius esse vel antiquius. Mitto quoque cæteras virtutes tuas cōmmemorare, quarum ne minimam sanè partem laudando verbis efferre, sed ne animo quidem cōsequi possem. At verò tantum istud adiicio, Hilarium hunc nulli patrono tantis nominibus rectius conuenire posse, quàm tibi. Nam præter necessitudines officiorum, quibus tibi deuinctus omne meum studium; omnem operam, omnesque cogitationes debeo: præter eximias virtutes, quæ non solum tibi deditos alliciunt, sed etiam quoscunque in tui cultum & obseruantiam inducunt: accedit & in hunc antistitem propensio, quam satis insinuat grandiloquentia dicendique sublimitas, quā ita feliciter affectas in tuis scriptis & colloquiis, (quod ingenijs Gallorum quodammodo proprium esse videtur) vt si non didiceris, & ex Hilario, cui maximè fuit peculiaris, hauseris, ad eam certè natus & innutritus esse dici possis. Nec verò tantum Hilarium sermonis elegantia loquendiq; phrasi, sed multò magis integritate vitæ, veræ Religionis assertionem, & errorum propulsione refers. Quæ cum ita sint, amplectere quem exprimis & imitaris, ac fove tanquam ab exilio redeuntem, ubi non iam ærumnas, non pericula, non vitæ discrimina, sicut olim pro Ecclesiæ defensione aduersus Arrianos, pertulit: sed calumnijs, iniurijs atque imposturis tam malè affectus est, vt non Hilarium ex ipso vultu, id est operum frontispicio, sanctissimum pontificem Galum & acerrimum fidei protectorem, sed anabaptistam Germanum & pertinacissimum dixisses hæreticum; complectere, inquam, atque hilari fronte suscipe, quem aliquatenus vltum iniurijs ego deuinctissimus & omni officiorum genere tuo nomini addictissimus homo, quasi symbolum gratitudinis bonæque voluntatis testimonium religiosa mente offero, tuæq; tutelæ committo: vt si qui fortè calumniātes expostulent, quòd illas præfationes doctas quidem (atque vtinam tam pias) & longo iam vsu receptas & toleratas, fretus nimirum patrum decreto, è loco suo mouerim atque deiecerim: tu pro tua auctoritate & prudentia nostræ defensionis causam sustineas calumniāque retundas: quāque soles in sententijs singulorum dicendis equabilitatem iuris exercere, eandem in nostris præfidijs seruabis. Vale. Deus Opt. Max. te nobis & patriæ multos in annos seruet incolumem. Lutetiæ, Idibus Februar. anno 1572.

TYPOGRAPHVS PARISIENSIS

LECTORI, SALVTEM.

V T puriora tibi ac limpidiora Rhodani huius eloquentiæ Latinæ fluentia laberentur, mi Lector, primum quidem ab eo qui prælegere prælog, adornare libros excudendos solet, Hilarij opera curauimus cum optimis quibusque manuscriptis codicibus conferri, quos benigne nobis ac liberaliter ex locupletissimis suis bibliothecis viri clarissimi atque eruditissimi suppeditarunt, ad libros de Trinitate Nicolaus Faber, ad tractatus in psalmos Iacobus Bongarsius, ad Commentarios in Matthæum recensendos Paulus Petaneus Senator Parisiensis. Deinde verò cum ascriptis ad oram marginis varijs lectionibus suam nobis operam vir quidam doctissimus non denegasset, ut earum delectu habito quæ iam receptis præferendæ viderentur, reliquas expungeret, visum est etiam ab altero impetrandum, ut eas quæ in superioribus editionibus toleratæ fuerant, sub libri calcem colligeret, ne forte à te illæ quoque desiderarentur, siue quod earum verbis alibi citata testimonia quædam alibi possent occurrere, siue quod utrum his nouis posthabendæ fuerint, iudicio tuo velles expendi. Adieciimus præter ea fragmenta ex opere historico, quæ an. 1598. V. C. P. Pithæus publici iuris fecit, exscriptos ex iisdem manuscriptis libris tractatus in psalmos decimum tertium, decimum quartum, centesimum quadragesimum nonum, & centesimum quinquagesimum, quibus additamentis superiori proxima Parisiensi editione anni 1572. Hæc nostra locupletior tibi quoque commendatior esse debet. Vale & nostris laboribus faue. Lutetiæ Parisior. Calend. Martijs. CIO. IDCY.

ELOGIA B. HILARII.

Hieronymus Epist. 13. ad Paulinum.

Sanctus Hilarius Gallicano cothurno attollitur, & cum Græciæ floribus adornetur, longis interdum periodis inuoluitur, & à lectione simpliciorum fratrum procul est.

Idem in Præfat. in 2. lib. Comment. ad Galatas.

Itaque non mirum est stultos, & ad intelligentiam tardiores Galatas appellatos, cum & Hilarius Latinæ eloquentiæ Rhodanus, Gallus ipse & Pictauis genitus, in hymnorum carmine, Gallos indociles vocet.

Idem Epist. 7. ad Letam.

Athanasij Epistolas & Hilarij libros inoffenso decurrat pede, illorum tractatibus, illorum delectetur ingenijs, in quorum libris pietas fidei non vacillet: cæteros sic legat, ut magis iudicet, quam sequatur.

Augustinus lib. 1. Contra Iulianum Pelag. c. 3.

Audi adhuc quod te possit amplius commouere, atq; turbare, & utinam in melius commutare Ecclesiæ Catholicæ aduersus hæreticos acerrimum defensorem venerandum quis ignorat Hilarium Episcopum Gallum? Qui cum de Christi carne ageret, attende quid dixerit. Ergo cum missus est, &c.

Idem lib. 6. de Trinit. cap. 10.

Quidam cum vellet breuissimè singularum in Trinitate personarum insinuare propria, Æternitas, inquit, in patre, species in imagine, vsus in munere. Et quia non mediocris authoritatis in tractatione scripturarum, & assertionem fidei vir extitit, Hilarius enim hoc in libris suis posuit, horum verborum, id est patris, & imaginis, & muneris, & æternitatis & speciei & vsus, abditam scrutatus intelligentiam, &c.

Epitaphium B. Hilarij ex vet. cod.

*Hilarius cubat hac Pictauus Episcopus urna,
Defensor nostræ terrificus fidei.
Istius aspectum serpentes ferre nequibant,
Nescio quæ in vultu spicula sanctus habet.*

Epitaphium B. H. H. ex vet. cod.

Nihil est quod in rebus sanctis habet
 illius aspectum, respondens forte respondent
 Deorum regni terrarum facit
 Hinc est quod hoc Patrum Regni opus erat

DE SANCTO HILARIO

PICTAVORVM EPISCOPO, EX EIVS

SCRIPTIS ET ALIORVM VIRORVM

doctissimorum excerpta & in varias partes distributa

Commentatio, per eundem Ioannem Gillotium.

Divs Hilarius in libello quem aduersus Constantium vita iam functum edidit, ipsum arguens quòd nomine fidei Catholicæ, Arrianæ doctrinæ fauisset, multis verbis differit nihil vnquam fuisse, aut esse posse in Rep. Christiana perniciosius, nihil in Ecclesia pestilentius ijs qui se prodesse simulant, vt noceant: qui religionis speciem prætexunt, vt occasionem nacti Religionem funditus, si fieri queat, evertant. Nam si hostes absolutos se declararent, & aperto Marte persequerentur, tunc profectò non deessent, qui coram repugnarent, & eorum impetum fortiter propellerent. Sed quis contra persecutorem fallentem, contra hostem bládientem gladium stringere, & eum ferire audeat, quem non lapidem iacere, sed panem porrigere cernat. Enimverò inter cæteros hostes simulatos, & qui amicos palàm agunt, vt hostiliter inuadant, ij maius detrimentum adferunt, periculosiusque nocent, qui se diuina oracula, res in Ecclesia gestas, Sanctorumque patrum vitas bona fide interpretari ac recitare profitentur: vt ea ratione, qua se Ecclesiam iuuare mentiuntur, errores suos spargant & sub antidoti nomine venenum melle dilutum propinent. Id cum aliàs sæpe, tum verò maximè in præfationibus hîc quondam Hilarianis operibus præfixis deprehendimus. Nam, vt reliqua prætereamus, mera sunt nugamenta, fraudes & imposturæ, quas ibi viographi, de rebaptizandis hæreticis ex Hilarij sententia, de ipsius regeneratione, de Canonicorum coniugio, & de imaginibus, quibus non esse locum Pictauis referunt, hallucinantur. Quosdam præterea næuos ipsi falso

A impingunt, errorémque confingunt id quod ipsorum doctrinæ aut non fauet aut aduersatur. Obiter quoque desident in locis communibus de theologicis disputationibus, de potestate summi Pontificis, de hæreticis non compellendis ad finem, & huiusmodi, quibus hîc minimè sit necesse, nisi vt impietatem suam expleant, & odium plusquam Vatinianum, quo Romanam ecclesiam prosequuntur, exercent. Quæ omnia commenta falsasque opiniones refellere etsi operis immensi & hominis esset eloquentioris, præcipuis tamen indicatis & velut detectis potius quam confutatis, pro virili conabimur post eos qui vitam D. Hilarij iam olim retulerunt, fideliter colligere partim ex ipsius scriptis, partim ex veterum historiis, quæ illi compendij causa prætermiserunt: non tam vt commentationem de vita & moribus tantî Pontificis quasi anseres post olores recinamus, quam vt hæreticorum fabulis & erratis obstrepamus. Addemus interim aliquid de stylo & dicendi genere D. Hilario familiari. Librorum catalogum recensēbimus, & notatis aliquot locis suspectis, singulorum non nostram, sed doctorum qui prius explicarunt, interpretationem subijciemus. Sed antequam rem propositam aggrediamur, vt omnis postea nominum tollatur ambiguitas, quæ plerumque errorem inducit, Hilario fermè coęuos plures olim fuisse tam ex literis Sanctorum, quam rerum Ecclesiasticarum monumentis, paucis indicandum venit.

Primum igitur, fuit quidam Hilarius (quod ab hilaritate nomen est deductum, sicut & Hilarus) Romanę ecclesię diaconus, Hilarij nostri Pictauiensis ita contemporaneus & equalis, vt nonnulli similitudine nominum decepti, vel animi prætia

De S. Hilario

Voluntate permoti, vnum eundemque faciant & ita confundant, vt quæ fuerit illius diaconi cum Lucifero post D. Cyprianum sententia, de ijs rebaptizandis qui ab hæreticis essent baptizati, episcopo Pictauiensi affingant. Et vt errori suo fidem ex veteribus concilient, hanc D. Hieronymi ex dialogo aduersus Luciferianos, auctoritatem prætendunt & allegant. *Est præterea, inquit Hieronymus, aliud quod inferemus, aduersus quod ne mutire quidem audeat Hilarius, Deucalion orbis. Si enim hæretici baptismum non habent, & ideo rebaptizandi ab ecclesia sunt, quia in ecclesia non fuerunt, ipse quoque Hilarius non est Christianus. In ea quippe ecclesia baptizatus est, quæ semper ab hæreticis baptismum recepit. Antequam Ariminensis synodus fieret, antequam Lucifer exularet, Hilarius Romanæ ecclesiæ diaconus, ab hæreticis venientes, in eo quod prius acceperant baptismate, suscipiebat, &c.* Quæ non sine stomacho profert Hieronymus, non tamen aduersus Hilarium, Pictauiensium episcopum, ad quem nihil horum, quæ ingerit, referri posse ostendimus. In primis, eius nusquam aliàs sine præfatione laudis mentionem facere consuevit. Et in hoc maximè dialogo, paulò antè citatum episcopum, non diaconum, de exilio, vt de prælio reuertentem post synodum Ariminensem, ab ecclesia Gallicana complexum laudauit. Cuius autem hominis est, commendatum paucis interiectis vituperare, & cui laudis aliquid tribueris, plura de eiusdem gloria detrahere? Virum tantum fuisse fatetur in epist. ad Marcel- lam, vt non audeat ob vnius vculæ non satis intellectæ explicationem reprehendere. Quis autem non videt hîc acriter reprehensum? Nam quòd Deucalion orbis appelletur, non quidem pertinet ad commendationem, sicut hætenus plerisque visum est, sed ad contumeliam, dedecus, atque etiã hæreseos Anabaptistarum infamiam. ac si diceret totum mundum in baptismo hæreticorum, quem iterandum prædicabat, perituum esse, velut in dilu- uio, nisi per alterum baptismum, tanquam à Deucalione restitueretur. A qua quidem sententia tam procul fuit Pictauiensis episcopus, vt ipse contrà in eo libro quem Constantio tradidit, post eam synodum Ariminensem (quo tempore diaconus ille suum tuebatur errorem) innuat baptismum non esse repetendum, cum vbi noua fidei formula quæreretur, sic ait: *Non oportet post confessam & iuratam in baptismo fidem in nomine patris & filij & spiritus sancti, quicquid aliud vel*

ambigere vel innouare, &c. Regenerati per fidem, nunc ad fidem docemur, quasi regeneratio illa sine fine sit. & paulò post etiã de fide non mutanda: Quod, inquit, accipiteneo, nec demuto quod Dei est. atque iterum: Tutissimum nobis est primam & solam fidem confessam in baptismo retinere, nec demutare, &c. Quibus in locis si post illam synodum aliqua de causa repetendum baptismum iudicasset, non nihil sanè dogmatis, occasione tam commoda, interseruisset, aut aliquam saltem præscripsisset exceptionem. sed nihil omnino excludit. Has quoque rationes nostras sua auctoritate non parum iuuat Iacobus Pamelius, vir ille rerum antiquarum peritissimus, cum in vita S. Cypriani, quam ipse nuper cõtexuit, Ioannem Langum reprehendit, quòd, apud Nicephorum, opinionem de rebaptizandis hæreticis, qui ad ecclesiam redirent, tribuat Hilario Pictauiensi. Quid quod Hilarium nostrum Romæ baptizatum ex hoc eodem Hieronymi loco inferunt? Cuius rei tamen nec ipse meminit, cum libro I. de Trinit. scribit se in nouam natiuitatem per fidem esse vocatum, & ad caelestem regenerationem obtinendam potestati suæ permissum, quod alioqui non celauisset tam opportuno præsertim loco: nec alius quisquã, sed ne quidẽ si aliquãdo Romanam urbem viderit. nisi quod Sulpitius Seuerus tradit sanctum Martinum, eum comperisset S. Hilario regis indulgentia potestatem indultam fuisse redeundi ab exilio, Mediolano Romam concessisse vt ei occurreret, sed Hilarium iam præteriisse. Et hoc quidẽ contigit post dictam synodum Ariminensem, cum iam non esset diaconus, sed multò antè creatus episcopus. Non igitur de Hilario Pictauiensi episcopo hoc D. Hier. testimonium accipiendum: nec deinceps quasi honoris gratia Deucalion orbis nominandus, vt hætenus à plerisque citatum legimus: nec assertor erroris Anabaptistarum existimandus, cum ab eo fuerit auersissimus. Sed de illo diacono Romanæ ecclesiæ, qui tunc huiusmodi cum Lucifero tuebatur opinionem, intellegi debet, vt hoc altero eiusdem dialogi loco clarissimum fiet, quem tamen proferunt, vt probet scilicet Hieronymum Hilario insensum fuisse. Hæc sunt eius verba: *Hilarius, cum diaconus de ecclesia recesserit, solusque, vt putat, turba sit mundi, (Sic enim legendum est) neque eucharistiam conficere potest episcopos & presbyteros non habens, neque baptismum sine Eucharistia tradere. Et cum iam homo mortuus sit, cum homine pariter interijt & secta, quia post se nullum clericum diaconus potuit ordinare.*

Commentatio.

zare. Quæ quidem singula si diligenter excutiantur, in Hilarium Pictaviensem nullomodo cadent, quanquam nihil opus sit pluribus immorari, & tanquam in quolibet verbo diutius insistere, ut rationibus id probemus: sed hoc vnum ex omnibus inferre sufficiet: Si cum tantum diaconus esset, necdum posset presbyteros ordinare, diem obiit extremum, nunquam factus est episcopus, nec presbyteros ordinavit. At creatum episcopum, nec illi quidem audent inficiari. Nam Hilarius ipse alicubi se episcopum & per presbyteros suos (nempe quos episcopus ordinaverat) ecclesiae communionem distribuere fatetur. & sic conuincuntur omniaque labascunt illa testimonia contra Hilarium prolata, palamque est non eum fuisse diaconum Romanum, cuius errores coarguit D. Hieronymus. Quod si necesse videatur rem confessam historiarum etiam veritate confirmare, nullus est scriptorum ecclesiasticorum, qui non asserat Hilarium Pictaviensem, ante synodum Arriminensem, episcopum iam creatum, Arrianorum factione in concilio Byterrensi condemnatum, & ex Mediolanensi expulsus in exilium fuisse. Imò ipse Hieronymus, cuius auctoritatibus, quas non rectè interpretatur, niti cõtendunt, & Hilariũ diaconũ, & Hilariũ episcopum diuersos facit, & eodẽ anno, nempe 360. aut circiter, ab Arrianis, quod in Athanasij damnationẽ suscribere noluisset, exilio diuerso damnatos indicat in Chronico. Relinquitur ergo, ut Hieronymi verba, non de nostro Hilario, sed de diacono Romano, qui alius fuit, intelligantur. Qui quidem diaconus, non vero Pictaviensis episcopus, librum aduersus nos de hæreticis rebaptizandis edidit, in quo cum Lucifero sentiebat, qui pro fide Nicæna tam infensus fuit Arrianis, ut ab eis baptizatos, si rediret ad ecclesiam, non reciperet, nisi rursus iterato baptismo. Sed hunc eadem opera disertissimis verbis confutauit Hieronymus, dialogo contra Luciferianos.

Alius fuit Hilarius, Arelatensis episcopus, ut tradit Prosper Aquitanicus li. 2. de vita contemplat. c. 9. qui & Narbonensis à provincia, in qua sita est Arelate, dicebatur. Hic inter cetera, quæ scripsisse memoratur, vitam sancti Honorati, ut refert Gennadius, cõposuit: & ut scribit Sixtus Senensis, historiam Genesios, quàm à principio ad septimum caput heroico carmine breuissimè complexus est, misit ad Leonem

primum: quem nemo nescit ecclesiae Romanae praefuisse longo temporis interuallo post Hilarium Pictaviensem defunctum. Hic enim si D. Hieronymo credimus, in fata cõcessit anno Valentis & Valentiniani 4. id est, à Christo, 372. Leo verò designatus est pontifex ad annum Christi 440. Quod fortasse non attenderunt, qui carmen illud de Genesios historia, quod hic habetur in fine operum nostri Hilarij Pictaviensis, ipsi falso tribuerunt: quod nos tandem suo auctori, hoc est, Hilario Arelateni vindicauimus. Cuius etiam sunt illæ ibidem epistolæ ad Augustinum (nam eius doctrinæ fuit admirator & sectator in omnibus, ut narrat idem Prosper in quadam epistola) non autem Pictaviensis, qui ad hæc Augustini tempora nõ potuit peruenire. Prima, quæ est de reliquiis hæreseos Pelagianæ, iam circumfertur inter lucubrationes Augustianas To. vij. atq; hæc quidem Augustino præbuit occasionem edendorum librorum de prædestinatione sanctorum, ut ipse testatur lib. 1. Idemq; asserit Hieronymus li. 3. aduersus Pelagianos. Altera verò est lxxxviii. epist. Tom. 2. cui respondet Augustinus epist. lxxxix. Hanc tamen adscribunt nonnulli cuidã Hilario Syracusano, ad quem & ad Prosperum prædictos libros ab Augustino missos ferunt. quamquam apud auctores nihil proditum reperiamus, nisi quod eorum opinio, qui istud asserunt, nititur huic epistolæ, quæ Syracusarũ meminit, unde & scripta esse videtur. Porro Arelatenis iste dicitur interfuisse Chalcedonensi Concilio sub eodem Leone, anno Domini 453. vel 450. si sequamur Onuphriũ, qui in designatione rerũ, ab alijs plerumq; dissentit in Chronico suo, quod ex scriptoribus, monumentis & indicibus vetustissimis ad veram temporum rationem nuper redegit. Moritur autem Arelatenis iij. Non. maij, quo die festũ eius celebratur, ut notat Ado Treuerensis in martyrologio, sed non anno Christi 440. ut ait idem Sixtus, si constet præscripta tẽporum notatio.

Post eundem Leonem primum, anno Domini 461. factus fuit põtifex Romanus, quidã Hilarius Sardus (iuxta eundẽ Onuphriũ, Hilarius) quẽ aliquot epistolas scripsisse testatur Platina, quæ habentur inter eius decreta. Tom. 1. Conciliorũ. Hic obiit anno Christi. 467. v. Calend. August. & in numerum diuorum relatus est, cuius diem festum celebrat ecclesia iij. Septemb. ut habetur in martyrologiis. De Hilario Sedunensi episcopo, qui paulò antè, sub Arca-

De S. Hilario

dio & Honorio filijs Theodosij, martyrio vitam finiit, cuius festum celebratur xviij. Calend. Aprilis: Vel de Hilario, qui, cum esset Atrianus, exulante Cyrillo, Hierosolymorum praeuit ecclesiae, vt tradunt Socrates lib. i. cap. 35. & Nicephorus lib. 9. ca. 49. quia nihil scriptis mandarunt, vnde scrupulus oriri queat ad id quod institui-
mus, plura non dicimus, vt ad Hilarium Pictauensem transeamus, cuius vitae historiam non tam scribimus, quam aliorum elogia recensemus.

HIC IGITUR Hilarius, cuius aliud cognomen non proditur, Pictauis natus est, si D. Hieronymo fidem habeamus, qui in praefatione ad Paulam & Eustochium in librum 2. Comment. in epist. ad Galat. de gente & patria, cuius fuit oriundus, ita scribit: *Hilarius latinae eloquentiae Rhodanus, Gallus, & Pictauis genitus est.* Cui assentitur Fortunatus, episcopus ipse Pictauensis, his versibus:

Claruit
etiam hic
episcopus
circa an-
num 590.

*Pictauis residens, qua sanctus Hilarius olim
Natus in vrbe, fuit notus in orbe pater.*
Parentum nomina nusquam licuit inuenire, quanquam non ignobiles testentur auctores. De conuersione ad Christianismum, ipse, cum deprehendisset commentitias philosophorum de diis opiniones, se in sacram librorum Moysis & Prophetarum lectionem incidisse, & ex ea veri Dei cognitionem percepisse, meminit in hac verba, libro i. de Trinit. *Sed inquit, inter haec animus sollicitus, utili ac necessaria ad cognitionem Dei sui via nitens, cum neque incuriam Deo rerum à se conditarum dignam arbitraretur, neque naturae potenti atque incorruptae competere sexus deorum, & successiones satorum, atque ortorum intelligeret: porro autem diuinum & aeternum nihil nisi vnum esse & indifferens pro certo habebat: quia id quod sibi ad id quod est auctor esset, nihil necesse est extra esse, quod sui esset prestantius reliquisset. Atque ita omnipotentiam aeternitatemque non nisi penes vnum esse: quia neque in omnipotentia validius infirmiusque, neque in aeternitate posterius anteriusque congrueret. In deo autem nihil nisi aeternum potensque esse venerandum. Haec igitur multaque alia eiusmodi, mecum animo reputans, incidi in eos libros, quos à Moysè atque à prophetis scriptos esse Hebraeorum religio tradebat: in quibus ipso creatore Deo testante de se, haec ita continebantur: Ego sum qui sum. & rursum: Haec dices filijs Israel, Misit me ad vos is qui est. Admiratus sum planè tam absolutam de Deo significationem, quae naturae diuinæ incomprehensibilem cognitionem*

aptissimo ad intelligentiam humanam sermone loqueretur. Hec ille. Quibus profectò constat Hilarium nostrum non tam conuersum, quam quibusdam velut gradibus ex vera contemplatione, ad salutarem sanctissimae Trinitatis cognitionem peruenisse, & creatorè Deum suum, ex Deo didicisse. At paulò infra se Christo nomen dedisse, & lauacro regenerationis ablutum esse, idem significare videtur ita scribens: *Hanc itaque diuini sacramenti doctrinam mens leta suscepit, in Deum proficiens per carnem, & in noua natiuitatem per fidem vocata, & ad caelestem regenerationem obtinendam potestati suae permissa, curam in se parentis sui creatorisq; cognoscens, non in nihilum redigendam se per eum existimans, per quem in hoc ipsum quod est, ex nihilo substitisset.* Quo autem loco vel tempore sacramentum id suscepit, non indicat, sed D. Hieronymi sententiam, cui nititur eorum opinio, qui D. Hilarium Pictauensem in similes, & inter Anabaptistas annumerantes, venerandam ipsius memoriam turpiter infamant, vt hunc Spiritus sancti renouationem Romae suscepisse allucinentur, iam eodem auctore monstrauius, perperam ab illis de hoc Hilario citari, quod pro duobus Hilarijs vnum tantum reputarint. De institutione literarum, & vbi nā bonis artibus sit imbutus, quibusq; praceptoribus profecerit, nec vsquam ipse, ni fallor, meminit, nec ab aliis traditum reperiō. Nisi quod D. Hieronymus in epistola ad Marcellam, videtur annuere, Heliodorum presbyterum in litteris Graecis eius fuisse praceptorē, Quo inquit ille, tam familiariter uteretur, vt ab eo, quae intelligere non posset, quomodo ab Origine essent dicta, quaereret. Sed utcumq; sit, Rhodanus eloquentiae vbicumq; Romanum nomen est, & Graeciae floribus ornatus, à D. Hieronymo praedicatur. Vxoratum fuisse Hilarium, & vnus filij patrē, non minus inficias, etiā si nullus scriptorum veterum, praeter Fortunatum, qui eius vitam descripsit, prodat historia: cuius sententiam postea secutus est Mantuanus, vt apparet his versibus:

*Non nocuit tibi progenies, non obstitit vxor
Legitimo coniuncta toro, non horruit illa
Tepestas Deus thalamos.* Quibus sanè significare videtur, D. Hilarium vxorē habuisse etiam dum episcopatus officio fungeretur, quod, si ita sit, ab hoc quidem munere non alienum tunc putabatur, imò saepius eligebantur in episcopatum coniugati, quam virgines: quia isti non tam idonei curae pastoralis, quam illi indicarentur, vt scribit Hieronymus libro i. aduersus Iovinianum.
Nec

Commentatio.

Nec quidquam adhuc fuerat sancitum de cælibatu sacerdotum: nisi quod narrat So-
crates lib. 1. cap. 8. & Sozomenus lib. 1. cap. 22. hanc controuersiam in Nicæno concilio agitatam non tamen fuisse definitam, sed tantum, ut qui cælibes, vel vnus vxoris viri fierent sacerdotes, vxores in posterum minimè ducerent: qui post nuptias ad functionem ecclesiasticam vocarentur, hi etiam ab vxoribus minimè separarentur. Postea tamen omnino statutum est, ut nisi cælibes, aut saltem post vnā vxorem viri ecclesiasticos ordines obirent. Atque hoc sanè honestati consentaneum est. Si enim sacerdotibus ethnicis pudicitia præ cæteris virtutibus ita fuit commendata, ut, etiā vxorati quemadmodum testatur de Ægyptiis August. Ser. 37. ad fratres in eremo, nunquam nisi semel in anno matrimoniū colerent, quo etiam die ab omni sacrificio abstinebant: quid facere par est Christianos sacerdotes, à quibus sacrificio pro populo quotidie sunt offerenda? Nec enim sanctè possent offerre, si operi seruirent coniugali. Quare qui eligebantur olim ad sacerdotium mariti, vxoribus post ordines, ad carnis libidinem non utebantur: tantumque abest ut ex instituto D. Hilarij liceat canonicis Pictauiesibus coniugium contrahere post ordines sacros, quemadmodum illi comminiscuntur, ut nunquam id licuerit, nec quidem in principio nascētis ecclesiæ: imò, ut ait D. Hieronymus, *semper aut episcopi virgines erant, aut post nuptias continentes, aut vidui qui vnā tantum habuissent vxorem, at certè post sacerdotium in æternū pudici.* Ipse quoque D. Hilarius, ut habetur in eius vita, quæ per singulos annos, ex decreto concilij Tridentini, in die ipsi festo recitatur, primum in matrimonio quasi monachi vitam egit, & nisi mortua vxore, Pictauorum episcopus creatus est. Quoto verò anno imperij Constantij ad episcopatum sit euectus, non est facilè cōiectura colligere, cum apud scriptores nihil de hac re memoriæ traditum reperiatur. nisi quod ipsemet multis in locis indicat se factum fuisse episcopum, antequam pelleretur in exilium. maximè verò in libello, quem Constantio tradidit, de se sic scribit: *Episcopus ego sum in omniū Gallicarum ecclesiarum atq; episcoporum communionē, licet in exilio, permanens, & ecclesiæ adhuc per presbyteros meos communionem distribuens.* quo quidem loco cōstat etiam obiter hunc Hilariū nostrum & episcopum post Ariminensem synodum, quando librum eiusmodi Seleucia

reuersus Constantio porrexit, ab ecclesiā non recessisse, nec solū clericos sed & presbyteros ordinasse, per quos ecclesiæ communicaret. Quod longè secus esset, si testimonium D. Hieronymi iam à principio citatum, ad hunc Hilariū referri posset. Nā post eandē synodum diaconus tantum recitasset, nec per clericos communicasset, quos cum nō potuisset diaconus ordinare, non habuisset. Id igitur episcopi munus ita gessit, ut à fidelibus summam laudem & gloriam cōsecutus sit. semper enim se tantum murum firmissimum Arrianis opposuit, qui Occidentalem ecclesiā, quæ ritē patrum decretis regebatur, in suam sententiam captiosis verborum argutiis, ut scribit Sozomenus li. 3. cap. 12. pellicere conabantur. Sed inter cæteros Auxentius, Mediolanensis episcopus, Valens & Ursatius ex Pannonia oriundi, impenitus laborabant, ut huiusmodi Arrianorum opinionē, in eam ecclesiæ partem traducerent. Quorum conatus cum ex sententia minimè successissent, quod idē Hilarius & aliquot Occidentales, quidam etiam Orientales episcopi studiosè præcauerent, imperatori Constantio, qui & ipse fauebat Arrianis, persuaserunt, ut Concilium mandaret cōuocari, atque omnes cogeret damnationi, quæ aduersus episcopos esset pronunciata, assentiri, & Athanasio eiecto, aliam fidei doctrinam componere iuberet. Byterras igitur ex Imperatoris mandato conueniunt episcopi. Petebant autem, ut priusquā in Athanasium subscribere cogerentur, de fide disceptarent. Sed Valens sociique eius potius Athanasij damnationē extorquere cupiebant, de fide certare non ausi. Itaque propter dissidium partium dissoluta est hæc ibi Synodus, & Mediolanum, vbi aderat Imperator, congregata. Quò itidem perrexit Hilarius, & qui cum illo sentiebāt episcopi. Sed cum etiam dolum deprehendissent: & Athanasium non ob aliam causam damnari, quā ut fides destrueretur, ipsius damnationi subscribere nolentes, expulsi sunt in exilium. Id ita esse testantur Sulpitius Seuerus lib. 2. Rufinus lib. 1. cap. 20. Theodoretus lib. 2. cap. 15. & Sozomenus lib. 4. cap. 8. Nicephorus quoque lib. 9. cap. 33. tradit Hilarium à synodo Mediolanensi in exilium esse proiectum. At Hieronymus in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum, scribit Hilarium fuisse relegatum à synodo Bytterrēsi. Ipse quoque Hilarius contra Constantiū vita iam functum, id quodāmodo videtur

insinuare, cum inquit: *Quibus* (intelligit Paulinum, Eusebium, Dionysium, Rhodianum, & Luciferum, exilij comites, ut tradunt Rufinus li. 1. c. 20. & Sozomenus li. 4. c. 8.) *postea per factionem eorum pseudoapostolorum* (Saturnini quippe, Vrsatii & Valeris) *ad Byterrensem synodum compulsis, cognitionem huius harescos obtuli. Sed hi timētes publicae conscientiae, audire ingesta à me noluerunt, putantes se innocentiam suam Christo posse mentiri, si volentes nescirent, quod gesturi postmodum essent scientes. Atq; exinde toto ex eo tempore in exilio detentus sum.* Haecenus ille. Veruntamen conijcere licet, ut utrosque conciliemus, non Byterris, ubi fuit condemnatus rectè profectum esse in exilium, sed inde cum comitibus suis, Mediolanum, quo synodus quam malignantium synagogam appellat in lib. ad Constantium conueniebat, etiā adiisse, & libellū Imperatori, quo sua fides & aduersariorum doli continebantur, obtulisse: sed, ut ipse contra Auxentium loquitur, *cum mysterium impietatis diu occultatum iam non taceretur, diceremque, inquit, fingi omnia, fidem negari, Deūque atque homines illudi, iubeor de Mediolano proficisci, cum consistendi mihi in ea inuito rege esset nulla libertas: quia* (ut in eadem epist. paulò antè refert) *damnatum quondam me* (nempe Byterris) *à Saturnino, audiri ut episcopum non oporteret.* Damnationis autem tempus D. Hieronymus in Chronico notat sub annum Christi 360. Constantij verò 20. cum quarta post subsequēte anno synodi apud Ariminum & Seleuciam celebratae sint. A quo tamen dissentit Onuphrius, qui synodum Mediolanensem ad annum 354. designat, Ariminensem autem & Seleucianam ad annum 359. De exilij causa sic Hilarius ipse refert in libello quem exhibuit Constantio: *Exulo, inquit, non crimine sed factione, & falsis synodi nuntijs apud te Imperatorem pium, non ob aliquam criminum meorum conscientia, per impios homines delatus.* Et in li. de Synodis, se expulsam narrat à Saturnino, Imperatore circumuēto, ad quem videtur scripsisse duos illos libros de suo iniquo exilio, quòd fidem Nicēnam defenderet, ob quam rescissam Imperatorem ipsum taxat, confidenterque redarguit. Quò verò pulsus sit, non satis conuenit inter ipsos auctores. Nonnulli quippe delatum in Phrygiam ferunt: Theodoretus li. 3. c. 4. Relegatum scribit in Thebaida Aegypto finitimā. Ipse verò in li. de Synodis videtur innuere se exulasse in Orientis partibus. Sed ubicunq; locorum fuerit, toto triennio exula-

uit, ut ipsemet alicubi narrat. Quo tempore non is tamen suo defuit officio, sed conuocatis episcopis Aegypti, ut tradit Sulpitius rationem inuestigabat Ecclesiae componendae & ad vnitatem reuocandae. aut ad suos in Gallias epistolas mittebat, ut eos inde, quam semel iurauerant confirmaret. aut etiam libros cōponebat: nam D. Hiero. in Chronico asserit Hilarium in exilio scripsisse libros de nostra religione: (sic enim appellare certum est, duodecim libros de Trinitate) atque id ipsum testatur Hilarius li. 10. cum ait: *Loquimur exules per hos libros.* Librum etiam de Synodis in exilio compositum esse apparet ex ipso fine, ubi sic habetur: *Memento exilij mei in orationibus sanctis, à quo me post expositionem huius fidei, nescio an tam incundum ad vos in domum Christi reuerti, quam securum est mori.* aut certè paulò antè synodum Ariminensem, sic enim scribit ibidem: *Cum comperissem synodos in Ancyra atque Arimino congregandas, exponenda vobis existimaui &c.* Postquam verò tres annos integros aut circiter exulasset, reuocatus est anno Christi 164. vel, ex Onuphrij notatione. 359. & quarto exilij, non tam speciali, quam generali iussione Imperatoris. Ipse namque vicario & praesidi in synodo Seleuciana dederat in mandatis, ut omnes illuc episcopi euocarentur. Quod pluribus sic refert Sulpitius lib. 2. Historiae sacrae: *Interim in Oriente, exemplo Occidentalium* (qui prius eodem anno Ariminum conuenerant) *Imperator iubet cunctos ferè episcopos apud Seleuciam Isauriae oppidum congregari* (sic enim quod volebant contra fidem Nicēnam, se consequi posse confidebat ex altera synodo). *Qua tempestate Hilarius quartum iam exilij annum in Phrygia agens, inter reliquos episcopos, per vicarium ac praesidem, data euectionis copia, adesse compellitur, cum tamen nihil de eo specialiter mandasset Imperator iudices, tantum generalem iussione secuti, qua omnes episcopos ad Concilium cogere iubebatur, hunc quoque inter reliquos volentes miscere, ut ego conicio, Dei nutu, ita gestum, ut vir diuinarum rerum instructissimus, cum de fide disceptandum erat, interesset.* Is ubi Seleuciam venit, magno cum fauore exceptus, omnium in se animos & studia conuertat, ac primum quæsitum ab eo, quæ esset Gallorum fides: quia tum Arrianis praua de nobis vulgantibus, suspecti ab Orientalibus habebamur, trionymam solitarii Dei vniōnem secundum Sabellium credidisse. Sed exposita fide sua, iuxta ea quæ Nicæae erant à patribus cōscripta. Occidentalibus perhibuit testimonium.

Commentatio.

*Ita absolutus omnium animis, intra conscientiam communionis, nec non etiam in societatem receptus, Concilioque ascitus est. Agi deinde ceptum est, repertiq; prauæ heresis auctores, atque ab Ecclesie corpore auulsi. Confecta synodo, decreta ad Imperatorem legatio est, quæ gesta indicaret. Dammati quoque ad Imperatorem profecti, satis freti sociorum viribus & principis societate. Præterea, ne singula commemorem, narrat idem Sulpitius, Imperatorem legatis Catholicis, qui à synodo Ariminensi primi fuerant missi, ut quæ esset partium fides cognosceret, circumuentis & per vim coactis, quod essent adolescentes parum docti minimèque experti, legatorum Arrianorum, qui senes & vafri ab eadem Synodo præcurrerant, communionem probasse, illòsq; inuenes subscribere cōpulisse. deinde Præfecto Ariminum mandasse, ut conscriptæ fidei cogeret omnes consentire, & subscriptionibus eandem profiteri, sicque multos ingenij imbecillitate, aut timore, aut simulatè cōsensum aduersariis præbuisse. sed tamen re nondum cōfecta, synodum, quæ bono cœpta fuerat initio, exitum fœdum habuisse, religiosèq; solutam esse ab omnibus, ut ait Hilarius epist. contra Auxent. Legatos autem illos, qui à synodo Seleuciensi paulò post venerant, etiam compulisse, exemplo Occidentalium prauā illam fidem recipere. Tandem rediens ad Hilarium (qui huic synodo Seleuciensi interfuerat, ut ipse meniinit aduersus Constantium sic inquit: *In Christo non mentior, quia discipulus veritatis assisto Orientalium in Seleucia synodo, ubi reperi tantū blasphemorum, quantum Constanti placebat.*) Aderat, inquit Sulpitius, ibi tum Hilarius à Seleucia legatos secutus, nullis certis de se mandatis, opperiens Imperatoris volūtatē, si forsitan redire ad exilium iuberetur. Is ubi extremū fidei periculum animaduertit Occidentalibus (qui Ariminum conuenerant) deceptis, Orientalibus (in Seleucia congregatis) per scelus vinci, tribus libellis publicè datis, audientiam regis poposcit, ut de fide coram aduersariis disceptaret. Id verò Arriani maximopere abnuere. Postremò quasi discordiæ seminarium & perturbator Orientis, redire ad Gallias iubetur, absque exilij indulgentia. Hactenus Sulpitius. Reditū autem hunc in Galliam D. Hieronymus in Chronico, ut & Socrates lib. 3. cap. 8. notant sub Iuliano, quē & ipse Hilarius in libro quem Constantio tradidit, testem exilij appellat. Non leuem, inquit, habeo querelæ meæ testem, dominum meum religiosum Cæsarem tuum Iulianum, qui plus ipse exilio meo à malis contume-*

*lie, quàm ego iniuriæ pertulit. Notat, inquam, ad annum Christi 365. sed iuxta supputationem Onuphrij. 362. & exilij 5. ut ipso subindicat in libello aduersus Constantiū, quanquam Gregorius Turonensis lib. de glor. Confess. cap. 2. scribat Hilariū quarto exilij anno ad urbem propriam esse regressum. Idq; post Ariminensem & Seleucinam synodos, ut idem Hieronymus significat in dialogo aduersus Luciferianos, cum inquit: *Tunc*, nimirum post illas synodos, omnes Episcopi qui de propriis sedibus fuerant exterminati, per indulgentiam noui principis, id est, Iuliani, ad ecclesias redeunt: tunc Hilarium de prælio reuertentem Galliarum ecclesia complexa est. Cæterum Rufinus lib. 1. c. 30. & 31. narrat Eusebium Vercellensem, & Hilarium Pictauiensem, priusquam ad suos appulissent, Italiam visitasse, & singulas quasque Ecclesias abiurata infidelitate, ad sanitatem rectè fidei reuocasse: & velut magnifica quædam mundi lumina Illyricum, Italiam Galliāsque suo splendore sic radiasse, ut omnes etiā de abditis angulis, hæreticorum tenebræ fugarentur. At verò Socrates lib. 3. cap. 8. scribit Hilarium, ante Eusebij aduentum, Episcopos tum in Italia, tum in Gallia Catholicæ fidei dogmatis diligenter erudiuisse. Etenim, inquit, prius ab exilio reuersus, ante illum ad ea aduentauit loca. Cui assentitur Sozomenus lib. 5. cap. 12. Quos postea secutus est Nicephorus lib. 10. cap. 17. vtrumq; tamen & fidem strenuè propugnasse, & quæ vel essent fugienda vel expetenda, docuisse narrant. sed Hilarium, tanquam disertum, Eusebio cæterisque in huiusmodi visitatione Ecclesiarum & fide patrum reformanda, præferunt, maximè verò Rufinus, qui lib. 2. c. 31. ait: *Nisi quod Hilarius rem diligentius & aptius procurabat.* Ad Gallias ergo reuersus in eam curam & studium totus incubuit, ut ab Arrianis miserè deceptos, in viam reduceret, infirmos in fide stabiliret, & quid de Deo sentiendum doceret. Quod idem Sulpitius lib. 2. pluribus explicat ita scribens: *Verum ubi Hilarius permensus est orbem penè terrarum, malo perfidiæ infectum, dubius animi & magna curarum mole æstuans, cum plerisque videretur non ineundam cum his cōmunionem, qui synodum Ariminensem recepissent, optimum factu arbitratus, reuocare cunctos ad emendationem & pœnitentiam frequentibus intra Gallias conciliis, atque omnibus ferè epistolis de errore profitentibus, apud Ariminum gesta condemnant, & in statum pristinum Ecclesiarum fidem reformant. Resistebat sanis consiliis Satur-**

De S. Hilario

Minus Arelatensium episcopus, vir sanè pessimus, & ingenio malo prauoque: verum etiam præter A heresis infamiam, multis atque infandis criminibus conuictus, Ecclesia eiectus est. Ita partium vires amisso duce fractæ. Atque hæc quidem, vt Sulpitius tradit, Hilarius Ecclesiæ Gallicanæ, quam piaculo hæresis liberauit, præstabat. Cui tandem munere diuino concessum est, obire diem suum in patria, anno sexto postquam ab exilio redierat, vt refert idem Sulpitius: idque indicat D. Hierony. in Chronico, Christi videlicet 372. secundum Onuphrij notationem. 368. Valentiniani & Valentis Impp. quinto, Idibus Ianuarij, quo die festum eius celebratur, vt habetur apud Bedam, Tomo I.

Idibus Hilario Pictauæ militat urbis

Plebs deuota, suo pastor quam fulsit honore.

Id enim præcipuè facere par est Pictauorum incolas. Nec sunt audiendi, nedum certè credendi, qui vt Ecclesiis Christianorū, imò & religioni diuisque detrahant, non verentur commentum fingere, scriptisque mandare, in templo, quod Pictauis Hilario sacrū est, imaginibus Sanctorum, ex ipsius instituto, locum non esse. Nam & sunt quàm multæ & pulcherrimæ positæ, quibus & honos debitus impenditur, cultusque ex Ecclesiæ statuto & perpetua traditionis consuetudine exhibetur. Translationis verò festum, cuius meminit Petrus Damianus in Sermone quem infrà locauimus, agitur 26. Iunij. Quot autem vixerit annos Hilarius, incertū est. Sed aliquando mortē appetiit, vt lib. de Synodis, cum ait: *Nescio an tā incundū ad vos ab exilio in domū Christi reuerti, quā securū est mori.* Atq; martyriū desiderasse in libello aduersus Cōstantium, sic inquiēs: *Atq; utinā illud potius, omnipotēs & vniuersorū creator, sed vnius domini nostri Iesu Christi pater, etati meæ, & tēpori præstitisses, vt hoc confessionis meæ in te atque vni-genitum tuum, ministerium Neronianis Decianisque temporibus explestem, &c.* Hic igitur episcopus multis donorum virtutibus enituit. Nam fuit moribus lenis, & placidus, fide & religione constans, in docendo & persuadendo commodissimus, in scribendo eruditus, in dignoscendis hæreticorum imposturis & versutiis acutus. Quas ingenij dotes illi tribuunt Rufinus lib. I. cap. 31. Socrates lib. 3. cap. 13. virum enim appellat vita & doctrina diuinū. Nicephorus lib. 9: cap. 16. *Eodem, inquit, tempore & loco Hilarius vixit, vir diuinus, qui cum Martinus fugeret, eandem sustinuit fortunam, quippe qui eodem cum illo ardore in fidem ferretur.* Hæc ille.

Tam verò procul fuit D. Hieronymus, vt, quod à nonnullis proditum est, charta dentata tractauerit Hilarium, odioque perstrinxerit, vt nusquā citet, citat autem sæpissime, sine præfatione honoris. Nam, vt iam monuimus, in epist. ad Marcellam, ait: *Tantum virum, temporibus suis disertissimum reprehendere non audeo, qui & confessionis suæ merito & vitæ industria, & eloquentiæ claritate ubique Romanum nomen est, prædicatur, sic & ubique ferè laudatum citat.* Augustinus quoque frequenter Hilarij quasi veteris scriptoris cum veneratione recordatur. Modò namque beatum, modò sanctum, modò venerabilem Catholicum disputatorem appellat. Lib. 6. de Trinit. sic commendatum testem nominat: *Non mediocris, inquit, auctoritatis in tractatione scripturarū & assertionem fidei vir extitit Hilarius.* & lib. I. contra Iulianum Pelagium: *Ecclesiæ Catholice aduersus hæreticos acerrimum defensorem, venerandum quis ignorat Hilarium episcopum Gallum?* idem paulò post: *Hūc virum tanta in episcopis Catholicis laude præclarum, tanta notitia famæque conspicuum, de peccato originali aude (Iulianum alloquitur) si quid tibi frontis est criminari,* præterea, lib. 2. *Catholicus loquitur, insignis ecclesiarum doctor loquitur, Hilarius loquitur.* Quid commendatius, quid honorificetius dici potest? Verū enimverò, nō integritas viri, nec sanctitas vitæ prædicatur tantum, sed etiā eloquentia & grauitas in tractandis scripturis summis in cœlum laudibus extollitur ab antiquis scriptoribus. D. Hieronymus huiusce rei fidelissimus æstimator de eius dictione tale profert iudicium in epistola ad Paulinum de institutione monachi: *Sanctus Hilarius Gallicano cothurno attollitur, & cum Græciæ floribus adornetur, longis interdum periodis inuoluitur, & à lectione simpliciorum fratrum procul est.* & in præfatione super epist. ad Galat. Latinæ eloquentiæ Rhodanus ab eodem appellatur. Sozomenus lib. 2. c. 14. ita commendat: *Hilarius propter singularem patrij sermonis & eloquentiæ præstantiā, magna in laude fuit.* idem lib. 5. cap. 12. *Vir erat Hilarius Latina lingua disertus.* Nicephorus lib. 10. c. 17. addit, & Græca. Quod attinet ad sermonem Latinum, peculiari quodam genere loquendi videtur vsus, cuiusmodi ferè semper habuerunt Galli. Licet enim videre, quàm, præter hunc, fuerit eodem seculo elaboratus Sulpitius, cuius sæpius hîc mentionem fecimus: quàm grandis & operosus nuper Budeus, quàm sublimes & affectati aliquot etiam huius æui scriptores Galli,

Commentatio.

Galli, quos ægrè intelligas, nisi frequenter legeris, & assuetudine legendi tibi familiares efficias. Interim tamen notatur in Hilario voces nonnullæ, quibus præter loquendi consuetudinem videtur usus, ut disproficit, pro degenerat, siue in peius proficit: Rheumam dixit pro rheumate, pascham & mamnam: rursus diapalma diapalmæ, & diapalma diapalmatis. Zabulus pro diabolo non apud ipsum modò reperitur. Notantur etiam aliquot solœcissimi: sed cum soleant nonnunquam & eruditissimis obrepere, non mihi videtur hinc repetendi. Porro quod attinet ad literas Græcas, eas tenuiter attigit, sicut scribit D. Hieronymus in epistola ad Marcellam, cuius verba hinc quoque subiiciam: *Græcarum*, inquit, *literarum quandam aurulam ceperat, sed Heliodori presbyteri, quo ille familiariter usus est, ex quo ea quæ intelligere non poterat, quomodo essent ab Origine dicta querebat. Qui quoniam in hoc psalmo 126. commentarium Origenis inuenire non potuit, opinionem magis insinuare suam, quàm inscitiam voluit confiteri: quam ille sumptam claro sermone discernit, & alienum errorem disertius secutus est.* Quibus quidem verbis ut odiosè tractat Heliodorum, ita quoque patrocians Hilario, videretur quodammodo perstringere, nisi vel ipso Hieronymo teste probarem, tantum virum usque adeo non fuisse rudem in interpretandis scripturis, ut ex alieno iudicio pependerit: & linguæ Græcæ tam ignarum, ut non potuerit ipse deprehendere sensum ex Origine, cum multa aliàs ex eodem Origene à Græco in Latinum ita traduxerit, (ea sunt Hieronymi verba in epistol. ad Pammachium) *ut captiuos sensus in suam linguam victoris iure transposuerit.* Præterea, quoties Hieronymus ipse arguebatur, quod quædã verteret ex Origene, semper prætendebat auctoritatem Hilarij, ut sibi licere, quod ille fecisset, ostenderet. Id ipsum videre est in epist. aduersus Vigilantium, cum inquit: *Si hoc crimen est, arguatur & confessor Hilarius, qui psalmorum interpretatione, & homilias in Iob ex Origenis libris, id est, ex Græco in Latinum, transtulit.* & in præfatione super Michæam: *Sed & Hilarius noster furtereus sit, qui in psalmos quadraginta ferme millia versuum Origenis, ad sensum verterit.* sic & aliàs sæpe. Hæc autem non ideo dicta sint, ut contra Hieronymum patrocinemur Hilario, illiusque auctoritati pro huius commendatione detrahamus: sed ut hunc ipsum eodem auctore linguæ Græcæ tam inscium non fuisse, quin per se posset Origenis sen-

sum elicere, demonstramus. At literarum Hebraicarum omnino rudem fuisse, non solum probari potest eiusdem Hieronymi testimonio ad Marcellam, ubi sermonis Hebraici meritò reprehendit ignorantiam, (etiam si nihil ad Hilarium, qui semper secutus est versionem septuaginta, pertinere videatur) verumetiã ex ipsius Hieronymi scriptis in Genesim de traditionibus Hebræorum, annotationibus, & ex epist. quadam ad Damasum. quibus in locis ostendit Hilarium nonnullas dictiones Hebræas perperam intellexisse & vertisse. Hactenus igitur de Hilariana dictione, loquendi phrasi, & linguarum peritia dictum sit. Nunc paucis quid in genere libris à se compositis effecerit, postea de singulis plura notabimus. Socrates igitur li. 3. c. 8. sic eius libros omnes cômēdat: *Hilarius, utpote disertus, libris latino sermone cōscriptis consubstantialis dogma explanauit, iisdemque tum illud ipsum cōfirmat abunde satis, tum opiniones Arrianorum penitus labefactauit.* Id etiam testatur Sozomenus cum lib. 5. cap. 12. sic ait: *Hilarius libros sanè valentes ad dogmata Arrij oppugnanda scripsit.* Et Nicephorus lib. 9. cap. 16. *Hic de fide & aduersus eos qui alienas à sana doctrina afferret opiniones, libros ad persuadendum valde utiles condidit.* & lib. 10. cap. 17. *Libros plerosque Romanis conscripsit, qui cum Arrij opinionem refellant, tum consubstantialis sententiam grauiter confirmant.* Id verò præstabit ex singulorum catalogo & velut indice demonstrare.

PRIMUM igitur (ut vnumquemque librum ordine referam quo scriptus esse videtur) de Trinitate libros duodecim composuit dum exularet, ut iam notauimus, in quibus, ait D. Hieronymus epistol. ad Romanum oratorem, *duodecim Quintiliani libros & stylo imitatus est & numero.* Nō quod in omnibus ita conatus sit Quintilianum æmulari & referre, ut omnino similis ordine, phrasi, ceterisque loquendi modis fieret: sed quod præter librorum numerum eam curam in dicendo adhibuerit, ut redderet aut exprimeret illam nescio quam subtilitatis affectationem, quæ ipsi Quintiliano quodammodo peculiaris est. Nam hoc vno opere voluit Hilarius absolutum artis suæ specimen edere, & quantum ingenio, doctrina, rerumque omnium scientia valeret, ostendere studuit: lucem quoque plerisque locis apud Ioannē & Paulum, quæ multum habebant obscuritatis, attulit, & accuratè exposuit. Quemadmodum autem elaborata est oratio, Græciæ floribus adornata, longisque interdum periodis inuoluta,

De S. Hilario

Ad istos quippe libros hæc ad Paulinum D. Hieronymi verba sunt referenda, sicut & quæ scripsit Rufinus lib. I. cap. 31. cum narrat Hilarium libros de fide nobiliter conscripsisse:) sic argumentum est amplum & sublime, tumque nouum nec vulgare: primus enim Latinorum scripsit & eloquentiæ suæ gladium strinxit in Arrianos. Quare verò scripserit aggressus sit vesanā hanc hæresim, ipse rationem reddit lib. 6. his verbis: *Ac mihi quidem præter studij mei atque officij necessitatem, quia hoc ecclesiæ Episcopus prædicationis Euāgelicæ de beo ministerium: tamen eo propensior cura ad scribendum fuit, quod magis plures periculo infidelis intelligentiæ detinebantur, vberius gaudium consecrās ex salute multorum, si cognitis sacramentis perfectæ in Deum fidei impia humana stultitiæ instituta desererēt, & se Deo redderēt, hæreticis repudiatis.* Hæc Hilarius.

Secundo loco numerandus venit, eiusdem fermè argumenti liber de synodis, quem in Latinū è Græco vertit ad sensum, quoniam, vt eodem ipse testatur, *ad verbum expressa translatio afferat plerumque obscuritatem, dum custodita verborum collatio eandem absolutionem non potest ad intelligentiæ simplicitatem cōseruare.* Misit autem ad episcopos Galliarum, vt tradit Hieronymus in catalogo: *omnesque fides* (sic habet Hilarius) *quæ post sanctam Nicenā synodum diuersis temporibus & locis editæ sunt, cum sententiarum omnium atque etiam verborum additis expositionibus destinauit.* Idque dum adhuc esset in exilio, vt ex fine libri iam indicauimus: & ante synodum Ariminensem, quam nondum congregatam meminit. Quanquam non amplius exularet in Orientis partibus, *vbi inquit, continebar: necdum esset in exilio, ad quod, ait, Saturninus me detruserat: loquitur enim de re præterita.* Sed fortasse iam reuersus, Seleuciæ vel Constantino poli degebat, aut per Italiam, quæ ab Arrianis essent deprauata restituebat. Huius autem operis mentionem infert idem Hieronymus in epist. ad Florentium, cum inquit: *Et prolixum valde de Synodis librū sancti Hilarij, quem apud Treuiros manu mea ipse descripseram, vt transferas peto.*

Deinde, scripsisse videtur librum ad Constantium, etiam dum exularet, necdum rediisset in Gallias. rogat enim ipsum Imperatorem, vt episcopos, qui tenerentur in exilio, iuberet ad sedes suas remeare, edictoque eaueret, ne postea iudices, quibus prouinciarum administrationes erant creditæ, vi cōpellerent inuitos, vt se subiicerēt

illis qui non cessabant adulterinæ doctrinæ femina spargere.

Postea sequitur libellus, quem ipse Constantio tradidit, de quo Hieronymus in catalogo: *Est, inquit, eius ad Constantium libellus, quem viuenti Constantinopoli porrexerat: audientiam quippe postulans, vt de fide (quam toto hoc libello docet non esse mutandam, & de nouo quasi annuā aut menstruam scribendam (præsentē synodo cum aduersariis, quorum ministerio exultabat, ita differeret, vt ad confessionem falsorum quæ gesserant, adduceret. Sed non fuit admissus, nec de hac re auditus, imò quod diceretur schismata facere inter Orientales, in Gallias remissus est. Quod insinuat D. Hieronymus in Chronico: Hilarius, inquit, cum apud Constantinopolim librum pro se Constantio porrexisset, ad Gallias rediit.*

Præterea librum tertium aduersus eundem Constantium iam vita functum edidit, quod etiam indicat Hieronymus in catalogo, cum ait: *Est & alius in Constantium liber, quem post mortem eius scripsit.* Idque post reditum ab exilio, cum Hilarius ipse dicat eodem, se quinto abhinc anno à communionē quorundam separasse, nec iniuriam queri, qui ad tempus dissimulauerit recentem. & post Seleucianam synodum, in qua scribit se tātum blasphemorum reperiisse, quantum Constantio placebat. Durius autem inuehit in ipsum Imperatorem, qui se fautorem hæresis Arrianæ præbuisset, ita antichristum, scelestum, lupum sub ouina pelle, magna constātia vocet & redarguat: quod clam & e mentitæ veræ religionis nomine, fidem & religionem oppugnaret, non verò palam, vt Nero vel Decius, quod mitius ferendum esset. *Pugnamus, inquit, contra persecutorem fallentē, contra hostem blandientem, contra Constantium antichristum, qui non dorsa cedit, sed ventrem palpat: non proscribit ad vitam, sed dicit ad mortem: non trudit carcere ad libertatē, sed intra palatium honorat ad seruitutem, &c.* quo ferè modo loquitur Gregorius Nazianz. in I. Orat. contra Iulianum.

Adhæc iungitur epistola (librum elegantem appellat Hieronymus in Catalogo.) contra Arrianos, vel Auxentium Mediolanensem episcopū, quem hæreticum conuincit, eiusque detestatur errores, & episcopos Galliarum, ad quos mittitur, ne se misceant aut communicent huic, qui fidem negaret, hortatur. Scripta verò fuit post synodum Ariminensem, cuius in eadem meminit, quāque religiosè solutam esse ab omnibus

Commentatio.

omnibus asserit. Huic subiicitur eiusdem Auxentij epistola ad Valentinianum & Valentem Impp. apud quos se purgare, fidemque verbis fallacibus profiteri, & Hilarium accusatoris personam non habere, quod semel esset depositus & damnatus, refellere conatur.

Edidit præterea commentarios in Matth. hoc enim titulo notauit Hieronymus in catalogo. Alij Canonem maluerunt inscribere, ob id fortasse, quod carptim titulos aliquot exponat, censentque ex Origine vertisse Hilarium: sed cum nullum afferant auctorem, aut rationem probabilem, diiudicent alij doctiores.

Extant porrò eiusdem in psalmos quidam commentarij, iuxta lxx. editionem: nempe in primum & secundum, à quinquagesimo primo vsq; ad septuagesimum, (Hieronymus in catalogo notat tantum vsque ad sexagesimum secundum) & à centesimo decimo octauo, vsque ad finem, nisi quod vitio temporum finis operis vel detritus vel auulsus non reperitur in exemplaribus scriptis. Sunt qui asserant D. Hilarium edidisse tractatus in totum psalterium. Atq; in expositione tituli in Psal. 59. liquidò constat eum scripsisse in Psal. 44. ait enim ipse: *Sicut in eo psalmo, qui primus in his qui immutabuntur est scriptus ostendimus, cum dicitur: Audi filia, & vide, &c.* Sed utcumque sit, multis in locis affirmat D. Hieronymus hanc psalmodi explanationem esse translatam ab Hilario ex Origenis commentariis in psalterium, ex quibus, ait in epist. ad Pammachium, & in præfatione in Michæam, *quadraginta ferme millia versuum transtulit*, & alibi: *Sufficit in presenti nominasse Hilarium confessorem, qui in psalmos tractatus plurimos in Latinum vertit e Græco: nec assedit literæ dormitanti, & putida xyssorum interpretatione se torfit, sed captiuos sensus in suam linguam victoris iure transposuit.* Deinde cum Ioanes Hierosolymitanus argueret, quod Origenem in Latinum verteret, hanc causam prætexuit in epistol. ad Theophilum: *Hoc, inquit Hieronymus, non solus ego feci, sed & confessor Hilarius fecit: & tamen uterque nostrum noxia quæque detruncans, utilia transtulit.* sic & alias sæpe, ut iam paulò ante notauimus. Antea reperiēbatur inter eiusdem opera, quædam epistola ad Abrami filiam (in scripto codice Germanensium, vbi habetur post vitam D. Hilarij, legitur Apram) Quæ quoniā nihil Hilarij prorsus habere, sed potius à Fortunato qui vitam descripsit, conficta videretur, hanc ideo post finem

eius commentationis quam de vita & miraculis Hilarij, cui subscriptam lib. i. indicauerat, subieciimus: & huic hymnum: qui fortassis eiusdem est auctoris, non verò Hilarij: licet Hieronymus in præfatione epist. ad Galat. testetur Hilarium carmen hymnorum edidisse. Ipsi quoque nonnulli tribuunt de ligno crucis hymnum, cuius initium, *Pange lingua gloriosi praelii certaminis.* & alterum de S. Ioanne Baptista, qui incipit: *Vt queant laxis.* Legebatur prius & Hilarij nomine quidam liber, de vnitatem Patris & Filij. & alter nuper additus, de essentia Patris & Filij. Quos cum ita diligenter euoluissēmus, ut tandem perspicuum fieret non esse noua opera Hilarij, sed rapsodias ex libris ipsius excerptas, satis habuimus locos librorum, ex quibus huiusmodi centones consarcinati sunt, ad finem operum breuiter indicare: ut si quis velit in vnum recolligere, aut eo modo quo paginas, columnas & lineas notauimus legere, non stet per nos, quin suo potiatur desiderio, nec opus sit interim repetitione volumen & lectorem onerare. Atque hæc sunt Hilarij, quæ nunc extant, opera.

SE D adhæc memorantur alia eius scripta, vetustate vel hominum iniuria deperdita, quæ tamen paucis indicabimus: ut si fortè quis inuestigandis veterum libris tantos reperiât thesauros, eruere & in apertam lucem producere ad ecclesiæ commoditatem non pigeat. Homilias igitur siue tractationes in Iob ex Origene vertisse refert D. Hieronymus aduersus Vigilantium, & ad Pammachium: meminit etiam in catalogo scriptorum D. Augustinus lib. 2. contra Iulianum ex iisdem Homiliis testimonium profert aduersus Pelagianam heresim. quod & hic inferemus, ut quasi de opere toto gustum aliquem demus. *Tanta, inquit, & tam admirabilis in nos misericordie Dei bonitas est, ut per quem in Adæ offensa generositate primæ & beate illius creationis amisimus, per eum rursus id quod amisimus, obtinere mereamur. tunc enim diabolus inuidens nocuit, nunc autem cum nocere nititur, vincitur. Mouet enim per infirmitatem carnis nostræ omnia potestatis sue tela, cum ad lasciuiam accendit, cum ad ebrietatem illicit, cum ad odia stimulat, cum ad auaritiā prouocat, cum ad cades instruit, cum ad maledicta exacerbat. Sed cum per infirmitatem animi horum omnium surrepentia incentiua reperiuntur, emundamur à peccato per huius victorie gloriam dictum enim ita est: Aut quomodo se emundabit natus ex muliere? Quia non extante hoste, non erit bellum, cessante de-*

*Pleraque
eaque auto-
grapha,
anno domi-
ni 1563. ab
impijs com-
busta fue-
runt. Pi-
ctauis.*

De S. Hilario

inde bello, victoria deerit. Collidentium autem aduersus nos vitiorum victoria non adepta, non erit emendatio vlla vitiorum: quia his insidijs corporis nostri pirata victo, colluctantium aduersus nos passionum concertatione purgatur. Memores igitur & conscij illa ipsa corpora nostra omnium vitiorum esse materiem, pro qua polluti & sordidi, nihil in nobis mundum, nihil innocens obtinemus, gaudeamus nobis esse hostem in cuius concertatione quodam concertationis nostrae bello dimicemus. Hactenus Hilarij fragmentum ex commentariis in Iob.

Scripserat commentarios in Canticum canticorum, vt indicat Hieronymus in catalogo, sed ex aliorum relatione: negat enim se vidisse.

Desideratur liber quem ediderat aduersus perfectum Salustium, sic enim ab ipso Hieronymo nuncupatur in catalogo: sed in epistol. ad Romanum oratorem, notat hoc titulo, Aduersus Dioscorū medicum, narratque Hilarium eo in libello quid literis posset, ostendisse.

Nec reperitur liber scriptus aduersus Valentem & Vrsatium, in quo synodi Ariminensis & Seleuciensis historia continebatur, vt tradit idem Hieronymus in catalogo: nisi fortè libro de Synodis sit admixtus.

Vbi D. Hieronymus in apologia aduersus Iouinianum enumerauit aliquot auctores, qui de impari numero scripserunt, subiungit: *Quorum Hilarius de septenario, id est, de impari numero differens, quae & quanta dixerit ad Fortunatum, liber illius testimonio est.* Ex quo sanè loco Marianus Victorius in annotationibus, quas edidit in epistolas Hieronymi, Hilarium huiusmodi librum scripsisse, his rationibus probat: *Extat, inquit, Cypriani nomine hic liber ad Fortunatum inscriptus. Verum non Cypriani, sed Hilarij esse, cum ex stilo, tum etiam ex hac D. Hieronymi constat auctoritate. Præter quod Hilarij amicum Fortunatum fuisse, Hilarijque ex præmortua ante sacros ordines uxore, filiae vitam illum scripsisse, libro adhuc extante, omnes norunt. Quidam huius imperitus historiae, Cyprianus, pro Hilario substituerat. Quæ quidem Mariani coniecturae Iacobo Pamelio in Cypriani librum de exhortatione martyrij, non satisfaciunt: sed ipse contra, & Pontij auctoritate, qui D. Cypriani, cuius fuerat diaconus, vitam describens genuinum esse librum Cypriani confirmat, & his argumentis probat: Quid, ait Pamelius, obstat, quò minus &*

Hilarius librum ad quendam Fortunatum scripserit? Certè stylus totius libri prorsus alienus à stylo Hilarij, & tam refert Cyprianum, quam cuiusquam alterius libri. Deinde scripturae prorsus eodem modo hoc libro citantur, quo alibi. Tandem (vt paucis finiam) ex sententia Martini lypsi concludit Pamelius in eo Hieronymi loco, non quorum Hilarius, sed Cyprianus esse reponendum: præsertim etiam cum aliquot exemplaria manuscripta, quibus se vsum testatur, vno consensu librum hunc Cypriano ascribant. Et hoc est diuersum vtriusque iudicium: Viderint alij, quid post tam doctos viros senserint, cuique illorum calculum adiecerint. Sed si constet Hilarium huiusmodi librum scripsisse, nihil tamen eius tunc aliud de numeris extat, quàm quod habetur in prologo psalmorum, & in psalmum 118. ad hunc versum: Septies in diem laudem.

Quidam asserunt librum edidisse contra synodum Mediolanensem: quanquam nec ipse nec quisquam veterum prodat.

Eum verò scripsisse multas epistolas ad aduersos, vel ex eo perspicuum est, quod Sulpitius Seuerus lib. 2. Historiæ sacrae, refert Hilarium suis epistolis errores condemnasse, iisdemque in pristinum statum Ecclesiarum fidem reformasse. Ipse quoque in libro de Synodis, significat se frequenter ex plurimis Romanarum prouinciarum vrbibus literas ad Galliarum Episcopos misisse, quibus innueret Occidentalibus, quid cum Orientis Episcopis sentiendum esset. Atque hæc de singulis operibus dicta sufficiant.

C A E T E R V M, quamuis Hieronymus ad Lætam de institutione filiae, testetur sine vlla erroris suspitione Hilarij libros legi posse, cum ait: *Hos inoffenso decurrat pede*, tamen quoniam ipse ferè primus inter Latinos aggressus est hæreticos, & vt dicitur, glaciem scidit viamque aperuit per quam ad scripturarum interpretationem esset deueniendum, alicubi videtur non tam errore obstinato, quam incuria fortasse, fidei æstu, aut alia nescio qua occasione lapsus esse, aut aliquid incommode sensisse, quod postea non probauit Ecclesia: imò quòd hæretici non intelligentes, aut aliter interpretantes quàm dictorum virtus postularet, aut saltem non discernentes, qua de causa, quibus personis, quòve tempore scriptum sit, in sui prauis dogmatis assertionem conuertunt, catholicisque obiciunt: Ideo commodum

Commentatio.

dum fore visum est, studiosisque non ingratum, si notatis paginis, columnis & lineis huius editionis, locos suspectos & cum cautione legendos hinc indicaremus, & singulorum vel benignam Scholasticorum excusationem, vel genuinam piamque veterum interpretationem subiiceremus: non quod veimus sanctissimi viri sinceram pietatem aliqua ex parte obscurare, aut suspectam reddere, verum ne postea lector in huiusmodi scopulos impingens, diutius hæreat, aut in diuersum deductus de vero sensu periclitetur: sed habeat quod tutus euadat, & citra periculum in tranquillum portum se recipiat.

Igitur lib. 10. de Trinitate, videtur ostendere nullum in Christo fuisse mortis metum. Cuius verba sic incipiunt, col. 200. lin. 39. *Si forte erunt qui existimabunt, constituent cui rei existiment mortem fuisse terribilem, spiritui an corpori. & quæ sequuntur, pluribus enim de hac re disputat: ex quibus tandem hoc confici potest argumentum: Si Christus mortem formidasset, aut spiritus aut corporis causa timuisset. At neutrum illorum euenit. Nam secundum spiritum mortem appetebat, tantum abest ut timeret: secundum corpus etiam non poterat metuere, cum sciret se habere carnem impatibilem (quoad diuinitatem videlicet). Quam sententiam Petrus Lombardus, lib. 3. Sentent. distinct. 15. ita benignè interpretatur, ut dicat Hilarium Christo non ademisse sensum timoris aut doloris, sed eam causam timendi aut dolendi, quæ in nobis est ex peccato: non autem in Christo nisi vltro & ex libera voluntate. Quæ quidem solutio valebit etiam in Psalm. 53. ad versum: Quoniam alieni insurrexerunt aduersum me. vbi scribit Hilarius, col. 700. lin. 13. *Hinc illud est quod esuriuit, sitiuit dormiuit, lassatus est.* Et in Psalm. 68. col. 816. lin. 54. *Vniuersarum itaque humanarum passionum sorte perfunctus, secundum susceptas infirmitates loquitur & dolet, & cat.* Alij verò sic in his locis excusant Hilarium, non quod non errauerit, sed, inquit, quoniam illius opinionis vitium virtute confessionis aboleuit, sic sustinet reprehensionis stylum, ut non patiatur detrimenta meritorum.*

Canone 1. in Matth. dum putat vnum errorem oppugnare, in alium se deuolui non sentit, docens Ioseph virum Mariæ ex priore coniugio liberos suscepisse. sic

enim scribit, col. 467. lin. 43. *Verum homines prauissimi hinc presumunt opinionis suæ auctoritatem, quod plures Dominum nostrum fratres habuisse sit traditum. Qui si Mariæ fuissent, & non potius Ioseph ex priore coniugio suscepti.* In qua quidem sententia fuerunt etiam plerique veterum. Quibus in primis aduersatur D. Hieronym. lib. 2. comment. in Matth. verumque huius loci sensum sic explicat. *Quidam fratres Domini de alia uxore Ioseph filios suspicantur, sequentes deliramenta apocryphorum, & à quadam Escha muliercula consingentes. Nos autem, sicut in libro, quem contra Heluidum scripsimus, continetur, fratres Domini non filios Ioseph, sed consobrinos Saluatoris. Mariæ liberos intelligimus matertere Domini, quæ esse dicitur mater Iacobi minoris. Hunc postea secutus est D. Augustinus, ut habetur Ser. 14. in Natiuit. Christi.* Et is profectò sensus est Ecclesiæ.

Canone 4. in Matth. videtur eorum opinionem sequi qui docent, licere vxorem adulterij ream abijcere, & aliam ducere. sic enim scribit, col. 482. lin. 6. *Cum lex libertatem dandi repudiij ex libelli auctoritate tribuisset, nunc marito fides Evangelica non solum voluntatem pacis indixit, verum etiam reatum coactæ in adulterium vxoris imposuit, si alij ex discessionis necessitate nubenda sit: nullam aliam causam desinendi à coniugio prescribens, quam quæ virum prostitute vxoris societate pollueret.* Huic opinioni primum repugnat Ecclesiæ auctoritas, quæ statuit matrimonium, vbi semel coijt, nullo pacto dirimi posse, quoad vinculum nisi morte alterius. Quod decretum nuper etiam comprobatum est in Tridentina synodo, sess. 24. can. 7. Hilarius autem & plerique veterum, qui pariter in eum delapsi sunt errorem, docent quidem vxores adulteras esse repudiandas, præsertim verò quæ corrigi non possunt: sed alteram accipere coniugem nec suadent nec permittunt.

Eodem Canone 4. in Matth. innuit omne iuramentum Christianis interdictum esse, cum ait, col. 482. linea 15. *Lex pœnam posuerat periurio, ut fraudulentum mentium sacramenti religio contineret, simulque plebs rudis atque insolens frequentem de Deo suo mentionem haberet familiaritate iurandi: fides verò sacramenti consuetudinem remouet, & cat.* In quibus, si rectè expendantur, non tam videtur Christianis iurandi religionem adimere, quam frequen-

De S. Hilario

tiam & veterum superstitionem condemnare, qui per cœlum & terram iurabant, in quibus existimabant aliquid inesse diuinitatis : & admonere , Deum homini Christiano non esse iurandum vlla de causa vel etiam iusta in propriis controuersis, nedum friuola & leui.

Canone 5. in Matth. videtur docere nihil incorporeum esse creatum, & proinde creatam animam. sic enim habetur, *Vide 1. pag. 314. lib. 2. de anima.* col. 487. lin. 6. *Nihil est quod non in substantia sua & creatione corporeum sit, & omnium siue in cœlo, siue in terra, siue visibilium siue inuisibilium elementa formata sunt. Nam & animarum species obtinentium corpora, siue corporibus exulantium, &c.* Quam profectò opinionem reiiciunt omnes Scholastici. Veruntamen defendi potest Hilarius & veteres qui huic sententiæ adhaerunt, si dicantur non existimauisse animam corpoream esse suapte natura, sed ratione habita ad Deum, cuius comparatione nihil est quod omnino corporeum dici queat.

Canone 27. in Matth. disputat, an alienis meritis iuari possimus : sic nempe loquitur, col. 592. linea 5. *Responderunt virgines se non posse dare oleum, quia non sit forte quod omnibus satis sit, alienis scilicet operibus ac meritis neminem adiuvandum, quia unicuique lampadi suae emere oleum sit necesse.* Quam quidem sententiam libenter sequuntur hæretici nostrorum temporum, cum merita, intercessionem & suffragia Sanctorum irrident, eamque Catholicis obijciunt. Nec animaduertunt Hilarium loqui non de his qui opportuno tempore, & ex sincero charitatis affectu, opem diuorum implorant : sed de his qui in hac vita salutem negligunt, post mortem verò ad Sanctos libenter cōfugerent, cum iam nulla est promerendi facultas. Nam & euangelij verba sensum hunc præ se ferunt.

Canone 31. Subindicat, vt apparet, Christum nec sibi verè timuisse, nec verè doluisse, nec verè orasse, sed suis. Cuius hæc sunt verba, col. 598. lin. 28. *Assumptisque Petro, Iacobo & Ioanne cepit tristis esse. ergo antè tristis est, quàm assumit, & omnis metus illis esse cepit assumptis.* & infra. Quorum verborum solutionem iam supra dedimus ex Magistro Sentent. lib. 3. distinct. 15. de quibus etiam differit eodem lib. 3. distinct. 17. Vbi vna eademque opera profert interpretationem alterius loci, qui

habetur apud eundem Hilarium, lib. 10. de Trinit. pag. 87. col. 1. lin. 30. *Si passio, inquit, honorificatura eum erat, quomodo testem eum metus passionis effecerat? &c.*

Eodem Canone 31. nititur excusare D. Petrum, quasi non negauerit Christum. Nam col. 598. lin. 52. sic scribit : *Sciebat Christus discipulos exterrendos, fugandos, negaturos : sed quia spiritus blasphemie nec hic nec in eternum remittitur, metuit ne se Deum abnegent, &c.* Item infra Can. 32. col. 602. lin. 15. *Diligenter contuendum est qua conditione Petrus negauerit, &c.* Eandem quoque repetit excusationem in Psalm. 52. col. 690. lin. 5. Sed D. Hieronymus lib. 4. comment. in Matth. dum pium affectum erga Apostolum commendat, reiicit tamen huiusmodi excusationes, cum sic ait : *Scio quosdam (plures enim habuit auctores hæc excusatio) p̄i affectus erga Apostolum Petrum locum hunc ita interpretatos : vt dicerent Petrum non Deum negasse, sed hominem, & esse sensum : Nescio hominem, quia scio Deum. Hoc quàm friuolum sit prudens lector intelligit, si defendunt Apostolum, vt Deum mendacij reum faciant. Si enim iste non negauit, ergo mentitus est Dominus, qui dixerat : Amen dico tibi, quia hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Cerne quid dicat, me negabis, non hominem.* Hæc Hieronymus.

Canone 33. Videtur intelligere diuinitatem ab humanitate Christi morientis recessisse, cum col. 605. linea 35. *Clamor, inquit, ad Deum, corporis vox est, recedentis à se verbi Dei contestata dissidium, &cetera.* Cuius sententiæ dubium soluit Magister sentent. lib. 3. distinct. 21. Vbi eandem Ambrosij opinionem explicat, docens illam separationem accipiendam non secundum solutionem & diuisionem vnionis Dei & hominis, sed secundum secessionem protectionis : se diuinitas separauit ad tempus deferens humanitatem in tormentis, non tamen diuisam ab vnione.

Psalm. 64. Docet operum merita causam esse diuinæ electionis. sic nempe disputat col. 765. lin. 5. *Beatus est quisquis fuerit electus : multi enim secundum Euangelium vocati sunt, sed pauci electi.* & in sequēt. Quam opinionem impugnat D. Augustinus li. 1. Retractat. cap. 5. cui tamen aliquando adhaeserat, vt ibidem testatur : quod non fecisset, si sciuiisset electionem sine vllis præcedentibus meritis esse ex sola gratia, & fidē ipsā inter

Commentatio.

Dei munera, quæ dantur per Spiritum sanctum, reperiri. Nam Deus & credere & velle & perficere subministrat. Vide quid præterea de hac re notet D. Thomas in primo volumine summæ Theologiæ quæst. 23.

Psalm. 118. ad versum: Concupiuit anima mea desiderare iudicia tua: sentit omnes vel etiam Sanctos & D. Mariam igne fore purgandos in iudicio, cum pag. 259. col. 1. lin. 26. sic arguit: *Meminit Propheta arduum esse & naturæ humanæ periculosum, desiderare iudicium. Cum enim nemo viuens in conspectu ipsius mundus sit, quomodo desiderabile potest esse iudicium, in quo nobis est ille indefessus ignis obeundus? & paucis interiectis: Si in iudicij seueritatem capax illa Dei uirgo ventura est, desiderare quis audebit à Deo iudicari? & c.* Cui sententiæ diuersa proferunt Scholastici. Nam licet fateantur cunctos homines, quos tum viuentes inueniet iudicij dies, hunc ignem intraturos, negant tamen sanctos ante iudicium defunctos, hoc igne fore purgandos: quia mortui non resurgent, nisi post illam purgationem factam: resuscitati autem non erunt passioni & purgationi obnoxij: tantum abest vt D. Virgo, quæ fuit in vtero sanctificata, & cum corpore in cælum assumpta, illo purgationis igne indigeat.

Psalm. eodem, ad eum locum: Portio mea, Domine, dixi custodire legem tuam: nonnulla profert, ex quibus colligi potest, sacerdotibus non conuenire secularium rerum possessiones, cum ait pagina 266. col. 2. lin. 39. *Renunciandum est seculo, omnibusque rebus eius, vt nobis Deus portio sit. Ceterum, si ambitio detineat, si cura pecunie occupet, &c.* Quæ quomodo sint intelligenda, D. Thomas in posteriori parte secundi voluminis summæ Theologiæ, quæstion. 85. docet: nempe huiusmodi possessionem rectè quidem redargui in his qui abuterentur, non autem in bonis viris, qui rebus possessis bene vtuntur. Nec opus esse vt maior sit paupertas, vbi maior requiritur vitæ perfectio: cum in summa opulētia possit esse summa perfectio. Vide Alphonsum à Castro, de hæresibus. cap. Ecclesia.

Psalm. 129. ad eum versum: fiant aures tuæ intendentes, existimat animam primi parentis prius fuisse formatam, quam corpus: sic enim scribit pagin. 314. col. 2. lin. 28. *Cum Deus pulcherrimum opus, perfectio iam mundo inchoaret, hominem scilicet ad*

imaginem sui faciens, eum ex humili natura cælestique composuit, anima videlicet & corpore, & prius quidem animam, &c. Quam opinionem D. Thomas in primo summæ Theologiæ volumine, quæst. 90. ita explicat, vt defendi posse citra hæreseos periculum existimet, dum modò dicamus animas præcessisse corpora non secundum actum, sed secundum quandam similitudinem generis, qua animæ cum Angelis conueniunt in intellectuali natura. Videre etiam poteris, quid de hac re sentiant Gregorius Nyssenus lib. de hominis opificio, cap. 29. & Magister sentent. lib. 2. distinct. 17.

Occurrent & alia fortasse quæ lectorem cautum & prudentem requirent: vt quod Can. 14. in Matth. scribit *de arte ferraria Ioseph*, cum lignariam potius exercuisse dicatur. nisi quod fabri nomen omnibus qui artem fabrilem tractant conuenit. Quod Can. 17. *de mundi duratione sex tantum annorum millibus.* quæ quidem opinio licet aliorum etiam fuerit patrum, refellitur tamen à D. Augustino in Psalm. 89. & ab aliis. Quod Can. 20. *Moysem non esse mortuum:* cui reclamatione scripturæ & historiæ veritas. Quod lib. 12. de Trinit. & in epist. ad Auxentium, *de Angelorum creatione:* quæ sententia cum multos habuerit assertores, damnata est in concilio Lateranensi, capit. 1. cuius capituli sanctionem D. Thomas Caietanus non ad sensum verborum, sed ad intentionem Concilij explicat. Sed hæc quidem loca sunt præcipua, quæ cum erroris speciem quandam habere viderentur, hîc non sine Catholice pietatis offensa dissimulari debuerunt. Ex quibus tamen Hilarianæ sanctitati atque eruditioni nihil derogatum est, aut (quod ipse scribit de Tertuliano) de scriptis probabilibus detractum: cum id quod erratum sit, non, vt diximus, per malitiam sed per quasdam temporum ac personarum occasiones acciderit, quemadmodum & iis omnibus ferè, qui primi & sine ductore præuio scripturarum interpretandarum iter sunt aggressi, quique errorem vnum destruere volentes, in alterum contrarium propè sunt dilati. Sic enim Tertulianus, Cyprianus, Hieronymus, Ambrosius & quidam alij, si sine discrimine legantur illorum scripta, reperiuntur alicubi à vero sensu, & quem nunc sequitur Ecclesia, deflexisse, aut aliquid sensisse, quod postea damnauit: sed cum de his nondum quicquam in dubium ipsa

De S. Hilario

vocasset, statuisset aut vetuisset, cum venia & pietate excusandi certè sunt, legendi cum delectu & iudicio, moderatèque & ciuilitè interpretandi. Nullus enim est tam oculatus qui non aliquando cæcutiat, hallucinetur & contradictioni sit obnoxius in suis scriptis.

P R Æ T E R hæc autem, quæ recensuimus, alia nostrorum temporum hæretici fingunt, falsò interpretantur, & huic auctori sanctissimo imponunt. Non quòd errata quidem sint, aut contraria Catholice sententiæ testimonia, sed quòd ipsorum prauo dogmati repugnent. Quorum figmenta falsasque opiniones singulas refellere, quamuis non sit huius loci vel instituti, obiter tamen vt fraudes & imposturas delegamus, ex multis quædam proponemus, vt de cæteris Christianus lector diiudicet & quantum apud impios homines sibi vendisset impudentia cognoscat.

Volunt igitur id quod sensit Hilarius Canone 18. in Matth. de Angelis, qui (sunt hæc Hilarij verba) *presunt fidelium orationibus, soluatorumque per Christum orationes quotidie Deo offerunt*, Næuum esse & incommodam sententiam etiamsi hæc auctoritate scripturæ confirmetur. Nam Thobix 12. sic Angelus Raphaël ipsi Thobix loquitur: Ego obtuli orationem tuam Domino. Sed ideo reiiciunt, quia nobis de Beatorum inuocationibus & intercessionibus astipuletur, & hæresibus ipsorum aduersetur.

Fingunt auctorem vestutissimum descivisse de Apostolorum doctrina, à quibus tamen anni vix trecenti intercesserant, quod verè, sed plus quàm velint, tribuat bonis operibus Christianorum, cum sic ait Can. 7. in Matth. *De nostro est beata illa aternitas promerenda, prestandumque est aliquid ex proprio.* & in prolegoni. explanationis in psalmos: *Prius in bonis operibus viuendum est, &c.* & in psalm. 133. *Elevanda opera nostra sunt in Dei sancta, &c.* Quæ quidem testimonia cum tam auctoritati scripturæ sacræ subnixa sint, quàm veterum patrum & Conciliorum decretis confirmata, non alia de causa remouent & improbant, quàm quòd ipsorum hæresim de operibus euertant dicunt enim opera non saluare, atque id probare nituntur aliis ipsius testimoniis, vt in psalm. 66. *Peccatorum remissio non probitatis est meritum, sed spontaneæ indulgentiæ voluntas ex bonitatis diuitiis.* & in psalm. 130. *Mercedem non operis sed misericordiæ, undecimæ horæ operarij con-*

sequuntur. Quibus in locis non meriti virtutem, sicut perperam intelligunt, voluit auferre, cum aliud suprà senserit: sed immensam Dei munificentiam attollere. Nam sine dubio compensat Deus opera, non vt naturæ nostræ propria, sed vt præcedente & comitante diuinæ gratiæ auxilio ac fauore, à nobis consentientibus & cooperantibus fiunt.

Reprehendunt virum integerrimum quod cum scriptura locum aliquem, quasi carcerem quendam, animabus defunctorum designauerit in psalm. 2. cum inquit: *Excipit nos statim infernus, & decedentes de corpore, si ita vixerimus, confestim de via recta perimus.* & quæ sequuntur, pluribus enim eandem sententiam explicat, exemploque de diuite & lazaro probat tempore mortis Abrahamum aut pœnam vnumquemque recipere & ad iudicium seruare. Sed ideo erroneam esse comminiscuntur, quòd velint non preces modò, sed etiam sacrificia pro mortuis, qui perfectam hic peccatorum pœnitentiam non præstiterunt, è nostra religione tollere.

Quod tradit in eundem psalm. 2. *Deum unicuique nostrum libertatem vitæ sensuumque permisisse*: obscurius dictum esse volunt, cum tamen nihil clarius afferri queat ad liberæ voluntatis in homine probationem.

Opinionem singularem esse dicunt atque periculosam, quod rectè quidem sentiens, de satisfactione scribit in psalm. 118. ad versum: *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, cum ait: Hæc pœnitentiæ vox est, lachrymis orare lachrymis ingemiscere, & per hanc confidentiam dicere, lauabo per singulas noctes lectum meum, & lachrymis meis stratum meum rigabo. Hæc venia peccati est, fontem fletuum flere, & largo lachrymarum imbre madeseri.* Sed idcirco reiiciunt, quia ex ipsorum dogmate nihil quicquam pœnarum aut castigationum pro peccatis subeundum, ne sic, inquiunt, Christi satisfactionem aut obscuremus aut imminuamus. Vide autem quid contra fanciat Tridentinum concilium, sess. 14. cap. 8.

Firmissimam de primatu Ecclesiæ Romanæ auctoritatem, quæ habetur lib. de Trinitat. 6. *Quod Petrus ædificationi Ecclesiæ subiaceat.* conuellere & tanquam minus commodam ad suæ perfidiæ confirmationem deiicere nitentes, ponunt Christum & fidem, Ecclesiæ primarium fundamentum. Quod & nos quidem astruimus, &

Commentatio.

certa fide tenemus. Sed præter id, aliud huic quoque innixum asserimus, nempe Petrum, super quem reliquas Ecclesiasticæ structuræ partes à Christo ædificatas esse fatemur & credimus, ex hoc Evangelij testimonio: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Quod & Hilarius ipse, atque omnes Ecclesiæ proceres, de Petro intelligunt. Sed si obscurius quàm percipi possit, locutus ibi dicatur, quid ad alterum ex eodem locum, qui habetur Can. 16. in Matth. & huic non dissimilem in Psalm. 131. referri queat? Vbi apertissimis verbis & ipsa luce clarioribus scribit, *super Petram tanquam fundamentum, Ecclesiam à Christo esse fundatam*. Sed, inquiunt Ecclesiæ Romanæ nusquam meminit, quod ad eam, tanquam ad caput, omnes in toto orbe terrarum sint alligatæ. Et hoc sanè donabimus. Verum, quod & nobis vicissim concedant nusquam meminit, quod non ad illam, tanquam ad primam omnes Ecclesiæ sint referendæ. (nam vtraque collectio fieri potest ex eo loco. quamquam si semper ita colligere liceret, multa sequerentur absurda.) Itaque si fidem non habeant Hilario, quod non satis apertè (sic enim existimant) senserit locis memoratis Romanam Ecclesiam esse summam: nos contra videmus Hilarium disertissimis verbis ibidem docuisse *Petrum Ecclesiæ* (cuius nisi Romanæ?) *fundamentum esse*. atque ideo cæteris Apostolis prælatum & superiorem prædicamus, quod ei demandatum sit non tantum onus fratres confirmandi, sed etiam, atque omnibus successoribus collata potestas quæcumque soluendi atque ligandi, leges præcepta condendi, & eos qui morem statutus non gesserint, quique præter scripturas novos in Ecclesiam ritus, nouasque & impias opiniones inuenerint, reprimendi atque puniendi. Nec verò illud solum docuit, sed, quod impudenter & peruersè negant, Romanam Ecclesiam esse primam significauit his verbis in prologo super Psalmos: *Quamuis, inquit, multe barbare gentes Dei cognitionem, secundum Apostolorum predicationem, & manentium hodie illic Ecclesiarum fidem adeptæ sint, tamen specialiter*

A *Euangelica doctrina, in Romani imperij (sub quo Hebrei & Græci continentur) sede consistit*. Hanc autem primariam potestatem successoris Petri dignitatem oppugnant, vt liberius postea quos voluerint errores spargant, nec sit qui contra decretis pœnis illorum effrenatam coerceat & compescat falsa docendi libidinem. Atque illud quidem mirum est: Cum enim noluit Ecclesiis omnibus aliquem præesse, qui postquam cum modestia corripuerit delinquentes, acriter animaduertat in pertinaces, eos qui perseveranter resistent veritati puniat: cum nolint etiam homines tortoribus adigi vt credant quod non credunt: ipsi tamen suo quodam iure publica decernunt incendia, plectendosque tradunt eos, qui præter impium & falsum ipsorum dogma, alias hæreses comminiscuntur atque defendunt. Sed hæc fortasse diffusius & ultra breuitatis metas dicta sunt. Si quis tamen plura & commodiora ad refellendos errores de potestate Romani pontificis, desiderauerit, legat Ioannem Echium, de primatu Petri: Alphonsum à Castro, de hæresibus, titulum Ecclesiæ, & Papa: & Eiusdem libros de iusta hæreticorum punitione.

D Iam verò quemadmodum ipsorum infano gustui non placent apud Hilarium testimonia, quæ, quia nostram doctrinam sapiunt, contra putidam hæresim quam fœtant, reiiciunt: ita quædam ad impietatis suæ confirmationem, assertionum verò nostrarum euersionem ex eodem captant violentèrque detorquent: vt de confessione soli Deo facienda, de libero arbitrio, & similibus. Sed cum se suamque tam falsò defendant, quàm maliciosè retorquente conentur ea quibus fidei nostræ tuemur integritatem, neque difficile sit quæ pro suis hæresibus prima specie facere videntur, in assertionem Catholicæ Religionis cōvertere: non placuit indicare, ne tantisper sanctissimi doctissimique viri pietatem, & eruditionem admirabilem quodammodo suspectam redderemus, Christianumque lectorem cuius commodis studemus inseruire non officere, læderemus.

VITA DIVI HILARII

PER BEATVM HIERONYMV.

Vivebat
hic circa
an. 390.

HILARIUS vrbis Pictauro-
rum Aquitaniae episcopus,
factione Saturnini Arela-
tensis episcopi, de synodo
Byterrensi, Phrygiam rele-
gatus, duodecim aduersus
Arrianos confecit libros. Et alium librum
de synodis, quem ad Galliarum episcopos
scripsit. Et in Psalmos, commentarios, pri-
mum videlicet & secundum, & a quinqu-
agesimo primo vsque ad sexagesimum se-
cundum, & a centesimo decimo octauo
vsque ad extremum, in quo opere imitatus
Origenem nonnulla etiam de suo addidit. B
Est eius & ad Constantium libellus, quem
viuenti Constantinopoli porrexerat. Et
alius in Constantium quem post mor-
tem eius scripsit. Et liber aduersus Valen-
tem & Ursatium, historiam Ariminensis
& Seleuciensis synodi continens. Et ad-
uersus praefectum Salustium, siue contra
Dioscorum: & liber hymnorum & myste-
riorum alius. Et commentarij in Mattheu:
& Tractatus in Iob, quos de Graeco Ori-
genis ad sensum transtulit: & alius elegans
libellus contra Auxentium: & nonnullae
ad diuersos epistolae. Aiunt quidem scri-
psisse eum & in Cantica canticorum, sed a
nobis hoc opus ignoratur. Mortuus est Pi-
ctauis, Valentiniano & Valente regnan-
tibus.

IN VITAM S. HILARII
per Fortunatum tunc adhuc
presbyterum, Praefatio.

Florebat
hic anno
570.

DE VITA SANCTI HILARII
Domino sancto, & meritis beatissimo
patri, Pascentio pape,
Fortunatus.

Hic papam
appellat,
patrem pa-
trum siue
magnum pa-
trem: sic et-
enim Flan-

RELIGIOSI pectoris studio so-
licitate commonitus, Papa bea-
tissime, diuinis in actibus cum
sacri conuersatione propositi iu-
giter exercitaris intentus, & intendis exer-
citandus: vt facile sit perspicuum ad cultu-
ram Ecclesiasticae disciplinae & fuisse te ge-

A nitum, & esse prouectum, cum irrefragabi-
liter veteris dispositionis catholicis dog-
matis fundamenta custos obseruas, & ad
aedificationem plebis amantissimae, veluti
bonus instructor, adiuciendo aliquid, cul-
men fabricae continuare festinas, non sine
timore diuino. Cuius operis amore pra-
uentus, me dignatus es perurgere, quo de
actibus sacratissimi viri Hilarij confessoris,
qui te ab ipsis cunabulis ante sua vestigia,
quasi peculiarem vernulam, familiariter
enutrit, vt impensi muneri vel verba re-
penderem, & si non plenè, vel quadam ex
parte complexa perstringerem: quatenus
dum gregis auribus vox quodammodo &
vita pastoris antiquissimi resonaret, & ille
probaret ministerium, & ipse tuum non
celares affectum. Sed cum mei ingenij bre-
uitatem mensuro, adeo beati Hilarij im-
mensitatem fortem cognosco, vt penè
mihi videatur aequale, tum istud posse di-
cere, quam digito coelum tangere: praefer-
tim quod etià beati (vt audio) Hieronymi
torrens illud eloquium recusauerit atten-
tare, qui huic materiei se imparem eatenus
iudicauerit, vt taceret. Ego verò, cui nul-
lius scientiae irrigua fluentia succurrunt,
quem vix stillicidij pauperis attenuata
gutta perfundit, nihil proprio de fonte
respirans: qua temeritate inter ingentia
flumina, Euphratem beati Hilarij, & Ni-
lum Hieronymi, siccos velim cursus ex-
tendere, cum de illo etiam doctissimi viri
quicquid dicere potuerunt, minus est
quam meretur? Et cum virum sanctissi-
mum consultius mihi sit mirari quam lo-
qui, aequabilius fuerat haec beato Ambro-
sio de fratre scribenda mandare, cui verba
virtutibus coniuncta florebant. Tamen
etsi cum mea verecundia vobis quidem
obedientiam, & illi impendo, de quo non
dignè loquor, fortasse iniuriam: sed con-
cedi per veniam credimus, quod deuo-
tione peccatur. Et ne protracta pagina
fastidium potius generet, quam prouo-
cet auditorem, nunc de eius vita propo-
namus.

BEATI

Liber I. per Fortunatum.

BEATI HILARII

Episcopi Vita.

HIC ITUR beatus Hilarius Picta-
uorum urbis Episcopus, regionis
Aquitaniae partibus oriundus fuit:
quæ ob Oceano Britannico ferè milibus
nonaginta seiungitur: apud Gallicanas ve-
rò familias nobilitatis lampade non ob-
securus, imò magis præ cæteris gratia gene-
rositatis, nitore pectoris addito ornatus,
quasi refulgēs Lucifer inter astra processit.
Cuius à cunabulis tantæ sapientiæ primi-
tiua lætabatur infantia, vt iam tunc po-
tuisset intelligi Christum in suis causis
pro obtinenda victoria, necessarium sibi
iussisse militem propagari. Denique con-
iugem habēs & filiam, ita plenitudine Do-
mini venerabiles animos Ecclesiasticæ re-
gulæ tradidit informandos, vt adhuc in
laicali proposito constitutus, diuino nutu
pontificis gratiam possideret, ita seipsum
propria disciplina coercerebat intētus, quasi
futuram speciem indicans, vt irreprehensi-
bilis in templo Christi præpararetur sacer-
dos. Nam quod inter mortales adhuc val-
de videtur difficile, tam cautum esse quen-
quam, qui se à Iudæis vel hæreticis cibo
suspendat: adeò vir sanctissimus hostes ca-
tholicæ religionis abhorruit, vt nō dicam
conuiuium, sed neq; salutatio fuerit cum
his prætereunti communis. Vitabat hæc
Dauidico suffultus exemplo, ne cum hæ-
reticis mensam participando, fieret illi in-
scandalum. O quàm perfectissimū laicum,
cuius imitatores ipsi etiam esse desiderant
sacerdotes: cui non fuit aliud viuere, nisi
Christum cum dilectione timere, & cum
timore diligere. Cuius sequaces currunt
ad gloriam: diuertentes, ad pœnam cre-
denti succedūt præmia, recusanti tormen-
ta. Qui omnes de piæ religionis opere cō-
monens, nunc alios de confessione inæsti-
mabilis sanctæ Trinitatis informans, nunc
reliquos promissione regni cœlestis inui-
tans, non cessabat in plebem verba verita-
tis fructu fidei redundantia, seminare. Quo
cognito de S. Hilario, quoniam tantum
lumen, etsi voluisset, latere non potuit:
quippe necessarium, vt alienas tenebras in
lucem transferret: concordate fauore po-
puli, aut potius Dei spiritu proclamante,
vir olim mysteriis deputatus, aliquando
sacris altaribus sacerdos electus est. Cres-
cebat in eo quotidie opinio, famulatrix
virtutum: nec erat fama eius contenta, cir-
cumiectas tantum Gallias illustrare, sed

A exteras nationes & regiones implebat,
meritorum gratia percurrente: idq; actum
est, vt in toto orbe velociter beati pontifi-
cis gloria militaret.

B Igitur Constantij imperatoris tempore,
cū Arriana hæresis, venenata de radice
* flore toxico pullularet, tunc sanctissimus
timore nudus, fidei feruore vestitus, quasi
signifer belligator per medias acies inter
hostiles fremitus, inter hæreticos gladios
se ingerebat, Christi charitate secur⁹, nihil
de sua morte formidās, illud solum metue-
bat, ne præiudicium religioni, quod absit,
illatū præualeret. Hinc à Valēte & Ursatio
episcopis, qui praua crudelitate Ecclesiam
Dei turbare pertinaciter insistebāt. Impe-
ratori persuasum est, vt virū eruditissimū,
de quo loquimur, & Dionysium Medio-
lanensem, & Eusebium Vercellensem exi-
lio condemnaret. Nihil enim poterat ante
insuperabilem sancti Hilarij facundiam
hæreticus obtinere sperabat enim hostis
fidei, aliquas se nebulas splendori catho-
lico posse prætendere, si retrusus exilio vir-
talis à certamine defuisset: quoniam si quis
peruersus voluit cum illo configere, ac si
mutus & claudus, nec verba poterat pro-
ferre, nec responsionibus currere: sed quasi
natās in pelago, ante fluctum eius eloquē-
tiæ mergebatur. Itaque in Phrygiam Asiæ
regionem missus exilio, ad augmentum
virtutis gratias egit: quia quātum pro no-
mine Christi longius discedebat de solo
proprio, tantum merebatur fieri vicinior
cælo. Qui dum ad locum peruenisset opta-
bilem, nobis tacendum non est, quod illi
diuinitus cōcessum est. Nam eo tempore,

E sancto sibi spiritu reuelate, cognouit quod
beatissimam Abram filiam suam, quam
cum matre Pictauis reliquerat, quidā iuue-
nis nobilissimus, prædiues, pulcherrimus,
coniugij vinculo sibi quæreretur adnecten-
dam. Sed ipse interuentu orationis assi-
duæ, cælestem illi sponsum sine contami-
natione prouiderat. Mox opportunitate
reperta, manu propria subscriptam, infra
F post librum secundum filia direxit episto-
lam, sufficienti sale conditam, & velut aro-
maticis vnguentis infusam, quæ tenetur
Pictauis promunere conseruata: indicans
ei, quod talem sponsum pater anxius pro-
uidisset, cuius nobilitas cælos ascenderet,
pulchritudo rosarum & Lilij comparatio-
nem præcederet, oculi gemmarum lumine
luminarent, vestis candorem niuis oppri-
meret ornāmēta inæstimabili fulgore ver-
narent diuitiæ intra se regna concluderēt:

eius sapientia incomprehensibilis emanaret, dulcedo faui mella postoneret, pudicitia incontaminata persisteret, odor suauitate fragraret, thesauri sine defectione constarent. Addit ergo monitis, ut filia nulli se prius à matre diuisa coniungeret, quàm ut patrem expectaret sibi pollicitum & sponsum pariter cum promissione venturum. Quod Abra dulciter excipiens, & quasi sp̄sum futurum in epistola patris amplectens, admonitionem secuta est, nulli se in coniugio resoluens. Sed qualiter ad illum sponsum peruenerit, locus in sequenti seruatur.

Interea cum toto orbe Arrianæ hæresis peruersitas pullularet, dato generaliter Imperatoris edicto iussu est, ut omnes Orientales episcopi apud Seleuciam Isauriæ oppidum cōuenirent, disceptaturi quid sentirent de fidei veritate. Tūc inter reliquos, quarto iam exilij anno, de Phrygia sanctus Hilarius in prædicto loco data sibi pergen- di euectione, ad synodum venire compellitur. Qui quoddā castellum dum adisset, die dominico ingressus est templum mox- que Florentia puella gentilis, irrumpens multitudinē populi, voce magna seruum Dei illuc aduenisse testata est: & ad pedes eius accurrens, non cessauit petere, nisi signum crucis ab ipso sibi fieri, fideliter impetrasset. Quam Florentius pater secutus est & cuncta familia, in nomine Domini meruerunt pariter baptizari. Quæ Florentia, relictis parentibus, vestigiis eius inhærens, usque Pictauos perducta est. Patrem verò se habere, non à quo generata est, sed per quē regenerata est, prædicabat. Cū- que Seleuciā peruenisset, magno fauore à cunctis exceptus est, eò quòd diuina misericordia tam prudentissimum virum, & singulari eruditione compertum, in spectaculum mundi produxerit, ubi erat de fide cēsendum. Hinc post examinationem agnitis hostibus & oppressis, decretis in scripto conditis, prospera gerens synodi ad Imperatorem dirigitur legatio: cum qua perrexit sanctus Hilarius, quamuis ei non fuisset iniunctum, metuens ne adhuc contra religionis dogmata respiraret damnata perfidia.

Sed differere longum est, qualiter in Ariminensi synodo, composita mentione, aliud ex alio referens, fraus hæretica serpentino lapsu subrepserit, & quomodo postea legatis Solencensibus per Imperatoris impietatem ipsa est illata calumnia. Quod tamen athleta Christi beatus Hila-

rius agnoscens, grauiter dolet apud Ariminum diaboli præualuisse mendacium: intantum ut orientales partes simili composito prauitatis fūco inficeret. Imperatori autem tribus libellis oblatis, preces effudit. ut in eius conspectu collectis aduersarijs esset ei contra hæreticos disceptandi de religione licentia, ne veritatem falsitas obnubilaret, ne iniquitas æquitati præualeret, ne Imperator Deo resisteret, ne Trinitatis fidei iniquitatis perfidia rebellaret, Vnde Valens & Vrsatius, conscientiae reatu perterriti: quoniam si daretur facultas certandi, mox se recognoscebant Hilarij contentione prosterni: sollicitant Imperatoris animum, iam magna ex parte captiuum, ut ipsum Dei virum ad Gallias redire perurgeret, dicentes, illo præsentē hæretica non posse machinamenta proficere. Quo obtentu, ad Gallias compulsus reuertitur, putans amplius se pati exilium, quod illud perturbationem Ecclesiæ relinquebat, termino disceptionis non consecuto. O beatum pontificem, qui in summo discrimine, inimico etiam sibi iudice, adiit tribunal Imperij, sine timore tormenti. Verè totis visceribus diligebat Christi regnum, qui non formidabat in principatu Constantium. Nam quod se pro Domino sic ingerebat aperto periculo, optabat martyrium, si non deesset percussor: & tamen animus sumpsit gloriam, & si tempus non intulit pœnam. Sed hunc ipsum diuino nutu seruatum testificor pro correctione multorum. Nam penè totum mundum graui errore confusum, factis sæpius in Gallia synodis, per Hilarium fuisse ad viam veritatis adductum, cōfitemur lingua multorum. Quid autem interest, vel si pro æterna vita factum martyrem fuisse, vel amplius vixisse, reliqui ne perirent? Igitur sanctissimam animam etsi gladius persecutoris non abstulit, ipse tamen palmam martyrij non amisit. Itaque dum regrederetur Hilarius ad propria tunc beatus Martinus, æquè meritorum lumine non absconsus, qui ab eodem S. Hilario exorcista est postea constitutus, cognito aduentu eius, Romam festinanter occurrit. Quem cū iam præterisse cognosceret, est usque ad Gallias persecutus. Neque enim Martinus, qui adhuc cathecumenus Christum chlamyde sua tectum videre meruit, illi deuotus occurreret, nisi per omnia mysterijs plenum in eo spiritum præuidisset. Nec mirum, si ille, qui Deū prius vidit in paupere, postea illum habitare cognosceret in doctore.

Illud

Liber I. per Fortunatum.

Illud etiam nobis non conuenit tam nobile præterire miraculum. Nam cum circa Gallinariam insulam propinquaret, relatione agnouit vicinorum, ibidem ingentia serpentium volumina sine numero peruagari: & ob hoc quamuis illis hæc insula videretur vicina, propter inaccessibilem tamen locum longius illis videbatur esse, quam Aphrica. Quo audito, vir dei sentiens sibi de bestiali pugna venire victoriam, in nomine Domini, præcedente crucis auxilio, descendit in insulam. eoque viso serpentes in fugam conuersi sunt, non tolerantes eius aspectum. Tunc baculum figens in terram, quasi metam, quousque deberent excurrere, virtutis potentia designauit. nec amplius libertas est illis occupare, quod vetuit: & tanquam hæc insula non sit terra, sed pelagus, qui dum semper illam partem verentur attingere, facilius est illis mare transire, quam vocem. O immutabilem terminum, de sermone plantatum. Apparet, quantum est melior Adam secundus antiquo. Ille serpenti paruit: iste seruos habet, qui possunt serpentibus imperare. Ille per bestiam de sede paradisi proiectus est: iste de suis cubilibus serpentes exclusit. Deposuit anguis antiquum mendacium, qui didicit implere mandatū. O Hilari dulce medicamentum & meritū, ante quem sine mora venena fugata sunt: addidit terram hominibus, quia in loco belluæ incolæ transmigrant. Sed reuertamur ad ordinem.

Cum de exilio regressus, introiuit Pictauis, summo fauore plaudebāt omnes pariter, eo quod ecclesia recepisset Pōtificem, grex pastorem: & ac si omnes cum ipso tūc redissent ad patriam, ita sine illo se exules fuisse deflebant. Itaque beatum Martinum in vico Tegiaco nomine dum præcepisset consistere, virtute diuina meruit ibi beatus Martinus mortuum suscitare. Deinde post aliquot dies infans sine baptismi regeneratione defunctus est, duplici morte damnatus: præsentem amiserat lucem, & poena futuri seculi non carebat. Tunc mater extincti, quæ iam mater non erat, dum filium non habebat, prouoluta ad pedes sancti Hilarij, præcedentibus lachrymis, nati sui corpus effudit, exclamans: Martinus adhuc incipiens, catechumenum mortuum reuocauit: tu pontifex redde, rogo filium aut mihi aut baptismo. Qui populi pater agnosceris, vt ego mater vocer, quæso obtineas. Sic illa plus lachrymis petente, quam verbis, commotus pietate vir Dei

& spectante populo, ad conuersata arma recurrens, in terram prosternitur. Mox paulatim defuncti pallor in ruborem conuertitur, frigida membra reuocato spiritu intepescunt, oculorum apertis ianuis palpebræ, peregrinum lumen agnoscunt: vox adducto aëre de pectoris domicilio conflata profertur, gressus suis vestigiis rediuuius extenditur, in anterioris fundamenti statum tota fabrica renouatur. Quid plura? Tandiu iacuit sacerdos in puluere, donec pariter surgerent, senex de oratione, infans de morte. Ecce vita laudabilis, quæ de alterius corpore necem precibus fugauit, spoliauit tartarum spem habens in Christo. Mors ibi iura non tenuit, vbi Hilarius vim orationis ingessit. Sed tanta res non potest nostris verbis plus ornari, quam ipsius meritis. Nunc verò memorandum est, quod suprâ prætermisimus, qualiter miracula reliqua hoc subiecto miraculo cumulauit.

Deniq; cum beatissimam Abram filiam suam, ad quam de exilio destinauit epistolâ, incolumem inuenisset, alloquitur eam, quomodo dulcedo poterat patris & facundia oratoris. Quid dicam? alloquitur illam Hilarius, cuius eloquētiæ post ipsum, comparare aliquem vix audemus, nisi qui fuerit spiritu diuino, vt ille, repletus: tentat eius animum, si vellet attingere sponsum, quem patris gratia prouiderat. Tunc libenter ac desideranter, vt celeriter ei iungeretur, optabat. Quam voluntatem pius pater agnoscens, intentus orationibus, non cessauit, donec sine dolore, sine contagio, se præsentem, filia de mundi ludibrio migraret ad Christum: quam propriis manibus, vt decuit, venerandæ tradidit sepulturæ. O funeris gloria, quæ melior habetur quam vita: quia quod terræ subripuit, in cælum transmisit. Verè, vt ego considero, plus fuit, quam resuscitari, sic mori. Certa enim salus est, non cōtaminari peccatis. Quanti cuperent, rebus cum vita traditis, talem transitum comparare, si mercatorem forsitan inuenirent? Quid distat inter viuificati infantis, & filię mortificatæ mysteriū, nisi quod illum resuscitauit ad baptismum, hanc prædestinavit ad regnum? & quod in illo adhuc spes petendi restabat, hæc immaculata finierat? Quod cum vidisset mater beatæ Abræ, à pontifice postulat, vt & ipsa, si mereretur, erepta de mundi crimine, cum filia præsentaretur ad regnum. Cuius vota considerans, assidua oratione & ipsam ante se trāsmisit ad gloriam. Quis

De S. Hilario

æstimaturus est, talem virum ita dilexisse Dominum, coniugis & filiae affectu contempto? Tamen in hoc magis illas amasse cognoscitur, cum per ipsum lumen perpetuo transferuntur.

Quis verò abundantiam rigantis ingenij contendat euoluere, aut eius verba verbis valeat exæquare? Qualiter ille indiuisæ Trinitatis libros stylo tumente contexuit, aut scripta Dauidici carminis sermone cothurnato per singula referauit? Quando fuit in discretione prouidus, in tractatu profundus, per literaturam eloquens, per virtutem mirabilis, in complexionibus multiplex, in resolutione subtilis, astutus, iuxta prophetam, imo prudens, iuxta Domini vocem, vt serpens, columbæ simplicis gratiam non amittens. Ipse conditi sal ingenij, fons loquendi, thesaurus scientiæ, lux doctrinæ defensor Ecclesiæ, ostium oppugnator. Cuius dicta qui legit, non credit dicere, sed tonare. Hoc fuit ultra homines sapere, tam cautè de religione censere. Sed qui vult ipsum agnoscere, eius auxilia memoret, merita respiciat, volumina relegat, dicta perpendat, signa quotidiana percenseat. Qui dum superstes fuit in hoc seculo, aut scripsit ecclesiasticæ fidei documenta, aut pugnando calcavit hæretica crimina, aut petenti tribuit miraculorum suffragia, quæ volente Domino, vsque in hodiernum diem eius orationibus perseuerant. Sed mea lingua non sufficit singula de spiritu sancto, qui per eum operatus & locutus est, sicut illi dignum est, proferre. Det mihi pius veniam, quia multa præteriui, qui vix pauca conscripsi. Ita beatissimi Hilarij de præsentī seculo vita, Valente & Valentiniano regnantibus, cum gloria migravit ad Christum, terra plorante, cælo gaudente, præstante eodem Domino nostro Iesu Christo, qui cum patre & spiritu sancto &c.

IN LIBRVM SECVNDVM de miraculis S. Hilarij, Fortunati Præfatio.

*Domino sancto, & meritis beatissimo patri,
Pascentio Papæ, in Christo florigerat perenniter
Charitate vernantibus Ecclesiæ Pictauiensis
habitoribus Fortunatus.*

Cum veteres & infidelium conditores voluminum, eloquentiæ suæ pompam cunctis ostendere, causa prouocauerit opi-

nionis inflatæ: dum inter regum vota seu funera, id est, prospera vel aduersa, confuso vocis ordine, quodammodo nisi sunt cantare pariter & plorare: vt hi qui dixerunt, vel de quibus loquuti sunt, saltem in libris viuerent, etsi vacuis actibus inaniter defecissent: cur ego melioris spei sollicitus instinctu, patiar reticere summi confessoris viuientia merita & victorias, non sine, quod absit, vindiçtæ cælestis incurfu, cum vix debita soluerem, si de beati Hilarij indeficientis lampadis splendore, infatigabili voce, die continuata cum nocte pariter decantarem? Qua verò vel irretitus infcitia, vel impulsus offensa, in ea voluntate sub graui torpore persisterem, vt cum illi plurimo decepti tractatu, de resoluta umbrarum imagine nonnulla conficerent, & in puluerem redacta cadauera, falsis quasi laudibus animarent: ego de sanctis permanentibus, & quod est felicius, in regno Christi quotidie florētibus, nihil referrem: præsertim vbi diuersa diuersarum partim videtur esse causa mercedem: quod gentiles fructum laboris sui, inani tantum fauore voluerunt consistere: nos autē oporteat in beatorum virorum intercessione plantare? Quibus hinc si verba soluimus, illic gaudia comparamus. Idcirco reddat illi mobilis lingua præconium, à quo prius pectora hunc conceperunt affectum. Nam bonis eius apertè creditur inuideri, si quæ de illo cognouimus, silentio videantur abscondi. Merito itaque cum cæteris & me de se loqui compellit, qui etiam multos, vt loquantur absoluit. Sed quàm plura superstes in corpore fecerit, vel quanta operatus sit, postquam æterna in requie, plaudentibus Angelis, ad Christum victor de mundo certamine transmigravit, & si non potui, annorum vetustate subripiente, contingere: attamen vel quæ præsentī tempore miracula misericors præbuit, cupio indigenti memoriæ non fraudare: vt quisquis hæc fidei, sicut concedet, auditu perceperit, & præterita se cognoscere gaudeat, & similia fieri virtute confessoris in futuro confidat.

LIBER SECVNDVS, QVI EST de miraculis S. Hilarij.

Igitur Probianus cum dubio iam vite pederet in fine, & spem conualescendæ infantie mors inuida parentibus, subripere festinaret, nec paruuli funus acerbum considerans, nec desideria ingemiscantis senectutis spectans, auida

Liber I. per Fortunatum.

auda quicquid inuenit extra sortem cuncta concludens, sola tamen intercessione beati Hilarij restiterat moribundo salutis occasio. Quem Franco suus genitor, & Periculosa mater, quæ magis conuerso nomine, filij periclitabatur in nece, iam quasi defuncti præmeditantes exequias, cum ingenti fletu in confessoris tabernaculum detulerunt. Tunc sanctus Hilarius ab auctore suo secretæ artis exhibens medicinam, consuetus de dispendio funeris reddere compendia sanitatis, subito membrorum fluentem fabricam, verbo operante crexit, & in statum pristinum, tanquam si nihil in ea fuisset solutum, reformauit: moxque parentum lachrymas, lætitiæ mole superueniente, siccauit, gemitus voto succedente præcludit: ubi iam per dolorem non erat, sed per gaudia, quod plorarent. Quas pœnas, quæ tormenta mors ipsa tunc pertulit, quâdo illud, quod credebat inuadere, sic amisit? Profecto quâdo alterum victrix ferire non potuit, sese ipsam victa percussit. Qui tamen Probianus postea apicem promeruit obtinere pontificis, & vsque in hodiernum diem ad lumina sui medici, singulis annis vitæ debitor tributa persoluit.

Illud quoque nobis est tam singulare miraculum, pro gloria collatoris, ad memoriam populi reuocandum. Nam cum à Cadurcis venissent duo homines, lepræ maculis immutati, spem suæ salutis in sancti intercessione fundantes, persistebant de puluere, qui ab eius sepulchro abstergebatur, sua lauantes capita, & membra reliqua perungentes, tam diu sibi talem curam fideliter impenderunt, donec infirmitatis ipsius vlcerosa varietas de corpore, quod captiuauerat, captiua migraret: vt decepta suis solatijs, colorem quem inuaserat, inuiolatum relinqueret, & quam secum attulerat, turpitudinis speciem non teneret. Post innumerabilia itaque vulnera, membris omnibus instaurata est cutis vna. Vultus ille diuturna deletus sorde, sua cœpit in tribobus repingi imagine, nec agnosci potuit, qualis fuerat per infirmitatem. Per fidelissimum nanque pulueris lauacrum, Pictauis illis purificus Iordanis inuentus est: & non ipsi ad fluuium, sed ipsis fluuius hic occurrit: ex quo tam prædicabilis paruit miseratio confessoris, quod & laborem eis longinqui itineris abstulit, & salutis vota porrexit. O quàm inestimabili claruerunt documenta virtutum, ubi sepulchri immunditiæ, mundauerunt macu-

las lepræ. Cuius hoc facere cura potuisset artificis, qui de tali puluere, ferret beneficia medicinæ? Ex quibus Castorius, diaconus: & Crispus, subdiaconus institutus ad eius obsequium vsque in finem suum, per quem sanati sunt, adhæserunt. Et merito illius elegerunt sustinere iuga Domini, à quo à pœna liberi sunt effecti.

Quædam puella in hanc vitam veniens, dexteram mortuam traxerat, natura formante, & debilem manum in speciẽ globi collegerant neruorum fila contracta, fluxa suo stamine digitorum tela marcebant. Tunc occurrens ad beatissimi sepulturam, intercessione eius viuacibus est officiis ordinata: paulatim mobilis vigor articulos stupentes & vnguantes irrepsit. Post longa tempora manus illic tunc nata est, cum sensit munera confessoris extincta manus venit ab utero, viua redijt de sepulchro. Ecce quàm larga remuneratoris est pietas, vt quæ natura non genuit, hic membra suppleret.

Nec illud quidem præterire conuenit, quod cæco post vota felici successit. Nam cum ad beati Martini limina pro recipiẽdo lumine intentus properaret, in sancti Hilarij præteriens templum ingressus est. Quo dum vigilias officio solito Cleri celebrarent, mane factò, apertis oculis, ipse diem cœpit alijs nuntiare, qui semper egebat audire. Apud quem vna semper nox erat, tenebras illa nocte purgauit. Qui nunquam viderat ornamenta diei, cœpit illi nouus sol nasci. Tunc illi fabricata sunt omnia, quando eorum meruit videre facturam, & vt ita dicam, quodâmodo illi post se mundus est natus, cum factus est agnitus. Cæcus ad beati Martini ecclesiam festinabat accedere, iste hunc in suo templo dignatus est illuminare. Quanta micat gratia donatoris, qui præuenit desideria supplicantis?

Quid dignum etiam referam de tam regali mysterio, quod ab ipso est in regem collatum? Denique Clodoueus rex dum contra hæreticam gentem pugnaturus, armatas haberet acies, media nocte meruit de basilica beati viri lumen super se veniẽs aspicere, admonitus vt festinanter, sed non sine venerabilis loci oratione, aduersus hostes cõflictaturus descenderet. Quod ille diligenter obseruãs, & orationi occurrens, tanta prosperitate, altero pro se pugnaturò, processit ad bellum, vt intra horam diei tertiam ultra humana vota sortiretur à Domino victoriam. Vbi multitudo

De S. Hilario

occisorum cadauerum tanta iacuit in loco, ut collis ipse ob hoc visus sit se erexisse in altum. Ecce terribiliter formidanda prodigia, & delectabiliter amplectenda miracula. Parum illi fuit pro solatio regis, signū ostendere luminis, nisi apertè monitus addidisset & voce. Simile quoddam contigit Israeliticæ gentis tempore huius causa virtutis. Nam ibi columna ignis populum præcesserat, hinc figura lampadis admouebat. Vellem nosse, cur fuerit tanti ardoris secretum mysterium, & tam manifeste prolatum. Sed quantum ipso inspirante videor agnoscere, non tacebo. Contra hæreticas acies, sicut olim in corpore, non cessauit spiritu dimicare. Quanta fuit illi semper pro cultu catholicæ regionis auditas, cum in requie posito, adhuc solitudinis non desit vbertas? Nam qui tunc in synodo ad confundendum hostem verba fidelia protulit, hic in campo nunc arma tractauit.

Mulier in vico Tonaciaco, dum aquam ad opus suum deportaret die Dominico, (non est meum nosse, quo præuenta peccato) manu attracta est, venarum arefacto discursu. Tunc reuelatione commota est, ut ad sancti limina, si vellet salua fieri, properaret. Quo illa fidens nuncio, tanquam cum ipso sanitatis suæ præuiatore, lata præcucurrit. Et dum in Ecclesia psalleretur, similiter in absolute, die Dominico, quo præcesserat poena, secuta sunt gaudia. Ecce consuetudinem patroni singularis amabilem, qui ut inueniat cui præstet, & causas exquirat. O beate Hilari, omnium corde, ore, voce canende: cuius tam larga benignitas, non solum se alicui non abscondit, sed vltro ingerit. Veniamus ad alios venerandi fructus miraculi.

Quædam paralytica, annis adulta puella, non merito, sine vitæ viuebat officiis. Cui in funus extincti corporis tantum superstes anima palpitabat, & in toto cadauere lumina quasi sola vigeabant: velut mortua in se membra vigilantes oculi custodiebant. Non lingua torpens intra palati camerem, volubilis excurrerat, nec imo ducta de pectore, vox collata poterat per verba disponi: non manus, cum soluta languesceret, naturæ debita seruitia, dissoluebat: neque pes instabilis membrorum ruinas sustinebat: adhuc totius corporis in fabricata massa torpebat. Quæ in eius solenitatis die, intra ecclesiā posita, cum ingenti fauore spectantibus omnibus

est erecta: sicque in vnus debilis corpore miracula plura compleuit: Attenuata genuum vestigia roborauit, linguam rigentem flexibilitate & facilitate vocis aptauit, ad vsum lanificij debiles quondam palmas armavit, lineamenta viscerum, gratia pij numeris animauit. Aliquando igitur vetus infans in verba prorupit, & quod est conspicuum, voce prima, lactis alimenta quæsiuit. Ergo ut talis cibus inter omnes posceretur, quid aliud datur intelligi, nisi quando sanata est, tunc prius credidisse se nasci?

Nec illud tam fidele mysterium obliuione noxia subtrahatur. Itaque cum duo negotiatores ad beati basilicam occurrissent, habentes formam ceræ quasi socialiter in commune, quidam ex his alloquitur alterum, ut eam etsi tam paruum rem, tamen tanto confessori vel libenter offerrent. Sed incassum sua verba in animo socij nolentis expendit. Ipse tamen cum collega suo in oratione prosternitur, ceram illam occulte ante trenendi sepulchri cancellos exponit. Mox ad omnem æqualitatem ceræ ipsius formam se diuisit, & parte illius fidelis oblitoris accepta, pars altera, videntibus plurimis, voluendo vsque ad alios cancellos, nutu diuino cum omni contumelia est repulsa: quasi nollet sanctus inuadere, quod alter illi deuotus non obtulit: & quoniam semper abhorruit, quod ex fide non venit, tam certus in iudicio, quam misericors est in voto. O quam incorruptibilis arbiter claret, cautior est iste in examinatione iudicij, quam in electione florum illa, quæ ceram casta producit. Tunc itaque ille, qui offerre noluit admissi criminis se teste confusus, & immensi pudoris reatu perculsus, postquam vidit sibi à radice suæ conscientiæ tantæ turpitudinis opprobria pullulasse, & in faciem suam occultæ cognitionis facinora reuelata aspexit: considerauit, ingemuit & deflexit: ut saltem lachrymarum fonte rigante dilueret, quod corde delinquente scœdauit. Qui postea maior obtulit dona exactus, ceræ iudicio castigante.

Item cum iuxta consuetudinem quadam nocte cereus illuminatus fuisset, casu super sepulchrum eius, qui intercessione sua mortuos viuificat, ardens corruit: ita ut super mafortem, quo cecidit, sine læsione aliqua perarderet. Nam in quantum fuit cerei longitudo, cera iacens inuenta est, papyro consumpta: tanquam si confinium

Liber I. per Fortunatum.

finium cera ipsa fecisset inter ignem & pal-
lium, vt ab ipsa inueniretur defendi, per
quam potuisset exuri. Attēdit beneficium,
vt obediret praecepto. Quam semper scit
subinde consumere, hic ceram ignis expa-
uit, quam ad ardendi auxilium sumpserat,
ipsa ei visa est repugnare. Sed inter hæc
illud potius admonet, vt dicatur, In vir-
tute confessoris, quas deducit cera flam-
mas extinxit, & conuerso ordine illud, à
quo vorari potuit, præfocauit. Diuersæ
species suam visæ sunt naturam mutasse.
Ne quid enim hic incendia læderent, pal-
lium pro marmore, cera fuit pro flumine.
Sed quantum est apud illum cerei lumen
extinguere, qui cæcorum lumen accendit?

A Aut cum ad alterius cadaueris sepulturam
oculorum ignem redintegrat, quam facile
credimus de sepulchro proprio vt flam-
mas expellat? Vellem adhuc insatiatus
sacratissimi viri miracula quasi peculiariter
decantare: sed vereor, ne vnde meam cu-
pio deuotionem ostendere, auditoris ani-
mum fastidio nascente videar obturare.
Da mihi pie veniam de textus huius parui-
tate: da casui culpam, de quo exiguum di-
cerem, si libros implerem: ne dum homi-
nis cupio vitare fastidia, videar incurrere
confessoris offensam. Sed præsumo plu-
rima de te minus dicere, vt de te legere po-
pulum breuitas plus inuitet.

SANCTI HILARII AD

ABRAM FILIAM SVAM. EPISTOLA,

cuius meminit Fortunatus suprà, lib. I.

Dilectissima filie Abra Hilarius in Domino salutem.

ACCEPI litteras tuas, in-
telligo desiderantem te
mei esse, & certum ita ha-
beo. Sentio enim quan-
tum præsentia horum qui
amantur optabilis sit. Et quia grauem tibi
esse absentiam meam scio, ne me fortè im-
pium esse erga te existimares, qui tam diu à
te abessem: excusare tibi & profectionem
meam & moras volui, vt intelligeres me
non impiè tibi, sed vtiliter deesse. Namque
cum te, filia vt vnicam, ita, quantum à me
est, vnanimem habeam: vellè te pulcherri-
mam omnium & viuere. Nunciatum ergo
mihi est, esse quendam iuuenem habentem
margaritam, & vestem inæstimabilis pre-
cij: quam si quis ab eo possit mereri, super
humanas diuitias & salutem & diues &
saluus fieret. Ad hunc his auditis profe-
ctus sum: ad quem cum per multas & lon-
gas & difficiles vias venissem, videns eum
statim procidi. Adest enim tam pulcher
iuuenis, vt ante conspectum eius nemo
audeat consistere. Qui vbi me procidisse
vidit, interrogari me iussit quid vellem, &
quid rogarem: & ego respondi, audisse me
de veste sua & margarita, & ideo venisse, &
si eam dignaretur præstare, esse mihi filiam

C quam vehementer diligerem; cui hæc
vestem ac margaritam quærerem. Et
in terram prostratus facie fleo plurimum,
& noctibus ac diebus gemiscens rogo vt
audire dignaretur precem meam. Post
quæ, quia bonus iuuenis & melius illo
nihil est, ait mihi: Nosti hanc vestem at-
que hanc margaritam, quam à me lachry-
mis rogas vt eam filie tuæ concedam?
Et ego respondi illi, Domine auditu co-
gnoui de ipsis, & fide credidi: & scio
quia optima sunt: & salus vera est hac
veste vt, & hac margarita ornari. Et sta-
tim ministris suis præcepit, vt mihi &
vestem hanc & margaritam ostenderent.
D Et confestim ita fit. Ac vestem primo vi-
di, vidi filia, vidi quod eloqui non pos-
sum. Nunquid non sericum secundum
subtilitatem eius spartum erat? Nunquid
candori eius niues comparatæ non nigre-
scebant? Nunquid aurum iuxta fulgorem
eius non liuidatur? Ipsa enim multico-
lor, & nihil prorsus comparatum ei pote-
rat æquari. Post quam video margaritam,
qua visa statim concidi. Non enim pote-
rant oculi mei sustinere tantum eius colo-
rem. Nam nec cœli, nec lucis, nec maris,
nec terræ species pulchritudini eius poterat

D. Hilarij epistola ad Abram filiam suam.

comparari. Et cum prostratus iacerem, ait mihi quidam de assistentibus: Video te sollicitum, & bonum patrem esse, & hanc vestem atque hanc margaritam ad filiam tuam mittere desiderare: sed ut magis desideres, ostendo tibi quid adhuc hæc vestis atque margarita boni habeat. Vestis hæc nunquam tineis comeditur, non usu atteritur, non sorde inficitur, non vi scinditur, non damno amittitur: sed semper talis qualis est permanet. Margarita verò hæc virtutis eius est: ut si quis eam induat, non ægrotet, non senescat, non moriatur. Nihil omnino in se habet quod sit obnoxium corpori: sed utenti ea nihil accidit, quod aut mortem afferat, aut ætatem demutat, aut impediatur sanitati. Quod ut audiui filia, exanimari magis desiderio margaritæ & vestis istius cœpi: & sicut prostratus iacebam, indeficienti fletu & intenta oratione iuuenem precari cœpi, dicens: Domine sancte, miserere preci meæ, & miserere sollicitudini & vitæ meæ. Si enim hanc vestem mihi & margaritam non concedis, miser futurus sum, filiam meam viuentem perditurus sum: ego propter hanc vestem & margaritam peregrinari volo. Scis Domine, quia tibi non mentior. Postquam vocem meam audiuit, iubet me leuare, & ait mihi: Mouerunt me preces & lachrymæ tuæ, & bene est quod credidisti. Et quia dixisti, te pro hac margarita ipsam vitam tuam velle impendere, non possum eam tibi negare: sed scire debes propositum & voluntatem meam. Vestis quam ego dederò, talis est: ut si quis voluerit veste alia colorata & serica & aurata, uti, vestem meam capere non possit. Sed illi dabo eam, quæ contenta sit, non serico habitu, sed natiuis coloribus, & insumptuoso textu vestiri: ita ut propter consuetudinem, purpuram peraugustam vestis habeat: non etiam purpura ipsa defundatur in veste. Margarita verò quam à me petis naturæ eius est, ut habere eam non possit, qui margaritam aliam habuerit. Quia aliæ margaritæ, aut de terra, aut de mari sunt: mea autem, ut ipse tu vides, speciosa & preciosa est incomparabilis & cœlestis, nec dignatur ibi esse ubi aliæ sunt. Non enim rebus meis conuenit cum rebus hominis, quia qui veste mea & margarita utitur, in æternum sanus est: non febre exardescit, non vulnere patet, non annis demutatur, non morte dissoluitur, æqualis æternis. Ego tamen hanc vestem

& hanc margaritam meam petenti tibi dabo, ut eam filiæ tuæ perferas. Sed prius scire debes quid velit filia tua, si se huius vestis & margaritæ meæ & facit dignam, id est, si vestes sericas & auratas & infectas habere noluerit: si alteram margaritam oderit, tunc hæc quæ me rogas tibi præstabo. Post vocem filia lætus exurgo, & secretum habens, hanc ad te epistolam feci: rogans te per multas lachrymas meas, ut te huic vestis & margaritæ reserues, neque miserum senem tali damno tuo facias, si hanc vestem & hanc margaritam non habueris. Testor autem tibi filia Deum cœli & terræ, quia nihil hac veste atque hac margarita preciosius est: & tui iuris est ut hanc habeas. Tu modo quando tibi vestis alia offertur, vel serica, vel infecta, vel deaurata, dicito ei qui tibi offert: Ego vestem alteram expecto, propter quam pater meus à me tam diu peregrinatur, quam mihi quærit, quam non possum habere si hanc habuero. Sufficit mihi lana ouis meæ: sufficit mihi color quem natura attulit: sufficit mihi textus insumptuosus. Cæterum vestem illam desidero quæ dicitur non absumi, non atteri, non scindi. At verò si tibi margarita offeratur aut suspendenda collo, aut digito coaptanda: dices ita, Non mihi impedimento sint istæ inutiles & sordidæ margaritæ, sed expecto illam preciosissimam, pulcherrimam & utilissimam. Credo patri meo, quia & ille qui sponpondit ei se credidit, propter quam mihi significauit se etiam mori velle. Hanc expecto: hanc desidero, quæ mihi præstabit salutem & æternitatem. Ergo filia subueni sollicitudini meæ, & hanc epistolam meam semper lege, & huic vestis & margaritæ te reserua. Et ipsa tu mihi, nullum interrogans, quomodolibet potes literis rescribe, utrum vestis huic & margaritæ te reserues, ut sciam quid iuueni illi respondeam: & ut si illam desideras, si expectas, lætus possim ad te reditum cogitare. Cum autem tu mihi rescripseris: tunc tibi & ego quis sit hic iuuenis, & qualis sit, & quid velit, & quid promittat, & quid possit, indicabo. Interim tibi hymnum matutinum & serotinum misi, ut memor mei semper sis. Tu verò si quid minus per ætatem in hymno & epistola intelligis, interroga matrem tuam, quæ optat ut te moribus suis genuerit Deo: & Deus qui te genuit, hic & in æternum custodiat, quod & opto filia desideratissima.

D. HILARII

D. HILARII PICTAVORVM

EPISCOPI HYMNVS

filiae suae Abrae missus.

L Vcis largitor optime,
Cuius sermonis lumine,
Post lapsa noctis tempora,
Dies refulsus panditur.

Tu verus mundi lucifer,
Non is qui paruus oritur,
Venturae lucis nuntius,
Angusto fulgens lumine.

Sed toto sole clarior,
Lux ipse totus & dies,
Interna nostri pectoris
Illuminans praecordia.

Adesto rerum conditor,
Paternae lucis gloria,
Cuius ad nutum gratiae,
Nostra patefcunt corpora.

Tu quoque pleno spiritu,
Secum Deum gestantia,

Ne rapientis perfidi,
Diris patefcant fraudibus.

Vt inter actus seculi,
Vitae quos vsus exigit,
Omni carentes crimine,
Tuis nitamur legibus.

Probrosas mentis castitas,
Carnis vincat libidines,
Sanctumque puri corporis,
Delubrum seruet spiritus.

Haec spes precantis animae,
Haec sunt votiua munera,
Vt matutinae nobis sit,
Lux in noctis custodiam.

Gloria tibi Domine,
Gloria vnigenito,
Cum spiritu paracleto,
Nunc & per omne seculum.

*Codex M. sc. celeberrimi S. Germanij Cænobij huius hymni quattuor tantum priores
habet clausulas quas haec claudit.*

Tuaque sancta dextera,
Tuere nos per saecula,
Post huius vitae terminum,
Vitam perennem tribue.

Quae emendauimus in reliquis sunt ex Cod. Fossatenfi.

DE SANCTO HILARIO

PICTAVENSI EPISCOPO, EX GREGORII

Turonensi libro in gloriam Confessorum, Cap. 2.

HILARIUS beatissimus quarto A exilij anno ad urbem propriam est regressus, impletoque operis boni cursu migravit ad Dominum. Ad cuius beatum sepulchrum multae quidem virtutes ostensae narrantur, quas liber vitae eius continet, sed praecipue duo leprosi in eodem loco mundati sunt. Mons autem erat in Gabalitano territorio, cognomēto Hilarium, lacum habens magnum, ad quem certo tempore multitudo rusticorum, quasi libamina lacui illi exhibens, lintheamina proiciebat, ac pannos, qui ad usum vestimenti virilis praebentur. Nonnulli lanæ vellera, plurimi etiam formas casei, ac ceræ vel panis, diuersasque species vnusquisque iuxta vires suas, quas dinumerare longum puto. Veniebant autem cum plaustris potum, cibumque deferentes, mactantes animalia, & per triduum epulantes. Quarta autem die cum discedere deberent, anticipabat eos tempestas cum tonitruo, & coruscatione valida, & in tantum imber ingens cum lapidum violentia descendebat, vt vix se quisquam eorum putaret euadere posse. Sic fiebat per singulos annos, & inuoluebatur insipiens populus in errore. Post multa vero tempora quidam sacerdos ex vrbe ipsa, episcopatu assumpto, accessit ad locum, praedicauitque turbis, vt desisterent ab his, ne coelesti ira consumerentur: sed nequaquam eius praedicatio à cruda rusticitate recipiebatur. Tunc inspirante diuinitate, sacerdos Dei basilicam in honorem beati Hilarij Pictauiensis eminens ab ora stagni aedificauit, in qua reliquias eius locauit, dicens populo: Nolite, filioli, nolite peccare ante Dominum, nulla est enim religio in stagno: Nolite maculare animas vestras in his ritibus vanis: sed potius cognoscite Deum, & amicis eius venerationem impendite: adorete autem sanctum Hilarium, Dei antistitem, cuius reliquiae sunt condite, ipse enim potest pro vobis apud Dei misericordiam intercessor assistere. Tunc homines compuncti corde, conuersi sunt, & relinquentes lacum omnia quae ibidem proijcere erant soliti, ad

sanctam basilicam conferebant, & sic ab errore, quo vincti fuerant, relaxati sunt. Sed & tempestas deinceps à loco prohibita est, nec vltrà in hac solennitate, quae Dei erat, nocuit, postquam beati confessoris ibidem sunt reliquiae collocatae.

DE TRANSLATIONE

sancti Hilarij, Petri Damiani

Sermo 150.

GAUDEAMUS & exultemus, & dilectissimi, dum ad recolenda beati Hilarij sublimia merita solenniter conuenimus. Ipsa quippe nos insignis vocabuli dignitas prouocat, vt mens nostra spiritali laetitia affecta, plausibiliter hilarescat. Nihilominus & hoc dignum est, vt dum beati viri translationem colimus, ipsi quoque mentes nostras à terrenis desideriis ad coelestia transferamus, vt dum glebam corpori eius, temenique puluisculum tanto praeferrere, apud homines honore conspiciamus, quantum gloriae pondus in coelestibus possideat, vbi verus & incomparabilis honor est, mens nostra perpendat. Sed libet iam translationis huius historiam succinctè transcurrere, vbi nulli deinceps de praecara solennitatis huius origine prorsus expediat dubitare.

Porro autem dum confessor Christi Tridelinus beati Hilarij monasteriū, quod in Pictauiensi suburbio situm est, laudabiliter regeret, ibique sanctae conuersationis insignibus disciplinis, & praecara morum honestate polleret, beatus Hilarius illi per visionem manifestus apparuit, & inter alia nonnulla hoc illi quadam viuacis imperij auctoritate mandauit, vt videlicet ipse, simul & Pictauiensis episcopus ad regem Francorum, qui tunc rerum moderabatur habenis, incunctanter accederent, & sumptus impendia, quibus ampliari & augustius fieri monasterium posset, fiducialiter postularent. Quibus verbis insuper addidit, vt instaurato nouiter monasterio, locum sibi sanctus Abbas congruum prouideret, in quo corpus eius, facta translatione,

reconderent. Quos nimirum felicitis oraculi legatione perfunctos rex clementer ac benignè suscepit, eisque magnifica regiae liberalitatis munera cōtulit. A fundamentis ergo monasterium per latomos ac cementarios denuò construētes, & pollucibiliter instaurantes, ministri Domini tamdiu cōceptis indefessi laboribus institerunt, donec non modo surgentis structuræ machinam ad consummationem vsque perducerent, sed etiam vtrinque parietes, hoc est, intus & extrinsecus radiantis Musini decore vestirent. In quo videlicet opere, vbi regij muneris summa defecit, Episcopus ex ecclesiasticis facultatibus supplere quod deerat non cessauit. Tandem itaque monasterio non modo consummatæ fabricæ structura perfectō, verum etiam sacerdotalis officij benedictionibus dedicato, mox demoliti sunt tumulum, in quo sanctum fuerat corpus humatum. Constituto igitur die, in quo sancta mēbra transferrent, præcedente nocte dum Episcopus, simul & Abbas in vigiliis & orationibus pernoctarent, repente conspiciunt, quod beati Angeli de tumulo qui iam terebratus fuerat, sanctum corpus educunt, & in locum qui sibi præparatus fuerat, propriis manibus inferunt. His itaque peractis beatus Hilarius sanctum Tredelinum per visionem admonuit, vt Scotigenam quendam sibi cognatione propinquum, in cœnobij regimine substitueret, ipse verò ad Gallinariam insulam in honorem eiusdem beati Hilarij ædificaturus Ecclesiam properaret. Qui beati sacerdotis imperio mox humiliter paruit, & non solum illud, quod iussū fuerat, sed & alia quatuor monasteria in eius honorem construxit. Quanquam beati Tredelini vita, in qua hæc referri perhibetur historia, in manus nostras nequaquam deuenit. Sed quod hic scriptum est, iudicio fraternæ relationis innōtuit. Hæc igitur huius sacrę solennitatis est causa. Hæc veneranda celebritatis hodiernæ materia, vt in translatione sacri corporis meritò gaudeat plebs deuota fidelium, cui dependit exequias exercitus Angelorum. Porro autem ex occasione venerandæ translationis huius, & cætera beati viri gesta nobis in memoriam redeunt, vt quæ longis antè temporibus sunt peracta, vestris nunc reducta conspectibus quodammodo recentia videantur & noua. Mox enim vt disputare de venerabilis viri gestis incipimus, protinus occurrit memoriæ, quàm impenetrabilis Ecclesiæ murus hæ-

reticorum telis obstiterit, quàm insuperabilis præliator peruersū Arrianorū dogma gratia Catholicæ veritatis obtriuertit. Nec illud vacat, quod cum aduersus hæreticorum perfidiam pugnaturus, Seleuciam Isauriæ oppidum peteret, puella gentilis diuinitus edocta, tanti sacerdotis denunciauit aduentum, atque ideo cum patre florentio, totaque familia diuini baptismatis meruit suscipere sacramentum. Nec illud excidit insigne miraculum, quod in Gallinaria insula immanium serpentium venenata rabies virtutem tam præclari Pontificis ferre non potuit, sed tanquam fulmineo fragore perterrita, vilis etiam baculi metam, quam ipse præfixerat, trāscendere non præsumpsit. Sed & illud memoriæ consequenter occurrit, quod idem egregius pontifex puerum sine gratia regenerationis extinctum, non modo matri resuscitatum & incolumē reddidit, sed & veræ fidei rudimentis instructum sanctæ Ecclesię filiis aggregauit. Hęc igitur, & alia multa virtutum eius insignia nobis ex occasione venerandæ huius translationis occurrunt, quæ nos ad amorem Dei, & deuotionem præclari huius sacerdotis accendunt. Planè cum multorum translationes iustorum sancta veneretur Ecclesia, quæ diligētia procuratæ sunt hominum, quanto deuotionis studio hæc est solenniter recolenda, quæ facta est manibus Angelorum? Sed quid est quod Moyse corpus ipse per se Dominus sepeliuit, & tamen sepulchrum eius hominibus innotescere noluit, beati verò Hilarij corpus non modo coram hominibus per Angelos transtulit, sed & tanti honoris gloriam ad totius Ecclesiæ reuerentiam sublimauit? De Moyse quippe scriptum est: Mortuus est ibi Moyses seruus Domini in terra Moab, iubente Domino, & sepeliuit eum in valle terræ Moab contra Phogor, & non cognouit homo sepulchrum eius vsque in præsentem diem. Quid est ergo, quod ille nescitur, iste verò quotidie cum tanta gloria Christianæ deuotionis inuisitur? Quid est, inquam, quod Moyse ab hominum notitia remouetur, nisi vt tollatur occasio, ne qui tam Deo charus est familiaris extitisse cognoscitur, diuinus honor illi ab Israëlitię plebis perfidia præbeatur? Reliquorū verò sanctorum corpora non celantur, vt dum Christianæ deuotionis frequentantur accessu, & per illos fiant rutilantia signa virtutum, & istis accrescat foeliciū cumulus meritorum. Præterea nonnulli fideles id-

De translatione S. Hilarij, Petri Damiani Sermo.

circo post mortem tumulis editioribus includuntur, vt sui memoriam viuentibus suggerant, quatenus eis impendere pietatis officia non amittant. Hinc est quod sepultura vocatur ex more, memoria, scilicet vt per eam memorentur viui, & percipiant refrigerium mortui. Sed quid est, quod nonnulli sanctorum tantopere studuerunt suis prouidere sepulcra corporibus? Abraham nempe quadringentis argenti siclis a filiis Heth speluncam duplicem comparat. Iacob & Ioseph ad eandem speluncam totum iam animi desiderium tendunt, & corpora sua post obitum illò perferenda deposcunt. Quid ergo est, quod sancti Patriarchæ qui se puluerem & cinerem esse perspicuè perhibent, qui certè corporalia quæque cœlestium contemplatione despicunt, in Chananæorum terra corpora sua quiescere tanto desiderio concupiscunt? Cur illum præ cæteris mundi partibus quieti suæ præuident locum, nisi quod humanæ salutis authorem illic nouerat de suo semine nasciturum? Hinc est quod Iacob filium suum Ioseph obsecrat, dicēs: Si inueni gratiam in conspectu tuo, pone manum sub fœmore meo, & facies mihi misericordiam & veritatem, vt non sepe lias me in Ægypto, sed dormiam cum patribus meis, & auferas me de hac terra, condāsque in sepulchro maiorum. Cum autem ad confirmandę sponsonis iudicium, Iacob manum filij supponi suis fœmoribus petiit, nisi quia illum, qui summa veritas est, de proprio semine propagandum esse cognouit? Illis igitur terræ finibus beati viri iam medullitus aggliscebant, quam per spiritum iam cernebant Saluatoris vestigijs alteri, quam in interioribus

oculis iam videbant pretioso Dominici corporis sanguine purpurari, vt illic eorum corpora suam expectaret resurrectionem, vbi resurrectorum esse cognoscebāt ipsum beatæ resurrectionis authorem. Ad hunc & nos dilectissimi, perspicuā nostræ mentis aciem dirigamus. Ad hunc dum pedum progressionem non possumus, æstuantis desiderij festinatione tendamus, & dum sanctorum quorumlibet reliquijs dignæ deuotionis reuerentiam exhibemus, ad illud vnū & singulare corpus nostrę mentis dirigamus obtutū, quod in paternæ maiestatis gloria credimus ineffabiliter sublimatum. Illa nimirū est terra, cui tunc beati Patriarchæ atq; Prophetę suspirabāt, lacte scilicet & melle mananti. Lac siquidem de carnis vberibus profluit, mel verò de superioribus venit. Et quia substantia Dominici corporis ex Virginis visceribus prodiit, diuinitas autē ex paterna maiestati descendit, rectè corpus Saluatoris terra dicitur repromissionis. Quæ nimirum terra lacte simul & melle fluere dicitur, quia in Redemptoris nostri corpore & substantia verè & dulcedo est ineffabilis deitatis. In ipso enim, sicut Apostolus ait, habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. & alibi: Deus erat in Christo reconcilians mundum sibi. Ad hanc viuentium terram ille nos dignetur inducere, qui terræ nostræ mortalia non dedignatus est tolerare, quatenus sic ibi lacte & melle vescamur, vt Saluatoris nostri præsentia, & melliflua diuinitatis eius dulcedine satiemur. Qui cum Deo & Patre & Spiritu sancto viuit, & regnat. Per omnia secula seculorum. Amen.

D I V I
HILARII PICTAVORVM
EPISCOPI DE TRINITATE
LIBER I.

ARGVMENTVM IN LIBRVM SEQVENTEM.

*Primus hic liber, quanquam postremo scriptus auctori, veluti prologus est in totum opus:
primum ostendens, quibus gradibus mens humana perueniat ad cognitionem
rerum diuinarum: mox explicat argumenta singulorum librorum.*

IRCVNSPICIENTI mihi proprium humanæ vitæ, ac religiosum officium, quod vel à natura manans, vel à prudentium studijs profectum, dignum aliquid hoc cōcesso sibi ad intelligentiam diuino munere obtineret: multa quidem aderant, quæ opinione communi efficere vtilem atque optandam vitam videbantur: maximèque ea, quæ & nunc, & semper antea potissima inter mortales habentur, ocium simul atque opulentia, quod alterum sine altero mali potius materies, quàm boni esset occasio: quia & quies inops propè quoddam vitæ ipsius intelligatur esse exilium, & opulēs inquietudo tanto plus calamitatis afferat, quanto maiore indignitate his caretur, quæ maximè & optata & quæsita sunt ad vtendum. Atq; hæc quidem quanquam in se summa atq; optima vitæ blandimenta contineant, tamen non multum videntur à consuetudine esse beluinæ oblectationis aliena: quibus in saltuosa loca, ac maximè pabulis læta euagantibus, adsit & securitas à labore, & satietas ex pascuis. Nam si hic optimus & absolutissimus vitæ humanæ vsus existimabitur, quiescere & abundare: necesse est hunc eundem secundum sui cuiusque generis sensum, nobis atq; vniuersis rationis expertibus beluis esse communem: quibus omnibus natura ipsa in summa rerum copia & securitate famulante, sine cura habendi, copia redundat vtendi.

A Ac mihi pleriq; mortalium non ob aliam quidem causam hanc ineptæ ac beluinæ vitæ consuetudinem & respuisse à se, & coarguisse in alijs videntur, quàm quod natura ipsa autore impulsæ, indignum homine esse existimauerunt, in officium tantum se ventris & inertiae natos arbitrari: & in hanc vitam non ob aliqua præclari facinoris aut bonæ artis studia esse deductos, aut hæc ipsam vitam non ad aliquem profectum esse æternitatis indultam, quam profectò non ambigeretur munus **B** Dei non esse reputandam, cum tantis afflictis angoribus, & tot molestiis impedita, sese ipsam, atque intra se à pueritiæ ignorance vsque ad senectutis deliramenta consumeret: & idcirco ad aliquas se patientiæ & continentiæ ac placabilitatis virtutes & doctrina & opere trāstulisse, quod bene agere atque intelligere, id demum bene viuere esse opinabantur. Vitam autem ipsam non ad mortem tantum ab immortali Deo tribui existimandam: cum **C** boni largitoris non esse intelligeretur, viuendi iucundissimum sensum, ad tristissimum metum tribuisse moriendi. Et quanquam non ineptam hanc eorum esse sententiam atque inutilem existimarem, conscientiam ab omni culpa liberam conseruare, & omnes humanæ vitæ molestias vel providere prudenter, vel vitare consultè, vel ferre patienter: tamen hi ipsi non satis mihi idonei ad bene beatèque viuendum autores videbantur: communia tantum & conuenientia humano sensui doctrina-

rum praecepta statuentes: quae cum non intelligere beluinum esset, intellecta tamen non agere, ultra beluinæ immanitatis esse rabiem videretur. Festinabat autem animus, non hæc tantummodo agere, quae non egisse, & criminum esset plenum, & dolorum: sed hunc tanti muneris Deum parentemque cognoscere, cui se totum ipse deberet, cui famulans nobilitandum se existimabat, ad quem omnem spei suae opinionem referret: in cuius bonitate inter tantas praesentium negotiorum calamitates, tanquam tutissimo sibi portu familiarique requiesceret. Ad hunc igitur vel intelligendum, vel cognoscendum, studio flagrantissimo accendebatur. Namque plures eorum numerosas incertorum deorum familias introducebant: & virilem ac muliebre sexum in diuinis naturis agere existimantes, ortus ac successiones ex diis deorum asserebant. Alij minores ac maiores, & differentes pro potestate deos praedicabant: nonnulli nullum omnino Deum esse affirmantes, eam tantum quae fortuitis motibus atque concursibus in aliquid existeret, naturam venerabantur: plerique verò Deum quidem esse opinione publica loquebantur, sed hunc eundem incuriosum rerum humanarum ac negligentem pronuntiabant: aliqui autem ipsas illas creaturarum corporeas, conspicabilesque formas in elementis terrenis & coelestibus adorabant. Postremo quidam in simulacris hominum, pecudum, volucrum, ferarum, serpentum, deos suos collocabant: & vniuersitatis dominum atque infinitatis parentem intra angustias metallorum & lapidum & stipitum coarctabant. Dignumque iam non erat, autores eos veritatis existere: qui ridicula, & foeda, & irreligiosa sectantes, ipsis illis inanissimarum sententiarum suarum opinionibus diffiderent. Sed inter hæc animus sollicitus, utili ac necessaria ad cognitionem Dei sui via nitens: eum neque incuriam Deo rerum à se conditarum dignam arbitraretur, neque naturae potenti atque incorruptae competere sexus deorum, & successiones fatorum atque ortorum intelligeret: porro autem diuinum & æternum nihil nisi vnum esse & indifferens pro certo habebat, quia id quod sibi ad id quod est autor esset, nihil necesse est extra se quod sui esset praestantius reliquisse. Atque ita omnipotentiam æternitatemque non nisi penes vnum esse, quia neq; in omnipotentia validius infirmius-

que, neque in æternitate posterius anteriusue congrueret. In Deo autem nihil nisi æternum potensque esse venerandum. Hæc igitur multaque alia eiusmodi cum animo reputans, incidi in eos libros, quos à Moyse atque à prophetis scriptos esse Hebræorum religio tradebat: in quibus ipso creatore Deo testante de se, hæc ita continebantur: Ego sum qui sum. Et rursum: Hæc dices filiis Israël, misit me ad vos is qui est. Admiratus sum planè tam absolutam de Deo significationem, quae naturae diuinæ incomprehensibilem cognitionem aptissimo ad intelligentiam humanam sermone loqueretur. Non enim aliud proprium magis Deo quam esse intelligitur, quia id ipsum quod est, neque desinentis est aliquando, neque coepti: sed id quod cum incorruptae beatitudinis potestate perpetuum est, non potuit, aut poterit aliquando non esse: quia diuinum omne neque abolitioni, neque exordio obnoxium est. Et cum in nullo à se Dei desit æternitas, dignè hoc solum quod esset ad protestationem incorruptae suae æternitatis ostendit. Et ad hanc quidem infinitatis significationem satis fecisse sermo dicentis: Ego sum qui sum videbatur: sed magnificentiae & virtutis suae erat à nobis opus intelligendum. Namque cum esse ei proprium esset, qui manens semper non etiam aliquando coepisset, æterni & incorrupti Dei dignus de se hic rursum auditus est sermo: Qui tenet cælum palmo, & terram pugillo. Et rursum: Cælum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum mihi ædificabitis, aut quis locus erit requietionis meae? nonne manus mea fecit hæc? Vniuersitas cœli palmo Dei tenetur, & vniuersitas terrae pugillo concluditur. Sermo autem Dei etiam si ad opinionem religiosae intelligentiae proficit, tamen plus significationis introspectus sensu continet quam exceptus auditu. Nam conclusum palmo cælum rursum Deo thronus est, & terra quae pugillo continetur, eadem & scabellum pedum eius est, ne in throno & scabello secundum habitum confidentis protensio speciei corporeae posset intelligi: cum id quod sibi thronus & scabellum est, rursum ipsa illa infinitas potens palmo ac pugillo apprehendente concluderet. Sed ut in his cunctis originibus creaturarum Deus, intra & extra, & supereminens & internus, idem circumfusus & infusus in omnia nosceretur, cum & palmo pugilloque continens

Exod. 3.
Ibid.

Isa. 66.

Psal. 138.

nens potestatem naturæ exterioris ostenderet: ac thronus & scabellum substrata esse, vt in throno exteriora monstraret, cum exteriora sua interior insidens, ipse rursus exterior interna concluderet. Atque ita totus ipse intra extraque se continens, neque infinitus abesset à cunctis, neque cuncta ei qui infinitus est non inessent. His igitur religiosissimis de Deo opinionibus veri studio detentus animus delectabatur. Neque enim aliud quid dignum esse Deo arbitrabatur, quam ita eum ultra intelligentias rerum esse: vt in quantum se ad aliquem præsumptæ licet opinionis modum mens infinita protenderet, in tantum omnem prosequentis se naturæ infinitatem infinitas immoderatæ æternitatis excederet. Quod cum à nobis piè intelligeretur, tamen à propheta hæc ita dicente manifestè cōfirmabatur: Quò abibo à spiritu tuo, aut à facie tua quò fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in infernum, & ibi ades. Si sumpsero pennas meas ante lucem, & habitauero in postremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Nullus sine Deo, neque vllus non in Deo locus est. In cœlis est, in inferno est, ultra maria est. Inest interior, excedit exterior. Ita cum habet atque habetur, neque in aliquo ipse, neque non in omnibus est. Quanquam igitur optimæ huius atque inexplicabilis intelligentiæ sensu animus gauderet, quod hanc in parente suo & creatore immensæ æternitatis infinitatem veneraretur: tamen studio adhuc intentione ipsam illam infiniti & æterni Domini sui speciem querebat, vt illam incircumscriptam immensitatem in aliquo pulchre intelligentiæ esse opinaretur ornatu. In quibus cum religiosa mens intra imbecillitatis suæ concluderetur errorem, hunc de Deo pulcherrimæ sententiæ modum propheticis vocibus apprehendit. De magnitudine enim operum, & pulchritudine creaturarum, consequenter generationum conditor conspicitur. Magnorum creator in maximis est, & pulcherrimorum conditor in pulcherrimis est. Et cum sensum ipsum supergrediatur operatio, omnem tamen sensum longè necesse est excedat operator. Pulchrum itaque cœlum, æther, terra, maria, & vniuersitas omni est, quæ ex ornatu suo, vt etiam Græcis placet, dignè κόσμος, id est mundus nuncupari videtur. Sed si hanc ipsam rerum pulchritudinem ita sensus naturali metitur

instinctu, vt etiam in quarundam volucrum ac pecudum accidit specie: vt dum infra sententiam sermo est, sensus tamen id ipsum intelligens non eloquatur: quod tamen rursus dum sermo omnis ex sensu est, sensus sibi ipse loquatur intelligens: Nonne huius ipsius pulchritudinis Dominum necesse est totius pulchritudinis esse pulcherrimum intelligi: vt cum æterni ornatus sui species sensum intelligentiæ omnis effugiat, opinionem tamen intelligentiæ sensus non relinquat ornatus? Atque ita pulcherrimus Deus est confitendus: vt neque intra sententiam sit intelligendi, neque extra intelligentiam sentiendi. His itaque piæ opinionis atque doctrinæ studiis animus imbutus, in secessu quodam ac specula pulcherrimæ huius sententiæ requiescebat, non sibi relictum quicquam aliud à natura sua intelligens, in quo maius officium præstare cōditori suo munusue posset, quam vt tantum eum esse intelligeret, quantus & intelligi non potest, & potest credi: dum intelligentiam & fides sibi necessariæ religionis assumit, & infinitas æternæ potestatis excedit. Suberat autem omnibus his naturalis adhuc sensus, vt pietatis professionem spes aliqua incorruptæ beatitudinis aleret: quam sancta de Deo opinio & boni mores, quodam victricis militiæ stipendio emererentur. Neque enim fructus aliquis esset bene de Deo opinari: cum omnem sensum mors perimeret, & occasus quidam naturæ deficientis aboleret. Porro autem non esse hoc dignum Deo, ratio ipsa suadebat: deduxisse eum in hanc participem consilij prudentiæque vitam, hominem sub defectione viuendi & æternitate moriendi, vt in id tantum non existens substitueretur, ne substitutus existeret: cum constitutionis nostræ hæc sola esse ratio intelligeretur, vt quod non esset, esse cœpisset, non vt quod cœpisset esse non esset. Fatigabatur autem animus, partim suo, partim corporis metu: qui cum & constantem sententiam suam pia de Deo professione retineret, & sollicitam de se atque hoc occasuro secum, vt putabat, habitaculo suo curam recepisset, post cognitionem legis ac prophetarum, istiusmodi quoque doctrinæ Euangelicæ atque Apostolicæ instituta cognoscit. In principio erat verbum: & verbum erat apud Deum: & Deus erat verbū. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est. In eo vita

Ioan. 1.

erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non comprehenderunt. Fuit homo missus à Deo, cui nomē erat Ioannes. Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine. Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per eum factus est, & mundus eum nō cognouit. In sua venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, ijs qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis: & vidimus gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à patre, plenum gratia & veritate.

Proficit mens vltra naturalis sensus intelligentiam, & plus de Deo quā opinabatur edocetur. Creatorem enim suum Deum ex Deo discit: verbum Deum, & apud Deum in principio esse audit: mundi lumen in mundo manens, & à mundo non recognitum intelligit. Venientē quoque in sua, à suis non receptum. Recipientes autem sub fidei suae merito in Dei filios profecisse cognoscit: non ex complexu carnis, neque ex conceptu sanguinis, neque ex corporum voluntate, sed ex Deo natos. Deinde verbum carnem factum, & habitasse in nobis, & gloriam conspectam eius, quae tanquam vnici à patre sit perfecta cum gratia & veritate. Hic iam mens trepida & anxiosa, plus spei inuenit quā expectabat. Ac primum ad cognitionem Dei patris imbuatur. Et quod antea de creatoris sui aeternitate & infinitate & specie, naturali sensu opinabatur, hoc nunc proprium esse etiam vnigenito Deo accipit: non in deos fidem laxans, quia ex Deo Deum audit: non ad naturae diuersitatem in Deum ex Deo decedens, quia plenum gratia & veritate Deum ex Deo discit: neque praeposterum ex Deo deum sentiens, quia in principio apud Deum esse deum comperit. Rarissimam deinde huius salutaris cognitionis fidem esse, sed maximum praemium nōscit: quia & sui non receperunt, & recipientes, in filios Dei aucti sunt, non ortu carnis, sed fidei. Esse autem filios Dei, nō necessitatem esse, sed potestatem: quia proposito vniuersis Dei munere, non natura gignentium afferatur, sed voluntas praemium consequatur. Ac ne id ipsum,

quod vnicuique esse Dei filium, à Deo filio fit potestas, in aliquo infirmitatem fidei trepidē impediret: quia per sui difficultatem aegerrimē speretur, quod & magis optatur, & minus creditur, verbum Deus caro factum est, vt per Deum verbum carnem factum caro proficeret in Deum verbum. Ac ne verbum caro factum aut aliquid aliud esset quā Deus verbum: aut non nostri corporis caro esset, habitauit in nobis, vt dum habitat, non aliud quā Deus maneret: dum autem habitat in nobis, non aliud quā nostrae carnis Deus caro factus esset, per dignationem assumptae carnis non inops suorum, quia tanquam vnigenitus à patre plenus gratiae & veritatis, & in suis perfectus sit, & verus in nostris. Hanc itaque diuini sacramēti doctrinam mens laeta suscepit, in Deum proficiens per carnem, & in nouam natiuitatem per fidem vocata, & ad coelestem regenerationem obtinendam potestati suae permessa, curam in se parentis sui creatorisque cognoscens, non in nihilum redigendam se per eum existimans, per quem in hoc ipsum quod est, ex nihilo substitisset: & haec omnia vltra intelligentiae humanae metiens sensum, quia ratio communium opinionum consilij coelestis incapax, hoc solum putet in natura rerum esse, quod aut intra se intelligat, aut praestare possit ex sese. Dei autē virtutes secundum magnificentiam aeternae potestatis, non sensu, sed fidei infinitate pendebat: vt Deū in principio apud Deum esse, & verbum carnem factum habitasse in nobis, non idcirco non crederet, quia non intelligeret, sed idcirco se meminisset intelligere posse, si crederet. Ac ne in aliquo secularis prudentiae tardaretur errore, ad piaē confessionis huius absolutissimam fidem, ita insuper per Apostolum diuinis dictis edocetur: Videte ne quis vos spoliēt per philosophiam & inanem deceptionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum: quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis: in quo & circumcisi estis, circumcissione non manufacta in expoliatione carnis corporis, sed circūcissione Christi. Consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui excitauit eum à mortuis. Et vos cum essetis mortui in delectis & praeputatione carnis vestrae, viuificauit vos cum illo, donatis

*Diuina per
fidē intelliguntur.*

*Ceremonia
abolita.
Colos. 2.*

Captiosae
questiones.

Pietas in
animis.

natis vobis omnibus delictis, delens quod aduersum nos erat chirographum, in sententiis quod erat contrarium nobis: & ipsum tulit è medio, affigens illud cruci: exurus carne & potestates ostetui fecit, triumphatis ijs cum fiducia in semetipso. Respuit captiosas & inutiles philosophiæ questiones fides constans, neque humanarum ineptiarum fallaciis succumbens, spoliū se præbet veritas falsitati: non secundum sensum communis intelligentiæ Deum retinens, neque de Christo secundū mundi elementa decernens, in quo diuinitatis plenitudo corporaliter inhabitet, vt dum infinitas æternæ in eo potestatis, omnem terrenæ mentis amplexum potestas æternæ infinitatis excedat: qui nos ad diuinitatis suæ naturam trahens, non etiānum corporali præceptorum obseruatione destrinxerit, neque per legis vmbra ad solennia defecandæ carnis imbuerit, sed vt omnem naturalem corporis necessitati circumcissus à viciis spiritus criminum emundatione purgaret, cuius morti conspeliemur in baptismo: vt in æternitatis vitam rediremus, dum regeneratio ad vitam mors esset ex vita, & morientes viciis immortalitati renasceremur, ipso pro nobis ex immortalitate moriente, vt ad immortalitatem vnā cum eo excitaremur ex morte. Carnem enim peccati recepit, vt in assumptione nostræ carnis delicta donaret, dum eius sit particeps assumptione, non crimine: delens per mortem sententiam mortis, vt noua in se generis nostri creatione cōstitutionem decreti anterioris aboleret: crucifigi se permittens, vt maledicto crucis oblitterata terrenæ damnationis maledicta figeret omnia. Ad vltimum in homine passus, vt potestates dehonesteret, dum Deus secundum scripturas moriturus, & in his vincentis in se fiducia triumpharet: dum immortalis ipse, neque morte vincendus pro morientium æternitate moreretur. Hæc itaque vltra naturæ humanæ intelligentiam à Deo gesta non succumbunt rursū naturalibus mentium sensibus, quia infinite æternitatis operatio infinitā metiendi exigat opinionē: vt cum Deus homo, cum immortalis mortuus, cum æternus sepultus est, non sit intelligentiæ ratio, sed potestatis exceptio. Ita rursū e contrario non sensus, sed virtutis modus sit, vt Deus ex homine, vt immortalis ex mortuo, vt æternus sit ex sepulto. Coexcitamur ergo à Deo in Christo per mortem eius: sed dum

A in Christo plenitudo est diuinitatis, habemus & significationem Dei patris nos coexcitantis in mortuo, & Christum Iesum non aliud quā Deum in diuinitatis plenitudine confitendum. In hoc ergo conscia securitatis suæ ocio mens spebus suis læta requieuerat: intercessionem mortis huius vsque eo non metuens, vt etiam reputaret in vitam æternitatis.

B Vitam autem huius corporis sui non modò non molestam sibi aut ægram arbitrabatur, vt eā quod pueritiæ literas, quod ægris medicinam, quod naufragis natatum, quod adolescentibus disciplinam, militiam esse crederet imperaturis: rerum scilicet præsentium tolerantiam, ad præmium beatæ immortalitatis proficiētem. C Quinetiam id quod sibi credebat, tamen per ministerium impositi sacerdotij etiam cæteris prædicabat: munus suum ad officium publicæ salutis extendens. Sed inter hæc emerferunt desperata in se & sæua in omnes impiæ temeritatis ingenia, potentem Dei naturam ex naturæ suæ infirmitate moderantium. Neque vt ipsi vsque ad infinitatem opinandi de infinitis rebus emergerent, sed intra finem sensus sui indefinita concluderent, essentque sibi arbitri religionis, cum religionis opus obedientiæ esset officium: sui immemores, diuinorum negligentes, præceptorum emendatores. Nam vt de cæteris hæreticorū stultissimis studiis fileam, de quibus tamen sicubi occasionem sermonis ratio præbebit, non tacebimus: quidam ita Euangelicæ fidei corrumpunt sacramentum, vt sub vnus Dei piā tantum professione natiuitatem vnigeniti Dei abnegent: vt protensio sit potius in hominem quā descensio. D

E Neque vt qui filius hominis secundum tempora assumptæ carnis fuit, idem semper fuerit atque sit filius Dei: ne in eo natiuitas Dei sit, sed ex eodem idem sit. Vt vnus Dei, vt putant, inuiolabilem fidem series deducta ex solido in carnem conseruet: dum vsque ad virginem pater protensus, ipse sibi natus sit in filium. F Alij verò quia salus nulla sit sine Christo, qui in principio apud Deum erat Deus verbum, natiuitatem negantes, creationem solam professi sunt: ne natiuitas veritatem Dei admitteret, sed creatio falsitatem doceret: quæ dum eimentiretur in genere creationis, Dei vnus fidem non excluderent in sacramento: sed natiuitatem veram nomini ac fidei creationis subiicientes, à veritate vnus Dei separabilem eum facerent, vt

Pater natus
ra. Lege
Tertullianum
contra Praxeam.

Arms.

creatio substitutionis perfectionem sibi diuinitatis non usurparet, quam veritatis natiuitas non dedisset.

Horum igitur furori respondere animus exarsit: recolens hoc vel præcipuè sibi salutare esse, non solum in Deum credidisse, sed etiam in Deum patrem: neque in Christo tantum sperasse, sed in Christo Dei filio: neque in creatura, sed in Deo creatore ex Deo nato. Maximè ergo properam⁹ ex prophetis atque Euangelicis præconiis vāsaniam eorum ignorantiamque confundere: qui sub vnius Dei sola sanè utili ac religiosa prædicatione aut Deū natum Christum negant, aut verum Deum non esse contendunt, vt creatio potentis creaturæ intra vnum Deum fidei sacramentum relinquat: quia natiuitas Dei extra vnius Dei fidem, religionem protrahat confitendum. Sed nos edocti diuinitus, neque duos deos prædicare, neque solum hanc Euangelici ac prophetici præconij rationem in confessione Dei patris & Dei filij afferemus, vt vnum in fide nostra sint vterque, non vnus: neque eundem vtrunque, neque inter verū ac falsum aliud confitentes: quia Deo ex Deo nato, neque eundem natiuitas permittit esse, neque aliud. Sed vos quidem, quos fidei calor & ignoratus mundo ac sapientibus mundi veritatis studium ad legendum vocauit: meminisse oportet terrenarum mentium infirmas ac imbecillas opiniones esse abiiciendas, omnes imperfectæ sententiæ angustias religiosa discendi expectatione laxandas. Nouis enim regenerati ingenij sensibus opus est, vt vnumquemque conscientia sua secundum cœlestis originis mēnus illuminet. Standum itaque per fidem antè est, vt sanctus Hieremias admonet, in substantia Dei: vt de substantia Dei auditurus, sensum suum ad ea quæ Dei substantiæ sint digna, moderetur. Moderetur autem non aliquo modo intelligendi, sed infinitate. Quin etiam conscius sibi diuinæ se naturæ participem (vt beatus apostolus Petrus in Epistola altera ait) effectum fuisse, Dei naturam non naturæ suæ legibus metiatur, sed diuinas professiones secundum magnificentiam diuinæ de se protestationis expendat. Optimus enim lector est, qui dictorum intelligentiam expectet ex dictis potius quam imponat, & retulerit magis quam attulerit: neque cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem præsumpserit intelligendum. Cum itaque de rebus Dei erit ser-

mo: concedamus cognitionem sui Deo, dictisq; eius pia veneratione famulemur, Idoneus enim sibi testis est, qui nisi per se cognitus non est. Si qua verò nos de natura Dei & natiuitate tractantes, comparisonum exēpla afferemus, nemo ea existimet absolute in serationis perfectione continere. Comparatio enim terrenorum ad Deum nulla est, sed infirmitas nostræ intelligentiæ cogit species quasdam ex inferioribus, tanquam superiorum indices quærere: vt rerum familiarium consuetudine admonente, ex sensus nostri cōscientia ad insoliti sensus opinionem educeremur. Omnis igitur comparatio, homini utilis potius habeatur, quàm Deo apta: quia intelligentiam magis significet quàm expleat, neque naturis carnis & spiritus, aut inuisibilibus ac tractabilibus coæquantis præsumpta reputetur, potestans & infirmitati se humanæ intelligentiæ necessariam, & ab inuidia esse liberam non satisficientis exempli. Pergimus itaque de Deo locuturi Dei verbis, sensum tamen nostrum rerum nostrarum specie imbuentes.

Ac primū ita totius operis modum temperauimus, vt aptissimus legentium profectibus connexorum sibi libellorum ordo succederet. Nihil enim incompositum indigestūq; placuit afferre: ne operis inordinata congeries, rusticum quendam tumultum perturbata vociferatione præberet. Sed quia nullus ad prærupta cōscensus est, nisi substratis paulatim gradibus feratur gressus ad summa: nos quoque quædam gradiendi initia ordinantes, arduum hoc intelligentiæ iter cliuo quasi molliore leniuimus, non iam gradibus incisum, sed planitie subrepente deuexum, vt propè sine scandentium sensu, euntium proficeret cōscensus. Post hunc enim primi huius sermonis libellum, sequens ita sacramentum edocet diuinæ generationis, vt baptizandi in patre & filio & spiritu sancto non ignorēt nominum veritatem, neque vocabulis intelligentiam confundant, sed vnumquodque ita sensu concipiant, vt est, ac nuncupatur: agnitori absolutissimè in iis quæ dicta sunt, quod neque non ipsa veritas sit nominis, neque non nomen sit veritatis.

Post hunc itaque lenem ac breuem demonstratæ trinitatis sermonem, tertius liber etsi sensim, tamen iam proficienter incedit. Nam id quod ultra humani sensus intelligentiam Dominus de se professus est.

*Ad lectorē
rem se ver-
sit.*

1. Petr. 1.

*Compara-
tio ad diui-
na perfe-
cta.*

*Ordo totius
operis.*

*Arg. secū-
di libri.*

*Arg. terti-
ij libri.*

Joan. 10.

est, quantis potest potentiae exemplis ad intelligentiae fidem coaptat dicens: Ego in patre, & pater in me: ut quod ab homine per naturam hebetem non capitur, id fides iam rationabilis scientiae consequatur: quia neque non credendum de se Deo est, neque opinandum est, extra rationem fidei esse, intelligentiae potestatem.

Arg. quartu libri.

Quartus deinde liber initium sui ex haereticorum doctrinis auspicatur, se ipsum viciis, quibus fides ecclesiae infirmatur, expurgans: ipsam illam perfidiae expositionem a multis iam olim editam proferens, & subdole eos ac per id impiissime vnum Deum ex lege defendisse convincens, omnibus legis ac prophetarum testimoniis ita demonstratis, ut sine Deo Christo vnum Deum confiteri irreligiositas sit, & confesso Deo unigenito Christo, non vnum Deum praedicare perfidia sit.

Arg. quintu libri.

Quintus vero tenet eum responsionis ordinem, quem haeretici instituerant professionis. Namque cum vnum Deum praedicare se secundum legem emetiti essent, vnum quoque Deum verum ex eadem proferre se fefellerunt, ut per exceptionem Dei & unius & veri, natiuitatem Deo Christo adimerent: quia ubi natiuitas est, ibi & intelligentia sit veritatis. Nos autem iisdem gradibus quibus id ipsum negabant, docentes: nec duos deos, nec solitarium verum Deum, sed patrem verum Deum ita ex lege ac prophetis praedicauimus, ne aut unius Dei fidem corrumperemus, aut nati veritatem denegaremus. Sed quia secundum illos creato potius quam nato, nomen Dei Domino Iesu Christo deputaretur potius quam inesset: diuinitatis veritas ita ex autoritatibus prophetis demonstrata est, ut Domino Iesu Christo Deo vero praedicato, intra intelligentiam unius Dei veri natiue in eo diuinatis veritas contineret.

Arg. sextu libri.

Sextus vero iam liber omnem haereticae assertionis fraudulentiam pandit. Namque ut dictis suis fidem facerent, damnantes dicta & vicia haereticorum, Valentini scilicet & Sabellij & Manichaei & Hierarchae, pias ecclesiae praedicationes velamento professionis impiae furati sunt: ut corruptis in melius verbis irreligiosorum, & ambigua significatione moderatis, sub impietatis damnatione doctrinam pietatis extinguere. Sed nos singulorum dictis & professionibus demonstratis, sanctas ecclesiae praedicationes absoluimus, neque quicquam cum damnatis haeticis

commune eis esse permisimus, ut damnanda damnantes, sola venerabiliter sectanda sequeremur, filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, quod maxime ab iis negabatur, per haec docentes: dum de eo testatur pater, dum de se ipse proficitur, dum Apostoli praedicant, dum religiosi credunt, dum daemones clamant, dum Iudaei negantes fatentur, dum ignorantes intelligunt gentes, ne iam ambigendum permetteretur, quod ignorandum non relinqueretur.

Arg. septimi libri.

Septimus deinceps liber, secundum perfectae fidei gradum susceptae disputationis sermonem temperauit: namque primum per inuolabilis fidei sanam & incorruptam demonstrationem inter Sabellium & Hebionem, & hos non veri Dei praedicatores lite certauit, cur Sabellius subsistere ante secula negaret, quem creatum alij confiterentur. Ignorabat enim Sabellius subsistentem filium, dum Deum verum operatum in corpore esse non ambigit. Hi autem negabant natiuitatem, & affirmabant creaturam, dum opera eius Dei veri esse opera non intelligunt. Lis eorum, nostra fides est. Nam dum filium negat, in eo vincit Sabellius, quod Deus verus operatus est: Et ecclesia eos, qui verum in Christo Deum negauerint, vincit. At vero cum subsistentem Christum ante secula hi aduersus eum demonstrant esse semper operatum, de condemnato secum Sabellio nobis triumphant, Deum quidem verum scientes, sed Dei filium nescientes. Hebionem autem ab utroque ita vincitur, ut hic ante secula subsistentem, hic verum Deum conuincat operatum. Omnesque se inuicem vincendo vincuntur: quia ecclesia & contra Sabellium, & contra creaturae praedicatores, & contra Hebionem, Deum verum ex Deo vero Dominum nostrum Iesum Christum, & ante secula natum, & postea hominem genitum esse testatur. Nemini autem dubium est, congruum id maxime pie doctrinae fuisse, ut quia ex lege & prophetis primum Dei filium, post etiam Deum verum cum sacramento unitatis praedicassemus, rursum legem ac prophetas per Evangelia firmantes, primum ex his Dei filium, post etiam Deum verum doceremus. Competentissimum itaque fuit post nomen filij, veritatem eius ostendere, quanquam secundum communem sensum veritatis absolutionem nuncupatio filij obtineret. Sed ne quid aduersantibus unigeniti Dei veritati occasionis ad

fallendum & illudendum relinqueretur, ipsam illam proprietatis fidem per diuinitatis veritatem astruximus: Deum esse eum, qui Dei filius non negaretur, his modis docentes, nomine, natiuitate, natura, potestate, professione, ne aliud esset quam nuncuparetur, neque nuncupatio non natiuitatis esset, neque natiuitas naturam amisisset, neque natura non retinuisset potestatem, neque potestas non etiam conscia sibi veritatis professione notesceret. Causas ergo omnes singulorum generum ita ex Euangelis excerptas subiecimus, ut nec professio tacuerit potestatem, nec potestas non exeruerit naturam, nec natura non suae natiuitatis sit, nec natiuitas non sui nominis: ut per id non relinqueretur impietatis calumnia, cum Dei veri ex Deo vero diuinitatem secundum & nomen & natiuitatem & naturam & potestatem ipse quoque Dominus noster Iesus Christus natiuae veritatis suae protestatione docuisset.

Arg. octaui libri.

Octauus iam liber, duobus superioribus libris de Dei filio & de Deo vero multum ad credentium fidem proficientibus, totus in vnus Dei demonstratione contentus est: non auferens filio Dei natiuitatem, sed neque per eam duorum deorum diuinitatem introducens: Ac primum quibus modis haeretici veritatem Dei patris & Dei filij, quia negare non possent, tamen eludere niterentur, edocuit: dissoluens ineptas eorum & ridiculas occasiones, quibus per id quod dictum est: Multitudinis autem credentium erat cor vnum & anima vna. & rursus: Qui plantat autem & qui rigat, vnum sunt. & rursus: Non pro his autem tantum rogo, sed & pro ijs, qui credituri sunt per verbum eorum in me: ut omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te: ut & ipsi sint in nobis: voluntatis potius & vnanimitatis quam diuinitatis asserunt veritatem. Sed nos haec ipsa suis virtutibus pertractantes fidem in se diuinæ natiuitatis continere ostendimus: & omnes dictorum dominicorum professiones reuoluentes, totum ac perfectum ex apostolicis praconiis ac sancti Spiritus proprietatibus, & paternae & vnigenitæ maiestatis sacramentum docuimus: cum & in patre filius intellectus, & pater in filio cognitus, vnigeniti Dei natiuitatem & perfecti in eo Dei ostenderent veritatem. Parum est autem in rebus ad salutem maximè necessariis, sola ea ad satisfactionem fidei afferre, quæ propria

*Act. 4.
i. Cor. 3.
Joan. 17.*

sunt: quia plerumque blandientes sensum fallant dictorum nostrorum inexploratae assertiones nisi etiam propositionum aduersarum demonstratae inanitates, fidem nostram in eo ipso, quod ipsae ridiculae esse arguantur, affirment.

Nonus itaque liber totus in repellendis ijs, quæ ad infirmam vnigeniti Dei natiuitatem ab impiis vsurpantur intentus est: qui dispensationis occulti à seculis mysterij immemores, Euangelica fide Deum atque hominem praedicari non recordentur. Namque cum Deum esse Dominum nostrum Iesum Christum, & similem Deo esse & equalem ut Deum filium Deo patri, natum ex Deo, & secundum natiuitatis proprietatem in veritate spiritus subsistere negant, his niti dictorum dominicorum professionibus solent: Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus Deus, & cum dici se coarguat bonum, & non nisi vnum Deum bonum esse testetur, & extra bonitatem Dei sit, qui bonus est: & in Dei non sit veritate, qui vnus est. Quibus dictis etià hæc ad impietatis suae argumenta connectunt: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Ut solum verum Deum confessus patrem, nec verus ipse, nec Deus sit: quia solius Dei veri exceptio significatae proprietatis non excedat autorem. Non ambigunt autem hoc ab eo dictum esse intelligendum, quia idem dixerit: Non potest filius facere à se quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Ut cum nihil nisi de exemplo operis possit operari, naturæ in eo intelligatur infirmitas: quia nequaquam sit omnipotentiae comparandum quod alienae operationis subiectum est necessitati, & ratio intelligentiae hoc suadeat, in omnibus à se posse & non posse differre, differre autem eousque, ut de patre Deo hæc ita professus sit: Pater maior me est: & cesset in professione absoluta aduersandi calumnia: quia impiæ vesaniae sit, honorem ac naturam Dei tribuere abnuenti.

Omni autem modo in tantum eum à proprietate veri Dei abesse, ut etiam testatus hæc fuerit: De die autem illa & hora nemo scit, neque angeli in coelis, neque filius, nisi solus pater: ut cum filius nesciat quod pater solus sciat, longè alienus sit nesciens ab sciente, quia natura ignoratio ni obnoxia, non sit eius virtutis & potestatis, quæ à dominatu ignorationis excepta sit. Hæc itaque corrupto deprauatoque sensu

Arg. noni libri.

Marc. 10.

Joan. 17.

Joan. 5.

Joan. 14.

Matt. 24.

sensu impiissimè ita intellecta esse monstrantes, omnes dictorum causas ex ipsis, vel interrogationum, vel temporum, vel dispensationum generibus attulimus, causis potius verba subdentes, non causas verbis deputantes: ut cum à se dissideat: Pater maior me est. &: Ego & pater vnū sumus: neque idem sit: Nemo bonus, nisi vnus Deus. &: Qui me videt, videt & patrem: vel certe tanta à se diuersitate contraria sint pater: Pater omnia tua, mea sunt, & mea tua. & iterum: Ut cognoscant te solum verum Deum. vel illud: Ego in patre, & pater in me. & iterum: De die autem illa & hora nemo scit, neq; angeli in cœlis, neque filius, nisi pater solus: intelligantur in singulis & dispensationum prædicationes, & conscia potestatis naturalis professiones. Et cum idem sit dicti autor vtriusque, demonstratis tamen virtutibus generum singulorum non pertineat ad contumeliam veræ diuinitatis, quod ad sacramentum fidei euangelicæ sub dispensatione & causæ & temporis & natiuitatis & nominis prædicatur.

Ioan. 14.
Ioan. 10.
Marc. 10
Ioan. 14.
Ioan. 17.
Ibid.
Matth. 24.

Arg. decimi libri.

Matth. 26.

Ibid.

Marc. 15.

Luc. 23.

A necessitatem desperatio securitatis exegerit. Sed stultissimi atque impiissimi homines, non intelligentes nihil contrarium in rebus iisdem ab eodem dictum fuisse: verbis tantum inhærentes, causas ipsas dictorum reliquerunt. Nam cum longè multumque diuersum sit: Tristis est anima mea vsque ad mortem. &: Amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, neque id ipsum sit: Pater si possibile est, transeat à me calix iste. & illud: Calicem quem dedit mihi pater meus, non bibā illum? Longeq; diuersum sit: Deus Deus meus, quare me dereliquisti? ab eo: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso: multum quoque dissentiat: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. & illud. Pater remitte illis, quia quid faciunt nesciunt: ad impietate reciderunt diuinorum dictorum incapaces. Et cum non cōueniat trepidationi & libertati, festinationi & excusationi, querelæ & adhortationi, diffidentia & intercessionis: diuinæ professionis natureq; immemores, ad argumētum impietatis suæ, dispensationis gesta & dicta tenuerunt. Itaque nos demonstratis omnibus quæ in sacramento & animæ & corporis domini nostri Iesu Christi sunt, ad sacramenti religionē nihil inexploratum, nihil tacitum dereliquimus: sed dictorum omnium pacificam intelligentiam singulis quibusque causarum generibus coaptantes, nec trepidare fiduciam nec euitare voluntatem, nec conquiri securitatem, nec commendationem sui orantem, aliis veniam desiderasse monstrauius: fidem dictorum vniuersorum absoluta Euangelistici mysterij prædicatione firmantes.

Matth. 26.
Ibid.
Ibid.
Ioan. 18.
Marc. 15.
Luc. 23.

Ibidem.
Ibidem.

F Igitur quia desperatissimos homines ne ipsa quidem resurrectionis gloria intra religionis intelligentiam edoctos cohibuit, sed aut per dignationis professionē, impietatis suæ arma sumpserunt, aut sacramenti reuelationes ad Dei contumeliam transfulerunt: ut per id quod dictum est: Ascendo ad patrem meum, & ad patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum: dum communis nobis atque ipsi & pater est, & Deus Deus est, extra exceptionem veri Dei sit in professione communi, eumque sicut nos & creationis necessitas creatori Deo subdat, & adoptio assumat in filium: iam verò nulla in eo diuinæ naturæ proprietates existimanda sit, secundū Apostoli dictum, cum autem dixerit: Omnia ei subiecta sunt, præter eum qui subiecit ei

Arg. vni-
decimi lib.

Ioan. 20.

1. Cor. 13.

omnia: cum enim fuerint subiecta ei omnia, tunc & ipse subiicietur ei qui sibi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus: quia subiectio & infirmitatem subiecti protestetur, & dominantis significet potestatem. In his quoque cum summa religionis demonstratione tractandis liber undecimus occupatur: etiam ex his ipsis dictis apostolicis demonstrans, non modo non ad diuinitatis infirmitatem subiectionem proficere, sed per eam ipsam veritatem Dei, quia ex Deo sit natus, ostendi: & per id quod sibi ac nobis & pater pater est, & Deus Deus est, nobis multum acquiri, & ei nihil detrahi, cum scilicet homo natus, & vniuersis carnis nostrae passionibus functus, ad Deum & patrem nostrum, ut homo noster in Deum glorificandus ascenderet. Quod autem in omni genere doctrinarum obseruari semper meminimus: ut si qui diu tenui primum exercitatione longoque usu humilioris studij fuerint eruditi, tum iam ad rerum ipsarum, quibus imbuti sunt, experimenta mittantur: ut cum iam bene luserint bella militaturi, in militiam protrahantur: aut cum forenses lites scholares materiae tentaerint, tunc mittantur ad tribunalium pugnas: aut cum in stagnis domesticis nauim nauta intrepidus instruxerit, tunc magni & peregrini maris committatur procellis: id ipsum nos in hac maxima ac grauissima totius fidei intelligentia facere curauimus. Nanque cum ante a leuibus initiis de natiuitate, de nomine, de diuinitate, de veritate fidem teneram imbuissimus, ac leni profectu etiam usque ad euellendas omnes haereticorum occasiones, legentium studia extulissimus tum eos iam ad ipsam palæstram gloriosi certaminis magnique produximus: ut in quantum ad aeternae natiuitatis completendam intelligentiam humana mens communis sensus opinione deficitur, in tantum studiis diuinis ad sentienda ea, quae ultra naturae nostrae opinionem sunt niterentur: quaestionem hanc maxime dissoluentes, quae secularis sapientiae hebetudine inualescens, de domino nostro Iesu Christo ratione se putat dicere: Erat quando non erat, & non fuit antequam nasceretur: & de non extantibus factus est: ut quia natiuitas eam videatur afferre causam, ut esset qui non erat, & cum non existeret nasceretur, per id quoque vnigenitum Deum sensui temporum subdant. Quasi verò non fuisse eum aliquando, fi-

*Quomodo
dicitur
creata sa-
pientia, qui
est filius
Dei.*

A des ipsa & ratio natiuitatis ostēdat: atque ideo ex eo quod non fuit, natum esse dicant, quia natiuitas praestet esse quod non fuit. Sed nos Apostolicis atque Euangelicis testimoniis semper patrem & filium praedicantes, non post aliqua Deum omnium, sed ante omnia esse docebimus: neque incidere in eum irreligiosae huius intelligentiae temeritatem, ut de non extantibus nasceretur, & non fuerit antequam natus sit: sed ita semper fuisse, ut & natum praedicemus: ita verò natum esse, ut semper fuisse manifestemus: sitque in eo non innascibilitatis exceptio, sed natiuitatis aeternitas, quia & natiuitas autorem habeat, neque careat aeternitate diuinitas. Et quia dicti prophetici inscij, & coelestis doctrinae imperiti sunt, corrupto sensu, ac proprietate sententiae, creatum esse per id Deum potius quam natum affirmare nituntur, quia dictum est: Dominus creauit me in initium viarum suarum in opera sua, ut sit ex communi creationum natura, licet sit praestantior in genere creationis: neque in eo sit gloria diuinae natiuitatis, sed virtus potentis creaturae. Verum nos nihil nouum, nihil extrinsecus praesumptum afferentes, in ipso illo sapientiae testimonio veritatem dicti rationemque praestabimus: neque ad natiuitatis diuinae & aeternae intelligentiam trahi posse, quod initium viarum Dei & in opera sit creatus, quia non idem sit in hac creatum esse, & ante omnia natum esse: cum vbi natiuitatis significatio est, sola natiuitatis professio sit: vbi verò creationis est nomen, ibi causa eiusdem creationis anterior est: & cum ante omnia sit nata sapientia, tamen quia etiam in res aliquas sit creata, non id ipsum sit quod ante omnia est, & quod coepit esse post aliqua.

Prou. 8.

Deinde consequens visum est, creationis nomine a fide, quae nobis de vnigenito Deo est, repudiato, ea quoque quae in confessione sancti Spiritus congrua ac religiosa essent, docere: ut iam confirmatis longo anteriorum libellorum diligentique tractatu, nihil de totius fidei absolutione deesset, cum amotis vitiosarum praedicationum, etiam de opinione sancti Spiritus irreligiositatibus, illa sum atque incontaminatum regenerantis Trinitatis sacramentum, intra diffinitionem salutarem apostolica atque euangelica autoritas contineret: neque iam per sensus humani sententiam spiritum Dei inter creaturas quicquam auderet referre, quem ad immortalitatis pignus & ad diuinae incorruptaeque

*Arg. 12.
libri.*

Inuocatio.

naturæ consortium sumeremus. Ego quidem hoc vel præcipuum vitæ meæ officiū debere me tibi pater omnipotens Deus conscius sum, vt te omnis sermo meus & sensus loquatur: neque enim vllum aliud maius præmium hic ipse vsus mihi à te concessus loquendi potest referre, quàm vt prædicando te tibi seruiat, téque quod es patrem scilicet vnigeniti Dei aut ignorantis seculo, aut neganti hæretico demonstraret. Et in hoc quidem tantum voluntatis meæ professio est: cæterum auxilij & misericordiæ tuæ munus orandum est, vt extenta tibi fidei nostræ, confessionisque vela flatu spiritus tui impleas, nōsque incursū prædicationis initæ propellas. Nō enim nobis infidelis sponfionis istius autor est, dicens: Petite & dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Nos quidem inopes, ea quibus egemus precabimur, & in scrutandis prophetarum tuorū apostolorūque dictis stultitiam peruicax afferemus, & omnes obsecrata intelligentiæ aditus pulsabimus: sed tuum est, & oratum tribuere, & quæsitum adesse, & patere pulsatū. Torpemus enim quodam naturæ nostræ pigro stupore, & ad res tuas intelligendas intra ignorantiae necessitatem ingenij nostri imbecillitate cohibemur: sed doctrinæ tuæ studia ad sensum nos diuinæ cognitionis instituūt, & vltra naturalem opinionem fidei obedientia prouehit. Expectamus ergo vt trepidi huius cœpti exordia incites, & profectu accrescente confirmes, & ad consortium vel prophetalis vel apostolici spiritus voces: vt dicta eorum non alio quàm ipsi loquuti sunt sensu apprehendamus, verborūque proprietates iisdem rerum significationibus exequamur. Locuturi enim sumus, quæ ab iis in sacramento prædicata sunt, te æternum Deum, æterni Dei vnigeniti patrem, & vnū te sine natiuitate, & vnum Dominum nostrum Iesum Christum ex te natiuitatis æternæ, non in deorum numerum veritatis diuersitate referendum: neque non ex te genitum, qui Deus vnus es, prædicandum: neque aliud quàm Deum verum, qui ex te Deo vero patre natus est, confitendum. Tribue ergo nobis verborum significationem, intelligentiæ lumen, dictorum honorem, veritatis fidem: & præsta vt quod credimus, & loquamur, scilicet, vt contingat nobis vnum te Deum patrem, & vnum dominum nostrum Iesum Christū de Prophetis atque Apostolis cognoscentibus, nunc

Luc II.

A aduersum negantes hæreticos, ita Deum & te celebrare, ne solum: & eum prædicare, ne falsum.

DIVI HILARII PICTAVENTORUM Episcopi, de Trinitate.

LIBER II.

B VFFICIENTER quidem credentibus Dei sermo, qui in aures nostras Euangelistæ testimonio cum ipsa veritatis suæ virtute trāsfectus est, cum dicit Dominus: Euntes nunc docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti, docentes eos seruire omnia quæcunque mandauimus vobis. & ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque in consummationem seculi. Quid enim in eodem sacramento salutis humanæ non continetur? aut quid est quod reliquum sit, aut obscurum? Plena sunt omnia vt à pleno & perfecto perfecta: Nam & verborum significationem, & efficientiam rerum, & negotiorum ordinem, & naturæ intelligentiam comprehendunt. Baptizare iussit in nomine patris & filij & spiritus sancti: id est, in confessione & autoris, & vnigeniti, & doni. Autor vnus est omnium: vnus est enim Deus pater, ex quo omnia: & vnus vnigenitus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia: & vnus spiritus, donum in omnibus. Omnia ergo sunt suis virtutibus ac meritis ordinata: vna potestas, ex qua omnia: vna progenies, per quam omnia: perfectæ spei munus vnum. Nec deesse quicquam consummationi tantæ reperietur, intra quam sit in patre, & filio, & spiritu sancto, infinitas in æterno, species in imagine, vsus in munere. Sed compellimur hæreticorum & blasphemantium vitij, illicita agere: ardua scandere, ineffabilia eloqui, incōcessa præsumere. Et cum sola fide expleri quæ præcepta sunt oportet, adorare scilicet patrem, & venerari eum eo filium, sancto spiritu abundare: cogimur sermonis nostri humilitatem ad ea quæ inenarrabilia sunt extendere, & in vitium vitio coarctamur alieno: vt quæ contineri religione mentium oportuisset, nunc in periculum humani eloquij profertur. Extiterunt enim plures, qui cœlestium verborum simplicitatem pro voluntatis suæ sensu, non pro veritatis ipsius

Matt. 28.

*Scriptura
perpe-
ram intel-
le hanc
cur hanc*

Sabellius.

Hebion.

Ariani.

absolutione susciperent, aliter interpre-
tantes quam dictorum virtus postulat. De
intelligentia enim hæresis, non de scri-
ptura est: & sensus non sermo fit crimen.
Nunquid corrumpi veritas potest, cum
patris nomē auditur? Nunquid natura fi-
lij non continetur in nomine? Nunquid
spiritus sanctus non erit qui nuncupatur?
Neque enim in patre potest non esse quod
pater est neque in filio deesse quod filius
est, neque in spiritu sancto non extare
quod sumitur. Sed homines mente per-
uerſi omnia confundunt & implicant: &
vsque ad naturæ demutationem sensus sui
peruerſitate contendunt, vt quod pater
est patri adimant, dum volunt filio aufer-
re quod filius est. Adimunt autem cum
his non de natura sit filius. Non ex natura
autem est, quando non eadem in se habet
ortus & generans. Neque enim filius est,
cui alia ac dissimilis erit à patre substantia.
Pater autem quomodo erit: si non quod
in se substantiæ atque naturæ est, agnoscat
in filio? Hæc igitur licet mutare de eo
quod sunt nullo modo possint, afferunt
tamen doctrinas nouas & humana com-
menta: vt Sabellius patrem extendat in
filium, idque nominibus potius confiten-
dum putet esse quam rebus, cum ipsum si-
bi filium, ipsum proponat & patrem: vt
Hebion omne initium filij Dei ex Maria
concedens, non ex Deo hominem sed ex
homine Deum proferat, neque subsistens
antea, quod in principio apud Deum erat
Deus verbum, virgo in carne suscepit,
sed carnem genuerit per verbum, quia in
verbo non antea existentis vnigeniti Dei
naturam dicat, sed sonum vocis elatum.
Vt aliqui huius nunc temporis prædicato-
res, qui ex nihilo, atque à tempore for-
mam & sapientiam & virtutem Dei pro-
uehant, ne si ex patre sit filius, Deus sit
imminutus in filium, solliciti nimium, ne
patrem filius ab eo natus euacuet: atque
idcirco Deo in filij creatione subueniant,
eum de non extantibus comparando, vt
intra naturæ suæ perfectionem pater, quia
nihil ex eo sit genitum, perseueret. Iam
verò quid mirum, si de spiritu sancto di-
uersa nunc sentiant, qui in largitore eius,
& creando, & demutando, & abolendo
tam temerarij sint autores? atque ita dissol-
uant perfecti huius sacramenti veritatem,
dum substantias diuersitatum in rebus tam
communibus moliuntur: patrem negan-
do, dum filio quod est filius adimunt: spi-
ritum sanctum nesciendo, dum & vsum

& autorem eius ignorant. Ita & imperitos
perdunt, dum rationem prædicationis
huius affirmant: & audientes fallunt, dum
naturam nominibus adimunt, quia no-
mina non possunt auferre naturæ. Præter-
mitto reliqua humani periculi nomina,
Valentinos, Marcionitas, Manichæos,
pestesque cæteras, quæ interdum imperi-
torum mentes occupant, & ipso contagio
conuersationis inficiunt: fitque omnium
lues vna, dum in audientium sensus præ-
dicantium morbus infunditur. Horum
igitur infidelitas in anceps nos periculum
protrahit, vt necesse sit de tantis ac tam
reconditis rebus aliquid vltra præscriptum
cœleste proferre. Dixerat dominus bapti-
zandas gentes in nomine patris, & filij, &
spiritus sancti. Forma fidei certa est: sed
quantum ad hæreticos, omnis sensus in-
certus est. Ergo non præceptis aliquid ad-
dendum est, sed modus est constituendus
audaciæ: vt quia malignitas instinctus dia-
boliciæ fraudulentia excitata, veritatem
rerum per naturæ nomina eludit, nos na-
turam nominum proferamus: & æditis
provt in verbis habebimus, dignita-
te atque officio patris, & filij, & spiritus
sancti, non frustrentur naturæ proprieta-
tibus nomina, sed intra naturæ significa-
tionem coarctentur. Et nescio quid his
de rebus aliter sentientibus animi sit, ve-
ritatem corrumpentibus, tenebras lumi-
ni inferentibus, insecabilia dissecantibus,
in corrupta scindentibus, indiuisa partien-
tibus: quibus facile est perfecta concerpe-
re, ius ponere potestati, modum circum-
scribere infinito. Mihi certè his respon-
denti in curis æstus est, in sensu labes est, in
intelligentia stupor est in sermone autem
non iam infirmitatem, sed silentium con-
fitebor. Et certè mihi extorquetur hoc
velle: dum & audaciæ resistitur, & errori
consultitur, & ignorantia prouidetur. Im-
mensum est autem quod exigitur, incom-
prehensibile est quod audetur, vt vltra præ-
finitionem Dei sermo de Deo sit. Posuit
naturæ nomina, patrem, filium, spiritum
sanctum. Extra significantiam sermonis
est, extra sensus intentionem, extra intel-
ligentiæ conceptionem, quicquid vltra
quæritur, non enunciatur, non attingitur,
non tenetur. Verborum significantiam
rei ipsius natura consumit, sensus contem-
plationem imperſpicabile lumen obcæ-
cat, intelligentiæ capacitatem quicquid
fine nullo continetur excedit. Sed nos ne-
cessitatis huius ab eo qui hæc omnia est,
veniam

*Audi de-
finitor ce-
merarie.*

veniam deprecantes, audebimus, quæremus, loquemur: & quod solum in tanta rerum quæstione promittimus, ea quæ erunt significata credemus. Pater est, ex quo omne quod est consistit: ipse in Christo & per Christum, origo omnium. Cæterum esse in sese est, non aliunde, quod est sumens, sed id quod est, ex se atque in se continens. Infinitus, quia non ipse in aliquo, sed intra eum omnia: semper extra locum, quia non continetur in loco: semper ante ævum, quia tempus ab eo est. Gurre sensu, si quid ei putas vltimum esse, eum semper inuenies: quia cum semper intendas, semper est quo intendas. Semper autem locum eius intendere ita tibi est, vt ei esse semper sine fine est. Sermo in eo deficiet, non natura claudetur. Iterum reuolue tempora, esse semper inuenies: & cum calculi numerus in sermone defecerit, Deo tamen semper esse non deficit. Intelligentiam commoue, & totum mente complectere, nihil tenes, quia totum hoc habet reliquum, reliquum autem hoc semper in toto est. Ergo neque totum ei est, cui reliquum est: neque reliquum est, cui omne quod est, totum est. Reliquum enim, portio est: omne verò, quod totum est. Deus autem & vbique est, & totus vbique est. Ita religionem intelligentiæ excedit, & extra quem nihil est, & cui est semper vt semper sit. Hæc veritas est sacramenti Dei, hoc imperspicabilis naturæ nomen in patre. Deus inuisibilis, ineffabilis, infinitus: ad quem & eloquendum sermo fileat, & inuestigandum sensus hebetetur, & complectendum intelligentia coarctetur. Habet tamen, vt diximus, naturæ suæ nomen in patre, sed pater tantum est. Non enim humano modo habet aliunde quod pater est, sed potens in semetipso habere quod pater est. Ipse ingenuus, æternus, habens in se semper, vt pater semper sit: soli filio notus, quia patrem nemo nouit, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare: neque filium nisi pater: illis scientia mutua est, illis vicissim cognitio perfecta. Et quia patrem nemo nouit nisi filius, de patre vnâ cum reuelante filio, qui solus testis fidelis est, sentiamus. Atque hæc senserim potius de patre quàm dixerim: nam me non fugerit quòd ad ea quæ eius sunt eloquenda, sermo omnis infirmus sit. Sentiendus est inuisibilis, incomprehensibilis, æternus. Cæterum ipsum quòd in semetipso, & à semetipso sit, & ipse per se sit, quòd inuisibilis &

incomprehensibilis, & immortalis: in his quidem honoris cōfessio est, & sensus significatio, & quædā circumscriptio opinandi: sed naturæ sermo succumbit: & rem vt est, verba non explicant. Nanque quòd in semetipso sit cum audias rationi humanæ absolutionis occurrit: habere enim haberique discernitur, & erit alterum quòd est, alterum in quo est. Si rursum quòd semetipso sit accipias, nemo sibi ipse & munerator & munus est. Si quòd immortalis est, ergo est aliquid non ab eo, cui alter nō fiat obnoxius: nec solum, id est, quòd per enunciationem verbi huius vëdicatur ab altero. Si quòd incomprehensibilis est: nusquam ergo erit, quòd negatur attingi. Si quòd inuisibilis est, caret seipso quicquid nō extat ad visum: deficit ergo in nuncupatione confessio, & quicquid illuc sermonum aptabitur, Deum vt est, quantūque est, non eloquetur. Perfecta scientia est, sic Deum scire, vt licet non ignorabilem, tamen inenarrabilem scias. Credendus est, intelligendus est, adorandus est: & his officiis eloquendus est. Euecti ergo de importuosis locis in altum, turbato mari sumus, nec regredi, nec progredi sine periculo licet: plus tamen difficultatis in emetiendis est, quàm in emensis. Est pater vt est, & vt est esse credendus est. Filium mēs consternatur attingere, & trepidat omnis sermo se prodere. Est enim progenies ingenui, vnus ex vno, verus à vero, viuus à viuo, perfectus à perfecto, virtutis virtus, sapientia sapientiæ, gloria gloriæ, imago inuisibilis Dei, forma patris ingenui. Quam autem progeniem opinabimur vnigeniti ab ingenuo? Clamat enim sæpenumero pater de cœlis: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Non est abscissio, aut diuisio: impassibilis est enim ille qui genuit, & imago inuisibilis Dei est ille qui natus est, & testatur: Quia pater in me, & ego in patre. Non est assumptio: verus enim filius Dei est, qui clamat: Qui me videt, videt & patrem. Sed neque esse vt cætera iussus est: nanque vnigenitus ex vno est, & in se habet vitam, vt habet in se vitam ille qui genuit. Ait enim: Sicut habet pater vitam in semetipso, ita dedit filio habere vitam in semetipso. Sed neque pars patris in filio est. testatur enim filius: Omnia quæ patris sunt, mea sunt. Et rursum: Et mea tua sunt, & tua mea. Et Quæcunque habet pater, dedit filio. Testatur & Apostolus: Quia in ipso inhabitat

Filius vater
qualis.

Matth. 17.

Joan. 10.
Ibid. 14.

Joan. 5.

Ibid. 15.

Colos. 2.

omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Neq; natura habet omnia esse quod proportio est. Perfectus autem à perfecto est, quia qui habet omnia dedit omnia: neque idcirco existimandus est non dedisse, quia habeat, vel non habere, quia dederit. Habet igitur natiuitatis huius vterque secretum. Et si quis fortè intelligentiæ suæ imputabit generationis huius sacramentum non posse se consequi, cum tamen & pater sit absolutè intelligendus & filius: maiore istud dolore à me audiet ignorari. Ego nescio, non requiro, & consolabor me tamen. Archangeli nesciunt, angeli non audierunt, secula non tenent, propheta non sensit, Apostolus non interrogauit, filius ipse non ædedit. Cesset dolor querelarum. Non te quisquis es qui hæc requires reuoco in excelsum, non in amplitudinem tendo, non deduco in profundum: nōne æquanimiter ignorabis creatoris natiuitatem, ignorans originem creaturæ? Hoc saltem requiro, sentisne te genitum, & quæ ex te generantur intelligis? Non quæro, sensum vnde hauseris, vitam vnde sortitus sis, intelligentiam vnde adeptus sis, quale sit quod in te est, odor, visus, sensus, auditus. Certè nemo quod facit nescit. Quæro vnde ista iis quos generes indulgeas, qualiter sensum inferas, oculos accendas, cor affigas. Hæc si potes, enarra. Habes ergo quæ nescis, & tribuis quæ non intelligis: æquanimiter imperitus in tuis, insolenter in Dei rebus ignarus. Audi igitur patrem ingenitum, audi vnigenitum filium. Audi: Pater maior me est. Audi: Ego & pater vnum sumus. Audi: Qui me videt, videt & patrem. Audi: Pater in me est, & ego in patre. Audi: Ego de patre exiui. Et: Qui est in sinu patris. Et: Omnia quæ habet pater dedit filio. Et: vitam filius in semetipso habet, sicut & pater habet in semetipso. Audi filium imaginem, sapientiam, virtutem, gloriam Dei, & intellige per Prophetam clamantem Spiritum sanctum: Generationem eius quis enarrabit? Et obiurga Dominum testantem: Nemo nouit filium nisi pater, neque patrē quis nouit nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Et infere te in hoc secretū: & inter vnum ingenitum Deum, & vnum vnigenitū Deū, arcano te inopinabilis natiuitatis immerge. Incipe, procurre, persiste: etsi non peruenturum sciam, gratulor tamen profecturum. Qui enim piè infinita persequitur, etsi non cōtingat aliquando,

Ioan. 14.

Ibid. 10.

Joan. 14.

10. 16. 15.

Esa. 53.

Matt. 11.

tamen proficiet prodeundo. Stat in hoc intelligentiæ sine verborum. Est filius ab eo qui pater est: vnigenitus ab ingenito: progenies à parente: viuus à viuo. Vt pater habet vitam in semetipso, ita & filio data est vita in semetipso. Perfectus à perfecto, quia totus à toto, non diuisio aut discissio, quia alter in altero, & plenitudo diuinitatis in filio est. Incomprehensibilis ab incōprehensibili, nouit enim nemo nisi inuicem. Inuisibilis ab inuisibili, quia imago Dei inuisibilis est: & quia qui videt filium, videt & patrem. Alius ab alio, quia pater & filius. Non natura diuinitatis alia & alia, quia ambo vnum. Deus à Deo. Ab vno ingenito Deo, vnus vnigenitus Deus. Non dij duo, sed vnus ab vno. Non ingeniti duo, quia natus est ab innato. Alter ab altero nihil differens, quia vita uiuentis in viuo est. Hæc de natura diuinitatis attigimus: non summam intelligentiæ cōprehendentes, sed intelligentes esse incomprehensibilia quæ loquamur. Nul- lum ergo dicis officium est fidei, si nihil poterit comprehendi. Imò hoc officium fides profiteatur, id vnde quæritur incomprehensibile sibi esse se scire. Superest de inenarrabili generatione filij adhuc aliquid, imò aliquid illud adhuc totū est. Aestuo, differor, hebesco, & vnde incipiā nescio: nescio enim quādo natus sit filius, & nefas est mihi nescire quod natus sit. Quem imprecer? quem implorem? ex quibus libris ad tantarum difficultatum enarrationem verba præsumam? Euoluam omnem Græciæ scholam? Sed legi: Vbi sapiens: vbi scriba? vbi conquisitor huius seculi? In hoc ergo sophistæ mundi & sapientes seculi muti sunt, sapientiam enim Dei reprobauerunt. Scribam ergo legis consulam? sed ignorat, quia ei crux Christi scandalum est. Hortabor fortè vos conuiuere & tacere, quia ad venerationē satis sit eius qui prædicatur, leprosos emundatos fuisse, surdos audisse, claudos cucurrisse, paralyticos constitisse, cæcos lumen recepisse, cæcum ab vtero oculos consequutum, demones fugatos, ægrotos reualuisse, mortuos reuixisse. Sed hæc hæretici confitentur & pereunt. Expectate itaque nihil minus claudorum cursu, cæcorum visu, fuga dæmonum, vita mortuorum. Consistit enim mecum in patrocinium æditarum superius difficultatū, piscator egens, ignotus, indoctus, manibus lino, occupatis, veste vuida, pedibus limo oblitis, totus è naui. Quærite & intelligite, circumspicite vtrum

stultia mī-
di sapientia.
1. Cor. 1.

Joan. I.
Sapiens a-
postolorū
imperitia.

Gen. I.

Joan. I.

Sermo ab
aeterno ater-
nus.

utrum mirabilius fuerit mortuos excitasse, an imperito scientiam doctrinae istius intimasse. Ait enim: In principio erat verbum. Quid est istud. In principio erat? trāseuntur tempora, transmittuntur secula, tolluntur aetates. Pone aliquid quod voles tua principium opinione, non tenes tempore: erat enim vnde tractatur. Respice ergo ad mundū, & intellige quid de eo scriptum sit: In principio fecit Deus cœlū & terram. Fit ergo in principio quod creatur, & aetatem continet quod in principio continetur ut fieret. Meus autem piscator illiteratus, indoctus, liber à tempore est, solutus à seculis vicit omne principium: erat enim quod est, neque in tempore aliquo concluditur, ut cœperit, quod erat potius in principio quam fiebat. Sed excidisse fortasse ab ordine propositae distributionis piscatorem nostrum deprehendemus. Verbum enim tempore liberauit, & sumit sibi quod liberum & solitarium, & obtemperans nemini est. Aures arrigamus ad cætera. ait enim: Et verbum erat apud Deum. Iam sine principio est apud Deum, quod erat ante principium. Est ergo qui erat apud Deum: & qui abest à tempore: non abest ab autore. Piscator noster euasit, sed fortasse hærebit in cæteris. Dices enim, verbum sonus vocis est, & enunciatio negotiorum, & eloquutio cogitationum: hoc apud Deum erat, & in principio erat. In principio erat, quia sermo cogitationis æternus est, cum qui cogitat sit æternus. Respondebo tibi interim pro piscatore meo paucis, dum videbimus quomodo rusticitatem suam ipse defendat. Sermo in natura habet ut esse possit, sequens autem ei est ut fuerit: est verò tantum cum auditur. Et quomodo in principio erat, quod neque ante tempus, neque post tempus est? & nescio an vel ipsum esse possit in tempore. Loquentium enim sermo neque est antequam loquantur, & cum loquuti erunt, non erit: in eo autem ipso quod loquuntur dum finiunt, iam non erit id vnde cœperunt. Hæc à me, ut ab vno ex cæteris. Sed piscator meus aliter pro se, & obiurgabit te prius, cur negligenter audieris: nam etsi sententiam primam rudis auditor amiseras. In principio erat verbū: de sequenti quid quereris, Et verbum erat apud Deū? Nunquid audieras, in Deo, ut sermonem reconditæ cogitationis acciperes? Aut fefellerat rusticum, quid esset inter esse, & inter inesse, & inter adesse: momenti id enim quod in princi-

pio erat, non in altero prædicatur esse, sed cū altero. Sed de superioribus nihil sumo consequentia sibi adsint, statum verbi & nomen expecta. Adicit nanque: Et Deus erat verbum. Cessat sonus vocis, & cogitationis eloquium. Verbum hoc res est, non sonus: natura, non sermo: Deus, non inanitas est. Sed trepido in dicto, & me inforlens sermo commouet. Audio: Et Deus erat verbum, cum vnum Deum Prophetæ nunciauerint. Sed ne quò vltra trepidatio mea progredi possit, reddit sacramenti tantipiscator meus dispensationem: & refert ad vnum omnia sine cōtumelia, sine abolitione, sine tempore. ait enim: Hoc erat in principio apud Deum. Cum hoc erat in principio, non tenetur in tempore: cum Deus est, non refertur ad vocem: cum est apud Deum, nihil nec confunditur, nec confertur: nam nec aboletur in alterum, & apud vnum ingenitum Deum, ex quo ipse vnus vnigenitus est, Deus prædicatur. Expectamus à te adhuc piscator plenitudinem verbi. Erat quidem in principio, sed potuit non esse ante principium. Etiam hic tibi aliquid pro piscatore meo profero: Quod erat, non potuit non fuisse: erat enim, non habet in tempore non fuisse. Sed quid pro se ille? Omnia per ipsum facta sunt. Ergo nihil sine illo est, per quem vniuersa cœperunt: & in infinitum est, per quem quod est, omne sit factum. Tempus enim est spacij nō in loco, sed in aetate manentis significata moderatio. Et cum ab eo sint omnia, res nulla non ab eo: idcirco & tempus ab eo est. Sed dicitur tibi ab aliquo piscator meus, nimium facilis & promiscuus hic fuisti. Omnia per ipsum facta sunt. Non habet modum. Est ingenitus, qui à nemine factus est: est & ipse genitus ab innato. Sine exceptione sunt omnia: & nihil quod extra sit derelinquunt. Sed dum nihil vltra dicere audemus, aut fortè dum dicere molimur: occurrit, occurrit planè: Et sine eo factum est nihil. Piscator, reddidisti autorem, cum socium professus es. Cum enim nihil sine eo, intelligo non solum, quia alius est per quem, & alius sine quo: utroque discernitur, significatio & interuenientis & agentis. Sed sollicitor de autore, qui vnus ingenitus est, ne in eo quod omnia diceres, nihil esset exceptum: soluisi metum dicendo, Et sine eo factum est nihil. Verum confundor & turbor in eo, quod sine eo factum est nihil. Est ergo aliquid per alterū factū, quod tamen non sit.

Coloss. 1.

Ioan. 14.
Ioan. 13.
Ibid. 5.Matt. 11.
Coloss. 2.
Ioan. 1.

sine eo factum: & si aliquid per alterum licet non sine eo, iam non per eum omnia: quia aliud est fecisse, aliud interuenisse facienti. Non habeo hic piscator meus, ut in cæteris quod ex meo proferam, è tuo statim respondendum est: Omnia per ipsum facta sunt. Sentio. Apostolus enim Paulus docuit: Visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso. Cum ergo omnia per ipsum subueni & enarra, quid nō sine eo factum sit quod factum sit. Quod factum est in eo vita erat. Hoc igitur non sine eo, quod in eo factum est: nam & id quod in eo factum est, etiam per eum factum est. Omnia enim per ipsum, & in ipso creata sunt. In ipso autem creata, quia nascebatur creator Deus: sed etiam ex hoc sine eo nihil factū est, quod in eo factum est: quia nascens Deus vita erat: & quia vita erat, non postea quā est natus effectus est vita: non enim in eo aliud est quod natus est, & aliud est quod natus accepit. Non habent inter se tempus, & natiuitas, & profectus. Sed nihil sine eo fiebat ex iis, quæ in eo fiebant, quia vita est in eo quo fiebant: & Deus qui à Deo natus est, nō postea quā natus est, sed nascendo Deus extitit. Nascens enim à viuente viuus, à vero verus, à perfectō perfectus: non sine potestate natiuitatis suæ natus est, natiuitatem scilicet suam non postea sentiens, sed se Deū in eo ipso quod Deus ex Deo nascebatur intelligens: hoc vnigenitus ab ingenito: hoc ego & pater vnum sumus: hoc in confessione patris & filij Deus vnus: hoc pater in filio, & filius in patre: hinc, Qui me videt, videt & patrem: hinc, Omnia quæ habet pater, dedit filio: hinc, Sicut habet pater vitā in semetipso, ita dedit filio vitam habere in semetipso: hinc, Nemo nouit filium nisi pater, neque patrem nisi filius: hinc, In ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Hæc vita est: hæc lux tenebras illuminans: & ut impossibilitatem generationis eius enarrandæ secundum prophetam piscator consolaretur, adiecit: Et tenebræ eam non comprehenderunt. Cessit sermo naturæ, & non habet quo excurrat, & tamen hoc piscator iste recubans in dominicum pectus accepit. Nō est iste seculi sermo, quia de quo agitur, non seculi res est. Addatur aliquid, si in significatione verborum reperiri potest vltra quā dictum sit: & si qua sunt alia expositæ à nobis naturæ no-

mina, proferantur. Quæ si non sunt, imò quia non sunt, miremur hanc in piscatore doctrinam, & in eo eloquia Dei sentiamus: confessionemque patris & filij, ingeniti & vnigeniti, inenarrabilem & excedentem complexum omnem & sermonis & sensus, teneamus atque adoremus: & in domino Iesu exemplo Ioannis, ut hæc possimus sentire & colloqui, accubemus. Commendat autem fidei huius integritatem, & Euangelica autoritas, & Apostolica doctrina, & circumstrepentium vndique hæreticorum odiosa fraudulentia. Stat enim hoc fundamentum validum & immotum aduersus omnes vêtos, pluuias, torrentes, non flatibus pellendū, non stillicidiis penetrandum, nō inundationibus subluendum: & optimū est quicquid à plurimis incursum, à nullo tamē poterit impelli. Ut autem quædam medicamentorum genera sunt ita comparata, ut non in singulis tantū ægritudinibus vtilia sint, sed omnibus in commune medeantur, habeantque in se virtutem generalis auxilij: ita & fides catholica non aduersum singulas tantum pestes, sed contra omnes morbos opem medelæ cōmunis impertit, non infirmenda genere, non vincenda numero, non diuersitate fallenda, sed vna atque eadem aduersum singula omniāque consistit. Magnū est enim, tot in vna ea remedia esse quot morbi sunt, & totidem veritatis esse doctrinas, quotidem erunt studia falsitatis. Contrahantur in vnum nomina hæreticorum, & omnes scholæ prodeant, audiant vnū ingenitum Deum patrem, & vnum vnigenitum Dei filium perfecti patris progeniem perfectam: non per diminutionem genitum, nō ex solido patre aliqua decisum, sed omnia habentem genuisse omnia consecutum, non ex deriuatione fluxūve deductum, sed ex omnibus atque in omnibus natum ab eo, qui in omnibus, in quibus est, esse nō desinat, liberū à tempore, solutum à seculis, per quem omnia facta sunt: neque enim esse in his potuit, quæ ab ipso sunt instituta. Hæc de Euangelis catholica & Apostolica confessio est.

Patrē & filium, si audet, Sabellius eundem prædicet, & ipsum illū esse qui vtrunque sit nūcupatus: ut cum eo vnus sit ambo, non vnum. Audiet statim de Euangelis non semel, neque iterum, sed frequenter: Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui. Audiet: Pater maior me est. Audiet: Ego vado ad patrem. Et: Pater gratias tibi ago. Et: Clarifica me pater.

Et: Tu

Testimonia
contra Sabellium.

Matt. 17.

Ioan. 14.

Ioan. 11.

et 17.

Et: Tu filius Dei viui.

Matt. 16.
Cōtra He-
bionem.
Joan. 17.
C. 1.

Subrepat Hebion, omne initium filio Dei ex Maria concedens, & verbum à diebus carnis intelligens, relegat: Pater clarifica me apud te ipsum ea claritate, quā habui apud te priusquam mundus esset. Et: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, & omnia per eum facta sunt. Et iterum in mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum nō cognouit. Existant nouelli apostolatus, sed sub Antichristo prædicatores, omni cōtumelia Dei filium illudentes, & audient: Ego de Patre exiui: Et: Filius qui est in patris sinu. Et: Ego & Pater vnum sumus. Ego in patre & pater in me. Et postremo vnā cum Iudæis irascantur, quod Christus proprium sibi patrem Deum confitens, equalem se Deo fecerit, & vnā cum ijs audiant: Vel operibus meis credite, quia pater in me & ego in patre. Vnum igitur hoc est immobile fundamentū, vnā hæc est felix fidei petra Petri ore confessa: Tu es filius Dei viui, tanta in se sustinens argumenta veritatis, quantæ peruerſitatum quæſtiones & infidelitatis calumniæ mouebuntur, iam in cæteris dispensatio voluntatis paternæ est. Virgo, partus, & corpus, postque crux, mors inferi, salus nostra est. Humani enim generis causa Dei filius natus ex virgine est & Spiritu sancto, ipso sibi in hac operatione famulante, & sua videlicet Dei inumbrantē virtute, corporis sibi initia cōseuit: & exordia carnis instituit, vt homo factus ex virgine naturā in se carnis acciperet, perque huius admixtionis societatem sanctificatum in eo vniuersi generis humani corpus existeret: vt quemadmodum omnes in se per id quod corporeum se esse voluit conderentur, ita rursus in omnes ipse per id quod eius est inuisibile, referretur.

Petrā inter-
pretatur
ipsam fidei
professionē.

Christi in-
carnatio.

Natiuitas.

Dei igitur imago inuisibilis pudorē humani exordij non recusauit, & per conceptionem, partum, vagitum & cunas, omnes naturæ nostræ contumelias transcurrit. Quid tandem dignum à nobis tantæ dignationis affectui rependeretur? Innarrabilis à Deo originis vnus vnigenitus Deus, in corpusculi humani formā sanctæ virginis vtero insert^o accrescit. Qui omnia cōtinet, & intra quem, & per quē cuncta sunt, humani partus lege profertur: ad cuius vocem archāgeli & angeli tremunt, cœlum & terra & omnia mundi huius resoluuntur elementa, vagitu infantia auditur. Qui inuisibilis & incomprehensibilis

est, non visu, sensu, tactuque moderandus, cunis est obuolutus. Hæc si quis indigna Deo recolet, tāto se maioris beneficii obnoxiū confitebitur, quāto minus hæc Dei conuenerint maiestati. Non ille eguit homo effici, per quē homo factus est: sed nos eguimus vt Deus caro fieret, & habitaret in nobis, id est, assumptione carnis vnus interna vniuersæ carnis incoleret. Humilitas eius nostra nobilitas est, contumelia eius honor noster est: quod ille est Deus in carne consistens, hoc nos vicissim in Deū ex carne renouati. Sed ne fortē detineant scrupulosas mentium cogitationes cunæ, vagitus, partus atque cōceptio, reddenda est singulis Dei dignitas: vt voluntatis humilitatē potestatis ambitio præcedat nec dignationē dignitas derelinquat. Videamus igitur quæ sunt ministeria cōceptus.

Angelus Zachariæ loquitur, sterili partus affertur, de incensi loco, sacerdos mutus egreditur, Ioannes in vocem adhuc vtero matris detentus erumpit, Mariam angelus benedicit, matrem filij Dei virginem pollicetur. Illa virginittatis suæ, conscia difficultatē facti commouetur, angelus ei diuinæ operationis efficientiam exponit, ait enim: Spiritus sanctus desuper veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Spiritus sanctus desuper veniens virginis interiora sanctificauit, & in his spirans (quia vbi vult spiritus, spirat) naturæ se humanæ carnis immiscuit, & id quod alienum à se erat, vi sua ac potestate præsumpsit: atque vt ne quid per imbecillitatem humani corporis diffideret, virtus altissimi virginem obumbrat, infirmitatem eius veluti per vmbram circumfusam confirmans, vt ad sementiuam ineuntis spiritus efficaciam corporalem diuinæ virtutis inumbratio temperaret. Hæc cōceptionis est dignitas. Videamus partum, vagitum & cunas quæ dignitas sequatur. Loquitur ad Ioseph angelus parituram virginem, & eum qui natus fuerit vocandum Emanuel, id est, nobiscum Deus. Proclamat spiritus per Prophetam, Angelus testis est, Deus nobiscum est ille qui nascitur. Nouum Magis de cœlo stellæ lumen effertur, & cœli dominum signum cœleste prosequitur. Angelus pastoribus nuntiat natum Christum dominum salutem vniuersorum. Multitudo exercitus cœlestis in laudem puerperij concurrat, & tanti operis præconia diuini cœtus gaudia eloquuntur: Gloria deinde in cœlis Deo, & pax in

Cōceptionis
dignitas.

Luc. 1.
Joan. 3.

Partus di-
gnitas.

terra bonæ voluntatis hominibus nunciatur. Adfunt deinde Magi, inuolutum pannis adorant: & post illam inanis scientiæ suæ operationem arcanam, posito in cunis genu flectunt. Sic per Magos cunarum sordes adorantur, sic vagitus per angelorum diuina gaudia honorantur: sic partui proclamans per Prophetam spiritus, & id ipsum angelus nuncians, & nouæ lucis stella famulatur. Sic initia nascendi spiritus sanctus desuper veniens & inumbrans virtus altissimi moliuntur. Aliud intelligitur, aliud videtur: aliud oculis, aliud animo conspicitur. Parit virgo, partus à Deo est: infans vagit, laudantes angeli audiuntur: panni sordēt, Deus adoratur. Ita potestatis dignitas non admittitur, dum carnis humilitas adoptatur.

Par etiam est reliquæ cursus ætatis. Nam omne tempus quod in homine egit, Dei operibus expleuit. De singulis non est tēpus edicere: tantum illud in vniuersis virtutum & curationum generibus cōtuen-
Spiritus sancti ratio.
Galat. 4.
Ephes. 4.
1. Cor. 2.
Rom. 8.
Ibid.
A
B
C
D
E
F
dum est, in carnis assumptione hominem, Deum verò in gestis rebus existere. De spiritu autem sancto nec tacere oportet, nec loqui necesse est: sed siliari à nobis eorum causā qui nesciunt, non potest. Loqui autem de eo non necesse est, quia de patre & filio autoribus confitendus est. Et quidem puto an sit non esse tractandum. Est enim, quandoquidem donatur, accipitur, obtinetur: & qui confessioni patris & filij connexus est, non potest à confessione patris & filij separari. Imperfectum enim est nobis totum, si aliquid desit à toto: de quo si quis intelligentiæ nostræ sensum requirit, in Apostolo legimus ambo: Quoniam estis, inquit, filij Dei, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem Abba pater. Et rursus. Nolite contristare spiritum sanctum Dei, in quo signati estis. Et iterum: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Et iterum: Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei in vobis est: Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Et rursus: Si autem spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter spiritum suum qui habitat in vobis. Vnde quia est & donatur & habetur & Dei est: cesset hinc sermo calumniantium cum dicunt per quem sit, & ob quid sit, vel qualis sit. Sic responsio

nostra displicebit dicentium per quem omnia & in quo omnia sunt, & quia spiritus est Dei, donum fidelium: displiceant & Apostoli & Prophetæ, hoc tantum de eo quod esset loquentes; & post hæc pater & filius displicebit. Manere autem hinc quosdam in ignorantia atque ambiguitate existimo, quod hoc tertium, id est, quod dominatur spiritus sanctus, videant pro patre & filio frequenter intelligi. In quo nihil scrupuli est. siue enim pater, siue filius, & spiritus sanctus est. Sed id quod in Euangelis legimus. Quia Deus spiritus est: diligenter est contuendum, quomodo & qua ratione sit dictum. Omne enim dictum ut dicatur ex causa est, & dicti ratio ex sensu erit intelligenda dicentis, ne quia responsum à Domino est: Spiritus Deus est: idcirco cum sancti spiritus nomine & usus negetur & donum. Cum Samaritana enim Domino erat sermo: venerat enim redemptio vniuersorum. Cui post multum sermonem aquæ viuæ, & quinque virorum, & nunc eius qui esset alienus, mulier respondit: Domine animaduerto quod Propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis quoniam Hierosolymis est locus ubi adorare oporteat. Dominus respondit: Crede mihi mulier, quoniam venit hora, quando neque in isto monte, neque Hierosolymis adorabitis patrē. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora & nunc est, cum veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate: Etenim pater tales quærit qui adorent eū. Spiritus enim Deus est, & adorantes eum, in spiritu & veritate oportet adorare, quia Deus spiritus est. Mulier igitur traditionum memor paternarum, vel tanquam Samaria in monte, vel tanquam Hierusalem in templo adorandum existimabat: quod Samaria ad adorandum Deum per transgressionem legis locum montis elegerat; Iudæi verò templum à Salomone conditum religionis sedem existimabant: quorū utrorumque præsumptio aut collis edito, aut extructæ domus concauo Deum, intra quem omnia & extra quem nihil eius capax est, continebat. Ergo quia Deus intus, incomprehensibilis, immensus est, ait Dominus venisse tempus, ut non in monte vel tēplo Deus sit adorandus: quia Deus spiritus est. Et spiritus nec circumscribitur nec tenetur: quia per naturæ suæ virtutem ubique est, neque usquam abest, in omnibus

Et patrem
& filium
nonnunquam
appellari
spiritum.
Ioan. 14.

Deus spiritus
est.

in omnibus omnis exuberans. Hos igitur veros esse adoratores, qui in spiritu & veritate sint adoraturi: adoraturis autē in spiritu Deum spiritum, alter in officio, alter in honore est, quia discretum est in quo quisque sit adorandus. Non enim tollit sancti spiritus & nomen & donum, quia dictum est Deus spiritus est: Responsum autem est mulieri Deum templo & monte claudenti, esse omnia in Deo, Deum in semetipso, & inuisibilem atque incomprehensibilem in ijs quæ inuisibilia atque incomprehensibilia sunt adorandum, atque ita natura & muneris & honoris expressa est, cum in spiritu Deum spiritum docuit adorandum: & libertatem ac scientiam adorarium, & adorandi infinitatem, dum in spiritu Deus spiritus adoratur, ostendit. Simile huic etiam illud Apostoli est: Quia dominus spiritus est, ubi autem spiritus Domini est, ibi libertas est. Discreuit ad intelligentiæ significationem, eum qui est, ab eo cuius est. Non enim habere haberique vnum est, neque eadem significatio continet eum atque eius. Ita cum ait: Dominus spiritus est, naturam infinitatis eius ostendit. Cum verò adiecit: Vbi spiritus Domini, ibi libertas: & eum cuius est significat: quia & spiritus Dominus est, & ubi spiritus est Domini, ibi libertas est. Hæc non quod causa postulet dicta sint, sed ne quid in his obscuritatis hæret. Est enim spiritus sanctus vnus vbique omnes Patriarchas, Prophetas, & omnem chorum legis illuminans, Ioannem etiam in vtero matris inspirans: datus deinde Apostolis cæterisque credentibus, ad cognitionem eius, quæ indulta est, veritatis.

Effectus
spiritus ex
Euange-
lijs.

Ioan 16.
Ibid. 14.

Quod autem sit officium eius in nobis, verbis ipsius Domini audiamus. Ait enim: Adhuc multa habeo quæ dicam vobis, sed non potestis portare modò: expedit enim vobis vt ego eam, si iero mittam vobis aduocatum. Et rursus: Ego, inquit, rogabo patrem meum, & alium aduocatum mittet vobis spiritum paracletum, ipse me clarificabit. Et rursus: Rogabo, inquit, patrem meum, & alium aduocatum mittet vobis, vt vobiscum sit in æternum, spiritum veritatis. ille vos diriget in omnem veritatem. non enim loquetur à se, sed quæcunq; audierit, loquetur, & ventura annuntiabit vobis. ille me honorificabit, quia de meo sumet. Hæc de pluribus ad intelligentiæ viam dicta sint, quibus & voluntas munerantis, & ra-

tio & conditio muneris continetur: vt quia infirmitas nostra neque patris, neque filij capax esset, fidem nostram de Dei incarnatione difficilem, sancti spiritus donum quodam intercessionis suæ fœdere illuminaret. Est autem nunc consequens, vt & Apostolum explicantem doni huius virtutem atque officium audiamus. ait enim: Quotquot enim spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei: non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater. Et rursus: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Et rursus: Quia nemo in spiritu Dei dicit anathema Iesum, nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto. Et rursus: Diuisiones autem donationum sunt, idem autem spiritus: & diuisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus: & diuisiones operationum sunt, sed idem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem donatur illuminatio spiritus ad vtilitatem. Alij autem datur per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ, secundum eundem spiritum, alij fides in eodem spiritu, alij dona sanitatum in vno spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij separatio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio linguarum: omnia autem hæc cooperatur vnus atque idem spiritus. Habemus igitur doni istius causam, habemus effectus: & nescio quid de eo ambiguitatis sit, cuius in absoluto sit & causa, & ratio, & potestas. Vtamur ergo tam liberalibus donis, & vsum maximè necessarij muneris expetamus. Ait enim, vt etiam superius ostendimus, Apostolus: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Accipitur ergo ob scientiā. Vt enim natura humani corporis cessantibus officijsui causis erit ociosa: nam & oculis nisi lumen accedat, nullus ministerij erit vsum, & aures nisi vox sonusue reddatur, munus suum non recognoscent, & nares nisi odor fragrauerit, in quo officio erunt nescient: non quòd his deficiat natura per causam, sed vsum habeatur ex causa: Ita & animus humanus nisi per fidem donum spiritus hauserit, habebit quidem naturam Deum intelligendi, sed lumen scientiæ non habebit. Munus autem quod in Christo

Rom. 8.
1. Cor. 2.
Ibid. 12.
Ibidem.

1. Cor. 2.

est, omne omnibus patet vnum: & quod ubique non deest, intantum datur inquantum quis volet sumere, in tantum refidet inquantum quis volet promereri. Hoc vsque in consummationem seculi nobiscum, hoc expectationis nostræ solatium. Hoc in donorum operationibus futuræ spei pignus est: hoc mentium lumen, hic splendor animarum est. Hic ergo spiritus sanctus expetendus est, promerendus est & deinceps præceptorum fide atq; observatione retinendus.

*DIVI HILARII PICTAVO-
rum Episcopi, de Trinitate.*

LIBER III.

Joan. 10.

AFFERT plerisque obscuritatem sermo Domini, cum dicit: Ego in patre & pater in me: & non immerito. Natura enim intelligentiæ humanæ rationē dicti istius non capit: videtur namque non posse effici, ut quod in altero sit, æquē id ipsum extra alterum sit. Et cum necesse sit ea de quibus agitur non solitaria sibi esse, numerum tamen suum in quo sint conseruantia, non posse se inuicem continere, ut qui aliquid aliud intra se habeat atque ita maneat, manēnsque semper exterior, ei vicissim quem intra se habeat, maneat æque semper interior. Hæc quidem sensus hominum non consequitur, nec exemplum aliquod rebus diuinis comparatio humana præstabit: sed quod intelligibile est homini, Deo esse possibile est. Hoc non ita à me dictum sit, ut ad rationem dicti ea tantum sufficiat autoritas quod à Deo dictum sit. Cognoscendum itaque atque intelligendum est quid sit illud: Ego in patre & pater in me, si tamen comprehendere hoc ita ut est valebimus: ut quod natura rerum pati non posse existimatur, id diuinæ veritatis ratio consequatur. Atque ut facilius intelligentiam difficillimæ istius quæstionis consequi possimus, prius patrem & filium secundum diuinarum scripturarum doctrinam cognosci à nobis oportet, ut de cognitis ac familiaribus absolutior sermo sit. Aeternitas patris, ut in libro anteriore tractauimus, locum, tempora, speciem, & quicquid illud humano sensu concipi potest, excedit. Ipse extra omnia, in omnibusq; capiens vniuersa, & capiendus à nemine, non accessu decessu-

ve mutabilis, sed inuisibilis, incomprehensibilis, plenus, perfectus, æternus, non aliunde quod est sumens, sed ad id quod ita manet sibi ipse sufficiens.

Hic ergo ingenuus ante omne tempus ex se filiū genuit, non ex aliqua subiacente materia, quia per filium omnia: non ex nihilo, quia ex se filiū: non ut partum, quia nihil in Deo demutabile aut vacuum est: non partem sui vel diuisam, vel discissam, vel extensam, quia & impassibilis & incorporeus Deus est: hæc autē passionis & carnis sunt, & secundum Apostolum in Christo inhabitat in omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Sed incomprehensibiliter, inenarrabiliter ante omne tempus & secula vnigenitum ex his quæ ingenua in se erant, procreauit: omne quod Deus est per charitatem atque virtutem natiuitati eius impartiens, ac sic ab ingenuo, perfectō æternōque patre, vnigenitus & perfectus & æternus est filius. Ea autem quæ eius sunt secundum corpus quod assumpsit, bonitatis eius ad salutem nostram voluntas est. Inuisibilis enim & incorporeus & incomprehensibilis, ut pote ab eo genitus, tantum in se & materiæ & humilitatis recepit, quantum in nobis erat virtutis ad intelligendum se & sentiendum & contuendum: imbecillitati nostræ potius obtemperans, quàm de his in quibus erat ipse deficiens.

Igitur perfecti patris perfectus filius, & ingenui Dei vnigenita progenies, qui ab eo qui habet omnia, accepit omnia, Deus à Deo, spiritus à spiritu, lumen à lumine, confidenter ait: Pater in me & ego in patre. Quia ut spiritus pater, ita & filius spiritus: ut Deus pater, ita & filius Deus: ut lumen pater, ita & filius lumen. Ex iis ergo quæ in patre sunt, ea in quibus est filius, id est, ex toto patre totus filius natus est, non aliunde, quia nihil antè quàm filius: non ex nihilo, quia ex Deo filius: non in patre, quia plenitudo Deitatis in filio: neque in aliquibus, quia in omnibus: sed ut voluit qui potuit, ut sit qui genuit: quod in patre est, hoc & in filio est: quod in ingenuo, hoc & in vnigenito est: alter ab altero, & vterque vnū: non duo vnus, sed alius in alio, quia non aliud in vtroq; pater in filio quia ex eo filius: filius in patre, quia non aliunde quod filius, vnigenitus in ingenuo, qui ab ingenuo vnigenitus. Ita in se inuicem, quia ut omnia in ingenuo patre perfecta sunt, ita omnia in filio vnigenito perfecta sunt. Hæc in patre & filio vnitas, hæc virtus,

Colos. 2.

Quomodo
filius à pa-
tre & in
patre.

virtus, hæc charitas, hæc fides, hæc veritas, via, vita. Non calumniari de virtutibus suis Deo, nec per secretum ac potestatem natiuitatis obrectare filio. Patri ingenito nihil comparare, vnigenitum ab eo, nec tempore, nec virtute discernere, Deum filium, quia ex Deo est, cōfiteri. Sunt istiusmodi in Deo potestates, quarum cum ratio intelligentiæ nostræ incomprehensibilis sit, fides tamen per veritatem efficiendi in absoluto est.

Diuina virtus ex mirabilis ad similitudinem diuinæ generationis. Joan. 2.

Nec hoc in spiritualibus tantum, sed etiam in corporalibus deprehēdimus, non ad natiuitatis exemplum, sed admirationem facti intelligibilis ostensum. Nuptiarum die vinum in Chana Galilææ ex aqua factum est, nunquid cōsequitur aut sermo noster, aut sensus, quibus modis natura demutata sit: vt aquæ simplicitas defecerit, vini sapor natus sit? Non permixtio fuit, sed creatio, & creatio non à se cœpta, sed ex alio in aliud existens, non per transfusionem potioris obtinetur quod infirmius est, sed aboletur quod erat, & quod non erat cœpit. Sponsus tristis est, familia turbatur, solennitas nuptialis conuiuij periclitatur. Iesus rogatus non exurgit aut instat, sed quiescentis eius hoc opus est. Aqua hydrijs infunditur, vinum calicibus hauritur, infundentis scientiæ sensus non conuenit haurientis. Qui infuderunt, hauriri aquā existimant, qui hauriunt, vinum infusum arbitrantur, tempus quod in medio est non proficit, vt in liquoris natura & nascatur & pereat. Ratio facti & visum frustratur & sensum, virtus tamen Dei in his quæ sunt gesta sentitur. Sed & de quinque panibus non dissimilis facti admiratio est, incrementis eorum quinque millium virorum & innumerabilium mulierum ac puerorum fames vincitur, fugit oculos sensus nostri, operis intelligentia. Quinq; panes offeruntur & franguntur, subrepunt præfringentium manibus quædam fragmentorum procreationes, non immittitur vnde præfringitur, & tamen semper præfringentis manum fragmenta occupant, fallunt momenta visum, dum plenam fragmentis manum sequeris, alteram sine damno portionis suæ contueris, inter hæc fragmentorū cumulus augetur. Præfringentes in ministerio sunt, edentes in negotio sunt, esurientes saturi sunt, duodecim cophinos replent reliquæ.

Non sensus, non visus profectum tam conspicabilis operationis assequitur, est quod non erat, videtur quod non intelli-

gitur, solum superest vt Deus omnia posse credatur. Non habent itaque diuina adulationem nec subest Deo ad placēdum fallendūque simulatio. Hæc filij Dei opera non de iactantiæ studio sunt profecta: neque enim ille cui innumerabilia milia milium angelorum seruiunt, adulatus est homini. quid enim eorum quæ nostra sunt indigebat, per quem sunt vniuersa quæ nostra sunt? An honorem à nobis postulabat, nunc à somno stupidis, nunc de luxu noctium vigilaturum fessis nunc post rixas & cædes dierum malè consciis, nunc post conuiuia ebriis, quem archangeli & dominatus, principatus & potestates sine somno, sine occupatione, sine crimine æternis & indefessis in cœlo vocibus laudant: & laudant, quia ipse inuisibilis Dei imago omnes per se creauerit, secula fecerit, cœlū firmauerit, astra distinxerit, terram fundauerit, abyssos demerserit; ipse deinceps homo natus sit, mortem vicerit, portas inferni fregerit, cohæredem sibi plebem acquisiuerit, carnem in æternitatis gloriam ex corruptione transtulerit.

Nihil ergo iste eguit à nobis, vt hæc eum apud nos inenarrabilia, & inintelligibilia opera tanquam egentem laudis ornarent: sed prouidens Deus nequitia & stultitiæ humanæ errorem, & sciens eousque infidelitatem prurupturam esse, vt sibi de Dei rebus iudicium præsumeret, audaciā nostram earum, de quibus ambigeretur, rerum vicit exemplis.

Sunt enim plures seculi prudentes, quorum prudentia Deo stulticia est: qui cum audiunt Deum ex Deo, verum à vero, perfectum à perfecto, vnum ab vno natum esse, tanquam impossibilia nobis prædicantibus contradicunt, quibusdam sententiarum collectionibus inhæretes, cum dicunt: Nasci nihil potuit ab vno, quia omnis natiuitas est ex duobus: iam si ab vno natus hic filius est, partem eiusdem qui genuit accepit: & si pars, neuter ergo perfectus est, deest enim ei vnde decessit: nec plenitudo in eo erit, qui ex portione constitit: neuter ergo perfectus est, cum plenitudinem suam & qui genuit amittat, nec qui natus est consequatur Hanc mundi sapientiam etiam per prophetam prouidens Deus ita damnat dicens: Perdam sapientiam sapientium, & intellectum prudentiū reprobō. Item in Apostolo: Vbi est sapiens, vbi scriba, vbi conquisitor huius seculi? nōne stultam fecit Deus prudentiam huius mundi? Nam quia in sa-

Confutatio rationes humanas.

Matt. 14.

piencia Dei non cognouit mundus per prudentiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes: quoniam Græci sapientiam quærunt, & Iudæi signa petunt, nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: iis autem qui sunt vocati Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam: quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod in firmum est Dei, fortius est hominibus. Curam ergo humani generis habens Dei filius, primum vt sibi crederetur, homo factus est, vt testis diuinarum rerum nobis esset ex nostris: perque infirmitatem carnis Deum patrem nobis infirmis & carnalibus prædicaret, voluntatem in eo Dei patris efficiens, vt dicit: Non veni voluntatem meam facere, sed voluntatem eius qui me misit.

Ioan. 5.

ibid. 7.

Non quod nolit & ille quod faciat: sed obedientiam suam sub effectu paternæ voluntatis ostendit, volens ipse voluntatem patris explere. Erat autem hæc efficiendæ voluntas, cuius ipse testis est dicens: Pater venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti illi, det ei vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, vt cognoscât te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Ego te clarificaui super terram opere consummato, quod dedisti mihi vt faciam. Et nunc clarifica me tu pater apud temetipsum claritate quam habui, priusquam mûdus esset, apud te Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi.

Verbis breuibus & paucis omne opus officij sui & dispensationis exposuit, nihilominus fidei voluntatem aduersum omnem inspirationem diabolicæ fraudulentiae communient. Curramus ergo per singulas sermonis sui virtutes.

Ioan. 12.

Ait: Pater, venit hora clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te. Non diem, non tempus sed horam venisse dicit. In hora diei portio est. Et quæ hæc erit hora? nempe illa de qua in tēpore passionis discipulos confirmans, locutus est: Ecce venit hora, vt filius hominis clarificetur. Hæc ergo hora est in qua se à patre clarificari orat, vt patrē ipse clarificet. Sed quid est quod clarificari se clarificaturus expectat, & honorem redditurus expostulat, & hoc eget quod rursū impartiat? Et hic occurrant sophistæ mûdi & sapiētes Græci, & syllogismis suis veritatem irretiāt. Quo-

modo & vnde & quid causæ sit quærant: & cum hæserint, audiāt: Quia stulta mûdi elegit Deus. Ergo per stultitiam nostram intelligamus hæc inintelligibilia sapientibus mundi. Dixerat Dominus: Pater, venit hora: horam passionis ostenderat, nam hæc sub momento eo loquebatur. Deinde adiecit: Clarifica filium tuum. Sed quomodo clarificandus erat filius? namque natus ex virgine, à cunis atque infantia usque ad consummatum venerat virum: per somnū, famē, sitim, lassitudinē, lachrymas hominem egerat, etiamnum cōspuendus, flagellādus, crucifigēdus. Quid ergo? nobis solū hominem in Christo hæc erāt cōtestatura? Sed non confundimur cruce, non flagellis prædamnamur, non sputis sordidamur. Clarificat pater filium. Quomodo tandem? suffigitur cruci.

1. Cor. 3.

Deinde quid sequitur? sol non occidit, sed refugit. Sed quid refugisse dico? non receptus in nube est, sed de cursu operis defecit. & interitum suum cum eo reliqua mundi elementa senserunt: & ne huic facinori ille cœlestes operationes interessent, intercessionis huius necessitate quadam sui abolitione caruerunt. Sed terra quid fecit? ad onus Domini in ligno pendens intremuit, eum qui moriturus erat intra se contestata non capere. Nunquid & portionem suam rupes & saxa concedunt? sed rupta diffiliunt, & naturā suam perdūt, cæsāque ex se arcam incōtinentem condendi corporis confitetur. Quid ad hæc proclamat quoque centurio cohortis, & crucis custos? Verè Dei filius erat iste.

Elementa
passionem
Christi senserunt.

Matth. 27

Creatura intercessione huius piaculi liberatur, firmitatem & virtutem saxa non retinent. Qui cruci affixerant, verè Dei filium confitentur. Prædicationi consentit effectus. Dominus dixerat: Clarifica filium tuum. Non solum nomine contestatus est esse se filium, sed & proprietate quæ dicitur tuum. Multi enim nos filij Dei, sed non talis hic filius est. Hic enim & verus & proprius est filius, origine, non adoptione: veritate, non nuncupatione: natiuitate, non creatione. Ergo post clarificationem eius veritatem confessio consecuta est: nam verum Dei filium centurio confitetur, nequis credentiū ambigeret, quod vnus persequentium non negasset. Sed fortè ea clarificatione creditur eguisse filius quā orabat, & infirmus reperiretur, dum clarificationem potioris expectat. Et quis non patrem potiorē confitebitur,

Christus peculiari modo filius Dei dicitur.

Quomodo
filium clari-

vt ingeni-

fiat patrē,
et vicif-
sim ab eo
clarificatur
joan. 14.

ut ingentum à genito, ut patrem à filio, ut
eum qui miserit ab eo qui missus sit, ut vo-
lentem ab ipso qui obediat? & ipse nobis
erit testis: Pater maior me est.

Hæc ita ut sunt, intelligenda sunt: sed
cauendum est, ne apud imperitos gloriam
filij honor patris infirmet: nec infirmari
se patitur hæc ipsa clarificatio postulata. ad
id enim quod dictū est: Pater clarifica fi-
liū tuū, sequitur & illud: Ut filius tuus cla-
rificet te. Non ergo infirmus est filius, vi-
cem clarificationis ipse cum clarificandus
sit, redditurus. Sed si non infirmus, quid
postulabat? Nemo enim nisi hoc quo e-
get postulat. Aut nunquid infirmus est &
pater? Aut eorū quæ habet ita profusus est,
ut ei clarificatio sit reddenda per filiū? Sed
neq; hic eguit, neq; ille desiderat, & tamē
alteri alter impertit. Ergo expostulatio cla-
rificationis dādæ, vicissimq; reddēdæ, nec
patri quicquā adimit nec infirmat filiū, sed
eandē diuinitatis ostendit in utroq; virtu-
tē, cum & clarificari se filius à patre oret, &
clarificationem pater non dedignetur à fi-
lio: sed hæc in patre & filio virtutis vnita-
tem, per vicissitudinem dandæ & reseren-
dæ clarificationis ostendunt. Sed clarifi-
catio hæc quæ sit, & ex quibus sit, noscen-
dum est. Non opinor demutabilis Deus
est, neque in æternitatē cadit aut vicium,
aut emendatio, aut profectus, aut dam-
num: sed quod est, semper est. Hoc enim
Deo est peculiare, quod semper est: ha-
bere aliquando in natura non poterit ut
non sit. Quo modo ergo clarificabitur
quod suo non eget, neque à se deficit, neq;
quicquam sit quod in se recipiat, neque
amiserit ut resumat? Hæremus, moramur.
Sed intelligentiæ nostræ infirmitatem E-
uangelista non deserit, qui quam clarifica-
tionem patri filius esset redditurus osten-
dit dicens: Sicut dedisti ei potestātē om-
nis carnis, ut omne quod dedisti illi, det ei
vitam æternam. Hæc est autem vita æter-
na, ut cognoscant te solum verum Deum,
& quem misisti Iesum Christum. Clarifi-
catur ergo per filiū pater, in eo quod sit à
nobis per filium intelligendus. Claritas
autem hæc erat, quod ab eo filius potesta-
tem omnis carnis acceperat. Caro enim
factus ipse vitæ æternitatem erat caducis
& corporeis & mortalibus redditurus.

Vitæ autem nostræ æternitas non opera-
tionis erat, sed virtutis effectus: cum
æternitatis gloriam non iam molitio no-
ua, sed sola Dei esset cognitio sumptura.
Ergo non claritas Deo additur: neque e-

nim decesserat ut adderetur, sed per filium
clarificatur apud nos imperitos, refugas,
sordidos, sine spe mortuos, sine lege tene-
brosos: & clarificatur per id quod ab eo
filius potestatem omnis carnis acceperit,
vitam ei æternam daturus. Per hæc igitur
filij opera clarificatur pater. Itaque cum
omnia filius accepit, clarificatus à patre
est: & contrā clarificatur pater, cum fiunt
vniuersa per filium. Et claritas accepta sic
redditur, ut quod claritatis in filio est: id
totum claritas patris sit: quia à patre acce-
pit omnia, quia honor famulantis in ho-
nore mittentis est, ut honor gignentis in
honore nascentis est. Sed in quo tandem
æternitas vitæ est, ait ipse: Ut cognoscant
te solum verum Deum, & quem misisti
Iesum Christum. Quæ hic difficultatum
quæstiones sunt, & quæ pugne verborum?
Vita est, verum Deum nosse. Sed nudum
hoc non facit vitam. Quid ergo conne-
ctitur? Et quem misisti Iesum Christum.
Debitus patri à filio honor redditur, cum
dicit: Te solum verum Deum. Non ta-
men se filius à Dei veritate secernit cum
adiungit: Et quem misisti Iesum Christū.
Non habet interuallum confessio creden-
tium, quia in utroque spes vitæ est. Nec
Deus verus ab eo defecit, qui in coniun-
ctione succedit. Cum ergo dicitur, ut
cognoscant te solum verum Deum, &
quem misisti Iesum Christum, sub hac si-
gnificatione, id est, mittentis & missi, non
patris & filij veritas & diuinitas sub aliqua
aut significationis aut dilationis diuersita-
te discernitur, sed ad gignentis & geniti
confessionem fides religionis instruitur.
Ergo absolutè patrem filius clarificat in
eo quod sequitur: Ego te clarificaui su-
per terram opere consummato, quod de-
disti mihi ut faciam. Laus patris omnis à
filio est: quia in quibus laudabitur filius,
laus erit patris. Consummat enim omnia
quæ pater voluit. Dei filius homo nasci-
tur, sed Dei in partu virginis virtus est.
Dei filius homo, cernitur, sed Deus in o-
peribus hominis existit. Dei filius crucifi-
gitur, sed in cruce hominis mortem Deus
vincit. Christ⁹ Dei filius moritur, sed om-
nis caro viuificatur in Christo. Dei filius
in inferis est, sed homo refertur ad cœ-
lum. In quantū hæc laudabuntur in Chri-
sto, tātō plus laudis ex quo Christus Deus
est consequetur. His igitur modis pater fi-
lium clarificat super terram. Rursumque
filius ignorationi gentium & stultitiæ se-
culi, per virtutum suarum opera eum ex

quò est ipse clarificat. Et hæc quidem clarificationis vicissitudo non pertinet ad diuinitatis profectum, sed ad honorem eum qui ex cognitione ignorantium suscipiebatur. Quo enim pater non abundabat, ex quo sunt omnia? Vel quid filio deerat, in quo complacuerat omnem plenitudinem diuinitatis habitare? Ergo clarificatur pater in terra, quia opus eius quod mandauit efficitur.

Videmus quid filius à patre clarificationis expectet, & absolutum est. Nam in continentibus est: Ego te clarificaui super terram, opus consummaui quod dedisti mihi ut facerem & nunc clarifica me tu pater apud te ipsum ea claritate quam habui, prius quam mundus esset, apud te. Manifestaui nomen tuum hominibus. Operibus ergo filij clarificatus est pater: dum Deus esse intelligitur, dum Dei vnigeniti pater manifestatur, dum ad salutem nostram filium suum etiam ex virgine natum esse hominem voluit. In quo expleantur ea omnia in passione, quæ de partu virginis coepta sunt. Itaque quia Dei filius ex omni qua est parte perfectus, & ante omne tempus in diuinitatis plenitudine natus, nunc à carnis suæ origine homo consummabatur ad mortem: clarificari se apud Deum postulat, sicut patrem ipse clarificabat in terris, quia tum Dei virtutes ignorantibus seculo clarificabantur in carne. Nunc autem quid est quod apud patrem clarificationis profectum expetat? Nempe hoc quod habuit apud eum, prius quam mundus esset. Habuit plenitudinem diuinitatis, atque habet. Namque Dei filius est: sed qui erat Dei filius, & hominis coeperat esse filius. Erat enim verbum caro factum: non amiserat quod erat, sed coeperat esse quod non erat.

Non de suo destiterat, sed quod nostrum est acceperat: profectum ei quod accepit, eius claritatis expostulat, unde non destitit. Ergo quia filius est verbum, & verbum caro factum, & Deus verbum, & hoc in principio apud Deum, & verbum ante constitutionem mundi filius: filius nunc caro factus orabat, ut hoc patri caro inciperet esse quod verbum, ut id quod de tempore erat, gloriam eius, quæ sine tempore est claritatis acciperet, ut in Dei virtutem & spiritus incorruptionem transformata carnis corruptio absorberetur. Hæc itaque oratio ad Deum est, ad patrem confessio filij est, hæc carnis deprecatio est: in qua eum iudicij die compunctum,

& de cruce recognitum vniuersi videbunt, in qua præfiguratus in monte est, in qua eleuatus ad coelos est, in qua Deo assedit à dextris, in qua honorificatus ab Stephano est.

Manifestato itaque nomine patris hominibus, hoc postulat. Sed quo nomine? Nunquid nomen Dei ignorabatur? Hoc Moyses de rubo audiuit, hoc Genesis in exordio creati orbis nunciauit, hoc lex exposuit, propheta prætulerunt, homines in his mundi operibus senserunt, gentes etiam mentiendo veneratae sunt. Non ergo ignorabatur Dei nomen, sed Deus plane ignorabatur: Nam Deum nemo nescit, nisi confiteatur & patrem, patrem vnigeniti filij, & filium non de portione, aut dilatione, aut emissionem: sed ex eo natum innarrabiliter, incomprehensibiliter, ut filium à patre plenitudinem diuinitatis, ex qua, & in qua natus est obtinentem, verum & infinitum & perfectum Deum: hæc enim Dei est plenitudo. Nam si horum aliquid deerit, iam non erit plenitudo, quam in eo habitare complacuit. Hoc à filio Dei prædicatur, hoc ignorantibus manifestatur: sic clarificatur per filium pater, cum pater filij talis agnoscitur.

Volens itaque filius huius natiuitatis suæ fidem facere, factorum suorum nobis posuit exemplum, ut per inenarrabilem gestorum suorum efficientiam de virtute natiuitatis innarrabilis doceremur: cum aqua sit vinum, cum quinque panes saturitatis quinque milibus virorum, excepto sexu & ætate reliqua, replent fragmentis cophinos duodecim. Res cernitur, & nescitur: fit, & non intelligitur: ratio non apprehenditur, effectus ingeritur. Stultum est autem: calumniam in eo inquisitionis intendere, in quo comprehendi id unde quaeritur, per naturam suam non potest. Ut enim inenarrabilis est pater in eo quod ingenitus est, ita enarrari filius in eo quod vnigenitus est, non potest, quia ingeni est imago, qui genitus est. Tum enim sensu atque verbis imaginem apprehendamus necesse est, cum eum cuius imago est, consequemur. Sed inuisibilia persequimur, & incomprehensibilia tentamus, quibus intelligentia ad conspicabiles res & corporeas coartatur. Non erubescimus stulticiæ? non nosmetipsos irreligiositatis arguimus, Dei arcanis, Dei virtutibus calumniantes? Quomodo filius, & unde filius, & quo damno, patris, vel ex qua sit portione natus, inquirimus. Hæreas in exemplo

exemplo operationum, vt crederes Deū efficere posse, quorum intelligere efficiētiā non possis. Quæris quomodo secundum spiritū natus sit filius: ego te de corporeis rebus interrogo.

Quæro quomodo natus ex virgine sit. An detrimentum sui caro perfectam ex se carnem generans perpeffa sit. Et certè nō suscepit quod edidit, sed caro carnem sine elementorum nostrorum pudore prouexit, & perfectum ipsa de suis non immutata generauit. Et quidem fas esset, non impossibile in Deo opinari, quod per virtutem eius possibile fuisse in homine cognoscimus. Sed te, quisquis es, inuestigabilia sectantem, & diuinorum secretorum atque virtutum grauem arbitrum consulō, vt mihi imperito, & tantum de omnibus Deo vt sunt ab eo dicta credenti, rationem saltem facti istius afferas. Dominum audio, & quia his credo quæ scripta sunt, scio iam post resurrectionem frequenter videndum se in corpore præbuisse multis non credentibus: certè & Thomæ, non nisi contrectatis eius vulneribus credituro, sicut ait: Nisi videro in manibus eius figuram clauorum, & misero digitem meum in locū clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Dominus ad omnem se intelligentiæ nostræ imbecillitatem accommodat, & dubitationi infidelium satisfactor, arcenum inuisibilis virtutis operatur: facti rationem quisquis eris cœlestium rerum scrutator, expone. Erant discipuli inclusi, & secreto post passionem Domini congregati confederant. Dominus Thomæ fidem propositis conditionibus confirmaturus assistit, palpandi corporis & contrectandi vulneris obtulit facultatem: & vtique qui compunctus recognoscendus sit, necesse est vt corpus in quo est compunctus attulerit. Quæro ergo per quas clausæ domus partes sese corporeus intulerit. Diligenter enim Euangelista exprefsit dicens: Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio discipulorum suorum. An constructa parietum penetrans, & solidam lignorum naturam impenetrabilem transcurrit? Stetit nanque corporeus, non simulatus aut fallax. Sequantur ergo oculi mentis tuæ penetrantis ingressum, & cum eo clausam domum intelligentiæ tuæ visus introeat. Integra sunt omnia & obserata: sed ecce assistit medius, cui per virtutem suam vniuersa sunt peruia. Inuisibilibus calumniaris, ego à te visibilibus ex-

posco rationem. Nihil cedit ex solido, neque per naturam suam aliquid tanquam lapsu insensibili ligna & lapides admittūt. Corpus Domini à sese non deficit, vt sese resumat ex nihilo, & vnde qui assistit in medio est? Cedit ad hæc & sensus & sermo, & extra rationē humanam est veritas facti. Idecirco ergo vt de natiuitate Domini fallimur, ita & de ingressu Domini mentiamur. Dicamus factum non fuisse, quia intelligentiam facti non apprehendimus: & cessante sensu nostro, facti ipsius cesset effectus. Sed mendacium nostrum facti ipsius fides vincit. Assistit Dominus clausa domo in medio discipulorum: & filius est natus ex patre. Noli negare quod steterit, quia per intelligentiæ infirmitatem, consistentis non consequaris introitum. Noli nescire, quod ab ingenito & perfectō Deo patre vnigenitus perfectus filius Dei natus sit: quia sensum & sermonem humanæ naturæ, virtus generationis excedat. Et omnia quidem insuper mundi opera adesse nobis in testimonium poscent, ne ambigere de Dei rebus atque virtutibus fas crederemus. Sed in ipsam veritatem infidelitas nostra procurrit, & violenti in excidium Dei potestatis irrumpimus. Si liceret & corpora & manus in cœlum leuaremus, solem astræque cætera annui cursus suis limitibus perturbaremus, permisceremus discessus oceani & accessus: fluenta etiam fontium inhiberemus, & naturas fluminum refrenaremus: concuteremus fundamenta terræ, & toto in hæc opera Dei parricidio defauiremus. Sed bene, quod nos intra hanc modestiæ necessitatem natura corporum detinet. Certè non fallimus, quid si liceret essemus acturi. Nanque quia non possumus, prophanæ voluntatis audacia naturam veritatis conuellimus, & bellum dictis Dei comparamus. Filius dixit: Pater manifestauit nomen tuum hominibus. Quid ad hæc calumniatur? quid æstuamus? patrem tu negas? Atqui hoc maximum opus filij fuit, vt patrem cognosceremus.

Negas planè quando secundum te filius non ex eo natus est. Et cum filius dicitur factus pro voluntate, quia sit cætera, admirari Deum possum conditorem mundi, Christum creantem: & digna Deo virtus est, vt effectorem archangelorum & angelorum, visibilibus & inuisibilibus, cœli atque terræ, & vniuersæ huius creationis effecerit. Sed non hic labor Domini est, vt omnia in creandis rebus Deū posse tu

Joh. 20.

Ibid.

Joh. 17.

sentias: sed vt scias Deum patrem esse eius filij qui loquatur. Virtutes in cœlo plures sunt, & efficientes, & eternæ: sed vnus vni-
genitus est filius, non à cæteris sola differens potestate, quia per eum creata sunt, sed quia verus vnus est filius, non quia degener; aut natus ex nihilo sit. Audis filium, quia filius est crede. Audis patrem, memento quia pater est.

Quid istis nominib⁹ suspiciōē, maliciā, audaciā interseris? Secundū naturæ intelligentiam nomina diuinis rebus apta sunt. Quid adfers vim verborum veritati? Audis patrem & filium, ne ambigas esse quod nuncupantur. Summa dispensationis est filio, vt noueris patrem. Quid irritum facis opus prophetarum, verbi incarnationem, virginis partum, virtutem operationum, crucem Christi? Tibi hæc omnia impensa, tibi præstata sunt, vt per hæc manifestus & pater tibi esset, & filius. Supponis nunc voluntatem, creationem, adoptionem: inspicere & militiam & stipendium Christi. Nempe proclamat: Pater manifestauit nomen tuum hominibus. Non audis, creatorem cœlestium creasti. Non audis, effectorem terrestrium effectisti: sed audis: Pater manifestauit nomen tuū hominibus. Vtere Saluatoris tui munere: scito patrem esse qui genuit, filium esse qui natus est. Natum ex eo patre, qui est ex veritate naturæ. Memento non tibi patrem manifestatum esse quod Deus est, sed Deum manifestatum esse quod pater est. Audis: Ego & pater vnū sumus. Quid discindis & distrahis filium à patre? Vnum sunt, scilicet is qui est, nihil habens quod non sit etiam in eo à quo est. Cum audis filium dicentem: Ego & pater vnum sumus: personis rem accommoda, gignentis & genito professionis suæ permittite sententiam. Sint vnum, vt sunt, qui genuit & qui genitus est. Quur naturam excludis? quur veritatem interimis? Audis: Pater in me est, & ego in patre. Et hoc de patre & filio filij opera testantur: non vt corpus per intelligentiam nostram corpori immitimus, neque vt aquam vino infundimus: sed eandem in vtroque virtutis similitudinem & deitatis plenitudinem confitemur. Omnia enim filius accepit à patre: & est Dei forma, & imago substantiæ eius. Eum enim qui est, ab eo qui est imago substantiæ, tantum ad subsistendi fidem, non etiam ad aliquam naturæ dissimilitudinem intelligentia discernit: patrem autē in filio, & filiū in patre

Joan. 10.

Ibid.

esse, plenitudo in vtroque diuinitatis perfecta est.

Nō enim diminutio patris est filius, nec fili⁹ imperfectus à patre est. Imago sola nō est, & similitudo non sibi est. Deo autem simile aliquid esse, nisi quod ex se erit, non potest. Non enim aliunde est, quod in omnibus simile est: neque diuersitatem duobus admisceri alterius ad alterum similitudo permittit. Ne similia permutes, neque sibi ex veritate indiscreta disiungas. Quia qui dixit: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: inuicem esse sui similes, in eo quod similitudinem nostram dicat, ostendit. Ne contigeris, ne contrectaueris, ne corruperis. Tene naturæ nomina, tene filij professionem. Nolo aduleris, vt filium de tuo laudes: bene habet, vt ijs quæ sunt scripta contentus sis. Non est autem in tantum cōfidendum in prudentia humana, vt perfectum se quis putet sapere quod sapiat: & in eo arbitretur absolutæ rationis summam contineri, quod ipsa mente pertractans, æquabili vndique apud se existimet veritatis opinione constare. Nō enim concipiunt imperfecta perfectum, neque quod ex alio subsistit, absolutè vel auctoris sui potest intelligentiam obtinere, vel propriam: se quidem in eo tantū quod est, sentiens, cæterum vltius sensum suum quàm sibi constituta sit natura non tendens. Motum enim suum non sibi debet, sed auctori, & idcirco id quod aliud ex auctore subsistit, imperfectum sibi est, dum constat aliunde: & necesse est, vt in quo se perfectū putet sapere, desipiat, quia nature suæ nō moderans necessitatem, & omnia infirmitatum suarum existimans terminis contineri, falso iam sapientiæ nomine gloriatur: quia sapere sibi vltra sensus sui non liceat potestatem, & quàm infirmum subsistendi est virtute, tam sensus sit. Atque ad id imperfectæ naturæ substitutio, perfecti sensus sapientiam obtinere se glorians, stultæ sapientiæ irridetur opprobrio, Apostolo dicente: Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare, nō in sermone sapiētiae, ne inanis fiat crux Christi: verbū enim crucis his qui pereunt stultitia est, ijs autem qui saluantur, virtus Dei est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & intellectum intelligentium reprobabo. Vbi sapiēs? vbi scriba? vbi conquisitor huius seculi? Nōne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Quoniā quidem in sapientia Dei non cognouit

Gen. 1.

1. Cor. 1.

cognouit mundus per sapientiam Deum, decreuit Deus per stultitiam prædicationis saluare credentes. Quoniam Iudæi signa petunt, Græci sapientiam querunt. Nos autem prædicamus Christum Iesum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Iudæis, & Græcis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Quia quod infirmum est Dei, fortius est hominibus: & quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. Omnis itaque infidelitas stultitia est: quia imperfecti sensus sui vasa sapientia, dum omnia infirmitatis suæ opinione moderatur, putat effici non posse quod non sapit. Causa enim infidelitatis de sententia est infirmitatis, dum gestum esse quis non putat, quod geri non posse definiat: & idcirco Apostolus sciens naturæ humanæ imperfectam cogitationem, hoc solum putare in veritatione esse quod saperet, ait non in sermone se sapientiæ prædicare, ne prædicationis suæ inanis esset assertio: ac ne stultitiæ esse prædicator existimaretur, adiecit. verbum crucis stultitiam esse pereuntibus, quia eam solam infideles prudentiam crederent esse quam saperent: & cum nihil nisi intra infirmitatis suæ saperent naturam, eam quæ sola Dei perfecta sapientia est, putarent esse stultitiam, per quod ea ipsa infirmi sapientiæ suæ opinione desipent. Ergo quicquid pereuntibus stultitia est, hoc iis qui saluantur, Dei virtus est: quia nihil naturalis sensus infirmitate moderantur, sed diuinæ potestatis efficientiâ secundum infinitatem cœlestis virtutis expendunt. Et idcirco sapientiâ sapientium, & intelligentiâ intelligentium Deus improbat, quia per opinionem stultitiæ humanæ credentibus salus tribuitur: dum & infideles quæ extra sensum suum sunt, stulta esse decernunt, & fideles potestati ac virtuti Dei omnia largiendæ sibi salutis suæ sacramenta permittunt: Non ergo sunt stulta quæ Dei sunt, sed humanæ naturæ insipiens prudentia est, quæ à Deo suo aut signa aut sapientiâ ad fidem postulet: & Iudæorum quidem est postulare signa, quia in Dei nomine per legis familiaritatem non admodum rudes, crucis scandalo commouentur. Græcorum autem est, sapientiam poscere, quia gentili ineptia humanæque prudentia rationem sublatis in crucem Dei quærunt. Quæ quia secundum sensum naturæ infirmis occulta in sacramento sit, sit stultitia infidelibus, cum quod naturaliter mens imperfecta non concipit, id extra pruden-

tiæ causam esse decernat. Sed ob hanc imprudentem mundi sapientiam, quæ per Dei sapientiam Deum antè nesciuit, id est, per hanc magnificentiam mundi ac tam sapienter instituti opificij ornatum, creatoris sui non est venerata sapientiam: placuit Deo prædicatione stultitiæ saluos facere credentes, id est, crucis fide æternitatem mortalibus prouenire, ut confusa humanæ sapientiæ opinione, ibi salus reperitur, vbi creditur esse stultitia. Christus enim, qui stultitia gentibus, & Iudæis scandalum est, Dei virtus Dei que sapientia est: quia quæ sensu humano infirma in Dei rebus & stulta existimantur, hæc prudentiæ virtutisque terrenæ, & sapientiæ & potestatis veritate præcellunt. Nihil igitur in diuinis effectibus humanæ mentis opinione tractandum est, neque de creatore suo opificij ipsius materia decernat. Assumenda autem nobis est stultitia ut sapientiâ sumamus, non imprudentiæ sensu, sed naturæ nostræ conscientia: ut quod cogitationis terrenæ ratio non concipit, id nobis rursus ratio diuinæ virtutis insinuet. Cum enim recognita stultitiæ nostræ intelligentia, imperitiâ naturalis in nobis imprudentiæ senserimus, tum per diuinæ sapientiæ prudentiam ad Dei sapientiâ imbuimur: cum sine modo virtutes Dei ac potestatem metiamur, cum naturæ dominum non intra naturales leges cohibeamus, cum hoc solum de Deo bene credi intelligamus, ad quod de se credendum ipse sibi nobiscum & testis & autor existit.

*DIVI HILARII PICTAVO-
rum Episcopi, de Trinitate.*

LIBER IIII.

VANQVAM anterioribus libellis, quos pridem conscripsimus, absolutè cognitum existimemus, fidem nos & confessionem patris & filij & spiritus sancti, ex euangelicis atque apostolicis institutis obtinere, neque quicquam nobis cum hæreticis posse esse commune, quippe illis diuinitatem Domini nostri Iesu Christi sine modo & ratione & metu abnegantibus: tamen etiam his libellis quædam necessario fuerunt comprehenda, ut omnibus fallacijs eorum & impietatibus editis, absolutior fieret cognitio veritatis. Et primum cognoscendum est, quæ doctrinæ eorum temer-

ritas sit, quod ve irreligiositatis periculum. Deinde qui aduersum Apostolicam fidem, cui nos congruimus, abeant sententiae, quidve soleant dicere è contrario, quaque verborum ambiguitate simplicitati audientium illudant. Postremo qua interpretationum suarum arte veritatem diuinorum dictorum virtutemque corrumpant. Non ignoramus autem, ad res diuinas explicandas, neque hominum eloquutionem, neque naturae humanae comparationem posse sufficere. Quod enim inenarrabile est, id significantiae alicuius finem & modum non habet: & quod spirituale est, id à specie corporalium exemploque diuersum est. Tamen cum de naturis caelestibus sermo est, illa ipsa quae sensu mentium continetur, usu communi & naturae & sermonis sunt eloquenda: non utique dignitati Dei congrua, sed ingenij nostri imbecillitati necessaria, rebus scilicet verbisque nostris ea quae & sentimus & intelligimus loquuturi. Atque haec sicut primo libello testati sumus, nunc quoque idcirco à nobis commemorata sunt, ut cum aliquid ex humanis comparationibus proferimus non secundum naturas corporales de Deo sentire credamur, nec passionibus nostris spiritualia comparare, sed potius rerum visibilium speciem ad intelligentiam inuisibiliū protulisse.

*Haereticorum
opinionem
de homou-
sion*

Aiunt nanque haeretici, non ex Deo esse Christum, id est, filium non ex patre, natū, neque Deum ex natura, sed ex constitutione esse: adoptionem scilicet eius esse in nomine, quia sicut plures Deo filij, ita & hic filius sit. dehinc liberalitatem in dignitate, quia sicut dii plures sunt, ita & hic Deus sit: indulgentiore tamen in eo adoptionis & nuncupationis affectu, ut & praeter ceteris sit adoptatus, & adoptiuus aliis maior ipse sit filius: & excellentius cunctis naturis creatus, creaturis ipse ceteris praestet. Aiunt etiam quidam eorum Dei omnipotentiam confitentes, in similitudinem eum Dei creatum, & ex nihilo, ut caetera, in aeterni illius creatoris sui imaginem constituisse: Verbo videlicet de non extantibus iussu esse subsistere, Deo potente similitudinem sui ex nihilo coaptare.

Quin etiam id adiiciunt, cum vnius substantiae patrem & filium esse audiunt, ab anterioribus esse episcopis praedicatum, ut id subtiliter per speciem haereticæ opinionis infirmant: dicentes eos verbi huius significationem, id est, vnius substantiae,

A quod Grece dicitur homouision, hoc sensu usurpare atque eloqui, tamquam ipse sit pater qui & filius, ex infinitate videlicet sua protensus in virginem, ex qua corpus assumens sibi in eo corpore quod assumpsit, filij nomine addiderit. Et haec quidem de homouision eorum falsitas prima est.

B Sequens illa est, quod affirmant id enunciationem homouision significare, quod rei anterioris atque alterius communio sit duobus, & tanquam prior substantia vel vsia materiae alicuius extiterit, quae participata duobus, & in utroque consumpta, vtrumque illud & naturae anterioris, & rei esse testetur vnius. Atque idcirco improbare se homouision aiunt confessionem, quod enunciatio eius neque filium à patre distinguat, & posteriorem patrem materia, quae sibi de filio sit communis, ostendat.

C Tertio quoque hanc improbandi homouision causam comminiscuntur, quod secundum verbi huius significationem, ex diuisione paternae substantiae esse filius existimetur, tanquam defectus ex eo fuerit, ita ut in duos sit res vna diuisa, & ideo substantiae dicantur vnius, quia portio defecta de toto, in natura ea sit unde defecta est: nec posse in DEVM cadere diuisionis passionem, quia & demutabilis erit, si imminutioni per diuisionem fiat obnoxius, & imperfectus efficietur, perfectionis suae in portionem alteram decedente substantia. Nec non in eo se eleganter doctrinae propheticae, sed & euangelicae atque apostolicae posse existimant contraire, ut filij natiuitatem intra tempora praedicent. Cum enim vitiose à nobis asferant dici filium semper fuisse, necesse est ut excludendo quod semper fuerit, natiuitatem eius confiteantur ex tempore. Si enim non semper fuit, erit tempus quo non fuit. Et si est tempus quo non fuit, erit ante eum tempus: quia qui non semper est, esse coepit ex tempore. Qui autem caret tempore, non potest eo carere quod semper est. Respuere se autem id quod semper filius fuerit, ob eam causam affirmant, ne per id quod semper fuit, sine natiuitate esse credatur: tanquam per id quod semper fuisse dicitur, innascibilis praedicetur.

F O stultos atque impios metus, & irreligiosam de Deo solitudinem. Haec quae in homouision significatione, & in eo quod semper filius esse dicitur arguuntur, ecclesia abominatur, respuit, damnat. Nouit enim vnum Deum, ex quo omnia. Nouit & vnum

vnus Dominus nostrum Iesum Christum, per quem omnia. Vnum ex quo, & vnus per quem. Ab vno vniuersorum originem, Per vnum cunctis creationem, In vno, ex quo, auctoritatem innascibilitatis intelligit, In vno, per quem, potestatem nihil differentem ab autore veneratur. Cū ex quo & per quem, ad id quod creatur, in his quæ creata sunt communis auctoritas sit nouit in spiritu Deum spiritum impassibilem & indefecabilem. Didicit enim a Domino, spiritui carnem & ossa non esse, ne fortè cadere in eum corporalium passionum detrimenta credantur. Nouit vnū innascibilem Deum: nouit & vnum vni-
genitum Dei filium.

Confitetur patrem æternum, & ab origine liberum confitetur & filij originem ab æterno. Nō ipsum ab initio, sed ab initiabili. Non per seipsum, sed ab eo qui a nemine semper est, natum ab æterno, natiuitatem videlicet ex paterna æternitate sumentem. Caret ergo fides nostra hæreticæ prauitatis opinione. Edita nanque est sensus nostri professio, licet nondum sit ratio professionis exposita. Tamen ne quid in hominibus a patribus nuncupati enunciatione, & in ea quod semper fuerit confessione suspicionis relinqueretur, ista memorata sunt: quibus & subsistere filiū in substantia qua genitus ex patre est cognosceretur: & patri de substantia qua manebat, per filij natiuitatem nihil esse decerptum. Et hominibus patri filium non de commemoratis superius vitiis causisque a sanctis & doctrinam Dei callentibus viris esse memoratum, ne quis fortè existimaret adimi per vsiam natiuitatem vni-
geniti filij, quod patri hominibus diceretur: sed vt suscepti huius vtriusque verbi necessitatem, & contra debacchantes tunc hæreticos ad maximam fidei securitatem, vsurpati rationem intelligamus: respondendum esse existimo hæreticorum peruersitati, & omnes eorum stultas ac mortiferas institutiones Euangelicis atque apostolicis testimonijs coarguendas. Videntur enim sibi de singulis quæ asserunt præstare rationem, quia singulis assertionibus suis quædam ex diuinis voluminibus testimonia subdiderunt: quæ corrupto intelligentiæ sensu solis tantum ignorantibus blādiantur, speciem veritatis secundum prauitatem interpretantium præstatura. Conantur enim sola Dei patris diuinitate celebrata filio auferre quod Deus est, quia scriptum est: Audi Israel: Domi-

nus Deus tuus, Deus vnus est, Et id ipsum ad legis doctorem interrogantem, quod præceptum maximū esset in lege, Dominus dicente: Audi Israel: Dominus Deus tuus, Deus vnus est. Et rursum Paulo ita prædicante: Vnus enim Deus, & vnus mediator Dei & hominum.

Tum quod solus innascibilis, & quod solus verus sit, quia Esaias dixerit: Benedicte te solum Deum verum. Quodque id ipsum contestatus sit Dominus in Euangelijs dicens: Hæc est autem vita eterna vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Tum quod solus sapiens sit, ne quid sapientiæ filio relinquatur, secundum Apostoli dictum: Ei autem qui potens est confirmare vos secundum Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem sacramenti temporibus secularibus taciti: manifestati autem nunc per scripturas propheticas secundum præceptum æterni Dei, in obedientiam fidei in omnes gentes, cogniti soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui est gloria in secula seculorum, amen. Tum quod solus bonus, ne quid sit bonitatis in filio, quia per eum dictum sit. Nemo bonus nisi vnus Deus. Tum quod solus & potens sit, quia Paulus dixerit: Quem temporibus suis ostendet nobis beatus & solus potens, rex regum, & Dominus dominantium. Tum quod hunc nouerint inconuertibilem & indemutabilem, quia per prophetā dixerit: Ego sum Dominus Deus vester, & nō demutor. Et Iacobus Apostolus dixerit: Apud quem non est demutatio. Hunc iustum iudicem, quia scriptum est: Deus iustus iudex: fortis & patiens. Hunc cunctis procurantem, quia Dominus dixerit cū ei de auius sermo esset: Et pater vester cœlestis pascit illas. Et rursum: Nōne duo passeris asse veneunt, & vnus ex illis non cadit super terram sine patris vestri voluntate? Sed & capilli capitis vestri numerati sunt. Hunc omnia providentem, sicut beata Susanna dicit: Deus æternus, absconditorum cognitor, sciens omnia ante generationem eorum. Hunc etiam inconceptibilem secundum quod dictum est: Cœlum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum. quam domum edificabitis mihi, aut quis locus requietionis meæ? Hæc enim fecit manus mea, & sunt omnia hæc mea. Hūc quoque capientē omnia Paulo testāte: Quoniā in ipso viuim⁹ & mouemur & sum⁹. Et psalmographo

*Testimoniū
quod deprauate
prose
torquens
hæretici.
Deut. 6.*

1. Tim. 2.

Ioan. 17.

Rom. 16.

1. Tim. 6.

Matt. 2.

Iac. 1.

Psal. 7.

Matt. 6.

Ibid. 10.

Dan. 13.

Esa. 66.

Act. 17.

Psal. 138.

Joan. 4.

1. Tim. 6.

Joan. 1.

Exod. 3.

dicente: Quò abibo à spiritu tuo, & à facie tua, quò fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero ad infernum, ades. Si sumpsero pennas meas ante lucem, & habitauero in postremis maris: etenim illic manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Hunc quoque incorporeum, qui dictum est: Spiritus enim Deus est, & adorantes eum, in spiritu & veritate adorare oportet. Hunc immortalitatem habentem & inuisibilem, Paulo dicente: Qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest. Et secundum Evangelium: Deum nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus filius, qui est in sinu patris. Hunc quoque solum manentem, quia dictum est: Ego sum qui sum. Et rursum: Sic dicet filiis Israel: Misit me ad vos is qui est. Et per Hieremiam: Qui es Dominus domine. Atque hæc quis non intelligat plena fraudis esse & plena fallaciæ? Quæ quanquam sint subtiliter confusa atque permixta, tamen absolutè artificiosam maliciæ atque stultitiæ calliditatem & ineptiam testantur. Inter cætera enim addiderunt, solum se patrem innascibilem cognouisse: tanquam hinc quisquam possit ambigere, cum ex quo ille genitus sit, per quem omnia sunt, id quod ipse est à nemine consecutum. Ipso enim quod pater dicitur, eius quem genuit autor ostenditur: id habens nomen, quod neque profectum ex alio intelligatur, & ex quo is qui genitus est substituisse doceatur. Igitur id quod Deo patri proprium est, proprium ei ac secretum relinquamus: confidentes in eo æternæ virtutis innascibilem potestatem.

Nemini autem dubium esse existimo, ob eam causam in confessione Dei patris quædam eius tanquam peculiaria & priuata memorari: ne præter ipsum eorum quisquam particeps relinquatur. Dum enim dicunt, solum verum Deum, solum iustum, solum sapientem, solum inuisibilem, solum bonum, solum potentem, solum immortalitatem habentem: in eo quòd solus hæc sit, à communione eorum secundum hos filius separatur. Soli enim, ut aiunt, propria non participantur ab altero: quæ si in patre solo, non etiam in filio esse existimabuntur, necesse est ut filius Deus & falsus & insipiens, & secundum conspicabiles materias corporeus & maleuolus & infirmus, & extra immortalitatem credatur esse, qui ab his omnibus, cū

in his pater solus sit, excipitur.

A Dicturi autem de absolutissima maiestate & de plenissima diuinitate vnigeniti filij, non existimamus quemquam arbitratum, omnem hunc sermonem, quo vsuri erimus, ad Dei patris contumeliam pertinere, quasi ex eius dignitate decedat, si quid eorum referatur ad filium: cū potius honor filij dignitas sit paterna, & gloriosus autor sit, ex quo is qui tali gloria sit dignus extiterit. Nihil enim nisi natum habet filius, & geniti honoris admiratio in honore generantis est. Cessat ergo opinio contumeliæ: cū quicquid inesse filio maiestatis docebitur, id ad amplificandam potestatem eius, qui istiusmodi genuerit, redundabit. Consequens autem est, ut cognitis iam iis, quæ ad deformationem filij de patre confelli sunt, id ipsum illud quod de filio professi sunt audiatur. Responsuri enim singulis eorum propositionibus, & diuinorum dictorum testimoniis irreligiosam eorum doctrinam prodituri, debemus ad illa quæ de patre dicta sunt, ea quæ deinceps de filio sint commemorata subiungere: ut confessione ea quæ de patre & filio est, inter se comparata, vnus atque idem à nobis in absoluendis singulis propositionibus ordo teneatur.

B Memorant namque filium Dei neque ex aliqua subiacente materia genitum esse, quia per eum creata omnia sunt: neque ex Deo esse, quia decedere ex Deo nihil possit: sed esse ex iis, quæ non erant, id est, creaturam, Dei perfectam, veruntamen non similem cæteris creaturis. Esse autem creaturam, quia scriptum sit: Dominus creauit me in initio viarum suarum. Esse etiam facturam perfectam, sed non similem cæteris facturis. Facturam autem per id quod Paulus ad Hebræos dixerit: Tanto melior factus angelis, quanto excellentius ab his possidet nomen. Et rursum: Vnde fratres sancti vocationis cœlestis participes cognoscite Apostolū & principem sacerdotum confessionis nostræ Iesum Christū, qui fidelis est ei qui fecit eum. Ad infirmam verò filij & virtutem & potestatem & diuinitatem, eo maxime vtuntur, quod dixerit: Pater maior me est. Idcirco autem non esse eum vnum ex omnibus creaturis concedunt, quia scriptum est: Omnia per eum facta sunt. Exemplum blasphemie eorum qui creaturam esse Dei filium dicunt.

C Concludunt ergo omnem irreligiositatis suæ doctrinam istiusmodi verbis, dicentes: Nouimus vnum Deum, solum infectum,

Prou. 8.

Hebr. 1.
Ibid. 3.Joan. 4.
Ibid. 1.

fectum, solum sapientem, solum sempiternum solum sine initio, solum verum, solum immensum, solum immortalitatem habentem, solum optimum, solum potentem, omnium creatorem, ordinatorem & dispositorem, in conuertibilem, immutabilem, iustum & optimum legis & prophetarum & noui testamēti: hunc Deum genuisse filium vnigenitum ante omnia secula, per quem & seculum & omnia fecit: natum autem non putatiuē. sed verē obsecutum voluntati suae: immutabilem & inconuertibilem, creaturam Dei perfectam, sed non sicuti vnum creaturarum: facturam, sed non sicuti ceterae facturae.

Valentinus
Manichaeus
Sabellius

Hierarchas

Nec vt Valentinus prolatione natam patris commentatus est. Nec sicut Manichaeus partem vnus substantiae patris natum exposuit. Nec sicut Sabellius, qui v-nionem inducit, ipsum dixit filium quem & patrem, Nec sicut Hierarchas lucernam inducit de lucerna, vel lampadem in duas partes: Nec eum qui fuit antē, postmodum natum, vel supercreatum in filium: sicuti & tu ipse beatissime papa, media in ecclesia & in confessu fratrum frequenter eos qui talia introducunt, renuisti. Sed sicut diximus. voluntate Dei ante tempora & secula creatum, & viuere & esse accipiens à patre, & glorians cum subsistente patre. Neque enim pater dans ei omnium hereditatem fraudauit semetipsum ab his, quae non facta habentur ab ipso: fons est autem omnium.

Tres substantiae,
ὡς τρεῖς θεοὶ

Qua propter tres substantiae sunt pater & filius & spiritus sanctus. Et quidē Deus pater causa est omnium, omnino sine initio solitarius: filius autem sine tempore ditus est à patre, & ante secula creatus & fundatus. Non erat antequam nasceretur: sed sine tempore ante omnia natus, solus à solo patre subsistit. Nec enim est aeternus, aut coaeternus, aut simul non factus cum patre, nec simul cum patre habet esse, sicuti quidam dicunt, aut aliqui duo non nata principia introducentes, sed sicut vnio est principium omnium, sic & Deus ante omnia est. Propter quod & ante filium est, sicut & à te didicimus papa media in ecclesia praedicante. Secundū quod itaque à Deo esse habet, & gloriari & viuere, & omnia ei sunt tradita: secundum hoc principium eius est Deus. Principatur autem ei vt pote Deus eius, cum sit ante ipsum. Si enim quod ex ipso & quod ex patre exiui & veni velut partem eius vnus substantiae, & quasi prolationem ex-

tendens intelligitur: compositus erit pater & diuisibilis & conuertibilis etiam corpus secundum illos, & quantum in ipsis est, consequentia corpori sustinens sine corpore Deus.

Hic eorum error est, haec mortifera institutio: ad cuius confirmationem corrupto intelligentiae sensu, diuinorum dictorum testimonia vsurpant, & de his sub occasione humanae ignorantiae metiuntur.

Nemini autem dubium esse oportet, ad diuinarum rerum cognitionem diuinis vtendum esse doctrinis. Neque enim scientiam caelestium per semet humana imbecillitas consequetur, neque inuisibilem intelligentiam ipse sibi corporalium sensus assumet. Non enim vel id quod creatum in nobis atq; carnale est, vel id quod in vsum vitae nostrae ex Deo datum est,

suomet iudicio naturam creatoris sui opusque dicernet. Non subeunt ingenia nostra in caelestem scientiam, neque incomprehensibilem virtutem sensu aliquo infirmitas nostra concipiet. Ipsi de se Deo credendum est, & ijs quae cognitioni nostrae de se tribuit obsequendum. Aut enim more gentilium denegandus est, si testimonia eius improbatur: aut si, vt est, Deus creditur, non potest aliter de deo quam vt ipse est de se testatus, intelligi. Cessent itaque propriae hominum opiniones, neque se vltra diuinam constitutionem humana iudicia extendent. Sequamur ergo aduersus irreligiosas & impias de Deo institutiones, ipsas illas diuinorum dictorum auctoritates, & vnumquodque eo ipso, de quo queritur, autore tractabimus,

non ad fallandum & malè imbuendam audientium imperitiam, quasdam verborum enunciationes subtractis eorum causis coaptantes. Intelligentia enim dictorum ex causis est assumenda dicendi: quia non sermoni res, sed rei est sermo subiectus.

Verum omnia aeditis simul & dicendi causis & dictorum virtutibus prosequemur. Igitur singula secundum propositio- nis ordinem retractantur. Nam hoc eorum principale est: Nouimus, inquiunt, vnum solum Deum, Moyse dicente: Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est: Sed nunquid hinc quisquam fuit ausus ambigere, aut vnquā aliter à quoquam eorum praedicatum esse qui Deum crederent cognitum est, nisi vnum Deum esse, ex quo omnia, vnam virtutem innascibilem, & vnam hanc esse sine initio potestatem.

Deute. 6.

rem? Sed non per id quod Deus vnus est, Dei filio accidit negari posse, quod Deus est. Moyses nanque, vel potius Deus per Moysen, populo & in Aegypto & in deserto idolis & deorum (vt putabant) religionibus occupato, hoc constituit principale mandatum, vt vnum Deum crederet, & verè meritò constituit. Vnus est enim Deus, ex quo omnia. Sed videamus an idem Moyses eum quoque per quem omnia sunt, Deum esse confessus sit. Non enim patri adimitur quod Deus vnus est, quia & filius Deus sit. Est enim Deus ex Deo, vnus ex vno: ob id vnus Deus, quia ex se Deus. Contrà verò, non minus per id filius Deus, quia pater deus vnus sit. Est enim vnigenitus filius Dei, non innascibilis, vt patri adimat quod Deus vnus sit, neque aliud ipse quàm Deus, quia ex Deo natus est: de quo quamuis ambigi non oporteat, quin nascendo ex Deo Deus sit, per quod fidei nostræ Deus vnus est, tamen videamus an Moyses qui ad Israël dixerat: Dominus Deus tuus vnus est, Dei filium Deum prædicarit: Vti enim nos ad confitendam Domini nostri Iesu Christi diuinitatem testimonio illius oportebit: cuius autoritate hæretici vnum tantum Deum confitentes, filio putant negandum esse quod Deus sit. Igitur cum absoluta hæc de Deo & perfecta confessio sit secundum Apostolum ita loqui: Vnus Deus pater ex quo omnia: & vnus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia: videamus originem mundi, quid de ea Moyses loquatur. Ait nanque: Et dixit Deus, fiat firmamentum in medio aquæ, & sit diuidens inter aquam & aquam, & factum est sic, & fecit Deus firmamentum, & diuisit Deus per medium aquæ. Habes ergo Deum ex quo, habes Deum per quem: aut si id negabis, necesse est id quod factum est, per quem factum sit doceas: aut certè naturam ipsam creatorum Deo obedientem esse demonstras, quæ ad id quod dictum est, Fiat firmamentum, se ipsam Dei verbo iussa firmauerit. Sed hæc diuinæ scripturæ ratio non recipit Omnia enim secundum Prophetam, facta ex nihilo sunt: nec natura aliqua manens demutata in aliud est, sed id quod non erat creatum est, & absolutum est. Per quem? Audi Euangelistam: Omnia per ipsum facta sunt.

Si quæris per quem, audias eundem Euangelistam dicentem: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, &

Deus erat verbū, hoc erat in principio apud Deū. Omnia per ipsū facta sunt. Quod si negare voles à patre dictum videri, Fiat firmamentum, audias rursus prophetam dicentem: Ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt.

Quod ergo dictum est, Fiat firmamentum, in eo quod pater sit locutus ostenditur. Quod autem adiicitur: Et factum est sic: & quod fecisse Deus dicitur: in eo persona efficientis est intelligenda qui faciat. Dixit enim & facta sunt. non vtique solū voluit & fecit, mandauit & creata sunt. non vtique quia complacitū ei est extiterunt, vt mediatoris officium inter se & ea quæ essent creanda cessaret. Dicit ergo fieri Deus ex quo omnia sunt, & fecit Deus per quem omnia sunt. Eodem parique nomine, & in dicentis significatione & in efficientis operatione confessio est. Si autem loqui audebis, non de filio dici, Et fecit Deus, vbi erit quod dictum est. Omnia per ipsum facta sunt? Et illud Apostolicum: Vnus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia? Et illud: ipse dixit & facta sunt? Quod si impudentiam tuam hæc diuinitus dicta conuincēt, non adimitur Dei filio quod Deus sit, per id quod dictum est: Audi Israël: Dominus Deus tuus, Deus vnus est: cum ab eo ipso qui hæc est locutus, in ipsa constitutione mundi Deus fuerit prædicatus & filius. Sed videamus in quem profectū hæc distinctio iubentis Dei, & facientis Dei agatur. Nam tametsi sensus communitelligentiæ non recipiat, vt in eo quod dictus est iussit & facta sunt, solitarius atque idem significatus esse credatur, tamen ne quid ambigi possit, oportet ea quæ mundi creationem consecuta sunt, explicari. Cum igitur perfecto mundo eius incolam formandus esset talis de eo sermo est: Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et rursus: Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum. Quæro nunc, solumne sibi Deum locutum existimes, an verò sermonem hunc eius intelligas non sibi, sed alterum extitisse? Si solum fuisse dicis, eius ipsius voce argueris dicentis: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Deus enim per legislatorem secundum intelligentiam nostrā locutus est: verbis videlicet quibus vti ipse nos voluit; cognitionem eorum nobis quæ gessit impertiens. Significato namq; Dei filio per quem facta sunt omnia, in eo quod

1. Cor. 7.

Gene. 1.

Ioan. 1.

Psal. 148.

Gene. 1.

Gen. 1.

quod dictum esset: Et dixit Deus, Fiat firmamentum: rursus ita dictum est: fecit Deus firmamentum. Ne tamen hic quidam inanis ac superfluous sermo existimaretur, si sibi ipsi dixisset ut fieret, & rursus ipse fecisset. (Quid enim tam alienum ab eo qui solus esset, ut sibi faciendum diceret, cum voluntate tantum opus esset ut fieret?) absolutius voluit intelligi significationem hanc non ad se tantum esse referendam, dicendo: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, sustulit singularis intelligentiam professione consortij. Consortium autem esse aliquod solitario ipsi sibi non potest.

Gen. I.

Neque rursus recipit solitarij solitudo, faciamus: neque quisquam alieno à se, nostram, loquitur. Vterque sermo, & faciamus & nostram, ut solitarium eundemque non patitur, ita neque diuersum à se alienumque significat. Aut quæro, si cum audias solitarium, utrum non ipsum eundemque esse existimes: aut cum audias non ipsum, neque eundem, an ne quod solitarius tantum sit intelligas? In solitario ergo solitarius, in non eodem verò neque ipso, non solitarius reperitur. Solitario ergo conuenit, faciam, & meam: non solitario verò, faciamus, & nostram. Cum itaque legimus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, quia sermo vterque, ut non solitarium tantum, ita neque differentem esse significat, nobis quoque nec solitarius tantum, nec diuersus est confitendus: cognita per id quod nostram imaginem dicit, non etiam imagines nostras, vnius in utroque proprietate naturæ. Non sufficit autem solam verborum attulisse rationem, nisi dictorum intelligentiam etiam rerum operatio consequatur scriptum enim ita est: Et fecit Deus hominem, ad imaginem dei fecit eum. Quæro si solitario atque ipsi ad eundem fuit sermo, quid hic sentiendum existimes? Video enim nunc tripertitam significationem: & facientis, & facti, & exempli. Qui factus est, homo est: Deus autem fecit, & quem fecit ad imaginem Dei fecit. Si de solitario Genesis esset locuta, dixisset utique: Et fecit ad imaginem suam. Sed sacramentum Euangelicum annuncians, non duos deos, sed Deum & Deum elocuta est: cum hominem per Deum effectum ad imaginem Dei dicit. Atque ita Deus, ad communem sibi cum Deo imaginem atque eandem similitudinem hominem reperitur operari: ut nec

Gen. I.

A solitudinis intelligentiam significatio efficientis admittat, nec diuinitatis diuersitatem, ad eandem imaginem ac similitudinem constituta patiatur operatio. Et quanquam superfluum post hæc existimetur ultra aliquid afferre, quia in diuinis rebus non frequentius dicta, sed tantum dicta sufficiunt: tamen quid de hoc eodem dictum sit cognosci oportet. Non enim diuinorum dictorum, sed intelligentiæ nostræ à nobis ratio præstanda est. Deus ad Noë inter multa mandata ita loquitur: Qui effuderit sanguinem hominis, pro sanguine eius effundetur anima eius, quia ad imaginem Dei fecit hominem. Etiam hic distinguitur exemplum, opus & operans. Deus testatur se ad imaginem Dei hominem fecisse. Cum faciendus homo est, quia neque de se, neque ad se loquebatur, dixit ad imaginem nostram. Cum autem factus homo est, fecit Deus hominem ad imaginem Dei. Non ignorauit utique verbi proprietatem, si sibi ipse loqueretur, ut diceret: Feci ad imaginem meam. Dixerat enim iam ad demonstrandam naturæ vnitatem Faciamus ad nostram. Neque rursus confundit de solitario ac non solitario intelligentiam, cum hominem Deus faciens ad imaginem Dei fecerit. Quod si Deum patrem solitarium sibi hæc locutum fuisse affirmare voles, tanquam concedi tibi possit, ut vnus secum velut cum altero sit locutus, credaturque in eo, quod ad imaginem Dei fecit hominem, ita voluisse intelligi, tanquam ad imaginem meam feci hominem: primum ipse testimonio tuo redargueris. Dixisti enim, Ex patre omnia, sed per filium omnia. Nanque per id, quod dictum est: Faciamus hominem ex eo origo est, ex quo capit & sermo. In eo verò quod Deus ad imaginem dei fecit, significatur etiam is per quem consummatur operatio. Tum deinde nequid tibi hinc liceat mentiri, sapientia quam tu ipse Christum confessus es, contraibit dicens: Cum certos ponebat fontes sub cælo, cum fortia faciebat fundamenta terræ, eram apud illum cuncta componens. Ego eram ad quam gaudebat, quotidie autem lætabar in conspectu eius in omni tempore, cum lætaretur orbe perfecto, & lætabatur in filiis hominum. Conclusa est omnis occasio, & coarctatur ad veri confessionem vniuersus error. Adest Deo genita ante secula sapientia. Neque solum adest, sed etiam componit. Est ergo componens

Aliud testimonium
quod filius
Deus.
Gene. 9.

Prover. 8.

Gene. 1.

Gene. 21.

apud ipsum. Intellige compositionis vel dispositionis officium. Pater enim in eo quod loquitur efficit, filius in eo quod operatur, quæ fieri sunt dicta, componit. Personarum autem ita facta distinctio est, ut opus referatur ad utrumque. Nam in eo quod dicitur, Faciamus, & iussio exequatur & factum. In eo verò quod scribitur, Eram apud illum componens, non solitarium se sibi esse in operatione significat. Lætatur autem ante eum quem sibi significat aggaudere lætanti. Quotidie autem lætabar in conspectu eius in omni tempore quando lætabatur orbe perfecto, & lætabatur in filiis hominum. Causam lætitiæ suæ sapientia docuit, lætabatur autem ob lætitiā patris in perfectione mūdi, & & in filiis hominum lætantis. Scriptum est enim: Et vidit Deus quia bona sunt. Placere patri opera sua gaudet, per se ex præcepto eius effecta. Gaudiū enim suum hic esse profitetur, quod in consummato orbe & in filiis hominum pater lätus existeret. Et in filiis hominum ob id, quia iam in vno Adam omne humani generis exordium constisset. Non ergo in fabricatione mundi solitarius pater sibi loquitur, sapientia sua secū & cooperante & consummata cooperatione gaudente. Non ignoramus autem multa & maxima ad absolutionem horum dictorum esse reliqua, sed dilata nobis potius quam dissimulata habeantur, Plenior namque eorum tractatus propositionibus cæteris referuatur. Nunc enim tantum ad id respondetur quod in expositione fidei suæ, vel potius perfidiæ ab impiis dictum est, vnum tantum Deum à Moyse prædicatum: & verè ita prædicatum meminimus, quia vnus Deus est ex quo omnia. Sed non propterea ignorandum esse, quia filius Deus est: cum idem Moyses Deum & Deum toto operis sui corpore sit professus. Igitur videndum est, quomodo & lectio & legislatio Deum & Deum pari confessionis ordine prædicet. Post multas namque Dei ad Abraham allocutiones, cum aduersum Agar Sara cōmoueretur, conceptui ancillæ domina sterilis inuidēs cumque discessisset, à conspectu eius, ita de ea Scriptura loquitur, Et dixit angelus Domini ad Agar: Redi ad dominā tuam, & humilia te sub manibus eius. Et dixit ei angelus Domini: Multiplicans multiplicabo semen tuū, & non dinumerabitur à multitudine. Et rursus: Et vocauit nomen Domini, qui loquebatur secum, Tu

Deus qui aspexisti me. Angelus Deus loquitur. Duplex autem in Angelo Dei significatio est ipse qui est, & ille cuius est. Et loquitur non res secundum nomen officij sui, ait enim: Multiplicans multiplicabo semen tuum, & non dinumerabitur à multitudine. Ministerium Angeli potestas multiplicandarum gentium excedit. Sed quid tandem de eo qui Dei Angelus, quæ soli Deo propria sunt loquebatur, scriptura testata est: Et vocauit nomē Domini qui loquebatur secum, Tu Deus qui aspexisti me. Primum Angelus Dei secundò dominus, Vocauit enim nomen domini qui loquebatur secum dehinc tertio Deus: Tu enim Deus qui aspexisti me. Qui Angelus Dei dictus est, idem Dominus deus est. Est autem secundum Prophetam filius Dei magni consilij angelus: ut personarū distinctio absoluta esset. Angelus Dei est nuncupatus. Qui enim est Deus ex Deo, ipse est & Angelus Dei. Ut verò honor debitus redderetur, & Domin⁹ & Deus est prædicatus: & hic quidem primum angelus Dei, deinde idem postea & Dominus & Deus. Ad Abraham verò tātum Deus. Tutò enim iam personarum discretionē præmissa, ne solitarij error subesset, absolutum & verum eius nomen edicitur. Scriptum nanque est. Et dixit Deus ad Abraham: Ecce Sara vxor tua pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Isaac. statuum testamentum meum ad illum in testamentum æternum & semini eius post illum. De Ismael autem hæc: Ecce exaudiui te, & benedixi ei, & amplificabo eum valde Duodecim gentes generabit, & dabo eum in gentem magnam. Nunquid ambigitur, quin qui angelus Dei dictus est, idem rursus dicatur & Deus? Pariterque de Ismael sermo est, & nunc & dudū multiplicandus ab eodem est. Et ne fortè non idem qui esset locutus ad Agar, nunc loqui crederetur, eiusdem personæ significationem diuinus sermo testatur, dicens: Et benedixi ei & multiplicabo eum. Benedictio ex præterito est iam enim ad Agar sermo fuerat: amplificatio verò in futurum. Nunc enim primum ad Abraham de Ismael Deus loquitur: ad Agar verò angelus Dei locutus est. Deus igitur est, & qui angelus Dei est: quia & qui angelus Dei, Deus est ex Deo natus. Dei autem angelus ob id dictus, quia magni consilij est angelus. Deus verò idem postea demonstratus est: ne qui Deus est, esse angelus crederetur. Sequatur sermo ordinem

*Filius est
angelus Dei
& Deus.*

Gene. 17.

*Magni cō-
silij ange-
lus*

nem rerum. Angelus Dei ad Agar locutus est, idem ad Abraham Deus loquitur. Ex eodem ad vtrumque fit sermo. Benedicatur Ismael, & ingentem magnam amplificandus esse promittitur. Scriptura & per Abraham, Deum esse qui loqueretur, ostendit. Abraham quoque Isaac filius promittitur. De hinc postea assistunt viri tres. Abraham conspectis tribus vnum adorat, & Dominum confitetur. Scriptura assistisse viros tres edidit: sed Patriarcha non ignorat qui & adorandus sit & confitendus. Indiscreta assistentium species est, sed ille Dominum suum fidei oculis & visu mentis agnouit. De hinc sequitur: Reuertens veniam ad te, ad hoc tempus in futurum & habebit filium Sara vxor tua. Et post hæc dixit ei Dominus: Num celabo ego Abraham pueri meo quæ facturum sum? Et rursus: Dixit autem Dominus: Clamor Sodomorum & Gomorræ impletus est, & peccata eorum magna valde. Et rursus post alium multum sermonem, quem breuitatis studio prætermittimus, cum de iustis vnâ cum iniustis perdendis Abraham esset sollicitus, ait: Nequaquam qui iudicas terram: facies hoc iudicium, vt perdas iustum cum impiis. Et dixit Dominus: Si inuenero Sodomis quinquaginta iustos in ciuitate, remittam omni loco propter illos iustos. Et rursus consummato sermone ad Loth fratrem Abraham, scriptura dicit: Et Dominus pluit super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem à Domino de cælo. Et rursus: Et Dominus visitauit Saram, sicut dixit, & fecit Deus Saræ sicut locutus est, & concepit & peperit Sara Abraham filium in senectute sua & in tempore, sicut locutus est illi Dominus. Et de hinc expulsa de Abraham domo cum filio suo ancilla, & in deserto ob aquæ inopiam interitum pueri timente, eadem scriptura ait: Et ecce exaudiuit Dominus Deus vocem pueri vbi erat, & vocauit angelus Dei Agar de cælo, & dixit ei: Quid est Agar? Noli timere, exaudiuit enim Deus vocem pueri de loco in quo est. Surge & accipe puerum, & tene manum eius, in gentem enim magnam faciã eum. Quæ perfidiæ cæcitas est, quæ increduli cordis obtusio est, quæ irreligiositatis temeritas, aut ignorare hæc, aut non ignorata negligere? Certè ita commemorata dicta sunt, ne intelligentiam veritatis error & aliquis aut obscuritas impediret. Quæ si non posse ignorari docemus, impietatis esse crimine necesse est quod negatur. Angelus Dei lo-

qui ad Agar cœpit, Ismaelem in gentem magnam adaucturus, eique innumerabilem gentis progeniem præstaturus. Confessio audientis & Dominum cum esse & Deum edocet. Sermonis enim exordium ab angelo Dei cœpit, sed in confessione Dei constitit. Ita qui sub mysterio magni consilij nunciandi Dei angelus est, & ipse natura & nomine Deus est. Nomen enim nature, non nomini natura componitur. Iisdem etiam de rebus ad Abraham Deus loquitur, benedictum iam Ismaelem docet, & multiplicandū esse eundem in gentem: Benedixit, inquit, ei. Non itaque demutauit personæ suæ significationem. Se enim iam benedixisse demonstrat. Scriptura certè sacramenti ordinem & veræ prædicationis modum ab angelo dei incipiens, & postea iisdem de rebus eundem loquentem Deum confessa seruauit. Procedit autem plenior doctrinæ profectus sermo diuinus. Deus istic ad Abraham loquitur, parituram Saram pollicetur. Post hæc viri tres sedenti assistunt, vnum adorat, & dominum confitetur: idemque & adoratus & confessus ab illo tempore eodem in futurum rediturum se promittit, & Saræ filium futurum. Deus ad Abraham locutus est. Idem postea de rebus ipsis eundem vir ab eo visus alloquitur: Demutatio tantum fit nominum, nihil tamen de confessione decessit. Virum enim licet conspectum, Abraham tamen Deum adorauit: sacramentum scilicet futuræ corporationis agnoscens. Nec tamen tantæ fidei testimonio caruit, Domino in Euangelio dicente: Abraham pater vester lætabatur, vt videret diem meum, & vidit & gauisus est. Vir ergo conspectus rediturum se tempore eodem polliceretur. Contuere sponsonis effectum, memento tamen virum esse qui spondeat. Quid ergo Scriptura dicit? Et Dominus visitauit Saram. Vir ergo iste dominus est, efficiens quod spondit. Quid autem sequitur? Et fecit Deus Saræ sicut locutus est. Vir in loquendo nuncupatus, dominus in visitatione significatus, Deus prædicatur in facto. Locutum certè virum non ignoras, qui Abraham & visus est & locutus. Deum quomodo ignorabis, scriptura eadem quæ virum dixerat, deum confitente? Ipsa enim dixit: Et concepit & peperit Sara Abraham filium in senectute sua in tempore, sicut locutus est illi dominus. Sed vir venturum se locutus est. Virum crede tantum, nih qui venit & deus & dominus est. Cau-

Erant tres viri specie similes, sed Abraham visu mentis & oculis fidei deum inter alios agnouit.

Gene. 18. Ibid.

Gene. 19. Ibid. 21.

Ibidem.

Qui sub mysterio magni consilij nunciandi dei angelus est, ipse natura & nomine Deus est.

Abraham conspiciens virum futurum corporationis sacramentum nouit.

Joan. 8.

Gene. 21.

Gen. 18.

Ex tribus
conspicis
duo angeli
& unus
Deus &
dominus
Gen. 19.

Joan. 5.

Ibid. 18.

fam compara. Vir certè ob id venit, vt Sara & concipiat & pariat. Fidem discite. Dominus & Deus ob hoc venit, vt Sara & conciperet & pareret. In potestate dei vir locutus est, in effectu dei deus præstitit. Ita se deum & loquendo & faciendo significat. Viris deinde conspexit tribus, duo abeunt: sed qui residet, & dominus & deus est. Neq; solū dominus & deus est, sed & iudex est. Stans enim ante dominū Abrahā dixit: Nullo modo tu facies hoc verbum, occidere iustum cum impio, & erit iustus sicut impius. Nequaquam, qui iudicas omnem terram, facies hoc iudicium. Toto igitur sermone suo Abraham fidem, ob quam iustificatus est, docet: Dominum suum ex tribus agnitum, & solum adoratum, & deum confessus est & iudicem. Ac ne fortè existimes in vnus confessione, trium omnium virorum, qui simul videbantur, honorem contineri, contuere quid conspexit duobus, qui dicebant. Loth, & surrexit obuiam illis, & adorauit in faciem interra, & dixit: Ecce Domini, diuertite in domum pueri vestri. Hic pluralem retinuit significationem simplex visio angelorum, illic singularem honorem patriarchæ fides confiteatur. Hic diuinæ Scripturæ historia duos de tribus tantum angelos fuisse significat, illic Dominum & Deum prædicat. Ait enim: Et dixit Dominus ad Abrahā: Quare risit Sara, dicens: Ergo verè paritura sum ego autem quæ iam senui? Nunquid impossibile est Deo verbum? in tempore hoc reuertar ad te in futurum, & erit Saræ filius. Tenet ergo Scriptura ordine m veritatis: nec pluralem significationem in eo qui & Deus & Dominus agnoscebatur miscens, neque angelis duobus honorem, qui Deo tantum fuerat delatus, impertiens. Loth quidem Dominos dicit, sed scriptura angelos nuncupat. Illic hominis officium est, istic confessio veritatis. Dehinc adest in Sodomam & Gomorram iusta pœna iudicij. Et quid tandem momenti in eo est? Dominus sulphur & ignē pluit à Domino: vt Dominus à Domino, ita non discreuit naturæ nomine, quos significatione distinxerat. Legimus namque in Euangelio: Pater non iudicat quēquam, sed omne iudicium dedit filio. Dedit ergo Dominus, quod Dominus accepit à Domino: sed qui accepisti in Domino & Domino iudicis cognitionem cognominis eiusdem in Deo & Deo cognosce consortiū. Iacob discedens ob metum

fratris sui somnians viderat scalam fundatam in terra & contingentem cœlum, & per eam, ascendentes & descendentes angelos Dei: & Dominum incumbentem super eam sibi que omnes benedictiones quas Abrahæ & Isaac dederat impertientem. Ad hunc postea talis Dei sermo est: *Gene. 35.* Dixit autem Deus ad Iacob: Surgens ascende in locum Bethel, & habita ibi, & fac ibi altare Deo qui apparuit tibi cū fugeres à facie fratris tui. Deus honorem Deo postulat & postulat cum alterius significatione personæ: Qui, inquit, apparuit tibi cū fugeres, nequa personæ eiusdem confusio nasceretur. Deus ergo est qui loquitur, Deus & de quo loquitur: honoris confessio naturæ nomine non discernit, quos significatio subsistentes esse distinguit. Et huic quidem loco quædam meminimus, ad pleniorē absolutionē necessaria. Sed secundum propositionis ordinem, responsionis quoq; ordo retinendus est. Itaque quæ ei reliqua sunt in libro altero suo loco exequemur. Tantū hoc nunc in Deo qui honorem Deo postulat, demonstrandum fuit, angelum Dei qui cum Agar locutus esset & Deum esse & Dominum, cū iisdem de rebus ad Abraham locutus ipse sit: & virum qui Abrahæ visus est, & Deum esse & Dominum, Angelos autem duos & cum Domino visos, & ab eo ad Loth missos, nihil aliud à propheta nisi angelos prædicatos. Non solū autem ad Abraham in viro Deus affuit, sed etiam ad Iacob in homine Deus venit. Neque solum venit, sed luctatus ostenditur. Neque tantummodo luctatus, sed etiam aduersus eum cum quo luctabatur, infirmus. Nunc de luctæ sacramento neque est in tempore: neque in materia aliquid tractare. Deus certè est, quia Iacob aduersus Deum inualuit, & Israël Deū vidit. Videamus autē an etiam alibi præterquā ad Agar hic angelus Dei Deus esse sit cognitus. Cognitus planè est Neq; solum Deus, sed etiā Deus Abrahā, & Deus Isaac & Deus Iacob repertus. Angelus enim Domini Moyse de rubo apparuit, Dominus de rubo loquitur, vocem cuius intelligendam existimas, vtrum eius qui visus est, an alicuius alterius? Hic mendacio locus nullus est. Ait enim Scriptura: Apparuit autem illi angelus Domini in flamma ignis de rubo. Et rursum: Vocauit eum Dominus de rubo: Moyse Moyse. Et respondit: Quid est? Et dixit Dominus: Ne accesseris huc solue calcimentum

Angelus
ad Agar
loquens deus
fuit.

Idem angelus
domini
& Deus.
Exod. 3.

Exod. 3.

tum de pedibus tuis, locus enim in quo stas, terra sancta est. Et dixit: Ego sum deus Abraham & deus Isaac & deus Iacob. Qui apparuit in rubo, de rubo loquitur, & visionis locus vnus & vocis est, neque alius quam qui est visus, auditur. Qui angelus dei est cum videtur, idem rursum cum auditur est dominus, ipse vero qui auditur, dominus deus est. deinde Abraham, Isaac & Iacob deus esse cognoscitur. Cum angelus dei dicitur, non proprius sibi ac solitarius esse monstratur. Etenim dei angelus cum dominus & deus nuncupatur, in honore naturæ suæ & nomine prædicatur. Habes ergo angelum qui de rubo apparuit, & dominum & deum. Percurre adhuc Moyse testimonia, & intelligi an occasionem aliquam prædicandi deum & dominum negligat. Tenes nempe ex dictis eius: Audi Israël, dominus deus tuus est. Tene nunc diuinæ illius cantionis dicta. Ait namque: Videte videte, quoniam ego sum dominus, & non est deus præter me. Et cum omnis sermo ei ex persona dei vsque ad finem cantionis fuisset, ait: Lætamini cæli simul eum eo, & adorent eum omnes filij dei. Lætamini gentes cum populo eius, & honorificent eum omnes angeli Dei. Honorificandus est à dei angelis deus, dicens: Quoniam ego sum dominus, & non est deus præter me. Est enim vnigenitus Deus: neque consortem vnigeniti nomen admittit, sicut non recipit innascibilis, in eo tantum quod est innascibilis, participem. Est ergo vnus ab vno. Neque præter innascibilem deum Deus innascibilis alius est. Neque præter vnum vnigenitum deum vnigenitus Deus quisquam est. Vterque itaque vnus & solus est, proprietate videlicet in vno quoque & innascibilitatis & originis. Ac sic vterque Deus vnus est: cum inter vnum & vnum, id est, ex vno vnum, diuinitatis æternæ non sit secunda natura. Adorandus est ergo à filiis dei, & honorificandus ab angelis dei. Ita & honor & veneratio Deo à dei filiis & angelis postulatur. Significationem honorandi & eorum per quos est honorandus intellige, scilicet per angelos & filios dei, deus. Ac ne fortè honorem dei non naturalis existimes postulari, & arbitreris hoc in loco Moysen de honorando deo patre sensisse, cum tamen pater sit honorandus in filio tamen benedictionem quam sub eodem sermone ad Ioseph disponit, aduerte. Ait enim: Et quæ accepta sunt ei

Deut. 6.

Ibid. 32.

Alius locus ex canticis Moysi: Quoniam ego sum Dominus, & non est alius præter me.

Deut. 33.

qui apparuit in rubo, veniant super caput Ioseph & verticem. Adorandus ergo à dei filiis deus est, sed deus qui & filius dei est. Honorificandus autem à dei angelis deus est, sed deus qui dei angelus est. Qui de rubo apparuit dei angelus deus, & quæ ei complacita sunt, Ioseph cum benedicere-
 tur optantur. Non ideo non deum, quia angelus dei est, neque rursum angelus dei non idcirco, quia deus est: sed significata personarum intelligentia, & distinctio innascibilitatis natiuitatisque sensu ac manifestata sacramentorum cœlestium dispensatione, non solitarium deum docuit opinandum, cum angelum & filium dei deū, & dei angeli & filij adorabunt. Et hæc quidem de Moyse libris responsa à nobis sint, vel potius Moyses ipse responderit: quia eo hæretici autore vsi, per vnus dei confessionem putant persuaderi posse, ne deus esse dei filius prædicetur, contra autoris sui testimonium impij, quando ille vnum deum confitens, non distiterit de dei filio docere quod deus est. Sed consequens est multiplices de eodem Prophetarum sententias proferre. Tenes dictum: Audi Israël, dominus deus tuus vnus est. Atque vtinam rectè teneres. Sed secundum sensum tuum dicti prophetici quæro rationē. Ait enim in Psalmis: Vnxit te deus deus tuus. Discernat legentis intelligentia vnctum & vngentem. Distingue te & tuus: ad quē & de quo sit sermo, demonstra. Superioribus enim dictis hic confessionis ordo subiectus est. Dixerat namque: Sedes tua deus in seculum seculi, virga directionis tuæ virga regni tui, dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. nunc quoque his adiecit: Propterea vnxit te deus deus tuus. Deus ergo regni æterni ob meritum dilectæ iustitiæ & perosæ iniquitatis, à deo suo, vnctus est. Nunquid intelligentiam nostram aliquam saltem nominum interualla confundunt? Nam discretio tantum personæ in te & tuus posita est, in nullo tamen naturæ distincta confessione. Tuus enim relatum est ad autorem: te vero ad eius qui ex autore est, significationē. Est enim deus ex deo, Prophetæ eodem ordine cōfite: Vnxit te deus deus tuus. Non est autem ante innascibilem Deum Deus vllus, ipso dicente: Estote mihi testes, & ego testis, dicit Dominus Deus, & puer meus quem elegi, vt sciatis & credatis & intelligatis, quoniam ego sum, & ante me non est alius deus, & post me non erit. Eius igitur qui sine

Angelus Dei filius Dei Deus.

Psalm. 44.

Esai. 43.

D

*Idcirco
Deus eius
est, quia ex
Deo natus
in Deū est.*

Matt. 12.

*Osee 1.
saluos fa-
ciā illos in
Domino
Deo ipsorum.*

Psal. 2.

initio est, demonstrata est dignitas, & eius qui ex innascibili est, honor conseruatus est: Vnxit te Deus Deus tuus. Id enim quod ait tuus, ad natiuitatem refertur, ceterum non permit naturam. Et idcirco Deus eius est, quia ex Deo natus in Deum est. Non tamen per id quod pater Deus est, non & filius Deus est. Vnxit enim te Deus Deus tuus, designata videlicet & auctoris sui & ex eo geniti significatione, vno eodēque dicto vtrumque illum in naturæ eiusdem & dignitatis nuncupatione constituit. Verū ne fortē ex eo arripi impiæ assertionis possit occasio, quod dictum est: Quoniam ego sum, & ante me non est Deus alius, & post me non erit: tāquam per id nō & filius Deus sit, quia post dominū, ante quē Deus nullus sit, nullus quoque postea Deus futurus sit, totius ob id dicti ratio tractanda est. Deus ipse sermonis sui testis est, sed & puer eius electus vnā cum eo testis est, Deum ante se non esse, neque post se futurum. Sufficiens, quidem sibi ipse testis est: sed testimonio de se suo testimonium pueri, quem elegit, admiscuit. Vnum ergo duorū testimonium est nullum ante se Deum esse, ex eo enim omnia sunt: neque post se Deum futurum, non vtique ex se non fuisse. Erat enim iam puer in testimonio patris hæc loquens. Puer in tribu ex qua gigni habebat electus. Idipsum ita in Euāgeliis demonstrat: Ecce puer meus quem elegi: dilectus meus: in quo complacuit anima mea. Nō est ergo ante me alius Deus, & post me nō erit. Æternæ videlicet & indemutabilis virtutis infinitatem in eo, quod antea & postea Deus præter se sit nullus ostendens: puero tamen suo vt in testimonio suo, ita & in nomine collocato. Et hoc ipsum promptū est ex persona ipsius discere. Ait enim ad Osee Prophetam: Non apponam adhuc vt miserear domui Israel, sed enim aduersans aduersabor illis: filiorum autem Iuda miserebor, & saluos faciam illos in Domino deo ipsorum. Ergo pater Deum filium nuncupat, in quo & elegit nos ante tempora secularia. Ipsorum idcirco ait, quia Deus innascibilis à nullo est, nōsque filio in hæreditatem à deo patre donamur. Legimus namque: Posce à me, & dabo tibi gentes in hereditatem tuam. Deo enim ex quo omnia sunt, Deus nullus est, qui sine initio æternus est. Filio autem Deus pater est, ex eo enim Deus natus est. Nobis autem & deus pater est, & filius, Deus est: patre de filio confitente,

quod Deus noster sit: filio de patre docente, quod Deus nobis sit. deo tamen filio à patre, id est, ipso innascibilis virtutis suæ nomine nuncupato. Et hæc quidem ad Osee. Per Esaiaem autem quā absoluta dei patris de domino nostro Iesu Christo professio est? Ait namque: Quoniam sit dicit dominus Deus sanctus Israël, qui fecit quæ ventura sunt. Interrogate me de filiis vestris & de filiabus, & de operibus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram & hominem super eam, ego omnibus sideribus præcepi: ego suscitaui regem cum iusticia, & omnes viæ eius rectæ. Hic edificabit ciuitatem meam, & captiuitatem plebis meæ conuertet. Non cum præmio, neque cum muneribus, dicit dominus Sabaoth. Laborauit Ægyptus & mercatus Æthiopū & Sabain, viri excelsi ad te trāsibunt, & tui erunt serui, & post te sequentur alligati vinculis, & adorabūt te, & in te deprecabuntur, quoniam in te est Deus, & non est Deus præter te. Tu enim es Deus, & nesciebamus. Deus Israël saluator, erubescant & pudebunt omnes qui aduersantur ei, & ibunt cum confusione. Est ne adhuc aliquis temeritati locus? aut vlla relicta est ignorationis occasio: nisi id tantum reliquum sit, vt impietas professā se prodāt? Deus ex quo omnia sunt, qui omnia mandato fecit, facti opera sibi assumens, non vtique efficienda, nisi dixisset vt fierent, testatur regem per se excitatum iustum, & ædificantem sibi Domino ciuitatem, & plebis captiuitatem auertentem, non cum præmio, neq; cum muneribus, gratia enim omnes saluamur. Deinde ita loquitur, cū post laborē Ægypti, id est, seculi captiuitatem, & mercatus Æthiopum & Sabain, viri excelsi ad eum trāsibunt. Et qui tandem existimandus labor Ægypti, & mercatus Æthiopum & Sabain? Recordemur Orientis Magos adorantes dominum, & munerantes, & laborem veniendi vsque in Bethleem Iudæ, tanti itineris metiamur. In principum enim labore totius Ægypti labor demonstratus est. Magis namque diuinæ virtutis operationes falsa rerum specie mentienbus, potissimus impiæ religionis honor à seculo omni deferebatur. Iisdem Magis ex mercatu Æthiopum & Sabain, auri, & thuris, & myrrhæ munera deferentibus: quod quidem idipsum & alius Propheta præmonuit, dicens: In conspectu eius procident Æthiopes, & inimici eius limum lingent. Reges Tharsis munerā offe-

Esa. 45.

*Quoniam in
te est Deus,
& non
Deus præ-
ter te.*

Psal. 71.

ra offerent, reges Arabum & Sabain muna-
nera adducent, & dabitur ei de auro Ara-
biæ. In Magis itaque & muneribus labor
Ægypti, & mercatus Æthiopum & Sa-
bain ostenditur, scilicet mundi error Ma-
gis adorantibus, & electa gentium mune-
ra adorabo ab his Domino oblata. Excelsi
autem viri, qui ad eum transitori sunt atq;
eum vincti sequetur: qui tandem isti sint,
non in obscuro est. Respice ad Euangelia.
Petrus Dominum suum sequuturus, præ-
cingitur. Intuere Apostolos. Seruus Chri-
sti Paulus in vinculis gloriatur. & vide-
deamus an vinctus Christi Iesu, ea quæ
Deus de filio suo Deo fuerat loquutus,
impleuerit. Precabuntur, inquit, quoniam
in te est Deus. Dictum itaque ab Aposto-
lo, recognosce & cognitum intellige:
Deus in Christo erat mundum reconcilians
sibi. Dehinc sequitur: Et non est Deus præ-
ter te. Quibus continuo idem Apostolus
ait: Vnus est enim Dominus noster Iesus
Christus, per quem omnia. Et nullus præ-
ter eum videtur alius esse, qui vnus est. Ter-
tio quoq; ait: Tu es Deus, & nesciebamus.
Sed ex persecutore factus doctor ecclesiæ,
dixit: Quorum patres, ex quibus Chri-
stus, qui est super omnia Deus. Hi igitur
vincti hæc prædicarunt: excelsi videli-
cet, & in duodecim thronis iudicaturi
duodecim tribus Israël, & dominum suum
doctrinæ & passionis suæ martyrio secutu-
ri. Deus ergo in Deo est, & in quo est
Deus, Deus est. Et quomodo non est Deus
præter te, cum in eodem Deus sit? Vsurpas,
ohæretice, ad confessionem solitarij Dei
patris, Non est Deus præter me. Quomo-
do ex prædicatione Dei patris dicentis,
Non est Deus præter te, dictum interpre-
taberis, si per id quod dictum est, Non est
Deus præter me, affirmare contendis, ne
Dei filius Deus sit? Et cui ergo Deus dixerit,
non est Deus præter te? Subiicere enim hic
tibi personam solitarij non licebit. Domi-
nus enim dixit regi, quæ excitauit ex per-
sona virorum excelsorum adorantium & de-
precantium, quoniam in te Deus. Solita-
rium res ista non recipit. In te enim præ-
sentem, veluti ad quem sit sermo, signifi-
cat. Quod autem sequitur, In te est Deus,
non solum eum qui præsens est, sed etiam
eum qui maneat in præsentia demonstrat:
habitantem ab eo in quo habitat discer-
nens, personæ tamen tantum distinctione,
non generis. Deus enim in eo est: & in quo
est Deus, Deus est. Non enim Deus. in di-
uersa atque aliena à se naturæ habitaculo

est, sed in suo atq; ex se genito manet Deus
in Deo, quia Deus ex Deo est. Tu es enim
Deus, & nesciebamus, Deus Israël saluator.
Negantem te Deum in Deo, sequens sermo
confutat. Ait enim: Erubescant & pude-
bit omnes qui aduersantur ei, & ibunt cum
confusione. Decretum hoc in impietatem
tuam, Dei est. Aduersaris enim Christo, de
quo te professio paternæ vocis obiurgat.
Deus est enim, quem esse tu Deum negas.
Denegas verò sub specie honoris Dei, di-
centis: Non est alius Deus præter me. Sed
confundere & erubescere, non eget delato à
te honore innascibilis Deus, gloriam hanc
à te solitudinis suæ non postulat: non desi-
derat hanc opinionis tuæ intelligentiam,
ut ob hoc quod dixerit, Non est Deus præ-
ter me, eum quem ex se genuit Deum ab-
neges. Ac ne sibi hoc ad diuinitatem filij
destruendam peculiare deferres, vnigeniti
sui gloriam honore perfectæ diuinitatis im-
pleuit, dicens: Et non est Deus præter te.
Quid ex æquata discriminas? quid compa-
rata discernis? Proprium Dei filio est, ne præ-
ter eum Deus sit. Proprium Deo patri est, ne
absque eo Deus quisquam sit. Verbis Dei de
Deo vtere. Confitere ita, & precare regem,
quoniam in te est Deus, & non est Deus
præter te. Tu enim es Deus, & nescieba-
mus, Deus Israël saluator. Caret contume-
lia honoris officium, neque offensionem
habet confessionis exemplum, maximè
cum aduersatio eius plena confusionis sit
& pudoris. Immorare Dei verbis, confite-
re Dei vocibus, & fuge confusionis denun-
tiationem. Deum enim Dei filium abne-
gando, non tam Deum solitario gloriæ
honore veneraris, quam patrem filij in ho-
noratione contemnis. Honoris fidem in-
nascibili Deo confitere, quod præter eum
Deus nullus sit. Vnigenito Deo predica,
quod absque eo Deus non sit. Audi enim
præter Moysen & Esaiam, tum tertio id
ipsum quoque, & Hieremiam docentem,
cum dicit: Hic Deus noster est, & non
deputabitur alter ad eum. Qui inuenit
omnem viam disciplinæ, & dedit eum
Iacob puero suo, & Israël dilecto suo.
Post hæc super terram visus est, & inter
homines conuersatus est. Dixerat enim
iam superius: Et homo est, & quis co-
gnoscat eum? Habes ergo Deum in ter-
ra visum, & inter homines conuersatum:
& requiro quomodo intelligendum exi-
stimes, Deum nemo vidit vnquam nisi vni-
genitus filius, qui est in sinu patris: cum
Hieremias Deum prædicet, qui & visus in

1. Cor. 8.

Rom. 9.

Proprium
Dei filio.
Proprium
Dei patri.

Baruch. 3.

Quomodo
Deus super
terram vi-
sus.

Ioh. 1.

Quomodo
intelligi-
tur illud:
Non depu-
tatur al-
ter ad eū.

Per virgi-
nem natus
ex spiritu
sancto.

terris est, & inter homines cōuersatus est? Pater certè non nisi filio visibilis est. Quis ergo iste est, qui & visus est, & conuersatus inter homines? Deus certè noster est, & inuisibilis in homine, & contrectabilis Deus. Et Prophetam loquētem intellige. Non deputabitur alter ad eum. Si quæris quomodo audi quæ sequuntur: ne per id nō & patri proprium esse existimes, quod dictum est: Audi Israël, Dominus Deus tuus vnus est. Hæc enim sibi cohærent: Nō deputabitur alter ad eum, qui inuenit omnem viam scientiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post hoc super terrā visus est, & inter homines conuersatus est. Vnus est enim mediator Dei & hominum, Deus & homo: & in legis latione, & in corporis assumptione mediator. Alius igitur ad eum non deputatur. Vnus est enim hic in Deū ex Deo natus, per quem creata sunt omnia in cœlo & in terra, per quem tēpora & secula facta sunt. Totum enim quicquid est, ex eius operatione subsistit. Hic ergo vnus est disponēs ad Abraham, loquens ad Moysen, testans ad Israël, manens in prophetis, per virginem natus ex Spiritu sancto, aduersantes nobis inimicāsque virtutes ligno passionis affigens, mortem in inferno perimens, spei nostræ fidē resurrectione confirmans, corruptionem carnis humanæ gloria corporis sui perimens. Ad hunc ergo non deputabitur alius. Soli enim hæc vnigenito Deo propria sunt, & vnus hic in hanc peculiarem virtutum suarum beatitudinem natus ex Deo est: non alter ad eum Deus deputatur. Nō enim ex alia substantia, sed ex Deo Deus est. Nihil in eo itaque nouū, nihil extraneū, nihil recens est. Cum enim audit Israël, quod sibi Deus vnus sit, & filio Dei Deo non alter Deus deputetur, vt Deus sit: absolutè pater Deus, & filius Deus vnum sunt, nō vnione personæ, sed substantiæ vnitatem: quia filio Dei Deo deputari ad alterum Deum non finit Prophetam dicens, quod Deus vnus est,

*DIVI HILARII PICTAVO-
rum Episcopi, de Trinitate.*

LIBER V.

RESPONDENTES impijs & vesanis hæreticorum institutionibus superioribus libris, nō ignoramus in eam nos contradicendi necessi-

tem deductos fuisse, vt non minus periculū li audientibus respōsio nostra quā silentium cōmoueret. Cum enim vnū Deum prophanæ assertio infidelitatis ingereret, & rursus vnum Deum religiōsæ negare fides sana non posset: tractari de eo non sine ancipitis periculi conscientia potuit, quod non minus impiè confirmaretur quā negaretur. Et quidem humani sensus opinione ineptum, & rationis alienum esse hoc fortè existimabitur, vt quod irreligiōsum est negare, ipsum irreligiōsum sit confiteri: cum pietas confitendi, impietatem condemnet negandi: nec rationi cōueniat, vt vtiliter affirmetur, quod vtiliter destruatur. Sed ad diuinæ sapientiæ intelligentiam humanus sensus imprudens, & secundum cœlestem prudentiam stultus, iuxta infirmitates suas sentit, & iuxta imbecillitatem naturæ suæ sapit, stultus sibi futurus vt Deo sapiat: scilicet vt sensus sui inopiam intelligens, & Dei sapientiā cōsectans, non secundum humanam sapientiam prudens sit, sed secundum quod ad Deum proficit, sapiat, in Dei sapientiam ex recognita mundi stultitia transiturus. Cuius stultæ sapientiæ sensum hæretica subtilitas ad fallendi occasionē coaptans, vnum Deum professā est, autoritate legis Euangeliorūque vsa, qua dictum est. Audi Israël, Dominus Deus tuus vnus est. Non ignorans quantum in eo sit, vel responsionis periculum, vel silentij, & ex vtroque opportunitatem impietatis expectans, vt si sanctitatem dicti infideliter vsurpati, conuenientis taciturnitas confirmaret, per id quod Deus vnus est, filius tamen Dei Deus non esset, Deo tantum sicut est, vno manente. At verò si cōtradictio præsumptæ impiæ huius professionis existeret, veritatem fidei Evangelicæ non conseruaret Deum vnum cōfessā responsio, cum fidei nostræ professio secundum Deum vnum sit, recideretque in alterius hæreseos impietatem, Deum vnum patrem & filium professā confessio. Atque ita sapientia mundi, quæ stultitia apud Deum est, specie blandæ & pestiferæ simplicitatis illuderet, cum hoc fidei suæ constitueret exordium, in quo sibi impiè aut assentiremur aut aduersaremur: Et per hoc vtriusque rei periculum, Dei filium Deum non esse obtineret, quia Deus vnus est, aut extorqueret alterius hæreseos necessitatem, si & patrē Deum, & filium Deum confitentes, vnum Deum prædi-

prædicare secundum Sabellij opinionem
impiam existimaremur. Et ita hoc prædi-
cationis suæ modo, vnus Deus aut alium
excluderet, aut per alium non esset, aut tã-
tum in nominibus vnus esset: quia & vni-
tas alium nesciret, & alius non permitte-
ret eius vnionem, & duo vnus esse non
possent. Sed nos sapientiam Dei, quæ
mundo stultitia est consequuti, & per fidei
Dominicæ salutarem & synceram confes-
sionem, viperæ doctrinæ fraudulentiam
prodituri, hunc responsionis nostræ ordi-
nem inchoauimus, qui & aditum sibi de-
monstrandæ veritatis acquireret, nec se
periculo impiæ professionis infereret: tẽ-
perato inter vtrunque moderamine, non
negantes Deum vnum, sed eo ipso auto-
re Deum & Deum, per quem Deus vnus
prædicatus est, prædicantes: & Deum
vnum, non per vnionem docentes, ne-
que rursus ad diuersitatis numerum de-
secantes: neque contrà tantum in nomi-
nibus confitentes: sed Deum & Deum re-
posita & dilata adhuc plenius vnitatis
quæstione, monstrâtes. Rectè enim vnum
à Moyse prædicatum Euangelia testan-
tur: & rursus fideliter in Euangelis Deū
& Deum doceri, Moyses Deum vnum
prædicans autor est. Atque ita non auto-
ritati contrarium est, sed ex autoritate res-
ponsum est, ne per id filium liceret Deum
negare: quia ad Israel Deus vnus est: cum
confitendi Dei filium Deum idem autor
esset, qui autor est Dei vnus prædicandi.
Sequitur itaque ordinem quæstionis etiã
ordo connexi sibi libelli. Nam quia hæc
sequens impij blandimenti posita senten-
tia est, nouimus Deum vnum verum:
hinc quoque secundi huius libri omni ser-
mo consistit, an filius Dei Deus verus sit.
Nam sine dubio in hunc se ordinem hæ-
retici ingenij subtilitas coaptauit, primum
vnum deum dicens, deinde vnum verum
Deum confitens: vt per id filium Dei à
natura & Dei veritate auerteret, cum ve-
ritas in natura vnus manens, naturalem
vnus non excederet veritatem. Igitur
quia ambiguitati locus nullus est, quin
Moyses vnum Deum prædicans, intelli-
gatur de Dei filio significasse, quod Deus
sit: per ipsas illas significationis suæ auto-
ritates recurramus, & requiramus, an quæ
Deum significauerit, Deum quoque ve-
rum intelligendum docuerit. Nulli autem
dubium est, veritatem ex natura & ex vir-
tute esse. vt exempli causa dictum sit. Ve-
rum triticum est quod spica structum, &

*Moyse v-
trū Deum
prædicans,
de filio si-
gnificauit
quod Deus
sit, nūc in-
quiratur an
verus Deus
sit.*

A aristis vallatum, & folliculis excussum, &
in farinam comminurum, & in panē coa-
ctum, & in cibum sumptum, reddiderit
ex se & naturam panis & munus. Itaque
quia naturæ virtus præstat veritatem, vi-
deamus an verus Deus sit, quem Moyses
Deum esse significat: de vno Deo, & eo-
dem vero Deo postea loquuturi, ne non
interposita spōsione, de vnus veri Dei in
patre & filio subsistentis confirmatione,
periculosa suspicio pendulæ expectationis
solicitudinem defatiget. Creatio igitur
mundi, postquam & Dei cognitio susce-
pta est, filium Dei Deum esse significans,
rogo in quo tandem verum esse Deum
deneget? Non enim ambigitur, quin per
filium omnia sint. Omnia namque secun-
dum Apostolum, per ipsum, & in ipso. Si
omnia per eum, & omnia ex nihilo, & ni-
hil non per eum: quæro in quo ei veritas
Dei desit, cui non desit Dei nec natura
nec virtus? Naturæ enim suæ virtute vsus
est, vt & essent quæ non erant, & fierent
quæ placerent. Vidit enim Deus quod bo-
na sunt. Neque enim aliam quàm personæ
intulit lex significationem cum ait: Et di-
xit Deus: Fiat firmamentum, Et subiecit
rursus: Et fecit Deus firmamentum. Cæ-
terum nec virtutem distinxit, nec natu-
ram separauit, nec nomen demutauit in
eo, in quo tantum dicentis intelligentiam
præstitit, vt significationem efficientis af-
ferret. Veritatem autem naturæ atque vir-
tutis, significatio sermocinantis non adi-
mit, quin potius veritatem ipsam quanta
potest proprietate commendat. Afferre
enim dicto efficientiã, naturæ eius est, quæ
efficiens id possit præstare, quod dicens.
In quo ergo tandem nō erit verus ille qui
efficit, cum verus sit ille qui dicit? quan-
doquidem dicti veritatem, facti veritas
consequatur. Deus est qui dixit, Deus est
qui fecit. Si in dicto veritas est, quæro cur
negetur in facto? nisi fortè hic dicendo ve-
rus sit, & non sit verus iste faciendo. Habe-
mus itaque in filio Dei Deo naturæ veri-
tatem. Deus est, creator est, Dei filius est,
potest omnia: parum est vt quod vult pos-
sit, quia semper voluntas virtutis est, quin-
etiam id quod sibi dicitur potest. Perfectæ
enim potestatis est, hoc naturam posse
facientis, quod possit significare sermo
dicentis. Atque ita cum quicquid dici po-
test, id ipsum & effici possit: tenet veritatis
naturā ea quæ dictis exæquatur operatio.
Non est itaque Dei filius Deus falsus, nec
Deus adoptiuus, nec Deus nuncupatiuus,

Gen. i.

*Filius Dei
nō est Deus*

*falsus, non
Deus ado-
ptivus, nec
nuncupati-
vus, sed
Deus verus*

*Veritas in-
telligitur,
cum obiecta
falsi esse
continguntur.*

*Alius lo-
cus.*

Gen. i.

*Ex verbis
sensum se-
quimur, ex
sensu ratio-
nem intel-
ligamus, ex
ratione ve-
ritatem ap-
prehenda-
mus.*

sed Deus verus. Et nonneceffe est aliquid à diuerso demonstrare, per quod non sit verus Deus. Mihi enim sufficit in eo Dei nomen atque natura. Deus enim est, per quē facta sunt omnia. Hoc mihi de eo creatio mundi loquuta est. Exæquatur Deus Deo nomine, exæquatur veritati veritas opere. Ut significatio est Dei potentis in dicto, ita intelligentia est Dei potentis in facto. Et post hæc quæro, in patris & filij confessione, qua autoritate naturæ veritas vel diuinitatis denegetur, quā & virtus nominis, & nomen virtutis impleuit? Meminisse autem legētem oportet, non me immemorem aut diffidentem earum quæ obijci soleant quæstionum, de his nunc tacere. Neque enim hoc quod dici solet: Pater maior me est, & cætera huiuscemodi similia, aut ignorantur, aut non intelliguntur, ut non per hæc ipsa veri Dei in filio natura doceatur: sed ordinem responsionis nostræ eum esse conuenit, qui erat propositionis aduersæ, ut vestigia impiæ institutionis gressus hic piæ prædicationis inculcans, ipsa illa prima euadentis in hoc prophanum irreligiosūque iter fallacis doctrinæ signa deleret. Dilatis igitur atque in postremum reseruatis euangelicis atque apostolicis præconiis, omnis interim nobis de lege & Prophetis aduersus impios pugna sit: eumentiam eorum atque fallacem peruersitatem his ipsis interim quibus fallere tentat, dictis coarguentes. Neque enim aliter veritas intelligi potest, quā si falsa ea esse quæ veritati obiecta sunt, detegantur, & hoc quidem mentientium absolutiore dedecore, si mendacia ipsa proficiant veritati. Et quidem sensu humanæ opinionis commune iudicium est, nequaquam veris falsa sociari, neque hæc rerum genera mutuo sibi assensu contineri: quia per generis differentiam aduersante natura nunquam dissidentia cœant, nec diuersa consentiant, nec sibi inuicem aliena communia sint. Quæ cum ita sint, interrogo inter verum & falsum Deum, quomodo hoc dictum intelligatur: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Verba sensum enunciant, sensus rationis motus, rationis motum veritas incitat. Ex verbis igitur sensum sequamur, ex sensu rationem intelligamus, & ea ratione veritatem apprehendamus. Cui enim dicitur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: quæro in quo non secundum eum verus sit qui sibi di-

cat. Nam sine dubio dictum hoc ex affectu sensūque dicentis est. Ergo qui dicit, Faciamus, significat secum ad faciendum non dissentiente, non alienum, non infirmum, sed qui potens sit ad id unde est sermo faciendum. Hoc ergo sine dubio sensisse qui loquitur, quia id loquutus est, intelligendus est. Ut plenior autem naturæ atque operationis veritas doceretur, qui sensum suū per verba eloquebatur: sensus quoque rationem ex natura cum veritate subiecit dicens: Ad imaginem & similitudinem nostram. Vbi est hic falsus Deus, cui verus Deus dicit: Ad imaginem & similitudinem nostram? Nostram non habet vnionem, non habet diuersitatem, non habet discretionem. Homo enim ad communem fit, secundum veritatem sermonis, imaginem. Communio autem falso verōque non competit. Deus qui loquitur, ad Deum loquitur: Ad patris & filij imaginem homo conditur. Nomen non discrepat, natura non differt. Vna enim est imaginis, ad quam homo creatus est, species: & inter hæc veritas ubi deperit, manente inter vtrunque & facti cōmunionem, & cōmunis imaginis veritate. Nondū absolue huius quæstionis mihi tempus est: posterius enim demonstrabimus, in quam imaginem Dei patris & Dei filij homo conditus sit. Nunc interim hoc teneamus, an iste verus Deus non sit, cui verus Deus dixerit: Faciamus hominē ad imaginem & similitudinem nostram. Discerne si quid potes, in hac imaginis cōmunionem, verū atque falsum: & hæretico furore hæc indefecabilia decide. Vnū enim sunt, ad quorum imaginis & similitudinis unum est homo factus exemplum. Sed sequamur ordinem lectionis, ut veritas semper sibi cohærens non demutetur offendiculo falsitatis. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum. Imago communis est, Deus ad imaginem Dei hominem fecit. Qui verum Deū filium Dei denegat, quæro ad cuius Dei imaginē à Deo factum hominē intelligat? Meminerit tamen semper per filium omnia, ne fortè hæretica intelligentia operationem sibi Dei patris coaptet. Si igitur ad imaginem Dei patris per filium Deum homo conditur, conditur quoque ad imaginem filij: quia nemo filio dictum denegat, ad imaginē & similitudinem nostrā. Tenuit ergo sermo diuinus rationem veritatis in dictis, quam opus explebat in factis: ut hominē ad imaginē Deide⁹ figuraret ut Deū significaret,

*Ad patris
& filij ima-
ginem ho-
mo cōditur.*

Gen. i.

nec veritatem Deo adimeret : cum & in communione imaginis esset Deus verus, qui in opere efficiendo intelligebatur Deus filius. O desperatae mentis furor perdit, o stulta caecae impietatis temeritas. Audis Deum & Deum, audis imaginem nostram, quid tu subiicis verum & non verum? Quid in seris naturalem atque falsum? Quid sub religionis nomine religionem euertis? Quid per vnum Deum, & vnum verum Deum tentas, ne Deus verus vnus fii? Nondum vases spiritus tuos dictis Euangelicis atque Apostolicis suffoco, in quibus Pater & filius non persona, sed natura vnus & verus Deus vterque est : interim te lex sola enecat. Nunquid ait Deum verum, & non Deum verum? Nunquid aliter in vtroque praterquam naturae nomine vsa est? Deum & Deum dixit, quae dixit Deum vnum. Sed qui tantum dixisse dico? Deum verum, & Deum verum, per veritatem imaginis praedicauit. Vsa est in nuncupatione primum naturae nomine, vtitur deinceps in genere veritate naturae. Cum enim qui fit, secundum imaginem creatur vtriusque, non potest non in vtroque consistere, quod vterque Deus verus sit. Sed pergamus etiam nunc eo praedicationis nostrae itinere, quo lex sancta de Deo docuit. Angelus Dei ad Agar loquitur, & idem Angelus Deus est. Sed forte idcirco non Deus verus est, quia Angelus Dei est. Inferioris enim naturae videtur hoc nomen: & vbi nuncupatio est generis alieni, ibi existimatur veritas eiusdem generis non inesse. Et quidem iam superior liber inanitatem huius quaestionis ostendit. In angelo enim officij potius quam naturae intelligentia est. Et Psalmista mihi testis est, dicens: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem. Vrens igitur ignis, illi ministri eius sunt? sui autem spiritus, angeli eius sunt. Per haec enim nunciorum, qui angeli nuncupantur, ac ministrorum ostenditur vel natura, vel virtus. Fit ergo hic spiritus angelus, vel hic ignis vrens, minister Dei: & haec natura eorum accipit nuncij & ministri officium. Volens igitur lex, imò per legem Deus personam paterni nominis intimare, Dei filium angelum Dei loquuta est, id est, nuucium Dei. Significationem enim officij testatur in nuncio : naturae autem veritatem confirmavit in nomine, cum Deum dixit. Hic autem nunc dispensationis est ordo, non generis. Non enim aliud quam patrem & filium praedicamus: & ita

Alius locus, ex quo probat filium verum Deum. Angelus est nomen officij, non naturae. Psal. 103.

naturam nominum coequamus, vt veritatem Dei teneat ex innascibilis Deo Dei vnigeniti natiuitas. Missi autem & mittentis significatio hic non aliud quam patrem & filium docet: caeterum veritatem non adimit naturam, neque in filio perimit natiuae diuinitatis proprietatem, quia nemo ambigat naturam auctoris in filij natiuitate connasce: vt ex vno consistat in vnum, quod per vnum non discernatur ex vno, atque ita vnum sint per quod vnus ex vno est. O impatiens fidei calor, & desiderati sermonis in continens silentium. Iam enim & in superiori libro modum constitutae praedicationis excessimus, quando impie dictum vnum Deum ab haereticis arguentes, & Deum atque Deum à Moyse praedicatum docentes, ad vnus Dei veram & religiosam confessionem pia, quamuis inconsiderata, festinatione descendimus: & nunc quoque alterius quaestionis negotio immorantes, non tenuimus ordinem constitutum, & dum de Deo vero Dei filio loquimur, vsque ad confessionem Dei veri in patre & filio feruentis spiritus ardore prorupimus. Sed tractatui suo fidei nostrae veritas referretur: quae cum inchoata sit ad securitatem legentis, retractanda tamen atque absoluenda plenius est ad desperationem contra dicentis. Non affert itaque demutationem naturae nomen officij: qui enim angelus Dei est, Deus est. Non sit plane Deus verus, si non res Dei & loquutus fuerit, & gesserit. In gentem enim magnam Ismael adauget, & nomini eius multiplicationem gentium pollicetur, & quaero si hoc angeli opus est? Sin verò potestas Dei est, quid naturae auferes veritatem, cui veritatis non adimis potestatem? Tenet itaque virtus naturae veritatis fidem: & inter dispensationis suae salutaria mundo sacramenta, qui Deus verus est, nescit aliquando non esse Deus verus. Et primum quaero, quid significationis habeat Deus & non Deus verus? Non enim verbi huius apprehensionem si dicatur mihi, ignis est, sed non est verus ignis: aut aqua est sed non est vera aqua: & quaero, in quo eiusdem generis veritas à generis eiusdem veritate dissentiat? Quod enim ignis est, non potest esse ne verus sit: nec natura manens eo potest carere quod vera est. Perime aquae, quod aqua est, & per id poteris abolere ne vera sit: caeterum si aqua maneat, etiam in eo necesse est persistat vt vera sit: potest ita demum natura perire, si non sit: verum

Verum esse non separatur ab esse.

n on potest non vera esse, si maneat. Aut Deus verus est filius Dei, ut Deus sit: aut si non est verus Deus, non potest id etiam esse quod Deus est: quia si natura non sit, non naturæ competit nomen: si autem naturæ in eo nomen est, non potest ab eo veritas abesse naturæ. Sed fortè in eo cum angelus Dei Deus dicitur, adoptionis nomen indulgeatur, & sit in eo nuncupatio Dei potius quàm veritas. Si parum naturam in se Dei, tum cum angelus Dei dictus est edocuit, in inferioris adhuc ab angelo naturæ nomine intellige, an ex se Dei præstiterit veritatem: namque ad Abraham homo locutus est, sed Abraham Deum adoravit. Sed o pestifer hæretice, Deum Abraham confessus est, quem tu deum denegas. Quas promissas Abraham benedictiones impie expectas? Non est tibi ille, ut est, gentium pater: neque in familiam feminis sui per benedictiones fidei frenatus euadis. Non de lapidibus Abraham filius excitaris, sed natio viperarum confessionis suæ hostis existis. Non es Israël Dei, non es Abraham successio, non iustificatus ex fide es: non enim Deo credidisti. Per eam namque fidem iustificatus est, & constitutus est Abraham pater gentium: per quam Deum cui crediderat adoravit. Adoravit etenim beatus ille & fidelis patriarcha Deum: & accipe quàm Deum verum, cui, ut ipse de se ait, non impossibile est omne verbum. Aut nunquid non soli Deo possibile est omne verbum? Aut cui possibile est omne verbum, quæro quid desit de Deo vero: & rogo, quis est Deus hic Sodomæ & Gomorræ eversor? Pluit enim Dominus à Domino. Nunquid non verus Dominus à vero Domino? aut quid aliud quàm Dominus à Domino? Vel quid præter significationem personæ in Domino ac Domino coaptabis? Et memento quod quem solum verum Deum nosti, hunc eundem solum iustum iudicem sis professus. Et intellige, quod Dominus qui pluit à Domino, non occidens iustum cum impio, omnem iudicans terram, & Dominus & iudex est iustus, & pluit à Domino. Et inter hæc quem solum iustum iudicem dixeris quæro. A Domino enim Dominus pluit, & hunc iustum iudicem non negabis, qui pluit à Domino. Abraham enim dixit, pater gentium, non utique infidelium: Nullo modo facies hoc verbum ut occidas iustum cum impio, & erit iustus tanquam impius. Nullo modo qui iudicas terram, facies hoc iu-

dicium. Hunc ergo Deum iustum iudicem, necesse est & verum Deum esse. Tuo te impie teneo mendacio. Nondum ex Evangeliiis Deum iudicem profero, lex mihi iudicem Deum loquuta est. Adime filio quod iudex est, ut auferas quod Deus verus est. Eum enim solum verum Deum, quem solum iudicem iustum professus es: & quem iustum iudicem doces, hunc non potes secundum te verum Deum negare. Qui iudex est, Dominus est, potens ad omne verbum est, benedictionum æternarum sponsor est, piorum impiorumque iudex est, Abraham Deus est, ab eo adoratus est. Ementire saltem aliquid per hanc impiam & stultam verbi tui impudentiā, unde non verus est. Non perimunt naturæ veritatem cœlestis misericordiæ sacramenta, sed nec sanctorum fidem species quæ ad fidei visionem coaptantur, eludunt. Sacramenta enim legis mysterium dispensationis Evangelicæ præfigurant: ut patriarcha videat & credat, quod Apostolus contempletur & prædicet. Namque cum lex umbra sit futurorum, veritatem corporis umbræ species expressit. Et Deus in homine & videtur, & creditur, & adoratur, qui secundum plenitudinem temporis esset in homine gignendus. Namque ad visum species præfiguratæ veritatis assumitur. Visus est autem tum tantum Deus in homine, non natus est: mox etiam hoc quod est visus, & natus est: Ad veritatem verò nascendi familiaritas proficit assumptæ ad cōtemplandū formā speciei Illic homo per Deum secundum naturam nostræ infirmitatē videndus assumitur, hic pro naturæ nostræ infirmitate nascitur quod erat visum. Accipit umbra corpus, & species veritatem, & visio naturam. Non tamen Deus à se demutatur, cum in homine nobis aut conspicitur, aut nascitur, familiari inter se proprietate & natiuitatis & visus: ut quod natum est, visum sit, & quod visum est nasceretur. Et quia nondum nobis collationis Evangelicæ ac propheticæ locus est institutus, interim ex lege ordinem persequamur, probaturi postea ex Evangeliiis, verum Dei filium natum in homine fuisse: nunc visum interim patriarchis in specie hominis, Dei filium, Deum verum doceamus ex lege. Namque cum Abraham homo visus est, & Deus adoratur, & iudex prædicatur. Et cum pluit Dominus à Domino: non ambigitur quin quod pluit Dominus à Domino, ad significationem patris & filij lex loquatur.

quod

Filius iustitiae ostenditur ex lege.

Obiectio.

*Luc 1.
Gene. 19.*

Ibid. 18.

Abraham vidit, credidit, & adoravit Deum in homine.

Neque rursus existimandum est, quod patriarcha nescierit, quin Deum verum adoraret, quem Deum intelligens adorabat. Habet autem non exiguam perfidie impietas ad intelligentiam verae fidei difficultatem. Angustum enim irreligiositatis sensum religiosae doctrinae institutio non adit: ex quo fit, ut quae ad sacramentum salutis humanae Deus in hominem nascendo gessit, mens irreligiosa non capiat, dum opus salutis non suae non intelligit esse veritatem: & contemplando partum natiuitatis infantiae infirmitatem, pueritiae profectum, iuuentutis aetatem, corporis passiones, & passionum crucem, & crucis mortem, per haec non sentiunt Deum verum, cum haec in se ad naturam genuerit, quae sibi non erant antea in veritate naturae, ita ut naturae non amittere veritatem, neque homo factus Deus esse desineret, cum qui Deus est, homo esse coepisset: non intelligentes non nisi ex veri Dei virtute esse, ut quod non esset: nec tamen quod esset, esse desineret: cum naturae infirmiae assumptio non esset, nisi ex potentis virtute naturae: quae cum in eo quod esset manaret, posset tamen esse quod non erat. O haeretica imprudentia, & stulta mundi sapientia: opprobrium Christi non intelligens Dei esse virtutem, & stultitiam fidei non sentiens Dei esse sapientiam. Deus ergo idcirco tibi Christus non est, quia qui erat nascitur: quia qui indemutabilis est, crescit aetate: quia impassibilis patitur, quia viuens moritur, quia mortuus viuit, quia omnia in eo contra naturam sunt? Rogo hoc quid aliud est, quam omnipotentem esse, quod Deus est? Nondum vos o sacra & veneranda Evangelia contingo, ut ex vobis Christus Iesus in his passionibus Deus sit. Ex lege enim estis, & oportet eam docere, quod per assumptam infirmitatem non amittat Deus esse, qui Deus est. Sacramentum enim fidei vestrae, mysteriorum suorum virtute testata est. Adesto nunc mecum fidei tuae spiritu aduersus venenata infidelitatis sibila, sancte & beate patriarcha Iacob: & in lucta hominis inualescens, benedici te ab eo fortior deprecare. Quid istud est, quod imbecillum oras quod ab infirmo ex pectas? Huc cuius benedictionem rogas, complexu tuo validior elidis. Agestis corporis tui, metis tuae opus diffidet: aliud enim quam agis sentis. Tenes in gestis luctae tuae hominem infirmum: sed hic tibi homo Deus verus est, non ex nuncupatione, sed ex natura. Non enim

Gene. 32.

Deus videtur
hominem infirmum,
antequam esset
homo natus.

adoptiuis benedictionibus benedici te postulas patriarcha, sed veris. Cum homine luctaris, sed Deum facie ad faciem vides: non hoc oculis tui corporis cernis, quod visu fidei tuae sentis. Infirmus secundum te homo est sed anima tua secundum visum Deum saluata est Iacob in lucta es, post fidem postulata benedictionis Israel es. Subditur tibi secundum carnem homo, ad mysterium passionis in carne: Deum in carnis infirmitate non nescis, ad sacramentum benedictionis in spiritu. Nec aspectus impedit, quin fides maneat: nec infirmitas auocat: quin benedictio postuletur. Nec homo efficit, quin qui homo est, Deus sit, nec qui Deus est, non Deus verus est: quia potest non Deus verus esse, qui Deus est, & benedicendo & transferendo & nuncupando. Tenet adhuc sacramenti Evangelici ordinem legis ministerijs suis veri aemula praefigurat. In visu somni beatus Iacob Deum viderat: in somnio sacramenti reuelatio est non corporalis contemplatio. Nam & per scalam descensus & ascensus angelorum ad caelum demonstratur, & super scalam incumbens Deus ostenditur, & interpretatio visionis, reuelationem somnij prophetauit: nam patriarchae dictis, & domus Dei, & porta caeli, locus esse hic visionis ostenditur. Et post multam gestorum eius enarrationem sequitur: Dixit autem Deus ad Iacob: Surge & ascende in locum Bethel & habita ibi, & offer sacrificium Deo, qui visus est tibi cum recederes a facie Esau. Si Evangelica fides per Deum filium, ad Deum patrem habet aditum, & non potest Deus nisi per Deum intelligi, nunc Deus qui honorem Deo incumbenti in scalam caeli postulat, docete unde non verus, sit aut quae in utroque naturae diuersitas, est, ubi eiusdem naturae vnum atque idem nomen est? Deus visus est, Deus de viso Deo loquitur. Non potest Deus nisi per Deum intelligi, sicut nec honorem a nobis Deus nisi per Deum accipit. Namque honorandus esse non intelligitur, nisi iste docuerit honorandum: nec Deus scietur, nisi hic Deus scitus sit. Habet ergo dispensatio sacramentorum suorum ordinem. Ad Dei honorem per Deum ducimur. Tenet natura suum nomen. Non aliud vterque quam Deus est: & inter patris & filij naturae vnus nomen vnum. Quaero quomodo Deus filius a se possit degenerare, ne verus sit? Non est de Deo humanis iudicijs sentiendum: Neque

Gene. 35.

Deus non intelligitur
nisi per deum

*Ex rubo lo-
quebatur
Deus filius
qui est an-
gelus di-
ctus Dei
patris, ra-
tione officij
Exod. 3.*

Ioan. 5.

nim nobis ea natura est, vt se incoe-
stem cognitionem suis viribus efferat. A
Deo discendum est, quid de Deo intelli-
gendum sit: quia non nisi se autore cog-
noscitur. Adsit licet secularis doctrinae
elaborata institutio, adsit vitae innocen-
tia: haec quidem proficient ad conscien-
tia gratulationem, non tamen cognitio-
nem Dei consequentur. Moyses in regi-
nae filium adoptatus & omnibus Aegy-
ptiorum doctrinis eruditus, cum vtique B
ex naturae affectu Hebraei iniuriam mor-
te Aegyptij vltus esset, Deum tamen pa-
ternarum benedictionum nesciebat. Na-
que ob metum cordis prodita Aegyptum
derelinquens, cum in terra Madian pastor
ouium esset, ignem in rubo sine concre-
matione rubi contuens, Deum audiuit, &
nomen interrogauit, & naturam cogno-
uit. Neque enim haec de Deo nisi per Deum
cognita esse potuissent. Loquendum ergo
non aliter de Deo est, quam vt ipse ad in-
telligentiam nostram de se locutus est. An-
gelus Dei est, qui in igne de rubo apparuit:
& de rubo in igne Deus loquitur. Habes
dispensationem in angelo, quia in angelo
officium est, non natura: habes in naturae
nomine Deum, quia angelus Dei Deus
est. Sed forte non verus est. Nunquid non D
verus est Deus Abrahae & Deus Isaac &
Iacob? Horum enim angelus de rubo lo-
quens Deus in aeternum est. Et ne adopti-
ui nominis fureris occasionem, loqui-
tur ad Moysen Deus ille qui est. Ita enim
scriptum est: Dixit autem Dominus ad
Moysen: Ego sum qui sum. Et dixit: Sic
dices filiis Israeël: Qui est misit me ad vos.
Coepit ab angelo Dei sermo est, vt sacra-
mentum intelligatur humanae salutis in fi-
lio. Idem Deus Abrahae & Deus Isaac &
Deus Iacob est, vt ei naturae suae nomen
sit. Mittit deinde ad Israeël Deus qui est, vt
verè intelligeretur esse quod Deus est.
Quid ad haec inefficax hereticae impietatis
stultitia vafano spiritu mentiris, & contra
tantorum patriarcharum scientiam gene-
rosi seminis tritico vrenda zizaniā sa tor
nocturnus in terferis? Sed si Moysi crede-
res, crederes & Deo, Dei filio: nisi forte ne-
gabis quod de eo Moyses locutus sit.
Quod cum negare volueris, audies verbis
Dei: Si enim crederetis Moysi, crederitis
forsitan & mihi, de me enim ille scripsit.
Arguit te planè, arguit ille toto legis vo-
lumine, quam manu mediatoris per ange-
los dispositam suscepit. Et quære an qui
legem dederit, Deus verus sit, cum vtiq;

mediator sit ille quid dederit. Aut nunquid
non obuiam Deo Moyses populum edu-
xit ad montem? Aut nunquid non Deus
descendit in montem? Aut fortè falsum
hoc, & adoptiuum potius naturae suae
nomen est? Intellige personantes tubas, Exod. 19.
& lampadum flammās, & è monte aestuā-
tem fornacium fumum, & ad aduentum
Dei consciam humanae infirmitatis tre-
pidationem, & a populo orato ad loquen-
dum Moysi confessam sub voce Dei mor-
tem. Tibi heretice non est Deus verus,
quo Israeël tantum loquente mori timuis,
& vocem eius humana infirmitas non tu-
lit. Tibi idcirco Deus non est, quia vt au-
dires & videres per infirmitat hominis
est locutus? Moyses montem adiit, di-
uinorum & coelestium sacramentorum
cognitionem quadraginta dierum ac no-
ctium tempore adeptus est Omnia secun-
dum speciem ostensa sibi in monte: veri-
tatis instituit. Per familiaritatem loquen-
tis ad se Dei, gloriam claritatis inconspi-
cabilis sumpsit: & corruptiuam vultus sui
speciem lux intolerabilis vicinae maiesta-
tis impleuit. Deum testatur, de Deo lo-
quitur. Ad hunc adorandum cum laetitia
gentium angelos Dei aduocat. Huius pla-
citas benedictiones Ioseph vertici impre-
catur. Et post haec solo concessio ei nomi-
ne, audet quisquam negare quod verus
est? Nunc quia omni hoc sermone nostro
demonstratum existimamus, nullam in-
ter positam intelligentiae rationem fuisse,
vt Deus verus & Deus falsus in sensum hu-
manae mentis incideret, cum Deum &
Deum, Dominum & Dominum lex lo-
cuta sit: neque in nominibus naturisque
significatam diuersitatem fuisse, ne non
secundum nomen naturae & natura no-
minis posset intelligi, cum virtus Dei, po-
testas Dei, res Dei nomen Dei in eo esset,
quem Deum lex praedicabat: quem se-
cundum sacramenti Evangelici distribu-
tionem ad personae significationem de-
monstraret, & in creando mundo obe-
dientem dictis Dei Deum, & in figuran-
do homine communis secum & Dei ima-
ginis Dominum creatorem, & in iudican-
dis Sodomitis iudicem Dominum à Do-
mino, & in largiendis benedictionibus & in
decernendis mysteriis legis angelum Dei
Deum: vt ad salutarem confessionem in
patre Deo & in filio Deo Deus semper o-
stensus, naturae veritatem ipso naturae no-
mine edoceret, cum lex Deum vtrunque
significans, ambiguitatem non relinque-
ret

Exod. 19.

Ibid. 24.

*Conclusio
auctoris.*

Deut. 6.

ret veritatis: tēpus iam nunc est, vt quod
piē religioſeque lex docuit, non impiē fur-
to hæreticæ ſtulticiæ prædicari ſinamus,
quæ Dei filium Deum negatura ſit cæpit:
Audi Iſraël, Dominus Deus tuus vnus
eſt. Et quia impietas eius periclitaretur in
nomine, cum Deum & Deum lex eſſet lo-
cuta vt naturam nominis per autoritatem
dicti prophetici negaret, adiecit: Benedi-
cent te Deum verum: vt per id vnum
Deum locuta lex eſſet, eſſetque in filio
Deo Dei nomen potius quàm veritas, v-
no tantum vero Deo intelligendo. Et for-
tè contradicere nos dictis tuis o ſtulte ar-
bitraris, vt negemus vnum Deum verum.
Non planè negamus ſecundum te confi-
tendo. Hæc enim fides noſtra, hæc con-
ſcientia, hic ſermo eſt. Sed intelligimus
Deum vnum, & eundem Deum verum:
nec confefſio noſtra periclitatur in nomi-
ne, quæ in natura filij vnum & verum
Deum prædicat. Diſce confefſionis tuæ
intelligentiam, & vnum ac verum Deum
cognoſce, vt vnum ac verū Deum pie præ-
dices. Rapis enim ad impietatem tuam re-
religionis noſtræ profefſionem, & quod
eſt negas, dum quod eſt non negas. Sic
ſtultam mundi ſapientiam vt veritatem
perimas ſpecie veritatis. Vnum verum
Deum confiteris, vt vnum verum Deum
deneges. Profefſio enim tua ſic putatur
pia, quo magis impia eſt: ſic vera, quo fal-
ſa eſt. Sic à te vnus & verus Deus prædi-
catur, vt non ſit: negas enim Dei filium
Deum verum, cum tamen Deum non ne-
ges: Deum tamen non natura confiten-
do, ſed nomine. Si natiuitas eius nominis
potius eſt quàm veritatis, potes aufer-
re nomini veritatem. Si autem verè Deus
natus eſt, quæro quomodo poſſit nō vere
eſſe quod natus eſt? Aut negaſſe ne ſit: aut
ſi eſt, quomodo quod eſt non erit, cum
quod eſt, non poſſit eſſe vt non ſit? Ac de
natiuitate quidem mox erit ſermo: inter-
rim tamen de veritate naturæ Dei impie-
tatem medacij tui prophetica confefſione
conuincam, ita tamen vt vnum & verum
Deum prædicari à nobis, neque Sabellij
hæreſis ipſum patrem ſibi & filium profef-
ſa præſumat, neque tu veritatem de filio
Dei vnum tantum verum Deum prædi-
cans mentiaris. Nihil planè in ſe habet ſa-
pientiæ impietas: & Dei timor, qui ſa-
pientiæ initium eſt, vbi deeſt, aufert ſe-
cum omne exordium prudentiæ. Ad in-
firmandam enim Dei veri in filio fidem
propheticus ſermo profertur, quo dictū

Et benedicent te Deū verū. Primū hæc
impietatis ſtultitia fuit, vt quæ ſuperius
dicta ſunt aut non intelligerentur, aut in-
tellecta cum eſſent tacerentur. Tum dein-
de ad quam ſe fraudem ſyllabæ adiectione,
quæ in libris non ex tat, inſtruxit, ſtul-
titiæ ſuæ in eo vſa mendacio: tanquā di-
ctis ſuis eo vſque adhibenda fides eſſet, vt
requirendam eſſe ipſam dictorum prohe-
ticorum autoritatem non putaret. Non
enim ita ſcriptum eſt: Benedicent te Deū
verum: ſed, Benedicent Deum verum.
Nam non exiguum ambiguitatis momē-
tum eſt inter, te Deum verum, & Deum
verum. Perſonæ enim alterius videtur eſ-
ſe pronomen, vbi te eſt: cæterū vbi pro-
nominis ſyllaba non erit vbi ad autorem
dicti refertur & nomen. Et vt absoluta in-
telligendæ veritatis ratio ſit, ipſa illa ex ſo-
lido prophetæ dicta ſubdentur. Propterea
ſic dicit Dominus: Ecce qui ſeruiunt mi-
hi manduca bunt, vos verò eſurietis: Ecce
qui ſeruiunt mihi bibent, vos verò ſitietis:
ecce qui ſeruiunt mihi exaltabunt in læti-
tia, vos autem clamabitis propter dolorē
cordis veſtri, & à contributione ſpiritus
vlulabitis. Relinquetis enim vos nomen
veſtrum in lætitia electis meis, vos autem
interficiet Dominus. Seruientibus verò
mihi vocabitur nomen nouum, quod be-
nedecetur ſuper terram, & benedicet Deū
verum: & qui iurant ſuper terram, iurabunt
in Deum verum. Nunquam non ex cau-
ſa eſt, cum conſuetudo prædicationis ex-
ceditur & rationem nouitatis ratio veri-
tatis inducit. Cum enim antea tantæ de
Deo prophetiæ extitiſſent, & ad Dei dig-
nitatem ac naturam demonſtrandā ſim-
plex & ſolum Dei nomen commemora-
tū fuiſſet: quærendū eſt, qua ratione nunc
per Eſaiam benedicendum Deum verum,
& iurandum ſuper terram in Deum verū
prophetiæ ſpiritus præloquatur. Et primū
noſcendum eſt, ſermonem hunc res futu-
ri temporis nunciare: & quæro an Deus
verus non ſit, qui tum ſecundum opinio-
nem Iudæorum & benedicebatur & iura-
batur. Iudæi namque ſacramentum myſte-
rij Dei neſcientes, & per hoc Dei filiū ig-
rantes, Deum tantum non & patrē vene-
bantur. Nam vtique venerantes patrem,
venerarentur & filium. Hi ergo Deum be-
nedicebāt & iurabāt per eū. Sed prophe-
ta benedicendum Deum verū teſtatur.
Verū Deū idcirco pronuncians, quia per
myſteriū aſſumpti corporis non ab omnib⁹
eſſet in eo Dei veritas intelligēda. Et opus

Ex prophe-
tis oſtendit
filium eſſe
verū Deū

ſcriptum
eſt benedi-
cent Deū
verū & nō
te verum
Deum.

Ratio qua-
re propheta
predixit
non ſolum

*sed deū v-
rum benc-
dicendum*

*Qui sub no-
mine Isra-
el intelligū-
tur.*

*Nomē Chri-
stianum est
nomen no-
uum.*

fuerit veri confirmatione, vbi falsi proruptura assertio. Et singulas dictorum eorundem sententias recenscamus. Propterea sic dicit Dominus: Ecce qui seruiunt manducabunt mihi, vos vero esurietis: ecce qui seruiunt mihi bibent, vos vero sitietis. Cognosce sub eodem dicto vtriusque temporis significationem, vt sacramentum assequaris ætatis. Qui enim seruiunt mihi manducabunt. Religionē scilicet presentem futuris prēmij muneratur: ita vt præsentiū impietatem futuræ sitis ac famis pœna cōficiat. Deinde ad iecit: Ecce qui seruiunt mihi exultabunt in lætitia, vos autem clamabitis propter dolorē corporis vestri, & à contritione spiritus vlulabitis. Secundum superiorem sensum etiam nunc futuri & presentis temporis demonstratio est, vt qui seruiūt exultaturi sint in lætitia: qui verò non seruiunt. in clamore atque vlultatu per dolorē cordis & contritionem spiritus mansuri sint. Deinde subiecit: Relinquetis enim vos nomē vestrū in lætitia electis meis, vos autem interficiet Dominus. Sermo ad carnalē Israël est cum futuri temporis significatione: cui exprobratur quod nomen suum electis Dei relicturus sit. Quæro quod hoc nomen sit. Nempe Israël, ad quē tum erat sermo. Dehinc interrogo qui sit hodie Israël. Equidem testatur Apostolus: Qui spiritu, non litera: qui in regula Christi procedentes, Israël Dei sunt. Tum præterea cum superius dictum sit. Propterea sic dicit Dominus, intelligēdū est cur ita hoc cōsequatur: Vos autē interficiet Dominus. Deinde post hæc quid sibi velit hic sermo: Seruientibus verò mihi vocabitur nomē nouum, quod benedicetur super terram. Nunquid ambigitur in eo quod dictum est, Propterea sic dicit dominus: Et in eo quod sequitur: Vos autē interficiet Dominus, id demonstratum fuisse, vt qui loqueretur, & qui interfecturus esset, non alius intelligeretur esse quā Dominus, qui & post sibi seruientes nouo esset nomine muneraturus, & nō ignoraretur & in prophetis locutus esse, & piorū atque impiorum iudex futurus? Mysterium itaque sermo reliquus euangelici sacramenti, ne quid in Domino dicente, & in Domino interficiente ambigi possit, explicuit: Seruientibus autem mihi vocabitur nomen nouum, quod benedicetur super terram. Omnis hic futuri temporis sermo est. Et quod est hoc nouum nomen religionis, quod benedicetur super terram? Si à secu-

lis Christiani vocabuli antea beatitudo vnquam fuit nunc nomen nouū nō est. Sin vero hoc sanctificatum pietatis nostrę in Deum nouum nomē est. Hæc profecto professionis nouitas cœlestium benedictionum merces super terrā est. Iam verò totius fidei nostræ cōsciētia sequēs sermo cōfirmat dicens: Et benedicet Deum verum, & qui iurant super terram iurabunt in Deū verum. Hi certē benedicent Deū verum, quorum in Dei seruitutē nouum nomen est, tum deinde qui iurandus erit Deus, Deus verus est: an ne ambigetur quis iuretur, quis benedicatur, per quem nouum ipsius seruientibus benedictūmq; nomen sit? Consistit mecum aduersus impiā tuā heretice prædicationē, absolutasemonis ecclesiastici fides noui per te Christi nominis, & per seruitutis professionē benedictę ex te super terrā nuncupationis, te verum Deum iurans. Omne enim os credentium te Christe Deum loquitur. Omnis credētium fides te Deum iurat, Deum verum esse te confitens, Deum verum esse te prædicans, Deum verum esse te conscia. Quancquam igitur omnis hic propheticus sermo nullam reliquerit difficultatē quin Deum significasse intelligatur, & cui per nouū nomē seruiatur, & per quem eiusdē nominis in terris benedicta sit nouitas, & qui benedicatur Deus verus, & qui iuretur Deus verus quæ omnia secundum temporum plenitudinem ecclesię fides pia in Deum Christum religione profiteatur: & ita se in eo propheticus sermo coaptauit, vt significationem personæ alterius adiectione pro nominis non nouaret. Si enim addidisset, te Deum verum, referri ad alterum dicentis sermo potuisset: sed cum ait, Deum verum, significationis intelligentiā penes loquentem reliquit. Et quancquam quem præsens sermo significet, non ambigatur tamen connexa superius dicta cuius professio ista sit intelligenda, demonstrant. Ait enim: Palam apparui nō interrogantibus me, & inuentus sum non quærentibus me: Dixi ecce ad sum gentibus, quæ non inuocauerunt nomen meum. Extendi manus meas tota die ad populum diffidentem & contradicentem. Anne impia furtiua prædicationis falsitas in obscuro est, & Deus verus ignorabitur, qui hæc loquitur? Rogo quis apparuit non interrogantibus, & qui inuentus non quærentibus? Et quis gentium est, quæ non inuocauerunt antea nomē eius? Et quis die tota manus ad diffidentem

*Alterius
loci testi-
monium.
Isa. 65.*

Dent. 32.

Apostolus
interpres
propheta.

Rom. 10.

Jsa. 62.

fidem & contradicentem populū extendit? Cōfer cum his sacrum illud & diuinum Deuteronomij canticum, in quo super non deos Deus exacerbat, super non gentem & gentem stultam in zelum incitat infideles: & intellige quis manifestus sit ignorantibus, & quis proprius usurpatur alienis, & quis manus suas ante diffidentem contradicentemq; populum cōfigens cruci chirographum edicti anterioris expādit. Hic namq; Prophetæ spiritus dixit per continentem sibi in ordine connexionem sermonem: Seruientibus verò mihi vocabitur nomen nouum, quod benedicetur super terrā, & benedicent Deū verum: & qui iurant super terrā, iurabunt in Deum verum. Hæc si stultitia atque impietas hæretica ad fallendum ignorantes simplicioresque, dicta esse ex persona Dei patris mentietur, ne in Deum filium dicti huius intelligentia suscipi possit: audiat mendacij sui reatū, ab Apostolo & doctore gentium, omnia hæc ad sacramentum passionis dominicæ & euangelicæ fidei tempora prædicante, tunc cum infidelitatem Israël aduentū Domini in carne non intelligentis exprobrat. Ait enim ita: Omnis enim quicumque inuocauerit nomen Domini, saluabitur. Quomodo ergo inuocabunt eum in quem nō crediderunt? Quomodo autem credent ei quem non audierunt? Quomodo autē audient sine prædicante? Quomodo autē prædicabunt nisi missi fuerint? Sicut scriptū est: Quam speciosi sunt pedes eorum qui annuntiāt pacem, qui annunciant bona. Sed nō omnes obaudiant Euangelio. Esaias enim dicit: Domine quis credit auditui nostro? Itaq; fides ex auditu, auditus autem per verbū dei. Sed dico, nunquid nō audierunt? Imò in omnē terram exiuit sonus eorum, & ad terminos orbis terræ verba eorum. Sed dico, Nunquid Israël non sciuit? Primus Moyses dixit: Ego incitabo vos in nō gentem insensatā exacerbabo vos. Esaias autem audet & dicit: Apparui autem his qui me non quærebant, inuentus sum iis qui me non interrogabant. Ad Israël autem quid dicit? Tota die extendi manus meas ad populum non audientē, & cetera. Quis cœli circulos, incertum incorporeus an corporeus ingressus, fidelior Paulo dictorum prophetarum interpres extitisti? Quis inenarranda cœlestiū mysteriorum audiens sacramenta & tacens, maiore hæc fiducia reuelatā tibi à Deo scientiæ prædicasti? Quis ad plenitudinem Dominicæ

passionis cruci referuandus, antea in paradysum raptus euadens, melius de diuinis scripturis electionis vase docuisti hæc nesciens dicta gesta que esse à Deo vero, & ad intelligentiam dei veri à vero eius & electo Apostolo prædicata? Nisi fortè Apostolus dictis prophetis non ex prophetiæ spiritus usurpatis, temerarius alieni sermonis interpres est. Omnia quidem per reuelationem Iesu Christi Apostolus dicit, sed Esaiæ dicta ex dictis Esaiæ ipsius nouit: in exordio enim sermonis eius in quo Deus verus à seruientibus sibi benedicendus atque iurandus est, hæc prophetæ oratio legitur: A seculo non audiui, nec oculi nostri viderunt Deum præter te, & opera tua quæ facis expectantibus misericordiā tuam. Loquitur Esaias; præter hunc se neminem Deum vidisse. Vidit enim gloriam Dei, cuius prænūciauerat mysteriū incorporationis ex virgine. Hoc si tu hæretice ignoras quod in ea gloria vnigenitū Deū viderit, audi Ioannem Euangelistam dicentem: Hæc autem dixit Esaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Hinc Apostolicis, hinc Euangelicis, hinc Prophetis dictis, impie hæretice, concluderis. Esaias enim Deum vidit, & cum scriptum sit, Deum nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit: Deum tamen propheta vidit, & gloriam eius vsq; ad inuidiam propheticæ dignitatis aspexit. Nam in iudiciū mortis ob hanc causam à Iudæis actus est. Deum itaque nemini visum, vnigenitus filius qui in sinu patris est enarrauit. Aut dissolue vnigeniti enarrationem, aut crede qui visus est, qui apparuit non intelligentibus se, & palam factus est genti non inuocanti se, & expandi manus ante populum contradicentem. Ita tamen vt seruientibus sibi nomen nouum vocetur, & in terris verus Deus benedicatur atque iuretur. Propheta loquitur, Euangelium testatur, Apostolus interpretatur, ecclesia confitetur verum Deum esse, qui visus sit, cum tamen Deum patrem visum nemo fateatur. & eò hæretici furoris prorupit insania, vt dum confiteri se simulat denegaret. Negat enim nouo confessionis impiōque consilio, & arte subdola fidem dum mentitur eludit. Cum enim confesso vno Deo eodēq; verō & solo iusto, solo sapiente, solo indemutabili, solo immortali, solo potente subiicitur & filius in diuersitate substantiæ, nō ex deo natus in Deū, sed per creationem susceptus in filium,

Jsa. 64.

Joan. 1.

E

non naturæ habens nomen, sed adoptionis sortitus appellationem, necesse est ut his omnibus simul careat fili^o, quæ ad privilegium solitariæ in patre maiestatis sunt prædicata. Nescit hæretica peruersitas vnum Deum verum nosse & confiteri, & extra impietatis sensum confessionis huius est fides & intelligentia. Prius confitendus est pater & filius, ut vnus verus Deus possit intelligi. Et cognitis sacramentis salutis humanæ, quæ in nobis per regenerationis virtutem in patre & filio consumantur ad vitam, legis & prophetarum sunt mysteria consequenda. Vnum Deum verum non apprehendit, ignara euangelicæ & apostolicæ prædicationis impietas. Cuius quamuis intelligentiam vsque ad absolutissimam veræ pietatis professionem, ex ipsis eorum doctrinis præstabimus, ut indiuisus atque inseparabilis non ex persona sed ex natura subsistens, ex patre vnigenitus intelligatur, & per id vnus sit Deus quia ex natura Dei Deus sit: tamen ex prophetis dictis perfectæ huius vnitatis fides est astruenda, & hinc euangelicæ domus sunt ponenda fundamenta, ut per eandem naturam diuinitatis vnus vnus Deus per id intelligatur, quo in Deum alterum Deus vnigenitus non refertur. Tenuimus enim omni hoc sermonis nostri libello eum ordinem, ut in quibus superiori libro Deum filium docueramus, in ipsis nunc Deum verum ostenderemus. Et ut spero ea dictorum omnium absolutio fuit, ut Deus verus intelligeretur qui Deus esse non negabatur, Reliquis autem nunc omnis sermo ad id proficiet, ut qui Deus verus esse intelligitur, non in Deū alterū deputetur: & quod in alterum nō proficit, id vnum intelligatur. Vnum autem illud, non subsistentem naturā perimat in filio, sed in Deo, & Deo naturam Dei cōseruet vnus. Veritatis ratio postulat ab eo initiū intelligentiæ istius sumi, per quem manifestari seculo Deus cœptus est. Moyses nanque, cuius ore hæc de se vnigenitus De^o professus est, ait: Videte videte, quoniā ego sum Deus, & non est Deus præter me. Ac ne fortē dicti huius veritatem hæretica impietas ad patrem in nascibilem Deum referat, & ipsa dicti ratio & Apostol^o autor occurrit: qui ex persona vnigeniti Dei sicut superius docuimus, intelligēdi totius sermonis interpret est. Et hoc quod dictum est: Lætamini gentes cum plebe eius, proprium eius esse demonstravit subiiciens ad fidem di-

*Cum ostē-
sū sit quod
filius sit
verus Deus
relinquitur
probandū,
quod nō sit
alius Deus
à patre.*

Deut. 32.

Rom. 15.

Ibid. &

cti: Et erit radix Iesse, & qui surget regere gentes, in eum gentes sperabunt. Demonstrato igitur per Moysen eo qui dixerat: Non est Deus præter me, in eo quod ait: *Jsa. ii.* Lætamini gentes simul cum eo: & Apostolo id ipsum Dominū nostrum IESVM CHRISTVM vnigenitum Deum intelligente, in quo secundum carnem ex radice Iesse surgente rege gentium spes est, ipsa nunc dicti ratio tractanda est: ut quia dictum non ambigitur, quatenus dictū sit possit intelligi. Verū & absolutum & perfectum fidei nostræ sacramētum est, Deum ex Deo, & Deum in Deo confiteri: non corporalibus modis. sed diuinis virtutibus, nec naturæ in naturam transfusione. sed mysterio & potestate naturæ: Non enim per defectionem aut protensionem aut per deriuationem ex Deo Deus est, sed ex virtute naturæ in naturam eandem natiuitate subsistit. Res ipsas planius consequens liber euangelicorum atque apostolicorum dictorum interpret loquetur. Sed interim ex lege & prophetis hoc quod & loquimur & credimus est docendum. Natiuitas igitur Dei non potest nō eam ex qua profecta est, tenere naturam. Neque enim aliud quā Deo subsistit, quod non aliunde quā ex Deo Deus subsistit. Eandem autem naturam inde ita, non ut natus sit ipse qui genuit, (nam quomodo erit ipse, cum genitus sit) sed ut in his ipsis subsistat ille, qui genitus est, in quibus tot^o est ipse qui genuit. Quia non ex alia genitus, neque aliud quā Deus est, quia non est aliunde quod genitus est. Et per hoc non refertur ad aliud, quod in vnum subsistit ex vno. Neque nouum in se est, quod viuit ex viuo: neque abest ex se, quod viuus genuit viuum. Ac sit in generatione filij & naturam suā, ut ita dixerim, sequitur incorporealis atque indemutabilis Deus, incorporalem atque indemutabilem Deum gignens: nec naturam suam deserit ex incorporali atque indemutabili Deo incorporealis & indemutabilis Dei perfecta natiuitas, per hoc vtique subsistentis ex Deo Dei sacramentum. Hæc ita vnigenitus Deus per sanctum Moysen testatur: Videte videte, quoniam ego sum Dominus, & non est Deus præter me. Non est enim natura diuinitatis alia, ut præter se Deus vllus sit. Nam cū ipse Deus sit, tamen etiam per naturæ virtutem in eo Deus est: & per id quod ipse Deus, & in eo Deus est, non est Deus præter eum: cū non extet aliunde quod

*Quomodo
Deus de
Deo ex le-
ge & pro-
phetis.*

quod Deus est, & in eo Deus sit, habens in se & quod ipse est, & ex quo ipse subsistit. Confirmata autem fidei nostræ veram & salutarem professionem, idem atque vnus in plurimis spiritus prophetiæ, per successionem & interualla temporum non demutans religiosæ doctrinæ prædicationem. Vt enim per Moysen ex persona vnigeniti Dei dicta plenior ad intelligendum confirmarentur profectu, rursum sermone Dei patris ex persona virorum excelsorum idem prophetiæ spiritus per Esaiam loquitur: Quoniam in te est Deus, & nõ est Deus præter te. Tu enim es Deus, & nesciebamus, Deus Israël saluator. Exerat se in hanc & naturæ & nominis inseparabilem professionem hæreticæ impietatis desperatus furor: & hæc si potest, dictis ac rebus unita, rabido vāsanīæ suæ ore conserpat. In Deo Deus est, & præter eum Deus non est. Dissoluat eum qui inest, ab eo in quo inest, & sacramenti huius intelligentiam diuidat generum varietate. Nam in eo quod ait: In te est deus, naturæ Dei patris, in Deo filio docuit veritatem: cum in eo Deus intelligeretur esse qui Deus est. In eo verò quod subiecit: Et præter te nõ est Deus: ostēdit præter eū Deū non esse, quia in se Deo Deus inesset. Hoc verò quod tertium est, Tu es Deus, & nesciebamus, humanæ intelligentiæ piā & fidelem testatur professionem: quæ cognitis natiuitatis mysteriis, & nomine ad Ioseph per angelum nūcīato confiteretur. Tu enim es Deus & nesciebamus, Deus Israël saluator: & subsistentem in eo Dei naturam intelligens, cum Deo Deus insit, nec præter eum qui est Deus quisquam deus alius sit, quia ipse Deus, & in eo Deus, alterius nobis cuiusquam Dei non relinquat errorem. Et hæc quidem Esaias, indiuiduam atque inseparabilem patris & filij diuinitatem testatus, ita prophetauit. Hieremias verò non dispari prophetiæ virtute, indifcretæ à Deo patre naturæ vnigenitum esse Deum ita docuit dicens: Hic Deus noster est, & non deputabitur alter ad eum, qui inuenit omnē viam scientiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post hæc super terram visus est, & inter homines conuersatus est. Quid alium Deum in filio Dei Deo hæretici supponis? Disce vnum Deum verum intelligere & confiteri. Non alius Deus ad Christum deputatur vt Deus sit. Deus est ex natura, ex natiuitate, ex Deo. Quod enim

A Deus est, ex Deo est: nõ etiam Deus alius est. Alius enim ad eum non deputatur, quia non est in eo alia præterquam quæ Dei est veritas. Quid verum & non verum, quid degenerem & nobilem, quid diuersum & indiuersum sub vnus Dei ementita religione componis? Deus est pater, Deus est & filius: in Deo Deus est, & præter eū Deus non est, non alter ad eū deputatur vt Deus sit. In his ergo si vnum magis quàm solitarium Deum intelligis, B ecclesiæ religionem profiteberis: quæ patrem in filio confitetur. Sin verò vnum Deum ad solitarij significationem, sacramēti cœlestis ignarus obtendis: extra cognitionem Dei etiam Deum in Deo esse non confitens.

C
DIVI HILARII PICTAVO-
rum Episcopi, de Trinitate.

LIBER VI.

D **N**ON sum nescius difficillimo me asperrimòq; tēpore scribere hæc aduersum vāsaniam impiorum hæreim, Dei filium creaturam esse affirmantem, aggressum fuisse: multis iam per omnes ferme Romani imperij prouincias ecclesijs morbo pestiferæ huius prædicationis infectis, & velut ad piæ fidei huius malè vsurpatam persuasionem longo doctrinæ vsu, & ementito nomine veræ religionis imbutis: non ignorans difficilem esse ad emendationis profectum voluntatem, quam in erroris sui studio per plurimorum assensum autoritas publicæ iam sententiæ contineret. Grauis enim & periculosus est error in plurimis, & multorum lapsus, etiam si se intelligat, tamen exurgendi pudore auctoritatem sibi præsumit, ex numero habens hoc impudentiæ, vt quod erat, prudentiam velit existimari: & quod cum multis errat, intelligentiam esse asserat veritatis, dum minus erroris esse existimatur in multis.

E **A**c mihi quidem præter studij mei atque officij necessitatem, qua hoc ecclesiæ episcopus prædicationis Euangelicæ debeo ministerium: tamen eo propensior cura ad scribendum fuit, quo magis plures periculo infidelis intelligentiæ detinebantur, vberius gaudium consecutans ex salute multorum, si cognitis sacramentis perfectæ in deū fidei impia humanæ stultitiæ in-

Quare error multorum est periculosus.

*Comemo-
ratio senten-
tia Ari-
anorum, seu
fides Aria-
norum cir-
ca Trinita-
tem*

stituta desererent, & se Deo redderent, he-
reticis repudiatis. atque à cibo mortis, A
quo in laqueum aues solent illici, in vola-
tum se liberæ securitatis erigerent: seque-
renturque Christum ducem, Prophetas nun-
cios, Apostolos præuios, fidem consum-
matam, & salutem in patris & filij confes-
sione perfectam. Et cum dictum memi-
nissent ore Domini: Qui non honorificat
filium, non honorificat patrem qui misit
illum: ad honorificandum patrem per ho- B
norem filij se referrent. Emergit enim pe-
stifera & lætalis populis proxima lues, quæ
ingenti grassata contagio ruinam mise-
randæ mortis inuexit. Non enim tantum
aut confidentium in chaos cum populis
suis repens urbium vastitas, aut frequen-
tes bellorum & funebres mortes, aut im-
medicatæ ægritudinis populosa contagia
desæuierunt: in quantum ad exitium ge- C
neris humani hæresis hæc funesta grassata
est. Deo enim cui omnia in mortuis vi-
tuunt, hoc solum perit quod sibi deperit.
Nam iudicaturus ipse de omnibus, & pro
maiestatis suæ misericordia poenæ meri-
tum ignorati moderaturus errori: negan-
tes se non iam iudicabit utique, sed nega-
bit. Negat enim, negat furens hæresis sa-
cramentum veræ fidei, ad impietatis suæ D
doctrinam religionis vsa principiis: cum
infidelitatis suæ expositionem, ut in supe-
rioribus libris continetur, ita cœpit: [No-
uimus enim vnum Deum solum infectum,
solum sempiternum, solum sine initio, so-
lum verum, solum immortalitatem habē-
tem, solum optimum, solum potentem.]
Ad id enim usurpatum proficit piæ con-
fessionis exordium quo ait, vnum Deum,
& solum infectum, & solum sine initio: ut
per hæc quæ religiose verbis ostentaren-
tur, cætera impiè subderentur. Nam post
post multa alia quæ de filio pari quoque
simulatæ religionis professione protule-
rat, subiecit: [Creaturam Dei perfectam, sed
non sicuti vnum de creaturis: facturam, sed
non sicuti cæteras facturas]. Et post multa
alia quibus veritatis interiectis confessio- E
nibus, huius hæreticæ impietatis obum-
braretur intentio, ut subsistere eum de
non extantibus argutæ interpretationis
subtilitate defenderet, ait: [Et ante secu-
la creatus & fundatus, non erat antequam
nasceretur.] Postremo quasi rebus iam
omnibus validissimè ad impietatis profes-
sionem communitis, ne vel filius vel Deus
intelligeretur, adiecit: [Si enim quod ex
ipso, & quod ex utero, & quod ex patre

exiui & veni, velut partem eius vnus sub-
stantiæ, & quasi prolationis extendens in-
telligitur: compositus erit pater & diuifi-
bilis & conuertibilis & corporeus secun-
dum illos, & quantum in ipsis est, conse-
quentia corporis sustinens, sine corpore
Deus.] Et quia nobis ex integro aduersum
hanc impiissimæ doctrinæ expositionem
Euangelicus nunc erit sermo, consequens
existimauimus in quarto iam libro licet
omnem editionem huius hæreseos con- B
scriptam, nunc quoque huic sexto inferere:
ut recens lectio & responsionis ad singula
collatio subiecta, per Euangelicas atque
Apostolicas institutiones inuitis licet &
contradicentibus sensum veritatis eliciat.
Dicunt ergo: [Novimus vnum Deum, so-
lum infectum, solum sempiternum, so-
lum sine initio, solum verum, solum im-
mortalitatem habentem, solum optimū,
solum potentem, omnium creatorem, or- C
dinatorem & dispositorem, inconuertibi-
lem, immutabile, iustum & optimum, le-
gis & prophetarum & noui testamenti:
hunc Deum genuisse filium vnigenitum
ante omnia secula, per quem & seculum &
omnia fecit. Natum autem non putatiuè,
sed verè obsecutum voluntati suæ, immu-
bilem & inconuertibilem, creaturam Dei D
perfectam, sed non sicuti vnum de creatu-
ris: facturam, sed non sicuti cæteras factu-
ras. Nec ut Valentinus prolatione natum
patris commentatus est. Nec sicut Ma-
nichæus partem vnus substantiæ patris
natum exposuit. Nec sicut Sabellius qui
unionem diuidens, ipsum dixit filium, quæ
& patrem. Sed nec sicut Hierarchas lucer-
nam dixit de lucerna, vel lampadem in
duas partes. Nec eum qui fuit antè, post-
modum natum vel supercreatum in filiū,
sicuti & tu ipse beatissime Papa, media in
ecclesia & in confesso frequenter eos, qui
taliam introducunt, renuisti. Sed sicuti di-
ximus, voluntate Dei ante tempora & se-
cula creatum, & viuere & esse accipiens
à patre, & glorians cum subsistente pa- E
tre. Neque enim pater dans ei omniū hæ-
reditatem fraudauit semetipsum ab his,
quæ non facta ab ipso habentur: fons est
autem omnium. Qua propter tres substā-
tiæ sunt, pater & filius & spiritus sanctus.
Et quidem causa est omnium deus pater,
omnino sine initio solitarius. Filius autem
sine tempora editus à patre, & ante secula
creatus & fundatus nō erat antequam nas-
ceretur: sed sine tempore ante omnia na-
tus, solus à solo patre subsistit. Nec enim
est eter-

*Valentinus
Manichæus
Sabellius.
Hierarchas*

est æternus aut cœternus, aut simul non factus cum patre fuit semper, sed simul cū patre habet esse, sicut quidam dicunt. Aut aliqui, duo non nata principia introducētes, sed sicut vnio est principium omniū, sic & deus ante omnia est: Propter quod & ante filium est, sicut & a te didicimus papa media in ecclesia prædicante. Secundum quod itaque à Deo esse habet, & gloriari & viuere, & omnia ei sunt tradita: secundum hoc, principium eius est Deus. Principatur autem ei vt pote deus eius, cū sit ante ipsum. Si enim quod ex ipso, & quod ex vtero, & quod ex patre exiui & veni, velut partem eius vnus substantię, & quasi prolationem extendens intelligitur: compositus erit pater & diuisibilis & conuertibilis & mutabilis, & corpus secundum illos, & quantum in ipsis est, consequentia corporis sustinens sine corpore Deus. Quis non in his sentiat lubricos serpētinae viæ flexus, vel tortuosi spiritus nodos vipereos non intelligat: quibus venenata oris principalis potestas collecto inflexi corporis orbe cōcluditur? Sed extēsis omnibus atque absolutis totum occultati capitis virus patebit. Ingeruntur enim nobis primum nomina veritatis, vt virus falsitatis introeat. Bonum in ore est, vt de corde malum subeat. Et inter hæc nusquā audio ab his Deum Dei filium dici: nusquā inuenio filiū ita predicatum esse, quod filius sit. Nomen filij ingeritur, vt natura taceatur, natura adimitur, vt nomē sit alienū. Hæreses cæteræ prætenduntur, vt de se hæresis mētiatur. Vnus solus deus, & solus verus ingeritur: ne verum ac proprium Dei filio relinquatur esse quod Deus est. Quanquam igitur superioribus libellis de Deo, & Deo, & Deo vero ac deo vero, & in deo vero patre, & in deo vero filio, vno vero deo intelligendo secundum naturæ unitatem, non secundum personæ vnionem ex legis & Prophetarum prædicationibus docuerimus: tamen perfecta fidei huius absolutio ex Euangelicis atq; Apostolicis est præstanda doctrinis, vt verus Dei filius deus non alienæ à patre diuersæque naturæ, sed eiusdem esse diuinitatis per veritatem natiuitatis existens possit intelligi. Nec sanè quenquam tam amentem posse esse existimo, qui Dei qui de se professiones aut cognitās non intelligat, aut intellectas à se nolit intelligi, aut emendandas putet humanæ opinionis prudentia. Sed antequam res ipsas salutarium sacramentorum loqui incipiamus, ne in ali-

quo sibi æditis hæreticorum nominibus, hæresis professio blandiatur, demonstrandum est omne huius argutæ maliciæ velamen: vt per quod se virus latens contegit, per id ipsum proditum sit & reuelatum, & ad blandientis venini intelligentiam publicæ conscientię sensus introeat. Volentes igitur hæritici Dei filium non ex deo esse, neque de natura & in natura dei ex Deo Deum natum, cū iam superius cōmemorassent vnum deum solum verum, neque adiecissent, & patrem, vt vnus veritatis esse patrem & filium exclusa proprietate natiuitatis negarent, dixerunt: [Nec vt Valentinus prolatione natum patris commentatus est: vt sub specie hæreseos Valentinianæ, nomine prolationis improbato, natiuitatē dei ex Deo improbarent.] Valentinus enim ridicula quædā & fœda commentans, cū præter principem Deum familiam deorum & numerosas æternitatum potestates introduxisset, tunc prolatum dominum nostrum Iesum Christum mysterio occultæ voluntatis asseruit. Hanc ergo inanem prolationem temerarij ac stulti auctoris furore quæsitam, Euangelica atque Apostolica ecclesiæ fides nescit. Ignorat enim Valentini bythones & silentium & ter denos æonas. Nescit enim aliud quàm vnum deum patre, ex quo omnia sunt, & vnum dominū nostrum Iesum per quem omnia, natū ex deo Deū. Sed quia ex deo deus, neque per natiuitatē suā deo ademit esse quod deus est, neq; ipse in natiuitate non deus est: & quod deus est, non cœpit esse, sed natus ex deo deus est: & quod nascitur, id ipsum secundū humanæ naturę sensum videtur esse prolatū, ita vt prolatio ipsa natiuitas esse existimetur: idcirco tentū est per Valētinī hæresim prolationis nomē excludi, ne natiuitatis veritas permaneret, quia prolationis intelligentia, opinione terrena non multum esset à natura terrenæ natiuitatis aliena. Naturę humanæ tarda ac difficilis ad res diuinas intelligentia exigit, de his que semel dicta à nobis sunt, frequentius admoneri, ne satisfacere sacramentis diuinę virtutis, humanæ comparisonis exempla credentur: sed tantum ad inbuendum spiritualiter de cœlestibus sensum, speciem terreni generis afferri, vt per hunc naturæ nostræ gradum ad intelligentiam diuinā magnificentię prouehamur. Non est autē secundū humanarum natiuitatum prolationes, Dei natiuitas existimanda. Vbi enim vnus ex vno est, & deus nat⁹ ex deo

*Valentini
commenta
circa diui-
nitatē tri-
nitatis.*

*Bythones.
Æones.
Lege Ter-
tul. de hæ-
res. & dis-
Valentini
fabulas.*

*Semel di-
cta sunt sa-
pe repeten-
da propter
nostrā in-
firmitatē.*

*Manichæi
error cum
filij natiui-
tate*

est, affert tantum significationis intelligē-
tiam terrena natiuitas: cæterum non satis-
facit cōparationis exemplo origo nascenti-
um, quæ habet in se & coitum & conce-
ptum & tempus & partum, cū Deus ex
deo natus nihil aliud intelligendus sit esse
quàm natus. Et quidem de diuinæ natiui-
tatis, secundum fidem Euangelicam at-
que Apostolicam veritatem suo loco tra-
ctabimus: interim tamen hæreticæ artis
ingenium ostendi debuit, quæ ad verita-
tem natiuitatis abolendam, prolutionis
nomen extingueret. Tenet verò etiam in
cæteris eiusdem artis suæ malignam frau-
dulentiam dicens: Nec sicut Manichæus
partem vnius substantiæ patris natum ex-
posuit. Negata superius prolatio est, vt na-
tiuitas negaretur: nunc quoque sub Mani-
chæi nomine negando vnius substantiæ
infertur & portio, ne Deus ex Deo esse
credatur. Manichæus autē abrupti in im-
probanda lege ac prophetis furoris, & dia-
boli, quantum in se est, professus assertor,
& solius sui nescius cultor, id quod in vir-
gine fuit, portionem vnius substantiæ præ-
dicauit: & id filium voluit intelligi, quod
ex Dei substantia parte aliqua deductum
apparuerit in carne. Vt igitur vnigeniti fi-
lij natiuitas, & vnius substantiæ nomē tol-
leretur, portio vnius substantiæ in natiui-
tate filij prætenditur: vt quia prophanè ea,
quæ ex portione vnius substantiæ natiui-
tas asserta est, prædicatur, primum natiui-
tas ipsa non esset, quæ in Manichæo esset
ex portione professione damnata: tum
deinde nomen ac fides vnius substantiæ
tolleretur, quia apud hæreticos ex portio-
ne cōpeteret, & per id non ex Deo Deus
esset, quod in eo diuinæ naturæ proprietates
nō esset. Quid væsanus sollicitudines emē-
tita religionis specie impius furor simulat?
Manichæum secundum hæreticæ insanix
prædicatores, piæ ecclesiæ fides damnat.
Nescit enim in filio portionem, sed scit
Deum totum ex Deo toto, scit ex vno
vnum, non defectum, sed natum; scit nati-
uitatem Dei nec diminutionem esse gi-
gnentis, nec infirmitatem esse nascentis.
Si ex se scit, infer calumniam temeritati
vsurpatæ scientiæ: si verò de domino suo
didicit, natiuitatis suæ scientiam permitte
nascenti. Hæc enim ita ei à Deo vnigeni-
to comperta sunt, quod & pater & filius
vnum sunt, quod plenitudo Deitatis in
filio est: per quod & portionem vnius sub-
stantiæ addit ad filiū, & per natiuitatis ve-
ritatem, veræ diuinitatis proprietatem ve-

neratur in filio. Sed seposita pleniore sin-
gularum responsionum absolute per
reliqua curramus, nāque id sequitur: [Nec
sicut Sabellius, qui vnionem diuidens, ip-
sum dixit filium quem & patrem]. Ignorat
Euangelium atque Apostolica sacramen-
ta, sic credens Sabellius. Sed hoc non
simpliciter ab hæreticis damnatur. Volen-
tes enim nihil inter patrem & filium esse
vnum, diuisæ à Sabellio vnionis crimen
exprobrant: cuius vnionis diuisio non na-
tiuitatem intulit, sed eundem diuisit in
virgine. Nobis autem in confessio natiui-
tas est, & vnionem detestantes, vnitatem
diuinitatis tenemus scilicet, vt Deus ex
Deo vnum sit in genere naturæ, dū quod
per natiuitatis veritatē ex Deo in Deū ex-
titit, nō aliunde quàm ex Deo esse substi-
terit; Quod autē nō aliunde quàm ex Deo
manet, maneat necesse est in ea veritate
qua De⁹ est: ac per hoc vnū sunt, cū qui ex
deo deus est, neq; aliud ipse est, neq; aliun-
de quod Deus est. Idcirco autem vnionis
in Sabellio impietas prætenditur, vt eccle-
siæ fidei vnitatis religio auferatur. Perse-
quar deinde & cætera hæretici ingenij ar-
tificia, ne fortè suspiciosius magis quàm ve-
ris sollicitudinibus, maleuolus interpret
alienæ simplicitatis existimer: ostensurus
totius professionis cōclusionem, in quem
se exitum præmissio tam subdoli sermonis
instruxerit. Id enim sequitur: Sed nec si-
cut Hierachas lucernam de lucerna, vel
lampadem in duas partes: nec qui fuit an-
tè, postmodum natum, vel supercreatum
in filio. Hierachas nesciens vnigeniti nati-
uitatem, nec Euangelicorum sacramen-
torum virtutem adeptus, vnius lucernæ
duo lumina prædicauit, vt lychnorum bi-
pertita diuisio substantiam patris & filij
æmularetur, quæ ex vnius vasculi vngvine
accenderetur in lumen, tanquam esset
substantia exterior, vt oleum in lucerna
continens luminis vtriusque naturam, vel
certè vt lampas papyro eidem intexta,
vtrouque capite luceret, essetq; media ma-
teries, lumen ex se vtrumque protendens.
Hæc stultitiæ humanæ error inuexit, dum
quod sapiunt, ex se potius quàm Deo sa-
piunt. Sed quia verè fidei professio est, ita
deū ex deo natū vt lumē ex lumine, quod
sine detrimento suo naturam suam præstat
ex sese, vt det quod habet, & quod dede-
rit habeat, nascaturque quod sit, cū non
aliud quàm quod est natum sit, & natiui-
tas acceperit quod erat, nec ademerit
quod accipit, sitque vtrumq; vnum, dum

*Sabellij sen-
tentia.*

*Hierachæ
opinio seu
fides.*

ex eo quod est nascitur, & quod nascitur, neque aliunde, neque aliud est. Est enim ^A lumen ex lumine. Vt ergo fidei huius intelligentia auerteretur, Hierarchæ lampas vel lucerna ad crimen confitendi ex lumine luminis obiecta est: ne dici religiosè existimeretur, quod impiè dictum, & nunc & antè damnatum est. Absiste, absiste inanissime timor hereticorū, nec patrociniū ecclesiasticæ fidei falsa sollicitæ assertionis opinione mentire. Nihil corporale secundum nos, nihil inane in Deireb^o est: Quod De^o est, Deus totū est. Nihil in eo, nisi virtus, nisi vita, nisi lux, nisi beatitudo, nisi spirit^o est. Materias hebetes natura illa nō recipit, neque ex diuersis constat vt maneat. Deus vt est De^o, quod est permanet, & permanēs Deus Deū genuit. Non continētur vt lāpas & lampas, aut lychnus & lychnus exteriorē natura. Vnigeniti ex Deo Dei natiuitas, non series est, sed progenies: nō tractus est sed ex lumine luminis natura: Vnitas est, non ex connexionē porrectio. Iam verò in eo qnanta hæreticæ astutię & quā callida professio fuit: ne qui fuit antè, postmodum natum vel supercreatum in filio. Deus qui ex Deo natus est, nō vtique natus ex nihilo est, neq; de non extantibus natus est, sed natiuitatis suæ viuentem ^B habuit naturam. Nec idem Deus qui erat, sed Deus ex Deo qui erat natus est. Et natiuitas habuit originis suæ in ipsa sua natiuitate naturam. Si ex nostro loquimur, insolentes sumus: sin verò ad loquendum edoctos nos per dominum docebimus, natiuitas Dei secundum doctrinam Dei est ^C confitenda. Hanc igitur in patre & filio naturæ vnitatem, & hoc viuentis natiuitatis inenarrabile sacramentum excludere hæreticus furor tentans ait: Nec eum qui fuit antè, postmodum natum, nec supercreatum in filio. Quis enim tam vāsanus erit, vt defecisse à se patrem putet, vt idem qui fuerat, postea nasceretur vel supercrearetur in filium, & esset abolitio Dei, vt succederet de abolitione natiuitas, cum natiuitas manētem testetur autorem? Vel ^D quis tam demens est, vt substituisse filium nisi ex natiuitate fateatur? Quis porro tā vecors, qui non extitisse Deū ex eo quod Deus nascitur audeat prædicare? Non enim qui manebat Deus, sed ex manente Deo Deus natus est, tenens in se naturam gignentis in natiuitate naturæ. Natiuitas autem Dei, quæ ex Deo in Deum extitit, non quæ non erant tenet, sed quæ in Deo manebant & manēt, obtinuit veritate

nascendi. Non ergo qui non erat natus est, sed ex his atque in his quæ Dei erant, Deus natus existit. Omnis igitur hic superior hæreticæ fraudulentæ sermo, hanc viam impiissimæ doctrinæ suę præparauit: vt vnigenitum Deum negatura tanquam ratione veritatis antè præmissa, ex nihilo potius quàm ex Deo natum prædicaret, natiuitatem eius ad creationis referens de non extantibus voluntatem. Denique ^B post multa ad id tanquam ex præparato sibi aditu prorupit dicens: Filius autem sine tempore editus & ante secula creatus & fundatus, non fuit antequā nasceretur. Temperauit se, quantum putat hæreticus sermo, & ad impietatis confirmationem & ad calumniā, si quæstio intenderetur, excusationē dicens: Non erat antequam nasceretur: vt in eo quod non fuit antequam nasceretur: naturam ei subsistentis originis denegaret: & cœpisset esse de nihilo, cui antè natiuitatem suam existens non daretur autoritas. cum porro si irreligiosè hoc dictum existimaretur, adesset ei prompta defensio, quia nasci qui erat non potuit, neque qui antea esset, nascēdi causam per quem esset habuisset: cum natiuitas ad id proficiat, vt subsistat esse ^C qui nascitur. O stulte atque impie hæretice, quis natiuitatē expectet in eo, qui sine natiuitate subsistat? Aut quomodo qui est nasci existimandus est, cum natiuitas nascendi natura sit? Sed subdolè ad denegandam ex Deo patre vnigeniti Dei natiuitatem contendens, per id quod non fuit antequam nasceretur, euadere voluisti, quod Deus ex quo Dei filius natus est, erat maneretque Dei natura, ex qua Deus filius natiuitate subsistit. Si igitur ex Deo natus est, manentis naturæ confitenda natiuitas est non vt Deus qui erat nasceretur, sed vt ex Deo qui erat, Dei natiuitas intelligeretur. Sed irreligiosos artus suos calor hæreticus non continet, & per id quod ait: Nō erat antequā nasceretur, id laborans, vt de non extantib^o nasceretur, id est, nō à Deo ^D patre in Deum filium vera & perfecta natiuitate natus esset, in ipsa totius expositionis cōclusionē ad vltimum & prophatissimum irreligiosi furoris sui prorupit ardorem dicens: Si enim quod ex ipso, & quod ex vtero, & quod ex patre exiui & veni, velut partem vnius eius substantiæ, & quasi prolationem extendens intelligitur: compositus erit pater, & diuisibilis & conuertibilis, & corpus secundum illos, & quantum in ipsis est, consequentia cor-

poris sustinens, sine corpore Deus. Gra-
 uis & multæ difficultatis labor esset verita-
 tem religionis aduersus falsitatis impieta-
 tem tueri: si quantum audet impietas,
 in tantum consuleret prudentia. Sed bene
 quod irreligiositatis voluntas ex inopia
 prudentiæ est. Et idcirco cum facilis sit
 aduersum stultitiam responsio, emenda-
 tio tamé difficilis stultorum est: per quam
 primum & ratio intelligentiæ non quæri-
 tur, & deinceps ab intelligente intimata
 non capitur. Sed si quos timor Dei & in-
 telligentiæ ignoratio, non impietatis vo-
 luntas, per stultitiæ sensum detinuerit in
 errore spero quod ad emédationem pro-
 cliues sint cum impietatis stultitiam abso-
 lute veritatis sit demonstratio proditura.
 Dixistis ô stulti, quin & hodie idem dici-
 tis, nescientes in Deum sapere. Si enim
 quod ex ipso, & quod ex vtero, & quod
 ex patre exiui & veni: quæro à te hoc to-
 tum dictum à Deo, an ne non dictum sit?
 Dictum utiq; est: & necesse est, cum à Deo
 de se dictum sit, non aliter intelligendum
 esse quàm dictum est. De dictis suo loco
 demonstratis singulorum quorumq; vir-
 tutibus tractabimus. Interim tamé vniuf-
 cuiusque intelligentiam consulo, quid e-
 xistimet in eo cum dictum sit, ex ipso. V-
 trumne ex altero intelligendum sit, an ne
 ex nullo, an verò ipse ille credendus sit? Ex
 altero non est, quia ex ipso est, id est, ne a-
 liunde præter quàm ex Deo Deus sit. Ex
 nihilo non est, quia ex ipso est. Demon-
 stratur enim natura, vnde natiuitas est. Ip-
 se non est: quia vbi ex ipso est, natiuitas
 filij refertur ex patre. Deinde cum signifi-
 catur ex vtero, interrogo an credi possit
 esse natus ex nihilo, cum natiuitatis veri-
 tas per corporalium efficientiarum nomi-
 na reueletur. Non enim membris corpo-
 ralibus consistēs Deus, cum generationē
 filij commemorasset ait: Ex vtero ante lu-
 ciferum genui te. Sed inenarrabilem illam
 vnigeniti ex se filij natiuitatem ex diuini-
 tatis suæ veritate confirmans, ad intelli-
 gentiæ fidem loquutus est: vt de diuinis
 suis rebus secundum humanam naturam
 humanæ naturæ sensum ad fidei scientiam
 erudiret: vt cum ait: ex vtero, non ex ni-
 hilo creatio substituisse, sed ex se vnigeniti
 sui naturalis doceretur natiuitas.

Psalm. 109.

Joan. 16.

Postremò quod dixit: Ex patre exiui,
 & veni, vtrum ambiguitatem reliquerit,
 quin intelligeretur non aliunde quàm ex
 patre esse quod Deus est? Ex patre enim e-
 xiens, neque aliam natiuitatis habuit na-

turam, neque nullam: sed cum sibi testa-
 tur autorem, ex quo se proficetur exisse.
 De his autem demonstrandis atque intel-
 ligendis posterior mihi sermo est. Interim
 tamen hæc videamus. qua hominis fidu-
 cia intelligenda de Deo inhibentur: quæ
 quod à Deo de se dicta sint, nō regantur.
 O grauissimū humanæ stultitiæ atque in-
 solentiæ dedecus, professionis suæ de se
 Deū non modò arguere non credēdo, sed
 emendando, damnare: & illud ineffabile
 in eo naturæ suæ virtutisque secretum, hu-
 manis contaminare & impugnare doctri-
 nis, & hæc audere loqui: Si, inquit, ex Deo
 est filius, demutabilis & corporeus Deus
 est: qui ex se protulerit vel extēderit, quod
 sibi esset in filium. Quid sollicitus es, ne
 demutabilis Deus sit? Nos natiuitatē cō-
 fitemur non vnigenitum prædicamus ex
 Deo docti: tu, ne natiuitas maneat, ne v-
 nigenitus Deus in Ecclesiæ fide sit, natu-
 ram indemutabilis Dei, quæ nec extendi
 nec protendi possit, opponis. Affer-
 rem tibi infelix error, etiam ex rebus mun-
 di quarundam naturarū, quæ gignuntur,
 exemplum: ne natiuitatem protensionem
 existimares, ne nascentium naturas detri-
 menta crederes esse gignentium, vt etiam
 multa sine corporali admixtione ex viuē-
 tibus in viuentes animas gignerentur, nisi
 nefas esset Deo de se testanti non credi-
 disse: & vltimi furoris vāsanā iudicaretur,
 adimere auctoritatem ad fidem, cui venera-
 tionem profitearis ad vitam. Si enim non
 nisi per eum vita est, quomodo non per
 eum fides vitæ est? Fides autem vitæ quo-
 modo in eo est, qui sibi de se testis infide-
 lis habeatur? Vsurpas enim impiissime hæ-
 retice natiuitatem filij ad creationis vo-
 luntatem, vt non ex Deo natus sit, sed vo-
 lente eo qui creauit, ex creatione substite-
 rit. Et tecum idcirco non Deus est, quia
 manēte Deo vno nō teneat filius originis
 suæ in natiuitate naturam, sed in substan-
 tiam alteram conditus ipse tanquam vni-
 genitus, conditionibus & facturis cæteris
 præstantior sit: substitutus tamen, vt
 creationis indultæ sibi habeat substitutio-
 nem, non Dei attulerit ex generatione na-
 turam & natum dicas, quod substitit ex
 nihilo. Filium autem idcirco nuncupes,
 non quia ex Deo natus est, sed quia per
 Deū creatus est: quia & homines religio-
 sos, a ppellatione huius nominis dignos à
 Deo habitos memineris. Tum porro ei nō
 alia cōditione dei nomē indulgeas, quàm
 ea qua dictum sit: Ego dixi dii estis, & filij
 altissimi

altissimi omnes ut utatur dignatione in vocabulo nuncupantis, non naturę in nomine veritate. Sitque potius filius ex adoptione, Deus ex nūcupatione, vnigenitus ex priuilegio, primogenitus ex ordine, totus creatio, ex nullo Deus: quia generatio eius non naturalis ex Deo natiuitas sit, sed substantia creaturę. Ac Primum orata à te impatiētissimi doloris mei venia, loqui me apud te omnipotens Deus pātere & me terram ac cinerem charitatis tamen tuę religione deuinctum, liberum in hac verba permitte. Ego infelix nihil antea fui & vitę sensus expers, sine mei intelligentia eo quod sum carebam: sed misericordia tua ad viuēdum mihi causa est, & non ambigo, quin tu bonus bonum mihi statueris esse quod natus sum. Neque enim qui mei non eges, ad mali me originem incoasses. Sed cum me in vitam animatum rationis quoque intelligentem pręstitisses, ad cognitionem me tui sacris, ut arbitror, per seruos tuos Moysen & Prophetas voluminibus erudisti, ex quibus te non in solitudine tua venerandum prodidisti. Cognoui tecum illic Deum non alterum in natura, sed in sacramento substantię tuę vnū. Cognoui te in Deo Deum, non ex permixtione confusum, sed ex virtute naturę: dum quod tu Deus es, in eo qui ex te est, inesses. Non ut idem tu esses & inesses: sed inesse te in eo qui ex te esset, perfectę natiuitatis veritas edoceret. Hoc mihi rursum Euangelicę atque Apostolicę voces loquuntur, & ex ipso sacro vnigeniti tui ore condita in libris verba testantur. Filium tuum ex te ingenito Deo vnigenitum Deum & hominem ex virgine ad mysterium salutis meę natum in quo te generationis ex te veritas contineret, & quem in te manētis ex te natiuitatis natura retineret. In quod me oro profundum desperati reditus demersisti? Hęc enim ego ita didici, ita credidi, & ita confirmatę mentis fide teneo: ne aut possim credere aliter, aut velim. Quid me miserum de te fefellisti, & in felicem carnem atque animam alienę à te cognitionis doctrina perdidisti? Decepit me post rubri maris diuisionem gloria descendētis de mōte Moysi, & omnia tecum arcanorum cęlestium secreta cernetis. Huic ego de te verbis tuis credidi. Perdidit me repertus secundum cor tuum Dauid, & dignus Salomō diuinę sapientię munere, & viso Domino Sabaoth Esaias prędicans, & ante conformationē sanctificatus in vtero Hieremias,

A eradicandarum & plantandarum gentium propheta, & mysterij resurrectionis Ezechiel testis: & vir desideriorum Daniel temporum conscius, & Prophetarum cōsecratus chorus, & omne prędicationis Euangelicę sacramentum electus ex publicano Matthęus in Apostolum, & ex familiaritate Domini reuelatione cęlestium mysteriorū dignus Ioannes, & post sacramenti confessionem beatus Simon
B ædificationi ecclesię subiacens, & clauis regni cęlestis accipiens, & reliqui omnes spiritu sancto prędicantes, & ex persecutore Apostolus vas electionis tuę Paulus, in profundo maris viuens, in cęlo tertio homo, in paradiso ante martyriū, in martyrio perfectę fidei consummata libatio. Ab his ergo quę teneo edoctus sum, his immedicabiliter imbutus sum. Et ignosce
C omnipotens Deus, quia in his nec emendari possum, & commori possum. Tardē mihi hos impiissimos, quantum ego arbitror, doctores ætas nunc huius seculi protulit. Serō hos habuit fides mea quam tu erudisti magistros. Inauditis ego omnibus his in te ita credidi, per te ita renat⁹ sum, & exinde tuus ita sum. Omnipotentē te scio, nec conscię tibi tantum atque ipsi vnigēto
D tuo natiuitatis inenarrandę expecto rationem. Impossibile enim tibi nihil est, & genitum à te filium omnipotentię tuę virtute non ambigo. Ambigēs enim, iam omnipotentem te negabo. Bonum te etiam ex natiuitate mea didici, atque ob id non inuidum te bonorum tuorum in vnigeniti tui natiuitate esse confido. Credo enim, quod quę tua sunt eius sint: & quę eius sunt, tua sint. Sapientē te mihi etiam
E ipsa mundi creatio prodidit. Sapientiam te tuam non dissimilem genuisse ex te, mihi conscius sum. Verus & vnus mihi Deus es, sed non aliud in eo qui ex te Deus est credam inesse quam tu es. Et in eo me iudica, si crimen mihi est: nimium me per filium tuum, & Legi Prophetis & Aposto-
F lis credidisse. Sed cesset sermo temerarius, & ex his in quę demonstrandę stultitię hęreticę necessitate proruperat, in reddendę potius rationis ministerium debeat: ut si qui huius salui esse ad fidem possunt Euangelicę doctrinę atque Apostolicę iter, ac verum Dei filium non ex adoptione, sed ex natura intelligant. Hunc enim responsionis nostrę esse ordinem conuenit, ut primum Dei filium esse doceamus, ut natura in eo diuinitatis per quod filius est, absoluta sit: Id enim ma-

Petrus ædificationi ecclesię subiacet.

Al. quam quod tuum est.

ximè hærefis, de qua nunc agitur, elaborat, ne Dominus noster Iesus Christus verè Dei filius Deus verus sit. Verè Dei filium vnigenitum Deum Dominum nostrum Iesum Christum esse ac doceri, multis modis cognitum est: dum de eo testatur pater, dum de se ipse profitetur, dum Apostoli prædicant, dum religiosi credunt, dum dæmones cunfiterentur, dum Iudæi negant, dum gētes in passione cognoscunt. Neque enim ex communione nuncupationis est, quod de proprietatis fide dicitur. Et cum omnia quæ Christus Dominus aut egit, aut docuit, ultra omnia eorum sint, qui filij nuncupantur: & in his omnibus quæ præcipua Christi sunt, hoc vel potissimum doceatur esse, quod Dei filius est: non est in eo filij ex generali familiaritate cognomen. Non contamino veritatis fidem, ut hoc verbis meis astruam. Loquatur, ut sæpe solitus est, de vnigenito suo pater, ne sub consummandi baptisimi sacramento Iesus Christus ignorabilis possit esse per corpus: Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui. Rogo in quo veritas deperit, & in quo infirma fides professionis est? Non annūciatus per angelum de spiritu sancto, partus ex virgine. Non index Magis stella, nec adorati in cunis honor nec baptizandi sub Baptistæ professione virtus, satis esse ad demonstrationem maiestatis existimantur? Pater de cælo loquitur, & ita loquitur: Hic est filius meus. Quid sibi vult non cognominum: sed pronominum fides? Cognomina enim nominibus adduntur: pronomina verò obtinent in se nominum virtutem. Proprietatis autem significatio est, ubi & hic est, dictum esse auditur, & meus est. Et intellige quæ sit veritas & ratio dictorum. Legeras: filios genui & exaltaui: sed non legeras, filios meos. Genuerat enim eos sibi per diuisionē gentium, & plebem hæreditatis in filios. Ne igitur per communionē adoptiue hæreditatis cognomen filij vnigenito Deo adderetur, naturæ veritas per significationem proprietatis ostensa est. Assignetur sanè hoc communionis in Christo nomen, ut filius sit, si de quoquā dictū reperietur: Hic est filius me^o sin vero propriū ac singulare, ei est hic est filius meus, quid calumniam Deo patri professē de filio proprietatis afferimus? An ne tibi in eo quod dicitur, hic est, non hoc significare videtur: alios quidem cognominatos ab eo in filios, sed hic filius meus est? Donauit adoptionis plurimis nomen,

Matth. 3.

Pronomina
proprietatis
dicunt

Jesai. 1.

sed iste mihi filius est. Ne quæras alium, ne non hunc esse credas. Hunc ego tanquam indice digito, ac verbi significatione contingo: quia dico, & meus est, & hic est, & filius est. Quid post hæc intelligentiæ poterit esse, ne non esse credatur? Et hæc quidem paternæ vocis significatio eò fuit, ne qui ad implendam omnem iusticiam baptizandus esset, quid esset, ignoraretur: quò ut qui ad sacramentum salutis nostræ homo cernebatur, Dei voce nosceretur Dei filius, Et quia in fidei huius confessione credentium vita esset, non enim alia æternitatis via est, nisi ut Iesum Christum vnigenitū Deum sciamus esse Dei filium vox è cælis rursum ab Apostolis iterate huius significationis auditur: ut id firmitus crederetur ad vitam, quod non credidisse mors esset. Nam cum Dominus in monte maiestatis suæ habitu constitisset, Moyse atque Helia assistentibus, & ad visionis ac vocis fidem tribus columnis ecclesiarum testibus assumptis, hæc vox de cælo paternæ est: Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui, hunc audite. Non ad confirmationem honoris claritas conspecta satis fuerat, voce designatur: Hic filius meus est. Apostoli gloriam Dei non ferunt, & mortales oculi hebetantur ad visum: & consternata ad metum Petri & Iacobi & Ioannis fides concidit. Adest tamen auctoritatis paternæ professio, & filius hic per proprietatem significationis ostenditur, Neque solum veritas filij per hoc quod & hic, & meus est, intimatur, sed additur: Hunc audite. Testimonium quidem patris è cælo est, sed testimonium filij confirmatur in terra: nam audiendus ostenditur, Et quanquam ambiguitas per professionem paternam non relinquatur, tamen & filij de se professio credenda decernitur, & eo usque veritas in eo filij docetur, ut paternæ vocis confirmatio audienda à nobis postulet obsequelam. Igitur quia paternæ voluntatis hæc vox est, ut filius audiatur: audiamus filium de se quid sit ipse, profitentem. Neminem autē tam alienum à communi sensu existimo esse, ut cum in omnibus Euangeliorum libris ex professione filij assumptionem corporeæ humilitatis intelligat, cum ait: Pater clarifica me. Et rursum frequentissimè: Videbitis filium hominis. Et illud: Pater maior me est. Sed & hoc: Nunc anima mea turbata est valde. Vel etiā hoc: Deus Deus meus, quare dereliquisti me? & multa alia istiusmodi, de quibus suo ordine erit sermo: tamen

Matth. 17.

Jbid. 17.

Matth. 26.

Ioan. 14.

Matt. 27.

Matth. 13. me in hac tam assidua humilitatis cōtestatione patrē Deū dicat, cum ait: Omnis autem plantatio quam non plantauit pater meus cōlestis, eradicabitur. Vel illud: Domum patris mei domum fecistis negotiationis. Et vbicunque semper patrem sibi Deum nominat, temerariæ præsumptionis potius sit, quàm confidentis naturæ, quæ conscia natiuitatis suæ teneat veritatis nomen in patre. Humilitatis igitur professio frequens non habet hoc insolentiae vitium, vt sibi aliena vendicet, & non sua defendat & propriè Deo coæquenda præsumat. Nec pari temeritate qua patrem nuncupat, se quoque filium profiteatur dicens: Nec enim misit Deus filium suum in hunc mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluus fiat mundus per eum. Vel iterum: Tu credis in filium Dei? Quid nunc agimus, concedentes tantum Iesum Christum nomen adoptionis, per quod & in patre sibi Deo nuncupando temerariæ eum arguimus præsumptionis? Paterna de cœlo vox est: Hunc audite. Hudio: Pater gratias ago tibi. Audio: Dicitis quia blasphemauit, quoniam, quoniam dixi, filius Dei sum. Si non credo nominibus, si naturā vocabuli non intelligo, quid credendum & intelligendum sit quæro. Non mihi relinquitur alia suscipio. Autoritas de cœlo paterna est: Hic est filius meus. Professio filij de se est: Domus patris mei, & pater meus. Professio nominis salus est, cum interrogatio fidem postulat dicens: Tu credis in filium Dei? proprietatis nomina sequuntur, vbi meus est. Tibi quæro heretice vnde alia præsumptio sit. Adimis patri fidem, filio professionem, nominibus naturam: vim verbis Dei affers, ne sint quod enunciant. Impietatis tuæ sola impudentia est, vt mentitum de se Deum arguas. Quanquam igitur sola simplex cōfessio naturæ nomine ostendat, vt de quo dictum est: Hic est filius meus, & ad quem dictū est, pater meus, hoc sint quod nuncupantur: tamen ne aut adoptionis nomen in filio sit aut honoris in patre, videamus quæ proprietates per filium ad filij nomen adiectæ sint. Ait: Omnia mihi tradita sunt à patre, & nemo nouit filium nisi pater, neque patrem quisquam nouit nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Ad id quod dictum est. Hic est filius meus, & pater meus, vtrum ne sibi conuenit. Nemo nouit filium nisi pater, neque patrem quisquam nouit nisi filius? Non enim nisi per mutuam testificationem cog-

nosci, vel per patrem filius vel per filium pater potuit. Vox è cœlis est, sermo etiam filij est. Tam ignorabilis est filius, quam & pater. Omnia ei tradita sunt & in omnibus nihil intelligitur exceptum. Si potestas exæquata est, si secretum cognitionis æquale est: si natura in nominibus est: quæro quomodo quod vocantur non sunt, quorum & vis in potestate, & difficultas in cognitione non differt? Non fallit itaque in vocabulis Deus, nec se aut pater mentitur, aut filius: & accipe quæ in his fides nominum sit. Ait *Ioan. 3.* enim: Opera enim quæ dedit mihi pater, vt perficiam, ea ipsa opera quæ facio, testimonium perhibent de me, quoniam pater misit me: & qui misit me pater, ipse testificatus est de me. Unigenitus Deus, non nominis tantum testimonio, sed etiam virtutis docet se esse filium. Opera enim eius quæ facit, testantur à patre se missum. Quæro quam rem opera testantur. Missum namque esse, & filij obedientia, & paterna autoritas, docetur in missio: dum alterius opera esse non possunt quæ facit, nisi eius qui missus à patre sit. Sed opera non sufficiunt incredibilibus ad testimonium, quod se pater miserit. Sequitur nanque. Et qui misit me pater, ipse testificatus est de me: neque vocē eius audistis, neque figuram eius vidistis. Quæro quod testimonium patris de eo fuerit. Reuolue Euangelica volumina, & totum *Matth. 3.* eorum opus recense. Da testimonium patris, paterquam quod auditum est: Hic est: filius meus dilectus, in quo complacui. & Tu es filius meus. Hoc Ioannes, licet non ignarus, audiuit, tamen ad doctrinam nostram paternæ vocis testimonium mittitur: nec hoc sufficit. Ioānes quidem dignus in deserto hac voce, sed & apostoli non fuerunt huius testimonij autoritate priuandi. Eadem de cœlo ad eos vox adest, sed accipiunt plus Ioanne. Ioannes enim iam ab vtero prophetans, non eguit hac voce: Hunc audite. Audiam planè: nec quenquam præter hunc audiam, nisi eum qui audierit vt doceret. Si nullum aliud patris de filio testimonium extat in libris, quod hic filius suus sit: testimonij huius veritas est, vt opera ipsa patris quæ gerit, veritatem testimonij huius affirmant.

Quid infertur hodie calumnia, vt adoptio nominis sit, vt mendax Deus sit, vt vt nomina inania sint? Testatus est pater de filio: operibus suis filius testimonio se patris exequat: Cur non videatur esse in

Proprietates ad filij nomen adiectæ.

Luc. 10.

*In Christo
est signifi-
catio pro-
prietatis
filij, sed
non in alijs
filijs Dei
dictis.*

Joan. 7.

*Proprietatis
cognitionis
arguit pro-
prietatem
generationis.*

Joan. 1.

eo quod est filij veritas, quæ & dicitur & probatur? Non est per Deum patrem filij nomen in Christo, ex adoptione bonitatis: neque sanctitate meruit hoc nomen, sicut plures post confessionem fidei Dei filij sunt. Proprietatis enim in his significatio nulla est: nominis namque tantum quod Deo dignum est, indulta dignatio est. Aliud est, hic est, & hic meus est, & hunc audite: in hoc veritas est, natura est, fides est. Nec sanè quicquam de se minus filius hac paternæ significationis proprietate testatur. Vt enim in eo quod ait pater: Hic est filius meus, naturæ demonstratio est, & in eo quod subiecit: Hunc audite, sacramenti & fidei, ob quam de coelis venit, auditio est, cum eum ad salutarem confessionis doctrinam admonemur audire: ita in eo filius & natiuitatis veritatem docuit & aduentus, dicens: Neque me scitis, neque vnde sim nostis. Nec enim à me veni, sed verax est qui me misit, quem vos nescitis, sed ego noui eum, quoniam ab eo sum, & ipse me misit. Patrem nemo nouit, & frequens hinc professio filij est. Idcirco autem soli sibi esse cognitum dicit, quia ab eo sit. Quæro autem vtrum id quod ab eo est, opus in eo creationis an naturam generationis ostendat. Si opus in eo creationis est: vniuersa quoque quæ creantur, à Deo sunt. Et quomodo patrē non vniuersa nouerunt, cum filius eum idcirco quia ab eo est, non nesciat? Quod si creatus potius quam natus videbitur in eo quod à Deo est, cum ab eo cuncta sint, quomodo non cum cæteris patrem, quæ ab eo sunt ignorat? Sin verò idcirco ei quia ab eo sit, eum nosse sit proprium: quomodo non hoc ei quod ab eo est, erit proprium? Scilicet vt verus filius ex natura Dei sit, cum idcirco Deum solus nouerit, quia solus ab eo sit. Habes igitur proprietatem cognitionis de proprietate generationis: & quod ab eo est non creaturæ in eo virtutem: nam omnia à Deo per virtutem creationis existunt: sed natiuitatis veritatem, per quam solus patrem nouit, cum cætera eum quæ ab eo sunt ignorent. Tamen ne fortè id quod ab eo est, aduentus sui tempus hæresis inuaderet, continuo subiecit: Quoniam ab eo sum, & ipse me misit. Tenuit ordinem Euangelici sacramenti, natum se professus & missum: vt & quis esset, & vnde esset, secundum superiorem sententiam nosceretur. Neque enim id ipsum est, Ab eo sum, & ipse me misit: sicuti non idem est, Neque

me scitis, neque vnde sim nostis. Nunquid non omnis homo in carne licet natus secundum sensum communis opinionis ex Deo est? Et quomodo negat ab his vel seipsum, vel vnde ipse sit sciri: nisi id vnde est, ad naturæ suæ referret autorem, qui idcirco ignorabilis esset, quia ipse esse Dei filius ignoraretur. Discute infelix stultia quid illud sit: Neque me scitis, neque vnde sim nostis. Omnia vtique ex nihilo, & vsque adeo ex nihilo, vt etiam vnigenitum Deum ex nihilo substituisse sis ausa mentiri. Quid ergo est quod impij & Christum nesciunt, & vnde sit nesciūt? Nam id quod vnde sit ignoratur: natura ex qua est, dum vnde sit nescitur, ostendit. Ignorari enim vnde sit non potest, quicquid subsistit ex nihilo, quia hoc ipsum quod non ignoratur ex nihilo, ignorationem eius vnde sit non habet. Non ex se est autem ille qui venit, sed qui misit illum verax est, quem impij nesciunt. Iam ergo ille qui misit, ipse est qui misisse ignoratur. Ab eo ergo qui misit est, ille qui missus. Ab eo est, vnde esse nescitur: & ob hoc quid sit ipse nescitur, dum ignoratur à quo sit. Non nouit Christum qui vnde Christus sit nescit: nec filium cōfitemur, qui negat natū: nec natum intelligit, qui putabit ex nihilo. Ex nihilo autem vsque adeo non est, vt impij vnde sit nesciant. Nesciunt planè, nesciunt qui naturam nomini adimunt, quia nesciētes non amant scire: & audiant filium scientiæ huius ignorationem impijs exprobrātem, tum cum sibi patrem Deum Iudæi dicerent. Ait enim: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me, ego enim à Deo exiui & veni: nec enim à me veni, sed ille me misit. Religiosi nominis assumptionem Dei filius in his, qui se Dei filios confitentes patrem sibi Deum dicerent, non improbavit: sed temerariam Iudæorum vsurpationem patrē sibi Deum præsumptionem, per id quod se non diligerēt, obiurgat. Si Deus pater vester esset, diligeretis utiq; me, ego enim ex Deo exiui. Omnibus quibus per fidem Deus pater est: per eam fidē pater est, qua Iesum Christū Dei filium cōfitemur: Confiteri autē filium secundum generale sanctorū nomē, quid habet fidei, vt dicamus, vnus ex filiis est? Sed nunquid & cæteri in hac creature suæ infirmitate non filij sunt? In quo ergo filium Dei Iesum Christum fides confessa præcellit, cum ei secundum illos, filij non natura, sed nomen sit? Sed Christum perfidia ista non diligit, nec hæc impia

Quid exire
ex Deo.

Joan. 15.

Joan. 16.

impia professio piè sibi assumit Deum patrem: quia si sibi pater Deus esset, Christum ob id diligenter, quia exiuit à Deo. Exisse ex Deo, quid sit requiro. Non utique dici potest, id ipsum ex Deo exire, quod & venisse, nam vtrumque significat: Quoniam à Deo exiui & veni. Et ostendens quid esset à Deo exiui, & quid esset, & veni continuò subiecit: Nec enim à me veni, sed ille me misit. Non à se sibi esse originem docuit, cum ait: Nec enim à me veni. Et rursus se ex Deo exisse, & ab eo missum esse testatur. Sed cum ab iis qui sibi Deum patrem dicerent, idcirco se diligendum ait, quia ex Deo exisset, causam dilectionis ex causa docuit esse nascendi. Exisse enim ad incorporalis natiuitatis retulit nomen: quia religio profitendi sibi patrem Deum, ex dilectione Christi, qui ex eo genitus est, sit merenda. Nam cum ait: Qui me odit, & patrem meum odit: meum cum ait, communionem nominis per significationem proprietatis excludit. Cæterum profitentem sibi patrem Deus, & se non diligentem, in paterni nominis usurpatione condemnat, quia qui se odit, oderit & patrè: nec in Deum patrem sit religiosus, qui non diligit filium: cum diligendi filij non alia causa sit, quam quòd ex Deo sit. Ex Deo igitur filius est, non aduentu, sed natiuitate: & dilectio in patrem hinc erit omnis, si filius ex eo esse credatur. Testatur hoc Dominus dicens: Non dicam vobis, quoniam ego rogabo patrem pro vobis. Ipse enim pater amat vos, quoniam vos me amatis, & creditis quoniam ego à Deo exiui, & à patre veni in hunc mundum. Caret apud patrem intercessionis necessitate perfecta de filio fides, quæ quòd à Deo exierit credat atque amet, & per se ipsa iam & audiri meretur & amari, natum ex Deo filium missumque confessa. Natiuitas itaque eius & aduentus ostenditur, cum absolutissima significandæ proprietatis veritate. A Deo, ait, exiui, ne in eo alia quam natiuitatis natura esse existimaretur: cum exire à Deo, id est, ex natiuitate subsistere, quid aliud quam Deus possit? Et à patre, inquit, veni in hunc mundum. Vt exitio illa à Deo natiuitas significata esse intelligeretur ex patre à patre se in hunc mundum professus est venisse. Alterum itaque in dispensatione, alterum in natura est. Nec patitur exitionem aduentum existimari, cum post exitionem à Deo, aduentum com-

memoret à patre. A patre enim venisse & ex Deo exisse, non est significationis eiusdem: & quantum interest inter internasci & adesse, tantum à se vterque sermo discernitur: cum aliud sit à Deo in substantia natiuitatis exisse, aliud sit à patre in hunc mundum ad consummanda salutis nostræ sacramenta venisse. Et quidem secundum proposita à nobis responsionis ordinem opportunissimus hic nobis locus est: ut tertio nunc doceamus filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum ab Apostolis traditum, non ex nuncupatione, sed ex natura, neque ex adoptione, sed ex natiuitate. Quanquam enim plures & maximè adhuc vnigeniti de se Dei extent professiones, quibus generationis suæ veritatem sine leui saltem emendandæ licet calumniæ occasione testetur: tamen quia neque legentium onerandus est sensus coaceruatis ad copiam dictis, & cum iam nonnulla de proprietate natiuitatis ostensa sint, cætera omnia aliis erunt quæstionibus reseruanda. Nunc verò quia hic sermonis nostri ordo institutus est, ut post patris contestationem, post filij professionem, fidem quoque Apostolorum de verò & secundum natiuitatem confitendo Dei filio doceremur: videndum est, an in eo quod ait Dominus, Ex Deo exiui, aliud in eo aliquid potius quam naturam intellexerint natiuitatis. Post multas namque prouerbiorum obscuritates, quibus in parabolis locutus esset, & quem iam antea Christum sciebant annunciatum à Moyse & Prophetis, confessum quoque à Nathanaele & Dei filium & regem Israël, obiurgato etiam Philippo cum de patre requireret, cur per operum virtutem patrem in se, & se in patre esset nesciret, cumque se à patre missum frequentibus dictis antè docuisset: tamen cum profitentem eum audissent se à Deo exisse, hæc eorum responsio fuit. Connexus enim hic sibi sermo est. Dicunt ergo discipuli eius: Nunc palàm loqueris, & prouerbum nullum dicis: nunc ergo scimus quia nosti omnia, & non habes necesse ut aliquis te ininterroget. In hoc credimus quia à Deo existi. Quæ rogo hæc verbi huius admiratio est, quòd se exisse à Deo professus sit? Tanta & tam Deo propria, vos o sancti & beati viri ob fidei vestræ meritum clauis regni cælorum sortiti, & ligandi atque soluendi in cælo & in terra ius adepti, gesta esse per Dominum no-

A patre
venire &
ex Deo exi-
re, non sunt
idem.

Joan. 16.

Apostoli
sortiti sunt
clauis regni
cælorum ab
confessione
diuinitatis
Christi.

strum Iesum Christum Dei filium videratis : & ad id quod à Deo exisse se dixit , nunc primum vos veri intelligentiam assequi protestamini? Videratis utique nuptiales aquas , & easdem nuptiale vinum , & naturæ in naturam vel demutationem , vel profectum , vel creationem. Quinque etiam panes in cibum tantæ multitudinis fregeratis , & satiatis omnibus in plenitudinem duodecim cophinorum fragmēta panum creuerant , & naturæ paruitas famem pellens profecerat in eiusdem copiam naturæ. Reuivuisse manus aridas conspexeratis , & in vocem mutorum linguas solitas , & in cursum claudorum pedes alacres , & cæcorum oculos cernentes , & mortuorum vitas reuertentes , foetens Lazarus constiterat ad vocem , & è sepulcro vocatus nullo interuallo vocis & vitæ , citò fuerat egressus : adhuc odorem mortis in sensum narium spiritu agente ipse iam viuus adstiterat. Taceo de cæteris magnarum virtutū & diuinarum operationibus. Nunc ergo primum intelligitis quis sit hic missus è cœlis , post quā audistis : De patre exiui? Et hoc vobis primum iam sine prouerbio dictum est , & per naturæ virtutem intelligitis verum esse quod à Deo exiuit : cum voluntatum vestrarū cogitationes tacitas intuetur , cum de nonnullis tāquam ignarus interrogat , cum omnium cognitor est? Per hæc enim omnia quæ virtute ac natura Dei agit , à Deo exisse credendus est. Non hic sancti Apostoli à Deo exisse , id est , à Deo missum esse intellixerunt. Nā omni superiori sermone confitentem missum se esse frequenter audierant : sed audientes à Deo exisse , naturam in eo Dei ex operibus cernentes , naturæ veritatem per id quod à Deo exit recognoscunt , cum dicunt: Nunc ergo scimus , quia nosti omnia , & non habes necesse , ut aliquis te interroget. In hoc credimus quod à Deo existi. Per id enim credunt quod à Deo exiit , per quod ea quæ Dei sunt potest , atque agit. Non enim naturam Dei à patre venisse , sed à Deo exisse consummat. Denique hoc quod nunc primam audiunt , confirmantur ad fidem. Nam cum Dominus vtrumque dixisset : Ego à Deo , exiui , & à patre veni in hunc mundum : nihil admirationis in eo habuerunt , quod frequenter audierant , & à patre veni in hunc mundum . Responsio autem eorum , fidem & intelligentiam huius dicti contestata est : Ego à Deo exiui. Nam ad

id tantum responsum est cum dicunt : In hoc credimus quia à Deo existi. Neque addunt & à patre venisti in hunc mundum : & cum alterum in professione , alterum in silentio est , professionis causam dicti nouitas exegit : profitendi autem contestationem intelligentia veritatis elicit . Sciebant quidem eum omnia ut Deum posse , sed nondum rationem nouitatis acceperant : & qui sciebant à Deo missum , exisse tamen à Deo nesciebant. Inenarrabilem illam & perfectam filij natiuitatem per virtutem dicti istius intelligentes : nunc secum sine prouerbiis profitentur locutū. Non enim per cōsuetudinem humani partus Deus ex Deo nascitur , neque per elementa originis nostræ ut homo ex homine propellitur. Integra illa & perfecta & incontaminata natiuitas est , cuius à Deo exitio potius quam partus est. Est enim vnus ex vno : non est portio , non est defectio , non est diminutio , non deriuatio , non protensio , non passio , sed viuientis naturæ ex viuente natiuitas est , & Deus ex Deo exiens est , non creatura in Dei nomen electa : non ut esset cœpit ex nihilo , sed exiit à manente : & exiisse significationem habet natiuitatis , non habet inchoationis. Non enim idem est substantiam cœpisse , & Deum exiisse de Deo. Et natiuitatis huius conscientia licet non subiecta verbis sit , cum inenarrabilis sit : habet tamen in doctrina filij fidei securitatem , à Deo se manifestantis exisse. Non est Euangelica & apostolica fides , filium Dei nomine potius quam natura credidisse. Si enim adoptionis hæc nuncupatio est , & non idcirco filius est , quia exierit à Deo : quæro vnde beatus Simon bariona est confessus : Tu es Christus filius Dei viui. An ne cum omnibus potestas sit per sacramentum regenerationis in filios Dei nasci? si secundum hanc nuncupationem filius Dei Christus est : interrogo quid illud sit quod Petro non caro neque sanguis reuelauit , sed pater qui in cœlis est. Generalis professio quid habet meriti? aut quæ reuelationis est gloria in publica conscientia? Si ex adoptione filius est , vnde hæc in Petro beata confessio est , hoc filio deferente quod est commune sanctorum? Ultra humanam autem intelligentiam se fides Apostolica protendit . Audierat utique frequenter: Qui recipit vos , me recipit : & qui me recipit eum qui me misit.

Missum

*Præter Deum
nouerant,
sed ratione
natiuitatis
non acceperant.*

Matt. 17.

Luce. 9.

Matt. II.
Luc. IO.

Missum ergo iam non ignorabat: & quem missum iam non ignorabat, audierat profitentem. Omnia mihi tradita sunt à patre. Et nemo nouit filium nisi pater, neque patrem quis nouit nisi filius. Quid istud est quod nunc Petro pater reuelat, quod beatæ confessionis gloriam sumit? Nunquid patris & filij nomen nesciebat? Atqui frequenter audierat. Sed loquitur quod vox humana nondum protulerat: Tu es Christus filius Dei viui. Nam tametsi in corpore manens Dei filium se esset professus, tamen Apostolica fides nunc primum in naturam diuinitatis agnouit. Neque enim Petro tantum ex confessio honore laus reddita est, sed ex agnitione mysterij: quia nō Christū solum, sed Christū Dei filium esse confessus est. Nam vtique ad confessionem honoris suffecerat dixisse: Tu es Christus. Sed inane fuerat, Christum ab eo confessum fuisse: nisi Dei filium confiteretur. In eo enim quod ait: Tu es, virtutem & proprietatē naturalis veritatis explicauit. Et pater dicendo. Hic est filius meus, Petro reuelauit vt diceret: Tu es filius Dei. Quia in eo quod dicitur: Hic est, reuelantis indicium est. In eo verò quod respondetur: Tu es, confitētis agnitio est. Super hanc igitur confessionis petram ecclesiæ ædificatio est. Sed sensus carnis & sanguinis, confessionis huius intelligentiā non reuelat. Hoc est diuinæ reuelationis sacramentum, Christum Dei filium non solum nuncupare, sed etiam credere. Aut nunquid nuncupatio potius quàm natura Petro reuelata est? si nuncupatio: iam hāc à Domino frequenter audierat, se esse Dei filium confitente. In quo ergo reuelationis est gloria? naturę scilicet, nō nominis, cum frequentata nominis professio iam fuisset. Hæc fides, ecclesiæ fundamentum est: per hanc fidem infirmæ aduersus eam sunt portę inferorum. Hæc fides regni cœlestis habet claues. Hæc fides quæ in terris soluerit aut ligauerit, & ligata sunt in cœlis & soluta. Hæc fides paternæ reuelationis est munus: Christum non creaturam nouit ex nihilo mentiri, sed secundū proprietatis naturam Dei filium confiteri. O miseræ stultitiæ furor impius, non intelligens beatę senectutis fideique martyrem, & martyrem Petrum, pro quo pater rogatus est, ne fides eius in tentatione deficeret: qui iterata à se dilectionis in Deū postulata professione, tentari se adhuc tanquam ambiguum & incertū tertia interrogatione congemuuit. Per id quoq; à Do-

Matt. 17.

Super confessionis petram est ecclesiæ ædificatio.

Fides ecclesiæ fundamentum habet claues regni cœlorum, & soluit & ligat. Martyr testis.

Joan. 21.

mino post tertiam tētationis purgationū infirmitatem, Pasce oues meas, ter meruit audire: qui in cunctorum Apostolorum silentio, Dei filiū reuelatione patris intelligens, vltra humanæ infirmitatis modū, supereminentem beatæ fidei suæ confessione gloriam promeruit. In quam nunc interpretandæ vocis suæ deducimur necessitatem? Ille confessus est Christum filium Dei: At mihi tu hodie noui apostolatus mēdax sacerdotium ingeris Christum ex nihilo creaturam. Quam vim affers dictis gloriosis? filiū Dei confessus, ob hoc beatus est. Hæc reuelatio patris est, hoc ecclesiæ fundamentum est, hæc securitas æternitatis est, hinc regni cœlorum habet clauē, hinc terrena eius iudicia cœlestia sunt. Sacramētum occultatum à seculis per reuelationem didicit: fidem locutus est, naturā enunciauit, Dei filium cōfessus est. Hoc qui creaturam Dei potius cōstans negat, prius est vt neget Petri apostolatū, fidē, beatitudinē, sacerdotium, martyrium: & post hæc se alienum à Christo esse intelligat, quia Petrus eum filium Dei confessus hæc meruit. Anne o miser quisquis hodie es hæretice, beatiorum Petrum futurum fuisse existimas, si dixisset: Tu es Christus perfecta Dei creatura, & superminens facturis omnibus factura, & qui ex nihilo cœpisti esse, & per bonitatem Dei qui bonus solus est, nomen filij adoptione meruisti, & quia nō ex Deo natus est? Et quero à te quid auditurus fuerit hæc dicens, qui audita passione respondens: Propicius tibi Dominus, non erit istud, audierit sibi dici: Vade retrò post me satanas, scandalum mihi es? Nec Petro tamen humana ignorantia proficit ad crimen. Non enim ei pater adhuc omne passionis mysterium reuelauerat. Sed fides parua sententiam damnationis excepit. Cur igitur non hāc confessionis fidem pater Petro reuelauit, creaturam scilicet & adoptionem? Inuidit credo hic Petro Deus, vt in tempora posteriora dissimulās, hæc nūc vobis nouis prædicatoribus reseruaret. Sit sanè fides alia, si aliæ claues regni cœlorum sunt. Sit fides alia, si ecclesia alia est futura, aduersum quam portæ inferi non præualebunt. Sit fides alia, si erit alius apostolatus, ligata & soluta per se in terra, ligans in cœlo atque soluens. Sit fides alia, si Christus filius Dei alius præter quàm qui est, prædicabitur. Sin verò hæc sola fides confessa Christum Dei filium, omnium beatitudinum gloriam meruit in Petro: necesse

Matt. 4.

F ij

est ut ea quæ creaturam potius ex nihilo confitebitur, claves regni cœlorum non adepta, & extra fidē ac virtutem apostolicam constituta, nec ecclesia sit vlla, nec Christus. Proferamus itaque omnes Apostolicæ fidei professiones, in quibus Dei filium confitentes non adoptionis in eo nomen, sed naturæ proprietatem confitentur: neque creationis in eo ignobilitatem, sed natiuitatis gloriā protestantur. Loquatur Ioannes sic vsque ad aduētum Domini manens, & sub sacramēto diuinę voluntatis relictus deputatus, dum non mori dicitur & manere. Loquatur ergo sua, ut solet, voce. Deum nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus filius, qui est in sinu patris. Naturæ fides non satis explicata videbatur ex nomine filij, nisi proprietatis extrinsecus virtus per exceptionis significantiā adderetur. Præter filium enim vnigenitum cognominans, suspicionē penitus adoptionis execut: cum veritatē nominis, vnigeniti natura præstaret. Nōdum quæro quid sit, qui est in sinu patris, habet interrogatio ista suū ordinem: quæro quid significatio ista vnigeniti sibi postulet, & videam⁹ an hoc sit, quod tu esse profiteris, id est, creaturam Dei perfectam, ut perfecta pertineat ad vnigenitum, creatura verò referatur ad filium. Sed Deum vnigenitum filium Ioannes dixit, non creaturam perfectam. Non enim ignorauit hæc blasphemiæ nomina, dicens: Quis est in sinu patris. Et à Domino suo audiens: Sic enim dilexit mundum Deus, ut filium suū vnigenitum daret, ut omnis qui credit in eū non pereat, sed habeat vitam æternam. Deus mundum diligens, hoc dilectionis suæ in eū testimonium protulit, ut vnigenitum filium suū daret. Si dilectionis hinc fides est, creaturam creaturis præstitisse, & pro mundo id quod mundi est dedisse, & ad ea quæ ex nihilo sunt substituta redimēda, eum qui ex nihilo substitit prebuisse: non facit magni meriti fidem vilis & spernēda iactura. Preciosa autem sunt quæ commendant charitatem, & ingentia ingentibus æstimantur. Deus diligens mundum filium non adoptiuum, sed suum, sed vnigenitum dedit. Hic proprietas est, natiuitas est, veritas est: non creatio est, non adoptio est, non falsitas est. Hinc dilectionis & charitatis fides est, mundi saluti & filium & suum & vnigenitum præstitisse. Prætermitto omnes de filio nuncupationes. Non est damnosa dissimulatio, vbi de copia est electio. Rei profectus semper ex

Joan. 1.

Ibid. 3.

causa est, & omne opus manifestam habet suscepti negocij necessitatē. Scribens utique Euangelista, scribendi afferre debuit rationem, ut videamus quā ostenderit dicens: Hæc autem scripta sunt, ut credatis quoniā Iesus est Christus filius Dei. Scribendi igitur euangelij non aliam pertulit causam, quā ut omnes crederent Iesum esse Christum filium Dei. Si sufficit ad salutem Christum credere, cur adiecit filiū Dei? Si verò Christum credere ea demum fides est, non Christum tantummodo, sed Christum filium Dei credidisse: non est nomen filij in Christo vnigenito Deo ex adoptionis cōsuetudine, quod proprium est ad salutem. Si ergo salus in confessione nominis est, quæro cur in nomine veritas non sit? quod si in nomine veritas est: qua autoritate creatio esse dicitur, cum non creationis confessio salutem sit præstitura, sed filij? Hæc igitur salus vera est, hoc perfectæ fidei meritū, Iesus Christum filium Dei credidisse.

Non enim est in nobis dilectio ad Deū patrem, nisi per filij fidem. Et audiamus eum per epistolam loquētem: Omnis qui diligit patrem, diligit eum qui ex eo natus est. Quid est rogo ex eo nasci? Nunquid id ipsum est, quod per eum creari? Aut cur Euangelista mentitur, ut ex eo natum dicat, quem per eum creatum potius hæreticus doceat? Et audiamus omnes quis sit hic doctor. Dictū namque est: hic est antichristus, qui negat patrem & filium. Quid ais tu assertor creaturæ, & de non extantibus Christi nouus conditor? Si professionem tenes, profitentis nomen recognosce. An cum creatorem & creaturam patrem & filium prædicabis: per assimulas nominum voces excludere te posse credis, ne esse antichristus intelligaris? Si in fide tua per naturam pater est, & per naturam filius est: maledicus ego sum, opprobrium in te alieni referens nominis. Sin verò simulata omnia sunt, & potius nuncupata quā propria, fidei tuæ ab Apostolo disce cognomen: & audi quæ sit crediti filij fides, sequitur enim: Qui negat filium, nec habet patrem: qui cōfitemur filium, & filium habet & patrem. Negans filium, caret patre. Confitemur filium atque habens, habet & patrem. Quæro hic, quid adoptiua nomina loci habeant. Nunquid non naturæ res ista omnis est? & quā naturæ res sit accipe. Ait enim idem: Quia scimus quod filius Dei venit, & cōcarnatus est propter nos, & passus est, & resurgens à

Ioan. 20.

Necesse est credere christū esse filiū Dei.

I. Joan. 2.

Ibid.

gens à mortuis assumpsit nos, & dedit nobis intellectum optimum, ut intelligamus verum, & simus in vero filio Iesu Christo, hic est verus Deus, & vita aeterna & resurrectio nostra. O infelix intelligentia, & spiritu Dei carens, & in antichristi spiritum ac nomen proficiens, & nesciens ad sacramentum salutis nostrae Dei filium venisse: ac per hoc indignam optimam huius intelligentiae sensu, creaturam potius adoptivum nomen quam verum filium Dei Iesum Christum esse confessa. Quibusnam hoc arnavorum mysteriorum secretis edocta es? vel quis hodie novus huius scientiae tuae autor est? An ne secretum tibi hoc per familiaritatem amoris recumbenti in pectus suum Dominus ostendit? aut solus ad crucem sequens inter cetera suscipienda tibi in matrem Mariae praecepta haec quoque in illa specialis in te amoris contestatione didicisti? vel ad sepulchrum prior quoque Petro currens adeptus es? vel intra confessus angelorum & signatorum librorum insolubiles nexus, & signorum coelestium multiformes potestates, & novarum atque incomprehensibilium cantionum hymnos sempiternos, tam pia tibi haec per agnum ducem reuelata doctrina est, ne pater pater sit, ne filius filius sit, ne natura natura sit, veritas veritas sit? Haec enim apud te omnia demutantur in falsa. Apostolus concessa sibi optima intelligentia verum Dei filium dicit: tu affirmas creationem, tu praedicas adoptionem, tu negas natiuitatem. Et cum hic verus Dei filius nobis sit, & vita aeterna & resurrectio, nec vita aeterna est ei, nec resurrectio, cui ille non verus est. Et haec quidem Ioannes discipulus à Domino dilectus. Sed nihil ab his dissimile ex persecutore Apostolus & vas electionis predicavit. Quis enim sermo eius non sub filij confessione est? Quae epistola non de sacramento veritatis istius coepta est? in quo nomine non proprietatis significatio est? Cum enim dicitur: Reconciliati sumus Deo per mortem filij sui. Et rursum: Deus filium suum misit in similitudinem carnis peccati. Et rursum: Fidelis Deus per quem vocati estis in communionem filij eius: quid hic haereticorum furto loci relictum est? Filius suus est, filius eius sit: non adeptio eius est, non creatura eius est. Nomen naturam loquitur, veritatem proprietas enunciat, fidem confessio testatur. Non intelligo quid addi possit ad naturam filij, Nam quod filius eius est, qui esse pater creditur. Non incer-

Rom. 5.
Ibid. 8.
1. Cor. I.

ta & infirma ille, qui electionis est vas, locutus est: Nec magister gentium, & Apostolus Christi ambiguae doctrinae suae errorem reliquit. Scit qui sint adoptionis filij, & qui hoc esse ac nuncupari per fidem meriti sunt. Ait namque: Quotquot enim spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater. Fidei nostrae per sacramentum regenerationis hoc nomen est, & professio nostra nobis praestat adoptionem: filios enim Dei, opera secundum spiritum Dei gesta connuncupant, & clamatur à nobis potius abba pater, quam ex naturae manet proprietate, quia extra naturae proprietatem est vocis officium, & dicit atque esse non idem est. At verò quae de filio Dei Apostoli fides sit, intelligamus. Nam cum omni quem habuit ad ecclesiae doctrinam sermone, nunquam patrem sine filij confessione loqueretur: tamen ut veritatem nominis huius quanta posset humani sermonis significatione monstrare, ait: Quid ad haec? Si deus pro nobis, quis contra nos? qui proprio filio non pepercit, sed tradidit eum pro nobis. Nunquidnam etiam nunc adoptionis in eo erit nuncupatio, in quo proprietatis est nomen? Apostolus enim volens charitatem erga nos dei ostendere, ut magnificentia dei dilectionis ex comparisonis genere nosceretur, non pepercisse deum proprio filio suo docuit. Neque utique pro adoptandis adoptato, neque pro creatis creaturae, sed pro alienis suo, pro connuncupandis proprio. Quare virtutem dicti, ut magnitudinem charitatis intelligas. Quid sit proprium expende, ne ignores veritatem. Nunc enim Apostolus proprium ait filium, cum in multis vel suum, vel ei? saepe dixisset. Et quamvis multi eodices per translatorum simplicem intelligentiam, in hoc loco pro proprio suo filio, conscriptum habeant: tamen Graecitas, qua lingua Apostolus est locutus, proprium nunc magis quam suum nuncupat. Et licet communis intelligentiae sensu non satis inter proprium & suum differat, verum Apostolus cum in ceteris dictis suum commemorasset filium, quod est Graece: τὸ αὐτοῦ υἱόν, tamen in hoc loco secundum quod ait, ὅς γ. τὸ ἰδίον υἱὸν οὐκ ἐφείσατο, Quin proprio filio non pepercit, naturae veritatem significanter expressit: ut qui superius filios plures per spiritum adoptionis demonstrasset, nunc unigenitum deum filium proprietatis ostenderet.

Rom. 8.

Ibid.

Matt. 3.
Joan. 4.
Matt. 16.

Non est humanus hic error: neque in negando Dei filio vitium est ignorantiae, ubi ignorari non licet quod negatur. Creatura ex nihilo subsistens, Dei filius dicitur. Hoc si nec pater locutus est, nec filius testatus est, nec Apostolus praedicavit: tamen audere eloqui, hoc est Christum non ignorare tantummodo, sed odisse. Cum enim pater de filio suo dicat: Hic est, & filius de se dicat: Qui tecum loquitur, ipse est: & Petrus confiteatur: Tu es, & Ioannes testetur: Hic verus est, & Paulus non desistat praedicare de proprio: non intelligo aliud quam negandi esse odium, ubi imperitiae error non excusatur in crimine. Loquitur haec interim, loquitur planè per aduentus sui prophetas ac praeuios, ipse ille, qui postea erit in antichristo locuturus, salutarem fidei confessionem his tentamentis novis inquietans, ut primum conscientiae nostrae, quia ita credimus, intelligentiam filij naturalis euellat, deinde ipsum illud quod adoptivum erit, reliquum nomen excludat. Nam cum quibus creatura est Christus, necesse est ut cum his antichristus ipse sit Christus, quia & filij proprietatem creatura non habeat, & Dei se ille filium mentiatur: & per hoc à quibus hic Dei filius iam negatur, ab his tunc Christus illè credatur. Quas oro spes inanis furor expetis? & qua salutis tuae fiducia creaturam esse Christum potius quam filium blasphemio ore contendis? Oportuerat te ex euangelis nosse ac tenere fidei huius sacramentum. Nam cum Dominus posset omnia, tamen in vno quoque eorum qui orabant operationis suae effectum, meritum voluit esse confessionis. Neque enim ei virtutem, qui Dei virtus est confessio orantis addebat: sed fidei erat praeium, hoc mereri. Namque cum Martham rogantem pro Lazaro interrogavit an eos qui in se credidissent, mori non crederet in aeternum, at illa conscientiae suae fidem elocuta est dicens: Utique Domine, ego credidi, quia tu es Christus filius Dei, qui in hunc mundum venisti. Confessio haec aeternitas est, & fides ista non moritur. Martha deprecans fratris sui vitam, interrogata an ita crederet, credidit ita. Quam rogo vel à quo vitam expectat hoc denegans, cum sola sit vita sic credere? Magnum est enim huius fidei sacramentum, & perfecta confessionis istius beatitudo est, & cæco à natiuitate Dominus visum indulserat, & naturae damnum naturae Dominus exemerat: & quia cæcus hic ad gloriā Dei natus fuerat, ut in Chri-

Joan. 11.

sti opere Dei opus posset intelligi, non expectata ab eo fuit fides confessionis, Sed qui in receptis oculis autorem sibi tanti muneris nesciebat: meruit hoc postea, ut fidem disceret. Non enim cæcitatis depulsio vitae aeternitatem afferebat. Ob quod Dominus iam sanum, & de synagoga eiectionem interrogat dicens: Tu credis in filium Dei? Ne damnum sibi putaret esse, se carere synagoga, cui immortalitatem fides haec confessa redhiberet. Et cum ille incertus etiam nunc respondisset: Quis est Domine, ut credam in eum? Ignorantem eius, quem post oculorum recuperationem tantae fidei intelligentia munerabatur, nolens manere, ita ait: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. Nunquid ab hoc sicut à ceteris Dominus, qui orabant sanitates, confessionem fidei ad salutem merendam reposcit? Non utique. Nam haec iam ad cecum videntem locutus est, sed ob id tantum, ut responderet ille: Credo Domine. Quia responsionis fides non cæcitatis sanitatem esset allatura, sed vitam. Et virtutem dicti huius diligenter retractemus. Interrogat Dominus: Tu credis in filium Dei? Si utique sola Christi qualiscunque confessio, fidei esset consummatio, dictum fuisset: Tu credis in Christum? Sed quia haereticis penè omnibus hoc nomen in ore esse futurum, ut Christum confiterentur, & filium tamen negarent: id quod Christo proprium est ad fidem poscitur, id est, ut credatur in Dei filium. Credidisse autem in Dei filium quid proficit, si credatur in creaturam: cum à nobis fides in Christo, non creaturae Dei, sed filij Dei postuletur? Anne huius nominis proprietatem daemones nescierunt? Dignum enim est haereticos non iam Apostolicis doctrinis, sed daemonum clamore convinci. Clamant enim & sepe clamant: Quid mihi & tibi est Iesu fili dei altissimi? Inuitis veritas elicit confessionem, & naturae potestatem testatur dolor obediendi. Virtute vincuntur, cum possessa diu corpora deserunt: honorem reddunt, dum naturam confitentur. Dei se inter haec filium Christus, & opere testatur & nomine. Unde tibi inter istas confitentium demonum voces o haeretice, praesumit nomen creaturae & indulgentiam adoptionis? Quid sit Christus ab his saltem qui nesciunt discere, ut impietatem tuam ipsa illa ignorantiam necessaria professio arguat. Naque cum Iudaei Christum corporeum nescirent, scirent tamen eum qui Christus esset, esse filium dei: cum falsis aduersus eum testibus sine vlla veritatis

Joan. 4.

Luc. 8.

veritatis assertione vteretur, sacerdos eum
Mar. 14. ita interrogat: Tu es Christus filius Dei A
 benedicti? Sacramentum nescientes, na-
 turam tamen non ignorant. Neque inter-
 rogat an. Christus filius Dei sit, sed an hic
 sit Christus filius Dei. Error in homine est,
 non in Dei filio. Nam non quod Christus
 Dei filius sit ambigitur: atque ita dum in-
 terrogatur an hic sit, tamen quod Chri-
 stus sit Dei filius non negatur. Et qua tan-
 dem rogo tu istud fide denegas, quod ne B
 ipsi quidem negant qui nesciunt? Cum e-
 nim perfecta scientia sit, Christum Dei fi-
 lium ante secula manentem, etiam ex virgi-
 nine natum nosse: ipsi quoque qui de Ma-
 ria natum nesciunt, Dei tamen filium esse
 non nesciunt. Et vide in quod te negando
 filium Dei, Iudaicæ impietatis consortiū
Jo. 11. 19. miscuisti. Quam enim illi damnationis in
 eum causam attulerint testantur, dicētes:
 Et secundum legem debet mori, quoniam
 filium Dei se fecit. Anne non hoc etiam
 impiæ tuæ vocis opprobrium est, cum se
 filium Dei dicat, quem tu asseris creaturā?
 Ille Dei confitendo se filium, reus mortis
 ab his iudicatur: tu eum Dei filium ne-
 gando, quæro quid iudices? Professio e-
 nim eius ita Iudæis ut tibi displicet. In ter-
 rogo an diuersæ ab eis sententiæ maneat, a D
 quibus non diuersus sis voluntate. Eadem
 enim filium Dei eum esse impietate tu de-
 negas. Illi tamen eo crimine minore quod
 nesciunt. Nesciunt enim de Maria Chri-
 stum, sed Christum Dei filium esse non
 ambigunt. Tu qui Christum non potes
 nescire de Maria, Christum tamen Dei fi-
 lium esse non prædicas. Illis in eo quod
 nesciunt, potest ad huc in tuto salus esse si-
 credant: tibi iam omnia clausa sunt ad sa-
 lutem, qui negas quod ignorare iam non
 potes. Non enim ignoras esse filium Dei:
 usque adeo ut adoptionis nomen indul-
 geas, ut creaturam cōnuncupatam filium
 mentiaris. Naturam autem, quantum in
 te est, auferens, auferres quoque si tibi li-
 ceret & nomen: sed quia id non licet, na-
 turam nominis non relinquis: ne quod fi-
 lius dicitur, verus Dei filius sit. Habueras
 in confessione eorum, quibus desæuiente
 vento & turbato mari, in verbi iussu erat
 restituta tranquillitas: ut & tu verum Dei
 filium confitereris, & eorum voce vtere-
 ris. Verè filius Dei est. Sed te sæuiens spi-
Matt. 14. ritus in naufragium vitæ rapit, & mentis
 tuæ motibus tanquam fluctuoso mari in-
 cumbens procella dominatur. Si tibi hæc
 nauigatium ex eo incerta fides videbitur,

quia existimabitur esse Apostolorū: mihi
 tamen & si minus præstat admirationis,
 plus tamen affert autoritatis. Veruntamen
 etiam gentium in eo fidem sume: audi e-
 nim inter sæuas crucis custodias Romanæ
 cohortis edomitū ad fidem militem. Lo-
 quitur namque conspectis tantæ virtutis
 operationibus centurio: Verè Dei filius
 erat iste. Hoc post emissum spiritum, dis-
 cissum templi velum, & mota terra, & scis,
 saxa, & sepulcra patientia, & mortui re-
 surgentes testantur, & homo gentilis per-
 fidie confitetur: virtutis naturam agnos-
 cit in gestis, naturæ veritatem profitetur
 in nomine. Tanta ratio veritatis, & tanta
 vis fidei est, ut vincat voluntatem veri ne-
 cessitas, & Christum Dominum gloriæ æ-
 ternæ, verè Dei filium esse, nec qui cruci-
 fixerat denegaret.

DIVI HILARIIPICTAVO-
 rum Episcopi, de Trinitate.

LIBER VII.

SEPTIMVS hic nobis aduersum *Matt. 27.*
 nouæ hæreseos vāsanam temeri-
 tatem liber scribitur: cæteris qui-
 dem anterioribus numero poste-
 rior, sed ad perfectæ fidei sacramētum in-
 telligendum aut primus aut maximus: in
 quo non ignoramus quam difficile atque
 arduum iter doctrinæ euangelicæ scanda-
 mus. A quo quāuis cōscientiæ infirmitatis
 nostræ trepitatione reuocemur, tamen fi-
 dei æstu incitati, & hæreticorum furore
 commoti, & periculo ignorantium per-
 turbati, quæ loqui non audemus, filere
 non possumus: vtriusque discriminis me-
 tui subditi, ne destitutæ veritatis rea in no-
 bis sit aut taciturnitas aut prædicatio. In-
 credilibus etenim se corrupti ingenij ar-
 tibus hæretica subtilitas circumegit: pri-
 mum ut fingeret religionem, deinde ut
 omnium simplicium aurium securitatem
 verbis falleret, tum præterea ut se pruden-
 tiæ seculi coaptaret, prostremò ut veritatis
 intelligentiam per speciem editæ rationis
 auerteret. Nam potestata Deum vnum,
 mentita pietatem est: professa rursus Dei
 filium, audientes fefellit in nomine. Di-
 cens etiam non fuisse antequam nascere-
 tur, mundi sapientiæ satisfecit. Indemuta-
 bilem quoque & incorporeum Deum cō-
 fitens, natiuitatem Dei ex Deo, per de-
 monstrationem subdole rationis exclusit:

nostris aduersum nos vſa doctrinis, & eccleſiæ fide contra eccleſiæ fidem pugnans, grauiffimo aduersus nos vel reſponſionis vel ſilentij periculo cōparato, dū per ea q; nō negantur ea prædicat, quę negātur. Et quidē cæteris ſuperiorib⁹ libris admonitos à nobis legētes meminim⁹, vt totius blaſphemię editionē pertractātes, animaduertēt nihil aliud laborari, quā vt Dominus noſter Ieſus Chriſtus neque Dei filius, neque Deus eſſe credatur, dum ei conceſſis tantum ex quadam adoptione nomini- bus, & Dei natura negatur & filij: cūm & indēmutabilis atque in corporeus Deus, ſicuti & eſt, idcirco affirmatur, ne filius na- tus ex Deo ſit: & Deus pater ob id tantum in confeſſione Deus vnus ſit, ne in fide noſtra Deus Chriſtus ſit: quia nec natiui- tatis intelligentiam natura imcorporalis admittat, & Dei ex Deo fidem vnus tan- tum nobis Deus in confeſſione diſſoluat. Sed ſuperioribus iam libellis fallacem eo- rum hanc atque inutilem prædicationem ex lege ac prophetis docentes, eam reſponſionis formā tenuimus, quā in Deo in ex Deo prædicato, & vno ac vero Deo profeſſo, neque in vnus veri vnionē defi- ceret, neque ad fidem Dei alterius exce- deret: dum neq; ſolitariuſ nobis Deus in confeſſione, neque duo ſunt, & inter hæc vnum, neque negando neque confiten- do, fidei conſeruata perfectio eſt, dum & quod vnum ſunt refertur ad vtrumque, & vterque non vnus eſt. Hoc igitur perfectæ fidei indiſſolubile ſacramentum, euange- licis ac apoſtolicis doctrinis abſoluturi, non aliud primum quā Dei filium veræ natiuitatis ſubſiſtentem natura, cognitio- ni audientium debuimus intimare: neque aliunde, neque ex nihilo, ſed ex Deo fi- lium eſſe manifeſtare. Quod quia ſecun- dū ea quæ anteriori libro edita ſunt, ambi- gi non poteſt, quin ceſſante adoptionis nomine, verus filius ex natiuitatis verita- te ſit: eam nunc quoque ex euangeliiſ proferimus, vt qui filius verus eſt, quoque Deus eſſe noſcatur. Quia neque verus fi- lius erit, niſi verus & Deus eſt: neque ve- rus Deus, niſi verus & filius eſt. Nihil hu- manæ naturæ grauius eſt periculi cōſcien- tia. Nam ea quæ aut ignorata aut repenti- na ſunt, habent quidem miſerabilem ſecu- ritate, ſed non habent metum futuri: quia non ignaro accidentium, anxietas ipſa pœna patiendi eſt: Non ego nunc na- uem è portu ſoluo naufragij ignarus, ne- que iter in eo infeſtos neſciens latronibus

A ſaltus, nec Lybiæ arenas incertus ſcorpio- nes vbique & aſpides & baſiliſcos adeſſe tranſcurro. Nihil ſollicitudini meæ, nihil conſcientiæ vacat: ſub ſpecula enim om- nium hæreticorum ad occaſiones ſingu- lorum verborum in os meum pendētium loquor, & omnis ſermonis mei iter aut an- guſtiis præruptum, aut foueis incifum, aut laqueis præteſum eſt. Iam quod arduū aut difficile ſit minus cōqueror: nō meis enim, ſed Apoſtolicis ſcādo gradibus. Mihi ve- rò aut in anguſtias decidere, aut in defoſſa incidere, aut plagis illaqueari, ſēper in peri- culo, ſēper in metu eſt. Prædicaturo enim ſecundū legē & prophetas & Apoſtolos v- nū Deum, adeſt mihi Sabellius: totum me ſub verbi huius profeſſione, tanquam deſi- deratum cibum morſu ſauiffimo tranſuo- rans. Negantem me ruruſum contra Sa- bellium vnum Deum, & confitentem ve- rum Deum Dei filium, expectat noua hæ- reſis: vt à me duos deos arguat prædicari. Natum quoque Dei filium ex Maria dictu- ro, Hebion quod eſt Photinus, aſſiſtit: autoritatem mendacij ſui ex profeſſione veritatis ſumpturus. De cæteris taceo, qui ab omnibus extra eccleſiam eſſe non ig- norantur. Hoc verò damnatum & abie- ctum licet frequenter, ſed internum hodie adhuc malum eſt. Impiē multos ad vnus Dei profeſſionem Galatia nutriuit. Malè in totum penè orbem quos negat deos duos Alexandria protulit. Peſtiferè na- tum Ieſum Chriſtum ex Maria Pannonia defendit. Eccleſia inter hæc periclitatur veritatem non tenere per vera: dum ea ei ad irreligioſitatem ingeruntur, quibus re- ligio & confirmatur & deperit: Non e- nim vnum Deum piē poſſumus prædica- re, ſi ſolum: quia non erit Deus filius in ſo- litarij fide. At verò Dei filium, ſicut eſt, Deum prædicantes, periclitamus fidem Dei vnus non tenere: & eiufdem pericu- li res eſt vnum non negare, cuius eſt & ſo- litarium confiteri. Et hæc quidem mundi ſtulta non ſentiunt: dum his neque in non ſolo ſignificari vnus videtur, neque in v- no non ſolus intelligi. Sed eam, vt ſpero, eccleſia doctrinæ ſuæ lucem etiam impru- dentiæ ſeculi inuehit, vt licet fidei ſacra- mentum non ſuſcipiat, tamen aduersus hæreticos veritatem ſacramenti à nobis intelligat prædicari. Magna enim viſ eſt veritatis, quę cūm per ſe intelligi non poſ- ſit, per ea tamen ipſa quæ ei aduerſantur e- lucet: vt in natura ſua immobilis manēs, firmitatem naturæ ſuæ quotidie dum at- tentatur

Sabellius.

Hebion.
Photinus.Galatia.
Alexan-
dria.
Pannonia.Eccleſia
proprius

tentur acquirat. Hoc enim ecclesiæ proprium est, ut tum vincat, cum læditur, tum intelligatur cum arguitur, tum obtineat cum deferitur. Omnes quidem illa secum atque intra se vellet manere, nec ex tranquillissimis finibus suis aliquos abicere aut perdere, dum indigni fiunt tantæ matris habitaculo: sed discedentibus ex ea hæreticis vel abiectis, quantum amittit occasionis largiendæ ex se salutis, tantum exequitur ad fidem expetendæ de se beatitudinis. Cognosci enim hoc ex ipsis hæreticorum studiis promptissimum est. Namque cum à Domino ecclesia instituta, & ab apostolis confirmata, vna omnium sit, ex qua se diuersarum impietatum furens error absciderit: nec negari possit ex vitio malæ intelligentiæ, fidei extitisse diffidium, dum quod legitur sensui potius coaptatur, quam lectioni sensus obtemperat: tamen dum sibi partes singulæ aduersantur non solum suis, sed etiam aduersantium est intelligenda doctrinis, ut dum aduersus vnam eam omnes sunt, impiissimum tamen errorem omnium per id quod sola est atque vna confutet. Hæretici igitur omnes contra ecclesiam veniunt: sed dum hæretici omnes se inuicem vincunt, nihil tamen sibi vincunt. Victoria enim eorum, ecclesiæ triumphus ex omnibus est: dum in eo hæresis contra alteram pugnat, quod in hæresi contra alteram pugnat, quod in hæresi altera ecclesiæ fides damnat. Nihil enim est quod hæreticis commune est: & inter hæc fidem nostram dum sibi aduersantur: affirmant. Vnum Deum Sabellius prædicat filij natiuitate sublata: dum naturæ virtutem, quæ operata in homine est, Dei esse non ambigit. Sacramento etenim filij ignorato, per gestorum admirationem fidem veræ generationis amisit. Et dum audit: Qui me videt, videt & patrem, indiscretæ & indissimilis in patre & filio naturæ impiè arripuit vnionem, non intelligens, naturalem vnitatem sub natiuitatis significatione monstrari: cum per id quod in filio pater videtur, confirmatio diuinitatis sit, non natiuitatis abolitio. Cognitio itaque alterius in altero est, quia non differt alter ab altero natura: Et in quo nihil differunt, in eo differens contemplatio est de proprietate naturæ. Nec sanè ambigi potest, quin ex se speciè Dei formæ, qui in forma Dei manebat, ostenderet. Succedit quoque ad huius prauæ opinionis stultum furorẽ hoc dictum Domini: Ego & pater vnum sumus. Na-

turæ enim indissimilis vnitas, irreligiose ad vnionis profecit errorem: & rationem dicti, virtus sola intellecta non tenuit. Non enim solitarium significat, Ego & pater vnum sumus. Nam coniunctio ea quæ significat & patrem, intelligentiam non admittit vnus: & illud sumus, non patitur singularem. Hoc verò quod vnum sumus, non natiuitatem adimit, sed naturā non discernit in genere: dum neque, vnum, diuersitatis est nec sumus vnus est. Compinge huius furori præsentium hæreticorum furorẽ, ut aduersus Sabellium sibi adsint. Legisse se asserunt? Pater maior me est. Et nihil vel ex natiuitatis sacramento mysterio euacuati à se Dei & assumptæ carnis intelligentes, naturæ faciunt diminutionem professione maioris. Contendunt enim aduersus Sabellium, filium esse eo vsque, ut & minor patre sit, & honorem præteritum reposcat, & mori timeat, & mortuus sit: contra verò ille, naturam Dei defendit in gestis. Et cum vnū Deum nouella hæc nunc hæresis non negabit, ne filium Deum credat: Sabellius tamen Deum vnum, ne filius omnino extet, in professione retinebit. Hic filium operantẽ ingeret, hic Deum in operibus esse contendet. Hic vnum dicet, hic vnum Deum negabit. Sabellius se ita tuebitur dicens: Opera quæ gesta sunt, præter quàm Dei natura non efficit. Peccatorum remissio, curatio infirmitatum, claudorum cursus, cæcorum visus, mortuorum vita à Deo solo est. Non alia natura quam quæ sui conscia est, diceret: Ego & pater vnum sumus. Quid me in substantiam alteram rapis? Quid in Deum alium sollicitas? Gesta quæ propriè Dei sunt, Deus vnus hæc gessit. Clamabunt verò contra hæc, dissimilem Deo patri filium prædicantes non minus ore vipereo. Sacramentum salutis tuæ nescis. Credendus est filius, per quem secula facta sunt, per quem formatus est homo, qui per angelos legem dedit, qui de Maria natus est, qui missus à patre est, qui crucifixus, mortuus & sepultus est, qui de mortuis resurgens in dextris Dei est, qui viuorum iudex est & mortuorum. In hunc renascendum est, hic confitendus est huius regnum est promerendum. Vterque hostis ecclesiæ, res ecclesiæ agit: dum Sabellius Deum ex natura in operibus prædicat, hi verò ex sacramento fidei filium Dei confitentur. Iam verò qua fidei nostræ victoria, Hebion, qui Photinus est, aut vincit aut vincitur? dum Scabellium

Joan. 14.

Quomodo
Sabellius &
Arriani
dissentiant

Joan. 10.

Photinus
ab utroque
dissentit.Hæretico-
rum dissen-
sio fidem cō-
firmat.Confutatio
Sabellij.

Joan. 14.

Ibid. 10.

*Qua vera
sit fides.*

*Opiniones
prædī forū
hæreticorū
de Christo*

arguit, cur hominem neget filium Dei, dū ab Ariomanitis cōfutatur, in homine nesciat Dei filium. Aduersum Sabellium Euangelia sibi ex filio Mariæ defendit: Arius ei Euangelia per solum filium Mariæ non relinquit. Aduersum hunc qui filium negat, homo ab eo vsurpatur in filiū. Ad hoc ei qui ante secula filium nesciat, filius Dei solum negatur ex homine. Vincant vt volunt, quia se inuicem vincendo vincuntur: dum hi qui nunc sunt, de natura Dei confutantur, & Sabellius de sacramento filij refellitur, & Photinus natum ante secula Dei filiū, vel ignorare arguitur, vel negare. Sed inter hæc ecclesiæ fides euāgelicis atq; apostolicis fundata doctrinis & aduersum Sabellium tenet filij professionem, & aduersus Arrium Dei naturam, & aduersus Photinum seculi creatorem. Et hoc verius, quod hæc ab his inuicem non denegantur. Naturam enim Dei in operibus Sabellius prædicat, sed operantem filium nescit. Hi verò filium nuncupant, sed veritatem in eo naturæ Dei nō confitentur. Hominem autem Photinus vsurpat, sed in vsurpato sibi homine natiuitatē Dei ante secula ignorat. Itaque dū vnusquisq; defendit aut dānat: veritatem fidei nostræ hæc ipsa prout sunt, religiose & defendentes & damnantes ostendunt. Hæc igitur à me demonstranda paucis fuerunt non copiæ studio, sed ratione cautelæ primum vt hæreticorum incerta esse omnia & erratica noscerentur, tum quoniā sibi pro nobis inuicem dissiderēt: tum deinde, ne me horum qui nunc sunt blasphemis professionibus obnitentem, & Deum patrem ac filium Dei Deum predicantem: deinde vt vnus nominis atque naturæ in dissimiligenere diuinitatis, patrē & filium esse profitentem quisquam aut in duū deorum, aut cōtrā in vnici ac solitarij Dei tenere errore: quādo neq; vnio prædicato Deo patre, & Deo filio reperietur, neque sub indiscretæ naturæ demonstratione deorum diuersitas conueniret. Nunc quia negantibus Dei filium à Deo ex natiuitatis veritate subsistere, libro superiote secundum euangelia responsum est: demonstrandum est eum, qui verè ex natura filius Dei est, verè quoque per naturam Deum esse, ita tamen, vt neque ad singularem neque ad alterum Deum fides nostra depereat: cum neque vnum Deum sit sic prædicatura quasi solum, neque quasi non vnum sit confessura, ne solū. Deum igitur Dominum nostrum Iesum Chri-

stum his modis nouimus, nomine, natiuitate, natura, potestate, professione: sed de nomine nihil puto ambiguitatis remāsisse. Legimus enim: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Quid calumniæ est, cur non sit quod nuncupatur? Aut nunquid nomen non naturæ significatio est? Et quia contradictio omnis ex causa est, nunc hic negandi Dei quæro causā. Simplex nanq; nuncupatio est, & caret offendiculo adiectionis alienæ. Verbum enim quod caro factum est non aliud quàm Deus est. Non est hic deputatæ aut assumptæ nūcupationis relictæ suspicio: vt ei quod Deus est, non ex natura sit nomen, Respice ad cæteras aut deputatiuas, aut assumptiuas appellationes. Ad Moysen dictum est: Dedit Deum Pharaonis. Sed nunquid non adiecta nominis causa est cū dicitur, Deū Pharaonis? Aut nunquid Dei naturam ei intulit, & non potius in eum qui metueret terrorem, cum dracones magicos draco Moyfi mox virga manens, deuorat? cum cynomyiam quam immiserat abigit? cum grandinem potestate qua euocauerat auertit? cum locustas ea virtute qua inuexerat repulit? cū in operationibus eius Magi confitentur digitum Dei esse? Sic Moyses Pharaoni Deds datus est, dum timetur, dum oratur, dum punit, dum medetur. Et aliud est Deū dari, aliud est Deū esse. In Pharaonem enim Deus datus est: cæterum non ei est & natura, & nomen, vt Deus sit. Memini quoque & alterius nuncupationis, vbi dicitur: Ego dixi, dij estis. Sed in eo indulti nominis significatio est. Et vbi refertur, ego dixi, loquentis est potius sermo, quàm rei nomen intelligentiam rei affert: cæterum voluntas appellationis ex alio est. Et vbi se nuncupationis autor ostendit, ibi per sermonem auctoris est nuncupatio non naturale nomen in genere. At vero hic verbum Deus est: res existit in verbo, verbi res enunciat in nomine. Verbi enim appellatio in Dei filio de sacramento natiuitatis est, sicuti sapientiæ & virtutis est nomen: quæ cū in Dei filiū cū substantiā verè natiuitatis extiterint, Deo tamen vt sua propria, quāuis ex Deo in Deū sint nata, non desunt. Non enim, sicut frequenter dictum à nobis est, diuisionis in filio, sed natiuitatis sacramentū prædicamus. Nec separatio fuit imperfecta sed progenies perfecta quia natiuitas non habet detrimentum generandi, cū profectum teneat nascendi.

*Christus
est Deus no-
mine, nati-
tate, natu-
ra potesta-
te, & pro-
fessione.
Ioan. 1.*

Exod. 10.

Psal. 8.

di. Et idcirco earum rerū vnigenito Deo aptata cognomina sunt, quæ cum eum subsistentem ex natiuitate consument, tamē patri non desint ex indemutabilis virtute naturæ. Vnigenit⁹ enim De⁹ & verbū est, sed innascibilis pater nunquam omnino sine verbo est. Non quod prolatio vocis natura sit filij, sed ex Deo Deus, cum veritate natiuitatis subsistens: vt à patre proprius, & per naturæ indifferentiam inseparabilis doceretur, significatus in verbo est. Sicut Christus sapientia & virtus est Dei, non ille vt intelligi solet internæ potestatis, aut sensus efficax motus: sed natura tenens per natiuitatem substantiæ veritatem, his internarum rerum significata nominibus est. Non enim id quod nascendo subsistit, potest, id ipsum videri esse quod vnique semper internum est. Sed ex æterno Deo patre vnigenitus filius in subsistentem Deum natus, vt non alienus esse à natura paternæ diuinitatis posset intelligi: per hæc proprietatum nomina subsistens ostensus est, quibus ex quo subsisterat, non carebat. Deus igitur qui est, non est aliud quàm Deus. Nam cum audio: Et Deus erat verbum, non dictum solum audio verbum, sed demonstratum intelligo esse quod est: quia non sicuti superius in Moyse Deo, & in cognominatis diis per appellationem nomen adiectum fit. Hic autem res significata substantiæ est, cum dicitur: Deus erat. Esse enim non est accidens nomen, sed subsistens veritas: & manens causa, & naturalis generis proprietas. Et videamus an hanc Euangelistæ prædicationem, Apostoli Thomæ confessio consequatur, cum ait: Dominus meus, & Deus meus. Deus igitur suus est, quem Deum confitetur: & certè dictum non ignorabat à Domino: Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est. Et quomodo apostolica fides principalis immemor est facta mandati, vt Deum Christum confiteretur, cum in vnus Dei esset cōfessione viuendū? Sed apostolus totius sacramenti fidem per virtutem resurrectionis intelligens, cum frequenter audisset: Ego & pater vnum sumus. & Omnia quæ patris sunt, mea sunt. &: Ego in patre: & pater in me: iam sine fidei periculo naturæ nomen confessus est. Quia ab vnus Dei patris professione religio non excideret Deum confessa Dei filium cum in filio Dei non nisi paternæ naturæ veritas crederetur: neque sub alterius Dei impia confessione fides naturæ periclitaretur vnus, quia non alterius Dei naturam perfecta Dei natiuitas attulisset. Veritatem igitur Euangelici sacramenti Thomas intelligens: Dominum suum, & Deū suum esse confessus est. Nō hic honoris est nomen, sed naturæ confessio est: & rebus enim ipsis atque virtutibus Deum credit. Et Dominus professionis huius religionem, nō honoris esse docuit, sed fidei, dicens: Quia vidisti me, credidisti: beati qui non viderunt & crediderunt. Videns enim Thomas credidit, sed quid credidit quæris? Et quid aliud credidit quàm professus est: Dominus meus & Deus meus. Resurrexisset enim per se ex mortuis in vitam, nisi natura Dei non potuit: & creditæ religionis fides hoc est professæ, quod Deus est. Anne ergo nomen Dei non naturæ res existimabitur, cum professio nominis fidem naturæ credere sit sequuta? Nam vtique religiosus filius & qui voluntatem suam sed eius qui se miserat, faceret: & qui non honorem suum, sed eius à quo venerat, quæreretur, honorem huius in se nominis recusasset, ne quod ipse vnū Deū prædicauerat, solueretur: sed veræ & apostolicæ fidei mysterium confirmans, & naturæ in se paternæ nomen agnoscens, beatos esse docuit, qui cum se resurgente à mortuis non vidissent, Deum tamen per resurrectionis intelligentiam credidissent. Nomen igitur naturæ, fidei nostræ non deserit professionem. Nomen enim quod rem vnā quamque significat, rem quoque eiusdem generis ostendit. Et iam non res duæ sunt, sed res generis eiusdem est. Filius namque Dei Deus est, hoc enim significatur ex nomine. Non duos deos connumerat nomen vnum, quia vnus atque indifferentis naturæ vnum Deus nomen est. Cum enim & pater Deus est, & filius Deus est, & proprium naturæ diuinæ nomen in vtroque sit: vterque vnū sunt. Quia cum subsistat filius ex natiuitate, naturæ vnitatem tamen conseruat in nomine, nec ad professionem duū deorum natiuitas filij credentium fidem cogit, quæ patrem & filium vnus profitetur & nominis. Est itaque Dei filio nomen ex natiuitate. Hic enim nobis secundus ad demonstrationem gradus est vt Deus sit ex natiuitate. Quanquam mihi adhuc de proprietate nominis super sit apostolica autoritas, sed interim Euangelicum placet tractare sermonem. Et primum quæro, quam natiuitas filij naturæ nouitatem potuerit inferre, ne Deus sit? Intelligen-

retur vnus, quia non alterius Dei naturam perfecta Dei natiuitas attulisset. Veritatem igitur Euangelici sacramenti Thomas intelligens: Dominum suum, & Deū suum esse confessus est. Nō hic honoris est nomen, sed naturæ confessio est: & rebus enim ipsis atque virtutibus Deum credit. Et Dominus professionis huius religionem, nō honoris esse docuit, sed fidei, dicens: Quia vidisti me, credidisti: beati qui non viderunt & crediderunt. Videns enim Thomas credidit, sed quid credidit quæris? Et quid aliud credidit quàm professus est: Dominus meus & Deus meus. Resurrexisset enim per se ex mortuis in vitam, nisi natura Dei non potuit: & creditæ religionis fides hoc est professæ, quod Deus est. Anne ergo nomen Dei non naturæ res existimabitur, cum professio nominis fidem naturæ credere sit sequuta? Nam vtique religiosus filius & qui voluntatem suam sed eius qui se miserat, faceret: & qui non honorem suum, sed eius à quo venerat, quæreretur, honorem huius in se nominis recusasset, ne quod ipse vnū Deū prædicauerat, solueretur: sed veræ & apostolicæ fidei mysterium confirmans, & naturæ in se paternæ nomen agnoscens, beatos esse docuit, qui cum se resurgente à mortuis non vidissent, Deum tamen per resurrectionis intelligentiam credidissent. Nomen igitur naturæ, fidei nostræ non deserit professionem. Nomen enim quod rem vnā quamque significat, rem quoque eiusdem generis ostendit. Et iam non res duæ sunt, sed res generis eiusdem est. Filius namque Dei Deus est, hoc enim significatur ex nomine. Non duos deos connumerat nomen vnum, quia vnus atque indifferentis naturæ vnum Deus nomen est. Cum enim & pater Deus est, & filius Deus est, & proprium naturæ diuinæ nomen in vtroque sit: vterque vnū sunt. Quia cum subsistat filius ex natiuitate, naturæ vnitatem tamen conseruat in nomine, nec ad professionem duū deorum natiuitas filij credentium fidem cogit, quæ patrem & filium vnus profitetur & nominis. Est itaque Dei filio nomen ex natiuitate. Hic enim nobis secundus ad demonstrationem gradus est vt Deus sit ex natiuitate. Quanquam mihi adhuc de proprietate nominis super sit apostolica autoritas, sed interim Euangelicum placet tractare sermonem. Et primum quæro, quam natiuitas filij naturæ nouitatem potuerit inferre, ne Deus sit? Intelligen-

Deus aliquando honoris nomen est.
Ioan. 20.

Secundus gradus ostendere filium esse

Thomas.
Joan. 20.

Deus. 6.

Joan. 10.

Deum na-
turalitate.

tia istud humanæ sensus excludit: ut ali-
quid à natura originis suæ nascendo di-
uersum sit: nisi fortè quid ex naturarum
diuersitate conceptum nouum aliquid in
se, & quod ita sit genetis vtriusque, quod
neutrum sit veniat ad vitam, quod in pe-
coribus ac bestiis vsitatum est: sed ea
ipsa nouitas nō inest, nisi ex cognatis pro-
prietatibus sub diuersitate naturæ, & di-
uersitatē eorum natiuitas non intulit, sed
accepit, dum id tenet, quod ex vtroque si-
bi vnum est. Et cum hæc in his corporali-
bus causis & passionibus ita sint quis rogo
furor est, natiuitatem vnigeniti Dei ad de-
generem ex Deo referre naturam, cum
natiuitas non nisi ex proprietate naturæ
sit? & iam natiuitas non erit, si proprietas
naturæ in natiuitate non fuerit, Hinc ille
omnis æstus & furor est, ut in filio Dei
non natiuitas sit, sed creatio: ut non natu-
ræ suæ originē subsistēs teneat, sed alienā
à Deo de non extantibus sumat. Quia se-
cū dum quod ait: Quod de carne nascitur
caro est, & quod de spiritu, spiritus est, quia
Deus spiritus est: non ambiguum sit nas-
centi diuersum atque alienū aliquid ab eo,
ex quo natum sit, non inesse. Natiuitas i-
gitur Dei Deū perficit, ut De⁹ nō cœptus
intelligatur esse, sed natus: quia & cœptū
esse potest nō idipsū esse quod nasci, dum
omne cœptum aut ex nihilo in aliquid e-
xistit, aut alio in aliud proficit, & desinit:
ut ex terra aurum aut ex aquis animantia,
aut ex inanimis viuentia, aut ex solidis li-
quida, aut ex frigidis feruentia aut ex albis
punicea. Dei autem filius neque ex nihilo
Deus cœpit esse, sed natus est: neque aliud
aliquid fuit ante quam Deus esset. Atque
ita qui in Deum natus est, nec cœpit quod
De⁹ est proficit. Tenet itaq; natiuitas eam
ex qua subsistit naturam, & filius Dei non
aliud quàm quod Deus est subsistit. Aut
quisquis hinc ambigit, discat à Iudæis in-
telligentiā naturæ vel potius agnoscat ab
Euangelio veritatem natiuitatis, in quo
scriptum est: Propter hoc magis quære-
bāt eum Iudæi interficere, quia non solū
soluebat sabbatum, sed & quod proprium
sibi patrem dicebat Deum, æqualem se fa-
ciens Deo. Non nunc, ut in ceteris solet,
Iudæorū sermo ab his dictus refertur, ex-
positio potius hæc Euangelistæ est, cau-
sam demonstrantis cur Dominum inter-
ficere Iudæi vellent. Cesset ergo per im-
pietatem blasphemantium vitiosæ intel-
ligentiæ excusatio: cum per apostoli auto-
ritatem sub significatione natiuitatis, pro-

Ioan 3.

Ibid. 5.

A prietas naturalis ostensa sit. Patrem suum
dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.
An ne naturalis natiuitas non est, vbi per
nomē patris proprii, naturæ æqualitas de-
monstratur? Non enim ambigitur quin æ-
qualitas nihil differat.

B Quis porro dubitabit, quin indifferen-
tem naturam natiuitas cōsequatur? Hinc
enim est sola illa, quæ verè possit esse æ-
qualitas, quia naturæ æqualitatem sola
possit præstare natiuitas. Aequalitas
verò nunquam ibi esse crēdetur, vbi
vnio est: nec tamen illic reperietur,
vbi differat. Ita similitudinis æqualitas
nec solitudinē habet, nec diuersitatē: quia
omnis æqualitas nec diuersa, nec sola sit:
Quamquam igitur huius intelligentiæ no-
stræ iudicia, cum humani sensus opinione
communia sint, ut & natiuitas naturæ ha-
beat æqualitatem, & vbi æqualitas est, ne-
que alienum à se aliquid possit esse, nec so-
lum: tamen ex ipsis dictis Dominicis hu-
ius quoque sermonis nostri fides affir-
manda est, ne temeritas contradicendi,
sub libertate diuersæ in nominibus intel-
ligentiæ, audeat professionibus diuini
de se testimonijs cōtraire: Respondit enim
Dominus: Non potest filius à se facere
quicquam, nisi quod viderit patrem fa-
cientem: quæcunque enim ille facit, ea-
dem & filius facit similiter. Paternam e-
nim diligit filium, & omnia demonstrat
ei, quæ ipse facit, & maiora horum opera
demonstrabit ei, ut vos admiremini. Si-
cut enim pater suscitatur mortuos & viuifi-
cat, & sic & filius quos vult viuificat. Non
enim pater iudicat quenquā, sed omne iu-
diciū dedit filio, ut omnes honorificēt fi-
lium sicut honorificāt patrē. Qui non ho-
norificant filiū, non honorificāt patrē, qui
misit illū propositionis quidē ordo id exi-
gebat, ut singula quæq; genera singularū
quarumquæ causarum pertractarentur: ut
quia Deum esse Dominum nostrum Ie-
sum Christum Dei filium, nomine, nati-
uitate, natura, potestate, professione de-
dicissemus, demonstratio nostra gradus
singulos dispositionis propositæ percur-
reret: sed natiuitatis id natura non pati-
tur, quæ in se & nomen, & naturā, & po-
testatem, & professionem sola complecti-
tur. Sine his enim natiuitas non erit, quia
in se hæc omnia nascendo cōtineat. Hanc
igitur tractantes incidimus in eam neces-
sitatem, ut superius commemorata ad or-
dinē tractatus proprii differre non liceat.
Respondens enim Dominus ad Iudæos,
quod

Ibid.

quod eum interficere ob hoc magis vel-
lent, quia patrem suum dicens Deū æqua-
lem se Deo fecisset: omne sacramentum
fidei nostræ dum impijs eorum motibus
contradicit, exposuit. Dixerat enim su-
perius, cum paralytico curato violati sab-
bati reus, etiam mortis iudicio constitue-
retur: Pater meus vsque adhuc operatur,
& ego operor. Et hinc omnis accendeba-
tur invidia, quod se Deo exæquasset, pa-
terni nominis vsurpatione. Volens itaque
& natiuitatem suam confirmare, & natu-
ræ virtutem profiteri, ait: Non potest
quicquam à se facere filius, nisi quod vi-
derit patrem facientem. Exordium res-
ponsionis, aduersus Iudæorum impium
motum, per quem vsque ad voluntatē in-
ferendæ mortis exagitabantur, aptatū est.
Nam ad violati sabbati obiectum sibi rea-
tum dixerat: Pater meus vsq; adhuc ope-
ratur, & ego operor: vt vsurpasse hoc ex
autoritate intelligeretur exempli: signifi-
cans tamen hoc quod ipse ageret, patris
esse opus intelligendum, quia ipse in se
operaretur operante. Et rursus aduersum
eam inuidiam qua se per paternum nomē
Deo exæquasset, hæc subdidit: Amen, amē
dico vobis, nō potest filius à se facere quic-
quam, nisi quod viderit patrē facientem.
Ne igitur exæquatio illa per nomen natu-
ramq; filij fidem natiuitatis auferret, ait fi-
lium à se facere nihil posse, nisi quod patrē
facientem vidisset. Et vt maneret salutaris
in patre & in filio confessionis nostræ or-
do, naturam natiuitatis ostendit, quæ po-
testatem efficiendi nō per incrementa in-
dultarum ad vnum quodque opus virium
sumeret, sed de cognitione præsumeret:
præsumeret autē nō de aliquo operis cor-
poralis exēplo, vt aliquid prius pater face-
ret, ad quod postea filius facturum esset: sed
cum natura Dei in naturā Dei substitisset,
id est, ex patre filius natus esset, per vir-
tutis ac naturæ in se paternæ cōscientiam,
nihil ab se, nisi quod patrem facientem
vidisset, filium facere posse testatus est. Et
cum vnigenitus Deus paternæ virtutis
operationibus operaretur, tantum sibi ad
faciendum præsumeret, quantum in con-
scientia sua esset, inseparabilē à se Dei pa-
tris, quā per legitimam natiuitatem obti-
nebat, posse naturā. Non enim corporali-
bus modis videt, sed visus ei omnis in vir-
tute naturæ est. Denique subiecit: omnia
enim quæcunq; pater facit, eadem & filius
facit similiter. Similiter illud, ad significa-
tionem natiuitatis adiecit: omnia verò &

A eadem, ad ostendendā naturæ veritatē lo-
quutus est. In his enim, quæ, & quæcunq;
& eadē sunt, nec diuersitas potest esse, nec
reliquū. Atque ita in natura eadem est, cui
eadem omnia posse naturæ sit. Vbi verò si-
militer per filiū eadem omnia fiunt, simili-
tudo operū solitudinem operantis exclu-
sit: vt omnia quæ pater facit eadem omnia
similiter faciat & filius. Hæc est veræ nati-
uitatis intelligentia, & fidei nostræ, quæ
B ex naturæ diuinæ vnitate, vnus indiffe-
rentisq; diuinitatis veritatem in patre &
filio confitetur absolutissimum sacramen-
tum, vt eadem faciendo, filius similiter fa-
ciat, & similiter faciendo, eadem sint ipsa
quæ faciat: quia sub vna hac significatione
testentur, & similiter facta natiuitatem &
eadem facta naturam. Tenet itaq; respon-
sionis Dominicæ ordo ecclesiasticæ fidei
C integrum ordinem, vt nec discernat natu-
ram, & significet natiuitatem. Hoc nanq;
sequitur: Pater enim diligit filium, & om-
nia demonstrat ei, quæ ipse facit, & maiora
horum opera demonstrabit ei, vt vos ad-
miremini. Sicut enim pater suscitatur mor-
tuos, & viuificat, sic & filius quos vult
viuificat. An ne demonstratio operū aliud
hic nobis præter quā natiuitatis fidem
D ingerit, vt subsistentem filium ex subsiste-
te Deo patre credamus? Nisi fortē per
ignorationem credendus est vnigenitus
Deus doctrina demonstrationis eguisse,
sed temeritas impiæ huius existimationis
non admittitur. Non enim doceri eget,
qui quid docendus sit sciat. Nam postea
quā ait: Pater enim diligit filium, & om-
nia demonstrat ei quæ ipse facit: vt osten-
deret omnem hanc patris demonstratio-
nem fidei nostræ esse doctrinam, vt scilicet
pater nobis in confessione esset & filius: &
ne qua hic ignoratio in filio possit intelli-
gi, cui pater opera omnia quæ ipse faceret,
demonstraret, cōtinuō ait: Et maiora ho-
rum opera demonstrabit ei, vt vos admi-
remini. Sicut enim pater suscitatur mor-
tuos, & viuificat, sic & filius quos vult vi-
uificat. Demonstratio ergo futuri operis
non ignoratur à filio, cui hoc demonstran-
dum est, vt exemplo paternæ naturæ mor-
tuos viuificet. Ea enim patrem demonstraturū
filio dicit, quæ mirentur, & quæ ea-
dem essent illa, mox docuit: Sicut enim
pater suscitatur mortuos, & viuificat, sic &
filius quos vult viuificat. Exæquata vir-
tus est, per naturæ indissimilis vnitatem.
Et demonstratio operum non ignora-
tionis instructio est, sed nostræ fidei, quæ
G

*Qua sit ve-
ro natiuitas
is filij in-
telligentia.*

*Demonstra-
tio operum
ingerit fidē
natiuitatis*

*Remotio
obiectionis.*

non filio scientiam ignorantum, sed nobis confessionem natiuitatis inuexit, confirmans eam per id quod sibi omnia essent demonstrata quę posset. Neque enim non circumspectum se cœlestis sermo egit, ne fortē diuersę naturę significatio sub occasione dicti ambigui subreperet. Demonstrata enim ei potius opera patris esse ait, quàm ad operationem eorum naturā virtutis adiectam: vt demonstratio ipsa natiuitatis esse substantia doceretur, cui per dilectionem patris operum paternorum, quę per eum effici vellet, esset connata cognitio. Porro autem ne per demonstrationis professionem, ignorantis in eo naturę diuersitas crederetur, ea ipsa quę proficitur demonstranda, non nescit. Vsq̃ue adeo non de exempli autoritate gesturus est, vt viuificet quos velit. Velle enim naturę libertas est, quę ad perfectę virtutis beatitudinem cum arbitrij voluntate subsistat. Ac ne deinceps, quod quos vult viuificat, non natiuitatis in se naturam habere videretur, sed non natę potius iure potestate subsistere, continuo subiecit: Nec enim pater iudicat quenquā, sed omne iudicium dedit filio. Et in eo quod omne iudicium datum est, & natura & natiuitas demonstratur: quia & omnia habere sola natura possit indifferens, neque natiuitas aliquid possit habere, nisi datum sit. Datum autem omne iudicium est, quia viuificat quos vult. Neque ademptū patri iudicium potest videri, cum ipse non iudicet, quia filij iudicium ex iudicio sit paterno. Ab eo enim datum omne iudicium est, sed dati iudicij causa non tacita est. Sequitur enim: Sed iudicium omne dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui eum misit. Quid igitur, oro, derelictū est suspicionis, aut quid relictum est ad impietatem occasionis? Pater non iudicat quęquam, sed omne iudicium dedit filio. Iudicij autē dari ea causa est, vt filius exæquati honoris ad patrem sit, & inhonorificus filio inhonorificus & patri sit. Et quomodo post hęc intelligitur natiuitatis differre naturam: quam non solum operatio, virtus, honor, sed etiam contumelia negati honoris exæquat? Nihil ergo aliud quàm sacramentū natiuitatis, sermo nunc diuinę responsionis ostendit. Neque aliter potuit aut debuit filius à patre distinguī, quàm vt & natus esset, nec tamen differens, doceretur. Pater igitur vsq̃; modo

Velle natiuitatis libertas est, quę ad perfectę virtutis beatitudinem cum arbitrij voluntate subsistat.

Sancti spiritus

Sancti spiritus

operatur, & filius operatur. Habes naturę nomina, cum & pater operatur & filius: intellige & naturam Dei, per quam Deus operatur, operantē. Ac ne fortē duas operationes naturarum dissimilium existimes intelligendas, memento de cæco dictum fuisse: Sed vt manifestarentur opera Dei in eo, me oportet operari opera eius, qui misit me. In eo ergo quod operatus filius, opus patris est: & opus filij, opus Dei est. Et de operibus sermo adhuc sequens est. Interim nunc nil aliud studuit responsio, quàm vt omne opus referret ad vtrumq̃; vtriusque enim natura non differt operando, cum in eo quod vsq̃; adhuc patet operatur, operatur & filius: ne qui Dominus sabbati est, Domin⁹ est enim sabbati filius hominis, impiē operari sabbato crederetur, cuius opus per natiuitatis naturam paterni in se operis esset autoritas. Non confunditur itaque aut aboletur natura, ne sit filius: nec tamen rursus adimitur natura, ne Deus sit. Nec discernuntur diuersitate ne vnum sint: neq̃; quod vnū sunt, id potest præstare, ne vterque sit. Et primum filiū cognosce, cum dicitur: Non potest filius à se facere quicquā, nisi quod viderit patrem faciētem. Habes natiuitatem filij, quę ab se nihil potest facere, nisi videat. In eo autem quod à se nihil potest, innascibilitatis adimit errorem. Ab se enim non potest posse natiuitas. Quod autem videt conscia in se naturę significatur agnitio: & in eo nunc veram Dei cognosce naturam. Quęcunque enim ille facit, eadem & filius facit similiter. Per naturę autem virtutem, naturę per id indissimilis intellige vnitatem: vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem, qui misit illum. Ac ne te naturę vnitas in solitarij vnione contineat, sacramentum in eo fidei disce: Qui non honorificat filium, non honorificat patrē, qui misit illum. Conclusa sunt omnia aduersum hæretici furoris ingenia. Filius est, quia à se nihil potest: Deus est, quia quęcunq̃; pater fecit, & ipse eadem facit: vnū sunt, quia exæquatur in honore, & eadem facit, non alia. Nō est pater ipse, quia missus est. Habet igitur hoc sacramenti sola natiuitas, vt complectatur in se & nomen, & naturam, & potestatem, & professionem: quia vniuersa natiuitas non potest, nō in ea esse natura, vnde nascitur. Nō affert externi generis substantiam, quia ex vno nō subsistit alienū. Quod autem alienum à se non est, id vnum est genere naturę, & quicquid vnum est per natiuitatem, non ha-

opus patris, & opus filij, vnu opus Dei est. Ioan. 3. & 9. Luc. 6.

Joan. 10.

non habet solitudinem: quia & solitudo singularis est, & natiuitatis est vnitas ad vtrumque. Et super hoc asciscit sibi diuinæ de sententiæ testimonium. Ait enim: Qui sunt ex ouibus meis, vocem meam audiunt, & ego noui eas, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in sempiternum, nec quisquam rapiet eas de manu mea. Pater quod dedit mihi, maius est omnibus, & nemo poterit rapere de manu patris mei. Et ego & pater vnum sumus. Quis, rogo, intelligentiam nostram stupor hebetis mentis obtundit, vt hæc in sensum nostrum tam obsolutè dicta non subeant? Aut quis infirmitatem humanam tumor animi insolentis illudit, vt Dei cognitionem ex his adepti, Deum putent non in his intelligendum esse quibus cognitus est? Aut enim alia sunt Euangelia proferenda quæ doceant: aut si de Deo sola ista docuerunt, quur non ita credimus vt docemur? Quod si ex his tantum sumpta cognitio est, cur non exinde fides sit vnde cognitio? Sed cum fides cognitioni esse aduersa detegitur, iam non cognitionis fides illa, sed criminis est: irreligiosam sibi fidem aduersum religionem confesse cognitionis assumens. Vnigenitus igitur Deus naturæ in se suæ conscius, natiuitatis propriæ inenarrabile sacramentum, ad fidei tamen nostræ confessionem, quanta potest verborum absolute significatione significat: vt & natus intelligatur, & in Dei natura esse credatur, & cum patre vnum sit, & vnum sit profitendo cum patre, non tamen vt vnus solus tantum, atq; ipse pater intellectus, amittat, esse quod filius est. Testatur enim primū naturæ virtutem, cum de ouibus suis ait: Nec quisquā rapiet eas de manu mea. Consciæ potestatis hæc vox est: imperturbatæ virtutis libertatem, per id quod nemo oues de manu sua abripiat, confiteri. At verò vt in natura licet Dei, naturæ tamen ex Deo sit intelligenda natiuitas, subiecit: Pater quod dedit mihi, maius est omnibus. Non occultat ex patre esse se natum: quod enim à patre accepit, maius est omnibus. Et quia accepit, est in eo quod accepit nascendo, non postea tamen ex alio est, dū accepit. Sed qui ex alio accipit, ne aliud quid potius & non in eius intelligeretur natura, à quo accipit existere, ait: Nemo poterit rapere de manu patris mei. De manu sua nemo rapit: quia à patre, quod est omnibus maius accepit. Quid sibi vult tam diuersa professio, vt rursus de manu patris sui nemo rapiat?

Ibid.

Filij manus est, quæ accepit à patre. Patris manus est, quæ dedit filio. Et quomodo quod non rapitur de manu filij, non rapitur de manu patris? Quomodo si quæris, intellige: Ego & pater vnum sumus. Manus filij, manus patris est. Non enim degenerat per natiuitatem natura, ne eadem sit: neque rursus quia eadē est, intelligentiam natiuitatis offendit, quia natiuitas nihil in se admittit alienū. Vt verò per corporalem significationem virtutem possis eiusdem nosse naturæ, commemorata est filij manus manus patris, quia natura & virtus patris est etiam in filio. Postremò vt per sacramentum natiuitatis veritatem naturæ indifferentis agnosceres, dictum est: Ego & pater vnus sumus: vt quod vnum sunt: nec diuersum, nec solitarium crederetur, non alia in vtroque per natiuitatis & generationis proprietatem existente natura. Manet, quantum intelligi licet, mentium vassanarum voluntas, cessante licet voluntatis effectu: & malignum animi maleuolentiæ studium absistente mali operis occasione non deserit. Nunc enim hæreticorum furor iam Dominum in coelis sedentem quia exemplo Iudæorum in crucem agere non possunt, pari tamē infidelitate hoc eum quod est, denegant: & cum non possint negare quæ dicta sunt, tamen dictis non obediētes: odium impietatis exercent verborum lapides iniiciunt, & si possent, de throno eum suo in crucem retraherent. Et de Iudæis quidem ad dicti huius nouitatem commotis, ita scribitur: Tulerunt igitur lapides Iudæi, vt eum lapidarent. Respondit eis: Multa bona opera ostendi vobis à patre, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt autem ei Iudæi: Pro bono opere non lapidamus te, sed pro blasphemia, & quia tu cum sis homo, facis te Deum. At tu verò heretice, quid agas ac profitearis agnosce, & eorum te intellige esse confortem, quorum in te refers pæfidia exemplum. Ad id enim quod dictum est: Ego & pater vnum sumus, Iudæi lapides eleuauerunt, & eorum impius dolor ad sacramentum fidei salutaris impatiens, vsque ad impetum inferendæ mortis erupit. Quid tu non habendo quæ lapides denegando minus efficis? Nō differt voluntas, sed voluntatem tuam inefficacem esse cœlestis thronus efficit. Quanto tu irreligiosior Iudæo? Lapidem ille in corpore eleuat, tu in spiritum: ille in hominē vt putabat, tu in Deum: ille in diuersantem in terris,

Joan. 10.

Manus patris est manus filij, et contra.

Joan. 10.

tu in throno virtutis sedentē: ille in ignoratum, tu in confessum: Ille in moriturum, tu in iudicem seculorum. Ille dicit, cum sis homo: tu dicis, cum sis creatura: vterq; autem dicitis: Facis te Deum, hoc cōmune in eum impij vestri oris opprobrium est. Negas enim Deum ex generatione Dei, negas filium ex natiuitatis veritate. Negas hoc quod ego & pater vnum sumus, confessionem vnus in vtroque atque confimilis esse naturæ. Subiicis substantiæ nouæ, & externæ, & alienæ Deum: vt aut alterius generis Deus sit, aut omnino nec Deus sit, quia non ex Dei natiuitate subsistat. Sed quia ad sacramentum dicti huius commotus es: Ego & pater vnum sumus, vt Iudæo dicente: Cum sis homo, facis te Deum: tu pari impietate, dicas, cum sis creatura facis te Deum. Dicis enim, nō est filius ex natiuitate, non est Deus ex veritate. Creatura est præstantior cunctis, sed nō est in Deū natus quia ex incorporali Deo natiuitatem non admitto naturæ. Non modò tu & pater non vnum estis: sed nec filius es, nec similis es, nec Deus es. Iudæis quidem Dominus respondit, sed magis ad impietatem tuam omnis hæc appeta responsio est. Nōne scriptum est in lege: Quoniam ego dixi, dii estis? Si ergo illos dixit deos, ad quos verbū factum est Dei, & non potest solui scriptura, Quem pater sanctificauit & misit in hunc mundum, vos dicitis, quia blasphemaui, quoniam dixi: Filius Dei sum? Si non facio opera patris, nolite credere mihi: si autem facio, & mihi non vultis credere, operibus credite, vt sciatis & cognoscatis, quoniam pater in me est, & ego in patre. Causam responsionis causa obiectæ ei blasphemix intulit. Id enim ad crimem deputabatur, quod se cum homo esset Deum faceret. Deum autem se facere per id arguebatur quod dixisset: Ego & pater vnum sumus. Demonstraturus itaque hoc, quod ipse & pater vnum essent, ex natiuitatis vsurpatum esse naturæ: in eo primum ineptiam ridiculi opprobrij confutat, cur in reatum vocaretur, quod se cum homo esset, Deū faceret. Cum enim lex huius nominis appellationem sanctis hominibus decerneret, & sermo Dei indissolubilis confirmaret hanc imperiti nominis professionem: quomodo hic quem pater sanctificasset, & quem in hunc mundum misisset, blasphemus esset, Dei se filium confitendo: cum cognominatos per legem deos, indissolubilis Dei sermo statuisset? Iam ergo non

est criminis, quod se Deum cum homo sit, faciat: cum eos qui homines sint, lex deos dixerit. Et si à cæteris hominibus nō irreligiosa huius nominis est vsurpatio, ab eo homine quem pater sanctificauit (omnis enim hic de homine responsio est, quia Dei filius etiam hominis filius est) nō impudenter vsurpari videtur, quod Dei se filium dixerit, cum præcellat cæteros, qui cognominare se non religiose deos possunt, per id quod sanctificat⁹ in filium est: beato Paulo scientiam nobis sanctificationis istius intimante, cū ait: Quod antè promissum per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei de semine Dauid secundum carnem, qui predestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis. Cessat ergo blasphemix crimen, quod cum sit homo, Deum se faciat: cum hoc nomen plurimis Dei sermo detulerit, & sanctificatus ac missus à patre, nihil aliud se quàm Dei filium sit professus. Non est relictus, vt arbitror, ambigendi locus, quin de natura natiuitatis dictum sit: Ego & pater vnum sumus. Nam cum Iudæi arguissent illum, quod per hoc dictum, homo ipse cum esset, se se Deum faceret: responsio eius confirmat, quod Dei se filium per id quod, Ego & pater vnum sumus, ostenderit, primum nomine, deinde natura, postremo natiuitate. Nam ego & pater, rerum nomina sunt: vnum verò, naturæ professio est, quia in eo quod est, vterq; non differat: sumus autem, non patitur vnionem: Et vbi quod sumus, vnio non est, vnum eos efficit esse natiuitas: hoc enim totum ex eo est, quod Dei se filium sanctificatus à patre proficitur, & professio Dei filij hoc quod ego & pater vnum sumus confirmat, quia natiuitas non aliam possit nisi eam ex qua subsistit, afferre naturam. Consummauit autem totius fidei nostræ sacramentum vnigeniti Dei sermo. Namque cum responsum ad id fuisset, cur se cum homo esset, Deum faceret, vt dictum illud: Ego & pater vnum sumus, absolutæ, & perfectæ intelligentiæ ordinem sumeret, hæc consequenter subiecit: Vos dicitis quia blasphemaui, quoniam dixi, Filius Dei sum. Si nō facio opera patris, nolite credere mihi: si autem facio, & mihi non vultis credere, operibus credite, vt sciatis & cognoscatis, quoniam pater in me est, & ego in patre. Infrenis audaciæ est desperata iam per conscientiam salus, & extra pudorem est professa omnis impietas. Nam iam quisquis ne erubescit stultitiæ

Rom. 1.

Joan. 10.

Pater & filius sunt nomina rerum, sed vnum est natura professio.

Facere opera Dei non potest conuenire creaturae.

Joan. 10.

stultitię, ubi perdidit religionem: his enim contradicere, amentia potius quam ignorantia est. Dominus dixerat: Ego & pater vnum sumus. Natiuitatis hoc sacramentum est, ut pater & filius in vnitatem naturę sint. Et quia naturę pręsumptio vocaretur in in crimen, pręsumendi ratio docetur ex causa. Ait enim: Si non facio opera patris, nolite credere mihi. Si non opera patris facit, non credendum ei est pręfidenti Dei esse se filium. Nō habet ergo natiuitas nouam externamque naturam, quia per id filius esse credendus est, quod opera patris efficiat. Quid hic adoptio, quid indulgentia nominis loci inuenit, ne ex natura Dei filius sit, cum Dei filius ex naturę paternę operibus credendus sit? Non exæquatur ac similis est Deo creatura, neque ei naturę alienę potestas comparatur. Sola ei natiuitas filij non improprie per similitudinem creditur æqualis. Nam quicquid extra eum est, cum contumelia ei honoratę virtutis æquabitur. Si enim aliquid quod non ex ipso est, reperiri potest simile ei, ac virtutis eiusdem: amisit priuilegium Dei sub cōsortio cōæqualis, iam non erit deus vnus, à quo indifferens sit Deus alius. At vero non habet cōtumeliam proprietatis æqualitas, quia suum est quod sui simile est: & ex se est, quod sibi ad similitudinem comparatur: nec extra se est quod quę sua sunt potest: & profectus dignitatis est, genuisse potestatem, nec alienasse naturam. Opera patris efficit filius, & per id credi se Dei filium postulat. Non est pręsumptio arrogans, quę probari se non nisi ex his quę gerat poscit. Gerere autem se non sua, sed quę patris sunt testatur, ne per magnificentiam & gestorū naturę natiuitas auferatur. Et quia sub sacramento assumpti corporis, & nati ex Maria hominis, Dei filius non intelligebatur, fides nobis intimatur ex gestis cum ait: Si autem facio, & mihi non vultis credere, operibus credite. Credi sibi primum quod Dei filius sit, nisi ex operibus patris quę ipse efficit, nō vult. Quod si facit opera, & per humilitatem corporis fide professionis indignus est, operum fidem postulat. Cur enim sacramentum nati hominis, intelligentiam diuinę natiuitatis impediatur, cum diuina natiuitas omne opus suum, sub mysterio assumpti hominis exequatur? Si igitur homini per opera non creditur quod Dei filius sit, credatur operibus quod Dei filij quia negari quod Dei sint, non possunt. Omne enim in se filius Dei habet nascentem

do, quod Dei est, & idcirco opus filij, opus patris est: quia natiuitas nec extra naturam eam est ex qua manat, & naturam eam in se habet vnde subsistit. Faciens igitur opera patris, & postulans, ut si sibi non crederetur, vel operibus ipsis crederetur: demonstrare debuit quid esset operibus credendum, nempe quod sequitur: Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut sciatis, & cognoscatis, quoniā pater in me, & ego in eo. Hoc est illud: Dei filius sum. hoc est illud: Ego & pater vnū sumus. hęc est natiuitatis natura, hoc salutaris fidei sacramentum, non diuidere quod vnum sunt, nec natiuitatis adimere naturam, & ex viuente Deo viuents Dei veritatē confiteri. Non enim ex cōpositis atq; inanimis deus qui vita est, subsistit. Neq; qui virtus est, ex infirmioribus continetur: neq; qui lux est, ex obscuris coaptatur: neq; qui spiritus est, ex disparibus formabilis est. Totū in eo quod est, vnum est. Ut quod spiritus est, & lux & virtus & vita sit: & quod vita est, & virtus & spiritus sit. Nā qui ait: Ego sum, & non demutor: non demutatur ex partibus, nec fit diuersus ex genere. Hęc enim quę superius significata sunt, non ex partibus in eo sunt, sed totum hoc in eo vnum & perfectū omnia Deus viuens est. Viuens igitur Deus, & æterna naturę viuents potestas est: & quod cū sacramento scientiæ suę ex eo nascitur, nō potuit aliud natū esse quam viuens. Nam cū ait: Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem, docuit vitā in se per viuentem patrem inesse. Deinde cum dicit: Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic & filio dedit vitā habere in semetipso omnia viua sua ex viuente testatus est. Quod autem ex viuo viuū natum est habet natiuitatis profectum sine nouitate naturę. Non enim nouum est, quod ex viuo generatur in viuū, quia nec ex nihilo ad natiuitatem vita quę sita est, & vita quę natiuitatem sumit ex vita, necesse est per naturam vnitatem, & perfectam atque inenarrandam natiuitatis sacramentum, ut & in viuente viuatur, & in se habeat vitam viuentē. Admonuisse nos in exordio sermonis nostri meminimus, humanas cōpationes diuinis nō satisfacere exēplis: tamen pro patre intelligentię nostrę sensum formis corporalibus erudiri. Humanę natiuitatis conscientiam consulo, vtrum non intra patres maneat origo nascentium. Non tametsi elementa illa inanima ac turpia, quibus nascendi causę incoantur, in hominem alterum efficiunt.

Quomodo homo generatus manet in patre genente.

effluant, per naturæ tamen virtutē intra se inuicē manent: dū & per datā à se naturæ eiusdem originem nascentem sequitur ille qui gignit, & per acceptam natiuitatem cuius virtus & si deriuetur, non tamen auferitur, in gignente se manet ille qui nascitur. Et hoc quidem tantum ad humanæ natiuitatis intelligentiam commemoratum à nobis sit, non etiam ad perfectum in vnigenito Deo natiuitatis exemplum: quia naturæ humanæ infirmitas ex disparibus comparatur, & ex inanimis continetur ad vitam: nec statim in ea quod gignitur viuit, neque totum viuit ex vita, cum in ea multa sint, quæ sine naturæ suæ sensu cum excreuerint desecentur. In Deo verò totum quod est, viuit. Deus enim vita est, & ex vita non potest quicquam esse nisi viuum. Neque ex deriuatione, sed ex virtute natiuitas est. Ac sic dum totum quod est viuit, & dum totum quod ex eo nascitur, virtus est. habet natiuitatem, non habet demutationem, & impetit profectum, nec amittit naturam: dum & natiuitatem quam dedit, per indiscretæ naturæ similitudinem sequitur, & natiuitas eam quæ viuens ex viuente est, naturam nascendo nō deserit. Affert autem pro parte fidei huius significationem, ignis in se ignem habens, & in igni ignis manēs. Nam cum sit in eo splendor luminis, naturæ calor, virtus vrendi, mobilitas æstuandi, totum tamen ignis est. Et hæc vniuersa, vna natura est. Habet quidem ex infirmitate quod per materiam subsistit ac viuit, & cum ea per quem vixerat deficit. Sed hoc quod incōparabile Dei est, ex comparisonum parte cognoscimus: vt non increbile in Deo sit, quod pro parte aliqua in terrenis reperiatur elementis. Quæro itaque nunc vtrum diuisio ac separatio sit, cum ignis ex igne est. Aut nunquid, abscinditur natura ne maneat, aut non sequitur natura ne insit, cum accenso lumine ex lumine per quemquam quasi natiuitatis profectum naturæ nulla defectio sit, & tamen sit lumen ex lumine? Aut nunquid hoc non manet in eo, quod ex sese sine defectione substitit? Aut non hoc inest in eo vnde non recisum est, sed cum vnitæ substantiæ naturalis exiuit? Et quæro an non vnum sint, cum lumen, ex lumine nec diuisione separabile sit, nec genere naturæ? Et hæc, vt dixi, ad intelligentiam fidei tantum comparata sint, non etiam ad Dei dignitatem: vt nos potius intelligentiam inuisibilium ex cōparabilibus sumeremus, non vtique vt ali-

*Vtitur his
ad fidei in-
telligentiā,
nō Dei di-
gnitatem.*

quod naturæ Dei satisfaceret comparationis exemplum, cum dignum & iustum esset testanti de se Deo credere. Sed quia simpliciorum fidem furor hæreticus turbaret, vt id de Deo credi non oporteret quod difficile, nisi per corpoream comparationem possit intelligi: idcirco secundū illud iam etiam superius memoratū à nobis est Domini dictum: Quod de carne nascitur, caro est: quod autem de spiritu, spiritus est, quia Deus spiritus est: vtile existimauimus hæc pro parte inferere comparationis exempla, ne mentiri de professione sua existimaretur, cum diuinæ nobis professionis intelligentiam ex aliquo naturalia creaturarum exempla præstarent. Igitur ex viuente Deo patre viuens Dei filius, & ex Deo Deus, & naturæ inseparabilis atque indissimilis vnitæ & sacramentum natiuitatis ostendens, ait: Ego & pater vnum sumus. Et quia calumnia dicti tanquam insolentis existeret, vt conscientiam potius naturæ demonstraret in dicto, subiicit: Dicitis quia blasphemauit, quoniam dixi: Filius Dei sum, vnitatem naturæ ex natiuitate esse contestans. At verò vt natiuitatis fidem professio absoluta firmaret, nec naturæ tamen afferret natiuitas professa dissidium, hanc totius responsionis suæ tenuit absolutionē: Operibus credite, quoniam pater in me, & ego in patre. Quid hic non naturale ac proprium sub sacramento natiuitatis ostensum est? Infunt sibi inuicem, dum non est nisi ex patre natiuitas, dum in Deum alterum natura vel exterior, vel dissimilis non subsistit, dum Deus ex Deo manens, non est aliunde quod Deus est. Infer duos, si occasio patet, fidei ecclesiæ deos. Aut solitarium Deum, vel falsa saltem ementire ratione: filium si potes, à patre absque natiuitatis tantum confessa veritate discerne. Filius in patre est & in filio pater non per transfusionem refusionemque metuan, sed per viuents naturæ perfectam natiuitatem. Ita in Deo patre & in Deo filio neq; duos connumerabis deos, quia vnum vterque sunt neque singularem prædicabis, quia vterque non vnus est. Non habet igitur fides Apostolica duos deos, quia nec duos patres habet, nec duos filios. Confitendo patrem confessa filiū est: credens in filium credidit & in patrem, quia & nomen patris habet in se filij nomen. Non enim nisi per filium pater est: & significatio filij, demonstratio patris est, quia non nisi ex patre sit filius. In vnus itaque confessione non vnus

Ioan. 3.

*Filius in
patre &
pater & fi-
lius per vi-
uentis na-
turæ perfe-
ctam nati-
uitatem.*

*Pater &
filius unus
sunt, non
unus.*

non vnus est: dum & patrem consummat filius, & filij ex patre natiuitas est. Non de-
mutamur autem per natiuitatem natura,
ne secundum similitudinem generi: sui ca-
dem sit. Eadē autem ita est, vt per natiui-
tatem & generationem vterque potius v-
num confitendus sit esse, non vnus. Duos
itaque prædicet deos, qui potest vnum
prædicare sine vno: aut singularem Deum
doceat, qui possit negare vñ vni per na-
turæ virtutem, & sacramentum genera-
tionis & natiuitatis non inesse. Naturam
quoque disparem diuersamque deputer
ad vtrumque, qui nesciat patrem & filium
quod vnum sint prædicatos. Deleant hæ-
retici Euangelicā filij de se professionem:
Ego in patre, & pater in me: & Ego & pa-
ter vnum sumus: vt possint vel duos deos
prædicare vel solum. Nō sunt naturarum
significationes in naturæ vnus proprieta-
te, nec duos deos Dei ex Deo veritas per-
ficit, nec singularem Deum Dei patitur
natiuitas, nec non vnum sunt, qui in vicē
sunt. Inuicem autem sunt, cum vnus ex v-
no est: quia neque vnus vni aliud per ge-
nerationem quā quod suum est dedit,
neque vnus ab vno aliud per natiuitatem
obtinere quā vnus. Apostolica igitur fi-
des, siue patrem prædicabit, prædicabit
Deum vnum, siue filium confitebitur,
confitebitur Deum vnum: quia & eadem
atque indissimilis Dei natura sit in vtro-
que, quod dum & pater Deus & filius De⁹
est, & vnum sit naturæ nomen vtriusque,
vnus vtrumque significat. Nam ex Deo
Deus, vel in Deo Deus, nec duos deos
perficit, cum vnus ex vno in naturæ no-
mine vnus maneat. Nec in solitariū Deū
deficit, cum vnus & vnus in significatio-
ne non solus sit. Non incertā aut dubiam
Dominus tanti sacramenti doctrinam re-
liquit, nec nos in ambigū intelligētiæ de-
seruit errore. Et audiamus eum omnem fi-
dei huius cognitionem apostolis reuelan-
tem, ait enim: Ego sum via & veritas &
vita. nemo venit ad patrem nisi per me.
Si scitis me, & patrem meum scitis: & a-
modo scietis eum & vidistis eum. Ait illi
Philippus: Domine ostende nobis patrem,
& sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tanto tē-
pore vobiscum sum, & non nostis me Phi-
lippe? qui videt me, videt & patrem. quo
modo tu dicis, ostende nobis patrem? Nō
credis mihi, quoniā ego in patre, & pater
in me est? Verba quæ ego loquor vobis, nō
à me loquor, sed pater qui in me manet,
ipse facit opera sua. Credite mihi, quoniā

Ioan. 14.

ego in patre, & pater in me est. Sin autem,
vel propter opera ipsa credite. Non nos
in erratica atque in inuia deducit ille qui
via est, neque illudit per falsa qui veritas
est neque in mortis relinquit errore qui
vita est. Et quia hæc benigna ad salutem
nostram dispensationis suæ nomina ipse
constituit, vt nos tanquam via in verita-
tem deduceret, & veritas constitueret in
vita: cognoscendum est, quod illud ob-
tinendæ vitæ sacramentum esse demon-
strauit. Nemo venit ad patrem nisi per me.
Iter ad patrem per filium est. Et quærendū
est vtrum hoc per doctrinæ admonitio-
nem, an per naturæ fidem sit: quia videri
possumus per doctrinam filij potius ad pa-
trem, quā per confessionem paternæ in
in eo diuinitatis venire. Intelligentiæ igi-
tur sensum in consequētibus requiramus.
Non enim fides ex arbitrio nostro, sed ex
dictorum est ineunda virtutibus, nam hoc
sequitur: Si scitis me, & patrem meum scitis.
Homo Iesus Christus cernitur. Et quo-
modo si ipse cognitus sit erit cognitus pa-
ter cum naturæ suæ, id est, hominis in eo
habitum Apostoli recognoscant: & liber
à corporali Deus carne, non in hac cor-
poralis carnis infirmitate noscendus sit?
Sed in sacramento assumpti corporis di-
uinitatis paternæ naturam in se Dominus
confirmans, hunc ordinē tenuit: Si scitis
mē, & patrem meum scitis, & amodō scietis
eū & vidistis eū: Tēpus visionis separauit à
tempore cognitionis. Nam quem co-
gnoscendum ait, eundem iam dixit & vi-
sum: & naturæ iam pridem in se conspe-
ctæ scientiam ex tempore nunc huius re-
uelationis acciperent. Sed commouit A-
postolum Philippum nouitas dictorum.
Homo cernitur, Dei se filium confitetur,
cognitio se cognoscendum patrem fate-
tur. Patrem visum se viso dicit, & per id
cognoscendum esse quia visus sit. Huma-
ni istud animi infirmitas non capit, nec fi-
dem sumit tam diuersarum rerum profes-
sio, vt qui tunc visus sit nunc cognoscen-
dus sit, cum vidisse cognitio sit, vt si filius
cognitus sit, & pater cognitus sit, cum co-
gnitionem filij ipse secundum hominem
corporalis & visus & tactus ingesserit: Co-
gnitionem autem ex eo patris, ipsa illa dif-
ferens ab eo conspecti hominis natura nō
præstet, & frequenter filius patrem à nemi-
ne visum esse testatus sit. Prorupit igitur
Apostolica familiaritate & constantia do-
minum interrogans Philippus: Domine
ostende nobis patrem, & sufficit nobis.

G iiii

*Quomodo
intelligen-
dum: Do-
mine osten-
de nobis
patrem.*

Joan. 14.

Non fides nunc periclitatur, sed ignora-
tionis hic error est. Visum enim iam & a-
modo cognoscendum dominus patrem
dixerat, sed visum esse Apostolus non in-
tellexerat. Denique non visum negavit,
sed ostendi sibi rogavit. Neque ostensio-
nem veluti corporalis contemplationis
desideravit, sed demonstrationem intelli-
gendi eius qui visus est, postulavit. Filium
enim hominis in habitu viderat, sed quo-
modo per id patrem viderit, nescit. Nam
ad id quod dixerat, Domine ostende no-
bis patrem, ut ostensio illa intelligendi po-
tius esset demonstratio quam videndi, sub-
iecit: Et sufficit nobis. Non adempta est fi-
des dicto, sed cognoscendi demonstratio
est postulata, quæ sufficeret ad fidem dicti:
quia per domini professionem autoritas
esset non incerta credendi. Hinc autem
ostendendi patris petitio orta est, quia di-
ctum esset visum esse, & per hoc noscendū
esse, quia visus sit. Nec impudens erat o-
stensionem eius, qui visus est, postulare.
Dominus itaque dictis Philippi hæc red-
didit: Tanto tempore vobiscum sum, &
non novistis me, Philippe? Arguit Apo-
stoli in cognoscendo se ignorance: quia
superius se cognito, patrem quoque co-
gnitū esse dixisset. Sed quid illud est quod
queritur se tanto tempore cognitum non
fuisse? Scilicet quia se cognito, paternæ in
se naturæ esset intelligenda diuinitas. Cum
enim ea quæ gereret propria Deo essent,
calcare vndas, iubere ventis, intellecta de-
mutatione vini, incrementoque panum
cum gestorum fide gerere, fugare dæmo-
nes, morbos depellere, damna corporum
rependere, emendare vitia natiuitatis, pec-
cata dimittere, vitam mortuis reddere, &
hæc agere carnalem, & Dei se filium inter
ista profitentem, hinc querelæ omnis or-
ta conquestio est, quod in sacramento na-
tiuitatis humanæ gessisset hæc. In homine
assumpto, Dei non intellecta natura est.
Et idcirco arguens, cum hæc tanto tem-
pore gereret, agnitus non fuisset: postu-
lantibus ut sibi patrem ostenderet, ait: Qui
me videt, videt & patrem. Non hic ille
contemplationem corpoream, & visum
oculorum carnalium significat, sed eorum
de quibus dixerat: Nō ne vos dicitis, quo-
niam adhuc quatuor menses sunt, & mes-
sis venit? Ecce dico vobis, leuate oculos
vestros, & aspiciate regiones, quia albæ sunt
iam ad messem. Nec tempus patitur, nec
albentium ad messem regionum significa-
tio permittit, aliquid terrenum hic & cor-

poreum intelligi: sed ad perfectorum fru-
ctuum beatitudinem contuendam, intel-
ligentiæ iussit oculos leuare ut nunc, dicēs:
Qui me videt, videt & patrem. Non enim
hoc quod ex partu virginis carnale est, ad
contemplandam in eo Dei formā & ima-
ginem proficit, neque ad incorporalis Dei
naturam videndam assumpti hominis spe-
cies in exēplo est. Sed agnitus in eo Deus
est, si quibus tamen ipse agnitus est, ex vir-
tute naturæ: & intellectus Deus filius id
præstat, ut intellectus & pater sit: dum ita
imago est, ut non differat genere, sed signi-
ficet autorem. Imaginis autem ceteræ, ex
diuersis metallis, aut fucis, aut generibus,
aut artibus, reddunt eorum species, quo-
rum sunt imagines institutæ. Sed nunquid
ut imagines veræ sint, exæquari possunt
inanima viuentibus, & vel picta, vel scul-
pta, vel fusa natiuis? Filius autem patri non
secundum hæc imago est: quia viuentis
viuens imago est, & ex eo natus non habet
naturæ diuersitatem, & in nullo diuersus
tenet naturæ eius in qua non diuersus est,
potestatem. Quod ergo imago est, eo pro-
ficit, ut Deum patrem vnigeniti Dei signi-
ficet natiuitas. Significet autem, ut forma
& imago inuisibilis Dei, & per hoc non a-
mittat naturæ unitam similitudinem, quia
nec careat virtute naturæ, & hinc illud est:
Tanto tempore vobiscum sum, & nō no-
vistis me, Philippe? qui videt me, videt & pa-
trem. Quomodo tu dicis, ostende nobis
patrem? Non credis mihi quia ego in pa-
tre, & pater in me est? Non relictus est ho-
minum eloquiis de Dei rebus alius præ-
ter quam Dei sermo. Omnia reliqua & ar-
cta & cōclausa, & impedita sunt & obscu-
ra. Si quis aliis verbis demonstrare hoc,
quàm quibus à Deo dictum est volet: aut
ipse non intelligit, aut legentibus non in-
telligendū relinquit. Dominus dixit cum
rogaretur, ut ostenderet patrem: Qui me
videt, videt & patrem. Hoc demutare An-
tichristi est, hoc negare Iudæi est, hoc ne-
scire gentilis est. Sed fortè intelligentiæ
sensus in crimine sit: si in fide nostra vitiū,
si in dictis Dei resedit obscuritas. Nam nec
solitarium sermo significat, & indifferen-
tem tamen naturam professio docet. Vi-
sum enim in filio patrem, nec singularis
potest esse, nec disparis: quia per hunc ille
visus, neque non vnum sunt in sacramen-
ti professione, neque vnus. Et quæro quid
significasse in eo dominus creditur, cum
dicit: Qui me videt, videt & patrem? Non
tenes vnionem, ubi per coniunctionem
ipsam

Joan. 14.

*Non reli-
ctus est ho-
minum elo-
quiis de Dei
rebus alius
præterquā
Dei sermo.*

ipsam paterni nominis significatur adiectio. Cum enim dicitur, & patrem, exclusiva est singularis atque vnici intelligentia. Et quid reliquum est, nisi vt per naturam vnitam similitudinem, pater per filium visus sit? Et ne hoc incertum nobis ad fidem relinqueretur, dominus subiecit: Quomodo tu dicis, ostende nobis patrem? Quare enim ignorandi patrem aut ostendendi ignoratibus necessitas relinquebatur, cum pater in filio visus esset? Visus autem adeo est ex proprietate naturae, dum ex indifferentia atque in genere veritatis vnum sunt natus & generans, vt hic domini sermo sequeretur: Non credis, quia ego in patre, & pater in me est? Inseparabiles esse per naturalem similitudinem patrem & filium, non possumus aliis verbis docere, nisi filij. Non enim hic per demutationem nominum atque specierum filius, qui via & veritas & vita est, mimis theatralibus ludit: vt in assumpto homine se filium Dei nuncupet, in natura vero Deum patrem, & vnus ac solus personali demutatione se nunc in alio mentiatur. Non itaque ipse solitarius, nunc sibi filius est, nunc se sibi profitetur in patrem, & naturae nomina infert cessante natura. Alia hic verborum simplicitas est: nam & pater pater est, & filius filius est. Sed in his nominibus ac rebus nihil nouum, nihil diuersum, nihilque peregrinum est. Tenet enim naturae veritas proprietatem, vt quod ex Deo est, Deus sit, & nec demutatio sit natiuitas, nec diuersitas: dum & filius non in naturam externam ac dissimilem patri Deo subsistit, nec pater alienum quid à se natiuitati vnigeniti acquirere, sed vniuersa potius quae sua sunt sine damno impertientis indulsit. Atque ita nec natura Dei caret, dum non aliunde quam ex Deo Deus est: nec à Deo differt, dum non aliud ipse quam Deus est: quia & natiuitas Dei consistit in filio, nec per natiuitatem Dei amisit ex se Dei natura quod Deus est. Pater igitur in filio est, & filius in patre, Deus in Deo. Non per duplicem conuenientium generum coniunctionem, neque per insitiuam capacioris substantiae naturam: quia per corporalem necessitatem exteriora fieri his quibus continentur, interiora non possunt, sed per natiuitatem viuientis ex viuente natura: dum res non differt, dum naturam Dei non demergat natiuitas, dum non aliud aliquid quam in Deum ex Deo Deus nascitur: dum nihil in his nouum est, nihil alienum, nihil separabile: dum in patre & filio credere

*Quomodo
pater in filio
non tamquam aliud
in alio.*

duos Deos impium est: dum patrem & filium singularem Deum praedicare sacrilegum est: dum Deum ex Deo quod in similitudine generis vnum sint negare, blasphemum est. Ac ne dubium hoc atque ambiguum sacramentum fides Euangelica susciperet, hunc doctrinae suae Dominus ordinem tenuit: Non creditis mihi quoniam ego in patre, & pater in me est? Verba quae ego loquor vobis, non à me loquor, sed pater qui in me manet ipse facit opera sua. Quibus rogo aliis in patre & filio naturae proprietatem demonstrari quam his ipsis verbis potuit & potest, natiuitatis tamen in omnibus significatione praelata? Cum enim ait: Verba quae ego loquor vobis, non à me loquor: non exemit personam, neque se filium denegauit, nec naturam in se paternae virtutis abscondit. Nam dum loquitur, ipse, in substantia manens loquitur: dum autem non ab se loquitur, natiuitatem in se Dei ex Deo patre testatur, ipse, inseparabilis ab eo atque indissimilis vnitatem naturae: quia quamuis ab eo loquatur, ipse tamen loquitur. Nam qui non à se loquitur, & tamen loquitur, non potest non esse dum loquitur: & dum non à se loquitur, ostendit non suum tantum esse quod loquitur. Subiecit enim: Sed pater qui in me manet, ipse facit opera sua. Manere in filio patrem, non est singularis atque vnici: Operari vero per filium patrem, non est differentis aut exteri. Sicuti non vnus est, non ab se loqui quae loquitur, neque rursus alieni ac separabilis sit, loqui per loquentem: sed hoc eorum sacramentum est, qui vnum sunt, qui vterque non aliud sunt, qui per naturae proprietatem in se sunt: quorum haec vnitatem est, vt loquens non à se loquatur, neque qui non à se loquitur, non loquatur. Et quia in se patrem & loqui & operari docuerat, perfectae huius vnitatis fidem statuit, dicens: Sed pater qui in me manet, ipse facit opera sua. Credite mihi quia ego in patre, & pater in me. Sin autem, vel propter opera ipsa credite. Pater operatur in filio, sed & filius opus patris operatur. Ne ergo per virtutis efficientiam, & non per naturam, quae secundum natiuitatem est, proprietatem, pater in filio & operari crederetur & loqui, ait: Credite mihi quoniam ego in patre, & pater in me est. Quid est istud rogo: Credite mihi? certe ad id refertur quod dictum est: Ostende nobis patrem. Fides confirmatur ex credendi praeepto, & ea fides qua patrem sibi ostendi popo-

*Verba quae
ego loquor
vobis, non à
me loquor.*

scerat. Non enim suffecerat dixisse: Qui me videt, videt & patrem: nisi intelligentiam nostrā eousque protenderet, ut cum patrem nosceremus in filio, filium tamen esse meminissimus in patre. ne transfusio potius alterius in alterum existimaretur, quam per generationem natiuitatēque vnitas eiusdem in vtroque naturā. Credi itaque sibi dominus vult, ne fortē per assumpti hominis dispensationem fidei cōscientia periclitetur. Certē si quid afferat ambiguitatis caro & corpus & passio, vel operibus credatur, Deum in Deo esse, & ex Deo Deum esse, vnum eos esse, dum naturā virtute vterque in se est, & neuter sine altero est: dum & pater nihil ex suis amittit in filio, filius totum sumit ex patre quod filius est. Non est corporalium naturarum ista conditio, ut insint sibi inuicē: ut subsistentis naturā habeant perfectam vnitatem, ut manens vnigeniti natiuitas, à paternā diuinitatis sit inseparabilis veritate. Vnigenito tantum istud Deo proprium est, & in sacramento verā natiuitatis fides ista est, & spiritualis virtutis hoc opus est, nihil differre & esse & inesse. Inesse autem non aliud in alio, ut corpus in corpore: sed ita esse ac subsistere, ut in subsistente insit: ita verò inesse, ut & ipse subsistat. Nam vterque subsistens, per id non sine alio est, secundum generationem & natiuitatem subsistētis, natura non alia est. Hinc enim illud est: Ego & pater vnum sumus. &: Qui me videt, videt & patrem. &: Ego in patre, & pater in me. Quia non differt nec degenerat natiuitas, quia vnus in patre & filio diuinitatis sacramentum natiuitatis natura consummat, dum Dei filius non aliud quā Deus est. Et idcirco non in deos duos vnigeniti generatio deputatur: quia in Deum filius Dei nascens, naturam in se Dei se gignentis exhibuit.

*DIVI HILARII PICTAVO-
rum Episcopi, de Trinitate.*

LIBER VIII.

*Summa consummata-
rum virtutum in epi-
scopo secundum Apo-
stolum.
Tit. i.*

BEATVS Apostolus Paulus formam constituendi episcopi fingens, & planē nouum ecclesiæ hominem præceptis suis condens, hanc veluti summam consummatarum in eo virtutum esse docuit, dicens: Obtinens secundum doctrinam fidei

verbum, ut potēns sit exhortari ad doctrinam sanam, & contradicentes reuincere. Sunt enim multi non subditi, vaniloqui & seductores. Ita enim quæ propria disciplinæ ac morum sunt, ad sacerdotij meritum vtilia esse significat, si etiam hæc quæ ad docendā ac tuendā fidei scientiam necessaria sunt, inter reliqua non deerunt. Quia non statim boni atq; vtilis sacerdotis est, aut tantummodo innocenter agere, aut tantummodo scienter prædicare: cum & innocens sibi tantum proficiat, nisi doctus sit: & doctus sine doctrinæ sit auctoritate, nisi innocens sit. Non enim Apostolicus sermo probitatis honestatisque præceptis hominem tantum seculo conformat ad vitam, neque rursus per doctrinæ scientiam scribam synagogæ instituit ad legem: sed perfectum ecclesiæ principem perfectis maximarum virtutum bonis instruit, ut & vita eius ornetur docendo, & doctrina viuendo. Denique ipsum illum ad quem ei sermo erat, Titum istiusmodi decreto consummandæ religionis instruxit: In omnibus te ipsum bonorum factorum præbens exemplum, docentem cum veneratione verbum sanum, irreprehensibile, ut aduersarius reuereatur, nihil habens turpe aut malū de nobis dicere. Non ignorauit doctor hic gentium, & ex conscientia loquentis atque habitantis in se Christi ecclesiæ electus magister, morbidi eloquij grassatura esse contagia, & aduersum sanitatem verborum fidelium defæuituram doctrinæ pestiferæ corruptionē, quæ impiæ intelligentiæ suæ lucem vsque ad ipsam sedem animæ demergens, profundo serperet malo: Ex his enim ait, quorum sermo vn cancer serpit, latenti semper subrepentq; contagio sanitatem peruasæ mentis inficiens: ob quod sani sermonis in episcopo voluit esse doctrinam, fidei conscientiam, & exhortationū scientiam, aduersum impias & mendaces & vāsanās contradictiones obnitentem. Multi enim sunt qui simulantes fidem non subditi sunt fidei, sibiq; fidem ipsi potius constituunt, quā accipiunt, sensu humanæ inanitatis inflati, dum quæ volunt sapiunt, & nolunt sapere quæ vera sunt: cum sapiētiæ hæc veritas sit, ea interdum sapere quæ nolis. Sequitur verò hanc voluntatis sapientiam sermo stultitiæ, quia necesse est quod stultē sapitur, stultē & prædicetur. Iam verò stulta prædicatio quantum malum est audientium, cum seducuntur in sententiam stultitiæ sub opinione sapientitiæ? Et

Bonus pastor debet esse bonus & simul doctus.

Tit. 2.

2. Tit. 2.

sapientia veritas est interdū sapere quæ nolis.

tia? Et idcirco Apostolus hunc de his ordinem tenuit dicens: Sunt enim multi nō subditi, vaniloqui, & seductores. Contradicendum itaque est, & impietati insolenti, & insolentiae vaniloquae, & vaniloquio seducenti: & contradicendum per doctrinae sanitatem, per fidei veritatem, per verborum sinceritatem, vt & sanitas veritatis sit, & veritas sanitatis. Ac mihi quidem ea nunc commemorandae huius sententiae Apostolicae fuit causa, quia homines mente peruerfi, & professione fallaces, & spe inanes, & sermone viperei, contradicendi nobis necessitatem imponunt: dum letales doctrinas, & morbidas intelligentias, & corruptas voluntates, simplicitati audientium per speciem religionis insinuāt: Id apud eos praetermissa Apostolica praedicationis sinceritate agentes, ne pater pater sit, ne filius filius sit, ne Deus Deus sit, ne fides fides sit. Quorum vāsanis mendaciis renitentes vsque eō iam sermonem responsionis nostrae extendimus, vt cum Deum & Deum & verum Deum in vero Deo demonstrassemus ex lege, tum deinde perfectam ac veram vnigeniti Dei natiuitatem ex Euangelicis atque Apostolicis doctrinis ostenderemus: postremo vt verum Deum Dei filium & indifferentis naturae a patre, eodem praedicationis nostrae cursu doceremus: ita vt nec singularem Deum fides ecclesiae, nec duos deos profiteretur, cum nec natiuitas Dei solitarium Deum sineret, nec natiuitas perfecta diuersarum naturarū nomina in diis duobus admitteret. Duplex autem nobis in refellendis eorum vaniloquiis cura est, vt primum quae sunt sancta & perfecta & sana doceamus, neque sermo noster per defluxus quosdam atque anfractus oberrās, ex deuīs atque erraticis cuniculis emergens, veritatem potius quærat quam ostēdat: tum deinde vt quae ab illis inanium ac fallacium sententiarum argutiis ad speciem veri blandientis aptantur, ea ipsa consciētiā omnium ridicula esse & inepta pandamus. Non enim sufficit nobis docuisse quae pia sunt: nisi piissima ea esse per id intelligantur, dum quae impia sunt refelluntur. Vt verò bonis & prudentibus viris naturae ac studij est, totos se ad beatæ spei alius obtinendam, vel rem, vel tempus præparare, ne in aliquo minor sit expectatione procinctus: ita istis hæretico furore amentibus sollicitudinis maximæ est, toto aduersus piæ fidei veritatem impietatis suae ingenio laborare, vt aduersus eos qui

religiosi sunt, vincant esse irreligiosi, & ultra spem vitae nostrae, vitae suae desperatione potiores sint, & plus impendant cogitationis ad falsa, quam nos doctrinae aptamus ad vera. Pius enim fidei nostrae professionibus has impiae perfidiae suae contradictiones elaborauerunt, vt primum requirant, verum ne nobis in fide Deus vnus sit: deinde subijciant, an etiam Christus Deus sit: postremo, an pater maior sit filio: vt cum audierint in professione Deum vnum, vtantur ea ad id, ne Christus Deus sit. Non enim de filio quærunt an Deus sit, sed id tantum volunt de Christo interrogando ne filius sit, vt simplicis fidei hominem captantes, per vnus eum Dei fidem à Christi Dei confessione depellant, dum iam non vnus Deus sit, si sit Deus confitendus & Christus. Iam verò hic quanta secularis ingenij subtilitate contendunt, cum dicunt: Si vnus est, quisquis ille alius videbitur esse, iam nō erit. Quod si alius est, iam vnus hic non erit: cum natura non sinat, vt vbi alius est, ibi vnus sit: aut vbi sit vnus, ibi alius sit. Dehinc cum facilitatem credentis atque audientis, arte subdolae huius assertionis eluserint, tum id tanquam iam faciliore via obtineant, vt Deus Christus ex nomine potius quam ex natura sit, quia hoc generale in eo nomen in nullo eam quae vera sola est, vnus Dei fidem destruat, & per hoc pater filio maior sit, quia differente natura, cum non nisi Deus vnus est, maior pater sit proprietate naturae: sitque hic nuncupatus filius, & creatio ex Dei voluntate subsistēs, quia & minor patre sit, & Deus non sit, quia Deus vnus Deum alium esse non patitur. Et quia minor est, necesse est vt naturae ab eo, qui se est maior, alienae sit. Et hic quidem quam ridiculi in eo sunt praescribentes Deo, cum asserunt, ex vno nasci nihil posse, quia vniuersarum rerum ex duorum coniunctione natiuitas est. Deum autem indemutabilem nullam ex se natiuitatem tribuere posse nascenti: quia nec accessioni id quod non demutatur obnoxium sit, nec solitarij atque vnus natura id in se habeat conditionis, vt generet. Nos autem Euangelicam atque Apostolicam fidem doctrinis spiritualibus affecuti, & beatæ eternitatis spem in patris & filij confessione sectantes, demonstrato Dei & Dei ex lege sacramento, neque vnus Dei fidem excedentes, neque non & Deum Christum praedicantes, hunc ex Euangelij responsionis ordinem sumpsimus, vt veram

Interrogationes hæreticorum cum suis obiectionibus, quod filius nō est Deus

*Communis
sensus dicit
quod vñ
sunt in na-
tura, quæ
eade nomi-
na habent
naturarū.
Joan. 10.*

Act. 4.

1. Cor. 3.

ex Deo patre natiuitatem vnigeniti Dei doceremus, quia per eam & Deus verus esset, neque à natura vnus Dei veri esset alienus: ac sic neque Deus negari posset, neque ipse alius Deus dici: quia & Deum natiuitas præstaret, & natura in eo vnus Dei ex Deo, eum in Deum alterum non separaret. Et quanquam ad id nos communis intelligentiæ sensus impelleret, ne in natura eadem naturarum nomina conuenirent, & non vnum essent, quibus id quod sunt non differret in genere: tamen ipsis hoc domini nunc professionibus placuit ostendi, qui cum frequenter fidei ac spei nostræ Deum vnum intimasset, vt sacramentum vnus Dei se quoque Deo professio probatōque firmaret, dixit: Ego & pater vnum sumus. Si scitis me, scitis & patrem meum. Et qui me videt, videt & patrem. Et pater qui in me manet, ipse facit opera sua. Et credite mihi, quia pater in me, & ego in patre. Sin autem, vel propter opera credite. Natiuitatem suam in nomine patris expressit, cognosci patrem in se cognito docet. Vnitatem naturæ fateatur, cum pater in se viso videtur. Inseparabilem se à patre testatur, cum in manente in se manet pater. Fiduciam conscientiæ tenet, cum his dictis suis credi postulat ex operatione virtutis. Atque ita in hac perfectæ natiuitatis beatissima fide, vicium omne & duum deorum, & Dei singularis extinguitur: cum qui vnum sunt, non sit vnus, & qui non vnus est, non tamen ab eo qui est, ita ex aliquo differat, vt vterque non vnum sint. Hæc igitur quia hæretici negare non possunt, quippe cum sint tam absolutè dicta atque intellecta: tamen stultissimo impietatis suæ mendacio negando corrumpunt. Id enim quod ait, Ego & pater vnum sumus, tentant ad vnanimitatis referre consensum, vt voluntatis in his vnitas sit, non naturæ: id est, vt non per id quod idē sunt, sed per id quod idem volunt, vnum sint. Et illud quod est in Actibus Apostolorum, huic defensionī aptant: Multitudinis autem credentium erat anima vna & cor vnum, vt animarum & cordium diuersitas in cor vnum atque animam vnā per conuenientiam eiusdem voluntatis vnitas sit. Vel illud quod ad Corinthios scribitur: Qui plantat autem & qui rigat, vnum sunt: vt non differente ministerio ad salutem, & in eiusdem sacramenti profectum, voluntatis sit vnitas in duobus. Vel id quod dominus salutem crediturarum in se gentium à patre

postulans, ait: Non pro his autem rogo *Joan. 17.* tantum, sed & pro his qui credituri sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi sint in nobis: vt quia homines refundi in Deum non possunt, vel ipsi inuicem in vnum atque in discretum acervum coire, id quod vnum sunt, ex vnitatis sit voluntatis, cum & omnes Deo placita agāt, & ipsi non dissidentibus inter se animorum motibus cœant: atque ita vnum eos esse non natura efficiat, sed voluntas. Nescit planè sapere, qui Deum nescit: & cum sapientia Christus sit, necesse est vt extra sapientiam sit, qui Christum aut ignorat, aut odit: vt isti qui maiestatis Dominum, & regem seculorum, & vnigenitū Deum creaturam Dei volunt potius esse quā filium: & cum stultè mentiantur, stultius tamen in defensione mendacij sui sapiunt. Dilata enim paululum etiam nunc ea, quæ in Deo patre, & in Deo filio est vnitatis proprietate, ex his ipsis quibus vtuntur refellendi sunt. Namque quorum anima & cor vnum omnium erat, quæro vtrum per fidem Dei vnum erat. Vtique per fidem: per eam enim anima vna & cor vñ omnium erat. Et interrogo, vtrum fides vna, an altera sit? Vna certè, etiam ipso Apostolo autore: vnā fidē sicuti vnum Dominum, & vnum baptisma, & vnā spem, & vnum Deum prædicante. Si ergo per fidem, id est per vnus fidei naturam vnum omnes erant: quomodo non naturalem in his intelligis vnitatem, qui per naturam vnus fidei vnum sunt? Omnes enim renati erant ad innocentiam, ad immortalitatem, ad cognitionem Dei, ad spem fidei. Et non possunt hæc sibi esse diuersa, quia & spes vna est, & Deus vnus est, sicuti & Dominus vnus est, & baptisma regenerationis vnum est. Si hæc assensu potius vñ sunt quā natura: his quoque qui in hæc renati sunt, vnitatem voluntatis ascribe. Sin verò regenerati in vnus vitæ atque æternitatis naturā sunt, per quod anima eorum & cor vnum est: cessat in his assensus vnitas, qui vnum sunt in eiusdem regeneratione naturæ. Non nostra loquimur, neque ad illudendas audientium aures corrupto dictorum sensu aliqua ex his ementita compingimus: sed sanæ doctrinæ formam tenentes, quæ sincera sunt sapimus & prædicamus. Docet enim Apostolus, ex natura sacramentorum esse hanc fidelium Dei vnitatem ad Galatas scribens: Quotquot enim in Christo

*Quomodo
intelligitur
Multitudi-
nis creden-
tium erat
anima vna,
&c.*

Gal. 3.

Qui plantat
& qui rigat
vnum
sunt.

Christo baptizati estis, Christum induistis, non inest Iudæus neque Græcus, non inest seruus neque liber, non inest masculus neq; fœmina, omnes enim vnum vos estis in Christo Iesu. Quod vnum sunt in tanta gentium, conditionum, sexuum diuersitate: nunquid ex assensu voluntatis est, aut ex sacramenti vnitatem, quia his & baptisma sit vnum, & vnum Christum induti omnes sunt? Quid ergo hic animorum concordia faciet, cum per id vnum sint, quod vno Christo per naturam vnus baptismi induantur? Aut cum qui plantat & qui rigat, vnum sint, nunquid non per hoc vnum sunt, quia ipsis in vno baptismo renatis vna vnus regenerantis baptismi dispensatio sit? Nunquid non & idem agunt? nunquid non in vno vnum sunt? Itaque qui per rem eandem vnum sunt, natura etiã vnum sunt, nō tantum voluntate: quia & ipsi res eadem effecti sunt, & eiusdem rei atque efficientiæ sunt ministri.

Proficit autem semper contradictio stultorum ad stultitiæ demonstrationem: quia quæ ingenio insipientis aut peruersæ intelligentiæ aduersus veritatem coaptantur, dum & inconcussa & immobilis est, necesse est, vt quæ è diuerso sunt, & falsa intelligantur & stulta. Laborantes enim hæretici fallere per id quod dictum est: Ego & pater vnum sumus, ne naturæ in his vnitas & indifferens diuinitatis substantia crederetur, sed ex dilectione mutua, & ex voluntatum concordia vnum essent: exemplum vnitatis istius, vt superius demonstraui, etiam ex dictis Dominicis protulerunt, Vt omnes vnū sint, sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi sint in nobis. Extra Euangelica promissa est, quisquis extra fidem eorum est, & impiæ intelligentiæ crimine spem simplicem perdidit. Habet enim non tam veniam quàm præmium ignorare quod credas quia maximum stipendium fidei est, sperare quæ nescias: at verò vltimæ impietatis furor est, aut intellecta non credere, aut intelligentiam corrupisse credendi. Sed licet ipsum intelligentiæ suæ sensum impietas demutat, non tamen potest intelligentia nō extare dictorum. Dominus patrem orat, vt qui in se credituri sint, vnum sint, sicut ipse in patre est, & pater in eo est, ita omnes in his vnū sint. Quid hic equanimitatem, quid per voluntatis assensum animæ & cordis vnitatem introducis? Fuerat namque in verborū copia & proprietate, vt si voluntas vnum esse eos fa-

A

B

C

D

E

F

ceret, Dominus ita precaretur: Pater sicut nos vnum volumus, ita & illi vnum velint, & vnum per concordiam simus omnes. Aut fortè qui verbum est, significationem verbi ignorauit? & qui veritas est, loqui vera nesciuit? & qui sapientia est, in stultiloquio errauit? & qui virtus est, in ea fuit infirmitate, ne posset eloqui quæ vellet intelligi? Loquutus planè ille est vera & sincera fidei Euangelicæ sacramenta. Neque solum loquutus est ad significationem: sed etiam ad fidem docuit, ita dicens: Vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi vnum sint in nobis. Pro his primū precatio est, de quibus dicitur: Vt omnes vnum sint: tum deinde vnitatis profectus exemplo vnitatis ostenditur, cum ait: Sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi vnū sint in nobis: vt sicut pater in filio & filius in patre est, ita per huius vnitatis formam, in patre & filio vnum omnes essent. Sed quia soli patri & filio ex natura proprium est vt vnum sint, quia Deus ex Deo, & vnigenitus ex innascibili, non potest nisi in originis suæ esse natura: ita vt & in substantia natiuitatis suæ qui genitus est, existat, neque aliam ac diuersam diuinitatis natiuitas habeat, quam ex qua profecta est, veritatem: nihil nobis ambiguum Dominus ad fidē relinquēs, absolutæ vnitatis huius toto consequenti sermone docuit naturam. Id enim sequitur: Vt & mundus credat, quia tu me misisti. Per id ergo mundus crediturus est filium à patre missum esse, quod omnes qui credituri in eū sunt, vnum in patre & filio erunt: & quomodo erunt, mox docemur: Et ego honorem quem dedisti mihi, dedi eis. Et nunc interrogo, vtrum id ipsum sit honor quod voluntas, cum voluntas motus mentis sit: at verò honor naturæ, aut species, aut dignitas. Honorem ergo acceptū à patre, filius omnibus qui in se credituri sunt dedit, nō vtique voluntatē: quæ si data esset, nō haberet fides præmium, cum fidē nobis necessitas affixæ voluntatis inferret. Accepti autem honoris datio, quò proficeret ostendit: Vt sint vnum, sicut & nos vnū sumus. Ob eam ergo causam acceptus honor datus est, vt omnes vnum sint. Iam igitur vnū sunt omnes in honore, quia non alius quàm qui acceptus est honor datus est: neq; ob aliud dat^{us} est, quàm vt omnes vnum essent. Et cum per honorem datum filio, & à filio præstitū credentibus, omnes vnum sint: quæro quomodo filius diuersi

H

Ioan. 17.
Ibid.

Ibid.

Ioan. 10.

Vt omnes
vnū sint,
sicut & tu
pater in me
& ego in
te.

Ioan. 17.

honoris à patre sit, cum credentes omnes honor filij ad vnitatē paterni honoris assumat? Et insolens quidem hic fortē humane spei erit sermo, sed non erit infidelis: quia quamuis hoc sperare temerarium sit, tamen non credidisse irreligiosum est, ut idem atque vnus nobis & spei autor sit & fidei. Et de hoc quidem plenius & copiosius suo, ut cōgruit, loco tractabimus. Interim tamen etiam ex præsenti sermone neque inanis, neque temeraria esse hæc spes nostra intelligitur. Per acceptum igitur & datum honorē vnum omnes sunt. Fidem teneo, atque causam vnitatis accipio: sed nondum apprehendo rationem, quomodo datus honor vnum omnes esse perficiat. Sed Dominus nihil fidelium conscientiae incertum relinquens, ipsum illum naturalis efficientiae docuit effectum dicens: Ut sint vnum, sicut & nos vnū sumus: ego in his & tu in me, ut sint perfecti in vnum. Eos nunc qui inter patrem & filium voluntatis ingerunt vnitatem, interrogo vtrumne per naturae veritatem hodie Christus in nobis sit, an per concordiam voluntati? Si enim verē verbum caro factum est, & nos verē verbum carnem cibo Dominico sumimus: quomodo non naturaliter manere in nobis existimandus est, qui & naturam carnis nostrae iam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, & naturam carnis suae ad naturā aeternitatis sub sacramento nobis cōmunicandae carnis admiscuit? Ita enim omnes vnū sumus: quia & in Christo pater est, & Christus in nobis est. Quisquis ergo naturaliter patrem in Christo negabit, neget prius non naturaliter vel se in Christo, vel Christum sibi inesse, quia in Christo pater, & Christus in nobis, vnū in his esse nos faciunt. Si verē igitur carnē corporis nostri Christus assumpsit, & verē homo ille, quia ex Maria natus fuit, Christus est, nosque verē sub mysterio carnem corporis sui sumimus, & per hoc vnum erimus, quia pater in eo est, & ille in nobis: quomodo voluntatis vnita asseritur, cum naturalis per sacramentum proprietates, perfectae, sacramentum sit vnitatis? Non est humano aut seculi sensu in Dei rebus loquendum, neque per violentam atque impudentem praedicationem coelestium dictorum fanitati alienae, atque impiae intelligentiae extorquenda peruersitas est. Quae scripta sunt legamus, & quae legerimus intelligamus, & tunc perfectae fidei officio fungemur. De naturali enim in nobis Christi verita-

te quae dicimus, nisi ab eo discimus, stultē atque impiē dicimus. Ipse enim ait: Caro mea verē est esca, & sanguis meus verē est potus. Qui edit carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. De veritate carnis & sanguis non relictus est ambigendi locus: nunc enim & ipsius Domini professione & fide nostra verē caro est, & verē sanguinis est. Et hæc accepta atque hausta id efficiunt, ut & nos in Christo, & Christus in nobis sit. Anne hoc veritas non est? Contingat planē his verum non esse, qui Christum Iesum verum esse Deum denegant. Est ergo in nobis ipse per carnem, & sumus in eo: dum secum hoc quod nos sumus, in Deo est. Quam autem in eo per sacramentum cōmunicatae carnis & sanguinis simus, ipse testatur dicens. Et hic mundus iam me nō videt, vos autem me videbitis, quoniam ego viuo, & vos viuetis, quoniam ego in patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Si voluntatis tantum vnitatem intelligi vellet, cur gradum quendam atque ordinem consummandae vnitatis exposuit: nisi ut cum ille in patre per naturam diuinitatis esset, nos contra in eo per corporalem eius natiuitatē, & ille rursum in nobis per sacramentorum inesse mysterium crederetur: ac sic perfecta per mediatorem vnitatis doceretur, cum nobis in se manentibus ipse maneret in patre, & in patre manens maneret in nobis, & ita ad vnitatem patris proficeremus, cum qui in eo naturaliter secundum natiuitatem inest, nos quoque in eo naturaliter inessemus, ipso in nobis naturaliter permanēte. Quam autem in nobis naturalis hæc vnitas sit, ipse ita testatus est: Qui edit carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. Non enim quis in eo erit, nisi in quo ipse fuerit: eius tantum in se assumptam habens carnem, qui suam sumpserit. Perfecte autem huius vnitatis sacramentū superius iam docuerat dicēs: Sicut me misit viuens pater, & ego viuo per patrem: & qui manducauerit meam carnem, & ipse viuet per me. Viuit ergo per patrem: & quomodo per patrē viuit, eodē modo nos per carnē eius viuimus. Omnis enim comparatio ad intelligentiae formam presumitur: ut id de quo agitur, secundum propositum exemplum assequatur. Hæc verō vitæ nostrae causa est, quod in nobis carnalibus manentem per carnem Christum habemus: victuris nobis per eum, ea conditione qua viuit ille per patrem. Si ergo

*Caro mea
verē est
esca sanguis
meus verē
est potus.
Ioan. 6.*

Ioan. 14.

Ibid. 6.

*Quomodo
viuit Christi
per patrem,
& nos viuimus
per
eius carnē.*

*Intellectus
huius, ut
et ipsi vni
sint in no-
bis.*

ergo nos naturaliter secundum carnem per eum viuimus, id est, naturam carnis suae adepti: quomodo non naturaliter secundum spiritum in se patrem habeat, cum viuat ipse per patrem? Per patrem autem viuat, dum natiuitas non alienam ei intulit diuersamque naturam, dum quod est, & ab eo est, nec tamen ab eo per aliquam incidentem naturae dissimilitudinem separatur, dum in se habet patrem per natiuitatem in virtute naturae. Haec autem idcirco à nobis commemorata sunt, quia voluntatis tantum inter patrem & filium vnitatem haeretici mentientes, vnitatis nostrae ad Deum utebantur exemplo, tanquam nobis ad filium & per filium ad patrem obsequio tantum ac voluntate religionis vnitatis, nulla per sacramentum carnis & sanguinis naturalis communionis proprietates indulgeretur: cum & per honorem nobis datum Dei filij, & per manentem in nobis carnaliter filium, & in eo nobis corporaliter & inseparabiliter vnitatis, mysterium verae ac naturalis vnitatis sit praedicandum. Responsum igitur à nobis est stultitiae furentium, ad demonstrationem tantum inanis mendacij: ne imperitos fallerent vanae ac ridiculae assertionis errore. Caeterum fides Euangelica responsionis nostrae necessitate non eguit. Vnitatem nostram ad Deum Dominus pro nobis precatus est, suam vero obtinet ille, & in ea manet. Nec per sacramentum dispensationis vnum sunt, sed per naturae natiuitatem, dum nihil in eo ex se Deus cum gignendo degenerat. Vnum sunt, dum quae de manu eius non rapiuntur, non rapiuntur de manu patris: dum eo cognitio pater cognitus est, dum eo viso pater visus est, dum quae loquitur, pater in se manens loquitur, dum in operante se operatur pater, dum ipse in patre est, & pater in eo est. Hoc non praestat creatura, sed natiuitas: non efficit voluntas, sed potestas: non loquitur vnanimitas, sed natura. Quia non est vnum creari & nasci, neque velle id ipsum est quod & posse, neque concordare idem est quod manere. Non negamus igitur vnanimitatem inter patrem & filium, nam hoc solent haeretici mentiri: ut cum solum concordiam ad vnanimitatem non recipimus, discordes eos à nobis affirmari loquamur. Sed audiant quam à nobis vnanimitas non negetur. Vnum sunt pater & filius natura, honore, virtute: nec natura eadem potest velle diuersa. Et audiant adhuc naturae sibi cum patre vnitatem filium testantem, ait enim: Cum ve-

Joan. 15.

nerit aduocatus ille quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre meo procedit, ipse testificabitur de me. Aduocatus veniet, & hunc mittet filius à patre: & spiritus veritatis est, qui à patre procedit. Excutiat ingenij sui aculeos omnis haeticorum schola: & quaerat nunc, quod vel mentiri ab ignorantibus possit, & doceat quid sit hoc quod filius mittit à patre. Qui mittit, potestatem suam in eo quod mittit, ostendit: sed quod à patre mittit, quid intelligemus, vtrum acceptum aut dimissum aut genitum? Nam horum necesse est vnum aliquid significet, quod à patre missurus est, & missurus à patre est eum spiritum veritatis, qui à patre procedit. Iam ergo non est acceptio, vbi demonstrata processio est: superest ut confirmemus in eo sententiam nostram, vtrum in hoc consistetis egressionem, an geniti processionem existimemus. Neque in hoc nunc calumnior libertatem intelligentiae, vtrum ex patre an ex filio spiritum paracletum putent esse. Non enim in incerto. Dominus reliquit. nam sub iisdem dictis ita loquutus est: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare illa modo. Cum venerit ille spiritus veritatis, diriget vos in omni veritate. Non enim loquetur à semetipso, sed quaecunque audierit loquetur, & futura annunciabit vobis. Ille me honorificabit, quoniam de meo accipiet, pater & annunciabit vobis. Omnia quaecunque habet, mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet, & annunciabit vobis. A filio igitur accipit, qui & ab eo mittitur, & à patre procedit: & interrogo vtrum id ipsum sit à filio accipere, quod à patre procedere. Quod si nihil differre credetur inter accipere à filio, & à patre procedere: certe id ipsum atque vnum esse existimabitur, à filio accipere, quod sit accipere à patre. Ipse enim Dominus ait: Quoniam de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Omnia quaecunque habet pater, mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Hoc quod accipiet, siue potestas est, siue virtus, siue doctrina est, filius à se accipiendum esse dixit: & rursum hoc ipsum significat accipiendum esse à patre. Cum enim ait: Omnia quaecunque habet pater, sua esse, & idcirco dixisse se de suo accipiendum esse, docet etiam à patre accipiendum esse, quia omnia quae patris sunt, sua sint. Non habet haec vnitatis diuersitatem: nec differt à quo acceptum sit, quod datum à patre, datum referatur à filio. Nun-

*Joan. 16.
Quomodo
spiritus
sanctus à
patre pro-
cedit, & à
filio mitti-
tur, & si-
milis.*

quid & hic voluntatis vnitas afferetur? Omnia quæ habet pater, filij sunt: & omnia quæ filij sunt, patris sunt. Ipse enim ait: Et mea omnia tua sunt, & tua mea. Nondum loci est, vt demonstrem, cur ita dixerit, Quoniam de meo accipiet: futuri enim temporis significatio est vbi accepturus ostenditur: nunc certè ideo à se accepturum ait, quia omnia patris sua essent. Disseca naturæ huius, si potes, vnitatem: & aliquam dissimilitudinis infer necessitatem, per quam filius non sit in vnitatem naturæ, A patre enim procedit spiritus veritatis: sed à filio mittitur, & à patre. Omnia quæ patris sunt, filij sunt: & idcirco quicquid accipiet, à filio accipiet ille mittendus, quia filij sunt vniuersa quæ patris sunt. Natura itaque in omnibus tenet suam legem, & quod vnum ambo sunt, eiusdem in vtroque per generationem natiuitatemque diuinitatis significatio est? cum id quod accipiet à patre spiritus veritatis, id filius dandum à se fateatur. Non permittenda itaque ad impiæ intelligentiæ libertatem hæretica peruersitas est: vt dictum hoc Domini quod quia omnia quæ patris sunt, sua sunt, idcirco à se accipiet spiritus veritatis, non ad vnitatem conficatur referendum esse naturæ. * Loquatur enim ille, qui electionis est vas, & gentium doctor, secundum veritatis intelligentiam fide Romanæ plebis antè laudata. Volens enim naturæ vnitatem in patre & filio docere, ita ait: Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem spiritus Dei in vobis est. Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem Christus in vobis est, corpus quidē mortuum est per peccatum, spiritus autem vita est per iustitiam. Si autem spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter spiritum suū, qui habitat in vobis. Spirituales omnes sumus, si in nobis est spiritus Dei: sed hic spiritus dei: sed hic spiritus Christi est. Et cum Christi spiritus in nobis est, eius tum spiritus in nobis est, qui Christū suscitauit à mortuis: & qui suscitauit Christū à mortuis, corpora quoque nostra mortalia viuificabit propter habitantē spiritum tū eius in nobis. Viuificamur ergo propter habitantem in nobis spiritum Christi, per eum qui Christum suscitauit à mortuis. Et cum eius qui suscitauit Christū à mortuis, in nobis est spiritus, & spiritus tū in nobis est Christi: nec tamen nō Dei est spiritus,

Rom. 8.

De spiritu
Christi, qui
idem est
etiā spiri-
tus Dei.

qui in nobis est. Discerne igitur o hæretice, spiritum Christi à spiritu Dei, & excitati à mortuis spiritū Christi, ab spiritu Dei Christum à mortuis excitantis, cum inhabitans in nobis spiritus Christi, spiritus Dei sit: & cum spiritus Christi à mortuis excitati, spiritus tamen Dei sit, Christum à mortuis excitantis. Et quæro nunc in spiritu Dei vtrumne naturam, an rem naturæ significatam existimes. Non idem est enim natura, quod naturæ res: sicuti non idem est homo, & quod hominis est, nec idem est ignis, & quod ignis ipsius est: & secundum hoc non idē est Deus, & quod Dei est. Memini enim in spiritu Dei ita filium Dei significari, vt in eo Deus pater demonstratus esse intelligatur, & ad cuiusvis demonstrationem posse significatum Dei spiritum pertinere: neq; tantum hoc ex prophetica, sed ex Euangelica autoritate monstrari, cum dicitur: Spiritus Domini super me, propterea vnxit me. Et rursū: Ecce puer me⁹ quem elegi, dilectus meus in quo complacuit animæ meæ, ponam super eum spiritum meum. Et ipso de se Domino testante: Si autem in spiritu Dei ego eicio demonia, vtique appropiauit in vobis regnum Dei: hæc enim videtur non non ambiguē vel patrem significare, vel filium, virtutem tamen naturæ manifestantia. Namque idcirco dictum existimo, in vtroque spiritum Dei, ne secundum corporales modos ita inesse filiū in patre, vel patrē in filio crederemus, scilicet ne loco Deus manens, nusquam alibi extare videretur à sese. Homo enim, aut aliquid aliud ei simile, cum alicubi erit, tum alibi non erit, quia id quod est illic, continetur vbi fuerit: infirma ad id natura eius, vt vbique sit, qui insistens alicubi sit. Deus autē immensæ virtutis viuens potestas, quæ nusquam non adsit, nec desit vsquam, se omnem per sua edocet, & sua non aliud quam se esse significat, vt vbi sua insint, ipse esse intelligatur: non autem corporali modo, cum alicubi insit, non & vbique esse credatur, cum per sua in omnibus esse non desinat, non aliud autem sint quam quod est ipse, quæ sua sunt. Et hæc quidem ad naturæ intelligentiam dicta sunt. In spiritu autem Dei patrem Deum significari, ita existimo intelligi oportere, quod spiritū domini super se esse Dominus Iesus Christus professus sit, propter quod eū vngat, & mittat ad euangelizandum. Paternæ enim naturæ virtus in eo manifestatur. Naturæ suæ cōmunionem in filio etiam incarnato per sacra-

Luc. 4.

Matt. 12.

Ibid.

In spiritu
autem Dei
pater Deus
significa-
tur.

per sacramentum spiritualis huius vnctio-
nis ostendens, cum post consummati ba-
ptismi natiuitatem cum hæc quoque pro-
prietatis significatio est audita, voce te-
stante de cœlo: Filius meus es tu, ego ho-
die genui te. Non enim vel ipse super se ef-
se, vel sibi de cœlis adesse vel ipsum se co-
gnominasse sibi filium intelligendus est.
Sed omnis hæc fidei nostræ fuit demon-
stratio: vt sub perfectæ ac veræ natiuitatis
sacramento, vnitatē naturæ, paternæ ma-
nentis in filio, qui etiam homo esse cœpe-
rat, nosceremus. Et patrem quidem in Dei
spiritu ita significari repertum est, filium
verò hoc modo demonstratum intelligi-
mus cum dicit: Quod si in spiritu Dei ego
eiicio dæmonia, vtique appropiauit in vo-
bis regnum Dei: se scilicet, id est, naturæ
suæ potestate dæmones eiicere demon-
strans, qui non nisi spiritu eiici possint. Est
autem & in spiritu Dei spiritus paracleti si-
gnificatio, neq; solū Prophetica, sed Apo-
stolica autoritate, cum dicitur: Sed hoc est
quod dictum est per Prophetam: Erit in
nouissimis diebus dicit Dominus, effun-
dam de spiritu meo in omnem carnem, &
prophetabunt filij eorum & filiæ eorum.
Cōsummatum hoc tunc in Apostolis to-
tum fuisse doceretur, cum misso spiritu
sancto omnes linguis gētium sunt loquu-
ti. Hæc autem idcirco sunt demonstrata
necessariò, vt in quamcunque se licet par-
tem hæretica falsitas contulisset, finibus
tamen atq; præscripto veritatis euangeli-
cæ concluderetur. Habitat enim in nobis
Christus: & habitante Christo, habitat
in nobis spiritus Christi, habitante tamen
in nobis spiritu Christi: non aliustamen
spiritus habitat, quàm spiritus Dei. Quod
si per spiritum sanctum Christus in nobis
esse intelligitur, hunc tamen ita spiritum
Dei, vt spiritum Christi esse noscendum
est. Et cum per naturam Dei natura ipsa
habitet in nobis, indifferens natura filij
esse credetur à patre, cum spiritus sanctus,
qui & spiritus Christi & spiritus Dei est,
res naturæ demonstratur vnus. Quæro
nunc igitur, quomodo non ex natura
vnum sunt. A patre procedit spiritus ve-
ritatis, à filio mittitur, & à filio accipit.
Sed omnia quæ habet pater, filij sunt: &
idcirco qui ab eo accipit, Dei spiritus est,
sed idem & spiritus Christi est. Res naturæ
filij est, sed eadem res & naturæ patris est.
Dei excitantis Christum à mortuis spiri-
tus est, sed idem spiritus Christi est à mor-
tuis excitati. In aliquo differat Christi &

Dei natura ne eadem sit: si præstari potest,
vt spiritus qui Dei est, non sit & Christi.
Sed te hæretice furentem, & spiritu do-
ctrinæ mortiferæ circumactum tenet &
coartat Apostolus, Christum nobis fun-
damētum ponens fidei, dictis huius quo-
que Dominici non nescius: Si quis diligit
me, sermonem meum seruabit: & pater
meus diliget eum, & ad eum veniemus, &
mansionem apud eum faciemus. Per id
enim spiritu in nobis Christi manente,
Dei spiritum in nobis manere testatus est:
nec diuersum à se esse spiritum à mortuis
excitari Iesu, & spiritum à mortuis exci-
tantis Iesum. Veniunt enim atque habi-
tant in nobis: & rogo vtrum comitatu di-
uersitatum venient, mansionemque fa-
cient, ac vnitatē naturæ? Sed obnititur do-
ctor gentium, non duos spiritus, Dei sci-
licet & Christi, sed spiritum Christi, qui &
spiritus Dei est, inesse credentibus. Non
est cohabitatio, sed habitatio est. Sub sa-
cramento tamen cohabitationis habita-
tio, dum neque duo habitant, neque ab
alio diuersus habitator est. Est enim in no-
bis spiritus Dei, & est in nobis spiritus
Christi: & cum spiritus Christi inest, inest
spiritus Dei. Ita cum quod Dei est, &
Christi est, & cum quod Christi est, & Dei
est: non potest aliud quid diuersum Chri-
stus esse quàm Deus est. Deus igitur Chri-
stus est vnus cum Deo spiritus. Et illud
Euangelicum: Ego & pater vnum sumus,
docet Apostolus vnitatem esse naturæ, nō
solitudinem vnionis, scribens Corinthiis:
Propter quod notum vobis facio, quia
quod nemo in spiritu Dei loquens, dicit
anathema Iesum. Scisne nunc hæretice,
in quo spiritu dicas Christum creaturam?
Cum enim in anathemate sint, qui serui-
erunt creaturæ potius quàm creatori, Chri-
stum creaturam confitens, quid sis intel-
lige, qui non ignoras, quin in maledicto
sit religio creaturæ, & quid sequatur, ad-
uerte: Nemo potest dicere Dominum Ie-
sum, nisi in spiritu sancto. Sentisne quid
tibi desit, Christo negando quod suum
est? Si per naturam Dei Christus tibi
Dominus est, habes spiritum sanctum: si
verò per adoptiuum nomē hic Dominus
est, spiritu sancto carēs, spiritu erroris ani-
maris: quia nemo nisi in spiritu sancto do-
minum Iesum potest dicere. Et tu creatu-
ram eum potius quàm Deū dicis? Domi-
nū licet nuncupes. Dominū tamen esse nō
dicis, quia tibi ex cōmuni genere potius,
& familiari nomine, quàm ex natura sit

Deus est
Christus
vnus cum
Deo spiri-
tus probat
Christum
Deū, quia
Christi &
Dei idē est
spiritus.
1. Cor. 12.

In spiritu
Dei est etiā
significatio
spiritus pa-
racleti. ||
Act. 2.

Joan. 14.

Ibid.

Dominus. Sed à paulo, & Dei, & spiritus in eo disce naturam, sequitur enim: Diuisiones autem donorum sunt, idem autem spiritus est: & diuisiones ministeriorum sunt, & idem ipse Dominus: & diuisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio spiritus ad id quod utile est. In præsentī sermone quadrimoda significatio intelligitur, cum in diuisione donorum idem spiritus est, & in diuisione ministeriorum idem ipse Dominus est, & in diuisione operationum idem Deus est, & in vtilitatis datione manifestatio spiritus est. Atque ut datio vtilitatis in manifestatione spiritus nosceretur, continuo subiectum est: Huic quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alteri autem fides in eundem spiritum, alij donum curationum in eodem spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. Et quidem id quod quartum esse diximus, id est, in datione vtilitatis spiritus manifestationum, absolutam habet intelligentiam. Commemoratum est enim, per quas dationum vtilitates hæc esset spiritus manifestatio. In his nanque diuisionum virtutibus non incerta doni huius ostensio est, de quo Dominus ad Apostolos dixerat, præcipiens his, ne ab Hierosolymis discederēt, sed expectarent promissionē patris, quam audistis inquit de ore meo. Quoniam Ioannes baptizauit aqua, vos autem spiritu sancto tingemini, quem & accipietis non post multos hos dies. Et rursum: Sed accipietis virtutem superueniente spiritu sancto in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Promissionem patris quæ de ore eius audita est, expectari iubet. Certè etiam nunc paternæ eius promissionis eloquium est. Per has igitur virtutum efficientias manifestatio spiritus est. Neque enim in occulto est spiritus donum, vbi sermo sapientiæ est, & verba vitæ audiuntur: vel vbi diuinæ cognitionis scientia est, ne pecudum modo per ignorantem Dei, vitæ nostræ ignoremus autorem: vel per fidem Dei, ne non credentes Euangelio Dei, extra Euangelium Dei simus: vel per donum curationum, ut gratiam eius qui hæc tribuit, infirmitatum curatione testemur: vel per operationem virtutum, ut quod agimus, Dei esse virtu-

At. i.

tis intelligamus: vel prophetiam, ut per doctrinæ intelligentiam intelligamur ex Deo eruditi: vel per discretionem spirituum, ne ignari simus, sancto an peruerso spiritu quis loquatur: vel per genera linguarum, ut in signum dati spiritus linguarum sermo donetur: vel in interpretatione linguarum, ne ignoratione fides audientium periclitetur, cum linguam ignorantibus linguæ interpretator absoluat. In his igitur omnibus ad vtilitatem vnicuique diuisis manifestatio spiritus est: per has scilicet datæ vnicuique vtilitatis administrationes, dono spiritus non latente. Tenuit autem beatus Apostolus Paulus in hoc difficilimo ad humanam intelligentiam cœlestium sacramentorum mysterio, & absolutam demonstrationem, & sollicitam cautelam, ut per spiritum in spiritu dari hæc diuisionum dona monstraret, ne fortè non per Christum, & in Christo omnia crederentur. Non enim id ipsum est per spiritum, & in spiritu dari: quia datio doni quæ obtinetur in spiritu, hæc tamen indulta per spiritum sit. Consummat autem has dationum diuisiones hoc modo: Hæc autem omnia operatur vnus & idem spiritus, diuidens vnicuique prout vult. Nunc igitur quæro, quis hæc spiritus operetur, diuidens vnicuique prout velit: Vtrum Iesus Christus Deus, an spiritus, per quem & in quo donorum diuisio est. Quod si non id ipsum significatum esse loqui aliquis audebit, contradicet Apostolus, cur se vtiosè lector intelligat, ait enim superius: Et diuisiones operationum sunt, idem autem Deus qui operatur omnia in omnibus. Alius est ergo qui diuidit, & alius est in quo indulta diuisio est. Et intellige operantem hæc omnia semper Deum, ita tamen, ut Christus operetur, ut paterno opere operans filius fungatur. Et si in spiritu sancto Iesum Dominum confiteris intellige tripartitæ significationis in Apostolo virtutem, cum in diuisionibus donorum idem spiritus est, & in diuisionibus ministeriorum idem Dominus est, & in diuisionibus operationum idem Deus est. Et rursum, omnia in operas vnus spiritus, vnicuique sicut vult diuidens. Et apprehende, si potes: Dominum in diuisione ministeriorum, & Deum in diuisione operationum, hunc eundem vnum esse spiritum, & hæc inoperantem, & prout vult diudentem: quia in diuisionibus donorum vnus est spiritus, & idem spiritus operatur ac diuidit. Aut si displicet in Deo & in

*1. Cor. 12.**Nota hic multa de spiritu sancto.*

& in Domino vnus hic eiusdem per natiuitatis sacramentum, & diuinitatis spiritus, ostende quis spiritus, & in quo spiritu has nobis diuisiones & operetur & diuidat. Sed nihil aliud quam quod fidei nostrae est ostendes, quia Apostolus qui esset intelligendus ostendit dicens: Sicut enim vnum est corpus, membra autem habet multa, omnia autem membra ex vno corpore cum sint multa, vnum est corpus, sic & Christus. Diuisiones ergo charismatum ex vno domino Iesu Christo qui corpus est omnium, esse significat: quia cum ostendisset dominum in ministerio, ostendisset etiam Deum in operationibus, vnum tamen haec omnia spiritum & operari & diuidere demonstrat, membra haec gratiarum in perfectionem vnus corporis diuidentem: nisi forte non tenuisse rationem vnitatis in eo Apostolus existimatur quod dixit: Et diuisiones ministeriorum sunt, idem autem dominus. Et diuisiones operationum sunt, idem autem Deus. Vt quia ministeria ad Dominum retulit, & operationes ad Deum, non vnum atque idipsum in ministeriis atque operationibus videatur intelligi. Accipe quam haec membra ministeriorum membra operationum sunt, cum ait: Vos estis corpus Christi & membra. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, in quibus est verbum sapientiae: secundo Prophetas, in quibus est donum scientiae: tertio magistros, in quibus est doctrina fidei: deinde virtutes, in quibus sunt curationes infirmitatum, auxiliorum potestates, gubernationes prophetales, & dona generum linguarum, vel loquendi vel interpretandi. Certè haec ecclesiae & ministeria sunt & operationes in quibus est corpus Christi: & haec Deus statuit. Aut proficere non per Christum statuta, quia ea Deus statuit: sed audies ipsum dicentem: Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Et iterum: Qui descendit ipse est, qui & ascendit super omnes caelos, vt adimpleat omnia. & ipse dedit quosdam Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam autem Euangelizantes, quosdam autem pastores & doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerij. Nunquid ministeriorum dona non Christi sunt, cum tamen & in operantis Dei dona sint? Sed si id vsurpauit impietas, vt quia ait, Idem dominus & idem Deus, non sint in vnitatem naturae: adiun-

gam verò huic intelligentiae tuae, vt putas, firmiora praesidia. ipse enim Apostolus ait: Sed nobis vnus Deus pater est, ex quo omnia, & nos in ipso. Et vnus dominus Iesus, per quem omnia, & nos per ipsum. Et rursum: Vnus dominus, vna fides, vnum baptisma. Vnus Deus & pater omnium, qui super omnia, & per omnes & in omnibus nobis. Per id enim quod dicitur, vnus Deus & vnus dominus, Deo tantum quasi vni Deo proprium deputari videtur vt Deus sit: cum proprietates vnitatis consortium non patiat alterius. O planè rara ac difficilia charismatum dona, & verè hac vtilitatum datione manifestatio spiritus constituta: & meritò hic diuidentium gratiarum ordo seruatus est, vt principalis esset sermo sapientiae. Verè enim illud est, Et nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto: quia per hoc sapientiae verbum Christus Dominus non potest intelligi. Tum deinde sequens esset sermo scientiae, vt quod sapimus, scienter loquamur, ita vt sapiamus sapientiae verbum. Tertium verò donum in fide esset, quia illa principalia & superiora vtilitatem doni nisi Deus crederetur, amitterent: vt nunc in huius maximi & pulcherrimi dicti Apostolici sacramento, hereticis omnibus nec verbum sapientiae est, nec sermo scientiae, nec religionis fides, quia impietas quae non capit intelligentiam, extra sermonis scientiam & extra simplicitatem fidei est. Nec enim quisquam quod non sapit, loquitur: nec quod loqui non potest, potest credere. Vnum itaque Deum Apostolus praedicans, & ex lege veniens, atque in Euangelium Christi vocatus, perfectae fidei tenuit confessionem. Et ne aliquam haereticis occasionem tanquam incauti sermonis simplicitas praestaret, vt natiuitatem filij per vnus Dei praedicationem negarent vnum Deum sub proprietatis significatione confessus est, dicens ita: Vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: vt qui Deus est, & pater crederetur. De hinc quia nudum hoc in vnum Deum patrem credere, non proficeret ad salutem, subiecit: Et vnus dominus noster Iesus Christus per quem omnia, & nos per ipsum sinceritatem fidei salutaris in vnus Dei & in vnus Domini praedicatione demonstrans: vt nobis & vnus Deus pater, & vnus dominus Iesus Christus in fide essent. Non enim dictum ignorabat à domino: Haec est enim voluntas patris mei, vt omnis qui videt

*Ibidem.**Ephes. 4.**1. Cor. 12.**Ibid.**Ephes. 4.
Ibidem.**1. Cor. 8.**Joan. 6.*

filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Sed fidei ecclesiasticæ ordinem ponens, & fidem nostram in patre & filio statuens, inseparabilis illius atque indissolubilis unitatis & fidei sacramentum locutus est dicens: Vnus Deus & vnus Dominus. Ac primum extra Apostolicum spiritum viuens, stultitiam tuam hæretice intellige. Si enim professionem vnus Dei ad id vsurpas, ne Deus Christus sit, quia vbi vnus est, solitarius sit intelligendus, & id quod vnus est, proprium ei sit & singulare, qui vnus est: quid de eo profiteberis, quod Iesus Christus vnus est Dominus? Si enim secundum te quod vnus pater Deus est, Christo non reliquit vt Deus sit: necesse est, vt etiam secundum te vnus Dominus Christus Deo non relinquat vt Dominus sit: quia quod vnus est, propriū ei velis esse qui vnus est. Si itaque vnum Dominum Christum esse etiam Deum negabis, vnum quoque Deum patrem esse negabis & Dominum: & quid erit in Dei virtute, nisi Dominus est, & in Domini proprietate, nisi Deus est, cum & Deum perficiat id esse quod Dominus est & Dominum id constituat esse quod Deus est? Sed sacramentum dicti Dominici Apostolus tenēs, quod est, Ego & pater vnum sumus: dum vtrunque vnum profitetur, vnum vtrunque sic significat, non ad solitudinem singularis, sed ad spiritus unitatem: quia vnus Deus pater, & vnus Christus Dominus, cum vterque & Dominus & Deus sit, duos tamen in fide nostra nec deos patitur esse nec dominos. Vnus igitur vterque est, & vnus cum sit, vterque non solus est. Nec loqui sacramentum fidei nisi apostolica voce poterimus: Vnus est Deus, & vnus est Dominus. Et per id quod vnus est Deus, & vnus est Dominus, in Deo demonstratur Dominus, sicut & Deus demonstratur in Domino, vt in vno Deo patre vnum significaret & Dominum. Non tenes vnionem, vt Deus singularis sit: nec tamen diuidis spiritum, vt vterque non vnum sint. Neque in vno Deo, & in vno Domino discernere poteris potestatem: ne qui Dominus est, non sit & Dominus. Cauet enim Apostolus per eloquia nominum duos vel deos prædicare vel dominos: & idcirco vsus est eo genere doctrinæ, vt in vno Domino Christo vnum significaret & Deum, & in vno Deo patre vnum significaret & Dominum. Nec tamen impiam nobis ad perimendam vnigeniti Dei natiuitatem

inueheret vnionem, & patrem professus est & Christum. Nisi fortè eouſque vltimæ desperationis furor audebit erumpere, vt quia Christum Dominum Apostolus dixerit, nemo aliud eum præter quàm Dominum debeat confiteri: & habens Domini proprietatem, non habeat Dei veritatem. Sed non ignorat Paulus Christum Deum, dicēs: Quorum patres & ex quibus Christ⁹, qui est super omnia Deus. Non hic creatura in Deum deputatur: sed creaturarum Deus, est, qui super omnia Deus est. Quam verò super omnia Deus & inseparabilis sit à patris spiritu, discetiam de hoc ipso de quo nunc agitur Apostoli dicto. Confessus enim vñum Deum patrem, ex quo omnia sunt, & vnum Dominum Iesum Christum per quem omnia: quæro quid diuersitatis attulerit dicens: Ex Deo omnia, per Christum omnia? Anne possit separabilis à se natura & spiritus intelligi, ex quo, & per quem omnia? Omnia enim per filium ex nihilo subſtiterunt: & ad Deum, ex quo omnia ad filium verò, per quem omnia Apostolus retulerit. Et non inuenio quid differat, cum per vtrumque opus sit virtutis eiusdem. Si enim ad vniuersitatis substantiam proprium ac sufficiens creaturis est quod ex Deo sunt: quid habuit necessitatis memorasse, quod quæ ex Deo sunt, per Christum sint, nisi quod vnum idemque est per Christum esse, & ex Deo esse? Sed quemadmodum Dominum & Deum vtrique eorum, vt mutuum esset, ascriptum est: ita ex quo & per quem, relatum ad vtrumque est, & ad demonstrationem unitatis vtriusque, nec ad intelligentiam singularis. Non patet ad occasionem impietatis ipsius sermo, & apostolica fides non est extra prædicationis diligentiam. His enim se verborum proprietatibus temperauit, quibus nec duos deos intelligeretur significare, neque vnicum: dum & vnionē detestatur, nec separat unitatem. Hoc enim ex quo omnia, & per quem omnia, licet non singularem constitueret in potestate virtutis, non tamen diuersum demonstraret in efficientiæ potestate, cum ex quo omnia, & per quem omnia, eiusdem naturæ ad id demonstraret autorem: vtrumque autem eiusdem naturæ proprium esse declarat. Nanque post illud diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei protestatum profundum, & inscrutabile iudiciorum confessam intelligentiam,

Rom. 9.

Quid sit, ex quo omnia & per quæ omnia.

Rom. II.

telligentiam, & inuestigabiliū viarum demonstratam ignorationem: humanæ tamen fidei vsus officio, hunc honorem inuestigabilium & imperscrutabilium cælestium sacramentorum profundo reddidit dicens: Quoniam per ipsum, & ex ipso, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum. Id nunc ad vnius naturæ significationem referēs, quod non nisi opus vnius possit esse naturæ. Cum enim specialiter Deo id adscripserit, ut ex eo omnia, & proprium Christo detulerit, ut per eum omnia, & nunc honor Dei sit quod ex ipso, & per ipsum, & in ipso sint omnia: & cum spiritus Dei idē sit & spiritus Christi, vel cum in ministerio Domini & in operatione Dei, & in spiritu Dei spiritus vnus operetur & diuidat, non possunt non vnum esse, quorum propria vnius sunt, cum in eodem Deo patre vnus atque idem spiritus in eodem spiritu sancto diuidens, vniuersa perficiat. O dignus ille magnorum & cælestium arcanorum conscientia, & assumptus secretorum diuinorum electusque particeps, & ea ipsa illiciti eloquij silentio necessario tacens, & verē Apostolus Christi, quali humanæ peruersitatis ingenia absoluti sermonis sui prædicatione conclusit, vnum patrem Deum, & vnum Dominum Iesum Christum confitēdo, ut inter hæc nec duos quisquam possit prædicare, neque vnicum: cum tamen qui non vnicus est, non in duos proficeret, nec qui duo non sunt, solitarius posset intelligi, & inter hæc perfectam Christi natiuitatem pater demonstratus ostenderit. Extendi te nunc vibratas sibilis linguas hæretici serpentes, siue Sabelli, siue Photine, siue qui nunc creaturam esse vnigenitum Deum prædicatis. Audiat vnum Deum patrem, quisquis negat filium: quia cum pater non nisi per filium pater sit, filius per id significatur in patre. Qui verò vnitatem naturæ indifferentis filio adimit, cognoscat vnum Dominum Iesum Christum: nisi enim per vnitatem spiritus vnus est Dominus, Deo patri non relinquitur ut Dominus sit. At qui de tempore atque ex carne filium deputat, cognoscat quia per eum omnia, & nos per ipsum: & extra tempora sit, condens omnia intemporalis immensitas. Et interea relegat, quia vna spes vocationis est, & vnum baptisma, & fides vna. Et post hæc aduersans prædicationi Apostoli ipse anathema constitutus, cum ali-

ter ex sensu suo sapiat, nec vocatus, nec baptizatus est, nec fidelis: quia in vno Deo patre, & in vno domino Iesu Christo vnius spei atque baptismi fides vna sit. Nec doctrinarum diuersitas, in his se esse, poterit gloriari: quæ vnius & Dei & Domini & spei & baptismi sint & fidei. Vna igitur fides est, patrem in filio & filium in patre per inseparabilis naturæ vnitatem confiteri: non confusam, sed indifferentem: neque permixtam, sed indifferentem: neque coherentem, sed existentem: neque inconsummatam, sed perfectam. Natiuitas est enim, non diuisio: & filius est, non adoptio: & Deus est, non creatio. Neque alterius generis Deus est, sed pater & filius vnum sunt: non enim innouata est natura nascendo, ut ab originis suæ proprietate esset aliena. Tenens hanc itaque manentis in patre filij, & patris in filio fidem, vnum Deum patrem & vnum Dominum Christum sibi esse Apostolus prædicat: cum in Domino Christo & Deus esset, & in Deo patre esset & Dominus, & vnum esset vterque quod Deus est, & vnum esset vterque quod Dominus est, quia imperfectū esset Deo, nisi Dominus sit, & Domino intelligatur deesse, nisi Deus sit. Atque ita cum vterque vnus est, & vnus significatur in vtroque, & non est vterque sine vno, non excedit euangelicam prædicationem Apostolus docens: nec loquens in Paulo Christus diuersus ab his est, quæ corporeus in mundo manens locutus est. Dixerat enim in euangelicam prædicationem Apostolus docens: nec loquens in Paulo Christus diuersus ab his est, quæ corporeus in mundo manens locutus est. Dixerat enim in euangelio Dominus: Operamini escam non quæ interit, sed escam quæ permanet in vitam æternam, quam filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater signauit Deus. Dixerunt igitur ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei? Et dixit illis: Hoc est opus Dei ut credatis ei quem misit ille. Sacramentum & corporationis & diuinitatis suæ Dominus exponens, fidei quoque nostræ & spei doctrinam locutus est: ut escam non intereuntem, sed permanentem in æternū operaremur, ut hanc æternitatis escam dari nobis à filio hominis meminissimus, ut filium hominis signatum à Deo patre sciremus, ut hoc esse opus Dei nosceremus, credere in eum, quem misisset. Et quis est quem pater misit? nempe quem signauit Deus. Et quis

Iou. 6.

Ibid.

est quem significauit Deus? filius utique hominis, escam scilicet præbens vitæ æternæ. Qui tandem sunt, quibus præbet eam? Illis nempe, qui operabuntur non interuentem. Atque ita quæ operatio escæ est, eadem operatio Dei est: in eum scilicet credidisse quem misit. Sed hæc loquitur filius hominis. Et quomodo escam vitæ æternæ filius hominis dabit? Sed sacramentum salutis suæ nescit, qui nescit filium hominis dantem escam in vitam æternam, à Deo patre esse signatum. Hic nunc quæro qui tandem intelligentiæ sensus sit, filium hominis à patre signatum Deo. Ac primum cognosci oportet. Deum non sibi, sed nobis locutum, & in tantum ad intelligentiam nostram eloquij sui temperasse sermonem, quantum comprehendere ad sentiendum naturæ nostræ possit infirmitas. Nanque cum superius à Iudæis increpatus fuisset, cur se æqualem Deo filium se Dei profitendo fecisset, responderet: Omnia se quæ faceret pater, facere, & omne se à patre adeptum esse iudicium, etiam se ut patrem honorandum. Et in his omnibus professus antè, se filium patris, exæquauerat honore, potestate, natura. Dehinc dixerat, ut patrem vitam in se habere, ita eum filio vitam in se habendam dedisse, in quo signauerat naturæ eiusdem per sacramentum natiuitatis vnitatem. Per id enim quod habet pater, ipsum illud significat habendo, quia non humano modo ex compositis Deus est, ut in eo aliud sit, quod ab eo habetur, & aliud sit ipse qui habeat: sed totum quod est, vita est. Natura scilicet perfecta & absoluta & infinita, & non ex disparibus constituta, sed viuens ipsa per totum: quæ cum qualis habetur, talis & data est, & si natiuitatem eius intelligatur significare cui data est, non tamen diuersitatem generis affert, cum talis data est, qualis & habetur. Post hanc ergo tam multiplicem ac propriam demonstrandæ in se paternæ naturæ significationem, ad Apostolos vsus hoc dicto est: Hunc enim pater signauit Deus. Signaculorum ea natura est, ut omnem impressæ in se speciei explicent formam, & nihil minus ex eo in se habeant unde signentur: & dum totum accipiunt quod imprimitur, totum ex se præferunt quicquid impressum est. Verum hoc ad diuinæ natiuitatis non proficit exemplum: quia in signaculis & materies sit, & diuersitas & impressio, per quā mollioribus naturis validiorum generum species impri-

Hunc enim
signauit pa-
ter Deus.
Ioan. 6.

A muntur Vnigenitus verò Deus, & per sacramentum salutis nostræ, hominis filius, volens proprietatis nobis paternæ in se significare speciem, signatum se à Deo ait, & hoc ideo, quia vitæ æternæ escam filius hominis esset daturus, ut per hoc potestas in eo dandæ ad æternitatem escæ intelligi possit, quia omnem in se paternæ formæ plenitudinem significantis se Dei contineret, ut quod signasset Deus, non aliud ex se quàm formam Dei signantis afferret. B Hæc quidem Dominus ad Iudæos ob infidelitatem suam dicti istius incapaces locutus est. Sed nobis euangelij prædicator proprietatis huius intelligentiam spiritu Christi per se loquentis insinuat dicens: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed se exinaniuit, formam serui accipiens. C Quem enim significauerat Deus, aliud præterquam Dei forma esse non potuit. Et ideo quod signatum in Dei forma est, hoc necesse est totum in se coimaginatum habere quod Dei est. Et idcirco Apostolus eum quem signauit Deus, in Dei forma manentem Deum prædicauit. Nam assumpti & conuati in eo corporis sacramentum locuturus ait: Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed se- D metipsum exinaniuit formam serui accipiens. Quod enim in forma Dei erat, per signantem se Deum Deus manebat. Sed quia suscipienda erat forma serui, & obediens esset futurus ad mortem, non sibi rapiens esse se æqualem Deo, ad susceptionem formæ seruilis, per obedientiam exinaniuit autem se ex Dei forma, id est, ex eo E quod æqualis Deo erat. Non tamen æqualem se Deo per rapinam existimans, quamuis in forma Dei, & æqualis Deo, per Deum Deus signatus extaret. Hic nunc non quæro utrum alterius generis Deus est qui in forma Dei Deus maneat, ut secundum consignatas consignantesque species in signaculis cernimus, cum impressum plumbo ferrum, & gemmaceræ, F speciem vel concauæ in se imaginis fingat vel extentis de se exprimat formæ. Sed si quis extiterit tam stultus & vācors, ut putet quod aliud ex se Deus in Deum quàm Deum formet, & qui in forma Dei sit, alius aliquid totus ipse quàm Deus sit post sacramenta hominis assumpti, & per obedientiam consummatæ vsque ad crucis mortem humilitatis: audiet cœlestium & terrestrium & infernorum, & omnis linguae confessione, Iesum in gloria Dei patris.

Qui cū for-
ma Dei es-
set, &c.
Philip. 2.

obiectionis
exclusio.

patris. In hac igitur gloria, si cum iam forma
seruili fuerit manebit, tunc cum in forma
dei esset quæro quis manserit. vtrumne in
natura dei, qui significatur in gloria, Chri-
sti spiritus fuerit, cum in gloria dei patris
Christus Iesus, id est homo natus extaret.
Tenet in omnibus beatus Apostolus fidei
euangelicæ indemutabilem prædicationem: dominum nostrum Iesum Christum
deum prædicans, vt neque per alterius ge-
neris Deum, in duos Deos fides apostolica
depereat, neque inseparabilis à patre filius
deus vnici ac singularis dei prædicandi
occasionem impiam præbeat. Dicens e-
nim, in forma dei, & in gloria dei patris:
neque differre docuit, neque non existen-
tem existimari permisit. Nam qui in for-
ma dei est, neque in alterum deum profi-
cit, neque etiam ipse non deus est: quia
nec separari potest à dei forma, cum in ea
sit: nec qui in dei est forma, non deus est.
Sicut qui in dei gloria est, non potest al-
liud esse quam deus est: & dum in gloria
dei deus est, alterius dei atque adeo diuer-
si non habet prædicationem: quia per id
quod in gloria dei est, ex eo in cuius gloria
est habet in se naturale quod deus est. Nō
periclitatur per plures prædicationes fides
vna, ne vna sit. Euangelista enim dictum
à Domino docuerat, Qui me videt, videt
& patrem. Sed nunquid doctor gentium
Paulus virtutē dicti dominici aut ignora-
uit aut tacuit dicens: Qui est imago Dei
inuisibilis? Interrogo vtrum visibilis ima-
go est inuisibilis dei deus: & vtrum infini-
tus deus per formā circūscriptam & ima-
ginem coimaginari possit ad speciem. I-
mago enim formam necesse est eius red-
dat, cuius imago est. Qui volunt autem
alterius generis filio esse naturam, consti-
tuant cuius modi filium imaginem esse
inuisibilis dei velint. Anne corpoream &
contemplabilem, & ex locis in loca motu
incessūque circumuagam. Meminerint
tamen secundum euangelia & prophetas,
& Christum spiritum & deum spiritum.
Qui si circumscribent hunc spiritū Chri-
stum formali & corporali modo, non erit
inuisibilis dei imago corporea, nec inde-
finitæ speciei definita moderatio. Sed ne-
que dominus incertum reliquit: Qui me
videt, videt & patrem. Neque Apostolus
tacuit qualis esset, Qui est imago dei inui-
sibilis. dominus enim dixerat: Si non fa-
cio opera patris mei, nolite mihi credere.
Hinc videri in se patrem docens, quod o-
pera eius efficeret, vt intellecta naturæ vir-

Joan. 14.
Coloss. 1.

Joan. 10.
Coloss. 1.

tus naturam intellectæ virtutis ostēderet,
per quod Apostolus hanc imaginem dei
esse significās, ait: Qui est imago dei inui-
sibilis, primogenitus omnis creaturæ quia
in ipso constituta sunt omnia in cœlis &
in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni,
siue principatus, siue potestates, siue do-
minationes, omnia per ipsum & in ipso
condita sunt, & ipse est ante omnes, &
omnia in ipso constant: & ipse est caput
corporis ecclesiæ, qui est initium primo-
genitus ex mortuis, vt fieret in omnibus
ipse primatum tenens, quia in ipso com-
placuit omnem plenitudinem habitare, &
per ipsum reconciliari omnia in eum. Per
horum igitur operum virtutem imago
dei est. Nam vtique inuisibilium conditor
non est in ea naturæ necessitate, vt inuisi-
bilis dei imago visibilis sit. Ac ne formæ
potius quam naturæ imago esse intellige-
retur, idcirco inuisibilis dei imago est: na-
tura in eo dei per naturæ suæ virtutem in-
telligenda, non inuisibili qualitate. Pri-
mogenitus itaque omnis creaturæ est,
quia in ipso omnia creata sunt. Et ne quod
in ipso omnia creata sunt, non ad ipsum
quisquam auderet referre, ait: Omnia per
ipsum & in ipso condita sunt, & ipse est
ante omnes, & omnia ipsi constant. Om-
nia itaque ipsi constant, qui ante omnia
est, & in quo omnia sunt. Et hæc quidem
ad exordia pertinent creaturarum. Cæte-
rum ob dispensationem corporis nostri
ait: Et ipse est caput corporis ecclesiæ,
qui est initium, primogenitus ex mortuis,
vt fieret in omnibus ipse primatum tenēs,
quia in ipso complacuit omnem plenu-
dinem habitare, & per ipsum omnia re-
conciliari in eum. Reddidit Apostolus
spiritualibus sacramētis corporeas opera-
tiones. Namque qui imago Dei inuisibilis
est, ipse est caput corporis ecclesiæ. Et qui
primogenitus omnis creaturæ est, idem
initium, primogenitus ex mortuis est, vt in
omnibus teneat primatum, dum nobis
corporalis est, qui dei imago est, dum qui
primogenitus creaturæ est, idem primo-
genitus ad æternitatem est: vt cui spiri-
tualia debet, in primogenito creata quod
maneant, ei & humana debeant, quod in
primogenito ex mortuis renascantur æ-
terna. Ipse est enim initium, qui cum fi-
lius sit, imago dei est. Primogenitus quo-
que omnis creaturæ est, continens in se v-
niuersitatis exordium. Et rursus ipse ca-
put corporis ecclesiæ est, & primogenitus
ex mortuis, vt in omnibus teneat ipse pri-

Quomodo
filius ima-
go Dei.

Ibid.

inatum. Et quia omnia ei constant, in ipso complacita plenitudo consistit, dum in eo per ipsum, & in eum reconciliantur omnia, in quo per ipsum & in ipso omnia sunt creata. Sentisne iam quid sit esse imaginem Dei? Creari utique omnia in eo & per eum. Cum in eo creantur omnia, intellige etiam eum cuius imago est creantem in eo omnia. Cum autem quæ in eo creantur per ipsum creantur, in hoc quoque qui imago est naturam eius cuius imago est, cognosce. Per se enim creat, quæ in ipso creantur, sicuti per ipsum reconciliantur in eo omnia. Cum in eo reconciliantur, paternæ unitatis in eo apprehende naturam reconciliantem sibi in se omnia. Cum per eum reconciliantur omnia, ipsum patri reconciliantem in se omnia quæ per se reconciliat intellige. ait enim idem Apostolus: Omnia autem à Deo qui reconciliauit nos sibi per Christum & dedit nobis ministerium reconciliationis, quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. Confer cum his omne euangelicæ fidei sacramentum. Qui enim videtur in viso, qui operatur in operante, qui loquitur in loquente, idem in reconciliante reconciliat: & idcirco in eo & per eum reconciliatio est, quia per differentem naturam pater in eo manens, mundum sibi ipse per eum & in eo reconciliatum reddebat. Consulens itaque humanæ infirmitati Deus, non incerta verborum nuditate fidem docuit. Nanque cum credendi necessitatem dicti Dominici autoritas sola præstaret, tamen sensum nostrum per intelligentiæ editæ rationis instituit: ut id quod dixerat: Ego & pater vnum sumus, per causam ipsam unitatis expositem nosceremus. Dicens enim se per loquentem loqui, & per operantem operari, & per iudicantem iudicare, & per visum videri, & per reconciliantem reconciliari, & manere se id eo qui in se maneret: quæro quo alio ad intelligentiæ nostræ sensum expositionis suæ uti potuerit apertiori sermone, ut vnum esse intelligerentur, quam isto, quo per natiuitatis veritatem, & naturæ unitatem, quicquid filius ageret & diceret, in filio pater & loqueretur & ageret? Non est hoc itaque naturæ à se alienæ neque per creationem in Deum comparatæ, neque ex portione Dei in Deum natæ: sed perfectæ natiuitate in Deum perfectæ genitæ diuinitatis, cuius hæc naturalis conscientie fiducia est, ut dicant: Ego in patre, & pater in me. Et rursum: Omnia

1. Cor. 5.

Joan. 10.

Joan 14.
Ibid. 16.
Quomodo
intelligen-
dū, Omnia
quæ patris
sunt, mea
sunt.

quæ patris sunt, mea sunt. Nihil enim ei ex Deo deest: quo operante & loquente & viso, Deus operatur & loquitur & videtur. Non sunt duo in vnius vel operatione, vel sermone, vel visione. Nec solitarius Deus est, qui in operante & loquente & viso Deo Deus & operatus & locutus & visus sit. Hoc ecclesia intelligit, hoc synagoga non credit, hoc philosophia non sapit: vnum ex vno, & totum à toto, Deum & filium, neque per natiuitatem patri ademisse quod totus est, neque hoc ipsum totum non secum nascendo tenuisse. Et quisquis in hac infidelitatis stultitia detinebitur: aut Iudæorum sectator, aut gentilium est. Ut autem dictum Domini intelligas quod ait: Omnia quæ patris sunt, mea sunt, Apostoli & doctrinam & fidem discite dicentis: Videte ne quis vos seducat per philosophiam & inanem deceptionem secundum traditionem hominum secundum elementa mundi, & non secundum Christum, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. De mundo est, & de doctrina hominum sapit, & philosophiæ præda est, quisquis Christum verum Deum nescit, quisquis in eo plenitudinem dignitatis ignorat. Humana mens hoc solum sapit quod intelligit, & mundus hoc tantum quod potest credit: secundum elementorum naturas, id tantum possibile existimans, quod aut videret, aut ageret. Elementa enim mundi ex nihilo substituta sunt: sed Christus non de extantibus manat, nec coepit ab origine, sed originem ab origine sumpsit æternam. Elementa enim mundi aut inanima sunt, aut in animam profecerunt: sed Christus vita est, ex Deo viuentem in viuentem Deum natus. Elementa mundi ex Deo sunt instituta, non Deus sunt. Christus ex Deo Deus, hoc totum est ipse quod Deus est. Elementa mundi cum intra sint, non possunt à se extare, ne intra sint. Deum sub sacramento in se habens Christus in Deo est. Elementa mundi cum ex se sui generis generant ad vitam, per corporales quidem passiones præbent ex se initia nascendi: cæterum non insunt viua ipsa nascentibus. Omnis verò corporaliter plenitudo diuinitatis in Christo est. Et interrogo cuius in eo diuinitatis plenitudo est? Quæ si non patris est, quem mihi Deum alium vnius Dei fallax prædicator imponis, cuius diuinitatis plenitudo habitet in Christo? Si verò patris est, edoce quomodo corporaliter hæc in eo habitet

Coloss. 2.

De humana sapientia.

ret plenitudo. Si enim corporali modo patrem in filio claudis, pater in filio habitans nō exabit in se. Si verò quod est potius, corporaliter in eo manens diuinitas, naturæ in eo Dei ex Deo significat veritatem, dum in eo Deus est, non aut per dignationem, aut per voluntatem, sed per generationem verus & totus corporalis secundum sui plenitudinē manens: dum quod ipse est, id etiam per natiuitatem Dei in Deum natum est, neque diuersum, aut differens aliquid in Deo est, cum id quod est, corporaliter habitet in Christo, & quicquid inhabitat corporaliter, id ipsum secundum diuinitatis est plenitudinē. Quid humana sectaris? quid inanium deceptionum doctrinis inhæres? quid mihi affers vnanimitatem, concordiam, creaturam? Plenitudo diuinitatis in Christo est corporaliter. Tenuit autē etiam in hoc Apostolus fidei suæ legem, vt corporaliter in Christo inhabitare plenitudinem diuinitatis doceret: ne ad vnionem impiam fidei sermo decideret, ne ad alterius naturæ intelligentiam furor irreligiosus erumperet. Habitans enim in Christo plenitudo diuinitatis corporaliter nec singularis, nec separabilis est: dum nec se patitur à corporali plenitudine corporalis plenitudo discerni, nec habitans diuinitas, ea ipsa intelligi potest esse diuinitatis habitatio. Atq; ita Christus est, vt corporaliter plenitudo diuinitatis in Christo sit: sic verò in Christo sit diuinitatis corporaliter plenitudo, vt in eo inhabitans plenitudo nihil aliud intelligatur esse quàm Christus. Furare quas voles verborum occasiones, & irreligiosi ingenij aculeos exagita. Emētire saltem cuius plenitudo diuinitatis in Christo inhabitet corporaliter. Est enim Christus, est & inhabitans in eo diuinitatis corporaliter plenitudo. Et quæ sit si quæras habitatio corporalis: intellige quid sit loqui in loquente, & in viso videri, & in operante operari, & in Deo Deū, & ex toto totum, & ex vno vnum, & ita corporalis diuinitatis plenitudinem recognosce & cuius hæc diuinitatis corporaliter inhabitans plenitudo sit, memento Apostolum non tacere dicentem: Ea enim quæ inuisibilia sunt eius à constitutione mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, æterna quoque eius virtus & diuinitas. Huius itaque diuinitas corporalis in Christo est, nō ex parte, sed tota: neque portio est: sed plenitudo: ita corporaliter manens, vt vnum sint: ita vnum sunt, vt à Deo non differat

Deus: ita indifferens à Deo Deus, vt perfectum Deum substituerit perfecta natiuitas: ita autem perfecta natiuitas subsistat, quia in Deo ex Deo nato corporaliter diuinitatis inhabitet plenitudo.

*DIVI HILARII PICTAVO-
rum Episcopi, de Trinitate.*

LIBER IX.

RACTANTES superiori libro de indifferenti natura Dei patris & Dei filij, & id quod dictum est: Ego & pater vnum sumus, demonstrantes non ad solitarium Deum proficere, sed ad vnitatem indiscretæ naturæ, secundum generationem diuinitatis, dum neque aliunde quàm ex Deo Deus natus est, & ex Deo Deus non potest non id esse quod Deus est: percursisque & si non omnibus, tamen ad intelligentiam sufficientibus dictorum diuinorum atq; apostolicorum testimonijs, quibus inseparabilis natura ac potestas patris ac filij docebatur, vsque ad hunc Apostolicæ fidei locum venimus, quo ait: Videte ne quis vos seducat per philosophiam & inanem deceptionem secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. In quo per corporaliter habitantem in eo diuinitatis plenitudinem, verum & perfectum & paternæ naturæ Deum demonstrari docuimus, ita vt inhabitans plenitudo nec diuersum intelligeretur significare, neque vnicum: cum & incorporalis Dei corporalis habitatio proprietatem naturalis vnitatis in Deo qui ex Deo substitisset doceret, & habitans in Christo Deus subsistentis Christi natiuitatem, dum eius est habitator ostenderet: per quod impietati eorum satis superque arbitror fuisse responsum, qui id quod à Dominum dictum est: Qui me videt, videt & patrem: & Pater in me & ego in patre: & Ego & pater vnum sumus: & Omnia quæ patris sunt, mea sunt, ad vnanimitatem & concordiam voluntatis referrent, vt quia dicti fides maneret, dicti tamen intelligentiā fallacis doctrina religio enientita corrumpere: & cum negari non posset voluntatum assensus in his in quibus naturæ vnitatis prædicatur: ad abolendam tamen eam quæ secundum natiui-

Joan. 104

Colos. 23

Quæ sit habitatio corporalis.

Rom. 1.

tatem est vnitatem, societas tantum concordiae crederetur. Sed beato Apostolo post multa naturalis veritatis non ambigua praeconia, corporaliter habitantis diuinitatis plenitudinem in Christo docente, abscissa est omnis impię temeritatis assertio, cum naturalem vnitatem incorporealis diuinitatis habitatio corporalis efficeret: ut id quod non solus filius est, sed quod in eo manet pater, neque solum manet, sed & operatur & loquitur. Neque solum operatur & loquitur sed & videtur. Non sunt nuncupatiua sed vera, dum habet in se per sacramentum natiuitatis & virtus virtutem, & potestas potestatem, & natura naturam, tenens per natiuitatem ipsa quod suum est, & ex se per imaginem referens quod in se est, dum & imago est auctoris & veritas, quia perfecta natiuitas perfectam imaginem praestat, & plenitudo diuinitatis corporaliter inhabitans naturalem obtinet veritatem. Et haec quidem quantumvis ita ut in se habeant, quia naturalis ex Deo Deus non potest nisi in ea natiuitatis suae natura esse qua Deus est, & viuientis naturę indifferens vnitas, inseparabilis a se est sub viuientis natiuitate naturae: tamen per fidei euangelicę salutarem confessionem subrepunt haeretici ad veritatis excidium, ut naturalem filio detrahant vnitatem, dum aliter atque in aliud dicta, aliter in aliud intelligenda componunt.

Luc. 18. Negantes itaque Dei filium, vtuntur ea auctoritate qua dixerat: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi vnus Deus. Ut quia vnum Deum professio eius locuta sit, quicquid illud in Dei nomine erit, non in natura Dei maneat quia Deus vnus est: atque ut id quod ipse Deus dicitur, nuncupatione potius quam veritate sit, hinc confirmare nituntur, quia dixerit: Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum & verum Deum. Et ut extra proprietatem veri Dei sit, id adiungunt: Non potest filius ab se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Tentant quoque & illud: Pater maior me est. Postremo iam tanquam indissolubile abnegatae diuinitatis professione subuertisse se fidem ecclesiae gloriantur, cum relegunt: De die autem illa & hora nemo scit, neque angeli in caelis, neque filius, nisi pater solus. Non enim videtur exequabilis per natiuitatem esse natura, quae ignorationis sit necessitate diuersa, & pater sciendo ac filius nesciendo manifestent dissimilitudinem diuinitatis, quia & igno-

rare Deus nihil debeat, & ignorans non comparandus sit ad scientem. Sed haec omnia, nec ratione intelligentes, nec temporibus discernentes, nec sacramentis euangelicis apprehendentes, nec dictorum virtutibus sentientes, stulto atque imperito furore aduersus diuinitatis naturam loquuntur, ad implendas aures ignorantium sola haec & nuda memorantes, aut absolutionibus eorum tacitis, aut causis: cum dictorum intelligentia, aut ex praepositis, aut ex consequentibus expectetur. Atque horum quidem superius memoratorum rationem ex ipsis vel euangelicis, vel apostolicis professionibus praestaturi, ad mouendos esse omnes communis fidei existimamus: ut in qua confessione aeternitas vitae est, in eadem sit intelligentia eternitatis. Nescit planè vitam suam, nescit, qui Iesum Christum ut verum Deum, ita & verum hominem ignorat. Et eiusdem periculi res est, Christum Iesum vel spiritum Deum, vel carnem nostri corporis denegare: Omnis ergo, inquit, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui est in caelis. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo, qui est in caelis. Haec verbum caro factum loquebatur, & homo Iesus Christus Dominus maiestatis docebat: Mediator ipse in se ad salutem ecclesiae constitutus, & illo ipso inter Deum & hominem mediatoris sacramento vtrunque vnus existens, dum ipse ex vnitatis in idipsum naturis, naturae vtriusque res eadem est, ita tamen ut neutro careret in vtroque, ne forte Deus esse homo nascendo desineret, & homo rursum Deus manendo non esset. Haec itaque humanae beatitudinis fides vera est, Deum & hominem praedicare, verbum & carnem confiteri: neque Deum nescire quod homo sit, neque carnem ignorare quod verbum sit. Cum autem contra naturam sensus nostri, Deus manens homo nascitur, iam non est contra naturam spei nostrae, ut natus homo Deus maneat: cum potior natura in inferiorem nata, fidem praestet, inferiorem in naturam nasci posse potiore, & quidem secundum legem & consuetudinem mundi, promptior magis spei nostrae quam diuini sacramenti effectus est. Nanque mundus in his quae nascuntur habet incrementi virtutem, non habet diminutionis potestatem. Gramen, arbores, sata, pecudes, ipsum quoque participem rationis hominem, contuere:

Dictorum intelligentia aut ex praepositis aut sequentibus expectanda. Matt. 10.

contuere: semper proficit augmento, nunquam verò diminutione contrahitur, nec sese caret quod excreuit ex sese. Nam tamen aut ætate marcescat, aut morte perimatur, habet quidem aut demutationem in tempore, aut finem in constitutione viuendi: cæterum hoc quod sit non habet in virtute non esse, ut nouum se per immutationem condatur ex eodem, id est, ut ex sene decedat in paruulum. Naturæ ergo nostræ necessitas in augmentum semper mundi lege prouecta, non imprudenter profectum naturæ potioris expectat: cui & incrementum secundum naturam est, & imminutio contra naturam est. Deo itaque proprium fuit esse aliud quam manebat, nec tamen non esse quod manserat: nasci in hominem Deum, nec tamen Deum esse desinere: contrahere se usque ad conceptum & cunas & infantiam, nec tamen Dei potestate decedere: hoc non sibi, sed nobis est sacramentum: neque assumptio nostra Deo profectus est: sed contumeliæ suæ voluntas, nostra prouectio est: dum nec amittit ille quod Deus est, & homini acquirit ut Deus sit. Natus igitur vnigenitus Deus ex virgine homo, & secundum plenitudinem temporum in semetipso prouecturus in Deum hominem, hunc per omnia euangelici sermonis modum tenuit, ut se filium Dei credi doceret, & hominis filium prædicari admoneret: locutus & gerens homo vniuersa quæ Dei sunt, loquens deinde & gerens Deus vniuersa quæ hominis sunt, ita tamen, ut in ipso illo vtriusque generis sermone nunquam nisi cum significatione & hominis locutus & Dei sit, vno tamen Deo patre semper ostenso, & se in natura vnus Dei per natiuitatis veritatem professus, & tamen se Deo patri & filij honore & hominis conditione subdente, cum & natiuitas omnis se referat ad autorem, & caro se vniuersa secundum Deum profiteatur infirmam. Hinc itaque fallendi simplices atque ignorantes hæreticis occasio est, ut quæ ab eo secundum hominem dicta sunt, dicta esse secundum naturam diuinæ infirmitatē mentiantur: & quia vnus atque idem est loquens omnia quæ loquitur, de semetipso omnia cum locutum esse contendat. Nec sanè negamus, totum illum qui eius manet, naturæ suæ esse sermonem. Sed si Iesus Christus & homo & Deus est, & neque cum homo, tum primus Deus, neque cum homo, tum non etiam & Deus, neque post hominem in Deo non totus homo, totus Deus, vnum atque idem ne-

Vnde occasio hæreticis.

cessus est dictorum eius sacramentum esse quod generis. Et cum in eo secundum tempus discernis hominem à Deo, Deum atque homini discernere sermonem: & cum Deum atque hominem in tempore confiteberis, Dei atque hominis in tempore dicta diiudica. Cum verò ex homine & Deo rursum totius hominis, totius etiam Dei tempus intelligis, si quid aliud ad demonstrationem eius temporis dictum est, temporis coaptato quæ dicta sunt: ut cum aliud sit ante hominem Deus, aliud sit homo & Deus, aliud si post hominem & Deum totus homo, totus Deus, non confundas temporibus & generibus dispensationis sacramentum, cum pro qualitate generum ac naturarum alium ei in sacramento hominis necesse est sermonem fuisse non nato, alium adhuc morituro, alium iam æterno. Nostri igitur causa hæc omnia Iesus Christus manens, & corporis nostri homo natus, secundum consuetudinem naturæ nostræ locutus est: non tamen omittens naturæ suæ esse quod Deus est. Nam tametsi in partu ac passione ac morte naturæ nostræ rem peregerit, res tamen ipsas omnes virtute naturæ suæ gessit: dum sibi ipse origo nascendi est, dum pati vult quod eum pati non licet, dum moritur qui viuit. Et tamen cum hæc Deus per hominem agit, ex se natus & per se passus & ex se mortuus, non & hominem se non egit, dum & natus & passus & mortuus est. Hæc autem iam ante conditionem mundi sacramenta sunt coelestium mysteriorum constituta, ut vnigenitus Deus homo nasci vellet, mansuro in æternum in Deo homine: ut Deus pati vellet, ne passionibus humanæ infirmitatis diabolus defæuiens, legem in nobis peccati Deo infirmitatem nostram assumente retineret: ut Deus mori vellet, ne qua insolens potestas aduersus Deum esset, neque creatæ in se virtutis posset usurpare naturam, cum se immortalis Deus intra legem mortis habuisset. Nascitur itaque Deus assumptioni nostræ, patitur verò innocentia, postremo moritur vltioni: dum & homo noster in Deo permanet, & infirmitatum nostrarum passiones Deo sociæ sunt, & spiritualis nequitia ac malitia potestates triumpho carnis Deo per carnem moriente subduntur. Huius igitur sacramenti Apostolus conscius, & per Dominum ipsum fidei scientiā adeptus, cum non ignoraret incapacem esse eius & mundum, & homines, & philosophiam, ait: Videte *Coloss. 2.*

ne quis vos seducat per philosophiam, & inanem deceptionem secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Iesum Christum, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis. *Exposita itaq; habitantis corporaliter diuinitatis in eo plenitudine, sacramentum assumptionis nostrae continuo subiecit, dicens: Et estis in eo repleti. Ut enim in eo diuinitatis est plenitudo, ita in eo & nos sumus repleti. Neque sane ait, estis repleti, sed, in eo estis repleti: quia per fidei spem in vitam aeternam regenerati ac regenerandi omnes, nunc in Christi corpore manent, replendis postea ipsis, non iam in eo, sed in ipsis secundum tempus illud, de quo Apostolus ait: Qui transfigurabit corpus humilitatis nostrae, conforme: corpori claritatis suae. Nunc igitur in eo repleti sumus, id est, per assumptionem carnis eius, in quo diuinitatis plenitudo corporaliter inhabitat. Et eius spei nostrae non exigua in eo potestas est. Namq; quod repleti in eo sumus, hoc est caput ac principium omnis potestatis, secundum illud: Ut in nomine suo omne genu flectatur, coelestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Confessio itaque haec erit, Iesus in gloria Dei patris, & natus in homine Deum iam non in infirmitate corporis nostri manere, sed in Dei gloria. Et hoc lingua omne confitebitur. Et cum coelestia & terrestria genu flectent: hoc caput omnis principatus & potestatis est, ut ei vniuersa genu flectendo subiecta sint, in quo sumus repleti, & qui per habitantem in se corporaliter diuinitatis plenitudinem, in Dei patris gloria sit confitendus. Demonstrato autem & naturae suae & assumptionis nostrae sacramento, cum in eo plenitudine diuinitatis manente, nos in eo per id quod homo natus est repleamur: reliquam dispensationem humanae salutis exequitur dicens: In quo & circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismo, in quo & conresurrexistis per fidem operationis Dei, qui excitauit eum a mortuis. Circumcidimur, itaque nos non circumcisione carnali, sed circumcisione Christi: id est, in nouum hominem renati. Cum enim consepelimur baptismo eius, mori nos necesse est ex*

Philip. 2.

Ibid.

Coloss. 2.

Duplex circumcisio, carnalis & spiritualis.

vetere homine, quia regeneratio baptismi resurrectionis est virtus: & haec circumcisio Christi est, non expoliari carne praeputij, sed totos commori ei, & per id totos postea ei viuere. In eo enim resurgimus, per eius Dei fidem, qui eum suscitauit a mortuis. Credendus ergo Deus est, cuius operatione Christus excitatus a mortuis est, quia fides ista corresurgit in Christo. Consummatur deinde ita omne hominis assumpti sacramentum: Et vos cum mortui essetis in delictis, & praeputium carnis vestrae, viuificauit cum illo, donatis vobis omnibus delictis, delens quod aduersum nos erat chirographum in sententiis, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit e medio affigens illud cruci, exutus carnem, & potestates ostentui esse fecit, triumphatis his in semetipso. Apostolicam fidem seculi homo non capit, & sensus sui dicta alius praeter quam ipsius sermo non explicat. Deus Christum a mortuis excitat, & Christum in quo corporaliter diuinitatis plenitudo inhabitat. Sed conuiuificauit nos cum illo, donans nobis peccata, & delens chirographum legis peccati, quod per sententias anteriores contrarium nobis erat, hoc tollens de medio, & cruci affigens, mortis lege carne sese spolians, potestates ostentui reddens, triumphatis his in semetipso. Et de triumphatis potestatibus in semetipso, atque ostentui redditis, deletoque chirographo, viuificatisque nobis, iam superius tractauimus. Hoc vero sacramentum, quis vel apprehendet, vel eloquetur? Suscitatur Dei operatio Christum a mortuis, & haec eadem Dei operatio nos viuificat cum Christo, & haec eadem Dei operatio donat peccata, chirographum delet & affigit cruci. Carnem se exit, potestates ostentui reddit, ac de his in semetipso triumphat. Habes operationem Dei, Christum a mortuis excitantis: habes & Christum haec ipsa in se, quae Deus operatur operantem. Christus enim mortuus est, carne se spolians. Tene ergo Christum hominem a Deo ex mortuis excitatum, tene Deum Christum salutis nostrae operationes cum esset moriturus operantem: ut cum haec Deus operatur in Christo, operetur licet Deus, spolians se tamen Christus carne, moriturus sit: & cum mortuus est Christus, operans ante mortem Deus, mortuum tamen Christum operatio Dei excitet, cum ipse sit Christus a mortuis excitans, qui est ante mortem Christus operatus, & idem sit spolians se carne moriturus

Iamne

Iamne apostolicæ fidei sacramentum intelligis? Iamne Christum habes cognitum? Quæro enim à te, quis sit carne se spoliatus, & quæ sit caro illa spoliata? Duplicis enim intelligentiæ ab Apostolo teneo significationem, spoliatae carnis, scilicet carne spoliantis: & inter hæc Christum audio per operationem Dei à mortuis excitatum. Et cum sit Christum à mortuis excitans Deus sitque & Christus excitatus à mortuis: interrogo quis est carne se spoliatus, & quis est Christum à mortuis excitans, nosque viuificans cum Christo? Si enim non idem est Christus mortuus, qui est caro spoliata, carnis spoliatae nomen ostende, & rursus naturam eius qui se carne spoliavit, expone. Eundem enim esse inuenio Deum Christum à mortuis excitatum, qui se carne spoliavit, & rursus spoliatam carnem Christum à mortuis esse excitatum: deinde principatus & potestates ostentui reddentem & triumphantem reperio in semetipso. Intelligisne hunc triumphantem potestates in semetipso? Sentisne quod à se non differat caro spoliata, & carne se spoliatus? In semetipso enim triumphat, id est, in ea qua se carne spoliavit. Videsne ita Deum & hominem prædicari: ut mors homini, Deo verò carnis excitatio deputetur? Non tamen ut alius sit qui mortuus est, & alius sit per quem mortuus resurgit. Spoliata enim caro Christus est mortuus: & rursus Christum à mortuis excitans, idem Christus est carne se spoliatus. Naturam Dei in virtute resurrectionis intellige, dispensationem hominis in morte cognosce. Et cum sint utraque suis gestis naturis, vnum tamen Christum Iesum eum memento esse, qui vtrumque est. Quanquam enim meminerim frequenter ad Deum patrem per Apostolum referri, Christum à mortuis esse excitatum sed non est Apostolus extra Euangelicam fidem dictis suis ipse contrarius, maximè Domino dicente: Propter hoc me pater diligit, quod ego pono animam meam, & iterum recipiam eam. Nemo tollet eam à me, sed ego pono eam à me. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum accipiendi eam. Hoc mandatum accepi à patre. Vel cum postulatum ab eo esset, ut signum ad fidem de se ostenderet, ait de templo corporis sui: Soluite templum hoc, & ego in triduo suscitabo illud. Cum enim & per accipiendam animæ potestatem, & per suscitandi templi virtutem ipsum se sibi resurrectionis suæ Deum doceat, totum hoc ta-

men ad mandati paterni referens auctoritatem: Non contrariè intelligitur Apostolus. Christum Dei virtutem & Dei sapientiam prædicasse, omnemque operis sui magnificentiam per id ad patris gloriam retulisse: quia quicquid Christus gerit, virtus Dei & sapientia gerit: & quicquid virtus Dei & sapientia gerit, sine dubio Deus gerit, cuius & sapientia est Christus & virtus. Denique nunc per orationem Dei excitatus Christus à mortuis est, quia opera Dei patris ipse naturæ à Deo non differens operatus est. Et in eo resurrectionis fides est, qui Christum suscitauit à mortuis. Hanc igitur beatus Apostolus geminæ in Christo significationis tenuit prædicationem, ut & infirmitatem in eo hominis, & virtutem Dei ac naturam doceret: secundum illud Corinthiis dictum: Nam & si crucifixus est ex infirmitate nostra, sed viuit ex virtute Dei, mortem infirmitatis humanæ, vitam verò Dei virtutis ostendens. Et illud ad Romanos: Quod enim mortuus est peccato mortuus est semel: quod autem viuit, viuit Deo. Sic & vos deputate vosmetipsos mortuos quidem esse peccato, viuere autem Deo in Christo Iesu: mortem peccato, id est, corpori nostro adscribens, vitam autem Deo, cui est naturale quod viuit. Et per id nos corpori nostro mori oportere, ut Deo viuamus in Christo Iesu, qui peccati nostri corpus assumens, totus iam Deo viuit, naturæ nostræ societate in communionem diuinæ immortalitatis vnita. Hæc igitur demonstranda à me paucis fuerunt, ut vtriusque naturæ personam tractari in Domino Iesu Christo meminissimus: quia qui in forma Dei manebat, formam serui accepit, per quam obediens usque ad mortem fuit. obediencia enim mortis non est in Dei forma, sicuti nec Dei forma inest in forma serui. Per sacramentum autem Euangelicæ dispensationis non alius est in forma serui, quam in forma Dei est, cum tamen serui formam accipere, & in forma Dei manere non idem sit: cumque accipere formam serui nisi per euacuationem suam non potuerit qui manebat in Dei forma, non conueniente sibi formæ vtriusque concursu. Sed non alius atque diuersus est, qui se exinanivit, & qui formam serui accepit. Accepisse enim non potest eius esse qui non sit, quia eius sit qui subsistat accipere. Ergo euacuatio formæ non est abolitio naturæ, quia qui se euacuat, non caret sese, & qui accepit manet. Et cum ipse sit euacuans & accipiens, habet qui-

I. Cor. 13.

Rom. 6.

Obedientia
mortis non
est in Dei
forma.

dem in eo sacramentum quod se euacuat & accipit: non habet tamen interitum, ne non extet euacuans, & ne non sit accipiēs. Itaque euacuatio eò proficit: ut proficiat forma serui, non ut Christus qui in forma Dei erat, Christus ex se non maneat, cum formam serui non nisi Christus acceperit. Qui cum se euacuauerit, ut manens spiritus Christus, idem Christus homo esset in corpore demutatio habitus & assumptio naturæ, naturam manentis diuinitatis non perimit: quia vnus atque idem Christus sit, & demutans habitum, & assumens. Ostendens itaque sacramentorum dispensationem, per quam hæretici ignorant quosque fallerent, ut ea quæ per assumpti hominis naturam dicta gesta que sunt omnia, infirmitati diuinitatis adscriberet: & formæ Dei deputarent, quicquid formæ serui propriæ aptatum est: nunc ipsis propositionibus eorum respondendum est. Tunc enim iam dictorum singulorum genera diiudicabuntur, cum verbum & carnem, id est Deum & hominem Iesum Christum sola fides sit confiteri. Deum igitur Dominum nostrum Iesum Christum ex eo negandum per naturam hæretici existimant, quia dixerit: Quid me dicis bonum? Nemo bonus est nisi vnus Deus. Omnis responsionum ratio necesse est, ut ex interrogationum causis proficiatur. Ad id enim respondebitur, unde queritur. Et primum requiro à dicti huius calumniatore, utrumne id arguere Dominum existimet, cur bonus dictus sit, seque maluerit malum dici. Id enim significari videtur hoc dicto, Quid me bonum dicis. Non opinor quisquam tam vecors erit, ut malitiæ professionē ei velit adscribere, qui dixerit: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris: Iugum enim meum suauē est, & onus meum leue est. Mitem se profitetur & humilē: & irasci creditur, cur bonus dictus sit? Professio- num diuersitas dissidet, ut bonitatis suæ testis nomen in se bonitatis accuset. Non ergo irasci intelligitur se bonum dici: & querendum est, quam aliam de se professionem arguat, qui non credendus est nomen in se bonitatis arguere. Videamus itaque, quid præter bonum interrogans dixerit, ait enim: Magister bone, quid boni faciam? Duas igitur res conuincit, & bonum, & magistrum. Et quia

*Quomodo
nemo bonus
nisi Deus.
Marc. 10.*

Matt. 23.

Marc. 10.

non arguit bonum se dici: hoc necesse est arguat, quod magister bonus dictus sit. Ita autem arguit se magistrū bonum dici, ut fidem interrogantis potius, quam vel magistri in se, vel boni nomen argueret. Iuuenis enim insolens, per obseruantiam legis, & finem legis, qui Christus, est nesciens, & iustificatum se in operibus existimans, & non intelligens venisse eum ad oues perditas domus Israël, & impossibile esse legi per fidē iustificationis saluare credentes: tanquam cōmunium præceptorū, & in lege scriptorū magistrum interrogat dominū legis, & vnigenitū Deum. Detestatus itaque Dominus hanc de se irreligiōsæ fidei professionem, quod tanquam magister legis interrogaretur: respondit: Quid me dicis bonum? Atque ut significaret quatenus intelligendus & profitendus bonus esset, subiecit: Nemo bonus nisi vnus Deus. Non respuit bonitatis nomen, si sibi hoc tanquam Deo deputaretur. Denique ostendens se magistri in se boni, per fidem eius, qui tanquam hominem interrogabat, nomen arguere: post iactantiam iuuenis & gloriam legis impletæ, ita respondit: Vnum tibi deest. vade, vende quæcunque habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me. Non refugit bonitatis de se nomen, qui cœlestem thesaurum pollicetur: nec magistrum se non vult videri, qui ducem se perfectæ huius beatitudinis præstat. Terrenæ autem de se opinionis fidem arguit, bonitatem in solo Deo docens esse. Et ut se & Deum & bonum significaret, bonitatis est vsus officijs, cœlestes thesauros pandens, & se ad eos præuium tribuens. Ita & quæ sibi tanquam homini tantum deferrebantur, detestatur, neque se ab his quæ Deo deputabat, professus alienum est: cum vnum Deum bonum confitens, ea ipse loqueretur atque ageret, quæ vnus Dei virtutis, bonitatis atque naturæ sunt. Quam igitur non bonitatis nomen refugerit, sed neq; magistri honorem recusauerit, sed fidem eius qui in se nihil nisi corporeū & carnale sapuisset, arguerit, hinc intelligitur, quod aliter ad Apostolos magistrum se confidentes loquutus est, dicens: Vos me vocatis magistrum & Dominum, & benedicitis, sum etenim. Et eum alibi dixisset: Ne vocemini magistri, quia magister vester Christus est. Vbi cū fide magister est, ibi adeo laudat, ut & profiteatur hoc nomē: hic verò boni magistri nomē nō recognoscit, vbi nec

*Iuuenis Evangelicus
arrogans ex
obseruatione manda-
torū legis.*

Marc. 10.

*Joan. 10.
Matt. 23.*

ubi nec Dominus intellectus est esse, nec Christus: solum vnum Deum bonum prædicans, non se vtiq; à Deo secernens, qui & Dominum se professus, & Christum, ducem cœlestis thesauri ostendat. Tenuit autem hunc semper Dominus fidei ecclesiasticæ modum, vt patrem Deum vnum prædicans à sacramento se Dei non separaret vnus, dum per naturam natiuitatis neque alium se Deum profiteretur esse, neque ipsum: quia eum nec diuersi generis Deum esse natura in eo vnus Dei patitur, neque natiuitas admittit non perfectum ei esse quod filius est. Ita nec separabilis à Deo potest esse, neque ipse est. Per quod ita omnem sermonis sui significationem temperat, vt quicquid Deo patri honoris protestaretur, id modestissima confessione etiam sibi proprium esse demonstraret. Cum enim ait: Credite in Deum, & in me credite: quæro in quo se in natura discreuerit, qui non discreuit in honore? **714. 34.** Dicens enim, Et in me credite, cum dixisset, Et in Deum credite: an ne per id quod ait: Et in me, non & suam intelligitur significasse naturam? Naturam planè separa, si fidem separas. Si credidisse sine Christo in Deo vita sit, Christum à Dei & nomine & proprietate diuelle. Quod si vitam perficit credere in Christo eos, qui in Deum credunt: verbi virtutem diligens lector expendat: Credite in Deum, & in me credite. Cum enim ait: Credite in Deum, & in me credite, vniens se fidei Dei, & naturæ eius vniuit, cum memorato Deo in quæ credi oporteret, & in se docuerit esse credendum: Deum se per id docens, cum credendum in eum sit ab his, qui in Deum credant. Occasionem tamen irreligiosæ vnionis exclusit: quia cum & in Deum, & in se credendum professus sit, fidem de se solitarij non reliquit. Quanquam igitur in plurimis, ac penè omnibus dictis sacramenti huius præstiterit absolutionem, ne quando confessus Deum patrem, ab eius de vnitate discerneret, neque se in vnitate ipsius collocans, eundem tamen vnum & solitarium profiteretur: tamen etiam ex hoc vel maximè intelligitur sacramentum & vnitatis & natiuitatis doceri, cum ait: Ego autem habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim quæ dedit pater mihi vt perficiam ea, ipsa opera quæ facio, testimonium perhibent de me, quoniam pater me misit, & qui misit me pater, ipse testificatus est de me. Neque vocem eius vnquam audistis, neque figuram eius vi-

714. 5.

distis, & verbum eius non habetis in vobis manens: quoniam quem misit ille, huic vos non creditis. Patrem testatum esse de filio quomodo verè intelligitur, cum nec ipse visus sit, nec vox eius audita sit? Memini quidem de cœlis auditam vocem fuisse, dicentem: Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui, hunc audite. Et quomodo vox Dei audita non est, cum paternæ vocis significationem in se vox audita contineat? Sed fortè in Hierosolymis manentes non audierant, quia in desertis Ioannes solus audierit. Quærendum est ergo in Hierosolymis quomodo testatus est pater. Non enim testimonio iam Ioannis vtitur vocem è cœlo audientis, sed habet testimonium maius Ioanne, & quod hoc esset, continuo subiicit: Opera enim quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea, ipsa opera quæ facio, testimonium perhibent de me, quoniam pater me misit. Agnosco testimonij autoritatem: neque enim quisquam nisi filius à patre missus hæc ageret. Opus ergo suum testimonium est. Sed quid tandem sequitur? Et qui me misit pater, ipse testificatus est de me. Neque vocem eius vnquam audistis, neque figuram eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens. Extra crimen ergo sunt ignorantes testimonium patris, qui in his nunquam auditus ac visus sit, & in his non maneat verbum eius: sed non sunt sub venia incogniti sibi testimonij: quia testimonium de se patris, operum suorum testimonium esse profitetur. Opera igitur de eo testantur quod à patre sit missus, sed hoc operum testimonium patris est. Et cum operatio filij patris testimonium sit: eam necesse est operari in Christo naturam intelligendam esse, per quam testis & pater est. Atque ita Christus operas, & in opere pater testans, ostenduntur inseparabilis secundum natiuitatem esse naturæ, cum Dei de Christo testimonium, ea ipsa Christi esse significetur operatio. Non sunt itaque extra reatum non cogniti sibi testimonij, cum opus Christi testimonium de eo patris sit. Neque in eo quod testantis vocem non audierint, & figuram non viderint, & verbum eius manens in se nō habuerint, idcirco sine testimonij sunt conscientia. Ad id enim refertur quod dictum est: Neque vocem eius audistis, neque figuram eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens. Et cum testatus de eo pater fuisset, vt causa tamen neque vocis au-

Matth. 17.

Ioan. 5.

*Ibidem.**Ibid.**Honorẽ e-
ius qui est
solus Deus,
non quari-
tis.**Joan. 5.*

ditæ, neque visæ figuræ, & verbi in his non
manentis possit in telligi, continuo subie-
cit: Quoniam quem misit ille, huic vos
non credetis. Se credito. vocem Dei au-
diendam, & figuram Dei videndam, &
verbum eius in his qui crederent inesse
demonstrans, cum per naturæ vnitatem
in se pater & loqueretur, & videretur, &
haberetur: nunquid non & patrem signi-
ficat, cum missus ab eo est? Nunquid se
per aliquem naturæ differentiam à patre
discreuit, cum hinc pater testans de eo, ne-
que auditus neque visus sit, nec intelle-
ctus, quia misso à patre sibi non creditum
sit? Non se ergo vnigenitus Deus à Deo
separat, patrem Deum confitens: sed per
significationem patris Deo patre demon-
strato, se quoque in Dei honore consti-
tuit. Namque in hoc ipso eodemque ser-
mone, in quo operibus suis testari seipsum
missum esse à patre docet: & patrem te-
stantem, quod ab eo missus sit, significat,
cum dixisset: Et honorem eius qui est so-
lus Deus, non quæritis: non tanten hoc
dictum nudum, & non antea ad vnitatis
fidem præparatum reliquit. Superius e-
nim ita ait: Non vultis venire ad me, vt
vitam habeatis: honorem ab hominibus
non accipio, sed cognoui vos, quoniam
dilectionem Dei non habetis in vobis:
Ego veni in nomine patris mei, & non
accepistis me: si alius venerit in nomine
suo, illum recipietis. Quomodo potestis
vos credere, qui honorem ab hominibus
accipitis, & honorem eius qui est solus
Deus, non quæritis? Honorem improbat
hominũ, quia honor potius quærendus à
Deo est: & infidelium honorẽ ab alterutro
accipere. Quid enim homo homini ho-
noris impartiet? Cognitum itaq; sibi ait,
dilectionẽ Dei in his non esse: & non ma-
nentis in his dilectionis Dei hanc docet
causam, quia se venientem in nomine pa-
tris sui non accipiunt. Quid rogo est, in
nomine patris eum venire? Nunquid al-
liud quàm in nomine Dei? Aut nunquid
non idcirco in his dilectio Dei non est,
quia non susceptus sit in nomine Dei ve-
niens? Aut nunquid in se non & naturam
Dei significauerat, dicens: Non vultis ve-
nire ad me vt vitam habeatis? Nam & in
eodem ipso sermone iam dixerat: Amen
amen dico vobis, quoniam venit hora, &
nunc est, in qua audient mortui vocem fi-
lij Dei, & qui audierint, viuent. Cum in
nomine patris venit, neque ipse pater est,
nec tamen non in ea est diuinitatis natura

qua pater est, quia & filio & Deo pro-
prium est in nomine Dei patris venire.
Deinde accipiendus est alius in nomine
eodem veniens. Sed hic homo est, à quo
sibi honorem hominis sperabunt, & cui
honorem reddent vicissim, cum tamen se
idem in nomine patris venisse faller. Et
hic quidem antichristum significari non
obscurum est, mendacio paterni nominis
gloriantem. Et cum hunc honorabunt,
atque ab eo honorabuntur hunc enim
spiritum erroris excipient honorem eius
qui est solus Deus non quærent. Anne
cum ob hoc dilectionem Dei non habeant,
quia venientem se in nomine patris non
acceperint, & rursus venientem alium in
eodem nomine recipientes, & honorem
ab alterutro recipientes, honorem eius
qui solus Deus est non requirant, separare
se Christus ab honore vnus Dei poterit
intelligi, cum idcirco non quærat honor
solius Dei, quia antichristum susci-
piendo non sit ille susceptus? Nam cuius
repudiatio honoris solius Dei prætermis-
sio est, in huius honore necesse est hono-
rem solius Dei esse: in cuius si susceptione
mansissent, honorẽ solius Dei quæsis-
sent. Et hic idem ipse sermo testis est nobis, in
cuius exordio continetur, vt omnes ho-
norificent filium, sicut honorificant pa-
trem. Qui non honorificat filium, non
honorificat patrẽ qui misit illum. Nunquã
enim natura alia exæquantur in honore,
nec exæquatus honor separat honoran-
dos: cum sacramento tamen natiuitatis
poscitur honoris æqualitas, cum filius ita
honorandus vt pater sit. Et cum eius qui so-
lus est Deus, honor non quæritur, non est
extra solius est Deus, honor non quæritur,
non est extra solius Dei honorem, cuius
honor idem atque vnus & Dei est: quia vt
non honorificans filium, non honorifi-
cat & patrem, ita & solius Dei honorem
non quærens, non quærit & Christi. In-
separabilis itaque est à Dei honore honor
Christi. Et quàm vnus atque idem vtriuf-
que sit, etiam ex eo docet, cum ait nun-
ciata sibi Lazari infirmitate: Infirmitas
hæc non est vsque ad mortem, sed pro
gloria Dei est, vt honorificetur filius Dei
per eum. Pro gloria Dei Lazarus moritur,
vt filius Dei glorificeretur per Lazarum.
Nunquid ambigitur, in gloria filij Dei es-
se gloriam Dei, cum mors Lazari quæ
Deo sit gloriosa, gloriam sit Dei filio pari-
tura? Atque ita & naturalis per natiuita-
tem vnitas Dei patris in Christo docetur,
cum

*Ibidem.**Honor Chris-
ti est inse-
parabilis
ab honore
Dei.
Joan. II.*

cum infirmitas Lazari pro Dei gloria est: & sacramentum fidei retinetur, cum per Lazarum glorificandus est Dei filius, Deo perinde Dei filio intelligendo, neque ita Deo intelligendo, ut non etiam Dei filio confitendo, cum glorificando per Lazarum Deo, Dei sit filius gloriosus. Inseparabilis sacramento diuinæ naturæ est uiuentis à uiuente natiuitas, nec demutationem generis accipit filius Dei, ne non in eo paternæ naturæ veritas maneat. Nā & his ipsis significationibus, quibus confesso vno tantum Deo abnegasse in se Dei naturam videtur, sub solius demonstratione: in vnitatem se tamen paternæ naturæ vnius Dei fidem non conuellens, locauit. Interrogatus enim à scriba, quod in lege esset principale mandatum, respondit: Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est. & ait: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis visceribus tuis, & ex tota virtute tua. Hoc est primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum tanquam te ipsum. Maius autem horum mandatum non est. Alienasse se à natura & religione vnius Dei existimatur, cum principalis mandati hæc sit professio: Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est. Deinde ne in consequentis se quidem mādati religione constituat, cum ad proximi nos dilectionem lex sicut ad vnius Dei fidem vocaret. Et quidem responsio scribæ non est negligenda, dicentis: Bene dixisti magister in veritate: quod vnus sit Deus, nec est alius præter illum. Ita diligendus ex toto corde, & ex totis virtutibus, & ex tota anima & diligere proximum tanquam seipsum, hoc maius est omnibus holocaustomatibus & sacrificijs. Responsio scribæ videtur cum dictis Domini conuenire, vnius Dei charitatem intimam internamque profitentis, & dilectionem proximi secundum propriæ dilectionis veritatem pollicentis, & supra sacrificiorum holocaustomata charitatem in Deum atque in hominem esse intelligentis. Sed quid sequatur videndum est: Videns autem Iesus quod sapienter respōdisset, dixit illi: Non es longè à regno Dei. Quid sibi vult tam moderatæ responsionis professio? cum hominem ad cœlorum regnum fides ista consummet, vnum Deum credere, & eum tota anima, & totis viribus, & toto corde diligere, proximum quoque ita ut seipsum amare, scriba hic non iam in reg-

no Dei sit, sed non longè à regno Dei sit? Alia istud significatione nudum vestientibus, & esurientem alentibus, & sitientem potantibus, & ægrotum visitantibus, & clausum carcere frequentantibus datur: Venite benedicti patris mei, possidete præparatum vobis regnum à constitutione mundi. Vel illis quibus hæc pauperis spiritus merces est: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Perfectus hic fructus est, & absoluta possessio est, & præparati regni non incerta traditio. Aut nunquid adolescens minus aliquid horum confitebatur? Nam exæquata ad amorem suum dilectione proximi, quid de boni operis consummatione non egerat? Interdum enim indulgentem officiosumque esse, non perfectæ est charitatis: perfectæ autem charitas omne huiusmodi indulgentiæ implebit officium, cum non reliquerit quod alteri debeat, qui tantum alteri quantum sibi reddat. Sed ignorance consummati sacramenti detentum scribam, per professionem fidei Dominus collaudans, & non longè eum à Dei regno esse respondens, non tamen eum in ipsa iam beatæ spei professione constituit. Tenebat enim fideli cursu, etsi ignoranti & prælata omnibus dilectione Dei, & charitate proximi suæ ipsius dilectioni exæquata, cum tamen ei ipsi proximi charitati amorem Dei prætulisset, iam non holocaustomatum & sacrificiorum præscriptis continebatur. Non erat longè istud ab Euangelico sacramento. Et cur non longè à Dei regno sit, qui futurus magis in Dei regno sit, ex ipsis dictis Domini intelligendum est. Sequitur enim: Et nemo audebat iam eum interrogare. Et respondens Iesus dixit docens in tēplo: Quomodo dicunt scribæ Christum filium esse David? Ipse enim David dicit in spiritu sancto: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ipse David dicit eum Dominum, & vnde est filius eius? Non longè igitur à Dei regno est scriba vnum Deum confitens, ultra omnia esset diligendus: sed admonetur sua ipsius professione, cur sacramentum legis ignoret, & Christum Dominum filium Dei nesciat per natiuitatis naturam in fide vnius Domini confitendum. Et quia per vnius Domini secundum legem professionem, Dei filio ut in vnius Domini sacramento maneret, non relinqui videbatur: scribam admonet,

Matth. 27.

Ibid. 5.

Deut. 6.

Luc 10.

Marc. 12.

Marc. 12.

Matth. 23.

Deut. 19.

quomodo Christum David filium esse diceret, cum David eum Dominum suum esset professus: nec natura sineret, ut qui tanto patriarchæ esset filius, esset & Dominus. Hoc ideo, ut scriba secundum carnem & partum Mariæ quæ ex David esset, solum eum intelligens, Dominum potius secundum spiritum David meminisset esse, quam filium. Et id quod dictum est: Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est, à Domini vnus sacramento Christum non separet, cum tantus Patriarcha & Prophetes eum, qui ex utero Domini ante luciferum genitus fuisset, Dominum sibi profiteretur: non utique immemor legis, neque ignorans dominum alium non confitendum, sed eum qui sacramento naturalis natiuitatis ex incorporalis Dei utero substitisset, absque violatæ legis fide Dominum esse intelligendum, cum vnus ex vno per vnus Domini naturam haberet in se naturale quod Dominus est. Quis ergo etiam nunc relictus est ambigendi locus? Dominus ipse præcipuum mandatum legis in vnus Domini confessione ac dilectione docēs esse, non suo adscribam, sed Prophetæ testimonio est vsus, esse se Dominum: Dominum se tamen semper per id quod filius Dei est esse significans. Per id enim in sacramento Dei vnus per natiuitatē manet: quia Dei in se naturam Dei natiuitas tenens, in Deum alterum non excedat diuersitate naturæ, & veritas generationis nec patri adimat ne non Deus sit, nec filio non perficiat ne non sit & Dominus. Atque ita neque auctoritatem pater amittit, nec naturam filius non tenet, per quod nec Deus pater non Dominus vnus est, neque vnigenitus Deus Dominus separatur ab vno, cum ex vno Domino vnus ipse subsistat in Dominum, Dominum vnum esse ita ex lege docens, ut se quoque Dominum, Prophetæ testante confirmet. Tendat per cæteras impij furoris propositiones fidei Euangelicæ responsio, & his ipsis quibus impugnetur repugnet: & armis excidij sui vincens, vnus spiritus dicta, vnus quoque fidei demonstret esse doctrinam. Neque enim alius est Christus, quam qui est prædicatus, Deus scilicet verus, & in Dei vnus veri gloria manens: & sicut se Dominum ex lege dum negare videtur, professus, ita & in Euangelij verum se Deum dum non confiteri existimatur, ostendēs. Hoc enim se dicto eius ne eum verum Deum esse hæretici confiteantur, excu-

fant: Hæc est autem vita æterna, ut sciant te solum verum Deum: & quem misisti Iesum Christum. In eo namque quod ait, te solum verum Deum, separare se à ueritate Dei per exceptionem solitarij existimatur, cum solus verus Deus nisi se tantum solitarij Deum non patiatur intelligi. Et verè istud fides Apostolica non patitur duos vero deos credi, quia naturæ vnus Dei nihil alienum naturæ eiusdem exæquandum sit ueritati. Non erit enim in Dei vnus ueritate Deus vnus, si extra naturam vnus Dei veri, alterius generis, & non secundum natiuitatem naturalis sibi Deus verus existat. Sed ut in hoc ipso eodem dicto non ambiguè ipse se in vnus Dei veri natura Deum verum professus esse intelligatur, à superioribus huic tamen dicto continuatis atque iunctis professionibus responsionis nostræ sermo descendat: ut per gradus demonstratæ fidei iam in ipso apice veri Dei Christi, libertatis nostræ fiducia conquiescat. Post sacramentum itaq; sermonis eius quo dixerat: Qui me uidet uidet & patrem: & Nō creditis mihi quod ego in patre, & pater in me est: & Verba quæ ego loquor vobis, non à me loquor, sed pater qui in me manet, ipse facit opera sua. Credite mihi quoniam ego in patre, & pater in me est: si enim autem, vel propter opera ipsa credite. Post multiplicem ergo hunc ingentium mysteriorum sermonem sequitur respondentium discipulorum sermo iste: Nunc ergo scimus quia nosti omnia, & non habes necessitatem ut aliquis te interroget, in hoc credimus quoniam à Deo existi. Virtutibus in eo Dei, naturam quoque Dei intellexerunt: neque enim nosse omnia, & cordium cogitationes scire, missi potius à Deo posset esse, quam nati. In hoc ergo credere se profitentur, quod à Deo exierit, quia naturæ in eo Dei esset potestas. Intelligentiam autem eorum collaudans Dominus respondit, non utique quod missus esset, sed quod à Deo exisset: profectum natiuitatis ex incorporali Deo sub exitionis significatione testantium. Nam & ipse natiuitatem suam sub exitionis demonstratione fuerat elocutus, dicens: Vos me amatis, & creditis quoniam à Deo exiui, & à patre ueni in hunc mundum. A patre enim in hunc mundum uenerat, quia à Deo exierat: Nam ut natiuitatem suam in exitione significasse intelligeretur: subiecit, se à patre uenisse. Et cum per id à patre ueniret,

Joan. 17.

Joan. 14.

Joan. 16.

Ibid. 8.

Exitio Christi à Deo est

us absolu-
a natiui-
as.

nerit, quia à Deo exierit, exitio eius à Deo absoluta natiuitas est, quam paterni nominis est professio consecuta. Intelligentibus itaque Apostolis hoc exitione sacramentum, hæc locutus est: Modò creditis: Ecce veniet hora, & venit, vt dispergatur vnusquisque in sua, & me solum relinquatis, sed non sum solus, quoniam pater mecum est. Vt exitionem illam, non alienationem à Deo patre doceret esse, sed natiuitatem naturam in se Dei patris nascendo retinentem, subiecit, non se solum esse, sed patrem secum esse, virtute vtique atque vnitatem naturæ: cum secum pater in se manens, esset in loquente se atque operante & operans & loquens. Deinde vt causam totius huius sui sermonis ostenderet, adiecit: Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In hoc autem seculo tribulationem habebitis, sed anima equiores estote, quia vici ego mundum. Locutus ergo ista est, vt pacifici in eo manerent, neque dissensionum studio super fidei disceptationibus diffiderent: cum qui solus relinqueretur, non solus esset, & qui à Deo exisset, eum à quo exisset Deum in se haberet. Deinde in seculo vexati, patientes promissionū eius essent, qui mundum à Deo exeundo, & Deum secum habendo vicisset. Postremo totius mysterii fidem elocuturus, eleuatis in cælum oculis, ait: Pater venit hora, honorifica filium tuum, vt & filius tuus honorificet te. Si- cut dedisti illi potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti illi, det ei vitam æternam. Anne tibi infirmus videtur, cum honorificari se rogat? Sit planè infirmus, nisi honorificari sed idcirco postulat, vt ipse honorificet honorantem. De honore autem accipiendo & reddendo, libro alio tractauimus, & eadem reuoluere admodum ociosum est. Certè non ambigitur gloriam idcirco posci, vt glorificetur impartiens: sed fortè in eo imbecilis est, quod potestatem omnis carnis accepit. Sit quoque acceptio potestatis imbecilla, nisi potens est illis quos accepit, vitæ tribuere æternitatem: sed in eo ipso quoque quod accipit, naturæ aliqua infirmitas arguitur. Sit planè acceptio infirmitas, nisi Christus ex natiuitate potius quam ex innascibilitate Deus verus est. Quod si acceptio potestatis, sola est significatio natiuitatis, in qua accipit id quod est: non est infirmitati datio deputanda, quæ totum hoc nascentem cōsummat esse quod Deus. Cum enim innascibilis Deus ad

A perfectam diuinæ beatitudinis natiuitatem vnigenito Deo autor sit, autorem natiuitatis esse, sacramentum paternum est. Cæterum non habet contumeliam, qui se authoris sui esse imaginem genuina natiuitate consummat. Dedit enim potestatem omnis carnis, & ad id dedisse, vt det ei vitam æternam: habet in dante quod pater est, & in accipiente quod Deus est: cum & in eo significetur pater esse quod dederit, & in eo filius Deus maneat, quod viæ æternæ dandæ sumpserit potestatem. Naturalis igitur filio Dei & congenita omnis potestas est, quæ cum data sit, non alienata est per id ab autore quia data est, cum quod est auctoris, hoc datum sit: dare scilicet vitam æternam, & corruptionem in incorruptionem mutare. Dedit itaque pater omnia, & accepit filius omnia: Neque ambiguum est, cum dixerit: Omnia quæ patris sunt mea sunt. Et hic quidem non creationum species, neque elementorum diuersitas substitutiones præfens sermo significat: sed beatæ atque absolutæ diuinitatis nobis gloriam pandens, Deum in his ostendit intelligendum esse quæ sua sunt in virtute, in æternitate, in prouidentia, in potestate. Non quod hæc Deus ita habeat, tanquam aliud quid extra esse credendum sit: sed quod in his ad aliquantulam sensus nostri opinionem significatus sit ipse qui habeat. Vnigenitus igitur in his se docens substituisse, quæ patris sunt, cum ex se sumpturum esse sanctum spiritum dixisset, adiecit: Omnia quæ patris sunt, mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet. Omnia quæ patris sunt, sua sunt, tradita vtique & accepta. Sed data non infirmant diuinitatem, quæ in his eū constituit esse quibus pater est. His igitur nunc gradibus præmissæ de se intelligentiæ vsus est, cum se à Deo exisse docuisset secumque esse patrem professus esset, seque mundum vicisse testatus esset, & honorandus à patre, patrē esset honoraturus, & accepta potestate id dāda vniuersæ carni vitæ æternitate esset vsurus: tum postremo omnia hæc tali absolute concluderet: Hæc est autem vita æterna, vt sciant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Vitæ æternæ fidem vel loqui o hæretice disce vel credere, & separa à Deo Christum si potes, à patre filium, à Deo vero super omnia Deum, à solo vnum. Vnus enim Dominus est Iesus Christus. Si vita æterna est in Deum solum verum credidisse, sed non sine

Joan. 17.

Joan. 17.

Christo: separato Christo à solo Deo vero, in confessione solius Dei veri, vita æterna non capitur. Non intelligo quomodo nobis à Deo vero separandus ad fidem sit, qui non sit separabilis ad salutem. Quamquam igitur sciam morosas difficiliū questionum absolutiones legentium desiderijs graues esse tamē dilatata ad modicum totius veritatis demonstratione, indulgeri mihi existimo non sine aliquo fidei profectu, his ipsis dictis Euangelicis tecum hæretice luctanti. Audis professionem Domini dicentis: Hæc est autem vita æterna, ut sciant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Quæro quid sit quod sensum moueat, ne verus Deus Christus sit. Non enim tibi nunc quid de Christo credere debeas significatio aliqua alia subiecta demonstrat. Non habes quicquā præter quā Iesum Christum: non filium hominis, ut de se solet dicere: non filium Dei, ut profiteri ei de se usitatum est: non descendentem panem viuum de cœlis, quod cum multorum scandalo de se frequentat: sed dicens, te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum, omnem prænominum & cognominum suorum, vel naturalium, vel assumptorum consuetudinem prætermisit: ut cum confitendus solus verus Deus & Christus Iesus æternitatem præstarent, sine dubio in ea Iesus Christus esset significatione, qua Deus est. Sed forte quod ait te solum, communionem atque unitatem suam à Deo separat. Separet sanè: si non ad id quod ait, te solum verum Deum continuo subiecit: & quem misisti Iesum Christum. Et sensum audientis interrogo, quid credendus sit Iesus Christus, cum ad id quod pater solus Deus verus credendus sit, credendus & Christus est? Sed solus forte pater Deus verus, Christo non reliquit ut Deus sit. Non relinquat sanè: si vnus Dominus pater Christo ut vnus sit Dominus, non reliquit. Quod si vnus Deus pater Christo non adimit ut vnus sit Dominus, ita solus Deus pater verus Christo Iesu non aufert ut verus Deus sit: cum ad vitæ æternæ meritum hoc proficiat, ut cum credatur solus verus Deus, credatur & Christus.

Quid nunc rogo stultitiæ tuæ sensu Christo deputas hæretice, cum esse credatur & Christus, qui vitam æternam tribuit, qui honorificandus à patre patrem honorificauit, qui mundum vicit, qui solus relinquendus non solus est, sed secum

habet patrem, qui à Deo exiuit, atque à patre venit? Quid ei in tantis Dei virtutibus nato naturæ ac veritatis imparties? Solum enim verum Deum patrem inutiliter credimus, nisi credamus & quem misisti Iesum Christum. Quid hæres? quid moraris? quid Christus confitendus sit doce. Nam qui quæ scripta sunt negas, quid restat, nisi ut quæ non scripta sunt credas? O infelix voluntas! & veritati obnitens falsitas, cum in fide & confessione veri Dei patris Christus vnitus sit, rogo qua fide verus Deus negatus creatura esse dicitur, cum fides nulla sit in solum verum Deum credidisse sine Christo? Sed angustum te hæretice, & diuini spiritus incapem, cœlestium dictorum non adit sensus: & vipereo inspiratus errore, Christum verum Deum nescis in fide solius veri Dei vitæ æternitatem confitendum. Sed ecclesiæ fides solum verum Deum patrem confessa, confitetur & Christum. Neque verum Christum Deum confitendo, non & solum verum Deum patrem confitetur: neque rursum solum verum Deum patrem confessa, non confitetur & Christum. Per id enim Christum confessa Deum verum est, quod solum verum Deum confessa sit patrem. Ita quod solus Deus pater Deus verus est, Deum verum esse confirmat & Christum. Non enim vnigenito Deo naturæ demutationem naturalis natiuitas intulit: & qui ex subsistente Deo secundum diuinæ generationis naturam Deus subsistit, ab eo qui solus verus Deus est inseparabilis est veritate naturæ. Tenuit enim natura veritatis suæ ordinem, ut natiuitatis veritatem veritas naturalis inueheret, nec alterius ex se generis Deum Deus vnus efferret. Atque ita sacramentum Dei nec in solitudine, nec in diuersitate consistit: cum neque alter Deus deputeretur qui ex Deo cum naturæ suæ proprietate substituerit, neque in vnione maneat, quem patrem natiuitatis veritas doceat confitendum: Non deseruit igitur natus Deus naturæ suæ proprietatem: & naturali in eo virtute est, cuius in se tenet naturali natiuitate naturam. Non enim in eo Deus aut demutatus aut degener est, cum si quod vitium natiuitas intulisset, ei potius naturæ contumeliam per quam natiuitas subsistebat, inferret, dum quod ex se est desineret esse quod suum est. Atque ita non eum demutatio corruerat, qui in substantiam nouam natiuitate substituerat: sed eum qui natiuitate filij, impotens natura

turæ

turæ suæ tenere constantiam, externum aliquid à se alienumque genuisset. Non est autem, ut sæpe iam commemorauimus, in vnitate Dei patris & Dei filij humanarum vitium opinionum: ut sit vel extensio, vel series, vel flexus, ut aut riuum fons effundat ab origine, aut ramum arbor teneat in caudice, aut calorem ignis emittat in spacium. Hæc enim à se inseparabili protensione manet potius detenta quam sibi insunt: dum & calor in igne est, & in arbore ramus est, & riuus in fonte est. Et hæc ipsa res sola sibi est potius quam res ex re substituta est: quia non aliud arbor quam ramus, neque ignis quam calor, neque fons possit esse quam riuus. At verò vnigenitus Deus, ex perfecta atque innarrabili natiuitate subsistens Deus est, & vera progenies innascibilis Dei est, & incorporalis naturæ generatio incorporalis, Deus viuus & ver^o à viuente vero Deo, & inseparabilis à Deo naturæ Deus, dū subsistens natiuitas nō alterius naturæ Deū per fecit, neq; generatio quæ substētiā prouehabat, substātiæ naturā demutauit in genere: sed dispensatione assūptæ carnis, & per exinaniēdi se ex Dei forma obediētiā, naturæ sibi nouitatem Christus homo natus intulerat, nō virtutis naturæque damno, sed habitus demutatione. Exinaniens se igitur ex Dei forma serui formam natus acceperat: sed hanc carnis assumptionem, ea cum qua sibi naturalis vnitas erat, patris natura non senserat: & nouitas temporalis, licet maneret in virtute naturæ, amiserat tamen cum forma Dei, naturæ Dei secundum assumptum hominem natiuitatem. Sed summa dispensationis hæc erat, ut totus nunc filius, homo scilicet & Deus, per indulgentiam paternæ voluntatis, vnitati paternæ naturæ inesset: & qui manebat in virtute naturæ, maneret quoque in genere naturæ. Idem enim homini acquirebatur ut Deus esset. Sed manere in Dei vnitate assumptus homo nullo modo poterat, nisi per vnitatem Dei in vnitatem Dei naturalem euaderet: ut per hoc quod in natura Dei erat Deus verbum, verbum quoque caro factum rursus in natura Dei inesset: atque ita homo Iesus Christus maneret in gloria Dei patris, si in verbi gloriam caro esset vnita: rediretq; tunc in naturæ paternæ etiam secundum hominem vnitatem verbum caro factum, cum gloriam verbi caro assumpta tenuisset. Reddenda igitur apud seipsum patri erat vnitas sua, ut naturæ suæ

natiuitas in se rursus glorificāda resideret, quia dispensationis nouitas offensionem vnitatis intulerat: & vnitas ut perfecta antea fuerat, nulla esse nunc poterat, nisi glorificāda apud se fuisset carnis assumptio. Et idcirco tāto antea preparato ad fidei huius intelligentiā sensu, cū dixisset: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deū, & quæ misisti Iesum Christū, subiecit secundū dispensationis suæ obediētiā: Ego te glorificaui super terrā, opus cōsummaui, quod dedisti mihi ut facerē. Postq; ut meritū obediētiæ & sacramentum totius dispensationis intelligeremus, adiecit: Et nūc glorifica me tu pater apud te metipsum, gloria quam habebam antequam seculum esset apud te.

Qui manere Christū in natura Dei denegat, & inseparabilē esse atq; indifferentē à solo Deo vero non credit: respondeat quæ huius petitionis sit ratio: Et nūc glorifica me tu pater apud te metipsum. Quid causæ est, ut pater eū glorificet apud semetipsum? aut quæ verbi huius significatio est? quæ significationis effectus est? Pater nāque nō eget gloriæ, nec se exinaniuerat de forma gloriæ suæ. Quo modo ergo apud semetipsum glorificaturus est filium & ea gloria quam habuit apud eū ante mundi constitutionem? Sed apud eū habere quis sensus est? Nō enim ait, gloriā quam habebam antequā seculum esset, cū essem apud te: sed, gloriam quam habebā apud te. Esse enim apud te, consistentē significat: habere autē apud te, naturæ sacramentū docet. Glorifica verò apud te, nō idem est quod glorifica me. Non enim semetipsum glorificari, tantū ita ut sibi aliquid sit proprium gloriæ rogat: sed apud semetipsum patrem glorificari se ab eo precatur. Ut enim in vnitate sua maneret, ut manserat, glorificaturus eū apud se pater erat, quia gloriæ suæ vnitatē per obediētiā dispensationis excesserat: scilicet ut in ea natura per glorificationem rursus esset, in qua sacramento erat diuinæ natiuitatis vnitus, essetq; patri apud semetipsum glorificatus, ut quod apud eū antē habebat maneret, neq; abalienaret ab eo formæ Dei naturam formæ seruilis assumptio: sed apud semetipsū glorificaret formā serui, ut maneret Dei forma, quia qui in forma Dei manserat, idem erat in forma serui. Et cū serui forma glorificāda esset in Dei forma, apud eū ipsum glorificāda erat in cuius forma formæ seruilis erat habitus honorandus. Non noua verò hæc, neq; nunc primū Evangelicis

*Gloria non
verbo, sed
carni qua-
rebatur.*

doctrinis confirmata, vox Domini est: & hoc ipsum glorificandi filij apud semetipsum dei patris sacramentum pulcherrima illa spei suae gratulatione testatur est, tunc cum Iuda ad prodicionem exeunte, gaudio consummandae suae dispensationis elatus haec dixit: Nunc honorificatus est filius hominis, & Deus honorificatus est in eo. Si Deus honorificatus est in eo, & Deus honorificauit eum in se, & Deus protinus honorificauit eum. Quid limosi corporis graues animae, & fordete peccatis conscientia foetidae coenosaque usque ad iudicium diuinae de se professionis inflamur? & arbitros nos naturae coelestis deputantes, impijs ad Deum calumniae nostrae disputationibus repugnamus? Quanta potuit enim Dominus verborum simplicitate Euangelicam fidem locutus est: & in tantum ad intelligentiam nostram sermones optauit, in quantum naturae nostrae ferret infirmitas, non tamen ut quicquam minus dignum naturae suae maiestate loqueretur. Et primam quidem dicti sui significationem non ambigam existimo, cum ait: Nunc honorificatus est filius hominis. Gloria enim omnis non verbo, sed carni acquirebatur: id est, non natiuitati Dei, sed nati hominis dispensationi. Hoc vero quod sequitur quid significet interrogo: Et Deus honorificatus est in eo. Honorificatum enim in eo Deum audio, & quid istud sit secundum intelligentiam tuam haeretice ignoro. Deus in eo honorificatus est, in filio utique hominis: & quaero an filius hominis idem sit & filius Dei. Et cum non alius sit filius hominis, neque alius filius Dei, verbum enim caro factum est: & cum qui filius Dei est, ipse & hominis sit filius: requiro quis in hoc filio hominis, qui & filius Dei est, glorificatus sit Deus, quia in filio hominis, qui & filius Dei est, glorificatus Deus est? Videamus quid sit hoc quod tertio subditur: Si Deus glorificatus est in eo, Deus glorificauit eum in se. Quod istud rogo sacramenti mysterium est? Deus in filio hominis glorificato glorificatum Deum glorificat in sese. In filio hominis Dei gloria est, & gloria Dei in gloria filij hominis. Deus glorificat eum in sese, homo utique non per se glorificatur. Neque rursum qui in homine glorificatus Deus, licet gloriam accipiat, non tamen aliud ipse quam Deus est. At vero cum glorificato filio hominis, glorificans Deum Deus glorificet in sese, inuenio naturae gloriam in in gloriam naturae naturam glorificantis assu-

mi. Non enim se Deus glorificat: sed glorificatum in homine Deum glorificat in sese. ^A Quod autem glorificat in sese, licet non se glorificet, tamen in naturae suae gloriam naturam glorificantis assumit. Et cum glorificans Deum Deus, quia glorificatus in homine sit, glorificat in sese, eum quem glorificauit in sese inesse demonstrat cum eum glorificat in sese. Affer nunc quisquis es heretice, flexuosae doctrinae tuae inuolubiles quaestiones: quae cum se nodis suis illigent, in nullo tamen agmine harendi molestiam continebunt. Filius enim hominis glorificatur, & glorificatur in eo Deus: & Deus glorificatum eum in homine, glorificauit in sese. Non enim id ipsum est glorificari filium hominis, quod & glorificari in filio hominis Deum, vel glorificari in sese, glorificatum in homine Deum. ^B Loquere hoc secundum impietatis tuae sensum verbis tuis, quid velis esse glorificari in filio hominis Deum. Utique aut Christum necesse est esse qui glorificatur in carne, aut patrem qui glorificatur in Christo. Si Christus est: Deus certe Christus est, qui glorificatur in carne. Si pater est, sacramentum unitatis est, cum pater glorificatur in filio. Aut Christum confitendo, Deum etiam inuitus loqueris: aut patrem & Deum intelligendo, naturam Dei patris non negabis in Christo: Atque haec de glorificato filio hominis, & glorificato in eodem Deo, dicta sint. De eo vero quod glorificatum in filio hominis Deum Deus glorificat in sese: in quo tandem tibi relictam facultatem exerendae impietatis existimas, ne secundum naturae veritatem verus Deus Christus sit? Christum enim Deus natum hominem clarificat in sese: nunquid extra se est, quod clarificat in sese? Reddit enim in se Christo gloriam quam apud se habuit: & cum in forma Dei assumptio formae seruilis assumitur, in se glorificatur glorificatus in homine Deus, qui ante natiuitatis dispensationem in sese erat, & per formam sui, & per naturam natiuitatis unitus. Natiuitas enim non nouae neque alienae naturae Deum fecerat, sed naturalis filius patri naturali generatione substitit. Et cum post natiuitatem hominem glorificatus in homine, in naturae suae rursum gloriam clarescit, in se eum Deus clarificat: cum in naturae paternae gloriam, ab ea per dispensationem euacuatus assumitur. Concludit autem audacissimum impietatis tuae furorem Apostolica fides ne quod licentia liberae intelligentiae euageris, cum ait:

Philipp. 2.

cum ait: Omnis lingua confitebitur quia Dominus Iesus in gloria Dei patris. Quē enim in sese pater glorificauit, in eius gloria confitendus est. Et qui in gloria confitendus, quem in se pater glorificauit, in his sine dubio intelligendus est esse, quibus pater est, cum & in se eum glorificauerit, & in gloria eius sit confitendus. Non enim hic nunc tantummodo in gloria Dei est, sed in gloria Dei patris est. Neque glorificauit gloria exteriore, sed glorificauit gloria in sese, in eam eum quæ sua est gloriam resumendo: & in eam gloriam quam apud eum habuit, eum & apud se glorificat & in sese. Atque ita inseparabilis à fidei huius coniunctione intelligitur etiam sub hominis humilitate, sic dicens: Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum? cum & sine Christo, solo Deo patre cognito, vita æterna non sit, vt Christus glorificatus in patre sit. Si autem ea demum vita æterna est, solum verum Deum patrem nosse, & quem misit Iesum Christum: non existimetur planè verus Deus Christus, si vita sit in Deū credidisse sine Christo. Et quod solus Deus pater Deus verus est, non pertineat ad Deum Christum, nisi gloria Christi hominis in solo vero Deo patre est. Si enim in se eum glorificat pater, & solus pater Deus verus est, non extra solum verum Deum Christus est: quia glorificatum in Deum Christum, glorificet pater verus Deus solus in sese. Et quod à solo vero glorificatur in sese, non alienat à solo vero quia in se solo glorificatur in vero. Sed fortè piæ huic fidei nostræ, impiæ perfidiæ tuæ occurrat assertio, vt aliena ab intelligentia Dei veri sit hæc necessitatis confessio: Amen amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem faciētem. Nisi duplicem responsionem duplex Iudæorum indignatio exigit: sit hæc planè infirmitatis professio, nihil ab se facere filium posse, nisi quod viderit patrem faciētem. Quod si Iudæis & violati sabbati reatum obiiicientibus, & æqualitatē in Christo Dei per professum sibi Deum patrem non ferentibus, sub eodē dicto ad vtrunque respōsum est: putas ne per confessionē responsionis posse dictorum oculi veritatem? Et quanquam in alio libello tractatus hic à nobis locus fuerit, tamen quia non modo non obest, sed etiam ad religionē proficit fidē retractari, eundem

Joan. 7.

Joan. 5.

ipsum, quia causa postulat, reuoluamus. Hinc autem primum respōsionis necessitas orta est: Et propter hoc persequerentur Iudæi Iesum, & quærebant eum interficere, quoniam hæc faciebat sabbato. Ita itaque eorum vsque ad cupiditatem interficiendi eum accendebatur, propter opera sabbato gesta. Sed videamus quid Dominus responderit: Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Quod rogo istud opus patris est, hæretice, demonstra. Per filium enim & in filio omnia sunt, visibilia & inuisibilia. Et tu qui vltra Euangelia sapis, necesse est vt aliquibus arcanorum doctrinis cognitionem paterni operis adeptus, operantem nobis patrem ostendas. Quod si pater operatur in filio secundum quod ipse ait: Verba quæ ego loquor vobis, non ego loquor, sed pater qui in me manet, ipse facit opera sua, vidēs ne quid hoc sit: Pater meus vsque modò operatur? Hoc enim ideo ait: vt paternæ in se naturæ intelligeretur maiestas in sabbati opere potestatis suæ vsa natura. Cum enim in se operante operetur, pater, ipse necesse est patre operante operetur, atque ideo ait: Pater meus vsque modò operatur, vt ipsum illud præsens dictorum atque gestorum per se opus, paternæ in se naturæ existimaretur operatio. Id enim quod vsque modò operatur, vnum atque idem dicti temporisque momentum est, vt non aliud aliquod opus esse patris quam suum hoc quod agit crederetur: cum per id quod vsque modò pater operatur, hæc ipsa esset patris sub eodem tempore sermonis operatio. Ac ne fides intra cognitionem tantum patris relicta à vitæ æternæ spe abesset, continuo subiicit: Et ego operor, vt hoc ipsum quod modò operatur pater, operetur & filius. Ac sic perfectam fidem docuit, cum id quod modò est, eiusdem temporis opus sit, & id quod operatur pater operatur & filius, extra singularis sit vnionem. Sed geminatus est audientium dolor, id enim sequitur: Propter hoc magis quærebant eum Iudæi interficere, quod non solū soluebat sabbatum, sed & patrem suum proprium dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Et hic rursum admonebo & Euangelistæ iudicio, & communi humani generis assensu filium in paternæ naturæ æqualitate esse. Ac æqualitatem autē non nisi ex eadem esse natura, quia natiuitas nō habet aliunde quod maneat. Et omnis generatio à generante se non sit aliena, dum ad id

Ibid.

Ibid.

Joan. 14.

Ibid. 5.

Joan. 5.

quod maneat, subsistit ex eodem. Huic igitur duplicatæ indignationi videamus quid Dominus responderit: Amen amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Quæcunque enim ille facit, eadem & filius facit similiter. Nisi dicta propositionis propria sunt, vim dictis præsumptione propriæ & infidelis intelligentiæ afferimus.

Si autem irarum causis subiecta responsio est: fides potius nostra loquitur quod docetur, quàm irreligiosa peruersitas impietatis suæ defendit errorem. Quæramus ergo an de sabbati opere hæc propria responsio sit: Non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Ait enim superius: Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Si paternæ in se naturæ autoritate quod gerit, gerente patre agit, qui vsque modò operatur in sabbato: extra crimen operis est filius, in quo paternæ operationis præfertur autoritas. Non enim ad infirmitatem retulit, non potest, sed ad autoritatem. Nam ab se non potest nisi videat: neque enim præstat videri virtutem, & cū non præstet visus virtutem naturam non infirmat non posse sine visu: sed autoritatem ostendit ex visu. Id enim quod ait: Nisi videat, conscientiam significat in visu, sicut ad Apostolos ait: Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones quoniam albæ sunt ad messem. Conscientia igitur in se naturæ paternæ quæ in se operatur operante, ne violasse sabbatum Dominus sabbati crederetur, ait: Non potest filius ab se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, vt id quod operatur, ex conscientia naturæ in se operantis ostenderet, cum & se sabbato operante, vsque modo pater operetur in sabbato. Ad alterius verò indignationis dolorem, consequentis dicti retulit causam: Quæcunque enim pater facit, eadem & filius similiter facit. Exprobra infirmitatem Dei filio, adime quoque naturæ æqualitatem: si non quæcunque facit pater, eadem & filius facit similiter: si discrimen aliquod paternæ virtutis atque operationis admittitur, si quod ad æqualitatem virtutis naturæque proprium est, honoris æqualitas non postulatur. Ipse enim in continuis ait: Vt omnes honorificet filium sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Discerne æqualitatem in honore nō

Luc. 10.

A dispari, infirma naturam in eadem operatione virtutis. Quid responsionis causam ad contumeliam diuinitatis inuadis? Ad operationem sabbati respondit, non se quicquam facere posse, nisi quod patrem facientem vidisset. Ad demonstrationem verò æqualitatis, quæcunque pater faceret, facere se professus est. Tene quod ad sabbatum pertinet, ad opprobrium infirmitatis: si non quæcunque facit pater, eadem & filius facit similiter. Si autem sine exceptione quæcunque sunt: in quo tandem infirmitas reperietur, cum nulla quæ pater possit non possit & filius? Aut in quo tandem per intercessionem infirmitatis negatur æqualitas, cum vnus atque idem honor postuletur ad vtrumque? Quod si eadem est virtus operandi, & eadem est religio honorandi: non intelligo in quo tandem naturæ infirmæ contumelia relinquatur, cū eadē sit in patre & in filio & virtutis potestas & honoris æqualitas. Et hæc quidem quanuis cū ipsa rerum absolute tractata sint, tamen ne quid in eo quod ait Dominus: Nō potest filius facere à se quicquam nisi quod viderit patrem facientem, ad infirmandæ naturæ eius impietatem proficiat, potius quàm ad demonstrandæ paternæ in se naturæ conscientiam, per quam ex autoritate operatus in sabbato est: Dicti quoque Domini ad id pertinentis demonstranda cognitio est, quo ait: Et à me facio nihil, sed vt docuit me pater, hæc loquor. Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solū, quoniā ego quæ sunt ei placita facio semper. Sentis ne quid sit, nō quicquam posse facere filium, nisi videat patrem facientem? & quo sacramento dictum sit: Et à me facio nihil? Et rursus: Non reliquit me solum, quoniam ego quæ sunt ei placita, facio semper? Si enim ideo nihil ab se facit, quia in se manet pater: quomodo rursus ideo se solum pater non reliquit, quia quæ sunt ei placita facit. Non concordat secundum sensum tuū hæretice, dictorum diuersitas, vt nihil faciat à se nisi doctus à manente in se patre: & rursū idcirco in se pater manente in se patre: & rursus idcirco in se pater maneat, quia quæ ei sunt placita gerit. Si enim nihil ab se facit propter manentem in se patrem: quomodo hinc vt in se pater maneat meritis est, quod ea quæ ei placeant agit? Non enim meritū aliquod est, non ab se gerere quis agat. Et contrā, quomodo patri quæ fili⁹ agat placita sunt, cum ea ipsa agat manens in filio pater. In angusto

Joan. 5.

Ibid. 8.

angusto es impietas, & munitissima fidei nostræ pietas concludit. Agit aliquid filius, aut non agit? Si non agit, quomodo in his quæ agit placet? Si autem agit, quomodo agit in his quæ ab se non agit? cum & proprium sit egisse quæ placeant, & sine merito sit non ab se egisse quæ gesserit? Sed naturæ cui cōtradictis, hæc vnitas est, vt ita per se agat, ne à se agat: & ita nō abs se agat, vt per se agat. Intelligi agentem filium, & per eum agentem patrem. Non ab se agit, cum pater in eo manere monstratur. Per se agit, cum secundum filij natiuitatem agit ipse quæ placita sunt. Infirmus sit non à se agendo: nisi adeo ipse agit, vt quæ agit placeant. Non verò sit in vnitate naturæ: si non quæ ipse agit, & in quibus placet, non per se agit, sed manens in eo ad agendum pater edocet. Ita & manendo docet pater, & filius agendo non ab se agit: & non ab se agēs filius, cum quæ placita sunt facit, ipse agit. Ac sic vnitas naturæ retinetur in agendo: dum & ipse operans non operatur ab se, & ipse ab se non operans operatur. Adiunge quoq; huic illud quod ad opprobrium infirmitatis vsurpas: Omne quod dat mihi pater, ad me venit, & venientem ad me non repello, quia descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meā, sed voluntatem patris qui me misit. Sed fortè sine voluntatis libertate sit filius, vt ei naturæ infirmitas imperet necessitatem. Ideo autem necessitati sit subditus, non voluntati, vt datos sibi venientes à patre non repellat. Sed sacramenti vnitatem in his Dominus significans, dum non repellit sibi datos, dum non suam, sed mittentis se agit voluntatem: post repetitam hanc eandem Iudæis murmurantibus vocem, intelligentiæ nostræ sensum confirmat, dicens: Omnis qui audit à patre & discit, venit ad me, non quod viderit patrem quisquam, nisi qui est à Deo, hic vidit patrem. Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam. Et quæro primum, vbi auditur sit pater, vbi docuerit audientes. Sed patrem nemo vidit, nisi qui à Deo est. Et quomodo eum quisquam audierit, quem nemo vidit: Audiēs ergo à patre, ad filium venit. Et cum filius auditur & docet, naturæ in eo paternæ proprietatis & auditæ & docentis ostenditur: vt hoc quod docet filius & auditur, paternæ doctrinæ intelligatur auditio. Nā cum nemo viderit patrem, & ad filium veniens à patre audiat atq; discat vt veniat: admonemur intelligere quid sit & in lo-

quente filio patrem docere, & in conspecto filio patrem qui à nemine sit visus, audiri, quia naturæ paternæ proprietatē natiuitas filij in se perfecta contineat. Volēs igitur vnigenitus Deus autoritatem paternam, salua in se naturæ vnitate testari: & datos sibi à patre non repellit, & voluntatem non suam, sed eius qui misit efficit. Non quod non velit quæ agit, aut quod non ipse auditur qui docet: sed vt eum qui se mittat, & se qui missus est, sub proprietate naturæ indifferentis ostenderet: cum quæ vult, & agit, & loquitur, ea & voluntatem & opera & dicta patris esse significet. Quod autem sit liberæ voluntatis, non ambigū ostendit cum ait: Sicut enim pater suscitatur mortuos & viuificat, sic & filius quos vult viuificat. Cum equalis in patre & filio & virtutis potestas & honoris dignitas manifestatur, ibi & libertas voluntatis ostenditur: cum autem vnitas demonstratur, ibi paternæ voluntatis significatur affectio. Quæ enim vult pater ea facit filius: facere autem plus est, quam voluntati obedire. Quia obedire voluntati, habet exterioris necessitatem, facere voluntatem, proprium est vnitati, cum factum sit voluntatis. Et cum filius voluntatem patris facit, docet per naturæ indifferentiam, naturalem sibi voluntatem esse cum patre: cum voluntas eius sit, omne quod faciat. Vult planè filius omnia quæ pater vult, nec naturalis dissentit voluntas. Namque cum hæc voluntas patris sit quam ostēdit dicens: Hæc est enim voluntas patris mei, vt omnis qui vidit filiū & credit in eum, habeat vitam æternā, & suscitetur eum in nouissimo die: audi nunc an filij à patre dissentiens sit voluntas, cū ait: pater quos mihi dedisti, volo vt vbi ego sum, & illi sint mecum. Non ergo ambigitur filiū velle. Nam cum pater velit credentes in filio vitam æternam habere filius vult illic vbi ipse sit esse credētes: nisi fortè cohabitare Christo non sit æternitas, aut nō perfecta & beata in se credentibus tribuat Christus, hæc dicens: Nemo nouit filiū, nisi pater, neq; patrem quis nouit, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. An ne nō in libertate est voluntatis volens nobis secreti illius paterni tribuere conscientiam, & adeo voluntas ei libera est, vt cognitionem sui atq; patris quibus voluerit impartiat? Atq; ita inter patrem & filium & natiuitatis & vnitatis demonstrata natura est: cum sic liber in voluntate sit filius, vt quod volens agit, factum paternæ sit voluntatis.

K iij.

Ioan. 6.

An necessitas filij sit

Ibid.

Ioan. 5.

Ibid. 6.

Ibid. 17.

Matt. 11.

Nesciens planè dispensationem fidei, extra intelligentiam sacramentorum est: & doctrinam Euangelij non adeptus, ab spe Euangelij peregrinatur. Credendus est pater in filio, & filius in patre: per naturæ unitatem, per virtutis potestatem, per honoris æqualitatem, per natiuitatis generationem. Sed contraria fortè huic nostræ professioni est Domini contestatio cum ait: Pater maior me est. Hoc ne hæretice, impietatis tuæ telum est? hæc furoris tui arma sunt? Exciditne tibi ecclesiam duos innascibiles nescire, & duos patres non confiteri? Oblitus es mediatoris dispensationem, & in ea partum, cunas, ætatem, passionem, crucem, mortem? Et renascens non cōfessus es ex Maria filium Dei natum? Si his omnibus filius manens ait: Pater maior me est, ignorādum existimas hanc dispensationem salutis tuæ, exinanitionem formæ Dei esse? & patrem extra hanc humanarum passionum assumptionem, in illa incontaminatæ naturæ suæ beata æternitate sine carnis nostræ susceptione mansisse? Nos enim vnigenitum Deum in forma Dei manentem in natura Dei mansisse profiteamur, neque unitatem formæ seruili in naturæ diuinæ unitatis statum refundimus, neq; rursus corporali insinuatione patrem in filio prædicamus: sed ex eo eiusdē generis genitam in se naturam naturaliter in se gignentem se habuisse naturam, quæ in forma naturæ se gignentis manens formam naturæ atque infirmitatis corporalis acceperit. Erat enim humanæ naturæ proprietas: sed non Dei forma iam non erat, quia per eius exinanitionē serui erat forma suscepta. Neq; enim defecerat natura ne esset, sed in se humilitatem terrenæ natiuitatis, manens sibi Dei natura susceperat, generis sui potestatem in habitu assumptæ humilitatis exercens, & ex Deo Deus natus, in forma serui homo repertus, Deum se virtutibus agens: Neque enim Deus non erat, quem gestis suis docebat: neque homo, in cuius habitu repertus est, nō manebat. Et idcirco in hoc eodem superiore sermone, naturæ sibi cum patre unitatem contestatus dixerat: Qui me videt, videt & patrem: & ego in patre, & pater in me. Quæ utique differentiam non habent ex qualitate nature, cum contemplatio filij visum cōpenset & patrē, & vnus in vno manens, vnū non discernat ab vno, ac ne per contemplationem corporalem referre ex se paternæ contemplationis visum existimaretur,

Joan. 14.

Joan. 14.

subiecerat: Credite mihi, quoniam ego in patre, & pater in me. Sin autem, vel propter opera credite. Vt cum virtus naturæ res esset, & operatio ipsa virtutis sit potestas, per virtutis potestatem, naturæ in se paternæ vnitas nosceretur: cum in quantum quisque Deum cognouisset in virtute naturæ, in tantum Deum patrem cognosceret in potestate naturæ: Et cum tantus quantus est pater, filius videndum in se patrem præstaret in gestis: indifferens per id pater in filio nosceretur, per intelligentiam indifferentis pro potestate naturæ. Impleturus itaq; vnigenitus Deus per carnis dispensationem, & acceptæ formæ seruili sacramentum consummaturus, vsus est demonstrandę fidei nostræ professione, dicens: Audistis quoniā dixi vobis, vado & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis quoniam vado ad patrem, quia pater maior me est. His itaque quæ ad naturam diuinitatis spectant, explicitis hoc eodem superiore sermone: nunquid professio hæc aufert filio naturæ æqualitatem, quam natiuitas genuina consummat? Aut nunquid vnigenito Deo contumelia est patrem sibi innascibilem Deum esse, cum ex innascibili Deo natiuitas vnigeniti in naturam vnigenitam subsistat? Non enim suæ originis est filius, neque natiuitatem sibi non extans ipse conquisiuit ex nullo, sed ex viuente natura viuens natura extans tenet in se naturæ potestatem, professā autoritate naturæ, vt & honorem testetur, & gratiam sumptæ natiuitatis in honorem. Et hoc quidem patri debitum reddens, vt obedientiam suam mittentis deputet voluntati, non tamen vt naturæ unitatem obediētia humilitatis infirmet: factus obediens vsque ad mortem, non tamen post mortem nō super omne nomen est. Sed si fortè hinc inæqualis videtur, quia ei post euacuationem formæ Dei donatur hoc nomē: calumnia hæc sacramentū assumptæ humilitatis ignorat. Si enim natiuitas hominis naturam nouam intulit: & humilitas formam demutatauit sub assumptione seruili, nūc donatio nominis, formę reddidit æqualitatē. Quid enim donatum si quere. Si enim hoc donatū quod Dei est, naturæ huius donum ignobilitatem diuinæ illi non inuehit naturæ. Denique hoc nunc quod donatur ei nomen, & si habeat doni sacramentū, non tamen habet in dono nominis nomē alienū. Donatur enim Iesu, vt ei cœlestia & terrestria & inferna genu flectant: & omnis lingua cōfiteatur,

Ibid.

Philip. 2.

fitetur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Confessionis ergo huius honor donatur, ut in gloria Dei patris sit confitendus. Cum audis itaque Pater maior me est, scito eum de quo ob meritum obedientiae dictum est. Et donavit ei nomen quod est super omne nomen, Audi rursus: Ego & pater vnum sumus. Et qui me videt, videt & patrem. Et ego in patre & pater in me. Honorem donatae confessionis intellige, quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris. Quando igitur illud est, Pater maior me est? nempe tum, cum donatur ei nomen super omne nomen. At contra quando est, Ego & pater vnum sumus? nempe cum omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Si igitur donantis autoritate pater maior est, nunquid per doni confessionem minor filius est? Maior itaque donans est, sed minor iam non est cui vnum esse donatur. Si non hoc donatur Iesu, ut confitendus sit in gloria Dei patris, minor patre est: si autem in ea gloria donatur ei esse quia pater est, habes & in donantis autoritate, quia pater maior est, & in donati confessione, qui vnum sunt. Maior itaque pater filio est, & plane maior, cui tantum donat esse, quantus ipse est: qui innascibilitatis esse imaginem, sacramento natiuitatis impertit, quem ex se in forma sua generat, quem rursus de forma serui in forma Dei renouat: quem in gloria sua secundum spiritum Christum Deum natum, donat rursus esse in gloria sua secundum carnem Iesum Christum Deum natum, mortuum. Causam igitur ostendit, quid si eum diligerent, gauderent quod ad patrem vadit, quia pater maior esset. Gaudium hoc utique ex dilectione docens esse, quia letaretur dilectio Iesum esse in gloria Dei patris confitendum: & gloriae huius resumendae meritum continuo subiecit, dicens: Venit enim princeps mundi huius, & in me habet nihil. Nihil in eo princeps mundi huius habet, quia ut homo habitu repertus, extra peccatum carnis manebat, in similitudine carnis peccati, de peccato peccatum in carne condemnans. Totum autem hoc ad paterni mandati referens obedientiam, subiecit: Sed ut sciat mundus quoniam ego diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio, surgite eamus hinc. Ad consummandum corporeae passionis sacramentum, per dilectionem efficiendi mandati paterni festinat exur-

Joan. 14.

gens: corporeae tamen assumptionis statim mysterium pandens, per quam ei tanquam in vite modo palmitis inessemus, fructum nobis ut palmitibus, nisi ille vitis esset effectus, utilem non daturis. Atque idcirco manere nos in se perfidem assumpti corporis monet, ut quia verbum caro factum est, naturae carnis suae tanquam viti palmites inessemus: a corporeae huius humilitatis assumptione formam paternae maiestatis alienans, tum cum se ad unitatem palmitum vitem professus, agricolam patrem curiosum huius vitis ostendit, cuius inutiles atque inferaces palmites defecans deputeret arduos, dicens ita: Qui me videt, videt & patrem, & verba quae ego loquor, non a me loquor, sed pater qui in me manet, ipse facit opera sua. Et credite mihi, quoniam ego in patre, & pater in me est: & ut sacramentum natiuitatis, & mysterium assumpti corporis manifestaret, per continentiam dictorum ad id veniens, ait: Quia pater maior me est. Et confestim, ut absoluta dicti ratio subesset, & agricolae, & vitis & palmitum subiecit exemplum: assumptionem per id corporeae humilitatis ostendens. Et hinc causam eundi ad patrem, & dilectionis laetitiam cum ad patrem iret, docens esse oportere, quia maior se esset: a quo scilicet esset gloriam resumpturus, apud quem, & in quo esset glorificandus, non nouello honore, sed pristino: neque alieno, sed quem apud eum habuit. Si itaque non ipso glorificandus est, id est, ut sit in gloria Dei patris, contumeliam adscribe naturae si vero quod ab eo glorificatur, autoritas est patrem maiorem in glorificandi autoritate cognosce. Quid dispensationem ad impietatem rapis? Quid sacramentum nostrae salutis inuadis ad mortem? Glorificaturus filium pater maior est, glorificatus in patre filius minor non est. Aut quomodo minor est, qui in gloria Dei patris est? Aut nunquid pater maior non est? Maior utique pater est, dum pater est: sed filius dum filius est, minor non est. Natiuitas filij patrem constituit maiorem, minorem vero filium esse natiuitatis natura non patitur. Maior pater est, dum gloriam assumpto homini rogatur ut reddat: filius minor non est, dum gloriam resumit ad patrem. Atque ita & sacramentum natiuitatis, & dispensatio corporationis impletur. Nam & pater dum & pater est, & glorificat nunc filium hominis, maior est: Et pater & filius vnum sunt, dum ex patre

K iij

Marc. 13.
Quomodo
filius nescit
diem.

natus filius, post assumptionem terreni corporis glorificatur in patre. Non habet itaque natiuitas naturæ ignobilitatem: quia in forma Dei est, qui ex Deo nascitur. Et cum differre significatione ipsa existimetur innascibilitas à natiuitate, natiuitas tamen non est extra innascibilitatis naturam: quia non sumpsit aliunde quod subsistit. Nam & si non consecuta sit, ut coinascibilis effecta sit: accepit tamen ex innascibili Deo esse, quod Deus est. Fides igitur nostra & si initium natiuitatis non apprehendens, vnigenitum Deum semper profiteatur, quia natura non ferat ut coepisse eum aliquando confiteatur, cuius natiuitas omne initij tempus excedat, sed quem semper esse & ante tempora confitetur, natum tamen in intemporalis infinitate non ambigit, eum tamen ex initiabilis intelligentia natiuitate confessa. Sed hoc hæretici ad naturæ contumeliam sumunt, quia dictum est: Pater maior me est. vel illud: De die autem & hora nemo scit, neque angeli in cœlis, neque filius, nisi pater solus. Ignoratio ergo diei atque horæ obiicitur vnigenito Deo, ut Deus ex Deo natus non sit in ea naturæ perfectione qua Deus est: cum nesciendi necessitate dominante, iam vis aliqua exterior eo potior sit quæ tanquam aduersum se imbecillum id ignorantia eum infirmitate detineat. Quin etiam ad huius nos intelligentiæ impietatem hæreticorum furor iure quodam necessariæ confessionis compellit, ut ita credendum sit quia & à Domino dictum sit ita, & videri irreligiosissimum possit, professionis eius de se protestationem diuersa intelligentiæ nostræ opinione corrumpi. Ac primum antequam dicti ratio & causa memoretur, sensu communis iudicij sentiendum est: an credibile esse possit, ut aliquid ex omnibus nesciat, qui in omnibus ad id quod sunt, atque erunt, autor est. Si enim omnia per Christum, & in Christo, & ita per ipsum ut omnia in ipso sint, id quod neque extra eum, neque non per eum est, quomodo non etiam in scientia eius sit, cum plerunque scientia ea etiam, quæ neque in se, neque per se sint, per virtutem naturæ non nesciæ apprehendat? At verò quod causam nisi ex eo non sumit, & motum ad id quod est, eritque, nisi intra se non capit: quomodo extra eius naturæ scientiam est, per quam, & in qua id quod efficiendum sit continetur? Cogitationes nanque humanas non tantum præsentem

motu incitatas, sed etiam instinctu futuræ voluntati agitandas Dominus Christus non ignorat, Euangelista testante: Sciebat enim Iesus ab initio, qui essent non credentes, & qui esset traditurus eum. Naturæ ergo eius virtus, quæ cognitionem rerum non extantium capit, & quiescentium adhuc animorum subituras inquietudines non ignorat, id quod per se, intraque est, nescisse existimabitur: & alieni potens, in potens sui esse? de quo dictum meminerimus: Omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes. Vel illud: Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per ipsum reconciliari omnia in ipso. Cum igitur omnis in eo sit plenitudo, & omnia per ipsum & in ipso reconcilientur, & dies illa reconciliationis nostræ expectatio sit: hanc ille diem ignorat, cuius & in se tempus est, & per sacramentum eius est? Etenim aduentus sui dies iste est, de qua Apostolus ait: Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos cum eo apparebitis in gloria. Nemo itaque quod per se, & intra se est, nescit. Christus aderit, & aduentus sui diem ignorat? Dies suus est secundum eundem Apostolum, quia dies Dominificut fur nocte adueniet: & ignorantie eius detineri intelligendus est? Humanæ naturæ quod agere diffiniunt, quantum in se est, præsciunt, & sequitur gerendorum cognitio voluntatem agendi. Deus verò natus, quod in se, & per se est, nescit? Per eum enim tempora, & in eo dies est, quia & per ipsum futurorum constitutio est, & in ipso aduentus sui dispensatio est: Et erit in ea hebetudine, ut quod sibi constat, sensu naturæ torpentis ignoret, ferarum beluarumque modo quæ extra rationem consilij prouidentis animata, ipsum quod agunt nesciunt, cum quodam motu stupida voluntatis agitata, fortuito ad aliquid & incerto feruntur ingressu? Quomodo etiam Dominus gloriæ aduentus sui ignobili die naturæ esse incompositæ & imperfectæ creditur, quæ & necessitatem habeat adueniendi, & scientiam aduentus sui non adepta sit, per quod potior sit ignoratio Deo, quæ ei auferat cognitionis habere virtutem? Iam verò quanta impietatis geminatur occasio: præter infirmitatem Christi etiam Deo patri vitium deputabitur, ut vnigenitum Deum, & dilectionis suæ filium, diei huius cognitione fraudauerit, malignitatisque affectu scientiam futuræ consummationis inuiderit.

Et

Et cum non ignorabilem ei esse passionis & diem & horam voluerit, diem virtutis eius, & clarificandi in sanctis suis horam negauerit, & ademerit beatitudinis cognitionem, cui mortis indulserit præscientiâ? Humanæ istud conscientiæ non potest ferre trepidatio, ut hoc sibi de Deo præsumat arbitrium, & ei vitia humanæ demutationis adscribat, ut aut aliquid filio pater deneget, aut aliquid Deus natus ignoret.

Nescit autem Deus aliud aliquando quam dilectio esse, neque aliud quam pater esse. Et qui diligit, non invidet: & qui pater est, non etiam non pater totus est. Non enim admittit hoc nomen portionem, ut ex aliquo pater sit, & ex aliquo pater non sit. Pater enim vniuersitatis eius quæ in se est, pater est: omnem se in eo habens, cui non sit ex portione quod pater est: non quod sibi eorum quæ sua sunt, pater ipse sit, sed quod in his quibus ipse est, ei qui ex se est pater totus sit. Et cum secundum humanorum corporum naturas, quæ ex disparibus contueniunt, & ex compositis consistunt, non possit nisi omnium suorum quis pater esse: dum quod in vnoquoque est generum ac partium, id in filio natiuitas perfecta conseruet: omnium ergo suorum quis pater est, dum ex omnibus natiuitas: & in omnibus manet. Et cum in Deo non sint corporalia, sed absoluta: neque particulata, sed tota & vniuersa: non viuificata, sed viua: totus viuens, & vnum totum Deus, dum non ex portione compositus est, sed ex simplicitate perfectus est: necesse est, ut secundum quod est pater, ipse sit omnium suorum ei quem ex se genuit pater totus, dum eum patrem ex suis omnibus natiuitas filij perfecta consummat. Si igitur proprius filio pater est, in ea necesse est filium manere proprietate qua pater est. Manere autem quomodo existimabitur: si extra præscientiæ naturam sit, & aliquid natiuitati eius ex autore defuerit? Deerit enim propè totum: si quod proprium Deo est, non habeat: Proprium autem Deo quid aliud, quam cognitio futurorum est? ut res nondum manentes, mansurasque, posterius inuisibilem ac nondum extantium generum capax natura contineat. Non patitur autem in nobis doctor gentium Paulus hanc impij erroris professionem, ut ignorasse aliquid vnigenitus Deus existimetur. ait enim: Instituti in dilectione in omnes diuitias adimplentionis intellectus, in agni-

tionem sacramenti Dei patris & Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi: Deus Christus sacramentum est, & omnes sapientiæ & scientiæ in eo thesauri latent. Portioni verò & vniuersitati non potest conuenire: quia neque pars omnia intelligitur, & omnia partem non patiuntur intelligi. Filius enim si diem nescit iam non omnes in eo scientiæ thesauri sunt.

Quod si in eo omnes scientiæ thesauri sunt: diem non ignorat, omnes in se scientiæ thesauros continens. Sed meminisse nos conuenit, occultos in eo istos scientiæ thesauros esse, neque idcirco quia occulti sint, non inesse: cum per id quod Deus est, in eo insint: per id verò quod sacramentum est, occultantur. Non occultum autem, neque ignoratum nobis sacramentum Dei Christi, in quo absconditi omnes scientiæ thesauri sunt. Et quia sacramentum ipse est, videamus an in his quæ nescit ignorans sit. Si enim in cæteris professio ignorandi non habet nesciendi intelligentiam, ne nunc quidem quod nescit ignorat. Nam cum ignoratio eius secundum quod omnes thesauri in eo scientiæ latent, dispensatio potius quam ignoratio sit: habes causam ignorandi sine intelligentia nesciendi. In omnibus enim quæ ignorare se Deus loquitur, ignorantiam quidem profitetur, sed ignorantia tamen non detinetur: dum id quod nescit, non nesciendi infirmitas est, sed aut tempus est non loquendi, aut dispensatio est non agendi. Loquitur ad Abraham Deus dicens: Clamor Sodomæ & Gomorræ impletus est, & peccata eorum magna valde. Descendam ergo & videbo, si secundum clamorem eorum consummantur: quod si non, ut sciam. Habemus ergo nescientem Deum, quod tamē non nesciat. Nam cum peccata magna valde sciat esse, & rursus descendit ut videat an consummata sint, & si nondum consummata sunt ut sciat: intelligimus eum non ea tunc scire, quia prius nesciat, sed tunc scire, quia tempus ad agendum sit. Scire ergo Deum, non est ignorantia demutatio, sed temporis plenitudo. Expectatur enim adhuc ut sciat. Et cum non possimus id de eo intelligere quod nesciat, cum tamen adhuc expectet ut sciat: necesse est, ut id quod sciens nescit, & nesciens scit, ut nihil aliud quam vel loquendi dispensatio sit, vel gerendi. Non ergo ambigi licet, Dei scientiam ex tempore

Coloss. 2.

Gen. 18.

Deus quomodo sciat aut nesciat

Gen. 22.

potius esse quam ex demutatione, cum ad id quod Deus scit, profitendæ potius sci-
tiæ tempus, sit quam adeptæ: ut etiam ex hoc docemur, quod ad Abraham dictum est: Ne iniicias manum tuam in puerum, & nefacias illi quicquam: nunc enim cognoui quia times Dominum Deum tuum, & non pepercisti filio tuo dilecto propter me.

Joan. 15.

Deus itaque modò scit: modò autem scire, anterioris ignorantie professio est. Quod cum in Deum non cadat, neque ignorauerit antè fidelem sibi esse Abraham, de quo dictum est: Credidit Abraham Deo, & deputatum est ei ad iustitiam: hoc quod nunc cognovit, tempus est quo Abraham testimoniū accepit, non etiam scire Deus cœpit. Abraham enim holocausto filij, dilectionem quam ad Deum habebat, docuerat: Deus tunc cognovit, cum loquitur. Et quia antè nescire non intelligendus est: necesse est idcirco tunc intelligatur cognouisse, quia loquitur. Et de plurimis quidem quæ de scientia Dei testamento veteri continentur, hæc tantum exempli causa demonstrata à nobis sunt: ut id quod nescit Deus, non ignorance causa intelligeretur esse, sed temporis. In euangelijis verò Dominum multa scientē nescire inuenimus. Operarios iniquitatis, in virtutibus multis & in nomine eius gloriantes, non nouit dicens: Et tunc iurabo, quia non noui vos. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Etiam cum iureiurando eos non nouit, quos tamen iniquitatis operarios esse non nescit. Nescit ergo non idcirco quia nesciat, sed quia cognitione eius per iniquitatem operationis indigni sint: fidem di-

Matth. 7.

cti etiam iurifurandi religione confirmās, & habens in naturæ virtute ne nesciat, & retinens in sacramento voluntatis ut nesciat, Nescit quoque vnigenitus Deus virgines stultas: & comparandi sibi olei incuriosas, gloriosi aduentus sui talanum ingressus, ignorat. Namque & adeunt & rogant, & usque eò non ignorantur, ut his respondeatur: Amen dico vobis, quia nescio vos. Nam & occurfus & deprecatio, non ignorabiles esse eas patitur: sed nesciendi responsio, non naturæ potius quam voluntatis est, dum ab eo qui nihil nescit, indignæ sunt quæ sciantur. Denique ne per infirmitatem ignorare existimaretur, continuo Apostolis ita loquutus est: Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam: ut cum vigilare eos ob ignorantem diem atque horæ monet, per

Ibid. 25.

id nesciri ab eo virgines nosceretur, quod consopitæ & negligentes, indigne aditu thalami sui oleo indigendo mansissent. Non est igitur dominus Iesus Christus qui scrutans corda & renes Deus est, in ea naturæ infirmitate, ne nesciat: cum hoc ipsum ex naturæ scientia intelligatur esse, quod nesciat. Quod si qui fortè ignorantem ei deputabunt ab eo qui sciat cogitationes eorum, dici sibi metuant: Quid cogitatis mala in cordibus vestris? Nam cum cogitationum gestorūque non ignarus cognitor, interdum de cogitatis gestisque quasi ignarus interrogat, vel de tactu simbriæ mulierem, vel de dictorum dissensione apostolos, vel de sepulcro Lazari flentes: non nesciens intelligendus est nescire, sed loquens. Neque enim natura fert, ut qui absens Lazarum mortuum sepultumque sciat, sepulchri locum nesciat: & qui cogitationes videt, mulieris fidem non cognouerit: & qui cogitationes videt, mulieris fidem non cognouerit: & qui necessitatem habet de aliquo interrogandi: dissensionem apostolorum ignorauerit. Sed ei qui nouit omnia, ea ipsa quæ non nescit, dispensatio est aliquādo nescire se loqui: dum aut apud Abraham scientia dissimulatur in tempus, aut apud stultas virgines, & iniquitatis operarios cognitio negatur indignis, aut in sacramento filij hominis, interrogatio ignorantis ex homine est: in his se omnibus veritate corporeæ natiuitatis accommodans, quibus naturæ nostræ infirmitas detinetur, non ut infirmus esset ex natura qui Deus est, sed infirmitates sibi hominum Deus homo natus assumpserit. Assumpserit. autem ita, non ut in naturam infirmam natura indemutabilis sit redacta, sed ut in naturæ demutabilis susceptione esset sacramentum: dum & qui erat Deus, homo est nec, Deus destitit manere, qui homo est. Agens itaque se, atque conformans hominem natum, manens Deum verbum, sæpissimè in ea est professione, qua homo est, cum tamē & protestatio Dei ea sit sæpe quæ hominum: cum ea nescit, quæ aut non sint in tempore confitenda, aut non agnoscuntur ad meritum. Intelligendū itaq; est, cur professus est diē se nescire. Si omnino nescire, Apostolus ita contradicit: In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Est ergo abscondita scientia, quæ quia abscondenda est, interdum & nescientia confitenda est, ut esse possit abscondita. Nam si erit in potestate,

Matth. 9.

Colos. 2.

protestatione, non etiam in secreto manebit Negat ergo se scire, ut scientia possit esse abscondita. Quod si idcirco nescit, ut scientia maneat abscondita, non per naturam nescit omnia sciens, quod idcirco tantum ut absconditum sit, nescit. Cur autem dici scientia abscondita sit, non in obscuro est. Nanque dum monet nos irremissa fide intentos semper manere, securitatem cognitionis ademit: ut pendulæ expectationis incerto mens solita festinans, & aduentus diem semper expectans, semper expectando speraret, curamque peruigilem incertum ipsum, non ambi-gendi tamen temporis detineret. Ita enim Dominus ait: Ideo & vos estote parati, quia nescitis qua hora filius hominis venturus est. Et rursum: Beatus ille seruus, quem veniens Dominus eius inuenerit vigilatem. Ignoratio non ad errorem fuit necessaria, sed ad perseuerantiam. Nec negatum id ad detrimentum est, quod ignoratum tribuit incrementum, ne scientiæ securitas negligentiam fidei dissimulatæ excitaret, sed præparationem irremissam expectatio indefinita retineret: quæ modo furis metuendo semper caueret, illo eligente omne tempus ad furtum, patrefamilias verò domus, damni semper timore vigilante. Quanquam igitur non obscurum sit, ignorationem Dei non ignorantionem esse, sed sacramentum: dum per dispensationem agendi, aut protestandi, aut demonstrandi sic nescit ut sciat, & sic non nescit, ut nesciat: tamen videndum est, ne fortè & ita infirmus sit, ut ea quæ pater scit, scire non possit, potente quidem eo cogitationes humanorum cordium nosse, quia natura potior motibus se naturæ inferioris admisceat, eamque tanquam imbecillam vehementi virtute transcurrat, sed impotens sit vehementiorem se naturam infirmior ipsa penetrare: quia ut leuia grauibz & rara densis & liquida solidis sunt peruia, ita contra & graui leuibz & densa raris & solida liquidis non cedunt, quia cum non pateant valida infirmioribus, validis tamen infirma penetrantur. Ob id ergo cogitationes Dei patris ignorare filius ab impiis dicitur: quia infirmus ipse cum sit, non adeat ineundo potio-rem, nec valentem inualidus transcurrat. Quæ si quis non modo ore temerario loqui audebit de vnigenito Deo, verum etiam corde impio cogitare, Apostolum ita de spiritu sancto ad Corinthios scribentem credidisse cognoscat:

Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum, spiritus enim omnia scrutatur, & alta Dei. Quis enim scit hominum quæ sunt hominis quæ in ipso sunt, nisi spiritus qui ipso est? Ita & quæ in Deo sunt nemo nouit, nisi spiritus Dei. Sed hæc inania corporalium rerum exempla spernentes, Deum de Deo, & spiritum de spiritu, virtutibus suis potius quam terrenis conditionibus æstimemus. Æstime-mus autem non sensu nostro, sed professione diuina, & credamus ei qui ait: Qui me videt, videt & patrem. Nec ignore-mus eum qui dixit: Vel operibus meis credite, quia pater in me, & ego in patre. Nec ignoremus eum qui locutus est: Ego & pater vnum sumus. Si enim sensum nostrum rerum nomina secundum humanam intelligentiam commemorata confirmant: non habet ab eo naturæ differentiam: in quo per intelligentiam quisque videtur. Nec differt à genere, qui manentem in se habens, inest in manente. Nec diuersi sunt qui vnum sunt. Intellige vnitatem, dum non diuidua natura est. Naturæ verò rursum indiuiduæ sacramentum apprehende, dum tanquam speculum vnius est. Speculum autem ita ut non imaginatâ speciem exterioris naturæ splendor emittat, sed dum viuens natura naturæ viuēti indifferēs est, quippe quæ ex tota tota sit, quæ & dum vnigenita est, patrem in se habeat & maneat in patre dum Deus est. Hæc itaque ad significandum natiuitatis sacramentū à Domino prædicata, hæretici quia negare non possunt, ita conantur eludere, ut ad voluntatis concordiam referant: ut in Deo patre, & in Deo filio non diuinitatis sit vnitas, sed voluntatis, tanquam diuinæ doctrinæ inops sermo sit, neque aut dici à Domino potuerit: Ego & pater vnum volumus, aut eiusdem intelligentiæ sit: Ego & pater vnum sumus, vel loquendi imperitus non dixerit: Qui videt voluntatem meam, videt & voluntatem patris mei. Et id ipsum sit: Qui me videt, videt & patrem. Vel certè non fuerit in usu eloquij diuini: Voluntas patris mei in me est, & voluntas mea in patre meo est, sed conueniens huic dicto sit: Ego in patre, & pater in me. Quæ quanquam omnia fœda & inepta & impia sunt, neque sensus humanus in hanc stultæ opinionis sententiam concedat, ut aut non potuerit Dominus loqui quod volebat, aut aliud loquutus sit quam loquutus est: & quanquam reperiatur pa-

adicij dies
mare ab-
conditus.

Matth. 24.

Joan. 14.
Ibid. 10.
Ibidem.

1. Cor. 2.

rabolicis & allegoricis dictis vsus esse, sed aliud est vel exemplis dicta firmare, vel prouerbiorum significationibus rerum satisfacere dignitati, vel temporum professionibus se coaptare: tamen ipse idem unitatis de qua tractatur, locus non patitur, in dictis aliud quàm sonant verba esse credendum. Si enim per id vnum sunt, quia vnum volunt: vnum autem velle naturæ separabiles non possunt, quæ diuersitatem generis dissidentis in diuersas necessario voluntates naturæ diuersitate dissentiant: quomodo vnum velle possunt, quibus scire non vnum est, cum scientia & ignoratio voluntatis vnus impediatur unitatem? Cum itaque scientiæ inscientia aduersa sit, vnum velle aduersa non possunt. Sed fortè id quod solum patrem filius ait scire, filium qui se nescire dixerit, nescire confirmet. Nisi planè patrem solū scire dixisset, maximi periculi res intelligentiæ nostræ relinqueretur, ne fortè existimaretur ipse nescire. Nam cum in eo quod nesciat, dispensatio ei potius absconditæ scientiæ, quàm natura sit nesciendi, per id quoque nunc quod solus pater scit, non ignorasse credendus est: quia sicut superius docuimus, scientia apud Deum non cognoscendi id quod nescierit intelligentiæ est, sed loquendi. Et per id quod solus pater scit, filius non intelligitur nescire, cum filius idcirco nescire se dicat, ne & alij sciant: & patrem id solum dicat scire, ne & ipse non nesciat. Si enim tunc cognouisse Deus dicitur, amari se ab Abraham, cum hoc non celauit Abraham: necesse est, ut & pater diem ob id scire dicatur, quia non celauit filium, Deo scientiam non de repentina cognitione sumente, sed in tempore protestante. Si itaque diem filius secundum sacramentum nescit, ut taceat: è contrario necesse est, ideo diem pater solus ostendatur scire, quia non tacet. Absit autem corporalium demutationum nouitates in patre & filio existimari, ut aliquando pater filio aut loquatur aut taceat. Nobis quidem non unquam missam vocem de cœlo meminimus ut sacramentum apud nos filij, paterni dicti significatio firmaret, sicut Dominus ait: Non propter me vox hæc venit de cœlo, sed propter vos. Cæterum natura Dei non eget compositis humani officij necessitatibus, linguæ motu, temperamento oris, spiritus nisu aëris pulsu. Deus simplex est, religione nostra intelligendus est, pietate profitendus est, sensu verò non

Nunc cognoui quod timens Dominum.

Joan. 12.

Cum ergo tam multa definiuit?

persequendus est, sed adorandus: quia natura moderata & infirmis, naturæ infinitæ & potentis sacramentum intelligentiæ opinione non occupat. Non est itaque diuersus compositæ diuinitatis partibus, ut sit in eo aut post stuporem voluntas, aut post silentium sermo, aut post ocium opus: ut aut velle aliquid, nisi ad volendum motus sit non putetur, aut loqui quid nisi post silentium sonent verba, non possit: aut agere aliquid, nisi in opus exeat, non intelligatur. Non subiacet naturæ legibus, à quo legem omnis natura sortitur: neque in aliquo infirmitate aut demutatione efficiendi detinetur, qui extra modum est potestatis, secundum Domini dictum: Pater possibilia tibi omnia sunt. Ut quantum sensus humanus non capit, tantum Deus possit. Sed ne ipsum quidem se omnipotentis virtute fraudauit dicens: Omnia quaecunque facit pater, eadem & filius facit similiter. Non est difficultas ubi non est infirmitas, quia difficultati subiacet impotens efficiendi potestas. Difficultatis enim natura in infirmitate virtutis est: quæ cum non habet modum potestatis, non tenetur lege infirmitatis. Hoc idcirco demonstratum à nobis est, ne aut Deus post silentium loquutus ad filium, aut filius post ignorationem scire existimaretur: sed intelligentiam nostram naturæ nostræ esse significationibus instruendam, quæ demonstrari aliquid, nisi per loquentem non intelligeret, & nō nesciri aliquid nisi sciendo non existimaret. Filius itaque diem idcirco quia tacet, nescit: & patrem solum idcirco scire ait, quia solus vni sibi non tacet. Sed non expectat, ut dixi, has naturæ difficultates, ut nunc sciat cum ignorare destiterit, tunc audiat, cum loqui pater cœperit. naturæ suæ cum eo tamquam vnigeniti unitatem non ambiguè docuit dicens: Omnia quæ patris sunt, mea sunt. Non enim ille nunc de obtinendo loquutus est, quia aliud est extrinsecus subsistentia sua esse, aliud est in suis, atque id ipsum se esse: quorum vnum est possidere cœlum, terras, mundumque totum, aliud est se ipsum in his significare, quæ sua sunt. Sua autem ita, non tanquam externa subiaccant, sed quod ex suis ipse subsistat. Nunc ergo cum omnia quæ patris sunt, sua sunt: diuinitatis significat naturam, non obtentorum communionem. Nam ad id quod de suo accepturū sanctum spiritum loquebatur, ait: Omnia quæ patris sunt, mea sunt, & ideo dixi, de meo accipiet: ut dum de suo

Marc. 14.

Ibid. 5.

Joan. 16.

Cum fugis communionis nomen?

suo accipit, non etiam non de patris accipere existimaretur, vel cum de patris sumeret, non etiam non de suo sumere intelligeretur. Neque enim de creaturis sumebat spiritus sanctus, quia Dei spiritus est, ut ex his videatur accipere, quia ex omnia Dei sunt. Sed non ideo omnia quæ patris sunt, sua sunt, ut quod sumit ex filio, non etiam non de patre sumere videretur, cum omnia quæ patris essent, esse intelligerentur & filij. Hæc igitur natura non eguit vel demonstratione, vel interrogatione, vel allocutione, ut post ignorantiam sciat, post silentium interroget, post interrogationem audiat: sed perfecta in sacramento unitatis suæ manens, ut habuit de Deo natiuitatem, ita habuit & vniuersitatē. Vniuersitatem autem habens, non etiam non quæ vniuersitatis sunt tenuit, scientiam scilicet & voluntatē, ne quod scit pater, per interrogationem filius sciret: vel quod vult pater, per significationem filius vellet: sed cum omnia quæ patris sunt, sua essent, in ea esset proprietate naturæ, ne aliud aliquid quam pater aut vellet, aut sciret. Ad demonstrationem verò natiuitatis plerunque demonstratio est adhibita personæ, cum dicitur: Non veni voluntatem meam facere, sed voluntatē eius qui misit me patris. Patris voluntatem, non suam facit: dum per voluntatem eius qui se misit, significat & patrem. Quod autem id ipsum velit, non ambigū ostendit dicens: Pater quos mihi dedisti, volo ut ubi ego sum, & ipsi sint mecum. Cum ergo pater velit nos cum Christo esse, in quo secundū Apostolum elegit nos ante mundi constitutionem, & ipsum illud filius velit, scilicet esse nos secum: voluntas ad naturam eadem est, quæ ad natiuitatis significationem distinguitur in volente. Non itaque ignorat filius, quod non ignorat pater: neque quia solus pater scit, idcirco nescit & filius, cum in unitate naturæ pater & filius maneant. Quod autem filius nesciat, in quo omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi sunt: tacendi dispensatio sit, sicut ipse Dominus testatus est, cum quærentibus Apostolis de temporibus respondit: Non est vestrum scire tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Cognitio negatur, neque solū negatur, sed & sollicitudo cognitionis inhibetur, cum scire hæc tempora non est eorum. Ipsi certē nunc post resurrectionem de temporibus interrogant, quibus antè interrogantibus dictum est, ne filium quidem scire: nec videri possunt, se-

cundum aurem intellexisse nescire filium, cum ipsi eum tanquam scientem rursus interrogant. Sed sacramentum nesciendi, dispensationem intelligētes esse tacendi: nunc post resurrectionem loquendi tempus iam arbitantes esse, interrogant. Atque illis filius non iam se nescire ait: sed quod scire non sit eorum, quæ pater in potestate sua posuerit. Si itaque Apostoli hoc quod nescit filius diem, dispensationem esse intelligunt, non infirmitatem: nos filium ob id tantum diem dicimus nescire, ne Deus sit, cum diem pater Deus idcirco in potestate sua posuerit, ne ad scientiam humanæ cognitionis euaderet, & filius antè interrogatus, nescire se dicens, nunc rursus non nescire se respondeat, sed eorum esse nescire: patrem verò tempora non in scientia sua, sed in potestate posuisse. Nam cum dies & momentum intra temporum nomen sit: non potest videri diem & momentum restituendi in regnū Israel ipse ille qui restitutus eum est, ignorare. Sed nos ad intelligentiam natiuitatis suæ, per exceptionem paternæ potestatis erudiens, neque se nescire respondit, & facultatem ipsis scientiæ non concessam esse demonstrans, id ipsum in sacramento paternæ potestatis consistere est professus. Non ergo quia nescire se diem & momentum filius dicit, nescire credendus est: sicuti neque cum secundum hominem aut flet, aut dormit, aut tristis est, Deus obnoxius esse aut lachrymis, aut somno, aut timori est confitendus: sed salua vnigeniti in se veritate, secundū carnis infirmitatem, fletum, somnum, inedia, sitim, lassitudinem, metum, pari necesse est secundum hominem natura, diei atque horæ professus esse intelligatur in scientiam.

*DIVI HILARII PICTAVO-
rum Episcopi, de Trinitate.*

LIBER X.

NON est ambiguum, omnem humani eloquij sermonem contradictionis obnoxium semper fuisse, quia dissentientibus voluntatum motibus, dissentiens quoque sit sensus animorum: cum aduersantium iudiciorum affectione compugnans, assertionibus his quibus offenditur, contradicit. Quamuis enim omne dictum veri ratione perfectum sit, tamen dum aliud alijs aut vide-

tur, aut complacet, patet veritatis sermo aduersantium responsioni: quia contra A
veritatem aut non intellectum, aut offendentem, vel stultæ, vel vitiosæ voluntatis error obtinitur. Immoderata enim est omnis susceptarum voluntatum pertinacia, & inflexo motu aduersandi studium persistit, vbi non rationi voluntas subijcitur, nec studium doctrinæ impenditur, sed his quæ volumus, rationem conquirimus, & his quæ studemus, doctrinam coaptamus. Iamq; nominis potius quam naturæ erit doctrina quæ fingitur, & non iam veri manebit ratio, sed placiti: quam sibi voluntas magis ad defensionem placentium coaptauerit, non quæ voluntatis instinctum per intelligentiam veri rationabilis incitauit. Per hæc igitur vitia studiosarum voluntatum, omnes aduersantium intentionum emergunt contradictiones: & inter veri assertionem & placiti defensionem pertinax pugna est, dum se & veritas tenet, & tuetur voluntas. Cæterum si non præiret rationem voluntas, sed per veri intelligentiam ad velle id quod verum est, moueretur: nunquam doctrina voluntati quæreretur, sed voluntatem omnem doctrinæ ratio commoueret, essetque omnis sine contradictione veritatis sermo, cum vnusquisque nō quod vellet, id verum esse defenderet, sed quod verum est, id velle cœpisset. Harum itaque vitiosarum voluntatum nō ignarus Apostolus, inter multa contestandæ fidei & prædicandi verbi præcepta, ad Timotheū scribens ait: Erit tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabūt sibi magistros prurientes auribus. Et à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Vbi enim per impietatis studium extra sanæ doctrinæ patientiam erunt, tunc his quæ desiderant coaceruabunt magistros, apta scilicet cupiditatibus suis doctrinarū instituta cumulantes, neque doceri se desiderantes, sed doctores ad id quod desiderant congregantes: vt cumulus ipse conquisitorum & coaceruatorum magistrorum, estuantium desideriorum satisficiat doctrinis. Et hic tantus stultæ religiositatis furor, quo tādē spiritu sanam doctrinam non sustinens, corruptam desiderabit? Si ignorarat, ab eodem Apostolo ad hunc eundem Timotheum scribente cognoscat: Spiritus autē manifestē dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidā à fide, attendētes spiritibus seductoribus,

2. Tim. 4.

1. Tim. 4.

doctrinis demoniorum in hypocrisis mendaciloquiorum. Quis enim doctrinæ profectus est, placita magis quam docēda cōquirere? Aut quæ doctrinæ religio est, non docenda desiderare, sed desideratis coaceruare doctrinā? Sed hæc seducētū spiritū in centiua suppedisat, & simulatę religionis falsiloquia cōfirmāt. Sequitur enim fidei defectionem hypocrisis mendax, vt sit vel in verbis pietas quam amiserit conscientia. Et ipsam quidem simulatam pietatem omni verborum mēdacio impiam reddunt, falsę doctrinæ institutis corruptentes sanctitatem fidei: dum secundum desideria studiorum potius quam secundum euangelicam fidem, coaceruata doctrina est. Auribus enim prurigne incitatis, dum per audiendi impatientem oblationem sub nouella desiderij sui prædicatione scalpuntur, ipsi penitus ab auditu veritatis alieni, totos se fabulis destināt: vt his quæ loquuntur, veritatis speciem acquirant, dum quæ vera sunt & loqui & audire non possunt. Incidimus planē in hoc prophetiæ apostolicæ molestissimum tempus. Conquisitis enim nunc creaturæ potius quam Dei prædicandi magistris, desiderijs humanis potius quam sanę fidei doctrinis studetur: & eo vsque eos prurigo aurium ad ea quæ desiderant audienda excitauit, vt coaceruatis doctoribus sola hæc nunc interim prædicatio polleat, per quam vnigenitus Deus à potestate & veritate Dei patris alienus, aut alterius generis Deus sit in fide nostra, aut Deus nō sit: mortifera ex vtroque impietatis professione, aut duos deos sub diuersitate diuinitatis loquentes, aut Deū omnino cui natura ex Deo per natiuitatem sit, abnegantes. Hoc alienatis ab auditu veritatis, & conuersis ad fabulas auribus placet: huius sanę doctrinæ audientia non sustinetur, & omnis ipsa cū prædicatoribus suis exulat. Sed licet nunc à multis coaceruantibus sibi secundum desideria sua magistros, sana doctrina exulet: non tamen à sanctis quibusque prædicationis veritas exulauit. Loquemur enim exules per hos libros, & sermo Dei, qui vinciri non potest, liber excurret, de hoc eodem apostolicæ prophetiæ admonens tēpore: vt cū auditus veritatis impatiēs deprehēditur, & secundum desideria humana coaceruati magistri reperiuntur, iam de tempore non ambigatur, sed in eo coexulare exulātibus sanæ fidei prædicatoribus veritas intelligatur. Ac de temporibus nō queremur, quin etiam

etiam gaudebimus, quia iniquitas se per hoc exilij nostri tempus ostenderit, quo veritatis impatiens sanæ doctrinæ prædicatores, ut secundum desideria sua coarceret sibi magistros, relegat: exilio nostro lætantes & exultantes in Domino, constituisse in nobis plenitudinem apostolicæ prophetiæ. Superiorib⁹ igitur libellis synæceræ, ut arbitror, fidei, & incontaminatæ veritatis professionē tenentes, quanquam secundum humanæ naturæ consuetudinē nullus sermo non sit obnoxius contradictioni, eam tamen nos arbitror totius responsionis nostræ moderatos esse rationem, ut contradicere quisquam nisi cum impietatis professione non possit. Eorum enim dictorum quæ secundum falsiloquij sui artem ex euangelijis hæretici præsumunt, ita demonstrata veritas est: ut iam in contradictione ignorantiam excusare non liceat, sed irreligiositatem necesse sit confiteri. Eam quoque nunc secundum sancti spiritus donum temperauimus totius fidei demonstrationem, ut ne quidem mentiri saltem aduersum nos criminis aliquid possint. Solent enim ita de nobis implere aures ignorantium, ut nos asserant negare natiuitatem, cum vnitatem diuinitatis prædicamus: & dicant solitariū à nobis per hoc quod scriptum est: Ego & pater vnum sumus, significari Deum: ut innascibilis Deus descendens in virginē, homo natus sit, quia ad dispensationē carnis pertineat id quod ita cœperit, ego: ad diuinitatis suę verò demonstrationē subiecerit, & pater: tanquam huius hominis sui pater esset. ex duobus verò consistens homine scilicet & Deo de se locutus sit, vnum sumus. Sed nos natiuitatem subsistentē sine tempore protestantes, prædicauimus Deū filium non alienæ à Deo patre naturæ, Deum: neque ex innascibilitate innascibili cœqualem, sed ex generatione vnigeniti non disparem: neque vnū eos esse ex geminatis nominib⁹ vnionis, sed ex natiuitate naturæ: neque duos deos per diuersitatē generis in fide esse, neque rursum singularem Deum, vbi sacramentū Dei vnigeniti est confitendum: sed in patre significari atque esse filium, dum in eo & natura patris & nomen est: in filio verò patrem intelligi ac manere, dum filius neque dici potest nisi ex patre, neque esse: viuentis quoque naturæ esse viuentem imaginem, & consignatam naturaliter Dei in Deo formam, vsq; adeo indifferentis potestatis & generis, ut in eo nec opus, nec

Joan. 10.

A sermo, nec visus alienus à patre sit: sed cū naturaliter in se habeat auctoris sui imago naturam, per naturalē quoque imaginem suam auctor & operatus & visus & locutus sit. Atque hanc quidem & intemporalē & inenarrabilē, & omnē humanę intelligentiæ sensum excedentem vnigeniti generationem prædicantes, nati quoq; in hominem ex partu virginis Dei sacramentum docuimus: demonstrantes secundum dispensationem carnis assumptæ, tum cum se ex forma Dei euacuans formam serui accepit, infirmitatē habitus humani, Dei non infirmasse naturam, sed salua diuinitatis in homine virtute acquisitam esse Dei ad hominem potestatem. Nanque cū in homine Deus natus sit; non idcirco natus est, ne non Deus maneret, sed ut manente Deo homo natus in Deum sit. C Nam & Emanuel nomē eius est, quod est nobiscum Deus: ut non defectio Dei ad hominē sit, sed hominis profectus ad deū. Vel cū glorificari se rogat, non vtique naturæ Dei, sed assumptioni humilitatis hoc proficit. Nam hanc gloriam postulat, quam ante constitutionem mundi apud Deum habuit. Respōdentes quoque stultissimis eorum professionibus, vsque ad ignoratæ horæ descendimus demonstrationem: quæ etiam si secundum illos à filio apprehensa non esset, tamen id ad contumeliam diuinitatis vnigenitæ non pertineret, quia natura non ferret, ut eum natiuitas retroageret ad innascibilitatis ininitabilem substitutionē, potestati suę patre momentum definiendi adhuc diei ad demonstrationem autoritatis innascibilis reseruāte: neq; in eo infirmam intelligi posse naturam, in qua tantum inesset ex natiuitate naturæ, quantum implere posset perfecta natiuitas: neque ad differentiam diuinitatis vnigenito Deo ignorationem diei & horę deputandam, cū ad demonstrandam aduersum hæreticos Sabellianos innascibilem in patre atque inininitabilem potestatem, innascibilis hæc in eo sit potestatis exceptio, per quam patuit verbī professionem ad consummandi hominis sacramentum pertinere, ut qui infirmitates nostras portabat, infirmitatē quoque sibi humanæ ignorationis assumeret: atque ita diem nescire se diceret, ut sepulchrum Lazari nesciebat, & attrectantem vestis suę fimbriam mulierem ignorabat, tam infirmus ad sciendum quā infirmus ad flendū sub lassitudinis & sitis & inedia officio, insciētię etiā non dedignatus erro.

rem: maximè cum ex mortuis resurgētem & ingressurum supergressurumque cœlos Apostoli iam non nescientem, sed huius ipsius diei suæ potentē ac scientē interrogassent, nihil aliud percontantes quàm id quod sub dispensatione hominis tacebatur, ut in eo quod nescire se dixerat, dum rursus interrogāt, adsumptionem potius quàm necessitatem ignorantia intelligere viderentur. Sed quia hanc nescitæ diei professionem, non ignorantionis esse infirmitatem, sed tacendi dispensationem docuimus: expurganda etiam nunc est omnis impiæ assertionis occasio, & omnes hæreticæ blasphemiae transcurrendæ sunt prædicationes, ut veritas euangelij per ea ipsa quibus obscurari videbatur eluceat. Volunt enim plerique eorum ex passionis metu & ex infirmitate patiendi, nō in natura eum impassibilis Dei fuisse: ut qui timuit & doluit, non fuerit vel in ea potestatis securitate quæ non timet, vel in ea spiritus incorruptione quæ non dolet: sed inferioris à Deo patre naturæ, & humanæ passionis trepidauerit metu, & ad corporalis pœnæ congemuert atrocitatem. Atq; hac impietatis suæ assertionem nituntur, quia scriptum sit: Tristis est anima mea vsque ad mortem. Et rursus: Pater si possibile est transeat à me calix iste. Sed & illud: Deus Deus meus, quare me dereliquisti? Hoc quoque adijciunt: Pater commendo in manus tuas spiritum meū. Has enim omnes piæ fidei nostræ professiones ad impietatis suæ rapiunt usurpationē. Ut timuerit, qui tristis est, qui & transferri à se calicem deprecatus sit: ut doluerit qui derelictum se à Deo in passione conquestus sit: ut infirmus quoque fuerit, qui spiritum suum patri commendauerit. Nec anxietas admittat similitudinem exæquatæ ad Deum vnigeniti natiuitate naturæ: quæ infirmitatem diuersitatēque suam & deprecatione calicis, & desolationis querela, & commendationis confessione testetur. Ac primū antequam ex his ipsis dictis demonstramus, nec metuendi de se in eum infirmitatem incidisse aliquam, nec dolendi: quærendum est quidnam videatur timere potuisse, ut in eum formido intolerandi doloris vel terroris incidere: & puto non alia hic ad timendū quàm passionis & mortis causa prætenditur. Et interrogo eos qui hoc ita existimant, an ratione subsistat, ut mori timuerit: qui omnem ab Apostolis terrorem mortis propellens, ad gloriam eos sit martyrij adhor-

*Quomodo
doluerit timuerit
Christus.
Matt. 10.*

tatus dicens: Qui non accipit crucē suam & sequitur me, non est me dignus: & qui inuenit animam suam, perdet eam: & qui perdidit eā propter me, inueniet illam. Cum enim pro eo mori, vita sit: quid ipse in mortis sacramento doluisse existimandus est, qui pro se morientibus vitam rependat? Et cum nō timendos esse qui corpus occiderent monet, ipsum illum mors à timore passionis corporalis exterruit? Tum denique quem dolorem mortis timeret, potestatis suæ libertate moriturus? Humano enim generi vitæ mortē aut vis exterior, id est, febrium, vulneris, casus, ruinæ, degrassata in corpus accelerat, aut ipsa natura corporis nostri senio in eam ipsam mortem victa cōcedit, Vnigenitus autem Deus ita potestatem habēs ponendæ animæ, ut resumendę, ad peragendum in se mortis sacramentum, cum poto accito cōsummāsse se omne humanarum passionum opus testatus esset, inclinato capite tradidit spiritum. Si hoc naturæ hominis ius relictum est, ut per se exhalans spiritum requiescat in mortem, & non dissoluto corpore labefactata anima decedat, vel abruptis aut perfossis aut collisis mēbris spiritus tanquam in sede sua violatus erumpat aut effluat: incidat in Dominum vitæ mortis metus, si quod emissio spiritu mortuus est, non libertatis suæ ad moriendum vsus est potestate. Quod si ex se mortuus est, & per se spiritum reddidit: non est terror mortis in potestate moriēdi. Sed fortè humanæ ignorantia timiditate hāc ipsam suam moriēdi in se timuit potestatem, ut licet ab se moriturus, tamen hoc ipsum quod moriturus esset timuerit. Et si fortè erunt qui ita existimabunt, constituent cui rei existiment mortem fuisse terribilem, spiritui an corpori. Si corpori: an ne ignorant quod sancto corruptionem non visuro, intra triduum corporis sui templum esset suscitaturus? Si verò spiritui mors terribilis est: Lazaro in Abraham finibus lætante, infernum chaos Christus timeret? Hæc stulta atque ridicula sunt, ut in potestate ponendæ animæ ac resumendæ mori timeret, ad sacramentum vitæ humanæ sub voluntatis suæ libertate moriturus. Non est in voluntate morientis mors, & in potestate nō diu in morte manendi timor mortis: quia & voluntas moriēdi, & potestas reuiuiscendi, extra naturam timoris est, dum timeri mors non potest, & in voluntate moriēdi & in potestate viuendi. Sed fortè penduli in cruce corporis

corporis poenae, & colligantium funium violenta vincula, & adactorum clauorum cruda vulnera sunt timori. Et videamus cuius corporis homo Christ⁹ sit, vt in suspensam & nodatam & transossam carnē dolor inuaserit. Ea enim natura corporum est, vt ex consortio animae in sensum quēdam animae sentientis animata, non sit hebes inanimisque materies: sed & attacta sentiat, & compuncta doleat, & algens rigeat, & cōfota gaudeat, & inedia tabescat, & pinguescat cibo. Ex quodam enim obtinentis se penetrantisque animae trāscursu, secundum ea in quibus erit, aut oblectatur, aut læditur. Cū igitur compuncta aut effossa corpora dolent, sensum doloris trāsfusae in ea animae sensus admittit. Denique vulnus corporis vsque ad os dolet, & digiti excedentiū ex carne vnguium praelegmina nesciunt. Et si quando accedente vitio pars aliqua corrupta membrorum, sensum viuæ carnis amiserit: ea cū vel defecabitur, vel vretur, dolorem quisquis esse potuisset, non manente in ea animae permixtione, non sentiet. At cum grauis necessitas recidēdi corporis manet, medicato potu consopitur vigor animae, & in emortuam sensus sui obliuionē mens succis violētioribus occupata conficitur. Ac tum doloris nescia membra cādūtur, & omnem alti vulneris plagam sensus carnis emortuus, sensu animae in se torpentis euadit. Affert itaque dolorem per animae infirmis admixtionem, in infirmum sensum suum corpus animatum. Si igitur homo Iesus Christus per initia corporis atque animae nostrae viuit in corpore, & non ita vt corporis sui, sic & animae suae princeps Deus in similitudine hominis cōstitutus, & habitu repertus vt homo natus est: parem dolorem senserit corporis nostri, animae nostrae & corporis vt conceptu, ita, & initio animatus in corpore. Quod si assumpta sibi per se ex virgine carne, ipse sibi ex se animam concepti per se corporis coaptauit: secundum animae corporisque naturā, necesse est & passionum fuisse naturam. Euacuans se enim ex Dei forma, & formam serui accipiens, & filius Dei etiam filius hominis nascens, ex se suāque virtute non deficiens, Deus verbum consummauit hominem viuētem. Nam quo modo filius Dei hominis filius erit natus, vel manens in Dei forma, formam serui acceperit: si nō potente Deo verbo ex se & carnem intra virginem assumere, & carni animam tribuere homo Christus Iesus ad re-

A demptionē animae & corporis nostri perfectus est natus: & corpus quidem ita assumpsit, vt id ex virgine conceptum, formam eū esse serui effecerit? Virgo enim nō nisi ex sancto spiritu genuit quod genuit. Et quanuis tantum ad natiuitatem carnis ex se daret, quantum ex se foeminæ edendorū corporū susceptis originibus impēderent: non tamen Iesus Christus per humanæ conceptionis coaluit naturam. Sed
B omnis causa nascendi inuecta per spiritū, tenuit in hominis natiuitate quod matris est: cū tamen haberet in originis natiuitate quod Dei est. Hinc igitur maximum illud ac pulcherrimum suscepti hominis sacramentum Dominus ipse ostendit dicens: Nemo ascendit in cœlū, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Quod descendit de cœlo, concepta
C de spiritu originis causa est. Non enim ex se corpori Maria originem dedit: licet ad incrementa partūque corporis omne quod sexus sui naturale est, contulerit. Quod verò hominis filius est, suscepta in virgine carnis est partus. Quod autem in cœlis est, naturę semper manentis potestas est: quae initiata conditāque per se carne non se ex infinitatis suę virtute intra regionem definiti corporis coarctauit, spiritus virtute ac verbi Dei potestate in forma serui manens, ab omni intra extraque cœli mundiue circulos cœli ac mundi Dominus non abfuit. Per hoc ergo & de cœlo descendit, & filius hominis est, & in cœlis est: quia verbum caro factum non amiserat manere quod verbum est. Nam
E dum verbum est, & in cœlis est: dum caro est, & hominis filius est: dum verbum est caro factum, & de cœlo est, & filius hominis est, & in cœlo est: quia & verbi virtus non corporalibus modis manens, nō deerat vnde descenderat, & caro non aliunde originē sumpserat quā ex verbo. Et verbum caro factum, cū caro esset, non tamen non erat & verbum. Absolutē autem beatus Apostolus etiam huius inenarrandae corporeae natiuitatis sacramentum locutus est dicens: Primus homo de terrā limo, secundus homo de cœlo. Hominem enim dicens, natiuitatem ex virgine docuit: quae officio vsa materno, sexus sui naturam in cōceptu & partu hominis executā est. Et cū ait: secundum hominem de cœlo, originem eius ex surperuenientis in virginē sancti spiritus aditu testatus est. Atque ita cū & homo est, & de cœlis est, hominis huius & partus a vir-

Joan. 3.

1. Cor. 15.

Joan. 6.

gine est, & conceptus ex spiritu est. Et hæc quidem Apostolus ait. Ipse autem Dominus huius natiuitatis suæ mysterium pandens sic locutus est: Ego sum panis viuus qui de cœlo descendi. Si quis manducauerit meo pane, viuet in æternum, se panem dicens, ipse enim corporis sui origo est. At ne verbi virtus atque natura defecisse à se existimaretur in carne suum rursum panem esse dixit: vt per hoc quod descendens de cœlis panis est, non ex humana conceptione origo esse corporis existimaretur, dum cœleste esse corpus ostenditur. At verò cum suus panis est, assumpti per verbum corporis est professio, subiecit enim: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & sanguinem eius biberitis, non habebitis vitā in vobis. Vt quia id quod filius hominis est, & panis de cœlis ipse descendit, per panē suum de cœlo descendentem, & per carnem ac sanguinem filij hominis, & conceptæ ex spiritu sancto, & natæ, ex virgine carnis intelligatur assumptio. Huius igitur corporis homo Iesus Christus & Dei filius & hominis est filius, & ex forma Dei se exinaniens formā serui accepit. Non alius filius hominis quàm qui filius Dei est, neque alius in forma Dei, quàm qui in forma serui perfectus homo natus est: vt sicut per naturam constitutam nobis à Deo originis nostrę principē, corporis atque animæ homo nascitur, ita Iesus Christus per virtutem suam admixtione carnis atque animæ homo ac Deus esset, habens in se & totum verumque quod homo est, & totum verumque quod Deus est.

Quamquam multi confirmandæ hæreseos suæ arte, ita aures imperitorum soleāt illudere, vt quia & corpus & anima Adæ in peccato fuit, carnem quoque Adæ atque animam Dominus ex virgine accepit, neque hominem totum ex spiritu sancto virgo conceperit: qui si intelligerent sacramentum carnis assumptæ, intelligerent etiam sacramentum eiusdem & hominis filij & Dei filij. Quasi verò si tantum ex virgine assumpsisset corpus, assumpsisset quoque ex eadem & animam: cum anima hominis opus Dei sit, carnis verò generatio semper ex carne sit. Sed volentes vnigenitum Deum, qui in principio apud Deum erat Deus verbū, non substantium Deum esse, sed sermonem vocis emissæ, vt quod loquentibus est suum verbum, hoc sit patri Deo filius, argutē subrepere volunt ne subsistens verbū deus,

& manens in forma Dei Christus homo natus sit: vt cum hominem illum humanā potius originis causa quàm spiritualis conceptionis sacramentum animauerit, non Deus verbum hominem se ex partu virginis efficiens extiterit, sed vt in Prophetis spiritus prophetiæ, ita in Iesu verbū Dei fuerit. Et arguere nos solent quòd Christum dicamus esse natum, non nostri corporis atq; animæ hominem: cum nos verbum carnem factū, & se ex forma Dei euacuantem Christum, & formam serui assumentem, perfectum secundum habitum conformationis humanæ, & nostræ similitudinis natū hominem prædicemus: vt verus Dei filius verus hominis filius natus sit, neque nō natus ex Deo homo, neque quia natus ex Deo homo, ideo Deus esse deficiens. Sed vt per se sibi assumpsit ex virgine corpus, ita ex se sibi animam assumpsit: quæ vtique nunquam ab homine gignentium originibus præbetur. Si enim conceptum carnis nisi ex Deo virgo non habuit: lōgè magis necesse est, anima corporis nisi ex Deo aliunde non fuerit. Et cum ipse ille filius hominis ipse sit qui & filius Dei, quia totus hominis filius totus Dei filius sit: quàm ridiculè præter Dei filium qui verbum caro factum est, alium nescio quem tanquam Prophetam verbū Dei animatum prædicemus, cum Dominus Iesus Christus & hominis filius & Dei filius sit? Per id verò quòd tristis est anima sua vsque ad mortem, & quòd potestatem habet animæ suæ ponendæ & resumendæ, volunt extrinsecus animam nō ex spiritu sancto, vt & corpus ex eo conceptum est deputare: cum verbum Deus in sacramēto naturæ suæ suæ manens, homo natus sit. Natus est autem, non vt esset alius atque alius: sed vt ante hominē Deus suscipiens hominem, homo Deus posset intelligi. Nam quo modo Iesus Christus Dei filius nat⁹ ex Maria est, nisi quòd verbum caro factum est: scilicet quòd filius Dei cum in forma dei esset, formam accepit serui? Accepisse autem formam serui eum qui esset in Dei forma, de contrariis comparatur: vt quanta veritas est manere in Dei forma, tāta veritas sit accepisse formam serui. Ad proprietatem enim naturæ intelligendam, significatione verbi ad id cōmunis impellimur. In forma enim serui est, qui & in forma Dei est. Et cum hoc naturę, illud verò dispensationis sit, in eiusdē tamen est veritatis proprietate quòd vtrūque est: vt tā verus sit in Dei forma, quàm verus

verus in serui. Vt verò assumpsisse formam serui, non aliud est quàm hominem naturum esse: ita in forma Dei esse non aliud est, quàm Deum esse: vnum tamen eundemque non Dei defectione, sed hominis assumptione profitentes: & in forma Dei per naturam diuinam, & in forma serui ex conceptione spiritus sancti, secundum habitum hominis repertum fuisse. Itaque cum Iesus Christus & natus & passus & mortuus & sepultus sit, & resurrexerit, & in coelos ascenderit, non potest in his sacramentorum diuersitatibus ita ab se diuiduus esse, ne Christus sit: cum non alius Christus quàm qui in forma Dei erat, formam serui acceperit, neque alius quàm qui natus est mortuus sit, neque alius quàm qui est mortuus resurrexerit, neque alius quàm qui resurrexerit ascenderit in coelis. In coelos autem non alius sit, quàm qui descendit antè de coelis. Homo itaque Iesus Christus vnigenitus Deus per carnem & verbum, vt hominis filius, ita & Dei filius, hominem verum secundum similitudinem nostri hominis non deficiens à se Deo, sumpsit: in quem quamuis aut ictus incideret, aut vulnus descenderet, aut nodi concurrerent, aut suspensio eleuaret, afferrent quidem hæc impetum passionis, non tamen dolorem passionis inferrent, vt telum aliquod aut aquam perforens, aut ignem compungens, aut æra vulnerans. Omnes quidem has passiones naturæ suæ infert, vt perforet, vt compungat, vt vulneret: sed naturam suam in hæc passio illata non retinet, dum in natura non est vel aquam forari, vel pungi ignem, vel æra vulnerari, quamuis naturæ teli sit vulnerare & compungere & forare. Passus quidem Dominus Iesus Christus, dum creditur, dum suspenditur, dum crucifigitur, dum moritur, sed in corpus Domini irruens passio, nec non fuit passio nec tamen naturam passionis exercuit: cum & pænali ministerio illa defauit, & virtus corporis sine sensu pœnæ vim, pœnæ in se defauientis excepit. Habuerit sanè illud Domini corpus doloris nostri naturam, si corpus nostrum id naturæ habet, vt calcet vndas, & super fluctus eat, & non degrauetur ingressu, neque aquæ insistentis vestigiis cedat, penetret etiam solida, nec clausæ domus obstaculis arceatur. At verò si Dominici corporis sola ista natura sit, vt sua virtute, sua anima feratur in humidis & insistat in liquidis & extracta transeurrat, quid per naturam humani corporis concepta ex

spiritu sancto caro iudicatur? Caro illa, id est panis ille, de coelis est. Et homo ille de Deo est, habens ad patiendum quidem corpus, & passus est, sed naturam non habens ad dolendum. Naturæ enim propriæ ac suæ corpus illud est, quod in cœlestem gloriam transformatur in monte, quod attactu suo fugat febres, quod de sputo suo oculos format. Sed fortè in quo affectio flendi, sitiendi esuriendi; māsit: & cæterarum quoque humanarum passionum in eo necesse sit inesse naturam. Qui sacramentum fletus, sitis atque esuritionis ignorat, sciat & viuificare flentem, nec mortem Lazari flere ob quam gaudeat, & flumina aquæ viuæ ex se præbere sitientem, neque carere siti, qui potens sit potare sitientes, & esuriente se eam quæ fructus suos esurienti non præbuerit, damnare arborem: nec naturam eam vinci inedia, quæ naturam viriditatis iussa ariditate demutet. Quod si præter fletus & sitis & esuritionis mysterium assumpta caro, id est homo totus, passionum est permixta naturis. nec tamen ita vt passionis conficeretur iniuriis, vt flens non sibi fleret, & sitiens sitim non potatura depelleret, & esuriens non se cibo escæ alicuius expleret: neque enim tum cum sitiuit, aut esuriuit, aut fleuit, bibisse Dominus, aut manducasse, aut doluisse monstratus est sed ad demonstrandam corporis veritatem, corporis consuetudo suscepta est, ita vt naturæ nostræ consuetudine consuetudini sit corporis satisfactum, vel cum cibum & potum accepit, non se necessitati corporis, sed consuetudini tribuit. Habuit enim corpus, sed originis suæ proprium, neque ex vitiis humanæ conceptionis existens, sed in formam corporis nostri virtutis suæ potestate subsistens: gerens quidem nos per formam serui, sed à peccatis & à vitiis humani corporis liber vt nos quidem in eo per generationem virginis inessemus, sed nostra in eo per virtutem profectæ ex se originis vitia non inessent: dum homo natus, non vitiis humanæ conceptionis est

Philipp. 2.

Ut dum formam serui accepit, natus esse in forma hominis intelligatur: dum autem in similitudine hominum constitutus, & habitu repertus vt homo, species quidem & veritas corporis hominem teste-

Rom. 8.

tur sed naturam vitiorum, qui ut homo sit habitu repertus ignoret. In similitudinem enim naturæ, non vitiorum proprietate eius generatio est. Nam quia in eo quod formam serui accepit, natiuitatis videbatur significata esse natura, subiecit: in similitudine hominum constitutum, & habitu repertum ut hominem, ne natiuitatis veritas naturæ quoque per vitia infirmis proprietas crederetur: cum & in forma serui esset vera natiuitas, & in habitu repertum ut hominem, esset similitudo naturæ. Ipse quidem per virginem ex se natus homo, & similitudine vitiosæ peccati carnis inuentus. Quod id ipsum ad Romanos scribens testatus Apostolus est. cum ait: Quod erat enim impossibile legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum misit in similitudine carnis peccati, & de peccato condemnauit peccatum in cruce. Non fuit habitus ille tantum hominis, sed & ut hominis: neque caro illa caro peccati, sed similitudo carnis peccati: dum & habitus carnis in natiuitatis est veritate, & similitudo carnis peccati à vitiiis humanæ passionis aliena est. Ita homo Christus Iesus & in veritate natiuitatis est dum homo est, & non est in proprietate peccati dum Christus est, quia & qui homo est, non potuit non homo esse quod natus est, & qui Christus est, non potuit amisisse quod Christus est. Atque ita dum homo Christus Iesus est, habet & natiuitatem hominis, quia homo est: nec est in vitiosa hominis infirmitate, quia Christus est.

Quamquam igitur nos ad huius sacramenti intelligentiam Apostolica fides instruat, quæ & habitu ut hominem repertum, & in similitudine carnis peccati missum hominem Christum Iesum esse testata est: ut cum habitu ut homo est, sit in forma serui, & non sit in vitiiis naturæ: & cum in similitudine carnis peccati est, sit quidem verbum caro, sed in similitudine carnis peccati sit, potius quam ipse caro peccati sit. Et cum homo Christus Iesus est, sit quidem homo: sed in homine non possit aliud esse quam Christus est. Atque ita & ex corporis natiuitate homo natus sit, nec sit in hominis vitiiis, qui non sit in origine: quia verbum caro factum non potuit non caro esse, quod factum est, & verbum licet caro factum sit, non tamen amisit esse quod verbum est: & dum verbum caro factum originis suæ non potest carere natura, non potuit nisi

in naturæ suæ origine permanere quod verbum est, neque non verè intelligi verbum caro esse quod factum est: ita tamen ut qui habitauit in nobis, non caro illa verbum sit, sed verbi caro sit habitantis in carne. Quæ cum ita sint, tamen videamus an peractus vniuersus ille passionis ordo infirmitatem in Domino corporalis doloris permittat intelligi. Dilatis enim ad modicum eorum dictorum causis, ex quibus metum Domino hæresis ascribit: res ipsas ut gestæ sunt conferamus. Neque enim fieri potest, ut timor eius significetur in verbis, cuius fiducia contineatur in factis. Timuisse tibi o hæretice Dominus gloriæ passionem videtur, sed ei ob ignorantia huius errorem, & satanas Petrus & scandalum est: & ille quidem per charitatem Christi, quæ ei non caro neque sanguis, sed pater qui in cœlis est reuelauerat, detestatus passionis sacramentum tali seueritatis sententia confirmatus ad fidem est. Tu verò quid sectaberis spei, Christum Deum negando, & metum ei passionis addendo? An ne metuit, qui armatis ad corripiendum se obuius prodiit? & in corpore eius infirmitas fuit: ad cuius occursum consternata persequentium agmina conciderunt, & maiestatem ingenerentis se ad vincula non ferentes supinatis corporibus reciderunt? Quam igitur infirmitatem dominatam huius corporis credis, cuius tantam habuit natura virtutem? Sed forte dolorem vulnerum timuit. Quem rogo penetrantis in carnem clauis habuit terrorem, qui excisæ auris carnem solo restituit tactu? Expone nobis tu Dominicæ infirmitatis assertor, hoc ipso passionis tempore, infirmatæ opus carnis. Exerente enim Petro atque adigente gladium, truncus aure seruus sacerdotis astabat.

Quomodo ex decisæ auris vulnere contingente Christo restituta caro oris est? Vnde inter fluentem sanguinem & post ipsa descendētis gladij vestigia, & in ipsa truncati corporis calumnia, exiit quod non est, & sequitur quod non extat, & reponditur quo caretur? Producens ergo hæc aurem manus, clauum dolet? & sentit sibi vulnus, qui alteri dolorem vulneris non relinquit? Compungendæ carnis metu tristis est, cuius tactui licet carnem donare post cadē? Quod si hæc in Christi corpore virtus fuit: qua rogo fide naturaliter infirmus fuisse defenditur, cui naturale fuit omnem humanarum infirmitatum inhibere naturam? Sed forte stulta atque impia

Joan. 13.

M. Arc. 14.

Joan. 18.

Marc. 15.

Matth. 26.

Infirmis di-
cit aliquo-
ties, ut im-

impia peruerfitate hinc infirmis in eo natura praesumitur assertio, quia tristis sit anima eius usque ad mortem. Nondum te haeretice cur virtutē dicti non intelligas, arguo. Interim tamen à te requiro, cur exeunte ad prodicionem Iuda non memineris dictum fuisse: Nūc honorificatus est filius hominis. Si enim passio honorificatura eum erat, quomodo tristem eum metus passionis effecerat, nisi fortē tam irrationabilis fuerit, ut pati timuerit quae se essent glorificatura patientem? Sed fortē timuisse usque eò existimabitur, ut transferri à se calicem deprecatus sit dicens: Abba pater, omnia possibilia tibi sunt, transfer hunc calicem à me. Ut de cæteris non calumnier, non ne hebetudinem impietatis tuæ vel hinc coarguisses, quia legeras: Recōde gladium tuum in te, calicem quē dedit mihi pater, non bibam? Quomodo enim per patiendi metum transferri à se deprecaretur, quod per dispensationis studium festinaret impleri? Non enim conuenit ut pati nolit quod pati velit. Et cum pati eum velle cognosceres, religiosius fuerat dicti ignorā-tiam confiteri, quā ad impiæ stultitiæ furorem prorumpere, ut eum assereres ne pateretur orasse, quem pati velle cognosceres. Sed credo, te ad impietatis tuæ pugnam etiam hoc dicto Dominicæ vocis armabis: Deus Deus meus, quare me dereliquistis? Post cōtumeliā enim crucis fortē dignationem ab eo paterni auxilij existimes recessisse, & hinc desolatæ infirmitatis suæ querelam extitisse. Si tibi itaque in id Christo contemptus, & infirmitas, & crux contumelia est: oportuerat te dicti huius immemorem non fuisse: Verum dico vobis, amodò videbitis filium hominis sedentē à dextris virtutis, & venientē cū nubibus cœli. Vbi rogo in passione timor? vbi infirmitas? vbi dolor? vbi cōtumelia? Timere ab impiis dicitur: sed ipse pati velle se prædicat. Infirmus esse contenditur: sed se potentem dum consternatis persecutoribus obuius non sustinetur, ostendit. Dolere vulnera carnis arguitur: sed in eo quod carnem auris reddit ex vulnere, caro ipse cum sit, extra carnalem tamen naturam dolendi vulneris reperitur: quia dum & manu truncam aurem attingit, manus illa de corpore est: & dū manus aurē producit & ex vulnere, non esse manus illa corporis significatur infirmis. Sed contumeliosa ei esse crux dicitur. Atqui per hanc hominis filius se-

dere à dextris virtutis videndus est, & ex partu virginis homo natus in maiestate sua cum cœli est nubibus reuersurus. Non tenes irreligiose rerū naturalium causas: & dum impietatis atque erroris spiritu plenus sacramentum fidei non intelligis, ex ipso seculi sensu haeretica hebetudine disproficis. Omne enim quod timetur, vitari necesse est dum timetur: & quod infirmū est, sumit extra imbecillitate terrorem: & quicquid dolet, dolendi in se habet inde mutabilem naturam: & quicquid contumeliosum est, semper inhonorum est. Tu verò quo sensu rationis intelligis Dominum nostrum Iesum Christum ad quod festinat timere? Et consternantem fortes infirmitate trepidare? & vulnera non permittentem doleri, vulneratum dolere? & contumelia crucis dehonestari, cui crux consensus ad Deum est, & reditus ad regnum? Sed fortē vel hoc tibi relictum occasionis impiæ arbitraris, ut descensionem ad inferos, & ipsam mortis timuerit necessitatem, dum id ipsum testatur videri hoc dicto: Pater commendo in manus spiritum meum. Hoc legens & non intelligens, aut piē tacuisses, aut etiam religiose intelligentiam eius orasses: non magis per impudentem assertionem stulto furore veritatis incapax vagareris. An ne tibi metuere infernum chaos & torrentes flammās, & omnem poenarum vltimum abyssum credendus est, dicens latroni in cruce: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso? Naturæ huius potestatem iam non dico metus, sed nec infernæ sedis regio est concludens, quæ descendens ad inferos, à paradiso non desit: sicut hominis filius loquens in terris, maneat & in cœlo martyri suo paradysum promittens, & consummatæ beatitudinis delicias pollicens: non habet hunc metus corporalis penetrantem quidem inferos, sed utique naturæ suæ virtute distentum. Et naturam hanc mundi dominam, ac libertate spiritalis virtutis immensam, non sibi terrore mortis gehennæ chaos vendicat: qua paradisi delitiæ carere non possunt. Futurus in inferis Dominus, & in paradiso est futurus, Deseca ad metum poenæ naturæ infecrabilis portionem: & de Christo & apud inferos pone quod doleat, & in paradiso relinquere quod regnet. Latro enim rogat ut sui in regno suo meminerit. Et credo eum ad hanc beatæ confessionis fidem, auditus transeunte palmas clauo gemitus accendit, & regnum Christi per-

Luc. 23.

Ibid.

dolorem infirmitatis in Christi corpore didicit. Ille dignationem reminiscens in regno postulat, tu crucis mortem ad metum deputas? Dominus communionem ei paradisi mox pollicetur, tu Christum in inferis sub pœnali terrore concludis? Diuersæ spei fides ista est. Paradisum meruit sub cruce latro, pendentem Christum confessus in regno. In pœnæ ergo dolore & metu mortis Christum deputans, & paradiso necesse est sit cariturus & regno. Collatis ergo dictorum atque gestorum virtutibus demonstrari non ambiguum est, in natura eius corporis infirmitatem naturæ corporeæ non fuisse: cui in virtute naturæ fuerit omnem infirmitatem corporum depellere, & passionem illam illata licet corpori sit, non tamen naturam dolendi corpori intulisse. Quia quamuis forma corporis nostri esset in Domino, non tamen vitiosæ infirmitatis nostræ forma esset in corpore, qui non esset in origine, quod ex cōceptu spiritus sancti virgo progeniuit: quod licet sexus sui officio genuerit, non tamen terrenæ cōceptionis suscepit elementis.

Genuit etenim ex se corpus sed, quod cōceptum esset ex spiritu, habens quidem in se sui corporis veritatem, sed non habens naturæ infirmitatem: dum & corpus illud corporis veritas est quod generatur ex virgine: & extra corporis nostri infirmitatem est, quod spiritalis conceptionis sumpsit exordium. Sed niti aduersus Euāgelicæ fidei demonstrationem heretici videtur hoc dicto: Tristis est anima mea usque ad mortem ut professio eius qui se triste ait, naturæ infirmitatē, per cuius cōscientiā tristis cœperit esse, testetur. At primum humanæ intelligentiæ sensum interrogo: quid sit triste esse usque ad mortem. Non enim eiusdem significationis est triste esse propter mortem: & triste esse usque ad mortem. Quia ubi propter mortem tristitia est, illic ipsa mors causa tristitiæ est. Vbi verò tristitia usque ad mortem est, mors iam non tristitiæ est causa, sed finis. Qui ergo non propter mortem sed usque ad mortem tristis est: quærendum est unde sit tristis. Tristis autem non incerto neque indefinito humanæ ignorantiae tempore, sed usque ad mortem. A deo autem non propter mortem suscepta tristitia est, ut sit destituta per mortem. Et ut causam tristitiæ intelligere possimus, videamus quid hanc professionem tristitiæ vel præcesserit vel cōsequatur. Totius enim passionis & fidei mysterium cōsum-

matum paschæ cœna fuerat per Dominum. Postquam vniuersorum in se scandalum docet, sed præcessurum se eos in Galilæam promittit: Petrus cæteris licet scandalizandis, se tamen non scandalizandum constanti fide spondit. Sed Dominus per naturam Dei non ignarus gerendorum, ter eum negaturum esse respondit: ut cæterorum scandalum intelligeretur ex Petro, cum ille in tam graue fidei periculum ter negando recideret. Tunc ille assumptis Petro, Iacobo & Ioanne, duobus ad martyrium electis, & Ioanne in prædicationem Euangelij firmando tristem se usque ad mortem professus est: deinde progressus, orauit dicens: Pater meus, si possibile est: transeat à me calix iste, sed tamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis. Transire à se calicem rogat, utique iam secum manentem: qui tum in sanguine noui testamenti pro multorum peccatis effundendus consummabatur. Non enim rogat ne secum sit, sed ut à se transeat. Deinde rogat ne voluntas sua fiat: & quod vult effici, in ipsum concedit sibi non vult. Ait enim: Sed tamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis. Ut voluntate calicis deprecandi humanæ in se solitudinis significās consortiū, sententiam à se vnità sibi communisque cum patre non discerneret voluntatis. Ut autem non pro se precari intelligeretur, & ratio significatæ voluntatis ac deprecatio non obtinendæ esset in absoluto, hoc totum huiusmodi petitionis suæ cœpit exordium, Pater meus, si possibile est. Aliquid ergo patri relinquitur, quod ei an possibile est, incertum sit? Et si nihil patri impossibile est, intelligendum est ad cuius conditionem id quod sibi impossibile est, sit relictum. Post huius enim orationis precem sequitur: Et venit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes, & dicit Petro: Non potuistis vna hora vigilare mecum? Vigilate & orate. ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Anne adhuc tristitiæ causa & transeundi calicis deprecatio in obscuro est? Vigilari enim secum ob hoc iubet & orari ne in tentationem intrent: spiritu quidem prompto, sed infirma carne. Nam qui non scandalizandos per se per constantiam fidelis conscientiae pollicebantur, in scandalo per infirmitatem carnis erant futuri. Non ergo sibi tristis est, neque sibi orat, sed illis quos monet orare peruigiles, ne in eos calix passionis incubat: quem à se tran-

Matth. 26.

Ibidem.

se transire orat, ne in his scilicet maneat. Idcirco autem transferri eum si possibile esset, à se precatus est, quia cum impossibile Deo nihil sit sicut ipse ait. Pater possibile tibi omnia sunt: impossibile tamen est homini passionis terrore non vinci, nec possit nisi per probationem fides nosci. Atque ideo & pro hominibus ut homo vult calicem transire, & ut Dei ex Deo voluntas effectui paternæ volūtatis vniatur. Id autem quod ait, Si possibile est transeat, manifestè in eo docuit quod ait Petro: Ecce satanas expetiuit, ut vos cerneret sicut triticum ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua. Per hunc enim calicem Dominicæ passionis tentandi omnes erant. Et etiam pro Petro pater rogatur, ne deficiat fides eius, ut negantis infirmitati vel dolor saltem poenitentiae non abesset: quia fides in eo non deficeret, quod poeniteret. Tristitia igitur usque ad mortem Domino est, quia in morte motu terræ, diei tenebris, discissione veli, monumentorum refectione, mortuorum resurrectione confirmanda iam apostolorum fides esset: quam & nocturnæ custodiæ terror, & in flagellis, alapis, sputis, corona spinea, crucis onere: & totius passionis ludibrium, & postremo maledictæ crucis damnatio commoueret.

Matth. 26. Sciens igitur Dominus hæc omnia post passionem suam desitura, ideo & usque ad mortem tristis est, & scit hunc calicem transire non posse, nisi biberet dicens: Pater meus, si non potest calix iste transire à me nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Consummata in se scilicet passione metum calicis transiturum: qui nisi eum bibisset, transire non posset. Finem terroris eius non nisi finito consummatæ in passionis terrore succedere: quia post mortem eius per virtutum gloriam apostolicæ infirmitatis scandalum pelleretur. Et quanquam in eo quod ait, Fiat voluntas tua, in calicis, id est, passionis suæ scandalo apostolos permittens paternæ voluntatis arbitrio, tamen etiam repetitæ tertio orationis prece usus est, post quam ait: Dormite iam & requiescite. Non enim extra rationis alcuius internæ conscientiam, qui antea eos dormientes coarguisset, nunc dormire & requiescere eos iubet. Sed intelligentiam nobis Lucas adhortationis istius tribuisse existimatur: qui cum dixisset, satanam expetisse ut apostolos modo tritici cerneret, & Dominum pro fide Petri ne deficeret, oratum

fuisse, subiecit: Post multam Domini precem, angelum adstitisse confortantem eum quo assistente orare prolixius coeperit, ita ut guttis sanguinum corporis sudor efflueret. Misso enim ad tuitionem apostolorum angelo, & per eum confortato Domino, ne pro his tristis esset, iam sine tristitiæ metu existens ait: Dormite iam & requiescite. De angelo quidem Matthæus & Marcus, & de expeditione zabuli nihil locuti sunt: sed post tristitiam animæ, post dormientium obiurgationem, post transferendi calicis deprecationem, non ex nihilo dormientium adhortatio subsequuta est, nisi quod cum abfuturus ab his esset, & indulti angeli confortatus auxilio, securitate custodiæ custodiendos permittebat in somnum. Nec sanè ignorandum à nobis est, & in Græcis & in latinis codicibus quamplurimis, vel de adueniente angelo, vel de sudore sanguinis nil scriptum reperiri. Ambigentibus igitur, utrum hoc in libris variis aut desit, aut superfluum sit (incertum enim hoc nobis relinquitur de diuersitate librorum) certe si quid sibi ex hoc hæresis blanditur ut infirmum affirmet, cui opus fuerit angeli confortantis auxilio: meminerit creatorem angelorum creationis suæ non eguisse presidio, tum deinde necessario eo modo eum confortari, quomodo & tristem esse. Nam qui nobis tristis est, id est, propter nos tristis est: necesse est ut propter nos sit confortatus & nobis. Quia ergo qui de nobis tristis est & de nobis confortatus est: ea confortatus est conditione, qua tristis est. Sudorem verò nemo infirmitati audebit deputare: quia & contra naturam est sudare sanguinem, nec infirmitas est, quod potestas non secundum naturæ consuetudinem gessit: neque ad hæresim infirmitatis pertinere ullo modo poterit, quod aduersum hæresim phantasma mentientè, proficiat per sudorem sanguinis ad corporis veritatem. Igitur cum & tristitia de nobis est, & oratio pro nobis est, non possunt non omnia propter nos gesta esse intelligi, cum omnia pro nobis, quibus timebatur, orata sint. Præstant autem sibi mutuam euangelia plenitudinem: dum alia ex aliis, quia omnia vnius spiritus prædicatio sit, intelliguntur. Hanc enim tacitam ab omnibus pro apostolis Domini orationem, Ioannes maximè spiritualium causarum prædicator ostendit, Dominum precatum esse dicens: Pater sancte conserua eos in nomine tuo. Cum essem cum

Luc. 22.

*Christus
quomodo
ab angelo
confortatus*

Joan. 17.

cis, ego custodiebam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, custodiui.

Non sibi itaque fuit oratio illa, sed apostolis: nec sibi tristis est, qui orare eos ne tententur monet: nec sibi angelus mittitur, qui si vellet, duodecim millia legionum de cælis deduceret: nec propter mortem anxius, ut à se transferatur calix, rogat, sed à se transire calicem rogat: qui tamen transire non posset, nisi eum biberet transire autem non de loco est decedere, sed omnino non extare: quod quidem ipsum & euangelicus sermo significat, cum dicitur: Cælum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. Sed & Apostolus: Ecce vetera transierunt, & facta sunt omnia noua. Sed & cum ait: Et figura huius mundi transibit. Calix ergo de quo patrem orat ut transeat, non potest transire nisi bibatur: & quod orat Dominus, utique pro his orat, quos cum his manens ipse saluauit, quos & patri saluandos reliquit. Nunc verò sacramentum mortis peracturus, patrem his custodem precatur, & missi in eo angeli, si tamen ita est, non ambigua præsentia est, & obtentæ precis manifesta securitas est, cum eos cōsummata oratione adhortatur in somnum. Effectum autem impetratæ orationis, & adhortatæ dormitionis securitatem, iam in ipso opere passionis Euangelista demonstrat, cum apostolis omnibus de persecutorum manibus elapsuris ait: Ut adimpleretur verbum quod dixerat, quoniam quos dedisti mihi, perdidi ex eis neminem. Impletur enim per se orationis precatio, & salui omnes sunt. Sed orat ut pater, ut saluatos per se, nunc in nomine suo saluet ipse: & adeo saluat, ut Petri fides poenitentia subsequente non deficiat, licet territa. Demonstrata itaque & à Ioanne Domini oratio, & à Luca Zabuli postulatio, & ea quæ in Marco & in Matthæo tristitia usque ad mortem est, & somni obiurgatio, & rursus adhortatio, nihil ambiguitatis relinquunt: quando per precem Ioannis, qua patri apostolos commendat, & tristitiæ causa & transeundi calicis deprecatio absoluta sit, non à se passionem amoueri Domino deprecante, sed patrem ut apostolos se passuro tueatur orante: & per Lucam ostensa aduersus Zabulum prece, iam de fiducia vetiti antea somni securi permissio sit. Non est itaque in ea natura quæ supra hominem est, humanæ trepidationis anxietas, & extra terreni est corporis mala, non terrenis inchoatum corpus

Marc. 13.

1. Cor. 7.

Joan. 18.

elementis: & si filio hominis originem spiritus sanctus per sacramentum conceptionis inuexit, nempe & altissimi virtus virtutem corpori, quod ex conceptione spiritus virgo gignebat, admiscuit. Nam cum per transfusæ in corpus animæ consortium sensus animati corporis viuat, & ipsum ad illatorum dolorem corpus anima corpori permixta viuificat: quæ ubi cœlestis spei, ac fidei suæ beato calore, terrenæ in corpore suo originis despexit exordium, sui quoque sensus ac spiritus corpus efficitur in dolore, ut pati se destinat sentire quod patitur. Et quid nobis de natura dominici corporis, & descendens de cœlo filij hominis adhuc sermo sit? Ipsa terrena corpora timere ac dolere interdum nesciunt: quod & dolere necesse est, & timeri. Quæro enim an pastas ad fomenta exæstuandæ Babylonicæ fornacis Israëlitarum pueri timuerint, & utrum in illud nostræ conceptionis corpus metus tanti ignis incesserit. Quæro etiam, an circumambiri se flammis doluerint. Sed fortè idcirco quia non vsti sunt, nihil doleant: & tum abfuisse ignibus naturam vrendi existimabitur. Certè hæc natura corporis erat, ut & vti se timeret, & posset vti: Quod si per spiritum fidei terrena corpora, id est, secundum elementa causarum cōmunium initiata, neque vti potuerunt, nec timere: quæ ergo fidem Dei in hominem contra naturam sunt, ea in Deo homine secundum virtutem spiritus ad naturæ originem inchoata, non sunt naturaliter æstimanda. Vincti pueri in medio ignis sunt: ignem non timent, dum incenduntur: flammæ non sentiunt, dum orant: vti non possunt dum in igne sunt. Naturam suam in his & ignis, & corpora amittit, nam neque illa vruntur, neque ille vrit: & tamē in cæteris in natura sua est, & ignis corpus. Nā circūstantes ardēt, & poenæ mysteria in poena sunt, Nō vis impie hæretice, ut transeunte palmas clauo Christo non doluerit, neque vulnus illud nullam acerbitem teli compungentis intulerit. Interrogo cur pueri ignes non timuerint, nec doluerint: aut quid in eorum corporibus naturæ fuerit, ut naturam ignis excederet. Quod si illi fidei calore, & beati martyrij gloria timere nesciunt quæ timentur: Christus etiam si vitiorum nostrorum origine esset cōceptus, tamen per crucem mansurus Deus, & mundum iudicaturus, & rex æternorum seculorum futurus tristis metu crucis esset? & tantorum

rum præmiorum immemor, turpis metus anxietate trepidaret: Daniel Prophetæ prandio alendus, leonum lacum non timet, Apostoli cædi se pro Christo nomine & pati gaudent, Paulo libatio sua corona iustitiæ est, defecanda colla sua percussoribus cum hymnis martyres, tédunt, & edificatos sibi congerie lignorum ignes cum canticis scandunt. Usque eò sensus fidei, perempto in corporibus naturalis infirmitatis metu, corpora ipsa ad sensum non sentiendi doloris emutat, ut per animæ propositum firmitas corpori inuehatur, animatumque corpus in id se tantum sentiat, in quod animæ studio commouetur, ut quod pati animus gloriæ cupiditate contemnit, id se pati corpus animi vegetante non sentiat. Hæc si in omnibus naturalia sunt, per animæ ad gloriam ardentis calorem, ut passionem suas nesciant, & vulnera ignorent, & mortes non intelligant. Dominus veræ gloriæ Iesus Christus, cuius in fimbria virtus est, cuius spiritus & sermo natura corporis est, dum & mancus iam non mancus manum iubetur extendere, & cæcus natus natiuitatis vitia non sentit, & truncus aure non truncus est, in ea infirmitate compuncti ac dolentis corporis deputabitur, in qua gloriosos ac beatos viros fidei suæ spiritus non reliquit? Passus igitur vnigenitus Deus est omnes incurrentes in se passionum nostrarum infirmitates, sed passus virtute naturæ suæ, ut & virtute naturæ suæ natus est: neque enim cum natus sit, non tenuit omnipotentia suæ in natiuitate naturam. Nam cum natus sit lege hominum, non tamen hominum lege conceptus est: habens in se & constitutionem humanæ conditionis in partu, & ipse extra constitutionem humanæ conditionis in origine, secundum quod ita ex infirmitate corporis nostri passus in corpore est, ut passionem corporis nostri, corporis sui virtute susciperet: huius fidei nostræ etiam sermo propheticus testis est, cum ait: Hic peccata nostra portat, & pro nobis dolet, & nos existimauimus eum in doloribus esse, & in plaga, & in vexatione. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, & infirmatus est propter peccata nostra, Fallitur ergo humanæ existimationis opinio, putans hunc dolere quod patitur: portans enim peccata nostra, peccati nostri scilicet corpus assumens, tamen ipse non peccat. Missus namque est in peccati carnis similitudine portans quidē in carne peccata,

sed nostra, & pro nobis dolens, non & doloris nostri dolet sensu: quia habitu ut homo repertus, habens in se doloris corpus, sed non habens naturam dolendi, dum & hominis habitus est, & origo nō hominis est, nato eò de conceptione spiritus sancti. Hinc itaque existimatus est & in doloribus, & in plaga, & in vexatione esse. Formam enim serui accepit: & natus ex virgine homo, opinionem nobis naturalis sibi in passione doloris invexit. Ipse autē vulneratus est, sed propter iniquitates nostras. Nam quanuis sit vulneratus, non tamē iniquitatis suæ vulnus est: & quicquid patitur, non sibi patitur. Non enim sibi homo natus est, nec ex se iniquus est. Testatur Apostolus causam dispensationis istius, dicens: Orantes pro Christo, reconciliari Deo, eum, qui non cognouit peccatum, pro nobis peccatum fecit. Peccatum enim in carne per peccatum condemnaturus, peccati licet expers, factus est ipse peccatum: id est, per carnem peccatum in carne condemnans, carnis quidem peccati nescius, sed pro nobis caro factus, carnis similitudo peccati est: Et ideo propter iniquitates nostras est vulneratus. Ceterū nescit in Christo Apostolus trepidationem doloris: nam dispensationem hanc passionis loquiturus, in sacramento eam diuinitatis prædicauit, dicens: Donans nobis omnia peccata, delens, quod aduersum nos fuit chirographum in sentenciis, quod erat contrarium nobis, tollens illud de medio, & affigens illud cruci, spolians se carne, & principatus & potestates traxit cum fiducia, triumphans eos in semetipso. Succumbere ergo tibi videtur virtus ista vulneris clauo: & ad ictum compungentis exterrita, demutasse se in naturam dolendi? Atqui Apostolus loquente in se Christo loquutus, & salutis nostræ per Dominum opus memorans, mortē Christi ita significat, ut carne se spoliet, & potestates cum fiducia dehonestet, & de his in semetipso triumphet. Si in passione sua necessitas est, & non salutis suæ donum est: si in cruce dolor compungendi est, & nō decreti quod in te mors est scripta confixio est: si in morte vis mortis est, & non per potestatem Dei carnis exuiæ sunt: si deniq; mors ipsa aliud est quā potētum dehonestatio, quā fiducia quā triūphus, abscribe infirmitatē: Si ibi necessitas est, & natura: si ibi vis est, & diffidentia, & dedecus. Sin autē hæc ē cōtrario in sacramento passionis prædicatur: quis rogo furor

Cautē lege.

2. Cor. 5.

Coloss. 2.

Mat. 15.

est, repudiata doctrinæ apostolicæ fide mutare sensum religionis & totū hoc ad contumeliam imbecillis rapere naturæ, quod & voluntas est, & sacramentum, quod & potestas est, & fiducia, & triūphus? Triūphus planè est quæri ad crucem, & offerentē se non sustineri: stare ad sententiā mortis, sed inde cōfessurum à dextris virtutis: configi clavis, sed pro persecutoribus orare: acetum potare, sed sacramentum consummare: deputari inter iniquos, sed paradisum donare: eleuari in lignum, sed terrā tremere: pendere in cruce, sed solem ac diem fugere: exire è corpore, sed reuocare animas in corpora: sepeliri mortuum, sed resurgere Deum, secundum hominē pro nobis infirma omnia pati, sed secundum Deum in his omnibus triumphare. Restat nobis adhuc, ut hæreticis videtur, magna & grauis confessæ infirmitatis professio, & maximè ipsius Domini vocib. edita, cum ait: Deus Deus meus, quare me dereliquisti? Quæ maxima querelæ esse intelligitur protestatio, derelictū se esse conqueri, infirmitatiq; permissum. Verū hæc impiæ intelligentiæ violenta præsumptio, quam sibi omni in dictorum Dominicorū genere compugnat: qui ad mortem festinat, ut qui per eam honorificāus est, ut qui post eam à dextris virtutis sessurus est, in his tot beatitudinum causis mori timuerit, & ob id ad necessitatem moriendi desertum se à Deo suo queratur, cum in beatitudinibus illis esse mortem obeundo mansurus. Quin etiam ad irreligiositatis huius tanquam ad præparatam sibi viam, per id ingenia hæretica contendunt, quod aut defecisse omnino Deum verbum in animam corporis volunt, ut non idem fuerit Iesus Christus hominis filius, qui & Dei filius: & aut ex se defecerit Deus verbū, dum corpus officio animæ viuificat: aut omnino nec fuerit Christus homo natus, quia in eo Dei verbū modo spirit⁹ prophetalis habitauerit. Sed ridiculæ huius peruersitatis error in maiorem se impietatis extēdit audaciam, ne Iesus Christus antequam ex Maria natus est, Christus sit: dum non qui erat, natus est, sed ad id tum primum quod natus est, esse cœperit. Per quod etiā illud vitij adiungitur, ut Deus verbum tāquam pars aliqua virtutū Dei quodam se tractu continuationis extendens hominem illū qui à Maria esse cœpit, habitauerit, & virtutib⁹ diuinæ operationis instruxerit: animæ tamen suæ motu naturaue viuētem. Per hanc ergo subtilem pestiferamq; do-

ctrinam deducuntur vitium, ut aut Deus verbū anima corporis per demutationem naturæ se infirmantis extiterit, & verbum Dei esse defecerit: aut rursus per exteriorē nudamque naturam hominem illum sola vita animæ mouentis animatum, in quo verbum Dei, id est, quædam quasi potestas extentæ vocis habitauerit. Atque ita omni modo impijssimæ intelligentiæ aditus pandatur, ut aut Deus verbū in animā defecerit, nec permanserit Deus verbum, aut omnino Christus ante partum Mariæ non fuerit: quia Iesus Christus animæ solum communis & corporis homo hoc habeat sui, quod ut esset homo cœpit exordium, quem extrinsecus protensi sermonis potestas ad virtutē operationū confirmauerit: qui nunc à Dei verbo contracta rursus protensione desertus, clamet: Deus Deus meus, quare me dereliquisti? Vel certè tū, cum in animam corporis à Dei verbi natura demutatus est, paterno in omnibus vsus auxilio, nunc inops eius mortiq; permissus, solitudinem suam conqueratur, relinquentemque se arguat: omnique modo exitiabile deceptæ fidei periculum cōparetur, si aut in Deo verbo significari existimetur naturæ infirmitas per querelam: aut omnino nec fuerit Deus verbum, dum Christo Iesu Mariæ solū partus exordium est. Sed inter has impias infirmasque sententias, ecclesiæ fides Apostolicis imbuta doctrinis, nouit in Christo natiuitatē, sed ignorat exordium. Scit dispensationem, sed nescit diuisionem. Non patitur Christū Iesum, ut Iesus non ipse sit Christus: nec filium hominis discernit à Dei filio, ne filius Dei fortè non & filius hominis intelligatur. Non absumat filium Dei in filium hominis, neque tripartita Christum fide scindit, cuius desuper texta vestis incissa est: ut Iesum Christum & in verbum, & in animam, & in corpus incidat, neque rursus Deum verbum in animam & in corpus absumat. Totū ei Deus verbum est, totum ei homo Christus est, retinens hoc in sacramento confessionis suæ vnum, nec Christum aliud credere quàm Iesum, nec Iesum aliud prædicare quàm Christum, & Dei verbum. Non ignoro autem in quantum humanæ intelligentiæ infirmitatē magnificentia mysterij cœlestis impediat, ut hæc non facile aut verbis enunciare, aut dijudicare sensu, aut etiam complecti mente possimus. Sciens autem Apostolus arduum hoc terrenæ naturæ difficilissimūque esse, rerum diuinarum

rum efficientiam iudicio nostro tanquam ad intelligendum acriore, quam ad efficiendum Deo potiore concipere, illi legitimo sibi secundum fidem filio, sacrâsque literas ab infantia sument, ita scribit: Sicut hortatus sum te sustinere Ephesi cum irem in Macedoniam, ut præciperes quibusdam, ne aliter docerent, neque attenderent fabulis & genealogijs interminatis, quæ quæstiones magis præstant, quam ædificationem Dei, quæ est in fide. Vetat genealogiæ eloquia tractari, & fabulas interminatæ quæstionis attingi. Ædificationem verò Dei in fide esse: ut humanæ verecundiæ modum fideli omnipotentia Dei religione concludat, neque se infirmitas nostra ad perspicenda ea, quæ perspicendi naturam hebetent, extēdat. Quod si contuentibus solis claritatem, virtus intenti luminis obstupescit, ut si quando causam radiantis luminis solertius acies curiosæ contemplationis inquirat, usque ad emortuum videndi sensum oculorum natura retocetur, accidatque nitendo magis videre, ne videas: quid nobis in Dei rebus & in sole iustitiæ expectandum est? Nōne incumbet volentibus supersapere stultitia? Nōne ipsum illud acre intelligentiæ lumen, stupor hebetis desipientiæ occupabit? Non enim natura inferior causam naturæ potioris intelliget, nec subiacet humanæ conceptioni ratio cœlestis. Nam intra conditionem infirmitatis erit, quicquid infirmi conscientia subditur. Excedit itaq; humanam mentē Dei potestas, ad quam si se infirmitas protendat, magis infirma reddetur, dum hoc ipsum quod obtinebat, amittit potiore ad obtundendam eam rerum cœlestium natura, quia omnem eius consecrantis se perficaciam ipsa cōplexu eius maior infirmat. Ut igitur sol ita videndus est, ut possit videri: tantusq; excipiendus lumine est, quantum admittitur: ne si plus velimus expetere, minus quoque quam possumus consequamur: ita & ratio cœlestis in tantum intelligenda est, in quantum se permittit intelligi: in tantum expetenda est, in quantum apprehendenda se dedit, ne si cōtenti indulgentiæ moderatione non simus, amittamus indulta. Est ergo in Deo quod percipi potest: est planè, si modo quod potest velis. Sicut enim est in sole quod videas, si hoc velis videre quod possis: amittas autē quod potes videre, dum quod non potes, niteris, ita & in rebus Dei habes quod intelligas, si intelligere quod potes, velis: cē-

terū si vltra quam potes, speres, id quoque quod potuisti posse non poteris. Nondum intemporalis natiuitatis illius sacramentū mouebo, competentis loci est ille tractatus. Interim mihi assumptæ carnis mysterium in verbis est. Illos nūc arcanorū cœlestium scrutatores consulo, ut secundum naturā suam nati ex virgine Christi sacramentū loquantur. Vnde dicēt virgini cōceptum? vnde virgini partum? quam hanc esse genitaliū originū causam disputabūt: Et quid intra secessus maternorū sinuum coaluisse? corpus vnde? homo vnde? Iā verò post hæc, quid sit descendisse de cœlis filium hominis, in cœlo manentem? Non enim eiusdē est, secundū corporales causas, descendere & manere, quorum alterū descensionis transmutatio est, alterum manendi imperturbatio est. Vagit infans, sed in cœlo est: puer crescit, sed plenitudinis deus permanet. Iam verò cum ascendit vbi antea fuit, & descendit qui manet: quo intelligentiæ humanæ sensu continebitur? Dominus enim ait: Quid si videritis filiū hominis ascendente vbi antea fuit? Ascendit fili? hominis vbi antea fuit, & quis hoc sensus concipiet? Descendit de cœlo filius hominis, qui in cœlis est, & quæ hoc ratio præstabit? Verbum caro factum est, quæ hoc verba loquentur? Fit caro verbum, id est, homo Deus. Et qui homo est, in cœlis est: & qui Deus, de cœlis est. Ascendit descendens, sed descendit non descendens. Est qui erat, & quod est, non erat. Currimus per causas, & ratione deficimus, rationem cernimus, & causas non intelligimus. Sed Christum Iesum ita intelligentes scimus, & magis putantes nos intelligere, nescimus. Iam verò quantum est illud dictorum & gestorum sacramentum? flere Christum, & per animi angorem lachrymas oculis effluere? Vnde eius animæ hæc vitia, ut fletum corpori tristitiæ mœror eliciat? Et quæ rerum acerbitas, & intolerantia doloris, descendente de cœlis filium hominis in lachrymas dissoluit? Quid sit deinde quod in eo fleuerit: deus-
ne verbum, an corporis anima? Nā quamvis lachrymarum officium in corpore sit, anima tamen eas in ministerio corporis quasi quidam mœror exudat. Tum deinde quæ ei ad flendum causa sit? Anne impiam parricidalemque Hierusalem nihil dignum tantorum Prophetarum & Apostolorum cæde, & ipsius Domini sui morte passuram, debito lachrymarum honore prosequitur? & ut humanarū mortuum

Ioan. 6.

Lut. 19.

*Quid fleuit
Christus in
Lazaro.
Joan. II.*

Ibid.

Joan. IO.

descentur calamitates, ita perditæ huius desperatæque gentis casus doletur? Et quod hoc, rogo, flendi sacramentum est? Anima quæ tristis est, flet. Sed nunquid hæc prophetas misit? Nunquid hæc totiens voluit congregatos pullos eius penarum integumeto obumbrare? Non cadit autem in verbum Deum mœror, neq; in spiritum lachrymæ: sed neq; in animam conuenit aliquid ante corpus egisse. Et tamen verè Iesum Christum flecte non dubium est, pari quoq; lachrymarum veritate & Lazarus fletus est. Et quæro primum quid fleatur in Lazaro. Non utique mors, quæ nō vsque ad mortem est, sed pro Dei gloria est. Dominus enim ait: Infirmetas ista non est vsq; ad mortem, sed pro gloria Dei, vt honorificetur filius Dei per eum. Mors ergo quæ glorificandi Dei causa est, flendi tristitiā non afferebat. Sed ne in eo quidem flendi necessitas existeret, quod Lazaro moriente abfuisset. Nam ipse ait manifestè: Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos, vt credatis quod nō eram ibi. Absentia itaq; eius non habuit causam lachrymandi, quæ ad apostolorum fidē proficiebat: cū ægri mortem conscientia diuinæ cognitionis absens prænucciaisset. Nulla ergo restat necessitas flendi, & tamē fletum est. Et tamen quæro, cui imputabitur fletus ille: Deo, an animæ, an corpori? Sed corpus per se tantum non habet lachrymas, quas ad dolorem animæ mœrētis profundat. Longè autem minus est, vt Deus fleuerit, qui glorificandus in Lazaro est. Non conuenit autem, vt anima de sepulcro Lazarum vocet: & ad animæ innexæ corpori præceptum atque virtutem in mortuum suum anima iam ex eo dissoluta reuocetur. Dolet qui glorificandus est? Flet qui viuificaturus est? Non est viuificaturi, flere: nec glorificandi, dolere: & tamen viuificat, qui & fleuit & doluit. Non inopiæ necessitate, vel dictorum ignorantia de multis pauca memorauimus, sed vt absolutam expositionem ratio nō morosa commendet. Gerit Dominus atque ait, quod cum conscientia nescitur, quod nec ignoratur, & ignorabile est, dū & veritas in rebus est, & in virtute sacramentū est, vt etiam ex his quæ ait, manifestè docebimus: Propter hoc me pater diligit, quod ego pono animam meam, vt iterum accipiam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à me. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum accipiendi eam, hoc mandatum accepi à

patre meo. Animā suā ab se ponit: & quæro quis ponat. Christum enim non ambigimus esse Deum verbum, neque rursus filium hominis ex anima & corpore constituisse ignoramus, angelo ad Ioseph confirmante: Surge & accipe puerum & matrem eius, & vade in terrā Israel, defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Cuius hæc ergo anima est requiro, corporisne, an Dei? Si corporis: quid habet corpus potestatis, quod per animæ motum animatur in vitam? Deinde vtum mandati aliquid corpus acceperit, quod sine anima hebes emortuumq; est? Si verò quisquam putabit animā suam verbū Deū ponere vt rursus resumatur: ostendat verbū Deū mortuum, id est, vt sine sensu atq; vita emortui corporis modo maneret, quod iterum animā suam ad viuendum, quā rursus viuificaretur, assūperit. Sed nec Deo animā quisquam rationis particeps deputabit: quanquā frequenter animam Dei & sabbata, & neomenias odisse scriptum sit, & etiam in quibusdam cōplacere. Sed ex ea istud significatione commemorari solitum est, quæ & manus, & oculi, & digiti, & brachiū, & cor, in incorporali Deo cōmemoratur. Nam cū spiritus, secundū Domini dictum, carnē & ossa non habeat: ei qui est, nec demutatur, nulla ad soliditatem sui corporalium partium membra conueniunt, sed simplex ac beata natura, vnum totum quod est omnia permanet. Non ergo Deus corporalibus modis officio interioris animæ animatur ad vitam, sed ipse vita sibi viuit. Et quomodo ponet animā suam, vel positam resumet, vel quæ huius mandati ratio est? Deus ergo nec ponit ad mortem animam, nec resumit ad vitam: sed nec corpus mandatum ad resumendum habet, quia nec per se resumit. Dictum enim de corporis sui templo est: Soluite tēplum hoc, & post triduum suscitabo illud. Suscitatur ergo templum corporis sui Deus. Et quis ponit animam vt resumatur? Corpus enim non per se resumit, sed per Deum suscitatur. Suscitatur autem quod est mortuum, & nec ponit animā quod viuit. Deus itaque nec mortuus est, nec sepultus, & tamen ab eo dictum est: Hæc enim mittens vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Quod in corpus suum missum est, ad sepeliendum eum factum est, & non idem est, se esse, suūq; esse: & non vnum est, ad sepeliendum se fieri, & vngi suum corpus. Neque conuenit corpus suum esse, seque sepeliri. Sed sacramentum

Matt. 23.

*Quomodo
anima Deo
tribuitur.*

Joan. 2.

*Deus nec
mortuus
est, nec se-
pultus.
Matt. 26.*

mentum istud diuinæ intelligentiæ est, non ignorare Deum, quem non nescias hominem: scire autem hominem, quem non ignores Deum: Iesum Christum non diuidere, quia verbum caro factum est: & sepultum non putare, quem resuscitasse intelligas: resuscitatum non ambigere, quem negare non audeas sepultum. Sepultus enim est Iesus Christus, quia & mortuus est. Mortuus autem est, qui & moriturus locutus est: Deus Deus meus, quare me dereliquisti? Locutus autem hæc est, qui & dixerit: Amen dico tibi, quia hodie mecum eris in paradiso. Paradisum quoque promittens, magna voce proclamauerit: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Et hoc dicens expirauerit. Vos nunc vel tripartientes Christum, in verbum, & animam, & corpus: vel totum Christum Deum verbum, in solum communis generis hominem contrahentes, hoc nobis magnæ pietatis sacramentum, quod in carne manifestum est, reuelate: quem tradiderit spiritum Christus, & quis in manus patris commédauerit suum spiritum, & quis in paradiso die eadem fuerit, & quis derelinqui se à Deo questus sit. Nam querela derelicti, morientis infirmitas est. Promissio autem paradisi, viuentis Dei regnum est. Commendatio spiritus, commendantis confidentia est. Traditio spiritus, morientis excessio est. Quæro itaque, quis moritur? Nempe qui tradit spiritum. Deinde quis tradidit spiritum? Vtique qui patri commendauit spiritum suum. Et si idem qui commendauit, tradens spiritum mortuus est: interrogo vtrum corpus animam commendet, an Deus corporis? Nam spiritum frequenter significari animam non ambiguum est: vel ex hoc ipso quod Iesus moriturus tradidit spiritum.

Si igitur quisquam existimandum putabit, commendari animam à corpore, à dissoluendo viuentem, à corrumpendo eternam, à resuscitando manentem: & non ambigitur quin idem commédauerit spiritum patri, qui & die eadem in paradiso fuerit cum latrone: Et quæro an sepulchro receptus in paradiso manserit, an verò in paradiso manens, derelictum se à Deo questus sit. Vnum enim atque idem est Dominus Iesus Christus, verbum caro factum, se ipsum per hæc vniuersa significans: qui dum ad mortem derelinqui se significat, homo est, dum verò homo est, in paradiso Deus regnet. Regnans porrò in paradiso, patri commendet spiritum Dei

filius: commendatum verò patri spiritum, hominis filius tradat ad mortem. Quid nunc de sacramento facimus contumeliam? Habes conquerentem ad mortem relictum se esse, quia homo est: habes eum qui moritur, profitentem se in paradiso regnare, quia Deus est. Cur hoc nobis quod ad intelligentiam mortis suæ locutus est, solum ad impietatem retinemus, & id quod idem ad demonstrationem immortalitatis suæ est professus, tacemus? Si eiusdem vox hæc atque sermo est, se derelictum conquerentis, & se regnare profitentis? qua fidem nostram infidelitatis ratione diuidimus, vt non idem in tempore eodem sit mortuus, qui & regnet, cum idem ipse de se vtrunque testatus sit, & commédans spiritum, & expirans? Quod si idem commendans spiritum, atque tradens, & regnans moritur, & mortuus regnat: habemus in sacramento filij hominis & filij Dei, & mori regnantem, & regnare morientem. Absistat itaque omnis irreligiosa & diuini sacramenti incapax infidelitas: quæ nescit Christum non sibi fuisse, sed nobis, vt assumpti hominis veritatem ipse quoque affectus humanæ consuetudinis susceptus protestaretur: quæ ignorat Christum non sibi mori, sed vitæ nostræ, vt per immortalis Dei mortem, mortalium vita renouetur quæ non intelligit querelam derelicti, & regnantis confidentiam, vt quod Deus regnat, & quod se mori queritur, sit intelligentia nostra, & homo mortuus, & Deus regnans. Nō enim alius est moriens & regnans, neque alius est commendans spiritum & expirans: neque alius est sepultus & resurgens, neque non vnus est descendens, & ascendens. Audi in hoc Apostolicæ doctrinæ eruditam non carnis sensu, sed dono spiritus fidem: cum Græcis sapientiam, & Iudæis signa poscentibus loquitur: Nos autem prædicamus Christum Iesum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis Christum Iesum Dei virtutem & Dei sapientiā. Nunquid diuisus est Christus: vt alius sit Iesus crucifixus, alius Christus virtus & sapientia Dei? Sed hoc & scandalum Iudæis, & stultitia gentibus est: nobis verò Christus Iesus Dei virtus, Dei que sapientia, sed sapientia non mundo cognita, nec intellecta à prudentibus seculi. Et quàm non intellecta sit, disce, eodem beato Apostolo dicente: Sed loquimur Dei sapientiam, quæ in sacra-

*Causa cur
Christus
fletur.*

1. Cor. 1.

ibid. 2.

*ibid.**Rom. 8.**ephef. 4.*

mento abscondita est, quam præfinit Deus ante secula in gloriam nostrā, quam nemo ex principibus huius seculi cognouit: si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Anne Apostolus ignorat hanc Dei sapientiam in sacramento esse absconditam, & esse principibus seculi ignorabilem? Anne diuidit Christum, vt alius sit Dominus maiestatis, alius Iesus crucifixus? Sed stultissimæ huic atque impijssimæ opinioni contradicit, dicens: Non enim iudicaui me quicquam scire in vobis, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum. Aliud Apostolus nescit, neque aliud se scire iudicat. Nos autem & infirmi ingenij, & infirmioris fidei, Christum Iesum scindimus, diuidimus, duplicamus, arbitrij mysteriorum, & occulti sacramenti calumniatores. Alius enim nobis est Christus crucifixus, alius Dei sapientia, alius sepultus, alius descendens: & alius filius hominis, & alius filius Dei. Non intelligentes docemus, & nescientes arguimus, & dicta Dei homines emendamus: & non dignamur secundum Apostolū ita credere: Quis criminabitur electos Dei? Deus est qui iustificat. Quis est qui condemnet? Christus qui mortuus est, imò qui etiā resurrexit: qui est in dextra Dei, qui & postulat pro nobis. Anne alius pro nobis postulat, quā qui in dextra Dei est? Vel qui in dextra Dei est, non ipse est qui resurrexit? Vel qui resurrexit, non idem mortuus est? Vel qui mortuus est, non idem condemnat? Vel qui condemnat, non idem est qui iustificat Deus? Separemus ergo si licet à iustificante Deo cōdemnantem Christum, à condemnante Christo mortuum Christum, à mortuo Christo Christum in dextris sedentem, orantēque pro nobis. Si itaque hæc omnia Christus vnus est, neq; alius est Christus mortuus, alius sepultus: aut alius descendens ad inferna, & alius ascendens in cœlos, secundum illud Apostoli: Ascendit autem quid est, nisi qui descendit in inferiora terræ? Qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes cœlos, vt adimpleret omnia: quò vsque impietatis nostrę extendimus stultiloquam ignorance, vt quod in sacramento Dei absconditum est, id explicari à nobis posse profiteamur? Qui descendit, ipse est & qui ascendit. Nūquid ambigitur, quin Iesus Christus homo ex mortuis resurgens, super omnes cœlos ascendens, à dextris Dei sit? Nunquid descendisse ad inferos corpus quod

in sepulcro iacuit, dicetur? Si itaque qui descendit, ipse & ascendit, vt neque corpus descendisse ad inferos credatur, & resurgens ex mortuis, corpus ascendisse in cœlos non ambigatur: quæ hic præter occulti sacramenti, & incogniti mundo ac principibus seculi fides relicta est, vt eum idem atque vnus sit descendens & ascendens, vnus quoque nobis Iesus Christus sit, & Dei filius & hominis filius, & verbum Deus & homo caro, & passus, & mortuus, & sepultus, & resurgens, & in cœlos receptus, & sedēs ad dextram Dei: habens in se vno eodēque per dispensationem atque naturam, in Dei forma & in forma serui, sine aliqua sui & partitione quod homo est, & diuisione quod Deus est? Incautæ igitur atque ignorantis opinionis nostræ fidem Apostolus formans, ita confessionis huius sacramentum locutus est: Nā & si crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. Prædicās enim filium hominis Dei filium, qui cū ex dispensatione homo esset, maneret tamen ex natura Deus, eundem ex infirmitate crucifixum ait, qui ex virtute Dei viueret. Vt cū infirmitas esset ex forma serui, & natura maneret ex forma Dei: & qui cū esset in forma Dei, assumpsisset formam serui: nō ambiguum esset, in quo sacramento & passus esset & viueret. Vt cū in eodem esset & infirmitas ad passionem, & ad vitam Dei virtus, non alius aut diuisus à se esset qui & pateretur & viueret. Passus quidem est vnigenitus Deus quæ homines pati possunt, sed vtamur Apostoli fide atque dicto: Tradidi enim vobis in primis, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit die tertia secundum scripturas. Non nudis vsus est ad erroris occasionem dictorum definitionibus, sed mortis & resurrectionis modum, non tantum rerum nominibus, quantum & scripturarum virtutibus admones cōfitendum: vt hæc nostra esset in eius morte intelligentia, quæ & esset in significatione scripturarum. Infirmas enim cogitationes, & scrupulosas fidei calumnias non relinquens, finem hunc tantum secundū scripturas prædicandę mortis & resurrectionis adiecit: Ne inanium disputationum vento circumacti, vel fallacium quæstionū ineptis argutiis impediti infirmaremur. Sed in hunc se semper religionis suę portum fides illæsa reuocaret, vt mortē & resurrectionē hominis filij & Dei filij

Dei filij Iesu Christi secundum scripturas crederet & confiteretur, pia aduersus calumniam resistendi securitate proposita cum ita mori ac resurgere Christus Iesus intelligendus esset, qualiter scriptus est. non enim habet fides periculum, & omnis pia professio in occulto sacramenti Dei tuta est. Natus ex virgine Christus est: secundum scripturas conceptus de spiritu sancto est, Fleuit Christus: sed secundum scripturas, ut in eo quod fleuit, glorificatus sit. Et esuriuit Christus: sed secundum scripturas sine cibo in non habentem fructus arborem Deus operatus est. Passus Christus est: sed secundum scripturas, tunc à dextris virtutis sessurus est. Derelinqui se ad mortem questus est: sed secundum scripturas, tunc confessorem suum secum in regno paradisi recepit. Mortuus est: sed secundum scripturas, resurgens à dextris Domini Dominus assidet. In huius igitur sacramenti fide vita est, calumniam confessio ista non recipit. Certè Apostolus non relinquit ut ambigi dicique liceat: Christus natus, passus, mortuus, resurgens: quo modo, qua virtute, qua diuisione, quibus partibus, quis lachrymans est, quis gaudens, quis conquerens, quis descendens, quis ascendens: sed fidei in hoc meritum, per confessionem incunctantis tantum religionis ostendens, ait: Ex fide autem iusticia. sic dicit: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum? hoc est Christum deducere: vel quis descendit in abyssum? hoc est Christum à mortuis reducere. Sed quid dicit scriptura? Iuxta est verbum tuum in ore tuo & in corde tuo, hoc est verbum fidei quod prædicamus. Quia si confessus fueris in ore tuo quia Dominus est Iesus, & credideris in corde tuo quia Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Iustum fides consummat, secundum quod dictum est: Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Nunquid Abraham calumniatus est Deo, cum ei hæreditatem gentium, & secundum stellarum & arenæ multitudinem, mansuræ ex se sobolis numerositatem pollicebatur? De omnipotentia enim Dei fides religiosa non ambigens, humanæ infirmitatis non est detenta naturis, sed in se id quod erat caducum terrenumque despiciens, diuinæ sponsonis fidem ultra modum corporeæ constitutionis excepit: quia nequaquam Dei virtutes lex possit humana moderari, tantum in efficiendo libertatis Deo promente, quan-

tum in spondendo ostenderet voluntatis: Nihil igitur fide iustius est: quia cum æquitas, atque moderatio terrenorum actuum sit probabilis, nihil tamen iustius homini sit, quàm omnipotentiam Dei indefinite potestatis intelligentia credidisse. Hanc itaque in nobis quæ ex fide est iustitiam Apostolus expectans, incertæ atque infidæ ambiguitatis irreligiositatem remouit vetans curam sollicitæ in cor cogitationis admitti, dicti etiam prophetici ratione monstrata. Ait enim: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum.

Hæc à Propheta dicta subiectæ sententiæ absolute prosecutione prosequitur dicens: Hoc est Christum deducere. Non enim se in cœlestem scientiam humanæ mentis sensus extendit, sed neque de diuinis operibus religiosa fides ambigit. Non eguit Christus humanæ virtutis auxilio, ut ex illa beatitudinis suæ sede descendens, cuiusquam è cœlo ope deduceretur in corpus. Non exterior potestas eum egit ad terras: credendus est venisse qualis & venit. Et vera pietas est Christum non deductum sed descendentem confiteri. Sacramentum suum est & in tempore & in opere. Neque quia modò venit, deductus per alterum esse credendus est, nec temporalis eius aduentus potestati deducentis subditus intelligendus est: sed nec alterius quidem ambiguitatis infidelitas finitur. Nam continuo ex dicto prophetico subditur: Vel quis descendit in abyssum? Ac mox dicti ratio subiecta est: Hoc est Christum à mortuis reducere. Libertas redeundi in cœlum, ex descendendi in terram libertate est. Ambigendi autem sublata cunctatio est, sapientia in fide est, ratio in virtute est, effectus in rebus est, causa in potestate est. Sed non nutante ad id opus est conscientia. Apostolus enim totum scripturæ mysterium exequens ait: Iuxta est verbum tuum in ore tuo & in corde tuo. Non tardo opus est petitoque longè verbo confessionis, nec interuallo aliquo inter cor atque os relicto, ut quod ad protestationem religionis loquendum sit per infidelem ambiguitatem cogitetur: sed & iuxta nos esse oportet, & in nobis, ne aliqua inter religionem cordis atque oris mora, fides fortè nostra non ita in sensu sit, ut in verbis: sed connexa ori atque cordi, incunctantem habeat & sentiendi & loquendi religionem. Et huius quidem dicti prophetici, ut in cæteris, rationem Apostolus subiecit: Hoc est verbum fi-

Notent cu-
rosi inqui-
sitores.

Rom. 10.

Gene. 15.

Rom. 10.

Rom. 10.

Ibid.

dei quod prædicamus, quia si confessus fueris in ore tuo, quia Dominus est Iesus, & credideris in corde tuo, quia Deus illum suscitavit à mortuis saluus eris. Corde enim creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem. Pietas est non ambigere, & iusticia est credere, & salus est confiteri. Non in incerta diffuere, neque ad stultiloquia efferuere, neque ratione aliqua virtutes Dei ventilare, neque modo circumscribere potestatem, neque causas ininvestigabilium sacramentorum retractare, Dominum Iesum confiteri, & à Deo suscitatum à mortuis credere salus est. Quæ verò insania est, qualis & cuiusmodi sit Iesum calumniari: cum salus sola sit, hoc solum scire, quod Dominus sit? Tum porro qui humanæ inanitatis error est, de resurrectione eius lites mouere: cum sufficiat ad vitam, quod à Deo suscitatus sit credidisse? In simplicitate itaque fides est, in fide iustitia est, in confessione pietas est. Non per difficiles nos Deus ad beatam vitam quæstiones vocat, nec multiplici eloquentis facundiæ genere sollicitat. In absoluto nobis ac facili est æternitas: Iesum suscitatum à mortuis per Deum credere, & ipsum esse Dominum confiteri. Nemo itaque ea quæ ob ignorantiam nostram dicta sunt, ad occasionem irreligiositatis usurpet. Cognoscendus enim Iesus Christus mortuus erat, ut in eo viueremus. Si itaque ad intelligentiam mortis suæ ait: Deus Deus meus, quare me dereliquisti? &: Pater in manus tuas commendo spiritum meum: nunquid confessioni nostræ consulens, infirmum se esse potius confessus est, quam nos ambiguos non reliquit? Excitaturus namque Lazarum orat ad patrem, nunquid prece eguit dicens: Pater, gratias ago tibi quia exaudisti me: & ego sciebam quia semper me exaudis, sed propter turbam dixi ut credant, quia tu me misisti. Nobis itaque orauit, ne filius ignoraretur: & cum sibi non proficeret deprecationis fermo, ad profectum tamen nostræ fidei loquebatur.

Non inops ergo tum auxilij est, sed nos sumus inopes doctrinæ. Clarificari se quoque deprecatur, ac mox de cælo vox Dei patris clarificantis auditur. Sed ad auditæ vocis admirationem ait: Non propter me vox hæc venit, sed propter vos. Nobis pater rogatur, nobis pater loquitur. Totum ad effectum fit nostræ confessionis. Et cum clarificationis responsio non

obsecrationi claritatis sit impensa, sed ignorantia audientium: quomodo querela passionis in summa exultatione patiendi non confessionis nostræ eruditioni præstita intelligetur? Christus pro persequentibus rogat, quia quod agunt nesciunt. Christus de cruce paradysum promittit, quia Deus regnat. Christus in cruce consummasse omnia aceti poculo gratulatur, quia moriturus prophetiam impleuerit. Nobis natus est, nobis passus est, nobis mortuus est, nobis resurrexit. Et cum nobis hæc sola sit proprietas ad salutem, ut Dei filium confiteamur ex mortuis: cur rogo in hac irreligiositate moramur? ut cum Christus intra fiduciam diuinitatis suæ manens, mori se per significationem assumpti hominis, cum securitate morientis ostenderit, hoc maximè ad abnegandum eum Deum proficiat, quod se nobis filius Dei & hominis filium est professus & mortuum.

DIVI HILARII PICTAVORUM Episcopi, de Trinitate.

LIBER XI.

TOTUM atque absolutum fidei Euangelicæ sacramentum multifariè Apostolus tractans, hæc quoque inter cætera diuinæ cognitionis præcepta ad Ephesios est locutus: Sicut & vos vocati estis in vna spe vocationis vestræ. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma: vnus Deus & pater omnium, qui est super omnes, & per omnes & in omnibus nobis. Non enim ambiguus nos & erraticis indefinitæ doctrinæ studijs dereliquit, vel incertis opinionibus ingenia humana permisit, statutis per se & oppositis obicibus in libertatem intelligentiæ voluntatisque concludens, ut sapere non nisi ad id tantum quod prædicatum à se fuerat, nos sineret, cum per definitam fidei indemutabilis constitutionem credi aliter atque aliter non liceret. Vnum itaque nobis Dominum prædicās, vnam fidem memorat. Deinde vnus Domini vnam fidem memorās, vnum etiam baptisma demonstrat: ut cum vnus Domini vna fides esset, vnus per hoc fidei in Domino vnum esset & baptisma. Et quia sacramentum omne & baptismi & fidei ut in vno Domino, ita & in Deo vno est: consummationem spei nostræ vnus Dei professione

Nō per difficiles quæstiones nos Deus ad beatam vitam vocat.

*Marc. 15.
Luc 23.*

Joan. 11.

Joan. 12.

Ephes. 14.

professione conclusit, ut & vnū baptisma & fides vna sicut vnus Domini, ita & Dei esset vnus. Vnus enim vterque est non vnione, sed proprietate, dum & vnicuique proprium est, ut vnus sit, vel patri esse quod pater est, vel filio esse quod filius est: & id quod vterq; in proprietate sua vnus est, sacramentum vnitatis ad vtrumq; est: non quia & vnus Dominus Christus Deo patri non potest auferre quod Dominus est, & vnus Deus pater vni Domino Christo nō intelligitur negare quod Deus est: cum si per id quod Deus vnus est, non & Christo proprium esse videtur ut Deus sit, necesse est per id quod vnus Dominus Christus est, non & Deo patri debitum esse intelligatur ut Dominus sit, si id quod vnus est, non sacramenti sit significatio, sed vnionis exceptio. Vnius itaque Domini sicut vnus Dei patris, & vnum baptisma & fides vna est. Fides autem vna iam non est: si non vnum Dominum & vnum Deum patrem in conscientiae professione retinebit. Vnum verò Dominum & vnum Deum patrem quomodo fides quæ non vna est confitetur? Vna autem in tanta prædicationum diuersitate iam non erit, si alius Duminum Iesum Christum penetrante palmas clauo, infirmitatis nostræ credit dolore gemuisse, & egen-tem naturæ suæ potestatisque virtute, imminētis iam sibi mortis timuisse terrorem: si etiam id quod principale est, natum negabit, & creatum potius prædicabit, si Deum dicet magis quàm intelliget: quia & deos dici irreligiosum est, & Deum non intelligi, diuinæ naturæ conscentia est. Iam ergo non vnus est Dominus Christus, si aliud Deus non dolet, aliud infirmus timet: alij sit ex natura, alij ex cognomine Deus: & alij ex generatione, alij ex appellatione sit filius: & per id neque Deus pater vnus in fide est, si alijs potestate, alijs generatione pater creditur, quia & vniuersorum pater Deus sit. Iam porro quis ambiget, extra fidem esse quicquid extra fidem vnam est? Quia in fide vna & vnus Dominus Christus, & Deus pater vnus sit. Vnus autē Dominus Christ⁹ non nomine, sed fide vnus est: tuncq; Dominus & Deus semper & filius sit, si Deus sit, si indemutabilis sit, si non aliquādo defuerit vel Deus esse vel filius. Qui igitur Christū aliter quàm est prædicabit, idem nec filiū nec Deū esse alium Christū prædicabit. Sed nec vnus baptismi fides vna quia secundum Apostolicam doctrinam

eius vnus baptismi fides vna est, cuius vnus Dominus, & Dei sit filius Christus, & Deus sit. Non enim negari iam Christum quin Christus sit potest, neque mundo ignorabilis effici. Hunc prophetiæ volumina consignant, hunc temporum quotidie proficiens plenitudo testatur, hunc Apostolorum & martyrum per virtutum operationes loquuntur sepulcra, hunc potestas nominis sui probat, hunc immundi spiritus profitentur, hunc punitorum dæmonum resonant mugitus. Sed in his omnibus, virtutis suæ dispensatio est.

Ceterum fide nostra talis, qualis est, prædicandus est, ut non nomine, sed cōfessione in vnus baptismi fide vna vnus nobis Dominus sit: quia secundum vnum Dominum Christum, vnus Deus pater est. Sed nunc hi noui Christi prædicatores prædicatores cuncta negando quæ Christi sunt, alium Dominum Christum, sicuti alium Deum patrem prædicant: quia neque hic genuerit, sed creauerit: neque ille natus sit, sed creatus sit. Et per id extra veritatem Deus Christus sit, cui non sit ex natiuitate quod Deus est: & extra fidei conscientiam Deus pater sit, cui non sit in generatione quod pater est. Laudantes quidem meritò, ita ut dignum est, Deum patrem, naturæ scilicet eum esse inaccessible, inconspicibilis, inenarrabilis, infinitæ, prouidæ, potentis, benignæ, mobilis, transcurrentis, manentis intrā extrāque, & omnia in omnibus sentientis. Sed cum adijciunt ad supereminētiā laudis, solum bonum, solum potentem, solum immortalem: quis non hanc religionem laudationis intelligat eò tendere, ut Dominus Iesus Christus extra hanc comparationis beatitudinem, quæ soli Deo per exceptionem solius deferatur ad honorem manens, ipse & mortalis & infirmus & malus sit, dum in his pater solus est? Et ei idcirco naturalis ex Deo patre natiuitas abnegatur, ne per generationem ea quæ in eo naturalis de patre beatitudo est maneat, quia natiuitas in naturæ eius sit virtute, quæ genuit: nec Apostolicis, nec Euangelicis prædicationibus eruditi, ad impiæ professionis suæ usurpationem magnificentiam Dei patris non religionis fide, sed arte impietatis extollunt: ut dum incomparabilia omnia esse naturæ eius edisserunt, degeneris infirmiorisque naturæ vnigenitum Deum per exceptionem comparationis affirmant. Deum viuētis Dei viuam imaginem, & beatæ naturæ ple-

plenissimam formam & innascibilis substantiæ vnigenitam natiuitatem: quæ nisi perfectam paternæ beatitudinis habeat formam, & absolutam naturæ totius referat speciem, non est, in imaginis veritate. Si autem innascibilis Dei vnigenitus Deus imago est, perfectæ atque absolutæ in eo naturæ veritas inest, per quam efficitur esse eum imaginem veritatis. Potens est pater: sed si infirmus est filius, imago iam non est potentis. Bonus est pater: sed si indiuerſi generis diuinitate filius est, boni imaginem mali natura non reddit. Incorporeus pater est. Si filius secundum spiritum circumscriptus est corpore: iam incorporei non est forma corporeus. Ineffabilis pater est. Si filium sermo cōplectitur: extra imaginem est inenarrabilis, natura narrabilis. Verus Deus est pater. Si filius in Dei falsitate est, iam non est veri imago qui falsus est. Non ex parte imaginem, neque ex portione formam eum Dei Apostolus prædicat: sed imaginem esse eum Dei inuisibilis, & formam eum esse Dei inuisibilis loquitur. Non potest expressius in filio Dei diuinitatis natura ab Apostolo prædicari, quàm ad id quod inuisibile Dei est, inuisibilis Dei imago sit Christus: qui utique in substantia conspicabili, imaginem naturæ inuisibilis non referret. Sed ut superioribus libris docuimus, dispensationem assumpti corporis rapiunt ad contumeliam diuinitatis: & impietatis causas arripiunt de salutis nostræ sacramento. Qui si Apostolicæ fidei tenaces essent, intelligerent eum qui in forma Dei esset, assumpsisse formam serui, neque formam serui vsurparent ad formam Dei dehonestandam: cum forma Dei plenitudinem in se Dei contineret: & quæ essent temporum ac myſteriorum, pia ratione tractarent, ut nec contumeliam diuinitas susciperet, nec dispensatio afferret errorem. Sed omnibus, ut existimo iam à nobis absolutissimè demonstratis, & sub assumpti corporis natiuitate diuinæ naturæ virtute monstrata, non relictus est ambigendi locus, quin omnia vnigenit⁹ Deus & homo virtutibus Dei gesserit, & in virtutibus Dei vniuersa hominis veritate perfecit: habens in se & naturam Dei potentis in gestis, dum natus ex Deo est, & perfecti hominis absolutionem, dum ei est partus ex virgine, & cum veritate corporis subsistens in natura Dei, & cum Dei natura manens in corporis veritate. Quanquam igitur vsque ad ipsam

mortis gloriam omnis responsionis nostræ sermo descenderit, & singulis professionis impiæ propositionibus ex Euangelicis atque Apostolicis doctrinis sit contradicendum: tamen quia etiam post resurrectionis gloriam quædam ad degeneris infirmitatem naturæ demonstrandam, præsumere impij ausi sunt, his ipsis nunc respondendum est. Atque ut in cæteris obseruatum à nobis est, corum ipsorum dictorum ratio ex his ipsis dictis afferatur: ut illic veritas reperiatur, ubi negatur. Quæ enim simpliciter & ad eruditionem fidei diuinitus dicta sunt, ea necesse est ita dicta sint: ut ad id quod dicta sunt, non alienorum atque extrinsecus dictorum confirmentur exemplis. Inter cæteras enim impietates suas etiam hoc dicto Domini uti hæretici solent: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum: ad Deum meum, & Deum vestrum. Ut per id quod pater eius pater eorum est, & Deus eius Deus eorum est, in natura Dei non sit: dum hoc cæteris Deum patrem profitetur esse quod sibi sit: cessante priuilegio, in communionem & naturæ & natiuitatis, per quam & Deus sit natus & filius sit. Teneant quoque etiam illud Apostoli: Cum autem dixerit, omnia subiecta sunt, absque eo qui subiecit ei omnia. Cum autem subiecta ei fuerint omnia, tunc ipse subiectus erit ei qui sibi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Ut quia subiectio illa infirmioris naturæ contestatio esse existimabitur, non sit in paternæ naturæ virtute, quem naturalis infirmitas, naturæ potioris subiecerit potestati. Sumant autem omnis impietatis suæ hanc tanquam munitissimam & inexpugnabilem defensionem, ad veritatem natiuitatis abolendam: ut quia per subiectionem Deus non est, & per communem sibi atque nobis Deum atque patrem, in communionem sit creaturæ: ipse quoque ex Deo creatio sit potius quàm generatio, quia creatio ex nihilo existat, generatio verò naturalem habeat natiuitatis autorem: Omnis quidem calumnia improba est, quia veritati falsitas, cum iam effrenato pudore sit, contradicit: sed tamen interdum præten dit aliquod excusationis ambiguae velamen, ut verecundè in defensione sit, quod impudenter in sensu est. Verum nunc in his quæ impiè ad infirmam Domini nostri diuinitatem præsumpta sunt locus verecundiæ & falsæ excusationis exclusus est: cum ipsa illa ignorance venia cessante, sola voluntas irreligiøsæ

Obiectiones
hæreticorum

Ioan. 20.

I. Cor. 15.

L. Tim. 3.

irreligiosæ intelligentiæ detegatur. Vt enim paululum ipsius dicti Evangelici differam demonstrationem : anne ignorabilis hæc erat Apostoli predicatio dicentis, Et quidem confessione omnium, magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, viuificatum est in spiritu, visum est angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in hoc mundo, assumptum est in claritate? Estne adhuc quisquam tam hebetis intelligentiæ, vt dispensationem assumptæ à Domino carnis aliud quàm sacramentum pietatis intelligat? Et primum extra fidem Dei est, quisquis extra hanc erit confessionem. Non enim Apostolus ambigit, quin hoc ab vniuersis fatendum sit: mysterium salutis nostræ contumeliam non esse diuinitatis, sed magnæ pietatis sacramentum. Non est ergo istud necessitas, sed pietas: nec infirmitas, sed magnæ pietatis sacramentum. Et sacramentum non iam in mysterio occultatum, sed in carne manifestatum. Neque adhuc per naturam carnis infirmum, sed in spiritu iustificatum: vt per iustificationem spiritus abesset à fide nostra carnis infirmitas, & per carnis manifestationem mysterium non esset occultum, & per mysterij ignorabilem causam magnæ pietatis in sacramento esset sola confessio. Atque ita Apostolus fidei totius ordinem tenuit: vt dum pietas est, sacramentum sit: dum sacramentum est, cognitio in carne sit: dum cognitio in carne est, iustificatio in spiritu sit: quia sacramentum pietatis quod manifestatur in carne, vt verè sacramentum sit, per iustificationem spiritus manifestatur in carne. Ac ne illa manifestatio in carne, qualis esset iustificatio in spiritu ignoraretur: sacramentum quod manifestatum in carne, & iustificatum in spiritu est, & angelis visum est, & gentibus prædicatum, & in hoc mundo creditum, hoc ipsum assumptum est in claritate: vt in omnibus sit magnæ pietatis sacramentum, dum manifestatur in carne, dum iustificatur in spiritu, dum visum est ab angelis, dum prædicatur gentibus, dum creditur in hoc mundo, dum assumitur in claritate, Nam & visum sequitur prædicatio, & prædicationem fides, & omnia consummat claritatis assumptio: quia & magnæ pietatis sacramentum est, assumptio claritatis, & per hanc dispensationis fidem, conformes assumi claritatis Dominicæ præparamur. Magnæ igitur pietatis sacramentum est carnis assumptio: quia per

assumptionem carnis, manifestatio sacramenti in carne est. Sed tamen manifestatio in carne, non aliud quàm magnæ pietatis sacramentum confitendum est: quia manifestatio eius in carne, & iustificatio spiritus est, & claritatis assumptio. Et quæ tandem spe in fide nostra est piæ dispensationis mysterium, diuinitatis infirmitas, cum per claritatis assumptionem, magnæ pietatis sacramentum sit confitendum? Et quia iam non est infirmitas, sed sacramentum: nec necessitas, sed pietas: dicti nunc Evangelici ratio quærenda est, ne quod salutis nostræ & gloriæ mysterium est, id ad occasionem prædicationis impiæ relinquatur. Grauis tibi autoritas est hæretice, & indissolubilis Domini de se professio, quæ ait: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, ad Deum meum & Deum vestrum. Vt per id quod & nobis & illi vnus & pater, pater est, & Deus, Deus est, sit in ea infirmitate qua sumus: dum & per eundem patrem exequamur in filios, & per eundem Deum comparamur in seruos. Et cum nos simus & creatio ex origine, & ex natura serui, tamen dum & pater nobis communis & Deus est, sit ei nobiscum & creatio & natura communis & seruitus. Et hic impiæ prædicationis furor, etiam hoc prophético vtitur dicto: Vnxit te Deus Deus tuus, vt non sit in ea naturæ virtute qua Deus est, dum ei vngens se Deus in Deum suum sit antelatus. Ignorat Deum Christum, qui ignorat Deum natum. Deum autem nasci non est aliud quàm in in ea natura esse qua Deus est: quia nasci cum causam natiuitatis ostendat, non disproficit tamen in genere auctoris existere. Quod autem non disproficit in genere debet quidem auctori causam natiuitatis suæ, naturam tamen ex se non amisit auctoris: quia natiuitas Dei neque aliunde, neque aliud est. Quæ si aliunde est, non natiuitas est: si vero aliud est, non Deus est. Cum autem ex Deo Deus est, per id Deus pater Deo filio & natiuitatis eius Deus est & naturæ pater: quia Dei natiuitas & ex Deo est, & in ea generis est natura qua Deus est. Huius igitur piæ ac debitæ professionis modum, ita in omnibus quæ locutus est Dominus temperauit, ne diuinitati suæ contumeliam confessio natiuitatis afferret, ne obsequij religio naturam maiestatis offenderet: sed vt honorem debitum natiuitatis profiteretur, quæ subdere se deberet auctori, & naturæ conscientiam fiducia naturalis ostenderet, quæ in

Psal. 44.

Joan. 14.
Ibidem.

Deū nascēdo subsisteret. Hinc enim illud est: Qui me videt, videt & patrē. Sed & illud: Verba quæ ego loquor non à me loquor. Nā dū non à se loquitur, auctori eum necesse est debere quod loquitur. Cū autē se viso pater videtur, naturæ cōsciētia est: quæ ad demonstrationem in se Dei, non aliena à Deo in Deū nata substituerit. Vel illud: Pater quod dedit mihi, maius est omnibus. Et rursum: Ego & pater vnum sumus. Nam & datio paterna sumptæ natiuitatis professio est, & quod vnum sunt proprietates ex natiuitate naturæ est. Vel illud: Sed iudicium omne dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Nam dum iudicium datur, natiuitas non tacetur: dum verò exequatur honor, natura retinetur. Vel illud: Ego in patre & pater in me. Et rursum: Pater maior me est. In eo enim quod in sese sunt, Dei ex Deo diuinitatem cognosce. In eo verò quod pater maior est, confessionem paternæ autoritatis intellige. Sicuti & illud est: Non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Quæcunque enim ille facit, eadem & filius facit similiter. Dum non à se facit, ad id quod agit secundum natiuitatem, sibi pater auctor est. Et tamen cū quæcunque facit pater, eadem & filius facit similiter, non in aliud aliquid quàm in Deum substitit, ad facienda omnia quæ Deus pater faciat, paternæ omnipotentiae in se subsistente natura. Hec itaque secundum spiritus vnitatem & naturæ quæ secundum natiuitatis est proprietatem, ita demonstrata sunt, vt & natiuitas Deum subsistentiae suæ confiteretur, & subsistentia naturæ conscientiam non taceret: profitens sibi patrem Deum Deus filius dum ex eo nascitur, cæterum ad id quod natus est, totum habens naturale quod Deus est. Dispensatio itaque magni & pij sacramenti natiuitatis diuinæ patrem insuper etiam conditionis assumptæ Deum fecit: dum qui in forma Dei erat, repertus est in forma serui. Seruus enim non erat cum esset secundum spiritum filius Dei: & secundum commune iudicium vbi non est seruus, neque Dominus est. Deus quidem & pater natiuitatis est vnigeniti Dei. Sed ad id quod seruus est, non possumus nisi tunc ei Dominum deputare cū seruus est. Quia si cū antè per naturam non erat seruus, & postea secundum naturam esse quod non erat cœpit: non alia dominatus causa intelligenda est, quàm quæ

extitit seruitutis, tunc habens ex naturæ dispensatione Dominum, cū præbuit ex hominis assumptione se seruum. Manens igitur in forma serui, qui manebat antè in Dei forma homo Christus Iesus locutus est: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, ad Deum meum & Deum vestrum. Si igitur hæc seruus, & ad seruos locutus est: quomodo professio ista non serui sit, & ad eam magis naturā, quæ non in natura serui sit, transferetur, cum ei qui in forma Dei manens, formam serui assumpsit, quasi seruo ad seruos communio, non nisi ex eo tantum possit esse quod seruus est? Pater igitur sibi, ita vt hominibus pater est: & Deus sibi, vt seruis Deus est. Et cum hæc ad homines seruos homo in serui forma Iesus Christus loquatur, non ambigitur quin pater sibi vt cæteris sit ex ea parte qua homo est: & Deus sibi vt cūctis sit, ex ea natura qua seruus est. Denique hunc eundem sermonem huiusmodi professionis cœpit exordio, ita dicens: Vade autem ad fratres meos, & dicis illis: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, ad Deum meum & Deum vestrum. Quæro nunc fratres ei secundum formam Dei, anne secundum formam serui esse intelligendi sint: habeatque aliquod ad eum secundum plenitudinem habitantis in eo diuinitatis corruptio nostra consortium, vt in fratres ei ad id quod Deus est deputemur? Sed non ignorat & propheticus spiritus, vnigenito Deo qua ex parte sint fratres: hæc enim non tam homo quàm vermis locutus est. Narrabo nomen tuum fratribus meis. Et hæc vermis, vel non ex conceptu communium originum viuens, vel è profundis terræ viuus emergens, ad significationem assumptæ & viuificatæ per se etiam ex inferno carnis professus est: totòque in psalmo passionis suæ sacramenta prophetico spiritu prælocutus, ex ea necesse est vt fratres habeat dispensatione qua passus est. Nouit sacramentum in eo fratrum etiam Apostolus: vt & primogenitum eum ex mortuis, ita primogenitum in multis fratribus prædicans. Secundum id ergo est in multis fratribus primogenitus, secundum quod est primogenitus ex mortuis. Et cū sacramentum mortis in corpore sit, sacramentum quoque fraternitatis in carne est. Frates itaque ex carne sunt Deo: quia & verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Cæterum vnigenitus Deus, in vnigeniti exceptione sine fratribus est.

Ipse

Joan. 20.

Deus relatū
ue ad sermō

Psalm. 21.

Quomodo
Apostoli
fratres
Christi.

Ipse autem vniuersitatis nostrae in se continens ex carnis assumptione naturam, erat quod nos sumus, neque amiserat esse quod manserat, habens ex natiuitate tunc patrem tantum ex constitutione, nunc Deum secundum constitutionem, nunc quia ex patre Deo omnia. Omnibus enim Deus pater est, dum ex eo & in eo omnia sunt. Sed vnigenito Deo, quia verbum caro factum est, non hinc tantum pater est. Pater enim est ad id, quod in principio apud Deum erat Deus verbum, Sed cum verbum caro factum est, manet & in verbi Dei natiuitate, & in carnis constitutione quod pater est. Pater enim omnis carnis est Deus, sed non secundum quod verbo Deo pater est. Verbum autem Deus, neque verbum esse desijt, neque caro non fuit: Nam verbum quod caro factum est, & habitauit in nobis, neque dum habitat non verè verbum est, neque dum verbum caro est, non verè Deus homo est: quia & habitare eius necesse sit esse qui maneat, & carnem fieri eius intelligendum sit esse qui nascitur. Et quod in nobis habitat, nostrae carnis assumptio est: quia per id in nobis habitat verbum caro factum, dum Deus est in nostri corporis veritate. Si igitur naturam detrahit Deo verbo homo secundum carnem Christus Iesus, vel non secundum sacramentum pietatis Deus verbum homo Christus Iesus est: sit in naturae contumeliam quod ei secundum nos & pater pater est, & Deus Deus est. Quod si Deus verbum, homo Christus Iesus Deus verbum esse non destitit, communio nobis & illi ad patrem & Deum ex ea tantum est natura qua frater est: quia ascendo ad patrem meum & patrem vestrum: ad Deum meum & Deum vestrum, non per id quod vnigenitus Deus verbum est, sed per id quod verbum caro factum est, sit fratribus nuntiatur. Non incautis autem neque ad occasionem impietatis incertis significationibus sermo Apostolicus loquitur. Ut nunc Euangelista dictum Domini a professione fratrum incipiens, totius dicti professionem ad eius naturae consortium docuit, ex quo frater est pertinere, quia sermo est destinatus ad fratres: ne ad diuinitatis contumeliam reputaretur, quod ad sacramentum pietatis praedicabatur, cum communio ad eum nostra qua pater nobis & sibi pater est, & Deus nobis &

sibi Deus est, secundum dispensationem carnis existeret, fratribus nobis ad eum natiuitate corporis deputandis. Nemo igitur ambigit Deum patrem esse etiam Deum Domini nostri Iesu Christi, sed haec pia nostra professio non patet ad impietatis occasionem. Deus eius est, non idcirco ut diuersi ab eo generis Deus sit: sed quia ex patre Deus natus est, & ex dispensatione seruus est, habeat & patrem Deum dum ex eo Deus est, & Deum suum, dum ex virgine caro est. Quod breui atque absoluto Apostolus sermone consignat dicens: Commemorans in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Iesu Christi pater claritatis dei vobis spiritum sapientiae & reuelationis. *Ephes. i.* Vbi enim Iesus Christus est, ibi Deus eius est: vbi verò claritas est, ibi pater est. Qui itaque Christo secundum claritatem est pater, idem Christo secundum Iesum Deus est. Iesum enim angelus Christum Dominum quem Maria esset paritura, cognominat. Ceterum Christum Dominum spiritus prophetia loquitur, & plerique secundum Latinitatem hoc dictum obscurius videtur, quia Latinitas pronomibus non utitur, quae Graecitas vsu honesto & necessario semper usurpat, ita enim scribitur: *ὁ θεὸς τῆς κλεινῆς ἡμεῶν Ἰησοῦ χριστοῦ ὁ πατὴρ τῆς δόξης*. Quod nobiscum si semper pronominum consuetudo esset, ita pronunciaretur: Ille Deus illius Domini nostri Iesu Christi, ille pater illius claritatis. Per id enim quod ille Deus illius Iesu Christi est, & ille pater illius claritatis, quaedam secundum capacitatem sensus nostri intelligentiae proprietas expressa est: ut Christi vbi claritas est, ibi Deus pater eius sit: vbi verò Christus Iesus est, ibi pater Deus suus sit, habens Deum suum in dispensatione cum seruus est, & patrem in claritate cum Deus sit. Non afferunt autem tempora vel aetates spiritus diuersitatem, ut non ipse atque idem Christus in corpore sit qui mansit spiritus in prophetis. Loquens enim per os sancti patriarchae Dauid: Vnxit te Deus tuus oleo exultationis prae participibus tuis, non secundum sacramentum aliud quam secundum dispensationem assumpti corporis est locutus. Namque nunc fratribus mandans, patrem eorum patrem suum, & Deum eorum Deum suum esse, tunc quoque vinctum se à Deo suo prae

Particeps
Christi.

Act. 4.

Ibid. 10.

Psa. 44.

Coloss. 1.

participibus suis loquebatur: ut dum vnigenito Christo Deo verbo particeps nō est, participes tamen ei ex ea noscerentur assumptione qua caro est. Vnctio enim illa non beatæ illi & incorruptæ & in natura Dei manenti natiuitati profecit, sed corporis sacramento & sanctificationi hominis assumpti, Petro apostolo testante, cum ait: Conuenerunt enim verè in ciuitate ista aduersum sanctum tuum filium Iesum quem vnixisti. Et rursum: Vos scitis quod factum verbum est per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa post baptismum quod prædicauit Ioannes, Iesum Nazarenum, quomodo vnxit illum Deus spiritu sancto & virtute. Iesus ergo vngitur ad sacramentum carnis regeneratæ: & quemadmodum spiritu Dei & virtute sit vnctus, non ambiguum est, tum cum ascēdente eo de Iordane vox Dei patris audita est: Filius meus es tu, ego hodie genui te, ut per hoc testimonium sanctificatæ in eo carnis, vnctio spiritalis virtutis cognosceretur. Cæterum cum in principio apud Deum erat Deus verbum, non habet ullam aut causam, aut enarrationum naturæ eius vnctio, quæ nihil aliud quàm esse in principio nunciatur. Neque habuit sanè vngendi se per spiritum & virtutem Dei necessitatem Deus: qui Dei & spiritus esset & virtus. Vngitur ergo Deus à Deo suo præconfortibus suis. Et si ante dispensationē carnis plures ex lege sunt Christi: Christus qui nunc præ participibus vngitur, posterior in tempore est, dum vnctis participibus antefertur. Denique ille prophetiæ sermo posteriorem vnctionem hanc quæ in tempore esset, ostendit dicens: Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ confortibus tuis. Consequens & posterior causam nunquam refertur ut prior sit: quia meruisse aliquid, posterius est, quàm esse qui possit mereri. Mereri enim eius est, qui sibi ipse meriti acquirendi autor existat. Si igitur natiuitati vnigeniti Dei vnctionem deputabimus, quæ vnctio ob meritum dilectæ iustitiæ, & perosæ iniquitatis indulta sit, prouectus potius per vnctionem vnigenitus Deus, quàm genitus intelligetur, iamque per incrementa & profectus Deus consummabitur, qui non natus Deus sit, sed in Deum sit vnctus ex merito, & iam per causam erit Deus Christus, non omnis causa per Deum Chri-

stum. Et vbi illud Apostoli erit: Omnia per ipsum, & in ipso, & ipse est ante omnes, omnia ipsi constant? Deus enim Dominus Iesus Christus, non ob aliqua, neque per aliqua deus est: sed Deus natus est. Et qui ex generatione Deus est, non post natiuitatē in Deum per causam profecit: sed in eo quod natus est, nihil aliud nascēdo quàm Deus est. Cum verò vngitur ex causa, non ad id quod incremento non eget, spectat vnctionis profectus, sed ad id quod per incrementum sacramenti profectu eguit vnctionis, id est, ut per vnctionem sanctificatus homo noster Christus existeret. Si igitur quoque per prophetam serui demonstratur dispensatio, ob quam à Deo suo præ participibus vngitur, ut propterea quia iustitiam dilexerit, & oderit iniquitatem, vngatur: quur prophetæ sermo non ad eam Christi naturam pertinebit, in qua ei sunt ex carnis assumptione participes? Cum præsertim ita se prophetiæ spiritus temperauerit, ut dum Deus à Deo suo vngitur, sic ei & in dispensatione vnctionis quod Deus suus est, & in natura quod Deus est. Deus igitur vngitur: sed quæro an id, quod in principio Deus erat verbum, vnctum sit? Nō utiq; nam posterior Deo vnctio est. Et cum non ea verbi natiuitas quod in principio apud Deum Deus erat, vncta sit in Deum: necesse est vngatur quod posterius sit in dispensatione qua Deus est. Et cum Deus à Deo suo vngitur, id vngitur, quicquid ab eo in mysterio carnis seruile susceptum est. Nemo igitur magnæ pietatis sacramentum, quid manifestatū in carne est, sensu impio violent, nec se quicquam vnigenito per substantiam diuinitatis exæquet. Sit nobis ille & frater, & particeps, secundum quod verbum caro factum habitauit in nobis: secundum quod mediator Dei atque hominum homo Iesus Christus est. Sit nobis secundum seruos & communis pater, & communis Deus: & præ participibus vnctus sit in ea natura, cum priuilegio licet vnctus, qua participes vnguntur. Sit in mediatoris sacramēto ut homo verus, ita & Deus verus. Deus ipse ex Deo, cōmunem nobiscū habet patrem ac Deum, in ea communione qua frater est. Sed fortè subiectio illa, regni que traditio, deinde finis: aut naturæ abolitio, aut potestatis defectio, aut diuinitatis infirmitas sit intelligenda. Plerique enim ita volunt, ut aut dum subiectis omnibus Deo subij-

citur, per

Quomodo
filius sub-
iectus pa-
tri, &c.

1. Cor. 15.

Ibidem.

1. Tim. 1.

citur, per conditionem subiectionis Deus non sit : aut dum regnum tradit, non sit in regno : aut dum finis est, finem eius defectio consequatur. Congruum itaque est, omnem super his apostolici sermonis sensum retractare: ut singulorum quorumque dictorum ratione exposita atque edita, sacramenti totius capaces per veritatis intelligentiam præbeamur, Ait itaque: Quoniam enim per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Quomodo enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes vivificabuntur, Vnusquisque autem in suo ordine, primitiæ Christus, deinde hi qui sunt Christi, qui in adventum eius crediderunt: deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & patri, cum euacuaverit omnem magistratum & omnem potestatem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis. Deus enim omnia subijcit sub pedibus eius: Nouissima inimica devicta est ab eo mors. Cum autem dixerit, Omnia subiecta sunt, absque eo qui illi subiecit omnia. Cum autem subiecta fuerint ei omnia, tunc ipse subiectus erit illi, qui subiecit ei omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Cœlestium dispensationum arcana Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum electus gentium magister, quanta potest absoluti sermonis significatione demonstrat. Et qui inenarranda usque ad tertium cœlum raptus audisset, ea tantum quorum natura humi capax esset sensui humanæ intelligentiæ reuelavit: non ignorans tamen quædam non statim posse atque audiuntur, intelligi, quia infirmitas nostra sæpius in verum atque absolutum mentis iudicium, ea quæ in aures transfunderentur, acciperet: longiore ad cunctandum mora sensui potius quam auditui derelicta, cum & audisse vocis sit, & intellexisse rationis, Deo tamen intelligentiæ cupidus intelligentiam reuelante. Namque ad Timotheum per aviæ ac matris gloriosam fidem, sacris ab infantia literis institutum scribens plurima, hoc quoque addidit: Intellige quæ dico, dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Admonitio intelligenti ex difficultate intelligentie est. Intelligentiæ verò à Deo donum, fidei munus est, per quam infirmitas sensus gratiam reuelationis meretur. Si ergo Timotheus

apostolico testimonio homo Dei, & legitimus Paulo secundum fidem filius, ut intelligat admonetur, quia ei Dominus intelligentiam in omnibus sit daturus: nos quoque admoneri per Apostolum ad intelligentiā meminimus, scientes Dominum nobis intelligentiam omnium præstaturum. Et si fortè humanæ conditionis errore præsumptum aliquid sensu tenebimus, profectum intelligentiæ per reuelationis gratiam non recusamus: ne intellexisse aliquid semel suo sensu ad id valeat, ut pudeat rectius aliquid de mutando sentire. Ob quod prudenter consultèque moderandū, hæc ad Philipenses beatus quoque idē Apostolus scribit: Quotquot ergo perfecti sum⁹, hæc sentiamus: & si quid aliter sentitis, id quoque Deus vobis reuelabit. Verum in quo festinauimus, in ipso ingrediamur. Non præiudicat sensus anterior Dei reuelationi, nam Apostolus novit in quo sapiant, qui sapiunt perfectè. Et his qui aliter sapiunt, reuelationem Dei, ut id quod perfectum est sapiant, expectat. Si qui ergo profundam hanc arcanæ scientiæ dispensationem aliter intellexerunt, & per nos rectum aliquid & probabile afferetur: nō pudeat eos secundum Apostolum per reuelationem Dei sapere perfectè, neque magis ament veritatē nescisse, quam oderint permansisse in non veris. Eos enim qui aliter sapiunt, & quibus id Deus reuelavit, monēt in id festinare, in quo ingressi fuerunt: ut relicto primo ignorantiae sensu, secundum propositæ festinationis ingressum reuelationem perfectæ intelligentiæ consequantur. Ingre diamur itaque in quo festinauimus. Et si fortè festinationē nostram deiij itineris error moratur: per reuelationem tamē Dei in id quo festinauimus rursus ingressi, festinationis nostræ non demutemus ingressum. Festinauimus enim ad Christū Iesum Dominum gloriæ regē æternorū seculorū: in quo restaurata sunt omnia in cœlis & in terra, cui constant omnia, in quo & cum quo semper manebimus. In his ergo ingressi sapimus perfectè, & si quid aliter sapimus, Deus nobis id quod perfectè sapitur, reuelabit. Itaque secundum apostolicam fidem sacramentum dictorū præsentium retractemus, & eo modo quo superius à nobis tractata sunt omnia, ut omnē impiæ volūtatis sensum sub dictis apostolis præreptum, ex ipsa fidei apostolicæ veritate prodamus. Tria igitur secundum dictorum ordinem

Philipp. 3.

In quæstionem vocantur, primum finis, deinde traditio, deinde subiectio: ut per hæc aut desinat Christus in fine, aut regnum tradendo non teneat, aut extra Dei naturam Deo subiectus existat. Ac primum noscendum est, non hunc ordinem apostolicæ esse doctrinæ. Primum enim regni traditio est, deinde subiectio, postremo finis. Sed singulis quibusq; causis propria quarumq; causarum genera subiecta sunt: ut dum res singulæ in res alias desinant, habeat semper subiacentem sibi causam præcedens causa. Finis enim erit, sed cum tradiderit regnum Deo. Tradet autem regnū, sed cum euacuauerit omnem magistratum & omnem potestatem. Euacuabit autem omnem magistratum & potestatem, quia oportet eum regnare. Regnabit autem, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Ponet verò omnes inimicos sub pedibus suis, quia Deus subiecit omnia sub pedibus eius. Subiecit autem Deus ita, ut nouissima ab eo mors inimica vincatur. Deinde subiectis omnibus ei, præter eum qui subiecit ei omnia: tunc subiicietur ipse subiiciēti sibi omnia. Subiectionis verò causa non alia est, quam ut sit Deus omnia in omnibus. Finis itaq; est, esse Deum omnia in omnibus. Et querendum nūc ante omnia est: an finis defectio sit, an traditio amissio sit, an subiectio infirmitas sit. Quæ si his sibi contrariis non subiacebunt, erunt in ea intelligentiæ veritate qua dicta sunt. Finis itaq; legis Christus est: & quero vtrum abolitio legis sit, an perfectio? Quod si legē Christus, qui finis eius est, non dissoluit, sed adimplet, secundum quod ait: Non veni legem soluere, sed adimplere: finis non defectio est, sed consummata perfectio. Tendunt enim finem omnia: non ut non sint, sed ut in eo ad quod tetenderant, maneat. Et propter finem omnia: cæterum finis ad aliud aliquid non refertur. Sed cum finis omniū sit, manēs ipse sibi totus est. Et quia non excedens ex sese ulli alij tēpori aut rei potius quam sibi proficit, ad finem ipsum semper intētio spei omnis protenditur. Et idcirco Dominus religiosæ fidei patientiā fini se reseruantem, ita exhortatur: Beatus qui permanserit vsque in finem. Nō utiq; ut sit beata defectio: & non esse sit fructus, & merces fidei suæ cuiusque constituatur abolitio. Sed quia finis propositæ beatitudinis in excessus modus est: & beati sunt, qui vsque ad finem consummandæ beati-

tudinis manserint, non ultra se fidelis spei expectatione tendente. Finis itaq; est, manēdi immobilis ad quem tenditur status. Denique Apostolus impietatis finem ad desinendi metum præponens, ait: Quorum finis est interitus, nostra autē expectatio in cœlis est. Si itaq; & beatis & impijs finis est, & finis intelligitur esse defectio, religionam atque impietate finis exequat, quia vtrinque per constitutum finem sit in commune non esse. Et ubi expectatio nostra in cœlis est, si per finem esse secundū impios desinamus? Quod si sanctis expectatio, impijs verò finis debitus esse dicitur, tamen ne sic quidē finis creditur esse defectio: quia quæ poena impietatis est, omnino non esse ad poenarum vltimum sensum, causa in his per defectionē sui nō extante patiendi. Finis itaq; est, indemutandæ constitutionis mansura perfectio: quæ & beatitudini reseruata, & impietati est preparata. Nūc igitur quia iam ambigi non potest, finem nō defectionē, sed non excessuram constitutionem esse intelligendam, quanquam adhuc quædam in ipsa dicti absolute sint reseruata: tamen his tantū ad significationē sensus demonstratis, videamus an traditio regni defectio sit intelligenda regnandi, ut quod tradet filius patri, tradendo non teneat. Quod si quis stultæ impietatis furore cōtendet: fateatur necesse est, patrē cum tradidit omnia filio, amississe tradendo, si tradidisse traditis egere significet. Ait enim Dominus: Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et rursum: data mihi est omnis potestas in cœlo & in terra. Si igitur tradidisse caruisse est, pater quoq; his quæ dedit caruit. Quod si pater tradendo non caruit, ne filius quidē intelligi potest his egere quæ tradidit. Ergo si tradidisse omnia, his ipsis quæ tradidit non videtur eguisse: reliquum est, ut in tradendo dispensationis causa noscatur, quū & pater tradendo non careat, & filius dando non egeat. De subiectione autē ne quid in ea cōtumeliosum filio deputetur, cum alia nonnulla fidei nostræ opitulentur, præcipuē tamē sibi hic ipse locus aderit. Et primum communem sensum interrogo, vtrum nunc subiectionem ita intelligendum putemus, tanquam seruitutem dominatui, aut infirmitatem virtuti, aut honori inhonationē cōtrarijs qualitatibus subdimus, ut filius secundū hæc Deo patri sit dissidentis naturæ diuersitate subiectus, Quod si ita existimabitur, errorem hunc

Finis est manendi immobilis status. Philip. 3.

De traditione regni

Luc. 10. Matt. 28.

De subiectione

Matt. 5.

Ibid. 10.

Joan. 6.

Ibid. 8.

Luc. 21.

Philip. 2.

Epist. 1.

rem hunc opinionis humanæ apostolici sermonis cautela prohibebit. Subiectis enim sibi omnibus, tunc subiiciendus subijcienti sibi omnia erit, & per id quod tunc subijcietur, dispensationē significavit in tempore. Nam si subiectionem aliud sentiemus, & si tunc subijcietur, certē subiectus modo non est, & efficiemus eum dissidentem & insolentem & impiū, quem necessitas temporis tanquam fracto & cōpresso tyrannicæ impietatis tumore, in feram obsequelam sit subditura. Et ubi illud erit: Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me? Et rursus: Pater diligit me: quia omnia quæ placita sunt ei, facio? Sed & illud: Pater fiat voluntas tua. Vel hoc Apostoli: Humiliauit se factus obediens usque ad mortem. Et qui se humiliat, habet hoc in natura ne humilis sit? Et qui fit obediens, suscepit ex voluntate quod obedit, dum per id quod se humiliat, fit obediens? Vnigenitus itaque Deus humilians se & obediens patri usque ad mortem crucis, quo genere cū subiecta ei omnia sint, tunc subijciendus ipse patri intelligitur: nisi quod subiectio hæc non nouæ obedientiæ, sed dispensandi sacramenti est, quia & obsequela iam maneat, & in tempore sit incunda subiectio. Nihil itaque nunc aliud subiectionis significatio, quàm mysterij demonstratio est. Et quid illud sit, secundum hanc eandem fidei nostræ spem, intelligendum est. Nam resurgētem à mortuis Dominum Iesum Christum sedere à dextris Dei, nō ignorabile est, etiam Apostolo testante, cum ait: Secundum operationem potentiæ fortitudinis eius, quam operatus est in Christo, cum eum excitauit à mortuis, & collocauit ad dextrā suā in cœlis super omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur nō solum in hoc seculo, sed & in futuro, & omnia subiecit sub pedibus eius. Apostolicus namque sermo secundum Dei potestatem pro factis iam, futura significat. Quæ enim per adimplerionem temporum sunt gerenda, ea iam in Christo, in quo omnis est plenitudo diuinitatis, consistunt: & quæcunque futura erunt, dispensationis in his potius est ordo, quàm nouitas. Subiecit enim omnia sub pedibus eius, licet adhuc subijciēda sint: ut in eo quod subiecta sunt Christi indemutabilis sit potestas: in eo verò quod subijcienda sunt secundum plenitudinem temporum succedentium,

ad finem ætatum profectus sit. Omnem autem contrariam virtutē euacuandā esse non obscura cognitio est, & hunc aeris principem & spiritalis nequitie potestatem æterno interitui tradendam, secundum illud: Discedite à me maledicti in ignem æternum, quem præparauit pater meus diabolo & angelis eius. Euacuatio autem non idem est quod subiectio. Nam euacuare aduersantem potestatem, hoc est ius potestatis auferre ne maneat: & per potestatis euacuationē, regni est abolere dominatum. De quo & dominus testatus est dicens: Regnum meum non est de hoc seculo: hunc eundem regni isti us potentem mundi principem antē testatus, cuius potestas desinet regni sui euacuato dominatu. Subiectio verò, quæ & obedientiæ & fidei est: eadem vel cōcessionis, vel demutationis demonstratio est. Euacuatis itaque magistratibus, subijciētur inimici eius. Ita autē subijciuntur, ut ipse sibi subijciat: ita verò subijciat, ut ei subijciat Deus. Anne ignorauit Apostolus dicti euangelici virtutē, cum ait: Nemo venit ad me, nisi pater meus adducat illum, cum tamen scriptum sit: Nemo vadit ad patrē nisi per me? Et nunc ipse sibi inimicos subiicit, & tamen Deus ei subiecit, omne per hoc opus eius, Dei in eo opus esse testans. Et cū non nisi per eum eundem ad patrem sit, ad filium tamen nisi pater adduxerit, nō venit. Nam dum filius Dei intelligitur paternæ in eo naturæ veritas discitur. Atque ita & cognito filio De⁹ pater aduocet, & credito filio pater suscipit: quia significatio & cognitio patris in filio, sit per significationem in se Dei patris, religiosos nō in eum paterna religione perfectos adducit. Adducit ergo ita pater, dum principale pater creditur. At patrem autem nemo vadit nisi per filiū, quia cessante in nobis fide filij, ignorabilis pater est: non adituris ad panam religionē, nisi prius filij veneratione suscepta. Atque ita cognito filio, ad vitæ nos æternitatem pater adducit & suscipit: & vtrunque per filium est, dum prædicatione per eum patris, & perducit ad eū pater, & ad patrē ipse deducit. Ad absolutiorem itaque dicti præsentis intelligentiam commemoratio sacramenti istius fuit necessaria, ut per filiū esse quod pater nos & adducit & suscepit: ut per hoc intelligeremus, quaten⁹ quod ipse sibi subiecit, Deus ei subiecit, Dei scilicet in eo natura per natiuitatē manente, & ea quæ ipse agit, agente, dum ita agit, ut ea Deus agat, & tamen

Matt. 25.

Euacuatio

Joan. 18.

Joan. 6.

Ibid. 14.

Rom. II.

Ibid.

I. Cor. 15.

Ibid.

Philipp. 13.

Filius sub-
iectus erit
illi.

ipse ea quæ Deus egerit, agat: ita tamen, ut in eo quod ipse agit, filius Dei agere intelligatur: in eo vero quod Deus agit, paternæ in eo naturæ ut in filio proprietatis, sentiatur existere. Euacuatis itaque magistratibus & potestatibus, subiiciuntur ei sub pedibus inimici eius. Et quos inimicos intelligi oporteat, idem Apostolus docuit dicens: Secundum Evangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autem dilecti propter patres. Hos ergo inimicos crucis Christi meminimus: sed quia dilecti propter patres sunt, scimus eos subiectioni reservatos, secundum quod dictum est: Non enim volo vos ignorare fratres sacramentum hoc, ut non sitis vobis sapientes: quoniam ex parte obtusio facta est in Israel, quoadusque plenitudo nationum intret, & sic omnis Israel liberabitur, sicut scriptum est: Veniet à Sion, qui liberet & auertat impietates ab Iacob, & hoc illis à me testamentum est, cum abstulero iniquitates eorum. Inimici ergo subiiciuntur sub pedibus eius: sed subiectionem illam quid consequatur, intelligendum est, nempe illud: Nouissima deuicta est ab eo mors. Deuictio autem mortis nihil aliud est, quàm resurrectio ex mortuis: cum interitius corruptione cessante, viuæ iam cælestisque naturæ constituetur æternitas, secundum quod dictum est: Oportet enim corruptiuum istud induere incorruptionem, & mortale istud induere immortalitatem. Cum autem mortale istud induerit immortalitatem, tunc fiet verbum quod scriptum est: Absorpta est mors in contentione. Vbi est mors aculeus tuus? Vbi est mors contentio tua? In subiectione itaque inimicorum mors vincitur: & morte victa, immortalitatis vita succedit. Quæ autem subiectionis perfecta illa post fidei subiectionem proprietatis sit, idem Apostolus testatus est, cum ait: Qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ conforme corpori gloriæ suæ, secundum efficaciam suæ opera, qua possit subijcere ei omnia. Subiectio itaque etiam ea est, quæ est ex natura in naturam concessio: dum à se secundum quod est definens, ei subiicitur, cuius concedit in formam. Desinit autem non ut non sit, sed proficiat: fitque ex demutatione subditus, in speciem suscepti alterius generis transeundo. Denique ut sacramenti huius esset ratio absoluta, post nouissimè deuictam mortem, ait: Cum autem dixerit: Omnia subiecta sunt, absque eo qui subiecit ei omnia, tunc & ipse subiectus

erit illi, qui ei subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Primus igitur sacramenti gradus est, subiecta esse ei omnia, & tunc ipsum subiectum fieri subiicienti sibi omnia: ut quemadmodum nos gloriæ regnantis corporis sui subdimur, eodem rursus sacramento ipse regnans in gloria corporis subiicienti sibi vniuersa subdatur. Subdimur autem gloriæ corporis sui, ut in ea simus corporis claritate, qua regnat in corpore: quia corpori eius conformes erimus. Et quidem gloriam regnantis nunc corporis sui, euangelia non tacent. Ita enim scribitur, Domino dicente: Amen dico vobis, quoniam sunt aliqui de astantibus istis, qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis venientem in regno suo. Et factum est post dies sex, assumpsit Iesus Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem eius, & ducit illos in montem excelsum seorsum, & transfiguratus est Iesus ante eos, & resplenduit facies eius ut sol, vestimenta autem eius facta sunt sicut nix. Gloria itaque venientis in regnum corporis apostolis demonstrata est. Nam in habitu Dominus gloriæ transformationis suæ constitit, regnantis corporis sui claritate patefacta. Et huius quidem gloriæ suæ consortium Apostolis pollicens, ait: Sic erit in consummatione seculi. Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum: qui habet aures audiendi, audiat. Nunquid non omnibus naturales corporalesque aures ad dictorum audientiam patent, ut ad audiendum Dominica admonitione fuerit necessarium? Sed sacramenti scientiam Dominus insinuans, auditionem doctrinæ fidelis exegit. In consummatione itaque seculi de regno eius scandala auferuntur. Habemus ergo regnantem Dominum secundum corporis claritatem, quousque scandala auferantur. Habemus rursus conformes nos gloriæ corporis sui in regno patris, tanquam in solis claritate fulgentes: in qua habitum regni sui apostolis in monte transformatus ostendit. Tradet ergo regnum Deo patri, non utique tanquam tradens potestate concedat, sed quod nos conformes gloriæ corporis sui facti regnum Dei erimus. Non enim ait, tradet suum regnum, sed tradet regnum, effectos nos per glorificationem corporis sui regnum Deo

I. Cor. 15.

Matt. 16.

Matt. 13.

Tradet regnum Deo patri.

Deo traditurus. Nos itaque tradet in regnum secundum hoc in euangelis dictum: *Matth. 25.* Venite benedicti patris mei, possidete prae paratum vobis regnum a constitutione mundi. Fulgebunt ergo iusti ut sol in regno patris eorum. Tradet enim filius Deo regnum eos, quos vocavit in regnum, quibus & beatitudinem huius sacramenti spon dicit dicens: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Regnans itaque auertet scandala, & tunc iusti in regno patris tanquam sol fulgebunt. Tradentem Deo patri regnum, & tunc quos regnum Deo tradiderit, Deum videbunt. Quod regnum ipse testatus est, dicens ad apostolos: In vobis enim est regnum Dei. Regnans itaque regnum tradet. Et si quis quaeret, quis iste sit tradens regnum, audiet: Christus resurrexit a mortuis, primitiae dormientium, quoniam per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Omnis enim hic nunc praesentis quaestiones sermo de sacramento corporis est, quia Christus primitiae ex mortuis est. Quo autem Christus mysterio ex mortuis resurrexit, Apostolo dicente noscamus: Memeto Christum Iesum a mortuis resurrexisse, de semine David. Mortem, itaque & resurrectionem ex ea tantum docens dispensatione esse, qua caro est. Regnat autem in hoc eodem glorioso iam suo corpore, donec euacuatis magistratibus, & morte deuicta subiiciat sibi inimicos. Et quidem ab Apostolo seruatus hic modus est, ut magistratibus & potestatibus euacuatio, inimicis vero subiectio deputetur. Quibus subiectis, subiicietur subiicienti sibi omnia, Deo scilicet, ut sit Deus omnia in omnibus, naturae assumpti corporis nostri natura paternae diuinitatis inuicta. Per id enim erit omnia in omnibus Deus, quia secundum dispensationem ex Deo & homine hominum Dei que mediator, habens in se ex dispensatione quod carnis est, adepturus in omnibus ex subiectione quod Dei est, ne ex parte Deus sit, sed totus Deus. Non alia itaque subiectionis causa est, quam ut omnia in omnibus Deus sit, nulla ex parte terreni in eo corporis residente natura, ut intra se duos continens, nunc Deus tantum sit, non obiecto corpore, sed ex subiectione translato, neque per defectionem abolito, sed ex clarificatione mutato, acquirens sibi Deo potius hominem, quam Deum per hominem amittens. Subiectus vero ob id, non ut non sit, sed ut omnia in om-

nibus Deus sit: habens in sacramento subiectionis esse ac manere quod non est, non habens in defectione ita se carere, ne non sit. Et quamquam ad intelligentiae huius religiosam securitatem sufficiat nobis apostolica autoritas, subiiciendum esse in tempore, & per dispensationem Dominum nostrum Iesum Christum primitias dormientium, ut sit Deus omnia in omnibus, per quod non diuinitatis infirmitas est, sed assumptionis profectus, dum homo & Deus, iam Deus totum est: tamen ne forte quia clarificatum in corpore dum in eo regnat, & postea subiiciendum, ut Deus omnia in omnibus sit credimus: non etiam ex euangelis praesumpsisse existimemus fidei nostrae testimonium, non solum apostolicorum, sed etiam dominicorum dictorum professione est astruendum, ut quod loquente Paulo Christus loquutus est id ante Paulum Christus ipse sit iam loquutus. Dispensationem itaque gloriae huius apostolis suis absoluta verborum significatione demonstrans, ait: Nunc *Joan. 17.* glorificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est in eo. Si Deus glorificatus est in eo, & Deus glorificauit eum in se, & Deus protinus glorificauit eum. Habemus primum gloriam filij hominis, deinde in filio hominis Dei gloriam, in eo enim quod dictum est: Nunc honorificatus est filius hominis, & Deus honorificatus est in eo. Hoc enim primum spectat ad corporis gloriam, quae ex naturae diuinae consociatione gloriam mutuaretur. Succedit deinde gloriae plenioris profectus, ex incremento indultae iam corpori gloriae capessendus: Si Deus honorificatus est in eo, & Deus honorificauit eum in se, & Deus protinus honorificauit eum. Per hoc enim glorificabit eum Deus in se, quia iam in eo glorificatus sit Deus. Nam quod Deus in eo glorificatus est, ad corporis gloriam spectat, per quam Dei gloria intellecta per corpus est, gloria Dei per gloriam filij hominis intelligenda. Quod vero quia glorificatus in eo Deus est, ideo glorificauit eum Deus in se, per incrementum glorificati in eo Dei, glorificauit eum in se Deus: ut quia iam regnat in gloria, quae ex Dei gloria est, ipse exinde in Dei gloriam transeat. In se enim eum Deus glorificauit, id est, in ea natura qua Deus est, quod est, ut sit Deus omnia in omnibus, toto iam in Deum ex ea qua homo est dispensatione mäsuro. Nec sane de tempore tacuit dicens: Et Deus

glorificauit eum in se, & Deus protinus glorificauit eum : vt quia prodeunte ad proditionem Iuda gloriam quæ sibi post passionem consecutura resurrectione futura esset, significasset in præsens eam qua in se eum Deus glorificaturus esset in posterum reseruaret, & Dei in eo gloria per virtutem resurrectionis ostensa : ipso verò in Dei gloriam, id est, in Deum omnia in omnibus ex subiectionis dispensatione mansuro. Et in eo quidem quanta furoris hæretici stultitia est, desperare in Deo, quod humanis suis spebus blandiatur : vt quod in homine Deus potens sit, id in se ipso efficiendo infirmus sit. Nec sermo istud, nec sensus rationis capax loquitur, vt naturali quadam necessitate ad consulendum nobis obnoxius Deus, sibi nihil afferre beatitudinis possit. Non quod profectu egeat, qui imperturbatæ naturæ virtutisque sit : sed quia per dispensationem & sacramentum pietatis magnæ, qui Deus & homo est, impotens sibi sit, hoc se totum præstare quod Deus est, cum nobis non ambiguè indulturus sit, id quoque nos esse quod non sumus. Vitæ enim humanæ atque mortis finis est resurrectio. Et certissimum militiæ nostræ stipendium est incorrupta æternitas : non ad pœnæ perseuerantiam manens, sed ad perpetuæ gloriæ fructum iucunditatēque non desinens. Cū igitur hæc nostra terrenorum corporum origo in habitum naturæ potioris excedat, & conformis gloriæ Domini corporis fiat : Deus in forma serui repertus, licet iam glorificatus in corpore sit, secundum quod in forma serui est, tamen conformis Deo non erit, vt qui nobis formā glorificati corporis sui tribuet, ipse corpori suo nihil vltra possit quàm nobis ac sibi sit commune præstare? Hoc est enim quod dictum est: Tunc subiectus erit illi, qui ei subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus plerique hæreticorum ita affirmant : vt idcirco subiiciendus sit Deo patri filius, vt pater per subiectionem filij Deus sit omnia in omnibus, tanquam ei adhuc perfectio Dei desit, quam per filij subiectionem sit adepturus : absolutæ itaque ac beatæ diuinitatis inops intelligendus, si Deus esse omnia in omnibus per prouectionem temporum consequatur. Ac mihi quidem Deum sola veneratione intelligenti, non minus his respondere impium videtur, quàm adesse : & de natura quæ humani sensus conceptionem excedat, verbis quorum adhuc significa-

Tunc subiectus, quomodo intelligunt plerique.

1. Cor. 15.

tio angustior quàm intelligentia sit enūciare se posse confidere : ac primum ambigere, desitne quid Deo, an plenus ipse sit vel pleno iam pleniorē esse ei reliquum sit. Quod si Deus cui non aliud est quod Deus semper est, perfectum habeat, vt plus sit aliquando, non potest tamen ad id peruenire, ne sibi nihil desit : quia cui naturæ perfectus est reliquus, nunquam intelligitur sine aliquo incremento residuo profecisse, cum natura ad perfectum spectans, proficiens licet semper, semper tamen pateat ad perfectū. Quod autem in plenitudine perfecta manet, semperque est, non sibi relinquit vt plenius sit : quia accessionem plenitudinis plenioris perfecta plenitudo non capat. Et hæc quidem de Deo ita opinandi, piæ intelligentiæ species est : Deo nihil deesse, plenumque esse. Cæterum non ignorat Apostolus, cuiusmodi de Deo cōfessionis voce testandū sit dicens : O profundum diuitiarum & sapientiæ & scientiæ Dei, quàm sunt incōprehensibilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? aut quis prior dedit, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorū. Non circumscribitur Deus mente terrena, neque hoc sapientiæ suæ profundum sensu intelligentiæ penetrantis attingitur, nec iudicia constitutionum suarum perscrutantium ingenio apprehenduntur, nec viæ cognitionis eius inuestigabiles se confectantium studiis derelinquunt. Incomprehensum profundum demersa eius omnia sunt, nihilque de rebus eius reperietur, nihil confectabitur. Sensum enim eius nemo cognouit, & consilio non eguit externo. De nobis autem nunc omnis sermo hic est, non etiam de eo per quem omnia sunt, qui est magni consilij angelus. qui & ait : Nemo nouit filium, nisi pater : neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Sed aduersum imbecillas mentes nostras, & se ad definiendæ circumscribendæque naturæ diuinæ demergentes profundum, confessione apostolicæ protestationis vtendum est : ne temeraria opinio aliquid sibi de Deo præterquam docetur, vsurpet. Communis autem hæc naturalium causarum intelligentia est, nihil in sensum cadere, nisi quod sensui subiacet, vt aut res opposita oculis, aut opus quodque in ipso sensu nostro ac mente posterius : quorum vnum quid

Rom. 11.

Matth. 11.

quid aut attrectatur aut cernitur, dum concedit intra opinionis nostrae sententiam, ipso tactu visuque moderandum: aliud vero quod sit in tempore, & quodam iuniore à nobis aut gignitur, aut constituitur exordio, quia sensum intelligentiae non praeuenit, iudicio quoque sensus diiudicantis obnoxium est. Non enim aut aspectus noster inuisibilia diiudicat, qui non nisi tantum conspecta discernit: aut mens nostra se in id quod non extitit tempus, extendet, & antiquiora ortu suo peruestigabit, cum non nisi earum rerum opinio, quarum ipsa sit senior, relinquatur, quae plerunque ipsa per necessitatem naturalis suae infirmitatis incerta, absolutam scientiam in causarum cognitione non teneat, ne dum eorum quae ante se sint, aeternam rationem sensu ultra natiuitatem suam redeunte percipiat. Et idcirco Apostolus, quia numquam nisi ea in cognitionem caderent, quae sensui posteriora succederent, commemorato sapientiae Dei profundo, & inscrutabilium iudiciorum infinitate, & inuestigabilium viarum secreto, & incogniti sensus ignorantia, & consilij non communicati intelligentia, subiecit: Quis enim prior dedit, & retribuetur ei? quoniam ex ipso, & & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum. Deus qui semper est, non subiectus est modo, neque ab anteriore sui aliquo motu mentis, aut intelligentiae praeuenitur. Et idcirco inuestigabile & imperscrutabile ipse totus profundum est. Totus autem ita, ut non per hoc definitus in modo sit, sed intellectus sit in immenso: quia à nemine quod est, sumpsit, sed nec prior ei dedit aliquis, ut retribuere officium danti oporteat. Ex ipso enim, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Non eget ex se, & per se, & intra se manentibus. Nec qui origo, nec qui opifex est, nec qui continens est, & internis externus, & effectus conditor, & suorum ipse egens nunquam est. Nihil ante est, nihil aliunde, nihil extra est. Quo igitur caret plenitudinis profectu, ut per tempus adhuc Deus omnia in omnibus sit? Vel unde sumet, extra quem nihil est? Nihil autem ita ut semper ipse sit. Et qui ipse semper est, extra quem nihil est, quo incremento explendus est, vel quo augmento demutandus est, dicens: Ego sum, & non demutor? cum non relinquatur vel ad demutationem locus, vel ad profectum causa, vel ad aeternitatem antea, vel ad

Malac. 3.

Deum aliud praeterquam Deus ipse est? Non ergo per subiectionem filij Deus erit omnia in omnibus: neque per causam consummabitur, ex quo & per quem, & intra quem omnis causa consistat. Manet itaque, ut est, semper Deus, nec profectus eget: quia id quod est, ex se ac sibi semper est. Sed ne in vnigenitum quidem Deum, demutandae naturae cadit necessitas. Deus enim est, quod plenae ac perfectae diuinitatis est nomen. Nam ut superius docuimus, & repetitae gloriae significatio, & subiectionis causa est, ut sit Deus omnia in omnibus. Esse autem Deum omnia in omnibus, sacramentum est, non necessitas. In formam enim Dei manens, formam serui assumpsit, non demutat, sed se ipsum exinanit, & intra se latens, & intra suam ipse vacuefactus potestatem, dum se usque ad formam temperat habitus humani, ne potentem immensamque naturam assumptae humilitatis non ferret infirmitas: sed in tantum se virtus incircumscripta moderaretur, in quantum oportet eam usque ad patientiam connexi sibi corporis obedire. Quod autem scipsum intra se vacuefaciens continuit, detrimentum non attulit potestatem, cum intra hanc exinanientis se humilitatem, virtute tamen omnis exinanitae intra se usus sit potestatis. Quod itaque Deus erit omnia in omnibus, assumptionis nostrae profectus est. Qui enim cum esset in forma Dei, reperiatus in forma serui, rursus confitendus est in gloria Dei patris: ut non ambigere in eius forma manens intelligatur, in cuius erit gloria confitendus. Dispensatio itaque tantum est, non demutatio. in eo enim est, in quo erat. Sed cum medium est quod esse coepit, id est, homo natus, totum ei naturae, quae antea Deus non fuit, acquiritur: cum Deus esse omnia in omnibus post sacramentum dispensationis ostenditur. Nostra haec itaque lucra sunt, & nostri profectus, nos scilicet conformes effici gloriae corporis Dei. Caeterum vnigenitus Deus, licet & homo natus sit, non tamen aliud quam Deus omnia in omnibus est. Subiectio enim illa corporis, per quam quod carnale est, in naturam spiritus deuoratur, esse Deum omnia in omnibus eum, qui praeter Deum & homo est, constituet: noster autem ille homo in id proficit. Caeterum nos in hominis nostri conformem gloriam proficiemus, & in agnitionem Dei renouati, ad creatoris imaginem reformabimur, secundum Aposto-

Coloss. 3.

li dictum: Exuti veterem hominem cum actibus suis, & induti nouum, cum qui renouatur in agnitionem Dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Consummatur itaque homo imago Dei: namque conformis effectus gloriæ corporis Dei, in imaginem creatoris excedit, secundum dispositam primi hominis figurationem. Et post peccatum veteremque hominem, in agnitionem Dei nouus homo factus, constitutionis suæ obtinet perfectionem, agnoscens Deum suum, & per id imago eius: & per religionem proficiens ad æternitatem, & per æternitatem creatoris sui imago mansurus.

*DIVI HILARII PICTAVO-
rum Episcopi, de Trinitate.*

LIBER XII.

TENDIMVS iam sancto spiritu tandem prosequente, ad tutum securæ fidei tranquillūque portum. Atque ita ut multo mari ventoque iactatis accidere sapissime solet, ut cum eos circa oras portuum impediti & graues fluctus nonnunquam morerentur, ad vltimum in notam sibi fidamque stationem ipse ille ingentis terribilisque vndæ æstus impellat. Quod nobis, ut spero duodecimo hoc aduersum hæreticam tempestatem nitentibus libro continget: ut cum in eo grauissimæ impietatis fluctui communitam puppim damus, ipse ille nos fluctus ad optatæ quietis sinum deuehat. Omnibus enim incerto doctrinæ vento circumactis, hinc metus, hinc periculum, hinc etiam sæpe naufragium est: quia vnigenitus Deus sub profetica autoritate creatura esse defenditur, ut in eo non sit natiuitas, sed creatio, quia ex persona sapientiæ dictum est: Dominus creauit me initium viarum suarū. Hic hyemis eorum maximus fluctus est, hæc tortuosi turbinis grauis vnda est: quæ excepta à nobis & securo nauigio infracta, vsque ad ipsum tutissimum nos portum optari litoris prosequetur. Non incertis autem neque ociosis nautarum modo nitimur spebus: quos interdum votis magis quam fiducia nauigantes, vagi instabilesque venti aut depellunt aut deferunt. Ceterum nobis adest insuperabilis fidei spiritus dono vnigeniti Dei permanens, & nos indemutabili cursu ad tranquilla dedu-

Prouer. 8.

dens. Non enim dominum Christū creaturam, quia ipse est, qui creauit omnia: neque facturam, quia facturarū omnium ipse est dominus: sed Deum nouimus, Deum Dei patris propriam generationem. Nos quidem omnes secundum bonitatis dignationem dicti assumptique sumus filij Dei: sed ille verus vnus patri Deo filius; & vera atque absoluta manens, tantum in cognitione vtriusque natiuitas. **B** Nostri vero tantum hæc sola religio est; filium confiteri non adoptiuū sed natum, neque electum sed generatum. Non enim aut factum aut non natum prædicamus: quia neque creatorem creaturis comparamus, neque natiuitatem sine generatione mentimur. Non per se est, qui per natiuitatem est. Neque non natus est, qui filius est. Neque qui filius est, aliter potest quam nascendo esse, quod filius est. **C** Nemini autem dubium est, contrarias semper obtinentesque impietatis causas esse causis religionum: neque posse id piè suscipi, quod impiè susceptum esse decernitur. Ut hi nunc noui apostolicæ fidei emendatores euangelicum & propheticum spiritum in lites diuidunt, & in iurgia partiuntur: ut hi aliter prophetauerint, & hi aliter prædicauerint, quia Salomon ad creaturæ nos venerationem vacet, Paulus verò seruientes creaturæ coarguat. Quæ utique non videntur sibi secundum pietatis intelligentiam conuenire: ut Apostolus, & per legem doctus, & per præfinitionem segregatus, & per loquentem in se Christum loquens, prophetiam aut ignorauerit aut non ignoratam dissoluerit, & nescierit creaturam Christum quem creatorem nuncupauerit, & vetuerit creaturæ religionem, qui soli creatori seruendum monuerit dicens: Qui immutauerunt veritatem Dei in mendaciū, & seruierunt creaturæ præterito creatore, qui est benedictus in secula. Parumne arguit hanc falsiloquij impietatem, loquens in Paulo Christus Deus? Parumne demutatæ veritatis mendacium damnat? **D** Per dominum enim Christum creata omnia sunt, & idcirco ei proprium nomen est ut creator sit. Non cadit in eum efficientiæ suæ & natura & nuncupatio: testis nobis est Melchisedech, creatorem cœli atque terræ Deum ita prædicans: Benedictus Abraham Deo summo, qui creauit cœlum & terram. Testis est & Isaias propheta dicens: **E** firmans cœlum & creans terram ego Dominus Deus tuus, cuius manus creauerunt

Rom. 1.

Verbum Melchisedech de Deo filio intelligitur.

Gene. 14.

Isa. 45.

1. Pet. 4.

uerunt omnem militiam cœli. Testis & Petrus ita scribens: Quasi fidei creatori commendantes animas vestras. Quid operis nomen opifici imponimus? Quid nostris cognominibus Deum cognominamus? Creator noster est, creator omnis militiæ cœlestis est. Hæc cum ad filium per quem omnia facta sunt, Apostolica atque Euangelica fide intelligenda referantur: quomodo his ipsis quæ gessit æquabitur, & in ea erit naturæ nuncupatione, qua cuncta quæ facta sunt? Primum quidem humanæ intelligentiæ sensus hæc respuit, vt creator creatura sit, quia creatio per creatorem est. Qui si creatura sit, & corruptioni subditus est, & expectationi obnoxius est, & seruituti subiectus est. Ait enim idem beatus apostolus Paulus: Etenim longinqua expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non sponte, sed propter eum qui subiecit eam in spe. Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem claritatis filiorum Dei. Si igitur Christus creatura est, necesse est sub spe longinquæ expectationis incertus sit, & longa eius expectatio nostra potius expectet, & expectas ea, vanitati subiectus sit, & per necessitatis subiectionem non sponte subiectus sit. Subiectus autem non sponte cum sit, necesse est & seruus sit. Seruus autem cum sit, maneat etiam in corruptione naturæ. Hæc enim omnia creaturæ propria esse Apostolus docet: à quibus per longinquam expectationem liberanda, secundum humanam gloriam clarescet. Et o impudentem de Deo atque impiam professionem, his eum per creaturæ contumeliam ludibriis deputare: vt speret, vt seruiat, vt coactus sit, vt liberandus sit in nostra, non in sua, cum de suis nos ad aliquid proueamur. Sed impietas nostra cum ingenti perfidiæ incremento per hanc illicitæ vocis audaciam eò procedit: vt quia filius creatura sit, pater quoque non differat à creatura. Christus enim in forma Dei manens, formam serui accepit: & qui in forma Dei est, si creatura est, Deus non aberit à creatura, quia in forma Dei sit creatura. Esse autem in forma Dei, non alia intelligentia est, quàm in Dei manere natura: per quod & Deus creatura est, quia in natura eius sit creatura. Qui autem in forma Dei erat, Deo se æqualem esse non rapuit, quia ex Dei æqualitate, id est, ex forma eius in serui formam decederet.

Rom. 8.

A Decedere autem ex Deo in hominem, nisi se ex Dei forma Deus euacuans non potuit. Euacuans autem se non abolitus est, vt non esset: cum esset aliud quàm fuisset. Neque enim defecit ex sese, qui se euacuauit in sese, cum virtutis potestas etiam in euacuandi se potestate permaneat: & in formam serui transisse, non sit naturam Dei perdidisse, cum formam Dei euacuasse nihil aliud quàm virtus diuinæ sit potestatis. B Adeo autem in forma Dei esse, nihil aliud est quàm æqualem Deo esse: vt æqualitas honoris domino Iesu Christo, qui in forma Dei est, debeatur, ipso dicente: Vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum. Nunquam diuersitas rerum, nisi & in honore diuerso est. Res enim eadem venerationis eiusdem sunt: quia vt summus honor indignè inferioribus defertur, ita cum contumelia superiorum inferiora his æquabuntur honore. Filius autem si creatio potius quàm natiuitas sit, per venerationem qua ex æquabitur patri, nulla nobis religio honoris ad patrem est: cum tanta nobis eius veneratio imposita sit, quanta est creaturæ. Sed quia Deo patri in eo quod ex Deo Deus est natus, æqualis est: est etiam æqualis in honore. Filius enim est, non creatura. Et hæc de illo præclara vox patris est: Ex vtero ante luciferum genui te. Non præiudicatur autem Deo, vt sæpe iam diximus, per infirmitatem nostræ intelligentiæ, vt per id quod ex vtero genuisse dixit, ex partibus internis externisque per membra cocuntibus, tanquam corporalium causarum originibus consistat: cum extra naturalium necessitatum causas liber atque absolutus, naturæ totius Dominus manens, proprietatem natiuitatis vnigeniti sui ex indemutabilis naturæ suæ virtute significet. Ex spiritu enim spiritus nascens, licet de proprietate spiritus, per quam & ipse spiritus est, nascatur: non tamen alia ei præter quàm perfectarum atque indemutabilium causarum ad id quod nascitur causa est. Et ex causa licet perfecta atque indemutabili nascens, necesse est ex causa in causæ ipsius proprietate nascatur. Proprietas autem humanarum natiuitatum intra causas vteri continetur: sed Deo non ex partibus perfecto, sed indemutabili per spiritum, quia Deus spiritus est, non est internarum causarum naturalis necessitas. Sed quia nobis spiritus de spiritu natiuitatem prædicabat, sen-

*Psal. 109.
Infirmitas
humana
intelligentiæ
non præ
iudicat
diuinis.*

*Per membra
nostri cor-
poris signi-
ficantur o-
perationes
Dei.
Isai. 45.
Psalm. 33.
Act. 13.*

sum nostrum generationum nostrarum instituit exemplo: non in exemplum natiuitatis, sed ad intelligentiam generationis, ut exemplum illud non ad necessitatem proficiat, sed ad sensum. Si igitur creatio est vnigenitus Deus: & quid sibi vult significatio intelligentiæ, quæ per consuetudinem natiuitatis humanæ intelligentiam diuinæ generationis ostendit? Plerumque enim per hæc nostrorum corporum membra, operationū suarum nobis Deus momenta significans, sensum nostrum vsu intelligentiæ communis edocuit, cum ait: Cuius manus creauerunt omnem militiam cœli. Vel iterum: Oculi Domini super iustos. Vel rursum: Inueni Dauid Iesse filium secundum cor meum. Cum enim & volūtas significetur in corde, per quam Dauid morum probitate complacuit: & cognitio vniuersitatis, qua extra scientiam Dei nihil sit, sub oculorū vocabulo enuncietur: & operum efficientia quia nihil non ex Deo sit, per nomen manum intelligatur: volens & prouidens & agens Deus cuncta, sub significatione causarum corporalium intelligendus sine ministerio corporali: quo modo in eo quod ex vtero genuit, non per causam corporalem humanæ originis intelligendæ, etiam spiritalis natiuitatis sensus afferatur, cum per cæteras membrorum significationes, cæterarum quoque in Deo efficientiarum demonstretur effectus? Quia ergo proponitur cor ad voluntatem, oculi ad visum, manus ad effectum, cum tamen vltra partium imperfectam comparationem Deus & velit & prouideat & peragat, & hæc eadem per cor & oculos, & manum enuncientur: nonne significatio qua ex vtero Deus Deum genuit, veræ natiuitatis ostensio est? Non quod ex vtero genuerit, sicuti nec per manum agat, nec per cor velit: sed quia per significationem horum verè omnia & agat & videat & velit, ita per significationem vteri, verè ex se genuerit quem genuit, non per causam vteri, sed ad veritatis genuinæ professionem: sicuti nec per causas corporum aut velit aut videat aut agat, sed vtatur his partium nuncupationibus, vt per corporalium ministeria virtus efficientiarum incorporearum sentiatur. Natura igitur humanæ consuetudinis non finit, sed nec Dominicæ doctrinæ sententia patitur magistro discipulum præesse, vel seruum imperare domino: quod alterum alteri & per ignorantiam subiaceat, vt ignarus

scienti, & per conditionem infirmum sit, vt dominatui seruitus. Quæ cum ita esse commune iudicium sit, cuius nunc nos temeritatis exemplo, Deum creaturam, & filium Dei facturam & dicemus & existimabimus? cum nusquam nobis hoc de se & magister & Dominus seruis ac discipulis suis locutus sit, neque natiuitatem suam aut creationem aut facturam docuerit? Sed & pater nihil aliud quam filium testatus sit, & filius nihil aliud quam proprium sibi Deum patrem professus sit? Naturæ vtique, non factum aut creatum, sic vt ait: Omnis qui diligit patrem, diligit & filium, qui natus est ex eo. Factura autem opera creaturarum sunt, non generationis natiuitas. Non enim cœlum filius, aut terra filius, aut mundus natiuitas est, de quibus dictū est: Omnia per ipsum facta sunt. Et per prophetam: Opera manuum tuarum sunt cœli. Et per eundem: Opera manuum tuarum non omittas. Nunquid pictori pictura filius, aut gladius fabro filius, aut architecto domus filius? Hæc enim opera efficientium sunt: at vero patri solus qui ex eo nascitur, filius est. Et nos quidem filij Deo, sed per facturam filij. Fuimus enim aliquando filij iracundiæ, sed filij Deo per spiritum adoptionis effecti, & dici id meremur potius quam nascimur. Et quia omne quod fit, antequam fiat, non fuit: nos cum filij non fuisset, ad id quod sumus efficimur. Antè enim filij non eramus, sed postquam meruimus hoc, sumus. Sumus autem non nati, sed facti: neque generati, sed acquisiti. Acquisiuit enim sibi Deus populum, & per hoc genuit. Genuisse autem Deum filios, nunquam cum proprietatis significatione cognoscimus. Non enim ait, filios meos genui & exaltaui: sed hoc tantum, filios genui & exaltaui. Nisi fortè in eo quod ait: Filius primogenitus meus Israël, quisquam hoc quod primogenitus meus dixit, ad detrahendam filio proprietatem generationis intelliget, vt quia & de Israël dixerit meus, assumptio factorum filiorum pro natiuitatis proprietate vsurpata sit. Et idcirco non sit natiuitatis Dei proprium, quod de eo dictum est: Hic est filius meus dilectus, cum meus etiam illis proprium esse dicatur, quos non natos esse manifestum est. Non natos autem esse, licet nati esse dicantur, vel ex eo docetur cum dicitur: Populo qui nascetur quem fecit Dominus. Ergo populus Israël nascitur vt fiat: neque per id quod nasci dicitur

*Joan. 1.
Psalm. 101*

*Psalm. 137.
Filius primogenitus meus Israël
Exod. 4.*

*Matth. 17.
Psalm. 17.*

tur

tur, non intelligitur fieri. Ex adoptione enim est filius, non ex generatione: neque ei proprietas, sed nuncupatio est. Nam licet primogenitus meus de eo scriptum sit: longè tamen multùmque differt, filius meus dilectus, & filius primogenitus meus. Vbi enim natiuitas est, ibi filius meus dilectus. Vbi vero electio ex gentibus est, & adoptio per voluntatem est: ibi filius primogenitus meus. Hoc quod suus est, ad primogenitum est: illic quod suus est, ad filium est. Et in natiuitate filius primus suus est, & sic dilectus: & in electione, filius primum primogenitus, & sic postea suus: ut adoptato ex omnibus populis filio Israel proprium esset, quod primogenitus est: nato verò vni Deo, manifestum sit, proprium esse quod filius sit. Non est itaq; vera & perfecta natiuitas, vbi deputatur magis quàm generatur: quia non ambiguum est eum populum qui in filium nascatur, & fieri. Quod autem sit cum non fuisset, & per id quod factum est dicitur nasci: non est in eo vera natiuitas, quia antè aliud quàm natum est fuerit. Et idcirco fuit antequàm nasceretur, id est, antequàm fieret: quia qui ex gentibus filius est, gens est antequàm filius sit: ac per id non verè filius, quia non semper filius. Vnigenitus autem Deus neq; fuit aliquando nō filius, neque fuit aliquid antequàm filius, neque quicquam aliud ipse nisi filius. Atque ita qui semper est filius, non reliquit id de se intelligentiæ, ne aliquando non fuerit. Et natiuitates quidem humanæ habent in tempore nō fuisse, primum quia omnes ex his omnibus qui antè fuerint nascantur. Nam tametsi vnicuique nascentium, ex eo sit origo qui fuerit, tamen ipsi ille ex quo nascitur nō fuit antequàm natus est. De hinc ipse qui natus est, postquam non fuit natus est, tempore ipso antè manente quàm nascitur. Nascens enim hodie, in eo quod hesternum fuit, non fuit: & in id quod est, ex eo quod non fuit cœpit: & intra intelligentiam nostram est, hesterno id quod hodie nascitur non fuisse. Atque ita natiuitas eius per quam est post id quod nō fuit manet, quia hodie primum post hesternum tempus esse necesse est, ut ei sit in tempore non fuisse. Et hæc quidem communia in rerum humanarum origine sunt, ut omnia initium sui cum antea nō fuissent accipiant. Primum quidem ut docuimus, per tempus, deinde per causam. Et per tempus quidem non ambiguum est, quin ea quæ nunc cœperint, ante non fuerint. Per cau-

sam verò, quia his nō ex causa constet esse quod maneat. Reuolue enim omnes originum causas, & intelligentiam in anteriora cōuerte, inuenies nihil cœpisse per causam, dum omnia per virtutem Dei ad id quod sunt creantur, non etiam nascuntur ex aliquo. Ex quo etiam vnicuique generi per successionem ipsam naturale est, ut nō fuerit & cœperit, dum & post tempus in tempore est: & cum semper vniuersa post tempus sint, causam sui quoque de antea non extantibus sumunt, dum ex his nascuntur quæ antea non fuerint: ipso illo primo humani generis parente Adam ex terra quæ ex nihilo est, & post tempus, id est, post cœlum & terram, diem, solem, lunam & astra formato, qui & originem non habuerit nascendi, & cœperit cum non fuisset. Sed vnigenito Deo, cui non præest tempus antè, nō relinquitur ut aliquando nō fuerit, quia ipsum illud aliquando iam prius est, deinde non fuisse iam temporis est, & incipiet non post eum tempus esse, sed ipse esse post tempus, cui in eo quod antequàm nasceretur non fuit, id ipsum in quo non fuit præferatur. Deinde qui ex eo qui est, natus est, intelligi non potest, ex eo quod non fuit natus esse: quia eius qui est ad id quod est, causa pater est, nō etiam id quod non est, origo nascendi est. Ergo cum neq; in tempore est, ut aliquando non fuerit, neque in patre, id est, autore est ut subsistat ex nullis: nō reliquit id de se occasionis, ut aut ex nihilo natus sit, aut nō fuerit antequàm nasceretur. Non sum autē nescius plerosque eorum quibus aut per impietatem obtusa mens sacramentum Dei non capit, aut per aduersi spiritus dominatione sub specie religionis obtrectandi Dei furor pronus est, affirmare simpliciorum auribus id solere: nos cum semper filium fuisse dicamus, neque aliquid aliquando fuisse quod non fuit, sine natiuitate eum per id quod semper fuerit prædicare: quia humani sensus opinio id quod semper fuit non patitur ut natum sit. Nascendi autē causa, sit, ut sit quod non erat: esse verò quod nō fuit, nihil aliud sub communi sensu esse quàm nasci. Adiiciant verò ad hæc arguta satis atq; auditui placetia: Si, inquit, natus est, cœpit. Et quum cœpit, non fuit. Et cum non fuit, non patitur ut fuerit. Atque idcirco piæ intelligentiæ sermonem esse contendat, non fuit antequàm nasceretur: quia ut esset qui non erat, non qui erat, natus est. Neq; eguit natiuitate qui erat, cum ad id ut esset qui non erat nasceretur. **Ac**

primum oportuerat homines religiosam
 diuinarum rerum scientiam præferentes,
 vbi Euangelicæ atque Apostolicæ prædi-
 cationis veritas præcellebat, callidæ phi-
 losophiæ tortuosas quæstiones abiicere,
 & sectari potius fidē quæ in Deo est: quia
 sensum infirmum facile fidei suæ præsidio
 sophistica syllogistica interrogationis ex-
 xueret, cum captiosa propositio respon-
 sionem simplicem, sibi que secundū inter-
 rogationem rerum obsecundantem ad vl-
 timum iam sensus sui interrogatione spo-
 liarēt, vt quod professione amisisset, id iam
 conscientia non teneret. Quid enim tam
 necessario interrogationi obsecundabit,
 quā vt cum à nobis quæatur: Est ne ali-
 quid antequā nascitur? in professione no-
 stra si non fuisse antequod nascitur. Neq;
 enim aut in natura aut in necessitate est, vt
 quod est nascatur: cum nasci quid ob id
 tantū vt sit, nō quia erat, necesse sit. Quod
 cum concessum fuerit à nobis, quia rectē
 conceditur: exuti fidei scientia, capti iam
 impiis atque alienis studiis acquiescamus.
 Quod providens antē beatus Paulus apo-
 stolus, sicut frequenter ostendimus, vt ca-
 ueremus admonuit dicēs: Videte ne quis
 vos spoliēt per philosophiam & inanē de-
 ceptionē, secundum traditionem homi-
 num, secundū elementa mundi, & non se-
 cundum Christum, in quo habitat omnis
 plenitudo diuinitatis corporaliter. Cauē-
 dum igitur aduersum philosophiam est, &
 humanarum traditionum nō tam euitan-
 da sunt studia quā refutāda. Neq; enim
 his ita cōcedendum est, quasi vincant po-
 tius quā fallant. Quia nos Christum dei
 virtutem & dei sapientiam prædicantes,
 æquū est humanas doctrinas non tam de-
 fugere quā refellere: & simplices ne
 ab his spoliētur, & obstruere & instruere.
 Nā cum possit omnia, & in ea ipsa omnia
 sapienter Deus possit, nec virtuti eius ra-
 tio, nec rationi virtus obsistat: oportet &
 eos qui Christū prædicāt mūdo, irreligio-
 sis mūdi imperfectisque doctrinis per sciē-
 tiam sapientis omnipotētiae contraire, se-
 cundum illud beati Apostoli dictum: No-
 stra enim arma non sunt carnalia, sed po-
 tentia deo, ad destructionē munitionum,
 rationes destruētia, & omnē altitudinem
 eleuatam aduersus cognitionem dei. Fi-
 dem non nudam Apostolus atq; inopē ra-
 tionis reliquit, quæ quamuis potissima ad
 salutem sit, tamē nisi per doctrinā instrua-
 tur, habebit quidem inter aduersa tutum
 refugiendi recessum, non etiam retinebit

Contra so-
 phisticas
 captiones.

Colos. 2.

2. Cor. 10.

constantem obtinendi securitatem, eritq;
 vt infirmis sint post fugam castra, non
 etiam vt arma habentibus adsit interrita
 fortitudo. Contundendæ sunt ergo inso-
 lentes aduersum Deum disputationes, &
 destruenda rationum fallacium munimē-
 ta, & eleuata ad impietatem ingenia con-
 terenda, nec carnalibus armis, sed spiritua-
 libus: nec terrena doctrina, sed cœlesti sa-
 pientia: vt quanta rerum diuinarū huma-
 narūq; discretio est, tantum vltra terre-
 na studia ratio cœlestis excedat. Cesset ita-
 que sollicitudo perfidiæ, neq; negare nos,
 quia ipsa non intelligit existimet, quod so-
 lum à nobis bene & intelligitur & credi-
 tur. Nam ipsa sermonū enunciatione, cum
 natū profiteamur, non tamen nō natū præ-
 dicam⁹. Neq; enim id ipsum est, nō natum
 atq; nasci: quia illud ab altero, hoc verò à
 nemine est. Et aliud est sine autore esse sē-
 per æternum: aliud quod patri, id est, auto-
 ri est coæternū. Vbi enim pater autor est,
 ibi & natiuitas est. At verò vbi autor æter-
 nus est, ibi & natiuitatis æternitas est: quia
 sicut natiuitas ab autore est, ita & ab æter-
 no autore æterna natiuitas est. Omne au-
 tem quod semper est, etiam æternum est.
 Sed tamen non omne quod æternum est,
 etiam innatum est. Quia quod ab æterno
 nascitur, habet æternum esse quod natum
 est. Quod autem non natum est, id cum
 æternitate non natum est. Quod verò ex
 æterno natum est, id si non æternū natum
 est, iam non erit & pater autor æternus. Si
 quid igitur ei quia ab æterno patre natus
 est, ex æternitate defuerit, id ipsum auctori
 non est ambiguum defuisse: quia quod gi-
 gnenti est infinitum, infinitum est etiam
 nascenti. Medium enim quid inter natiui-
 tatem dei filij & generationem dei pa-
 tris, nec ratio, nec sensus admittit: quia &
 in generatione natiuitas est, & in natiuita-
 te generatio est. Quod vtrunque sine in-
 teruallo sui est, quia sine vtroque neutrum
 est. Quod ergo nisi ex vtroque non con-
 sistit, id in omnibus nisi vtrunque non
 permanet: quia in aliquo alterum non re-
 linquatur, quod id ipsum alterum in ali-
 quo non possit esse sine altero. Sed in-
 quiet quisquā diuini huius incapax sacra-
 menti: Omne quod natum est, non fuit:
 quia in id natum est, vt esset. Et quis igi-
 tur ambiget quin quæ in rebus humanis
 nata sunt, aliquando nō fuerint? Sed aliud
 est ex eo nasci qui non fuit, aliud ex eo na-
 sci qui semper est. Infantia enim omnis
 cum antea non fuisset, cœpit ex tempore.
 Quæ rur-

Quæ rursus in pueritiam excrescens, post etiam adolescentiam coegit in patrem, & non semper pater est, qui ante in adolescentiam per pueritiam, & in pueritiam per infantiam cœptam profecerit. Ergo qui non semper pater est, non semper & genuit. Vbi autem semper pater est, semper & filius est. Si itaque habes in cognitione vel sensu Deum, in cuius cognitionis sacramento proprium est quod pater est, non semper patrem esse filij vnigeniti: habes & in intelligentia & scientia, non semper filium esse qui genitus est. Quod si semper patri proprium est, quod semper est pater: necesse est filio semper proprium esse, quod semper est filius. Et quomodo in sermonem nostrum atque intelligentiam cadet, vt non fuerit antequam nasceretur: cui proprium est, semper esse quod natus est? Formam igitur atque imaginem inuisibilis Dei vnigenitus in se Deus cōtinens: in omnibus his quæ propria Deo patri sunt, per plenitudinem veræ in se diuinitatis æquatur. Nam vt superioribus libris docuimus, per virtutem & venerationem sicut pater & honorandus & potens est: ita & in eo quod pater semper est, ei quoque in eo quod filius est, filio semper esse commune est. Nam secūdam ad Moysen dictum, Misit me ad vos is qui est, Deo proprium esse id quod est, non ambigens sensus est: quia id quod est, non potest intelligi dicique non esse. Esse enim & non esse, contraria sunt: neque hæ diuersæ significationes in vnum atque idem coeunt, quia manente alia, altera non erit. Ergo vbi esse est, non potest vel sensum vel sermonem inire non esse, sensui nostro retroacto semperque reuocato ad intelligentiam eius qui est, Deo id ipsum tantum quod est Dei, semper antèrius est: quia id quod infinitum Deo est, semper infinitatem sensus nostri recursui subtrahit: vt ante id quod proprium Deo est, semper esse aliquid aliud intentio retroacta non capiat, quia nihil aliud vltra ad intelligendam Dei æternitatem procedat, cum Deum semper esse semper occurrat. Quod igitur & per Moysen de deo significatum, & per communem sensum nihil aliud nobis intelligendum permittitur, id ipsum vnigenito Deo esse proprium Euangelista testatur: cum in principio erat verbum, & cum apud Deum hoc erat, & cum lumen verum, & cum vnigenitus Deus in sinu patris est, & cum Iesus Christus super omnia Deus est. Erat igitur

tur atque est: quia ab eo est, qui quod est, semper est. Ab eo autem esse, id est, ex patre esse, natiuitas est. Esse autem semper ab eo, qui est semper, æternitas est. Aeternitas verò non ex se, sed ex æterno: ex æterno autem nihil aliud quàm æternum. Quod si non æternum: iam nec pater, qui generationis est autor æternus est. Quod si illi patrem semper esse, atque huic filium semper esse proprium est, & in eo quod est, significatur æternitas: per id quoque cui quod est, proprium est & æternum. Nemini autem dubium est, quin generatio significet natiuitatem, & natiuitas manentem doceat, non etiam non manentem. Porro autem ambigi non potest, neminem qui erat nasci. Nam nascendi ad eum non proficit causa, qui per se maneat æternus. Sed vnigenitus Deus, qui & Dei sapientia & Dei virtus & verbum est: cum natus sit, patrē testatur autorem. Cum ex manente natus est, non est natus ex nihilo. Et cum antè tempora æterna natus est, omnem sensum necesse est nascendo præueniat: non relinquit in verbis, vt non fuerit antequam nasceretur. Si enim sensui nostro subiacet, vt non fuerit antequam natus est: iam natiuitate eius & sensus noster & tempus antèrius est. Quia omne quod non fuit, iam & sensui obnoxium est & tēpori, in ea ipsa significatione quia nō fuit. Quia non fuisse, pars temporis est. Qui autem ab æterno est, & semper fuit nec est sine natiuitate, nec non fuit dum & semper fuisse supra tempus est, & natum esse natiuitas est. Natum itaque vnigenitum Deum, sed natum antè tempora æterna confitemur. Quia confiteri necesse est, id quod nos Apostolicarum atque propheticarum prædicationum dicta concludunt, cum tamen sensus humanus intelligentiam intēporalis natiuitatis non apprehendat, quia aliquid in naturis terrenis antè tempora natum esse non cōpetit. Quod cum ita à nobis prædicabitur, quomodo rursus eiusdem intelligētiae complexu non fuisse antequam nascitur dicemus, cum secundum Apostolum antè tēpora æterna sit vnigenitus Deus? Si igitur natū antè tēpora æterna non ratio humanæ intelligentiæ, sed prudētiae fidelis professio est, quia & natiuitas per autorem est, & quod tempora excedit æternum est, & extra sensum terrenū est quod antè tēpora æterna sit natū: certè iam impia voluntate sensum humanæ rationis extollim⁹, vt per intelligentiā mūdi

Tit. 16

non fuerit antequam nascitur, cum ultra sensum humanum & intelligentiam mundi nascatur æternum. Aeternum autem est, quicquid tempus excedit. Tempora enim omnia vel opinione complectimur, vel scientia: cum quod nunc est, scimus non etiam pridie fuisse, quia quod pridie fuerit, nunc non sit: quod autem est, nunc tantum sit, non & pridie fuerit. Opinione vero ita præterita metimur: ut ante urbem aliquam institutam, etiam non ambigatur tempus fuisse, quo urbs instituta non fuerit. Cum ergo vel scientiæ vel opinioni nostræ subiaceant tempora, sensu humanæ intelligentiæ iudicamus, ut de aliqua ratione dixisse existimemur, non fuit antequam nasceretur, quia vniuscuiusque originem tempora semper antelata præueniant. At verò cum in Dei rebus, id est, in Dei natiuitate nihil non ante tempus æternum sit, non cadit in id, ut antequam natus est, cuique ante tempora æterna promissum est æternum sit, secundum beati Apostoli dictum, In spe vitæ æternæ quam promissit non mendax Deus ante tempora æterna, aliquando non fuisse dicatur. quia intelligi non potest cœpisse post aliquid, qui esse sit ante æterna tempora confitendus. Si ergo nasci aliquid ante tempora æterna, neque in naturis humanis est, neque in intelligentia, & tamen in hoc professionibus de se Dei creditur: quomodo id quod sine sensu intelligentiæ æternæ natum semper, id est, ante tempora æterna esse apostolica fides eū locuta sit, id rursus non fuisse antequam nascitur, per sensum humanæ intelligentiæ nostri temporis æstimatione infidelitas eloquitur? Cum quod ante tempus natum est, semper est natum: quia id quod est ante æternum tempus, hoc semper est. Quod autem semper est natum, non admittit ne aliquando non fuerit: quia aliquando non fuisse, iam non est semper esse. Semper autem esse excludit non semper fuisse. Et excluso eo per id quod semper est natum, non semper fuisse, non cadit in sensum, ut non fuerit antequam natus sit: quia qui ante tempora æterna natus est, natus esse semper in sensu est, cum tamen ante tempora natum non esse non subeat in sensum. Nam si quod utique conuenit, ante creaturam seu inuisibilem, seu corporalem, & ante omnia secula & tempora æterna, & ante sensum omnem natus confitendus est esse, qui per id quod ita natus, est, semper est: concipi quoque nullo sen-

su licet, ut non fuerit antequam nasceretur, quia & ante sensum omnem est qui ante tempora æterna natus est, & in sensu nunquam est, eum qui semper esse confitendus est non fuisse. Sed argutè huius interrogationis calumnia antefertur: Si, inquit, in sensum non cadit non fuisse antequam nascitur, reliquum hoc sensui est, ut qui erat natus sit. Et calumniantibus respondebo. Nunquid à me aliud quam natum dici meminerit? Aut nunquid ante tempora æterna esse, id ipsum sit quod est, eum qui erat nasci? quia nasci quod erat, iam non nasci est: sed ipsum demutare nascendo est. Natum autem semper esse, hoc est sensum temporum nascendo præcurrere: neque intelligentiæ patere aliquando fuisse non natum. Non est itaque id ipsum natum ante tempora æterna semper esse, & esse, antequam nasci. Natum autem ante tempora æterna semper esse, excludit non fuisse antequam nasceretur. Ceterum non reliquit prius esse quam nasci: quia qui ultra sensum est, in nullo subiaceret sensui. Nam si ultra sensum est, natum semper esse: non licet iam esse post sensum non fuisse eum antequam nasceretur. Cum itaque natum semper esse, nihil aliud sit confitendum esse quam natum, id sensui antequam nasceretur vel fuisse, vel non fuisse non subiaceret: quia sensum nihil aliud quam ante tempora æterna natum esse semper anteuenit. Natus itaque est, & semper est: qui nihil aliud de se patitur intelligi aut dici posse, nisi natum. Nam cum anterior ipso tempore sensu non est, quia ante sensum tempus æternum est, non admittit sensum de se diiudicantem esse aut fuisse antequam nasceretur: quia & esse antequam nascitur, non sit natiuitatis, & non fuisse, iam temporis sit. Ergo & infinitas temporum æternorum, quod est temporis, id est, non fuisse, consumit: & natiuitas quod suum non est, id est, antequam nascitur, esse non patitur. Quod si aut esse aut non fuisse sensui subiacebit, iam natiuitas ipsa post tempus est: quia qui non semper est, necesse est cœperit esse post aliquid. Finis igitur fidei & sermonis & sensus est, Dominum Iesum & natum esse & semper esse: quia si quid de filio mens retroacta scrutabitur, nihil aliud scrutantis sensui quam natum esse & semper esse, semper occurrer. Ut igitur Deo patri proprium est sine natiuitate: ita & filio debitum est, per natiuitatem semper esse. Natiuitas autem nihil aliud quam patrem,

patrem, neque pater aliud quàm natiuitatem enunciat. Medium enim nihil quicquam nomina ista aut natura permittit. Aut enim non semper pater, si non semper & filius: aut si semper pater, semper & filius: quia quantum filio temporis ne semper filius fuerit, abnegabitur, tantum patri deest ne pater semper sit: vt licet semper Deus, non tamen & pater in ea fuerit infinitate, qua Deus est. Etiam in id se professio impietatis extendet, vt non filio tempora natiuitatis, sed patri generationem abscribat: quia generationis modus intra natiuitatis sit tempora constitutus. Pium tibi ac religiosum hæretice, existimas, Deum semper quidem, sed non semper patrem confiteri? Quod si ita sentire te pium est: Paulum impietatis, necesse est filium ante tēpora æterna esse dicentem, cōdemnes. Etiam ipsam de se testantem sapientiam, quod ante secula fundata sit, crimineris: quæ patri aderat, tum cū cœlum præpararet. Sed tu vt Deo initium tribuas quo pater est, prius temporibus initium decerne quo cœpta sunt. Quæ si cœpta sunt, mendax est Apostolus, qui ea sit professus æterna. Soletis enim tempora de solis ac lunæ creatione numerare, quia scriptum de his sit: Et sint in signa & tempora & annos. Sed qui ante cœlū est, quod secundum vos etiam ante tempus est, idem & ante seculum est. Neque solum ante seculum est, sed etiam ante generationes generationum seculum præeuntes. Quid caducis & terrenis & angustis diuina & insita concludis? Nescit Paulus in Christo nisi temporum eternitatē. Non post aliquid se esse sapientia, sed ante omnia loquitur: tecum à sole ac luna tempora instituta sunt: Christum autem ante solem permanere significat dicens: Ante solem permanet nomen eius. Et ne res Dei mundi istius origine inchoatas arbitreris, idē dixit: Et ante lunam, & generationes generationum. Despiciuntur hic tempora à tantis viris & prophetico spiritu dignis: & nihil sensui humano relinquitur, in quo se ante natiuitatem, quæ tempora æterna excedit, extendat: sed hunc modum tantum habeat religiosæ opinionis fides, vt Dominum Iesum Christum vnigenitum Deum, & ad perfectæ natiuitatis confessionem natum meminerit, & in diuinitatis veneratione non ignoret eternum. Sed accusamur mēdacij, & vnà nobiscum doctrina Apostolicæ prædicationis arguitur, natiuitatem quidem cōfessa, sed æternita-

tem natiuitatis professā: vt & natiuitas testaretur autorem, & æternitas in sacramēto diuinæ natiuitatis sensum humanæ opinionis excederet. Profertur enim aduersum nos sapientiæ de se protestatio, quæ creatam se docuerit his dictis: Dominus creauit me initium viarum suarum. Et o te miser hæretice, qui indulta ecclesiæ aduersum synagogam arma, contra fidem ecclesiasticæ prædicationis inuadis: & doctrinæ salutaris munitissimam intelligentiam rapis aduersum vniuersorum salutem, creaturam Christum per hæc verba esse contendens, non Iudæum potius negantem Christi ante secula æterna diuinitatem, & in omnibus operibus ac doctrinis dei efficientiam, hæc verba sapientiæ subsistentis extinguunt, quæ se nunc creatam initium viarum Dei, & in opera eius à seculo dixerit, ne fortē ante Mariam manere non existimaretur, neque tamen creatam se ad natiuitatis intelligentiam referret, quia in viarum initium, & in opera fit creata. At verò ne hoc viarum initium, quod vtique de diuinis rebus humanæ cognitionis exordium est, quisquam ad subiiciendam temporis natiuitatem infinitam deputeret: fundatam se ante secula sit professā. Vt dum aliud est in viarum initium, & in opera creari, & aliud est ante secula fundari, anterior intelligeretur esse & creatione fundatio: & hoc ipsum quod fundata in opera ante seculum est, sacramentum creationis ostenderet: quia fundatio ante seculum, & creatio in viarum initium atque in opera, post seculum sit. Iam verò ne creatio & fundatio fidem diuinæ natiuitatis ostenderet, sequitur: Prius quàm terram faceret, prius quàm montes stabiliret, ante omnes colles genuit me. Iam genitus est ante terram, qui ante secula fundatus est: neq; solum ante terram, sed etiam ante montes atq; colles. Et in his quidem quia de se sapientia loquitur, plus loquitur quàm auditur. Omnia enim quæcunque ad infinitatis intelligentiam significantur, istiusmodi esse oportet, ne rei cuiquam aut generi secunda in tempora sint. Cæterum ad æternitatis demōstrationem nequaquam temporaria coaptabuntur: quia per id quod posteriora sunt ceteris, per se ipso nō manifestant infinitatis exordium, cū ipsa exordium tēporale sortita sint. Quid enim magnum est, vt ante terram Deus Dominum Christum genuerit, cū angelorum origo terræ creatione reperiatur antiquior? Aut cur qui ante terrā genitus

Prouer. 8.

Ibid.

Angeli
ante mundum creati
reperiuntur

Prout. 4.

*Dei sermo
pro filio
Dei.*

diceretur, etiam ante montes, neque solum ante montes, sed etiam ante colles natus manifestaretur: cum collum significatio post montes sit, montium verò intelligentia post terram sit? Per quod existimari non potest, idcirco hæc esse dicta, ut ante montes & colles & terram esse intelligeretur: quia ea quæ ante terram & montes & colles sunt, infinitatis suæ æternitate præcelleret. Sed sensum nostrum sermo diuinus non inopem rationis reliquit. nam causam dicti per hæc quæ consequuntur, ostendit: Deus fecit regiones, & inhabitabilia & cacumina quæ habitantur sub cœlo. Cum pararet cœlum, eram cum illo, & cum segregabat suam sedem. Quando super ventos validas faciebat in summo nubes, & cum certos ponebat fontes sub cœlo, & cum fortia faciebat fundamenta terræ, ego eram apud illum componens. Quis hic temporum locus est? aut quò se extendere vltra infinitam vniuersitatis Dei natiuitatem, humanæ intelligentiæ sensus permittitur? Non enim per hæc, quorum creationem mente concipimus, comprehendere generatio eius potest, qui anterior his omnibus est: ut quamuis præstet in tempore, non tamen infinitus sit, cui hoc solum tributum sit, ut ante temporalia natus sit.

Nam cum illa tēpori in sui constitutione subiaceant, ille tamen licet anterior his omnibus sit, non sit liber à tempore, quia temporalis horum cōstitutio tempus natiuitatis eius qui antè sit natus, ostendat, dum hoc ipsum ei tempus est, quod temporalibus antefertur. Sed Dei sermo & veræ sapiētiae doctrina quæ loquitur, & perfecta & absoluta significat: docens se non temporalibus esse anteriorem, sed infinitis. Cum enim præpararetur cœlum, aderat Deo. Nunquid cœli præparatio Deo est temporalis? ut repēs cogitationis motus subito in mentem tanquam antea torpidam stupentemque subrepserit, humanoque modo fabricandi cœli impensam & instrumēta quæsiuerit? Atqui alius propheta de operationibus Domini sensus est, cum ait: Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Præcepto tamen Dei cœli ut firmentur eguerunt, nam apparatus & virtus eorum in hac imperturbatæ cōstitutionis suæ firmitate, non de tēperatione alicuius, & permixtione materiæ, sed ex spiritu diuini oris existit. Quid ergo est præparanti Deo cœlum genitam ab eo adesse sapien-

tiam: cum neque creatio cœli ex præparatione consistat, neque naturæ Dei sit, in apparitu eum cogitandi operis commorari? Nihil enim non semper cum Deo fuit, quicquid in rebus est: quæ & si ad creationem sui cœpta sunt, non sunt tamen à Deo vel præscientia, vel potestate inchoata. Et testis est nobis propheta dicēs: Deus qui fecisti omnia quæ futura sunt. Quæ enim futura sunt, licet in eo quod creanda sunt, adhuc fient, Deo tamen, cui in creandis rebus nihil nouum ac recens est, iam facta sunt: dum & temporum dispensatio est ut creantur, & iam in diuinæ virtutis & præscientiæ efficientia sint creata. Et idcirco nunc sapientia natam se ante secula docens, anteriorem se non solum his quæ creata sunt, docet, sed æternis coæternam, præparationi scilicet cœli, & discretioni sedis Dei. Non enim tum discreta sedes est, cum effecta est: quia aliud est discerni sedem, aliud componi. Neque tum paratum cœlum est, cum præparatum est: nam erat apud præparantem & discernentem. Post verò componebat cum parante: æternitatem suam, cum præparanti adest, & ministerium, quando cum parante componit, ostendens. Idcirco nunc etiam ante terram & montes & colles genitam se esse dixit, quia & præparationi cœli affuisse se diceret: ut hæc iam tunc cum præpararetur cœlum, penes Deum facta esse per id quod nihil Deo nouum est, demonstraret. Perpetua enim & æterna rerum creandarum est præparatio: neque partibus cogitationum vniuersitatis huius corpus effectum est, ut primum de cœlo sit cogitatum, tum postea terræ cura & tractatus Deum inierit, consultatumque per singula sit, ut primum in planiciem diffunderetur, deinde postea meliori cōsilio montibus eleuaretur, rursum autem etiam collibus variaretur: quarto deinde habitabilis etiam in ipsis cacuminibus redderetur, præparareturque cœlum, ac sedes Dei segregaretur, ventorumque exhalationes nubes in summo valide continerentur. Tunc deinde certi sub cœlo fontes manarent, ac postremo fundamentis terra fortibus confirmaretur. Singulis enim his omnibus anteriorem se sapientia esse profitetur. Sed cum omnia per Deum quæ sub cœlo sunt, facta sint, & componendo cœlo Christus affuerit, & ipsam præparati cœli præueniat æternitatem, non patitur hoc existimari in Deo minutarum rerum particulatas cogitationes, quia omnis horum præparatio Deo est coæterna.

terna. Nam tametsi habeat dispensationem cundum Moysen firmamenti solidatio, aridae nudatio, maris congregatio, astorum constitutio, aquarum terraeque in eiciendis ex se animantibus generatio: non tamen coeli, terrae, cæterorumque elementorum creatio leui saltem momento operationis discernitur, quia eorum præparatio æquabili penes Deum æternitatis infinitate constiterat. His igitur infinitis & æternis in Deo Christus cum adesset, solam nobis natiuitatis suæ permisit conscientiam: ut quantum ad fidem proficeret Dei intellecta natiuitas, tantum valeret ad susceptam religionem cognita natiuitatis æternitas: quia ex eo qui æternus est pater, nec ratio nec sensus admittat, nisi coæternum filium prædicari. Sed creationis nomen nos & professio mouet. Moueat sanè nomen creationis: si non natiuitas ante secula, & creatio in initium viarum Dei & in opera prædicatur. Non enim potest natiuitas pro creatione accipi: cum natiuitas ante causam sit, creatio verò per causam. Ante præparationem enim coeli erat, & ante secula fundatus, qui initium viarum Dei & in opera est creatus. Aut nunquid eiusdem intelligentiæ est in initium viarum Dei, & in opera creari, & nasci ante omnia: quorum vnum habet tempus in gestis, aliud verò intemporalem intelligentiam cõtinet? Aut fortè velis id quod in opera creatur, ita intelligi oportere, ut propter opera sit creatus: id est, ut Christus causa efficiendorum operum sit creatus, ut ipse seruus potius & operator mundi maneret, non Dominus gloriæ natus esset: & ad ministerium efficiendi seculi crearetur, non etiam semper esset filius dilectionis & rex seculorum? Sed quāquam hunc impiissimum sensum tuum intelligentia communis extinguat, quia aliud sit in initium viarum Dei & in opera creari, aliud ante secula nasci: tamen hic idem locus, ne propter operationem mundi Deum Christum Creatum esse mentireris, occurrit, cum Deum patrem effectorem atque operatorem vniuersitatis ostendit. Tutò id quidem pro nobis, quia ei qui pareret omnia adesset ipse compotens. Sed cum scriptura omnis creatorem mundi Dominum Iesum Christum esset loquutura, nunc tamen sapientia ad denegandam impietatis occasionem, & fabricatorem mundi Deum patrem professa est, neque se fabricanti docuit abfuisse: quippe, cum adesset etiam

præparanti, & cum pater pararet, sapientia cum parente componeret, adessetque etiam præparanti, per id ipsum vtrumque complexa est, ne propter opera creata esse intelligeretur, quæ æternæ præparationi futurorum operum affuisset, neque scripturam mendacem constitueret, quia comparante componeret. Sed tandem per doctrinæ catholicæ reuelationem, quid sit Christum in initium viarum Dei & in opera creatum esse, in principio hæretice cognosce: & ipsius sapientiæ dictis, impiæ hebetudinis tuæ disce stultitiam. Cœpit enim ita: Si enunciauero vobis quæ quotidie fiunt: memorabor ea quæ à seculo sunt, enumerare. Namque cum antè dixisset: O vos homines obsecro, & emitto vocem meam filiis hominum. Intelligite simplices astutiam, in doctrina cor apponite. Et rursum: Per me reges regnant, & potentes scribunt iustitiam. Per me principes magnificentur, & tyranni per me tenent terram. Et rursum: In viis æquitatis ambulo, & inter medias semitas iustitiæ conuersor: ut diuidam diligentibus me substantiam, & thesauros eorum impleam bonis: quotidianum opus suum sapientia non tacet, & primum vniuersos obsecrans monet, & simplices intelligere astutiam, & indoctos cor apponere, ut verborum distinctas discretasque virtutes vehemens ac diligens lector expenderet. Suis itaque modis, suis constitutionibus vniuersa agi, intelligi laudari, teneri docet: & intra se regna regum, & potentium prudentiam, & principum famosa opera, & ius terram obtinentium tyrannorum contineri ostendit: se quoque non admisceri iniquitatibus, nec iniustitiis interesse. Et hoc ob id, ut vniuersis æquitatis ac iustitiæ operibus intercedendo: diligentibus se æternorum bonorum, & incorruptorum thesaurorum opulentiam subministret. Ergo ea se quæ quotidie fiunt, enarraturam professa: memorem se quoque ad enumeranda ea, quæ à seculo sunt pollicetur. Et nunc quis hebetudinis sensus est, ea quæ à seculo esse memorata sunt, quod ante secula gesta sint, existimare? quia in his quæ à seculo sunt opus omne post seculum est: at verò quæ ante seculum sunt, præueniunt seculi à se posterioris constitutionem. Memorem itaque se ad dicenda ea quæ à seculo sunt professa sapientia ait: Dominus creauit me in initium viarum suarum in opera sua.

Prophet. 8.

Rerum itaque à seculo gestarum significatio ista est: neque generationis ante secula prædicatæ, sed dispensationis à seculo initæ doctrina est. Et quærendum est, quid sit natum ante secula Deum, rursus in initium viarum Dei & in opera creari: quia ubi ante seculum est natiuitas, illic infinitæ generationis æternitas est. Vbi vero à seculo est creatio, eademque in vias Dei atque in opera eius ostenditur: illic operibus ac viis causa creationis aptata est. **B** Ac primum, quia Christus sapientia est: videndum est, an ipse sit initium viæ operum Dei. Nec, ut opinor, ambigitur: ait enim: Ego sum via. & Nemo vadit ad patrem, nisi per me. Via est, dux euntium, festinantium cursus, ignorantium securitas: & quædam nescitarum ac desideratarum rerum magistra. Hæc ergo in viarum initium in opera Dei creatur: quia & via est, & deducit ad patrem. Sed creationis huius quæ à seculis est, ratio quærenda est. Nam vltimæ dispensationis sacramentum est, quod etiam creatus in corpore, viam se Dei operum est professus. Creatus autem est in vias Dei à seculo: cum ad conspicabilem speciem subditus creaturæ, habitum cræationis assumpsit. Videamus itaque in quas Dei vias, & in quæ Dei opera à seculis creata sit, nata ante secula ex Deo sapientia. Vocem deambulantis in paradiso Adam audiuit. Putas ne deambulantis incesum nisi in specie assumptæ creationis auditum: ut in aliqua creatione consisteret, qui inambulans fuerit auditus? Non requiro qualis ad Cain & Abel & Noe loquutus sit, & benedicens quoque Enoch qualis affuerit. Angelus ad Agar loquitur, & utique idem Deus est. Nunquid speciei eiusdem est, cum angelus videtur, cuius est in ea natura qua Deus est? Certè species angeli ostenditur, ubi postea Dei natura memoratur. Sed quid de angelo dicam? Homo ad Abraham venit. Nunquid secundum hominem in creationis istius habitu Christus talis assistit, qualis & Deus est? Sed homo loquitur, & corpore assistit, & cibo alitur: verumtamen Deus adoratur. Certè qui antè angelus, nunc etiā homo est: ne naturalem hanc esse Dei speciem diuersitas huius ipsius assumptæ creationis pateretur intelligi. Adest autem ad Iacob etiam vsque ad luctæ complexum in habitu humano: & manum conserit, & membris nititur, & lateribus inflectitur, & in omni motu nostro incessuque consistit. Sed idem postea &

Joan. 14.
Ibid..

Gene. 7.

Moyfi esse ignis ostenditur: ut naturæ creatæ tum potius ad speciem quam ad substantiam naturæ fidem disceres. Habuit tum in se potestatem conflagrandi, nec tanten naturalem suscipiens vrendi necessitatem: quia sine rubi damno conflagratio ignis apparuit.

Curre per tempora, & intellige qualis visus sit, vel Iesu Naue nominis sui prophetæ, vel Esaiæ etiam cum Euangelico testimonio visum prædicanti, vel Ezechielī vsque ad conscientiam resurrectionis assumpto, vel Danieli, hominis filium in æterno seculorum regno confitenti, & cæteris aliis, quibus se in habitu variæ creationis ingressit, in vias Dei & in opera Dei, & cognitionem scilicet Dei & nostræ eternitatis profectum. Quid hic nunc hæc humanæ salutis dispensatio, tam impiam æternæ natiuitatis contumeliam molitur? Creatio ista à seculis est, cæterum ante secula infinita natiuitas est.

Vim sanè dictis afferre contende: si propheta, si Dominus, si Apostolus, si sermo vllus ad diuinitatis æternæ natiuitatem creaturæ retulit nomen. In his enim omnibus Deus, qui ignis consumens est, ita creatus inest, ut creationem ea virtute qua assumpsit absumeret: potens abolere rursus, quod tantum ad causam contemplationis extiterat. Beatam autem illam & veram conceptæ intra virginem carnis natiuitatem, qua tum creaturæ nostræ & natura & species nascebatur: creaturam & facturam Apostolus nominauit. Et certè cum eo veræ secundum hominem natiuitatis hoc nomen est, cum ait: At ubi venit adimpletio temporis, misit Deus filium suum factum de muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege sunt redimeret, ut adoptionem filiorum consequeremur. Filius itaque suus est, qui est in homine, & ex homine factura. Neque factura tantum, sed etiam creatura, ut dicitur: Sicut est veritas in Iesu, deponere vos secundum priorem conuersationem veterem hominem, eum qui corrumpitur secundum concupiscentias deceptionis. Innouamini autem spiritu sensus vestri, & induite nouum hominem, eum qui secundum Deum creatus est. Induendus itaque nouus ille homo est, qui secundum Deum creatus est. Qui enim erat filius Dei, natus erat & filius hominis, quia non diuinitatis erat natiuitas, sed creatura carnis significationem sui generis accepit, nouus homo secundum natum ante secula Deum, creatus,

Christus
quomodo
creatura.
Ephes. 4.

creatus, Et quia secundum Deum homo
 nouus creatus est, & secundum hæc adii-
 ciens: In iusticia, & sanctitate, & veritate.
 Dolus enim in illo non fuit: & factus est
 nobis iusticia & sanctificatio, & ipse est
 veritas. Hunc ergo Christum qui secun-
 dum Deum nouus homo creatur, indui-
 mur. Secundum Deum autem creatur,
 quia secundum Dei iusticiam, & sanctifi-
 cationem, & veritatem homo peccati nef-
 cius est creatus. Sic igitur sapientia me-
 morem se eorum, quæ à seculo gesta sunt,
 dicens, in opera Dei atque in vias Dei
 creatam esse se dixit, atque ita creatam, vt
 fundatam se ante secula doceret, ne as-
 sumptæ illius variè ac frequenter creatio-
 nis sacramentum demutasse naturam vi-
 deretur, cum foundationis firmitas conuel-
 lendi status non reciperet perturbatio-
 nem. At verò ne fundatio aliud quicquā
 quā natiuitatem videretur ostendere,
 ante omnia professæ est se esse genitam.
 Nunc verò cur creatio ad natiuitatem de-
 putatur, cum quæ genita ante omnia est,
 ipsa fundata ante secula est? Quæ autem
 fundata ante seculum est, ea ipsa in ini-
 tium viarum Dei, & in opera eius creata à
 seculis est: vt creatio à seculis differre in-
 telligeretur ab ea, quæ ante secula, & quæ
 ante vniuersa natiuitas est. Non habet sal-
 tem impietas veniam, vt prætendat im-
 pietatis errorem. Namque & si infirmitas
 intelligentiæ sensum irreligiøsæ opinionis
 impediret, ne nunc quæ creationis pro-
 prietas esset, consequi posset: tamen vel
 secundum Apostoli dictum facturam ve-
 ræ natiuitati deputantem, creationem
 quoque, & si indoctè, tamen non impiè,
 ad generationis fidem proficere oportere
 existimare debuerat,

Apostolus enim videtur vnus ex vno
 natiuitatem, id est, Deum ex virgine, sine
 passionum humanarum conceptu prædi-
 caturus, non extra rationem factum de
 muliere locutus esse quem natum scie-
 bat frequenterque dixisset: vt & natiuitas
 veritatem generationis ostenderet, & fa-
 ctura vnus ex vno natiuitatem protesta-
 retur quia humanæ permixtionis conce-
 ptum facturæ nomen excluderet, cum fa-
 ctus esse ex virgine diceretur, qui natus
 magis esse non ambigebatur. At vide tu,
 quam sis impius ô hæretice. Creatum Ie-
 sum Christum potius ex Deo, quā na-
 tum esse, sermo nullus aut Euangelicus,
 aut Apostolicus, aut propheticus est lo-
 quutus: tu verò natiuitatem negas, & af-

firmas creaturam, non secundum signifi-
 cationem Apostoli factum esse dicentis,
 ne natus esse ambigeretur vnus ex vno,
 sed ad impiissimum sensum, ne Deus na-
 turali natiuitate subsisteret, cum creatura
 potius ex nihilo substitisset. Hoc primum
 infelicitatis mentis tuæ virus est, non natiui-
 tatem etiam creaturam nominare, sed pro
 natiuitate contumeliā creationi aptare.
 Quāquam id quidem inopis ingenij esset,
 sed tamen non admodum irreligiøs: crea-
 tum idcirco dixisse, vt impassibilis ex
 Deo, tanquam vnus ex vno natiuitas no-
 sceretur. Sed nihil horum constans atque
 apostolica fides patitur. Scit enim in qua
 dispensatione temporis Christus creatus,
 & in qua temporum æternitate sit natus.
 Natus autem ex Deo Deus est, vt in eo ve-
 ræ natiuitatis, & perfectæ generationis,
 non ambigua diuinitas est. Nihil enim in
 rebus Dei nisi natum æternumq; confite-
 mur. Natum autem non post aliquid, sed
 ante omnia: vt natiuitas tantum testetur
 autorem, non præposterum aliquid in se
 ab autore significet. Et quidem confessio-
 ne communi, secunda quidem ab autore
 natiuitas est, quia ex Deo est, non tamen
 separabilis ab autore: quia in quantum
 sensus noster intelligentiam tentabit nati-
 uitatis excedere, in tantum necesse est e-
 tiam generationis excedat. Solus itaque
 hic pius de Deo sermo est, scire patrem: &
 cum eo eum qui ex eo est, filius. Neque
 sanè aliud de Deo, præterquam patrem
 eum esse vnigeniti Dei & creatoris doce-
 mur. Vltra se itaque infirmitas humana
 non tendat, & loquatur hoc solum, in quo
 solo ei salus est: ante carnis sacramentum
 in Domino Iesu Christo hoc se semper
 scire, quod natus est. Ego quidē in quan-
 tum concessio mihi à te hoc spiritu vige-
 bo, sancte pater, omnipotens Deus, vt
 æternum te Deum, ita æternum & patrem
 confitebor. Neque in id vnquam stultitiæ
 atque impietatis erumpam, vt omni-
 potentiæ tuæ sacramentorumq; arbiter hunc
 infirmitatis meæ sensum vltra infinitatis
 tuæ religiosam opinionem, & significa-
 tam mihi æternitatis tuæ fidem erigam: vt
 te aliquando sine sapientia & virtute, &
 verbo tuo, vnigenito Deo Domino meo
 Iesu Christo fuisse præfiniam. Non enim
 præiudicat de te sensui meo naturæ nostræ
 infirmus imperfectusque sermo, vt fidem
 intra silentium strangulet eloquendi ino-
 pia: Namque cum verbum, & sapientia, &
 virtus in nobis interioris motus nostri

*Natiuitas
 solū testa-
 tur autorem.*

opus nostrum sit, tecum tamen perfecti Dei, qui & verbum tuum, & sapientia, & virtus est, absoluta generatio est vt inseparabilis semper à te sit, qui in his æternarum proprietatum tuarum nominibus ex te natus ostenditur. Natus autem ita, vt nihil aliud quàm te sibi significet autorem: non etiam fidem infinitatis amittat, per id quod ante tempora æterna natus esse memoratur. Multa enim istiusmodi in rebus humanis præstitisti quorum cum causa igoretur, effectus tamen non nescitur, Et religiosa est fides, vbi est etiam naturalis incititia. Nam cum erexi in cælum tuum hos luminis mei infirmos oculos, nihil aliud esse quàm cælum tuum credidi. Hos enim astriferos in eo circulos, & annuos recursus, & vergilias, septentrionem, & luciferum, & diuersa ministeriorum suorum sortitos officia cōspiciens Deum te in his, quorum intelligentiam non complector, intelligo. Cum verò mirabiles elationes maris tui vidi, non solum aquarum originem, sed nec motum dimensæ huius vicissitudinis affecutus, fidem tamen rationis mihi imperspicabilis licet apprehendens, in his te quoque quæ ignoro, non nescio.

Iam verò cum in terram mente conuertor, quæ occultarum virtute causarum, fata omnia suscepta dissoluit dissoluta viuificat: viuificata multiplicat, multiplicata confirmat: nihil in his reperi, quæ intelligere sensu meo possem, sed ignorationis meæ hebetudo ad intelligendum te profecit, dum famulantis mihi naturæ imperitus, vsu te tantum meæ vtilitatis intelligo. Ipsum me quoque nesciens, ita sentio: vt te magis eo quod mei sum ignarus, admirer. Nam hunc diiudicantis mentis meæ aut motum, aut rationem, te aut vitam, & non intelligens sentio, & sentiens tibi debeo, cui vltra intelligentiam naturalis exordij, sensum naturæ oblectantis impartias: & cum te me ignorans intelligam, & intelligēs venerer, nec ego in tuis rebus fidem omnipotentiæ tuæ laxabo, quia nesciam: vt sensus meus originē vnigeniti tui occupet, & sibi subdat, & aliquid in me sit, quo ego vltra creatorem & Deum meum tendā. Natiuitas eius ante æterna tēpora est. Si aliquid in rebus est quod anteuenit æternitatem, erit aliquid profecto quod sensum æternitatis excedat. Tua enim res est, & vnigenitus tuus est: non portio, non protēsis, non secundum efficientiarum opinionem nomen

aliquid inane, sed filius, filius ex te Deo patre Deus verus, & à te naturæ tuæ ingenerate genitus potestate: ita ex te confitendus, vt tecum, quia æternæ originis suæ es autor æternus. Nam dum ex te est, secundus à te est: dum verò tuus est, non separandus à te est: quia nec sine tuo fuisse confitendus aliquando es, ne aut imperfectus sine generatione, aut superfluous post generationem arguaris. Atque ita ad id tantum natiuitas proficit æterna, vt geniti ante æterna tempora ex te filij patrem te sciamus æternum. Et mihi quidem parum est hoc, fidei meæ ac vocis officio Dominum & Deum meum, vnigenitum tuum Iesum Christum creaturam negare: huius ego nominis consortium ne in sancto quidem spiritu tuo patiar, ex te profecto, & per eum misso. Magna enim mihi erga res tuas religio est: neque quia te solum innascibilem, & vnigenitum ex te natum sciens, genitum tamen Spiritum sanctum non dicturus sim, dicam vnquam creatum. Huius ego dicti, quod mihi cum cæteris à te substitutis commune est, ad te quoque prorepentis timeo contumeliam. Profunda tua Spiritus sanctus tuus secundum Apostolum scrutatur & nouit: & interpellator pro me tuus inenarrabilia à me tibi loquitur: & ego naturæ suæ ex te per vnigenitum tuum manentis potentiam creationis nomine non modo non eloquar, sed etiam infamabo? Nulla te nisi res tua penetrat: nec profundum immensæ maiestatis tuæ, peregrinæ atque alienæ à te virtutis causa metitur. Tuum est quicquid te init: neque alienum à te est, quicquid virtute scrutantis inest. Mihi autem inenarrabilis est, cuius pro me mihi inenarrabiles sunt loquelæ. Nam vt in eo quod ante æterna tempora vnigenitus tuus est, cessante omni ambiguitate sermonis, atque intelligentiæ difficultate, solum quod natus est manet ita quod ex te per eum sanctus Spiritus tuus est, & si sensu quidem non percipiam, sed tamen teneo conscientia. In spiritualibus enim rebus tuis hebes sum, vnigenito tuo dicente: Ne mireris quod dixerim tibi, oportet vos nasci denuo. Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, & non scis vnde veniat, & quò eat. Sic est omnis qui natus est ex aqua & spiritu sancto. Regenerationis meæ fidem obtinens nescio, & quod ignoro iam teneo. Sine sensu enim meo renascor, cum efficiencia renascendi. Modus autem spiritui nullus

Ibid. 1.

ius est loquenti cum velit, quod velit, ubi velit: & cuius adeuntis atque abeuntis causa, sub assistentis licet conscientia nesciatur, huius naturam inter creaturas referam, & originis suae definitione moderabor? Omnia quidem facta per filium, qui apud te Deum in principio erat Deus verbum, Ioannes tuus loquitur. Sed & creata omnia in eo in coelis & in terra visibilia & inuisibilia Paulus enumerat. Et cum vniuersa in Christo & per Christum creata memoraret, de Spiritu sancto sufficientem sibi significationem eam existimauit, quod hunc spiritum tuum diceret. Cum his ego propriè electis tibi viris hæc ita sentiam, vt sicut nihil aliud vltra sensum intelligentiæ meæ secundum eos de de vnigenito tuo dicā quam esse natum: ita quoque vltra ingenij humani opinionem secundum eos nihil aliud de sancto Spiritu tuo loquar quam spiritum tuum esse. Neque sit mihi inutilis pugna verborum, sed incunctantis fidei constans professio. Conserua, oro, hanc fidei meæ incontaminatam religionem, & vsque ad excessum spiritus mei dona mihi hanc conscientiæ meæ vocem: vt quod in regenerationis meæ symbolo baptizatus, in patre, & filio, & Spiritu sancto professus sum, semper obtineam: Patrem scilicet te nostrum, filium tuum vnā tecum adorem: & sanctum Spiritum tuum, qui ex te per vnigenitum tuum est, promerear. Quia mihi idoneus ad fidem testis est, dicens: Pater omnia mea tua sunt & tua mea, Dominus meus Iesus Christus manens in te, & ex te, & apud te semper Deus: qui est benedictus in secula seculorum, Amen.

Joan. 17.

Diui Hilarij Pictauiorum Episcopi, de Trinitate libri duodecimi & ultimi finis.

DIVI HILARII
PICTAVORVM EPISCOPI, CONTRA CONSTANTIVM AVGVSTVM IAM VITA DEFUNCTVM LIBER.

TEMPVS est loquendi, quia iam præterit tempus tacendi. Christus expectetur, quia obtinuit antichristus. Clament pastores, quia mercenarij fugerunt. Ponamus ani-

mas pro ouibus: quia fures introierunt, & leo sauiens circumit. Ad martyrium per has voces exeamus, quia angelus satanæ transfigurauit se in angelum lucis. Intremus per ianuam: quia nemo vadit ad patrem, nisi per filium. Manifestantur in pace sua pseudoprophetae, quia in hæresi & schismate manifestabuntur probati. Sustineatur tribulatio, qualis non fuit à constitutione mundi: sed intelligantur breuiandi dies propter electos Dei. Impleta prophetia est, dicens: Erit tempus quando sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros scalpentes aures, & à veritate quidem auditum auertent ad fabulas autem conuertentur. Sed expectetur promissio protestantis: Beati estis cum maledicent, & persequentur, & dicent omne malum aduersum vos propter iustitiam. Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælo. Sic enim persequuti sunt prophetas qui erant ante vos. Stemus ante iudices & potestates pro Christi nomine: quia beatus est, qui vsque ad finem perseuerauerit. Non timeamus eum qui potest corpus occidere, animam autem non potest: sed timeamus eum qui potest corpus & animam occidere in gehenna. Nec solliciti de nobis simus, quia capilli capitis nostri numerati sunt: & per Spiritum sanctum sequamur veritatem, ne per spiritum erroris credamus mendacio. Et commoriamur Christo, vt Christo correpnemus. Vltius enim tacere, diffidentiae signum est, non modestiae ratio: quia non minus periculi est, semper tacuisse, quam nunquam. Ego fratres, vt mihi omnes qui me vel audiunt, vel familiaritate cognitum habent testes sunt, grauissimum fidei periculum longè antea præuidēs, post sanctorum virorum exilia Paulini, Eusebij, Luciferi, Dionisij, quinto abhinc anno à Saturnini, & Vrsatij, & valentis communionem, me cum Gallicanis episcopis separauit, indulta cæteris consortibus eorum resipiscendi facultate: vt nec pacis abesset voluntas, & principalium morborum foetida, & in corruptionem totius corporis membra proficienda desecarētur, si tamen hoc ipsum beatissimis confessoribus Christi editum decretum, tum à nobis manere placuisset. Quibus postea per factionem eorum pseudoapostolorum ad Betherensem synodum compulsis, cognitionem huius hæreseos obtuli. Sed hi timentes publicæ conscientiae, audire inge-

2. Timo. 4.

Matth. 5.

Spacium resipiscendi datum.

ita à me voluerunt: putantes se innocentiam suam Christo posse mentiri, si volentes nescirent, quod gesturi, postmodum essent scientes. Atque ex inde toto extempore in exilio detentus, neque decedendum mihi esse de Christi confessione decreui, neque honestam aliquam ac probabilem ineundae unitatis rationem statui respuendam.

*Modestia
seruata cum
aduersariis*

Denique exinde nihil in tempora male dictum, nihil in eam quæ tum se Christi ecclesiam mentiebatur, nunc autem antichristi est synagoga, famosum ac dignum ipso impietate scripsi, aut locutus sum: nec interim criminis loco duxi, quinquam aut cum his colloqui, aut suspensa licet communionis societate, orationis domum adire, aut paci optanda sperare, dum erroris indulgentiam ab antichristo ad Christum recurrentium per poenitentiam præpararemus. Si quis igitur prudens, iam rationem silentij mei percipit: profecto me usque nunc recentis iniuriæ acerbiter moderatum, nunc demum fideli in Christo libertate testante, non aliquo vitio humanæ perturbationis ad hæc scribenda arguet incitatum. Neque enim immaturè loquor, qui diu tacui: nec sine modestia tacui, qui aliquando iam loquor: neque iniuriam queror, qui dissimulaui recentem: & ne quid ex causa mea loqui existimarer, tamen adhibui ad silentium tempus. Nunc mihi non alia ad dicendum causa, quam Christi est: cui & hoc debui, quod usque nunc tacui, & ex reliquo me intelligo debere, ne taceam. Atque vtinam, illud potius omnipotens Deus & vniuersorum creator, sed vnius Domini nostri Iesu Christi pater, ætati meæ & tempori præstitisses, vt hoc confessionis meæ in te atque in vnigenitum tuum ministerium Neronianis, Decianisve temporibus explesem. Nec ergo per misericordiam Domini & Dei filij tui Iesu Christi calens eculeum metuissem, qui defectum Esaiam scissem: nec ignes timuissem, inter quos Hebræos pueros cantasse meminissim: nec crucem & fragmenta crurum meorum vitasse, postquam in paradysum translatus latronem recordarer: nec profundum maris & Pontici æstus absorbentem rheumam trepidassem, cum per Ionam & Paulum docuisses fidelibus esse in mari vitam. Aduersus enim absolutos hostes felix mihi illud certamen fuisset, quia nec dubium relinqueretur, quin persecutores essent, qui ad negandum te,

poenis, ferro, igni, compellerent: neque ad testificandum plus tibi nos, quam mortes nostras liceret impendere. Pugnamus enim in palam & cum fiducia contra negantes, contra torquentes, contra iugulantes: & nos populi tui tanquam duces suos, ad confessionis religionem intelligentia persecutionis publicæ comitantur. At nunc pugnamus contra persecutorem fallentem contra hostem blandientem, contra Constantium antichristum qui non dorso cedit, sed ventrem palpat: non proscribit ad vitam, sed ditat in mortem: non trudit carcere ad libertatem, sed intra palatium honorat ad seruitutem: non latera vexat: sed cor occupat: non caput gladio defecat, sed animam auro occidit: non ignes publicè minatur, sed gehennam priuatim accendit: non contendit ne vincatur, sed adulatur vt dominetur. Christum confitetur, vt neget: unitatem procurat, ne pax sit: hæreses comprimit, ne Christiani sint: sacerdotes honorat, ne episcopi sint: ecclesiæ tecta struit, vt fidem destruat. Te in verbis, te in ore circumfert, & omnia omnino agit ne tu vt Deus, ita pater esse credaris. Cesset itaque maledictorum opinio, & mendacij suspicio: Veritatis enim ministros decet vera proferre. Si falsa dicimus, infamis sit sermo maledicus: si verò vniuersa hæc manifesta esse ostendimus, non sumus extra apostolicam libertatem & modestiam, post longum hæc silentium arguentes. Sed temerarium me fortè quisquam putabit, quia dicam Constantium antichristum esse. Quisquis petulantiam istud magis quam constantiam iudicabit, relegat primum Ioannem dixisse ad Herodem: non tibi licet facere istud. Sciat à martyre esse dictum regi Anthiocho: Tu quidem iniquus de præsentī vita nos perdes, sed rex mundi defunctos nos pro suis legibus in æternam vitam in resurrectione suscitabit. Et rursus beata fidelique voce alienum increpasse: Potestatem, inquit, inter homines habens, cum sis corruptibilis, facis quod vis. Noli autem putare genus nostrum Deo esse derelictum. Patienter sustine, & vide, magna potestas ipsius qualiter te & semen tuum torquebit. Et quidem ita pueri. At verò scemina nihil minus perfectis & beatis viris loquuta est, dicens. Tu verò qui inuentor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei. Si enim nobis viuis propter increpationem & correptionem Dominus

*Excusatio
de immodestia.*

Marc. 6.

2. Mich. 7.

Ibid.

Dominus modicum iratus est, sed iterum recordabitur seruis suis. Non est istud temeritas, sed fides: neque inconsideratio, sed ratio: neque furor, sed fiducia. Proclamo tibi Cōstanti, quod Neroni loquutus fuisset, quod ex me Decius & Maximianus audirent: contra Deum pugnas, contra ecclesiam sēuis, sanctos persequeris, prādicatores Christi odis, religionem tollis, tyrannus non iam humanorum, sed diuinorum. Hæc tibi à me atque illis socia atque communia sunt, at verò nunc propria tua accipe. Christianum te mentiris, Christi nouus hostis es: antichristum prāuenis, & arcanorum mysteria eius operaris. Condīs fidem, contra viuens: doctor prophanorū es, indoctus piorum: episcopatus tuis donas, bonos malis demutas: sacerdotes custodiæ mandas, exercitus tuos ad terrorē ecclesiæ disponis: synodos cōtrahis, & occidēt alium fidem ad impietatem compellis: conclusos vrbe vna minis terres, fame debilitas, hyeme conficis, dissimulatione deprauas. Orientales autem dissensiones artifex nutris, blandos elicis, fautores instigas, veterū turbator es, prophanus nouorum es. Omnia sēuissima sine inuidia gloriosarum mortiuū peragis. Nouo inauditoque ingenij triumpho de diabolo vincis, & sine martyrio persequeris. Plus crudelitati vestræ Nero, Deci, Maximiane debemus: Diabolum enim per vos vicimus. Sanctus vbique beatorum martyruū sanguis exceptus est. Dum in his dæmones mugiunt, dum ægritudines depelluntur, dum admirationū opera cernuntur, eleuari sine laqueis corpora, & dispensis pede scēminis vestes non defluere, in faciem, vri sine ignibus spiritus, cōfiteri sine interrogantis incremento fidei. At tu omniū crudelitatuū crudelissime, damno maiore in nos, & venia minore desēuis. Subrepis nomine blandientis, occidis specie religionis, impietatem peragis. Christi fidē Christi mendax prādicator extinguis. Non relinquis saltē miseris excusationes, vt æterno iudici suo pœnas, & aliquas laniatorum corporū prāferant cicatrices, vt infirmitas defendat necessitatem. Sceleratissime mortalium, omnia persecutionis mala ita temperas, vt excludas & in peccato veniam, & in confessione martyrium. Sed hæc ille pater tuus artifex humanarū mortium docuit, vincere sine cōtumacia, iugulare sine gladio persequi sine infamia, odire sine suspicione, mentiri sine intelligentia, profiteri sine fide, blandiri sine bo-

A nitate, agere quod velis, nec manifestare quæ velis. Sed me ipse vnigenitus Deus, quē in me persequeris, adnuit, ne tibi crederem, neque me hoc fallax in te ementitumque nomen illuderet, dicens: Nō omnis qui dicit mihi, Domine domine, intrabit in regnū ccelorum: sed qui facit voluntatē patris mei, qui in cœlis est, hic intrabit in regnū ccelorum. Agnoscis ne nunc diuinæ in te prophetiæ veritatē, & dominicæ sententiæ fidem, qua non professio nominis in cœleste regnum, sed obedientia paternæ voluntatis admittitur? At vide tu si prāferens nomen Domini in verbis, voluntatē efficias Dei patris in rebus. Clamat ille: Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Et tu decernis non esse filium, neque esse patrem, sed adoptionis nomina externas nuncupationes: & simulantem de se omnia Deum, nouus hodie religionis diuinæ persecutor inducis. Antehac patres tui in solum Christū hostes fuerunt. Tu autem ad patrem Deum certas, vt mandax sit, vt sefellerit, vt hoc de se professus sit quod non esset, quasi neq; possit. Clamat filius: Ego & pater vnum sumus. Et: Operibus meis credite, quia pater in me, & ego in patre. Et: Omnia quæ patris sunt, mea sunt: tu Christū obiurgas veritatis, tu patrem arguis professionis. Emendas Deum homo, vitam moderaris corruptio, & nox lucem illuminas, & promulgas fidē infidelis, & pietatem impius mentiris, & orbē prophana similitate cōmittis: negās hoc de deo, quod ipse, professus est. Sed prater hanc emendationē falsitatis, aliud me Dominus ad intelligēdum te dictum docuit dicēs: Attendite à pseudopphetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, ab intus autem sunt lupi rapaces, à fructibus eorum cognoscetis eos. Est enim aliquid in corde quod dissimulatur in vultu, & velatum mente, & ouē putantes, lupum senserunt. Si quæ ouiuū sunt, agunt, credantur & oues esse: si autem rapatia luporum oues peragunt, lupi esse per opus suum intelliguntur. Ex gestorū fructu, vestimentorum species arguitur. Vestem ouis tuæ lupe rapax cernimus. Auto reipub. sanctum Dei honoras, & vel detracta tēplis vel publicata edictis, vel exacta pœnis deo ingeris. Osculo sacerdotes excipis, quo & Christus est proditus caput benedictioni summittis, vt fidem calces: conuiuio dignaris, ex quo Iudas ad proditionē egressus est: censum capitū remittis, quem Christus ne scandalo esset, exoluit:

Matt. 7.

Matt. 32

C 17.

Ioan. 10.

Ibid.

Matt. 7.

uestigalia Cæsar donas, vt ad negationem Christianos inuites: quæ tua sunt relaxas, vt quæ Dei sunt amittantur. Hæc tua falsa ouis, indumēta sunt. At nunc fructus operum tuorum lupe rapax audi. Neq; alia potum quam quæ gesta sunt in ecclesia refero, vt tyrannidem aliam præter quàm Dei referrem. Non quia causam ignoro, sed tamen querela famosa est. Iussos à te episcopos non esse quos condemnare nullus audebat, etiam nunc in ecclesiasticis frontibus scriptos metallice damnationis titulo recenferi. Adest mecum Alexandria tot concussa bellis, tantum commotarum expeditionum pauens tumultum. Breuius enim aduersum Persam, quàm aduersum eam armis certatum est. Mutati præfecti, electi duces, corrupti populi, cōmotæ legiones ne ab Athanasio Christus prædicaretur. Taceo de minoribus populis & ciuitatibus, quibus per totum Orientem aut terror, aut bellum est. Postquā omnia cōtulisti arma aduersum fidem Occidentis, & exercitus tuos cōuertisti in oues Christi: refugere mihi sub Nerone licuit. Aut tu Paulinum beatæ passionis virū bladimento sollicitatū relegasti, & ecclesiam sanctā Treuerorū tali sacerdote spoliasti. Edictis fidem terruisti, ipsum vsque ad mortē demutasti exilijs & fatigasti, extra Christianū quoque nomen relegasti: ne panem aut de horreo tuo sumeret, aut de Montanæ Maximillæque antro prophanatū expectaret. Mediolanensem piissimam plebem, quam tu furore terroris tui turbasti, tribuni tui audierūt sancta sanctorū, & viam sibi omni per populū crudelitate pandentes, protraxerunt de altario sacerdotes. Leuius te putas sceleste, Iudæorum impietate peccasse? Effuderunt quidē illi Zachariæ sanguinem, sed quantum in te est, concorporatos Christo à Christo discidisti. Vertisti deinde vsque ad Romanū bellum tuū, eripuisti illinc episcopum: & ô te miserū, qui nescio vtrum maiore impietate relegaueris, quàm remiseris: Quot tu deinde in ecclesiam Tolosanā exercuisti furores? clerici fustibus cæsi, diacones plumbo elisi: & in ipsum, vt sanctissimi mecum intelligūt, in ipsum Christū manus missæ. Hæc Constanti si ego mentior, ouis es: si verò tu peragis, antichristus es. Nunc quia hæc quæ conscientia publica tenentur, non magis à me maledicta sunt quàm vera, si cui in Christo reliqua spes est, si quis iudicij diē metuit, si quis diabolo renunciauit si quis, se regeneratum in vitam recordatur, acci-

Treuer. 1.

piat quæ dico, & de his iudicet quo modo in se iudicandum est. Quæ enim dicturus sum, non aliunde cognoui, sed ipse audiui, & præsens affui cum gerebantur. In Christo itaque non mentior, quia discipulus veritatis assisto Orientalium in Seleucia synodo, vbi reperi tantum blasphemorum, quantum Cōstantio placebat. Nam post secessionem meam deprehendi: vt Christum Iesum centum & quinque episcopi ὁμοιόσιον, id est, dissimilis essentiae profiterentur, & soli Aegyptij præter Alexandrinum hæreticum ὁμοόσιον constantissimè obtinerent. Cogente itaque Leona comite, in vnum omnes congregati sunt ex his, qui ὁμοιόσιον prædicabant. Aliqui eorum nonnulla piè verbis præferabant: quod & ex Deo esset, id est, de substantia Dei filius, & semper fuisset. Qui verò ὁμοιόσιον defendebāt, nihil nisi prophanissimum asserebant: negantes quicquam substantiæ Dei simile esse posse, neque de Deo posse existere generationem, sed esse Christum creaturam. Itaque quod creatus esset, id ei natiuitas deputaretur: Ex nihilo autem esse: & idcirco non esse filium, nec Deo similem. Loquor autem vobis, quod ego ipse recitari in conuentu publicè audiui, quod prædicatum Antiochiæ exceptum habebatur. Hæc ergo ita dicta esse ab eo commemorantur. Erat Deus, quod est. Pater nō erat, quia neque ei filius: nam si filius, necesse est vt & fœmina sit, & colloquium sermonis, & compunctio coniugalis verbi, & blandimentum, & postremum ad generandum naturalis machinula. O miseras aures meas, quæ tam funestæ vocis sonum audierunt, hæc de Deo ab homine dici, & de Christo in ecclesia prædicari. Post multas autem istiusmodi impietates, cum patrem & filium ex nominibus potius quàm ex natura comparasset, ait: Quantum enim filius se extendit cognoscere patrem: tantum pater superextendit se ne cognitus filio sit. quibus recitatis, tumultus exortus est. Cum autē intellexissent & hi qui dissimilem Deū dicunt, humanas aures tantæ impietatis verba suscepturas non esse: rursus hi ipsi palatio potius quàm ecclesiæ episcopi, fidem scribunt ὁμοούσιος & ὁμοιόσιος, dissimilitudinem damnant. Quod cum contrarium ipsi sensui audientium esset: ipse ego quēdam eorum, qui fortē ad me pertentādum accesserat, quasi ignorās rerum gestarum percunctatur sum, quid sibi vellet istud, vt qui vnā substantiam filij esse cum

esse cum patre damnassent, vel esse similis substantiæ denegassent, dissimilitudinem damnarent. Tunc mihi ait: Christum Deo similem non esse, sed similem patri esse. Rursus hoc obscurius mihi adhuc videbatur. De quo cum iterum interrogarem, tunc hæc ita locutus est: Dico eum dissimilem Deo esse, similem patri posse intelligi: quia pater voluisset creaturam istiusmodi creare, quæ similia sui vellet, & idcirco similem patri esse, quia voluntatis esset potius filius, quàm diuinitatis. Dissimilem autem Deo esse: quia neque Deus esset, neque ex Deo, id est, de substantia Dei natus esset. Hæc audiens hebui neque credidi, donec publicè ex consensu omnium eorum prophanissimæ huius similitudinis ratio prædicaretur. Hi autem qui *ὁμοιόσιον* prædicabāt, omnes qui maximè sine aliquo impietatis pudore impudentissimè hæc loquebantur, condemnauerunt. Condemnati ad regem suum aduolauerunt, exceptique honorificè impietates suas quanta potuerunt ambitione confirmauerunt: similem Deo esse, vel ex Deo natum, vel naturalem esse filium denegantes. Pauci pluriū damnati sunt. Cōstantius res blasphemiarum suarum metu extorsit exilij: vicisse se iam orientales gloriatus, quia decem legatos voluntati suæ subdidisset. Comminatus & populo per præfectum, & episcopis intra palatium: per maximas orientis ciuitates hæreticos episcopos subrogatos cōmunione hæretica munivit. Nihil prorsus egit aliud, quàm vt orbem terrarum pro quo Christus passus est, diabolo condonaret.

Vtitur autē etiam nunc, vt in cæteris antè, artis suæ consuetudine, vt per recti speciem praua confirmet, & per rationis nomen insana constituat: Nolo, inquit, verba quæ non scripta sunt dici. Hoc tandem rogo quis episcopis iubeat? & quis apostolicæ prædicationis vetet formam? Dic prius, si rectè dici putas: Nolo aduersum noua venena, nouas medicamentorum cōparationes, Nolo aduersum nouos hostes noua bella, Nolo aduersum nouas infidias cōsilia recentia. Si enim Arriani hæretici idcirco *ὁμοιόσιον*, hodie euitant, quia prius negauerunt: nonne tu hodie idcirco refugis, vt hi nunc quoque denegent? Nouitates vocum, sed prophanas deuitari iubet Apostolus. Tu cur pias excludis? cum præsertim ab eo dictū sit: Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est. Innascibilem scriptum nusquam legis. Nunquid &

hoc negandum erit, quia nouum est? Decernis similem patri filium. Euangelia non prædicant. Quid est quod non refugis hæc vocem? In vno nouitas eligitur, in alio submouetur. Vbi impietatis occasio patet, nouitas admittitur: vbi autem religionis maxima & sola cautela est, excluditur. Sed diabolici ingenij tui fallentem subtilitatem nō tacebo. Similem (quod scriptum non est) patri filium decernis prædicari: vt æqualem Christum Deum quod est scriptum taceas. Domini enim mortis hæc causa est: Propter hoc magis Iudæi quærebant eum occidere, quia non solum soluebat sabbatum, sed quod patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciēs Deo. Hoc Ioannes loquens magna voce proclamabat: vt professus filius sibi patrem Deum, professum se æquale esse intelligatur. Quod si fortè dicis æqualitatem sibi & Deo negasse Christum, quia dixerat: Non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem: memeto Christum & respōdisse de sabbato quod violasse arguebatur, vt in hoc ipso, patris in se operantis præferret auctoritatem, & æqualitatem sibi virtutis honorisque sumpsisse, dicens: Omnia quæcunque pater facit, eadem & filius facit similiter. Et iterum: Vt honorificent filium, sicut honorificant patrem: Et qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Si virtus eadem est, si honor idem est, quæro in quo desit æqualitas? Sed similitudo tibi placet, ne audias: Ego & pater vnum sumus: nunquid & hoc quod vnum sumus, in quo neq; vnio, neq; diuersitas relinquebatur. Calūniantibus rursus Iudæis quod se per hoc dictum Deū faceret, Dominus denegauit, dicens: Si non facio opera patris mei, nolite mihi credere, Sin autē facio, & nō vultis mihi credere, vel operibus meis credite, quia pater in me est, & ego in patre. Quid rogo æqualitati Dei deest? an opus? an natura? an professio? Nā pater in me est, & ego in patre, æqualitas est: quæ vicissitudinem æqualitatis expressit, dum inesse atque esse commune est: opera verò patris sui facere, non aliud est, quàm virtutem in se paternæ diuinitatis operari, Vnū verò quod sunt, hoc est, non æqualitatem abnuere, sed incremento intelligentiæ, fidem æqualitatis instruere. Vetas igitur non scripta dici, & ipse tamen non scriptis vteris, neque quæ sunt scripta loqueris. Similem vis patri filium prædicari, ne ab Apostolo audias: Qui cū in forma Dei esset

Ioan. 5.

Ibid.

Ibid.

Ibidem.

Ioan. 10.

Ibid.

Philipp. 2.

ibid.

Gen. 1.

Coloss. 1.

Joan. 15.

non rapinam arbitratus est esse se æquale Deo, sed exinaniuit se formam serui accipiens. Non rapit quod erat Christus, id est, in forma Dei esse. Nō est æqualitas dei in forma Dei esse, si non æqualitas hominis est esse in forma serui. Quod si in forma serui homo Christus est, quid aliud in forma Dei quàm Christus Deus est? Similem itaq; ob id prædicari vis, ne in fide tua sit: Et omnis lingua confiteatur, quoniam Dominus Iesus in gloria est Dei patris. O fallax blandimentum tuum. Paleis enim aquas tegis, & foueas cespitibus occultas, & escis laqueos supponis. Satisfacere ignorantibus putas, quia dicis similem patri secundum scripturas. Audi etiam nunc impietatis tuæ artem. Nunquid non piè dicimus hominem similem Deo secundū scripturas, quia dictum est: Faciamus hominē ad imaginem & similitudinem nostram? Homo ergo ad imaginē & similitudinem Dei patris & Dei filij est factus. Et cuiusmodi imago est, catholici si requirent docebuntur. Nunc autē homo ad similitudinē & imaginē dei conditur, non etiā similitudo inter patrem & filium prædicatur. Id enim quod ait, nostram, æqualitatis est demonstratio, dum non differat, cuius in sacramento & imago sit & similitudo. De filio autē nusquam similitudinē reperiēs. Imaginem autem eum Dei esse Apostolus dicit, sed cum additamento fidei, ne imaginem conformationē sentires. Ait enim: Qui est imago Dei inuisibilis: ut imago inuisibilis Dei, etiam per id quod ipse inuisibilis est, inuisibilis Dei esset imago. Similitudinē verò cum imaginem ad Deum homini deputauit, ne veritatis proprietates existimaretur, cui ad imaginē similitudo esset adiuncta. Denique ubi ad significationem virtutis æquat, similitudo in filio demonstratur operādi: cum profectus verò intelligentiæ prædicatur, tum ita dicit: Omnia quæcunque facit pater, eadem & filius facit similiter. Facere similiter, parum visum est: nisi eadē fierent, quæ similiter fiebant. Atque ita similitudo & faciendi, piè demonstrata est in eorundem proprietate factorum. Est autem & similitudo in domino carnis peccati, sed illi non similitudo carnis est, sed similitudo carnis peccati est. Ut quod in forma hominis est homo sit: quod autem in similitudine carnis peccati est, hominis sit similitudo, dū in hominis natura est & extra hominis peccatum est. Quam ergo callida religionis tuæ professio est, similem secundum scripturas patri

filium dicere, cum ad imaginē & similitudinem Dei homo tantum factus sit? Quid itaque verbis fallis? Quid arte eludis? Cur non æqualem Deo, hoc enim secundum scripturas, piè dicis? Sed vereris ne æquale dicēs, innascibilem significes. Sed verum intellige, quod hinc æqualis Deo esse intellectus est, quia sibi proprium Deū professus est esse: & protestari patrem sibi proprium Deum esse: natiuitatis demonstratio est. Mihi quidem similitudo, ne vnioni datur occasio, sancta est: sed tibi à me non concedenda est, quia æqualem eundem & similem postea fatebor piè. Simile autem patri, simile quoque & Deo, religiosè prædicabo. Similem verò ita, ut similitudinē hoc dictū semper anteferam: Ego & pater vnum sumus. Tu autem his omnibus contradicis, quia similitudinem excusationi defendis. Negas filium per natiuitatē, negas Deum per naturam, negas similem per æqualitatem, negas verum per vnitatē. Et iam quæro, quid ei relinquantur similitudinis, cui nihil ad quod filius est, proprietatis impertias: hoc nunc à te Constanti requiro, in qua tandem fide credas. Ego enim nunc fidem tuam ignoro per dimutationis tuæ tempora, quibus quisque in vnum blasphemiae suæ barathrum descendens, per gradus præcipientes cucurrit. Namque post primam veræ fidei synodicens, congregato rursus Antiochiæ concilio, fidē tibi renouas. Sed accidit tibi quod imperitis ædificatoribus, quibus sua semper displicent, accidere solet: ut semper destruas, quod semper ædifices. Ac ne me iniquum voluntatis tuæ iudicem arguas, qui tibi in eadem Nicæorum fide displiceat renuciabo. Minimè fallit illud quod tuum est: Patres generatum esse ex patre filium dixerunt, Deum de Deo, totum de toto, vnum de vno, perfectum à perfecto, regem de rege, incōuertibilis diuinitatis essentiaque, virtutis & gloriæ incommutabilem imaginem. His quidem ego intra Nicæam scripta à patribus fide fundatus maneo: quæ non ego, sed tamen hæc tu emendando rescindis, ac sine fidei meæ damno tibi requiris perfidiæ occasionē. Post synodum deinde Sardicensē, omnem rursus aduersum Photinum Syrmium catholicæ doctrinæ tuæ cōmoues curā. Sed tibi statim hoc quod vtraque fide cōtinebatur, exhorret. Eos autē qui dicunt, de nō extantibus esse filiū Dei, vel ex alia substantia, & nō ex Deo, & quod erat aliquando tēpus aut seculū quando non erat, alienos nouit sancta

sancta & catholica ecclesia: tu his ipsis dis-
fides, & aduersus tuos hostis rebellas: no-
uis vetera subuertis: noua ipsa rursus in-
nouata emendatione scindis: emendata
autem iterum emendando condemnas.
Suscipis etiā aduersum deliramenta Osiij
& incrementa Vrsatij ac Valentis, emen-
dationum tuarum damnationes. Sed mox
emendanda tua omnia esse, vel potius dā-
nanda cōstituis. Offenderis enim his pau-
cis inimicissimis tibi verbis: Et si quis se-
niores tempore patrem dicat filio esse
vnigenito, iuniorem autem filium patre,
anathema sit. Non calumniamur de rescis-
sis, de quibus magis post Nicæam syno-
dum institutis conquerimur. Nam etiam
si his omnibus nihil viciorem subiaceret
affirmetur, non tamen causa religiosæ vo-
lūtatis inesset: quia mali meditatio est bo-
norum demutatio, & non necessaria emē-
datio peruersitatis occasio est. Taceo cur
nostra apud Nicæam à patribus gesta rescis-
dis: non enim cum his tibi conuenit.
Hoc tantū querar, cur tua damnas? Fidem
enim vnam & vnum baptisma Apostolus
prædicat. Iam quicquid apud te præter fi-
dem vnam est: perfidia, non fides est. Nam
qui fidem emendando condemnas, dam-
nationem fidei esse cōstituis: dum apud te
aboletur per alteram, quæ per alteram rur-
sus abolēda est. Cuius enim tu exinde epi-
scopi manum innocentem reliquisti? Quā
linguam non ad falsiloquium coegisti?
Quod cor non ad damnationem antero-
ris sententiæ demutasti? Damnare homou-
sion decernis. Antiquitatis fidem & pieta-
tis securitatem anathematizari, homœou-
sion ab his ipsis à quibus vsurpatum est,
constituisti: quod tametsi nobis ad fidem
vitiosum est, tamen rescindentibus, fidei
suæ damnatio est. Damnas quoque & sub-
stantiæ nomen, quo te & Sardicensi syno-
do & Syrmienfi pium esse occidentalibus
mentiebaris: quod tamen prophetica au-
toritate suscepta, fidei intelligentiam con-
tinebat. Omne itaque quod probatum
antea est, damnare iubeas: quod improba-
tum semper est, sanctificari compellis. O
tu scelesti, quod ludibrium de ecclesia fa-
cis? Soli canes ad vomitum suū redeunt,
tu sacerdotes Christi resorbere ea quæ ex-
puerant coegisti: probare eos id in con-
fessionibus suis præcipis quod antè dam-
nauerant: in negādo reos suos absoluunt,
& se ipsos reos reddunt. Omnia in impie-
tatem & in reatum detrusisti: dum omnes
reos se esse atque impios aut ex præsentibus

statuunt, aut ex præteritis confiten-
tur. Non recipit mendacium veritas, nec
patitur religio impietatem. Christianum
te loqueris? sed quā non sis, ipse testaris.
Nec confessioni tuæ gesta conueniunt.
Substrauisti enim volūtati tuæ, sed & vio-
lentiæ. Mandas tibi subscriptiones Afro-
rū, quibus blasphemia Vrsatij & Valentis
condemnauerant, reddi: renitentibus cō-
minaris, & postremum ad diripiēdos mit-
tis. Quid existimas, Christum non nisi per
literam iudicare, & ad arguendam volū-
tatem egere chartula Deum? Aut quod se-
mel scriptum est, & per te violenter abre-
ptum, id de conscientia posse diuinę pote-
statis aboleri? Sequentur quidem te in ci-
neres chartulæ, sed criminorum apud
Deum viuent damnationes, Vnū tantum
proficis, vt posteritas quid decernere in
eos debeat, instructa sit timēdo. Et o quā-
tis ad impietatem proficis incrementis. Et
ceteri quidem mortales semper cum viuus
bella gesserunt, dū homini ad hominē vl-
tra mortem nihil causę est: tibi verò inimi-
citarum nullus est finis. Receptos enim
iam in æternam quietem patres laceassis, &
in decreta eorū peruersus irrumpis. Apo-
stolus communicare nos sanctorum me-
morijs docuit: tu eas dānare coegisti. Est-
ne aliquis hodie aut viuus, aut mortuus,
cuius tu dicta non rescideris? Episcopatus
ipso qui nunc videntur, sustulisti: quia ne-
mo non iam per se damnatus est, & eum à
quo sacerdotium sumpsit, non iam & ipse
damnauit. Cui nunc sanctorum memoriæ
communicabitur? Anathema tibi trecen-
ti decem & octo conuenientes apud Ni-
cæam episcopi sunt, anathema deinde om-
nes qui varijs exinde expositionib⁹ affue-
runt. Ipse quoque pridē iam mortuus ana-
thema tibi pater tuus est, cui Nicæa syno-
dus fuit curæ: quam tu falsis opinionibus
infamatam perturbas, & contra huma-
num diuinūque iudicium cum paucis
satellitibus tuis prophanis impugnas. Sed
nō licet tibi nunc regno potenti etiam in
posterum præiudicare, Extant enim literę,
quibus id quod tu criminofum putas, piē
tunc esse susceptum docetur. Audi verbo-
rum sanctā intelligentiam. Audi ecclesiæ
imperturbatam constitutionem. Audi pa-
tris tui professam fidem. Audi humanæ
spei confidentem securitatem. Audi hære-
ticæ damnationis publicum sensum, & in-
tellige te diuinæ religionis hostē, & inimi-
cum memorijs sanctorum, & paternæ pie-
tatis hæredem rebellem. Pater est, ex quo

omne quod est, consistit: ipse in Christo, & per Christum origo omnium. Cæterum esse eius in sese est: non aliunde quod est sumens, sed id quod est, ex se atque in se obtinens. Infinitus, quia non ipse in aliquo, sed intra eum omnia. Semper extra locum, quia non continetur in loco. Semper ante ævum, quia tempus ab eo est. Curre sensu: si quid ei putas ultimum esse, cum semper inuenies. Quia cum semper intendas, semper est quod intendas. Semper autem locum eius intendere, ita tibi est, ut ei esse semper sine fine est. Sermo in eo deficiet, non natura claudetur. Iterum reuolue tempora, esse semper inuenies. Et cum numerus calculi in sermone defecerit, Deo tamen semper esse non deficiet. Intelligentiam commoue, & totum mente complectere: nihil tenes. Totum hoc habet reliquum, reliquum autem hoc semper in toto est. Ergo neque totum ei est, cui reliquum est: neque reliquum est, cui est omne quod totum est. Reliquum enim, portio est: omne verò, quod totum est. Deus autem & ubique est, & totus ubique est. Ita religionem intelligentiæ excedit, & extra quem nihil est, & cuius est semper ut semper sit. Hæc veritas est sacramenti Dei, hoc imperspicabili naturæ nomen in patre. Deus inuisibilis, ineffabilis, infinitus: ad quem & eloquendum sermo fileat, & ad inuestigandum sensus hebeat, & ad complectendum intelligentia coarctetur. Volens itaque filius huius natiuitatis suæ fidem facere, factorum suorum nobis posuit exempla, ut per inenarrabiliū gestorum suorum efficientiam, de virtute natiuitatis inenarrabilis doceremur: cum aqua fit vinum, cum quinque panes saturatis quinque milibus virorum, excepto sexu & ætate reliqua, replent fragmentis cophinos duodecim. Res cernitur, & nescitur: fit, & non intelligitur: ratio non apprehenditur, ingeritur effectus. Stultum est autem calumniam in eo inquisitionis intendere, in quo comprehendere id unde queritur per naturam suam non potest. Ut enim inenarrabilis est pater in eo quod ingenitus est, ita enarrari filius in eo quod unigenitus est, non potest, quia ingeniiti est imago qui genitus est. Tū enim sensu atque verbis imaginem apprehendamus necesse est, cum eum cuius imago est consequemur. Sed inuisibilia persequimur, & incomprehensibilia tentamus, quibus intelligentia ad conspicabiles res & corporeas coarctatur. Nec erubescimus stultitiæ, non nosmet-

ipsum irreligiositatis arguimus, Dei arguimus, Dei arcanis, Dei virtutibus calumniantes? quomodo filius, & unde filius, & quo damno patris, vel ex qua sit portione natus inquirimus. Habueras in exemplo operationum, ut crederes Deum efficere posse, quorum intelligere efficiētiam non possis. Queris quomodo secundum spiritum natus sit filius. Ego te de corporeis rebus interrogo. Non quero quomodo natus ex virgine sit. An detrimentum sui caro perfectam ex se carnem generans perperam sit. Et certè non suscepit quod edidit, sed caro carnem sine elementorum nostrorum pudore prouexit, & perfectum ipsa de suis non imminuta generauit. Et quidem fas esset, non impossibile in Deo opinari, quod per virtutem eius possibile fuisse in homine cognoscimus. Sed te, quisquis es, inuestigabilia sectantem, & diuinorum secretorum atque virtutum grauem arbitrum consulo: ut mihi imperito, & tantum de omnibus Deo, ut sunt ab eo dicta, credenti, rationem saltem facti istius afferas. Dominum audio: & quia his credo quæ scripta sunt, scio iam post resurrectionem frequenter videndum se in corpore præbuisse, multis non credentibus. Credo Thomæ non nisi contrectatis eius vulneribus credituro, sicut ait: Nisi videro in manibus eius figuram clauorum: & misero digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Dominus se ad omnem intelligentiæ nostræ imbecillitatem accommodat: & dubitationi infidelium satisfactorius, arcana uirtutis inuisibilis operatur. Facti rationem, quisquis eris cœlestium rerum scrutator, expone. Erant discipuli inclusi, & secretò post passionem Domini coniuncti confederant. Dominus, Thomæ fidem propositis conditionibus confirmaturus assistit, palpani corporis & cōtrectandi vulneris obtulit facultatem. Et utique qui cōpunctus recognoscendus sit, necesse est ut corpus in quo est cōpunctus, attulerit. Quæro ergo per quas clausæ domus partes sese corporeus intulerit. Diligenter enim Euangelista expressit dicens: Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio discipulorum suorum. An constructa parietum penetrabilem transcurrit? Stetit namque corporeus, non simulatus aut fallax. Sequantur ergo oculi mentis tuæ penetrantis ingressum, & cum eo clausam domum intelligentiæ tuæ visus introeat. Integra sunt omnia

Joan. 20.

Ibid.

omnia & obserata : sed ecce assistit
 medius. cuius per virtutem suam vniuer-
 sa sunt peruia. Inuisibilibus calumniaris,
 ego à te visibilibus exposco rationem.
 Nihil cedit ex solido, neque per naturam
 suam aliquid tanquam lapsu insensibili li-
 gna & lapides admittunt. Corpus Domi-
 ni à sese non deficit, vt sese resumat ex ni-
 hilo. Et vnde qui assistit in medio est? Ce-
 dit ad hæc & sensus & sermo, & extra ra-
 tionem humanam est veritas facti. Idcir-
 co ergo vt de natiuitate fallimur, ita & de
 ingressu Domini mentiamur. Dicamus
 factum non fuisse, quia intelligentiam fa-
 cti non apprehendimus : & cessante sensu
 nostro, facti ipsius cesset effectus. Sed
 mendacium nostrum facti fides vincit.
 Assistit Dominus clausa domo in medio
 discipulorum, & filius est natus ex patre.
 Noli negare quòd steterit? quia per intel-
 ligentiæ infirmitatem consistentis non
 consequaris introitum. Noli nescire quòd
 ab ingenito & perfecto Deo in patre vni-
 genitus perfectus filius Deus natus sit, quia
 sensum & sermonem humanæ naturæ,
 virtus generationis excedat : & omnia
 quidem insuper mundi opera adesse no-
 bis in testimonium possent ne ambigere
 de Dei rebus atque virtutibus fas credere-
 mus. Sed in ipsam veritatem infidelitas
 nostra procurrit, & violenti in excidium
 Dei potestatis irrupimus. Si liceret, & cor-
 pora & manus in cœlum leuarem, so-
 lem astræque cætera annui cursus suis li-
 mitibus perturbarem, permisceremus
 decessus oceani & accessus, fluenta etiam
 fontium inhiheremus, & naturas flumi-
 num referarem, concuteremus funda-
 menta terræ, & toto in hæc opera Dei
 parricidio defæuirem. Sed bene est
 quòd nos intra hanc modestiæ necessita-
 tem natura corporum detinet. Certè non
 fallimus, quid si liceret, essemus acturi :
 namque quia non possumus, prophana
 volūtatis audacia naturam veritatis con-
 uellimus, & bellum dictis Dei compara-
 mus. Cesset dolor querelarum : nam te
 quisquis es, qui hæc requireris, non reuo-
 co in excelsum, non in amplitudinem
 tendo, non deduco in profundum. Non-
 ne æquanimiter ignorabis creatoris nati-
 uitatem, ignorans originem creaturæ?
 Hoc saltem requiro: Sentisne te genitum,
 & quæ ex te generentur intelligis? Non
 quæro, sensum vnde hauseris, vitam vnde
 sortitus sis intelligentiam vnde adeptus
 sis, quale sit quod in te est, odor, sensus,

visus auditus. Certè nemo quod facit nescit. Quæro vnde ista his quos generas in-
 dulgeas, qualiter sensum inferas, oculos
 accendas, cor affigas. Hæc si potes, enarra.
 Habes ergo quod nescis, & tribuis quæ
 non intelligis : æquanimiter imperitus in-
 tuis, insolenter in Dei rebus ignarus.

*Hic liber videtur imperfectus, nec
 alter cum hoc coheret.*

*DIVI HILARII PICTAVO-
 rum Episcopi, ad Constantium
 Augustum liber.*

ENIGNIFICA natura tua, do-
 mine beatissime Auguste, cum
 benigna voluntate concordat.
 Et quoniam de fonte paternæ
 pietatis tuæ misericordia largiter profluit:
 quod rogamus, facile nos impetrare pos-
 se confidimus. Non solum verbi, sed
 etiam lachrymis deprecamur, ne diutius
 catholicæ ecclesiæ grauissimis iniurijs
 afficiantur : & intolerabiles sustineant
 persecutiones & contumelias, & quod est
 nefarium, à fratribus nostris. Prouideat
 & decernat clementia tua, vt omnes se v-
 bique iudices, quibus prouinciarum ad-
 ministraciones creditæ sunt, ad quos sola
 cura & sollicitudo publicorum negocio-
 rum pertinere debet, à religiosa se obser-
 uantia abstineant. Neque posthac præsu-
 mant atque vsurpent, & putent se causas
 cognoscere clericorum : & innocentes
 homines varijs afflictationibus, minis, vio-
 lentia terroribus frangere atque vexare.
 Intelligit singularis & admirabilis sapien-
 tia tua, non decere, non oportere cogi
 & compelli inuitos & repugnantes : vt se
 his subiiciant & addicant vi oppressi, qui
 non cessant adulterinæ doctrinæ corru-
 pta semina spargere. Idcirco laboratis, &
 salutaribus consilijs rempublicam regitis,
 excubatis etiam & vigilatis : vt omnes
 quibus imperatis, dulcissima libertate
 potiantur. Non alia ratione quæ turbata
 sunt componi, quæ diuulsa sunt coerceri
 possunt : nisi vnusquisque nulla seruitutis
 necessitate astrictus, integrum habeat vi-
 uendi arbitrium. Certè voces exclaman-
 tium, à tua mansuetudine exaudiri decet,
 Catholicus sum, nolo esse hæreticus :
 Christianus sum, non Arrianus : & melius
 est mihi in hoc seculo mori, quàm alicuius
 priuati potentia dominante castam

Indices seculares ne cognoscant causas clericorum.

veritatis virginitatem corrumpere. Aequumque debet videri sanctitati tuæ, gloriosissime Auguste, ut qui timent Dominum Deum & diuinum iudicium, non polluantur aut contaminentur execrandis blasphemis: sed habeant potestatem, ut eos sequantur episcopos & præpositos, qui & inuiolata conseruant fœdera charitatis, & cupiunt perpetuam & sinceram habere pacem. Nec fieri potest, nec ratio patitur, ut repugnantia congruant, dissimilia conglutinentur, vera & falsa miscantur, lux & tenebræ confundantur, dies quoque & nox habeant aliquam coniunctionem. Si igitur (quod sine dubitatione & speramus & credimus) hæc permouent non insitam, sed ingentitam tuam bonitatem: præcipe ut non studiū, non gratiam, non fauorem, locorum rectores grauissimis hereticis præstent. Permittat lenitas tua populis, ut quos voluerint, quos putauerint, quos elegerint, audiant docentes, & diuina mysteriorum solennia concelebrent, & pro incolumitate & beatitudine tua offerant preces. Non quisquam peruersus aut inuidus maligna loquatur. Nulla quidem suspicio erit non modò seditionis, sed nec asperæ murmurationis. Quæta sint omnia, & verecunda. At nunc qui Arriana & pestifera contagione inquinati sunt, non cessant ore impio, & sacrilego animo Evangeliorum sinceritatem corrumpere, & rectam Apostolorum regulam deprauare. Diuinos prophetas nō intelligūt. Callidi & astuti artificio quodam vtuntur, inclusam perniciosam corruptelam exquisitorum verborum velamine cōtegunt. Non prius venenatum virus infundunt, quàm simplices & innocentes sub prætextu nominis Christiani raptos atque irretitos inuoluant: ne soli pereant, sed participes horrendi criminis sui reos faciant. Et hoc obsecramus pietatem tuam, ut eos qui adhuc egregij videlicet sacerdotes, qui tanti nominis præpopollent dignitate, aut in exilio, aut in desertis locis tenentur, iubeas ad sedes suas remeare: vbique grata libertas, sit, & iucunda lætitia. Quis non videt, quis non intelligit, post quadringentos ferè annos, postquam Dei vnigenitus filius humano generi pereunti subuenire dignatus est, quasi antè non Apostoli, non post eorum martyria & excessus fuerint Christiani. Nouella nunc & teterrima lues, non corrupti aëris, sed execrandorum blasphemorum Arriana effusa est: ita

illi qui antè crediderunt, inanem spem immortalitatis habuerunt. Nuper didicimus, commenta hæc fuisse inuenta & à duobus Eusebiis & à Narcisso & Theodoro & ab Stephano & Accacio & Menophanto, & imperitis atque improbis duobus adolescentibus Vrsatio & valente, quorum epistolæ proferuntur, & idoneis testibus etiamnum conuincuntur, qui eos magis oblatrâtes quàm disputâtes audierint, quibûsque communionē suam imprudenter & incautè commiscunt, quia fient socij scelerum participes criminum, necesse est etiam eos qui in hoc seculo abiecti sunt & abdicati, cum aduenerit dies iudicij, pati supplicia sempiterna. Iam nemini dubium est, cuiuscemodi curam in absolutionem Anathanasij, sancti illi viri receperint: ut post synodi sententias, quas pro sacerdotalis iudicij reuerentia, fas fuerat sacerdotali vel ecclesiastica continentia contineri scribi ad regem, legationemque instrui oportuerit. Sed quid aliud his literis quàm libertatem fidei & contagionem. Arriani nominis deprecatur, orantque vincula, carceres, tribunalia, & omne illud ferele habitum, nouas etiam in reos quæstiones inhiberi? Deus cognitionem sui docuit potius quàm exegit: & operationum cœlestium admiratione præceptis suis concilias auctoritatem, coactam confitendi se aspernatus est voluntatem. Si ad fidem veram istiusmodi vis adhiberetur, episcopalis doctrina obuiam pergeret, diceretque: Deus vniuersitatis est, obsequio non eget necessario, non requirit coactam confessionem. Non fallendus est, sed promerendus. Nostra potius, non sua causa venerandus est. Non possum nisi volentem recipere, nisi orantem audire, nisi profitentem signare. Simplicitate quærendus est, confessione discendus est, charitate amādus est, timore venerandus est, voluntatis probitate retinendus est. At verò quid istud quod sacerdotes timere Deum vinculis coguntur, pœnis iubentur? Sacerdotes carceribus continentur, plebs in custodiam catenati ordinis constricta disponitur, virgines nudantur ad pœnam: sacrata Deo corpora publico exposita conspectui, ad fructum spectaculi & quæstionis aptantur. Cogūt, nempe non ut Christiani omnes sint, sed ut Arriani: & confessam in Deo fidem ad consortium piaculi sui sceleris compellunt. Auctoritate etiam nominis sui, in errorem imperatorem trāsducunt: rectum affirmantes,

Fortè adi-
tum.

affirmantes, ut sub specie timoris Dei, in hac peruersitate subditos sibi tradat. Quæstiones poscunt, iudiciorum subsidia desiderant, autoritatem regiam implorant: & nec sic peruersitatem sceleris sui erubescunt, extorquere conniuentiam plebium, nec cogi de iure potuerunt. Hæc si de veteribus chartulis prolata ætatis nostræ tempus instruerent, ambigendum, ut opinor, tantis de rebus fuisset, & cum ab aliis quibusque pronunciari posceretur reus, quæreretur in fidem literarum, in iudicum vitam in accusatorum fidem, in ipsius quoque hominis mores atque actus. Moueret enim absolutionem eius Arrianorum iuncta damnatio, magnique periculi esset iudicium simul cum reatus & innocentiae non suscepta rursus inquisitione dissolvere, totaque in patrocinium suum cum fidei doctrina autoritas sibi antiquitatis assisteret. At cum ipsi qui tunc Arriani hæretici damnati sunt, rem exagitent, turbent omnia, omnesque ex potestate & ambitione corrumpant, & Athanasius si fuit, esse adhuc reus potest: testes loquantur, videant iudices, fidei doctrina præceptis Euangelicis atque apostolicis eluceat. Quæ obtusio intelligentiæ est? quæ cordis hebetudo? quæ obliuio spei? quæ mors scelerum? quod odium veritatis? in damnatorum fauorem, Dei amorem transducunt. Venio nunc ad id quod recens gestum est, in quo se etiam professio sceleris in secreto artis suæ dedignata est continere. Eusebius Vercellensis episcopus, vir est omni vita Deo seruiens. Hic post Arelatensem synodum cum Paulinus episcopus tantis istorum sceleribus contraxisset venire Mediolanum præcipitur, collecta iam illic malignantium synagoga: decem diebus ad ecclesiã est vetitus accedere, dum aduersus tam sanctum virum malicia se peruersa consumit. Soporatis deinde consilij omnibus, ubi libitum est, aduocatur. Adest una cum Romanis clericis, & Lucifero Sardiniae episcopo. Conuentus ut in Athanasium subscriberet, ait de sacerdotali fide prius oportere constare: compertos sibi quosdam ex his qui adessent, hæretica labe pollutos. Expositam fidem apud Nicæam, cuius superius meminimus, posuit in medio: spondens omnia se quæ postularent, esse facturum, si pro fidei professione scripsissent. Dionysius Mediolanensis episcopus chartam primus accepit: ubi profiteri scribendo cœpit, Valens ealamum & chartam e manibus eius vio-

lenter extorsit: clamans non posse fieri, ut aliquid inde gereretur. Res post clamorem multum deducta in conscientiam plebis est: grauis omnium dolor ortus est, impugnata est à sacerdotibus fides. Verentes igitur illi populi iudicium, è Dominico ad palatium transeunt. Cuiusmodi sententiã in Eusebium longè antequam ecclesiam ingrederetur, scripserint: de se loquitur ipsa sententia.

Et hic liber videtur imperfectus.

DIVI HILARII
PICTAVORVM EPISCOPI, AD CONSTANTIVM
Augustum liber, quem Constantino ipse tradidit.

NON sum nescius piissime Imperator, ea quæ de nonnullis negotiis ad conscientiam publicæ audientiam proferantur, pro dignitate eorum qui eloquuntur, vel graua existimari solere, vel leuia: dum distantibus opinionibus, ambiguum sententiam ad studium intelligentiæ promouet hominis contemptus aut gratia. Sed mihi apud te de diuina re pia dicturo, nullus vulgatæ consuetudinis metus est: quia cum sis bonus ac religiosus, nec viciũ iudicij apud prudentes religionum, quid à quo audiat. sed an quæ audiat sint religiosa, diiudicet. Et quia mihi à Deo de præsentia tua opportunitas præstita est, nec erga hæc quidẽ conscientie meæ cessauit officium: ut in eum quem apud te habeo de religione sermonem, indignitas fortè altetecum loquentis offendat. Episcopus ego sum in omnium Gallicarum ecclesiarum atque episcoporum communione, licet in exilio permanens, & ecclesiæ adhuc per presbyteros meos communionem distribuens. Exulo autem non crimine, sed factione: & falsis nunciis synodi apud te imperatorem pium, non ob aliquam criminum meorum conscientiam per impios homines delatus. Nec leuem habeo querelæ meæ testem, Dominum meum religiosum Cæsarem tuum Iulianum: qui plus in exilio meo à malis contumeliæ, quàm ego iniuriæ pertulit. In promptu enim sunt pietatis vestræ literæ: falsa autem eorum omnia, qui in exilium meum

procurare, non in obscuro sunt. Ipse quoque vel minister, vel autor gestorum omnium intra hanc urbem est. Circunuentum te Augustum, illustremque Cæsarem tuum, ea confidens conscientiae meae conditione, patefaciam: ut si indignum aliquid non modo episcopi sanctitate, sed etiam laici integritate gessisse docear, non iam sacerdotium per veniam expectem, sed intra poenitentiam laici consenscam. Hæc autem dignantissime imperator, arbitrio tuo derelinquo, quatenus & quomodo me iubes loqui, & ea quæ maximè tecum in tempore hoc agenda sunt, prosequar. Dabis quidem id in præsens instructionis ad causam: ut præsentem eum, cuius ministerio exulo, usque ad confessionem falsorum quæ gessit, adducam. Sed nihil de eo, nisi cum iusseris loquar. Nunc autem quia metus est de mundi periculo, de silentij mei reatu, de iudicio Dei: cur autem est desperandum de vita, de immortalitate non tam mea quam tua, uniuersorumque? Quæ quia mihi cum plurimis communis est, hæc à me communis spei expectatio est. Recognosce fidem quā olim, optime ac religiosissime imperator ab episcopis optas audire & non audis. Dum enim à quibus ea requiritur, sua scribunt, & non quæ Dei sunt prædicant: orbem æternum erroris, & redeuntis in se semper certaminis circumtulerunt. Oportuerat enim humanæ infirmitatis modestia omne cognitionis diuinæ sacramentum illis tantum conscientiae suæ finibus contineri quibus credidit: neque post confessam & iuratam in baptismo fidem in nomine patris, & filij, & spiritus sancti quicquam aliud vel ambigere, vel innouare. Sed quorundam aut præsumptio aut facilitas, aut error, apostolicæ doctrinæ indemutabilem constitutionem partim fraudulenter confessa est, partim audacter egressa: dum in confessione patris, & filij, & spiritus sancti, veritate naturalis significationis eludit, ne id maneret in sensu, quod in regenerationis sacramento est confitendum. Ob hoc penes quorundam conscientiam nec pater pater, nec filius filius, nec spiritus sanctus spiritus sanctus est. Sub cuius necessitatis tanquā improbabili occasione, scribendæ atque innouandæ fidei exinde usus inoleuit. Qui postquam noua potius cœpit cōdere, quam accepta retinere, nec veterata defendit, nec innouata firmavit, & facta est fides temporum potius quam e-

Fides subinde noua in scriptis.

uangeliorum: dum & secundum annos scribitur. & secundum confessionem baptismi non tenetur. Periculosum nobis admodum, atque etiam miserabile est, tot nunc fides existere, quot voluntates: & tot nobis doctrinas esse quot mores: & tot causas blasphemiarum pullulare, quot vitia sunt: dum aut ita fides scribuntur, ut volumus, aut ita ut volumus, intelliguntur. Et cum secundum unum Deum & unum Dominum, & unum baptisma, etiam fides una sit, excidimus ab ea fide quæ sola est: & dum plures fiunt, ad id cœperunt esse, ne vlla sit. Conscij enim nobis inuicem sumus, post Niceni conuentus synodum nihil aliud quam fidem scribi. Dum in verbis pugna est, dum de nouitatibus quæstio est, dum de ambiguis occasio est, dum de autoribus querela est dum de studiis certamen est, dum in consensu difficultas est, dum alter alteri anathema esse cœpit: propè iam nemo Christi est. Incerto enim doctrinarum vento vagamur, & aut dum docemus, perturbamus: aut dum docemur, erramus. Iam verò proximi anni fides, quid iam de immutatione in se habet? Primum quæ homouision decernit taceri: sequens rursus, quæ homouision decernit & prædicat. Tertium deinceps, quæ vsiam simpliciter à patribus præsumptam: per indulgentiam excusat. Postremū quartum, quæ non excusat, sed condemnat. Et quò tandem processum est: ut neque penes nos, neque penes quenquam ante nos sanctum exinde aliquid atque inuiolabile perseveret. De similitudine autem Dei filij ad Deum patrem, quod miserabilis nostri temporis fides est, ne non aut ex toto, aut tantum ex portione sit similis: egregij scilicet arbitri, coelestium sacramentorum conquisitores inuisibiliū mysteriorum professionibus de fide Dei calumniatur, annuas atq; menstruas de Deo fides decernimus, decretis poenitemus, defendimus, defensos anathematizamus, aut in nostris aliena, aut in alienis nostra damnamus, & mordentes inuicem, iam absumpti sumus ab inuicem. Fides deinde quæritur, quasi fides nulla sit: fides scribenda est, quasi in corde non sit. Regenerati per fidem nunc ad fidem docemur: quasi regeneratio illa sine fide sit. Christū post baptisma discimus, quasi baptisma aliquid esse possit sine Christi fide: emendamus, quasi in spiritum sanctum peccasse sit venia. Sed impietatis ipsius hinc vel præcipuè causa perpetua

perpetua est, quod fidem apostolicam septuplo proferentes, ipsi tamen fidem euangelicam volumus confiteri: dum impietates nostras nobis in populis multiloquis defendimus, magniloquentiæ vanitate aures simplicium verbis fallentibus illudimus, dum euitamus de Domino Christo ea credere, quæ de se docuit credenda, & per speciosum pacis nomen in vnitatem perfidiæ subrepimus, & sub reiiciendis nouitatibus rursum ipsi nouis ad Deum vocibus rebellamus, & sub scripturarum vocabulo non scripta mentimur, vagi, prodigi, impij, dum & manētia demutamur, & accepta perdimus, & irreligiosa præsumimus. Quod hyeme vndoso mari obseruari à nauigantibus maximè tutum est, vt naufragio desæuiente, in portum ex quo soluerant, reuertantur: vel incautis adolescentibus conuenit, vt cum intuenda domo sua mores paternæ obseruatiæ transgressi, profusa libertate sua vsi sunt, iam sub ipso amittendi patrimonij metu solus illis ad paternam consuetudinem necessarius & tutus recursus sit: ita inter hæc fidei naufragia cœlestis patrimonij iam penè profligata hæreditate, tutissimum nobis est, primam & solam euangelicam fidem confessam in baptisate, intellectamque retinere, nec demutare quod solum acceptum atque auditum habeo bene credere: non vt ea quæ synodo patrum nostrorum continentur, tanquam irreligiosè & impiè scripta damnanda sint, sed quia per temeritatem humanam vsurpantur ad contradictionem, quod ob hoc sub nomine nouitatis euāgelium negaretur impericulose, tanquā sub emendatione innouetur.

Quod emendatum est, semper proficit, vt dum omnis emendatio displicet, emendationem omnem emendatio consequuta condemnet: ac si iam, quicquid illud est, non emendatio aliqua sit emendationis, sed cœperit esse damnatio. In quantum ego nunc beatæ religiosæque voluntatis verè te Domine Constanti imperator admiror, fidem tantum secundum ea quæ scripta sunt desiderantem: & meritò planè ad illa ipsa vnigeniti Dei eloquia festinans, vt imperatoriæ sollicitudinis capax pectus etiam diuinorum dictorum conscientia plenum sit. Hoc qui repudiat, antichristus est: & qui simulat, anathema est. Sed vnum hoc ego per hanc dignationis tuæ synceram audientiam rogo: vt præsentē synodo quæ nunc de fide litigat, paucis me de scripturis euangelicis digne

ris audire, & loquar tecum de verbis Domini mei Iesu Christi, cuius vel exul sum, vel sacerdos. Habent enim vasa testea non ignobiles thesauros, & in firmiora corporum magis reuenda sunt: & apud nos modo Deum indocti piscatores locuti sunt. Super humilem & trementem verba sua, secundum prophetam, Deus respicit. Fidem Imperator quæris, audi eam non de nouis chartulis, sed de Dei libris: scito eam posse etiam in occidente donari, vnde veniētes in regno Dei, cum Abraham, & Isaac, & Iacob recumbent. Memento eam non in quæstione philosophiæ esse, sed in euangelij doctrina. Non tam mihi rogo audientiam, quàm tibi, atque ecclesijs Dei. Ego enim penes me habeo fidem, exteriore non egeo. Quod accepi, teneo: nec demuto quod Dei est. Sed memento tamen, neminem hæreticorum esse, qui se nunc non secundum scripturas prædicare ea quibus blasphematur, mentiat. Hinc enim Marcellus, verbum Dei cum legit, nescit: hinc Photinus: hominem Iesum Christum cum loquitur: ignorat: hinc & Sabellius, dum quod ego & pater vnum sumus, non intelligit, sine Deo patre & sine Deo filio est: hinc & Montanus per insanas scæminas suas paraetum alium defendit: hinc & Manichæus & Marcion legem odit, quia litera occidit, & mundi princeps diabolus est. Omnes scripturas sine sensu loquuntur, fidem sine fide prætendunt. Scripturæ enim non in legendo sunt, sed in intelligendo: neque in præuaricatione sunt, sed in caritate. Audi, rogo, ea quæ de Christo sunt scripta ne sub eis ea quæ non scripta sunt prædicentur. Summite ad ea quæ de libris loquuturus sum aures tuas: fidem tuam ad Deum erigas. Audi quod proficit ad fidem, ad vnitatem ad æternitatem. Locuturus sum tecum cum honore regni & fidei tuæ, omnia ad orientis & occidentis pacem profutura: sub publica conscientia sub synodo dissidēti, sub lite famosa. Præmitto interim pignus futuri apud te sermonis mei. Non aliqua ad scandalum, neque quæ extra euangelium sunt, defendam: sed intelliges à me in sacramento folius Dei veri & quem misit Iesum Christum prædicari vnum Deum patrem, ex quo omnia: & vnum Dominum Iesum Christum, per quem omnia, natum ex Deo, qui est ante tempora æterna, & erat in principio apud Deum Deus verbum, qui est imago Dei inuisibilis, in quo habi-

Isai. 66.

rat omnis plenitudo diuinitatis corpora-
liter: qui cum in forma Dei esset, humili-
tas se salutis nostrae causa, formam serui ex
conceptu spiritus sancti de virgine acce-
pit, factus obediens usque ad mortem,
mortem autem crucis: & post resurrectio-
nem mortis deinde in coelestibus sedens,
aderit iudex viuorum & mortuorum, &
rex omnium aeternorum seculorum. Est
enim vnigenitus Deus, & Deus verus, &
Deus magnus, & super omnia Deus: &
omnis lingua confitebitur, quia Domi-
nus Iesus Christus in gloria Dei patris est.
Hæc ego in spiritu sancto, ita credidi, vt
vltra hanc de Domino Iesu Christo fidem
non possim doceri: non per hæc adimens
patrum fidei religionem, sed secundum
regenerationis meae symbolum, & doctri-
næ euangelicæ scientiam, ab ea iuxta ista
non dissonans.

Et hic liber videtur minutus.

*DIVI HILARII PICTAVO-
rum Episcopi, contra Arrianos vel Au-
xentium Mediolanensem, liber.*

*Dilectissimis fratribus in fide paterna ma-
nentibus, & Arrianam heresin dete-
stantibus episcopis, & omnibus
plebibus, Hilarius conseruus
vester salutem.*

PECIOSVM quidem nomen
est pacis, & pulchra est opinio
vnitatis: sed quis ambigat eam
solam Ecclesiæ atque Euange-
liorum vnitatem pacem esse, quæ Chri-
sti est? Quam ad Apostolos post passionis
sue gloriam est locutus, quam ad æterni
mandati sui pignus commendauit abitu-
rus. Hanc nos fratres dilectissimi, & amis-
sam quærere, & turbatam componere, &
repertam tenere curauimus. Sed huius
ipsius fieri nos vel participes vel autores,
nec temporis nostri peccata meruerunt,
nec imminentis antichristi præuij mini-
strique sunt passi: qui pace sua, id est, im-
pietatis sue vnitatem se iactant, agentes se
non vt Christi episcopos, sed antichristi
sacerdotes. Ac ne maledicis verborum in
eos vti conuiciis arguamur, causam perdi-
tionis publicæ: ne cuiquam ignorata sit,
non tacemus. Antichristos plures esse,
etiam apostolo Ioanne prædicante, co-
gnouimus. Quisquis enim Christum, qua-

lis ab apostolis est prædicatus, negauit,
antichristus est. Nominis antichristi pro-
prietas est, Christo esse contrarium. Hoc
nunc sub opinione falsæ pietatis efficiunt,
hoc sub specie predicationis euangelicæ
laborant: vt Dominus Iesus Christus,
dum prædicari creditur, denegetur. Ac
primum misereri licet nostræ ætatis labo-
rem & præsentium temporum stultas opi-
niones congemiscere: quibus patrocinari
Deo humana creduntur, & ad tuendam
Christi ecclesiam ambitione seculari la-
boratur. Oro vos episcopi, qui hoc vos
esse creditis: quibus nam suffragiis ad præ-
dicandum euangelium apostoli vti sunt?
Quibus adiuti potestatibus Christum
prædicauerunt, gentesque ferè omnes ex
idolis ad Deum transtulerunt? An ne ali-
quam sibi assumebant è palatio dignita-
tem: hymnum Deo in carcere, inter cate-
nas, & post flagella catantes? Edictisque
regis Paulus cum in theatro spectaculum
ipse esset, Christo ecclesiam congregabat?
Nerone se credo, aut Vespasiano, aut De-
cio patrocinantibus tuebatur: quorum in
nos odiis confessio diuinæ predicationis
effloruit. Illi manu atque opere se alentes,
intra cœnacula secretaque cocuntes, vi-
cos & castella gentesque ferè omnes terra
ac mari contra senatusconsulta & regum
edicta peragrantes: clauis credo regni
cœlorum non habebant? Aut non mani-
festa se tum Dei virtus contra odia huma-
na porrexit: cum tanto magis Christus
prædicaretur, quanto magis prædicari in-
hiberetur? At nunc, prohi dolor diuinam
fidem suffragia terrena commendat: ino-
psque virtutis sue Christus, dum ambitio
nomini suo conciliatur, arguitur.

Terret exiliis & carceribus ecclesia, cre-
dique sibi cogit, quæ exiliis & carceribus
est credita: pendet à dignatione commu-
nicantium, quæ persequentium est conse-
crata terrore: fugat sacerdotes, quæ fuga-
tis est sacerdotibus propagata: diligi se
se gloriatur à mundo, quæ Christi esse non
potuit, nisi eam mundus odisset. Hæc de
comparatione traditæ nobis olim eccle-
siæ, nunc quàm deperditæ, res ipsa quæ
in oculis omnium est atque ore, clamauit.

Quid autem illud sit quod ignorandum
vltra non sit breuiter exponam. Secun-
dum placitam Deo plenitudinem coarta-
ta sunt tempora. Incircumscrippta enim
ratio eorum coelestibus libris docetur:
ac necesse est in ipsam nos ætatem anti-
christi incidisse, cuius secundum Aposto-
lum

lum ministris in lucis se angelum transformantibus, ab omnium ferè sensu & conscientia is qui est Christus aboletur.

Vt enim erroris affirmatio certa sit, incerta vero opinio antefertur: sitque antichristi iam peruium, Christum eum esse se fallere, de quo nunc vsque dissensum sit. Hinc illæ variae opiniones, hinc sub vnus Christi nomine prædicatio plurimorum, hinc Arrij spiritus nuper ex angelo diaboli in lucis angelum transfiguratus: cuius hæreditas nominis ad Valentem, Vrsatium, Auxentium, Germinium, Caium, successioque defluxit. Nā ipsi nunc Christum nouum, per quem antichristus subreperet, intulerunt. Volunt enim hunc suum Christum non eius diuinitatis esse, cuius & pater est: sed esse eum præstantem cæteris alijs creaturis creaturam, eumque per voluntatem Dei ex nihilo substituisse, & eum ante omnia quidem secula, & ante omnem omnino tēpus natum ex Deo Deum esse, sed non ex substantia Dei esse, neque diuinæ in eo natiuitatis maiestatisque eius, quæ Dei est, intelligendam veritatem, ne quàm verus sit Deus qui pater est, tam verus sit Deus qui filius est: vt id quod vnum esse filius & pater in euangelij prædicantur, in voluntatis tantum sit & charitatis societate, non in diuinitatis veritate. Quæ si in filio non eadem est ipsa illa quæ Dei est, vt in confessione fidei Deus vnus sit: cur Deum filium, cur ante tempora & secula confitentur: nisi quia Dei nomen sancto cuique per indulgentiam est destinatum, & regenerati omnes verè Dei filij sunt, & angeli omnes per Christum vtique conditi, non ante omnia omnino secula sunt creati? Verum antichristū arbitror minori inuidia introducendū, miserisque credendum. Tribuunt Christo Dei nomen, quia hoc & hominibus sit tributum. Fatentur Dei verè filiū, quia sacramento baptismi verè Dei filius vnusquisque perficitur. Ante tempora & secula confitentur, quod de angelis atque diabolo est non negandum. Ita Domino Christo sola illa tribuuntur, quæ sunt vel angelorum propria, vel nostra. Cæterum quod Deo Christo legitimū & verum est, Christus Deus verus, id est, eadem esse filij quæ patris diuinitas, denegatur. Et huius quidem vsq; adhuc impietatis occasio per fraudem perficitur, vt iam sub antichristi sacerdotibus Christi populus nō occidat. dum hoc putant illi fidei esse, quod vocis est. Audiunt Deum Christum, putant esse

quod dicitur. Audiunt filium Dei putant in Dei natiuitate inesse Dei veritatē. Audiunt ante tempora, putant id ipsum ante tempora esse, quod semper est. Sanctiores aures plebis, quàm corda sunt sacerdotū. Si Deum verum Arriani prædicant, Christum Deum sine fraude cōfessi sunt: quod si Deum dicunt & negāt verum, tribuunt nomen, adimunt veritatem.

Quamquam igitur impiissimis eorū blasphemijs plenæ omnes ecclesiarū chartæ, plenique iam libri sint: quid proximè tamen acciderit, non tacendum est. Cū edicto graui sanctus rex perturbari ecclesiam Mediolanensem, quæ Deum verū Christū, & vnus cum patre diuinitatis & substantiæ confitetur sub vnitatis specie & voluntate iussisset: etiam importuna interpellatione suggesti, Auxentium blasphemum esse, & omnino hostem Christi habendum, atque adieci, eum aliter credere quàm rex ipse, aut alij omnes haberent. Quibus rebus permotus, audiri nos à quæstore & magistro præcepit, confidentibus vna nobiscum episcopis ferè decem: primumque, vt in foro solet, de persona calumniatus est, damnatum quondam à me Saturnino, audiri vt episcopum non oportere. Non est nunc tēporis, quid ad hæc respōsum sit, enarrare: sed qui tum audiebant, de fide potius, vt regi placuerat, agitandum esse decernunt. Cumque iam in arcto esset negandi periculo: credere se Auxentius Christum Deum verum, & vnus cum Deo patre diuinitatis & substantiæ est professus. Placuit igitur hoc scribi, & ne memorijs audientium quæ dicta essent, elaberentur, continuò libellum regi per quæstorem offero, quo quid conuenisset, contineretur: & ne quid mentiri arguar, eiusdem exempla subieci. Placet omnibus Auxentium hæc ipsa profiteri frequenter, qui vt ipse scriberet, est coactus. Qui diu consilia sua versans, calidissimè fidem regis eludit: dat scripturā stylo antichristi compositam. Nam primum ea quæ Nicææ Thraciæ omniū impietas ex se soluisset, sancta esse testatur: vim scilicet illatam episcopis, fidem esse veræ confessionis affirmans. Negat quoque se scire Arrium: cū in Alexandria in Arriana ecclesia, cui Gregorius præerat, presbyter esse cœpisset. Sed de Ariminensi synodo, quæ ab omnibus est religiose dissoluta, nihil dicamus: tantum diaboli cōmenta pandenda sunt. Cū placuisset igitur scribi Deum verum esse Christum, &

vnus cum patre diuinitatis esse atque substantiæ: ponitur talis ab eo, ut à callidissimo diabolo, sententia, quæ significaret Christum ante omnia tempora natum Deum verum filium: ut secundum Arrianos veritas ad filium, non ad Deum referretur. Et ut longè maior differentia huius significationis existeret, subiicitur: Ex vero Deo patre: ut in patre Dei veritas esset, in Christo veritas tantum filij scriberetur. Dehinc procedente sermone, vnà ab Auxentio diuinitas prædicatur, & in ea non confitetur & filium: ut in solo patre, non etiam in filio esset sola vna diuinitas. Spargitur verò per populos, Auxentium verum Deum Christum, & vnus cum patre diuinitatis ac substantiæ scripsisse, neque ab expositæ per me fidei dissidere sententia, postque ad communionem eius rex pro fidei sinceritate aduenit.

*Quære post
finē huius
libelli.*

Sed cum hoc mysterium impietatis diu occultatum iam non taceretur, diceremque fingi omnia, fidem negari, Deum atque homines illudi, iubeor de Mediolano proficisci, cum consistendi mihi in ea inuito rege esset nulla libertas. Hæc igitur fratres, quibus Dei iudicium in metu est, ita gesta esse significo. Auxentius quod negare timuit, noluit confiteri: nam expositionis ipsius exemplar subieci. Si idem scripsit, arguite fallentem: si verò aliud scripsit quàm professus est, intelligite iam Christum per eum alium, id est, antichristum prædicari. Lusi quidem ille verbis, quib⁹ possit fallere electos, sed patet impietatis tantæ professio. Negat se duos deos prædicare, quia non duo patres sunt. Quis secundum hæc non videt vnus Dei confessionem idcirco tantum patri propriam esse, quia solus esset? Vnde & ille satanæ stylus extitit: Noui vnum solum verum Deum patrem. Et post maleuolas significationes: Similem, inquit, secundum scripturas filium genitori suo patri. Si vsquam in sanctis voluminibus hoc scriptum est, habet innocentiae professionem. Si veritatem diuinitatis pater & filius vnum sunt, quid similitudinis imperfecta opinio antefertur? Imago quidem Dei Christus est: sed & hominem imaginem Dei esse non dubium est, cum ad imaginem & similitudinem Dei Adam factus sit. Quid tu hæres Arrij, Christo tantum nostra concedis? Quid regem, quid comites, quid Dei ecclesiam, patris tui, id est satanæ arte circumuenis? Christum Deum dicis, quid fallis in nomine? Nega Mosen Pharaoni

Deum dictum, Christum filium & primogenitum Dei loqueris. Nega primogenitum filium Israel Deo esse. Christum ante tempora natum asseris, & creatum. Nega diabolum ante tempora & secula substituisse. Christum similem patri memoras. Nega ad imaginem & similitudinem Dei hominem esse. Solum in Christo quod est denegas, ne Deus verus & vnus cum patre diuinitatis atque substantiæ sit: & solitus es vnà cum magistris tuis me hæreticum arguere. Expone quibus putes literis, impietatis meæ causam: & blasphemiarum mearum titulum propone. Mihi antichristus est, qui vnus diuinitatis esse filium cum patre non confitetur: quique non ita vnum Deum verum patrem prædicat, ut veritas quoque diuinitatis non intelligatur in filio. Si igitur vnus diuinitatis Christus & Deus sunt, cur hoc non simpliciter scripsisti? Si tibi non sunt, cur hoc non simpliciter denegasti? Arcanum igitur tam pestiferi mysterij optassem fratres ipse potius quàm per literas reuelare, & omnes blasphemias Auxentij verbis singulis explicare: verum quia id non licet, saltem vnusquisque quod sibi licet intelligat. Multa alia proferre ecclesiæ me pudor inhibet, & committere epistolæ Arrianorum blasphemiarum dedecora pertimesco. Vnum moueo, caute antichristum, malè enim vos parietum amor cepit, malè ecclesiam Dei in tectis ædificijsque veneramini, malè sub his pacis nomen ingeritis. An ne ambiguum est, in his antichristum esse sessurum? Montes mihi, & syluæ, & lacus, & carceres, & voragine sunt tutiores: in his enim prophetæ, aut manentes, aut demersi, Dei spiritu prophetabant. Absistite itaque ab Auxentio satanæ angelo, hoste Christi, vastatore perduto, fidei negatore: quam sic est regi professus, ut falleret: sic fefellit, ut blasphemaret. Congreget nunc ille quas volet in me synodos, & hæreticum me, ut sæpe iam fecit, publico titulo proscribat, & quā tam volet iram in me potētium moliatur: mihi certè ille nunquam aliud quàm diabolus erit, quia Arrianus est. Neque pax aliquorum vnquam optabitur: nisi eorum qui secundum patrum nostrorum apud Nicæam tractatum, anathematizatis Arrianis, Christum Deum verum prædicabunt.

AVXEN-

AVXENTII MEDIOLANEN-
sis Epistola.

Beatissimis ac gloriosissimis imperatoribus, Valentiniano ac Valenti Augustis, Auxentius episcopus Ecclesie catholice Mediolanensem.

EGO quidem pijsissimi Imperatores, existimo non oportere sexcentorum episcoporum unitatem, post tantos labores ex contentione paucorum hominum refricari, abiectis decretis ante annos decem, sicut & scripta manifestant. Sed & si aliqui e plebe, qui nunquam communicauerant, neque his qui ante me fuerunt episcopis, nunc amplius excitati ab Hilario & Eusebio, perturbantes quosdam, hæreticum me vocauerunt: iussit verò pietas vestra cognoscere de his viros laudabiles, quæstorem & magistrum: & sicut prædixi non eos personam habere accusatorum, aut iudicare, qui semel depositi sunt, dico autem Hilarium, & qui ei consentiunt: tamen obediens serenitati vestræ, processu manifestare, falsa docentibus & blasphemantibus & vocantibus me Arrianum, & quasi non confitentem Christum filium Dei Deum esse. Exposui amicis pietatis vestræ meam confessionem, primum satisfaciens, quia nunquam sciui Arrium, non vidi oculis, non cognoui eius doctrinam: sed ex infantia quemadmodum doctus sum, sicut accepi de sanctis scripturis credidi, & credo in vnum solum verum Deum patrem omnipotentem, inuisibilem, impassibilem, immortalem: & in filium eius vnigenitum Dominum nostrum Iesum Christum ante omnia secula & ante omne principium natum ex patre Deum, ex vero Deo patre, secundum quod scriptum est in Euangelio: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Per ipsum enim omnia facta sunt, visibilia & inuisibilia. Qui descendit de cœlis voluntate patris propter nostram salutem, natus de Spiritu sancto ex Maria virgine secundum carnem, sicut scriptum est, & crucifixum sub Pontio Pilato, sepultum, tertia die resurrexisse, ascendisse in cœlis, sedere ad dexteram patris, venturum iudicare viuos & mortuos. Et in Spiritum sanctum paracletum, quem misit Dominus

Joan. 17.

A & Deus noster saluator Iesus Christus discipulis veritatis spiritum. Sic credidi, & credo sicuti & ascendens in cœlos vnicus filius Dei tradidit discipulis dicens: Euntes docete omnes gentes: baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Duos autem nunquam prædicaui: nec enim sunt duos patres, ut duo dii dicantur, nec duo filij, sed vnus filius ex vno patre, solus à solo, Deus ex Deo, sicut scriptum est: Vnus pater Deus, ex quo omnia, & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, propter quod & vnâ Deitatem prædicamus. Omnes ergo hæreses quæ aduersus catholicam fidem veniunt, semper quidem congregati episcopi catholici condemnauerunt & anathematizauerunt, specialiter autem conuenientes Arimino, & inde condemnauimus. Catholicam autem & Euangeliorum quam tradiderunt Apostoli, hanc fideliter custodiimus. Ut autem pietas vestra verius cognosceret ea quæ gesta sunt in consilio Ariminensi, transmissi, & peto ut ea libenter legi præcipiatis: sic enim cognoscat serenitas vestra, quia iam dudum damnati, depositi, hoc est, Hilarius & Eusebius, contendunt vbiq; scismata facere. Quæ enim bene de sanctis scripturis catholicæ fidei exposita sunt: pietas vestra peruidet, hæc retractari non oportere.

Matt. 28.

1. Cor. 8.

DIVI HILARII PICTAVO-
rum Episcopi, de Synodis fidei catho-
licæ contra Arrianos, & præuarica-
tore Arrianis acquiescentes.

Dominis & beatissimis fratribus, & coepiscopis prouinciæ Germaniæ primæ & Germaniæ secundæ, & primæ Belgicæ & Belgicæ secundæ, & Lugdunensis primæ & Lugdunensis secundæ, & prouinciæ Aquitanicæ, & Prouinciæ Nouempopulane, & ex Narbonensi, plebibus, & clericis Tolossanis, & prouinciæ Britanniarum episcopis, Hilarius seruus Christi, in Deo & Domino nostro eternam salutem.

QUONIAM constitutum mecum habebam fratres charissimi, in tanto silentij vestri tempore nullas ad vos ecclesiastici sermonis literas mittere. Nam cum frequenter vobis ex plurimis Romanarum prouinciæ vrbibus significassem, quid cum religiosis

fratribus nostris Orientis episcopis, fidei studiique esset, quantaque sub occasione temporaliū motuum diabolus venenato ore atq; lingua mortiferæ doctrinæ sibila protulisset: verēs ne in tanto ac plurimum episcoporū calamitosæ impietatis vel erroris periculo taciturnitas vestra de polluta atque impiata conscientia esset desperatione suspecta (nam ignorare vobis frequenter admonitis nō licebat) mihi quoque apud vos tacendum arbitrabar, Dominicæ sententiæ admodum memor, quæ post primam atq; iteratam cōventionem eos, qui etiā subtestimonio ecclesiæ inobedientes existerent, haberi sicut ethnicos publicanosque iussisset.

Sed beatæ fidei vestræ literis sumptis, quarū lenitudinem ac raritatem de exilij mei, & longitudine, & secreto intelligo constitisse: gratulatus sum in Domino incontaminatos vos & illæsos ab omni cōtagio detestandæ hæreseos perstitisse, vosque comparticipes exilij mei, in quod me Saturninus, ipsam conscientiam suam veritus, circumuēto Imperatore detruserat, negata ipsi vsque hoc tempus toto iam triennio communione, fide mihi ac spiritu cohærere: & missam proximè vobis ex Syrmienſi oppido infidelis fidei impietatem, nō modo non suscepisse, sed nuntiata etiam significatamq; damnasse: necessariū mihi ac religiosum intellexi, vt nunc quasi episcopus episcopis mecum in Christo communicantibus salutaris ac fidelis sermonis colloquia transmitterem: & qui per metum incertorum, conscientia tantum antea meæ, quod ab his omnibus essem liber, gratulabar, nunc iam communis fidei nostræ integritate gauderem. O gloriosæ conscientia vestræ inconcussam stabilitatem! O firmam fidelis petrae fundamine domum! O intemeratæ voluntatis illæsam imperturbatamque cōstantiam! Mansit namque atque etiam nunc permanet post synodi Biterrensis professionem, in qua patronos huius hæreseos ingerendæ quibusdam vobis testibus denunciaueram, innocens inuiolataque religio. Expectatis enim sanctæ & indemutabilis perseverantiæ gloriosum triumphum, non cedendo Saturnini minis, potestatibus, bellis: & cum omnia inchoandæ blasphemie in Deum certamina mouerentur, manentes nunc vsq; mecum in Christo fideles, neque antea ad occasionem prorupturæ hæreseos cessistis, & nunc omnem eius petulantiam in prurptionis cōgressione

fregistis. Vicistis enim fratres, cum ingenti fidei communis cōgratulatione, & geminam habuit illæsa conscientia vestra honor gloriam: de integritate scilicet conscientia, & de exempli autoritate. Nam fidei vestræ imperturbatæ inconcussæque fama quosdam Orientalium episcopos ferro iam ad aliquē pudorem nutritæ exinde hæreseos auctæque cōmouit: & editis his quæ apud Syrmium conscripta impijssimè erant, irreligiosorū audaciæ quibusdā sententiarū suarum decretis contradixerunt. Et si diligenter sententia hæc expensa esset, fortè totius tractatus mei ratio non fuisset suspiciosa. Nō enim tacuisssem illic, quod non nisi cū scandalo esset audiendū. Et licet non sine aliquo aurium scandalo & piæ sollicitudinis offensione restiterint: tamen adeo restiterunt, vt ipsos illos qui tunc apud Syrmium in sententiam Potamij atque Oſij, ita vt ipsi consentientes confirmantesque concesserant, ad professionem ignorantia errorisque compellerent, vt ipsi rursus subscribendo damnarant, quod fecerant. Quod vtique ideo fecerant, vt aliud ante damnarent. Sed tenet etiam nunc inuicta fides vestra spectabilem conscientia suæ gloriam, & nihil subdolum, nihil ambiguum, nihil trepidum agere contenta, securè in Christo libertatis suæ professione persistit: ab eorum se communione qui episcopos blasphemis suis contradicentes, in exilio detinent abstinendo, neq; se in iniusti iudicij reatum per assensum dissimulationis subdolè aggregando. Nam post multum & grauem omnium nostrū ob eas res quæ irreligiosè ab impijs gerebantur dolorem, ex eo intra nos tantum communio dominica continetur, ex quo his perturbationibus vexari ecclesia cœpta est, vt exulent episcopi, demutentur sacerdotes, plebs terreatur, fides periclitetur, humano arbitrio ac potestate doctrinæ dominicæ decreta statuantur. Hoc fides illæsa vestra neque nescire se simulat, neque pati posse profitetur, non se extra conscientia crimen futuram intelligens ex ipso dissimulationis assensu. Et quamquam in omnibus quæ gessistis & geritis, constantem fidei vestræ libertatem & securitatem testimini: tamen etiam in eo feruentis spiritus ardorē probastis, quod nonnulli ex vobis quorū ad me potuerūt scripta deferri, quæ exinde. Oriētales fidei professionibus gerant & gesserunt, significari vobis humilitatis meæ literis efflagitastis: etiam hoc mihi

mihi onus imperitissimo omnium ex affectu charitatis addentes, ut quid ipse super omnibus dictis eorum sentiam indicem, cum difficilimum sit sensum ipsum propriæ meæ fidei, secundum intelligentiæ affectum loquendo proferre, ne dum modo facile sit intelligentiam eorum quæ ab alijs dicantur exponere. Oro autem vos per Domini misericordiam, ut quia nihil ad vos de diuinis, ut voluistis rebus, & de fidei nostræ intemerata conscientia, erit per has literas sermo: ne quisquam de me ante sermonis cōsummationem per literarum exordia existimet iudicandum. Iniquum est enim nisi comperta usque ad fidem ratione dictorum, præiudicatam sententiam ex initiis, quorum causa adhuc ignoretur afferre: cum non de inchoatis ad cognoscendum, sed de absolutis ad cognitionem sit iudicandum.

Est enim mihi nō de vobis, ut Dominus sensui meo conscius est, sed de quibusdam nimium apud se cautis & prudētibus metus, non intelligentibus per beatum Apostolum sibi, ne supersaperent præceptum: quos vereor nolle omnia ea quorum absolutio à me in cōsummatione erit præstanda cognosci, dum verū intelligi ex iis quæ absoluentur euitant. Sed quisquis hæc legenda & cognoscenda suscepit: modum sibi atq; mihi patiētiæ fidelis indulgeat, & usque ad absolutionem vniuersa percenseat. Fortè enim omnis hic fidei meæ sermo præstabit, ut neque furtiui hæretici quod volunt fallant: & perfecti catholici quod desiderant, cōsequantur. Obsequor igitur charitatis vestræ impatientissimæ voluntati, & omnes fides quæ post sanctam synodum Nicenam diuersis temporibus & locis æditæ sunt, cum sententiarum omnium atque etiam verborum additis per me expositionibus destinaui.

In quibus si quid vitiosum inesse intelligitur, nemo mihi vitium potest assignare dictorum: internuncius enim, ut voluistis, sum ipse, non conditor. Si quid verò rectum atque ex doctrinis Apostolicis deprehendetur: nemo ambigit non interpretantis in eo esse gloriam, sed autoris. Ego tamen quæ gesta sunt, fideliter transmissi: vos an catholica, an hæretica sint, fidei vestræ iudicio cōprobate. Quanquam enim respōderi literis vestris necessarium fuerit, quibus mihi cōmunionem dominicam fidei vestræ scriptis miseratis, & quidam etiam ex vobis ad Synodum quæ in Bithynia futura videbatur acciti, firmis-

siima fidei constantia intra cōmunionem se meā cōtinentes, à cæteris extra Gallias abstinerent. Et dignum sanè erat episcopali ministerio ac voce, in tanto hæreticorum furore, aliqua vobiscū per literas piæ fidei consilia conferre. Non enim cum corporibus nostris exulans, vinctum ac detentum esse potuit Dei verbum, ut non communicari vobiscum posset ubicunq;: sed maximè cum comperissem Synodos in Ancyra atq; Arimino cōgregandas, & ex singulis prouincijs Gallicanis binos vel singulos eò esse venturos, ea quæ inter nos atque Orientales episcopos mutuis suspicionibus detinentur, per me qui in Orientis partibus continebar, exponenda vobis licet iam scientibus, atque ædenda existimaui: ut cum hanc prorumpentem à Syrmio hæresim & vos condemnassetis, & illi cum anathemate iudicassent, sciretis tamen in cuius fidei professione id ipsum quod vos gesseratis, etiam ab Orientalibus episcopis esset effectum, & vos quos maximè vellem futuris Synodis probabiles elucere, non paterer vno atque eodem Apostolicæ fidei sensu catholica sentientes aliqua saltem à catholicæ fidei synce-
ritate ignorata verborum opinione differre.

Et quidem rectum ac conueniens existimo, ut antequam de verborum suspicionibus ac dissensionibus in eo sermonem, ea quæ ab Orientalibus episcopis aduersum conscriptam apud Syrmium hæresim, dicta & cōstituta sunt, verbis quàm possim absolutissimis demonstrarem: non quod non ab alijs planissimè omnia edita sint, sed quod ex Græco in Latinū ad verbum expressa translatio affert plerumque obscuritatem, dū custodita verborū collatio eandem absolutionem non potest ad intelligentiæ simplicitatem conseruare. Meministis namque in ea ipsa scripta proximè apud Syrmium blasphemia, id tentatum ac laboratum fuisse: ut dū pater vnus & solus omnium Deus prædicatur, Deus esse filius negaretur, & dum de homousio & homœusio taceri decernitur, id decretum esse, ut aut ex nihilo, ut creatura, aut ex alia essentia, ut consequentia creaturarum, & non ex Deo patre Deus filius natus confirmaretur. Tum porrò in eo quod honore, claritate, dignitate, maiestate pater maior diceretur, id esse quæsitū, ut filius his omnibus quibus pater maior est, indigeret. Postremò dū ignorabilis natiuitas eius asseritur, per hoc ignorantie

decretum nescire quod ex Deo sit iubere-
mur perinde quasi iuberi decernique pos-
sit, ut quis aut quod ignoratur sit sciat, aut
quod scierit ignoret. Ipsam autē ex solido
impijssimæ blasphemiae pestem inuitus li-
cet subdidi, ut respōsionum, quæ ē diuer-
so ab Orientalibus posita sunt, absolutius
& virtus & ratio nosceretur, quibus stu-
dij fuit, ut secundum intelligentiæ suæ
sensum omnibus hæreticorum artibus
contrairent. Exemplum blasphemiae apud
Syrmiū per Osium & Potamium con-
scripte. Cum nonnulla putaretur esse de
fide disceptatio diligenter omnia apud
Syrmiū tractata sunt & discussa, presenti-
bus sanctissimis fratribus & coepiscopis
nostris, Valente, Vrsatio & Germinio.
Vnum constat Deum esse omnipotentem
patrem, sicut per vniuersum orbem cre-
ditur: & vnicum filium eius Iesum Chri-
stum Dominum, saluatorem nostrum ex
ipso ante secula genitum. Duos autē deos
nec posse nec debere prædicari, quia ipse
Dominus dixit: Ibo ad patrem meum &
patrem vestrum, Deum meum & Deum
vestrum. Ideo omnium Deus vnus est, si-
cut Apostolus docuit: An Iudæorum
Deus tantum? nonne & gentium? imò &
gentiū. Quoniam quidem vnus Deus qui
iustificat circumcisionem ex fide: & præ-
putium per fidē. Sed cætera conuenerunt,
nec vllam habere potuerunt discrepan-
tiam. Quod verò quosdam haud multos
mouebat de substantia, quæ Græcè vsia ap-
pellatur, id est, ut expressius intelligatur,
homousion quod dicitur, aut homœu-
sion, nullam omnino fieri oportere men-
tionem. Nec quanquam prædicare ea de
causæ ratione, quod nec in diuinis scriptu-
ris contineatur, & quod super hominis
scientiā sit, nec quisquam possit natiuita-
tem filij enarrare. de quo scriptum est: Ge-
nerationem eius quis enarrabit? Scire au-
tem manifestum est solum patrem, quo-
modo genuerit filium suū, & filium quo-
modo genit⁹ sit à patre. Nulla ambiguitas
est, maiorem esse patrem. Nulli potest du-
bium esse, patrem honore, dignitate, clari-
tate, maiestate, & ipso nomine patris ma-
iorem esse filio testante: Qui me misit, ma-
ior me est. Et hoc catholicum esse, nemo
ignorat, duas personas esse patris & filij
maiorem patrem, filium subiectum, cum
omnibus his quæ ipsi pater subiecit. Patrē
initium non habere, inuisibilem esse, im-
mortalem esse, impassibilem esse. Filium
autem natum esse ex patre, Deum ex Deo,

Rom. 3.

Jsa. 53.

Joan. 14.

lumen ex lumine. Cuius filij generationē,
ut antedictū est, neminem scire nisi patrē
suum. Ipsum autem filium Dei Dominum
& Deum nostrum, sicut legitur, carnem
vel corpus, id est, hominem suscepisse ex
vtero virginis Mariæ, sicut angelus prædi-
cavit. Ut autem scripturæ omnes docent,
& præcipuè ipse magister gentium Apo-
stolus, hominem suscepisse de Maria vir-
gine, per quem compassus est. Illa autem
clavis totius fidei & illa cōfirmatio, quod
Trinitas semper seruāda est, sicut legimus
in Euangelio: Ite & baptizate omnes gen-
tes in nomine patris, & filij & spiritus san-
cti. Integer, perfectus numerus Trinitatis
est. Paracletus autem spiritus per filium
est, qui missus venit iuxta promissum, ut
Apostolos & omnes credentes instrueret,
doceret, sanctificaret.

Matt. 28.

His itaque tot & tantis impietatis pro-
fessionibus æditis, has rursus ē contrario
Orientales episcopi in vnum congregati
sententiarum definitiones condiderunt.
Sed quia frequens nobis nuncupatio es-
sentiæ ac substantiæ necessaria est, cogno-
scendum est quid significet essentia, ne de
rebus locuturi, rem verborum nesciamus.
Essentia est res quæ est, vel ex quibus est,
& quæ in eo quod maneat subsistit. Dici
autem essentia, & natura, & genus, & sub-
stantia vniuscuiusque rei poterit. Propriè
autem essentia idcirco est dicta, quia sem-
per est. Quæ idcirco etiam substantia est,
quia res quæ est necesse est subsistat in se-
se: quicquid autem subsistit, sine dubio in
genere vel in natura, vel substantia ma-
neat. Cum ergo essentiam dicimus signi-
ficare naturam, vel genus vel substantiam
intelligimus eius rei quæ in his omnibus
semper esse subsistat. Nunc igitur præscri-
ptas ab orientalibus fidei definitiones re-
censeamus.

*Si quis audiens imaginem esse filium Dei in-
uisibilis, idem dicat esse imaginem Dei quod &
Deum inuisibilem: quasi non confitens verè fi-
lium, anathema sit.*

Exclusa est assertio volentium nomini-
bus tantum patrē & filium prædicare, cum
imago omnis, eius ad quem coimagine-
tur, species indifferens sit. Neque enim
ipse sibi quisquam imago est: sed eum
cuius imago est, necesse est ut imago de-
monstret. Imago itaq; est rei ad rem coæ-
quādæ imaginata & indiscreta similitudo.
Est ergo pater, est & filius, quia imago pa-
tris est filius: & qui imago est, ut verè ima-
go sit, speciem necesse est & naturam
& essen-

& essentiam secundum quod imago est, in se habeat auctoris.

2. *Et si quis audiens filium dicentem : Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic & filio dedit vitam habere in semetipso, eundem dicat, qui acceperit à patre vitam, qui constituitur hoc idem, Ego uiuo propter patrem, quem & illum qui dederit : anathema sit.*

Ibid. 6. Discernitur persona accipientis & dantis, ne ipse sit idem vnus & solus. Cum enim anathema sit, qui solitarium atque vnicum in accipientis & dantis professione crediderit : non potest intelligi idem atque vnus à se accepisse qui dederit. Neque enim est ipse solus qui uiuit & per quē uiuit, quia alius est sibi uiuens, alius profitens se uiuere per autorem : & vnum atque eundē nemo profitebitur qui vita utatur, & per cum sit causa uiuendi.

3. *Et si quis audiens vnigenitum filium, inuisibilis Dei similem, non dixerit essentia filium, qui est imago Dei inuisibilis, cuius imago & iuxta essentiam intelligitur, quasi non verē dicens filium anathema sit.*

In discreta confirmatur indissimilisque natura. Cum enim vnigenitus filius, & imago inuisibilis Dei sit : necesse est per speciem atque naturam similis essentia sit. Aut quomodo inter filium atque patrem natura discernitur generis indifferentis, cum in his quæ patris sunt propria, subsistens filius per naturam in se genitam consistat, gloriæ scilicet, virtutis, potestatis, inuisibilitatis, essentiæ : atque ita in his paribus diuinitatis bonis intelligitur, neque ille minor esse cum filius sit neque hic præstare cum pater sit, cum patri filius & coimaginatus ad speciem sit : nec sit dissimilis in genere, quia diuersitatem substantiæ geniti ex substantia patris filij similitudo non recipit, & omnem in se diuinitatis paternæ, qualis & quanta est, formam inuisibilis Dei filius & imago completitur : & hoc verē est esse filium, paternæ scilicet formæ veritatem, coimaginatæ in se naturæ perfectæ similitudine retulisse.

4. *Et si quis audiens hoc : Quomodo enim pater habet vitam in semetipso, sic & filio dedit vitam habere in semetipso, similem non dicat etiam iuxta essentiam filium patri, ipso testante quod sic habet, quemadmodum dixit : anathema sit.*

Manifestum est enim, quod vita in patre hic intelligitur substantia significata : vita quoque in vnigenito, quæ ex patre generata est, essentia intellecta, ita similitudinem essentiæ ad essentiam significari

connectitur. Tali confessione originis suæ indiscretæ naturæ perfectæ natiuitas est.

A Quod enim in utroque vita est, id in utroque significatur essentia : & vita quæ generatur ex vita, id est, essentia quæ de essentia nascitur, dum non dissimilis nascitur, scilicet quia vita ex vita est, tenet in se dissimilem naturam originis suæ quia & natæ & gignentis essentiæ, id est, vitæ quæ habetur, & data est, similitudo non discrepet.

B Quod enim ex se Deus cum ex naturæ suæ similitudine genuit, non deseruit in eo genitam similitudinem naturalis proprietate substantiæ. Non enim aliud habet quam dedit : & sicut vitam habens, ita habendam dedit vitam. Ac sic quod de essentia tanquam vita ex vita, simile sui secundum essentiam nascitur, nullam diuersitatem ac dissimilitudinem admittit geniti & gignentis essentia.

C *Si quis, condidit vel creauit me, & genuit me, ab eodem audiens, hoc genuit me, non tamen ex similitudine essentiæ intelligat, sed idem esse dicat, genuit me, & condidit me, quasi non dicens filium de Deo perfectum, ex duobus nominibus significatum filium, sed per duo nomina, hoc est, condidit me & genuit, conditionem tantummodo dicens, & nequaquam filium sicut tradidit sapientia ex duobus primum intellectum : anathema sit.*

D Dicentibus creaturam vel conditionem esse filium Dei contrahitur ratione subiecta. Namque impietatis hæreticorum hinc prophana præsumptio est, quod legisse se dicant : Dominus condidit vel creauit me. id ipsum enim conditio & creatio videtur intelligi. Sed consequentem sententiam subtrahentes, ex qua intelligentiam prior sumit : ex prima arripiunt impietatis suæ auctoritatem, ut creaturam dicant, quia sapientia dixerit se creatam. Quæ si creata est, quomodo potuit & nasci? quia omnis natiuitas quæcunque est, in naturam suam ex natura gignente consistit. Creatio autem sumit exordium de creantis potestate : potente scilicet creatore ex nihilo condere creaturam. Sapientia itaque quæ se dixit creatam, eadem in consequenti se dixit & genitam, creationem referens ad parentis indemutabilem naturam, quæ extra humani partus speciem & consuetudinē, sine imminutione aliqua ac demutatione sui creauit ex se ipsa quod genuit. Creantis enim opus non habet passionem, aut permixtionis, aut partus. Esse enim aliquando incipit, quod creatur ex nihilo. Et qui creat, efficit pro

potestate quod condit : & est opus virtutis creatio, non naturæ ex natura gignente natiuitas. At verò natiuitas, legitimæ originis & genuinæ naturæ profectus est. Ex natura enim generante naturam sumpsit genita natura. Sed quia Dei filius non corporalis partitudinis est genitus exemplo, sed ex perfecto Deo perfectus Deus natus est : idcirco ait creatam se esse sapiëntia, omnes in generatione sua corporales passiones excludens. At verò vt ostenderet, non creationis in se, sed natiuitatis naturam esse, subiecit & genitam, vt cum creatam se & genitam confitetur, absolutam natiuitatis suæ intelligentiam præstaret : dum & indemutabilem patris natura in creatione significat, & legitimam ac propriam ex Deo patre genitæ naturæ suæ ostendit esse substantiam. Atqua ita perfectæ natiuitatis intelligentiam, creationis & generationis attulit sermo : cum alterum sine demutatione, alterum in proprietate naturæ est. Fitque vtrunq; vnum, & vnum vtrunque perfectum : dum & filius ex Deo ac sine demutatione Dei natus est, & ex patre nascitur vt creetur, & indemutabilis ex se, ac naturalis filio pater, sic filium condit vt generet. Hæresis ergo creaturam esse Dei filium profiteri ausa, damnatur : quia impiam creaturæ Dei ex nihilo opinionem, impassibili per eam diuinitatis perfectione monstrata consequens professio naturalis generationis extinguat.

6.
Ioan. 5.

Ibid.

Et si quis in filio patris similitudinem secundum essentiam quidem in ipso filio reuelante, per hæc quæ dicit: Sicut enim pater habet vitam in semet ipso, sic & filio dedit habere vitam in semet ipso: iuxta efficaciam autem per ea quæ docet: Quæ enim pater facit, eadem & filius similiter facit, solum secundum efficaciam similitudinem concedens: iuxta essentiam verò quod est principalissimum fide nostræ, filium fraudet: quasi semetipsum fraudans cognitione vitæ perpetuæ, quæ est in patre & filio: anathema sit.

Conclusi hæretici scripturarum auctoritatibus hoc solum tribuere solent filio, vt patri tantum virtute similis sit, adimant autem ei similitudinem naturæ: stulti atque impij non intelligentes, non nisi ex naturæ similitudine similitudinem: esse virtutis. Neque enim aliquando inferior natura, superioris à se potiorisque naturæ virtutem consequetur. Aut quid hæc asserentes de omnipotente patre Deo profitebuntur, si virtutis suæ virtus natu-

ræ inferioris exequatur? Non enim potest negari quin filius idem possit, cum dixerit: Quæcunque facit pater, eadem & filius facit similiter. Sed similitudini virtutis, naturæ similitudo succedit, cum dicit: Sicut enim pater habet vitam in semet ipso, ita & filio dedit vitam habere in semet ipso. In vita, naturæ & essentiæ significatio est: quæ sicut habetur, ita data esse docetur ad habendum. Tenet ergo vitæ similitudo virtutis similitudinem. Similitudo enim virtutis non potest esse dissimilis naturæ atque ita necesse est, vt essentiæ similitudo virtutis similitudinem consequatur. Quia sicut ea quæ pater facit, eadem & filius facit: ita sicut habet vitam pater, sic habendam filio dedit vitam. Condemnatur ergo impiè professionis temeritas, quæ virtutis similitudinem confitens, dissimilitudinem ausa sit prædicare naturæ: cum principalis spei nostræ fides sit indifferentem in patre & filio diuinitatis substantiam confiteri.

Et si quis patrem & filium credere se promittens, patrem dissimilis essentia dicat, sed similis efficacia, quasi prophanas & nouas voces contra essentiam filij loquens, & interimens verum Dei filium esse: anathema sit.

7.

Confusis permixtisque verbis veritatem frequentissimè hæretici eludunt, & incautorum aures communium vocabulorum sono capiunt, patrem & filium solis nominibus, non etiam per veritatem naturalis & genuinæ essentiæ prædicantes, quia omnium creationum sciant dici Deum patrem: & sanctos quosque nuncupari meminerint Dei filios: quo exemplo patrem & filium secundum communia vniuersitatis nomina confitentur, vt pater & filius dicantur potius quàm sint: dicuntur enim non etiam sunt, si in his differentis essentiæ discreta natura est, cum non possit paterni nominis veritas nisi ex naturæ suæ progenie acquiri. Pater itaque non potest alienæ à se ac dissimilis substantiæ pater dici, quia natiuitas perfecta non habet dissidentem originalis substantiæ diuersitatem. Repudiatur ergo omnis impietas, quæ patrem non secundum naturam suam, genitumque ex se filij patrem loquatur. Neque enim pater per id dicetur Deus, si habeat virtuti atque efficaciam suæ similem creationem, sed si genuerit non dissimilem atque alienam à se essentiæ naturam: quia diuersitatem paternæ naturæ natiuitas naturalis non recipit. Atque ob id anathema sint, qui patrem asserant dissimilis sibi

sibi naturæ patrem esse, ut ex Deo aliud quam Deus natus sit, & putent essentiam patris à se in filio degenerasse gignendo. Perimunt enim quantum in se est, ipsam illam innascibilem patris & indemutabilem essentiam: quia ausi sunt in vnigeniti sui natiuitatem, dissimilitudinem degeneratæ essentiæ naturalis ingerere.

8. *Et si quis intelligens similem secundum essentiam filium, eius cuius & filius intelligitur, eundem dicens filium quem patrem, aut patrem patris, aut per emanationem, aut aliquam passionem, quemadmodum corporales filios, ab incorporali patre incorporalem filium subsistentem: anathema sit.*

Cauetur in omnibus aduersum singulorum peruersitatum vitia, neque occasio fraudis admittitur. Plures enim hæreticorum idcirco similem secundum diuinitatem esse patri filium dicunt, ut per similitudinis proprietatem eundem patrem esse quem filium confirmant: quia indiscreta similitudo admittere videatur vnici ac singularis occasionem. Quod enim non dissentit in genere, id videtur in vnione manere naturæ. Sed natiuitas non admittit hanc fabulam, quia vnio non habet natiuitatem: quod enim natum est, habet natiuitatis suæ patrem. Neque quia indiscreta est nascentis à gignente diuinitas, ideo ipse est, & generator & genitus, cum non possit nisi alius atque alius esse generans & generatus, neque rursus dissimilis esse possit natus & generans. Anathema ergo est qui in patre & filio naturæ similitudinem ad abolendam filij personalem significantiam prædicabit. Quia cum in nullo differat res à re per mutuam similitudinem: similitudo tamen ipsa non recipiēs vnionē, patrem & filium per id quod filius indemutabilis similitudo patris est, confitetur. Non enim pars est filius patris, ut vnus dici possit & natus & generans. Neque emanatio est, ut continenti fluxu per corporalem & indiuiduum procursum, idem ipse fluxus retentus in origine, ipsum sibi sit serie atque tractu cohærenti, origo quod fluxus: sed perfecta natiuitas est, & cum naturæ similitudine manens, non conceptu & partu corporali corporaliter inchoata, sed secundum eiusdem naturæ similitudinem incorporalis filius ex incorporali patre subsistens.

9. *Et si quis propterea, quod nunquam pater filius intelligitur, & quod filius nunquam pater intelligitur, alium dicens filium præter patrem, propterea quod alius sit pater alius sit filius, se-*

cundum quod dictum est: Alius est qui testimonium perhibet mihi, qui me misit pater: propter hancpiam intelligendam proprietatem personæ patris & filij, timens nequando idem intelligatur filius & pater, similem non dicat etiam iuxta essentiam patri anathema sit.

Joan. 5.

Matth. 10.

Dictum ad apostolos Domini est: Estote prudentes ut sunt serpentes, & simplices ut columbæ. Per quod dissidentium à se animantium inesse nobis voluit naturam, sed ita ut serpentinam prudentiam columbæ simplicitas temperaret, & simplicitatem columbæ prudentia serpētis instrueret: fieretque & simplex sapientia, & sapiens simplicitas: quod præceptum in huius fidei expositione seruatum est. Nam cum superior de qua locuti sumus, sententia id cauisset, ne per similitudinem essentiæ, personalis vnio prædicaretur, neque ut naturæ indifferentia perimeret filij natiuitatem, & vnus ac solitarius nobis esset in sensu, quia alter ab altero non differret in genere sic consequenti sententia illi prudentiæ serpentis, cui configurari cum columbæ simplicitate præcipimur, per simplicem atque Apostolicam prudentiam rursus occursum est, ne fortè per id quod personalis vnio nō reciperetur, quia alius sit pater, alius sit & filius, prædicatio iterum dissimilis naturæ possit obrepere: ne dum alius est qui misit, & alius qui missus est, quia non vnus est missus & mittēs, discretæ ac dissimilis naturæ existimarentur esse missus & mittens, cum diuersæ essentiæ esse non possint natus & gignens. Retinetur itaque in patre & filio naturæ indifferentis similitudo per essentiæ natiuitatem: non tamen damnum personæ affert, ut vnus sit missus & mittens, similitudo naturæ. Neque rursus in personæ proprietate, cum non possit ipse sibi vnus & filius & pater dici, aufertur similitudo naturæ: atque ita & natiuitatis veritas ad ad similitudinem proficit essentiæ, & similitudo essentiæ non amittit natiuitatis personalem veritatem. Neque rursus professio gignentis & geniti similitudinem excludit essentiæ, quia cum gignens & genitus vnus esse non possit, non tamē diuersæ naturæ sint natus & generans.

Et si quis in aliquo tempore patrem Deum vnigeniti filij intelligat, & non super tempora, & super omnem humanam existimationem vnigenitum filium sine passione extitisse: quasi prætergrediens Euangelicam predicationem, quæ tēporum quidem inter capedinem de patre & filio aspernata est: fideliter autem nos docuit,

10.

Joan. 10.

quod in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum : anathema sit.

Pia professio est patrem non intra tempora contineri : omnem enim intelligentiæ sensum excedit intemporalis paterni nominis veritas. Et si ipsa paterni nominis, per quod impassibilis origo nascentis est, religiosa confessio est : non tenetur tamen intempore, quia non potest æternus & infinitus Deus pater intelligi temporalis. Et secundum euangelicam prædicationem cognoscitur vnigenitus Deus, verbum magis iam incipio apud Deum esse quam nasci.

II. *Et si quis seniore tempore patrem dicat filio ex se vnigenito, iuniorem autem filium patre, anathema sit.*

Similitudo essentiae configurata in genere, indifferens quoque docetur in tempore : ne qui imago est Dei, qui verbum est, qui Deus est apud Deum in principio, qui similis est patri, interiecto inter se ac patrem tempore, non perfectum in se habeat quod & imago est & verbum est & Deus est. Si enim tempore iunior prædicatur, amittit & imaginis & similitudinis veritatem : quia similitudo iam non sit, quæ dissimilis reperiatur in tempore. Quia ipsum illud quod Deus pater est, tempus aliquod non potest habere ne pater sit : ex quo nec in filio tempus potest esse ne filius sit. Atque ob id, nec pater filio senior, nec filius patre iunior esse dicendus est : quia vtriusque nominis veritas non possit esse sine altero.

12. *Et si quis intemporalem vnigeniti filij de patre substantiam ad innascibilem Dei essentiam referat, quasi filium patrem dicens, anathema sit.*

Dedisse superior definitio occasionem hæreticis videbatur, cum tempus natiuitatis filij negaretur, quia nefas esset si pater esset in tempore. In tempore autem esset, si filius tempori subderetur : ut per hanc opportunitatem temporis abnegati, sub filij nuncupatione, pater qui innascibilis esset, singularis atque vnicus ipse sibi & pater & filius prædicaretur. Quia vbi nascendi tempus excluditur, illic opinio videtur innascibilitatis admitti, ut natus non putetur, cuius natiuitas non sit in tempore. Idcirco ne per hanc occasionem temporis abnegati hæresis vnionis irreperet, & hæc impietas damnatur, quæ audeat intemporalem natiuitatem ad vnicam ac singularem innascibilis essentiae referre

substantiam : cum aliud sit intemporalem esse, aliud sit esse non natum, quorum vnum habeat (licet extra tempus) natiuitatem, aliud ipsum sibi, ad id quod est, solus atque idem autor æternus sit. Percucurimus carissimi fratres, omnes Orientalium episcoporum editas fidei definitiones, quas aduersum emergentem proximè hæresin, congregati intra Synodum condidere : & nos quantum potuimus, ad intelligentiæ eorum sensum, expositionis nostræ sermonem coaptauimus, famulantes potius eorum dictis, quam dictorum alienorum autores existimandi : quibus aduersum nouam & prophanam impietatem, hæc conscientiae suæ, & adeptæ iam pridem doctrinae suæ instituta decernunt, & eos qui hanc apud Syrmium hæresin conscripserunt, vel conscriptam susceperant, ignorationem confitentes ad subscriptionem decretorum talium coegerunt. Vbi filius patris imago perfecta est. Vbi sub indifferētis imaginis proprietate, per fraudem prophanam filius non aboletur, ut pater sit. Vbi imago patris filius prædicatur per similitudinis veritatem, à substantia patris, cuius imago est, substantiæ diuersitate non differt. Vbi per habitam à patre vitam, & acceptam à filio vitam, nihil differens in substantia quæ significatur in vita, habeat pater, quam filius accepit ad habendum. Vbi non creatura est filius genitus, sed à natura patris indiscreta substantia est. Vbi sicut inter patrem & filium indifferens virtus est, ita nullam inter se diuersitatē patiatur essentiae. Vbi pater generando filium, nihil ex se se in eodē degenerat diuersitate naturæ. Vbi quia nihil differat in vtroque naturæ proprietas, tamen similitudinis personalium nominum respuat vnionem, ne subsistens vnus sit, qui & pater dicatur & filius. Vbi quia piè dicitur & pater mittēs, & filius missus : in nullo tamen inter patrē & filium, id est, inter missum atque mittentem discernatur essentia. Vbi non intra tempora paterni nominis veritas cōtinetur. Vbi filius patre non est posterior in tempore. Vbi ultra tempus omne perfecta natiuitas, innascilitatis in se non admittit errorem. Et hæc quidem fratres carissimi, omnis quæ edita est fidei doctrina, per paucos iuxta vniuersitatis modum orientales, sub his ipsis propè diebus, quibus vos ingestam hæresin respuistis, emerit : cuius exponendæ ea fuit ratio, quod vnus substantiæ silentium decernebatur. Sed iam

iam superioribus diuersisque temporibus, multis hoc causis postulatis, fides alias necesse fuit conscribi, quæ quales sint ex ipsis intelligetur. omnibus enim quæ ab ijs gesta sunt cognitis, facilius tum & plenius earum rerum de quibus inter nos quæstio est, absolutionem religiosam & vnitati congruam afferemus. Expositio ecclesiastica fidei quæ exposita est in Synodo, habita per Encanias Anthiochenæ ecclesiæ consummata, quam exposuerunt qui affuerunt episcopi nonaginta & septem, cum in suspicionem venisset vnus ex episcopis quod praua sentiret.

Consequenter Euangelica & apostolica traditioni credimus in vnum Deum patrem omnipotentem, cunctorum quæ sunt edificatorem & factorem & prouisorem, ex quo omnia: & in vnum Dominum Iesum Christum filium ipsius unigenitum Deum per quem omnia, qui generatus est ex patre, Deum ex Deo, totum ex toto, vnum ex vno, perfectum de perfecto, regem de rege, Dominum de Domino, verbum, sapientiam, vitam, lumen verum, viam veram, resurrectionem, pastorem, ianuam, inconvertibilem & incommutabilem diuinitatis essentiaque & virtutis & gloriæ incommutabilem imaginem, primum editum totius creature, qui semper fuit in principio apud Deum

Joan. i. *Et Deus erat verbum, per quem omnia facta sunt, & in quo omnia constant, qui in novissimis diebus descendit de summis, & natus est ex virgine secundum scripturas, & agnus factus est mediator Dei & hominum, prædestinatus fidei nostræ & dux vite, dixit quippe:*

Ibid. 6. *Non enim descendi de cælo ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit. Qui passus est, & resurrexit pro nobis tertia die & ascendit in cælos & sedet in dextera patris, & iterum venturus cum gloria iudicare viuos & mortuos. Et in sanctum Spiritum, qui in paraclesin & sanctificationem & consummationem credentibus datus est, iuxta quod & Dominus Iesus Christus ordinavit discipulis dicens: Pergite, & docete vniuersas gentes, baptizantes eas in nomine patris & filij & spiritus sancti. Manifesta utique patris, verè patris, certaque filij, verè filij, notaque spiritus sancti, verè spiritus sancti, hisque nominibus non simpliciter, neque ociosis propositis, sed significantibus diligenter propriam vniuscuiusque nominatorum substantiam & ordinem & gloriam, ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam verò vnum. Hanc ergo habentes fidem, & ab initio & usque in finem habituri in conspectu Dei & Christi, omnem hæ-*

riticam prauam sectam anathematizamus: & si quis præter salubrem scripturarum & rectam fidem docet, dicens aut tempus, aut spacium aut seculum, aut esse, aut fuisse prius quàm generetur filius, anathema sit: Et si quis filium conditionem dicit, quemadmodum vnum conditionum: aut natiuitatem, sicut sunt natiuitates: aut factionem, sicut sunt facturæ, non sicut diuinæ scripturæ tradiderunt singula quæque superius dicta: Et si quis aliud docet, aut euangelizat præter quod accepimus, anathema sit. Nos enim omnibus quæ diuinis scripturis tradita sunt à prophetis & apostolicis, verè & cum timore & credimus & sequitur.

Minus fortè expresse videtur de indifferenti similitudine patris & filij fides hæc locuta esse, maximè cum de patre & filio & spiritu sancto ita senserit significatam in nominibus propriam vniuscuiusque nominatorum substantiam & ordinem & gloriam, ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam verò vnum. Et primum sciendum est, non aduersum hæresim quæ dissimilis substantiæ patrem & filium & spiritum sanctum ausa est est prædicare, in Antiochia fuisse conuentum: sed aduersus eam quæ post sanctam Synodum Nicenam in id proruperat, ut tria nomina patri vellet ascribere, de qua suo loco tractabimus. Memini enim me in exordio sermonis, patientiam & æquanimitatem legentium atque audientium vsque ad absolutionem omnium dictorum meorum poposcisse, ne temerarius quisquam in me iudex ante cognitionem perfecti sermonis existeret.

Volens igitur congregata sanctorum Synodus impietatem eam perimere, quæ veritatem patris & filij & spiritus sancti, nominum numero eluderet, ut non subsistente causa vniuscuiusque nominis, triplex nuncupatio obtineret sub falsitate nominum vnionem, ut pater solus atque vnus idem atque ipse haberet & spiritus sancti nomen & filij: idcirco tres substantias esse dixerunt, subsistentium personas per substantias edocentes, non substantias esse dixerunt, subsistentium personas per substantias edocentes, non substantiam patris & filij & spiritus sancti diuersitate dissimilis essentiam separantes. Quod autem dictum est, ut sint quidem per substantiam tria, per consonantiam verò vnum, non habet calumniam: quia cognominato spiritu id est paracleto, consonantiæ potius quàm essentiæ, per similitudinem substantiæ prædicari conue-

nit unitatem. Cæterum omnis superior sermo in nullo patrē & filium essentiæ ac naturæ diuersitate discernit. Vbi enim dicitur, Deum ex Deo, totum ex toto, non ambigitur totum Deum ex toto Deo natum. Nā & Dei de Deo natura nō differt: & totus ex toto, in ijs est ipse in quibus pater est. Vnus ex vno, passionēs humani partus & conceptionis excludit: vt dum vnus ex vno est, non aliunde nec diuersus, aut aliud sit qui est vnus ex vno, perfectus à perfecto.

Non differt præter originis causam ab innascibilitate natiuitas, cum perfectio vtriusq; non differat. Rex de rege. Non admittit vno atque eodem nomine potestas connuncupata dissimilitudinem potestatis. Dominus de Domino. Dominatus quoque æquatur in Domino: nec recipit differentiam confessa in vtroque sine diuersitate dominatio. Illud verò quod post multa alia subiectum est, inconvertibilem & immutabilem diuinitatis & essentiæ & virtutis & gloriæ incommutabilem imaginem: absolutum est. Nam ex Deo Deus ex toto totus, ex vno vnus, & ex perfecto perfectus, & ex rege rex, & ex Domino Dominus, cum in ea omni diuinitatis gloria atque natura in qua pater permanet, natus quoque subsistat & filius, etiam hoc ex paterna substantia habet, ne demutabilis fiat. Non enim in eo nascente ea de qua est natus, demutata natura est: sed indemutabilem essentiam natus obtinuit, ex indemutabilis autoritate naturæ. Nam quamuis imago est, tamen incommutabilis. Non commutata in eo scilicet per dissimilitudinem paternæ essentiæ, ex qua est genitus natura, qui in eo imago paternæ essentiæ nasceretur. Iam verò cum primus æditus esset totius creaturæ, docetur & ipse ille semper fuisse in principio apud Deum. Verbum Deus dicitur, dum primus æditur. Natus fuisse ostenditur, dum semper fuit, nec tempore separatur à patre. Non ergo videri potest diuisio substantiarum, quæ nihil aliud studuit quàm vt per trium subsistentium nomen triplicis vocabuli excluderet vniōnem, ad separationem diuersæ in filio & in patre substantiæ introducta: cum totius fidei expositio patrem & filium innascilem & vnigenitum, nec tempore, nec nomine, nec essentia, nec dignitate, nec dominatione discernat. Dignū autem est conscientia communi etiam cæteras eorundem episcoporum orientalium diuer-

sis & locis & temporibus conscriptas fides noscere, vt per plures confessiones synceritas conscientiæ possit intelligi.

Sancta synodus in Sardica congregata ex diuersis prouinciis Orientalium partium, Thebaida, Aegypto, Palestina, Arabia, Phænice, Siria Cæle, Mesopotamia, Cicilia, Cappodicia, Ponto, Paphlagonia, Galatia, Bythynia, Hellesponto, Asia, Phrygiis duabus, Pisidia, Cycladum insularū Pamphylia, Caria, Lydia, Europa, Thracia, Emimonto, Massylia cum Mysia, Pannoniis duabus hanc exposuimus fidē. Credimus in vnum Deum patrem omnipotentem creatorem & factorem vniuersorum, ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur. Credimus & in vnigenitum eius filium Dominum nostrum Iesum Christum, qui ante omnia secula ex patre genitus est, Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem facta sunt omnia, & quæ in cælis & quæ in terra, visibilia & inuisibilia, qui est verbū & sapientia & virtus & vita & lumen verum: & qui in nouissimis diebus propter nos incarnatus est, natus ex sancta virgine, qui crucifixus & mortuus est sepultus, resurrexit ex mortuis tertia die, & receptus est in cælo, & sedet in dextera patris, venturus iudicare viuos & mortuos & reddere vnicuique secundum opera eius. Cuius regnum sine cessatione permanet in immensa secula. Sedet enim in dextera patris non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro. Credimus & in Spiritum sanctum, hoc est paracletum, quem promittēs apostolis post reditum in cælos, misit docere eos ac memorari omnia, per quem & sanctificatur synceriter in eum credentium animæ. Credimus in sanctam Ecclesiam, in remissionem peccatorum, in vitam eternam. Eos autem qui credunt, de non extantibus esse filium Dei, vel, ex alia substantia & non ex Deo & quod erat aliquando tempus aut seculum quando non erat: alienos nouit sancta & catholica ecclesia. Similiter & eos qui dicunt, tres esse deos, vel Christum non esse Deum, & ante secula, neque Christum, neque filium eum esse Dei, vel eum ipsum esse patrem & filium & Spiritum sanctum, vel innascibilem filium, vel quod neque consilio neque voluntate pater genuerit filium: anathematizat sancta & catholica ecclesia.

Hilarius. Breuib; expositio fidei huius sed absolutissimis vsa est definitionibus. Nam condemnans eos, qui de non extantibus esse filium Dei dicerent, originem ei non cœptam, sed manentem dedit. Ac ne hæc origo eius ex qua natus est manēs, alia potius quàm Dei intellegeretur esse substantia, etiā eos blasphemos pronūciat: qui ex alia aliqua substantia, & nō ex Deo filium

Fides secundum Orientis Synodum

lium natum esse loquerentur: atq; ita non cum non ex nihilo subsistit, neque aliunde quam ex Deo quod est extitit, non potest ambigi in his natus esse quæ Dei sunt, quia neque de non extantibus, neque alia quam de innascibili patris & æterna substantia vnigeniti filij generatur essentia. Respuit verò & interualla tēporum ac seculorum: vt qui per naturam non differt, non possit separabilis esse per tempus. Ex omni autem parte, qua se circumagere sollicitudo potuit, hæreticorum ingenijs aditus obstruitur, ne quid esse diuersitatis prædicetur in filio. Anathematizat nanque eos qui tres deos dicunt, quia secundū naturæ veritatem, numerū nuncupationum substantia ista non recipit, nisi vt in hominibus atque angelis solet, cum nomen tribuitur ex honore meritorum, naturæ tamen inter eos & Deum differens est substantia, & idcirco dii plures sunt. Cæterum in natura Dei Deus vnus est, ita tamen, vt & filius Deus sit, quia in eo natura non differens sit: & cum Deus ex Deo sit, non potest non vterque Deus esse, quorum per generis indifferentiam non discernatur essentia. Numerus autem nominis in nuncupatione respuitur, quia nō est in naturæ qualitate diuersitas. Cum igitur anathema sit duos deos dicēs, & anathema sit filium Deum denegans, absolutè ostenditur vnus ad vtrunque nominis vnitatem de proprietate indifferentis esse substantiæ: cum in cōfessione innascibilis Dei patris, & vnigeni Dei filij, neutro à se dissimilitudine essentiæ differente dicitur, vt vterq; cum Deus sit, Deus tamē vnus & credendus sit & prædicandus. Solicita itaque multum diligentique cautela episcoporum fides munit naturæ genitæ & gignentis indifferentiam, nominis vnionem confirmans. Tamen ne rursus vnus Dei prædicatio, vnicam ac sine progenie sua solitarij Dei velit affirmare substantiam, statim etiam hanc condemnat temeritatem, quæ quia Deus vnus est, vnum ac solitarium Deum patrem, habentem in se nomen patris & filij cōfiteretur, cum in generante patre & nascente filio Deus vnus esset ob indifferentis ab inuicem naturæ substantiam prædicandus. Innascibilem quoque filiū, sanctorū fides nescit: quia naturā filij nisi ex natiuitate non extat. Natiuitatis autem in eo adeo perfecta natura est, vt qui ex substantia Dei natus est, etiam ex consilio eius ac voluntate nascatur. Ex voluntate enim atque consilio, non ex corporalis

passione naturæ essentiæ Dei, de essentia Dei genitæ absoluta perfectio est.

Consequens autem est, vt eam nunc fidem retractemus, quæ nō olim, tunc cum Photinus episcopatu deiectus est, conscripta est.

Exemplum fidei Symio ab Orientalibus contra Photinum conscriptæ.

Credimus in vnum Deum patrem omnipotentem, creatorem & conditorem, ex quo omnis paternitas in cælo & in terris nominatur. Credimus & in vnicum filium eius Dominum nostrum Iesum Christum, qui ante omnia secula ex patre natus est, Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem facta sunt omnia in cælis & in terra, visibilia & inuisibilia. Qui & est verbū & sapientia & vita, & lumen verū, qui in nouissimis diebus propter nos incorporatus est, & natus de sancta virgine, & crucifixus & mortuus & sepultus, qui & surrexit ex mortuis tertia die, & ascendit in cælum, & sedet in dextera patris, & venturus est in consummatione seculi iudicare viuos & mortuos, & reddere unicuique secundū opera sua, cuiusq; regnum sine fine perseverans permanet in æterna secula. Erit enim sedens in dextera patris, nō solum in hoc seculo, verumetiam in futuro. Et in Spiritum sanctū, id est, paracletum, quem promittens apostolis, posteaquam cælum ascendit, misit docere eos, & commonere omnia, per quem & sanctificentur credentium in eum synceriter animæ. Eos autem qui dicunt, de nullis extantibus esse filius, vel de alia substantia, & non ex Deo: & quod erat tempus vel seculum quando non erat: alienos scit sancta & catholica ecclesia. Si quis autem patrem & filium duos dicit deos, anathema sit. Et si quis vnum dicens Deum Christum autem Deum ante secula filium Dei obsecutum patri in creatione omnium non confitetur: anathema sit. Et si quis innascibilem Deum, vel partem eius de Maria natum esse audet dicere: anathema sit. Et si quis secundum præscientiam vel prædestinationē, ex Maria dicit filium esse & non ante secula ex patre natum apud Deum esse & per eum facta fuisse omnia: anathema sit. Si quis substantiam Dei dilatari & contrahi dicit, anathema sit. Si quis dilatam substantiam Dei filium dicat facere, aut latitudinem substantiæ eius, sicuti sibi videtur, filium nominet: anathema sit.

Si quis insitum vel prolatiuium verbum Dei filium dicat, anathema sit. Si quis hominem solum dicit de Maria filium: anathema sit. Si quis Deum & hominem de Maria natū dicens, Deū innascibilem sic intelligit: anathema sit. Si quis verbum caro factum est audiens verbum

- in carnem translatam putet, vel demutationem
sustinentem accepisse carnem dicit: anathema
12. sit. Si quis unicum filium Dei crucifixum au-
diens, de alitate eius, corruptionem vel passi-
bilitatem, aut demutationem, aut diminutio-
13. nem, vel interfectionem sustinuisse dicat: anathe-
ma sit. Si quis, Faciamus hominem, non patrem
ad filium dixisse, sed ipsum ad semetipsum dicat
14. Deum locutum: anathema sit. Si quis filium non
15. dicat Abraham visum, sed Deum innascibile: vel
patrem eius: anathema sit. Si quis cum Iacob nō
16. filiū quasi hominem colluctatum, sed Deum in-
nascibilem, vel patrem eius dicat: anathema
17. sit. Si quis, Pluit Dominus à Domino, non de
filio & patre intelligat, sed ipsum à se dicat pluif-
se: anathema sit. Pluit enim Dominus filius à
Domino patre. Si quis Dominum & Dominum
patrem & filium, quasi Dominum à Domino
intelligat, quia dominum & dominum duos di-
cat deos: anathema sit. Non enim ex equamus
vel conformamus filium patri, sed subiectum in-
telligimus. Neque enim descendit in Sodomam
sine patris voluntate, neque pluit ex se, sed à Do-
mino, autoritate scilicet patris: nec sedet in dex-
tera à semetipso, sed audit dicentem patre: Sede
18. ad dexteram meam. Si quis patrem & filium &
19. Spiritum sanctum unam personam dicat: ana-
20. thema sit. Si quis Spiritum sanctum paracle-
14. tum dicens, innascibilem Deum dicat: anathe-
ma sit. Si quis, sicut docuit nos Dominus, non
21. alium dicat paracletū à filio, dixit enim: Et al-
22. terum paracletum mittet vobis pater, quē roga-
bo eum: anathema sit. Si quis Spiritum sanctum
patrem dicat patris vel filij: anathema sit. Si
23. quis patrem & filium & Spiritum sanctum tres
dicat deos: anathema sit. Si quis, quod dictum
est: Ego Deus primus, & ego Deus novissimus,
& prater me non est Deus: ad destructionē ido-
lorum dictum, & eorum qui non sunt dii, in de-
24. structionem unici ante secula Dei Iudaici di-
25. ctum intelligat: anathema sit. Si quis voluntate
Dei tanquam unum aliquid de creatura factū
dicat filium: anathema sit. Si quis nolente pa-
tre natum dicat filium: anathema sit. Non enim
26. coactus pater, vel naturali necessitate ductus,
cū nollet genuit filium: sed mox ut voluit, sine
tempore & impassibiliter ex se eum genitum de-
monstravit. Si quis innascibilem & sine initio
dicat filium, tanquam duo sine principio, & duo
innascibilia, & duo innata dicens, duos faciat
deos: anathema sit. Caput enim quod est princi-
pium omnium: filius: caput autē quod est princi-
pium Christi, Deus: ita enim ad unum, qui est
sine principio, omnium principium, per filium
27. uniuersa referimus. Et iterum confirmantes
Christianismi intellectum, dicimus: Quoniam
si quis Christum Deum Filium Dei ante secula

substantem & ministrantem patri ad omnium
perfectiōem non dicat: sed ex quo de Maria
natus est, ex eo & Christum & Filium nomi-
natum esse, & initium accepisse ut sit Deus dicat
anathema sit. Hilarius.

Necessitas & tempus admonuit eos qui
tum cōuenerant, per multiplices quæstio-
nes latius ac diffusius expositionem fidei
ordinare: quia multis & occultis cuniculis
in catholicam domū ea quæ per Photinū
renouabatur heresis, tentaret irrepere: ut
per singula genera intemeratæ & illæse fi-
dei unicuique generi hæreticæ ac furtivæ
fraudentiæ contraireretur: essentque toti-
dem fidei absolutiones, quotidem essent
quæsitæ perfidiæ occasiones. Ac primum
post generalem illam atque indubitatam
sacramentorum expositionem, hinc ex-
ponendæ fidei aduersum hæreticos cœpit
exordium.

Eos autem qui dicunt, de nullis extantibus
est Filius, vel de altera substantia & non ex
Deo, & quod erat tempus vel seculum quando
nō erat, alienos scit sancta & catholica ecclesia.

Quis hic ambiguitatis locus, aut quid
ex synceræ fidei conscientia reliquum est?
Non est de non extantibus. Ut ei extans
origo sit, non est extans ei ad originem
substantia aliqua alia, nisi sola quæ Dei est:
ut in eo quidem nihil aliud natum possit
esse, quàm quod Deus sit, quia non ex ni-
hilo extans aliunde non subsistit. Non dif-
fert in tempore, ut cum patre sit intempo-
ralis & filius. Inseparabilia itaque inter in-
nascibilem patrem & unigenitum filium
cuncta sunt, quos in tempore pares ipsa il-
la vnius tantum paternæ innascibilitatis
eternitas, ex quas natiuitas sumitur, indis-
ferenti in nullo discernat essentiæ.

Si quis autem patre & filium duos dicit deos: 2.
anathema sit. Et si quis unum dicens Deum, 3.
Christum autem Deum ante secula filium Dei
obsecutum patri in creatione omnium non confi-
tetur, anathema sit.

Rerum nobis absolutam intelligentiam
ipsa illa nominis religiosa professio tri-
buit. Cū in damnatione sit, patrem & fi-
lium duos deos dicere: & rursum anathe-
ma sit, filium Deum negare: substantiæ di-
uersæ alterius ab altera, opinio in prædicā-
dis dijs duobus excluditur. Non enim ex
alia præter illam Dei patris, ex qua Dei fi-
lius Deus intemporalis est natus essentia.
Nam cū necessario Deum patrem con-
fitemur, & absolutè Christum Dei filium
Deum prædicamus, & inter hæc duūm
deorum

deorum sit irreligiosa confessio: non possunt secundum naturæ indifferentiam & nomen indifferens non vnum esse in essentiae genere, quorum essentiae nomen non licet esse nisi vnum.

4. *Si quis innascibilem Deum, vel partem eius de Maria natum esse audent dicere: anathema sit.*

Ne quod nuncupatae essentiae in patre & filio, per indissimile naturam nomen vnum est, occasionem hæreticis præstaret, ut innascibilem Deum vel patrem eius nasci de Maria prædicarent: occursum est salutaris definitione sententiae, ut anathema esset hoc confitens. Non enim religiosa vnitas nominis ex indifferentis naturæ essentia constituta, personam genitæ ademit essentiae, ut vnica ac singularis Dei substantia per vnionem nominis intelligatur: cum vtriusque essentiae nomen vnum, id est, Deus vnus, ob indiscretæ in vtroque naturæ indissimilem substantiam prædicetur.

5. *Si quis secundum præscientiam & prædestinationem, a Maria dicit filium esse, & non ante secula ex patre natum apud Deum esse, & per eum facta esse omnia: anathema sit.*

Deum omnium nostrum Dei filium antequam corporeus nasceretur, negaturi, secundum præscientiam & prædestinationem, non secundum naturæ subsistentis essentiam fuisse confirmant: id est, ut per præscientiam patris, qui eum prædestinauit ut esset, aliquando scilicet gignendus ex virgine nunciatus nobis fuerit potius quam ante secula in naturæ diuinæ substantia natus extiterit: utque omnia quæ ipse in prophetis de incorporationis suæ ac passionis sacramentis locutus est, ipsa illa secundum præscientiam de eo à patre sint dicta. Itaque doctrinæ huius peruersitas condemnatur: ut cognitus nobis vnigenitus filius Dei, natus potius ex patre ante secula, & ipsa secula cum creaturis omnibus condens, quam prædestinatus sit esse gignendus.

Si quis substantiam Dei dilatari & contrahi dicit: anathema sit.

6. Contrahi, dilatari, corporalis est passio: Deus autem qui spiritus est, & spirat vbi vult, non se per demutationem substantiæ aut dilatat, aut contrahit. Extra corporalis enim naturæ necessitatem liber manens, quod vult & cum vult, & vbi vult, id præstat ex sese. Impium ergo est, substantiæ demutationem libertati tantæ virtutis adscribere.

7. *Si quis dilatatam substantiam Dei filium dicit facere, aut latitudinem substantiæ eius no-*

minet filium: anathema sit.

A Superior sententia etsi indemutabilem docere Deum voluerit, ad hanc se tamen sequentem hæresim præparauit. Quidam enim ausi sunt innascibilem Deum vsque ad sanctam virginem, substantiæ dilatatione protendere, ut latitudo deducta, quodam naturæ suæ tractu, assumensque hominem filius nuncuparetur, neque filius ante secula perfectus Deus natus, idem postea & homo natus sit. Totum hoc itaque catholica fides damnat: in quo & demutabilis pater dicitur, & natus filius abnegatur.

Si quis insitum & prolatium verbum, Dei filium dicat: anathema sit.

B Heretici perimentes quantum in ipsis est, Dei filium, verbum esse tantum confitentur, prodeuntem scilicet ex loquentis ore sermonem, & in substantiæ vocis incorporalem sonum: ut Deo patri istiusmodi sit verbum filius, cuiusmodi per insitam nobis loquendi naturam verbum omne proferatur in vocem. Fraus ergo hæc omnis in damnatione est: quæ Deum verbum quod in principio apud Deum erat, tanquam verbum esse insitæ ac prolatae vocis affirmet.

Si quis hominem solum dicat de Maria Filium: anathema sit.

D Filium Dei de Maria non prædicamus, nisi & hominem & Deum prædicemus.

Si quis deum & hominem de Maria natum dicens, Deum innascibilem sic intelligit: anathema sit.

E Sed ne id quod Deum & hominem prædicamus, fraudis habeat occasionem, continuo subiicit, Deum innascibilem: sic intelligenti conseruatur substantiæ & nomen & virtus, cum in anathemate sit, qui ex Maria Dei filium, hominem sine Deo dixerit, & in eodem iudicio sit, qui in homine innascibilem Deum dixerit. Non Deus is qui in homine est, non esse Deus dicitur: sed Deus innascibilis abnegatur, patre à filio non naturæ nomine, quia nec diuersitas esset, sola innascibilatis autoritate discreto.

Si quis, Verbum caro factum est, audiens, verbum in carnem translatum putet, vel demutationem sustinentem accepisse carnem dicat: anathema sit.

F Conseruatur dignitas diuinitatis, ut in eo quod verbum caro factum est, dum verbum caro fit, non amiserit per carnem quod erat verbum, neque translatum in carnem sit, ut verbum esse desineret: sed verbum caro factum est, ut caro potius hoc inciperet esse quod verbum. Alioquin vnde carni in operibus virtutes? in monte gloriam? in

cogitationibus humanorum cordiū scientiam? in passione securitatem? in morte vitam? Sed demutationē Deus nesciēs, nihil ex substantiæ suę bonis caro factus amisit.

12. *Si quis unicum filium dei crucifixum audiēs, deitatem eius corruptionē, vel passibilitatē, aut demutationem, vel diminutionem, vel interfectionem sustinuisse dicit, anathema sit.*

Absolutē ostenditur, cur verbū, licet caro factum sit, non tamen translatum fuerit in carnem. Cū enim hæc passionū genera infirmitatem carnis afficiant, Deus tamen verbū caro factus non potuit demutabilis esse patiēdo. Nō enim id ipsum est pati & demutari: quia omnē carnē passio cuiusq; generis demutet sensu, dolore, patientia, tolerantia. Verbum autē quod caro factū est, licet se passioni subdiderit: non tamen demutatū est passibilitate patiēdi. Nā pati quidē potuit passione, sed passibilitate passibilis esse non potuit: quia passibilitas naturę infirmis significatio est. Passio autē est eorū quæ sunt illata, perpassio. Itaque quia indemutabilis est Deus, cum tamen verbū caro factū sit, habuerunt in eo passionēs materiā sine passibilitatis infirmitate. Manet itaque indemutabilis etiam in passione natura auctori suo indifferens, & impassibilis essentiæ nata substantia.

13. *Si quis, Faciamus hominē non patrem ad filiū dixisse, sed ipsum ad semetipsum dicat Deū locutū: anathema sit. Si quis filium nō dicat Abraham visum, sed Deum innascibile vel patrē eius:*

15. *anathema sit. Si quis cū Iacob non filium, quasi hominē colluctatum, sed Deum innascibile, vel patrem eius dicat: anathema sit. Si quis, Pluit*

16. *anathema sit. Si quis cū Iacob non filium, quasi hominē colluctatum, sed Deum innascibile, vel patrem eius dicat: anathema sit. Si quis, Pluit Dominus à Domino, non de filio & de patre intelligat, sed ipsum à se pluisse dicat: anathema sit. Pluit enim Dominus filius à Domino patre.*

Hæc quia Photinus, aduersum quē tunc conuentum erat, negabat, inferenda fidei fuerunt, ne quis auderet non ante Dei filium quā virginis filiū prædicare, & superiora omnia quæ propria Dei filio sunt, stultissima hæreticæ insaniæ peruersitate Deo innascibili coaptaret: & dum hæc ad patrem refert, filio substantiam denegaret. Quæ quia absoluta sunt, necessitatem nobis interpretandi non reliquerunt.

17. *Si quis Dominum & Dominū non patrem & filium intelligat, cum Dominum & Dominum duos dicat deos, anathema sit. Non enim exæquamus, vel comparamus filium patri, sed subiectum intelligimus. Neque enim descendit in Sodomam sine patris voluntate, neque pluit ex sese, sed à Domino, autoritate scilicet patris. Nec sedet in dextera à semetipso, sed audit dicentem*

patrem: Sede ad dexteram meam.

A Et superiora & cōsequentia suspiciōē, si qua esse in his dictis videbitur, penitus excludūt, ne diuersitas dissimilium deitātū in domino domino & prædicetur: & in eo nō cōparatur, quia duos deos dici impium sit. Non autē idcirco non cōparatur vel exequatur filius patri, ne Deus ipse nō esse credatur. Cū enim anathema sit Christum Deum denegans, non potest idcirco prophanū videri, duos deos cognominari, ne & Christus Deus prædicetur, cum per essentiæ naturalis proprietatē idcirco Deus vnus est, quia ex innascibili Deo patre, qui vnus est De⁹, vnigenit⁹ filius Deus natus, non aliunde, quā ex Deo habeat esse quod Deus est, & indifferenti ipsi quī genitus est, ab eo qui genuit, essentia non potuit esse: nā indifferentis vnum nomen est naturæ, & vel in eo quidē maximē non cōparatur, nec coæquatur filius patri, dum subditus per obedientiæ obsequelam est, dū pluit Dominus à Domino, ne à se ipse secundū Photinum aut Sabelliū pluerit, vt Dominus à Domino: dum ad dexterā dei tū confedit, cum sibi vt cōsideret dictū sit: dum mittitur, dum accipit, dum in omnibus voluntati eius, qui se misit, obsequitur. Sed pietatis subiectio non est essentiæ diminutio, nec religionis officiū degenerē facit naturam: cum per id quod cum & innascibilis pater Deus est, & vnigenitus filius Dei Deus est, Deus tamen vnus sit, & subiectio filij doceatur & dignitas, dum ei ipsi nō nisi filius nuncupandus subijcitur. Quod cum Dei patris sit, tamē sibi ex natura sit, nomen habens alienum, sed eius cuius & filius est, vt sit patri & obsequio subiectus & nomine ita tamē vt subiectio nominis, proprietatem naturalis atque indifferentis testetur essentiæ.

18. *Si quis patrē & filiū vnā personā dicit: anathema sit. Nō habet necessitatē contradicēdi sibi absoluta peruersitas, & tamen stultus quorundā furor in id prorumpit, vt personā vnā duūm nominū ausus sit prædicare.*

19. *Si quis Spiritum sanctum paracletū dicens, innascibilem Deum, dicat: anathema sit.*

Adiectio nūc paracleti, anathemati obnoxiam facit innascibilis in eo Dei prædicationem. Impiissimum enim est, innascibilem Deum eum dici, qui ad consolationem nostram sit missus à filio.

20. *Si quis sicut docuit nos Dominus, non alium dicat paracletum à filio, dixit enim: Et alterum paracletū mittet vobis pater, quem rogabo eum ego: anathema sit.*

A filio

A filio paracletum missum meminimus, & in principio hoc fides ipsa exposuit. Sed quia frequenter filius per indifferentis naturæ virtutem opera sua opera patris esse dixit, dicens: Ego opera patris mei facio: missurus quoque paracletum, sicuti frequenter spopondit, interdum eum & mittendum dixit à patre, dum omne quod ageret, patris referre est solitus ad patrem. Ex quo heretici occasionem frequenter arripiunt, ut ipsum esse filium paracletum dicant, cum in eo quod alium paracletum mittendum à patre sit precaturus, differentiam missi rogantisque significet.

21. *Si quis Spiritum sanctum patrem dicat patris vel filij anathema sit.* Stultitia hæretici furoris hæc coegit scripto referre non questio. Nam cum Spiritus sancti nomen habeat suam significationem, & Spiritus sanctus paracletus habeat substantiæ suæ & officium & ordinem, & cum ubique indemutabilis pater & filius prædicetur: quomodo pars esse aut patris, aut filij, sanctus Spiritus asseritur? Sed quia sicut inter cætera infaniarum genera, etiam hoc quoque proferri ab impijs solet, idcirco à sanctis debuit improbari.

22. *Si quis patrem & filium & Spiritum sanctum tres dicit deos, anathema sit.* Duum deorum professio cum irreligiosa sit, quia nusquam nisi unum deum prædicatum meminerimus & prædicemus: quanto magis trium deorum in patre & filio & Spiritu sancto nuncupatio damnabilis est? Quod tamē, quia heretici dicunt, recte catholici condemnant.

23. *Si quis quod dictum est: Ego Deus primus, & ego Deus nouissimus, & præter me non est Deus, ad destructionem idolorum dictum & eorum qui non sunt dii, in destructionem unici ante secula Dei Iudaice dictum intelligat: anathema sit.*

Deorum numerositate damnata, & Deo tantum vno prædicato, negari Deus filius Dei non potest. Verum naturæ istud præstat genuina proprietas, ut nomen quod negatur ad numerum, debeatur essentiæ: & id quod non est Deus præter me, non possit filio auferre quod Deus est: quia Deus alius quam qui est ex Deo, nullus est. Et per hanc vocem Dei patris, non potest non Deus esse: qui ex indifferēti ad naturam suam est natus essentia. Quod idcirco Iudæi ad unionem Dei referunt, quia vnigenitum Deum nesciunt. Sed nos cum duos deos negamus, diuersitatem in patre & filio naturalis abominamur essentiæ: quia id quod non est Deus præter me, impiam de falsis dijs perimit opinionem. Cum verò unum Deum cōfiteres filium, quoque Deum dicimus:

nihil diuersum per substantiam in utroque sub vno nomine prædicamus.

Si quis voluntate Dei tanquam unum aliquem de creatura filium factum dicat, anathema sit. Omnibus creaturis substantiam voluntas Dei contulit: sed naturam filio dedit ex impassibili ac non nata substantia, perfecta natiuitas. Talia enim cuncta sunt creata, qualia esse Deus voluit. Filius autem natus ex Deo talis substitit, qualis & Deus est: nec dissimilem sui edidit naturam. Sed ex substantia Dei genitus, naturæ secundum originem attulit essentiam, non secundum creaturam voluntatis essentiam.

Si quis nolente patre natum dicat filium, anathema sit. Non enim nolente patre coactus pater, vel naturali necessitate ductus cum nollet genuit filium, sed mox ut voluit sine tempore & impassibiliter ex se vnigenitum demonstrauit: cum non ex voluntate, ut cætera, filius subsistere doceretur, ne secundum voluntatem tantum: non etiam secundum naturam haberet essentiam: data hereticis occasio videbatur, ut necessitatem Deo patri gignendi ex se filij ascriberent, tanquam naturali lege cogente, inuito se ediderit. Sed hæc passionum non est in Deo patre conditio: cum inenarrabili & perfecta natiuitate filij, nec voluntas sola genuit filium, nec demutata, aut coacta imperio naturalis legis essentia est: sed nec ad gignendum quæsit substantia est, nec gignentis in genito diuersa natura est, nec in tempore paterni nominis solitudo: sed ante tempora omnia pater ex naturæ suæ essentia, impassibiliter volens, filio dedit naturalis natiuitatem essentiam.

Si quis innascibile & sine initio dicat filium: tanquam duo sine principio, & duo innascibilia, & duo innata dicens, duos faciat deos: anathema sit: Caput enim quod est principium omnium filius: caput autem, quod est principium Christi, Deus: sic enim ad unum initiabile omnium initium per filium vniuersa referimus.

Filium innascibilem confiteri, impijssimum est. Iam enim non erit Deus vnus, quia Deum vnum prædicari natura vnus innascibilis Dei exigit. Cum ergo vnus Deus sit, duo innascibiles esse non possunt: cum idcirco Deus vnus sit, cum pater Deus sit, & filius Dei Deus sit, quia innascibilitas sola penes vnum sit. Filius autem idcirco deus, quia ex innascibili essentia natus existat. Respuit ergo innascibilem filium prædicari fides sancta, ut per vnum innascibilem, Deum vnum prædicet: ut naturam vnigenitam ex innascibili genitæ essentia,

in vno innascibilis Dei nomine completatur. Caput enim omnium filius est, sed caput filij Deus est. Et ad vnum Deū omnia hoc gradu atque hac confessione referuntur: cum ab eo sumant vniuersa principium, cui ipse principium sit. Et iterū confirmātes Christianismi intellectū, dicimus.

Quoniam si quis Christum Deum, filium Dei ante secula subsistentem & ministrantem patri ad omnium perfectionem non dicat: sed ex quo de Maria natus est, ex eo & Christum & filium nominatū esse, & initium accepisse vt sit Deus, dicat: anathema sit.

27. Concludi dānatio eius hæresis, propter quam conuentum erat, expositione totius fidei cui aduersabatur, oportuit: quæ initium Dei filij ex partu virginis mentiebatur. Hoc enim fidei nostrę secundū Evangelicam & apostolicam doctrinam principale est, Dominum nostrū Iesum Christū Deū & Dei filium à patre nec honoris cōfessione, nec virtutis potestate, nec substantiæ diuersitate, nec interuallo temporis separari. Multifariē, vt intelligitur ex episcoporum cōsiliis atq; sententiis, quæ sita veritas est, & intelligentiæ ratio exposita est per singulas scriptæ fidei professiones: singulis quibusq; generibus impiæ prædicationis extinctis. Nō enim infinitus & immensus Deus breuibus humani sermonis eloquiis vel intelligi potuit, vel ostēdi. Fallit enim plerunque & audientes & docentes breuitas verborum: & compendio sermonum aut non intelligi potest quod requiritur, aut etiam corrumpitur, quod significatum magis quā enarratum rationis absolute non constat. Et idcirco episcopi intelligentiæ suæ sensu loquentes, ob difficultatem naturalis intelligentiæ & plurimis definitionibus & copiosioribus verbis vsi sunt ad docendum: vt & sensum audientium distinctione editæ per multa veritatis imbuerent, & de diuinis rebus nihil aut periculosum aut obscurum in hac multimodo plurium sentiarum absolute ne loquerentur. Nihil autē mirum videri vobis debet fratres charissimi, quod tam frequenter exponi fides cœptæ sunt, necessitatem hanc furor hæreticus imponit. Nam tantum ecclesiarum Orientalium periculum est, vt rarum sit huius fidei, quæ qualis sit vos iudicate, aut sacerdotes aut populum inueniri. Malē enim per quosdam impietati autoritas data est, & exilijs episcoporum, quorum causam non ignoratis, vires auctæ sunt prophanorum. Non peregrina loquor neque ignorata scribo:

audiui ac vidi vicia præsentium: nō laicorum, sed episcoporum. Nam absque episcopo Eleusio & paucis cum eo, ex maiori parte Asianæ decem prouincię intra quas consisto, verē Deum nesciunt. Atque vti nam eum nescirent, cum procliuiore enim venia ignorarent quā obtrectarent. Sed horum episcoporū dolor se intra silētium non continens, vnitatē fidei huius quærit quā iam dudum per alios amisit. Nā illa in prima collatę expositionis synodo fides hanc habuit necessitatem: cū apud Syrmium per Osiū immemorem gestorum suorum dictorūque, nouæ & tamen iam diu suppuratę impietatis doctrina proruperat. Sed de eo nihil queror: qui idcirco est reseruatus, ne iudicio humano ignoraretur qualis ante vixisset. Vbiq; autem scādala, vbiq; schismata, vbiq; perfidiæ sunt. Hinc illud est, vt ad professionē subscribendæ fidei, aliqui eorū qui ante aliud scripserant, cogerentur. Nec queror de patientissimis viris Orientalibus episcopis, quibus sufficit post blasphemię voluntatem coactæ saltem fidei professio. Gratulandū enim videtur in tanta blasphemantium episcoporum hæretica pertinacia, aliquem ex his suscipi pœnitētem. Sed inter hæc o beatos vos in Domino & gloriosos: qui perfectam atq; apostolicam fidem conscientia & professione retinentes, cōscriptas fides huc vsq; nescitis. Non enim eguistis litera, qui spiritu abundatis. Neq; officium manus ad scribendum desiderastis: qui quod corde à vobis credebatur, ore ad salutem profitebamini. Nec necessarium habuistis episcopi legere, quod regenerati neophyti tenebatis. Sed necessitas consuetudinem intulit, exponi fides, & expositis subscribi. Vbi enim sensus conscientiæ periclitatur, illic litera postulatur. Nec sanē scribi impedit, quod salutare est confiteri. Confitemur planē in sancti Spiritus dono semper innocentes, & scribimus volentes, non deos duos, sed Deum vnum: neque per id non & Deum Dei filium. Est enim ex Deo Deus. Nō innascibiles duos, quia autoritate innascibilitatis Deus vnus est: neque per id non & vnigenitus Deus est: namque origo sua innascibilis substantia est. Non vnum subsistentem, sed vnam substantiam non differentem: non vnum in dissimilibus naturis Dei nomen, sed vnus nominis atque naturæ indissimilē essentiam. Non præstantē quēquā cuiquam genere substantiæ, sed subiectū alterū alteri natiuitatē naturæ. Patrem in

trem in eo maiorem esse quod pater est, filium in eo non minorem esse quod filius est. Significationem interesse, non interesse naturā. Patrem non intra tēpora confiteri, sed cointemporalem patri non negare. Patrem in filio prædicare, quia nihil in se habeat filius à patre dissimile: filium in patre confiteri, quia non est aliunde quod filius est. Mutuam sibi ac similem inuicem naturam non nescire, quia par sit: quod vnus sit, non existimare, quia vnum eos sic perindissimilis naturæ indifferentiam prædicare, ne vnus sit. Exposui charissimi quantum humani sermonis consuetudo patiebatur, & Dominus mihi semper, vt ipse scit, à me oratus indulset, communis fidei conscientiam. Et si quid minus, imò quia minus, ac propè nihil dictum est: memētote non sensum mihi, sed verba deesse. Arguam fortè in eo naturā meam, non tamen arguam uoluntatē: & ignosco naturā, si loqui de Deo quod vult non potest, cui sufficiat ad salutem, credidisse quæ Dei sunt. Nunc quia fides mea atque vestra, quantum mihi conscius sum, apud Deum non periclitatur, & ostendi, vobis, sicut voluistis, quæ ante expositæ fides essent ab Orientalibus episcopis, sed paucis: repetam enim, quia secundum numerum ecclesiarum Orientalium, episcoporum paucorum fides ista est: ipse quoque, quod de diuinis rebus secundum doctrinam apostolicam sentire, professus sum. Reliquū est, vt quæ errore vobis ex simplicitatis securitate afferunt, cognoscatis sine sciscitatione aliqua: quia iam nec relicta est audientia. Et quanquam iam non verrear de me iudicari secundum expositionem totius fidei: tamen patimini, vt nolim de me adhuc, nisi absolutis omnibus, iudicari. Multi ex nobis fratres charissimi, ita vnam substantiam patris & filij prædicant, vt videri possint, non magis id piè quàm impiè prædicare: habet enim hoc verbum in se & fidei conscientiam, & fraudem paratam. Nam si secundum naturæ proprietatem ac similitudinem, vt similitudo non speciem suam afferat, sed genus teneat religiosè vnam substantiam prædicamus, dummodo vnam substantiam proprietatis similitudinem intelligamus, vt quod vnū sunt non singularē significet, sed æquales: æqualitatem dico. id est, indifferentiam similitudinis, vt similitudo habeatur æqualitas. Æqualitas verò vnū idcirco dicitur esse quia par sit. Vnū autē in quo par significatur, non ad vnicum

vendicetur. Vna igitur substantia si non personam subsistentē perimat, nec vnam substantiam partitam in duos diuidat, religiosè prædicabitur. Quæ ex natiuitatis proprietate, & ex naturæ similitudine ita indifferentis sit. vt vna dicatur. At verò si idcirco vnus substantiæ pater & filius dicatur, vt hic subsistens sub significatione licet duū nominum vnus ac solus sit: confessum nomine filium conscientia non tenemus, si vnam substantiam confitentes ipsum sibi vnicum ac singularem & patrem esse dicimus & filium. Quinetiam & huius tanti erroris occurrit occasio, vt diuisus à se ipse pater intelligatur, & partem executisse quæ esset sibi filius. Id enim hæretici vnam substantiam prædicantes contendunt, & his multum piæ confessionis nostræ sermo blanditur: vt dum hoc verbum indefinita breuitate dubium est, proficiat ad errorē. Est præterea error hic tertius, vt cum vnus substantiæ pater & filius esse dicuntur, significari existimetur substantia prior quàm inter se duo pares habeant: ac sic tres res sermo significet, substantiam vnam: & duos vnus substantiæ velut cohæredes. Vt enim cohæredes duo sunt, & hæreditas anterior est cuius duo sunt cohæredes: ita vnus substantiæ anterioris duo possunt videri consortes. Atqui ita vna substantia patris & filij prædicata, aut vnum qui duas nuncupationes habeat subsistentē significat: aut diuisam vnā substantiā, duas imperfectas fecisse substantias: aut tertiam priorem substantiam, quæ à duobus & usurpata sit & assumpta: quæ idcirco vna dicatur, quia in duas vna defecta sit. Et vbi post hæc natiuitas, vbi pater, vbi filius intelligitur: si patrem & filium vel defectio potius, vel anterioris substantiæ communio, quàm naturæ natiuitas prædicabit? In his igitur tot tamq; grauib; fidei periculis, verborum breuitas temperanda est: ne impiè dici existimetur, quid piè intelligitur: ne secunda atque innocente conscientia, per occasionem hæreticorum reus sermo sit dicturus vnam substantiam catholicus patris & filij non inde incipiat: neque hoc quasi maximum teneat, tanquam sine hoc vera fides nulla sit. Tuto vnam substantiam dicet, cum antè dixerit: Pater ingenuitus est, filius natus est, subsistit ex patre, patri similis est, virtute, honore, natura. Patri subiectus est, vt auctori: nec se per rapinam Deo cuius in forma manebat, æqualiuit: obediens ad mortem fuit. Non ex

hilo est, sed natus est. Non est innascibilis, sed cōtemporalis. Non est pater, sed ex eo filius est. Non est portio aliqua, sed totus est. Non est autor ipse, sed imago est: imago Dei ex Deo, in Deum nata. Non est creatura, sed Deus est. Non est Deus in genere substantiæ, sed vnus Deus per indifferentis substantiæ essentiam. Non persona Deus vnus est. sed natura: quia nihil in se diuersum ac dissimile habent natus & generans. Et post hæc, vnam substantiam patris & filij dicendo, non errat: at vnam substantiam negando, iam peccat. Nemo itaq; vnā substantiā negari à nobis putet: cuius idcirco ratio ostēditur, ne negetur. Nemo vnam substantiam breui ac nudo sermone putet prædicandam: vt possit religiosè dici vna esse substantia. Non enim ego audio: Christus ex Maria natus est, nisi & audiā: In principio erat verbū & Deus erat verbū. Non audiā, Christus esuriuit, nisi post quadraginta dierū ieiuniū audiā: Non in pane solo viuit homo: Non audiam sitiuit, nisi audiam: Qui biberit de aqua quam ego dederō ei, non sitiet in æternum. Non audiam, Christus passus est, nisi audiam: Nunc est hora vt filius hominis clarificetur. Non audiam, mortuus est: nisi audiam, resurrexit. Nihil solitarium ex diuinis sacramentis ad suspicionem audientium & ad occasionem blasphemantium proferamus. Antē natiuitas filij, ante subiectio, ante similitudo naturæ filij prædicanda est: vt non impiè vnus & pater & filius substantiæ prædicetur. Et non intelligo, cur ante cætera tanquam maximum & potissimum & solitarium prædicandum sit: quod nec piè possit ante cætera prædicari, & iam impiè necesse sit post cætera denegari. Non est, fratres charissimi, vna patris & filij neganda substantia: sed ne irrationabiliter prædicanda sit vna substantia ex naturæ genitæ proprietate, non sit aut ex portione, aut ex vnione, aut ex communione. Potest vna substantia impiè dici, & piè taceri. Habes natiuitatem, habes similitudinē. Quid verbi calumniam suspiciosè, tenemus, rei intelligentia non dissidentes? Credamus, & dicamus esse vnam substantiam, sed per naturæ proprietatem non ad significationem impiæ vnionis. Vna sit ex similitudine, non ex solitudine. Sed fortè parum proprietatis in se habere similitudo videatur. Hoc si est, quæro quo modo possim alterum ad alium, nisi per similitudinem coæquare? Aut nunquid non id est, esse si-

mile quod æquale? Si vnum dico, habet & vnici suspicionem: si similem dixerō, habet indifferentis comparisonem. Inter similem & vnum quæro quem locum habeat æqualis, & interrogo vtrum similitudinis potius aut solitudinis res sit. Non est æqualitas in dissimilibus, nec similitudo est intra vnum. Aut quid differunt similis & æqualis, vt ab vno iterum discernatur æqualis? Non sunt itaque dissimiles æquales. Et quid aliud possunt esse similes quàm æquales, cum in dissimilibus non sit æqualitas? Prædicantes itaque fratres charissimi similem filium in omnibus patri, nihil aliud quàm æqualem prædicamus: perfectæ æqualitatis habet significatiōem similitudo, & hoc ex sanctis scripturis intelligendum est. Legimus namque: Vixit autem Adam ducentis triginta annis, & genuit secundum effigiem & similitudinem suam, & cognominauit nomen eius Seth. Quæro cuiusmodi similitudinem & effigiem suam Adam in Seth genuerit. Tolle corporum infirmitates, tolle conceptus initium, tolle dolores partitudoinis, & omnem humanam necessitatem: quæro similitudo hæc quæ in Seth est, vtrum per naturam dissentiat autori, aut vtrum alterius generis essentia fuerit in vtroque, ne non naturalem habuerit Adæ Seth natus essentiam. Sed similitudo Adæ est etiam sine genere, quia non est natura dissimilis. Similitudo autem naturæ non habuit in Seth alterius generis naturam, quia non aliunde Seth natus est: ita similitudo res ipsas naturales coæquat, per similitudinem non indifferentis essentiae omnis itaque filius secundum naturalem natiuitatem, æqualitas patris est: quia est & similitudo naturæ. Et beatus Ioannes docet in natura patris & filij, quam Moyses in Seth Adæ similitudinem dicit, hanc eadem æqualitatem esse naturæ. ait enim: Propter hoc eum magis quærebāt Iudæi interficere, quoniam non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Quid tantorum virorum doctrinis atque dictis inserimus torpentia peccatis grauib; ingenia? & sensus hebetes atque temerarios aduersum indissolubilis prædicationis auctoritatem impij fatigamus? Per Moysen Seth Adæ similitudo est, per Ioannem filius patris æqualitas est: Et quærimus tertium nescio quod inter patrem & filium quod natura non recipit. Similis est patri filius: filius patris est, ex eo na-

Ioh. 1.

Matth. 15.

Joan. 14.

Ibid. 12.

Gen. 5.

Joan. 5.

eo natus est. Per hoc solum piè potest, quod vnum sint prædicari. Nec me fallit A fratres charissimi, quosdam esse qui similitudinem cōfidentes negant æqualitatem. Sed loquātur vt volūt, & blasphemiae suae virus ingerant ignorantibus. Si inter similitudinem, & æqualitatem differre dicunt, quæro vnde comparetur æqualitas. Namque si secundum essentiam & virtutem & gloriam & tempus patri filius similis est: interrogo ex quo non videatur æqualitas. B Nam etiam hæc in superiori fide constituta damnatio est: vt anathema esset, qui patrem dissimilis sibi essentiae diceret patrem. Si ergo naturam neque aliam, neque dissimilem ei, quem impassibiliter generabat, dedit: non potest aliam dedisse, nisi propriam. Ita similitudo proprietas est, proprietas æqualitas est, & æqualitas nihil differt. Quæ autem nihil differunt, vnum sunt: non vnione personæ, sed æqualitate naturæ. C Quamquam verò & communi sensu & diuinis autoritatibus inter similitudinem & æqualitatem nihil differre intelligatur: quippe cum secundum Moysen & Ioannem patri filius & similis sit & æqualis: tamen videamus an Dominus Iudæis irascentibus quod patrem sibi Deum dicendo, Deo se coæquasset se esse D docuerit Deo æqualem. ait enim: Non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Autorem discreuit, cum ait: Non potest à se facere. Obedientiam significat cum addit: Nisi quod viderit patrem facientē. Non enim virtutis differentia est, non posse nisi videat: quia virtutem magis præstat natura quàm visus. At verò obsequelæ est, tunc posse cum videt. Atque ita per id quod E rum potest cum videt, significat, non ex visu se accipere virtutem, sed autoritate visus præsumere potestatem. Non ergo differt naturæ virtus in patre & filio: cui hoc posse, quod pater possit, non ex incremento aliquo naturæ profectus tribuat, sed authoris exemplum. Denique honorem quem subiectio conseruauit, naturæ F virtus æquauit. Subiecit enim: Quæcunque enim ille facit, eadem & filius similiter facit. Nunquid similitudo non æqua planè est, etiam sine genere: eadem enim similiter facit. Nunquid similiter facta, non eadē sunt: aut eadem non recipiunt æqualitatem: aut aliquid inter simile differt & æquale: cum quæ similiter fiunt, eadem fieri intelligantur? nisi fortè quisquam quæ eadem sunt, negauerit æqualia, vt

quæ similia sunt, non dicantur æqualia: cum quæ similiter fiunt non modo æqualia fieri, sed eadem prædicentur. Caret igitur fratres similitudo naturæ contumeliæ suspicione: nec potest videri filius idcirco in proprietate paternæ naturæ non esse, quia similis est, cum similitudo nulla sit nisi ex æqualitate naturæ: æqualitas autem naturæ non potest esse, nisi vna sit. Vna verò non personæ vnitate, sed generis. Hæc fides pia est, hæc conscientia religiosa, hic salutaris sermo est, vnā substantiam patris & filij idcirco non negare, quia similis est: similem verò ob id prædicare, quia vnum sunt. Exposita charissimi, vnus substantiæ, quæ Græcè homousion dicitur, & similis substantiæ, quæ homœousion appellatur, fidei ac pia intelligentia: & viciis, quæ ex verborum vel breuitate subdola, vel periculosa nuditate accidere possint, absolutissimè demonstratis: reliquus mihi sermo ad sanctos viros orientales episcopos dirigendus est, vt quia iam de fide nostra nihil inter nos suspicionis relictum est, ea quæ adhuc in suspensionem ex verbis veniunt purgentur: & dabunt veniam, ex communi conscientiæ fide secum liberius locuturo. O studiosi tandem Apostolicæ atque Euangelicæ doctrinæ viri, quos fidei calor in tantis tenebris hereticæ noctis accendit: Quantam spem reuocandæ veræ fidei attulistis, constanter audacis perfidiæ impetum retundendo. Antea enim in obscuro atque in angulis Dominus Christus Dei esse secundum naturā filius negabatur, & essentiæ inops paternæ, accepisse cum creaturis originem de non extantibus prædicabatur. At verò nunc publicæ autoritatis professione hæresis prorumpens, id quod antea furtim mussitabat, nunc victrix gloriatur. Quibus enim antea cuniculis in catholicam ecclesiam non tentauit irrepere? Quas non exercuit falsæ religionis blandimento seculi potestates? Homines enim peruersi eousque prorumperant, vt cum hoc ipsi prædicare publicè non auderent, imperatorem tamen fallerent ad audiendum. Fefellerunt enim ignorantem regem, vt istiusmodi perfidiæ fidem bellis occupatus exponeret, & credendi formam ecclesiis nūdum regeneratus imponeret. Contradicentes episcopos ad exilium coegerunt. Coegerunt enim nos ad voluntatem exulandi, dum impietatis imponunt necessitatem. Sed exulemus semper dummodo incipiat verum prædicari: Domi-

Ibidem.

no enim gratias quod ignorationem per vos admonitus imperator agnouit, & errorē non suū, sed astantiū, per has fidei vestræ sententias recognouit, & se inuidia apud Deum atque homines impiæ voluntatis exemit cum legationem vestram honorificè habens, falsitatem eorum, quorum autoritate in inuidiam deducebatur, coacta à nobis ignorantia suæ professione cognouit. Fallunt quantum & vereor, & mihi videtur fratres charissimi, fallūt. quia semper fefellerūt: & ipsa illa præsens nunc subscripto non caret falsitate. Excusant enim se idcirco homouisiō & homœusion taceri voluisse, quia vnum atque idem significari verbo utroque existimarent. Rudes credo episcopi ignorauerunt homouisij significationem: quasi nūquam de hoc aut synodus fuisset, aut lites. Sed esto ignorauerūt homœusion, aut nesciebāt homœusion id significari, quod similis esset essentia. Iam si hoc nesciebant, cur nesciri volebant generationem filij? Nunquid si inenarrabilis est, ideo & ignorabilis est? Sed si ignoratur quomodo natus est: nunquid ignorari vel hoc potest quod filius Deus non ex alia substantia, sed ex Deo natus non diuersam habeat essentiam? Nunquid non legerant, sicut patrem, ita & filium honorandum, ut patrē honore præferent? Nunquid incognitum habebant patrem in filio videri: ut filius apud eos dignitate, charitate, maiestate differret? An & hoc ex ignorantia venit, ut cum cæteris patri subiectus sit filius? ut dum cum cæteris subiicitur, non discernatur à cæteris: cum subiectio filij naturæ proprietates sit, subiectio autem cæterorum creationis infirmitas sit. Passum quidem sciebant: sed dicant quæso, compassum quomodo cognouerant? Euitant homœusion atque homœusion nusquam scriptum sit: quæro cōpassum esse vnde præsumpserint? Aut nunquid volunt duos esse qui passi sunt? Id enim compassio testatur. Vbi illud est? Iesus Christus filius Dei: aut nunquid alius est Iesus Christus, alius filius Dei? Si non idem atque vnus intra extraque Dei filius est, credite in homouisiō ignorationem, si hæc ignorare licet. Si autem in his ipsis ipsa illa ignoratio impia est, quæ tamen non potest nec falso excusari: vereor ne & homouisij ignorationem professio mentiatur. Non queror admodum de venia quam dedistis: religiosum est Deo sua referuare, & ignorationis error humanus est. Sed ignoscant mihi

iam duo episcopi Valens & Ursatius, quod eos pro ætate atque exercitatione sua ignorasse non credo. Et difficilimū est ne mentiri existimentur, qui se in alio negotio non possunt nisi mēdacio purgare. Sed Dominus hoc magis tribuat, ut nos malè opinemur, quàm illi non ignorauerint. Malo enim ego malè existimans indicari, quàm fidem vestram hæreticæ conscientie cōmunionē violari. Oro autē vos sanctissimi viri, ut cum bona venia solitudines meas æstimetis. Testis enim Dominus est conscientia mea, in nullo me expositiones has quas in Syrmium detulistis fidei vestræ velle conuellere. Sed date veniam, si quædam intelligere non possum, & consolabor me, quia legi: Spiritus prophetarum prophetis subiectus est. Ex quo fortè non impudenter etiam à me præsumitur, & ut ego intelligā quod alius ignoret. Non quod quicquam vos secundum mensuram scientiæ ignorare ausus sim dicere: sed super fidei catholicæ vnitatem, patimini non minus in nobis esse solitudinis quàm in vobis. Epistolam quam à vobis de homouisij & homœusij expositione apud Syrmium Valens & Ursatius & Germinius poposcerunt legi: intelligo in quibusdam non minus circumspectam esse quàm liberam. Et ipsa homouisij & homœusij demonstratio: nihil reliquit difficultatis. Et quidē de homœusio, quod est similis essentia, commune iudicium est. De homouisio verò, quod est vnius essentia, tractantes, primum idcirco respuendum pronunciauistis, quia per verbi huius enunciationem substantia prior intelligeretur, quam duo inter se partiti essent. Intelligo vitium intelligentiæ. Et prophanus hic sensus est, & cōmuni iudicio ab ecclesia respuendus. Secundo quoque id addidistis, quod patres nostri, cum Paulus Samosatenus hæreticus pronuntiatus est, etiam homœusion repudiauerint: quia per hanc vnius essentia nuncupationem, solitarium atque vnicum sibi esse patrem & filium prædicabat. Et hoc sanè nunc quoque prophanissimū ecclesia recognoscit, patrem & filium in his nominum professionibus ad vniōnis ac singularis solitudinem negata personarum proprietate reuocare. Tertio etiam hæc causa improbandi homouisij cōmemorata à vobis est: quia in synodo, quæ apud Niceam fuit, coacti patres nostri propter eos qui creaturam filium dicebāt, nomē homouisij indidissent: quod nō recipien-

I. Cor. 14.

recipiendum idcirco sit, quia nusquam scriptum reperiretur. Quod à vobis dictum satis miror. Si enim homousiō propter nouitatem verbi repudiandum sit: vereor ne & homœusion periclitetur, quia nusquam scriptum reperiatur. Sed hinc non calumnior. Malo enim aliquid nouum commemorasse, quàm impiè respuisse. Prætermissa itaque quæstione nouitatis, ne in his quidem relidet quæstio, quæ communi omnium nostrum iudicio damnantur. Quis enim sanæ mentis tertiam substantiam, quæ & patri & filio communis sit prædicabit? Vel quis secundum Samosateum in Christo renatus, & filium confessus ac patrem: quod Christus in se sibi & pater & filius sit, confitebitur? Par itaque in condemnandis impietatibus hæreticorum nostra sententia est: & hanc homousij intelligentiam non modo respuit, sed & odit. Atque ita non relinquitur vitiosæ intelligentiæ quæstio, vbi in vitij damnatione communis assensus est. Dicturo autem me tandem de tertia quæstione, oro vos ne vbi pax conscientię est, ibi sit pugna suspicionum: neque quicquam me nisi ad vnitatis profectum proferre existimetis. Inane enim est calumniam verbi pertimescere: vbi res ipsa, cuius verbum est, non habeat difficultatem. Displicet cuiquam in Synodo Nicena homœusion esse susceptum? Hoc si cui displicet, necesse est placeat quod ab Arrianis est negatum. Negatum enim idcirco est homœusion, ne ex substantia Dei patris Deus filius natus, sed secundum creaturas ex nihilo conditus prædicaretur, Nihil nouū loquimur, pluribus edita literis, ipsa Arrianorum perfidia sibi testis est. Si propter negantium impietatem piatum fuit intelligentia confitentium: quæro cur hodie conuellatur, quod tum piè susceptum est, quia impiè negabatur? Si piè susceptum est: cur venit constitutio pietatis in crimen, quæ impietatem piè per ea ipsa quibus impiebatur extinxit? Videamus igitur quid Nicena synodus statuerit, homœusion, id est, vnius substantiæ confitendo: non utique hæresim parturire, quæ de homousij vitiosa opinione concipitur. Non opinor illud loquentur, quod vnam anteriorem substantiam pater & filius in substantiam suam partiendo diuiserint. Et ipsam quidem tum religiosè conscriptam fidem, nunc quoque huic sermoni nostro non irreli-
giosè inferemus.

Credimus in vnum Deum patrem omnipotentem, omnium visibilium & inuisibilium factorem. Et in vnum Dominum nostrum Iesum Christum filium Dei, natum ex patre vngentum, hoc est, de substantia patris, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum vnius substantiæ cum patre, quod Græce dicunt ὁμοῖον, per quem omnia facta sunt, quæ in cælo & in terra, qui propter nostram salutem descendit de cælis, & incarnatus est, & homo factus est & passus est, & resurrexit tertia die, & ascendit in cælos, venturus iudicare viuos & mortuos. Et in spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt, erat quando non erat, & antequam nasceretur non erat, & quod de non extantibus factus est, vel ex alia substantia aut essentia, dicentes esse conuertibilem & demutabilem Deum: hos anathematizat catholica ecclesia.

Non hic sanctissima religiosorum virorum Synodus, nescio quam priorem quæ in duos diuisa sit substantiam introducit, sed filium natum de substantia patris. Nunquid nos negamus? aut quod aliud confitemur? Et post ceteras communis fidei expositiones ait: Natum non factum, vnius substantiæ cum patre, quod Græci dicunt ὁμοῖον. Quæ hic vitiosè intelligentiæ occasio est? natus esse de substantia patris filius, non factus prædicatur: ne natiuitas diuinitatis, factura sit creationis. Idcirco autem vnius substantiæ: non vt vnus subsistat, aut solus, sed vt ex substantia Dei natus non aliunde subsistat, nèue in aliqua dissidentis substantiæ diuersitate subsistat. Aut nunquid non hæc fides nostra est, vt non aliunde subsistat, neque quod indissimis subsistat? Aut aliud hic testatur homœusion, quàm vt vna atque indissimilis duum sit secundum naturæ propaginem essentia, quia essentia filij non sit aliunde: quæ quia aliunde non est, vnius rectè esse ambo creduntur essentia, quia substantiam natiuitatis filius non habeat nisi de paternæ autoritate naturæ? Sed fortè e contrario dicetur, idcirco improbari oportere, quia vitiosè intelligi soleat. Hoc si timemus, deleamus in apostolo quod dictum est: Mediator Dei 1. Tim. 2 & hominum homo Christus Iesus, quia ad authoritatem hæresis suæ, Photinus hoc vitatur: & non legatur à nobis, quia ab illo malè intelligatur. Pereat quoque ad Philipenses scripta epistola, aut igni aut spongia: ne in ea Marcion relegat: Et Philip. 2 habitu repertus vt homo, phantasiā corporis confitens esse, non corpus. Non ex-

Joan. 10.
Ibid. 14.

Luc. 13.

Hebr. 5.

tet. Euangelium Iōannis, ne Sabellius dicat: Ego & pater vnum sumus. Neque isti nunc creaturæ prædicatores scriptum habeant: Pater maior me est. Neque illi qui dissimilē patri filium affirmare volunt, legant: De die autem & hora nemo scit, neque angeli in cœlis, neque filius, nisi pater solus. Non sint quoque libri Moyse, ne tenebræ Deo, qui innascibilem lucem habitat, coæuæ sint, quia in Genesi post noctem dies cœpta sit: ne anni Mathusalæ ætatem diluuij excedant, & non tantum octo sint animæ reseruatae: ne clamorem Sodomorum repletis iam peccatis Deus audiens, tanquam ignorans clamorem descendat ut videat an plena sint cum clamore peccata, & reperiatur Deus nescire quod scierit. Ne quisquam quoque sepe-
 lientium sepulti Moyse sciat sepulchrum: ne per hoc, ut hæretici putant diuersa lex ipsa sibi hostis sit. Et quia hæc ab his non intelliguntur, non legantur à nobis. Pereant quoque si videtur (quod non ego dixerim, sed responsionis necessitas) omnia diuina illa & sancta Euangelia salutis humanæ: ne se inuicem contraria dictorum opinione compugnent, ne missurus Dominus Spiritum sanctum ipse de Spiritu sancto natus legatur. Ne mortem & gladium denunciaturus vsuris, emi gladium passurus indicat: Ne ad inferos descendens, in paradiso sit cum latrone: Ne postremo apostoli reperiantur in crimine, qui baptizare in nomine patris & filij & Spiritus sancti iussi, tantum in Iesu nomine baptizauerunt. Vobis enim fratres vobis dico, qui non iam lacte alimini, sed firmo cibo valetis: Nūquid, quia ista sapientes mundi non intelligunt, & his stulta sunt, nos cum mundo sapientes erimus, ut hæc stulta credamus? Et quia hæc impijs cæca sunt nos non lucebimus intellecta veritate doctrinæ? Malè sanctis rebus præiudicatur, si quia non sanctæ à quibusdam habentur, esse non debeant. Non ergo gloriemur in cruce Christi, quia scandalum mundo est: neque in viuente Deo mortem prædicemus, ne ab impijs mortuus Deus arguatur. Malè intelligitur homouision, quid ad me bene intelligentem? Malè homouision Samosatenus confessus est, sed nunquid melius Arriani negauerunt? Octoginta episcopi olim respuerunt, sed trecenti decem & octo nuper receperunt. Et mihi quidem ipse ille hic numerus sanctus est: in quo Abraham victor regum impiorum, ab eo qui æterni sacer-

dotij est forma, benedicitur. Illi contra hæreticum improbauerunt. Nunquid & isti non aduersum hæreticum probauerunt. Grauis autoritas est veterum. Nunquid & horum leuis sanctitas est? Si contraria inuicem senserunt, debemus quasi iudices probare meliora: si verò & probando & improbando vnum vtrique statuerunt, quid bene constituta cōuellimus? Sed fortè dicetur mihi: Aliqui hodie ex his qui tunc synodo interfuerunt, tacendum de homouision esse decreuerunt. Et ego inuitus licet respondebo dicenti: Nunquid non & ipsi tacendum esse de homouision constituunt. Oro vos, ne quisquam alius ex his præter senem Osum, & ipsum illum nimium sepulchri sui amantem, reperiatur, qui tacendum esse existimet de vtroque. Et quò tandem in tantis hæreticorum peruersitatibus recidimus, si dum non vtrunque recipimus, neutrum retinemus? Non enim videri potest impiè dici, ut quia neutrum scriptum reperiatur, aut neutrum confitendum sit, aut vtrunque. Homouision sanctissimi viri intelligo ex Deo Deum, non dissimilis essentia, non diuisum, sed natum, & ex innascilibus Dei substantia coingenitam in filio secundum similitudinem vnigenitam natiuitatem. Ea me antea intelligentē nō mediocriter ad id cōfirmavit homouision. Quid fidem meam in homouision damnans, quā per homouision confessionem non potes non probare? Damnas enim fidem meam, vel potius tuam, cum damnas intelligentiam eius in nomine. Sed malè alius intelligit. Damnemus in commune vitiosam intelligentiam, non aufaramus fidei securitatem. Synodo Samosatænæ subscribendum putas, ne secundum Samosatei intelligentiam quisquam sibi vsurpet homouision. Subscribamus & Nicænæ synodo, ne homouision improbent Arriani. Sed venerandum est, ne si secundum fidem homouision homouision significare videatur, decernatur, nihil differre vnus & similis esse substantia. Sed homouision potest male intelligi. Constituatur qualiter bene possit intelligi. Vnum atque idem quod sapimus, pium inter nos esse velimus. Date veniam fratres quam frequenter poposci. Arriani non estis: cur negando homouision censemini Arriani? Sed dicetes, Mouit me cum scandalo, homouision ambiguitas. Iterum audi oro sine scandalo, & me mouit homouision nuditas. Multa sæpe fallunt quæ similia. Timeo aurum bractea

bractea, quia me fallere possit interius: & tamen auro simile est quod videtur. Timéo lactis similitudinē, ne oblatum mihi lac, non lac ouium sit: quia ei simile videatur & bubulum. Vt lac ouium lacti ouium simile sit: non potest simile esse, nisi ouis sit. Similitudo vera in veritate naturæ est: veritas autem in vtroque naturæ, non negatur homœusios, hæc est enim secundum essentiam similitudo, si massa massæ consimilis non fallat in bractea, si lac quod concolor est, non diuersum sit in sapore. Simile auro, quicquam non potest esse nisi aurum: simile lacti, nisi sui generis sit, esse non poterit. Fefellit me frequenter color vini, & tamen gustu alterius generis liquorem recognoui. Vidi carnes carnibus similes, sed postea mihi naturæ dissimilitudinem sapor prodidit: has enim similitudines, quæ non ex unitate naturæ sint, non metuo. Vereor enim fratres. Orientis hæreses in tēpora singula pullulantes, & quid verear edicam. Iam & legi. Mihi quidē in his, quæ vos de Orientalium quorundam assensu, susceptæ, legationis ministri subscribenda Syrmium detulistis, nihil suspicionis relictum est: sed habuerunt ab exordio non nihilum offensionis, quæ credo vos sanctissimi viri Basilij & Eustathij & Eleusij ne quid scandali afferretur, abolenda tacuisse. Quæ si rectè scripta sunt, taceri non debuerunt. Si autem quia non rectè scripta sunt adhuc tacentur, cauendum est ne aliquando dicantur. Parcens enim adhuc de his nihil dico: tamen mecum recognoscitis, quod non ita omnis scripta apud Ancyram fides se habeat. Non famæ fabulā loquor: literarum fidem teneo, non à laicis sumptam, sed ab episcopis datam. Oro vos fratres, adimite suspicionem, secludite occasionem: vt probari possit *ὁμοιόσιον*, non improbemus, *ὁμύσιον*. Cogitemus tot sacerdotes sanctos & iam quiescentes. Quid de nobis Dominus iudicabit, si nunc anathematizantur à nobis? Quid de nobis erit, qui rem eò deducimus, vt quia episcopi non fuerunt, nos quoque nec ceperimus? Ordinati enim ab his sumus, & eorum sumus successores. Renunciemus episcopatui, quia officium eius ab anathemate sumpserimus. Date

veniam fratres dolori meo. Impium est quod audetis: non patiar hanc vocem, vt in anathemate sit, *ὁμύσιον* secundum religiosam intelligentiam cōfitens. Nomen nihil habet criminis, quod sensum non perturbat religionis: homœusion nescio, nec intelligo, nisi tantum similis essentiae confessionē. Testor Dominum cœli atque terræ, me cū neutrum audissem, semper tamen vtrunque sensisse, quod per homœusio homœusion oporteret intelligi: id est, nihil simile sibi secundum naturam esse posse, nisi quod esset ex eadem natura. Regeneratus pridem, & in episcopatu aliquantisper manens, fidē Nicænam nunquam nisi exulaturus audiui: sed mihi homœusij & homœusij intelligentiam Euangelia & Apostoli intimauerunt. Pium est quod volumus: Ne damnemus patres, ne animeamus hæreticos: ne dum hæresin expellimus, hæresin nutriamus. Interpretati patres nostri sunt post synodum. Nicenam homœusij proprietatem: religiosi extant libri, manet conscientia: si quid ad interpretationem addendum est, communiter cōsulamur. Potest inter nos optimus fidei status condi: vt nec ea quæ bene sunt constituta vexentur, & quæ male sunt intellecta refecentur. Egressus sum fratres charissimi, humanæ conscientiae pudorem: & humilitatis meæ immemor de tantis ac tam reconditis rebus, & ad vsque hanc ætatem nostram intētatis ac tacitis, amore vestri coactus hæc scripsi, & quæ ipse credebam loquutus sum: cōscius mihi, hoc me ecclesiæ militiæ meæ stipēdium debere, & per has literas, episcopatus mei in Christo vocem, secundum doctrinas Euangelicas, destinare. Vestrum est in commune tractare ac providere atque agere: vt quod vsque nunc inuiolabili fide manetis, religiosa conscientia conseruetis, & teneatis quod tenetis. Mementote exilij mei in orationibus sanctis: à quo me post expositionem huius fidei nescio an tam iucundum est ad vos in domum Christi reuerti, quàm securum est mori. Deus & Dominus noster, incontaminatos vos & illæsos in diem reuelationis referuet opto, fratres charissimi.

B. HILARII PICTAVENSIS

PROVINCIAE AQUITANIAE EPISCOPI,

EX OPERE HISTORICO FRAGMENTA,

Ex Bibliotheca PET. PITHOEI I.C.

CLARISSIMO VIRO IAC. AVGVSTO

THVANO *Sacri consistorij Consiliario, Senatusque Parisiensis Praesidi*
doctissimo atque prudentissimo, NICOLAVS FABER S.

RECE tibi restituo, PRAESES AMPLISSIME, beati Hilarij Pictaviensis Episcopi librum à viro doctrina, prudentia, morumque integritate maximo, P. Pithœo suprema voluntate relictum, meæq; fidei ut solidus ad te perveniret, id est, sine vlla deductione & quam optimo iure apud testatorem fuit, commissum. Munus est, si folia numeres, non valde magnum, sed si auctoris dignitatem, si fatum libri, si rei de qua tractat gravitatem cōsideres, eiusmodi, ut nō acceptissimum esse nequeat. Tibi enim omnium disciplinarum genere instructissimo, Gallicę salutis, ac laudis amantissimo, & antiquę pietatis ac constantiæ studiosissimo, non potest nō gratissimum esse antiqui scriptoris Galli, Theologorum qui in occidente floruerunt celeberrimi ac disertissimi, excelsaq; arboris, ut cum vocat B. Hieronymus, qua ædificata est Ecclesia Dei, ad hæc etiam fortissimi cōfessoris librum, de gravissima omnium quæ vnquam in Ecclesia fuerūt controuersia scriptum, post tot annos è tenebris erutū clarissimi tui nominis auspicijs lucem aspicere. Hæc & si satis ad comendationem muneris valeant, apud te præcipuè qui pro tuo erga litteras religionemque studio, erectoque atque infracto aduersus diuitias fumosque aulicos, ad quæ sola nunc concurritur, animo semper id genus reliquias Attalicis conditionibus prætulisti: Passieni tamen sententiæ si bene te noui, accedes, plurisque in eo facies iudicium eruditissimi, cordatissimi que viri, qui te dum vixit ob egregiam doctrinam, prudentiam, studiūq; ac pietatem in Remp. in quibus tecum conspirabat, vnicè amavit &

coluit, moriensq; suæ erga te propensæ voluntatis publicè hoc testimonium posteritati extare voluit. De auctore vero istius libri nemo codici manu scripto qui B. Hilario eum adscribit fidem detrahet, virique potentis titulum alienæ possessioni adfixum controuersiam mouebit qui stili vel ingenij tanti doctoris aliquem gustum habuerit. si quidem longas & inuolutas & Gallici Rhodani ut violenti ac prærapidi, sic etiam aliquantum limi secum trahentis, quo character naris emunctissimæ scriptor ipse Hieronymus scripta Hilarij signauit, deprehendere licet. Sed quid verbis in re aperta opus est? si cui ea in re aqua hæreat, hunc librum cum iis quæ omnium calculo pro Hilarianis recepta sunt contendat, nec aquam aquæ, nec lacte lacti similis inueniet. Nec sane historicum istud opus antiquis ignotum fuit: si quidem illud ipsum esse quod idem ipse Hieronymus contra Ursacium & Valentem, continēs narrationem Ariminensis concilij, Hilarium scripsisse tradidit, huic libro præfixa inscriptio fidem facit. Ipsi enim Ursacius & Valens alter Singiduni superioris Mysiæ, alter Mursæ Pannoniæ (quamvis nō vno loco Athanasius Alexandriæ Episcopus vtrumque Pannonem vocet) Episcopi cum Caio æque Pannone, & Germinio Cyzici primum deinde Sirmij Episcopo totius Arriomanorū Tragœdiæ choragi, atque adeo hypocritæ extiterunt; ad quos cum, ut ait noster Hilarius, Arriani nominis hereditas & successio defluxisset, non ausi aperto Marte fidei Nicænæ bellum indicare stante ipso Athanasio, quem strenuum robustumq; eius propugnatorem, ac plane, ut eum indigitat Nazianzenus,

ἐβλον δ' ἐκκλησίας verebantur, cuniculis id agere statuerunt, ipsumque Athanasium inprimis tollendum euertendumque susceperunt. Hinc illæ de Arsenio interfecto, & confracto calice sacris mysteriis destinato calumniæ, quarum prætextu cum à factiosis depositus Imperatorisque decreto in exilium missus esset, totus orbis tanti viri casu concussus est. Quin etiam cum synodis Alexandrinæ, Romanæ, & œcumenicæ Sardicensi Athanasius suam innocentiam approbasset, calumniatores vero non solum tot sententiis conuicti atque damnati, sed etiam libellis oblatis eidem Sardicensi synodo, Iulioque Pontifici Rom. criminis admissi hæreseosque veniam deprecati, Ecclesiæ communioni fuissent redditi, iterum tamen canes ad vomitum reuersi fœdas illas & Ecclesiam Dei, quæ domus pacis est, parum decentes discordias, Episcoporum discursationes Mediolanum, Sirmium, Seleuciam asperam, Ariminum, Constantinopolim, Nicæam Thraciæ, & quo non terrarum? Præterea proscriptiones, exilia & cædes excitarunt, quæ quandiu in viuis extitit Constantius, Catholicos Episcopos exercuerunt, tandemque detracta persona Nicænam regulam oppugnantes, Imperatorem ipsum, cuius potestate nitebantur, impulerunt, vt Episcopos Arimini congregatos ad subscriptionem nouæ formulæ fidei subdolis verbis conceptæ adigeret, quæ contra trecentorum & octodecim patrum decretum, ὁσίαις & ὁμοουσίαις vocabulis indicto silentio, Filium Patri similem secundum scripturas profitebatur, dicentibusque illum creaturam sicut aliæ sunt creaturæ, Anathema infligebat. Nec tamen ibi consistendum esse duxerunt, *Nam quis peccandi finem posuit sibi?* Verum felicitate successus audaciores facti non iam de vocibus ὁσίαις & ὁμοουσίαις tanquam discordia pomo quæstionem haberi significarunt, sed inoperto capite purum putumque seu potius impurum putidumque Arrij dogma concilio Antiochiæ professi, filium Patri dissimilem penitus & ἐξ ὁκ' ὀρίων creaturam statuerunt. Cuius impietatis ipsum Imperatorem auctorem ac vindicem extitisse, Athanasius asserit. Igitur Vrfacius & Valens illi ipsi sunt quibus instantibus sub Imperatore Constantio factum est Ariminense concilium contra formellam Nicæni tractatus, qua uniuersæ hæreses comprehensæ erant: in quos hoc opus

scriptum est. Quanquam, vt quod sentio dicam, hæc libri inscriptio multo plus in fronte spondeat quam præstet in recessu; nisi quod operis longioris pluribus fortasse comprehensi libris, & narrationis exactæ eorum quæ Ariminensi concilio gesta sunt, vel quæ ipsum præcesserunt aut postea secuta sunt initium tantum, ac diuulsa quædam fragmenta, non autem integrum opus vel librum hîc exhiberi cenſeo. & sanè auctor huius libri statim in ipsius initio scribit narrationem ducturum se ab Arelatensi concilio, quo Paulinus Treuironum Episcopus Galliarumque vt cum Græci vocant, Metropolitanus anno Christi ccc. liij. Saturnini cæterorumque Arrianorum factione depositus, & in exilium actus est: de quo tamen deinceps altum est silentium. Quicumque enim hæc excerpſit, Κορυφαὶς ἐπεὶ ἔχει ἐπεὶ ἔχει προσάπλων μύθων, huic propositioni continuo synodales epistolas Sardicensis concilij sex ante annis habitæ, alteram ad omnes Ecclesias, alteram ad Iulium P. R. innocentiam Athanasij compertam ac contestatam indicantes subiecit: de quibus plura dicere, quandoquidem hanc doctis, Iupiter, & laboriosis suis annalibus vir illustrissimi nominis ac dignitatis Cardinalis Baronius inseruit, omiſſis subscribentium Episcoporum nominibus quæ ab eius codice aberant; illa vero non vno loco apud antiquos exstat, superfluum existimo. Idem etiam perspicere est pag. xxxv. in qua cum B. Hilarius lucem narrationi suæ allaturam dixisset illam orationem quam eadem Sardicensis synodus per Vincentium Capuæ, & Euphatem Colonix Agrippinæ Episcopos, Antiochiâ vsque ad Constantium missos habuit, magno tamen historiæ detrimento nulla hic exstat, sed eius loco quædam Liberij P. R. & aliorum epistolæ nullo temporis, vel rerum ordine seruato velut in fasciculum congestæ leguntur. Nam quæ prima occurrit, à Liberio circa sui pontificatus initium, quod in annum salutis ccc. liij. incidit, scripta videtur. Par est enim ipsū accusationē coram Iulio præcessore suo inchoatam non diu protraxisse, sed statim vt pontifex renunciatus est, legatos illos suos ad Athanasium misisse Alexandriam, detrectantemque iudicium condemnasse. In quo tamen nodus Deo vindice, id est ornatissimo illo doctissimoque Annalium ecclesiasticorum scriptore di-

gnus subest. Cum enim auctorum omnium scriptis constet, Athanasium iam olim ante Liberium aduersariorum artes versutiasque detexisse, manifestoq; mendacio traduxisse, quis potuit esse tot synodis confixorum accusatiōi, aut tot sententiis absoluti cōdamnationi locus? aut quomodo communione sua potuit Athanasio Liberius interdicere, cuius condemnationem ab Orientalibus aliquot Episcopis factam, & ad se pontificatus sui initio missam, vt ratam eam haberet, quemadmodum idem ipse Liberius in Epistola ad Constantium quæ hīc edita habetur testis est, accepta eodem tempore septuaginta quinque Episcoporum Ægyptiorum Athanasij innocentiam testante sententia comprobare noluit? Omitto quod huiusce condemnationis, nec Athanasius ipse qui res suas diligentissime non vno libro complexus est, nec quisquam alius quod sciam veterum vsquam meminit. Falsam autem aut subdititiam esse stilus negat. & præterea cui bono? Adeo verum est illud Tragici.

Ἀπανθ' ὁ μακρὸς καὶ ἀναείρητος χρόνος

Φύσ' τ' ἀδύλα, καὶ φανέρια κρύπτειαι.

Sequentis eiusdem Pontificis epistolæ quamuis ipsa connexionem cum præcedentibus aptiorem non habeat, certior tamen est historia. Quantum enim ex eius vbique corruptissimæ lectione datur assequi, post Imperatoris Constantij obitum, reuersumque ab exilio Eusebiū Vercellarum Episcopum cum nostro Hilario, & Athanasio diuina prouidentia quæ suis tempori nunquam non adest, Reip. Christianæ constituendæ restaurandæque Triumvirum præstitutū, conseruatum atque alitum, hoc est, circa annum Christi ccc. lxiij. scripta est. Nempe quo tempore in Occidente pariter ac ante synodo Alexandrina in Oriente concordie pacisque studio ac bono à tribus illis, ὡς ἀληθῶς ἀνθρώποις τῶ θεῷ καὶ μεγίστοις τῶν ψυχῶν οἰκονόμοις, ex xij. *Sanatibus ac fortibus siremps lex dicta est*, Arrianorumq; communione foedatos exceptis hæreseos auctoribus perfidie renunciantes, *Ecclesia Catholica*, inquit Augustinus, *materno recepit sinu, tanquam Petrum post fletum negationis per galli cantum admonitum, aut tanquam eundem post prauam simulationem Pauli voce correctum*. Lucifer solus Calararum Sardiniae Episcopus, constantia fidei, scriptorumque libertate, si labem istam excipias, inter Ecclesiae lumina re-

cenfendus, paucique alij nimia sanctitate dicam, an peruicacia, *hanc matris caritatem superbe accipientes & impie reprehendentes, quia post galli cantum surgenti non gratulati sunt, cum Lucifero qui mane oriebatur cadere meruerunt*. Adeo in omnibus rebus vt optimum, ita & difficillimum est modum seruare. Vrsacio enim & Valente, vt scelera diu latere non possunt, vlcus Ariminensis fidei ab omnibus fere Episcopis pro orthodoxa susceptæ ac comprobatæ detegentibus, Filiūque similem Patri dictum interpretantibus ὅτι ἀπλῶς, verum καὶ π. id est secundum scripturas, & quatenus scripturis sacris ea similitudo conformis est; ex ijsque nec æqualem Patri Filium, nec vnum cum eo) semper enim à vero similitudo abest) conficientibus, creaturam etiam negatum sicut sunt aliæ creaturæ: præstantiorem enim esse, sed creaturam tamen eludentibus, *ingemuit totus orbis* (inquit Hieronymus) *& se Arrianum miratus est*. Et sanè τὸ ὁμοίον καὶ πῶς χαράς τοῖς ἀπλῶτεροις, inquit magnus ille Gregorius, δέλεαρ ἦν τὸ ἁσέβειας χαλκῷ περικέειν, ἢ τὸς πάντας ἱρώσα τῆς παλιόνης εἰκῶν, ἢ καὶ πάντα ἀνεμὸν λίανησις. Tunc ergo concurrebant Episcopi qui eiusmodi dotis irretiti, Ἀγνοῖα quidem vt cum eodem Nazianeno loquar, καὶ πρὸντες, χαίματα δὲ παραχθέντες, καὶ τῶ καπνοῦ καὶ καὶ μὴ τῶ πυρὸς μετασχόντες, *sine conscientia hæretici ferebantur, cōtestantes corpus Domini* (eam enim sacramenti formulam multo ante hæc tempora vsurpata in Ecclesia fuisse probat iusiurandum quod impiè Nouatianum à suis exegisse scribit apud Eusebium Cornelius) *& quicquid in Ecclesia sanctum est, se nihil mali in sua fide suspicatos*. Putauimus, aiebant, sensum congruere cum verbis, nec in Ecclesia Dei, ubi simplicitas, ubi pura confessio est, aliud in corde, aliud in labiis proferri timuimus. Et sane ἀφύλακτον, inquit idem ille Gregorius, ἢ ἀπλότης, καὶ μετὰ τῶ σαθρῶ τὸ φιλεῖν θρώπον, καὶ ἡκιστα πλὴν κακίας ὑπορεῖται τὸ κακίας ἐλευθερον. Interrogo istos (subiungit idem Hieronymus) *nimis religiosos, quid confessoribus* (sic enim locus ille scribi debet) *agendum putauerunt? Ita hac mansuetudine & clementia fides Nicæna reparata atque stabilita est, & à tribus confessoribus Satane faucibus mūdus ereptus*. Cum quibus etiam Liberium P. R. memorem verborum Domini: *& tu cōuersus confirma fratres tuos, non solum cadenti Petro, sed etiam sibi dictorum qui sedis Petri infirmitatisque successor*

successor extiterat, egregiam quoq; nauasse operam historiæ produnt. Planè quod hîc obtestatur! Liberius Episcopos omnes Italiæ Ariminensi perfidia deceptos, vt pestiferū illud dogma condemnent, vehementius in eius auctores insæuiant, quos in se violentos & subdolos experti sunt, totosque se fidei Nicænæ de integro mancipient, tam pij voti ipsum compotem non multo post factū, cum ex eius epistola quam exhibet Socrates ad Orientales missa, qua omnes Episcopos Italiæ Ariminensi formulæ Anathema dixisse, Nicænæ fidei subscripsisse, maximòque æstu in Arrij dogma eiusque discipulos exardescere significat: tum etiam ex ea quæ hîc proxime sequitur Episcoporum Italiæ ad Episcopos Illyrici missa discimus. Hæc autem posterior epistola apparet scripta post synodum Illyricam circa annum Christi ccc. lxxv. habitam, qua Nicæna fides in Illyrico vnde vi deiecta fuerat, velut ex Prætoris edicto restituta est. Cuius restitutionis noster Hilarius primum, deinde Eusebius Vercellarum Episcopus ab exilio redeuntes, non leuia fundamenta iecerant. Epistola autem Vrsacij, Valentis, Caij & aliorum Singiduni coactorum ad Germinium Cōsules adscriptos habet, Gratianum N.P. & Daglaiphum, quos gessisse consulatum salutis anno ccc. lxxvj. chronologorum diligentissimi tradunt. Male illos hæreticos habebat vetus illud in se experiri, Cito improborum facta in perniciem cadere, nec ex Ariminensi fraude iam sibi quicquam præter odium publicum, inuidiam ac infamiam superesse; fidem vero Nicænam vbique locorum pristinā auctoritatem dignitatēque recuperare: sed præcipuè angebat Germinij veteris sui sodolis ac congerronis indiuidui, sine quo Theseo nihil huc vsque tentauerant, defectio. Is enim confessioni Semiarianæ adhærēs, Patri filium per omnia similem dicebat. A qua professione nec Ariminēsis fides post vim illatā suscepta diffidebat. Quāuis enim (vt supra dictum est) eas voces *per omnia* non habuerit, satis tamen ipsæ clausula illa *secundum scripturas*, quia Filium Patris imaginem dicunt scripturæ, intelligi atque exprimi censebantur. At Vrsacius, Valens, cæterique de grege illo contra, Filium quidem dici Patri similem, *sed non secundum substantiam*, inquiūt hac epistola, *aut per omnia seu absolute* (ita

enim hic locus emendādus est) vel enim subiungunt, *Basilij* Anquiritani Episcopi inter Semiarianos præcipui, quem Arriani concilio Constantinopolitano deposuerant, cuiusque opinionem deinde Antiocheno damnauerant, *perfida adsertio reparabitur*. Non adeo scelerate igitur, atque impie Germinius, qui hac epistola prouocatus eam suæ fidei professionem conscripsit, quæ inter hæc fragmenta nunc primum vulgata Christum Dei Filium ac Deum agnoscit, diuinitate, caritate, maiestate, virtute, claritate, vita, sapientia, sciētia, Patri per omnia similem; cuius etiam pleniorē vberiorēque interpretationem epistola ad Rufianum, Palladium, Seuerinum missa edidit. Ex qua quidem epistola præterea discimus quānam sit illa fidei formula cui dictandæ Marcus Arethusæ Episcopus *electus est* (sic enim scribendum esse non *eiectum* ex Socrate constat) & quibus auctoribus concepta, quibuscunque auspiciis emissa fuerit. Vereor enim ne frustra sit Socrates, cum fidei regulam à Marco Arethasio scriptam eam asserit quæ contra Photinum in concilio Sirmienti prouulgata est, & non potius illam quam idem auctor ait vt primum in eadem synodo publicata est, velut male natum fœtum ex xij. tab. suppressam, postea Vrsacium & Valentem patribus Arimini congregatis subscribendā obtulisse. sola enim hæc ipsa non tantum ex tribus formulis quas ea synodo aiunt emissas, verum etiam ex nouem præcipuis quas Socrates (nisi labyrinthum, vt ipsi vocat, formularum fidei extricare, quem tamen magis inuoluit) ab Arrianis publicatas spatio nouēdecim annorum enumerat, id est ab anno Christi cccxij. cū synodo Antiochena in Encæniis post fidem Nicænam nouam aliam condere primum ausi sunt, ad Eusebij & Hypatij consulatum, quo Ariminensis consuta est perfidia (adeo est τὸ ψεύδος πολύμορφον) ipsa sola inquā habet hæc verba: *Filium similem Patri per omnia vt sanctæ dicunt, & docent scripturæ*, quæ extitisse in regula fidei à Marco dictata testis est hac epistola Germinius, vnde etiam ab Epiphanio *πίσι περὶ τῶ ὁμοιον εἶναι τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ καὶ πάντε* nuncupata est. Hæc eadem est, vt ex Athanasio in epistola de synodis constat, quæ contra morem Ecclesiasticum consules additos habuit, propter quod patribus Arimini congregatis non magis bilem

ob impietatem, quam ob nouitatem risum mouit. Porro Georgius quem Alexandria vocat Episcopum, ille est genere Cilix, si Ammiano credimus, vel Cappadox si Athanasio & ceteris: atque etiam si mores eius attendas, planè Cretensis, αὐτὸς γὰρ ἡρώδης, κακὸν θηρίον, καὶ γὰρ ἡρώδης ut non pessimus esse nequiverit in quem τρεῖς καὶ πέντε καὶ ἑξήκοντα concurrerint. Iis enim illum depingit coloribus Nazianzenus, qui plane τρεῖς καὶ πέντε καὶ ἑξήκοντα non hominem effigient, nimirum πονηρὸν τὸ γένος, πονηρότερον τὴν διάνοιαν, εἰδὲ παντελῶς ἐλευθέρων, ἀλλ' ἐπίμικτον οἶον τὸ τῶν ἡμιόνων. Ἐὰ μὲν ὁρῶτα πρᾶπέζης ἀλλοτρίας, δὲ δλον, καὶ μάζης ὀνιον qui ex ærarij Constantino- politani depeculatore, eiusque criminis reo ac profugo militari manu καὶ εἰς σκοπὸν Alexandrinæ Ecclesiæ contra ipsum Athanasium Gregorio pædoni substitutus fuerat. Basilium ne suis quidem probatum extitisse supra diximus. Pelusiorum vero Episcopus, cuius hic nomen oblitteratum est, Pancratius à Sozomeno dicitur, inter Arrianorum antesignanos recensitus, Marcus autem ille est Arethusæ Syriæ, non Macedoniæ, ut volunt Centuriatores, Episcopus, qui antea cum Narcisso Neropolis, Mare Chalcedonis, & Theodoro Heracleæ Thraciæ Episcopis ad omnem impietatem proiectissimis, ad Constantem in Gallias post synodum Antiochenam in Encæniis ab Arrianis contra Athanasium missus fuerat, tam hæreseos professione subscriptioneque supposititij Sardicensis decreti infamis, quam postea confessionis, vel etiam Martyrij gloria (variant enim in hoc auctores) sub Iuliano clarus ac celebris. Verum, quando quidem qui semel verecundiæ fines transierit, eum bene & nauiter impudentem esse oportet, inquit ille, quid vetat, quemadmodum in indicanda illa fidei regula quæ a Marco Arethasio dictata est, hallucinatos Ecclesiasticæ historiæ scriptores probare tentauimus, non idem iis acciderit in tempore designando quo scriptam & editam produnt disquirere? εἰς τοῖς τοῖς περὶ αὐτοῦ ἡλθον Ἀρχαῖοι, ait Theocritus. Nā quod dicunt Sirmij editā valde probo, quod Sirminensi cōcilio ἐπεχῶ. Tradunt in ea synodo tres fidei regulas editas: Primam illam contra Photinum, alteram quam dicimus a Marco scriptam: tertiam & vltimam eam quam noster Hilarius Osiij, & Pota-

mij blasphemiam vocat. At idem ipse Hilarius, & Athanasius, qui de synodis ex professo scripserunt, quorumque auctoritatem nemo sanus defugere, atque etiam non præponere cuius alij in ea re potest, in qua primas egerunt, duarum tantū, primæ scilicet & vltimæ Sirmien- si concilio scriptarum meminere. Quin etiam hic disertis verbis post illam Osiij blasphemiam conscriptam fuisse fidei regulam quæ cōsules habet, quam à Marco dictatam probauimus, tradit. Cum enim ipsam Osiij formulam suo de synodis operi inseruisset, continuo ista subiicit; *Hæc ubi misissent, denuo mutata sententia composuerunt eam, fidem quam quia cum consulibus edidissent, multo pudore & probro confusi sunt, eiusque exemplaria curauere ut cum suo more sententiam mutassent, ab ijs qui ea tenebant per notarium Martianum subriperentur, & persuaso Constantio ut contra eam fidem edicta promulgaret, aliam rursus fidem constituerunt, additisque ut solent quibusdam dictis. Isauriæ igitur ista conscripserunt, &c.* Ex istis Athanasij verbis duo illa conficiuntur: Alterum, fidem illam Osiij, quæ Filium Patre minorem, ac plane dissimilem asserit, velut vltimam concilij Sirmiensis definitionem ac sententiam habitam fuisse, atque eo nomine ad Ecclesias pro more transmissam a synodo: quod etiam Hilarius initio libri de synodis perspicuum his verbis facit. *Gratulatus sum (inquit) in domino incontaminatos vos, & illesos ab omni contagio detestande hæreseos perstitisse, & missam proxime vobis ex Sirmienfi oppido infidelis fidei impietatem non modo non suscepisse: sed nuntiatam, & significatam damnasse.* Ita igitur non solum missam, sed etiam auctoritate publica prouulgatam, atque indictam populis ut in eam iurarent apparet. Alterum, fidem quæ Consules adscriptos habuit post Sirmien- se concilium, nec multo ante Seleuciensem synodum compositam ac vulgatam. Verum si ea fides quæ Patri filium per omnia similem profitetur, a Marco scripta diem & consulem quibus edita est Sirmij habet, vnde certius tempus promulgationis eius, quam a consulibus quibus edita dicitur, repeti potest? De ea autem sic Theodoretus. *Quin etiam absurdum putabant ut huic formulæ talis præponeretur titulus, qualem habuit cum Sirmij edita est præsentē Constantio eterno magno Augusto, Eusebio & Hypatio coss. quemadmodum Athanasius quoque scribit.*

Hæc Theo-

Hec Theodoretus. Nec aliter Socrates, à quo tamen coëptus, & sumptus error. Quid ipse Athanasius? *postquam*, (inquit) *diuisio facta est: & alij Sententiam cognomento Asperam abiissent, alij Arimorum se contulissent, ubi fuere quinquaginta & eo plures Episcopi* (error est in numero, sed de eo nunc non laboramus) *venit etiam ad eum locum Germinius, Auxentius, Valens, Vrsatius, Demophilus, Caius. Ibi cum ceteri Episcopi ex sacris literis verba sua formarent, illi chartulam exhibuerunt, recitatisque Consulibus quibus scripta erant, postulabant, ut ea omnibus synodis anteponeretur. Omissa enim de hæreticis questione, nullaque habita percunctatione quo animo aut qua sententia essent, scriptis chartule solummodo contentos esse debere. Scripta autem eorum eiusmodi fuere. Editæ est catholica fides in præsentia D. N. Religiosissimi præclarique victoris Imperatoris Constantij Augusti æterni coss. V V C C. Eusebio & Hypatio Sirmij* (ita enim legendum ex Socrate & Theodoro ante nos alij docuerunt) *xj. cal. Iunias. Credimus in unum &c.* Si cum Sirmij edita est præsentæ Constantio xj. cal. Iun. Consules habuit Eusebium & Hypatiū prefixos, qui potuit edi Sirmienſi concilio, quod qui minus, triennio ante istos consules fuisse coactum asseuerant? Cui non igitur tot testimoniis cōstet nisi qui meridie lucere neget, illam fidem quæ Patri filiū per omnia similem profitebatur, Eusebio demum & Hypatio consulibus Sirmij quidem, sed longe post Sirmienſe concilium compositam fuisse, nec multo post, quam scripta est Ariminensibus patribus oblata? Ut autē quid de ea re mihi venerit in mentem, in medium proferam: Certum est Imperatorem Constantium omnem mouisse lapidem, quo dissidentes in religione opiniones componeret: verum dum se facilis nimis hæreticis præbens, quæ Dei sunt Cæsar ipse tractare audet, in simplici & absoluta religione, inquit Ammianus, scrutanda perplexior, quam componenda grauior, ipsa aluit, adauxitque diffidia. Quibus ut remedium tandem aliquod adhiberet, œcumenicam Synodum cogere decreuit. Litteris igitur ad Basilium Anquiritanum Episcopum missis, Orientales Episcopos iubet ut locum celebrandę synodo aptum & commodum perspicerent. Verum cum inter eos conuenire non posset, aliis alium præferentibus, Basilus ad Imperatorem, qui tum Sirmij forte de-

gebat, profectus est, ibique cum alios quosdam priuatis negotiis in comitatu detentos, tum Marcum Arethesium, Georgium Alexandria Episcopum & Valentem cum suis offendit. Tunc igitur illi Arrianorum coryphæi inter se quo pacto fidem Nicænam subuerterent capita conferentes, ab Imperatore impetrant ut synodus vniuersalis Nicæę Bithyniæ indicta, propterque eius vrbiſ cladem terræ motu acceptam dilata diuideretur, Orientalesque Episcopos Seleuciam Isauriæ, Occidentales vero Ariminum conuocari procurant. Hunc episcoporum Arrianorum in comitatu congressum Eusebio & Hypatio consulibus contigisse, id est, eo ipso anno quo illæ synodi actæ sunt, nemo in dubium reuocabit qui huius narrationis auctorem Sozomenum legerit. quo anno Constantium hybernasse Sirmij, melioremque eius anni partem ibi transegisse cum Ammianus ipsa testis est, tum etiam plurimæ leges iis consulibus editæ sua subscriptione probant. In eo congressu quæſtionem istam coram Imperatore agitatam de fide quam recitat hac epistola Germinius, fidemque compositam, cui dictandæ Marcus electus est, ut conciliam multa faciunt, Primum, Personæ: Idem nempe Episcopi inter quos de fide quæſitum, in hac recensentur epistola, qui à Sozomeno in comitatu fuisse memorantur. Deinde fortuita utrobique occasio: non enim hîc ait Germinius istos Episcopos conuocatos ut de fide disputarent: sed orta disputatione coram Imperatore, atque in multam noctem protracta ad eam formulam tandem esse deductos. Denique locus, & tempus: Sirmij enim ipsam fidem quæ Patri filium per omnia similem dicit, Eusebio & Hypatio coss. scriptam docuimus. Nec ad aliam fidem quæ apud Epiphanium leguntur hæresi lxxij. de fide *περί τῆς ὁμοιότητος τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρὸς καὶ πάντων*, referri posse arbitror, cui subscribens ipse Valens cum in subscriptione Filium Patri similem repetiisset, duasque illas voculas *per omnia* subticuisset, eas ab imperatore Constantio quo præsentæ res agebatur, coactus est addere. Idem enim ipse Valens subscripsisse se ei testatum voluit, *τῇ νυκτὶ ἐπιφωσκόντος τῆς πεντεκόστης*: subditque Epiphanius, Valentem statim atque à se subscripta est, correptam eam fidem Ariminum secum ad synodum

detulisse. Scripta est ergo ea fides quæ per omnia Filium similem Patri asserit, A eo tempore quo synodus Ariminensis acta est, id est Eusebio & Hypatio coff. in vigilia pentecostes, id est xj. cal. Iun. Siquidem iis coff. qui Christi ccclix. annus est, luna xiiij. in iv. cal. Apr. incidente, veneranda Resurrectionis dominicæ dies prid. No. eiusdem mensis, missionis sancti spiritus x. cal. Iun. littera C. diei Dominicæ nota, si tunc vsu recepta B extitisset, celebratæ sunt. Videtur ergo, vt tota hæc concludatur disputatio, fides quæ Filiū patri per omnia similem profitetur, scripta Sirmij, non habita disquisitione in celebri Episcoporum concilio, sed infortuito paucorum congressu coram Imperatore disputatione orta, non in aliqua Basilica aut publico loco in quo solerent synodi haberi, sed in privato Imperatoris cubiculo; non Sergio & Nigriano. vel Constantio ix. & iuliano II, cōsulibus, quo tempore Sirmien- sis synodus habita dicitur, sed xi. calend. Iun. Eusebio & Hypatio coff. quo etiā die idem ipse Imperator Sirmio leges xiiij. & xv. de Præt. & Quæst. Cod. Th. ad Senatum misit. Quare non mirum est si Athanasius eorum qui eiusmodi fidem D scripserunt temeritatem exagitet: *qui cum non nisi tres aut quatuor (inquit) essent, in quo quidem rem extenuat: septem enim vel octo aderant. ausi sunt tamen regule fidei consules addere, quod trecenti & octodecim patres Nicæni non fecerant.* Sed hæc forsasse fusius quam epistolæ vel præfationis modus patiatur: reliqua nobis breuiter percurrenda sunt. Epistolæ Liberij P. R. quæ huic Germinij subiunctæ sunt, cum præcedentibus nec argumento, nec tempore connectuntur ad quam tamen Arrianorum historiæ partem spectent, quia exactissimis illis Ecclesiasticis Annalibus intextæ sunt, si dicere supersedeo, temporis & chartæ compedium fecero. Hoc vnum ad texta sufficiet ex verbis Hilarij quæ Liberij epistolæ ad Orientales Episcopos ad exa sunt, videri regulam fidei quam Sirmio à synodo ad ecclesias missam supra diximus, ab eodem Liberio tædio exilij desiderioque sedis suæ præfracto, quemadmodum à cæteris qui Imperatoris Constantij violentiæ cesserant, sub scriptione probatam fuisse: vt non omnino vanus extiterit rumor, quem Arrianos disseminasse Sozomenus scriptum reliquit,

Pont. R. in opinionem Anomœanorum defecisse. Quo nomine noster Hilarius æstu fidei abreptus ipsi Liberio velut apostatæ ac præuaricatori Anathema impingit. Et sane non alia potuit esse illa fides quam Narcissus, Theodorus, Eudoxius, Demophilus, & cæteri illi temeritate atque perfidia inter Arrianos conspicui, vt infra videbimus, dictauerint. Hinc etiam discimus cuius sint auctoris, & quo pertineant nomina illa hæreticorum quæ huic Liberij ad orientales Epistolæ subnexa esse in suo codice nobilissimus Annalium scriptor notauit: vt & vlla verba in calce sequentis eiusdem pontificis Epistolæ ad Ursacium, Valentem & Germinium: *Præuaricatori Anathema cum Arrianis à me dictum.* Superest vltima huius huius collectionis Epistola ad legatos Arimensis concilij, ipsa autem est Semiarianorum Episcoporum, & maiore ex patre Palestinorum contra Ætium cognomento Impium atque Atheum. Arriani enim & si nunquam ipsis inter se bene conuenerit (qui mos omnium hæreticorum est, nisi in eo vt Ecclesiam Christi oppugnent) succedente tamen ex animi sententia Ariminensis perfidiæ dolo, confectum sibi cum catholicis negotium arbitrati, multo appertius opinionibus, animis, nominibusque diuisi acrius inter se digladiari cœperunt. Hinc factionum sectarumque Nomina Mille nocendi arifices, *plura nomina* (inquit Ambrosius) *sed vna perfidia; infirmitate non dissonans, communionem discordans; non dissimilis fraude, sed cogitatione discreta.* Et hæc quidem de iis quæ hic sub nomine libri B. Hilarij de Ariminensi concilio edita continentur. Cætera quæ alteram veluti collectionem facere videntur, quamuis in codice manu scripto, ex quo ista transcripta sunt, illis, quæ explicuimus præposita legantur, ex eodem tamen B. Hilarij opere excerpta esse, vel hinc coniicere licet, quod verba auctoris vnde sumpta sunt, aliquot locis ipsis actis immixta, eiusdem sanctissimi confessoris phrasin exhibeant & omnia ferre ad synodum Ariminensem, de qua præcipue in eo ipso tractabatur opere, spectent. In quibus tamen digerendis non exactior ordo rerum, vel temporis, quam in superioribus obseruatus est. Porro fidem illam quæ apud Farisecam ciuitatem exposita

exposita dicitur, Lutetiæ Parisiorū scriptam fuisse arbitror, atque in eius epigraphe, *apud Parisiensem ciuitatem* legi debere conicio. Iam enim tunc obsoleta fere Lutetiæ appellatione hoc nomen illa ciuitas audiebat. Zosimus ea ætate non multo inferior de Iuliano loquens Lutetiæ hiemante, sic scribit, *Ἰουλιανὸς δὲ ἐν τῷ παρισίῳ, γερμανίας δὲ αὐτῇ πολίχνῃ, διατρίβοντος*. Quāuis enim eius vr̄bis tunc nō ea fuerit amplitudo, vel nominis claritas in quā postea regū christianissimorū frequentatione studiorūq; celebritate euecta est, imo vero *πολίχνῳ*, & ab Ammiano castellum ambitu insulari circumclusum tantū dici videamus, vt quæ insulæ fluuij Sequanæ ambitu cōprehensa, & vtrinq; publicijs pontibus cōtinenti iuncta, vix mediam partem eius regionis cōpleteretur, quæ ciuitatis nomen sibi peculiare fecit: cœli tamen temperie, quod etiam ficus aleret, fluuijque placidissimi nitidissimique amœnitate adeo grata & commoda Iuliano in Galliis agenti visa est, vbi libentissime hyberna duxerit, & Imperator ab exercitu in ea salutatus, postea festiuissimo ad Antiochēses scripto *φιλάτῳ πολίχνῳ* vocitarit, elegantiamque sui ingenij in ipsa describenda ostentare voluerit. Et sane longe ante, Iulio Cæsari concilio Galliarum indicto locus ille huic habendo visus fuerat idoneus, Lutetiamque Parisiorum concilium transtulerat. Vbi vbi hæc habita fuerit synodus, non dubium est vnam ex illis esse quas ipse Hilarius Constantij Imperatoris paulo ante quam ex viuis decederet, edicto ad Episcopatum redire permissus, *vbi permansus est*, inquit Seuerus, *orbem pene terrarum malo perfidie infectum, vir natura lenis & placidus, simul ad persuadendum aptus*, quo elogio ipsum ornauit Rufinus, *optimum factu arbitratus reuocare cunctos ad pœnitentiam frequentes in Gallia coegit. Quibus effectum est vt omnibus Episcopis de errore profitētibus apud Ariminum gesta damnarent, pristinamque Ecclesiis fidem restituerent*. His etiam & Victorinum Parisiēsem Episcopum, quem synodo Sardicensi interfuisse testis est Athanasius, & ad Agrippinensem contra Euphratem delegasse, ipsius Agrippinensis concilij acta probant, si ad hæc tempora peruenit, symbolam suam contulisse verisimile est. Ad eas synodos Hieronymus in Eusebiano chronico respicit, cum ad annum vitæ Constantij extremum (nam

qui in eo chronico notati habentur Christi anni, nec Eusebij nec Hieronymi sunt) Galliam *per Hilarium Ariminensis perfidie dolum* (sic enim legunt veteres libri) dānasse notat, quod & hac fidei formula præstitum videmus. Quamuis non nisi defuncto Constantio, rerumque potente Iuliano, illę synodi celebratę fuerint, id est circa annum Christi ccclxij. Epistola autem Eusebij Vercellarū Episcopi ad Gregoriū Eliberi ciuitatis Hispaniæ antistitem, licet Constātio Imperatore adhuc in viuis agente (ipsum enim intelligit cum spem Arriomanitarum: *non in sua vi aut vnito consensu*: sic enim hic locus emendādus videtur: *sed in protectione regis secularis pendere* dicit, quippe qui vt Athanasij verbis vtar, *suas spes humi & infernē haberent*, in Cæsare nimirum & in eius Eunuchis) post Osij tamen præuaricationem, atque etiam Ariminense concilium scripta est. In qua tamen obseruatione dignum est sermonem haberi de Osio velut adhuc viuento, & cui non multo ante pro Arrianis aliquid molienti Gregorius animosē & intrepidē restiterit. Quod si est, ad annum Constantij xxiv. qui Christi lx. est post trecentessimum, Osium peruenisse necesse est. quo anno missam hanc epistolam ipsumque Osium paulo post è viuis sublatum oportuit: quando quidem Athanasius oratione prima contra Arrianos anno post Nicænā Synodum trigesimo sexto, id est anno Christi ccclxj. habita, Osij vt vita functi meminit. Hinc fortasse Marcelino cæterisque Luciferianis oblata occasio (vt mos est hæreticis quæ suo facto accidunt interpolando, verbisque in maius tollendo quia veris destituuntur, in ficta miracula trahere) horrendæ illius tragœdiæ de eius morte diris eiusdem Gregorij accersita confingendæ; cuius falsitatem vel hic vnus locus detegit. Nam si in ea contentione Osius adeo misere animā proiecisset, tam mirandum, miserandumque maximi viri interitum, tamque præsentem diuini numinis vindictam haud ita leui pede Eusebius in hac Epistola transgisset: Formulam autem fidei à Germinio conceptam, quæ proxime hanc epistolam sequitur, multo posteriorem esse ea epistola ex ijs quæ supra diximus, cum de epistola Valētis Vrsacij, aliorumque ad Germinium differuimus, quæ huic causam dedit clarum est. Plane hæc Germinij formula

conformis est regulæ fidei cum consuli-
 bus editæ, quæ Patri similem per om-
 nia Filium dicebat, & velut ex diametro
 opposita Sirmienſis concilij infidelis fi-
 dei, vt eam vocat noſter Hilarius, impie-
 tati quæ Patrem honore, dignitate, clari-
 tate, maiestate, Filio maiorem definie-
 bat. Quæ ſequitur Sardicenſis concilij
 ad Gregorium Episcopum Alexandriæ
 cæterosque epistola, præcedentibus
 multo prior est & argumento penitus di-
 uerſa. Continet enim decretum Sardi-
 cenſis concilij nomine ab Arrianis con-
 fictum, cuius Socrates meminit, Sozo-
 menus etiam ſuæ hiftoriæ ſummam inte-
 xuit, vltimum ſane hæreticæ temerita-
 tis ac audaciæ exemplum. Illi nanque ſe
 patribus anno Chriſti cccxlvij. Sardicæ
 congregatis vt ſiſterent præſente Atha-
 naſio, quem imprudenter adeo crimina-
 ti calumniatique fuerant, ſatis firmam
 frontem nõ habentes, Philippopoli, quæ
 Thraciæ est vrbs, coacti, hoc quod in
 manu est decretum ſub nomine patrum
 Sardicæ collectorum, quorum fama iam
 per populos peruagata fuerat, commēti
 ſunt: quo non ſolum Athanaſium velut
 grauium ſclerum conuictum, depo-
 ſuerunt: verum etiam Iulium P. R.
 Oſium, Protogenem, Gaudentium, &
 Maximinum fidei Nicænæ columina de
 gradu communionēque eccleſiaſtica di-
 motos iudicarunt. Nec contenti in tan-
 tos viros iniuriæ extitiſſe, niſi etiam, vt
 cum Propheta loquar, moleſti eſſent &
 Deo noſtro, ipſum Chriſtum de Patris
 dextra, id eſt, ὁμοῦς καὶ ὁμοτιμῶς gra-
 du, noua fidei formula conſcripta, in
 qua ὁμοῦς καὶ ὁμοτιμῶς voces prætermiſe-
 runt, deturbare niſi ſunt. Mirum tamen
 eſt, vel noſtrum Hilariū eam ipſam fidei
 regulam pro legitima ſynodi Sardicen-
 ſis ſuo operi de ſynodis inſeruiſſe, ac ve-
 lut Catholicam expoſuiſſe, vel ipſum A-
 thanaſium in epistola de Ariminenſi &
 Seleuciæ ſynodis, & poſt eum Socra-
 tem nouem & verbis & ſenſu diuerſis
 Arrianorum recensitis formulis, hanc
 decimam non addidiſſe. Idem enim ip-
 ſe Athanaſius non vno loco teſtis eſt lo-
 cupletiffimus, certis hominibus nonnul-
 la quaſi quæ deeſſent Nicænæ formulæ
 adſcribere volentibus, Sardicenſes pa-
 tres ſe contentos Nicæna fide reſpondiſ-
 ſe; decretoque ſanxiſſe, ne quid vltius
 ſcriberetur, *ne illis quibus libido erat ſem-
 per noua ſtatuerē, occaſio eiſmodi ſuppeteret,*

*vt iterum atque iterum noua de fide defini-
 rent.* Quo certe manifeſti erroris conuin-
 citur Sozomenus, cum ſcribit, Catholi-
 cos patres Sardicæ fidei formulam edi-
 diſſe, ſenſu quidem cum Nicæna ean-
 dem, pluribus tamen verbis conceptam:
 cuius nomine Oſius & Protogenes apud
 Iulium P. R. ſeſe excuſarint. Plane vi-
 detur noſter Hilarius in eo de ſynodis li-
 bro, non ſolum formula Pſeudofardi-
 cenſi, ſed nec Antiochena in Encenijs,
 nec Sirmienſi contra Photinum, quas
 tres Semiariani in ſynodo Antiquirita-
 na maxime probarunt, ita minime of-
 fenſus, vt eas expoſuerit, & his verbis
 excuſare conatus ſit, *Nihil mirum, ait, vo-
 bis videri debet, fratres cariffimi, quod tam
 frequenter exponi fides cæptæ ſunt: neceſſita-
 tem hanc furor hæreticus imponit. & paulo
 poſt, ſed neceſſitas conſuetudinem intulit ex-
 poni fides & expoſitis ſubſcribi. vbi enim ſen-
 ſus conſcientiæ periclitatur, illic littera poſtula-
 tur: nec ſane ſcribi impedit quod ſalutare eſt
 conſiteri.* Poſta tamen experientia doctus
 non ſolum Camarinam non mouendam
 vt in proverbio eſt, ſed multo minusque
 à patribus recte ſtatuta ſunt, vlllo aliquo
 prætextu conuellenda, quamque peri-
 culolum ac miſerabile eſſet, *diuerſas fides
 habere, quæ dum plures ſiunt, vt idem ipſe
 ait, id incipiunt eſſe ne vlla ſit,* in libro ad
 Conſtantium omnes præter Nicænam
 vno elogio damnauit. *Nam etiam ſi his,
 inquit, nihil vitioſum ſubiacere affirmetur,
 non tamen cauſa religioſæ voluntatis ineſt, quia
 mali meditatio eſt.* Porro nemini dubium
 eſt, præclaros illos nouæ fidei archite-
 ctores Synodicam hanc Epistolam iis
 maxime inſcripſiſſe Episcopis, quibus fa-
 cile imponere, vel eiſmodi impoſtu-
 ram non ingratam fore ſperabant. In-
 ter quos optimo iure familiā ducit Gre-
 gorius ille Cappadox Alexandrinæ Ec-
 cleſiæ prædo, qui longe ante propter
 hæreſim Arrianam Eccleſiæ commu-
 nione ſubmotus, Sardicēſi etiam concilij
 ne pro Chriſtiano quidem haberi iuſ-
 ſus, non multo poſt ab Alexandrinis tu-
 multu populari occiſus, conuenientem
 effrenatæ ſuæ violētiae finem fortitus eſt.
 Nec multo ſanctior Donatus, qui Car-
 thaginis Episcopus nominatur. Ille enim
 eſt Donatus qui Maiorino ſuccedens,
 pernicioſiſſimā ſectā in Africa diu alta-
 re contra altare Dei Carthagine erigens
 aluit ac fouit: eoque ſuperbiæ, ac veſaniæ
 euectus eſt, vt veluti Pythagoreos aiunt,
 per

per præceptorem solitos, ita suos per se ipsum iurare tanquam per Deum, eosdemque ipsos se partis Donati vel Donatistas pro Christianis nuncupare permiserit: ac ipse etiam nominarit. Arrianæ etiam opinioni congruentem librū scripsisse testis est Hieronymus. Inter hos duos tamen insignes hæreticos, Amphionem eximium Christi cōfessorem, canicie, viteque sanctitate venerandum, ad exemplum Magistri cum iniquis deputatum agnoscimus. Si quidem is est Amphion Epiphaniæ Ciliciæ primum Episcopus, qui ante fere quadraginta annos Christum sub Maximino intrepide professus, deinde in Nicæna synodo deposito propter hæresim Eusebio Nicomediæ Episcopo, in eius locum successus fuerat. Eius meritum est ut testimonium sanctitatis Apostolicæ, ac confessionis ab Athanasio ei in oratione prima contra Arrianos perhibitum, a doctissimo interprete tamen vitio codicis Græci quo usus est, corruptum restituamus. Si quidem quo loco in ea oratione catholicos monet ut formulas fidei Ursacii, Valentis, Demophili, Germinij, cæterorumque eius farinae hominum licet verbis ex sacra scriptura desumptis scriptas, nihilo magis tamen admittant, quam Christus Diabolum ex iisdem scripturis loquentem, *quia impiorum sermones dolosi sunt*: lumina ecclesiæ sui sæculi recensens, & Apostolicos viros in quorum scriptis nihil mali suspicari licet, hæc verba Latina versio exhibet. *vel Lupi & Appiani Ciliciæ*, Græcus codex manus scriptus sic legit, ἡ λυπὴ καὶ ἀμφίωνος τῆς ὁμολογίας καὶ ἐπισκοπῆς καὶ λυκαίας, utrumque enim vocabatur, & Ciliciæ, & Nicomediæ Episcopus. Nec est quod quis suspicetur illum a recta fide post hæc deflexisse, nam in Catholica pace perseverasse testis est Ecclesia, quæ natalem eius prid. Id. Iunias celebrat. Quare sceleratis istis immixtum coniicere est, ut vir virtutis fama celebris apud omnes & clarus, tenebrionibus illis sanctitatis aliquam opinionem conciliaret. Mirum tamē est, cum B. Augustinus Donatistis ex hoc decreto fucum facere, & se pro Catholicis à Sardicensi concilio agnitos probare nitentibus, non satis huius fraudis gnarus contra Cresconium non vno loco excipiat, nomina ciuitatum, quarum Episcopi dicebantur, ad posita non fuisse vnde constaret Donatum, cuius nomen in hac sy-

nodali epistola ostentabant, illum fuisse qui se pro Carthaginensi Episcopo gesserat: plus etiā addat, nec moris esse Ecclesiastici, quando Episcopi Episcopis scribunt, nomen ciuitatis adiungere, unde huc illa ciuitatum nomina irrepperint, nisi fortasse à Donatistis sunt addita, huius enim rei videtur suspicionem iniicere ipse Augustinus, cum scribit. *Miror nescio quis iste Donatus si non in vestris litteris Carthaginensis factus est*. Nimis longum esset in omnes qui huic epistolæ subscripserunt inquirere, nec fortasse operæpretium. Plane ab hæreticis scriptam esse Menophantus ab Epheso, Acacius à Cæsarea, Theodorus ab Hæraclea, Marcus ab Arethusa (operarum enim erratum est quod hic ab Aretijs legitur Eudoxius à Germanicia, Narcissus ab Neopoli, vel Irenopoli (utrumque nomen enim audiebat) Demophilus a Berœa, & qui claudit agmen Valēs a Murfa velut Myforum vltimus, celebres Athanasij, Hilarij, Epiphaniij, auctorumque Ecclesiasticæ historiæ testimonijs, Arrianorum antesignani ac duces, inter eos qui huic decreto subscripserunt recensiti fidem faciunt. Et hæc quidem de suppositio illo decreto nimis fortasse multa. Quæ superant licet plæraque omnia, si Liberij P. R. epistolam ad Constantium anno Salutis ccclj. per Luciferum Calaritanum Episcopum, Pancratium Presbyterum (si quidem corrupte apud Athanasium in epistola ad solitariam vitam agentes Euprotius nominatur) & Hilarium diaconum Romanos missam excipias, ad Ariminensem pertineant synodum, perturbata nihilominus inter se, nec vllō digesta ordine existunt. De Liberij epistola qui plura desiderat, nunquam satis laudatos illos Annales consulat, ibi enim vnde suam sitim extinguat vberimè inueniet. Cætera fere omnia nunc primum in lucem eduntur. Quoniam autem disponenda sint ordine, rei gestæ narratione perspicuum fiet. Diximus supra fidem Sirmij Consulibus additis coram Imperatore scriptam, quæ Filium Patri per omnia similem cōtinebat, factionibus Arrianorum procuratam, ac scriptam fuisse, indictamque synodum vniuersalē Nicææ Bithyniæ diuisam, & Orientalibus Seleuciam Isauriæ, Occidentalibus vero Episcopis Ariminum quo conuenirent dictas. Cui finis nisi ut fallerent ac circumuenirent? Certi

enim quantum sua factione in Oriente pollerent, veteratorem & captiosam illam fidei regulam Orientalibus Episcopis facile approbaturus se pro comperto habentes, Occidentales coactos tandem fore ei subscribere crediderunt quam Oriens probasset, & Imperator inexorabilis (ut eum Ammianus describit) suæ auctoritatis vindex sanxisset. Et sane testis est noster Hilarius absque Episcopo Elusio (is erat Cyzici Episcopus) & paucis cum eo, ex maiori parte Asianas decem prouincias intra quas consistebat, verum Deum nescisse. *Atque utinam, subiungit ille, Deum nescirent. cum procliuiore enim venia ignorarent quam obrectarent. Sed horum Episcoporum dolor se intra silentium non continens, unitatem fidei huius querit quam iam dudum per alios amisit.* Scripta itaque ea fide, diuisaque synodo vniuersali rescriptum ad utramque synodum ab Imperatore impetrant Arriani, quo primum de fide cognoscere, deinde causas Episcoporum, mutuasque inter sese digladiationes ac criminationes discutere collecti patres iubentur, rebusque iudicatis ac decisis decem legatos rationem eorum quæ gesta essent reddituros ad comitatum delegare; alterum etiam ad patres Arimini congregatos, quo de Orientalibus Episcopis cognitio iis interdicitur, iterumque de decem mittendis ad comitatum legatis admonentur. Prioris rescripti Sozomenus meminit, posterius hic vj. cal. Iunias, id est quinto post illam fidem conscriptam die missum habetur. Tunc igitur his scriptis subsarcinati Valens, Ursacius & Germinius Ariminum magnis itineribus contendentes cum Auxentio genere Cappadoce potius delatore quam Christiano, inquit Athanasius (is ab Imperatore licet Latinæ linguæ penitus expers esset, militari manu in Mediolanensem sedem, relegato propter pietatem Dionysio, intrusus fuerat) Caio, & aliis quos sibi fauentes in ea synodo reperire postulant, quod supra ex Athanasio diximus, ut huic suæ formulæ absque vlla causæ cognitione & tantum non cæcis oculis omnes subscribant. Verum non solum propter Consules regulæ oppositos derisi, sed etiam propter impietatem latentemque, *vapido sub pectore vulpem*, hæretici renuntiati ex ipsa synodo expulsi sunt. Ergo xij. cal. Augusti quæ proxime secutæ sunt, totius synodi concordia sen-

tentia Nicænæ regulæ nec addi quicquam posse, nec minui decernitur, Ursaciusque, Valens, Caius & Germinius, quibus Athanasius Auxentium & Demophilum adiungit, velut ecclesiasticæ pacis perturbatores ac hæretici de gradu suo & fidelium communionem deturbantur, decemque legati ad Imperatorem missi per quos hæc consilij definitio innotesceret. *Et hæc quidem Arimini acta celeriter* (scribit Athanasius) *istiusmodi finem habuere.* Eam concilij sententiam ampliore & integriorem quam apud antiquos auctores exisset, adiectis duobus eiusdem synodi fragmentis, hæc collectio exhibet. Nec tamen ipsi Arriani ea sententia percussi animos deponunt, aut ab inceptis desistunt, sed & ipsi decem ex suis (in quorum numero condemnati illi exstiterunt) ad Imperatorem delegarunt, qui Concilij legatos celeritate præuertentes, ipsum Imperatorem aduersus synodum adeo concitarunt, ut ipsos rectæ fidei legatos in suum conspectum venire non sustinuerit: sed primum Hadrianopoli, deinde Nicænæ Thraciæ variis dilationibus delusos, ea spe detinuerit, quod crederet (inquit Theodoretus) Episcopos Arimini legatorum suorum reditum expectantes, partim senio, partim inopia præssos, omnes diuturnioris à propriis sedibus absentia pertæsos, reditus desiderio ad fidei propositæ subscriptionem flecti posse. Quinetiam Ursacio facultatem tradidit de fide pro arbitrato statuendi, qua accepta strenuum illum Plautinæ familiæ ducem compressis, ut aiunt, manibus non sedisse nemo est cui non statim in mentem veniat. Tunc ergo tanta auctoritate subnixi Arriani derisam illam suam fidem interpolare potius, quam emendare cupientes, quod supra aliud agentes retulimus, exemplaria eius undique conquiri & corrogari per Martianum notarium curarunt, detractisque Consulibus, velut fures alienis poculis ansas auferre solent, paucisque oculis commutatis, eandem perfidiam, imo etiam deteriore, bonos illos legatos qua vi, qua fraude non solum sua subscriptione confirmare, sed etiam ipsius concilij (cuius personam sustentabant) damnata verbis disertis sententia, cum Ursacio, Valente, cæterisque abdicatis, communionem inire cõpulerunt, fidemque illam sic interpolatam, quo simplicioribus similitudo nominis imponent.

imponerent, Nicænam fidem nuncuparunt. Et certe qui fidem illam quam Ariminenses patres subscriptionibus suis approbare compulsi sunt, ut apud Athanasium, atque Hieronymum exstat, contēderit cum illa quæ Cōsules habuit, perfidiorum in eo sentiet, quod duo illa vocabula, *per omnia*, quæ Valens inuitus admiscerat, in ista subtracta sunt, cætera penitus similem. Athanasius eiusmodi interpolationem concilio Constantinopolitano, quod post Seleuciense Accaciani coegerunt, tribuit. Quod si est, non video quomodo aëre inter se non discrepent. Fragmentum enim Nicæni conuenticuli quod hic editur, actum fuisse illud conuenticulum vj. Idus Octobris, iisdem Eusebio & Hypatio Consulibus indicat (nisi fortasse in temporis designationem obrepserit, legique vj. Idus Nouēbris debeat) Seleuciense vero conciliū quinto cal. Octobris inceptum locupletissimi sunt testes Athanasius, & apud Socratem Sabinus. Non fert autem locorum distantia, vel negotij cōditio, ut qui Seleuciæ Isauriæ v. cal. Octo. fuerint, intra vj. Idus eiusdem mensis Constantinopoli conciliū habuerint, ac perfecerint. Quinam autem illi Ariminensis Concilij ad Imperatorem legati, vel cuius in Ecclesia gradus, aut dignitatis extiterint non facile est ex historiis deprehendere, cum vix nuda eorum nomina teneamus. Solus Restitutus Carthaginensis Episcopus refertur, qui tamen & ipse antiquis auctoribus ignobilis. Nam præter Gratū, quem Sardicensi concilio adstitisse, primumque quod Isidorus Mercator vocat Carthaginense conciliū coegisse, ex eorumdem conciliorum actis & Athanasio didicimus: & Genetlium, cui successit circa annum Christi cccxc. Aurelius nullius alteri Episcopi qui circa hæc tempora Carthagine sederit, exstat memoria. Quinetiam ipsius Genetlij pene ex scriptorum vitio nomen oblitteratum est ex secundo eiusdem urbis concilio, quod eius ductu tamen & auspiciis est gestū; ut non absque ratione quando illud habitum fuerit, & à quo maximi viri quærant, quo negotio si ex veteribus libris eos expedierimus, auctori suo illud ipsum asserentes operam fortasse hoc exordio non luserimus. Tria sunt autem propter quæ illud concilium controuertitur. Primum quia celebratum dicitur Valentiniano iij. & Theodosio coss. cum tamen Valentinia-

nus senior cum Theodosio imperij collega consulatum gessisse nusquam legatur. alterum quod in eo Genetlij nomen non habeatur: tertium ac postremum quod Aurelius Episcopus, qui Genetlio successit, ei præfuisse appareat. Verum notat Isidorus, hoc concilium celebratum fuisse æra cccxxvij. hæc autem æra in annum Christi cccxc. incidit, cui anno Valentinianum iij. & Neoterium non Theodosium Coss. fasti assignant. Pro Theodosio igitur Neoterium substituendum esse nemo est qui non videat. Genetlij autem nomen veteres libri omnibus locis habent, in quibus coalescente littera t, cum l, *Genedium* editi exhibent. Et canone ij. huius concilij quo loci habetur, *Aurelius Episcopus dixit*, iisdem libri legunt, *Epigonius Episcopus Bullensis Regionum dixit*. Quinto itē, & vj. Canone pro Aurelio Genetlium scribunt, quibus emendatis nihil superest unde eius controuersia moueri queat. His etiā adstipulatur Fulgentius Ferrandus Carthaginensis Diaconus cuius Breuiarij canonum cap. cxciiij. hæc verba sunt, *ut qui aliquibus sceleribus irretitus est, vocē accusandi non habeat, Concil. Carth. sub sancto Genetliotit. vj.* quod in hoc de quo agimus concilio canone vj. exstat, sed hæc hæctenus. Soli ergo Gratus, ut unde disgressi sumus reuertamur, & Genetlius iste Carthaginensis Episcopi circa concilij Ariminensis tempus à scriptoribus memorantur. Athanasius in Epistola ad Episcopos Africae ex eorum Episcoporum numero plures Ariminensi concilio interfuisse tacitis tamen nominibus prodidit. Hieronymus contra Luciferianos Musonium Bizacenaë prouinciæ antistitem nominat, cui primas in ea synodo propter ætatem ab omnibus delatas scribit. Corruptum enim est quod omnes editiones legunt, *Bizantine prouinciæ*, non enim quemadmodum Græci ita & Latini ea vocabula usquam cōfundunt. Bizacena vero eius Africae quæ Occidentali Imperio tributa fuit, prouincia est, Plinio, Geographisque eximia fertilitate cum centena fruge agricolis fœnus red-dente nobilis, cuius & in conciliis Africanis non semel fit mentio. Musonij etiam senis Bizacenaë prouinciæ primæ sedis Episcopi mentio habetur Concilio Carthaginensi habito Idib. Aug. Attico, & Cæsario Consulibus, anno Christi cccxcvij. quem tamen eundem esse cum

eo de quo agimus pernegarem, nisi supra vidissemus Osum senem Nicæno concilio præfuisse, eundemque Sirmienfi concilio, quod triginta & quod excurrit, annis postea gestum est, centenario maiorem adstitisse, atque ad annum Christi ccclx. peruenisse. Restituti autem Episcopi par apud omnes silentium. Nisi fortasse basilica Restituta Perpetua Carthagine, in qua non vna synodus habita est ab hoc qui in questione est Restituto, in honorem Perpetuæ martyris ædificata, nomen acceperit; quemadmodum basilicam ibidem ab Aurelio Episcopo, qui & Florens dicebatur, constructam in eius gratiam Florétiam cognominatam, ex sermonis B. Aug. post collationem in eiusdem basilicæ dedicatione habiti fragmento insigni nondum edito didicimus. Quisquis autem vel Restitutus ille fuerit, vel cæteri cum eo ad Imperatorem à Synodo delegati, plane quales à Seuero descripti sunt, sese adolescētes parum doctos, parumque cautos satis superque prodiderunt, cum mandati fines prætergressi, imo contra ipsum mandatū, ne quo modo cū Arrianis communionem inirēt, acta ipsius synodi admissis in cōmunionem quos illa reiecerat hæreticis resciderunt. Dum hæc autem in Thracia geruntur, interea loci qui Ariminū conuenerant, tam rectæ fidei quā Arrianæ perfidiæ Episcoporum suorum reditum expectare iussi à Tauro præfecto prætorio, cui iniunctum fuerat, nec collectos ante dimitteret quā in vnam fidem conuenirent, ibi summa cum molestia ac tædio detinentur. Quare literis vtrique pars sigillatim Imperatorem obnixissime rogat obtestaturque, quandoquidem hyems instaret, ne permetteret senes, & à suis sedibus lōge dissiptos, in difficilissimam tempestatem differri, sed quamprimū ad suas ciuitates reuerti concederet. Rectæ fidei Episcoporum epistolam Socrates habet: Arrianorum sub nomine synodi Ariminienfis Orientalibus cōsentientis hæc collectio exhibet. Cætera quæ deinceps in eo negotio gesta sunt, quemque exitū tandem inuenierint, quandoquidem supra perstrinximus, & fusissime ab Athanasio. Hieronymo contra Luciferianos, & Sulpitio Seuero pertractata sunt, hinc subiungere superfluum est. Nobis enim solummodo ea tractare quæ facere ad connexionem illustrationemque horum fragmentorū videbantur animus fuit. In quibus etiā ve-

reor ne nimio plura dixisse, tragicamque illam execrationem ὁλοιοθηπῶν συλλέγων τὰς συμφορὰς, in me cōcitasse videat, qui venerandorū Patrum opinionem ac famam, cōtrouersias eorum, dissentiones, defectionemque velut obducta vlcera quæ oculi satius erat refricando sugillē. Verum cum historiarum vnus is sit scopus, vt sint, quemadmodum Thucydides scriptis reliquit, κτῆμα εἰς αἰὲν ζυγνείµνον, ex quo omnis æui homines vtriusque laudis ac fortunæ exempla depromere, & ad ea varios repentinis casus quibus cottidie impetimur cōponere queāt non video cur minus vtilitatis accommodi ex clarorum virorum calamitatibus, erratis, atque adeo sceleribus ad nos perueniat qui ea legimus tantum, non sentimus, quam ex virtutibus rebusque præclare gestis: cum etiam illis ipsis qui imbecillitate humana in eiusmodi calamitates inciderunt, nō raro bene vertere soleant. Cræsum apud Herodotum παθήματα, μαθήματα sibi extitisse, & Meropen in theatris se infortuniis euasisse sapientem ingenue agnoscentes libens prætermitto, vt in ecclesiastica tractatione desumpto ex sacra historia, ex qua formā trahit Ecclesia, exēplo locum faciam. B. Ambr. de Petri apostolorū cori- pheï abnegatione verba faciens egregie scribit, *Etiā lapsus Sanctorū vtilum est: nihil mihi nocuit quod negauit Petrus, profuit quod emendauit: didici vitare colloquia perfidorum.* Idē auctor alibi monet aduersariū sanctos in sua damna tentare aliquādo cogi: *Dū enim tentat, subiungit, meliores reddit vt tentatur possit alios instituere, qui sibi ipsi inualidus videbatur. Denique Petrus Ecclesiæ præponitur postquā à diabolo tentatus est, ita non solum aliis sed etiam iis qui illa cōmittunt, vt sua peccata bene cedant, immensa Dei benignitas efficit.* Hæc enim sunt ad quæ mens humana pertingere non potest Diuinæ prouidentię miracula, omnia piis bene vertere: & quod ab assignata ordinis ratione discesserit, hoc idem licet in alium tamen ordinem reducere: ne quid in regno prouidentię liceat timeritati. Quare nemini dubium esse debet quin renouatum in Liberio Pontifice Petri successore fuerit quod Optatus Mileuitanus & Augustinus obseruarunt, diuina prouidentia effectum vt idem ille Apostolus negaret, qui clauis accepturus esset, quo Ecclesia catholica cuius ipse personam gerebat, disceret tanquam vera mater nec peccan-

nec peccantibus filiis superbe insultare, nec correctis difficile ignoscere, ipsumque Libe-
rium ad tempus labi permissum, ut ex
suo lapsu acrior ac fortior in hæresim
resurgeret: & in pœnitentes reuertique
cupientes clementior ac veniæ pronior
existeret, itemque hoc litteris consigna-
tum ad hæc vsque tempora illis tempo-
ribus non multum absimilia perductum,
ut qui stent inde sibi timere discant, nec
redeuntibus ad Ecclesiam se difficilio-
res præbeant. Nec minoris sane vel spe-
culationis, vel documenti fragilitatis
humanæ iudiciorumque diuinorum in-
perscrutabilis arcani sunt Osi, ac Lucife-
ri, fortissimorum Catholicæ fidei pro-
pugnatorum euenta, quorum ille alter
post nominis Christiani confessionem
sub persecutoribus sæuissimis constan-
tissime factam, post exhaustos pro fide
Catholica contra hæresim labores im-
mensos, perfectasque dignissime lega-
tiones multas ita ut pater Episcoporum
haberetur, nimium tamen sui sepulchri
amans (centesimum enim annum ex-
cesserat) in suprema vitæ fabula penitus
defecisset, nisi violentiæ Arrianorum
Imperatorisque minis cedenti, & appro-
batione Sirmiensis, Anomœanorum
perfidie in præceptis ruenti diuina cle-
mentia manum supposuisset: alter iis e-
tiam superior quibus Osius cesserat, post
tot erecta, ut Hieronymi verba usur-
pem, de perfidia debellata trophæa, sub
ipso triumpho ab ipso dissensionum au-
ctore superatus, separatus ab Ecclesia
est, ac plane prostratus. Ad hæc enim
quis non protinus cum Tragico excla-
met,

Ὁ θνητὸν ἀνδρῶν καὶ τὰ λαίπρωρον γένος

ὧς ἔδδεν ἐσμέν.

& abiecta omni fiducia sui salutem suam
ex Apostoli præscripto cum timore ac
tremore operari non condiscat? At ve-
ro generalis illius circumuentionis Ec-
clesiastici ordinis & quasi ex compacto
defectionis consideratio quam utilis &
huic nostro sæculo apta est! Ex ea enim
plane instruimur quam cauti, circumspe-
ctique cum hæreticis tractantes esse de-
beamus, & quanti periculi sit à terminis
quos fixere patres, vel vnguem latum
discedere. Nam boni illi Patres dum
nudas quasdam ut ab Arrianis persuade-
ri sibi sinebant *ἐσθλα καὶ ὁμολογία* voculas
in fidei professione omitti passi sunt, san-
ctissimæ Trinitatis quæ Deus est confes-

fronem, id est summam religionem pro
qua conseruanda tantum sanguinis à
Christo nato Ecclesia profuderat, tot
Martyres dederat, sibi ereptam atque
extortam sero tandem animaduertunt.
Quanto fortius prudētiusque ante vim il-
la tam iidem ipsi definierant, iis quæ Sy-
nodo Nicæna statuta erant nec addi
quicquam debere, nec detrahi: & sub-
stantiæ nomen, & rem suam debere ob-
tinere firmitatem? Falluntur enim erro-
re, atque nos in eundem secum errorem
pertrahere conantur, qui persuadere cu-
piunt, in his quibus versamur opinio-
nem procellis, Ecclesiam ut quod po-
tissime sequi debeat stabiliatur, conci-
liis indigere. Quamuis enim fortasse nul-
lo vnquam tempore quam nunc sunt
necessaria magis exstiterunt concilia,
quibus sponsæ Christi, quam ipse sibi
emit non *omnibus vndis*, sed totius inno-
centissimi sui sanguinis profusione, ab
ambitu, auaritia, nundinatione, ignoran-
tia, morumque spurcitiæ atque obscœni-
tate vindicatæ genuinus color ac splen-
dor restituatur, disciplina illa quæ Apo-
stoli, & qui ab iis proximi religionē con-
stituerunt velut murum ahæneum con-
tra eiusmodi claritatis atque vnionis pe-
stes prætenderunt vetustate temporis an-
Pastorum secordia, collapsa restauretur,
exciteturque, & sacro ordini suus ho-
nor, suæque auctoritas restituatur: quæ ut
facta tectaue conseruarent primicerij
illi religionis auctores quotannis syno-
dos prouinciales bis colligi congrega-
rique statuerant: licet, inquam, fortasse
ad hæc reuocanda reparandaque conci-
liis egeamus, ut tamen aliud teneamus
quam quod hætenus in Ecclesia credi-
tum obseruatumque est, concilio statui
non posse arbitror. *Hoc enim semper, ut
scriptū reliquit Perigrinus ille Lirinen-
sis, nec quicquam præterea hereticorum noui-
tatibus excitata perfecit Ecclesia, ut quod sola
traditione susceperat, hoc deinde posteris etiam
per scriptionem chirographi consignaret magnā
rerum summam paucis litteris, nempe Sym-
bolo, comprehendendo, & plerumque propter
intelligentiæ lucem non nouum fidei sensum no-
ue appellationis proprietate consignando.* Eius-
modi enim pias nouitates, id est aduersum
noua venena nouas medicamentorum com-
parationes, ut eas noster Hilarius vocat,
aduersum novos hostes noua bella, aduersum
nouas insidias cocilia recentia prophanarum
nouitatum Apostolica prohibitionē ne-

mo sanus excludat. Iam vero qui faciem Ecclesiæ qualis ab illa defectione exstiterit, turbis, rixis, contentionibus, discidiis ubique confusam, laceram atque dissipatam, sibi ob oculos statuerit, non minus tunc à suis Episcopis quam paulo ante à coniuratis nominis Christiani hostibus vexatam, in qua nec Antistites quid docerent, nec plebes qui sequerentur rati ac firmi haberent, denique adeo desperatam ac perditam ut sanctissimis viris Neronianorum, Decianorum, Maximianorumque temporum desiderium excitaret, statimque mentis aciem ad subitam illam repentinamque mutationem rerum, quæ mox Constantio defuncto, reuocatisque noui principis edicto in proprias sedes ab exilio Episcopis secuta est, certe agnoscat Dominum laboranti Apostolorum nauiculæ præsto adstitisse, & diuinæ suæ Maiestatis præsentia quassationem illam sedasse. *Moritur enim bestia* (inquit Hieronymus,) *& tranquillitas redit.* Et sane πολλάς καὶ ὁδοῦς οὐδὲς σωτηρίας οἶδε τὸ θεῖον χαμνοτομεῖν νέων πρὸς φιλόανθρωπον. Quis enim vnquam crederet nisi omnium autorum fere eius sæculi litteris testatum nobis esset, Draconē illum apostatam Iulianum, Mentem magnam de qua Isaias, atque Assyrium, qui nihil tam ex Imperio concupierat, quam ut religionem Christianam funditus perderet, ad quam euertendam, ut quondam Iulius Cæsar ad remp. opprimendam sobrius accesserat, restorationem fidei Nicænæ concordiamque Episcoporum promouisse? Cum enim omnes propter fidem Christianam exules cuius-cuius sectæ essent reuocasset, tantum ut illas turbas quibus tunc Ecclesia vexabatur aleret, ac retineret; diuersarumque sectarum duces (quæ propemodum illo tempore infinitæ fuerunt) intra eadem mœnia degentes velut infestissimi hostes comminus acrius se mutuo persequerentur, citiusque conficerent, imperscrutabili tamen Dei prouidentia quæ (sicuti apud Hermam Pastorem legimus) *in bonum sibi vertit etiam pessima, ut per Ecclesiam multiplex eius sapientia appareat, secundum præscientiam seculorum quam fecit in Christo*, trium illorum confessorum ab exilio reuerforum diligentia, labore, sollicitudine omnes fere qui Ariminensi sceleri siue simplicitate decepti, seu metu perterriti, siue etiam Arriana labe infecti

subscripserant, culpam agnoscentes Nicænā fidem amplexos supra vidimus. Siquidem communi externæ persecutionis periculo commoti, velut Syncretismo; in vnā fidem coaluerunt, non pauci etiam ex hæreticis Martyres effecti sunt. Ecquis enim diuinæ voluntati obistere queat? à qua etiam ut eximie à Clemente Alexandrino scriptis traditū est.

καὶ αὖ τῶν ἀποστησάντων βουλαὶ τε καὶ ἐνέργειαι κυβερνήσασαι ὅτι τέλος ὑγιεινὸν. τῆς γὰρ θείας σοφίας, καὶ ἀρετῆς καὶ δυνάμεως ἔργον ἐστὶν οὐ μόνον τὸ ἀγαθοποιεῖν, ἀλλὰ καὶ κἄν οὐ μάλιστ', τὸ διὰ κακῶν τῶν ὀπινηθέντων πρὸς πινυν, ἀγαθὸν π. καὶ χρηστὸν τέλος ἀποτελεῖν καὶ ὠφελίμως τοῖς δοκοῦσι φαύλοις χρῆσθαι.

Eiusdem etiam prouidentiae opus esse mihi persuadeo, ut hæc fragmenta turbulentissimis istis temporibus maxime lucem recuperent, per quæ ad eiusmodi considerationem historiæ excitati spem certam ex eius cognitione concipiamus, quotiescunque scelerum nostrorum nos bene atque ex animo pœnituerit, diuinam manum non mutilam ac decurtatam experturos, eundemq; Dominum periclitanti Apostolorum nauiculæ tranquillitatem, solidam ac firmam redditurum. Longe enim mea opinione erat, si quis putat hæresibus, quæ plurimæ totum fere orbem peruagantur atque conturbant, plus virium acroboris in suorum sectariorum malis animis aut versutiis inesse, quam in nostris vitiis ac sceleribus. Quapropter ut diuinæ Maiestati pro hac eximia sui numinis in nos benignitate nunquam promeritis dignas agere gratias vel animo concipere possumus, ita etiam piis optimi viri & de genere humano benemeriti Pithoei nostri Manibus, cui nos hæc fragmenta debere summa illa Majestas voluit, parem gratiam referre vix ac ne vix quidem valeamus. Cum enim sic vitam ipse instituisset, ut commoda publica ubique propriis negotiis præueteret, sæuienteq; Lutetiæ pestilentia Augustobonam Tricassium, quæ illud nobis fidus ediderat, secessisset, nactus à Fracisco fratre, viro propria laude virtutis, & doctrinæ clarissimo, & plane tanto fratri germano, vetus exemplar fabularum Æsopiarum improbi, ut eum vocat Martialis, Phædri, quo opere eruditum Tiberij seculum nihil venustius, elegantius-ve, protulit, vel huius sui secessus rationem publice constare voluit. Itaque procuratis

procuratis characteribus pro captu vrbis quidem magnæ & frequentis, sed A mercaturæ ac commercio penitus addictæ atque occupatæ, à litteris vero penitus alienæ, elegantibus, conductisque operis illas fabulas suo sumptu atque hæc fragmenta typis vulgare constituit: in qua cogitatione absolutis, fabulis, hisque fragmentis tantum non ad vmbilicum perductis vir immortalitate dignissimus ad meliorem vitam assumptus est. B Adderem hoc loco vnde hæc etiam fragmenta eruerit, nisi bonis viris eiusmodi rerum cognitionem profitentibus ruborem suffundere vereretur, qui delitescens huius in bibliothecis suis thesauri velut gallus ille Æsopius vnionis dignitatem non agnouerunt, vel agnitam non sine publica iactura tandiu cōtinuerunt. Dicum tantum quod prætermitti non potest, horum fragmentorum vnicum exemplar Pithoeum Lutetiæ anno salutis C 1510. repertum habuisse. Non magis enim noster ille sedecim tyrannis oppressa vrbe quam Socrates triginta suas Athenas vexantibus propositum vitæ decursum philosophando remque publicam iuuando intermisit: vnicum (inquam) neq; illud peruetus exemplar habuit, sed tantum ab hinc centum annis in charta, manu gallica, nec latinam linguam satis percipiente confusis dictionibus scriptum, quod præterea etiam librorum Cassiani de Incarnatione Christi epitomen eadem manu scriptam contineret, illam fortasse quam Eucherium Lugdunensem Episcopum cōfecisse testis est Gennadius. Inde spem conceperat & antiquum exemplar vnde recens illud ex scriptum fuerat aliunde recuperari posse, quæ causa fuit cur tandiu eorum editionem sustinuerit. In quo certe illi hoc felicissime contigit, vt in publicandis duobus istis eximiis antiquitatis monumentis fato interceptus præclare actam vitæ fabulam illustriore fine veluti Cygnea cantione concluderet. Quamuis sane difficillimum fuerit virum ingenij, animique bonis omnibus ornatissimum qui semper illud antiqui poetæ sibi occinens *καὶ μὴτε πανταίμεθα εὐδρώντες βροτῶς* omne studium, laborem, industriam, omnesque cogitationes suas publicis vtilitatibus deuouerat, atque impendebat non in opere præclaro morte deprehendi. De litterarum studiis tan-

tum non loquor, in quibus assidue exquirendo, perscrutando bibliothecas, antiquorum auctorum scripta vel à mendis, vel ab interitu vindicata prouulgando, vel alios quos in ea realiquid posse iudicabat exhortando, impellendo atque etiam iuuando nullo tempore non aliquid mouit ac promouit. Quamuis enim illa studia in nostro Pithoeo summa fuerunt, doctrinæque laude præcipue innotuit, vt qui ex primo quem iuuenis dedit, publicatis quibusdam diuini sui ingenij experimentis, eruditionis abstrusæ atque reconditæ gustu inter litteratorum principes, vel suffragante inuidia, ab iis qui tum in litteris regnabant recensitus fuerit, quam de se conceptam opinionem ad vltimum vsque vitæ diem adauxit, sustinebitque quandiu litteræ durabunt: quantula tamen hæc laudis & gloriæ tanti viri est portio? Licet enim nemo melius vnum quempiam auctorem nouerit quam ipse omnes antiquos vtriusque linguæ scriptores, quos ad vnū legerat, ad vetera contulerat exemplaria, & concoxerat: licet nemo priuata & domestica negotia exactius tenuerit quam ipse Gallicam, externamque historiam, D origines populorum, descriptiones temporum, successiones familiarum, bella, fœdera, conuentiones, vel exterorum inter se vel nobiscum gesta, ad hæc etiam leges, mores, consuetudines prouinciarum singularumue vrbium, quarum omnium à teneris annis indefesso ac plane Herculeo labore sibi perfectam notitiam cum ex vulgatis libris, tum etiam ex E bibliothecis antiquis, archiuis regiis, senatus, rationalium, vrbium, monasteriorumque comparauerat, instrumentorumque ipsorum atque actorum bonam partem sua manu descripserat. In iure autem ciuili Romanorum licet ad eum gradum pertigerit, vt de eo celeberrimæque eius præceptore Cuiacio dici iure possit, quod de magnis olim oratoribus dictum est, hunc discipulo præripuisse ne primus Iuris-consultus esset, illum vero præceptorum ne solus: licet inquam, ea omnia, quæ in quouis homine singula magnum virum & cum cura dicendum efficiant, in nostro Pithoeo cumulata atque coaceruata eundem ad summam laudem & cōmendationem euehant; quantum tamen absunt ab illa sapientia quam ingenij iudicijque felicitate ex cogni-

tione rerum, assidua lectione atque usu comparata, velut ex omnium antiquorum inuentis qui sapientiæ commendatione floruerunt, conflatam sibi quæsiuerat? Quantum ab illa ciuili prudentia qua præditus velut ἀειποτέχνης τις (vt cū Pindaro loquar) καὶ δημοῦργος εὐνομίας καὶ δίκης non solum de rebus priuatis & fori maxima cum facilitate atque æquitate respondere ac statuere, sed etiam de iis quæ ad summam rempub. spectant sapienter deliberare, consiliorum exitus præuidere, dubiisque ac periculosis euentis prouide occurrere nouerat. Quamuis enim naturali quadam propensione, corroborata sordidissimi inquinatissimi que apud nos moris odio magistratus non nisi per fordes ineundi, ab omni ambitione vitæque fulgore, nisi quem virtus emitteret, alienissimus vixerit, ita vt honores & magistratus, vel ultro delatos respuerit; iuuandæ tamen patriæ desiderio, cuius amore mirum in modum exarsit, eos quos sua sors clauo reip. admo- uerat excitando, commonendo, suggerendo quæ vel ab antiquis paribus in negotiis probata fuerant, vel ipse (vt erat peracri solidissimòque iudicio) quæ facienda iudicabat, toto vitæ suæ curriculo priuatus negotium publicum, & absque chlamyde vel prætexta perpetuum magistratum gessit. Quantum denique ab illa morum integritate atque innocentia inflexo que per omnes vitæ partes probitatis tenore, quibus virtutibus cōsecutus est vt non solum togatorum doctissimus, sed & prudentissimus iurisconsultus, ciuis optimus ac plane vir bonus audiret, qualem vel fimbria nouerat vel Socrates. Atque hæc etsi tibi æque ac mihi notissima sint, eo tamen libentius

commemoro, vt cum non nisi iucundissima virtutum amicissimi viri recordatio esse queat, tum etiam inprimis qui in supremum eius elogium inciderint, quod inter defuncti schedia repertum amici publicarunt, tua fide & auctoritate adducti, qui cum ipsum pro summa inter vos amicitia, veterique consuetudine mutua virtutum alterius admiratione contracta, intus (quod aiunt) & in cute noueras, persuasum sibi habeant pari modestia & veritate scriptum illud esse quæ vir modestissimus ab omni fūco ac vanitate quam maxime alienus, & qui ἀρχὰν μεγάλαις ἀρεταῖς ἀλήθειαν duceret, in reliquis rebus tota vita usus est. Sed vereor ne tanquam θρύος ἄλις ita etiam præfationis satis superque sit, præsertim apud te (vir maxime) quem perspicaci clementissimi atque fortissimi Regis nostri iudicio propter singularem prudentiam egregiumque erga se remque publicam studium, fidem ac pietatem olim propriam nostræ gentis, nunc vero magno nostro dedecore rarissimam laudem, componendis sedandisque magnatum nostrorum inquietibus animis delegatum atque occupatum diutius publicis cōmoditatibus subtractū detinere sine scelere vel etiam impietate nequeam. Quapropter Deum optimum maximum precatus vt te diutissime tuis, Senatui laborantique Reipub. cuius ex destinis es, saluum & incolumen commodet; finem hîc facio meque tibi addictum, obstrictum quod facis ames etiam atque etiam rogo, vale. Ex Fossatensi castro, quod olim castrum Bagaudarum, non ignotæ Diocletiani temporibus factionis, dictum est.

FINIS.

INCIPIT

I N C I P I T

LIBER SANCTI HILARII

PICTAVENSIS PROVINCIÆ AQVITANIÆ:

*in quo sunt omnia quæ ostendunt vel quomodo, quibusnam causis, quibus
instantibus sub Imperatore Constantio factum est Ariminense*

*Concilium contra formellam Nicæni tractatus, qua
vniuersæ hæreses comprehensæ erant.*

SANCTO spiritu plenus A Paulus Apostolus ad Corinthios ita loquitur: Manet autem fides, spes, charitas magnum consummandæ veritatis sacramentum. Ita triplicem humani sensus affectionem complectitur: reliquarum autem rerum siue officia siue dona, in quibus nunc pro parte versamur, abolenda B significat, cum aduentu Domini nostri Iesu Christi cælestis concilij perfectio inueniatur. Corruptione enim nostra in æternitatis gloriam transformata, hoc quod nunc esse aliquid creditur non erit quando tribui ceperit quod cum est, semper æternum est. Verum fidei, spei, charitatis hoc meritum est, vt mortis C debito corporibus dissolutis, semper maneant nec vnquam desinant, & cum omnia in homine pro parte sint, hæc tamen sola perfecta sint. Nam siue prophetiæ abolebuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur, tria illa superiora perfectionem immutabilem cōsequuntur, & nihil aut extrinsecus mutabuntur, D aut vltra quam obtinent, vberius acquirunt. Cum enim prophetias & linguas & scientiam veritas absoluta depellit, fidem; spem, charitatem capeffendæ æternitatis traduces & patronos sicuti ipsa erunt, æternitas apprehendes. Et singulatum quidem rerum idem beatus Apostolus merita* exigui honoris sui distinxit, vt intelligi promptum esset cæteris prophetia augmenti cœlestis abolendis, nō exiguo honoris sui fructu, tria hoc sola esse quæ maneant quidem. Igitur Deus iustitiæ primus numeratur, creditus ab ignorante quod Deus sit. Atque ob id Abraham fides prima iustificat, & Cananæ filiam silentio Dominum tentantis matris fides saluat: & credentibus in-

nomine eius potestas in Ioanne tribuitur, vt ex Deo nati sint. Magnum est fidei meritum & perfecta credentibus Deo beatitudo, per quam genitis in corpore in iniquitate, in ægritudine, & iustitia & sanitas & ortus ex Deo est. Spes verò amantem vitam mundialis & bona sæculi quiescentis in his quæ à Deo disposita confidit, exuperat, præsentium B damno futurorum lucra meritura: quam Dominus tali præmio muneratur, Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, vel sorores, aut matrem, aut filios, aut agrum propter nomen meum, centuplum accipiet & vitam æternam possidebit: Egregia virtutum Dei testis, fiducia expectationis suæ præsentia quæq; vt nulla & incerta despiciens, futura verò vt æterna & præsentia apprehendens. Sed quamquam mansuræ fidei spei, charitatis parem gloriam idem Apostolus tribuat & æqualiter inuiolabiles eas esse significet; charitatem tamen præstare cæteris superioribus iudicat. Per hanc enim quodam vinculo Deo suscepti amoris annectimur, fitque indiuidua ab eo voluntas nostra semel nomini eius charitate pietatis infusa, à qua non gladius, non fames, non nuditas separabit: per quā ira, æmulatio, ambitio, iniquitas, luxus, cupiditas comprimuntur. atque idcirco cum maneat fides, spes, charitas, maior horum est charitas, per quā admixtos insecabili in Dei nomine affectu nulla vis secularium motuum aut dissoluit aut diuidit. E Et huic tantæ, tam graui apostolicæ auctoritati ego quoque inter cæteros, si quid mihi post eos loci est, testimonium reddo per hanc charitatem repositam nobis ante tempora secularia in cœli spem assumptis, & nomini Dei ac Domini Iesu Christi adhæreo, iniquorum societatem & infidelium consortium.

respuens: cum quo florere nobis, seculi otio domestico frui, commodis omnibus redundare, familiaritate regia glorari & esse falso Episcopi nomine, singulis vniuersisq; & publicè & priuatim in Ecclesiæ dominatu grauem effici, par, vt cæteris, potestas dabatur, si modò veritatem euangelicam falsitate corrumpere, conscientiae reatum blandimento ignorantiae consolarer, iudicij corruptelam excusatione alieni arbitrij defenderem, hæreseos piaculo non fide mea, quæ vtique esset obnoxia, sed simplicitate ignorantium non tenerer, probitatem sub difficultate publicæ intelligentiæ mentirer. Hæc enim simplicitatem cordis per fidem & spem Christi charitas manens non tulit, & cum ab Apostolo accepissem; Non enim accepimus spiritum formidinis, & cum domino dicente didicissemus; Omnis qui confitebitur me coram hominibus, & ego confitebor eum coram patre meo qui est in cœlis: & per eundem dictum esset; Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum: beati estis cum vos maledicent & persequentur, & dicent omne malum aduersum vos propter iustitiam: gaudete & exultate, quoniā merces vestra copiosa est in cœlo, nō potui perferre ambitioso in reatu silentio conscientiam iniuriosæ pro Dei confessione tolerantiae. Proferre igitur in conscientiam publicam opus tento graue & multiplex, diabolica fraude perplexum, hæreticorum parte subtile, dissimulatione multorum ac metu præiudicatum, locorum in quibus gesta res est nosq; agimus, desperatione peregrinū, tempore antiquum, silentio nouū, pridem simulata rerū pace præteritū, proximè impia fallacissimorū hominū calliditate renouatū, hocq; quo etiam in Romani imperij negotijs quies carpitur, rex angitur, palatium feruet, episcopi circumcursant, officiales magistri volitant, aduersus apostolicos viros officiorum omnium festinatione turbatur. Ita vbique agitur, trepidatur, instatur, vt planè iniquitatem huius adsertionis obtinendi labor & cura prodiderit. Enimuero versari in sermone hominum iamdiu memini, quosdam sacerdotum Dei idcirco exulare, quod in Athanasium sententiam non ferunt: & hic error prope omnium mentes occupauit, vt sub nomine eius non satis vnicuique

eorum dignam causam suscepti exilij arbitrentur. Præmitto autem, licet potissima regi sit referenda reuerentia, (quia enim à Deo regnum est) non tamen æquanimiter iudicium eius episcopalibus arbitrijs admitti: quia Cæsaris Cæsari, Deo autem reddenda quæ Dei sunt. Taceo imperatoris sublata causæ cognitione iudicium: non queror extorqueri de absente sententiam; quamuis apostolo dicente, vbi fides est, ibi & libertas est, pati istud simplicitas sacerdotalis non debeat: Sed hæc non quia contemnenda sunt, verum quia his grauiora sint subiecta, prætereo. Quanquam enim ex his quibusue in terris gesta sint, cognosci potuerit longè aliud agi quàm existimabatur, tamen propensiore curam omnem hoc volumine placuit exponere. Raptim enim tunc hæc per nos ingerebantur, corruptio euangeliorum, deprauatio fidei, & simulati Christi nominis blasphema confessio: & necesse fuit in eo sermone omnia esse præproptera, incompressa, confusa. Quia quanto nos impensiore cura audientiam quæreremus, tanto illi pertinacior studio audientiæ contrārent. Incipiam igitur ab his quæ proximè gesta sunt, id est eo tempore quo primū in Arelatensi oppido frater & comminister meus Paulinus Ecclesiæ Treuirorum episcopus eorum se perditioni simulationiq; nō miscuit, & qualis fuit illi sententia, exponam, à qua referens voluntatem, indignus Ecclesia ab Episcopis, dignus exilio à rege est iudicatus. Atque hoc ita fieri, non rerum ordo, sed ratio ex præsentibus petita demonstrat: vt ex his primū confessio potius fidei, quàm pauidor in homine intelligatur: & quibus in eum* qui ad sensus quis non cepit iniuriam. Atque hoc etiam non inutiliter admonebo, vt ad omne hoc volumen diligens intentio adhibeatur. Omnia enim sunt & separanda temporibus, & distinguenda iudicijs, & fecernenda personis, & verborum diiudicanda virtutibus; ne fortè tot epistolis, tot synodis tunc frequenter iniectis, pernicioso ante finem fastidio expleatur. Agitur autem in his, quæ cognitio Dei expectanda sit, quæ spes æternitatis, in quo perfectæ veritas statu hæreat: Et cum tam grauis rei negotium tractetur, oportet & vnumquemque his modò curam cognoscendis rebus impendere, vt iudicio

cio deinceps proprio consistens, opinionem non sequatur alienam. Explicit. A

INCIPIT EXEMPLVM EPI-
STOLÆ SYNODI SARDICEN-
SIS ad vniuersas Ecclesias:

Extat Græ-
ca apud
Theodorit.
lib. 2. hist.
Eccl. c. 8.
Athanas.
Apol. 2. vide
Tripert. 1.
4. c. 24.

MULTA quidem & frequenter ausi sunt Arriani heretici aduersus seruos Dei qui fidem rectam & catholicam custodiunt. adulterinam namque doctrinam inferentes, orthodoxos persequi tentauerunt: in tantum autem nunc exsurrexerunt contra fidem, ut non religiosam pietatem clementissimorum Imperatorum lateret. Denique, gratia Dei adiuuante, etiam ipsi clementissimi Imperatores congregauerunt ex diuersis prouincijs & ciuitatibus ipsam Synodum sanctam & in Sardicensium ciuitate fieri permiserunt, ut omnis quidem dissensio amputetur, iniqua autem doctrina penitus expulsa, pietas sola, quæ est in Christo, hominibus custodiretur. Venerunt enim ab Oriente episcopi cohortatione excitati piissimorum imperatorum, maxime propter id quod frequenter in murmuratione fuit, id est de dilectissimis fratribus nostris & cœpiscopis Athanasio episcopo Alexandria & Marcello episcopo Ancyræ Gallatiæ. Arbitramur autem etiam ad vos ipsos peruenisse eorum calumnias, & aures vestras tentasse eos commouere non dubitauimus, ut aduersum innocentes quidem quæ dicunt credatis, sceleratæ autem hereseos suæ suspicionem tegant. Sed non diutius hæc illis facere permisum est. Est enim gubernator Ecclesiarum Dominus qui pro Ecclesijs & pro omnibus nobis mortem sustinuit, & propter eas Ecclesias ascensum in cælos omnibus nobis tribuit. Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio & Valente, Iulio consacerdoti nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo aduersum predictos cœpiscopos nostros (dicimus autem Athanasium & Marcellum) ut scripserunt ex alijs locis ut episcopi nostri* quæ autem ab Eusebio facta sunt nihil aliud quam falsitatis & mendacijs fuisse plena. Nam & si ex eo quo vocati sunt a Iulio episcopo charissimo fratre nostro claruit noluisse eos venisse ex ipsis litteris quibus eorum mendacia detecta sunt: (venissent enim si habuissent fiduciam eorum quæ gesserunt aduersus cœpiscopos nostros) licet etiam ex ipsis quæ fecerunt in isto sancto & magno Concilio manifestiora falsitatis suæ commenta prodiderunt: (venerunt enim & ad Sardicensem ciuitatem, & videntes Athanasium & Marcellum, Asclepam & alios, timuerunt venire ad iudicium, & non semel neque iterum,

sed frequenter vocati contempserunt inuitationem Synodi omnium nostrorum qui conuenimus episcopi, & maxime venerabilis senectæ Ossium, qui & propter ætatem & confessionem & tanti temporis probatam fidem, qui tantum laborem id ætatis pro Ecclesiæ utilitate sustinuit, ut omni reuerentia dignissimus habeatur, expectantibus omnibus & cohortantibus eos venire ad iudicium, ut omnia quæ vel de consacerdotibus nostris dixerunt vel scripserunt, presentes possent vincere, vocati non venerunt sicut prædiximus, ostendentes etiam ex his falsitatem suam, non solum commentaticiam fraudem aut exquisitam versutiam quam fecerunt prodentes per excusationem. Qui enim habent fiduciam probare ea quæ absentes dicunt (hoc presentes parati sunt conuincere.) Sed quia venire non ausi sunt, arbitramur de cætero neminem ignorare, etiam si illi iterum malitiam suam exercere valuerunt nihil sufficientes probare aduersus consacerdotes nostros, quos incusant quidem absentes, presentes autem fugiunt. Fugerunt enim dilectissimi fratres, non solum propter hos, quos falso adpetiuerunt, verum etiam hos qui ex diuersis locis conueenerunt, ut eosdem multis criminibus arguerent. Ferrum enim & vincula proferebant de exilio reuertentes viri, & rursum ab his qui adhuc in exilio detinentur, missi ad fines & proximi, amici & fratres querelas vel eorum qui supersunt detulerunt, vel eorum qui in ipsis exilijs decesserunt, indignam iniuriam prosequuti sunt: & quod est maximum, episcopi aderant, quorum alter ferrum & catenas præferebat, quas per eos ceruicibus suis portauerat, alteri ex eorum insimulatione mortem sibi intentam testificabantur. in tantum enim desperationis eruperunt, ut etiam episcopos interfecissent quidem nisi fugissent ipsorum cruentas manus. Decebat enim cœpiscopus noster beatissimus Theodorus fugiens ipsorum infestationem. Iussus est enim ex ipsorum insimulatione mori. Alij autem gladiatorum signa, plagas & cicatrices ostendebant: Alij se fame ab ipsis excruciatos querebantur. Et hæc non ignobiles testificabantur viri, sed de ecclesijs omnibus electi propter quas hi conuenerunt, res gestas edocebant, milites armatos, populos cum fustibus, iudicum minas, falsarum litterarum suspensiones. Lectæ sunt enim litteræ factæ a Theognito falsæ aduersum cœpiscopos nostros Athanasium & Marcellum, ut & Imperator aduersus ipsos commoueretur. Et hæc conuincebant ij qui tunc ipsius Theogniti diacones fuerunt. Ad hæc virginum nudationes, incendia Ecclesiarum, carceres aduersus ministros Dei, hæc omnia propter iniquam atque execrabilem heresim Arriomanitarum.

qui enim communioni eorum renunciabant, necessitate patiebantur ista tolerare. Hæc igitur A considerantes, in angusto se teneri prævidebant, erubescerent quidem confiteri ea quæ commiserunt, eo quod de cætero non possent ea diutius occultare. Venerunt tandem in Sardicensi ciuitate ut propter præsentiam, suspicionem quasi mali actus viderentur excludere: videntes episcopos qui à se fuerant falsis oppressi testimoniis eos etiam post vehementissimè oppugnarunt: ex alia parte accusatores, conscientia etiam suorum criminum proditores præ oculis habentes suis, venire vocati non potuerunt, maximè consacerdotum nostrorum Athanasij, Marcelli & Asclepij conscientia perturbati, qui & implorabant iudicium, prouocabant accusatores, ut eos non solum conuincerent de his quæ aduersum sese falsa confinxerant, verum etiam quæ aduersus Ecclesias impia ac nefaria commiserant, edocerent. Verum illi tanto terrore comprehensi sunt, ut fugam facerent, & per illam fugam falsitatem suam detegerent ac nudarent. Tametsi non solum ex prioribus, sed etiam ex istis malitia eorum & falsitas ostenderetur, ut nec existimata fuga occasionem aliquam alterius male artis inuenire possent, probauimus secundum veritatem & rationem ea quæ ab illis commissæ sunt, inquire oportuisse: & inuenimus eos etiam de his fuisse mendaces, & nihil aliud D quam impugnationem aduersus consacerdotes nostros exercuisse. Quem enim dicebant ab Athanasio interfectum fuisse nomine Assenium, habetur in numero viuorum. Vnde ex hoc etiam cetera quæ ab ipsis iactabantur, patuit esse plena mendacij & falsitatis. Quod autem de calice fracto aliqua loquebantur à Machario presbytero Athanasij, testificati qui præsentibus fuerunt ex Alexandria de eodem loco, eo quod nihil tale esset factum. Sed & episcopi scribes ex Aegypto ad Iulium consacerdotem nostrum abundè asseuerarunt, nec suspicionem huiusmodi ibidem fuisse. Dicunt autem acta etiam se habere aduersus ipsum: quæ habent autem absente parte altera constat fuisse confecta: simul tamen ipsis actis gentilis & cathecumini interrogatus dicebat, intus se fuisse quando superventum fecit Marcharius: interrogatus dicebat famosissimum illum Syrum infirmitatem in Ecclesia iacuisse: ut ex hoc appareat ex toto mysterium non fuisse celebratum, eo quod cathecumini intus fuerint, seu male habentes iacuerint. Nam & ipse totius malitiæ Syrus commentator, exussisse Athanasium quendam de diuinis scripturis librum dicebat. Ad hoc conuictus confiteri cepit, infirmatum se fuisse quando Macharius præsens fuit, ut ex hoc etiam falsum testem illum appareret. Denique falsitatis premium eidem

Syro, honorem episcopatus dederunt homini, qui neque presbyter quidem fuit. Venientes enim duo presbyteri nunc ad conciliū qui eo temporis cum Melitio, fuerant, postmodum ab Alexandro episcopi Alexandria beatæ memoriæ viro suscepti sunt, nunc cum Athanasio agunt, testati sunt nusquam omnino istum Meliti fuisse presbyterum, neque omnino habuisse eum Melitum in eodem loco apud Mareotem Ecclesiam nec ministrum, quem tamen nunc velut episcopum illum B secum adduxerunt, qui ante nec presbyter fuit ut nomine episcopatus videantur falsitatem suam tegere apud audientes. Lectus autem est & liber quem conscripsit frater & coepiscopus noster Marcellus, & inuenta est Eusebii & qui cum istis fuerant, exquisita malitia. Quæ enim ut proponens Marcellus posuit, hæc eadem quasi iam comprobans proferret, adsimularunt. Lecta sunt ergo quæ sequebantur: lecta etiam C quæ anteposita erant questioni, & recta fides eius inuenta est. Neque enim à sancta virgine Maria, sicut ipsi consungebant, initium dabatur Deo Verbo neque finem habere regnum eius: sine principio ac sine fine esse conscripsit. Sed Asclepius coepiscopus noster acta protulit quæ confecta sunt apud Antiochiam presentibus aduersariis & Eusebio ex Cæsarea, & ex sententiis iudicatum episcopum ostendisse esse irreprehensibilem. Merito ergo acciti frequenter, non ausi sunt venire, merito fugerunt conscientie suo impulsu precipitati. Fuga enim falsitates suas confirmauerunt, & credi ea fecerunt quæ præsentibus accusatores eorum dixerunt & ostenderunt. Quid igitur? Supra hæc omnia etiam olim depositos atque eiectos Ecclesia propter heresim Arrij non solum susceperunt, sed etiam in maiorem prouexerunt gradum: diacones quidem in presbyterium, de presbyterio E autem in episcopatum, propter nihil aliud, nisi ut impiam doctrinam dilatare ac disseminare possent, & piam corrumpere fidem. Sunt autem istorum post Eusebiū duo auctores etiam Theodorus ab Heraclia, Narcissus à Neroniade Cicilia, Stephanus ex Antiochia, Georgius Laodicia licet timens non adfuerit: de Oriente, Acacius ex Cæsarea Palestina, Menophantus ex Epheso, Asia, F Ursacius à Singuidino Mesia, Valens ex Mursa Pannonia. Etenim prædicti etiam qui ab Oriente secum venerunt, non permiserunt sanctum conciliū intrare, neque omnino in Ecclesiam Dei sanctam accedere. Venientes enim Serdicam per singula loca synodos faciebant inter se & pactiones cum interminationibus, ut omnino venientes Serdicam ad iudicium non accederent, neque in unum cum sancta Synodo conuenerent: & ad id solum venerunt cetum præsentiam suam qui statim fugerunt. Hæc enim

enim scire potuimus à consacerdotibus nostris Ario scilicet ex Palestina. Stephano de Arabia, qui cum ipsis venerunt quidem, sed ab eorum perfidia recesserunt. Hi enim venientes in sanctam synodum, violentiam quidem quam passi fuerant, conquerebantur: nihil autem ab ipsis recte agi adseriebant: adserentes etiam hoc, quod essent ibi plurimi recte fidei qui prohibebantur ab ipsis venire ad nos propositis interminationibus. Hac igitur causa in uno loco omnes manere sategerunt, & nec partem temporis, nec habere eos liberam facultatem permiserunt. Quia ergo non oportuit contescere, nec inulta retinere falsitatis vincula, homicidia, pugnas, falsas epistolas, verberationes, nudationes virginum, exilia, euersiones Ecclesiarum, translationes de Ecclesia ad maiores, & ante omnia contra rectam fidem insurgentes Arrianæ heresis doctrinas, ex hac causa charissimos quidem fratres & coepiscopos nostros Athanasium Alexandriæ, & Marcellum Ancyrogallaciæ, & Asclepium Gazæ, & eos qui cum ipsis erant ministrantes Deo, innocentes & puros pronunciamus, scribentes ad unamquamque eorum provinciam, ut cognoscerent singularem Ecclesiarum plebes sacerdotis sui integritatem, & habere se episcopum suum: illos autem qui se eorum Ecclesiis immerferunt luporum more, id est Gregorium in Alexandria, Basilium in Ancyra & Quintianum in Gaza, neque nomen habere episcopi, neque communionis omnino eorum habere participatum, neque suscipere ab aliquo eorum litteras, neque ad eos scribere. Illos autem, hoc est, Theodorum Narcissum, Acacium, Stephanum, Ursacium & Valentem, Menofantum & Georgium, & si timens, ut dictum est, non adfuit, sed tamen quia à beatæ memoriæ Alexandro episcopo quondam Alexandriæ deiectus est, & quod sit tam ille, quam etiam ceteri comprehensi furoris Arriani, & propter obiecta crimina, hos omnes æquali sorte deiecit sancta Synodus de episcopatus gradu: & iudicauimus non solum illos episcopos non esse, sed neque communionem quidem cum fidelibus habere. Separantes enim filium & alienantes verbum à patre, separari ab Ecclesia catholica oportet, & alienos esse à nomine Christiano. Sint igitur vobis anathema, eo quod ausi sunt adulterare verbum veritatis apostoli, cuius est præceptum: Si quis vobis euangelizauerit præter quam quod accepistis, anathema sit. His neminem communicare denunciamus: Nulla enim communicatio luci ad tenebras. Hos homines longe facite. Nulla enim participatio Christo ad Belial. Obseruate, charissimi, ut neque scribatis ad eos, neque eorum accipiatis litteras. Curate autem etiam, dile-

ctissimi fratres & consacerdotes, quasi præsentem spiritu huic interfueritis Synodo, omnia quæ à nobis instituta sunt confirmare per litteras, vestras ut ab omnibus episcopis idem sentire atque unam esse omnium voluntatem ex litterarum consensione sit manifestum. Optamus, fratres, vos in Domino bene valere. **Explicit.**

INCIPIT EXEMPLVM EPISTOLÆ FACTÆ AD IVLIVM vrbis Romæ Episcopum, Iulio episcopo à Synodo directæ.

QUOD semper credidimus, etiam nunc sentimus experientia enim probat & confirmat quæ quisque auditione audiuit. Verum est enim quod beatissimus magister gentium Paulus apostolus de se locutus est: quanquam utique quia in ipso Dominus Christus habitauit, dubitari non possit spiritum sanctum per animam eius locutum & organum corporis personasse. Et tu itaque, dilectissime frater corpore separatus, mente concordi ac voluntate adfueristi. & honesta fuit & necessaria excusatio absentie, ne aut lupi scismatici furtum facerent & raperent per insidias, aut canes heretici rabido furore exciti insani oblatrarent, aut certe serpens diabolus blasphemiorum venenum effunderet. Hoc enim optimum & valde congruentissimum esse videbitur, si ad caput, id est ad Petri apostoli sedem de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes. Quoniam ergo vniuersa quæ gesta sunt quæ acta, quæ constituta, & chartæ continent, & vix voces charissimorum fratrum & compresbyterorum nostrorum Arcydami & Filoxeni, & charissimi filij nostri Leonis diaconi verissime & fideliter exponere potuerunt, pene superuacuum videatur eadem his inserere litteris. Patuit apud omnes qui conuenerunt ex partibus Orientis qui se appellant episcopos, quanquam sint ex his certi auctores quorum sacrilegas mentes Arriana heresis pestifero tinxit veneno, diu tergiversatos propter diffidentiam ad iudicium venire noluisse, tuamque & nostram reprehendere communionem, quæ nullam habebat culpam, quia non solum octoginta episcopis testantibus de innocetia Athanasij pariter credidimus, sed & conuenti per presbyteros tuos & per epistolam à Synodo quæ futura erat in vrbe Roma, venire noluerunt: & satis erat iniquum, illis contemptentibus, tot sacerdotibus, testimonium perhibentibus, Marcello & Athanasio denegare societatem. Tria fuerunt quæ tractanda erant. Nam & ipsi religiosissimi Imperatores permiserunt, ut de integro vniuerso discussa disputaren-

tur, & ante omnia de sancta fide & de integritate veritatis quam violauerunt. Secunda de personis quos dicebant esse deiectos de iniquo iudicio, ut si potuissent probare, iusta fieret confirmatio. Tertia verò questio, quæ verè questio appellanda est, quod graues & acerbæ iniurias, intolerabiles etiam & nepharias contumelias Ecclesijs fecissent, cum raperent episcopos, presbyteros, diacones & omnes clericos in exilium mitterent, ad deserta loca traducerent, fame, siti, nuditate, & omni egestate necarent: alios clausos carcere, & squalore & putore conficerent: nonnullos ferreis vinculis ita, ut ceruices eis arctissimis circulis strangularentur: denique ex ipsis quidam vincti in eadem iniusta defecerunt pœna: quorum ambigi non potest martyrio gloriosam mortem extitisse. adhuc quoque audent quosdam retinere: nec ulli causa fuit criminis, nisi quod repugnarent & clamarent, quod execrarentur Arrianam & Eusebij heresim, & nollent habere cum talibus communionem, qui autem sæculo seruire noluerunt, * prodesse, & qui ante fuerant deiecti non solum recepti sunt, sed etiam ad clericam dignitatem promoti, & receperunt premium falsitatis. Quid autem de impiis & de imperitis adolescentibus Vrsacio & Valente statutum sit, accipe, beatissime frater: Quia manifestum erat hos non cessare adulterinæ doctrinæ lethalia semina spargere, & quod Valens relicta Ecclesia aliam inuadere voluisset eo tempore quo seditionem commouit, vnus ex fratribus nostris qui fugere non potuit: Viator obrutus & conculcatus in eadem Aquiliensium ciuitate die tertia defecit. Causa vtique mortis Valens qui perturbauit, qui sollicitauit. Sed ea quæ beatissimis Augustis significauimus cum legeritis, facile peruidebitis nihil nos prætermisisse, quantum ratio patiebatur: & ne molesta esset longa narratio, qui fecissent & commisissent, insinuauimus. Tua autem excellens prudentia disponere debet ut per tua scripta qui in Sicilia, qui in Sardinia, in Italia sunt fratres nostri quæ acta sunt & quæ definita cognoscant, & ne ignorantes eorum accipiant litteras communicatorias, id est epistolia, quos iusta sententia degradauit. Perseuerent autem Marcellus Athanasius & Asclepius nostra communione, quia obesse eis non poterat iniquum iudicium, & fuga, & tergiuersatio eorum qui ad iudicium omnium episcoporum qui conuenimus, venire noluerunt. Cetera, sicuti superius commemorauimus, plena relatio fratrum quos sincera charitas tua misit, vnanimitatem tuam perdocebit. Eorum autem nomina qui profacioribus deiecti sunt, subiicere curauimus, ut sciret eximia grauitas tua qui essent cōmunionē priuati, uti anteprelocuti sumus.

mus. Omnes fratres & cōepiscopos nostros litteris tuis admonere digneris, ne epistolia, id est, litteras communicatorias eorum accipiant.

NOMINA HÆRETICORVM.

Vrsacius à Singiduno
Valens à Mursa
Narcissus ab Ieropoli
Stephanus ab Antiochia
Acacius à Cesarea
Menofantus ab Efeso
Georgius à Laodicia.

ITEM NOMINA EPISCOPORVM infra qui Synodo Sardicensi adfuerunt & subscripserunt iisdem in iudicio.

Osius ab Spannia Cordobensis
Anianus ab Spanniis de Castolona
Florentinus ab Spanis de Emerita
Dommianus ab Spaniis de Asturica
Castus ab Spanis de Cesar-Augusta
Pretextatus ab Spaniis de Barcelona
Maximus à Thuscia de Luca
Bassus à Macedonia de Diocletianopoli
Porphyrius à Macedonia de Philippis
Marcellus à Macedonia de Ancyra Gallacie
Euterius à Procia de Cainto
Asclepius à Palestina de Gaza
Moscius à Thessalonica de Thebis
Vincentius à Campania de Capua
Ianuarius à Campania de Beneuento
Prothogenes ab Acacia de Serdica
Dioscorus de Thracia
Hymomus à Thessalia de Oparata
Lucius à Thracia de Cainopoli
Lucius ab Italia de Verona
Enagrius à Macedonia de Heracliano
Dionisius ab Achaia de Lignedon
Iulius ab Acacia de Thebe-cptapyleos
Athenodorus ab Achaia de Blatea
Diodorus ab Asia de Tenedos
Alexander de Thessalia de Larissa
Aethius à Macedonia de Thessalonica
Vitalis à Dacia ripensi de Aquis
Paragorius à Dardania de Scupis
Trifon ab Achaia de Mactroce
Athanasius ab Alexandria
Gaudentius ab Achaia de Naifo
Ionam à Macedonia de Particopoli
Alipius ab Achaia de Magari
Macedonius ab Ardania de Vlpianis
Caluus ab Achaia ripensi de Castra martis
Fortunatianus ab Italia de Aquileia
Plotarcus ab Acacia de Patrois

Eliodorus

Eliodorus à Nicopoli

Eutarius à Pannoniis

Arius à Palestina

Asturius ab Arabia

Cocras ab Achaia de Asapofebis

Stercorius ab Apulia de Canusio

Calepodius à Campania

Lerenius ab Achaia de Secoro

Martirius ab Achaia de Neapoli

Dionysius ab Arcaida de Elida

Seuerus ab Italia de Reuennensi

Vrsacius ab Italia de Brixia

Partastius ab Italia de Mediolano

Marcus ab Asia de Fisia

Verissimus à Gallia de Lugduno

Valens ab Achaia ripense de Scio

Palladius à Macedonia de Dui

Geruntius à Macedonia de Breui

Alexander ab Achaia de Morenis

Euthitius ab Achaia

Titius ab Asia de Montonis.

Episcopi omnes numero vnus de sexaginta.

Res, quantum arbitror, sermonis alterius interpretatione non indiget. Nam omnia ita edita sunt & expressa, vt in lucem cognitionis elata sint: testes ex Aegypto compositi, Athanasius ipse, praesens, falsorum iudicium nocturna & turpis per conscientiam fuga, tantorum scelerum grauis & subiecta vniuersorum oculis inuidia. At de origine causae ex qua in Athanasium occasio est quaesita sententiae; reus presbyteri sui impetu disturbati altaris in ipso sacrificiorum tempore, vbi Syrus presbyter adstibat, arguitur Syrus presbyter negatur, & criminis falsitas cum auctore damnatur. Porro autē sacrificij opus sine presbytero esse non potuit. Cum hominem quaestio est* ipse facti tam grauis nullus est locus, apud Mareotē Ecclesia nulla nunquid potius ipsa soli religio defecit, aut aliquo, vt adsolet, hiatu locus violati sacrificij defecit? Syrus de diacono episcopus adseritur ordinatus, vt de contumelia in presbytero perpessa mentientis episcopi maior auctoritas sit. Sed locus Ecclesiae fuit, & est: si non est, nec fuit. Et quid ambiguum est hos potius falsorum criminum indices asseruisse factum esse quod esse potuit infectum, aut eos qui postea indicarunt constitutos non fuisse? quod si fuit, non potest non fuisse. Si quis igitur est humanis e institutis ad vsum communionis intelligentiae eruditus si quis prudentiae praecipis in viam conse-

standae veritatis insistit, animum intendat, & quid in huiusmodi negotijs tenere se arbitrij velit, expendat: ratio interim de indiciorum auctoribus existat. Haec duo indicata, unum, quod crimen adfirmet, criminis locum non occupet, perpessa iniuria hominē designat: aliud verò quod crimen, locum, hominem neget. quaro in quam te sententiam concedere aequum videbitur? Certè, opinor, quisquam ab vtroque consultus & positus in medio vtriusque sententiae, ita loquetur: Si crimen est docendum est: si locus est, demonstrandus est: si homo, contuendus est. At verò cum & facti fides, & loci religio, & iniuriæ homo nullus est, vesanum existimabitur, rebus iudicem non extantibus iudicare. Respici te in cœlum & astra, vos sacerdotes, & in eum qui ex nihilo fecit illa, cum libertate fidei & spei quā accepistis, intēdite, recordātes talem vobis futuri in vos iudicij formam esse propositā, vt quo iudicio iudicaueritis, iudicetur de vobis. Haec querenti mihi respondete, Athanasium quo iudicio damnastis? Dicetis nempe, Episcoporum: & haec confessionis vestrae erit venia: Secuti inquit, sumus sanctam iudiciorum sub episcopali communione reuerentiam. Sed ignorasse vos negabitis, Athanasio, cuius damnationem à vobis Valens, Vrsacius, Saturninus exigunt, ab Ossio, Maximino, Iulio redditam communionem. Non facio comparisonem, rogo quæ de crimine Athanasij vestra sententia fuit. Presbyter eius Macharius inruisse in Ecclesiam Mareotidem dicitur, Scyrum presbyterum perturbasse, & salutis nostrae sacramenta proiecisse: ad huius rei testes cathecuminum & gentile interrogatos. Verum postea à sanctis nescitis iudicatum, Mareotem Ecclesiam nullam esse: Scyrum verò presbyterum non fuisse? Quid est quod secuti estis? falsis episcopis auctoritatem datis, aliis verò negatis. Quæ sunt atq; non essent decernitis: iudicatis autem illa, quæ non sunt. Sed vt subiectioni huic credideritis, credo carcer exegit, custos instituit, tortor incubuit, gladius pependit, ignis ambussit. In non extantibus iudicandi episcopalem apud vos auctoritatem improbitas obtinuit, in veritate obtinenda, sanctitas fidem perdidit. O veros Christi discipulos! o dignos successores Petri atq; Pauli! o pios Ecclesiae patres! o ambitiosos

inter Deum plebēque legatos! veritatem vos Christi falsitati hominum vendidisse! Satisfecimus igitur fini propositionis qua spopondimus Athanasium reum teneri nullius eorum quæ obiectatis criminum posse. Superest, ut quid de Marcello & Fotino gestum sit, paucissimis dicam. Fotinus Sirmienensis episcopus fuit à Marcello imbutus. Nam & Diaconus sub eo aliquandiu fuit. Hic corruptis innocentiae moribus ac disciplinis, turbare Euangelicam veritatem persistebat nouis prædicatibus. Et hoc ita sæpe est, ut cum incrementa vitiorum detrimenta in amore Dei fecerunt, vesanum deprauatae sciētiæ studiū increſcat. Igitur ad tollendum ex episcopatu Fotinum, qui ante biennium iam in Mediolanensi Synodo erat hæreticus damnatus, ex plurimis prouinciis congregantur sacerdotes, hoc magis solliciti atque anxij, turbari rursum miscerique omnia, quod iam pridem plures episcopos reos vel falsorum in Athanasio iudiciorum, vel communionis hæresis Arrianæ, ab Ecclesia fuerat necesse reſecare. Quam oportunitatem nacti Vrsacius & Valens Romanæ plebis episcopum adeunt, recipi se in Ecclesiam deprecantur, & in communionem per veniam admitti rogant. Iulius ex consilio veniam quam orabant, impertit, ut cum lucro catholicæ Ecclesiæ vires quoque detraheret Arrianis, cum eos qui vnitatem ante turbauerunt, consilij huius & audaciæ pœnitentes in cōmunionē catholicam, per veniā recōciliatę pacis admitteret. Et quia non est nisi de veritate cōfessio, nisi de vitio pœnitentia, nisi venia de admisso, Valēs & Vrsacius admittēdi, ut orabant, in cōmunionē, de Athanasij innocentia, de iudicij falsitate de Arrianę hæresis piaculo talibus literis ante profitetur.

EXEMPLVM EPISTOLÆ

qua post renunciationem Orientalium, Athanasium reū nō esse, in vrbe Roma, holographa manu Valēs perscripsit, & Vrsacius subscripsit.

DOMINO BEATISSIMO PA-
pæ Iulio, valens & Vrsacius S.

QVonia constat nos antehac multa graua
de nomine Athanasij Episcopi litteris no-

stris insinuasſe, atque litteris sanctitatis tuæ cōuenti, eius rei de qua significauimus, non præstitisse rationem: profitemur apud sanctitatem tuam cunctis presentibus presbyteris fratribus nostris, omnia quæ antehac ad aures nostras peruenerunt de nomine prædicti, falsa nobis esse insinuta atque omnibus viribus carere. atque ideo nos libentissimè amplecti communionem prædicti Athansij, maximè cum sanctitas tua, pro insita sibi beneuolentia, errori nostro veniam fuerit dare dignata. Profitemur etiam: quod si aliquando nos Orientales voluerint, vel idem Athanasius malo animo ad causam vocare, citra conscientiam tuam non adfuturos. Hæreticum vero Arrium, sed & satellites eius qui dicunt, Erat tempus quando non erat filius, & qui dicunt, ex nihilo filium, & qui negant Dei filium ante secula fuisse, sicut per priorem libellum nostrum quem apud Mediolanum porreximus, & nunc & semper anathematizasse, hac manu nostra qua scripsimus, profitemur: & iterum dicimus, hæresim Arrianam, ut superius diximus, & eius auctores in perpetuum damnasse. Et manu Vrsacij: Ego Vrsacius episcopus huic professioni nostræ subscripsi. Hæc epistola post biennium missa est quàm hæresis Fotini à Romanis damnata est.

ITEM EXEMPLVM ALTE-

rius epistolę Valētis & Vrsacij quam post aliquantum temporis ab Aquileia, posteaquàm hanc superiorem Romæ emiserāt, ad Athanasium miscrunt & episcopos.

DOMINO FRATRI ATHANASIO
Vrsacius & Valens.

DEdit se occasio fratris & compresbyteri nostri Moysētis venientis ad tuam dilectionem frater charissime, per quem tibi salutem largissimam dicimus ex Aquilensium ciuitate, & optamus ut incolumis litteras nostras recenseas. Dederis enim fiduciam, si tu quoque in rescribendo vicem nobis rependas. Sanè habere nos locum tecum & communionem ecclesiasticam his litteris scito. Diuina pietas te custodiat. Frater.

SUPERIORIBVS igitur litteris * datis venia indulgetur, orantibus, reditus ad catholicam fidem cum communionem donatur: maximè cum Sardicensis Synodi veritatem ipse orantium veniam litterę continerent. Verum inter hæc Sirmium conuenitur. Fotinus hæreticus com-

comprehensus, olim reus pronūciatus, & à communione iam pridem vnitatis abscissus, nec tum quidem per factionem populi potuit admoueri. Sed idem Athanasius, Marcellum, qui post recitationem libri quem scriptū ediderat (nam hunc nos quoque habemus) sententia Synodi Sardicensis episcopatus erat redditus, vbi quædā alia noua miscere sensit, & ambiguis prædicationibus eius in quam Fotinus erupit, doctrinæ viam quærere, à sua communione separat; anteriore tempore quàm Fotinus arguitur, præuentem iudicio meditationem corruptæ voluntatis ostendens, & non ex libri editione condemnans. Sed quia promptum est ex bono malum efficere, præbuit non illis in Marcellum quæ gesta antea fuerant, sed his quæ in Fotinū gerenda erant, auctoritatem. Illud autem esse cognitum cunctis oportet, nullam vnquam aduersus Marcellum, præter eam quæ Sardicensibus est dissoluta sententiis, deinceps Synodum fuisse contractam, neque huc vnde Fotino decretū ab occidentalibus est & ad Orientales est relatum, aliquod in eum expressum fuisse iudicium: sed homines mente callidos, ingenio subtiles, malitia pertinaces occasionem reuoluēdi eius quod Athanasij absolute est dissolutum, quæsisse iudicij, & rescribentes de Fotino, Marcelli mentionē, velut institutionū taliū magistri, addidisse, vt mortuū de Athanasio ipso iam tempore quæstionem, & veritatis iudicio conspuleram, in publicam recordationem causæ nouitas excitaret, & subrepens per Fotini damnationem Marcelli nomen inueheret. Extat autem in superiore epistolæ corpore, Marcellum ab Arrianis occasione libri, quem de subiectione Domini Christi ediderat, vnā cum Athanasio fuisse damnatum. Docetur etiam recitatione eiusdem libri innocentem deprehendi: falsitatem quoque iudicij Arriani, extantis adhuc libri fides arguit. De Fotino autem, sicuti mos poscebat, ad Orientales epistolæ fiunt, non iniuria extorquendi, vt nunc agitur, ad sensum, sed instruendæ vniuersorum scientiæ consuetudine. Sed cur abnegatē Marcello communionis Athanasius reus esse rescribitur? Nunquid propter libri vitium Marcellus abstentus est? Testes ipsi sunt, ex institutis eius Fotinum peruersitatis istius initia sumpsisse.

A Nam negata sibi ab Athanasio communionē, ingressu sese Ecclesiæ Marcellus abstinuit. ita cōmunio cū eo in ista fide de subiectione traditione regni docet* negata rursū prauitate doctrinæ alterius ostēdit. At sic vtrūq; viri istius iudiciū caret culpa, cū in data cōmunione Synodi sit secutus assensū: in abnegata verò ipso se Marcello abdicāte solo sine vlla Synodi auctoritate. Verū omnis ista alterius causæ & doloris est quæstio. Et quamquam conceptis iam diu in Athanasium odiis suis satisfiat, in maiore tamen sceleris gradū molitio tanta procedit. Nam tertius mihi locus præstat vt fidē, quam epistolæ primordio condiderunt, fraudulentem, hæreticā, & verbis blandientibus veneno interiore suffusam esse demonstrem. Profitemur enim ita, Vnum quidem ingenitum esse Deum patrē, & vnum vnicū eius filium, Deum ex Deo lumen ex lumine. primogenitum omnis creaturæ, & tertium addentes Spiritum sanctum paracletum, vt cum securitas legentium, vel indoctorū simplicitas tam mollibus fuerit intercepta principiis, vno eodemque subscriptionis elicitæ assensu, in Fotini animauersionem, in Athanasij reatum, in damnationem fidei catholicæ transeat. Et spero quod non exiguum partem cognitionis istius Synodus Sardicensis adtulerit, vbi in sectatione Arrianorum omnia in Athanasium crimina conficta esse monstrantur, & vis adhibita plebi Dei vt in pestiferam lethalis doctrinæ conhibentiam transirent. Rem tamen, quia causa postulat, breuiter dicam. Cura negotium apostolicis viris semper fuit, constanti & publica perfectæ fidei prædicatione, conatus omnes ablatrantis hæresis comprimere, & exposita euangeliorum veritate, peruersitatem doctrinæ errantis extinguere, ne audientium mentes quadam labe contaminans contagium vitij adherentis infligeret. Itaque diligenter epistolis variis, quæ de Deo patre opinio, quæ de Dei filio cognitio, quæ in Spiritu sancto sanctificatio oporteret esse, frequenter copioseq; complexi sunt, vt cognitus de Deo patre fieret filius Deus, & in Dei filio Deus pater, & in Deo patre filius Deus: ac sic secundum ipsius definitionem dicentis, Ego & pater vnum sumus, & rursū, Sicut pater, tu in me, & ego in te, continentur fides

nostra in patris & filij nominibus personisque Deus vnus. Neque enim vel inuidia Iudeorum, vel odium gentilium; vel furor hæreticorū aliis potius aduersus nos causis est excitatus, quā quod æternitatis virtute nomē filij confitemur in patre. hæreticorum autem peruersitas de fide impia semper exorta est. Nam dum occupati vitij & ab innocentia operibus auersi, inutilium se quæstionem difficultatibus implicant, improbables effecti* vitam voluntatem iudicio, placere expetunt nouitatem doctrinæ, postquam veritatis scientiam perdiderunt. Cum igitur partibus nostris cognitum fuisset & Arrios duos prophanissimæ fidei prædicatores extitisse, seque longius non iam opinio, sed iudicium labis istius tetendisset, ex omnibus orbis partibus in vnum aduolant, Nicæamque concurrunt, vt exposita, fide populis, & in luce intelligentiæ cognitionis diuinæ itinere directo intra ipsos auctores suos emergentis mali seminaria necarentur. Tradebant autem Arrij talia: Patrem Deū instituēdi orbis causa genuisse filiū, & pro potestate, siue ex nihilo, ex substantia noua atque altera, Deum nouum alterūque fecisse; prophani in patrem, ex nihilo opinantes aliquid ei simile potuisse generari: blasphemī in Christo, infinitatis cum paternæ generositatē exponiantes: vt cum didicissent ex persona patris, Non est Deus alius præter me, & à filio, Ego in patre & pater in me, & ego & pater vnum sumus, sanctæ in vtroque vnitatis vinculum abruperunt, non* extanti creationis substantiæ dantes Dei filio Domino nostro Iesu Christo initium de tempore, ortum de nihilo non ex altero. Itaque comprimendi mali istius causa, trecenti vel eo amplius episcopi apud Nicæam congregantur: in omnes Arrianos, ad sensum omnium, damnatio hæretica decernitur, & euolutis Euangelicis atque Apostolicis doctrinis, perfectum vnitatis catholici lumen effertur. Quid igitur fuerit expressum, fides ipsa, vt est exposita, commendat.

INCIPIT FIDES APVD NICÆAM conscripta à trecentis decem & octo episcopis contra omnes hæreses.

A *Redimus in unum Deum patrem omnipotentem omnium visibilium & inuisibilium factorem. Et in unum Dominum Iesum Christum filium Dei unigenitum, natum de patre, hoc est de substantia patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum, vnius substantiæ cum patre, quod Græci dicunt omouison, per quem omnia facta sunt siue quæ in cælo siue quæ in terra. qui propter nos homines & propter nostrā salutē descendit, & incarnatus est, homo factus est, passus est, & resurrexit tertia die, ascendit in cælos, venturus iudicare viuos & mortuos. Et in spiritum S. Eos autē qui dicūt, Erat quādo non erat, & priusquā nasceretur nō erat, & quia ex nullis extantibus factus est, quod Græci hexuconton dicunt, vel alia substantia, siue essentia dicentes mutabile & conuertibilem filium Dei, hos anathematizat catholica & apostolica Ecclesia.*

B Fides fidei comparata falsitatem inuentionis exponit. Nam quæ apud Nicæam ordinata est plena atque perfecta est, & omnibus vndiq; quibus inreperere hæretici solent, aditibus obseratis, inuiolabili inter patrem & filium æternæ vnitatis soliditate connectitur: hæc verò simplicitate blanditur, primum adferens nos ita credere: quod absit à quoquam. Cæterum, Occidentaliū fides Euangelicis instituta doctrinis, patrem in filio, filium confitetur in patre: patrem ingenitum, filium substantia æternitatis æternum, id est vt patrem semper, ita & filium semper in patre, & natum de Deo Deum esse, non conceptum scilicet, & in eo semper de quo est, esse. **D** At verò hæc perfidia non fides, Deum ex Deo dicens, & primogenitum commendans, & trinitatis nomen instituens, virus suum sub modestia religiosæ moderationis occultat dicens, Deū ex Deo, lumen ex lumine, vt per occasionem confessionis istius, ex Deo ac lumine, Deus ac lumen factus à Deo, non genitus de Deo, id est non de substantia paternæ æternitatis extiterit: ac sic contumelia patris vilescat & filius, si Deus ortus ex nihilo est. in primogeniti verò confessione ordinem quendam ab eius ortu creantis mundi rebus assignent, vt quia mundus ex tempore est, tamen licet mundo prior sit Christus, ex tempore sit, & non æternitas in eo tempore, sed ordo in tempore sit creati: ac per hoc aliquid quod ante eum sit, relinquatur qui esse cœpit ex tempore; dissoluatur in Christo

Christo omne quod Deus est, cum in eo non extantis aliquando Mariæ ortus à tempore sit. Quin etiam homines spe omni bona vacui ad occasionē tanti periculi auctoritatem apostolicā prætendunt, quia de eo dictum sit, Primogenitus omnis creaturæ. Sed subtrahentes antecedentem consequentemque sententiam, aptant, doctrinis suis sub Apostoli nomine perstruunt falsitatem. Nam talis est ordo dictorum: Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quia in ipso constituta sunt omnia in cœlis & in terra visibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso condita sunt, & ipse est ante omnes. Imago ergo Dei inuisibilis ex nihilo. Ordo est, & cœpit à tēpore, aut quia primogenitus omnis creaturæ est, ordo quidem in eo connexè incognitæ creationis exprimitur. Sed non sequitur, primogenitum omnis creaturæ: quia in ipso constituta sunt omnia in cœlis & in terra, id est in ipso vniuersorum elementorum visibilibus & inuisibilibus condita & constituta materia est: & idcirco omnia per ipsum & in ipsum: idcirco primogenitus omnis creaturæ, quia in eodem iam à principio omnium qui effucturus erat omnia generationum initia constituerat. Atque non ita in ordine creaturarum quæ in ordine cōstitutæ sunt, primus in numero est, sed ipse imago Dei inuisibilis manens per virtutem efficiendi semper in ipso, se primogenitum habuerit eorum quæ per ipsum in cœlo & in terra visibilia & inuisibilia crearentur extantia. Quin etiam haud dissimilis in Trinitatis nuncupatione falsitatis eorum contextus est. Vbi enim à diuersis substantiis filium à patre, impio & maledico ore, distenderēt, & in separatis duobus adsistat auctoritas * tertia dinumeratur in spiritu, & sit pater in filio, & filius in patre, & Spiritus sanctus accipiat ex vtroque, in eo quod spiritus exprimitur sanctæ huius inuiolabilis vnitas hæretica parte parturiat trinitas pronunciat dissidium. Sed diligens Nicēni tractatus perfectusq; sermo arctissimo veritatis perscripto, omnia hæreticorum ingenia inclusit ita ponens: *Credimus in vnum Deum patrem, & in vnum filium eius Iesum Christum vnum ambo & vterq; vnum, & in * personali nomine patris & in filium vnum, quia vnus*

est de vtroque: *Deum verum de Deo vero:* docet & virtutem & nuncupationem patri in vtroque veritate commune; neque aliud in alio opinandum, cum Deus de Deo, & verus de vero sit vterque vnum: cum verò sit in vtroque, *natum verò non factum*, ad proprietatem ortus & originis refert, quia fieri ex nullo subiaceat; nasci autē de patre proprium, neque alia nascētibus quàm originis sue forma vel virtus est. Quod autē sit ex opere, existit vt fiat: atque ita non factura in eo cepit ex nihilo, sed est natiuitas * parente vnus autem compare substantiæ: quod Græci dicunt homousion. Ita est æternitas sola sui similis est, & quod est semper, in Deo est. Ne qua igitur labes in Dominum Iesum Christum hæreticæ prauitatis incideret, idcirco in eo essentia veritas explicatur. Essentia enim ex eo quod semper est, nuncupatur; quæ quia extrinsecus opis ad continendam se nunquam eguerit, & substantia dicitur quod intra se id quod semper est & in æternitatis suæ virtutem subsistat: ac sic quod ait, Ego & pater vnum sumus, & qui me vidit, vidit & patrem, & rursum; Ego in patre & pater in me est; & illud, Ego de patre exiui, æqualis in vtroque, id est in Deo qui innascibilis est, & in Deo vna atque eadem in vtroque substantia æternitatis expletur. Quod autem *descendit, incarnatus est, homo factus est, & resurrexit tertia die, ascendit ad cœlos venturus iudicare vivos & mortuos*, sacramenta salutis nostræ in his continentur. Sed idcirco immutabilis & inconvertibilis filius Dei, vt in assumptione hominis corruptioni potius gloriam intulerit, quàm labem æternitati. Anathema autem in eos qui ex nihilo factum dicunt, quod ex ecuton Græci dicunt: & qui dicunt, Erat quando non erat, & priusquam nasceretur non erat, damnationem in Christo violatæ æternitatis, id est deitatis paternæ sub maledictione designāt. Huius igitur intimandæ cunctis fidei, Athanasius in Nicæa Synodo diaconus, deinceps Alexandriæ episcopus vehemens auctor extiterat, & Arrianam pestem in tota Aegypto veritatenax vicerat: atque ob id coniuratis in eum testimoniis falsitas est criminum comparata. Res postea fidelibus iudicium iudicata sententiis. Sed multum ad cognitionem proficiet, si quæ post absolutionem Athanasij, ad Constantium

imperatorem Sardicensis Synodi oratio fuerit, cognoscatur.

INCIPIT EXEMPLVM EPI-
stolæ Liberij episcopi vrbis Romæ
ad Orientales episcopos.

DILECTISSIMIS FRATRIBVS ET
cœpiscopis nostris vniuersis per Orientem
constitutis Liberius vrbis Romæ episco-
pus Salutem.

Studeas paci & concordie Ecclesiarum, postea
quam litteras charitatis vestre de nomine
Athanasii & ceterorum factas ad nomen Iulij
bonæ memoriæ episcopi accepi, secutus traditio-
nem maiorum, presbyteros vrbis Romæ Lucium,
Paulum, & Helianum, è latere meo ad Ale-
xandriam ad supradictum Athanasium direxi,
ut ad urbem Romam veniret, ut in presenti, id
quod Ecclesie disciplina exigit, in eum sta-
tueretur. Litteras etiam ad eundem per supra-
dictos presbyteros dedi, quibus continebatur,
quod si non veniret, sciret se alienum esse ab Ec-
clesiæ Romanæ communione. Reuersi ergo presby-
teri nuncianerunt eum venire noluisse. Se-
quutus denique litteras charitatis vestre, quas
de nomine dicti Athanasij ad nos dedistis scia-
tis his litteris quas ad vnanimitatem nostram
me cum omnibus vobis & cum vniuersis episco-
pis Ecclesiæ catholice pacem habere: supradi-
ctum autem Athanasium alienum esse à com-
munionem meam siue Ecclesiæ Romanæ, & confor-
tio litterarum ecclesiasticarum.

Quid in his litteris non sanctitatis,
quid non ex metu Dei eueniens est? Sed
Potamius & Epictetus, dum damnare
vrbis Romæ episcopum gaudent, sicut
in Arimensi Synodo continetur, audi-
re hæc noluerunt. Quinetiam Fortuna-
tianus episcopus epistolam eandem rur-
sum diuersis episcopis mittēs, nihil pro-
fecit. Ut autem in negata Athanasio
communione sibi potius essent onerosi,
remque omnem sibi periculi facerent,
dummodo nihil Sardicensi Synodo quo
Athanasius absolutus & Arriani damna-
ti fuerant, decerperent, literæ ex Ae-
gypto omniaque ad Alexandriam iisse
admonebant quam qualis ad Iulium
pridem de reddenda exulanti Athanasio
communione erant scriptæ tales nunc,
ut de subiectis intelligetur, ad Liberium
datæ sunt detuenda.

A INCIPIT EXEMPLVM EPI-
stolæ Liberij episcopi vrbis Romæ, fa-
ctæ ad catholicos episcopos Italiæ.

LIBERIVS EPISCOPIS CATHO-
licis in Italia consistentibus, in Domino
eternam S.

Imperitiæ culpam obliterat resipiscens. Hoc
autem & de scripturis sanctis aduertere est.
Pietatem ad omnia utilem esse legimus, cui ce-
dit corporalis exercitatio, quamvis & ipsa uti-
litas retineat fructus: quam sectandam nobis
etiam ratio temporis præsentis exposcit. Non
enim si aliqui forte qui hoc studij gerunt, ratio-
ne prouisam destruere impudenter* sæuiori cen-
sura hoc æstimauerint, & non à re, quod iam
ex apostolica auctoritate munitum est* de pie-
tate, cum dictum est, non esse parcendum his qui
apud Arrianum ignorantes egerunt, quibus
nescire illicitum fuit captum errori incidere,
idcirco veritas repedanda est. Sed mihi, cui con-
uenit omnia moderatè perpèdere maximè cum
& Aegyptij omnes & Achiui accusati senten-
tiam receperunt, multis parcendum quidem his
de quibus supra tractauimus: auctores verò
esse damnandos, qui obliqua & maligna sub-
tilitate & caligine offenderunt innocentium
sensus, per quæ velamen obduceret veritati, te-
nebras lucem, & lucem tenebras venditantes.
Igitur si quis ignorationis capti* resipiscens ser-
monis nostræ aduocationis breuissima illud vi-
rus in se pestiferum Arriani dogmatis subdolum
ac tenebrosum fuerat expertus, reparatus ex-
hauriat, condemnet, vehementiusque in au-
ctores eius insequat quos in se violentos exper-
tus est, totumque se fidei apostolicæ & catholice
vsque ad Nicenæ Synodi conuentum de inte-
gro mancipet. Per quam professionem, etiam
si quibusdam leue & remissum videtur, recupe-
ret id quod per astutiam rectitatis amiserat.
Verum si aliquis tam stolidæ mētis quod haud
credo, fuerit inuentus qui non solum nolit con-
uerti antidotum recipiens sanitatis. venenum
virisque noxius sese* vindicare crediderat,
& ratione vincetur, & auctori perfidiæ per-
ditè deputatus, Ecclesiæ catholice spiritali vi-
gore plectetur.

ITEM EXEMPLVM EPISTO-
læ Episcoporum Italiæ.

DILECTISSIMIS FRATRIBVS
per Inlyricum fidem paternam retinentibus,
Episcopi Italiæ in Domino eternam S.

Diuini

Diuini muneris gratia ut secundum apostolum omnes unum sapere, omnes unum confiteri ceperimus, & quantum ad Italiam quidem pertinet, cum fidei paternae, hoc est apud Nicenam scriptae se reddidit, fraudem quam passa est apud Ariminum recognoscens, Inlyricum etiam Deum clementi nutu respexisse gaudemus, & consortio infidelitatis, quo gravabatur, abiecto, ea quae sunt rectae sententiae probare cepisse, gratulamur. Nostram igitur, dilectissimi fratres, unam eandemque accipite firmam subscriptione sententiam. Niceni tractatus aduersus Arrium Sabelliumque, cuius Fotinus partiaria hereditate damnatur, decreta seruamus. Ariminensis concilij statuta quorundam tergiuersatione corrupta, consensu omnium prouinciarum, iure rescindimus, quarum etiam exemplaria transmittenda censuimus, ut nec in fide retinenda, nec in confutando Ariminensi concilio aliqua videretur condissensio. Quicumque igitur nostrae unanimi optat habere consortium, quicumque indiuiduam pacem nobiscum habere desiderat, quae sunt nostrae sententiae comprobare festinet, & fidei nobis memoratae subscriptionem, & rescissionem Ariminensis concilij sine ambiguitate mittendo. Id certe petimus quod complurium harum prouinciarum porrigimus ipsi consensum. Auctores autem haeresis Arrianæ vel Aetianæ Valentem & Ursacium ceterosque eorumdem consortes non nunc esse quod manifestari apud Inlyricum ceperunt, sed olim condemnasse manifestum est.

Explicit.

INCIPIT EXEMPLVM
epistolæ Valentis & Ursacij & aliorum, ad Germinium.

DOMINO RELIGIOSISSIMO
Fratri Germinio, Valens, Ursacius,
Gaius & Paulus S.

Cum de spe & salute sollicitudo incumbit, magis laudandi esse debent qui solliciti sunt, quam reprehensionem aliquam sustinere. Salus autem ac spes principaliter in fide catholica consistit, & ideo quamuis conuentione ad omnes nostros fratres & coepiscopos * nostros Valente & Paulo admonita noluerit ad id quod rumor latitat de te respondere, domine religiosissime, tamen quia litteris tuis testificatus es te in eadem charitate perseuerare, & paratum esse inlibatam dilectionem habere erga nos ostendere, propterea in unum apud Singedunum congregati, iterum his commonefacimus sanctitatem tuam, ut omni occasione am-

bigui exclusa, digneris rursus rescribere nobis, si a fide catholica quae Arimini a sancto concilio exposita confirmataque est, cui etiam uniuersi Orientis episcopi consenserunt, sicut iam professus es te non recessurum, apertus * queritur significes. Est autem hoc sicut in ea cautum est. Similem dicimus filium patri secundum Scripturas, non secundum substantiam, aut per omnia, sed absolute. Si enim haec expositio immutata fuerit, manifestè quondam Basilij perfida assertio, propter quam Synodus facta est qua etiam merito damnata est, reparabitur. Dignare igitur hoc quod queritur, euidenter litteris tuis declarare: non dixisse aut decere vel dicturum, similem esse per omnia filium patri excepta innatiuitate, ne quod perlatores litterarum Iouianus diaconus & Martyrius subdiaconus verbo deprecationis suae ante praedictos dominos meos fratres & coepiscopos nostros Valentem & Paulum adferebant, magis credibile esse videatur: quia per omnia similem esse filium patri profitearis. Si enim sic te, sicut optauimus, sentire scriptis tuis manifestaueris, querelam pro iniuria a quibusdam clericis tuis Palladio & Gaio fratribus & coepiscopis nostris factam, licet nolueris, sicut prima conuentione admonitus es, exquirere: ad estimationem tuam pertinet, illis scilicet praestantibus pro sua temeritate rationem. Haec per Secundianum presbyterum, Pullentium lectorem, & Candidianum exorcistam transmissimus charitati tuae, xv. Kalendas Ianuarias. GRATIANO NOBILISSIMO P. ET DAGALAIPO COSS. exemplum penes nos tinentes.

INCIPIT RESCRIPTVM
E Germinij ad Rufianum, Palladium, & ceteros.

DOMINIS FRATRIIBVS RELIGIOSISSIMIS
Rufiano, Palladio, Seuerino, Nichae, Heliodoro, Romulo, Muciano & Stercorio Germinius in Domino S.

Vitalis nunc militatis in officio sublimis Praefecturae relatione comperimus, desiderare sanctitatem vestram significari vobis aperte quid est quod de fide nostra Valenti, Ursacio, Gaio, & Paulo displiceat. necessarium duxi his litteris patefaciendum sanctitati vestrae, & id quod in vobis ipsis ab initio esse confido, dicere, nos hoc quod & a patribus traditum accepimus, & diuinis Scripturis quod semel didicimus & quotidie docemus, Christum Dei filium Dominum nostrum per omnia patri similem, excepta innatiuitate, Deum de Deo, lumen de lumine;

Virtute de virtute, integrum de integro, perfectum de perfecto, ante secula & ante vniuersa quæ intelligi vel dici possunt, genitum, cuius natiuitatem nemo scit nisi solus pater, ipso filio adserente, Quia nemo nouit filium, nisi pater, neque patrem quis nouit nisi filius, & cui voluerit filius reuelare: per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil, secundum diuinas voces ipsius Saluatoris nostri filij dicentis: Pater meus usque modo operatur, & ego operor: & iterum, Quæcunque enim pater facit, hæc & similiter filius facit, & iterum, Ego & pater vnum sumus, & iterum: Qui me vidit, vidit & patrem. & iterum, Quomodo pater vitam habet à semetipso, ita dedit & filio vitam habere in semetipso & iterum, Sicut pater suscitatur mortuos & viuificat, ita & filius quod vult, viuificat, & iterum, Creditis in Deum, & in me credite, & iterum: Neque enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio, ut omnes honorificent filium sicut honorificant patrem, & iterum cui pater dixit: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: nec dixit, ad imaginem tuam, vel, ad imaginem meam, ne aliquam dissimilitudinem in filij sui diuinitate demonstraret, sed propterea coniunxit, ad imaginem & similitudinem nostram, ut filium suum sibi similem per omnia Deum manifestaret. Iterum Euangelista, Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti à patre plenum gratia & veritate. Et Apostolus ad Corinthios, In quibus Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, ut non refulgerent in illuminatione euangelij gloriæ Christi, quæ est imago Dei. Et iterum idem Apostolus, Et transtulit in regno filij charitatis, in quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum, qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creature. Et iterum idem Apostolus, Hoc enim sentite in vobis quod & in Christo Iesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudine hominum factus. Quis non intelligat, quia quemadmodum secundum serui formam vera fuit caro nostra in Christo, ita & in Dei forma vera sit diuinitas patris in filio? Et iterum, Videte ne quis vos seducat per philosophiam & inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa huius mundi, & non secundum Christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Si ergo omnis plenitudo diuinitatis inhabitat in Christo, iam non ex parte similis & ex parte dissimilis, sicut nunc asserunt qui propter contentionem suæ libidinis retrorsum abeuntes, semetipsos à nobis auertunt. Nam quod putant se pro magno de diuinis Scripturis proferre, ut

*dicant, Christum facturam & creaturam: E contrario nos secundum Scripturas dicimus, & viam: & ianuam, & lapidem offensionis, & petram scandali, & fundamentum, & brachium, & manum, & sapientiam, & verbum, & agnū, & ouem, & pastorem, & sacerdotem, & vitem, & diem, & alia: Sed hæc omnia sic intelligimus & dicimus, ut virtutes & operationes filij Dei intelligamus, non ut diuinam eius ex patre natiuitatem huiusmodi nominibus comparemus, quia ex nihilo omnia per filium facta sunt, filius autem non ex nihilo, sed ex Deo patre est genitus. Miror autem prædictum Valentem aut oblitum esse, aut certe subdole dissimulare quid in præteritum gestum definitumque sit. Nam sub bonæ memoriæ Constantio Imperatore, quando inter quosdam cæperat esse de fide dissensio, in conspectu eiusdem Imperatoris presentibus Georgio episcopo Alexandrinorum Ecclesiæ * Pelusinarum, Basilio episcopo tunc Anquiritano, presente etiam ipso Valente & Vrsacio, & in eâ prauitate post habitam usque in noctem de fide disputationem & ad certam regulam perductam, Marcum ab omnibus nobis eiectum fidem dictasse, in qua fide sic conscriptum est: filium similem patri per omnia, ut sanctæ dicunt & docent Scripturæ: cuius integræ professione consensimus omnes & manu nostra subscripsimus. Si autem nunc aliquid spiritus huius mundi suggerit, ex aperto adhuc scire non possumus. Nam, ut nos professi sumus de Scripturis, per omnia similem filium patri excepta innatiuitate, exponant & illi de Scripturis, quemadmodum parte similis sit, parte dissimilis. Et ideo, fratres dilectissimi, hæc intrepidanter & sine mora vestræ dilectionis ad conscientiam, per Cyriacum officialem, cuius prima inuenta occasio est post Carinium diaconem quem ad vos misi, professionem destinaui, ut per vestram quoque vigilantissimam deuotionem apud Deum, vniuersæ fraternitati intimetur, ne quis fallacia Diaboli laqueis ignorans implicetur. Iam vestra est vnanimitatis rescribere mihi quid vobis Sanctus Spiritus suggerat. Sanè intimo charitati vestræ, me huic epistolæ, propterea quod manus dolerem, subscribere non potuisse: subscribendum autem mandasse fratribus & compresbyteris nostris Innocentio, Octauio & Gatulo.*

LIBERIVS ANTEQVAM
ad exilium iret hanc vniuniformem epistolam confessoribus scripsit, id est Eusebio, Dionysio & Lucifero in exilio constitutis.

Quamuis sub imagine pacis, humani generis inimicus vehementius in membra Ecclesie videatur esse grassatus, vos tamen acceptissimos Deo sacerdotes egregia & singularis fides, & hic probabiles Deo ostendit, & iam ad futuram gloriam martyres designauit. Quo itaque preconio laudis, qua vocis exultatione, merita virtutis vestre preferam positus inter mœrorem absentie vestre & gaudium glorie, prorsus inuenire non possum: nisi quod scio hic me probabiliora vobis solatia exhibere, si credatis me in exilium simul vobiscum esse detrusum. Denique me adhuc in ipsa expectatione pendente, quod à consortio vestro durior necessitas interim detrahit, satis contristor. Optaueram enim, fratres deuotissimi, prior pro omnibus vobis impendi, ut exemplum glorie per me magis vestra dilectio consequeretur. Sed fuerit hæc palma meritorum vestrorum, ut priores de perseuerantia fidei ad confessionis inlustrem gloriam veneritis. Quaeso igitur dilectionem vestram, ut me presentem vobiscum esse credatis, atque eo me affectu absentem non esse sentiatis, & intelligatis dolere me satis quod sum interim à vestro consortio disparatus. Quantam denique gloriam fueritis consequuti hinc magis scire potestis, quod si qui in persecutione coronati sunt, solius persecutoris fructus gladio sentire potuerunt: Contra vos deuoti per omnia Dei milites, etiam falsos fratres inimicos experti, de perfidis victoriam pertulistis: quorum quantumque in seculo violentia increfcere potuit, tanto sacerdotibus premia laudis inueniuntur conferre, Estote itaque de promissione celesti securi, & quia proximiores estis Deo effecti, vestris orationibus, me vestrum consacerdotem, famulum Dei ad Dominum subleuate, & superuenientes impetus, qui de die in diem cum annunciant graviora futura infligunt, tolerabiliter ferre possim, ut inuiolata fide, saluo statu Ecclesie catholice, parem vobis dignetur me Dominus efficere. Quia cupio quæ gesta sunt in ipsa congregatione, fidelius scire, obsecro sanctitatem vestram, vniuersa fideliter litteris intimare dignemini, ut additamentum maius vel ipse animus, qui diuersis rumoribus cruciatur, vel vires corporis ipsius quæ iam extenuate sunt, de cohortatione vestra possint sentire. & alia manu, Deus vos incolumes custodiat fratres.

ITEM LIBERIVS ANTE-
quam iret in exilium, de Vincentio Capuensi ad Cæcilianum episcopum Spoletinum scripsit.

Nolo te factum Vincenti, ab intentu boni operis reuocet, frater charissime, & ad

A Offium de Vincentij ruina sic dicit. Inter hæc quia in nullo conscientiam tuam debeo preterire, multi ex Italia episcopi conuenerunt, qui mecum religiosissimum Imperatorem Constantium fuerant deprecati, ut iuberet, sicut placuerat dudum, Concilium ad Aquileiam congregari. Vincentium Capuensem cum Marcello aequè ex Campania episcopo legationem nostram suscepisse sanctitati tue insinuo: de quo multum sperabam quod de causa optimè retineret: & videns in eadē causa cum sanctitate tua frequenter resedisse, credideram integrum ius euangeliorum siue legationis posse seruari. Non tantum nihil impetrauit, sed etiam ipse in illam ductus est simulationem. Post cuius factum duplici affectus mœrore, mihi moriendum magis pro Deo decreui, ne viderer nouissimus delator, aut sententiis contra Euangelium commodare consensum.

C Post hæc omnia quæ vel gesserat, vel promiserat Liberius missus in exilium, vniuersa in irritum deduxit, scribens preuaricatoribus Arrianis hæreticis qui in Sanctum Athanasium orthodoxum episcopum iniuste tulere sententiam:

D **DILECTISSIMIS FRATRIBUS** presbyteris & cœpiscopis Orientalibus, Liberius. S.

Pro deifico timore sancta fides vestra Deo cognita est & hominibus bonæ voluntatis, sicut lex loquitur: Iusta indicate filij hominum. Ego Athanasium non defendi: sed quia suscepit illum bonæ memoriæ Iulius episcopus decessor meus, verebar ne fortè in aliquo preuaricator iudicaret. At ubi cognoui, quando placuit Deo, iuste vos illum condemnasse, mox consensum commodavi sententiis vestris, litterasque super nomine eius, (id est de condemnatione ipsius,) per fratrem nostrum Fortunatianum dedi perferendas ad Imperatorem Constantium. Itaque amoto Athanasio à communionem omnium nostrum, cuius nec epistolæ à me suscipienda sunt, dico me pacem cum omnibus vobis & cum vniuersis episcopis Orientalibus seu per vniuersas prouincias pacem & vniuersam habere. Nam, ut verius sciatis me veram fidem per hanc epistolam ea loqui, Dominus & frater meus communis Demophilus, qui dignatus est, pro sua beniuolentia, fidem & catholicam exponere quæ Sirmium à pluribus fratribus & cœpiscopis nostris tractata, exposita, & suscepta est, Hæc est perfidia Arriana, hoc ego notaui, non apostata. Liberius sequentia) ab omnibus qui in presenti fuerunt, hanc ego

libenti animo suscepi († Anathema tibi à me dictum Liberi & sociis tuis †) in nullo contradixi, consensum accommodavi, hanc sequor, hæc à me tenetur († Iterum tibi anathema & tertio præuaricator Liberi.) Sanè petendum credidi sanctitatem vestrâ, quia iam peruidetis in omnibus me vobis consentaneum esse, dignemini communi consilio ac studio laborare, quatenus de exilio dimittar, & ad sedem, quæ mihi diuinitus credita est, reuertar.

Perfidiam autem apud Sirmium descriptam quam dicit Liberius catholicâ, à Demofilio sibi expositam, hi sunt qui conscripserunt; Narcissus, Theodorus, Basilus, Eudoxius, Demofilus, Cecropius, Syluanus, Vrsacius, Valens, Eua-grius, Hyrenius, Exuperantius, Terentianus, Bassus, Gaudetius, Macedonius, Marthus, Aëticus, Iulius, Surinus, Simplicius & Iunior.* requirendum* omnes hæretici.

ITEM LIBERIVS, DE EXILIO, Vrsacio, Valenti & Germinio.

Quia scio vos filios pacis esse, diligere etiam concordiam & unanimitatem Ecclesiæ catholicæ, idcirco non aliqua necessitate impulsus, Deo teste, dico, sed pro bono pacis & concordie quæ martyrio præponitur, his litteris conuenio vos, Domini fratres charissimi. Cognoscat itaque prudentia vestra Athanasium qui Alexandrinæ Ecclesiæ episcopus fuit, priusquam ad comitatum sancti Imperatoris secundum litteras Orientalium episcoporum & ab Ecclesiæ Romanæ communionem separatus est, sicuti teste est omne presbyterium Romanæ Ecclesiæ sola hæc causa fuit, ut tardius viderer de nomine ipsius litteras ad fratres & coepiscopos nostros Orientales dare, ut legati & quos ab urbe Roma ad comitatum direxeram, seu episcopi qui fuerant deportati & ipsi unâ cum his, si fieri posset, de exilio reuocarentur. Et hoc autem scire vos volo, quod fratrem Fortunatianum petij, ut cum litteris meis ad clementissimum Imperatorem Constantium Augustum pergeret, petere ut bono pacis & concordie, in qua pietas eius semper exultat, me ad Ecclesiam mihi diuinitus traditam iubeat reuerti, ut temporibus ipsius Romana Ecclesia nullam sustineat tribulationem. Me autem cum omnibus vobis episcopis Ecclesiæ catholicæ pacem habere his litteris meis æquo & simplici animo scire debetis, fratres charissimi. Magnum solatium enim vobis in die retributionis adquiritis, si per vos pax Ecclesiæ Romanæ fuerit reddita. Scire autem per vos volo etiâ fratres & coepiscopos nostros Epitectum & Au-

xentium, pacem me & communionem ecclesiasticam cum ipsis habere, quos credo gratanter hæc suscepturos. Quicunque autem à pace & concordia nostra, quæ per orbem terrarum, volente Deo, firmata est, dissenserit, sciat se separatum à nostra communionem. Præuaricatori anathema cum Arrianis ad me dictum †.

ITEM DE EXILIO, LIBERIVS Vincentio.

Non doceo sed ammoneo sanctum animum tuum, frater charissime, eò quod conloquia mala mores bonos corrumpant. Insidiæ hominum malorum bene tibi cognite sunt, unde ad hunc laborem perueni: & ora, ut det Dominus tolerantiam. Dilectissimus filius meus Vrbicus diaconus, quem videbâr habere solatium, à me per Venerium agentem in rebus sublatus est. **S**anctitatis tuæ significandum credidi me de contentione illa à nomine Athanasij recessisse, ad fratres & coepiscopos nostros Orientales litteras dedisse & desuper nomine eius. Vnde quia, Deo volente, & pax vobis ubique est; dignaberis conuenire episcopos cunctos Campanie, & hæc illis insinuare. ex ipsorum numero unâ cum epistola vestra, de unanimitate nostra & pace ad clementissimum Imperatorem scribite, de quo possim & ego de tristitia liberari. Et manu ipsius. Deus te incolumem custodiat, frater. Item manu ipsius perscriptæ paginæ: Cum omnibus episcopis Orientalibus pacem habemus & vobiscum, ego me ad Deum absolui. Vos videritis si volueritis me in exilio deficere. erit Deus index inter me & vos.

EXEMPLVM EPISTOLÆ Orientalium episcoporum, quam reuerfis ab Arimino legatis dederunt.

DILECTISSIMIS FRATRIBVS Vrsacio, Valenti, Magdonio, Megasio, Gaio, Iustino, Optato, Marciali & ceteris Ariminensis Synodi legatis, Syluanus, Sofronius, Neo, Herodianus, Patrinus, Helpidius, Theophilus, Theodorus, Eumacius, Didymion, Ecdicius, Arsenius, Passumicus, Valentinus, Eucarpus, Leontius, Eortasius, & Macarius in Domino Salutem.

Vnitati & veræ paci studentes & ex Synodi mandato heresi renitentes, manifestas fieri vobis ea quæ circa Ecclesiam aguntur, iustum putauimus, ne ignoratio vos socios tante impietatis efficeret. Et quanquam non cessare vos arbitremur, non sine totius Synodi legatis, episcoporum

scilicet numero ferè multo amplius centum nūc
usque ingressu huius Ecclesie nosmetipsos absti-
nere: ob quod instructos etiam vos esse volumus,
ne penitus dominans iam intra Ecclesiam hæ-
resis inuale scat, quæ Dominum nostrum Iesum
Christum verè filium Dei vnigenitum, Deum
de Deo, patri similem ausa est denegare: ita
quæ predicationes blasphemie de vnigenito *
Deo essentialiter ab his predicetur, cognitum
haberetis. Nam & pijsimo Imperatori Con-
stantio hoc ipsum probauimus, & anathemati-
zari hæc omnia commotus religiosissime voluit.
Dolus autem hic preparatur vt Aetius auctor
huius heres ipse potius quam hæc impiè dicta
dānentur, magisque in hominē quam in doctri-
nam sententia lata esse videatur. Monemus
ergo vos, fratres, vt hæc diligenter retractetis
detisque operam vt fides catholica maneat. Cæ-
terum non ambigit charitas vestra, vniuersa
ita vt geruntur Occidentalibus esse Ecclesiis
nuntianda. Optamus vos fratres in Domino be-
ne valere.

His itaque sumptis quibus & comme-
moratæ superius blasphemie subnexæ
erant, calumnia in eum qui suscepit, in-
tenditur, & tantus detectæ fraudulentie
sue hypocritas furor subiit, vt periculum
depositionis in eos constituerent * qui
coniunctæ conscientie dolor est deterre-
ri quenquam agnitione veritatis. Si liber
iste Valentis & Vrsacij non est fidei ve-
stræ, quid eius damnationi non acquie-
scitis? At nonne publico humani generis
assensu inter omnes conuenit, venenum
malum esse, & cædem innocentis cri-
men esse, & impietatem in Dominum
horrorem esse? sed quisque hæc delata
non damnat, necesse est eorum sese stu-
dijs socium profiteatur: quia nemo est
qui non & quæ oderit, coarguat, & quæ
non coarguit, probet. Post Synodum
enim Seleucensem, Constantinopolim
venientes, quid est quod statim damna-
tis hæreticis vos iungitis, non differtis
in aliquo tēpus adeundi, neque de pru-
dentis ratione consilij aliquam vobis
moram ad percunctandum impenditis.
Adeunt deinde vos non cōmunicantes
episcopis Synodi legati Orientales, ge-
sta omnia edocent, damnatam quoque
hæresim demonstrant. Nonne oportui-
set vos saltem vel nunc adistere * * *
& cunctarum disceptationum tenorem
arbitrio referuari. Sed nescio cuius vo-
luntatis vestre conscientia recti iudicium
nō recepistis. Vestris enim statim adgre-
gaminī, & blasphemiarum vestrarum

communione initis, nec id saltem con-
siliū sumitis * sin pudor aliquos fefellisset
Ariminensem Synodum * extimari. Do-
lum enim vestrum in non anathemati-
zandis vestris statim prodidistis. Nam in
conuentu multorum vos arguentium,
cur etiam non creaturam Dei filium di-
ceritis, respondistis, sanctis Ariminen-
sibus non Christum creaturam negatum
fuisse, sed dissimilem cæteris creaturis:
B quia in eo quod dictum sit, nō esse crea-
tum velut cæteras facturas, non quia
creatio non sit, sed excipiat a cæteris:
vt licet non dissimilis cæteris sit, tamen
vt ipse aliud non sit. Quasi verò vlla crea-
tura alijs sit similis, vt angelus homini,
homo aui, auis pecudi. Hæc, si mentior,
testes sunt qui audierunt. Quod si & ipsi
tacebūt, loquitur mecum defensio a vo-
bis impiissime liber vester, in quo vt vi-
trū iacyntho, ita filius patri & Deo Chri-
stus alienus est. Deinde, in quo audientes
fefellistis, vt non de nullis extantibus sit,
sed ex Deo, nunquid & quia hoc a vobis
dictum sit, simulatio nō patuit? cum ideo
non de nullis extantibus, sed ex Deo, se-
cundum vestram professionem, sit quia
eidē voluntas ad id quod subsistat, exor-
dium fuerit. Mentior planē, si non in cō-
uentibus per conuentionem libelli sui
Orientalibus damnastis eos qui non de
substantia habere id quod natus est, sed
de voluntate dixissent. Aeternum quoq;
cū patre esse profiteamini, verè sanè dixe-
ritis, si non reclamātū mihi esset, cur ante
tempora æterna de vero patre Deum ve-
rum vnigenitum Deum natum prædi-
casset, vt æternitas ei cum patre An-
gelorum animarumque humanarum

* * non iam an-
teriorum sit sed futurorum. Similem
quoque secundum Scripturas esse dixi-
stis, quasi non secundum Scripturas si-
milis Deo & homo sit, & regno cœlo-
rum granum sinapi, & fermentū & sage-
na. Sed percurrere vestre hypocrisis
mendacia ociosum est: Clamant enim
aduersum vos impietatis vestre opera.
Seruus, ne dicam bonus, sed certè tole-
rabilis contumeliam domini inuitus au-
dit, & si liceat, vlciscitur; miles regis sui
periculum etiam obiectu corporis sui &
contemptu animæ depellit: canes ipsi ad
custodiam domus habitū, quodam sensu
naturę intelligētes oblatrant, & vbi quę-
dam eos aduentantium aura contigerit,
totis ad suspicionem ipsam saltibus effe-

runtur. Vos audistis Christum verū Dei filium, & vnigenitum Deum negari: * reputamini, & quiescitis, quid quieuisse dico? obnitimini reclamantibus & aggregamini obstrepentibus. Parum istud est. Ex biblioteca vestra ad prædicationem impietatis arma sumuntur, & bellum aduersus Deum prædiis vestris initur. Vbi igitur vestra professio apud Nicæam Thraciæ qua dixistis omnes hæreses damnatas esse? & in lumen falsitas vestra protracta est: professionis vestræ nocte Sol iustitiæ prædicatoribus suis prodidit. Probat is enim hæc & damnatis, & ad hæreticos transitis. Ita, quod antea ad fraudem hominū fecellistis, nunc ipsam ad professionem professi in Deū Christum odij prodidistis.

EXPLICIT SANCTI HILARII
liber ex opere historico.

INCIPIT FIDES

CATHOLICA EXPO-

SITA APVD E ARISEAM

ciuitatem ab Episcopis Gallicanis ad Orientales Episcopos.

DILECTISSIMIS RT BEATISSIMIS CONSACERDOTIBVS
episcopis Orientalibus omnibus per diuersas
prouincias in Christo manentibus, Gallicani
Episcopi Salutem.

QUONIAM quidem vite nostræ fideique sensu, gratias Deo patri per Dominum nostrum Iesum Christum confitemur, quod nos in lumine scientiæ confessionis suæ, doctrinis & prophetis & apostolicis, collocauit, ne secularis imperitiæ tenebris detenti iudicio seculi teneremur: cum sola spes sit plenissima ad salutem, Deum patrem omnipotentem per vnigenitum eius Dominum Iesum Christum in sancto spiritu confiteri. Sed planè non minor quotidie gratulationis nostræ causa cumulat, quod liberans nos ab errore mundi, nunc etiam inexpiabili hæreticorum admisceri non patitur societati. Ex literis enim vestris quas dilecto fratri & consacerdoti nostro Hilario direxistis, fraudem Diaboli & conspiratiā aduersus Ecclesiam Domini hæreticorum ingenia cognouimus, ut diuisi in partibus Orientis atque Occidentis, diuersis inuicem opinionibus fallere-

mur. Nam plures numero qui aut Arimini aut Nicææ adfuerunt, sub auctoritate vestri nominis ad Vsiæ silentium sunt coacti: quod verbum à vobis quondam contra Arriomanitarum hæresim inuentum, nobis semper sanctè fideliterque susceptum est. Nam homousion sermonem ad veram & legitimam ex Deo patre vnigeniti Dei natiuitatem sumus amplexi, detestantes secundum Sabellij blasphemias ipsam vniōem, neque aliquam partem patris esse filium intelligentes, sed ex toto atque perfectō in nascibili Deo, totum atque perfectum vnigenitum Deum natum, vnius à nobis idcirco vel vsiæ, vel substantiæ cum Deo patre confessum, ne creatura potius, aut adoptio, aut adpellatio videretur. Et quia ex ipso esset ut ex patre filius, ut ex Deo Deus, ut ex virtute virtus, ut ex spiritu spiritus, ut lumen ex lumine, similitudinem quoque eius ad Deum patrem non inuiti audientes, quippe cum imago inuisibilis Dei sit, sed eam solum similitudinem dignam ad patrem intelligentes quæ veri Dei sit ad Deum verum, ita ut non vniō diuinitatis sed vnitās intelligatur: quia vniō sit singularis, vnitās vero secundum natiuitatis veritatem plenitudo nascentis sit: maxime cum Dominus ipse Iesus Christus ad discipulos suos sit professus dicens, Ego & pater vnum sumus, quo non solum charitatem quæ ad patrem est, sed & diuinitatem quæ Dei ex Deo est, significat, secundum illud, Qui me vidit, vidit & patrem: & Si mihi non vultis credere, vel operibus meis credite, quia pater in me est & ego in patre. Hanc igitur fidem semper tenentes & tenebimus, detestantes quoque eos qui dicunt, Non erat antequam nasceretur, non quod vnigenitum Deum in nascibilem prædicemus, sed quod impium sit, maxime Deo temporum, tempus aliquod anteferre, cum ipsum illud, antequam nasceretur, non fuerit, sit temporis. Sed & obedientem quoque patri filium etiam vsque ad mortem crucis, secundum infirmitatem assumpti hominis non negamus: cum ipse de ascensu suo ad cælos loquutus sit, Si diligeretis me, gauderitis, quia vado ad patrem, quia pater maior me est: per cuius carnis susceptionem nos sibi fratres connumerare dignatus est, cum in forma Dei manens, forma serui esse voluit. Itaque, charissimi, cum ex litteris vestris in Vsiæ silentio fraudem se passam simplicitas nostra cognoscat, etiam pietatem eorum qui Arimino Constantinopolim reuerterunt, conuentos sicut epistola nostra contenta testatur, neque eos ad tantam rem blasphemiarum damnationem potuisse compellere fidelis Dominici nominis prædicator frater noster Hilarius nunciauerit: nos quoque ab his omnibus quæ per ignorantiam perperam gesta sunt, referimus: Auxentiū & Vrsacium

& Vrsacium ac Valentem, Gaium, Megasium
& Iustinum excommunicatos habemus secundum litteras vestras: & certe, ut diximus, iuxta fratris nostri Hilarij professionem, qui se pacem cum his qui horum sectarentur errores, habiturum negavit, blasphemiasque omnesque quas litteris vestris subiicistis, damnamus, maximeque eorum sacerdotes apostatas respuentes qui in loca fratrum indignissime exulantium, quorundam aut ignoratione aut impietate sunt substituti: pollicentes hoc coram Deo atque etiam confitentes, ut quisque his quæ statuimus, intra Gallias putauerit renitendum, à comunione ac sede sit sacerdotii abiiciendus. Neque enim, ut alias, aut occasionem prædicandi non damnando permittens, aut contra Deum & Christi unigeniti Dei maiestatem aliter quam nos de hominibus significatione sentimus, obnitens, dignus erit sanctitate sacerdotii nominis iudicandus: à quo etiam Saturninum qui statutis salubribus impiissime contradicit, secundum fratrum nostrorum geminas iam litteras excommunicatum ab omnibus Gallicanis Episcopis charitas vestra cognoscat: quem & vetera dissimulata, iam diu licet, crimina, & cætera edita epistolis suis nouæ temeritatis inreligiositas indignum Episcopi nomine esse fecerunt.

Explicit fides catholica exposita apud
Farisæam ciuitatem ab Episcopis Gallicanis ad Orientales Episcopos.

EVSEBIUS AD GREGORIUM
Episcopum Span.

DOMINO SANCTISSIMO
fratri Gregorio Episcopo Eusebius in
Domino Salutem.

Litteras sinceritatis tuæ accepi, quibus, ut decet Episcopum & Dei sacerdotem, transgressor te Oſio didici restituisse, & plurimis cadentibus Arimino in communicatione & Valentis & Vrsacij & cæterorum, quos ipsi agnito blasphemie crimine ante damnauerunt, assensum tuum denegasse, fidem scilicet seruans quam patres Niceani scripserunt. Gratulamur tibi in hoc, gratulamur & nobis: quia hoc cuius proposito & hac fide pollens nostri dignatus es meminisse. Permanenti autem tibi in eadem confessione, & nullam cum hypocritis retinenti societatem, nostram tibi communicationem promitte, quibus potes tractabis quanto labore præuales, transgressores: obiurga infideles, increpa, nihil metuens de regno seculari, ut fecisti: quia potior est qui in nobis est quam qui in hoc mundo. Nos verò tui cōsacerdotes tertio laborantes exilio, hoc dicimus

quod manifestum esse putauimus: quoniam omnis spes Arriomanitarum non in sua aut limbo consensu, sed in protectione pendet regni secularis, ignorantes scripta, quia maledicti sunt qui spem habent in hominem: nostrum autem adiutorium in nomine Domini qui fecit cælum & terram. In passionibus perdurare cupimus, ut secundum quod dictum est, in regno glorificari possimus. Dignare nobis scribere quid malos corrigendo profeceris, vel quantos fratres aut stantes agnoueris, aut ipse monendo correxeris. Saluant te omnes qui mecum sunt, maxime Diaconus, simulque petunt ut cunctos lateri tuo fideliter adherentes nostro digneris obsequio salutare.

EXPLICIT EPISTOLA
Eusebij ad Gregoriū Episcopum Span.

INCIPIT EPISTOLA GERMINIJ
aduersus Arrianos, qui iam subscripserant in Concilio Ariminensi, scientes quod malè fecerunt.

Ego Germinius Episcopus credo & profiteor esse unum verum Deum patrem æternum omnipotentem: & Christum filium eius unicum & Dominum Deum nostrum, de vero Deo patre verum Dei filium ante omnia genitum, diuinitate, charitate, maiestate, virtute, claritate, vita, sapientia, scientia patri per omnia similem, utpote perfectum de perfecto genitum. Susceptionem etiā hominis ex virgine Maria, sicut Prophetæ futurum prædixerant, & Evangelicæ atque Apostolicæ voces completum docent. Passiones quoque eius & mortem & resurrectionem & in cælis ascensionem suscipimus, credimus, profitemur: & quod in fine mundi de cælis descensus sit iudicare viuos & mortuos, & reddere unicuique secundum opera eius. Et in spiritum sanctum, id est paraclitum, qui nobis à Deo patre per filium datus est. Explicit.

INCIPIT DECRETVM
Synodi Orientaliū apud Serdicam Episcoporum à patre Arrianorum, quod miserunt ad Africam.

Gregorio Alexandriæ Episcopo, Anthoni Nichomediæ episcopo, Donato Carthaginis episcopo, Desiderio Campaniæ Episcopo, Fortunato Neapolis Cōpaniæ episcopo, Euthicio Arimini adeno, Campaniæ episcopo, Maximo Salonarum Dalmatiæ episcopo, Sinferunti, & omnibus per orbem terrarum cōsacerdotibus nostris, presbyteris & diaconibus, & omnibus qui sub cælo sunt in Ecclesia sancta catholica Episcopis

qui à diuersis Orientalium prouinciis, id est, prouincia Thebaida, & prouincia Palestina, Arabia, Fenice, Syria, Mesopotamia, Cilicia, Isauria, Cappadocia, Gallacia, Ponto, Bithinia, Pamphilia, Paflagonia, Caria, Frigia, Pisidia, & ex insulis Cycladum, Lydie, Asia, Europa, Helespontu, Trachia, Hemimontu, ad ciuitatem Serdicam congregati concilium celebrauimus, in Domino eterna salus.

EST quidem nobis omnibus indeficiens oratio, dilectissimi fratres, primò ut sancta Domini & catholica Ecclesia dissensionibus omnibus & scismatibus carens, unitatem spiritus & vinculum charitatis ubique conseruet per fidem rectam: sed & vitam immaculatam quoque tenere, amplecti, custodire, seruare omnibus inuocantibus Dominum est quidem iustum, præcipue episcopis qui Ecclesiis sanctis præsumus. Secundum, ut Ecclesie regula sanctaque parentum traditio atque iudicia in perpetuum firma solidaque permaneant, nec nobis semper* gentibus, sectis, traditionibusque peruersis, maxime in constituendis episcopis, vel in exponendis, aliquando turbetur, quominus teneat euangelica sanctaque præcepta: & quæ sanctis & beatissimis Apostolis iussa sunt & maioribus nostris atque à uobis ipsis in hodiernum usque seruata sunt, & seruantur. Exstitit namque temporibus nostris Marcellus quidam Gallacie hereticorum omnium execrabilior pestis, quique sacrilega mente, ore profano perditoque argumento uelit Christi Domini regnum perpetuum, æternum & sine tempore disteminasse, initium regnandi accepisse Dominum dicens ante quadringentos annos, finemque ei venturam simul cum mundi occasu. Etiam hoc asserere cepti temeritate conatur, quod in corporis conceptione tunc factus sit imago inuisibilis Dei, tuncque & panis, & ianua, & uita effectus, eadem hæc non solum uerbis nec loquacitatis assertionem confirmat, sed totum quicquid fuerat sacrilega mente conceptum blasphemique ore prolatum, concupiscentia* nitenti, libro blasphemis & execrationibus pleno indens, etiam alia multa peiora, calumniam in ipsum faciens diuinis scripturis cum sua interpretatione & scelerata mente, quæ contra illis ex suo pestifero sensu applicabat, quibus ex rebus aperte manifestæque constitit hereticus: quique assertiones suas quibusdam squaloribus miscens nunc falsitatibus Sabellij, nunc malitiæ Pauli Samotensis, nunc blasphemis Montani hereticorum omnium ducis aperte permiscens, uenamque confusionem de supradictis faciens, ut imprudens Galata in aliud euangelium declinauit, quod non est aliud, secundum quod beatus Paulus tales condemnans ait: Et si angelus

de cælo aliter annunciauerit uobis quàm quod accepistis, anathema sit. Magna autem fuit parentibus atque maioribus nostris sollicitudo de supradicta predicatione sacrilega. Condicitur namque in Constantinopolim ciuitatem sub presentia beatissimæ memoriæ Constantini Imperatoris, Concilium Episcoporum qui ex multis Orientalium prouinciis aduenerunt, ut hominem malis rebus imbutum salubri consilio reformarent, & ille admonitione sanctissima correptus à predicatione sacrilega discederet: quique increpantes illum & exprobrantes, nec non charitatis affectu postulantes multo tempore nec quicquam proficiebant. Namque post unam & secundum multasque correptiones, cum nihil proficere potuissent, (perdurabat enim & contradicebat rectæ fidei, & contentione maligna Ecclesie catholica resistebat) exinde illum omnes horrere ac vitare cæperunt: & uidentes quoniam subuersus est à peccato, & est à semetipso damnatus, actis cum ecclesiasticis damnauerunt, ne ulterius oues Christi pestiferis contactibus magis macularèt. Tunc namque etiam eius aliquos prauissimos sensus contra fidem rectam Ecclesiamque sanctissimam, propter memoriam posterorum cautelamque, suis sanctissimis scripturis in archiuo Ecclesie condiderunt. Sed quidem secundum impietatem Marcelli heretici prima fuerunt, peiora sunt deinde subsequuta. Nam quis fidelium credat aut patiat eam quæ ab ipso male gesta atque conscripta sunt, quæque dignè anathematizata sunt? Nam cum ipso Marcello à parentibus nostris in Constantinopolim ciuitatem. * Namque liber sententiarum extat in ipsum ab Episcopis conscriptus, in quo libro etiam isti qui nunc cum ipso sunt Marcello atque illi fauent, id est Protegenes Sardicæ ciuitatis Episcopus & * Siracusanus in ipsa sententia manu propria conscripserunt, quorum manus ualens testatur fidem sanctissimam nullo genere mutandam, nec Ecclesiam sanctam predicatione falsa subuertendam, ne hoc modo pestes ac lues animalium omnibus grauissima importetur. Paulo dicente, Siue nos, siue angelus de cælo aliter annunciauerit uobis quàm quod accepistis, anathema sit. Vehementer autem admirati sumus, quatenus eum qui aliter quàm in uero est, audet euangelium predicare, quidam qui se ecclesiasticos esse uolunt, facile ad communionem recipiunt, nec blasphemias eius quæ in ipsius libro signata sunt, inquirentes, nec illi solliciti cuncta inuestigauerunt, & inuenientes iuste damnauerunt, consensum accommodare uoluerunt. Etenim Marcellus cum apud suos hereticus haberetur, peregrinationis auxilia requisit, scilicet ut & illos falleret qui & ipsum &

ipsum & eius scripta pestifera ignorarent. Sed quicquid apud illos agit, impia sua scripta sensusque profanos occultat, falsa pro veris opponens, questum sibi de simplicibus atque innocentibus fecit, quique sub pretextu ecclesiasticæ regule multos Ecclesiæ pastores induxit, eosque in suam redigens potestatem, Sabellij heretici sectam inducens callida fraude decipit, restaurans Pauli Samotensis & artes & dolos. Mixta enim est omnium hereticorum sectis Marcelli extranea traditio, sicut supra memoratum est. Vnde conuenerat omnes Ecclesiæ sanctæ prepositos memores dictorum Domini Christi dicentis, Cauete vos à pseudoprophetis qui veniunt ad vos in vestitu ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: à fructibus eorum cognoscetis eos, vitare ab huiusmodi & horrere, nec illis facile communicare, agnoscere illos ex actibus suis, atque eorum scriptis sacrilegis prædammare. Nunc verò vehementer metuemus ne nostris temporibus compleatur quod scriptum est, Cum dormiunt homines, venit inimicus & spargit zizania inter frumentum. Cum enim non vigilant hi quos vigilare oportet in custodia Ecclesiæ, falsa verba nutantia, funditus id quod rectum est, vertunt. Quapropter nos qui plenè ex libro Marcelli eius sectam sceleraque cognouimus, scripsimus vobis, dilectissimi fratres, ut neque Marcellum neque eos qui illi iunguntur ad communionem sanctæ Ecclesiæ admittatis, memores quoque sitis Propheta David dicentis, Dixi eis qui faciunt facinus, ne feceritis facinus, & delinquentibus, ne exaltaueritis cornu. Nolite in altum tollere cornu vestrum: ne loquamini aduersus Dominum iniqua. Et credite Salomoni dicenti: Noli transferre terminos aternos, quos constituerunt patres vestri. Quæ cum ita sint, nolite supradicti Marcelli prauissimi sequi errores, & ea quæ ab ipso iniusta prædicatione contra Dominum Christum inuenta tradicaque sunt, prædammate, ne blasphemis sceleribusque etiam ipsi participes sitis. Sed propter compendium, & hætenus de Marcello, Verum de Athanasio quondam Alexandria Episcopo accipite quæ gesta sunt. Accusatus & graniter iuxta Deum sacrilegus, & iuxta mysteria Ecclesiæ sanctæ prophanus, quique propriis manibus comminuit poculum Deo & Christo dicatum, ipsumque altare venerandum confregit, sedemque sacerdotalem subuertit ipse, atque ipsam basilicam, Dei domum, Ecclesiam Christi demolitus usque ad solū est. Presbyterum verò ipsum virum grauem & iustum nomine Narchen tradidit custodiæ militari. Accusatus præterea est de iniurijs, violentia, cæde, atque ipsa episcopi internecione, quique

etiam diebus sacratissimis Pasche tyrannico more seuiens, Ducibus atque Comitibus iunctus: quique propter ipsum aliquos in custodiam recludebant, aliquos verò verberibus stagellisque vexabant, ceteros diuersis tormentis ad communionem eius sacrilegam adigebant (nec actus commissi vnquam ab innocentibus fuerant) sperans hoc modo suos suamque præualere posse factionem, ut per Duces & Iudices perque carceres ipsos, verbera diuersaque tormenta inuitos ad communionem suam cogeret, nolentes adigeret, repugnantes atque resistentes sibi tyrannico more terreret. (Erant quidem illa grauia & acerba ab accusatoribus obiecta.) Nam propter hæc necessario Concilium apud Casaream Palestinam primo videtur esse condictum: & cum minime ab ipso vel ab satellitibus ad supradictum concilium occurreretur, post alterum annum in Tyro, propter eius facinora necessario iterum celebratur. Aduenerunt Episcopi de Macedonia & de Pannonia, Bithynia, & omnibus partibus Orientis Imperatoris iussione constricti, quique actis Athanasij flagitia criminaque cognoscentes, non passim nec temere accusatoribus credunt, sed suo de concilio inlustres & laudabiles episcopos eligunt, atque in rem præsentem ubi res gestæ erant de quibus arguebatur Athanasius, mittunt: quique oculata fide cuncta aspicientes atque vera cognoscentes ad concilium redeunt, eiusque crimina quæ ab accusatoribus obijciebantur, suo testimonio vera confirmant. Vnde in præsentem Athanasium dignam pro criminibus sententiam dicunt. Propter quod Tyro fugiens, Imperatorem appellat. Audit etiam Imperator, quique interrogatione habita omnia eius flagitia recognoscens, sua illum sententia in exilium deportauit. His ergo ita cedentibus rebus, cum Athanasius damnatus dignè in exilio haberetur ob meritum facinorum suorum sacrilegus in Deum, in mysteria sacra prophanus, in basilicæ demolitione violentus, in episcoporum exitiis innocentiumque fratrum persequutor horrendus, ab omnibus episcopis in reijciendis malis seruatur auctoritas legis, canon Ecclesiæ, & apostolorum sancta traditio. Sed dum Athanasius post damnationem suam reditum sibi de exilio compararet, de Gallia ad Alexandriam post plurimum tempus aduenit: quique præterita in nihilum ducens, acrius in nequitia præualebat. Nam comparatione sequentium, leuia sunt quæ ab ipso prima commissa sunt. Etenim per omnem viam reditus sui Ecclesiam subuertebat, damnatos episcopos aliquos restaurabat, aliquibus spem ad episcopatus reditum promittebat: aliquos ex infidelibus constituebat episcopos

saluis & permanentibus integris sacerdotibus per pugnas & cedes gentiliū nihil respiciens leges, desperationi tribuens totum: unde per vim, per cædem, per bellum, Alexandrinorum basilicas depredatur. Constituto iam in eius locum ex indicio Concilij sancto & integro sacerdote, ut barbarus hostis, ut pestis sacrilega adductis gentiliū populis Dei templum incendit, altare comminuit, & clam exit de ciuitate occulteque profugit. Sed de Paulo Constantino-politane ciuitatis quondam episcopo post reditum exilij sui si quis audierit, perhorrescet. Fuere namque & in Ancyra prouincia Gallicie post reditum Marcelli heretici, domorum incendia & genera diuersa bellorum, nudi ab ipso ad forum trahebantur presbyteri, & quod cum lachrymis luctuque est disendum, consecratum Domini corpus ad sacerdotum colla suspensum palam publicèque prophanabat, uirginesque sanctissimas Deo Christoque dicatas publicè in foro mediaque in ciuitate, concurrentibus populis, abstractis vestibus, horrenda fæditate nudabat. Sed in ciuitate Gaza prouinciæ Palestinæ post reditum suum Asclepas altare comminuit, multasque seditiones effecit. Præterea Adrianopoli Lucius post reditum suum sacrificium à sanctis & integris sacerdotibus consecratum, si fas est dicere, canibus projiciendum iubebat. Igitur cum hæc ita sint, nunquidnam lupis tantis ac talibus oues Christi adhucque credimus, & membra Christi, membra fornicatorie faciemus? absit. Nam postea Athanasius peragrans per diuersas partes orbis terrarum, scilicet seducens aliquos, per suam fallaciā adulationemque pestiferam decipiens innocentes episcopos qui eius facinora ignorabāt, vel Aegyptios aliquos eius actus ignorantes, scripta à singulis emendicando, Ecclesias pacificas perturbabat, aut ipse sibi nouas pro sua voluntate* Nihil tamē hoc valere potuit ad iudicium iam dudum à sanctissimis & inlustribus episcopis consecratum. Non enim commendatio eorum qui nec in concilio iudices fuerunt, nec concilij iudicium habuerunt aliquando, nec præsentibus cum supra dictus Athanasius audiretur, fuisse noscuntur, aut valere illi potuit, aut prodesse. Denique cum sibi hæc incassum prouenisse cognosceret, ad Iulium Romam perrexit, sed & ad Italiæ quosdam ipsius partis episcopos, quod seducens per epistolarum falsitatem, ab eisdem perfacile in communionem receptus est. Deinde cæpere illi non tam pro ipso quam pro suis actibus laborare, quod illi pertemere credendo communicauerant. Etenim si fuerant illæ litteræ aliquorum, non tamen eorum qui iudices fuerant, aut in concilio adfederant: quæ quidem etiam si essent aliquorum, temere illi fidem* proferunt credere

noluerunt: Ideo quia & alij quique* in pretorium pro suis facinoribus detecti sunt, nunc cum Marcello & Athanasio coniuncti sunt. Decimus autem Asclepas ante decem & septem annos episcopatus honore discinctus est, deinde Paulum & Lucium & quotquot talibus coniuncti sunt, circumeuntes simul exterarum regiones, persuadebant iudicibus non esse credendum illis qui in eos dignè sententiam protulerunt, ut hoc genere commercij sibi quendam ad episcopatus reditum procurarent. Nec in ipsis locis in quibus peccauerant, nec in proximis, vel ubi accusatores habebant, se defendebant, sed iuxta peregrinos & longè à regionibus suis positos ignorantes gestorum fidem, iustam sententiam conabantur perfringere, ad illos referentes actus suos qui illos per omnia nesciebant. Astute hoc faciunt. Sciens enim de iudicibus, de accusatoribus, de testibus multos decessisse, post tot tantasque sententias, putauerunt aliud restaurare iudicium, volentes apud nos causam dicere, qui neque illos excusauimus, neque iudicauimus. Qui enim iudicauerunt iam ad Dominum perrexere. Voluerunt autem etiam Orientalibus episcopis* & veniant pro iudicibus defensores, pro defensoribus rei, eo tempore cum eorum defensio non valebat: maximè cum tunc defendi minimè poterunt, quando illos accusatores sui faciem ad faciem arguebant, nouam legem introducere putauerunt, ut Orientales Episcopi ab Occidentalibus iudicarentur. Et volebant Ecclesiæ iudicium per eos posse constare, qui non tam illorum miserebantur, quam actibus suis.* Hoc itaque nephas quoniam nunquam recipit ecclesiastica disciplina, quesumus, dilectissimi fratres, ut sceleratam perniciem conatuque mortiferos perditorum, nobiscum etiam ipsi damnetis. Et enim cum adhuc esset Episcopus Athanasius, Asclepam depositum sua sententia ipse damnavit: sed & Marcellus illi similiter nunquam communicauit: Paulus verò Athanasij expositioni interfuit, manuque propria sententiam scribens, cum cæteris eum etiam ipse damnavit: & quandiu quisque eorum episcopus fuit, sua iudicia confirmauit, sed cum diuersis ex causis diuersisque temporibus singuli eorum dignè de Ecclesiâ, suis promeritis pellerentur, maiorem concordiam una conspiratione fecerunt, donantes sibi quisque delicta quæ cum episcopi essent, pro auctoritate diuina damnarunt. Namque quando Athanasius in Italiam & Galliam pergens sibi iudicium comparauit, post mortem aliquorum accusatorum, testium, iudicumque, & credidit posse se denuo tempore audiri quod eius flagitia vetustas temporis obscuraret, cui consensum commodantes, non rectè,

non rectè, Iulius urbis Romæ episcopus, Maximus, & Osius ceterique complures ipsorum concilium apud Serdicam fieri ex Imperatoris benignitate sumpserunt, occurrimus ad Serdicam litteris Imperatoris conuenti: quò cum venissemus, didicimus: in media Ecclesia Athanasium, Marcellum omnes sceleratos Concilij sententia pulsos, & merito singulos pro suis facinoribus prædamnatos, cum Oσιο & Prothogene sedere simul & disputare, & quod est deterius, diuina mysteria celebrare, nec confundebatur Prothogenes Serdices episcopus communicare Marcello heretico, cuius & sectam & reprobam sensum in concilio quater sententiis episcoporum subscribens, propria voce ipse damnauerat. Vnde manifestum est quia sese ipse sua sententia condemnauit, cum se illi communicando participem fecit. Verùm nos tenentes ecclesiasticæ regule disciplinam, & volentes miseros in aliquantulum viuere, mandauimus illis qui cum Prothogene & Oσιο fuerunt, ut de suo cætu damnatos excluderent, neque peccatoribus communicarent: deinde vnà nobiscum audirent ea quæ à patribus nostris contra ipsos in præteritum fuerant iudicata: (nam liber Marcelli non expectabat accusationem, per se enim apertè hereticus noscebatur:) & ne falsis suggestionibus crederent, * non eorum quisquam prauissimam mentem propter locum episcopatus obscurant. * At illi contra hæc resistebant, quæ ratione, nescimus: nec se voluerunt ab ipsorum communione secernere, confirmantes Marcelli heretici sectam, & facinora Athanasij ceterorumque scelera fidei ecclesiasticæ pacique præponebant. His itaque cognitis nos octoginta episcopi, qui propter pacem confirmandam Ecclesiæ ex diuersis longinquisque prouinciis cum ingenti exitu & labore ad Serdicam veneramus, videntes hæc non sine lachrymis ferebamus. Leue enim non erat quod à se eos dimittere omnino negabant quos patres nostri meritò suis pro criminibus antè damnarunt. His itaque communicare nefas duximus, neque cum prophanis volumus sancta Domini sacramenta miscere: seruantes & tenentes regulam ecclesiasticæ discipline. Nam ut supradictos Osium à se Prothogenemque non dimitterent, conscientia fortè mala quam sibi eorum unusquisque debebat * nudari aliquo quam ad palam fieri magnopere pertimescebant: nec sic in eis audebat eorum aliquis sententiam dicere, ne & se ipse damnalet quod illis contra interdictum communicassent, quibus communicare nullo genere oporteret. Verùm nos iterum illos atque iterum rogabamus, ne firma solidaque concuterent, ne subuerterent legem, nec iura diuina turbarent, ne cuncta confunde-

rent, atque traditionem Ecclesiæ, ne quidem modica pace, frustrarent: sed nec nouam sectam inducerent, aut Orientalibus episcopis concilijque sanctissimis de Occidente venientes aliqua in parte præponerent. At illi contra despicientes hæc, nobis minabantur, & se Athanasium & ceteros sceleratos vindicatos pollicebantur, quasi verò aliud facere aut dicere possint, qui sceleratos omnes ac perditos in suum consortium reciperent. Præterea ingente hoc tumore proponunt, audacia potius ac temeritate quàm legitima ratione possessi. Videntes enim quod ij qui damnatos recipiunt, in offensam crimenque occurrunt, ut violatores celestium legum, tali auctoritate iudicium constituisse conabantur, ut sese iudices iudicium dicere vellent, atque eorum qui iam cum Deo sunt, si fas est, sententiam refricare. Nos verò rogabamus illos per plurimos dies, ut à se damnatos abijcerent, & se Ecclesiæ sanctæ coniungerent, atque patribus vera dicentibus consensum accommodarent. Sed illi se hoc facturos omnino negabant. Altercantibus igitur nobis, emerferunt quinque episcopi ex partibus nostris, qui superstites de sexto numero eorum qui ad Mareotam directi fuerant, remanserant, & talem illis optionem præponunt: mittendos esse ex utroque Concilio episcopos aliquos ad loca in quibus Athanasius scelera flagitiaque commisit, ut sub testificatione Dei cuncta fideliter scriberent: & si falsa inuenta fuerint quæ concilio nunciauimus, ipsi damnemur, nec Imperatoribus nec Concilio, nec cuiquam Episcopo conqueramur. Quod si verum constiterit, quod antè diximus, ad numerum nostrum ex vobis quod delegistis, id est qui Athanasio post damnationem communicauerunt, sed & eos qui Athanasio & Marcello fautores defensoresque sunt, exponamus, nec Imperatoribus, nec Concilio, nec cuiquam Episcopo aliqui vestrum conquerantur. Hanc optionem à nostris propositam Osius & Prothogenes omnesque eorum socij suscipere timuerunt. Immensa autem confluxerat ad Sardicam multitudo sceleratorum omnium ac perditorum aduentantium de Constantinopoli, de Alexandria, qui rei homiciniorum, rei sanguinis, rei cædis, rei latrociniorum, rei prædæ, rei spoliiorum nefandorumque omnium sacrilegiorum, criminum rei, qui altaria confregerunt, ecclesias incenderunt, domosque priuatorum compilauerunt, prophanatores mysteriorum Dei proditoresque sacramentorum Christi, qui impiam sceleratamque hereticorum doctrinam contra Ecclesiæ fidem adserentes, sapientissimos presbyteros Dei, diacones, sacerdotes atrociter demactauerunt: & eos omnes secum

collectos in suo conuenticulo habuerunt Osius & Prothogenes, eosque honorantes, nos omnes A diaconos & sacerdotes Dei dispiciebant, quia nec ipsi volebamus talibus aliquando coniungi, yque vulgo omnibusque gentibus, id quod inter nos fuerat, referebant, pro veris falsa fingentes, nec discordiam inter nos ex causa Dei ortam, sed ex humana presumptione narrabant, diuinis humana miscentes & ecclesiasticis rebus priuatas adiungentes, ciuitatis nobis concentum seditionemque conflarunt, dicentes nos B grauem scismate ciuitati importasse iniuriam, nisi illis, quod nefas erat, communicaremus: & hac frequenter acclamabant. Nos enim omnino illis communicare nolimus, nisi eos quos damnauimus, proiecissent, & dignum honorem concilio Orientis tribuerent. Quae vero ipsi egerint, vel quale concilium habuerint, hinc addiscere poteritis. Nam Prothogenes (sicut supra diximus) apud acta anathematizans Marcellum & Paulum, postea eos in communionem suscepit. Dionisium vero ab Edica prouinciae Achaiae quem ipsi exposuerunt, in concilio habuerunt simul secum & exponentes & expositi, iudices & rei communicantes mysteria diuina pertractant. Bassum autem de Diocletiana ciuitate in flagitiis sceleribusque detectum, & merito de Syria deportatum, ordinauerunt episcopum, quique apud ipsos sceleratius uiuens detectus & ab ipsis damnatus, cum ipsis hodie videtur esse coniunctus. Et quia Io. Thessalonicensis Prothogeni frequenter probra multa criminaque obiecit, quod diceret illum concubinas & habuisse & habere, cui communicare nunquam voluit, nunc vero in amicitiam receptus quasi peiorum consortio expurgatus, apud ipsos habetur ut iustus. Asclepas autem cum ad Constantinopolim ciuitatem propter Paulum venisset, post immanitatem rerum atrocitatemque, commisit quae media in Ecclesia Constantinopolitana gesta sunt, post mille homicidia quae altaria ipsa humano sanguine coinquinauerunt, post interfectiones fratrum extinctionesque gentilium, hodieque cum Paulo, cuius causa haec gesta sunt, communicare non cessat: sed & illi qui per Asclepam Paulo communicant, accipientes ab eodem scripta atque ad illum mittentes. Ex hac igitur coagulatione atque ex perditorum congregatione quale potuerit celebrari concilium in quo flagitia sua non tam puniebant quam agnoscebant? Non enim secundum nos qui ecclesiis sanctissimis praesidemus populisque rectores sumus donantes & dimittentes quae ab ipsis nec dimitti unquam possunt nec donari: quique etiam Marcello & Athanasio ceterisque sceleratis flagitia, blasphemia, quae nefas fuerit dimitte-

re, condonarunt: cum scriptum sit, Si peccauerit homo in hominem, orabunt pro eo ad Dominum: Si autem in Deum peccauerit homo, quis orabit pro eo? Nos autem talem consuetudinem non habemus, nec ecclesia Dei. Sed nec hoc docere aliquos patimur, nec nouas traditiones inducere, ne proditores fidei traditoresque scripturarum diuinarum, quod nefas est, dicamur, ne à Domino & ab hominibus condemnemur. Verum illi supradicti etiam haec aduersus nos machinabantur, & quoniam sciebant nos non posse sibi scelestorum beneficio communicare, ex scriptis nos Imperatorum terre reputabant, ut inuitos ad suam communionem traherent, & * spectabant diuidi totius mundi profundum ecclesiae aeternaeque pacem propter Athanasium & Marcellum, propter quos nomen Domini blasphematur in gentibus, quos oportebat, si in se aliquid timoris Dei habuissent, ne turbo iste qui per ipsos natus est, permaneret, à sua prauissima presumptione vel serò discedere, ne ipsorum causa contra sese scinderetur Ecclesia: aut si in iis qui pro ipsis certant, metus Dei esset, etiamsi nihil esse damnabile apud ipsos inueniretur, tamen quod propter ipsos unitas Ecclesiae scinditur, & propter insaniam, rabiem, cupiditatemque honoris pax profunda subuertitur, execrari eos ac perhorrere deberent. Cum ita res currere videremus, ad suam patriam regredi nostrum unusquisque decreuit, placuitque nobis de Serdica scribere, & ea quae gesta sunt, nunciare, nostramque sententiam declarare. Nos enim Athanasium & Marcellum qui in Dominum impiè blasphemantes scelerati vixerunt, expositos olim atque damnatos non possumus iterum in episcopatus honore suscipere, quique crucifigentes verum filium Dei, atque illum denuo publicantes, acerbis ictibus confixerunt. Alter enim ipsorum blasphemando in filium Dei atque in eius regno, aeterna morte mortuus est semel: Alter in corpus Domini mysteria eius prophano more atrociter peccans, ceteraque flagitia immaniter gerens, episcoporum sententia eiectus est atque damnatus. Quamobrem quoniam à parentum traditione discedere non possumus, quia nec talem auctoritatem sumpsit Ecclesia, nec talem potestatem à Deo accepit supradictos ad honorem dignitatemque Ecclesiae nec ipsi suscipimus & suscipiētes dignè damnamus. Sed nec alios qui aut olim aut postea merito damnati sunt, in Ecclesia recipimus, adherentes legibus Dei traditionibusque paternis atque ecclesiasticis disciplinis, credentes Propheta dicenti: Noli transgredi terminos aeternos quos posuerunt patres tui. Quare nos nunquam fixa solidaque concutimus, sed magis ea quae sunt à patribus constituta seruamus. Post multa igitur, dilectissimi fratres,

fratres hac vobis ex aperto mandamus, ne quis vestrum ab aliquo circumuentus aliquando communicet id est Ofsio, Prothogeni, Athanasio, Marcello, Asclepe, Paulo, Iulio: sed ne cuiquam damnatorum de Ecclesia sancta reiectis, neque sociis ipsorum qui illis siue per se, siue per scripta communicant. Quare nec vos ad illos scribere unquam debetis, nec ab ipsis scripta suscipere. Iam quod superest, oramus vos, dilectissimi fratres, ut unitati Ecclesie consulatis & paci perpetuae, sanctos episcopos eligatis in quibus & fides integra & sancta sit vita, abhorrentes eos qui pro criminibus suis ab episcopatus honore distincti sunt, voluntque iterum recipere locum quem dignè pro suis facinoribus amiserunt, magisque hos execramini quos post facinus videtis peiora committere, nec dominum audire dicentem: Peccasti, quiesce. Inhibere nesciunt enim & fortiores de sceleribus efficiuntur: & quanto plus in gurgite vitiorum mergunt, tanto plus orbem subuertunt, seditionibus vacantes, bella persecutionesque acerrimas sanctis Ecclesiis ingerunt, & tyrannico more populos Domini in suum dominium captiuare contendunt. Namque ex his rebus pessimos eorum conatus agnoscite, quando talem mundo tempestatis procellam induxerunt, ut Orientem prope totum occidentemque turbarent, ut relinquentes singuli ecclesiasticas curas populosque Dei deserentes, atque ipsam Euangelij doctrinam postponentes, de longinquo adueniremus senes etate graues, corpore debiles, egritudine infirmi, traheremurque per diuersa, nostrosque egrotantes in itineribus describebamur propter perpauca scelestos olim dignè damnatos, primatus Ecclesie contra fas appetentes. * geratque curam de nobis imperium atque religiosi Imperatores, Tribuni & Duces dirisima republica de episcoporum vita statuque exercerentur. Sed nec populi silent. Omnis etenim fraternitas omnibus in prouinciis suspensa ac sollicita expectat in quem finem hac malorum procella succedat, cursuque ipse publicus attritus ad nihilum deducitur. Et quid pluribus? Ortus Occasusque mundi propter unum vel duos paucosque, sceleratos impie sentientes & turpiter viuentes funditus subuertitur, & dura seuasque tempestate turbatur, in quibus nulla religionis semina resederunt, quae si habuissent, imitarentur Prophetam dicentem: Tollite & mittite in mare, & tranquillabit mare a vobis quando hac tempestas propter me facta. Sed ideo hac non imitantur, quia nec iustos sequuntur, ita autem sceleratorum omnium duces querunt Ecclesie principatum quasi aliquod tyrannide regnum, nec hoc propter bonum quoque iustitiam inquirunt. Non enim Ecclesiis consulunt qui leges iuraque diuina, ceterorum decreta dis-

soluere perconantur. Propterea hanc nouitatem moliebantur inducere, quam horret vetus consuetudo Ecclesie, ut in concilio Orientales Episcopi quicquid forte statuissent ab episcopis Occidentalibus refricaretur: similiter quicquid Occidentalium partium episcopi, ab Orientalibus solueretur. Sed hoc ex illo suo prauissimo sensu tractabant. Verum omnium Conciliorum iuste legitimèque actorum decreta firmanda, maiorum nostrorum gesta consignant. Nam in urbe Roma sub Nouato & Sabellio & Valentino hereticis factum concilium, ab Orientalibus confirmatum est: & iterum in Oriente sub Paulo * Asonus ait quod statutum est, ab omnibus est signatum. Ob quam rem hortamur vos, dilectissimi fratres, considerantes ordinem ecclesiasticae disciplinae & paci totius orbis consulentes, corripatis eos qui sceleratis communicant, & malos de ecclesiis radicitus amputetis, ut tempestate ruente ipsorum causa innatans Christus Dominus omnibus imperet veteris procellisque maritimis discedere, & tribuat Ecclesiae sanctam pacem perpetuam & quietam. Nos vero nulli iniuriam facimus, sed legis praecepta seruamus. Nam iniuriati grauiter & male tractati sumus ab iis qui volebant Ecclesiae catholicae regulam sua prauitate turbare: sed ante oculos habentes timorem Dei, iudicium Christi, verum & iustum considerantes, nullius personam accepimus, neque alicui pepercimus, quominus ecclesiasticam disciplinam seruaremus. Vnde Iulium urbis Romae, Ofsium & Prothogenem, & Gaudentium & Maximinum à Triueris damnauit omne Concilium secundum antiquissimam legem, ut auctores communionis Marcelli & Athanasii ceterorumque sceleratorum, quique etiam homicidiis Pauli Constantinopolitani & cruentis actibus eius communicauerunt. Prothogenem namque esse anathematizatum una cum Marcello, subscribendo frequenter sententiae in ipsum vel in eius librum inlatae, quique etiam in Paulum Constantinopolitanum sententiam dederunt, & illi postea communicauerunt. Gaudentium autem ut immemorem decessoris sui Cyriaci subscribentis sententiis in sceleratos dignè inlatis commixtumque criminibus Pauli, quem etiam impudenter defendebat. Iulium vero urbis Romae ut principem & ducem malorum, qui primus ianuam communionis sceleratis atque damnatis aperuit, ceterisque aditum fecit ad soluenda iura diuina, defendebatque Athanasium praesumentem atque audaciter hominem, cuius, nec testes nouerat, nec accusatores. Sed Ofsium propter supradictam causam & propter beatissimae memoriae Marcum cui graues semper iniurias inrogauit: sed & quod mulos omnes pro criminibus suis dignè damnatos totis viri-

bus defendebat, quod commiserit in Oriente cum sceleratis ac perditis. Turpiter namque Paulino quondam episcopo Dacie indinidus amicus fuit homini qui primo maleficus fuerit accusatus & de Ecclesia pulsus, usque in hodiernum diem in apostasia permanens cum concubinis publice & meretricibus fornicetur, cuius maleficiorum libros Macedonius Episcopus atque confessor à Mopso, combussit: sed & Eustasio & Quimassio adhaerebat pessimè & charus fuit, de quorum vite infamia turpi dicendum nihil est: Exitus enim illorum eos omnibus declaravit. His itaque actalibus iunctus ab initio Osius sceleratis semper fauens, contra Ecclesiam veniebat & inimicis Dei semper ferebat auxilium. Maximinum vero à Triveris propter quod collegas nostros episcopos quos ad Gallias miseramus, noluerit suscipere, & quoniam Paulo Constantino nephario homini ac perduto primus ipse communicavit, & quod ipse tantæ cladis causa fuit, ut Paulus ad Constantinopolim civitatem reuocaretur, propter quod homicidia multa facta sunt. Causa igitur homicidiorum tantorum ipse fuit qui Paulum olim damnatum ad Constantinopolim reuocavit. Propter has igitur causas iustum duxit concilium, ut Iulium urbis Romæ & Osius ceterosque supra memoratos discingeret atque damnaret. Quæ cum ita sint, custodire vos ab ipsis & abstinere debetis, dilectissimi fratres, nec eos aliquando ad communionem admittere: sed nec ipsorum litteras accipere, nec ad illos litteras dominicas dare. Et quoniam catholicam & apostolicam fidem voluerunt infringere ij qui cum Osius erant, inducentesque novam sectam* indeo croniti Marcelli mixta Sabellio & Paulo, Inde* artem necessario ordinavimus catholice Ecclesie fidem, quam negaverunt supradicti qui cū Osius sunt & Marcello heretici induxerunt, consequens est, ut acceptis litteris nostris singuli consensum huic sententie commodantes, decreta nostra propria subscriptione signetis. Est autem fides nostra talis. Credimus unum Deum patrem omnipotentem, institutorem & creatorem omnium, ex quo omnis creatura in cælo & in terra nominatur. Et in unum genitum filium eius Dominum nostrum Iesum Christum, qui ante ævum ex patre generatus est, & ex Deo Deus, ex luce lux, per quem facta sunt omnia quæ in cælis & quæ in terra visibilia & invisibilia, sermo qui sit & sapientia, virtus, & vita, & lux vera, qui in novissimis temporibus propter nos induerit hominem & natus sit de sancta virgine Maria, & crucifixus, & mortuus, & sepultus sit: tertia die surrexit à mortuis, & adsumptus in cælum, sedet in dextera patris, ventu-

rus in fine mundi indicare viuos & mortuos & reddere unicuique secundum opera sua cuius regnum incessabile permanet in æterna secula. Est enim sedens in dextera patris non solum in isto seculo, sed & in futuro. Credimus in spiritum sanctum, hoc est in paracletum, quem mittens Apostolis post assumptionem suam in cælum misit docens illos & instruens de omnibus, per quem sanctificantur anime in ipsum fideliter credentes. Credimus & in sanctam

B Ecclesiam, in remissionem peccatorum, in carnis resurrectionem, in vitam æternam. Illos vero qui dicunt, * ex id quod non fuit filius Dei: aut ex alia substantia & non ex Deo: aut qui dicunt, fuisse aliquando tempus vel seculum quando non fuit filius, hereticos damnat sancta & catholica Ecclesia. Similiter & illos qui dicunt tres esse Deos, aut Christum non esse Deum, aut ante ea unum non fuisse Christum, neque filium Dei, aut ipsum patrem & filium spiritum sanctum, aut non natum filium, aut non sententia neque voluntate Deum patrem genuisse filium, hos omnes anathematizat & execratur sancta & catholica Ecclesia. Opto vos in Domino bene valere.

Stephanus episcopus Antiochie provincie Sprecile opto vos in Domino bene valere.

Olimpius episcopus Doliceus opto vos in Domino bene valere.

Gerontius episcopus Lamphanie.

Menophantus episcopus ab Efeso opto vos in Domino bene valere.

Paulus episcopus* opto vos in Domino bene valere.

Eulalialis episcopus ab Amantias opto vos in Domino bene valere.

Macedonius episcopus ab Amarquetias opto vos in Domino bene valere.

E Thelaphius episcopus à Chalcedonia opto vos in Domino bene valere.

Acacius episcopus à Casarea opto vos in Domino bene valere.

Theodorus episcopus ab Heraclia opto vos in Domino bene valere.

Quintianus episcopus à Taxe opto vos in Domino bene valere.

F Marcus episcopus ab Aretiis opto vos in Domino bene valere.

Cyrotus episcopus à Roëo opto vos in Domino bene valere.

Eugenus episcopus à Lisicia opto vos in Domino bene valere.

Anthonius episcopus à Zeumate opto vos in Domino bene valere.

Anthonius episcopus à Docimo opto vos in Domino bene valere.

Dion episcopus à Caserea opto vos in Domino bene valere.

Vitalis

Vitalis episcopus à Tyro opto vos in Domino bene valere.
Eudofius episcopus à Germania opto vos in Domino bene valere.
Dionysius episcopus ab Alexandria prouincia opto vos in Domino bene valere.*
Macedonius episcopus à Iurito opto vos in Domino bene valere.
Eufenius episcopus à Dorlani opto vos in Domino bene valere.
Basilus episcopus ab Anquira opto vos in Domino bene valere.
Proresius episcopus à Sinopa opto vos in Domino bene valere.
Eustacius episcopus ab Epiphania opto vos in Domino bene valere.
Pancratius episcopus à Pernafo opto vos in Domino bene valere.
Eusemius episcopus à Pergamo opto vos in Domino bene valere.
Sabinianus episcopus à Chatimera opto vos in Domino bene valere.
Bitinicus episcopus à Zelon opto vos in Domino bene valere.
Dominus episcopus à Palladiano opto vos in Domino bene valere.
Pison episcopus à Troada opto vos in Domino bene valere.
Cartherius episcopus ab Aspona opto vos in Domino bene valere.
Filetus episcopus à Iuliopoli opto vos Domino bene valere.
Quirius episcopus à Mareota opto vos in Domino bene valere.
Filetus episcopus à Cratia opto vos in Domino bene valere.
Thimasarcus episcopus opto vos in Domino bene valere.*
Eusemius episcopus à Mignenia opto vos in Domino bene valere.
Quirius episcopus à Philadelphia opto vos in Domino bene valere.
Pison episcopus à Vanis opto vos in Domino bene valere.
Timotheus episcopus opto vos in Domino bene valere.*
Euthemon episcopus à Thaneos opto vos in Domino bene valere.
Callenicus episcopus à Peleusio opto vos in Domino bene valere.
Eusebius episcopus à Pergamo opto vos in Domino bene valere.
Leucadas episcopus ab Ilio opto vos in Domino bene valere.
Noconius episcopus à Troade opto vos in Domino bene valere.
Adamantius episcopus à Cio opto vos in Domi-

no bene valere.
A *Eddefius episcopus à Coe opto vos in Domino bene valere.*
Teodolus episcopus à Neocesario opto vos in Domino bene valere.
Sion episcopus opto vos in Domino bene valere.*
Theogenes episcopus à Lizia opto vos in Domino bene valere.
Florentius episcopus ab Anchara opto vos in Domino bene valere.
B *Isaac episcopus à Lueto opto vos in Domino bene valere.*
Eudemon episcopus subscripsi pro ipso opto vos in Domino bene valere.*
Agapius episcopus à Therico opto vos in Domino bene valere.
Bassus episcopus à Car opto vos in Domino bene valere.
C *Narcissus episcopus ab Anapoli opto vos in Domino bene valere.*
Embracius episcopus à Nisilecto opto vos in Domino bene valere.
Lucius episcopus ab Babthino opto vos in Domino bene valere.
Nonnius episcopus à Laudocia opto vos in Domino bene valere.
Pantagatus episcopus à Gallias opto vos in Domino bene valere.
D *Flaccus episcopus ab Ireopoli opto vos Domino bene valere.*
Sysimius episcopus à Perge opto vos in Domino bene valere.
Diogenes episcopus opto vos in Domino bene valere.*
Cresconius episcopus opto vos in Domino bene valere.*
E *Nestorius episcopus* opto vos in Domino bene valere.*
Emmonius episcopus opto vos in Domino bene valere.*
Eugenius episcopus opto vos in Domino bene valere.*
Antonius episcopus à Gusia opto vos in Domino bene vale.
Demofilus episcopus ab Coe opto vos in Domino bene valere.
F *Euticius episcopus à Philoppoli opto vos in Domino bene valere.*
Senerus episcopus à Cabula opto vos in Domino bene valere.
Timotheus episcopus ab Anquilo opto vos in Domino bene valere.
Valens episcopus à Mursa opto vos in Domino bene valere.

Explicit Decretum Synodi Orientalium apud Serdicam Episcoporum à parte Arrianorum quod miserunt ad Africam.

SEQVITVR EPISTOLA ARIMINENSIS Concilij ad Constantium Imperatorem, vbi episcopi prauaricati sunt à fide vera.

BEATISSIMO ET GLORIOSISSIMO Augusto Constantio, Synodus Ariminensis.

Exstat apud
Athanasii.
lib. de Syno-
dis Socrat.
lib. 1. Theo-
dor. lib.
2. c. 19.
Trip. lib. 5.

LVBente Deo ex precepto pietatis tue credimus fuisse dispositum ut ad Arimensium locum ex diuersis prouinciis Occidentalium episcopi veniremus, ut fides claresceret omnibus Ecclesiis catholicis, & heretici noscerentur. Dum enim omnes rectè sapimus, contractaremus, placuit quidem ut fidem ab antiquitate perseuerantem, quam per Prophetas, Euangelia & Apostolos, per ipsum Deum & Dominum nostrum Iesum Christum saluatorem imperij tui & largiitorem salutis tue, quam semper obtinuimus, teneamus. Nec fas enim duximus sanctorum aliquid mutilare, & eorum qui in Niceno tractatu confederant vnà cum gloriose memorie Constantinopatre pietatis tue, qui tractatus manifestatus est & insinuatus mentibus populorum, & contra heresim Arrianam tunc positus inuenitur, ut hereses inde sint expurgata: à quo si aliquid demptum fuerit, venenis hereticorum aditus panditur. Ideo Vrsacius & Valens in suspicionem eiusdem hereseos Arrianæ venerunt aliquando, & suspensi erant à communione, & rogauerunt veniam, sicut eorum continent scripta, quam inuenerant tunc temporis à concilio Mediolanensi, & assistentibus etiam legatis Romanæ Ecclesiæ, Constantino præsentem. In hoc cum magno examine fuisset conscriptum quod tenens, baptizatus ad quietem Dei commigravit, nefas putamus inde aliquid militare, & tot sanctos & confessores & successores martyrum ipsius tractatus conscriptores in aliquo remouere: cum & ipsi præteritorum catholicorum secundum scripturas cunctas seruauerunt * mansisseque in hæc tempora, quibus pietas tua à Deo patre per Deum & Dominum nostrum Iesum Christum * regendi orbis accepit. Tunc etiam conantur conuellere quod fuerat positum ratione: Et cum pietatis tue litteræ iusserunt tractari de fide, offerebatur nobis à supradictis turbatoribus Ecclesiarum ad sociato Germinio & Gaio, nouum nescio quid considerandum, quod multa peruersæ doctrinæ continebat: adeo cum videretur displicere quod offerebant publicè in concilio, putauerunt aliter esse conscribendum. Equidem hæc breui tempore sæpe mutasse, manifestum est. Et ne Ecclesiæ frequentius perturbentur, placuit in-

stituta vetera rationabilia seruari Ad instruendam igitur tuam clementiam * quibus hoc ipsum solum mandamus, ut non aliter legationem perferret, quam statuta vetera permanerent firmissima, ut & sapientia tua cognosceret non hoc quod promiserant supradicti Valēs & Vrsacius, Germinius & Gaius si ablatum fuisset, pacem posse compleri. Magis enim turbatio cunctis regionibus & Ecclesiæ Romanæ immissa est. Ob quam rem tuam rogantes clementiam ut placidis auribus & sereno vultu vniuersos legatos nostros & respicias & audias, ne vel permittat clementia tua, Iura vetera conuelli, sed manere ea quæ à maioribus nostris accepimus, quos fuisse & prudentes & sine Spiritu sancto Dei non egisse cōfidimus, quia ista nouitate non solum fides populi perturbati sunt, verum etiam infideles ad credulitatem vetantur accedere. Oramus etiam ut præcipias tot episcopos qui Arimino detinentur, inter quos plurimi qui etate & paupertate defecti sunt ad suam prouinciā remeare, ne destituti suis episcopis laborent populi Ecclesiarum. Hoc etiam frequentius postulamus ut nihil in nouetur, nihil minuatur, sed maneant incorrupta quæ patris sanctæ pietatis tuæ temporibus & tuis religiosis seculis permanserunt. Nec iam nos fatigari aut conuelli à sedibus nostris tuæ sanctæ prudentiæ permittat, sed quieti vacent semper postulationibus quas habent semper & pro salute tua, & pro regno tuo, & pro pace quæ tibi diuinitas pro meritis tuis profunda & perpetuam largiatur. Legati autem nostri & subscriptiones & nomina episcoporum vel legatorum perferent, sicut idem alia scriptura instruit tuam sanctam religiosamque prudentiam.

Cum hoc epistola integræ fidei subscribentes Episcopi catholici miserunt decem legatos ad Imperatorem. nihilominus & pars hæreticorum misit ex suo corpore decem legatos; qui vbi venerunt ad Imperatorem suscepti sunt, ita ut legati catholicorum non susciperentur, atque longa dilatione fatigati & minis Imperatoris perterriti damnauerint integram fidem quam antea defendebant, & susceperint perfidiā quam ante dānauerūt. Hoc ita esse, ex subiectis inuenies.

GESTA VBI PRÆVARICATI sunt episcopi legati à fide vera, incipiūt.

EVSEBIO ET YPATIO COSS.
VI. IDVS OCTOBRIS.

DVm consedissent episcopi mansionis Nicæe quæ antehac Vstodizo vocabatur, in prouincia

Pronincia Thracia, Restitutus, Gregorius, Honoratus, Athenius, Iginus, Iustinus, Priscus, Primus, Taurinus Lucius, Mustacius, Urbanus, Honoratus, Solutor, Restitutus episcopus Carthaginiensis dixit: Scit prudentia vestra, consacerdotes sanctissimi, quod cum apud Ariminum de fide tractatus haberetur, contentio sic dissidium fecerat, ut de sacerdotibus Dei immittebat Diabolo, discordia fieret, atque exinde factum fuerit ut in fratres nostros ego Restitutus & pars episcoporum quæ sequebatur Ursacium, Valentem, Germinium & Gaium quasi in auctores mali intellectus, sententiam promeremus, id est ut à nostra communione segregarentur. Sed quia in comminus positi uniuersa tractauimus, & uniuersa discussimus, inuenimusque quod nulli displicere debeat, id est fidem in his catholicam iuxta professionem suam, cui & nos subscripsimus omnes, neque unquam hæreticos fuisse, & ideo quia pacis concordia apud Deum res est maxima, placuit ut communi consensu nostro, omnia quæ apud Ariminum tractata sunt, in irritum deducantur, & communio eorum, Deo fauente, integra conueniret, nec quisquam in dissidium remaneat quod eos aut maculare possit aut debeat. Et ideo, ut dixi, quia præsentibus sumus, unusquisque debet dicere an dictum sit quod prosequutus sum, & manu sua subscribere, Ab uniuersis episcopis dictum est, Placet: & subscriperunt.

Quæ sit autem fidei confessio cui postea subscriperunt, quam etiam Valens secum in Ariminum pertulit, ex infra-scripto recognoscis.

Sener. Sulp.
lib. 2. hist.
sacr.

INCIPIT EXEMPLVM FIDEI
epistolæ missæ ad Constantium Imperatorem à perfidis episcopis.

Domino merito gloriosissimo victoriosissimo Augusto Constantio Synodus Ariminensis Orientalibus consentiens. (id est Migdonius, Megasius, Valēs, Epitectus, & ceteri qui hæresi consenserunt.)

Instrati pietatis tuæ scriptis maximas Deo retulimus & referimus gratias, quod nos beaueris intimans nobis illa quæ cum discursione pietatis tuæ facere deberemus, ne quis Vsiæ vel Omousii nomina Ecclesiæ Dei ignota aliquando nominet, quod scandalum inter fratres facere solet, plurimum gratulati sumus, quia id quod tenebamus, recognouimus. O nos beatos quibus occurrit tanta felicitas, ut cognitione tuæ pietatis ceteris qui hac nomina pro Deo & Dei filio assumere solent, modum acceperint

reuerenti! Nos igitur reddentes obsequium clementiæ tuæ, quod coram veritatis status eluxit, quæ quod nesciat vinci, & obtinuit victoriam ut indignum Deo nomen quod nusquam in legibus sanctis scriptum est, iam à nullo dicatur. Vnde oramus pietatem tuam, quoniam in eo loco ubi Synodus gesta est, unde responsum per nostros legatos dedimus, adhuc detinemur, iubeat nos qui integram in Orientalibus doctrinam retinemus, iam ad nostras plebes dimitti, ut ex hac parte appareant amatores veritatis qui Deo non mutant nomen: nec cum eis qui peruersa doctrina infecti sunt, diutius nos qui veritatem catholicam tenemus, detineamur. Vnde impensè oramus, Domine, pietatem tuam ante Deum patrem & Dominum nostrum Iesum Christum Deum & Dei filium, facias nos qui subscripsimus sanæ doctrinæ recedentes ab usiæ nomine, te imperante, & iubeas nos ad nostras plebes dimitti, ut latetur in Ecclesia quæ immutare nomina Dei & filij eius non admittit, in totum imperio tuæ virtutis & gloriæ cui tantum diuinitas contulit ut apparet* dicationis sacrilegis iam usiæ & omousii nomina recedant, quæ in diuinis scripturis de Deo & Dei filio non inueniuntur scripta. Subueni, pie imperator, Dei summi cultoribus: subueni eis qui per Christum Dei filium, Deum patrem omnipotentem orant: subueni eis qui iudicio tuo deuotus offerunt omnes, qui nesciunt colere nisi Deum patrem per Dominum nostrum Iesum Christum gloriæ eius filium. Et præcipue, Domine imperator, nostras nos plebes remeare datis litteris ad* hunc perfectum prætorij Taurum, quia & nos in prædicatione nominis Dei, Orientalibus & tuæ dispositioni plenum reddimus obsequium* inhere in qua semper tenuimus, iam ad nostras plebes redire debemus. De hac autem re ad archiepiscopos nostros Orientales litteras dedimus, ut sciant hoc semper tenuisse, & in fide catholica cum ipsis permanere. Domini pietas gloriosissimum te semper & ubique omnia faciat vindicem, Domine piissime Imperator. **Explicit.**

F INCIPIT EPISTOLA LEGATORUM missa ad Constantium imperatorem à Liberio episcopo urbis Romæ per Luciferum episcopum.

GLORIOSISSIMO CONSTANTIO Augusto Liberius Episcopus.

Obsacro tranquillissime Imperator, ut mihi benignas aures clementia tua tribuat, quo possit mansuetudini tuæ mentis meæ propositum apparere. De Christiano enim Impe-

Lucif. Cap. 47.

ratore & sancta memoria filio Constantini hoc ipsum sine cunctatione mereor impetrare. Sed in eo me laborare intelligo, quia repetita satisfactione placabilem etiam circa reos animi tuum in gratiam meam reuocare non possum. Sermo enim pietatis tue iam dudum ad populum missus me quidem, quem patienter omnia ferre necesse est, plurimum lacerat, sed animum tuum qui lenitati semper vacat, qui nunquam, scribit, in occasum diei iracundiam seruat, retinere circa me indignationem miraculo mihi est. Ego enim, religiosissime Imperator, tecum veram pacem requiro, quae non sit verbis composita interna dispositione fallacia, sed praeceptis euangeliorum rationabiliter confirmata. Non Athanasii tantum negotium, sed multa alia in medium venerunt, propter quae concilium fieri mansuetudinem tuam fueram deprecatus, ut ante omnia, quod specialiter optat mentis tuae erga Deum sincera deuotio, cum fidei causa, in qua prima nobis spes est ad Deum, diligenter fuisset tractata, * ne eorum qui nostram circa Deum obseruantiam mirari debent, possent finire. Et dignum fuerat Dei cultori, dignum imperio tuo quod Christi pietate regitur & augetur specialiter, hoc ipsum pro reuerentia sanctae religionis, cui prudenter intentus es, clementiam tuam nobis ad haec impetranda prestare. Sed multi Ecclesiae membra lacerare festinant, qui confinxerunt me litteras suppressisse, ne crimina eius quem dicebantur condemnasse, apud omnes paterent: quasi illas litteras episcoporum Orientalium & Aegyptiorum, quibus in omnibus eadem in Athanasium crimina continebantur. * At satis omnibus clarum est, nec quisquam negat, nos Orientalium litteras intimasse, legisse Ecclesiae legisse Concilio, atque haec etiam Orientalibus respondisse: cuiusdem & scientiam non commodauimus nostram, quod eo tempore octoginta episcoporum Aegyptiorum de Athanasio sententia repugnabat, quod similiter recitauimus atque insinuauimus Episcopis Italis. Vnde contra diuinam legem visum est etiam, cum Episcoporum numerus pro Athanasio maior existeret. in parte aliqua commodare consensum. Haec scripta, si Deo fides debet, Eusebius qui missus fuerat, festinans ad Africam nobis reliquit: quae tamen postea omnia scripta ne ad impetrandum forte concilium deessent, Vincentius qui cum ceteris missus fuerat Arelatum, pertulit. Videt igitur prudentia tua nihil in animum meum introisse quod Deo seruientibus non dignum fuerat cogitare. Testis autem mihi est Deus testis est tota cum suis membris Ecclesia me fide & metu in Deum meum cuncta mundana, ita ut euangelica & apostolica ratio praecepit, calcare at-

que calcassem, non furore temerario, sed constituto atque obseruato iure diuino: atque in alio ministerio ecclesiastico viuens, nihil per iactantiam, nihil per glorie cupiditatem, quod ad legem pertinebat, impleri, & ad istud officium, testis est mihi Deus meus, inuitus accessi: in quo cupio quidem sine offensa Dei quandiu in seculo fuero, permanere, & nunquam mea statuta, sed apostolica ut essent semper firmata & custodita perfeci, sequutus morem ordinemque maiorum, nihil addi Episcopatu urbis Romae, nihil minui passus sum. & illam fidem seruans, quae per successionem tantorum episcoporum cucurrit, ex quibus plures martyres extiterunt in libatam custodiri semper exopto. Denique iam me aperire causam pietatis tuae sollicitudo ecclesiastica atque ipsa deuotio persuadet, significans Orientales paci nostrae velle coniungi. quae est pax, clementissime Imperator, cum sint ex partibus ipsis quatuor episcopi Demophilus, Macedonius, Eudoxius, Martyrius, qui ante annos octo, cum apud Mediolanum Arrij sententiam hereticam nolissent damnare, de concilio animis iratis exierunt? Horum si fas est sententiis, quale sit, aut quid periculi habeat, commodare consensum, & equitas clementia tua poterit estimare. Non est nouum quod nunc subtiliter & sub occasione nominis Athanasii attentatur. Manens littera Alexandri episcopi olim ad Syluestrum sanctae memoriae destinata, quibus significauit, ante ordinationem Athanasij undecim tam presbiteros quam etiam diacones, quod Arrij heresim sequerentur, se Ecclesia eiecisse: ex quibus nunc quidam extra Ecclesiam catholicam foris positi dicuntur sibi conciliabula inuenisse, quibus ad seueratur etiam Georgius in Alexandria per litteras communicare. Quae ergo pax potest esse tranquillissime Imperator si exhibitis, episcopi ut nunc Italiam factum est, cogantur talium sententiis obedire. Accipe aliud, quia tranquillitas tua patienter admittit. Manent legatorum litterae qui ad clementiam tuam fuerant destinati, quae nuper venerunt, quibus significant propterurbationem quidem omnium Ecclesiarum se quidem ante succumbere sententiis Orientalium voluisse, proposuisse tamen conditionem, ut si idem Arrij heresim condemnassent, hoc genere inclinati eorum sententiis obedirent. Placitum, ut ipsi significant, scriptura teste firmatur. itur in concilio, accipiunt cum deliberatione responsa Arrij doctrinam se damnare non posse, Athanasium quod solum exigebant, communione esse priuandum. Hinc iam clementia tua hoc quoque consideret, rectae catholicae religionis iure seruato, an hominis causa debeat diligenter excusaeque tractari. Vnde iterum

de iterum atque iterum mansuetudinem tuam atque animum tuum Deo deuotum rogamus per eius virtutem qui se in defensione tua quantus sit, vniuersis mortalibus adprobanit, ut habens ante oculos eius beneficia qui imperium tuum in omnibus regit, hac in cœtu episcoporum diligenter facias omnium consideratione tractari, ut pacatis per te, Deo fauente, temporibus tranquillitate tua consentiente, sic omnia discutiantur, ut que iudicio sacerdotum Dei confirmata, constiterint, omnes in expositionem fidei que inter tantos episcopos apud Nicæam presente sancte memorie patre tuo confirmata est, vniuersos consensisse, cum exemplo possint in posterum custodiri: ut ipse Saluator qui desuper mentis tue propositum intuetur, in tanta rerum expeditione letetur causam fidei & pacis etiam Reipublice necessitatibus non immerito preposuisse. Ad exorandum igitur mansuetudinem tuam, ut beneuolo animo allegationes nostras audire digneris, fratrem & coepiscopum meum sanctum virum Luciferum cum Pancratio presbytero & Hilario diacono placuit proficisci. Quos credimus de clementia tua ad pacem omnium ecclesiarum catholicarum non difficulter posse concilium imperare. Dei omnipotentis clementia te nobis custodiat clementissime ac religiosissime Auguste. Explicit.

INCIPIT EXEMPLVM EPI-
stolæ Constantini Imperatoris ad
episcopos Italos qui in Ariminensi
Concilio conuenerunt.

VICTOR CONSTANTINVS
Maximus triumphator semper Augu-
stus Episcopis.

Continent priora instituta, Venerabiles, sanctimoniam legis rebus ecclesiasticis niti: satis superque perspeximus literis ad nostram prudentiam datis ipsidem oportere operam dare: cum profecto & episcoporum id officio congruat, & salus omnium longè latèque populorum hoc fundamine roboretur. Sed res admonit instituta rursus existere. * Non enim aliquis definita geminari superfluum iudicabit, cum rebus consueuerit admonitio augere cumulum diligentie. His ita se habentibus, de fide atque unitate tractari debere cognoscat sinceritas vestra, & operam dari ut ecclesiasticis rebus ordo competens præbeatur. Discurret namque cunctorum prosperitas ubique populorum, & concordia fida serua-bitur, cum penitus amputatis nec * huiusmodi questionibus cunctis sectando commouerit, res ista nõ debet ita intentionem animi propagare.

Non enim de Orientalibus episcopis in concilio vestro patitur ratio aliquid definiri. Proinde super his tantum que ad vos pertinere cognoscit grauitas vestra, tractare debetis, & completis celeriter vniuersis, consentiente consensu, decem mittere ad comitatum meum ut prudentia vestra prioribus litteris intimauiamus. Predicti enim poterunt omnibus que eisdem Orientales proposuerint, respondere, vel tractare de fide, ut exitu competenti omnis questio terminetur & ambiguitas sopiatur. Que cum ita sint, aduersus Orientales nihil statuere vos oportet, aut si aliquid volueritis contra eosdem predictis absentibus definire, id quod fuerit usurpatum inrito euanesceat effectu. Non enim illa vires habere poterit definitio, cui nostra statuta testantur iam nunc robur & * cupiam denegari. Que cum ita sint, moderatione religionis venerabilibus antistitibus consentanea debetis veneranda perficere, ut id quod religio postulat, explicetur, & quod audiri prohibet ratio, nullus usurpet. Diuinitas vos seruet per multos annos, Parentes
K. DAT. VI. KALEN. IUNIAS EVSE-
BIO ET YPATIO COSS.

INCIPIT DEFINITIO

Catholica habita ab omnibus catholicis episcopis, priusquam per terrenam potestatem territi, hæreticorum confortio sociarentur in concilio Ariminensi.

Sic credimus placere omnibus posse catholicis à symbolo accepto nos recedere non oportere quod in collatione apud omnes integrum cognouimus: nec à fide recessuros quam per Prophetas à Deo patre per Christum Dominum nostrum, docente Spiritu sancto, & in Euangelis & in Apostolis omnibus suscepimus, ut per traditionem patrum secundum successionem Apostolorum usque ad tractatum apud Nicæam habitum contra heresim que tunc temporis exsurrexerat, positum nunc usque permanet. Quibus omnibus nec addendum aliquid credimus, nec minui posse manifestum est. Placet ergo nihil nouum fieri: substantiæ quoque nomen & rem à multis sanctis scripturis insinuatam mentibus nostris, obtinere debere sui firmitatem. Quam rem cum suo nomine Ecclesia catholica cum doctrina deifica semper confiteri & profiteri consuevit. Huic definitioni omnes in vnum catholici conspirantes subscripserunt. Eodem in concilio postquam statutum est nihil debere paternam minui traditionem, etiam qui contra hanc veniebant, omnium in vnum conspirantium spiritali voce sunt damnati. Cuius tractatus hoc est exemplum.

Y

EVSEBIO ET YPATIO

CONSS. XII. KAL. AVGVSTI.

Cum apud locum Ariminensem episcoporum Synodus fuisset collecta, & tractatum fuisset de fide, & sedisset animo quid agi deberet, Grecianus episcopus à Calle dixit: Quantum dicunt, F. F. C. C. catholica Synodus patientiam habuit & piam Ecclesiam totiens exhibuit iuxta Vrsacium & Valentem, Germinium, Gaium, qui totiens mutando quod crederant, omnes Ecclesias turbauerunt, & nunc conantur hereticum animum suum inferere animis Christianis. Subvertere enim volunt tractatum habitum apud Niceam qui positus est contra Arrianam heresim & ceteras. Attulerunt nobis præterea conscriptam à se fidem quam recipere nos non licebat. Iam quidem heretici antehac nobis pronuntiati sunt, & multis diebus est comprobatum: quos & ad nostram communionem non admisimus, voce nostra damnantes eos presentes. Nunc iterum quid vobis placet, iterum dicite, ut singulorum subscriptione firmetur. Vniuersi episcopi dixerunt. Placet ut heretici s. s. damnentur, quo possit Ecclesia fide inconcussa quæ verè catholica est, in pace perpetua permanere.

EXPLICIT.

Quod sequitur, est ex alio cod. Deruen. post exemplar fidei Nicenæ.

DAMNATIO BLASPHEMIAE
Arrij, & expositio integræ & catholicæ fidei quam Catholici in tractatu Ariminensi firmauerunt & manu sua subscripserunt.

Blasphemie Arrij licet antehac fuerint damnate, latebant tamen occulte quia eum blasphe-

masse ignorabatur. Verum, fauente Deo, procuratum est ut constitutis nobis apud Ariminum, eius pestifera heresis repeteretur. Et ideo simul cum eius blasphemis omnes quoque hereses quæ antehac exsurrexerunt contra catholicam & apostolicam traditionem, sicut iam dudum damnate sunt præteritis conciliis & diuersis in locis, nos quoque damnamus, & anathematizamus eos qui dicunt filium Dei nullis extantibus, & de alia & non de Deo patre natum Deum verum de Deo vero: Et si quis patrem & filium duos Deos, hoc est non nota duo principia dixerit, & non patris & filij vnā deitatem profiteatur, anathema sit. Si quis & filium Dei creaturam vel facturam dixerit, anathema sit. Si quis Deum patrem ipsum de Maria virgine natum, eundemque patrem & filium dixerit, anathema sit. Si quis filium Dei de Maria initium sumpsisse dixerit, vel fuisse tempus quando non erat filius, anathema sit. Si quis filium Dei non verè inerrabiliter de Deo patre natum, sed adoptiuum filium dixerit, anathema sit. Si quis filium Dei aut temporalem, aut hominem solum, & non ante omnia secula de Deo patre natum profiteatur, anathema sit. Si quis patris & filij & Spiritus sancti vnā personam aut tres substantias diuisas dixerit, & non perfectæ Trinitatis vnā deitatem profiteatur, anathema sit. Si quis filium Dei esse ante omnia quidem in secula, & non ante omne omnino tempus, ut ei tempus adsignet, anathema sit. Si quis creata omnia non per Verbum, sed sine eo vel ante eum facta dixerit, anathema sit. Si qui autem aliæ blasphemie Arrij vel cuiuslibet reperte fuerint, similiter anathematizamus.

Sequitur in eod. cod. fides dicta à sancto Athanasio Episcopo. siue Symbolum quod eius nomen præfert.

ELENCHVS

ELENCHVS CANONVM

D. HILARII IN EVANGELIVM MAT-
THEI ORDINE, QVO AB EO SVNT EDITI.

CANON I.

De natiuitate Christi. De Magis cum muneribus, & de infantibus occisis.

CANON II.

De Iesu regresso ex Aegypto. De prædicatione Ioannis, & baptismo. De Domino baptizato.

CANON III.

De tentatore diabolo. De ieiunio Iesu quadraginta diebus. De Petro & Andrea piscatoribus.

CANON IIII.

De beatitudine & præceptis. De reconciliatione fratrum. De adulterio. De oculo & manu eruenda. De iuramentis & eleemosyna.

CANON V.

De oratione & ieiunio. De thesauro in cælo. De lucerna corporis. De duobus dominis. De cibo & vestitu. De volatilibus & liliis agri, & fœno. De solitudine diei. De festuca & trabe in oculo.

CANON VI.

De margaritis ante porcos. De pseudoprophetis. De domo ædificata super petram.

CANON VII.

De leproso quem curauit Dominus. De puero tribuni paralytico. De socru Petri. De plurimis & diuersis curis.

CANON VIII.

De discipulis in naui excitantibus Iesum. De duobus dæmoniis in terra Gerasenorum. De paralytico curato & lectum ferente.

CANON IX.

De Matthæo publicano. De Phariseorum, & discipulorum Ioannis ieiunio. De adsutu panni rudis. De profluvio mulieris. De filia principis excitata à mortuis. De duobus cæcis. De surdo & muto.

CANON X.

Miseretur turbarum Dominus, duodecim discipulos præmittit cum potestate & doctrina, &c.

CANON XI.

Ioannes de carcere ad Iesum mittit, &

Iesus de Ioanne ad turbas loquitur. Itē confessio Iesu ad patrem.

CANON XII.

A Discipuli spicas vellunt. Manus aridæ hominem sabbato curauit. Cæcum & dæmoniā curauit. De blasphemia spiritus. De fructu arboris bonæ & malæ. De omni verbo ocioso. De signo Ionæ. De Niniuitis & regina Austri. De septē spiritibus & octauo. De matre Iesu & fratribus.

CANON XIII.

Sedens in nauicula Iesus turpis parabolas loquitur. De seminante bonum semen. De zizania & tritico. De grano sinapis. De fermento absconso in farina. Expositio zizaniæ. De thesauro in agro. De bona margarita. De reti misso in mare.

CANON XIIII.

De scriba in regno cælorum. De fratribus & sororibus Domini. De Ioannis capite in disco. De quinque panibus & duobus piscibus, Vbi super mare ambulabat, & Petrummersum erexit.

CANON XV.

De lauandis manibus. Et non ea quæ in os intrant, sed ea quæ ex ore exeunt inquinare. De filia Chananæ mulieris. De septem panibus & paucis piscibus.

CANON XVI.

C De Ionæ prophetæ signo. De fermento phariseorum, & confessione Petri. De benedictione Domini, & de se abnegando qui Christum sequi voluerit.

CANON XVII.

Vbi in monte cum Moyse & Helia videtur, & vox de cælo auditur. Vbi puerum lunaticum saluat. De credentium fide. De didrachma postulata, & statere in ore piscis inuento.

CANON XVIII.

De infantibus inhibitis. De humilitate eorum assumenda. De manu & pede, & oculo eruendo, & de ouide perditâ. De corripiendis fratribus secreto primum, tum duobus testibus, postremo ecclesia præsentem. Et quod semper ignoscendum.

De eo qui conseruum, remisso sibi à Domino debito, suffocauit.

CANON XIX.

Transit in Galilæam. Vxorem non debere dimittere. De enuchis. De infantibus inhibitis. Diuitem difficile introire in regnum cœlorum.

CANON XX.

De spe apostolorum. De nouissimis primis efficiendis. Vbi cōducuntur operarij ad vineam. De filiis Zebedæi. De primo accubitu. De duobus cæcis secus viam sedentibus.

CANON XXI.

De asina & pullo eius. De eiectione à templo nummularijs. De ficu maledicta. De duobus filiis ad vineam missis. De publicanis & meretricibus.

CANON XXII.

De vinitoribus, qui missos ad se ob recipiendos fructus interficiunt. De inuitatis promiscuis, & de veste nuptiali.

CANON XXIII.

De tributo Cæsari dando, & de imagine Cæsaris. De eadem septem fratrum vxore. De mandatis maxime. De Dauid filio.

CANON XXIII.

De cathedra Moyfi, super quam sederunt scribæ & pharisæi. De clauso ab iisdem regno celorum, & ab iisdem comedi domos viduarum, circumeuntibus mare & aridam, & dicentibus: Quicunque iurauerit in templo, nihil est. Et de decimantibus mentam & anethum, & ædificantibus sepulchra prophetarum. Et de Hierusalem, quæ interficit prophetas, & lapidat eos qui ad se missi sunt.

CANON XXV.

De structura tēpli interrogantibus discipulis. Et de his qui in tecto sunt, ne descendant tollere aliquid de domo: & qui agro sunt, ne reuertantur tollere tunicam

Et de pręgnantibus & nutrientibus.

CANON XXVI.

De sole obscurato, & luna & stellis.

CANON XXVII.

De seruo fideli quem constituit Dominus super familiam suam. Et de decem virginibus. De homine peregre profecto, qui tradidit substantiam suam seruis suis.

CANON XXVIII.

De aduentu filij hominis venientis ad iudicium cum maiestate sua.

CANON XXIX.

De muliere quæ accessit ad Iesum in domo Simonis leprosi, habens alabastrum vnguenti preciosi.

CANON XXX.

De die prima azymorum, in qua accesserunt discipuli ad Iesum dicentes. Vbi vis paremus tibi manducare pascha?

CANON XXXI.

Venit Iesus in agrum, qui dicitur Gethsemani, & dicit discipulis suis: Sedete hic donec eam illuc orare. Et tristata est anima eius vsque ad mortem. Et de calice mortis quod dicit: Pater, si possibile est, transcat à me calix iste. De spiritu prompto, & carne infirma. Et rursum de eo quod dixit: Pater, non potest hic calix transire nisi illum bibam? fiat voluntas tua.

CANON XXXII.

De Iuda, qui erat vnus de duodecim discipulis, veniente ad Iesum cum plurima turba vt eum traderet. De gladio quæ iussit Petro conuertere in locum suum.

CANON XXXIII.

De Pilato cum sederet pro tribunali, & cum misit ad illum vxor sua, dicens: Nihil tibi sit & iusto isti. De transeuntibus iuxta crucem, qui mouebant capita sua, & dicebant: Hic est qui destruebat templum, & in triduum illud reedificabat.

ELENCHI FINIS.

D. HILARII

D. HILARII PICTAVORVM

EPISCOPI, IN EVANGELIVM MATTHÆI,

CANONES SEV COMMENTARIVS.

DEEST HIC PRÆFATIO, SIQVIDEM ALCHVINVS

lib. 4. ex septem nondum editis quos contra felicem Vrgelitanum scripsit: Hæc habet Hilarius in procemio expositionis Euangelij secundum Matthæum [Erat namque necessarium nobis vt vnus Deus homo natus cognosceretur] quod procemium abest etiam à veteribus libris.

De natiuitate Christi. De Magis cum muneribus, & de infantibus occisis.

CANON I.

*L*IBER generationis Iesu Christi, filij David, filij Abrahæ, &c.

Gressum, quem Matthæus in ordine regie successionis, cum Lucas per sacerdotalem ordinem ædiderat: quem dum vterque dinumerat, & agnationem in Domino vtriusque tribus vterque significat, & rectæ generationis gradum ponit: quia sacerdotalis & regie tribus societas, per David ex coniugio inita, iam à Salathiel in Zorobabel confirmatur ex genere. Atque ita dum Matthæus paternam originem, quæ ex Iuda proficiscabatur, recenset, Lucas verò acceptum per Natham ex tribu Leui genus edocet: suis vterque partibus Domino nostro Iesu Christo, qui est æternus & rex & sacerdos, etiam in carnali ortu vtriusque generis gloriam probauerunt. Quod verò Ioseph potius quàm Mariæ natiuitas recensetur, nihil refert: eadem enim est totius tribus atque vna cognatio. Exemplum autem etiam Matthæus & Lucas dederunt, patres inuicem appellantes, non tam genere quàm gente: quia ab vno tribus cœpta, sub vnus successionis & originis familia continetur. Cum enim filius David atque Abrahæ sit ostendendus, ita Matthæus cœpit:

Liber generationis Iesu Christi filij David, filij Abrahæ,

Non refert quis in originis numero atque ordine collocetur, dummodo vniuersorum familia cœpta esse intelligatur ab vno. Itaque cum eiusdem tribus sit Ioseph & Maria, dum profectus esse ex Abrahæ genere Ioseph ostenditur: pro-

fecta quoque docetur & Maria. Hæc enim in lege ratio seruata est, vt si mortuus sine filiis familie princeps esset, defuncti uxorem posterior frater eiusdem cognationis acciperet, susceptosque filios in familiam eius qui mortuus esset referret: maneretque ita in primogenitis successionis ordo, cum patres eorum, qui post se nati essent, aut nomine haberentur, aut genere. Sequens illud est, vt quia diximus secundum rerum fidem generationis istius ordinem, nec numero sibi, nec successionem constare: huius quoque rei ratio adferatur. Non enim levis causa est, vt aliud in narratione sit, aliud fuerit in gestis: & aliud referatur in summa, aliud verò teneatur in numero. Nanque ab Abraham vsque ad dauid quatuordecim generationes enumeratæ sunt: & à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis: cum in regnorum libris decem & septem deprehendantur. Sed in hoc non mendacij aut negligentie vitium est. Tres enim ratione præteritæ sunt. Nam Ioram genuit Ochoziam, Ochozias verò genuit Ioam, Ioas deinde Amasiam, Amasias autem Oziam. Et in Matthæo Ioras Oziam genuisse scribitur, cum quartus ab eo sit. Hoc ita, quia ex gentili fœmina Ioras Ochoziam genuit, ex Achab scilicet, qui Hiezabel habuit uxorem. Denique per prophetam, non nisi quarta generatione in throno regio Israelis, quenquam de domo Achab esse sessurum dicitur: Purgata igitur labe familie gentilis tribus, quæ præteritis iam regulis in quarto generationum consequentium origo numeratur, & vsque ad Mariam generationes quatuordecim esse scribuntur, cum in numero, decem & septem reperiantur: nullus error esse poterit scientibus nō eam solum esse Domino nostro Iesu

Christo originem, quæ cœpit ex Maria: sed in procreatione corporeæ natiuitatis æternam significantiam comprehendit. Generationis autem ratio simplex est. Nam conceptum ex spiritu sancto, natum ex Maria virgine, omniū opus prophetarum est. Sed plures irreligiosi, & à spirituali doctrina admodum alieni, occasionem ex eo occupant turpiter de Maria opinandi, quod dictum sit: Prius quam conuenirent inuenta est in utero habens, & illud: Noli timere accipere coniugem tuam, & illud: Non cognouit eam donec peperit: nō recordantes desponsatam fuisse, & dictum hoc Ioseph volēti eam abiicere, quia iustus ipse nollet in eam lege decerni. Igitur ne qua de partu eius ambiguitas existeret, ipse concepti ex spiritu sancto Christi testis assumitur: Dehinc quia desponsata esset, in coniugem recipitur. Cognoscitur itaque post partum: id est, transit in coniugis nomen. Cognoscitur enim, non admiscetur. Denique cū transire Ioseph ad Aegyptum admonetur, ita dicitur: Accipe puerum & matrem eius. Et, Reuertere cū puero & matre eius. Et rursum in Luca: Et erat Ioseph & mater eius. Et quotiescunq; de utroque fit sermo, mater potius Christi, quia id erat: non vxor Ioseph est nuncupata, quia non erat. Sed hæc quoque ab angelo ratio seruata est: ut tum cū desponsatam eam iusto Ioseph significabat, coniugem nuncuparet. Nam ita ait: Ioseph fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuā. Ergo & coniugis nomen sponsa suscepit, & post partum in coniugem recognita tantum Iesu mater ostenditur: ut quemadmodum iusto Ioseph deputeretur eiusdem Mariæ in virginitate coniugium, ita venerabilis eius ostenderetur in Iesu matre virginitas. Verum homines prauissimi hinc præsumunt opinionis suæ autoritatem: quod plures Dominum nostrum fratres habuisse sit traditum. Qui si Mariæ filij fuissent, & non potius Ioseph ex priore coniugio suscepit: nunquam in tempore passionis Ioanni apostolo transcripta esset in matrem, Domino ad vtrunque dicente: Mulier ecce filius tuus, & Ioanni: Ecce mater tua: nisi quod ad desolatæ solatium, charitatem filij discipulo relinquebat. Stellæ autem ortus primum à Magis intellectus, indicat mox gentes in Christum credituras: & homines

Matt. 1.

Ibid. 2.

Luc. 2.

Ioan. 19.

professionis longè à scientia diuinæ cognitionis auersæ, lumen, quod statim in ortu eius extitit, cognituros. Denique oblatio munerum, intelligentiam in eototius qualitatis expressit: in auro regem, in thure Deum, in myrrha hominem confitendo. Atque ita per venerationem eorum, sacramenti omnis est consummata cognitio: in homine mortis, in deo resurrectionis, in rege iudicij. Quod verò repetere iter, atque ad Herodem in Iudæam redire prohibentur: nihil à Iudæa petere scientiæ agnitionisque permittimur, sed in Christo salutem omnem & spem locantes, admonemur prioris vitæ itinere abstinere. Parante autem Herode paruuli necem, Ioseph per angelum monetur, ut eum in Aegyptum transferat: Aegyptum idolis plenam, & omnigenū deū monstravenerantem. Iam post Iudæorum insectationem, & in extinguendo eo prophanæ plebis assensum, Christus ad gentes inanissimis religionibus deditas transit: & Iudaicam relinquens ignorantiam seculo colendus infertur, Bethleem, id est Iudæa, martyrum sanguine redundate. Herodis verò furor & infantium interfectio, populi Iudaici in Christianos sæuientis est forma: existimantis se beatorum martyrum cæde posse in omnium fide & professione Christi nomen extinguere. Sed gloriosus per prophetam neci eorum honor redditur, dicentem:

Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus, Rachel plorans filios suos: & noluit consolari, quia non sunt.

Matt. 2.

Rachel Iacob vxor fuit diu sterilis, sed nullum ex his, quos genuit amisit. Verum hæc in Genesi ecclesiæ typum prætulit. Non igitur illius vox & ploratus auditur quæ nullum habuit amissorum filiorum dolorem: sed huius ecclesiæ diu sterilis, nunc verò fœcundæ cuius ploratus ex filiis, non idcirco, quia peremptos dolebat, auditur, sed quia ab his perimebantur, quos primum genitos filios retinere voluisset. Denique consolari se noluit quæ dolebat: non enim non erant ij, qui mortui putabantur, in æternitatis enim profectum per martyrij gloriam efferebantur. Consolatio autem erat rei amissæ præstanda, non auctæ.

De Iesu

*De Iesu regresso ex Aegypto. De prædicatione
Ioannis & baptisma. De Domino baptizato.*

CANON II.

I O S T quæ mortuo Hærode Ioseph per angelum monetur, vt in Iudæâ cum puero & matre ipsius redeat. Et reuertens cum Archelaum Herodis filium regnare audisset, timuit eò venire: & per angelum monetur, vt in Galilaam transeat, & in regionis eius ciuitate Nazaret habitet. Reuerti ergo ad Iudæam monetur, & reuersus timet: & rursus visu admonitus, transire ad regionem gentium iubetur. Sed aut timere eum qui admonitus fit non oportuit, aut per angelum deferri admonitio mox mutanda non debuit. Verum typica ratio seruata est. Ioseph enim apostolorum habet speciem, quibus Christus circumferendus est creditus. Hi tanquam Hærode mortuo, id est, populo eius in passione Domini deperdito, Iudæis prædicare sunt iussi: missi enim erant ad oues perditas domus Israël. Sed manente hæreditariæ infidelitatis dominatu metuunt & recedunt. Admoniti per visum, sancti scilicet spiritus donum in gentibus contèplantes, ad eas transferunt Christum Iudææ missum sed vitam & salutem gentium nuncupatum.

Matth. 3. In diebus illis venit Ioānes prædicans in deserto Iudææ, dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum, &c.

In Ioanne locus, prædicatio, vestitus, cibus est contuendus: atque ita, vt meminimus gestorum veritatem non idcirco corrumpi, si gerendis rebus interioris intelligentiæ ratio subiecta sit. Fuerant enim prædicanti & locus opportunior, & vestitus vtilior, & cibus aptior: sed subest gestis rebus exemplum, & in eo operatio ipsa meditatio est. Nam & ad desertam Iudæam venit: desertam Dei frequentatione, non populi, & in vacuum sancti spiritus habitatione, non hominum: vt prædicationis locus eorum quibus prædicatio erat missa, solitudinem protestaretur. Pœnitentiâ quoque regno cœlorum propinquante pronunciat, per quam est reditus ab errore, & recursus à crimine, & post vitiorum pudorem professio desinendi: vt deserta Iudæa meminisset eum se suscepturam, in quo cœlorum est regnum, non va-

cuam deinceps futuram, si se à veteribus vitiis pœnitentiæ confessione purgasset. Pilis etiam camelorum vestis adtexta, peregrinum prophetica istius prædicationis habitum designat: cum exuuiis immundarum pecudum, quibus pares existimamur, Christi prædicator induitur, fitque sanctificatum habitu prophetali, quicquid in nobis vel inutile fuerat antè vel sordidum. Zonæ autem præcinctio efficax in omne opus bonum est apparatus: vt ad omne ministerium Christi voluntatis cingulo simus accincti. In esum etiam eliguntur locustæ, fugaces hominum, & ad omnem aduētus nostri sensum volitantes: nos scilicet, qui ab omni sermone & congressu prophetarum impiis quibusdā corporum saltibus efferebamur, voluntate vagi, in operibus inutiles, in verbis queruli, sede peregrini: nunc sumus sanctorum alimonia, & sactietas prophetarū, electi simul cum melle syluestri, dulcissimum ex nobis cibus, non ex alueariis legis, sed ex truncis syluestrium arborum præbituri. Tali igitur Ioannes habitu prædicans, venientes Phariseos & Saducæos ad baptismum, progenies nuncupat viperarum: fructum vt dignum pœnitentiæ faciant monet, neue Abraham patrē habere se glorientur, quia ex lapidibus Deus potens est Abrahæ filios excitare. Non enim successio carnis quæritur, sed fidei hæreditas. Dignitas igitur originis in operū cōsistit exēplis, & profapiæ gloria fidei imitatione retinetur. Zabulus infidelis, Abrahā fidelis. Nam ille in hominis transgressionem fuit perfidus, hic verò iustificatus est ex fide. Igitur vniuscuiusq; mores atq; vita propinquitatē cognationis acquirit, vt qui fideles sunt, Abrahæ propago per fidem sint: qui autē infideles sunt, in Zabuli propaginem infidelitate mutantur: quando & Pharisei viperarū natio nuncupantur, & gloriatio sanctificati parētis eis inhihetur, & ex saxis ac rupibus Abrahæ filij excitantur, & vt operantes dignos fructus pœnitentiæ sint admonentur: vt qui diabolum patrem habere cœperant, cum eis qui de lapidibus excitarentur, rursus Abrahæ filij per fidem fiant. Securis verò radicibus arborum apposita testatur vim præsentis in Christo potestatis, infructuosarum arborum cæde & concrenatione significans inutilis perfidiæ excidū conflagrationi iudicij præparari. Et quia legis opus esset iam

inefficax ad salutem, & Ioannes baptizandis in poenitentiam nuncius extitisset (prophetarum enim officium erat, à peccatis reuocare: Christi verò propriū, saluare credentes) se quidem baptizare in poenitentiam dicit, sed fortiozem esse venturum. cuius ferendorum ac solvendorum calciamentorum sit indignus officio: apostolis circumferendæ prædicationis gloriam derelinquens quibus speciosis pedibus pacem Dei erat debitum nunciare. Salutis igitur nostræ & iudicij

Matth. 3.

Luc 3.

*Habens ventilabrum in manu & munda-
bit aream suam, & congregabit triticum suum
in horreum, paleas autem comburet igni inex-
tinguibili.*

Ventilabri opus est, ab infructuosus fructuosa discenere. Quod in manu Domini situm, arbitrium indicat potestatis; triticum suum, perfectos scilicet credentium fructus, horreis recondentis. Paleas verò, id est, inutilium atque infructuosorum hominum inanitatem, igne iudicij concrementis.

*Tunc venit Iesus in Galileam, in Iordanem
ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo: & reliqua.*

Erat in Iesu Christo homo totus, atq; ideo in famulatū spiritus corpus assumptū, omne in se sacrament nostræ salutis expleuit. Ad Ioannem igitur venit ex muliere natus, constitutus sub lege, & per verbum caro factus. Ipse quidem lauacri egens non erat, quia de eo dictum

1. Pet. 22. est, Peccatum non fecit: & ubi peccatum non est, remissio quoque eius est ociosa: sed assumptum ab eo creationis nostræ fuerat & corpus & nomen, atque ita non ille necessitatē habuit abluendi, sed per illum in aquis ablutionis nostræ erat sanctificanda purgatio. Denique & à Ioanne baptizari prohibetur, ut Deus: & ita in se fieri oportere, ut homo edocet. Erat enim per eum omnis implenda iusticia, per quem solum lex poterat impleri. Atque ita & prophetæ testimonio, lauacro non eget exempli sui autoritate humanæ salutis sacramenta consummat, hominem & assumptione sanctificans & lauacro. Ordo etiam in eo arcani cœlestis exprimitur. Nam baptizato eo, reseratis cœlorum aditibus, Spiritus sanctus emittitur, & specie columbæ visibilis agnoscitur, & istiusmodi paternæ pietatis

unctione perfunditur. Vox deinde de cœlis ita loquitur:

Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Filius Dei auditu conspectūque monstratur, plebiq; infidæ & prophetis inobidienti, testimonium de Domino suo mittitur & contemplationis & vocis: ac simul ut ex eis quæ consummabantur in Christo, cognosceremus, post aquæ lauacrū, & de cœlestibus portis sanctū in nos spiritum inuolare, & cœlestis nos gloriæ unctione perfundi, & paternæ vocis adoptione Dei filios fieri: cum ita dispositi in nos sacramenti imaginem ipsis rerum effectibus veritas præfigurauerit.

C De tentatore diabolo. De ieiunio Iesu quadraginta diebus. De Petro & Andrea piscatoribus.

CANON. III.

*VNC Iesus ductus est in desertum
à spiritu, ut tentaretur à Zabulo
& reliqua.* Matth. 4.

Et in desertum traductio, & quadraginta dierum ieiunium, & post ieiunium fames, & satanæ tentatio, & responsio Domini magni cœlestisque consilij effectibus plena sunt. Nam quod in desertum ductus est, significatur libertas Spiritus sancti, hominem suum iam diabolo offerentis, & permittentis tentandi & assumendi occasionem, quam non nisi datam tentator habuisset. Erat igitur in diabolo de metu suspicio, non de suspicione cognitio: mouebatur enim quadraginta dierum ieiunio. Sciebat totidem diebus aquas abyssi effusas, exploratam repromissionis terram, Moyse legem à Deo scriptam, annorum quoq; quibus plebs in cremo vita angelorum habitūque mansit, hunc numerum expletum fuisse. Igitur istius temporis metu, in tentando eo quem hominem contuebatur, sumpsit temeritatem. Adam enim pellexerat, & in mortem fallendo traduxerat. Sed ita dignum nequitia eius & scelere erat, ut in eo, cuius morte & calamitatibus gloriabatur, homine vinceretur: & qui Dei beneficia homini inuidisset, ante tentationem Deum in homine intelligere non posset. Tentatur igitur statim post baptismum Dominus, tentatione sua indicans in sanctificatis nobis

nobis maximè diaboli tentamenta grafari: quia victoria ei est magis exoptata de sanctis. Non cibum etiam hominum esuriit, sed salutem. Nam post quadraginta dies, non in quadraginta diebus esuriit, Moyse & Helia in eodem ieiunij tempore non esurientibus. Igitur cum esuriit Dominus, non inedia subrepsit operatio: sed virtus illa, quadraginta dierum non mota ieiunio, naturæ suæ hominem dereliquit. Non enim erat à Deo diabolus, sed à carne vincendus quā utiq; tentare ausus non fuisset, nisi in ea per esuritionis infirmitatē quæ sunt hominis recognouisset, quam utique in eo sentiens ita orsus est:

Si filius Dei es.

Anceps sermo est, si filius Dei es. Licet esurientem videret, quadraginta tamen dierum in eo ieiunium pertimescebat: quæ rerum ratione indicat, post quadraginta dierum conuersationem, quibus post passionē in sæculo erat commoraturus, esuritionē se humanæ salutis habiturum, Quo in tempore expectatum Deo patri munus, hominem quem assumpserat reportauit. Contuendum itaq; nunc illud est, quibus tandem interrogationibus usus sit. Ait:

Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant,

Fallax diabolus, & ad traducendum artifex callidissimus, posse omnia Christū sciebat, & esuritionem in homine ex ipso ieiunij tempore sentiebat, ignarus quidnam esurirentur. Eam ergo in tentando conditionem operis proposuit, per quam & in Deo ex demutatione lapidum in panes virtutem potestatis agnosceret: & in homine oblectamento cibi patiētiam esuritionis illuderet. Sed Dominus non panem potius, quàm salutem hominum esuriens, ait:

Non in pane solo viuit homo.

Quia ipse non solum homo, sed & Deus, licet vsque in tentationis diem cibo hominis abstineret, Dei tamen spiritualebatur: ostendens non in pane hoc solitario, sed in verbo Dei alimoniam æternitatis esse sperandam. Sequens etiam interrogatio talis est, cum eum in summum templi sustulisset:

Si filius Dei es, mitte te deorsum, & reliqua.

Laborat tentatione Dominum de excelsis ad inferiora deducere: & positum in templi summo, id est, supra leges & prophetas eminētē, in humilibus continere. Sciebat quidem & ministeria an-

gelorum prompta esse Dei filio, & neq; in lapidem posse offensionis incidere: quippe super aspidem & basiliscum ambulaturum, & calcaturum leonē & draconem. De his enim quæ in se dicta sunt tacuit, sed superiora memorando, vulc quoquo modo obedientiam elicere tentato: relaturus hinc gloriam, si sibi Dominus maiestatis, licet per confidētiam, paruisset. Sed nulla diabolo contigit tantæ fraudis occasio, id ipsum Domino tempore posteriore testante, cum dicit: Venit princeps huius seculi, & non inuenit in me quicquam. Digna igitur hanc eius petulantiam Domini est secuta responsio.

Non tentabis Deum & Dominum tuum. Joan. 14.

Diaboli conatus & tentamenta contundens, & Deum se protestatur & Dominum, docens à fidelibus abesse oportere iactantiam: quia cum omnia possibilia Deo sint, nihil tamen in tentationem eius audendum sit. Sed iam tertio tota diabolicæ potestatis commouetur ambitio. Constituto igitur Domino in monte excelso, vniuersa orbis terrarum regna, eorūmq; gloriam obtulit, si modo adoraretur ipse. Iam gemina responsione opinionem suspicionis excesserat. Cibo Adam pellexerat, & de paradisi gloria in peccati locum, id est, in regionem veritæ arboris deduxerat: tertio nominis ambitione corruerat, diis futurum similem pollicendo. Igitur aduersus Dominum tota iam seculi potestate pugnatur, & creatori suo possessio huius vniuersitatis offertur: ut tenens ordinem fraudis antiquæ, quem neque cibo pellexerat, nec loco mouerat, nunc vel ambitione corrumperet. Sed responsio Domini dignum de superioribus gradum fecit. Ait enim:

Vade satanas. Scriptum est enim. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruiēs.

Temeritatis tantæ congruum exitum tulit, cum & criminum suorum in Satana nomen audiuit, & Dominum Deum suum adorandum in homine cognouit. Præbuit etiam huius responsionis effectum magnū nobis Dominus exemplum: ut contempta humanæ potestatis gloria, & seculi ambitione postposita solū meminissimus Deum & Dominum adorandū quia omnis seculi honor diaboli sit negocium. Post hanc ergo diaboli fugam, angeli Christo ministrāt: ostendentes, à nobis victo calcatoque diaboli ca-

pite, & angelorum ministeria, & virtutum in nos cœlestium officia non defutura.

Cum audisset autem Iesus, quod Ioannes traditus esset secessit in Galileam, transiens in Capharnaum.

Et prophetæ Esaiæ rei gestæ ordo est. In piscatorum verò electione, ex hominum arte futuri eorum officij opus prodituri, ut piscibus è mari, ita hominibus deinceps è seculo in locum superiorem, id est, in lumen cœlestis habitaculi protrahendis. Quibus & artem & patrias & domos relinquentibus: docemur Christum secuturi, & secularis vitæ solitudine, & paternæ domus consuetudine, non teneri. In quatuor verò primum apostolis eligendis, præter rerum fidem, quia & ita gestum est, futurorum Evangelistarum numerus præfiguratur. Galileam igitur circumit, & in synagogis prædicat regni euangelium, & omnium ægritudinum infirmitates medendo: factis ipse se profert: ut quem in prophetarum voluminibus legere erant soliti, præsentem operibus contuerentur.

De beatitudine & præceptis. De reconciliatione fratrum. De adulterio. De oculo & manu eruenda. De iuramentis & eleemosyna.

CANON IIII.

ONGREGATIS igitur pluribus turbis, montem conscendit & docet: in paternæ scilicet maiestatis positus celsitudine, cœlestis vitæ præcepta constituit. Non enim æternitatis instituta, nisi in æternitate positus tradidisset. Denique ita scriptum est:

Matth. 5. Aperuit os suum, & docebat eos.

Locutum cum fuisse, promptius erat dicere. Sed quia in gloria paternæ maiestatis institerat, & æternitatem docebat: idcirco ad motum spiritus eloquētis obediisse ostenditur humani oris officium.

Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.

Exemplo Dominus docuerat humanæ ambitionis gloriam relinquendam, dicens: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Et cum se per prophetas populum humilem & ad verba sua tremementem, præmonuit esse lecturum: in spiritus humilitate perfectæ beatitudinis

posuit exordium. Igitur humilia spirantes, id est, se homines recordantes, in cœlestis regni possessione cōstituit, cōscij sibi ex sordentibus ac tenuissimis se principiis coalitos in hanc formam perfecti corporis procreari, & in hunc sentiendi, contuēdi, iudicandi, agēdi sensum, Deo profectum ministrante procedere: nihil quicquam suum esse, nihil proprium, sed cunctis dono parentis vnus eadem & veniendi in vitam tribui primordia, & vtendi eadem substantiam ministrari, ac nos optimi illius, qui nobis sit ista largitus, exemplo, perfunctæ in nos bonitatis eius esse æmulos oportere, ut boni omnibus simus, cōmunia omnia omnibus existimemus. Nulla nos nec secularis fastus insolentia, nec opum cupiditas, nec inanis gloriæ ambitio corrumpat: sed subiecti Deo simus, & de communione viuendi in omnes communis vitæ charitate teneamur. Magnū etiam in eo quod nati sumus, diuinæ bonitatis futurum profectum existimantes, cuius præmium atque honos præsentis vitæ operibus sit merendus: atque ita per hanc spiritus humilitatem, qua à Deo nobis meminerimus & indulta omnia, deinceps potiora speranda, cœlorum regnum erit nostrum.

Beati mites, quoniam ipsi hereditabunt terram.

Mitibus, terræ hæreditatem pollicetur: id est, eius corporis, quod ipse Dominus assumpsit habitaculū. Et quia per mansuetudinem mentis nostræ habitauerit Christus in nobis, nos quoque gloria clarificati eius corporis vestiemur.

Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur.

Lugentibus æternæ cōsolationis solatia repromittit: non orbitates, aut contumelias, aut damna moerentibus, sed peccata vetera flentibus, & criminum quibus obsordescimus, conscientia ærumnosa hæc sedula in cœlo cōsolatio præparatur.

Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.

Sitientibus & esuriētibus iustitiā, beatitudinem tribuit: significās extensam in Dei doctrinā sanctorum auiditatem bonis perfectæ in cœlo satietatis expleri.

Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur Deus.

Misericordibus misericordiæ munera præparat. In tantum enim Deus benevolentiae nostræ in omnes delectatur affectu

affectu vt misericordiam suam sit solis misericordibus præstaturus.

Beati mundo corde, quoniam Deum ipsi videbunt.

Mundis corde conspectum Dei spondet. Nihil enim pollutum & sordidum ad occursum diuinæ claritatis insistet, & ad conspectum Dei acies absoletæ mentis hebetatur: eos scilicet & visus & occursum Dei esse patientes, quibus per animi nitorem ac vitæ puritatem potestas eius sit contuendi. Non enim nisi spiritu perfecti, & iam mortalitate immutati, quod solis mundis corde dispositum est, hoc quoque in Deo est immortale cernemus.

Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur.

Pacificorum beatitudo adoptionis est merces, vt filij Dei maneant: parens enim omnium Deus vnus est. Neque aliter transire in nuncupationem familiæ eius licebit, nisi obliuione earum rerum assumpta, quibus possumus offendi, fraternæ inuicem charitatis pace viuamus.

Beati qui persecutionem patiuntur propter iusticiam, & reliqua.

Perfecta ad prostremum beatitudine eos muneratur, quibus omnia pro Christo pati pronus affectus est: quia ipse iusticia est. His igitur & regnum reseruatur, & merces in cælo copiosa promittitur, qui in contemptu seculi pauperes spiritu, & damnis rerum præsentium iacturisque probrosi, & aduersa maledicta hominū cœlestis iusticiæ cōfessores, ac deinceps gloriosi promissorum Dei martyres, omnem vitæ vsum testimonio veritatis eius impenderint.

Vos estis sal terræ. Quod si sal infatuatus fuerit, ad nihilum valet id quod salietur.

Sal vt arbitror, terræ nullum est. Quomodo ergo apostolos sal terræ nuncupauit? Sed proprietas est quærenda dictorum: quam & apostolorum officium, & ipsius salis natura monstrabit. Sal est in se vno continens aquæ & ignis elementum, & hoc ex duobus est vnum. Hic igitur in omnem vsum humani generis effectus, in corruptionem corporibus, quibus fuerit aspersus, impertit: & ad omnem sensum conditi saporis aptissimus est. Apostoli autem sunt rerum cœlestium prædicatores, & æternitatis velut satores: immortalitatem omnibus corporibus, quibus eorum sermo aspersus fuerit conferentes vt quin superius Ioannes testis est sacramento aquæ ignis-

A que perfici, dum ait: Ipse vos baptizabit spiritu & igni. Merito igitur sal terræ nuncupati sunt, per doctrinæ virtutem salendi modo æternitati corpora reseruantes: sed natura salis semper eadem est, nec immutari vnquam potest. Verum quia conuersioni homo subiaceret & solus beatus, qui vsque ad finem in omnibus Dei operibus permanserit, ideo eos sal terræ nuncupatos monet in traditæ sibi potestatis virtute persistere: ne infatui nihil saliant, & ipsi sensu accepti saporis amisso viuificare corrupta nō possint, & proiecti de Ecclesiæ promptuariis, cum his quos salierint, pedibus incedentium proterantur.

Vos estis lumen mundi.

C Natura luminis est, vt lucem quocunque circumferatur emittat, illatumque ædibus tenebras interimat, luce dominante. Igitur mundus extra cognitionē Dei positus obscurabatur ignorantia tenebris: cui per apostolos scientiæ lumen inuehitur, & cognitio Dei claret, & de paruis eorum corpusculis quacunque inceserint, lux tenebris ministratur.

Non potest ciuitas abscondi super montem edificata, neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, & reliqua.

D Ciuitatem, carnem quam assumpserat, nuncupat: quia vt ciuitas ex varietate ac multitudine consistit cohabitantium, ita in eo per naturā suscepti corporis, quædam vniuersi generis humani congregatio continentur. Atque ita & ille ex nostra in se cōgregatione fit ciuitas, & nos per cōsortium carnis suæ sumus ciuitatis habitatio. Abscondi ergo iam non potest: quia in altitudine positus celsitudinis Dei: admiratione operum suorum & contemplandus & intelligendus omnibus effertur. Sed nec lucerna acceditur, recondenda sub modio. Quis enim fructus est, clasam impensam cluminis continere? Verum synagogam dignè Dominus modio comparat: quæ susceptos fructus intra se tantum receptans, certum modum dimensæ obseruantia continebat. Nunc tamen fructu omni adueniente se vacuauit, non tamen adhuc potens luminis occulendi: atque ideo iam lucerna Christi non recondenda sub modio est, neque operimento occultanda synagæ: sed in ligni passione suspensa, lumen æternum est in ecclesia habitantibus præbitura. Pari etiam fulgere apostolos monet lumine, vt admiratione operis eo-

rum Deo laus impertiatur: non quòd ab hominibus oporteat gloriam quærere, quia omnia in honorem Dei sunt agenda, sed ut dissimulationibus licet nobis opus nostrum his inter quos viuimus e-luceat.

Nolite putare quoniã veni dissolvere legẽ aut prophetas: non veni dissolvere, sed adimplere.

Virtus & potestas verborum cœlestium, grandia se momenta complexa sunt. Lex enim operum posita est, & omnium in fidem eorum, quæ in Christo erant reuelanda, conclusit: cuius & doctrina & passio grande & profundum est paternæ voluntatis arbitrium. Lex autem sub velamento verborum spiritualium natiuitatem Domini nostri Iesu Christi, & corporalitatem & passionem & resurrectionem loquuta est: atque id ita iam ante tempora secularia in ætatis nostræ tempus esse dispositum, frequens & prophetica & apostolica autoritas est. Igitur post ieiunium dierum quadraginta, satanas tantis suspicionibus anxius, usque ad tentandi erupit audaciam: ingens in Iesu pertimescens cœlestis molitionis arcanum. Iesu enim Domino nostro nomen ex corpore est. Itaque & corporalitas eius & passio voluntas Dei & salus seculi est: & ultra humani sermonis eloquium est, Deum ex Deo, filium ex patris substantia, atque intra patris substantiam consistentem, primum in hominem corporatum, dehinc morti hominis conditione subiectum, postremo post triduum in vitam ex morte redeuntem, consociatam spiritus & substantiæ suæ æternitati materiem ad cœlum assumpti corporis retulisse. Ne igitur aliud existimarem in operibus suis esse quàm contineretur in lege: non soluere se legem professus est, sed implere. Cœlum quidem & terram, maxima, ut arbitramur, elementa esse soluenda: cæterum ne minimum quidẽ posse esse de mandatis legis infectum. In ipso enim lex & prophetia omnis impletur. Sub passione & iam iam spiritu traditurus, magni huius in se certus arcani, poto aceto consummata omnia est professus. Fidẽ enim gestorum omnia tum prophetarum gesta sumebant. Itaque ne minima quidem mandatorum Dei, nisi cum piaculo Dei constituit esse soluenda: futuros minimos, id est nouissimos, ac penè nullos denunciens, minima soluentes. Nulla autem his minora possunt esse, quæ

Coacta interpretatione

minima sunt. Minimum autem est omnium, Domini passio & crucis mors: quam si quis tanquam erubescendam non confitebitur, erit minus. Confidenti verò magnæ in cœlo vocationis gloriam Dominus esse confitetur.

Dico autem vobis, quia nisi abundauerit iusticia vestra plus quàm scribarum & phariseorum, non intrabitis in regnum cœlorum.

Pulcherrimo ingressu opus legis cœpit excedere, ut non dissolueret eam, sed profectu potiore præcelleret: aditum apostolis in cœlum, nisi iusticiam phariseorum æquitatẽ anteissent, denunciens non futurum. Propositis igitur his quæ in lege præscripta sunt, profectu ea, non abolitione trãgreditur. Lex vetuit occidere, reatum homicidij seueritate iudicij expiatura. Sed malè in alterum commotæ mentis affectio, idem in euãgeliis habet poenæ & ex præcepto fidei non minus rea ira est sine ratione suscepta, quàm in operibus legis homicidium.

Et qui dixerit fratri suo racha, reus erit concilio.

Racha, vacuitatis opprobrium est. Et qui Spiritu sancto plenum conuicio vacuitatis infimulet, fit reus concilio sanctorum: contumeliam Spiritus sancti sanctorum iudicum adnimaduersione luiturus.

Qui autem fatuum dixerit, reus erit gehennæ ignis.

Piaculi magni periculum est, quem sallem Deus nuncupauerit, cum contumelia infatui sensus laceessere: & stultorum intelligentiam salientem, stultæ intelligentiæ exasperare maledicto. Istiusmodi igitur, æterni ignis erit pabulum. Ita quicquid lex in ipsis quidem operibus damnauit, euangeliorum fides pro contumeliosa tantum verborum facilitate condēnat. Mutua igitur vniuersos charitate deuinciens, nullam impacificæ orationis fieri patitur: sed altario munera offerentes, si recordentur habere se cum fratribus aliquid simultatum, reconciliatos humana pace reuerti in diuinam pacem iubet, in Dei charitatem de charitate hominum transituros. Et quia nullum tempus vacuum affectu placabilitatis esse permittit, cito in omni vitæ nostræ via reconciliari nos aduersario benignitate præcepit: ne in reditu gratiæ morosi in mortis tempus non inita pace veniamus, nosque aduersarius iudici tradat, & iudex ministro, & in carcerem mittamur.

mittamur, & non exeamus inde donec reddamus nouissimum quadrantem. In præceptis Dominicæ orationis remitti nobis peccata nostra oramus exemplo: & data aduersariis conditione veniæ, ipsius veniam deprecamur. Hæc itaq; negabitur nobis, si aliis negetur à nobis: nostroque ipsi iudicio rei sumus, si in iudicii tempus non remissis similitudinibus transeamus, aduersario tradente nos iudici, quia manens in eū similitudinis nostræ ira nos arguit. Et quia charitas plurimū peccatorum tegit, & errorū nostrorum ambitiosa ad Deum patrona est: nouissimum poenæ quadrantem soluemus, nisi precio ipsius aliquantorum criminū culpa redimatur. Quid autem à pluribus in hoc capite sensum sit, non putauī esse tractandum. Hoc enim quod aduersario reconciliari beneuolentia iubemur, ad corporis & spiritus aduersantiū sibi concordiam retulerunt: sed nos ordinē doctrinæ tenētes, & opus legis euangelicis præceptibus excedentes, nō putauimus intelligentiæ continuationē oportere cōuelli.

Audistis quia dictū est, non mæchaberis, &c.

Fertur suo cursu ordo præcepti, & prætermisissis legis operibus, iam in euangelicis adulterio motus tantum oculi incidentis æquatur, & cū fornicationis opere punitur illecebrosa visus transcurrentis affectio. *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs te, &c.*

Fit innocentiae gradus celsior, & profectum fides sumit. Carere enim non solum propriis vitiis, sed & extrinsecus incidentibus admonemur. Non enim ex causis peccantium membrorū, corporis dāna præcepta sunt. Dexterō enim oculo non minus sinister erraret. Certē pes sensu concupiscentiæ carens damno inutilis est, in quem poenæ causa non incidet. Sed quia diuersa inuicem membra, corpus tamen omnes vnū sumus, abiicere à nobis, vel potius eruere propinquitates charissimorum hominum admonemur, si in illis aliquid tale cernamus, ne consortium criminis eorum de familiaritate veniamus: recti^o vtilibus & maximē necessariis, tanquam oculi & pedis membris carentes, quā vſq; in societate gehennæ vitiosæ propinquitatis teneamur affectu. Esset autem absciso membrorum vtilis, si & cordis esse posset exectio. Cū enim concupiscentia efficientiæ cōparetur, damnū corporis ociosum est, relicto voluntatis instinctu. *Dictū est autē: Quicū-*

que dimiserit uxore suā, det illi repudium, &c.

A Equitatem in omnes concilians, manere eam maximē in coniugiorum pace præcepit: legi addens plura, nihil demēs. Nec sanē profectus argui potest. Nā cū lex libertatē dandi repudiij ex libelli auctoritate tribuisset, nūc marito fides euangelica nō solum voluntatem pacis indixit, verumetiam reatum coactæ in adulterium vxoris imposuit, si alij ex discessionis necessitate nubenda sit: nullā aliā causam disinendi à coniugio præscribēs, quā quæ virū prostitutæ vxoris societate pollueret. *Iterū audistis, quia dictū est antiquis: Nō periurabis, &c.* Lex poenā posuerat periurio, vt fraudulentia mentium sacramenti religio contineret: simulque plebs rudis atq; insolens frequentem de Deo suo mentionē haberet familiaritate iurandi: fides verò sacramenti consuetudinē remouet, vitæ nostræ negocia in veritate cōstituens, & abiecto fallendi affectu, simplicitatem loquendi audiendiq; præscribēs, vt quod erat esset, nō esset verò quod non erat: qui inter est & non patens esset materia fallendi: & quod ultra est, id omne de malo est. Quod enim est, suū est vt semper sit: quod vero non est, naturæ est vt non sit. Ergo in fidei simplicitate viuētibus iurādi religione opus nō est, cū quibus semper quod est, est: quod non, nō: & per hæc eorū & opus & sermo omnis in vero est. *Neque per cælum iurabis, quia sedes Dei est, & reliqua.* Non solū reddere nos Deo sacramenta non patitur, quia omnis Dei veritas dicti factiq; nostri simplicitate retinēda est: sed superstitionē cōtumaciæ veteris condēnat. His enim elementorū nominibus Iudeis erat religio iurare, & cœli, & terræ, Hierusalē, & capitis sui: quibus in contumeliā Dei sacramēto venerationē deferebāt. Quid enim momēti iurare per cœlū Dei sedē, iurare per terrā scabellū pedū eius, iurare per Hierusalē vrbē breui ob insolentiam & peccata inhabitantiū destruendā: cū præsertim in præformationē ecclesiæ, id est, corporis Christi, quæ magni regis est ciuitas, esset cōstitutā? Per caput autē iurare cur vellēt. Nunquid vel capilli vnus mutandi facultas esse poterat iuranti, cū omnibus colorē natura à Deo profecta suggereret? Atq; ita sacramentorum pignora plena apud eos piaculi fuisse demonstrat: cum ignorato aut neglecto opifice suo, religionē operibus impertirentur. *Audistis, quia dictum est: Oculum pro oculo,*

lo, dentem pro dente, & reliqua.) Extensam fidei nostrae in aeternum spem ipsis Dominus vult probari: ut ipsa dissimulanda iniuriae tolerantia testis iudicii sit futuri. Lex infidelem Israel intra metum metu continebat, & iniuriae voluntate iniuriae vicissitudine coercebat. Fides autem nullius tam grauem dolorem esse patitur iniuriae, ut ultionem exspectat, & illatae sibi quisquam vindex sit contumeliae: quia in iudicio Dei & perpeffis iniuriam plus est consolationis, & poena seuerior iniuriosis. Atque ita non solum ab iniquitatibus nos abesse euangelia praecipunt, verum etiam vlciscendae iniuriae exigunt dissimulationem. Nam accepta alapa maxillam alteram iubemur offerre, & mille passibus onus vehentes progredi in spacium passuum duum millium, iniuriae augmento profectum ultionis habituri: ipso virtutum coelestium Domino ad incrementum gloriae & maxillas palmis, & flagris scapulas offerente. Non solum autem iudicii humani refugienda esse arbitria praecipit, verum etiam cum damni voluntate vitanda, ut tunicam nobis volenti iudicio exuere, remittamus & pallium: & per spem bonam secularem suppellectilem contemnentes inanem gentium cupiditatem, & vanitatem infructuosae auaritiae arguamus. Omnibus etiam dari quae poposcerint iubet, & a precibus volentium mutuari, os atque animum non referre, ut his quibus indigent, per nostram munificentiam expleantur, & eorum vel sitim potu, vel famem cibo, vel nuditatem vestitu indulto arceamus: ac sic bonorum eorum quibus a Deo indigemus, digni reperiamur, cum obtinendi meritum indulgendi consuetudo conciliet. In officio quoque dispensandae eius quam accipimus gratiae, pronos esse oportere demonstrat, ut boni gratuiti sit dispensatio gratuita: & mutuari volentibus non negemus quod mutuamur a Deo, semper sine habendi damno impertiendi ministerio functuri. *Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odies inimicum tuum, & reliqua.)* Conclufit omnia bonitate perfecta. Amari enim lex proximum exigebat, & in inimicum licentiam odij dabat. Diligi vero inimicos fides praecipit, & petulantes humanarum metium motus publicae charitatis frangit affectu: non solum iram ab ultione depellens, sed etiam in amore mitigans iniuriosi: quia gentium sit amantes amare, & commune sit diligere diligentes. Vocat igitur nos

in Dei ut hereditatem ita & imitatione, bonis & iniustis Christi sui aduentu in baptismi & spiritus sacramentis, & solem tribuentis & pluuiam: ita nos ad perfectam vitam, per hanc publicae bonitatis concordiam, quia in nobis in coelo perfectus pater sit imitandus: instituit.

Attendite iusticiam vestram, ne faciatis coram hominibus, &c.) Omnem curam rerum praesentium amouet, & attentos tantum esse in spem futuri iubet, neque sectari vel hominum fauorem ostentatione bonitatis, vel iactantiam religionis orationis publicae copia, sed intra conscientiam fidei fructum boni operis continendum: quia humanae laudis consecratio, eam tantum quam ab hominibus expectet, mercedem sit receptura. Caeterum promerendi Dei expectatio, praemium sit longae patientiae consequutura. Sinistra quoque manus, ut ignoret opus dextrae. Sed nunquid istud natura corporis finit? aut intelligentiae sensum manuum ministeria fortiuntur? Verum ut in Dei scientia opera nostra consistant: cum sub nuncupatione membrorum in his quae geramus, eorum quae nostra sunt, atque nobiscum sunt, conscientia arceatur.

De oratione & ieiunio. De thesauro in caelo. De lucerna corporis. De duobus dominis. De cibo & vestitu. De volatilibus & lilis agri, & feno. De solitudine diei. De festuca & trabe in oculo. C A N O N V.

LA V S O quoque cubiculi ostio iubemur orare, atque in omni loco precem fundere edocemur: & sanctorum oratio inter feras, carceres, flammam, & de profundo maris, ac bestiae ventre suscepta est. Ergo non occulta domus, sed cordis nostri cubiculum ingredi: & clauso mentis nostrae secreto orare ad Deum, non multiloquio, sed conscientia admonemur, quia dictorum verbis opus omne praecellat. De orationis autem sacramento necessitate nos commentandi Cyprianus vir sanctae memoriae liberavit. Quanquam & Tertullianus hinc volumen aptissimum scripserit: sed consequens error hominis, detraxit scriptis probabilibus auctoritatem. *Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes. Exterminant enim facies suas, ut pareant hominibus ieiunantes, &c.* Ieiuniorum profectum doceat extra iactantiam confecti corporis esse oportere, neque de iniuriae ostentatione fauorem gentium consecrandum, sed omne ieiunium in sanctae

Cyprianus
Tertullianus.
Matt. 6.

operationis decore ponendum. Oleum enim fructum misericordiæ esse cœlestis, & propheticus sermo est. Ergo bonitatis operibus caput nostrum, id est, vitæ nostræ sensus ornandus est, quia intelligentia omnis in capite est: sordescque in facie abluenda, ne quid sit horroris ex vitiis, sed magis gratia candoris sit in occursum: atque ita nos in splendorem bonæ conscientiae elutos, & in gratiam misericordis operis delibutos, Deo ieiunia nostra commendent, Ceterum fugientes in ieiuniis hominum cōscientiam vinctis capitibus, & ridiculi magis erimus, & cogniti. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, & reliqua.*) Prætermissa igitur humanæ gloriæ & opulentiæ solitudine, omnē placendi Deo curam sumi oportere demonstrat: quia humanam laudem vel corporum vitia, vel obtrectatio invidentium corrumpat: & hic thesaurus pecuniæ, aut detrimento sit periculosus, aut furto. Ceterum laus cœlestis æterna est, nec subrepentis furto subtrahenda, nec tinea aut rubigine invidiæ exedenda: corde nostro sedem thesauri vtram sit sequutus habituro & intelligentiæ nostræ lumine aut cum pecunia damnosa futuro, aut cū Deo sempiterno, *Lucerna corporis tui, est oculus tuus.*) Continens sensus est. De oculi enim officio lūmē cordis expressit. Quod si simplex & lucidum manebit: claritatem æterni luminis corpori tribuet, & splendorem originis suæ corruptioni carnis infundet. Si autem obscurum peccatis, & voluntate erit nequam, vitiis mentis natura corporis subiacebit. Et si lumen quod in nobis est, tenebrosum sit, quantas necesse est ipsarum tenebras esse tenebrarum? quia iam periculosē solet animi generositati terrene carnis vitiosa origo dominari, longeque magis peccata corporis ingrauescere, si etiam cupiditatibus adiuuentur animorum: ex eoque fuerit præter naturam suam corpora nostra tenebrosa, si in illis mentium lumen extinctum sit. Quod si per simplicitatem spiritus retinuerimus, lumine suo necesse est & corpus illuminet. *Nemo potest duobus dominis servire, &c.*) Duum dominorum infidele seruitium est, nec par eiusdē potest esse ad seculum atque ad Deum cura. In alterum enim necesse est odium sit, in alterum amor: quia idem opus diuersæ dominorum non conueniat voluntati, nec pauperes spiritu Deo placentes, ambitiosæ seculi huius possint apti esse

iactantiæ. *Ideo dico vobis, ne cogitetis in corde vestro, quid manducetis: neque corpori vestro, quid vestiatis. Nonne anima vestra pluris est quam esca, & corpus pluris est quam vestimentum?* Contemptum seculi, & fiduciam futurorum toto superiore sermone præceperat. Nam cū ad iniuriā pronos iubet esse, & ad damnum voluntarios, & ad vitionem negligentes, & ad diligendum promiscuos, & ad humanam gloriam incuriosos: confirmare nos in spem bonorum æternorum laborat. Plures enim & amor præsentium, & desperatio futurorum incertos facit: & aut illecebris capit, aut infidelitate confundit. Ergo regnum cœlorum, quod prophetæ nunciauerūt, Ioannes prædicauit. Dominus noster in se esse positum est professus, vult sine aliqua incertæ voluntatis ambiguitate sperari: alioquin iustificatio ex fide nulla est, si fides ipsa fiat ambigua. Igitur curā nullam esse vestitus & cibi præcipit, dicens & escis animam, & cibo corpus esse preciosius. Et quidem pulchrum est, præsentium rerum contemptu curam tantum diuinis rebus impendere: sed altius sermo descendit, & in cœlestis dicti intelligentiam verbis subiecta ratio extenditur. Thesaurum Dominus condi iussit in cœlo, & ex oculi lumine corpori quoque splendorem spondit, & dominis duobus neminem placere posse testatus est: & post hæc ait: *Ideo dico vobis, ne cogitetis in corde vestro quid manducetis, neque corpori vestro quid induatis. Quæ consequuntur, nō satis propositionibus cōgruunt. Nunquid & vnius domini seruus, non possit circa vestem esse cibumque sollicitus? Nunquid per aduersam valetudinem hebetato oculi lumine obscurabitur corpus? aut quod corporis lūmē esse possit ex oculo? Nunquid thesaurizare in cœlis sola nuditas ac fames poterit? Sed quia corruptus circa futurorum curam infidelium sensus est, calumniantium quæ in resurrectione corporum species sit futura, quæ in substantia æternitatis alimonia: & cū ex difficultatibus quæstionū inutilium quædam vtedarum præsentium voluptatū ratio quaesita est, inutili metu circa Dei reuerentiam morantes, in seculi gaudia transeunt, atque ita est, vt duobus dominis vnius infidele seruitium sit. Igitur ex summo pietatis affectu, grauissimoque diffidentiae periculo ante prædicto, ita admonet:*

Nónne anima pluris est quàm esca, & corpus pluris est quàm vestimentum? In dictis Dei veritas est, & rerum creandarum efficientia omnis in verbo est: itaque nec quod spondit ambiguum est, nec inefficax quod loquutus est. Nihil est quod nō in substantia sua & creatione corporeum sit: & omnium siue in cœlo, siue in terra, siue visibilibus, siue inuisibiliū elementa formata sunt. Nam & animarum species, siue obtinentium corpora, siue corporibus exultantium, corpoream tamen naturæ suæ substantiam sortiuntur: quia, omne quod creatū est, in aliquo sit necesse est. Atque ideo ineptiam inutilissimæ quæstionis Deus arguens, non patitur, anima & corpore in eternitatis substantia collocandis, spem nostram futuri in resurrectione cibi & vestitus solitudine demorari: ne tanto preciosiora reddenti, corpus scilicet atque animam, contumelia in non efficiendis leuioribus inferatur. *Respicite volatilia cœli quoniam non serunt, neque congregant in horrea: & pater vester cœlestis illa pascit. Nónne vos magis pluris estis illis?* Sub nomine volucrum exēplo nos immundorum spirituum adhortatur: quibus sine aliquo negotio quærendi & congregandi, viuendi tamen tribuitur de æterni consilij potestate substantia. Atque ut ad immundos istud spiritus referri oportere monstraret, adiecit: Nónne vos magis pluris estis illis? De comparationis præstantia, descrimen nequitiae & sanctitatis ostendens: *Quis autē vestrum potest adicere ad staturam suam cubitum vnum? Et de vestimento quid solliciti estis?* Fidem vitalis substantiæ nostræ de documento spirituum firmavit: opinionem autem habitus futuri, iudicio communis intelligentiæ dereliquit. Cū enim vniuersorum corporum quæ vitam hauserint, diuersitatem in vnum cōsummatum virum perfectumq; sit excitaturus, solusque potēs sit ad vniuscuiusque proceritatem cubitum vnum & alterum tertium-ve præstare: de vestitu, id est de specie corporum, quanta eius contumelia ambigimus? qui ut æqualem atq; uniformem omnem hominem efficiat tantum mēsuræ sit humanis corporibus additurus. *Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant, neque nent. Dico autē vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua nō coopertus est sicut vnū est ex istis, &c.* Lilia nō laborant, neque nent: & Salomon coopertus eorum gloria nō fuit, propheta

magnus, & merito dilectæ sapiētiæ Deo charus. Sed lilia nascuntur potius quàm operiuntur. Cooperatio autē velamentū est corporis, nō corpus ipsum. Quod si ad sensum humanæ intelligentiæ res referatur, colorē lilij, velamenti candor potuerat æmulari. Sed lilia non laborantia, neq; nentia significari intelligenda sunt, ut angelorum cœlestium claritates, quibus extra humanæ scientia eruditionē, suiq; operis mercedem à Deo gloriæ candor indultus est: ne quid ex proprio labore aut arte existimarentur habuisse. Et cū in resurrectione similes homines angelis erunt, sperare nos cœlestis gloriæ voluit operimentum, exemplo angelicæ claritatis. Est autem in natura istius germinis, ut aptissimè cœlestibus angelorum substantiis comparetur. Hoc enim efflorescens, cū à stirpe detentæ humi radicis auellitur naturæ, suæ virtutē licet aruisse putetur occultat, & redeunte tēpore rursum lilij sui honore vestitur. Ex se igitur efflorescit ac redditur, & quod est, nec radici potest debere, nec terræ: cū ille qui se subeat succus, ex se sit. Atque ita annuæ licet huius viriditatis exemplo, virtutem cœlestis substantiæ æmulatur: cū ex eo tantum quod intra se acceptum habeat, alatur in florem. Ideo ergo lilia non laborant, neque nent: quia virtutes angelorum ex ea quam adeptæ sunt originis suæ sorte, ut sint semper accipiunt. *Si enim fœnum agri quod hodie est, & cras in ignem mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modice fidei?*

Fidei nostræ inuiolabilē confidentiam exemplorum autoritate confirmat: ut tanto maioris periculi res sit ambigere, quanto impensiore cura omnē occasionem infidelitatis abstulerit. Fœnum non idcirco nascitur, ut detur igni, neq; ideo vestiendi eius peculiaris Deo cura est ut cremetur: sed sub fœni nomine, nuncupatas esse à Deo gentes crebro inuenimus. Germen autem illud est, quod virtutis suæ flore dilapso, ad calorem solis arefcit. Igitur requies nulla gentibus, neque mortis, ut volunt, compendio quies dabitur: sed corporalis & ipsis æternitas destinabitur, ut ignis æterni in ipsis sit æterna materies, & in vniuersis sēpiternis exerceatur vltio sempiterna. Si igitur gentibus idcirco, tantū indulgetur æternitas corporalis, ut mox igni iudicij destinetur: quā profanū est, sãctos ne gloria eternitatis ambigere? cum iniquis eternitatis

opus præstetur ad pœnam. Omne igitur expectationē nostram in fide repromissionem & virtutis suæ potestatem exegit collocari: vt cura rerum quibus indigemus omiſſa, ab eo potius omnia à quo ipsi vitale exordium sumpſimus, expectamus, regnūque Dei vitæ nostræ stipendiis quæramus. Et hæc rectè perfectèq; viuentium merces est: vt in nouam cœlestemque substantiam ex hac corruptibilis corporis materie transferantur, & corruptio terrena cœlesti incorruptione mutetur. Gentium igitur est infidelitatis istius cura angi: quibus seculi amore detētis, & corporis gaudiis occupatis, nulum per fidem & confessionē Dei in cœleste regnū iter quæritur & optatur. *Nolite ergo solliciti esse de crastino. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipse. Sufficit diei malitia sua.* Cōmune iudicium est, diem esse labentium tēporum cursum luce solis illuminatum, quem nos interiecta discriminat, & interuentu suo diem subrogat. Futuri autem temporis significantia cōtinetur in crastino. Ergo de futuro solitos nos esse Deus vetuit: incuria autē solitudinis relaxatē, non negligentia, sed fidei est. Cur enim solliciti simus in crastino, cū crastinus dies sibi ipse sollicitus sit? Ergo anxietatem nostram ipsa pro nobis dies sollicita depellit. Sed sollicitudo, vt arbitror, proprius est hominis affectus: hanc enim excitant curæ, aut metus, aut doloris anxietas. Dies verò cursus est temporis: & sola prouidentia consecuta, solitudinis recipiunt affectum. Cōstituetur ergo dies esse animal, quod & caueat, & prospiciat, & curet, cui & malicia propria sufficiat, neque extrinsecus accidētī sit cumulanda peccato. Sed natura rei, non capit dici deputare mentis affectum: ergo & quod sibi ipsa sollicita est, & quod ei malicia sua sufficit, & quod inhibemur solliciti esse de crastino totum sub dicti cœlestis significantia cōtinetur. Iubemur igitur non ambigere de futuris, satis enim vitæ nostræ malicia, & dierum quibus viuimus peccata sufficiunt, vt circa est purganda & promerenda omnis vitæ nostræ meditatio laborque verſetur, ne etiam de futurorum diffidentia inexpressibilis irreligiositas cōtrahatur: cum cessante cura nostra, ipsa in officio suo, quæ sunt futura, sollicita sint, & nobis æternæ claritatis profectus Dei procurante bonitate, iam non sollicitis præparetur. *Nolite iudicare, ne iudicemini.*

Quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabitur de vobis.) Omne iudiciij officium penitus Deus submouet, nec vllum omnino suscipi patitur. Sed compugnare propositis subsequētia existimantur, cum dicit: Quo iudicio iudicaueritis, iudicabitur de vobis. Sed superius ait: Nolite iudicare, ne iudicemini. Nunquid boni iudiciij arbitrium suscipi non oportebit? At qui profitetur pro conditione iudiciij iudicandos, & vniuersis genere quo mensi sunt mentiendum. Ergo nunquam bene iudicabitur, si omnino non erit iudicandum. Sed iam dudum, vt superius cognoscitur, nihil in verbis Dei leue aut inane tractatur: omnisque hic vltra sensum gentiliū aurium sermo est. Iudicari enim de pōsitionibus suis vetuit: quia vt iudicia ex incertis rebus inter homines sumuntur, ita & hoc iudicium aduersum Deum ex sentiendi atq; opinandi ambiguitate suscipitur: quod penitus repellit à nobis, vt constans potius fides retineatur, quia non sicut in rebus cæteris peccatum sit perperam iudicasse, sed in rebus tantummodo de Deo iudicium initium esse sit criminis.

Quid autē vides festucā in oculo fratris tui, & trabē in oculo tuo nō vides? & reliqua.) In cōsequentibus docuit solam in spiritū blasphemiam extra veniam futuram, cæteris omnibus Deo indulgentiam largiente. Peccatum autem in spiritum est, deo virtutis potestātē negare, & Christo substantiam adimere æternitatis: per quem quia in hominē Deus venit, homo rursus fiet in Deum. Ergo quantum inter festucam & trabem discriminis est, tantum ostendit peccatum in spiritum conditionem cæterorum criminum excedere, vt cū infidelis delicta corporis aliis exprobrent, onus peccati quod promissis Dei ambigant, in seantē nō videant, in oculo vtroque tanquam in mentis acie insidentē. Fit enim sæpe, vt assumamus nobis arguendi alios auctoritatem, sine vllō propriæ emendationis exēplo: & medēde cæcitatē alienę iactantiā præferamus, ipsi in tenebris corrupti luminis constituti: cū difficile quenquam sit præstare quod exigit, & optimum sit exēplo potius docere quàm dictis. Cura ergo propriè adhibenda est cæcitati: quæ quia ex natura rerum est, non prius aliquem purgandæ de oculo fratris festucæ idoneum effici posse doctorem, quàm de mētis sue lumine trabē perfidiæ grauantis eiecerit,

De margaritis ante porcos. De pseudoprophetis.

De domo edificata super petram.

CANON VI.

Matt. 7.

Nolite dare sanctum canibus, neque miseritis margaritas vestris ante porcos, &c.) Preceptis & promissis Dei nihil preciosius sanctiusque est, quæ sanctificatis nobis immortalitatis thesaurum largiuntur. Horum igitur sacramenta atque virtutes neque in gentes efferre, neque cum hæreticis conferre permittuntur. Canes enim de oblatrandi aduersus Deum rabie, gentes sunt nuncupatæ. Porcorum verò hæreticis est nomen: quia quamuis vngulæ bifidæ sint, acceptam tamen Dei cognitionem non ruminando disponunt. Ergo & cōcorporationem verbi Dei, & passionis mysterium, & virtutem resurrectionis nō promiscuè tractare nōs conuenit, neque imperitè incuriosèque proferre: ne ignorantiam nostram, si perfectæ scientiæ defuit instructio, proterant hi atque conculcent, & infirmitatem in Deo passionis irrideant: conuersique in nos, contradictionum aculeis imperitiam nostram fidemque disrumpant. Sed in his quæ ignorabimus, via nobis consequendæ veritatis aperitur: quam obtinere in sola precum mora est. Vt igitur sentiamus credamusque omnia, & nullo ambigæ voluntatis differamur incerto, orandum est, quærendum est, pulsandum est: oratione misericordiam, inquisitione perfectum, tentamento aditum reperturi, Quinetiam ad spem obtinendi exemplo humani affectus docemur. Nam cum nos filii piscem panem-ve poscentibus, non serpentē simus aut lapidē reddituri: quanto magis nobis optimus ac præstantissimus pater Deus orantibus perfectæ fidei munera largietur, neque sit pro vitæ cibo lapidem duritiæ gentilis, aut pro baptismi conseruatione serpentem veneni hæretici præstiturus. Consummauit deinde omnia bonitatis exemplo, vniuersos amoris mutui pace coniungens: in eo legis & prophetarum mandata cōstituens, vt vniuersorum in nos bonitatem optantes, ipsi omnibus boni simus.

Intrate per angustam portam. Quàm lata & spaciōsa via quæ duxit ad perditionem.

Arduum in cœlum iter homini est, & aditus angustus ac tenuis. Cæterum perditionis via lata est: hanc plures obtinēt,

illam porrò pauci inueniūt. Paucis enim damna rerum præsentium chara sunt: quibus cupiditates & animi vincere & corporis frangere, & exposita totis seculi viribus & illecebrarum omnium lenocinia præterire, maximum cœlestis spei lucrum est. Illis autem quibus solum bonum est scortari, comestare, ambire, insolescere, fastidire, odisse, diripere: plurimus est frequentantium iter tale comitatus. Et quia paucorū est viam angustam inuenire, fraudulentiam eorum qui cam se quærere mentiuntur exponit, dicens: *Attendite à pseudoprophetis, qui veniunt ad vos vestimentis ouium, & reliqua.*) Blandimenta verborum & mansuetudinis simulationem, admonet fructu operationis expendi oportere: vt non qualē quis verbis referat, sed qualem se rebus efficiat spectemus: quia in multis vestitu ouium rabies lupina contegitur. Ergo, vt spinæ vuas, vt tribuli ficus non generant, & vt iniquæ arbores vtilia poma non afferunt: ita ne in istis quidem consistere docet boni operis effectum, & idcirco omnes cognoscendos esse de fructibus. Regnum enim cœlorum sola verborum officia non obtinent: neque qui dixerit Domine Domine, hæres illius erit. Quid enim meriti est Domino dicere, Domine? Nunquid Dominus non erit, nisi fuerit dictus à nobis? Et quæ officij sanctitas est nominis nuncupatio, cum cœlestis regni iter obedientia potius voluntatis quàm Dei nuncupatio repertura sit? *Multi mihi dicent in illa die: Domine Domine, nonne in tuo nomine prophetauimus & reliqua.*) Etiam nunc pseudoprophetarū fraudulentiam & hyprocritarum simulamenta cōdemnat: qui gloriā sibi ex verbi virtute præsumunt, in doctrinæ prophetia & dæmoniorum fuga, & istiusmodi operū virtutibus. Atque hinc sibi regnum cœlorum pollicentur: quasi verò eorum aliquid proprium sit, quæ loquuntur aut faciunt, & non omnia virtus Dei inuocata perficiat: cum doctrinæ scientiam lectio afferat, dæmonia Christi nomen exagitet. De nostro igitur est beata illa æternitas promerenda: præstandūq; est aliquid ex proprio, vt bonū velimus, malū omne vitemus, totoq; affectu præceptis cœlestibus obtemperemus ac talibus officiis cogniti Deo sim⁹, agamusq; potius quod vult, quàm quod prodest gloriemur: repudiāns eos ac repellens, quos à cognitione sua opera iniquitatis auerterint.

Omnis

Omnis ergo qui audit verba mea & facit, simi- lem eum æstimabo viro sapienti, qui ædificauit A domum suam super petram, & reliqua.) Sensus est superioribus iunctus. Obiurgās enim pseudoprophetarum iactantiam, & hypocritarum figmenta: per comparationis exemplum, perfectæ in se fidei hominem exponit. Quod is qui verba sua & audit & facit, super petram sit ædificatus, & fundamento stabili firmoque consistat, eumque incidentium tempe- statum impetu non possit dissolui. In pe- tra seipsum Dominus significat, validū excelsi ædificij fundamentum: eum au- tem qui ex se in sublime opus excreuerit, moueri non posse vel pluuiis, vel flumi- nibus, vel vento. In pluuiis, blandarum & sensim illabentium voluptatum ille- cebras significat, quibus primum fides rimis patentibus immadescit. Postque torrentium procursus, id est, grauiorum cupiditatum motus incurrit: atque exin- de tota ventorum vis circumstantium defæuit, vniuersus scilicet zabolice po- testatis spiritus infertur, Sed fundamēto petreæ homo ædificatus insistet, nec mo- ueri loco suo poterit. Stultus verò hæc audita dissimulans, tanquam super arenam opus ædificationis impenderit, infideliter stat, citò pluuiis illabentibus subruendus, & fluminibus propellendus, vêtis differendus, secundum naturā super quas ædificatus est arenarū, cū graui rui- næ suæ strage soluendus. Atq; ita superio- rū conturbationū exēplo Dominus nos voluit & efficere quæ iussit, & credere quæ spondit. Consummatis igitur omnibus turbæ mirabantur doctrinam eius: quia se non scribarum & pharisæo- rum more docuisset. In verborum enim virtutibus, effectus potestatum metie- bantur.

De leproso quem curauit Dominus. De puero tribuni paralytico. De socru Petri. De plu- rimis & diuersis curis.

CANON. VII.

Matth. 8. **E***T descendente eo de monte, secute sunt eum turbæ multæ. Et ecce le- prosus quidam veniens adorabat eum dicens: Domine si vis potes me mundare, &c. In exordio sermonis ad- monuimus, ne quis fortè existimaret ali- quid rerum gestarum fidei detrahendum*

si res ipsas profectus rerum consequen- tium continere in se doceremus. Nihil enim veritati detrahit, imitationem ve- ritas consecuta. Toto igitur superiore sermone Dominus fidei præcepta tradi- derat, legem excefferat: iam inutilem at- que inefficacem excedendo significans. Mandatorum obseruantiam exegerat, ante promissorum suorum spem fidissi- mam imperauerat: quid igitur post hæc primum gesserit contuendum est. Adest leprosus, emundari se rogat, purgatur verbi potestate, contactum iubetur file- re, sed tamen ostendere se sacerdoti & munus quod Moyses in testimonium fieri præcepit offerre. Curatio igitur o- bedientis & credentis turbæ & cum Do- mino de monte venientis adoratio in le- proso ostenditur: quæ vitiosa labe cor- poris contaminata, audita regni cœlo- rum prædicatione, curari se rogat, con- tactu corporis visitatur, verbi virtute cu- ratur. Et vt salus hæc non offertur potius quàm quæretur silentium imperatur & ostendere se sacerdotibus iubetur: vt prænunciatus in lege factis & operibus cernatur, & in quo lex infirmabatur, in eo verbi virtus intelligeretur: præmium quoque receptæ salutis qui purgatus est, Deo offerat; vt donum illud non sit ex auibus, sed vt homo ipse à sordibus pec- cati corporis emundatus, in sacrificium Dei transeat: quia quod Moyses in lege præceperit, testimonium sit, non effectus.

Post hæc autem cum introisset Capharnaum, accessit ad eum quidam credimus rogans eum & dicens: Puer meus iacet in domo paralyti- cus, &c.) Sequitur emundationem lepro- si, paralytici pueri curatio. Sed quid istud est, quod non dignum se tribunus pueri dominus profitetur esse, vt Chri- stus domum eius introeat, puerū videat, & præsens præsentī, opem afferat: seque habere milites iubere quod velit, & in potestate posito parere sibi plurimos? Si- militer & Dominum curationem verbo posse præstare? De tribuno posuisse me- satis sit, principem esse gentium creditu- rarum. Quis his princeps sit cui subiecti sunt plures, qui volet scire, Moyse in Deuteronomio canticum, & Salomo- nis librum Ecclesiasticum: vbi de disper- sione gentium quædam locuti sunt, le- gat nobis tantum de puero tractatus sit. Succedit deinde in hoc puero post pa- ralytici sanitatem curatio populi de mō- te descendētis, salus gentium. Iacebat

enim puer dissolutus in domo humili, corruptibili, & ingressu eius, cuius tamen egens erat, Saluatoris indigna. Et tribunus scit puerum verbo posse sanari: quia salus gentium omnis ex fide est, & qui in præceptis Domini vita est vniuersorum. Igitur iacentes in seculo, & peccatorum morbis dissolutæ gentes existimandæ sunt: omnibus vndique artubus fluidis, & ad constituendi officiū ingrediendique corruptis. Quorum salutis sacramentum in tribuni puero expletur, non tamen ingressuro domum Christo: quia licet in seculo demoratus sit, vitia tamē seculi & peccata non adiit. Miratus deinde fidem ait: *Non inueni tantam fidem in Israël.*) Non erat tribunus iste de gentibus: & quomodo in Israël fides talis non est reperta, cum qui crederet in Israël fides talis non est reperta, cum qui crederet esset Israëlita? Sed vt similitudinem futuri hæc ipsa veritas æmularetur, idcirco verbi ratio subiecta est, tantam fidem quanta gentium est in Israël non reperiendam, & cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorū ex vltimis gentibus quieturos. Perfecta quidem est in puero secundum credētis fidem veritas sanitatis: sed præsentium efficientia etiam futurorum imagini proficere monstratur, quando & tribuno credente, & puero saluato, nec talis in Israël fides reperta est, & regni cœlorum consortium cum Abraham gentibus destitatur.

Cum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem & febricitantem, & reliqua.)

In socru Petri, vitiosa infidelitatis æstimatur affectio: cui adiacet libertas voluntatis, quæ nos quadam sibi coniugij societate coniungit. Ego ingressu Domini in Petri domum, id est, in corpus, curatur infidelitas peccatorum calore exæstuans: & vitiorum ægra dominatu, mox deinde sanata officij famulatu ministrat. Nam primus credidit, & apostolatus est princeps: & quod in eo antè languebat, Dei verbo inualescens ministerio tanquam publicæ salutis operatū est. Rectè autem hanc ex socru Petri similitudinem ad affectionem infidelitatis aptari loco qui de nuru & socru consequitur tractabimus: nunc autem ideo infidelitas socrus Petri nuncupabitur, quia vsque dum credidit, voluntatis suæ seruitio detinebatur.

Vespere autem factō obtulerunt ei multos demonia habentes, & eiiciebat spiritus immundos, &c.

Curationem promiscuam horis vespertinis, concursu eorum quos post passionem docuit recognouimus: omnium peccata dimittens, omnium infirmitates auferens, & malarum voluptatum insident insidētium incentiua depellens, passione corporis sui secundum prophetarum dicta infirmitates humanæ imbecillitatis absorbens.

Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos suos ire trans fretum. Et accedens ad eum quidam scriba, ait: Magister sequar te quocunque ieris, & reliqua.)

Multa incurrunt quæ sensum communem mouere possunt: at non nos intelligentiam impertiunt. Neque enim res intelligentiæ, sed rei intelligentia subsecundat, Turbæ plures sunt, & ire trans fretum Dominus discipulis præcipit. Nō existimo cadere in Saluatoris bonitatem vt circumcursantes relinquere voluerit: & secretum quoddam impertiendæ salutis eligere. Deinde consequitur scriba dicens, magistrum se quocunque ierit secuturum: sed nihil à scriba dictum factumve legitur, quod posset offendere. Dominus respondit: vulpibus esse foveas, & cœli volucribus nidos quiscendi, filio autem hominis, quò reclinet caput suum, locum esse nullum. Et discipulum postulasse dari sibi tempus patris sepeliendi: hoc negatum, & pij atque humani officij veritam religionem. Ergo rerum tantarum, & tam diuersarum ratio promenda est: atque ita vt secundum continentem rerum ordinem grauissimas veritatis ipsius causas interioris significantiæ intelligentia explicetur discipulorum nomen non in duodecim tantum apostolis versari existimandum est. Nam præter apostolos plures fuisse discipulos legimus. Ex omni igitur turba quædam fieri videtur electio: eorum scilicet qui Dominum per multa seculi huius pericula & iactationes essent secuturi. Ecclesia enim instar est navis, & plurimis locis ita nuncupata est: quæ diuersissimi generis & gentis vectore suscepto, subiecta est omnibus & ventorum flatibus, & maris motibus. Atq; ita illa & seculi & immūdorum spirituum vexatur incurfibus. Propositis enim periculorū omnium motibus, Christi nauem, id est: ecclesiam introimus: scientes nos mari ventoque

vector passus.

ventoque iactandos. Vt igitur ordo typicæ significantiæ cohæreret, possetque intelligi fidelium portio conscendentiū nauem, & infidelium turba residentium: scribæ & discipuli persona subiungitur. Et quidam scriba, qui est vnus ex doctoribus legis, an sit secuturus interrogat. Quasi verò lege nō hunc esse Christum, quem sequi esset vtile contineretur. Igitur infidelitatis affectum sub diffidentia interrogationis expressit: quia fidei assumptio non interroganda est, sed sequenda. Vt autem eadem interrogatio infidelitatis esset punita iudicio, Dominus respondit vulpes habere foueas, & volucres cœli nidos quibus requiescant, hominis autem filium non habere vbi caput suum reclinet. Vulpes est animal insidiosum, circa domorum se occulens foueas, & domesticis auibus insidians: atque hoc nomine pseudopphetas nuncupari aliquot locis legimus. Volucres autem cœli sæpenumero immundos spiritus cognominari didicimus. Dei ergo filius paucitatem sequentium contuens, & doctori legis diffidenti, an sequeretur ipsum, exprobrat pseudopphetis esse foueas, & immundis spiritibus nidos quiescendi: quod extra nauem relictū, id est, extra ecclesiam positi, effecti sunt incolatus pseudopphetarum & habitatio demonum. Filium autem hominis, se scilicet, cui caput Deus sit, non reperire in quos collocata Dei cognitione requiescat: inuitatis omnibus vt in nauem, ita in ecclesiam, paucis metu maris, id est seculi, secuturis. Adest post hæc discipulus, non interrogans an sequatur (iam enim sequi oportere se credidit) sed permitti sibi orans sepelire patrem. Accipimus in Dominicæ orationis exordio, ita primum precandum: Pater noster qui in cœlis es. Ergo quia credentis in discipulo populi persona est admonetur, vt meminerit quod pater sibi vnus in cœlis est. Sequi autem Dominum iubetur, quia & volebat ita, vt mortui mortuum sepeliant. Sed nullum arbitror officiū expectari à mortuis posse. Quomodo ergo mortui mortuos humabunt? Primum igitur ostendit, perfectam in se fidem nulla secularis in alterum officij religione esse deuinctam. Deinde, inter fidelem filium patremque infidelem ius paterni nominis non relinquī. Non igitur obsequium humādi patris negauit: sed addendo, Dimitte mor-

matth. 6.

tuos sepelire mortuos suos, admonuit non admisceri memoriis sanctorū mortuos infideles. Mortuos autem etiam eos esse qui extra Deū viuāt. Et idcirco mutua mortuis officia relinquenda, vt mortui sepeliantur à mortuis: quia per Dei fidem viuos viuo oporteat adhærere.

De discipulis in nauī excitantibus Iesum. De duobus demoniacis in terra Gerasenorum.

B Deparalytico curato & lectum suum ferente.

CANON. VIII.

Et ascendente eo in nauiculam, secuti sunt eum Matth. 8. discipuli. Et ecce tempestas magna facta est in mari, & reliqua.

NAVEM discipulis introgressis tempestas oritur, mare commouetur, nauigantes turbantur. Ipse verò somno consopitus timētium metu excitatur, oratur vt opem afferat. Et increpatis his quod modicæ essent fidei, vento & mari tranquillitatem imperauit: cum admiratione hominum, præceptis eius ventum & mare obedisse. Igitur secundum hæc ecclesiæ intra quas verbum Dei non vigilauerit, naufragæ sunt: non quod Christus in somnum relaxetur, sed quod somno nostro consopiat in nobis. Maximè autem illud accidit, vt à Deo præcipuè in periculi metu & vexatione speremus: atque vtinam vel spes sera confidat sese periculum posse euadere, Christ intra nos seruitute vigilante. Perpetuam autem nobis obiurgationis suæ recordationem reliquit, dicens: *Modicæ fidei, quid timidi istis?* Metum scilicet motum secularium cum quibus Christi fides vigilet, nullum esse oportere. Consequitur deinde hominum admiratio dicētium: *Qualis hic homo est, quia venti & mare obediunt ei?* Non discipulorum hic sermo, sed gentium est. Nam cum superius & discipulos tantum nauem introisse, & à discipulis excitatum esse dixisset: nunc admiratos esse hominēs significat, hominem in ipsa admiratione dicentibus: quia nominum conuersione intelligitur, omnia opera Christi omnesque eius virtutes vt Dei esse laudandas, quia piaculi gentilis miserrimique erroris stultitiam demonstrat, quod eum ex humilitate passionis hominem potius nuncupet, quam ex virtutibus Deum.

*Et cum venisset trans fretum in regione Ger-
rasenorum, occurrerunt ei duo homines de mo-
numentis exeuntes periculosi nimis. & reli-
qua.)* Duum hominum occursum, dæmo-
num in duos homines longa possessio, &
periculosa transeuntibus via, & transfu-
giendi in porcos deprecatio, & purgatis
hominibus gregis ipsius per præceps in
mare casus, dehinc pastorum in oppi-
dum fuga, populi de ciuitate progressus,
& ne urbem Dominus adiret, legatio, &
reditus eius in patriam, & illic paralyti-
ci lecto iacentis oblatio, & pro fidei me-
rito in tempore ipso peccatorum remis-
sio, & murmur scribarum, & virtutis
confessio, & paralytici etiam sub onere
lectuli in domum reditus, & hominum
admiratio, hanc habent causam. In exor-
dio generis humani in tres fuit humani
generis diuisio, Noë scilicet filiorum, ex
quibus secundum prophetiam Genesim,
Sem in possessionem Dei lectus est. Ex-
tra urbem autem, id est, legis & prophe-
tarum synagogam, duos homines in
monumentis dæmones detinebant: dua-
rum scilicet gentium origines, intra de-
functorum sedes & mortuorum reliquias
obsederant, efficientes prætereuntibus
viam vitæ præsentis infestam. Igitur ut
esset in rebus gerendis futuri plena me-
ditatio, venienti Domino duo homines
occurrunt, ut occursum eorum concurrentium
ad salutem voluntas indicaretur. Sed in
hominibus dæmones proclamant, cur
sedem inuideat, cur ante iudicii tempus
infestet. Adiacebat etiam eis duobus ge-
tium populis plebs ex Sem genere Sad-
duæorum, quorum hæresis ex Iudæis
negatæ resurrectionis piaculum est. Vi-
dentes igitur dæmones, non sibi iam lo-
cum in gentibus derelinqui, ut patiat
habitare se in hæreticis deprecantur:
quibus occupatis, totos in mare impetu
rapido per præceps grex coactus est, in
cupiditatem scilicet secularium, dæmo-
num præcipitatur instinctu: in aquis
multis, id est, cum reliquorum gentilium
infidelitate moriturus. Atque etiam in
hoc typica ratio seruata est, ut non satis
esset dixisse præcipitatos in mare: nisi e-
tiam adderetur, & mortui sunt in aquis
multis. Quorum principes, atque pastores
rerum talium admiratione turbati ad urbem
veniunt, & quæ gesta sunt nunciant. Urbs
illa Iudaici populi habet speciem qui
Christi operibus auditis, Domino suo
obuiam pergit, prohibens ne fines suos

urbemque contingeret (neque enim e-
uangelia lex recipit) à qua repudiatus in
ciuitatem suam reuertitur. Dei ciuitas fi-
delium plebs est. In hanc igitur nauem, id
est ecclesiam, inuectus introiit. Iamque
in paralytico gentium vniuersitas of-
fertur medenda, & curationis ipsius ver-
ba sunt contuenda. Non dicitur paraly-
tico: Sanus esto, non dicitur: Surge &
& ambula, sed dicitur: *Constans esto fili, re-
missa sunt tibi peccata tua.*) In Adā vno pec-
cata vniuersis gentibus remittuntur. Hic
itaque angelis ministrantibus curandus
offertur, hic filius nuncupatur, qui pri-
mum Dei opus est: huic remittuntur ani-
mæ peccata, & indulgentia primæ trans-
gressionis ex venia est. Non enim para-
lyticum peccasse aliquid accepimus:
cum præsertim alio in loco idem Domi-
nus dixerit, cæcitatem à natiuitate non
ex peccato aut proprio aut paterno fuisse
contractam veritatis deinde ordo suc-
cedit in gestis, quauis futuri species ex-
pleatur in dictis. Mouet scribas remis-
sum ab homine peccatum. Hominem
enim tantum in Iesu Christo contuebantur:
& remissum ab eo, quod lex laxare
non poterat. Fides enim sola iustificat.
Deinde murmurationem eorum Domi-
nus introspicit, dicitque facile esse filio
hominis in terra peccata dimittere. Ve-
rum enim nemo potest dimittere pecca-
ta, nisi solus Deus: ergo qui remittit
Deus est, quia nemo remittit nisi Deus.
Deus in homine manens curationem ho-
mini præstabat: & nulla ei agendi aut lo-
quendi erat difficultas, cui subest totum
posse quod loquitur. Porro autem ut ipse
in corpore positus, intelligi posset esse,
qui & animis peccata dimitteret, & re-
surrectionem corporibus præstaret, ait:
*Vt sciatis quoniam filius hominis habet po-
testatem in terra dimittere peccata, ait paralyti-
co: Surge, tolle lectum tuum.*)

Satis fuerat dixisse, *Surge*: sed quia om-
nis erat perficiendi operis ratio explican-
da, adiecit: *Tolle lectum tuum, & vade in do-
mum tuam.*) Primum remissionem tri-
buit peccati, dehinc virtutem resurre-
ctionis ostendit: tum sublatione lectuli,
infirmitatem ac dolorem corporibus do-
cuit abfuturum: postremo reditum in
domum propriam, iter in paradisum
credentibus esse redhibendum, ex quo
Adam parens vniuersorum peccati labe
dissolutus excefferat. *Videntes autem tur-
ba timuerunt.*) Opus istud admiratio po-
tius

Matth. 9.

tius consequi, non metus debuit: sed manet etiamnum ordo mysterij, vt veritati A presentium futurorum species adtexta sit dictorum & factorum. Domini virtutem turbatiment. Magni enim timoris res est, non dimissis à Christo peccatis in mortem resolui: quia nullus sit in domum æternam reditus, si cui indulta non fuerit venia delictorum. *Et honorificauerunt Deum, qui tantam dedit potestatem hominibus.*) Conclufa sunt omnia suo ordine, & cessante iam desperationis timore honor Deo redditur, quod tantā dederit hominibus potestatem: sed soli hoc Christo erat debitum, soli de comunione paternæ substantiæ hæc agere erat familiare. Non ergo hoc venit in admirationem quod posset ista (quid enim non posse Deus crederetur?) alioquin laus de vno homine, non de pluribus extitisset: sed delati Deo honoris hinc causa est, quod potestas hominibus hac via data sit per verbum eius, & peccatorum remissionis, & corporum resurrectionis, & reuersionis in cœlum.

De Matthæo publicano. De phariseorum, & discipulorum Ioannis ieiunio. De adsutu panni rudis. De profluvio mulieris. De filia principis excitata à mortuis. De duobus cæcis. De surdo & muto.

CANON. IX.

Et cum transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in teloneo Matthæum nomine, & ait illi: Sequere me, & reliqua, Matthæum publicanum sedentem in teloneo sequi se iubet, & concedens in domum conuiuium instruit, & cum eo publicanorum & peccatorum turba discumbit: phariseis discipulos obiurgantibus, cur magistro eum publicanis cibus esset. Quibus respondit: Sanis medico opus non esse, sed curatione ægrotos indigere: cunctesque iubet discere quid sit, misericordiam malle quàm sacrificium. Publicanorum nomen ex vita est, qui relectis legis operibus, gerere se vsu communi & publico maluerunt. Ergo è domo, id est, ex peccatis corporis, Matthæum Dominus euocauit, in cuius mentem ingressus recumbit. Hic enim idem Euangelij istius scriptor est, & de peccati sui domo exiēs,

Dominum ipse suscepit, interiore eius habitatione illuminatus, intra quem Euangelicis cibis peccatoribus & publicanis conuiuium diuite copia præparatur. Aemulatio deinde agitat Iudæos, Dominum publicanis & peccatoribus communicare: quibus ille operto infidelitatis velamine verba legis exprompsit. Se quidem ægrotis opem ferre, & medicinam egentibus præstare: eis autem qui se sanos existimarent, necessariam curationem nullam esse. Sed vt intelligerent, neminem suorum sanum esse admonuit vt scirent quid esset: Misericordiam, volo, non sacrificium: legem scilicet sacrificiorum obseruatione deuinctam opem ferre non posse, sed salutem vniuersis in misericordiæ indulgentia reseruari. *Non enim veni iustos vocare, sed peccatores in penitentiam.*) Omnibus venerat, quomodo ergo non se iustis venisse dicit? Erant ergo quibus necesse non erat vt veniret? Sed nemo iustus ex lege est. Ostendit ergo inanem iusticiæ esse iactantiam: quia sacrificijs ad salutem misericordia erat vniuersis in lege positis necessaria. Nam si iusticiam fuisset ex lege, venia per gratiā necessaria nõ fuisset. *Tunc accesserunt ad eum Ioannis discipuli dicentes: Quare nos & pharisei ieiunamus frequenter, discipuli autem non ieiunant?*) Ieiunabant pharisei & discipuli Ioannis, & discipuli & apostoli non ieiunabant. Sed istis spiritualiter respondit, sponsnmque se Ioannis discipulis ostendit. Ioannis discipulis ostendit. Ioannes enim repositam in Christo omnem vitæ spem spopondit, & recipi à Domino discipuli eius adhuc eo prædicante, non poterant: vsque in eum enim lex & prophete sunt, & nisi lege finita in fidem Euangelicam, eorū nemo concederet. Quod verò præsentis sponsio ieiunandi necessitatem discipulis non esse respondit: præsentis suæ gaudium & sacramentum sancti cibi edocet, quo nemo se præsentis, id est, in conspectu mentis Christum continens, indigebit. Ablato autem se ieiunatos esse dicit: quia omnes non credentes resurrexisse Christum, habituri non essent cibum vitæ. In fide enim resurrectionis, sacramentum panis cœlestis accipitur: & quisquis sine Christo est, in vitæ cibi ieiunio relinquetur. Vt autem intelligerent, non posse sibi in veteribus positis perfecta hæc salutis sacramenta comitti, comparisonis posuit e-

exemplum. Pannum rudem vestimento veteri non ad sui, quia vetustatis infirmitatem virtus assumpti rudis dissoluat: & vinum nouum veteribus vtribus non infundi. Feruentis enim musti calor vtres veteres abrupit: infirmas videlicet vetustate peccatorum & animas & corpora, nouæ gratiæ sacramenta non capere. Fiet enim scissura peior, effusoq; vino vtres veteres peribūt. Duplex enim taliū erit reatus, si præter vetustatem, peccatorum suorum veritatem nouæ gratiæ non sustinebunt. Atque ideo & pharisæos & discipulos Ioannis noua non accepturos esse, nisi noui fierent.

Hæc illo loquente, ecce princeps vnus accessit & adorabat eum, dicens: Domine filia mea modo defuncta est, veni & pone manum super eam, &c.)

Preces principis, fides mulieris, turbæ in domo cōuentus, & cæcorū dūm clamor, muti & surdi & dæmoniacy oblatio, ex superioribus dictis connexæ sibi intelligentiæ tenent ordinem. Princeps hic, lex esse intelligitur, quæ Dominum orati plebs, quam ipsa Christi prædicatio aduentus eius expectatione nutriuerat, vitam mortuæ reddat. Nam nullum principem credidisse legimus. Ex quo persona principis huius orantis merito in typum legis aptabitur. Cui quidem Dominus opem spopondit, ad quam præstandam profectus est. Sed prior cum apostolis peccatorum turba saluatur. Et cum primum electionem, quæ ex lege destinabatur, viuere oportuisset anterior tamen in mulieris specie salus publicanis & peccatoribus redditur. Hæc itaque ad Domini prætereuntis occursum tactu vestis Domini sanam se de profluvio sanguinis futuram esse confidit: sordibus scilicet polluta corporis sui, & interioris vitij immundiciis dissoluta, fimbriam vestis per fidem festinat attingere donum videlicet Spiritus sancti de Christi corpore modo fimbriæ exeuntis cum apostolis conuersata contingere, sitque mox sana. Ita alteri salus, dū alij defertur, est reddita. Cuius fidē & constantiā Dominus laudauit: quia quod Israël parabatur, plebs gentiū occupauit. Est autem in simplici intelligentia magna virtutis Dominicæ admiratio: cum potestas intra corpus manens rebus caducis efficientiam adderet sanitatis, & vsque in vestium fimbrias operatio diuina procederet. Non enim diuisibilis & compre-

hensibilis erat Deus, vt corpore clauderetur. Ipse enim dona in spiritu diuidit, cæterū non diuiditur in donis. Virtutem autem eius fides vbique consequitur: quia vbique est, & nusquam abest. Et assumptio corporis non naturam virtutis inclusit, sed ad redemptionem suam, fragillitatem corporis virtus assumpsit: quæ tam infinita, tam libera est, vt etiam in fimbriis eius humanæ salutis operatio contineretur. Ingreditur deinde Dominus domum principis, synagogam videlicet, cui in canticis legis hymnus luctum personabat: & irridetur à plurimis. Nunquam enim illi Deum in homine crediderunt, quin potius prædicari resurrectionem ex mortuis riserunt. Apprehensam igitur puellam manu, cuius apud se mors erat somnus, retraxit ad vitam. Atque vt ratus hic esse ex lege credentium electionis numerus intelligi posset turba omnis expulsa est, quam vtique saluari Dominus optasset: sed irridendo dicta gesta que eius resurrectionis non fuit digna consortio. Et exeunte fama in vniuersam terram illam, post electionis salutem domum Christi atque opera prædicantur. Exeuntem igitur Dominū mox cæci duo sequuntur. Sed cæci & egressum & nomen Domini quomodo scire potuerunt? Quin etiam & filium Dauid nuncupant, & saluari se rogant. In cæcis duobus ratio totius superioris præfigurationis absoluitur. Ex his enim filia principis esse monstratur, Pharisei scilicet & discipuli Ioannis, qui Dominum iam superius in commune tentauerant. His igitur nescientibus à quo salutem peterent, indicauit lex & his saluatorem suum in corpore ex Dauid genere monstrauit: & cæcis vetere peccato quia Christum nisi admoniti non videbant, lumen mentis inseruit. Quibus Dominus, ostendens non ex salute fidem, sed per fidem salutem expectandam. Cæci enim quia crediderant viderunt, non quia viderant crediderunt. Ex quo intelligendum est fide merendum esse quod petitur: non ex impetratis fidem esse sumendam si credissent, visum pollicetur, & credentibus præstat, & silentium imperat. quia apostolorum erat proprium prædicare. Quinetiam post hæc, in mutō & surdo & dæmoniaco, gētium plebs indigna totius salutis offertur. Omnibus enim vndique malis circumfessa, totis corporis vitiis implicabatur. Et in cō-

terum

terum ordo seruatus est. Nam demon prius eijcitur, & tum reliqua corporis officia succedunt. Deus quippe cognitione superstitionum omnium vesania effugata, & visus & auditus & sermo salutis inuehitur: cuius facti admirationem talis turbæ est consecuta confessio, *Nunquam sic apparuit in Israel.* Eum cui per legem nihil afferri opis potuerat, verbi virtute saluari: quodque laudes Dei homo mutus surdusque loqueretur, Salute autem gentibus data: ciuitates omnes & castella omnia virtute & ingressu Christi illuminantur, & omnem infirmitatem veterni languoris euadunt.

Miseratus turbarum Dominus, duodecim discipulos præmittit cum potestate & doctrina.

CANON X.

V Idens autem turbas, miseratus est: quod essent vexate & iacentes, & reliqua.) Verborum virtutes non minus oportet introspicere quam rerum: quia, ut diximus, paria in dictis atque in factis significationum momenta consistunt. Turbarum Dominus miseretur vexatarum & iacentium, tanquam gregis sine pastore dispersi: & ait, messem multam, paucos operarios, orandum Dominum messis, ut operarios plures in messem eijciat.

Et discipulis conuocatis, dedit potestatem eijciendorum spirituum immundorum, curandæque cunctæ infirmitatis, omnisque languoris.) Hec igitur licet in præsens gesta sint, quid tamen in futurum significant contuendum est. Nullus in turbas vexator irruerat, neque casu aliquo motique percussæ iacebant. Quomodo ergo iacentes vexatæque miseretur? Immundi videlicet spiritus dominante violentia vexatam, & sub legis onere ægrotam plebem Dominus miseretur: quia nullus adhuc his pastor esset, custodiâ sancti Spiritus redditurus. Erat autem doni istius copiosissimus fructus, sed nondum messus à quoquam. Eius enim copia haurientiū multitudinē vincit. Nam quantumlibet assumatur à cunctis ad largiendum se, tamen semper exuberat. Et quia plures esse utile sit per quos ministraretur: rogari Dominum messis iubet, ut in messem operarios plures eijciat: ad capeffendum scilicet quod præparabatur donum Spiritus sancti messorum copiam Deus præstet. Per orationē

enim ac precē hoc nobis à Deo munus effunditur. Atque ut messem illam messoresque numerosos ex his duodecim primum apostolos diffundendos indicaret: conuocatis illis dedit eijciendorum spirituum potestatem, & omnis infirmitatis medendæ. Huius enim doni virtutibus, poterant & turbator expelli, & infirmari. Et dignum est præceptorum singulorum significantiam cōtueri. Abstineret se à vijs gentium admonentur: non quod non etiam ad salutem gentium mitterentur, sed ut opere & vita gentilis ignorantia abstinerent. In ciuitates Samaritanorum vetiti sunt introire. Nunquid non potius Samaritanam ipse curauit? Sed ut ecclesias hæreticorum non adeant admonentur. Nihil enim differt ab ignoratione peruersitas. Mittuntur deinde ad oues perditas domus Israel. Atqui in eū luporum ac viperarum linguis & faucibus sæuierunt. Sed legislatio obtinere priuilegium Euāgelij debebat. Hoc minus Israel sceleris sui excusationē habiturus, quod plus sedulitatis in admonitione sensisset. Tota deinde in Apostolos potestas virtutis dominicæ transfertur: ut qui in Adam in imaginem & similitudinē Dei erant figurati, nunc perfectam Christi imaginem & similitudinem sortiantur, nihil à domini sui virtutibus differentes, & qui terrestres antè erat, cœlestes modò fiant. Prædicent regnum cœlorum propinquare, imaginem scilicet & similitudinem Dei, nunc in consortiū veritatis assumi: ut sancti omnes qui cœli nuncupati sunt, Domino conregnent: infirmos curent, mortuos suscitent, leprosos emundent, demones eijciant. Quicquid malorum Adæ corpori Satanae instinctus intulerat, hoc rursus ipsi de communione dominicæ potestatis emundent. Et ut ex toto, secundum Genesis prophetiam, Dei similitudinē consequantur, dare gratis quod gratis acceperunt iubentur: ut sit scilicet ministratio gratuita muneris gratuiti. Aurum, argentum, pecuniam possidere inhibentur in zonis, & peram in via ferre, & duas tunicas & calciamenta, & virgam in manibus assumere: Et dignus mercede sua est operarius. Non inuidiosus (ut arbitror) thesaurus in zona est. Et quid sibi vult auri, argenti, atque eris in zona inhibita possessio? Zona est ministerij apparatus, & ad efficaciam operis præcinctio. Ergo ne quid in ministerio nostro venale sit admonemur: neque hoc apostolus

latus nostri opus fiat auri, argenti, ærisq; possessio. Nec peram in via ferre, curam scilicet secularis substantiæ relinquendā: quia omnis thesaurus sit perniciosus in terra, eorde nostro illic futuro, vbi condatur & thesaurus. Non duas tunicas. Sufficit enim nobis semel Christus indutus: neue per prauitatem intelligentiæ nostræ, altera deinceps vel hæreseos, vel legis veste induamur. *Non calciamenta.*) Nunquid humanorum pedum infirmitas patiens est nuditatis? Sed in sancta terra, & peccatorum spinis atq; aculeis non obseffa, vt Moyfi dictum est nudis pedibus staturi, admonemur non alium ingressus nostri habere, quā quē à Christo accepimus apparatus.

Neque virgam in manibus.) Id est, potestatis extraneæ iura non quærere, habentes virgam de radice Iesse: nam quæcunque alia fuerit, non erit Christi: instructi omni superiore sermone ad conficiendum iter seculi, gratia, viatico, veste, calciamento, potestate, in his enim operantes, digni mercede nostra reperiemur, id est, per horum obseruatiam cœlestis spei præmia recepturi.

In quamcunque ciuitatem introieritis, interrogate quis in ea dignus est & reliqua.) Leuia fortè Dominus dedisse Apostolis præcepta existimabitur: quod se vsque ad monita introeundi, habitandi, morandi, exeundi que summisserit. Hæc quidem intellecta simpliciter sanctorum modestiæ congruunt, vt cum dignis sit hospitalitas, neue per iniuriam aut ignorantiam cohabitatione probrosæ familiæ polluantur: sed introeuntes ciuitatem de digno iubet interrogare, & cum eo habitare vsque ad profectionem. Domum quoque ab introeuntibus pacifice salutari. Quæ si digna est, & pacis communione sit digna: si indigna, pax inuicem reuertatur. Qui autem non receperint eos, sermonesque eorum: his excusso pedum puluere, æternæ maledictionis semina relinquenda. Hæc non mediocriter sensum intelligentiæ commouent. Si enim successuri hospitio non erunt, nisi antè quis dignus sit interrogauerint: quomodo indigna domus postea reperietur? Et quomodo sermones eorum nō audiet, & ipsos non audiens, & ipsos non recipiens? Aut enim hoc in eo qui iustus est non est verèdum: aut si indignus repertus sit, nec communio erit habitationis ineunda. Et quid interrogasse proderit & quæsisse de

digno, si aduersus indignum hospitem & obseruantiam præcipiatur & poena? Sed instruit eos Dominus, non admisceri eorum domibus ac familiaritatibus, qui Christum aut insectantur, aut nesciunt. Et in quancunq; ciuitatem intrauerint, interrogare quis eorum habitatione sit dignus: id est, sicubi ecclesia sit, & Christus habitator: neque quoquam alibi transire, quia sit domus digna, & iustus hospes. Quod autem ab introeuntibus salutari domum vocem precepit, dicens: Dicite, pax huic domui: & si digna domus reperta sit, venire super eam pacem oportere: si verò indigna, ad ipsos pacem reuerti: sed si iam primò ingressu in salutationis officio dicta pax est: quomodo postea veniet, aut quomodo postea reuertetur? Aut enim dici pax antea nō debuit, quā vtrū digna esset probaretur: aut si digna fuit & salutata cum pace est, conditio & venturæ & reuersuræ pacis non potest ex ratione superioribus coherere. Quæ ergo dictorum sit proprietas monstrandum est. Iudæorum plures erant futuri, quorum tantus in fauorē legis affectus esset: vt quamuis per admirationem operum in Christo credidissent, tamen in legis operibus morarentur. Alij verò explorandæ libertatis quæ in Christo est curiosi, transisse se ad Euangelia ex lege essent simulaturi. Multi autem etiam in hæresin per intelligentiæ peruersitatem traducerentur. Et quia istiusmodi omnes fallentes, & audientibus bladiētes, penes se esse veritatem catholicam mentiuntur: ideo superius admonuit, dignum cum quo habitandū sit esse quærendum. Quia verò per verborum fallaciam incidere ignorantes in istiusmodi hospitem possent: domo ipsa quæ digna sit dicta, id est, ecclesia quæ catholica dicitur, cautè & diligenter vtendum. Salutandam quidem cum pacis affectu, sed ita vt potius pax dicta quā data sit. Nā ita præcepit: *Salutate eam, dicentes: Pax huic domui.*) Ergo pax salutationis in verbis est, & orationis sermone tribuenda. Porro autem pacem propriam, quæ viscera miserationis sunt, non oportere in eam venire nisi digna sit: quæ si digna reperta non fuerit, sacramentum pacis cœlestis intra propriam eorum conscientiam continendum. In eos autem qui audita cœlestis regni prædicatione Apostolorū præcepta respuerint, egressu eorum, & signo pulueris pedibus excussi, æterna maledictio

dictio relinquatur: nescio enim quæ in-
sistentis loco cum eo in quo institerit lo-
co videtur esse cōmunio, & fit inter eos
quædam corporis solique coniunctio.
Ergo omne domus illius habitationisq;
peccatum intra ipsam excusso puluere
pedum relinquitur, nihilque sanctitatis
de insistentium apostolorum vestigijs
mutuatur: vt quorum aditu ingressūque
delicta terrenæ originis auferuntur, eo-
rum testimonio infidelitas cum omni

*Tolerabilius erit in die iudicij terre Sodomo-
rum & Gomorrhorum erit, quam ciuitati isti.)*

Quia illis ignorato Christo errasse sit le-
uius: his verò inexpiabile sit, aut prædica-
tum nō recepisse, aut receptum non san-
ctē neque catholicē prædicasse. Et qui-
dē plures hos qui vāsano furore in Apo-
stolos desequituri essent, futuros esse signi-
ficat, cum se eos sicut oues in mediō lu-
porum ait mittere: prædicens simplices
sicut columbas, & prudentes sicut serpē-
tes esse oportere. Sed columbæ simplici-
tas in absoluto est. Quæ autem sit serpen-
tis prudentia contuendum est. Nescio
quid in illo prudentiæ consilijque extet,
licet quædam hinc aliqui memoriæ mā-
dauerint: quod vbi se in manus hominū
venisse intelligat, omni genere ab ictu ca-
put subtrahat, idque aut collecto in orbē
corpore contegat, aut foueæ immergat,
cædique partem reliquam derelinquat.
Nōsque hoc exemplo oportere, si quid
acciderit persecutionum, caput nostrū,
quod est Christ⁹, occulere: vt oblati no-
bis in omnes cruciatus, fidem ab eo ac-
ceptam iactura corporis cōmuniamus.
Sed omnis hic Domini de Iudæis atque
hæreticis sermo est. *Tradet frater fratrē, &
pater filium, & insurgent filij in parentes.)* Id
est, familiam inter se eiusmodi dissidere:
quia de parentum cognationūque no-
minibus, populi quondam vnitas indi-
catur. Nunc hostili inuicem odio, diuer-
sisque iudicibus, etiam & regibus terræ
offerendos, dum extorquere aut silentiū
nostrum, aut conuiuentiam tentant, te-
stes & ipsis & gentibus futuri. Quo testi-
monio excusatio ignoratæ diuinitatis
adimenda sit persequentibus: gentibus
verò via pandenda credendi Christum,
pertinacibus inter sœuientiū pœnas con-
fessorum vocibus prædicatū. Instructos
igitur nos serpentis prudentia monet ef-
se oportere. Hunc antequam Adam tra-
duceret, iam sapientem Genesis nuncu-

pauit: & prudentiā eius malignantis cō-
siliij ordine docuit. Primū enim animum
sexus mollioris aggressus est, spe deinde
illexit, & communionem immortalitatis
spopōdit: & per hæc tanta præmia, opus
cōsiliij & voluntatis suę gessit. Pari igitur
opportunitate introspecta, vniuscuiusq;
& natura & voluntate verborum adhi-
benda prudentia est: spes bonorum futu-
rorū reuelanda, & cœlestia perfectæ fidei
præmia proferenda. Et quod ille menti-
tus est, nos prædicemus ex vero, secun-
dum sponsonem Dei, angelis similes fu-
turos esse qui credēt: vt mentes plebium
faciles & absolutas, circumsœuientibus
licet & lupis & hæreticis, promissis re-
gnorum cœlestiū occupemus, & rerum
fidem serpentis prudentia columbæ sim-
plicitate tradamus. Monet etiam traditis
abesse oportere curam responsionis, sed
expectandum potius quid spiritus Dei
suggerat. Quia fides nostra omnibus præ-
ceptis diuinæ voluntatis intenta, ad res-
ponsionem scientiæ instruetur: in exēplo
habentes Abraham, cui postulato ad ho-
stiam Isaac nō defuit aries ad victimam.
Ex vna deinde in duas vrbes fugam sua-
det: quia prædicatio eius primum à Iu-
dæa effugata transijt ad Græciā, dehinc
diuersis intra Græciæ vrbes Apostolorū
passionibus fugata, tertio in vniuersis
Gentibus demoratur. Sed vt ostenderet
gentes quidem apostolorum prædica-
tioni credituras, verū vt reliquum Israel
crederet, esse aduentui suo debitum: ait.
*Amen dico vobis: non consummabitis ciuitates
Israel, donec veniat filius hominis.)* Post ple-
nitudinem scilicet gentium, quod erit
reliquum Israel ad implendum nume-
rum sanctorum, futuro claritatis suæ ad-
uentu in ecclesiam conuocandum. *Non
est discipulus super magistrum, neque seruus su-
per dominum.)* Multum proficit ad tole-
rantia assumptionem rerum imminen-
tium cognitio, maximè si patientiæ vo-
luntas præsumatur exemplo. Dominus
noster lumen æternum & dux credentiū,
& immortalitatis parens, discipulis suis
futurarum passionum solatia ante præ-
misit: ne se quis discipulus magistro po-
tiorē, ac super dominum solatia ante præ-
misit: ne se quis discipulus magistro po-
tiorē, ac super dominū esse seruus existi-
maret. Si enim patrifamiliās cognometū
per inuidiā dæmonis addiderūt, quanto
magis in domesticos eius omnia iniuria-
rū & cōtumeliarū genera perficient? Sed

*Solacismus
qui dictis
quoque nō
nunquam
obrepit.*

ea nihil nos terreant, gloriæ loco potius amplectentes, si Domino nostro vel passionum conditionibus adæquemur. *Nihil est occultum quod non reuelabitur.*) Diem scilicet iudicii ostendit, quæ abstrusam voluntatis nostræ conscientiam proderet: & ea quæ nunc occulta existimantur, luce cognitionis publicæ detegeret. Igitur non minas, non consilia, non potestates insectatium monet esse metuendas: quia dies iudicii nulla hæc fuisse atque inania reuelabit.

Et quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, predicate super tecta.) Non legimus Dominum solitum fuisse noctibus sermocinari, & doctrinam in tenebris tradidisse: sed quia omnis sermo eius carnalibus tenebræ sunt, & verbum eius infidelibus nox est. Itaque id quod à se dictum est, cum libertate fidei & confessionis vult esse loquendum. Idcirco quæ in tenebris dicta sunt, prædicari iussit in lumine: ut quæ secreto aurium commissa sunt, super tecta, id est excelso loquentium præconio audiantur. Constanter enim Dei ingerenda cognitio est, & profundum doctrinæ Euangelicæ secretum lumine prædicationis apostolicæ reuelandum: non timentes eos quibus cum sit licentia in corpora, tamen in animam ius nullum est, sed timentes potius Deum, cui perdendæ in gehenna & animæ & corporis sit potestas. *Nonne duo passeressæ esse veneunt, & unus ex illis non cadit in terram sine voluntate patris vestri.*) Nō est (ut puto) criminis, agere aucupium, neque venditio passerum habet culpam: & quod ait, unus ex illis non cadit super terram sine voluntate patris vestri, contra apostolicum dictum facere videtur quod ait: Non est pecudum Deo cura. Et auctoritati eius multum derogabitur, si sensisse aliter quam in Euangelij traditum reperitur. Nec enim apostolis multum dignitatis tribuitur, si passeribus antestabunt. Locus hic ex sensu superiore proficiscitur. Iniquitates enim eorum exaggerantur qui tradituri sunt, qui insectaturi, qui in fugam coacturi, quibus propter nomen Domini esse odio nos oportet, qui omne ius suum in solis corporibus exercent, potestatem in animam non habentes. Hi igitur passeressæ duo asse veneunt. Et quidem quæ sub peccato vendita sunt, redemit ex lege Christus ergo quod venditur, corpus atque anima est: & cui venditur, peccatum est: quia Chri-

stus & de peccato redemit, & animæ ac corporis est redemptor. Qui igitur duos passeressæ esse veneunt, seipsos peccato minimo veneunt natos ad volandum, & ad cælum pennis spiritualibus efferendos. Sed capti precijs præsentium volupratum, & ad luxum seculi venales, totos se talibus auetionibus nundinantur. Sed quærendum est, quomodo vnus ex illis sine voluntate Dei nō cadet. Dei voluntas est, ut vnus ex illis magis euolet, sed lex ex constitutione Dei profecta decernit vnū ex eis potius decidere. Quemadmodum autem si euolarent vnum essent, id est, corpus in naturam animæ transiret, & grauitas illa terrenæ materiæ in profectum & substantiam animæ aboleretur, fieretque corpus potius spirituale: ita peccatorum precio venditis, in naturam corporum animæ subtilitas ingrauescit, & terrenam contrahit ex vitiorum sordem materiam, fitque vnum ex illis quod tradatur in terram, Plurimis autem eos antestare passeribus cum dicit, ostendit multitudini infidelium, electionem fidelium præesse: quia his casus in terram sit, illis volatus in cælum. In numerum autem aliquid colligit, diligentia ac sollicitudinis cura est. Neque enim dignum negotium est peritura numerare. Ut igitur nihil ex nobis periturum esse cognoscere-mus, quia multo passeribus meliores sumus: ipso capillorum nostrorum supputatorum numero indicatur, saluis nobis ex solido futuris: cum quod innumerabile in nobis sit, conseruandi & affectu & potestate numeretur. Nullus igitur corporum nostrorum casus est pertimescendus, neque vllus interimendæ carnis admittendus est dolor: quando pro naturæ suæ atque originis conditione resoluta, in substantiam spiritualis animæ refundatur. Et quia doctrinis talibus confirmatos oportet liberam confitendi Dei habere constantiam, etiam conditionem qua teneremur adiecit: negaturum se eum patri in cœlis, qui se hominibus in terra negasset: eum porrò qui confessus coram hominibus se fuisset, à se in cœlis confitendum. Qualesque nos nominis sui testes hominibus fuissimus, tali nos apud Deum patrem testimonio eius vsuros.

Nolite arbitrari quoniam venit pacem mittere in terram. Nō veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare filium aduersum patrem, & filiam aduersus matrem, & nurum aduersus socrum suam, & inimici hominis domestici.

Exod. 20.
Ioan. 14.

meſſici eius.) Quæ iſta diuiſio eſt? Inter prima enim legis præcepta accepimus: Honora patrem tuum & matrem tuam. Et ipſe Dominus ait: Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis. Quid ſibi vult miſſus potius gladius in terram, & ſeparatus à patre filius, & filia à matre, & nurus aduerſus ſocrum, & hominis domeſtici eius inimici? Igitur exinde publica autoritas impietati proferetur. Vbi que odia, vbi que bella & gladius Domini, inter patrem & filium, & filiam matrẽque deſeruiens. Et in Luca quidem talis de hoc ſermo eſt: Erunt enim ex hoc quinque in vna domo diuiſi, tres in duos, & duo ſuper tres diuidentur. Nunquid nõ in maiorem numerum poteſt agnationis domeſticæ familia diffundi? Aut præſcripto temporis continebatur, vt ex hoc eſſent quinque tantum in domo vna, iſdemque diuiſi? Ergo qui ſit gladius in terra, quæ proprietas nominum, & in numero quinque quæ ratio, & quomodo tres in duos, & duo ſuper tres diuidendi, & quatenus homini domeſtici eius inimici, cõtuendum eſt. Singularum quidem rerum & vniuerſæ quæſtionis primum natura eſt explicanda: nec minus intelligentiam noſtram ſenſus & ſuperior & conſequens adiuuabit. Gladius telorum omnium telum acutiſſimum eſt, in quo ſit ius poteſtatis, & iudicii ſeueritas, & animaduerſio peccatorum: & huius quidem teli nomine noui Euangelij prædicationem appellatam, frequens in prophetis autoritas eſt. Dei igitur verbum nuncupatum meminerimus in gladio: qui gladius miſſus in terram eſt, id eſt, prædicationis eius hominum cordibus infuſa. Hoc igitur quinque habitantes in vna domo diuidit, & diuidit tres in duos, & duos ſuper tres. Sed tria tantum in homine reperimus id eſt, & corpus & animam & voluntatẽ. Nam vt corpori anima data eſt, ita & poteſtas vtrique vtendi ſe vt vellet indulta eſt: atque ob id lex eſt præpoſita voluntati. Sed hoc in illis deprehenditur qui primi à Deo figurati ſunt, in quibus cõptæ originis ortus effectus eſt. Nõ traductus aliunde: ſed ex peccato atque infidelitate primi parentis ſequentibus generationibus cõpit eſſe corporis noſtri pater peccatum, mater animæ infidelitas. Ab his enim per tranſgreſſionem primi parentis accepimus. Nam voluntas vnicuique ſua adiacet. Ergo iam vnus domus quinque ſunt. Pater corporis, pec-

catum, mater animæ infidelitas: & incidens voluntatis arbitrium, quod totum hominem quodam coniugij ſibi iure adſtringit. Huic infidelitas ſocrus eſt, nos ea natos, atque à fide metuque Dei peregrinantes accipiens: vt inter infidelitatem voluptatẽque poſſeſſos, & ignorance Dei & in omnium viciõrum oblectatione detineat. Cum ergo innouamur baptiſmi lauacro, per verbi virtutem ab originis noſtræ peccatis atque autoribus ſeparamur, ſicque quadam executione gladij Dei, à patris & matris affectionibus diſſidemus: & veterem cum peccatis atque infidelitate ſua hominem exuentes, & per ſpiritum anima & corpore innouati, neceſſe eſt vt ingeni & vetuſti operis conſuetudinem oderimus. Et quia corpus ipſum per fidẽ mortificatum in naturam animæ quæ ex afflatu Dei venit, quamuis id ipſum adhuc in materia ſua extet, euadat, quia cõmunio ipſis inuicem concilietur ex verbo: iam vnum atque idem cum anima velle cõpit effici, ſcilicet vt illa eſt ſpiritualis, quibus libertas voluntatis à focu ſua, id eſt, ab infidelitate diuiſa, ius ſuum omne concedit: vt quod erat libertas voluntatis, deinceps animæ ſit poteſtas. Fitque grauis in domo vna diſſenſio, & domeſtica nouo homini erunt inimica: quia ille per verbum Dei diuiſus ab illis, manere & interior & exterior, id eſt & corpus & anima, in ſpiritus nouitate gaudebit. Ea verò quæ ingeni & à quadam proſapia antiquitate deducta, conſiſtere in his quibus oblectata ſunt concupiſcent: & origo carnis & origo animæ, & libertas poteſtatis in duos diuidentur, animam ſcilicet & corpus hominis noui, quæ vnum atque idẽ velle cõperunt: diuiſique tres duobus ſubiacebunt, in dominatum eorum de ſpiritus nouitate potioribus. Et idcirco illi qui domeſticas nominum caritates dilectioni eius prætulerunt, futurorum bonorum indigni erunt hæreditate. Pergit deinde eodem præceptorum & intelligentiæ decurſu, Nam poſtea quàm relinquenda omnia quæ in ſeculo cariffima ſunt imperauerat, adiecit: *Qui non accepit crucem ſuam & ſequitur me, non eſt me dignus.*) Quia qui Chriſti ſunt, crucifixerunt corpus cum vitijs & concupiſcentijs. Et indignus eſt Chriſto, qui non crucẽ ſuam in qua cõpatimur, commorimur, conſepelimur, conreſurgimus, accipiens Dominum ſit ſecutus, in hoc ſacramento fidei ſpiritus

nouitate victurus. *Qui inuenerit animam suam, perdet illam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.*) Verbi scilicet potestate, & veterum dimissione vitiorum, proficiet lucrum animæ in mortem, & damnum in salutem. Ergo suscipienda mors est in nouitate vitæ, & cruci Domini configenda sunt vitia: & aduersus persequentes contemptu præsentium gloriosæ confessionis retinenda libertas est, & damnosum animæ lucrum refugiendum: scientes cuiquam ius in animam non relinqui, & detrimento brevis vitæ fœnus immortalitatis acquiri. *Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit, & reliqua.* Vniuersis doctrinæ affectum & præceptorum sedulitatem impendit. Et qui periculum non recipientium Apostolos excussi pulueris testimonio denunciaffet, recipientium meritum ultra gratiam sperati officij cōmendat: docetque in se etiam mediatoris officium, qui cū sit receptus à nobis, atque ille profectus ex Deo sit, Deus per illum transfusus in non sit. Atque ita qui Apostolos recipit, Christum recipit: qui verò Christum receperit, patrem Deum recipit: quia non aliud in Apostolis recipit quam quod in Christo est, neque in Christo est, neque in Christo aliud est quàm quod in Deo est. Perque hunc ordinem gratiarum, non aliud est Apostolos recepisse quàm Deum: quia & in illis Christus, & in Christo Deus habitat. *Qui recipit prophetam in nomine prophete, mercedem prophete accipiet.* Qui prophetam recipit, habitantem recipit in propheta: fitque prophete mercede dignus, prophetam prophete nomine recipiens. Par quoque recepisse iustum merces deputatur, fitque iustus ex honore iustitiæ. Ac sic consummatur iustitia ex fide, & mercede acquirit officium plures consequendæ æternitatis occasiones Deo largiente: quando in recipiendo iusto & propheta, ipse reuerentiæ affectus & iusti honorem accipiat & prophetæ. *Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigide, & reliqua.*) Non inane esse bonæ conscientie opus docuit: neque spem fidei alienæ infidelitatis crimine laborare. Prouidens enim plures futuros tantum Apostolatus nomine gloriosos, omni verò vitæ suæ opere improbabiles, eosdēque diu fallere diūque mentiri: tam obsequium quod ipsis sub religionis opinione dela-

tum sit, mercede operis sui speique non fraudat. Nam licet ipsi minimi essent, id est, peccatorum omnium vltimi (minimum autē est quo minus nihil aliud est) non inania tamen in eos etiam leuia, quæ sub frigida aquæ nomine designat, officia esse decernit. Non enim peccatis hominis, sed discipuli nomini honor præstitus est. Atque ita probitatem obsequētis, fallentis de se probra nō lædunt: cū mercedem suam dantis fide, non assumentis mendacio consequatur.

Ioannes de carcere ad Iesum mittit, & Iesus de Ioanne ad turbas loquitur. Item confessio Iesu ad patrem.

CANON XI.

Ioannes autem cū audisset in carcere opera Christi, mittens ad eum discipulos suos, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?

Matt. II.

Ioannes detentus in carcere Dominum ignorat? & propheta tantus Deum suum nescit? Atquin venturum vt prætor nunciauit, consistentem vt propheta agnouit, adeuntem vt confessor veneratus est: vnde tam variæ & tam abundanti eius scientiæ error obrepit? Sed consequēs de eo Domini testimonium, sentiri hoc ita non finit. Neq; sanè credi potest, spiritus sancti gloriam in carcere posito defuisse, cū Apostolis virtutis suæ lumē esset in carcere positus ministraturus. Sed præbatur in his quæ à Ioanne gesta sunt, intelligentia amplior. Et cū facti efficientia, gratia in eo expressa sentitur: vt propheta ipse, ipso quoque conditionis suæ genere prophetaret, quia in eo forma legis elata est, Christum enim lex annunciauit, & remissionem peccatorum prædicauit, & regnum cœlorum spondit: & Ioannes totum hoc opus legis expleuit. Igitur cessante iam lege quæ peccatis plebis inclusa, & populi vincula vitij, ne Christus posset intelligi, vinculis & carcere continebatur. Ergo ad Euangelia contuenda lex mittit, vt infidelitas fidē dictorū contempletur in factis: & quod intra eā peccatorū fraude sit vinctū, per intelligentiam libertatis Euangelicæ absoluator. Tali igitur Ioannes exēplo non suæ, sed discipulorum ignorantie consulit: ipse enim venturum in remissionem peccatorum prædicauit. Sed vt scirent non alium

non alium à se prædicatum, ad opera eius intuenda discipulos suos misit: ut auctoritatem dictis suis illius opera conferrent, neque Christus alius expectaretur quam cui testimonium opera præstitissent. Et cum totum se Dominus rerum miraculis prodidisset, cæcorum scilicet visu, claudorum gressu, leproso- rum curatione, surdorum auditu, voce mutorum, vita mortuorum, pauperum prædicatione, ait: *Beatus qui in me non fuerit scandalizatus.*) Nunquid aliquid iam in Christo erat gestum quod Ioannem scandalizaret? Nō utique. Nam in ipso doctrinæ suæ cursu operis morabatur. Sed superioris sententiæ vis & proprietates contuenda est, quid illud sit quod pauperes bene nunciantur: id est, qui perdidierint animam, qui crucem suam acceperint & sequentur, qui humiles spiritu fient, quorum regnum præparatur in cælo. Ergo quia in Domino hæc passionum vniuersitas conveniret, futuræque esset crux sua plurimis scandalum: beatos eos professus est, quorum fidei nihil tentamenti afferet crux mors atque sepultura. Itaque cui rei Ioannes cauisset ostendit, dicens: Beatos eos quibus aliquid in se scandalum non fuisset: quia metu eius, discipulos suos Ioannes ut Christum audirent viderentque, misisset. At ne istud referri ad Ioannem posset, tanquam aliquid scandalizatus fuisset in Christo: abeuntibus illis, ad turbas de eo locutus est. *Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam?*) Desertum, sancto spiritu vacuum sentiendum est: in quo habitatio Dei nulla sit. In arundine enim homo talis ostenditur, de gloria seculi vitæ suæ inanitate speciosus, ipse autem fructu veritatis cauus, exterior placens & nullus interior: ad omnem ventorum motum, id est, immundorum spirituum flatum mouendus, neque ad consistendi firmitatem valens, & animi medullis inanis. Ergo cum dicit: *Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam?* hoc loquitur: Nunquid existis videre hominem cognitione Dei vacuum, & ad immundorum spirituum flatum vagantem? Nam increpantis affectu potius quam confirmantis hoc loquitur: ostendens scilicet non eum in Ioanne conspici, qui & inanis & mobilis sit. *Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt.*) Veste habitus corporis quo induitur anima signi-

ficat: quod luxu ac lascivijs mollescat. A Sed qui vestiti mollibus sunt in domibus regum sunt. In regibus, transgressorum angelorum nuncupatio est: hi enim seculi sunt potentes, mundi que dominantes. Ergo vestiti mollibus in domibus regum sunt, id est, eos quibus per luxum fluida & dissoluta sunt corpora, esse dæmonum habitationem, consimilem sedem propositis suis atque operibus eligentium. *Sed quid existis videre? Prophetam? Dico vobis etiam plus quam prophetam, &c.*) Gloriam omnem Ioannis Dominus ostendit, dicens esse eum ultra prophetam: quia soli ipsi licuerit & prophetare Christum & videre. Et quomodo Christum ignorare credetur, qui missus in angeli potestate viam venturo parauerit? & quo ex natis mulierum nullus maior propheta surrexit? Nisi quod minor, qui interrogatur, cui non creditur, cui testimonium nec opera sua præstant: in regno cælorum maior erit.

A diebus autem Ioannis baptiste usque nunc regnum cælorum vim patitur, & vim facientes diripiunt illud.) Ut rerum natura exigit vim potior afferet, minorque erit cui vis afferatur. Quid ergo est quod diripiens est, quodque vim patitur: contuendum est. Infidelitatem discipulorum Ioannis Dominus aduerterat, turbæ etiam opinionem de eius nuncio intellexerat, in crucis scandalo ingens fidei periculum sentiebat, ire potius Apostolos ad omnes Israël perditas iusserat: ipsos constitui oportebat in regno, & in Abraham & Isaac & Iacob familia atque agnitione retineri. Sed omnis hæc prædicatio profectum publicanis & peccatoribus afferebat. Ex his enim iam credentes, ex his iam Apostoli, ex his iam regnum cælorum. Cæterum Ioanni à plebe non creditur, auctoritatem Christi opera non merentur, crux futura erat scandalo. Iam prophetia cessat, iam lex expletur, iam prædicatio omnis includitur: iam Helie spiritus in Ioannis voce præmittitur, Aliis Christus prædicatur, & ab aliis agnoscitur: aliis nascitur, & ab aliis diligitur. Sui enim, respuunt, alieni suscipiunt. Proprii insectantur, complectuntur inimici. Hæreditatem adoptio expetit, familia reiicit. Testamentum filij repudiat, serui recognoscunt. Itaque vim regnum cælorum patitur, inferentesque diripiunt illud: quia gloria Israël patribus debita, à prophetis nunciata: à Christo oblata,

*Diripi-
gnū celo-
rum quid
sit.*

fide gentium occupatur & rapitur. Cui autem similem estimabo generationem istam? *Similis est pueris sedentibus in foro, & clamantibus ad inuicem, &c.*) Totus hic sermo infidelitatis opprobrium est, & de affectu superioris quærimonia descendit: quia insolens plebs per diuersa prædicationum genera edocta non fuerit: In pueris scilicet prophetas significans, qui in medio synagogæ tanquam in publico fori conuentu populum coarguant: quod cantantibus sibi officio corporis non obsecundauerint, id est, quod dictis suis non paruerint. Ad cantantiū enim modum saltantium motus aptatur. In simplicitate autem sensus ut pueri prædicauerunt, & ad confessionem psallēdi Deo prouocauerunt: ut cantico Moyse continetur, ut Esaia, ut Dauid, ut cæterorū prophetarum. Rursumque eos in pœnitentiam peccatorum, & ad ablutionem veterum delictorum nec Ioannis prædicatio inflexerit. Quibus & lex grauis visa sit, potus cibique præscriptis & difficilis & molesta: peccatum in se, quod dæmonium nuncupat, habens: quia per obseruantia difficultatem necesse sibi esset in legem peccare. Rursumque in Christo Euangelij prædicatio vitæ libertate non placeat, per quam difficultates legis & onera laxata sint, & iam publicani peccatoresque crediderint, Atque ita tot & raris admonitionū generibus frustra habitis, nec per gratiam iustificentur, & à lege sint abdicati. *Et iustificata est sapientia à filiis suis.*) Ab his scilicet, qui vim faciētes regno cœlorum ipsum illud fidei iustificatione diripiunt: confitentes iustum sapientia opus esse, quia munus suum ad fideles & obsequentes à contumacibus infidēque transtulerit. Est autē non ociosum hoc in loco, virtutem dicti contueri:

Et iustificata est sapientia.

De se utroque locutus est. Est enim ipse sapientia: non ex efficientiis, sed ex natura: Rei enim omnis habet potestatem. Cæterum negotium omne potestatis effectus est: ut non idem est opus virtutis & virtus, ut efficiens discernitur ab effecto. Plures enim eludere dictum Apostolicum quod ait: Christum sapientiam & Dei virtutem, his modis solent: quod in eo ex virgine creando efficax Dei sapientia & virtus extiterit, & in natiuitate eius diuinæ prudentia & potestatis opus intelligatur, sitque in eo efficientia po-

tius quàm natura sapientia. Quorum ne quid tale intelligi posset, ipsum se sapientiam nuncupauit: eam in se, non quæ eius sunt ostendens. Est enim sapientia opus, fides, charitas, spes, pudicitia, ieiunium: continentia, humilitas: sed hæc naturæ opera sunt, non ipsa natura: & non in ipsa natura: & non in his quæ fiunt consistit res ipsa quæ faciat, cum Apostolus Dei virtutem & Dei sapientiam dixerit, quia ex ea sapientia quæ erat creata, sapientia est.

Va tibi Chorozaïn & Bethsaïda, quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, & reliqua.

Inobedientia maledictum cum obedientia benedictione decernitur. Primis enim Iudæis oportuit prædicari, sed priuilegio prædicationis infidelitatis cumulatur inuidia: cum credentium arguantur exemplo, quibus nulla factorum admiratione proposita, salus omnis ex fide sit Dominum enim in Bethsaïda & Capernaum muti laudant, cæci vidēt, surdi audiunt, claudi circūcurrunt, mortuis sentiunt: & nulla fidei voluntate rerum tantarum admiratio commouebat, cum sola gestorum auditio reuocare ad metum atque ad fidem rapere debuisset. Sed non solum Tyri & Sidonis, sed ipsa Sodomorum & Gomorrhorum facient leuia peccata: quia fortē illis credendi fuisset affectus, si talium virtutum contemplatio contigisset.

In illo tempore respondens Iesus dixit: Confiteor tibi Domine pater cæli & terre, quia abscondisti hæc à sapientibus, & reuelasti ea paruulis & reliqua.

Dignè superioribus dictis confessio talis adiungitur. Nam tametsi optabilis fuerit Israël, tamen non extra gaudium. Domini erat prædicata olim fides gentium. Cœlestium enim verborum arcanæ atque virtutes sapientibus absconduntur, & paruulis reuelantur. Paruulis malicia, non sensu: sapientibus verò stultitia suæ præsumptione, non prudentia causis. Factisque huius æquitatem Dominus paternæ voluntatis iudicio confirmat: ut qui dedignantur paruuli in Deum fieri stulti deinceps in sapientia sua fiant. Ac ne quid in illo minus quàm quod in Deo est existimaretur, omnia sibi à patre ait tradita esse, solique se patri cognitum, patrēque soli sibi notum, vel cui ipse reuelare voluisset: reuelaturus ei, à quo ut reuelare velit

lit

oretur, Quareuelatione eandem vtrius-
in mutua cognitione esse substantiam do-
cet, cum qui filium cognosceret, patrem
quoque cogniturus esset in filio: quia
omnia ei à patre sunt tradita. Tradita au-
tem non alia sunt, quàm quæ in filio soli
nota sunt patri: nota verò filio soli esse,
quæ patris sunt: atque ita in hoc mutuae
cognitionis secreto intelligitur, non al-
liud in filio quàm quod in patre ignora-
bile sit extitisse. Legis deinde difficultati-
bus laborantes, & peccatis seculi one-
ratos ad se aduocat: dempturumque se
laborem onusque promittit, si modo e-
ius iugum tollant, mandatorum scilicet
suorum præcepta suscipiant, eumque sa-
cramento crucis adeant: quia corde hu-
milis & mitis sit, & in his animab⁹ suis re-
quiem inueniant: iugi suauis & leuis o-
neris bladimenta proponens, vt creden-
tibus eius boni scientiam præstet, quod
solus ipse nouit in patre. Et quid iugo
ipsius suauius? quid onere leuius? Pro-
babilem fieri: scelere abstinere, bonum
velle, malum nolle, amare omnes, odif-
se nullum, æterna consequi, præsen-
tibus non capi. nolle inferre alteri quod
ipsi sibi perpeti sit molestum.

*Discipuli spicas vellunt. Manus aride homi-
nem sabbato curauit. Cecum & demonia-
cum curauit. De blasphemia spiritus. De
fructu arboris bonæ & malæ. De omni ver-
bo ocioso. De signo Iona. De Niniuitis &
regina Austri. De septem spiritibus & octa-
uo. De matre Iesu & fratribus.*

CANON. XII.

Matth. 12.

IN illo tempore abiit Iesus per sege-
tes sabbatis: discipuli autem eius
esurientes coeperunt vellere spicas &
manducare.

Et egressus in segetem, & dies sabbati,
& discipulorum esuritio, & spicarum
præceptio, & pharisæorum insimula-
tio, & Domini responsio habent, vt
cætera, subiacentem interioris causæ in-
telligentiam. Omnes enim (vt diximus)
factorum veritates, in ipsis illis gestorum
effectibus sui similem atque ex se intelli-
gendam, futuræ veritatis imaginem cõ-
sequuntur. Ac principio contuendum
sermonem hunc ita cœptum esse:

In illo tempore abiit Iesus per segetes.

Id est, in eo tempore quo patri Deo

A gratiam de data gentibus salute confes-
sur est: vt idem sensus & superiora & cõ-
sequencia contineret. Ergo per reliqua
curramus. Ager mundus est, sabbat-
um ocium est, seges creditorum pro-
fectus im messem est. Ergo sabbato in
agrum profectus, in legis ocio Domini
progressus in hunc mundum est: segetem
eam, id est, sationem humani generis in-
uisens. Et quia esuritio fames est salutis
B humanæ: spicas præcerpere ac vellere,
scilicet sanctorum se salutæ satiare disci-
puli festinant. Neque enim homini con-
gruit cibus spicæ, neque præceptorum
esus est vtiles aristarum: sed futuri fidem
facti species exequitur, & virtus interie-
cta verborum sacramentū & esuritionis
& satietatis absoluit. Pharisei qui penes
se clauem cœlorum esse existimarēt, ili-
C cita agere discipulos coarguunt quos
Dominus facti eius in quo sub rerum ar-
gumēto prophetiæ ratio cõtinetur, ad-
monuit. Dauid vnà cum his qui secum
aderant esurentem panibus illicitis ex-
pletum fuisse. Neque enim si non licebat
fieri, Dauid creditus fuit fecisse sine cri-
mine. Verum sine criminis piaculo factis
prophetæ intellige, vt ipse cum cæteris
D panibus propositionis expletus sit: ita
ostendens Christum cum Apostolis gē-
tium salute satiandum, quod Iudæis illi-
citurū videretur. Alterius quoque eos
admonet prophetiæ, vt consummari in
se omnia quæ antè sunt dicta, cognoc-
erent in lege. Sabbatum in templo sa-
cerdotes violant sine crimine: templum
se ipsum scilicet indicans: in quo per A-
E postolicam doctrinam populo legis infi-
deliter ociante, salus gentibus datur:
quia maior ipse sit sabbato, & absque
violatæ legis culpa Euangelica fides o-
peretur in Christo. Atque vt ostenderet
omnem rerum efficiētiam hanc speciem
futuri operis continere, adiecit:

*Si enim sciretis quid est, misericordiam volo,
& non sacrificium: nunquam condemnassetis
innocentes.*

F Opus salutis nostræ non sacrificio, sed
in misericordia est: & lege cessante, in
Dei bonitate saluamur. Cuius rei donū
si intellexissent, nunquam condemnas-
sent innocentes, id est, Apostolos: quos
insimulaturi erant transgressæ legis inui-
dia, cum sacrificiorum vetustate cessante
vniuersis per eos misericordiæ nouitas
subueniret: neque existimassent sabbati
præscripto Dominum sabbati contineri.

Hæc in campo dicta gesta que sunt. Et post hæc synagogam ingressus, hominem aridæ manus offerunt, interrogantes an curare sabbatis liceret: occasionem arguendi eum, ex responsione quærentes. Quos decidentis in foueam ouis cōclusit exemplo, quam sine crimine sabbato extrahere sint soliti: rectiusque homini, qui oui præstet, medendum esse. Neque in ministerio salutis humanæ existimandum sabbatum posse violari, quod extrahendæ de fouea ouis sollicitudo non violet. Subiicitur rectè talis Domino curatio. Nam post reditum de segete, ex qua iam Apostoli fructus sationis acceperāt, ad synagogam venit: etiam illinc messis suæ operarios paraturus, qui plures post modum vnā cum Apostolis exititerunt. Hi igitur curantur. In manu enim dandæ salutis substantiam non habebant. Et manus officium cessabat, & ministerium corporis quo aliquid agitur, atque impertitur, aruerat. Dominus igitur manum cum iussit extendere, quæ restituta est ei sicut altera: curatio omnis in verbo est, & manus sicut altera redditur, id est, similis ministerio Apostolorum in officium dandæ salutis efficitur: docetque pharisæos ægreferre non oportere curationes in sabbato, & operationem humanæ salutis in Apostolis cum ipsis ad officij eiusdem ministerium manus sit reformanda, si credant. Sed inuidia facti pharisæos commouet, & aduersus eum ineunt consilium: quia contuentes hominem in corpore, Deum in operibus non intelligebant. Sciensque eorum cōsilia secessit, vt à consiliis malignantium procul abfuturus cognosceretur. Pluresque turbæ eum secutæ sunt: ab infidelibus videlicet recedenti, fidelium comitatus assistit. His verò quos curat, silentium imperauit. Sed nunquid curationis taciturnitas iubebatur? Non vtique. Nam salus vtique vnicuique reddita, erat sibi ipsa testis. Sed iubendo secretum, & gloriandi de se iactantiam declinat, & nihilominus cognitionem sui præstat in eo ipso, dum admonet de se taceri, quia obseruantia silentij ex re quæ sit silenda proficiscitur. Quinetiam per hanc tacendi de se voluntatem, dictorum per Esaiam effectus impletur: de cuius prophetia illud nunc tantum admonemus, hunc & dilectum à Deo, & in eo paternæ beneplacitum voluntati, & spiritum Dei super eum esse, ab eo iudicium gen-

Esai. 42.

tibus nunciari, & arundinem quæ quassata sit non esse confractam, & linum fumigans non extinctum: id est caducia & quassata gentiū corpora non fuisse cōtrita, sed in salutem potius reseruata: neque exiguitatem ignis tātum iam in lino fumiganti extinctam, ex Sion Israël, & ex reliquiis veteris gratiæ spiritum non ablatum, quia se sumendi totius luminis in tempore pænitiæ sit facultas. Sed istud intra certi tempora statuta præscribitur, donec eiiciat victoriam ad iudicium, sublata scilicet mortis potestate, iudicium claritatis suæ reditu introducat, in nomine eius per fidem gentibus credituris.

Tunc oblatus est ei homo demonium habens, cecus & mutus & reliqua.

Sequitur dæmoniāci & cæci, & muti opportuna curatio. Non enim sine ratione, cum turbas omnes curatas in cōmune dixisset, nunc extrinsecus dæmonium habens cæcus & mutus offertur: vt sine ambiguitate aliqua, idem intelligentiæ ordo sequeretur. Spicas vellere, id est, homines seculi præcerpere, Apostolos pharisæi arguebant: misericordia super sacrificium prædicabatur: manus aridæ homo oblatus in synagoga curatur. Atque hæc ad conuertendum Israël non solum nihil proficiunt, verum etiā pharisæi consilium necis ineunt. Oportebat igitur, vt posthac in vnus huius forma gentium salus fieret: vt qui erat habitatio dæmonis & cæcus & mutus, Deo capax pararetur, & Deum contueretur in Christo, & Christi opera Dei confessione laudaret. Stupuerunt facti istius opus turbæ sed pharisæorum ingrauescit inuidia. Nā quia humanam infirmitatem hæc tanta eius opera excederent, pudorem confessionis suæ maioris perfidiæ scelere declinant: vt quia hæc opera esse existimare hominis non possent, & confiteri Dei nollent, omnem hanc eius ex Belzebub principe dæmonum esse dicerent in dæmones potestatem.

Iesus autem sciens cogitationes eorum, dixit illis: Omne regnum diuisum contra se, desolabitur.

Sermo Dei diues est, & ad argumentum positus intelligentiæ, plurimum de se exemplorum copiam præbet: & vel simpliciter intellectus, vel inspectus interior, ad omnem profectum est necessarius. Sed relictis his, quæ ad communem intelligentiam patent, causis interioribus

bus immoremur. Omne regnum diuisum contra se, desolabitur. Responsurus ^A ad id quod de Belzebug erat dictum: in eos ipsos quibus respondebat, responsionis ipsius conditionem retorfit. Lex enim a Deo est, & regni Israël pollicitatio ex lege est, & Christi ortus & aduentus ex lege est. Si regnum legis contra se diuiditur, dissoluatur necesse est: & potestas omnis diuisione detrahitur, & regni virtus aduersum se separata consumitur: ac si regnum Israël amisit ex lege, quum adimplerionem legis in Christo plebs legis impugnet.

Sed & ciuitas & domus diuisa contra se, non stabit.

Domus quoque & ciuitatis, eadem est ratio quæ regni. Sed ciuitas hic Hierusalē indicatur, gentium semper gloriosa dominatu. Nunc posteaquam in Dominum suum furore plebis exarsit, & Apostolos eius cum credentium turbis effugabit, discedentium illinc diuisione non stabit: atque ita quod mox consecutum est, per hanc diuisionem, ciuitatis illius denunciatur excidium.

Si enim satanas satanam eiicit, aduersus se diuisus est.

Dicti superioris malevolentiam, quocum in Belzebug hæc agere loquebatur, eo ipso quo locuti sunt genere condemnant: non intelligentes confessos se fuisse Belzebug esse diuisum. Et si ad diuisionem suam coactus est, ut dæmon dæmones perturbaret, & aduersus se diuisio ipsa consisteret: hinc quoque existimandum esse, plus in eo qui diuiserit, quam in his qui diuisi sint, inesse virtutis. Ergo iam diuisus est, & aduersum se coactus est, regnumque eius diuisione tali est dissolutum. Quod si in virtute Belzebug Christus dæmones eiicit, filij eorum, id est, Apostoli in cuius nomine eiiciunt? Atque idcirco dignè sunt in eos iudices constituti: quibus id dedisse Christus aduersus dæmones potestatis reperietur, quod ipse sit negatus habuisset. Ergo si discipuli operantur in Christo, & ex spiritu Dei Christus operatur: adest Dei regnum, iam in Apostolos mediatoris officio transfusum. Sed cum per Belzebug posse Christus arguitur, Deus blasphematur in Christo: atque ita in Deum, inexpiabilis conuicij contumelia per pharisæos in Belzebug nomine comparatur.

Quomodo potest intrare quis in domum for-

tis, & vasa eius diripere? & reliqua.

^A Contusam à se intentatione prima omnem zabolis indicat potestatem, qui nemo domum fortis introcat eiusque vasa diripiat, nisi fortem alligauerit, & tunc domum eius diripiet: & necesse est hæc agens, illo forte sit fortior. Ligatus est ergo, tum cum satanas à Domino nuncupatus, ipsa nequitia suæ nuncupatione constrictus est: cui ita victo spolia detraxit, domum abstulit: nos scilicet quondam arma eius, regnique militiam in ius suum redegit, victoque atque victo domum sibi ex nobis vacuum & vtilem comparauit. Longè autem à se esse, ut aliquid ab eo mutuatus sit potestatis ostendit, ut quādo qui secum non est, aduersum se sit: & qui secum non congregat, dispergat. Ex quo ingentis periculi res intelligitur: malè de eo opinari, cum quo non esse, id ipsum est quod contra esse: & non congregare, dispergere sit?

Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemia non remittetur.

^D Pharisæorum sententiæ, & eorum qui ita cum his sentiunt peruersitatem seuerrissima definitione condemnat: peccatorum omnium veniam promittens, & blasphemiam spiritus indulgentiam abnegans. Nam cum cætera dicta gesta que liberali venia relaxentur, caret misericordia si Deus negetur in Christo: & in quo sine venia peccatur, benevolentiam iteratæ admonitionis impendit. Omnino peccata cuiusque generis remittenda, blasphemiam in spiritum sanctum non remittendam. Quid enim tam extra veniam est, quam in Christo negare quod Deus sit, & consistentem in eo paterni spiritus substantiam adimere: cum in spiritu Dei opus omne consummet, & ipse sit regnum cælorum: & in eo Deus sit mundum reconcilians sibi? Ergo quicquid contumeliæ extiterit in Christo, id omne extabit in Deo: quia & in Christo Deus, & Christus in Deo sit.

Aut facite arborem bonam, & fructus eius bonos: aut facite arborem malam, & fructus eius malos. & reliqua.

^F Sermo se & in præsens exerit, & effert in futurum. Nam in præsens Iudæos refellit: qui cum intelligerent Christi operi vita humanam esse virtutem, nollēt tamen quod Dei sint confiteri. In futurum verò omnem fidei peruersitatem

Zabolus pro diabolo.

coarguit, eorum scilicet qui diuinitatem & communionem paternæ substantiæ Domino detrahentes, in diuersa hæreseos studia efferbuerunt: neutrum facientes, nec inter gētes sub venia ignorantie habitantes, nec in veritatis cognitione versantes. Arborem se in corpore positum significat: quia per interiorē virtutis suæ fœcūditatē, exeat vbertas omnis in fructus. Igitur aut arbor bona faciendā cum bonis fructibus est, aut mala cōstituendā cum malis fructibus: quia ex fructibus suis de se arbor ipsa testabitur. Non quod secūdum arborum naturam arbor malā possit constitui quæ bona sit, aut eadem ipsa cum ramis suis bona esse si mala sit: sed vt per hanc significantiam intelligeremus, Christum aut tanquam inutilem relinquendum, aut tanquam bonum bonorum fructuum vtilitate retinendum: quia aduersum filium hominis dicta sub venia sint, blasphemia autē spiritus careat venia. Cæterorum medium se agere, & Christo aliqua deferre, negare quæ maxima sunt: venerari tanquam Deum, Dei cōmunionē spoliare, hæc blasphemia spiritus est: vt cum per admirationem operum tantorū Dei nomen detrahare non audeas, per malevolentiam mentis & sensus, generositatem eius quam confiteri es coactus in nomine, abnegata paternæ substantiæ cōmunionē decerpas. Atque ideo etiam in eo Dominus bonitatis suæ munus extendit, dicens, aut malā arborē cum malis fructibus, aut bonā cum bonis fructibus esse faciendā: quia in malæ arboris opinione, sub secreto indulgentiæ Dei reposita sit venia, qua omne peccatum sit remittendum: in bonā confessione, fructus æternus sit: ne incidentes mediam inter vtrūq; sententiam, cū cōstituere malum non audeamus, confiteri bonum nolimus, indissolubili corruptæ de se opinionis iudicio relinquamur. Omnem autē ita sentiendi corruptelam, ex naturæ vitio proficisci docuit, dicens: De malo thesauro nō nisi quæ mala sūt posse ferri, & omnis ociosi, id est, inepti & inutilis dicti rationem Deo esse reddendam: quia de confessionis nostræ verbis aut cōdemnandi sumus, aut iustificandi, talē futuri iudicij benevolentiam recepturi, qualem de cœlestis gloriæ Domino sententiam tenuerimus. Signum deinde rogatur vt præstet, quod se ex Ionæ signo daturum esse respondit: vt sicut triduo

& totidem noctibus Ionas in ceti ventre detentus sit, ita se intra interiora terræ pari temporis spacio demoraturum. Sed maiorem futuram gentium fidem monstrat. Niniuitæ enim Iona prædicāte poenitentiam egerunt, & à Deo veniam poenitendi confessione meruerunt. Sed & Austri regina nunc in exemplum ecclesiæ præsumpta, sapientiam admirata Salomonis: ex vltimis terrę partibus venit, audire quam erat admirata sapientiam. Cumulat igitur inuidiam comparatio, & Iudæos sine excusatione facit fides gentium: vt cum illis prophetis, id est, Ionæ Salomoniq; crediderint Christo isti non credant, Iona Salomoneque potiori. Et idcirco in resurrectione eos iudicabunt, quia in his repertus timor Dei fuerit, quibus lex non erat prædicata: hoc magis indigni venia, quia ex lege sunt infideles, quo plus fidei in eis qui legem ignorauerunt sit repertum.

Cū autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, querens requiem, & non inueniet, & reliqua.

Continens lectio est, & ex ipso initi sermonis exordio, & sensu superiore proficisci indicatur. Ex verbi enim coniunctione cœpit, sed totius propositæ comparationis ratio tractanda est. Exiens ab homine immundus spiritus, arida & inaquosa loca circuit, in quibus nullus fons vitæ effluebat. Et cū requiem non inueniet, tum intra se loqueretur, congruum sibi esse, ad domum suam vnde exiuit reuerti, quam inueniet vacantem, scopis mundatam & ornatam: assumetque secum septem nequiores se spiritus, qui introeuntes habitabunt, & nouissima hominis illius primis peiora fient. Et quidem Dominus absoluit, dicens:

Sic erit generationi huic pessima.

Non igitur ambigere possumus, totum hoc ad personam populi huius esse referendum: sed contuendum est quatenus proposita singula singulis temporibus rebusque reddantur. Superius, nempe in Niniuitarum & reginæ Austri nomine iustificata fides gentium est: sed longē antea, post multa in Deum, & grauiā peccata, Iudæis data lex est. Et peccata quidem eorum libro Moysei cōtinentur. Verum post tot diuinæ virtutis documenta, id est, decem plagis percussam Ægyptum, & columnam nubis ac luminis die noctēque famulantem, & in Erythreo mari ita præbitum, & fontes

ruptis

ruptis saxis effluentes, & ministratam esurientibus mannam, & ad postremum in quadraginta annorum tempore vita atque habitu angelorum populum viventem: adorantem supplicatumque postea pecudibus & saxis, hisque cum choris canticisque saltatum, & metalla deos nuncupata. Ergo insidētem plebis istius pectoribus spiritum immundum, lex quę postea data est inuētu suo eiecit: & veluti quadam custodia circumiectę potestatis exclusit. Qui illinc exiens, circum gentes desertas atque aridas oberrauit, domum veterem delinquens: vt in his vsque in diem iudicij non inquietata habitatione requiesceret. Sed rursus Dei gratia impertita gentibus, postquam in aquę lauacro fons viuus effluxit, habitandi cum his locus nullus est: & cum iam in his requiem non haberet, intra se reputans, optimum credit regredi in eam ex qua profectus est domum. Hęc emundata per legem, & prophetarum ornata præconiis, & Christi aduētu præparata, vacua inuenitur: à qua & custodia legis abscefferit (quia omnis lex vsque ad Ioannem est) & ad habitandum non receptus sit Christus. Atque ita & habitatore vacua est, & deserta custodibus: cum tamen venienti habitatori, præeuntium sollicitudine & munda sit & ornata. Septem igitur spiritus nequiores assumuntur, quia tot erant gratiarum munera destinata in Christo, quę in eo multiformis illa Dei sapientia, septiformi gloria collocauit: vt tanta iniquitatis fieret possessio, quanta futura fuerat gratiarum. Atque ita nouissima hominis illius peiora erunt prioribus: quia ex Iudæis immundus spiritus metu legis excesserat, nunc autem in eos cum ultione repudiata ab eis gratiæ reuertitur. Et quia totum istud in paternę maiestatis virtute loqueretur, nuncianti sibi quod foris à matre atque à fratribus expectaretur, manum in discipulos extendens, eos sibi fratres esse matrēque respondit: quicunque voluntati paternę obsecutus esset: eum esse & fratrem & sororem & matrem: formam seipsum vniuersis agendi sentiendique cōstituens: propinquitatum omnium ius atque nomen, iam non conditione nascendi, sed de ecclesię communionē retinendum. Ceterum non fastidiose de matre sua sensisse existimandus est: cui ipsi in passione positus, maximę sollicitudinis tribuerit

affectum. Est autem etiam in eo typica ratio seruata, vt mater eius & fratres foris starent, cum vtique ingrediendi ad eum haberent vt ceteri potestatem. Sed quia in sua venit, & sui eum non receperunt: in matre eius ac fratribus synagoga & Israelitę præfigurantur, ingressu atque aditu abstinētes.

B *Sedens in nauicula Iesus turbis parabolas loquitur. De seminante bonum semen. De zizania & tritico. De grano sinapis. De fermento absconso in farina. Expositio zizania. De thesauro in agro. De bona margarita. De reti misso in mare.*

CANON XIII.

C *In illa die exiit Iesus, & sedebat secus mare: & congregata sunt ad eum turba, ita vt in nauiculam ascenderet.* Matth. 13.

D Sed isse Dominum in nauī, & turbas foris stetitisse, ex subiectis rebus est ratio. In parabolis anim erat locuturus: & facti istius genere significat, eos qui extra ecclesiam positi sunt, nullam diuini sermonis capere posse intelligentiam. Nauis enim ecclesię typum præfert: intra quam verbum vitę positum & prædicatum, hi qui extra sunt, & arenę modo steriles atque inutiles adiacent, intelligere nō possunt. De parabolis autem iam à Domino absolutis loqui ociosum est.

E *Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo.*

F Regni mysteria fides percipit. Hęc in quibus fuerit proficiet, & incrementis profectus sui abundabit: in quibus verò non fuerit, etiam quod habent auferetur ab eis. Damnum scilicet legis ex fidei inopia declarat, quam fidem Iudæi non habentes, legem quoque quam habuerant perdiderunt: & ideo perfectum fides Euangelica habet donum, quia suscepta nouis fructibus ditat, repudiata verò etiā veteris substantiæ opes detrahit.

Vestri autem beati oculi qui vident, & aures que audiunt.

Apostolici temporis beatitudinē docet, quorum oculis atque auribus contigit Dei salutare visere & audire: prophetis atque iustis cupientibus videre & audire in plenitudinem temporum destinatorū, & expectationis istius gaudium

Apostolis reservatum.

Simile est regnum caelorum grano sinapis, & reliqua.

Grano sinapis se Dominus comparavit, acri maxime, & omnium seminum minimo: cuius virtus ac potestas tribulationibus & pressuris accenditur. Granum hoc igitur postquam in agro satum fuerat, id est, ubi à populo cōprehensus & traditus morti, tanquam in agro satione quadam fuit corporis consepultus: ultra mensuram omnium olerum excrescit, & uniuersam prophetarum gloriam excedit. Oleris enim vice, tāquam agro to Israëlī data est prädicatione prophetarum. Sed iam ex ramis arboris ex solo in sublime prolatae cœli volucres inhabitant. Apostolos scilicet ex Christi virtute protensos & mundum inumbrantes, in ramis intelligemus: in quos gentes in spē vitæ aduolabunt, & aurarum turbine, id est, diaboli spiritu flatūque vexatae, tanquam in ramis arboris acquiescent.

Simile est regnum caelorum fermento: quod acceptum mulier abscondit in farinae mensuris tribus, donec fermentatum est totum.

Fermentum de farina est, quod virtutem acceptam aceruo generis sui reddit. Huic se Dominus cōparauit. Quod acceptum mulier, synagoga scilicet, per iudicium mortis abscondit: arguens legem & prophetas ex Euangelis dissolui. Hoc autem farinae mensuris tribus, id est, legis, prophetarum, Euangeliorum, æqualitate coopertum, omnia vnum facit: ut quod lex constituit, prophetæ nunciauerunt, id ipsum Euangeliorum profectibus expleatur. Fiuntque omnia per Dei spiritum eiusdem & virtutis & sensus: nihilque aliud ab alio mensuris æqualibus fermentatū dissentiens reperietur. Quamquam ad fidei sacramentum, id est, ad patris & filij & spiritus sancti vnitatem, sed & ad trium gentium vocationē, ex Sem, Chā & Iaphet, tres mensuras farinae esse referēdas, sensisse multos meminerimus. Sed nescio an hoc ita opinari ratio permittat, cū tametsi omnium gentiū vocatione sit æque, tamen in his Christus nō absconditus sit, sed ostensus: & in tanta infidelium multitudine non fermentatum sit totum. In patre autē & filio & spiritu sancto, in ea admixti extrinsecus fermenti necessitate, in Christo omnia vnū sunt.

Iterum simile est regnum caelorum thesauro abscondito, & reliqua.

Per similitudinem thesauri in agro, spei

nostræ opes intra se positas ostēdit, quia Deus in homine sit repertus: in cuius precium omnes seculi vendendæ sunt facultates, ut vestitu, cibo, potūque indigentium, æternas cœlestis thesauri diuitias cōparemus. Sed contuendum est, inuentum thesaurum & abscondum fuisse: cū utique qui inuenit, & secreto & tempore quo abscondit auferre potuisset, & auferens emendi necessitate caruisset. Sed ut rei, ita & dicti fuerit ratio explicanda. Ideo enim abscondus est thesaurus, quia & agrū emi oportebat. Thesaurus enim in agro, ut diximus, Christus intelligitur in carne: quem inuenisse est gratuitum: Euangeliorum enim prädicatione in absoluto est. Sed utendi & possidendi huius thesauri, cum agro potestas non potest esse sine precio: quia cœlestes diuitiæ nō nisi damno seculi possidentur. Et de margarita par ratio est. Sed ad negociatorem iam diu in lege versantem proficiens hic sermo est: qui longo ac diutino labore ad margaritæ scientiam perueniret, & ea quæ sub onere legis adeptus sit, derelinquat. Diu enim est negociatus, & margaritam aliquando qualem optabat, inuenit: cui & vnus huius desiderati lapidis precium, reliqui laboris iactura est comparandum.

Iterum simile est regnum caelorum reti misso in mare, & reliqua.

Merito prädicationem suam reti cōparauit, quæ in seculum veniens, sine seculi damno habitantes intra seculum congregauit, modo retis, quod mare penetrans ita agitur de profundo, ut per omne elementi illius corpus euadens, clausos intra ambitū suum extrahat, nōque ex seculo in lumen veri solis educat: in bonorum electione, & malorum abiectione futuri iudicii examen ostendens.

De scriba in regno caelorum. De fratribus & sororibus Domini. De Ioannis capite in disco. De quinque panibus & duobus piscibus. Vbi super mare ambulabat, & Petrum mersum erexit.

CANON XIII.

Ntellexistis hæc omnia, Dicunt ei: *Matt. 16.*
Utique. Et ait illis: Ideo omnis scriba doctus in regno caelorum, &c.

Nō turbis, sed discipulis est locutus, & intelligentibus discipulis parabolas dignum testi-

gnum testimonium reddit: ipsos scilicet sub patrisfamilie nomine sibi comparas, A quod doctrinam de thesauro suo novorum ac veterum sint adepti: quosque scribas propter scientiam nuncupat, quod intellexerint ea quæ illa nova & vetera, id est, in Evangeliiis & in lege protulerit, & eiusdem patrisfamilie & unius utraque thesauri.

Et factum est cum consummasset Iesus parabolas istas, transiit inde, & venit in patriam suam, & reliqua.

Inhonoratur Dominus à suis quam & docendi prudentia & operandi virtus admirationem commoveret, infidelitas tamen eorum veritatem iudicii non recepit. Non enim credunt hæc in homine deum agere: quinetiam patrem matrem ipsius, fratresque nuncupant, & paternæ artis quodam opprobrio laceffunt. Sed C planè hic fabri erat filius, ferrum igne vincentis, omnem seculi virtutem iudicio decoquentis, massamque formantis in omne opus utilitatis humanæ: informem scilicet corporum nostrorum materiem in diuersa membrorum ministeria, & ad omnia æternæ vitæ opera fingentis. In his igitur scandalizabantur omnes: & inter tot tamque magnifica D quæ gerebat, corporis eius contemplatione commovebantur. Quibus Dominus inhonorabilem in patria sua prophetam esse respondit, quia in Iudæa esset usque ad crucis sententiam contemnendus. Et quia penes solos fideles Dei virtus est, propter eorum incredulitatem omnibus diuinæ operibus virtutis abstinent. *In illo tempore audit Herodes tetrarcha famam Iesu, & ait pueris suis & reliqua.*

Matth. 14.

Frequenter monuimus, omnem diligentiam Evangeliorum lectioni adhiberi oportere: quia in his quæ gesta narrantur, subesse interioris intelligentiæ ratio reperiatur. Habet enim omnium operum narratio suum ordinem: sed gestorum effectibus causæ subiacentis species præformatur, ut in Herode ac Ioanne F intelligitur. Nam & Herodes princeps erat populi, & Herodiadem uxorem Philippi fratris sui in matrimonium suum iure potestatis assumpserat. Et huic Herodiadi erat filia: & natali die, cum saltans placeret, potestatem cuius vellet præmij, sacramento iurantis accepit: & Ioanis caput, in carcere diu habiti puella, matre admonente, disco sibi inferri precata est. Et Herodes tristis licet, sa-

cramento fidem reddidit, & matri puella munus exhibuit: & sepulto eo discipuli eius ad Dominum transeunt. Auditisque his Dominus in nauiculam in loca deserta secessit, & sequentium se turbarum vexationem misertus est, & dimitti eas in castella ad coemendos cibos Apostoli admonent: & Dominus respondet, necessitatem eò reuertendi ipsas non habere, darique his cibum præcipit. Et solos se quinque panes & duos pisces habere causantur. Et offerri sibi eos iussit, turbamque substrato feno accumbere, & oblata benedixit, & turbæ manducanda comminuit, & dedit discipulis ut offerrent: & saturatis omnibus supplementa cophinorum duodecim superfuerunt, cum tamen extra mulierum puerorumque numerum, quinque milia virorum expleta essent. Et discipulos nauiculam conscendere, & trans fretum præcedere iubet, dimissaque ipse turba in montem orare solus ascendit: factoque vespere solus fuit: & navis mari medio vento aduersante fluctibus iactabatur. Et quarta vigilia Dominus venit super mare ambulans, videntesque turbati sunt, & inanis visus phantasma credentes, clamauerunt præ timore: quibus mox Dominus locutus est, & constantes esse iussit. Et ex plurimis Petrus respondens, postulauit uti ad Dominum super aquas veniret: qui de nauicula descendens, & progressus aliquantulum, vento inualecente timere coepit & mergi. Quem apprehendens Dominus, obiurgat cur fidei modicæ sit: ingressusque nauem, tranquillitatem vento & mari quiescente reuocauit. Igitur hæc ut commemorauimus gesta sunt: sed his omnibus personis, effectibus, causis, numeris, modus adiacet, ut quæ gesserunt, præter gerendi munus instinctumque, quem unusquisque ex natura sua sumpsit, extrinsecus omnia gesserint in exemplum: hoc maiore ita opinandi reuerentia, si tam diuersarum causarum efficientiam vna atque eadem intelligentia consequatur. Sermo igitur ad originem propositionis referendus est. Ioannes, ut frequenter admonuimus, formam prætulit legis quia lex Christum prædicauit, & Ioannes profectus ex lege est, Christum ex lege prænuncians. Herodes verò princeps est populi: & populi princeps, subiectæ sibi vniuersitatis nomen causamque complectitur. Ioannes ergo Herodem monebat, ne fratris

fui uxorem sibi iungeret. Sunt enim atque erant duo populi, circumcisionis & gentium. Sed Israelē lex admonebat, ne opera gentium infidelitatemque sibi iungeret. Gentibus enim socia infidelitas est, quæ ipsis tanquam vinculo conjugalis amoris annexa est. Hi igitur fratres ex eodem humani generis sunt parente. Ob hanc itaque asperam admonitionis veritatem, Ioannes tanquā lex in carcere cōtinebatur. Die autem natalis, id est, rerum corporalium gaudijs Herodiadis filia saltavit. Voluptas enim tanquam ex infidelitate orta, per omnia Israelis gaudia totis illecebræ suæ cursibus efferebatur, cui se omnem etiam sacramēto venalem populus addixit. Sub peccatis enim & seculi voluptatibus, Israelitæ vitæ æternæ munera vendiderunt. Hæc matris suæ, id est, infidelitatis instinctu, deferri sibi Ioannis caput, id est, gloriā legis oravit: quia lex incestuosum Israelē autoritate diuinorum præceptorum arguebat. Sed superius Herodes significatus est Ioannem velle occidere, & metu populi demorari, quia sicut propheta habebatur: nunc verò petita ipsius nece, cū præsertim religione sacramenti detineretur, quomodo tristis efficitur? Contrarium videlicet est, tunc eum voluisse, nunc nolle: & præsens molestia, anteriori non conuenit voluntati. Verū in superioribus gestæ rei ordo est, in his autem nunc species causæ consequentis exponitur. Gloriam legis voluptas ex infidelitate orta occupauit. Sed populus boni eius, quod in lege erat, conscius voluptatis conditionibus non sine aliquo certi periculi sui dolore conuiuet, scitque se tali præceptorum gloria non oportuisse concedere: sed peccatis tanquam sacramento coactus, & principum adiacentium metu atque exemplo deprauatus & victus, illecebris voluptatis etiam mœstus obtemperat. Igitur inter reliqua dissoluti populi gaudia, in disco Ioannis caput affertur: damno scilicet legis voluptas corporum, & secularis luxus augetur. Ita per puellam ad matrem defertur: ac si probrosus Israel & voluptati & infidelitati suæ familiæ, scilicet ante gentium gloriam legis addixit. Finitis igitur legis temporibus, & cum Ioanne conspultis: discipuli eius res ita gestas Domino nunciant, ad Euangelia scilicet ex lege venientes. Ergo Dei verbum lege finita na-

uem conscendens ecclesiam adit, & in desertum concedit. Relicta quippe conuersatione Israelis, in vacua diuinæ cognitionis pectora transit. Turba hæc audiens, Dominum de ciuitate pedes sequitur in desertum: de synagoga videlicet ad ecclesiam conscendit. Quam videns misertus est, & omnem languorem eius infirmitatemque curat: obsessas scilicet mentes & corpora infidelitatis verno, ad intelligentiam nouæ prædicationis emundat. Et cū discipuli dimitti turbas in castella proxima ad coemēdos cibos admonerent, respondit: Non habent necesse ire: ostendens eos, quibus mēderetur, venalis doctrinæ cibo non egere, neque necessitatem habere regredi ad Iudæam cibūque mercari, iubetque Apostolis vt eis escam darent. Nunquid ignorabat non esse quod dari posset: & humanarum mentium interna cōspiciens, modum repositi penes Apostolos cibi nesciebat? Sed erat omnis typica ratio explicanda. Nondum enim cōcessum Apostolis erat, ad vitæ æternæ cibum cœlestem panem perficere ac ministrare. Quorum responsio ad spiritualis intelligentiæ ordinem tendit. Solos enim se quinque panes & duos pisces responderunt habere: quia adhuc sub quinque panibus, quinque libri legis continebantur, & piscium duorum, id est, prophetarum & Ioannis prædicationibus alebantur. In operibus enim legis, tanquam ex pane erat vita: prædicatione autem Ioannis & prophetarum, in virtute aquæ vitæ humanæ spem confuebant. Hæc igitur primum quia in his adhuc erant, Apostoli obtulerunt: sed ex his Euangeliorum prædicatione propheta monstratur, & his originibus deducta in maiorem virtutis suæ abundantiam crescit. Acceptis igitur panibus atque piscibus, Dominus respexit ad cœlum: Benedixit & fregit, patri agens gratias post tempora legis ac prophetarum se in Euangelicum cibum verti significans. Accumbere post hæc super fœnum populus iubetur, non iam in terra iacens, sed lege suffultus: & tanquam terræ fœno, fructibus operis sui vnusquisque sustentitur. Subduntur quoque Apostolis panes, quia per eos erant diuinæ gratiæ dona reddenda. Plebs deinde quinque panibus & duobus piscibus pascitur & expletur, & fragmenta panis & pisciū saturatis accumbētibus, vsq; in duodecim cophinorum

cophinorum plenitudinem abundauerunt: Dei scilicet verbo ex doctrina legis prophetarumque veniente, multitudo satiatur, & reseruata gentium plebi ex æterni cibi ministerio, in duodecim Apostolorum plenitudinem, copia diuinæ virtutis exuberat. Idem autem edentium numerus inuenitur, qui futurus erat creditorum. Nam sicut libro Praxeon continetur: ex Israelitici populi infinitate, virorum quinque milia crediderunt. Rerum enim admiratio, vsque in mensuram causæ subiacentis extenditur. Confractique cum piscibus panes, saturato populo, in tantum deinceps cumulantur augmentum, quantus & credentis populi, & explendorum cœlesti gratia Apostolorum numerus destinabatur: vt & modus numero, & numerus modo obtemperaret, & intra fines suos ratio conclusa, ad consequentis effectus conditionem, ipso diuinæ virtutis moderamine containeretur. Vincit autem humanam intelligentiam opus facti. Et cum frequenter quædam sint, quæ concepta sensu, sermo non explicet: in his tamen ipsa sensus sublimitas ingrauescit, & ad rei contemplationem pro difficultate tam inuisibilis negocij obstupescit. Acceptis enim panibus quinque, in cœlum Dominus respexit, honorem eius à quo erat ipse confessus: non quòd carnalibus oculis contueri patrem esset necesse, sed vt qui adessent intelligerent, à quo virtutis tantæ accepisset effectum. Dat deinde discipulis panes. Non quinque multiplicantur in plures: sed fragmentis fragmenta succedunt, & fallunt semper præfractu frangentes. Crescit deinde materies: nescio vtrum in mensarum loco, an in manibus sumentium, an in ore edentium. Ne mirere fontes fluere, inesse vuas vitibus, & vuis vina diffundi, & omnes mundi opes annuo quodam meatu indefessòq; defluere: autorem enim huius vniuersitatis tantus panum profectus ostendit, per quem tali incremento modus pertractatæ materiæ adderetur. Agitur enim in opere visibili inuisibilis molitio: & arcanorum cœlestium Dominus, arcanum negocij præsentis operatur. Superat autem omnem naturam virtus operantis: & supergreditur facti intelligentiam ratio virtutis, & sola relinquitur admiratio potestatis. Ordo etiam causarum operumque consequitur.

Conscendere post hæc in nauem discipulos præ-

cepit, donec turbas ipse dimitteret: & dimissa turba montem conscendit orare, & vespere factò solus erat.

Horum ratio distinguenda temporibus. Quòd vespere solus est, solitudinem suam in tempore passionis ostendit, cæteris trepidatione dilapsis. Quòd autem nauem conscendere discipulos iubet, & ire trans fretum dum turbas ipse dimittit, & dimissis turbis ascendit in montem: esse intra ecclesiam, & per fretum, id est, per seculum ferri vsque in id tempus iubet, quo reuertens in claritatis aduentu, populo omni qui ex Israel erit reliquus, salutem reddat ipse, eiusque peccata dimittat: dimissòque, vel in cœleste regnum potius admissò, agens Deo patri gratias, in gloria eius & maiestate consistat. Sed inter hæc discipuli vento ac mari differuntur, & totis seculi motibus immundo spiritu aduersante iactantur. Sed quarta vigilia Dominus venit: quarto enim tum ad ecclesiam vagam & naufragam reuertetur. In quarta enim noctis vigilia, totidem sollicitudinis eius numerus reperitur. Prima enim vigilia fuit legis, secunda prophetarum, tertia corporalis aduentus: quarta autem in reditu claritatis. Sed inueniet fessam: & antichristi spiritu, & totius seculi motibus circumacta. Veniet enim maximè anxius atque vexatis. Et quia de antichristi consuetudine ad omnem tentationum nouitatem solliciti erunt: etiam ad Domini aduentum expauescēt, falsas rerum imagines, & subrepentia oculis figmēta metuentes. Sed bonus Dominus statim loquetur, timorēque repellet, dicetque, Ego sum: aduentus sui fide metum naufragij imminentis abspellens. Quòd verò ex omnium consistentium in naui numero, respondere Petrus solus audet, & iuberi sibi, vt super aquas ad Dominum veniat precatur: passionis tempore voluntatis suæ designat affectum, tum cum solus retro veniens, & vestigiis Domini inhærens, cōtemptis seculi, vt maris, motibus, pari ad contemnendam mortem virtute comitatus est: sed infirmitatem futuræ tentationis timiditas eius ostendit. Nam quamuis incedere ausus esset, tamen submergebatur: per imbecillitatem enim carnis & metum mortis, etiam vsq; ad negandi necessitatē coactus est. Sed proclamat, & salutem orat à Domino. Clamor iste, poenitentia ipsius gemitus est. Nondum enim passo Domino

Petri pœ-
nitentia.

in confessionem reuersus est, & negandi veniam habuit in tempore: Christo postea pro vniuersorum redemptione passuro. Quod autem trepidandi illi, non virtutem perueniendi ad se Dominus indulsit, sed manum extendit, apprehensumque sustinuit: hæc ratio est: Non erat quidem Petrus Domini sui indignus accessu, nam & tentauit accedere: sed & typicus in eo ordo seruatus est. Non enim Domino seculi motus tempestatesque calcanti, quisquam passionis esse particeps poterat: solus enim passurus pro omnibus, omnium peccata soluebat: nec socium admittit, quicquid vniuersitati præstatur ab vno. Ita cum esset ipse redemptio vniuersorum, erat etiam Petrus ante redimendus, ad redemptionis istius fidem cum in Christi martyrem reseruatur. Et hoc in Petro considerandum est, fide eum ceteros anteisse. Nam ignorantibus ceteris, primus respondit: Tu es filius Dei viui. Primus passionem, dum malum putat, detestatus est. Primus & moriturum se, & non negaturum spondit. Primus lauari sibi pedes prohibuit. Gladium quoque aduersus eos, qui Dominum comprehendebant, eduxit. Ascensu autem eius in nauim, vêtum & mare esse sedatum: post claritatis suæ reditum, æterna ecclesiæ pax & tranquillitas indicatur. Et quia tum manifestus adueniet, rectè admirantes vniuersi loquuti sunt:

Verè filius Dei est.

Confessio enim vniuersorum tum & absoluta & publica erit: Dei filium non iam in humilitate corporea, sed in gloria cœlesti pacem ecclesiæ redisse.

Cum transfretassent, venerunt in terram Genesar: & cum cognouissent eum viri loci illius, adorabant eum.

Multa & media inciderunt, quæ nos post quinque milium virorum & cōgregationem & satietatem, reddendæ rationis studio demorata sunt: sensus autem vsque in hunc locum idem est. Finitis enim legis temporibus, & ex Israel quinque milibus virorum intra ecclesiam collocatis, iam credentium populus occurrit: iam ipse ex lege per fidem saluus, reliquos ex suis infirmos ægrotosque offerens Domino, oblatique fimbrias vestimentorum contigere optabant, sani perfidē futuri. Sed vt ex veste tota fimbriæ, ita ex Domino nostro Iesu Christo sancti Spiritus virtus exiit: quæ Apostolis

data, ipsis quoque tanquam ex eodem corpore exeuntibus, salutem his qui cōtingere cupiunt, subministrat.

Tunc accesserunt ad eum scribæ & pharisæi ab Hierosolymis, dicentes, &c.

Absoluta & dictorum & gestorum in consequentibus ratio est, nam his quæ proposita fuerant, ipse respondit: Omnem plantationem quæ non à patre sit, eradicandam dicens, id est, traditionem hominum eruendam, cuius fauore legis præcepta transgressi sunt: & ideo esse eos duces cæcos, vitæ æternæ iter quod non videant pollicentes, cæcisque ipsis & ducibus cæcorum casum in foueam esse cōmunem.

De lauandis manibus. Et non ea quæ in os intrant, sed ea quæ ex ore exeunt inquinare. De filia Chananæ mulieris. De septem panibus & paucis piscibus.

CANON XV.

*E*gressus inde Iesus, secessit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce mulier Chananæ à finibus illis egressa, clamauit, & reliqua.

Matth. 15.

Diuerſa curationum genera diuerſos caularum complectuntur effectus: sed res atque sermo ordinem ex superioribus ſemit. Infidelitatem enim phariſæorum, & opprobrium cæcorum ducum, ex humanarum traditionum ſuperſtitionibus coarguit. Et poſt hæc ad regiones Tyri & Sidonis venit, & Chananæa à finibus illis egreſſa, clamat atque orat: & Dominum Dauid filium confitetur, & filiæ ſuæ opem poſcit. Dominus ſilet, diſcipuli pro ea rogant: quibus ſe perditis ouibus domus Iſrael miſſum eſſe reſpondit. Illa verò adorans, adiuuari ſe poſtulat, cui Dominus ait: Illicitum eſſe panem filiorum canibus offerri. Viciffimq; illa reſpondit: Decidentibus de menſa dominorum micis, alii catellos ſolere. Poſtque fidem eius Dominus collaudat: & in tempore ipſo puellæ ſanitas reddita eſt. Vt igitur illa quæ geſta ſunt ea quæ interior eſt ratio conſequatur: quæ Chananææ perſona ſit, ex ipsis verborum virtutibus contuendum eſt. Fuiſſe atque etiam eſſe penes Iſrael proſelytorum plebem, fides certa eſt: quæ de gentibus in legis opera tranſcendit, & vitæ anterioris egreſſa regionem, peregrinæ dominantique

Petrus cæ-
teros apo-
ſtolos fide
anteit.

dominantisq[ue] legis tanquam domo continebatur. Chananæi autem fuerunt A terras, in quibus nunc Iudæa est, incolentes: qui vel bello consumpti, vel in loca vicina dispersi, vel in seruitutem devictorum conditione subiecti, nomen tantum sine patria sede circumferunt. Plebs igitur hæc Iudæis admixta de gentibus est. Et quia non est ambiguum in ea turba quæ credidit, partem nonnullam proselytorum fuisse: meritò hæc B Chananæa proselytorum formam præferens, existimabitur fines suos egressa, ex gentibus scilicet in populi alterius nomen excedens. Quæ pro filia, videlicet gentium plebe orat: & quia Dominum cognovit ex lege, David filium nūcupat. In lege enim virga de radice Iesse, & David filius æterni & cœlestis regni rex continetur. Ipsa quidem cura C tione iam non eget, quæ Christum & Dominum, & David filium confitetur: sed filia suæ, plebi videlicet gentium, dominatu immundorum spirituum occupatæ, opem poscit. Dominus tacet, silentij pœnitentia Israël privilegium salutis reseruans. Et miserantes discipuli preces iungunt, Sed arcanum ille paternæ voluntatis continens, ouibus se perditis D Israël missum esse respondit, vt absolute liqueret, typū ecclesiæ Chananææ filiā continere: cum illa posceret quod aliis differebatur, non quòd non & gentibus impertienda salus esset. Sed suis Dominus atque in sua venerat, primitias ergo fidei ab his quibus erat ortus expectans, cæteris deinceps Apostolorum prædicatione saluandis. Atque ideo ait: E

Non licet accipere panem filiorum, & dare canibus.

Delatus Israël honor, affectus in eum Dei cumulat inuidiam: iuxta quem plebs gentium accepit canum nomen. Sed Chananæa iam ipsa per fidem salva & interioris certa mysterij respondit, micis quæ de mēsa excidūt pasci catellos: canū opprobrio, iam sub blandimento diminutiui nominis mitigato. Et vt silentium Domini intelligeremus ex ratione temporis, non ex voluntatis difficultate proficisci: adiecit, F

O mulier, magna est fides tua.

Salutis suæ scilicet ipsa iam certa, quin etiam de gentium congregatione confidat: quo in tempore ita credentes, mox, vt puella, ab omni dominatu immundorum spirituum liberabuntur, & conti-

nua facti fides sequitur. Nam post præfiguratam in Chananæa filia gentium plebem, continuo in monte obsessi vario genere morborum, à turbis Domino offeruntur, id est, à credentibus infideles ægrotique vt adorent & procidant instruantur: quib[us]que salus redditur, atque ad sentiendum, contuendum, laudandum: comitandumque Deum, omnia & mentis & corporis ministeria re- B formantur.

Iesus autem convocatis discipulis ait: Misereor turbe huic, quia triduum est iam quòd perseuerat mecum. & reliqua.

Tenet ordinem cursus operandi, sed & operibus iisdem sermonum par ratio succedit. In filia enim Chananææ ecclesiæ formam constitutam meminimus: & consequentis populi curationem, concursum ægrotarum gentium esse tradidimus. Nunc ergo diligenter & dicta Domini & facta tractanda sunt: vt videamus an superior tractatus atque huius sermo ita vt à nobis intelligi traditus est, etiam ex consequentibus eiusdem intelligentiæ accipiat autoritatem. Misereatur turbe Dominus, quòd triduum secum maneat: quam dimittere ieiunam non vult, ne in via præ inedia deficiat. Causantur discipuli panes non esse tantos, quibus expleri saturarique possint. Percutatus est Dominus quot panes haberent. Responderunt illi: septem panes esse, & paucos pisces. Turbis iubetur in terram discumbere: & Dominus panes ac pisces accipiens gratias egit, ac fregit, & discipulis præfracto vt offerrent dedit. Sed fragmenta panum septem paucorumque piscium, explent virorum quatuor milia: ita tamen, vt replendis septem sportis præfractus panis, saturatis omnibus, abundauerit. Et occurrunt quidem multa quæ noua sunt. Discipuli vnus diei ieiunium miserantes, quinque milia virorum ad coemendos cibos remitti in castella voluerunt: nunc toto triduo tacent. Et deinceps fœno superior turba substernitur, hæc accumbit in terra. Illic quinque panes, hîc septem offeruntur: illic duo pisces, hîc indefinitus, sub paucitatis tamē significatione numerus est: in hîc quinq[ue] milia virorum, hîc quatuor: illic duodecim cophini, hîc septem sportæ repletæ. Et superioribus quidem putato esse responsum, & omnia iuxta personam populi congruenter esse subiecta. Nûc quoque cōpetentem rei atque cau-

se rationem afferre tentemus: ut quemadmodum illa Iudaica credentium congruunt plebi, ita hæc populo gentium comparatur. Ordo igitur idem in sermone Domini est, qui in consequenda gratia manet. Venturi enim ad baptismum, prius confitentur credere se in Dei filio, & in passione ac resurrectione eius: & huic professionis sacramento fides redditur. Atque ut hanc verborum sponsionem quædam rerum ipsarum veritas consequatur: toto in ieiuniis passionis dominicæ tempore demorantes, quadam Domino cõpassionis societate iunguntur. Igitur siue ex spõsionis sacramento, siue ieiunio omne illud passionis dominicæ cum Domino agunt tempus. Et huius spei atque comitatus Dominus misertus, ait triduo secum esse. Quos ne in vitæ secularis cursu, id est, in viæ opere defectio labefactaret, vult cibo suo alere, atque ad peragendam totius itineris fortitudinẽ panis sui virtute firmare: conquerentibus discipulis, panes in deserto nullos esse. Atqui in superioribus exemplum sumpserant, nihil impossibile Deo esse: sed gestorum causæ rationem interioris intelligentiæ moliuntur. Quantus enim Apostolorum in saluando Israël fauor fuerit, beatissimi Pauli epistolæ docent: atque ideo eodem demorante, nunc in concursu gentium & de pane causatio, & de ieiunio silentium introducitur. Panes igitur septem offeruntur. Nulla enim ex lege & prophetis gentibus salus sumitur, sed per gratiam spiritus viuunt: cuius septiforme, ut per Esaiam traditur, munus est. Ergo spiritus per fidem salus gentibus est, quæ in terram recumbunt. Nullis enim legis operibus fuerant ante substrata: sed peccatorum & corporum suorum origini inhærentes, ad donum spiritus septiformis vocantur. indefinitus piscium numerus, diuersorum donorum & charismatum partiones ministrationesque significat: quibus fides gentium, gratiarum diuersitate satiatur. Sed quod septem sportæ replentur, redundans & multiplicata septiformis spiritus copia indicatur, cui quod largiatur exuberet: fitque saturatis nobis ditior semper & plenior. Quod verò quatuor milia virorum congregantur, multitudo innumerabilium ex quatuor orbis partibus intelligitur. Ad formam enim futuri in tot partium milia plebs dinumerata satiatur, quotidem de partibus ad cœlestis

cibi donum conuersura essent milia credentium. Turba igitur dimittitur satiata & expleta. Et quia omnibus diebus vitæ nostræ nobiscum Dominus manet: nauem, id est ecclesiam, credentium plebe comitatus ingreditur.

De Ionæ propheta signo, & de fermento phariseorum. De confessione Petri. De benedictione Domini. Et de se abnegando qui Christum sequi voluerit.

CANON. XVI.

E*T accesserunt ad eum Pharisei & Sadducei tentantes: & rogauerunt eum, ut signum de cœlo illis ostenderet, & reliqua.* Matth. 1.

C Ad sunt Pharisei & Sadducei legis fiducia insolentes, dedignantẽsque opera virtutum, fidei signum ostendi sibi de cœlo precantur: humilitatem in Christo carnis & corporis contuentes, doctrinam ex his quæ sub hominis habitu gerebat dedignantur accipere. Quorum insolentiam & inanitatem irridens, multa eos de natura cœli conuicere solere respondit: quum rubicundo aut ortu, aut vespere, serenum nimbosumue pronunciant. Porro autem ignorare eos temporum signa, cum omnibus lex & prophetæ aduentus sui indicia ex operum quæ gereret admiratione significet: ut quemadmodum fidem tempestatis cœli vel matutini, vel vespere rubor redderet, ita manifestam temporum cognitionẽ virtutum atque operum indicia præstare deberent. Sed ortus è cœlo signum his terre constituit, ut eos intra confessionem humilitatis corporeæ cõtineret: dandum dicens Ionæ signum. Huic se Dominus comparat, quem ad futuræ passionis effectum in prædicationem poenitentiae ad Niniuitas pari specie præmiserat. Nanque Ionas ventis desæuientibus proiectus è nauis est: & deuoratus à ceto & post triduum viuus emissus, non retentus à monstro, non cibi cõditione confectus: sed contra humani corporis naturam integer & illæsus in auras superas virtute dominicæ præfigurationis euadit. Hoc ergo potestatis suæ signum constitutum esse demonstrat, ipse remissionem peccatorum per poenitentiam prædicans, de Hierusalem vel synagoga immundorum spirituum dominante flatum

tu eiiciendus, & Pilati potestati, id est, seculi iudicio tradendus, & à morte tanquam elementi eiusdem monstro glutendus: & post triduum ex ea contra conditionem hominis, quem assumpserat, non retentus, viuis atque incorruptus emergens. Ea igitur quæ in homine de conceptu virginis sumpto, diuinarum erant plena virtutum, cognosci atque intelligi de se voluit, & de prophetæ signo & hominis exemplo.

Et relictis illis abiit.

Non sicut locis aliis legitur, Dimissis turbis abiit: sed quia infidelitatis error insolentium animos obtinebat, non dimisisse eos scribitur, sed reliquisse.

Et cum venisset trans fretum, obliti sunt discipuli eius panes accipere. Iesus autem dixit illis: Attendite vobis à fermento Phariseorum & Sadduceorum, &c.

Absoluta omnis de fermento Phariseorum & Sadduceorum obscuritas est. Quod autem abstinere se eo Apostoli iubentur, non admisceri doctrinæ Iudæorum monentur, quia legis opera in effectum fidei & in præformationem rerum consequentium constituta sint: ut in quorum tempora atque ætatem veritas contigisset, nihil ultra in veritatis similitudine spei positum arbitrarentur, ne doctrina Phariseorum Christum nesciens, effectus veritatis Euangelicæ corrumpere.

Venit autem Iesus in partes Cesareæ Philippi, & interrogat discipulos suos. & reliqua.

In processu sermonis atque operis, absolutius discipulis cognitionem suam præstat: & quandam intelligendi se formam rationemque constituit. Est autem hæc vera & inuiolabilis fides ex Deo æternitatis, cui ob id quod semper filius fuerat, semper & ius patris & nomen sit (ne si non semper filius, non semper & pater sit) Deum filium profectum fuisse: cui sit ex æternitate parentis æternitas. Nasci autem eum voluntas eius fuit, cuius in virtute ac potestate inerat ut nasceretur. Est ergo filius Dei ex Deo Deus, vnus in vtroque: theoteta enim, quam deitatem Latine nuncupant, æterni eius parentis ex quo nascendo est profectus, accepit. Accepit autem hoc quod erat: & natum est verbum quod fuit semper in patre. Atque ita filius & æternus & natus est: quia non aliud in eo natum est, quam quod æternum est. Hunc igitur assumpsisse corpus, & hominem factum

esse, perfecta confessio est: quia sicut æternitas naturæ nostræ corpus accepit, ita cognoscendum est, naturam corporis nostri æternitatis assumere posse virtutem. Igitur quia summum in fide ista bonum est, a discipulis requirit quem se homines esse dicerent: & adiecit, hominis filium. Hæc enim confessionis tenenda ratio est, ut sicut Dei filium, ita & filium hominis meminerimus: quia alterum sine altero nihil spei tribuit ad salutem. Aeditis itaque, quæ diuersæ de eo erant hominum opinionibus, quid de se ipsi sentiant quærit. Petrus respondit:

Tues Christus filius Dei viui.

Sed Petrus conditionem propositionis expenderit. Dominus enim dixerat: Quem me homines esse dicunt, filium hominis? Et certè filium hominis contemplatio corporis præferebat. Sed addendo, quem me esse dicunt, significauit præter id quod in se videbatur, esse aliud sentiendum: erat enim hominis filius. Quod igitur de se opinandi iudicium desiderabat? Non illud arbitramur, quod de se ipse confessus est: sed occultum erat de quo quærebatur, in quod se credentium fides debebat extendere. Et dignum planè confessio Petri præmium consecuta est, quia Dei filium in homine vidisset. Beatus hic est, qui ultra humanum oculos intendisse & vidisse laudatus est: non id quod ex carne & sanguine erat contuens, sed Dei filium cœlestis patris reuelatione conspiciens: dignusque iudicatus, qui quod in Christo Dei esset, primus agnosceret. O in nuncupatione noui nominis felix ecclesiæ fundamentum: dignaque ædificatione illius petra, quæ infernas leges, & tartari portas, & omnia mortis claustra dissolueret. O beatus cœli ianitor, cuius arbitrio clauæ æterni aditus traduntur, cuius terrestre iudicium præiudicata autoritas sit in cœlo: ut quæ in terris aut ligata sint aut soluta, statuti eiusdem conditionem obtineant & in cœlo. Iubet etiam discipulis ne cui loquatur quod ipse est Christus: alios enim spiritus sui testes esse oportebat, legem videlicet & prophetas. Cæterum resurrectionis testimonium, proprium est Apostolorum. Et quia scientium in spiritu Christum beatitudo monstrata est: negatæ rursus humilitatis & passionis eius periculū declaratur. Nam cum prædicare cœpisset, oportere se Hierosolymam ire, pati deinde plura à se-

*Ecclesiæ
fundamentum
fides*

nioribus plebis, & à scribis & principibus sacerdotum: occidi etiam, & post diem tertium resurgere: apprehendens eum Petrus, ait:

Absit à te Domine, non erit istud. At ipse conuersus, Petro dixit: Vade retro post me satana scandalum mihi es.

Vt enim Dei munus est, Christum in spiritu Deum nosse: ita zabolii opus est, Christum in homine nescire. Atque eiusdem periculi res est, vel corpus dicere sine Deo vel Deum negare sine corpore. Corpus autem carnis huius in æternitate spiritus, Deo nullum est: verum humanæ salutis causa Christus in corpore est, quod assumpsit ex homine. Igitur post prædicationem passionis accipiens diabolus facultatem (vsque ad tempus enim ab eo secesserat, quia incredibile satis Apostolis videretur, eum in quo Deus erat esse passibilem) sumens hanc humanæ infidelitatis occasionem, opinionis istius Petro insinuauit affectum. Denique ita passionem detestatus est, vt dixerit, Absit: quo verbo, rerum detestandarum execratio continetur. Sed sciens Dominus zabolice artis instinctum, Petro ait: Vade retro post me: id est, vt exemplo se passionis sequatur. In eum verò per quem opinio hæc suggerebatur conuersus, adiecit: Satana scandalum mihi es. Non enim conuenit existimare, Petro satanæ nomen & offensionem scandali deputari: post illa indultæ & beatitudinis & potestatis tanta præconia. Sed quia infidelitas omnis diaboli opus est: Petri responsione Dominus offensus, cum opprobrio nominis, infidelitatis istius est detestatus autorem.

Tum Iesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget seipsum & reliqua.

O beatum damnum, & iactura felix. Ditescere nos Dominus detrimento animæ & corporis voluit, & esse sui similes hortatur: quia ipse in figura Dei constitutus, vsque ad mortem humilis & obediens factus, principatum potestatis totius quæ in Deo est, accepit. Sequendus igitur est cruce assumpta: & passionis suæ si non sorte, attamen voluntate commitandus est. Quid enim prodest occupasse mundum, & toto terrenæ potestatis dominatu operibus seculi incubare: si perdenda anima, & suscipiendum vitæ detrimentum est? Quæ autem commutatio pro anima, cum fuerit amissa, quaeretur? Cum angelis enim Christus ade-

rit, reddens singulis vt merebuntur. Quid afferemus ad vitam? Præparatos credo terrenarum opum futuris commerciis thesauros, ambitiosos dignitatum famæque titulos, aut veteres delicate nobilitatis imagines? Neganda sunt hæc omnia, vt melioribus abundemus: & contemptu vniuersorum Christus sequendus est, & æternitas spiritualium, terrenorum est damno comparanda.

Vbi in monte cum Moyse & Helia videtur, & vox de cælo auditur. Vbi puerum lunaticum saluat. De credentium fide. De didrachma postulata, & stare in ore piscis inuento.

CANON. XVII.

A MEN amen dico vobis, quoniam sunt quidam de adstantibus istis, qui mortem non gustabunt, donec videant filium hominis venientem in regno suo, &c.

Docet Dominus & rebus & verbis: & fidem spei nostræ, æqualiter sermo atque opus instruunt. Graue enim onus infirmitati humanæ imposuerat, vt cum sensum vitæ homines ex viuendi affectu habere cœpissent, fructum eius qui præsens corporibus blandiebatur amitterent: negarentque se sibi, id est, quod esse cœpissent, esse se nollent: cum sensus huius exordium ex affectu voluntatis habuissent. Deinde opinionem spei ambiguae incertæque sequerentur: cum in his quæ præsentia haberentur, illecebræ gaudij blandientis existeret. Opus ergo erat veri ac manifesti exempli autoritate, vt contra vim sensumque iudicij optabile fieret præsentium damnum, lucro deinceps non ambiguo futurorum. Igitur postquam & tollendam crucem, & perdendam animam, & damno mundi commutandam vitæ æternitatem monuerat: conuersus ad discipulos, ait quosdam ex his futuros, qui gustaturi mortem non essent, donec filium hominis in regni sui gloria contuerentur. Ex conditione autem gustatus, tenuem quandam fidelibus libationem mortis ostendit. Itaque verba res sequitur. Nam post sex dies, Petrus, Iacobus & Ioannes assumuntur seorsum & in excelso monte consistunt: ipsisque inspectantibus Dominus transfiguratur, & toto claritatis suæ

Absit.

suæ habitu circumspendet. Et in hoc quidem facti genere, seruatur & ratio & numerus, & exemplum. Nam post dies sex gloriæ dominicæ habitus ostenditur: sex milium scilicet annorum temporibus euolutis, regni cœlestis honor præfiguratur: tribusque assumptis, de trium origine, Sem, Cham, Iaphet, futura electio populi ostenditur. Quod autem Moyses & Helias ex omni sanctorum numero assistunt: medius inter legem & prophetas Christus in regno est. Cum his enim Israël, quibus testibus prædicatus est, iudicabit. Simulque ut & humanis corporibus decreta esse resurrectionis gloria docetur: cum Moyses conspicabilis adstitisset. Ipse autem Dominus fit niue ac sole candidior, supra opinionem scilicet nostram cœlestis luminis splendore cōspiciuus. Petro autem ut tria illic tabernacula fierent offerenti, nihil respondetur: nondum enim ut in hac gloria consisterentur, erat tempus. Sed loquente adhuc eo, nubes eos candida inumbrauit: & diuinæ virtutis spiritu ambiuntur. Hunc esse filium, hunc dilectum, hunc cōplacitum, hunc audiendum, vox de nube significat: ut idoneus ipse præceptorum talium autor esset, qui post seculi damnum, post crucis voluntatem, post obitum corporeum regni cœlestis gloriam ex mortuorum resurrectione facti confirmasset exemplo. Territos deinde & consternatos eleuauit: ut solum contuerentur, quem medium constituisse inter Moysen & Heliam viderant. Ad futuri enim formam, atque ad facti fidem, Moyses & Helias in monte constiterant. Silentium enim rerum gestarum quas viderant imperat, donec à mortuis resurgeret. Hoc enim fidei præmium reseruabatur: ut honor redderetur his, apud quos non levis sola præceptorum autoritas reperiretur. Infirmos enim senserat ad vocis auditum: ut cum essent Spiritu sancto repleti: tunc gestorum spiritualium testes essent. Solliciti etiam de temporibus Helix requirunt. Quibus respōdet Heliam esse venturum, & restituere vniuersa: id est, reliquum quod deprehenderit ex Israël, ad cognitionem Dei reuocaturum. Sed in virtute ac spiritu Helix Ioannem venisse significat, in quo graua quæque atque aspera exercuissent: ut Domini aduentum prænuncians, passionem quoque præcucurreret iniuriæ & vexationis exēplo.

Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homogenibus prouolutus, dicens: Domine miserere filio meo.

Reuerso ad turbas Domino, à patre genibus aduoluto puer offertur dæmoniacus, frequenter & in aquam decidens & in ignem: cui curationem afferre discipuli non potuerunt. Obiurgatis his, & increpato dæmone, sanus puer factus est. Crediderant quidem Apostoli nondum tamen erant perfectæ fidei. Nam Domino in monte demorante, & ipsis cum turba residentibus, quidam tepore eorum fidem relaxauerat, atque idcirco ait:

Generatio incredibilis & peruersa, quousque ero vobiscum.

Quia absente se, antiquæ infidelitatis consuetudo subreperat. Docet igitur, eos nihil salutis afferre posse, qui medio Euangeliorum & iterati aduentus sui tēpore, à fide tanquam à Domino absente decesserint. Denique quærentibus à se, cur dæmonium eiicere non potuissent, respondit, de inopia fidei affectum esse, ne possent: quæ si in illis tanquam granum sinapis esset, monti huic ut à loco in locum transirent, cum efficiendi potestate præciperent. Sed iam de monte decesserat, & inter turbas hæc loquebatur. Itaque & se granum sinapis nuncupauit, omnium minimū: & diabolum montem cognominauit, quia in illo spirituales nequitia sunt: cœlestesque virtutes per eos eiiciendas, & in altitudinem maris tãquam in profundum inferni abiiciendas, quos in hanc efficaciam ieiunium & oratio prosequuntur. Tenebimus quoque etiam in eum ordinem, ut sub discipulorum nomine pharisæorum & scribarum persona tractetur: quibus lex curandum ut discipulis populum, tanquam pater filium, cum Dominus abesset obtulerit. Qui peccatis dominantibus, nunc in ignem iudicij decidebat, nunc in aquam diutinarum sordium suarum consuetudine mergebatur. Hi igitur nihil opis attulerunt: quia demorante modicum Domino in monte, effecti fuerunt infideles, ut typica ratio impleteretur. Discipuli mirantur se eiicere dæmonem non potuisse: cum omnis potestas non solum dæmonum fugandorum, verum etiam mortuorum excitandorum esset indulta. Quia verò ultra cum his lex futura non esset, ait: Generatio incredibilis & peruersa (non utique ad eos quos sanctificauerat, videtur hæc loqui)

quousque, inquit, ero vobiscum? Quia fidem non habentes, ipsam illam quam habebant, amissuri erant legem: quam fidem si in se habuissent, quia ipse granum sinapis, verbi virtute hoc peccatorum onus, & grauem infidelitatis molem, ab eo qui offerebatur populo eiecissent: & tanquam in mare montem, sic ad conuersionem gentium & seculi transtulissent.

Ipsis autem conuersantibus in Galilea, dixit Iesus: Futurum est ut filius hominis tradatur in manus hominum.

Sequitur mœstitia cognitionem passionis. Nondum enim sacramentum ineundæ crucis, resurrectionis virtute fuerat reuelatum.

Et cum venisset Iesus Capernaum, accesserunt qui didrachmam exigebant ad Petrum,

Dominus didrachmam soluere postulatur: hoc enim omni Israël lex pro redemptione animæ & corporis constituerat in ministerio templi seruientium. Sed lex, ut scimus, futurorum umbra est. Nō enim æris precium Deus desiderabat: ut tam exigua impensa, criminibus corporis atque animæ quædam redemptio cōcederetur. Ut igitur inscriptos nos & professos, & Christi nomine consignatos offeramus in Christo, qui verū Dei templum est: pro testimonio filij Dei huius didrachmæ oblatio constituta est. Itaque Petrum post conuentionem silentem, tali eum sermone præuenit:

Quid tibi videtur Simon? Reges terre à quibus accipiunt tributum aut censum? &c.

Nunquid ambiguum est, filios regum tributis obnoxios non esse? Et quibus regni hæreditas est, eos esse liberos à seruitute? Sed sermo interius intendit. Postulatur didrachma à populo. Lex enim in eam fidem, quæ per Christum erat reuelanda, concluditur. Ergo hæc eadem didrachma consuetudine legis, tãquam ab homine poscebatur à Christo. Sed ut ostenderet, legi se non esse subiectum, & ut in se paternæ dignitatis gloriam cōtestaretur, terreni priuilegij posuit exemplum: censu aut tributis regū filios non teneri, potiùsque se redemptorem animæ nostræ corporisque esse, quàm in redemptionem sui aliquid postulandum, quia regis filium extra communionem oportet esse reliquorum. Scandalo igitur præstat ut soluat, ceterum debito legis est liber. Deinde sub rerum præsentium effectū, & significantiam legis, & con-

stantiam Euangelicæ libertatis exposuit: ut cognosci promptum esset, quid didrachma præfigureret in lege. Ire Petrus iubetur ad mare, hamumque mittere, & primi piscis ascendens os requirere, reperiūmque in eo staterem pro se ac Domino offerre. Didrachmam Dominus postulatur, id est, denarios duos, cur staterem Petrus offerret? Deinde cum primum piscem admonetur inquirere: ascensuri ostenduntur & plures. Nunquid etiam natura piscium ferret, ut in littore fortuito repertum staterem ore potius cōtineret, non intra viscera cōderet? Subest igitur efficiendis præsentibus rebus, ratio interior. Destinatus enim ad prædicationem Petrus, & piscator hominum factus, doctrinæ hamum misit in seculo: quo appositi cibi dulcedine, vagos ex eo fluctuantesque protraheret. Huic adhæsit beatus ille primus martyr à Domino, qui ore suo quadrigeminum denarium continebat: id est, Euangelici numeri vnitatem. Dei gloriam, dominumque Christum in passione contuens, prædicabat. Stephanus igitur primus ascendit, Stephanus staterem ore continuit: in quo etiam didrachma nouæ prædicationis, tanquam duodenarij, habebatur. Hoc lex præfigurabat huius veritatis umbram, tanquam corporis imaginem circumferebat. Hac redemptio animæ & corporis designabatur, ideoque ait: Da pro me & te: quia iam talis non didrachma, sed stater, & pro Christo erat & pro Christi prædicatione solvendus.

De infantibus inhibitis. De humilitate eorum assumenda. De manu & pede & oculo eruedo. De oue perditâ. De corripiendis fratribus secreto primum, tum duobus testibus, pro stremo ecclesiæ præsentem Et quod semper ignoscendum. Qui conseruum, remisso sibi à Domino debito, suffocauit.

CANON. XVIII.

In illa die accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Quis putas maior est in regno cælorum? & reliqua.

Non nisi reuersos in naturam puerorum introire regnum cælorum Dominus docet: id est, in simplicitatem puerilem vitia corporum nostrorum animique reuocanda. Pueros autem, credentes

dentēs omnes per audientiæ fidem nuncupauit. Hi enim patrem sequuntur, matrem amant, proximo velle malum nesciunt, curam opum negligunt: non insolescunt, non oderunt, non mentiuntur, dictis credunt, & quod audiunt verum habent. Et hæc omniū affectionum assumpta nobis & consuetudo & voluntas, cœlorum iter peruium præstat. Reuertendum igitur est ad simplicitatem infantium: quia in ea collocati, speciem humilitatis dominicæ circumferemus. Si qui autem in Christi nomine tales receperint, Christi recepti præmium consequentur. Qui autem scandalizauerit vnū de pusillis istis, id est, qui offendiculum tentationis intulerit: expedit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Tot tantæque res non ociosè comparatæ sunt: & mola, & asinaria, & cum ea in mari mergendus, & hoc ei expediens. Comuni omnium sensu, semper quod expedit, vtile est. Quid ergo vtilitatis est, mola asinaria collo suspensa demergi? Mors enim tam grauis proficiet ad poenam: & nescio quomodo erit vtile, id expetere, quod vltimum sit malorum. Qui ergo sentiri oporteat, quærendum est. Molæ opus, labor est cæcitatibus: nam clausis iumentorum oculis aguntur in gyrum. Et sub asini quidem nomine, frequenter gentes cognominatas reperimus. Igitur gentes quod agunt, nesciunt: & in vitæ suæ opere detentæ, cæci laboris ignorantia continentur. Iudæis autem scientiæ iter in lege præstratum est. Qui si Christi Apostolos scandalizarent, rectius illigata collo mola asinaria demersi in mari fuissent, id est, gentium labore depressi, in ignorantia seculi demorarentur: quia illis tolerabilius fuerit nescisse Christum, quàm istis prophetatum nō recepisse.

Vt huic mundo ab scandalis. Necessè est enim venire scandala, veruntamen vti homini illi per quem scandalum venit.

Humilitas passionis scandalum mundo est. In hoc enim maximè ignorantia detinetur humana: quod sub deformitate crucis, æternæ gloriæ Dominum noluit accipere. Et quid mundo tam periculosum, quàm non recepisse Christum? Veruntamen sub hominis nuncupatione, autorem scādali huius Iudaicum populum designat, per quem omne hoc mundo periculum comparatur: vt Chri-

stum in passione abnegent, quem lex & prophetæ passibilē prædicauerunt. Ideo verò necesse esse ait venire scandala: quia ad sacramentum reddendæ nobis æternitatis, omnis in eo passionis humilitas esset explēda. Superius autem in abscindendis manu vel pede, propinquitatum contineri nomina exposuimus: atque ideo cognationem generis Israëlita relinquendam, veluti quadam membrorum recisione significat, quia per eum mundo scandala comparentur.

Videte ne contemnatis vnum de pusillis istis, qui credunt in me.

Arctissimum vinculum mutui amoris imposuit, ad eos præcipuè qui verè in Domino credidissent. Pusillorum enim angeli quotidie Deum vident: quia filius hominis venit saluare quæ perditæ sunt. Ergo & filius hominis saluat, & Deum angeli vident: & angeli pusillorum præsent sunt fidelium orationibus. Præesse angelos absoluta autoritas est. Saluatorum igitur per Christū orationes angeli quotidie Deo offerunt. Ergo periculosè ille contemnitur, cuius desideria ac postulationes ad æternum & inuisibilem Deum, ambitioso angelorum famulatu ac ministerio peruehantur. Atque vt ingentem esse in cœlis lætitiā reditu humanæ salutis ostenderet, comparationis posuit exēplum: eius qui oues non agintanouem in montibus reliquisset, & errantem vnā requisisset: qua inuenta plus gaudij sit, quàm habebatur in non agintanouem conuersatione lætitiæ. Ovis vna, homo intelligendus est: & sub homine vno, vniuersitas sentienda est: sed in vnius Adæ errore, omne hominum genus aberrauit. Ergo non agintanouem non errantes, multitudo angelorum cœlestium opinanda est: quibus in cœlo est lætitia & cura salutis humanæ. Igitur & quærens hominem, Christus est: & non agintanouem relictæ, cœlestis gloriæ multitudo est: cui cum maximo gaudio, errās homo in Domini corpore est relatus. Merito igitur hic numerus per litteram Alpha & Abraham additur, & consummatur in Sara: ex Abram enim Abraham nuncupatur, & ex Sarai Sara accepit nomen. In vno enim Abraham omnes sumus, & per nos qui vnum omnes sumus, cœlestis ecclesiæ numerus explendus est: atque ideo & creatura omnis reuelationem filiorum Dei expectat. Ideo congemiscit & dolet: vt

numerus qui per Alpha Abrahamæ additus est, & qui in Alpha cōsummatus in Sara est, ad cœlestem constitutionem incremento credentium impleatur.

Quod si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum, & reliqua.

Eum ordinem continendæ charitatis nobis Dominus imposuit, quem ipse in conseruando Israel tenuerat: iubet enim peccantem fratrem ab eo solo in quem peccauerit, corripi atque obiurgari. Ipse enim sacrificantem diis alienis populum Iudaicum, maiestatis suæ aduentu, & toto præsentis potestatis terrore corripuit: tum cum idem populus Dei propinquantis aduentum, extra montem licet positus, ferre non potuit inobedientiam, vnum atque duos iussit adhiberi, vt in ore duum testium fides verbi ac veritas maneat. Quia insolenti Israellex & prophetæ & Ioannes est missus, testibusque istis vt peccare desineret conuentus est. Tertio ipso Domini aduentu, tanquam cœtu ecclesiæ inspectantis admonitus est: frustra que habitis his obiurgationibus, publicani aut ethnici vtilitate negligitur. Ad terrorem autem metus maximi, quo in præsens omnes contineantur, immobile seueritatis apostolicæ iudicium præmisit: vt quos in terris ligauerint, id est, peccatorum nodis innexos reliquerint, & quos soluerint, confessione videlicet veniæ receperint, in salutem: hi apostolicæ conditione sententiæ in cœlis quoque absoluti sint aut ligati. In tantum igitur humanæ pacis studuit cōcordiæ: vt vnitatis merito omnia quæ à Deo precanda sint, impetranda esse confirmet. Et vbi duo atque tres pari spiritu ac voluntate collecti sint, ibi se medium eorum polliceatur futurum. Ipse enim pax atque charitas est, sedem atque habitationem in bonis & pacificis voluntatibus collocavit.

Querenti deinde Petro an peccanti in se fratri septies remitteret, respondit: Non vsque septies, sed vsque septuagies septies.

Omnimodo ad similitudinem nos humilitatis ac bonitatis suæ instruit, & molliendis ac frangendis turbidorum motuum nostrorū aculeis, placabilitatis suæ confirmat exemplo: quippe peccatorum omnium veniam per fidē tribuens. Neque enim naturæ nostræ vitia, indulgentiam merebantur. Ergo venia omnis ex eo est: cum etiam ea quæ in se sint peccata, post reditum confessionis indulgeat. Soluen-

da quidem per Cain pœna in septuplum constituta est: sed peccatum illud in hominem est. In Abel enim fratrem peccatum vsque ad necē fuerat: sed in Lamech supplicium vsque ad septuagies septies est constitutum, & in eo (quantum existimamus) constituta in auctores Dominicæ passionis est pœna. Sed Dominus per confessionem credentium huius criminis veniā largitur: id est, per baptismi munus obrectatoribus ac persecutoribus gratiam salutis indulget. Quanto magis oportere ostendit sine modo ac numero veniam à nobis esse reddendā: nec cogitandum quoties remittamus? Sed vt irasci his qui in nos peccant, quoties irascendi necessitas extiterit, definamus. Quæ vtiq; veniæ assiduitas docet, nullum omnino penes nos iræ tēpus esse oportere: quū omnium omnino peccaminum veniam Deus nobis suo potius munere quàm nostro merito largiatur, neque enim fas est, nos ex præscripto legis dandæ veniæ numero concludi: cum per euangelij gratiam, sine modo nobis à Deo fuerit indulta. Quin etiam ad perfectæ bonitatis affectum comparisonis posuit exemplum, in quo seruo vnde redderet non habenti, omne Dominus debitum relaxauit: conseruoque suo seruus ille exiguum, quod sibi debebatur extorquens, per hoc voluntatis suæ vitium donum munificentiae Domini & libertatis amisit. Absoluta autem comparisonis eius est ratio, atq; ab ipso Domino omnis exposita est.

De transitu Iesu in Galileam. Et quod non liceat uxorem dimittere. De eunuchis. De infantibus inhibitis. Diuitem difficile introire in regnum cœlorum.

CANON XIX.

Factū est cum locutus esset sermones istos Iesus, transtulit se in Galileam, & venit in fines Iudææ, &c.)

Galilæos in Iudææ finibus curat. Potuerat nanque ægrotorum turbas non fatigare, & intra ipsam Galilæam opem ferre debilibus: sed typica ratio etiam locorum erat explenda priuilegiis, vt peccata gentium in eam veniam quæ Iudææ parabatur admitteret. Tunc accesserunt ad eum pharisei, tentantes eum & dicentes: Si licet homini dimittere uxore suā quacunque ex causa?

In eo

In eo sermone qui de vxore ac repudio est, occurrit illud, aliter scriptum esse in Genesi, quam nunc in præsens Dominus sit locutus. Illic enim sub verbis Adæ res omnis refertur: hic Dominus indicat ab eo, qui & hominem figurauerit & mulierem fecerit, omnia illa dicta esse. Sed nos secuti apostolicam autoritatem, qui hoc mysterium grande esse professus est, se autem in Christo atque in ecclesia accipere: locum hunc sicuti est intactum relinquamus. Admonemus tamen legentem, vt quotiescunque de hac eadem quæstione se consulat, verborum virtutes, & quibus responderit, & quibus discipuli vsi sint, diligenter aduertat: Pauli autem apostoli de hoc affectum, vel silentis, vel interdum sub aliis locis tractantis, expendat. Nobis circa eunuchos sermo sit & voluntas. In vno posuit naturam, in altero necessitatem, in tertio voluntatem. Naturam, in eo qui ita nascitur, necessitatem in eo, qui ita factus est: voluntatem in illo, qui spe regni cœlestis talis esse decreuerit: cui nos similes effici, si tamen possimus, admonuit. *Tunc oblati sunt ei infantes, vt manus his imponeret & oraret. Discipuli autem prohibebant eos, & reliqua.* Nouum est discipulos prohibuisse, ne infantes ad Christum accederent: qui offerebantur, vt super eos manum imponeret & oraret. Res Euangelica, vt diximus, inter præsentis & futuri effectum, mediam vtrique rei & congruam rationem temperauit: vt his qui efficiebantur, futuri species adhereret. Infantes quidem verè oblati sunt, sed & verè inhibiti sunt: sed hi gentium forma sunt, quibus per fidem & auditum salus redditur. Verum ex affectu primum saluandi Israel, à discipulis inhibentur accedere. Inhibendi quidem voluntas placabilitati apostolicæ non conuenit. Sed in typicam consummationem prohibendorum infantum subrepat instinctus, quos Dominus ait non oportere prohiberi, quia talium sit regnum cœlorum. Munus enim & donum Spiritus sancti, per impositionem manus & precationem, cessante legis opere erat gentibus largiendum. *Et ecce vnus accessit ad eum & ait illi: Magister, quid boni faciam, vt habeam vitam æternam? & reliqua.* Opportunè post sermonem superiorem, quo & infantes inhibiti sunt, & talium regnum cœlorum esse responsum est: succedit hic iuuenis, requirens quibusnam bonis operibus vitam æter-

nam habere posset. Iuuenis iste & interrogauit, & insolens fuit, & rursum mœstus est factus: resq; omnes quæ scriptæ sunt, gestæ effectæque sunt. Sed admonuimus ea quæ sub Deo agebantur, præsentium effectibus consequentium formam prætulisse, atque ita semper in scripturis cœlestibus sermonem omnem temperatum fuisse: vt non minus his quæ gerebantur, quam eorum quæ gerenda essent, similitudini conueniret. Iuuenis hic itaq; formam Iudaici populi habet, in lege insolentis, & nihil præter præcepta Moysi spei expectantis à Christo: cui Dominus in responsione ipsa, seueritatem iudicij ex se futuri protestatus est dicēs: Quid me vocas bonum? Is enim cui necesse sit impia & iniqua punire, nomine bonitatis abstinuit, soli hoc nomen Deo patri reseruans, qui se iudicē dando officio seueritatis exuerit: non quod bonus & ipse non esset, sed quod congrua in eum seueritate iudex esse vsurus. Hunc igitur ex lege insolentem, sollicitum de salute remittit ad legem: vt in ea ipsa in qua gloriaretur intelligeret, nihil se exinde recti operis fecisse. Verbis enim legis ei Dominus respondit. Sed adolescens tãquam populus insolens & glorians, in lege confidit: cui tamē obsecutus ex nullo est. Iussus enim fuerat non occidere, prophetas interfecerat, Non mœchari: hic corruptelam fidei & legi adulterium intulerat, & deos alienos adorauerat. Non furari: hic antequam libertatem credēdi in fide Christus redderet: futuro legis præcepta dissoluit. Non falsum testem fieri: hic Christum negauit ex mortuis. Patrem & matrem iussus est honorare: hic ipse se à Dei patris atq; ab ecclesiæ matris familia abdicauit. Proximum tanquam se amare præceptus est: hic Christum, qui omnium nostrum corpus assumpsit, & vnicuique nostrum assumpti corporis conditione factus est proximus, vsque in poenam crucis persecutus est. Vt igitur his depositis ac recisis omnibus vitiis, in legem reuerteretur est iussus. Sed respondit hæc omnia fecisse se à iuuentute sua: & quærit quid adhuc sibi restet. Sed, vt diximus, neque superiora illa egerat ad quæ remittitur: & in ipsis glorians, tanquã consummatus hæc loquitur. Cui Dominus respondit: Vende da omnia bona sua esse, & danda pauperibus: & tunc eum futurum esse perfectum, habiturumque thesaurum in cœlis. Respondetur hic quidem iuueni, pulcherri-

mo illo ac maximè vtili reliquendi seculi præcepto, quo iactura terrenæ substantiæ cœlorum opes emendæ sunt. Sed in eo quod bona sua vendere & dare pauperibus iubetur, cōfidentiam legis relinquere admonetur, & eam felici cōmercio mutare: & vt meminerit vmbra in ea veritatis esse, quæ deinceps pauperibus, id est gentibus sit sub ipsius veritatis corpore diuidenda. Hæc autē neminem posse efficere, nisi qui sequi cœperit Christum. Sed adolescens auditis his, tristis recessit. Multā enim opulentia fiduciam habebat ex lege: atque in eo typicæ efficientiæ ratio seruata est, vt cum adolescentem hunc esse significet, ipse superius dixerit, ab omni se iuuentute sua præceptis his quæ habentur in lege seruiuisse: cum adolescentia infra iuuentutem sit, & posterior ætatis gradus non possit intra priores terminos cōtineri. Sed hoc ideo: vt à iuuentute seruiente, longum iam in opere legis populi tempus ostenderet. Dehinc Dominus cognito adolescentis mœstitudine, respondit:

Difficile diuitem venturum in regnū cœlorū.)

Diuitem se igitur Israel (vt diximus) legis fiducia gloriabatur: huic difficilis est aditus in cœlum, veteres opes sub Abrahæ nomine inanis profapiæ ambitione retinenti. Quinetiam adiecit: Camelum facilius per foramē acus posse transire, quàm cœlorum regnum diuitem introire. Habere diuitias criminis non est, sed modus in habēdo retinendus est. Nam quomodo impertiendum est, quomodo communicandum, si impertiendi & communicandi materia non relinquatur? Ergo nocenter magis habere, quàm illud ipsum habere sit crimen. Sed periculosa cura est, velle ditescere: & graue onus innocentia subit, incrementis opum occupata. Rem enim seculi, famulatus Dei non sine seculi istius vitiis assequetur. Hinc difficile est diuitem regnum cœlorum adire. Atq; etiam quia vti plures his quæ habent rectè possent, ea in sermone Domini ratio seruata est, vt non absolute regnum cœlorum nemo introire possit: sed intelligi posset futurorum raritas ex difficultate. Hæc quidem ad simplicitis sensus intelligentiam pertinent: verum eodem cursu interioris causæ ordo retinendus est. Adolescens (vt diximus) insolens, vbi iacturam legis facere præcipitur, mœstus & tristis est. Est autem huic populo crux & passio scandalum, & id-

circo ipsi nihil salutis ex ea est. Sed gloriatur in lege, & cohæredes gentes aspernatur, & transire in Euangelicam libertatem recusat: atque ideo difficile regnū cœlorum introibit. Pauci enim eorum & iuxta multitudinem gentium admodum rari erant credituri: vt difficile præduratam in lege voluntatem, ad prædicationem euangelicæ humilitatis inflecterent. Sed facilius camelus per foramē acus transibit. Non conuenit camelo cū acus foramine: neque in angustiis cauernæ exiguiissimæ, recipi poterit beluæ ingentis informitas. Sed in primordio libri, sub vestitu Ioannis, in camelo gentes significari admonuimus. Pec⁹ enim hoc verbis obedit, metu continetur, ieiunij patiens est, & oneri suo quadam disciplinæ ratione succumbit: cuius exemplo, gentium immanitas ad obediētiam præceptorum cœlestium emollitur. Hæ igitur angustissimum iter regni cœlestis introeunt. Acus scilicet, quæ est verbi noui prædicatio, per quam corporum vulnera assuuntur, & dissuta vestium reteXuuntur, & mors ipsa compungitur. Ergo huius nouæ prædicationis hoc est iter: in quod facilius informitas gentium, introibit, quàm opulentia diuitis, id est gloriantis in lege.

De spe Apostolorum. De nouissimis primis efficiendis. Vbi conducuntur operarij ad vineam. De filijs Zebedæi. De primo accubitu. De duobus cæcis secus viam sedentibus.

CANON XX.

Vditis itaque istis discipuli admirantur & metuunt, dicentes: neminem posse saluari.) Dominus respondet: hoc impossibile esse apud homines, possibile apud Deū. Rursum illi dictis Domini hæc reddunt: reliquisse se omnia, & cū ipso esse. Quibus Dominus, cū sederit in maiestatis suæ sede, sessuros super sedes duodecim, ac totidem tribus Israel iudicatuos sponndit: omnibusque qui vniuersa reliquerint propter nomen eius, fructum centupli præmij reseruatum. Multos autem ex nouissimis primos, & ex primis futuros nouissimos. Multa sunt quæ non sinunt nos simplici intellectu dicta Euangelica suscipere. Interpositis enim nonnullis rebus, quæ ex natura humani sensus sibi contraria sunt, rationem

rationē quærere cœlestis intelligētiæ ad-
monemur. Apostoli dicunt, & sequi se
Christū, & se omnia reliquisse. Quomodo
igitur fiunt tristes, & quomodo metuunt
dicentes saluum esse neminem posse. Nā-
que & ab aliis fieri poterat, si quid fecis-
sent ipsi. Deinde cum fecissent quare me-
rus vel vnde susceptus est? Additur etiam
in responsione Domini, hæc apud homi-
nes impossibilia, possibilia apud Deum.
Nunquid apud hominem impossibilia
erant, quæ & apostoli fecisse se glorian-
tur, & fecisse eos Dominus agnoscit: &
deinceps plures vsque ad martyrij bea-
titudinē essent omnia relicturi? Aut nun-
quid est Deo quo egere possit: relictūque
sit aliquid quod ei iactura rerum quas
habeat sit sequendum, vt soli ipsi hoc fa-
cere possibile sit? Omnis itaq; hic sermo
est spiritualis. Apostoli enim spiritualiter
audiētes, neminem ex lege posse saluari,
cum ipsi etiam tunc in lege essent (Nam
vehemens eos amor legis fauorque deti-
nuat) hi igitur, nondum pœnitens Euāge-
lici mysterij veritate comperta, metuunt
neminē saluum esse posse sine lege: quia
omnem salutem etiam tunc in lege con-
stituunt. Sed Dominus breui absolutaq;
ratione, eorundē & ignorantiam & me-
tum soluit, dicens: *Hoc quidem impossibile
est apud homines, possibile autem apud Deum.*
Quid enim Iudæo tam sine effectu vide-
tur: quàm vt ab homine magis salutē ex-
petat quàm ex lege? quàm vt in crucis
scandalo legislatio, & testamentum, &
adoptio, & hæreditas? Qui autem Dei
virtuti tam possibile est, quàm vt per fi-
dem saluet? vt per aquam regeneret? vt
per crucem vincat? vt per Euangelia ado-
ptet? vt per resurrectionem ex morte vi-
uificet? Quibus auditis apostolici cito
credunt, seseque omnia reliquisse profi-
tentur. Sed hanc eorum obedientiam ci-
tò Dominus muneratur: omnē difficul-
tatem superioris quæstionis absoluens,
cū dicit. Vos qui secuti me estis, in re-
generatione iudicabitis duodecim tribus
Israel.) Secuti in regeneratione sunt in la-
uacro baptismi, in fidei sanctificatione,
in adoptione hæreditatis, in resurrectio-
ne ex mortuis. Hæc enim illa regeneratio
est, quam Apostoli sunt secuti, quam lex
indulgere nō potuit, quæ eos super duo-
decim thronos in iudicandis duodecim
tribubus Israel, in duodecim patriarcha-
rum gloria copulauit. Cæteris quoque
contemptu seculi se sequentibus, cen-

tesimi fructus copiam pollicetur. Hic cœ-
lestis fructus est, qui in centesima oue
cum cœlesti lætitia expletur. Hic centesi-
mus fructus est, quē perfectæ terræ vber-
tas consequetur. Qui ecclesiæ honor iam
in Saræ cognomento est destinatus: &
iactura legis, ac fide Euangelica prome-
rendus est. Atque ita ex nouissimis pri-
mos efficiendos, quia nouissimi efficiantur
ex primis. *Simile est regnum cœlorum ho-*
mini patri familias, qui exiit primo mane con-
ducere operarios, & reliqua.) Comparatio
omnis per se absoluta est: sed personis di-
stinguenda, & discernenda temporibus
est. Patrem familiās hunc, Dominū no-
strum Iesum Christum existimari neces-
se est: qui totius humani generis curā ha-
bens, omni tempore vniuersos ad cultu-
ram legis vocauerit. Vineam verò, legis
ipsius opus & obedientiam: denarium
autē, obedientiæ ipsis præmium signifi-
care intelligimus. Et de denario iam su-
perius tractauimus. De vinea verò, op-
portunius in consequentibus rationē af-
feremus. Forum autem pro seculo accipi-
res ipsa admonet, æquabiliter turbis ho-
minum calumniarum iniuriarumq; con-
tentionibus, & diuersorum negotiorum
difficultatibus sēper tumultuosis. In pri-
ma igitur hora, tēpus constituti testamē-
ti ad Noe, ex matutini significatione no-
scendum est: tertia autem hora ad Abra-
ham, sexta ad Moysen, nona ad David &
prophetas. Totidem enim testamenta
humano generi constituta per singulos
reperiuntur: quot eiusdē ad forum enu-
merantur egressus. In vndecima autem
hora, corporei aduentus tempus osten-
dit. Nam ex omni numero qui spacio
præsentis seculi est constitutus, in eandē
rationem conuenit ortus eius ex Maria,
in quam vndecimæ tempus ex die est.
Diuisione enim per quingentenum nu-
merum facta, in omni sex milium anno-
rum summa, tempus corporei ortus eius
vndecimo diuisionis totius calculo sup-
putatur. Et quidē diuersus ad vndecimæ
horæ operarios sermo est. Primis enim
sed & cæteris dictum est, Ite ad vineam:
merces tamen denarij cū primo consti-
tuta. Nā cæteris, iustę solutionis promif-
sa spes est. Nouissimis verò dicitur. *Quid
hic statis?* Quia quamuis ad Israel lata lex
fuerat, voluntas tamen gentiū nō exclu-
debatur à lege. Qui responderunt: *Nemo
nos cōducit.* Debitū namque per orbē ter-
rarum Euangelium prædicari, & gentes

Matt. 16.

fidei iustificatione saluari. Hi igitur mittuntur ad vineam. Et cum sero esse coepisset, donum constitutæ in totius diei labore mercedis, primi operarii hora vespers consequuntur. Merces quidem ex dono nullo est, quia debetur ex opere: sed gratuitam gratiam Deus omnibus ex fidei iustificatione donauit. Verum secundum insolentiam populi iam sub Moyse contumacis, hinc murmur operantium est, hinc gratiæ mercedis inuidia est: quod sine longi laboris difficultate: & sub æstus nomine non longè in eos diabolici instinctus calore flagrante idem, præmium reddebatur operantibus. Sed ideo quod apud homines impossibile est, possibile est apud Deum: ut mercedem legis optimè & inculpabiliter custodiæ donum gratiæ per fidem credentibus primis & nouissimis largiatur. *Et ascendens Iesus Hierosolymam assumpsit duodecim discipulos, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & reliqua.* Iam sine scandalo audituris apostolis, sacramentum crucis Dominus exponit. Denique nulla hunc sermonem mœstitia consequitur. Confirmatis scilicet superiore sermone, per fidem crucis nouissimos primos futuros: diuitibus autem, id est, confidentibus legi, in eandam crucem scandalizantibus inuium iter ad regnum cœlorum futurum. *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, & reliqua.* Non sine aliquo momento rerum ita effectum fuisse existimandum est, ut mater filiorum Zebedæi Dominum deprecaretur. Nunquid & filiis petendi familiaritas non erat? Sed erat gestorum effectibus prophetandum. Apostoli quidam iam ex lege crediderant, quæ eos in fidem Evangelicam nutriuerat. Itaque in matre filiorum Zebedæi lex intelligitur: quæ confidentia priuilegij sui pro credentibus ex se populis deprecatur. Quæ quia superius audierat primos nouissimos, & nouissimos primos futuros: deferri filiis suis orat, ut in Domini regno vnus ad dexteram eius sedeat, alius ad sinistram. Cui Dominus respondit, nescire eam quid oret. Nihil quidem de gloria apostolorum ambigebatur, & iudicaturos eos sermo superior exposuit: denique in medio sermone an calicem suum possent bibere interrogat. Nō utique de communis poculi genere loquebatur. Neque enim labor est bibere de calice: sed ille de calice sacramenti passionis interrogat. At illi

qui iam martyrij libertatem constantiamque retinebant, bibituros se pollicentur. Dominus collaudans eorum fidem ait, martyrio quidem eos secum compati posse: sed ut læuæ eius ac dexteræ assiderent, aliis à Deo patre fuisse depositum. Et quidem, quantum arbitramur, ita honor iste aliis est reseruatus, quod tamen nec apostoli ab eo fuerint alieni: qui in duodecim patriarcharum sede confidentes, Israelem iudicabunt. Et quantum sentire ex ipsis Euangelis licet, in regno cœlorum Moyses & Helias assidebunt. Nam cum spondidisset Dominus, visuros quosdam de Apostolis antequam mortem gustarent, filium hominis venientem in regno suo: assumptis Petro & Iacobo & Ianne, apparuit cum gloriæ suæ habitu, Moyses & Helias in monte comitantibus. Et hos quidem eosdem prophetas duos præuenientes aduentum eius esse intelligimus, quos Apocalypsis Ioannis ab antichristo perimendos esse dicit: licet variæ vel de Enoch, vel de Hieremia, plurimorum extiterint opiniones, quod alterum eorum sicut Heliam mori oporteat. Sed non possumus veritatis fidem, quam Dominus tribus superioribus testibus reuelauit, sensus nostri opinione corrumpere: neque alios vêturos existimare, quàm qui ad sponsionem fidei venisse conspecti sunt. Et quanquam ultra Evangelicam veritatem non necesse sit opinari, tamen si quis conditionem & mortis & sepulchri Moyse diligenter aduerterit, & secretarum scripturarum, secundum Apostoli auctoritatem, cognitionem adeptus sit: intelliget omnia ita esse tractata, ut Moyses potuerit iam videri. Et hæc quidem instruendi causa sint dicta. Cæterum ut ratio spiritalis intelligentiæ plena esset, pro duobus Dominum mater orauit. Duæ enim vocationes ex Israël: vna discipulorum Ioannis altera Apostolorum & phariseorum. Nā post passionem Ioannis superius legimus discipulos eius ad Dominum transisse. Ideo igitur pro duobus oratur, quia Euangelio Christi hæc vocationes geminæ crediderunt. Post hæc igitur decem discipuli contristati sunt de fratribus duobus: verum ipsorum duum discipulorum nulla mœstitia est. Hoc ratio non patitur ut alterius contumelia alius fiat mœstus. Certè etiam pro se decem mœsti esse potuissent (sub duorum enim nominibus negatum hoc omnibus videbatur)

videbatur) sed typicus ordo seruatus est. Apostoli de se certi erant, ideo solū mœsti sunt de duobus: quia etiam his duabus vocationibus quæ ex lege sunt, consortium gloriæ huius optabant. Ita enim rationem & futuri & præsentis sermo moderatur, vt non de se, neque decem neq; duo solliciti scriberentur & in decē solitudine de duobus, præsentis negocij efficientiæ obtemperaretur. Volens igitur Dominus proprietatem nobis istius præfigurationis ostendere, atque hanc præsumptionem eos qui erant ex lege venturi, de prærogatiua Israëliti nominis velle præsumere: docet principatum ab his, non modo gentium capeffendum, sed ministros & seruiētes, & non eos quibus ministratum sit ad gloriam honoris maximi aduocandos: exemplo scilicet patriarcharum & prophetarum qui seruiērint, exemplo etiam Apostolorum qui ministrauerint, exemplo etiam Domini qui animam suam pro redemptione nostræ salutis impenderit. Ad gloriā autem humilitatis istius cœnæ eos & conuicij modo instruit, monens in locis eminentioribus accubari non oportere: ne fortē eo adueniente qui clarior est per Dominū cœnæ occupato loco concedenti contumelia admonitus decedat. Porro autem si in humilibus accubuerit, aduenientibus humilioribus, ad gloriam loci celsioris accedet: atque ita non præsumere aliquid honoris decet, sed humilitatis operibus promereri. *Et egredientibus illis ab Hiericho, secuta est eum turba multa: & ecce duo cæci sedentes super viam audierunt quod Iesus transiret, &c.*) Superius per figurā duū filiorū Zebedæi, de Israëliti po-
lo tractatum est: qui ex semine Sem erat ortus. Competenter igitur cæci duo viā obsident: populi videlicet gentium duo ex Cham & Iaphet procreati, egressus & iter eius obseruant: sibi que cæcis visum reddi deprecantur. Denique eos turba obiurgat cur clament, & vt sileant increpat: non quod silentium causa honoris exigerent, sed acerbè a cæcis audiunt quod negabant, Dominum esse Dauid filium. Illuminatis enim cæcorum mentibus Deus in homine prædicabatur, vt verum esset quod à Domino dictum est: In iudicio mundi huius veni, vt qui vident non videant, cæci vero respiciant. At illi magis clamabant.) Et demorante legis populo, vehementiorem fidei sue

protestantur calorē. Sed Dominus miseretur, & quid volunt requirit: illi verò aperiri oculos suos precatur. Quibus misertus oculos contigit, & visum cognoscendi Dei reddidit. Atque vt typus crediturarum gentium expleretur: cœlestis gratiæ cognitione percepta, qui cæci fuerant videntes Dominum sunt secuti.

B De asina & pullo eius. De eiectis è templo nummulariis. De ficu maledicta. De duobus filiis ad vineam missis. De publicanis & meretricibus.

CANON XXI.

VNC Iesus misit duos ex discipulis Match. 21. suis, dicens: Ite in castellum quod contra vos est, &c. Duo discipuli ad vicum mittuntur: vt asinam ligata cum pullo eius absoluant, atque ad Christum perducant. Et si quis interroget cur ita fiat: respondeant Domino necessarios, ac statim emittendos. Post superiorem sermonem quo in duobus filiis Zebedæi duplicem ex Israël vocationem significatam meminimus, cōpetenter nunc duo discipuli ad soluendam asinam & pullum destinantur: quia duplex erat ex gentibus plebis vocatio consecutura. Erant enim atque sunt Samaritæ profecti quondam per secessionem ex lege, & sub quadam obseruantia suæ consuetudine seruientes: erant etiam gentes indomitæ & feroces. Igitur duo mittuntur vt soluant ligatos & obstrictos, & erroris atque ignorantia vinculis præpeditos, & mittuntur extra Hierusalem: extra eam enim hæ duæ vocationes habebantur. Cæterum mater filiorum Zebedæi, intra Hierusalem Dominum orauit. Duabus enim vocationibus, Israël vel per apostolos vel per Ioānem ex lege saluatur. Verum adæque per Philippum Samaria credidit: per Petrū autem, Cornelius Christo tanquam primitiæ gentium adductus est. Quod autem instruuntur, vt quærenti respondeant Domino necessarios & mox emittendos: id est, eos ipsos genti suæ prædicatores fidei Euāgelicæ esse reddendos. Impleta igitur est prophetia, quæ inuentum asina & pullo nouo Dominum venturum in Hierusalem nuntiabat. Sed gestorum effectibus prophetatur. Asina nanque de vico soluitur atq; exhibetur:

Samaria videlicet alieno & peregrino obseffa dominatu per apostolos soluitur, & Domino suo redditur. Pullum verò idem Dominus ascendit, nouellum, cōtumacem, durum: atque hæc omnia gentilis ignorantia vitia edomantur, & tot animorum ferocitates vecto Deo fractæ sunt. Omnis autem hæc species futuri ordinem tenet: & parabolicis significationibus, rerumque præsentium cōditionibus, futuri forma præmittitur. Aderit enim Dominus in claritatis suæ aduentu gentes possidens: earumque mentibus tanquam vector insidens, toto comitatus sui agmine prædicabitur, patriarcharum prophetarum atque apostolorum. Nam gloriam suam in vestimentis Patriarchæ Domino subternēt. Eorum enim & generationibus & nominibus & insectationibus est Dominus prophetatus: eique omnes dignitatis sue ornatus concedentes, seque sedili subternentes, docent omnem gloriā suam præparationi dominici aduentus fuisse substratam. Illic etiam prophetæ vestimenta sua incedentis itineri subternūt. Hanc enim viam gentium vecturam Dominum prædicauerunt quique seculi amore postposito, mortibus se & lapidationibus offerendo, ipsis quodammodo corporibus exuerunt ad ingressum viæ talis oblatis. Apostoli quoque excisarū arborū ramos post vestimēta subternūt, sed nulla in hoc est humani officij reuerētia. Rami enim incedentē impedirēt, & implicitum iter facerent properantis ingressui: verum explicatur omnis ratio prophetiæ, & futuri forma seruatur. Igitur infructuosarum gentium rami, id est infidelium quondam gentium fructus, per apostolos itineri Domini subternuntur, & saluatoris Domini iustificantur ingressu: & per eos inceditur, & grauissimum sit incedenti Deo ex ramis infœcundæ radicis officium *Turba autem & præcedens & consequens clamabat: Osanna fili David, benedictus qui venit in nomine Domini.*) Sed crucifigēdū quomodo turba collaudat, aut quomodo odium meruit ex favore? Verum laudationis verba, redemptionis in eo exprimunt potestatem. Nam Osanna Hebraico sermone significatur redemptio domus David. Deinde David filium nuncupant, in quo agnoscerent regni æterni hæreditatem. Postremo benedictum in nomine Domini venientem confitentur. Atqui acclamandum ab his

Locus à D.
Hieronimo
notatus, in
quo lapsus
est at. D.
ambrosius.

erat, Crucifige blasphemum. Sed peragunt formam futuri gesta præsentia: & compugnantibus licet eorum inter quos hæc gerebātur affectibus, quamuis mox diuersa essent consecutura, rerum tamen cœlestium fidem etiam inuitorum meditatur operatio. Commouetur deinde Hierosolyma, rerum enim nouitas motum attonitis afferebat. Templum verò introiit, id est, ecclesiam traditæ à se prædicationis est ingressus: à qua primum omnia sacerdotalis ministerij vitia iure potestatis expellit. Reddenda enim ab omnib⁹ gratuita tradiderat, quæ gratuita fuerant consecuti: quia neque emi aliquid per corruptelam sacerdotis aut vendi, libertas doni debebat admittere. Cathedras autem, præcipuè vendentiū columbas euertit. Quæ porro dignitas est in mundinis columbarum? aut quod priuilegium in auium istarum commerciis reseruatū est: vt vendentes eas honorem sibi arrogent cathedrarum? Sed in omni loco admonemur, altius verborum virtutes in istiusmodi significationibus contuendas. In columba secundum prophetiæ exempla, sanctum Spiritum intelligimus: in cathedris, sacerdotij sedes est. Ergo eorum qui sancti Spiritus donum venale habent, cathedras euertit, quibus ministerium à Deo commissum, negociatio est admonitionis eius commemorans autoritatem, quæ in propheta, teneatur. Scriptum est: *Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncā latronum.* Sed neque emere Iudæos in synagoga, neque vendere Spiritum sanctum posse existimandum est. Non enim habebant vt vendere possent, neque erat quod emere quis posset: sed præfiguratio futurorum dictis præsentibus continetur. Ecclesiæ vitia in ipso aduentu Domini claritatis esse purganda. Infirmittes quoque cæcorum & claudorum curauit in templo: & publicas eius operationes fauor populi consecutus est. Inuidet autem puerorum clamoribus principes sacerdotum, eumque admonent cur ista audiat; In redemptionē enim venisse Domus David prædicabatur. Quibus respondit; *Non legisse: eos ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem.*) Celsantibus enim prudentum iudiciis hanc sibi à pueris & infantibus quorum sit regnum cælorū confessionis gloriam præparatam, quia prudentes & principes seculi

Deut. 14.

culi sapientiâ Dei reprobauerunt, Christum autem regenerationis paruuli lactesque sint prædicaturi.

Et his dictis ciuitatem egressus reliquit eos, atque in Bethania mansit.)

Infidelem scilicet synagogam deferens in ecclesia gentium demoratur.

Mane autem transiens in ciuitatem esuriit, & videns arborem fici secus viam venit ad eam, & reliqua.)

Idem etiam numerum cælestium ordo præmittitur. Nam in ficu synagogæ positum exemplum est. Dato enim pœnitentiæ spacio, eo videlicet tempore quod inter passionem & reditum claritatis est medium. Veniet esuriens plebis huius salutem, & inueniet infœcundam, foliis tantummodo vestitam, idest verbis inanibus gloriantem, sed fructibus vacuum, operibus quippe bonis sterilem. & expectatis prouentibus nudam. Et quia pœnitendi tempus excesserit, in perpetuum sententia iudicij cælestis arefcit. Et in eo quidem bonitatis Dominicæ argumentum reperiemus. Nam ubi afferre voluit procuratæ per se salutis exemplum, virtutis suæ potestatem in humanis corporibus exercuit, spem futurorum & animæ salutem curis præsentium ægritudinum commendans. Nunc verò ubi in contumacis formam seueritatis constituebat futuræ speciem damno arboris iudicauit, ut infidelitatis periculum sine detrimento eorum, in quorum redemptionem vēerat, doceretur. Admiratur verò discipuli arborē in momento dicti ipsius aruisse, quia præsentis facti efficacia futuri imaginem præferebat. Cum enim in regno cælesti aduenerit, in tempore ipso aduentus eius infidelitatis Iudaicæ sterilitas æternæ damnationis sententiā consequetur, quos Dominus si fidem habuerint, non solum hæc, sed & maiora eorum eos posse confirmat. Illi quidē iudicaturi erant Israël secundum antecedentes sponfiones, sed etiam ius omne in Diabolo quem montem nuncupat: essent consequuturi. Ait enim ita:

Si fidem habueritis, non solum de ficulnea facietis, sed & si monti huic dixeritis: Tolle & iacta te in mari, fiet.)

O ingens fidei præmium, cuius merito in tantum potestas credentium extollitur, ut iudicaturi vniuersos pari seueritatis sententia in damnationem seculi, Diaboli celsitudinem molemque demergant. Contuendum autem est, qua ra-

tionē synagoga ficus arbori comparetur. Hæc nanque arbor dissimiliter à cæterarum arborum & natura & conditione florescit. Nam flos ei primus in pomis est, Sed non his quæ maturitatem ut emerferint consequentur. Grossa enim hæc & communis vsus & prophetica autoritas nuncupauit. Verum postea internæ fœcunditatis virtute exuberante eiusdem speciei atque formæ poma prorumpunt, quibus prorumpentibus ista, trudentur, & dissolutis quibus continebantur radicibus decedunt, aliaque illa exeuntia vsque ad maturitatem fructuum prouehuntur. Sed de superioribus illis si quando inciderit, ut in sinu virgularum ex ramulo eodem prodeuntium emerferint, manent semper, & non sicut grossa cætera decidunt, sed hærent sola tantum poma, quæ cætera maturitate præueniunt. Et hos pulcherrimos fructus arbor illa ex se dabit, qui cum grossis cæteris promergentes de medio vtrarumque virgularum clauiculo proferentur. Igitur ex conditione arboris propria & competens synagogæ similitudo proposita est. Primos enim populi fructus quos ab exordio protulerat, grossorum amisit exemplo, quia plebem eius inutilem fidelis & pertinax, & vsque ad consummationē temporum manens populus gentium protrusit. Veruntamen credentes primi ex Israël Apostoli, & inter legem, & euangelia grossorum modo inhærentes, cæteros resurrectionis gloria & tempore anteibunt. Et quidem iam in exordio Genesis in huius rei formam pudorem suum Adam atque Eua huius arboris foliis texerunt, cum seipsos ad aduentū Domini vocatis occulerent, quia synagoga infidelis, & legis mandata transgrediens, impudentiæ suæ fœditates, & turpitudinum cōfusionē infructuosus esset verborum velamentis tanquam ficus foliis cōtectura. Atque hæc quem de natura arboris interiecta sunt, ut comparisonis proprietas intelligi posset. Reliquus itaque gestorum ordo est contuendus. Pharisæi multa exinde viderant in gentibus magis digna miraculo: Sed nunc maxime solliciti sunt, & interrogant, in qua hæc faciat potestate. Res enim sub præsentium gestorum effectibus, ingens futurorum complectebatur arcanum. Atque idcirco ex eo specialiter interrogandi reperitur instinctus, sub quo totius periculi præformatio proferebatur. Domi-

Genes. 3.

nus respōdit dicturum esse se in qua hæc faceret potestate, si modo illi interrogāti sibi respondissent, Ioannis baptisma vtrum de cælo, aut ex hominibus putarent esse? At illi responsionis periculo cunctantur, cogitantes si de cælo professi essent, confessione sua se reos deprehēdēdos, cur cælestis testimonij autoritati non credidissent: Si ex hominibus dixissent, turbas verebātur, plures enim prophetam Ioannem habebant. Responderunt itaque nescire se. Non utique de cælo nesciebant, cum conuinci veritate professionis suæ metuūt. Sed verum de se etiam cum fallendi voluntate dixerūt. Per infidelitatem enim suam de cælo esse Ioannis baptisma nescierunt. Quod autem ex hominibus esset, idcirco non potuerunt scire, quia non erat.

Homo quidam habebat duos filios, & reliqua.)

Multa & grauius sunt quæ confundere intelligentiam possent, nisi prioris & posterioris sensus ordinē tenuerimus. Quis enim hic existimari poterit filius senior, qui iturum se ad opus negauerit, & per poenitentiam emendatus eò rursum profectus sit. At quin Israël non poenituit: sed in Domino manus intulit, & vniuersitas eius Deum suum impio ore crucifixit. Iuniorē autem quem sentiemus, qui iturum se sponderit, & non abiicerit. Sed gētiū peccatorumque plebs id quod spondit effecit. Abijt enim & ad opus ad quod vocabatur egressa est. Quomodo ergo eò isse quò non abiit sentietur? Deinde ipsa pharisæorum responsio quid momenti habeat quærendum est. Dicunt voluntati iuniorē obedisse. Hoc rerum ratio non patitur, ut simulata professio meritum perfectæ veritatis obtineat, ut plus sit fefellisse spondentem, quàm perfecisse omnia non pollicentem. Quis autem non malit negari sibi id quod poscat, dummodo id quod poposcerit fiat, quàm non fieri quod spondeatur, ut fiat, cum facti effectus ex desperatione sit gratior: Spes autem destituta plus doleat, nisi fortè poscentium voluntas sola sibi adulatione spondentium blandiatur. Recordādum igitur est propositionem comparisonis istius ex eo sermone descendere, qui initus sit de Ioanne, ut infidelitatis cunctationem ex ea silentij necessitate istiusmodi positum obiurgaret exemplū:

Sed sicut in cæteris admonuimus hic quoque meminisse nos oportet rationi rerum præsentium aliquid interdum ea conditione deesse, ut futurorum species sine damno aliquo præfigurata efficiantur expleatur. Primus est filius populus ex pharisæis in præsens à Deo per Ioannis prophetiam ut præceptis obtemperaret admonitus. Hic insolens & inobediens & dictis præsentibus contumax fuit, habens in lege fiduciam, & poenitentiam peccatorum gloria prærogatiuæ ex Abraham nobilitatis aspernens, qui deinceps operum miraculis post domini resurrectionem poenitens sub Apostolis credidit, facti fide ad voluntatem euangelicæ operationis egressus, anterioris insolentiae culpam poenitendo confessus est. Filius autem iunior plebs est publicanorum & peccatorum ipsa peccati in qua tum demorabatur conditione posterior, cui præceptū sit per Ioannem ut à Christo expectaret salutem, & ab eo baptizata crediderit. Sed quod ait spondidisse eam ituram se & non isse, ostendit credidisse eam quidem Ioanni, sed quia euangelicam accipere doctrinam nō nisi post passionē Domini per Apostolos potuit, tum enim erant humanæ salutis sacramenta peragenda, non isse eam significat. Denique non ait noluisse, sed non abiisse. Res extra culpam infidelitatis est, quia in facti erat difficultate ne fieret. Non igitur ire statim ad opus quod præceptū est noluit; sed quia ire nō poterat non iit. In eo enim necessitatis mora sine crimine volūtatis ostenditur. Et in responsione quidem pharisæorum quædam est necessitas prophetiæ. Nam inuiti licet confitentur quis obsequutus sit voluntati: iunior scilicet filius obediens professione licet non efficiens in tempore, quia fides sola iustificat, atque ideo publicani & meretrices in regno erunt priores, quia Ioanni crediderint, & in remissionem peccatorum baptizati in aduentum Christi confessi sint, curationum opera laudauerint, sacramentum passionis acceperint, virtutem resurrectionis agnouerint. Principes autem sacerdotum & pharisæi videntes hæc, & cōtemnentes qui iustificati per fidē nō erant, nec per poenitentiam regressi sunt ad salutem, atque ideo in perpetuum fructus eorum sub maledictione ea quæ in arbore ficu præformabatur arescet.

De vinitoribus qui missos ad se ob recipiendos fructus interficiunt. De inuitatis promissis & de veste nuptiali

CANON. XXII.

ALIAM parabolam audite: Homo erat pater familias, & plantauit vineam, & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & turrim edificauit & reliqua.)

Quæstio omnis in absoluto est. Nam etiam ipsi principes sacerdotum & pharisæi de se dici hæc intelligentes in iram accensi sunt. Sed personarum proprietates, & rerum comparationes sunt proferendæ. Patrem familias hic patrem Deum intelligimus: qui populum Israël in prouentibus optimorum fructuum plantauerit, quiq; eos sanctificatione paterni nominis, id est nobilitate Abraham, & Isaac, & Iacob intra fines suos tanquam quædam aliquo custodiae peculiaris incluserit, prophetas quoq; quædam quasi torcularia aptauerit, in quos multi modo quædam vbertas sancti Spiritus feruentis influeret. In turri autem eminentiam legis extruxerit, quæ & in cælum ex solo egressa prouheret, & ex qua Christi speculari posset aduentus. In colonis verò principum sacerdotum & pharisæorum est species, quibus in plebem potestas est promissa doctrinæ. In seruis verò qui missi sunt ut fructus perciperent, varius & sæpe repetitus progressus prophetarum. Missi autem rursum plures prioribus tempus illud est, quo post singulorum prædicationem plurimus in vnum prophetantium numerus emissus est, qui variis temporibus verberati, & lapidati, & occisi sunt. Fructus institutæ plebis edoctæque repetentes. In filio verò ad vltimum misso Domini nostri & aduentus & passio est, quia extra Hierusalem tanquam extra vineam in sententiam damnationis abiectus est. Consilium verò colonorum & hereditatis occiso hærede præsumptio spes inanis est gloriam legis perempto Christo posse retineri. In patris familias reditu tempore iudicii gloria est in filio paternæ maiestatis assistens. In responsione autem ipsorum principum & pharisæorum redditur dignius Apostolis legis hereditas. Sed hic filius lapis est ab ædificatoribus improbatus, & in fastigium angularis erectus, & in oculis om-

nium miraculis, & inter legem atque gentes lateris & ædificij vtriusque coniunctio.

Simile est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, & misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias.) &c.

Matth. 22.

Et hæc quidem parabola distinguenda temporibus est, & dinoscenda personis est. De persona regis & filij absoluta intelligentia est. Fecisse autem patrem nuptias filio: & sic inuitasse noua ratio est. Nam nuptias facere, & authoris & temporis est nuptiarum. Verum hic nuptiæ vitæ cælestis, & in resurrectione suscipiendæ æternæ gloriæ sacramentum est. Merito igitur à patre sunt factæ, quia æternitatis huius societas, & noui corporis desponsata coniunctio iam perfecta habetur in Christo. Et in hoc quidem loco admonebimus ita ut & in superiore, vbi de repudij cōditione tractatū est, diligenter quæ de ratione resurrectionis significata sunt contueri, & id quod sub persona Adæ ad Euam dictum est, quia sacramentum magnum sit, ne curiosè relinquantur. Qui autem admonentur ut veniant inuitati antea, populus Israël est. In gloriam enim æternitatis per legem est aduocatus. Serui missi qui inuitatos vocarent, Apostoli sunt. Eorum enim erat proprium cōmonefacere eos, quos inuitauerant prophetæ. Qui verò iterum cum præceptorum conditione mittuntur, Apostolici sunt viri & successores Apostolorum. Tauri autem saginati, gloriosa Martyrum species est, qui confessioni Dei tanquam hostia electa sunt immolati. Saginata verò sunt homines spirituales qui tanquam cælesti pane ad euolandum aues paratæ, cæteros accepti cibi vbertate expleturæ. His enim omnibus iam paratis, & in numerum complacitæ Deo multitudinis collectis, regni cælestis gloria tanquam nuptiæ nuntiatur. Sed eorum quoque admonitionem ita neglexerunt, ut aliqui eorum ambitione seculi tanquam agro occuparetur. Plures verò ob pecuniæ cupiditatem negotiatione detinerentur. Cæteri autem missos seruos (quod in ipsis Apostolis expletum est) effectos iniurijs occiderunt. Sed tam immanis facti scelus vltio digna consequitur. Missi exercitus cælestes omnem eorum congregationem iudicio Dei vrent, & flammis æterni ignis succendent, quia contra humilitatis affectum homicidarum odiis sæuierunt.

Genf. 2.

Quoniā verò de iudicij tempore, & resurrectionis ista loquitur, sermonem eūdem ad congregationem gentium retulit. Indignis enim repertis his, qui primi inuitati fuerant, iubet iri ad exitus viarū. Dono enim gratiæ vitæ anterioris crimina remittuntur. Nam sepius viam tēpus seculi intelligendam monuimus. Atque ideo ad exitus viarum iubentur ire, quia omnibus retroacta donantur. Vocari deinde omnes sine aliqua exceptione ad nuptias iubet, & mali simul cum bonis veniunt. Vocatio quidem bonos efficere debuerat, quia sancta est, & ex optimo affectu inuitantis profecta est. Sed per vitium inemendatæ voluntatis discrimen est vocatorum. Et quia in fallendis hominibus plurimum artis habere soleat simulatio, quæ si nos vel secreto mētis alienæ, vel simplicitate iudicij nostri fefellerit, tamen Deum latere non possit. Ideoque ingressus Deus felicitis resurrectionis istius coetum, & hominem accumbentem sine nuptiali veste conspiciens, interrogat, quomodo sit ingressus. Nunquid inuitandorum habitum designauerat? Deinde cū inuitari quoscunque iussisset, quomodo vnus omnibus poterat esse vestitus, si aut certus ex cōsuetudine conuiuantium in nuptiis habitus soleret, & ab inuitantibus ac ministris potuisset inhiberi. Sed quia malos intelligere nō omniū est, & humana simplicitas difficile fraudulentiam simulatæ mentis intelligit; idcirco hunc malum & indignum coetu nuptiali Deus solus inuenit. Vestitus autem nuptialis est gloria spiritus sancti, & candor habitus cælestis, qui bonæ interrogationis confessione susceptus vsque in cætum regni cælorum immaculatus & integer reseruetur. Hic itaque tollitur, & in exteriores tenebras mittitur, quia multi vocati sunt, & pauci electi. Nō est igitur paucitas in inuitatis, sed raritas in electis, quia in inuitante sine exceptione publicæ bonitatis humanitas est. In inuitatis verò de iudicij merito probitatis electio est.

De tributo Cæsari dando & de imagine Cæsaris. De eadem septem fratrum uxore. De mandatis maximis. De David filio.

CANON XXIII.

Matt. 22.

VENI abierunt pharisei, & consilium fecerunt, ut eum caperent in verbo. & c.)

A Frequenter pharisei commouentur, & occasionem insimulandi eum habere ex præteritis non possunt. Cadere enim vitium in gesta eius & dicta non poterat. Sed de malitiæ affectu in omnem se inquisitionem reperiendæ accusationis extendunt. Namque à seculi vitijs, atque à superstitionibus humanarum religionū vniuersos ad spem regni cælestis vocabat. Igitur an violaret seculi potestatem, de propositæ interrogationis conditione pertentant. An videlicet & reddi tributum Cæsari oporteret? Qui interna cogitationum secreta cognoscēs, (Deus enim nihil eorum quæ intra homines absconsa sunt speculatur) Afferri sibi denarium iussit, & quæ sunt; Cuius & inscriptio esset & formæ? Pharisei responderunt: Cæsaris eam esse. Quibus ait: C Cæsari redhibenda esse quæ Cæsaris sunt, Deo autem reddenda esse, quæ Dei sunt. O plenam miraculi responsionem, & perfectam dicti cælestis absolutionem. Ita omnia inter contemptum seculi, & contumeliam lædendi Cæsaris temperauit, ut curis omnibus & officijs humanis deuotas Deo mentes absoluerat, cum Cæsari quæ eius essent redhibenda decernit. D Si enim nihil eius penes nos resederit, conditione reddendi ei quæ sua sunt nō tenebimur. Porro autem si rebus illius incubamus, si iure potestatis suæ vtimur, & nos tanquā mercenarios alieni patrimonij procurationis subiicim⁹, extra querelā, iniuriæ est, Cæsari redhiberi quod Cæsaris est, Deo autē quæ eius sunt propria reddere nos oportere, corpus, animam voluntatem. E Ab eo enim hæc recte profecta atque aucta retinemus, & proinde condignum est, ut ei se totum reddat, cui debere se recolunt & originē & profectum.

In illa die accesserunt ad eum Sadducei, qui dicunt non esse resurrectionem, & reliqua.)

F Sadducei extra fidem resurrectionis sunt. Et quia eam Dominus prædicarat, calumniam diuinis rebus ex efficiendi voluntate proponunt, septem videlicet fratrum eandem coniugem, cuiusnam eorum in resurrectione futuram esse respondeat. Atque ita quidem publica opinio accipit, de resurrectionis conditionibus, nihil scripturis probabilibus contineri. Sed Dominus ait:

Erratis nescientes scripturas, neque virtutem Dei.)

Ergo scriptum est, & cessare debet ambiguitas,

ambiguitas, quam auctoritas tanta condemnat. Hæc enim eandem calumniam adferre plures solent, in quam formam muliebris sexus resurgat, & an rursus cum ipsis naturæ suæ & corporis officiis reformetur? Nos quidem temerè locum hunc à cunctis ferme præteritum contingimus. Sed admonemus id tantum Domino fuisse propositum, cuius vxor sit deputanda de septem. Dominum autem obiurgasse, cur errant nescientes scripturas, Deique virtutem, quia non nubunt, neque nubentur. Et quidem suffecerat aduersus Saducæos ita sentientes, opinionem corporeæ illecebræ recidisse, & officiis cessantibus inania hæc corporum gaudia sustulisse. Sed adiecit: *erunt similes Angelis Dei*. Quia igitur eas Angelis sacramentum scripturarum est diuinæ virtutis potestates futuras esse demonstrat qualis in scripturis auctoritas est de Angelis opinandi, talem in resurrectione spei nostræ sensum oportet esse de foeminis. Et hæc quidem de resurrectionis conditionibus propositæ reddidit quæstioni. De ipsa verò resurrectione aduersum infidelitatem eorum ita loquutus est.

Non legistis quod dictum est vobis à Deo dicente: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, non est Deus mortuorum sed viventium.)

Sermo enim hic ad Moysen sanctis istis patriarchis iam pridem quiescentibus extiterat. Ergo quorum erat Deus hi Deum habebant, nihil autem poterant habere si nō erant, quia in natura rei est, vt esse id necesse sit, cuius sit alterum. Atque ita Deum habere viventium est, cum Deus æternitas sit, & non sit eorum quæ mortua sunt habere id quod æternum est. Et quomodo esse illi futuriq; semper negabuntur, quorum se esse profiteatur æternitas. *Pharisæi autē audientes quod silentium imposuisset Saducæis, congregati sunt aduersus eum, & interrogauit eum vnus ex his legis doctor & reliqua.*) Succedunt Saducæis tētantibus Pharisæi, & illis quidem congruenter fuerat de resurrectione responsum, vt in lege ipsa ex qua erant profecti contineri sperandæ resurrectionis fidem conuincerentur. Pharisæi verò habere se scientiam legis gloriabantur, quæ ad futurorum speciem prolata imaginē consequuturæ veritatis cōtinebat. Quærunt autem quod mandatum esset potissimum in lege. Non contuentes meditationem legis in Christo fuisse perfectam.

Et quidem insolentium ignorantia legis ipsius verbis responsum est. Quæ responsio omnem in se veritatis est complexa doctrinam. Proprium enim Domini nostri Iesu Christi officium est cognitionē Dei afferre, & intelligentiam nominis potestatisque præstare. Missus enim venerat, & ex æternitate deductus, his quæ erant Deo placita perfungebatur. Respondit itaque primum esse mandatum: *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua*. Nō enim aliud ille efficiebat, quàm quod lex continebat, quia præcepta legis eorum quæ gesturus ipse erat, formam complectebantur. Admonet igitur cognitionis eius, quam habere se gloriabantur in lege Deum omnipotentem omni affectu mentis, cordis, animæ diligendum, vt admonitionē suam præmissa legis mandata firmarent. Deinde adiecit: *Hoc est maximum & primum mandatum. Secundum verò simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum.*)

Sed mandatum sequens & simile significat idem esse & officij, & meriti in utroque. Neque enim aut Dei sine Christo, aut Christi sine Deo potest utilis esse dilectio. Alterum igitur sine altero nullum ad salutem nostram adfert profectum. Et ideo in his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ, quia lex & prophetia omnis Christi deputabatur aduentui, & aduentus eius per supplementum eorum cognoscendi Deum intelligentiam præstabat. Nam de proximo frequenter admonuimus non alium intelligendum esse quàm Christum. Cum enim patrem, matrem, filios charitate Dei præponere inhibeamur, quomodo dilectio proximī diligendi Deum simile mandatum est, Aut relinquetur aliquid quod possit amoris Dei possit æquari, nisi quia, similitudo præcepti parē charitatē diligēdi patrē & filiū exigebat. Atq; vt legis ipsius verbis argui possent, & de proximo manifestior intelligentia panderetur requirit quid illis videretur, Christus, cuiusnam filius futurus esset? Qui responderunt, Dauid. Quibus ait: Quomodo in spiritu Dominus à Dauid nuncuparetur, qui eius filius futurus esset, & quomodo ab eo dictum esset. Dixit Dominus Domino meo: sede à dextris meis. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Erat quidem verū Christum ex Dauid semine procreandum: sed

similitudo nominis, qua Dominus Domino dicebant, & qua à dextris collocabat, donec omnes inimicos subderet pedibus ipsius, significabat & de consortio nominis substantiæ unitatem, & assidendi inuitatione iudicium, & de vniuersorum subiectione virtutē, & meminissent in eo qui ex David oriebatur æternæ virtutis & potestatis & originis substantiam contineri, & Deum in homine mansurum.

De cathedra Moysi, super quam sederunt scribæ & pharisei. De clauso ab iisdem regno cælorum. Et ab iisdem comedi domos viduarum, circumeuntibus mare & aridam, & dicentibus: Quicumque iurauerit in templo nihil est. Et de decimantibus mentam & anetum. Et de edificantibus sepulchra prophetarum. Et de Hierusalem quæ interficit prophetas, & lapidat eos qui ad se missi sunt.

CANON XX.III.

Tunc Iesus loquutus est turbis & discipulis suis dicens: Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisei & reliqua.

Legis de se testantis gloriā prætulit, quæ imaginem in se futuræ veritatis expresse- rat. In omnibus enim Christi meditabatur aduentum. Quidquid enim in ea cō- tinebatur in profectū manifestandæ eius cognitionis assumptum est. Iubet igitur præceptis pharisæorū obtemperari, quia in Moysi cathedra sederint, iubet legis mandatis omnibus obediri: sed à factis eorum atque operibus abstineri, vt mo- res hominum atque infidelitas non legis doctrina vitetur. Ipsi enim subdito sibi populo grauissima legis onera imponūt, ne digitum quidem suum in contingendis ipsis admouentes. Quin etiam præci- piunt Dominum ex toto corde diligi, & proximum tanquam se amari: Ipsi aduer- sus legis sibi latæ testimonium Deum in Christo passionibus persequentes. Ver- borum quoque suorum gloriā tanquam philacteria dilatantes, quibus vitæ æter- næ author Deus non sit intellectus in Christo, seseque ex honore legis emissos tanquam fimbrias ex veste magnificent, qui totius legis ignari neque opera neq; virtutem eius ipsius legis agnouerint: a- mantes primos accubitus in conuiujs, qui igni æterno (conuiuantibus potius

cum Abraham gentibus) deputantur: & primas cathedras in synagogis, ipsi do- ctorem secundum legis & prophetarum testimonium nescientes: sed & salutatio- nes in foro, quibus humilitas cordis & ministerium in omnes est imperatum. Vocari etiā ab hominibus magistri vo- lunt doctrinæ legis ignari: & magistrum salutis perpetuæ respuentes. Quæ quia omnia profana atque peruersa essent, fa- ctorum imitatione damnatur. Legis au- tem audientia, & dictorum obedientia quia Christū loquebantur exigitur. Ve- rum in contrarium discipulis iam se sciē- tibus totius humilitatis præcepta con- summat, vt meminerint omnes fratres esse se, id est filios parentis vnius, & per nouæ natiuitatis generationem terreni ortus excessisse primordia, est vnum sibi esse omnibus cælestis doctrinæ magistrū, & gloriam honoris æterni humilitatis conscientia capeffendam, quia insolentiam Deus humilem effecturus sit, & hu- militatem elaturus in gloria. *Vae vobis scribæ & pharisei hypocrite qui clauditis re- gnum cælorū.*) Simulationem corū pœnæ significatione cōdemnat. Vae enim vox dolētis est. Claudere autem eos regnum cælorum ideo ait, quia in lege medita- tionem eius quæ in Christo est, veritatis occultent, & corporeum aduentum à prophetis prædicatum doctrinæ simula- tione abscondant, ipsique non adeuntes viā æternitatis in Christo adire quoque cæteros non sinant. *Vae vobis scribæ & pha- risei hypocrite, qui comeditis domos viduarū.*) Hinc illæ sunt veritatis inficiæ, hinc a- deundæ cæteris salutis inhibitiō, & regni cælestis obferatio, vt in obeundis vidua- rum domibus retineatur ambitio, vt lon- gæ orationis dignationes poliantur, vt ab his cælestis cognitio tanquam à the- sauro repositæ opulentia expetatur, vt legis dignitas gratiæ silentio perseueret. Et ideo accipient amplius iudiciū, quia & pœnā proprii peccati, & reatum alie- næ ignorantie debebunt. *Vae vobis scribæ & pharisei hypocrite, qui circuitis mare & ari- dam.*) In maris & terre peragratione si- gnificat in totis orbis finibus eos esse Christi euangelio obtrekturos, & legis iugo contra iustificationem fidei aliquos subdituros. Profelyti enim sunt ex genti- bus in synagogam recepti, quorum fu- turorum raritas in vno iudicatur. Neque enim post Christi prædicationem doctri- næ eorum fides relicta est, sed quisquis fuerit.

fuerit acquisitus ad plebem filius sit gehennæ, pœnæ soboles & æternæ, iudicij hæreditas, quia adoptio ex gentibus Abrahamæ familiam factura sit. Ideo autem pœnæ duplicata erit filius, quia neque remissionem peccatorum sit gentilium consequutus, & societatem eorum qui Christum persecuti sunt, sit sequutus. *Vae vobis duces cæci, qui dicitis: Quicumque intraverit in templum, nihil est.*) Reuerentiam humanarum observationum & cõtumeliam propheticæ traditionis exprobrat, quod inanibus honorem darent, & detraherent honorandis. Legem namque ipse dederat, & lex non efficientiam continebat, sed meditabatur effectus. Nam ornatus altarij atque templi non dignitatem de cultu conciliabat, sed futurorum speciem dedecore fingeat. Nam aurum, argentum, æs, aurichalcum, margaritæ, crySTALLUS propriâ significantiam pro natura vniuscuiusque metalli complectuntur. Igitur redarguit, quod aurum templi & dona altaris pro sacramentorum religione venerarentur, cum honor potior esset, & altaris & templi, quia ad futurorum speciem, & aurum templo, & donum dedicaretur altari. Et ideo adueniente Christo inutilem esse fiduciam legis: quia non in lege Christus, sed lex sanctificaretur in Christo, in qua veluti sedes thronusque sibi positus sit. Qui quia religiosus habebatur, religionem ab eo necesse est qui in illo cõfidat acceperit: atque ita stulti cæci que sint, sanctificante præterito sanctificata venerantes. *Vae vobis scribe & pharisei hypocrite, qui decimatis mentam & anetum, & reliqua.*) Mentis occulta & obscuram voluntatum iniquitatē redarguit: quod ea quæ in decimis mentæ atque anetilex præscribit efficiant, vt implere legem ab hominibus existimentur: misericordiam verò atque iustitiam & fidem & omnem benevolentie affectum reliquerint, quod proprium hominis officium est. Quia decimatio illa holeris, quæ in præformationem futurorum erat utilis, non debebat omitti: effici autem hoc oportebat, vt fidei & iustitiæ & misericordie partibus functi, non imitatione fingendæ, sed veritate retinendæ voluntatis operibus placeremus. Et quia minus piaculi est decimationem holeris potius quàm benevolentie officium præterire: irridet eorum in colandis culicibus diligentiam, quorum in glutindis

camelis esset incuria, peccata videlicet leuia vitantium & grauiora deuorantium. Par quoque in eos pœnæ denunciatio est, qui calices & paropsides extrinsecus eluentes, eorum interiora non mudent: & iactantiam inutilis studij sequentes, vtilitatis perfectæ ministerium derelinquant. Calicis namque vsus interior est: qui si obsorduerit, quid proficiet lotus exterius? Atque ideo interioris conscientie nitor est obtinendus, vt ea quæ corporis sunt forinsecus eluantur. Sepulchris quoque eos comparauit, quæ humano opere cultuque splendentia, mortuorum ossibus & cadauerum immundicijs interius sordescant: præferant scilicet inanibus verbis iustitiæ speciositatem, habeant vero intra se conscientie suæ mentisque foetorem.

Vae vobis scribe & pharisei hypocrite, qui edificatis sepulchra prophetarum, & reliqua.)

Iudicij forma in absoluto est, & vnicuique nostrum ex natura sensus atque opinio æquitatis imponitur: vt minus ex conueniē iniquitatis opus habeat, quò magis æquitas ignorata non fuerit. Prophetas namque omnes, legis populus occidit: in odium enim eorum, amaritudine obiurationis accensi sunt. Nam voce publica, furta, cædes, adulteria, sacrilegia eius coarguebant. Et quia indignum eū celesti regno ob hæc opera denunciabant, & hæredes testamenti Dei gentes futuras prædicabant: vario pœnarum genere confecti sunt. Sed parentum facta posteritas ita detestata est, vt prophetie libros veneretur, memorias adornet, sepulchra restauret: talique reuerentia, extra culpam se esse paterni sceleris testetur. Qui ergo prophetas cum grauissimo piaculo occisos fatentur: quia venia Christum qui prophetarum scopus est condemnabunt, cum ea quæ detestentur etiam multiplicato facinore perficiant? Atque ideo & serpentes & viperina generatio sunt, quia mensuram paternæ voluntatis implebunt. Et quomodo effugient iudicium, detestantes cædem prophetarum, & vsque ad crucis mortē Dominum persequentes? A quibus propter Apostolos, qui de futurorū reuelatione prophete sunt, & de Christi agnitione sapientes, de legis intelligentia scribe, cæcos? lapidatos, crucifixos, & à ciuitatibus in ciuitates effugatos, omnis sanguis iustorū ab Abel vsq; ad Zachariā redūdauit: vt quib⁹ obeditū si fuisset, priorū

criminum venia præstanda ob hos eodem interemptos poena in eos perimerant paternorum quoque facinorū congereretur. *Hierusalem Hierusalem quæ interficis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, &c.*) Inter multa obiurgationum genera semper misericordiæ suæ protestatur affectum, cuius hinc omnis querela est, quod regredi in salutem quam præstabat abnuerent. Occiderent enim prophetas, & ad se missos lapidauerant. *Hierusalem.*) In ciuitatis nuncupatione, habitantium facinus ostenditur. Et idcirco Abel sanguis & Zachariæ, in hanc eorū posteritatem venturus ostenditur: quia iam in his habitans Christus & prædicans erat passus. Quod si creditum ei fuisset, non solum extra poenā necis prophetarum credentium fides fuerat: sed illam ipsam dominicæ passionis sententiam esset venia consecuta. At verò cum nec post resurrectionem creditum ei fuerit: etiam ultio ab his Abelis & Zachariæ sanguinis reposcetur. Quāuis enim corporeus hæc loquatur, & opem vniuersis homo repertus exhibeat: frequenter tamen congregare eos voluit prædicationibus prophetarū. Sed frustra hunc impendit affectum, & incassum. Tanquam gallina congregans pullos suos continere eos sub alis suis voluit: terrena videlicet nunc & domestica auis factus, quodam corporis sui tanquam alarum operimento, calorem vt pullis suis vitæ immortalis indulgens, & in volatum velut noua generatione producēs. Pullis enim alia nascendi ratio est, alia viuendi. Nam primū ouorum testis tanquā claustrum corporis continentur: dehinc postea parentis sedulitate confoti, exeunt in volatum. Huius igitur familiaris ac penè terrenæ auis more, congregare eos intra se voluit: vt qui conditione nascendi editi iam fuissent, nunc alterius generationis ortus & calore confouentis renati, in cœleste regnum tanquam pennatis corporibus euolarent. Quod quia noluerunt: domus eorum deserta & vacua relinquetur, id est, indigni habitatione sancti Spiritus erunt. Sua enim domus, non Dei esse cœperunt: & in contumacia infidelitatis manentes, vsque in id tempus eum non videbunt, quo in Domini nomine reuertentem, etiam inuita infidelitatis confessione benedicent.

A *De structura templi interrogantibus discipulis. Et de his qui in tecto sunt, ne descendant tollere aliquid de domo. Et qui in agro sunt, ne reuertantur tollere tunicam suam. Et de pregnantibus & nutrientibus.*

CANON XXV.

B *Regressus de templo ibat: & accesserunt discipuli eius, vt ostenderent ei structuram templi, & reliqua.)*

C Post comminationem deferendæ Hierusalem, tanquam commouendus ambitione templi esset, magnificentia ei extructionis ostenditur: qui ait destruenda omnia esse, & dispersis totius substructionis lapidibus diruenda. Templum enim æternum ad habitationem sancti Spiritus consecrabatur: homo scilicet, per agnitionem filij, & confessionem patris, & præceptorum obedientiam, Deo fieri dignus habitaculum. Et cum secessisset in montem, ad euntes eum secreto discipuli interrogant quando hæc fierent: quodue signum & aduentus sui & consummationis seculi noscerent. Et quia tria hæc in vnum quæsitæ sunt: distinctis & temporis, intelligentiæ significationibus separantur. Respondetur igitur primum de ciuitatis occasu: & confirmantur veritate doctrinæ, ne quis fallax ignorantibus posset obrepere. Venturi enim etiam eorum tempore, qui se Christum essent nuncupaturi. Vt igitur fides pestifero mendacio detrahi posset, admonitio præcessit. Venit enim Samaritanus Simon Zabolicis instructus & operibus & dictis: pluresque factorum miraculis deprauauit. Et quia hoc in Apostolorum tempora conueniret, ait: Non est finis. Sed ne tunc quidem cum gentes aduersus se mutuo & regna concurrerent, & fames ac terræ motus erunt: quia in his non vniuersitatis huius dissolutio est, sed dolorum initia, malis omnibus exinde cœpturis. Confirmat igitur eos ad tolerantiā passionum: fugæ, verberationis, interitus, & publicum in eos gentium odium, propter nomen eius. Atque his quidē vexationibus multi turbabuntur, & tantis insurgentibus malis scādalizabuntur, & vsq; in mutuum odiū excitabunt. Et falsi prophætæ erunt (vt Nicolaus vnus ex septem diaconibus fuit) multosque emētita veritate peruertēt: & abundante

abundante nequitia caritas frigesceat. Sed usque in finem perseverantibus salus reservata est: ac tunc per omnes orbis partes viris apostolicis dispersis, Evangelij veritas predicabitur. Et cum uniuersis fuerit cognitio sacramenti celestis inuenta, tum Hierusalem occasus & finis incumbet: ut predicationis fidem & infidelium poena & metus ciuitatis eruta consequetur. Hæc igitur in eam ut fuerant prædicta perfecta sunt: & lapidatis, fugatis, peremptis apostolis, fame, bello, captiuitate, consumpta est. Ac tum fuit digna non esse, cum eiectis predicatoribus Christi, indignam Dei predicatione se præbuit. Sequitur deinde & indicium aduentus futuri. Cum abominationem desolationis stantem in loco sancto videbunt: tunc claritatis reditum intelligendum. Et de hoc quidem, beatissimo Daniele & Paulo predicantibus, superfluum nos puto habere sermonem: de antichristi enim temporibus hæc locutus est. Abominatio ex eo dictus, quod aduersus Deum veniens honorem sibi Dei vindicet. Desolationis autem abominatio, quia bellis & cædibus terram cum piaculo desolaturus sit, atque ob id à Iudeis susceptus loco sanctificationis, insistent, ut ubi sanctorum precibus Deus inuocabatur, illic ab infidelibus receptus Dei honore venerabilis sit. Et quia proprius iste Iudeorum erit error, ut qui veritatem respuerunt, suscipiant falsitatem, Iudeam deserui monet, & transfugere in montes: ne admixtione plebis illius Antichristo credituræ aut contagio afferatur, sed omnibus qui tunc fideles erunt, tutiora futura sint deserta montium, quam frequentata Iudæa. Quod autem ait: *Et qui in tecto sunt, non descendant tollere aliquid de domo:*) Præceptum istud secundum humanam intelligentiam rationem dicti factique non recipit. Qui enim in tecto est, & Iudæam sit relicturus, nisi descendens ex eo abire non poterit. Aut quæ utilitas est, consistere in tecto, & non in domo manere? Sed frequenter admonuimus proprietates verborum & locorum contuendas, ut momenta præceptorum celestium consequamur. Tectum est domus fastigium, & habitationis totius celsa perfectio. Domus enim nulla dici poterit vel esse sine tecto. Qui igitur in consummatione domus suæ, id est, in corporis sui perfectione constiterit, regeneratione nouus, spiritu celsus, & diuini muneris absolute

perfectus: non descendere in humiliora rerum secularium cupiditate debeat, neque interioribus corporis illecebris prouocatus de tecti sui sublimitate decedere. *Et qui in agro erit, non reuertatur tollere tunicam suam.*) Scilicet positus in operationem præcepti, non ad curas pristinas reuertatur. Neque aliqua corporis indumenta desideret: ob quæ reuersus, veterum exinde peccaminum quibus antea contegebatur, erit tunicam relaturus. *Væ pregnantibus & nutrientibus.*) Simpliciter quidem istud propter moram fugæ accipi potest: quia ventris onere impeditas, imminuentem temporum ruinam effugere sit molestum. Sed quid conditio sexus & generationis ordo commeruit? Nisi forte ætas illa mulierum quæ in illa tempora inciderit, propriè sit futura maledicta. Sed absit istud, ut quicquid sit quod homini nisi sua culpa malum fiat. Non igitur de foetarum onere Dominum admonuisse credendum est, cum dicit. *Væ pregnantibus:* sed animarum peccatis repletarum ostendisse grauitatem, quæ neque in tecto positæ, neque in agro manentes repositæ iræ tempestatem vitare possint. Dolor enim prægnantes ex natura consequitur: & partus sine totius corporis vexatione non funditur. Quæ ergo tales animæ reperientur, in suo & onere & dolore continebuntur. Illis quoque *væ* erit quæ nutriuntur. Est infantia lacte depulsa non minus ad fugam inutilis, quam ea quæ etiamnum lacte alatur. Et quomodo *væ* illi quæ nutriatur: cum nihil intersit ætatis ac temporis, nutriri lacte & decessisse de lacte? Sed perinde hic etiam infirmitatem animarum, quæ ad cognitionem Dei tanquam lacte adhuc alantur ostendit: quæ perfecti cibi virtute indigentes, tenui diuinæ cognitionis infirmoque gustatu imbuantur. Et idcirco *væ* ipsis erit: quia & ad effugiendum antichristum graues, & ad sustinendum imperitæ, nec peccata effugerint, nec cibum veri panis acceperint. Atque idcirco orare admonemur, ne vel hyeme fuga nostra, vel sabbato sit: id est, ne aut in peccatorum frigore: aut in ocio bonum operum reperiamur. Quia grauis vexatio incumbet, & intolerabilis cunctis, nisi quod causa electorum Dei, diebus illis sit breuitas afferenda, ut vim incumbetium malorum coarctatum digressandi tempus exuperet. Et quia in magna vexatione positus, pseudopropheta tanquam præsentem in

Christo opem sint indicaturi, multis in locis Christum esse atque haberi mentientur, ut in antichristi famulatum depressos vexatosque deducant: nunc in desertis esse dicentes, ut errore depravent: nunc in penetralibus asserentes, ut dominantes potestate concludant. Sed se Dominus non loco occulendum, nec à singulis contuendum esse profitetur, sed ubicunque & in conspectu omnium præsentem futurum modo fulguris, quod ab Oriente elatum, lumen suum usque ad Occidentis plagas spargit, & undecunque micans ubicunque cernetur. At ne vel loci quidē eius in quo futurus esset, essemus ignari, ait: Ubicunque fuerit corpus, ibi congregabuntur aquilæ. Sanctos de volatu spiritualis corporis aquilas nūcupavit: quorum (congregantibus angelis) conuentum futurum in loco passionis ostendit. Et dignè illic claritatis aduentus expectabitur: ubi nobis gloriam æternitatis, passione corporeæ humilitatis operatus est.

De sole obscurato, & luna & stellis. De significatione. De diei aduentus Domini incertitudine. De assumendis & relinquendis. Et de vigilantia seruanda.

CANON XXVI.

Matt. 24.

Tatim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & reliqua.)

Gloriam aduentus sui, & claritatis redditum indicat obscuritate solis, defectio-
ne lunæ, casu stellarum virtutum cœlestium motu, ostensione signi salutaris, lamentatione gentium cognoscentium filium hominis in Dei gloria: & ad collectionem sanctorum destinatione angelorum, tum tubæ, id est, iam publicæ libertatis hortatu. Sic erit de grano sinapis arbor ingens: sic de lapide montis cōtrita imagine orbem terræ mons occupans: sic ciuitas omnibus contemplabilis: sic lucens vniuersis lumen in lychno: sic ex humilitate mortis Deus gloriæ. Quarum omnium rerum indicio, scire nos voluit tempus nostræ redēptionis: quo ex corruptione corporum, in honorem spiritualis substantiæ transferemur. Cognoscendi autem temporis signum, in similitudine ficus arboris posuit: cuius cum ramus tener fuerit atque fronduerit, tum

prope esse æstas intelligeretur. Sed lōgē alia natura & æstatis & arboris est. In veris enim initijs intumescit: & non exiguum tempus est medium, inter id quod æstas ingruit, & arboris ramus tenerescit in frondes. Ex quo, non de arbore hoc dictum esse noscendum est. Et quidem iam superius de arboris istius proprietate tractauimus. Huius etiam folijs Adam legimus indutum, & pudorem conscientia texisse: id est, tanquam peccati veste sub lege circumdatum. Ramus igitur ficus antichristus esse intelligitur: zabolii filius: peccati portio, legis assertor. Qui cum tenerescere cœperit atque frōdescere: tunc proxima esse æstas, id est, dies iudicii sentietur. Frondescere autem quadam peccatorum exultantium viriditate noscitur. Et erit enim tū flos criminorum, & honor facinorosorum, & gratia prophanorū: quibus tamen æstus, id est calor æterni ignis in proximo est. Atque ut fides certa esset futurorum, amen dicendo, professionem veritatis adiecit: generationem nostrā præterire non posse, nisi vniuersa ista transcurrerent, eaque quæ firma existimantur cœlum & terram non futura, verba autem sua non posse non esse: quia illa ex conditione creationis suæ, id est, profecta de nihilo, habeant id in se necessitatis, ut nō sint: hæc autem ex æternitate deducta, in id se contineant virtutis ut maneant. De fine autem temporum curam sollicitudinis nostræ ademit, diem illum dicens nemini esse cognitum: & non solum angelis: sed etiam sibi ignorantum. O diuinæ bonitatis, inestimabilem misericordiam. Nunquid deus pater cognitionem diei celandi filiū proposito abnegauit, cum dictum ab eo sit: Omnia mihi à patre meo tradita sunt? Ergo non omnia sunt, si est aliquid quod negatur. Sed quia ad nos omnia à patre accepta deueheret, Dei quæ verbum non tam futuri in se fidem cōtineat quàm facti: ideo extra definitionem dies posita est, ut largum licet Deus pœnitentiæ nobis tempus indulgens, incerti tamen metu semper nos sollicitos detineret: & ipse nulli loquēdo, voluntatem dandi huius diei nulla dicti sui definitione cohiberet, quia secundum diluuii tempus, in ipso vitæ nostræ cursu omnia agētibz ac pœnitentibus, magnus ille dies aderit. Quin etiam in assumendis fidelibus futurum esse discrimen ostendit, cum duobus in agro positis, assumatur vnus, & alter relinquitur:

linquatur: & duabus molentibus impro-
betur altera & altera eligatur: & ex duo-
bus qui in lecto erunt, adhæreat vnus, al-
ter deferatur. Infidelium enim & fide-
lium discrimen, in relinquendis aliis, & aliis
assumendis docet. Dei enim ira ingraue-
cente, sancti (vt propheta ait) in prom-
ptuariis receduntur: perfidi verò ad cœ-
lestis ignis materiem relinquuntur. Duos
igitur in agro id est, duos populos fide-
lium & infidelium, in seculo tanquam vi-
tæ huius opere, dies Domini deprehen-
det: separabuntur tamen relicto alio, &
alio assumpto. De molentibus quoque
par ratio est. Mola, opus legis est. Sed
quia pars Iudæorum vt per apostolos
credidit, ita per Heliam est creditura, &
iustificanda per fidem est: ideo vna per
eandem fidem boni operis apprehendetur,
alia vero in infructuoso legis opere re-
linquetur, molens in cassum, & non fa-
ctura cœlestis cibi panem. Duo autem
sunt in lecto, eandem passionis domini-
cæ requiem prædicantes: circa quam &
hæreticorum & catholicorum eadem
atque vna confessio est. Sed quia vnita-
tem patris & filij, & communionem eo-
rum theotetem, quam deitatem nuncu-
pamus, catholicorum veritas prædica-
bit, & eandem rursum plurimis cõtume-
liis hæreticorum falsitas impugnabit, id-
circo ex duobus in lecto alter relinqui-
tur & alter assumitur: quia fidem confes-
sionis vtriusque in vno assumendo, & in
altero relinquendo, diuini arbitrij iu-
dicium comprobabit. Atque vt ignoran-
tiam illam diei omnibus taciti, non sine
vtilis silentij ratione esse sciremus: vigila-
re nos propter aduentum furis admonuit,
& orationum assiduitate detentos om-
nibus præceptorum suorum operibus in-
hærere. Furem enim esse, ostendit zabu-
lum, ad detrahenda ex nobis spolia per-
uigilem, & corporum nostrorum domi-
bus insidiantem: vt ea incuriosis nobis
& somno deditis, consiliorum suorum
atque illecebrarum iaculis perfodiat.
Paratos igitur esse nos conuenit: quia
diei ignoratio intentam sollicitudinem
suspendæ expectationis exagitet.

*De seruo fidei quem constituit Dominus super
familiam suam. De decem virginibus. De
homine peregre profecto, qui tradidit
substantiam suam seruis suis.*

CANON. XXVII.

*QUIS NAM est fidelelis seruus &
prudens, quem constituit Dominus
supra familiam suam? &c.* Matth. 24.

Quamquam in commune nos
ad indefessam vigilantia curam adhor-
tetur: specialem tamen populi principi-
bus, id est episcopis, in expectatione ad-
uentuq; sollicitudinem mandat. Hunc
enim seruum fidelem atque prudentem
præpositum familiae significat, cōmoda
atque vtilitates commissi sibi populi cu-
rantem. Qui si dicto audiens & præce-
ptis obediens erit, id est, si doctrinae op-
portunitate & veritate infirma cōfirmet,
diruta consolidet, deprauata conuertat,
& verbum vitæ in æternitatis cibum a-
lenda familiae dispēdat, atque hæc agēs
hisque immorans deprehendatur: glo-
riam à Domino tanquam dispensator fi-
delis & villicus vtilis consequetur & su-
per omnia bona cōstituetur, id est, in Dei
gloria collocabitur, quia nihil sit vltra
quod melius sit. Quod si contuens lon-
gam Dei patientiam, quæ in profectum
humanæ salutis extenditur, aduersum
conseruos insolescet, & seculi malis vi-
tiisque se tradet, præsentium tantum cu-
ram in cultu ventris exercens: desperata
die Dominus adueniet, eumque à bonis
quæ sponderat diuidet, portionemq;
eius cum hypocritis in pœnæ æternitate
constituet qui aduentū desperauit, quia
mandatis non obtemperauit, quia præ-
sentibus studuerit, quia vita gentium vi-
xerit, quia desperatione iudicij commis-
sam sibi familiam fame, siti, cęde vexaue-
rit. *Tunc similabitur regnum celorum decem
virginibus, & reliqua.* Ex dictis superio-
ribus ratio quoque huius sermonis in-
telligi potest. De die enim magno Do-
mini omnis est sermo, quo occulta hu-
manarum cogitationum diuini iudi-
cij cognitione prodentur: & vera expe-
ctati Dei fides non ambigua spei meritū
consequetur. Abolutè enim in quinque
prudētibus, & in quinque fatuis fide-
lium atque infidelium est constituta diuisio:
quo exemplo, Moyses decem verba dua-
bus tabulis conscripta acceperat. Neces-
se enim erat omnia ea in vtraque cōscri-
bi. Et duplex pagina inter proprietatem
dexteræ & sinistræ, diuisionem sub vno
licet testamento bonorum malorumq;
significabat. Sponsus atque sponsa, Do-
minus noster est in corpore Deus. Nam

ut spiritus carni, ita spiritui caro sponsa est. Denique tuba excitante, sponso obuiam tantum proditur. Erunt enim iam ambo vnum, quia in gloriam spirituale humilitas carnis excesserat. Primo autem progressu vite huius officiis occurrere in resurrectionem, quæ est à mortuis præparamur. Lampades igitur animarum splendentiū lumē est, quæ sacramento baptismi splenduerunt. Oleum, boni operis est fructus. Vasa humana sunt corpora: intra quorū viscera thesaurus bonæ conscientiae recondendus est. Videntes sunt hi, qui misericordia fidelium indigentes, reddunt ex se petita commercia: indigentiae suæ scilicet satietate boni operis nostri conscientiam veneunt. Hæc enim indefessi luminis copiosa materies est, quæ misericordiae fructibus & emenda est, & recondenda. Nuptiæ immortalitatis assumptio est: & inter corruptionem atque incorruptionē ex noua societate coniunctio. Mora sponsi, poenitentiae tempus est. Expectantium somnus, credentium quies est: & in poenitentiae tempore mors temporalis vniuersorum. Nocte media clamor, cunctis ignorantibus, tubæ vox est, Domini præcedētis aduentū: & vniuersos ut obuiam sponso exeāt excitantis. Lampadum assumptio, animarum est reditus in corpora: earūque lux conscientia boni operis elucens, quæ vasculis corporum continetur. Prudentes virgines hæ sunt, quæ opportunum in corporibus operandi tempus amplexæ, in primum se occursum aduentus dominici præparauerint. Fatuæ autem, quæ dissolutæ ac negligētes, præsentium tantum sollicitudinem habuerint: & immemores promissorum Dei, in nullam se spem resurrectionis extenderint. Et quia prodire obuiam fatuæ extinctis lampadibus non possunt: deprecantur eas quæ prudentes erant, ut oleū mutuent. Quibus responderunt nō posse se dare, quia non sit fortē quod omnibus satis sit: alienis scilicet operibus ac meritis neminē adiuuādum, quia unicuique lampadi suæ emere oleum sit necesse. Quas hortantur ut redeant ad emendum: si vel sero præceptis Dei obsequendo, cum lampadum luce sponsi dignæ efficiātur occursum. Quibus morantibus sponsus ingressus est, atque vnā cū eo in nuptias, sapientes (quæ comparato lampadum lumine operiebantur) introeunt: id est, in

coelestem gloriam, sub ipso statim aduentu dominicæ charitatis incedūt. Et quia iam poenitentiae nullum est tempus: fatuæ accurrūt, aperiri sibi aditum rogant. Quibus respondetur à sponso, quia nescio vos. Non enim in officio aduentantis affuerant, neque ad vocem tubæ excitantis occurrerant, neque introeuntium comitatu adhæserant: sed morantes & indignæ, introeundi ad nuptias tempus amiserant. *Sicut enim homo peregre proficiscens, vocauit seruos suos. & tradidit illis substantiam suā, & reliqua.*) Diuisio pecuniæ inæqualis est sed non ad diuidentem referenda diuersitas est. Ait enim, vnumquēque secundum virtutem suam accepisse. Ergo in quantum quis capax esset accepit: & extra moderantis arbitriū est, quod erat in iure sumentis. Patrem familiās, seipsum esse significat. Peregrinationis tempus, poenitentiae spatium est: quo in cœlis à dextris Dei assidens, potestatem vniuerso generi humano fidei atque operationis euangelicæ permittit. Igitur vnusquisque secundum fidei suæ mensuram, talentum, id est, euangelij prædicationem, à prædicante suscepit. Hæc enim incorrupta substantia est, hoc Christi patrimonium æternis hæredibus reservatum. Sed seruus ille qui quinque talenta accepit, populus ex lege credentiū est: ex qua profectus, meritum ipsius recte probēque perfunctus, euangelicæ fidei operatione duplicauit. In ratione autem ponenda iudicij examen est: quo coelestis verbi vsus, & reditus dispensati talenti postulatur. Igitur cui erant quinque cōmissa, Domino reuerso, de quinque decem obtulit: talis scilicet in fide repertus, qualis in lege: qui decem verborum quinque libris Moyse, præceptorum obedientiam per gratiam euangelicæ iustificationis expleuerit. Igitur iubetur in gaudium Domini introire, id est, in honorem gloriæ Christi recipitur. Ille verò seruus cui duo talenta cōmissa sunt, gentium populus est, fide atque confessione & filij iustificatus & patris: Dominum nostrum Iesum Christum Deum atque hominem & spiritu & carne confessus. Nam & corde fides, & ore confessio est. Hæc ergo huic sunt duo talenta commissa. Sed ut prior ille omne sacramentum in quinque talentis, id est, in lege cognouerit, idque ipsum fide euangelij duplicauerat: ita iste incremento duum talentorum, atque operatione prome-

ruit, ratione, ac creditu dissimili. Par tamen à Domino munus amborum est, ut gentium fidem exæquatam credentium ex lege scientiæ nosceremus: nam cum laudatione eadem iubetur in gaudium Domini introire. Est autem duplicatio sumptæ pecuniæ, operationem fidei addidisse: & quæ opinione crediderant, rebus factisque gessisse. Qui verò vnum talentum accepit, & in terram recondidit, populus est in lege persistens, totus carnalis & stupidus, & nihil spirituale intelligens: & quem virtus prædicationis euangelicæ non subeat, sed propter inuidiam saluandarum gentium, in terra acceptum talentum abscondiderit: neque ipse vtens, neq; vtendum aliis dispenset, sed sufficere sibi legē existimet ad salutē: atq; ideo cum ab eo ratio expostularetur, ita ait: Timui te, tanquam per reuerentiam ac metum veterum præceptorum, vsu euangelicæ libertatis abstineat, dicatque, Ecce quod tuum est, velut in his quæ à Domino præcepta sunt fuerit immoratus. In terrā verò abscondere, hoc est, nouæ prædicationis gloriam sub obtrectione corporeæ passionis occulere. Qui cum Christum dominum ad salutem gentium missum fuisse non posset abnuere (nā & aduent⁹ & passio eius ex lege est) obtēperare tamē euangelis ipse noluerit. Ait enim: *Scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti, & colligis ubi non sparsisti.*) Rerum præsentium natura non fert messem esse sine semine, & colligi quæ sparsa non fuerint: sed totus spiritualis hic sermo est. Diximus enim hunc populum esse de lege non ignorantem Domini aduentum & gentium salutem, sed infidelem: quippe cum sciat metendos illic iustitiæ fructus, ubi lex sata non sit: & colligendos ex gentibus, qui non ex Abrahæ sint stirpe dispersi: & idcirco durus hic homo sit, scilicet sine lege iustificatur⁹, sine dispersione collecturus, & sine satione messur⁹. Atq; ideo hoc magis sine venia erit cur prædicationem occuluerit, & cōmissum sibi talentū suffoderit, cum sciret messurū esse sine semine, & collecturum esse quæ non sparsisset: sed potius oportuisse eum nummulariis dare, id est, vniuerso generi hominum, quod seculi negociis occupetur, vsu crediti sibi talenti communicare, Domino redditus eius à singulis postulaturo. Ob quam culpam talentum

ab eo non tam euāgelij quod suffoderat quam legis aufertur, eique qui quinque duplicauerit datur: Domino dicente, *Omni enim habenti dabitur, & abundabit: qui autem non habet, etiam quod habet auferetur ab eo.*)

Potest quidem habens abundare: quia facile est per incrementum vel magnificentiam, vel laboris, opulentum possedescere. Sed quo modo non habens habebit ad damnum? Hoc ideo, quia habentibus vsu euangeliorum, etiam legis honor redditur: habēti nō autē fidem Christi, etiam id quod ex lege habere sibi videbatur honoris, aufertur.

De aduentu filij hominis adiudicium in maiestate sua

CANON. XXVIII.

V M autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, & reliqua.)

Omni ipse rationem huius sermonis absoluit. De iudicij enim tempore aduentuque commemorat, quo fideles ab infidelibus separabit atque ab infructuosis fructuosa discernet, hœdos videlicet ab agnis, & in dextra ac sinistra collocans vnumquemque, digna aut bonitatis aut malitiæ suæ sede constituet: iudicans se in minimis suis id est, ijs qui sibi cū humilitatis suæ expectatione famulentur, & esurientibus ali, & sitientibus potari, & peregrinantibus confoueri, & nudis contegi & infirmis visitari, & sollicitis consolari. Ita enim in vniuersorum fidelium corporibus mentibusq; trāsfunditur: ut hæc humilitatis officia, aut gratiā suam impēsa mereatur, aut offensam negata cōmoueant. Post quem sermonem quo se venturum in reditu claritatis ostenderat, nunc passurū esse se admonet: ut sacramentum crucis, admixtum esse gloriæ æternitatis agnoscerent. Sumitur inter hæc perimendi eius à Iudæis consilium: & congregatis principibus sacerdotum, occasio tanti facinoris expectatur.

De muliere que accessit ad Iesum in domo Simonis leprosi, habens alabastrum vnguenti preciosi.

CANON XXIX.

CUM autem esset Iesus in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum vnguenti preciosi, & reliqua.) Sub ipso tempore passionis non ex nihilo est, ut mulier vnguentum preciosum recumbentis Domini capiti infuderit. Dehinc, ut discipuli irasceretur & diceret, vendi istud potius in vsum pauperum debuisse: tum, ut Dominus & mulieris factum comprobaret, & æternam cum prædicatione euangelij operis huius esse memoriam sponderet: postremo, ut post id Iudas ad vendendam salutem eius erumperet. Mulier hæc in præfiguratione gentium plebes est, quæ in passione Christi gloriam Deo reddidit. Caput enim eius perunxit: caput autem Christi Deus est. Nam vnguentum boni operis est fructus, & propter corporis curam mulierum sexui maximè gratum est. Igitur omnem curam corporis sui, & totum preciosæ mentis affectum in honorem Dei laudemque transfudit. Sed discipuli favore saluandi Israël. ut sæpenumero commouetur: vendi hoc in vsum pauperum debuisse. Sed neque mulier hæc venale vnguentum circumferebat, & pauperes fidei indigos instinctu prophetico nuncupauerunt: atque hanc gentium fidem emi potius ad salutem egeni huius populi debuisse. Quibus Dominus ait plurimum esse temporis quo habere curam pauperum possent: cæterum non nisi ex præcepto suo salutem gentibus posse præstari, quæ secum infuso mulieris huius vnguento sint conspectæ: quia regeneratio non nisi comortuis in baptismi professione redhibetur. Et idcirco ubi prædicabitur hoc euangelium, narrabitur opus eius: quia cessante Israël: euangelij gloria fide gentium prædicatur. Qua æmulatione in Iudæ persona Israël prophanus accensus, omni odio ad extinguendum nomen Domini incitatur.

De die prima azymorum.

CANON. XXX.

Ibidem.

PRIMA autem die azymorum accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Vbi vis paremus tibi pascha manducare? & reliqua.) Discipuli ire ad

A quendam hominem iubentur: & ei dicere quod cum eo Dominus pascha cum discipulis facere vellet. Qui præceptis obtemperauerunt, & pascha parauerunt. Sed oportuerat eos scire quod pergerent, & de hominis nomine edoceri. Alioqui incerti ad quem mitterentur, quomodo missi quæ præcepta fuerant exequerentur? Verum sermo prophetiæ, rerum præsentium effectibus admiscetur. **B** Hominem enim, cum quo pascha celebraturus esset, non nominat: nondum enim Christiani nominis honor credentibus erat præstitus, qui verè sunt Deum mentis ac fidei oculis contuentes, ut cum eo pascha Domini apostolos præparate sciremus, cui in tempore Domini nouum nomen esset addendum. Post quæ Iudas proditor indicatur sine quo pascha accepto calice & fracto pane cõficitur: dignus enim æternorum sacramentorum communione non fuerat. Nam discessisse statim hinc intelligitur, quod cum turbis reuersus ostenditur. Neque sanè bibere cum Domino poterat, qui non erat bibiturus in regno: cum vniuersos, tum bibentes ex vitis istius fructu, bibituros secum postea polliceretur. *Hymnoque dicto, in montem reuersi sunt.* **C** Consummatis scilicet vniuersis diuinorum mysteriorum virtutibus, gaudio & exultatione communi in cœlestem gloriam efferuntur. Futuræ quoque eos infirmitatis admonuit, & nocte eadem omnes metu atque infidelitate turbandos. Cuius rei fides etiam auctoritate prophetiæ veteris continebatur, percussio pastore oues esse spargendas: se tamen resurgentem in Galilæam præcessurum esse, ut infirmitatem eorum sponcione reditus sui consolaretur. Sed Petrus pro fidei suæ calore respondit, cæteris licet scandalizantibus nunquam se scandalizaturum. In tantum enim & affectu & charitate Christi afferebatur, ut & imbecillitatem carnis suæ, & fidem *scandalizari dicit, ut loqui:* **E** verborum Domini non contueretur: quasi verò dicta eius efficienda non essent. Cui ait: Prius quàm gallus cantet, ter me negabis.) Sed tam ille, quàm cæteri nem mortis quidem metu decessuros se de confessione nominis sui pollicentur. Ad omnem enim se ministerij constantiam, intrepida fidei voluntate firmauerant.

Venit Iesus in agrum, qui dicitur Getsemani, & orat patrem, & c.

CANON.

CANON. XXXI.

Matth. 26.

VNC venit cum illis Iesus in agrum, qui dicitur Getsemani, & dicit discipulis suis: Sedete hic donec eam illuc orare.) Fidem discipu-

lorum, & constantiam deuotæ sibi voluntatis acceperat. Sed & turbandos & diffisuros sciebat. Quos considerare in loco iubet dum progredieretur orare. Et assumpsit Petrum, Ioannem Zebedæi filios. Quibus assumptis, tristis esse mœstusque cœpit: & ait tristem animâ suam vsque ad mortem esse aliquorum ea opinio est, quod cadere propter se mœstitudo in Deum potuerit, eumque futuræ passionis metus fregerit: quia dixerit, Tristis est anima mea vsque ad mortem, & illud: Pater si possibile est, transeat à me calix iste. Et rursum: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma, & ad ipsum: Pater si non potest hic calix transire, nisi illum bibam, fiat voluntas tua. Volunt enim ex infirmitate corporis erūnam spiritui adhærere, ac si virtutem illâ incorruptæ substantiæ, imbecillitatis suæ sorte assumptio carnis infecerit, & æternitas naturam fragillitatis acceperit. Quæ si ad metum tristis est, si ad dolorem infirma, si ad mortem trepida: iam & corruptioni subdita erit, & incidet in eam totius infirmitatis affectio. Erit ergo quod non erat, de angore mœsta, de timore sollicita, de timore sollicita, de dolore perterrita: ac sic æternitas demutata in metum, si potest esse quod non erat, potuit proinde hoc quod erat aliquando non esse. Deus autem sine mensura temporum semper est: & qualis est, talis eternus est. Aeternitas autem in infinito manens, vt in his quæ fuerant, ita in illis quæ consequentur extēditur: semper integra, incorrupta, perfecta, præterquam nihil quod esse possit extrinsecus sit relictum. Non ipsa in aliquo, sed intra eam cuncta: potens ita largiri nobis ipsa quod suum est, vt sibi nihil de eo quod sit largita decedat. Sed eorum omnis hic sensus est, vt opinentur metū mortis in Dei filiū incidisse, qui asserūt non de æternitate esse prolatum, neque de infinitate paternæ substantiæ extitisse, sed ex nihilo per eum qui eum creauit effectū: vt assumptus ex nihilo sit, & cœptus ex opere, & cōfirmatus ex tēpore. Et ideo in eo doloris anxietas, ideo spiritus passio cum corporis passio-

ne. Ideo metus mortis, vt qui mortem timere potuit, & mori possit. Qui verò mori potuit, licet in futurum erit, non tamen per eum qui se genuit ex præterito sit æternus. Quod si per fidem vitæque probitatem capaces euangeliorum esse potuissent, scirent verbum in principio Deum, & hoc à principio apud Deum, & natum esse ex eo, qui erat, & hoc in eo esse qui natus est, quod is ipse est penes quem erat antequam nasceretur: eandem scilicet æternitatem esse, & gignentis & geniti. Mori igitur nihil in Deo potuit, neque ex se metus Deo vllus est. In Christo enim Deus erat mundum reconcilians sibi. Sed introspicendus omnis hic sermo est, vt quia mœstum fuisse Dominum legimus, causas mœstitudinis reperiamus. Admonuerat superius omnes scandalizatos. Petrus de se confidens responderat etiam si cæteri perturbarentur, se non commouendum: quem Dominus etiam ter se negaturum esse respondit. Sed & ille & cæteri omnes discipuli, ne si in ipsa quidem morte positi sint, pollicentur sese negaturos. Et procedens, iussit discipulos suos confedere dum oraret. Assumptisque Petro, Iacobo & Ioanne: cœpit tristis esse. Ergo non ante tristis esse. Ergo non ante tristis est quàm assumit, & omnis metus illis esse cœpit assumptis atque ita non de se orta est, sed de his quos assumpserat, mœstitudo. Et quidē recordandū est, nō alios hic assumptos fuisse, quā ipsos illos, quibus vêturus in regno suo filius hominis ostensus est: tum cum assistentibus in monte Moyse & Helia, toto æternæ gloriæ suæ honore circumdatus est. Sed quæ tunc assumendorum eorum, eadem & nunc fuit causa. Denique ait: Tristis est anima mea vsque ad mortem. Nunquid ait: Tristis est anima mea propter mortem? Certè non ita. Nam si de morte erat metus, ad eam vtique referri per quā erat debuit. Sed aliud est vsque in id, aliud ob id metuere. Et causam non facit quicquid in fine est, quia vsque in id quod ab altero cœptum sit differatur. Superius igitur dixerat: Scandalum patiemini in me in ista nocte. Sciebat exterrendos, fugandos, negaturos: sed quia spiritus blasphemia nec hinc nec in æternū remittitur, metuebat ne se Deum abnegarent, quem cæsum & consputum & crucifixum essent contemplaturi. Quæ ratio seruata in Petro

Tristitia
quomodo
in Christo.

Blasphemia in spiritu.

est, qui cum negaturus esset, ita negavit: Noui hominem. Qui dictum aliquid in filium hominis, remitteretur. Tristis ergo est usque ad mortem. Non itaque mors, sed tempus mortis in metu est: quia post eam resurrectionis virtute fides esset firmanda credentium. Sequitur illud: *Sustinete & vigilate mecum. Et progressus procidit in faciem suam orans.* Manere secum perui-giles admonet. Sciebat enim ingrauantem Diabolo fidem eorum consopendam. Et parem secum vigilantiam imperat, quibus eadem passio immineat: deinde orat, *Pater meus si possibile est transeat à me calix iste. Sed tamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis.*) Transire à se calicem rogat. Nunquid ait: Transeat me calix iste? Hec enim futura erat pro se timentis oratio: sed aliud est, ut transeat se, aliud ut à se transeat deprecari. In eo enim quod se transit, ipse ille à molestia transeunte excipitur. Qui autem, ut à se transeat rogat: non ut ipse prætereatur orat, sed ut in alterum id quod à se transit excedat. Nunquid possibile erat non pati Christum? Atqui iam à constitutione mundi sacramentum hoc in eo erat nostræ salutis ostensum. Nunquid pati ipse nolebat? Atqui superius fundendum in remissionem peccatorum, corporis sui sanguinem consecrauerat. Quomodo ergo ait: Pater si possibile est? & quomodo: Non sicut ego volo, sed sicut tu vis? Totus igitur super his qui passuri erant metus est: atque ideo quia non est possibile se non pati, pro his rogat qui passuri post se erant, dicens: Transeat calix à me, id est, quomodo à me bibitur, ita ab his bibatur: sine spei diffidentia, sine sensu doloris, sine metu mortis. Ideo autem si possibile est: quia & carni & sanguini horum grauis terror est, & difficile est eorum acerbitate & corpora humana non vinci. Quod autem ait: Non sicut ego volo, sed sicut tu vis: vellet quidem eos non pati, ne forte in passione diffidat, sed cohereditatis suæ gloriam sine passionis difficultate mereatur. Non ergo ut non patiatur rogat dicens: Non ut ego volo: sed ut ait quod pater vult, bibendi calicis in eos ex se transeat firmitudo: quia ex voluntate eius non tam per Christum vinci diabolum, quam etiam per eius discipulos oportebat. Post quæ ad discipulos redit, & dormientes deprehendit: & Petrum coarguit, cur secum vna saltem hora non vigilet. Petrum ideo ex tribus, quia præ cæteris

non se scandalizaturum fuerat gloriat. Superioris autem etus sui indicat causas, dicens:

Orate ne intretis in tentationem. (

Hoc erat igitur quod volebat, & ideo in oratione tradiderat: Non inducas nos in tentationem, ne quid in nos infirmitati carnis liceret. Cur autem ne in tentationem venirent orare eos admonuisset, ostendit dicens:

Spiritus quidem promptus, caro autem infirma.)

Non utique de se: ad eos enim hic sermo conuersus est. Aut quomodo nunc de se spiritus promptus, si superius tristis est anima usque ad mortem? Sed vigilare precepit & orare: ne intentionem incidant, ne infirmitati corporis succumbant. Et idcirco si possibile est, ut à se transeat calix orat: quia bibendi eius, caro omnis infirma sit. Rursum verò discedens orauit dicens: *Pater si non potest transire calix iste nisi illum bibam, fiat voluntas tua.* Passuris discipulis per fidei iustificationem, omnem in se corporis nostri infirmitatem assumpsit: crucique secum vniuersa ea, quibus infirmabamur affixit. Ideo peccata nostra portat, & pro nobis dolet: quia fidei in nobis calore feruente, cum aduersum diabolum passionis bello sit decertandum, omnes imbecillitatum nostrarum dolores cum corpore eius & passione moriuntur. Et ideo transire ab eo calix non potest, nisi illum bibat: quia pati nisi ex eius passione non possumus.

Verum quod iterum reuersus reperit dormientes: ostendit absentiae suæ tempore plures quodam fidei somno detinendos. Sed rursum orauit, idem repetens: reuersusque qui vigilare iusserat, qui consopitos obiurgauerat, ait: *Dormite iam & requiescite.* Post orationem frequentem, post discursus recursusque multiplices, metum demit, securitatem reddit, in requiem adhortatur, voluntatem patris iam de nobis securus expectat dicens, *Fiat voluntas tua:* quia transiturum in nos calicem bibens, infirmitatem corporis nostri, & timoris solitudinem, & ipsum dolorem mortis absorberet. Quod autem ad eos reuertens, dormientesque reperiens primum reuersus obiurgat, secundo fileat, tertio quiescere iubet: ratio ista est, quod primum post resurrectionem dispersos eos & diffidentes ac trepidos deprehendit: secundo, misso spiritu paracleta, grauatis ad contuendam euangelij libertatem oculis, visitauit. Nam

aliquandiu

aliquandiu legis amore detenti, quodam fidei somno occupati sunt. Tertio verò, id est, claritatis suæ reditu, securitati eos quietique restituet.

De Iuda, qui erat unus de duodecim discipulis, veniente ad Iesum cum plurima turba ut eum traderet. De gladio quem iussit Petro conuertere in locum suum.

CANON. XXXII.

I*Adhuc eo loquente, Iudas unus de duodecim venit, & cum eo plurima turba.)*

In his omnibus passionis est ordo. Sed in osculo Iudæ hæc fuit traditio: ut doceremur inimicos omnes, eosque quos sciremus deservituros in nos esse, diligere. Osculum enim eius Dominus non respuit. Quod autem ait Iudæ, Fac quod facis, citò traditionis suæ potestatem sub verbi huius conditione permittit. Nam qui iuris sui habebat aduersum traditores aduocare plusquam duodecim legiones angelorum, longè facilius vnus hominis, & consiliis & artibus potuisset occurrere. Denique Pilato ait: Non haberes in me potestatem, nisi data tibi esset. Dat igitur in se potestatem dicendo: Fac quod facis: scilicet quia voluntatis crimen pro facti pensatur inuidia, reperageret, quod voluntate iam faceret. *Vnus autem ex his qui erant cum eo, gladium exerens, seruo principis sacerdotum aurem abscidit: eique Dominus ait, Conuertere gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui gladio vtuntur, gladio peribunt.)* Ergo hic ipse iam iudicatus est, quia gladio vtens gladio interibit? Sed non omnibus gladio vtentibus mors solet esse per gladium. Nam plures, aut febris, aut alius accedens casus absumit: qui gladio aut iudicij officio, aut resistendi latronibus necessitate sint vsi. Igitur ab apostolo seruo principis sacerdotum auricula defecatur: populo videlicet sacerdotio seruianti, per Christi discipulum inobediens auditus exciditur, & ad capacitatem veritatis hoc quod erat inaudiens amputatur. Turba autem omnis aduersus Dominum gladiis armata processerat. Recondi gladium præcepit: quia eos non humano, sed oris sui gladio esset perempturus. Ceterum si secundum sententiam eius omnis gladio perimeretur: rectè ad necem eorū

gladius exerebatur, qui eodè utebantur ad facinus. Reliqua verò gestorum ordinem habent. Falsi testes cōquisiti: sacerdos eius ipsius in qua gloriabatur legis ignarus, etiā sacramēto, an ipse Christus esset fidē quærēs: quasi occultè de eo lex propheteq; loquerentur. Quin etiā ipse Christū est cōfessus inuitus, Domino dicēte: Tu dixisti. Cuius maiestate audita vestē sibi discidit, ipsum videlicet quo contegebatur velamentum legis abrumpens. In palmis verò atq; sputis, ad consummandā hominis humilitatē, vniuersa in eū cōtumeliarum genera exercebatur. Diligēter autē contuendum est, quā cōditione Petrus negauerit: quanquam de hoc superius tractatum est. Nā primo ait, non se intelligere quid diceret: sequēti, nō se ei adhæsisse: tertio verò se hominem non nosse. Et verè propè iam sine piaculo hominem negabat, quem Dei filium primus agnouerat: tamē quia ex infirmitate carnis vel ambiguus extitisset, amarissimè fleuit, recolens trepidationis istius culpam, se nec admonitū potuisse vitare. Traditur deinde Pilato gentium iudici. Nō enim iudicari reus poterat ex lege, ipse sine dolo atque peccato. *Tunc videns Iudas, qui eum tradidit quia damnatus est, &c.)* Iudas agens pœnitentiam, precium sanguinis Christi reddidit sacerdotibus: ut licet ipse venditi sanguinis iusti autor esset, tamen ementium infidelitatem ipsa professio vendentis argueret. *Qui responderunt, Quid ad nos? Tu videris.)* Professio audax atque cæca est. Emisse se iusti sanguinem audiunt, & extra iudicij reatum futuros esse se credūt: cum tamen dicendo, *Tu videris*, facinus ipsum in vendente constituatur, contra autem vendentis testimonio scelus emētium cōfirmetur. Secedens itaq; suspendit se, damnato Christo. Ita mortis Iudæ tempus est comparatum, ut sub passione Domini cōmotis inferis supernisq; omnibus & reuulsis, & obliuionem officij sui vniuersorum elementorum procuratione stupefacta: nec inter mortuos visitaretur, nec inter viuos post resurrectionem haberet pœnitentiæ facultatem. De argenteis verò redditis, quia precium sanguinis esset, neque in corbanam, id est, in oblationum pecunia admisceri liceret: consilio inito emitur ager figuli, & in sepulturam peregrinorum deputatur. Magnum in hoc prophetiæ sacramentū, & in factis & in dictis miraculi plena

*Jdē Ambr
brosius.*

meditatio. Figuli opus est de luto vasa formare: cuius in manu sit, ex luto eodem vas, aut id ipsum, aut pulchrius reformare. Agrum autem seculum nuncupari, ipsis Domini nostri verbis continetur. Christi ergo precio seculum emitur, id est, vniuersitas eius acquiritur: & in sepulturā peregrinorū atq; in opū deputatur. Nihil hinc pertinet ad Israel, & totus hic seculi empti vsus alienis est: his videlicet, qui in precio Christi sanguinis sepe-
 A lientur, quo vniuersa sunt empta. Omnia enim à patre accepit, quæ in cœlis & quæ in terra sunt, & ideo hic ager figuli est, quia Dei omnia sunt: cuius in manu sit, nos vt velit tanquam figulus reformare. In hoc igitur agro Christo commortui & consepulti, huius peregrinationis nostræ æternā requiem sortiemur. In cuius rei fidem Hieremiæ prophetia subditur, vt in facti istius opere tanta ante diuinæ
 B vocis autoritas ostenderetur. *Interroganti autem Pilato, an ipse esset rex Iudeorum, respondit: Tu dicis.*) Sed quā diuersus sermo est, qui fuerat ad sacerdotem? Illi enim quærenti, an ipse Christus esset, dixerat: Tu dixisti. Hoc ideo, quia lex omnis venturum Christum prædicauerat, responderetur tanquam de præteritis sacerdoti, quia semper venturum Christū ex lege ipse didicisset: huic verò legis ignaro, interroganti an ipse esset rex Iudeorum, dicitur, Tu dicis: quia per fidem præsentis confessionis salus gentium est, & quod hoc de se ille qui antea ignorabat loquatur, quod hi negent qui antea loquebantur.

De Pilato cum sederet pro tribunali, & cum misit ad illum vxor sua, dicens: Nihil tibi iusto isti. De transeuntibus iuxta crucem, &c.

CANON XXXIII.

Matt. 27.

Edente autem Pilato pro tribunali, misit ad illum vxor sua dicens: Nihil tibi sit & iusto isti.)

Species in ea gentium plebis est: quæ iam fidelis, cum cum quo conuersabatur in credulum populum, ad Christi fidem aduocat. Quæ quia ipsa multum sit passa pro Christo, in eandem gloriam futuræ spei illum cum quo conuersabatur inuitat. Denique Pilatus & manus lauit, & populo Iudaico innocentem se à Domi-

ni sanguine esse testatus est: quia Iudæi suscipientibus in se ac filios suos fusi Domini sanguini crimen, quotidie in confessionem fidei ablutus gentium populus demigrat. Offerenti verò Pilato, vt secundum solennis diei priuilegium, quo vnum ex reis poscentibus dimitti oportebat, vt Iesum absolueret: Barraban potius hortantibus sacerdotibus populus elegit. Interpretatio autem nominis Barrabæ, est patris filius. Iam itaque arcā
 B nū futuræ infidelitatis ostenditur, Christo patris filium præferendo, antichristū scilicet hominem peccati & zabolii filiū: potiusque adhortantibus principibus suis: eligunt damnationi reseruatam, quā salutis autorem. Cæso deinde Domino imponitur chlamys coccinea & vestis purpurea, & corona spinea, & arundo dexteræ: & genu posito adoratus
 C illuditur, susceptis videlicet omnibus corporis nostri infirmitatibus: omnium deinde martyrum, quibus regnū secum erat debitum, sanguine in cocci colore perfunditur: preciosoque prophetarum ac patriarcharum in purpura honore vestitur. Spinis quoque, id est compungentium quondam peccatis gentium coronatur: vt ex rebus perniciosis atque inu-
 D tilibus, quæ capiti eius, id est, Deo circumdata moliuntur, gloria quæreretur. Peccatorum est enim aculeus in spinis, ex quibus Christo victoriæ corona contexitur. In calamo verò, eandem gētium infirmitas atque inanitas manu comprehensa firmatur: quin etiam capiti eius inditur. Capiti, vt opinor, de ictu calami
 E non grandis iniuria est: sed typica in eo ratio seruatur, vt infirmitas gentilium corporum manu Christi antea comprehensa, etiam in Deum patrem, qui caput eius est, acquiescat. In his autem omnibus Christus dum illuditur adoratur.
Procedentes autem, homini cuidam Cyrensi lignum passionis imponunt.)

Indignus enim Iudæus erat Christi crucem ferre: quia fidei gentium erat relictum & crucē accipere & cōpati. Locus deinde crucis talis est, vt positus in medio terræ, & tanquam in vertice huius vniuersitatis insistent, ad capeSSendā Dei cognitionem vniuersis gentibus esset æqualis: Oblatū quoque vnum felli admixtum bibere recusauit: non enim æternæ gloriæ incorruptioni peccatorum amaritudo miscetur. Vestis verò eius sorte potius diuisa quā scissa, mās uram
 F incorruptionem

incorruptionem corporis indicabat. Atque ita in ligno vitæ cunctorum salus & vita suspenditur: cui duo latrones, læuæ ac dextræ affiguntur, & ideo cum eo ut intelligi posset, mors hominum à morte vnigeniti discrepare. Ille enim reddidit spiritum sponte cū voluit: istis crura sunt comminuta, omnem humani generis vniuersitatem vocari ad sacramentū passionis Domini ostendentes. Sed quia per diuersitatem fidelium atque infidelium, fit omnium secundum dextram sinistramque diuisio: vnus ex duobus ad dextram situs, fidei iustificatione saluatur. Additur etiam illud opprobrium, quo se ipse Israel infidelitatis argueret cum dicitur: Hic est qui destruebat templum Dei, & in triduum illud reedificabat & reliqua. Non erat difficile de cruce descendere: sed sacramentum erat patientiæ voluntatis explendum. Sed maiora opera in cruce positus agebat, totius commotione naturæ. Hoc igitur maximum omnium, & veluti difficilimum imponitur. Quid ergo veniæ erit, cū post triduum reedificatum Dei templum in corporis resurrectione cernetur? Quod autem latrones ambo conditionem ei passionis exprobrant: vniuersis etiam fidelibus scandalum crucis futurum esse significat. Nox autem ex die, diuisio temporum est. Ita enim dierum trium totidemque noctium numerus expletur: & occultum diuinę operationis mysterium totius creationis stupore sentitur. Clamor verò ad Deum, corporis vox est: recedentis à se verbi Dei contestata dissidium. Denique cur relinquatur exclamat, dicens

Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti?

Sed relinquatur, quia erat homo, etiā morte peragendus. Quin etiam hoc quod per calamum datum in spongia acetum, cū gustasset proclamans spiritum reddidit, diligenter est contuendum. Vinum honor est immortalitatis & virtus: quod per vitium aut incuriæ aut vasis inacescit. Hoc igitur cū in Adam coacuisset, ipse accepit & potauit ex gentibus. In calamo enim ex spongia ut potaret offertur, id est, ex corporibus gentium vitia corruptæ æternitatis accepit, & in se atque immortalitatis communionem ea quæ in nobis erant vitiata transfudit. Denique in Ioanne postquam perpotauerat dixit, Consummatum est: quia omne vitiū humanæ corruptionis hau-

fisset. Et quia nihil agendum esset extrinsecus, spiritum cum clamore & voce magna emisit: dolens non omnium se peccata potare. Et deinceps velum templi scinditur: quia ex inde populus est diuisus in partes, & veli honor cum custodia angeli protegentis aufertur. *Mouetur terra*: Capax enim huius mortui esse non poterat. *Petræ scissæ sunt*: Omnia enim tum valida & fortia penetrans Dei verbum & potestas æternæ virtutis irruperat. *Et monumenta aperta sunt*: Erant enim mortis claustra referanda. *Et multa corpora sanctorum dormientium surrexerunt*. Illuminans enim mortis tenebras, & infernorum obscura collustrans: in sanctorum ad præsens conspicatorum resurrectione mortis ipsius spolia detrahebat. Ut autem infidelitatis facinus Israëlī accumularetur: centurio & custodes hanc totius naturæ perturbationem contuentes, Dei filium cōfitentur. Quod autem à Ioseph rogato Pilato ut corpus redderet, & sindone inuoluitur, & in monumento nouo in petra excisa reponitur, & saxum monumenti ostio adoluitur: quanquam sit ordo gestorū & sepeliri cum esset necesse, qui resurrecturus esset ex mortuis, tamen non sine rerum aliquarum momento expressa sunt singula. Ioseph apostolorum habet speciem: & idcirco quanquam in duodecim apostolorum numero non fuerit, discipulus Domini nuncupatur. Hic munda sindone corpus inuoluit. Et quidem in hoc eodem linteo reperimus de cœlo ad Petrum vniuersorum animantium genera summissa. Ex quo fortè non superflue intelligitur sub linthei huius nomine consepeliri Christo ecclesiam: quia tum in eo, ut in confusione ecclesiæ, mundorum atque immundorum animalium fuerit congesta diuersitas. Domini igitur corpus tanquam per apostolorum doctrinam infertur in vacuum & in nouam requiem lapidis excisi: scilicet in pectus duritiæ gentilis quodam doctrinæ opere excisum Christus infertur, rude scilicet ac nouum, & nullo antea ingressu timoris Dei peruium. Et qui nihil est, quod præter eum oporteat in pectora nostra penetrare, lapis ostio adoluitur: ut quia nullus antea in nos diuinæ cognitionis autor fuerat illatus, nullus absque eo postea inferatur. Metus deinde furandi corporis, & sepulchri custodia atque obsignatio, stultitiæ atque infidelitatis testimonium est: quod

Ec ij

signare sepulchrum eius voluerint, cuius præcepto conspexissent de sepulchro mortuum suscitatum. Motus verò terræ tempore matutino diei dominici resurrectionis est virtus: cum contuso mortis aculeo, & illuminatis illius tenebris, resurgente virtutum cœlestium Domino, infernorum trepidatio commouetur. Angelus autem Domini de cœlo descendens, & lapidem reuoluens, & sepulchro adfidens: misericordiæ Dei patris insigne est, resurgenti filio ab inferis, virtutum cœlestium ministeria mittentis. Atque ideo prior ipse resurrectionis est index, ut quodam famulatu paternæ voluntatis resurrectio nunciaretur. Sed cōfestim Dominus mulierculis per angelum adhortatis occurrit, & consalutat: ut nunciaturæ expectantibus discipulis resurrectionem, non angeli potius quam Christi ore loquerentur. Quod verò primum mulierculæ Dominum videt, salutantur genibus aduoluuntur, nunciare apostolis iubentur, ordo in contrarium causæ principalis est redditus: ut quia à sexu isto cœpta mors esset, ipsi primum resurrectionis gloria, & visus & fructus & nuncius redderetur. Emitur verò à custodibus, qui omnia hæc viderant, argēto resurrectionis Christi miraculū. Principes verò sacerdotum qui debuerant conuerti ad pœnitentiam, & Iesum quærere resurgentem perseuerant in malicia, & pecuniam quæ ad vsus tēpli data fuerat, vertunt in redemptionem mendacij, sicut ante triginta argenteos Iudæi dederant proditori. Omnes igitur qui stipe templi, & his quæ conferuntur ad vsus ecclesiæ abutuntur in alijs rebus, quibus suam expleant voluntatem, similes sunt scribarum & sacerdotum redimentium mendacium & sanguinem Saluatoris.

Vndecim autem discipuli eius abierunt in Galileam in montem ubi constituerat illis Iesus. Post resurrectionem Iesus in monte & Galilæa conspicitur ibique adoratur, licet quidam dubitet, & dubitatio eorum nostram augeat fidem, tamē manifestius ostenditur Thomæ, & latus lancea vulneratum, & manus fixas demonstrat clauis, Accedens Iesus loquutus est eis dicens: *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.* Illi potestas data est, qui paulò antè crucifixus, qui sepultus in tumulo, qui mortuus iacuerat, qui postea resurrexit. In cælo autem & in terra potestas data est, ut qui ante regnabat in cælo, per fidē

credentium regnet in terris. *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & filij, & Spiritus sancti.* Primum docent omnes gentes, deinde doctas intingunt aqua. Non enim fieri potest, ut corpus baptismi recipiat sacramentum, nisi ante anima fidei susceperit veritatem. Baptizantur autem in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti, ut quorum est vna diuinitas sit vna largitio, nomenque Trinitatis vnus Deus est, docentes eos seruare omnia quæcunque mando vobis. Ordo præcipuus iussit Apostolis, ut primum vniuersas docerent gentes, deinde fidei tingerent sacramento, & post fidem ac baptisma quæ essent obseruanda præciperent. Ac ne putemus leuia esse quæ iussa sunt, & pauca addidit: omnia quæcunque mandavi vobis, ut qui crediderint, qui in Trinitate fuerint baptizati, omnia faciant quæ præcepta sunt. *Et ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi.* Cum discipulis se futurum esse promittit, & illos ostendit, semper esse victuros, & se nunquam à credentibus recessurum. Qui autem vsque ad consummationem mundi sui præsentiam pollicetur, non ignorat illam diem in qua scit se futurum cum Apostolis.

F I N I S.

DIVI HILARII PICTAVORVM EPISCOPI IN PSALMORVM explanationem Prologus.

VARIAS esse plurimorum de psalmodum libro opiniones, ex libris ipsis quos scriptos reliquere, compertum habemus. Nam aliqui Hebræorum eos in quinque libros diuisos volunt esse: ut sit vsque in quadragesimum psalmum liber primus, & à quadragesimo vsque ad Septuagesimum primum liber secundus, & eo vsque ad octogesimum octauum liber tertius, & vsque in centesimum quintū liber quartus: ob quod hi omnes psalmi in consummatione sua habeant, fiat, fiat, Concludatur deinde in centesimo quinquagesimo psalmo liber quintus. Alij verò ita scribendos psalmos existimaauerunt: Psalmi David, quo titulo intelligi volunt, eos omnes à David fuisse conscriptos. Sed nos secundum apostolicam auctoritatem,

Autores psalmodum qui certi, qui dubij.
 auctoritatem, librum psalmodum & nuncupamus, & scribimus. Ita enim in Actis apostolorum dictum meminimus: Scriptum est enim in libro psalmodum: Fiat domus eius deserta, & episcopatum eius accipiat alter. Ergo neque secundum quosdam Hebræos quinque libri, neque secundum plurimorum simplicitatem psalmi David dicendi sunt: sed secundum apostolicam auctoritatem liber psalmodum esse noscendus est. Sunt autem plures eorundem psalmodum scriptores. Nam aliquibus David autor praescribitur, in aliquibus Salomō, in aliquibus, Asaph, in aliquibus Iditū, in aliquibus filiorum Chorā, in aliquo Moyse. Ex quo absurdum est psalmos David dicere vel nominare: cum ibi autores eorum ipsis inscriptionum titulis commendatur. Et liber psalmodum rectius esse dicitur: diuersis in unum volumen prophetis, diuersorum & autorum, & temporum congregatis. Visum autem aliquibus est, Hieremiam, & Aegaei, & Zachariam, quorundam psalmodum superscriptionibus nomina praenotare: quum horum nihil in authenticis Septuaginta translatorum libris ita editum reperiatur: adeo ut etiam in plurimis Latinis & Graecis codicibus, sine horum nominibus simplices tantum psalmodum tituli praferantur. De his autem qui sine diuersorum autorum nominibus sub diuersis superscriptionibus habentur, antiquorum virorum ista traditio est quod ex eo psalmo, cuius autor in superscriptione praepositus, qui deinceps sine autorum superscriptione succedunt, eius esse existimandi sunt, qui anterioris psalmi autor inscribitur, usque in eum psalmum, quo nomen alterius autoris praferatur. Ut si psalmi alicuius superscriptio talis sit: Psalmus David: ceteri qui sine titulo consequuntur, David esse credantur, donec prophetae alterius nomen in superscriptione ponatur: & ex eo usque in alterum prophetam, qui sine inscriptione medij sunt, eius sint, qui in anterioris psalmi superscriptione autor coeptus sit anteferri. Quod si forte aliquis per id intelligentiae huic fidem detrahet, quod in his psalmis, qui in eum psalmum cui Moses autor praelatus est, subsequuntur, scriptum sit, id est, in nonagesimo octauo, Moses & Aaron in sacerdotes eius, & Samuhel inter inuocantes nomen eius, non posse à Mose cum prophetarum videri, cum Samuhel nomen, qui tanto postea quam Moses natus est, extet in psalmo: meminerit,

A nulli mirum aut difficile videri oportere, ut tantus propheta tanti prophetae, postea licet futuri nomen addiderit: cum in regnorum libris Iosiae regis nomen sit antequam nascatur, prophetatum, propheta dicente: Altarium, altarium, haec dicit Dominus: Ecce filius nascetur David, Iosias nomen eius. Per quod non incredibile esse oportere, ut Samuhel à Mose praedicatus sit, Maximè cum secundum Hieremiam dicentem: Nec si stet Moses & Samuhel, Mosi cognominatus & coaequatus sit ex merito sanctitatis. Quae traditio (ab Esdra quantum creditur, psalmos post captiuitatem in unum librum colligente, profecta) si falsa aut improbabilis existimabitur: ab his qui contradicent autores horum psalmodum demonstrari necesse est. Absolutum enim est, non potuisse eos nisi prophetis prophetantibus prophetari: Non est verò ambigendum, ea quae in psalmis dicta sunt, secundum euangelicam praedicationem intelligi oportere: ut ex quacunque licet persona prophetiae spiritus sit loquutus, sit tamen totum illud ad cognitionem aduentus Domini nostri Iesu Christi, & corporationis, & passionis, & regni, & resurrectionis nostrae gloriae virtutemque referatur. Sunt autem omnes prophetiae ad mundialem sensum, & prudentiam seculi clausae atque obsignatae, secundum illud Esaiæ: Et erunt vobis omnia verba haec, tanquam eloquia libri huius signati. Quod si quidem homini scienti literas dicitur: Lege ista, dicit: Non possum legere, signatum est enim. Et si dabitur liber hic in manus homini nescientis literas, & dicitur ei: Lege hunc, respondet: Nescio literas. Imperitia legendi & intelligendi librum prophetiae sub persona vtriusque hominis monstrata est, cum intelligentia docti ad legendum, signaculum clausi mysterij non adeuntis, illius indocti ignorationi per communem vtriusque intelligendi inopiam comparatur. Sunt enim vniuersa allegoricis & typicis contexta virtutibus: per quae omnia unigeniti Dei filij in corpore & gignendi, & patiendi, & moriendi, & resurgendi, & in aeternum conglorificatis sibi qui in eum crediderint, regnandi, & ceteros iudicandi sacramenta panduntur. Et quia scribae & pharisaei Dei filium natum in corpore non recipientes, omnibus propheticae intelligentiae aditum denegarēt, sub denunciatione poenae ita à Domino arguuntur: *Vae vobis legis doctores, qui*

abstulistis clauem scientiæ. Ipsi non introitis, & introeuntes non finitis introire. Negantes enim Christum, cuius aduentus opus est prophetarum, clauem scientiæ abstulerunt: quia cognitionem legis, quæ aduentum Domini corporeum prædicauit, fides corporei aduentus abnegata, præcludit. Et hoc quidē ex omni scripturarum propheticarum genere dictum esse intelligendum est: ut nisi in aduentum Domini ex virgine in hominem procreandi intellectæ & recognitiæ fuerint, intelligentiæ earum vis obfignata habeatur & clausa. Tamen nequaquam psalmorum librum nisi per fidem aduentus eius posse intelligi: ita beati Ioannis Apocalypsi docemur: Et angelo Phaladelphix Ecclesiæ scribæ. Hæc dicit sanctus & verus qui habet clauem David, qui aperit, & nemo claudet: qui claudit, & nemo aperiet: Clauem igitur David habet, quia ipse per hæc vi quadam signacula quæ de corporalitate eius, & passione, & morte, & resurrectione, & gloria, & regno & iudicio David de eo in psalmis prophetat, absoluit: aperiens quod nemo claudet, & claudēs quod nemo aperiet. Quia per hanc quæ in illo expleta est prophetiam, aperiet, quod nemo præcludet: & cōtra expletæ in eo prophetiæ fide abnegata, claudet quod nemo possit aperire. Nullus enim nisi ille in hoc quo hæc prophetata & expleta sunt, clauem intelligentiæ huius impartiet. Deniq; id ipsum consequenter docuit dicens: Et vidi super dextram sedentis in throno librum scriptum deintus & de foris, signatum signaculis septē: & vidi alterum angelum validum, prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius? Et nemo potuit, neque in cœlo, neque in terra, neque infra terram aperire librum, neque videre ipsum. Et flebam, quia nemo dignus repertus esset aperire librum, neque videre ipsum. Et vnus de senioribus ait mihi: Noli flere, ecce vicit leo de tribu Iuda, radix David, aperire librum, & septem signacula eius. Liber iste, & præterita, & futura in his, quæ intus & foris scripta erant, cōtinens, à nemine dignus est aperiri: & apostoli fletus ob desiderium intelligentiæ, & dolorem difficultatis exoritur. Sed vicit leo ex tribu Iuda, & radix David, librum & signacula eius aperire: quia solus septem illa, quæ superius docuimus, signacula, quibus liber

Fides aperit prophetiæ recondita.
Apoc. 3.

Apoc. 5.

clausus est, per sacramento corporacionis suæ & diuinitatis absoluit. Id ipsum autem Dominus post resurrectionem testatus est, dicens: Quoniam oportet omnia impleri quæ scripta sunt in lege Moy-
 si, & in prophetis, & in psalmis de me. Per hæc ergo omnis prophetiæ liber & signatus & clausus est: quia creditis his quæ impleta per eum sunt, cuncta illa quæ signata & clausa sunt, & aperientur, & absoluentur. Et quanquam omnia, à diuino spiritu per David dicta esse, ipsa Domini professione noscimus: tamē etiam id ipsum prophetiæ huius species docet, supernæ & cœlestis in eo doctrinam scientiæ extitisse. Eo enim cum organo prophetatum est, Græcè psalterio, Hebraicè Nabla nuncupato: quod vnum omnium musicorū organorū rectissimū est, nihil in se vel peruersum continens, vel obliquū. Neq; quod ex inferioribus locis in sonū cōcentus musici commouetur, sed in formā dominici corporis cōstitutum organum, sine vllō inflexu deflexū ē directum est: organum ex supernis cōmotum & impulsū, & in cantionē supernæ & cœlestis institutionis animatum, non humili & terreno spiritu, vt cetera terræ organa, per sonum. Nō enim ille humilia atq; terrena in ipso corporis sui organo prædicauit, sicut ipse testatus est: Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui autē de cœlo venit, quæ vidit & audiuit, testatur. Per hunc ergo supernum spiritū Deus cantatur in psalmis: in forma Dominici corporis, in quo cœlestis spiritus est loquutus: forma quoq; terrena huius & musici, & ex supernis concinentis organi, cōparata. Non est autem ignorandū, indiscretum apud Hebræos numerum esse psalmorū, sed sine ordinis annotatione esse conscriptos. Non enim illic primus, secundus, aut tertius, aut quinquagesimus, aut centesimus prænotantur: sed sine præscriptione aliqua ordinis numeri q; permixti sunt. Esdras enim, vt antiquæ traditiones fuerunt, incompósitos eos, & pro autorum actēporum diuersitate dispersos, in volumen vnum collegit & retulit. Sed septuaginta seniores, secūdm Moysi traditionē ad custodiendam legis doctrinā in synagoga manētes, posteaquam illis à rege Ptolemæo transferendæ ex Hebræo in Græcum sermonē totius legis cura mendata est: spiritali & cœlesti scientia virtutem psalmorum intelligentes, in numerum eos atque ordinem

Luc. 24.

psalterium quid sit.

Christi corpus psalterium est.
Ioan. 3.

Quotusquisque psalmus.

Septuaginta addiderunt numeros.

*Mysteria
numerorum
in Psalmis.*

ordinem redegerunt: singulis quibusque numeris pro efficiētia sua in absolute perfectione, perfectorum & efficientium psalmorum ordinem deputantes. Et quamquam id ipsum ex singulorum psalmorum virtutibus intelligi possit: tamen absolute in gestorum & temporum historia docemur, psalmorum scilicet collationes secundum perfectorum numerorum esse efficientiam ordinatas. Psalmus enim tertius secundum historiam quinquagesimo psalmo posterior est: inscriptio nanque vtriusque multo intervallo temporis atatisque diuersa est. Nam ille quæ sub Vria & David sunt gesta, cōplectitur: ille autem fugā David Absalon filio suo olim persequente significat: & virtus ac sacramentum numeri perficit, hunc & illum pro competentibus & sibi congruis numeris collocari. Inscriptio verò quinquagesimi psalmi, secundum historiam quinquagesimi & primi psalmi inscriptione posterior est. Sed quinquagesimi numeri virtus & perfectio exigebat, & Doeck Idumei impoenitens in David odium postulabat, anteriorem postponi, & posteriorem anteferri: ut remissio peccatorum in numero quinquagesimo collocaretur, & pœna perfidia numerum constitutæ remissionis excedens careret yenia, cum & tempus & numerum pœnitentiæ perdidisset. Nam cum in quinquagesimo, in quo est sabbata sabbatorum secundum Iubilei anni præformationem peccatorum remissio sit constituta: competenter hic psalmus in quo pœnitentia antelata peccatorum remissio postulatur, in ordine est huius numeri collocatus. Tribus verò quinquagesimis psalmorum liber continetur: & hoc ex ratione ac numero beatæ illius nostræ expectationis existit. Nanque qui & primæ quinquagesimæ, & secundæ deinde quinquagesimæ psalmum, & tertiæ rursū quinquagesimæ in qua finis est, libri consummationē diligēter aduertat: prouidentiam dispositorum in hunc ordinem psalmorum cum dispensatione salutis nostræ intelliget conuenire. Cum enim primus gradus sit ad salutem in nouum hominem post peccatorum remissionem renasci, sitque post pœnitentiæ confessionem regnum illud Domini in sanctæ illius ciuitatis & cœlestis Hierusalem tempora reseruatum, & postea consummata in nos cœlesti gloria in Dei patris regnum per regnum filij proficiamus, in quo de-

bitas Deo laudes vniuersitas spirituum prædicabit: facile intelligimus in singulis psalmorum virtutibus sub quinquagenariæ numero collocatis sacramentum dispensationis huius quinquagenariæ contineri. Esse autem hæc sabbata sabbatorum, septenarius numerus per septem in septuplum connumeratus ostendit: quem tamen ogdoas, quia dies eadem prima quæ octaua, secundum euangelicam plenitudinem in ultimo sabbato adiecta consummat. Et hæc quidē sabbata sabbatorum ea ab apostolis religione celebrata sunt, ut his quinquagesimæ diebus nullus neque in terram strato corpore adoraret, neque ieiunio festiuitatem spiritualis huius beatitudinis impediret: quod id ipsum extrinsecus etiā in diebus dominicis est constitutum, qui ultra sabbati numerum per plenitudinem euangelicæ prædicationis accedunt. Nanque cum in septimo die sabbati sit & nomen & obseruantia constituta: tamen nos in octaua die, quæ & ipsa prima est, perfecti sabbati festiuitate lætamur. Et dignū est hanc ogdoadis perfectam sacramentis cœlestibus virtutem, in psalmo eo qui octauo in numero dispositus est, contueri, cui pro torcularibus titulus adiectus est: vasculis in nouos fructus præparatis, & ad feruentis musti liquorem continendum innouatis. Et numerus iste, ad percipiendos fructus euangelicos, caducis his corporum nostrorum vasculis reformatis secundū ogdoadem est euangelicam destinatus. Et hoc psalmi istius textus & sermo testatur. Ogdoadis quoque istius virtus, etiā in virtute sexti psalmi & numeri: quo pro octauo oratio est cōtinetur: & hoc numeri ratio perficit, ut & in sexto pro octauo esset oratio, & in octauo titulus pro torcularibus adderetur. Tribus autē in numeris hæc torculariū superscriptio reperitur. Nā & octauus, & octogesimus, & octogesimus tertius psalmus hunc habet titulum, ut in numeris perfectis perfectæ huius beatitudinis ordo consisteret: ita tamen, ut simplicem ogdoadem, & ogdoadis decadem, sacramentum triadis (quæ a nostris trinitas est nuncupata) concluderet. Et hanc quidem ogdoadis perfectionē, etiam in centesimo atque decimo octauo psalmo cognoscere possumus. Nam in octonum numerum per octonos versus secundum Hebræos singularum litterarum initia collecta sunt: sed & ipsa vir-

*Ogdoas in
euangelio*

Trias

tus psalmi sacramentum ogdoadis edocet. Sunt autem in eo ogdoades vigintiduæ. Nam octoni versus singulorum literarum initiis deputantur: & hoc ea ratione efficitur, ut quia psalmus iste perfectum virum secundum doctrinam euangelicam consummat, per omnes viginti & duas Hebræi sermonis literas, sub sacramento ogdoadis erudiremur. Et ea causa est, ut in vigintiduos libros lex testamenti veteris deputeretur: ut cum literarum numero conuenirent. Qui ita secundum traditiones veterum deputantur, ut Moyse sint libri quinque; Iesu Naue sextus: Iudicium & Ruth, septimus: primus & secundus regnorum, in octauum: tertius & quartus in nonum: Paralipomenon duo, in decimum sint: sermones dierum Esdræ, in vndecimum: liber psalmorum, in duodecimum: Salomonis proueria, Ecclesiastes, Canticum canticorum, in tertiumdecimum, & quartumdecimum, & quintumdecimum: Duodecim autem prophetae, in sextumdecimum: Esaias deinde & Hieremias cum lamentatione & epistola, sed & Daniel, & Ezechiel, & Iob, & Hester, viginti & duum librorum numerum consumment. Quibusdam autem visum est, additis Tobia & Iudith, viginti quatuor libros secundum numerum Græcarum litterarum connumerare. Romana quoque lingua media inter Hebræos Græcosque collecta. Quia his maximè tribus linguis sacramentum voluntatis Dei, & beati regni expectatio prædicatur: ex quo illud Pilati fuit, ut in his tribus linguis regem Iudæorum Dominum Iesum Christum esse præscriberet. Nam quamuis multæ barbaræ gentes Dei cognitionem secundum apostolorum prædicationem, & manentium hodie illic ecclesiarum fidem adeptæ sint: tamen specialiter euangelica doctrina in Romani imperij (sub quo Hebræi & Græci continentur) sede consistit. Consequens autem est, secundum octonarium hunc viginti & duarum ogdoadum numerum, cum qui subiectus est, in quindecim canticis graduum psalmorum numerum contueri. Post perfectam enim illam præcedentium ogdoadum doctrinam, hoc canticum graduum in quindecim psalmis, & duobus perfectis numeris oportuit conuenire: hebdomade scilicet & ogdoade, id est, septimo & octauo numero. Nam per obseruantiam legis, quæ in hebdomade est con-

stituta, & euangelicum profectum, qui ogdoadis & præsentis religionis & sperata expectatione perficitur, isto cantico graduum in cœlestia & æterna conscenditur. Nam & in templo per hunc numerum graduum principes sacerdotum in sanctorum sancta conscendebant: ut quia neque hebdomadas legis sine euangeliorum ogdoade, neque, ogdoas euangeliorum sine legis hebdomade virum posset præstare perfectum: quisquis illa perfectè credidisset, in his perfectis & beatis sanctis sanctorum perfectum hunc virum, qui in quindecim graduum cantico est, hebdomadis & ogdoadis numerum locaret. Quanquam verò hæc à nobis secundum numeros in legis obseruantia completos, & in sacramento euangelico distributos ita dicta sunt: tamen absolutius vniuscuiusque numeri virtutem ex superscriptionibus psalmorum & dictorum ipsorum intelligentiam consequemur. Sunt autem superscriptionum omnium tituli diuersi. Nam præter eos qui autorum suorum nominibus, aut causarum aut temporum significationibus prænotantur, sunt alij quibus titulus in finem est: alij quibus tantum psalmus cantici, vel canticum psalmi: & necesse est diuersas causas diuersarum superscriptionum extitisse. Non enim sine tanta rerum diuersitate hic titulorum ordo conuertitur: ut nunc in finem, nunc psalmus, nunc canticum, nunc canticum psalmi, nunc psalmus cantici, ad distinctionem psalmi quæ subiaceat præferatur. Et quāquā in singulis quibusque psalmis singularum quarumque inscriptionum causas præstare nitamur: tamen ad compendium studiosæ intelligentiæ, in breuem sermonem virtutem superscriptionum omnium coarctamus. Finis est, cuius causa cætera sunt, ipsum autem nulli alij causam suam præstat. Ob finem enim omnia, nihil verò aliud post finem. Namque ad finem tenditur, sed in fine definitur. Ita finis & anteriorum perfectio est: & ex se nihil in aliquid aliud protendens, propria in semet sui ipsa professio est. Psalmi igitur qui inscribuntur, in finem, tituli intelligendi sunt, ut ex perfectis atque absolutis bonorum æternorum doctrinis & speciebus existant: quia ad ea quæ in his dicuntur, fidei se nostræ cursus extendat, & in his nullo vltiore procursu ipso suo optatæ & adeptæ beatitudinis fide requiescat. Imusicis

verò

Tres linguæ.

Tituli psalmorum quid habeant mysterij.

Titulus in finem quid velit.

Psalmus canticum, & similia quomodo differant.

verò artibus hæ sunt officiorum & generum varietates. Psalmus est, cum cessante voce, pulsus tantum organi continentis exauditur. Canticum est, cum cantantium chorus libertate sua utens, neque in consonum organi adstrictus obsequium, hymno canoræ tantum vocis exultat. Canticum autem Psalmi est, cum organo præcinente subsequens & æmula organo vox chori canentis auditur: modum psalterij modulis vocis imitata. Psalmus verò cantici est, cum choro ante canente humanæ cationis hymno ars organi consonantis aptatur, vocisque modulis præcinentis pari psalterium suauitate modulatur. His ergo quatuor musicæ artis generibus, competentes singulis quibusque psalmis superscriptiones sunt coaptatæ. Ex virtutibus autem psalmorum, & ex ipsis doctrinæ musicæ diuersitatibus causa vniuscuiusque superscriptionis ostenditur. In eo enim psalmo, in quo tantum psalmus inscribitur, fidelium operum, & religiosorum gestorum, aut doctrina, aut confessio continetur: cum propheta commemorando quæ egerit, ad doctrinam nos gestorum similitum instituit, motu corpori organi nostri ad pios officiorum usus temperato. At verò cum canticum tantum in titulo ponitur: scientia in eo spiritualis, & intelligentia cœlestis arcani, quam quis per cognitionem sapientiæ consequitur, existit: cum non commemoratis fidei operibus, solam doctrinam perfectæ de Deo cognitionis ostendit. Non enim statim omnis scientia in bono opere est, neque rursus omne opus bonum veram scientiam consequitur. Ob quod & illud, quod in tertio superscriptionum genere est Canticum psalmi, cum bonorum operum efficientiæ scientia & doctrina coniungitur. Prius enim in bonis operibus viuendum est: ut perfecta posset ea quæ deinceps succedit diuini sacramenti esse cognitio, secundum id quod dictum est: Desiderasti sapientiam, serua mandata, Dominus præstabit tibi eandem. Præstat ergo Dominus sapientiam his, qui per meritum operum gratiam intelligentiæ consequuntur. Ex his ergo operum doctrinæque studiis, psalmi illius qui canticum psalmi superscribitur, erit causa noscenda. Vbi autem est psalmus cantici, illic per cognitionis scientiam usus boni operis tractatur: cum desideratam nobis fidelium gesto-

rum efficientiā præstet anterior de Deo adepta cognitio. Hæc igitur musicæ artis quadrifaria diuersitas, psalmorum est diuersi coapta: ut psalmus per organi corpori motum in commemoratione gestorum sit, canticum verò per sapientiæ cognitionem habeat in se doctrinæ scientiam. Canticum verò psalmi est, cum præeunte gestorum merito cognitio præstatur. Psalmus deinde cantici, cum per adeptæ scientiæ cognitionem fidelium gestorum opus inchoatur & geritur. Per has ergo superscriptionum proprietates intelligentiam psalmorum quærere oportebit: quia vnicuique generi prophetiæ in proprietate titulorum vnuquodque genus musicæ comparisonis aptatum est. Eos verò qui sine in scriptione vlla significationis alicuius habeantur, ut est primus vel secundus, & cæteri complures alij, intelligendum est ex doctrina Spiritus sancti ad spiritualem cognitionem generalis scientiæ fuisse cantatos: ut vnusquisque ex his secundum fidei suæ synceritatem, rationem intelligentiæ spiritualis expeteret. Aliæ verò superscriptiones, quæ aut res gestas secundum historiam significant: aut tempora, aut, dies, aut aliud aliquid complexæ sunt, vel ex interpretatione nominum, vel ex comparisonem gestorum, vel ex consimilium specie, ex quibus rebus psalmus consistat ostendunt: ut sicubi est pro die sabbati, aut pro occultis filij, aut pro die octauo, per coporale superscriptionum significantiam spiritualis psalmi intelligatur editio: vel cum illius David, vel Absalon, vel Saul, vel Doeck in titulo sub gestorum historia prænotantur, in eo per pronominum qualitates ut illi, vel illius David, aut per nominum virtutes, ut est Absalon, & Saul, & Doeck, prophetiam quæ in psalmo sit, consequamur. In diapsalma verò, quod interiectum plurimis psalmis est, cognoscendum est demutationem aut personæ, aut sensus sub conuersione modi musici inchoari: ut sicubi diapsalma intercesserit, aut aliquid aliud dici, aut etiam ab altero dici, aut in altero artis musicæ modulo cantari intelligendum sit de personis ac sensibus, vbi diapsalma intercedere reperiemus, rationem afferre tentabimus. Cæterum modum musicæ disciplinæ conseruare translatio Græca & Latina non potuit. Hæc autem in compendiosam breuitatem festinus ad ipsam psal-

Psalmus.

Canticum

Canticum
psalmi.Psalmus
cantici.diapsalma
quid.Diapsalma
quid.

Carmen

Clavis psal.
mi.

morum expositionem sermo collegit. Est autem diligens perpensumque iudicium expositionis psalmi vniuscuiusque præstandum, vt cognoscatur qua vnusquisque eorum clauē intelligentiæ aperiendus sit. Nam liber omnis similis est vrbi pulchræ atque magnæ, cui ædes complures diuersæque sint quarum fores propriis clauibus diuersis que claudantur: quæ cum vnum in locum congestæ permixtæque sint, volenti vnamquanq; ædem aperire, maximam ignoro afferant difficultatem, vt clauem vniuscuiusque ædis inueniat: sicque aut familiaris scientiæ cognitam clauem citò ex copia illa congestæ in vnum varietatis eligere, aut ingentis laboris aptam & congruam clauem aperiendi vniuscuiusque aditus inuenire: quia ratio & qualitas non sinat, non suas clauēs claustris disparibus coaptare. Itaque secundum Domini misericordiam aperiendi vniuscuiusque psalmi clauem reperturi, huius ipsius primi psalmi aditum propria sua & congrua clauē pendamus,

CLAVIS SIVE INTROITVS IN PRIMVM PSALMVM.

Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentie non sedit. Sed in lege Domini fuit voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium eius non defluet: & omnia quaecunque faciet bene dirigentur. Non sic impij non sic, sed tanquam puluis quem proicit ventus à facie terre. Ideo non resurgunt impii in iudicio, neque peccatores in consilio iustorum. Quoniam scit Dominus viam iustorum, & iter impiorum peribit.

Persona à
quo & in-
quem.

Psal. 88.

PRINCIPALIS hæc in psalmis intelligentia est: ex cuius persona, vel in quem ea quæ dicta sunt intelligi oporteat, posse discernere. Non enim vniformis & indiscreta est eorum constitutio, vt non & autores habeant & genera diuersa. Inuenimus enim in his frequenter personam Dei patris solere proponi, vt in octogesimo octauo psalmo, cum dicitur: Exaltaui electum de plebe mea. Inueni Dauid seruum meum, in oleo sancto meo

vnxi eum, Ipse inuocabit me, pater meus es tu, & susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam eum, excelsum super reges terræ. Personam verò filij in plurimis ferè introduci, vt in decimo septimo psalmo: Populus quem non cognoui, seruiuit mihi: & in vicesimo primo: Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Hunc autem primum psalmum vel ex persona patris, vel ex persona filij non posse intelligi, res ipsa absolutè docet, cum in eo ait: Sed in lege Domini fuit voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. In eo enim psalmo, in quo personam patris designari meminimus, propria ei & apta memoratur, cum dicitur: Ipse inuocabit me: pater meus es tu, Deus meus, & susceptor salutis meæ. Et in eo in quo filius loqui docetur, ipse se ex his quæ commemorat dictorum suorum profitetur autorem, dicens: Populus quem non cognoui, seruiuit mihi. Dum enim & pater dicit: Inuocabit me, & filius ait: Populus seruiuit mihi, ipsos se esse qui de se loquantur, ostendunt. At verò nunc cum dicitur, Sed in lege Domini fuit voluntas eius, nulla Domini persona de se loquentis ostenditur: sed alterius potius beatitudine, eius videlicet viri, cuius in lege Domini voluntas sit prædicatur. Persona itaque prophetæ, cuius ore Spiritus sanctus loquitur, nunc esse noscenda est: officio oris eius ad cognitionem nos sacramenti spiritualis erudiens. Et cum hæc loquatur, quærendum est de quo viro eum loqui intelligere debeamus. Ait enim: Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentie non sedit. Sed in lege Domini fuit voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium eius non defluet: & omnia quaecunque fecerit, bene dirigentur. Multos vel præsentis sermonis vel ex literis ac scriptis eorum cõperi ita sensisse de psalmo quòd significari in eo Dominus noster Iesus Christus atq; intelligi debeat: cuius beatitudo in his quæ subiecta sunt, prædicetur. Sed id nec modo, nec ratione docuere, bonæ quidem opinionis affectu: quia omnis ad eum prophetia est referenda psalmorum. Sed vbi quando ad eum

Augusti-
nus docet
hac dici ex
persona pa-
tris.

Psal. 17.

ad eum prophetiæ ipsius sermo se referat, rationabilis scientiæ discernendum est veritate. Ea autem quæ in exordio psalmi posita sunt, minimè personæ eius dignitatiue conueniunt: & incautam hanc ita prædicandi facilitatem illa ipsa coarguunt, quæ continetur in psalmo. Cum enim dicitur: Et in lege Domini fuit volūtas eius, cum lex per Dei filium lata sit quomodo ad eum ob id beatitudo referetur, quia voluntas eius in lege Domini fuerit, cum Dominus ipse sit legis? Quod autē lex eius sit, in psalmo septuagesimo septimo ipse testatus est, quū ait: Attēdite popule meus in legē meam, inclinate aures vestras in verba oris mei. Aperiam in parabolis os meum. Et hæc **Matth. 13.** Mattheus euangelista ab eo ipso dicta esse confirmat, dicens: Ideo in parabolis loquebatur, vt impleretur quod dictum est: Aperiam in parabolis os meum. Prophetiam ergo suam rebus Dominus expleuit. Nam in his in quibus loquuturum se sponderat, parabolis est loquutus. Id autem quod ait: Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, in quo comparatiue beatitudinis profectus ostenditur, quomodo personæ eius potuerit coaptari, vt sit Dei filio plantatum lignum beatus? ob quod beatus sit quia aliquando similitudinem eius profectu beatitudinis consequatur. Dehinc cum secundum Sapientiam & Apostolum, & ante secula, & ante tempora æterna sit, & primogenitus omnis creaturæ sit, & in ipso, & per ipsum creata sint omnia: quomodo his rebus cum fiet similis, beatus est, quæ ab ipso sunt instituta eū neq; creatois virtus ad beatitudinis suæ perfectionem comparatione egeat creaturæ, neque primogeniti antiquitas in eo quod erit tāquam lignum tempus præposteræ comparationis admittat. Id enim quod erit, per expectandum adhuc tempus, non potest videri vt aut fuerit, aut iam sit in rerum natura. Quicquid autē iam est, non eget dilatione temporis vt aliquid inchoetur: quia antiquitate exordij sui esse iam permanet. Itaque quia hæc à diuinitate vnigeniti filij Dei Domini nostri Iesu Christi intelligitur aliena: vir ille hic à propheta beatus prædicari opinandus est, qui se ei corpori quod Dominus assumpsit, in quo homo natus est, conformem studio æquitatis, & totus iustitiæ perfectione præstiterit. Et sanè id ita in-

Quomodo
igitur dici-
tur vitis
& lux.

telligi oportere plenius psalmi expositio monstrabit. Speciosissimum autem hoc & dignissimum incipiendorum psalmorum sanctus Spiritus sumpsit exordium, vt humanam infirmitatem per spem beatitudinis ad innocens religionis studium adhortaretur, vt sacramentum Dei corporati doceret, vt communionem gloriæ cœlestis polliceretur, vt pœnam iudicij denunciaret, vt differentiam resurrectionis ostenderet, vt prouidentiam Dei in retributione monstraret. Perfecta scilicet consummataque ratione tantæ prophetiæ ordinem inchoauit, vt hominum humanam imbecillitate & ad fidei studium beati viri spes inliceret illiceret, spei beatitudinem comparata ligni similitudo sponderet, insolentem impietate intra metū denunciata impiis seueritas coerceret, meriti differentiam in consilijs sanctorum conditionis ordo distingueret, Dei magnificentiam in cognoscendis iustorum viis æquitas cōstituta monstraret. Nunc & res ipsas & eorum verba tractemus.

Summa argumēti totius psalmi.

DIVI HILARII PICTAVORVM EPIS- COPi IN PRIMVM PSALMVM Enarratio.

REATVS vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentie non sedit. Sed in lege Domini fuit voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte.)

Quinque in beato viro.

Quinque generum obseruantiam beato viro subesse propheta commouerat. Primam in impiorum consilium non eundi, alteram in peccatorum via non consistendi, tertiam in cathedra pestilentie non sedendi, tum deinde voluntatis in lege Domini ponendæ, postremo in ea die noctūque meditandi. Ergo necesse est differre impium a peccatore, peccatorem a pestilente, maximè cum sit impiis consilium, peccatori via, cathedra pestilenti. Dehinc cum in consilium impiorum eatur potius quàm stetur, in via verò peccatoris stetur magis quàm eatur. Quarū rerū causas vt intelligere possimus discernendū est, quāto differat peccator ab impio, vt per id intelligi possit, cur peccatori via, & impio

Impius & peccator quod differat.

*Impietas
quid pro-
prie.*

consilium deputetur. Dehinc cur & in via standum, & in consilium eundum fit: cum humana consuetudo, & in consilio standum, & in via eundum esse discernat. Non omnis qui peccator est, & impius est. Impius autem non potest non esse peccator. Et sumamus ex usu conscientiae communis exemplum. Patres suos amare possunt filij, licet ebriosi sint, & lasiui, & prodigi: & inter haec vitia carent impietate, qui non carent crimine. Impij verò licet in praecipuis sint continentiae frugalitatisque virtutibus, omne tamen quodcunque aliud extra impietatem erit crimen in contumelia parentis excedunt. Igitur secundum hoc propositum exemplum, impium discerni à peccatore non dubium est, & impios quidem eos esse natura ipsa iudicij communis ostendit, qui cognitionem Dei expetere fastidiunt, qui nullum esse mundi creatorem irreligiosa opinione praesumunt, qui mundum in hunc habitum ornatumque fortuitis motibus constituisse commemorant: qui ne quod iudicium creatori suo ob vitam recte criminoseue gestam relinquunt, volunt ex naturae necessitate se nasci: & ex eadem rursus necessitate dissolui. Horum igitur omne consilium fluctuans, incertum ac vagum est, & in eisdem ac per eadem sine vlla consistendi statione defertur. Non enim tenet modum definitionis alicuius. Creatorem mundi disputatio docere ausa non est. Cum enim quaeras cur mundus? & quando, & in quantum? & vtrum mundus homini, an homo mundo? & mors ob quid vel quousque vel qualis? Circa haec impietatis suae consilia agitur semper, & euadit, loco consistendi in his consiliis non reperto. Sunt & alia consilia impiorum: eorum scilicet qui in haeresin delapsi, nec noui, nec veteris testamenti legibus continentur. Quorum sermo in orbem semper & circulum erroris inflexus, nihil tenens, & in nullo consistens, indefinitae sententiae cursu recursumque iactatur. Quorum impietatis est, Deum non ex Dei ipsius professione, sed ex arbitrij sui voluntate metiri, ignorantes non minoris impietatis esse Deum fingere quam negare. A quibus cum requiras quo spei ac fidei suae sine sic sentiant, confunduntur, perturbantur, dissimulant, circumerrant, & finem ipsum eius de qua quaeritur disputationis euitat. Beatus ergo vir est qui in

hoc impiorum consilium non abiit, id est, qui ipsam illam in hoc consilium eundi non admiserit voluntatem: quia quae impia sunt vel cogitasse iam crimen sit. Sequens autem est, ut qui in impiorum consilium non abiit, in peccatorum quoque via non stet. Plures enim sunt qui cum per confessionem Dei ab impietate discreti sint, non tamen à peccato per id liberi sint, in ecclesia quidem manentes, sed ecclesiae disciplinam non tenentes, ut auari, ebriosi, tumultuosi, procaces, superbi, simulatores, mendaces, rapaces. Et ad haec quidem nos vitia naturae nostrae propellit instinctus. Sed ut utile est, nos à via hac qua ferimur abscedere, sic neque consistere illic, adhibitio decedendi ex ea non moroso recursum. Et idcirco beatus vir est, qui in via peccatorum non stetit, natura quidem in viam hanc deferente, sed ex via hac fidei religione referente. Tertius quoque hic obtinenda beatitudinis ordo est, in cathedra pestilentiae non sedere. Sederunt in cathedra Moyse pharisaei docentes, sedit & Pilatus in tribunali. Cuius itaque cathedrae sessionem existimabimus pestilentem? Non utique Moyse. Domino enim sedentes potius quam sessionem cathedrae improbante cum dicit: Super cathedram, inquit, Moyse sederunt scribae & pharisaei, quaecunque dixerint vobis facite, quae autem faciunt facere nolite. Cathedrae huius sessio pestilens non est, cuius obedientia dominica auctoritate praecipitur. Illa ergo erit pestilens, cuius contagium Pilatus manus abluendos deuitat. Multos enim etiam in metu Dei constitutos, secularium tamen honorum ambitio corrumpit, & voluit ecclesiae legibus subditi, fori legibus iudicare. Sed quanquam ad ipsa officia quae aguntur agunt, ferant secum religiosam voluntatem, beneuolos sese continentesque praestando: tamen necesse est eorum in quibus diuersabuntur negotiorum quodam pestilenti contagio polluantur. Publicarum enim causarum ordo manente eos volentes etiam in ecclesiasticae legis sanctitate non patitur. Et quamuis religiosi propositi tenaces sint: tamen per necessitatem sedis obtentam, tum ad contumeliam, tum ad iniuriam tum ad poenam cunctante licet voluntate coguntur, facit eos necessitatis ipsius esse participes: cum tanquam lue morbida imbuuntur. Et idcirco hanc eorum cathedram

Via peccatorum quid.

Cathedra pestilentia.

Matt. 23.

Secularia negotia periculosa clericis ac bonis.

cathedram, cathedram pestilentiae propheta cognominat, quia contagione sua voluntatem religiosae mentis inficiat. Sed beatitudinem viri nondum, vel in impiorum consilium non esse, vel in peccatorum via non stetisse, vel in pestilentiae cathedra non sedisse, consummat. Possunt enim haec & in seculari viro reperiri: ut vnum Deum esse creatorem mundi opinetur: ut a peccatis se per studium modestae innocentiae refrenet: ut honorum dignitatibus priuatae & tranquillae vitae otium anteponat. Sed perfectum nunc Deo virum propheta conformans, & quem in magnis aeternae beatitudinis constituat exemplis, non communibus eum ad id docet usum esse virtutibus, sed his consummandum esse, ut beatus sit, quae sequuntur: (*Sed in lege Domini fuit voluntas eius.*) Abstinencia superiorum inutilis est, nisi in consequentia adhibeatur intentio: scilicet ut in lege Domini voluntas sit. Non expectat propheta ut metus sit. Plures enim intra legem metus cohibet, paucos vero voluntas constituit in lege: quia timoris est, non audere timenda negligere: perfectae vero religionis est, praescriptis velle parere. Et idcirco beatus ille est, cuius in Dei lege non timor est, sed voluntas. Sed deest interdum & aliquid voluntati: & perfectam beatitudinem solum velle non obtinet, nisi voluntatem sequatur operatio. Sequitur namque: (*Et in lege eius meditabitur die ac nocte.*) Beatum hunc virum continua legis meditatio & indefessa consummat. Sed forte id humanae infirmitatis natura non patitur: per quam quiescendum, dormiendum, cibo vacandum est, ob quae a spe consequendae beatitudinis etiam necessitate naturalium decidamus: cum aliquando a meditatione diurna atque nocturna negotij corporalis intercessione sit desinendum. Simile quoque huic dicto Apostoli dictum est: Sine intermissione orantes. Quasi vero non occupanda in res suas, naturae nostrae necessitas possit sine interpellatione temporis semper orare. Meditatio itaque legis non solum in verbis legentis est, sed & in operis religione: neque ut libros tantum & scripturas recensamus, sed ut ea quae in scripturis ac libris continentur, gestis rebusque meditemur, & diurna nocturnaque opera per legem semper exerceamur, ut illud Apostoli est: Omnia quaecunque facitis, in gloriam dei facite, siue cum manducatis, siue

cum bibitis, siue cum aliud agitis. Per hoc enim efficitur, ut sine intermissione oremus: cum per opera Deo placita, & in gloriam eius semper exercita, sancti cuiusque viri vita omnis oratio sit: ac sic secundum legem nocturnae diurnaeque viuendo, vita ipsa nocturna legis erit & diurna meditatio. Sed consummata viri huius beatitudine, qui impiorum consilij, & peccatorum vijs, & pestilentiae cathedra se abstinens Dei legem volens die & nocte meditetur, docendum est quantum ei fructus acquisitae huius beatitudinis sit futurus. Velle enim beatum esse, ex beatitudinis ipsius expectatione proficiscitur. Sequitur namque:

Et erit tanquam lignum quod plantatum est iuxta decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium eius non defluet.

Ridiculum hoc forte & ineptum comparatae beatitudinis credetur exemplum: in quo ligni plantatio decursus aquarum fructus sui datio secundum suum tempus, & solum eius non defluens praedicatur. Haec quidem secundum homines seculi nulla forte existimabuntur. Sed videamus secundum propheticae doctrinam, quanta in his ipsis rebus ac verbis comparatae beatitudinis gloria conlocetur. In libro Genesis ubi plantatum a Deo paradisi legislator ostendit: Omne quoque lignum specie pulchrum & ad usum bonum productum esse monstravit, esse quoque & in medio paradiso lignum vitae, & lignum sciendi boni & mali exposuit: irrigari deinde paradysum flumine, quod postea in quatuor principia diuisum sit. Quod autem esset hoc lignum vitae, propheta Salomō docuit, dicens de adoratione sapientiae: Lignum vitae est omnibus qui complectuntur eam, & qui incumbunt in eam sicut in Domino. Lignum ergo hoc viuens est: neque solum viuens, sed etiam rationale. Rationale autem in tantum, ut fructus det. Det vero non confuse, non importune: sed tempore suo. Et plantatum hoc lignum est iuxta decursus aquarum, in possessione scilicet regni Dei, id est, in paradiso, & vnde flumen exiens in quatuor principia diuiditur. Non enim ait: Post decursus aquarum, sed iuxta decursus aquarum, vnde primum decursus aquarum diuisiones sortiuntur. Illic enim plantatum hoc lignum est, quod latronem illum se Dominum confitentem

F f

Legis dominica meditatio.

1. Thess. 2.

Meditatio in factis est.

1. Cor. 20.

Gen. 1.

Pron. 3.

Luc. 23.

Dominus (quia sapientia est) introduxit, dicens: Amens dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Et quia sapientiam, qui Christus est, lignum vitæ cognominari de sacramento futuræ corporationis & passionis prophetica autoritate docuimus: etiā ex euangelij intelligentiæ huius est proprietas astruenda. Dominus namque ipse se arbori comparauit, cum in Beelzebub dæmonia cum Iudæi eiicere dixissent: Aut facite, inquit, arborē bonam & fructus eius bonos, aut facite arborem malam & fructus eius malos. Ex fructu enim arbor cognoscitur. Quia cū fructus esset optimus dæmonia eiicere: Beelzebub cum, cuius fructus pessimi sunt, esse dicebant. Huius quoque beati ligni non dedignatus est in se docere virtutem, cū pergens ad crucem ait: Quia si in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? per humidi ligni exemplum nihil in se ariditati mortis obnoxium esse significans. Huic itaque ligno beatus ille vir similis fiet, cum translatus latronis in paradysum modo secundum decursus aquarum & ipse plantetur: & fiet beata illa & non eradicanda nouella plantatio, quam in euangelij Dominus significat cū de aliena plantatione conqueritur, dicens: Omnis plantatio quam nō plantauit pater meus cœlestis eradicabitur. Hoc ergo lignū dabit fructus suos. Vbi-
cunque autem de fructibus arborum aliquid diuinus sermo significat, facere potius eas fructus quā dare memorat, cū ait: Nō potest arbor bona fructus malos facere. Et cum secundum Esaiam querela de vinea est: Expectaui, inquit, vt faceret vuas, fecit autem spinas. Lignum ergo hoc dabit fructus suos arbitrio dandi & ratione moderatum. Nam in tempore suo dabit. Et quo tandem tempore? Nēpe eo de quo beatus Apostolus ait: Notum vobis facio sacramentum voluntatis suæ, secundum beneplacitum quod proposuit in ipso in dispensationem plenitudinis temporum. Hoc ergo dispensationis est tēpus, quo & accipiēdi & dandi opportunitas temperat, cū suum erit tempus, vt accipiant quibus dabit: temporis autem mora in plenitudine tēporum pendet. Dispensatio enim dandi fructus plenitudine tēporum reservatio. Et qui tandem hic dispensandus erit fructus? Nempe ille de quo idem Apostolus meminit, dicens: Et transformabit inquit

Matt. 12.
Christus
arbor.

Luc. 23.

Matt. 15.

Matt. 7.
Esa. 5.

Ephes. 1.

Philipp. 3.

corpus humilitatis nostræ cōformatum corpori claritatis suæ. Hos ergo nobis fructus suos dabit, quos iam in eo quem sibi assumpsit, & qui significatur in ligno, homine perfecit, quem in immortalitatis suæ naturam absorpta mortalitate transfudit. Erit ergo vt hoc lignum beatus ille vir, tum cū ipse in gloria Dei Domino suo conformis astiterit. *Folium autem ligni huius non defluet.*) Nec mirum si folia eius non defluunt, cuius fructus dabuntur potius quā decidant, nō maturitate depulsi, nō vi exteriori decussi, sed rationalis officij dispensatione dimēsi. Et quid in folijs significet, ex comparatione rerū corporalium absolutum est. Namque hanc esse naturam foliorum contuemur, vt ad custodiam fructuū fructibus ipsis circumiecta prorumpant, vt quodā vallo tenera pomorū initia cōmuniant. Doctrina ergo verborum Dei quæ promissos nobis fructus conuestit, significatur in folijs. His enim verbis spes nostræ inumbrantur: horum inter has seculi tēpestates munimine conteguntur. Nō defluent igitur hæc folia, id est Dei verba, quia per Dominum dictum est: Cœlum & terra transibunt, verba autem mea nō transibunt. Nihil enim ex his quæ a Deo dicta sunt, dilabatur aut decidet. Quod autem hæc folia ligni huius non inutilia sint, sed salutaria gentibus: sanctus Ioannes in Apocalypsi testatur, dicens: Et ostendit mihi flumen aquæ viuæ splēdidum tanquam crysallum exiens de throno Dei & agni, in medio plateæ eius, & ex vtraquæ parte fluminis arborem vitæ, quæ facit fructum duodecies, singulis mensibus reddens fructum suum, & folia arboris illius sunt ad sanitatem gentium. Cœleste sacramentum ita per corporales species exponitur: vt rationem spirituales corporalia ipsa quanquam implere non possint, tamen ad comparationem non inutilia sint. Conuenerat enim dixisse, ex vtraque parte fluminis demonstrati, arbores esse, non arborem. Sed quia vitæ arbor vbique in sacramento baptismi vna est, vndiq; ad se venientibus apostolicæ prædicationis fructus subministrans: ideo ex vtraque parte fluminis vna vitæ arbor assistit. Vnus enim agnus est in throno Dei visus, & vnum flumen, & vitæ arbor vna: quæ omnia in se complectuntur mysteria corporationis, baptismi, passionis, cuius folia, id est prædicationis

Matt. 24.

Apoc. 22.

prædicationis verba salutem gentibus per doctrinam eloquij non decidentis impertiunt. *Et omnia, inquit, quaecunque faciet bene dirigentur.*) Iam non sicut in Adam donum eius & statuta perturbabuntur, quia ille constitutæ immortalitatis beatitudinem peccato transgressæ legis amisit: sed per redemptionem ligni vitæ, id est, dominica passione cum ipsi ligno vitæ similes erimus, iam quicquid in nobis fiet, æternum est: æternū autem cum beatitudinis sensu. Prosperè dirigentur autem omnia illa quæ fient, nō demutatione incerta, non natura infirma cum incorruptio corruptionem, & æternitas infirmitatem, & forma Dei formam terrenæ carnis absorpserit. Huic igitur plantato ligno, in tēpore suo hos fructus suos danti beatus ille erit similis, ipse quoque in paradiso plantatus, ut plantatio Dei non eradicanda permaneat: in quo omnia à Deo facta prosperè dirigētur, nulla deinceps demutatione vel infirmitatis nostræ eradicanda vel temporis. Demonstrata autem perfecta huius viri beatitudine: consequens erat quæ impios pœna maneret, ostendere, sequitur nanq;: *Non sic impij, non sic, sed tanquam pulvis quem projicit ventus à facie terræ.*) Non est impijs comparatū huius beatitudinis spes relicta, sed vagum os, obtritum, ventilatum, dispersum & inquietum manet, ut ex illa corporalis soliditatis firmitate decussi ludibrio pulveris differantur in pœnam: non in nihilum dissoluti, ut sit in his materies pœnalis, sed in inane ac leue aridūq; protriti, ut ludibriosa pœnæ mobilitate iactentur. Cuius pœnæ & loco alterio idem propheta meminit, dicens: *Comminuam eos ut pulverem ante faciē venti, ut lutum platearum delebo illos.* Comparatio itaque ut beatitudinis, ita & pœnæ est constituta. Quomodo enim nullus labor est vento pulverē dissipare, & quomodo lutū in plateis ingredienti propè calcasse non sentiunt: ita pœnæ illi inferni facile est impios delere atq; dispergere, quos peccatorum ratio & in lutum soluerit, comminuerit in pulverem, nō relicta neque substantia firmitatis, cum pulvis & lutum sint: & per id quod pulvis & lutum sunt, in naturam tantum pœnalis substantiæ reservari. Et quia per hanc demutationem obtritæ in pulverem firmitatis, non erunt eius boni participes, quod beato viro ex fructu ligni dabitur in tempore: ideo cōsequen-

ter adiecit: *Propterea non resurgunt impij in iudicium.*) Non abolitio his qui utique pulvis erunt per id quod non resurgunt denunciatur: sed resurrectio his in iudicium denegatur. Non enim per id quod non erunt, sensu pœnæ carebunt: quia lucri pœnam faciet quod non subsistet ad pœnam. Subsistent autem qui erunt pulvis. Pulverem verò effici vel ariditate vel attritu, non subsistendi amisisse naturam, sed in naturam alteram substituisse. Per id autem quod in iudicium non resurgent, absolutum est nō resurgendi eos caruisse natura, sed resurgendi in iudicium perdidisse ordinem. Qui autē resurrectionis & iudicij ordo intelligendus sit, Dominus in Euangelijs ostendit dicens: Qui credit in me, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est. Hoc est autē iudicium, quia lux venit in hunc mundū, & dilexerunt homines magis tenebras quā lumen. Negligentiam audientiū & incuriosam legentium facilitatē dicti dominici sermo perturbat. Cum enim dicit, Qui credit in me, nō iudicabitur: exemit iudicio fideles, & cum subiecit. Qui autē non credit, iam iudicatus est: nō admisit ad iudicium infideles. Ergo si credentes exemit, & repulit infideles, nec in hos, nec in illos iudicij sorte permessa, quomodo convenire sibi in hoc quod tertium ait, existimabitur: Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quā lucem? Nō enim potest videri locus esse iudicio: cum neque infideles, neque fideles sint iudicandi. Et hæc quidem ita esse autoribus negligentibus & lectoribus incuriosis videbuntur, cāterū in se virtus ipsa verborum proprietatē dicti & intelligentiam cōtinet: Qui credit, inquit, non iudicabitur. Quid enim necesse est iudicare credentem? Iudicium enim ex ambiguis rebus existit: & ambiguitate adempta, iudicij non desideratur examen. Ex quo ne infideles quidem necesse est iudicari, quia ambiguitas cum infideles sint non resedit. Sed adēpto in credentes non credentēsq; iudicio, causam Dominus iudicij & autores in quos iudicari necesse esset adiecit. Sunt enim aliqui inter impios piōsque qui medij sint, ex utroque admixti, neutri tamen propriè, quia in id ipsum constiterint ex utroque: nec fidei admiscendi, quia sit illis aliquid infirmitatis insertum: nec infidelitati deputandi, quia aliquid habeant

Joan. 3.

& fidei. Plures nanque Dei metus in ecclesia continet: sed eosdem tamen ad secularia vitia seculi blandimenta sollicitat. Orant, quia timent; peccant, quia volunt. Christianos se nuncupant, quia bona est spes eternitatis: gentilia agunt, quia blanda presentia sunt. Impij non manent, quia his Dei nomen in honore est: pij non sunt, quia quæ pietati sunt aliena sectantur. Et necesse est ea magis diligant per quæ id quod se nuncupant esse non possunt: secundum nuncupationis voluntatem, operum voluntate potiore. Et idcirco Dominus posteaquam credentes non iudicandos, & non credentes iam iudicatos esse dixerat, addidit: Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lumen. In eos ergo iudicium est, quod iam & incredulos actum est: & in credentes non necessarium est: quia magis tenebras quam lumen dilexerint: non quod non dilexerint & lumen, sed quod dilectio illis fuerit magis propensa tenebrarum. Præferri enim solet dilectioni ex comparatione dilectio: & hinc iudicium est, quia cum dilexerint Christum, magis tamen tenebras dilexerunt. Hi ergo iudicabuntur, qui neque ut pij non iudicabuntur, neque iam fuerint ut impij iudicati: in quos ex prælata potius dilectione iudicium. Huius quidem euangelicæ dispositionis tenuit & propheta rationem, dicens: Propterea non resurgunt impij in iudicio, neque peccatores in consilio iustorum. Impijs iudicium, quia iam iudicati sunt, non relinquit: peccatoribus autem, quos superiori sermone discerni ab impijs docuimus, consilium iustorum, quia iudicandi sint, denegauit. Illos enim præiudicatos impietas facit, hos verò peccatum detinet iudicandos. Itaque neque impietas quæ iam iudicata est, peccatorum est permissa iudicio: neque peccatores qui iudicandi sunt, iustorum qui non iudicabuntur, meriti sunt digni esse consilio. Et huius differentia hinc ordo proficiscitur.

Quia cognoscit, inquit, Dominus viam iustorum, & via impiorum peribit.) Consilium iustorum peccatores idcirco non ad eunt, quia viam iustorum Dominus cognoscit. Cognoscit autem non ignorationis scientia, sed dignatione noscendi. Neque enim hæc in Deo passionum humanarum demutatio est, ut aliquid aut cognoscat aut nesciat. Beatus apostolus Paulus quæ ratione à Deo cognosceremur exposuit

*Quomodo
Deus co-
gnoscat aut
ignoret.*

dicens: Si quis est in vobis propheta aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt: si quis autem non cognoscit, non cognoscetur. Eos ergo noscendi à Deo ostendit, qui quæ Dei sunt cognouerint, tum cognoscendi cum cognouerint, dignationem scilicet cognitionis per meritum religionis cognita consequentes: ut quod cognoscitur, non ignorantis profectus intelligatur esse, sed cogniti. Absolutè autem Dominus ostendit in Adam atque Abraham peccatores se ignorare, cognoscere autem fideles. Namque Adæ post peccatum dictum est: Vbi es Adam? Non quod Deus quem adhuc in paradiso habebat, in paradiso esse nesciret: sed quod dum vbi sit interrogatur, indignus cognitione Dei per id quod peccauit, ostenditur. Abraham autem diu ignoratus, scilicet ad quæ septuagenarium Dei iam fuit sermo: cum se per oblationem Isaac fidelè Domino probasset tali in diuinam familiaritatem dignatione suscipitur. Nunc cognoui quia times Dominum Deum tuum, & non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Non ignorabat utique; Abraham fidem, quam ei de generando Isaac credenti & ad iusticiam deputauerat: sed qui magnum timoris sui dederat filium offerendo documentum, nunc cognoscitur, nunc probatur, nunc dignus est qui non ignoretur. Sic itaque Deus & agnoscit & nescit, cum Adæ peccator nescitur, & Abraham fidelis agnoscitur: dignus scilicet qui Deo nihil utique; ignorante nascatur. Cognita ergo est Deo iustorum non iudicandorum via: & idcirco peccatores qui iudicandi sunt ab eorum consilio submoventur. Impij autem in iudicium non resurgent, quum deperdita eorum via, iam fuerint iudicati per eum qui ait: Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio Domino nostro Iesu Christo, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Sine titulo apud Hebraeos. II.

Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terre, & principes conuenerunt in unum: aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Disrumpamus vincula eorum: & abijciamus à nobis iugum ipsorum. Qui habitat in celis irridebit eos, & Dominus subsannabit eos. Tunc loquetur ad eos in ira sua: & in furore conturbabit eos. Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum

I. Cor. 14.

Genes. 22.

Joan. 5.

Et tu eius: praeclians praeceptum eius. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu: ego hodie genui te. Postula à me & dabo tibi gentes hereditatem tuam: & possessionem tuam terminos terrae. Reges eos in virga ferrea: & tanquam vas figuli confringes eos. Et nunc reges intelligite: erudimini qui iudicatis terram. Seruite Domino in timore: & exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam: ne forte irascatur Dominus, & pereatis de via iusta. Cum exarserit in breui ira eius: beati omnes, qui confidunt in eo.)

Plures nostrum ambiguos facit apostolica autoritas, vtrum psalmum hunc coherentem primo, & veluti primi extremum putent esse: an verò subiacentem, & secundum potius connumerent. Nanque in Actis apostolorum primum hunc haberi atque esse, sub oratione beati Pauli ita docemur? Nosque vobis euangelizamus eam quae ad patres facta est repromissio: hanc Deus expleuit filiis vestris suscitans Dominum nostrum Iesum, sicut in psalmo primo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te, cum suscitauit eum à mortuis amplius non regressurum in interitum. Ob hanc ergo apostolicam auctoritatem errore scribentium fieri creditur, vt in ordine secundus psalmus iste numeretur, cum primus esse ipso doctore gentium testante noscatur. Cognoscenda itaque ratio est: cur & à nobis secundus esse intelligendus sit, & ab apostolo esse primus ostensus sit. Mediis nanque legis temporibus, priusquam vnigenitus Dei filius ante secula manens Deus, verbum homo nasceretur: poscente rege Ptolemæo septuaginta seniores libros veteris testamenti ex Hebraeis literis in Græcas transtulerunt. Erat autem iam à Mose antea institutum in synagoga omni septuaginta esse doctores. Nam idem Moses quauis veteris testamenti verba in literis condidisset: tamē separatim quedam ex occultis legis secretiora mysteria septuaginta senioribus, qui doctores deinceps manerent, intimaue-
rat. Cuius doctrinae etiam Dominus in euangelis meminit, dicens: Super cathedram Moysi, inquit, sederunt scribae & pharisæi. Omnia ergo quaecumque dixerint vobis seruate & facite: secundum verò facta eorum nolite facere. Doctrina ergo horum in posterum, quae ab ipso scriptore legis accepta, in hoc seniorum & numero & officio conseruata est. Hic itaque seniores libros hos transferentes, & spirituales secundum Moysi traditionem occultarum cognitionum scientiam adepti, ambi-

guè lingua Hebraica dicta & varia quaedam ex se nunciantia, secundum virtutes rerum certis & propriis verborum significationibus transtulerunt: doctrinae scientia multimodam illam sermonum intelligentiam temperantes. Et ex eo fit qui postea transtulerunt, diuersis modis interpretantes, magnum gentibus attulerint errorem: dum occultae illius & à Mose profectae traditionis ignari, ea quae ambiguitate lingua Hebraea commemorata sunt, incerti suis ipsi iudiciis ediderunt. Ambiguitatis autem linguae Hebraicae vnum afferemus exemplum, ex quo caetera istiusmodi esse atque ita vt sunt, intelligantur. Bressith verbum Hebraicum est. Id tres significantias in se habet, id est, in principio, & in capite, & in filio. Sed translatores septuaginta in principio ediderunt, caeteris diuersè transferentibus: & secundum hanc ambiguitatem hæc ab illis in omni translatione est facta confusio. Sed perfecta horum septuaginta interpretum autoritas manet. Primum, quod ante aduentum corporalem Domini transtulerunt, nec adulatio interpretandi adhibita tēpori arguitur, tanto anteriore interpretationis ætate: dehinc quod illi ipsi principes, doctoresque synagogae & praeter scientiam legis, per Moysen quoque doctrina secretiori perfecti, non potuerunt non probabiles esse arbitri interpretandi, qui certissimi & grauissimi erant autores docendi. Hi ergo psalmos inter caeteros libros transferentes, & in numerum redegerunt, & in ordinem collocauerunt, & diapsalmis distinxerunt: qui omnes secundum Hebraeos confusi & habebantur & habentur. Horum igitur translationes Hebraeis, tum lingua tantum sua vtentibus, non erant necessariae. Ipsis tamen omnibus diligenti & religiosa custodia obseruatis, quibus postea quam Dominus legem omnem sacramentum & corpora-

Audi Hieronymum.

Bressith.

Aliud sentit Hieronymus.

Fabula de cellulis septuaginta.

stum Dei filium, natum, passum, resurgē-
tem, regnare in æternum, ex doctrina le-
gis ostenderet. Tenuit itaque hunc mo-
dum, vt Hebræus ipse & Hebræis prædi-
cans Hebræorum consuetudine vtire-
tur. Sed nobis translatorum vtendum
autoritate est: legem non ambiguitate li-
teræ, sed doctrinæ scientia transferendo.
Præstat autem nunc absolutissimam in-
telligentiam personæ, temporis, causæ,
apostolica autoritas. Nam quid in libro
A Actorum suorum de hoc eodem psalmo
ijdem Apostoli senserint, verbis ipsorum
loquemur. Scriptum nanque est: Et ipsis
dicentibus, Domine, tu es qui fecisti cœ-
lum & terram & mare, & omnia quæ in
illis sunt, qui per os patris nostri Dauid
sancti pueri tui dixisti:

Act. 4.

*Quare fremuerunt gentes, & populi meditati
sunt inania? Astiterunt reges terræ, & princi-
pes conuenerunt in vnum aduersus Dominum
& aduersus Christum eius.*

*Dauid si-
lū vertit,
non puerū.*

Conuenerunt enim in veritate in ciui-
tate ista aduersus sanctum tuum filium
Iesum, quem vnixisti, Herodes & Pon-
tius Pilatus, & Populus Israel, facere quā-
ta manus tua & consilium præscripsit fie-
ri. Et nunc Domine respice in minas illo-
rum, & da seruis tuis cum omni fiducia
loqui verbum tuum. Non ergo ambi-
guum est, quid tanto anteriore tempore
prophetiæ psalmus ostenderit. Nam per-
mixti tum sibi in Herode atque Pilato
gentes fremētes, & populi vna meditan-
tes, in vnum cum ipsis suis principibus &
regibus astiterunt. Comuni enim &
præsidis & tetrarchæ iudicio in Domi-
num confirmata damnationis est passio.
Et quidem diligēter secundum prophe-
ticam scientiam, vnicuique generi & no-
mini singulorum quorumque verborum
est proprietas coaptata. Vt gentes fre-
muerint, imperito scilicet motu incondi-
tōque commotæ Dei filium in corpore
cernentes & odientes. Quæ vsque adeo
fremuerunt, vt corona spinea cōpunxe-
runt, veste regia indutum salutatione at-
que honore regis illuserint, arundine ca-
put contuderint, aceto ac felle potaue-
runt, lancea latus foderint. Cohors enim
militū Pilato subditorum ex fremitu iræ
intēperātis hæc gessit. Populi autē ina-
nia meditati sunt: id est, inani in doctri-
nis Dei meditatione versati, cum per me-
ditationem legis non intellexerunt qui
prædicabatur in lege. Iam enim tum non
tantum ex illa secundum carnem Abra-

hæ generatione synagogæ populus abū-
dabat: sed ex multis populis in vno Israel
populi nomine multorum populorum
diuersitas cōtinebatur. Et hoc in Actorū
libro ita scribitur. Erant autē in Hierusa-
lem habitantes Iudæi, viri timentes Do-
minum, ab omni gente quæ sub cælo est.
Populi itaque isti meditati sunt inania,
ex multis populis in vnum populum cō-
gregati. Reges quoque adstiterunt, Pila-
tus scilicet & Herodes, in quibus reges
terræ intelliguntur: & vterque pro legum
quibus præerant necessitate præsentia
sua adhibuit officium. Qui autem im-
pio irreligiōsoque consilio multis con-
uentibus aduersus Dominum tractabāt,
hi principes conueniunt in vnum: fre-
quenter scilicet in domum Cayphæ,
omnibus sacerdotum principibus con-
gregatis. Denique reges terræ cogno-
minati sunt, Herodes tetrarcha & Pilatus
præses: quia iure terreni imperij adstite-
runt. Cæteri autem qui in vnum conue-
nerunt, neque reges terræ sunt, neque
principes sacerdotum: quia nec ius regni
sui præsidis Romano & retrarchæ obti-
nebant subditi, neque vltra iam princi-
pes sacerdotum cognominari mereban-
tur, quia impij in Deum ac Dominū ip-
sius sacerdotij extitissent. Et quia non
ambiguum est, ex persona Dei patris se-
cundum apostolicam autoritatem psal-
mū cōceptum esse, quippe cū dixerint,
Qui per os patris nostri Dauid sancti pue-
ri tui dixisti: idcirco ad intelligendā per-
sonæ demutationem ab interpretantibus
interiectum diapsalma est, licet in libris
Hebræorum non contineretur. Persona
ergo quæ demutatur, apostolorum esse
intelligenda est dicentium:

*Dirumpamus vincula eorum, & abiiciamus
à nobis iugum ipsorum.*

Detestari eos necesse est quod arguūt.
Horum ergo qui & fremuerunt, & ina-
nia meditati sunt, vincula dirumpunt,
& iugum abiiciunt. Et non ambiguum
est quin differat iugum abiicere & vin-
cula rumpere, quod vtrunq; vtrique su-
perius memorato & generi & nomini
conuenit, vt vincula quidē gentiū rum-
pant, iugum autē populorum abiiciant:
quia gentes peccatorum suorum vincu-
lis colligantur, à quibus absolueri se per
infidelitatem non possunt secundum id
quod dictum est: Fasciis peccatorū suo-
rum constrictus est peccator. Iudæi verò
iugo legis onerantur, quod à se Apostoli
abiiciunt,

*Persona pa-
tris contra
Hierony-
mum.*

Prov. 5.

Act. 14.

abiiciunt, beato Petro dicente : Nunc
verò quid tentatis Dominum, ponere
supra collum discipulorum iugum, quod
neque patres nostri, neque nos potui-
mus portare? Hoc ergo populorum iu-
gum à se abiiciunt, quia subditi ei fue-
runt : vincula autem non sibi, sed genti-
bus dirumpunt. Et ita vtriusque sermo-
nis ratio seruata est, vbi vincula dirum-
puntur, nullam personæ suæ significan-
tiam addunt vbi verò abiiciunt iugum,
illicendo, Abiiciamus à nobis, non de a-
liis quàm de semetipsis locuti intelligun-
tur : vt graui isto & intolerabili abiecto,
suauis illi & leui ad quod inuitati sunt, e-
uangelicæ sanctificationis se iugo subde-
rent : gentium autem vincula per liberta-
tem prædicationis abrumpere, secun-
dum illud quod in eiusdem psalmi com-
memoratione dixerunt : Et nunc Domi-
ne respice in minas illorum, & da seruis
tuis cum omni fiducia loqui verbum
tuum : hæ enim apostolicæ doctrinæ
omnium infidelitatum & peccatorum
laqueos abrumpunt. Et quia superius
duplex persona seruata est cum ait : Ad-
uersus Dominum & aduersus Christum
eius : gemina quoque nunc ridentis &
subsannantis significatio consecuta est.
Non enim discernitur contumelia alte-
rius ab altero, neque discretus honor est
religionis ad vtrumque. Vt enim per ge-
nuinam patris & filij secundum se legiti-
māq; naturam in gloria diuinitatis v-
num sunt : vnum etiam sunt vel in con-
temptus iniuria vel in honoris reueren-
tia, & alter in altero aut honorificatur
aut spernitur. Atque id ipsum Dominus
testatus est dicens : Sicut pater suscitatur
mortuos & viuificat, sic & filius quos
vult viuificat. Nec enim pater iudicat
quenquam, sed omne iudicium dedit fi-
lio, vt omnes honorificent filium sicut
honorificant patrem. Qui non honorifi-
cat filiū, non honorificat patrē qui mi-
sit illum. Non distinguitur honor, non
discernitur contumelia : æqua in vtrun-
que religio expectatur. Et iniuria vnus,
contemptus vtriusq; est. Ita cum in vno
vterque spernatur : qui vnum sunt in di-
uinitate ambo per gloriam, vnum quo-
que sunt in religione ambo per hono-
rem. Et hinc qui aduersus Dominum
conuenerunt, conuenerunt quoque
aduersus Christum eius : & quos
in cœlo habitans irridet, hos & Do-
minus subsannat. Non quod non &

Dominus esset semper in cœlo, quippe
qui de se ipse testatus sit : Nemo ascendit
in cœlum nisi qui descendit de cœlo, fi-
lius hominis qui est in cœlo. Non abest
ergo à cœlo quia cum de cœlo descen-
derit filius hominis manens atque lo-
quens est : tamen cum hæc loqueretur,
de cœlo descenderat quidem filius ho-
minis, sed per naturæ virtutē non aberat
filius Dei vnde descenderat : neque se ex
eo quod antè erat, tum cum homo est
natus assumpserat, neque factus filius
hominis, filius Dei esse defecerat : sed a-
deò filius hominis, filius Dei est, vt des-
cendens de cœlo filius Dei esset, & per
virtutem suæ substantiæ idem filius ho-
minis esset in cœlo. Sed volens prophe-
ta sub personæ distinctione significare
patrem, qui filio suo etiam in filio homi-
nis consistente in terris, in illa æterna sua se-
de ac beata maneret, & sine descensionis
alicuius dispensatione requiesceret, ait :
*Qui habitat in cœlis irridebit eos & Domi-
nus subsannabit eos* : Vt per eum qui irridet
habitans in cœlo, intelligeretur & Do-
minus qui subsannaret è cœlo. Non dif-
fert autem subsannare & irridere : vtrun-
que enim secundum volūtatis affectum
officio oris efficitur. Nanque secundum
intelligentiam nostram per corporales
species diuinarum rerum sensus exponi-
tur, vt subsannatio & risus in eludendis
his qui aduersus Dominum & aduersus
Christum eius conuenerant, nominare-
tur : non quod in incorporalem Deum
aut resolutio aut obductio oris incide-
ret, sed vt ex naturæ nostræ consuetudine
nosceremus quale in impios esset iudiciū
diuinæ voluntatis inclusum. Subsannati
ergo & irrisi sunt : nam qui testes falsos
concinnauerant, prodicionem mercati
erant qui super se ac filios suos sanguinē
eius receperant, qui Crucifige clamaue-
rant, qui discendo de cruce si filius Dei es
dixerant, qui sepulchrum ob signauerāt,
qui resurrectionis silentium à militibus
& famam furati corporis emerāt : perdi-
derunt tantum impietatis suæ laborem.
Deus est quē cruci adfixerant, æternus
est cuius sepulchrum ob signauerant. Ir-
ridetur impietas : dum ad illicita nititur,
dum inconcessa expetit, dum quod ob-
tinuisse se sperat amittit, dum Deum esse
quem tanquam hominem condemnat
agnoscit. Ob quod competenter hoc
sequitur : *Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in
indignatione sua conturbabit eos.*

Perturbatio non cadit in Deū.

Postea enim quā resurgente à mortuis Dei filio, in quem mors per speciem corporis quod assumpsit inciderat, temeritas infructuosæ impietatis irrita est: Deus ad eos quos subsannauerat loquitur, eosque in indignatione conturbat. Ac priusquam quis iste iræ sermo & quæ hæc indignationis perturbatio sit ostendamus admoneri legentes atque audientes oportet, ne aliquas demutationes passionum perturbationesque motuum cadere in Deum credant. Nihil enim in æternam illam & perfectam naturam nouum incidit neque qui ita est, vt qualis est, talis & semper sit, ne aliquando non idem sit, potest effici aliquid aliud esse, quā semper est. Terrenæ istud imperfectæque causæ habent generis, vt demutabiles fiant conuersione naturæ, cum lætitia mœror, placabilitatem ira, beneuolentiam offensa, æquanimitatem inuidia, & securitatem sollicitudo perturbat. Sumusque per hæc aliud aliquando quā fuimus, cum eam quæ præsens sit mentis affectionem, subrepens per inconstantiam infirmitatēq; nostram motus appetitionis alterius inquietet: & ex eo quod fuimus, in id quod sumus conuersio nos repentina demutet. Deus autem beatus atque perfectus profectu non eget, cui nihil deest: demutatione non nouus est, qui origine caret. Ipse est, qui quod est non aliunde est, in sese est, secum est, ad se est, suus sibi est, & ipse sibi omnia est, carens omni demutatione nouitatis: qui nihil aliud quod in se posset incidere, per id quod ipse sibi totum totus est reliquit. Ex huius igitur optima ac beneuola beatitudine, per Dominum nostrum Iesum Christum perfectæ omnes sunt cœlestium & inuisibilium creationes, spiritualium & corporalium constitutiones: non vt profectum sibi aliquem ex his, quibus originem impertiebat, acquireret. Neque enim quisquam eo indiget, quod ex se tribuit: aut per id proficit, cui ad id quod est author est. Exteriora autem sunt quæ afferunt profectū, quia ea quæ inopiæ incedunt aliena sunt. Deus igitur ex quo omnia sunt, nullo eorum indiget, quibus id quod sunt esse largitus est: omnia verò ad profectum eorum quæ gignerentur creauit. Et quia longus erit sermo, si etiam de cœlestibus & inuisibilibus inchoetur: ex nobis ipsis ad quos prophetia psalmi est, tractemus.

A Hominem, non quod officio eius in aliquo eguerit instituit, se qui bonus est participem beatitudinis suæ condidit, & rationale animal in vsum largiendæ suæ æternitatis vita sensūq; perfecit: & hoc ex ipsius dictis absolute intelligitur. Ait enim: Et nunc Israël quid Dominus Deus tuus poscit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum, & ambules in omnibus viis eius, & diligas eum, & seruias Domino Deo tuo ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua, & custodias præcepta Domini Dei, & iustificationes eius, quæ ego præcipio tibi, vt bene sit tibi? Nullum à nobis, nisi innocentia, & religionis & fidei obsequium Deus postulat. Amari se à nobis exigit: non vtique amoris in se nostri fructum aliquem sui causa ipse percipiens, sed amore ipso nobis potius qui cum amabimus, profuturo. Nam amari se, sibi que nos obsequi idcirco vt nobis bene sit expetit, vt digni beatitudinis suæ ac bonitatis suæ munere per meritū amoris sui & obsequij iudicemur. Bonitatis autem vsus, vt splendor solis, vt lumen ignis, vt odor succi: non præbenti proficit, sed vtenti. Quod ergo sumus, profectus noster est potius quā eius, qui nos in id quod sumus instituit: quia Deus bonorum eorum quæ in se sunt æterna non inuidens in sensum nos atq; vsum beatæ suæ bonitatis assumit. Sed qui perfectus ac bonus est, bonitate in nos ac beatitudine sua non sine ratione ac modo vsus est. Nam vnicuique nostrum libertatem vitæ sensusque permisit non necessitatem in alterutrum affigens, vt vnumquenque ex natura bonum malumue esse lex cogeret: sed qui nos per beneuolentiam vtendæ beatitudinis suæ creasset, profectum nobis ad id per meritum vitæ innocentis honestæque constituit. Quid autem honoris ac premij bonitatis necessitas mereretur, cum malos nos esse vis quædam nobis conferta, non fineret? Voluntati ergo permilla bonitas est, vt præmium sibi voluntas bonitatis acquireret: & esset nobis æternæ huius beatitudinis profectus atq; vsus ex merito, non necessitas indiscreta per legem. Et quanquam nos ad voluntatem bonitatis, id est, ad bene honesteque viuendum perspexerem promerendæ & vtendæ suæ bonitatis, inliceret, poenam tamen deuitatæ & contemptæ bonitatis adiecit: vt cum libertatem nobis voluntatis

Deut. 10.

Libertū arbitrium.

tatis ad bonitatem promerendam reli-
quisset, quia meritum naturæ necessitas
non haberet, libertatem ipsam quotidie
propositus è contrario pœnæ terror ar-
gueret. Atque ita & per rationem at-
que iusti ad meritum præmij permissa
libertas est, & per bonitatem Dei vis li-
bertatis metu constitutionis actata est: vt
bene velle meriti spes moneret, malum
nolle propositæ vltionis pœna suaderet.
Itaq; his quibus ex voluntatis libertate
malitia magis placuit, vltio constituta
ira esse Dei creditur: non quia indemuta-
bilis illa Dei & qujeta natura motu im-
petus turbidi incalescat, sed quòd ille
per constitutionem pœna maneat in
pœna sentiat sibi autorem huius con-
stitutionis iratum. Pœna enim patientis,
ira esse creditur decernentis. Atque ira
irascitur Deus, cùm per pœnæ dolorem
iram decreti in se sentiant esse puniti: quæ
non per demutationem naturæ in iram
ex placabilitate commota est, sed ex cõ-
stitutione pœnæ ira sit puniendis. Hanc
autem pœnæ constitutionem, iram nun-
cupari atque esse, Ioannes in euangelio
ostendit, dicens: Natio viperarum, quis
mõstrauit vobis fugere à futura ira? Cũ
enim debitum illis esset, ob impietatem
suam pœnæ constitutione puniri: iram
tamen hanc futuram pœnitentiæ confes-
sione fugiebant. Apostolus quoque iræ
huius ita meminit, dicens: Quia si cum
adhuc peccatores essemus Christus pro
nobis mortuus est, multo magis iustifi-
cati nunc per sanguinem eius liberabi-
mur ab ira per illum: iram videlicet pœ-
nam manentis constitutionis ostēdens.
Non itaque ad demutationem Deus
mobilis est, neque ad aliud ex alio trans-
ferendus: cùm certæ ipse constantisque
naturæ sit, maneatque vt est, quippe qui
dixerit: Ego sum qui sum, & non demu-
tor. Beata illa & perfecta æternaque vir-
tutis bonitas non patitur conuersionem:
nec demutatur ex alio in aliud motu ac-
cidentis instinctus. Et hoc idem hic san-
cto spiritu loquens propheta testatur, di-
cens: Deus iudex iustus, fortis & ma-
gnanimus, nunquid irascetur per singu-
los dies? Nisi conuersi fueritis, gladium
suum vibrauit, & arcum suum tetendit,
& parauit illum: Et in eo parauit vasa
mortis, sagittas suas arsuris operatus est.
Non ergo ad iram magnanimus demu-
tatur, sed potens iudex pœnam decre-
uit ad culpam. Nā nō cōuertentibus gla-

dium vibrauit, & arcum tetendit, & in
eo parauit vasa mortis, & sagittas suas
arsuris operatus est. Operatus autem est
non ad motum repentinæ iræ, quæ per
cupiditatem vlciscendi subito accensa
sit: sed operatus arsuris est, qui per im-
pœnitentem voluntatem ipse se consti-
tuent vrendos. Et his qui non conuer-
terentur, gladius vibratus est, non ex
demutatione iræ promendus ad singu-
los, (neque enim qui magnanimus est
per dies singulos irascitur) sed quia iudi-
cium decreuit, gladius eius ex pœnæ
constitutione iam promptus est. Ipsa
autem pœnalis iudicij spiritalia ministe-
ria in gladio, arcu, sagittisq; memoran-
tur, quia præparata habētur, arsuris. Nō
ex motu iræ temporariæ præparantur,
sed ea ex decreti constitutione tem-
peratissima Deus bonitatis suæ æquabi-
litate moderatus est: non occultam scilicet
constitutionis ipsius huius seuerita-
tem & incognitam relinquendo, terro-
rēque eius denunciationibus præmo-
nendo, & ipsam illam constitutam licet,
longa tamen ad peccati pœnitentiam di-
latione remorando. Atque ideo postea-
quam fremuerunt gentes, & adstiterunt
reges posteaquam inania meditātes po-
puli in vnum conuenerant aduersus Do-
num Christumque eius, & posteaquam
irrisi subsannatique sunt, subiectum est:

*Tunc loquetur ad eos in ira sua & in indi-
gnatione sua conturbabit eos.*

Qualiter autem loqui semper in ira
sua Dominus solitus sit, vnum prophe-
ticæ doctrinæ grauissimum & maximum
afferemus exemplum, Esaia dicente: *Esa. i.*
Audite verbum Domini principes So-
domorum, attendite verbum Domini
populus Gomorrhæ. Quòd mihi multi-
tudinem hostiarum vestrarum, dicit
Dominus plenus sum. Holocausta ritum
& adipem agnorum, & sanguinem tau-
rorum & hircorum nolo. Nec si venia-
tis apparere in cōspectu meo, quis enim
exquisiuit hæc de manibus vestris? Cal-
care aulam meam non apponetis. Si af-
feratis similaginem vanum est: thymia-
ma abominatio est mihi. Neomenias &
sabbata vestra, & diem magnū non su-
stineo. Ieiunia & ferias & Neomenias
vestras & festiuitates odit anima mea.
Facti enim mihi estis in abundantia, iam
non sustineo peccata vestra, cùm exten-
ditis manus, auertam oculos meos à vo-
bis: & si multiplicetis precem, non exau-

*Ira Dei
quid.*

Matth. 3.

Rom. 5.

Exod. 3.

Psal. 7.

diam vos: manus enim vestrae sanguine plenae sunt. Et haec quidem atrocitas & plena ira principes Sodomorum generosam Abrahamae familiam nuncupari, populum Gomorrhae, electum in hereditatem Israel dici, improbabilis esse hostias, abominabiles solennitates, pertasa ieiunia, auertendi ab conspectu adeuntium oculi, obstruendae ab auditu precantium aures, quia manus sanguine plenae sunt. Quid hac cominatione grauius est? Quid his minis seuerius? Sed videamus qualiter in ira sua Deus loquatur. Sequitur enim posteaquam dictum est, Manus vestrae sanguine plenae sunt lauamini, mundi estote: auferite nequitias ab animis vestris, a conspectu oculorum meorum. Discite bonum facere, exquirite iudiciu, liberate iniuriam accipientem, iudicate orphano, & iustificate viduam: & venite, arguamur, dicit Dominus. Et si fuerint delicta vestra ut phoenicium, ut niuem dealbabo: si autem fuerint ut coccum, ut lanam candidam efficiam. Et si volueritis & audieritis me, quae bona sunt terrae manducabitis: quod si nolueritis, neque audieritis me, gladius vos comedet. Os enim Domini locutum est. Sequitur terrorem benignitas: & quibus iam ultio criminis debita est, his adhuc superest poenitentis conscientiae beata confessio. Non enim statim Deus in ira sua perimit, sed loquitur: & dissimulata adhuc poena tantum indignatione perturbat. Qui enim ut coccum & phoenicium erant, redundant in manus sanguine decolores: in niuem albescent, eruntque veste beati velleris candidati. Et haec quidem ex auctoritate testamenti veteris praesumpta sint: Videamus an etiam in nouo Dei irae talis esse intelligatur, ut saluet. Nanque Ioannes eos quos esse nationem viperarum ob maliciam paternae in se impietatis exprobrat, ita ad salutem monet: Facite dignum fructum poenitentiae. Et rursum ipse Dominus: venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam. Frementibus autem aduersus se, & non tantum in passionem, sed etiam post passionem, non dico in vnum convenientibus, sed persecutionem ecclesiae, apostolorum fugam caedem martyrum spirantibus, Deus sic loquitur iratus: Saule Saule, quid me persequeris? Ait autem: Qui es Domine? Dominus vero: Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris.

Matth. 3.

Matth. 11.

Act. 9.

ris. At ille tremens & pauens in eo quod sibi acciderat, dixit: Domine, quid me vis facere? Sic loquitur iratus, sic in indignatione conturbat: cum quibus ob meritum impietatis poena decreta est, ipsis per admonitionem desinendi, metus & terror affertur. Sed ne ipsam quidem principalem & maximam loquendi in ira & indignatione conturbandi praedicationem, praetermisit propheta. Namque post id quod ait: Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos: ut ostenderet qui ille irae sermo esset, & quae ex eo conturbatio gigneretur, adiecit:

Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, annuncians praecceptum eius. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Posce a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terrae. Reges eos in virga ferrea & tanquam vas figuli confringes eos.

Iratus loquens atque in indignatione perturbans, & irascendi modum temperat & loquendi. Nam neque iram dissimulat potestate prelata, neque a bonitate sua excedit terrore praemisso: ut ad pietatem nos metus eius, cuius potestatem demonstrat reuocaret. Conturbantur ergo frementes & vana meditantibus: cum regem sciunt, cum filium Dei audiunt, cum possessionem cum finium terrae, & heredem esse gentium discunt, cum regendi ius in virga ferrea eius esse cognoscunt, cum modo ac facilitate vasis figuli comminuendos populos intelligunt. Sic loquitur iratus, sic conturbat indignans, non puniens admissam impietatem, sed impoenitentem ad poenitentiae confessionem commemoratae potestatis terrore perturbans. Quamquam vero per spiritum prophetiae pro gerendis gestis memorantis (quia solitus sit per non ambigam prouidentiam gerendorum Deus futura pro praeteritis significare) absolute intelligi possit, omnia haec ex persona vnigeniti filij Dei Domini nostri Iesu Christi dicta esse, & infidelitas maxima sit, trepidum ad haec sensum ambiguae opinionis afferre: tamen etiam euangelicis atque apostolicis doctrinis ostendendum est, nihil eorum prophetam quae gerenda praedicandaque essent non antea prophetasse, maxime cum non exiguis ignoratibus atque simplicibus error oriatur in eo quod dictum est: Ego hodie genui te. Cum enim ante tempora vnigenitus Dei filius maneat, nec conueniens

Tempus.

niens nec consonans esse intelligitur, ut in die genitus sit: cum dies omnis in tempore sit. Tempora enim secundum præscriptam nobis à Mose cognitionem in hunc suum motum atque cursum ab origine seculi & constitutione dimensa sunt, cum per momenta & horas & menses, & annum reuolubili in se successione discreta sunt: institutumque est tempus ex tempore, quia omnia tempora mutua temporum substitutio & gignit & terminat. Atque ob id dies in tempore est: per quem tempus vniuersum & inchoatum definit, & definens inchoatur. Vnigenitus verò Dei filius, ut Dei verbum est, ita & Deus erat verbum, non cum temporibus est, sed ante tempora: non in aliquo, sed ante omnia est. Erat enim cum tempora facta sunt, quippe qui ea fecerit. Erat ergo semper. Non enim est diffinitus in tempore, non subiectus in numerum, sed per quem est eorum omnium, quæ & sunt & esse dici possunt, origo: ipse ille ex infinitæ æternitatis suæ ortu, ut ab æterno genitus esse persistit. Ut igitur dicti prophetici, quo ait: Ego hodie genui te, ratio possit intelligi, adhibenda nobis est euangelica & apostolica atque prophetica autoritas: ut vel prophetam de Apostolo, vel Apostolum de propheta intelligamus. Tenendus autem idem euangelicorum dictorum ordo, qui psalmi est: nam id primum est. Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Et nescio cui Christum regem esse ambigere sit tutum, latrone hoc ipso in crucis passione confitente: *Luc. 23.* Memento mei Domine, cum veneris in regnum tuum. Sed non sufficit confessio latronis regem esse profitentis. Testatur etiam adoraturi Magi cum interrogant: Vbi est qui natus est rex Iudæorū? *Matth. 2.* Testatur & Pilatus interrogans: Tu es rex Iudæorum? *Matth. 27.* Profitetur & Dominus respondens: Tu dixisti. Non negat interrogatus, nec gloriatur humiliandus ad mortem, cum non sit nisi ex responsione confessio: ita neque se protulit professionis autorem, neque interroganti cognitionis veritatem inuidit. Sed non sufficit respondisse quod rex sit: audiamus etiam illud, & qui sit iste qui rex est. Princeps nanq; sacerdotum etiam cum sacramento interrogat, dicens: Adiuro te per Deum viuum, ut dicas nobis si tu es *Matth. 26.* Christus filius Dei. Et dicit illis Iesus: Tu dixisti. Interrogatio nunc quoque

non improbatur, sed & iactantia & gloriatio spontaneæ professionis effugitur: quæ sita tamen veritas non negatur. Ac sic verecūdia humilitatis & veritatis confessio temperantur: ut sit & in responsione officium, & in interrogatione cognitio. Sed expectandum est, qui tandem sit responsionis huius profectus: quod Christus filius Dei est. Nempe quod sequitur ad id quod dictum est: Tu dixisti: Verum dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli. Qui filius hominis est, idem & filius Dei est. Natura generositatis, in filij hominis assumptione non deperit. Nā non idcirco non Dei filius, quia & hominis est filius. Non enim cum diuinitatis decessione fit humilitatis accessio, nec per consortiū infirmitatis contumeliam virtus exceperit: quippe cum infirmitas honore sit donata virtutis. Nā hominis filius à dextris Dei assidet, veniens cum *Psal. 109.* cœli nubibus contuendus. Quo dicto prophetia consummatur illa quæ dixit: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Hic ergo rex super Sion montem sanctum Dei constitutus est præceptum Domini annuncians. Non super illum utique perditæ ciuitatis montem, complorata scilicet & homicidæ & parricidæ Hierusalem: sed Hierusalem eius quæ in cœlis est, quæ mater est nostra, quæ ciuitas regis magni est: cuius, ut existimo, hodieque incolæ sunt in passione Domini resurgentes. Dei itaque præceptum hic rex constitutus annunciat, ut venturum eum cum cœli nubibus meminissent: aduersus quem fremerent & conuenirent, ut per cognitionem diuini aduentus conturbati, super contumelia illusæ humilitatis corporeæ poeniterent. Teneat autem ordinem prophetiæ euangelica doctrina. Nam in eo ipso dicti vtriusque ratio cōtinetur, huius scilicet dicti: Ego constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, annuncians præceptum eius. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Cum enim ait: Amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, tempus quo filius hominis qui & Christus & Dei filius & confessu Dei dignandus esset ostendit ut qui antea Dei filius, tum quoque & hominis filius esset, ut id quod tum fi-

Ioh. 17.

Coloss. 1.

lius hominis est, ad perfectum Dei filiū, id est ad resumendam indulgendamque corpori æternitatis suæ gloriam per resurrectionis potētiam gigneretur, quam gloriam à patre corporeus reposcebat. Qui enim in forma Dei erat, formam serui acceperat: & acceptæ huic formæ serui, gloriam Dei in qua māsīt postulat, dicens: Pater glorifica me apud te ipsum ea claritate, quam habui priusquam mūdus esset apud te. Non noua quærit, non aliena desiderat, esse talis qualis fuerat postulat: sed precatur id se quod antea erat esse, gigni scilicet ad id quod suum fuit. Non erat autem id ipsum tunc totus quod ut fieret precabatur: fieri autē totus non aliud quàm quod fuerat postulabat. Sed cū sit quod fuit, & quod non erat est futurus: ad id quod fuerat, id quod totum non erat quodam nouo ortu nascebatur. Exordio ergo hic resurrectionis suæ ad assumendam gloriam dies est: per quam ad id nascitur, quod ante tempora erat. Sed nascens ad id quod ante tempora fuit id tamen in tempore nascitur esse, quod non erat: atque ideo filius hominis amodo assidens virtutis dextris est videndus, quia natura carnis post resurrectionem glorificata, ad perfectum eius quam antea habuerat claritatis prouehabatur: cum hominis filius confessurus patri, & in immortalitatem corruptione carnis absorpta, & in viuente tunc, & non morituro amplius Dei filium, nasceretur. Tenuit autem beatus Apostolus nouam hanc in eo temporariæ huius natiuitatis, discretam ab ea quæ ante tempora est generationem & subdiuisam significationem. Nam cū debeata illa, & nullis circumscripta temporibus natiuitate dixisset, Primogenitus omnis creaturæ, quia in ipso creata sunt omnia in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia: primogenitum quoque etiam ex mortuis in resurrectione commemorat, dicens postea: Primogenitus ex mortuis, ut fieret ipse in omnibus primatum habens. Nascitur enim ad id quod non erat, cū tamen id fieret quod fuisset. Est enim primogenitus ex mortuis, qui erat primogenitus creaturæ: idcirco primogenitus ex mortuis, ut maneret primogenitus creaturæ. Idē enim est primogenitus ex mortuis, qui erat primogenitus creaturæ. Non nunc aliud est atque antea fuit, quamuis etiā aliud ipse fuerit ex alio: sed id quod ex

alio etiam aliud fuit, in idipsum tamen vnde antea extitit aliud est renatum. Nā qui natus ex virgine homo est, erat & tum filius Dei: sed qui filius hominis est, idem erat & Dei filius. Natus autem rursus ex baptismo, & tum Dei filius: ut & in idipsum & in aliud nasceretur. Scriptum est autē cū ascendisset ex aqua: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sed secundum generationem hominis renascentis, tum quoque ipse Deo renascebatur in filium: profecto ut hominis filio, ita & Dei filio, in baptismo comparato. Sed id quod nunc in psalmo est: Filius meus es tu ego hodie genui te: nō ad virginis partum, neque ad lauacri generationē, sed ad primogenitū ex mortuis pertinere apostolica autoritas est. Namque in libro Actuum apostolorum ita dictum est: Nosque vobis Euangelizamus eam quæ ad patres facta est re promissio. Hanc Deus expleuit filiis nostris, suscitans Dominum nostrū Iesum. Sicut & in psalmo primo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Cum suscitauit eum à mortuis, amplius nō regressurum in interitum. Vox ergo hæc Dei patris secundum Apostolum in die resurrectionis extitit: & videamus an idipsum & euangelistæ doceant. Namque Dominus resurgens tali ad apostolos usus est voce: Data est mihi potestas omnis, in cœlo & in terra. Euntes nunc docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti. Resurgens enim, in cœlo & in terra ius omne sortitus est. In eo autem quod ait data est, poposcisse id quod accepit ostendit. Sequitur enim:

Posce à me & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terre. Matth. 28.

Accepit ergo hæreditatem gentium quam poposcit. Poposcit enim cū ait: Pater, venit hora, honorifica filium tuū ut filius honorificet te. Sicut dedisti illi potestatem omnis carnis, ut omni quod dedisti illi det vitam æternam. Et rursus: Non pro his rogo tantum, sed & pro illis qui credituri sunt per verbum eorum in me. Hæc ergo hæreditas eius, ut omni carni det vitam æternā, ut omnes gentes baptizatæ atque doctæ regenerentur in vitam: non iam secundum illam diuinam Moyse cantionem angelorum dominatū dedicatæ, neque secundum eorundem numerum diuisæ: sed in dominicam familiam susceptæ, & in

& in domesticos Dei deputatæ, & ex iniusto peccatore & peruerso iure dominatium in regnum æternū diuinūq; translata. Neque enim adhuc tantum portio Domini Israel, neq; funiculus hæreditatis eius Iacob: sed gentes omnes secundū numerum angelorum ante diuisæ, nunc iam vnius atque vnus omnis hæc vniuersitas gentium Dei populus est: & æterna hæc omnium ex mortuis resurgentium, primogeniti huius ex mortuis æterni hæredis hæreditas est. In eo autē quod subiectum est: Et possessionem tuam terminos terræ, nō est existimandum quod id ipsum repetitus sermo significet: tanquā illi sola gentium terras inhabitantiū donata possessio sit. Nō enim ait: Et possessionem tuam vsq; ad terminos terræ, sed terminos terræ. Ab eo autem quod terminatur, id quod terminat differt. Neq; id ipsum est finitum esse atque finire: neque vnū est, modum sumere, atque moderari: quorum aliud interius modum accipit, aliud exterius quodā ambitu suo obiectūque moderatur. Non enim ita in profundum demersa est terra, aut in latitudinem extensa, aut prolata in altum est: vt non vndique secus, aut circumfusæ, aut subiacentis sibi naturæ contineatur obiectu. Hanc enim infernæ vastitudinis demersa & immēsa abyssus sustentat: hanc circumfusi & superni aeris spiritus inumbrat atque ambit. Quod autem subiecta sibi abyssu suspensa sit, propheta testatur dicens: Ipse super maria fundauit eam, & super flumina præparauit illam. Et rursum: qui firmavit terrā super aquas. Et hanc immensam atq; infinitam vastitatem, abyssum scriptura solita est nuncupare, cum Ionē intra cetum oranti dicitur: Abyssus multa circumfudit me. Atque hæc quidē infinita immensitas quæ secundum verbi proprietatem in abyssu significari intelligitur, spiritali & diuinæ substantiæ est circumscripta virtute: secundum illud apostoli, Quoniam omnia in ipso & per ipsum, ipsi gloria in secula seculorum. Esse autem huius infernæ regionis vastæque abyssi incolas plures, beati Ioannis Apocalypsi docemur: cum nullus, neque in cœlo neque supra terram, neque infra terram obsignatum librum dignus est repertus aperire. Non vtique de mortuis & in terram sepultus significare intelligitur: cum ad tertij incolatus demonstrationem, non qui intra terram, sed qui infra terram, neque

qui mortui sunt, sed qui viuunt, nullum in se resignandi libri habuerint autorem. Cum ergo possessio terræ finium Domino donatur: non tam terra donatur, quā ea quibus terra finitur. Terræ enim terminos quibus terra ipsa determinatur, accepit. Cuius rei sacramentū omne beatus apostolus Paulus (Quippe cuius ore Christus de se locutus) exposuit dicens: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam existimauit se esse æqualem Deo, sed se exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinē hominis constitutus, & habitu repertus vt homo, humiliavit se factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus illum exaltauit, & donauit illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. In forma itaque Dei manens, formam serui accepit, scilicet ex Deo homo natus: & post mortem crucis in nomen quod est super omne nomen exaltatur. In Deum nanque quia nullum vltra Deum nomen est, prouehitur: eique hoc petenti, id est, vt esset quod fuerat antē, donatur. Formam enim serui in forma Dei manens sumpserat. Accepit deinde possessionem finium terræ, id est, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris. Non terra solum, sed superna etiam infernæque donantur, & ea quibus terra concluditur: & in gloria Dei patris hodie genitus nascitur, id est, manente antē Dei forma per præmium mortis formæ seruilis adsumptio honestatur. Fitque sub tempore noua, nec tamen inusita natiuitas: cum ad resummendam gloriam Dei patris qui ex forma Dei forma serui erat repertus primogenitus ex mortuis nasceretur. Sequitur deinde:

Reges in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.

Multis aut malè opinantibus, aut virtutem & proprietatē dictorum diuinorum ignorantibus, aduersa hæc esse bonitati Dei videtur: vt gentes quas filius dei in possessionem poposcit, & in hæreditatem accepit, terrore virgæ ferreæ regat, & modo vasis figuli confringat. Neque

Gg

Philipp. 2.

Hoc subolet Origeni quidam. Nam in hoc opere Origenē sequens est Hilarius.

Psal. 23.

Psal. 135.

Jona. 2.

Rom. 11.

i. Cor. 4.
Virga apo-
stolica, ser-
mo euāge-
licus.

enim boni cuiusquā est dare & accipere perdenda. Et qui magis vult peccatorum A poenitentiam quā mortem, non existimatur secundum professionem naturæ suæ esse facturum, si virga ferrea confringat, quos dari sibi in hæreditatem poposcit. Et primum ne quis temerariæ huic & impiæ præsumptioni locus pateat: proprietates ipsæ verborum in Romanam linguam trāslationum cognoscendæ sunt. Nanque id quod nobiscum est, Reges B eos in virga ferrea, quanquam ipsum, reges, non tyrannicum, neque iniustum sit, sed ex æquitatis ac moderationis arbitrio regimen rationale demonstret: tamen molliorem adhuc regentis affectum proprietas Græca significat. Quod enim nobiscum est, Reges eos, cum illis est *ποιμανεῖς αὐτοὺς*, id est pastoraliter reges: regendi scilicet eos curam affectu pastoris habiturus. Ipse enim pastor bonus, cuius nos oues sumus: pro quibus animā suam posuit. Ne autem ius tyrannicum significari arbitremur in virga: quæ in virgæ nuncupatione proprietas sit, ex nouo & veteri testamento noscendum est. Beatus Paulus ad Corinthios scribēs, quos tum ex multis peccatis ad poenitentiam moderata atq; utili adhorta- D tione reuocabat, ait: Quid vultis? in virga veniā ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis? Nunquid Paulo ius prætorium erat, vt virgam comminaretur, & cum officio lictoris ad ecclesiam Christi adesset? Non vtique ita opinandum est, sed quia omnis Dei sermo quo ex errore in veritatē Dei retrahimur, quo per comminationem terrorēque iudicij ad innocētis & sanctæ vitæ viam regimur, virga est nuncupatus: per quam intra disciplinam diuini metus cohibiti, moderati ac prudētis rectoris monitu coercemur. Beatus Apostolus conditionem eligendi aduentus sui his quos monebat adiecit: vtrum mallent eum in seueritate doctrinæ atque obiurgationis adesse, an in spiritu lenitatis. Quod vtrumque secundum modestiæ tenorem erat necessariū: vt obedientibus lenior, insolentibus verò seuerior adueniret. Et hoc quidem ex noui testamenti auctoritate præsumptum est. Hanc autem verbi doctrinam virgā nuncupari ex veteri ita cognitum est, cum dicitur: Virga directionis, virga regni tui: quia hæc eadem est virga directionis, quia per doctrinam in æquam viam vtilēque dirigimur. Et quæ virga

regni est, necesse est ipsa illa doctrina sit regni. Ipsum autem Dominum nostrum ob doctrinæ suæ vtilem ac moderatam prædicationem virgam nuncupatum ita accepimus dicente Esaia: Exiet, inquit, Esa. 54. virga de radice Iesse. Ac ne tyrannicā in eo seueritatem per virgæ nūcapationem auderet quisquā opinari, continuo propheticus sermo subiecit: Et flos de radice eius ascendet, & requiescet super eū spiritus Domini: vt virgæ seueritatem floris suauitas tēperaret, cum vniciq; nostrū doctrinæ terror regimen perfectæ beatitudinis admoueret. In hac ergo virga reget datas sibi gētes: non corruptibili, nō caduca, non fragili, sed ferrea, id est, validissima, & pro naturæ suæ soliditate firmissima. Hac ergo virga ferrea vt reget, ita confringet & conteret. Nam magis C hoc secundum Septuaginta translatōres Græcitatē proprietas enunciat. Ita enim scriptum est, *Ὡς σκεὴν καὶ μέγας συντεῖψας αὐτοὺς*. Sed siue conterat, siue confringat, non idcirco existimandus est hæreditatem poscere, vt eam ad perdendum atque abolendum confringat & conterat: quippe cui cor contribulatū sacrificium sit optimum. Contritio ergo illa siue cō- D fractio est, quæ in nobis corporeas voluptates & secularium vitiorum incētia comminuit, dignōsque nos dignatione Domini præstabit, secundum dictum prophetæ: Cor contributum & humiliatum Deus non spernet. Cōparata autē vasis figuli cōfractio, quantā absolute intelligentiæ huius impartitur. Non enim sine causa quos in hæreditatē E poposcit virga ferrea regens tanquā vas figuli cōfringet: nisi quod comparationis exemplo fragmenti istiusmodi damnum proficere in restaurationem eiusdem vasis ostendit. Qualis autē à Deo secundū vas figuli nostra confractio sit, idem docuit per Hieremiā prophetam, dicēs: Surge, & descende in domū figuli, & ibi audies verba mea. Et descēdi in domum F figuli: & ecce ipse faciebat opus super lapides. Et cecidit vas quod faciebat in manibus eius: & iterū ipse fecit vas aliud secundū quod placuit in conspectu eius vt faceret. Et factū est verbum Domini ad me dicens: Si secundū figulum hunc nō possum facere vos domus Israel? Ecce sicut lutū figuli vos estis in manibus meis. In summa loquar super gentem aut super regnum, vt feriam eos & perdā, & si conuersa fuerit gēs illa à malis suis, poenitebo de malis

Psalm. 50.

Hier. 18.

de malis quæ cogitabam facere illis. Et in summa, loquar super gētem & regnū, A vt reedificem & plantem. Et facient mala ante me, vt ne audiant vocem meam, & pœnitebo de bonis quæ locutus sum facere illis. Sic petitas atque obtentas hæreditatis suæ gentes Deus confringet & conteret, vt reformet: confringit enim Deus in omnibus omnes inexplēbiles cupiditates, & illecebrosas lasciuias, & feruentes iras, & inanes superstitiones, & tumentes fastus, & impias opiniones. B Reformat autē nos ad rationabilem vitæ vsum, contemptu pecuniæ, luxus pudore, iræ moderatione, veri scientia, cōmunionē viuēdi, religionis officiis: cum per doctrinæ regimen terroremq; iudicij in has virtutes post vitia illa reuiuiscimus, Non enim ait: Tanquam vas confringes eos, ne per testæ fragmentum irreformabile vas posset intelligi: sed ait, vas figuli, quod in ipsa artificismolitione vas fieret, vt secundum prælatum exemplum prompta esset confracti eiusdem vasis ex artificis volūtate reparatio. Sed hoc irrationabilis materiæ vas etiam sub alia intelligentiā ad rationem humanæ voluntatis aptatum est, homines quidem per hæc vitia sua cadere: sed si in his pœniterēt, id est, si ab his desinerēt, se quoq; Deus in his quæ ad pœnam casus huius constituerit pœnitere. Non quod hic motus mentis secundum humanam naturam in Deum caderet: sed quia hominis gestorum pœnitentia modus est gerendorum. Pœnitentiam quoque suam Deus memorat ad pœnam: quia puniri desinerent qui esse impij destitissent. Vt ergo figulo promptū est, amissum vas ad eandē, vel quam volet speciē reformare: ita deo facile est, post vitiorū casus volētes se erigi, per doctrinæ suæ institutionē ad pietatem ex impietate reparare. Sed & illa tanquā vas figuli non ignoranda cōfractio est: tum cum his corporibus dissolutis, & casu mortis confractis pro voluntate artificis restauratio afferetur. F Quod vtrunq; propheticus sermo significasse eodem dicto videtur. Nam cum pœnitentiam vtilē in his quæ antea agebantur ostendit: præsēntis huius vitæ & corporalis ex vitiis in virtutes nouā quasi instaurationē docet esse oportere, ira in eos Dei sicuti criminū voluntatē cessante. Et quanquam id ex figuli comparatione protulerit, tamen cum de eodem figulo ait: Et ipse fecit vas aliud secundū

quod placuit in conspectu eius: significari etiam intelligitur illa, quæ secundum Dei voluntatem resurgentium corporū instauratione est futura. Prout enim ei placet, & in conspectu eius dignum est, confracta reparabit, nō ex alia aliqua, sed ex veteri atq; ipsa originis suæ materie speciem illis complaciti sibi decoris impartiens: vt corruptibilium corporum in incorruptionis gloriam resurrectio, nō interitu naturā perimat, sed qualitatis conditionem demutet. Non enim aliud corpus, quamuis in aliud resurget, Apostolo dicente: Seminatur in corruptela resurget in incorruptione: seminatur in ignominia, resurget in gloria: seminatur in infirmitate, resurget in virtute: seminatur corpus animale, resurget spirituale. Fit ergo demutatio, sed non affertur abolitio. Et cum id quod fuit, in id quod non fuit surgit: non amisit originem, sed profecit ad honorem. Confringi itaque nos tanquam vas figuli, vel nunc, vel tunc gaudeamus: vt & nunc modo figuli vasis commortui & consepulti Domino in baptismo in nouitate ambulemus. Et in nouum hominem deposito veterere nascamur: & tunc per hunc nouæ natiuitatis profectum, in beatam illam ac Deo placentem iteratæ reparationis nostræ speciem reformemur. Cuius boni non ignarus propheta, post hæc hortatur & dicit:

Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terrā. Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne forte irascatur Dominus, & pereatis de via iusta. Cum exarserit in breui ira eius, beati omnes qui confidunt in eum.

Doctrinæ hic ordo vtilissimus est, vt eorum in quæ nos adhortatur, beatitudinem cognitā præstet: quia difficile sit animum ac spē ad ignorata protendere. Nolens igitur propheta ad eorum nos quæ superius cōmemorauerat, intelligentiam cohortari: intelligentiæ ipsius honorem ante memorauit, dicens: Et nunc reges intelligite, eos scilicet qui intellecturi essent, reges esse demonstrans. Sed quærēdum est, quos reges ad intelligentiā propheticæ huius adhortationis admoneat: ne quisquam forte eos significari intelligat, quorum nunc in corpora humana, & in bellorum ministeria, & in metu gentium, regnum est. Non sunt autem hi æterni & beati apud Deum reges: quippe cum ipsi iam à mandatis Dei

1. Cor. 15.

Luc. 4.

Luc. 17.

1. Cor. 4.
Rom. 5.
Rom. 6.

excident, & diabolo in regnum sint deputati: dicente eodem cum Dominum tentaret: Et duxit illū diabolus in montē altissimū: & ostendit illi omnia regna orbis terrę: in momento temporis: & ait ad illū diabolus: Tibi dabo potestatem hanc & gloriā eorum, quia mihi tradita sunt. Alios autē nobis reges euangelia demonstrant, scilicet in quos appropinquauit regnum Dei & eos qui regnans in se peccatum deuicerint: qui sui ipsius corporis reges sūt, dominatui suo vniuersarū inuentiua subdentes: hoc enim in nobis est regnum Dei. Sic iterum Christus regnat in nobis, cum per eum ipsi dominorum in nos iure regnamus: secundum quod dictum est, Non venit regnum Dei cum obseruatione: neque dicent: ecce hīc & ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est. Huius regni beatus Apostolus meminit, Corinthiis scribens: Iam sine nobis regnatis, Et utinam regnetis, ut & nos vobis conregnemus. Hoc itaq; regnum Dei est: vbi peccatum vincitur, vbi mors perimitur, vbi nō regnat hostis. Mors enim regnauit ab Adam vsque ad Moysen. Et apostolus ait: Iam nō regnet peccatum in vobis. Per hoc regnum Dei regno peccati dissoluto, ipsisque iam nobis regibus, regno aduersante subuerso: hoc nobis erit regnū Dei, cum omnibus vitiorum nostrorum aculeis contusis, labe erit corporeæ infirmitatis absorpta. Hos itaq; reges propheta ad intelligendum cohortatur: ut sciant, aduersus Dominum & Christū eius fremuisse reges, & populos vana meditados. Intelligant quoq; inridentē ē cœlis, & in ira loquentem, & super Sion montem sanctū regem constitutum, pręcepta Dei patris annūciātem: cognoscāntq; eum qui sit genitus in filiū: tempus quoq; illud, quo qui tempora fecit, sit in tēpore genitus. Intelligant in quo hæreditatem gētium, & possessionem terrę finium postulauit. Non ignorent etiam quæ hæc virga sit ferrea, qua regens eos, modo vasis figuli confringat. Hæc enim intelligentes, sacramentū omne diuinę voluntatis agnoscant: & cum per obedientiam pręceptorum hæredes Dei Patris, cohæredes autem Domini nostri Iesu Christi erunt. Per id quod æterno regi cohæredes sunt, id necesse est consequantur, ut reges sint. Testantibus itaq; euangelis atq; Apostolo de regibus: sequēs est ut cognoscamus qui sint iudices terrę: quosq; ut

reges oporteat erudiri. Maximē cū reges nudo tantum nomine, sine regni alicuius designatione cognominet, ut eos suos atq; in se esse reges doceret: iudices autē terrę dicat. Differre verō iudicem regē, ipso vsu terrene consuetudinis cognoscimus, quia non idē sit regnare quod iudicare: quia regnū dominatio sit, iudicium vero sit modus æquitatis. Sancti ergo quiq; intelligendi sunt esse iudices terrę: quorum vita atq; fides, infidelium iniquorumque iudicij vice sit. Et hoc Dominus in euangelis ostendit dicens: Viri Niniuitę surgent in iudicio, & iudicabunt generationē hanc: quia pœnitentiā egerūt in prędicatione Ionæ. Et ecce maior quā Iona hic. Regina Austri surget in iudicio, & iudicabit generationem hanc: quia venit ab vltimis partibus terrę obaudire sapientiam Salomonis. Et ecce maior hic Salomone. Tales erūt iudices terrę: quorum cōparatione fidei ac timoris impœnitentes impiōsque condemnet. Si enim pœnitentia Niniuitarum ex Ionæ prędicatione suscepta, fructū adepti est pœnitendi: necesse est obediens eorum pœnitentia insolentē horum impœnitentiam iudicet. Aut regina Austri ex vltimis partibus terrę, desideratā Salomonis sapientiam audiens, nōne infidelitatem & incuriam præsensium auditione peregrina dāmnabit? cum tamen inobedientiæ atque inaudientiæ iudicium differēs a Salomone atq; Iona Christus autor adcumulet. Absolutē autē hos esse iudices terrę Apostolus demonstrat dicēs: An nescitis, quia sancti mundum iudicabunt, & in vobis iudicabitur mundus? quum per meritū adeptæ beatitudinis, criminoforum vitam sanctitas cōparata condemnet. Intelligētia autem huius atq; eruditionis opus, continuo propheta subiecit: dicens.

Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore.

Non securum patitur aut negligens seruitium: vult in omni seruitutis officio admisceri timorem. Ut enim metuentes serui, diligentius dominis carnalibus seruiunt, cū voluntatem solertioris obsequij metus obsequelę admixtus eliciat: ita & Deo seruientes, si timeant per imminentem timorem, non negligentes in ea erunt quam susceperint seruitutem. Ac ne tyrannici terroris hic metus esse fidelium crederetur ad id quod dixerat: *Seruite Domino in timore*, adiecit, *Et exulta-*

Matt. 11.

1. Cor. 6.

Et exultate ei: ut metum seruitutis gaudij exultatio temperaret, cum ipse timor causam lætitiæ per conscientiam seruitij fidelis afferret. Porro autem ne libertas gaudij fines congruæ moderationis excederet, ita subdidit: Exultate in tremore, quia periculosa ad obliuionem timoris esset libera à tremore lætitiæ. Atq; ita hæc prophetici eloquij ratio seruata est: ut seruitutem timor detineret, timorem exultatio moderaretur, & exultationem tremor consequens contineret. Huius autem seruitij & timorem exultantem, & exultationem timentem, docuit in eo quod sequitur consistere: dicens: Apprehendite disciplinam. Virtute verbi significationem impatientis & velut præpropere ad id voluntatis ostendit, non tam expectandam, quam apprehendendam potius disciplinam docens: non tempore fidei in huius obedientiæ obseruatione contentus, sed ardorem spiritus in apprehendendi auiditate desiderans. Sic in rapiendo regno cœlorum raptore Dominus delectatus, ait: A diebus autem Ioannis regnum cœlorum vim patitur, & vim facientes diripiunt illud: quia cum regni cœlestis possessio Israeli prædicaretur, fides tamen gentium possessionem hanc sibi Israeli diffidenti præriperet. Sic & beatus Paulus currit ut apprehendat, dicens: Sequor autem ut apprehendam, in quo & apprehensus sum. Non lento gradu properat, neque ocioso sequitur procursu: apprehensurus enim sequitur. Et satis quidem dixisse videretur, si consequenturus sequeretur: sed vim & ipse afferre optat, & apprehendere properat, & modo exempli corporalis inuadere. Scit autem se eo ipso iam esse quod apprehendere properat apprehensum. Si enim nos per corporalem naturam Deus naturæ suæ discidentes homo genitus apprehendit, factus ipse quod sumus: nostrum est ad apprehendendum nunc id quod est ipse contendere, ut in eam gloriā in quam naturam corporeæ huius corruptionis eximit, festinatio nostra se misceat: atque ita apprehendemus id in quo fuimus apprehensi, si naturam dei consequamur, Deo ante naturam hominū consequente. Apprehendenda itaque disciplina, & inuadendum est quodam amplexu & in vinculo corporali: ne elabatur aut excidat. Causam autem diligentis huius cōplexus ac vinculi propheta subiecit, dicens:

Apprehendite disciplinam, ne quando irasca-

tur Dominus, & pereatis de via iusta. Cum exarserit in breui ira eius.

A Adest enim poenæ dies, qui in exardescente ira Domini significari intelligitur: in quo si non apprehensam à nobis disciplinam tenebimus, periti de via iusta erimus. Vnicuique enim rei perit quicquid aufertur: & quod deest ei cui deest iam videtur amissum. Nam tametsi per naturam suam maneat, ei tamē cui abest non manet. Et idcirco de via iusta impij pereunt, quia in ea non erunt. Pereunt autem de via iusta, cum exarserit in breui ira eius. Non mora hæc ira est, per quam de iusta via pereunt: ne quis sibi interim poenæ lucro inter moras iudicij blandiatur. In breui nanque exardescit ira. Excipit enim nos statim ultor infernus: & decedentes de corpore si ita vixerimus cōfestim via recta perimus. Testes nobis euangelicus diues & pauper: quorum vnum angeli in sedibus beatorum & in Abraham sinu locauerunt, alium statim poenæ regio suscepit. Adeo autem statim poena mortuum excepit, ut etiam fratres eius adhuc in supernis manerent. Nihil illic dilationis aut moræ est. Iudicij enim dies, vel beatitudinis retributio est æterna vel poenæ: Tempus verò mortis habet vnumquemque suis legibus, dum ad iudicium vnumquemque aut Abraham referuat aut poena: & idcirco copiosum hunc sacramētis cœlestibus psalmum sic propheta conclusit:

Beati omnes qui confidunt in eum.

E Non trepidam spem neque ambiguā, perfectio beatitudinis exit. Confidentia ad id opus est, firmæ opinionis scilicet, & indemutabili voluntate: quia plus sit confidere quam sperare. Confidendum ergo est, ne nos à via recta exardescens breui ira Dei deperdat. Fidelis enim est qui ait: Qui credit in me non iudicabitur, sed transiet de morte ad vitam: Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

F *Psalmus XIII.*

DIXIT insipiens in corde suo: non est Deus. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in voluntatibus suis: non est qui faciat bonum, non est usque ad vnum. Dominus de celo prospexit super filios hominum: ut videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutile facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque

ad unum. Sepulchrum patens est guttur eorum: linguis suis dolose agebant: venenum aspidum sub labijs eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est: veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio est infelicitas in vijs eorum, & viam pacis non cognouerunt: Non est timor Dei ante oculos eorum. Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem: qui deuorant plebem meam sicut escam panis. Dominum non inuocauerunt: illic trepidauerunt timore ubi non erat timor. Quoniam Deus in generatione iusta est: consilium inopis confudisti: quoniam Dominus spes eius est. Quis dabit ex Sion salutare Israel? cum auerteret Dominus captiuitatem plebis sue, exultabit Iacob, & letabitur Israel. *

Cætera in hunc psalmum aberant à v. cod.

Vt enim qui pestilentem urbem ingressus omnes omnino inhabitantes morbo dissolutos & febribus æstuentes, & diuerso ægritudinũ genere confectos contemplatus sit, & nullum illic medicum inueniens, ingemiscat, & nihil auxilij, nihil remedij adesse tantis malis doleat, & desauire magis membrorum pestem quotidie sentiat, sciatque medicum in longinquo positum mederi posse si adesset, quod solum potest dolorum desperatione exclamet dicens: Quis est qui eum præsentem efficeret, & salutare eius adferret? Omnem scilicet sollicitudinem ad vota conuertens. Pari modo spiritus sanctus cernens errorem generis humani, cernens mala seculi huius ingrauescentia, & morbum immedicabili morte grassantem, ubi Deus negatur à stulto, ubi abominandis voluptatũ fallacijs corrupti sunt cuncti. Vbi nullus bonum volens sit, ubi eorum guttura innocentium sint sepulchra, ubi lingua vsi sint in officium fraudulentie, ubi venenum labijs eorum verbisque suffusum sit, ubi os amaritudine & maledictione sit plenum, ubi velox pedum eorum ad effundendum sanguinem cursus sit. Et per hæc non agnoscentibus viam pacis, in omnibus vitæ eorum vijs infelicitas ingrauescat, ubi in Deum nulla reuerentia est, ubi deuastatio plebis Dei, persecutoribus tanquam cibus panis sit, & innocentium mortes, damna, supplicia fiet satietas iniquorum. Vbi Deus nõ inuocatur & trepidatur in nullis; creaturam in idolis omisso creatore reuerentes, ubi Deus in generatione iusta desperatur habitare, & consilium inopis confunditur, & spes patientiæ eius inluditur, his igitur ita grassantibus ma-

lis, & toto orbe dominantibus conscius Spiritus sanctus eius qui solus opem ferre possit exclamat: *Quis dabit ex Sion salutare Israel.* Non enim Moyse dederat, non Elias, non Esaias, non propheta omnia legis opera aduersus tantam morborum pestem infirmabantur, opus erat medico qui vna atque eadem auxilij sui ope vniuersa curaret, & tot ac varios in toto orbe languores non arte, non opere, quia quando opus & ars singulis adhibita profuisset, sed verbi potestate sanaret. Hunc requirit Spiritus, hunc expectat ad cuius aduentum febris quiesceret, cæcitas desineret, paralytis non esset, mors non occuparet, hunc expectat, hunc proclamat, hunc orat, *Quis dabit ex Sion salutare Israel.* Sed in singulis verbis singulæ virtutes sunt explicandæ. Sion quæ sit Apostolus docet cum dicit: Accedamus ad Sion montem, ad sanctam Hierusalem ciuitatem, omnes enim currimus apprehendere, in quo apprehensum sumus à Christo, id est inueniri in eius corpore, quod ex nobis ipse præsumpsit, in quo ante constitutionem mundi à patre sumus electi, in quo reconciliati ex inimicis, & adquisiti sumus ex perditis, in quo Apostolus cum damno vniuersorum optat inueniri dicens: Et omnia arbitror stercora, vt Christum lucrificiam, & inueniar in illo, Ergo quia non nisi ex assumptione carnis nostræ hi morbi essent nostri corporis auferendi, & ex assumptione carnis salutiferæ omnis in Domino est. Idcirco ita ait: *Quis dabit ex Sion salutare Israel,* Sed in eo quod salutare est, virtus est nominis, non nos aptamus aut fingimus, sed in veteris testamenti libris salutare Dominum Deum nostrum nuncupari docemur, & propriè hoc nomen per pollicitationem gentibus semper indultum est: Ait enim Esaias: Reuelauit Dominus brachium suum sanctum in conspectu omnium gentium, & cognoscent omnes fines terræ salutare Dei nostri. Omnibus igitur gentibus reuelatum est & ab omnibus cognitum est. Et rursus in psalmis Spiritus sanctus exclamat: Cântate Domino canticum nouum quia mirabilia fecit Dominus salutare suum in conspectu gentium. Reuelauit iustitiam suam. Et rursus: Annunciate in gentibus gloriam eius: & in omnibus populis salutare eius. Et rursus: Ostende nobis Domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis. Cuius spei desiderium

derium Dominus in Euangelio ostendit, dicens: Multi prophetae & iusti cupierunt videre quae vos videtis, & audire quae auditis. Hoc salutare Simeon expectauit diu, & cum in manibus accepisset, agnouit, & inter vagitus infantiae & cunarum fordes per fidem Deum vidit. In talibus & agnoscens adorauit dicens: Nunc dimitte seruum tuum Domine secundum verbum tuum in pace. Quoniam viderunt oculi mei salutare tuum, Quod praeparasti in conspectu vniuersorum populorum. Lumen in reuelatione gentium. Ergo hoc salutare gentium adnuntiatur, non carnali Israël, qui in morte Dominum maiestatis expectauit, vidit, audiuit qui in prophetis lapidauit, cecidit, secuit & occidit. Sed sermo iste omnis ad gentes est, & gentium salutaris est, Ita ait: Dum auertit Dominus captiuitatem plebis suae, captiuitas proprie gentium est, qui in corde suo induxerant: Non est Deus, qui trepidauerunt ubi non erat timor, qui spem inopis confuderant, & incluserant, quia à Domino spes eius est, qui in generatione Dominum habitaturum negauerant, capti religionibus demonum superstitionibus temporum, officiis creaturae. Haec captiuitas appellatur, hoc seruitium adimitur. Sed Israël erit ille qui credit, Israël erit ille qui Deum oculis cordis aspiciet, quia Israël Deum videns est, qui post captiuitatem auersam hoc Dei salutare cognoscit. Latatur Iacob, latatur & Israël captiuitate auersa libertate concessa, Deo contemplato. Abraham & Iacob patribus per adoptionem familiae nuncupatis. In his ergo laetemur, & in his exultemus scientes per nostram redemptionem ob vnius poenitentis salutem esse in caelis gaudia Angelorum, & cum coelestis laetitia pro nobis sit, oportet in Christo gaudia nostra esse perpetua, qui est benedictus in secula seculorum Amen.

PSALM. XIV.

DOMINE quis habitabit in tabernaculo tuo: aut quis requiescet in monte sancto tuo? Qui ingreditur sine macula, & operatur iusticiam. Qui loquitur veritatem in corde suo: qui non egit dolum in lingua sua. Nec fecit proximo suo malum: & opprobrium non accepit aduersus proximos suos. Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus: timentes autem

Dominum glorificat. Qui iurat proximo suo & non decipit: qui pecuniam suam non dedit ad usuram: & munera super innocentes non accepit. Qui facit haec non mouebitur in aeternum.

Psalmus qui lectus est inscribitur psalmus David, quia per eum Spiritus sanctus haec locutus est. Et recte ita competit psalmo, nihil enim in tempus alterum destinatur, nihil ex occultis profertur, sed omne opus eius in praesens est. Denique ita incipit: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo? Oratio est simplex Dominum precantis & orantis, ab eo noscere qui mores, quod studium, quae voluntas sit qui habitaturi cum Deo, & in excelsis eius & coelestibus quicturi. Non est enim humilis cuiusdam animi nec mediocris operis admisceri, mereri eiusdem domicilij communionem. Ergo de quibus quaeritur statim respondetur, ut quia arduum est atque difficile haec obtinere, quibus modis id consequendum sit intelligatur. Dicit enim ad id quod quaesitum est. Qui ingreditur, sine macula & operatur iusticiam & cetera psalmi consequentis Talibus praecipis formatur, talibus monitis instruitur, cui ad Deum iter est, cui ad sublimitatem eius ascensus est, cui in aeternis eius est requies. Praeceptum autem omne breuitate collectum est, ut memoriae mandetur, ut haereat animo, ut foris ac domi, publice priuatéque, die ac nocte retineatur, obtemperetur, insistetur. Est enim haec breuitas locuples & infinita, & ex omnibus veteris ac noui testamenti praecipis institutisque decerpta, Infantibus, faminis, viris, senibus aptissima, atque uti breuitatis commendabilior esse possit opulentia quid in singulis verbis sacramenti sit prosequitur, Non est hic prophetia, non obscuritas, non exemplum. Vox interrogantis est, bonitas respondentis, confirmatio audientis. Sed in his virtus est coniicienda verborum. Distinxit enim ita habitationem in tabernaculo, requiem in monte, & prior est habitatio in tabernaculo, posterior requies in monte. Ut ergo habitationis & requiei distantia intelligatur, montis & tabernaculi proprietates explicanda est, & tabernacula quae prius fuisse legimus fuerunt leuia, caduca, arescentia, ad tempus ex frondibus tecta, qualia interdum à nobis effici solent vitandi estus causas, ut infra umbram eorum ardorem solis aestumque vitemus. Istiusmodi enim ta-

bernacula populo sunt per Moysen instituta. Sed hæc arefacta sunt & dissoluta. Erant enim imaginaria, & facta ad exemplū. Ait enim ita Deus Moyfi: Vide vt facias omnia secundum speciem, quam ostēdi tibi in monte. Dauid quoque templum ædificare optans tabernaculum cognominauit fœdus. Non dabo somnū oculis meis donec inueniam locum Domino tabernaculum Deo Iacob. Sed & Moyses & Salomon tabernaculum condidit. Et deinceps Apostoli plurima tabernacula condiderunt. Et per omnes orbis terrarum partes quæcunque adiri potest: Quin etiam ex Oceani insulis habitationes Deo plurimas parauerunt. De quorum gloria testatur Spiritus sanctus. Quam amabilia sunt tabernacula tua Deus virtutum: concupiscit & deficit anima mea in atria Domini. Non ergo vnum tabernaculum vel per moysen frondeum, vel per Dauid exoptatum, vel per Salomonem omnibus humanis operib⁹ ordinatū Prophta desiderat. Sed multa & innumerabilia, quia & si in orbe Ecclesia vna sit, tamen vnaquæque vrbs Ecclesiam suam obtinet, & vna in omnibus est, cum tamen plures sint, quia vna habetur in pluribus. Primus itaque & maximus gradus est ad cælestia ascendentibus habitare in hoc tabernaculo, & illic noctibus diebusq; vitam æui totius agere, amotum à seculi curis, & negotia mundi huius relinquētem, sicut plures sanctorum nunquam à tabernaculo recesserunt, Vt de Iesu Naue scriptū est: Et Iesus iuuenis non egrediebatur tabernaculū, & Anna Prophetes non discedebat à templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens die ac nocte, post quæ in monte Domini quiescēdum est. Hinc enim proficiscentibus cō iter est, & non nisi per hanc habitationē iter vllum est. Ergo quærendum prius de habitatione tabernaculi fuit, quia ex eo in montem esset ascensus, Deinde habitatio est temporis & laboris. Quies verò non interpellatur extrinsecus, sed otium est iuge, perpetuum, molestia carens, quod in statu suo maneat, Ceterum si inquietudo se misceat, otij & naturam & nomen amisit. Sed mons Domini nullus in terra est. Omnis enim terra iam pridem per vitia hominum maledictionibus noxia est. Nam & in Adæ operibus, & in Abel sanguine meruit offensam, & sub Noë habitantium peccatis fuit ple-

na, & nunc quoque edita & excelsa quæque montium fanis, templis sacrisque maculantur. Ergo non in ista tibi expectandus hic mons est, sed vt æditissimæ humi partes montes nuncupātur, ita necesse est in his quæ cælestia sunt maxima atque sublimia sub montes nomine opinari. Et quid sublimius Christo? Mons autē eius est illud quod ex homine corpus assumpsit, in quo nunc habitat, & sublimis & excelsus super omnem principatum & potestatem, & omne nomen. Super hunc montē ædificata est ciuitas quæ non possit abscondi, quia sicut ait Apostolus, Non est aliud fondamētum nisi Christus. Ergo quia qui Christi sunt in Christi corpore ante constitutionem mundi electi sunt, & Ecclesiæ corpus est Christus, & fundamentum ædificationis nostræ Christus est, & ciuitas super montem ædificata. Hic ille mons est in quo quæritur quis possit esse requiescēs. In alio quidem in psalmo de hoc eodem monte sic legimus: Quis ascendet montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius. Et Esaias nobis erit testis: Et erit in nouissimis diebus manifestus mōs domus Domini, & dicent: Venite ascendamus in montem Domini in ædem Dei Iacob, Et rursus Paulus: Vos accessistis ad Sion montem & ad ciuitatem Dei viuentis Hierusalem. Si ergo requiei nostræ spes omnis est in Christi corpore, & cum in monte sit quiescendum, mōtem non aliud possum intelligere, quàm corpus quod suscepit è nobis, ante quod Deus erat, per quod transfigurauit corpus humilitatis nostræ conformatū corpori gloriæ suæ. Si tamen & nos vicia corporis nostri cruci eius confixerimus, vt in eius corpore resurgamus. Ad illud enim post habitationem Ecclesiæ scanditur in illo, in Domini sublimitate requiescitur, in illo cum Angelorū choris, cum & nos sumus Dei ciuitas sociabimur. Quiescitur autem quia nullus sit ex impietate dolor, ex inopia metus, sed omnibus firmitate sua per virtutem æternitatis vtentibus in his sit extra quæ nihil indigeant, quiescendum. Ergo ad id quod quæsitum est, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? Respondit Spiritus sanctus per Prophetam: *Qui ingreditur sine macula & operatur iusticiam.* Igitur impollutus ingrediens, & extra omnem peccati labem viuens hic esse responsum est, cui post baptismi lauacrū nullæ adhæserint.

sordes, sed sit immaculatus & nitidus, sit-
 que ei non corpus stupris cōtaminatum, ^A
 non oculi spectaculis theatralibus fordi-
 di, non mens vino ebria, non pecu-
 niæ vita ancilla, magnum est, igitur his
 abstinere, sed non in his statim confecti
 itineris est requies. Coepta enim in his
 via est non peracta. Nam sequitur: *Et ope-*
ratur iusticiam. Bonū non tam cogitandū
 est quā exequendum, & benevolentia ^B
 non ineunda est sed explenda. Iusticiam
 enim velle hic erit fructus vt fiat, & qui-
 dem in his utilis est ad Dominū cursus.
 Verūm plura sunt reliqua. Restat enim:
Qui ingreditur sine macula & operatur iusti-
ciam. Qui loquitur veritatem in corde suo. Su-
 periora illa licet magna atque præclara
 sint, solent tamen cum gentibus esse cō-
 munia vt vitium caueant, vt famam bo-
 nitatis acquirant. Sed hæc animalium,
 non spiritualium virtus est. Apostolus
 enim & carnalem hominem posuit, & a-
 nimalem, & spiritalem. Carnalem bel-
 lue modo diuina & humana negligē-
 tem cuius vita corporis famula sit nego-
 tiola, cibo, somno, libidine. Animalis
 autē, qui ex iudicio sensus humani quid
 decēs honestūq; sit sentiat, atq; ab om-
 nibus vitijs animo suo authore se refe-
 rat suo proprio sensu vtilia & honesta di-
 iudicans, vt pecuniam spernat, vt ieiuniis
 parcus sit, vt ambitione careat, vt
 voluptatibus resistat, vt bonitate vene-
 rabilis sit. Sed præsens in his tantum &
 inter homines homini erit vsus. De qui-
 bus ait gentium Doctor: Secundū do-
 ctrinas & præcepta hominum quæ sunt
 rationem quidem habent vt in supersti-
 tione & humilitate sensus ad nō parcen-
 dum corpori non in aliquo honore, vt
 ad saturitatem carnis. Spiritualis autem
 est cui superiora illa ad Dominum studia
 sint, & hoc quod agit, per scientiam Dei
 agat, intelligens & cognoscens quæ sit
 voluntas eius, arcanum secreti consilij,
 & absconditi à temporibus seculi per re-
 uelationem ac donum Spiritus sancti in-
 telligens & sciens quæ ratio sit à Deo car-
 nis assumptæ qui crucis triumphus, quæ
 mortis potestas, quæ in virtute resurre-
 ctionis operatio, Hæc vt idē Aposto-
 lus docet animalis homo non percipit
 quæ sunt Spiritus Dei. Sultitia est enim
 illi, nec potest intelligere, quoniam spiri-
 taliter interrogatur. Qui autem spiritalis
 est iudicat omnia, ipse verò à nemine iu-
 dicatur. Conscijs ergo Spiritus sanctus

ea quæ superiora sunt in vitæ innocentia
 & in operibus iusticiæ, & gentibus & hæ-
 reticis esse communia. Nam qui plures
 eorum & ieiuniis corpora defatigant,
 & continentiam patrimoniorum largi-
 tione testantur, & pudicitiam virginita-
 te consumunt Sed quia abundatura hæc
 & multa istiusmodi in ipsis essent, Domi-
 nus ad discipulos sic locutus est: Amē di-
 co vobis cū venerit filius hominis pu-
 tatis inueniet fidē super terrā? Sciebat &
 virginitatem, & continentiam, & ieiuni-
 a esse curanda, & quia hæc non proficiunt
 ad sanctitatem nisi expleantur in
 Christo, id est cum Christi veritate con-
 sentiant. Ad id quod superius dixerat
 Propheta subiecit: *Et loquitur veritatem in*
corde suo, Superiora illa inutilia demon-
 strans, nisi in confessionis veritate susce-
 pta sint. Et in his quidem conscenden-
 tibus ad requiem montis Domini gra-
 dus celsus est, in innocentia videlicet, &
 in operibus, & in confessione. Sed licet
 prouecti per plura sumus, adhuc tamen
 adiicies reliqua. Solent enim plures glo-
 riosam intelligentiæ verborum speciem
 præferre, & voluntatis ac iudicij decus
 etiam verborum honestate mentiri cū
 de Deo bene sentiunt, & loquantur, ver-
 bis autem ac sensui suo gestis atque ope-
 ribus mentiūtur. Hi sunt quæ loquuntur
 oderunt & his quæ prædicant ipsis rebus
 inimici sunt. Ergo ad veritatē cordis ad-
 iunxit dicens: Qui non egit dolum in lin-
 gua sua, & veritatem quā sentit non fal-
 lat in verbis. Vt catholicæ doctrinæ pro-
 fessionē, & ita sentiendi ac præiudicandi
 iudicium etiam operatio consequatur. ^E
 Quia secundum Apostoli testimonium
 vt in corde creditur, ita in ore confessio
 fit ad salutem. Ergo vt sit in Dei requiē
 dignus ascensus in verborum ac linguæ
 veritate viuendum est, vt per operatio-
 num fidem sensus nostri verba non falsa
 sint. Sed arctum hoc & per seculi nequi-
 tias & vitia difficile est. Est enim necessa-
 rium plerumque mendacium, & nonnū-
 quam falsitas utilis est, cum aut percus-
 fori de latenti mentimur, aut testimoniū
 pro periclitante frustramur, aut falli-
 mus de difficultate curationis egrotum,
 & oportet secundum apostoli doctrinam
 sermonem nostrum sale esse conditum.
 Idcirco nunc Spiritus sanctus falsitatis
 affectum mendacij conditione tem-
 perauit Origenianum dicens: *Qui non*
egit dolum in lingua sua, nec fecit proximo

suo malum, vt crimen mendacij in incommodo haberetur alieno sed licet quæ superius diximus expleantur, & ingreditur innocens, opereturque iusticiam veritatem corde complectens, seipsum in his quæ locutus fuerat non fallens, malum proximo non inferens, perfectus tamen in his non erit. Est adhuc aliquid in nobis edomandum, exspuendum perimendum, & quid illud sit, idem qui per superiorē confirmat prophetam dicens: *Et opprobrium non accepit aduersum proximos suos*, insolentiæ scilicet & fiduciæ vitia depellit, & cōmune illud superbia malum tollit. Quid enim tam inane tam miserum quàm homo homini superbiens, quàm de se aliquid fidens? Nōne videmus plures per opum insolentiam cum exprobrassent inopum egestatem amissis omnibus egere, & aliorum miseriam fastidientes rursus eguisse miserantur. Plures etiam per præsumptionem vitæ diu innocentes ad omnia deuolutos, & cum delicta aliis exprobrarūt, ipsos vix ad penitentiæ veniam pertinere. Non est igitur opprobrium aduersus proximos incundum, sed si quid in iis incuriosum, si quid petulās, si quid incontiens deprehenditur, sine exprobatōnis amaritudine, blandimento enim dictionis est corrigendum. Hoc humilitas, hoc super metū diffidentia quæ validissima fiduciæ custos est, curat. Ne sit admonitio contumelia, ne sit emendatio opprobrium, ne sit doctrina conuitium. Sic fiduciam errantis Pharisei Dominus in Euangelis damnauit, tum cum in medio consistens ita sermocinaretur. Gratias tibi ago Domine quod non sum sicut cæteri homines, adulteri, auari, sicut & hic publicanus. Erat autē publicanus in secreto orans: Domine miserere mei peccatoris. Huic orationi eius scriptura subiecit; Quia magis iustificatus egressus est publicanus quàm Phariseus. Misericordiam Dei peccati cōfessione promeruit, Phariseus verò honorem eorum quæ de se proferebat, per insolentiā opprobrij amisit. Sed fortè iam dignum se quis si hæc vniuersa adeptus sit promissionibus Dei credit, cum se post innocentiam, post bonitatem, post prudentiæ modum etiam humilitate moderatū scit. Sed plura adhuc restant. Nam vt significauit in eo mendacio esse peccatum si cæteri malum mentientis falsitas compararet, ita nunc vbi opprobria aduersus

proximos non sumēda decernit. Habendam tamen rationem ipsius humilitatis adiecit. Quæ autem hæc ratio sit, cohæret in versu: *Et opprobrium non accepit aduersus proximos suos, Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus*. Non oportet humilitatem carere constantia, & libertas Dei à nobis in ea quam omnibus debemus seruitute retinendum est, ne ad potentium impetus terreamur, ne ad maleuolorum arbitria cedamus. Interdum enim etiam regibus iniqua poscentibus turpi adulatione famulamur, & vitiis alienis conscientiæ nostræ infirmitate blandimur. Ergo si iam in professione iniquitatis abruperit vt in versu explicatur: *Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus*; oportet istiusmodi hominem apud nos nō alicuius, sed nullius esse iudicij, vt sit nobis abolitus interemptus. Spiritualia enim tractantem, & cælestia continentem decet humanæ nequitiae despicere monita, & animo sublimi & excelso istiusmodi maleuolentiæ tanquam nullius opinari. Sed magnitudinē fidei nostrę nimium fortè erexisse Propheta aduersus iniquos iudicabitur. Sed spectandum est quid sequatur: *Ad nihilum deductus est in conspectu eius qui malignus*. Timentes autem Dominum magnificat. Ergo vt sine personæ exceptione nullus nobis qui malignus est debet esse, ita & sine exceptione personæ omnis qui Dominum metuat honorādus est. Non nos moueat innocens pauper, non ieiunans sanus, non seruus fidelis, non confidens in ecclesiæ habitatione peregrinus, sed omnes pari iudicio reuereamur, vt talis sit in eorum qui timent Dominum magnificatione humilitas, qualis esse debet in nihil æstimandis maleuolis libertas. Et quia in regenerationis nostræ natiuitate in hæc sacramenta iuramus, renunciantes diabolo, seculo, peccatis, cum interrogantibus respondemus retinendam vsque in finem cōfessionis huius fidem statuit dicens: Qui iurat proximo suo & non decipit. Quamuis enim quis in mandatis Dei diu manserit, tamen si aliquando fefellerit, iam non manet cum fefellit, & iustitia anterior in iniusticiæ tempore amittitur. In Euangelio: Beati qui manserint vsque in finem. Idcirco apud Salomonem omnis laus in exitu canitur, quia in his quę promissa sunt Deo non est aliquando fallendum, sed tendit vsque ad consummationem perfecta admonitio cælestis,

cælestis, Nam qui vitium omne deterfit, cupiditatem quoque ei quæ nimium nos detinet pecuniæ auertit dicens. Qui pecuniam suam ad usuram. Fallax hoc beneficiū & humanitas fraudulēta, & damnoſa hæc beneuolentia docetur. Quid enim tā intolerabile quā vt indigēti ita beneficiū tribuas vt magis egeat, & miseriam inopis opem laturus accumules. Si Christianus es quid ab eo præmium præmij exspectas, Ipse ab hominibus nō beneficia exspectando sed damna? Si Christianus es, quid pecuniam tuam in reditum cōponis, & fratris tui inopiam pro quo Christus mortuus est, thesaurū tuum efficis? Si Christianus es, non quæro vt largiaris, saltem debitum sic repocce ne spolies, & memēto eum à quo usuram repetis esse inopem & pauperū propter quē Christus innocens voluit esse & pauper. Itaq; siue iniuriā siue beneficium cum pauperi præstas, Christo præstare te nosce, quia propter eum cū Deus esset indigentia eius est dignatus & nomē sed ne dur⁹ sermo admonitionis istius crederetur tanquā si penitus sub usurarū nomine habendi curā remouisset, non igitur acquirendi sollicitudinem sustulit, quin etiam modestiā accipiendi muneris temperauit dicens. Ad id quod dixerat: *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, & munera super innocentes non accepit*, est quædam munerum consuetudo quæ honorem adferat largenti, ita vt maioris doloris sit oblata cōtemni quā donasse quæ sumpta sunt. Igitur ea munera quæ in alterius operarentur iniuriam inhibuit. Nam si vsum munerū omnino abstulisset, satis fuerat dixisse: *Et munera non accepit*. Sed quia simplex donorū vsus aut ex hominis aut etiā ex Dei reuerentia venit, ea vetuit munera quæ integritatē iudicij corrumperent, quæ innocentis iniuriam emerent, quæ nullū in se caritatis mutuae officium continerent. Etenim quæ Deo offerimus his quidem ille non eget, sed per nos debitæ reuerentiæ explentur officio. Ita eam in muneribus docet obseruandam esse rationem vt ea sumantur a nobis quæ sunt grata & vtilia offerentibus, non quæ nos faciant venales, nec insidiosa innocentibus sint, nec munerantibus sumptuosa officio potius quā cupiditate sumpta, honore ingesta quā metu, caritate magis suscepta quā lucro. *Qui facit hæc non mouebitur in æternum*. Per hæc igitur est habitatio in taber-

naculo, per hæc requies in mōte. Restat ergo præceptorū custodia, & mādatorū opus, condendus est psalmus in viscera, scribendus in corde, in memoria signandus, & huius nobis cum noctibus diebusque copiosæ breuitatis thesaurus cōparandus, & acquisita hac in viaticum æternitatis opulencia & habitantes in Ecclesia tandem in gloria corporis quiescamus.

In finem intellectus David, cū venit ad eum Doeck Idumæus, & nunciauit Sauli: Venit David ad domum Achimelech.

PSAL. LI.

QUID gloriaris in malitia: qui potens es iniquitate. Tota die iniusticiam cogitabit lingua tua: sicut ratorum acutum fecisti dolum. Dilexisti malitiam super benignitatem: iniquitatem magis quā loqui equitatem. Diapsalma. Dilexisti omnia verba precipitationis; linguā dolosam. Propterea Deus destruet te in finem: euellet te & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuā de terra viventium. Diapsalma. Videbunt iusti & timebunt; & super eum ridebunt & dicent: ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum: & preualauit in vanitate sua. Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei speraui: in misericordia Dei in æternum, & in seculum seculi. Confitebor tibi in seculum quia fecisti: & expectabo nomen tuum: quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum.

Superscriptio ipsa psalmi sollicitam expetendæ intelligentiæ postulat diligentiam. Est enim in exordio eius statim positum, in finem intellectus. Nam & non sui temporis res psalmus continere ostenditur: cui præscriptio tituli in finem est. Et cū in finem intelligentia sit, non potest in eo alicuius alterius magis rei intelligentia esse quā finis. Finis autem est, vt frequēter ostendimus, quo concluduntur omnia, cuius causa cetera sunt: ad quem vniuersa spei rerum, negotiorum opera festinant. Intelligentia ergo psalmi in eo consistit, de quo omnia sunt: extra quem nihil est. Et quis iste sit, superscriptio ipsa quæ continere historiam existimatur ostendet. Est enim talis: In finem intellectus illi David, cū venit Doeck Idumæus, &

*Argumē-
tū Psalmi.*

annunciavit Sauli, & dixit ei: Venit David in domum Achimelech. Atque ut absolutius rationem superscriptionis cōsequi possimus, ipse rerum gestarum ordo subdendus est. Doeck præpositus erat mulorum Saul, qui ad Saul ait: Vidi filium Iesse venientem in Noba ad Achimelech filium Achitob. Et interrogavit eum in domo, & manducare dedit illi, & gladiū Goliæ alienigenę dedit ei. Quibus auditis, rex potestatem Doeck sacerdotum & ciuitatis dedit. Dehinc scriptura subiecit: Et circumiuit, inquit, Doeck Idumæus, & tetigit sacerdotes, & mortificauit in die illa octoginta & quinque, omnes ferentes ephod, & Noba ciuitatē sacerdotū deiecit in ore gladij. Hęc itaq; omnis gestorum fides est: de qua tantum ad psalmi titulum præsumptum est, quantum & sacramento psalmi, & propheticę satisfaceret doctrinæ. Id enim solum in superscriptione est, cum inquit: Venit Doeck, & annūciauit Saul & dixit: Quia venit David in domum Achimelech. Et necessario post quinquagesimum psalmum (in quo peccatorum remissio secundum sanctificati huius ut in exordio psalmorum docuimus, numeri virtutem cōtinetur) psalmus iste tempore anterior, ordine posterior collocatur: ut id quod in finem intellectus præscribitur, perfectis vndique & absolutis sacramentorum generibus posset intelligi. Achimelech, interpretatione verbi, fratris mei imperium significat. Quod enim nobiscum fratris mei imperium dicimus, id Hebręi Achimech nuncupant, Cum ergo Sauli dicitur: Venit David in domum Achimelech: illi inimico David nunciatur, quod domum ingressus, sit fratris imperij. Domus autem imperij fratris quę sit, Petrus apostolus docet, dicens: Et vos quasi lapides viui ædificamini in domos spirituales, ad sacerdotium sanctum. Et infra vos autem genus electum, regale sacerdotium, genus sanctum, plebs ad possidendum. In hanc igitur spiritalem domum ædificandi in regale genus sumus: si per spiritalem corporum ædificationem conformes Deo facti, genus perfici regale mereamur. Hanc ergo Achimelech domum, id est, domum fraterni regni, David ille verus sanctus. Rex iustus oriens ingressus est: factus scilicet nostri corporis homo. Quę domus fratris mei regnū est: quia in eiusdem corporis gloria coheredes sumus regni eius, ipso dicente:

*In finem,
quid sibi
velit.*

1. Pet. 2.

Venite benedicti patris mei, possidete præparatum vobis regnum a constitutione mundi. Quod autem fratres eius sint, quorum domum regiam fuerit, ingressus: per prophetam testatur in psalmo dicens, Annunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesię laudabo te. Concessa ergo secundum præcedentem psalmum peccatorum remissione, verbum caro factum habitat in nobis: qui & fratres, & domus spiritalis, & regale genus sumus. Populus autem impius, & parricidalis, & proditor, qui in Doeck significatur, regi suo inimico scilicet David prodit quod in domo Achimelech sit: & hoc fit cum Pilato traditur cum homo crucifigendus offertur, cum repudiato rege regē suum Cæsarem confitetur: prodēs quidē cum in domo esse Achimelech, sed non intelligens eū esse imperij fraterni, corpus scilicet in quo & sanctorum ecclesia, quę corpus est Christi, conformis conregnabit, ingressum, id est in qua & desideratum sibi cibum sumpserit (desiderio enim manducare pascha desiderauit) & ex qua Goliæ, id est, diaboli arma sustulerit (fortis spolia ipse diripuit) post quod ab hoc eodem Doeck, id est, populo proditore Apostoli occisi, ecclesię subuersę sunt: Hic ergo titulus psalmi, in finem intellectus, quia in Christo, qui David oriens iustus rex & æternus & pastor est, totius spei nostrę consummatio, & legis finis intelligitur esse: qui & secundum psalmi titulum & ordinē in ea corporis sui domo proditus est, quę ei fraterni domus significatur esse imperij. *Quid gloriaris in malicia, potens iniquitate tota die?*

Querela Prophetę est, gloriari eum in iniquitate tota die, qui in malicia potens sit. Et hæc quidem gloria iniquitatis arguitur. Cæterum est gloria & expendenda & confitenda, & affectu quodam exultantis gaudij eloquenda: quod vtrūque sub iisdem dictis alius propheta demonstrat, dicens: Non gloriatur sapiens in sapientia sua, neq; fortis in fortitudine sua, neq; diues in diuitiis suis: sed qui gloriatur in Domino gloriatur. Vetitis enim primū improbabilis glorię causis, causā rursus glorię cōpetentis ostendit: quo exēplo. Beatus Apostolus scit, in nullo sibi, nisi in vno tantū esse gloriandū, cum ait: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quē mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Non

Matth.

Psalm. 21.

Hier. 9.

Gal. 6.

Hier. 17.

Doech, m
ho Saulis.

do. Non ergo gloria istiusmodi, sed gloria iniquitatis offendit: & eius iniquitatis, quæ diem tota sit. Diem pro ætate vel tempore hominis nuncupari solere meminimus, cum dicitur: Diem hominis non concupiui. Vel rursus cum Abraham diem Domini desiderauit: vel cum Apostolus satanæ tradit in interitum carnis, ut spiritus saluus sit in diem Domini. Non hunc diem ortu solis occasuque finitum, sed diem constituti temporis vel ætatis ostendens. Potens ergo in malicia, gloriatur in iniquitate tota die. Sed absolute intelligitur, in Doeck persona rationem querelæ huius non conuenire. Quid enim potetia habebat mulorum custos, & ius in animalia uestitionis regie sortitus, ut tantum nuncios David domum Achimelech ingressum? Nunquid tota die in iniquitate gloriatur? Verum sub persona eius populus, cui omnis in iniquitate ætas fuit, cui ex potentatu maliciæ gloria iniquitatis ipsius abundauit, significari intelligendus est. Potens enim fuit cum seruiens visitatur à Domino, cum propter eum tot plagis percussa est Ægyptus, cum in trium dierum tenebris tenebras ipsas lumine secum manente non sensit, cum Ægyptum ipsam argento & omni ornatu despoliatam cladi suæ reliquit, cum secundum diei noctisque tempora columna nunc nubila, nunc ignea usus est, cum rubrum mare pedes transiuit, cum angelorum cibo vixit, cum maiestatem descendens ad montem Dei vidit, cum vocem de igne loquentis audiuit, cum regna multa bellis grauibz euerit, cum Iordanem refluentem ut sibi areret spectauit, cum prophetas habuit, cum sacerdotibus ad emundationem peccatorum, & redemptionem animæ suæ usus est, eum obtinere regnum suum meruit. Sed in his omnibus cum potens esset, tamen in malicia sua potens semper fuit: cum cepas & allia Ægypti & carnes desiderauit, cum ob vitiorum consuetudinem seruitutem impiam libertati piæ prætulit, cum vitulum odorauit, Mosi maledixit, Deum abominatus est, filios suos daemonum hostias vouit, prophetas occidit, ipsum quoque Deum ac Dominum suum sui causa natum hominem, proditum præfidi in crucem sustulit. Ac sic toto vitæ suæ die in iniquitate glorians, cum potens esset, potens tamen in malicia esse permansit. Post hanc ergo de eo prophetici doloris querelam, iam in ipsum sermo

conuertitur:

A *Iniustitiam cogitauit lingua tua.*

Linguae humanæ officium est, ut naturali impulsu ratione, motu vario, eodemque moderato voce in verba distinguat: extetque per eam ex confuso erumpentis spiritus sono dissonas ad rerum intelligentiam sermo. Et quamuis quidē hic eius ad id efficiendum rationabilis motus sit: tamen ipsa subdita potius esse rationi intelligitur, quam sensum rationis intelligens est. Quod verò caret sensu intelligentiæ, caret & rationis instinctu. Quidquid autem caret rationis instinctu, caret & meditatione consilij. Et quomodo recte à propheta dictum intelligitur, linguam iniustitiam cogitare, cum cogitatio ex rationabili sensu animæ viuentis ineatur: lingua verò non ad naturam rationis ineundæ, sed ad ministeriū naturæ fit rationabilis instituta? Sed dicti huius perfecti & prophetici auctoritatem & alius propheta demonstrat, dicens: In ore stultorum cor eorum est: quia nihil ex rationis consilio tractantes, & cordis meditatione pendentes, temerario tantum motu linguae inconsultæ res fortuitas & inconditas eloquantur. Atque ideo in ore stultorum cor eorum est: quia non quod cogitauerint loquentur: sed quod loquuti fuerint, cogitabunt. Et hoc quidem de lingua stulti. At verò de lingua sapientis ita legimus: *Lingua intelligentis meditabitur sapientiam.* Et rursus: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis.* Quia intelligentis lingua ex meditatione sapientiæ fit. Et eadem rursus tamquam calamus scribentis, nihil incompositum, nihil incertum agat: sed his quæ aut cogitata aut lecta fuerint, obtemperans celeriter ex ratione consilij obsecundet. Et quia ex ratione naturæ cogitatis potius famuletur lingua quam cogitet: hæc lingua quæ iniustitiam cogitauit, non naturæ suæ vsa docetur esse officij. Sequitur enim: *Sicut nouacula acuta fecisti dolum.* Nouacula ad nitorem vultus acuitur, ut abradēs hirsutam atque horrentem barbam faciē leuiget. Hæc si potius vulneret, dolum fecit: quippe cum præparata ad ornatum, ministerium suum præbuerit ad vulnus. Lingua hæc ergo huius in malicia potentis iniquitatem cogitans, dolum fecit: id est, quam natura ad eloquendas rationabiles cogitationes consulti cordis præparauerat, ipsa potius irrationabiles cogitauit iniquitates. Popu-

Prov. 10:
Psal. 34.

H h

lus enim ille qui in Doeck significari intelligendus est, ad magnificandum Dei nomen electus, & ad celebrandas laudes ipsius pręparatus, hunc inhonorat, hunc tradit, hunc quātum in se est, morte crucis perimit: & hoc linguę suę nouacula acuta per quam clamauit, Crucifige, crucifige, consummat. Dolum itaq; tanquā nouacula acuta iniquitatem cogitans fecit hęc lingua: & cuiusmodi dolum, cōsequentia docent. Sequitur enim:

Dilexisti maliciam super benignitatem, iniquitatem super: quā loqui iusticiam.

Joan. 3.

Doli huius crimen ex comparatione fit grauius, cum malicia diligitur, bonitate neglecta: cum iniquitas agitur, prętermissio sermonis iusticię. Hunc propensę in maliciam dilectionis affectum Dominus in Euangelijs condemnat, dicens: Hoc est autem iudicium, quia lux venit in hunc mundū, & dilexerunt homines magis tenebras quā lucem. Populus itaq; cui ad redemptionem peccatorum verbum caro factum est, & Deus homo natus est, ut per fidei iustificationem maledicto legis liber esset, dum in transgressionem legis mauult seruire maledicto, ipsum illum Deum suum tradidit: pœnam sanguinis eius ut prętor esset innocens, in se ipse suscipiens. Et hęc agēs, demutat naturę suę consuetudinem. Maliciam enim diligit super benignitatem, & ex bonis amorem conuertit in pessima. Diligere quoq; iniusticiam, super, quā iusticiam loqui maluit. Tenuit verò secundū Iudaicam consuetudinem propheticus sermo in ipsa sermonum virtute rationē, cum ait: Dilexisti maliciam super benignitatem, iniusticiam super, quā loqui iusticiam. Nā ubi ait: Dilexisti maliciam super benignitatem, nihil vltra quā dilectionem ipsam ex comparatione condemnat. Vbi verò ait: Iniusticiam super quā loqui iusticiam: ibi coarguit non iam pręlati amoris affectum, sed ipsum illud odium in loquendo dicens: Super quā loqui iusticiā. Possunt enim & solent Iudæi, licet non tamen bonitatem, tamen eam vel loquendo simulare. At verò loqui de domino nostro Iesu Christo, qui secundum beatum apostolū Paulum factus est in nobis iustitia, & sanctificatio, & redēptio, nullo modo possunt: non continentur ad aliquam sermonis patientiam cum si quando ex prophetis autoritatibus ostenditur à nobis vni-genitus Deus, qui ante secula natus est in

homine, & passus, & crucifixus, & mortuus. Tum enim omne de eo eloquium euitant & fugiunt. Et si discedendi quocumque locus nullus sit, vi quadam taciti doloris oppressi, aures manibus obstruunt & auditum ne in se penetraret excludunt: bonitatem quidem tantum non amantes, interdum tamen eam loquentes, ceterum iusticiam nec diligētes, quę Christus est, nec loquentes. Intercessio diapsalmę, & si personę non attulerit conuersionem, tamen sensus fecisse intelligitur demutationem. Nam cum & eius cuius antea, & ad eū quem antea sermo sit, idem sermo aliud nunc quā ante significat. Et quidem superiora querelis graua fuerunt, adeo ut ex prophetę dolore antequā edicerentur increpita sint: cum iniusticiam lingua cogitat, cum tanquam nouacula acuta dolum efficit, cum malicia super bonitatem diligitur, & iniusticię super iusticię eloquium est. Propter quę quędam quasi prophetę accusatio apud Deum pręmissa est arguentis, cum dicitur: Quid gloriaris in malicia, potens iniquitate tota die? Et ne inanis querelę dolor reperiretur, ipsa querelę causa subiecta est. Nunc verò intercedēte diapsalma non pręcessit querela: sed demonstrata antē causā peccati grauissima, tum hęc damnationis est subiecta sententia:

Dilexisti omnia verba pręcipitationis, linguam dolosam: propterea destruet te Deus in finem, euellat & emigret te de tabernaculo tuo. & radicem tuam de terra viuentium.

Hoc exemplo quo in Genesi dictum legimus his verbis: Quia fecisti hoc, maledictus tu à terra. Et rursum: Quia audisti vocem vxoris tuę. Sed & ab Apostolo cum grauissima humanę impietatis crimina percēsuisset, ita dictum: Propter hoc tradidit eos in sensum reprobum. Ita & nunc: Dilexisti verba pręcipitationis, linguam dolosam, propterea Deus destruet te in finem. Verbi virtutem Latinus sermo non tenuit. Quę enim nobiscum verba pręcipitationis sunt, ea à Gręcis *ῥήματα κατὰ πονηρίαν* commemorata sunt: quo dicto significatur id quod nobiscum pręcipitatio est, cum illis esset demersio in profundum maris. Potest autem nobiscum secundum generalem sensum pręcipitatio, non in mari tantū, sed ex editis aut ædium, aut rupium, aut quoruncumque generum locis decidentium casus intelligi. Ergo secundum demonstratam

monstratam præcipitationis rationem, quia verba præcipitationis Doeck dilexerit seuerissimæ damnationi subiectus est. Omnis etenim anima infidelis, in seculi huius tãquam maris profundo naufraga, incerto motu vagòque differtur, & diuersarum cupiditatum æstu mobilis fluctuat. Si potestate diaboli seculum incolentis inlusa, & nulla ad resistendum obnitendumque ei subiectæ soliditatis firmitate consistit: ex quo facile est, in-

Psalm. 103. centiuis circumagentium cupiditatum pendulam vagamque iactari. Quod autem seculi huius motus atque fluctus vndantis maris sit æstibus comparatus, qui dominantis sit diaboli incolatus, secundum propheticam & allegoricam intelligentiam: psalmus centesimus & tertius, sub corporali tamen creaturarum significatione demonstrat: Hoc mare magnū & spaciosum illic serpentes, quorū non est numerus. Animalia pusilla & magna, illic naues pertransibunt. Draco iste quem formasti ad illudendum ei. Et rursum in sexagesimo octauo psalmo: Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Vnigenitus itaque Dei filius, & Dei verbum, & Deus verbum, ad eruendos nos ex profundo seculi huius naufragio doctrinæ suæ reti (cui regnum cœlorum simile est) hæc vniuersa piscium genera extracturus, ab impio populo proditur & inhonoratur: seseque populo conformato ad illudendum draconi socium ipse demergit, & in hoc se profundum ad incolatus eius cōsortium præcipitat. Sic & incredulus Mosi Ægyptiorum populus præcipitari demergique meruit, & impiam gentem refusi in se maris fluctus absorbit, præcipitationis verba tum cum Deo obstitit diligentem. Quia ergo Iudæus populus incredulus, & regem suum prodens, verba præcipitij dilexit, dicens: Regem non habeo, nisi Cæsarem: Deo rege neglecto, rege homine confesso in hoc se seculi profundum ipse demersit, ideo in finem destruitur (vsque in consummationem enim seculi regnum destructæ ciuitatis amisit) & de tabernaculo euulsus & transmigratus est: vagus nunc in toto orbe terrarum, & vbiq; peregrinus, consummatis omnibus suis in Domini passionem peccatis. Quia præcipitationis verba dilexit, tabernaculo illo caret in quo propheta semper Dei spiritu pleni fuerunt, in quo sanctarum virtutum tre-

A mendæ contemplationes & salutare visiones extiterunt, in quo hostiarum ad redemptionem animæ vtilis oblationes, in quo paschæ agnus in clade Ægypti fidelium custos, & in liminum sanguine potens signum, in quo æmulæ æternorum temporum temporaria festiuitates. Ab hoc itaq; tabernaculo euulsi, spiritualium donorum honoribus carent. Euulsi autem sunt non ex hoc terreno tantum tabernaculo, sed ex illo de quo dictum est: Eleuabo tabernaculum David quod cecidit, sanctum illud scilicet & venerabile nati ex virgine Dei corpus & templum: in quo qui crediderit, tanquam consors dominicæ carnis habitabit. Omnis autem infidelis à cognatione hac non crediti corporis, id est Dei tabernaculo euelletur & emigrabitur, spiritualis huius tabernaculi indignus habitaculo: quod significare Dominus intelligitur, cum ait: Ego sum vitis vera, vos estis propagines, pater meus agricola est. Omnis propago in me non manens, neque ferens fructum, eradicabitur. Et omnem propaginem in me manentem, emundabit pater meus, vt fructum ampliorem ferat. Si qui igitur per fidem corporati Dei manere in natura assumpti à Deo corporis merebuntur, hi emundantur in fructus æternos ex se afferendos: quia necesse est, vt naturam veræ vitis propago intra vitem manens teneat. At verò qui incredulus nati in corpore Dei fuerit vel si & credens maneat, fructibus tamen fidei suæ careat, eradicabitur: aut ob infidelitatem, aut ob inutilitatem fructuum negatorum. Natus enim ex virgine Dei filius, non tum primum Dei filius est, cum filius hominis: sed in filio Dei & filius hominis, vt & filius hominis esset Dei filius, naturam in se vniuersæ carnis assumpsit: per quam effectus vera vitis, genus in se vniuersæ propaginis tenet. Si qua ergo propago infidelis aut infructuosa est, eradicandam ipsa se præbet, per naturam quidem manens, sed per infidelitatem aut inutilitatem euellitur. Ex hoc ergo tabernaculo tanquam ex vera vite hic impius Doeck & euellitur & emigratur, manens per naturam & in tabernaculo & in vite, sed per infidelitatem dignus euelli. Euulsus autem de tabernaculo, eradicabitur & de uiuentium terra. Qui enim non manebit in Christo, regni Christi incola non

erit. Non erit autem, non quòd sibi non patuerit incolatus (vniuersis enim patet ^A vt consortes sint corporis Dei atque regni, quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis, naturam scilicet in se totius humani generis assumens,) sed vnusquisque pro merito & euellendum se de tabernaculo, & eradicandum de terra viuentium præbet, non prohibitus vnquam inesse, qui per naturæ assumptionem incola sit receptus: sed eradicatur ^B ob infidelitatis crimen, naturæ consortio indignus existens. Eradicatur ergo de viuentium terra, quæ in beata regione sanctis Domino conregnantibus præparatur: cuius ipse in Euangelio meminit, ^{Matt. 5.} dicens: Beati mansueti, quoniam ipsi hereditabunt terram. Et hic idem propheta: ^{Psal. 114.} Et placebo Domino, in regione viuētium. A qua proditor populus eradicari meruit: postquam destructus in finem à tabernaculo & emigratus est & euulsus. ^{Matt. 22.} Viuorum autem idcirco terra est: quia omnis fidelis in Domino licet mortuus sit, Deo tamen uiuit, vt dictum est: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Non est Deus mortuorum, ^{Deut. 33.} sed viuorum. Et rursus per Iacob: Viuat Ruben, & non moriatur. Et illud: Ismahel hic uiuat in conspectu tuo. Sed & illud Apostoli, si ita tamen legenti videbitur, quia duplicem sensus significationem habet: Et nos qui uiuimus, qui residui erimus, rapiemur cum nubibus obuiam Domino in aera, & sic semper cum Domino erimus. Interceptio quidem corporis affert temporarium mortis occasum: sed lex constituta moriendi, legem non adimit resurgendi. Quia decernentilegem, lex non affert necessitatem: neque sibi Deus ius viuificandi ademit, legem nobis decernēdo moriendi. Mors autē in eos tantū, in quos est decreta legitima est. Viuunt autē Deo omnes, ex cuius lege sunt mortui. Neque mors quæ non nisi per legem decernentis inualuit, ^{1. Thef. 4.} potest, per se in his inualescere, ne per decernentem renouandæ vitæ legem demutabilis sit lege viuēdi: cum decernentis potestas constitutam ab exordio in Adam sub conditione decreti vitæ legem demutauerit lege moriendi. Viuunt itaq; sancti quique & fideles Deo. Nam cum se Deum eorum qui mortui fuerant, id est, Abrahæ, Isaac, & Iacob esse dicat, & continuò testetur, non mortuorum se sed viuorum Deum esse: docet per

id eos qui iudicio humanæ opinionis mortui existimentur, sibi legem decernenti non mortuos esse, sed viuos. Intercessio diapsalmæ, etsi non personam, sensum tamē innouauit. Nam post prænunciatam Doeck damnationem, ad quem tanquam ad præsentem fuit sermo, nunc ad alterius expositionis significationem se retulit propheta:

Videbunt iusti & timebunt, & ridebunt super eum, & dicent: Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & præualuit in vanitate sua.

Destructo Doeck in finem, & euulso de tabernaculo atque emigrato, & de terra viuentium eradicato, sancti quique necesse est metuant: cum videant tot tantisque diuinæ misericordiæ auxiliis populum adiutum atque vsum, post ingentem illam & vltra humanas opes gloriosi regni dignitatem, maximum de se ac vltimum humanæ calamitatis exemplum præbuisse. Quis enim memoria recenseat antiquas gloriæ eius innumeras beatitudines, quas superius pro parte memorauimus, cū post Ægypti funera, itineri eorum diuisum mare cessit, cū ardorem diei columna nubis inumbravit, cū noctis tenebras ignis columna discussit, cū cælum cibum angelorum præbuit, cū fontem petra fluxit, cū Iordanis refluxit, cū ciuitas magna ad solum arcæ testamenti circuitum concidit, cū sol de cursu suo inhibitus diem distulit, & diuinæ legis ordo ex illo elemētorum cœlestium indefesso imperturbatōque ^E motu ad belli moram restitit: post illam deinde diuinæ maiestatis & conspectus ^{Judai quæ reiecit.} & auditus familiaritatem, consumptos eos bellis, fame emortuos, & antea mortuorū cadaueribus ad mortem famis pastos, reliquos deinde in seruitutem redactos, exules vbiq; esse, vbiq; denegeres, nusquam cognitos, semper nouos, & demutatione incolatus semper ignobiles, ^{Joan. 4.} semper alienos? Iam si spiritales quis oculos erigat, de quibus Dominus ait: Eleuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt ad messem: tum sciat auulsos esse ex consortio corporis Dei, ex illo beatitudinis regno, ex illo resurrectionis honore, & esse sine Dei spiritu, sine intelligentia prophetiæ, constitutosque gehennæ pabulum, quos immortalis vermis excursus sit, & inextinguibilis ignis crematurus: quorum sciat legislationem, quorum testa-

rum testamenta, quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est A super omnia Deus. Quanto ergo has dationes eorum & presentis & aeternae calamitatis, sancti quique metu contuebuntur, quia punitorum contemplatio sit hoc terribilis exemplo. Videbunt ergo iusti & timebunt: nihil non sibi metuendum in tanta horum calamitate intelligentes. Sed quia iusti sunt, licet timeant de exemplo, tamen & de fructu propriae iustitiae gaudebunt. Ridebunt enim super eum, ridentes igitur & timentes, quia Deo subditi sunt, punitorum severitate terribili. Temperat ergo metum risus: dum & merus de exemplo, & risus ex merito est. Moderatur autem rursus metus risum, dum ita gaudebunt in bonis, ne desit terror exempli: quia impiae & diffidentis de se conscientiae est, timere sine gaudio: & insolentis naturae est, sine timore gaudere. Sed qui timentes ridebunt: id quoque adicient ad hunc moderatum in timore risum, ut dicant:

Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum.

Stultitiae atque impietatis extrema est. non intelligere se sub Deo, & ex Deo vivere, sed in his quae gerit & expectat sua magis velle confidere potestate: cum si quid illud in se sit, ex Deo sit. Ad Deum itaque spes omnis nostra sit, & confessio omnis in Deo sit, exemplo prophetae dicentis: Domine adiutor meus, & redemptor meus. Et rursus: Leuavi oculos meos in montes, unde veniet adiutorium mihi. Auxilium meum a Domino, qui fecit coelum & terram. Metuamus itaque semper, ne quando eternus ille nos ignis exurat, & vermis immortalis absumat: cum audiamus quid iusti timentes ridentesque dicant:

Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum.

Diuites quosdam insolentes esse praestat opulentia, & maxime timorem Dei diuitiarum fiducia inanis auertit. Stulti, non intelligentes hoc se magis religiosos oportere esse quod diuites sunt, quia gratiam referre largitori bonorum sibi desiderabilium conueniat: & hoc magis inexcusabilis auaritiae sit reatus, quia auaritiae necessitatem non excuset opulentia. Iam vero quam infelix fiducia est rei inanis. Deum contemnere habendo aurum quasi aurum non ex Dei sit creaturis, aut aliquem per iudicio sanae mentis beatam vitam

acquirat profectum, quod sibi aurum iaceat suffossum, & hinc fiant generosioris animae & corporis, homoque alius possit esse quam natus est: aut cum vita excedat, auro suo sit vsurus in morte. Vtetur plane, si eo recte utetur in vita: si esurientem pane suo aluerit, si nudum veste sua texerit, aut agrum sumptu suo refouerit, aut captiuum libertati suae reddiderit. Haec sunt plane ambitiosae apud Deum humani thesauri legationes, haec potentia deprecandorum criminum & vera suffragia. Sic auro demutamur, ut ex terrenis coelestes, & ex mortalibus firmus aeterni. Haec infidelis ille populus non cogitans, & Dei mandata contemnens, putansque se per legem, quae futurorum bonorum umbra est, esse diuitem, & adeptis diuitiis male vsus ex viuentium terra & tabernaculo eradicatus & emigratus, euulsus: praeponentem se in vanitatibus credens, in regni scilicet sui gloria, in templi auro, in mandatis hominum, secundum prophetam dicentem: Sine causa colunt me, docentes doctrinas & praecepta hominum, Dei legi contumeliosa humanae consuetudinis observatione mutata. Propheta autem, quem necesse est iustum esse intelligi, aliter de se fiducia spei suae loquitur: *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei speraui in misericordia Dei in aeternum & in seculum seculi.* Differt quidem tempore aetas hominum, sed prophetiae spiritus idem est. Propheta manere se in domo Dei sicut oliuam fructiferam dicit: arborem semper virentem, & fructus optimi feracem. Apostolus huic oleae praefractis ob infidelitatem eius ramis, fideles gentes ex ignobili oleastro esse insitas praedicat: ut contra naturam generis, naturam radicis acciperent. Sed propheta in lege scilicet manens, Euangelicus tamen & propheta simul, & in lege & in Euangeliiis cum fructu suo in domo Dei esse persistit: non perfringendus in ramis, non relinquendus in truncum, non inutilis iam ipse inferendo sibi praebendus oleastro, nec radicis suae virtutem arbori transfusus alienae, sed totus integer ut est fidei Apostolicae praedicator, non ex gentibus radici legis ad fidem Euangelicam inferendus, sed etiam in gentium Euangelica fide propria radicis suae ramorumque virtute totus ipse ex legis pingui conscientia fructuosus. Est autem Dei domus secundum apostolum Petrum ecclesia, &

1. Pet. 2.
1. Tim. 3.

Psal. 62.

omnes fidei Euangelicæ sectatores: sicut ait, Aedificamini domus spiritualis, regnum sacerdotale. Et Paulus: Vt scias quemadmodū te oporteat in domo Dei conuersari, columna & firmamentū veritatis, quæ est ecclesia Dei viuentis. In hac igitur Dei domo iustus & sanctus propheta tanquam fructifera oliua cōsistens, propriè sua vsus fructuosa pinguique radice, sperauit in misericordia Dei: non ad tempus, non in huius corporalis tantum vitæ breui seculo, sed in seculum seculi. Extendit enim spes suas ad infinitam perennitatis ætatem, nec concluditur mortis occasu: quū sciat sibi in Abrahamæ finibus exemplo pauperis Lazari esse viuendum, sciat quoque gloriosæ resurrectionis demutatione coæternum se & conformem Deo esse mansurum. Māsurum autē ob id quod sequitur: *Confitebor tibi Domine in seculum, quia tu fecisti: & expectabo nomen tuū, quoniam bonum ante conspectum sanctorum tuorum.*) Spes in misericordia Dei in seculū & in seculum seculi est. Non enim ipsa illa iusticiæ opera sufficient ad perfectæ beatitudinis meritū, nisi misericordia Dei etiam in hac iusticiæ voluntate humanarum demutationum & motuum vitia non reputer. Hinc illud prophetæ dictum est: Melior est misericordia tua super vitam. Quia quāuis probabilis per iusticiæ operationem vita iustorum sit, tamen per misericordiam Dei plus meriti consequetur. Ex hac enim vita in vitā proficit æternam: & operationem iustitiæ in tantum misericordia Dei muneratur, vt miserās iusticiæ voluntatē æternitatis quoque suæ iustū quemque tribuat esse participem. Idcirco in seculum & in seculum seculi misericordiæ spes est: sed confessio tantum in seculum, non etiam in seculum seculi. Non enim confessio peccatorum nisi in huius seculi tempore est: dum voluntati suæ vnusquisque permissus est, & per vitæ licentiam habet cōfessionis arbitrium. Decedentes nanque de vita, simul & de iure decedimus voluntatis: Tūc enim ex merito præteritæ voluntatis lex iam constituta, aut quietis aut pœnæ, excedentium ex corpore suscipit voluntatem. Cuius temporis non iam liberam, sed necessariam voluntatem ostendit propheta cum dicit: Non est mihi in diebus illis voluntas. Cessante enim voluntatis libertate: etiam voluntatis, si qua erit, cessabit effectus. Transire nanque ad Abrahamā volens

diues, chaos medio non finitur: cū tamē per libertatem voluntatis in Abrahamæ finibus esse potuisset. Interclusa est ergo libertas voluntatis, quia cōfessio nulla est mortuis, secundum id quod dictum est: In inferno autem quis cōfitebitur tibi? Sperans ergo propheta misericordiā in seculum & in seculum seculi, cōfitebitur tantum in seculo: temporalia confessionis officia seculi tempore gerens, spē verò æternam seculorum æternitate pro tendens. Confessionis autē causam addidit dicens. Quia fecisti: autorem scilicet vniuersitatis huius Dominū esse confessus, nulli alij docēs confitendū quān qui fecit oliuam fructiferam spei misericordia in seculum seculi. Et quis hic sit qui fecit ista, demonstrat, dicens: *Et expectabo nomen tuum, quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum.*) Expectabit ergo Dei nomen cui cōfitebitur, per quem facta sunt omnia, vt ait Paulus: Vnus enim Deus pater, ex quo omnia & nos in ipso: & vnus Dominus noster Iesus Christus, per quē omnia, & nos per ipsum. Huius ergo nomen expectat, Iesum scilicet videre, id est, saluatorem suū nosse, angelo dicente: Et cognominabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Christū conspiciere, vt per professionem generosæ familiæ sit Christianus, expectat. Bonum autem hoc nomen est, quod angeli atque archangeli adorant, quod dæmones tremunt, & ferre non possunt, quod ad salutem homines assument: quia scriptum est, Et omnis qui inuocauerit nomē eius, hic saluus erit. Expectat autem non occultè, non trepidus, non solus, sed in conspectu sanctorum eius, fide scilicet libera testimonio expectationis suæ, vel sub sanctorum cœlestium conscientia non recusans, vel prophetæ exemplo, sanctis omnibus qui in terra sunt, in se ipso præbens expectationis exemplum.

Psalmus LII. David in finem pro Abimelech Intellectus David.

DIXIT stultus in corde suo, non est Deus. Corrupti sunt & abominabiles facti sunt in iniquitatibus suis: Non est qui faciat bonum: non est vsque ad unū. Deus de cælo prospexit super filios hominū vt videret si est intelligens aut requirens Deū. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est

non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Nonne sciunt omnes qui operantur iniquitatem qui comedunt populum meum ut cibum panis? Deum non inuocauerunt: ibi timuerunt ubi non erat timor. Quoniam Deus dissipabit ossa hominibus placentium. Confusi sunt quoniam Deus spreuit eos. Quis dabit ex Sion salutare Israël: In aduertendo Dominus captiuitatem populi sui: exultabit Iacob, & letabitur Israël.

Dixit stultus in corde suo, non est Deus. Corrupti sunt,)

Præfens psalmus decimo tertio psalmo penè conueniens est. Sed habet in hac ipsa verborum similitudine non exiguum intelligentiæ discrimen. Primum virtute inscriptionis ipsius. Nam decimus tertius ita inscribitur: In finem illius David. Quo titulo id significatur, psalmum illum à David prophetatum fuisse. Hic verò In finem pro Abimelech intellectus illi David. Vbi enim est, In finem intellectus, adhortationis, & admonitionis est significatio, qua iubemur secundum finis cognitionem intelligentiæ nostræ ad mouere iudicium: vt ea in psalmo denunciari intelligamus quæ cōsummabuntur in finem, secundum illud Apostoli: Dehinc finis cum tradiderit regnum Deo patri, cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem: tunc & ipse subiicietur subiicienti sibi omnia. Nouissima autem inimica euacuabitur mors. Hic ergo finis est, qui intelligitur in psalmo, Illud autem, quod illi David psalmus inscribitur, ostenditur omnis de Christo, qui David verus est, prophetari: quia vbi illius inscribitur, ibi eum qui dixerit significat: vbi verò illi est, ibi eum ad quem dicatur, ostendit.

Dixit stultus in corde suo, non est Deus.) Vitij est humani, pudenda eloquia verbis oris non audere committere, sed instinctu nequitiae interioris urgente, ea intra cor eloqui: dum aduersum publici pudoris necessitatem voluptatis iniquitate luctante, quod pudet dici, non pudet cogitare.

Et idcirco stultus in corde suo dicit, Non est Deus: quia si vellet verbis oris hoc eloqui, stultus esse sicuti est, publici assensus iudicio argueretur. Quis enim mūdum contuēs, Deū esse non sentiat? Sed fit frequenter, vt cum nos veri necessitas ad confessionem Dei cogat, oblectatio tamen vitiorum Deum nobis

non esse persuadeat: & quod contra fidem credimus, id tamen de consilio impij cordis eloquamur. Ex quo illud Dei dictum est per prophetam Populus hic labijs me honorat, cor autē eorū longe est à me: quia nolunt credere, quod negare non possunt. Causam verò huius stultissimi in corde eloquij ostendit dicens:

Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniquitatibus suis.)

Iniquum est quicquid extra legem est. Et legem Dei excedentes primum corruptioni subditi sunt dehinc abominationi: quia iniquitas corruptionē affert, corruptio autem abominationem meretur. Cum enim quis transgreditur Dei legem, tum Deum negabit: & Deum negare corruptio est. Dominus enim noster ad debellendam corruptionem, verbum caro factum est: Oportet enim secundum Apostolū, corruptionem vestiri incorruptione. Sed qui iniquus est, & qui verbum Deum carnem factum esse non credit, & quia Deus non sic loquitur in corde: corruptus & abominabilis permanebit. Decimus tertius psalmus pro eo, quod abominabiles facti sunt in iniquitate, ita ait: Abominabiles facti sunt in adinuationib⁹ suis. Nec differt sensus & crimen quia homines ea quæ sibi sunt placita sectantes, diuinæ legis constituta transgressi sunt. Consequitur deinde hæc querela: *Non est qui faciat bonitatem.)* Verum hunc quia inferius etiam cum accessione subiectus est, suo loco tractabimus.

Qui tamen nunc opportunè & competenter adiectus est, corruptis omnibus & abominatis, neminem in operibus repperit esse bonitatis. Quia cum loqui quæ bona sunt aliquando soleamus, factis tamen ipsis difficile quæ bona sunt exequimur. Ac ne indiligens Dei erga homines voluntas esse existimaretur, adiecit dicens: *Dominus de cælo prospexit super filios hominum, si est intelligens, aut requirens Deum.)* Prospectio Domini de cælo frequens fuisse cognoscitur: quoties peccatis humani generis commotus, salutis nostræ causa aut Noë ante diluuium eligit, aut Abraham iustificat per fidem, aut Isaac sponsonis suæ promittit heredem, aut in Iacob posterioris populi primogenita præfiguratur, aut Moysen prophetam & ducem præficit, & latorem legis instituit, aut dum prophetas in omni tempore legis inspirat. Per has igitur vir-

H h iij

Pro 70
vertit illi.

Cor. 15.

Isai. 29.

1. Cor. 15.

tutis suæ istiusmodi efficientias, ad filios hominum prospexit: vt videret si quis esset intelligens & requirens Deum. Nō est autem facile illud ob quod Deus prospicere dignatur vt videat: magnumque illud est quod tam studiose, an in aliquo reperiri possit inspicitur. Prospicit enim ē cœlo Deus, vt videat an se quisquam hominum intelligenter exquirat. Quotum enim quēque hominum inuenies qui secundum perfectam intelligentiam Deum velit exquirere? qui primum causas creaturarum, & dehinc constitutionem humani generis pertractans, per rationem intelligentiæ, autorem ac parentem tantæ vniuersitatis exquirat? dehinc cur mundus, cur homines cur secula temporum, cur patriarcha electus, cur lex constituta, cur propheta præmissus, & in quem profectum causarum omnium origo constiterit? Tum præterea quæ virtutes cœlorum, & angelotū ministeria, & archangelorum potestates, & diaboli regnum & sancti spiritus donum, & Deus ex Deo vnigenitus Dei filius, profectum nobis ex tam variis officiorum generibus impartiantur? Hunc ergo exquirentem se per intelligentiam virum Deus videre prospectat. Est enim intelligentiæ non exiguum meritum, Salomone dicente: Intelligentia enim bona omnibus qui inueniunt eam. & rursum per alium prophetam: O Israël, quid Deus exquirat à te nisi facere iudicium & intelligere iusticiam? Proprium enim intelligentia humanæ rationis officium est: & idcirco nobis natura animæ spiritalis inserta est, vt per eam ad intelligentiæ sensum, qui solus rationis est particeps, tenderemus. Sed obruti vitiis, & per oblectamenta corporis natura corporeæ grauitatis oppressi, declinamus nos à studio intelligentis exquisitionis. Declinamus autē postea quā inutiles esse cœperimus, id enim propheticus sermo significat: *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt.*) Non cum declinant inutiles fiunt: sed cū inutiles cœperint esse, declinant. Et virtutem dicti facile est ex consuetudine humanæ demutationis intelligi. Nanque cū ex bonis mali esse cœperimus, & ex prudentiū familiaritate, & publicæ famæ honestate, per vitia nos & dedecora secreuerimus, effecti per id inutiles: tum omnes probabilium virorū declinamus occursum, sectantes deuia, & præsentia bonorū

Dent. 10.

conscientiæ nostræ pudore vitamus. Denique Adam per peccatū inutilis factus, tum Dei declinauit aduentum. Viuens autem aliquandiu innocens, & per mandatorum obseruantiam sibi utilis: familiarem sibi occursum antea Dei, simul atque inutilis cœpit esse, defugit. Non repertis autem Deum intelligenter exquirētibus & omnibus, simul atque inutiles factis declinantibus, ex affectus dolore iteratur querela dicentis:

Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.)

Grauis Dei professio est, & insolubile super humana vitia iudicium: cū bonitatem vsque ad vnum nemo facit. Et quæritur post hæc quomodo Abel placuerit: Seth probatus sit: Isaac hæres sit: Enoch translatus sit: Noë reseruatus sit: Melchisedech sanctificatus sit: Abraham electus sit: Iacob Israël sit: Iob inculpabilis sit: Moses amicus sit: Aaron Christus sit: Dauid secundū cor Dei sit: Prophetæ spiritalis sint Apostoli cœlorum clauēs sortiti sint: si excepto vno tantum, bonus nemo sit. Iam verò illud quomodo dictum intelligitur: Bonus homo de bono thesauro profert bona? & illud: Serue bone intra in gaudium Domini tui? Quomodo enim bonus aliquis nuncupabitur, nemine faciente bonitatem? Ac primum ne etiam in hos quos superius commemorauimus, iudicio Dei probatissimos viros, cadere tanquam generalis huius sententiæ professionem existimemus, superiorem dictorum sensus obstitit. Omnis enim de stultis & corruptis & abominabilibus cœptus est sermo: & Deo prospiciente de cœlo, vt videret si quis intelligenter exquirens esset, omnibus postquam inutiles esse cœperant declinantibus, nemo repertus est bonitatem faciens vsque ad vnum id est, illis qui & stulti & corrupti & abominabiles, & postquam inutiles facti sunt, declinantes esse cœpissent, sententia in eos diuini iudicii congruente, à quibus cœpit & sermo. Id autem quod ait, Vsque ad vnum, non vnum excepit ex omnibus: sed omnibus inutilibus & declinantibus, cū vsque ad vnum bonitatem nemo faciat, ne vnum quidē secreuit ex omnibus. Non enim ait præter vnum sed vsque ad vnum. Et in eo quod præter vnum est, exceptio significatur vnus: in eo verò quod vsque ad vnum est, vniuersitas generalis per prospicientis ē cœlo scientis diligentiam, sub

*Apostolis
data clauēs
regni cœlo-
rū, Math.
12.*

sub quodam speciali & personali numero continentur. Quanquam verò eam esse infirmitatem humanæ naturæ meminerimus, vt ex cōparatione diuinæ bonitatis bon⁹ nemo sit: sed incōparabilis illa diuinitatis exceptio, nō intercluserit bonitatis officium, vt secundum cōparationem humanam inter homines bonus nemo sit. Bonitas nanque primum perfecta est, eaquē indemutabilis naturæ virtute consistens, nescit aliquādo aliud esse quā fuerit, nec potest non id esse quod semper est. Humani verò motus ipsa plerunque mutatione diuersi sunt, & terrenæ legis imperfecta natura sit, alia ex aliō instinctu se perturbante demutans, & ad id nos diuersarum affectionū motus impellit: dum contumelia irascimur, dum damno mouemur, dum ira accēdimur, dum metu perturbamur, dum amore inflectimur, dū odio impellimur, dū gaudio efferimur, dū dolore stimulamur, dū iudicio dissidemus, dū etate mutamur. His ergo subditi naturæ infirmis motibus æquales esse non possumus, dum & affectu demutabiles sumus & tēpore. Et idcirco perfecta bonitas in nullo est, quia eam naturalium perturbationum incentiua demutant. Sed tamē cum boni sumus, vel voluntate, vel gestis, non possumus vel tunc nō hoc quod sumus, & quamuis & imperfecti ad id sumus, ne semper id simus, quod tamen sumus in tempore: licet per naturæ infirmitatē demutationi bonitatis obnoxii non adimitur nobis bonos nos vel tum esse cum sumus. Bonus autem solus per naturam indemutabilem suam semper Deus non prædurus huius demutationis nostræ arbiter fuit, indulgentiam infirmitati nostræ qua non semper boni permanemus, ex merito voluntatis impartiens, qua bonos nos esse delectat: magisque his quæ vellemus propiciatus est, quā his quæ non possemus iratus est. Namque cum Mosi fideli vtique amico suo, & quem in deum Pharaoni constituerat dixisset. Quia non glorificasti me in aquis contradictionis, ascende in montem & morere: hunc sibi postea sepulturæ eius loco à nemine cognito, vnā cum Helia, ab Apostolis in monte conspectū beati & æterni regni sui consortem & martyrem reseruauit. Et ne per Aaron & David & Salomonem pluresque istiusmodi bonitatis Dei exempla percurram, quibus increpitis demuta-

tionum offensis, ob fidei tamen meritū affuit venia proclius: conscius Dominus infirmitatis humanæ, cum Apostolis dixisset, Omnes vos scandalum patiemini in nocte hac: & beato Petro ter, non tam ad denunciationem damnatę negationis, sed quia per timorem carnis demutabilis homo, id quod negaturus esset admonito, neganti quidem, clauēs tamen regni cœlorum non ademit: quia cum per trepidationem obrepisset negatio, voluntati tamē vsq; ad martyriū cōfitemi fides firma nō deerat. Et aliud est nolle, aliud nō posse. Terti⁹ enim Petri, & si per carnis sensū respōsionis non potuit tenere constantiam: per fidem tamen animi statim fleuit. Et cum decusum se ab eo quod volebat agnouit, lachrymarum dolore fidei suæ effudit affectum. Et ipsum illud fuit demutationis tempus, & flectus scilicet secundum demutationē trepidationis, voluptatis firmitate potiore. Nam mox incōstantiā trepidationis, constans fides fleuit, probatissimam deinceps Apostolicæ fidei firmitate martyrij confessione cōfirmans. Hæc idcirco in præsentī loco commemorauimus, ne generaliter dictum existimarem: Non est qui faciat bonitatem, non est vsque ad vnum: cum hi tot & tanti placentes Deo viri, etiamsi per naturæ demutationem de proposito fidei aliquantulum decidisset: tamen maximis ac pulcherrimis bonitatis operibus gloriam sint cœlestis de se iudicij cōsecuti. Atque hanc quidem intelligentiā nostræ rationem ea quæ consequuntur, absoluunt.

Nonne scient omnes qui operantur iniquitatem, qui comedunt populum meum vt cibum panis? Deum non inuocauerunt: illiciti fuerunt, ubi non fuit timor: Confusi sunt Quoniam Deus dissipauit ossa hominibus placentium: confusi sunt, quoniam Deus spreuit illos.)

Si enim vsque ad vnum bonitatem nemo facit: quomodo populus Dei est, qui vt cibus panis manducatur ab operantibus iniquitatem? Generalitas ergo sententiæ admota est: cum à Dei populo quem in bonitatis operationibus non ambiguum est permanere, iniquitatem fecernuntur operantes. Sed comedunt operarij iniquitatis populum Dei vt cibum panis: qui sanctorum iniuriis viuunt, quos vexatio prophetarum, & vastatio ecclesię, & omnis iniquitatis delectat operatio. Comedunt quoque etiam

Matth. 26.

Petri confessio est fides.

Voluntas bona.

Num. 20.

Gal. 5.
Audiant
episcopi &
prochoro-
ranni.

Matth. 23.

Joan. 9.

Matth. 10.

illi ut cibum panis Dei populū, qui cum obtrectationis morfu, & laniatu inuidiæ dilacerant, secundum illud Apostoli: Si autem inuicem mordetis & comedetis videte ne consumamini ab inuicem. Sed sunt comedentes populum Dei ut cibum panis: quibus ut idem beatus Apostolus ait, Deus venter est, qui ministerium deputant ad negotiationem, collationibus se plebis & muneribus ditando: dum conuiuia sub obtentu religionis sumptuosa sectantur: dum apothecas suas inutili religiosorum obsequio distendunt, cum consuetudo ab apostolis necessariae huius collationis ad diurnam tantum seculo renunciantium, aut per inopiam indigentium, alimoniā fuerit instituta, de quibus scriptum est: Comedentes domos viduarum, & oratione longa orantes. Hi ergo ut cibum panis, Dei populum comedunt, & Dominum non inuocauerunt. Stulti enim in corde dixerunt, Non est Deus. Non inuocant ergo quem denegant. Vel certē si qui in ecclesia positi, Dei plebem obtrectatione, insectatione & sumptu comedunt ut cibum panis, etiam si Dominum se in vocare credunt, audient dictum in Evangelio fuisse: Scimus enim quia peccatores Deus non audit. Hi ergo Dominum non inuocauerunt: quia operatio non verborum sit professio, sed fidei. Sed qui Deum non inuocant, & illud impietatis suæ addunt, ut timeant non timēda: illic enim trepidarunt, ubi non erat timor saxa metalla, robora, ignem, aquam, æthera, reges mortuos atque morituros, vel cætera religionum superstitiosa commenta venerantes: & hoc ipso impio inanium metu contemptuque necessarij timoris ex comparatione cōdemnandi: cum non tam obliuisci timorem Dei impium sit, quā impietate præcellat, timori eius metum inanium prætulisse.

Docuit autem Dominus, solum in nobis metum eorum quæ verē timēda sunt oportere esse, cum dicit: Nolite timere eos, qui corpus possunt occidere, animam autem non possunt occidere. Timete autem magis eum, qui potest animam & corpus perdere in gehennam. Impius ergo timor est: cum quæ non timenda sunt timentur, & quæ timenda sunt non timentur. Et plerunque nos tanquam pro debita officij religionē pie adulari regibus existimamus, quia in corpus nostrum sit his aliquid pote-

statis: quibus nihil ultra de nobis licet quā latroni quā febrī, quā incendio, quā naufragio, quā ruinæ. His enim casibus corporum pro summa potestate deficiunt, & propter breuem dolorem libertatem ecclesiæ, spei nostræ fiduciam, confessionem Dei addicimus: punitorem perditoremque in igne iudicij, & corporis & animæ nostræ Deum non timentes, & æternis diuinæ ultionis poenis momentanea atque abolenda supplicia præferentes, dum placere nos ipsis, & in eorum gratia permanere famulatu impio gloriamur, hoc & ipsum decreto grauissimo sententia diuina condemnat. Nanque ad illud quod dixerat: Nonne scient qui operantur iniquitatem, qui comedunt populum meū ut cibum panis. Deum non inuocauerunt, ibi trepidauerunt ubi non erat timor, id ad summam cœpit sermonis adiecit:

Quoniam Deus dissipauit ossa hominibus placentiū: confusi sunt, quoniam Deus spreuit eos.)

Hi ergo qui operantur iniquitatem, & populum comedunt ut cibum panis, & Deum non inuocauerunt & non timentis trepidauerunt: nonne cognoscent, quia ossa eorum qui hominibus placere velint, Deus dissipabit? Timuit huius prophetici dicti sententiam sanctus ille gentium doctor, dicens: Ergo si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Inutilis est humanæ gratiæ & ir-

Gal. 1.

1. Cor. 10

maius

maius vinculum hominibus placendi, quam ut nemo sui causa velit aliquid. Quia quod in profectum propriae utilitatis efficitur, non potest non aliquam interdum offensionem ex causis accidētibus excitare: cum quod alij utile est, alteri saepe fiat incommodum. At verò qui nihil sui causa velit, & omnia in profectum alienae voluntatis exerceat, necesse est ut causam placabilitatis adquirat, quia & ex alienis utilitatibus placet nec offendat ex propriis. Et hanc esse causam probabilem placendi cunctis Apostolus docuit, quia utilitatis suae negligens, utilitati se dedisset alienae. Dissipavit ergo ossa Deus hominibus placentiū. Et ossa non haec corporalia dissipari intelligenda sunt: sed quia spes aeternitatis in ossibus significari solet, ex quo dictum est: Hoc nunc os ex ossibus meis. Quod beatus Apostolus, quia magnum mysterium est, ad Christum & ad ecclesiam refert, quae ex Adae sui aeternitate aeternitatis substantiam mutuatur: quod in Domini vulnerato licet corpore confixoque non frangitur. Os, inquit, eius non conteretur. Quia cum fuerit iniquis ius passionis in carne, in aeternam tamen divinitatem & impassibilem naturam nihil licuit passioni. Integram autem, & incorruptam spem aeternitatis significari in ossibus etiam illic meminimus, ubi dicitur: Custodit Dominus omnia ossa iustorum, vnum ex his non coteretur: quia secundum demonstratam Ezechieli resurrectionem, sacramentum eius sub ossium significatione sit reuelatum. Ergo ut custodit Deus ossa iustorum, ita & hominibus placentium dissipabit: & dissipabit non ita, ut eo quod essent carerēt, sed ut per contemptum Dei tanquam deperdita, & abiecta vilescerent. Id enim sequitur: Confusi sunt, quia Deus spreuit eos. Confunditur quisque & pudore de decoris sui & comparatione honoris alieni. Et hic illud est, quod Apostolus significat dicens. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Sed & propheta & confusionem resurrectionis & honorem discernit, ita dicens: Et resurgent alij quidem in vitam, alij autem in confusionem aeternam. Confundentur ergo quorum ossa dispersa sunt: quos spreuit Deus, quos tanquam indignos ne conformes essent gloriae suae & resurrectionis abiicit. Resurrecturi adeo, ut confundantur: non demutabuntur

verò & ex eo confundentur. Haec enim resurrectionis statuta conditio est, & idcirco tanquam ex praeterito pro decreti definitione fit sermo, quia id ut ita maneat sit statutum. Commemoratis verò humanis & insolentiae, & iniquitatis impietatibus, ut is qui titulo praefertur intellectus in finem posset intelligi: tali propheta spe beatorum finis ipsius adhortatione confirmat dicens:

Quis dabit ex Sion salutare Israël? dum auertit Dominus captiuitatem plebis suae, exultabit Iacob, & letabitur Israël.)

Vna enim haec spes reliqua fuit humanae infirmitatis & fidei, per quam inter tantas praesentis vitae calamitates aeternorum bonorum expectatione requiesceret. Et idcirco certus huius beatitudinis propheta, tanquam ex vasto humanarum miserationum proclamat profundo dicens: Quis dabit ex Sion salutare Israël? Nanque secundum alium prophetam: Ex Sion exiet lex, & verbum Domini ex Hierusalem. Hoc verbum Domini caro factum est. Haec caro & Sion & Hierusalem est ciuitas nouae pacis & speculatorium nostrum. Hinc salutaris, hinc Iesus. Iesus enim, ut saepe diximus, ipso nomine salutaris est. Lex autem ex Sion non fuit salutaris, opere quidem viuificans, sed non iustificans ex fide. Hic verò expectatus est salutaris, & datus est Israël: sed non carnali illi Israël. Non enim qui filij carnis filij Dei sunt, sed filij promissionis deputantur in semine testatur & Ioannes, non esse secundum carnem Abraham filios, cum & filij virorum sunt: & potens est Deus Abraham filios de lapidibus excitare. Dominus autem ipse docuit, ex fidei operibus proprietatem successionis existere, nec secundum carnis generationem filiorum originem deputari, cum ait: Si filij Abraham essetis, opera Abraham faceretis. Sed & Daniel presbiteros condemnans ita dicit: Non semen Abraham sed semen Chanaan, & non Iuda. Ezechiel quoque increpitis populi iniquitatibus, ait: Pater tuus Chanaan, mater tua Gethæa. Radix tua & generatio tua de terra Chanaan. Non est ergo Israël iste ex successione corporea, cui ob infidelitatem origo profanissimi generis deputatur. Neque huic data salus est, qui non suscepit oblatam: sed ei qui auersa captiuitate populus Dei factus est. Capras autem imperitarum gentium montes, &

Esa. 2.

Ioan. 8.

Dan. 13.

Ezech. 16.

Gen. 2.

Num. 9.

Psal. 33.

1. Cor. 15.

Daniel. 9.

Esai. 61.

Luc. 4.

Imo Deo
fortis.

impiissimis vitiis ac religionibus subdi-
ditas in libertatē fidei & nomen familiæ
coelestis absoluit. Qui enim erant dæ-
monum seruitus, facti sunt Dei populus.
Et quis hic sit captiuitatem auertens: de
se ipse testatus est. Hæc enim non lex, nō
patriarcha, non propheta, non angelus,
non aliqua alia coelestium, vel domin-
ium, vel potestatum, vel thronorū, vel
virtutū virtus auertit: sed ille qui accepto
libro in synagoga cū ista legisset: *Spiri-
tus Domini super me, propter quod vn-
xit me, prædicare captiuis remissionem,
& cecis visionem, dimittere confractos
in remissionem, prædicare annum Do-
mini acceptum, fidem & autorem con-
summatae significās prophetiæ ait: Quia
hodie impleta est prophetia hæc in auri-
bus vestris. Hæc igitur populi Dei auer-
sa captiuitas est, cū oculi intelligētīe pan-
duntur, cū præfracta peccatis corda in
requiē relaxātur, cū annus Domini ac-
ceptabilis nunciatur, quo poenitentiae
nostræ Deo accepta est confessio: cū
nihil præteritorū reputatur ad crimē: cū
noua omnia sunt, noua libertas est, noui
filij & æterna lætitia est. Exultabit enim
Iacob, & lætabitur Israël: idē nanq; ipse
patriarcha vtrunque nomen sortitus ex
merito est. Nā quia manu calcem fratris
continuiisset in partu, Iacob nūcupatus
est: supplātaturus deinceps & emēdo pri-
mogenita, & benedictiones occupādo,
& interpretationis virtutē Genesius ex-
posuit, Iacob eum qui supplantator fra-
tris, sit nūcupatū. Per agnitiōē autem
confessi Dei, tum cū se ab eo homine,
cuius in lucta dominabatur, benedici
poposcit, quia Deum aduersus quē ge-
neris sui populus secundum futurae pas-
sionis sacramentū in lucta carnis inua-
luit, fidei oculis conspexisset: in corpore
Israel, quia Israel Deum videns sic me-
ruit nūcupari. Et secundū ipsius Gene-
sis prophetiā, in Iacob iuuiorē populū,
qui esset ex gentibus crediturus, signifi-
cari absolutū est. Hic ergo exultabit Ia-
cob, & lætabitur Israël. Secundū eccle-
siæ ordinem, hic vnus est populus du-
plicis & professionis, & honoris: Neque
enim geminatis sententiis id ipsum coele-
stis sermo significat. Sed quia fides pri-
ma quo quis inuocari super se Dei nomē
precatur, fide anteriorem populum sup-
plantat, cum Iudæo infideli fidem se op-
tat esse gentilis. Hic ergo Iacob est, spe
præoccupata benedictionis insultans*

Iam verò vbi baptismo regeneratus, &
fide consummatus, Deum intelligentiæ
oculis, & mente aspexerit: tunc iā Israël
lætabitur, quia iam supplantato seniore
Deum fide videat, visurus veriore con-
spectu secundum illā beatitudinis spon-
sionem: Beati mūdo corde, quoniā ipsi
Deū videbunt Domini & Dei Iesu Chri-
sti, qui est benedictus in secula seculo-
rum Amen.

Matth. 5.

*In finem in carminibus, intellectus Dauid, cum
venissent Ziphæi & dixissent ad Saul:
Nōne ecce Dauid absconditus est apud nos?*

PSAL. LIII.

DEVS in nomine tuo saluum me fac,
& in virtute tua iudica me. Deus
exaudi orationē meam auribus per-
cipe verba oris mei. Quoniam alieni
insurrexerunt super me, & fortes quæserunt
animam meam, & non proposuerunt Deum an-
te conspectum suum. Diapsalma. Ecce enim
Deus adiuuat me, & Dominus susceptor est ani-
ma mea. Auerte mala inimicis meis, in verita-
te tua disperde illos. Voluntariē sacrificabo tibi,
& confitebor nomini tuo Domine, quoniam bo-
num est. Quoniam ex omni tribulatione eri-
puisti me, & super inimicos meos despexit ocu-
lus meus.

Sanctus & beatus Dauid non ignarus,
sed vt propheta, Euangelicæ doctrinæ,
& in tempore licet legis hanc corpora-
lem agens vitam, tamen quantum in se
est, Apostolici mādati præcepta cōsum-
mat, testimonio de se Dei fidem præ-
stans, cū dictum est: Inueni virum se-
cundum cor meum Dauid qui filius Ies-
se est. Non enim inimicos suos bello per-
sequitur, neque insidiantibus sibi decer-
ando armis resistit: sed exemplo Domi-
ni cuius & nomen & lenitatem præfigu-
rabat, proditus orat, periclitans psallit,
patiens odia gratulatur, & ideo secun-
dum Domini correptus est. Quia cum
Domino duodecim milia legionum an-
gelorum possent in tempore passionis
assistere: tamē ad omne officium humili-
tatis explendum, passioni se & infirmita-
ti ipse permisit, orans tantum, & dicens:
Pater commendo in manus tuas spiritū
meum. Quo exemplo hic idem per simi-
litudinem passionum futurae eius passio-
nis propheta, non contradicit, non re-
sistit inimicis, malum pro malo ex præ-
cepto

1. Reg. 13.

Luc. 23.

cepto Euangelico non reddens: sed dominicæ mansuetudinis æmulator, cum tribulatur, cum proditur, cum fugatur, Dominum cuius tantum aduersus impios armis utitur, deprecatur.

Psalmo autem huic titulus ex historia præscribitur, sed ante historiam, quatenus, & quando, & in quem ea quæ sub historia dicuntur, à nobis sint intelligenda monstratur. Est enim primum, In finem intellectus illi David. Tum deinde sequitur: Conuenerunt Ziphæi, & dixerunt Saul: Nonne ecce David absconditus est nobiscum? Ergo hoc quod à Ziphæis David proditur, in finem est intelligendum. Per quod ostenduntur ea quæ in præsens tum erga David gerebantur, præformationem in se futuri temporis continere: cum innocens infestatione vexatur, cum propheta contumeliis illuditur, cum Deo placens ad mortem requiritur, cum rex inimico suo, ut Herodi Dominus atque Pilato, ab his proditur, cum quibus tutus esse debebat. Psalmi ergo intelligentia in finem est, & in David illo intellectus in quo finis est legis. Et qui David habet clauis, aditum intelligentiæ tum aperit: cum quæ de se à David sunt prophetata consummat. Ipsa autem secundum Hebræam proprietatem interpretatio nominis, affert, non exiguum nobis ad intelligendum profectum. Ziphæi nanque significantur, quæ nobiscum sunt oris aspersiones: hæ ab Hebræis Ziphæi nuncupantur. Asperio autem secundum legem emundatio peccatorum erat, per fidem populum sanguinis aspersione purificans: cuius aspersione hic idem beatus David ita meminit: Asperges me hyssopo & mundabor. Sacramentum futuræ ex Domini sanguine aspersione, fide interim legis sanguine holocaustum repensante. Sed hic populus ut populus Ziphæi ore potius quam fide aspersus, & mundationem aspersione labiis magis quam corde suscipiens, infidelis in David suum & proditor extitit: quod antea per prophetam dixerat: Populus hic labiis me honorat, cor autem eius longe est à me. Ad prodendum David ob id pronus: quia cessante fide cordis, omnia per oris fraudulentiam legis sacramenta gessisset.

Deus in nomine tuo saluum me fac, & in virtute tua iudica me. Deus exaudi orationem meam, auribus percipe verba oris mei.)

Secundum demonstratam tituli rationem, passio David prophete, Dei ac Domini nostri Iesu Christi passionis exemplum est. Et idcirco oratio quoque eius etiam ad intelligentiam orationis eius, qui verbum caro factum est, temperatur: ut qui omnia secundum hominem passus est, idem omnia secundum hominem eloquatur, & quorum infirmitates portauit & peccata suscepit, eorum ad Deum deprecetur obsequio. Proprietates autem virtutesque verborum etiam inuitis licet & cunctantibus nobis intelligentiæ huius exigunt sensum: ut omnia ex persona eius dici non ambigamus in psalmo. Ait enim: Deus in nomine tuo saluum me fac. In humilitate corporis unigenitus Dei filius sub prophete sui dictis hæc precatur: qui & gloriam quam ante secula habuerat reposcebat. Saluificari se in Dei nomine rogat, in quo est & nuncupatus & natus: ut se in eo corpore in quo erat natus, id ipsum quod nature anteriori sue & generi erat proprium, saluum faceret Dei nomen. Et quia omnis hæc ex persona formæ seruilis oratio est, cui formæ serui usque ad crucem mortis assumptæ, salutem eius nominis, quod Dei est deprecatur, & saluandus ex Dei nomine, id continuo subiecit: Et in virtute tua iudica me. Nanque ob meritum humilitatis, quia se exinanitiuisset formam serui accipiens, formam rursus Dei consortem in ea quam assumpserat humilitate repetebat: in Dei nomine homine ipso in quo deus nasci obedierat, saluato. Et ut huius nominis, in quo se saluari orabat, honorem non nudæ tantum nuncupationis doceret esse iudicari se in virtute Dei precatur. Primum enim ex iudicio est, quod meretur. Factus, inquit, obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod exaltauit illum Deus, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, ut ei nomen quod super omne nomen est donetur. Tum deinde hoc ipsum iudiciū fit in virtute iudicij: quia per virtutem Dei is qui ex Deo homo mortuus, fuerat, idem rursus in Deum ex homine mortuo resurrexit, secundum illud Apostoli: Crucifixus ex infirmitate, resurrexit ex virtute. & rursus: Non enim etubesco Euangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti. Per iudicij enim virtutem infirmitas corporalis in Dei nomine naturaque saluatur, atque ita ob meritum obedientiæ, in salutem nominis Dei ex

*Ziphæi
quid sonet
Hebræicè.*

Psal. 50.

Esa. 29.

Phil. 2.

*2. Cor. 13.
Rom. 16*

Rom. 8.

iudicij virtute prouehitur, vt in eo Dei & nomen & virtus sit. Cæterum si ex cōsuetudine humana sermo iste cœpisset : in misericordia potius vel æquitate, quàm in virtute iudicari se propheta poposcisset : Sed virtutis illic opus fuerat iudicio, vbi Dei filio in filium hominis ex partu virginis nato, rursus ipsi hominis filio per iudicij virtutē Dei filij & nomen redhibendū esset & virtus. Sequitur dehinc : *Deus exaudi orationē meam, in auri verba oris mei.*) Promptū prophetæ fuerat dixisse, Deus exaudi me. Sed quia ex persona eius loquitur qui solus sciret orare : idcirco constans postulatio præstādæ orationis ostēditur. Paulus beatus neminē hominū qualiter orare oporteat scire docet dicens : Quod enim, quid oremus, qualiter oporteat nescimus. Nō est ergo infirmitatis humanæ exaudiri orationē suam postulare : cū doctor gentium post cōstitutā licet iam à Domino formā orandi, quid & quatenus oret ignoret. Sed eius ista fiducia est, qui solus patrem videt, qui solus patrem scit, qui solus potest orare pernoctans. Secundum Euangeliū enim Dominus pernoctauit orans : qui per speculum verborum ipsam occultissimū sacramenti sub communibus verbis, dum orarem, ostendit. Et qui orationē suam poposcit audiri, vt peculiare hoc fiduciæ suæ doceret esse, subiicit : In auri verba oris mei. Et quisquam hoc humanæ fiduciæ esse existimabit, vt verba oris sui velit audiri? An illa quibus motus animi nostri & impetus pronunciamus, tum cū de ira exardescimus, tum cū de odio obtrectamus, tum cū de dolore querimur, tum cū de adulatione blandimur, tum cū aut pro spe lucri, aut de veritatis pudore mentimur, aut de contumeliæ offēsiōne maledicimus? Et quis vſquā vitæ ita emendatæ & patientis ad omnia fuit, vt his humanæ demutationis vitiis non esset obnoxius? Solus hoc potuit cum fiducia velle, qui peccatum non fecit, in cuius ore dolus non fuit, qui flagellis dorsum præbuit, qui maxillas ab alapis non deflexit, sputamentorum cōtumeliā non exprobrauit, & in nullo voluntatem eius, cuius ad hæc voluntati in omnibus volens obediebat, offendit. Causam deinde cur verba sua audiri oret adiecit : *Quoniā alieni insurrexerunt in me, & fortes quasierunt animam meā : & nō proposuerunt Deum ante conspectum suum.*) Vnigenitus Dei filius dei verbum, & Deus ver-

bum, cū vtique omnia quæ pater posset, omnia ea & ipse posset, sicuti ait : Quæcunque enim pater facit, eadem & filius facit similiter : vt indiscreto deitatis naturæque nomine indiscreta quoque esset & virtus, vt absolutissimum nobis humanæ humilitatis esset exemplum, omnia quæ hominum sunt, & orauit, & passus est. Et ex communi nostra infirmitate salutem sibi est deprecatus à patre : vt natiuitatem nostram cum ipsis infirmitatis nostræ inesse intelligeretur officiis. Hinc illud est quod esuriuit, sitiuit, dormiuit, lassatus fuit, impiorum cœtus fugit, mœstus fuit, & fleuit, & passus, & mortuus est. Et vt his omnibus non natura, sed ex assumptione subiectus esse posset intelligi : perfunctus his omnibus resurrexit. Omnis ergo eius in psalmis ex naturæ nostræ affectu querela est. Nec mirum si ita intelligimus nos dicta psalmorum : cū ipse Dominus secundum Euangelicam fidem passionis suæ sacramenta scripta esse fuerit testatus in psalmis. Alieni igitur super eum insurrexerunt. Non enim iam filij Abraham sunt, neque filij Dei : sed natio viperarum, sed serui peccati, sed semen Chanaam, patre Amorrhæo, matre Cethea, & diabolo patre, filij diabolicæ voluntatis. Quærunt quoque & animam suā fortes : cū Herodes principes sacerdotū vbi nasci habebat Christus, interrogat, cū omnis Synagoga aduersus eum testis falsa coniurat. Sed animam hanc humanæ naturæ & infirmitatis esse existimantes non proposuerunt Deum ante conspectum suū : quia Deus ex eo quod Deus manebat vſq; ad originē nascendi se hominis humiliasset, id est, vt hominis filius esset, qui erat antea Dei filius. Non enim alius filius Dei quā qui filius hominis : & filius hominis non ex parte, sed natus. Forma enim se Dei ex eo quod erat ad id quod non erat, id est, vt nasci posset in animam suam corpusque vacante. Et idcirco & filius Dei & filius hominis, idcirco & Deus & homo, id est Dei filius habitu humanæ originis natus est, vſque ad naturam scilicet hominis nascendi qui totus ex anima & carne formabilis est Dei se humiliante substantia. Ob quod cū exurgunt aduersus eum alieni, cū potentes animam eius exquirunt, quæ frequenter in Euangelis tristis & mœsta est, Deum ante conspectum suum non proposuerunt, quia Deus Dei filius ante secula

secula manens humanæ naturæ habitu id est, nostri corporis atque animæ homo ex partu virginis natus esset: per operum magnificentiam non intelligentes, quia hominis filius cuius animā quærebāt, ad id quod homo esse cœperat, ex Dei filio quod semper manserat, extitisset. Intuentu diapalmæ, non dicentis, sed cui dicebatur demutata persona est. Nunc enim generalis sermo est prophetiæ. Nā post eam orationem quæ ad Deum fuerat, ut fiducia orantis posset intelligi in eo ipso precationis tempore quod poposcerat, impetratum, continuo subiecit: *Ecce enim Deus adiuuat me, & Dominus susceptor est animæ meæ. Conuertere mala inimicis meis.*) Effectus proprios propriis reddidit postulatis: docens, non negligentem orationis nostræ Deum esse neque irrationabilem præstationem misericordiæ suæ existimandam, cum nos secundū quod precaremur audiret. Namque ad id quod ait: *Quoniam alieni insurrexerunt in me*, proprium illud est: *Deus adiuuat me.* ad id autem, *Et fortes quesierunt animam meam*: in eo exauditiæ orationis peculiaris effectus est, quod ait: *Et Dominus susceptor est animæ meæ.* Ad id verò quod ait, *Et non proposuerunt Deum ante conspectum suum*: hoc competenter adiecit:

Conuertere mala inimicis meis.) Deus ergo & aduersus insurgentes adiuuat, & quæsitam fortibus animam sancti sui suscipit, & non propositus ante oculos, neq; ab impiis cogitatus, ad inimicos mala ipsa conuertit: ut dum Deum non cogitant iusti animam quærendo, & aduersum eum insurgendo, adiuto eo, atque suscepto eo quem inter iniquitatum opera non cogitabant, ultorem ex malitiæ ipsius retributione sentirent. Habeat itaque hanc innocens religio fiduciam, ut inter humanas insectationes, & animæ pericula adiutorem sibi Deum esse non ambigat: & si quando iniuste mortis vis affertur, excedentem habitaculo corporis animam sciat in Dei susceptione requiescere. Habeat ultionis quoque certissimam securitatem, cum mala omnia in eos qui inferant reuertantur, non potest iniquitatis argui Deus, nec perfectæ bonitati malignæ voluntatis instinctus ac motus ammixtus est. Mala enim non malcuolus excitat, sed ultor retorquet: neque ea ex malicia sua affert, sed in merita nostra cōuertit. Statuta enim in omnes sunt adulationem ministeria, mala

ista cum lege viuendi iusti iudicij seuerā æquitate moderante. Sed hæc & auersa à iustis sunt lege iustitiæ, & conuertuntur in iniquos æquitate iudicij. Vtrunque iustum, ut & iustis ad metum prompta sint, nec admixta, quia iusti sunt, & iniustis ad pœnam sint conuertenda, quia meriti sunt, nec iustis admixta cum prompta sint, nec iniustis defutura, quia prompta sunt. Dehinc rursus fit ad personam Dei, ad quem primum deprecatio erat cœpta, conuersio: *In veritate tua disperde illos.*) Veritas mendacium confutat, & perimitur falsitas veritate. Omnem autē superiorem orationē esse eius hominis in quo filius Dei natus est docuimus: etiam hoc quoque nunc à Deo patre deprecantis, ut inimicos suos in veritate disperdat. Et quæ sit veritas non ambigitur, nempe ille ipse qui dicit: Ego sum vita, via, veritas. Disperduntur ergo in veritate inimici: cum falsis testibus damnationem Christo comparantes, resurrexisse à mortuis eum audiunt, & in Dei veritate gloriam suam resumpsisse cognoscunt. Nam postea ob pœnā Dei in crucem acti, fame & bello absumpti ac perditī sunt: vitæ autorem morte damnantes, neque Deum in veritate per operum magnificentiam cogitantes. Hos igitur disperdit Dei veritas: cum ad resumendam gloriæ paternæ maiestatem resurgens, absolutam in se diuinitatis probauerit veritatē. Quod autem & in crucem actum vnigenitum Dei filium, & morte damnatum eum qui natiuitate quæ sibi ex æterno patre est naturalis & æternus sit, frequenter, imò semper prædicamus, non ex naturæ necessitate potius quàm ex sacramento humanæ salutis passioni fuisse subditus intelligendus est, & voluisse se magis passioni subijci quàm coactum. Et quanquam passio illa non fuerit conditionis & generis, quia indemutabilem Dei naturam nulla vis iniuriôsæ perturbationis offenderet: tamen suscepta voluntariè est, officio quidem ipsa satisfactura pœnali, non tamen in pœnæ sensu læsura patientem. Non quod illa lædendi non habuerit pro ipsa passionis qualitate naturam: sed quod dolorem diuinitatis natura non sentit. Passus ergo est Deus, quia se subiecit voluntarius passioni. Sed suscipiens naturales ingruentium in se passionum, quibus dolorem patientibus necesse est eas inferri virtutes, ipse

Joan. 14.

Sensus pœnæ quæritur in Christo.

Gal. 3.

Psalm. 35.

tamen à naturæ suæ virtute non excidit
vt doleret. Sequitur enim: *Voluntariè sa-*
crificabo tibi.) Legis sacrificia quæ in holo-
caustomatis & oblationibus hircorum
atque taurorum sunt, non habet in se vo-
luntatis professionem: quia maledicti sen-
tentia legem sit decreta violentibus. Quis-
quis enim à sacrificio destitisset, ipse ob-
noxium se efficiebat esse maledicto. Ne-
cesse ergo erat effici quod fiebat: quia sa-
crificij negligentiam maledicti non admit-
tebat adiectio. A quo maledicto nos do-
minus noster Iesus Christus exemit, A-
postolo dicente: Christus nos redemit
de maledicto legis, factus pro nobis ipse
maledictum, quia scriptum est: Maledictus
omnis qui pependit in ligno. Maledicto-
rum se ergo obtulit morti, vt. maledictum
legis dissolueret, hostiam se ipsum Deo
patri voluntariè offerendo: vt per hostiam
voluntariam maledictum quod ob ho-
stiae necessariæ & intermissæ reatum erat
additum, solueretur. Cuius sacrificij alio
loco meminit in psalmis? Hostiam & o-
blationem noluisti, perfecisti autem
mihi corpus: Deo patri legis sacrificia
respuenti, hostiam placentem suscepti cor-
poris offerendo, cuius oblationis beatus
Apostolus ita meminit: Hoc enim fecit
semel seipsum offerens hostiam Deo: om-
nem humani generis salutem oblatione
sanctæ huius & perfectæ hostiæ redemptu-
rus. Ob quæ omnia ita gesta, laudem Deo
patri refert: *Confitebor nomini tuo Domine,*
quoniam bonum est quoniam ex omni tribula-
tione eripuisti me.) Reddidit in singulis
propositionis proprias absolutiones. Nam
in exordio dixerat: In nomine tuo salui-
fica me. Post precum verò satisfactio-
nem, congruam gratulationi esse oportuit
professionem: vt eius nomini confitere-
tur, in cuius nomine saluari sese fuerat
deprecatus. Et quia auxilium contra alie-
nos insurgentes in se poposcerat, id ipsum
adeptum sese fuisse professus per hoc gau-
dij exultatione memoraret, quia ex om-
ni tribulatione eripuisti me. Ad id verò
quod cum fortes quæsierunt animam
eius, Deum non proposuerunt in con-
spectu suo, præclare indemutabilis diui-
nitatis docuit æternitatem: in eo quod
dictum est: Et super inimicos meos des-
pexit oculus meus. Morte enim non in-
terceptus est vnigenitus Dei filius, ad ex-
plendam quidem hominis naturam etiam
morti se, id est, discessionem se tanquam ani-
mæ corporisque subiecit, & ad infernas

sedes, id quod homini debitum videtur
esse penetrauit. Sed manet resurgens, &
inimicos suos immortalis oculo despicit,
glorificatus in Deum, & ex hominis filio
in Dei filium, ex quo etiam hominis filius
esse coeperat, per resurrectionis gloriam
iam renatus, inimicos suos despicit, qui-
bus dixerat: Soluite templum hoc, & post
triduum reedificabo illud. Aedificato igitur
hoc corporis sui templo, eos qui quæ-
sierant animam suam ex edito videt, &
ultra humanæ mortis legem autores mor-
tis suæ sublimis ipse despectat, mortem
perpetiēs, sed mori nesciens, Deus homo
Dominus noster Iesus Christus, qui est
benedictus in secula seculorum. Amen.

Ioan. 2.

In finem in carminibus intellectus David.

PSAL. LIII.

Nauri Deus orationem meam, &
ne despexeris deprecationem meam:
intende mihi, & exaudi me. Con-
tristatus in exercitatione mea: con-
turbatus sum à voce inimici & à tribulatione
peccatoris. Quoniam declinauerunt in me ini-
quitas: & in ira molesti erant mihi. Cor meum
conturbatum est in me: & formido mortis cecidit
super me. Timor & tremor venerunt super
me: & contexerunt me tenebrae. Et dixi quis
dabit mihi pennas sicut columbae: & volabo &
requiescam. Ecce longavi fugens: & mansi in
solitudine. Diapsalma. Expectabam eum qui
saluum me fecit à pusillanimitate spiritus & tepe-
state. Precipita Domine: diuide linguas eorum,
quia vidi iniquitatem & contradictionem in
ciuitate. Die ac nocte circundabit eam super
muros eius iniquitas: & labor in medio eius &
iniusticia. Et non defecit de plateis eius usura
& dolus. Quoniam si inimicus meus maledi-
xisset mihi: supportassem utique. Et si is qui ode-
rat me super me magna loquutus fuisset: abscon-
dissem me utique ab eo. Tu verò homo vnani-
mis: Dux meus & notus meus. Qui simul me-
cum dulces capiebas cibos: in domo Dei ambu-
lauimus cum consensu. Veniet mors super illos:
descendant in infernum viuentes. Quoniam
nequitia in hospitij eorum: in medio eorum.
Ego autem ad Deum clamaui: & Dominus
exaudiuit me. Vespere & mane & meridie nar-
rabo, renuntiabo: & exaudiet vocem meam. Li-
berauit in pace animam meam ab his qui appro-
pinquant mihi: quoniam inter multos erant
mecum. Et exaudiet me Deus: & humiliabit
eos: qui est ante secula. Diapsalma. Non enim est
illis commutatio, & non timuerunt Deum: ex-
tendit

tendit manam suam in retribuendo. Contaminauerunt testamentum eius: diuisi sunt ab ira A vultus eius: & appropiauit cor eius. Mollierunt sermones eius super oleum: & ipsi sunt iacula. Iacta in Deum cogitatum tuum: & ipse te enutriet: & non dabit in eternum fluctuationem iusto. Tu vero Deus deduces eos: in puteum interitus. Viri sanguinum & dolositatis non dimidiabunt dies suos: ego autem sperabo in te.

Hymni
quis.

Superscriptio psalmi sine historia est, tantum in finem intellectus in hymnis B est. Hymnos aliqui translatores nostri carmina nuncupauerunt: plerique autem hymnos ex ipsa Græcitatibus usurpatione posuerunt. De nomine nihil differt: dum modo res vna esse que vel in hymnis, vel in carminibus significabitur intelligatur: Hoc ergo de psalmo sentiendum, quod quæ hymno eius vel carmine continentur, in finem intelligenda sunt: omni intellectu scilicet nostro ad Dominum nostrum Iesum Christum, quem Apostolus finem legis docuit esse, referendo. Frequenter autem admonuimus, eam in psalmore cognitione sensus nostri temperandam esse rationem, ut cum de quo & per quem omnis propheta est, ex Dei filio hominis filium natum meminerimus, & Dei naturam omnibus ante seculis D manentem in naturam hominis esse ex partu virginis genitam: ita ut naturæ posterioris adiectio nullam defectionem naturæ anterioris afferret, neque qui iam homo esse coeperat, id quod ante hominem manebat, Deus scilicet, esse definiret. Hic ergo assumens carnis nostræ fragilitatem, & manens suus atque noster, ita agit, orat, proficitur, expectat omnia E illa quæ nostra sunt, ut in his admisceat etiam illa quæ sua sunt: loquatúrque interdum ex persona hominis quia & homo natus, & passus, & mortuus est: interdum autem omnis ei secundum Deum sermo sit, quia ex Deo homo, & ex Dei filio hominis filius extitisset: naturæ scilicet eius confidentiam non oblitus in verbis, qua in assumptione licet hominis non carebat, & ita ex nobis atque ex infirmitate nostra humani sermonis consuetudine vsuque loquens ut ex se atque ex virtute sua, quæ Deo sunt propria & digna loqueretur, ut in presenti psalmo cognosci potest, qui ita coeptus est: *Inauri Deus orationem meam, & ne despexeris deprecationem meam: intende mihi, & exaudi me. Contristatus sum in exercitatione mea: & conturbatus sum à voce inimici, & à tribulatione*

peccatoris. Quoniam declinauerunt in me iniquitates, & in ira molesti erant mihi. Cor meum conturbatum est in me, & formido mortis cecidit super me. Timor & tremor venit super me, & contexit me tenebra. Et dixi: Quis dabit mihi pennas sicut columba, & volabo & requiescam? Ecce elongavi fugiens, & mansi in solitudine.) In exordio psalmi etsi humilitatis voce vsus sit cum ait: *Inauri Deus orationem meam*: non tamen sine aliqua propria conscientie altioris fiducia intelligitur hæc locutus. Non enim cuiuscunque est innocentie id postulare, ut orationem suam Deus inauriat. Promptæ nanque semper precationi hominum Dei aures sunt, quia qui naturam audiendi humano generi impertit, ipse extra auditus non potest esse naturam: & qui ubique hunc in nobis sensum auditionis operatur, non potest non ubique in ipso esse quod præstat. Deus itaque ubique & semper audit: sed non omnium meriti est, ut quod audit & inauriat: auditum quidem eius orantis voce penetrante, sed dignationem eorum quæ audiantur inauriendi sola orationis innocentia promerente. Triplex autem in exordio oratio precationis est edita. Prima enim ea est, ut inauriatur oratio. Sequens est, ne despiciatur deprecatio. Tertia est, ut intendat sibi, seque exaudiat. Et necesse est discretam esse vniuscuiusque generis naturam, ut non idem sit inaurire, & non despiciere: rursusque differat ab utroque intelligi posset ostendimus: quid illud sit, Ne despexeris deprecationem meam, tractandum est. Despiciuntur orationes leues, diffidentes, inutiles, seculi curis anxie, & rerum corporalium desiderijs implicata, bonorum operum fructibus infœcundæ. Hæ igitur despiciabiles sunt orationes Dei dignatione non dignæ, de quibus per Esaiam prophetam ait: Et cum extenderitis manus vestras ad me, auertam oculos meos à vobis: Et causam despiciendæ orationis continuo subiecit dicens: Manus vestre sanguine plenæ sunt. Vbi ergo operatio iniquitatis extabit, illic despicitur oratio deprecantis. At verò tum in eo qui sperat intenditur: cum tacitæ spei fides, piæ conscientie religione cohibetur. Et est nobis hoc absolutissimum vniuscuiusque proprietatis exemplum. Inauriuit Dominus verba Chananae sæpe clamantis, despexit orationem adolescentis illius, qui ab æternitatis largitore diuisionem patrimonij postulabat:

intendit autem in eam foeminam, quæ fidei silentio salutem sibi etiam à vestis A fimbria expetebat. His ergo totius pre- cationis suæ generibus distinctis, nunc causam ipsam exposuit deprecandi: quia in exercitatione sua conturbaretur à vo- ce inimici, & à tribulatione peccatoris. Et quidem exercitatio nunquam nisi ad res utiles salutarisque suscipitur: quas quia in sancto quoque impij ferre non possunt, omnibus eum iniurijs afficere, B & vsque ad formidinem mortis defati- gare contendunt. Sed hæc in Domino Iesu Christo exercitatio, nostræ salutis operatio est: quam diuersarum sanatio- num dehinc passionis ipsius exercitatio prouehabat. In hoc quoque se mundo consortio nostræ infirmitatis exercens, quam exercitationem egressu suo Isaac in campum præfigurauit: cum inuectæ C camelo Rebeckæ tanquã sponsæ ex gen- tibus exercens se in hoc mundo Chri- stus occurrit. A voce inimici etiam tur- batur, cum Samaritanus, cum dæmoniū habens dicitur, cum quia se à cruce non eruat, negatur esse cæteris salus: declinā- tes in eum iniquitatē falsorum testimo- niorum & sententiæ mortis. In ira quoq; molesti sunt ei dum flagellis, dum cola- phis, dum alapis desequiunt. Sed inter hæc habens potestatem duodecim milia legio- num coelestium euocare, non ad iram commouetur, neq; ad ultionem exacer- batur. Sequitur enim: *Cor meū conturbatū est in me.*) Pati omnia in se ipse constituit, dummodo humanæ salutis sacramenta perficeret. Difficilimum autem hominis infirmitati est, intra seipsum perturbatio- nes mentis commotionesque cohibere: vt non etiam vsque ad ipsam vultus de- mutationem tacito licet motu significa- tio anxietatis vel indignationis erumpat. Verum vnigenito Deo quamuis infirmi- tas nostra suscepta sit, tamen diuinitatis suæ non est oblita natura, vt non in his omnibus quæ infirma sunt salua maiesta- tis suæ dignitate perfunctus sit, dum vni- uersa quæ mortis nostræ sunt ac timoris ita pertulit, vt in eum inciderent hæc po- tius quàm inessent, dū infirmitas nostra magis est quàm naturalis in Deo est. De- nique idipsum sequens sermo conne- xuit, cum dicit: *Et formido mortis cecidit su- per me: Timor & tremor venit super me, & con- textit me tenebra.*) Et hæc quidem in eum omnia quæ nostræ necessitatis sunt ir- ruerunt, sed ab eo naturæ suæ virtute su-

Videtur memoria lapsus. Nā in matthæo non habetur nisi duodecim legiones. Vnus codex vetustus si- militer ha- bebat in canone.

scepta sunt: dum mortem nostram potēs non mori, etiam timore in se mortis in- gruen- te non reuult. Et cum hæc eadem tanquam in hominem imbecillitati eius dominatura cecidissent: tamen vt non subiectū se his quæ ingruerunt edoceret, subiicit: *Et dixi, quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo & requiescam?*) Nam in- firmus est, cui ad euolandū de contegen- tibus se tenebris metuque mortis pennæ aliunde sumendæ sunt. Cum enim dicit: Quis dabit mihi, non poscentis ab ali- quo, sed non aliunde sperantis est. Euo- lare autem vt columba festinat, id est, in spiritalem redire naturam: & in colum- bæ specie spiritus in eum volādo requie- uit, habitatione aliquando in eo homine qui tum de Iordanis aquis ascēdebat in- uenta. Et hæc quidē pre- cationis est cau- sa: quia infirmitate corporis adgrauatus, hoc quod nobis est mortale suscepit, vt caro factus in spiritum euolaret. Et ha- rum quidem pennarum suarum in psal- mo alio ita meminit: Si sumpsero pennas meas antè lucē, & habitauero in postre- mis maris. Etenim illuc manus tua dedu- cet me. Suas itaque sumer, intelligatur eas ex his euacuatis assumere. Sed sum- ptis pennis vt volando requiescat, quo sit quieturus ostendit, dicens: *Ecce elonga- ui fugiens, & mansi in deserto.*) Ceciderunt quidem super lucem tenebræ, sed tene- bræ eam non comprehenderunt. Elon- gavit enim fugiens, qui ne à gentibus quidem potuit comprehēdi. Fugit ergo etiam eos qui se persequabantur, & ab his longe factus habitat in deserto. Et quod desertum hoc vel quæ solitudo sit (nam eodem verbo vtrunque Græcitas elocuta est) ita alius propheta declarat: Lætare desertum sitiens, exulter deser- tum, & floreat tanquam lilium: & efflo- reat & exultent deserta Iordanis. Inua- lescite manus inuolidæ, & genua dissolu- ta consolamini: modici animi, sensu in- ualescite: & nolite timere. Ecce Deus no- ster iudicium reddet, ipse veniet & salua- bit nos. Tunc aperientur oculi cæcorū, & aures surdorum audiēt: erudietur lingua mutorum. Tunc saliet claudus tanquam ceruus. Venerat quidem ad oues perdi- tas domus Israel, sed ab his fugatus hæc deserta lætificat: in his enim manet & mansit postquam volando requieuit. Est enim Dei requies, quæ impijs denegatur cū dicitur: Si intrabunt in requiē meam. Resumpta spiritali gloria vnigenitus Deus

Psalm. 138.

Esai. 35.

Psalm. 94.

Deus in his (tanquam in templo digno se) corporibus quæ erant ante deserta requiescit, quia plures iam filij desertæ, magis quàm eius quæ habet virum. Nō sum autem nescius plerosque solum verborum sonum & literam contuentes, nihil de omnibus ferè psalmis congruum personæ Domini nostri Iesu Christi existimare, putentq; totū querelis prophetæ increpari: sed nos litē non mouemus. Neq; enim destruim⁹ sed adstruim⁹, addētes potius de obscuris intelligentiam, quàm simplicibus detrahētes: quia quæcunq; David aut passus aut questus est, etiā passionibus eius qui vniuersitatis nostræ caro est fact⁹, impleta sūt. Et (vt arbitror) ea quæ sequuntur intelligentiæ nostræ cursum probabunt. Intercedens verò diapsalma, demutauit & sensum. Nam

Diapsalma

Expectabam saluificantem me à pusillanimitate & tempestate.)

Non noua hæc eius expectatio est: nam & in eo psalmo) quem ex persona eius esse non dubium est) sic precatus est: Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Ab hac igitur tempestate atq; ab hac pusillanimitate (humiliatus enim erat vsque ad mortem crucis) saluari expectat ab eo ad quem precatus est, dicens: Pater clarifica me apud te ipsum, claritate quam habui apud te priusquam mundus esset. Sed expectans saluari se, plus iam quàm spem salutis expectat. Sequitur enim:

Præcipita Domine & diuide linguas eorum.)

Proprietatem verbi siue Hebraici siue Græci latinitas, vti in multis, non elocuta est. Nam id quod præcipita dicitur eum illis καὶ τὰ πόντισον enunciatur. Quo sermone non vt præcipitentur, sed vt in profundum demergantur oratur. Demergi ergo eos linguasque eorum diuidi rogat. Quorum aliud sub Noë, aliud post ædificationem turris scimus effectū: cum illos diluuiο submersos consumpsit profundum, hos verò linguarum diuisio ad causam æternæ in se concertationis discreuit: vt conspirationem aduersus Deum initam, dum se inuicem & nesciunt & metuunt, non teneret. Non di-

spar ergo nunc in hos pœna deposcitur, scilicet vt in morem gentiū, quas in aliquis significari meminimus, absumpti & in omnes linguas cum quibus nunc habitāt, & quibus loquūtur diuisi, amitterent vitæ ac regni sui dignitatem. Vt autem ob vitia ciuitatis, contradictionemque præceptorum suorum hæc consecutura nosceremus, adiecit:

Quia vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate. Die ac nocte circumdabit eam super muros eius & iniquitas, & labor in medio eius & non defecit de plateis eius usura & dolus.)

Ob hæc igitur vitia & crimina futuræ captiuitatis & dispersionis pœna deposcitur: sed potissima inter crimina sunt iniquitas & contradictio. Nam eum quæ lex & prophetæ nunciauerant reiicientes, contradictione impia respuerunt. Quæ contradictio nocte & die circumdans muros ciuitatis ipsius supergressa est, quia & ipsa passionis suæ nocte cum se videndum in confesso, & à dextris virtutis, profiteretur, dicissā veste etiam cū blasphemix inuidia contradixerunt. In muris autem, tuitionem salutis significari meminimus: sicut cū nouæ Hierusalem ædificatio & munitio, id est, constructio & custodia ecclesiæ cœlestis optatur, ita scriptum est: Benigne fac Domine in bona voluntate tua Sion, & ædificentur muri Hierusalem. Erat ergo tum in eo populo custodia spiritalis: & dispositæ per angelos legis administratio communiebatur. Sed vbi ipso mediatore legis reiecto, hos muros, & hanc custodiam circumdās iniquitas supergressa est: tum cœpit maius esse ipsa munitio peccatum, vt iniquitas vinceret custodis voluntatem, usura & dolo, ceterisque quæ in lege sunt vetita redundantibus. Et indignitatem tantæ huius iniquitatis ostendens, subiecit:

Quoniam si inimicus meus improperasset mihi, supportassem utique, & si odiens me super me magna locutus fuisset, absconderem me utique ab eo. Tu autem homo vnanimis, dux meus & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ingressi sumus cum concordia.)

Querela non de passione est, sed de Apostolo proditore, nam cū salutem generi humano suscepta crucis morte donaret, non potest videri sacramentum hoc magnæ pietatis arguere. nam utique si inimicus esset, querelæ causa non esset: cum in se cōsummaretur, quod ad salutē

psal. 50.

nostram perpeti ipse voluisset: Et sicuti si odiens se locutus super se magna esset, abscondus ab eo fuisset: quia ei non cognitus in homine Deus esset, & ob hoc minus esset criminis nescienti. Non enim gentes verbum carnem factum prænuncia sibi lege didicerunt, quod utique his qui sub lege sunt etiam ipsis gestis ad speciem futuræ veritatis aptatū est, cum & hominem Abraham adorauit, & Iacob in homine Deū vidit, portasse se utique hæc opprobria gentiū, quod cum esset homo Deum se faceret, quod dæmonium habens populum seduceret, quia ignorassent hæc omnia in lege quæ ad Israël lata est, contineri. Veruntamen cum vnanimis & dux & notus hæc faciat: vnanimis, cum electus in Apostolū est: dux, cum demorante Domino ipse ad predicationem aduentus sui ad castella præmissus est, futuri regni dux ab eo ac princeps est constitutus: notus autem cum omnes ingressus eius egressusque didicisset, cognosceretque in hominis filio & Dei filium, qui & particeps in demutando ex aqua vino & dulcificando in populicibū hordeo extitisset, cōuiuioque eodem usus esset, secumque Dei domū semper esset ingressus, maiorem de se querelam in hoc consortium diuini ministerij assumptus exhibuit. Sed quanquam specialia hæc impietatem eius dicta essent, tamen poenæ decretum refertur ad plures. *Veniat mors super eos, & descendant in infernum viuentes, quoniam nequitia in hospitibus eorum, ita super eos morte ventura, ut ad poenæ sensum viuentes descendant in infernum cum hospitibus eorum & in medio eorum est, id totos ipsos intra extraque nequitiae opera circudent. Verū ille hæc his agentibus atque meditantibus, ad quem spes & precatio sua esset ostendit dicens: Ego ad Deum clamaui, & Dominus exaudiuit me. Sed hoc consortium diuini ministerij assumptis exhibuit. Vespere & mane & meridie narrabo, & exaudiet vocem meam. Liberabit in pace animam meam ab his qui appropinquant mihi, quoniam inter multos erant mecum. Et exaudiet me Deus, & humiliabit eos, qui est ante secula.)* Clamorem fidelem mox Dominus exaudit, & hanc ipsam exauditi clamoris sui gratulationem vespere & mane & meridie narrabit, diem omnē in his diei partibus per quas dies continetur ostendens. Talis autem temporum ordo non nisi ex prophetica scientia distributus est, ut vespere & ma-

ne & meridie nunciet, & quia secundum legem & obseruantiam legis à vespere dies coepta, eadem ipsa vsque ad meridiem deputatur, cum inchoationem diei non manē lux reddita, sed vespere nox facta perficiat. Narrat ergo & renunciat ea quæ in psalmo continentur, quod vocē eius audiat, & in pace animam suā liberet. Pacificauit enim omnia in cœlis & in terra, ut liberet ab appropriantibus sibi. Superior enim querela de proximis, cum etiam vnanimis & dux & notus hæc ageret, cum Apostolis cæteris & ipse electus in Apostolū. Deus ergo qui est ante secula, id est per quē omnia sunt, quia ante omnia sit, exaudiet eum, & humiliabit eos: cum in digni gloria æternæ resurrectionis effecti sint. Nam interiecta diapalma omnē his ob impœnitentem impietatis professionē spem recidit, dicens: *Non enim est illis commutatio, & non timuerunt Deum.)* Omnes secundum Apostolum resurgent, sed non omnes cōmutabuntur, quia non timuerūt Deum. Fas enim fuerat ignorasse in homine Deum, si resurgentē tamen Deū ex mortuis credidissent: patente his etiam post passionis piaculum poenitentia & indulgentia. Non enim solum non timuerunt Deum, sed cum ad retribuendū his manum extendisset, id est, auxilium obtulisset, contaminauerunt testamentum eius: cum eum qui testamento legis ad salutem prænunciatus est, repulerunt. Sequitur enim: *Extendit manū suam in retribuendo contaminauerunt testamentum eius, diuisi sunt ab ira vultus eius.)* Et idcirco demutatio his non relicta est, quia pro peccato semel mortuus est: & resurgens eos tantum demutatione donauit, qui secū per fidem & cōmortui sunt & resurgēt. Hos autem ab ira vultus sui euerfa ciuitate diuisit, partēque eorum cum infidelibus ponens, eos vel disperfit in omnia, vel diuisit à sanctis: dehinc de generali querela ad significationem eius qui ei & dux & vnanimis & notus fuerat, sermo se retulit: *Et appropiauit cor eius. Mollierunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula.)* Admixtus Apostolis & curam pauperum agens, maximum scilicet ministerij opus curās appropiauit cor suū. Ab appropriantibus enim liberari anima in suā gratulatus est, non utique ministerio fidei approprias, sed iræ Dei & cōtaminationi testamenti eius. Cæterum ipse blandiloquus emollitio super oleum sermone curam

Psal. 140.
Oleum pec-
catoris, im-
pietas sub
prætextu
pietatis.

Matth. 6.

Psal. 22.

Psal. 68.

ne curam agere se pauperum fallens, etiam tum cum preciosi vnguenti effusa alabaastro conquestus est: tanquā id magis venire in sumptū inopum debuisset. Sed ille occasionem furri de pecuniæ collatione quærebat. Et istiusmodi fortè blandiloquiū oleum psalmo alio euitat propheta cum dicit: Oleum peccatoris non impinguet caput meum: quia sub specie boni operis malicię arma commoueat. Sunt autem etiam in verbis iacula, sicut dentes, scutum, & sagittę sunt, & lingua machæra acuta est. Hęc igitur sermonum iacula detestatur, quę magis sub blandimento & adulatione nocitura sunt. Sed inter ista inimici iacula imperterritus manet, nobisque portum securitatis tutum fidūq; demonstrat. Sequitur enim: *Iacta in Dominum cogitationem tuam, & ipse te enutriet: non dabit in eternum fluctuationem iusto.*) Ademit nobis etiam in Euangelis Dominus solitudinis necessitatem, dicens: Nolite solliciti esse de crastino, sufficit dici malicia sua. Quęrite primum regnum Dei & iusticiā eius, & omnia præstabitur vobis: Omnem scilicet curam in promerendo Dei regno & iusticia collocandam. Iactanda ergo super eum cura est. Ipse enim enutriet secundū illud: Super aquam refectionis enutriuit me. Enutriens autem non relinquet in fluctibus istius seculi, sicut enutritus Iacob omnem tempestatem & odiorum & durę seruitutis euasit, dicens: *Deus qui nutriuit me à iuuentute mea,*) Ipse enim vitę autor est, ipse cibi largitor: non terreni tantum, sed etiam spiritalis. Sed illo super aquā refectionis educato, & à procellę fluctibus liberato, digna impios pœna consequitur, cum dicit: *Tu vero Deus deduces eos in puteum interitus. Viri sanguinum & dolositatis non dimidiabunt dies suos: ego autē sperabo in te Domine.*) Est quidē puteus aquę viuę, sed est & puteus interitus, secundum illud: Non me demergat tempestas aquę, neque absorbeat me profundum, neq; contineat super me puteus os suum. Nō relicto igitur in fluctuatione iusto, illi in puteū interitus deducuntur: cuius os clausum resurgente ex inferis vnigenito Deo esse non potuit. Cæterum post passionem Domini, statim eos belli victoria cum excidio ciuitatis absumpsit: omni promiscua ætate ad satisfactionem vincentium interempta, non dimidiatis vitę diebus iuuentute prostrata. Dies autē pleni sanctis

& fidelibus reseruantur, secundum illud: *Et dies pleni inuenientur his, quorum spes semper in Domino est: qui est benedictus in secula seculorum. Amen.*

Psal. 72.

In sinem pro populo, qui à sanctis longè factus est David, in tituli inscriptione cum tenuerunt eum Allophyli in Geth.

PSAL. LV.

MISERERE mei Domine, quoniam conculcauit me homo, tota die pugnans tribulauit me. Conculcauerunt me inimici mei tota die: ab altitudine dierum non timebo. Quoniam multi qui debellant me timebunt: ego verò in te sperabo. In Domino laudabo sermones meos tota die: in Deo sperabo, non timebo quid faciat mihi caro. Tota die verba mea execrantur: aduersus me omnia consilia eorum in malum. Habitabunt & abscondent: ipsi calcaneum meum obseruabunt. Sicut expectauerunt animam meam, pro nihilo saluos facies illos: in ira populos deduces. Deus vitam meam nunciaui tibi: posuisti lachrymas meas in conspectu tuo, Sicut in promissione tua: conuertantur inimici mei retrorsum. In quacunque die inuocauero te: ecce cognoui quia Dominus meus es tu. In Domino laudabo sermonem, in Domino sperabo: non timebo, quid faciat mihi homo. In me sunt Deus vota tua: quę reddam laudationes tibi. Quoniam erasti animam meam de morte, & pedes meos de lapsu: ut placeam coram Deo in lumine viuentium.

MVLTA psalmi superscriptio cōprehendit, quę præter rerum gestarū notionē alterius intelligētīę intimāt sensum: cum pro populo qui à sanctis longè est Psalmus est, cum tituli inscriptio præfertur, cum postremo exordiū ipsū in fine præscribitur: Si enim eam solā querelam præsens sermo cōtineret, quod cum fugeret ab Allophylis in Geth David teneretur: totum se circa id tantum hic iniquitatis increpitę motus exerceret. At verò cum hæc ante rei gestę significationē ad imbuendum legentiū sensum dirigendūque prælata sint, sine dubio intelligimus per rerum gestarū, quę in David gerebantur, effectus imprimi nobis secundum spiritum prophetiæ earum rerū quę sub his præscriptionibus significata sunt, notionem: ut quod David passus

φιλοσοφία.

est, præfiguratio fuerit passionū Domini nostri Iesu Christi, vt quod tituli inscriptio est eius, qui moriendo vicerit significata videatur æternitas, quia tituli inscriptio (quam stelographia sermo Græcitatis enunciat) his maximè qui probabilem vitam degentes etiam pro salute patriæ mori in bello non timuerunt, ad æternitatis gloriā deferatur. Populus autem, qui longè sit factus à sanctis Israël, indignus factus sanctificatione gentium, longèque ab ea discedens esse noscendus est. Quod autē in finē est, proprium ei esse qui finis legis est intelligatur: quod id ipsum psalmi fine noscetur, cum huius ipsius intelligentiæ nostræ absolutionem his maximè quo psalmi finis concluditur, sermo declare. Per hæc certè quæ superscriptioni præter rerum genera connexa sunt psalmum etiam ex persona Domini tractabimus, non tamen à prophetæ ipsius dissidentes querelis, neq; cum in his quæ pertulit non etiā gemuisse existimandum est: quia idcirco his ipsis quæ spiritalem sensum intimant, rerum gesta connexa sunt, vt per actionem prophetiæ sensus ac sermo notesceret prophetiæ, cum propheta non tam spiritu quàm passionibus prophetarit. Erit ergo sermo inter Dauid ipsum & hominē Iesum Christū temperatus: vt quia infirmitates omnium portauit, & peccatorum nostrorum frequenter & voce sit vsus & lachrymis: extra contumeliam Dei sit & affectus & sermo qui hominis est.

ENARRATIO PSALMI LV.

Dies pro
atate.

MISERERE mei Domine, quoniam conculcauit me homo tota die, pugnas tribulauit me, conculcauerunt me inimici mei tota die.) Diem frequenter significari pro ætate cognouimus: vt vbi dies tota est, illic omne vitæ tēpus ostēsum sit. Neq; enim vel Dauid vel Dominus vnus tantū diei insectatione vexatus est. Sed qui misericordiā Dei postulat, seseq; conculcatū esse cōqueritur: habet securitatis & virtutis suæ arma, quibus non solū terrena odia, sed & spiritaliū nequitiarū bella sustētat. Aduersum quas potius quàm aduersum carnem & sanguinem pugnam nobis Apostolus docet esse. Ministeriis enim impiorum vtuntur ad vexationes tribulationesque sanctorum: cum eorum corda penetran-

tes in omnem eos impetum turbulentæ mentis instigant. Hanc igitur supereminentem in hoc seculo & efferentem se altitudinem propheta non pertimescens ait:

Ab altitudine dierum non timebo, quia multi qui debellant me timebunt.)

Scit æterni iudicii diē, nouit etiā æternū ignē pœnis æternis præparatū, atq; ideo magis illi qui eum debellare tentant timebunt: quia hoc sancto non timente, in eos magis iudicii terror incumbit. Pro fiducia verò securitatis suæ subiecit: *Ego verò in te sperabo. In Domino laudabo sermones meos tota die.)* Spes omnes in Deo collocat, sermonesq; suos toto tempore vitæ suæ laudat. Neque obscurum est quid in loquēte se laudet. Vox enim hæc sancto est digna quæ sequitur: *In Deo sperabo, non timebo quid faciat mihi caro.)* Non hunc frangit seculi terror, neque conspirantium aduersus se odia perturbant. Spes enim quæ in Deo est, terrores humanorum non pertimescit odiorum. Carnem autem pro significatione hominum per quam in corpore cōtinentur frequēter accipimus, vel cum hic de impiis dicit: Non habitabit spiritus meus in hominibus, quoniam caro sunt. Vel illud: Videbit omnis caro salutare Dei. Vel illud Apostoli: Nonne estis carnales, & secundum hominem ambulatis? Manet itaq; imperterritus sub misericordia Dei: atque ideo in eo sperans omnis carnis impetus insectationesque non metuit. Sed digna planè etiam hæc vnigenito Deo vox est: cui exinanienti se ex Dei forma, virtutem Dei atque naturam seruilis forma non abstulit. Factus enim caro Deus, etiā in assumptione carnis Deus esse permansit: vtens virtutis suæ sub consortio nostri corporis potestate. Nō enim carne est degrauatus, ne super vndas ambularet, neque non vt vsque ad fimbrias vestis virtus diuinæ potestatis exiret, neque vt non peccata dimitteret, & spūto suo naturā videndi cæcis ab vtero oculis accenderet, & aure producta de vulnere abscissæ auris vulnus obduceret, neq; vt non solida parietum corpore interlabēte penetraret. Non ergo metuit à carne, vel in Deo sperans propheta, vel sub assumptione carnis Deus opera diuina cōsummās. In his etiam quæ consequuntur, rei in eo quoq; geste significatio cōtinetur. Ait enim: *Tota die verba mea execrabantur: aduersus me omnia consilia eorum in malum*

Genf. 6.
Esai. 40.
1. Cor. 3.

lum. Habitabunt & abscondent: ipsi calcaneum meum obseruabunt.) Nusquam enim nisi occultis consiliis aduersum eum & testimonia falsa, & captiosæ interrogationes sunt comparatæ, in commune habitantes & consilia maliciæ occultentes. Sed & increpationem verborum eius, quibus impietates eorum exprobrare, non destitit, non tulerunt: egressus quoque omnes ipsius in calcaneo contuentes, dum in eius supplantatione fraudulenta conspiratione consentiunt, ob quod eos digna hæc iudicii sententia comprehendit. Sequitur enim: *Sicut expectauerunt animam meam, pro nihilo saluos facies illos: in ira populos deduces.*) Nouus hic prophetae sermo est, ut eos qui expectant animam suam ad nihilum Deus saluet. Et cum aliud sit in nihilum, aliud saluari, nunc salus quæ in eos fiet in nihilum sit. Est ergo quod saluetur in nihilum? Est planè, quicquid resurrectione concessa demutatione non dignum est. Nam cum omnis caro redempta in Christo sit ut resurgat, & omnem assistere ante tribunal eius necesse sit: non tamen omnibus gloria & honor est promiscuus resurgendi. Quibus ergo tantum resurrectio non etiam demutatio est tributa, hi saluantur in nihilum. In ira enim deducuntur hi populi, quibus ad pœnæ sensum salus resurrectionis est constituta: à qua ira eripiendos nos Apostolus pollicetur, dicens: Quoniam si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo magis iustificati in sanguine eius saluabimur per eum ab ira. Pro peccatoribus igitur ad salutem resurrectionis est mortuus, sed sanctificatos in sanguine suo saluabit ab ira. Denique pro nihilo populis saluatis, & in ira deductis, spem vitæ suæ sanctus hic nunciat, dicens: *Deus vitam meam nunciaui tibi, posuisti lachrymas meas in conspectu tuo, sicut in promissione tua.*) Dignus promissione Dei est ob constantiam prædicandi, & ob meritum non tacendi: lachrymæ enim suæ, quas vel per se propheta, vel pro nobis Dominus profudit, in Dei sunt conspectu, legatione earum ad obtinenda quæ Deus promisit vsurus: sed se gratiæ æternæ promissionis inituro, inimici eius conuertentur retrorsum, ut quod in ira deducerentur ostenderet. Id enim sequitur: *Conuertentur inimici mei retrorsum, in quacunque die inuocauero te.*) Illo Deum inuocante, illi eò vnde processerint conuertentur: deducente eos Dei

ira, & resumpto ad pœnas corpore puniendos. Sed illis ad æternitatem pœnæ in infernum post resurrectionem reuersis, hic officio gratulationis suæ fungitur, dū ait: *Ecce cognoui quia Dominus meus es tu, & in Deo laudabo verbum.*) Hoc ergo verbum suum in Deo laudat, quod Deum suum esse cognouit. Neque id tantum laudat, sed etiam illud quod sperauit in eo, non metuens quid homo sibi faciat. Hæc planè digna sanctis omnibus vox est, constanter inter insectationes humanas fidem tenere, & metu terrenæ turbulentiae non moueri, spemque certissima quod aliquid aduersum animæ æternitatem homo effecturus sit non timere: cum post intercessionem mortis istius, in immortalem gloriam & corruptio & infirmitas nostra mutetur. Atque ob id sermones suos quibus se sperantem in Domino humanam vim protestatur non metuere collaudat, dicens: *In Domino laudabo sermonem, in Domino sperabo: non timebo quid faciat mihi homo.*) Ob hoc ergo sermonem suum laudat in Domino, quia sperans in eo hominem non timebit. Sed ut doceret, idcirco se nihil ab homine pertimescere, quia si quid potestatis suæ exeruisset in corpore, id rursus resurrectionis gloria sine corporum labe redhiberet, subiicit: *In me sunt Deus vota tua, quæ reddam laudationes tibi. Quoniam eruisti animam meam de morte, & pedes meos delapsu: ut placeam coram Deo in lumine viuentium.*) Non extra se sunt ista quæ sperat, nec laudationis vota quæ reddenda sunt extrinsecus capeffenda. Ipse enim sibi resurrectionis est Dominus, ipse huic e-mortuo & intra sepulchrū relicto corpori diuinæ naturæ suæ tribuit consortium. Neque enim resurrecturis omnibus ab exteriori materia corpus acquiritur, neque peregrinæ originis externarumque causarum natura adhibetur: sed id ipsum in profectum æternæ claritatis emergit, fitque in eo demutatione potius quam creatione quod nouum sit. Sunt ergo in se vota quæ reddet, tū cū infirmitas corporum detrahetur, id est, lapsus & lachrymæ: tum cū corruptionem incorruptio deuorabit, tum cū mortem potestas immortalis absorbet, tū cū sit Deus omnia in omnibus, tum cū lumē viuentium sit in eodē viuentium lumine Deo ipse placiturus. Nam si sibi in creatione mundi secundum sapientiæ professionem super filios hominum adgau-

debat pater longè magis in recôciliatione mundi intelligendus est patri esse placiturus. Est enim lux vera mundi, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum Amen.

In finem ne disperdas David in tituli inscriptionem, cum fugeret David à facie Saül in speluncam.

PSAL. LVI.

MISERERE mei Deus, miserere mei: quoniam in te confidit anima mea. Et in umbra alarum tuarum sperabo: donec transeat iniquitas. Clamabo ad Deum altissimum: Deum qui benefecit mihi. Misit me à cælo, & liberauit me: dedit in opprobrium conculcantes me. Misit Deus misericordiam suam, & veritatem suam: & eripuit animam meam de medio tatorum leonum: dormivi conturbatus. Filij hominum dentes eorum arma & sagittæ: & lingua eorum machera acuta. Exaltare super celos Deus: & super omnem terram gloria tua. Laqueos parauerunt pedibus meis: & incuruauerunt animam meam. Foderunt ante faciem meam foveam: & inciderunt in eam. Paratum cor meum Deus, paratum cor meum: cantabo & psalmum dicam tibi. Exurge gloria mea, exurge psalterium in cithara: exurgam diluculo. Et confitebor tibi in populis Domine: psallam tibi in gentibus. Quia magnificata est usque ad celos misericordia tua: & veritas tua usque ad nubes. Exaltare super celos Deus: & super omnem terram gloria tua.

DE superioris psalmi superscriptione id tantum in consequenti est, quod ubi pro populo longè à sanctis factò enotatū est, nūc ne corrūpas vel disperdas præscribitur: quod vno verbo τὸ μὴ διαφθεῖνς vtrumque Græcus sermo complexus est. Consequens enim erat, quia corruptio eos qui longè à sanctis discederent mansura esset: ne huic sanctus subderetur oraret. Nam & in psalmo alio gratulationem auersæ huius à se corruptionis ostendit, dicens: Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Neque ambiguū est, psalmum hunc secundum apostolorum professionem ex persona esse Domini intelli-

gendum. Itaque David ad humanæ carnis gloriam resurrectionis dominicæ tempus expectans: nunc & non corrumpi se rogat, & auersam à se corruptionem in eo quo primitiæ resurrectionis sunt prophetæ præscientia gratulatur. Ideo autē in finem tituli inscriptio est: quia & gloriosa ad æternitatis honorem vita suscepta, & mors plurimis salutaris virorum fortium inscribatur sepulchris. Et hæc omnia ad eum referri oporteat: qui vel finis est legis, vel quem psalmi ipsius finis ostendat. Id autem quod in spelunca clausus hæc loquitur, tempus est prophetæ, quo psalmum intelligitur scripsisse: ipsa illa spelunca habitatione mansuram in corpore Domini humilitatem prophetans. Cæterum videri non potest, ut qui ob metum erat intra speluncam reconditus, psalterio & cithara, ut testatur in psalmo id est totius artis musicæ perstreperet apparatu. Cœpit autē ita: *Miserere mei Deus, miserere mei: quoniam in te confidit anima mea.*) misericordiam rogat, quia confidit in Deo: docens ab his misericordiam Dei sperandam esse qui crederent. Et misericordiæ Dei quod momentum quæ sit effectus ostendit, dicens: *Et in umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas.* Auibus naturæ est infirmitatem pullorum alis inumbrare: eosque à præteruolantium vi atque improbitate defendere. Quod & in gallinis maximè noscimus, cum collectos intra pennas foetus suos aut operiant aut tueantur. Quarum cōsuetudinem ad exemplum sollicitudinis suæ Dominus commemorat, dicens ad Hierusalem interfetricem prophetarum: Quoties volui colligere filios tuos, sicut gallina, quæ cōgregat pullos suos sub alis suis: & noluiisti. Sperat ergo in umbra alarū Dei sanctus, donec iniquitas transeat, id est, dum aut seculi scandala, aut iniquitates impiorum, aut terrenæ humilitatis infirmitatem, dum hanc ipsam, quasi speluncam habitaculi & corporis sui David, qua nunc est clausus euadit: & sperans sub umbra alarum Dei officio spei suæ semper intentus est dicens: *Clamabo ad Deum altissimum, Deum qui benefecit mihi.*) Clamat fide potius quam voce, qui fugiens & latens clamat. Porro autem non est in sermone sperantis gratulatio adeptorum, sed propheticæ scientiæ ac fidei est, gerendis non aliter gaudere quàm gestis: & idcirco ad eū qui sub indemutabili

Matth. 25.

tabili constitutione bonitatis iā sibi benefecerit, clamat, & quatenus benefecerit Dominus consequentibus, docet, dicens: *Misit è cœlo & liberavit me, dedit in opprobrium conculcantes me. Misit Deus misericordiam suam & veritatem suam, eripuit animam meam de medio catulorum leonū dormiui conturbatus.*) Dignum fuit etiam si nulla demutatio personæ esset ac sensus, diapalma interuenire: quia ad intelligentiā dictorum sensus esset credentium erigendus. Benefecit Deus sancto suo mittendo de cœlo: ut liberato eo, in opprobriū hi qui eum conculcabāt darentur. Et misit misericordiā suam ac veritatem ad eripiendam de catulorum medio animam ipsius, tum cum conturbatus dormisset. Sic mors significatur in somno, vel cum dormiturus David cum patribus suis est, vel cum dormiens Lazarus excitandus est, vel cum Centurionis illius nō est mortua puella, sed dormit, vel cum eos qui dormierūt nō preueniemus in resurrectione: sic cōturbatio dormientis significatio est passionis, cum dicitur: Nunc anima mea turbata est valde, quam tamen eripi de manu carnis ita antea deprecatus est: Libera me de ore leonis, & de manu canis vnicam meam. Et non alij canum vel leonum catuli intelligi possunt quā qui sunt & natio viperarum: de quorum medio anima eripitur & eripitur promissa è cœlo misericordia & veritate, secundū illud: Misericordia & veritas se obuiauērunt. Et si misericordia & veritas Dominus Iesus Christus est, non ambigitur quin illi opprobrium deducantur, qui cōculcantes Dominū, in passione ista nō credunt, quibus utiq; opprobriū est, vnigeniti Dei aduētum & peccatorum indulgentiam perdidisse. Et quia huic sanctorum spei, vel persequentium odia vel negantiū aduersatura semper essent: commemoratis humanæ salutis sacramentis, subiecit: *Filij hominum, dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum machæra acuta.*) Vitia motusque animarum sub corporalibus officiis diuinus sermo significat, ut in Deuteronomij cātico, Incrassauit, & calcitrauit dilectus: impietatis luxu sub significatione cōsuetudinis corporalis increpito. Vel illud: Qui deuorant plebem meam ut cibū panis. Vel etiam: Dentes peccatorum contriuiisti: Nec non & illud apostoli: Quod si mordetis inuicem, videte ne consumamini ab inuicē: ut quod singulis qui-

busq; membris officij actionisq; mandatum est, id ad efficientiam mentium animorumq; referatur, ut nunc vel persequentium, vel obtrectantium commemoraturus effectus ait: Filij hominum, dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum machæra acuta cum & consumerent sœuitia potestatis, & obtrectationū iaculis vulnerarent. Sed inter hæc quæ fitit & expectat propheta non tacuit: deprecatus enim ne corrumpetur, absorbendæ corruptionis istius tēpus exoptat dicens: *Exaltare super cœlos Deus, & super omnem terram gloria tua.*) Quæ in altum de humilibus efferūtur, ea exaltari videtur: quia per profectum quēdam in id quod sublimius est euadunt. Quod autem super cœlos exaltandum est, necesse est ut prius descenderit ad inferiora de cœlis: per quod rursum exaltandū sit super cœlos. Quod ipsum Apostolus absolutissimè ita dicit: qui cum ascendisset, in altitudinem, captiuam egit captiuitatem: dedit donationes in homine. Ascendit autem quid est, nisi quia & descendit in inferiora terræ? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cœlos ut adimpleret omnia: hinc exaltandi super cœlos causam significās extitisse, quod descendēdi vsq; in inferiora terræ humilitas esset assumpta. Ex voto ergo propheta prænunciat exaltari super cœlos Deum: & quia exaltatus super cœlos impleturus esset in terris omnia sãcti spiritus sui gloria, subiecit: *Et super omnem terram gloria tua.*) cum effusum super omnem carnem spiritus donum, gloriam exaltati super cœlos Domini protestaretur. Omnis autem hic profectus non naturæ diuinæ, sed infirmitati hominis optatur: quia se per assumptionem carnis in cœlestibus collocandū propheta non nescit, quippe cum corporales & cōparticipes effecti simus in Christo Iesu. Et idcirco hæc ad carnis suæ infirmitatē, quæ in passionibus domini vexanda & super cœlos esset exaltanda connexuit: *Laqueos parauerunt pedibus meis: & incuruauerunt animam meam: Foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam.*) Per compassionis fidē etiam se ipso in Domino propheta patiente, tanquā & ipse sit passus hæc queritur. Sed in eos qui maiestatis Dominū persecuti sunt, cum in foueam præparatam inciderint, mortis ipsius & sensus refertur & pœna. Et quia compatiendi & commoriendi fides nos glorificat in

Ephes. 4.

Diapalma

Christo, velut in procinctu spei fideique huius propheta consistit dicens: *Paratum cor meum Deus: cantabo & psalmum dicam tibi. Exurge gloria mea, exurge psalterium in cithara: exurgam diluculo. Et confitebor tibi in populis Domine, psallam tibi in gentibus.*) Interiecto diaplasma hunc ad Deum retulit propheta sermonem, psalmi interim fide hæc eadem in qua cor eius paratum est concinendo: & animi sui corporis gaudia sub significatione psalterij & citharæ adhortatus sese ipsum in eo quod cantet psalmumque dicat ostendit. Ait enim: *Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara: exurgam diluculo.* Seipsum scilicet ostendit in psalterio citharaque declarans: cum ad exurgendum cithara psalterioque commonitis, ipse potius qui in his significetur exurgat. Exurgens autem diluculo, cum gloria sua spei euangelicæ gloriam cantat: congruente diluculi & orationis tempore & salutis. Nam id sequitur: *Et confitebor tibi in populis Domine, psalmum dicam tibi inter gentes.*) Laudaturus in populis & gentibus Deum, necesse est ut in eo salutem gentium laudet: quia iam non in vno Israël funiculus hereditatis artatus sit neque Iacob portio, sed terræ plenitudo iam Dei sit: neque simus iam imago terreni, sed imago celestis. Quid autem confitendum in populis, psallendumque inter gentes esset ostendit: *Quia magnificata est usque ad cælos misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes.*

Hæc est ergo in populis gentibusque confessio: quia magnificata usque ad cælos sit misericordia, & veritas usque ad nubes. Nam cum Domino obuiam sancti rapiuntur in nubibus, ipso illo nube in resurrectionis corpore eleuato & creatura omnis secundum Apostolum à corruptione sit liberanda, pacificandaque omnia per eum quæ & in cælo sunt & in terra: merito & usque ad nubes veritas nostra in eo resurrectionis effertur, magnificatur usque ad cælos misericordia eius, congemiscentis creaturæ corruptione depulsa. Sed horum quid usque ad nubes & usque ad cælos significatur elatio: verum illi proprium est, cælos transgredi, & omnem sensum existimatæ sublimitatis euadere. Repetita itaque spei sue preceatione propheta sic clausit: *Exaltare cælis Deus & super omnem terram gloria tua*) Nullus exaltando Deo modus est, nam super cælos eius elatio est. Dominus enim crea-

turarum est ultra creaturas intelligendus. Et cum nobis non aliud sit in cognitione quam cælum: ultra omnem sensum est, qui super cælos exaltatus sensum notionis excedit. Misericordia quidem eius usque in nos redundauit: sed magnificata usque ad cælos, in celestibus mox futuris. Et cum usque ad nubes veritas eius elata sit, nobis obuiam in nube rapiendis scilicet cælos omnes tamen confessurus à Dei dextris ipse transcendit, gloria quoque eius in terris, id est, nobiscum mansura, cum dicit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vitæ usque in consummationem sæculi, Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum, Amen.*

*In finem, ne disperdas David, in tituli in
scriptione.*

PSAL. LVII.

I verè utique iusticiam loquimini: recta iudicate filij hominum. Et enim in corde iniquitates operamini in terra: iniquitatem complecti

etur manus vestre, Alienati sunt peccatores ab utero: errauerunt à ventre, loquuti sunt falsa. Furor illis secundum similitudinem serpentis: sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas. Quæ non exaudiet vocem incantantium: medicamentis medicatis à sapiente. Deus contriuit dentes eorum in ore ipsorum: molas leonum confregit Dominus. Spernentur velut aqua decurrens: intendet arcum suum donec infirmantur. Sicut cera liquefacta auferentur: supercecidit ignis, & non viderunt solem. Priusquam producat spinas vestras rhammus: sicut viuentes, sic in ira absorbebit eos. Letabitur iustus cum viderit vindictam: manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Et dicet, si utique erit fructus iusto: utique est, Deus iudicas eos in terra.

DE superioribus psalmi super scriptione, sola deest significatio aliqua gestorum. Nam & in fine, & ne disperdas, & tituli inscriptio est. Neque enim psalmus quicquam per rerum gesta continet prophetiæ, sicut in cæteris sanctus David & dictis prophetat & gestis: sed in crepatio in impios est, & denuntiatio iudicij Dei in peccatores, & retributio lætitiæ in sanctos, & fructus omnis iusticiæ continetur. Hic ergo finis in psalmo est,

hæc

hæc depellenda corruptionis fiducia, hæc ei qui nos per mortem redemit, tituli inscriptio est. Et quidem talem psalmus ipse se profert: *Si vere utique iusticiam loquimini, recta iudicate filij hominum. Etenim in corde iniquitates operamini in terra iniquitatem complectuntur manus vestre.* Iustitiæ sermo communis est sed æqui iudicii studium & consuetudo paucorum est. Sed planè tum vere quis loqui iusticiam existimandus est cum iudicium retineat veritatis: Deo ob id non eloquia humana, sed cordis opera, id est, cogitationum molitiones iudicante. Solet autem iniquitas sub publicæ conscientie pudore non peragit: & ideo licet cõplexæ manus non sint iniquitatem, tamen iniquitatem Deo cor operatur in terra. Hinc adulterium solo conceptum corde iam crimen est: hinc secundum Pauli euangelium secreta hominum Deus iudicat, voluntates hominũ Deo iam in ipsis humanæ natiuitatis exordiis contuente. Nam cum naturæ potētis virtus, non tā viscerum fibras quàm appetitus mentis introeat: necesse est vt non per motus sensuum perspicendi sumat exordiũ, sed per naturæ scientiam etiam futuros motus sensuum præsciens apprehendat. Et idcirco de his qui complexis manibus iniquitates corde perficiunt, continuo subiecit.

Alienati sunt peccatores ab utero, errauerunt à ventre, locuti sunt falsa. Sic Esau alienatus ab utero est, cum maior minori seruiturus, etiam antequam existeret nunciatur, Deo futuræ non nescio voluntatis, cum & sermonis falsitas, & vitæ error à ventre est: ipso potius hoc sciente quàm aliquo ad necessitatē genito naturamque peccati. Ac ne vitium referri posset ad originem præduratæ, in his ad obediendum voluntatis crimen exprobrat, dicens: *Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ & obturantis aures suas: Quæ non exaudiet vocem incantantium, medicamentis medicatis à sapiente.* Non excusatur quidē necessitas naturalis in crimine. Nam serpens innocens esse potuisset, cui aures per se vt surdæ sint obstruuntur: vocemque incantantis non audit, cum medicata medicamina à sapiente non percipit. Neque hic Marforum cantus & cõsopita viperarum sibila memorat, quia hæc eadem maiore cum energia per fidem nominis Dei virtutemque torpescunt: sed illam contu-

A macem atque insolentem antiqui serpentis inobedientiam docet aduersum sanctorum cantus & medicata à sapiente medicamina obsurdæ, cui & quotidie ne fallat, ne subrepat, ne mordeat, etiam sub diuini nominis denunciatione mādetur & tamen obstructo desæuit auditu, ex quo non obediens Euangelio, natio viperarum sunt. Sed quia potestas eius suorumq; conteritur, & omnia in B in his sæuitiæ arma franguntur, hæc subdita sunt: *Deus contriuit dentes eorum in ore ipsorum molas leonum confregit Dominus. Spernentur velut aqua decurrens, intendet arcum suum donec infirmetur. Sicut cera liquefacta auferentur: supercecidit ignis, & non viderunt solem.* De peccatorum dentibus & molis leonum frequenter nobis fuit sermo, quia in his desæuiens malignitatis significatur instinctus. His ergo cõfractis contritisque, velut decurrens aqua spernentur. Omnis enim superfluentium aquarum cursus est ociosus, cum vnusquisque ex his id tantum quod sibi vtile putet esse deriuat, cæteris meatu trāscurrente perituris: cum ad solam sui abolitionem vsque ad maria deferantur. Atque huius quidem in his naturæ atque C cõtemptus in psalmo alio meminit, cum dicitur: *Effusus sum tanquam aqua, & dispersa sunt ossa mea.* Factum est cor meum tanquam cera liquescens, in medio ventris mei. Et multa quidē quæ ex solidis in liquida soluuntur demutāt habitum sine abolitione naturæ, vt è fornacibus fluant: cera autē solo suscepta igni sic liquescit vt pereat. Eodē nunc modo creationis vtriusque in perdēdis peccatoribus posuit exemplum: Spernentur velut aqua decurrens, intendet arcum suū donec infirmetur. Sicut cera liquefacta auferentur. Primum ergo spernentur sine consistendi spe & manendi, inutiliter defluentes: dehinc arcus Domini erit donec infirmetur intentus, infirmati autem liquefacti ceræ modo auferentur. Et in arcu seueritatem iudicii Dei significari frequenter ostēdimus peccatorū hunc semper pœnis his qui puniuntur intentum. Et sanè intento arcu, igne iudicii eos vt liquefactam ceram auferendos sequens sermo declarat: Supercecidit ignis, & non viderunt solem superiectus ergo ignis eos auferet, ne solem iustitiæ contemplantur, indigni enim sunt qui sint cohæredes æterni luminis. At ne id quod tanquam cera liquefacta

psal. 21

Rhammus.

auferentur: igne super eos, ne solem videant, descendente. Et vt abolitionem eorū potius quā pœnā significaret, adiecit: *Priusquā producat spinas vestras rhammus, sicut viuentes sic in ira absorbebit vos.* Rhāmus sentium genus est, quod plures ex se condensasque spinas modo rubi effert: florescit autē cum ceteris vere confotum. Ergo antequā rhamnus peccatorum spinas producat, viuentes eos ignis in ira absorbebit. Neque enim suspenso adhuc iudicij tēpore quiescere peccatores sine pœna erat dignū: viuentes itaq; eos, cum pœnæ scilicet sensu absorbebit ignis etiam antequam resurgāt. Corporū enim resurrectio significatur in rhammo, quæ ipsa in se spinas, quibus compungenda sunt, exhibebūt: aliis fructus æterni floris habituris, his verò tantum ad efferendos in se modo rhamnorū spinarum aculeos excitandis. Peccatorum autem vim & dolorem significari meminimus in spina, cū dicitur: In ærumnā incidi dum configitur spina, quia vsque ad mortem humiliatus de peccato condemnauit peccatum in carne, velut cum configens spina configitur. Et vnusquisque secundum Apostolum, siue bona siue mala percipiet in carne: cū ipsam materiam ac sensum in qua cōpungatur, habiturus sit peccator. Ante resurrectionem carnis, id est, antequam spinas suas rhammus emittat, viuens absorberetur ad pœnā anima eius: secundū diuitē euangelicū punienda quæ viuēs sit. Sed inter hæc iusti cuiusque (tanquam Lazari in sinu Abrahamæ requiescentis) lætitia monstratur. Sequitur enim: *Letabitur iustus cū viderit vindictā manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Et dicet, si utique erit fructus iusto utiq; est, Deus iudicans eos in terra.* Læticia iusti est cū viderit vindictam: quia peccatoribus puniendis deductum se per angelos in æternam requiem lætatur, manus suas nō peccatorum sanguine ablucens: sed cū peccatores in sanguine sint, quia rei sanguinum sunt, magnus ille ob omni reatu sanguinis ablutas continebit: id ipsum psalmo alio testatus est, cū dicit: Odio habui cōgregationē malignorū, & cum impiis non sedebo: Lauabo inter innocentes manus meas. Et commemoratis innocentiae officiis, adiecit: Ne perdas cum impiis Deus animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam. In peccatorum scilicet sanguine manus ille abluet

psal. 25.

inter innocentes. Adcō autem hi viri sanguinum sunt, vt omnium ab Abel vsque ad Zachariam interfectorum ab his sanguis sit reposcendus: & ab abluciente manus suas Pilato super se suosq; esse iusti sanguinem sint professi. Sed manus suas lauante iusto atque lætate, dicet homo: An fructus erit iusto? & utique eum esse dicit, quia Deus sit in terra eos iudicans. Dicens ergo homo, an fructus sit iusto, nō ambigitur expectare iudicium iusto tamen iam in terris (quia per angelos in Abrahamæ sinum deductus sit iudicatus, secundum illud: Qui credit in me, non iudicatur, sed transit de morte in vitam: qui autem non credit, iam iudicatus est. Cū ergo sanctus non iudicandus sit, qui in vitā sit transiturus ex morte, & infidelis iam iudicatus ad pœnā sit: intelligitur in eos reliquum esse iudiciū qui pro gestorum qualitate inter peccata fidemque sint iudicandi, per Dominum nostrum Iesum Christum, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Ioan. 3.

In finem ne disperdas Dauid, in tituli scriptione quando misit Saul & custodiuit domum eius vt interficeret eum.

PSAL. LVIII.

ERIPEME de inimicis meis: & ab insurgētibus in me libera me. Eripe me de operantibus iniquitatem: & de viris sanguinum libera me. Quia ecce captauerunt animam meam: & inruerunt in me fortes. Neque iniquitas mea, neque peccatum meum Domine sine iniquitate cucurri, & direxi. Exurge in occursum mihi & vide: & tu Domine Deus virtutum Deus Israël. Intēde ad visitandas omnes gentes: non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem. Dias palma. Conuertentur ad vesperam: & famem patientur vt canes: circuibunt ciuitatem. Ecce loquētur in ore suo: & gladius in ore eorum: quoniā quis audiuit. Et tu Domine deridebis eos: pro nihilo habebis omnes gentes. Fortitudinem meam ad te custodiā, quia Deus susceptor meus: Deus meus misericordia eius præniet me. Deus ostēdit mihi inter inimicos meas, ne occident eos: ne quando obliuiscantur legis tue. Disperge illos in virtute tua, & destrue eos: protector meus Domine. Delicta oris eorum, sermonem labiorum ipsorum; & comprehendātur in superbia sua. Et de execratione & mendacio conuellantur consummatione: in ira consummationis, & non erunt. Et scient quoniam Deus dominabitur

dominabitur Iacob: & finium terre. Diapsalma. Et conuertentur in vesperam: & famem patientur vt canes, & circuibunt ciuitatē. Ipsi dispergentur ad manducandum: si verò non saturabuntur, & murmurabunt. Ego autem cantabo virtutibus: exaltabo manem misericordiā tuam. Quia factus es susceptor meus & refugium meum in die tribulationis meae. Adiutor meus tibi psallam: quia Deus susceptor meus: Deus meus misericordia mea.

SUPERSCRIPTIO psalmi à superiori non differt: sed psalmus eo differt, quòd quaedam ex his quæ in Dauid ipsum gesta sunt præferuntur, cum Saul misit & custodiuit ad interficiendum eum domum eius. Verū si ob id dirigenda ad Deum esset oratio: superiora illa, id est, in finem, & ne disperdas vel corrumpas, & in tituli inscriptione, non necesse fuerat anteferri. Hæc autem maximè quanquam spiritali sint distributa ratione, cum & finis legis sit Christus, & corruptioni subiecta non fuerit eius æternitas, & gloriosæ mortis ipsius titulus in salute sit gentium: tamen etiam ipsa quæ de gestis eius præscripta sunt prophetica esse declarant, cū passionis dominicæ vt propheta non nescius, sub occasione ac tempore eorū quæ perpetiebatur odiorum, & patiendo prophetam se docuerit & loquendo. Tractauimus autem psalmum, vt eorum qui secundum literam sapiunt intelligentiā non grauemus: sed & vt quod à Saul custoditus ad interficiendū est, nō minus eius sit tēporis prophetia quā à populo, & in Hierusalē tanquā in domo sua conclusus & custoditus sit ad mortem. *Eripe me de inimicis meis Deus meus, & ab insurgentibus in me libera me. Eripe me de operantibus iniquitatem, & de viris sanguinum libera me.*) Vitiorum humanorum causas profectusque complexus est: vt vnde orta est, & quo euaderet impietas nosceremus. Et idcirco iras & simultates & inimicitias euangelium compressit, cum irasci sine causa fratri reatus gehennæ sit: & oblatio muneris, nisi post reconciliationem non concessa sit simultatis: & inimicos non solum diligendos, sed & pro his orandum esse decernit, quia ex his ad virum sanguinum peruenitur: nam primum inimici sunt, dehinc insurgunt in eum cuius inimici sunt. Insurgentes autem iniquitatis operarij sunt, postremò iniquitatis operarij vsque ad viros sanguinum profecerunt. Viros

A autem sanguinum non solum admissa cædes, sed & cogitata consummat. Sequitur enim: *Quia captauerunt animam meam, irruerunt in me fortes. Neque iniquitas mea, neque peccatum meum Domine, sine iniquitate cucurri & direxi*) Captata anima Dauid est, cū ad interficiendum domo clausus est, Et quanquam erutus de Saul sit manibus: tamen viri sanguinum sunt sanguinem eius optantes sed secundum psalmi prescriptionem aduersum vnum esse precationem conuenienter, regem vtique hæc volentem: sed orationi propheticæ fuit sermo moderandus: vt querela referretur ad populum, cū captant animam fortes irruentes: quippe quos fortis armauit, qui & cor Iudæ ad ministerium prodicionis ingressus est. Hi ergo fortes captant animam & eius animam in quo neque iniquitas, neque peccatum est, qui currens sine iniquitate direxit. Et *psal. 50.* nescio si anterior psalmus referri in Dauid ista patiat, quod dicitur ecce iniquitatem meam ego agnosco, & peccatum meum contra me est semper. Non conuenit psalmorum ordini tanta diuersitas, vt ab eodem dictum esse vtrunque intelligendum sit: sed si quia anterior confessi peccati psalmus posterior in tempore est, videatur Dauid ante peccatū, vt peccati nescius hæc loquutus. Meminerimus eum sub eodem peccato de humanæ necessitatis confessione dixisse: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis peperit me mater mea, secundum illud: *Quis enim gloriabitur castū se habere cor corā Deo: nec si vnus diei fuerit infans, manente in nobis etiam secundum Apostolum & origine & lege peccati. Non ergo conscientie humanæ vox ista cōueniet. Sed videamus ne fortè eius querelis hic abnegatæ de se iniquitatis competat sermo qui peccatum non fecit, & in quo inuentus dolus non est, qui & dixerit: Ecce veniet princeps mundi, non inueniet in me quicquam: peccati scilicet in se calumniā nō rependiendā, per quod de peccato peccatū condēnaturus esset in carne ergo hic intelligendus est cōqueri captatā animā suā, & irruisse in se fortes: qui & hanc querelæ securitatē vt in se neq; iniquitatē, neq; peccatū esse profiteretur, & qui se sine iniquitate cucurrisse dixerit secundum illud: Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cœli egressio*

Ioan. 14.

psal. 18.

eius, & occurſus eius uſque ad ſum-
 mum eius. Hic ergo ſolus currens dixe-
 rit: qui infirmitatis noſtræ humilitate ſuf-
 cepta egreſſus cœlos, regreſſus ad cœlos
 qui reuehēs nos ſecum oblaturuſq; Deo
 munus precatus ſit: *Exurge in occurſum mi-
 hi & vide, tu Domine Deus virtutum Deus
 Iſrael. Intende ad viſitandas omnes gentes, ne
 merearis omnibus qui operantur iniquita-
 tem.*) Exurgere enim ſibi in occurſum
 Deum virtutū ad viſitādas omnes gētes
 precatur: in eo utique quo excitatæ, &
 collocatæ à dextris eius in cœleſtibus
 gentes ſunt. Et dignum fuit redi-
 tū eius ambitione occurſus cœleſtis or-
 nari, ne ingreſſuro cœlos dignatio pater-
 na de cœlo deeſſet. Neq; id mirū: cū pri-
 monominis ſui martyri Stheſphano ve-
 lut in primoribus cœli in occurſum à Deo
 patre deſcenſum ſit. Viſitari itaque in oc-
 curſum ſuum omnes gentes precatur, ſe-
 cundum illud: neq; enim miſit Deus fi-
 lium ſuū in hunc mundū, ut iudicet mū-
 dum: ſed ut ſaluus fiat mundus per eum.
 Deſcenſum nanque eius in carnem, & ex
 Maria natiuitatem: lætantes angeli &
 patentes cœli honorauerunt. Non im-
 pudens ergo hæc occurſus ſui oratio eſt,
 cui ad ſalutem gentium, ſicuti & pſalmo
 alio & apoſtolico teſtimonio cōtinetur,
 primogenito ex mortuis vox occurren-
 tis hæc fuit. Filius meus es tu, ego ho-
 die genui te. Hanc itaque occurſus ſui
 ſignificationem viſitandis à ſe gentibus
 deprecatur, non tamen iudicij ſeuerita-
 tem. Præterita enim miſericordia, ab
 omnibus qui iniquitatē operantur auerti-
 tur: omnibus quidem in eo, quia caro
 factus eſt gentibus viſitatis, ſed æque in
 omnibus iniqua operantibus iudicatis.
 Interiecto enim diapſalmate, quæ in im-
 pietatem populi eſſent manſura declarat.
 Mox nanq; & templi deſolatio & ciuita-
 tis euerſio, & ipſos illos captiuitas con-
 ſecuta eſt. Quinetiam nunc ingreſſus ci-
 uitatis eiufdem, edicto Romani regis in-
 hibentur. Et cum deſerta ſanctorum ſan-
 cta & prophetias ſilere, & placationum
 hoſtias deeſſe, & dignitatem omnē de-
 formatam miniſterij Leuitici recordan-
 tur: conuerſi nunc & fame verbi Dei, &
 cibi ſalutaris affecti, ad ſolatum præſen-
 tium miſeriarum circumire ſunt ſoliti ci-
 uitatem. Id enim ſequitur: *Conuertentur
 ad vesperam, & famem patientur ut canes: &
 circuibunt ciuitatem.*) Famem huius tēpo-
 ris propheta alius denunciāns dicit: Ec-

pſal. 2.

ce induco famem ſuper terram. Non fa-
 mem panis, neque ſitim aquæ, ſed fa-
 mem verbi, ut audiatur verbum Dei: im-
 pudentiam eorum ac rabiem in nuncu-
 patione canū arguens. ſecundū illud Li-
 bera me de ore leonis, & de manu canis
 vnicam meam. Et hunc quidem habent
 interioris conſcientiæ ſuæ dolorem, cū
 ſe diſperſos, cū captiuos, cū tribu-
 tarios congemiſcunt ſine templo, ſine ſa-
 cerdote, ſine regno. Et hoc poſteaquam
 in maieltatis Dominum ſaluatorem mū-
 di manus impias intulerunt. Sed ubi de
 peccato crucifixi vnigeniti Dei arguun-
 tur, impij eſſe non deſinunt: & dolore
 tranſlatæ ad gentes diuinæ cognitionis
 accenſi ore adhuc verbis que deſcuiunt.
 Sequitur enim: *Ecce loquentur in ore ſuo &
 gladius in labiis eorum.*) Sed hanc obtre-
 ctandi atque inſectandi impietatem, non
 ſolum in his, ſed etiam in gentibus, quæ
 audire detrectant, ita diuinus ſermo con-
 demnat.

*Quoniam quis audiuit? & tu Domi-
 ne deridebis eos, pro nihilo habebis omnes
 gentes.*) Nemine audiente irridentur à
 Deo: quia ubi dicitur quis? ibi autra-
 rus ſignificatur, aut nullus. Nullus ſe-
 cundum illud: Quis ſimilis tibi in diis
 Domine? Rarus autem in eo cum dicitur
 Quis dabit ex Sion ſalutare Iſraël? Irri-
 dentur igitur non audientes, & in quo-
 rum ore labiſque ſit gladius: Quia in
 cœlis habitans Deus, ſubſannabit ad-
 uerſus Deum & Chriſtum eius reges ac
 principes congregatos. Gentes etiam
 omnes ſpernet viſitatas, & non obedien-
 tes: quia quamuis ex his ſit portio quan-
 tulacunque credentium, tamen vniuer-
 ſitas reputatur in plurimis, ſecundum il-
 lud Domini dictū: Nunquid cū vene-
 rit filius hominis, inueniet fidem ſuper
 terrā? Non quòd in aliquibus non repe-
 rietur, quibus & dicitur: Venite benedi-
 cti patris mei, poſſidere præparatū vobis
 regnum à conſtitutione mundi: ſed cum
 pauci ex omnibus gentibus ſint fideles,
 per paucos efficitur ne non omnes gētes
 ſint infideles. Irridendarū autem gen-
 tiū ea maximè cauſa eſt: quod dum cru-
 cifixum, dum mortuum, dum ſepultum
 ſtultitia prudentiæ ſecularis exprobrant,
 magnæ pietatis ſacramentum non intel-
 ligentes, filium Dei reſurgentem ex mor-
 tuis, & maieltatis eſſe Dominum non
 credunt. Sed habens ille poteſtatem ani-
 mæ ponendæ, & animæ reſumendæ, quia
 hoc

Amos. 8.

pſal. 21.

pſal. 85.

pſal. 52.

Luc. 18.

Matth. 15.

hoc mandatum accepit à patre : irrifis
 spretisque gentibus, subiecit : *Fortitudi-*
nem meam ad te custodiam, quia Deus susce-
ptor meus es : Deus meus, misericordia eius præ-
ueniet me.) Deus meus ostendit mihi in-
 ter inimicos meos fortitudinem suam,
 ad Deum custodiet animam suam sci-
 licet quam deposuit resumendo : nemo
 enim auferet eam ab eo. Et quia virtus
 sua, & refugium suum sit, in cuius mani-
 bus commédauerit spiritum suum, cuius
 misericordia eum præueniet, vt etiam
 ante resurrectionem Dei filius intelliga-
 tur : cum moriente eo obscurato sole lux
 deperit, cum pendente eo in cruce tremi-
 terra, cum descendente eo ad inferos,
 sanctos eius inferi non tenent, cum emit-
 tente eo spiritum, velum templi tãquam
 custodia illinc spiritali erumpente discin-
 ditur, cum postremo Centurio procla-
 mat : Vere Dei filius erat iste. Custodita
 igitur ad Deum fortitudine sua, quia lux
 lucet in tenebris, & tenebræ eam non
 comprehenderunt, & præueniente eum
 misericordia sua ostendit ei inter inimi-
 cos eius, quia susceptor eius esset, cum
 id etiam inimici confessione patuisset,
 verè enim eum Dei filium esse Centurio
 proclamat. Et hæc tum quidem ita co-
 gnita sunt : sed quia secundum illud : Et
 videbunt in quem compunxerunt, etiam
 in futurum inter inimicos eius ostendet
 Deus, quod eius sit susceptor : quippe
 cum secundum Apostolum introgressa
 gentium plenitudine, id quod de Israel
 sit reliquum saluabitur, vt scriptum est
 impleatur : Veniet ex Sion qui liberabit
 & auertet impietates ab Iacob. Et hoc
 illis à me testamentum, cum auferam im-
 pietates eorum. Ad significationem ita-
 que repositæ huius misericordiæ spei-
 que, subiecit : *Ne occideris eos, nequando*
obliuiscantur legis tue. Disperge illos in vir-
tute tua & destrue eos protector meus Domine.
Delicta oris eorum sermonem labiorum ipso-
rum & comprehenduntur in superbia sua, & de
execratione & mendacio conuellentur in con-
summatione. Consummatio in ira consumma-
tionis, & non erunt, & scient quoniam Deus
Iacob dominabitur finem terræ.) Inimici qui-
 dè propter nos, sed dilecti propter patres
 misericordiæ : id quod eorum est reliquum,
 reseruatur. Dispersi quidem interim cir-
 cum omnes ferè gentes, sed cõspersione
 eorum sancta atque radice liberabuntur.
 Destruetur ergo secundum prophetiam
 non occisi, sed dispersi : & destruentur in

delictis oris eorum, & sermone labiorum :
 A cum ex Sion veniat liberator, De quo *Luc. 22.*
 clamauerunt : Crucifige, crucifige, & cui *Matt. 21.*
 dixerunt : Nos patrem habemus Abra-
 ham. Et rursum : Quis tibi dedit hanc po-
 testatem ? Et : In qua potestate hæc agis ?
 In hac igitur superbia cõprehenduntur,
 cum saluatori suo hæc à se ingesta esse nõ
 cognoscent, auersaque impietate de exe-
 cratione ac mendacio auellentur, & hoc
 B in consummatione : quia cum intrauerit
 gentium plenitudo, tum quod Israël est
 reliquum saluabitur. In ira autem con-
 summationis non erunt, quia impietates
 ex Sion veniens auertet. Non autem nõ
 erunt, qui & sunt cognituri, cognoscet-
 que, quia Deus Iacob dominetur finium
 C terræ : non iam in funiculo hæreditatis,
 & in Iacob portione noscendus, sed
 Deus Iacob, id est, qui in homine Iacob
 Deus intellectus & visus est, dominator
 sit terræ finium, quorum & creator est
 confitendus. Sed illos interim desolatio-
 nis & dispersionis suæ manet pœna : nam
 etsi consummationi temporum propter
 patres & electos hæc dispensatio miseri-
 cordiæ reseruatur. Interiecto tamen dia-
 psalmate, quid in eos interim repetita si-
 D gnificatione constitutum fuerit ostendi-
 tur. Sequitur enim : *Et conuertentur in vesp-*
erum, & famem patientur vt canes, & circui-
bunt ciuitatem. Ipsi dispergentur ad mandu-
candum, si autem non saturabuntur & mur-
murabunt.) Amissa ciuitate, temploque
 deserto, & secundum Romani regis edi-
 cta circumeuntes tãtum, non etiã ineun-
 tes ciuitatem : fames eos non huius panis
 E & cibi, sed oblationum, hostiarum, vi-
 sionum, quibus omnibus saturabuntur,
 efficiet : aduersum custodem suum, canum
 improbitate latrantes. Et dispergentur
 ad manducandum : quia per diuersa spe-
 ciem sacerdotij illius legitimi, & holo-
 causti, & circumcisionis imitantur : cum
 hæc tantum non nisi intra Hierosolymam
 sint legitima constituta. Sed ad mandu-
 F candum dispersi non saturantur. Non e-
 nim sanctis & Deo placitis & loci ipsius
 ac templi constitutione religiosis solen-
 nitatibus explebuntur, sed adhuc & mur-
 murabunt : ne hac quidem fame festiui-
 tatum suarum edomiti, vt secundum mur-
 mur, quo in deserto Deum exacerbaue-
 runt, pœnitentiæ quiete resipiscant. Sed
 inter hæc spes omnes suas & gratulatio-
 nes psalmi fine concludit, dicens : *Ego au-*
tem cantabo virtutis tue, exaltabo mane mise-

ricordiam tuam. Quia factus es susceptor meus & refugium meum in die tribulationis meae. Adiutor meus tibi psallam, quia susceptor meus Deus meus misericordia mea.) Et ista omnia possunt ad prophetae gratulationem referri, sed neque à Domini sunt cōfessione diuersa. Hæc enim eorum dispersio passionis impietatem est consequuta. Sed quòd in misericordia Dei manet, quia susceptor & refugium eius factus est, exultaturus est, videtur id ad resurrectionis tempus esse referendum. Quia cum omni tempore laus Dei cantanda sit à propheta, resurgenti tamen ex mortuis diluculo in coelosque redituro, exultatio matutinæ gratulationis est propria Domino Iesu Christo, qui est benedictus in omnia secula seculorum. Amen.

Psalmus LIX. In finem pro his qui immutabuntur, in tituli inscriptione, Dauid in doctrina cum succendit Mesopotamiam & Syriam Sobal, & conuertit Ioab, & percussit in valle Salinarum duodecim millia.

DEVS repulisti nos & destruxisti nos: iratus es & misertus es nobis. Commouisti terram, & conturbasti eam, sana contritiones eius, quia mota est. Ostendisti populo tuo dura: potasti nos vino compunctionis: dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant à facie arcus. [Diapsalma] ut liberentur dilecti tui, saluum fac dextera tua, & exaudi me. Deus loquutus est in sancto suo: letabor & partibor Sichima, & conuallem tabernaculorum dimetibor. Meus est Galaad. & meus est Manasses, & Effrem fortitudo capitis mei. Iuda rex meus, Moab olla spei meae. In Idumæam extendam calciametum meum: mihi Alopili subditi sunt. Quis deducet me in ciuitate circumstantie, quis deducet me usque in Idumæam? Nonne tu Deus qui repulisti nos? & non egredieris Deus in virtutibus nostris: Da nobis auxilium de tribulatione: & vana salus hominis. In Deo faciemus virtutem: & ipse ad nihilum deducet tribulantes nos.

EXPOSITIO TITULI.

Multa in psalmo ante rerum gesta præscripta sunt, quæ necesse est ad alicuius intelligentiæ significationem his quæ affecta sunt anteferri: cum in finem, cum pro his qui demutabuntur, cum in tituli inscriptione, cum in do-

ctrina Dauid, superscriptio comprehendit: post quæ gestorum tempus ascribitur. Succendit Mesopotamiam & Syriam Sobal: & conuertit Iacob, & percussit in valle Salinarum duodecim millia. Quo psalmus ab historia dissentit. Nam cum Sobal percussus cum Mesopotamia & Syria, quæ ab eodem ad bellum commota & accensa, & capta est, hanc maximi belli victoriam ingens gratulationis lætitia consecuta est. Psalmus autem totus tristis & mœstus est: cum super repulso destructoque populo dolor est, cum commotæ turbatæque terræ querela est, cum sanandæ contritionis eius oratio est. Deinde id quod in Salinarum valle memoratum est, neque in historia, neque in aliquorum translatorum intelligentia est. Nam secundum Aquilam, qui translator legis Iudæis post passionem Domini fuit, ita scribitur: Cum percussit valles. Sed hic secundum literam scribens: & extra spiritalem intelligentiam manens, belli locum ædedit. Translatio autem illa seniorum septuaginta, & legitima, spiritalis, ante passionem Domini gesta que suscepta per nominum naturarumque species, nunc quoque ut in omnibus psalmis causam sensumque manifestat in cōmemoratione gestorum, non argumentum psalmi, sed tempus ostendens, ne ob id quod continetur in gestis, sed ut tum cum ea gesta sunt, scriptus esse no-scatur. Sed antequam de tempore loquamur prophetiæ, quia multum ad intelligentiam psalmi proficit scire quando sit scriptus: de superscriptione tractemus, quæ intelligenda refertur ad finem & his qui immutabuntur. Qui ex impietate scilicet ac vitiis desinentes, ad religionem atque innocentiam transferentur, & ex peccatis synagogæ, ad ecclesiæ gratiam demutabuntur, sicut in eo psalmo qui primus, pro his qui immutabuntur est scriptus, ostendimus cum dicitur: Audi filia & vide, & inclina aurem tuam: & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, quoniam concupiuit rex speciem tuam. Et rursum in eodem: Pro patribus tui nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram. Filiorum itaque demutatione facta pro patribus, paternam domum obliuiscitur: Deo regi magis regina placitura, cuius morte renouatur ad vitam. Et ideo tituli inscriptio pro his qui

his qui immutabuntur adscribitur gloria mortis eius, qui pro omnib⁹ mortuus est, tituli inscriptione testate, & testate ad doctrinam David, ut omnes cum David qui est oriens, & iustus, & rex, & æternus est nouerimus: qui inimicas nobis infestasque virtutes cum duce suo peremit, omnibus his qui aduersum nos vitiorum bella accendere erant soliti, extinctis, non in valle planctus, neque in valle tabernaculorum, sed in valle salium. Id enim magis quam salinarum Græcus sermo declarat, cum ex se iam non flebiles habitationes, nec lamentanda tabernacula, sed salem potius hæc mundi huius vallis exhibeat: eos scilicet eorumque similes, quibus dictum est: Vos estis sal terræ, in quibus maximè antiquus ille nosq; incendēs hostis ille extinctus est. Pro his igitur in finem commutandis, & sub testimonio ac tituli inscriptione David edocendis psalmus hic scribitur: non alio tempore, quam cum Nathan propheta throni æterni regem ex David semine esse nunciauit. In eo enim tempore hæc quæ in rebus gestis præscribuntur, effecta sunt, in quo prophetia æterni regis ostensa est. Intelligendus ergo psalmus pro his est qui immutabuntur in David æternum regem, edocendis & qui pro amissis patribus erunt ex commutatione iam filij. Ita enim cœpit:

Enarratio Psalmi. L I X.

DE v s repulisti nos & destruxisti nos, iratus es & misertus es nobis. Commouisti terram & conturbasti eam: sana contritiones eius, quia mota est. Ostendisti populo tuo dura, potasti nos vino compunctionis. Dedisti metuentibus significationem, ut fugiant à facie arcus.) Secundum communionem seculi sensum iræ miserationique non conuenit: neque ipsius in eisdem vterque hic idem conueniet affectus, ut vitio voluntati, voluntas miserationi admixta sit. Solis autem hoc patribus piè irascentibus congruit, ut misericors eorum ira in peccatis sit filiorum: secundum etiam illud beati Pauli, cum ita satanæ in interitum carnis tradit, ut spiritus saluus sit in die Domini, vindictæ præsentis seueritatem ad salutem spiritus proficere demonstrans. Aeternus ergo ille est cœlestis omnibus pater, qui & dixit: Ego occidam, & ego sanabo, sic repellit & de-

struit suos: ut misereatur iratus. Destruit enim Hierusalem templum, sed cœlestem sanctis reddidit ciuitatem: repulit ab operationibus legis sed iustificationem fidei iustificans ex fide impium tribuit: dissoluit terrestre regnum, sed reges constituit cœlorum.

Ita eram misericordia consequuta est: dum damno terrenorum præsentium, ingens æternorum bonorum retributio repensatur. Et hæc quidem non magis ad Israël quam ad vniuersitatem humani generis aptata sunt: quia ex vno in omnes sententia mortis & vitæ labor extat, cum dictum est: Maledicta terra in operibus tuis. Nunc autem per vnum in omnes donum vitæ iustificationis gratia abundauit: ut quorum terra maledicta est, horum nunc conformia Deo corpora sint. Et quæ commota metu, & ignorance turbata est, labore contrita est, & ipso illo lætificantis vini compuncta potu: nunc susceptæ significationis secura virtute, futuræ iræ defugiat potestatem. In arcu enim, ut frequenter tractauimus, præparatæ ad pœnam impiis iræ terror ostenditur, secundum illud: Nunquid irascetur per singulos dies? Nisi conuertamini, Arcum suum tetendit, & parauit in eo vasa mortis, sagittas suas arsuris operatus est. Metuentibus igitur significationem dedit, vel signi in frontibus, vel fidei in cordibus, vel testimonij in operibus, vel gloriæ in confessionibus, vel victoriæ in martyrijs: ut à facie arcus iræque fugiatur, ut dictum est: Natio viperarum, quis monstrauit vobis fugere ab ira ventura? Gratulantis igitur humani generis hæc vox est, post regnum mortis, post diaboli terrores, post laborū peccatorumque onera, post infelicis lætitiæ dolorem: quia vitiorum gaudia cum sint intellecta, compungunt. In vino enim secundum Apostolum lasciuiā est. Et sicut est vinum cor hominis lætificans, ita & vinum est cor hominis compungens. Nam & calix vitæ est, sicut & calix iræ est. Post hæc ergo, & post hoc compunctionis vinum, significatione fugiendi arcus iræque concessa, vniuersitas fidelium æternis spebus exultat. Id enim mox, *Diapsalma*, interueniente declarat: *Vt liberentur dilecti tui: salua dextera tua & exaudi me.*) Dextera Domini fecit virtutem: & à dextris Dei virtus Dei coexcitata, cum humilitatis nostræ carne conse-

Gen. 3.

Psalm. 7.

Psalm. 7.

Psalm. 7.

Psalm. 7.

Psalm. 7.

Psalm. 7.

Col. 1.

Luc. 4.
Luc. 1.
Ioan. 14.Psal. 18.
Sichima
Samarita.

Luc. 12.

Matt. 10.

dit. Data ergo significatione fugiendi à facie arcus, liberantur dilecti, & per Dei dextram saluantur: & à qua facie arcus liberentur saluenturque, Apostolus docuit, dicens: Qui liberauit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ. Liberandi ergo dilecti saluâdique per dextram Dei sunt, sed salutis huius ad fidei firmitatem noscenda est prophetia. Sequitur enim: *Deus est loquutus in sancto suo: Letabor & diuidam Sichimam, & conuallem tabernaculorum dimetiar. Meus est Galaad, & meus est Manasses: & Effrem fortitudo capitis mei, Iuda rex Meus, Moab olla spei meæ. In Idumæam extendam calciamentum meum, mihi Allophili subditi sunt.* In sancto Deus loquutus est, in eo nempe, cui etiam demones clamant: Scimus quia tu sanctus Dei es. Et de quo angelus Euangelizat: Et quod ex te nascetur sanctum vocabitur filius Dei. In hoc itaq; sancto locutus est, cum dicit: Pater qui in me loquitur, ipse facit opera sua. Loquutus ergo Deus in sancto, in principio sermonis exultat. Exultauit enim ut gigas ad currendam viam, & exultauit in Sichima partienda. Sichima Samaria est, quæ eadem & Sichem est: quam Iacob Ioseph filio suo sub benedictionis spiritu deputauit. Hæc cum omnibus antea legis temporibus in impietate mansisset, Euangelium Domini ex parte suscipiens. Nam hodieque pars eius irreligiosis studiis de studio vetere detinetur. Illic enim vacæ adoratæ, illic mons relicto sacrario electus, illic regnum aduersum Iudæam excitatum: sed eò primum Dominus accedens, etiam credente Samaritana, & aquæ viuæ potum precante, fidem intulit. Mox etiam Apostolis prædicantibus participes sancti spiritus facti sunt. Partita ergo Sichima est, cum fideles ab infidelibus separantur, & est futuri iudicii ista diuisio, sicut scriptum est: Veniet Dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua ignorat: & diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis. Diuisa ergo Samaria est, vel iudicio, vel fide, secundum illud: Non veni pacem mittere in terram, sed diuisionem. Neque solum loquens in sancto Deus Sichimam partitus est, sed etiam conuallem tabernaculorum dimensus est: hanc siquidem habitationis humanæ dimensam humilemque sedem, quam & alio loco ob ægritudines vitæ ac lamē-

tationes calamitatum, vallem planctus esse commemorat dicens: Deposuerunt in valle plorationis: dimensus ergo hanc est, quia gentium plenitudo expectatur. Et ubi modus est credentium futurus, illic dimensionis examen est: partim intra ecclesiam congregandis, partim in eadem valle residentibus. Quisquis autem aliqua metitur, necesse est ut ea quæ sua sunt metiatur. Suus enim est Galaad, & suus est Manasses. Mons iste Phœnicum est, Arabiæ Mesopotamiæque contiguus, ex parte Manassæ in possessionem deputatus: & ideo suus est Manasses. Sub Manassis nomine terræ plenitudinem, sicuti & sub Galaad omnem orbem suum esse demonstrans: sed in his usurpandis nihil præter ius proprietatis ostensum est. Effrem autem assumptio capitis eius, & Iuda rex eius est. Hæc sanctus loquente in se Deo loquitur: qui & per Iacob Effrem conuersa manuum sanctificatione benedixerit, & regem ex Iuda, qui & expectatio gentium futurus esset, ostenderit. Assumptio ergo Effrem est, non etiam Manassis: cum Ioseph vterque sit filius. Sed cum in capite significatio contineatur & corporis, secundum illud: De torrente in via bibit, propterea exaltabit caput, & omnis sanctus caput est corporis Christi: idcirco assumptio capitis eius Effrem est, quia contra generationum ordinem ad præferendam ecclesiæ sanctificationem in prælato Effrem, & postposito Manasse minor maiori est antelatus. Assumptio itaque capitis sui Effrem, id est, populus, quem in Effrem præfigurauit, vel potius ecclesia in corpus assumitur. Iuda etiam rex meus est, id est, à se dispositus & electus. Non utique vel Dauid ipse rex Iuda est, cum ex Iuda rex ipse sit primus, vel loquenti in sancto suo Deo rex est: sed loqui hæc sanctus iste ei in quo Deus loquitur intelligendus est, qui & spiritu Iacob repleuerit ad æterni regis istius prophetiam, cum ait: Non deficiet princeps de Iuda, nec dux de fœmoribus eius, donet veniat cui repositum est: & ipse est expectatio gentium. Et quia non solum ex hac generatione sanctorum, sed etiam peccatorum origine huic Dei sancto carnis esset incunda susceptio, quia in similitudine carnis peccati Deus filium suum misit, idcirco etiam Moab olla spei eius est, & hæc quidem Moab generatio secundum eam quæ in genesi sententia est, diuinæ maledictionis

Psal. 109.

Gen. 49.

leditionis suscepit opprobrium. Sed post decem generationes per gradus susceptionis sancto digna fit genere: sanctusque hic ex Iuda & ex Moab originem fumens, decocta tanquam per ollam carnis cruditate in speciem sibi significatur æterni, cum caro eius verè cibus vitæ sit. Est & olla secundum Hieremiam vrens peccata atque tollens, sicuti & Dominus ipse mittere ignem venit super terram. Et multi secundum Apostolum tanquam per ignem erunt salui: cum defæcatis & perustis vitis, ut argentum ignitum probabiles iudicentur. Hinc ergo Moab spei suæ olla est, cui etiam ex Moab cruda utique atque vitiosa iam cœlestis illa ad cibum vitæ sanctificatio carnis in spe est. Quin etiam usque Idumæam calciamentum suum extensurum esse se dicit, scilicet usque ad defectionem Esau, quia Idumæa Esau sedes est, & prædicationis Apostolicæ dirigat gressum. Speciosi enim pedes euangelizantium sunt: & in calciamento pedes, in pedibus autem gressus ostenditur. Neque solum in Idumæam cursum prædicationis extendit, sed etiam Allophyli subditi sunt, secundum illud: Exaudi orationem meam, ad te omnis caro veniet: quia Deo dignum sit gentes ei omnes esse subiectas, & vniuersitatem carnis ad confessionem æternæ huius misericordiæ erudiri. Sed cognitis his qui immutabuntur secundum tituli inscriptionem, & doctrina eius, qui David est æternus, accepta: æternam illam primitiuorum in cœlestibus Hierusalem & circumstantium Deo sanctorum ciuitatem ingredi propheta festinat, ducem qui se eò deducat, expectans. Sequitur enim: *Quis deducet me in ciuitatem circumstantiæ? quis deducet me usque in Idumæam? Nonne tu Deus qui repulisti nos, & non egredieris in virtutibus nostris?* Esau defectio est, & Edom secundum Genesim deficiens est, & secundum Apostolum, quod est reliquum Israël saluandum est. Optans ergo propheta in ciuitatem circumstantiæ deduci, scit se antè usque in Idumæam esse venturum: id est, in illam defectionem populi anterioris, qua maior seruiet minori. Et vltima prædicationis conuertet corda patrum ad filios, cum veniens ex Sion, peccata & impietates ab Iacob auferat. Sed hic idem deducet, qui & ob impietatem antè destruxit & repulit: quia capta Hierusalem, destitutoque regno indignos

spretosque deseruit, solitus antè eos spiritalibus auxiliis confouere, & cœlesti militia aduersum inimicorum bella tutari. Nunc autem deferente eos custodia spiritus sancti, nullum in virtutibus eorum, id est in exercitiis diuinæ propugnationis auxilium est. Et ideo quia destruxit, non egredietur in virtutibus eorum. Sed repositæ spei, quia quod Israël est reliquum saluabit misericordia, propheta non tacuit, dicens:

Da nobis auxilium de tribulatione, & vana salus hominis. In Deo faciemus virtutem, & ipse ad nihilum deducet tribulantes nos. Scit vanam salutem esse, quæ ab hominibus speratur: quia & vitæ huius vsus sine misericordia Dei nullus sit, secundum illud: Melior est misericordia tua

psal. 61.

super vitam: quia nisi ad profectum æternitatis vita suscepta sit, miseriarum in nobis potius erit origo, non vitæ. Auxilium itaque à Deo in tribulationibus sperat, quia hominum salus vana sit. Postulat ergo de tribulatione auxilium, in Deo virtutes concessio auxilio facturus: cum liberati omnes à lege peccati, in Dei potius iustificatione maneamus, cum pugnam non aduersus carnem & sanguinem, sed & aduersus spirituales nequitias & mundi potestates, Deo sanatam ipso spiritu oris sui interficiente, peragamus, cum non regnet in immortali corpore nostro tribulans nos antè peccatū, cum absorbeatur mors à vita in contentionem victoriæ, per Dominum nostrum Iesum Christum, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

In finem Hymni David. Psalmus LX.

EXAUDI Domine deprecationem meam, intende orationem meam. A finibus terre ad te clamaui cum anxietate cor meum: In petra exaltasti me deduxisti me quia factus es spes mea: turris fortitudinis à facie inimici. Inhabitabo in tabernaculo tuo in secula: [Diapsalma.] Protegar in velamento alarum tuarum. Quoniam tu Deus exaudisti orationem meam: dedisti hereditatem timentibus nomen tuum. Dies super dies regis adicies: annos eius usque in dies generationis & generationum: Permanet in æternum in conspectu Dei misericordiam & veritatem eius quis requireret eorum. Sic psallam nomini tuo Deus in seculum seculi: ut reddam vota mea de die in diem.

Simplex est psalmus, æternæ gratulationis continens prophetiam. Nam neque res gestas, neque significationis alicuius cognomēta subscriptio comprehendit. Tantum hymnus in finem est: ut id quod à propheta cantatū est, in finem est, in finem vel psalmi, vel temporum explicandum esse noscatur. Oratio autem iusti æterna est, sperantis, seseque in Christo coexcitatum in cœlestibus gratulantis. Cœpit enim ita.

Enarratio Psalmi LX.

EXAUDI Deus orationem meam, intende deprecationi meæ. A finibus terræ ad te clamaui, dum anxietur cor meum. Exaudiri deprecationem suam sanctus hic postulat, cuius & ea fiducia est, ut in orationem suam velit intendi, utrum sit innocens, casta, & fidelis, & ex intimo conscientiaæ atque cordis metu profecta: quia secundum Apostolum & corde credendum, & ore confitendum sit ad salutem. Intendēdæ autem orationis hinc precatio est: quod dum corde anxio est, à terræ finibus clamauerit. Non hic extima solitudinum aut contigua oceani incolebat, qui à terræ finibus anxio corde clamabat. Sed sciens se in carne quidem, quæ terra est, degentem, iam in fine carnis habitare, dum secundum Apostolum habitans in corpore peregrinatur à Domino, dum viuens iam nō sibi uiuit, neq; ipse uiuit, sed uiuit in eo Christus congemiscens tamen in hoc suo habitaculo, superuestiri que festinās, & ideo anxio corde à terræ finibus clamat, cum & necessitatem habeat in carne uiuendi, & spem teneat à carnis vitijs desinendi, dicens: *In petra exaltasti me, quia factus es spes mea, turris fortitudinis à facie inimici, habitabo in tabernaculo tuo in secula.*) Hic itaque iam sanctus à terræ finibus clamat: quia exaltatus in petra sit. Petra autem secundum Apostolum Christus est, quem exaltauit Deus, & donauit illi nomen quod est super omne nomen. In quo & elegit nos ante mundi constitutionem in cœlestibus: per eum enim sumus in spem æternitatis deducti, & in hac spe non confundimur, quia ab inimici facie hæc eadem spes nobis fortitudinis turris est facta. Nā cum in muris sit valida & firma munio: murorum tamen ipsorum firmitas

in turribus omnis est. Et idcirco turris fortitudinis exaltans nos in petra Deus factus est: quia per hanc spem vim diaboli eiusque insidias sustinemus, tutissima aduersus eū spiritalēsque eius nequitias fidei munitione consepti: cum in tabernaculo Dei habitaturi simus in secula, sine ullo scilicet ætatis modo in æternum fluentibus seculis temporibusque mansuri. Et quia hæc quamuis spe reposita iam sancti sint, tamen adhuc sub dispensatione tēporum differantur: & qua munitione interim tutus sit, interiecto diapalmate demonstrat, dicens: *Protegar in velamēto alarum tuarum, quoniam tu Deus exaudi orationem meam.*)

Protectionē misericordiæ Dei sub velamento alarum diuinus sermo significat: de quo quia superioribus psalmis tractatum est, superfluous nunc & ociosus erit sermo. Sed protectionis meritum ex fide orationis indultum est, secundum illud: *Petite & dabitur vobis.* Quin etiam ad quam spem protectione alarum Dei inumbrandus esset, ostendit dicens: *Dedisti hereditatem timētibus nomen tuum. Dies super dies regis adijcies annos eius, usq; in dies generationis & generationis. Permanet in æternum in cōspectu Dei.*) Hæc enim hæreditas sancti est: vita, & incorruptio, & regnum, & coæterna cū deo habitatio. Nō Israeli tantum hæc hæreditas scripta est, sed timentibus nomen tuū. Dies enim æterni sunt regis: siue quia sancti, qui peccati serui non erunt, reges sunt, secundum illud Apostoli: *Iam sine nobis regnatis, & utinam regnaretis, ut & nos vobiscum conregnaremus:* siue quia hic idem etiam rex sit propheta, siue quia in æterno regno consedentem à dextris oportet regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis. Non ut rex ipse tum non sit: sed cum tradiderit regnum Deo patri, conregnabit his ipsis reges sunt. Ex quo mihi videtur hæc nunc ratio seruata, ut usque in dies generationis & generationis adijcerentur super dies dierum anni eius. In conspectu autem Dei manere in æternū, ut tempus illud (quo eum regnare donec ponat inimicos suos sub pedibus suis oportet) à generatione usq; in generationem sit cōprehensum: quia generationem hanc spiritalis natiuitatis generatio ex mortuis consequatur: æternitatis autem suæ exceptio, dum in æternū in cōspectu Dei est prædicetur. Est autem

Matt. 7.

I. Cor. 4.

Est autem ipse primogenitus ex mortuis.

Sed huius regenerationis Dominus ad

Matth. 19. Apostolos ita meminit: Amen dico vobis, quod vos qui sequuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae, & vos sedebitis super duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Israël.

Huius igitur generationis tempus ostendit, & usque in hanc super dies dierum anni regis adaugetur. Ceterum ipse in conspectu Dei, ipse manebit aeternus: iam omnibus quos redemit in reges caelorum & coheredes aeternitatis assumptis, tradens eos regnum Deo patri. Et quia participes & concorporales & conformes eius effecti sint, iam in his nec corruptione, nec morte dominante, cum in omnem plenitudinem Dei repleantur, subiecit spiritus prophetiae: *Misericordiam & Veritatem eius quis requirit eorum?* Non inopes iam misericordiae veritatisque eius habet scilicet generationes erunt, quas in se ex mortuis regenerabit ad vitam, quaeque in spe gloriae Dei manserint: tum cum in regnum traditae Deo patri suscipientur in reges, consummata in omnes eius misericordia ac veritate, per quem redemptos se gratulentur ad vitam, sitque omnibus accessus ad patrem. Post quod misericordiae ac veritatis nihil requiratur à Domino, cum in Dei plenitudinem impleantur. Simile autem huic prophetae dictum est id, quod ad Apostolos dominus ita loquutus est: *Nunc quidem tristitiam habetis: rursum autem videbo vos, & latabitur cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.* In illa die me non rogabitis quicquam, quia iam gaudium nemo ablaturus ab his sit. In hac igitur aeternitatis spem sese propheta confirmat, dicens: *Sic psallam nomini tuo in seculum seculi, ut reddam vota mea de die in diem.* Psallet in seculum seculi, & vota de die in diem reddet, nullo temporum fine conclusus, hymnis aeternis aeternorum votorum gaudia redditurus: cum absoluta omni terrenorum corporum infirmitate coelestem atque angelorum agat vitam, de die in diem vota reddendo, secundum illud: *Vota mea domino reddam in atriis domus domini, in conspectu omnis populi eius in medio tui Hierusalem: coelestis utique matris & liberae per Deum ac dominum nostrum Iesum Christum, qui est benedictus in secula seculorum.* Amen.

Joan. 16.

Psalm. 115.

In finem pro Idithum Psalmus David.

Psalm. LXI.

Nonne Deo subdita erit anima mea: ab ipso enim salutare meum. Etenim ipse Deus meus & salutaris meus. Adiutor meus, non movebor amplius. Quousque ruitis in hominem: interficitis uniuersum tanquam parieti inclinato, & maceriae impulsae. Veruntamen honorem meum cogitauerint repellere: cucurri in sitim: ore suo benedicebant, & corde suo maledicebant. Veruntamen Deo subdita erit anima mea: quoniam ab ipso est patientia mea. Quia ipse Deus meus & salutaris meus: adiutor meus, non emigrabo. In Deo salutare meum est: & gloria mea, Deus auxilium meum: spes mea in Deo est. Sperate in eum omnis conuentus plebis: effundite coram eo corda vestra, quia Deus adiutor noster est. Diaspalma. Veruntamen vani filij hominum in stateris: ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Nolite sperare in iniquitate: & in rapinas nolite concupiscere. Diuitiae si affluant, nolite cor apponere. Semel loquutus est Deus: duo haec audiui: quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia, quia tu reddes singulis secundum opera eorum.

Prophetiae sermo non nisi ad aliquem profectum audientium scriptus est, ut aut ad scientiam doceat, aut ad voluntatis innocentiam confirmet: ut nunc hic psalmus ad Idithum à David cantatur, in quo à Dei timore ad humanarum siue spiritalium nequitiarum constantem tolerantiam eruditur: & ad contemptum opum, quia auaricia malorum omnium radix est. In his enim beatae aeternaeque vitae status certus est: si & pietas in Deum sit & patientia in aduersis, & contemptus opulentiae. A Dei itaque confessione coeptus est psalmus.

Enarratio Psalmi LXI.

Nonne Deo subdita erit anima mea? ab ipso enim salutare meum. Et ipse Deus meus, & salutaris meus, susceptor meus, non movebor amplius. Confessio Dei communi hominum affectu à propheta ita coepta est, ut cum post multam inscientiae noctem, post ambiguam humanarum sententiarum incertamque doctrinam, post diuersarum religionum variam opinionem, cum diu erratum quaesitumque de Deo sit, an vnus, an plures: & sexus an vnus, an duplicis: & potestatis an aequalis, an disparis: & aetatis an vniformis, an variae: & naturae, an innascibilis omnium, an aliquorum aliquando generatae: tum deinde cum aliquibus

magna ætate & longo labore certatum sit, aut nullos omnino esse, aut à cura humanæ vitæ abesse: iam porro cum à plerisque tractatum sit, vel solem astraque cætera deos esse, vel mundum ipsum in æternitatis specie huius ac mutationum manentem cum omnibus suis quæ ex se efferat, Deum esse: iam verò ut plerique ignem, vel aquas, vel spiritum diuino nomine atque honore donauerint, alij quoque ligna, lapides, metalla sub specie hominum, volucrum, ferarum adorauerint: postremo cum iam fessis omnium destitutisque studiis plerique eorum, maximèque prudentes, vnum hoc se scire, id est, nihil horum hominem scire docuissent, tum post hanc quasi necessariæ cōfessionis inscitiam prudens quisque conuersus ad prophetas atque Apostolos, Dei legem omnem sub sacramento æternæ dispositionis perceperit, in qua rationem deductæ in hoc corpus animæ connexæque tractauerit, in qua diuisionem gentium secundum angelorum numerum acceperit, in qua & esse principem mundi, & vnius electionem gentis audierit, in qua humanæ mortis autorem non ignorauerit, & habitare in carne sua peccati legem obnitentem legi mentis suæ senserit & cōgemuerit, posteaquam Dei spiritum, Dei virtutem, Dei sapientiam, Dei filium, & vni-genitum Dei ad remissionem peccati condemnationemque peccati legis hominem natum esse cognouerit, qui humanarum passionum sorte perfunctus, ad condemnanda in se cœlestium nequitiarum impia tentamenta sit mortuus, ut æternitatem omnibus qui per habitantem in carne nostra peccati legem moriebamur, inueheret, ac tum hoc sacramento pietatis accepto, post ignorationis noctem inscientiæ lumine collocatus, ita dicit: *Nōne Deo subdita erit anima mea? ab ipso enim salutare meum. Etenim ipse Deus meus est, saluator meus, susceptor meus, non mouebor amplius.* Reperta itaque fidei sede post vagos errores impietatis sententiam quia susceptorem suum saluatoremque cognouerit, amplius non mouetur. Quid enim vltra ignorationi anxietatiquè hominum est relictum, cum æternitas animæ & corporis, id est, totius hominis prædicetur, cum assumptio atque susceptio terrenæ nostræ carnis à Deo sub sacramento magnæ huius pietatis ostensa sit, cum peccatorum remissio condemnata peccata lege sit præstita, cum homini nostro à dextris Dei

confessus in cœlis sit? Sed hanc humanæ beatitudinis spem gentilium impietatum studia comminuunt, prudentiæ secularis innanitate profectum homini ad Deum denegantes, & Deo consortium assumpti corporis detrahentes, arbitri moderatoresque diuinæ potestatis: quasi difficilius Deo sit assumpsisse hominem, quàm eum in tanta naturæ ac vitæ suæ ratione formasse. Hanc itaque impiam eorum obtrectationem propheta mox arguit, dicens: *Quousque irruitis in hominem, interficitis vniuersi tanquam parieti inclinato, & maceria impulsæ.* Impellunt enim hæ ignorantæ atque impiæ disputationes hominem ad vicia procliuem, & quassatum iam cadentemque demergunt, consiliis adhortationum fallacium noxiarumque perimantes: quasi parua sibi ipsa conciliatrix viciorum voluptas sit, quam adhuc desperatio iudicii æterni retributionisque in vsum tantum præsentium & corporalium adhortetur. Sed hunc corporis sui parietem, quem antè libido, ebrietas, auaritia, ira perfoderat, iam in se in domum Dei viuis lapidibus extructum esse non nescit, & in imaginem Dei creatum esse recolit: certusque reformem se Dei gloriæ preparari, subiecit: *Veruntamen honorem meum cogitauerunt repellere, cucurri in sitim.* Illis honorem suum detrahere cogitantibus, ille in sitim cucurrit. Est enim sitis bonorum æternorum & spiritualis esurries in sanctis, de qua dictum est: Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam. Cursum ergo iusticiæ suæ sciens tenuit, omnem vitam integram etiam ab ipsa contradictentium sibi obtrectatione conseruans. Nam & à domino suo didicit, ut opera omnia sua etiam gentilis testimonij iudicio laudentur, cum dicitur: Sic luceant opera vestra coram hominibus, ut magnificent patrem vestrum qui est in cœlis. Sic & Paulus placens per omnia in omnibus, neque Iudæis, neque Græcis, neque ecclesiæ scandalum est, ne habeat aduersarius male de se quid loqui, illo quidem obtrectandi studium voluntatemque retinente, quamuis se ille liberum ab omni obtrectationis occasione præstaret, quod & in hoc sancto in sitim corrente cognoscimus. Sequitur enim: *Ore suo benedicebant, & corde suo maledicebant.* Cum & conseruantes honorem suum probabilis vitæ confessione benedicerent, & interioris odij malignitate maledicerent, sed id quod sibi

sibi maximè salutare est, sanctus iste etiam diapalma interueniente congeminat, indefessè in nobis confessionis perseverantiam oportere esse demonstrans. Sequitur enim; *Veruntamen Deo subiecta est anima mea, quoniam ab ipso est patientia mea. Quia ipse est Deus & saluator meus, adiutor meus, non emigrabo. In Deo salutare meum, & gloria mea Deus, auxilium meum, & spes mea in Deo est.*) Impellant quidem isti inclinatum parietem, maceriamque iam quassam, & benedicente licet ore, corde maledicant: scit tamen subiectam animam suam Deo esse oportere, quia ab ipso patientia sua sit. Didicit enim ab eo non auertere faciè à sputamentis, nec subtrahere alapis maxillas, nec potandum cum felle acetum renuere, nec post colaphos & flagella maledicere. Ipse enim Deus suus est atque saluator, ipse etiam adiutor, ne de patientiæ huius perseverantia speique suæ fiducia motus emigret. In eo enim est salus & gloria eius & spes, qui se coexcitatum sibi conformem sit cœlesti gloriæ suæ rediturus. Et quia spei huius ipse etiam cæteris, ut propheta sit prædicator, subiecit: *Sperate in eum omnis cœtus plebis, & effundite coram illo corda vestra, quia Deus adiutor noster est.*) Nihil occultum, nihil clausum, nihil obligatum sub Dei confessione in corde retinendum est. Effundendus coram eo omnis affectus est, ut nihil de nobismetipsis fiducia sit: sed ut per eum, ante quem nos tanquam pro peccato effundimus, adiuuemur. Effundenda autem coram eo corda nostra lachrymis & fletibus sunt, secundum illud: Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Vbi est Deus tuus. Hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam, effusione in animæ in lachrymarum profusione esse demonstrans: quia per eas rogandus est, qui est solus fidelis adiutor. Sed officio suo functus propheta, admonitionem suam parui apud impios scit esse momenti: nam continuo diapalma intercedente, subiecit: *Veruntamen Vani filij hominum, mendaces filij hominum in stateris, ut decipiant ipsi de Vanitate in idipsum.*) Vani homines ipsi vana sperant, aut in eo sperare sit vanum. Mendaces quoque, quia impietatis suæ sensu aut falluntur, aut fallunt: & in eo mendaces, ut decipiant in stateris, sub iusticiæ scilicet nomine iniusta peragentes. Nam ubi examen de se moderatæ prudentiæ pollicentur, ibi studia immoderatæ impietatis exercent: errore se ipsos quem

à cæteris depellere se professi sunt, implicantes. Et idcirco ipsi de vanitate in idipsum, illò scilicet recidentes, ex quo se excedere gloriantur. Sed radix maximè iniquitatum in pecuniæ cupiditate est: quam qui appetit, grauissimæ tempestatis naufragio mergitur. Sequitur enim: *Nolite sperare in iniquitate, & in rapinas nolite concupiscere. Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere.*) Magnæ enim in hisce desiderij sui & amoris illecebræ sunt: rapiunt ingenia, mentesque pendulas apprehendunt. Non solum itaque non concupiscendæ earum rapinæ sunt, verum ab his voluntas nostra, etiam si præbeantur affluantque, refrenanda est: ne desideratæ cupitæque dominantur. Non enim hæc spebus nostris bona sunt cœterna, neque nobiscum aut condescendunt in infernum, aut conresurgunt de inferno. Fides, pietas, continentia, benignitas expetenda est: & maximè Dei cognitio sectanda est. Cæterum hæc vana & per naturam sui ad omnem iniquitatum necessitatem captiosa vitanda sunt, & quod illud magis ad spem æternitatis expetendum esset, propheta subiecit, dicens: *Semel locutus est Deus, duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi domine misericordia, quia tu reddes unicuique secundum opera eius.*) Semel Deo loquente duo audiuit: & necesse est, ea sibi esse connexa quæ sub vnius sermonis significatione sunt cognita. Ad Deum namque in exordio psalmi propheticam confessionem retulerat, dicens: Nōne Deo subdita erit anima mea? Ab ipso enim salutare meum. Depellendus itaque absolute fuit Iudaicæ impietatis furor: ut in Deo patre significari doceretur & filius, ut nūc in vno etiam alter ostenditur. Eam enim fidem esse subdendam Deo animæ suæ esse testatus est, quia ab ipso esset salutare eius: & salutarem Iesum esse sæpe tractatum est. Semel autem Deo loquente duo intellecta sunt & audita, sicut illud: *Pater manifestavi nomen tuum hominibus, in patre significauit & filium, ut in vno semel loquente Domino Deo duo hæc audiuit, quia potestas Dei est, & Tibi domine misericordia, quia tu reddes unicuique secundum opera eius.* Nouit Paulus in vno vtrunque. i. neutrum sine altero confiteri, dicens: *Vnus Deus est, & vnus dominus: quia & in Deo dominus, & Deus significetur in domino.* Semel itaq; loquente Deo hæc duo audiuntur, & quia potestas Dei est, & Tibi domine misericordia: ab

Ioan. 5.

ipso enim salutare eius est. Et filius omnia accepit à patre: & idcirco in eo Dei potestas, vel accepta vel nata est. Pater enim non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Retributor ergo vniuscuiusque est ille qui iudex est. Sed potestas eius est, à quo vnigenitus Deus est natus in iudicem: & potestas eius à Deo est, qui iudicium accipit à patre, atque ita nec caret potestate qui iudex est, nec miseratione qui Deus est. Necesse est enim eterni iudicii reus maneat in vno vtrunque non confitens, cum tamen non vnus intelligendus sit esse, qui vterque sit, dicens: Pater in me, & ego in patre, dominus Iesus Christus, qui benedictus est in secula seculorum. Amen.

Psalmus L XII. Dauid, cum isset in desertum Idumæ.

DEVS Deus meus ad te diluculo video: sitiuit in te anima mea, quam simpliciter caro mea. In deserto & in inuio & in aquoso sic in sancto apparui tibi: vt viderem virtutem tuam & gloriam tuam. Quia melior misericordia tua super vitam: labia mea laudabunt te. Sic benedicam te in vita mea: in nomine tuo leuabo manus meas. Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea: & labia exultationis laudabunt nomen tuum. Si memor fui tui: supra stratum meum in matutinis meditabor in te, quia fuisti ad intor meus. Et in velamento alarum tuarum exultabo: adhæsit anima mea post te, me suscepit dextera tua. Ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam: introibunt in inferiora terræ: tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt. Rex vero letabitur in domino: laudabitur omnis qui iurat in eo: quia obstructum est os loquentium iniqua.

DAuid in deserto habitasse libro regnorum continetur: vt qui passiones Domini præfigurabat, etiam tum eas cum deserto habitat prophetaret, vnigenito Deo æque in deserto moraturo. Sed vt sancto viro congruum, & tanto propheta erat dignum, cum declinans odia impiorum solitudini se dedisset, maximis rerum cœlestium sacramentis occupatur: & ab omni humane, aut impietatis, aut ignorationis cœtu remotus animum ad ea quibus eternitatis cognitio ac meritum acquirebatur intendit. Non occupatus, non impeditus communium rerum ac seculi curis, sed in illo solitudinis suæ quieto ociosoque secreto: cum nihil in oculos & in mentem

offensionis incurreret, solis diuinis studiis negotiosus. Et videamus vnde psalmi sermo sit cœptus.

ENARRATIO PSALMI.

DEVS Deus meus ad te diluculo video.) Huic palnè ad gratulationem cognitionemque Dei dies cœpta est: cui idipsum orandi ad Deum initium, quod lucis est, Deum quidem vniuersitatis, sed tamen per cognitionis scientiam Deum suum deprecatur. Oratio autem non tam verborum est quam affectus, & idcirco subiecit: *Sitiuit tibi anima mea, quam simpliciter caro mea. In terra deserta, & in inuio & in aquoso.*) A Deo igitur penes quem fons vitæ est anima ipsius sitit desiderio intenta potandi, & quidem vniuscuiusque mens ad cognitionem æternitatis naturali quodam fertur instinctu: quia veluti insitum impressumque omnibus sit diuinam inesse nobis animarum originem opinari, cum non exiguam cœlestis in se generis cognationem mens ipsa cognoscat. Porro autem terrena hæc corpora, quæ ad vitiorum concreta materiam sunt, dum his quibus quasi naturaliter delectantur infecta sunt, desperant se consequi posse consortium munusque cœleste: quasi non & animæ naturam vitia corporis, quibus oblectantur inficiant: aut cum delectatio corporis redundet ad mentem, non & mentem secum corpus retrahat ad oblectationis affectum. Necesse est autem vt in eadem cōdemnatione sit voluptatis, quod in eadem est voluptate. Sed nos spiritualibus doctrinis eruditi scimus, & animæ & corpori salutem à Deo esse datam, si modo post regenerationis gratiam mentis gaudiis sensus corporis imbuatur, id est, si non secundum carnem, sed secundum spiritum vixerimus: quia spiritus carnisque opera secundum Apostolum, vitiorum & continentia studiis distinguitur. Arduum autem, sed maximè verum est æternitatem ita corporis, vt animæ sperare. Et ideo ad sitim animæ propheta subiecit: *Sitiuit tibi anima, quam simpliciter caro mea.* Nihil in se sub infidelitatis ambiguitate retinens incertum, sed tam simpliciter, quam anima Deo sitiens, & caro sua sitiatur. Sitiit enim non corpori, sed Deo sitiens. Nam quamuis eum in deserto, & in inuio & in aquoso manentem necessitas ipsa naturæ ad sitim corporis detineret: tamen etiam per has inedia & sitis passiones scit fidem probandam esse credentiū, vt magis anima Deo, quam corpori sitiatur, sitiens & corpori: quia neque

psal. 41.

neque fames neque angustie, neque vlla genera passionum à caritate Dei quæ est in Christo, sint Apostolum separatura. Sicut ergo Deo sanctus. Et quid sitiat psalmo alio testatus est, cum dicit: Sitiuit anima mea ad Deum viuum, quando veniam & parebo ante faciem tuam. Hoc animæ desiderium. Hæc sitis spei eius est, vt Dei sibi proueniat aspectus, vt quàm primum raptus in nubibus Deo Christo obuiam eleuatus appareat, & desiderij huius affectû, nunc quoque propheta declarat. Nam post sitis protestationem, post deserti & inuij, & inaquosi inopiam, quia in his veluti militia, & victoria sit fidei, subiecit: *Sic in sancto apparuit tibi, vt viderem virtutem tuam, & gloriam tuam, quia melior misericordia tua super vitam.*) Prophetiæ scientia est pro gerendis gesta memorare, & hinc frequens autoritas est, cum aceto potauerint adhuc in passione potandum: cum disciderint vestem, quæ discindenda post esset, vt nunc in siti corporis Deo sitiens, ei in sancto suo talis apparet, in simplicitate carnis, in siti animæ, in oratione diluculi. Quia non nisi per hæc probati, vel assumpti habebuntur à Christo, vel ei obuiam rapientur in nubibus: sed in sancto Dei non aliter apparebunt Deo, quam secundum illud: *Qui me videt, videt & patrem.* Atque illud: *Ego & pater vnum sumus.* Quia in filij, & natura, & nomine paternæ naturæ ac nominis significatio continetur, apparens filio. Apparens autem filio vel susceptus à filio patri apparebit in filio, atque vt in sancto appariturus Deo, cuius sancti desiderium, in hac sitis suæ significatione ostenderet subiecit: *Vt viderem virtutem tuam, & gloriam tuam.*) Eum scilicet videret, qui secundum Apostolum virtus Dei est, & in gloria Dei est. Visurus autem non ad aliud, quàm ad consortium æternitatis merendum, & ad regni cœlestis æternitatem sortiendam: quia hæc per misericordiam Dei vltra vitæ huius beatitudinem præparentur. Id enim sequitur: *Quia melior est misericordia tua super vitam.*) Magnum quidem Dei munus est, quod venimus in vitam, & ipsa natura duce nasci nos gratulamur. Sed quia plena omnis anxietatum, ac dolorum ætas nostra est, plus in misericordia Dei spei est quàm in vita: quia hanc mors ex peccati lege consequitur, hæc verò æternitatem ex morte restituit. Sicuti tritici satio ac dissolutio ipsa tritici conseruatione præstantior est, hoc enim Deus prout vult vestit in spica:

A ita magnum misericordiæ Dei munus est, si commortui Christo viuamus in Christo. Nam & ipsa Adæ mors, ne in æternitatis pœna maneret sub misericordiæ significatione est constituta, & Apostolus dissolui se melius sibi esse decernit. Et propheta gaudium mensuræ se mortis ostendit, dicens: *Preciosa in conspectu domini mors sanctorum eius, quia per eam cum peccati lege resolutis demutationis gloriosæ profectu æternitas animæ corporisque iam sine peccati corpore rependeretur.* Certus ergo misericordiæ Dei, quæ supra vitam melior sit, propheta officium gratulationis exequitur, dicens: *Labia mea laudabunt te Domine. Sic benedicam te in vita mea, & in nomine tuo leuabo manus meas.*) Et sermone suo, & opere laudat Deum, atque benedicit: Nam in vita sua benedicens in nomine suo manus eleuabit. In eleuatione manuum non habitum orandi, sed excelsi operis indictum significari frequenter docuimus. In hac igitur vita sua Deum, quia misericordia eius supra vitas sit melior, laudauit. Est enim & vita post vitam, qua in Abrahamæ sinibus viuendum est, in qua Dei nomen in pauperis quiete benedicatur, secundum illud prophetæ: *Non mortui laudabunt te domine, neque omnes qui descendunt in infernum, sed nos qui viuimus benedicimus domino.* Super has igitur vitas misericordia est: quæ quod oculus non vidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascendit, his qui dominum diligunt præparauit. Hanc igitur laudat, atque benedicit: non etiam nunc ab holocaustis pecudum, adipisque pinguedine sacrificia legis expectans, sed in sola animæ confessione benedictionisq; laude seipsum Deo hostiam statuens, secundum illud: *Sacrificium laudis honorificabit me. & illud; Immola Deo sacrificium laudis. & illud; Quoniam si voluisses sacrificium dedissem, vtique holocaustis non delectaberis; quia literæ ac legis allegoricæ præscriptione cessante, Deus viuæ intelligentisque hostiæ sit laudibus honorandus.* Subiecit enim: *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea, & labia exultationis laudabunt nomen tuum.*) Neque illa quasi abominanda condemnat, sed hæc vt magis expectata confirmans; cum sicut adipe & pinguedine, quæ sacrificiorum primitiæ habebantur, repleti animam suam exultationis laude deposcat. Verum hæc non tam verborum officia

psal. 115.

psal. 115.

psal. 49.

psal. 50.

quàm mentis sunt, vt sacrificium laudis ex operum sanctitate descendat. Itaque continuo subiecit: *Si memoratus sum tui super stratum meum, in matutinis meditabor in te.*) Meditationē matutinam recordatio nocturna consummat, & idcirco de luce ad Deum vigilat: quia ex strati, id est, ex lectuli puritate, & fiducia & conscientia orationis est matutinæ. Obrepentes itaque sub secreto noctis cogitationes Dei recordatione compressit: seseque aduersum carnis incentiua luctantem, metus nominis Dei sui iuuat. Sequitur enim: *Quia fuisti adiutor meus, & in velamento alarum tuarum sperabo.* Dei se meditatione per quam sibi adiutor est protegente. Non enim ei alia quam placendi Deo cura est, cuius tantū in strato meminit. In eo quoque in matutinis ex nocturna recordatione meditatur, quia adiutor suus est: & sub velamento alarum eius exultat, id est, tegmine protegentis est tutus. Sed horum omnium hinc profectus, hinc causa est, quia sequitur: *Adhæsit anima mea post te, me suscepit dextera tua.*) Amoris hæc vis est, vt his quos amamus etiam si absentes sint hæreamus: dum affectum insitum nequaquam aut locus diuellit, aut tempus. Adhæsit ergo Deo propheta non blandimentis seculi, non corporis vitiis amorē suum ab eo caritatēque retrahentibus: quia secundum Apostolum adherenti Deo, vnus est spiritus cum eo. Et dominus pro discipulis orauit: Pater sicut nos vnum sumus, vt & illi vnum sint in nobis. Adhærens ergo Deo susceptus à Dei dextera est: id est, per virtutem Dei quæ significatur in dextera, ab eo qui Dei & virtus & sapientia & verbum caro est factus, assumptus est cōformis gloriæ corporis iam futurus. Et qui susceptus est à Dei dextera metum omnem à se qui ab inimicis suis esse possit abiecit, & fiduciæ suæ non tacuit securitatem, neque iusti iudicii Dei ignorat seueritatem, dicens: *Ipsi autem in vanum quæsi-runt animam meam, introibunt in inferiora terræ: tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt.*) In vanum itaque animam suam quæsi-runt. Secundum enim Euangelium homo cum corpore animam non perimit, & misericordia Dei melior super vitas est, & hic iam susceptus à dextra Dei est. Terræ autem inferiora introibunt, quia chao inuio separantur à sanctis: & in manus gladij tradentur, quia secundum diuitem potestas pœnæ, quæ in ore gladij significatur, in impios exeretur. Partes etiam vulpium

Ioan. 17.

erunt, fallacium bestiarum sortem adepturi: quia & Herodes est vulpes, & vineam sponfi exterminant vulpes, & foueam sibi filio hominis caput suum nusquam reclinante in impiorum cordibus condiderunt: & dæmonum in his significatas esse nequicias non dubium est, quibus cum principe eorum præparatus ignis gehennæ est. Sed inter hæc lætitiā eius, qui ob humanæ salutis gaudium frequenter ad patrem ostendit. *Rex autem lætabitur in Deo, & laudabitur omnis qui iurant in eo: quoniam obstructum est os loquentium iniqua.*) Causam cur rex lætetur significat, quia quisquis in eo iurabit, in Deo sacramenti huius religionē laudabitur: qui sciat scilicet regem Christum Iesum, qui etiam Deum super omnia, qui secundum Paulum testetur magni Dei saluatoris aduentum, qui secundum Esaïam iurans iurauit in Deum verum. Obstructum enim est os loquentium iniqua, quia prædicetur ex lege, & ex prophetis, atque ab Apostolo, in eo nos ante constitutionem mundi, & elegisse patet, & benedixisse doceatur, & ipse nos excitauerit & collocauerit à dextris Dei in cœlestibus, & cum videbunt eum in maiestate sua iudicare de viuis & mortuis. Per hæc itaque obstruetur os loquentium iniqua. Ipse enim est rex in æternum, & in nomine domini Iesu Christi omne genu flectetur, cœlestium, & terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confitebitur, quia dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

E *Psalmus LXIII. In finem Psalmus David.*

EXaudi Deus orationem meam cum deprecor ad te, à timore inimici eripe animam meam. Protexisti me à conuentu malignantium, à multitudine operantium iniquitatem. Quia exacuerunt vt gladium linguam suam, intenderunt arcum rem amaram: vt sagittent in occultis immaculatum. Subito sagittabunt eum, & non timebunt: firmauerunt sibi sermonem nequam, sibi verbum malum. Disputauerunt vt absconderent laqueos: dixerunt, Quis videbit eos? Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutantes scrutinio. Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus. Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum, & nihil habuerunt contra eos linguæ eorum. Conturbati sunt omnes qui videbant eos, & timuit omnis homo. Et annunciauērunt opera Dei, & facta eius intellexerunt. Lætabitur iustus in domino, & sperabit in eo, & laudabuntur omnes recti corde.

ENARRATIO

ENARRATIO PSALMI.

Psalmi superscriptio historiam nō continet. Simplex est, & prophetali spiritu æditus, tantum per id quod, In finem præscribitur: res non sui temporis quo scriptus est continere testatur. Sed quæredum est, ex qua persona sit dictus, quidue ex se intelligendum enunciet: nam sine dubio esse spiritualis est opinandus. Cum enim ipsi illi psalmi qui secundum titulorum inscriptiones res gestas cōtinere creduntur, in plurimis à tituli sui & rerum ac personarum proprietate dissentiant, magisque per editiones nominum, atque gestorum spiritualium operationum significant effectus: quid de eo erit intelligendum, in quo simplex tantum psalmi, in finem intelligendi inscriptio continetur, nisi quod spiritualis in eo doctrinæ forma sit constituta? Esse autem plures memini, qui omnia quæ in libris psalmorum scripta sunt ad personam domini nostri vni-geniti filij Dei existiment esse referenda: nihilque in eo aliud, quàm quod ei sit proprium contineri. Quæ eorum opinio argui non potest. Omnis enim ex affectu religiosæ mentis hic sensus est, & caret culpa propensiori studio, omnia ei per quem omnia ipsa sunt, coaptare. Quanquam enim id ipsum interdum imperitè fiat: tamen per id quod ad eum cuncta referuntur, necesse est ut ea quæ ei sunt propria, verè ac fideliter prædicentur. Cauendum autem est, ne dum omnia conuenire in eū æqualiter opinamur: per assertionis huius studiosam intentionem plurimum & diuinitatis suæ dignitati, & corporationis sacramento, & operationum potestati, & passionis virtuti, & resurrectionis gloriæ detrahatur. Tenendus igitur modus est: & diligenter ac cautè constituendum est, quid de diuinitatis suæ natiuitate, quæ ei à patre est, fuerit prophetatum: quando eius hominis quem assumpsit persona tractetur, vbi operatio, passio, & resurrectio prædicetur: quid verò unicuique temporis congruat, quando fides gentium nunciatur, quando peccata anterioris populi arguantur, quando doctrina timoris Dei & confessionis eruditio ex prophetæ oratione præstetur. In his enim prophetiæ spiritualis ordo cōsistit. Et si dominus prædicatur, profectus scientiæ huius ad fidem utilis est. Si ad timorem & confessionem eius docemur, domino formamur, proficimus, acquirimur: ut per passionem eius

redempti, ita eidem per doctrinæ suæ instituta placituri. **A** Essè autem in præsentī psalmo quædam intelligo, quæ ei homini quem dominus assumpsit aptari posse videantur, vbi dicitur: Perscrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutantes scrutinio. Significari enim forte in eo existimabitur Iudæorum conspiratio: cū testimonia, quibus argui posset quæruntur, nec reperiuntur, & omnia scrutantium ingenia deficiūt. **B** Dehinc quod sagittis paruulorum, id est, doctrinis Apostolorum vulnerentur: aduersum quos nullam causam iustæ persecutionis inuenerint, & ideo defecerint contra ipsos linguæ eorum. Hæc quidem non tanquam improbabilia præmittimus. Sed quædam alia in psalmo sunt quæ ordinem intelligentiæ huius impediant: non longè tamen ab his sermo expositionis nostræ dissentiet. **C** Existimamus enim non modo Apostolorum qui primi fuerunt, sed cuiusq; sancti in domino sperantis confessionem præsentī psalmo contineri. Inter maximas enim seculi tempestates, & grauissimas humani generis in Deum impietates sumus constituti: cuius fidelem per nos, & veram confessionem nunc philosophia irrideat, nunc hæreticorum furor incurset, nunc auaritiæ studia condemnent, nunc ambitionis fauor inquietet. **D** Quibus omnibus dissimulandis, tolerandis, vitandis, & coarguendis, mens nostra nisi per Deum erudita non sufficit. Quantis enim & quàm molestis disputationum aculeis Dei prouidentiam, & principalem atque ininitiabilem in creato ab eo mundo dominatum eius philosophia impugnat: nunc aquis, nunc terræ, nunc atomis, nunc cœlo Dei nomen indulgēs. **E** Quàm verò ingenioso calliditatis vsu fidei doctrinam hæreticus mentitur: quanto deinde audiētium periculo opum gloriam auarus affirmat: quanto quoq; continentie excidio gaudia corporis voluptatum assertor exequitur: quàm pestifera autem ambitiosorum in honoris adhortatione facundia est. **F** Quibus omnibus peruigil cura, pernox oratio, & æterna ad Deum confessio repugnabit. Ob hæc igitur fidei nostræ & æternæ salutis excidia, propheta orare intelligitur in psalmo: ex persona sua quatenus in Deum sperare nos conueniat ostendens. Ait enim: *Exaudi Deus orationem meam, cum tribulor: à timore inimici eripe animam meam.* Ingruentibus his quæ superius memorauimus, per quæ fides nostra & spes periclitatur: ad eum qui

solus mederi his potest referatur oratio. Metus est enim, ne infirmam per naturam & consortium carnis animam, vndique subrepentium illecebrarum æstus absorbeat. Adsunt nanque quotidie, & pugnant blandimentis fallacibus, quasdam machinas excidit admouentes. Itaque ad doctrinam cœlestis eruditionis peruigilem curam fidei impendere admonemur: timere insidiantem semper hostem, ne incautam securitatem nostram ipse in speculis positus incurset. Vigilandum ergo in oratione Dei est, & semper orandum: vt cum fatigari anima & affligi subrepentium illecebrarum aculeis cœperit, Deus semper oratus exaudiat, nōsque ab his quæ timemus eripiat. Ait enim: A timore inimici eripe animam meam. Deus enim non tum tantum orandus est, cum quæ timentur ingruerint, sed timenda ea sunt quæ cum cœperint adesse, dominantur: & semper atque indefessis precibus orandus est, vt nos à timore eorum quorum dominatum timemus eripiat. Scriptum enim in Prouerbiis est: Cum vocarem non exaudistis, & cum extenderem verba non intendistis, sed inania fecistis consilia mea, & consiliis meis non intendistis. Et ego perditionem vestram irridebo. Erit ergo cum inuocabitis me, & ego non exaudiam. Propheta ergo licet prior tempore, non tamen eorum quæ postea dicerentur ignarus est: sed impendētibz semper tribulationibus anxius, & ad omnem timorem inimici sollicitus, Deum orat ob ea quæ timet: & vt secum in tribulatione sit, & vt exaudiat deprecatur. Neque enim Dei misericordiam metus noster, sed fides promeretur: & longæ præparationis documento opus est, vt mereamur audiri. Meminit ergo propheta ab his se omnibus precatu liberari: & docet orationem suam non ex dominatu eorum quæ timuerit, sed ex metu esse dominatus. Ait enim: *Protexisti me à conuentu malignantium, & à multitudine operantium iniquitatem: Qui exacerunt vt gladium linguas suas, intenderunt arcum rem amaram, vt sagittæ in obscuro immaculatum.* Non hic propheta arma bellica, nec enses, aut iacula, aut tormenta arcuum pertimescit. Omnis enim in lingua timor est: huius gladios huius spicula metuit, ab his quidem fide sua tutus est. Ait enim: Protexisti me à conuentu malignantium. Sed arcus homicidæ linguæ semper intentus est, & acumen gladij in lingua eius præsto est. Volant autem letales eius sagittæ, & non ambiguum est

quid efficiant: scilicet vt sagittent in obscuro immaculatum. Et proprietas verbi intelligenda est. Non sanctum, non fidelem, non iustum, sed immaculatum sagittant eum, cui per sacramentum Baptismi, sordes & maculæ veterum criminum recens ablutæ sunt, nondum tamen firmatæ fidei, nondum doctrinis spiritalibus eruditum: nondum contra hæc pugnacis linguæ arma certantem, sed simplicem & ex nouæ natiuitatis infantia tenerum. Hunc ergo sine metu contradictionis alicuius, intento iam pridem arcu, per rerum ignorantiam in obscuro positum vulnerabunt. Ait enim: *Subito sagittabunt eum, & non timebunt.* Naturam simplicem, & immaculatam, nouitate imperitam. Hanc enim fallunt, huic occultos laqueos prætendunt, insidiarum secretis latentibus gloriantes. Sequitur enim: *Firmauerunt sibi verbum malum, disputauerunt vt absconderent laqueos. Dixerunt, Quis videbit eos?* Tempus discernitur & inferendi vulneris, & consilij firmati. Nam cum dicitur: Subito sagittabunt, futuri temporis opus docetur. Cum autem, Firmauerunt verbum malum: iam ex præterito consilium firmatæ pridem voluntatis ostenditur. Semper enim excidia aduersus fidem præsto sunt, & occultis ac fallentibus insidiis pestiferæ adhortationis doli adiacent, quos à raris quibusque conspici opinantur. Et ideo dictum est: Absconderunt laqueos & dixerunt: Quis videbit eos? Si enim hæreticus peruertere fidem tentet, incredibile est quantis eam dolis subuertere contendat. Si spem æternitatis nostræ philosophus impugnet: mirum in modum omne bonum præsentis vitæ ponet in corpore, omni ingenij sui alacritate ea, quibus doctrinæ cœlestis institutio subruui possit, vterque scrutantes. Sed quid ad Deum humana peruersitas? Quid aduersus opificem operis ingenium? Exquirant licet omnibus argumentationis suæ quæstiunculis excidium veritatis, deficiet tamē in veritatis destructione falsitatis assertio, atque ideo subsequitur: *Perscrutati sunt in iniquitates, defecerunt scrutantes in scrutinio.* Defectio scrutantium, defectionem superuacua cōtra Deum adhortationis ostendit. Quæ enim non labefactabuntur ingenia, contradictioni veritatis intenta? Rimentur licet omnia naturalium causarum secreta, peruicacique studiorum suorum vigore ipsa cœlestium motuum interna scrutentur: in ipsa tamen operis sui intentione deficient, doctrinis

eternis spiritualibus refutati. Qui enim fortuitis motibus agi omnia docent: audient à nobis æternæ virtutis Deum non in fortuitis manere, sed esse mundi creatorem, indefinite vt essentia, ita & virtutis. Ipsum à nemine, sed ex eo omnia, moderantem ea ipsa omnia & continentem. Qui verò prædicabit animæ cum corpore occasum, audiet animam non esse terrenam, sed ex afflatu Dei ortam, elementis corporis admisceri: mortem autem non interitum esse, sed discessionem eius à corpore. Qui autem resurrectionem carnis abnegabit: sciet non difficilem eius instaurationem futuram ei, cui inchoatio prima sit facilis. Porro qui curam humanæ conuersationis Deo auferet, cognoscet æterni regni Deū iudicem: neque hominem idcirco tantum conditum vt esset (quid enim esse hominem Deo vtile fuit?) sed vt in cognitionem Dei editus, profectum sibi ex opificis sui cognitione speraret. Iam si fidem hæreticus destruet, Dei filium semper fuisse cognoscet, nullo à patre intervallo temporis separatum: ipsum esse verbum, virtutem, sapientiam Dei: hunc mundi opificem fuisse, hunc & hominis conditorem: hunc prima mundi crimina diluuiο abluisse: hunc Moyse legem dedisse: hunc in prophetis fuisse, & per eos ingentia illa corporationis & passionis suæ sacramenta cecinisse: hunc in corpore resurgentem caducæ carni claritatem spiritualis gloriæ intulisse, & in naturam diuinitatis suæ terrenæ corruptionis absorbuisse primordia. Deficient igitur aduersum ista scrutantes: & per virum doctrina Dei eruditum, & in altum humilitatem cordis sui erigentem, hæc diuinæ operationis præconia proferentur: ita vt hæc eminentia Dei eorum ipsorum, qui hæc audiant confessione laudetur. Atque ideo ita sequitur:

Per scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutantes scrutiny. Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus.

Cognita enim scrutantium defectio-
ne, & accedente homine cordis alti: magnificentia diuinæ bonitatis agnoscitur. Quantus autem fiet doctrinæ spiritualis profectus? Nam quis non magnificabit Deum, quem mundi huius cognouerit conditorem? Quis non metuet, quem iudicem sciet? Quis non renasci in innocentiam volet, cum peccati remissionem sacramentum nouæ natiuitatis indulgeat? Quis non à peccato desinat iam renatus, & innocentia velit paruuli permanere,

A cum talium sciat regnum esse cœlorum? Hæc professio nostra scrutantium ingenia debilitat: hæc doctrinæ nostræ spicula quæ per regeneratorum exordium sagittæ sunt paruulorum, stultas disputationes, & ridicula de Deo dogmata vulnerant. His aduersari profanæ linguæ contradictio nō potest: ad horum omnium disputationū, & adhortationum nostrarum fidem, & trepidatio abnuentium & metus est audientiū. Annunciatis enim operibus Dei, tunc incipient facta eius intelligi, tunc in his lætabitur iustus, tunc eum omnes recti corde laudabunt. Et hoc ipsum psalmus ita edocet:

Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus. Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum, & nihil habuerunt contra ipsos linguæ eorū. Conturbati sunt omnes qui videbant eos, & timuit omnis homo. Et annunciauerunt opera Dei, & facta eius intellexerunt. Lætabitur iustus in domino, & sperabit in eo, & laudabuntur omnes recti corde.

D Aduersus vulnerantes sagittas paruulorum loqui aliquid aduersantium lingua non habuit. Et qui videbant paruulos sagittantes, conturbantur & metuunt: cum se in errores istos recognoscūt: cum diem iudicii & retributionem actæ vitæ in corpore agnoscunt: cum opera Dei audiunt, & facta eius intelligunt. In his est lætitia sanctorum, in his spes firmissima. Ob hæc Deum qui recto corde sunt laudant: scientes esse remissionem peccatorum, mortis peremptorem, & diaboli debellatorem, iudicem seculi, & æternitatis largitorem Deum & dominum nostrū, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Psalmus LXIII. In finem Psalmus David.

F *Te decet hymnus Deus in Syon, & tibi reddetur votum in Hierusalem. Exaudi orationem, ad te omnis caro veniet. Verba iniquorum præualuerunt super nos, & impietatibus nostris tu propiciaberis. Beatus quem elegisti & assumpsisti, inhabitabit in tabernaculis tuis. Replebimur in bonis domus tuæ, sanctum est templum tuum mirabile in equitate. Exaudi nos Deus salutaris noster, spes omnium finium terræ, & in mari longe. Præparans montes in virtute tua, accinctus potentia: Qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius. Turbabitur gentes, & timebunt omnes qui habitant fines à signis tuis: exitus matutini & vespere delectationis. Visitasti terram & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam. Flumen Dei repletum est aquis: parasti cibum illo-*

rum, quoniam ita est preparatio eius. Riuos eius inebria, multiplica generationes eius: in stillicidiis eius letabitur exorients. Benedices coronam anni benignitatis tuæ, & campi tui replebuntur vberitate. Pinguescent fines deserti, & exultatione colles accingentur. Induti sunt arietes ouium, & conualles abundabunt frumento: etenim clamabunt & hymnum dicent.

ENARRATIO PSALMI.

PPORTVNE superiorem Psalmum hic qui subiaceret consecutus est. Est autem & ipse, in finē: & congregationem gentiū, quæ dominum laudaturæ sunt nunciat, & ipse huius interpretationis nostræ fidem reddet. In exordio autem eius secundum consuetudinem suam propheta orationem omnem ad Deum dirigit. Omnis enim nobis res atque sermo cum confessione Dei ineundus est. Sed sciens propheta plures pro diuersitate rerum ac studiorum in superuacuis demorari: specialem & proprium Dei à nobis honorem requirit, dicens:

Te decet hymnus Deus in Sion.

Psal. 2. Sion mons quidem Hierusalem adiacens est: sed montem hunc eiūsq; nomen, atque etiam vrbis ipsius ecclesiam, quæ corpus est Christi, nuncupatam semper accepimus, domino in psalmis dicente: Ego autem constitutus sum rex ab eo, super Sion montem sanctum eius. Et ne in regno eum collis huius constitutum arbitraremur: in prophetis, atque etiam in Euangeliiis dictum est: Gaude valde filia Sion, prædica filia Hierusalem. Ecce rex tuus venit tibi. Et Apostolus: Ea autem quæ sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater nostra. Hymnus ergo hic Deo condecet, qui sit in Sion spiritali & ecclesiastico cantico innocens, & Dei laudibus dulcis. Omnia autem superstitionum genera quæ extra religionem Dei sint condemnat. Plures enim sunt in demersissimo erroris profundo locati, qui doctrinæ suæ peruersitatem quadam inanis laboris probitate commendent. Cernimus nanque nudis philosophos corporibus algere: ipso etiam coniugiorum vsu magistri abstinere: hæretici sicco panis cibo viuunt. Sed qui tandem ociosi huius propositi profectus est? Totum hoc inane atque ridiculum est, & cum ipsis superstitionis causis miserabile. Deo ergo vouenda sunt, contemptus corporis, castitatis custodia, ie-

*Hæreticorum
hypocrisis.*

iunij tolerantia. Atque ideo ait.

Et tibi reddetur votum in Hierusalem.

Vota enim tantum ecclesiasticæ religionis vtilia sunt: quæ cum & dignis Deo cantionibus, & propositæ in ecclesia obseruantia studio probantur: tum digni erimus pro quibus Deum sanctus spiritus interpellat. Idem nanque per prophetam loquitur, & docet. Ipse autem secundum Apostolum pro nobis inenarrabilibus gemitibus interpellat, atque ideo hic ita dictum est:

Exaudi orationem.

non enim subsequitur, meam: ut dicentis persona possit intelligi. Licet enim multi tanquam hoc deesset addiderint, non tamen in authenticis extat. Propheta enim non suo sensu, sed inspiratus hæc loquitur: Exaudi orationem: sequitur ut quorum oratio sit exaudienda demonstret, nec longè expectationem nostram differt. Subiecit enim:

Omnis caro ad te veniet.

Humani generis vniuersitatem, scriptura sub carnis nomine designat: ut in lege dixit Deus: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam caro sunt. Et in eadem: Quoniam corrumpit omnis caro viam eius. Et in propheta dominus: Effundam de spiritu meo super omnem carnem. & in Euangelio: Et verbum caro factum est, & inhabitauit in nobis. Huius igitur humani generis orationem exaudiet Deus, quod vanis infelicitum superstitionum doctrinis tenebatur: cum præcepta gentilia omnes eos ad studium impietatis imbuerent, Deum in lignis, & saxis, & metallis prædicando, & mundi opificem, atque animæ nostræ parentem intra inanem materiem collocando. Hinc igitur errorem gentes fatentur, quod eos philosophiæ facundia detinuerit in errore: scientes tandem vetera dilecta sua, & antiquæ impietatis crimina Deo propicianda esse per Christum. Ipse enim secundum Apostolum nostra placatio est, ait namque: Quem proposuit Deus placationem per fidem in suo sanguine. Et iterum: Ipse est placatio pro peccatis nostris. Veniet ergo ad eum omnis caro, dicens:

Verba iniquorum inualuerunt super nos, & impietates nostras tu propiciabis.

Sed qui tandem propiciationis effectus est: vel quid proderit errorem gentilem reliquisse, & doctrinam impiam spreuisse? Et id ipsum non dissimulauit, dicens:

Beatus

*Vota quæ
lia debeant
esse.*

*Cur nō ad-
datur, meā.*

Gen. 6.

Joel. 2.

Ioan. 1.

*Rom. 3.
1. Ioan. 2.*

Beatus quem elegisti & assumpsisti, ut inhabitet in tabernaculis tuis.

Matth. 22. Omnis quidem caro veniet: id est, ex omni hominum genere congregamur. Sed beatus est quisquis fuerit electus. Multi enim secundum Euangelium vocati sunt, sed pauci electi. Electi autem sunt nuptiali veste conspicui, puro atque integro novæ natiuitatis corpore splendidi. Itaq; non res indiscreti iudicii electio est: sed ex meriti delectu facta discretio est. Beatus ergo quem elegit Deus. Beatus ob id, quia electione sit dignus. Scire autem nos cōuenit, hic beatus in quam rem fuerit electus, scilicet ad id quod sequitur: Inhabitabit in tabernaculis tuis. Omnis perfectio bonorum, in habitationis cœlestis est requiei. Multas mansiones dominus in cœlis esse testatur: sed patrem orat, ut Apostoli ubi & ipse sit maneant, dicens: Pater quos mihi dedisti, volo ut ubi ego sum, ibi & illi sint mecum. Ex plurimis ergo mansionibus, Apostolis suis eam quæ sibi est propria communicat. Scit propheta quanta beatitudo sit in tabernaculis Dei esse, alio loco dicens: Concupiscit & deficit anima mea in atria domini. Sed non ob id bonorum cœlestium spes adimitur, si non omnes ad cohabitationem Dei eligentur. Plures enim mansiones diuersæ dignitati habitantium præparantur. Sed licet diuersa sit dignitas: differt enim stella stellæ in gloria: tamen quotquot habitationibus (variis licet) digni habebuntur, fidei fructum & honorem cœlestis gloriæ sortientur. Post enim beatitudinem eius, qui ad habitandum in tabernaculis Dei fuerit electus, hoc sequitur:

Replebimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum mirabile in æquitate.

1. Tim. 3. His ergo bonis domus Dei replebimur, quia in tabernaculis Dei beatus habitabit. Et quidem interim bona domus quæ sint possumus æstimare: ecclesiæ scilicet munera, quæ ei secundum multiplicem fructum Christus indulget, quia & ipsa secundum Apostolum domus Dei est: Ut scias, inquit, quemadmodum oporteat in domo Dei diuersari, quæ est ecclesia Dei viui: columna, & firmamentum veritatis. Hæc ergo habet tricesimum sexagesimum centesimumque fructum. His ergo bonis domus Dei fides credentium explebitur, quæ interim donorum diuisionibus adornatur, sicut scriptum est: Huic enim datur sermo sapientiæ, alij verò scientiæ, alij fides in eodem spiritu: alij dona sanationū,

A alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. Verum sunt & alia plena & perfecta domus Dei munera, nequaquam in naturis carnalium sensuum æstimanda. Nouit hæc vsque ad tertium cœlum Apostolus raptus: & prædicat, dicens: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit: quæ præparauit Deus his, qui diligunt eum. His igitur domus Dei bonis replebimur, & meritum percipiendorum horum fructuum docet, dicens: Sanctum est templum tuum mirabile in æquitate. Omnia namque credentium corpora templum Dei esse Apostolus docet, dicens: An nescitis quod templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei corruerit, corrumpet & hunc Deus. Templum enim Dei sanctum est. Ornandū ergo hoc templum Dei est sanctitate atque iustitia: ut bonis domus Dei repleatur, ut æquitatis ac fidei operibus mirabile sit. Domum autem Dei etiam ipsum assumptum à Dei filio hominem intelligere erit promptum, quia in eo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis: & per naturæ proprietatem in eo pater habitat, bonis eius, id est, virtutis, gloriæ, æternitatis, vnoquoque eo replendo qui se templum Deo sanctum & mirabile in æquitate seruauerit. Omnium itaque nostrum spes ista est: ut bonis domus Dei repleamur, ut sanctū & mirabile templum illius simus. Beati quidem sunt qui iam à Deo ad habitandum in tabernaculis eius electi sunt. Sed festinare nos in consortium huius beatitudinis cōgruum est, operationibus id atque orationibus consequentes, ob quod ita sequitur:

Exaudi nos Deus salutaris noster, spes omnium finium terræ, & in mari longe.

F Non competit hæc oratio Iudæo. Et quanquam hic liber legis sit, prophetia tamen non est gentis vnius. Spes enim hæc omnium finium terræ est: & quacunque se habitabilis mundi huius temperies extendit, omnibus Christus in spe est. Quinetiā interni atque externi maris insulæ in huius nominis virtute requiescūt. Spes enim omnium finium terræ, & in mari longè est. Sed spem oportet non ex inani esse præsumptam: ne magis sit incertorū præsumptio, quàm expectatio cognitorum. Itaque cur in eo spes omnium sit, in consequentibus docet, dicens:

Præparans montes in virtute tua accinctus potentia, qui conturbas profundum maris sonum fluctuum eius.

Ad terrenorum montium naturā sermo iste non pertinet: firmati enim sunt, non præparati. Præparatio autem, futuræ operationis est cœptum. Dehinc memoratorum montium præparatio, in accinctu potentiae ac virtute est. Terra autem omnis ex nihilo est iussa subsistere, resque ea potentiae non eguit accinctu, quæ ex iubendi facilitate pendebat. Vtile est autem cognoscere sicubi in scripturis montium facta est mentio. Ait namque propheta: Audite populi omnes, & attendat terra & omnes habitantes in ea. Et erit vobis dominus Deus in testimonium, dominus de domo sancta sua. Propter quod ecce dominus descendet de loco suo, & descendet super excelsa terræ, & conteret montes subtus se, & valles liquefcent tanquam cera à facie ignis propter impietatem Iacob. Hæc omnia propter peccata domus Israël. Et rursus: Et commota est & contremuit terra, & fundamenta montium conturbata sunt & commota sunt, quoniam iratus est his. Ascendit fumus ab ira eius, & ignis à facie eius exardescit, carbones succensi sunt ab eo, inclinavit cœlum, & descendit, & caligo sub pedibus eius. Et in consequentibus: Misit sagittas suas & dispersit eos, & fulgura multiplicavit & conturbavit eos. Et in his quantum lectio docet, descensionem domini de cœlo per prophetam Spiritus sanctus ostendit, motum terræ, montium trepidationē: ob id quia his dominus iratus sit fumo de ira eius exorto, igne deinceps de conspectu eius accendendo. In fumo qui ascendit, præteriti temporis res est. In igne autem accendendo, futuri significatio continetur. Dehinc ne quicquam de natura hebeti & immobili dictum existimaretur: hos montes sagittæ missæ dispergunt, & fulgura multiplicata conturbant. In hoc igitur montium nomine omnem supereminentem virtutem intelligi oportet: quæ se contra Deum exaltans atque effrens, iræ Dei subdidit. Descendens igitur Deus verbum, assumptum sibi hominem potentia accingens, primum hæc cacumina montium depressit, diaboli scilicet & suorum contumacem excellentiam protulit, quos per hanc primæ obtritionis potestatem, pœnæ æternæ iudicii præparavit. Seruavit autem hanc eandem propheta rationem, dicens: Ascendit fumus ab ira eius, & ignis à conspectu eius ardescet. Fumus enim eos interim arsurus ignis inuoluit, atque ob id in præsentem

psalmo ita scriptum est: Præparans montes in virtute tua accinctus potentia. Accinctio potentiae, ei quod indigebat corpori coaptatur. Non enim virtus accingitur: sed in virtute Dei potentia, homo quem dominus assumpsit accingitur. Cōtemplandum autem est, quid præparationem montium subsequatur.

Qui conturbat fundum maris sonum fluctuum eius.

Conturbat non mare, sed maris fundū: neque fluctus eius, sed sonum fluctuum. Mare autem ut prophetiae sermo edocet, pro seculo nuncupatur, ut ait: Superinducet dominus macharam terribilem & magnam, super draconem serpentem prauum, & perimet draconem qui in mari est. Et iterum: Mare hoc magnum & latum, ibi requiescet draco quem figurasti ad illudendum ipsum. Vel certè illud absolutius: Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Montes igitur, id est, aduersariæ omnes supereminentesque virtutes pœnæ iudicii præparantur, & maris fundamenta turbantur. In harum enim inimicarum virtutum fiducia seculū consistebat, & hæc in inuisibilibus seculi huius profundis latebant. Sonus autem fluctuum cum fundo maris perturbatur. Turbato enim diabolo, omnia terroris sui ministeria turbantur: & ipse in quo gentes pauebant, aduersantium potestatum sonus trepidat. Recordemur vatum murmura, & inconditos bacchantium fremitus, & nonnunquam confuso audientium sensu incertum nescio quid simulachrorum æra sonuisse, omnem denique prophano cerimoniarum cantu mundum resultantem. Nunc verò domino Christo prædicato filere omnia confutata & trepidata, cum hi templorum & gentium diuinitate fidelium subijciuntur ad pœnam: cum credentium verbis torquentur, laniantur, vruntur, & inuisibiles nobis atque incomprehensibiles naturæ verbo continentur, puniuntur, abiguntur, cum vates silent, cum muta sunt templa. Per hæc itaque iam iudicio præparantur. Et præparatio ista quid proficit? proficiunt namque: Turbabuntur gentes, & timebunt.) Cernentes scilicet deos suos mutos, & tantum ad impositionem manuum nostrarum pœnæ suæ vocibus ingemiscientes. Sed posturbationem gentium alij timebunt: timorem enim erit illatura turbatio. Nunquid omnes qui & turbabuntur timebunt? Non utique omnes, qui turbabuntur, time-

Mich. 1.

Psal. 17.

Psal. 52.

Luc. 18.

Esa. 27.

Psal. 103.

tur, timebunt. Qui ergo timebunt?

Qui inhabitant fines.

Non subiecit scriptura (vt assolet) fines terræ. Non enim hic de terræ finibus loquebatur: dehinc ergo sermonis ratio non patitur vt ita dictum existimemus. Ait enim: Qui inhabitant fines. Nunquid & gentes quæ intra fines sunt non timebunt? & terrarum tantum extima Deum metuent, ab eius metu cæteris quæ in medio habentur alienis? Finis autem est non res ipsa, sed rei extimum. Extimum verò est, in quo res ipsa deficiet. Qui ergo fines inhabitant? scilicet qui in carne positi, neque in totum adhuc secundum carnem agunt, neque iam omnino finem peccati per desinendi à peccatis consuetudinem tenent, sed volentes desinere, nec penitus desinentes, & finem etiamnum, id est, quādam proximam defectionem peccati, carnis habitantes, nec à carne absunt, nec in totum interna carnis exercent. Apostolus autem cum in corpore sit, peregrinatur à corpore: Apostolus cum in vita sit, quotidie tamen moritur: viuit autem iam non ipse, viuit verò in eo Christus. Omnes ille fines ambiguae voluntatis excessit, etiam extra fines corporis peccatisque habitat, peregrinando à corpore dum in corpore est, & quotidie moriendo Deo viuit, & iam non ipse in se viuendo, sed Christus. Cæterum timentium trepidatio ex ambiguae habitationis incerto est: dum adhuc habitando fines timent, nondum penitus quod iam habitatum sit transeundo. Et tamen desinendi voluntate in fine iam habitent desinendi. Sed videamus, hi qui fines habitant cur timebunt, & vnde illis metus ingruat. Neque id occultum est. Sequitur namque:

Et timebunt qui inhabitant fines à signis tuis.

Metus ergo omnis à signis est. Sed quæ hæc erunt signa?

Exitus matutini & vespere delectationes. Visitasti terram & inebriasti eam, multiplicasti locupletari eam. Flumen Dei repletum est aqua, parasti cibum illorum, quoniam ita est præparatio tua.

Ab his igitur signis metus ortus est. Est enim magnum in singulis quibusque eorum signum. Nam post præparationes montium in accinctu potentiae & conturbati maris fundi, & sonitu fluctuum eius, progressus ecclesiae in matutinum, & vespertinorum hymnorum delectatione maximum misericordiae Dei signum est. Dies

in orationibus Dei inchoatur, dies hymnis Dei clauditur, secundum quod dictum est: Suauis ei sit laudatio mea. Et rursum: Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Succedit igitur ex hoc sequens signum: Visitasti terram & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam. Terra hæc quæ vtimur non locupletatur, sed ex fructuum suorum vbertate locupletat. Non ergo in eam sermo conueniet, quæ & locupletandi se caret sensu, & cuius id est vt locupletet officium. Visitauit autem Deus terram, id est, humani generis natiuitatem: eaque visitata à Deo multiplicatis gratiarum muneribus ditescit, Apostolo dicente: In omnibus ditati estis in ipso, in omni verbo & scientia. His enim bonis replemur, & sine cessatione potandi quotidie bonorum cœlestium munus haurimus, pleni diuinis copiis atque ebrij. Locupletatio enim ostensa est esse ea quæ superius nuncupabatur ebrietas, & locupletationis atque ebrietatis huius fructus est contuendus. Et qui hic tandem sit non taceretur:

Flumen Dei repletum est aqua, parasti cibum illorum, quoniam ita est præparatio sua.

Et de flumine ambigendi locus nullus est. Ait enim propheta: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et ipse dominus in Euangelis ait: Qui biberit ex aqua quæ ego dederò, & flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ salientis in vitam æternam. Et iterum: Qui crediderit in me (sic scriptum est) flumina de ventre eius exient. Hoc autem dicebat de spiritu sancto quem accepturi erant credentes in eum. Hoc ergo flumen Dei aqua repletur. Spiritus enim sancti muneribus inundamur, & in nos ex illo vitæ fonte fluuius Dei aqua repletus infunditur. Habemus etiam & cibum paratum. Et quis hic ille cibus est? Ille scilicet à quo ad Dei consortium præparamur: per communionem sancti corporis in communionem deinceps sancti corporis collocandi. Id enim præfens psalmus significat, dicens: Parasti cibum illorum, quoniam ita est præparatio sua. Quia cibo illo quauis in præsens saluemur, tamen in posterum præparamur. Seruat autem consuetudinem suam propheta, vt tēpora de quibus loquitur distinguat. Superior namque sermo tanquam de præterito fuit: quæ autem adhuc gerenda erant, gerendorum fide & sciētia tanquam iam gesta memorauit. Vt autem ea omnia futuri temporis doceret esse, ait:

M m

Psalm. 105.

I. Cor. 1.

Psalm. 45.

Joan. 4.

Joan. 7.

*Communio
corporis
Christi.*

Riuos eius inebria, multiplica generationes eius: in stillicidiis eius letabitur cum exorietur.

Omnis hic orantis est sermo, & ut ea quæ commemorata sunt Deus expleat deprecantis. Terra autem visitata inebriata est. Et quomodo nunc riui eius inebriantur? Sed meminisse debemus, quod si quis ex aqua domini potauerit, flumina de ventre eius effluent. Ergo potatione aquæ opus est ut flumina fluant. Inebriamur autem ipsi, cum spiritum sanctum qui fluuius est nuncupatus accipimus. Dehinc, quia ex nobis diuersi gratiarum riui emanant, orat propheta ut hos eosdem dominus inebriet: ut his inebriatis & dono diuini muneris perfusis generationes nostræ multiplicentur, terra scilicet bona secundum Euangelicam comparationem, verbi semen excipiens fructu trigesimo & sexagesimo & centesimo ditescat. Est autem nobis per sacramentum baptismi renatis maximum gaudium: cum quædam in nobis spiritus sancti initia sentimus, cum subeat nos sacramentorum intelligentia, prophetiæ scientia, sermo sapientiæ, spei firmitas, sanationum charismata, & in dæmonia subiecta dominatus. Hæc enim tanquam stillicidia nos penetrant, quæ paulatim cœpta fructu multiplici exuberant. In his ergo stillicidiis cum exorietur terra letabitur. Sed stillicidiam multiplicantur ut riui sint, riui autem inebriantur ut flumina sint. Consequens autem est ut omnem expectationem nostram propheta confirmet: & doceat quid montium præparatio, fundi maris turbatio, terre visitatio & eius inebriatio, & fluminis plenitudo consummationis habitura sint. Docet itaque in his quæ consequuntur, dicens:

Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, & campi tui replebuntur vbertate. Pinguescent fines deserti, & exultatione colles erigentur. Induti sunt arietes ouium, & conualles abundabunt frumento, etenim clamabunt & hymnum dicent.

Esa. 16.

Annum benignitatis Dei ex propheticiis atque Apostolicis doctrinis cognouimus. Dictum est enim ex persona domini: Spiritus domini super me, propterea vnxit me, euangelizare pauperibus misit me. Prædicare captiuis remissionem, & cæcis visionem, vocare annum domini acceptum, & diem retributionis annum æterni & beati illius seculi sine dubio declarat. Namque bonitatis domini hic annus est, quo erunt indefessa illa benignæ retributionis tempora auspicanda. Huius igitur

anni Dei benedicet coronam, iucundissimus & suauissimus visitatæ terræ inebriatæque fructus. Hæc enim Christi est, depulsa corporum nostrorum corruptione & perempta mortis potestate, victoria. Hæc corona sanctificatæ terræ nostræ flore benedicta est, dominus sanctorum suorum choro atque ambitu gloriosus. Tunc vbertate campi replebuntur, tunc deserti fines pinguescent, tunc colles exultatione accingentur, tunc arietes ouium induentur, Illud enim retributionis est tempus. Sed discrimen prius retributionis est contuendum. In campis enim quorum incultura vsus est ea quæ sub lege & cultura Dei fuerint opera, vbertatem consequentur. Vbi autem fines deserti pinguescent, ecclesiæ quæ deserta diu fuit, populus repromissionis bonis opimatur. In collibus verò exultatione accinctis, gloriosa martyrum gaudia nunciantur. Hi enim sunt terris cæteris celsiores. Cum autem arietes ouium induentur, æterna illa & beata patriarcharum & prophetarum & apostolorum (qui duces gregis sancti sunt) vestis ostenditur, de qua ait beatus apostolus Paulus: Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem. Et iterum: In quo nolumus dispoliari, sed superindui, ut absorbeatur hoc mortale à vita. Hoc ergo indumento arietes ouium induuntur, & gloriosæ immortalitatis habitu vestiuntur. Sed quanquam diuersa retributionum dona monstrata sint, spem tamen præter hæc non exigua misericordiæ suæ Deus tribuit, dicens per prophetam:

Et conualles abundabunt frumento.

Humiliores scilicet, sed tamen non impiæ fidei atque operis homines, fructum vitæ sortientur. Non enim vbertate replebuntur ut campi, neque ex deserto pinguescent, neque exultatione accingentur ut montes: neque tanquam arietes ouium induentur, in quibus omnibus indefinitæ gloriæ munus ostenditur: sed frumento abundabunt, viuendi scilicet substantia non carebunt, quia per infirmitatem fidei humiles sunt, & editis circum se collibus vallium more depressi. Ac ne propheticus sermo hos campos, hæc deserta, hos colles, hos arietes, hæc conuallia quæ aspectui nostro subiacent, voce & sensu carentia significare existimaretur, adiecit:

Etenim clamabunt & hymnum dicent.

Dei scilicet laudes ob hæc diuersa retributionum præmia indefessis & maximis vocibus concinentes.

In finem

In finem canticum Psalmi. Psalmus LXV.

IUBILATE Deo omnis terra, psalmum dicite nomini eius, date gloriam laudationi eius. Dicite Deo, quam terribilia sunt opera tua domine, in multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui. Omnes terræ adorent te, & psallant tibi: psalmum dicant nomini tuo. Diapsalma. Venite & videte opera Dei, terribilis in consiliis super filios hominum. Qui conuertit mare in aridam, in flumine perambulabunt pede: ibi letabimur in ipso qui dominatur in virtute sua in æternum. Oculi eius super gentes respiciunt, qui in iram prouocant non exaltentur in se. Diapsalma. Benedicite gentes Deum nostrum, & obaudite vocem laudis eius. Qui posuit animam meam ad vitam, & non dedit commoueri pedes meos. Quoniam probasti nos Deus, igne nos examinasti sicut examinatur argentum. Induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorsum nostrum: imposuisti homines super capita nostra. Transiimus per ignem & aquam, & induxisti nos in refrigerium. Et introibo in domum tuam in holocaustis, reddam tibi vota mea quæ distinxerunt labia mea. Et locutum est os meum in tribulatione mea. Holocasta medullata offeram tibi cum incensu arietum, offeram tibi boues cum hircis. Diapsalma. Venite & audite, & narrabo vobis omnes qui timent Deum, quanta fecit animæ meæ. Ad ipsum ore meo clamaui, & exultaui sub lingua mea. Iniquitatem si contempsi in corde meo, non exaudiet Deus. Propterea exaudiuit Deus, & intendit voci orationis meæ. Benedictus Deus qui non amouit deprecationem meam, & misericordiam suam à me.

SUPERSCRIPTIO psalmi à superiore eo distat, quod in se habet canticum psalmi, cum in anteriore psalmus cantici editus sit. Caterum æqualiter præscribuntur in finem. Itaque secundum illam quam in exordio attulimus de titulorum inscriptione rationem, perspicuum est, psalmum hunc ob adeptam per meritum boni operis spiritualis doctrinæ instituta cantari. Quia quando in superscriptione psalmus cantici est, per cognitionum cœlestium prædicationem gesta boni operis continentur in psalmo. Cum autem canticum psalmi est, ex operationis obedientia adeptæ, spiritualis scientiæ hymnus ostenditur. Canticum enim vocis officium est, psalmus autem ex coaptatione (quam harmoniam nuncupant) organi comparatur: fitque ex imparibus ac dissimilibus modis artificis ingenio apta & consonans & amœna

A modulatio. Quo exemplo variis officij nostri & scientiæ ministeriis, gratum Deo opus & sibi consonans comparamus. Et huius quidem intelligentiæ ipsi nobis psalmi autores erunt, quando sit in psalmo cantici per scientiæ & cognitionis doctrinam boni operis prædicatio: in cantico verò psalmi, per gestorum meritum gratulatio adeptæ scientiæ intelligatur. Ob eam igitur causam in psalmo præsentis, spiritus prophetiæ à gratulationis doctrina cœpit. Psalmum autem ex persona prophetarum consistere, res ipsa & ratio demonstrat.

Iubilare Deo omnis terra, psalmum dicite nomini eius, date gloriam laudationi eius. Dicite Deo: Quam terribilia sunt opera tua, in multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui.

C Primum ergo iubilandum Deo præmonet, secundo psallendum nomini eius, dehinc gloriam dandam laudationi eius, tum dicendum Deo: Quam terribilia sunt opera tua: postremò id confitendum, In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui. Sed ut rationem atque ordinem ita dispositi huius sermonis intelligamus, necessarium est id quod difficultatem affert paucis absoluere. In Latinis codicibus ita legimus: Iubilare Deo omnis terra. & quantum ad eloquij nostri consuetudinem pertinet, iubilum pastoralis agrestisque vocis sonum nuncupamus: cum in solitudinibus aut respondens, aut requirens per significantiam ductæ in longum, & expressæ in immensum sonus vocis auditur. In Græcis verò libris (qui ex Hebræo proximi sunt) non eadem significantia scribitur. Namque ita se habet: ἀλαλάξατε τῷ κυρίῳ πάντες ἡ γῆ, & cum illis ἀλαλαγμός, quem Latine iubilum ponunt, significat vocem exercitus præliantis, aut in concursu protegentis hostem, aut successum victoriæ exultationis voce testantis. Quam rem ubi ita se translationis ratio temperauit, absolutius in psalmo altero intelligimus, cum dicit: Omnes gentes plaudite manibus, *Psalm. 46.* iubilare Deo in voce exultationis. Vox autem exultationis dissentit ab iubilo, sed pro translationis conditione, (quia propriæ exultantis vocis nuncupatio non reperta est) per id quod iubilum dicitur, vox exultantis ostenditur. Positi igitur in vitæ istius præliis. & in hoc carnis ac sanguinis nostri certamine aduersum diabolum exercitusque eius armis spiritualibus dimicantes, Deo mone-

Mm ij

Iubilum quid.

mur, in voce exultationis iubilare. Et ne ad inanimem hanc terræ molem esset fermo referendus, vniuersitas nostra ex terra in primo Adam parente genitorum sub plurali numero monstratur cū dicitur: Iubilate Deo omnis terra. Simul enim & officium omnium docetur & origo. Terrendus ergo est confessionis nostræ sermone omnis prophanus auditor: & aduersum diabolū armæque eius orationum nostrarum sonitu certandum est, & belli nostri victoria exultationis voce mōstranda est. Audiat orantis populi consistens quis extra ecclesiam vocem, spectet celebres hymnorum sonitus, & inter diuinorum quoque sacramentorum officia responsionem deuotæ confessionis accipiat. Necessē est terreri omnem aduersantem, & bellari aduersus diabolū, vincique resurrectionis fide mortem, tali exultantis vocis nostræ (vt dictum est) iubilo. Sciat hoc Deo placitum esse, hoc spei nostræ testimonium publicas victricēque exultationis nostræ voces personare: quarum propheta non negligens est, loco alio memorans: Circuiui & immolaui in tabernaculo eius hostiam iubilationis. Et ne inanem iubilationis huius doctrinam atque obseruantiam crederemus, alibi protestatur: Beatus populus qui scit iubilationem. Necessarium ergo id fidei nostræ est, in cuius scientia beatitudo est: nam primum in admonitionum ordine propheta disposuit vt iubilet Deo omnis terra; secundo vt psalmum dicat nomini eius. Deo itaque iubilandum est, quia debitum ei à nobis est exultantis vocis officium. Psallendum autem nomini eius est: quia vt per organum psalmus est, ita & corporis nostri, quod animæ & affectionis & negociorum omnium organum est, artificiosis operibus est placendum. Dignē ergo Dei nomine agendum est, vt in quantum effici licet, dictis domini obsecundemus dicentes: Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & magnificent patrem vestrum qui in cœlis est. Vitæ enim nostræ honestas, ad eius laudem erit referenda cui viuimus. Denique id ipsum ex subiectis docetur. Sequitur enim:

Psallite nomini eius, date gloriā laudationi eius.

Quia ex organi nostri psalterio, id est corporis animæ famulātis effectibus, præbetur per nos Deo gloriosa laudatio: cū gentes opera nostra contuentes, patrem

nostrum qui in cœlis est magnificent. Et dabitur laudi eius gloria: si dignē nomini eius, organi, id est, corporis nostri operatione psallamus. Docemur ergo consequentibus monitis ad ordinem obsequiæ prophetalis spiritu per prophetam ita admonente:

Dicite Deo, quā terribilia sunt opera tua.

Quis enim non trepidet ad maiestatem eius qui secula instituerit, mundum condiderit, tempora reuolubili vicissitudine cursūque dimensus sit, cœlum astris ornauerit, terram fructibus repleuerit, mare obicibus concluderit, hominem vt his aut vteretur aut dominaretur elegerit? Per hæc enim omnia virtutis ac potestatis eius æternitas noscitur, Apostolo dicente: Quæ enim inuisibilia eius à creatura mundi ipsius facti intellecta aspiciuntur, æterna quoque virtus eius & diuinitas. Hæc terribile nomen conditoris efficiunt: & operum dignitas maiestatem eius qui ea sit operatus, ostendit. Horum igitur operum conditor esse Deus & à nobis prædicandus est, & à cæteris confitendus: non hæc omnia esse dii mentienda sunt. Alij enim fortuitū hæc extitisse commemorant, alij æterna mansisse confirmant. Et idcirco mundum ipsum Deum esse contendunt: dum aut suapte cum voluit potestate constiterit, aut dum initio caret, careat dominantis arbitrio. Alij autem solum cœlum, quia igneum sit: alij aëra, quia motu ac natura indisscabili circumferatur: alij aquas, quia indefessæ effluant, Deum nuncupant: plures terræ metalla, robora, scopulos, herbas, deos adorauerunt. Nonnulli deos esse aut putrefactorum corporum ossa, aut deflagantium rogorum busta mentiti sunt: horum omnium conditorem Deum nescientes. Et idcirco talem confessionis nostræ ordinem propheta esse docuit oportere:

Dicite Deo, quā terribilia sunt opera tua: in multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui.

Ex multitudine scilicet virtutum Dei, venerationem falsorum in diis nominum mentientes. Sed quia mentiuntur inimici, quid à cunctis fieri oporteat docetur ita:

Omnis terra adoret te, & psallat tibi: psalmum dicat nomini tuo altissime.

Mendacio inimicorū in nuncupatis diis demonstrato, salutis nostræ instituta præbētur: vt terrena omnis origo nostra adoret &

ret & pfallat altissimo, verum Deum & vniuersorum conditorem relictis impietatum mendaciis recognoscens. Sensum diapfalma distinxit. Sermo enim ad Deum cum oratione directus, ad homines nunc refertur: quos tanquam longe à cognitione Dei consistentes, propheta ad proximum aduocat, dicens:

Venite & videte opera Dei.

Eph. 2.

Docuit autem & Apostolus, esse plures longè à Deo positos, quos doctrinæ adhortatio tanquam in vicinia collocauerit cum ait: Et cum venisset, euangelizauit pacem vobis qui longè, & pacem his qui propè. Ex lege enim multi tanquam de propè manentes, crediderunt, gentibus longè aduocatis. Prophetica igitur prædicatione omnes ad Dei opera contuenda aduocauit: sed non ea opera quæ cunctorum aspectui subiecta sunt, cœli, aëris, terræ ac maris (hæc enim omnes contuentur) sed ea quæ fidelium tantum studiis comperta sunt, quibusque salutis humanæ cum ingenti admirabilium virtutum terrore cōsultum est, Pharaone impietatis suæ pœnis in exemplum humani timoris coercito, vt terror damnationis irreligiosorum metu religionem inchoaret, cum in terræ iter mare aruit, & aquæ in aridam conuersæ sunt, cum Iordanem pedes populus egressus est, & ingressuro repromissionis terram Israël fluentibus stare iussis, reliquus ad gradiendi securitatem fluuij alueus decucurrit. Ad huius igitur legis & prophetarum Dei opera contuenda propheta gentes aduocat, dicens:

Venite & videte opera Dei, terribilis in consiliis super filios hominum Qui conuertit mare in aridam, in flumine transibunt pede.

Ipse enim Deus esse intelligendus est, ex cuius terribilibus consiliis humanæ salutis per hæc opera consultum est: vt opinionem de Deo (quia nemo cœlum contuens Deum esse non sentiat) scientia nos & cognitio talium operum de autore cōfirmet. Verum hæc quamuis virtutum Dei opera sint, non tamen spei & salutis satisfaciunt vniuersorum. Populo enim tantum legis, mare in terram demutatum est, eiusque itineri Iordanis aruit. Sed quid hoc ad vniuersæ terræ salutem proficit? Omnibus enim hoc quod Venite dictum est, competit, quia de vniuersis præscriptum erat. Omnis terra adoret te. Quid ergo mihi ad salutem tanto post genito Iordanis tum arefactus impertit? Impertit planè. Huius enim primum aquis, pecca-

A torum ablutio Ioanne pœnitentiam prædicante donata est: & per quem populo in repromissionis terram iter fuerat, per eum via nobis cœlestis regni & in nouæ generationis lauacro possessio æternorum corporum inchoatur, aquis ipsis baptismo domini consecratis. Ob quod ad id quod dictum erat: Venite & videte opera domini, quàm terribilis in consiliis super filios hominum, qui conuertit mare in aridam. B In flumine pertransibunt pede: ne ab his quæ antea gesta sunt spei nostræ esset intereisa securitas, cum de futuro transibunt dixisset, ideo subiectum est.

Ibi lætabimur in ipso.

Per has enim Iordanis aquas in illa quæ à prophetis promissa sunt terræ bona gressu abluendorum corporum transitum est atque transitur: & ibi cœlestis sacramenti exordiis lætamur. Cuius lætitiæ & tempus & causam alius propheta testatur, dicens: Esa. 35. Lætare desertum sitiens. Exultet desertum & floreat tanquam lilium: & effloreat & exultent deserta Iordanis. Inualescite manus inualidæ, & genua dissoluta consolamini: modici animi sensu inualescite, nolite timere. Ecce Deus noster iudicium reddet, ipse veniet & saluabit nos. D Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient: & audietur lingua mutorum. Tunc saliet claudus tanquam ceruus. Hoc ergo illud est, quod significatur: Ibi lætabimur in ipso. Quæ in aduentu domini & Iordanis baptismo & infirmitatum omnium curatione expleta sunt. Quod autem ibi lætabimur, ad Iordanem pertinet. Ita enim dictum est: In flumine pertransibunt pede, ibi lætabimur. E Quod autem in ipso, quis iste sit in quo lætabimur in ipso, propheta subiecit, dicens.

Qui dominabitur in potentia sua in æternum.

Non ambigimus quis iste erit, si dicti huius Euangelici recordemur: Data est Matth. 28. mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Euntes nunc docete omnes gentes. Et Phil. 2. Apostoli dicentis: Propter quod exaltauit eum Deus, & donauit illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium & terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris. Et hæc non de diuinitatis suæ dicta sunt potestate. Illa enim vt semper est dominans, ita & dominabitur semper: sed in æternam gloriam eius assumptæ ex virgine carnis natura trāsferatur. Iesus enim est eius hominis,

Mm iij

qui ex Maria natus est, nuncupatio est. Et Iesu nomen quod super omne nomen est donatum. Non enim hic est, ut in cæteris, Iesu Christo, sed Iesu tantum. Ei enim à cælestibus & terrestribus & infernis adorato, & per omnem linguam in Dei patris gloria esse confesso: æterni regni donatur arbitrium. Sed ut in pluribus, nunc quoque Latinitas nostra non satis propriè significationem dicti Græci elocuta est. Quod enim nobiscum scribitur, Qui dominabitur in virtute sua in æternum, in Græcis ita legitur: *τὸν δὲ πρὸς ὄντι ἐν δυνάμει αὐτοῦ, τὸν αἰῶνος*. Quod nobiscum in æternum: id simplex & in omne tempus sine definitionis alicuius proprietate commune est. Quod cum illis *τὸν αἰῶνος*, id certi & designati seculi significationem habet. Unigenitus enim Dei filius etsi regnavit semper, non tamen regnavit semper in corpore. Ergo ubi designati & tanquam demonstrati seculi dominatio, per id quod *τὸν αἰῶνος* dicitur, virtute verbi ipsius continetur: tempus illud ostenditur, quo glorificato in gloriam Dei corpori, & nomen Dei donatur & regnum. Et huius quidem dominandi seculi tempus absolutè Apostolus docet, dicens:

1. Cor. 15.

Cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem, & nouissima inimica deuincetur mors: tunc solus in virtute sua seculo dominabitur. Nunc enim quamuis regnet, tamen princeps huius seculi petit, ut modo tritici Apostolos cerneret: & sunt spirituales nequitie in cælestibus, aduersum quas spiritalibus nos armis beatus Paulus instruxit, aduersum quas militantes nos fidei nostræ angeli, qui secundum Euangelia quotidie in cælis Deum patrem vident, prosequuntur, & misericordia Dei protegit, atque ob id consequitur:

Oculi eius super gentes respiciunt.

Ab omni enim in peccatis morate, vultus domini auersus est. Hoc nanque inde mutabilis Dei significata conuersio est. Non quod tanquam per naturam corporalem se quoquam aut auertat aut referat: sed quod par atque idem æqualiter semper manens, vniuscuiusque auxilio pro meritorum diuersitate aut desit aut adsit. Ex persona enim peccatorum ita scriptum est: Auerte faciem tuam à peccatis eorum. Et iterum: Quare auertis faciem tuam, & dexteram tuam? Et rursus: Auertisti faciem tuam, & factus sum conturbatus. Vbi autem iustorum persona tractatur,

Psal. 50.

Psal. 73.

Psal. 29.

hæc dicta sunt: Oculi domini super iustos, *Psal. 33.* & aures eius in preces eorum. Et iterum: Oculi tui videant æquitates. Et deinceps: *Psal. 16.* Designatum est super nos lumen vultus *Psal. 4.* tui domine. Ergo incorporealis Deus misericordie suæ oculis, & tanquam ministerio famulantium angelorum protegit gentes: & in omnes credentes donum diuinæ miserationis effundit. Hoc Iudæi denegant, his operibus Dei infidelis populus contradicit, gloriam sibi in Abraham electi generis usurpans. Et consequentibus istud dictis propheta demonstrat, ad id quod dixerat: Oculi eius super gentes respiciunt, connectens illud:

Qui in iram prouocant non exaltentur in se.

Hoc quod in se exaltantur, dominus in euangelis condemnat, dicens: Nolite proferre inter vos, dicentes: Patrem habemus Abraham: potens est enim Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abraham. *Matth. 3.* Quod autem in iram prouocant, omnifariam prophetæ loquuntur. Esaias: In iracundiam prouocasti sanctum Israël. Ad Ezechiel quoque spiritus loquitur: Fili hominis mitto te ego ad domum Israël, qui exacerbauerunt me. Et in Psalmis: Exacerbauerunt spiritum eius. *Ezech. 2.* Et rursus: *Psal. 105.* Frequenter liberaui eos, ipsi vero me exacerbauerunt. Omnes ergo operationem & misericordiam Dei in salutem gentium denegantes, in iram prouocant misericordie & salutis autorem: quia in se gloriosi & exaltati, iram eius qui solus gloriosos potest efficere exacerbant. Interiecto rursus diapalma, & sensus & personæ demutationem docet. Nam sub hac significatione frequenter alterum, nonnunquam vtrunque distinguitur. Superior enim sermo, ex prophetæ persona omnis fuit dicentis: Venite & videte opera Dei, quàm terribilis in consiliis super filios hominum. Sequentem verò apostolicum esse oportebat: ut his inuitantibus, istis prædicantibus eadem doctrina Veteris ac Noui testamenti prædicatio contineretur. Horum igitur adhortatio refertur ad gentes, cum dicitur:

Benedicite gentes Deum nostrum.

Non ex inani, nostrum, prophetæ sermo subiecit. Non utique illos quos deos perturbatis, heroum nomina, vel elementorum creationes, vel materiem metallorum, sed nostrum: & eum cuius opera recensentur, qui terribilis in consiliis super filios hominum, qui conuertit mare in aridam, qui dominatur in virtute sua in æternum. Hoc

num. Hoc enim proprium apostolicæ doctrinæ est Deum ex lege ac prophetis in euangeliiis prædicare. Sed id quod confequitur:

Et obaudite vocem laudis eius.

intelligentiam confudit. Nam vox laudis non eius qui laudatur, sed eius qui laudet, auditur. Et quomodo gentes ut vocem laudis obaudiant admonentur? Verum & hic Latinitas nostra proprietatem dicti in translatione non reddidit. Nam hoc quod nobiscum scribitur, & obaudite vocem laudis eius, à Græcis ita dictum est: *καὶ ἀκούσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ*. Quo verbo id significatur, ut obaudiri posse efficiant vocem laudis eius, quod plenius intelliget qui meminerit Deum in euan-

Math. 10.

geliis dixisse: Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta. Deus nanque constanti & publica prædicatione laudandus est, neque debet in commemorandis virtutibus eius fides nostra trepidare. Sed quæ tandem vox laudis eius audiri efficienda est? Nempe ea quod credentium animam posuerit in vitam, quod apostolicæ prædicationi & martyrum confessioni constantiam & perseverantiam largitus sit confitendi, quorum discursibus orbem terræ quibusdam quasi pedibus cœlestis regni prædicatione transcucurrit. In omnem enim terram exiit sonus eorum. Et alibi spiritalis discursus gloriam clamat spiritus sanctus: Quam speciosi pedes euangelizantium bona, & euangelizantium pacem. Hæc ergo vox laudis Dei prædicantium audienda præconio est, propheta testante:

Psal. 18.

Rom. 10.

Qui posuit animam meam ad vitam, & non dedit commoueri pedes meos.

Non enim humanarum comminationum terribilibus à cursu prædicationis suæ Apostoli deflexi sunt: neque firmitas pedum insistentium à fidei gressu commota est, quin semper iudicii & regni æterni dominum prædicarent. Locutus autem ex vnius persona spiritus prophetiæ re ipsam non vni tantum nomini competere significat. Nam cum dixisset: Et non dedit commoueri pedes meos, subiecit:

Quoniam probasti nos Deus: igne nos examinasti, sicut examinatur argentum.

Sermo itaque cœptus ex vno refertur ad plures. Est namque vnus spiritus, & vna credentium fides est: & secundum quod in gestis apostolorum est: Erant credentium anima vna & cor vnum. Atque ita cum

Act. 4.

ab vno cœptum designatur in plures, vnaminitas docetur in pluribus. Sed quæ tandem comparisonis similitudo est, examinatos eos igni, sicut examinatur argentum? Et (ut arbitror) examinandi argenti illa sola ratio est, ut sordes quæ ex prima terræ materiæ adhæserint decoquantur: ut quæ fraudulenter ex alterius metalli natura admixta fuerint purgentur. Deus itaque credentes in se non tanquam fidei eorum ignarus examinat: sed quia etiam secundum Apostolum tentatio probationem affert, examinantur credentes non ad cognitionem Dei, sed ad sui probationem: ut igne purgati & ab admixtione vitiorum carnalium defæcati splendeant examinatæ innocentie claritate. Tentationum autem genera & diuersas martyrum victorias contuentes, scimus quibus modis anima ponatur in vitam, cuius contemptu defauientibus pœnarum ingeniis, à fidei gressu & testimonio non mouentur. Alij enim in vinculis carcerum gloriantur, alij cæsi in verberibus gratulantur, alij potestati irreligiosorum defecanda felicitum capitum colla submitunt: plures in extructos rogos currunt, & trepidantibus pœnæ ministris, ignem saltu deuotæ festinationis insiliunt: alij in profundum demergendi non in aquas necaturas, sed in refrigerium æternæ beatitudinis decidunt, toto ipso se corpore Deo hostiam tanquam holocausta præbentes. Percurrit ergo per hæc passionum genera ex persona apostolorum, euangelistarum, martyrum propheticus sermo, dicens:

Ignem nos examinasti, sicut igne examinatur argentum: Induxisti nos in laqueum.

Id est, in custodiæ cathenas.

Posuisti tribulationes in dorsum nostrum.

Pœnas scilicet verberum, quibus cum apostolis Petrus gaudet, & Paulus exultat.

Imposuisti homines super capita nostra. Transiimus per ignem & aquam.

Gloriosas videlicet martyrum mortes commemorat: gladii, ignis, profundum. Sed qui transit per ignem & aquam non in his aboletur, sed in aliud per illa transducitur. Et quod transducatur propheta non nescit, dicens:

Et eduxisti nos in refrigerium.

Huius refrigerij & in loco alio meminit, dicens: Conuertere anima mea in requiem tuam, quia dominus benefecit mihi. Eripuit animam meam de morte, oculos meos de lachrymis: & pedes meos de lapsu. Bene placebo domino, in regione

Psal. 114.

viuentium. Animam videlicet suam in requiem beatæ illius resurrectionis hortatus: in qua post mortis istius tempus omni humanarum calamitatum labe deterfa, non doletur, non fletur, non peccatur, sed viuitur. In huius igitur beatitudinis per ignem & aquam refrigerium, educti sunt. Et ne aut pertrāseuntis aquas natus, aut transilientis ignem saltus, aut introductio in refrigerium communis alicuius & terreni loci requies significari existimaretur, B adiecit:

Introibo in domum tuam in holocaustis.

Holocausta sunt integra hostiarū corpora: quæ quia tota ad ignem sacrificij deferrebantur, holocausta sunt nuncupata. Per hæc igitur genera pœnarum, martyres in fidei testimonium corpora sua holocausta vouerunt: vt in Dei domum, id est, in cœlestis domicilij habitationē consummatis hostiarum suarum sacrificiis introirent. Sed quid tandem in hac corporum suorum oblatione vouerunt? Scilicet vt per hæc martyrij sui exempla gentes ad spem regni æterni erudirent. Qui enim tum Christum prædicabant, non sibi, quibus tum erat cognitus, sed nobis qui futuri adhuc eramus, vel quibus tum erat incognitus, prædicabant. Quæ eorum prædicatio omnis posteritatis fidem ad martyrij desiderium accendit. Non enim causa alia prædicabant, nisi vt fidei suæ & martyrij exemplo plures martyres erudirent. Quod Paulus docuit, dicens: Ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis gentibus. Atque ob id in huius prædicationis fructu Deo se vota reddere confitentur, dicentes:

Reddam tibi vota mea quæ distinxerunt labia mea. Et elocutum est os meum in tribulatione mea. Holocausta medullata offeram tibi cum incenso & arietibus, offeram tibi boues cum hircis.

An ignorat propheta ex persona Dei in Spiritu sancto se locutum: Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos? Et: Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Et rursus: Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem: vtique holocaustis non delectaberis. Cesset igitur opinionis nostræ error, vt hæc vouisse martyres existimemus. Sed in martyriis posterorum reddunt Deo quæ locuti sunt vota, ipsi quidem se primum Deo vouentes, & se ipsos holocausta præbentes: quia in his domum Dei introibunt, in passionum suarum tribulationibus Pauli voce claman-

tes: Quis nos separabit à charitate Dei? *Rom. 8.* tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum? Et: Confido quòd neque mors, neque vita, neque præsentia, neque futura, neque creatura alia poterunt nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu. Hæc ergo in tribulatione prima beatorum martyrum vota sunt, quæ in tribulationibus suis loquuntur & spondent: tum deinde, vt ex nobis holocausta medullata consumment. Medullata ob id, quia fides animæ & cordis officium est, resque hæc voluntatis internæ est. Cum incenso quoque arietes offeruntur. Quid autem sit incensum, ita hoc *Incensum quid.* eodem psalmorum libro docemur: Fiat oratio mea tanquam incensum in conspectu tuo. In incenso, orationes intelligendas esse significans. Qui verò sub arietum nomine ostendantur, anterior psalmus ostendit, cum ait: Induti sunt arietes ouium: *Solacium.* in his enim tanquam in principibus gregum significat sacerdotes, quos doctrinæ apostolicæ eruditio cum orationum odore, (Bonus enim secundum Paulum in Christo odor sumus) ad martyrij studium prosequitur. Non solum autem arietes cum incenso offeruntur, sed etiam boues offeruntur, id est, contumacis naturæ pecora in culturam Dei mitigantur, in hoc martyrium Christi nominis doctrinis apostolicis edomita. In hoc autem quod dicitur, Offeram tibi boues cum hircis: virtutem verbi ex Hebræo in Græcum demutati Latinus sermo non tenuit. Nam quod nobiscū est, offeram tibi boues cum hircis: cum illis ita habetur, *ἀνολίσσω σοι βόας μετὰ χιμάρων.* Cum Græcis non propriū, sed appellatiuum nomen hircorum est, & eorum maximè qui in ipso hyemis tempore editi sint, & scriptura hoc in loco tantum *χιμάρως* nuncupauit, cæteris autē locis quos nos hircos dicimus, *πράγως* posuit. Confirmat autem spiritualis intelligentiæ sensum aliorum consonans sibi & concors translatio: qui pro *χιμάρως* *πράγως* transtulerunt, *πράγως* autem significantur, qui ex ipso tempore editi sunt, *χιμάρως* autem quos hyems genuit: vnde & torrentes eodem vocabulo Græcitas nuncupat, quos ex nihilo in fluuios hyems auxerit. Ergo cum ait *βόας*, non de pecudibus se loqui propheticus sermo demonstrat, sed in bubus ecclesiæ se homines ostendere: *χιμάρως* autem, eos quos ipsa persecutionis tempestas per martyrij gloriam genuerit. Scimus enim plures sacramento-

rum

Ephes. 3.

Psal. 49.

Psal. 50.

rum diuinorum ignaros, exemplo marty-
rum ad martyrium cucurrisse: & extra
scientiam fidei, ante viuentes facto fidei
præsentis edoctos, ipsam illam consum-
mata in martyrio fidei gloriam consecu-
tos. Qualis fuit ille qui dominum in ipsa
sua damnatione confessus est, dicens: Me-
mento mei domine, cum veneris in regnū
tuum. Qui mox tale martyrij huius à do-
mino munus accepit: Amen dico tibi, ho-
die mecum eris in paradiso. Huius igitur
similes apostolicæ doctrinæ eruditio Deo
offert: cum hominibus diuturnæ frugife-
ræque culturæ sub ipsa defæuientis hye-
mis potestate progenitos. Dicente autem
Deo: Quo mihi multitudinem hostiarum
vestrarum? plenus sum. Holocausta arie-
tum & adipem agnorum & sanguinē tau-
rorum & hircorum nolo. Quis enim hæc
exquisiuit de manibus vestris? superfluum
est existimare, in hircis & bubus tanquam
perfecta solenniorum vota placuisse. De-
mutat vt in cæteris interiectio diapalmæ
personam atque sensum, doctrinæ tamen
ordine non dissidente. Postea enim quàm
ex persona apostolorum ac euangelistarū,
martyrum, prophetarum ostenderat, qui-
bus modis anima eius posita esset in vi-
tam, id est per passionum pœnas atq; mor-
tes, per quas in locum beatitudinis tran-
sisset reddens in holocaustis Deo vota.
Post hunc ergo sermonem, quem omnem
ad Deum habuerat, eos nunc quos ad ho-
locaustorum solennia erudierat affatur,
dicens:

*Venite & audite & enarrabo vobis omnes
qui timetis Deum.*

Aduocat non incertos neque ad incer-
ta. Nam qui sint quos aduocet docet: Om-
nes qui timetis Deum: irreligiosis enim
neque adeundi, neque audiendi voluntas
est. De hinc quid enarraturus sit significat:

Quanta fecit anima mea.

Hanc enim posuit in vitam, hanc in re-
frigerium induxit: hæc in holocaustis do-
mum Dei introibit. Sed vt hæc animæ fie-
rent, ex causis meruit vt fierent: quibus
verò causis meruit, edidit:

Ad ipsum clamaui ore meo.

Meruit ergo bona animæ quia ad eum
ore clamaui. Sed clamor horis plerunque
mendax est: & non semper verborum so-
nus affectum mentis enunciat. Sequi ergo
clamorem oris debet & sensus, & secutus
est. Nam propheta connexuit:

Et exaltaui sub lingua mea.

Non in lingua, sed sub lingua: in occul-

tis scilicet linguæ, & quodam intra se taci-
tæ voluntatis eloquio. Quod id ipsum in
euangelis domino placuit dicenti: *Intra* *Matth. 6.*
in cubiculum tuum, & claude ostiū tuum
& ora: & pater tuus qui videt in absconso,
reddet tibi. Ergo nunc qui ore clamatus
est, exaltatur sub lingua Deus. Sed qui sub
lingua exaltatur, omni cordis puritate ve-
nerandus est. Nec sufficit non egisse ali-
quid impium, si mente cogitatur impie-
tas. Ab eo autem qui sub lingua exaltet
Deum, hanc impietatis cogitationem ab-
esse oportere propheta docuit, dicens:

*Iniustitiam si conspexi in corde meo, non exau-
diat Deus. Propterea exaudiuit me Deus, & in-
tendit voci orationis meæ.*

Iniquitatem non modo re non effecit,
sed nec corde conspexit. Vel certè, Ini-
quitate non conspexit in corde, nullum
scilicet vitium iniquæ suæ voluntatis in
corde suo contuens: & ob id dignus audi-
ri. In vitam enim eius anima posita est, pe-
cūsque eius non commoti sunt, & in refri-
gerium inductus est, & domum Dei in-
troiuit, & quæ distinxerat labiis vota per-
soluit Deo, honoris & gloriæ confessione
subnixus, dicens:

*Benedictus Deus qui non amouit deprecatio-
nem meam, & misericordiam suam à me.*

Laudem Dei cœptam in exordio psal-
mi in fine confessus, cui est gloria in secu-
la seculorum, Amen.

*In finem hymnus psalmus cantici David, Deus mi-
sereatur nostri, & benedicat nos.*

Psalmus LXVI.

DEVS misereatur nobis & benedicat
nos: inluminet vultum suum super nos
& misereatur nobis. Diapalma. Vt
cognoscamus in terra viam tuam: in
omnibus gentibus salutare tuum. Confiteantur tibi
populi Deus: confiteantur tibi populi omnes. Læ-
tentur & exultent gentes: quoniam iudicas popu-
los in æquitate, & gentes in terra deduces. Dia-
psalma. Confiteantur tibi populi Deus, confitean-
tur tibi populi omnes: terra dedit fructum suum.
Benedicat nos Deus noster: benedicat nos Deus
& metuant eum omnes fines terræ.

Psalmus brevis est, & euangelica prædi-
catione absolutus. Nam & in finem est,
& psalmus cantici est: per quod confessio
per scientiam gerendorum, & per doctri-
nam proficientia gesta cantantur, & prin-
cipium eius vnde oportuit sumptum est.

Est autem omnis in eo sermo vel prophetarum, vel apostolorum: quorum alij venturum in corpore vnigenitum Deum, alij venisse docuerunt, sancto Spiritu illuminati, & honore gloriæ cœlestis expleti. Oratio ergo eorum in psalmi exordio esse noscenda est.

Deus misereatur nobis & benedicat nos, illuminet vultu suum super nos & misereatur nobis.

Gen. 1.

Secundum doctrinæ ordinem, primum misericordia Dei poscitur. Ex copia enim bonitatis suæ misericordiam in peccatorum remissionem largitur: & peccatorum remissio non probitatis est meritum, sed spontaneæ indulgentiæ voluntas, ex bonitatis diuitiis ad miserandi munus exuberans. Ergo qui misericors est, vt benedicat oratur. Et benedictionis quidem fructum iam in exordio formati hominis cognouimus, cum talis ad Adam tum adhuc peccati nescium, sermo est: Crescite & multiplicamini & replete terram, & dominamini eius. Ista quidem quamuis corporaliter tantum dicta plerique arbitrentur, tamen spiritali doctrina eruditus plus de se virtutis præbuerunt. Hæc enim benedictio non creationis tantum corporalium successionum Adæ largita est. Quamuis enim fecundæ eius soboles futuræ essent, tamen terram implere non poterant: quæ pro copia hominum, licet habitetur, non tamen adimpletur. Verum terram corporis nostri implere doctrinis spiritalibus voluit, & multiplicari & crescere crescentia Dei. Per Adam enim atque in ipso Adam, qui primus opus Dei fuerat, oportuerat cognitionem Dei inchoari: sed eo peccatis coinquinato, benedictionis istius fructum prophetæ sibi atque apostoli deprecantur. Quem beatus apostolus consequutus, ita de se gloriatur: Benedictus Deus, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in cœlestibus in Christo. Hi ergo crescunt, multiplicantur, replentur, qui in Christo cœlestes sunt: & benedicti sunt, qui spiritali benedictione in cœlestibus benedicuntur. Et videamus an benedictionis istius fructum præsentis psalmi oratio deprecetur. Post misericordiam enim & benedictionem id sequitur: *Illuminet vultum suum super nos, & misereatur nobis.* Benedictione Dei opus est, vt nos vultus eius illuminet, vt tenebrosa corda nostra cognitionis suæ lumen irradiet, vt maiestatis suæ spiritus lucem obscuritatis intelligentiæ nostræ sensibus tribuat, & gloriari deinceps liceat, dicentes: Designatum

Ephes. 1.

Psalm. 4.

est super nos lumen vultus tui domine. **A** Hanc autem illuminationem vultus sui super nos misericordia ipsius quæ in peccati remissione in nobis est cœpta largitur. In quem autem profectum illuminationem vultus Dei super se precetur, sermo consequens docet. Diapsalma. *Vt cognoscamus in terra viam tuam, & in omnibus gentibus salutare tuum.* Interiectio diapsalmæ, etli cōuersionem personæ attulit, sensum tamen non demutauit. Nunc enim sermo est ad eum qui nunc vsque fuerat in votis. Quod autem in Latinis libris ita scribitur, *Vt cognoscamus in terra viam tuam*, in Græcis ita est, τὴν γινώσκωμ ἐν τῇ γῆ. τὴν ὁδὸν σου. Et cognoscamus, id differt quod sine personæ definitione est τὴν γινώσκωμ. Cognoscamus autem, ipsos eos qui hæc loquuntur ostendit. Ergo secundum veram illam Græcitatæ translationem, illuminari se Dei vultu ob id deprecantur: vt cognita fiat in terra Dei via, quæ est doctrinæ vitæ religiosæ. Per eam enim ad Deum pergitur. Religiosæ autem viæ doctrina Christus est, quam se esse in euangelis ostendit, dicens: Ego sum veritas, via & vita. & rursus: Nemo ad patrem vadit, nisi per me. Et hunc esse viam, ipse ille cōnexus sibi psalmi sermo testatur. Quæ in terra, id est, vel ex terra ortis, vel terram inhabitantibus cognoscibilis, & nota præstanda est.

Ioh. 14.

Vt cognoscamus in terra vitam tuam. In omnibus gentibus salutare tuum.

Iesum salutare tuum, Iesum salutare ac salutarem dici, ipse ille proprietatis sermo loquitur. Nam quod nobiscum salutare est, id apud Hebræum Iesus est. **E** Confirmat autē istud angelus ad Ioseph de Maria loquens: Pariet autem filium, & vocabis nomen eius Iesum: quia ipse saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Iesum itaque ostendit angelus idcirco, quia salutaris esset populo, nuncupādum. Tantæ ergo prædicationi se impares esse nisi illuminentur ostendunt: nisi quodam **F** vultus domini splendore luceant. Sunt enim & ipsi secundum euangelium lumen mundi (dominus autem ipse lux vera est) à luce illuminati, vt lumen essent Apostoli & prophetæ. Cæterum superfluū est ideo illuminari se velle vt cognoscant ea, de quibus quasi cognitis prædicabant. hanc autem omnem propheticam atque apostolicam doctrinam, necesse est confessio populorum & remissorum peccatorum latitia consequatur. Neque solum peccatorum

Matth. 1.

torum remissorum : sed quod eum qui peccata remiserit æquitatis futurum iudicem sciant, quod per eum in viam vitæ omnes gentes terram inhabitantes dirigantur, relicto idolorum errore ad cognitionem Dei eruditæ : idcirco hæc sequuntur :

Confiteantur tibi populi Deus: confiteantur tibi populi omnes. Latentur & exultent gentes, quoniam iudicabis populos in æquitate: & gentes in terram diriges.

Cum confitentur populi, designari videntur ex tribus duodecim vel credentes, vel credituri. Cum confitentur populi omnes, exceptio nulla fit gentium cum lætantur & exultant gentes, quoniam iudicabit populos in æquitate, & gentes in terram diriget, causa lætitiæ ex spe iudicii æterni, & directarum in viam vitæ gentium prædicatur. Interiectio Diapsalmæ videtur hic nihil innouasse, cum præsertim sub iisdem verbis sensus iteratus sit: Confiteantur tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes. Sed cum adijcitur: Terra dedit fructum suum, intelligitur non ex nihilo eorundem verborum facta esse repetitio, si tamen id ipsum sub iisdem verbis significatum intelligere debeamus. Inuenimus confessionem duplici ratione tractandam esse. Vnam confessionem peccatorum, vbi in deserto Iordanis confitebantur peccata sua: esse aliam laudationis Dei, vbi dominus loquitur ad patrem. Confitebor tibi domine pater cæli & terræ, quoniam abscondisti hæc a sapientibus, & reuelasti ea paruulis. Prima ergo illa & superior confessio, peccatorum esse credenda est: maxime quæ prædicationi propheticæ atque apostolicæ connectitur. Sequens hæc laudationis Dei, intelligenda est populorum deinde omnium, id est, gentium vniuersarum: & ob id, quia terra fructum suum dedit. Sed quærendum est quem fructum terra dedit, ob quem populi omnes Deum laudent. Causa quidem Deo debitæ laudationis æterna est, quod corporales hos & nobis necessarios fructus terra suppeditet. Sed terræ non sunt. Aut enim nostri sunt quibus præbentur, aut Dei sunt per quem ministrantur. Requiritur ergo quos fructus terra habuerit & amiserit. Per id autem quod amisit, ostendemus habuisse. Adæ terram meminimus post peccatum datam sibi benedictionum honore fuisse spoliatam. Ipsi enim dictum est: Quoniam terra es, & in

terram ibis. Ergo quia terra est, hac post peccatum maledictione damnatur: Maledicta terra in operibus tuis, in doloribus edes eam in omnibus diebus vitæ tuæ, spinas & tribulos generabit tibi. Terræ elementum extra crimen fuit: caret ergo maledictione, quod carebat & crimine. Verum hic Adæ terra quæ per illecebram cibi erat criminosa, maledicitur. Hæc ergo ab eo omnibus præsentis vitæ moribus consumitur, & ægritudinum doloribus editur omnibus, in spinis & tribulis vitiorum & cupiditatum aculeis compuncta. Omnis ergo terreno Adæ similis, hos maledictos fructus terræ suæ reddit. Ceterum qui iam cælesti Adæ configuratur, habet innocentem terræ suæ fructum: primum Dei cognitione locupletem, dehinc castitatis, iusticiæ, misericordiæ operibus gloriosum, vetere homine cum vitiis & concupiscentiis eius exuto. Ob id ergo Deo est reddenda confessio, quod terra fructum suum dedit. Suum: quia eum Adam cum hruiisset, amiserat. Dedit ergo quod suum est, id est, fructum, qui ei & in cognitione Dei est exhibuit in ipso illo primum domino nostro, qui terrenum corpus assumpsit nihil peccans. Ob quæ demonstranda & docenda, rursum benedictionis Dei munus oratur, cum dicitur:

Benedicat nos Deus.

Ac ne de incerto & incognito Deo sperari benedictio existimaretur, adiectum est: *Deus noster.*

Patriarcharum scilicet & prophetarum, & apostolis ipsis tanquam successionis hereditate iam proximis: in quibus fructum suum dedit terra, continentia & fidei & iusticiæ & misericordiæ. Quinetiam inter ipsos sæuissimarum persecutionum cruciatus atque mortes, ipso iam diuini nominis deuota martyrio. Repetitur deinde benedictionis oratio, cum dicitur:

Benedicat nos Deus.

Non ex nihilo iterantur hæc vota: sed vt per benedictionem Dei augescere doctrina Deum omnes terræ fines timeant. Ait enim:

Et metuant eum omnes fines terræ.

Metuant ergo omnes fines terræ Deum, sed Deum nostrum, sed Deum benedicientem. Non est minimum officium fidei metus. Nam inter præcipua spiritalium gratiarum dona numeratur: cum dicitur per Esaiam: Et repleuit eum spiritu timoris domini. Et per Salomonem: Ini-

*Confessio
gemina.*

Matth. II.

Gen. 3.

Est. II.
Eccle. I.

tium sapientiæ timor domini est. Beatus cui prouenerit timere non ex naturæ humanæ trepidatione, sed ex cognitione rationis. Qui enim ex infirmitate in rebus trepidis metuit: hic in secundis rebus rursum ex naturæ vitio insolescit. At qui ex scientia timet, semper timet: neque minus secunda quàm aduersa formidat. Sumit igitur originem sapientia ex timore: res vtilis atque probabiles exequendo, quæ propriæ peculiarésque sapientiæ sunt. Hunc ergo Dei timorem omnibus terræ finibus propheta optat: vt nulla gens terram incolens extra metum eius sit, Apostolo voti istius summam explicante, cum dicit: Et omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus in gloria est Dei patris, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Philip. 2.

In finem ipsi Dauid psalmus Cantici.

Psalmus LXVII.

EXURGAT Deus, & dissipentur inimici eius: & fugiant odientes eum à facie eius. Sicut deficit fumus deficiant: sicut liquefit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei. Et iusti letentur lætitia: exultent in conspectu Dei, epulentur in lætitia. Cantate Deo, psallite nomini eius: iter facite & qui ascendit super occasum, dominus nomen est illi, & exultate in conspectu eius. Turbabuntur à facie eius: patris orphanorum & iudicis viduarum. Deus in loco sancto suo, Deus inhabitare facit vni-mores in domo. Educens viuentos in fortitudine: similiter eos qui exacerbant, qui inhabitant in sepulchris. Deus dum egrederevis coram populo tuo: dum transgrederevis in desertum, terra mota est? Etenim celi distillauerunt à facie Dei mons Sina: à facie Dei Israël. Pluuiam voluntariam segregabis Deus hereditati tuæ & infirmata est, tu verò perfecisti eam. Animalia tua habitabunt in ea: parasti in dulcedinem tuam pauperi Deus. Dominus Deus dabit verbum euangelizantibus: virtutibus multis. Rex virtutum dilecti: & pulchritudini domus diuidere spolia. Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ deargentate: & posteriora dorsi eius in viriditate auri. Dum discernit celestis reges super eam, niue dealbabuntur in Selmon: mons Dei, mons vber. Mons consecratus, mons pinguis: vt quid suscipitis montes caseatos. Mons in quo beneplacitum est Deo habitare: in eo etenim dominus habitabit usque in finem. Currus Dei decem milium multiplex milia letantium: dominus in illis in Sina. In san-

Et ascendit in altum, cepit captiuitatem: dedit dona in hominibus. Etenim non credentes inhabitare: dominum Deum. Dominus Deus benedictus die in diem: prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrum. Deus noster Deus saluos faciendi: & domini domini exitus mortis. Veruntamen conquassabit capita inimicorum suorum: verticem capilli deambulant in delictis suis. Dixit dominus ex Basan: conuertar in profundum maris. Vt intinguatur pes tuus in sanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso. Visa sunt itinera tua Deus: itinera Dei mei regis, qui est in sancto. Prauenerunt principes conuincti psallentibus: in medio iuuenum tympanistriarum. In ecclesiis benedicite dominum Deum: de fontibus Israël. Ibi Benjamin iunior: in pauore. Principes Iuda duces eorum: principes Zabulon, principes Nephtalim. Manda Deus virtutis tuæ: confirma Deus quod operatus es in nobis. A templo tuo in Hierusalem: tibi offerent reges munera. Increpa feras syluæ: concilium taurorum inter vaccas populorum: vt excludantur hi, qui probati sunt argento. Dissipa gentes quæ bella volunt: venient legati ex Aegypto. Aethiopia praueniet manus eius Deo. Regna terræ cantate domino: & psallite domino. Psallite Deo nostro, qui ascendit super calum cæli: ad Orientem. Ecce dabit vocem suam vocem virtutis: date gloriam Deo. Super Israël magnificentia eius: & virtus eius in nubibus. Mirabilis Deus in sanctis suis Deus Israël: ipse dabit virtutem & fortitudinem plebi suæ: benedictus Deus est.

Psalmus non à Dauid, sed illi Dauid in finem præscribitur. Deinde non canticum psalmi, sed psalmus est cantici: vt in eo cognitionis & scientiæ prophetiæ enuntiatio doceretur. Est autem ipse totus sacramentis legis euangeliorumque contextus, magnæque & ex præteritis & ex futuris allegoricorum dictorum interpretatione confertus: qui & legis latæ in se doctrinam contineat, & assumptæ à Domino carnis afferat notionem, & impietatem populi anterioris exprobret, & futuræ cognitionis nostræ fidem nunciet, & Domini super cælos complectatur ascensum, & futuri regni eius gloriam comprehendat. Initium autem ex eo sumpsit propheta, in quo salutis nostræ consistit effectus. Cœpit enim ita:

EXURGAT Deus & dissipentur inimici eius, & fugiant odientes eum à facie eius.

Summa votorum est non ex incerto poscentis, sed ex cognitione scientiæque sperantis. Resurrectionis enim nunc in Deo tempus

τὸ δὲ
βίβ.

tempus optatur: cum de peccato peccatum in carne condemnans, potestates huius mundi ostentui fecit, cum fiducia triumphans in semetipso. Venit enim in mundum vincere, & principem mundi cum peccati lege configere: & decretum mortis, peccati remissione delere. Hanc igitur propheta fugam horum inimicorum eius expectat. Neque enim resurgentis ex mortuis occursum eius potuit hæc odientium eum dæmonum turba perferre: cum ad primam apostolicæ fidei vocem post subiectas his spiritualis nequitie potestates excidisse de cælo satanā modo sit fulguris prædicatum, & princeps mundi in passione sit iudicatus. Sed fugientes à facie Dei, trepidationem suam quidem dum fugiunt ostendunt: euadere tamen faciem Dei quanquam fugiant non possunt. Nam & trepidationem earundem nequitiarum spiritualium psalmo anteriore declarat dicens: Misit sagittas suas & dissipauit eos, & fulgura multiplicauit & conturbauit eos. Conturbantur itaque & fugiunt dissipati, verum Dei vultus non effugiunt potestatem, secundum illud: Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exardescet, carbonēs succensi sunt ab eo. Horum itaq. inimicorum fugam, hæc & interitus & iudicii poenam consequitur. Et sanè idem nunc qui in anteriore psalmo prophetiæ ordo distinguitur. Sequitur enim.

Sicut deficit fumus, deficiant. Sicut liquefit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei.

Fumus cum emerferit licet globosus & crassus: tamen paulatim ita defecit abolereturq., ne extet. Sicut in conspectu ignis cera sic liquefit, ut non sit: fumo quidem in igne per leuitatem sui tenuitatemque dilapso, cera autem vi & calore ignis absumpta: quia infirmæ ipsa per sese naturæ potioris diripiatur ardore, quem in modum omnis iniquorum potestas à facie Dei, id est Dei iudicio deliquefit. Et hunc peccatorum a facie Dei interitum necesse est, ut iustorum lætitia consequatur. Nam & continuo subiectum est:

Et iusti latentur lætitia. Etenim iudicii cœlestis & iusta moderatio est: ut peccatores morte conficere, ita & iustos lætitia munerari. Id ipsum autem ad ostentandum iudicii examen consecutum: *Exultent in conspectu Dei, epulentur in lætitia.* Mundo enim corde, secundum euangelicæ benedictionis merita, conspectu Dei digni

sunt. Verum lætari in lætitia significationis est altioris, causam scilicet perfectæ lætitie ostendens. Plerique enim in his quæ sibi sunt nocitura lætantur, ut gaudet lasciuus in scortis, ut fur lætatur in furtis: ut vnum quenque pro vitiis suis ea quæ exercet oblectant. Verum qui in lætitia lætatur, causam lætitie ex ipsius lætitie honesta mentalique veritate suscipit. Et idcirco ait: In lætitia latentur, qui in conspectu Dei exultabunt: eam veræ exultationis docens esse lætitiam, quæ conspectus Dei iucunditate perfecta sit. Exultationis autem huius atque epulantium gaudia, ex quibus est lætitia iusto, sanctus Moses in diuina illa Deuteronomij cantione ita meminit dicens: Iucundamini cœli simul cum eo, & adorent eum omnes angeli Dei. Iucundamini gentes cum populo eius, & confortentur omnes filij Dei. In hac itaque lætitia lætabuntur & iusti, cœlesti gaudio vniuerses exultationis diuinæ societatem lætantes: ad cuius nos temporis gratulationem sub fidei euangelicæ confessione nunc propheta aduocat dicens:

Cantate Deo, psallite nomini eius, iter facite ei qui ascendit super occasum. Dominus nomen est illi, & exultate in conspectu eius.

Adhortatio omnis licet multum ad quendam impulsus & voluntatis nostræ proficiat & mentis, cum ad aliquid optandum agendumque conciliante ea vel illiciente deducimur: tamen si maxime adhortationis ipsius causa proposita sit, iam ratione animus ac via tamquam certissimo duce nititur, ut nunc propheta nos ad cantandum Deo psallendumque nomini eius hortatus, ne quid fortè ambiguitatis relinqueret, & cui Deo & cuius nomini psallendum esset ostendit: ut iam non adhortatio adhibita, sed cognitio præcepta in Dei nos exultatione & cantico collocaret. Psallendum itaque ei, iterque eius parandum est qui ascendit super occasum. Occasu autem, vniuersa quæ veniunt in vitam intelliguntur aboleri. Abolitio autem omnium occidentium, secundum humanam communemq. opinionem existimatur in morte. Ei ergo psallendum, eiusq. iter nobis est præparandum, omnem qui occasu mortis ascenderit: id est, qui occasum omnem occasu ipso non detentus excesserit. Huic autem nomen est Domino: qui se ex forma Dei exinaniens, & formam serui suscipiens, obedientem se usque ad mortem crucis egit. Propter quod cum

Isai. 40.

exaltauit Deus, noménq. ei super omne nomen donauit, vt in eius nomine genu coelestia, terrestria flecterent & inferna: linguaque omnis confiteretur Dominū Iesum esse in gloria Dei patris. Ascendit ergo super occasum, cui nomen est Domino: idque quo occidunt vniuersa trásgrediens, legem mortis ex mortuis æternus egressus est. Huic itaque iter parandum est, secundum illud: Parate vias Domini, rectas facite semitas eius. Omnis vallis implebitur, & omnis collis humiliabitur. Parato itinere in nobis, id est, vitiatorum infidelitatisque nostræ vel compressis tumoribus, vel eleuata humilitate terrenæ labis: initurus cum rectis æquitatis vitæque semitis, in corda nostra descendet. In huius itaque conspectu exultabimus, cui iter ex æquitatis & insolentia tumoribus & libidinum voraginibus sit prandium: & in quo nos resurgentes ex mortuis cõtuebimur. Super occasum enim nostræ mortis ascendit, qui vitam nobis ex mortuis in se resurgente quæsiuit. Hæc illa apostolorum est lætitia, cum eum post resurrectionem contemplantes contrectantesque viderunt. Sed hanc sanctorum lætitiā, trepidatio eorum quos cum mundo vicit insequitur. Id enim ait.

Turbabuntur à facie eius, patris orphanorum & iudicio viduarum.

Causam turbationis hanc docuit etiam quod orphanorum sit iudexque viduarum (a facie enim patris orphanorum viduarumque iudicis fugient) non relinquentis eos orphanos qui agnoscentes patrem in cœlis, diabolo patri renunciauerint, easque viduas quæ legi mortuæ sponsum subsequutæ sunt iudicans. Viduam enim quæ à lege sit libera, beatus Paulus transire ad nuptias alterius sine adulterij crimine docuit: idque exēplum omne, ad ecclesiam quæ legi sit mortua, Christo postea se societatem aptauit. Est autem etiam secundum huius seculi sortem sensus aptissimus, vt Deus qui aduocatum nobis à patre alium dedit, ne orphani essemus in seculo, orbatorum sit pater iudexque viduarum: quia & desolata à parentibus misereatur infantia, viduarum quoque iudex quæ in se adqueuerint. Iudex autē ideo quia sub nomine viduarum pleræque non viduæ sunt, vel deliciatæ in Christo nubere volunt, vel fallunt humana iudicia. Et quia dignitas nominis in conseruato proposito sit vo-

luntatis: scrutans corda & renes Deus, idcirco sit iudex, quia solus earum mentem sensumque diiudicet. Et quidem hæc secundum desolationem conditionis humanæ, de orphanis viduisque sint dicta. Caterum vt ad ecclesiæ totius demonstrationem hæc ita significata esse possint intelligi, continuo subiicit:

Deus in loco sancto suo, Deus inhabitare facit vni mores in domo. Educens vinctos in fortitudine: similiter eos qui exacerbabant, qui inhabitant in sepulcris.

Hic ergo locus Deo sanctus est: vbi sit vidua ex lege, vbi orphanus ex seculo, vbi vnius moris ac voluntatis pacificus vnanimisque conuentus. Erat enim secundum Actus Apostolorum credētium anima vna, & cor vnum. Vbi qui vincti sunt, educuntur in fortitudine. Ligato enim prius intra domum suā forti, eos qui peccatis suis vinciebantur absoluit: vt Abraham filiam octo & decem annis ligatam, in libertatem verbo virtutis eduxit. Luc. 13. Eduxit autem etiam eos qui ante exacerbabant, id est, qui transgressionem legis irā in se Dei iudicis incitabant: vel aduersum nomen eius gentili eloquio differebant, ad doctrinam diuinæ cognitionis instituit, vt ex persecutore Paulum gentium apostolum doctoremque præfecit. Hos itaq. exacerbantes, inhabitantes antē in sepulcris, id est, intra corporum suorum emortua domicilia consepultos, in coelestem vitam spiritalēmq. deduxit. Sunt enim multi in viuentibus mortui. Nam & in euangelis mortui nuncupati non differre docētur à mortuis, Domino dicēte: Matt. 8. Sinite mortuos sepelire mortuos suos. Et Apostolus scit quasdam mortuas viuere: id est dum viuunt esse iam mortuas. Sed hos homines de sepulcris Dominus qui in filios Dei regenerantur eduxit. Verum hæc qui in nobis Deus super occasum ascendens per virtutem resurrectionis operatus est, idem omnia ad huius spei nostræ præparationem adumbrata gessit in lege: vt non alius prophetarum, alius euangeliorum Deus possit intelligi. Atque ideo erga nos quoque paribus hæc momentis, quibus ex Ægypto populum eduxit, impleuit. Nam & patres nostri sub nube fuerunt, & in Mose in mari baptizati sunt, & in similitudinem cœlestis panis manna è cœlis decidēte saturati sunt, & Christo aqua petram præeunte potati sunt: quæ quidem in illis salubriter gesta figuram quoque nostræ in se salutis habuerunt

habuerunt, vt sequens prophetiæ sermo declarat dicens:

Deus dum egredereris coram populo tuo, dum transgredereris in desertum terra mota est? Etenim cæli distillauerunt à facie Dei, mons Sina à facie Dei Israel.

Præisse Dominum iter populi sui, dum desertum transgreditur in columna nubis ignisque, cognouimus: & vsque ad populi terrorem de cælis stillasse manna. Sed cum Superiora omnia quæ ecclesiæ propria sunt atq; apta memorasset, scilicet cum super occasum ascendit Dominus, cum orphanorum pater est, iudexq; viduarum, cum in loco sancto suo, id est, in domo cōgregatos congregat, & victos in fortitudine, & exacerbantes extrahit à sepulchris: hæc tamen coram populo egrediens, & in desertum transiens consummare memoratus est, vt nunc ex præterito motam esse terram, distillasse cælos, & hoc à facie Dei Israel in Sina refertur effectum. Hoc ideo, vt cum illa quæ legis sunt gessit, in his quoq; ea quæ euangeliorum sunt præformasse sciretur. Egressus enim coram populo suo desertum transgressus est: & illud videlicet desertum Iordanis: in quo lilia floruerunt, in quo fons aquæ vitalis desolatos & aridos irrigauit. Funiculus namq; antè erat hereditatis Iacob, desertæque gentes elementorum subditæ fuerunt potestati. At nunc inspectante eo, qui fuit Dei populus, Deus ad ea quæ ante erant desolata transiuit: vt iam irrigata ab eo finium deserta pinguescerent. Et hic idem est qui manna de cælis dedit populo. Si enim lex disposita est per angelos, panemque angelorum manducauit homo, cælique stillasse in Sina scribuntur: profectò ministerium hoc à cælis, id est ab angelis expletum esse non est dubium. Et quidem largitor eius qui de cælis est panis qui in Sina mannæ fuerat indultor. Sed transiens ad desertum Deus, id est, ad gentiliū arida & desolata quondam corda transcendens: felicem illam bonæ voluntatis pluuiam segregauit. Segregauit enim ipse ex vtero matris Paulum in apostolum: quia quos præsciuit, hos & prædestinauit. Hanc etiam eloquij prædicationisque pluuiam, & in psalmo Salomon terræ ad spei securitatem nunciavit, dicens: Et descendet sicut pluuiā in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram. Et aliquibus nubibus ne super vineam pluerent meminimus esse præ-

Psal. 71.

ceptum. Sanctus quoque Moses quæ sub velamento verborum communium ingentia cœlestis spei sacramenta condebat, verba sua excipi vt pluuiā imbrēque cantauit, pluuiam irrigantem desertā & arida & præparatum Dei hæreditatem, atque ideo sequitur:

Pluuiam voluntariam segrebabis Deus hereditati tuæ, & infirmata est: tu vero perfecisti eam. Animalia tua habitabunt in ea, parasti dulcedinem tuam pauperi Deus.

Prouidus enim voluntatum Deus, segregauit voluntariam pluuiam perficiendo quæ infirmata est, cum iudicium in se mortis habuit Paulus, cum Petrus scandalo crucis motus ter denegat, admonitus ne negaret, cum Apostoli timent, fugiunt, diffidunt. Sed quia in his bonæ voluntatis esset affectus, perfecti ita sunt, vt & fundamenta ecclesiarum fierent & columnæ. Hæc ergo hereditati Dei pluuiā segregatur. Quæ autem hæreditas sit nō obscurum est: ea scilicet quæ data est poscenti, cum dicitur: Posce à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Gentes itaque, animantium & pecorum ritu nō intelligentes. Et ideo cum cura pecorum Deo nulla sit, hæreditas illa in hac segregata voluntaria pluuiā habitare monstratur. Sequitur enim: Animalia tua habitabunt in ea, parasti in dulcedine tua pauperi Deus. Habitabunt ergo animalia vel in hæreditate Dei, vel pluuiā voluntaria: & hæc in dulcedine pauperi vel hæreditas vel pluuiā est parata. Eloquia enim Dei sanctorum faucibus dulcia sunt, & Beati sunt pauperes spiritu, quia ipsorum est regnum cœlorum. Animalia autem cum essent, facta sunt spiritalia. Hæc ergo omnia in vsum hæreditatis, vel voluntariæ pluuiæ in ministerium sunt segregata. Atque vt secundum præparatam dulcedinem pauperi, vel ecclesiæ congregatio, quæ hæreditas Dei est, vel apostolicæ prædicationis significatū esse intelligeretur eloquium subiecit.

Dominus Deus dabit verbum euangelizantibus virtutibus multis: rex virtutum dilecti, & pulchritudini domus diuidere spolia.)

Segregatæ itaque pluuiæ ad euangelium irrigandum Dominus dabit verbum: id ipsum in sensum nostrum & ora diffundens, secundum illud: Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Sed virtutes multæ euangelizantes sunt. Sunt quibus dabit verbum, vt sit in

Nn ij

Psal. 2.

Matt. 10.

ὁ Θεὸς
 Λεὺς ὁ
 δυνάμεων
 τῶ ἀγα-
 πῆτι, τῇ
 ὡραϊότη-
 τει ὅτι
 διελείπει
 σκύλα.

Paulo virtus, in Petro virtus & in Ioanne virtus, & in cæteris virtus, multasque ob id euangelij prædicandi significet esse virtutes: hæc autem virtutes quibus quâuis Deus & Dominus & rex dabit verbū virtutes tamen istæ dilecti sunt, id est, eius qui regi & Domino & Deo sit dilectus. Laboriosius autem id & obscurius, dum collocationes verborum non demutat translatio Latina declarat, cæterum absolūtius totū hoc sermo ē Græco enun-
 ciatus eloquitur: hunc scilicet Deum & Dominum nostrū regem earum quæ dilecti sint esse virtutū: vt virtutes ad apostolos, dilectus verò referatur ad Christū, cuius vel in his, vel hi omnes intelligantur esse virtutes. Oportuit autem propter ea quæ sequuntur, licet in omnibus vnus atq; idem esset spiritus, numerosarum tamē virtutum fieri mentionē: quia ad pulchritudinem domus ipsæ virtutis spolia diuideret. Ad ecclesiæ enim decus detracta ab diabolo gentium spolia diuiduntur, atque etiam ex his spoliis domus pulchritudo perficitur: cū in sacerdotes Dei ad mysterij significationē ab aris templisque dæmonum abstrahuntur, sanctoque spiritu irrigati euangelizantes effectæ sint dilecti virtutes. Ad has enim easdem virtutes, quæ ad pulchritudinem domus vel spolia diuidunt, vel ipsæ sunt spolia, diuinus sermo se retulit, dicens: *Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ de argentatæ, & posteriora dorsi eius in viriditate auri.* Prophetæ vota sunt, quib⁹ manere in mediis cleris hæc ad pulchritudinem domus diuisa spolia exoptat: vt vsq; ad cōsummationis suæ diē, quia significari mors soleat in somno, in domus pulchritudine perseuerēt. Qui quid ē sunt in vsum prædicationis, tanquam de argentatæ pennæ columbæ: id est Spiritus sancti munere ornatuque preciosi. In his autem quæ post eos sunt, in auri viriditate consistent: vt his post prædicationem euangelij honor regius & indefessa æternitas ex cōscientiæ suæ fructu in auri viriditate reddatur: dum & aurum refertur ad honorem, & in viriditate vigor æternus ostenditur. Posteriora itaque dorsi, quæ interscaplia magis Græcus sermo significat, id est, quæ bonæ conscientiæ atque honoris posteriora sint tempore, vltra prædicationis huius honorem sint honoranda: cū interim de argentatæ pennæ sub munere sancti Spiritus permanentes, post etiam ad conscientiæ suæ

τὰ μετὰ-
 φρενα.

fructum auri viriditatem, id est, florem honoris perpetui consequentur. Vt autem hæc ad pulchritudinem domus spolia diuisa, quibus vt inter medios cleros dormirent, id est, vt mortales cōsumarentur, optatum est, ad principes ecclesiarum per quos pulchritudo domus consistit, relatum possit intelligi, continuo subiicit: *Dum discernit cælestis reges super eam, niue dealbabuntur in Selmon: mons Dei, mons vber, mons consecratus, mons pinguis.* Dum itaque hos cælestis reges super eam discernet, id est, dum Dominus de cælis descendens, eos qui spolia fuerant, constituit in reges super eam domum, quæ per eos pulcherrima est: vnumquemque disponit in Selmon niue dealbabuntur, in pace scilicet, quia Selmon interpretatio pacis est, gloriā æternitatis accipient. Hic enim Dei mons, in quo pax Dei nominis ipsius est significata virtute, & vber & consecratus & pinguis est. Reges autem eos esse non obscurum est, de quibus dictum est: *Iam sine nobis regnatis, & vtinā regnaretis: vt & nos vobiscum cōregnaremus.* Dominus ergo cælestis, quia qualis cælestis, tales & cælestes, hos in Selmon reges super domum suam, per quos diuisis spoliis ornabitur, exalbatos niue disponet in reges. Factus est enim in pace locus eius: & phœnicium, secundum Esaiam, vt nix dealbabitur. Sed reges necesse est penes quos sit domus pulchritudo, vltra candorem niuis præstare. Lux enim mundi sunt: & quisquis dignus erit cum Domino montem regni cælestis ascendere, super niuem dealbabitur. Quia cū se apostolis in habitu quo cum sanctis conregnaturus esset ostendit, vestimenta eius super niuem alba sunt visa. Hic ergo mons & hoc regnum Deo pacis est. Sed plerique sunt qui ecclesiæ pacem sub hereticorum consortio mētuntur, dissoluentes noui ac veteris testamenti connexam sibi coniunctamque rationem: dum plerique alium Euangeliorū, alium Deum legis effingunt, nonnulli verò aduersum vnigeniti Dei naturam nomenque venientes, ex tempore natum solum hominem consentiunt, neque ex forma Dei in formam serui esse deductum, sed ex forma serui tantum esse cœpisse confingunt. Plures autem non veræ diuinitatis Deum, neque ex paternæ maiestatis naturæq; proprietate subsistere differunt: sed externæ substantiæ. Deoque

1. Cor. 4.

Deoque diuersæ, quæ in adoptione filij electa sit modo creaturarum ex nihilo, quibus nulla origo anterior sit, constiterit. Plures etiam in corpus atque ex se protensum permanentemque patre loquuntur: ut assumptio illa carnis ex virgine filij nomen acceperit, non qui ante erat Dei filius, idem hominis filius sit natus in corpore. Et quidem omnia hæc ad speciem humanæ prudentiæ coaptantur, postquam rationem cœlestis sapientiæ non comprehenderunt: quibus ut spero, aliis locis vberius copiosiusque responsum est. Quia ergo veræ fidei vna hæc est sedes Deo quæ sit placita, & hic æterni regni mons vnus in pace sit: de plurimis arguit nos propheta, dicens:

Ut quid suscipitis montes caseatos?)

Lac cum corrumpitur densatur: & ex vitio in coaguli caseique speciem con- crescit. Nam vtrumque id vnus Græci- tatis sermo complectitur. Ergo sicuti ex natura sua lac ipsum vitio accedente de- generat, & quadam sui corruptione coa- cescit: ita hæc genera doctrinarum quæ initia cognitionis ex innoxio sincero- que lacte deducunt, corrumpuntur in vitia, fiuntque corruptione sui coagula- ta vel caseata ne lac sint. Quod id ipsum loco alio ita meminit: Coagulauit sicut lac cor eorum, ego verò legem tuam me- ditatus sum: quia consiliis gestisque im- pietatis cor infectum, cum per infantia simplicitatem naturam lactis habuisset, vitiorum postea corruptione degeneras, in coagulum densatum esset atque con- cretum. Referendus ergo ab his omni- bus & sensus & studium est, neque quis- quam alius magis quam hic mons pacis habitandus est. Nam post exprobatōe caseatorum coagulatorumque mōtium, continuo subiecit: *Mons in quo beneplacitū est Deo habitare, in eo. Et eū Dominus habita- bit vsque in finē.*) In eo monte æternæ ha- bitationis sedem Deo ostendens esse cō- placitā, qui ad sedem pacis esset electus. Sed quia post legis tempora circuncisio- nisque præscripta sacrificiorumque præ- cepta, per Euangelicæ confessionis fi- dem ab his qui gloriantur in lege, id est à carnali Israel, quædam per nos videtur pacis Dei facta esse mutatio, cognitio- nisque alterius quam in lege præscripta est introducta confessio, cum nos omnia per Dominum Iesum Christum quæcun- que præcepta sunt lege, in spem euange- licam adumbrata esse doceamus, illis

contra Deum patrem secum loquutum, ac legem dedisse iactantibus: responden- dū est, hac ipsa psalmi prophetia per an- gelos potius legem in manu mediatoris esse dispositam, neque à nobis quisquam esse mutatum, sed in his manere quæ sola sunt, id est, vnā eandemque sedem Dei pacis incolere: cum eundem prædicato- rem euangelij Dominum Iesum Chri- stum, quem & latorem legis habeamus.

Post vnus complaciti Deo montis se- dem, quam vsque in finem cœlestis ha- bitabit, ut sedes hæc Euangelicæ pacis præformata per mediatorem legis intel- ligeretur in lege, continuo subiecit: *Cur- rus Dei decem milium multiplex milia letan- tium, Dominus in illis in Syna. In sancto ascen- dit in altū, cepit captiuitatem, dedit dona in ho- minibus, etenim non credentes inhabitare Do-*

minū Deum. Fidē omnem breuia hæc qui- dem verba significāt, sed quæ virtutibus suis magna & infinita cōplexa sunt. Hæc autem currus siue sedis Dei dignitatem, haud dissimiliter Daniel propheta des- cripsit, dicens: Sedes eius flamma ignis ardens, rotas eius flumē ingens ducebat ante eum: milia milium seruebant ei, & decies centena milia adstabant ei. Atque

in his quidē siue sub specie talis ornatus, siue significationis exēplo, nobis in cur- ru opinio & sensus comitatus cœlestis af- fertur: ut sub concordī iugo milibus læ- tantium obsequelam cœlestem intelliga- mus. Et hoc illæ in Syna ardentes faces conlucentesque ignes, ingrauescentia- que tonitrua, & totius Domini aduen- tus terror ostendit: ministeria scilicet an- gelorum, legem in manu mediatoris dis- ponentium adstitisse. Hic ergo currus Dei decem milium multiplex est, milia- que latantium sunt. Et quia mediator Dei hominumque sit Dominus, in cuius manu angelos, ut dictum est, lata lex fue- rit: sequens sermo subiecit: *Dominus in il- lis in Syna..*) In illis scilicet latantibus mi- libus, currusque numero multiplici de- cem milium: id est, infinitorum intelli- gentia sub decem milium multiplicatio- ne subiecta. In his itaque Deus in Sy- na est. Sed ne fortē euangelia non sup- plementa legis aliquatenus viderentur, qui in illis in Syna est Dominus, hic

rursum in sancto ascendit in altum, ca- ptiuiamque cepit captiuitatem: in eo sci- licet sancto, cuius formam ex forma Dei euacuatus accepit. Quod autem sanctus sit, cum plures prophetiæ, tum

contra Deum patrem secum loquutum, ac legem dedisse iactantibus: responden- dū est, hac ipsa psalmi prophetia per an- gelos potius legem in manu mediatoris esse dispositam, neque à nobis quisquam esse mutatum, sed in his manere quæ sola sunt, id est, vnā eandemque sedem Dei pacis incolere: cum eundem prædicato- rem euangelij Dominum Iesum Chri- stum, quem & latorem legis habeamus.

Luc. 1.

Luc. 4.

Ephes. 4.

Psal. 2.

Gabriel quoque angelus ad Mariam testatur, dicens: Et quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei. Et daemones clamant: Scimus quia sis sanctus Dei. In sancto ergo ascendit in altum. Et quid illud sit, ascendere in altum, sub huius ipsius dicti significatione Paulus docuit, dicens: Ascendit autem in altum, quid est, nisi quia & descendit in inferiora terrarum? Qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes coelos. Ascendens ergo in altum, & sese hominem ex mortuis in caelestibus reuehens: accepit eos qui a diabolo erant capti, quos & ad pulchritudinem domus spolia diuisit. Dehinc dona in hominibus accepit, cum primogenitus ex mortuis de se ipse testatur, dicens: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Posce a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terrarum. Accepit ergo dona in hominibus, gentes scilicet in hereditatem: in quibus in sancto in altum primogenitus ex mortuis capta captiuitate conscendit. Et quia ultra humanae spei fidem sit, eum terrenae carnis corruptionem in caelestem gloriam transtulisse, gentesque impias, & ante vitorum ac superstitionum furore peruersas ad cognitionem Dei consortiumque esse deductus: ob hoc in his dona hominibus accepit, qui se cum Deo habituros esse non crederent. Atque ita huius mediatoris ex lege consummata cognitio est: ut qui in latantium milibus in Syna fuisset, hic idem in sancto rursus in altum captiua captiuitate conscendens, dona nos qui secum cohabituros diffidebamus, acciperet. Post hanc itaque contra spei nostrae diffidentiam acceptorum in hominibus donorum hereditatem digna haec ad Deum prophetae subiecta confessio est: *Dominus Deus benedictus de die in diem, prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum.* Benedictus itaque Dominus & Deus est, ascendens in altum, capiens captiuitatem, in hominibus dona percipiens: eos scilicet qui inhabituros se esse non crederent. Quotidie autem per populi credentis accessione, benedictionis multiplicatur augeturque confessio: cum gentiles superstitiones, impiaeque de diis fabulae, cum arae demonum cum idolorum inania reliquuntur, & iter omnibus ac profectus dirigitur in salutem. Hic igitur salutarium nostrorum Dominus ac Deus est, cuius de die in diem benedictionum

significatur aeternitas. In eo enim quod quotidie est continuatur: & semper cum tanta aevi protendatur infinitas, quanta & dierum post dies successio consequatur. Cautissime autem semper propheticus sermo, ne quid per gentiles fabulas, philosophiaeque doctrinam notionem nostram de diuinæ veritatis scientia perturbaret admonuit: quia variae eorum impiissimaeque sententiae, multa de Deo stulte prophanæque complexae sunt. Nos vero ad cognitionem Dei patris & Dei filij instituti, sacramentum sumus verae caelestisque prudentiae, in eo quod verbum caro factum est, consequuti. Ipsum enim nobis, quod Iudaeis scandalum, gentibus vero stultitia est, id est, Dei passio, crux, mors, sepultura siue per rationem diuinæ voluntatis perfecta caelestisque sapientia est, siue per resurrectionis potestatem virtutis aeternitas est. Ad huius igitur nos propheta scientiam Dei, qui nobis & passus, & mortuus est, & resurrexit, & Dominus est, instituit dicens:

Deus noster Deus saluos faciendi & Domini Domini exitus mortis.)

Eum nobis Deum intimans, qui cum esset Deus, omnia ad salutis nostrae incrementa susciperet. Et idcirco hic Deus noster est: quia Deus eorum sit, qui fient salui. Saluos autem nos per id Deus noster efficit, quod exitus sit mortis egressus: id enim his verbis, quae Latina minus expresse atque absolute translata sunt, continetur. Admonui enim superiores, plerumque interpretes cunctos, dum collocationem ordinemque verborum demutare ac temperare non audent, minus dilucide proprietatem declarasse dictorum. Veruntamen in his quae dicta sunt, Deus noster Deus saluos faciendi, & Domini exitus mortis: & salutis nostrae Deus, exitus eius ultra exitum mortis ostenditur, qui mortis exitus Domini sint. Omnibus enim qui veniunt in vitam, ingressus in mortem est: sed primogenito ex mortuis tantum proprius fuit egressus ex morte. Atque ideo proprius exitus mortis est Domini: quia assumptae ab eo carnis haec virtus sit, ut naturae nostrae corruptionem in gloriam caelestem post exitus mortis efferret. Verum susceptae mortis ipsius non fuit occultata vel causa, vel ratio: & quid nobis unigenitus Deus ex forma Dei exinanitus, & formam serui assumens afferret auxilij, oportuit ad fidei nostrae & securitatem, & scientiam

reuelari. Et primum quidem non alienum à Dei misericordia & bonitate videri potest, vt vitam omnibus in se ipso restitueret ex mortuis. Nempe qui primum animā nobis ac flatum respirationemque viuendi, cum hominem secundum imaginem sui similitudinemque constituit de thesauris potestatis suae diuinitatisque diffuderit. Secundū Apostolū enim ipsius genus sumus, & secundum eundem omnia ex ipso, & per ipsum & ipso sunt: scilicet vt in ipso habitatio nostra atque incolatus ostensa sit sedes, dū omnia immensa virtutis potestate complexus est. Per ipsum verò originis inchoatae opus effectusque monstretur, cū in nobis id ipsum quod sumus operatus sit, ex ipso autem initia vitae ac exordia spiritus indulta notescerent. Non fuit ergo à beneficentia diuinæ bonitatis alienum, vt qui ex se ipso nobis, qui eius genus sumus, vitae, ac spiritus elementa tribuisset, in se ipso quoque nobis per vnigenitū Deum aeternitatis nostrae inchoaret exordia verèque nūc & ex se ipso & per ipsū & in ipso maneremus: cū in nos in hac ipsa habitatione ac sede mundi hui⁹ qui omnia in omnibus est collocatus, rursus plenius iam atque perfectius in se ac per se atque in se inita carnis nostrae societate post exitus mortis iam collocaret aeternos. Hæc quidem ad significationem diuinæ bonitatis ita dicta sunt: sed suscipiendæ ab vnigenito Deo carnis, ad eundæque mortis & per Apostolum, & nunc per prophetam grandior profundiorque ratio tractatur. Ac primum quid in crucis sacramento atque mortis ab vnigenito Deo & Domino maiestatis effectum sit, per Apostolum intelligamus: vt duce eo docti prophetiæ scientiam consequamur. Ait enim ita: Et vos cum essetis mortui in peccatis & præputio corporis vestri, conuificauit cum illo donans nobis omnia peccata, delens quod aduersum nos fuit, chirographum in sententiis, quod erat contrarium nobis tollens illud de medio, & affigens illud cruci, spolians se carne, & principatus & potestates ostentui fecit, cum fiducia triumphans eos in semetipso. Sacramentum itaque salutis nostræ primum resurgens ipse ex mortuis, decretumque mortis nostræ quo antè detinebamur absoluens: in se ipso qui ex mortuis æternus iam maneret, impleuit. Sed in eo ipso quod nobis vitæ autor in se est, dum

Coloss. 2.

A per assumptionem corporis homo natus & mortuus, iam rursus æternus ex mortuis est, omnes quoque inimicas virtutes, mundique potestates, principesque aëris huius ostentui reddidit, id est, vel nostræ spei, vel suæ damnationis fecit ostenta: & ipsos quædam quasi ex diis seculi portenta constituit, his ipsis in se cū fiducia triumphans: dum & per securitatem aeternitatis mors ipsa in Deo moriente fiducia est, & autores mortis humanæ, dum etiam in se ipso per occupatum à satana eorū Iudæ autores sunt mortis, triumphat ex mortuis: vt neque à pœna mortis abessent, cum se vsque ad mortis infirmitatem subiecisset æternus, & omnem pœnam humanæ mortis exciperet, vt autores cum in aeternitatis Dominum autores mortis, per id quod

B

C verbum caro factum est, extitissent. Hæc quidem ita Apostolus: sed propheta breuius, scilicet eandem intelligentiam verbis significantibus, eadem ista complexus est. Nam vbi Dominum in exitum mortis ostenderat, subiecit: *Veruntamen conquassabit capita inimicorum suorum, verticem capilli deambulantium in delictis suis.*) Principatus enim ac potestates in quibus capita inimicorum significantur, fecit ostentui. Hæc igitur in mortis exitu conquassat, quorum spiritalem nequitiam atque naturā, in eo quod capilli verticem perambulent, docet: dū & tanquā dominantes hominū capitibus insistent & tanquā nequitiae spiritales sine sensu eorū quibus insistent, ipsum illum capilli verticem proculcent: quia & ipsa scilicet corpora vsque ad animæ mentisque sedem sine sensu adeundi interlabantur & penetrēt. Aëris enim huius sunt potestates: & ideo capilli verticem perambulent, vel insistenti leuitate, vel potestate dominandi, & toto in orbe per momenta singula commeantes. Sed hæc in delictis suis peragunt, dum vnicuique in eo quod de-

D

E

F

linquat autores sunt, secundum illud Apostoli: Deus filium suum misit in similitudinem carnis peccati, & de peccato condemnauit peccatum in carne: cum causam in his exordiumque peccati ex eo ipso quod in carne sua per instinctum proditiōis peccant, id est, de peccato carnis peccatum in carne condemnat. Tenet itaque diuinæ dispensationis ordinem propheticus sermo: & Euāgeliorum opera adumbrata esse per legem, ipsis illis legis operibus declarat. Multa e-

Rom. 8.

nim plerumq; per nominum proprietates ita expressa atque absoluta sunt, vt nō magis gerendis in præsens potius quā in futurum significandis rebus impensa sint: vtnūc post tantas ac tam manifestas Euangelicæ spei prædicationes, altius quiddam nobis & vltra aurium sensum affert, subiectus ordo dictorū vel gestorum. *Dixit Dominus ex Basan, conuertar in profundum maris.*) Videtur enim hic sermo Domini fuisse: cū ad diuidendum ad iter mare, exerendamque in Pharaō irā conuersus est. Sed nunquid ex Basan cōuersum eum esse lex docuit? Non vtique. Basan verò est ciuitas hostilis quondam regni, fuit quē Og regis habitatio: sed interpretatio nominis pudorem confusioneq; significat. Potest quidem videri, vt ex pudore populi in Aegypto seruiētis cū depressus à Pharaone, ipsam illam conseruandi educandique generis libertatem perdidisset, in profundum maris, id est, ad liberandi populi sui magnificētiam Deus sit conuersus. Sed qui secundum proximum huic psalmum dixerit: *Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me: non ambigendus est post humani corporis pudorem (quia ipsæ illæ corporum atque elementorum nostrorum origines sunt pudendæ) in hoc mare, id est, in hanc seculi tempestatem esse conuersus: vt vsque ad vltimæ confusionis verecundiam subiectus crucis morti, per eam in se inimicorū capita conquassaret, spirituales scilicet nequitias potestatesque omnes, & principatus aeris huius reddens ostentui triumpharet: cū eos æternitati pœnæ, postquā ipse & passus & mortuus est, destinaret. Ob id ergo conuersus in profundū maris intelligēdus est, id est vsq; ad vltimas descendisse seculi passiones: vt conculcans capita inimicorum, vltionem diuinæ potestatis exerceret.*

psal. 68.

Quod id ipsum videtur sequens sermo complecti, cum dicitur: *Vt intinguatur pes tuus in sanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso.*) Diuinæ autem vltionis ira sub humanæ vindictæ significatur exemplo. Ex Basan enim in profundum maris conuersus ob id est, vti pes intinguatur sanguine: atque ab ipso sanguine qui ex inimicis est, canum quoq; lingua tinguatur. Hec verò accidere solent om-

nibus bello consumptis, & captiuitate deletis & pro victorum arbitrio atq; vltione punitis. Per humanæ itaque, vt dixi, consuetudinis morem: cū gladius cū arcus, cū sagitta, cū framea, cū reliqua pœnarum ac mortium arma memorantur, diuinæ seueritatis significantur officia. Et hæc quidem Iudæis post crucem & mortem Domini omnia acciderunt, cū à Romanis capti vniuersa suppliciorum ac miseriarum genera perpeffi sunt: vt peremptorum sanguine & incedentium pedes tincti sint, & canum lingua satiata sit. Sed id non minus ad eorum pœnam damnationemq; referendum est, qui ostentui redditi cū fiducia triumphantur. Et quia sub his quæ Iudææ populo temporibus legis expleta sunt vniuersarū ferē gentiū ad speciē futuræ misericordiæ salus est inchoata, vt per id quod tum gestum est, id quoque quod postea gerendum esset, doceretur: cū ipsos illos in quos illa tum gerebantur, & inumbratio nubis, & iter maris, & mannæ spiritalis cibus, & spiritalis potus ex petra in spe Euangelica fideque concluderet: nunc quoque vt semper in his ipsis noui ac veteris testamenti per prophetam facta cōnexio est, cū dicit: *Visa sunt itinera tua Deus itinera Dei mei regis, qui est in sancto. Præuenerunt principes coniuncti psallentibus, in medio iuuenum tympanistriarū. In ecclesiis benedicite Dominum Deum de fontibus Israël. Ibi Benjamin iunior in pauore, principes Iuda duces eorum, principes Zabulon, principes Nephthalim.*) Dei quidē itinera sunt visa: cū coactis in glaciē aquis præeunte eo in columna ignis & nubis iter populo siccatum est, cū in medio tympanistriarum iuuenes psallentes gloriosè glorificatum Dominum cantauerunt. Sed non minus itinera & alia regis, in sancto, cum virtutibus animisque sanctorum iter eius præeuntibus in eo qui primæ sabbati psalmus est, cantatur: *Tollite portas principis vestri, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ.* Et hæc itaque Dei nostri & regis in sancto itinera sunt visa, cū ingressum eius tanta cœlestium cœtuum gaudia præeūt. Sed quia quæ antè præformata in Pharaō & in Israël fuerant, in diaboli suorumque clade, & populorum omniū salute perfecta sunt: non ad synagogæ confessionem, sed ad ecclesiæ benedictionem

psal. 29.

etionem nos cohortatur propheta, quibus Dei & regis in sancto itinera essent **A** visa firmaret, dicens: *In ecclesiis benedicite Dominum Deum de fontibus Israël.*) Ex iniitiis scilicet legis atque adumbrationum gestorum doctrinam ecclesiae defluxisse commemorans. Ac ne quid benedictibus ecclesiis ambiguitatis existeret, quis hic maximus Euangelicæ spei prædicator futurus esset, ostendit dicens: Ibi Benjamin iunior in pauore, in ecclesiæ **B** scilicet fontib⁹ Benjamin iunior in pauore mansurus: post consternationē enim pauoris in Euangelium Christi de tribu Benjamin Paulus electus est, matutino deuoratas carnes ad vesperum diuidens in salutem. Cæteros quoque principes Iuda ne ignorentur ostendit: id est, qui ab eo qui de Iudæ frutice expectatio gentium futurus erat, eligendi essent, reuelans: Principes Zabulon, principes Nephthalin. Ex his enim, ut euangelia declarant, apostolorum est cœpta delectio **C** hos principes eorum qui in ecclesiis cōgregarentur ostendens. Nam cum ex omnibus tribubus singulis quibusque populis secundum legem sint principes instituti: nunc tamen ubi euangelicæ dispensationis principes declarabantur, **D** earum tantum tribuum ex quibus vocandi essent, commemorata sunt nomina. Orta enim in finibus Zabulon & Nephthalim luce magna post umbrā mortis: piscatores ex his sunt hominum cōstituti. Solum ergo id sub prophetiæ significatione ex illa principum vniuersitate memoratum est: quod ad Euangelij confirmationem ipsis rerum effectibus **E** & apostolorum electione esset explendum. Et quia tantæ expectationis spe detinerentur (quia non ambiguum est omnes sanctos & prophetas cœlesti desiderio Euangelicæ beatitudinis tempus optasse, Domino dicente: Amē dico vobis, quia multi prophetae & iusti cupierunt videre quæ vos videtis, & audire quæ vos auditis & non audierunt consummari id quod tantopere concupiscit precatur dicens: *Manda Deus virtutis tuæ confirma Deus quod operatus es in nobis. A templo tuo in Hierusalem, tibi offerent reges munera.*) Distinguit intelligentiæ significationem, ne quid cōfusum ambiguumque subrepat in eo quod ait: *Māda Deus virtutis tuæ.* Quod utique contra humanum sensum & vsum naturalis consuetudinis est loquutus. Mandare enim

quisquam virtutis suæ aliquid non videtur, quia per eam internæ potestatis insit effectus: & cum omnia virtute fiant, nō existimatur virtuti ipsi aliquid mandare solere faciendum. Sed enim Dei virtus Deique sapientia est Dominus Iesus Christus: qui & ponendæ animæ ac resumendæ mandatum accepit à patre. Idcirco non contra intelligētię communis sensum dictum videtur, quod tamen propheticæ scientiæ proprietate memoratum est: ut virtuti suæ mandaret Deus, vnigenito scilicet Deo, qui & Dei virtus est. Dehinc quia rerum subitarum in Deum non cadit noua recensque molitio, cuius scientiā non subterfugiant quę gerenda sunt, quia natura eius vniuersa quæ erunt virtutis suę potestate comple- *Ephef. 1.* xa est: id nunc confirmari propheta potestulat, quod iam sit idem Deus operatus in nobis, secundum illud Apostoli: Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in cœlestibus: in quo & elegit nos ante mundi constitutionem. uti essemus sancti & immaculati in ipso. Deus itaque qui secundum prophetam fecit quæ ventura sunt, ea quæ iam ante constitutionem mundi per definitionem gerendorum operatus in nobis est, confirmavit in Domino. Et quid illud sit mox continuat ordo dictorum:

A templo tuo in Hierusalem tibi offerent reges munera.)

Templum in Hierusalem est, in quo hostiarum legitima offerebantur: nunc autem à Templo in Hierusalem à regibus sunt munera offerenda. Quod utique **E** contra locorum significationem rationemque gestorum est: ut illinc quò inferri magis oporteret, id est de templo, offerenda sint munera. Sed quia est cœlestis illa nobis mater Hierusalem, & primitiuorum conscriptorum, & frequentantium cœtus, omnisque in Christo renatus Dei templum est, maximè in quo **F** non mors magis sit regnatura, sed vita: & qui ipse rex sit eius, cuius seruus fuerat antè, peccati: hostiam seipsum viuam, & rationabilem, & placentem Deo offerens. Tum ergo ab hoc templo, id est ab hac sancta corporis sui habitatione, in illo cōuentu angelorū frequentantiū, id est, in illa cœlesti Hierusalem, si qui reges sint, id est, qui peccato ultra non seruiant, offerēt se ipsos Deo munus, Quod quia carnalis Israël dum sibi tantum pe-

culiarem Dei misericordiam usurpat, videtur tanquam soli ei sit proprium defendere mox propheta subiecit: *Increpa feras sylue, concilium taurorum inter vaccas populum, ut non excludantur hi, qui probati sunt argento, dissipa gentes quæ bella volunt.*)

Psal. 21.

Psal. 79.

Rom. 3.

Colos. 2.

2. Cor. 5.

Vaccas in Samaria adoratas esse cognitio ex libris est. Principes vero populi istius iam non populi, sed gregum duces esse propheticus sermo est, cum dicitur ex Domini persona: Tauri pingues obfederunt me. Feras autem syluæ, nequitiarum spiritualium supra verticem capilli in peccatis suis deambulantium significatio intelligenda est, secundum illud: Deuastauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Quo in loco ipsius principis mundi, id est satanæ, & immanitas significatur & virtus. Id ergo nunc poscit propheta, ut videlicet has feras sylvarum vel in hoc concilium taurorum & inter vaccas populorum increpet: ne hi qui probati argento sunt, excludantur. Probat autem argento hi sunt qui secundum argentum de peccati & passionum omnium igne decocti, immaculati & sine terrenæ sordis admixtione iam splendent. Cum enim propheticus sermo fidem gentium prædicet, populi que huius exarcebantis improbam voluntatem sæpissime increpet, iamque salus à Deo in omnes, per omnesque sit cognita, idque ex scientia dispositionis Dei notum sit: cum impietate populi exprobrata, sancti quique in spem regni cælestis vocantur (non enim Iudæorum Deus tantum est, non gentium, imò & gentium. Vnus enim Deus est qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.) Postea ergo quam increpitis his, qui principes Sodomorum & principes Sodomorum Gomorrheorum esse meruerunt: tum ad gentes cognitio Dei scientiaque defluxit, & iam intra errorem neque contradictionem inscitia detinentur. Increpitis autem sylvarum feris, taurorumque conciliis vaccisque populorum: eos qui adhuc perpetuis aduersum gentium spem ac salutem infidelitatis odiis persistunt decertare, condemnat dicens, Dissipa gentes quæ bella volunt. Pacificauit enim omnia Dominus in cælo & in terra. Et secundum Apostolum Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi. Earum ergo gentium dissipationem, quæ cælestis pacis fœdus abnuant, magisque dissensionum vo-

lunt bella, sub diuersarum tamen gentium congregatione denunciat. Nam ad cōseruationem coniunctionemque totius sensus, increpitis taurorum conciliis, ferisque sylvarum gentibusque bellum volentibus dissipatis, ne quid sibi ultra arrogans Israël impiusque præsumeret, subiecit: *Venient legati ex Æthiopia præueniet manus eius, Deo regna terræ: cantate Domino, & psallite Domino.*) Expleta autem hæc eadem sunt vel Magis ex oriente venientibus, vel tunc cum in apostolos spiritus sanctus diuisi ignis modo venit. Nam illic ad prædicationis Euangelicæ cognitionem etiā ex Ægypto conuenisse scribuntur: quibus magnitudinem diuini muneris tanquam legatis renuntiatis Ægyptus propè vniuersa est iam fidelis, Æthiopia verò, in Candaces eunucho fidei confessione præuenit manus suas, dum ipse baptismi gratiam sibi postulat, dicens: Ecce aqua, quis prohibet me baptizari. Sacramentum ipsum baptismi adeo impatientis desiderij cupiditate præueniens: ut à diacono ministerium apostolici officij salutis suæ cupidus exigeret. Et quia exinde per omnes ferè gentes prædictio diuinæ cognitionis illuxit: quia & omnia regna Dominum Christum Deum intellectu licet sero sint & omnis lingua confitebitur, quia Dominus Iesus in gloria Dei patris sit: cōsummationem temporis huius exoptat, dicens: Deo regna terræ: cantate Deo, psallite Domino. Omneis scilicet ad canendum ac Deo psallendum adhortatur vel quia salute omnium prophetica solitudine lætatur, vel quia regnis omnibus Deum cognoscentibus regni cælestis succedit æternitas. Atque, in cæteris solet, nunc quoque cum Deo dominoque cantandum psallendumque esset, ostendit dicens:

Psallite Deo nostro qui ascendit super cælum cæli ad Orientem, ecce dabit vocem suam vocem virtutis.)

Cōpetenter nunc ascendentis super cælum cæli ad Orientem Dei honor poscitur: ut quia superius significata humilitas eius fuisset, cum videlicet super occasum ascendit, & exitum mortis egreditur: nunc ubi non cælum cæli transgressus esse noscitur, diuinitatis ac magnificentiae eius non ignoraretur æternitas. Ad Orientem verò idcirco, quia ipse secundum prophetam Oriens ex alto sit: ut regressus eò vnde descenderat Oriens nosceretur

nosceretur, ipseque sit hominibus in hunc
coelestis sedis ascensum rursus autor o-

riūdi. Nā idipsū sequens sermo signifi-

cat, cum dicitur: Ecce dabit vocem suā
vocem virtutis. In omnibus quidē quā-

cunque in corpore manens gessit, virtu-

tis vocem dedit, cum paralytico dicit:

Surge & ambula: cum Lazarum vocat

ē sepulchro, cum Petro, ceterisque apo-

stolis ait: Quaecunque ligaueritis su-

per terram, ligata erunt & in cœlis: &

quaecunque solueritis super terram, solu-

ta erunt & in cœlis. Vox planē est ista vir-

tutis, humanæ infirmitati tantum posse

concedere. Sed scimus adhuc aliam vo-

cem superesse virtutis, de qua ipse testa-

tus est, dicens: Amen amen dico vobis
quoniam venit hora, & nunc est, in qua
audient mortui vocem filij Dei, & qui
audierint, viuent. Nunquid vlla vox

sent. Namque cum omnibus sit ad nouā
resurrectionis originem voce virtutis v-

tendum, non vniuersis tamen gloriosus,
id est, resurrectionis honor est præpara-

tus, Domino dicente: Nolite mirari
ista, quoniam venit hora in qua omnes

qui sunt in monumentis audient vocem
eius: & prodient qui bona gesserunt in

resurrectionem vitæ, qui autem iniqua
gesserunt in resurrectionem iudicij. Et

idcirco super eum Israël magnificentia
& virtus Dei est, qui esset in nubibus:

quia pro discrimine vitæ innocentis at-

que impiæ resurrectionis sit, aut in vitā
aut in iudiciū distincta diuersitas. Dein-

de id ipsum sequens sermo designat, di-

dens: *Mirabilis Deus in sanctis suis.*) In eis
scilicet mirabilis, quos in vitæ resurre-

ctione excitabit æternos. Mirabilis autē
est, cum omnem beneficentiæ suæ in eos

conferet voluntatem: cum ipsos intra
perfectionem coelestis gloriæ colloca-

bit. Sicuti ad patrem pro his precatus est
dicens: Pater, volo vt vbi ego sum, & hi

meum sint. Vel illud: Vt omnes vnum
sint, ego in illis, & hi in me. Mirabilis er-

go in sanctis Deus est, quos cū cōformes
gloriæ corporis sui fecerit, per se, qui me-

diator est, etiam in vnitatē paternæ ma-

iestatis assumet: dum & in eo per natu-
ram pater est, & ille rursus per societa-

tem carnis in nobis est, quos in regnum
præparatum illis ante constitutionem

mundi obtinendum locauerit, quibus
absorpta morte immortalem vitam eter-

namque reddiderit. Non enim iam in-

crementis corporum escarumque ali-

mentis, infirmitatumque casibus vitæ
humanæ demutatio laborque tolerabi-

tur: sed æternitas cunctis quæ naturæ
suæ virute ipsa se continens, id est, quæ

se ipsam alat conseruetque, donabitur:
certiq; omnes fore se sempiternos quod

non aliunde iam, id est non extrinsecus
contineantur ad vitam, sed ex Deo, per

quem resurrexerint, & iam immortales
maneant, & æterni. Et ideo hæc huma-

næ spei sacramenta tali confessionis fide
propheta conclusit:

Mirabilis Deus in sanctis suis Deus Israël,
ipse dabit virtutem & fortitudinem plebi suæ,
benedictus Deus est.)

Dat itaque virtutem plebi suæ & forti-

tudinem Deus, quæ immortalis effecta,
intra vitam virtutemque contineatur,

dispoliatoque corpore, superinducta sit
honore coelesti, vt omni corruptione &

Ioan. 5.

Ioan. 17.

infirmirate depulsa, Deum æternitatis suæ laude benedicat, per vnigenitum & primogenitum suum Deum ac Dominū nostrum Iesum Christum, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

In finem pro his, qui vel immutabuntur, Psalmus ipsi David.

PSAL. LXVIII.

ALVVM me fac Deus quoniam intrauerunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. Veni in altitudinem maris: & tempestas demersit me. Laboravi clamans, rauca factæ sunt fauces meæ: defecerunt oculi mei dum spero in Deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitis mei: qui oderunt me gratis. Conualuerunt qui persequuntur me inimici mei iniuste: quæ non rapui tum exoluere repetebam. Deus tu scis insipientiam meam: & delicta mea à te non sunt absconsa. Non confundantur in me qui expectant te Domine virtutum. Non vereantur super me qui querunt te Deus Israel. Quoniam propter te sustinui improperium: operuit reuerentia faciem meam. Exter factus sum fratribus meis: & hospes filiis matris meæ. Quoniam Zelus domus tuæ comedit me: & opprobria exprobrantium te ceciderunt super me. Et operui in ieiunio animam meam: factum est mihi in opprobrium Et posui vestimentum meum saccum: & factus sum illis in parabolam. Aduersum me detrahebant qui sedebant in porta: & in me psallebant qui bibebant vinum. Ego verò orationem meam ad te Domine: tempus beneplaciti Deus. In multitudine misericordiæ tuæ exaudi me: in veritate salutis tuæ. Eripe me de luto ut non heream: & de profundo aquarum. Non me demergat tempestas aquæ: neque absorbeat me profundum: neque contineat puteus super me os suum. Exaudi me Domine, quoniam suavis est mihi misericordia tua: secundum multitudinem misericordiæ tuæ conspice in me. Ne auertas faciem tuam à puero tuo: quoniam tribulor velociter exaudi me. Intende animæ meæ & libera eam: propter inimicos meos eripe me. Tu enim scis improperium, & confusionem: & verecundiam meam: In conspectu tuo sunt omnes tribulantes me: improperium expectauit cor meum, & miseriam. Et sustinui commerentem, & non fuit: & consolantem & non inueni. Et dederunt in escam meam fel & in siti mea potauerunt me aceto. Fiat mensa eorū coram ipsis in laqueum: & in retributionem &

in scandalum. Obscurentur oculi eorum me videant: & dorsum eorum in perpetuo incurua. Effunde super eos iram tuam: & animatio iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta: & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti persequuti sunt: & super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem ipsorum: & non intrent in iusticiam tuā. Deleantur de libro viventium: & cum iustis non scribantur. Pauper & dolens sum ego: & salus vultus tui Deus suscepit me. Laudabo nomen Dei in cantico: & magnificabo eum in laude. Et placebit Deo super vitulum nouellum: cornu producentem & ungulas. Videant pauperes & letentur: & querite Deum & viuet anima vestra. Quoniam exaudiuit pauperem Dominus: & vinctos suos non despexit. Laudet eum celi & terra: mare & omnia repentia in eis. Quoniam Dominus saluificauit Sion: & edificabuntur ciuitates Iudæ. Et inhabitabunt in ea: & hereditabunt terram. Et semen seruatorum eius possidebit eam: & qui diligunt nomen eius inhabitabunt eam.

Tertius hic pro his qui immutabuntur est psalmus: qui etsi nihil sub historiæ commemoratione complexus est, ut in quinquagesimo & nono inesse tractauimus, neque ut in quadragesimo quarto aliquid propriū in superscriptione prætulerit, ubi: Pro dilecto canticum prænotatur: in eo tamen quod non: Illius David, sed illi David psalmus: In finē præscribitur: in illum potius David qui & oriens & iustus & finis est legis conuenire intelligenda prophetia est. Per id enim non ab illo, sed in illum psalmus docetur esse cantatus. In his autem qui immutabuntur, Euangelicæ spei fideles significari docuimus: qui aut ex legis obseruatione, aut ex gentili impietate ad cognitionem Dei demutati tanquam renascentes incorruptæ æternitatis candore florerēt, quod id ipsum psalmi fine tractabitur. Non ambigitur autē psalmus ipse sacramentum passionis Domini continere. Nam præter Ioannem apostolum qui in potatione aceti consistere cōsummationem scripturarum testatus est, tum etiam dictum hoc ab eodem sub apostolorum recordatione præsumptum: Zelus domus tuæ comedit me, adimit ambiguitatem, confirmatque omnia ad eum dicta gesta que esse referenda. Vniuersarum itaq; humanarum passionum sorte perfunctus, secundum susceptas infirmitates nostras loquitur: & dolet ipse quidem

dem extra necessitatem & timoris pos-
 ritus & doloris, sed his se tamen quæ susce-
 pit accommodans: ut qui carnis nostræ
 homo natus esset, ex dolorum nostrorum
 querelis & infirmitatis precatatione loque-
 retur. Cœpit itaq; ita: *Salua me Deus, quo-
 niā intrauerunt aquæ usque ad animā meā. In-
 fixus sum in limo profundi, & non est substan-
 tia.*) Viuendi omnibus finem mors in cū-
 ctos constituta præscribit. Et quid sibi
 nūc oratio ista vult quæ se saluari depre-
 catur, cum lex mortis in omnes sit cōsti-
 tuta? Dehinc nunc orandæ salutis hæc
 causa est quia intrauerint aquæ usque ad
 animam. Introeūdi autem aquis ad ani-
 mam hinc facultas sit, quod infixus sit in
 limum profundi. Defixi verò in limo
 profundi nulla substantia sit. Ergo quia
 nemo nisi quod precatur (sperat autem
 nemo se non mori) talis hæc eius meritò
 oratio est, quæ moriturus licet, morte
 non erat obtinendus. Assumpta ergo in-
 firmitas habuit officium deprecandæ sa-
 lutis, diuinitatis verò cōscientia spem te-
 nuit salutis in morte sperandæ. Saluari
 ergo se orat qui & dixerit: Deus Deus
 meus quare me dereliquisti? Introeunti-
 bus enim aquis usque ad animam, subie-
 ctus morti crucis fiebat: cum passionum
 vniuersarum impetus usque ad mortem
 animæ perumperet.

Matth. 15.

In aquis autem insectationes populi
 motusque gentium significari solere non
 dubium est, cum dicitur: Torrentem per-
 transiuit anima mea, vel illud: Et per-
 transiuit anima mea aquam immensam.
 Sunt & aquæ arenosam domum subluē-
 tes, eamque in casum ruinamque pel-
 lentes. Hæ ergo nunc aquæ usque ad a-
 nimam intrantes, ad precem eum oran-
 dæ salutis coegerunt.

Ibidem.
Psal. 123.

Verum incuntium harum passionum,
 non aliunde quàm ex assumptione car-
 nis & virtus est & potestas. Non enim
 incidere in Deum hic infirmitatū nostra-
 rum terror valebat, aut exerere se nisi in
 carne corporis nostri: tanquam subia-
 cente materia potuerant passionibus. Por-
 rò autem haurienda fuit natura cœlestis,
 ut exinaniēs se ex Dei forma in formam
 serui hominisque decideret. Et ideo us-
 que ad animam aquæ penetrant: quia
 substantia ei non sit infixa in limo pro-
 fundi.

Non utique substantia ea non erat quæ
 assumpta habebatur, sed quæ seipsam
 inaniens hauserat. Nullo autem modo se

caruit qui seipsum exinaniuit euacuans:
 nec tamen idipsum videbatur extare,
 quod iam in aliud se euacuando conce-
 rat.

Non est ergo substantia, per id quod
 infixus est in imo profundi. Primus e-
 nim homo de terræ limo: & secundus
 Adam in huius limi profundū de cœlis
 descendens, seipsum tanquam ex alto ve-
 niens defixit. Euacuans ergo se, quippe
 cui substantia non erat non iam usque ad
 carnis, verum etiā usque ad mortis pro-
 funda descendit: & omnis in eum terror
 defœuientis in nos tempestatis incubuit.
 Cum enim se contra naturæ cœlestis ter-
 renæque diuersitatem, in hanc humum
 potestatis suæ virtute defixit: quia ea quæ
 natura dissident, ad quandam connexio-
 nis suæ soliditatē non generis ipsius pro-
 pinquitate conueniunt, sed potiore vita
 qua confixa sociantur: tunc & pati cœ-
 pit & mori posse, per occasum mortis
 in inferna descendens. Sequitur enim:
*Veni in altitudinē maris, & tempestas demer-
 sit me.*) Imitator ille & dominicæ mor-
 tis & temporis Ionas marimersus cetō-
 que susceptus, non tam in mari se quàm
 in inferno positum testatur. Clamaui in
 pressura mea ad Deum meum, & exau-
 diuit de ventre inferorum clamores
 meos. Et quamuis eum cetus ad spe-
 ciem infernæ mortis hausisset, ait: In-
 troiuit caput meum in scissuras petra-
 rum, descendi in terram cuius seræ tena-
 ces & æternæ. Sancto etiam Iob post il-
 lud vniuersarū passionum gloriosissimū
 bellū, cum dignus iam esset eloquio diui-
 no scientiæque naturæ, post cōfracti in-
 tra se maris portas, rugientesque eius in
 matris suæ ventre terrores: rursum quid
 etiam in mari significaretur. Dominus
 reuelauit, dicēs: Venisti autē super fontes
 abyssi, aut in vestigiis maris ambulasti?
 Aperiuntur autem tibi præ timore por-
 tæ mortis? In vestigiis itaque maris, tan-
 quam in profundo vel altitudine maris
 porta mortis esse significans. Nam cum
 profunda maris inferiora sint terræ: ne-
 cesse est in profundo maris, id est, in in-
 ferioribus sedem mortis ostendi. Veniēs
 ergo in hoc profundum maris, tempe-
 state demersus est, cuius in anteriori psal-
 mo ita meminit, dicens: Omnia excelsa
 tua & fluctus tui super me transierunt.
 Sed & ille, ut dixi, dominicæ mortis imi-
 tator, quem ex tenacibus æternisque
 terræ seris immanissimus ille maris

Job. 38

istius cœtus euomuit, haud dissimilia cō-
 questus est. Omnes suspensiones tuæ &
 fluctus tui super me transibant. Vsq; ad
 mortis igitur veniens profundū, mortis
 ipsius tēpestāte demersus est, aduersarūq;
 virtutum depressus procellis est, non ta-
 men coaetu eorum qui seipso diabolō
 præbituri erāt velut ministerij arma pec-
 to: quippe qui & nō nunquā consilia ini-
 tæ mortis suæ exprobrauerit, & stans in
 templo sæpe clamauerit, & eleuatis ad
 Deum frequenter oculis intenderit, vt
 ad vnumquodque diuinitatis suæ opus
 maximum aspectare intelligeretur ad pa-
 trem, ob quod sequitur: *Laborauī cla-*
mans, rauca factæ sunt fauces meæ: defecerunt
oculi mei, dum spero in Deū meū.) Infirmi-
 tes nostras suscipiens, portāsque pecca-
 ta vsu & consuetudine humanæ defati-
 gationis loquutus est. Nēpe qui se som-
 no & lassitudinī sæpe commiserit, etiam
 vsque ad sitis & esuritionis necessita-
 tem. Fauces itaque eius raucæ sunt, o-
 culique defecti. Causam verò maximi
 clamoris & intentionis oculorum hanc
 esse docuit, quia speraret in Deum, vel
 cūm clamat dicens: Qui credit in me,
 non in me credit, sed in eum qui me
 misit: vel cūm clamaturus Lazarum
 voce magna, eleuatis sursum oculis
 ait: Pater gratias tibi ago quia audisti
 me. Sed illo vel paterni nominis magni-
 ficentiam testante vel humanæ salutis o-
 pus moliente: odia in eum multiplican-
 tur incassum. Sequitur enim: *Multipli-*
cati sunt super capillos capitis mei qui ode-
runt me gratis. Conualuerunt qui persequun-
tur me inimici mei iniuste, quæ non rapui
tūc exoluere repetebat.) Numerus odientū
 ultra capillos capitis est multiplex: siue
 ob impiorū copiosam multitudinē, siue
 quia indigni sint Dei cura. Nam Apo-
 stolorum capillos quia tanta eorum Deo
 cura est, scimus esse numeratos: siue quia
 infidelium numerus ultra numerū sit fi-
 delium. Nā cum decus capitis in capillis
 sit ecclesiæ quæ corpus est Christi, in a-
 postolorū decore omnis ornatus est. Su-
 per hos capitis sui decus, odientium est
 multitudo. Oderunt autem eum gratis,
 id est, causam odij non habentes: & con-
 ualescentes inimici, iniuste sunt persecu-
 ti. Nō enim peccatum egerat, nec dolum
 habuerat: & ideo quæ non rapuerat,
 tunc repetebatur exoluere. Cūm e-
 nim debitor mortis peccatūque non ef-
 set, tanquam peccati & mortis debitor

tenebatur: ab his scilicet qui in eo pec-
 cati legem quæ in membris nostris est
 exerebant. De peccato enim condem-
 nauit peccatum in carne. In quo quia
 magnum diuinæ sapientiæ consilium
 explebat, crucique mors in Deo stulti-
 tia gentibus videbatur, magnāque in
 eo cœlestis terrenæque spei expectatio
 inerat: subiecit. *Deus tu scis insipientiam*
meam, & delicta mea à te non sunt absconsa.
Non confundantur in me, qui expectant te
Domine virtutum. Non vereantur super me
qui querunt te Deus Israël.) Insipientiæ suæ
 Deus conscius est, & delicta sua abscon-
 dita ab eo non sunt: Pœnas scilicet insi-
 pientiæ & delictorum quas non rapue-
 rat repetebatur exoluere. Vsq; ad cru-
 cis autem stultitiam, id est quia stultia sit
 gentibus peccata nostra sic suscipiens,
 vt peccator & stultus gratis iniustēque
 vexatur. Sed quia stultitiam atque deli-
 cta propter sapientiam nostram vitāque
 susceperat, vt principem seculi iudicaret
 & de peccato condemnaret in carne
 peccatum, cūm in se, in carne scilicet
 corporis sui in qua nihil inueniri pote-
 rat peccati, secundum quod ait: Ecce
 veniet princeps mundi & non inueniet
 in me quicquam: veniens hic mundi
 princeps nihilque inueniens, peccati
 tamen pœnam, id est, ius mortis exer-
 cuit, per quod humanæ mortis autor,
 quia in autorem vitæ peccati nescium
 mortem molitus sit, iudicatur. Et hæc
 sanctorum expectatio fuit, vt omnis ca-
 ro redimeretur in Christo: vt in eo æ-
 ternæ resurrectionis primitiæ existerent.

Non confundi in se eos rogat qui ex-
 pectent Dominum, ne quærentes Deū
 Israël super se vereri aut pudere: quia
 suscipiendæ ab eo carnis tempus de-
 sideratum sit, secundum illud: Multi
 prophetae & iusti cupierunt videre quæ-
 vos videtis, & audire quæ auditis vos.
 Ne quid ergo in se imbecillū infirmū-
 que maneat deprecatur: ne spem expe-
 ctantium infirmitas corporis carnisque
 confundat. Per eum enim & in eo expe-
 ctatio nobis omnis ad Deum est. Veniēs
 ergo in corpus, ne in se sanctorum spēs
 confundatur orat.

Quod autem infirmitates nostras ad
 salutem generis humani ex paterna vo-
 luntate susceperit, quia non voluntatem
 suam facturū venerit, sed voluntatem
 eius qui se miserit patris, nunc quoque
 per subiecta declarat: *Quoniam propter*
te iusti-

Ioan. 12.

Joan. 11.

Matth. 11.

te sustinui improprium, operuit reuerentia faciem meam. Exter factus sum fratribus meis, & hospes filiis matris meae. Quoniam zelus domus tue comedit me.)

Non fuit ergo in vnigenito Deo naturalis infirmitas, sed assumpta: quia propter Deum hæc impropria suscepit passionum. Quāquam ne in naturis quidem hominū inest necessitas aliqua peccati sed ex appetitu voluntatis oblectationemque vitiorum peccati vsus arripitur. Et ideo Dominus nō se rapuisse, quæ ut solueret repetebatur ostendit quia ea quæ contra naturam sint desiderata rapiantur, solutus omnibus quadrantē nouissimū taliū debitorum: & ob hoc orationis dominicæ præscripto, remitti nobis debita deprecamur. Sustinuit ergo improprium propter Deum, dū alienū à natura sua corpus assumit: dū secundū Apostolum peccati nescium, pater facit esse peccatum: dum sit obediens vsque ad mortem crucis: dū ipsi exprobratur quod cæteros saluans se ipse non saluet: dum contumelias sputorum alaparumque perpetitur. Hoc igitur pudore coopertus ob Deum, sit alienus à fratribus suis & filiis matris suæ hospes efficitur, à vitulis scilicet eorum qui sibi secundum carnē consanguinei habebantur alienus: dum numulariorū mensas templum ingressus euertit: dum nundinas ouium ac bouum prohibet: dum vendentibus columbas cur domū patris sui domū fecerint negotiationis exprobrat. Zelo enim domus Dei peruasus hæc egit. Est autem hæc amoris pij indignatio: ut eorum quos diligimus cōtumeliis tanquā zelo efferuescente moueamur. Hoc enim pollutæ domus zelo, ut Euangelium (sicut superius docui) testatum est, turbā omnem emētium ac vendentium templum ingressus eiecit. Zelo autem Dei etiam vsque ad mortis seueritatem, & finem placuisse, laudabile est. Per hanc igitur exprobratarum his cupiditatū indignationem, omnium in eum maledictorum congesta conuicia sunt. Quæcunque autem in impios dirigi solent, hæc in eum opprobria sunt relata: cum blasphemus, cum Samaritanus, cum Beelzebub, cum dæmonium habens dicitur. Id enim subiicit: *Et opprobria exprobrantium te ceciderunt super me.)* Blasphemix opprobriū, ei potius qui Deo cōtumeliā expprobret ingeritur sicuti demonii infamia, ei magis qui à Deo sit alienus est propria. Quæ cum

omnia ei exprobrata sint propter domus Dei zelum, eorum qui Deum exprobrāt super eum & opprobria congeruntur. Et huius dicti ad Romanos Apostolus scribens, sub huius significationis meminit intelligentia. Ipsa etiam ieiunij continētia recidit in opprobriū, cum à diabolo tentatur, cum in templi pinna locatur, cum supra montē fertur, cum postremo ad adorandum satanam totius mundi ambitione tentatur. Flet interdū & ingemiscit, & tristis est: & id ipsum ad infirmitatis tribuitur exemplum. Omni denique generi hominum & obtrectatio efficitur & canticum. Ipsi enim qui in portis orandi victus causa sedebant, obloquuntur & detrahunt, & in eo ebrij psallunt. Hæc autem omnia vel secundū gestorum fidem, vel secundum humanæ consuetudinis modum in se ita gesta esse conqueritur. *Et operui in ieiunio animam meam, factū est mihi in opprobrium. Et posui vestimentum meum saccum, & factus sum illis in parabolam. Aduersum me detrahebant qui sedebant in porta, & in me psallebant qui bibe-bant vinum.)* Fuit itaque ieiunium ei in opprobrium: quia per esuriendi opprobrium vsque ad adorandi satanæ contumeliā tentatus est. Vestis autem de sacco, habitus est luctus. Luctus verò omnis affectus, in fletu est. Et cum Lazarum excitaturus in lachrymat, infidelitatem humani generis lugebat: in habitu enim luctus, flendi significatur effectus. Quod autem non Lazarum cuius & morte lætatur, quem & ex mortuis excitaturus erat fleuerit: omnis ipse euangelij sermo declarat. Sed cum resurrectionis fidem nullam futuram, in ipso resurrectionis opere fleuisset: fletus eius in parabolam profecit, ut & tum documentum amoris sui in Lazarum flendo dictus sit præbuisse: & à plerisq; hodie, quia fleuerit, arguatur infirmus. In ebriis autem psallētibz & his qui in porta sederēt detrahētibz: omnium etiam infirmorum, in eum cōtumeliæ per hanc consuetudinem vulgi docentur. Adeo autem nullū genus hominum de eo tacuisse manifestum est, ut Cleophas ei qui tanquā rerū ignar⁹ causam sermonis interrogaret, respondisse ita scribatur: Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in ea in diebus his? Stupor enim est de ignoratione vnus, in cognitione vniuersorum. Sed inter has omnium de se & obtrectationes & cōtumelias, humane

Esai. 43.

Genese. I.

salutis sacramenta peragebat: & salutem à Deo homini quem assumpserat deprecatur, Id enim sequitur: *Ego verò orationem meam ad te Domine, tempus beneplaciti Deus. In multitudine misericordie tue exaudi me, in veritate salutis tue. Eripe me de luto ut non hæream, & de profundo aquarum. Non me demergat tempestas aque, neque absorbeat me profundum, neque contineat puteus super me os suum.*) Cæteris in contumelias & opprobria eius intētis ipse oratione sua totus ad Deum est susceptas quidem infirmitates nostras in se habens, sed in his quibus afficitur cœlestis erga nos misericordie munus exequitur. Neq; inuitus hæc sumēs, in multitudine misericordie, beneplacitum Deo esse tempus ostēdit. In hoc ergo beneplacito tempore rogat: quia non ignorat hanc patris de se prophetiam etiam ab apostolo Paulo recognitam: Tempore accepto exaudiui te. Omnia quidem Deo pro magnificentia operum, intelligenda sunt placere quæ gesta sunt: & cū in Genesi scribitur, Et vidit Deus quia bona sunt, vitium nullū in rerum relinquitur creaturis. Tametsi quædam humani in genij corrupta nequitias sunt, ut ex remediis venena, ut ex ferro ensis, ut ex igni cōflagratio, ut ex cibis cruditas, ut ebrietas ex vino: ut postremo partes ipsæ & mēbra corporum ad naturales vtique vsus vtilēsq; formatæ, vitiorum se ac criminum ministeria præbuerunt. Et cū Deo cuncta sint placita, beneplacitum tamē tempus hoc est, quo vnigenitus De⁹ in sanguine corporis nostri, tanquam inimica ac dissidētia reconciliaturus omnia in cœlis & in terra Deo esset cū multiformis illa Dei sapientia aliis occulta temporibus, nullisq; principibus ac magistratibus seculi cognita, ad laudem claritatis Dei esset reuelanda: cū cohæredes & concorporales & participes Christo gentes fierēt: cū in eo omnes aduersæ Deo virtutes dehonestarentur: cū mors postquam in Deo esset grassata desineret: cū lex peccati, quæ in carne nostra est tolleretur: cū reuelationem filiorum Dei congemiscēs omnis creatura speraret: cū in passione vnigeniti Dei omnium ante constitutionem mundi causarum & originū consummaretur effectus: principem seculi iudicando, hominem ex peccati lege redimendo: creaturis à corruptionis vanitate cui seruierāt liberādis: nequitias spiritalib⁹ Domini mor-

te damnandis: Deo in omnibus & per omnes æternitatis munere & immortalitatis nostræ claritate laudando. Omnia autē hæc virtus resurrectionis impleuit: & per primitias ex mortuis ab hominum genere morte depulsa, in autores mortis, æternæ mortis pœna decreta est. In se enim ipso principat⁹ & potestates dehonestatas cū fiducia triūphauit. Et ideo post beneplaciti temporis significationē omnis tribuēdæ veræ salutis oratio est: ut ea ipsa salutis veritas intelligeretur, quæ ex resurrectione speratur. Dehinc qui infixus esset in limo profundi, ut luto nō inhæreret rogat, secundū illud: *Quoniam* Psal. 5. non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Qui enim de terra est, & in terram ex aqua acceptus est, reuertetur luto & limo quo infixus est inhærebit, in naturæ suæ, id est, corporis originem dissolutus. Liberari se etiam ex odientibus se deprecatur, & de profundo aquarū: quia vsque ad animam suā, id est, vsq; ad passionem insectantium odia proruperant. Veniens quoque in altitudinem maris, ac tēpestate demersus, nūc ne demergatur orat: ut superius assumptæ infirmitatis nostræ professio sit, cū se demersum esse profiteretur: nunc verò conscius in se salutis fiducia est cū ne se aquæ tempestas demergat precatur. Nam eiusdē naturæ non est, & demersam iam esse, & ne demergatur orare: sed eius quæ per corpus licet merfa, non tamen sit detinenda per spiritum. Et ideo nunc ne absorbeatur profundo, neue super se puteus os suum claudat, precatur. In puteo enim infernæ mortis sedē significari, & psalmus alius testis est, cū dicitur: *Tu* Psal. 54. verò Domine deduces eos in puteum interitus: demersum hoc profundū que puteorum in inferna terræ significari demonstrans. Ne contineat ergo super eum puteus os suum postulat. Impossibile enim est Deum vitæ, portis inferni detineri. Ac ne in eo quod mortē nostræ infirmitatis assumpsit, secundū humanā necessitatē aliquid ei ex mortuis acerbitate hæreret, ideo subiecit: *Exaudi me Domine, quoniā suavis est mihi misericordia tua: secundum multitudinem misericordie tue conspice in me.*) Hoc enim in multitudine misericordie beneplacitū est tēpus, cū in se vniuersorum hominum vitam Deus miserans, ut miserator Deus vitam esset largiturus ex mortuis sed qui suauem hanc

hanc sibi esse Dei misericordiam testabatur susceptæ tamen infirmitatis nostræ solitudinē non relaxat, dicēs: *Ne auertas faciem tuam à puero tuo: quoniam tribulor, velociter exaudi me. Intende anima mea & libera eam: propter inimicos meos eripe me.*)

Omnia vt homo & patitur & loquitur.

fai. 43.

Nam ex susceptione carnis & puer est, secundum illud: Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo complacuit animæ meæ. Et citum auxiliū tribulationi suæ orat, & intendi in animam suam rogat: vt per id quod in eam intendit Deus, digna sit liberari. Et hæc quidē, vt homo noster obediens vsque ad mortem crucis precatur. Sed cum eripi se propter inimicos suos rogat, consuetudinem humanæ & spei & mortis excedit. Nemo enim saluus alia magis quam salutis suæ causa vult esse: & à malis quis eripi se ob id necesse est, ne malis afficiatur optabit.

Ac verò nunc eripi se non sua causa, sed propter inimicos suos ex his quibus afficitur deposcit: quia hi inimici dehonestandi, in se patiente, & triumphandi cū fiducia in se ex mortuis resurgente mox essent. Denique nihil se sua causa agere ac pati consequentibus docet dicens: *Tu enim scis improprium & confusionem & verecundiam meam. In conspectu tuo sunt omnes tribulantes me. Improperium expectauit cor meum & miseriam.*)

Superior non dispar professio est, cum dicit: Deus tu scis insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt absconsa. Contra humanæ enim opinionis errorem, soli Deo assumpta magis hæc ab eo infirmitas, quam naturalis esse, erat nota. Et quia propter inimicos suos hæc perpetienda sibi fuerāt, per quæ humanæ saluti atque æternitati consulebat: huius beneplaciti temporis testatur affectum, dicens: Improperium expectauit cor meum & miseriam: desideratas sibi esse huius temporis significans passionem, secundum illud diuinæ communionis sacramentum, Desiderio cupiui hoc manducare: quia in his passionis sue desiderii beneplaciti temporis consistebat effectus. Sed pati ad profectum nostræ salutis expectans, alterius quoque expectationis desiderio detentus est. Sequitur enim: *Et sustinui commœrentem, & non fuit: & consolantem, & non inueni.*)

Luc. 22.

Commœrentis & consolantis non solatium sed fidem quærit: vt si quis veniens ex lege, & harum omnium passionum intelligens prophetiam, secum tanquā in cō-

summatione ipsius legis adfisteret, vt postea Paulus adimplēs passionem Iesu Christi, & consepultus in baptismo, Christū finem esse scit legis. Nam ad consummationē humanarum passionum prophetorumque dictorum: qui gestorum futurus finis erat idem est & querelarum. Id enim sequitur: *Et dederunt in escam meā fel, & in siti mea potauerunt me aceto.*) Hæc enim ita vt scripta leguntur, expleta sunt.

Nam & fel ingestum ei, & aceto potatum euangelia testantur. Oblatum quidem secundum Matthæum fel renuens: sed secundum Ioannem, vt acetum potaret sitiuit. Locus autem ipse his verbis est dictus: Post hæc Iesus sciens, quoniā omnia consummata sunt, vt impleretur scriptura, ait: Sitio. & erat cōcha posita aceto plena. Spongiā igitur plenam aceto hyssopo admiscentes, obtulerūt ori eius.

Joan. 19.

Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit Cōsummatum est. Venerat ad oues perditas domus Israël, & expectans consolantem commœrentemque non habuit: non quod consolatione eguit volens pati atque mori: sed qui secum super totius populi impietate mœreret, qui se ipsum ipsa mœrentis secum salute consolaretur, vt omnibus tanto scelere perfunctis solatium in his saltē qui salui fierent acciperet, secundum illud, Et in seruis suis consolabitur: quia non credente Israël, gentes in eum essent credituræ. Verum propheticē nō sitisse scribitur, sed vt implerentur omnia, sitisse se dixit: quia cunctæ nostræ quæ in eo fuerunt infirmitates nō naturales sunt, sed assumptæ. De-

Deut. 32.

hinc vt satisfecisse scripturæ propheticae nosceretur, potato aceto omnia cōsummata esse testatus est: vt plenitudo legis & prophetarum, qui legem & prophetas consummabat, existeret. Iam verò quia intra consummationē oblatis fellis & potendi aceti, consummanda quoque erat passionis totius prophetia: ad ea quæ postea impietatem tanti facinoris consecuta sunt sermo se retulit, dicens: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum: & in captionem, & in retributionem, & in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum in perpetuo incurua.*)

Esse mensam sacrificiorum, vt de lege quæ in se futuri est speciem complexa taceamus, Apostolus testis est, dicens: Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ

I. Cor. 10.

dæmoniorum. Sed esse mensam scientiæ, cum nonnullis locis cognitū sit, tum

etiam in his ipsis dictis id intelligi oportere, idē beatus Apostolus ad Romanos scribēs interpres est: cū eos obcæcatos esse ne quid intelligerēt testatur. Hæc ergo mensa vnde cibus vitæ spiritalis accipitur, coram ipsis in laqueū, & in captiōnem, & in retributionem, & in scandalū facta est: cū vel præscripta legis, vel prophetarum voces ab ecclesiæ viris ad reuelationē diuini consilij tractantur: cū ad assumendæ carnis fidem vnigenitus Deus in hominis specie, & ab Abraham adoratur, & cū Iacob colluctatus ostēditur: cū ex Iuda princeps veniens idē expectatio gentium nunciatur: cū in Abraham semine omnes patriæ gentium benedicendæ sunt: cū ex Dauid vtero æterni regni Dominus prædicatur: cū secundum Esaïam, Dominus tanquam ouis ad occisionem ductus, nec maxillas ab alapis, nec faciem auertit à sputis: cū secundum Hieremiam, hic Deus noster est, qui disciplinis omnibus Israēl dilecto suo traditis postea in terris visus sit, & inter homines conuersatus sit: cū denique de aduentu eius omnium prophetarum dicta conueniunt. Hæc itaque doctrinæ mensa vel hic vitalis cibi sermo, & laqueus, & captio, & retributio, & scandalum est: cū à nobis Deus Iacob esse qui ab his sit crucifixus ostenditur. Hæc enim est retributio tātæ impietatis: vt quod nobis est Dei virtus, his scandalum sit. Nam cū illaqueati captique sint scriptis, intelligentiæ tamen carēt sensu: & ideo obscurati sunt oculis ne videant, id est, ne lumen intelligentiæ contuerentur: quia secundum euangelium, *Matth. 23.* *Omni habenti dabitur, qui autem non habet etiam quod habet, auferetur ab eo. Indigni videlicet, qui intelligentiæ sensum ac lumen acciperent: & ideo euangelicæ libertatis scientiam non adepti, perpetuo adhuc legis onere deprimuntur, vt ferant quod sustinere non possunt. Id enim in incuruādo dorso per corporalium operum speciē significatur. Sed hanc eorum obcæcati cordis inscientiā, alia etiam debitæ vltionis pœna consequitur: Effunde super eos iram tuam, & animatio iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet.) In ira Dei pœnæ constitutionem, non motum animi ad vltionis voluntatē exardescantis significari sæpe tractauimus: quam non subito puniturus intenderēt, sed in quā pœnā dignus*

incideret. Mansit autem hæc à prophetis omnibus huic genti impiæ denunciata damnatio. Nam euerfa mox ac diruta ciuitate deleti sunt gloriosissimo illo templi cultu deleto ornatūque detracto. Et ideo habitatione deserta, in tabernaculis eorum nullus habitabit. Verum adhuc secundum impietatis incrementa, prophetia quoq; pœnæ & vltionis extenditur: *Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Appone iniquitatē super iniquitatem ipsorum, & non intrent in iustitiam tuam. Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur.)* Causam opponendæ iniquitatis super iniquitatem ipsorum, & repellendi eos ne in iusticiam intrarent, & delendis de viuentium libro, non scribendisque cum iustis eam esse demonstrans: quod quem Deus percusserit, hi persecuti sunt, & super dolorem vulnerum suorum adderint quod doleret. Et fortē non iniustē quem Deus percusserit, persecuti esse videantur. Ac de his quæ percussa à Deo sint, quid sentire oporteat antē tractandum est: vt quatenus & hæc percussio salutaris, & illa percussio impia sit, possit intelligi. Percussit Dominus Sodomam & Gomorrā, vltimis sceleribus pollutas & abominatas: & inuenio his ad misericordiæ recōciliationem id quod percussę sunt profecisse, cū tolerabilius his in die iudicij sit futurum, quā his ciuitatibus, in quibus de apostolorū pedibus puluis excussus sit. Percussam quoque synagogam Dathan & Abiron plaga dignissima cognitum est: sed in animis eorum ea, quibus maximē peccauerant significata sunt opera. Et ne per singula quæ sunt multa discurrā, cū & Apostolus in interitum carnis ad salutem spiritus tradat, Dominus ipse quid percutiens proficiat, ostendit dicens: Videte, videte quoniam ego sum, & non est Deus præter me. Ego interimā, & ego viuificabo: percutiam, & ego sanabo: vt percutiendi causam proficisci ex causa sanationis ostenderet. Percussus ergo est Dominus, peccata nostra suscipiens, & pro nobis dolens: vt in eo usque ad infirmitatem crucis mortisq; percusso sanitas nobis per resurrectionē ex mortuis redderetur. Percussus autem se, ipse testatus est, commonefaciens discipulos dicti huius: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Sed & Apostolus dicti huius significationem haud

Deut. 32.

Zach. 13.
Rom. 8.

haud dissimiliter confirmat, dicens: Qui filio suo dilecto non pepercit. Non pepercit itaque dilecto filio suo: quem & colonus vineæ non ignarus quod occisuri eum essent, destinavit. Non pepercerat autem primo illi de terræ limo Adæ, quem de paradiso post culpam, ne lignum vitæ attingens in æternitatem pœnæ maneret, eiecit: vt naturam corporis eius Adam è cœlis secundus assumens, parique morte percussus, eam rursus in vitam æternam sine pœnæ æternitate reuocaret. Hunc igitur ita à Deo percussū persecuti sunt, super dolorem vulnerum dolorem persecutionis huius addentes. Pro nobis enim secundum prophetam dolet, & idcirco esse in doloribus estimatus. Quod enim postea nominis sui odiū susceperint, quatenus silentium resurrectionis pecunia emerint, quibus Apostolos terroribus iniurijsque vexauerint, cognitum est. Et quia hæc super dolorem vulnerum addiderunt: apponetur super iniquitatem iniquitas. Appositæ autem iniquitatis pœna est, ne intrent in iustitiā Dei, id est, ne concorporales & participes Christo fiant: qui nobis secundū Apostolum iustitia & sanctificatio, & redemptio à Deo factus est. Exclufi verò à iustitiæ ingressu necesse est à libro viuentium deleantur. Scripti enim erant in Abrahamę benedictionibus: cuius semen sicut stellæ cœli, & sicut arena maris ad oram littoris abundaret. A quo libro cum omnem populum deleri Moses metueret, se primum deleri deprecatus est: optans, vt opinor, secundum Apostolum anathema pro fratribus suis esse. Et quia super dolorem vulnerum dolorem persecutionis addentes, recursum pœnitentiæ perdiderunt, deleti de viuentium libro, ne postea quidem scribi cum iustis meruerunt: vt intelligi possit alium viuentium, alium librum esse iustorum. Nec ambiguum est eos in viuentium libro esse, qui antea sine vlla Christi cognitione piè in lege versati omnia præscripta legis impleuerint: de quibus secundum legem Apostolus Paulus ita docuit: Quia qui fecerit ea, viuet in illis. Scribuntur autem in libro iustorum, quibus iustitia Christus est factus. Iustus enim ex fide viuit. Qui de libro ad Apostolos Dominus ita loquitur, dicēs: Gaudete & exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cœlo. Et idcirco duplex significati delendorum de libro viuentium, & non scribendorum in libro iustorum fuit:

quia post librum viuentium liber esset reliquus iustorum. Apostolis autem hinc magnæ gratulationis causa suggeritur: quia plus scit in libro scriptos esse iustorum, quàm de viuentium libro non esse deletos. Tenet autem in se eum confessionis modum quem in nobis esse oportet fidei: vt in ea tā natura hominis, quàm natura Dei cognita sit. In forma enim serui veniēs, euacuit se à Dei forma. Nam in forma hominis existere, manēs in Dei forma potuit: aboleri autem Dei forma, vt tantum serui esset forma, non potuit. Ipse enim est & se ex forma Dei inaniens, & formam hominis assumens: quia neque euacuatio illa ex Dei forma naturæ cœlestis interitus est, neque formæ seruilis assumptio tanquam gemine originis conditionisque natura est: cum id quod assumptum est, non proprietatis interior sit, sed exterior accessio. quod ipsum cōsequentibus docet, dicens: *Pauper & dolens sum ego, & salus vultus tui Deus suscepit me.* Pauper est, qui secundum Apostolum cum esset omnium diues, seipsum vt nos ditesceremus pauperavit: dolens est, qui secundum prophetam pro nobis dolet. Sed hunc pauperem ac dolentem salus ea quæ vultus Dei est, suscepit. Forma & vultus & facies & imago non differunt. Id ipsum enim in vtroque horum significari communis est sensus. Hunc igitur pauperem in salutem vultus Dei, qui forma Dei est, suscepit: id est assumptum hominem vnigenitus Deus, qui imago inuisibilis Dei est in æternitatis suæ vita, quæ in Deo salus esse intelligitur, collocavit. Omnis enim lingua confitebitur, quia Dominus Iesus in gloria Dei patris est: id est, susceptus homo in naturam diuinitatis acceptus. Esse autē in eo finem legis, & sacrificium laudis euangelica cōfessio est: ita vt hostiarum sanguine ex oblatione cessante sacrificium gratiæ laudisque prælatum sit. Hoc enim isto paupere & dolente in salutem vultus Dei formæque suscepto continuatur, & sequitur: *Laudabo nomen tuum cum cantico, & magnificabo eum in laude. Et placebit Deo super vitulum nouellum cornua producentem & ungulas.* Hæc itaque laudatio nominis Dei, laudisque ipsius magnificatio, super vitulum nouellum placebit. Talis enim antè in lege pro peccato offerebatur: cuius ætatē per tenera vngularum & cornuum incrementa significat. Placebit ergo super vitulum peccati honor laudis, se-

psal. 49.

cundum illud: Sacrificium laudis honorificabit me, & illiciter in quo ostendam illi salutare Dei. Iter igitur ostendi salutaris Dei in laudis est sacrificio, & id ipsum in consequentibus psalmis ostēdit. Nam post placitum magnificentiā laudis super vitulum nouellum, subiecit: *Videant pauperes & latentur, & querite Deum, & viuet anima vestra. Quoniam exaudiuit pauperem Dominus & vinctos suos non despexit.*) Hoc scilicet tempus latentur videntes, cuius sacrificiū in laude sit: quia illic ostendetur salutare Dei. Et ideo Deus ab his ad vitam animæ quæretur. Carnis enim & corporis timeri iudicem vetuit: quia animam in gehennam mittere solus potens sit Deus. Quærendi autem Dei ad vitam anima ea causa est, quia est, quia exaudiuit Deus pauperem, eum scilicet qui se pauperavit, ut nos ditesceremus: quem in salutem vultus sui suscepit, in quo nobis peccata donauit, non spernens vinctos suos, siue qui vincti sunt Christi, ut Paulus in vinculis gloriatur, siue quos satanas peccatis vinctos ut armatus & præpotens obtinebat, secundum illud: Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiā laudis: Latentur ergo in his quæ vident pauperes: quia scriptum est, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnū cœlorum. Et quia his qui pauperes spiritu sunt in cœlorum regno constitutis, creatura omnis congemiscens & dolens in gloria filiorum Dei liberanda est, vanitati non sua sponte subiecta: nunc quoque ob latentes pauperes vitamque quærentes, exauditumque pauperem, vinctosque non spreto ipsa illa ad laudem Dei expectans ad reuelationem gloriæ pauperum, creatura aduocatur, *Laudent eum cœli, & terra, mare, & omnia repentia in eis.*) Sub horum elementorum commemoratione creaturarum omnium liberandarum sensum mentemque significans: ut dum cœlum & terra & mare dicitur, cognoscantur Domino Iesu Christo cœlestia, & terrestria, & inferna genu flectere. In his enim quæ in mari repunt (cū tamen in aquatilibus natatus magis sit ex natura quā reptio) ea quæ in inferis degunt docentur, cū profundum maris sedem intelligamus inferni. Causam autem adhuc cur cœlum & terra & mare Deum laudent, ostendit dicens: *Quoniā Dominus saluificauit Sion, & edificabuntur ciuitates Iude. Et inhabitabunt in ea, & hereditabunt terram. Et semen seruorum eius possidebit eam,*

psal. 115.

matth. 5.

& qui diligunt nomen eius inhabitabunt eam.) Laus vniuersa ex rerum admirabilitate proficiscitur. Tunc enim aliquid laude dignum videtur, cū opus ipsum ita magnificum atque præclarum est, ut & prouidentiam ac virtutem gerentis & gestorum decus vsumque contineat. Quod itaque sensum atque opinionem ingenij communis excellat, id per admirationē sui meretur & laudem. Cœlū ergo quod tanto ornatu distinctum impletumque est, tantosque motus atque cursus incredibili constantia ac varietate conseruat, ut annum inter hiemem caloremque æstatis temperatis autumnī & veris temporibus moderetur & finiat: terra autem quæ supernis inumbrata naturis, vel cōplexa in sese, vel suscepta sinu semina & contineat & alat, & fœcundet & secundum vniuscuiusque generis naturam, vsum ac maturitate consolidet: mare autem quod vitæ nostræ modo, tunc hausto spiritu, nunc refuso animetur & maneat, motūque in tanta sui varietate rationibus selularis incrementi detrimentique moderetur, & profunda infinitaque sui obicementem humanæ opinionis excedat, ut neque quid extra se, neque quid intra sit sensu persequente capiamus: in his tamē tantis tamque admirabilibus rerum naturarumque virtutibus in Deo, hoc quod Sion salua sit, ciuitatesque Iudæ ædificandæ sint, cœli, terra, maria laudabunt: humana utique opera & caduca, & ipso tēpore ac vetustate soluenda. Quod si extructas eas esse ut sint, laude sit dignum: nonne magis conseruatas eas esse ne destruerentur proficeret ad laudem? Non ergo hæ maximæ utique præstantissimæque rerum omnium vel magis quibus vniuersæ res contineantur alanturque naturę maris, terrę, & cœli ad inanum penē ac leuium operum laudem aduocantur: id est, quia Sion saluificata sit, extructæque Iudææ ciuitates, quas post Babyloniorum Antiochięque victoriam, bellum quoque Romani regis absumeret. Dehinc ipsam hanc inopem impiamque sententiam, rei quoque communis scientia & ratio condemnat. Nam ob id ædificari ciuitates Iudææ propheticus sermo declarat: ut in ea quæ salua facta sit Sion inhabitet. Et quid hic secundum humanas extructiones ciuitatumque fabricas intelligentiæ loci est? cū neque in ædificandis his laus vlla sit, quę sint postea destruenda: neque ratio & natura patiatur ædificari

ædificari ob id ciuitates, vt inhabitent ciuitatem. Est autem digna planè Deo laus cœli & terræ ac maris confessionem tribuenda, quòd illa filia Sion quæ inuecta in Hierusalem tanto præcuntium sequentiũque comitatu salua per Deum sit: in quam angeli concupiscunt, in quam creatura omnis gemens dolensque prospicit, in qua æternitatis nostræ gloriam laudemque speculamur, in qua ædificatarum ecclesiarum ciuitates manebunt. Sion enim licet colliculus templo quod in Hierusalem fuit iunctus sit, tamen secundum interpretationem ex Hebræo in Latinum Græcumque sermonem speculatio dicitur. In hoc ergo corpore Domini, quod resurrexit ex mortuis, quod à dextris virtutis confedit, quod in gloria Dei patris est, spem nostram vitamque speculamur. Et quia reuelationem nostrę in eo claritatis & ipsa in eandem liberanda creatura omnis expectat, salutem huius Sion sub significatione cœli & terræ & maris laudat: quia omnia in cœlis & in terra pacificata & reconciliata per eam Deo sint, quia in resurrectionis gloriam, cuius spem in ipso ex mortuis resurgente speculamur, peccatum mors, corruptio à vita & immortalitate deuorata sint & exhausta. nam si supervnius peccatoris pœnitentia magnum in cœlis gaudium est angelorum: quanto magis in totius mûdi reconciliatione lætitia sit? Et quia in finē pro his qui immutabuntur est psalmus: Iudææ etiam ciuitates, vt in Sion inhabitaret, ædificandæ esse laudantur. Et ciuitates ipsas conuentus hominum esse quis dubitet? Ecclesiam verò ex conuentu plebium effici notum est. In hac ergo Sion, quæ illam in se etiam primitiuorum conscriptorum in cœlis, complexa sit ciuitatem, habitatio nostra perficitur, qui vt semen Abrahæ, ita & semen Iudæ manemus. Non enim qui in carne Iudæus, sed qui in spiritu. Ob quod in his nostris conuentibus ciuitates quoque Iudæ sumus. Ac ne sibi Israel impius ciuitates Iudææ gloriam eo quod secundum carnem seruorum Dei semen est vindicaret, eorum hæreditatem, eorum habitationē in Sion esse demonstrat, qui nomen Domini diligant: vt pietatis magis sit, non generis electio, quia præstet omnibus caritas Dei, quæ in Christo est: & Petrum nihil aliud quàm vtrum se amaret interrogat Dominus noster Iesus Christus Dei filius, qui est benedictus in omnia secula seculorum. Amen.

In finem Psalmus David in rememoratione, eo quod saluum me fecit Dominus.

PSAL. LXIX.

DOMINE Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me festina. Confundantur & reuereantur qui querunt animam meam. Auertantur retrorsum & erubescant, qui volunt mihi mala. Auertantur statim erubescantes, qui dicunt mihi euge euge. Exultent & latentur in te omnes qui querunt te Domine: & dicant, semper magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum. Ego verò egenus & pauper sum, Deus adiuua me. Adiutor meus & liberator meus esto Domine, ne tardaueris.

Alius hic in rememoratione psalmus est: nam trigesimo septimo eadem inscriptio est. Ex ipsa autem verbi huius significatione vsuque communi, quid in rememoratione præscribi intelligendum sit, edocemur. Nam rememorationis precatio ei competit, qui se incidere in obliuionem eius à quo vel auxilium vel veniam expectat, pertimescit: & aut sui ad salutem commemorationem fieri desiderat, aut eorum ad pœnam, qui sibi semper infesti sunt. Et quidem in anteriori superscriptionis ipsius psalmo de venia & salute tractatum est: qui totus ex persona dolentis Domini pro nobis, portantisque peccata nostra consistit. In hoc verò necessitas poscendæ veniæ non relicta est: quia iam superior & contiguus huic psalmus saluificatæ Sion, ædificatarumque ciuitatum Iudææ laude conclusus est. Sed in eo rememoratio in impios ultionis est, & retributionis in sanctos. Et quia non illi David, sed in illum David psalmus in finem est, secundum editam in anterioribus ex nominis proprietate rationem, ex persona Domini tractabitur, vt ipso psalmi fine noscetur: Domine Deus in adiutorium meum intende.) Piæ confessionis hæc vox est, adiutorium à Domino & Deo sperare, sed plus hic nunc quam in deprecationibus sperandi auxiliij solet esse, sermo significat. Videri enim id potest, vt qui in adiutorium positus sit super potentem: nunc in adiutorium in quod positus est, vt intendatur orare. Et quis hic sit non ambigitur ex psalmo, in quo inest scriptum: Posui adiutorium

psal. 88.
Ibidem.

meum super potentem, & exaltaui electū de plebe mea, inueni David seruum meū. Et ne aliquid in illum David Iessæ referri posset, adiecit: Et ego primogenitum ponam eum, excelsum super reges terræ. Ac ne primogenitus est, ad primitias indulti ei à Deo regni trahi posset: id quod soli Domino Iesu Christo proprium esset ostendit dicens: Et sedes eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta manet in æternum, & testis in cœlo fidelis. Nunc ergo qui super potentem positus sit adiutor, & qui intendi in adiutorium suum precatur, pœnam in eos qui sibi aduersantur expostulat dicens: *Confundantur & reuerentur qui querunt animam meam. Auertantur retrorsum & erubescant, qui volunt mihi mala. Auertantur statim erubescences, qui dicunt mihi euge euge.* Ex verbis loquelæ sermonisque nostri diuinus sermo pendendus est. Pudor & confusio ex dedecore est, auersio ex repulsa est. Reditus verò, non in alia loca magis quàm in ea vnde digressio est. Qui quærunt ergo animam sancti huius, qui in adiutorium suum orat intendi primum, confundentur: post etiam auertentur, dehinc auertentur, non in alia, sed retrorsum. Et idem est dictorum ordo qui & rerum. Confundentur enim eius animam quærendo, quem cum peremerint, sciēt eum vivere, quia Deus vitæ & resurrectionis est Dominus. Dehinc auertentur, ne occurrant cum sanctis obuiam Christo in nubibus raptis. Postremo auersi non in alia quàm retrorsum resurgentes, ultionisque iudicio in infima terræ, vnde emerferant reuertentur. Nam, vt Apostolus ait, Omnis quidem caro resurget, sed non omnis demutabitur. Et vnumquemque in carne siue mala prout gessit recipere constitutum est. Ergo & quærentes animam iusti, & male cogitantes & euge euge dicentes, & confundentur & auertentur & reuertentur resurrectione confusi, ab occurſu repulsi, & in inferna reuocati. Euge euge autem irradientium vox est, eorum scilicet & qui dixerint: Saluos fecit alios se ipsum saluum facere non potest. Sed post hanc de impijs precationem, quia rememorationis erat psalmus, pro sanctorum quoque fuit spebus orandum. Sequitur enim: *Exultent & latent in te omnes qui querunt te, & dicant, semper magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum.* Vt confusio & reuerentia iusti animam quærentibus, ita exultatio & lætitia quærentibus

1. Cor. 15.

Marc. 15.

Deum: quia secundum prophetam resurgent alij in confusionem, alij in lætitiā. Et vt retrorsum erubescences auertentur, qui mala cogitant, qui dicunt euge euge, ita qui salutare Dei diligent, ad confessionem magnificentiae Dei proficiunt: vt ex gratia indultæ sibi à Deo exultationis, laudis confessio augeatur. Non enim aliquo Deus qui idem atque æternus est indiget, aut quicquam in rerum naturis & mentium opinionibus est quid expectet. Quod enim incremento demutabile est, id detrimento sæpe demutatur. Deus autem qui idem origo & causa gignentibus est, ad æternæ beatitudinis naturam sibi ipse sufficiens: nihil extra quod sibi desit, ne aliundè expectet, dereliquit. Magnificatur autem per beneficiorum suorum incrementa nobiscum, cum magnificentia eius & commodorū nostrorum sensu ac iucunditate & referendæ gratiæ laude cumulatur. Ergo quotiescunque magnificetur dicimus toties aut optandi nobis à Deo muneris vota sunt, aut sumpti perceptique confessio est: magnificentiae eius laude nobiscum per commodorum nostrorum incrementa nascente. Oportuit autem psalmum qui rememorationis in in finem est, digno rememorationis fine concludi. Sequitur enim: *Ego autem egenus & pauper sum, Deus adiuua me. Adiutor meus & liberator meus es tu Domine, ne tardaueris.* Neque regis dignitati, neque regni opulentiae paupertatis atque inopiæ professio congruit, sed eius vox est qui vt nos disceremus pauperem se præstitit, cui ne ad paschæ quidem cœnam, nisi quæſita & aliena domus fuerit aduerari se itaque rogat. In forma enim serui obediens vsque ad crucis ne quia mortem factus est. Citū quoque auxilium vt liberetur orat, rememorationis tarditas sit: qui & ipsas passionis moras non ferens, proditori dixerit: Fac quod facis citò: dum liberari in se susceptæ carnis infirmitatem maturatæ resurrectionis virtute festinat.

PSAL. CXVIII.

Aleph.

BEATI immaculati in via qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia eius: in toto corde exquirunt eum. Non enim qui operantur iniquitatem in viis eius ambulauerunt. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. Vtinam

Vtinā dirigantur viæ meæ ad custodiendas iustificationes tuas. Tunc non confundantur cum perspexero in omni mandata. Consitebor tibi in directione cordis: in eo quod didici iustitiam tuam. Iustificationes tuas custodiam: non me.)

Qui ad doctrinam rationabilis & perfectæ prudentiæ præparantur, ab ipsis statim literarum elementis docendi sunt: ut perfectam veramque rationem tanquam ab exordio primæ institutionis consequantur. Sciens istud sanctus Paulus apostolus, eam solam veram atque utilis doctrinæ esse prudentiam, quæ ab ætatis initiis atque ab infantia ipsius inchoaretur exordijs: hæc ad Timotheum inter magna atque præclara fidei studij. præconia, in secunda epistola scribit. Tu verò permane in his quæ didicisti & credidisti, sciens à quibus didicisti, & quod ab infantia sacras literas nosti, quæ te possint instruere in salutem. Hoc propter præsentem psalmum ita dictum sit: in quo cum cognitio veritatis ad eruditionem humanæ ignorantia esset edenda, per ipsa literarum atque elementorum initia, doctrinæ ordo est distributus. Secundum enim Hebræorum literas in singulis octonis versibus singulæ literæ præferuntur. Est autem omnis numerus versuum in centum septuaginta octo versibus. Nam cum ex vigintiduabus literis omnis Hebræus sermo conueniat, & octonos versus literæ singulæ explicent: numerus iste versuum octonis partibus multiplicatus expletur. Hanc igitur extitisse causam existimo, ut per literas totius istius psalmi ordo, ut sicut paruuli & imperiti & ad legendum imbuendi, hæc primum per quæ sibi verba contexta sunt literarum elementa cognoscerent: ita & humana ignoratio ad mores, ad disciplinam, ad cognitionem Dei per hunc singularum literarum octonarium numerum ipsis vetuli infantulis doctrinæ initiis erudiretur. Arduum enim & difficilimum homini est, per seipsum vel per seculi doctores rationem præceptorum cœlestium consequi: nec naturæ nostræ recipit infirmitas, diuinis institutis nisi per eius gratiam quæ hæc ipsi dederit erudiri. Namque qui simpliciter ea quæ inter manus sibi inciderint legunt: existimant nihil differentia in verbis, nihil in nominibus, nihil in rebus existere. Sed si istud communis colloquij sermo non patitur, ut sub diuersis rerum nuncupationibus, non diuersa significata esse intelligantur: nunquid Dei eloquia tam

imperita & tam confusa esse credimus, ut aut inopia verborum, quibus iterantur laborauerint, aut distinctionum genera nescierint? Plures enim cum audiunt legem, iustificationem, præcepta, testimonia, iudicia, quæ omnia Moses sub diuersa vniuscuiusque generis virtute disposuit, vnum atq. idem esse existimant: ignorantes aliud legem, aliud iustificationem, aliud præceptum, aliud testimoniū, aliud esse iudicium: quæ multum à se differre & discrepare testis nobis est octauus decimus psalmus, quo continetur proprietas vniuscuiusque & nuncupationis & generis. Lex enim immaculata, *Psalm. 18.* conuertens animas: testimonium Domini fidele, erudiens paruulos. Iustitiæ Domini rectæ, lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Timor Domini sanctus, permanens in seculum seculi: iudicia Domini vera, iustificata in semet-ipsa. Sunt ergo distantia in singulis quibusque rebus: & prudentis atque intelligentis viri est, in his quæ scripta sunt discernere. Vbi lex, vbi præceptum, vbi testimonium, vbi iustificationes, vbi iudicia constituta sint: ne illa quæ sermo propheticus mirabili vniuscuiusque proprietate distinxit, ea ignorantia nostræ infirmitas indocta imperitiæ opinione confundat. Itaque per literas singulas hæc omnia maximus & ultra ceteros copiosissimus psalmus iste discreuit: ut per hæc verborum elementa credendi & viuendi & erudiendi in Domini doctrina ratio, distinctè doceretur. Plures autem arbitrantur, simplicitatem fidei ad absolutam æternitatis spem posse sufficere: tanquam innocentie, secundum iudiciū seculi, studiū doctrinæ celestis non egeat institutis. Et quia aliter se res habet, idcirco nunc viuendi in Deo innocenter, & in innocentia religiosè manendi cognitio multa cum copia prophetici sermonis exposita est quia difficile est quenquam per semetipsum, id est, per seculi instituta, hanc innocentia religiosæ cognitionē ad verum vsum vitæ piæ & innocentis adipisci. Nouit etiam infirmam per se esse humanam naturam Apostolus, ad hanc viuendi scientiā capessendam. Nam cum de charismatum & numerum Dei donis doceret: cum primum sermonem sapientiæ prætulisset, statim sermonem scientiæ subiecit. Hoc enim scientiæ, post sapientiæ sequens à Deo donum est: quia vsum sapientiæ in vsum scientiæ perfectus est.

Ogdons.

Occurrit autem in præsentī psalmo etiam ea nobis difficultas, quòd cum duos tantum psalmos acceperimus per literas Hebræas cōscriptos, id est, centesimum vndecimum atque duodecimum: ita ut à prima vsque vigesimā secundā secundum Hebræos literam versus numerus conueniret, versusque singuli à singulorum elementorum initiis inchoarentur: in hoc nunc psalmo octonos versus elementa singula obtinerent. Sed cum omnia viuendi, credendi & placendi Deo præcepta contineantur in psalmo: in eo numero omnia literarum initia continentur, qui maximè secundum plenā & religiosā eiusdem numeri virtutem omnium conuenientium in se vndique partium æqualitate perfectus est. Primū etenim per duas in se partes ex partibus cōæqualis, tum deinde per quatuor æquæ partes conuenit. Et virtutes psalmorum, qui in hoc numero vel singulari vel multiplicato collocati sunt: docent numeri huius esse sanctam & religiosā plenitudinem. Hic autem numerus, etiā in lege sanctus est. Iussu enim est ut qui natus esset, in octauo signum circumcisionis acciperet. Hæc etiam in circumcisione Domini ratio seruata est: & in hoc dierū numero cum ipse circumcisione non egeret, oblatus in tēplo est, ut in corpore eius humanæ carnis recideretur infirmitas. Hic etiam numerus omnia genera pecudum ut digna sacrificiis habeantur, emundat: octauo enim die iubentur offerri. Et in hoc numero diluuij diebus origo rursus humanæ generationis eligitur. Consummatio igitur nunc doctrinæ & eruditionis nostræ, sub perfecti huius numeri absolute per singula elementa concluditur: ante quem neque munda Deo hostia fuit, neque in generis familia quis cessante circumcisione susceptus est, & ex quo rursus iterandæ regenerationis cœpit exordium. Primæ igitur literæ hi versus sunt: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia eius in toto corde exquirunt eum.* Dictorum ordo non negligendus est.

Aleph.

Qui si non diligenter à nobis cognoscitur: neque dispositæ quidem beatitudinis ordinem consequemur. Non enim primum beati scrutantes testimonia Dei, sed primum beati immaculati in via. Prius enim est confirmatis moribus, & in innocentia studijs ex com-

A muni probitatis honestate compositis viam veritatis ingredi: sequens deinde est scrutari Dei testimonia, & expurgato mundatoque animo ad inuestiganda adesse. Ordinis autem huius & alius propheta non immemor est, dicens: *Se-* osee. 10.
rite in iustitia vosmetipsos, & metite vos in fructu vitæ, & illuminate vos in lumine scientiæ. Non illuminatio primum, sed satio nostra præcepta est: ut
B cum ante nosmetipsos, id est, vitæ nostræ vsum in spem fructuum seuerimus, deinde cum quæ fata sunt messuerimus, tūc nos lumine scientiæ illuminemur. Tenendus igitur hic ordo est sationis, messis
C & illuminationis. Plures enim nostrum illuminari se priusquam serere ac metere festinant: cum satio atque messis quædam consequendi luminis præparatio sit. Prima igitur hæc beatitudo est: beatos esse qui immaculati in via sint. Sed non in via fortuita & incerta & erratica: sed in via in qua in lege Domini ambulatur. Plures enim vtilem & necessariam viam esse se ingressos existimant: sed
D immaculati in via non erunt, quia non in lege Domini ambulant. Sed via hæc non solum ineunda est, sed etiam peragenda aliquid: nemo enim dum in via est, id ad quod per viam tendit obtinuit. Beatus
E Paulus ait: Non quod acceperim aut iam perfectus sum: sequor autem si apprehendam, in quo & apprehensus sum à Christo. Ergo adhuc ille pergebat: ea quæ retro sunt obliuiscens, in his autem quæ in priora sunt se extendens. Itaque viam hanc agēs beatus est: qui cum obliuione præteritorum in futurorum spem extenditur. Et quæ via sit in qua vnusquisque
F ambulans beatus sit, Dominus docet dicens: Ego sum via. Quisquis igitur in præceptis eius institerit, hic beatus est: dum vitia carnis coercet, dum animi petulantiam edomat, dum auaritiæ famem vincit, dum terrenorum honorum gloriam euitat. Qui in his ergo manserit: hic est immaculatus in via, & in lege Domini ambulans. Adiectio autem ea qua dictū est, in lege Domini, non est ociosa. Est enim & peccati lex, de qua ait beatus Apostolus: Video aliam legem in membris
Rom. 7. meis contramilitantem legi mentis meæ: & captiuum me ducentem in legem peccati. Ergo quia & lex peccati esset, idcirco Domini lex dicta est. Nisi enim esset & lex exterior: nō cum adiectione proprietatis, legem Domini propheticus sermo dixisset.

Philip. 3.

Ioan. 14.

dixisset: Sequens deinde versus est primæ literæ:

Beati qui scrutantur testimonia eius, & in toto corde exquirunt eum.)

In primo versu est: Qui ambulant in lege Domini. in secundo: Qui scrutantur testimonia eius. In quarto, quia tertius supplementum dedit secundo, de mandatis ait dicens:

Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.)

In quinto de iustificatione: *Vtinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas iustificationes tuas.)* In sexto rursus de mandatorum effectibus: *Non confundar cum respicio in mandata tua)* In septimo de iudiciis: *Confitebor tibi Domine in directione cordis, in eo quod didici iudicia tua:* In octavo de iustificatione: *Iustificationes tuas Domine custodiam, non me derelinquas usquequaque nimis.* Si ergo aliud lex, aliud præceptum, aliud iudicium, aliud iustificatio, aliud testimonium: necessarium est ab eo qui hæc omnia constituit & condidit, intelligentiæ gratiam nos & munus orare. Totum autem in comune lex dicitur. Sed est quidam in his speciale quod propriam in se habet legis nuncupationem. Quid ergo est lex? Umbra scilicet (vt Apostolus ait) futurorum. Quod de cæteris scriptum nusquam est, scilicet vt futurorum umbra sit, aut iustificatio, aut testimonia, aut mandata: sed tantum legi id proprium est (vt Apostolus in pluribus docet) non secundum literæ intelligentiam legem esse tractandam, sed secundum spiritalem doctrinam futurorum in ea umbram esse noscendam. Ait enim: Non obturabis os boui trituranti. Et adiecit: Nunquid pecudum Deo cura est? An nō propter nos dicta scriptaque sunt? Et rursus: Legem legentes non audistis quod Abraham duos filios habuit, vnum ex ancilla, & vnum ex libera? Sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui autem ex libera, secundum repromissionem. Et quia lex futurorum umbra est: adiecit, quæ sunt allegorica. Hæc enim sunt duo testamenta. Ergo quæcunque doctrinarum spiritualium umbra complexa est, hæc lex esse dicenda est: quia lex & spiritalis est & umbra est futurorum.

Mandatum autem Domini est, in quod observatio præceptorum & custodia continetur, vt illud: Non occides, non mœchaberis, & cætera horum similia. Et quia hæc simplicia & splendida sunt, nosq. in verū lumē per observantiā sui dirigētia:

ideirco ita dictum est, Præceptum Do-

mini lucidum, illuminās oculos. De lege autem non cōuenerat ista dixisse quæ per umbram futurorum aucta est, & animas per futurorum cognitionem cōuertens, mandatum autem, per obseruantiam sui illuminās. Ergo quia beati sunt scrutātes testimonia Dei, & aliud legem, aliud mandatum, aliud testimonia esse, sicut cætera diximus: quæ hæc sint Dei testimonia, noscendum est. Legis enim totius liber sub testimonijs datus est. Cælum namq. & terram, Moses librum testamenti traditurus in testimonium aduocauit. Sunt & plurima in causam testimoniorum cōstituta, cum Iacob ait: Testimonium erit vobis collis iste, & testimonium erit lapis iste. Et in Iesu scriptum est: Duodecim lapides tollite, vt sint hi in testimonium filiis vestris.

Curato etiam leproso Dominus ait: Offer munus tuū in testimonium, quod constituit Moses illis, Apostolus plura ad Timotheum per epistolam loquens denunciat sub testibus: dicēs In conspectu multorum testium denuncio tibi, & in conspectu Dei viuificantis omnia, & Iesu Christi & electorum angelorum, vt hæc custodias. Plura igitur & innumerabilia sunt Dei testimonia, quæ si quis scrutari per cognitionem legis prophetarum, apostolorum, euangeliorum vellet, in beatitudine permaneret: neq. velut vacuò & solitario orbe viuens, sciret se nisi sub teste peccare. Plena sunt enim omnia diuinis testimonijs: & omne hoc vacuum quod putatur, repletum est angelis Dei, nihilque est quod non hæc diuinorum ministeriorum frequentia incolat. Horum itaque cognitionē per doctrinam quis adeptus, scit se sub testibus viuere. Et cum natura humanæ infirmitatis procliuis ad vitia est, refugit tamen vel sub teste peccare: quod ipsum docet nos communis consuetudinis ratio. Quis enim furari sub teste nō metuit.

Quis ad scelus nisi secretum elegit? quis ad adulterium non aut solitudinem aut noctem optauit? Et si quid incalescentibus iam ad crimen animis promptum est, tamen furor insanientis voluntatis occursum testis coercetur: & in sese abruptam humanæ petulantiae naturam nonnunquam intercessio repentina reuocauit. Si ergo metus intercessionis iam præsumptum animo facinus demoratur: quid Christianum hominem agere cōue-

niet, scientem se tot vndique spiritualium virtutum testimoniis, non dico operum suorum, sed ipsius tantum voluntatis obfessum? Nonne cum in aliquam turbidæ affectionis voluntatem infirmitatis nostræ aculeis commouemur, metuius adfistentes vndique nobis choros angelorum, & plenum ministeriis cœlestibus mundum? Si enim angeli paruulorum patrem nostrum quotidie vident, qui in cœlis est: possumus testimonia eorum metuere, quos & nobiscum manere, & Deo quotidie scimus adfistere. Quinetiam ipsum illum diabolum, per quem ipsa illa vitiorum nostrorum incentiua præbentur, suosq. omnes testes metuere debemus: puncto temporis omnem amplitudinem mundi huius obeuntem. Cui dulce est peccare nos, vt peccatorum nostrorum testimonio gloriatur. Est enim eius hæc propria calliditas, instigare ad peccandum, & arguere peccantes. Dictum est enim aut nescis quia adest diabolus accusator fratrum vestrorum? & quia hæc sunt aduersariæ nobis virtutes, in testimonio cum cæteris permanentes, de sanctis tantum prophetam meminisse dignum fuit dicentem: Beati scrutantes testimonia tua: non aliena scilicet, sed illa quæ Dei sunt. Non negligentem autem testimoniorum Dei oportet esse scrutiny, ob quod dictum est: In toto corde exquirunt eum. Non pro parte studium cœlesti doctrinæ adhibendum est, sed toto corde Dei testimonia inquirenda sunt: vt quia sunt & alia quæ Dei non sunt, ea quæ Dei discimus esse, non auocato in alia negocia corde hæc scrutemur. Succedit deinde hic versus:

Non enim qui operantur iniquitatem, in viis eius ambulauerunt.) In primo versu singulariter via commemoratur, viæ in hoc tertio plures: ex quo intelligendum est, per multas vias ad vnū perueniri, in qua quisque immaculatus si sit, hic beatus est.

Hierem. 6. De plurimis autem viis atque vna Hieremias paria testatus est dicēs: State in viis, & interrogate vias Domini æternales: & quærite quæ sit via bona. In plurimis ergo viis standum est, & plurimæ interrogandæ sunt: & hæc quidem plures & Domini sunt & æternales, & in his cernendum est quæ sit via optima. Viæ plures sunt, & plurima Dei mandata, plures prophetæ per quos omnes in vnam viam pergitur: sed in his operarij iniquitatis non ambulauerunt. Nam si in lege man-

fissent, vsque ad optimam illam noui testamenti viam peruenirent. Est via per Moysen, est per Iesum, est per Dauid, est per Esaiam, est per Hieremiam est per Apostolos, & per has omnes ad eum necesse est peruenire, qui dixit: Ego sum via. Ioan. 14. Et, Nemo vadit ad patrem nisi per me. Simile quiddam sub margaritæ nomine dictum esse intelligendum est. Multarum enim margaritarum negotiatorem oportet esse, vt vnam margaritam multi precij consequatur. De margaritis verò cum sit sermo: sufficit ad honorem earū quod margaritæ sint nuncupatæ. Vna autem illa margarita quæ reperta est, magni esse precij dicitur. Ita & cum de viis plurimis prophetatur, quod & Domini & æternales sint dictum est: cum autem in his viis quæritur quæ sit utilis via, ea quæ reperta est optima prædicatur. Ergo quauis vel illæ viæ æternales sint, vel margaritæ ipsæ suo nomine honorabiles sint: in multis viis standum est, vt bona via reperiatur, & vendendæ omnes margaritæ sunt, vt ea quæ multi precij est reperta coematur. Dehinc consequitur hic versus: *Tu mādasti mandata tua custodiri nimis.*) Superius commemorauimus aliud significare mandata, aliud legem. Et de lege, quantum arbitror, Apostolus nobis testis fuit, quia vmbra sit futurorum: in qua species veritatis tanquam corpus in vmbra describitur. Mandatum vero est, quod per obseruantiam implendum est: vt illud. Non mœchaberis, & non occides. Nō enim in eo species futuræ imaginis continetur, sed præsentem operationis habet effectum. Tu mandasti: mādata tua custodiri valde. Nihil igitur dissoluto animo, nihil incurioso agendum est, sed sollicitos atque anxios curam mādatorum Dei exequi nos oportet: vt id quod agimus, in profectum fidei nostræ, eum reuerentia eius cui negocium agimus, exequamur. Cæterum si aliquid remissa voluntate & occupata in res alias cogitatione egerimus: officia quidem corporis, in agendo occupabuntur, sed deuotionis meritum per negligentiam non consequemur.

Vtinam dirigantur viæ meæ, ad custodiendas iustificationes tuas.)

Habemus nunc post mandatorum custodiam etiam iustificationum obseruantiam: & mandata iam superius quæ esse existimaremus ostendimus. Iustificationes autem sunt plures atque diuersæ in

in obseruandis singulis officiorum generibus temperandæ: ad quorum custodiã, nisi à Deo dirigamur, infirmi per naturam nostram erimus.

Adiuuandi igitur per gratiam eius dirigendi que sumus: ut præceptorum ordinem iustificationum consequamur. Est nobis iustificatio circa seruum Hebræum distributa, est circa filium, est circa patrē est circa fratres, est circa fideles viros, est circa ecclesię principes, est circa angelos, est circa Deum ac Dominum nostrum vnigenitum Dei verbum. In singulis ergo quibusque generibus atque nominibus iustificationis ratio obseruanda est: quia nisi hæc omnia ex comparibus deuotæ voluntatis officijs retineantur, iustificationem Dei non tenebimus. Religiosus in patrem si oderit filium, modum iustificationis amisit. Religiosus in fratrem si oderit seruum perdidit iustificationes. Religiosus in Dominum si oderit sacerdotem, quam iustificationis obseruantiam in religione Dei explebit odia in ipsa ministeria diuinæ iustificationis exercens? Iam verò in ipsam fidei veritatem, id est, Dei patris & Domini intelligentiam per quam maximè iustificatio nobis erit probata: quanta opus est nobis Dei gratia, ut rectè sapiamus, ut ex prophetis atque euangelicis auctoritatibus vnum idemque teneamus, ne in vno aut altero opinio nostra & sermo diffideat, sed vniuersas Dei iustificationes æqua ac pari operum ac doctrinæ obseruantia dirigamus. Quod cum consequemur, tum dicere id quod consequenti versu continetur licebit:

Tunc non confundar, cum respicio in omnia mandata tua.)

Nisi enim attenti in omnibus mandatis eius fuerimus ac diuersabimus erūtque alia præterita, alia pro voluntate obseruata: iustificationis ordinem non tenebimus. Cæterum si directis viis nostris erit par in omnia æqualisque custodia: nullo obliuionis vel negligentię pudore confusi, confidenter omnium mandatorum obseruatione gaudebimus. Sequitur deinde hic septimus versus.

Confitebor tibi in directione cordis, in eo quod didici iudicia iusticie tue. Iustificationes tuas Domine custodiam.)

Abiicienda ergo est omnis animæ perversitas, & directo atque in nullam a-

liam partem deflexo corde est confitendum: ne decidat animus in seculi curam, ne ex illis doctrinæ Dei semitis in deuia euagetur. Sed directæ huius confessionis hæc causa est, quæ consequenti versu continetur: *In eo quod didici iudicia iusticie tue.)*

Primum igitur orauit, ut ad custodiendas iustificationes directæ viæ ipsius fierent. Secundo in nullo confundendum se esse subiecit, cum in omnia Dei mandata respiceret. Tertio quoque in directione cordis Deo se confessorum spondit: ob id quia iudicia iusticiæ eius didisset. Per doctrinam scilicet directi cordis, cognitiæque iusticiæ laudem Deo reddens. Sed iusticiæ cognitiæ hic fructus est, ut iustificationes Dei retineantur: & idcirco subiecit: *Iustificationes tuas Domine custodiam.)* Quis enim dedisse iudicia Dei fructus est, nisi cognitionem nostram iustificationum obseruantia consequatur? Sed meminisse debemus licet cognitio præstanda à Deo sit, tamen esse semper orandum, ut his quæ in custodiendis iustificationibus suis custodire volumus faueat: *scientes quidem frequenter nos ab eo ob tentationes derelinqui, ut per eas fides nostra probabilis fiat. Veruntamen secundum prophetam ne nos penitus derelinquat deprecandus est, ait enim: Non me derelinquas usquequaque nimis.)* Quod & in dominicæ orationis ordine continetur cum dicitur: *Non derelinquas nos in tētationem quam ferre non possumus.* Scit Apostolus derelinqui nos ad tentandum, sed nouit & mensuram infirmitatis nostræ Deum nosse, dicens: *Fidelis est Deus, qui non permittat nos tentari supra quàm possumus.* Iob Deus tentationi permittens, à iure diaboli potestatem animæ eius excerpfit, & secundum modum infirmitatis humanæ, tentandi ius dereliquit. Infirmitatis suæ igitur propheta conscius orat, ne valde derelinquatur, ut imbecillitatem eius tanquam Petri demergentis fluctibus Dominus assumat: ut quanquam ad tentandum sese relicturus sit, non tamen usquequaque, scilicet ne usque animæ & fidei periculum derelinquat.

Matt. 6.

I. Cor. 10.

Beth.

IN quo corrigit iunior viam suam? in custodiendo sermones tuos. In toto corde meo exquisui te: ne repellas me à mandatis tuis. In corde meo abscondi eloquia tua: ut non peccem tibi. Benedictus es Domine: doce me iustificationes tuas. In labijs meis pronuntiabo omnia iudicia oris tui. In via testimoniorum tuorum delectatus sum: sicut in omnibus diuitijs. In mandatis tuis me exercebo: & considerabo vias tuas. In iustificationibus tuis meditabor.) In secunda consequentium octo versuum litera ipse sibi propheta his quibus responsurus sit proposuit dicens: In quo corrigit adolescens viam suam? Hæc ex proponentis persona dicta sunt. Dehinc nunc tanquam respondentis confessio subditur, In custodiendo sermones tuos.) Contuendum autem est, secundum eum quem in exordio habuimus sermonem, vera atque perfecta timoris Dei instituta sub his elementis literarum contineri: quibus quasi ad vsum confessionis Dei per ipsa infantia rudimenta formamur. Ergo intelligendus est propheta non ociosè locutus esse: In quo corrigit adolescens viam suam? Omni quidem ætati optabile est, ex his corporis sui vicijs ad innocentia studium trāsferri: quia & fera licet emundatio utilis sit obliuione vitiorum. Sed placitum Deo virum propheta conformans, non expectat post longam ac diuturnam criminum consuetudinem doctrinam Dei & præceptis timoris institui: sed rudes à peccatis annos ætatem adhuc criminum nesciam, vult non modò studijs aliquando innocentia, sed etiam ipsa adolescentia consuetudine imbui. Difficile est ab vilitatis desinere, difficile est à familiaribus abstrahi. Magnum in se consuetudo habet vinculum: & idcirco optimus ille fuerit cultor, quem non modo delictorum remissio sine crimine constituerit, sed ipsa illa præstiterit viciorum ignoratio innocentem. Nouit Hieremias propheta ætatis huius beatitudinem, dicens: Bonum, inquit, est iuueni viro cum fert iugum graue in iuuentute sua: sedebit singulariter & tacebit. Non expectat frigiscentes senectutis annos, nec emortuam iam per ætatem vitiorum consuetudinē. Vult longi prælij militem: vult eū Christi seruum, quem ne ipsa quidem præterito-

Thren. 3.

rum criminum recordatio polluat. Nam in his qui iam prouectioris ætatis crederunt, inest quidem per donum gratia præteritorum indulgentia: sed non abest per consciētia naturam gestorum recordatio. Bonum, inquit, iuueni ferre iugū graue. Onus istud maturi ad obediendū anni agrè ferunt. Cæterum ætas tenera grauis oneris molestia per virtutis incrementa non sentit. Sed suscepto in iuuentute onere quid faciet? Sedebit, inquit, singulariter & tacebit. Rarus ipse est cum quo perfectio timoris Dei per annorum augmenta conscrecat: & idcirco singularis sedebit, lasciuios adolescentia cœtus derelinquēs, & ab ipso senum nuper credentium confessu remotus: quia comperit se non dicere, Delicta iuuentutis meæ Domine ne memineris. Silebit etiā, congruam fidei & iuuentuti existimans taciturnitatem: non tumultibus negociorū secularium admixtus, sed per modestiam tacens, sola diuina sacramentorum cognitione occupatus, & sermones Dei tacita rerum atq; operum obseruatione custodiens. Redit deinde ad personam suam propheta, ut id quod superius dixerat significasse de se nosceretur, dicens: In toto corde meo exquisui te, ne repellas me à mandatis tuis.) Competere bonitati Dei non videtur, ut à mandatis suis quemquam repellat: sed sermonum adiectio & virtus verborum quæ ex perfecta cœlestisq. doctrina ratione disposita est, nihil dubiū, nihil contrarium in se habet. Qui ergo secundum prophetam mauult peccatorum poenitentiam quàm mortem: nunquid existimandus est à mandatis suis quenquā repellere? Procul sit istud existimare. Sed neq. hoc nunc propheta sentit, maximè qui in toto corde Deum perquisierit. Sed absolutio difficultatum in his ipsis requirenda est, è quibus videtur existere. Propheta enim quid senserit in promptu est noscere. Legimus scriptum in Hieremia: Maledictus qui facit opera Domini negligenter. Legimus & in euangelijs scriptum: Omni enim habenti dabitur, & abundabit: & qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo. Ergo habens abundabit, non habens verò ipso illo quod habet indigebit. Propheta non est obnoxius maledictionis conditioni, quia non negligēter opera Dei egit: cum toto corde perquirens. Deinde confidenter petit, ne à mandatis Dei repellatur, quia eum toto corde perquirat. Secundum euangelia

Psal. 24.

Hier. 48.

Matth. 1.

euangelia enim habenti dabitur, & ei qui non habet etiam quod habet auferetur. Deus ergo non aufert nisi non habenti, secundum quod neque repellit nisi negligentem. Adeo autem bonitate plenus est, ut habentem abundantia muneretur: adeo vero non vult quenkum non habere, ut non habenti ipsum quod habet adimat.

Neminem igitur nisi obnitentem repellit, neminem nisi negligentem reiicit. Hanc enim propheta prætulit causam, cur se non repellit à mandatis Dei precaretur, quia non ex parte, neque per desidium Deum sed toto corde quisisset: per quod intelligimus eum à mandatis repelli, qui per multam incuriam fuerit indignus admitti, & extra inhibentis inuidiam est, quod de culpa proficiscitur non merentis. Tertius iste secundæ literę versus est.

Psal. 102. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi)
Iob. 13.

Meminimus simile huic dicto legi solere ubi dicitur: Mysterium regis bonum est abscondere. Meminimus enim Paulum ad Corinthios adhuc in fide paruulos quædam Dei eloquia occuluisse, cum dicit: Lacte vos potavi, non cibo, nondum enim poteratis, sed neque adhuc potestis. Legimus & in Euangelio in agro vberi atque fecundo repertum thesaurum, eundemque empto agro occultari. Nouimus neque margaritas ante porcos proijciendas esse: neque sanctum canibus dare oportere. Ergo intelligimus quædam nos cordis nostri secreto continere, quæ diuulgata in expiabilis peccati culpam comparabunt. Ità enim dixit: In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. Quia cum cætera peccata secundum differentias rerum aut in nos ipsos aut in alios exercantur: tamen tum fierent in Deum propria, cum quæ occultorum cordium essent condenda secreto, hæc in prophana cognitionis scientiam proderentur. Conuendendus autem est in quarto hoc qui consequitur versu ordo doctrinæ. Primus versus de custodiendis ab adolescente mandatis Dei constitit. Sequens quia in toto corde Deum exquisierit, ne à mandatis Dei pelleretur: dehinc quod Sacramenta absconsa sapientiæ & occulta Dei mysteria mentis suæ secreto continuerit. Quarto nunc id deprecatur ut iustificationes suas eidem ostendat: &

deprecatur confessionis honore prælatum, dicens: *Benedictus est Domine: doceme iustificationes tuas.*) De iustificationibus nonnulla anteriori sermone complexi sumus, & superfluum est eadem frequenter iterare. Maximus igitur & præcipuus labor est, hanc iustificationum Dei scientiam consequi, & humanæ naturæ infirmitas difficulter tot tantarumque rerum cognitionem consequitur: atque ob id ut doceatur orat, quia diuinæ bonitatis munus est, animi humani imperitiam ad congruam atque unicuique generi competentem officiorum obseruantiam temperare. Succedit deinde etiam de iudicijs Dei sermo quo dicit: *In labijs meis pronunciaui omnia iudicia oris tui*) Quanta rerum & nuncupatum differentia est? Primum à iuuentute mandata Domini custodiuntur, dehinc Deus toto corde inquiritur, tum Dei eloquia occuluntur, & iustificationes disci desiderantur, nunc iudicia prædicantur. Sed propheta fortè existimabitur à se excidisse: & vel suorum, vel alienorum dictorum immemor fuisse. In hoc enim Psalmorum libro legimus. Iudicia tua sicut aby-
Psal. 35. Rom. II. Sap. 17.
sus multa. Paulus Apostolus ait: Inscrutabilia iudicia Dei, & rursus Propheta: Magna enim sunt iudicia tua, & innarrabilia, & quomodo audebat Propheta dicere, In labijs meis pronunciaui omnia iudicia oris tui? Sed nihil neque contra se; neque contra alium eiusdem spiritus Prophetam nunc locutus est. Non enim ait: In labijs meis pronunciaui omnia iudicia tua: sed ait, Omnia iudicia oris tuis: sciens nonnullam differentiam esse iudiciorum Dei, & iudiciorum oris Dei. Nunquid cum ait: Iudicia tua sicut abyssus multa, dixit iudicia oris tui sicut abyssus multa? Nunc autem ait: Iudicia oris tui annunciaui. Ea ergo quæ cognita esse per prophetas, vel ex Dei verbis iudicia esse potuerunt, ea propheta non tacuit. Quæ idcirco prædicata sunt ut docerentur. Post iudiciorum autem Dei oris publicam & constantem prædicationem, id sequitur: *In via testimoniorum tuorum delectatus sum sicut in omnibus diuitijs*) Non timet propheta vitæ suæ testes, sed in his delectatur: & ei conscientia spectantium se, & contuentium iucunda est. Trepidat enim ad omnem intercessionem, pollutæ conscientiae metus: cæterum ubi cõstans innocētis vitę est fiducia plu-

rium testium interuentio grata est. Sed non de communis consuetudine gaudi-
 dij iucundus propheta est : delectatur enim sicut in diuitijs omnibus non tantum in diuitijs sed in diuitijs omnibus. Sunt opes in auro, sunt in argēto, sunt in pecuniis, sunt in vestibus, sunt in domibus, sunt in agris, eorumque aut vitibus, aut oleis, aut frugibus. Sed Domini propheta doctrinarum fruge perfectus est, & legis ac prophetarum institutionum facultatibus diues est & anterior licet tempore, non tamen euangelicorum & apostolicorum præceptorum ignarus est.

1. Cor. I.

Nouit enim & has diuitias Paulus ad Corinthios loquens: Gratias ago Deo meo semper pro vobis super gratiam Dei quæ data est vobis in Christo Iesu: quoniam in omnibus ditati estis in ipso in omni verbo, & in omni scientia. In his ergo diues est, & in his delectatur propheta. Cæterum, non est æstimandus sæcularium opum comparatione delectatus esse: qui nisi cum contemptu atque inopia sæculi diues in Domino esse non potuit. Delectatus autem in vijs testimoniorum Dei opus delectationis sue agere debebat, & non ambiguum est quin agat. Ait enim in septimo versu: *In mandatis tuis exercebor, & considerabo vias tuas.*) Exercitatione igitur & assiduitate opus est, vt vsus rerum necessarium retineatur, quia periculosa est humanarum mentium & molesta desidia: ac ne ocij consuetudo subrepat, assiduitas exercitationis adhibenda est. Sed retentus etiã hic ordo rationis est. Nã prius exercendus est in mandatis Dei, tum deinde viæ eius considerandæ: quia nisi fidelium operũ vsus præcesserit, doctrinæ cognitio nõ apprehendetur. Agendũ à nobis antea fideliter est, vt scientiã consequamur. Vias ergo, secundum superiorẽ expositionem, legẽ, prophetas, & omnia Euangelia & Apostolos esse existimamus: quos in mandatis Dei se exercens propheta, cõsiderauit vt nouerit. Conclussit autem octauum numerũ hoc versu: *In iustificationibus tuis meditabor, non obliuiscar sermonum tuorum*)

A doctrinæ perfectæ ordine Propheta non excedit. In iustificationibus Dei, quas doceri se orauit exercetur, sic vt meditetur in mandatis. Mandatorum enim ea est ratio quo nos ad obseruantiam atque opus innocentia instituant: vt illud est, Non occides, non mœchaberis, & cætera his similia. Hæc ergo exercentur:

quia in his operationis est vsus, per presentium se exercitationem ad futura confirmans. Iustificationes autem sunt, quibus Hebræus puer sex annis seruus, liber deinceps anno septimo fiet, & post sex annorum fructus, ager ociosus relinquendus est, & cætera in iustificationum obseruantiam constituta, quæ in gentem in se habent futuræ spei meditationẽ per negocij præsentis affectum. Atque ideo in his medietur, vt in mandatis exerceatur: quia exercitatio vsum retinet consuetudinis institutæ. Meditatio autem se in id quod nondum obtinuit extendit: vt per meditationem id quod expetit cõsequatur, ne sermonum & promissionum subrepat obliuio.

Gimel.

Retribue seruo tuo & veram: & custodiam sermones tuos. Reuelo oculos meos: & considerabo mirabilia de lege tua. Incola ego sum in terra: non abscondas à me mādātā tuā. Concupiuit anima mea cupere iustificationes tuas in omni tēpore. Increpasti superbos: maledicti qui declinant à mandatis tuis. Aufer à me opprobriũ & contemptũ: quia testimonia tua exquisiui. Etenim sederunt principes: & aduersum me loquebātur: Seruus autē tuus exercebatur in tuis iustificationibus. Nam & testimonia tua meditatio mea est. Quibus non est constans emundati cordis conscientia, precari ista prophetae voce non possunt: Retribue seruo tuo & viuā. Si enim digna secundũ opera nostra retributio aderit, peccatorum ac delictorum nostrorum poenas merebimur. Satis est autē si cui vel hæc fiducia saltem gratulandi ad Deum fuerit: Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniusticias nostras reddidit nobis.

Quia secundũ altitudinem coeli à terra longauit iniquitates nostras à nobis. quia ipse cognouit figurationem nostrā. Magnum est tantam in se Dei misericordiam recognoscere, & scire consuetudinem criminum procul à se abesse, & dignum Dei misericordia se esse cœpisse. Propheta autem hic, in cuius scilicet corpore habitatio Dei digna est, qui sancto spiritu plenus, non communia, nec terrena cogitat & effatur: libertatis eius est vt oret: Retribue seruo tuo. Sed fortẽ insolentis istud audaciæ est, sine aliqua

Psal. 102.

aliqua confessionis modestia meritū retributionis optasse: nec se in corpore situm, id est, in vili atque humili sorte esse meminisse. Excluit autē propheta omne de se vanitatis ac iactantiae opinionem. Nā cum dixisset: Retribue, ex fiducia innocentiae: seruo tuo, ex seruitutis officio, & ex cōditionis suae cōfessione subiecit. Constanter igitur hāc postulat, qui Dei se seruum, non peccati esse meminisset quia omnis qui peccat, seruus est peccati. *Viuam, inquit, & obseruabo sermones tuos.*) Viuam atque obseruabo non praesentis temporis res est: significatio sermonis huius in futurum se tempus extendit. Scit enim propheta quando beata illa & vera viuientium vita sit. Nunc vero & puluere mortis manemus, & in mortis corpore sumus, à quo se liberari Apostolus orat, dicēs: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Habemus autē etiam nunc admixtā nobis materiam quae mortis legi & peccati obnoxia est, & in huius caduca carnis infirmęq; domicilio corruptionis labem ex eius consortio mutuamur: ac nisi glorificatio in naturam spiritus corpore, vitae verae in nobis non potest esse natura. Audiamus cum qui se meminit in corpore mortis habitare dicentē: Quia vita nostra absconsa est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita nostra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Hanc ergo retributionem sibi propheta orat, vt viuat: futurę huius vitę tempus in loco altero docens: quos ait: Placebo Deo in regione viuientium. Scit hanc mūdi istius sedem regionem non esse viuientium, scit nos adhuc secundū praefigurationē legis emundādos esse: nunc enim admiscemur morticinae, & in lege quisquis mortuum contrectat immūsus est. Sed absit istud vt quicquam horum in lege corporaliter intelligatur, tanquam per contrectationem mortui quisquam fiat immundus. Ioseph ossa egrediens Aegyptum Moyses ipse lator legis abstulit. Hileseus mortuo vt eum viuificaret incubuit. Dominus ipse mortuos manu apprehensos in vitam retraxit. Contrectatio mortui si immundum effectura fuisset: nequaquā à tantis viris, neque à Domino violata lex esset, ipso dicente: Non veni legem soluere, sed sed adimplere. Sed quia lex vmbra est futurorum bonorum, idcirco per hanc praeformatam signifi-

cantiam docuit, nos in hoc terreni & morticini corporis habitaculo mundos esse non posse: nisi per ablutionem coelestis misericordiae emundationem consequamur, post demutationem resurrectionis terreni corporis nostri effecta gloriosiore natura. Et fortē si quis existimet sibi in sacramento baptismi perfectam illam innocentiam, & coelestis vitae dignam redditam puritatem, Ioannem baptistam dixisse recolat: Ego quidem baptizo vos in aqua poenitentiae, qui autem post me venit, fortior me est, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni. Ipsum autem Dominum baptizatum à Ioanne cum adhuc esset in corpore meminerit locutum: Adhuc habeo alio baptismo baptizari. Est ergo quantū licet existimare perfectae illius emundatio puritatis etiam post baptismi aquas reposita: quae nos sancti Spiritus sanctificet aduentu, qui iudicii igni nos deoquat, quae per mortis iniuriā à labe morticinae & societate purgabit, quae martirij passione deuoto ac fideli sanguine abluet. Et idcirco sanctus propheta victurum se dicit esse cum viuat per hanc scilicet vmbra vitae ad verā illam regionem viuientium transferādum. Secundum quod exemplum, vt dixi, viuat: ita & custodiā sermones tuos. Custodiuntur interim secundum apostolum Paulum pro parte & per speculū. Sunt enim multa seculi scandala, quae prohibent perfectam in nobis mandatorū esse custodiam. Taceo de naturis corporum: quae nos interim aut per infirmitatem, aut per incitua vitiorū imperfectos esse compellunt. At verò morte victa, & aculeo obtuso, cum facie ad faciem audiemus atque cernemus: tunc verē & viuemus, & mandata Dei seruabimus. Ordo intelligentiae qui primo versu continetur, hic idem in consequentibus est. Ait enim.

Revela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.)

Scit mortalibus oculis atque corporis nubem obscuritatis obsistere: scit ea quae corporaliter in lege praecepta sunt vmbra esse & speculum futurorum. Legem quidem legit: sed optat legis mirabilia contueri. Meminit sancta esse sabbata: sed in aeternorum sabbatorum requie esse desiderat. Vtitur quidē azymis panibus: sed fermentum eiicere naturae veteris festinat. Immolat paschae

Matth. 3.

Luc. 12.

Baptismus
martyrumAllegoria
veteris legis.

Rom. 7.

Coloss. 3.

Psal. 114.

Contagium
animi.

Matth. 5.

ouem: sed assistere ei qui per Ioannem reuelatur agno, concupiscit. Septimiani legi satisfacit: sed ipse exactis septem milibus, seculi esse liber exoptulat. Iubilei quinquagesimi anni legem explet: sed pentecostadis remissionē ac renouationem obtinere festinat. Scit ex præcepto Dei secundum cœleste exemplar & altarium à Mose institutum, & Aaron sacerdotali habitu ornatuque vestitum: sed principis sacerdotum in cuius exemplum hæc fiebant, interesse ministeriis properat. Induci quoque in terram sanctam & terrā fluentē lacte & melle, tanquā totius huius orbis peregrinus orat. Vniuersa quidem ista Iudæi corporali-
Rem. 7. ter gerunt, sed hoc Paulus aliter intelligit, dicens: Scimus enim quia lex spiritalis est. Hæc igitur legis mirabilia quæ velatis oculis adūbrantur propheta orat ut cernat: scilicet ut caduco atq; infirmo corpore absolutus, hæc quæ per corporalem obseruantiam legis magna & mirabilia in cœlis præfigurantur aspiciat. Non demutatur affectus orātis. Post hæc enim ait:

Accola ego sum in terra, ne abscondas à me mandata tua.)

1. Cor. 5. Accola non iuris sui terram incolit: sed aduena, & peregrinus fructum temporariæ operationis expectat. Nonuit incolatus huius Apostolus ordinem, dicens: Peregrinum à corpore, & cum Christo manendum esse. Propheta itaque quasdam imagines cœlestium cōuersationum fide cernēs, licet corpus incolat, tamen rem non suam incolit. Oculis mentis in cœlū erectis scit in cœlo thesauros collocandos: quia ubi thesaurus sit illic & cor futurum. Non erat ille sensu suæ terræ accola, qui in euangelica comparatione horrea, extruit capacia ingentium fructuum, & animam suā per præsentium copiam ad delicias adhortatur stultus, anima ipsa eadem nocte priuādus. Ergo accolā se propheta confitens, orat ne mandata Dei à se occultentur. Nemo enim nisi peregrinus corporis sui cognitione mandatorum Dei est dignus. Quod mandatū Dei cum lucidū sit & illuminās oculos, absurdē nūc videbitur dixisse, ne sibi mādata Dei occultentur: quæ hoc naturæ in se habēt, ut & lucida sint & illuminent. Sed negligētia aurium affert sensuum difficultatem. Illic enim mandatum lucidum & illuminans est, hic mandata absconsa sunt. Luci-

A dum mandatum est, per quod ad contuendum lumen mandatorum illuminamur. Per mandatum quod in lege primum est, quo Deum ex tota anima & ex tota virtute amare præcipimus, digni illuminatione cognitionis efficitur. Et sicut de gloria in gloriā trāsibimus, & in lumine videbimus lumē sic per speculū faciē ipsam quandoque cernemus. Per hoc enim nunc corporalis vitæ mādatum, *B* sacramento baptismi & præcepto Dei illuminamur: & lumine vtimur, & in gloria manemus. Per hoc rursum ex mandato & mandata cernemus, per hoc lumine lumen videbimus: per hoc ex gloria in gloriā transferemur. Scit autem in cœlis propheta plura Dei esse mandata, scit per diuersitatem ministeriorū diuersas esse præceptorum obseruantias: angelorum, archangelorum, thronorū, dominationū, potestatum, & principatū. Quos utiq; necesse est, ut nominibus ita & officiis esse diuersos, perpetuā tamen mandatorum custodiam pro naturæ suæ firmitate retinentes. Atque ob id reuelari sibi cœlestium māditorum sacramēta orat: quia sciat se in terræ huius corpore esse peregrinum. Quartus hic tertiæ *C* literæ versus est:

Concupiuit anima mea, ut desiderem iusticiam tuam in omni tempore.)

Non est prophetæ huius communis cū cæteris vel seculi sermo: altius sub significatione familiarium verborum intelligētiae suæ extulit sensum, dicēs: Concupiuit anima mea, desiderare iustificationes tuas in omni tēpore. Multis enim videtur rectius dictum fuisse: Desiderat anima mea iudicia tua in omni tempore. Et fortē quidā existimāt id ipsum sub his dictis contineri. Sed meminit propheta, arduum esse & naturæ humanæ periculosissimū, Dei desiderare iudicia. Cum enim nemo viuens in conspectu ipsius mundus sit, quomodo desiderabile eius potest esse iudicium? An cū ex omni *E* ocioso verbo rationem simus præstituri, diem iudicij concupissemus, in quo nobis est ille indefessus ignis obeundus, in quo subeunda sunt grania illa expiandæ à peccatis animæ supplicia? Beatæ Mariæ animam gladius pertransiuit, ut reuelentur multorum cordium cogitationes. Si in iudicij seueritatē capax illa Dei virgo ventura est, desiderare quis audebit à Deo iudicari? Iob omnium humanarum calamitatū militia & victoria perfunctus,
Luc. 2.
Job. 1.

functus, qui cum tentaretur, ait: Dominus dedit, Dominus abstulit, sit nomen Domini benedictum in secula. Cinerem se esse confessus audita de nube Dei vocem non loquendum sibi ultra esse decreuit. Et quis erit ausus Dei desiderare iudicia, cuius vocem de cœlis nec tantus propheta sustinuit, neque Apostoli in monte cum Domino ferre potuerunt? Tenuit itaque propheta & humanæ naturæ & conscientiæ modum, dicens: Concupiuit anima mea, ut desiderem iudicia tua in omni tempore. Non enim iudicium desiderat, sed ut desideret, concupiscit: desiderij eum cupiditas, non iudicij continebat. Concupiscit enim desiderare, scilicet ut in tanta innocentia maneat, ut tuto iam & sine metuendi iudicij terrore desideret rem ipsam: nondum per conscientiam humanæ conditionis desiderans, sed eius desiderium ex conscientia perfectæ si proueniat innocentia concupiscens. Scit verò continentem & indefessam desiderij huius concupiscentiam esse oportere, atque ideo adiecit, in omni tempore: nullum scilicet docens ocium nobis esse debere, quin semper desiderij huius cupiditate teneamur. Deinde sequitur:

Increpasti superbos, maledicti qui declinant à mandatis tuis.)

O infelix superbia, quæ dedignatur sub præceptis cœlestibus viuere, quæ mandata diuina animi infidelis tumore fastidit. Plurima sunt humanorum vitiorum crimina, & diuersæ atque innumerales peccatorum operationes: sed nulla magis prouocanda in nos ira Dei, quam superbiæ causa est. Increpasti enim non auaros, non lasciuos, quibus utique increpatio debita est, sed superbos: quia plures superbia qua humana contemnunt, etiam Deo obsequi spernunt. Sed sint licet præclara cætera fidei opera, & in omni diuinorum præceptorum custodia deuotio immoretur: tamen subrepente superbia, eorum memoria quæ rectè operamur abolebitur: quando Euangelicus ille phariseus labore se in vitæ viam statuit, ne alienæ rei rapax esset, ne in quamquam iniuriosus existeret, ne adulteriis dissolueretur, laborauit bis in sabbato ieiunans: & infelix hoc vitiorum corpus per abstinentiam cibi ingentis patientiæ virtute confecit, quando dein-

de labore avaritiæ vincenda, decimas substantiæ suæ in vsum egentium intulit. Quid his præclarius? quid horum operum executione difficilius? Sed incidit in superbiæ laqueum, dicens: Quia non sum sicut peccator iste & publicanus. Ex ingentibus operibus cecidit in crimen, & insolens per hanc virtutum suarum gloriam factus, iustificato magis publicano recessit. Sed quid de phariseo dicimus? Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, aduersum quem diabolus omni virtutis suæ arte luctatus est, angelum satanæ qui se colaphizaret accepit: ut per passionum omnium indefessas molestias, nulla superbiendi occasio per ocium temporis posset inreperere. Ipse quoque eligendi & constituendi sacerdotis quandam legem ferens, cum iam eum in his quibus episcopum dignum est virtutibus collocasset: neophytum eligi vetuit ne superbiret, dicens: Non neophytum, ne inflatus incidat in iudicium diaboli. Id est, ne per recens edeptam regenerationis gratiam insolecat: vult illum multo passionum bello antè tentari, vult multis humilitatis & fidei stipendiis prouehi. Cor enim humiliatum Deus non spernit, & sacrificium optimum cor contribulatum. Quia qui se humiliat exaltabitur, & qui se exaltat humiliabitur. Et idcirco maledicti qui declinant à mandatis tuis, quia increpantur superbi: quia per superbiā superbia animi insolentis & humana despiciamus, & diuina negligimus. Sed virtus verbi hic collocati non negliger est audienda. Promptum enim fuerat dicere, Maledicti qui non obtemperant mandatis tuis. De vno & de plurimis mandatis in superiore versu competentia diximus. Maledicti autem sunt, qui per hanc prophetiæ doctrinam eruditi à mandatis Dei declinant: id est, per viciorum præsentium desideria absque æternorum mandatorum decidunt. Qui enim declinat, & id in quo est deuitat: & ex alia parte in aliam deducitur, & deflexu quodam de itinere decedit. Vel leuiter ergo declinantem à mandatis Dei maledictionis sententia comprehendit: ut intelligeremus quanti periculi res esset, ea omnia ignorare nos. à quibus declinare maledictum est.

Luc. 14.

1. Tim. 3.

Luc. 14.

superbia.

Aufer à me opprobrium & contemptum, quia testimonia tua exquisiui.) Peccata opprobrio sunt digna: & idcirco peccatores exurgent in opprobrium æternum. Quod autē peccata omnia opprobrio sint digna, in euangeliiis discamus: tum cū Dominus exprobrare illis ciuitatibus cœpit, in quibus plures virtutes eius effectæ essent nec pœnituisent, Corozaim & Bethsaida. Quod ab illis cœptum, necesse est vt in omnes eiusdem criminis par fiat: & tunc humano generi exprobraret non pœnitenti, neque in viam euangelicam pergenti: id quod psalmo continetur.

Psal. 29.

Quæ utilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionem? Exprobrat enim superbis atque maledictis, cur nihil in sacramento sanguinis sui atque mortis utilitatis suæ esse existimarint: cum ille nostri causa, & natus & passus & mortuus sit. Tenuit etiā propheta rationē infirmitatis humanæ. Scit inesse quædā quæ per Dei misericordiā auferenda à nobis sint: scit & Deum tali peccatorū nostrorum confessione orandū, vt & si digna argutione habeamus, non tamē arguamur. Confitendum enim crimen est, vt obtineatur & venia. Scit deinde post argutionem in cōtemptum, id est, in nihilum gentes æstimari: quia scriptum est,

Esai. 40.

Omnes gētes nihil sunt, & omnia quæ à malitia sunt, in nihilum æstimata sunt. Sed secundū prophetæ exemplū auferri à nobis opprobrium & contemptū hac spe ac fiducia nos deprecari oportet: vt addamus ad id quod dicitur: *Aufer à me opprobriū & contemptū, & id quod sequitur: Quia testimonia tua exquisiui.* Et testimonia Dei exquirat, vt argui non debeat: & auferri à se opprobrium contemptūque precatur, vt verecundiam non derelinquat. Esse quidem in natura sua confessus argutionis & opprobrij causam quā à se de precatur auferri: sed sed per deuotionē exquisitorū testimoniorū eā sperat auferri. Exquirat autē testimonia Dei propheta non in ocio, neque in solentia rerum secundarum: sed exquirat multis aduersus se residentibus & aduersus se colloquētibus dicēs: Etenim sederūt principes, & aduersus me detrahebant.) Scit enim omnem propheta fidem mundi huius deesse principibus: scit & apostolos cunctis futuros propter Christianum nomen odiosos. Sedent aduersus prophetam principes, & de-

trahunt tunc cū audiunt Esaiam dicentem: Audite verbum Domini principes Sodomorum, attendite legem Dei populus Gomorræ. Ex consilio enim talium Esaias sectus est, Hieremias quoque carcere clauditur, Daniel leonibus fame ad sœuitiam ciuitatis obicitur, Zacharias inter templum & altare occiditur, apostoli cæduntur, desecantur crucifiguntur, vt prædicatio Dei auferatur, vt doctrina prophetiæ inhibeatur, vt vitæ æternæ via obsepiatur. Sed hos principum confessus & hæc obtreccationis eloquia spreuit fides constans. Consequitur enim: *Seruus autem tuus exercebatur in tuis iustificationibus.*) Obstrepentibus illis videlicet, & totis pœnarum armis inhibentibus: in exercitationibus iustificationum Dei spiritus perseuerat. Sed vt iam superius tractauimus, exercitatio iustificationum & meditatio testimoniorum illa est, quacū legis opera per corporales efficientias exerceatur. Exercitatione iustificationum tamen, & testimoniorum meditatione, bonorum æternorum per præsentium meditationem quædam præparatio comparatur. Sed testimoniorum meditatio vnde oriatur ostendit. Adiecit enim: *Et consilia mea iustificationes tue.*)

Omne scilicet vitæ curam, omnes consiliorum varios diuersosque motus inuentos esse iustificationibus confitens Dei in Christo Iesu, cui gloria & honor in seculorum. Amen.

Daleth.

ADHESIT pauimento anima mea, viuifica me secundum verbum tuū. *Vias meas enunciaui & exaudisti me: doce me iustificationes tuas. Viam iustificationum tuarum instrue me: & exercebor in mirabilibus tuis. Dormitauit anima mea præ tedio: confirma me in verbis tuis. Viam iniquitatis amoue à me: & in lege tua miserere mei. Viam veritatis elegi: iusticiam tuam non sum oblitus. Adhæsi testimoniis tuis Domine: noli me confundere. Viam mandatorum tuorum cucurri: cum dilatasti cor meum.)*

Multiplex intelligētia non potest in se habere dictorū difficultatem, cum amota omni obscuritate intelligendi magis abūdet electio: vt in primo quartæ literę versu contuemur. Ait enim: *Adhæsit pauimento*

mento anima mea, uiuifica me secundum verbum tuum.) Potest istud & de assiduitate orationis intelligi, tanquam ex peccatorum confessione in terram propheta prostratus adhæserit pauimento. Sed vt altius aliquid sub his dictis intelligamus, perspecta diligentius verborum virtute necessarium ducimus. Non enim ait: Adhæsi pauimento, sed ait: Adhæsi pauimento anima mea: & admonemur intelligere hic eum esse de animæ & corporis societate conquestum. Et multa sunt, quæ nos vt potius probabile existimemus admonerent. Dixit enim Apostolus, corpus humiliationis nostræ, dixit & propheta: Humiliata est in pulvere anima mea, dixit rursum: Et in puluerem mortis deduxisti me. Igitur, vel quia in terræ huius solo commoramur, vel quia ex terra instituti conformatique sumus, anima quæ alterius originis, est terræ corporis adhæsisse creditur: maximū ipsa certamē suscipēs, vt se immanens in eo, ab eius societate diuellat, vt tanquam peregrina incolatu eius vtatur. Nō ignarus est autē propheta licet anterior ætate, apostolici tamē dicti: quia qui adhærent Domino, in vno spiritu sunt, Scit etiam à se prædicatum: Adhæsit post te anima mea. Quin etiam legit in lege: Post Dominū Deū ambula- bis, & adhærebis ipsi. Adhærere igitur huic magis quā illi concupiscit. Sed quia meminit ex consortio eius nonnullam se labem contraxisse peccati: orat vt per verbum Dei quamuis admixta terrenæ mortalique naturæ anima eius sit ipse tamen in viam vitæ cœlestis animetur. Scit enim se nunc pauimento adhærere, non viuere: sed secundum verbum Dei, cui mortui viuunt, orat vt viuificetur in vitam. Dehinc sequitur: *Vias meas pronunciaui & exaudisti me, doce me iustificationes tuas.*) Qui secundum voluptates corporis vitam agunt, in viis suis ambulant. Qui autem omni vitiorum carnalium consuetudine derelicta in præceptis Dei degunt: iam illis non in sua, sed in via Dei iter est. Et hæc audiamus in Deuteronomij præcepto: Sed nunc Israël quid Dominus Deus tuus poscit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum, & embules in omnibus viis eius: & diligas eum, & seruias Domino Deo tuo ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & custodias præcepta Domini Dei tui, iustificationes eius, quæ ego præcipio tibi hodie vt bene sit tibi? Ergo Deo adhærēs, in via Dei

est. Et qua ratione prophetam hic locutum existimabimus dicentem: *Vias meas pronunciaui, & exaudisti me, doce me iustificationes tuas?* Si enim vias suas prædicat, necesse est peccati vias prædicet: quia in via peccati sit, quisquis in via Dei nō sit. Sed huic præsentī dicto cōsentiens illud videtur, quod dictum est: Pronunciabo aduersum me iniusticias meas Domino. Et rursum: Iustus in exordio sermonis sui ipse sibi accusator est. Ergo hic pronuntiatio quæ dicitur non laudatio est, sed confessio viarum suarum id est, peccatorum suorum poenitens professio. Et propheta vt esset dignus spiritu prophetiæ, vias suas, id est, peccata sua ante cōfessus est: vt per hanc pronūciationem eorum, doctrinæ iustificationum Dei capax esset. Quod vtrunque absolutē docetur. Nam cum dicit, Pronunciaui, cōfessionem hanc præteriti temporis esse demonstrat: cum dicit, Doce me, oratio ex futuro. Quia confitendum antè est est de peccatis, & exacta confessione discendum. Manens autem propheta in lege, nō ex his, doceri se postulat, quæ corporali tum ministerio gerebantur: sed ex his quæ per speciem præsentium futuri erant sacramenta complexa. Viā iustificationum tuarum fac vt intelligam, & exercebor in mirabilibus tuis. Sermo præsens discreuisse cognoscitur iustificationes à via eorum. Et quantum re ipsa intelligitur: omne quod est ad quod per viam tenditur, non idem est quod & via ipsa qua pergitur. Quærenda igitur causa est: cur propheta præstari sibi, vt viam iustificationum intelligat, potius quā vt ipsas iustificationes cognoscat, orauerit. Meminit etenim omnes iustificationes legis, vmbra in se sanctarum iustificationum continere: cum post sexennij seruitutem Hebræus puer liber est, cum septimi anni fructus indigentibus & pecoribus terræ relinquuntur, cum post quinquagesimum annum omnia in ius familiæ eius vnde decesserint reuertantur. Et quia hæc quæ in lege sunt constituta, via est eorum quorum in his præformatur exemplum: viam harum iustificationum vt intelligēs in mirabilibus Dei exerceatur orat, id est, in legis operibus versetur: quia lex sit ad futurorum bonorum speculum constituta. De sequenti versu cōperi multos varia sensisse, eo quod non eadem proprietate à cæteris translatoribus ex Hebræo demutatus esset, vt ab his

Psalm. 31.
Psalm. 18.

Psalm. 43.
Deut. 12.

Psalm. 42.
Deut. 10.
Deut. 13.

Deut. 10.

Septuaginta interpretantibus conscriptus est. Nonnulli enim pro eo quod ab illis dictum est *ἐρύσσει*, distillauit vertunt. Sed nobis neque tutum est translationem Septuaginta interpretum transgredi: & sana ratio est, & sensus dictorum ita admonet, ut recte ac probabiliter verbum translatum intelligamus. Est enim cum illis & nobiscum ita: *Dormitauit anima mea præ tædio.*

*Psal. 120.
Psal. 131.*

Et superior omnis sermo & consequens, humilitatis & infirmitatis & confessionem in se habet: cum pauimento anima adhæsit, cum peccatorum viæ confitentur, cum intelligentiam viæ iustificationum orat. Consequens ergo est ut nunc animam suam præ tædio mortalis habitaculi dormire conquestus sit: quæ nondum iustificationum viam intelligat, quæ etiam nunc pauimento adhæserit. Atque ob id in viis Dei confirmandum sese orat, quia præ tædio dormitet. Sed hic ea ratio seruata est, ut dormire se, non dormire dicat, quia qui dormit, in ipso somni opere est: qui autem dormitat, antequam somno languescit. Quæ & in alio loco ratio seruata est, cum dicit: Ecce non dormit, neque dormitabit qui custodit Israël. Sed & illic ubi meminit: Si dederō somnū oculis meis, & palpebris meis dormitationem. Dormitationem palpebrarum, somnum verò esse dixit oculorum: quia palpebrarum officium est, ut somnum ex dormitione concilient.

Propheta igitur etsi dormitat, non tamit: atque ob id ne dormitans obdormiat subiecit, Confirma me in verbis tuis: id est, ut per omnium iustificationum, quas superius memorauit, intelligentiam confirmatus non modo non dormiat, sed etiam sine aliqua dormitione peruigilet. Ait enim post hæc: *Viam iniquitatis amoue à me, & in lege tua miserere mei.*

Promptum fuerat dicere: Iniquitatem amoue à me: sed licet infirmitatis suæ conscius, cum meminerit in corpore suo viam inesse peccandi, tamen, per timorem Dei à peractione peccati omnis alienus est: Viam igitur peccati, qua ad peccatum pergere promptum est, amoueri à se deprecatur: id est, omnia corporaliū voluptatum desideria auferri, nec tentationem aliquam concupiscentiæ, aut ignorantia qua tanquam per viam ad peccatum itur ingruere. Nec solum id orat

Deum, sed etiam ut per legem suam miseretur eius. Per legem autem hoc modo misericordiam consequitur: quia ut superius ostendi, ita in lege est scriptum: Et nunc Israël quid Dominus Deus tuus poscit à te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, & ambules in omnibus vis eius, & diligas eum, & seruias Deo tuo ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & custodias præcepta Domini Dei tui, & iustificationes eius, quas ego præcipio tibi hodie, ut bene sit tibi? Ergo cum lex doceat in viis Dei ambulandum, ut ambulanti in his bene in posterum sit: & nunc fortè propheta oret vias iniusticiæ à se amoueri, sibi que ut Deus miseretur ex lege: id orat quod lege conclusum est, ut in viis Dei ambulans in beatitudine collocetur. Dehinc sequitur: *Viam veritatis dilexi, iudicia tua non sum oblitus.* Viam multi diligunt, sed non omnes diligunt viam veritatis. Et quicumque aut voluptatum, aut diuitiarum, aut honorum viam ineunt, sed & qui hæreticorum doctrinis vagi & incerti & impij differuntur: in via quidem sunt, sed non sunt in via veritatis. Sed propheta ex spiritu eius loquitur qui assumpto corpore dicturus postea erat: Ego sum via, veritas & vita. Et quia hoc iudicium est, secundum quod in euangelis continetur (Hoc enim iudicium est, ut qui credit in me, habeat vitam æternam) merito propheta ait: *Viam veritatis dilexi, iudicia tua non sum oblitus.* Nobis enim hæc ad cognitionem posterius dicta sunt, sed propheta in his & viuit & loquitur. Cohæret autem sibi doctrinæ & confessionis prophetiæ sermo ait: *Adhæsi testimoniis tuis Domine, noli me confundere.* Quia veterum & anteriorum peccatorum veniam testimoniis Domini adhæredo sit meritis. Scit enim verbis Dei dictum esse: Ecce deleam ut nubem iniusticias tuas, & tanquam nebulam peccata tua. Dominus potens est omnia ea quæ in nobis pudoris & confusionis sunt amouere, si & nos dicere eum libertate possimus: Adhæsi testimoniis tuis. His enim adhærentes, confusione pudendorum & anteriorum criminum liberamur: sed concludentur omnia suo ordine & suis rebus. Superius enim ait viam iniusticiæ amoue à me & in lege tua miserere mei deinde subiecit: *Viam veritatis dilexi.* tertium id sequi-

Deut. 10.

Joan. 14.

Esai. 44.

id sequitur: Adhæsi testimoniis tuis. nunc deinde ita finit: *In via preceptorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.*)

Per gradus ad id ventum est, viæ iniquitatis amotæ, viæ veritatis, dilectæ testimoniis indiuisibili societate, ut in via mandatorum Dei curreretur: sed via quæ ad vitam ducit, & angusta, & tribulata est: Angusta, quia diligenter & caute in ea ingrediendum est. Tribulata, quia per multas tribulationes & passiones aditur. Ergo insolens propheta existimabitur, qui se viam hanc currere gloriatur? Meminit autem inter innocentis studium & humilitatis confessionem, sermonum suorum moderandam esse virtutem. Idcirco postea quàm dixerat: In via mandatorum tuorum cucurri, hoc addidit: Cum dilatasti cor meum. Dilatum est cor, quod per fidem capax doctrinæ Dei panditur. Et hoc de credentibus dictum est: Et inhabitabo & inambulabo in his. Cor igitur dilatatur, in quo sacramentum patris & filii resedit: in quo capaci habitatione Spiritus sanctus delectatur. Meminit & Salomon dicens: Sapientia in exitibus canitur, in plateis cum libertate agit. Verbi huius utriusque Latinitas nostra vel obscuritatem nobis affert, vel alterius intelligentiæ opinionem præbet. Nam quod nos in exitibus dicimus, Græcitas in Hebræo ἐν ἐξόδοις transtulit. Et exodus propriè est, ubi ex multis angustis viis in unam patentem viam coitur. Quod verò nos plateas nuncupamus, eodem nomine Græcitas nuncupavit. Sed plateas latitudines esse Græcus sermo designat: & nos putamus has esse urbium vias. Ergo sapientia, quæ Christus est, in via illa in qua nobis ex multis egressus est, canitur. In latitudinibus autem cum libertate agit: in quibus non solum habitare, sed etiam deambulatorum se esse promissit. Ergo viam Domini propheta liberè currit, postea quàm dilatato corde esse coepit. Non enim antè potuit viam currere, quàm ipse illa digna & ampla Deo efficeretur habitatio. Amen

Primer. 1.

Hc.

EGEM statue mihi Domine, viam iustificationum tuarum: & exquiram eam semper. Da mihi intellectum & scrutabor legem tuam: & servabo eam in toto corde meo. Deduc me in semitam mandatorum tuorum: quia ipsam volui. Inclina cor meum in testimonia tua: & non in utilitatem. Auerte oculos meos ne videant vanitatem: in via tua vivifica me. Statue seruo tuo eloquium tuum: in timore tuo. Amputa opprobrium meum quod suspicatus sum: quia iudicia tua iucunda: Ecce concupiui precepta tua: in equitate tua vivifica me.

Inusitatam ac novam deprecationem prophetæ in primò quintæ literæ versu inuenimus. Ita enim coepit:

Legem statue mihi Domine viam iustificationum tuarum.)

Sed rationem consequi versus huius ex Latina interpretatione difficile est. Per conditionem enim communis sermonis nostri non ita absolute potuit virtus verbi Græci & Hebraici explicari. Græci nanque ex Hebreo transtulerunt, νομοθέτησον με κύριε, τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης σου. Orat enim in hoc versu, ut sibi lex statuatur iustificationum: & quod Græcè est νομοθέτησον, ad eiusdem sensus intelligentiam Latinitas explicare non potuit. Propheta ergo orat ut viæ iustificationum suarum legem sibi Dominus constituat, id est, ut qua lege viam iustificationum Dei adeat, & intelligat & sciat. Non enim viæ tantum, ait sed iustificationum viæ postulat legem. Et quæ tandem iustificationis viæ lex erit? Nam cōmunibus & in terrenis viis legem meminimus esse in spaciis mensuras: cum passuum mille interuallo quædam legis viæ signa statuuntur, cum mansionum requies disponitur, cum usque ad urbem refectione viantium congrua rursum mansionum interualla dimensa sunt. Sed etiam tum cum ex Aegypto populus per rubrum mare pedes transiit, legem quandam viæ fuisse meminimus: & non humani arbitrii iudicio, sed diuini constitutam in columna ignis & nubis. Nam cum oportet populū iter agere, columna ignis nocturno tempore anteibat: de die verò columna nubis. At cum placitū Deo fuisset,

Qq

diu in iisdem castris populum contineri: columna neque ignis noctu prouehabatur neque nubis de die anteibat. Legem itaque hanc viam statuit. Et si diligenter stationes eas, mansionesque castrorum, & conditiones locorum quae Exodo continentur, retractemus: magna in ipsis caelestis itineris mirabilia cernemus. Ob quod frequenter propheta orauit, dicens: Considerabo mirabilia de lege tua. Sed non iam istis se viam legibus contineri propheta orat: non enim viam legem, sed viam iustificationum poscit esse viam testimoniorum, cum dicit: In via testimoniorum delectatus sum. Scit esse viam praecceptorum, cum ait: Viam praecceptorum tuorum cucurri. Nouit etiam viam legis, cum beati sunt qui ambulant in lege Domini. Scit esse hanc vitam iustificationum, de qua nunc deprecatur. Scit esse viam in prophetis, scit esse viam in euangelis: scit viam in apostolis, de quibus saepe testatus est. Vult ergo per viam huius legem, usque in perfectam illam vitae viam tendere. Plures enim sunt haereticorum qui viam legis improbat, plures qui prophetarum, multi qui euangeliorum, multi qui apostolorum. Scimus etiam quosdam non omnibus his viis esse contentos: sed scriba doctus nouit diuitis patris familias se exemplo de thesauris proferre vetera & noua. Hanc igitur iustificationum viam legem propheta desiderat. Lex enim iustificationum quibusdam religiosi cordis disciplinis continetur, & intra fines nos constitutionis suae quibus se verteret arctauit: ne excedentes eos, ad opiniones haereticarum intelligentiarum euagaremur. Non vult igitur ab ea lege excedere, quam constitui sibi orat. Sed in quam causam hanc legem orat institui? Scilicet ut exquirat eam. Lex erat iustificationum per Moysen scripta, & hanc propheta operibus exercebat. Non ergo statui sibi orat, quae iam statuta erat, & ab eo religiosè agebatur: sed eam quam optat inquirere. Quid ergo optat inquirere? Finem scilicet legis & quis erit finis legis? Apostolum audiamus: Finis enim legis Christus est. Sed per has iustificationum vias quibus statuta lex fuerit, finem legis optat exquirere: neque solum exquirere, sed semper exquirere. Ita enim ait:

Et exquiram eam semper.

Rom. 10. Officium exquirendi non suffecerat per voluntatem: nisi etiam indefessa ab

eo temporis continuatione gereretur.

Da mihi intellectum, & scrutabor legem tuam: & seruabo eam in toto corde meo.

In prouerbiis Salomonis scriptum meminimus: Ignorando sapientiam sapienter interrogantibus sapientia deputatur. Quo sensu id ostendi videtur, quod qui non intelligat, & sapienter interroget, sapere credatur. Hoc itaque eo proficit, quia propheta in lege manens, & secundum Apostolum Hebraeus ex Hebraeis, octaua die circumcisis, & secundum genus ex tribu Iuda, & secundum gratiam corporeae vntionis, & rex electus, & Christus, & secundum sacramentum sacramento dominicae natiuitatis dignus, cuius filius Iesus Christus esset, tanquam peregrinus legis orat: *Da mihi intellectum, & scrutator legem tuam: & seruabo eam in toto corde meo.* Nondum ergo seruat, nondum scrutatus est, nondum intelligit. Non ergo de ea lege loquitur: in qua natus est, eruditus est, operatus est propheta. Sciens itaque primam partem esse prudentiae, ut quis quod non intelligit, sapienter interroget: & quod ignorat, intelligat: idcirco intellectum ut accipiat rogat. Sciens verò adepto spiritu intelligendi, studio opus esse scrutandi, ait: Et scrutabor legem tuam. Scrutationis autem fructum in repta rei custodia esse cognoscens, dixit: Et seruabo eam. Intelligens verò perfectam custodiam diligentia in toto esse cordis officio: consummauit omnem sermonis sui ordinem, dicens: *Da mihi intellectum, & scrutabor legem tuam: & seruabo eam in toto corde meo.*

Sed quid tandem istud est quod scrutaturum toto corde promittit? Meminit nanque non ociosos dies sex Moysi libro in mundi huius operatione monstrari. Scit non superfluum esse diei septimi requiem. Recordatur in mensis septimi religionem sacramenti festiuitatis caelestis tanquam in speculo figurari. Nouit annum illum, quo post sex annorum seruitutem liber Hebraeus est, quo post multam operationem terra requiescit, fructibus eius relictis profelyto pauperi & bestiis terrae: quo & debita vniuersa Hebraeis omnibus remittuntur. Quinquagesimi quoque anni leges concupiscit scrutari. Vult quae sit in primo mense decimi diei usque in quartamdecimam, & deinde usque in vigesimam primam religio. Illam quoque

Allegoria legis.

quoque septimi mensis cogitat solennitatem cuius memoriale in tubis est: decimi quoque diei in eo placationem, & post quintamdecimam in tabernaculis dierum octo lætitiā: quomodo ex his & prima & octaua sit sancta. Scit circūcisionem primam fuisse, scit & iteratam per Iesum esse gestā. Azyma sancta desiderat, litare pascha concupiscit, de quo in agni ipsius immolatione scriptum est: Hoc est pascha Domini. Terrā repomissionis, terram fluentem lac & mel, scit nondum verē à populo, qui secundo est circuncisus, obtentam. Ob hæc igitur intellectū orat: hæc intelligens scrutaturū se pollicetur: hæc scrutatus seruaturum se professus est: hæc seruans in toto corde custodiet. Post quæ sequitur: *Deduc me in semitā mādatorum tuorum, quia ipsam volui.*)

Et in hoc nunc versu, sermonis virtus non propriē per cōditionem translationis expressa est.

Nam id quod nostri ita dixerunt: Deduc me in semitam, Græcitas sic locuta est, ὁδὸν μου, & id quod cum illis τὴν ὁδὸν dicitur, trita & frequentata discursibus semita intelligitur. Nobiscum autē, semita dici potest & esse semita, & esse nō trita. Ergo quia Græcitas vtrumq; eadem nūcupatione cōplexa est, nos quoq; ita sentiamus, & semitam equidē sciamus, esse quæ trita est. Et obseruandum est, quod hic non legis sed mandatorum semitam esse dicat. Via enim legis à Mosi gradientes postquam ipsa constituta est: habuit. Cæterum mandatorum idcirco semita est: quia in mandatis Dei iam à seculi institutione perrectū sit. In hac enim semita & Abel cucurrit, & Seth institit, & Enoc placuit, & Noë reseruari meruit, & Melchisedech & benedicere potuit, & decimas accepit, & Abrahā amicus Dei est, & Isaac hæres est, & Iacob Israël est & ex Iuda expectatio gentium est, & Ioseph in testimonium positus est, Iob à lege liber de hoste legis triumphat, & Hebræum Moses vindicat, & Iesus secundo Israël circuncidit, & Samuhel dignus in vnguendo rege diligitur. Et nunc in hac orat se hic & vnctus, & rex & propheta deduci. Scit enim imbecillem sibi esse naturam, neq; se posse hanc semitam sine duce aggredi. Dux enim est, cum dicitur: Retro post Dominū Deum tuū ambula, & ad eum adhæreto & rursus retro post eum ambula, quoniam ipse te deducet.

Deducit autē, cum ait: Qui non tulerit crucē suā, & sequutus me fuerit, non est me dignus. Deducit etiā, cum prior omnem euangelicarum passionum semitam trinit. Si Apostoli docent, prior ille docuit. Constituit enim sapientia amicos Dei & prophetas. Si iustē nunc aliquid geritur à nobis, princeps iusticiæ nostræ est. Est enim ipse iusticia. Si ob fidē, ob terrorem flagellamur, flagellis ille dorsum suum præbuit. Si alapis ad iniuriam cædimur, has ille suscepit. Si per cōtumeliam cōspuimur, faciē suā ille non auertit à sputis. Dux in omnibus ille est: sed dux est diligētibus legē, quā superius se toto in corde custoditurum propheta professus est. Non enim hic secundū sermonem Græcitis, cum dicitur: Quia ipsā volui, ad semitā mādatorū referri potest: quia Græcitas vbi fœminino genere semita scripta est, id quod vellet, masculino genere pronūciat. Lex enim à nobis fœminino genere nuncupatur quæ Græcē nomos dicta est: quod ab his genere masculino enunciatur. Et cum illic fœminino genere semita nuncupetur: id quod voluit ad id refertur, quod per masculinū genus Græcitis proprietate memoratū est. Sequitur nunc: *Inclina cor meū in testimonia tua, & non in utilitatē.*) Omnia propheta ad manus Dei retulit: siue vt lex iustificationum sibi statueretur à Domino, siue vt sibi intelligentia præstetur, siue vt deducatur in semita, siue vt cor eius in testimonia inclinetur, id est, in ea quæ sub testibus scripta sunt. Teste enim cœlo & terra, lex tradita est. Sed fortē per hanc prophetæ religiosam modestiā, quisquā impiē loqui ita audebit: Si, inquit, omnia à Deo sunt, humana ergo ignorantia caret culpa: cū nihil obtinere possit, nisi quod donatū à Deo sumpserit. Et primū hoc impiæ est voluntatis existimare: idcirco se ea quæ sunt credentium propria non consequi, quod sibi à Deo indulta non fuerint. Sed omnem occasionē huius impiæ excusationis propheta submouit. Primū enim cū orat, cōueniens infirmitati suæ egit officiū: dehinc Dei muneribus humanæ deuotionis studia connexit. Cū enim ait legem mihi statue Domine viam iustificationū tuarū: quid secundū orationis nostræ humilitatē quid Dei esset ostendit. Cū autē subiecit: Et exquiram eam semper, officiū deuotionis suæ protulit. Et in cæteris quoque vtrunq; quodam complexu sibi inui-

Matth. 10.

ἐν τῇ τῇ βῶ.

cem colligauit: cum deduci se in semita postulauit, & cum id ipsum voluit. Prius enim quæ à Deo sunt, cum honore præposuit, & tunc quæ hominis sunt cum humilitatis officij sui cōfusione subiecit. Orat igitur vt Deus tribuat. Est ergo à nobis cum oramus exordium vt munus ab eo sit: dehinc quia de exordio nostro munus est eius, ex nostro rursū est, vt exquiratur & obtineatur & maneat. In eo autem quod ita se habet: Inclina cor meum in iustificationes tuas, & non vtilitatem: quidam transtulerunt, Inclina cor meū in testimonia tua, & nō in auariciam. Id enim quod in Hebræis codicibus continetur, ambigua in definitione vtriusq; intelligentiæ oportunū est. Sed nos, sicut oportet, sequimur Septuaginta interpretum religiosam & antiquā auctoritatē: ex iudicio tamen cæterorum translatorum proprietatē intelligentiæ cuiusque desiderio coaptantes. Cum enim hi dixerint, in vtilitatem, illi dixerint, in auariciam: per id ipsum quomodo vtilitas hic nunc sit subiecta noscetur. Nam seculi homines pecuniam, argētum, aurum, & cætera opum instrumenta vtilitatem vocant. Ergo cum in Dei testimonia inclinari cor suum, & nō in vtilitatem propheta orat inclinatum in Dei testimonia cor ab his sine dubio refert, quæ humano iudicio existimantur vtilia. Et quidem intelligentiæ nostræ sensum versus qui consequitur confirmat. Ait enim:

Auerte oculos meos ne videant vanitatem, & in via tua viuifica me.)

Vanitatem eorum docens, quæ ab hominibus existimantur vtilia. Et quærendum est, quos oculos, & à qua vanitate oret auerti. Orat autem & animi & corporis oculos eos: scilicet, qui in theatralibus ludis captiui incubant, eos qui Circēsum certaminibus seruiūt, eos qui vestium precia mirantur, eos quos auri splendor & gemmarum varietas occupat. Nisi fortè non magis equorum cursu a strorū cursus est gratior: & obscœnis illis spectaculorum turpiū fabulis, non amœnius diuina illa humanæ spei eloquia cantarent. Nisi fortè huic terrenorum metallorum vsui non magis æternitatis reposcitæ diuinæ honor & gloria præferretur: & abblādior mihi erit auri species, quàm hominis, & terræ, & lucis, & cœli? Ab eorum igitur vanitatibus auerti oculos, & hos corporis sui, & illos animæ

deprecatur: de quibus obcæcatis beatus ^{Eph. 4.} Apostolus docet, cum ait: In vanitate sensus eorum intenebrati, alienati à via Dei. Et auersorum oculorum à vanitate quod præmium sit in longè requirendum est. Sequitur enim: Et in via tua viuifica me. Declinandi enim à vanitate sunt oculi, vt nobis in via Dei vita sit, non ea vita quæ nunc est, sed ea quæ in cœlis reposita est, & in Christo absconsa. Ita enim in omni hoc psalmo locutus est: tanquam victurus sit, non modo viuatur. Erigendi igitur oculi sunt: quibus Christi potius gloria, quàm mūdi huius inania & vana cernuntur. In vitam enim Dei referentes oculos à vanitate viuemus. Dehinc sequitur: *Statue seruo tuo eloquium tuum in timore tuo.)*

Nouit à plurimis propheta eloquia dei sine metu suscipi. Plures enim audias cœlestis eloquij scripturas tanquam fabulam rerum inanium negligunt: & Dei verba quæ præterire cœlo & terra prætereunte non possunt, magno cum periculo irreligiōsæ temeritatis irrident. Nouit initium sapientiæ Dei esse timorem: nouit in illa septiformis spiritus gratia timorem in postremo tāquam firmamentum eorum quæ superius sunt dicta numerari. Constitui ergo in se Dei eloquia in timore Dei precatur: quia scit ea nobis eloquia futura esse, quæ tanquam Dei timebuntur, vtilia deinde adiecit: *Amputa opprobrium meum quod suspicatus sum, quia iudicia tua iucunda.)* Propheta in corpore positus loquitur, & neminē viuentiū scit sine pecco esse posse. Vnum meminisse, qui peccatum non fecit: neque dolus inuentus est in ore eius. Ergo cum circumcidi à se opprobriū deprecatur peccatū circumcidi orat: quia peccatum sequatur opprobriū. Sed cū circumcidi à se orat non tanquam de admissio perpetratoq; confessus est: sed quia id per infirmitatē carnis suæ in se suspicatur habitare. Non enim ait: Circuncide opprobrium quod in me est: sed ait. Circuncide opprobrium quod suspicatus sum suspicionem opprobrij ex conscientia propriæ infirmitatis ostendens. In iudiciis enim multi ad opprobrium resurgent. Quæ quia his iucunda sunt, in quibus peccati non manebit opprobrium, ipsam illam quæ in se est suspicionem opprobrij à se circumcidi orat, vt sibi Dei sint iucunda iudicia. Ac ne de admissa peccati cōscientia precatus esse existimaretur:

inaretur orationem omnem quam sub singulis octonis versibus defert, hac libertate cōclufit: *Ecce concupiui praecepta tua, in equitate tua viuifica me.*)

Superius orauit, vt in Dei timore, Dei in se statuerentur eloquia, dehinc vt à se suspicio circūcideretur opprobrij: nunc concupiscentiam ac desiderium suū erga Dei praecepta demonstrat, & vt in æquitate Dei viuificetur, orat: sciens propriū diuinæ æquitatis esse munus, vt viuificet eum, qui & praecepta Dei desiderauerit: cui & circuncisa opprobrij suspicione iucunda iudicia sint, & in timore Dei in se constituentur eloquia. Amen.

Vau.

T *veniat super me misericordia tua Domine salutare tuum secundū eloquium tuum. Et respondebo improperatibus mihi verbum: quia speraui in sermonibus tuis. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis vsquequaq;: quia in iudiciis tuis spero: Et custodiā legem tuā semper in seculum seculi. Et ambulabam in dilatione: quia mandata tua exquisiui. Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, & non confundabar. Et meditabar in mandatis tuis quae dilexi vehementer. Et erexi manus meas ad mandata tua quae dilexi: & exercebar in iustificationibus tuis.*

Plures secundum Apostolum sunt qui sapientiam seculi sequentes, sapientiam Dei reprobauerunt: ob quod stultam fecit Deus seculi sapientiam. Quid enim infidelibus est: qui prae-
E lum communem irreligiosorum errorem etiam hoc adiiciunt piaculi, vt diuina scripturarum eloquia putent perfectæ doctrinæ carere ratione? Et quia pro impietate ingenij sui diuinorum dictorum capaces esse non possunt ad contumeliam cœlestium verborum pro excusatione hebetudinis suæ prorumpunt, dicentes, in his nihil rationale, nihil esse perfectum: volentes ea quæ à se dicantur, sola esse erudita, & doctrinis veræ prudentiæ expolita, stulti Deo negantes, quæ assumere ipsi sibi audent. Nec mirum est, si irreligiosè de eis opinantur: quorum pecuniæ hebetudinis modo intelligentiam non consequuntur. Verum quamuis in eo sermone quam superius habuimus, hi qui sapientiam Dei sequuntur, cogni-

tam dictorum cœlestium perfectionem existiment, nihilque in eo esse, quod non consummatum, atque omni ex parte perfectum sit: tamen id quoque etiam in his sextæ literæ versibus absolutius licebit intelligi. Post superiorem enim sensum ita loquitur:

Et veniat super me misericordia tua Domine, salutare tuum secundum verbum tuum.)

B Misericordiam itaque primum deprecatus est, dehinc salutare. Salus enim nostra ex misericordia Dei est, & bonitatis suæ hoc munus in nobis est: & inde cœpit oratio, vnde & salus inchoat deprecantis. Dehinc ne ex incerta & ex inopinata spe precari propheta existimaretur: primum misericordiam, dehinc salutare cōmemorat, tū tertio subiicit, secundum verbum tuum vt hanc orandi fiduciam proficisci secundum verbum Dei, id est, secundum doctrinā legis ostenderet. Post hunc itaque perfectæ orationis ordinem id sequitur:

Et respondebo exprobratibus mihi verbum, quia speraui in verbis tuis.)

Tenet ordinem ratio perfecta: Si inquit, in me venerit misericordia tua, & salutare tuum secundum verbum tuum, & à te fuero misericordiam consecutus, & à te conseruatus vt spondidisti: consequens erit vt in his qui insipienti mihi, & errorem spei, & verbum hoc quod in te spero exprobrant, respondeam. Quid itaque aduersus hanc prophetæ responsionem exprobrare irreligiosa mens poterit? Misericordia primum oratur à Deo, salus etiam expectatur à Deo: deinde eam spondidisse per verbū suum Deus ostēditur. Cōcluditur itaque exprobrantium impietas, ab his qui in Dei verbis sperāt: cū quādo Deus precatur, & misericordiam & salutem ab eo credentiū fides sperat, & doctrina hæc spei nostræ sit, vt oratus & misereatur & saluet. Dehinc sequitur: *Et ne auferas de ore meo verbū veritatis vsquequaq; nimis, quia in iudiciis tuis speraui.*) Accipiat humana insolentia humilitatis modestiæque doctrinā. Prius propheta concedi sibi orat, quàm se id mereri vt obtineat. Omnia vult à bonitate Dei in se inchoari: nec tamen causam fiduciæ suæ subtrahit. Ait enim: *Et ne auferas de ore meo verbum veritatis vsquequaque nimis.*) In quo primū maiestatem eius confitetur, qui semper orandus est: dehinc se non ex inani

sperare subiecit dicens: Quia in iudiciis tuis speravi. Humanæ autem temeritatis est hic mos, prius ad obtinendum aliquid meritum quam mereatur ingerere: & cum à quo quid postulet, tanquam ex officij debito convenire. Sed non sufficit nobis, ut modestiæ tantum tenuerit propheta rationem: collocationes etiam verborum virtutesque cognoscendæ sunt, cur ita dixerit: Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque nimis. Omne oris officium, cordis sensui motibusque famulatur. Et propheta ne ab ore sibi verbum veritatis suæ auferretur oret: verius istius consequentia docent. Non enim metum hunc prophetæ fuisse existimandum est, ut sibi veritatis verbum ex corde ac ore vereretur auferri ait enim quia in iudiciis tuis speravi. Sperans ergo in iudiciis Dei verbum veritatis de corde sibi non metuit auferri. Scit autem quædā esse peccata, quæ ex ore verbum auferant veritatis. Peccatori enim dixit Deus Quare tu enarras iusticias meas? Non enim ait. Quare memor es iusticiarum mearum? Sed peccatorum monuit eum, qui in peccato mansisset, prædicationis officio abstinere: vult enim liberum à crimine esse doctrinæ cœlestis prædicatorē, vult eloquia sua à casti corporis casto ore tractari. Cauendum igitur est, nequando ex ore nostro verbi veritatis auferatur eloquium. Hinc illud est quod Apostolus monet: Noli negligere quod in te est charisma: ne per negligentiam ac desidium indigni prædicatione verbi Dei simus. Sed propheta non audet in tantum se à peccato liberum effici velle, ut non meminerit vnum solum esse qui peccatum non fecerit, nec dolus in ore eius inuentus sit. Et idcirco subiecit, usquequaque nimis. Per modestiā scilicet confessionis, & ut non auferatur à se verbum veritas orat: & per honorem eius qui vnus tantum sine peccato est, ne usquequaque nimis à se auferatur expostulat: quia se hominem meminerit, qui per naturæ infirmitatē sine peccato non possit. *Custodiam legem tuā, semper in seculū, in seculum seculi.* Nullū propheta vitæ suæ finem pertimescit. Non enim concluditur fides sua seculis: sed se infirmitatem temporū officio custodiendæ legis extendit. Scit & altare à Mose in exemplum esse superioris altaris extructum, scit & Aaron sacerdotem ad speciem esse ostensi in monte sacerdotis ornatū. Mose enim Deus dixit: Vade, fac

omnia secundum exemplū quod ostēdi tibi in monte. Festinat ergo in leges illas æternorum seculorum. Nam cum lex futuri vmbra sit: necesse est corpus illud veræ legis æternum sit. Distinxit autem præsens officium ab indefessa illa perpetui officij iugitate, dicens: Et custodiam legem tuā semper in seculū & in seculū seculi. Cū ait, semper in seculum: nullū in hac temporis vita subrependæ oblivionis tempus admisit. Cū autem adiecit, in seculum seculi: scit per hanc vmbra legis ad mysterium veræ & æternæ legis ascendi. Ait enim, seculum seculi: tanquam temporis tempus, succedente quadam vicissitudine huius seculi, seculum sit futurū. Nouit esse secundum euangelicū diuitem & pauperem Lazarum, exemptæ à corpore animæ legem: per quam alia ab alia chaos impenetrabili separatur. Scit secundū apostolum Paulum & resurrectionis quoque esse legem: in qua differt stella ab stella in claritate. Scit esse leges angelorum: cum alij assistētes Cherubin Deum indefessa voce collaudant, alij ante conspectū inuisibilis nobis Dei, tanquam lege officij proprios assistūt. Nouit & pusillorum angelos, faciem Dei quotidie ex quadā lege conspicere. Scit utique esse æternas leges, & eas omnes se in illo seculi seculo custoditurum esse confidit: quia ea quæ per vmbra sunt constituta, in hoc nunc seculo sæpe obseruet. *Et ingrediebar in dilatione, quia mandata tua exquisiui.* Non est angustus propheta: & superius iam dixerat, Viam præceptorum tuorum cucurri, cū dilatastati cor meum. Scit inter humanarum tribulationum passiones semper ad Deū patulo se esse corde oportere. Quod id ipsum Apostolus docet, dicens: In omnibus tribulati, sed non angustati. Nouit hac ipsa amplitudine cordis de se idē Apostolus gloriari, cū ad Corinthios ait: Non angustiamini in nobis, sed angustiamini in vobis. Pater etiā hic quoque prophetia, dicente Deo: Et inhabitabo in his, & inambulabo in ipsis. Angusta igitur peccantium sunt corda, & hospitio Deū mens polluta non recipit. Patulum enim domicilium inconceptibili Deo opus est. & idcirco in amplitudine propheta ambulat, qui in eo Dei in se loquentis habitatio est. Causam verò amplitudinis suæ docet, dicens: Quia mandata tua perquisiui. Naturæ nostræ consuetudinē recordemur quotiensque lectioni vacantes,

Esai. 49.

1. Tim. 4.

1. Cor. 4.
2. Cor. 6.

vacantes, mandata Dei & præcepta scrutamur, in quantum amplitudinem intelligentiæ mentium nostrarum dilatantur angustia: & quam patulus animi nostræ humilitatis in desideria diuina sit sensus. Per peccatorum autem nostrorum conscientiam, coarctatur nobis omnis animi amplitudo: ac difficilia omnia & angusta sunt, cum diuini verbi habitatione sumus indigni. Sed ambulans in latitudine propheta, versari in officio digno adeptæ amplitudinis debet: & versatur planè. Sequitur enim: *Et loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum, & non confundebar.* Hoc officium dilatati cordis est, ut ex eo in abundantia diuinæ doctrinæ verba procedant. Loquitur enim propheta constanter aduersus principes terræ, Deum prædicans. Et quidem duplex significatio sensus huius est, quia secundum dominica præcepta oporteat à nobis Christum coram regibus & potestatibus prædicari: neq. nos terrenarum potestatum fas est iure terreri, quo minus omni confusione reiecta constanti & publica fide Deum qui negantes negaturus sit non negemus. Potest & sermo ad eos referri, de quibus & Apostolus ait: Iam sine nobis regnatis, & utinam regnetis: id est, tanquam in conspectu sanctorum, qui vtiq. frequenter reges terræ sunt nuncupati, propheta Dei testimonia sit loquutus, neque confusus sit per precationem suæ doctrinæ cœlestis instituta præbere. Geminam autem lectio intelligentiam ex se præstat: ut quia vtrumque ex testimoniis scripturarum intelligi promptum est, aut vtrumque significatum existimetur, aut quod magis videbitur probabile eligatur. *Et meditabar in mandatis tuis quæ dilexi vehementer.* Non solum igitur loqui nos in testimoniis Dei couenit: sed legis mandata omnia diuturna meditationem percensere. Neque tantum meditatio utilis est, nisi lex ipsa, quæ in meditatione est, diligatur. Neq. diligere cōmuni dilectione sufficiet: nisi etiam vehementer id quod diligitur diligatur. Atq. ideo hunc omnem perfectæ rationis ordinem sermo propheticus percurrit, dicens: *Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi vehementer.* Sed neq. meditatio legis neq. ipsa dilectio impensa sufficiet, nisi fructum operum & voluntatis efficiētia consequatur. Neq. in hoc propheta cessauit: ait enim: *Et erexi manus meas ad mandata tua quæ dilexi valde.* Manus ad

mandata ea quæ diligebat erexit, non vtiq. contumelias aut procaces: sed mandatis humilitatis seruientes, sed operibus misericordiæ insistentes, & fidei præcepta peragentes. Operis verò officio semper oportet esse intentum: & nulla interdum negligentis ocij dissimulatione cessare. In hoc quoq. se manere propheta testatur, dicens: *Et exercebar in iustificationibus tuis.* Exercitatio assiduitatem operationis ostendit. Frequentem itaque sibi esse & semper intentam, præceptorum obseruantiam docet, ad illas de quibus supra memorauimus, cœlestium iustificationum efficientias nunc se in iustificationibus præsentis, & ex futuris adumbratæ legis exercens.

Zain.

MEMOR esto verbi tui seruo tuo, in quo mihi spem dedisti. Hæc me consolata est in humilitate mea: quia eloquium tuum viuificabit me. Superbi iniquè agebant usquequaque: à lege autem tuâ non declinaui. Memor fui iudiciorum tuorum à seculo Domine: & cōsolatus sum. Defectio animi tenuit me: pro peccatoribus derelinentibus legem tuam. Cantabiles mihi erant iustificationes tue: in loco incolatus mei. Memor fui in morte nominis tui Domine: & custodiui legem tuam. Hæc mihi facta est: quia iustificationes tuas exquisiui. Omnis Dei sermo scripturis diuinis continetur, in spem nos bonorum cœlestium vocat. Atque ob id propheta in omnibus se Dei præceptis mansisse confidens, constanter ait: Memorare verborum tuorum seruo tuo. Nunquid promissi sui Deus immemor est? Absit istud, ut aliqua subrepere in æternam atque indefessam virtutem, humanarum infirmitatum genera credantur. Sed propheta qui promissis Dei credidit, qui desiderio cœlestium detentus est, qui contemptu præsentium futura sperauit, non ad memoriam verbi sui Deum admonet: sed ut verbi sui in se seruo suo memor sit deprecatur, id est, ut ita dignus habeatur, in quo verbi sui memor esse dignetur, quo in verbo spem dederit. Et spem non inanem esse oportet, neque verbis tantummodo prædicari: sed rebus ipsis doceri. Et si quando incidant infirmitates, persecutiones, damna, orbitates, contumeliæ: has præsentis seculi minas ac potestates, spe

Qq iij

æternorum promissorum consolemur. Et ad hæc quidem omnia nos docemur. Sed iam ipsis omnibus propheta perfunctus est, dicens:

Hæc me consolata est in humilitate mea, quia eloquium tuum viuifica me.

Hæc ad spem refertur, quam sperare eum Deus fecit. Consolata vero est cum in humilitate: id est, cum contemnitur, cum irridetur, cum iniuriis vexatur, cum contumelijs inhonestatur: sciens hanc sibi tentationum præsentium esse militiam. Sed se inter hæc infirmitatis suæ bella spes à Domino præstita consolatur: viuificatur autem per eloquia Dei. Scit in his excellentem esse in cœlis humilitatis suæ gloriam: scit animam eloquijs Dei refertam, tanquā pabulum aliquod vitæ in se æternæ continere. Non mouetur in eloquijs Dei viuens, inani superbientium gloria. Nouit enim indigentiam suam eorum esse opulentia ditio-rem. Scit ieiunia sua cœlesti atque euangelica benedictione satiari scit humilitatem suam glorioso esse honoris præmio munerandam, atque ideo subiecit: *Superbi iniquè agebam usquequaque, à lege autem tua non declinaui.* Inter nimias & consummatas superbiorum iniquitates, valde enim iniquè agebant, nullo propheta deflexu à lege Dei declinat. Sed non declinantem à Dei lege, oportet esse memorem iudiciorum Dei. In omni enim vitæ nostræ genere memoria cum aliquid agimus, residente in nobis iudicij memoria, vel nunquam potius abeunte, præceptis Dei opera nostra famulentur. Beatus erit, quisquis non sine memoria diuini iudicij omnia gesserit. Quod de se profitetur propheta, dicens: *Memoratus sum iudiciorum tuorum à seculo, & exhortatus sum.* Hæc nunc à seculo tantum, non etiam à seculo seculi: quia omnia in nos iudicia Dei ex seculi huius ac mundi temporibus instituta sunt. In his autem coarctatus est, inter hos scilicet mundi turbines, & inter hæc passionum corporalium prælia, ad tolerantiam ac victoriam instantiam malorum humilitatem suam iudiciorum Dei memoria adhortatus. Deinde sequitur: *Defectio animi tenuit me, à peccatoribus derelinquentibus legem tuam.* Virtutes propriæ suæ prophetæ huic ad spem vitæ æternæ non sufficiunt: neque quòd spem in verbo Dei habuit, neque quòd in spe eadem collatus est, neque quòd Dei viuifice-

tur eloquio, neque quòd non declinat à lege, neque quòd se per memoriam iudiciorum Dei adhortatur: quin etiam dolore humanæ impietatis fatigatur, & ob irreligiosas hominum impietates exanimis est. Sanctus enim quisque cum cæditur, non humilitatis suæ qui cæsus est, sed insolentiae eius qui cædit, misere-
 retur: vt à vāsano filio pater, vt ab a-
 mente ægroto medicus contumeliam
 passus, dolorem non ex eo quod perpes-
 sus erit; sentit: sed ob id quod ille quem
 sanum esse cupierit, iniuriam sibi vāsano
 intulerit. Membro autem vno ali-
 quid patiente, secundum Apostolum,
 compatiuntur & cætera membra. De-
 defectio itaque secundum hæc tenet pro-
 phetam super peccatores derelinquentes
 Dei legem: affectu miserantis scilicet &
 dolentis, & tanquam membris suis pro
 parte ægrotis, iniquorum & irreligio-
 forum periculo fatigatur. Manet autem
 ipse quantum ad se iustificationibus Dei
 semper intentus: & in omni quacunque
 sede habitat, nequaquam ex ore eius
 religione confessionis hymnus abscedit.
 Ait enim: *Cantabiles mihi erant iustificatio-
 nes tue, in loco incolatus mei.* Exemplo suo
 docet, suscepta semel in aures psalmo-
 rum cantica, in corde esse continenda: &
 semper ea officio oris iteranda. Non ne-
 gligenter, vt ipse prædicat, legit atque au-
 dit: neque irreligiositatis nostræ modo
 diuina eloquia, aut occupatis in aliud
 aut incuriosis oculis legit, aut mox obli-
 uiosis auribus excipit: sed cantabiles ei
 sunt, id est, sine intermissione cantatæ.
 In omni autem cuiusque generis loco,
 nequaquam à se abesse psallendi con-
 suetudinem docet, cum ait: *In loco
 incolatus mei.* Non enim ait: *In inco-
 latu meo*, sed ita ait, *In loco incolatus
 mei*: in quacunque scilicet sede man-
 sisset, intelligens se mundi huius esse
 peregrinum. Dei tamen semper sibi ius-
 tificationes esse cantabiles. Sed quàm
 cantabiles sint iustificationes Dei osten-
 dit: cum nullum omittat tempus, quo
 non in illo cœlestium sacramentorum
 opere versetur. Ait enim: *Memor fui no-
 cte nominis tui Domine, & custodiui legem
 tuam.*

Scit præcipuè nocturno tempore di-
 uini esse à nobis nominis recordandum:
 scit tum maximè custodiam Dei legis à
 nobis esse retinendam, cum subrepunt
 animo impuræ cupiditates: cum virio-
 rum

Psal. 6.

rum stimuli per recens sumptum cibum corpus exagitant, tum Dei nomen recordandum est, tum custodienda lex eius est, pudicitiam, continentiam timorem Dei statuens, Nouit hoc præcipuè tempore Deum orandum, deprecandum, promerendum: dicens in loco alio, Lauabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo. Non est periculoso nocturnarum vigiliarum ocio animus relaxandus: sed in orationibus, in deprecationibus, in confessionibus peccatorum occupandus est: vt cum maximè corporis vitiis opportunitas datur, tum præcipuè eadem vitia diuinæ legis recordatione frangantur. Sequitur deinde:

Hæc mihi facta est, quia iustificationes tuas exquisiui.

Hæc, ad memoriam refertur: per quam memor fuit noctibus nominis Dei. Quod autem ait: Mihi facta est, id est, non subito recurrens, neque temporariè assumpta: sed semper in se manens, & intra se quodam fidei opere instituta: & ob id ei facta, quia iustificationes exquisierit. Vtile igitur est, iustificationes Dei sine aliqua temporis intermissione scrutari: quia per exquisitiorem earum memoriam nos perpetim contineamus in Christo Iesu, cui est gloria in secula seculorum, Amen.

Heth.

PORTIO mea Dominus dixi custodire lege tuam. Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo. Misere mei secundum eloquium tuum.

Quia cogitavi vias meas: & auerte pedes meos in testimonia tua. Paratus sum & non sum turbatus: vt custodiam mandata tua. Funes peccatorum circumplexi sunt me: & legem tuam non sum oblitus. Media nocte surgebam ad consistendum tibi: super iudicia iustificationis tue. Particeps sum ego omnium timentium te: & custodientium mandata tua. Misericordia Domini plena est terra: iustificationes tuas doce me.

Plures psalmorum codices legentes & nos ita opinabamur versum qui octauæ literæ primus est, id est hunc, Portio mea Dominus, in superioribus septimæ literæ octo versibus contineri, quia ita in Latinis codicibus, atque etiam in nonnullis Græcis scriptum contineba-

tur: & sanè absolutior ita sensus videbatur. Sed secundum Hebræos emendatum apud Græcos psalmorum librum legentes, inuenimus hunc versum non septimæ literæ nouissimum esse, sed octauæ primum. Itaque secundum hanc cognitionem nos quoque tractare de eo aggressi sumus. Cœpit enim ita: *Portio mea Dominus dixi custodire legem tuam.*

Rarus quisque est, cui ista fiducia est, vt portionem suam esse Deum audeat dicere. Renunciandum est seculo omnibusque rebus eius, vt nobis Deus portio sit. Cæterum si nos ambitio detineat, si cura pecuniæ occupet, si illecebræ libidinum capiant, si negocia rerum familiarium demorentur: portio nobis Deus non erit, secularium curarum atque vitiorum possessione detentis. Moli cum iustum esset portiones incolatus distribuere duodecim gentibus Israel, ita ei de tribu Leuitica præceptum est: Filiis Leui non erit portio neque fors in medio fratrum suorum: quia Dominus Deus est pars eorum. Et rursum scriptum meminimus: Ego Dominus pars eorum. Nullâ ergo Deo seruiantibus, lex data terrenam esse voluit portionem: quia pars eorum Deus esset. Meminit & euangelij prædicator ille Petrus, nullam sibi esse portionem possessionis humanæ, cum oranti alimoniam respondit: Aurum & argentum non est mihi, quod autem habeo hoc tibi do. Quid est istud Petre quod possides? Renunciaueras omnibus Deo tuo dicens: Ecce nos omnia dereliquimus, & secuti sumus te, quid erit nobis? Et tibi ille responderat: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione sedebitis super duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Israel. Et exemplo vestro cæteris relinquētibis cuncta sponderat, quod & centuplum acciperent, & dehinc vitam æternam possessuri essent. Quid est igitur istud Petre quod habes? Habes planè, & non audeo dicere plus te cætuplo obtinere, dico tamē te sine multiplicatione calculi possidere. Dicis enim, Quod habeo hoc tibi do, in nomine Iesu Christe surge & ambula. O felix possessio, o perfecta Dei portio. Non terrena largiris, sed naturæ opus repēdis: & vitiosi partus dāna restauras. Claudum natum ingredi iubes, & multæ ætatis virū incessu rudi incitas. Has opes tribuit, cuius Deus portio est. Nouit & Paulus diuitiæ suæ glorias, dicens: Mihi

D. ant. 18.

Act. 3.

Matt. 19.

Gal. 6.

autē absit gloriari, nisi in cruce Domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Talis Apostolo gloria, talis est portio. Humanarū igitur hæreditatum modo, portionem quæ melior est, & quæ vtilior eligamus. Si circa terrena patrimonia sua in cohæredum diuisione quis nititur sortē commodioris portionis appetere, quanto propensiore cura partē cœlestis hæreditatis diligemus? Centuplum Dominus promittit: & centuplum non in æternum, sed in præsens. Eternorum autem bonorum immensa & infinita retributio est. Cæterum sub definitione centupli, præsentium mensura concluditur. Ego autē ambigo vtrum hoc centuplum Petri excesserit portio. Certē secundum Domini præceptum sperandum nunc in hoc seculo, relictis omnibus seculi rebus centuplum munus est. Etenim nobis Deus portio est, qui ait: Et inhabitabo in his. Non ergo cētupli præmium est, vt in hoc corpusculo nostro terreno Deus habitet? Sed quid dico Deus habitet? Ait & ipse: Et ambulabo in his. Patens Deo est fidelis pectoris & ampla possessio: vt inhabitet, vt ambulet. Sed qui inhabitat, qui inambulat, quid tertiū addidit? Et ego ero illorum Deus. Ecce promissam nobis ab eo portionem, vt simus Dei habitatio. Et dum in nobis ambulat, sit nobis ipse possessio: si seculū relinquamus, si possessioni terrenæ labili renunciemus, si hæreditatem caducorum respuamus, si viuentes de seculo exeamus. Quæ enim merces est mortuis corporibus & exeunte anima dissolutis seculum reliquisse. Carendum est eo per contemptum eius, nesciendum est ignoratione voluptatū suarum. Moriendum nobis in eo est, dum non ei viuimus. Scit Paulus iam non se sibi viuere, dicens: Quod enim viuo, iam non ego viuo, viuit autem in me Christus. Propheta itaq. secundum Apostolū, non seculo viuens, constanter & liberē ait: Portio mea Dominus. Tenuit hunc quem in superiorib. modum, cū se custoditurū legem Dei sponndit. Non enim de ea quem corporaliter agebat, loqui intelligitur: cum custoditurum se potius quā custodire fateatur. Sequitur deinde: *Deprecatus sum faciem tuam in corde meo, miserere mei secundum eloquium tuum.* Mosen deprecatum esse meminimus, vt Deum videret. Et forte cognata preci eius prophetæ huius oratio existimabitur. Sed di-

ctum memini à Deo: Nemo hominum videbit faciem meā, & viuet. Ergo quod negatum Mosi meminerat, id concedi sibi postulat? Sed rursum licet dicto euangelico anterior sit meminit tamen hanc fidei beatitudinem reseruari, qua dicitur: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deū videbunt. Itaq. cum in lege sciat dictum quod nemo faciem Dei videat, & viuat, & ex euangelica beatitudine non ambigat omnes mundo corde Deum esse visuros: perfectæ modestiæ temperamēto cupiditatem desiderij sui elocutus est, dicens: Deprecatus sum faciem tuā in toto corde meo. Scit nūc impossibile sibi esse, quod nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, vt videat. Scit inuisibilem esse carnalib. oculis gloriam Dei. Meminit non dico ad angelorū claritates hoc humanæ visionis lumē habetare: sed ipsam gloriā vultus Mosi humani corporis oculos non tulisse. Sed nunc ex desideriis humanis prophetæ desideria metiamur. Ad egressus regum quanta expectationis sollicitudine curritur? Et quod videntib. gaudium est, cū se præbuerint contuendos? Quid illum cœlestis spiritus capacem virū existimabimus velle? Quanto desiderij ardore cupere vt Deum cernat, qui ipsam illam inuisibilem maiestatem per has angelorum claritates, & per hanc Mosi gloriam meriatur? Et sciat etiam eos, qui digni sunt conspectu Dei gloriam ex conspectu gloriæ esse sumpturos, quod eos visio tantum & dignatio cōtemplatæ maiestatis illuminet? Quod sanctus Apostolus ita intelligens loquitur: Nos inquit, omnes reuelata facie gloriam Dei expectantes in eandem ipsam transferemur imaginem, à gloria in gloriam sicut à Domini spiritu. Et nunc quia id impossibile istis corporeis oculis sciat esse, toto istud corde desiderat. Et cui est portio Deus, confidenter faciem eius deprecatur: quia quamuis nemo hominum videat faciem Dei & viuat, tamen Deum omnes mundo corde visuri sunt. Ergo misericordiā hāc à Deo postulat, vt sibi videndi faciei eius beatitudo contingat: & postulat non sine ratione modoque præstandi. Ait enim: *Miserere mei secundum eloquium tuum.* Fidei modestæ vox est: misericordiam Dei non secūdam peccatorum suorum conscientiam, sed secundum eiusdem Dei eloquia deprecari. Scit Deum etiam peccatoribus esse ignem consumentem.

Moyſes

Matth. 5.

2. Cor. 6.

Galat. 2.

2. Cor. 3.

Exod. 33.

Deut. 4.

Psal. 75.

Rom. II.

Moyſes enim ait : Deus noſter ignis conſumens eſt. Nouit eundem eſſe fidelibus lucem, de quo & alibi propheta ipſe dicit: Illuminans tu mirabiliter de montibus ſanctis. Diſcernit & hanc Apoſtolus bonitatis & ſeueritatis Dei conſuetudinem, cum ait: Vide ergo bonitatem & ſeueritatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt ſeueritatem, in te verò bonitatem. Et ruruſum: Et niſi perman eas in bonitate, excideris. Illi vero ſi non permaneant in fidelitate, inferentur. Bonitatem Dei propheta expectat, cum ait: Miſerere mei. Scit enim neminem ſine peccato eſſe qui viuat, & omnes in carne ſitos miſericordia Dei egere. Officij autem ſui deuotioniſque non immemor eſt, cum ait: Secundum eloquium tuum. Eius ſcilicet eloquij quo & peccatoribus pœnam denunciat, & in ſe credentibus vitæ æternæ beatitudinē pollicetur. Dehinc ſequitur.

Quia cogitavi vias meas, & conuerſi pedes meos in teſtimonia tua.

Ex his quæ propheta ſe gerere vel geſſiſſe commemorat: quid nos quoque facere oporteat docet. Vias enim ſuas cogitat, & cogitatis his pedem in teſtimonia Dei refert. Nil legit, quod non antea cognitione præuoluerit: non linguam in officium ſuum mouit, non pedem in aliquod quod acturus eſſet opus protulit: non manum ad agendum aliquid exeruit, niſi antea ſuper his omnibus cogitaſſet, & tum operationem atque effectū cogitatis rebus attulerit. Vidit igitur ante omnia vitæ ſuæ vias, & cum placentem ſibi ac probilem reperit, tunc in eam pedem contulit: ſcilicet perſpectis omnibus humanæ operationis viis, poſtquam quid eſſet ſibi vtile cogitauit, fidei ſuæ pedem in teſtimonia diuina detorſit. Cogitatio enim nihil poteſt ſubditum, nihil nouum, nihil inopinatum pertimeſcere: cum de conſilij ſententia omnia quæ accidere ſolent ſperantur, præſiniuntur, adeuntur. Et id conſequenti verſu docetur. Poſtea enim quàm vias ſuas propheta cogitauerat, & pedem ad teſtimonia Dei conuerterat, liberè loquitur. *Paratus ſum & non ſum turbatus, vt cuſtodiam mandata tua.* Qui ad aliquid præparatur, longo uſu ad id in quo ei eſt meditatio præparatur: ne cum de propoſiti ſui ſententia negligētē & incautum vis aliqua repentinæ turbationis excutiat. Propheta itaq. nouit eſſe plurima ſeculi ſcandala, nouit inſidiantes eſſe humanæ

naturæ aduerſantesque virtutes: ſcit periculose dulcem eſſe opinionem ambitionemque gloriæ ſecularis, nouit occuſus laſciuientium ſcœminarum eſſe cōtinentium oculis captioſos, ſcit turpes corporum cupiditates affectu blandę voluptatis irrepere, ſcit cætera vitiorum genera illecebriſis aditibus ingruere: nouit etiā plurimis ſe irreligioſorum odiis ſubiaccere, & ob prædicationem Dei pietatiſque doctrinam variis perſequentium contumeliis eſſe vexandum. Ne igitur turbari tot & tantis excidiis ingruentibus poſſet, contra omnia ſe hæc fidei excidia præparauit, dicens: Paratus ſum & non ſum turbatus, vt cuſtodiam mādāta tua. Habet parē beatus Apoſtolus huius præparationis ſuæ fiduciam, dicens: Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio, an anguſtia: aut paſſio aut fames: aut nuditas. aut periculum: aut gladius? Sicut ſcriptum eſt: Quia propter te mortificamur tota die, deputati ſumus tanquam oues occiſionis. Sed in his omnibus ſuperamus & vincimus, propter eum qui dilexit nos. Et quia aduerſum horum tolerantiam, ne per hæc à charitate ſeparari poſſet, vt ſe præparaſſet, adiecit: Confido enim, quia neq. mors, neq. vita, neq. angeli, neque poteſtates, neq. præſentia, neq. futura, neq. virtutes, neq. altitudo, neq. profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Nulla Apoſtolum rerum earum quæ accidere poſſunt genera, tali ſpe præparatum firmatūmq. perturbant. Sit ergo in nobis & fiducia hæc & vox: vt cum ſubrepan cupiditates, cum paſſiones ingruāt, cum pericula fatigent, cum ſupplicia crucient, dicere audeamus: Paratus ſum & non ſum turbatus, vt cuſtodiam mandata tua. Dominus noſter vnigenitus Dei filius inter cætera præcepta diſcipulis ſuis mandat, dicens: Non turbetur cor veſtrum, neque trepidet. Aduerſum turbationem quæcunque ex accedentibus erit, longæ præparationis opus eſt firmitate: vt robuſta fide atque firmata, Dei mandata cuſtodiat. In quem autē ſe profeſtū, quāuic in cauſam propheta præparaſſet, neque turbatus ſit, quo minus cuſtodiret mandata Dei: continuo ſubiecit, dicens: *Funes peccatorum circumplexi ſunt me, & legem tuam non ſum oblitus.*

Elle peccatorum funes per Eſaiam docemur dicentem: Væ qui ligant peccata

Rom. 8.

Ioan. 14.

Eſa. 58.

Prouer. 5

Luc. 13.

Heb. 3.

tanquam funem longum. Modo funis ex pluribus minimis crescentis in multum, peccata semper tanquam longo fune tenduntur. Sunt etiam hæc delictorum vincula quibus humanæ mentes illigantur, de quibus in Prouerbiis scriptum est: Fasciis peccatorum suorum vnusquisque constringitur. Stringit enim nos atque alligat, & his vitiorum funibus implicat diabolus: in omni vitæ nostræ cursu laqueos prætendens. Quod autem liget, in euangeliiis cognouimus, cum dicitur: Hanc autem filiâ Abrahæ ligauit satanas annis decem & octo. Ligat igitur omni vitiorum genere: ebrietatis cōsuetudine, voluptatū desideriis, infidelitatis piaculo. Sed inter hos funium laqueos, nō est admittenda legis obliuio. Præparatos enim nos esse conuenit, vt ab his laqueis, si quādo circumligent, exuamur: vt legis Dei omni tēpore recordemur. Et recordatur planē propheta, dicens: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi super iudicia iustificationis tue.* Non vacat totis noctibus somno, nec ociosus lecto continetur: ad confitendum Deo non solum nocte, sed etiam media nocte consurgit. Meminit hoc esse tempus quo primitiæ Ægyptiorum meritissima impiæ obstinationis clade percussæ sunt. His ergo horis non laxatur in somnum, ne cladī Ægypti admisceatur: hoc noctis tēpore introeunte sponso, sapientes virgines in nuptias cum lampadibus introibunt. Vigilat ergo ne cū stultis mereatur excludi. Hoc tēpore pfallentibus Paulo & Silæ apostolis, catenæ & vincula resoluuntur. Non dormit itaq. ne vinctus sit, nec habet eū nocturni temporis somnus, nec ei obliuio officij sui requie mediæ noctis obrepat: surgit enim ad confitendum Deo. Confessio verò non semper ad peccata referenda est. Nunc ergo confitetur Deo super iudicia iustificationum eius: laudans igitur Deum quod nihil nisi in iudiciorum iustificatione decreuerit. Sequitur deinde: *Particeps ego sum omnium timentium te, & custodientium mandata tua.* Apostolum dixisse meminimus: Participes Christi facti sumus. Sed & in quadragesimo quarto psalmo, quosdam participes Dei significatos esse meminimus, cum dicitur: Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Sunt ergo secundum Apostolum, & secundum prophetam plures Dōmini nostri Iesu Christi participes. Et particeps eius erit quis-

quis in iustitia manet, quia ipse iustitia est, & particeps eius erit, quisquis in veritate persistit. Ipse est enim veritas. Et quisquis in nouitate vitæ ambulabit, erit particeps eius: quia ipse est resurrectio. Ergo cum sciat propheta plures Dei esse participes, nunc per verecundam ac modestam de se prædicationem, cum se, quia & ipse Christus & factus dictus sit, Christi meminerit esse participem: tamen omnium timentium Deum potius se confessus est esse participem. Est autem tunc timentium Deum particeps, cum patientibus compatitur, cum plorantibus complo- rat, cum tanquam eiusdem corporis membrum in dolore mēbri alterius dolet. Hac igitur passionum communione timentium Deum particeps fit. Cæterum quisquis per insolentiam suam credentem in Christo & redemptum à Christo dedignatur, exacerbat, inhonorat: non est ille timentium Deum particeps, qui non sit in compatiendis passionibus cōfors. Non nudum autem hoc, neque solitarium propheta posuit, cum dicit: Particeps sum ego omnium timentium te. Plures sunt timentes Deum & tamen inobedientes. Plures sunt timentes Deum, & tamen infideles: quos naturæ suæ conditio timori quidem Dei subdit, sed voluntatis suæ peruersitas ab obsequiis Dei auocat, atque ob id non suffecisset prophætæ dixisse ita: Particeps ego sum omnium timentium te, nisi addidisset: Et custodientium mandata tua. Timor enim fidei in sola obedientia est, & metus religionis in obsequela est. Horum itaque particeps est, qui timorem suum in mandatorum Dei custodia comprobabunt. Dehinc sequitur: *Misericordia tua Domine plena est terra, iustificationes tuas doce me.*

Terra misericordia Dei plena est: quæ contaminata, quæ corrupta, quæ irreligiosa, quæ infida, quæ perdita est. Et si quis forte audebit impio ore prophetam mendacij arguere, tanquam non in omnem terram Dei misericordiam putet esse diffusam: Dominum in euangeliiis recolat dixisse: Estote boni sicut pater vester, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Patiens enim & miserator Deus, dum mauult pœnitentiam peccatorum quàm mortem, dona sua iustis iniustisque largitur: vnicuique per patientiam longæ æquanimitatis pœnitendi tempus impertiens.

Et

Et quia hanc bonitatem patientiæ Dei & perfectionem, quæ sub illis iustificationibus legis corporaliter adumbratur meminit semper sibi propheta sperandum ait: Iustificationes tuas doce me domine. Iustificationes omnes in lege legerat: sed quia cœlestes sperabat, quæ in terrenis præformabantur. Non eget doctore terreno.

Math. 7. Doceri enim se ab eo orat, qui ait: Petite & dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Aperiri sibi & dari clauem à doctore legis dedignatur propheta: scientiæ cœlestis expectans magistrum dominum nostrum Iesum Christum, cui est gloria in secula seculorum, Amen.

Theth.

BONITATEM fecisti cum seruo tuo domine: secundum verbum tuum. Bonitatem & disciplinam & scientiam doce me: quia mandatis tuis credidi.

Priusquam humiliarer ego deliqui: propterea eloquium tuum custodini. Bonus es tu domine: & in bonitate tua doce me iustificationes tuas. Multiplicata est super me iniquitas superborum: ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua. Coagulatum est sicut lac cor orum: ego verò legem tuam meditatus sum. Bonum mihi quod humiliasti me: ut dicerem iustificationes tuas. Bonum mihi lex oris tui: super milia auri & argenti.

Iam in exordio psalmi commemorauimus, nihil aliud in eo, quam doctrinam humanæ vitæ contineri: per quam ad cognitionem Dei, ipsis tanquam paruuli literarum elementis erudiremur. Ex persona enim sua nos propheta confirmat, qualiter in omni genere diuini officij versari nos oportet, & per disciplinam adeptæ institutionis, fidei ordinem tenere: sicut ipso illo primo nonæ literæ versu docetur. Ita enim dicitur: *Bonitatem fecisti cum seruo tuo domine, secundum verbum tuum.* Et fortè quidam existimabunt, de secundis rebus prophetam locutum: Deoque gratiam ob ea quæ sibi prospere acciderint retulisse. Sed nouit etiam in aduersis rebus gratiâ Deo esse referendam: scit in omni passione ac tribulatione eum, cuius iudicio hæc ingruunt, gratulationibus honorandum. Scit indulgentem esse medicum, putribus vulnerum sinibus parcentem. Meminit piam esse patrum in filios seueritatem. Argui se per tentationes, ac probari per patientiam à Deo optat: & in his quæ aduersa existimantur, agit gratiam. Atque hanc nostram intelligentiam, ut id prophetam

orasse credamus, versus qui subiectus est docet, dicens: *Bonitatem & disciplinam & scientiâ doce me, quia mandatis tuis parui.* Quicquid ergo Deus in seruum suum facit, bonum est: secundum enim verbum suum facit. Et quicquid secundum verbum eius est, non potest malum existimari: quia ei qui solus bonus est, voluntas sit plena bonitatis. Versus itaque ut diximus, secundus prophetæ exponit affectum, cum oret dicens: *Bonitatem, & disciplinam, scientiam doce me.* Bonitatem superius confessus est erga se factam, quomodo hanc quasi ignorans doceri se precatur? Nisi quod tunc fuit ex fidei confessione gratulatio, cum quicquid illud fieret in se, id esse bonum credidit: nunc verò est per naturam humanam ignorantia causa, cum ut doceatur orat. Sed eam bonitatem vult discere, cui disciplina sunt iuncta. Disciplinam enim necesse est esse seueritatis officium: peccata arguentis, & vitia corrigentis. Correctio verò vitiorum, magnum affert in bonitatem profectum. Bona ergo est seueritatis disciplina, sed adhuc eam propheta ignorat. Non enim tantum bonitatem & disciplinam, sed etiam scientiam vult doceri: affectum in eo fidei suæ ostendens, cum bonitatem & disciplinam quam nondum sciat, tamen bonam sibi à Deo esse fateatur. De scientia autem locis plurimis admonuimus: hanc & Apostolum, hanc & prophetam inter præcipua gratiarum spiritualium, dona numerasse. Ergo ut bonitatem & disciplinam ita & scientiam doceri orat. Et doceri ob id, quia mandatis Dei credat: ostendens non nisi fideles, atque credentes scientiæ consequi posse doctrinam. Manet autem etiam in tertio versu eiusdem intelligentiæ sensus. Ait enim: *Prius quam humiliarer ego deliqui, propterea eloquium tuum ego custodini.* Non prius tribulatio passionum ingruit quam delicta præcedant: neque per passiones antè humiliamur, quam per peccatorum iniquitatem digni passionibus simus. Docet itaque propheta humiliationem suam emendationem esse delicti: atque ob id bonum scit esse sibi quicquid à Deo est, quia pati meruit, quod pati cœpit. Et scit disciplinam emendationem esse vitiorum. Prius ergo deliquit, secundò autem humiliatus est, & per humilitatis disciplinam oportet eum ne delinquat doceri, & in eloquiis Dei manere, quia iam sit delinquens humiliatus, & in mandatis Dei, ne ultra possit peccare, mansurus sit. *Bonus es*

R r

Domine, & in bonitate tua doce me iustificationes tuas. Scit iustificationes Dei propheta bonas esse, quia bonus sit qui eas statuit: scit sibi nihil nisi ex iustificatione Dei accidere: quia professus sit prius se deliquisse, dehinc postea humiliatum esse. Et quia superius orasset, ut bonitatem, & disciplinam & scientiam doceretur, nunc orat, ut iustificationes Dei in bonitate doceatur, quia iustificatio opus sit rei iustæ, quæ sibi ignorabilis sit: quia iustificationes quæ in lege sunt constitutæ, umbram in se iustificationum cælestium continerent. Deinde adiecit: *Multiplicata est super me iniquitas superborum, ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua.* Patienter omnia & æquanimitè propheta toleras, in opprobrium superborum atque iniquorum deductus est. Si quis enim obiurgationes trium regum in Iob recolat: intelliget quanto illudentium exacerbetur opprobrio. Namque cum irreligiosi quique, per passiones aliquas emendari Dei seruos contuentur, exprobrare hæc ita solent: Vbi fides? vbi spes in Deum? vbi auxiliantis virtus? vbi boni Dei misericordia est? Contra quæ firmo animo fidelique opus est, & in mandatis Dei intento atque occupato: ne multiplicatis tot in se superborum iniquitatibus cedat, sed semper dicat: Bonitatem fecisti cum seruo tuo domine, ut ait ille passionum humanarum gloriosus & beatus victor: Dominus dedit, dominus abstulit, sit nomen domini benedictum. Deinde sequitur: *Coagulatum est sicut lac cor eorum, ego verò legem tuam meditatus sum.* Cor superborum, ait, sicut lac coagulatum. Lac specie & sapore blandissimum est, quod aliquo vitio corruptum coagulari solet, & ex naturæ suæ suauitate decidens, inutili sapore amaroque corrumpitur. Ergo antea iniqui, cum in secundis rebus esse prophetam contuerentur, feliciū rerum amici, simplicitatis specie blandientes, tanquam lac fuerunt: at vbi eos ab humilitate sancti viri superbia & fastidium tenuit, ex late coagulati sunt, & ex blandis ac suauibus adulationibus, in vitiosi & acescentis saporis amaritudinem sunt redacti. His verò sicut lac coagulatis, legem tamen Dei propheta meditatus est. Meditatus autem in id, ut diceret quod sequenti versu continetur: *Bonum mihi quod humiliasti me.* Iniquitas licet superborum multiplicetur, & cor eorum ut lac coaguletur: scit humiliationem tamen suam sibi propheta bonam esse, nouit secundum Aposto-

Iob. 1.

lum virtutem in infirmitatibus perfici. **A** Bona omnis passio, bonæ omnes tribulationes, per quas iustificationes Dei cognoscuntur: ut peccantes humilitate emendet, ut delinquentes seueritate coerceat, ut ignorantes doctrina doceat. Idcirco enim bonum sibi quod humiliatus est ait, quia per humiliationem iustificationes Dei disceret. Deliquit enim prius quam humiliaretur: & humilitas ei bonum est, quia per eam iustificatio Dei discitur. **B** Concluit autem hoc modo:

Bonum mihi lex oris tui super milia auri & argenti.

Non est simplex conclusionis istius sermo. Suffecerat enim ad prophetæ gratulationem dixisse: Bonum mihi est lex tua. Sed cum ait, lex oris tui, plus vult intelligi. Locutus est Deus per Moysen legem, locutus est per prophetas: sed hæc lex Dei est, non etiam lex oris Dei. Os autem Dei est ille qui & virtus Dei est, qui & sapientia Dei est, qui & brachium Dei est, qui & imago Dei est: Deus scilicet & dominus noster Iesus Christus, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum: dicens, Beati lugentes, quia ipsi consolabuntur, dicens: Benedicite qui vos persequuntur, & orate pro calumniantibus ac persequentibus vos. Hanc legem oris Dei, bonum sibi esse propheta confessus est. Et bonum non comparisonis & definitionis & modi numero, sed super milia auri & argenti. Indefinitus hic sermo est, cum dicitur milia: quia indefinite bona est lex oris Dei. Ex comparatione enim rerum maximè in terris preciosarum, vtilitatem bonorum eorum quæ à Deo sunt statuta significat.

Ioth.

M A N V S tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me. Da mihi intellectum ut discam mandata tua. Qui timent te videbunt me, & letabuntur: quia in verba tua spero. Cognoui domine quia æquitas iudicia tua: & in veritate tua humiliasti me. Fiat misericordia tua ut exhortetur me: secundum eloquium tuum seruo tuo. Veniant mihi miserationes tuæ & viuam: quia lex tua meditatio mea est. Confundantur superbi, quia iniuste iniquitatem fecerunt in me: ego autem exercebor in mandatis tuis. Conuertantur mihi qui timent te: & qui nouerunt testimonia tua. Fiat cor meum immaculatum in iustificationibus tuis: ut non confundar.

Commune

Cōmune iudiciū est, inter omnia terrena Dei opera nihil homine vtilius, nihil esse speciosius. Quia & si sint aliqua pulchra & ornata, magnitudinem quidem eius, qui ea tam decora genuerit testantur. Verum speciei & ornatus & institutionis sue fructum ipsa non sentiunt. Loquimur enim de his, quæ humano subiecta conspectui sunt: scilicet de creatis in terra & mari & aëre, & quæ singulis quibusque generibus naturisque permixta sunt. Pulchra hæc, sed quod tandem in oceano, aut terra, aut cœlo, aut aëre bonum quæ in his creata sunt eo quod talia creata sunt consequentur? In homine autem quicquid est, sibi proficit. Et hoc vnum in terris animal rationale, intelligens, diiudicans, sentiens constitutum est: horumque omnium generum quæ in eo sunt nihil aliud aliquid proficit, quàm vt ipse in cæteris aliis & his in quibus est natus vtatur. Vtatur autem, ad cognoscendum venerandumque eum qui tantorum in se bonorum autor & parens sit. Ex quo magnum illud atque mirabile Salomonis dictū esse intelligitur, quod tale est: Grande homo, & preciosum vir misericors: virum verò fidelem opus est inuenire.

Prov. 20.

Quid enim tam difficile est, quidve tam ardui operis est, quàm inuenire eum, qui meminerit se secundum imaginem & similitudinem Dei se esse factum, qui diuinorum eloquiorum studio intentus, rationem animæ suæ corporisque cognouerit, & originem vtriusque generis naturamque perceperit; ad quem denique finem hæc institutio sua ortusque contendat? Atque ob id magnum quiddam est homo. Hoc enim nomen, vbi rerum superius commemoratarum cognitione neglecta in vitia deciderit, amittit; indignus scilicet iam iudicatus homo nuncupari. Et qui secundum imaginem & similitudinem Dei factus sit: sed secundum exprobrationes propheticas & euangelicas, aut serpens, aut progenies viperarum, aut equus, aut mulus, aut vulpes ei nomen est: & proprietas ei nominis sui vtab innocentia exciderit aufertur. Verum qui studiosa fide doctrinam Dei & præcepta scrutatus sit, & per innocentiae studium dignum se præstare velit, qui secundum imaginem & similitudinem Dei factus sit: vti & ipse propheta voce poterit, dicentis; Manus tuæ fecerunt me, & præparauerunt me. Et in aliquibus codicibus ita scriptum deprehendimus; Ma-

nus tuæ fecerunt me, & finxerunt me, da mihi intellectum vt discam mandata tua. Et sine dubio non ociosum esse existimandum est, quod non satis erat prophetam dixisse; Manus tuæ fecerunt me, nisi adiecisset, finxerunt, vel præparauerunt. Sed honorem conditionis suæ propheta intelligens specialem originis suæ in hoc significare voluit dignitatem primum, dicens; Manus tuæ fecerunt me. In creatione mundi omnia verbo effecta esse accepimus, cum dicitur; Fiat lux, cum dicitur; Fiat firmamentum, cum dicitur: Et appareat arida, cum dicitur: Germinet terra herbam pabuli seminantem semen secundum suum genus, cum dicitur: Fiant luminaria in firmamento, cum dicitur: Eijciant aquæ reptilia animarum viuarum. Ergo omne ex quo vel in quo mundi totius corpus creatum est, originem sumit ex dicto: & subsistere in id quod est ex verbo Dei cœpit. Verum de homine ita Deus locutus est: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Differt itaque natura & origo hominis, ab institutione vniuersæ creationis: & proprie de eo antè & tractatur & confirmatur vt fiat, cum cætera sine quadam consilij sententia esse sint iussa. Habet ergo primam hanc origo hominis dignitatem, quod ei proprium fuit de se antè tractari. Verum & in hoc præsentis prophetico dicto, ingens humanæ originis priuilegium continetur. Non enim manus domini pecora & aquatilia, & volatilia fecerunt: nusquam istud scripturæ tradidere. Egregium hoc itaque & præclarum in homine est, quia cæteris dignitate operationis excipitur. De confirmatione autem cœli ita in quodam loco legimus: Ego manu mea firmaui cœlum. Ergo exæquatur operationi hominis istud elementum: cum ad ipsum manu Dei firmatum esse memoratur. Sed quanquam cœlum manu, homo tamen manibus. Præstat ergo officio vnius manus, duarum operatio. Et id quod ad confirmationem cœli satis est, in hominis conditione non sufficit. Intelligendum autem est cur manibus propheta se factum esse dicat: neque solum factum, sed etiam figuratum, vel præparatum. Corporum omnium elementorum creatio, eo ipso in tempore & instituta & effecta est, quo subsistere iuebatur: neque inchoationem eorum & perfectionem tempus aliquod discernit. Nam & consummationem inchoatio in eo quod est cœpta percepit.

Hominis creatio.

Esa. 45.

Homo verò cum externam & internam in se naturam dissonantem aliam ab alia **A** contineat, & ex duobus generibus in vnū sit animal rationis particeps constitutus: duplici est institutus exordio. Primum enim dictum est: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Dehinc secundo: Et accepit Deus puluerem de terra, & finxit hominem. Primum opus non habet in se assumptæ aliunde alterius naturæ originem: incorporale est, **B** quicquid illud de consilij sententia inchoatur. Fit enim ad imaginem Dei non Dei imago: quia imago Dei est primogenitus omnis creaturæ. Sed ad imaginem, id est, secundum imaginis & similitudinis speciem: diuinum in eo & incorporale condendum. Quod secundum imaginem Dei & similitudinem tum fiebat, exemplum scilicet quoddam in nobis imaginis Dei **C** est, & similitudinis institutum. Est ergo in hac rationali & incorporali animæ nostræ substantia primum, quod ad imaginem Dei sit factum. Secundi verò operis efficientia, quantum differt ab institutione prima? Deus terræ puluerem accepit. Iam sumitur puluis, & terrena materies formatur in hominem vel præparatur: & ex alio in aliud opere ac studio artificis expolitur. **D** Primum ergo non accepit, sed fecit: secundum, non ut prius fecit: sed accepit & formauit vel præparauit. Vtrunque autem rectè intelligi potest, quia vtrunque scriptum deprehendimus, ut formauerit in id quod est, corporis scilicet speciem: vel præparauerit in id quod dicitur, Et inspirauit in eum spiritum vitæ, & factus est homo in animam viuentem. Inspirationi **E** ergo huic præparatus siue formatus est: per quam natura animæ & corporis in vitæ perfectionem quodam inspirati spiritus fœdere contineretur. Scit in se duplicem beatus Apostolus Paulus esse naturam: cum secundum interiorem hominem delectatur in lege, & cum aliam in membris suis videt legem, quæ se captiuum ducat in legem peccati. Quod ergo fit secundum imaginem Dei: ad animi pertinet dignitatem. Quod autem formatur ex terra: speciei corporis naturæque primordium est. Et quia vel locutus ad alterum Deus intelligitur, cum dicitur: Faciamus hominem: vel triplex cognoscitur hominis facti formatique perfectio: cum & fiat ad imaginem Dei, & formetur ex terra, & inspiratione spiritus in viuentem animam commoueatur: idcirco ma-

nibus se factum & formatum, non manu tantum propheta testatur, quia in constitutione sua non solitaria tantum & eadem triplex fuisse docetur operatio. Et quia istud sciat propheta valde esse occultum atque reconditum, quatenus scilicet manibus Dei formatus sit: tamen ut plenam atque absolutam intelligentiæ huius rationem consequatur, ait: *Da mihi intellectum, ut discam mandata tua.* Tanquam ignorans hæc loquitur: & tanquam nondum intelligentiam adeptus, dari sibi intelligentiam deprecatur. Et audent non dico ecclesiæ homines, sed gentium sophistæ quædam de naturæ humanæ institutione velle tractare. Audemus etiam gloriari, rectæ ac perfectæ nos vitæ esse scientiam consecutos. Sed doceri nos oportet prophetæ huius exemplo, ut vel diuinarum rerum ignorantiam confiteamur: vel ignorantiarum intelligentiam deprecemur. Optimum est autem cœlestium mandatorum scientiam à Deo per precem postulare: & infirmitatem ingenij nostri paupertatemque cognoscere. Primum enim, secundum Apostolum, munus est gratiarum, sapientiæ donum: sequens scientiæ: & idcirco hunc ordinem etiam hic propheta seruat, dicens: *Da mihi intellectum, ut discam mandata tua.* Primum intelligentiam, post etiam scientiam deprecatus est. Sequitur deinde: *Qui timent te, videbunt me & lætabuntur, quia in verba tua speraui.* Consuetudo impiorum est, ut conspectis religiosi viris tristes sint. Oderit enim necesse est ebriosus sobrium, continentem impudicus, iustum iniquus: & tanquam conscientiæ onus, præsentiam sancti cuiusque non sustinet. Contra verò ad conspectum viri fidelis, religiosi omnes quibus timor Dei est lætantur: ut vel solo corporeæ contemplationis visu gratulentur, modo auium herbarumque quarundam, quæ visæ tantum & conspectæ morbis aliquibus & infirmitatibus medentur. Vtilis ergo est præsentia sancti timentibus Deum: **F** quia necesse est profectum aliquem ex contemplatione illius consequantur. Sed propheta non hoc in se solum contuendum putat, quod publicis ac promiscuis oculis subiectum est. Vult ille probitatem vitæ suæ conspici, vult iustitiam suam & religionem & continentiam cerni. Non enim tantum timentes Deum, quia vident eum, lætabuntur: sed quia vident eum in verba Dei sperantem, & sperantem non mediocriter, neque confuso humanæ

Gen. 1.

Gen. 2.

Gen. 2.

manæ opinionis errore, sed scilicet cum libertate id quod consequitur: *Cognoui domine quia æquitas iudicia tua, & Veritate tua humiliasti me.* In locis cæteris meminimus, ita prophetam dicere solitum: Da mihi intellectum, & doce me, & obseruabo præcepta tua: nunc autem tanquam de adeptis proficitur, dicens: Cognoui domine, quia æquitas iudicia tua. Sed hic non de iudiciis illis æternis, sed de præsentibus sermo est. Iudicia illa æterna secundum eundem prophetam, sicut abyssi multa: & secundum Apostolum: Iudicia Dei inuestigabilia & inscrutabilia. Scit autem in his iudiciis, quæ nunc sunt, quicquid in se geratur, ex iudicio Dei fieri: omnes tribulationes, omnes pressuras, omnia infestationum odia, omnes persecutionum infestationes, ex iudicio in se Dei adesse, ut per hæc probabilis, ut per hæc emendatus, & tanquam per ignem examinatus atque purgatus sit. Plus est autem nescio quid in cognitione, quam in fide operis, & idcirco hic non credit, sed cognouit: quia fides habet obedientiæ meritum, non habet autem cognitæ veritatis fiduciam. Distinxit Apostolus plurimum inter cognitionem fidemque differre. posteriore loco eam inter gratiarum dona connumerans. Primum enim sapientiam, sequenter cognitionem, tertio fidem prædicauit: quia qui credit potest ignorare quod credit. Qui autem iam cognouit, non potest id quod cognouit adepta cognitione non credere. Ergo ambiguitatem hic non admittit propheta, quin sciat iusta esse Dei iudicia, id est, humiliationis suæ & tribulationis & contemptus & iniuriæ & doloris. Ita enim ait: Cognoui domine quia æquitas iudicia tua, & in veritate tua humiliasti me. Non sine causa se scilicet esse tribulationibus subditum, non sine causa passionibus permissum, non sine causa per iniurias humiliatum: sed ad humanorum vitiorum expianda peccata, ex iustis se ac veris Dei iudiciis humiliationi esse subiectum. Sed quia in his passionibus ex æquitate diuini iudicij versetur: *Fiat misericordia tua, ut exhortetur me, secundum eloquium tuum seruo te.* Exhortationem præsentium humiliationum ex misericordia Dei deprecatur, quia humana infirmitas impar sit tolerantia passionum, dicens: Fiat misericordia tua ut exhortetur me. Sed meminit bonum sibi esse humiliari, bonum sibi esse passionibus subdi: & ea omnia à quibus vexatur, purgationem sibi terrenorum esse vitio-

rum. Non enim ut humilitas ac tribulatio à se auferatur orat: sed ut sibi ex misericordia Dei adhortatio in tribulatione præstetur. Optat ergo diuino prælio in his corporis sui infirmitatibus militare: optat longo certamine aduersus mundi huius nequicias consistere. Sed adhortationem ex misericordia Dei sperat: ut tribulatus licet & afflictus, diuinæ adhortationis auxilio firmetur. Scit & beatus apostolus Paulus omni ipse tētionum genere perfunctus, uti se diuinæ misericordiæ adhortatione, dicens: Benedictus Deus pater domini nostri Iesu Christi, pater miserationum, & Deus omnis exhortationis, qui exhortatur nos in omni tribulatione. Et adhortationē hanc scit sibi propheta promissam à Deo patre & domino miserationum, qui per tentationes eum qui se credat examinet, atque ideo subiecit: Secundum verbum tuum seruo tuo: id est, secundum eam promissionē qua sponderit se tribulatos in passionibus non relicturum. Dixit enim in euāgelis: Cum ergo tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Et hoc quidem quantum ad præsens pertinet tempus, futura autem spei propheta non immemor est dicens: *Veniant mihi miserationes tue, & Viuam: quia lex tua meditatio mea est.* Naturæ corporalis infirmitas eget miserationibus Dei. Neque enim beatæ illius vitæ æternitatem consequi merito suo poterit: nisi miserationibus eius, qui pater miserationum est prouehatur. Scit se propheta nondum ea viuere vitā quæ vita sit: nemo enim nostrum hoc quod nunc viuit vitam audebit existimare. Nunc enim in corpore mortis sumus, Paulo dicente: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Et hoc ipsum eodem propheta testante ita: Et in puluerem mortis deduxisti me. Vera enim vita nostra cum Christo absconsa est in Deo. Sed neque hæc nunc in qua agimus regio viuendum est: ea autem est de qua hic idem propheta ait: Et complacebo Deo in regione viuorum. Atque ideo viuam dixit: quia non in usu istius vitæ viuit, sed in Dei sit miseratione victurus. Sed sperat illud, quia lex Dei meditatio eius est. Vacemus igitur diuinæ lectioni, vacemus præceptis dei: & opera legis vitæ nostræ officiis exequamur. Quia propter meditationē legis

veniente in se domini miseratione, sperat se propheta victurum. Non est verò sufficiens huic propheta, vt sibi tantum sollicitus sit, ac solum sui memor sit. Oportet eum curam humani generis sumere, & publicæ sollicitudinis affectum subire: & orare pro his qui in peccatis & irreligiositate versantur. Huius itaque affectu sui sollicitudinem consequenti versu docet, dicens: *Confundantur superbi, quia iniuste iniquitatem fecerunt super me.* Non est hic maledicti oratio, neque retributionem iniuriæ sibi illatæ deprecatur, Et absit vt propheta & euangelij prædicator rationem euangelicæ charitatis excesserit, domino enim dicente: Diligite inimicos vestros, & orate pro calumniantibus ac persecutibus vos: ratio non patitur vt nunc vindictam in superbos atque iniuriosos precetur. Sed quia à peccatis qui desinit, in his erubescit: & qui vitia derelinquit, necesse est vt ea idcirco quia oderit derelinquat: orat propheta vt qui in se superbi iniuste fuerant, hi per cognitionem vitiorum suorum in his quæ gesserint erubescant. Quā diu enim quis peccat, in his quæ peccat non confunditur, consuetudine & voluntate peccandi. Vbi verò peccare destiterit, finem peccandi habet ex pudore peccati. Ipse autem exercetur in mandatis Dei: viuendo iuste, religiose prædicando, iniurias non retribuendo, & tolerando patienter. Ob id enim multorum in se superborum contradictiones iniquitatesque sustinuit. Absolutè autē consequenti versu id quod de confusione superbiorum tractamus, significasse intelligitur. Sequitur enim: *Conuertantur mihi qui timent te, & qui nouerunt testimonia tua.* Vult ergo eos qui Deum timere cœperunt ad se propheta conuerti, vt per doctrinam suam in viciis suis & criminibus erubescant. Cognitis scilicet & testimoniis Dei, de quibus multa iam diximus, & confusi in veteribus delictis, ad institutionem prophetae doctrinamque se referant, quorum ex superbia atque peccatis ad pietatem modestiamque conuersio est. Concluit autem verecundiæ suæ more dicens: *Fiat cor meum immaculatum in iustificationibus tuis, vt non confundar.* Exercetur in mandatis, meditatur in lege, iusticiam iudiciorum Dei cognouit. Timentes Deum conspectu eius lætantur, manibus Dei factus atque formatus est, & non audet dicere immaculatum cor sibi esse: & audemus interdum præferre innocentiam nostram, iactare vitiorum abstinentiam, &

puros nos à peccatis atque iniquitatibus gloriari? Sed vt fidem, ita & humilitatem ac modestiam discere à propheta nos conuenit, orate vt sibi immaculatum cor fiat. Scit enim ex eo progredi secundum id quod dictum est: De corde enim exeunt cogitationes malæ, cædes, lasciuia, fornicationes, furta, falsitates, blasphemiae, & horum similia. Hoc igitur immaculatum fieri deprecatur, vnde tot tantorumque vitiorum quasi ex quodam fomite initia suggeruntur. Immaculatum autem hoc modo sciens fieri, si in iustificationibus Dei maneat: iustificationum autem hunc fructum esse intelligit, ne in his manens confundatur. Confusio enim ex peccatorum conscientia est, & ex opprobrio delictorum. Vbi ergo confusio non erit, nec peccatum erit. Peccatum verò vbi non erit, in iustificationibus Dei manebitur. Iustificationes autem Dei, immaculatum cor esse præstabunt.

Matth. 15.

Luc. 6.

Caph.

DE FECIT in salutare tuum anima mea, & in verbum tuum spero. Defecerunt oculi mei in eloquium tuum: dicentes quando consolaberis me. Quia factus sum sicut vter in pruina: iustificationes tuas non sum oblitus. Quot sunt dies serui tui: quando facies de persequentibus me iudicium. Narrauerunt mihi iniqui exercitationes, sed non vt lex tua. Omnia mandata tua veritas: iniqui persecuti sunt me: adiuuu me. Paulò minus consummauerunt me in terra: ego vero non dereliqui mandata tua. Secundum misericordiam tuam viuifica me: & custodiam testimonia oris tui.

Naturæ humanæ est, vt cum id quod desiderat non potest obtinere: per desiderij iugem cupiditatem, animi defectione teneatur. Et hoc nosse ex ipsis affectionis nostræ motibus promptum est: in quantam animi defectionem eorum quos desideramus expectatione redigimur. Propheta itaque cuius omnis ad Deum expectatio est, cui omne in mandatis eius desiderium est: loquitur & dicit: *Defecit in salutare tuum anima mea, & in verbum tuum spero.* Non habet alia, quæ desiderium suum occupent: & sancti cupiditas non vacat seculi rebus. Defecit igitur in desiderio salutaris, & defecit ob id, quia in verbis Dei sperat: finis enim legis Christus Iesus est. Et hic est de quo scripserunt Moyses & propheta. Est autem salutaris ipso illo nomine quo Iesus nuncupatur. Iesus enim secundum

cundum Hebraicam linguam, salutaris est: & idipsum angelus ad Ioseph loquens docet, cum dicit: Et vocabis nomen eius Iesum: Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Causa itaque defectionis, est desiderium salutaris. Desiderij autem hinc origo est quòd in verbis Dei sperat. Salutaris enim noster Iesus est, qui & desideratus & natus est. Sed defectionem animæ desiderantis intelligendū est, quid sequatur ait: *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum dicentes, quando exhortaberis me?* Sequitur ergo defectionem animæ defectio oculorum. Sed ut de natura defectionis animæ tractauimus, videamus qualis oculorum soleat esse defectio. Pone igitur in expectatione aut peregrinationis viri coniugem, aut iam diu absentis filij patrem: quem omni tempore existimet reuersurū. Nōne ei itineri, quo venturum opinabitur, semper intendet? Nōne intentio ac visus oculorum, contuitio ipsius expectatione deficiet? desideria hæc in se prophetarum dominus testatur, cum dicit: Amen amen dico vobis, multi prophetae & iusti quæsierunt videre quæ vos videtis, & audire quæ auditis. Propheta itaque & animo & oculis deficitur. Sed hi modo oculi prophetæ licet Deum videre desiderauerint, non sunt tamen corporis oculi. Loquuntur enim, & expectant: & mentis potius est contuitio ista & loquela, non corporis. Dicunt enim, Quando exhortaberis me? Scit ergo exhortationem hanc sanctos quiescentes in inferno desiderare, scit testante apostolo Petro, descendente in inferna domino, etiam his qui in carcere erant, & increduli quondam fuerant in diebus Noe, exhortationem prædicatam fuisse. In hæc igitur Dei eloquia oculis loquentibus defecit: non tam visu corporeo Deum ex eloquiis nunciatum, quàm contemplatione animæ & mentis expectans. Dehinc sequitur, *Quia factus sum sicut vter in pruina, iustificationes tuas non sum oblitus.* Noui generis hæc causa est: ut ideo iustificationes Dei non oblitus sit, quia factus sit sicut vter in pruina. Et si rem solis auribus metiamur: inanis & ridiculus prophetæ sermo existimabitur. Sed meminit utrem pro humanis corporibus nuncupari, domino in euangeliiis dicente: Nemo, inquit, mittit vinum nouum in vtres veteres. Et non ambigitur eum in vtibus corpora, in peccatis suis vetera memorasse. Per continentia autem studium frigent fidelium corpora: & calore naturæ interioris extin-

cto, vtres erunt frigidi. Quæ cum intrinsecus per naturam vitiorum efferuentium incallescant: extrinsecus tamen continentia patientia tanquam pruina frigore obrigescunt. Ergo in hoc corporum frigore iustificationum Dei immemores esse non possumus. Quisquis autem per vitiorum ardorem vtre pleno caluerit, neque per metum Dei religionemque frigescat, necesse est iustificationum Dei obliuiscatur. Quæ obliuisci sanctus non poterit, cum vtris in pruina modo obrigescētis extrinsecus, internarum cupiditatum omnium instigatione sit frigidus. Dehinc sequitur: *Quot sunt dies serui tui, quando facies de persequentibus me iudicium?* Iudicium post consummationem seculi propheta esse non ignorat, cum ait: Propterea non resurgunt impij in iudicio, neque peccatores in consilio iustorum. Quod ergo nunc orat de persequentibus se fieri iudicium: nō illud utique quod in resurrectionis seculo meminit futurum, cum se paucorum nūc dierum secundum corporalem vitam sciat esse. Ita enim ait: Quot sunt dies serui tui. Cum dicit quot, scit esse non plures. Et superius dixerat, esse se tanquam utrem in pruina. Ergo quia se paucorum dierum scit, fieri iudicium ab his qui se persequuntur desiderat: à diabolo scilicet: ministrisque eius. Sunt enim spirituales nequitia in cœlestibus, sed scit & diabolus in resurrectionis seculo iudicandum. Paucorum itaque dierum ipse cum scit, fieri hoc iudicium desiderat: scilicet ut consummate sanctus & perfecte Deo placens conterat intra se diabolus, conterat aduersantes sibi inimicasque virtutes, & fidei suæ animæ subdat nequitas spirituales. Nondum igitur de naturæ suæ firmitate confidit, licet iam ut vter frigeat: sed ut per misericordiam Dei iudiciū in inimicos suos sit deprecatur. Hanc potestatem iudicij dominus Apostolis suis dedit, dicens: Ecce dedi vobis potestatem calcare super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici. Vocem hanc quidem nondum propheta domini in corpore manentis audiuit: sed dari sibi id potestatis orat ut constituatur sibi in persequentes se tale iudicium. Tentatur enim vndique, cum ei per naturam corporis vitiorum inest cognata materies: eamque diabolus conatur ardore geminae cupiditatis accēdere, cum impiis irreligiosorum vocibus læditur, cum prophanas gentium contra Deum disputationes & eloquia vasaana perpeti-

R r iij

rur, ideo in consequenti ait: *Narrauerunt*
mibi iniqui exercitationes, sed non ita vt lex tua.
 Quanti enim sunt qui quædam humanæ
 vitæ instituta docere se afferant, cum ad
 virtutes seculi studia animæ nostræ Deo
 rectius seruiencia accendunt? Quāti etiam
 sunt qui cognitionem se habere diuina-
 rum scripturarum mentientes, hæretica &
 peruersa dogmata prædicant? Sed sciens
 propheta perfectam humanæ doctrinæ e-
 ruditionem in Dei lege esse, ait: *Narraue-*
runt mibi iniqui exercitationes, sed non
ita vt lex tua. Iniqui enim sunt hæc prædi-
 cantes. Et ideo vox Dei vetuit peccato-
 rem eloquia sancta narrare, quia iniquitas
 doctrinæ cœlestis non recipit veritatem.
 Peccatori enim dixit Deus: *Quare tu enar-*
ras iusticias meas, & assumis testamentum
meum per os tuum? Tu autem reiecisti
sermone meos retrò. Et has igitur exer-
 citationes propheta non fert: sciens nihil
 narrationi legis æquandum. Denique ad-
 iecit: *Omnia mandata tua veritas: iniquè perse-*
cuti sunt me, adiuua me. Iustum qui persequi-
 tur, necesse est vt iniquè persequatur: quia
 iniquitas iniustæ operationis effectus est.
 Scit & hanc Apostolus persecutionum
 iniquitatem, cum dicit: Omnes volentes
 religiose viuere in Christo, persecutionē
 patientur. Multæ enim tribulationes ius-
 torum sunt. Nunc satanas insectatur, nūc
 ministeria eius impugnant, nunc falsorum
 fratrum simulatio ad nocendum arte frau-
 dulentæ insectationis irrepit. Sed prophe-
 ta qui veritatem esse mandati Dei memi-
 nerit, iniustæ iniquitatis persecutionem
 fidei animo sustinet. Et quia persecutio-
 nem fidei sciat esse documētum, non orat
 eam à se remoueri: sed adiuuari se in ea
 postulat, & opem atque auxilium miseri-
 cordiæ Dei precatur, euangelici huius
 præcepti non ignarus: Qui non accipit
 crucem suam & sequitur me, non est me
 dignus. Veritas ergo est in præceptis Dei.
 Veritas nihil falsum, nihil incertum, nihil
 imperfectum habet: persecutio autem ius-
 to intentata, iniquitas est. Iniquitas enim
 prædicatorem necesse est oderit veritatis:
 sed auxilium à Deo est veritatis prædica-
 tori. Graues enim meminit has esse perse-
 cutorū molestias: & quia iusto vtilis sint,
 non putat amouendas. Periculosa namq;
 ociosa fidei pax est, & faciles securis excu-
 biis insidiæ sunt. Bellis autem exercitatum
 virum non cito doli capient: & glorioso
 certamine opus est, vt corona victoriæ de-
 feratur. Ob quod non orat sibi adimi cau-

Psal. 49.

2. Tim. 3.

Matth. 10.

fam certandi, sed tribui auxilium vincen-
 di. Meminit autem non in leui se tentatio-
 num esse pugna. Sequitur enim: *Paulò mi-*
nus consummauerunt me in terra, ego autem non
dereliqui mandata tua. Propè vsque ad finem
 vitæ iniustæ persecutiones prophetam re-
 degerunt, illæ scilicet de quibus superius
 diximus: spirituales nequitia in cœlestibus,
 quæ nos ad corporalia vitia ingestis cupi-
 ditatum illecebris instigant. Penè igitur
 est propheta consummatus in terra, id est,
 in corporum vitia & peccata deiectus: vt
 enim consummatio bonorum: ita & ma-
 lorum est. Sed ingruentibus licet his per-
 niciosissimis inimicis ac persequentibus
 se, mandata Dei non dereliquit: & infir-
 mata licet naturæ suæ imbecillitate, in præ-
 ceptis Dei permanet: hoc gloriosus in mā-
 datis Dei permanens, quod pene naturæ
 suæ infirmitas sit subacta: Concludit de-
 inde modestiæ & spei suæ more, dicens:
Secundum misericordiam tuam viuifica me, &
custodiam testimonia oris tui. Viuificari se tan-
 quam nondum viuens precatur: & custo-
 diturum se testimonia oris Dei, tanquam
 nunc non custodiat pollicetur. Sed cum
 viuatur in corpore, vitam ille non huius se-
 culi concupiscit: & cum testimonia Dei
 in lege custodiat, tamen testimonia oris
 Dei custoditurum se pollicetur: quæ euā-
 gelicis innouata præceptis non adulterio
 tantum, sed etiam desiderio adulterij ab-
 stinentis, sola fidei sanctificatione cōsum-
 mant: per dominum nostrum Iesum Chri-
 stum, qui os & dextera & virtus & sapien-
 tia Dei est, benedictus in secula seculo-
 rum, Amen.

Lamech.

N æternum domine permanet verbum
 tuum in cœlo: in generatione & gene-
 rationem veritas tuas: fundasti terrā,
 & permanet. Ordinatione tua perse-
 uera dies: quoniam omnia seruiunt tibi. Nisi quod
 lex tua meditatio mihi est: tunc periissem in ex-
 probatione mea. In æternum non obliuiscari iusti-
 ficationes tuas, quia in ipsis viuificasti me domine.
 Tu sum ego, salua me: quoniam iustificationes
 tuas exquisiui. Me expectauerunt peccatores vt
 perderent me: testimonia tua intellexi. Omni con-
 summationi vidi finem, latum mandatum tuum
 nimis.

Sermonem prophetæ non in humili-
 bus ac peruulgatis demorari decet, sed
 semper excelsa & Deo digna tractare: at-
 que ita, vt dum nos ad innocentis vitæ
 obseruantiam

obseruantiam imbuat, ingenij quoque nostri humilitatem ad intelligentiam diuinorum & inuisibilium sacramentorum extollat. Nec sanè humana infirmitas in cœlestem scientiam se ipsa proueheret: nisi Deo donum scientiæ per doctrinam spiritus largiente ad cognitionem diuinæ & imperispicabilis naturæ erudiretur. Volens igitur propheta præstare nos ac perficere Deo dignos, & sciens repositum humanæ spei esse ut in cœlestem gloriam, si disciplinam cœlestis obedientiæ confectaretur, accederet, ita cœpit: *In seculum domine permanet Verbum tuum in cœlo.* In cœlo ait: quia scit in terris propter falsitatem hominum non manere. Et quomodo in cœlo maneat, ipsa veluti corporalis contemplationis fide cernitur. Non est illic transgressio, non demutatio, non infirmitas, non ocium. Contueamur solis annum cursum, & menstruum lunæ recursum, astrorum quoque aut stationes, aut conuersiones, aut demutationes: nūquid non finibus suis & constitutis terminis ac decretis vicissitudinibus continentur? Nihil illic demutatur, nihil differtur, nihil negligitur: sed in constitutionis suæ manet lege, & in indefessis obedientiæ ministeriis perseuerat. Sed seruauit hanc definēdorum & præteritorum officiorum propheta rationem, dicens: *In seculum domine, verbum tuum permanet in cœlo.* Latini quidem interpretes ambigua id significatione & minus propria transtulerunt. Nam quod apud illos est, *eis τὸν αἰῶνα κύει*, id nobiscum est, in æternum domine translatus. Accipi autem æternum ita potest, ut intelligatur nullo id quod æternum est fine definere. Seculum verò, quod *αἰών* Græcè est, intra spacium definiti temporis continetur. Non enim ait in seculum seculi, neque in secula seculorum: sed in seculum verbum tuum permanet. Scit post hoc seculum cælum & terram præterire, domino dicente: Amen dico vobis, cælum & terra præterient, verba autem mea non transient. Meminit etiam hoc seculum præteriturum esse, ut sit cælum nouum, & terra noua. Idcirco ait: *In seculum domine, permanet Verbum tuum in cœlo.* Quia postquam hoc seculum transierit: in cœlo verbum hoc obedientiæ constitutæ in creaturis, quæ reuelationem filiorum Dei expectant, necesse sit permanere. Sed non idcirco non & in terris aliquādo Dei verbum est, licet id tantum in cœlo propheta prædicet manere. Nemo enim no-

Matth. 24.

strum est, qui non interdum donum spiritualis gratiæ sentiat, qui non aliquando in se habeat Dei verbū: cum sobrius, cum tranquillus, cum continens est, cum beneuolus est, cum misericors est. In his enim cum sumus, manet in nobis Dei verbum, cum præceptis eius bonarum rerum obedientie famulamur. Sed subrepentibus turbidarum affectionum motibus, cum subit pecuniæ cura, cum æstus turpis ac lasciuæ cupiditatis accenditur, cum ira pectus commouetur, cum ebrietas desideratur: iam non in nobis manet verbum Dei. Est autem in his, qui secundum Apostolum exuti veterem hominem cum peccatis suis, nouum induerūt, qui commortui Christo & consepulti iam in nouitatem vitæ resurrexerunt, & collocati sunt in cœlestibus: qui terrestri imagine relicta, cœlestis imaginem portant. In his enim tanquam in cœlo verbum Dei permanet: in quibus hoc verbum non offenditur ira, ebrietate, odio, infidelitate, lasciuia. Nam etsi aliquando manet in nobis: tamen à sancto habitationis suæ contumelias non fert, ut semper inesse permaneat. Si verò hæc commemorata vitia semper in nobis erunt: ne introire quidē poluta corporum domicilia dignabitur. Ad est autem unicuique proximo, ut dictum est: stat enim ad ostium verbum Dei & pulsat ostium animæ nostræ, & dicit: Ecce stans ante ostium pulso: si quis aperuerit mihi ostium, ingrediar ad eum. Vult ergo semper introire, sed à nobis ne introeat excluditur. Claudimus enim per hæc corporis vitia animæ nostræ aditum. Qui si cœperit emundatis omnibus patere, ilico introibit, modo solis: qui clausis fenestræ valuis introire prohibetur, patentibus verò totus immittitur. Ipsi quidem semper ut illuminet promptum est, sed lumen sibi domus ipsa obseratis aditibus excludit. Est enim verbum Dei sol iusticiæ, adstēs unicuique ut introeat: nec moratur lucem suam apertis aditibus infundere. Manet igitur hoc verbum Dei in cœlis, per indefessam cœlestium obedientiam. Quo exemplo, in sanctis quoque, qui cœlestes secundum cœlestis imaginem sunt, Dei verbum manere credendum est. Sequitur dehinc: *In generatione & generationem Veritas tua.* Duplicem hanc sensus nostri intelligentiam, qua verbum Dei manere ut in cœlo, ita & in sanctis hominibus existimamus: versus hic qui consequitur confirmat. Non enim ait in generationem generationis, aut à

Apo. 3.

generationibus generationum: sed in generatione & generationem veritas tua. **A** Vtranque generationem simplici significatione commemorat. Duas igitur generationes in duobus populi cognouimus: quorum vnus est legis & prophetarum, alter est euangeliorum & Apostolorum. Veritas ergo Dei in solis his duabus generationibus manet. Sed cum prior generatio veritatem Dei intra se haberet, nulla alia tum habuit. Erant enim plures generationes gentium atque populorum. Et nunc cum hæc eadem generatio indigna extitit, in qua veritas Dei esset: hæc eadem Dei veritatem præter eam quæ euangeliiis credidit, non habet alia vlla generatio. Sequitur verò: *Fundasti terram & permanebit.* Conuenerat ordini vt post cælum, dehinc terra nuncuparetur: sed hoc quod mediū est, id est, in generatione & generationem veritas tua, ob eam causam interuenisse existimo, vt duplex illa de cælo, in quo Dei verbum manet, intelligentia confirmaretur. Nunc ergo tanquam integer ordo seruatus est: cum post cælum in quo permanet Dei verbum, fundata terra mansura est. Et quidem hoc etiam de hac terra forte dictum intelligitur, quæ fundata permanet, quam secundum Salomonē Deus per sapientiam fundauit: quæ cum fluida sit aquarum naturæ superiecta, & inconstanti innatet substrata elemento, ita tamen sapientia & virtute & spiritu Dei fundata fuerit vt permaneat. Sed mihi propheticus sermo etiam de terra humani corporis videtur locutus: quæ ita fundata sit, vt in ea tanquam in cælo verbum Dei maneat. Cælum enim & terra præteribit. Et quomodo hæc terra fundata mansura est? nisi fortè fundata in hoc seculo tantum mansura sit: id est, secundum seculi huius constitutionem & ipsa mansura. Sed si permansura est, quo verbo significatur in perpetuum mansura? Earum necesse est generatio non terra fundata & mansura esse credenda est, quibus ob veritatem in his Dei manentem, cœlestis horum nunc terrenorum corporum gloria præparatur. Et absolutius id ita consequenter potest intelligi. Ait enim: *Ordinatione tua perseuerat dies, quoniam omnia seruiunt tibi.* Dies iste qui nunc est, non perseuerat interuentu noctis exemptus. Aut si de huius diei temporibus locutus esset, mentionem etiam noctis fieri cōuenerat: quæ pari vt dies, Dei ordinatione persistit. Sed quia dies lux est, & sanctus quisque

mundi istius lumen est: huius ergo luminis dies nō ambigūe ordinatione Dei perseuerare creditur, & perseueraturus, quia omnia Deo seruiant. Nunc enim non omnia Deo seruiunt. Nunquid & peccatores Deo seruiunt? Nunquid & hi seruiunt, qui adhuc scabello domini pedum subdendi sunt? Dixit autem David: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et secundum Apostolum: Oportet eum regnare donec ponat inimicos suos sub pedibus suis. Ergo tunc dies, id est sanctorum lumen permanebit, cum Deo cœperint vniuersa seruire. Et hæc quidem à nobis secundum propheticam atq; Apostolicam doctrinam commemorata sunt. Vt quanquam in præsentibus dictis futurorum bonorum significari tempus intelligatur: in quo & cælum nouum & terra noua & felix demutandorum corporum gloria & æterna (oblitis terrenorum vitiorum noctibus) nostri luminis dies spei & expectationi nostræ præparantur: tamen vt magnificentiam Dei omnes huius quoque mundi creationes indemutabili officiorum suorum constitutione testentur, cum ita firmata statutaq; omnia sint, vt perpetuis quibus manebunt constitutorum ab exordio temporum cursibus perseuerent, sed propheta perseuerare se vt diem postulat, seque iam seruum esse domini sui meminit dicens: *Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humiliatione mea.* Frequenter admonuimus humiliatione id significari cum tentationibus anima subiecta est, & infirmitati suæ derelicta humilis efficitur. Lex ergo ei meditatio est: & nisi meditatio ei fuisset, forsitan in humiliatione periisset. Non est ergo meditatio legis Dei cum tribulamur & angustiamur relinquenda: sed cum variis corporum infirmitatibus affligimur, cum inter persecutionum bella vexamur, constans in nobis debet legis esse meditatio. Vrat enim licet in excidiū fidei ignes, lacerent quoque ad periculum salutis nostræ flagella, fodiant etiam ad eliciendam impietatis confessionem redempta à Deo corpora vngulæ: dicti tamen prophetici meminisse debemus, vt consortes ipsius simus. Dicamus & nos patientes atq; vincentes: Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea. Et beatitudinem meditationis huius iam in exordio psalmorum propheta meminit, dicens: Beatus vir qui non abiit in consilio

consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra peccatorum non sedit. Sed in lege domini fuit voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Et verè beatus erit quisquis in lege Dei meditabitur: qua meditatione in ipsa quoque tribulationum humiliatione seruabitur. Dehinc sequitur: *In seculum non obliuiscar iustificationes tuas, quia in ipsis viuificasti me.* Scit propheta, secundum Apostolum, finem legis esse Christum, in quo iustificationum obseruatio constituta est: scit & in Euangelia credituris legem esse pædagogam, scit & iustum ex fide viuere, scit & legem spiritalem esse, scit quod qui ea quæ in lege sunt fecerit uiuit: & idcirco ait: *In seculum non obliuiscar iustificationum tuarum, quia in ipsis viuificasti me.* Ut quanquam fides Euangelica finitis legis sit operibus prædicanda, iustificationum legis tamen quæ sibi vitæ initium sit immemor non sit: quia legis iustificatio Euangelicæ iustificationis fideique pædaga sit. Constanter verò cum sibi nulla iustificationem Dei subrepere possit obliuio, id quod consequitur est professus, dicens: *Tuus sum ego, salua me: quia iustificationes tuas exquisiui.* Non omnibus vox professionis istius competit, sed rarus quisque est qui se Dei audeat dicere. Audebit sanè illi qui dixit, Mihi viuere Christus est, & mori lucrum. Et, Viuo iam non ego, uiuit autem in me Christus. Et qui huius fidei erunt similes, non impudenter quod Dei sint confitebuntur. Vox ista est animæ semper Deo intentæ: opus istud est misericordiæ indefessæ, continentia immobilis, ieiunij vsitati, largitionis impœnitentis. Quomodo enim se Dei esse profitebitur in libidinem calens, in iram mobilis, in auaritiam sollicitus, in ebrietatē sitiens, in gloriam seculi inanis? Horum potius erit iste, non Dei. In quo enim hæc passionum vitia abundabunt, quomodo non eorum erit quibus seruiet? Plures gentium dii: sed vnus Paulo Deus ex quo omnia, & vnus dominus noster Iesus per quē omnia. Constanter ergo propheta, cui soli seruit, quod suus sit confitetur: & quia suus sit, ut saluetur orat. Suus autem per id est, quia iustificationes eius exquirat. Aliis quærentibus gloriam mundi, aliis quærentibus agros, domos, pecuniam: ille iusticias Dei exquirat, & quod dei sit gloriatur. Est autem in istiusmodi pios ac religiosos viros, ingens odium irreligiosorum. Et scit propheta, vel seculi homi-

nibus, vel diabolo & ministris eius, cum qui se dei profiteatur, esse pertæsum. Hoc etiam consequenti versu docet, quo ait: *Me expectauerunt peccatores ut perderent me, testimonia tua domine intellexi.* Diabolo vel ministris eius cura est, omnem gloriam viri fidelis auferre: & eum non ex portione dei sinere esse, sed in damnationis suæ confortium assumere. Longo atque ac diutino prælio contra fidem prophetæ dimicatur. Sed memor ille mandatorum dei, & testimonia eius intelligens: restitit atque permansit. Neque aliter spem eorum qui perditionem suam expectabant elusit, quā quod vitæ sibi in testimoniis dei intellexit esse doctrinam. Arduum autem atque difficile est intelligere Dei testimonia: & ultra præsentis cognitionis scientiam eorum intelligentia procedit. De testimoniis verò iam in psalmi exordio tractauimus. Per hæc enim præsentia legis testimonia, testimoniorum æternorum cognitio præstatur. Denique id ipsum consequens sermo demonstrat. Sequitur enim: *Omnis consummationis vidi finem.* Frequenter admonuimus, non posse satisfactionem intelligentiæ ex Latinitatis translatione præstari. Alia enim vis dicti huius est ex Græco enunciati: ita enim est: *πάντης συντέλειας εἶδον πέρας.* Id quod cū Græcis *πέρας τέλος* nuncupatur, ultra finem est rerum statutarum, neque aliquo ut desinat continetur: sed omnem limitem sub indefinita significatione transcendit. Quod autem nobiscum scribitur in finem, fine eo qui significatur existimabitur id vnde agitur contineri. Sed propheta, qui non corporalia neque terrena testimonia legis intelligit, secundum Græcam significantiam, ultra omnem consummationem contuetur. Scit cōsummationem esse temporum legis, cū post plenitudinem temporum Deus in corpore contuendus sit, sed ultra hanc cōsummationem videt. Videt enim Euāgelicæ spei tempus, sed & huius quidē cōsummatio nō ignota, ei est: ultra id enim intelligentiæ suæ oculos extēdit. Namq; & resurrectionis consummationē videt. Scit enim & demutationis esse ordinem constitutum, Apostolo dicente: Vnusquisque autē in suo ordine. Et rursum: Omnes quidem resurgent, sed non omnes commutabuntur. Nouit & dies regni domini nostri Iesu Christi: ex quo in regnum Dei patris prouehemur, & illa inexquisita & inuestigabilia dei iudicia trāsferemur. Scit & tēp⁹ esse iudicij, & hoc scire ei ex amplitudine

Phil. 1.
Gal. 2.

1. Cor. 15.
Ibidem.

mandatorum Dei licuit: quia se in immensam cognitionis doctrinam diuinus sermo diffuderit. Ait enim: *Latum mandatum tuum vehementer*. Latum plane est, siue quod in infinitum cognitionem humanæ ignorantiae excedit: siue quod multa sunt in quibus Dei præceptis obtemperetur atque placeatur, secundum diuisiones & munera gratiarum. Non enim ab omnibus omnia expectantur, neque vniuersi vniuersa ad summam placendi impleri possunt. Alius ieiunio placet, alius simplicitate fidei promeretur, alius vitia eleemosynis redimit, alius se caritate consummat: sicut alij curationum concessa virtus est, alij prophetiae scientia contributa est, alij fidei firmitas data est, alij sapientia & cognitio donata est. Latum igitur mandatum Dei est, & in omnia spei nostrae genera diffunditur, ut non difficile sit si voluntas ad sit præcepto Dei obtemperare: cum latum & diffusum sit ad placendum officiosae religionis varietate. Neque solum latum, sed vehementer latum: latitudinis infinitate hac ipsa superlatiui adiectione monstrata.

Mem.

QUOMODO dilexi legem tuam domine: tota die meditatio est mihi. Super inimicos meos prudentem me fecisti: mandato tuo, quia in aeternum mihi est. Super omnes docentes me intellexi: quoniam testimonia tua meditatio est mea. Super seniores intellexi: quia mandata tua exquisiui. Ab omni via mala prohibuisti pedes meos, ut custodiam verbum tuum. A iudiciis tuis non declinaui: quia tu legem posuisti mihi. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua: super mel & fauam ori meo. A mandatis tuis intellexi, propterea odiui omnem viam iniquitatis.

Vtile hoc nobis ac necessarium prophetae opus est, quod ad perfectam Dei cognitionem atque obeditionem edocemur, duabus rebus maxime infirmitati nostrae congruis instituti: ut & Deum qui ignoratus sit nouerimus, & mandatis eius secundum voluntatem decreti sui obtemperemus. Perfectum enim legis & Prophetarum & Euangeliorum virum in omni psalmi istius corpore propheta confirmat, vel ex sua, vel alterius quem instituat persona: cui in fiducia sit, hac de se quae subiecta sunt prædicare. Est autem dignum contueri, qua verborum diligentia, qua intelligentiae absolutione nos in singulis quibusque dictorum generibus propheta confirmet.

Dicit enim in tertiadecimae literae versu: *Quomodo dilexi legem tuam domine, tota die meditatio est mihi*. Promptum utique fuerat dixisse, *Quomodo feci legem tuam*. Sed quia maius meritum est, amantem aliquid potius agere, quam timentem: idcirco ait, *Ut dilexi legem tuam*. Differt enim longè obsequium amoris à timoris officio, nec habet gratiam voluntatis necessitatis operatio. Non omnia enim ad perfecti obsequij consummationem sibi illa sufficiunt: quae quamuis opus suum impleant, tamen quia coacta sunt, merito plenae gratiae indigent. Vult igitur propheta opus suum dilectionis potius, quam terroris esse: & ex charitate obsequium suum, non ex metu suscipi. Multi ieiunant, dum à nobis obiurgari timent. Multi aliquid in vsum indigentium præbent, dum exprobari irreligiosam auaritiae suae & inutilem cupiditatem pertimescunt. Multi ecclesiam adeunt, dum argui absentiam suam & negligentiam erubescunt. Sed non omnes id quod faciunt, & amant. In amorem ergo non potest incidere necessitas obsequiae: quia nemo id quod diligit non vult. In facto verò potest & non subesse dilectio: dum id efficitur, quod non fecisse aut terror aut pudor sit. Sed propheta in nullo infirmus est. Quod amat facit, & quod facit indelicienter exercet. Legem enim quia diligit: omni die & sine intermissione meditatur. Non subrepunt alia occupationum studia, non interueniunt diuersi speculorum curarum æstus, nec in eum incidit interiectu nouae alicuius cogitationis obliuio: semper idem est in eodem est. Tantus ipse in dilectae sibi legis meditatione est, quantus dies vniuersus in tempore sit. Et quia, ut superius commemorauimus, legis & Prophetarum atque Euangeliorum hominem in se propheta demonstrat, ait in consequenti: *Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo, quoniam in seculum mihi est*. Mandata Dei prudentius propheta quam inimici eius intelligit. Sed quid commune nobis & inimicis nostris in præceptis est Dei: qui non solum ne mediocriter quidem comperta habent, verum ne initium saltem cognoscendi confectantur: Et quid magnum, si inimicis suis in mandatis Dei propheta prudentior sit? Quando enim inanimantia saxa, aut metalla, aut ligna venerantes consequi aliquid de viuientis atque æterni Dei cognitione potuissent, ut his comparatis fieret propheta prudentior? Sed omnis hic impiorum

piorum error, ipsum illud nomen cum lege & prophetis & apostolis respuit, detestatur, horrescit. Sed veros habet alios propheta hic sanctus inimicos, quibus prudentius in mandatis Dei est eruditus. Mandatum Dei in prophetis & in lege hæretici habent: sed nullo eorum per imperitiam irreligiosæ voluntatis utuntur. Mandatum legis Iudæi tanquam proprium & hereditarium sibi vendicant: sed spiritualis circumcisionis autorem non habentibus, quid circumcisio in signo tantum constituta iam proderit? quid sabbati religio Deum sabbati nescientibus opis affert? quid paschæ agnus, & liminum sanguis, & azymorum festiuitas, agnum Dei & azymam sinceritas & sanguinem salutis ignorantibus auxilij præstabit? Mandata exercent, sed efficientiam mandatorum & tempus ignorant. Legem legunt, sed eam legente & nesciente Iudæo Christianus intelligit. Inimicus planè hic propheta est, parricidiales manus vnigenito Dei filio inferens, & saluatorem generis humani & vitæ æternæ largitorem morte quantum in ipso est condemnans. Præ his ergo omnibus in Dei mandato prudentior est. Atque ut absolute hos inimicos significasse intelligeretur, id quod consequitur adiecit:

Super omnes docentes me intellexi, quoniam testimonia tua meditatio mea est.

Didicisti ô Dauid à Mose legem, & Aaron tibi sacrificiorum omnium doctor est: Iesus iteratæ circumcisionis magister est. Samuel vngendi tibi sacramentum in te metipso & propheta & regis ostendit. Quid est istud quod loqui ausus est, quod super omnes te docentes intellexeris? Sed superior versus super quos omnes docentes se intelligat, ostendit, id est super inimicos. Et rursum hic qui nunc est versus inferior qui inimici sint declarat, id est omnes docentes. Claves enim cælorum se habere profitentur, & doctores esse se legis gloriantur. Et cum omnia legis testimonia aduētum domini nostri Iesu Christi testentur, super doctores suos propheta intelligit, qui vnigenitum Dei filium in carne venturum, testimonia eius meditando semper expectat. O felix discipuli intelligentia! ô doctorum miserabilis imperitia! Docentes nesciunt, & intelligunt qui docentur: caret autem propheta vitio iactantiæ: intelligentiæ enim præstantiam vnde adeptus esset ostendit. Nam superius ait, quod super inimicos suos prudentior à Deo in mandatis esset effectus. Intelligen-

tia enim omnis ex eo est, qui prudentior eum esse constituit. Super docentes se ergo intelligit. Et quia interdum ex naturæ diuersitate solet accidere, ut discipulus prudentior sit magistro, tamen hoc ipsum diligentiae suæ & studij esse demonstrat. Ait enim: *Super seniores intellexi, quia mandata tua exquisiui.* Et super docentes intelligit, & super seniores intelligit, doctrinæ atque intelligentiæ suæ officium, cum ipsa temporis antiquitate demonstrans, id est populi ante se anterioris significans ætatem. In quo vtrumque conuenit, ut & antiquior sit, & se putet esse doctorem. Sed super eum ille intelligit, qui & docetur & iunior est. Intelligit verò, quia mandata Dei exquisierit, quæ doctor dum se docere credit, ignorat. Consequens autem est ut qui super seniores & doctores intelligit, fructum intelligentiæ suæ reddat, scilicet ut & quæ cognita perfecta habere cœpit, exerceat. Et videamus an hoc ipsum in consequentibus sit. Ait enim: *Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verbum tuum.* Perfecta hæc & Evangelici viri vox est, ab omni se malitiæ via abstinere, & tot vbiq; occurrentibus erroris semitis, nulla earum per quam nequitia adeatur, incedere. Sed aliud nescio quid in eo propheta significat, cum dicit, Prohibui pedes meos. Natura corporis nostri fert nos in omnem criminum cursum, & humanarum cupiditatum imperus in hanc nos viam cogit. Sed qui super seniores & docentes intelligit, per intelligentiæ doctrinam se prohibuit, & exeuntem procurrentemque reuocauit. Resistendum ergo est & obnitendum, ut nosmetipsos ab omni mala via primum arceamus, tum deinde si quis nos instinctus eò cœperit ferre, ut retrahamus, & prius nostra & ipsius potestate sumus inhibendi, ut deinceps custodiamus Dei verbum. Antea autem propria inhibitione opus est, ut possit Dei verbi esse custodia. Neq; enim quisquam verbum antè custodiet quàm prohibere se poterit. Prohibitio enim ea demum est, ut id quod fiebat fieri arceatur: custodia verò tum firma est, cum se quis à malis inhibens bona obseruat sine intermissione custodiæ. Qualis autem custodia verbi Dei esse debeat, sequens versus docet. Sequitur enim: *A iudiciis tuis non declinavi, quia tu legem posuisti mihi.* Hæc est igitur vera custodia, nullam in partem à Dei se iudiciis deflectere, neque leui saltem declinare decessu, sed intentum semper, & semper immobilem, in eo in quo institit

Psal. 9.

permanere. Non declinat autem, quia legem sibi Deus statuerit. Legem quidem Moses statuerat, sed hic idem propheta in psalmo altero orauerat, dicens: Domine constitue legislatorē super eos, scient gentes quoniam homines sunt. Ea enim lex quam Moses scripserat, pædagogica nobis in Christo fuit, & idcirco super docentes & seniores intelligit, quia legem Euangelicam quæ lege Mosi continetur intelligit. Hæc ergo per dominum nostrum lata est, hæc omnem hominem in scientiam Dei erudiuit. Et idcirco ad id quod dixerat: Constitue legislatorem super eos, adiecit: Sciant gentes quoniam homines sunt: id est, ex terra genitæ, & in cognitionem Dei ex limo conformatæ. Quod enim antea per ignorationem Mosi nesciebant, nunc per prædicationem Domini nostri Iesu Christi sciunt: & ut originem suam, id est corporis naturam in nouo latore legis agnoscunt, ita & gloriam noui huius latore expectant, in exordio sui iam ad imaginem & similitudinem Dei constitutæ. Et prædicationis huius Euangelicæ dulcedinem in consequentibus propheta testatur. Ait enim: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo.* Mel in ore, non etiam in faucibus dulce est. Extra regionē enim oris corporalium saporum nullus est sensus. Sed Dei eloquia in faucibus dulcia sunt, in animam scilicet defluentia & interna penetrantia, non in ore modo cibi placencia, sed illic dulcia ubi cognitionis & prudentiæ & intelligentiæ sensus est. Et ideo eloquia in faucibus, & in ore mel dulce est. Sed ut mel per ægritudinem æstumque febrium ea quæ acciderint oris amara mitificat, ita animæ nostræ amaritudines & tristes cupiditatum insalutariū febres infusa Dei eloquia mitificant, si modo non ore contineantur, sed faucibus deuorentur. Sequitur deinde. *A mandatis tuis intellexi, propterea odiui omnem viam iniquitatis.*

Esaia 48.

Intelligentes nos faciunt præcepta, sed præcepta re atque opere expleta, id est ut ea quæ his continentur in quantum possumus expleamus. Et licet à Deo intelligentia perfecta sit, tamen à nobis incipiendum est, ut possimus perfectam intelligentiam promereri. His enim qui non per se inchoant, clausa à Deo sunt omnia. Et id ipsum propheticus sermo per Esaia docet dicentem: Ne dicas de mandatis meis quod cognoueris ea, neque cognouisti, neque credidisti ea, neque ab initio aperui

tibi aures. Cognoui enim quod spernens sperneres, & quod iniquus adhuc ex ventre vocandus esses. Ergo non indulgetur scientia non appetentibus eam. Et quia Deus cordium scrutator est, his qui spre-turi eam essent, obtusæ aures sunt, & hebes sensus est. Sed propheta à præceptis Dei intelligit, præcepta scilicet agens, intelligentiam consecutus: intelligens verò omnem iniquitatis viam odit. Humanæ enim naturæ omnes diuersarum affectionum adiacent motus, ut sunt odij & amoris. Sed amor impendendus est in dilectionem bonorum, odium autem assumendum est ex offensa malorum. Nostrum ergo est modo utilis organi corpora nostra in coaptatos & concinentes modos temperare, ut non vitia diligamus, ut non virtutes bonas oderimus, ut unicuique nos generi decenter atque utiliter coaptemus. Propheta mandata Dei diligit: & qui mandata Dei diligit, iniquitatis vias odit. Ut enim perfectæ fidei & obsequiæ est obedientiam diligere, & id quod quis agit affectu charitatis explere, & necessitatem agendi amantis voluntate præcurrere: ita & magnæ innocentia est, iniquitates non modò non agere, sed odisse, quia interdum non ab his metus & terror auertit. Odium autem nobis earum iudicium veræ & perfectæ de his opinionis insinuat. Diligamus ergo iustitiam, modestiam, frugalitatem, misericordiam, & oderimus rixas, & ebrietates, cædes, superbias, stupra, cum quibus necesse est & diabolus oderimus. Diligentes verò pacem, veritatem, iusticiam, diligemus eum qui est pax, iusticia, & veritas, dominum nostrum Iesum Christum, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Nun.

IVCERNA pedibus meis verbum tuum domine, & lumen semitis meis. Iuravi & statui custodire iudicia iusticiæ tuæ. Humiliatus sum usquequaque domine: viuifica me secundum verbum tuum. Voluntaria oris mei fac beneplacita domine: & iudicia tua doce me. Anima mea in manibus tuis semper: & legem tuam non sum oblitus. Posuerunt peccatores laqueum mihi, & de mandatis meis non erravi. Hereditate acquisiuit testimonia tua in æternum, quia exultatio cordis mei sunt. Declinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas in æternum propter retributionem.

Vita sensusque hominum in errore ac potius nocte insciētia manet, dum carnali infecta

infecta contagio in profundo ignorantiae per grauitatem naturae, cui admixta est, A detinetur. Quando enim per semetipsum causam & rationem originis suae nouerit? quando si quis fructus vitae suae sit? quae conditio spei? quae promerenda posteritatis via? Neque enim quisquam tam demens, aut inops sensu est, ut in id cum nullus esset natus se esse existimet, ut rursus postquam natus est nullus esset, cum sine dubio meminerit ex bonitate Dei profectum B esse quod natus est: nec id in bonitatem eius maliciae cadat, ut in nobis hoc suum quod nascimur munus interimat. Sed propheta cognitione rerum coelestium dignus, ut in luce scientiae munere Dei & eloquio collocatus, ducem ad bene & innocenter viuendum eum sequitur, qui lux vera est, & qui omnem hominem lucificat. Hanc ergo vitae suae ignorantiam, quodam praelato lumine ad intelligentiam dirigit, dicens: *Lucerna pedibus meis Verbum tuum domine.* Scit se nisi verbo Dei illuminatum, has corporum tenebras, & hanc seculi noctem ferre non posse. Scit ubique adesse lapides offensionum, laqueos funium, scrobes fouearum. Ut enim quis nocte egressus lucernam antefert, & quod pedem inferat contuetur, atque ad singulos gressus lumine praecunte sollicitus est: ita unusquisque nostrum manens in se verbum Dei in omnes operum processus tanquam lucernam praetendit. Omnis etenim doctrina coelestis dux nobis ad iter vitae est, quae lucernae modo in hac nocte seculi praefenda est, cum aliquid aut agimus, aut cogitamus, aut loquimur. Ut ea in omnem progressum cuiuscunque operationis utamur E iubet dominus in Euangelis, hanc praceptorum suorum lucernam non ociosam & inutilem oculis, dicens: Nemo enim lucernam accendit, & ponit eam sub modio. Quae enim lucernae, si modio tegatur, utilitas est? Vsum suum tantum intra id quo operitur impendit. Iubet igitur eam in candelabro, id est in officij sui sede constitui. Itaque hanc doctrinam, atque hoc F verbum Dei intra nos receptum non ociosum, neque inutile tanquam modio occultamus: sed lumen istud nobis ipsis primum, & rursus ex nobis omnibus gentibus praebemus. Sequenti quoque istud mandatum dominus admonuit, dicens: Sint lumbi vestri praecincti, & lucernae vestrae ardentes. Iubet ergo nihil nos agere in obscuro: quia omnis in peccatis agens odit lumen, & diligit tenebras. Vult has lucernas no-

stras semper esse accensas, ne quando in nocte huius seculi relinquamur. Iudaeis in tabernaculo testimonij lucerna accenditur, & haec omni festiuitatis suae tempore ardet.

Illi hoc quod agunt nesciunt. Sed nos in his tabernaculorum nostrorum, id est corporum testimoniis ardentes lucernas semper habeamus, & festiuitatem spei nostrae earum luce peragamus. Apostolos, quoque, quos sal terrae, quos & lumen mundi dominus nuncupat, per hanc significationem hos & lucernas esse ecclesiae ostendit, dicens: Lucerna corporis tui est oculus tuus. Corporis scilicet ecclesiae, quae vnum corpus in Christo est, nosque inuicem membra eius sumus. Primum enim unicuique nostrum Dei verbum sibi lucerna est, deinde vir Apostolicus toti corpori suo, id est ecclesiae lucerna est: neque enim omne corpus, aut pes, aut oculus, aut manus est. Ergo si oculi totius corporis pars lucidissima, & ob id membris suis ceteris praestans, erunt tenebrae, id est si Apostolorum lucernae non ardebunt, lumine ipso in tenebris sito, quanta totius corporis nox manebit? Ioannes praedicator poenitentiae lucerna & Iudaeis & gentibus fuit, domino dicente: Ille erat lucerna ardens & lucens, & vos voluistis ad horam exultare in lumine eius. Habemus ergo doctrinae lumen, exulemus in eo, non ad horam, sed semper, neque ad tempus, sed in aeternum. Beatae virgines illae, & utiles olei mercatrices, solae in lampadum suarum lumine cum sponso thalamum ingressae sunt, ceteris negligentibus & dormientibus ab ingressu thalami exclusis. Ad omnem igitur animae nostrae pedem utamur Dei verbo ut lucerna, sed lucerna semper ardente, semper in officium suum per nostram prudentiam preparata. Verbum autem quod pedibus lucerna est, ipsum illud & semitis lumen est. Sensim enim & domesticè incedentibus lucerna opus est, peregrinum autem & publicum iter ingredientibus lumen potius necessarium est, ne latro insidietur, ne ambiguae viae error occupat. Per incrementa enim à minori ad maius acceditur. Ut ei cui & verbum Dei primum lucerna sit pedibus, id ipsum verbum ei fiat lumen in semitis. Sed lucerna pedibus & lumen in semitis utilem profectum praestare debent. Et videamus an dignum aliquid propheta subiecerit. Ait enim:

Iuravi & statui custodire iudicia iustitiae tuae.)
Iam non in nocte seculi erat, nec pedem

metuit offendere. Sacramentum enim omne firmata scientiæ res est, & iurandi religio ex veritatis cognitione suscipitur. Iurat ergo propheta, nec tantum iurat, sed & statuit, quia sacramenti vinculum hæc firmitas sit statutorum. Statuit ergo iurans custodire iudicia iusticiæ Dei. Et difficile est statuta conuelli, & optimum est statuere iurata. Sed meminit nihil esse in Dei iudiciis iniustum. Si enim humana iudicia ea verè iudicia existimantur, quæ ex arbitrio iusti iudicij fanciuntur, quomodo ambigendum sit nihil esse in Dei iudiciis iniustum. Amittimus liberos, iniustum hoc iudicium existimamus. Nunquid iniuste Deus in Iob filios dedit diabolo potestatem? Damna nostra tanquam iniquè accidentia dolemus. Nunquid ege-
re solum illum perfectum virum Deus fine iustitiæ ratione permisit? Cruciamur doloribus, & contra Deum impatientiæ nostræ querelis increpamus. Anne incerto consilio exesus vermibus, sanie defluens, perfossus vlcere fuit? Certè hæc omnia ad documentum fidei, & ad præmium gloriosæ patientiæ profecerunt. Infirmitas nostra efficit, vt malum esse id quod patimur existimemus. Cæterum Dei semper voluntas est, vt patientia passionum probemur: nos verò diuini iudicij iustitiam dum sine documento fidei latere volumus, improbamus. Sed qui superius & iurauerat & statuerat, vt custodiret iudicia iusticiæ Dei, dignum aliquid sacramento & constitutione sua in obseruandis debet præstare iudiciis. Non enim leue est quod custoditurum se statuit iuratus. Et quid illud sit, sequens versus loquitur. Ait enim: *Humiliatus sum vsquequaque domine, viuifica me secundum verbum tuum.* Vnigenitus Dei filius naturæ nostræ ex virgine sibi corpus assumens, cum in seipso veram & perfectam humanæ prudentiæ formam præbuis-
set, quid à se disci tanquam exemplo doctrinæ voluerit, noscendum est. Ait enim: *Matth. 11.* Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam. Tollite iugum meum super vos, & discedite à me, quoniam mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Ipse vtique perfectus & sine peccato solus, & vnus in cuius ore dolus non fuit, hoc præcipuum à se doctrinæ sumi voluit exemplum, mansuetudinis scilicet & humilitatis, per quæ animabus requies inueniretur. Scit insolentem esse & incapacem rerum secundum naturæ nostræ infirmitatem.

Alij per opes insolescunt, nescientes de largitione opum dictum esse, Eleemosina enim abscondit peccatum. Et rursum: *Dilaspergit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum.* Et Deum ipsum his qui esurientem cibassent, sitientem potassent, peregrinum domo recepissent, nudum veste texissent, infirmum visitassent, clausum carcere consolati essent, dixisse: Venite benedicti patris mei, possidete præparatum vobis regnum à constitutione mundi. Alij gloria seculi tument, nescientes hunc principalem benedictionum cœlestium fuisse sermonem, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Alios nobilitas carnalis in fastigium erigit, non cogitantes illis qui in Christo renati sunt dictum esse, Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta. *1. Pet. 2.* Aliæ sunt seculi leges, alia Dei munera. Diabolus cum Deum tentare ausus est, suum esse seculum gloriatur: dominus verò mori nos seculo iubet vt viuamus ipsi. Cum domino opum contemptus, opulentia est. Cum domino terreni honoris despectus, cœlorum regnum est. Cum domino humilitas cordis, generosæ & regiæ natiuitatis ornatus est. Hoc igitur à se disci voluit, quod virtutum omnium maximum est. Apostolus etiam ad humilitatem nos docens talibus adhortatur: *Hoc enim sapite in vobis, quod & in Christo Iesu.* Qui cum in forma Dei esset, non rapinam existimauit esse se æqualem Deo, sed se exinaniuit formam serui accipiens, & habitu repertus vt homo, humiliavit se factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Habemus exemplum ab vnigenito Deo humilitatis, sed videamus & præmium. Propter hoc enim eum Deus exaltauit, & donauit illi nomē quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestriū & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus in gloria est Dei patris. Hoc humilitatis fuit præmium, vt corpus assumptū in gloria Dei patris maneret, vt in nomine eius, genu cœlestia, & terrestria, & inferna curuarent. Manens enim in Dei forma, non vi aliqua sibi ac rapina, id quod erat præsumendum existimauit, scilicet vt Deo esset æqualis. Erat enim in Dei forma, nihilq; ei ex eius gloria deerat, in cuius forma manebat, sed formam serui per humilitatem accepit, & habitu vt homo repertus est, humilians se per obedientiam vsque ad mortem, nec solum

solum usque ad mortem, sed usque ad mortem crucis.

Coelum ex praecepto Dei ipse formavit, mundum ex paterno iussu in hac speciem tanti decoris ornavit, terram & quae in ea sunt creavit. Sed nunquid ob illa meruit hominem assumptum in aeterni patris gloria collocare? Humilitatis hoc praeonium est, humilitatis haec merces est: ut qui manens antea in forma Dei, esset forma servi deinceps effectus, & manens in forma Dei, & effectus in forma servi, confessione coelestium & terrestrium & infernorum esse in Dei patris gloria nosceretur. Verens quoque idem Apostolus, ne quos ipsa illa diuinorum munerum gratia efficeret insolentes, ait: Vnicuique data est demonstratio spiritus ad utilitatem. In eo enim quod ait, ad utilitatem, docuit eo utiliter utendum: ne forte quenquam spiritualium donorum confidentia efficeret insolentem, & Dei gratia per insolentiae vitium fieret ociosa. Ex persona autem sua ipse demonstrat, etiam hoc se à Deo gratiae consecutum, ne per confidentiam plurimum in se gratiarum in aliquem tumorem superbiae tolleretur, dicens: Et propter eminentiam reuelationum datus est mihi stimulus carnis angelus Satanæ, qui me colaphizet ne extollar. Etiam hoc ille vas electionis & doctor gentium metuit: ne ultra humanae infirmitatis naturam per spiritualium in se munerum confidentiam superbiret. Ezechiam regem scriptura laudat quod fecerit rectum & bonum in conspectu Dei: sed non usque in finem potuit hęc manere laudatio. Scriptum enim est in secundo preteritorum libro: Et cecidit Ezechias ab altitudine cordis sui. Vbi cor in altum crexerat, ubi in superbiam se per confidentiam laudationis extulerat: preteritorum gestorum gratiam per superbiam crimen amisit. Propheta igitur sacramento constituens, ut iusta Dei iudicia custodiret, hoc primum opus sumpsit ut humilis fieret. Neque solum humilis, sed humilis valde: per adiectionem hanc consummata in se humilitatis modestiam docēs. Et erant causae in eo plures superbiendi. Præbebat insolentiae causas nobilitas ex Iuda, & in eo primum potestas benedictionis regiae inchoata. Mansit enim aliquandiu ex Dauid tribu regiae potestatis familia: ex qua secundum carnem rex aeternus emerit. Erat etiam prudētissimus. Ait enim: Inuisibilia & occulta sapientiae tuae manifestasti mihi. Meruit etiam &

propheta esse, cum dicitur: Aperiam in parabolis os meum, eructabo absconsa à constitutione mundi. Humana quoque opulentia copiis abundauit. Ait enim ipse: Ecce congregavi de paupertate mea auri talenta tot milia, & argenti alia, & æris & ferri quorum numerus non est.

1. Para. 2.

Hinc familiae nobilitas, hinc regis potestas, hinc sapientiae fiducia, hinc prophetiae meritum, hinc copia facultatum: non crexerunt tamen in superbiam, neque in aliquem fastigij tumorem extulerunt. Tuto ergo postulat, dicens: Viuifica me secundum verbum tuum: id est, ut tanquam nondum viuens aeternae vitae vitam secundum verbum Dei mereatur, quia eum humilitatis modestia intra disciplinam & doctrinam praedicationis Euangelicae contineret. Deinceps sequitur: *Voluntaria oris mei fac beneplacita Domine, & iudicia tua doce me.* Dignè exequitur propheta sacramentum constitutionis suae. Primum enim humilis valde effectus est: sequenter nunc orat ut voluntaria oris sui beneplaceant.

Non contentus est iam praescriptis legis contineri, neque tantum necessitati obedientiae subiacere. Lex praeceperat malum pro malo esse reddendum. Dauid iste cum Saül totis imperij sui viribus se persequentem, frequenter captum & conclusum habuisset: non modo non perimit, sed etiam cum honore dimisit, dicens: Non inferam super eum manum meam, quia Christus domini est. Hunc etiam cum in bello peremptum comperisset, & fleuit, & vindicauit. Filius quoque eius Absalon regnum occupat, exercitum contrahit, patrem bello parricidaliter persequitur. Sed militibus Dauid dicit: Parcite puero Absalon. Illi quidem ad resistendum necessitas imposita est, ut regi; sed pietas & bonitas affuit ad parcendum, ut prophetae. Mortuum quoque affectu paterno & dolore defleuit. Haec enim voluntaria, non legitima sunt: & his obtemperare libertatis potius quam necessitatis officium est. Habet hanc Apostolus voluntariae doctrinae & non legitima consuetudinem dicens: De virginibus autem praeceptum domini non habeo, consilium autem do. Aut cum gloriam viduitatis & continentiam laudat, non inhibita potestate nubendi: sed meritum coelibatus praedicator ultra legem instituit, & ultra praeceptum adhortatur, voluntaria legitimis anteponebat. Et rursus ait: Nunquid non habemus potestatem manducandi &

1. Cor. 9.

bibendi: nunquid non habemus potestatem mulieres circumducendi, sicut cæteri apostoli & fratres Domini & Cephas? Aut ego solus & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Sed non utimur hac potestate. Potestas in licito est, cum lex infidelitati nostræ parcens præscriptis nos grauibus non onerat. At verò voluntatis professio ex incremento fidei est: cum in his quæ moderata lex nobis est, nosmet ipsos voluntariæ deuotionis studio continemus. Hæc igitur voluntaria ut Deo sint placita propheta orat, quia illa quæ ex præscripto legis gerantur, ipsa seruitij sui necessitate peraguntur. Causam autem semper prætendit deprecationis suæ. Postea enim quàm voluntaria oris sui beneplacita essent orauit, adiecit: Et iudicia tua doce me. Iudicia legis ait, & quantum in se est gestis atque operibus exercet, sed nondum ea intelligit. Scit enim esse legem spiritalem. Et illud quod sub specie præsentium operationum continetur nosse festinat: ea enim quis necesse est doceri postulet quæ ignorat. Totum autem se prophetam secundum sacramenti sui constitutionem Deo dedit. Humiliatus est valde, voluntaria oris eius placentia sunt: nunc eius anima in Dei manibus semper est, & legis Dei non obliuiscitur, dicens: *Anima mea in manibus tuis semper, & legem tuam non sum oblitus.*) Totum quod viuit, Deo viuit. Omnis eius sensus & spiritus in Deo est: nullum tempus admittitur, quo subrepere legis possit obliuio. In omnibus operibus & cogitationibus Deus cogitatur. Lex in memoria est, in Dei manibus semper anima viuientis est. Scit etiam quàm libi istud utile sit, scit quàm sit necessariū quotidie se manibus Dei gestis atque operibus suis, & per indefessam memoriam legis inferere. Ait enim: *Posuerunt peccatores laqueum mihi, & de mandatis tuis non erravi.*) Scit in hac seculi sylua plures laqueos extendi, plures vitæ suæ captiones parari. Sermo, cogitatio, opus nostrum semper adiacentes habent laqueos: cum interdum occurrat causa iræ, doloris affectio, querelæ necessitas, malæ cupiditatis occasio. Hos diabolus, angelique eius ab initio transgressores, & ab exordio peccatores, laqueos semper extendunt. Sed cuius in manibus Dei anima est, & qui nunquam legis Dei immemor est: is vndique licet laqueis circumiectis, à præceptis tamen non aberrabit. Semper enim Deum cogitans ab his

psal. 123.

euolat, ut in psalmo alio loquitur: Sicut

passer liberatus ex laqueo venatorum. Et dominus ipse per prophetam ait: *Libera-* *psal. 91.*
bit te ex laqueo venatorum, & à verbo cōturbationis. Non enim iniuste tenduntur retia auibus. In cœlestem scientiam homo eruditus es. Quid tibi cum terrenis operibus & gestis est? Auis effectus es: cur non in naturæ tuæ elemento moraris? Volucres enim cœli nuncupantur. Non iniuste ergo illis in possessione terrenæ habitationis insidiæ sunt. Seculo renunciaisti, quid tibi cum seculi rebus? Quid quereris captus in seculo: quid quereris iniuriam laquei in regione non tua? Dic potius & vtere ipse tu voce psalmistæ dicentis ista: *Quis dabit* *psal. 54.*
mihi pennas sicut columbæ, & volabo & requiescam? Natura auium est, ut non nisi cum volent requiescant. Tu autem iam factus es columba, volando requiescis: id est, in cœlestem te sedem & cognitionem à laqueis terrenis volatu fidelis animæ effereundo. Dehinc sequitur: *Hæreditaui testimonia tua in seculum, quia exultatio cordis mei sunt.*) Hæres, secundum humanam consuetudinem, omnia eius obtinet cuius & hæres est. Sed humanas hæreditates dedignatur propheta, qui testimonia Dei hæreditaui: gratum ipsi si Dei fiat ipse testis, quia exultatio cordis sui sit, si se Dei inter persecutionum bella testetur. Sic & meminimus his testimoniis Apostolos gratulatos cum exeuntes de confessu persecutorum, latati sunt propter Dei nomen dignos se iniuriis iudicatos. Testimonia ergo eius exultatio eorum cordis fuit. Sed propheta ut & Apostoli licet inter multas persecutiones hæc testimonia Dei, id est, testandi de eo cum exultatione cordis tanquam hæreditatem retineat: tamen etiam illa Dei testimonia hæreditate acquisita habet, quæ sub testibus dicta sunt. Moses legem sub testibus dedit cœlo atque terra: Esaias sub testibus arguit cœlo atque terra: Apostolus iam celsioribus testimoniis ut prædicator Euangelicus usus est, dicens: *Testor vobis coram Deo & Christo Iesu &* *1. Tim. 3.*
angelis eius. Hæc ergo testimonia sub his scripta, & sub his testata, & in his testata, tanquam noui patrimonij hæres occupat: non ex parte, sed in totum. Ius enim hæreditatis ex solido est. Et si inter plures secundum humanam successionem hæreditas diuidatur, tamen hæreditas ipsa nomine hæredis ex solido est. Ac ne, quod à multis dici sæpe solet, rationis aliquam habeat auctoritatem, cum asserunt proprium Dei munus esse, ut quis in Dei rebus atque

bus atque operibus versetur: excusantes infidelitatem suam, quod cessante erga se Dei voluntate mancant infideles: est quidem in fide manendi à Deo munus, sed incipiendi à nobis origo est. Et voluntas nostra hoc proprium ex se habere debet, ut velit, Deus incipienti incrementum dabit: quia consummationem per se infirmitas nostra non obtinet, meritum tamen adipiscendæ consummationis est ex initio voluntatis. Idcirco psalmum ita propheta conclusit: *Declinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas in aeternum, propter retributionem.* Cor suum ipse declinat, & ex naturæ humanæ peccatis in obedientiam Dei inflectit. Natura quidem & origo carnis suæ eum detinebat: sed voluntas & religio cor eius ex eo in quo manebat originis vitio ad iustificationum opera declinat. Et declinat in omni vitæ suæ tempore non in definitione aliqua spacij, sed in omni vitæ suæ seculo. Declinat autem propter retributionem, certus scilicet ea fidei meritis reservari: & in his retributionem eius esse quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus his, qui diligunt eum in Christo Iesu, cui gloria est, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

Samech.

IN QUOS odio habui, & legem tuam dilexi. Adiutor & susceptor meus: & in verbum tuum speravi. Declinate à me maligni: & scrutabor mandata Dei mei. Suscipe me secundum eloquium tuum & viam: & non confundas me ab expectatione mea. Adiuvam me & saluus ero: & meditabor in iustificationibus tuis semper. Spreuisti omnes discedentes à iusticiis tuis: quia iniusta cognitio eorum. Præuariantes reputavi omnes peccatores terræ: ideo dilexi testimonia tua semper. Confige timore tuo carnes meas: à iudiciis enim tuis timui.

Præcepti euangelici doctrina est, ut inimicos diligamus: & non solum amanti- bus nos amorem, sed etiam his qui nos oderint debeamus. Ergo hæc propheta professio aduersari videtur dominicis mandatis: ut cum amor nobis inimicorum imperetur, ille quod iniquos oderit tanquã bonum opus præferat, dicens: *Iniquos odio habui.* Sed huius ipsius dicti ratio ex ipsis Euangeliiis noscenda est. Nam dominus qui inimicos diligere iussit, & maledicentes patrem aut matrem reos mortis esse con-

stituit: rursus alio in loco præcepit, dicēs: *Si quis venit ad me, & non oderit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc etiam & animam suam: non potest meus esse discipulus.* Ergo hæc videntur sibi esse contraria ut cuius ex præcepto non solum odium in parentes, sed maledictio tantum morte sit digna: ipse rursus dicat neminem discipulum suum esse posse, qui nisi patrem, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, & animam suam oderit. Durus hic sermo, & præceptum graue est; impietatis necessitatem ad consummationem religionis imponere. Verum nihil à Deo durum, nihil impium, nihil contrarium anterioribus præceptis iubetur. Irasci autem charissima hæc nobis nomina, pater scilicet aut mater, & vxor & filij non possunt, quod eos præcipimur odisse: cum animam ipsam nostram odisse iubeamur. Scit enim esse dominus plures tam inconsulti amoris, ut cum persistere in martyrij gloria filios suos videant, ut tempore cedant, rogent: ut sententiam mutet, precentur: & pietatis impiæ erga eos vtantur affectu: cum anus mater, & pater senex miserabiles canos filio in ipso martyrij certamine cum inuidia præduræ voluntatis eius ostendat. Hinc & vxor assit filiorum ambitiosa comitatu, oret ut potius sibi illisque viuat: hinc fratres & sorores blandis nominum suorum familiaribus deprecentur: Ipsa quoque anima illecebris iam pridem capta viuendi, tacitis quibusdam consiliis ad conniuentiam deflectendæ voluntatis irrepit. Hoc igitur in tempore odisse nos patrem, matrem, uxorem, filios, fratres, sorores, & ipsam quoque animam dominus præcepit. Nam hunc eundem sermonem ita clausit, post odium vniuersorum, dicens: Et si quis non portat crucem suam, & venit post me: non poterit meus discipulus esse. Ergo tum odio habendi sunt, cum portare nos martyrij crucem nolunt, cum sequi Deum exemplo passionis dehortantur.

Honestum hoc odium & vtile est, eos qui ab amore Christi abducere conantur odisse. Itaque nunc propheta nihil contrarium Euangelicis præceptis quibus amare inimicos iubemur, locutus videtur, dicens: *Iniquos odio habui.* Non enim inimicos suos odit, sed iniquos: id est, transgressores legis. Propriore istud verbo Græcitas nuncupat, *παράνομος* dicens, id est, extra legem agentes. Sed qui præteritores

Eph. 6.

Matth. 11.

Matth. 15.

legis odit, non potest non id amare quod oderit esse neglectum, & ideo ait: Et legem tuam dilexi. Conuenit autem ut qui legem amat, eos oderit qui legis inimici sunt. Dehinc sequitur: Adiutor & susceptor meus es tu, & in verbum tuum spero. Magno nobis auxilio Dei opus est, in tanto atque assiduo seculi istius praelio. Non enim nobis, secundum Apostolum, pugna est aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus potestates, & mundi potentes harum tenebrarum, aduersus spirituales nequitias in coelestibus. Hos ergo hostes habemus, aduersus hos adiutor Deus precandus est, ut nos in susceptionem suam recipiat. Sed non tam timoris haec precatio debet esse, quam meriti. Timor enim ex trepidatione conditionis humanae est, propheta autem in verbo Dei sperat. Spes non res praesentes obtinet, sed futuras. Sperat ergo quae verbo Dei, id est, dictis prophetis continentur. Sperat autem vel retributionis fidem in vitam spiritalem: vel ipsum illum domini nostri, qui Dei verbum est, aduentum expectat. Spes enim ista meretur auxilium & adiutorium Dei. Non aliter aut nos meremur, aut aliqui ante meruerunt: quam verbum Dei Deum naturae nostrae carnem vel habitaturum sperasse, vel quod habitauerit credidisse. Sed propheta multa in se esse meminit, quae spei suae conentur obsistere. Et ideo subiecit: *Declinate a me maligni, & scrutabor mandata Dei mei.* Doctrinae coelestis ratio admonet, ut dictum hoc referendum ad personam hominum, in quibus insit malignitas, existimetur. Propheta enim qui gentes docet, qui verbum Dei praedicat, iubet ut a se vniuersi maligni declinent: quia congregatio sancta ad malitiae operarios sit indigna, & nesciat quem possit excipere. Omnibus enim per naturae demutabilis voluntatem adiacet, ipsisque Apostolis verbo licet iam fidei emundatis atque sanctis, non abesse tamen malitiam per conditionem communis nobis originis docuit, dicens: Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona dare filiis vestris. Nostrum autem est & bonos amare, & malos ad bonitatem docere, secundum eum, qui vniuersos ad se potius inuitat, dicens: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam. Sed scit propheta plures malignitates in occulto humani cordis esse. Secundum enim domini dictum, Deintus exeunt cogitationes malae, carnes, moechiae, fornicationes, furta, falsitates, blasphemiae. Haec enim

funt, quae communem hominem faciunt. Huius igitur modi ut a se declinent aduersantes fidei suae postulat. Obsistunt enim innocentiae studiis, obsistunt doctrinae spirituali: atque his per consiliorum suorum assiduam familiaritatem se ingerentibus, non vacat animo Dei mandata scrutari: quia maligni viri praesentia multum eum qui mandati Dei scrutari velit, impediat. Et quia Dei opus est misericordia, ut in familiam eius recepti a dominatu malignorum horum liberemur, propheta orat dicens: *Suscipe me secundum eloquium tuum & viuum, & non confundas me ab expectatione mea.* Propheta expectat, & sperat: nihil praesens, nihil temporarium sectatur. Plures autem sunt qui hanc expectationem fidei nostrae arguunt & irrident, dicentes talia: Quid ieiunia, quid continentia, quid castitas, quid iactura patrimoniorum utilitatis affert? ubi spes vestra est Christiani? Mors aequaliter dominatur vniuersorum, in omnium corporum naturas commune ius illi est. Quinetiam vniuersis non bonis seculi fruimur, & vitae verae licentia utimur: & in quo tandem nobis spei nostrae expectatione praestatis? Non confundi ergo se in hac expectatione sua propheta orat: sed ut maneat confidens, & fructus verae illius vitae quam expectat, accipiat. Scit enim se nondum viuere, licet viuat. Vita enim nostra, secundum Apostolum, absconsa in Christo est. Et idcirco ait. *Suscipe me secundum eloquium tuum & viuum*: quia vera illius & indeficientis vitae expectatione ac spe detinetur. Sperat enim aeternitatem, sperat regnum coelorum, sperat regnum Dei, sperat spirituales benedictiones in coelestibus in Christo. In hac spe, in qua non confunditur, rogat ut suscipiatur & viuat. Dehinc sequitur: *Adiuua me & saluus ero, & meditabor in iustificationibus tuis semper.* Superius dixerat, *Adiutor & susceptor meus*: nunc autem nominum commemoratorum rem precatur, ut qui susceptor est suscipiat, & qui adiutor est adiuuet. Non abesse a se adiutorium adiuuantis precatur. Non orat ne malignantes non habeat, quia per passionum patientiam fides probatur: sed ut aduersus eos adiuuetur orat, quia auxilium a domino semper orandum est. Sed quemadmodum in superiore susceptus viuat: ita & in hoc adiutus saluabitur. Adhuc enim sibi ob-eunda mors est, adhuc inferi sustinendi. Tunc saluabitur cum ex corporea terrenaque natura in spiritalem gloriam transformatus,

formatus, nullum aduersantis inimici periculum metuat: viuat inter electos angelos, sit paradisi incola, & absorpta corruptione ex mortali immortalis existat. Sed quomodo meditaturum se in iustificationibus Dei dicit, & meditaturum semper? Nunquid non meditat, qui & in meditatione sperauit? Potest quidem & in præsens vitæ opus accipi, vt quousque in corpore sit, semper iustificationes meditetur: sed nihilominus & in futurum sermo procedit. Scit in cælo omnes angelos in meditatione iustificationum Dei esse. Nihil enim illic ociosum, nihil iners est. Omnes virtutes cœlestes in opere ministerij sui permanent. Et cum nobis tunc vita angelorum viuendum sit: potest secundum eos qui semper operantur, nobis quoque æterna iustificationum esse meditatio. Dehinc sequitur: *Spreuisti omnes discedentes à iustificationibus tuis, quia iniqua cogitatio eorum.* Auxilium & susceptionem ob hoc propheta orat, ne cum discedentibus à iustificationibus Dei & ipse spernatur. Sed hic seruata ea ratio est, vt non dictum sit, Spreuisti omnes peccatores: sed, Spreuisti omnes discedentes. Si enim peccatores sperneret, omnes vtique sperneret: quia sine peccato nemo sit. Sed spernit discedentes à se, quos apostatas vocant. Neque enim interest an in iustificationibus Dei quis aliquando fuerit. Spernendus enim est à Deo quisquis discesserit: quia manentis meritum conseruat consummatio spernendi. Differt verò à peccatore discessio: quia peccato venia per pœnitentiam reseruatur, discessio verò cum ipsa pœnitentiæ discessione se damnat: quæ hinc oritur, cum voluntas eorum qui discessuri sunt est iniqua. Dehinc sequitur: *Præuariantes reputauimus omnes peccatores terræ, ideo dilexi iusticias tuas semper.* Propheta sermo longe se, & ultra cōmunem sensum tetendit. Nos enim præuariantes nos existimamus, qui susceptam fidem, & cognitionem Dei adeptam relinquunt: aliud pollicitos, & aliud nunc agentes. Sed hic præuariantes existimantur omnes peccatores terræ: nullus excipitur, generaliter ad omnes præuarnationis nomen refertur.

Lex. Lex enim veluti naturalis est, iniuriam nemini inferre, nil alienū præripere, fraude ac periurio abstinere, alieno coniugio non insidiari. Nouit & hanc naturæ Apostolus legem, dicens: Cum enim nationes quæ legem non habent, naturaliter secundum legem faciunt tales homines legem

A non habentes sibi ipsi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Ergo præuariantes existimantur, qui quod à natura legis accipiunt, derelinquunt. Furem quis deprehensum, aut adulterum, aut homicidam arguit lege naturæ. Sed si in his ipse versetur, præuariantor est legis. Nouit etiam cum ait peccatores terræ, alios esse & cœli peccatores. Audiamus enim Euangelicæ prædicationis prodigum filium perditum atq; mortuum, de peccato suo patri confitentem: Peccaui, inquit, pater in cælo & coram te. *Luc. 15.* Quisquis cœlestis doctrinæ & spiritalis gratiæ particeps factus in peccato demorabitur: non terræ peccator est ille, sed cœli. Omnes enim credentes in se dominus noster Iesus Christus coexcitauit, & collocauit in cœlestibus: ex quibus qui decedet, tanquam cœli peccator arguitur. Cum igitur propheta terræ peccatores præuariantes esse existimet, quia naturæ legem peccando transgressi sint, ob hoc ipse testimonia Dei diligit. Quia cum præuariatio sit decedere ex lege naturæ, tamen iam sine venia sit ex cœlesti lege discessio. Concludit autem ita: *Confige timore tuo carnes meas, à iudiciis enim tuis timeo.* Noue & inusitatæ preces prophete sunt, vt à timore Dei carnes suæ configantur: sed meminit compatiendum & commoriendum esse cum Christo his, qui conregnare cum eo velint. Et minore istud dicti virtute Latinitatis translatio eloquuta est. Quod enim nobiscum est confige, illic καὶ τῆλῶσον id significat, vt clauis se configat. Moriendo ergo nobis est, & omnia carnis nostre vitia configenda cruci domini sunt. Morimur enim secundum Apostolū cum Christo: & consepelimur in baptismo. Et hoc propheta quanquam in sua voluntate habeat: tamē vt per misericordiam Dei consequatur postulat. Configi enim ex timore Dei carnes suas orat, quia iudicia Dei metuat. Timet enim æterni iudicij sententiam, timet non cum Christo configi, & commori, & consepeliri: nouum se hominem, nisi vetere cum vitiis & concupiscentiis exuto, intelligens non futurum.

Ain.

E C I iudicium & iusticiam, non tradas me persequentibus me. Excipe seruum tuum in bono: non calumnientur me superbi. Oculi mei defecerunt in salutare tuum: & in eloquium iusticiæ tuæ. Fac

Luc. 15.

Peccare in cælo quid.

Præuariantes.

Lex.

Rom. 2.

cum seruo tuo secundum misericordiam tuam: & iustificationes tuas doce me. Seruus tuus sum ego: da mihi intellectum: & sciam mandata tua. Tempus faciendi domine: dissipauerunt legem tuam. Ideo dilexi mandata tua super aurum & topazium. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar: omnem viam iniquam odio habui.

Et in psalmi exordio, & deinceps frequenter meminimus, per hæc singularum literarum quædam quasi elementa discendi, doctrina nos pietatis, continentia, intelligentia, fidei & timoris institui: & ut rudem infantiam ad loquendi scientiam, quam & agendi doctrina cõsequitur, ipsis humanæ vocis initiis erudiri: quod rex præsentibus sextæ decimæ literæ octo versibus intelligi licet. Propheta enim ex persona sua vniuersos docet, quid velle, quid agere, quid profiteri vnumquemque pro conscientia infirmitatis ac naturæ suæ utile sit: quid etiam metui, quid cauere, quid emundari oporteat. Beatus idem propheta, qui per misericordiam Dei ipse sibi & prospector & emundator & iudex est. Certè dignitati eius decentissimum est: ut qui spiritu Dei loquitur, ea quæ humanæ & salutis, & æternitatis sunt, loquatur. Ait enim ita: *Feci iudicium & iusticiam, non tradas me nocentibus me.* Fecit placentia Deo opera: & quia fecit, ne nocentibus se tradatur orat. Opus merendi antefertur, & dehinc meriti præmium postulatur. Fit enim primum quod placeat: & tum dignatio eius, cui per opus placetur oratur. At nos nec operamur, nec placemus, quin etiam impiis & irreligiosis rebus offendimus: & quia tales non placemus, irascimur. Sed dignum est contueri, qualia sint quæ propheta faciens, ne nocentibus se tradatur orat: & omnia quæcunque quis timens Deum fecerit, vtilia ei atque pulchra sunt. Pudicitiam quis colens, gloriosum ac nitens corporis sui carni lumen inuexit. Cõtemptum verò pecuniæ assumens, liberum se à terrenis dominationibus præseruarit. Frugalitatem autem & parsimoniam diligēs, nobilitatem animæ cœlestis captiuam ebrietati non dereliquit. Sed hæc quamuis magna atque præclara sint: tamen quia prophetæ propria, eique tantummodo vtilia sunt, non referuntur ad meritum. Sed quid fecit, ut non tradi se nocentibus deprecetur? Iudicium & iusticiam scilicet. Nihil inconsultum, nihil iniustum agens: sed primum faciens iudicium. Omnia nanque ratione, modo, & veritate pertractans: ut id quod in alterum agat, per-

pensum antea atque perspectum iam de concilij sententia exequatur. Non permittit autem consilio tantum suo iudicij sententiam: sed facit cum iudicio iusticiam. Iudicantis autem cum consilio hoc opus maximum est, ut quod iudicat iustum sit. Iustitia etenim est amica concordia, vnanimitatis vinculum, fundamentum pacis, diuinæ atque humanæ rationis operatio. Hoc itaque propheta fecit: in quibus cum opus suum sit, tamen & eorum quibus iudicium & iusticiam fecit, vtilitas est. Postulat verò ne nocentibus se tradatur. Omnis enim in quo peccati voluntas est, Deo vacuus est: & vbi Deus non erit, illic diaboli locus est: qui insidians atque obsidens vbi abeundi opportunitatem habuerit, tanquam vacuum domum occupet, quæ ei Deo eam deferente sit tradita. Et propheta quidem, qui ex persona omnium loquebatur, ne à Deo tradatur orat. Cæterum Apostolus habet iam id in se fiducia, ut peccatores diabolo tradat ipse: cum ad Corinthios de eo qui fornicationes omnes supergressus, uxorem patris sui acceperat, scribit: Ego autem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui tanquam præsens eum qui hoc fecit, congregatis vobis & meo spiritu cum virtute domini Iesu, tradere istiusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus saluus fiat in die domini. Sed licet Apostolus tradat, scit tamen se in virtute Christi, & in suo spiritu traditurum. Sed & in alia epistola ait de Phygello & Hermogene: Quos tradidi, inquit, satanæ, ut discant non blasphemare. Qui enim ab ecclesiæ corpore respuuntur, quæ Christi est corpus: tanquam peregrini & alieni à Dei corpore, dominatui diaboli traduntur. Sed propheta ne nocentibus se tradatur orat. Adsunt enim inimicæ infestæque virtutes: quæ fidei propositum conturbent, quæ timorem Dei obliterent, quæ in terrenas cupiditates & desideria sollicitent, quæ infirmam corporis naturam quibusdam blandimentorum aculeis in vitia commoueant. Nouit & Apostolus hanc multitudinem dominantium virtutum dicens: In quibus & vos aliquando ambulastis, secundum principem potestatis aëris spiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentie. Fecit ergo propheta iudicium & iusticiam: & ne tradatur se nocentibus rogat. Et hoc modo nocentibus cum in peccatum impellunt, cum in gloriam inflant, cum in iram accendunt, cum in odium exacerbant, cum ad lasciuiam

1. Cor. 5.

1. Tim. 1.

Eph. 2.

lasciuia illiunt, cum ad auaritia pro-
uocant: sed cum per hæc nocere prope-
rent, obtinere tamen eos qui innocentes
sunt, nisi sibi per secessionem Dei traditi
fuerint, non valebunt. Dehinc sequitur:

*Excipe me seruum tuum in bonum, non calumni-
tur me superbi.*) Proficit in spes suas prophe-
ta, & celsiorem iam deprecationis suæ gra-
dum scandit. Qui enim orauerat ne trade-
retur nocentibus se, iam ut in proprieta-

tem serui excipiat rogat: beatum illum
in se Dei dominatum cum bona susceptio-
ne sua deprecans. Et non ob leuem cau-
sam ut in bonum suscipiatur orat, scilicet
ne eum superbi calumnientur. Et qui sunt
superbi? Nempe illi, quorum principem

Esa. 10.

loquentem Esaias introducit ita: Dixit e-
nim, virtute faciam, & sapientia intellectus
auferam fines gentium, & virtutem eorum,
& commouebo ciuitates inhabitabiles, &
omnem orbem terræ apprehendam manu
mea ut pullos, & tanquam confracta oua
auferam. Hæc superbientis vox est, diabo-
li scilicet: qui & Deo ac domino nostro
Iesu Christo ostensa terrenorum impe-
riorum gloria dicere ausus est: Omnia hæc

Matth. 4.

tibi dabo, si procidens adoraueris me. Nō
esse autem hunc solitarium, sed plures ei
adesse spiritalium nequitiarum ministros,

Matth. 25.

per eum docemur qui ait: Discedite à me
maledicti in ignem æternum, quem præ-
parauit pater meus diabolo & angelis eius.
Ab horum igitur se superbiorum calum-
nia esse liberum rogat. Calumniantur e-
nim, quia cum ipsi peccati incentiua sup-
peditent: calumniam nobis ante Deū pec-
cati, quod per eos gesserimus, intendunt.
Causam nanque peccati ad crimen inji-
ciūt, & criminis inuidiam per calumniam
exacerbant: scriptura in Apocalypsi ca-
lumniatorem eum esse testante. Verum
etiam nunc se extendit propheta in celsio-
rem profectum, dicens: *Oculi mei defecerunt
in salutare tuum, & in eloquium iustitiæ tuæ.*)

Oculi deficiunt, cum intentus in aliquam
expectationem visus laborat. Propheta
itaque animæ suæ oculos in Dei salutare
defixit, & de salutari quid intelligi oportet,
sæpè tractauimus: eum scilicet esse Ie-
sum, qui saluum faciet populum suum à
peccatis. Aliis igitur oculos suos in desi-
deria secularia occupantibus, & in volup-
tates rerum præsentium tendentibus: pro-
pheta in Dei salutare defixus est. Et ne per
corporales oculos eum deficere sub hac
contemplandi intentione existimaremus:
non solum in Dei salutare deficiunt, sed

etiam in eloquium iustitiæ. Iusta itaque
esse Dei eloquia confitetur. Scit esse quæ-
dam, quæ cum imperitis atque impiis in-
iusti eloquij habeant opinionem: cum Pha-
raonis cor ad contumaciam obduratur, &
pertinacia ei religiosæ voluntatis affigitur:
cum ex duabus adhuc in vtero gentibus
minori maior sit seruitura, & neutro quic-
quam boni promerente, seruitus vni im-
ponitur, dominatus alteri donatur: cum
Adam de paradiso ne arborem vitæ con-
tingat expellitur: quæ homines diuinæ &
virtutis & bonitatis & iustitiæ incapaces,
dum intelligere non possunt, iniusta esse
constituunt. Sed propheta huius in istius-
modi eloquium iustè oculi deficiunt: quia
sciat nihil iniustum esse in his dictis Dei,
sed omnia aduentu salutaris Dei hæc elo-
quia & consummanda & intelligenda esse
iustitiæ. Procedit autem per hanc inten-
tam usque ad defectionem oculorum ex-
pectationem, ut aliquid ultra precari au-
deat. Confessus itaque eloquium iustitiæ,
hæc subdidit: *Fac cum seruo tuo secundum mi-
sericordiam tuam. & iustificationes tuas doce me.*)

Insolens fortè vox existimaretur, quæ di-
ceret: Fac cum seruo tuo. Quod enim di-
citur, Fac: tanquam ex fiducia aliqua præ-
sumptio est usurpata poscendi. Sed non
impudenter id diceret, qui iudicium & iu-
sticiam fecisset, qui se excipi in seruum de-
precatus esset: cuius oculi in salutare Dei
& in eloquium iustitiæ defecissent. Sed ne
in his quidem propheta insolens est. Nam
in eo ipso quod dixit, Fac: adiecit, Cum
seruo tuo. Et quia seruitus nostra ad id
ipsum, ut in seruitutis fide maneat, mise-

ricordia domini indiget, superaddidit:
Secundum misericordiam tuam: quia mi-
seratione eius opus est, ut in hac seruitutis
nostræ professione maneamus. Imbecilla
enim est per se aliquid obtinendi humana
infirmas, & hoc tantum naturæ suæ offi-
cium est, ut aggregare se in familiam Dei
& velit & cœperit. Diuinæ verò misERICOR-
DIÆ est, ut volentes adiuuet, incipientes
confirmet, adeuntes recipiat: ex nobis au-
tem initium est ut illa perficiat. Sed quid
tandem ut faciat cum seruo suo secun-
dum misericordiam suam postulat? Nempe
ut iustificationes suas doceat, scit in iu-
stificationibus quas Moses cōstituere præ-
ceptus est, magnum nescio quid, & incom-
prehensibile humanæ intelligentiæ con-
tineri. Scire optat quis iste sit, ut frequen-
ter diximus, coemptus Hebræus puer, sex
tantum annis seruiturus. Legit hæc qui-

dem: sed non statim quod legitur intelligitur. Scire vult quæ illa seruitus sit, quæ septimi anni libertas, quod sit auris foramen ex subula si liber esse nolit, quæ illa mulier Hebræa, quid illud, vt sine muliere ingrediatur ipse: quid deinde secunda iustificatio, quid tertia, quid sequentes habeant futurorum sacramentorum præformationes. Non est humani ingenij hæc consequi posse: cœlesti opus est magistro, & plurimis fidei nostræ meritis necessariū est vt doceri ista mereamur. Scire autem nos conuenit, in omnibus prophetæ verbis nihil humile esse, nihil commune cum cæteris: sed proprium vel sibi ipsi, vel suis similibus enunciari. Latet autem sub familiaribus verbis maxima conscientia, & fidei professio: vt nunc in eo quod sequitur, intelligimus: *Seruus tuus sum ego, da mihi intellectum vt sciam testimonia tua.* Nemo nostrum est, qui non vel in orationis suæ prece, vel in communium sermonum consuetudine seruum se esse Dei fateatur. Et quid magnum propheta fecit, seruum se profitendo, quod nullus ausus sit denegare? Sed professio cæterorum fallax est: quæ cum habeat conscientia necessitatem, non habet tamen confessionis veritatem. Propriū hoc prophetæ est, vt se seruum Dei profiteatur, in omni vitæ genere famulatu conditionis suæ fungens: siue ambulans, siue residens, siue vigilans, siue dormiens, in cibo etiam atque in ieiuniis Deo aut esuriant aut satur sit, & nullo in tempore à seruitutis suæ officiis absistat. Hic liberè dicit: *Seruus tuus sum ego.* At verò qui stupris dormit, latrociniis vigilat, quæstibus peregrinatur, luxui requiescit, si dicat, *Seruus tuus sum,* profiteatur quidem quod est, sed quod non est agit. Propheta autem quamuis conditionem sui officij etiam ipso famulatu suo confiteatur, tamen infirmitatis suæ memor est: dari enim intellectum sibi rogat. Est enim intellectus in quodam thesauro repositus spiritualium gratiarum: quem interdum sub falsæ opinionis errore imprudentium mentibus diabolus insinuat. Sed à Deo intelligentiā propheta postulat, ne sibi inanis intelligentia subrepat: qualis gentium, qualis Iudæorum, qualis hæreticorum: & postulat ob id, vt testimonia Dei sciat quæ sub testibus tradita sunt, quæ sub testibus neglecta & violata esse exprobrantur: quæ in aduentum eius ob quæ testato dicta sunt, neglecta & fastidita vindicabuntur. Et horum quidem testimoniorum tempus non

ignorat propheta, dicens: *Tempus faciendi domino, dissipauerunt legem tuam.* Lex populo sub testibus data est: quæ cum dissipata & abiecta à Iudæis est, tunc fuit tempus Domino, ea quæ continebantur lege faciendi. Pollicitus enim in lege est, vt salutem gentibus daret, vt ipse sibi hominis corpus, qui secundum imaginem & similitudinem Dei factus est, assumeret: vt dissipata lege, fidei gratiā donaret. Temporis huius meminit per Esaiam prophetam, dicēs: *Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tibi.* Apostolus verò dicti huius interpretes hæc scribit: *Ecce nunc tempus bene acceptabile, ecce dies salutis: id est dissipata lege, tempus Euangelicæ prædicationis aduenit.* Sed illis legem dissipantibus, aliud opus propheta est. Et quod sit, ex subiectis docemur. Ait enim: *Ideo dilexi mandata tua super aurum & topazion.* Quod ait, ideo, ad id retulit quod dixerat: *Tempus faciendi domino,* quia sciret tempus faciendi domino esse, cum legem dissipassent. Ideo autem mandata dilexit, quia in his tempus faciendi domino contineretur. Lex enim omnis aduentum domini testata est, ipso dicente: *Si crederetis Moysi, crederetis vtique & mihi.* De me enim ille scripsit. Mandata igitur Dei ob id propheta dilexit, quia in his aduentum dominicæ corporationis intelligit. In eo autem quod diligit, plus nescio quid significat. Facere autem aliquid, minus est quam diligere: quia plerunque id quod agimus, necessitatis est. Dilectio verò propriæ voluntatis affectio est, sed dilectio ea demum perfecta est, quæ maxima est, & quæ nulli comparatione similiū coæquatur. Diligit autem mandata Dei super aurum & topazion. Humanus error preciosius nihil auro & gemmis opinatur: & hæc sunt quæ hominum cupiditates dominatui precij sui & honoris subdiderunt. Auro ius, honestas, pudicitia venalis est. Per gemmas verò humani corporis præstantior, vt putant, species ad naturæ contumeliam expolitur. Et idcirco nihil habet sexus vterque preciosius, dum viri posse omnia auro volunt, mulieres verò per gemmas fieri se existimant pulchriores. Præstat autem vt cæteris metallis aurum, ita & aliis lapidibus topazion. Est enim ipse rarissimus & speciosissimus omnium & maximus. In Thebaidis verò loco, cui Alabastra nomen est, reperiri solet. Hunc etiam ferunt secularium gestorum literæ, in Topazo insula ab incolis eius, id est Troglodytis

Esaiæ 9.

2. Cor. 6.

Troglodytis Arabis inuentum, ad matrē regis Ægypti Ptolomæi, sub quo scripturæ legis ex Hebræo in Græcum translatae sunt, muneri fuisse delatum. Continet autem ipse in se solus cæterarum gemmarum optimarum preciosissimarumq; speciem, & in vno illo diuersissimorum colorum permixtio continetur. Super hunc igitur topazion, & super aurum mandata Dei propheta dilexit, non terrenis, sed cælestibus se desideriis significans detineri. **B** Contempta autem secularium opum cupiditate, omnem à se occasionem peruersæ & prauæ voluntatis recidit. Diligens enim super aurum & topazion mandata Dei, dehinc ait: *Propter hoc ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquam odio habui.* Non deflectitur, non detorquetur per terrenas cupiditates, sed ad omnia mandata Dei dirigitur. Non obuia occupant. Vidit **C** aurum, sciuit hoc terræ limum esse: vidit gemmas, meminit esse aut montium aut maris calculos: vidit illicem ad lasciuiam vultum, scit tanquam aibus cæli ex his sibi laqueis euadendum: Resistit ergo coalitis sibi naturæ suæ vitiis, & omnem viam iniquitatis odit. Ideo itaque ad mandata omnia dirigitur, quia ea super terrena desideria diligit. Et dirigitur ne particeps eorum fiat quibus dicitur, Natio praua & peruersa, Et omnem viam iniquitatis odit, ut sit in eo qui est via, Domino scilicet nostro, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Phe.

MIRABILIA testimonia tua domine, ideo dilexit te anima mea. Declaratio sermonum tuorum illuminat me: & intellectum dat paruulis. Os meum aperui & attraxi spiritum: quia mandata tua concupiscebam. Adspice in me & miserere mei: secundum iudicium diligentium nomen tuum. Gressus meos dirige secundum eloquium tuum: & non dominetur mei omnis iniusticia. Redime me à calumniis hominum: & custodiam mandata tua. Faciem tuam illumina, super seruum tuum: & doce me iustificationes tuas. Exitus aquarum transierunt oculi mei: quia non custodierunt legem tuam.

Natura humani sensus ea est, ut ea mirabilia habeat quæ antè compererit. Ex compertis enim iudicium admirationis existit. Cæterum nemo poterit ignorata mirari. Hæc idcirco antea commemorata sunt ut diligentius dicti prophetici ratio quæreretur: contra opinionem enim generalis sensus hæc dixisse existimatur: *Mirabilia testimonia tua Domine, ideo perscrutata est*

ea anima mea.) Nam cum prius secundum humanam consuetudinem oporteat perscrutari & reperire, & reperta mirari: testimonia Domini antè mirabilia sunt, & ob id perscrutatione sunt digna. Dicti autem huius perfecti & pulcherrimi ea ratio est. Testimonia etenim Dei, id est ea quæ sub testibus scripta sunt, etiam si per obseruantiam legis humanam infirmitatem ad cognitionem & famulatum Dei imbuant: quippe ubi castitas, pietas, pudicitia, caritas, veritas, innocentia, frugalitas & religio mandatur, & per quasdam religionum consuetudines, historiarumq; diuersitates diuini honoris officium præcipitur, in quibus cum admiratio magna sit, pro peccatis oblata hostia, & datum pro redemptione animæ munus, & agnus in sacramento paschæ occisus, tamen in his plus de futurorum spe atque doctrina admirationis continetur. Hæc itaque huic propheta mirabilia sunt, sed quia per præsentem admirationem futurorum atque æternorum bonorum exemplaribus mirabilia sunt, perscrutatur ea. Non inquit tantummodo, in quo est rerum absconditarum diligens exquisitio, sed perscrutatur etiam, per adiectionem scilicet diligentioris exquisitionis, laborem suum in perscrutatione demonstrans. Neque tantummodo perscrutatur ex anima, ad voluntatis officium animæ intentione sociata. Sequitur deinde: *Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis.* Et is quoque sermo fortè videtur à naturæ nostræ consuetudine esse diuersus. Cum enim antè intelligendū sit, & sic lumine intelligentiæ utendū, qui nocte ignorantiae intelligentiæ adeptæ lumen expellat: propheta tamen dicit declarationem verborum Dei prius illuminare, & post illuminationē intelligentiā præstare. Sed quæ sint Dei verba, antè discendum est: & tunc illuminationis, & postea intelligentiæ ratio præstanda est. Verba Dei sunt, quæcūque propheta loquuti sunt. Cum enim Moses verbis suis populo Hebræo legis obseruantiam nunciauerit, tamē in libro eiusdē legis ita scriptū est: Et dixit Dominus ad Mo- **E** sen: Dic filiis Israël. Vfus igitur est his legislator verbis, quibus ei uteretur præceptum est. Ergo verba Dei sunt, quæ per officiū licet humani oris audita sūt. Sed & magnus ille propheta ipso iudicio domini nostri Iesu Christi bene loquutus, cū dixisset: Audi cælū & auribus percipe terra, ait: **F** Quoniā Dñs loquutus est. Et post aliqua

Leuit. ii.

Esa. i.

T t

quæ querelis maximis increpabantur, dixit: Os enim domini loquutum est hæc. Hæc ergo omnia Dei verba sunt, sed declaratio sermonum maximè necessaria est. Sūt enim sub velamine opinionis alterius prædicata, sunt secundum Apostolum allegorumenæ, sunt comparatiuis significationibus amphibola. Testis est dominus hæc eadem per Esaïam ita dicta esse Iudeis infidelibus exprobrans & dicens: Auditu audietis, & non intelligetis. Signata enim omnia sunt, & per solam spiritalem doctrinam resignanda. Hæc enim ad Daniele desideriorum virum dicta sunt: Vade Daniel, quia clausi sunt signatique sermones. Ait etiam Esaïas: Dabitur liber iste in manus hominis scientis literas, & dicetur ei: Lege hæc, & respondebit: Non possum legere, signatū est enim. Sed declaratio verborum mysticorum per Euangelia præstatur, ubi legis occulta & abscondita prophetica domino in corpore manente panduntur, ex quibus primum fides discitur. Ibi enim ea quæ à prophetis dicta sunt, per eum rebus & operibus explentur: cum virgo parit, cum Deus verbum est, & verbum caro fit, & habitat in nobis, cum multi loquuntur, cum surdi audiunt, cum claudi incedunt, cum leprosi emundantur, cum cæci vident, cum demoniaci curantur, cum mortui resurgunt: declaratio hæc verborū Dei, nostram ac naturæ obscuritatem fidei luce clarificat. Tunc enim intelligimus resurrectionis gloriam, iudicii potestatem, æternitatis honorem. Et intelligimus hæc paruuli: vel ad innocentiam renati, vel ignorantem imperiti. Hæc declaratio verborum Dei, & intelligentia paruulis præstita, huius temporis & ætatis est: ut dominus in Euangelio demonstrat, dicens: Confiteor tibi domine pater cæli & terre, quia abscondisti hæc à sapientibus & intelligentibus: & reuelasti ea paruulis. Ecce declarationis & illuminationis & intelligentiæ tempus: absconsa enim usque in hos dies declarantur, & declarata illuminant, & illuminata intelligentiam paruulis subministrant. Fiuntque per hanc intelligentiam sancti spiritus iam capaces. Denique id ipsum sequens sermo subiecit, dicens: *Os meum aperui & attraxi spiritum, quia mandata tua concupiscam.* Non de hoc utique humani corporis ore dixit, quod per labia concluditur ac patet. Nam spiritum officio nariū magis quam oris haurimus. Laboriosius autem auditu auris in animam transfunditur: absolutius verò per naturalem cursum

famulatu atque officio narium com meat. **A** Sed os scriptura non labiorum tantum, sed & cordis solita est nuncupare. Corde enim per fidem patente, & per desiderium ad hauriendum hiantem intelligentia doctrinæ cœlestis accipitur. Non animæ hoc, sed cordis officiū est. Apostolus enim ait: Animalis enim homo non percipit quæ sunt spiritus. Stultitia enim est ei. Et idem doctor gentium ait: Lex enim non in tabulis lapideis scripta, sed in tabulis cordis carnalibus. Hoc ergo os suum propheta pandens, attraxit spiritum. Non enim vltro ingruit, expetendus est, attrahendus est: & infantium modo tanquam lac innocens hauriendum. Ideo autem propheta os aperuit, quia meminerit sibi in psalmo altero dictum: Dilata os tuum, & adimplebo illud. Et in lege scriptum sciat: Describe hæc in latitudine cordis tui. Corde enim Dei prædicatio, non ore suscipitur. Et secundum Euangelicam prædicationem, verbum Dei ex corde malus arripit: quod vltra mel & fauum in ore delectat. Ut enim per os in alimoniam corporis cibos sumimus, ita & per cor ad viuificandam animam escas doctrinæ cœlestis accipimus: quæ nisi amplificato & patente corde attrahenda quodam modo fuerint, non iuuabunt. Sequitur deinde: *Aspice in me, & miserere mei secundum iudicium diligentium nomen tuum.* Ad id quod dixerat, respice in me, mox addidit, Et miserere mei. Scit enim Deum etiā in ultionem impiorum pœnamque respicere. Respexit enim, ut scriptum est, super castra Ægyptiorum, & colligauit axes curuum eorum. Et rursum: Respexit dominus super Sodomam & Gomorram. Respexit verò non solum ad pœnam, sed etiam ad terrorem, cum dicitur: Aspicias in terram, & facies eam tremere. Propheta ergo non solitarium hoc orat, ut in se Deus respiciat, sed cum miseratione respiciat: neque cum miseratione tantum, sed secundum iudicium diligentium nomen eius. Est quidem ex bonitate Dei misericordia, sed promerenda est hæc à nobis studio innocentiae: ut in nos respiciat, qualiter respexit in Abraham, qualiter in Isaac, qualiter in Iacob, qualiter in Ioseph, qualiter in Iob, qualiter in Moysen. Scit enim ad hæc misericordiæ suæ opera Deum solere respicere, cum dicitur: Dominus de cœlo respexit in terram, ut audiret gemitum vinculatorum, & solueret filios interemptorum. Et rursum: Respexit super filios pauperum, & non spreuit deprecationem eorum.

Esa. 6.

Dan. 12.

Esa. 29.

Matth. 11.

1. Cor. 5.

2. Cor. 3.

Psalm. 80.

Exod. 14.

Psalm. 103.

Psalm. 101.

rum. Secundum ergo hoc iudicium timē-
tium dominum orat vt Deus super se re-
spiciat & misereatur : vt si ieiunantem vi-
det, si miserantem contuetur, si pium ac
religiosum in omni opere conspiciat, tunc
secundum iudicium eorum qui diligunt
nomen suum ipse quoque Dei miseratio-
ne sit dignus. Dehinc sequitur: *Gressus meos
dirige secundum eloquium tuum, ac ne dominetur
mei omnis iniustitia.*) Incedit quidē propheta
ex voluntate sua iustitiæ gressibus: sed scit
vndique sibi iniustitiæ dominationes im-
minere. Superius orauerat, vt in se Deus
respiceret, ac miseretur secundum eos
qui diligunt nomen suum. Misericordiæ
autem quam orat hunc fructum esse sen-
tit, vt gressus sui dirigantur, non secū-
dum seculi vias, non secundum humanam glo-
riam, non secundum corporis voluptates:
sed secundum eloquia Dei. Si nihil impe-
dimenti vsquam occurreret, si aduersantes
sibi non vndique adessent: suis ipse viribus
in ea quæ agere vellet confirmaretur. Sed
vbi insidiæ sunt, vbi bellum est, opus est
potioris auxilio: ne in se dominetur om-
nis iniustitia. Nō vt à se absit, sed ne domi-
netur sui orat. Scit per tentationes ad glo-
riam perueniri. Meminit Abraham & pe-
regrinationis iniuria, & amittendæ vxoris
metu, & per immolandi filij dolorem fuisse
tentatum. Scit Iob omni tentationum
esse militia perfunctum. Recolit Ioseph
cū à fratribus venditur, cū à domini
sui coniuge ad adulterium compellitur,
cum carcere pœnæ reseruatur, gloriā ma-
ximè fidei per hæc iniustitiæ tentamen-
ta meruisse. Dominationem iniustitiæ pro-
pheta metuit, tentationem vero eius non
recusat. Dirigendos autem esse à domino
gressus suos secundum eloquia sua memi-
nit: ne iniquitas qua tentatur, potestatem
possit habere dominandi. Post quæ id cō-
sequitur: *Redime me à calumniis hominum, vt
custodiam præcepta tua.*) Humana tentatio
grauis non est, Apostolo dicente: Tenta-
tio autem non apprehendat vos, nisi hu-
mana. Sed calumnia grauis est. Calumnia
autem ea est, vel cū bono operi facinoris
mali nomen adscribitur: vel cum specie
blandiente internæ malitiæ virus occuli-
tur. Neq; enim eius directæ malevolentiae
opus est: sed fallax & subdolum, & sub spe-
cie bonæ voluntatis maliciæ operatione
desæuiens. Et difficile est cauere à talibus,
qui sub nomine fratrum inimici sunt, sub
nomine amicorum hostes sunt, sub filiorū
specie parricidæ sunt, sub vnanimitate cō-

1. Cor. 10.

iugum inuitabile malum sunt. Abel iu-
stum Caim scelestus per familiaritatē fra-
tris occidit. Noen Deo probatum Cham
filius eius irrisit. Esau Iacob exulem esse à
paterna domo fecit: validissimum prælia-
torem diaboli Iob, sola vxor eius tentauit
inflectere. Hunc ipsum sanctum prophe-
tam quæ calumniæ hominum fefellerunt?
Quoties Sauli proditus est? Quoties qui-
bus in locis ageret, nunciatus est? Vbiq; ei
calumnantium insidiæ affuerunt. Nouit
hæc dominus, domesticæ calumniæ scan-
dala grauissimum solere fidei excidium af-
ferre, dicens: Quod si oculus tuus dexter
scandalizat te, & si pes dexter, aut manus
scandalizat te: erue & abcede abs te. Non
de membris corporum hæc locutus est,
cum scandala nec pes, nec manus possit af-
ferre: sed de coniunctissimis nobis ac ma-
ximè necessariis membris, quia omnes vnū
corpus sumus in Christo. Hæc iubet, ne
domesticis calumniis ac scandalis penes
nos manentibus aliqua nobis iudicij die
vitiorum labes adhæreat. Ergo propheta
si ab his redemptus esset, custoditurum se
præcepta Dei pollicetur: quia iste dome-
sticorum omnium calumniæ impedimen-
tum fidei frequenter afferrent. Dehinc se-
quitur: *Faciem tuam illumina super seruum tuum,
& doce me iustificationes tuas.*) Vultus domi-
ne quidem est super facientes mala, vt ex-
pugnet de terra memoriam eorum. Sed si-
cut Deus respicit ad pœnam, respicit & ad
misericordiam: ita & vultū suum ad vtrū-
que deflectit. Sed hanc faciem domini ad
illuminationem suam propheta orat. Ex
maiestate enim & vultu dignātis nos Dei,
lumen accipimus, & deflexus in nos mise-
ricordiæ suæ vultus, ad gratiam spiritalis
virtutis irradiat. Vel certè cū iudicij dies
aderit, cū visibilis nobis in gloria pater-
næ maiestatis assistet: tunc nos faciei suæ
lumine illuminabit. Vt enim quædam me-
talla atque gemmæ naturæ suæ fulgorem
in ea quæ sibi proxima sunt, refundunt, &
æmulantem speciem ex vicinia speciei suæ
præstant: & vt Moses ex contemplatione
gloriæ Dei lumen accepit, ita vt honorem
gloriæ suæ populus contemplari non pos-
set: sic & propheta seruum Dei se confi-
tens illuminari precatur, & conformis se-
cundum apostolum effici gloriæ Dei, &
iustificationes Dei doceri, vt à se non ex
parte, neq; per legis vmbra, sed facie ad
faciem, & spiritali contemplatione cernā-
tur. Dehinc sequitur: *Exitus aquarum transie-
runt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam.*)

Matth. 18.

T t ij

psal. 6.

Conscijs peccatorum veterum, ex historia ipsa docetur, licet toto corde se ad Deū direxerit: tamen quia & peccati sui dolorem psalmo anteriore & ipse iam scripserit, tunc cum Nathan propheta arguente crimen suum recognouit & fleuit: nunc quoque non desinit veræ pœnitentiæ lachrymis facti veteris crimen abluere, dicens: Exitus aquarum transierunt oculi mei: fontes scilicet lachrymarum suarum, fontes fluminum esse transgressos. Hæc enim pœnitentiæ vox est, lachrymis orare, lachrymis ingemiscere: & per hanc confidentiam dicere, Lauabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratū meum rigabo. Hæc venia peccati est, fonte fletuum flere, & largo lachrymarum imbri mandefieri. Sed secundum rationē temporis, & fidei etiam immobilis firmitatem, dicti quoque sui temperauit modū. De præterito enim dixit: Quia non seruauerunt legem tuam. Confessio quidem criminis semper in tempore est: quia oporteat peccati pœnitentiam non desinere. Finis autem peccati anterioris est temporis, quia vera peccati confessio est, sine intermissione temporis pœnitere. Peccati verò pœnitentia est, ab eo quod pœnitendum intellexeris destitisse. Atq; ob id propheta nec confiteri peccatum desinit, & peccatum ex præterito confitetur.

Zade.

VSTVS es domine, & rectum iudicium tuum. Mandasti iusticiam testimonia tua: & veritatem tuam nimis. Tabescit me zelus domus tuæ: quia obliui sunt verba tua inimici mei. Ignitum eloquium tuum vehementer: & seruus tuus dilexit illud. Adolescentior sum ego & contemptus: iustificationes tuas non sum oblitus. Iusticia tua iusticia in æternum: & lex tua veritas. Tribulatio & angustia inuenerunt me: mandata autem tua meditatio mea est. Aequitas testimonia tua in æternum: intellectum da mihi & viam.

Indefessa & perseueranti fide necessarium est, vt immobilis in nobis & inconcussa confessio sit, ne vel aliqua temporum iniuria, aut persecutionum dolore commoti, deuotionis studium relaxemus. Sed si quando morbi vexabunt, passionēs & cruciatus corporum defauient, damna defatigabunt, luctus & orbitates affligent, semper vtamur hac qua nunc propheta vsus est voce, dicens; *Iustus es domine, & rectum iudicium tuum. Mandasti iusticiam testimo-*

nia tua & veritatem tuam valde.) Meminerimus enim primum, cum qui vniuersorum dominus est, iustum esse, & iudicia eius recta esse. Cur enim in suos iniquus sit? Cur in eos quos ipse genuit, iniustus sit? Bonitatis suæ immensitas non finit istud de eo existimari. Genuit nos non ad iniuriam, genuit non ad originis nostræ naturæ dolorem. Si quid est quod patimur, ex iudicio bonitatis suæ accidit. Vinci diabolus patientiæ nostræ virtutibus delectatur, & probari nos per luctus & dolores & damna desiderat, vt nihil in seruos suos seculi potestas sibi esse iuris & dominationis intelligat. Quæcunque iussit, iusta & testata & vera sunt cum augmento adiectionis; Valde enim vera sunt. Et quia rarum est horum obseruantem esse, & difficile est inconcussam fidem inter has seculi procellas & inter hæc humanorum vitiorum naufragia dirigere; quia si quid aduersi accidat, prona in Deum querela est; Deum enim inter damna sua avarus accusat, Deo cum inuidia fletuum suorum orbatus irascitur, Deo iniustitiam qui ad confessionis gloriam persecutionibus probatur exprobrat. Vniuersorum stultissima hæc querela est, cum iniustitiæ Deum per impatientiam impij doloris accusant, & idcirco propheta subiecit, dicens: *Tabescere me fecit zelus tuus, quia obliui sunt verborum tuorum inimici mei.*) Dei zelo ad omnia vitia nostra & crimina exanimatur propheta. Habet hæc etiam natura humana consuetudinem, vt si quando eorum quos diligimus, voluntati aduersari aliquos viderimus, zelo eius cui non paretur, vtamur. Quantus autem nobis dolor est, cum vnum ex Dei populo effici videmus seculi ministrum, & operarium diaboli, & vas mortis, & materiam gehennæ? Zelo ergo Dei irascitur, quisquis Christianum ieiunij die luxuriantem conuiuuiis viderit. Zelo Dei irascitur, qui insolentem in fratres ministrosque conspexerit. Zelo Dei irascitur, quisquis deuersari in stupris sanctificatū iam in Christo corpus arguerit. Zeli huius & Apostolos meminisse accepimus, cum Dominus templum ingressus, flagello ex funibus omnes vendentes & ementes eiecit, & eius zeli de quo scriptum est *Zelus domus tuæ comedit me.* Efficimus enim nos interdum templum Dei, aut domum negociationis, aut speluncam latronum. Templum enim Dei secundum Apostolum corpora sunt, quæ in Christo sanctificata sunt. Et hæc eadem corpora cum cogitamus

psal. 68.

gitamus atque agimus stupra, cædes, furta, falsitates, rapinas, speluncam latronum constituimus; at cum seculi negotiis, & negociationum commerciis laboramus, tunc domum Dei domum negociationis efficimus: ut quæ orationis sedes esse debebat, fiat vel latibulum latrocinantium, vel domus negociationum. Hoc ergo zelo dominus, ut istiusmodi homines de templo eiciat, commouetur. Vbi sunt & hoc zelo probabiles & accepti Deo viri. Nam & Phinees ob hunc zelum meruit iudicium pacis æternæ. Cum enim fornicati essent filij Israel, & Dei zelo incitatus in pœnam eorum fuisset, tunc ait dominus: Phinees filius Eleazar filij Aaron sacerdotis sedauit furorem meum à filiis Iebarrhæ in eo quod requieuit ab animatione animæ meæ: quia zelauit zelum meum. Sanctus ille & in cœlestem habitationem raptus in corpore Helias propheta ait: Zelans zelaui, quia dereliquerunt te filij Israël, & prophetas tuos occiderunt: & ego derelictus sum solus. Tenet itaque & hunc prophetam zelus iste. Videt enim irreligiosas damni querelas, impios luctuum fletus, prophanam legis Dei obliuionem: & idcirco hæc agentes, inimici eius sunt. Nullum enim religiosum viris cum talibus esse ius amicitiae potest, quando declinandi detestandique sint odio irreligiosorum. Nam id ipsum psalmo altero docetur, cum dicitur: Odientes te domine odiui, & super inimicos tuos tabescebam. Perfecto odio oderam illos. Abrahæ quoque dominus dixit: Qui te maledixerit, maledictus erit, & inimicus ero inimicis tuis, & aduersantibus te aduersabor. Si Abrahæ inimici, Deo inimici sunt: quales nobis esse oportet, quos Deo videmus inimicos? Causam deinde affert cur eos oderit, qui verborum Dei fuerint obliui: non enim sunt inania, non terrena, non leuia. Ait enim: *Ignitum eloquium tuum valde, & seruus tuus dilexit illud.*) Non explicat proprietatem verbi huius Latina translatio. Quod enim nobiscum ignitum, id Græcè *πεπρωμένον* scribitur: *πεπρωμένον* autem id significat, quod tanquam conflatum igne purgatum sit. Quæcunque metalla igne conflantur, sordem in se alienam atque inutilem non continent. Totum quicquid in his residet, verum & perfectum & omni vitiorum contagione purgatum est: ut eloquium Dei æternorum in se bonorum fidem testans. Hinc illud est quod in euāgeliis dominus ait: Iota vnum aut apex non præteribit ex

lege, donec hæc omnia fiant. Verum enim omnia sunt, & neque ociosè, neque inutiliter constituta Dei verba: sed extra omnem ambiguitatem superflua inanitatis ignita: & ignita vehementer, ne quid illic esse quod non perfectum ac proprium sit existimetur. Hæc itaque diligit seruus eius. Non solum hæc agit, sed etiam diligit: quia operationi obedientiæ præstat dilectionis operatio obedientia enim sola plerumque terroris est. Cæterum dilectio non nisi ex deuotæ mentis voluntate proficitur. Dehinc ait: *Adolescentior sum ego & contemptus, iustificationes tuas non sum oblitus.*) Ex persona quidem sua propheta hæc loquitur, sed competunt & nostri temporis populo: & quatenus id David de se dixisse credatur, absolute ostenditur. Samuel enim propheta venire ad Iesse domum à Deo iussus est, ut vnum ex filiis eius in regem vngeret. Quod cum venisset, adesse omnes filios Iesse iubet. Videt deinde natu maiorem, specie pulchrum, habitu & proceritate eminentem: sed responsor ita monetur: Ne inspexeris in pulchritudinem eius ac magnitudinem, quia non ita videt homo ut Deus. Homo enim in facie videt, Deus autem in corde. Adest & secundus & tertius, adfunt & omnes, quos tunc Iesse præsentibus habebat: sed nullus de præsentibus extitit qui placeret. Verum quia propheta Samuel sciret non mendacem eum, qui se adesse iussisset, & ex iis qui præsentibus erant intelligeret nullum à Deo esse dilectum: Iesse ait: Nunquid est tibi adhuc filius? Qui respondit: Est mihi modicus, quem dereliqui in pastoralis. Hic ergo electus à spiritu sancto, & vinctus in regem est: & ex iuniore atque contempto gloriam & prophetæ & regis accepit. Ad populum verò, qui & iunior est, & ante contemptus est, hæc ita pertinet. Erat enim in viciis seculi, erat in ignorantia nocte, erat in agresti ac rustica, ac ruinosa terreni corporis domo. Sed hic iustificationum Dei non obliuiscitur: hic reprobato populo seniore iunior in hæreditatem familiæ eligitur. Emit enim Iacob primogenita Esau, quæ sibi ille tanquam moriturus inutilia existimauit. Scit has populus iunior natiuitatis suæ primitias æternas, nec morte intercipi posse. Has igitur non obliuiscitur, quas senior & desperauit & vendidit. Denique id ipsum sequenti versu docet: *Iustitiæ tuæ in æternum, & lex tua veritas.*) Has iustitias non cogitauit populus ex Aegypto progressus: cui mare aruit, cui columna nubis de die,

Num. 25.

Psal. 138.
Gen. 17.

1. Reg. 16.

Matth. 5.

nocte autem columna ignis famulata est, cui manna matutinum cœlum subministravit, cui vigintiseptem regna cesserunt, cui Iordanis stetit aridus, cui muri Hiericho ad sonum exercitus, & arca testamenti circuitum conciderunt. Has Dei iusticias scit populus qui est iunior, æternas. Has quia æternas sciret, emit fide: has quia moriturum se crederet senior, vendidit infidelitate. Populo enim iuniori lex veritas est. Nam verè nunc ab eo circuncisio cordis per Iesum iteratur ad vitam, verè per mare huius seculi transit in promissam sibi terram, verè cœleste manna sumit æternus, verè in Iordane latatur renatus, verè pascha agni sanguine liberandus immolat, verè in azymis synceritatis epulatur, fermentoque antiquæ malitiæ purgatur. Iam non legis ei umbra, sed veritas est. Scit autem ob hanc veritatis confessionem multis se persecutionibus hic iunior populus vrgeri. Hinc enim sunt in toto orbe terrarum beata fidelium cōfessorum & sancta martyria. Hinc plures patrimoniis expoliati, exiliis dispersi, vincti, cæsi, vsti, necati: sed felici semper mandatorum meditatione, omnia quæcunque ingruunt confirmatæ fidei virtute vicerunt. Et ideo ait: *Tribulatio & angustia inuenerunt me, mandata autem tua meditatio mea est.* Vrgeant licet pugna, intententur exilia, proscriptiones adhibeantur, mortes non dico inferantur, sed cum pœnarum ingeniis innouentur: vox tamen ea esse semper fidelis viri debet: *Tribulatio & angustia inuenerunt me, mandata autem tua meditatio mea est.* Nō vi occupante, non obliuione temporis subrepente, meditationem à nobis mandatorum Dei abesse conuenit. Dehinc ait: *Aequitas testimonia tua in æternum, intellectum da mihi, & viuifices.* Non contentus est, Dei testimonia in præsens tantum aqua & existimare & expectare: Aequitatem eorū in æternum sperat: & per superiores tribulationes & angustias obtinere ea quæ æterna sunt nititur. Nihil æternum esse diues ille Euangelicus existimans, beatitudinem præsentem sua pœnali morte mutauit. Acterna autem Dei testimonia Lazarus pauper expectans, & Abraham sinu continetur, & miseriam vitæ laboriosæ beatæ quietis honore demutat. Horum intelligentiam propheta orat, donum scilicet & inter multa dona præcipuum, spiritualium gratiarum: & per eam se viuificari deprecatur. Sicut enim nunc in præsens testimonia Dei & mandata meditat, ita

expectat æterna: & sicut viuit corporis vita, ita per intellectum quem à Deo acceperit, vt æterna gloria viuatur, expostulat.

Caph.

E L A M A V I in toto corde, exaudi me domine, iustificationes tuas requiram: Clamaui ad te saluum me fac: & custodiam mandata tua. Præueni in maturitate & clamaui: in verba tua speravi. Et præuenerunt oculi mei diluculo: vt meditarer eloquia tua. Secundum multam misericordiam tuam domine: secundum iudicium tuum viuifica me. Vocem meam exaudi domine: secundum multam misericordiam tuam: secundum iudicium tuum viuifica me. Appropinquauerunt persequentes me iniquitati: à lege autem tua longè facti sunt. Prope est domine: & omnia mandata tua veritas. Ab initiis cognoui de testimoniis tuis: quia in æternum fundasti ea.

Inter multa Euangelicæ doctrinæ præcepta, silentium à nobis orandi dominus exegit: vt taciti, & ex secreto cordis prece-mur, neque in eo vocis potius esset officium quàm mentis: Deo orationis nostræ secreta (quia secretorum inspector est) audiente. Ergo contrarium Euangelicis institutis videtur hoc quod ait propheta dicens: *Clamaui ex toto corde meo, exaudi me domine, iustificationes tuas requiram.* Sed scit propheta clamorem potius cordis oportere esse, non vocis: & idcirco de corde clamat. Non hic elata vocis sonus est, neque corporalis auditio, sed clamor fidei, clamor mentis: vsque ad thronum Dei, non nisu vocis sed fidei spiritu efferendus. Ille enim ad Deum toto corde clamat, qui magna postulat, qui cœlestia precatur, qui æterna sperat, qui innocentis timoris viuit officiis. Sic & in huius mundi exordio, iustus Abel etiam peremptus magna loquitur & clamat. Scriptum est enim: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me. Non humilis sanctorum querela est, nec depressa fidelium oratio est. Altum est quod postulat, excelsum est quod exspectat: clamore personum est quod precatur. Vrgebat Pharaon infestis Dei populum agminibus, mare rubrum fugæ oblittebat. Conclusus vndique Israël, iam ad mortem vrgebatur: hoste proximo, mari obuio. Inter hæc nullam Mosi ad Deum vocem fuisse scriptura testatur. Stabat mœstus, stabat tacens: sed secreto cordis sui personans & orationis suæ fide clamans. Vox enim istud diuina testatur, dicens: Dixit autem dominus ad Moysen, Quid proclamas ad me? Silebat

Gal. 4.

Silebat vir ille, sed oratio fidei eius clamor ad Deum est. Nouit & Apostolus, hunc in viris fidelibus spiritus esse clamorem, cum dicit: Spiritus enim in cordibus nostris clamat, abba pater. Penetrat hic silentij clamor vsque ad aures Dei, sed aures non clamorem, sed fidem audientes: fidem que non terrenas opes poscat, non gloriam inanem caducamque desideret, non quæ moritura corporis gaudia precetur. Exiguus quidem epistolas suas Apostolus literis scribit, & communis hæc ei elementorum atque apicum forma est: sed nouit ingentes has esse literas suas dicens: Ecce qualibus vobis literis scripsi mea manu: magnitudinem sensuum, & præceptorum vtilitatem, literis talibus comprehendens. Clamat igitur propheta ex toto corde. Et quia ex corde clamat, vt audiatur orat: & auditus hæc postulat, vt iustificationes Dei exquirat. Scit has esse occultas & latentes, & vmbra legis obductas. Has optat inquirere, ad quas multis opus sit magnisque rebus: clamore cordis, exauditionis merito, inquisitionis officio. Sed qui clamauit vt audiretur, & inquireret iustificationes Dei: nunc clamat vt saluus fiat, & custodiat testimonia Dei. Quanta autem modestiæ ordinem tenuit. Non statim clamorem suum sperare ausus est proficere in salutem. Prius fuit vt auditione dignus esset, prius fuit vt iustificationes inquireret. Merenda fuit auditio, adhibenda inquisitio: & salus post illa speranda. Nos verò salutem tanquam debitum postulamus: & veluti Deo sit hanc eandem præstare necesse primis ab eo precibus oramus: atque vtinam cordis clamore loqueremur. Labia tantum nostra, sensu peregrinante quod nesciunt murmurant: & officium corporis mens in res alias occupata non sequitur, Propheta verò cum post tot præcedentes preces antea vt saluus esset orasset: salutis ipsius stipendium docet, dicens: Et custodiam mandata tua. Hæc fidei nostræ militia est, custodire mandata: & veluti secreto fidelissimo hunc thesaurum depositi & commendati nobis præcepti referuare. Qui vero clamauit, & testimonia Dei, id est, sub testibus cælo ac terra & angelis scripta custoditurum se professus est: addidit adhuc & meritum obtinendæ salutis dicens: *Præueni in maturitate & clamaui, in verba tua semper speraui.* Non expectauit infirmam à vitiis senectutem: neque deferuescentibus longo vsu luxuriæ æstibus frigida ætatis tempus elegit: sed ma-

turitatem omnem fide & religione præuenit, vincens per continentiam iuuentutem & comprimens lasciuientes annos, & senectutis maturitatem modestæ & castæ adolescentiæ tranquillitate præueniens. Et propheta clamor est sperantis in Dei verba: non aliquando, sed semper. Finis enim nullus est spei nostræ: sed in cœlestes res semper extenditur, & in æterna Dei promissa procedit. Nullum tempus vacuum habet, nullum ociosum. Denique id sequitur: *Et præuenerunt oculi mei diluculo, vt meditarer eloquia tua.* Qui in maturitate clamorem præuenerat, nunc ipsos dies meditationibus præuenit: vigilat ille diluculo, non expectat vt grauatos somno oculos lux infusa proturbet. Vigilat ille, & ipsum redeuntem lucis ortum orationibus operitur: nunc prophetarum dictis occupatus, nunc psalmorum hymnis intentus, nunc patriarcharum & sanctorum gestis negotiosus, omne eloquium Dei in omni tempore & assiduitate meditatus. Dehinc sequitur: *Vocem meam exaudi secundum misericordiam tuam domine, secundum iudicium tuum viuifica me.* Discamus modestiæ ex tot dictis propheta superioribus, clamore cordis, iustificationum inquisitione, custodia testimoniorum Dei, & continentia iuuentutis, & antelucanæ meditationis vigiliis: per hæc omnem in misericordia Dei spem reponentes. Postremo audiri vocem suam secundum misericordiam rogat, & misericordiam secundum iudicium Dei postulat. Nos si semel ieiunamus, satisfecisse nos arbitramur: si aliquid ex horreo domesticarum facultatum inopi damus, impleuisse nos iustitiam credimus. Ieiunantes vt aut placeamus hominibus, aut corpora cibis fessa releuamus, & inter ipsa ieiunia, stupra, iniurias, odij cogitationes, donantes autem exigui nescio quid, dum pulsantem fores nostras inopem non sustinemus, aut dum bonitatis famam inani & ociosa hominum opinione sectamur: & deberi nobis vt audiamur existimamus. Sec totum de Deo propheta sperat, totum ex misericordia eius expectat. In operibus quidem bonitatis totius ipse perfectus est: sed satis esse hoc sibi non putat ad salutem, nisi secundum miserationes Dei & iudicia misericordiam consequatur. Nunquam autem ociosus est, nunquam non infestantes insectantesque proximi sunt: vita eius omnis, secundum scripturæ fidem in insidiis fuit. Sed & quisquis nunc placere Deo vult, displi-

*Ieiunium
inutile,
quod.*

ceat impiis necesse est. Et ideo ait: *Appropinquauerunt persequentes me iniquitati, à lege autem tua longè facti sunt.*) Hæc quidem de se, cuius infestata fuit vndique vita dixisse creditur. Sed qui in psalmo hoc humanæ doctrinæ ordinem tenet, ad eruditionem nostram omnia temperauit: vt cognoscere-
mus eos qui proximi iniuriæ fidelium fierent, à Dei lege longè abesse. Quanta enim fit in sanctis iniuriæ accessio, tanta fit ex lege Dei decessio. Cauendum autem est, ne quando nos aduersum fratres ira commoueat, ne quando inuidia stimulet, ne quando æmulatio irriteret, vt aliquid in eos irreligiosum ac fastidiosum agamus: quorum iniuriæ cum assistimus, tum à lege Dei desistimus. Dehinc sequitur: *Propè es domine, & omnia mandata tua veritas.* Alio in loco legimus: Deus approprians ego sum, & non Deus de longe, dicit dominus. Nō corporalibus locis Deus continetur, neq; finibus aut spaciis diuinæ virtutis immensitas coarctatur. Adest vbique, & totus vbique est: non pro parte vsquam est, sed in omnibus omnis est. Beatus Apostolus Atheniensibus philosophiæ inanitate ridiculis, pro concione respondens ait: *Hier. 23.* Non longe à nobis manentem quarimus Deum: in ipso enim viuimus mouemur
Act. 17. & sumus. Et spiritus Dei secundum prophetam repleuit orbem terrarum. Et rursum: Nonne cœlum & terram ego impleo, dicit dominus? Nihil à Deo vacat, nihil indiget. Vbique est, modo animæ incorporealis, quæ in membris omnibus diffusa, à singulis quibusque partibus non abest. Etiam si priuata quædā ei regia in toto corpore sedes est: tamen in medullis, digitis, artubus infunditur. Iam si corruptis aliquibus corporis membris recisione erit necesse cum vsum suum eadem membra vitis emortua non habebunt: id quod putre caducumque carnis est, sine detrimento animæ reciditur. Ipsa enim corporis nostri anima sanis & integris admixta membris est: & cum eadem fuerint putria & recidenda, non sequitur. Hæc quidem superflue diuinæ naturæ ad comparisonem similitudinis conferuntur, quia incomparabile est quicquid æternum est: nec recipit configuaratæ veritatis speciem, inimitabilis diuinitatis exceptio. Sed intelligētiæ nostræ istiusmodi coaptatur exemplar: vt per id secundum cœlestium dictorum auctoritatem, incorporalem & immensum Deum circumscripserit huic & corporali mundo intelligeremus admixtum, vitiosis

Hier. 23.

Act. 17.

*Vt anima
in mēbris,
ita Deus
vbiq̃ue.*

verò & opera sua emortuis non inesse. **A** Quin etiam adhuc cum diuinarum atque inuisibilium rerum intellectus ex contemplatione corporalium rerum naturisque sectamur: solem videmus in quadam cœli parte prout ei cursus est, demorantem, & certe vbique protenditur, vbique adest: & quantus per omnia est, ita vbique est, tantus infunditur. Sed si in clausas domorum fenestras incidet, lumē quidem illius præsto est, sed ipsa sibi lucem eius quæ obferata sunt denegabunt. In omnibus igitur vitæ nostræ operibus circumspecti, & ad Deum patentes esse debeamus. Primū vt liberis, & per innocentiam patulis cordibus nostris lumen suum dignetur infundere. Deinde vt nos in diuinitatis suæ sinu agere credamus: neque cum abesse cū irascimur, cum cædimus, cum contemnimus, cum maledicimus, cum inebriamur, cum libidinamur, cum diuina & humana negligimus: maiore contumelia eius intra quem hæc agimus peccantes. Sed ad id etiam illud accedit, quia mandata sua veritas est. Nihil illic anceps, nihil dubium, totum veritatis absolutione perfectum est: quæ hoc maiore periculo negliguntur, quo magis veritatis præcepta sunt constituta. Quatenus autē id propheta cognouerit, subdit dicens: *In initiis cognoui de testimoniis tuis, quia in æternum fundasti ea.*) Hæc licet propheta de se dicat, legem Dei ab exordio ipse cognoscens: vniuersæ ætati tamen congruunt, quæ ab institutione mundi doctrinis Dei sit erudita. Qui enim statutam Adæ voluntatis legem meminit, qui ipsam illam Eux creationem didicerit, qui maledictionem serpentis audierit, qui clausum vitæ lignum Cherubin flammeo gladio conuertibili legerit, qui occisi Abel clamantem sanguinem scierit, qui pœnæ & in Cham & in Lamech numerū reputet, qui translatus Enoch, qui seruatum Noe, qui benedictionem Sem & Iaphet, & maledictionem Cham, Abraham electum, Isaac promissum, Iacob prælatum, Ioseph venditum, sanctificatum Iudam, Moysen nutritum, eruditum, & post ingentia latæ legis sacramenta in verbo Dei mortuum, & Iesum diuisorem promissæ terræ, & autorem iteratæ circumcisionis intelliget: profecto vt prophete voce poterit. In principio cognoui de testimoniis tuis, quia in æternum fundasti ea. In omnium enim superius memoratorū virorum vita atque gestis æternorum bonorum spes continetur: & per eos ad doctrinam

B

C

D

E

F

Strinam Euangelicę prædicationis imbui-
mur. Sed quæ fundata sunt, in ædificatio-
nem futuræ domus præparantur. Ædifica-
mur enim secundum beatum Paulum su-
per fundamentum Prophetarum & Apo-
stolorum, in quibus testimonia Dei fun-
data sunt in æternum, vbi extruitur cœle-
stis illa & regia ciuitas sancta Hierusalem:
quæ domus angelorum frequentia, & ele-
ctorum primitiuorum est, cuius funda-
mēta sunt viui lapides præciosæque gem-
mæ in Christo viuentes, resurgentes, re-
gnantes, qui est benedictus in secula se-
culorum. Amen.

Res.

VIDE humilitatem meam, & eripe me,
quia legem tuam non sum oblitus. Iu-
dica iudicium meum & redime me.
Propter eloquium tuum viuifica me.
Longè est peccatoribus salus: quia iustificationes
tuas non exquisierunt. Miserationes tuæ multæ ni-
mis domine: secundum iudicia tua viuifica me.
Multi qui persequuntur & tribulant me: à iudiciis
tuis non declinaui. Vidi non seruantes pactum &
tabescebam: quia eloquia tua non custodierunt.
Vide quia mandata tua dilexi domine, in tua mise-
ricordia viuifica me. Principium verborum tuo-
rum Veritas: in æternum omnia iudicia iusticiæ tuæ.

Multa quidem nobis atque magna san-
ctus propheta fidei confessionisque suæ
toto in psalmo proposuit exempla: per
quæ formam seipsum cæteris credendi, a-
gendi, intelligendi, ignorandi, sperandi,
precandique constituit, Euangelicum vi-
rum perfecta legis obseruatione consum-
mans. Et quanquam omnia quæ vel diui-
næ voluntati placita, vel humanę spei pro-
posita sunt aut agat, aut testetur, aut spe-
ret: meminit tamen in quo obseruantia
genere mandatorum omnium caput &
summa consistat, scitque quid à Domino
suo etiam ipsis quibus committendæ cla-
ues cœlorum erant, Apostolis quereretur.

Namque cū inter se opinionibus ac
studiis diffiderent, sibi que singuli princi-
patum humanæ contentione præsumerēt,
dum præstantiorem se cæteris vnusquisq;
esse aut optat aut poscit: Dominus meriti
huius ac nominis premium vnde peten-
dum esset ostendens ait: Qui vult esse ex
vobis maior, fiat omnium minimus. Om-
nis enim qui se humiliauerit exaltabitur,
& qui se exaltauerit humiliabitur. In hu-
militate scilicet docuit omnia fidei no-
mina & præmia contineri. Vtilissimam ita-

A que est obediens diuinis præceptis om-
nem intra se ipsos humanæ insolentiæ ac
petulantia inanitem fractam, protritā-
que cohibere: seseque Dei & magnificen-
tia & miseratione reputata intra humilita-
tis modestiam continere. Ob quod hic
noster sanctus & rex & propheta Deo ac
domino suo secundum carnem in seminis
sui originem deputatus inter has seculi in-
festationes ac spiritualium nequitiarum pu-
gnas sola ac tali ad Deum precationis suæ
ambitione proclamat: *Vide humilitatem meam
& eripe me, quia legem tuam non sum oblitus.*
Non regni opes, non spiritum prophetiæ,
non alia aliqua humanæ iactantiæ nomina
conspici in se, sed humilitatem precatur.
Non enim aduersum infectantes se armis
belli resistit, nec humanæ indignationis
impatiens rapit ad ultionem suam & po-
tentia tempus & regni. Sed sciens hanc
diuinæ voluntatis esse sententiam: Mihi
vindictam, & ego retribuam, dicit Domi-
nus, non obliuiscitur legis Dei in humili-
tate retinenda: sed eripi se ob id quia sit
humilis deprecatur, memoriam legis Dei
in humilitatis conseruatione esse declarās.
Reseruans itaque omnia iudicio diuino,
& eripi se ob humilitatis meritum depo-
scens, qui in nullo aduersum Dei consti-
tutiones, aduersum odia humana, aduer-
sum præsentium molestiarum patientiam
moueretur, nihilque in hoc nunc seculo
sibi de his iudicandū esse decerneret: con-
sequenter hæc addidit: *Iudicia iudiciū meum
& redime me, propter eloquium tuum viuifica
me.* Magnæ ac securæ conscientia vox est,
iudicis sui iudicium postulare: vt ad id
quod statutum à se sibi que complacitum
est, etiā diuinæ sententiæ examen exoptet.
Non hic aut alios aut seipsum diiudicans,
corrupti sensus opinione deflectitur: neq;
à veri iudicio, ira, aut gratia, aut odio, aut
amore decedit: non ignarus huius Euan-
gelici mandati: Quo enim iudicio iudica-
ueritis, iudicabitur de vobis. Sed ne ille
quidem iudicij sui iudicium pertimescit,
qui ait: Ego autem nō iudicaui quicquam
scire me, nisi Christum Iesum, & hunc
crucifixum. In hac igitur iudicij sui secu-
ritate propheta tempus redemptionis ex-
pectans, redimi te & propter eloquia Dei
viuificari precatur. Venundati sub pecca-
to, per redemptionem & iustificationem
in sanguine domini liberamur. Hoc legis-
latio, hoc omnes spiritus prophetiæ, hoc
patriarcharum spes, hoc angelorum vo-
ces, hoc toto in seculi tempore diuini elo-

Rom. 12.

Matth. 13.
1. Cor. 2.

Eph. 2.

quij sermo testatus est: ob quod redimi ac viuificari se deprecatur. Sed hæc eadem eloquia Dei vt pijs spebus vitam redemptionemque denunciant, ita impijs non relinquunt. Nam expectationem prophetæ hæc de peccatoribus mox sequuntur. *Longe est à peccatoribus salus, quoniam iustificationes tuas non exquisierunt.*) Non habet veniã ignoratio voluntatis: quia sub scientiæ facultate nescire, repudiatę magis quàm nõ repertæ scientiæ est reatus. Ob id enim longè à peccatoribus salus est, quia non exquisierint iustificationes Dei. Nam vtique non ob aliud consignatæ literis manent: quàm vt ad vniuersorum scientiam notionemque defluerent. Sed sciens propheta cum à peccatoribus non exquirentibus iudicia Dei salus longè sit, iuxta tamen dominum esse his qui recto sunt corde, secundum etiam illud Apostoli: Vos qui eratis longè, facti estis propè: ne & ab ipso salus longè sit, cognitionem iustificationum Dei expetit: non ignorans quantum in his sacramentum nostræ salutis expressum sit per quasdam præfigurationum æternarum in rebus præsentibus notiones. In Hebræo scilicet sex tantum annis seruiente & post hoc idem sexennij tempus, & terra omni in ocium relinquenda & fructibus etiam bestiis deputandis. In Iubilei quoque anni, id est, quinquagesimi lege, per quam & laxatis pactionibus debitorum, & agris omnibus ad dominorum si qui fortè veniissent iura redeuntibus, noua & cœlestis rerum omnium & remissio & reformatio prænunciatur. Et quia ab his qui non iste exquisierint, salus longè est: totus in exquirendis his propheta detentus, & diuinæ atque æternæ misericordiæ iustificationes in speculo contemplanis subiecit: *Miserationes tuæ multæ Domine valde, secundum iudicia tua viuifica me.*) Valde itaque multæ sunt miserationes Dei: modum enim humanæ opinionis excedunt. Sed confidentem in his prophetam ac se viuificandam in Dei iudicijs sperantem, multorum extrinsecus odia & insectationes fatigant. Verum misericordiarū eius (quarum secundum eundem prophetam non est numerus) non immemor, à testimonijs eius non declinauit. Sequitur enim: *Multi qui persequuntur me & tribulant me, de testimonijs tuis non declinaui.*) Non impellitur, non mouetur: & cum multi persequantur, ne declinat quidem. Sed qui ita in mandatis Dei permanet, vt ab insectantibus impelli deflectique non possit, habet

quod se graui dolore perturbet, sed etiam usque ad tabem liquefcentis quodam modo animæ dissoluat: cum se à testimonijs Dei non declinante, alij à Dei timore desciscunt, & susceptam legis fidem pactionemque corrumpunt. Hos habet æstus, has tantum defatigationes sentit propheta, cum dicit: *Vidi non seruantes pactum, & tabescebam: quia eloquia tua non custodierunt.*) Consignati testamenti Israel hæres nuncupatus est, & audita de monte domini voce respondit: Omnia quæcunque dixit Deus & audiemus & faciemus. At verò vbi deos alienos adorauit, vbi omnium se scelerum vitijs contaminauit: pactum & auditæ nuncupationis & professæ obseruationis amisit. Eloquia enim Dei non custodierunt: quæ se esse facturos auditurosque responderant. Nec noua propheta huius super præuaricatione populi tabes est: quippe cum & dominum ipsum ad impietatem Hierusalem illachrymasse noscamus, & ex doctrina eadem super impœnitentes Apostolus flet, & insuper ipse si quis scandalizetur vratur. Sed qui dolet super non seruantes pactum, atque tabescit: mandatorum in se Dei non refugit examen. Dicit enim: *Vide quoniam mandata tua dilexi, Domine in tua misericordia viuifica me.*) Parum propheta est, per metum explere mandata: sed ea magis diligit, quia extra necessitatem timoris sit dilectionis operatio. Et quanquam amor legis potior quàm metus sit: non tamen ita sui fidens est, vt non magis viuificari se per misericordiam Dei deprecetur. Non nunc se ille viuere putat: sed vitam exempto hoc mortali corpore & absorpto in gloriam immortalitatis expectat. Scit sibi hoc iam in exordio creationis suæ esse promissum, cū à Deo dicitur: *Faciamus hominē ad imaginem & similitudinem nostram.* Hoc super homine principium vocis est Dei: cum ad imaginem interminatæ æternitatis originis nostræ exordium conderetur. Certus ergo se vita illa atque imagine Dei esse victurum, ait: *Principium verborum tuorum veritas, in æternum omnia iudicia iusticiæ tuæ.*) Verba Dei cœlo & terra prætereunte non transeunt. Quæcunque de labijs eius effusa sunt, non irrita sunt: æternæ sunt iustificationes & æterna iustitia est. Principium ergo verborum Dei veritas est: neque de se, id est de hominis creatione, vllum aliū anteriorem Dei scit esse sermonem, quàm vt secundum imaginem ac similitudinem fieret. Hæc itaque indemutandæ veritatis est consti-

Exod. 24

Gen. 1.

est constitutio: sic in principio verborum Dei veritas est, ut nouus homo regeneratus in Christo, viuat deinceps secundum æterni Dei, id est, cœlestis Adæ imaginem iam eternus.

Sin.

PRINCIPES persecuti sunt me gratis, & à verbis tuis formidauit cor meum. Lætabor ego super eloquia tua sicut qui inuenit spolia multa. Iniquitatem odio habui & abominatus sum: legem autem tuam ego dilexi. Septies in die laudem dixi tibi: super iudicia iusticiæ tuæ. Pax multa diligentibus nomen tuum: & non est illis scandalum. Expectabam salutare tuum domine: & mandata tua feci. Custodiuit anima mea testimonia tua: & dilexit ea vehementer. Custodiui mandata tua: quia omnes viæ meæ in conspectu tuo.

Grauiam quidem propheta Dauid, & regis Saul & principum populi odia & insectationes sustinuit: quia piæ conscientiae constantiam ferre impietas professa non potuit. Sed conformans Euangelicum Deo atque Apostolicum virum, non ignarus est Euangelici sermonis, quo ait: Tradent enim vos & flagellabunt in Synagogis, & stabitis ante reges & potestates in testimonium illis & gentibus. Quin etiam constantiam prædicationis insinuans, & confessionis gloriam docens, antea eos fuerat adhortatus, dicens: Omnis qui confitetur me coram hominibus, & ego confitebor eum coram patre meo qui est in cœlis: qui autem negauerit me coram hominibus, & ego negabo eum coram patre meo qui est in cœlis. Siue igitur dedicatus ex lege, siue etiam in Euangelij gloriam præparatus, qui neque Saul populoque eius causam insectandi se reliquisset, & per multa principum & gentium odia sciret cœlorum regnum seculo nunciandum: confidenter hæc Deo loquitur: *Principes persecuti sunt me gratis, & à verbis tuis formidauit cor meum.*) Metuit enim negari, se si negaret. Sed cum beatæ huius insectationis præmia nō ignoret, domino dicente: Beati estis cum vos persequentur, & dicent omne malum aduersus vos propter iustitiam: gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlo: post principum odia, formidinem verborum Dei ita consequentibus temperauit: *Lætabor ego super eloquia tua, sicut qui inuenit spolia multa.*) Fuit ergo formidinis ne persecutionibus principum aut indigne subderetur, aut cederet: quia & cau-

Marc. 10.

sam odiorum præbuisse, non sancti est, & Dei gratiam metu seculi amisisse sine venia sit. Sed spolia inuenisse victoris est. Certè ea ex se præbuisse iam victi est. Cum his itaque insectationibus propheta non frangitur, & odia principum fide vincit: refert quædam impietatis spolia de victis. Scit enim secundum Euangelium ligatum esse in domo sua sortem, & armis suæ potestatis exutum, diripienda iam de se fidelibus spolia præbuisse. Lætatur ergo nunc in eloquiis Dei, tanquam qui multa spolia inueniat: cum fracta impiorum potestate & victor fide permanens, omnibus eos armis seu impietatis seu crudelitatis exuerit. Sed huius læticiæ affectus non inest, nisi & in diuinæ legis dilectione, & in execratione iniquitatis. Quia neque defugere quisquam nisi quod odit optabit, neque nisi quod diligit obtinere nititur. Lætatur ergo tanquam super spolia multa, subiecit: *Iniquitatem odio habui & abominatus sum, legem autem tuam dilexi.*) Iniquitatem ergo odit, & diligit Dei legem. Sed diligens Dei legem, non in his tantum quæ per obedientiam legis explentur intentus est: ad aliquid autem se aliud necesse est per opus legis extendat. Et quo præterea in officio sit audiamus: *Septies in die laudem dixi tibi, super iudicia iusticiæ tuæ.*) Sanctus propheta primum, quod agit, diligit, opus scilicet legis: quia vitiorum omnium & usus receditur, & voluntas. Sed postea iudicia iusticiæ Dei laudat. Hæc enim, ut sæpe admonuimus, plus significant quàm agunt, dum gesta ipsa notionem nobis æternæ dispositionis insinuant: ut sabbati requies, ut Hebræus puer, ut terra ociatura, ut annus quinquagesimus, sub imaginis sacramentorum momentis intelliguntur. Hoc ergo in die septies laudatur. Ac non ambiguum est, cur laudis hic numerus sit. Hæc enim eadem, vel in die, vel in puero, vel in terra, vel in anno atque annis, sub sanctificatione huius numeri continentur: cum usque ad illam quinquagesimæ æternam requiem, quod est sabbata sabbatorum, septenus numerus expleatur. Multa autem de numeri huius sanctificatione sunt cognita: ut ipsa dierum constitutio, ut angelorum throno Dei adstantium electio, ut spiritalium potestatum & requiescentium gratiarum in domino plenitudo. Certè iudicia iusticiæ Dei hoc in numero laudari à propheta conuenit: per quem & in quo earundem iustificationum virtus & constitutio continetur. Non alius autem nunc

prædicationis prophetica ordo est quàm fidei. Nam & tollerantia persecutionum, & formido verborum, & læticia eloquij, & odium iniquitatis, & amor legis, & laudatio iusticiæ, & omne omnino, si quod aliud in lege mandatum est, in huius tantum præcepti obseruatione concluditur: Diliges proximum tuum tanquàm teipsum. Hoc holocaustis, hoc sacrificiis omnibus maius est, vnum atque idem sibi meminisse cum alio corpus esse, qui Christi est, & vt corpus suum, id est, vt seipsum amare qui proximus sit. Sequitur enim: *Pax multa diligentibus nomen tuum, & non est illis scandalum.*) Apostolus non quæ sua sunt, sed quæ aliorum cogitans, carne se abstenturum in seculo, ne fratrem scandalizet, professus est. Adeo perfectæ charitatis & pacis tenuit affectum vt ab ipso vitæ communis vsu dum modo causam offensionis abscideret temperaret. Pax ergo retinenda est: & non quid vnicuique, sed quid vniuersitati congruat expendendum est: quia secundum Euangelium, vtilius sit in vitam non venisse, quàm scandalum minimis intulisse. In his itaque pacis charitatisque præceptis manens propheta, Euangelicæ spei desiderio detentus est. Scit enim in quo vel quis finis sit testis, cùm ait: *Expectabam salutare tuum domine, & mandata tua feci.*) Salutaris Iesus est. Hæc enunciatio ex Hebræo nominis. Hoc ad Ioseph angelus est locutus. Hoc Simeon exinde in pace remittendus agnouit. Hoc reddita nobis per eum salus edocet. In eo autem mandata Dei se profitetur fecisse, quòd salutare domini expectet: declarans omnia legis mandata aduentu Dei vnigeniti contineri. Testimonia quoque Dei custodiuit, vehementerque dilexit, dicens: *Custodiuit anima mea testimonia tua, & dilexit ea vehementer. Custodiui mandata tua & testimonia tua, quia omnes viæ meæ in conspectu tuo.*) Agens propheta sub iudice & scrutatore cordiū Deo, in custodia mandatorum testimoniorumque Dei permanet: non vias seculi, neque vias vitiorum & impietatis incedit. Nam quodcunque vitæ suæ iter egerit adeo tam probabile tamque innocēs agit, vt conspectu Dei dignū sit: Deo ipsas cogitationes cordium motusque noscente, & neque conspectu eius qui immundo sit corde condigno. Fidelis enim in cælo testis hæc dixit, Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Tau.

A *Propriet oratio mea in conspectu tuo Domine, secundum eloquium tuum Domine da mihi intellectum. Intret postulatio mea in conspectu tuo Domine: secundum eloquium tuum eripe me. Eructabunt labia mea hymnum: cum docueris me iustificationes tuas. Pronunciabit lingua mea eloquia tua: quia omnia mandata tua æquitas. Fiat manus tua vt saluum me faciat: quoniam mandata tua elegi. Concupiui salutare tuum Domine: & lex tua meditatio mea est. Viuit anima mea & laudabit te: & iudicia tua adiuvabunt me. Erravi sicut ovis quæ perijt: vivifica seruum tuum quia mandata tua non sum oblitus.*

B Finem sumit secundum literam psalmus. Nam omnibus in his quæ sancto viro erant propria iuxta Hebraicorum elementorum ordinem comprehensis: nunc propheta oratio eius Deo sit proxima deprecatur:

Appropiet oratio mea in conspectu tuo Domine, secundum eloquium tuum Domine da mihi intellectum.)

C Multa sunt quæ toto psalmo oravit ad Dominum. Sed quia eloquia Dei plurimum in se obscuritatis per rerum cælestium sacramenta complexa sunt: nunc maxime vt intellectu huius eloquij Dei sit dignus precatur. Ac primum ordinem modestæ spei suæ tenuit, cum proximam fieri conspectui Dei orationem suam poposcit. Sequens iam per gradum altioris profectus postulatio eius iteratur, cū ait: *Intret postulatio mea in conspectu tuo Domine, secundum eloquium tuum eripe me.*) Appropinquatis orationis ad conspectū Dei hic fuit ordo, vt cū cœpisset esse proxima, introiret: & iam eloquio, Dei intellecto, eripi se secundum idipsum eloquium Dei precatur. Non enim primum ibi est intellectus, vbi salus est: sed intelligentia adepta, salus est obtinenda. Et qui hæc eadem per spiritum prophetiæ, vel futurarum rerum vmbra, sub quadam veri tanquam de speculo imagine antelata, vel sub diuinorum verborum occulta profundaque ratione spiritu prophetiæ magis quàm intelligentiæ humanæ sensu prefebantur: adiecit, *Eructabunt labia mea hymnum, cum docueris me iustificationes tuas. Pronunciabit lingua mea eloquia tua, quia omnia mandata tua æquitas.*) Omne prophetæ eloquium sub eructandi significatione meminimus ostendi, cū dicitur: *Eructavit cor meum verbum bonum.* Vel illud: *Eructabo abscondita à constitutione mundi.* Vel illud: *Dies dici eructat verbum.*

Omnis

*Psalm. 44.
Matth. 13.
Psalm. 18.*

Omnis autem sermo hominum ex sensu cogitationis initur ac motu: ubi ad aliquid enuncians mota mens nostra id quod in affectum sibi inciderit per verba declarat. At verò ubi extra humanæ mentis instinctum non ad animæ sententiam lingua famulatur, sed per ineuntem spiritum officio oris nostri diuini sensus sermo diffunditur: illic eructatum videtur esse quod dicitur, cum non antè cogitatione motuque percepto ad id quod pulsa sit mens loquatur: sed ignorante sensu spiritus vocem in verba distinguat. Nunc autem quamuis eructauerint labia hymnum tamen, post doctrinam iustificationum Dei pronūciauit lingua quod loquitur: ut rerum dictarum cum sit percepta cognitio, tum cognitionis ipsius declaratio consequatur. Non sunt autem ita mandata Dei ab æquitate diuersa, ut non Deo dignum sit eorum primum intelligentiam tribuere prophetam: tum deinde ad consciētię publicę notionem, prædicationis confessione clarescere. Quod si extra bonitatem Dei sit, aut occultare quod voluerit pronunciari, aut aliud aliquid nisi cum equitate mandare: æquitatis tamen mandatorum Dei ea summa est, ut in omnibus sint salutaria, ut hoc quod in hanc vitam venimus, cum profectu æternitatis ineamus. Nam nasci ad mortem, non vitæ est causa sed mortis. Et huius spei suæ fiduciam mox propheta subiicit dicens: *Fiat manus tua ut saluet me faciat, quoniam mandata tua elegi.*) Aliis gloriam seculi eligentibus, aliis venerationem elementorum ac dæmonum capeffentibus, aliis terrenas opes expetentibus: sanctus iste mandata Dei elegit. Elegit autem non naturali necessitate, sed voluntate pietatis: quia unicuique ad id quod vult via est proposita viuendi, & appetendi atque agendi permissa libertas. Et ob id vniuscuiusque aut pœna aut præmiis afficietur electio. Sed mandatorum Domini quis esset fons ostendit, dicens: *Concupiui salutare tuum Domine, & lex tua meditatio mea est.*)

Totum se iste in aduentum Iesu salutaris extendit. Et illud quod Apostolorum beatitudini videre fuit proprium, desiderii impatientibus concupiscit. Hoc tamen ipsum, quod in lege ait, meditationem futurę spei esse, significans, quia non ad præsentium effectum, sed ad futurorum profectum omnis intelligitur suscipi solere meditatio. Ac meditationis istius

quod præmium esset ostendit: *Viuet anima mea, & laudabit te: & iudicia tua adiuvabunt me.*) Viuere se in hac vita non reputat, quippe qui dixerit: Ecce in iniquitatib. cōceptus sum, & in delictis peperit me mater mea, Scit sub peccati origine, & sub peccati lege se esse natū: meditationem autē legis Dei ob id elegit, ut viuat. Animam suam superiore psalmo ad vitæ istius gaudia adhortatus est, cū ait: *Conuertere anima mea in requiē tuā, quoniam Dominus benefecit mihi.* Quia erupuit animam meam à morte, oculos meos à lachrymis, pedes meos à lapsu. Placebo Domino in regione viuorum. Has laudes Deo referre festinat, iudiciis Dei absorpta terrenæ corruptionis infirmitate, ad æternitatis adiutus profectum: ob id utique, quia elegit mandata, & concupiuit salutare Domini, & quia meditatio eius in lege Dei semper est. digno autem omnia Evangelici sacramenti fine conclusit, dicens: *Erravi sicut ovis quæ perierit: viuifica seruum tuum, quia mandata tua non sum oblitus.*) Referri enim se errabundam ac perditam ouem pastoris sui humeris festinat, ut per salutarem æternumque pastorem in cœlo angelis æterna gaudia præbeat se recepta. Filius enim hominis venit salutare quod perierat, missus ad oves perditas domus Israel, Dominus Iesus Christus, qui est benedictus in omnia secula seculorum. Amen.

Canticum graduum Commentary.

PRÆFATIO.

Ad Dominum cum tribularet clamavi: & exaudiuit me. Domine libera animam meam à labijs iniquis & à lingua dolosa. Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagitte potentis acute cum carbonibus desolatorijs. Heu me quia incolatus meus prolongatus est: habitauit cum habitantibus Cedar: multum incola fuit anima mea. Cum his qui oderant pacem eram pacificus: cum loquebar illis impugnabant me gratis.

Psalmorum tituli, ut in plurimis ostendimus, habent proprias suas significationes, rationem & argumenta scriptorum, quæ subiacent breuissimè continentes, nosque quodam doctrinæ indicio in intelligentiæ semitam dirigētes: de quibus nunc non necesse est aliquid tractare.

Tunc enim id fieri oportet, cum psalmus unusquisque tractabitur. Cum enim sibi inuicem auctoritatem præstent & psalmus & titulus, debilis erit sermo, si de aliquo eorum absque altero differetur. Nunc vero canticum graduum attingimus, quorum & continua & æqualis inscriptio est, atque ideo significatione conueniente titulorum, sub vnius expositionis negotio vniuersorū reperietur ratio esse monstrata. In plerisque psalmis multa secundum historię ordinem in superscriptionibus eorum esse ædita legimus: vt cum fugit Dauid à facie filij sui Absalon, cum mutauit multum suū coram Abimelech, cum propter Bersabeth à Nathan moneatur, & in reliquis sicubi gestorum veritas ipsis psalmorum titulis continetur. Sed meminisse nos oportet hos eosdem psalmos non idcirco omnes corporaliter intelligendos, quia his corporalium negotiorum significatio antefertur: quin potius oportet nos spiritalem intelligētiā sub hac quadam gestarum rerum commemoratione sectari: de quo non est nunc temporis dicere, sed simplicitati legentium consulentes, legentem fuit congruum admonere. Ergo ne secundum prædictos ex plurib. tibulos, hi quoque graduum psalmi aliquid de historia contineant, videndum est. In Esaie enim libro oranti Ezechie signum positum prorogata salutis in gradibus est. Erant autem in domo eius gradus decem, quos sol ultra temporis sui cursum lumine suo accedente conscendit, rursusque die mortis sui lumine descendente descendit. Sed nulla ad psalmos historię similitudo est, cum graduum ne numerus quidem ipse conueniat.

Hoc tamen quod Ezechie datum est signum, manifestè ostendit Dei lumen his quibus ob negociorum secularium merita, futuræ vitæ beatitudo impertietur accedere: illis verò quibus sit negata decedere. Esse autem in templo gradus quindecim historia nobis locuta est, dispositosque ordines consistentium, quibus quædam quasi dignitas in antecedentibus obtineretur: vt Leuitæ primum consisterent, post Israelitę, tum profelyti, & deinceps alij. Sed quid de psalmis antea scriptis, ex historia posteriore præsumimus, cum si quid ex ea suscipiendum sit suscipi ita debeat, vt psalmi historiā subsequantur, nisi tamen aliquid sit ad futuram historiā prophetarum. Sed contuen-

tes ipsam illam templi atque altaris edificationem vmbra esse incorrupti templi sanctificati speciem altaris: his quæ in eo corporaliter præfigurata sunt intelligeremus, nisi auctoritas præsumitur ex psalmis. Psalmi enim non sui tantū temporis res enunciant. neq. in eas solum ætates conueniunt quibus scripti sunt, sed vniuersis qui in vitam venirent Dei sermo consulit, vniuersæ ætati ipse aptissimus ad profectū. Erat namq. illa sacerdotij lex, quā secundum legis obseruātiā in Euangelio Lucas sub Ioannis Baptistæ natiuitate diligenter exposuit, neminem in sancta sanctorum ascendere, nisi qui esset princeps sacerdotum: eūdemq. toto in anno vno tātum die. Quæ omnia in similitudinem antea gesta, in vno Domino nostro expleta esse & fides nostra & ipse Dominus nobis in Euangelio autor est dicens: Non veni soluere legem, sed adimplere. Apostolus quoq. omnem cōsummationē legis in Domino nostro Iesu Christo esse testatur dicēs: Finis enim legis Christus est. Sed & hic idem Dauid propheta æternum eum sacerdotem docet dicens: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinē Melchisedech. Hic enim princeps sacerdotum ingressus cœlos, sedens ad dexteram Dei, orās ad patrem vt vbi ille esset & nos quoq. essemus, qui & excitauit & collocauit nos in cœlestibus: ille iam per prophetam monuerat quibus modis quibusq. vitæ operationib. ascendi posset ad sese. Sed per Esaia ita ait: laudate, mundi estote, auferte nequitias ab animis vestris è conspectu oculorū meorum. Desinite à malitiis vestris, discite bonū facere, exquirite iudicium, eripite iniuriam accipientem, iudicate pupillo & iustificate viduam, & venite disputemus, dicit Dominus omnipotēs. Hi sunt igitur gradus perfecti illius æterniq. templi, quos princeps sacerdotum facta per sanguinem suum peccatorum nostrorū propitiatione transcendit, modo terreni ex lege sacerdotis, seu gradib. in sanctorū sancta scandētis, seu litationis hostiā pro populo offerentis, ac de quindecim gradib. quidē ex superscriptione cantici iam in exordio psalmorum, tum cum sermo de numeris & superscriptionib. incidit aliqua tractauimus ex duobus scilicet numeris hebdomadæ & ogdoadæ, quorum vnus ob sabbatū legis sit, alius ob accedentem ad sabbatum octauam, quæ & prima est Euangeliorū: sic hūc numerum conuenire,

*Allegoria
nō excludit
sensum al-
legoricum.*

Matth. 5.

*Rom. 10.
Psalm. 109.*

Esa. 1.

conuenire, per quem eorum canticum quasi legis & Euangeliorum gradibus ad A
cœlestia nos & æterna conscendimus: cognoscentes: collocandos cum summo sacerdote in cœlestibus, si tamen secundum Paulum conuersatio nostra in cœlis sit. Hos gradus canticorum queramus, per quos ascendere ad loca quæ sunt sanctorum sancta possimus. Arduus enim vsq. in ea & angusti itineris ascensus est. Gradus quindecim fuisse scimus in templo psalmos quoque graduum quindecim legimus. Numerosus est hic desiderata sedis illius ascensus. Forte enim, ut in templo paulatim & per gradus singulos conscendebatur ad sancta, ita per singulos psalmorum profectus docebimur his gradibus qui captatur ascensus, posse nos in excelsis & sanctis & æternis collocari. Plures autem sunt, qui in his psalmis totam captiuitatem populi qui in Babylonia septuaginta annis detentus est, existiment prophetatam: sed & reditum populi eiusdem cum restauratione ciuitatis amissæ, quibus hunc non calumniamur. Neque enim ambigitur, prophetam ea quæ impietati huius populi imminerent scire potuisse. Sed quam captiuitatem populi, & cuius ciuitatis ædificationem propheta commemoret, ipsi psalmi nobis autores erunt, quia ita cœpti sunt.

Ad te Domine cum tribularer clamaui, & exaudisti me.) Propheticus sermo licet communi vsu humani sermonis vtatur, non eandem quæ communi sensui adiacet significantiā continet. Nam quamuis prout possumus intelligere, rerum cœlestium enunciationem temperet: virtutem tamen significantiæ suæ moderata licet verborum electione seruauit. Cœpit enim ita:

Ad te Domine cum tribularer clamaui, & exaudisti me.

De consuetudine fortè & pro humani sensus affectione clamor hic ad Deum prophetæ existimabitur, ut promiscuus hic dolor sit, ob quem etiam cum vociferatione Deum precetur: quia multos aut periculi metus mortisque terror aut damni anxietas, aut pecuniæ dolor, aut orbitatis telum dolorumque vulnera ad Deum vocem efferre compellunt: omnia eorum quæ accidunt bonis spebus aptissima sint. Apostolus dissolui, & esse cum Christo sibi melius testatur: curam pecuniæ radicem totius malitiæ condemnat, & flendos potius viuos Euangelia dixe-

runt. Et quid cōtra hæc fidei nostræ proposito firmato loci aduersus nos seculo relinquetur, cum Christi consortiū mors acquirat, inopia pecuniæ, nostrorum abscissio spei communis sit accelerata properatio? Sed si istæ non sunt, quæ ergo erunt tribulationes ob quas clametur ad Dominum? Sunt planè & maximæ, trahentes nos in profundum peccati. Propheta enim hominem gradibus ad æterna scandentem ex sua persona formans, à quibus maximè malis cauere debeat docet. His namque quæ consiliorum autoritatibus, & hortationum impulsibus, & blanditiarum illecebris, nos in infernum demergunt, cum alius nos hortatur ad honores, alius ocio, somno, gula, luxu ad præsentem vitam detinet: alius ad falsarum religionum superstitionem deducit: alius hortatur ad schismata, alius ad hæresim sollicitat, de quibus scriptum est: Subuertunt mores bonos colloquia mala. Namque aduersus hæc omnia animi nostri imbecilla natura est. Circumcursant enim vndique, ac variis nos blandimentorum suorum aculeis compungunt. Ac prima illa spes vitæ est, ut irrum-
pentibus illis in sensum nostrum vi, fraude, dominatu, tanquam e media tribulatione clamemus ad Dominum, ut conuersio nostra ad eum, conflictantibus calamitatibus totis fidelis clamoris viribus audiatur. Iam autem ipse clamor ad eum nostra erit requies, & ipsa conuersio deprecandi maxima pars ac spes est salutis. Et ideo ait: *Ad te Domine cum tribularer clamaui: & exaudisti me.*) Ipse enim solitus
est precantibus dicere: Ecce adsum. Et quia adest, de his quæ consequuntur rogandus est: *Domine libera animam à labiis iniquis, & à lingua dolosa.*) Hæc enim sola tribulatio iustis periculosa est, malæ adhortationis societas, & pestiferi consilij consuetudo, à qua animus refrenandus est, & aures obstruendæ sunt. Distinxit autem labia iniqua & linguam dolosam. Et quidem iniquitas inuerecunda est, palam audet, palam molitur, palam perficit. Hi sunt qui abnegantes Deum, nullum humanis reb. asserunt reliquum esse in religione Dei profectum, sed solum hoc sibi bonum esse, quod luxui & corpori viuât, adimenes Deo curâ, prouidentiâ, arbitriū, potestatem. Horum ergo labia sunt iniqua. Dolosæ autem lingue opus fallax est, & per simulationem noxium sub religionis lumine euertat religionem,

1. Cor. 15.

Esai. 52.

& per vitæ spem deducat in mortem. Hæreticorum quoq. ista mendacia sunt, prophetarum dictis & Euangeliorum virtutibus & Apostolorum præscriptionibus mendacio occultatis, aliter omnia tradere & docere quàm scripta sunt. Ab his igitur per Dei misericordiam orantes liberamur, & inter illorum tribulationes clamantes ad Deum exaudiemur. Sed sequitur: *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?* Bene ad id quod dictum est, Ad te Domine cum tribularer clamaui, & exaudisti me. Domine libera animam meam à labiis iniquis & à lingua dolosa, subiicitur: Quid detur tibi aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? vt per prophetam impleatur quod à Domino dictum est: Ecce adsum tibi. Tanquam in ipso puncto interpellationis hæc Domini vox refertur: Et quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Frequenter autem interrogantis Domini personam legimus & in nouo & in veteri testamento, vt ad Adam, Vbi es Adam? vt ad Cain, Vbi est frater tuus? vt ad turbas cum mulier fimbriam attigisset, Quis me tetigit? vt ad discipulos, Quem me dicunt homines filium hominis? vos autem quem me dicitis? Non ille doceri vult, qui scrutans corda & renes Deus est, & cogitationum nostrarum inspector est: sed per confessionem interrogatorum aut peccatis veniam, aut fidei, honorem redditurus interrogat. Denique Adam confessus, veniæ reservatus, & glorificatus in Christo est: Cain negans, maledicto diaboli adæquatus est. Est enim à principio iam designatus homicida. Confessa mulier fide sanata est: respondens fide Petrus clauis cœli sortitus est: Atque ita omne spei nostræ præmium in confessione consistit, vt ea quæ consequi posse nos credidimus, consecuturos esse testemur, & idcirco quædam à propheta interrogationis est facta conuersio, sed fidei digna consecuta responsio est. Ad id enim quod quæsitum est: Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? id est, Quid tibi aduersus falsitatem huius præsidij afferatur? Respõsum est: *Sagitta potentis acutæ, cum carbonibus desolatoriis.* Solæ enim Domini potentes sunt & acutæ sagittæ, quæ linguam dolosam valeant configere, habentes in se virtutem perimendæ fraudulentæ atq. vastandæ, de quibus in septimo psalmo ait:

Gen. 3. &
4. Matt. 9.
& 16.

Sagittas suas arsuris operatus est, quæ sibi vtraque conueniunt. Dei enim verbum omnem nequitiam configit, & omnem sensum petulantæ conuulnerat, & ipsum illum vehementissimum mortis aculeum compungit. namque peccator cum audiat, Deum æternum, Deum mundi conditorem, Deum iudicem, seseq. hominẽ intelligat Deo debere quòd natus sit: quando doctrinæ Dei telo conscientia eius errorque ferietur, cum se igni inextinguibili separat, vt paleas à tritico, & desolatum bonorum fructuum cõsortio cognoscat, vrendum? Cuius doctrinæ per Apostolos reuelandæ, in psalmo altero meminit dicens: Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum. Has potentis sagittas, hos carbones desolationis dari sub fidelis quisque orat, & ad linguam dolosam expectat apponi emendandis his qui tribulant, vel doctrinæ telo, vel metu pœnæ. Sed & beatus Iob hostem suum quo confixus fuerat ignorans, cruciatus corporis sui, & dolores sagittas Domini esse dixit dicens: Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt, quarum indignatio ebibit vt sanguinem spiritum meum. Et forte has quoq. vlticium pœnarum sagittas aduersus labia iniqua & linguam dolosam imprecetur propheta, quibus confixa cum lingua dolosa, vniuersa labia perurantur. Quanquam sint plures, qui spiritualiter suscepta à fidelibus cœlestis doctrinæ præcepta sagittas velint existimari, & carbones desolationum peccatorum emundatione: atq. ita accipiendum putent carbones desolationis, quia Dominus dixerit: Ignem veni mittere in terram, & quid volo si iam accensus est? Non est autem dubium, peccatorum eum ablutionem & remissionem attulisse, in qua ignem iam accensum esse dixerit, quia per eum vitiorum omnium fiat sordiumq. purgatio. Accommodant autẽ ad hoc illud quod dictum ad Esaiã est, cum per forcipem carbone comprehenso labia eius contacta sunt: Ecce abstuli peccata tua, & iniquitates tuas purgaui. Sagittam autem ipsum Dominum nuncupatum in eodẽ Esaiã meminimus, hoc modo: Et posuit me tanquam sagittam electam, & in pharetra sua abscondit me, & ait: Grande tibi est hoc, vocari te puerum meum. Esse itaque intelligimus etiam hanc vtilem sagittam & potentem, confixis vitiorum nostrorum aculeis, salubri nos vulnere vtilique penetrantem.

De

De qua sagitta, sponsa illa in Canticis dixerit: Vulnerata dilectionis ego sum. Sint A ergo hæ sagittæ vtrumque in modum expectatæ, vel in pœnâ consciëntiæ iniquos ac dolosos configentes, vel in dilectorum sibi corporibus peccata & vitia vulnerantes. Sitque vel deuastans carbo, vel purgans, dummodo abnegantes Deum per pœnam absumat, purget autem ad perfectam innocentiam confidentes. Sed quæ ad superiora dicta sequens B prophetæ responsio est? *Heu me, quia incolatus meus prolongatus est.*) Bona non possunt videri, verè bona à nobis iudicari, nisi expectantur. Nam quomodo fidem iudicij nostri, nisi eorum de quibus bene iudicauerimus, efficientia præstabimus? Bonâ pudiciâ existimamus. Quis ergo opinionis nostræ fructus, nisi in ipsa pudicitia appetitione consistet? Bona est C innocentia, sed nisi festinantes atque exercentes eam, verè ita sentire non intelligemur. Mentium enim iudicia non verbis significanda sunt, sed rebus explenda. Conuenit igitur prophetam expectatam post sagittas Domini, & illos carbones desolationis beati illius regni & æterni temporis gloriam, id quod expectat desiderare. Et desiderat planè. Neque solum desiderat, sed moras odit, & ipsam D illam non potiundi iam desiderij tanti dolet dilationem dicens: *Heu me, quod incolatus meus prolongatus est.* Quere- lam istiusmodi à plurimis sanctis frequenter audiuius tarditatem spei suæ & morosam corporum dissolutionem deflentium. Dominus in Euangelis suis docuit accelerationem regni cœlestis orandam: E impatientem enim charitatē esse eorum, qui amet conuenit, atq. ideo dici oportet, quod vt dicamus à Domino præcipimur: *Adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua.* Paulus beatus in habitatione corporis sui congemiscit, per incolatum carnis peregrinari se à Deo conquerens: ex quo contra peregrinandum in carne scit sibi esse vt ei cum Deo incolatus sit. F Sed tamen melius ei esse dissolui, & cum Christo esse, & ecclesiastes ait: *Et laudaui omnes qui mortui sunt, super omnes qui viuunt vsque nunc: liberata scilicet per dissolutionem corporis anima, onere atque consortio, atque etiam infirmis huius atque periculose carnis exuta.* In hoc igitur nimium sibi prolixo in corpore incolatu congemiscit propheta: festinans peregrinari à terrenis, & incolere

cœlestia, vt derelictis corruptilib. atque præsentibus, consequatur inuisibilia & æterna. Iob sanctus & testimonio Dei dignus, nō solum corporis istius incolatum congemiscit, sed ipsam illam natiuitatis suæ diem maledicit, dicens: *Pereat Iob. 3. dies ille in quo natus sum, & nox in qua dixerunt: Ecce masculus natus est.* & Hieremias similiter: *Maledicta dies in qua Hier. 20. genitus sum: maledictus nuncians patri Hier. 1. meo & dicens: Quia natus est tibi masculus.* Atqui idem à Domino audierat: Prius quàm te formarem in vtero noui te, & prius quàm exires de vulua sanctificaui te. Quid ergo maledicit cœpisse se qui ante quàm esset, & Deo cognitus est, & sanctificatus à Deo est? Absit istud. Non enim hoc in se quod sanctificatus est odit: sed ea quæ in sanctificationem consecuta sunt maledicit, prouectum se scilicet per incrementa corporis in has molestias corporei incolatus. Formatus enim intra matris vuluam, & per virtutem creatoris sui in substantiâ animæ ad Dei imaginem figuratus: non conceptus, & figurationis suæ ortum, sed eum qui ex incremento accessit profectum editi corporis congemiscit: in quo sibi in malis seculi & infirmitatibus carnis vitiisque viuendum sit. Iam tamen confirmato in vtero, & in vulua sanctificato, specie in se originis cœlestis æterna non ambiguum, quin ex Dei sanctificatione post legem mortis huius non multum longè alius affectus est, quàm Iob atque Hieremix: non enim incolatum, sed prolongatum incolatum suum queritur. Nam post prolixi huius incolatus sui querelam, consequitur ad id quod ait:

Heu me quod incolatus meus prolongatus est, & habitauit cum habitantibus Cedar.) Cedar quid,

Cedar est Ismaelitarum deserta incolens, cuius fines vsq. ad Medos & Persas proferuntur. Cedar enim Ismahel filius fuit, Genesi testante. Primitiuus, inquit, Ismahel Nabaioth & Cedar, hi sunt nunc Saraceni nuncupati. Qui ergo psalmos istos terreno ingenio intelligendos putant, id volunt ex persona populi captiui prophetam conquestum fuisse, quod in habitaculis Cedar longus ei fuerit incolatus. Sed virtutem verbi non intelligentes, nec prophetæ spiritum sentientes, auctoritatem nominis ad confirmationem stultæ opinionis assumunt: psalmo omnino nihil quod captiuitati populi congruat continente.

Cedar enim secundum Hebraicam linguam id est, quod nobiscum pronuntiat^Aur obscuratio. In hoc enim obscuro tenebrosoque corporum habitaculo, inuisibilis illa animarum nostrarum confirmatio continetur, habetque hunc contagiosi incolatus sui carcerem cœlestis naturæ captiua generositas. Meminit huius tabernaculi sponsa illa in Canticis canticorum, dicens: Nigra sum, sed formosa filia Hierusalem, sicut tabernacula Cedar. Ex tabernaculi huius obscuritate confessa est se nigram: sed non abnuens quia scripti sponsa sit, se esse formosam. Omnis enim se spondens Christo, in spe iam consistit æterna. In his nos illuminari tabernaculis Dominus præcepit, dicens: Lucerna corporis tui est oculus tuus. Quod si oculus tuus tenebrosus tenebræ ipsæ quantæ sunt? Et rursus: Vos filij estis lucis, non filij tenebrarum. Seruauit autem hanc rationem propheta, ut cum habitantibus Cedar habitauerit, non in habitationibus. Licet enim sancti in carne uiuant, tamē si habeant arma militiæ non carnalia, sed potentia Deo, cohabitabunt in tabernaculis Cedar, non inhabitabunt. Peregrinantes enim à corpore ut Dei accolę audient ab Apostolo: Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Sic ergo habitauit, ut cohabitaret habitantibus, ostendens in eo quem doleat incolatu se esse peregrinum: & quia iniquorum consortium & cohabitationes habitantium in obscuritatibus odisset, quanquam de futuro iam questus esset, adhuc etiam de præterito ait: *Multum incola fuit anima mea.* In multis scilicet tribulationibus labiorum iniquorum & linguæ dolosæ, ob quas ad Dominum proclamauit. Sed cuiusmodi incolatus sibi fuerit ostendit, dicens: *Cum odientibus pacem eram pacificus.* Hoc proprium & dignum prophetae est, simultates & motus naturæ alienæ volūtatis suæ pace cohibere, & infides quasq. animorum ac turbulētās affectiones omni placibilitatis modestia continere. Et hæc Dominus docuit, pacificans ipse in semet, quæ in cœlis & in terra sunt: orare pro prosequantibus, neminem odisse, amare inimicos. Et Apostolus monet: Si possibile est in vobis, cum omnib. pacem habeatis. Et Dominus hæc veluti præceptorum summā consignat: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.

Rom. 8.

Rom. 12.

Hæc igitur conseruabit corda nostra in Christo: hæc non patriarchis adacquabit, hæc etiam eos qui pacem oderunt, per pacem obsequenter in pace retinebit. Sed propheta restat & aliud officium: doctrinam scilicet Dei vniuersis constanter ingerere, & verbum vitæ æternæ iugiter prædicare. Non immemor quoque huius fuit ministerij. Nam ait: *Cum loquebar illis impugnabant me gratis*.) Erat quidem pacificus cum pacis inimicis, sed prædicationem pacis ipsius oderant pacis inimici: & ad doctrinam Dei commouebantur, quos per modestiam prophetae silentium eius in pace cohibebat: atque ita cum inimicis pacis propheta pacificus est, & prædicare pacem propheta non desinit, sed pacis prædicatorum inimici paci impugnant.

Ioan. 14.

Canticum graduum. Psal. CXX.

EVAVI oculos meos in montes unde veniet adiutorium mihi. Auxilium meum à Domino qui fecit cælum & terram. Non det in commotionem pedem tuum: neque dormitet qui custodit te. Ecce non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel. Dominus custodiat te: Dominus protectio tua, super manum dexteræ tuæ. Per diem sol non vret te: neque luna per noctem. Dominus custodiet te ab omni malo: custodiat animam tuam Dominus. Dominus custodiat introitum tuum & exitum, ex hoc nunc & usque in seculum.

Secundum hunc psalmum cantici graduum, aliqui referendum esse ad personam Domini & saluatoris nostri existimant, aptantes maximè ei dictum hoc: Per diem sol nō vret te, neq. luna per noctem. Impletam enim hanc prophetiam eo tempore putant, quo in passione Domini sole obscurato nox intercessit. Sed iudicio horum nihil decerpimus. Neque enim sensū intelligētiae huius arguimus, vnicuiusque arbitrio relinquentes, quid ex his quæ aut legerint, aut intellexerint, sequi magis velint. Nos tamen non potuimus sermonem nostrum nisi his quæ intelligebamus aptare. *Leuavi oculos meos in montes.* Humanæ mētis natura est, ut si cogitatione aliquid contemplemur, talē se nobis vnaquæq. species exhibeat, qualem eā & cogitando formemus. Quoquo enim mentis nostræ oculos intenderimus, id ipsū in quo defixi sunt referunt, ad

ad sensum, & vt planius intelligi id quod dictum est possit, afferemus exemplum, si quis hyemis die ver cogitauerit, & ornatum eius lumine mentis inspexerit, oblitterata hyeme in qua sit atque ageat, totum ei in sensu suo ver cum habitu suo ornatuque consistet: adeo mentis oculi oculis corporis præstant, vt in eunte in nos obliuione præsentium, totos nos obtineat quidam quasi animo præsumptus vsus absentium. Hoc igitur quò spectet mox videbimus. Leuat in montes propheta oculos, quòsnam oculos? nempe de quibus scriptum est: *Reuela oculos meos, & cognoscam mirabilia de lege tua* Et rursum: *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos.* Nunquid non isti oculi nostri corporali lumine ad cõtemplandum accensi sunt? nunquid non naturam videndi fortiti sunt? quæ illuminatio vel quæ reuelatio erit necessaria? deinde quæ visuri mirabilia in lege? Nisi fortè in casis festa frondium in templo pecudum sanguinem, in pascha agni victimam, in summa religione sabbati ocium, & vt puto fieri, hæc ab his qui spectatores aderant videbantur. Non ergo ad id reuelandi sunt oculi quod cernebatur, sed ad id quod intelligi optabatur in lege. Mentis ergo oculos propheta eleuauit in mōtes. quòsnam montes? non vtique in hos lucis atque aris profanatos, & conuentibus impios, neque in illos syluis horridos, saxis nudos, præruptis inuios, niuibibus concretos. Quid enim in his aut admirationis aut spei situm est? Sed mōtes accipimus propheticos libros ex terra in altum elatos, per quos fit in superiora conscensus, & gradus in æterna. Poterimus autem & montes existimare angelica ministeria & cœlorum virtutes & potestates, quarum ministerio nobis in sublimia præstatur ascensus. Si enim secundum Daniele Dominus ipse mons magnus est, non abigendum est, montes eos nuncupari qui præcepti eius & voluntatis & communicandæ in nos beatitudinis sunt ministri. In hos igitur montes propheta oculos cordis eleuans horumque intra se omnium monita, ministeria, officia, dona contemplans, & in his intelligentiæ suæ lumen intendens, reddidit sensui suo contemplatæ speciei integram perfectâque naturam, & totum id quod cogitatione viderat, mente continuit, sciens vnde ei venturum

esset auxilium dicens: *Vnde veniet auxilium mihi.*)

Statimque sibi beata confessione respondit:

Auxilium meum à Domino, qui fecit cœlum & terram.)

Ad montes quidem oculi eleuantur quia per eos est doctrinæ ministerium perfectus accessus. Sed cum confitendū sit vnde veniat auxilium: Auxilium à Domino est qui fecit cœlum & terram. Hæc felix fides est, hæc vera confessio, hæc spes æterna & cœlestis benedictionis digna muneribus. Denique quia omnis prophetia in spiritu est, statim beatam hanc eius confessionem ad personam prophetæ sancti Spiritus consecuta benedictio est.

Non det in commotionem pedem tuum, neque dormiet qui custodit te.)

Sensus ipse significat conuersionem factam esse personæ. Ad eum enim superius locutus est. sermo conuersus est: Nō det in commotionem. quis? nempe qui fecit cœlum & terram. Pedem tuum. Cuius? quærimus. Nempe eius qui leuauit oculos in montes, & qui confessus est, quod auxilium esset à Domino. Sed & illud, non det, optantis & benedictis affectus est. Et quis optauit? Ille vtique optauit, qui in nobis est, præter Deum alius aduocatus, de quo ait: Et alium aduocatum mittam vobis: qui & loquitur in prophetis. Quid ergo aduocatus hic loquitur? Confessorem vtique huius fidei & spei benedicit: Non det in commotionem pedem tuum, neque dormiet qui custodit te. Sed vtraque hæc indigna Deo sunt, vt & commotioni tradat & dormiet: & post custodia vigiliam ex quadam laboris continuatione requiescat. Sed antequam id attingamus, quid in pede significationis sit, tractandum est. Pes est pars corporis, omne corpus in res efficiendas agendasque circumferens. & quia scriptura per corporalia docet, & inuisibilia per visibilia demonstrat: sub pedis nomine motus mentis nostræ incessuque significat, vt in hoc eodem propheta: Mei autem paulominus moti sunt pedes, vtique hi semper carnales mouetur in corpore. Et quomodo periculi res est, quòd penè sint moti: quorum vt semper moueantur proprium officium est? Sed & in Euangelis Dominus pedes alios significans, dextrum scandalizantem iussit abscindi;

Matth. 5. dicens: Et si pes tuus dexter scandalizat te, abscinde eum. Nunquid si in pede dextro scandalum est, minus scandalizabit sinister? Aut quid illa pars corporis potest tentationis afferre, cum ipsa absque aliquo appetitionis affectu solum in se habeat ministerium necessarię seruitutis? Ergo ut oculi mētis, ita & pedes intelligendi sunt, habentes in se & intelligentiæ visum, & voluntatis motionem. Non est autem intelligendum quod ideo ista benedictio sit, Non det in commotionem pedem tuum, tanquam aliquos Deus tradat in vitia, in quæ pedibus corruptæ mētis inuehimur. Non ille nos tradit, sed cum ab eo abscedimus consequitur. Nam cum pedibus corruptę mentis inuehimur, non ille nos tradit, sed nos ab eo per peccata desciscimus: & cum in peccatoribus ipse non habitat, discessionem nostrā ab eo consequitur: & abscessio eius à nobis, quia nos ab eo per peccata discedimus, & decedente eo à nobis in omnes delictorum foueas incidimus, & per amplissimam mortis viam currimus, dominatui dæmonum subditi, quibus nos Dei à nobis abscessio derelinquit. Et desolatio eius idcirco traditio est, qui peccatores obtinere diabolus nisi à Deo ab his abscedente non poterit. Cæterum nobis penes eum manentibus, vel eo in nobis manente, peruigil custodia est, & indefessa munitio. Verum si tepore fidei dormiamus, nunquid dormit & ipse nobiscum. Nequaquam. Nō enim in æterna virtute somnus aut requies est, cuius angeli & nomine & natura vigilantes sunt: hæc enim sunt terrenis corporibus necessaria: sed quia secundum fidem nostram aut vigilantem, aut dormientem, Dei auxilium nobiscum aut vigilabit, aut dormiet: idcirco Dominus frequenter & vigilans significatur & dormiens, Quo exemplo illud in hoc eodem propheta dictum est: Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris. Nunquid Deus non semper sanctus est, ut etiam aliquando peruersus sit? Non utique. Non enim quicquam nisi bonum in eo & æternum est: sed quia secundum vniuscuiusque mores ac studium vnicuique Deus adiacet, idcirco & in peruersis auersus, est & sanctis sanctus est. Atque ut ostenderet ex nostra potius ad fidem dormitatione somnum esse custodię, neque in naturam custodię cœlestis somni requiem conuenire,

Psal. 17.

quia indefessa sit & æterna, statim connexuit:

Ecce non dormitabit neque dormiet qui custodit Israël.)

Imprecatus superius ne dormitaret: nunc neque dormire neque dormire ait dormitationem superius ex nostra ab eo discessione significans: nunc autem neq; dormire, neque dormire quia sit æternitas indefessa demonstrans. Sed quis hic est, qui neque dormit, neque dormitat? Ille scilicet qui custodit Israël. Israël Genesis exponit eum esse qui Deū viderit. Iacob enim patriarcha post luctum, quam cum Deo habuerat, hoc nomen accepit: ultra humanam naturam Deum contuens fidei suę oculis, dignus hoc nomine est. Deum autem adeo vidit, ut benedici se ab eo precaretur. Meminit & Paulus esse nunc in plebe gentium, id est in populo ecclesię, Israel dicens: Pax super eum & super Israël Dei, ne forte nomen hoc antiquæ tantum illius plebis fuisse existimaretur. Ergo etsi ille nō dormit qui custodit Israël, & propriū nomen Israel est, Deum videtis: ille necesse est custodiatur, qui elatis ad mōtes oculis vidit & dixit: Auxilium meum à Domino qui fecit cœlum & terram. Impenditur ergo fidei huic cœlestis custodia, & æternę vigilię munitionem confessio ista sortitur: quæ perfectē sectanda, obtinenda, retinenda est, nunquam custodia eius in nos quem sic cōfitibimur, dormiente. Ac ne alicuius alterius in somnis custodiam demonstrari existimarem, subiicitur:

Dominus custodiat te.)

Ille utique, qui fecit cœlum & terram. Dehinc custodię ipsi ratio distincta est.

Dominus protectio tua super manum dextere tue.)

Iam & superius diximus, per ea quæ corporalia sunt, significari incorporea. Infirmitas enim intelligentiæ nostrę consequi inuisibilia non potest, nisi per visibilibus comparisonem, ut nunc id quod dicitur, sensum nostrum nisi per nomen manus & dextere non adit. Quanquam hic contra naturę intelligentiam manus & dextera posita sit. Sic enim dicitur: Dominus protectio tua super manum dextere tuę. Absoluta res esset si ita dictū esset: Super manum dexteram tuam. At verò cum ita dicatur: Super manū dextere tuę, significari videtur dextera, habens manus & dexteram & sinistram.

Hoc

Psal. 34.

Hoc non recipit, nec natura hominis, nec sensus. Verum semper scriptura dexteram partem optimam atq; vtilissimam demonstrat. Et quidem euangelia per eos qui ad dexteram & sinistram sunt, significantiam intelligentiæ vtriusq; monstrabunt. Manum verò effectum omnis operis accipimus. Vnde illud etiam ab hoc eodem propheta sic dictum est: Libera me de ore leonis, & de manu canis vnicam meam. Neque enim in hoc animal oblatrans & rabidum pars hæc corporis conueniebat, sed ab operibus se maliciæ liberari deprecatur. Ergo quia aduersantes nobis dæmonum virtutes, optima & validissima fidei nostræ opera debilitare & conuulnerare contendunt, idcirco super manum dexteræ custodia Dei vigilatura promittitur: vt illibata in nobis bonæ voluntatis opera perseuerent, quibus manentibus æterni illius & beati temporis regno absterfa omni infirmitate corporeæ labis mancipemur. Nam id nobis in eo quod sequitur prophetiæ spiritus pollicetur, dicens:

Per diem sol non vret te, neque luna per noctem.

Elementorum horum natura hanc in se efficientiam habet, vt vnumquodque eorum in suo tempore humanorum corporum vires per demutationem imbecillæ in nobis substantiæ infirmet, vt sol calore, luna frigore adurat: fitque per annum cursum talis eorundem conuersio, vt hyberno tempore sol non adurat luna adurente, sed soluat: luna auertente se sole vrat: rursumque æstiuus mensibus sol vrat, & luna dissoluat. Qui itaq; hæc putant corporaliter intelligenda: quæro quid asserant prophetam ei qui in montes oculos suos eleuauerit polliceri in eo, quod dicitur:

Per diem sol non vret te, neque luna per noctem?

Nō enim manēte natura corporis nostri, natura quoq; elementorū demutabilis fiet: vt non naturæ suæ in naturam nostram consuetudine perseuerent. Aut nunquid quisquam audebit hanc sibi in hoc seculo firmitatē corporis sperare, ne aduri nocte ac die possit beato patriarcha Iacob perustum se noctis frigore & calore diei conquerente, cum dicit: Et fui diei perustus calore, & gelu noctis? Sed propheta nunc, vel spiritus per prophetam nouit illam beatitudinem temporum, in qua à nobis omnis demutatio

Genf. 31.

corporeæ infirmitatis abscedet: in quā frigus nō calor, nō nox & demutatio, sed æterna dies & beata temperies sit, iustitiæ in nos sole dominante. Cuius temporis requiem iam in deserto Dominus præformans, populo suo diurnum calorem columna nubis, & nocturnum frigus ac tenebras columna ignis temperabat. In hac igitur æterna temporum & beata temperie, quisquis Domini custodiā promeruerit permanebit, ne natura corporis gelu lunæ, & calore solis vratur: sed seculi huius malis & iniuriis liberatus, in æternis & beatis & temperatis quiescens, glorificati corporis sui sumat solidam indemutabilemque naturam. Sequitur deinde:

Dominus custodiet te ab omni malo.

Et à quibus malis custodiet Dominus? Non opinor ab his quæ putantur: hæc enim sunt infirmitati nostræ & corpori debita, mori, infirmari, egere: quæ si mala essent, & Abel viueret nec Iob cruciatus esset nec Petrus pecunia quæ in eleemosynam poscebatur eguisset. Ergo fidelem animam ab omni malo Dominus custodit: id est, ne eam diaboli tinea corrumpat, ne fur obrepat, ne canis oblatret, ne lupo laceret, ne vrsus desæuiat, ne pardus insiliat, ne tigris aduolet, ne leo vastet. Hæc enim nunc sunt diaboli ministeria hæc omnia eius in tempore seculi huius officia sunt: vitiis consumere, blandimentis subrepere, obtreptionibus lacerare, ambitione insilire, lasciuiis allicere, & tota virtutis suæ potestate vastare. Ab hoc igitur omni malo Dei expectanda custodia est. Et quia in animam maximè sæuiat, nam debitum nobis est, vt aduersus eum pugnemus in corpore, non est enim nisi ex concertatione victoria, idcirco subsequitur:

Custodiat animam tuam Dominus.

Ne quid tot tantisque malis superius memoratis in eam sit potestatis. Tenuit autem propheticus sermo ordinē suum dicens:

Dominus custodiet & introitum tuum & exitum tuum ex hoc & usque in seculum.

Non enim temporis huius & seculi est ista custodia, non aduri sole atque luna, & ab omni malo conseruari, sed futuri boni expectatio est, cum exeūtes de corpore ad introitum illum regni cœlestis, per custodiam Domini fideles omnes reseruabuntur, in sinu scilicet interim Abrahamæ collocati: quō adire impios in-

Ioan. 10.

Joan. 14.

teriectum chaos inhibet, quousque introcundi rursus in regnum coelorum tempus adueniat. Custodit ergo Dominus exitum: dum de corpore exeuntes, secreti ab impiis interiecto chao quiescunt. Custodit & introitum, dum nos in æternum illud & beatum regnum introducit. Ipse est enim qui ait: Ego sum ianua. Et, Nemo vadit ad patrem nisi per me: id est Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Canticum graduum David. Psalmus CXXI.

LÆTATUS sum in his quæ dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus. Stantes erant pedes nostri in atrijs Hierusalem. Hierusalem quæ edificatur ut ciuitas: cuius participatio est in idipsum. Illic enim ascenderunt tribus tribus Domini testimonium Israël: ad constendum nomini Domini. Quia illic sederunt sedes in iudicio: sedes super domum David. Rogate quæ ad pacem sunt Hierusalem: & abundantia diligentibus te. Fiat pax in virtute tua: & abundantia in turribus tuis. Propter fratres meos & proximos meos loquebar autem pacem de te. Propter domum Domni Dei nostri: quæ sui boni tibi

Matth. 5.

Ephes. 2.

QUÆ spei cœlestis desiderio detinetur, nihil obscuritatis in psalmo habebit. Ex suo enim sensu intelligentiam prophetiæ magniloquentiæ consequetur. Namque cum se meminerit scriptum Dei coheredem & consortem æternorum bonorum & similem angelis ex resurrectione renouandum, & corruptione deposita in gloriam Dei ac Domini nostri Iesu Christi corporis conformandum, futurumque incolam cœlestis ciuitatis viuis lapidibus extructæ, de qua scriptum est in Euangelio, cum Dominus iurari per cœlum inhibuisset, adiecit dicens: Neque per Hierosolymam, quia ciuitas est regis magni: non utique eam significans quæ propheta occidit & lapidauit, sed eam cuius beatus apostolus Paulus ita meminit, Vos estis ciues sanctorum & domestici Dei superædificati super fundamentum apostolorum & prophetarum: cumque legerit ea quæ nunc sunt ex parte esse, nosque per speculum interim & in ænigmate videre: perfecto autem veniente, ea quæ nunc pro

parte sunt destruenda, & facie ad faciem tanquam corporali visu ea quæ nobis nunc sunt inuisibilia contemplaturos, ubi non ægritudo, non mors, non mortificatio, non terror sit. Hæc cum quis annuntiata ab angelis, præformata in lege, exposita à prophetis, à Domino exemplis representata, prædicata ab apostolis, ipse sibi hæc eadem per fidem possibilia cognouerit: proclamabit necesse est exemplo prophetæ:

Letatus sum in his quæ dicta sunt mihi.)

Sed quæ sunt illa quæ dicta sunt, ex quibus læticia suscepta est? Nempe id quod sequitur:

In domum Domini ibimus.)

Hinc gaudetur, hinc exultatur, quia hæc quæ dicta sunt, quod eundem in domum Domini sit. Domus Domini quæ sit psalmo altero docuit dicens: Quoniam elegit Dominus Sion, prælegit eam in habitationem sibi. Hæc requies mea in seculum seculi, hic habitabo, quoniam prælegi eam. Non utique ut diximus hanc terrenam & caducam & pœnas luentem impietatis suæ, sed illam liberam & cœlestem Hierusalem, quæ eadem & Sion est: per cuius incolatum, quia domus Dei est, nos quoque ciues sanctorum, & domestici Dei sumus. Hinc ergo læticia est, quod dictum sit in domum Domini nos ituros. Sed qui ista dixerunt ne fortè ignorent, neque à domo eadem in quam nos ituros nuncient peregrinentur, sed dicunt:

Stantes erant pedes nostri in atrijs Hierusalem.)

Non incerta nunciant, non incognita pollicentur, hanc domum desiderabilem & dilectam à multis agnouimus. Nā dicit scriptura: Vnam petij à Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ. Ut videam delectationes Domini, & visitem templum eius. Et rursus: Domine dilexi decorem domus tuæ & locum habitationis gloriæ tuæ. Hæc domus desiderabilis, hic auditus lætabilis, fundamento duodecim viuarum, gemmarum esse viuos lapides extructos, excisos primum ad opus ædificationis à Mose in lege, à prophetis in passionibus suis, à Domino in corpore, ab apostolis in martyriis, à sancto Spiritu in virtutibus. Hi ædificatores, hæc ædificia, hæc ciuitas. Hinc stantes pedibus in eius atrijs, custodes scilicet quibus datæ sunt clauces domus huius.

Esai. 25.

huius dictum est enim: Vobis dabo claves regni cœlorum. Speciem domus ignorantibus nunciantes beati pedes, & a propheta merito laudati: Quam pulchri pedes euangelizantium pacem. Ac ne conuenire quicquam horum in eam Hierusalem quæ terrena fuit existimaretur, id consecutum est:

Hierusalem quæ ædificatur vt ciuitas.)

Non ciuitas, sed vt ciuitas: quia illa terrenæ ciuitatis ædificatio, & templi constructio, & tabernaculi institutio, speciem illius æternæ & cœlestis ciuitatis præfigurabat. Et quia in omne tempus & vsque ad seculi consummationem, & per omnium generationum ætatem ædificatio cœlestis huius ciuitatis explenda est, ideo eam ædificari sine temporis definitione significat, dicens: Aedificatur vt ciuitas: donec vt Apostolus ait, intret plenitudo gentium, & tunc quod est reliquum Israël saluabitur. Sed quia vnum ecclesiæ corpus est, non quadam corporum confusione permixtum, neque singulis in discretum acerum, & informē cumulum vnitis: sed per fidei vnitatem, per charitatis societate, per operum voluntatisque concordiam, per sacramenti vnum id omnibus donum vnum omnes sumus in quod nos hortatur Paulus dicens: Obsecro vos fratres, vt id ipsum sapiatis omnes eandē charitatē exercētes. Et cum fuerit, vt scriptum est: Erat autem omnium qui credebant cor & anima vnum: tunc erimus ciuitas Dei tunc sancta Hierusalem, quia Hierusalem ædificatur vt ciuitas.

Cuius participatio est in idipsum.)

Dissidentes autem à cœtu sanctorum & se ab ecclesiæ corpore peccatis fastu, libris separantes participationē sanctæ istius Domus non habent: quia participatio huius ciuitatis in idipsum est. Ex consortio enim perfectæ ciuitatis vnanimis non possunt participationem in diuerso habere, sed in idipsum. Omnes igitur qui vnum erunt, in ea erunt. Et testis est psalmus. Ait nanque:

Illuc ascenderunt tribus, tribus.)

Non vna, sed plures. Sed fortè sine vlla exceptione ab vniuersis ædificanda videbitur ciuitas, quod in tribubus cognominatis nulla fiat exceptio, eritque populis Dominum nescientibus in hanc domum communis ingressus. Sed intelligi illud scriptura non patitur, adiiciens ad id quod dixerat.

Illuc ascenderunt tribus, tribus Domini testimonium Israël.)

Sunt enim qui non sunt Domini, quibus dictum est: Vos de diabolo estis. Et rursum, Abite à me maledicti in præparatū ingnem diabolo & angelis eius. Tribus ergo quæ erunt Domini ascendent. Sed fortè sibi Israël hoc esse debitum vindicauit, id est qui secundum literam, & non secundum spiritum: qui carnalis, & non cœlestis, qui crucifigens Dominum, non qui adorans est: sed qui ab hac spe repulsus est. Illud enim ascenderunt tribus, tribus Domini testimonium Israël. Non tribus Israël in testimonium gentium, sed tribus Domini in testimonium Israël. Tribus enim Domini sumus, & in domum Dei Iacob introibimus, & annuntiabit nobis viam suam, & ambulabimus in ea. Tribus enim Domini dixerunt: Venite ascendamus ad montem Domini, & in domum Dei Iacob: & annuntiabit nobis viam suam, & ambulabimus in ea. Ex Sion enim exiet lex, & verbum Domini ex Hierusalem. Ex Hierusalem enim exiens verbum Domini, venit ad gentes. Hæ introeunt in sanctam ciuitatem, in testimonium Israël. In quod tandem testimonium?

Ad confitendum, inquit, nomini Domini.)

Tribus enim Domini nomē Domini confitentur. Hoc autem est testimonium ille Israel à Domino in Pharaone vindicatus, in mari ablutus, in deserto angelorū cibo pastus, in lege eruditus, in prophetis obiurgatus, in natiuitate à Domino per consortium corporis susceptus, in cruce si creder saluatus, in resurrectione si confitetur glorificatus: nihil horum suum credidit, nihil horum manere suū voluit. Habens manna, cucumeres Aegypti desiderauit: Legem vitæ à Deo expectans, vitulum adorauit. Prophetas audiens occidit: Virginis partum prophetarum sibi infamauit. Deum in carne non credidit, peccati remissorem falsi peccati reum arguit: emit ad mortem, in crucem sustulit. Testes resurrectionis ad silentium corrupit: Apostolos morte interfecit. In hoc scelere sui testimonium, tribus Domini ascendūt. Illi promissum est, hæ obtinent. Illius testamentum, sed harum hæreditas est. Hunc eius cruciarium Deum suum tribus confitentur. In hoc itaque testimonio agnoscit Israël quem compunxit: & ab accessu eius inhibetur, quem resurrexisse non credidit.

Joan. 8.
Matth. 23.

Esai. 2.

1. Cor. 1.

Mat. 4.

Hunc archangeli adorant, huic omnes virtutes cœlestes ministrant, hic tribus suas conformes gloriæ corporis sui præstat. Confitentur ergo nomini Domini, quia Deus est, quia filius vnigenitus ingeniti est. In hoc itaque testimonium *Matth. 19.* ni conscēdunt cōfidentes nomini Domini. Sed cōfessio ista iudiciū est. Iudicatur enim per eos quibus dictū: Sedebitis super duodecim thronos, iudicātes duodecim tribus Israël. Non solum hi iudicabunt, sed & regina austri condemnabit, & Niniuitæ condemnabunt, quia hi poenitentiam super Ionæ prædicationem egerunt, & illa ex vltimis terræ partibus veniens sapientiam Salomonis audiuit. In quibus ecclesiæ præfiguratio est, quæ peregrina & incognita, & poenitiæ credidit, & sapientiam desiderauit audire. Hæc igitur sedes iudicij erit, vbi in testimonium Israël tribus Domini ascenderunt ad nomen Domini confitendum, ecclesia scilicet, sanctorum lapidum in ciuitatem, quæ domus Domini est. Ait enim:

Quia illic sederunt sedes in iudicio, sedes super domum Dauid.)

Dauid nunc quoque sicut in cæteris locis Domini nomen ex corpore est. Scriptura enim vbicunque mentionem assumendi corporis facit, Dauid cum solita est nuncupare, nomen ei ex parente carnis assumens. Non est autem ex eo perturbatio intelligentiæ suscipienda, quod quædam ex præterito propheta locuti sunt: iam enim de hoc eodem in plurimis locis rationem & frequenter edidimus. Deo namque complectenti in se omnia, futura pro factis sunt. Et cuius tam fidelis præscientia est, vt quæ nōdum gesta sunt, tamen ab eo iam perfecta & pro præteritis habeantur & gestis. Denique statim res se futuri temporis loqui propheta demonstrat. Nam cum tanquam de præterito commemorasset ascendisse illic tribus Domini, & sedisse super sedes domus Dauid: nunc iam velut publicæ doctrinæ & admonitionis affectu, commouit in futurum, dicens:

Rogate quæ ad pacem sunt Hierusalem.)

Vt præscientia fidem in his quæ gesta dixisset ostenderet, conseruaret verò temporum ordinem in gerendis. Extructio itaque eius in pace est, & participatio in idipsum est, & vnus mentis & fidei & charitatis domus illa est. Discenda est

ergo doctrina pacis. Nunc enim rogare non orandi, sed interrogandi secundum proprietatem græcitatis est sermo. Sed pacem discere in voluntate est audientium. Cum enim de pace eius interrogauerit, tunc lætabuntur dici sibi, In domū Domini ibimus. Neque enim interrogatæ pacis fructus exiguus est, quia id sequitur:

Et abundantia diligentibus te.)

Perfectos fructus dilectio pacis expectat, & abundantem feliciū prouentuum copiam sperat. Quod idipsum benedictio in Iacob ad spem fidelium præformata significat: benedictus enim ita est fratris benedictionibus occupatis: Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni quem benedixit Deus. Ager plenus & fertilis, reddens centesimum fructum: Hic æternis copiis abundabit. Et nunc quidem interim beatis fructibus abundamus: quos nobis in spem fructuum æternorum ecclesiæ sacramentum & pacis vnitatis subministrat. Hoc autem sacramentum spei communis corporaliū & cōmunium rerum nominibus ostensum est: quod scientes intelligent. Namque abundantia huius & copiarum idem propheta psalmo altero meminit, dicens: Dedisti lætitiā in corde meo à tēpore frumenti & vini & olei sui multiplicati sunt in idipsum. Hæc igitur abundantia est in idipsum. Per hanc enim pacis & sacramentorum abundantiam, beata illa pax & indeficiens & æterna bonorum cœlestium abundantia præparatur. Dehinc sequitur:

Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis grauibus.)

Pax atque virtus domus huius connexa sibi sunt. Posse enim aliquid nisi ex pace non poterit, quia participatio eius in idipsum est: in idipsum autem esse pax sola consequitur. Perfecta verò ac pacata virtus eorum est, qui congregantur in idipsum, & idcirco ait: Fiat pax in virtutibus tuis. Ciuitatem autem necesse est diuerso ædificiorum genere consistere. Non enim omnis est murus, porta turris, neque omnis plateæ, porticus, tabernæ, neque domus, forum, templa, palatium: sed & differentibus inter se domorum magnificentiis differunt quoque cohabitantium dignitates. In omni verò genere ciuitatis nihil neq; firmitus, neque vtilius, neque celsius turribus est. Solita verò scriptura est grauius pro firmis

Genese. 27

Psalm. 4.

Psal. 34.

mis & immobilibus nuncupare, sicubi ait: In populo graui laudabo te. Nunc quoque cum de pace virtutis memorasset, abundantiam beatitudinis perfectæ & æternæ ciuitatis huius principibus tanquam firmissimis & grauissimis deputauit, dicens: Et abundantia in turribus tuis grauib. Superius dixerat: Et abundantia diligentibus te. Non ergo omnium est abundantia, sed diligentium Deum. Deinde adiecit, Fiat pax in virtute tua. Pax enim ecclesiæ & vnitas, virtutē nobis firmitatēq; præstat. Vnde illud apostoli: Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum prudentiæ custodiat corda vestra in Christo Iesu. Nunc quoque hanc abundantiam quam diligentibus spondederat, propriam esse grauium turrium commemorat: eos graues turres significās esse quicunque diligerēt. Per quod intelligendū est abundantiam hanc non promiscuā esse, nec totius admodū ciuitatis: sed eorum tantum fidelium & sanctorum virorum, qui ceteræ ciuitatis huius ædificationi tanquam turrium firmitate præstiterint. Sequitur deinde prophetæ magnus affectus & in omnem hominem credentem sollicitudo piæ admonitionis. Ait enim: *Propter fratres meos & proximos meos loquebar pacem de te, propter domum Domini Dei mei quæsiui bona tibi.*)

Et propter
Baptistam

Philip. 4.

Multitudinē in fratribus suis proximisq; huius significat ciuitatis, propter quos pacem de ea luctus est: vt audiētes seipsos in ædificium consummandæ huius ciuitatis aptarent. Sed qui pacē propter fratres & propinquos suos de ea loquitur, ciuitati eidē propter domū Dei bona quærit, dicens: Propter domum Domini Dei mei quæsiui bona tibi. Ciuitati ergo bona propter domum Domini quæsitā sunt. Discernens enim gloriam domus Dei à ciuitatis vniuersitate, quia necesse est ornatum domus Dei regiæ ædificationi ciuitatis totius anteferri: quæsiuit eidē ciuitati bona primū enim fratres & propinqui eius, per prædicationē pacis facti sunt Domini ciuitas. Secundo verò ciuitas ipsa iam ex propinquis eius & fratrib. cōstituta: audiēs dignitatē domus Dei, dom⁹ omnis Dei ipsa esse properabit. Ac sic ciuitati huic quæsitā sunt bona dū ex ciuitate Domini in domum Dei proficit: secundum illud apostoli. Vos estis templum Dei: & spiritus Domini habitat in vobis. Fidelis enim est qui ait, Pater pro his te rogo: vt om-

1. Cor. 6.

nes vnū simus, ego in illis, & tu in me: Dominus noster Iesus Christus: qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Ganticum graduum. Psal CXXII.

A de leuanti oculos meos qui habitas in celo. Ecce sicut oculi seruorum in manibus dominorum, suorum: Sicut oculi ancille in manibus domine sue: ita oculi nostri ad Dominū Deum nostrum: donec misereatur nobis. Miserere nobis Domine: miserere nobis: quia multum repleti sumus contemptione. Quia multum repleta est anima nostra: opprobrium abundantibus & despectio superbis.

EFFICITVR rebus quod titulo præscriptum est: gradibus enim cantici tanquam de humilibus ad excelsa conscenditur. Nanque in primo cantico graduum ad Dominum de tribulatione clamatū est. Postea leuati oculi in montes sunt, & quæsitum vnde veniret auxilium. Dehinc quia leuanti oculos, & vnde auxilium veniat quærenti adest doctrinæ propheticæ institutio: in his quæ sibi sunt dicta lætatus est. Nunc verò quia vsque ad id quod doctrina instituebat accessum est: de quodam quasi profectus sui gradu cātat propheta: *Ad te leuanti oculos meos qui habitas in celo.*) Incrementis competentibus contemplandi Dei vsus, tanquam post multam cæcitatem, per modica & dimēsa adimissē sibi lucis interualla, consuetudini totius luminis præparatur. Deus enim qui primum in tribulatione inuocatus est, quæsitus est à prophetis, eosq; prophetiæ lætificauit auditus: nunc iam oculis mentis per fidei fiduciam contemplandus est, habitans in cœlo. Sed cœlum hoc quod visibus nostris per materiē sui subiaceret, quod tanquā sumus solidatus, firmamenti & naturā & nomē accepit, præteribit & non erit: sedes autem Domini manet in æternum. Necesse est verò vt habitatio habitatore suo digna sit, & si corruptibili loco id quod infinitum & incorruptibile est cōcludamus, & si Deū in cœlo hoc habitare credimus. Quæramus ergo quæ habitatio Dei sit. Nēpe is qui dixit: Pater enim in me, & ego in patre. Et rursum: Ego & pater vnū sumus. Et de quo dictū est: Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi: digno & sufficiente filio, in quo pa-

Joan. 14.

Joan. 10.

1. Cor. 5.

ter per eandem naturæ habitet virtutem. Pater autem filiū quem ex se genuit, non separat à se differētia diuinitatis. Sed nō nunc de inseparabili virtute patris & filij sermo est. Deus enim ex Deo genitus non abest per naturam ab eo ex quo genitus confitendus est: & Deus innascibilis vnigenitum Deum gignens manet in illo quem genuit proprietate generendi. Omnis autem spes in eo nostra est, vt vnigenitum Deum nouerimus. Nam de innascibili Deo, nemo tam amens est, qui cœlum cōtuens Deum esse non sentiat. In hoc ergo cœlo Deus inhabitat digno maiestatis suæ & diuinitatis habitaculo. Sed est & alia complacita Deo & electa habitatio, eorum scilicet, de quibus dictum est: *Habitabo in his & deambulabo in ipsis, & ipsi mihi erunt in populum, & ego illis in Deum.* De quibus & Apostolus ait: *Vos estis templum Dei, & spiritus Dei habitat in vobis.* Idem quoque Apostolus ait: *Qualis de limo, tales & de limo: & qualis cœlestis, tales & cœlestes.* Cœlestis ergo est secundus Adā, & idcirco cœlestis, quia verbum caro factum est, ex spiritu scilicet & Deo homo natus est. In hoc ergo verbo non inani sono vocis, sed in Deo verbo: neque in dissidenti à se diuersaque substantia, sed in Dei verbo Deus tanquam in cœlo habitat. In eo scilicet vtrique, quod ex se ac suū est manēs per eū, in eis quoque qui cœlestes sūt habitās, sicut ipse ad patrē ait: *Vt omnes vnum sint, sicut ego in illis & tu in me.* Ergo si qui in Adā limus fuimus, nunc cœlestes sumus in Christo & Christus habitator est nostri, per habitantem Christum in nobis etiam ille quoque habitator est nostri, cui est habitans in nobis Christus habitatio. Et quia secundum corporale intelligentiam ille nobis subest sensus, vt cœlū quod vltra firmamenti huius naturam est Deus inhabitare existimetur: non excludamus publicam illam de sede Dei opinionem, vt ei cœlum cœli thronus sit, sed & illam dignā Deo habitationē in cœlesti Adā suo significantē esse credentes. Etia hoc ergo cœlum habitare Deus noscendus est, per eum quoque inhabitans quos in eo cōstituit esse cœlestes. Oportet autem eos qui ad Dominum oculos mentis erexerint, non retorquere eos atque deflectere: quia vt in euāgeliis dictum est, *Nemo retrō respiciens & aratrū tenens aptus est regno cœlorum.* Relin-

*Leuit. 26.
2. Cor. 6.
1. Cor. 15.*

Joan. 17.

Luc. 9

quentes enim templā, aras, cupiditates, lasciuias, & omne vitiorū profundū: conuenit indefesso obtutu inuictōque persistere. Si enim gentes errore suo cæcæ indemutabili pertinacia falsis religionibus detinentur, ita vt reflecti à superstitionibus suis veri ratione non possint, diuersis diis, vt vocāt, perseuerāte stulticia seruiētes: & si anima peccantium capta vitiorū illecebris, deuotissimē seruit tanquā imperanti sibi corpori: quanto nos magis conuenit Deum conditorē cœli & terræ cognoscentes, qui vt potēs fuerit ex terra inanima animare hominem. ita & potens sit hominem, qui iam animatus occiderit, in æternitatis consortiū excitare, sine deflexu aliquo ac deuia religione venerari, neque quoquam intentæ fidei pertinaciā deflectere? Et docet propheta hos mentis suæ oculos indemutabili ad Deum esse semper obtutu, dicens: *Ecce sicut oculi seruorum in manibus dominorum suorum. Et sicut oculi ancillæ in manibus domine suæ ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nobis.* Exempli comparisonem propheta posuit vt sicut in manibus dominorum oculi seruorum sunt, ita ad Deū fidei suæ oculi intenti sint, quia fidelis seruus ad omnem obedientiam voluntatis dominicæ sollicitus, indeflexosque oculos semper intendat. Sed si de seruis ac dominis corporalibus sermo esset dictum ita fuerat, oculos seruorū in oculis vel in lingua vel in conspectu esse dominorum. Aut nutu enim his iubetur, aut ore. Sed manus pro operibus frequenter scriptura significat. Sunt autem qui neque hominum, neque Dei serui sunt, sed serui sunt peccati, Domino dicente: *Omnis qui facit peccatū, seruus est peccati.* Hi ergo serui harum spiritualium nequitiarum in cœlestibus, in opera eorum tanquam in manus dominorum suorum oculis mentis suæ semper intenti sunt: vitiorū in id desiderio atque admiratione defixi. Sunt autem hæc diabolica, id est, deorum gentilium opera quæ significātur in manibus: venter, ocium, luxus, libido, superbia, auaritia, ambitio. In hæc ergo voluptatum quarum dominatui subiacent opera spectantes sensus sui oculis intendunt, quibus dii plures sunt innumerosique Domini: prout vniuscuiusque studiū & natura auctorē sibi religionis elegerit. Nobis autē vnus Deus est. Non tamen per vnionem Dei, Domino nostro Iesu Christo quod Deus

Joan. 8.

Gen. 19.

Ioan. 1.

1. Cor. 8.

Rom. 9.

Deus est abnegantes: sed sequētes legem & prophetas & euāgelia & apostolos diuinitatis vnitatem in innascibili Deo & in vnigenito Deo secundum proprietatem atque naturam cum fide & veritate profitemur. Nusquam enim genere plurali, nec Deos neque Dominos sermo propheticus nuncupauit: sed vnūquenq. suo ordine. Genesis nanque ait: Et pluit sulphur & ignem Dominus à Domino. Et propheta: Vnxit te Deus, Deus tuus. Et rursum: Dixit Dominus Domino meo. Et euangelia: Et verbum erat apud Deū, & Deus erat verbū. Et apostolus: Vnus Deus ex quo omnia, & vnus Dominus. noster Iesus per quem omnia. Et rursum: Ex quibus Christus qui est super omnia Deus. Hoc ergo propter Dominum dictum est: vt intelligeremus per id quod vnus innascibilis Deus est, non adimi vnigenito Deo posse quod Deus est. Deus enim vterque vnus est, non vt vnus diuisus in duos sit, aut vterque ipse sit, vt nuncupatio sola fecerit patrem & filium, non natura gignendi: sed idcirco Deus vnus, quia neque duo innascibiles, neque vnigeniti duo sed vnus ex vno, & ambo vnum, non dissimili scilicet aut differenti à se substantia diuinitatis in vtroque Sequitur deinde: *Et sicut oculi ancille in manibus domine sue.*)

Tenuit verò eundem propheta ordinem, vt in comparationis exemplum ancillæ quoque oculos in manus domine esse commemoraret intentos: vt in operum potius efficientias hæc desideria seruorū doceret intenta. Sed cū plures serui plurium dominorum sint positi in exemplū, quærendum cur ancilla vna vnus cōmemorata sit dominæ. Plures enim serui vt superius diximus, plurimorum sunt dominorum: nunc autem vna ancilla & vna domina quia natura vna est animæ humanæ, sicuti & terrenæ carnis vna natura est. Et quia nunc de peccatoribus qui peccati serui sunt, sermo est: hæc ancilla anima carni dominæ suæ dedita est, & per corporalium viciorum bladimenta subiecta est, habetque inferioris sui per illecebrarum fomēta dominatum fructus operum eius inspiciens. Ergo vt hos seruos & hanc ancillā indēmutabiles vitia sua detinēt & in his quadam religiosæ stultitiæ suæ intētionē persistūt: ita fidē esse oportere, quæ nō temporaria ac mobilis sit, neq; emissis tētionibus defatigetur, sed vsque ad con-

summationē misericordiæ Dei immobilis & indēmutata permaneat. Et idcirco propheta pertinaciam suæ spei vsque ad finem accipiēdæ misericordiæ demonstrat, dicens: *Ita oculi nostri ad dominū Deū nostrum donec misereatur nobis.*) Nō desinit, non absit, tardat licet ad tentationem fidei misericordiam suam Dominus: quia fides constantem præstare debet fiducia suæ expectationem, & desperatio omnis diffidentiae confessio est. Sed propheta non incertus est misericordiæ Dei: Nam oculi eius in eum, quoadusque misereatur intenti sunt. Intenti autem adeo, vt intentioni eorum oratio geminata subiecta sit. Ait enim post hæc: *Miserere nobis Domine, miserere nobis*) Et intentus est, & intentus orat: ea scilicet perseverantia, qua viciorum serui in dominantibus sibi viciis demorantur, ille certissima bonorum æternorum spe, & perfecte in se misericordiæ fiducia perseverat sequuntur verò, vt sæpenumero cognouimus, hanc fidelium spem grauis iniquorum obrectatio, & molesta malignorum insectatio. Iusticiā enim à nobis prædicari, iniquus odit. pudiciā si laudamus, impudicus offenditur. Execratur in nobis ebrietas ieiunia. At verò cū ad liberalitatem cohortamur, insipientiam nostrā avarus accusat. Cū Christum Deum prædicamus crucifixum, religionem Iudæus & omnis ex gentibus persecutor exprobrat. Cū iudicium Dei expectamus offenduntur seculi reges: & Deum arbitrium vitæ ab vno quoq. actæ recusant. Cū resurrectionē annunciamus, mortua cum viciis suis infidelium corpora contradicunt: fidem quoque nostram à lege & prophetis & euangelis & Apostolis susceptam omnes hereticorum falsitates coarguunt. Cædimur, maledicimur, fugamur, necamur ferro, flammis profundo desæuitur in nostram vercūdiam, desæuitur in corpora, dolor nobis est ex iniuriis nostris: Et quia iniuriæ nostræ his qui eas inferunt mors est, dolor nobis ex miseratione petentium est. Ideoque post geminam precationē qua dixerat, *Miserere nobis Domine miserere nobis*, adiecit: Quia multum repleti sumus despectione, quia multum repleta est anima nostra) Deo solo aduersum hæc opitulari potente: vt ab aspernatione atque contemptu eximat, vsque in finem misericordiæ in se semper intentum. Et quia donec sibi Deus misereatur

intētus est, idcirco gemina oratione misericordiam Dei sibi precatur. Quia multum ipse atque anima sua repleta aspernatione sit eo vt diximus, tantum potente in multa aspernatione misereri: neque solū in id potente, sed potēte etiam intro versus omnia retorquere, & quandam vicissitudinem præstare patienti. Testis nobis est & pauper in Abrahæ sinu quiescēs, & diues perustus in pœna. Ille enim in aggestu fimi ante diuitis ianuam fame tabidus, vlcera sanie diffluens sederat canibus vulnera dissoluta lingentibus. Sed hæc erat militia corporis, hæc aduersum seculum pugna: interius tamen anima eius per fidem inuulnerabilis, & ad omne telum voluptatis ac vicia inuia: & idcirco ab angelis post carnis dissolutionem beata in Abrahæ sinum fertur. Ille verò cui omnis erat vestitus in purpura, cui totius ciuitatis nobilitas graui dominatu subdita famulabatur, cui aëris, terræ, maris copiae in vsum conuiuij cōgerebatur, vni ventri eius officiis elementorum omniū seruentibus: qui huic pauperi ianuam clauserat, micas de mensa excidentēs negauerat, tãquam contumeliã suam occursum eius exprobrauerat: excedens hoc male vsus erat corpore, impenetrabili à sanctis chaos separatur, omni pœnarum ministerio excipitur, dolet, vexatur amburitur inrorari se ac refrigerari minimo digito requiescētis in sinu Abrahæ pauperis deprecatur. Cui Abraham respondit: Fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris. Fit alterna conuersio: & demutatur lætitia in mœrorē & mœror in gaudiū. Et videamus an id ipsum quod euangelium exposuit, nūc quoq; propheta significet. Ait namque: *Opprobrium abundantibus, & aspernatio superbis.* Post superbas quas cōmemorauimus insectationes regum, gentium, Iudæorum, hæreticorum, atque etiam sæpe nostrorum, facta hic quoque est euangelica conuersio, vt abundantibus sit opprobrium, & superbis aspernatio. Superbia in contemptum, & copia mutatur in inopiam. Rursumque contemptus in superbiam & inopia demutatur in copiam: propheta vtrunque istud per verba eadem mōstrante, cū dicit: *Opprobriū abundantibus, & aspernatio superbis.* Siue quod modo opprobriū ferant qui postea in regno Dei abundabūt,

Luc. 16.

quod & nunc in aspernatione sint, qui postea per fidei confidētiā superbiant: siue quod iudicij tempore opprobrium & aspernatio in eos qui nunc in seculo abundant ac superbiant reuertantur. Paulus in infirmitatib. & in angustiis suis gloriatur: iudicem quoque eligi potentium ex contemptibilibus ecclesiæ præcepit. Mutuam sibi legem ille & Petrus instituunt: vt meminissent egenorum, eorūque curam facerent solcite. Minorum angeli Deum quotidie vident, humilis exaltabitur, & optimum sacrificium Deo est cor contritum & humiliatum. Non ergo abiiciamus humilem, nō contemnamus pauperem, non transeamus indigentē: ne profundo ab his chaos separemur, ne refrigerare nos minimo digito suo dedignetur, quia opprobrium abundantibus, & aspernatio superbis sit. Demutabilis est ista conuersio, & digna in bonos ac malos vicissitudo, quam in euangelis ostendit dicens: Beati lugētes, quoniam ipsi consolabuntur. Et rursum: *Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis,* ait Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Matth. 9.
Luc. 6.

Ganticum graduum. David. Psal. CXXIII.

N I S I quod Dominus erat in nobis dicat nunc Israël: nisi quod Dominus erat in nobis. Cum surgerēt homines in nos: fortē viuos deglutissent nos.

Cū irasceretur animus eorum in nos: forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentem pertransiuit anima nostra: forsitan pertransisset anima nostra aquam immensam. Benedictus Dominus Deus qui non dedit nos in capturam dentibus eorum. Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venatorum. Laqueus contritus est, & nos liberati sumus. Adiutorium nostrum in nomine Domini qui fecit celum & terram.

A T T V L I T magnum nobis cōpendiū psalmus anterior. Ab eo enim in hūc scanditur. Oculi nanq; mentis nostrę intenti in Deum fuerunt vsque ad misericordiæ finem, multis vndique aspernationibus & opprobriis circumstantibus. Post quæ misericordiã consecutos, & de opprobrio in abundantiam, de aspernatione in superbiam collocatos, quid agere ac loqui nos oporteat propheta demonstrat, dicēs: *Nisi quod Dominus erat in nobis dicat*

dicat nunc Israël, nisi quod Dominus erat in nobis. Cum exurgerent homines in nos, forte viuos deglutissent nos.) Et quidem sermo ipse talis est, ut intelligatur prophetæ esse instruētis quid dici à cæteris oporteat. Primum enim res ipsa dicta est: dehinc qualiter sit dicenda monstratur. Et hic fuit ordo, ut quid agendum dehinc quatenus agendum esset ostenderetur. Nisi quod Dominus erat in nobis dicat nunc Israël. Dictum est ergo quid dici ab Israël oporteret de Israël frequenter admonuimus eum existimandum esse, qui Deum mentis oculis contemplatus sit. Nunc ergo secundum propheticam doctrinam cognito quid dicere debeat Israël, loquitur, Nisi quod Dominus erat in nobis. Cum resurgerent homines in nos, forte viuos deglutissent nos. Hoc ergo Israël ille exemplum accipiens à propheta dicit: quia audiuit, Nisi quod Dominus erat in nobis, dicat nunc Israël. Non est autem leue mandatum illud, quod necesse fuit præeunte quodam prophetæ præconio demonstrari. In his namque rebus quæ difficiles sunt, desideratur exemplum. Omnis enim natura hominum insolens ad res secundas est, & imbecillitatis suæ immemor inconsulte in prosperis iactans est: quod ab homine doctrina Dei eruditio abesse oportet. Quis enim relictus est nobis gloriandi locus, recordantibus omnia ex Deo esse? Si nos nobis vitam inferuimus, debemus & nobis corporum speciem: si ipsi pluias æstusque moderamur, ex nostro esse proventus fructuum gloriemur: si non in omnibus opus est Dei misericordia etiam omnia nobis tanquam ex nostro sint vindicemus. Nunquid fortis fortem se gloriabitur, quæ corporis ægritudo efficiet infirmum? Nunquid diues in opibus gloriabitur, cui hæc omnia forte fur prædo, tyrannus abripiet? Nunquid nobilitas gloriabitur, effecta nonnunquam indigna & miserabilis seruitus? Nunquid sapiēs gloriabitur, incertus quid in momenta sibi accidat? Sed si quid horum sine molestiæ alicuius interpellatione utimur: delectamur, efferimur. Et si ex aliqua tristitia in gaudium reuertamur: huius ipsius vix adepti gaudij incapaces ultra sensum humanæ imbecillitatis extollimur, immemores dicti huius: Non gloriatur sapiēs in sapientia suæ neque fortis in fortitudine sua neque diues in diuitiis suis: sed in eo gloriatur qui gloriatur, intelligere se

Hier. 9.

& cognoscere quoniam ego sum Dominus. Ergo nos de consuetudinis nostræ vitio insolentes, quod iam præscripto confessionis propheta formauit: & ad honorem Deo reddendum, & in eo gloriandum exemplo admonitionis edocuit dicens: Nisi quod Dominus erat in nobis: dicat nunc Israël. Auditis igitur à propheta quæ dicere nos oportet: dicamus & nos, *Nisi quod Dominus erat in nobis. Cum exurgerent homines in nos, forte viuos deglutissent nos.*)

Perpeffi nanque hominum insectationes, regum impias cogitationes, consiliatorum illecebras adhortationes: cum in fide maneamus, cum timore Dei resideamus, cum in spe bonorum æternorum immoremur: adiuti Dei misericordia, scientes fidelem eum qui dixit: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Ad hunc habitatem in nobis gaudia nostra referamus, huic si quid in nobis est debeamus: à Paulo beato edocti, nihil nostrum existmandum, dicente: Quid habes, quod non acceperisti? Si autem acceperisti, quid gloriaris quasi non acceperis? A sancto verò Iacob patriarcha modestia referendæ gratiæ cognoscentes, cum dicit Deus qui enutrit me à iuuentute me, & angelus eruens me ex omnibus malis. Non est autem in usu hominum: ut viuos alios vorent: neque usque ad carnes glutindas odia procedunt. Sed neque nunc de eruto à morte corpore gaudium est: sed de anima à peccato cōseruata, atque à peccatorum consortio liberata. Idcirco ita ait, forsitan viuos deglutiedos fuisse: scilicet in corpore adhuc positos, à morte peruasos, atque à peccato comestos. Hæc enim viuorum mors est: viuere luxui, somno, sacrilegiis, adulteriis, cædibus. Deo ergo gratiæ agendæ sunt manenti in nobis: quod per fidem eius doctrinamque, viuētes non deglutimur ab istis. Fit ergo hic in gratulatione ordo, qui est & in iniquitatibus. Nanque ab insurgentibus primum aduersus nos deglutiti non erimus: sed ne postea quidem irascentibus eorum animis ab aqua Domino protegente absorbebamur. Aite enim: *In eo cum irasceretur animus eorum aduersus nos forsitan aqua absorbuisset nos.*) Sed quid hoc est? Animi hominum irascuntur, & aqua nos absorbet? Nunquid ad motus mentium incitatarum vtriusque aquæ assistunt, aut animales sunt ut absorbeant?

Matth. 8.

1. Cor. 4.

Genf. 48.

Enecari aqua qui demersi sunt possunt absorbere autem id quod in animale est non potest. Quærendum ergo nobis est quid hic intelligi oporteat. Et meminisse eorum locorum necessarium est, in quibus aquæ facta sit mentio. Et quidem in exordio libri Genesis ita scriptum est. Et spiritus Dei superferebatur aquis. Et rursum, ecce Tenebræ erant super faciē abyssi. Et iterum, Dixit Deus, fiat firmamentum in medio aquæ, & sit diuidens inter aquam quæ est sub firmamento, & inter aquam quæ est super firmamentum, Et rursum, Aqua quæ super cœlos est, laudet Dominum. Et rursum, Viderunt te aquæ Deus, viderunt, & timuerunt. Ergo quia lex spiritalis est, & fides historiarum non periclitatur, si rebus effectis inesse connexam sibi extrinsecus significantiam existimemus, videmus & aquas esse super quas sit spiritus Dei, & aquas esse quæ super cœlos sint, esse & quæ in terris sint, & aquas esse quæ laudent, & aquas esse quæ timeant. Per quod rectè significari aquas populos intelligimus, in quibus sint spirituales, sint tenebræ, sint cœlestes, sint terrestres, sint gloriosum aduentū Domini laudaturæ, sint & timentes. Hæ ergo sunt trepidæ, terrenæ, tenebræ, absorbere nos volentes, animis concitatis in iram, & toto diabolici furoris impetu commotis, tanquam maxima hyemis tempestate torrentibus, & per præceps ruentibus. Atque ita in ordine confessionis nostræ ad Dominum adiecit propheta:

Torrentem pertransiuit anima nostra, forsitan pertransisset anima nostra aquam iramensam.)

Ecce diaboli & suorum irruentes impetus, & ex turbidis motibus concitatos furentesque præcursorum & tempestatis temporariæ torrentes: sed hæc intolerabilis aqua animam non transit, in qua Deus habitat. Intolerabilis autem est Deo vacuis: his autem in quibus Deus est, torrens repentinus est: post paululum verò, ad transeundi facultatem aridus & exhaustus. Atque ut nullus hic de aquis sensus esset, consequitur:

Benedictus Dominus qui non dedit nos in capturam dentibus eorum.)

Et qui sunt torrentium dentes? Sunt planè ad laniandum, apprehendendumque vehementes, ira, cupiditas, lasciuia, odium, gula, auaritia. Hi sunt dentes

mali & tenaces. Per hæc enim in nos captos laniatosque dominantur, dum vitiorum suorum aut ministros aut confortes esse nos faciunt quibus non carnes nostræ, sed animæ, nisi Deus in nobis esset manderentur. Ait enim:

Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.)

Laqueos qui venantur occultè & fallentes prætendunt, aut abscondos vallibus, aut herbis contextos, aut cibis oblitos, nubibus concolores. Et hæc quidem ad bestias atque aves ceteras, nobis verò aduersus animam hæc parantur. Est enim nobis laqueus, in ocio, pecunia, ambitione, lasciuia. Hæc prætenduntur hæc blandiuntur, hæc fallunt, sed ab his omnibus voluntas nostra est refrenanda. Omnibus enim hi laquei prætensi sunt, sicut scriptum est: Non enim iniuste in terram prætenduntur retia auiibus: perfecta enim gloria est, ab his laqueis qui prætensi sunt euolare. Denique psalmus ita dicit, Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. Non utique venantium, sed eorum quibus in venatione tensi sunt laquei. Non enim cum quis in laqueum inciderit, tunc fiet peccator, sed cum omnibus tendantur, ille autem qui iam sit peccator in laqueo est, sicut scriptum est: Oculus meretricis, laqueus est peccatoris. Ergo à peccatis omnibus abstinendum est, ne incidamus in laqueum. Spirituales enim sumus, & euolamus ut passeris. Passer avis domestica, & ædificiorum incola: non momentanea, non temporaria, sed sine demutatione vlla aut temporis obseruatione consistens. Nos ergo sine vicissitudine temporum ecclesiam incolentes, abstineamus à peccatis: ut à laqueis euoleamus. Laqueus enim per Deum in nos habitantem conteritur, quia ita sequitur:

Laqueus contritus est, & nos liberati sumus. Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cælum & terram.)

Hoc adiutorio laqueus conteritur, hoc adiutorio liberamur, in nomine Domini, qui fecit cælum & terram: quod est scilicet super omne nomen, in quo omne genu flectitur cœlestium, terrestrium & infernorum: & omnis lingua confitebitur, quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Canticum graduum.

PSAL. CXXIII.

Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commovebitur in æternum qui habitat in Hierusalem. Montes in circuitu eius: & Dominus in circuitu populi sui: ex hoc nunc & usque in seculum.

Quoniam non derelinquet virgam peccatorum super sortem iustorum: ut non extendant iusti in iniquitatem manus suas. Benefac Domine bonis & rectis corde. Declinantes autem ad obligationes adducet Dominus cum operantibus iniquitatem: pax super Israel.

Faciant nobis plerique obscuritatem, volentes scripturas propheticas solo aurium iudicio æstimare: & non aliud in his intelligere, quàm quod sub singulis rerum quarumcumque vocabulis audiatur. Quod cum volunt, neque nobis quod intelligamus relinquunt: neque prophetas non dico cœlestia, sed ne terrena quidem rationabiliter dixisse constituunt. Quid enim aut à nobis congruè tractabitur, aut ab illis rectè dictum existimabitur: cum aquas laudantes, videntes, timentes & plaudentes manibus audimus: nisi ex autoribus scripturarum earundem, sub aquarum nomine aliud significari quon alterius sit generis monstremus? Id scilicet quod sit viuum ac sentiens, & ad rei vniuscuiusque iudiciū suo motu sensuque se permouens: quod esse homo intelligitur, laudans, videns, timens, plaudens, iudicans. Hæc enim humanæ affectionis genera in aquis esse sermo propheticus edidit: quorum quia in aquas natura non conuenit, nec propheta de aquis dixerit, nec nos de aquis dictum intelligamus. Hæc propter ea quæ in præsentī psalmo sunt retractari conuenit, quæ talia sunt:

Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commovebitur in æternum qui habitat in Hierusalem, montes in circuitu eius.)

Nomen montis Sion, & habitatio in Hierusalem, & montes circum eam, si nullam interioris intelligentiæ habent causam: inanis est psalmus, & mendax propheta, in quo Spiritus sanctus loquutus esse creditur. Est enim mons Sion ciuitati Hierusalem imminens: est eadem ciuitas, circa quàm extrinsecus plures sunt montes. Qui ergo confidit in Do-

mino, quem profectum habebit, vt sit sicuti mons Sion? Ex rationabili homine fieri saxum, arborem, cespitem: & de natura animali in naturam inanimalem referri? Iam verò quomodo fidelis hic sermo sit: non commouendum eum in æternum, qui habitat in Hierusalem? Nunquid Hierusalem ipsa sanctificationem habitantibus afferebat, vt habitatio eius firmitas esset æterna: cum illic sacilegia, cædes prophetarum, iudicium mortis in Deum, fuga apostolorum, crucis scandalum sit? Habitantes autem in ea quoties captiui, quoties perempti? Ad vltimum vrbs ipsa funditus diruta est, & qui vastationi eius residui erant, capti atque dispersi sunt: propheta hoc impietati eius excidium ita antea nunciante: Terra

Esai. 1.

vestra deserta, ciuitates vestre igni crematæ, regionem vestram in conspectu vestro exteri comedent, & desolata & subuersa à populis extraneis derelinquitur filia Sion, vt tabernaculum in vinea, & sicut casa custodiaria in cucumerario. Iam ergo inanis est sermo, inanis est prophetia quæ addiderit: *Montes in circuitu eius: & Dominus in circuitu populi sui ex hoc nunc & usque in seculum.*) Hierusalem euerfa est, populi eius extincti sunt, reliquæ eius dissipatæ sunt: hodie in ea non habitatur non sacerdos, non propheta, non princeps est: ipsa obtrita, deserta, sine fructu est. Et quomodo habitator eius non commovebitur in æternum? & Dominus in circuitu populi eius ex hoc nunc & usque in seculum? ergo non potest de ea prophetatum videri, à qua prophetiæ veritas dissidebit. Sequens igitur est, vt quæramus in quos dictorum ratio conueniat. Et quidem primum animaduertendum est, non alterius mōtis quàm Sion factam mentionem. Legimus enim montem esse Domini & Coreb: usque ad quem primum Moses cum multa obisset, accessit. Esse & montem Domini Sina, in quo populo lex scripta sit. Est & Sion mons supereminens Hierusalem: sed quia in hunc montem prophetiæ nullus est fructus, videndum est quid in monte intelligi oporteat, & habemus optimum intelligētiae ducem Esaiam. Nam cum superius montem Domini excelsum significasset, ad quem gentes venturæ essent, ait: Propter hoc sic dicit Dominus, Ecce mitto in fundamenta Sion lapidem præclarum, electum, angularem, preciosum in fundamenta eius, & qui

Esai. 2. 8

crediderit in eum, non confundetur. Et non ambiguum est Apostolum fundamentum Christum significasse, per quod beata illa dominici corporis ecclesia, cuius fundamentum est Christus, significari videtur in monte, quam idem Apostolus & Hierusalem nuncupat, dicens: *Galat. 4.* Quæ nunc est Hierusalem, & seruit cum filiis suis. Ea autem quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra.

Habemus ergo montem Sion Domini, habemus & ciuitatem Dei Hierusalem: & nominis Sion interpretatio est speculatio. Sic ergo montem Domini in Daniele accipimus, ex monte in lapidem, & rursus ex lapide in montem: exinaniuit enim se in forma Dei constitutus: & formam serui accepit: & per passionem suam mundo cum superstitionibus suis terroribusque prostrato, in gloria Dei patris est: & Deus super omnia est propter infirmitatem carnis ex monte in lapidem exinaniuit, propter gloriam passionis ex lapide rursus effectus in montem: mons supereminens & excelsus, in quo ipsi nosmetipsos per assumptionem carnis nostræ corporisque speculamur. In eo enim sumus resurrectio in resurrectione nostri, in eo nobis est corporis contemplatione speculatio est enim Sion mons. Loquatur interpretationem hanc Hebraica lingua, qua dictum est, mons Sion mons speculationis est. Loquatur & Paulus & dicat: Nostra autem conuersatio in cœlis est, unde & saluatorem nostrum expectamus Dominum Iesum nostrum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ, conformatum corpori gloriæ suæ. Dicat & rursus: Et cum essemus mortui peccatis, viuificauit nos simul cum Christo, & coexcitauit & collocauit in cœlestibus. Dicat & Euangelium: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Dicat ergo nunc & propheta: Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commouebitur in æternum qui habitat in Hierusalem. Sequamur Apostolum, sequamur Euangelium, sequamur Prophetam. Confidamus in Domino, ut conformes corporis gloriæ Dei simus. Habitemus nunc ecclesiam cœlestem Hierusalem, ut non moueamur in æternum. In hac enim habitantes, habitabimus & in illa: quia hæc illius forma est. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. *1. Cor. 13.* Et nunc videmus per seculum in ænig-

mate, tunc autem facie ad faciem. Sed & hæc cœlestis, & illa cœlestis: & hæc Hierusalem, illa quidem ecclesia angelorum multitudine frequentium. Sed est ecclesia primitiuorum, & est ecclesia spirituum in Domino fundatorum. Fundandi ergo sumus in spiritu, & in hac habitantibus standum est, non discurrendum: sicuti Moysi dictum est: Tu autem mecum sta. Non simus procurribus vagi, neque viis incerti, neque inanis doctrinæ vento euolantes. In æternum enim manendum est, si sine commotione steterimus. Sed neque desunt stare volentibus sanctorum custodiæ, neque angelorum munitiones. Dicitur enim: Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui ex hoc nunc & vsque in seculum. Hos ergo secundum superiora exempla montes esse existimabimus: humilitatem terræ excedentes, firmos & excelsos & immobiles. Cum enim & montem significari ecclesiam, id est Dominum in corpore legimus, & inuenimus montes Dei exultare atque lætari (scriptum est enim, Montes exultauerunt ut arietes) quomodo possumus montes non eos significatos esse intelligere, qui super terrenam naturam gloriosi iam in Dei rebus exultant? Ac ne leue præsidium in Apostolis, vel patriarchis ac prophetis, vel potius in angelis qui ecclesiam quadam custodia circumsepunt, crederemus adiectum est, Et Dominus in circuitu populi sui ex hoc nunc & vsque in seculum. Sed fortè apostolorum vel angelorum custodia sufficiens existimetur. Verum id quidem est, sed & Mosen audiamus. Nanque cum ei Dominus dixisset: Ecce angelus meus antecedit te, & ille respondit: Nisi tu mecum ambulaturus es, ne me expellas hinc. Bonum quidem præsidium angeli, sed melius Domini. Multis anima nostra laqueis appetitur, multis aduersus nos armis dimicatur. Non terra, non maria, non aër à fidei nostræ periculo vacat. Rapiunt oculos nostros raræ incogniti maris gemmæ, occupat animum terræ aurum, totis nos mortis nostræ illecebris spiritales nequitie & aëris huius virtutes circumvolant: per vitæ præsentis molestias, per alienæ voluntatis mores atque lasciuia inſidiantes, ut irascamur, ut oderimus, ut amemus, vndique expectamur & appetimur. Sciens ergo Dominus non aduersus carnem & sanguinem nobis pugnam esse, sed aduersus mundi huius potentes

*Dent. 5.**Psal. 113.**Philipp. 3.**Ioan. 1.**Exod. 32.*

mentes & nequitias spirituales : ait euangelia consummans : Ecce ego vobiscum *Matth. 28.* sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi, Adest enim : & cum fideliter inuocatur, per naturam suam præsens est. Spiritus nanque est omnia penetrans & continens. Non enim secundum nos corporalis est, vt cum aliqubi adsit, absit aliunde : sed virtute præsenti, & se quacunque est porrigenti, cum replente omnia eius spiritu in omnibus sit, tamen ei qui in eum credat adfistit. Nam & tribus vel duobus in nomine suo congregatis erit præsens, & in circuitu omnis populi sui est ex hoc & usque in æternum. Sed quid sibi vult, esse eum in circuitu populi sui ex hoc nunc & usque in sæculum?

Quia non relinquet virgam peccatorum super sortem iustorum, vt non extendant iusti ad iniquitatem manus suas.)

In virga potestatem intelligi conuenit, insigne enim potestatis est. Virgam accepit Moyses, qua posset omnia. Fuit & virga Aaron, sed fuit & virga Pharaonis, fuit & virga Nabuchodonosor. Ergo in circuitu nos Dominus custodit : ne super sortem nostram peccatorum virga derelinquatur. Veniunt quidem tribulationes, sed non permanebunt : veniunt persecutiones, sed non persistent. Multi redigere libertatem fidei nostræ in captiuitatem volunt : sed confessioni nostræ quam in Christo habemus, nemo dominatur. Non enim super sortem nostram peccatoris virga derelinquetur. Dominus nanque in circuitu populi sui est in æternum : ne victi & fatigati virgæ imperio, ad iniquitatem extendamus manus nostras. Sed virga cum inciderit, aufertur : & peccator cum incubuerit, non derelinquetur. Breue est quicquid patimur ab aduersarijs Dei : & habet victoriæ præmium, licet non habeat prælij longi laborem. Dominus adest. Etiam si vis aliqua compellet, abstineamus manus nostras ab iniquitatibus, non extendamus opera nostra in peccata : quia Domino in circuitu nobis constituto, virga peccatoris non derelinquetur vt maneat. Postquam conuersio sit prophetæ, retributionem à Domino ei qui ab iniquitate manus abstinerit imprecantis. *Benefac Domine bonis & rectis corde.)*

Probitatem & facti & voluntatis in utroque significans. Multis enim vel propter hominem fauorem vel propter

periculum & metum facti opus bonum est. Verum nisi ex voluntate boni simus, etiam si hominibus boni videbimur, tamen Deo boni non sumus : quia perfecta bonitas in recti cordis consistit affectu. Retributio autem vt bonis adest, ita & malis non abest. Nam sequitur.

Declinantes autem ad obligationes adducet Dominus cum operantibus iniquitatem.)

Et hic quoque duplicis significantiæ fermo est : declinantium ad obligationes, & operantium iniquitates : Qui declinant, ex alio in aliud declinant : id est, ex bonis operibus recti cordis in obligationes. Et quas esse obligationes existimabimus? Eas nempe, quas solui monuit propheta, dicens : non tale ieiunium elegit Dominus sed solue omnem nodum iniquitatis dissolue obligationes vehementium commutationum. Si quis ergo se à præceptis Dei declinans, his obligationibus colligauerit, abducetur cum operantibus iniquitatem : in eandem scilicet sententiæ pœnam transgressor & iniquus futurus. Qui enim operatur iniquitatem, ab obseruatione legis alienus est : qui autem declinat ex lege, legem in qua mansit ante, transgreditur. Non declinandum igitur ad obligationes est : neque libertas nostra est nexibus seculi & mundialium negotiorum vinculis inferenda.

Nouit beatus Paulus solutos ligari non oportere cum dicit : Solutus ab uxore, noli quærere ligationem. Et hoc non de criminoso vinculo necessariæ ligationis sensit. Cæterum sunt alia vincula, quæ fidem nostram impediunt & obligant, si bique connectunt : maxime augendæ pecuniæ labor, & negociandi insyncerus profectus. Hæc enim ita obligant peccatis, sacramentis, commerciis : vt sibi nos captos possessosque detineant. Ab his ergo mens, voluntas, studium soluendum est : quia declinantes ad obligationes vnâ adducentur cum operantibus iniquitatem. Erit autem Israel pacificus, non derelicta super se virga peccatoris : sed in fide perfecta, ac spe æterna manens, audiet pro portione sibi dici : *Pax super Israel.)* Ille est enim pax nostra, qui fecit vtraque vnum : Dominus noster Iesus Christus, quia benedictus in secula seculorum. Amen.

Esaia. 58.

1. Cor. 7.

Ephes. 2.

Canticum graduum. Psal. CXXV.

IN conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati. Tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione. Tunc dicent inter gentes: magnificauit Dominus facere nobiscum: sumus letantes. Conuerte Domine captiuitatem nostram: sicut torrens in austro. Qui seminant in lacrymis: in gaudio metent. Euntes ibant & flebant: mittentes semina sua. Venientes autem venient in exultatione: portantes manipulos suos.

Nisi essent in psalmis quædam tales prophetiæ, vt in res atque homines eorum temporum, quibus scripta sunt, non conuenirent, profectò auderent multi nihil in psalmis spiritualiter dictum existimare, putarentque nos quasdam commenticias assertiones, & eментitias interpretationes inquirere, quibus videremur altius nescio quid ac profundius cæterorum sensu intellexisse: perinde quasi nos sensui nostro ea quæ scripta sunt, coaptemus, & nō magis ex his quæ scripta sunt, sensum diligentis & sollicitę intelligentiæ consequamur. Scriptura enim legis manet, atque est anterioribus quàm adesset Dominus temporibus, consummata à prophetis edita à Iudæis, pertractata à regibus, suscepta à gentibus: sed intellecta & probata à Christianis. Hoc forte insolens existimetur. Planè insolens est, si nobis hanc gloriam præsumimus, si tantum infirmitati nostrę licere volumus, vt tantis temporibus abstrusa, tantis humani generis obscura æratibus, in quibus intelligendis frustra reges laborauerint, ipsi doctores & magistri legis errauerint: nos stulti seculo, & purgamenta mundi, & deliramenta sapientibus, de eorum intelligentia gloriemur. Sed tamen intelligimus, quia non mendax est qui dicit: Petite & dabitur vobis, querite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Et scriptum est: Quia qui dixit, quoniam oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & in prophetis, & in psalmis de me tunc adaperuit sensum eorum: vt intelligerent scripturas, & dixit illis: Quoniam sic scriptum est, Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes. Non

ergo ex nobis est quod intelligimus: sed ex eo, qui quæ ignorabilia erant fecit intelligi. Itaque ab eo speranda intelligentia est: qui & pulsantibus aperiet, & querentibus demonstrabit, & petentibus nō negabit. Nam quomodo intelligi poterit hic psalmus, quia rerum gestarum historia dissentit? Nusquam enim captiuitas populi huius, vsque ad Dauid tempora scribitur: sed longe postea quàm Salomon filius eius regnum obtinuit, seruit, captus Israël Assyriis, dehinc Iuda Babylonis. Quomodo ergo Dauid in eodem psalmo tanquam captus orat? Aut quomodo auersa à se captiuitate lætatur? dicens:

In aduertendo Dominus captiuitatem Sion facti sumus tanquā sicut consolati. Tunc repletū est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione. Tunc dicent inter gentes, Magnificauit Dominus facere cum illis.)

Quanquam autem religiosum sit existimare futuræ captiuitatis demutationem secundum prophetiæ scientiam prænunciatam fuisse, & ea quæ indubitatē essent gerenda per fidem gerendorum commemorasse pro gestis tamen dictorum verborumque, virtus, eius reditus gratulationem qui post captiuitatem Babylonis indultus est, nunc nos intelligere non patitur: cum præsertim eundem redditum grauior postea sit consecuta captiuitas, & indignum sit propheta, tanquam ignorantem, amoto omni captiuitatis opprobrio gratulari, cum indemutabili rursus opprobrio captiuitas iterata successerit. Est autem nunc omnis in psalmo, sicuti singularum rerum repositione monstrabimus, ex captiuitate vitiorum in libertatem cognitionis Dei redeuntis animæ gratulatio. Et quidem grauis est captiuitas corporalis, quæ iure libertatis amisso, victorum dominatui subditur: & seruiūt tum quidem corpora, sed nequaquam capitur fidelis animæ libertas. Testes sunt mihi tres pueri inter flammās cantantes: testis Daniel in fame leonum, propheta prandio saturatus: testis Eleazar inter iura dominorum, patris suis legibus libet testes cum matre sua martyres septem, Deo gratias inter noua mortis tormenta referentes. At verò quanto infelicior est animæ captiuitas? Si eam auaricia cœperit, per corpus latrocinatur ac grassatur: si libido vicerit, communicat cum corpore seruitutem si luxuria, ira, odium temeritas

Matth. 7.
Luc. 14.

temeritas, ebrietas, inuidia subegerit, his imperantibus sibi dominis, & anima, & corpus in commune famulantur: atque ita captiuitatem animæ, & corporis sequitur mentis captiuitas. Cæterum conditionem corporis religiosæ animæ generositas despicit. Officium quidem durum, tamen hominem non omnino miserabile quia ei seruiatur à seruis. At verò animæ captiuitas quàm infelix est? Auarus cariturus semetipso, carere timet pecunia: negotiosus, tristis, anxius, sine requie vlla, damni metu semper detinetur: honestatis immemor est, amicitiarum inobseruans, humanitatis fugax, religionem nescit, bonitatem omnino odit. At verò cui libido domina est, in quo cœno dedecoris volutatur? Pendet ad occasiones adulteriorum: anxius circa lasciuiæ suæ furta, oculis, mente, corpore totus in scortis est. Videns quotidie atque audiens humanas in adulteros leges, adulterium in ipso foro cogitat: quod agit timet, & quod timet non fugit. Quid verò infelicius ebrietatis dominatu? Ventri vltra capacitatem infundere, sensui rationem adimere, non loqui, non meminisse, non stare, & mortem quandam naturæ incolumi imperare? Quàm dedecorosus autem est furentium motus, temeritatis impetus, odiorum stimulus, liuoris anxietas? Quanta ergo perturbatio eorum est, quanta calamitas, qui supra memoratis malis seruiunt? Verum si cognita sapientiæ doctrina, & Dei prædicatione, & remissione vniuersorum horum peccatorum & resurrectione corporum, & æternitatis consortio, & regno cœlesti, à dominantibus superioribus de avaritia ad munificentiam transeamus, de libidinibus ad continentiam migremus, de ebrietate ad ieiunia reuertamur, de furore, temeritate, odio, liuore ad placabilitatem, rationem, misericordiam, benignitatem euoluemus: discantes hæc omnia à lege & prophetis, euangelis & apostolis, & cantantes ex lege: Dominus conterens bella, Dominus nomen est illi: cognoscentes à propheta: Ego sum qui feci cœlum & terram ex nihilo: credentes ab euangelio: In principio erat verbum & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: pronunciantes ab Apostolo: Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quia in ipso condita sunt omnia in cœlis & in terra. Et cum gentes conuersionem nostram ex

vitiis in virtutes, ex ignorantia Dei in confessionem eius effectam admirabuntur: tunc psalmi prophetiam à nobis intelligi posse testabimur, dicens:

In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati. Tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione. Tunc dicent inter gentes, magnificauit Dominus facere cum illis.)

Auertit enim Dominus captiuitatem nostram, per remissionem peccatorum. A dominatu enim vitiorum animam liberauit, anteriora delicta non reputans: & nos in vitam nouam renouans, & in nouum hominem reformans, constituens nos in corpore carnis suæ. Ipse est enim ecclesia, per sacramentum corporis sui in se vniuersam eam continens. Non erat Sion antequam liberaretur, sed Sion est quæ liberata est. Nomen cum libertate conuenit. Neque enim manentis, sed auersæ captiuitatis hoc nomen est. Quod verò ait, Facti sumus sicut consolati, meminit & Apostolus interim tanquam consolatum esse se, dicens: Miser ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius? Et qui nunc pro parte scit, & pro parte prophetat, & qui scit repositam nobis esse Hierusalem in cœlo & cum dicit, dissolui me melius est, & cum Christo manere. Sumus nunc quidem consolati, quia Dominus ait: Mittet vobis pater & alium consolatorem. Cum dicit alium, superesse se docet. Superest enim: expectat namque omnis creatura reuelationem filiorum Dei. Reuelatio illa, consummata consolatio est. Cæterum nunc tanquam consolatione ipsa interim non carentes, licet sit consummationis suæ nobis residua perfectio: repletur enim gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione. Non enim sufficientia sunt ad reddendas Deo laudes linguæ nostræ atque oris officia: mutauimus crimina in innocentiam, vitia in virtutes, ignorantiam in cognitionem, interitum in immortalitatem. Et hoc à Dei gratia, faciente pœnitendorum finem, & nouorum bonorum initia reddente. Quod enim optabilius nobis est tempus? quo adulterabamus, an quo maluissimus virgines fuisse? Quo ebrij eramus, in quo ieiuniis lætamur? Quo pecuniæ seruiebamus, in quo pecunia nostræ benignitatis est vsus? Quo dæmonia adorabamus, in quo pecuniis imperamus? Quo placere seculo gestiebamus, an quo

seculum vincimus? Quo Deum nesciebamus, an quo hæredes Deo præparamur? Hanc spei nostræ fidem gentes cōtemplantes, dicunt: Magnificauit Dominus facere cum illis, Hanc in virtutes vitiorum demutationem contuentes, Dei in nos magnificentiam admirantur. Id ipsum etiam ex sensu adeptæ huius beatitudinis nos quoque confitemur, in oris gaudio, & linguæ exultatione:

Magnificauit Dominus facere nobiscum: facti sumus sicut letantes.)

Lætatur enim de profundo ac miserabili cœno nunc ablutos nos fuisse: & nouos ex omnibus vitæ anterioris vitiis constitisse. Et quia propheta futuræ spei gaudia loquebatur, licet secundum scripturæ consuetudinem tanquam de præteritis gratularetur: tamen per consequentem precem non sui temporis res esse declarat, dicens:

Conuerte Domine captiuitatem nostram.)

Si fuit tanquam consolatus cum auersa est captiuitas, quomodo nunc ut ea à se auertatur orat? Sed in superioribus propheticæ scientiæ fuit sermo, futurorum gaudia tanquam de præterito nunciantis: nunc autem de auertēdis communis oratio: cui se propheta tanquam & ipse sit captus admiscet, tanquam adhuc in iisdem se esse cognoscat. Scriptum est enim: Iustus in principio sermonis sui, ipse sibi accusator est. Et rursus: Confitere primum peccata tua, ut iustificeris. Et beati lugentes, quia ipsi consolabuntur. Scit quidem propheta se liberum, sed tanquam captus Deo subditus est: siue per propriæ confessionis disciplinam: quia ubi peccati cōfessio est, ibi & iustificatio à Deo est, quod in publicano & pharisæo Dominus testatus est, cum Phariseus iustum se gloriatus est, publicanus verò pro peccatis orasset, Ait enim: Amen dico vobis, quoniam magis iustificatus est publicanus quàm pharisæus. Siue ergo ob id propheta conuerti captiuitatem communem precatur, seu quòd populum omnem à peccatis captum sciebat: & sicut, cum Apostolo, membro vni corpus omne compatitur, ita & populo captiuo à peccatis propheta concaptus est. Sed tamen orare pro captiuitate sua bonum sibi esse demonstrat, dicens:

Qui seminat in lachrymis, in gaudio metet. Euntes ibant & flebant mittentes semina sua.

Venientes autem venient in exultatione, portantes manipulos suos.

Quis hic ad Iudæos sermo est, ut eorū in hoc psalmo videatur propheta captiuitas? Quæ verò ad communem humani generis consuetudinem ratio est? Quis enim vnquam serēs fleuit? Aut nunquid huius lamentabilis sationis Iudæis vsus ex lege est? Nequaquam igitur istud scriptum vsquam aut gestum est: sed est prophetia superioribus dictis cōnexa. Duas autem esse sationes sanctus Apostolus docuit, carnis & spiritus: demonstratis & enumeratis seminibus sationis vtriusque, cum caro adulteria, veneficia, comestationes, ebrietatem, auariciam, idolatriam, & cætera his similia sereret: spiritus verò, pacem, gaudium, continentiam, charitatem, sobrietatem, mansuetudinem, & quæ sunt his consequentia seminaret, & sata sua vnoquoque messuro. Cum igitur optimum Deo sacrificiū sit cor contribulatum, & beati sunt lugentes, quoniam ipsi consolabuntur, & vnusquisque quæ seuerit metet, operum suorum fructus in iudicium tanquam manipulos laturus: seminandum nobis est cum confessione peccatorum, cum luctu corporalis infirmitatis, cum lamentatione ac dolore conscientiæ nostræ, quod nequaquam possimus dignè Dei præcepta secundum propositum voluntatis explere. Tunc quæ in lachrymis seuerimus, metemus in gaudio: euntesque flentes, cum exultatione veniemus, repleti fructibus nostris, & manipulis elaboratæ à nobis messis onerati: consolati per Christum, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Canticum graduum Salomonis.

PSAL. CXXVI.

NISI Dominus edificauerit domum, in vanum laborauerunt qui edificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, in vanum vigilauit qui custodiet eam. In vanum est vobis ante lucem surgere: surgite postquam sederitis qui manducatis panem doloris. Cum dederit delictis suis somnum: ecce hereditas Domini filij merces fructus ventris. Sicut sagittæ in manu potentis: ita filij excussorum. Beatus vir qui impleuit desiderium suum ex ipsis: non confundetur cum loquentur inimicis suis in porta.

Ratio

Proh. 18.
Esa. 34.

Luc. 18.

Ratio & temporum & prophetiæ intentam adhiberi ad præsentem psalmum cognitionis postulat diligentiam: ne forte nos ad inanem intelligentiam absoluta quædam verborum species, & ipse ille gestorum corporalium ordo sollicitet, maximè cum plures interiores causas doctrinæ propheticæ nescientes, sensu Iudaico præteritorum temporum prophetiam contineri in his graduum canticis opinentur: ut ea captiuitas Hierusalem prænunciata sit, quæ sub Hieremiæ diebus acciderit, & eiusdem rursus depulsæ captiuitatis gratulatio profiteatur: sitque ex eorum quæ psalmis his enunciantur, aut seruitutis dolor, aut reditus lætitia. Non improbamus hunc sensum, neque eorum intelligentiam coarguimus. Dignum est enim, ut miserabilem populi casum, & impietatis eius debitam pœnam, & post longæ seruitutis sufficientem peccatis grauibz satisfactionem, & misericordiam in eos Dei indulto reditu voluntatem, secundum prouidentia sciētiam prophetæ spiritus præloquatur. Verum cum captiuitatis illius reditum grauior sit & irremissa captiuitas consecuta & ædificationem ciuitatis receptæ miserabilis maneat & non demutanda vastatio, sciāntque & spiritalis reditus gloriam Israel reliquo reseruari, & cœlestis ac sanctæ Hierusalem ædificationem vsque ad beati ac dominici regni tempora comparari: maximèque cum spes illorum dierum atque res omnium horum psalmorum virtutes & genera testentur: non intelligo cur tantum de caducis ac de mutabilibus malis, ac non etiam de æternis esse velint prophetæ dolorem: & temporalium magis gaudiorū, & eorum quæ grauissime postea demutaturæ essent calamitates, potius quàm indemutabilium & æternorum intelligant demonstratam esse lætitiam: cum magnificentia propheticæ magis dignum sit beata & æterna & cœlestia prædicasse. Cum igitur psalmi superiores captiuitatē non corporalētātum & terrenā, sed sicuti libertatē nō caducam, nō præsentē, non secularem in se demonstrati sunt continere: tum etiam hic quoque psalmus nihil in se terrenum, nihil humile, nihil præteritis temporibus conueniens intelligitur esse complexus: sed secundum propheticam & apostolicam atq. euangelicam authoritatem eas spes omnes pronuntiare, in quas se patriarcharum

desiderium, sanctorum expectatio, apostolorum fides, martyrum confessio, & omnium credentium cursus extendit: id est, in sancta tempora, in æternæ ciuitatis incolatum atque cœtum, in regni dominici beatitudinem, in spiritalis libertatis nouam gloriam, in consortium diuinæ æternitatis & regni. Atque ut id absolutius intelligatur, ipsas illas verborum virtutes proprietatesque tractemus.

Nisi Dominus ædificauerit sibi domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, in vanum vigilauerunt qui custodiunt eam. In vanum est vobis ante lucem surgere.)

Volunt plures sanctum Salomonem ædificationi ciuitatis & templi studētem, in eo ipso molitionis suæ tempore euerfionem ciuitatis & templi quod conderet prophetasse: quia & titulus antelatus autorem eum psalmi huius conderet esse demonstret. Magnis enim viribus & totis sui regni opibus magnificum aliquid & Deo dignum efficere tentabat. Nam vsque ad centum quinquaginta millia virorum, sicut scriptum est, in diuersos ædificationis vsus ac ministeria occupabantur. Et quanquam instituta à se consuetudine, perfectis omnibus maxima custodia ciuitatis & templi sollicitudo esset adhibenda: tamen cum non ignoraret inanem tanti laboris operationem futuram, ciuitatem eandem à Babylonis ob peccata populi diruendam, ista dixisse: Nisi Dominus ædificauerit sibi domum, incassum laborauerunt ædificantes eam.

Putant autem prophetiam hanc consummatam in ea tempora fuisse, quibus post captiuitatem populi Dario rege reditum impertiente, & ædificata rursus per Zorobabel & Iosedech ciuitas fuit. Quorum inopem sensum ipsa illa posset cōsummatio ædificationis arguere. Nam per Aggeum prophetā ita ad hos eosdem instauratores Hierusalem Dominus est loquutus: adhuc ego semel, mouebo cœlum & terram, & mare & aridam: & subuertam sedes regum. Psalmi ergo virtus non in tempora tantum Salomonis, sed etiam in Aggei intelligēda est conuenire. *Aggei 2.* Ædificationis enim vtriusq. labor vanus est. Ædificata nanque per Zorobabel ciuitas, solum hodie ex se conflagrationis suæ cinerem, & deformium ruinarum præbet fœditatem.

Et has sedes regum, quas se ædificatores

ad regni æterni gloriam restaurare arbitrabantur, vastatio iterata subuertit, sede adhuc etiam cæterorum subuertenda regnorum. Bene autem inania humani operis propheta esse opera prophetavit. Scit inutiles esse humanarum custodiarum vigilias, scit incassum esse consurgentium matutinas sollicitudines. Ciuitas & à se instituta, & ab aliis restituta, iam nulla est: non profecit ædificatio vel prima, vel consequens. Et rectè ille ipse euertendæ ciuitatis propheta est, qui autor fuerat extruendæ. A Deo ergo domus est ædificanda, quæ maneat: quia nisi quæ à Domino ædificata sit, non manebit. A Deo ciuitas est custodienda ne pereat: quia nisi à Deo custodita sit ciuitas, diruetur. Et primum quæ Domus Dei sit, intelligamus: ut per id cognosci possit, quatenus ab eo ædificanda mansura sit. Domus est habitantis habitatio. Sermo enim diuinus secundum intelligentiæ nostræ consuetudinem naturamque se temperat: communibus rerum vocabulis ad significationem doctrinæ suæ & institutionis aptatis. nobis enim, non sibi loquitur: atque ideo nostris utitur in loquendo. Conuentus quidem ecclesiarum siue templi, quos ad secretam sacramentorum religionem ædificiorum septa concludunt, consuetudo nostra vel domum Dei solita est nuncupare, vel templum: scriptura quoque vel prophetica, vel apostolica ad demonstrationem locorum his est vsa nominibus: verum non hanc quæ à nobis ac nobiscum ita nuncupatur, domum Dei esse ex ipsius dictis docemur. Ait enim: Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum.

Esai. 66.

Quam domum mihi ædificabitis, aut quis locus requietionis meæ? Nonne hæc omnia fecit manus mea? Non concluditur ergo ædificiorum domibus infinitus Deus, nec locis in aliquo continetur virtus immensa, quæ omnia fecit:

Act. 17.

Apostolo id ipsum ita testante: Deus qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt. hic cum sit cæli & terræ Dominus, non manufactis templis inhabitat. Nulla ergo Deo requies est, & nulla habitatio? Et fortè nequaquam credetur esse qui nusquam est. Audiamus ergo ipsum de requie sua & habitatione testantem. Ait enim: Hæc requies mea in secula seculorum: hic habitabo, quoniam elegi eam.

Psal. 131.

Elegit autem Sion: sed nunquid eam, de

qua præsens prophetiæ huius querela est, Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam? Sion in qua templum fuerat, euerfa est. Et ubi sedes æterna Domini? ubi requies sempiterna? Quod habitabile ei templum? nempe illud, de quo dictum est: Vos estis templum Dei, & spiritus Dei habitat in vobis. Hæc domus & hoc templum Dei est, doctrinis & virtutibus Dei plenum, & sanctitate cordis diuini capax incolatus, de quo idem hic propheta ita testatus est: Sanctum templum tuum mirabile in æquitate. Sanctitas, æquitas, continentia humana, Deo templum est. Domus ergo hæc ædificanda per Deum est. Humanis enim operibus extructa non permanet, nec doctrinis seculi instituta consistit, nec inanis laboris & sollicitudinis nostræ cura custodietur. Extruenda aliter est, custodienda aliter est: non super terram, non super fluxam & dilabentem arenam initianda: sed fundamentum eius super prophetas & Apostolos collocandum est. Lapidibus viuus augenda est, angulari lapide continenda, & mutux connexionis augmentis in virum consummatum, & in mensuram Christi corporis extruenda, est specie quoque ac decore gratiarum spiritualium adornanda. Hæc ita à Deo, id est, doctrinis eius ædificanda, non concidet. Huius domus ædificationem nunc Israel captius post plenitudinem gentium cōsequetur. Hæc domus, in domos plures diuersis fidelium ædificationibus in vnoquoque nostrum ad ornatum & amplitudinem beatæ illius ciuitatis excrescet, cuius ciuitatis iam diu Dominus vigil custos est: cū Abrahā peregrinū tueatur: cū immolandū Isaac reseruat: cū Iacob seruientē dicat: cū Ægypto Ioseph venditum præficit: cū Mosen aduersus Pharaonem confirmat: cū ducē bellis Iesū deligit: cū Dauid omnib. periculis liberat: cū Salomonē dono sapientiæ muneratur: cū prophetis adest: cū Heliā rapit: cū Eliseū eligit: cū Danielē pascit: cū in camino pueros irrorat: cū trib. quartus adistit: cū gignēs se ex virgine Ioseph per angelū instruit: Mariam cōfirmat, Ioannem præmittit, Apostolos eligit, patrē precatur, dicēs: Pater sancte serua eos in nomine tuo. Cū esē cum his custodiebā eos in nomine tuo: cū denique ipse ille post passionem æternæ in nos custodiæ suæ vigilias pollicetur:

1. Cor. 3.

Esai. 64.

Joan. 17.

Matth. 28.

dicens:

dicens: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Hæc ciuitatis illius beatæ atque sanctæ æterna custodia est: quæ ex multis in vnum conuenientibus, & in vno quoque nostrum Deo ciuitas est. Est enim hæc sancti corporis & fidelis animæ ei placita possessio. Quæ autem per Dominum ædificanda ipse in Euangelio testatur, dicens: Amen dico vobis, non consummabitis ciuitates Israel, donec veniat filius hominis. Et huius quidem temporis & ædificationis beatus Apostolus meminit dicens: Cum autem intrauerit plenitudo gentium, tum quod reliquum est Israel saluabitur. Hic igitur ciuitatis, id est, sancti cuiusque corporis atque animæ Deo placitus incolatus & cœtus, hunc vnum habet perfectæ huius beatitudinis & ædificationis artificem. **A** Edificanda ergo per Deum hæc ciuitas est, ut in augmentum consummationis suæ crescat.

Non enim iam ædificatio cœpta perfectio est: sed per ædificationem perfectionis consummatio comparatur. Cæterum in ædificandis his domibus corporum, & animarum ciuitatibus, humanæ artes vacant. Inanes enim sunt omnes philosophorum vigilæ, & ociosæ sollicitudines: & frustratum in inuestigandis naturæ secretis, & perscrutandis mundi laboribus studium. Sed lapsuram citò domum operatio talis ædificat. Inanis quoque erit matutina eorum resurrectio, quæ quanquam omnibus, quæ in lucem venerint, sit constituta corporibus: tamen ea quæ non fuerint ædificata per Dominum, nequaquam eam quæ in Domino ex mortuis resurgente iam cœpta est, matutinæ resurrectionis gloriam consequentur. Ac ne aliquam psalmus opinionem intelligentiæ in se terrenæ, & corporalis admitteret: perfectionis istius tempus, & ædificandorum significationem, ipso dictorum suorum ordine docet. Nam humanis ædificationibus, & terrenis custodiis, & matutinis eorum surrectionibus improbatis, ait: *Surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris. Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hereditas Domini filij, merces fructus ventris.* Nullus est relictus in his dictis ambigendi locus: intelligentiæ tantum fides necessaria est. Rem enim verba eloquuntur. Nam prophetiæ veritatem gesta deinceps consummant, cognitionem verò gestorum doctrina euangelica

atque apostolica subministrat. Ciuitas ergo à Deo est ædificanda quæ maneat, quia humana ædificatio infirma sit & caduca. Ac ne lapides, cæmenta, ligna ciuitatem hanc esse existimarem: quæ hæc esset perfecta ciuitas docet, dicens: Surgite postquam sederitis. Sessio quiescentium requies est: à qua surgere iubentur, qui ad perfectam hanc ciuitatem sunt comparandi. Et qui tandem sunt isti qui surgere postquam sederint iubentur? Nempe qui manducant panem doloris. Panem doloris manducat, quisquis se hominem in vitiis natum ac viuere meminit. Cum enim voluntas nostra per Dei metum & spem æternorum ad perfectam innocentie opera contendat, & contra naturalis quædam nos consuetudo vitiorum in ipsis illis, è quibus emergere nitimur demoretur: vitæ dolorem per infirmitatem destitutæ voluntatis accipimus, secundum dictum prophetæ: Qui apponit scientiam, apponit dolorē. **B** Cum enim veritatis cognitio voluntatem nostram ad profectum consequendæ utilitatis instiget, & naturæ consuetudo voluntatem scientem se proficere oportere detineat: profectus scientiæ, profectus doloris est: cum intantum se per naturam doleat detineri, in quantum naturam sibi per cognitionem intelligat relinquendam. Hinc ergo dolor vitæ est, hinc panis doloris est, cuius vitæ & doloris hic idem propheta meminit, dicens: Cibabis nos pane lachrymarum, & potabis nobis lachrymarum in mensura. **C** Tendendum est autem semper, non etiam desinendum: neque idcirco ad perfectum non contendendum, quia doleamus id quò tenditur non posse contingi. Sed ipsa contendi pertinacia, dolendum est nos contingere non posse quò tendimus. Doloris huius Dominus meminit, dicens: Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur: beatitudinem consolationis, ob luctum & dolorem non adeptæ cōsummationis impertiens. Prophetica autem virtutem ipse ille dispositus in tempora verborum ordo seruauit, dicens: Surgite postquam sederitis. Quorum alterum in præsens est, id est, surgite, ne fides tanquam de incertis & dubiis ambigeret: cum veluti præsentem efficientiam veritas prophetiæ admonitionis afferret, & viuīs nobis fiduciam spei non cunctantis infereret.

Eccle. 3

Psal. 79.

Matt. 5.

Tempus autem huius quod præsens mandati distulit in futurum in eo quod ait: Cum sederitis. In non ambigendis ergo mandatis præsens est veritas, in consequendis autem expectandi temporis dispensatio reservatur. Vt autem quando sibi resurgendum esset, cum sederint sciant: temporis ipsius demonstrata est plenitudo. Cum dederit, inquit, dilectis suis somnum. Mortem sanctorum Deus frequentissime somnum nuncupat, ut ad hunc eundem David: Cum obdormieris & requieveris cum patribus tuis, tunc excitabo de semine tuo, qui mihi erit in filium, & cui ero in patrem. Et Dominus de Lazaro: Lazarus dormit. Et Apostolus de resurrecturis ait: Quia nos qui vivimus non prævenerimus eos qui dormierunt. Plenitudine itaque gentium in somnum mortis recepta, & Israel reliquo saluato: tunc posthanc sessionem atque somnum, resurrectionis est tempus. Et quia dum temporum plenitudo concluditur, gentium quoque crediturarum, secundum Apostolum consummabitur plenitudo, idcirco ait: Cum dederit dilectis suis somnum: hoc surgendi sedentium, quod & dandi dilectis somni tempus esse demonstrans, id est, omni plenitudine iam recepta. Quid autem sint dormientes dilecti, & sessuri resurgentes, continuo cum quadam significatione rei præsens ostendit, dicens, Ecce hæreditas Domini. Sancti scilicet dormientes & resurrecturi sedentes hæreditas Domini est. Non ille carnalis Iacob, neque terrenus Israel factus ex diuisione gentium, portio & funiculus hæreditatis, secundum Moysen dicentem: Cum diuisisset excelsus gentes secundum numerum angelorum Dei, & facta est portio Domini Iacob, funiculus hæreditatis Israel. Et quia iam hic Israel ob impietatem suam non meretur dici hæreditas, quæ hæreditas esset ostendit, dicens: Ecce hæreditas Domini filij, merces fructus ventris. Ea ergo in filiis hæreditas Domini est, quam ex mercede fructus ventris acceperit. Non enim inanis hic fructus est, quo cum ex virginali ventre manens ante Deus nascitur. Nam merces eius hæreditas est, & hæreditas filij sunt. Quotquot, inquit, cum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Et rursum: Filioli mei, adhuc pusillum sum vobiscum. Hi ergo filij hæreditas est, & hæc hæreditas merces fructus ventris. Est ergo Domi-

nus fructus ventris, quem ex se in vitam nostram fructum pariens virgo progeniuit. Et hæc eius merces est, qui ex virgine nascendo fructum ventris esse se voluit: ut ei gentes quas in filios per fidem generaret hæreditas sit. Quod autem quia fructus ventris effectus sit, hanc mercedem hæreditatis acceperit, psalmus alius testatur, dicens: Posce à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Testatur & Apostolus, dicens: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam serui accipiens in similitudinem hominum factus, & habitu repletus ut homo, humiliavit se, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, Propter quod exaltauit illum Deus, & donauit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, coelestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur quoniam Dominus Iesus in gloria est Dei patris. Hæc ergo merces fructus ventris est, quæ donatur in nomine, quæ defertur in honore, quæ prestat in gloria. Et hanc habet retributionem ab immortalis eius natura humanæ infirmitatis suscepta natiuitas: ut quia fructus ventris facta ipse est, merces quoque eius gentium fiat hæreditas, & hæreditas ipsa sint filij, Dehinc sequitur: *Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussorum.* Sagittarum hic usus est, ut emissæ celeri volatu ferantur: & ad destinata quæque inflexa linea dirigantur. Esse autem sagittas quibus Dominus utatur, ita legimus cum ait: Misit sagittas suas & dissipauit eos. In Esaia quoque ita scriptum est, quod etiam de ipso Domino dictum esse possit intelligi: Et posuit me tamquam sagittam electam, & in pharetra sua abscondit me, & dixit mihi: Magnum tibi est hoc vocari te puerum meum. Sunt ergo istiusmodi Dei sagittæ volatu citæ, iactu fideles: quas, quantum ratio spiritualis demonstrat, significari doctrinas propheticas atq. apostolicas, in quibus Dei verbum est, oportet intelligi ubique missas, compungentes, arguentes, volantes: quanquam in plurimis locis meminimus, esse & mortíferas & letales sagittas, de quibus scriptum est: Sagittas suas arsuris operatus est. Verum hic non de vlticibus sagittis dici aliquid intelligi potest: quia nunc sicut sagittæ in manu potentis

2. Reg. 7.

Ioan. II.

1. Thess. 4.

Dent. 32.

Joan. 1.

Joan. 13.

Psalm. 2.

Phil. 2.

Psalm. 17.

Esa. 49.

Psalm. 7.

potentis, ita filij excussorum. Pharao in mari rubro in interitum ob crimen impietatis excussus est: excussum quoque apostolicis pedibus pulverem scimus sententiam esse maledicti, Et quia siue propheta ipsi qui excussorum, id est, peccatorum & maledictorum filij, tanquam volantes & fideles sagittae doctrinae coelestis emissi sunt: vel Apostoli ecclesiarumque doctores de excussis per impietatem suam in maledictum gentibus crediderint, idcirco ait: Tanquam sagittae in manu potentis, ita filij excussorum: orbem terrae volatu peragrantes, infidelia corda doctrinae telo vulnerantes, & peccatorum omnium incentiua salutaris iaculo pungentes. Atque ut id ex his dictum intelligi possit, quos Deus de filij excussorum ad doctrinam salutis modo emitteret sagittarum, id consecutum in dictis est: *Beatus vir qui implevit desiderium suum ex ipsis, non confundetur cum loquentur inimicis suis in porta.*) Beatus ergo ille est, qui ex ipsis desiderium suum potuerit implere: id est, vel de sagittis vel de filiis excussorum, desiderabilibus se scilicet doctrinae verbis replere, & de speratis fructibus futurorum bonorum expectatisque satiari. Atque ut hos ex Dei doctrina aedificatores esse illius, quam superius memoravit, civitatis ostenderet: idcirco ita conclusit: Ex ipsis non confundentur, cum loquentur inimicis suis in porta. Quod ait ex ipsis, siue ad beatum virum pertinet, qui desiderium suum implevit ex ipsis: vel ipsis filiis excussorum erit proprium, quia ex ipsis non confundantur, cum in porta inimicis suis loquantur. Neque ambiguum est, qui in porta loquentur aedificatae per praedicationem suam a Domino civitatis. Meminimus autem psalmo altero dictum: Qui exaltas me de portis mortis, ut annunciem omnes laudationes tuas in portis filiae Sion. Et hic quidem plures portae sunt, in quibus propheta a portis mortis exaltatus, omnes Dei laudes praedicat. Sed scimus unam esse portam regiam, dominicam, coelestem, de qua dictum est: Haec est porta Domini; iusti intrabunt per eam. Et cum non confundentur hi excussorum filij in porta inimicis suis loquentes non confundantur, qui cum iustis non merebuntur intrare: exprobrantes illis impietatem in Deum, inobedientiam in praedicantes, infidelitatem in aeterna promissa, odia in innocentes, & in ipsa

ecclesiae membra saevitiam: ipsi fidentes & nulla fidei suae ac religionis ambiguitate trepidantes, sed hos inimicos suos ab eius aditu ingressuque prohibentes, qui ait: Nemo vadit ad patrem nisi per me, id est, per Dominum nostrum Iesum Christum, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Joan. 14.

Canticum graduum.

PSAL. CXXVII.

BEATI omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis eius. Labores fructuum tuorum manducabis: beatus es & bene tibi erit. Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuae. Filij tui sicut novella oliuarum in circuitu mense tuae. Ecce sic benedicetur omnis homo qui timet Dominum. Benedicat te Dominus ex Sion: & videas quae sunt bona Hierusalem omnibus diebus vitae tuae. Et videas filios filiorum tuorum: pax super Israel.)

Quotiescunque de timore Domini in scripturis est sermo, animaduertendum est, nunquam eum solitarium relinqui tanquam sufficientem nobis ad consummationem fidei: sed subiici multa, aut anteferri, ex quibus timoris Domini ratio & perfectio intelligatur. Ut cognoscamus ex eo quod per Salomonem in Prouerbiis dictum est: Si enim sapientiam inuoces, & intellectui des vocem tuam, & exquiras eam tanquam argentum, & tanquam thesauros inuestiges eam: tunc intelliges timorem Domini. Videmus enim quatis usque ad timorem Domini gradibus peruentum sit. Ante enim inuocanda sapientia est, & omne legendi officium intellectui est deputandum, & exquirenda ac peruestiganda est sapientia: & tunc timor Domini est intelligendus. Et quantum ad communem humanam opinionem pertinet sensum, non ita de timore sentitur. Timor est enim humanae imbecillitatis trepidatio: metus id perpeti, quod sibi nolit accidere. Existit autem & commouetur in nobis, de reatus conscientia, de iure potioris, de impetu fortioris, de aegritudinis causa, de ferae occursum, & de omnis mali passione. Hic ergo timor non docetur: sed ex natura infirmitatis occurrit. Neque quid timendum sit discimus: sed terrorem suum ipsa illa nobis iniiciunt quae timentur. At vero de timore Domini ita scriptum est:

Prou. 2.

Psal. 9.

Psal. 117.

Y y iij

Psal. 33.

Venite filij, audite me, timorem Domini docebo vos. Discendus ergo Dei timor A est, quia docetur. Non enim in terrore, sed in ratione doctrinæ est. Neque ex trepidatione naturæ est: sed præceptorum obseruantia, & operib. vitæ innocentis, & cognitione veritatis, ineundus est. Nam si idcirco Deus timendus est, quia plura fulminibus arserint, prostrata sint, terræ nunc motu considerint, nunc hiatu receptæ sint: nullum fidei meritum in timore est, qui ex terrore accidentium commouetur. Nobis autem timor Domini omnis in amore est: metumque eius dilectio perfecta consummat. Dilectionis autem nostræ in eum hoc proprium officium est: parere monitis, statutis obtemperare, pollicitis confidere. Audiamus ergo scripturam dicentem: Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus postulat à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum, & ambules in omnibus viis eius, & diligas eum, & custodias præcepta eius ex toto corde tuo & ex tota anima tua, vt bene sit tibi? Quibus dictis conuenientia & congrua propheta in exordio psalmi locutus est, dicens: *Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis eius.*) Ostendens non ex trepidatione nostra, quia D hæc timoris autor est in cæteris: neque ex terrore eius, qui terribilis sit, beatos esse qui timeant: sed ex eo quod in viis Dei incidant. Timor enim, vt diximus, non in metu, sed in obedientia est: & timoris testimonium est obsequela. Cæterum si quis timeat neque pereat: erit quidem timens ex trepidatione naturæ, sed non erit beatus ex timoris officijs. Multæ sunt autem viæ Domini. cum ipse tamen via sit. Sed cum de se loquitur, viam se ipse nuncupat, & rationem cur se viam nuncupasset ostendit dicens: Nemo enim potest ad patrem venire nisi per me. Verum cum de prophetis ac scriptis eorum quibus ad Christum pergitur sermo est, tunc viæ plures sunt in vnam viam vndique congruentes: quod vtrunque eodē per Hieremiam prophetam loco significatum est dicente: State in viis Domini. & interrogate semitas Dei æternales: & videte quæ est via bona, & ambulate in ea. Multæ itaque viæ interrogandæ sunt & in multis insistendum est, vt vnam quæ bona est inueniamus: per multorum scilicet doctrinam, vnam viam vitæ æternæ reperturi. Viæ enim in lege, viæ in prophetis, viæ in euangelijs, viæ in Apostolis

Deut. 10.

Ioan. 14.

Hier. 6.

sunt: viæ quoq. in diuersis præceptorum operibus sunt, in quib. per timorem Dei ambulantes beati sunt, quibus dicitur: *Labores fructuum tuorum manducabis.*)

Sermo ad plures cœptus, ad vnum refertur: docens nos omnes qui in Christo crediderimus vnum esse, Apostolo ita confirmante: Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. Siue ergo ad vnum siue ad plures loquitur: in vno erit id significantiæ, quod in pluribus. Est autem contuendum, propheticum hunc sermonem ab vsu communis opinionis discrepare. In hac enim vitæ conuersatione, qui manducant, laborum fructus suorum manducant ex prouentibus elaborari operis sumētes. At verò propheta ait, labores fructuum manducandos. Non consequitur sensus humanus dicti huius intelligentiam. Ex laboribus enim fructus est, non ex fructibus labor. Deinde labor ministerium corporis est, fructus verò merces laboris. Ministerium autē corporis incorporale est, licet corpore sit. Nihil verò edere, nisi quod corporale est possumus. Sed propheta nihil de terrenis & præsentibus tractat: de beatitudine enim timentium Dominum, & in viis eius ambulantium ei sermo est. Qui enim in viis Domini ambulabunt, illi labores fructuum suorum manducabunt. Non enim hic manducatio corporalis est, quia neque id quod manducandum est corporale sit: sed habemus hic cibum spiritualement, animam nostram in vita alētem, bona scilicet opera, bonitatis, misericordiæ, patiētiae, pœnitētiae, tranquillitatis, in quib. nobis cōtra corporum nostrorum vitia laborandū est. Horum laborum fructus in æternitate est, sed labor hic æternorum fructuum antè comedendus est: eodēq. in vita hac corporali anima nostra alenda est, per cibum bonorum laborum obtinentes panem viuum, panem cœlestem, ab eo qui dixit: Ego sum panis viuus de cœlo. Quem qui indigne secundum mandatum Apostoli acceperit, iudicium sibi adquiret. Hi sunt ergo labores fructuum manducandi: eorum scilicet fructuum, qui in cœlis metentur. Hæc enim nunc animam saturant, hæc in cœlum suis fructibus prosequuntur. Denique sequenti versu vtriusque huius temporis beatitudinem propheta demonstrat, dicens: *Beatus es & bene tibi erit.*) Quorum alterum in præsens obtinetur quod beatus es: quod verò bene tibi erit, repositum

Ioan. 6.

1. Cor. 11.

repositum est in futurum, quo iterum labor futurorum fructuum manducabitur.

Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tue. Filij tui sicut nouella oliuarum in circuitu mensæ tue. Ecce sic benedicetur omnis homo qui timet Dominum.) Multis forte sermo iste in præsentis benedictionis gaudium aptus videbitur: ut ex misericordia Domini suppetat pacifica & utilis in domo coniugis salus, & dulcissimum circumconuiuium cœtus filiorum. Sed si hæc perfectè bona fuissent, quæ cum sint bona, non tamen cœlestia bona sunt: tamen si in his beatitudo timoris Dei constitisset, obtinuisset utique princeps fidei & timoris Dei Abraham, cui vxor diu sterilis bis abrepta est: filius ex promissione vnicus offerri in hostiam iussus, & sacrificio admotus intulit orbitatis dolorem. Ipsi deinde Isaac duo filij dissidentes, & vsq. ad odium mortis inimici: Iacob autem ignoratæ vxoris inopinatus maritus, & ad nuptias alias falso coactus, & viuientis funus parricidalis fratrum mœdacio plangens, caruit timentium Deum benedictionibus: & apud quos, & à quibus fides est, apud eos fidei sanctificatio non reperitur. Quantos autem peccatorum videmus florere, domo, coniuge, liberis? Iam verò benedictionibus Dei priuabitur felix illa & beata virginitas, causam sibi beatitudinis non relinquens. Vel vbi illud erit Pauli: Vellem autem omnes homines esse sicut & me? Et nescio quomodo propheta perfectam eam beatitudinem constituerit: quæ negata sanctis, peccatoribus vsitata est non speranda virginibus sit. Ergo quia secundum humanam intelligentiam propriam & perfectam beatitudinem dicti huius sermo non explicat: erigendæ sunt ad spiritalem doctrinam mentes atque aures. Lex enim omnis secundum Apostolum spiritualis est. Et ipse non humilem, nec terrenam beatitudinem sed spiritalem secutus est, dicens: Benedictus pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in cœlestibus. Cum itaque in spiritalibus, & cœlestibus benedicere ostendat, perfecta illa beatitudo sanctorum non in his terrenis & corporeis esse speranda est: sed potius intelligendum est per corporalium & terrenorum nuncupationem cœlestium bonorum esse intelligentiam cōsequendam. Nunquid cum Dominus secun-

dum euangelia sponsus est, & secundum Ioannē habet spōsam, de sponsis terrenis & corporalibus significari existimandus? Non utique: sed per hanc sermonis cōsuetudinē docemur eum esse, qui promissus sit gentibus, cuique à patre ecclesiæ hæreditas per adeptionem corporis, quod ex virgine præsumpturus esset, desponsa sit. Ut autem nunc cognoscamus quid sub vxoris nuncupatione intelligi oporteat: contuendum est quid & alibi sub hoc eodem vxoris nomine tractetur à Salomone ita: Quia quæsiui sapientiam sponsam accipere mihi ipsi. Et quia qui sponsam requirit, diuitem quærit: huius sponsæ suæ opes memorat, dicens: Honestatem glorificat, conuictum habens Dei, & omnium Dominus dilexit eam. Et si multam quis cognitionem desiderat: nouit & quæ à principio sunt, & quæ futura sunt cōspicit. Et iterum: Vxorem virilem quis inueniet? Preciosior est autem lapidibus multi precij. Et hæc istiusmodi in prouerbiis dicta sunt: quia prouerbia non hoc quod verbis explicat, sed dictorum virtutem ex usu verborum communium nunciat. Docet autem Dominus in euangelis, quid per prouerbia intelligenda sint, dicens: Veniet hora ut iam in prouerbiis non loquar vobis, sed palam de patre adnunciem vobis. Ergo secundum prouerborum rationem vxorem virilem nosse debemus: eam nempe quam sibi Salomon sponsam optauit assumere. De qua & rursus ait: Iudicauim igitur hanc adducere ad conuiuendum mecum: & amator factus sum pulchritudinis eius. Hæc igitur tãquam vxor assumpta sapientia virilis est, perficiens omnia & ipsi subdens, & in labore vtilium operum valida. Ipsa Deo placita, & per doctrinam eius digna & præteritorum scientia, & futurorum cognitione & perfecta. Hæc timentis Deum vxor totis domus suæ lateribus diffusa, fecundæ vitis modo se per omnia operum nostrorum latera extendit. Dominus autem non ambigitur hoc animæ nostræ esse domicilium: quod sibi vnusquisque per timorem Dei & vias eius incundo ad habitationem sapientiæ emundat. Ex hac igitur filij, qui erunt tanquam nouella oliuarum, in circuitu mensæ nostræ erunt. Non in conuiuij circuitu futuros ait esse, sed mensæ. Mensa enim Domini est, ex qua cibum sumimus, panis scilicet viuus: cuius est hæc virtus, ut ipse viuens

Y y ilij

1. Cor. 7.

Ephes. 2.

sap. 8.
Ibidem.

Prou. 31.

Prou.

Ioan. 16.

sap. 8.

Psal 68.

eos quoq; qui se accipiant viuificet. Est & mēsa lectionum dominicarum in qua spiritualis doctrinæ cibo alimur, qui doctrinam Dei consecramur. Sed est mēsa de qua in psalmo alio scriptum est: Fiat mēsa eorum coram ipsis in laqueū, & in captionem, & in retributionem, & in scandalum: in captionem enim illis & in scandalū omnis intellectus ipsius prophetiæ lectio proficit. Sed qui doctrinā Dei consecrantur, nisi in operum bonorum ministerio versentur, mēsa illius cibo non proficient. Nam sicut ex coniuge liberi, ita ex sapientia bonæ voluntatis opera procreantur. Hæc igitur tanquam nouella oliuarum mēsam nostrā circumibunt, id est doctrinæ nostræ cognitionem optimorum quasi ramorum fructibus obrumbrabunt. Seruauit autem etiam hanc propheta rationem, ut neophytam oliuam diceret, id est nuper plātatam: quia per sapientiam tanquam coniugem assumptam, cuius filij sunt opera fidelia, hæc eadem in hac terra nostri corporis plantatur. Hæc igitur vxor est modo vitis abundantis in domus nostræ lateribus diffusa, hi filij, id est ex tali coniuge opera procreata, tanquam plantatæ oliuæ in mēsa nostræ circuitu adsistent. Et quia hæc timentium Deum beatitudo est propheta subiecit:

Ecce sic benedicetur omnis homo qui timet Dominum.)

Iungitur ad timentis meritum etiam votum prophetæ dicentis: Benedicat te Dominus ex Sion, & videas quæ sunt bona Hierusalem. De Hierusalem & Sion iam in superioribus psalmis frequenter sumus locuti: ex quibus vel in quibus bonorum omnium consummatio speranda est. Nunc enim quamuis bonis cœlestibus perfruamur, tamen maiora nobis in Sion & Hierusalem temporibus spereseruantur. Hoc enim seculum promissorum bonorum capax non est. Væ enim mundo nunc à scandalis, in quo & zizaniā diabolus superferit, in quo regio est corruptionis, & locus iniquitatis, & conuallis plorationis, in quo mūdi potentes sunt harum tenebrarum. Sed habemus interim promissorum nobis bonorum lumen, in quo tantum per speculum & in enigmate feliciū rerū imaginem contuemur: tunc facie ad faciem visuri non interposita obscuritatis nube, aut speculi æmulante splendore, sed vera & conspicali beatitudinis nostræ contē-

platione lætabimur operum nostrorum fructus contuentes, & mercedem viæ innocentis videntes. Nam vt opera ex sapientia gignuntur, ita ex operibus retributio nascitur. Est ergo sapientiæ innocentia mater, & rursus innocentia fructus retributionis parit. Hos ergo consequemur diabolo contrito, aculeo mortis retuso, & omni principe ac potestate huius seculi exempto, cum iam pax in nobis sit hoste victo & perempto, quod propheta psalmi ipsius conclusione testatur dicens:

Benedicat te Dominus ex Sion, & videas bona Hierusalem omnibus diebus vitæ tuæ & videas filios filiorum tuorum & pacem super Israël.)

Speremus ergo bona Hierusalem cœlestis, & Sion montis, & pacem Israël: quia locus Domini in pace est, in Domino nostro Iesu Christo, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Canticum graduum.

PSAL. CXXVIII.

SEPE impugnaverunt me à iuuentute mea; dicat nunc Israël. Sæpe expugnaverunt me à iuuentute mea: & enim non poterant mihi. Super dorsum meum fabricauerunt peccatores: prolongauerunt iniquitatem suam. Dominus iustus concidet ceruices eorum: confundantur & reuerantur retrorsum omnes qui oderunt Sion: Fiant sicut fenum adificiorum quod priusquam euellatur arefcet. De quo non implebit manum suam metet: & sinum suum qui manipulos colligit. Et non dixerunt qui præteribant: Benedictio Domini super vos: benedicamus vos in nomine Domini.)

Instituimus dictis prophetis ad tolerantiam præsentium passionum, & naturæ nostræ infirmitas aduersus seculi iniurias semper impatiens suscipit sapientiæ doctrinam, ab eo qui in præsentī psalmo ait:

Sæpe impugnaverunt me à iuuentute mea.)

Non ociosa ætas religiosi viri est, neque quietam exigit vitam. Impugnatur iam ab ipsis iuuentutis suæ annis, & impugnatur sæpe. Non nouella itaque, neque rara impugnantium odia sunt, sed ea sæpe etiam, ab ipsis initiis ætatis insunt. Et idcirco hæc sunt quæ fidem probant, quæ patientiam testantur, quæ

2. Tim. 4. quæ inuictę virtutis coronam merentur. Nouit beatus apostolus Paulus hanc lō-
gi pręlij coronam dicens: Nemo coro-
natur, nisi qui legitimę certauerit. Cer-
tamen tantum non sufficit ad coronam.
Legitimę certandū est, id est omni pas-
sionum bella peragenda sunt non sufficit
semel neque vnus certaminis bello mi-
litasse. Et audiamus hunc ipsum legitimę
certantem cum de se dicit: In laboribus
copiosius, id plagis abundantius: in cu-
stodiis eminentius: in mortibus frequē-
ter. A Iudęis quinquies quadraginta
vna minus accepi. Ter virgis cęsus sum:
semel lapidatus sū, ter naufragiū feci: no-
ctę & diem in profundo maris fui. Meri-
tū iste tot & tātis pręiis perfun-
ctus dicere ausus est: De cętero iam super est mihi
corona iusticię: quia nemo nisi qui legi-
timę pugnaverit coronabitur. Huic etiā
vox hęc prophetica competit: Sępe im-
pugnauerunt me à iuuentute mea. Fidu-
cię maximę gratulatio est, tantorum &
tam numerosorum bellorum memorari.
Sed nunc tacito impugnantium nomi-
ne impugnatio sola memoratur. Et causa
noscenda est cur autores impugnationis
silentur. Omnes humanę iniurię, quę
religiosis viris inferuntur, non eos-
dem habent autores quos habent mini-
stros. Executio quidem hominum est:
sed diaboli instinctus est. Et huius nobis
intelligentię Apostolus autor est, dicēs:
Non enim nobis certamen est aduersus
carnem & sanguinem, sed aduersus po-
testates mundi, potētes harum tenebra-
rum spiritualis nequitie in cęlestibus. Et
rursum: Secundum principem aëris hu-
ius & spiritus, qui nunc operatur in filiis
obedientię. Operantur ergo hęc spirita-
les nequitie in his qui inobedientes Dei
legi sunt: quos voluntatis suę tanquam
operarios eligunt in res suas alienę in-
tercessionis ministerio vsuri. Neque so-
lum id ex Apostolicis dictis intelli-
gimus, sed etiā ex libro Iob docemur. Cū
enim diabolus potestatem tentandi Iob
postulasset, per direptionem substantię
eius primum defauiturus homines ad
pastorum cędem & ad direptionem pe-
cudum excitauit, eoque in hanc volun-
tatē latrocinij accēdit. Egit ergo quod
volebat per humanę operationis officiū
Iudas quoque in passione Domini mi-
nisterium diaboli fuit & per eum effectū
voluntatis proprię est executus: euange-
lista testante qui ait: Intrauit, inquit, sa-

tanus in Iudam qui cognominatur Sca-
riotes. In omni igitur quam perpe-
timur iniuria: alterius opus, alterius in-
stinctus est: & non sibi efficit, quis-
quis aliquid per turbendę volutatis im-
petum gerit. Non ergo his irascēdum est
a quibus aliqua perpetimur: sed quo-
ties per contumelias ad iracundiam pro-
uocamur, quotiens per conuitia ad li-
tes excitamur quotiens ad dolorem ac
impiam damni querelam per rapinas &
furta compellimur, aut in corporis vo-
luptates blandę adhortationis sollicita-
mur instinctu: agnoscendus est hostis il-
le, per quem hęc operum ac dictorum
incentiua prębentur. Neque irascendū
est hominibus alienę instigationis ope-
raris: sed potius in his detestandi officij
intercessio fęda miseranda est, quod
sint vasa diaboli, satanę ministerium,
latrocinantium tela, & alienę malicię
ac nequitie paritores. Ob hanc ergo co-
gnitiōē propheta sine distinctione no-
minis tantum impugnantium meminit,
de his atque illis indiscrete locutus: quia
per homines in se id quod spiritualium ne-
quitiarum est gerebatur. Cępit itaque
tanquam ex persona sua propheta: sed
quid a nobis dici oporteret, quodā ipse
confessionis exemplo ante pręloquitur.
Talis ergo ordo dictorum est.

*Sępe impugnauerunt me à iuuentute mea, di-
cat nunc Israël.)*

Ante ergo docetur Israël qui dicere
debeat, tum deinde tanquam doctus,
& exemplo prophetice confessionis im-
butus Israël ipse iam loquitur.

*Sępe impugnauerunt me à iuuentute mea. Ete-
nim non poterant mihi)*

Talis religiosorum debet esse confes-
sio. Et hęc vera fidei probatio est, vt qui
eos sępe à iuuentute impugnant, nun-
quam tamen eorum quos & sępe, & pri-
dem, à iuuentute impugnauerint, prę-
potentes sint. Aduersus validiores &
longum & frequens est pręlium. Et id-
circo inimicę spiritalesque virtutes fir-
mos fide & timore dei viros, & diu & sę-
pe pertentant: quia iterari necesse est,
quod & diu geritur, nunquam obtine-
tur. Maneamus ergo, vt sępe impugne-
mur: & sępe impugnati habeamus hanc
gloriam, ne aliquando cedamus: & hinc
sit impugnationis nostrę assiduitas, quia
non sit impugnantium prępotens for-
titude. Mos autem est eorum, qui ne-
quaquam longis atque assiduis pręliis

prævalent: vt victorem exercitum & firmis agminibus incedentem à tergo adeant, & dorso sicubi iam prætereant infidias machinentur. Illic dolos fabricantur, illic omnia infidiarum artificia exercent. Ita & peccatores têtatos incassum fideles viros euntes iam in veritatis via dorso infidiantur, dorso dolos concinant. Et idcirco ait:

Supra dorsum meum fabricabant peccatores.)

Currit apostolus ea quæ retrò sunt obliuiscens, sèque in ea quæ priora sunt extēdens. Lex ad infideles ita locuta est: Persequetur te inimici tui, & non cōprehēdent. Nō cōprehendisse autē eos docet, cū ait fabricabant. Indefiniti enim tēporis significatio est, fabricabāt enim sēper, nunquā fabricationis suæ effectū consequētes: indefesso fidei cursu eō cui quotidie supra dorsum fabricabantur bella, currente. Atque hanc pertinacem infestantium iniquitatem sequens versus absoluit:

Prolongauerunt iniquitatem suam.)

Esa. 5.

Esaia propheta est, dicentis: Væ qui trahunt peccata sua tanquam funē longum. Non desinunt enim peccatis peccata connectere, & tanquam funem longum implexa ea semper extendere. Sancto nanque currēte & peccatoribus in dorsum fabricantibus, cū huic ad destinatum currendi, illis semper fabricādi, modus nullus sit: fit peccatorū prolixa series & multiplex longitudo. Sed quid tandem post hanc iniquitatum longitudinem maneat noscendum est. Sequitur enim:

Dominus iustus concidet cervices peccatorum.)

Iustus Dominus patiens scilicet in ultionem dissimulator ad pœnitentię tempus, non inter exordia humanæ iniquitatis pròptus ad pœnam, sed desinendi à criminibus seram scilicet voluntatem peccatorum expectans: tum cervices concidet, cū sine aliquo desinendi modo fabricantur: cū in longum peccata tenduntur: cū iam omne patientis misericordiæ tempus exclusum est. Exprobrari autem semper contumacibus legis meminimus, quod dura ceruice sint: cū ceruiciolum populum esse Moses ad Deum arguit: cū propheta filiabus Sion exprobrat quod alta ceruice incedant: ceruice scilicet iugum dedignante, ac operibus fidei insolente, pa-

tientia Dei ad producendam peccatorum longitudinem abutente. Submitenda autem ceruix est iugo suavi, ad quod Dominus inuitat, dicens: Tollite *Matth. 11.* iugū meū super vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde. Non cōcidēda ceruix est, huic se subdēs iugo. Est etenim hoc humilitatis & mansuetudinis iugū, non semper impugnans, nō in dorso fabricans, non peccata prolongans: sed humilitate & patientia ceruicē subditam fouens, superba illa insolentięque ceruice iusti iudicij concidehda decreto. Dehinc sequitur:

Confundantur & reuertantur retrorsum omnes, qui oderunt Sion, & reliqua.)

Frequenter admonimus Sion montem esse Hierusalem proximam. Sed cū rex Sion, cū filia Sion, cū portæ Sion à prophetis nuncupatur: primū ipso nomine intelligi oportet aliud sub Sion significatione monstrari. Sion enim speculationis interpretatio est: Et quod nobiscum speculatio, id Hebraicē Sion dicitur, Tum deinde dicti apostolici meminisse nos conuenit, ad montem Sion & Hierusalem cœlestem accessisse nos, in Dominum nostrum Iesum Christum credentes: in cuius glorificato corpore, quod in cœlestem gloriam transformatum est, spei nostræ honorem speculari, humilitatis nostrę corpore in gloriam corporis sui conformando. Ecclesiam autem esse corpus Christi, cuius inuicem membra sumus, Apostolus testis est dicens: Quæ ipsa *Eph. 2.* Sion mons Domini, regis filia, ciuitas sancta viuis lapidib. in fundamento prophetarum & Apostolorum ædificata est. Hāc ergo quisquis odit, odit eū cuius & corpus est: est enim speciale hoc aduersus fideles infidelium odium. Confundendi ergo erūt qui Sion oderūt, & retrorsum reuertētur, non in cœlestia currētes, neq. ad futura tendētes: sed ad terrena sua & originalia reuertentes: pudorē iniquitatis & infidelitatis suæ iudicij tēpore sentientes, & in pœnalem corporum sensum amissa resurrectionis demutatione redeūtes. Hoc ipsum autē psalmi consequētia docēt: *Fiāt sicut fœnū ædificiorū, quod priusquā euellatur aruit. De quo nō implebit manum suā qui metet, & sinum suū qui manipulos colliget. Et non dixerūt qui prateribāt, Benedictio Domini super vos.* Nullū (vt arbitror) secundū corporalē intelligentiam ædificiorū fœnū est. Est autē agri, eiusdemq. fructuosissimi,

fructuosissimi, Ergo nihil hic secundum aurium sensum tranſcendum atque opinandum est. Sunt autem secundum ſcripturæ autoritatē ædificia firma, ſunt & infirma. Firma ſunt, quæ fundamētis fidelibus ſupra petram iacta, fluuiis, ventis, inundationibus non mouentur. Sūt & infirma: quæ arenoso ædificata fundamine, cum tempeſtates ortæ erunt efficiunt ingentem ruinam. Sunt & fatiōnes duæ ſecundum Apoſtolum, ſpiritus videlicet & carnis. Et qui ſpiritualia ſeuerit, ſpiritualia metet: & qui carnalia ſeuerit, carnalia metet. Ergo qui ſæpe & pridem à iuuentute impugnabant, qui ſuper dorfum fabricabant, qui prolongauerunt iniquitates, quorum concidentur ceruices, qui oderunt Sion: hi ſicut fœnum ædificiorum erunt inutiles, & corporeæ huius præſentisq; vitæ fructum caſſum inanēque referentes. Ædificia enim atque tecta ſecundum euangelicam comparationem humana ſunt corpora: aut fide firma, aut infidelitate ruitura. Ab hoc etiam ædificij tecto inſtante perſecutione Dominus vnumquēque vetuit deſcendere, dicens: Et qui ſuper tectum eſt, non deſcendat tollere de domo aliquid. Certè in perſecutione fugiendum eſt. Et quomodo de tecto inſubuit deſcendere: niſi quod cura corporis derelicta quia ſuper tectum inſiſtens, id eſt, ſuper terrenā naturam manens, humilia repetere & deſcendere ad inferiora prohibetur? Verum impij ædificiorum fœnum ſunt, inania enim ſeuerunt. Et fœnum etiam antequam euellatur areſcens, de quo neq; manum ſuam meſſor impleuit, neque ſinum manipulos collecturus onerauit, non præteriens fructuum gratulatione benedixit. Inanes ſunt, vacui ſunt, inutiles ſunt: inania enim & inutilia ſeuerunt. O infelices labores & infructuoſa carnis opera, infructuoſo ædificiorum fœno comparata, & antequam euellantur arida, id eſt, ante ipſum inutilis ipſius meſſis tempus emortua. Sed quia horum ædificiorum fœnum carnalium operum eſſe fructu, tractauimus: conſiderandum eſt quæ differētia ſit in eo qui implet manū, & qui manipulos ſinu colligit. Non enim idem eſt, neque ſcriptura res eaſdē iterare geminis elocutionibus ſolita eſt, plus eſt enim ſinu colligere quàm manū replere. Et quidē qui manū replent, fructū recipere rectē geſtorū videntur: quia

Matth. 24.

in manib. ſermo diuinus opera ſignificat. In ſinu verò, conſciētia & fidei & perfectæ volūtatis demōſtratur affectus. Plus enim metit cōſcientia quam geſta. Hæc namq; manū replent, manipulos verò illa ſinu colligit. Duos denarios viduæ inopis acceptiores Domin⁹ habet copioſis diuitū nummis. Tāto præſtat operib. voluntas. Et opera ob id manū implent: ſed ſinus manipulis ſunt capaces. Ergo hoc ædificij fœnū neq; metentis manū neq; manipulos colligentis ſinum replebit: ſed neq; prætereūtes dicent, Benedictio Domini ſuper vos. Et qui ſunt prætereuntes: niſi qui tanquā peregrinantes corporalis vitæ ſeculū trāſeunt, non manētes in his quæ nulla ſunt, ſed ad æterna tendentes, neque his quæ conſpectui ſubiacent immorantes, ſed ad inuiſibilia pergentes? Vt autem penitus qui ſint trāſeuntes intelligamus: audiamus Moſen dicentem, cū in rubo ignem cōſpexit, ſine damno rubi in quo conflagrabat ardentem. Ait enim: Tranſibo & videbo viſionem hanc. Quid eſt iſtud tranſibo? Nulla enim locorum interualla diſcreuerant, eodem in loco & loquitur & videt. Quid ergo tranſit? tranſit planē corporales carnalēſque curas: & ſoceri ſui oues paſcens, in cœleſtem cognitionem relictis terrenis operibus excedit. Vērū & ipſe pertranſit qui in ſuperiore pſalmo ait: Vidi impium ſuper exaltatum & eleuatū ſicut cedros libani: & tranſiui, & ecce non erat. Quem admiratus in ſeculi rebus eſt, quem in corporeis rebus manens excellū elatūq; conſpexit: hūc tranſiens id eſt peregrinus ſeculo factus, & in cœleſtem ac ſpiritualem cognitionē de terrenis & caducis rebus excedens, hunc, in nihilum habuit, & iam non eſſe dixit & mortuum deputauit. Negant ergo ædificiorum fœno prætereuntes Dei benedictionē: fructibus aridis & caducis ſcientes gratiam diuini muneris denegādā. Sed prophetæ vota dura atq; aſpera dicta eſſe credētur: totus enim eius ſermo tanquā optātis fuit, cū ait: Fiant ſicut fœnū ædificiorū. Sed abſit iſtud vt propheta imprecat⁹ eſſe credatur. Ex prophetali autē ſcientia hæc locutus eſt, & cognitionis fuit ſermo iſte, non vocati: ſimul vt peccatorib. terror ingrueret, inanitatē fructuum ſuorum areſcentiū cognituris. Porro autē votorū ſuorum oſtēdit affectū dicens: *Benedicamus vos in nomine Domini.* Prompta benedictio eſt. ſi qui ſere-

Exod. 31

Pſal. 36.

bant ædificiorum fœnum, ferere incipiāt quod messoris manum & colligentis manipulos sinum repleat. Aridis ergo operibus emortuos fructus suos in fœno ædificiorum monstrauit propheta benedictiones negando: vota autem sua erga pœnitentium salutem pro reditu bonę operationis ostendit, benedictiones rursum quas negauit optando. Seramus ergo vtiliter, & labores nostros in replendis manibus ac sinibus præparemus: vt benedictionum Dei participes simus in Domino nostro Iesu Christo, qui est benedictus in secula seculorum, Amen.

Canticum graduum.

PSAL. CXXIX.

De profundis clamaui ad te Domine, Domine exaudi vocem meam. Fiant aures tue intendentes in vocem orationis mee. Si iniquitates obserues Domine: quis sustinebit te. Quoniam apud te propitiatio est: & propter legem tuam sustinuit te Domine. Sustinuit anima mea in verbum tuum: sperauit anima mea in Domino. Quia apud Dominum misericordia: & copiosa apud eum redemptio. Et ipse redimet Israel: ex omnibus iniquitatibus eorum.

Rom. II.

Inter multa præclara quæ ad Romanos Apostolus scribit, cum de fide gentium & infidelitate Iudæorum locutus esset, & multa super iudicijs Dei decretisque tractasset, ait: O profundum diuitiarum sapientię & scientiæ Dei, quàm sunt inscrutabilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? aut quis ante dedit ei & retribuetur illi? Quia ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi claritas in secula seculorum. Humanæ infirmitatis religiosa confessio est, ex Deo hoc solum nosse quod Deus est. Cæterum secreta illa & profunda imperispicabilis iudicij decreta, mens terrena non penetrat. Inuestigare quidem ea perscrutarique pium est, sed inscrutabilia ea esse & inuestigabilia confitenda sunt: quorum est alterum religiosę volûtatis, alterum imperispicabilis naturæ. Quis enim causas naturasque cœli, & huius & superioris & cæterorum sciet? Quis angelorum & potestatum & dominantium & thronorum & principatuum officia rationesque percipiet? Quis Cherubin & Seraphin perpe-

tuas voces æternasque intelliget? Quis laudantes Dominum super cœlum aquas cognoscet? Quis Solis, lunæ & astrorum lumina cōperta esse sibi gloriabitur? quis hanc inanis nobis (vt falso putamus) aeris plenitudinem metietur? Iam verò aut dispositionem orbis terrarum, aut elementorum virtutes, aut temporum mutationes, aut fluminum cursus, aut maris fines, aut oceani vicissitudines, aut ventorum flatus, aut naturas animalium, aut iras bestiarum, aut genera arborum, aut virtutes radicum, & origines animarum, & incrementa corporum, & infantium mortes, & senum vitas, & labores seculi, & sanctorum gloriosas calamitates, & irreligiosorum infelices beatitudines, & legis & prophetarum & euangeliorum & Apostolorum arcano cœlestilibros consecratos, plenę cognitionis scientia consequetur? In his igitur omnibus hærens ac detentus propheta, ex interno cordis sui secreto secundum Apostoli vocem & ipse proclamat, dicens: De profundis clamaui ad te Domine. Pone illum secundum Apostolum in profundo diuitiarum Dei imperscrutabilium & inuestigabilium demorantem, statue illum de profundo humanarum calamitatum æstu precantem, secundum eam Domini quæ est in anteriore psalmo vocem: Veni in profundum maris, & tempestas demersit me. Existima illum non labijs, *psal. 68.* sed secreto (vt iussum est) cordis orare: apta aut ignorationi, aut passioni, aut orationi vox ista dicentis est: De profundis clamaui ad te Domine: dum aut nescit, aut patitur, aut precatur. Et quia de profundis clamat, confidenter ait: Domine exaudi vocem meam: Fiant aures tue intendentes in vocem orationis mee. Sed quærendum est an id ipsum sit, exaudi vocem meam: & fiat aures tuæ intendentes in vocem orationis mee. De profundis enim orat, & profundum est quicquid orat. Ac primum intelligendum est Deum incorporalem esse: neque ex partibus quibusdam atque officiis membrorum (ex quibus vnum corpus efficitur) consistere. Legimus enim in euangelio, Quoniam Deus spiritus est, inuisibilis scilicet, & immensa atque intra se manens & æterna natura. Scriptum quoque est, Quoniam spiritus carnem & ossa non habet. Ex his enim corporis membra consistunt, quibus substantia Dei non eget. Deus autem qui & vbique & in omnibus est, totus audit, totus videt, totus efficit, totus incedit. Et hoc ex scripturis *Act. 16.* docemur,

Luc. 24.

docemur, cum dicitur: Ego sum Deus appropinquans, & non de longe. Et rursum, Quoniam in ipso & viuimus, & mouemur, & sumus. Virtus ergo Dei quæ æqualis & indiscreta est, officiorum & membrorum habet nomina: ut virtus qua videt, oculi sint: virtus qua audit, aures sint: virtus qua efficit, manus sint: virtus qua adest, pedes sint: officiorum diuersitates virtutis huius potestate peragente. Deus ergo ubiq. est, & ubiq. adest, audit, videt, efficit: sed orandus à nobis est, ut secundum precem nostram adsit, audiat videat, efficiat. Naturæ suæ est ut audiat, sed fidei nostræ est ut precemur audiri. Audit cōuicantes, audit maledicentes, dit etiam intra secreta cordis loquentes, sed fides officium suum exequitur, ut Dei auditionem roget: ut qui per naturam suam audit, per orantis precem dignetur audire. Quod si qui forte corporeum Deum & conformabilem, & membris diuersum, qui non idem oculus quod & manus est, ob id esse existimabit quod dictum est: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinē nostram: primum meminisse debet hominum institutionem naturis duabus contineri, animæ scilicet & corporis, quarum alia spiritalis, alia terrena est. Et inferiorem hanc materiam ad efficientiam atque operationem naturæ illius fuisse potioris aptatam. Ergo quisquis ita vult credere, ut corporalis Deus sit, quia ad imaginem eius homo factus est: compositum esse Deum statuet ex potiore scilicet inferiorēque natura, quia de talibus homo constat. Quicquid autem compositum est, necesse est nō fuerit æternum, quia compositio habet initium quo componatur ut maneat. Sed hæc infidelitatis deliramenta sunt, dum per cœlestis naturæ ignorance, intra has opinionis angustias vitio ingenij degeneris coarctamur. Deus autem semper & in omnibus manens & ubique idem & nusquā ipse non totus est. Cumque pulcherrimum opus perfecto iam mundo inchoaret, & hominem scilicet ad imaginem sui faciens, cum ex humili natura cœlestique composuit, anima videlicet atque corpore. Et prius quidem animam, diuino illo & incomprehensibili nobis virtutis suæ opere constituit. Non enim cum ad imaginem Dei hominem fecit, tunc & corpus effecit. Genesis docet lōgē postea quam ad imaginem Dei homo erat factus, pul-

Genes. 1.

uerem sumptum formatumque corpus: dehinc rursus in animam viuentem per inspirationem Dei factum: naturam hanc scilicet terrenam atque cœlestem quodam inspirationis fœdere copulatam. Scit se beatus apostolus Paulus per interiorem & exteriorem hominem diffidere. Per interiorem quidem hominem condelectatur legi, per exteriorem vero hoc quod non vult agit: cum interior homo spiritus opera desiderat, exterior voluptates corporis concupiscit. Ergo ad imaginem Dei homo effectus est rationalis, mobilis, mouens, citus, incorporeus, subtilis, æternus: quantum in se est speciem naturæ principalis imitatur, dum transcurrit, dum circumuolat, & dicto citius nunc ultra oceanum est, nunc in cœlos euolat, nunc in abyssus est, nunc orientem occidentemque perlustrat, dum nunquam ut non sit aboleretur. Natura quidem Dei in his omnibus est, neque ut alibi adsit decedit aliunde. Sed anima humana in hac sensus sui mobilitate ad imaginem opificis sui facta est, dum naturam Dei mobilitas animæ perennis imitatur, nihil in se habet corporale, nihil terrenum, nihil graue, nihil caducum. Et audiamus adhuc Paulum hoc ita docentem: Expoliantes veterem hominem cum gestis eius, & induentes novum qui renouatur in cognitionem secundum imaginem creaturis. Nunquid aliquid corporale induimus cum in agnitionē renouamur? Nihil ut opinor: induimus autē agnitionē Dei, fidē æternitatis, innocentie sinceritatē & bonitatis mores. Hæc enim animæ magis sunt indumenta quam corporis, quæ omnia Deo propria sunt. Hæc in agnitionem noui hominis induimus: ut in omni ministerio animæ nostræ, simus secundum imaginem creatoris, bonitatis, & sanctitatis, & charitatis agnitione perfecti. Hæc propter aures Dei, ne corporalis existimaretur, tractata breuibus sunt. Et quanquam hæc ita se ut dictum est habent: tamen meminimus esse plures spiritales virtutes quibus angelorum est nomen vel ecclesiis præsidentes. Sunt enim secundum Ioannem Asianis ecclesijs angeli, sunt, & Mose testate, secundū numerū angelorū fines gentium Adæ filijs constituti. Et Domino docente, pusillorū angeli quotidie Deum vident. Sunt secundum Raphaelē ad Tobiam loquentem angeli ad assistētes ante claritatē Dei: & orationes

Colo. 3.

Heb. i.

deprecantium ad Deum deferentes. Hoc ideo commemoratum est, ut si forte hos esse oculos vel aures, vel manus, vel pedes Dei intelligere voluerimus: habeamus non improbabilis intelligentiæ auctoritatem, maximè cum scriptum sit: Sunt enim efficientes spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditabunt salutem. Intercessione itaque horum non natura Dei eget, sed infirmitas nostra. Missi enim sunt propter eos qui hæreditabunt salutem: Deo nihil ex his quæ agimus ignorante, sed infirmitate nostra ad rogandum & promerendum spiritualis intercessionis ministerio indigente. Dehinc sequitur:

Si iniquitates obseruabis Domine, Domine quis sustinebit?

Psalm. 31.

Ibid.

Rom. 2.

Non negligenter dicti huius ratio tractanda est. Non enim ait, Si peccata obseruabis: sed, Si iniquitates obseruabis. Differt enim iniquitas à peccato. Nunquid Deus peccata non obseruabit, & criminum memoria non erit? Erit certè: quin etiam de ocioso verbo rationem unusquisque præstabit. Et omnis in carcerem missus reddet nouissimum quadrantem. Differre autem iniquitatem & peccatum docemur, cum dicitur. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Et rursum: Iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum non abscondi. Iniquitas enim omnis transgressio legis Dei est, quæ est grauior peccato: quod id ipsum Apostolus absolutissimè distinxit dicens: Qui enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: qui autem per legem peccauerunt, per legem iudicabuntur. Ergo peccatum iniquitatis iam perit, cæterum peccatum legis iudicabitur. Peccatum autem iniquitatis est, quicquid extra legem delinquitur, ut gentilium crimina sunt: quæ iam cum ipsa legis ignoratione damnata sunt. Peccata autem in lege non pereunt, sed iudicanda sunt: quia licet peccata sunt, tamen in lege peccata sunt. Ergo si Deus iniquitatum recorderetur, quis sustinebit furta, cædes, falsa testimonia, stupra, periuria? Hæc enim crimina sunt, quæ iniquè id est extra legem Dei geruntur, quæque nouæ generationis sacramento abluuntur. Sed horum planè iam quod Deus non recorderetur, & cur non recorderetur, in sequenti versu propheta demonstrat, dicens: *Quia apud te propitiatio est.* Est enim vnigenitus Dei fi-

lius Deus verbum redemptio nostra, pax nostra, in cuius sanguine reconciliati Deo sumus. Hic est qui venit tollere peccata mundi, qui cruci suæ chirographum legis affigens, edictum damnationis veteris deleuit. Siue igitur ad patrem, siue ad filium, oratio propheta existimabitur (vnum enim ambo sunt. Et qui videt filium, videt & patrem, quia pater in filio, & filius in patre est. Ex similitudine gloriæ alter in altero gloriosus est. Gloriosus filius, quia dignus consortio filij sui) pater rectè ad quem volens propheta dixisse creditur. Quoniam apud te propitiatio est, quia in patre secundum similitudinem gloriæ filius est: & filius ipse pro peccatis nostris & propitiatio, & redemptio, & deprecatio iniquitatum nostrarum, quia ipse earum propitiatio sit non recordans. Scit autem propheta ingentis periculi re esse, iniquè, id est sine lege peccare, quia peccati sine lege perditio est, peccati autem in lege iudicium est. Et idcirco ait: *Propter legem tuam sustinui te Domine.* Lex ergo sancta & spiritalis est, & in ea verba vitæ sunt. Et legis finis Christus est, & hoc sequenti versu ostenditur. Ait enim: *Sustinuit anima mea in verbum tuum.* Corporalia quidè legis officia propheta exequitur: scilicet sacrificiorum & holocaustorum & neomaniarum & sabbatorum, quæ omnia umbra sunt futurorum: sed anima eius sustinuit in verbum Dei. Propter legem ipse sustinet, id est, ut dixi, corporaliter officia legis gerit. In verbum autem Dei anima sua sustinet: scilicet filij Dei aduentum, qui & verbum Dei, & Deus verbum est, spiritali fide expectat. Qualiter autem expectet demonstrat dicens: *Sperauit anima mea in Domino, à custodia matutina usque ad noctem.* Recorde-mur Euangelicæ comparationis tenorè, & meminerimus quosdam operarios vineæ omnem in labore diem transigere. A custodia matutina usque in noctem propheta sperat: nullum tempus habet vacuū, totius diei indefessus operarius est. Sed quid tandem spei erit? Non omnis ita diem suum in spe Domini exegit. Sunt enim operarij horæ tertiæ, sunt sextæ, sunt nonæ, sunt & vndecimæ. Et videtur propheta qui à custodia matutina sperauit usque ad noctem, spem nobis Euangelicæ mercedis abscindere. Non abscindit plane. Ait enim: *Speret Israel in Domino.* Sine præfinitione temporis spei adhortatio est. Ille quidè ut perfectus operarius, à custodia matutina usque in noctem sperauit. Sed ad

specem

spem omne tempus est liberum; & mercedē nō operis, sed misericordiē, vnde cime horā operarij consequetur. Ita enim ait:

Speret Israel in Domino, quia apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio. Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eorum.

Bonus est in quem speratur, & sperandum in eo est quia misericors est, quia copiosa apud eum redemptio est, quia redimet ab omnibus iniquitatibus suis vniuersos. Hora vndecima est, conclusa diei sunt tempora; curramus omnes, festinemus ne nox adsit, ne hora prætereat. Senes sumus, nox mortis insistit, nec ad vndecimam saltem vitæ nostræ horam præcedimus. Beatus quidem qui à mane vsque in noctem laborans, pactum denarium tanquam debitum postulat. Sed quia bonus est Dominus, quia misericors est, speremus in eum: vt vndecimæ licet horæ operarij, diurni laboris denarium consequamur: per Dominum nostrum Iesum Christum, qui est benedictus in secula seculorum, Amen.

Canticum graduum.

PSAL. CXXX.

DOMINE non est exaltatū cor meum, neque elati sunt oculi mei. Neque ambulauī in magnis: neque in mirabilibus super me. Si non humiliter sentiebam: sed exaltaui animam meam. Sicut ablactatum super matrem suam: sic retribues in animam meam. Speret Israel in Domino: ex hoc nunc & vsque in seculum.

Breuis psalmus est, & distinctione magis quam tractatu explicandus: ad humilitatem nos & mansuetudinem inducens. Et quia plurimis aliis locis nonnulla de humilitate tractauimus, ociosum est eadem repetere. Certè meminisse debemus maximum fidei nostræ opus esse humilitatem: cū hanc pro optimi operis conscientia propheta commemorat, dicens: *Domine non est exaltatum cor meum.* Optimum enim sacrificium Deo, cor contribulatum. Non ergo cor secundis rebus efferendum est: sed Dei metu intra mansuetudinis fines humilitate cohibendum, Neque elati sunt oculi mei. Alia istud proprietate Græcitas elocuta est dicens, *ὁ δὲ ἐμὲ πτωχὸν ἰσχυροῦ*, id est, non ex alio in aliud elati sunt. Eleuandi autem

oculi secundum dicta prophetae sunt: Eleuate oculos vestros, & videre quis ostendit hæc omnia. Et Dominus in euangelio ait: Eleuate oculos vestros & conspiciate regiones: quia albesunt ad messem. Eleuandi ergo sunt oculi, sed non rursus ex alio in aliud eleuandi: vt semel in id quod elati sunt perseverent. Dehinc sequitur:

Neque ambulauī in magnis, neque in mirabilibus super me.

Magni periculi res est, si in modicis ambulamus: & si non in mirabilibus immoramur. Magna eloquia Dei sunt, ipse mirabilis in excelsis est. Et quomodo tanquam bonum opus de se propheta præfert, quod in magnis & mirabilibus non ambulet? Sed cū addidit, Super me: in his non ambulat quæ homini magna & mirabilia creduntur. Dauid enim & propheta & rex erat: humilis antea & abiectus, neque conuiuium patris sui dignus: sed Deo complacuit. Vinctus in regem est, aspiratus est in prophetam. Non insolescit in regno, non odiis commouetur. Persequentem se amat, inimicorum mortes honorat, incestuosus & parricidalib. filiis parcit. Imperator contemnitur, pater læditur, propheta vexatur: vltionem non vt propheta orat, vindictā non vt pater sumit, contumeliam non vt imperator exequitur. In his ergo quæ super se magna & mirabilia sunt, non ambulat. Sed videamus quæ sequuntur:

Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam.

Quæ prophetae ista diuersitas? Non exaltat cor, exaltat animam. Non in magnis & mirabilibus super se ambulat, sed non humiliter sentit. Excelsus animo est, & corde submissus. Humilis in suis est, sed non humilis in sensu est. Sensus enim eius in cœlo est, anima eius in excelsis est. Cor autem (ex quo secundum euangelium exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia blasphemiarum) humile est, suauiter illo mansuetudinis iugo subditum est. Tenendus ergo humilitatis & altitudinis modus est: vt corde humiles, sensu vero & anima simus excelsi. Dehinc sequitur:

Sicut ablactato super matre sua, sic retribues in animam meam.

Ablactato Isaac, Accepimus Abraham fecisse cœnam: quod ablactatus iam

Zz ij

puerili ætati proximus, cibum lactis excederet. Apostolus omnes rudes fidei, & infantiles adhuc in Dei rebus, scientiæ lacte potat. Ergo profectus maximus est, iam lacte non indigere. Ad fortiorem enim cibū transisse filium suum Abrahā, etiam cōiuij lætitia testatus est: & Apostolus carnalibus & paruulis in Christo panem negat. Propheeta itaque orat, quia non exaltauerit cor suum, quia non in magnis & mirabilibus suis ambulauerit, quia non humilia senserit, sed exaltauerit animam suam: vti tanquam ablactato super matre sua retribuatur animæ eius. Scilicet vt perfecti & cœlestis & viuentis panis retributione sit dignus: quia per superiora quæ commemorauit opera, cibum iam lactis excesserit. Sed neque sibi tantum hunc viuum è cœlis panem precatur, vniuersos autem ad eius spem adhortatur, dicens:

Speret Israel in Domino, ex hoc & vsque in seculum seculi.

Spem nostram nullo fine temporum claudit, in immensum expectationis nostræ fidem tendit. In seculum seculi sperandum est: quia per spem præsentis seculi, spem futuri seculi consequemur in in Domino nostro Iesu Christo, qui est benedictus in secula seculorum, Amen.

Canticum graduum.

PSAL. CXXXI.

Memento Domine David, & omnis mansuetudinis eius. Sicut iurauit Domino: votum vouit Deo Iacob. Si intrabo in tabernaculo domus meæ: si ascendero in lectum stratus mei. Si dederō somnum oculis meis: & palpebris meis dormitationem. Donec inueniam locum Domino: tabernaculum Deo Iacob. Ecce audiui-
mus eam in Ephratam: inuenimus eam in campis syluæ. Intraui in tabernacula eius: adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius. Surge Domine in requiem tuam tu & arca sanctificationis tuæ. Sacerdotes tui induantur iusticiam: & sancti tui exultent. Propter David seruum tuum: non auertas faciem Christi tui. Iurauit Dominus David veritatem & non frustrabitur eum: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Si custodierint filij tui testamentum meum: & testimonia mea: hæc quæ docebo eos. Et filij eorum vsque in seculum: sedebunt super terram tuam. Quoniam elegit

Domine Sion: praelegit eam in habitationem sibi. Hæc requies mea in seculum seculi: Hic habitabo quoniam praelegi eam. Viduam eius benedicēs benedicam: pauperes eius saturabo panibus. Sacerdotes eius induam saluti: & sancti eius exultatione exultabunt. Illuc producā cornu David: paraui lucernam Christo meo. Inimicos eius induam confusionem: super ipsum autem floreat sanctificatio mea.

Omnes quidem anteriores psalmi graduum, in profectum nos spei celsioris extollunt: & per doctrinam fidei, spei, confessionis, humilitatis orationis in sublime gradibus suis prouehunt. Sed hic præcipue psalmus nos & cognitionem filij Dei edocet: & sacramento assumptæ ab eo carnis instituit. Cœpit enim ita:

Memento Domine David, & omnis mansuetudinis eius.

Audent Iudæi, aduentum Domini nostri quo in corpore salutem humano generi reddidit, abnegantes, hunc psalmum ad David referre, vt in passione Domini impij, ita & in prophetiæ scientia imperiti: legentes & non intelligentes, habentes & nescientes, venerantes & non obedientes. Qua enim religionis simulatione prophetarum libros venerentur, multis cognitum est. Contrectare legentes manu non audent, lintheo substernunt, ad fidem sacramenti testes eos adhibent: & hoc eò proficit, vt maiore irreligiositatis crimine eorum quibus tantus honor debetur, dicta aut contemnant, aut dissimulent, aut nesciant. Hoc eò dictum est, quia cum in prophetis longè postea quàm David corpore excesserat, scriptum habeant in Hieremia ita: In illa die, dicit Dominus, contribulabo iugum à ceruice eorum, & vincula eorum disrumpam, & non operabuntur ipsi adhuc aliis dijs, & operabuntur Domino Deo suo. Et David regem ipsorum suscitabo illis. Et rursum: Suscitabo illis David regem orientem iustum, & regnabit rex, & intelliget, & faciet iustitiam & iudicium super terram. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel commorabitur fidens. Item in Esaia: Et excitabo pastorem super eos vnum altū, & pascet eos seruus meus David. Et erit his pastor, & ego ero illis in Deum, & David princeps in medio eorum. Ego Dominus locutus sum. Et disponam ad David testamentum pacis.

Nolunt

Nolunt credere quod docentur: neque his fidem habent deberi venerationem A confitetur. Et religiosi quomodo erunt, authoritatem abnegantes religioni? Dauid cum patribus quiescebat, ipse testamentum datae per Moysen legis cognoverat: tanto postea Deus per prophetas locutus est, Dauid excitandum regem pastorem orientem iustum, in cuius diebus salus Israel sit, ad quem Deus testamentum pacis disponit. Ergo est Dauid B non hic Iesse filius, psalmorum ex parte conscriptor: sed Dauid ob custodiam gregis sui pastor. Pastor enim bonus pro ouibus suis animam ponit. Ob æterni regni gloriam rex, cui dictum est: Rabbi tu es rex Israel. Ob iudicium Dei iustus: Pater enim non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Ob lumen mundi, oriens: Erat enim lux vera quæ C illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Ob filij dignitatem, testamenti pacis hæres: Omnia enim mihi data sunt in cælo & in terra. Et: Pacem meam relinquo vobis. Confi- teantur ergo necesse est Iudæi, longè post tempora Dauid esse hæc prædicata. Est autem Dauid iste, qui nomen parentis secundum originem carnis accepit: D nomen sumens eius, cuius ex genere sumebat & corpus. Omnia autem quæ psalmo continentur: & à gestis prophetæ Dauid, & à natura humanæ infirmitatis, & ab eius temporibus diuersa sunt. Et quia ei non res, non conditio, non tempus aptatur, & in eum Dauid quem postea per prophetas Dominus pollicitus est conueniunt: non est ambiguum E quinetiam hic qui propheta egregius & magnus est, de eo Dauid qui postea exitit Dei spiritu prophetiæ officio sit locutus, Ait enim: *Memento Domine Dauid & omnis mansuetudinis eius.* Non ait, Memento mei: sed, Memento Domine Dauid: ut alterum qui loqueretur ostenderet. Orationem autem omnem hanc esse vnigeniti filij Dei per prophetam loquentis, existimari necesse est: memoriam Dei patris erga eum sibi quem assumpturus erat hominem deprecantis. Est enim Iesus nunc, secundum Apostolum, in gloria Dei patris: & ei omne cælestium & terrestrium & infernorum genu flectitur. Ergo se primogenitus Dei filius Deus verbum, iam Dauid nūcupat, per prophetam eius sibi hominis nomen assumens: qui secundum diuinitatis suæ

priuilegium vnà secum esset in patris gloria collocandus. Memento Domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius. Ait enim ipse: Quia mansuetus & humilis corde sum. Et testimonium de eo patris est: Ecce puer meus quem elegi, dilectus F Matth. 12. meus in quo complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, & gentibus iudicium meum nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. Ut omnis ergo huius mansuetudinis pater meminerit deprecatur: per cuius mansuetudinis modestiam Deo patri officiū humilitatis suæ vouerit: *Sicut, inquit, iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob.* Sacramenti mentio ad professionem voluntatis assumitur. Et nescio an vnigenitus iurauerit. Certè ita & gessit & locutus est omnia, ut sacramento religionis satisfacere videretur. Nanque cum quædam de passione sua locutus ad discipulos fuisset, & Petrus tanquam indignum hoc Dei filio detestatus esset: Petrum cui superius claues regni cælorum dederat, super quem ecclesiam edificaturus erat, aduersus quam portæ inferi nihil præualerent qui quæ in terris vel soluisset vel ligasset, ea in cælis vel soluta persisterent vel ligata: hunc itaque tali conuicio detestantem hoc sacramentum passionis excepit: Vade post me Satana, scandalum mihi es. Tanta enim ei religio fuit Matt. 26. pro humani generis salute patiendi, ut Petrum primum filij Dei confessorem Petrus fundamentum, cælestis regni ianitorem, & in terreno iudicio iudicem cæli, Satanae cōuicio nuncuparet. Quintetiam in tumultu eo quo se dedendum passioni præbuerat, cum idē Petrus seruo sacerdotis gladio aurē abscidisset ait: Recōde gladium tuum in thecam: Calicem quem dedit mihi pater, non bibam illum? Impium & profanum docens esse, si non omnia quæ erga humanam salutē patri vouisset, expleret. Absolutè autē in eo ostendit deuotā passionis suæ religionem, cum post aceti poculum esset spiritum traditurus. Perfectis enim omnibus Ibid. 19. ait: Consummatum est: & inclinās caput tradidit spiritū. Percucurrerat enim omnia sacramenti officia: & ubi consummatione gaudetur, ibi in suscepti operis perfectione lætitia est. Ergo quia secundum hanc gestorum deuotionem ita omnia gesta sunt, ut videantur studiosè pro religione quia iurata sunt hæc esse perfectæ:

sequens est vt videatur quid sit quod David iste & iurauit & vouit.

Si intrabo in tabernaculum domus meae, si ascendero in lectum strati mei. Si dederò somnum oculis meis & palpebris meis dormitatio- nem. Et requiem temporibus meis donec in- ueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob.

Humanæ naturæ vota hæc esse non possunt: & cōditio sacramēti infirmitatē terrenę necessitatis excedit. Adeundum tabernaculum domus non est, strato lecti abstinendum est, somnus oculis & palpebris dormitatio & requies temporibus non danda est: donec inueniatur Domino locus & tabernaculum Deo Iacob. Standum ergo erit nocte diēque sub cœlo, & nunquam in requie corpus iacebit: oculi autem semper vigiles laborabunt, & ne ipsis quidem palpebris conuiuēdi in dormitatione permittetur obductio. Tempora verò, quæ maximè in toto capite & corpore iniuriis vigiliarum & stationis obnoxia sunt, requiē non habebunt. Homo istud de se iurare nō finitur, etiam si maximè nolit, conditionem tamen voti huius pro ipsa naturæ suæ necessitate violabit. Vigilet licet animus, & corpus in statione contineat, tamen necesse est infirmitatis dominante natura & procidat, & dormiat, & requiescat inuitus. Dehinc quem locum homo Deo inueniet? Et incomprehensibilem infinitamque naturam quali tabernaculo continebit, cum de se ipse per prophetam Deus locutus est dicēs: Cœlum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum? quam domum ædificabis mihi, aut quis locus requietionis meæ? Omnia enim hæc fecit manus mea, & mea sunt omnia hæc. Non ignarus autem huius diuinæ vocis propheta est, & scit humanæ & terrenæ operationis domum Deo esse non posse, id ipsum psalmo anteriore cōtestans, quum ait: Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Ergo si neque natura hominis conditionem voti istius recipit, neque locum & tabernaculum Deo humana requirit operatio, cognoscendum est per cœlestium scripturarum auctoritatem quod sit hoc votum, per cuius satisfactionem locus Domino, & Deo Iacob tabernaculum sit repertum. Domino nostro Iesu Christo vnigenito Dei filio, qui omnia humanæ salutis sacramenta

Esai. 66.

Psalm. 126.

tanquam iuratus expleuit, & quem à prophetis David significatum docuimus, hoc opus maximum fuit: vt hominem ad scientiam diuinam eruditum, dignum habitaculum Deo redderet. Et esse hominem sedem atque habitationem Deo, ita docemur Deo ipso per prophetam loquente: Quia inhabitabo in his, & in illis ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Et rursum: In æternum exultabunt, & inhabitabo in his. Dominus autem ipse in Euangelio ait: Si quis diligit me, & verbum meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Et Apostolus quoque ait: Vos estis templum Dei, & spiritus Dei habitat in vobis. Habitat autem Deus religiosorum mentes, non corporali aditu neque naturæ grauioris ingressu, vt alibi non degens, illic tantum quo se intulerit insistat: sed spiritali virtute, in vacua se à terrenis labibus corda permittit, seseque luminis modo in patentibus innocentia foribus mentes illuminaturus infundit. Assumpto igitur corpore vnigenitus Deus, neque ante se cum homine suo ingressurum tabernaculum domus suæ iurat, id est in cœlestem habitationem suam esse rediturum, quam hæc religiosi pectoris loca Domino inueniat: sed neque stratum lecti sui ascensurum se esse vouit. Stratum requies humanorum laborum est, & fessorum corporum refectio. Sed quia in cœlo semper quiescit, & quia indefessa illa natura laborem nescit, semper in strato, id est semper est in quiete. Dominus noster in forma Dei manens formam serui accepit, & obediens vsque ad mortem fuit, & mortem crucis: vt plus nescio quid morte pateretur. Ob id autem tantum obediens vsque ad crucis mortem est, vt nos habitatione Dei dignos esse præstaret. Mori igitur voluit qui vita est, & effici se indefessa virtus ad habitationem corporis non recusauit infirmam, vt in forma Dei manens formam serui acciperet. Excessit ergo ex illo æternæ beatitudinis suæ strato. Et testis nobis quadragesimus psalmus est, qui ex persona Domini omne sacramentum passionis eloquitur, dicens: Vniuersum stratum suum versasti in infirmitate eius. Cum per obedientiam voluntatis paternæ ex Deo homo, ex potente infirmus, ex viuificante mortuus, ex æterno seculorum

A

B

C

D

E

F

Hier. 31.

Psalm. 5.

Ioan. 14.

2. Cor. 6.

Psalm. 40.

Psal. 3.

Gene. 49.

seculorum iudice crucis reus dicitur: tum stratum eius in infirmitatem conuertitur. In illud igitur æternæ & beatæ quietis stratum, vouit nisi reperto Dei tabernaculo non redire: sed nec antè somnum oculis sui dare. Quis iste est somnus? Népe ille, de quo ait: Ego dormiui & somnum cepi & surrexi, quoniam Dominus suscipiet me. Mortis hic somnus est, quem non antè oculis suis dabit, quàm locum habitationis inueniat. Huius etiam somni beatus patriarcha Iacob in benedictione Iudæ (qui princeps gentis istius extitit) meminit, dicens: Catulus leonis Iudæ, ex frutice filius meus, procidens dormisti vt leo, & sicut catulus leonis. Quis suscitabit eum? Et superior & consequens benedictio, nec ætati Iudæ, nec gestis conuenit, sed ei qui ex Iudæ frutice sicuti ex radice Iesse est: qui & catulus leonis est, & Iacob erit filius. Ex hac enim tribu Iudæ Maria est quæ Domini nostri secundum carnem mater fuit. Hic ergo procidens dormiuit vt leo. Leo terrori est feris omnibus & veluti dominans est cæterarum bestiarum: & hic solus per confidentiam & securitatem dormit intrepidus. Terror omnium vigilans est, ipse autem securus in somno est. Et idcirco addidit, Quis suscitabit eum: quia intrepidè & præpotentis naturæ securitatem nulla externi timoris timiditas inquietet. Ne ergo quicquam humile atque passibile impassibilem vnigeniti Dei substantiam perpeffam existimaremus, in ea morte quam subiit, feræ huius intrepidè dormientis exemplum ad securæ mortis intelligentiam est relatum: vt extra humani timoris esse in somno illo inquietudinem doceretur, qui per generis sui naturæque virtutem dormiens licet, timere non posset. Seruata autem diligentissimè ea ratio est, vt in vnigenito Deo æterni & gignentis eum Dei gloria nosceretur, cum dicitur: Sicut leo, & sicut catulus leonis. Ad id enim quod ex Deo ipse subsistit, catulus est leonis: ad id vero quod leo est, paternæ in eo maiestatis indifferens generositas prædicatur. Vt vnum ambo sint, leo est: ne vnus atque ipse sit, catulus leonis est. Id autem ipsum etiam psalmi consequentia docent. Ne enim indefessa illa virtus & impassibilis vnigeniti Dei natura mortis sôno dormitatura existimaretur: rem omnè ad officiû corporis cui discessio immortalis animæ mors est, retulit dicens: *Si dederò somnum*

oculis meis, & palpebris meis dormitationem. Et requiem temporibus meis donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Temporibus secundum translationis fidem non ætatis spaciis, sed capitis partibus requiem negat. Et hæ affectiones sunt corporales. quas labor longus & vitæ anxietas exagitant. Quieuit autem ille, cui mors somnus est: & id quod nobis pœnalis demutatio est, vnigenito & in corpore manenti Deo requies fuit. Sed ante hanc requiem & Apostoli eliguntur, & soluendi ac ligandi & in terra & in cœlo ius sortiuntur, & potestatem aduersus virtutem omnem aduersariam sumunt, & templum Dei sunt: & ipsi ex lege venientes, dignum Deo Iacob tabernaculum sunt reperti. Ac ne fortè nos per multiplicem humani ingenij intelligentiam vim veritati afferre quidā arbitremur, vt quod ex Dauid persona dictum sit, id ad Dominum saluatoremque nostrum multimodis translationum subtilitatibus transferamus: contuenda sunt quæ sequuntur, vt ex his veritatem inuitis scilicet & renitentibus ingeramus. Ait enim: *Ecce audiimus eam in Efrata, inuenimus eam in campis syluæ. Introibimus in tabernacula eius, adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius.* Superius vbi iuratur ac vouetur, voti sacramentum non conuenire naturæ humanæ docuimus: quia tanti temporis vigilias labor terreni corporis recusaret. Et nunc vbi loca ipsa eorumque nomina commemorantur, ne quid in Dauid referri possit, veritas ipsa & extantis hodiæ regionis fides contradicit. Dauid enim dispersum populum in regno suo habens, cui nulla religionis sedes esset, aream in Hierusalem coemit ad locum templi, vt illuc ad explenda legis solennia conueniretur. Sed templum hoc filius eius Salomon ædificauit, ornauit, & religionibus initiauit. Volunt ergo Iudæi Dauid areæ huius coemptorem peregrinationem à domo & vigiliarum iniuriam & laborem corporis, donec hunc locum & hoc tabernaculum Deo Iacob posset inuenire, vouisse. Sed hoc neque historia Regnorum aut Preteritorum, in quibus Dauid gesta continentur loquitur: neque psalmus admittit. Et cur non admittat in absoluto est. Dauid aream coemit: locus templi locus areæ fuit, vbi fruges congestæ, vbi tritæ, vbi & paleæ à tritico separandæ sunt. Requies autè Domini in Efrata est, & prius audita in Efrata est, & postea in campis

reperta. Et quid commune Hierusalem & Efrata? quid arcæ ad syluæ campos? nihil hic conueniens est, nihil non dissonans est. Arcæ in qua requieuisse Deus Iacob existimatur, nouissimis temporibus ventilabro Dominus emundat: triticum eius horreis condit, paleas autem inextinguibili igne vrit. Probatos legis viros, apothecis dignos habet: inutiles & infructuosos igni iudicii deputat. Templum illud hodie iam nullum est, incensum est, dirutum est, informe ruinis est. Et vbi ergo Dei requies est? Mētītus propheta est, & irritum sacramenti ipsius votum est. Deus etenim requiem quam ei se iuratus reperturum vouebat, amisit. Itaque quia neque Dei dignitati, neque naturæ hominis, neque locorum veritati, neque temporum demutationi hæc irreligiosarum opinionum figmenta conueniunt: ex ipsis nunc scripturarum celestium autoritatibus demonstrandum est, ad personam Domini nostri Iesu Christi & ad ecclesiæ sanctificationem psalmum esse referendum. Diximus superius etiam hunc prophetam de David illo iusto pastore rege oriente, in psalmo isto prophetasse: & ex persona eius locutum esse, cum dixit: *Si intrabo in tabernaculum domus mee, si ascendero in lectum strati mei. Si dederō somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem. Et requiem temporibus meis donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob.* Nunc verò ut se voti huius non ignarum neque imperitum propheta esse ostenderet, ex persona sua loquitur, dicens: Ecce audiui-
 mus eam in Efrata inuenimus eam in campis syluæ. Superius vbi sacramenti religio commemoratur, vnus iurauit ac vouit. Vnus enim in forma Dei manens formam serui accepit: & vnus Dominus Iesus Christus est, per quem omnia, vnus Deus pater ex quo omnia. Nunc autem vbi scientiæ propheticæ cognitio ostenditur, ex persona plurimum dicitur, Audiui-
 mus eam in Efrata, inuenimus eam in campis syluæ: quia à pluribus requies Domini prophetabatur. Auditur itaque in Efrata. Efrata eadem est quæ Bethlehem, in qua Dominus natus, ex Maria est. Testis nobis est & propheta, dicens. Et tu Bethlehem domus Efrata, non minima es ut sis in milibus Iuda. Ex te enim exiet qui reget populum meum Israël. Illic enim primum requies Dei auditur: vbi primum vnigenitus Deus cor-

Mich. 5.

Matth. 2.

pus humanæ carnis habitauit, quod in Efrata auditur, in campis syluæ inuenitur. Initium itaque ecclesiæ in Bethlehē auditur. Esse enim cœpit à Christo sed in gentibus reperitur quæ sunt ex syluæ campis: ex horrentibus nitidæ, ex sterilibus fructuosæ, ex ignis pabulo vitalis cibi regio, ex ferarum cubilibus Dei requies, domus templum, atque possessio. Quod autem gentes tanquam syluæ cubile diaboli fuerint, psalmus nobis septuagesimus nonus testis est, dicens: Deuastauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Illic enim de vinea sermo est, id est de Dei, ut tunc putabatur, populo: quem infidelem & impium diabolus gentes inhabitās vastauerat. In his ergo campis syluæ Dei requies, quæ in Efrata audita est, inuenitur. Seruata autem temporum ratio est, ut quod & audiui-
 mus & inuenimus præteritam significet ætatem: id autem quod deinceps consequitur, spem futuri temporis doceat, cum ait:

In tabernacula eius intrabimus, adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius.

Corporali istius vitæ præsentis officio propheta desperans, fide & spiritu præsumit ut tabernacula requiei Dei quæ & audiuit introeat. Sed superius super vno tantum tabernaculo iuratum est, nunc autem multa tabernacula introibunt: Sunt enim vna apostolorum ecclesia de qua superius votum est plures ecclesiæ & multa tabernacula: sed eadem Dei requies in pluribus est. Hæc ergo requiei Dei tabernacula introibunt. Neque solum introibunt, sed etiam adorabunt vbi steterunt pedes eius. Cum statur, vno in loco, ex quo decedi non oporteat, consistitur. Vbi verò pedibus statur, illic toto corporis officio insistitur. Lex præteriit, prophetia clausa est, finis eorum Christus est. Demutationis alterius nullus locus est. In hoc in æternum stādum est, vbi iam decursu legis & prophetarum Dominus insistit. Discurret quidē per apostolos prædicatio, quos frequenter pedes significatos meminimus: sed in euangelis consistitur. Illic ergo adorabitur: vbi Domini pedes, id est, prædicationes nouissimæ sine demutationis alicuius transgressione constiterint. Et quia in euangelis legimus dictū, Multi prophetae & iusti cupierunt videre quæ vos videtis, & audire quæ auditis: sanctus propheta desiderij huius impatiens

Matth. 13.

patiens est. Postquam enim requiē Dei audiuit, & reperit, postquam introiturū se adoraturūque credidit: spei tantæ fieri iam particeps deprecatur, dicens: *Exurge Domine in requiem tuam.* Quam reperiaturum se David tuus vouit, quam nos in Effrata audiuius, quam in campis syluæ inuenimus: in cuius tabernacula introibimus, adoraturi illic ubi pedes tui steterunt. Exurge igitur in eam requiem quæ voti sacramento quæsitæ est, quæ prophetiæ sciētia in loco audita est, quæ in gentiū fructu frugifero reperta est, quæ introeūtibus frequētalī est quæ in loco indēmutabilis est, quæ adorantium religione venerabilis est. Sed nō solū tu Domine exurge in requiem tuam, sed & tu arca sanctificationis tuæ. Non arca testamenti, non arca legis: sed arca sanctificationis tuæ. Et quidem esse arcam testamenti meminimus, intus ac foris auream, ubi tabulæ lapidum, ubi sanctæ literæ, ubi liber testamenti, ubi Gomor mannæ. Sed hæc omnia eius quod Dominus assumpsit corporis species est, omne in se sacramentum continēs legis: nunc & Deitatis spiritu & origine carnis munitum, intus scilicet ac foris aureum. Est enim Dominus noster Iesus Christus in gloria Dei patris, manna in se continens æternum. Ipse enim panis est viuus testamenti intra se tabulas & legis librū conseruans: sunt enim in eo verba vitæ. Vt igitur cum Domino etiam hæc sanctificationis arca (hanc enim secundum euangelia & sanctificauit & signauit pater) in requiē exurgat propheta orat. Cæterum arca illa terrena, & frequenter ab allophylis capta est & polluta à regibus: & hodie templo atq; vrbe subuersa iam nulla est. Et videamus quid sequatur. Ait enim: *Sacerdotes tui induantur iusticiam, & sancti tui letentur.* Deo & arca sanctificationis eius in requiem resurgente iusticia sacerdotes: validissimo (vt Apostolus ait) thorace, induentes thoracem iusticiæ quo inimici iacula excipiat, quo in æternum hominem cōmuniat. sancti autem letentur. Et videamus causam cur & sacerdotes iusticiam induant, & sancti letētur. Ait enim: *Propter David seruum tuum ne auertas faciem Christi tui.* Christum ad deitatis spiritum retulit, David ad corporis carnem. Formam enim serui qui in Dei forma manebat accepit. Ne igitur auertat à sacerdotibus atq. à sanctis Christi faciem rogat:

vt eos diuinitatis suæ gloria qui propter David, id est assūpti ab eo corporis sacramentum lætantur, illuminet. Et cur propter David seruum suū, ne faciē Christi sui non auertat ostendit dicens: *Iurauit Dominus David veritatem, & non frustrabitur eum.* Dominus iurat & iurat veritatē, & dicti sui fidem etiam sacramento ne ambigamus affirmat. Non fraudabit igitur David suum veritate iurata. Et quid ei iurauerit dignum est contrueri.

De fructu ventris tui ponam super sedem tuā. Si custodierint filij tui testamentum meum, & testimonia mea hæc quæ docebo eos. Et filiis eorum usque in seculum sedebunt super sedem tuam. Quoniam elegit Dominus Sion, praelegit eam in habitationem sibi. Hæc requies mea in seculum seculi, hic habitabo quoniam praelegi eam. Quid hic quod David sit proprium continetur? Vrbs illa quæ generi eius fuit regia, capta est à Babylonis: & euersa regni dignitatem sub dominantium iure non tenuit. Post etiam à Romanis capta & incēsa iam nulla est. Et ubi Dei requies in æternum est ubi ex fructu ventris eius in sede Dei reges sunt? Seruiunt enim hodie, exules, patria carentes: toto in orbe dispersi. Et ubi illa quæ iurata est veritas? ubi illud quod non frustrandus est veritate? Et ubi filiis David regni æterni sedes sempiterna? Quæ electa Sion dicitur, horret ruinis, vacua incolis est. Et quomodo Dei requies est in secula seculorum? Currunt tempora, & hoc vitæ nostræ seculū manet. Deus ergo sine requie est. Sed qui hæc infelicitis erroris opinione sic credunt, audiant cui David iuratum sit. Nempe illi de quo dictum est: *Posui adiutorium meum super potentem, & exaltaui electū de plebe mea.* Inueni David seruum meum, in oleo sancto meo liniui eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meū confortabit eum. Nihil proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non adiciet nocere ei. Et concidā inimicos eius à facie ipsius, & odientes eum in fugam conuertam. Et veritas mea & misericordia mea cum ipso, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius. Ipse inuocabit me, pater meus es tu, Deus meus & susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponā illum, excelsum super reges terræ, In æternum seruabo illi misericordiam meā, & testamentum meum fidele ipsi. Et

ponam in seculum seculi semen eius, & sedem eius sicut dies cœli. Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudiciis meis nō ambulauerint. Si iusticias meas profanauerint, & mandata mea non custodierint. Visitabo in virga iniusticias eorum, & in verberibus peccata eorum. Misericordiam verò meam non dispergā ab eo, neque decipiā ni veritate mea. Neq. profanabo testamentum meum & quæ procedunt de labiis meis non faciā irrita. Semel iuravi in sancto meo, si David mētiar, semen eius in æternū manebit. Et sedes eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta manet in æternum, & testis in cœlo fidelis. Promissiones istę David eius sunt, qui aduersus potentem adiutor electus est, cuius in mari manus est, cuius in fluminibus dextera est, qui nuncupare Deum patrem audet, quia est: qui ipse primogenitus est, qui excelsus super reges terræ. Cuius semen in seculum seculi est, cui quæ sunt dicta, non irrita sunt, cui semel sine mendacio iuratur in sancta, cui sedes sicut sol in conspectu Dei est, & permanet vt luna perfecta in æternum. Ex huius igitur ventris fructu super sedem Dei collocabuntur. Quomodo autem ex fructu simus vētris eius audiamus prophetam Hieremiam dicentem: Si itaque audistis huiusmodi, si peperit masculus. Partum sexus iste non recipit, sed generatio quæ ab eo est partus instar obrinuit. Audiamus & Paulum parturientem in filiis procreandis, cum dicit: Filij mei quos ego iterum parturio. Esse autem omnes nos filios sibi ipse Dominus in Euangelio testatur, dicens: Fili remissa sunt tibi peccata. Et iterum: Filioli adhuc vobiscum sum. Filij itaque sunt ipsius in sede Domini collocandi. Et spei conditio præponitur: Si inquit custodierint filij tui testamentum meum, & testimonia mea hæc quæ docebo eos. Moses enim legem scripsit, in qua testimonia Dei continentur. Propheta hic idem totus deuersatur in lege. Et quomodo adhuc filij illius David in testimoniis sunt docendi? Non præsentis ætatis est sermo, sed his proprius, de quibus dictū est: Confitebor tibi Domine pater cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Sed docti & manentes in his quæ docebuntur quid consequentur,

Vsq̃ue in seculum, inquit, sedebūt super sedem

tuam. Et qui isti sunt qui sedebunt? Nempe de quibus dictum est: Et vos sedebitis super duodecim thronos, iudicātes duodecim tribus Israël. Non negligendum est autem, id quod & superius & inferius dicitur. Superius enim dictum est, Ponā super sedem meam: nunc autem dicitur, Sedebūt super sedem tuam. Et hoc quid erit? Nēpe id quod dicitur: Omnia quæ patris sūt mea sunt. Sedes patris, sedes & filij est: quia ego & pater vnum sumus. Aut quomodo intelligitur, ponam super sedem meam, & sedebunt super sedem tuam: nisi quod per concordem & non dissimilem à se innascibilis vnigenitque naturam. & pater in filio, & in patre filius est: deitatis in vtroque nec genere, nec voluntate dissidente substantia cum paternæ maiestatis gloria in vnigenito congenita sit. Atq; ob id sedem filij, sedem suam pater nuncupat: quia & ex se & in gloria indemutabilis diuinitatis suæ vnigenitus & verus Deus natus sit, nec contumeliam communicatarum cū eo sediū sentiat, cui ex se genito in naturæ similitudine nulla diuersitas est dignitatis. Deinde eorum habitatio qui in seculum super sedem sessuri sunt ita ostenditur: Quoniam elegit Dominus Sion, prælegit eam in habitationem sibi. Hæc requies mea in seculum seculi, hic habitabo quoniam prælegi eam. Non montem scilicet Sion desertum & inutilem elegit: neque ciuitatem dirutam & euer sam. Locis enim Deus non continetur, neque omnipotens & æterna substantia, aut in desertis montium solitudinibus, aut in vrbium ruinis iam deformium conquiescit: sed elegit eorum requiem, de quibus Dominus in euāgelio ait: Nemo venit ad me, nisi pater qui misit me adducat illum. Illā Sion sanctam & cœlestem Hierusalem elegit, concordē scilicet fidelium cœtum, & sanctificatas sacramentis ecclesiæ animas: in quibus tāquam rationabili & intelligenti & emūdata & æterna per resurrectionis gloriā domū, rationabilis & intelligens & impolluta & æterna inenarrabilis diuinitatis natura requiescat. Non quod ex ea, in qua est infinitatis suæ immensitate desistat, vt humanarū mentiū angustiis coarctetur: sed quia per digni se habitaculi sedem, qui & vbique & idem & totus & semper est, in sanctis probabilibusq. requiescat: vbi nulla offensio, nulla demutatio, sed in seculū seculi, id est, in æterna tempora

Matth. 19.

Joan. 16.

Hier. 30.

Gal. 4.

Matth. 9.

Joan. 13.

Joan. 6.

Matth. 11.

tempora digna & placens habitatio sit electa. Dehinc sequitur: *Vidua eius benedicens benedicam.* Quidam trāslatorum interpretat^r esse ita repertus est, Captio-
nē eius benedicēs benedicā: tanquā vena-
toribus & piscatoribus hominū effe-
ctis apostolis, hęc eorū benedicta sit cap-
tio. Maximē quod Bethsaida ex qua
apostoli sunt, per interpretationē linguę
Hebraicę, domus venantiū nūcupetur.
Sed nobis sequenda est prima illa, & sub
Iudæorum temporibus ante Domini ad-
uētum ad ecclesię doctrinam consigna-
ta translationis autoritas: Vidua eius
benedicens benedicā. Quanta viduarū
dignitas est, & honesta vnius thori con-
sciētia, & foelicis cōtinentię in demutata
cōstantia. Hęc enim benedicitur, & be-
nedicēdo benedicitur: ex iudicio scilicet
benedicentis, benedictione fit digna.
Sed Apostolus gentium doctor, horta-
tur nos & aliud de vidua quę benedi-
cenda est sentire. Lege enim non per
virtutem spiritalis efficientię, sed per
finem obseruantię eius emortua, vidua
eā esse quę ex synagoga effecta ecclesia
sit, docet, dicens: An ignoratis fratres,
scientibus enim legem loquor, quoniam
lex dominatur homini, in quātum tem-
poris viuit? Quę enim sub marito est
mulieri: viuo marito iūcta est legi. Si au-
tem mortuus fuerit maritus, euacuata
est à lege mariti. Ergo viuentē mari-
to adultera vocabitur, si iungatur alij vi-
ro. Si autem moriatur maritus eius, libe-
rata est à lege, ne adultera teneatur con-
iūcta alij viro. Itaq. fratres mei & vos
mortificati estis legi per corpus Christi:
vt & ipsi sitis alterius, hui⁹ qui à mortuis
resurrexit. Comparatione viduę, quę
mortuo marito libera quibus volet nu-
ptiis sit, desinente iam lege, viduā legis
ecclesiā esse demōstrat, Christo legitime
copulandam. Hanc ergo legis viduam
benedicēdo benedicet. Deinde ait: *Pau-
peres eius saturabo panibus.* Bonum est in ec-
clesia pauperes nō esurire: quia cū in ops
pascitur, aut sitiens potatur, aut nudus
vestitur, aut infirmus visitatur, aut carce-
re clausus requiritur, ei hęc officiorum
obsequia ei deferuntur, qui in singulis
nobis esurit, & sitit & alget, & infirma-
tur, & clauditur: quique ait, Amen amen
dico vobis, quia quę fecistis vni ex mi-
nimis istis mihi fecistis. Per hanc ergo
dictorū eius fidelem professionem pau-
peres eius panibus saturat. Saturat au-

tem & eos panibus, qui per humilita-
tem cordis contemptūque seculi seipso
in paupertate constituunt, quos cibo
vitę perennis expleuit, sicut alio lo-
co dictum est: Diuites eguerunt & esu-
rierunt, inquirentes autem Dominum
non minuentur omni bono. Deinde se-
quitur: *Sacerdotes eius induam salutari, &
& sancti eius exultatione exultabūt.* Sacer-
dotes superius iusticia induūtur, sed pro-
fectum honoris sui sumunt: salutari scili-
cet induuntur, conformes effecti glo-
rię salutari. Quia secundum Aposto-
lum de cœlis saluificatorem nostrum
expectamus, qui potens est secundum
operationem efficientię suę, corpus hu-
militatis nostrę conformare corpori
glorię suę. Hoc ergo salutari sacerdotes
induūtur, sed Domini sancti exultatione
exultabunt, Superius exultabunt tantū
adhuc in humilitate corporis positi &
spe tantummodo æternitatis læti: cæte-
rū tunc perfectā exultatione exultātes,
non spe, sed veritate, nō in imagine, sed
corpore. Est enim plerumque exulta-
tio, quę demutari solet vel casu vel infir-
mitate, vel tempore. Ad hoc verò hęc
sanctorum exultatio ea est, vt exultatio-
ne cōsummatę in se exultationis exultēt.
Causa autem exultationis ostenditur: *Il-
lic producam cornu David.* Cornu regni in-
signe est. Per hoc enim cornu vnguentū
regum regnaturis infundebatur. Illic
cum dicitur requies, significatur de qua
dictum est: Hęc requies mea in seculum
seculi. In hac igitur requie cornu David
id est, regnum illius de quo prophetat
David, Deus producit, non illud huma-
nū, nec corruptibile, nec caducum,
sed illud quod secundum regnum Dei
in seculum seculi est: & quorum erit re-
gnum cœlorum. Nempe de quibus di-
ctum est: Beati pauperes spiritu, quo-
niam ipsorum est regnum cœlorum, id
est, in quos æternus rex, & cuius secun-
dum Danielem regni finis nullus est, re-
gnabit. Non occultus igitur hic rex est:
hunc lex prædicat, hunc propheta pol-
licentur, hunc Ioannes pœnitentię præ-
dicator ostendit. Ille est enim secundum
Domini in euangelio dictum lucerna ar-
dens, Christum tenebris mundi huius
ostendens. Omnis igitur de eo prophe-
tia lucerna est eius, ignorantię nostrę
nocti scientię lumen ostendens infideles
atque impios veritatis luce confundens,
& in vnigenito paternę maiestatis glo-

Psal. 33.

Rom. 7.

Matth. 5.

Matth. 25.

riam docens. Et hoc illud est quod sequitur: *Paravi lucernam Christo meo, inimicos eius induam confusione, super ipsum autem floriet sanctificatio mea.* Parata lucerna est, ne ad cognoscendum eum nox ignorationis existeret. Inimici eius confusione induentur: videbunt enim filium hominis in maiestate patris sui: & non salute, sed confusione induetur, terreni scilicet & inde decori corpore resurgentes: super ipsum autem floriet sanctificatio mea. Exaltauit, inquit, cum Deus, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur celestium & terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Canticum graduum.

PSAL. CXXXII.

ECCE quam bonum & quam iucundum: habitare fratres in vnum. Sicut unguentum in capite: quod descendit in barbam Aaron. Quod descendit in oram vestimenti eius: sicut ros hermon qui descendit in montem Sion. Quoniam illic mandauit Dominus benedictionem: & vitam usque in secula.

Per omnem doctrinae ordinem gradibus scanditur, nam per gradus ad superiora prouehimur. In eo quod ita coepit propheta, *Ecce quam bonum & quam iucundum*, docemur quid bonum atque iucundum sit, ut per cognitionem eorum in bonis iucundisque maneamus. Seruata autem scienter ea ratio à propheta est, ut bonum iucundumque sociaret: quia non omne quod bonum est, iucundum est: neque omne quod iucundum est, bonum est. Iucundus est luxus, sed bonus non est. Est enim in ipsa illa corporalis lasciuiae amoenitate detrimentum & salutis & famae. Bona est tolerantia iniuriae, maximè cum ad irreligiositatem compellimur poenis famis, sitis, frigoris, vigiliarum, contumeliarum, dolorum: sed iucunda non est. Illic enim iniuriosum perfectae virtutis officium est. Et ita per hanc nonnunquam & bonum iucundo, & iucunditas solet eo carere quod bonum est. Videamus quid sit illud quod bonum & iucundum esse propheta demonstrat, scilicet habitare fra-

tres in vnum. Non humanas cohabitationes, nec terrenarum domorum communionem propheta Dauid dicit. Nam fratres ob hanc ipsa tectorum consortia dissidentes videmus, & inimicos saepe eiusdem domicilij habitatio continet: nonnunquam incrementum odiis ipsa illa cohabitandi indignatio subministrat, Sed nouit esse Apostolus communem & religiosam domum, dicens: Ut scias quemadmodum te oporteat in domo Dei conseruari, quae est ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis. Itaque bonum & iucundum est in vnum habitare fratres. Cum in vnum habitant, conuentum ecclesiae congregant. Cum fratres nuncupantur, vnicuique voluntatis charitate concordēs sunt. Ad primam eius Apostolorum praedicationem hoc praecipuum fuisse credentium praconium legimus, quod dicitur: Erat enim omnium credentium cor vnum & anima vna, assensu, eadem voluntate, non dissonantes fide, socia amoris, ac sententiae vnanimitate perfecta. Et hoc testatur ille gentium doctor dicens: Ut sitis omnes perfecti, eodem sensu, eadem sententia. Et rursum: Implete gaudium meum ut ipsum sapiatis, eandem charitatem habentes, vnanimes vnum sentientes, nihil per emulationem, siue per inanem gloriam agentes, sed in humilitate inuicem arbitrantes praecellere super inuicem, non sua, sed aliorum vnusquisque vestrum contemplantēs. Hoc Apostoli gaudium est, id ipsum nos sapere, amore eodem contineri, per vnus sensus sententiam vnanimes permanere, non per emulationem separari, neque per inanis gloriae studium dissidere, non sua, sed aliorum vnumquemque cogitare oportere, ut ea quibus alienae voluntates in concordia detinendae sint cogitemus, quod alio in loco admonet, dicens: Si possibile est ex vobis ad omnes pacem habentes. Ex nobis vult esse, ut si possibile est pax ad omnes sit: voluntas nostra omnium amicitias dedita sit, etsi ceterorum natura non habeat pacis affectum, dummodo non ex nobis causa aut interrupta, aut non conseruata pacis existat. Hoc itaque populo Dei congruit, sub vno patre fratres, & sub vno spiritu vnum esse sub vna domo vnanimes incedere, sub vno capite vnus corporis membra esse. Non enim oculus aurem odit, nec nares os execrantur, nec manus pedem spernit. Haec enim ut officiis mutuis sibi

1. Tim. 3.

Act. 4.

1. Cor. 1.
Philip. 2.

sibi, ita & amore distracta sunt. hoc iucundum & bonum est habitare fratres in vnum, in eodem esse, idem esse, nec congregatione fieri nec amore diuersos. Comparationem verò huius boni iucundique propheta constituit, dicens:

Sicut vnguentum in capite quod descendit in barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius.

Aaron, vnguento cuius compositio & confectio ex odoribus continetur, vinctus est in sacerdotem. Hanc consecrationem primi sacerdotis sui Deo esse complacuit. Dominum quoque nostrum inuisibiliter & incorporaliter vinctum esse cognouimus, cum dicitur: Vnxit te Deus tuus oleo exultationis. Vnctio ista terrena non est, incorporea est, inuisibilis est: non in oleo ut sacerdos & propheta, non cornu ut rex, sed oleo exultationis vngitur. Opus istud lætitiæ spiritualis est, & ad sacramentum cœlestis vnctionis exultationis fructus adhibetur, non materialis creaturæ est, quia corporalia corporalibus indigebant, Aaron myro confusionis vngitur. Sed id quod corporale est, per efficientiam virtutis spiritualis imbutum, speciem olei cœlestis imitatur. Denique post hanc vnctionem, Aaron secundum legem Christus est nuncupatus, postquam vnctionis confusio per id quod à Deo confici demonstrata est in speciem vnctionis inuisibilis consecratur. Ut igitur hoc myron, omnes foetentes odores & immundos cordium spiritus quocunque infusum fuerit extinguit, seque in omnia in quæ infertur odor hic suauitatis infundit: ita per hoc sacramentum vnctionis infusæ, & per eam omni terrenorum ac sordentium vltionum nostrarum foetore deterso, Deo iam quod suaue est, spiramus. Nouit hunc suauolentiæ spiritum beatus Apostolus Paulus, dicens: Ita Christi bonus odor sumus Deo in omni loco, in his qui saluantur, & in his qui pereunt. Et in istis quidem ex morte in mortem, istis autem odor ex vita in vitam. Ut odorem vitæ nos esse viuentibus, ita odorem esse mortis, his qui in peccatis suis morerentur ostendens: ipse autem Christi odor ex nobis bonus Deo est. Ut igitur placitum hoc in primo, id est Aaron sacerdote, vnguentum Deo extitit, quo in exemplum olei exultationis perungebatur, & gratum ex se fidei & inno-

centiæ odorem præbet: ita bonum & iucundum est habitare fratres in vnum, per quod vnanimitas voluntatis eiusdē, primis & maximis sacramentis bonorum cœlestium comparatur. Descendit autem hoc vnguentum à capite in barbam. Barba virilis ætatis ornatus est. Neque enim nos paruulos esse in Christo oportet, nisi ad id tantum quod dictum est: Paruuli malitia, non sensu. Infideles autē omnes idem Apostolus paruulos esse, quia infirmi sumere cibum firmum minime valentes adhuc lactis egeant, obiurgat, dicens: Lacte vos potaui, non cibo: nōdum enim poteratis, sed neque adhuc potestis. De se autem ita: Cū factus sum vir, ea quæ sunt paruuli dereliqui. Occurrere verò in id festinat, in virum consummatum, in mensuram ætatis plenitudinis corporis Christi. Vnguentum hoc ergo in barbam Aaron, id est consummatæ fidei virum descendit à capite. Caput (secundum Apostolum) viri, Christus est. Moses vnguentum hoc composuit & confudit, sed componendum & confundendum Deus docuit, & Deus mediator in lege. De capite ergo, id est de Christo descendit in barbam, & ab eo descendit, cui dictum est, Vnguentum exinanitum nomen tuum. Descendit autem in eum qui per ætatis firmitatem indemutabilis esset fidei firmitate mansurus. Descendit autē etiam in oram vestimenti. Ora vestimenti ea sunt quæ vsque ad pedes defluunt, per quod ad omne corpus hic vnguenti odor à capite barbam, & deinde ad vestimenti oram descendit. In his autem mulieribus quæ vngentes Dominum typum ecclesiæ in euangelio prætulerunt, ita docemur, quod vna caput, alia pedes vnxit: per quod quæque earum significatur in parte corporis omne corpus vnxisse. Media itaque corporis prætermissa sunt. Nam dum ora vestimenti & barba memorantur, omne in his corpus ostenditur. Additur etiam & alterius comparationis exæquatio, eum dicitur: *Sicut ros Hermon qui descendit in montē Sion.* Ros ab Hermon in Sion non descendit, multo enim à se interuallo hi montes diuisi sunt. Neq; sanè natura fert ut ros à loco in locum descendat. Sion autem est secundum doctrinam cœlestem ecclesiā, vel quæ nunc est, vel quæ erit sanctorum, quæ per resurrectionem glorificatorum & lætantium angelorum coetu frequentatur. Hermon autem mons est in Phœnice,

cuius interpretatio anathema est: quod enim nobis Anathema nuncupatur, id A Hebraicè Hermon dicitur. Fertur autem id, de quo etiam nescio cuius liber extat, quod angeli concupiscentes filias hominum, cum de cœlo descenderent, in hunc montem maximè conuenirent excelsum. Sed hæc prætermittamus. Quæ enim libro legis non continentur, ea nec nosse debemus: commemorata autem ob id tantum sunt, quod nos de hoc monte Dei per prophetam professio B commonebat. Certè hodie gentes montem hunc prophana religione venerant: & interpretationem nominis sui, quod est anathema, ipsa illa impiæ superstitionis sede testantur. Ros verò de cœlis est, & inter benedictionum munera optari eum meminimus, cum Isaac ad Iacob ait: C *Genes. 27.* Et det tibi Deus à rore cœli & ab vberitate terræ multitudinem. Ergo quia munera & benedictiones Dei, quibus primum omnia cum creata & facta sunt benedixit, postea vero ex peccato Adæ in anathemate constiterunt: gratum Deo est, ea rursus in sanctificationis sedem redire atque descendere. Benedictus enim homo fuit: sed post benedictionem peccauit, & statim impius fuit. Sed qui D mauult peccatoris pœnitentiam quam mortem, vult benedictionis suæ rorem ab Hermon in Sion descendere: id est, ex impietatis sede in sanctificationis locum transire. Rore enim omnia virescunt, aluntur, augentur: ita principali illa Dei benedictione homo gignitur, spirat, & crescit. Est ergo bonum atque iucundum vt à gentili errore, id est, profana Hermon veneratione descendens ad Sion, id est, ad æternæ beatitudinis domum transeat, & eum qui salute omnium lætatur oblectet, ob id:

Quoniam illic mandauit Dominus benedictionem & vitam vsque in secula.

In Sion scilicet, vel etiam in vnanimi-
tatem cohabitantium fratrum. Benedi-
ctiones enim ecclesia sola largitur, vi-
tam æternam vnanimitas promeretur. Qui dixit enim æternæ vitæ viam pan-
dens, Diligite inuicem sicut ego di-
lexi vos, non mendax est. Est enim ipse
veritas, via, vita, Dominus noster Iesus
Christus, qui est benedictus in secula se-
culorum.

Canticum graduum.

PSAL. CXXXIII.

Ecce nunc benedicite Dominum: omnes serui eius. Qui statis in domo Domini: in atrijs Dei nostri. In noctibus extollite manus vestras in sancta: & benedicite Dominum. Bene-
B dicat te Dominus ex Sion: qui fecit cælum & terram.

Finem sumunt cantica graduum, sed ascensionibus suis dignum. Cum enim per ea ad cognitionem sacramenti cœlestis scandatur: necesse est, vt postea benedictio ei ad quem consensum sit debeatur. Vocat igitur omnes propheta C ad benedicendum: & tanquam consummatis omnibus vniuersos ad contesta-
tionem honoris debiti congregat, dicēs:

Ecce nunc benedicite Dominum omnes serui eius.

In eo autem quod ait, ecce nunc, elaboratæ ascensionis perfectum opus esse significat: vt iam nunc benedicant, quia proficientes ascenderint. Benedicendus est, quia nos in excelsum prouexerit, quia fidei gradibus in sublime domus suæ eleuauerit. Benedictione autem Dei os peccatoris indignum est, & idcirco ait: Omnes serui eius. Non omnium est Deo accepta benedictio, neque se promiscuus putet placere posse. Soli istud competit Dei seruo: non peccati seruo, nec seculi seruo. Omnis enim, inquit, qui facit peccatum, seruus est peccati. Seruo igitur Dei competit, vt Dominum suum religioso ore benedicat. Ac ne ipsi quidem seruo hoc erit proprium, qui se seruum nomine solo profiteatur, qui etiam nunc cunctabundus & fluctuans incerto fidei voto circumferatur: cuius cogitatio & voluntas in recordatione peccaminum, & in curas voluptatum euagetur. Et idcirco cum dixisset: Ecce nunc benedi-
E cite Dominum omnes serui eius, adiecit:

Qui statis in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri. Qui stat, loco non mouetur: iam currit, iam ascendit, iam immobilis manet, iam auidè bibit beatam illam prophetæ vocem: Statuit super petram pedes meos. Et rursus: In petra exaltasti me: & audiet tanquam Mosis sibi dici, Tu autem sta hic mecum. De peccatoribus autem ita legimus:

Dilexerunt

Ioan. 8.

Psal. 39.

Psal. 26.

Hier. 14.

Dilexerunt mouere pedes suos. Standum ergo est in domo Domini, quia benedictio stantium placeat: & stantium in domo illa sancta & coelesti Hierusalem, & angelorum frequentium, ad quam per hanc ecclesiae & conuentus nostri domum scanditur. Et quia plures apud patrem mansiones sunt: benedicunt Dominum, non solum in domo stantes, sed etiam in atriis eius. Non omnis domus atrium est, domus est etiam quicquid extra atrium est. Interior autem & familiarior atrij sedes est. Interius ergo stabunt, qui in atrio sunt: quia sit licet dignitas, in domo stare, praeuenit tamen ille qui in atrio steterit. Diuersos vero esse eos qui in domo, & eos qui in atrio sint, alibi propheta demonstrat, dicens: Plantati in domo Domini, in atriis Dei nostri florent. Maior fructus est effloruisse. Et licet plantatio habeat dignitatem, praecellit tamen efflorescentium honor: quia ut initium in plantatione est, ita gaudium boni operis in flore est. Reperi autem quosdam ambiguos circa hoc, in atriis domus Domini fuisse: dicentes, idcirco hoc a translatoribus primis adiectum esse, quia sub iisdem versibus sequenti psalmo continetur: opinantibus ipsis scriptorum vitio in libris Hebraicis fuisse praeteritum. Sed noui interpretes quae volunt tractent: nobis vero obsequendum est, & autoritati translationum, & vetustati. In hanc autem spem standi in domo, & in atriis Domini, propheta nos hortatur, dicens:

In noctibus extollite manus vestras in sancta, & benedicite Dominum.

Agimus enim secundum Apostolum, sub principibus harum tenebrarum, & nox nos seculi detinet: quae per euangelicam praedicationem iam prodiit in lucem. Nox enim iam proficiscitur, sicut in die decenter ambulate. In hac igitur nocte ignorantiae, insidiarum, infirmitatum, concupiscentiarum, viciorum, eleuandae manus sunt in sancta: non ad praedicandum & orandum tantum, sed etiam ad operandum. Preces enim nude non proficiunt. Eleuanda autem opera nostra sunt in Dei sancta: id est, in nudis vestiendis, in esurientibus cibandis, in sitientibus potandis, in afflictis consolandis, in oppressis adiuvandis, in omnibus diligendis. Haec enim nos in hac corporis nostri infirmitate sanctificant, haec

Deo placita & sancta sunt. Et hoc non ignorat propheta, dicens: Et eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Nunc enim in consummationem seculi, quod est vespertinum, non in tauris & hircis, sed in operibus bonis Deo hostia est. Moses nos docuit exemplo, qui cum eleuatis constitisset manibus vincebat: summissis vero in terram, vincendum populum ab hoste praebat: ostendens per hanc formam, hostem nostrum, si terrena opera nostra sint, vincere: si excelsa vero sint, esse vincendum. Eleuandae igitur manus nostrae sunt in noctibus, ut plantemur in domo, ut in atriis floreamus: & benedicendus est Dominus, id est, cum Dei benedictione semper orandum est, ne cum pauperum inopi praebas, metu famis tristis sis: ne cum sumptum indigenti offeras, damnum putes: ne cum nudum veste induas, exui te existimes. Hilarem enim datorem amat Deus. Quid autem laeta & benedictoria eleuatarum manuum opera mereantur, ostendit dicens:

Benedicat te Dominus ex Sion.

Dominus scilicet ecclesiae, & sanctae Hierusalem, & ciuitatis viuis gemmarum lapidibus extructae. In Deo vero aeterno ut spem omnem nostram positam cognosceremus, adiecit:

Qui fecit caelum & terram.

Eum scilicet ecclesiarum Deum esse demonstrans, qui caelum fecisset & terram: per Dominum nostrum Iesum Christum, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Alleluia.

PSAL. CXXXIII.

LAUDATE nomen Domini: laudate serui Domini. Qui statis in domo Domini: in atris domus Dei nostri. Laudate Dominum quia benignus est Dominus: psallite nomini eius: quoniam suauis est. Quoniam Iacob elegit sibi Dominus: Israel in possessionem sibi. Quia ego noui quam magnus est Dominus: & Deus noster praeter omnibus dijs. Omnia quaecunque voluit fecit in caelo & in terra: in mari & in abyssis. Educens nubes ab extremo terrae: fulgura in pluuiam fecit. Qui producit ventos de thesauris suis: qui percussit primogenitum.

Aaa ij

nita *Aegypti*: ab homine usque ad pecus. *Emisit signa & prodigia in medio tui Aegypti*: in Pharaonem & in omnes seruos eius. *Qui percussit gentes multas*: & occidit reges fortes. *Seon regem Amorreorum*: & *Og regem Basan*: & omnia regna Chanaan occidit. *Et dedit terram eorum hereditatem*: Israel populo suo. *Domine nomen tuum in seculum*: & memoriale tuum in generationem & generationem. *Quia iudicabit Dominus populum suum*: & in seruis suis consolabitur. *Simulacra gentium argentum & aurum*: opera manuum hominum. *Os habent & non loquentur*: oculos habent & non videbunt. *Aures habent & non audient*: nares habent & non odorabunt. *Manus habent & non palpabunt* pedes habent & non ambulabunt: neque est spiritus in ore eorum: non clamabunt in gutture suo. *Similes illis fiant qui faciunt ea*: & omnes qui confidunt in eis. *Domus Israel benedicite Dominum*: domus Aaron benedicite Dominum. *Domus Levi benedicite Dominum*: qui timetis Dominum benedicite eum.

Psalmus secundum simplicitatem audientium absolutus videtur. Ea enim ex maiore parte in eo continentur, quæ libro Exodi inscripta sunt: *Aegypti plagæ*, Pharaonis pœna, regum mortes & hostilis terræ obtenta hæreditas: sed secundum Apostolum quæ in lege sunt, umbra est futurorum: quæ in ea gesta sunt allegorumenæ, non negligenter audienda sunt: quia sub corporalium gestorum fide in exemplum sunt spiritualium operum constituta. Magna autem diligentia res est, virtutem verborum collocatorum expendere: & scire quid cuique rei sub eorum quæ dicta sunt significatione sit proprium. Vt enim non omnium est, herbarum genera virtutesque nosse, & si quis imperitus aut nescius in agrum his salubribus herbis diuitem venerit, omnia inutilia & promiscuè genita existimans præteribit: at verò si peritus & doctus hunc preciosum in his germinibus agrum fuerit ingressus, omnia quæ ab aliis præterita erunt demet, & ea quæ ab ignatis erunt neglecta mirabitur: sciens quando utile metendorum eorum tempus sit, & in quæ genera sanitatum his vtendum sit, & quantum ex his, aut quousque moderandum sit: sic & in diuinis scripturis esse intelligendum est: vt si eas impia auris & mens rustica audiat, tanquam ociosas & non necessarias negligat: at verò si calens

ad cognitionem Dei auditor aut lector astiterit, & cui frequens lectio, & spiritalis gratiæ donum scientiam diiudicandi singula, intelligendique præstiterit: mirabitur omnia, atq. his secundum naturales eorum virtutes & efficientias vtetur, non ignarus quando quid præsumendum sit, & in quam curationem eligendum, quando ex eo corpori sanatio, quando animæ medela tribuenda sit, ne quid præproperum; ne quid importunum ac tardū: sed collatis & virtutibus, & tēporibus, & rebus non imperite his quæ sibi cōperta fuerint vtatur, quod quidem ximè in hoc psalmo ita esse intelligitur. Incredibilem enim in modum ea rebus gestis verba subiecta sunt, vt cum fideliter illa quæ gesta sunt enunciarent, maiorem tamen internæ & spiritalis intelligentiæ profectum ex se ita collocata præstarent. Neque tantum hæc ratio seruata est, vt res ipsæ quæ corporaliter gesta sunt, ad ostendendam Dei magnificentiam commemorarentur: verum etiam vt per cognitiones gestorum, & virtutes nominum exemplum de se gerendis in his quæ sunt gesta, præberent. Itaque necessarium est, hæc singula personis, temporibus, virtutibus discernere: vt ea quæ incuriosæ aures tanquam non necessaria fortè perdiderint, ipsa illa ad humanæ infidelitatis medelam sanationemque referantur. Et hoc ipsis rebus in psalmo docebitur, qui ita ceptus est:

Laudate nomen Domini, laudate serui Domini: qui statis in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri. Laudate Dominum, quia benignus est Dominus: psallite nomini eius, quoniam suauis est.

Et contuendum in exordio psalmi est, quod ad laudem nos Dei aduocat: cum in superiore psalmo ad solam benedictionem hortatus sit. Præstare autem laudem benedictioni non ambiguum est. Primus enim odor in benedictione positus est, sed consummatur in laude: & laus non incipienda confusè est, sed ordine ac modo confitenda est. Hoc enim primum est, *Laudate nomen Domini*. Nomen ergo Domini primum laudare admonemur, quia Deus cœli sit, quia Deus terræ sit, quia Deus mundi sit, quia Deus (quod fidei nostræ & spei propriū est) Abraham & Isaac & Iacob sit. In his enim primum Deo laus est. Sequens verò præceptum est, *Laudate serui Domini*.

Pet

Per cognitionem nominis Dei ad scientiam eius proficimus. Iam enim non nomen Domini, sed Dominum laudamus, cognoscentes cur Deus cœli sit, cur terræ Deus sit, cur Deus mundi, cur Abraham, & Isaac & Iacob sit. Hæc enim primum puerilis doctrinæ rudimenta transgressi, Deum non iam per obedientiam subditorum, sed per immensæ virtutis suæ magnificentiam laudamus, & laudamus serui eius. Neque solum serui eius, nudo tantum professionis nostræ vocabulo nuncupanti: sed stantes in domo eius, iam non vagi, neque erratici, sed stantium firmitate stabiliti. Neque tantum in domo stantes, sed etiam in atrio Domini Dei nostri: internæ potius & mediæ domus sede suscepti. Per hunc igitur ordinem, à seruis & à stantibus in domo atq. in atrio laus inchoatur. Laudandus Deus ob id est, quia benignus est. Nam vt omnipotens sit, naturæ suæ virtus est: vt verò benignus sit, nobis necessarium est: quos corporis infirmitas & conditio originis in peccatis detinet. Et quid spei est humanis delictis, si benignitas Dei absit? Sed dictorum ratio consideranda est. Nanque qui laudandus est quia benignus est: psallendum nomini eius est, quia suaue est. Psallite nomini eius quoniam suaue est. Psallite vbi dicitur, ad corporis opera refertur: vt per organi nostri, id est, corporis multimoda opera, consonans Deo fiat & apta laudatio. Psallere ergo nomini eius iubemur, quia suaue est. Suaue enim est Deo, corpora nostra complacito ministerio probabilique famulari: vel ipsum illud potius nomen Domini suaue eū. Et quid suauitatis in se habet, vel nomen eius, vel ei psallere: continuò subiecit dicens: *Quoniam Iacob elegit sibi Dominus, Israel in possessionem sibi.* Initium originis Iudæorum secundum sanctificationem generis Abraham est. Ad hunc enim Dei fuit sermo. Et cur potius Iacob quàm Abraham Dominus elegit? Dehinc cum idem secundum nuncupationis allocutionem sit Israel qui est Iacob, cur iterum additur, Israel in possessionem sibi? Ordo exigebat principem electionis Abraham, non eum qui iam tertius in electione est Iacob commemorari: ratio quoque admonebat, vt significatus Israel in Iacob intelligeretur: quin etiam illud accedit, quòd qui Iacob est eligitur, qui Israel possidetur. Sed iam in exordio sermonis

monuimus, illa ex rebus corporaliter gestis commemorata in psalmo esse, in quibus futuri species tanquam in spectaculo reluceret: ea quoque gestis rebus coaptata verba esse, quæ cum ea quæ gesta sunt, nunciarent, tamen intelligentiam nobis absolutiorem eorum quæ spiritaliter in gestis rebus præfigurabantur afferrent. Dei nomen suaue est, non vni tantum genti, atque ipsi irreligiosæ: sed omnibus iam gentibus atque linguis. Iacob enim sibi elegit, maiorem natu supplantantē, ementem primitias cibo & desperatione venales, abripiētē benedictionem, impœnitentem post seruitutem, deinde post luctam Deum videntem, & Israel nuncupatum. Antè enim Iacob est, & sic Israel. Circumspiciamus ecclesiæ corpus, quæ per differentiam fidei & Iacob, & Israel habet: & hic cœtus populū legis fide supplantat, primitias eius accipit, benedictionem eius diripit, secundū Domini dictum dicentis: A diebus autem Ioannis regnum cœlorum vim patitur, & vim faciētes diripiunt illud. Iacob est ergo qui eligitur, Domino dicente: *Ego vos elegi, non vos me.* Israel est qui possidetur, in præteritis primogenitus, in benedictionibus cognitus, in seruitute multi temporis fidelis, in sacramento luctæ potens, in promerendis rursum benedictionibus pertinax, in Dei cognitione & conspectu Israel. Nouit autem spiritus prophetiæ præpotentem hanc nominis Dei in congregandis gentibus, & possidendis fidelibus suauitatem, dicens:

Quia ego noui quàm magnus est Dominus. Officio quidem oris sui propheta loquitur, sed cognitione sua vox ista eius est, qui ait: *Nemo nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare.* Et filius quidē patrē, si cui voluerit, reuelabit. Sed magnitudinē ei⁹ nemo cognoscit, propheta dicente: *Cuius magnificentiæ non est finis.* Cognitio hui⁹ ergo infinitatis ei soli erit propria, qui secundum perfectā originis suæ plenitudinem ipse imago est infiniti. Quia ego cognoui quàm magnus est Dominus: *Et Deus noster præ omnibus diis.* Non præ diis omnibus illis est, de quibus infra ait: *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent & non loquētur. Nihil enim magnum, si metallis, & saxis & lignis comparatus præfertur.* Et quia isti dii non sunt, quærēdū est quos deos dixerit. Nō enim deorum multitudinē ecclesia cognoscit,

Matth. II.

Joan. I.

Matth. II.

Psal. 144.

Psal. 113.

1. Cor. 9.

Psalm. 81.

Joan. 10.

Eccles. 17.
1. Cor. 8.

Error hic gentium est: ut coitus, & conceptus, & procreationes, & successiones deorum aut fingat, aut credat. Nobis autem secundum Apostolum vnus Deus, ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Vnus ex vno, Deus ex Deo est. Non recepit alterum innascibilis ut duo sint, nec admittit quod est vnus vnigenitus ne Deus sit. Non sunt duo innascibiles, non sunt duo vnigeniti. In eo autem vnusquisque quod est vnus est: dum parem nec vnigenitus habet, nec innascibilis admittit: neque vnigenitus Deus ex alio quam innascibili Deo subsistit. Videndum est autem, prae quibus omnibus diis Deus noster sit. Inuenio deos dici per prophetam ita: Deus stetit in congregatione deorum, in medio autem deos discernit. Et hoc quidem videtur ambiguum, necessitatis absolutae nunciare quos deos significet: sed Dominus in Euangelis errore nos nuncupationis huius liberauit, dicens: Ego dixi, dii estis, & filii excelsi omnes. Et adiecit: Si ergo illos dixit deos, ad quos verba Dei facta sunt, & non potest solui scriptura: indissolubilis Dei sermo est, homines deos nuncupantis. Inuenio & Moysen Deum nuncupari, cum ei dicitur: Deum te posui Pharaoni. Sed & Apostolus docuit dici alios deos, cum ait: Namque & si sunt dii qui dicuntur siue in caelo, siue in terra, sicut sunt dii multi, & domini multi: sed nobis Deus pater est, ex quo omnia, & vnus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia. Vnus quidem Deus nobis est, & vnus Dominus: sed multi dii sunt qui vocantur in caelo & in terra. Et quidem si hoc deorum nomen hominibus secundum sententiam Dei competit: multo magis angelis, archangelis, thronis, dominationibus, principatibus, potestatibus dignum: quos Apostolus deos in caelo nuncupari demonstrat. Diu ergo sunt qui vocantur, sed prae omnibus Deus noster est, non comparatione, qui incomparabilis praecellit: sed potestate prae ceteris est. Et quomodo prae ceteris sit, mox ostendit, dicens: *Omnia quae voluit fecit in caelo & in terra, in mari, & in abyssis.*)

Soli Deo congruit omnia facere quae velit. Sola enim perfecta virtus in nullo impeditur, quo minus quod velit & faciat: & ei ex quo omnia sunt, nihil difficultatis occurrat. Inferioris ab eo naturae

est, ne totum quod velit & faciat. Dum enim alij se debet, caret omnipotentiae virtute: quia in id ipsum quod subsistit, habet alium autorem. Et qui non se sibi debet, non omnia potest: dum a potiore subsistit. Sed videamus quid sit illud quod omnipotentia Dei secundum voluntatem suam fecerit: in caelo, & in terra, in mari & in abyssis. Et quidem magnum est, si contueamur indemurabilem caeli firmitatem, solem annuis cursibus indefessique moderatum, vicesque anni definitis limitibus temperantem: perennes quoque lunae vicissitudines & imperturbatos ortus, lapsus conuersionesque signorum. Iam vero terrae opes, & fecundos eius fructus in vitam hominum, volucrum, pecudum, bestiarum: plena deinde incolis suis maria, & spirantium intra fluctus piscium vitam: tum porro quia plurali genere maria Gracitas eloquuta est, Oceani inestimabiles vices & capacis abyssi inperspicabilem naturam, quae refusus in terram aestus resorbetur. Sed cum haec secundum humanam opinionem plena miraculis sunt, ac de ipsis dici merito debeat: Omnia quae voluit fecit in caelo & in terra, in mari, & in abyssis, videamus quae omnia sint quae voluit & fecit. *Educens nubes ab extremo terrae, fulgura in pluuiam fecit, qui producit ventos de thesauris suis.*) Praeterito thronorum, dominationum, principatuum & potestatum, Cherubim & Seraphin, angelorum & archangelorum, caeli & terrae, maris, abyssi miraculo: in his omnia Deus quae voluit fecit, in caelo & in terra, in mari & abyssis.

Educens nubes ab extremo terrae, fulgura in pluuiam fecit, qui producit ventos de thesauris suis. An haec tantum perfectae in Deo voluntatis omnipotentia est, terram exhalare nubes? coruscare pluuiis imminentibus fulgura? alternatis spiritibus flare ventos? Sed arguunt hanc opinionem nostram virtutes herbarum & naturae gemmarum. Educens, inquit, nubes ad extremo terrae. Quid enim sibi vult quod nubes deducuntur & educuntur ab extremo terrae? Exalant quidem valles vuidae nebulas: sed neque valles extremae terrae sunt, neque quisquam nebulam id ipsum existimauit esse quod nubem. Dehinc fulgura in pluuiam fecit. Quae hic humani sensus intelligentia est? Fulgura nonnunquam sine pluuiis videmus, & pluuias saepe esse sine fulgure. Non pluuiarum fulgura afferunt, neque

rursum

rursum fulgura pluuias defundunt. Sequitur quoque: Qui producit ventos de thesauris suis. Quæ hic humani sensus intelligentia est? An ne in cõcauo aliquo & communito thesaurorum loco, conditos esse ventos existimabimus: ex quibus venti soleant tanquam preciosissima thesauri portio produci? Et cum solent mutationes ventorum frequentes & incertæ sæpe & contrariæ commoueri: toties negotiosus ad hæc Deus ipsos istos vt demutentur, vt dissideant, ex secreto diuitiarum suarum producit? Sed hæc à me volenti virtutem & rationem dictorum ostendere, ita commemorata sint: vt nihilo minus inuisibilis & omnipotentis virtutis esse intelligatur, à mari, quod est ab extremo terræ, nubes educi: & inter pluuias fulgura coruscare, & ventos ex occultis suorum spirituū sedibus flare. Verum quia non in his tantum omnipotentia Dei est, neque in his solū quæ voluit, fecit in cœlo & in terra, in mari & abyssis: & in his quæ corporaliter gesta esse memoratur, spiritalia significari meminimus: demonstrādū est nunc, qui sub his dictis per virtutem prophetiæ intelligere debeamus. In eo quod omnia quæ voluit fecit in cœlo & in terra, in mari & abyssis, quantum cognitioni nostræ permissum est, nihil amabilius Deo homine est. Et subest causa, vt peculiare ei hoc animal sit. Mundus verbo cõsistit, homo autem cum cõsilio efficitur, non verbo, sed opere cogitato: fit quoq; ad imaginem Dei per inspirationem, & ea Dei viuens anima perficitur: legem accipit, voluntati suæ permittitur, liber ab omnibus mundi dominus cõstituitur: paradisi incola est, inuidia diaboli dignus est: post peccatum misericordiæ reseruatur, omnis seculi huius ætate ad cognitionē Dei eruditur, iudex angelis præparatur, reuelationem eius creatura expectat, vanitati in spem & ipsa subiecta, ob poenitentiam eius ex peccato angelorum in cœlis maximum gaudium est, Hic ipse per sacramentum natiuitatis, secundum hominem Iesum Christum assumptus est in eum, iam vbiq; irreligiosum ante os eius religionem docet, iam pollutū stupris corpus continentia purum est, iam cæca quondā à cognitione Dei mens, Israël facta est. Inuidia immutationē boni proficit, iam ebrietas in ieiunia exarsit, iam odium in amorem demutatum est, iam vitia in virtutum vitia perēpta sunt.

Hominis
creatio.

A Fecit ergo Dominus omnia quæ voluit in cœlo & in terra, in mari & in abyssis. Nihil enim his omnibus charius homine suo habuit, ob quæ etiam vnigenitus eius Deus homo extitit: & fecit ita: Educens nubes ab extremo terræ. Nubibus Dominus præcepit, ne super spinosam & infœcundam vineam pluerent: Mandabo, inquit, nubibus ne pluant super eam. Cognoui & nubem in qua locutus est Deus: In colūna, inquit, nubis loquebatur ad eos. Et testatur mihi Paulus in hac nube non solum hoc quod legitur intelligendum, dicens: An nescitis quia patres nostri sub nube fuerunt, & in Mo-
sen baptizati sunt? Nubes hæc itaque significat doctrinam Apostolicam: quæ inumbrans, & à calore defendens, æstū omnem futuri iudicii excludit. Quot autem à nouissimis terræ sunt, audiamus apostolū dicentem: Puto autem Deus nos
apostolos extremos ostendit sicut abortiuos. Dominus ipse cum de loco & de dignitate inter discipulos sermo esset, ait: Qui voluerit in vobis esse primus, sit omnium nouissimus. Has ergo nubes Deus omnia quæ vult faciens, à nouissimis terræ educit: & hanc inumbrantem doctrinam terræ humilia exhalant. Fulgura in pluuias fecit. Fulgur est virtutis cœlestis agnitio: & hoc ipse Dominus testatur dicens: Sicut enim fulgur exit ab oriente & patet vsque ad occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Et hoc quidem ita in Domino: qui non in locis corporalibus, sed vbiq; adueniens cernitur. Ceterum in singulis hodie quicunq; virtutem Dei annuntiabunt, qui cognitionem eius per doctrinam præstabunt: fulgura inter pluuias facti sunt. Fulgura primum ipsi scientia coruscantes, tum deinde verborum imbrem profundentes. Et huius pluuiæ ex se profundendæ Moses non iam spiritualiter per doctrinam sed corporaliter per gloriam fulgēs ita meminit: Attendē cœlū & loquar, & audiat terra verba ex ore meo. Expectetur sicut pluuiā eloquiū meū, & deicēdāt sicut ros verba mea: & sicut pluuiā super gramen, & vt niues super fœnum. Illa fulgura in has pluuias facta sunt: verba scilicet viuificantia, & potantes irrigantia. Seruatus autem ordo est, vt post cōgregatas ex nouissimis terræ nubes, post fulgura constituta, producat ventos de thesauris suis. Quos autem ventos producat, non ambiguum est, eos nempe de

Psal. 5.

Psal. 98.

I. Cor. 10.

I. Cor. 4.

Mar. 10.

Matth. 24.

Deut. 32.

quibus ait: Faciens angelos suos spiritus. Sunt enim angeli paruulorum quotidie Deum videntes. Hi igitur spiritus ad salutem humani generis emissi sunt: neque enim infirmitas nostra nisi datis ad custodiam angelis, tot tantisque spiritualium coelestium nequitiiis obsteret. Opus ad id fuit naturae potioris auxilio: & hoc ita esse ex his dictis docemur, quibus trepidum ac pauentem Moysen Dominus confirmat, dicens: Ecce angelus meus antecedit te. Hos igitur de thesauris suis ventos producit, tribuens in his auxilium humanae infirmitati: ut haec nos diuina praesidia, aduersus mundi potentes harum tenebrarum in hereditanda nobis salute teneantur. Sequitur deinde hic ordo dictorum: *Qui percussit primogenita Aegypti ab homine usque ad pecus. Emisit signa & prodigia in medio tui Aegypti, in Pharaonem & in omnes seruos eius. Qui percussit gentes multas, & occidit reges fortes, Seon regem Amorreorum, & Og regem Basan, & omnia regna Chanaan occidit. Et dedi terram eorum hereditatem Israël populo suo.* Frequenter sermo diuinus, cum intelligendum esse Deum coeli atque terrae, & vniuersitatis creatorem docet, qui Aegyptum percussit, mare diuisit, Aegyptios demersit, populum suum magnis & mirabilibus virtutibus eduxerit, in eremo manna aluerit, eiectionis gentibus in terram repromissionis induxerit. Et quidem omnia haec magnifica & preclara opera Dei esse testantur. Neque enim mediocris & moderate virtutis est tanta gessisse admirandus in his intelligendus est. Sed docet nos Apostolus cum veneratione gestorum praeformationem in his doctrinae atque operis spiritualis agnoscere: cum lex spiritualis est, cum gesta eius allegorumenae sunt, cum sub nube patres fuerunt cum in Moysen baptizati sunt, cum de spirituali petra biberunt, cum petra Christus est, cum postremo secundum exaltati in deserto serpentis formam exaltandus est Dominus. Ergo licet illa in Aegypto corporaliter gesta sint, spiritualiter tamen nunc geruntur in nobis. Aegyptus in quo seculi forma est, virtutibus & plagis Dei percutitur, signis portentisque terretur. Plagis Dei percutitur, cum iudicium suum audit, cum damnationem suam cognoscit, cum in ipso conscientiae suae reatu quotidie iudicatur, cum principales suas originariasque virtutes cruci suae Dominus confixit: locutus quoque est

tanquam ad viuentem animaléque Aegyptum: ut non habentem terram inanimemque regionem, sed incolas eius, quos rationales animalésque constituerat alloqui existimaretur. Misit signa & prodigia in medio tui Aegypti: in Pharaonem, & in omnes seruos eius. In medio tui quid est? Cognoscimus ex eo quod dictum est: Deus autem Deus noster ante secula operatus est salutem in medio orbis terrae. In medio itaque orbis terrae loco, in quo Dominus salutem nobis operas passus est, signa & prodigia misit: dum crucis suae horis sol effugit, tremuit terra, saxa rumpuntur, sepulchra panduntur, mortui exurgunt. Haec in medio tui Aegypti signa facta sunt. Pharaon tuus, id est diabolus aquis necatur, baptizato populo, ipse cum exercitu suo obrutus percussae deinde gentes multae extincti scilicet innumerabiles in nobis vitiorum incolatus, reges quoque fortes perempti. Fortes plane. Seon regem Amorreorum, & Og regem Basan & omnia regna Chanaan occidit. Et quid istud est? Tot regna euersa sunt, tot reges extincti sunt: & horum tantum fit memoria? Fit quidem secundum gestorum fidem paucorum memoria ex pluribus: sed hi tantum memorantur, in quibus quamuis quidem res gesta cognosceretur. tamen per conditiones virtutesque nominum spiritualis in his esset conditio subtexta. Nam Seon infructuosae arboris interpretatio est. Quod enim nobiscum arbor infructuosa, id Hebraice Seon nuncupatur: Amorreuus vero exarcebans. Has ergo sub horum nominum significatione infructuosas in nobis exarcebantis virtutes deleuit: infructuosos scilicet principes, qui nos exacerbabamus Dominum obtinebant: & ob id secundum dictum Euangelicum exemplo infructuosae arboris excisos. Og vero rex, interpretationem habet maceariae siue valli: Basa vero confusionis siue pudoris. Regem hunc ergo confusionis pudorisque nostri extinxit, soluens secundum Apostolum materiam: vel vallum id est, quod ad cognitionem Dei prohibebamur obstaculum diruens. Occidit deinde omnia regna Chanaan. Maledictum Canaan esse Genesis docet, & esse seruum fratrum suorum, ob contumeliosam eius in patrem iniuriam. Interpretatio autem nominis Chanaan motio est. Quae igitur nos in vitia & in maledictam impietatem commouebant, atque in nos

in nos vi sua ac potestate regnabant: Dominus extinxit. Quod autem per varias virtutes quæ in filiis inobedientiæ operantur, hæc regnant peccata in nobis, Apostolum audiamus dicentem: Non regnet amplius in mortali corpore vestro peccatum. Regna ergo hæc occisa sunt. Iam enim non dominantur in nobis. Sed occisis his, quid consequitur? *Dedit terram eorum hereditatem Israel populo suo.*)

Data quidem terra est regum & gentium superius memoratarum, sed amissa rursum est. Hodie à gētibus incolitur, Israël ubique exul est. Et quomodo terra quæ data est, hæreditas est? Manet ergo idem ordo: ut sub his quæ corporaliter gesta sunt, ea quæ spiritualiter essent gerenda, præscripta sint. Data igitur corporum nostrorum terra in hæreditatem est, quæ antea erat in Chanaan maledicta, in vitia mobilis, in Basan confusionis pudorisque plena, in Amorreo exacerbans & irritans, quam possidebat in Og infidelitatis maceria, quam occupauerat in Seon arbor infructuosa. Hæc igitur terra, soluto infidelitatis vallo, & excisa ex ea arbore infructuosa, data est hæreditas: & data est Israël populo suo. Quæ autem hæc hæreditatis terra sit, & qui sit in Israël, audiamus apostolum Paulum dicentem: Sicut portauimus imaginem terrestris, portemus imaginem cœlestis. Hæc est Israël, cui terræ beatæ huius continget hæreditas: cui conglorificati in Domino, terreni corporis sui erit æterna possessio. Hoc Christianis est proprium, qui hoc in se nomen incolume per cœlestis imaginem vsque ad finem retinuerint. Atque ita ait:

Domine nomen tuum in seculum.) Nunquid à nobis optandum hoc Deo est, aut æterna virtus eget voto nostro, ut maneat in æternum? Ut in nobis potius maneat, optandum est. Sicuti cum dicimus: Sanctificetur nomen tuum, adueniat regnū tuum, fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra. Non utique ut hæc Deo proueniant, optamus: ut sanctificetur, qui sanctus est, ut voluntas sua fiat cuius factum in voluntate est. Nostræ hæc potius rei vota sunt, ut per egregia fidei nostræ opera nomen eius sanctificetur in nobis. Ait enim: Estote sancti quoniam ego sanctus sum: ut in nos regnum eius adueniat. Et digni æterno regno per indultam nobis æternitatis substantiam simus: quia spes vitæ est, confiteri

regnum eius. Et dicenti sibi latroni: Domine memento mei dum veneris in regnum tuum, respondit: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso: ut sicuti voluntati eius in cœlis ab indefessis & cœlestibus virtutibus paretur, ita & à nobis in terra pareatur, ne corporalis nos infirmitas ab exequenda eius voluntate defleat. In cœlis enim indefessis quotidie vocibus dicitur: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth, pleni sunt cœli & terra gloria tua. Ut nobis quoque nihil aliud in opere sit, nisi per quod sanctificetur nomen eius: nihil aliud in spe, nisi per quod etiam in nos regnum eius speramus: nihil aliud in voluntate, nisi per quod Deo æternæ à nobis laudes sunt deferendæ. Profectus hic voti nostri indigentia res est, ut nobiscum nomen eius maneat in æternum. Dehinc sequitur: *Et memoriale tuum in generationem & generationem.*) Non sicut sepe à seculo in seculum, neq; à generationibus in generationes: sed in generationem & generationem. Et hoc non de nomine, sed de memoriali. Memoriale enim est memoria operū Dei, quæ libro legis continentur. Et quia lex & memoriale Dei in generatione prima, Iudeorū scilicet vsq; in plenitudinē temporum mansit, sicuti plebi Sodomæ & Gomorræ vsque ad plenitudinē peccati pœna dilata est: ita mansuram omnium impietatum cum prima generatio expleffet, memoriale Dei, & omnium operum suorum memoria in generationem alteram transiit: in Christianos nēpe cum quibus hodie legis veneratio est, & prophetia, & nomen Domini. Tenuit autem hunc eundem in consequentibus ordinem, dicens: *Quia iudicabit Dominus populum suum, & in seruis suis consolabitur.*) Differt iudicari & consolari, & differt populus & seruus. In seruis autem consolatio, in populo verò iudicium est. Populum Dei Israël secundū carnem nuncupatum esse quis nescit? Dictum autem ab Apostolo est: Qui in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Iudicabit ergo Deus populum suum, sed in seruis suis cōsolabitur. Nēpe illis de quibus Dominus ait: Qui credit in me, non iudicabitur, sed transiet de morte in vitam: qui autem non credit, iam iudicatus est. Consolabitur autem Dominus iudicato Israël in seruis suis. In omnibus enim fidelibus terra

Luc. 23.

Rom. 6.

1. Cor. 15.

Leui. 11.

Rom. 2.

Ioan. 5.

solatium habebit ex damno. Voluisset enim populum suum, quem in patribus eorum Abraham, & Isaac & Iacob elegerat, non iudicari: ob quem post diuersas plagas Ægyptum afflixerat, ob quem in columna ignis & nubis astiterat, ob quem mare diuiserat, aquam è petra eiecerat, manna è cœlo miserat, legem posuerat, veniam tantis sacrilegijs indulserat, tot irreligiosorum regna deiecerat, prophetas miserat, vnigenitum suum nasci hominē voluerat. Sed tot tantisque beneficijs populus ingratus, & colonus vineæ primus electus, in ipsum Dominum vineæ parricidales manus intulit: Deum quantum in se est, crucifixum in homine mortificans. Sed electi sunt serui, quibus vinea fructum eius reddentibus traderetur: in quibus Dominus iudicato populo suo, pietatis suæ damnum consolaretur. Itaque consolantur eum gentes in martyribus, & confessoribus, & fidelibus suis: fructus ex se commissæ sibi gratiæ repēdentes. Non noua autem, nec huius tantum prophetæ vox ista est. Mox in præclaro illo Deuteronomij cantico, cuni peccata populi huius, & impietates nouissimas, & fidem generationis alterius prædicaret, ait: Quoniam iudicabit Dominus populum suum, & in seruis suis consolabitur. Sanctus etiam Eleazar cum à principibus populi sui degustare è gentium sacrificatu cogeretur, gloriā martyrij sub hac eadem voce consummat: sciens Dominum in seruis suis voluntatem eius operantibus iudicato populo cōsolandum. Conuertitur deinde ad pellendum errorem gentilium prophetico sermone, vt stultas atque irreligiosas superstitiones ex ipsis superstitionum causis coarguat, dicens: *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent & non loquentur, oculos habent & non videbunt: aures habent & non audient, nares habent & non odorabunt, manus habent & non palpabunt: pedes habent & non ambulabunt, neque est spiritus in ore eorum, non clamabunt in gutture suo. Similes illis fiant, qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.*) Frequenter & in alijs psalmis id ipsum de simulachris gentium dictum est: & prophetia omnis hoc laborat, vt humanum errorem à stultissimis his irreligiositatum studijs auertat. Addunt enim plerique his impietatibus suis auctoritatem, vt præcijs metallorum honorem dijs quos sibi fecerint, quærant, auro eos argentoque

formando: sed hoc tantum quod possunt largiuntur, imaginem scilicet oris, oculorum, aurium, narium, manuum, & pedum, deos suos in forma mortui corporis adorantes: cui species est sine voluntate, os mutum est, oculi hebetes, aures surdæ, nares inanes sunt, manus dissolutæ, pedes rigentes, omne corpus immobile est. Sed errori eorum id quod nec sperare audent, deputatur: vt eorum sint similes quos adorant, venerantes sint in consortio veneratorum, ipsi simulacrorum modo in emortuo corpore sine vitæ spiritu relinquendi. Demonstrato autem errore gentili ad doctrinæ ordinem propheticus sermo se retulit, dicens: *Domus Israel benedicite Dominum, domus Aaron benedicite Dominum, domus Leui benedicite Dominum: qui timetis Dominum, benedicite eum.*) In his nominum atque officiorum distinctionibus omnem ecclesiæ populum complexus est: sed per nuncupationum & proprietatum significationem ipsa illa officiorum merita diuisit. In eo enim quod dicitur, domus Israël, & domus Aaron, & domus Leui, & qui timetis Dominum, aliud ab alio esse discernitur: vt secundū Apostolum ad Corinthios scribentem, quædam sit in hominibus distinctio, cum vocatis sanctis, cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi: vt aliud vocatos, aliud sanctos, aliud inuocantes nomen Domini esse significet. Nunc autem primū Israël nuncupari videmus, secundò Aaron, tertio Leui, quartò timentes Dominum. Et in Aaron sacerdotes significari non ambiguum est. Sacerdos enim in lege primus fuit Aaron, & exinde in successionem eius sacerdotum honor mansit. In Leui autem ministros ostendi absolutum est: hæc enim tribus in ministerium electa est. Reliquis autem populus, cui non sacerdotij, neque ministerij, sed timoris officium est: in his qui timent Dominum nuncupatur. Docet autem nos Apostolus super omnes *Gal. 6.* hos esse Israël, cum ait: Et quotquot regulæ huic obsecundabunt, pax super eos, & misericordia: & super Israël. Sacerdotes & ministros officij sui regula, in eo quod agunt, continet: sed præstat longè voluntate magis aliquid agere, quàm lege. Et optimum est per ministerij ordinem non solum satisfacere ministerio: sed per doctrinæ scientiam, & fidei calorem ad cognitionem Dei contemplationemque

que contendere. Eum ergo qui Deū intelligens & videns esset, quod est proprium Israël, in primo benedicētium ordine collocavit: qui officium in quo esset atque honorem sacerdotis, hac ipsa cognitū per fidem & contemplati Dei virtute præcelleret. Quia cū plures sint. Aaron, id est sacerdotes: pauci tamē Israël, id est, qui cognitione mentis Deū cōtemplaturū sint, reperientur. Hi ergo primum ad benedicendum aduocantur cāteris aliis post eos, in eo quo & ipsi essent officio, benedicturis. Sed & benedicunt Deū, & domus Israël, & domus Aaron, & domus Leui, & omnes qui timent Deum: eum scilicet, quid est benedictus Deus in Sion, qui habitat Hierusalem, sanctum montem Sion, & ciuitatem cōlestem, ecclesiam, primitiuorū, manentium, & scriptorum in cōclis in Domino nostro Iesu Christo, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Alleluia. Psalmus. CXXXV.

CONFITEMINI Domino quoniam bonus, quoniam in secula misericordia eius. Confitemini Deo Deorum: quoniam in secula misericordia eius. Qui fecit mirabilia solus: quoniam in secula misericordia eius. Qui fecit cōelos in intellectu: quoniam in secula misericordia eius. Qui firmavit terram super aquam: quoniam in secula misericordia eius. Qui fecit luminaria magna solus: quoniam in secula misericordia eius. Solem in potestatem dei: quoniam in secula misericordia eius. Qui percussit Aegyptum cum primogenitis eorum: quoniam in secula misericordia eius. Et eduxit Israel de medio eorum quoniam in secula misericordia eius. In manu forti & brachio excelsō: quoniam in secula misericordia eius. Qui diuisit mare rubrum in diuisiones: quoniam in secula misericordia eius. Et transduxit Israel per medium eius: quoniam in secula misericordia eius. Et excussit Pharaonem & virtutem eius in mare rubrum: quoniam in secula misericordia eius. Qui transduxit populum suum in desertum: quoniam in secula misericordia eius. Qui perduxit aquam de petra rupis: quoniam in secula misericordia eius. Qui percussit reges magnos: quoniam in secula misericordia eius. Seon regem Amorrhēorū: quoniam in secula misericordia eius. Et Og regem Basan: quoniam in secula misericordia eius. Et dedit terram eorum heredi-

tatem: quoniam in secula misericordia eius. Quoniam in humilitate nostra memor fuit nostri: quoniam in secula misericordia eius. Et redemit nos de inimicis nostris: quoniam in secula misericordia eius. Qui dat escam omni carni: quoniam in secula misericordia eius. Confitemini Deo celi: quoniam in secula misericordia eius.

Non est ociosus sermo propheticus, neque ex inanibus ac superfluis causis spiritualis loquela est. Si enim in viris prudentibus spectari id maximē solet, ut ea quæ loquuntur, grauitate eorum doctrinæque digna sint: omnisque sermo non sit fortuitus & vagus, sed ex rationalibus causis profectus, & expectationi audientium vtilis, & auctori cōgruus differentium: quanto magis id in cōlestibus eloquiis opinandum est, ut quicquid in his excelsū est, diuinum, rationabile, & perfectum esse existimeretur. Sed plerumq; imō semper vicio nostro accidit, ut quæ legi in ecclesia audimus, auribus atque animis nostris longē ab his peregrinantibus negligamus: ut per audiendi incuriam vilescat apud nos dictorum cōlestium dignitas, cum in lectionis tempore rationem supputamus iras concipimus, iniurias cogitamus, luxus recolim⁹. Tunc ad hæc occupatis nobis surdæ aures sunt, & hebes mens est. Et si quid fortē in aures nostras eorum quæ leguntur inciderit, virtutem tamen dictorum obrutus seculi curis animus non sentit: & quorum intelligentiam non consequitur, leuem existimabit auctoritatem. Omnia autem quæ in libris prophetiis sunt, maximum humanæ & salutis & doctrinæ profectum in se habent nostrique causa vniuersa ea scripta sunt: ut tunc nobis institutionem vitæ innocentis afferrent, nunc scientiā Dei intimarent, nunc originis naturæq; nostræ cognitionem tribuerūt, nunc futurorum intelligentiam non spe tantum, sed ratione præstarent, nunc causas vniuersitatis huius ortusque proferrent, & humanum sensum tantarum rerum intelligentiæ incapacem ad capiendam horum cognitionem variis doctrinæ generibus distenderent. Partibus enim quibusdā & diuisionibus opus fuit: per quas sensū sub vsu exercitationis assiduo, opinio saltem incomprehensibilis nobis huius intelligentiæ posset irripere. Plures prophetae sunt, & ingentia eorum copiosaque dicta. Plures etiam psalmi

sunt, & in singulis multa & varia congesta sunt. Et quanquam omnes vnam atque eandem in se doctrinæ formam complectantur, diuersis tamen institutis in eandem nos scientiæ viam dirigunt: non omnia in vnum cōgerentes, incapaces enim omnium sumus, sed partes partibus explicantes: vt per quod singula cognoscuntur, proficiatur, ad multa. In hoc autem psalmo, quia singulis eiusdem rei argumenta diuersa sunt id continetur: vt causam vniuersitatis huius id est, cur cœlum, cur terra, cur homines, cur cætera sunt, ex bonitate & misericordia Dei profecta intelligamus, per id quod dicitur: *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.*) Ac primum in eo quod ita cœptū est, Confitemini Domino, duplicis intelligentiæ significatio adfertur: vt aut Deum in confessione laudemus, quia bonus, quia misericordia eius in secula sit: aut peccata nostra confiteamur ab eo indulgenda, quia bonus est, & cuius indeficiens misericordia sit. Vtrunque naturæ nostræ est conueniens, vt & eum ad cuius cognitionem nascimur laudemus, & ei qui bonus & misericors in secula sit, confiteamur peccata sub agnitione peccati. Non enim necessaria est confessio Deo qui nihil ignoret, vt ea, quæ gesseris confitearis. Quia professione ista Deus non eget, cuius cognitioni nihil occultum est, cuius auditui nihil inuium est, cuius virtuti nihil reliquum est extra quem locus nullus est. Sed confessio est rei eius quæ ignoratur professa cognitio, ex alterius iudicij opinione in alterius intelligentiæ proficiens sententiam: vtile enim sibi ac iucundum quisque esse ante existimaue-
rat, rapere, cedere, furari, superbire, potare, scortari. Sed vbi hæc omnia æternæ damnationi obnoxia esse cognouit, cognitis his confitetur errorem. Confessio autem erroris, professio est desinendi. Desinendum ergo à peccato est, ob quod peccati cœpta confessio est. Cæterum extra veniam est, peccatum cognouit, nec cognitum confitetur. Confitendum autem semper est, non quod peccandum semper sit, vt semper sit cōfitebimur: sed quia peccati veteris & antiqui utilis sit indefessa confessio. Docet autem Spiritus sanctus semper confitendum, cum ait per prophetā: Iustus ipse sibi accusator est in primo sermone suo.

Prover. 18.

iustus non se ex præsentibus, sed ex præteritis accusat. Cui enim adest præsentium accusatio, iusti nomen aufertur. Et audiamus se apostolum Paulū ex præteritis arguentem, cum ait: Quia non sum dignus vocari Apostolus, propter quod persecutus sum ecclesiā Dei. Gratia autē Dei sum, id quod sum. Hæc est illa iusti viri vera confessio, qui iusticiam præsentem ex præteritorum conscientia & confessione commendat. Ad quam & alibi per prophetam monemur. Confitere, inquit, peccata tua prior, vt iustificeris. Ad hanc ergo confessionem in psalmo vocamur: Quoniam Deus bonus est, quoniam in seculum misericordia eius: confessionis nostræ hunc impensiore maximè fidei fiducia inuocantes, quia cui confitemur, & bonus est, & nescit misericors esse desinere. *Confitemini Deo deorum, quoniam in seculum misericordia eius.*) Vt in euangelis responsione Domini ad Sadduceos docemur, non est Deus mortuorum, sed viuorum, per quē & dictum est: Ego dixi dii estis, & filij excelsi omnes. Non dignatur Deus corruptibilibus & mortaliū Deus esse: sed eorum qui in cœlestē gloriam transformandi, exuti vetere homine terreno, nouum eum qui in cœlis induerunt, qui conformes erunt corpori gloriæ Dei. Et deos hos effici licet fidei eorum meritum exigit: tamen ea maxima causa est quoniam in seculum misericordia eius. Non ille eguit deorū Deus nuncupari: sed bonitatis & misericordiæ suæ est, vt deos faciat, honorē nominis sui affectu misericordiæ & bonitatis impertiens. *Confitemini Domino dominorum, quoniam in secula misericordia eius.*) Deos plures nuncupari, siue in cœlo, siue in terra, Apostolus docuit, vt non solum humanæ naturæ istud, sed spiritali competere videretur cum ait: Sed & si sunt dii qui nominantur in cœlo & in terra, per cœli & terrę significationem vtrique naturæ nomen hoc competens esse demonstrans. Idem quoque Apostolus Deum Dominum dominorum esse significat, cum ait: Rex regum & Dominus dominantium. Dominatus in viles & degeneres, indignus Deo est. Rex ille regum est, & Dominus dominorū, vt est Deus Deorum: Et Deos quidem quos significet non ambiguum est, de quibus dixit: Deus stetit in synagoga Deorum. Reges autem idem Apostolus absolute ostendit dicens: Iam sine nobis regnatis, & vtinam

1. Cor. 15.

Esai. 43.

1. Tim. 6.

Psalm. 81.

& utinam regnaretis. Reges sunt in quos non regnat peccatum, qui dominantur corporis sui, quibus est in huius subditæ & subiectæ sibi carnis imperium. Hi ergo reges sunt, & horum Deus rex est. Hi etiā domini sunt, qui non erunt serui peccati: quia qui facit peccatum, seruus est peccati. Dominandum ergo est peccato, non seruiendum. Domini autem sunt, qui hæc peccati corpora dominationi suæ per subiectionem vitiorum suorum peccatorumque subdunt. Nouit se esse Apostolus corporis sui dominum, cum ait: Subijcio enim mihi corpus meum, & in seruitutem redigo. Qui in seruitutem redigit, domini necesse est iure in seruitutem eum qui seruiturus est redigat. Horum ergo talium dominorum, Deus dominus est, vocans eos per spem æternitatis, ut Domini sint, ut in his Dominis Deus Dominus sit. Et hoc non ob aliam causam, nisi ob id quia in secula misericordia eius: donans nobis per æternæ misericordiæ suæ benignitatem, ut effectis nobis dominis, digni simus quorum ipse sit dominus,

Qui fecit mirabilia magna solus.

In plurimis quidem humanorum operum gestis, multa magna & mirabilia extiterunt. Sed quicquid in his gestum est, ad eum refertur cuius virtus illa gessit. Multa mirabilia Moses in Aegypto egit: sed testimonium magis incantatorésque perhibent, quia in operibus illis digitus Dei est, sicut scriptum est: Dixerunt ergo incantatores Pharaoni: Digitus Dei est hoc. Ex quo ostenditur virtutem Dei per Moysen operatam fuisse, cuius tum illa ministerio gerebantur. Magni quoque miraculi illud fuit, tum cum dicente Iesu Naue Sol stetit contra Gabaon, & luna contra vallem Haylon. Nescio quid hoc mirabilius effici possit: cum in verbo hominis sol & luna in diei vnius moram excursus sui lege detenti sunt. Sed virtutis huius autorem scriptura mox addidit, dicens: Non fuit dies talis neque prius neque postea, ut sic exaudiret Deus hominem: quia dominus pugnavit pro Israel. In eo enim quod Iesus exauditus est, & pugnabat Deus in Israel: virtus eius in gestis, qui & pugnabat, & exaudiuit ostenditur.

Qui fecit cœlos in intellectu, quoniam in seculum misericordia eius.)

Faciendorum cœlorum sola misericordia suæ causa est, neque enim eguit ut fierent. Sed qui bonus est, in id vniuersa fe-

cit, ut plures bonitatis suæ copiis vterentur. Fecit autem cœlos, in intellectu: non irrationabiles, neque informes, neque confusos & inordinatos. Sed cum regionem cognitionis suæ qui infinitus est collocaret, cœlo superiore atque primo eodemque in orbem collocato terminum quendam virtutibus, quæ primæ ad cognoscendum se gignerentur inclusit. Neque enim gignendæ creationes virtutem inconspicibilis Dei ferre potuissent: nisi naturæ temperationis obiectu sedem hanc moderatæ ad infirmitatem habitationis incoherent. Aquis etenim eleuatis illam ipsam primi cœli naturam temperauit, quæ superni Dei accensa virtute nequaquam ab inferioribus esset patienda naturis. Cœlum verò inferius non vniforme, sed multiplex tetendit: quod totum firmamentum nuncupans, valida ad sustentationem aquarum superiorum temperationemque aëris nostri firmitate solidauit. Et idcirco plures cœlos doctrina prophetica prodidit: quia necessarium naturæ nostræ fuit, per momenta quædam, & profectus rationabilium moderationum, regionem hanc indulti nobis ad præsens habitaculi temperari: de numero verò cœlorum nihil sibi humanæ doctrinæ temeritas præsumat. Apostolus vsque ad tertium tantum cœlum sese raptum intelligit. Plures quidem thronos, dominatus, potestates, principatus connumerat: quibus necesse est propria sedes habitationis congrue deputari. Sed & alia quorum cognitionem futuris temporibus promittit esse, significat cum ait: Et super omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro. Sed de numero Apostolus nihil docuit, & nescio an tacuerit an ignorauerit. Nunc enim & professus est, se ex parte cognoscere: & tamen cum raptus ad cœlos est, audisse se quæ non sint loquenda testatur. Nobis sufficit plures cœlos scire esse: quippe cum & cœli cœlorum, & aquæ quæ super cœlos sunt laudent Dominum. Sub inferiore autem superioris circuli cœlo, quod firmamentum nuncupauit, terram inferius collocavit: quam mediam suspendens, & confirmans, ita manendi sede moderatus est, ut paribus vndique mensuris ponderibusque librata, & substrata consisteret: ut is qui infinitus est Deus primo illi superioris cœli circulo circumfusa supereminens, æqualibus ex omni transfusione sua spaciis omnia virtutis suæ spiritu in vsum ac na-

Bbb

1. Cor. 9.

Exod. 8.

Eph. 1.

Act. 17.

Sap. 1.

turam animantium temperato, ea quæ crearentur attingeret. Apostolus enim ait: Quia in ipso viuimus, & mouemur, & sumus, per quod ostenditur terram in spiritu eius tanquam in transfusi spiritus ambitu constituisse: cum in Deo omnes & uiuamus, & moueamur, & simus. Quod autem in omnis temperationis spiritu transfusus & penetrans sit, id docet propheta dicens: Spiritus Dei repleuit orbem terrarum. Itaque intus atque extra, ambitu, atque aditu, & circumfusus, & transfusus ostenditur. Quod autem terra non sit in uiam demersa regionem, consequenter Spiritus sanctus ostendit, dicens: *Qui firmavit terram super aquas, quoniam in secula misericordia eius.*)

Altius nos quærere ratio tractatus præsentis & loci non finit. Satis sit terram super aquas pendula firmitate consistere, ex prophetica autoritate didicisse inumbratam cœli temporationis obtentu, hoc firmamentum quod extensum tanquam pellis, solidatum tanquam fumus, aquas supernas infernasque discernat, certè aquis pendulam contineri. Et in hoc sicuti in omnibus ea causa est, quoniam in secula misericordia eius. In eo autem quod sequitur: *Qui fecit luminaria magna solus, quoniam in secula misericordia eius.*) Nō ad id intelligendum est, ut extra sapientiam, & uerbum, & uirtutem, id est, unigenitum Dei dominum nostrum Iesum Christum ea fecisse credatur: quippe qui ex persona sapientiæ dixerit: Ego eram apud eum cuncta disponens. Sed qui disponebat, ab eo cum quo disponebat & genitus & natus est. Cum autem opera filij opera patris sint, & pater operetur in filio: & per id enim quod ait: Pater qui in me est, ipse sua opera facit. & rursum: Ego opera patris facio: solus operatur, in eo & per eum operando quem genuit. In cæteris uero absoluta ostendendæ misericordiæ Dei doctrina est: ut sciamus omnia non ob aliam causam, nisi quia semper Deus misericors sit, esse perfecta. De his autem quæ de Ægypti negociis intelligi spiritualiter oportet, tractatus psalmi anterioris, in quatum exequi ualimus, complexus est: ad quorum confirmationem etiam hoc quod in psalmo hoc dictum est accedit,

Qui diuisit mare rubrum in diuisiones, quoniam in seculum misericordia eius.)

Exod. 14.

Vnam diuisionem rubri maris liber Exodus docet, dicens: Et fecit mare siccum, & diuisa est aqua. Et quomodo nūc rubrum

mare in diuisiones diuiditur? Nisi quia existimo sub relatione gestorum spiritualis doctrinæ ordinem contineri. Euadentes enim Ægyptum quæ seculi forma est, & ad terram repromissionis quam secundum Euangelium beati hæreditabunt, euntes, per mare rubrum, id est, per huius seculi turbidos æstus & fluctuantes motus transibimus, in quo plures ad iter diuisiones sunt. Aliis enim per ieiunium iter est, aliis per pudicitiam, aliis per eleemosynam, per fidem, per spem, per charitatem. Et hæc omnia diuersas necesse est habeant diuisiones huius maris transeundi: omnibus tamen per has viarum diuisiones iter seculi transituris. Conclusi autem psalmi, ut hæc omnia de futuris intelligantur, maiore fide firmat, cum ait:

In humilitate nostra memor fuit nostri dominus, quoniam in secula misericordia eius. Et redemit nos de manu inimicorum nostrorum. Qui dat escam omni carni, quoniam in seculum misericordia eius. Confitemini Deo cœli, quoniam in secula misericordia eius.)

Non enim tantum memor fuit humilitatis humanæ Deus, cum ad liberandum populum ex Ægypto Moysen ducem elegit: sed perfectius memor fuit humilitatis nostræ, cum ipsam humilitatem nostram corporeus natus assumpsit, cum hoc humile terrenumque corpus gloria in se naturæ cœlestis absorpsit. Neque tunc redemit de manu inimicorum, cum eos à dominatu Ægyptiorum exemit: nam postea inimicis subditi sunt, & hodie iure alieni imperij coercentur: sed redemit nos, cum se pro peccatis nostris dedit, redemit nos per sanguinem suum, per passionem suam, per mortem suam, per resurrectionem suam. Hæc magna uitæ nostræ precia sunt. Magno enim, ait Apostolus, precio redempti estis. Et redempti ab inimicis, à diabolo, ab angelis eius, à filio perditionis, à principibus aëris, à mundi potestatibus, ab inimica morte. Et redemit escam dando omni carni. Qui dat escam omni carni, id est, quæ redempta est, dat escam incorruptam, æternam, panis uiui, panis cœlestis. Et in his singulis, quod humilitatis nostræ memor est, quod redempti sumus, quod omnis redemptorū caro escā accipit ea causa est, quoniam in secula misericordia eius. Et ob quod dici confitendū est? Confitemini enim Deo cœli, quoniam in secula misericordia eius. Quod cælū, quod terra: quod cætera sunt, & ipsum illud, quod sumus qui nō fuimus, quod erimus, quod nō sumus,

1. Cor. 6.

sumus, causam aliam non habet, nisi misericordiae Dei: qui ad cōsortium bonorum suorum nasci nos voluit ille qui bonus est. Vnus enim bonus est ait Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum, Amen.

Psalmus. CXXXVI.

SUPER flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus cum recordaremur tui Sion. In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. Quia illic interrogauerunt, qui captiuos duxerunt nos: Verba canticum. Et qui abduxerunt nos: Hymnum cā-tate nobis de canticis Sion. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena. Si oblitus fuero tui Hierusalem: obliuioni detur dextera mea. Adhæreat lingua mea faucibus meis: si non meminero tui. Si non proposuero Hierusalem in principio læ-ritiae meae. Memento domine filiorum Edom: in die Hierusalem. Qui dicunt exinanite exinanite: quoad vsque fundamentum in ea. Filia Babylonis misera: beatus qui retribuet tibi retributionem quā retribuisi nobis. Beatus qui tenebit & allidet paru-ulos tuos ad petram.

Captos secundum Hierimiae prophetiā Iudeos, & in Babyloniam deductos fuisse, non obscura cognitio est. Neque dubium est, per hunc eundem psalmorum librum potuisse captiuitatem populi prophetari. Nam & in alio psalmo manifestum est, absolute euerisionem gentis istius atque vr-bis prophetam fuisse, cum dicitur: Deus venerunt gentes in hæreditatē tuam, pol-luerunt templum sanctum tuum: posue- runt Hierusalem velut pomorum custo- diari.

Et in hoc quoque præsentī psalmo idip- sum significari videtur: maximè cum qui- busdam placuerit, eum tanquam Hiere- miae titulo inscribi, quia ab ipso sit ante- quam accidit denūciata captiuitas. Certè cum Hebraeis senioribus secundum co- gnitionē, quam ab his adepti sumus psal- mus hic sine inscriptionis istius titulo est, Non dubium autē est, quin omnia in pa- tribus, aut per patres nostros gesta sunt fu- turi formam in his quæ gesta sunt prætulif- sent: & idipsum ita esse, hic quoque psal- morum liber testis est. Nanque cum in LXXVII. psalmo omnia ea quæ in Ægy- pto atque in deserto, & in cæteris locis de- inceps gesta essent recenseretur, ea ipsa parabolica esse ita demonstrata sunt: At- tende populus meus in legem meam in- clinate autē vestrā in verba oris mei. Ape-

riam in parabolis os meum, loquar pro- positiones ab initio. Per id quod & para- bolæ & propositiones sunt, rerum futu- rarum effectibus comparatur. Apostolus quoque docet, ea ipsa quæ gesta sunt, in præfiguratione gesta esse dicens: Quia lex vmbra habet futurorum bonorum, & omnia in præformationē acciderunt his. Scripta sunt autem propter nos: in quos fines seculorum deuenerunt. Gesta igitur ipsa illa in exemplum, & scripta in doctri- nam sunt. Itaque & hanc corporalem po- puli captiuitatem, referri in exemplū spi- ritualis captiuos oportet. Captæ enim mē- tes nostræ sunt corporum seculique do- minatu, captæ à dæmonibus sunt iure po- tiorum, quæ imperium in nos suum per diuersa ministeriorū genera exercent dum nos ebrietas possidet: dum luxus subigit dum auaritia deuincit: dum ambitio oc- cupat: dum malevolentia obtinet: dum ira vsurpat: dum omnia in nobis regnant hæc incentiua vitiorum. Venit enim Do- minus, secundum prophetam, captiui- tatem auertere cum dicitur: Prædicare captiuis remissionem. Venit ligatos sol- uere, cum ait: Hanc filiam Abraham quam ligauerat satanas decem & octo annis, nonne oportuit solui die sabati? Venit ser- uientes in libertatem reducere, dicens Amen amen dico vobis, quoniam omnis qui facit peccatū, seruus est peccati. Ser- uus autem non manet in domo in æter- num filius manet in æternum. Si verò fi- lius vos liberauit, verè liberi eritis. Capi- mur ergo & ligamur & seruimus, non tā corpore quàm & mente, Et mihi in præ- senti psalmo omnis virtus & ratio verbo- rum non tam corporalem captiuitatem tractare quàm spirituales videtur. Ecce enim & in querelis, & in locis, & in rebus, & in omnibus momenta sunt, vt spiritua- lem potius captiuitatem hæc lamentabilis propheta querela significet:

SUPER flumina Babilonis illic sedimus & fleuimus cum recordaremur Sion. In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. Affectus humani sensus iste est, vt in ter iniurias præsentium calamitatum, ad præteritorum bono- rum recordationem ingemiscat. Cōtem- plumur enim animo captā Hierusalē: ser- uientes dominis victoribus reges: subditos antistitibus gentiliū impietatē sacerdotes: ereptū omnibus ius matrimonij: substra- tum libidini Babyloniorum captæ virgini- tatis pudorem & ex gemitu eorum qui per- pessi erant ista proclamasse digne pro-

I. Cor. 10.

Jsa. 61.

Luc. 13.

Joan. 8.

psal. 78.

phetam existimabimus: Super flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus, cum recordaremur Sion. Sed quia Sion illa æternæ beatitudinis sedes est, & mater cœlestis nobis Hierusalem, & frequentium angelorum, & primitiuorum in cœlis conscriptorum ciuitas sancta est, & illa Babylon ciuitas confusionis, & irrationabili motu turbulenta, quæ vt Genesis docet, à confusarum linguarum hominibus nuncupata Babylon est. Illic enim loqui vniuersarum gentium linguis, cum vnus omnium esset sermo cœperunt. Et ipsum illud Babylonis vocabulum interpretationem habet confusionis. Quisquis ergo in crimine primi parentis Adæ exulem se factum illius Sion recordabitur, in qua sine cupiditate, sine dolore, sine metu, sine crimine vita est, & traditum se seculo confusionis huius tanquam Babylonico traditū corpori, quod vitiorum & appetitionū & cupitatum perturbatione confusum est: recte & ipse spiritaliter captiuus proclamabit: Super flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus, dum recordaremur Sion. In salicibus in medio eius suspēdimus organa nostra. Eos qui secundum literam intelligenda omnia existimant, interrogare vellē, quæ flumina Babyloniam prætermēat, vt illic captus populus confederit, & non potius aut in plateis, aut in portis, aut in turribus, aut in domibus captiuitatem suam fleuerit. deinde cū quibus tympanis, aut citharis, aut organis captus sit, quæ historia illud locuta sit, cum omni musico apparatu Israëlēm victoribus seruisse: postremo quæ vnquam salices in media vrbe fronderint, vt illic tanquam in publica musicorū apotheca organa suspensa penderent. Quæ si omnia gestis negociorū corporalium inania sunt: sequenda ea ratio est, quæ ex prophetis autoritatibus ad spiritalem nos scientiam cohortatur. Flent omnes qui se captos in Babylonia sentiunt, & sedent super flumina. Omnia enim seculi & corporum opera, modo fluminum sine aliqua cursus sui statione præterfluunt: currunt namque & labuntur & transeunt. Quæ enim corporalis voluptas non præterita iam nulla est? quod terrenum gaudium, non cum ipso furtiuo sensu præsentis fructus sui transit? Super hæc igitur secularium captiuitatum flumina sedentes, & flentes ad recordationem Sion: amissorum desiderio & præsentium calamitate ingemiscunt. Neque solum sedent atque flent, sed etiam in me-

dio eius organa sua in salicibus suspendunt. Lignorum salicū natura ea est, vt arefacta licet si modo aquis adluantur, virecant: deinde excisa atque in humido fixa radicibus sese ipsa demergant. Et sub huius arboris natura sanctos & fideles significari prophetica autoritas est. Esaia dicente, Exorietur inquit tanquā fœnum in medio aquæ, & tanquā salix super defluentē aquā. Oritur enim ex mortuo quisque antea peccatis aridus: & ab interioris vitæ radice decisus, nunc eloquio Dei, & sacramento baptismi aquis vitalibus reuiuiscit. Sed & cum festiuitas scenopægorum Iudæis corporaliter traderetur: quod tabernaculum frondeum, cum ad futuræ laticię, & tabernaculi exemplū ex electarū arborum ramis pararetur, etiā ex ramis fluuiialis salicis effici iussu est: quia ex conuentu sanctorū virorum cœlestis tabernaculi futura esset laticia perfecta. Organa autem scriptura humana corpora: quorū honestis motibus & concinentibus operationibus, quæ Deo placita sunt, psalmus esse significat. In media igitur earum secularium confusionum captiuitate, hi qui amissam Sion recordantur, qui in Adā extorres factos se esse cœlestis Hierusalem meminerunt, qui & captos se esse in Babylonia sentiunt: hi sedētes & flentes corpora sua in formam sanctorum virorum habitūque suspendunt, à terrenis se desiderijs erigentes. Sed licet per continentię studium in salicibus suspensa nostra sint corpora: tamen ea quæ captiuos nos efficiunt, non quiescunt, Sequitur enim: *Quia illic interrogauerunt nos qui captiuos duxerunt nos, Verba canticorum. Et qui abduxerunt nos, Hymnum cantate nobis de canticis Sion.* Si quis humanæ naturæ consuetudinem recolat, sensum omnem absolutum habebit. Namque qui laborant à vitijs desinere, & eorum quæ impie gesserunt obliuisci volunt: incentiuo tamen cōsuetudinis ægre desinentis agitantur, & ea quæ occulta sunt vitia in nobis admiscere se fidei sacramentis, & inferere perrentant: vt inter diuinos hymnos, & sacras lectiones harum inimicarum captiuantium nos cupiditatum cogitatio subrepat. Nec sanē deest hoc absolutum in plurimis exemplum. Multos enim iniquos videmus legere atque dissidere, & hos rursus accidit diuersatos esse sēper in stupris, & impietatibus deprehendi. Sæpius vero quisque qui organū suū in salice suspēderi, istis qui captiuos duxerant consortiū Sion cātiei negat: neque inimicis

Rom. 7.

inimicis sibi virtutibus sanctarum cantio-
num verba communicat. Quæ autem sint
quæ captiuos ducant nos, Apostolus do-
cet, dicens: Video aliam legem in mem-
bris meis militantem aduersus legem men-
tis meæ, & captiuum me ducentem in lege
peccati quæ est in mēbris meis. Cum igitur
inter concupiscentiam carnis & spiri-
tus est pugna est, tum ea quæ captiuos nos
conantur sibi subdere, pertentant occu-
pare corpus eiusque dominari: & sese do-
ctrinis spiritualibus, vt per consuetudinem
his auctoritatem adimant inferere. Sed re-
sistendum est, & prophetæ voce respon-
dendum: *Quomodo cantabimus canticum domi-
ni in terra aliena?* Terra nostra retinenda est,
& in libertatem tuenda. Polluta enim ter-
ræ corpora, audire de canticis Sion nihil
possunt. Et aliena à Deo, licet nostra sint,
erunt: si à lege peccati cœperint esse capti-
ua. Sed memoria semper cœlestis illius
Hierusalem, & sanctæ Sion continenda
est, vel dum redhiberi optatur, vel dum
fletur amissa. Id enim sequitur:

*Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuiscatur me
dextera mea. Adhæreat lingua mea gutturi meo,
si non meminero tui. Si non proposuero Hierusa-
lem in principio lætitiæ meæ.* Cum obliuionis
pœna, recordationis memoria spondetur.
Sed id quod ait, obliuiscatur me dextera
mea, obscurum est per conditionem Lati-
nitatis. Nam secundum Græcitas pro-
prietatem, qua ita dictum est *ὥστε τὸ εὐ-
χία μου*, non vt ipsa obliuiscatur, sed ne
obliuio eius fiat ostenditur. Et magni pe-
riculi res est, si dexteræ nostræ fiat obliuio.
Omnes enim qui spei bonæ pleni sunt,
dexteræ deputantur: peccatoribus in sini-
stra collocandis. Conditionem ergo obli-
uiscendæ dexteræ suæ, quam sibi fide & ex-
pectatione præsumit, sub pœna non recor-
datæ Hierusalem ipse proposuit: vt à me-
moriam dexteræ suæ, id est, qua in dextera,
locaretur, si ipse memoriam Hierusalem
non retinisset, excideret. Addidit & aliā
pœnā obliuionis dicens: *Adhæreat lingua
mea gutturi meo. si non meminero tui.* Scit in-
fœlix os suū esse à Dei laudibus mutū: scit
beatas illas æternasque virtutes throno
Dei adsistentes cōtinuata voce in Dei lau-
dibus permanere dicētes: Sanctus, sanctus,
sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Pleni
sunt cæli & terra gloria tua. Scit & de his
qui mortuorū modo taciti in Dei laudib⁹
viuerēt dictū esse: Sepulchrū patēs est gut-
tur eorū: quia in gutture eorū, tāquā in se-
pulchro patēte in laudes Dei emortua vox

Psalm. 5.

A fileret. Huic igitur sese silētij pœnæ sub o-
bliuionis cōditione subiecit, si memor Hie-
rusalē nō fuisset. Sed etiam per id quod se-
quitur: Si nō proposuero Hierusalē in prin-
cipio iucunditatis meæ, vnicuique nostrū
secundū volūtatis suæ sententiā lætitiæ cau-
sa subiecta est, & ex affectu animi sui initiū
gaudij sumit, vt potator ex ebrietate, vt gu-
losus ex cibis, vt auarus ex pecunia, vt am-
bitiosus ex honoribus, vt seditiosus ex tur-
bis, vt libidinos⁹ ex stupris. Hęc ergo vni-
cuique prout his delectatur, lætitiæ afferūt
causam. Sed propheta Hierusalē sibi ini-
tiū lætitiæ proponit: hinc exordiū gaudij
sumens, quod in Hierusalem receptus im-
mortalis ex mortali erit: quod angelorum
frequentiū cœtui admiscebitur, quod in re-
gnū Dei recipietur: quod cōformis gloriæ
ipsius fiet. Nescit ergo alia gaudia, neque
aliud habet vnde lætetur: solā sibi Hie-
rusalem gaudij initiū proponēs. Et quia me-
minit per multas sibi corporis infirmita-
tes, per multas spiritus angustias, per mul-
ta subrepentiū vitiorū incētiua eō esse ve-
niendum: veretur, ne quid sibi per naturā
corporis ex vitijs adhærescat. Post hæc e-
nim ad Deū precatur, dicēs. *Memoro Do-
mine filiorum Edom in die Hierusale.* Quid dicunt,
D *Exinanite exinanite quoadūque fundamentum in
ea.* Edō interpretatur terrenū. vitia itaque
terreni corporis nostri, quia ex natura cor-
poris nostri exeūt Edom filij nuncupātur.
His Babylonijs, id est, confusionibus &
perturbationibus sensus nostri imperāt: vt
nos ex ea plenitudine, qua repleti sum⁹ eua-
cuēt. Scriptū est enim: Quoniā de plenitu-
dine ei⁹ omnes accepimus. Quisquis enim
capax est Domini, ipse de plenitudine eius
impletus est. Est autem hæc natura turbidi
confusique per vitia corporis sensus, vt si
semel nos in omni peccati voluntatem
& consuetudinem traxerit: omnibus nos
bonarum virtutum studijs exinaniat. Hęc
ergo vitia his sensus nostri turbidis con-
fusionibus imperāt, vt in nos fundamento
ipso exinaniāt. Quisquis enim sanctus est,
pro parte Hierusalem ipse est, quia ex cō-
uentu beatorum virorum, & cœlesti con-
sortio dignorum, Hierusalem viuorum &
præciosorum lapidū ciuitas erit, quā hæc
terrena vitia vsque ad fundamentum exi-
nanire nituntur. Et quod fundamentum
in nobis sit, Apostolus docet, dicens: Fun-
damentum autem aliud nemo potest po-
nere, præter id quod positum est, quod est
Christ⁹. Omne igitur religionis initiū, om-
ne fundamētū spei nostræ euacuare tētāt:

Joan. 1.

1. Cor. 3.

ne qua in nobis memoria & recordatio Dei resideat, ne qua spes boni alicuius relinquitur. Fundamento enim fidei, quod est Christus, eruto & euerso: ne ipsius quidem ædificandæ nobis per pœnitentiam veniæ consolatio relinqueretur. Commemorata autem Hierusalem captiuitate, & filiorum Edom in exinaniendis nobis vsque ad fundamentum adhortatione: consequens est, vt quatenus aduersus hæc nobis prouidendum sit propheta demonstrat. **B** Demonstrat planè, non inopes nos, neque imperitos relinquens, cum ait: *Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram.* Vellem percunctari eos, qui ociosas esse spirituales psalmorum intelligentias existimant: quam hic à propheta Babylonis filiam dictam esse intelligant. Et cum superius super Babylonis flumina sessum atque ploratum sit, cur nunc Babylonis filia misera sit? Sed quia sensus segentis corporali intelligentia caret, spiritualis ratio tractanda est. Ad infortunatam enim illam confusionis & perturbationis nostræ carnem sermo omnis reuertitur, quæ secundum historie fidem ex confusionis patribus genita est: quia omnis caro superioris carnis est filia. **D** Ex his enim qui primum confusis linguis confusionis urbem quæ Babylonia est cōdiderunt, vniuersarum gentium initia dispersa sunt. Hæc ergo misera Babylonis est filia, id est, caro omnium: cui qui retribuet retributiones suas beatus est, si quis carnem suam dominatui animæ subiecerit. Et quisquis eam spiritui subdiderit ille omnes eos, qui imperiti Deo & ignari sunt, omnibus voluptatibus & desideriis suis subegerit: & captivæ menti dominas imperabit. Sed cum per cognitionem deitatis vitia eius non dico abolitione, sed morte perimuntur: cum religio, pudicitia, largitio, sobrietas & charitas, impietatem, libidinē auariciam ebrietatem, odia consumpserit, & omnibus operibus spiritus caro victa famulatur: tunc beatus est, qui retributionem suam ei retribuit, id est, qui dominatum in eam spiritus, quo vti ipsa in spiritum erat solita, demutat. Neque solum retributor retributionis suæ beatus: sed & ille beatus qui tenebit, & allidet paruulos suos ad petram. Vitia corporis nō sunt finenda coalescere, sed in exordijs statim enecanda sunt. Periculosa enim sunt iam robustæ cupiditates, & difficulter adulta quæque perimuntur. Leuius autem est

prorumpentes auellere, teneras excidere, flexibiles retorquere. **A** Beatus itaque est quisquis in exordio inhonestas quasque omnium cupiditatum appetitiones, quæ ex voluntate carnis oriuntur. Primum intra ius patientiæ suæ virtutisque cohibebit: deinde eas ad fidem atque ad metum Dei elisas enecabit. Omnis enim qui ex peccatis ad religionem transferetur, peccata omnia in eam ad quam decedet religionem elisa cominuet. In eo autem quod paruulos misera filia Babylonis tenet & allidit ad petram: & virtus qua nascentes cohibet, & fides qua ne adolescant allidit, ostenditur. Et allidit ad petram. Petra autem secundum Apostolum Christus est. In quem beatus est qui filia Babylonis paruulos, id est, tenera adhuc corporis vitia, allidet & conteret. **C** Ipsi vnigenito Deo ac Domino nostro gloria & laus in secula seculorum. Amen.

Psalmus. CXXXVII.

Confitebor tibi Domine in toto corde meo, quoniam audisti verba oris mei, Et in conspectu angelorum psallam tibi. adorabo ad templum sanctum tuum, **D** & confitebor nomini tuo. Super misericordiam tuam & veritatem tuam: quia magnificasti super omnes nomen tuum sanctum. In quacunque die inuocauero te, exaudi me, multiplicabis in anima mea virtutem tuam. Confiteantur tibi domine omnes Reges terræ: quia audierunt verba oris tui. Et cantent in visis Domini: quoniam excelsus Dominus & humilia respicit: & alta de longè cognoscit. Si ambulauero in medio tribulationis: viuificabis me, super iram inimicorum tuorum extendisti manum tuam: & saluum me fecit dextera tua. Domine retribues pro me: Domine misericordia tua in secula: opera manuum tuarum non omittas.

Duplicem in confessione significationem esse in plurimis locis demonstraui-mus: aut peccati nostri, aut laudationis Dei. Et hoc ita esse ex Euangelicis dictis promptum est noscere. Nam cum ait Dominus: Confiteor tibi Domine pater cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus seculi, & reuelasti ea paruulis, laudem Dei patris ob reuelata paruulis, quæ ignorata essent prudentibus confitetur: docens ideo absconsa ea esse his qui prudentes viderentur, quia non secundum innocentiam paruulorum præceptis Euangelicis credidissent. At verò vbi in eisdem Euangelijs dicitur: Et baptizabantur omnes in Iordane, confitentes **F** peccata

Quomodo
confitea-
mur Deo.

peccata sua: illic confessio peccatorum si-
ne ambiguitate significationis alterius cō-
tinetur. Maxima autem & vtilissima est le-
talium vitiorum morbis in eorum confes-
sione medicina. Sed confessio peccati,
non est tanquam rerum aliis ignoratarum
professio: vt si fur de furto, aut homicida
de cæde interrogatus confitetur. Neque
tanquam ignorans qui scrutans corda &
renes Deus est, ad scientiam sui confessio-
ne tua indiget: cui promptum est non so-
lum cogitata, sed cogitanda perspicere.
Confessio autem peccati ea est, vt id quod
à te gestum est per cognitionem peccati
confitearis esse peccatum. Nemo enim
quod agit, ad id agendum non aut fructu
oblectationis alicuius, aut iudicio bonæ
in eo opinionis aggreditur: dum aut rectū
id putat, aut eo gaudet. Sed cum per do-
ctrinam verique rationem, ea quæ sub spe-
cie aut vtilitatis aut voluptatis egit, intel-
ligit esse peccatum: per peccati intelligen-
tiam peccatum id esse quod à se gestum
est confitetur. Nullus autem id quod pec-
catum esse confessus est, deinceps debet
admittere: quia confessio peccati professio
est desinendi. Cæterum in intellectis &
confessis manere hæc peccati iam pridem
scientia veniam confessionis amittit. Con-
fiteri enim id tanquam recens cognitum
non potest, quod à se cum peccati cogni-
tione sit gestum. Desinendum ergo à pec-
catis est postquam in confessione est co-
gnitio peccati: & confitendum est, vt pro-
pheta docuit, corde toto non ex parte, ne-
que aliqua adhuc nobiscum cognitorum
peccatorum operatione residente. Quid
enim si quis de furto pœnitens, iniquis &
turpibus lucris pecuniam suam auxerit?
Non erit quidem fur, sed erit auarus & ra-
ptor. Aut si quis ex fornicatione desinens,
vino se nimio corrumpet: corpus quidem
suum non polluet, sed animum contami-
nabit. Et si quis à cædibus temperans ma-
ledicus esse persistet: manum quidem ho-
mucidam non habebit, sed linguam habe-
bit. Et quomodo quis ex toto corde po-
terit confiteri, non exigua secum peccati
parte residente? Deterfis itaque omnibus
vitijs confessione opus est desinendi: & o-
randum semper ad Deum est, vt in cohi-
bendis peccatis extinguendisque incenti-
uis eorum, pendula voluntatis nostræ stu-
dia confirmet. Ob quod iam confidens
propheta, per confessionem ac precē suam
in portu se innocentiae collocat cum ait:
Confitebor tibi Domine in toto corde meo, quo-

niam audisti verba oris mei.)

A Duplex intelligentiæ huius, vt superius
iam diximus sensus est. Nam siue laudem
Deo confitetur, quia verba oris eius audi-
ta sunt: siue per misericordiam Dei, cum
diu orasset adiutus, iam omnibus peccatis
desinentibus confitetur, fidei nostræ vtrū-
que conueniens, vt & Deum laudemus, &
confiteamur intellecta peccata. Dehinc
sequitur: *Et in conspectu angelorum psallam ti-*
B *bi.)* Parū sibi existimat propheta esse, vt ho-
minibus tantum præsentibus psallat: quia
homines corporalium tantum negociorū
officia inspiciunt. In eo enim quod psal-
lit, motum complacitæ deo operationis
ostendit. Non ergo ea quæ videntur in
corpore cerni desiderat: sed ea quæ spiri-
tally naturæ spiritales contuentur gere-
re festinat. Scit enim se sub specula ange-
lorum vitam omnem morēsque agere, &
vbique hæc diuinorum mysteriorum au-
xilia fidelibus cunctis assistere: vt scriptum
est: angelus Domini in circuitu timentiu
eum. Legem etiam Mosi in manu media-
toris per angelos fuisse dispositam docet
Apostolus. Nec non & Helisæus absolu-
tissimè docuit humanas infirmitates ange-
lorum auxiliis defendi: & in omnibus pe-
riculis si fides maneat in nobis, adesse spi-
ritualium virtutum defensionem. Namque
cum Rex Syriæ capere Geth urbē, in qua
idē Helisæus propheta esset pararet, & no-
cturnis itineribus exercitum suum, qui
antelucanus urbem obsideret, destinasset:
puer Helisæi conspecta obsidione dixit:
O Domine quid faciemus? & dixit Heli-
sæus: Noli timere: quia plures sunt nobis-
cū, quàm cum illis. Et orauit Helisæus ad
dominum, & dixit: Adaperi domine ocu-
los pueri huius & videat. Et aperuit domi-
nus oculos pueri & vidit, & ecce mōs erat
plenus equis & curribus in gyro Helisæi,
& descenderunt ad eos. Tātus & tam no-
bilis propheta, solus contemplatione au-
xiliorum spiritualium dignus est. Sed ora-
tio eius ad Deum, visum incorporealium
etiam puero suo meruit. In horum igitur
adistentium humanis auxiliis angelorum
cōspectu psallet propheta: spiritualibus spi-
ritualium operum contemplatione placitu-
rus. Sed non solum coram angelis psallet
sed etiam id quod sequitur efficiet: *Ado-*
F *rabo ad templum sanctum tuum.)* Non in tem-
plo, ne quid secundum consuetudinem
Iudæorum corporaliter loqui videretur,
si adoraret in templo: sed ad templum, id
est, apud templū, spiritu & corpore ado-

Psalm. 33.

4. Reg. 6.

2. Cor. 6.

raturus. Templum autem Deo esse sanctū quemque, Apostolus docet dicens: Vos estis templum Dei, & spiritus Dei habitat in vobis. Habitatio ergo quę ex nobis Deo digna erit, Deo templum est. Apud hoc ergo templum Deo sanctum adorabit, nō sine perfecta ratione doctrinæ: ne qua hæreticis de incomposita orationis confusione ad studia sua pateret irreligiositatis occasio. Ait enim: *Et confitebor nomini tuo super misericordiam tuam & veritatem tuam.*)

Matth. 22.

Cum Dei nomini confitetur, tenet euangeliorum & legis congruam fidem. Quod enim sibi nomen esse sciri Deus voluit: eodē dicto euāgelico & legis dominus Sadducæis resurrectionem corporum abnegantibus respondens ostendit. Ait enim: De resurrectione autem mortuorum non legistis, quod dictum est vobis à Deo dicente: Ego sum Deus Abraham Deus Isaac, & Deus Iacob? Non est Deus mortuorū, sed viuentium. In absoluto ergo hæreticorum error est, qui alium atque alium euangeliorum & legis Deum asserunt: cum Dominus id quod principale in lege est, ad confirmationem spei euangelicę commemorat. Est autem & nomen aliud Deo quod in euangelis cognoscimus, Dño dicente: Pater venit hora, honorifica filium tuum, vt & filius tuus honorificet te. Et post multa alia sequitur. Manifestaui nomen tuum hominibus. Et quod nomen esset superius ostendit dicens: Pater venit hora, honorifica filium tuū. Huius ergo nomen adorat, qui & secundum legem Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob sit, & secundum euangelia vnigeniti Dei pater est. Extinguit quoque insolentem eorum professionem, qui humanę naturę & infirmitatis immemores, & immisericordem Deum prædicantes, peccatis pœnitentium veniam & solatium non relinquunt: cum ad pœnitentiam, per quā à peccatis desistitur, doctrina legis, prophetarum, euangeliorum, Apostolorum eos qui peccauerint adhortetur: vt desperatę iam spei aliquantulum per eam solatij comparetur, vt amissis licet beatis & maximis & Deo proximis, ne his saltem quę talibus sunt secunda careamus. Tollit etiam stultissimam eorū temeritatem, qui frustrato falsoque corpore Dominum in carne visum esse contendunt: vt eum pater e mentita veritate in habitu falsę carnis ostenderit, non recordantes post resurrectionem corporis spiritum se videre credētibz apostolis dictum esse: Quid

Luc. 24.

conturbati estis, & quę cogitationes ascenderunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes meos, quoniā ipse ego sum: palpate & videte, quoniam spiritus carnē & ossa nō habet, sicut me videtis habere. Ab horum igitur confessione confessionē suam propheta discernit, perfectę fidei tenens ordinem: cum in nomine Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob, cū in misericordia pœnitentium misericordem, cū in veritate verbum caro factum confitetur. Causa etiam confessionis hinc sumitur. Quoniā magnificasti super omnia nomen sanctum tuum. Non vni tantū genti Dei nomen est cognitum: sed super omnia magnificatum est, & in omnes magnitudo sanctitatis extenditur. Non barbarus, non Scythia, non seruus, non liber, non mulier, non vir, non ætas vlla discernitur: super omnia enim magnificatū Dei nomen est. Tempia collapsa sunt, simulachra mutata sunt, aruspices interuentu sanctorum silent, augurum fides fallit: vnum Dei nomen in omnibus gentibus sanctum est. Adest enim semper in se sperantibus sanctis suis: vt vbicunque inuocatum fuerit, præsentem opem tribuit. Ait enim: *In quacūque die inuocauero te exaudi me.*)

D Nullum diem iustus quisque sine metu transigit, neque anxia semper erga se fides securi temporis ocium recipit. Scit omnes dies plenos insidiarum sibi esse, diabolo atque angelis eius excidium sibi semper molientibus. Scit illam diem Domini occultam insperatam, & modo nocturni furis repentinam futuram. Vt igitur se in quacunque die inuocantem exaudiat deprecatur. Nec diffidit propheta quid in quacunque die exauditus obtineat. Sequitur enim: *Multiplicabis me in anima mea virtute tua.*) Per multam scilicet Dei curā multiplicabitur ipse in animæ virtute: ne quid in se tribulationibus, ne quid terroribus pateat: sed cum tentationes ingruent cum metus incidet, omnia multiplicata animæ virtute tolerantur. Et quia certa spes ista est, vt animæ virtus diuinę misericordię multiplicetur auxilio, debitam ob id ab omnibus deo confessionem fatetur dicēs: *Confiteantur tibi Domine omnes reges terrę, quia audierunt verba oris tui. Et cantent in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini. Quoniam excelsus Dominus, & humilia respicit, & alta à lōgē cognoscit.*) Et quos reges terrę propheta significet, iam in plurimis psalmis ostensum est. Reges non gentium, sed terrę, id est, sui vniuscuiusque corporis regem

regem definente à se regno peccati: vocati enim sumus in regnum cœlorum, regno mortis euerſo: Mors enim regnavit ab Adam vsque ad Moſen: & iam vnusquisque rex ſuus eſt ſecundum Apoſtolum: Iam ſine nobis regnatis. Horum igitur confeſſio Deo digna eſt. Audierunt enim omnia verba oris Dei, & in reges ſe conſtitutos ſciunt. Neque ſolum confiteantur, ſed & cantent in vijs Domini, non transgredientes vias Dei, ſed in his euntes. Viæ autem Dei ſunt propheta omnes & apoſtoli in vnam viam vnumquemque via ſua dirigentes. Et quod ex omnibus in vnam concurratur propheta demonſtrat dicens: State in vijs domini, interrogate ſemitas Dei æternales, & videte quæ eſt via bona, & ambulate in ea. Viæ enim Domini æternæ. In his itaque vijs domini cātandum eſt, & hymnis prophetalibus cōcinendum, quia magna Dei gloria eſt. Magnificentia enim eius non eſt finis. Nā magnitudinem gloriæ ſuæ opera teſtatur, cœlum, terra, æther, maria, homo ipſe, qui rationis particeps horum cognitione perfectus eſt, vt per hæc viſibilia inuiſibilem Dei gloriam contueretur. Neque ſolum magna eſt Dei gloria: ſed etiam excelsus eſt, & humilia respicit. Hinc eminentiſſitudinis ſuæ admiratio maxima eſt quod humilia respicit qui excelsus eſt. Sed quæ humilia respicit? Nempe iſta: Cor contribulatum & humiliatum Deus non ſpernet. Et rurſum: Et ſuper quem respiciam niſi ſuper humilem & tremementem verba mea? Sed quia excelsus humilia respicit, habet in ſe aliam quoque admirationem, quod & alta de longè cognoscit. Superbe & insolentes cogitationes Deū non fallunt: agnoscit omnia, & niſi ſcientia eius impenetrabile eſt. Deus (vt ſcriptum eſt) propè eſt his qui tribulato ſunt corde. Non admiscetur autem arrogantibus, neque insolentibus propè eſt. Vnicuique enim noſtrum pro fidei diuerſitate aut proximus eſt aut remotus: ſpirituali virtute ubi ſe dignum eſt acquieſcens, & ideo humilia de propè, & à longè alta cognoscit. Quia & per indignitatem abeſt ab insolente & per virtutem longè quæ licet ſunt, ſuperba cognoscit, *Si ambulauero in medio tribulationis, viuificabis me.* Non abnuſit iuſtus iſte, ne in medijs tribulationibus ambulet. Scit enim quia tribulatio patientiam ſecundū Apoſtolum operatur. Scit improbabilem

virum non placere, ſcit victorem militem niſi bello non futurum, ſcit intentatam fidem languere, ſcit in tribulationibus ſecundum Apoſtolum gloriandum, ſcit imparem ſe tribulationibus ſine auxilio Dei eſſe, & idcirco per Deum ſalutis ſuæ certus eſt. Et cum in medijs tribulationibus ambulet, per eundem ſe viuificandum eſſe conſiſtit. Ait enim: *Super iram inimicorum meorum extendiſti manum tuam, & ſaluum me fecit dextera tua Dominus retribuit pro me.* Irascentibus inimicis extenſa nos manus Dei protegit. Tribulationes enim inimici afferunt irascentes fidei & ſpei noſtræ: quia aduerſarius noſter ſecundum Apoſtolum diabolus, tanquam leo rugiens ambulat, quærēs nos deuorare. Sed ſuper iram inimicorum, per quos diabolus ſemper operatur, manus domini extenditur, & ſperantes in ſe ſaluos facit dextera eius. Virtus ſignificatur in dextera, & ideo dominus, qui Dei virtus & Dei ſapientia eſt, nonnūquam Dei dextera nuncupatur & cognominatur, per quem aduerſus omnes inimicos in omni tribulationum bello protegemur. Seruauit autem euangelicæ mæſuetudinis propheta rationem, qua iniuriā reddere his qui nos perſequuntur inhihemur, dicens: Dominus retribuet pro me. Illi enim vindicta ſeruanda eſt, qui in calumnia veſtes dimitti & pallium iuſſit, qui poſt iniuriam alapæ vnus præberi & maxillam alteram voluit, qui vetuit malum pro malo reddi, plus vindictæ adepturis his qui æterno iudici ultionem præſentis iniuriæ reſeruaffent. Concludit deinde fideliffimæ ſpei voce: *Domine miſericordia tua in ſecula opera manuum tuarum non omittas.* Vt quia Dei miſericordia in ſeculum eſt, extendens ſuper iram inimicorum manum ſuam, & fideles ſuos protegēs dextera ſua, & pro his retribuens opera manuum ſuarum non omittat, hominem ſcilicet qui ait: Manus tuæ fecerunt me, &c. Nonnūquam manu Dei facta commemorari ſolent: homo verò ſemper manibus Dei effectus, nobiliore in eum opere ex manuū commemoratione monſtrato. Vt igitur hunc non omittat precatur, vt ſit ei auxiliator affiduus per eum & in eo qui dicit: Ecce ego ſum vobiscum omnibus diebus vsque ad conſummationem ſeculi, dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui eſt benedictus in ſecula ſeculorum. Amen.

Rem 5.

Psal. 50.

Psal. 33.

Psal. 118.

Matth. 28.

Psalms CXXXVIII.

DOMINE probasti me & cognouisti me, tu cognouisti sessionem meam & resurrectionem meam. Intellexisti cogitationes meas de longè: semitas meas & directiones meas inuestigasti. Et omnes vias meas præuidisti: quia non est dolus in lingua mea. Ecce tu domine cognouisti omnia nouissima & antiqua: tu formasti me, & posuisti super me manum tuam. Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, non potero ad eam. Quo ibo à spiritu tuo? & à facie tua quo fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum ades. Si sumpsero pennas meas ante lucem, & habitauero in postremis maris. Etenim illic manus tua deducet me: & tenebit me dextera tua domine. Et dixi, fortè tenebræ conculcabunt me, & nox illuminatio mea in delicijs meis. Quia tenebræ non obscurabuntur à te: & nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebræ eius, ita & lumen eius. Quia tu possedisti renes meos: suscepisti me de utero matris meæ. Confitebor tibi quia terribiliter mirificatus sum: Mirabilia opera tua, & anima mea nouit nimis. Non est occultatum os meum à te: fecisti in occulto: & substantia mea in inferioribus terræ. Imperfectum tuum viderunt oculi mei & in libro tuo omnes scribentur: die replebuntur, & nemo in eis. Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus: nimis confortatus est principatus eorum. Dinumerabo eos & super arenam multiplicabuntur: surrexi & adhuc tecum sum. Si occidas Deus peccatores: Viri sanguinum declinate à me. Quia contentiones in cogitatione accipient: in Vanitate ciuitates tuas. Nonne qui oderunt te Deus oderam illos: & super inimicos tuos tabescebam. Perfecto odio oderam illos: inimici facti sunt mihi. Proba me Deus & scito cor meum: interroga me, & scito semitas meas. Et vide si via iniquitatis in me est: & deduc me in via æterna.

Omnis quidē propheticus sermo ex diuini spiritus instinctu profectus est: & hoc nō in obscuro est, cum legimus: Hæc dicit Dominus. Et iterum: Audite verba Domini. Et rursum: Quoniam Dominus locutus est. Et in eodem: Os enim Domini locutus est ita. De psalmis autem ipse Dominus in euangelijs confirmat, eum de se loquens ait: Si Dauid in spiritu vocat eū Dominum, quomodo dicitis quod filius eius est? Docēs omnia Dauid spiritu prophético elocutum. Locutum autem de se, licet in hoc eodem loco ostenderit, cum ab eo ait Dominum se esse in spiritu nuncupatum, absolutius tamen ostendit in psalmis sacramentum omne corporei aduentus sui contineri, dicens: Hæc sunt

verba mea quæ locutus sum ad vos cum adhuc essem vobiscum quoniam oportebat omnia impleri quæ scripta sunt in lege Moysi & prophetis & psalmis de me. Nō est ergo ambiguum quin in psalmis de eo scriptum sit. Nam tamen pleræque in his talia sunt, vt ad personam patriarcharum, prophetarum, martyrum, apostolorum, generationis quoque primæ & generationis sequentis referri oporteat: tamen quia omnia in Christo & per Christum sunt, quicquid illud in psalmis, & sub diuersorum est personis prophetarum, omne de ipso est. Quia doctrina omnis diuersis licet præceptorum generibus multiformis, hoc per diuersos præstet vt ipse noscatur. Hæc nobis propter præsentem psalmum cōmemoranda necessario fuerunt: ne fortè sine probabili autoritate præsumpsisse existimaremur, vt ad personam Christi omnem hanc eius prophetiam referremus. Diligenter autem ea obseruanda ratio est, vt quæcunque homini illi, quem ex utero sanctæ virginis assumpsit, & in quo se nasci hominem qui Deus erat voluit, apta esse & congrua videbuntur, cum debita cælesti naturæ suæ dignitate tractentur: neq; sacramentum salutis nostræ, qua in forma Dei manens formam serui accepit, ad contumeliam indemutabilis suæ & inuisibilis & incorporeæ & impassibilis substantiæ coaptemus. Quod enim homo fuit nobis profecit, sibi nihil dempsit. Exinaniuit enim se, in forma Dei manens: vt & forma hominis esset, non vt forma Dei esse desineret. ait enim ipse: Quæcunque pater facit, eadem & filius facit similiter. Nūquid in forma serui manens, virtutem & diuinitatem, qua in forma Dei manebat amisit? Cum enim in corpore humilitatis nostræ quæcunque pater facit, eadem & ipse facit, similiter nihil per consortium carnis à paternæ diuinitatis potestate degenerat: neque id corpus quod assumptum est, virtutem naturæ antea manentis aboleuit, cum in eo corpore quod assumptum est, virtus naturæ antea manentis operetur. Itaque si quid infirmum ex persona eius dictum reperietur: ad hominem referri oportebit, per quē habitauit in nobis. Verbum enim caro factum est, & habitauit in nobis. Referendum autem ob id est, quia non aliena aut simulata naturæ hominem assumpsit. Verbum namque caro factum habitauit in nobis: non in via infirmitatēq; carnis ex verbi virtute deficiens, sed naturæ nostræ infirmitates homo natus assumens

Joan. 5.

Joan. 1.

Hier. 31.
Esaiæ 24.
Esaiæ 58.
Matth. 22.

Luc. 24.

assumens. Assumptio autem infirmitatis non fecit infirmum: quia aliud est naturā esse, aliud assumpsisse naturam. Et extra generis necessitatem voluntatis accessio est. Non enim peccator fuit, sed peccata suscepit. Neque infirmus extitit, sed portauit infirmitates. Ipse enim secundum prophetam peccata nostra suscepit, & infirmitates nostras portauit. Et ne quid in passibilem atque indemutabilem diuinitatem infirmitatis incidere existimaretur, adiecit, Et nos putabamus eum in doloribus esse. Suscepit ergo infirmitates, quia homo nascitur: & putatur dolere, quia patitur: caret verò doloribus ipse, quia Deus est. Et cum habitauit in nobis, cumque infirmitates nostras suscepit, & cum susceptis infirmitatibus non dolet, non potest non esse qui habitat, nec à se defecisse qui suscepit, nec abolutus Deus esse qui non dolet. Et hæc quidem propter præsentem psalmum commemorata paucis sunt, quia videtur statim ex persona hominis cœpisse: ne per hoc quod tanquā homo loquitur, decessisse ex paternæ diuinitatis gloria videretur. Ait enim: *Domine probasti me & cognouisti me.* Apostolus cum nos patientiæ & spei doctrina erudiret, ait: Tribulatio patientiam perficit, patientia autem probationem, probatio verò spem: spes verò non confundit. Et hæc quidem in sanctorum quoque vita atque operibus fuisse cognoscimus: ut multis passionibus tribulationibusque iactati, probabiles Deo facti sint. Si quis enim exulem Abraham, & in metu parricidij & cœlibatus, & in ceterarum passionum iniuriis mansisse fidelem semper meminerit: si quis fugam Iacob, & præter æstiuorum dierum laborem, hybernarum noctium vigilas in custodiis ouiū recordetur: si quis Mosi quadraginta annorum seruitutem, & in eo acerba plebis opprobria, & magorum aduersus eum æmulas potestates recenseat: intelliget eos patientia & constantia spei probatos, non immerito id esse præmij consecutos, ut in Abrahamæ semine gentes benedicerentur, & Iacob Israel esset, Moses Pharaoni in Deum fieret. Longum est passiones cæterorum patriarcharum, prophetarum, apostolorum: & beata atque inuicta illa Pauli in mari, in fluminibus, in terra, in solitudinibus, in vrbibus, in propriis, in exteris, in plagis, in vinctulis, in carceribus, in theatri fidei documenta memorare. Certè hos omnes patientia probabiles reddidit, per quam non erubescendæ spei suæ

fiduciam probauerunt. Sed hæc opportunius & plenius suis locis tractari oportet: nunc ad eum ex cuius persona psalmum constare diximus, reuertendum est. Non confundenda autem persona diuinitatis & corporis est. Omnis enim nunc in exordio ex persona eius hominis, quem assumpsit, oratio est. Probasti me & cognouisti me. Probatus est, ut cognosceretur: quia posterior est probatione cognitio. Et videamus secundum euangelicam doctrinam hic Dei filius quomodo sit & probatus & cognitus. Humilitas nanque eius, per quam meruit ab omni cœlesti, terrestri & inferno adorari, & in gloria Dei patris esse: probatio eius fuit. Ita enim Apostolus ait: Fuit obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter hoc exaltauit eum Deus, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine eius omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum. Et omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus in gloria est Dei patris. Propter hanc itaque usque ad mortem obedientiam, & mortem crucis infirmitas carnis assumptæ & in nomine atque naturæ honore immortalitatis, & in patris Dei gloria collocatur. Dei enim nomen donatur, & nomen non sine honore donatur: honor autem qui donatur non alius potest esse quàm nominis, nomen verò indulti honoris, non aliud est quàm quod gloria est paterna: ut qui in forma Dei manens, formam serui accepit, propter obedientiam formæ seruili cum crucis morte susceptæ in gloria Dei patris esset, cuius antea manebat in forma. Sed hæc Apostolus iam de perfectis locutus est. Demonstrandum autem in euangelio est, ubi & probatus & cognitus est. Humilitas itaque eius probatio est. Unigenitus nanque Deus peccatorum remissor, æterni regni dominus, baptizati se tanquam peccator exposcit. Officium istud baptista renuit, agnoscens eum qui sibi potius peccata donaret: ille autem suscepti in se hominis iusticiam, etiam sacramento baptismi expleuit. Et peccati nostri ipse peccati nescius participes fieri non recusat: & omnem in se humilitatem caducæ carnis assumens, Iordanem turbis peccatorum mixtus ingreditur. Probatur in istis omnibus dum geritur: sed videamus an probatus agnoscitur. Ait enim euangelista: Et baptizato Iesu cœlestim ascendit de aqua. Et ecce aperti sunt cœli, & vidit spiritum Dei descendentem de cœlo sicut columbam venien-

Esaiæ 52.

Philip. 2.

Matth. 3.

tem in ipsum, & ecce vox de cœlo dicens ad eum: Hic est filius meus dilectus, in quo complacui. Probationem mox consecuta cognitio est. Et quem humilitas probabilē fecerat, hunc paterna vox filium complacitum sibi postquam probauit ostendit. Est & probatio quam statim cōsecuta cognitio est. In deserto agit & tētationi diaboli subijcitur: seseque nunc in fastigium templi, nunc in excelsum montem patitur efferri. Contumeliæ itaque & iniurię tam graui se dedit: dum in deserto est, dum cōditione tentationis illuditur, dum eleuari potest in templum atque montem. Sed tentationum probationem agnoscētis testimonium non reliquit. Ait enim scriptura: Tunc reliquit eum diabolus, & ecce angeli ministrabant ei. Homo tentatur, homo circumfertur: sed post hæc angeli ministrāt. Per probationem cognoscitur, per cognitionem dignus est ministerio angelorum. In cæteris autem quoties probatus est, toties & cognitus est. Petrus autē passionē eius detestatus est: crucis in eo scandalum præ amore & confessæ iam à se diuinitatis cognitione non sustinens. Sed quia eum ob infidelitatem crucis satanan nuncupasset: non multo post cum in mōte gloriæ suæ habitu constitisset tali à patris voce cognoscitur: Hic est filius meus dilectus, in quo complacui, hunc audite. Probationem quam tentatio Apostoli effecerat, paternæ vocis agnitio est consecuta. Dehinc sequitur: *Cognouisti sessionem meam & resurrectionem meam.* In sessione doctrinam significari, Euangelica est autoritas. Sessiones autem nobis hæc sunt, quæ à Græcis cathedræ nuncupantur. Moses cathedram habuit secundum domini dictum: Super cathedram Mosi sederunt scribæ & Pharisei. Omnia ergo quæcunque dicunt vobis, facite & obseruate: secundum autem opera eorum nolite facere. Dicunt enim & non faciunt. Cum igitur doctrina phariseorum ob id probabilis esse doceatur, quia ipsi in Mosi cathedra sederunt: doctrina necessario significatur in cathedra. Cognouit itaque sessionem eius, cum dignitatem eius in omnibus prædicat, cum voluntatem eius qui se misit exequitur, cum humilitati corporis sui gloriam postulans audit è cœlo: Et honorificaui, & honorificabo. Sed doctrina eius non minus in sessione quam in resurrectione eius cognoscitur. Nam ut sessio doctrinæ præceptum est, ita & resurrectio operationis effectus est.

Matth. 8. Sedens Iesus docuit in monte, sed post do-

ctrinam ad opera descendit. Ita enim scriptū est: Et descendente eo de monte secutæ sunt eum turbæ. Et ecce leprosus quidā veniens adorabat eum dicens: Domine, si vis potes me mundare. Et extendens manū tetigit eum Iesus dicens: Volo, mundare. Ad sanādam quoque archisynagogi filiam surrexit dominus. Scriptū est enim: Et surgens Iesus, sequebatur eum cum discipulis suis. Cum autem perfectum illud in lauandis Apostolorum pedibus humilitatis suæ officium expleuit, ita legimus: Surrexit à cœna, & posuit vestimenta sua, & accepto lintheo præcinxit se. Cognoscitur itaque in sessione eius & resurrectione doctrina atq; opus: quia & sermone & opere Dei in se patris gloriā prædicabat. *Intellexisti omnes cogitationes meas de longe* Scrutās corda & renes Deus est. Et quomodo de longē cogitationes eius intellectæ sunt? De longē, non ad locū, sed ad tempus refert. Nō enim de longē se intellexisse ait, vt significatio loci esse credatur, tāquam longē ab humanis operibus situs, cum visu virtutis suæ & sciētia ea quæ cogitantur intelligat: sed de longē intellexit, præteriti potius temporis significans ætatē. Et vbi istud quod longē antē cogitationes suas cognouerit reperiemus? Nempe vbi dicitur: Ecce puer meus quē elegi, dilectus meus in quo complacuit animæ meæ. Ponā spiritū meū super eū, & iudiciū gentibus nūciabit. Non clamabit, nō contēdet, neq; quisquā in plateis vocē eius audiet. Et huius prophetiæ tū Euāgelista meminit, cū his quos curabat, vt de se tacerēt iubebat. Has ergo cogitationes eius, humilitatis scilicet & patientiē longē antē intellexit, quia de his erat prophetarū ore testatus: *Semitā meā & directionē meā inuestigasti.* Est autē de semita & directione antequā id ipsū tractetur nō nihilū præloquēdū, id nāq; quod nobiscū semita est, alia virtute atq; intelligentia cum Græcis est. Tritā. n. nuncupāt. i. frequēter gressu discursūq; cōtritā: per quā nō semel neq; aliquando, sed semper ineundum sit. Quod autē nostri directionē transtulerūt, id illi ex Hebræo *σχι̇ or* interpretati sunt. *σχι̇ or* autē quarundā gentiū consuetudine, certum & constitutū modum itineris significat: vt apud nos miliariū, id illi *σχι̇ or* nuncupent. Dominus itaq; noster in eo corpore quod assumpsit, iā transcursā à se atq; tritam in prophetis semitā percurrit: & certū constitutūmq; sibi itineris sui fine confecit. Quod autē per tritā prædicationis semita ambulauerit, audiamus ipsum

ipsum dicentem: Hierusalem Hierusalem quæ occidis prophetas, & lapidas eos eos qui missi sunt ad te. Quoties voluit colligere filios tuos sicut gallina congregans pullos suos, & noluisti? Quoties cum ait, frequentiam numerosæ significationis ostendit. Nihil ergo noui & egit & passus est, cum per nolentem congregari filios suos Hierusalẽ toties & auditus & inhonoratus est in prophetis. Quod autem definitum & præscriptum confecturus esset, ostenditur in eo cum ait: Ego te honorificaui super terram, opus consummaui quod dedisti mihi. Qui datum sibi opus consummat, modum præscriptæ operationis expleuit. Scit autem sibi constitutum esse quid gerere oporteat, cum ait Petro, gladio his qui ad apprehendendum eum venerant resistenti: Calicem quem dedit mihi pater meus, non vis ut bibam illum? Docens se præscriptæ sibi à patre passionis calicem esse bibiturum. Scit se etiam semitam suam directionemque complexisse, cum potato aceto spiritum traditurus ait: Consummatum est, & mox tradidit spiritum. Hanc ergo semitam & directionem suam pater inuestigauit. Inuestigauit autem, cum per prophetam de sorte vestis prophetauit, ut scriptum est: Et super vestimentum meum miserunt sortem. Et iterum cum de tradito inter latrones atq. suspensio recognitus est propheta dicens: Et cum iniquis estimatus est. Et cum de osse intacto atq. impresso vulnere ante prædictum est: Os eius non confringetis. &, Videbunt quem compunxerunt. Hæc itaque, quæ ei omnia erant in passione præscripta, à Deo peruestigata sunt ut fuerant prophetata. Ac ne quid ex his quæ gessit ac passus est, incognitum fuisse patri existimaretur: generaliter cuncta complexus est, dicens: *Et omnes vias meas præuidisti.*) Sed qui præuidit, vidit antequam res esset. Præuidit etiam hoc, quia non est dolus in lingua mea. est enim secundum propriam professionem, veritas, via & vita. Non recipit dolum veritas, non enim mentitus est aut fefellit lingua omnis eius officio functa est veritatis, quia ait: Cælum & terram præteribunt, verba autem mea non præteribunt. Patrem Deum prædicat, se verò esse & hominis & Dei filium confitetur. Dolum prædicatio ista non habuit, quæ & de se & de honore eius qui se miserat fatebatur. Proficit deinde paulatim sermo coeptus ab homine: & ad significationem naturæ in eo

cœlestis extollitur, cum ait: *Ecce tu Domine cognouisti omnia nouissima & antiqua: tu formasti me, & posuisti super me manum tuam.* Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, non potero ad eam.) Personæ istud prophetæ non conuenit, ut ex se dixisse videatur, Mirabilis facta est scientia tua ex me, ut mirabilis facta Dei cognitio ex eo sit, Mose antea cognitionem nobis Dei libro legis loquente. Sed ne ipsi quidem Mos hoc esse proprium potuit, Deum antequam flagrantem rubum conspici nescienti. Opinione quidem electi in Abraham & Isaac & Iacob populi sui religioso, verumtamen familiarem cognitionem ante hoc tempus, nisi à Deo non adepti. Sed omnis sermo iste ei competit qui ait: Pater manifestauit nomen tuum hominibus. Et qui ait: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solū & verū Deum & quem misisti Iesum Christum. Sed hæc suo loco plenius prosequemur. Descendendum autem ad id est secundum ordinem dictorum, Ecce tu Domine cognouisti omnia nouissima & antiqua. Nouissima sunt cum probasti, cum cognouisti: & cætera quæ propria sunt eius hominis quem assumpsit. Antiqua sunt quæ modum non habent, quæ indefiniti temporis significant vetustatem. In principio enim erat verbum, & omnia per ipsum facta sunt. Dehinc ut nouissima Deus & antiqua cognouit, ita in eo quod sequitur, Tu formasti me, & posuisti super me manum tuam, vtrumque significat: ut quod formauit antiquum sit, quod superposuit manum nouissimum sit. Quod enim secundum naturam diuinitatis formatum sit, Apostolus docet dicens: Qui cum in forma Dei esset. Quod enim in forma est, formatur in formam: & quidem paternæ naturæ & diuinitatis formam. Et nescio an quod formatus in forma serui est, referri possit ad patrem: ut formatus ab ipso sit. Sapietia enim ipsa sibi ædificauit domum. Sed hinc nec temporis, nec questionis est amplius loqui. Quod autem propriè ad corpoream natiuitatem referri oporteat. Et posuisti super me manum tuam: ita docemur ex persona patris: Inueni David seruum meum, oleo sancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum. Nihil proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non adiciet nocere eum. Et non est ambiguum omnem hunc psalmum ad personam Domini esse referendum: quia ea omnia in eo sunt, quæ & diuinitati ip-

Ioan. 17.

Ioan. 18.

Ioan. 19.

Psal. 21.

Esa. 53.
Num. 9.
Zach. 12.

Matth.

Ioan. 17.
Ibidem.

Ioan. 1.

Philip. 2.

Psal. 88.

fius propria sint, & à naturæ nostræ infirmitate dissentiant. Et quia utroque in tempore, id est, nouissimo & antiquo, vel ipse prædicando, vel in Apostolis & prophetis loquendo, cognitionem ex se Dei mirabilem fecit, ait: Mirabilis facta est scientia tua ex me. Sed mirabilis quomodo? Nempe dum omnia esse intra Deum docentur, dum Deus esse in omnibus prædicatur: dum immensa & incomprehensibilis natura intus atque extra manens, locos omnes quibus contineri possit excedat. Mirabile est Deum ubique esse, & nusquam abesse: in omnibus esse & totum esse, & extra locos ac tempora pro infinitate, atque æternitate sua semper esse. Hoc mirificum hoc cōformatum: id est, sine infirmæ iam intelligentiæ opinione firmatum. Sed quid est istud quod dicitur, Non potero ad eam? Unigenitus ait: Omnia quæ patris sunt, mea sunt. Et sicut habet pater vitam in semetipso, ita & filio dedit vitam habere in semetipso. Et: Sicut pater viuificat mortuos, ita & filius quos vult viuificat. Similiter &: Ego & pater vnum sumus. Nulla discretio potestatis in verbis est, nulla etiam differentia virtutis in factis est. Quod vnum sumus, plerique irreligiosorum ad voluntatis tantum concordiam retulerunt. Sed cum dicitur, Vel operibus meis credite quia pater in me, & ego in patre non tantum voluntatis vnitas, sed etiam diuinæ virtutis ostenditur. Ergo cum omnia quæ pater facit faciat, & filius, eadem enim facit similiter: quærendum est, quid sit quod dictum est, Non potero ad eam. Sed cum audio, Pater maior me est, & rursum: Nō potest filius à se facere quicquam nisi quod viderit patrem facientem: hæc mihi intelligentiam suggerunt dicti huius, Non potero ad eam. Est enim pater maior filio, sed ut pater filio: generatione, non genere. Filius enim est, & ex eo exiuit: & licet paternæ nuncupationis proprietas differat, tamē natura non differt. Natus enim à Deo Deus, non dissimilis est à gignente substantia. Non potest ergo ad eum ex quo est exæquari. Nā quamuis alter in altero per vniformem ac simile eiusdem naturæ gloriā maneat: tamen & ex quo genitus est, nō exæquari in eo videtur posse quod genuit. Et videamus an hoc quod genuit. Nō potero ad eam, ad dignitatem paternæ confessionis relatum sit. Sequitur enim:

Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua

fugiam? Si ascendero in cœlum tu illic es, si descendero ad infernum ades. Si sumpsero pennas meas ante lucem. & habitauero in postremis maris. Etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.)

Non excedit paternā filius infinitatē neque naturam quæ ultra locos omnes est is qui in sinu est transgreditur. Sit licet in cœlo, sit in infernis & ultra postrema maris euolet: adest tamen ille vbicunque est. Nec subterfugi potest intra quem omnia sunt, & qui in omnibus est. Et ne quid irreligiosè ad contumeliam indemutabilis atque impassibilis substantiæ opinemur ex eo quod dictum sit, Aut à facie tua quò fugiā: ut videatur fugā ob passionis metū cogitasse: dictorum noscenda est, ut incolumi dignitate hæc necessaria cōmemorata esse intelligatur. Nemo autē eorum qui in studiis doctrinæ cœlestis demorantur, poterit ambigere Deū atque hominē Dominū nostrū Iesum Christū confiteri. Et hominē quidē in tempore, Deū verò semper & ante hominē & post hominē. Vtrunq. verò Deū scilicet atque hominem, tunc tantum cum in homine fuit. Erat enim in forma Dei, & formam hominis accepit: & rursum in gloria Dei patris est, forma videlicet serui in gloriā eius cuius in forma antè manebat proficiente: corruptionis scilicet natura per profectū incorruptionis absorpta. Cum igitur psalmum hunc cœptū ex persona hominis quem assumpsit meminerimus: diligēter contuendū est, ut intelligamus quid diuinitati ei⁹, quid homini sit aptādū: atque, ita ut sensum nostrū dictis magis applicemus, quàm per fallacis intelligentiæ opinionē sensui dicta subdamus. Ait enim: Quò ibo à spiritu tuo, aut à facie tua quò fugiam. Diuersa significatio est spiritus atque faciei. Et à spiritu quidem abibo, à facie autem fugiam. Dehinc sequitur: Si ascendero in cœlum tu illic es, si descendero in infernum & illic ades. Non eadem est ascensio in cœlum, quæ & descensio in infernum. Tertium deinde est, Si sumpsero pennas meas ante lucem, & habitauero in postremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Iam non hominis hæc vox est, ut pennas sumat, ut suas sumat, ut trans oceanum habitet, ut deducatur illuc manu Dei, ut teneatur dextera Dei. Potioris istud naturæ est. Et quis hic sit qui confidenter hæc dicat, ipsa dictorum ratio monstrabit.

Ostendens

Joan. 16.
Ibid. 5.

Joan. 10.

Joan. 14.
Joan. 5.

Ostendens igitur vnigenitus Deus eam quæ per se mirabilis facta est, & ad quam non potest paternæ admirationis confessionem, vtrunque in se tempus & naturam vtramque significat: scilicet eam qua & in spiritu & in corpore manens docuit. Cum enim ait, Quò ibo à spiritu tuo: tempus illud quo & ipse spiritus in spiritu paternæ gloriæ ante assumptionem hominis mansit ostendit. Non enim poterat spiritu quoquam abesse qui spiritus est: quia nec hic falli potest, nec ille deficere. At cum ait, A facie tua quò fugiā, assumptæ à se infirmitatis docuit etatem: humana enim infirmitas faciei Dei non patitur occursum, quia dictum Moysi est: Quis est homo qui videbit faciem meam & viuet? Quod non sustinemus defugimus, quia infirmitatis humanæ est occursum naturæ inconspicabilis fugere. Et fugit quidem quantum ad impatientiam visionis. Sed quia secundum propheta vultus Dei super facientes mala: naturæ quoque humanæ est, iudicium Dei quod significatur in vultu, fugere non posse. Non enim tanquam peccatur, qui peccati nescius est loquebatur vt fugeret: sed paternam infinitatem extra omnia manentem cum in spiritu antè docuisset, nunc quoque ex hominis persona qui nusquam Deum fugere posset ostendit. Sequitur quoque ratio dictorum, vt vtrunque ex eo quod & homo & Deus erat dixerit. Si ascendero in cœlum tu illic es, hoc diuinitatis est proprium. Nemo enim ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo: filius hominis qui est in cœlo. Terreni enim corporis natura, ascensionem hanc nisi in cœlestem gloriam demutata non obtinet. Si descendero in infernum ades. Humanæ ista lex necessitatis est, vt conssepultis corporibus ad inferos animæ descendant. Quem descensionem, Dominus ad cōsummationem veri hominis non recusauit. Id autem, Quò abibo aut quò fugiam, & illic es, & ades ad significationem doctrinæ eius quæ mirabilis ex eo facta est pertinet: per quam Deus omnia esse & in omnibus esse sit cognitus. Vt licet faciem Dei homo fugiat quia non sustinet, licet de supernis ad inferos mortis lege descēdat, Deus tamē ubiq. sit semper & in omnibus. Et quia per hæc superiora discretim ex vtroq. in quo erat naturæ genere prædicauit, Dei scilicet atq. hominis: tertio vnitatem naturæ iam se proficientis

ostendit dicens: Si sumpsero pēnas meas ante lucem, & habitauero in postremis maris. Etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Cum sumpserit pennas, iam corpore non grauatur. Cum suas sumpserit, docet hanc euolandi semper sibi fuisse virtutem. Cum ante lucem sumpserit, tempus resurrectionis ostēdit. Cum in postremis maris est, loca vt Deus humanæ demorationis excedit. Cum deducitur manu, non timet. Cum tenetur dextera Dei, non mutatur aut decidit. Donauit enim illi Deus nomen quod est super omne nomen, vt in nomine eius omne genu flectat cœlestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus in gloria est Dei patris. In eo enim quod datur ei nomē super omne nomen, manu ac potestate. Dei patris in gloria ipsius homo susceptus assumitur. Pennas autē ad demutationem terrenorū corporū in spiritalem atq. ætheream naturā referri, prophetica autoritas est: cum ad inopem fidei & bonorum operum pauperem dicitur: Ne extendas te cum sis pauper diuiti, sensu autem tuo abstine. Præparauit enim sibi pennas vt aquila, & reuertetur in domum eius qui præest ei. Pauperem extendentē se in spes diuitis arguit, quod in infidelitatis suæ inopiam fidelium exæquet opulentia. Diues enim non humanis opibus, sed cœlestibus thesauris: parat sibi pennas, quibus reuertatur in domum eius qui præest ei. Reuertetur enim vnde decidit, vnde per peccatum primi hominis expulsus est. Et quis est iste cuius hæc domus est, & qui ei præest? Nempe ille qui dixit: Amē dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Meminit & alibi dicens: cum de spiritualium indefessa iam aternitate tractaret, Pennigerabunt tanquam aquilæ: naturam euolandi in cœlum in resurrectionis demutatione sumpturi. Sed hic pennas sumit volaturus, non alienas, non nouas, sed proprietatis vsurpatione præsumptas: quia post passionis volūtariæ sacramentū & naturæ & potestatis pennas ad cœlū se habuerit efferendi. Sequitur etiam idem ordo dictorum, & ex vtriusq. naturæ intelligentia, hominis scilicet & Dei sermo decurrit. Ait enim: *Et dixit, forsitan tenebra conculcabant me.* Vox ista humana esse existimatur, quia videtur quibusdam aut irreligiosis aut imperitis sub illa passionis timiditate trepidare: quasi verò nunc sermo

Philip. 2.

Prouer. 23.

Luc. 23.
Esa. 40.

iste timoris alicuius habeat professionem, & non magis susceptæ mortis significauerit voluntatem, nullo eius metu ac terrore prælato. Non enim ait, Tenebræ conculcabunt me: sed ait, Forsitan tenebræ conculcabunt me. Quod fortuito adiecit: incertum humanæ de se opinionis, qua timere inferos creditus est, irrisit errorem. Nemo enim conculcari se certus, idem rursus an conculcetur incertus est. Vt autem hoc quod ait, Forsitan tenebræ conculcabunt me, non ad naturæ suæ trepidationem posset intelligi, sed impiæ de se intelligentiæ significaret incertum: continuò subiecit: *Et nox illuminatio in deliciis meis.*) Quomodo enim concutatur à tenebris, cui nox illuminatio in deliciis sit futura? Domino itaque passio ista deliciæ sunt: dum portas æreas confringit, dum vectes ferreos conterit, dum omnem potestatem despoliat, dum de his in se triumphat, dum eum quem ad imaginem suam fecerat redimit, dum deliciis paradisi restituit. In his igitur passionis oblectamentis atque deliciis nox ei illuminatio est: & illuminatio ob id, quia tenebræ non obscurabuntur à te, per naturæ vnitatem ad indemutabilem diuinitatis similitudinem. In filio pater est: & operibus ipsis testantibus, quod in eo pater sit confidenter ait: Non obscurabuntur à te, quia ex persona patris dictum in psalmis meminerimus, Cum ipso sum in tribulatione. Et ipse Dominus in Euangelis, cum de apostolorum trepidatione loqueretur ait: Ecce venit hora vt dispergatur vnusquisque vestrum, & me solum relinquantis: sed non sum solus, quoniam pater mecum est. Siue virtute, qua similia patri potest: siue natura & genere & diuinitate, qua ex Deo Deus natus est, pater secum est. Confidenter ergo ait, Quia tenebræ non obscurabuntur à te. Non enim sentit virtus indemutabilis tenebras, & infernam noctem lux vera non patitur. Sequitur enim:

Joan. 16.

Et nox sicut dies illuminabitur, sicut tenebræ eius ita & lumen eius.)

Hoc totum ad id refertur quod dictum est. Tenebræ non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur à te, & sicut tenebræ eius, ita & lumen eius à te. Semel dictum à te, refertur ad plurima. Ideo autem in deliciis nox est, quia sicut dies illuminabitur: illuminabitur autem ob id, quia vt tenebræ ita & lumen à Deo

fini, potente tenebrarum conditore condere lumen in tenebris. Et audiamus istud Euangelistam docentem, ita: Et lux lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt. Illo potente vt lux sit in tenebris, tenebris non potentibus obscuritatis suæ nocte lumen indefessi luminis comprehendere. Sequitur deinde: *Quia tu Domine possedisti renes meos, suscepisti me de utero matris mee.*

Confitebor tibi quia terribiliter mirificatus sum.)

Tenet etiam nunc ordinem significationis vtriusque, vt se & hominem & Deum doceat. Cum enim possidentur à Deo renes eius, & à matris utero suscipitur: corporalis in eo conditio monstratur. In renibus enim voluptatis est causa. Sed cuius renes à Deo possidentur, non exeunt in voluptates corporis incentiuæ lasciuiæ. Et qui ab utero matris suscipitur, non ad opera seculi à Deo susceptus excidit. Omnis igitur eius voluntas ac labor est patrem prædicare, voluntatem patris explere, acceptum à patre calicem bibere. Hæc enim hominis sui quem assumpsit officia sunt. Sed cum ait: Confitebor tibi, quia terribiliter mirificatus sum, confessionem omnem terribilis de se admirationis ad gloriam diuinæ substantiæ suæ reddit. Mirificatus est enim ob id, quia Deus possedit renes eius, quia à matris utero susceptus est. Per id enim quod voluntas eius & operatio Deo data fuit, mirificari terribiliter promeruit. Mirificatus autem terribiliter est, dum hora crucis tenebræ sunt, dū tremit terra, dum saxa rumpuntur, dum patent sepulchra, dum mortui resurgunt, dum in eodē corpore ipse cōspicitur, dum clausis ianuis soli sibi penetrabili aditu assistit, dum ad cœlos eleuatur, dum Apostoli gentium linguis loquuntur, dum vmbra eorum morbis medentur, dum claudis nummū poscentibus cursus donatur, dum eleemosynis inopum mortuus redditur, dum persecutores fiunt prædicatores, dū dissolutis catenis cātatur in carcere, dum in martyrio à martyre videtur in cœlis: dū postremo in eo quo eleuatus est corpore à dextris Dei sedet, cuius in gloria & manebat & permanet. Omnem autē eam qua terribiliter mirificatus est dignitatē, ad opus eius refert, cuius & paruit voluntati, dicens: *Mira opera tua, & anima mea nouit valde.*) Quod enim, inquit, terribiliter mirificatus sum, opus tuum est.

Eadem

Joan. 5.

Eadem autem & in Euangeliiis ratio seruata est, vt cum ad demonstrationem virtutis suæ dixerit: Quæcunque pater facit eadem & filius facit similiter. Et rursum: Sicut pater viuificat mortuos, sic & filius quos vult viuificat: tamen dignitatem operum omnium patri deferens, cum dicat. Non potest facere filius à se quicquam nisi quod viderit patrem facientem, contestatam de se potestatem per reuerentiæ honorem, ei cui omnia meminerat confitenda subiecit, non sibi adimens quod similia patri posset, sed eum per quem similia posset ostendens. Hæc igitur quibus terribiliter mirificatus est, licet quia potuit virtutis suæ fuerint: tamen patris operibus vniuersa ea detulit dicens, Mira opera tua, & anima mea nouit valde. Humanæ infirmitatis vox ista non est, vt mira opera Dei valde se nosse iactet. Soli hoc competit qui ait, Nemo nouit patrem nisi filius. Nouit enim non vt cumque, non leuiter: nouit autem valde, per eam fiduciam qua dicit: Pater in me, & ego in patre. In eo enim quod ait valde, perfectam scientiam, intimæ cogitationis ostendit. Et quia omnia mira opera Dei valde anima ipsius nouit, eruditionem doctrinæ in nos suæ memorat: quia nobis paternæ operationis iam non sint occultata mysteria, dicens: *Non est occultatum os meum à te quod fecisti in occulto.*) Os Christi ecclesiam esse, & prophetica & apostolica autoritas est. Nam cum secundum ea quæ in Genesi dicta sunt de Adam atque Eua apostolus tractaret, ita ait: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: ad expositionem dicti huius adiecit, dicens: Hoc mysterium magnum est, ego autem dico in Christo & in ecclesia: Quod autem per misericordiam Dei patris ecclesiæ hæc occultata non fuerint, ipse Dominus in euangelio testatus est, cum ait: Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis: ita pater quia sic fuit placitum ante te. Ab eo igitur nobis non occultantur quæ facta sunt in occulto. Nobis quidem non occulta sunt, sed seculi huius prudentibus facta sunt in occulto. Quod autem omnia ecclesiasticæ spei sacramenta in occulto fuerint, testatur & Apostolus, dicens: Prout potestis intelligere intellectum in sacramento Christi, quod aliis temporibus non est cognitum filiis hominum,

Matth. II.

Joan. IO.

Gen. 2.

Matth. II.

Eph. 3.

sicut nunc reuelatum est sanctis eius apostolis & prophetis, in spiritu esse gentes cohæredes & concorporales & comparticipes pollicitationis eius in Christo. Et iterum: Secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi ad vos ad implendum verbum Dei, sacramentum quod absconditum fuit ante seculum & à generationibus, nunc manifestatum est sanctis eius, quibus voluit ostendere diuitias gloriæ sacramenti Dei inter gentes, quod est Christus in vobis spes gloriæ. Occultum itaque mysterium fuit quod reuelatum est, esse Deo gentes cohæredes & concorporales & comparticipes pollicitationis eius in Christo. Occultum etiam mysterium est, quibus voluit ostendere diuitias gloriæ sacramenti Dei inter gentes quod est Christus in vobis spes gloriæ: occultum igitur hoc mysterium fuit. Quod esset Christus in nobis, hoc pater reuelauit. Petro enim dictum est, Non caro non sanguis reuelauit tibi, sed pater meus qui in cælis est. Reuelatum autem est Christum esse in nobis, in pauperibus, spiritu in tribulatis corde, in humilibus terræ, in purgamentis mundi, in ecclesiæ infimis. Infimum enim ecclesiæ, id est, omni humilitate summissum. Hoc ergo occultum mysteriū reuelatum est, quod est Christus in nobis. Non per Apostolum hæc tantum Dominus, sed etiam in hoc eodem psalmo ita loquitur dicens: *Non est occultatum os meum à te, quod fecisti in occulto: & substantia mea in inferioribus terræ.*) Non in inferno sicut superius cum de passione tractabat: sed in inferioribus terræ, cum de reuelatis à patre quæ in occulto fuerant prædicabat. Occultum autem fuerat quod est Christus in nobis, id est, substantia mea in inferioribus terræ. In inferioribus scilicet omnium humilitatis officiis. Procedit deinde secundum profectum euangelicum sermo psalmi, cum ait: *Imperfectum meū viderūt oculi tui, & in libro tuo omnes scribentur: die replebuntur, & nemo in his.*) Atque vt omnia secundum doctrinā cælestem intelligere possimus, id quod difficultatem affert absoluendum est. Quod enim Latini translatore imperfectum interpretati sunt, id in Græcis libris ἀρρεπρωσόν scribitur. Nec querimus de translatoribus. Vereor enim ne non aliter significari ab his potuerit. Id autem quod Græcæ est ἀρρεπρωσόν, significat id quod sine operatione maneat: vt sit id ipsum, cum factum tamen non sit.

Coloss. I.

Imperfectum autem nobiscum id demonstrat, quod cœptum, nec consummatum sit.

Sed si interius verbi huius virtutem pertractemus, potest non sanè à Gracitatis proprietate esse diuersum. Deo autè soli proprium potest esse vt sit, & infectus sit: quia quod est, non est necessitatis vt fiat: quod autem sit, non est antequam fiat. Sed qui æternus est manet, neque factus est. Hoc ergo imperfectum, & (vt ad intelligentiæ profectum dicere audeamus) inoperatum Dei oculis eius viderunt. Imperfectum enim tuum viderunt oculi mei. Sed qui tandem oculi? Nunquid spiritales illi quibus Deum patrem solus vnigenitus videt? Sed isti non egēt his quę sequuntur. Et in libro, inquit, tuo omnes scribentur, die replebuntur, & nemo in his. Profectum indemutabilis illa vnigeniti Dei natura non expetit. Et qui tandem ei erit profectus, vt omnes oculi eius in libro scribantur, & die repleantur, vt in his nemo sit? Hoc totum contumeliosum & impudens est opinari. Sed quemadmodum ossi eius, in quo ecclesiæ corpus ostenditur, quæ occulta erant nō occultata sunt: ita oculi eius hoc quod imperfectum Dei est, viderunt. Os autem a de ecclesiam referri (quę corpus est Christi) superius admonuimus. In corpore verò oculis principalis esse officij ac virtutis, nemini dubium est. Et quia oculi potiores cæteris membris sunt, in his Apostolos significari non ambigendum est: per quos lumen ecclesiæ & operationis diuina misteria præbentur. Quod Dominus manifestè in Euangeliiis ostendit. Namque cū Apostolos sal terræ, lumen mundi, & lucernam domus in candelabro ob egregia & conspicabilia (ad comparationis exemplum) fidei suæ opera nuncupasset: rursus vocans eos à terrenis & corruptibilibus thesauris & à seculi lucris, esse oculos corporis dixit ita:

Matth. 6. Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Si oculus tuus simplex est, totum corpus tuum erit lucidum: si autem oculus tuus nequam est, totum corpus tuum tenebrosus erit. Si ergo lumen quod in te est tenebræ sunt, tenebræ ipsæ quantæ erunt? Extra corporalem intelligentiam locus iste est, & idcirco spiritualiter intelligendus est. Apostoli itaq. qui ecclesiæ, id est, Christi corporis oculi sunt, lucidi & simplices iubentur esse: corpore toto lucido his simplicibus mansuro. Si autem

nequam fuerint, toto corpore necessario, tenebroso futuro: nulla scilicet tenebris spe luminis residua, si lumen ipsum in tenebris sit. Ex quo, ingenti periculo sacerdotes, qui ecclesiæ oculi sunt, negotiis seculi, curis pecuniæ, & familiarum rerum incrementis & conuiuiorum luxibus occupantur. Ecclesiæ enim lumen sunt, id est, corporis oculi. Et si lumen ipsum auariciæ & lasciuiæ nocte tenebrescat, corpori, id est, ecclesiæ, cui per naturam suam tenebræ sunt, quantæ insuper tenebræ de exemplo tenebrosi luminis inuehantur? Hi ergo oculi eius imperfectum Dei viderunt. Imperfectum autem Dei diximus, quod factum non sit, & maneat: in quo æternitas infectæ diuinitatis ostenditur. Sed audax fortè est, vt initialem illam Dei patris æternitatem visam ab Apostolis asseramus: maximè cū dictum sit. Deum nemo vidit vnquam nisi vnigenitus filius qui est in sinu patris. Sed nihil nostrum dicimus, nihil audax prædicamus. Dicat ille qui dixit, Qui me videt, videt & patrem non ipsum se patrem esse significans. Non enim roganti Philippo vt sibi patrem ostenderet, respondit: Ego pater sum, sed ait: Qui videt me, videt & patrem. Per indifferentis naturæ virtutem, eum de quo quærebatur patrem conspici & in sese respondit, & id adhuc absolutius subiecit: Quomodo tu dicis, Ostēde nobis patrem? Non credis mihi, quoniā ego in patre & pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, non à me loquor: sed pater qui in me manet ipse facit opera sua. Credite mihi, quoniam ego in patre & pater in me. Sin autem, vel propter opera credite. Arguit non intelligentem & adhuc de patre quærentem: & per operum efficientiam virtutem patris in vnigenito non contuentem. Manet enim pater. Est nanque genitus ex eo, nō est in eo nouæ creationis aliena natura. Virtute filius est, diuinitate filius est, substantia filius est, generatione filius est. Opera testantur, potestates loquuntur per naturæ progeniem in filio patrem esse, & per legitimæ originis substantiam filium in patre esse. Non dissentit hæc ab vnigenito nata generositas, vnum ambo sunt, Pater videtur in filio, & videtur non per inuisibilis nobis naturæ contemplationem: sed per operum admirationem. Filij enim opera, opera patris sunt, nō imbecillo ad efficienda ea filio,

*Sacerdotes
negociis se-
culi ne im-
plicentur.*

Joan. 1.

Joan. 14.

filio, neque diuersa virtute naturæ: sed id filio efficiente, quicquid is à quo ipse est genitus efficiat. Atque ideo per id quod in maiestate operum filius contemplabilis est, pater quoque videtur in filio. His ergo oculis qui æternitatem in filio paternæ virtutis contuentur, id est apostolis, id precatur, vt in Dei libro scribantur: maneant scilicet in memoriam æternam, pro quibus tali prece in Euangelis orauit: Pater manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de seculo: tui erant, & mihi eos dedisti, & verbum tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt, quoniam omnia quæ dedisti mihi dedi eis, & ipsi acceperunt & scierunt verè quoniam à te prodij, & crediderunt quia tu me misisti. Ego pro his rogo, non pro seculo rogo, sed pro his quos dedisti mihi. Pro his ergo orat vt in libro Dei scribantur. Et si qui fortè ambigant, cur non in libro viuientium scripti sunt: mihi maioris dignitatis videtur esse in libro Dei scribi, quia peccatores de libro viuientium delentur, iusti autem in libro Dei scribuntur. Quod vtrumque sub his dictis significatur: Deleantur de libro viuientium, & cum iustis non scribantur. Pro resurrectionis enim diuersitate, quia stella à stella differt in gloria plures in libro viuientium erunt. Iusti autem in libro Dei scribuntur: quia peccatores nō modo cum iustis non scribuntur, sed ne in libro quidem viuientium relinquētur. Sed contuendum est qui profectus eorum sit qui in libro Dei scribuntur. Nēpe isti: Die replebuntur, & nemo in his. In quibusdā codicibus ita legimus: Die formabūtur. Nec multū differt repleti & formari. Formamur enim, vt conformes simus gloriæ corporis Dei. Et apostoli dictum est: Filioli quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Replemur autem secundum dictum prophetæ: Replebimur ab vbertate domus tuæ. Die itaque replebuntur, id est vero lumine. Lux enim Christus est. Erat enim lux vera quæ lucificat omnem hominem venientem in hunc mundum. Non iam ignorantia nocte detenti, neque tenebris huius seculi cæci, sed veritatis luce illuminati & die repleti. Quod autem repletum est, nihil præter id ex quo plenum est recipit. Nox enim in eū qui die repletus est non penetrat, secundum illud Apostoli: Quæ enim participatio est luci ad tenebras? Neque sedem

spiritus Christi adit spiritus mundi, vt scriptum est: Vos enim non spiritum huius mundi accepistis, sed spiritum qui à Deo est. Neque qui mundo mortuus est viuit sibi sicut Apostolus docet: Viuo enim iam non ego, viuit autē in me Christus. Qui die repletus est, diem tantum in se habet, & ideo ait: Die replebuntur, & nemo in his. Nemo in his erit præter diem, quo repleti sunt: non pecuniæ æstus, non voluptatum stimulus, non ambitionis ardor, non odiorum malignitas inuidiæ aculeus, nō conuiciorū furor, nō superbiæ amentia, nō cætera quæ diaboli sunt arma atque virtutes: sed lux vera, sed dies sola qua repleti sunt. Ceterarum quoq; iam rerum effecti sunt incapaces. Et dignum planè hi qui sola die pleni sunt testimonium sumunt. Sequitur enim.

Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. Dinumerabo eos, & super arenam multiplicabuntur.)

Quid cum his dictis homini commune, vt eos qui super arenam multiplicabuntur dinumeret? Ei tātum istud competit, cui sine recensione & calculo innumerabilis numeri cognitio est. Amici autem eius nimis honorificati sunt. Nimis cum dicitur, non secundum Latinitatis consuetudinē intelligēdum est. Nimis enim nobiscum id significare solet, quod necessarium modum inutiliter excedat. Sed Græci id quod nostri nimis transtulerunt, *λιδυ* interpretati sunt: in quo magis valde quàm nimis continetur. Valde ergo honorificati amici eius sunt. Et amicum quidem Abraham Deo fuisse cognoscimus. Amicum & Moſen lex esse Deo locuta est. Euangelia verò plures iam Deo amicos esse significant, Domino dicente: Iam non dico vos seruos, quia seruus nescit quid velit dominus eius: sed vos dico amicos, quoniam perstitistis mecum in omnibus temptationibus. Hos igitur quos nunc amicos nuncupat, vt superius ostendimus, & à patre sibi datos, & patris esse confessus est & secundum id quod ait: Et mea omnia tua sunt, & tua mea: amicos patris esse eos dicit. Non solum autem ipsi honorificati sunt, sed etiam principatus eorum confortati sunt. Ipsi quidem honorificantur cum amici sunt, cum die pleni sunt, cum in his nemo est. Sed principatus eorum confortantur, eccle-

Ioan. 17.

Psal. 68.

Gal. 4.
Psal. 64.
Ioan. 1.

2. Cor. 6.

1. Cor. 2.

Ioan. 15.

fiæ scilicet ab ipsis cceptæ, ab his princi-
pia sumentes: quæ super terram toto in
orbe fundatæ fortibus principiis consti-
terint. Et vt ad ecclesiæ populos referri
istud necessario intelligeretur, adiecit:
Dinumerabo eos, & super arenam mul-
tiplicabuntur. Nunquid numerus eo-
rum incertus est, qui in libro Describun-
tur? Ergo nulla est difficultas in numero,
quorum veritas maneat in scripto. Sed
aliqui id quod dictum est: Super arenam
multiplicabuntur, non ad homines tan-
tum referendum existimauerunt, quod
Genes. 22. Abrahæ dictum esset: Et erit semen tuum
sicut arena maris est: ad id quod super a-
renam multiplicabuntur amici Dei, mul-
tudo angelicæ numerositatis accedat.
Non enim aliter sibi cõuenire sicut arena
maris & super arenam maris putauerunt:
nisi hominum multitudini connumera-
retur copia angelorum. Sed nos vniuf-
cuiusque sensui non contraimus. Quid
autem secundum donum spiritualis gra-
tiæ senserimus, sine cuiusquam contume-
lia tractauimus. Promissiones duas Abra-
hæ fuisse in Genesi accipimus. Vnam ante
Gen. 13. Ismahel generationis, Deo dicente: Quia
omnem terram quam tu vides tibi dabo
eam, & semini tuo in æternum, & faciam
semen tuum tanquam arenam maris. Si
potest quis enumerare arenam maris, ita
Gen. 22. & semē tuum dinumerabitur. Nato verò
Isaac, & in holocaustum quantum ad A-
braham spectat oblato, hæc sequens re-
promissio fuit: Nisi benedicens benedi-
cam tibi, & multiplicans multiplicabo
semen tuum sicut stellas cœli, & sicut are-
nam quæ est ad oram maris. Et si secun-
dum Apostolum hæc duo testamenta
sunt, vnum secundum Ismahelem in ser-
uitutem generans, aliud secundum Isaac
in libertatem matris nostræ Hierusalem
quæ in cœlis est educens dūum necesse
est seminum in stellis & in arenis nume-
rositas prædicetur. Ergo amici Dei super
arenam maris dinumerantur. Quis enim
ambigat secundum ecclesiam toto in or-
be numerosam multitudinem gentis Iu-
dææ copia in Christo credentium præ-
ueniri? Atque ideo super arenam multi-
plicabuntur: quia copiosiores his erunt,
qui ex legis impio populo terreni & aridi
significamur in arenis. Dein sequitur:
Surrexi & adhuc tecum sum.) Surrexi,
ad resurrectionis gloriam spectat. Sed se-
cundum præscientiam Dei id quod fu-
turum est tanquam præteritum loquitur,

quia Deo ob scientiam atque virtutem
quæ futura sunt facta sunt: vt etiam nos-
metipsi facta esse existimamus, quæ fu-
tura esse confidimus. Id autem, Et adhuc
tecum sum, nondum temporis esse signi-
ficat vt resurgat, quia nondum tempus
sit passionis, cum se adhuc esse cum Deo
profiteatur. Ipse enim ait: A Deo exiui & *Ioan. 16.*
veni. Adhuc ergo tecum sum, quia non-
dum temporis est, vt ante veniam, in
mundū, vt quæ prophetata sunt expleam.
Quod autem ait: *Si occidas Deus peccatorem.*
Nunquid qui venit saluare quod perierat
& peccatorem redimere, peccatorem
precatur occidi? Absit vt velit occidi.
Sed peccator occiditur, cū seculo mo-
ritur: cū Christo commoritur, vt vi-
uat in Christo. Beatus Apostolus ait: *1. Cor. 15.*
Quotidie morior. Et rursum: Mortuus *Gal. 2.*
sum legi vt viuam Christo. Morimur au-
tem ait, quando in nobis per fidem per-
empta peccata moriuntur. Audiamus
adhuc quomodo Deus peccatores occi-
dit, per id quod dicitur: Mortificate ergo
membra vestra super terram, fornicatio-
nem, immundiciam, libidinem, concu-
piscenciam & auariciam. Sic peccator
occiditur: cū generatio vitæ spiritualis
vicioꝝ omnium & peccatorum morte
renouatur. Sequitur deinde: *Viri sangui-*
num declinate à me. Quoniam dices in cogi-
tatione accipient in vanitatem ciuitates suas.
Latina translatio dum virtutem dicti
ignorat, magnum intulit obscuritatem,
non discernens ambigui sermonis pro-
prietatem. Quod enim nobiscum scribi-
tur: Quoniam dices in cogitatione, cum
E Græcis hoc modo est, *ὅτι ἐπεὶ εἰς διὰ δόξης*
μὲν, & illud *ἐπεὶ* pronunciatione distin-
guitur, vt aut dices intelligatur, aut con-
tentio: vtrunque enim sub iisdem verbis
significatur hoc dicto. Sed hi qui He-
braici sermonis scientiam consecuti sunt
non dices, sed contentiones in eo quod
ἐπεὶ translatus est prodiderunt. Et sanè
id ita esse ratio & intelligentia monstra-
F bit: Viri, inquit, sanguinum declinate à
me. Memini in Ezechiele dictum Episco-
pos reos sanguinis futuros, quorum a-
dulanti silentio plures in interitum inci-
dissent, ita: Filij hominis speculatorem
dedi te domus Israel, & audies ex ore
meo verbum, & comminaberis. & si non
distinxisti, neque locutus es, vt distingue-
res iniquo, vt se auerteret ab itineribus
suis & viueret: iniquus ille in iniquitate
sua morietur, sed sanguinē eius de manu
tua

Psal. 5.

tua requiram. Et inuenio alium sanguinariū de quo dictum est: Virum sanguinum & dolosum abominabitur Deus. Vt igitur viri sanguinum sunt, quorum adulans doctrina est: ita & viri sanguinū sunt, quorum dolosa est doctrina. Dolosa autem doctrina est hereticorum: sub nomine Dei blasphema, sub prætectu religionis impia, sub veritatis specie fallax. Quorum in animo & cogitatione solum contentionis studium persistit, nihil ad salutem hominum laborant, nihil ad spem acquirunt, nihil pacificum cogitant. Vt omnis his in contentionibus labor sit, & pugnam meditentur, isti infelices animas extinguunt, & in vanum ecclesias sibi congregant: quas ciuitates Dei secundum propheticam euangelicamque consuetudinem nuncupari frequens & plurima autoritas est. Hoc ergo significatur his dictis: Viri sanguinum declinate à me, quia contentiones in cogitatione, accipient in vanū ciuitates suas. Viri sanguinum sunt propter deperditarum animarum reatum declinare iubentur, quia contentiones in cogitatione sunt. Hi in vanum ciuitates Dei accipiunt, infructuosarum ecclesiarum cœtus per scismatum dissidia reddentes. Sed planè quia pax & iusticia & veritas est, affectum in eos suum ostendit dicens:

Nonne odientes te Domine odiui, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos inimici facti sunt mihi.)

Est religiosum odium, quotiens in nobis odio est qui Deum odit. Inimicos quidem nostros amare præcipimur: sed nostros, non & Dei. Nam iuxta Deum, & patrem, & matrem, & coniugem, & filios & fratres odisse deuotum est. Odit ergo odientes Deū & inimicorum odium tabescit, & odit odio perfecto, & inimici sibi facti sunt. Non enim filius diuersus à patre est, vt non alteri inimicus vtrique fiat inimicus. Concludit deinde libertatis suæ fiduciam. Simulque vt ea quæ per præscientiam tanquam gesta memorauerat nunc ad demonstrationem temporis gerenda monstraret dixit:

Proba me Deus & scito cor meum interroga me & scito semitas meas. Et vide si via iniquitatis in me est, & deduc me in viā aternā.)

Humanæ naturæ fiducia ista non est vt probari se velit, vt sciri cor suum postulet, vt cognosci semitas suas expectet, vt

inspici non metuat si via iniquitatis in se sit, vt per hanc cognitionem in æternam viam deducatur. Vox ista eius tantum potest esse qui dixit: Ecce venit princeps huius mundi, & non inuenit in me quicquam. Solus enim extra peccatum est Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Ioan. 14.

PSAL. CXXXIX.

ERIPe me Domine ab homine malo, à viro iniquo libera me. Quia cogitauerunt maliciam in corde, tota die constituebant praelia. Acuerunt linguas suas sicut serpentes: venenum aspidum sub labiis eorum. Diapsalma. Custodi me Domine de manu peccatoris: ab hominibus iniquis eripe me. Qui cogitauerunt supplantare gressus meos: absconderunt superbilaqueū mihi. Et funes extenderunt muscipula pedibus meis: continuata semitis scandala posuerunt mihi. Diapsalma. Dixi Domino Deus meus es tu: exaudi Domine vocem orationis meæ. Domine virtus salutis meæ: obumbrasti super caput meum. Non tradas me à desiderio meo peccatori: cogitauerunt, non tradas me Domine, ne vñquam exaltentur. Diapsalma. Caput circuitus eorum: labor labiorum ipsorum operiet eos. Cadent super eos carbones ignis: & deuiciet eos: in miseriis non subsistent. Vir linguosus nō dirigetur super terram: virum iniustum mala capient in interitum. Cognoui quoniam fecit Dominus iudicium inopis, & vindictam pauperum. Attamen iusti confitebuntur nomini tuo: & habitabunt recti cum facie tua.

Cœptus est psalmus ex persona hominis inter multas infestationes inimicorum anxij aduersus quem multæ insidiæ & doli plures sint, & conuenire hæc omnia in personam huius prophætæ David videtur, cuius vita infestata vndique & plena semper periculis fuit. Saul eum in deserto, in vrbibus bello ac dolis sequebatur, persequente quoque filio ipsius Absalon, & multa aduersus regnum vitæque eius moliente & audente: multis præterea aliis & domesticis & extraneis insidiis subiectus semper fuit. Sed nihil speciale ex his omnibus in psalmo cōtinetur, vt propria personæ eius oratio esse credatur. Generalis autē fortè & ex spiritu prophetiæ psalmus esse noscitur, vnumquenque nostrum per orationis exemplum cum in mediis infestantium

in nos odiis iactemur erudiens, quali Deum prece oporteat deprecari. Sed contuenti mihi penitus quasdam virtutes proprietatesque verborum, quæ ultra humani sermonis consuetudinem altius nescio quid & sublimius eloquuntur: eius potius hominis in quo ex partu virginis ad sacramentum humanæ salutis vnigenitus Dei filius natus est, repertus est psalmus iste intelligi oportere. Secundum enim eam quæ in se fuit generis vtriusque naturam, Dei videlicet atque hominis, non modo in Euangelis, sed etiam in prophetis, ita coaptatis ad vtrumque dictis locutus est: ut dum diuinitatis suæ impassibilem atque indemutabilem virtutem docet infirmitatem quoque naturæ non taceret. Rursumque cum ex susceptione carnis infirmitatis in eo sermo esset, præconium quoque mox non infirmandæ ex aliquo diuinitatis adisteret. Quod enim Deus est, naturæ suæ est. Quod autem homo fuit, naturæ nostræ assumptio est. Loquitur itaque in psalmo ex infirmitatis nostræ quam assumpsit affectu: cum traditorem suum novit, cum consilia aduersus se inita prospicit, cum quæstionum prælia & obrectationum venena perpetitur, cum tentationum scandala & verborum laqueos vitat, cum patri confitetur, cum ad eum orat, cum ei omnis virtus ab eo est cum licet ex infirmitate corporis anxius sit, non solum tamen se relinquendum in die passionis meminerit. Hæc igitur omnia ex persona eius in psalmo contineri docemur: atque ita, ut in his quæ naturæ humanæ societas permittit, personæ etiam nostræ ex aliquo intelligi possit oratio. Hoc enim quod ita cœptum est, Eripe me Domine ab homine malo, à viro iniquo libera me, ad communem quoque credentium omnium precem pertinet. Omnes enim insidiæ quascunque nobis spirituales nequitie prætendunt, maxime per homines optantur: & occasiones vitii nostris alienæ naturæ peruersitas subministrat. In lites nos iniquus exagitat, in anxitates aduersantium & insidiantium nobis terror impellit. In libidinem facultas se in id præsentis loci inuitat. Oculi enim meretricis, laqueus peccatoris est. Oramus ergo in his malis positi dicentes: Eripe me Domine ex homine malo, à viro iniquo libera me.

Sed propria hæc esse oratio Domini ex consequenti docetur, cum ait: Qui

cogitauerunt malicias in corde. Cogitationes cordis nosse non nostrum est, sed eius de quo dictum est. Scrutans corda & renes Deus. Eius quoque qui dixit sciens cogitationes eorum, Quid cogitatis mala in cordibus vestris? Ille occultos omnes malignorum cordium sensus penetrabili atque peruio aditu obeunte natura virtutis suæ contuetur. Sed qui eripi se de homine vno malo & iniquo deprecatus est, in quo significare traditorem suum existimatur: iam de plurimis mala in corde cogitantibus loquitur, dicens:

Qui cogitauerunt malicias in corde, tota die constituebant prælia. Acuerunt linguas suas sicut serpentes, venenum aspidum sub labiis eorum.

Non omni tota aduersum David armis certatum est, neque semper instructa sunt prælia. Aduersum autem Dominum secundum Euangelicas narrationes eius nullum tempus vacuum fuisse ab instantium odiis inuenimus. Paralyticum sanat: mox de eo ob illicitam, ut putabant, peccati indulgentiam venenato ore differitur. Aridam manum reformat, statim violatæ legis reatus adscribitur. Dæmoniacos curat, continuo per Beelzebud dæmoniorum principem hæc perficere arguitur. Nihil est quod non ei plenum semper insidiis sit, quod non viperæ linguæ veneno obiectum sit. Nostra quoque omnium vita: maximeque eorum qui religioni student, quæ aduersantium virtutum sustinet bella, atque obrectationum venenata iacula suscipit, quo fraudulentæ blandiloquentiæ veneno appetitur. Et hæc omnia per homines, in quibus spiritales nequitie operantur, existunt. Scriptum est enim: Excitauit Dominus Satanam Salomoni, Ader Idumæum: & aduersatus est Ader non ut homo, sed ut Satanus Salomoni omnibus diebus vitæ eius. Et Salomoni quidem quia ita meruit, Ader in Satanam à Deo est excitatus: sed per istiusmodi homines hæc multimoda instantium in nos odia deserviunt, inimicæque virtutes horum ministerio grassantur. Intercessio autem diapsalmæ attulisse videtur, aut personæ aut sensus demutationem. Fit autem repetitio orationis eiusdem, ita tamen ut absolutius ea quæ in confusum ante adiecta sunt recenscantur: & quæ superius fuerat de verbis, nunc sit querela de factis:

Custodi

Psalm. 7.
Matth. 9.

3. Reg. 11

Custodi me Domine de manu peccatoris, & ab hominibus iniquis eripe me, qui cogitauerunt supplantare gressus meos.)

Ab vno tantum cœpta deprecatio refertur ad plures: vt significaret & in vno traditorē, & in pluribus populus nosceretur. Et vni quidē, & nūc & superius maliciam & peccatū, iniquitatē exprobrat: in plurimis verò cogitatas supplantationes, absconditos laqueos, extensas funium captiones, & continuata semitis scandala arguit, dicens:

Qui cogitauerunt supplantare gressus meos, absconderunt superbi laqueum mihi: Et funes extenderunt in muscipulam pedibus meis, continuata semitis scandala posuerunt mihi.)

Cogitauerunt enim synagogæ principes supplantare gressus eius: cum post depulsam necem Lazari de eo occidendo cogitant, cum ob receptos oculos cæco illi à natiuitate maledicunt, cum taceri de eo decernunt, cum mortem confessoribus eius denunciant. Egregium itaque diuinarum operationum suarū gressum atque cursum, istiusmodi rebus supplantare cogitauerunt. Absconderunt autem laqueos superbi: cum Sadducæi fraudulentiam simulatā de resurrectione interrogationis occultant, cum responsionis laqueum captioso sermone prætendunt. Superbi: cum admisceri peccatoribus dedignantur, cum conuiuia publicanorum ei qui peccatorum est remissor exprobrant. Funes etiam extenderunt in muscipulam pedibus eius: cum tributum poscitur, cum de dando Cæsari tributo interrogatur. Absconditus autem superius laqueus fuit, nunc autem funes in laqueum extensi sunt. Vt validior hic interrogationis laqueus esse nosceretur in funibus: cum per extensum interrogationis laqueum, captiosæ ab eo professionis responsio aduersus nomen Cæsaris quæreretur. Continuantis autem semitæ scandala posuerunt ei: cum de mandatis legis interrogaretur, cum diues legi vtpote satisfaciens, quid sibi adhuc desit requirit, apud eum de repudij conditione tractatur. Hæc enim interrogationum scandala viæ suæ doctrinæque legis continuata statuerunt: vt sub specie ac earum familiaritate quæ in lege scriptæ sunt quæstionum, hæc ei vbique continuantium semitæ interrogationum & responsionum scandala ponerentur. Nobis autem meminimus vitæque nostræ vbique funes,

vbique scandala, vbique laqueos occurrere: nihilque esse vbi non prætentæ nobis semper insidiæ sint. Et difficile est nunc laqueo ventrem absolvere: quia confusio illis est, quorum Deus venter est. Rarum etiam est nunc à laqueo oculum liberare: quia qui ad concupiscentiam vidit, iam mœchatus in corde est. Arduum quoque est linguā laqueo eximere: de omni enim ocioso verbo in die iudicij erit ratio reddenda. Maximi etiam laboris est cor à laqueo referre: malæ enim cogitationes de corde exeunt. Hi omnibus nobis laquei vbique prætensi sunt: & orandus est Dominus, vt ab his omnibus laqueis fidei nostræ peninis & spiritus euolemus. Dehinc sequitur:

Dixit Domino, Deus meus es tu, inaurire Domine vocem orationis meæ. Domine virtus salutis meæ obumbrasti super caput meum in die belli. Ne tradas Domine à desiderio meo peccatori, cogitauerunt aduersum me, non tradas me Domine, ne vnquam exaltentur.) Et hic intercedēs diapalma videtur aliquam demutationem attulisse, & non exiguam quidem. Namque cum de cogitata supplantatione de absconditis laqueis, de extensis muscipulis, de scandalis positis sermo omnis fuisset, nunc ad Deum refertur oratio. Dixi Domino, Deus meus es tu. Non leuis atque exiguæ fiducia est Domino dixisse, Deus meus es tu. Loqui istud mens libidinosa, auara, insolēs, ebria fideliter non potest. Renunciandum his omnibus, & à seruitute corū ac famulatu desinendum est: vt ab his desinentes dicere audeamus: Dixi Domino, Deus meus es tu. Et hæc quidem personæ nostræ quam in quantum fas est psalmo admiscemus, ita coaptata sunt. Sed & Domino quoque vsitatum & frequens & proprium est, vt diximus: Dixi Domino, Deus meus es tu. Nunquam confessionis huius honorem negauit, vt & Dominum confiteretur, & Deum, dicens: Confitebor tibi pater Domine cœli & terræ. Et rursum: Ad Deum meum & Deum vestrum. Oratio quoque ei ad Deum semper omnis fuit. Lazarum suscitaturus orat, panes & pisces benedicturus ipso ad cœlum aspectu precatur: calicem bibiturus pernox orat. Post confessionem itaque Domini & Dei sui, sequitur: Inaurire Domine vocem orationis meæ. Honoris confessio præcessit, cum Dominum suum & Deum dicit.

Matt. II.

Psal. 15.

Exaudiendæ autem orationis precatio consequitur cum se orat audiri. Sed in eo quod sequitur, Domine virtus salutis meæ. non communis est fiduciæ professio. Nō enim ait, salus virtutis meæ. Humani nanque voti res ista est, vt virtuti nostræ salutem precemur, vt sanitas his in quibus valemus à Deo sit. Hæc autem e contrario precatio est: vt non virtutis suæ salus, sed salutis suæ virtus à Deo sit. Qui saluti virtutem precatur, iam de salute non ambigit: & certus est nihil in se caducum, nihil mortale esse. Sed & quod assumpsit infirmo vt virtus præstetur, orat, per corpus quod Dominus in se gerebat. Quod tametsi secundum nos morti debitum erat, non tamen erat obnoxium corruptioni: ipso per prophetam loquente: Quoniam non derelinques animā meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Non est igitur de salute naturę in se infirmis incertus: solum à Deo virtutem eius quæ in se sit salutis orat. Et orat per hanc cōfidentiam qua ait. Obrumbrasti super caput meum in die belli. Si ex persona cuiusque hominis psalmus hic omnis est, quomodo sibi tam diuersa conuenient: vt cū dictum sit, Eripe me Domine ab homine malo, & custodi me de manu peccatoris Domine, nunc rursus securus de omnibus dicat: Obrumbrasti super caput meum in die belli? & cum superius ex metu fuerit oratio, nunc sit gratulatio ex securitate? Hoc autem totum dici ab eo ex ratione poterit: qui gerens hominis Deique naturā, habeat & ex hominis infirmitate trepidationis affectum, & ex conscientia diuinitatis fiduciam securitatis. Scit autem se in die gloriosius belli quo mortem perimet, quo diabolus vincet, quo omnes potestates inimicas triumpho crucis suæ cōfiget, obumbratum protectumq; iri.

Psal. 88.

Nanque cum ex persona Dei patris dictum de eo antea fuerit, Cum ipso sum in tribulatione, & rursus, Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum, nihil proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non adiciet nocere ei: quid profecit inimicus Iudam ad voluntatem traditionis inspirans? Permissum enim corp⁹ passioni est, sed permissi sibi corporis dominata mors non fuit. Sanctus enim non vidit corruptionem. Et iniquitatis filius cum eum traderet, ad nocendum ei quid adiecit?

Non modo in vitam corpus rediit ex morte: sed etiam ad diuinitatis gloriam natura corruptionis absorpta est. Securus itaque & confidens obumbratum se esse in die belli, etiam hoc precatur, Ne tradas Domine desiderio meo peccatori. Qui ait: Non veni voluntatem meam facere, sed voluntatem eius qui me misit, susceptum opus etiam pro obedientiæ obsequela festinat implere: sed ita, vt meminerimus esse in eo voluntatis officium. Vult nanque quæ pater voluit. Id enim quod ait: Non veni voluntatem meam facere, sed voluntatem eius qui misit me, eum à quo est missus, cuique obedit ostendit: non tamen sibi detrahit voluntatem. Omnia ergo quæcunq; patri placita sunt, consummare optat, & vniuersa quæcunq; sibi in passione desiderabilia sunt, exequi properat: ne quid ex his sit, quod præueniens peccator impediatur. Desiderio desiderauit cum discipulis pascha manducare, festinato paschæ cœnam peregit. Desiderauit calicem passionis bibere, dicens: Calicem quem pater meus mihi dedit, non bibā illum? Quærentibus se, vltro his qui ad cōprehendum eum venerant, & interrogantibus quis Iesus esset, ingessit. Scit sibi aceti poculum esse potandum, hoc vt bibat, postulat: magnum in eo cum bibisset, voluntatis suæ fructum capiens, ait: Consummatum est. Quo in verbo, desiderabilis voti gratulatio continetur. Liberari animam suam à framea in psalmis frequenter orauerat, os non comminuendum significauerat, sortitu vestem suam obtinendam denunciauerat. Hæc omnia quæ desiderij sui sint ad prophetiæ fidem, vt impleantur orat: ne quid ex his peccatori sit potestatis, ne pascha præueniat quæ desiderio desideratur, ne calicem passionis ingerere nō audeat. Nam ad primam Domini responsum peccator omnis qui ad comprehendendum venerat, procidit: ne acetum quod Potandum est non præsto sit: ne antequam spiritum amittat, lancea miles latus fodiat: ne frangendi ossis manente adhuc spiritu pateat occasio: ne quid ex prophetia minus fiat: ne aliquid peccatori ex desideriis suis tradatur, sed in se omnia quæ & desiderata sibi, prophetata sunt, impleantur. Orat autē de his, non quod implenda, non essent, sed vt de se propheta esse intelligi possint. Cogitauerunt, inquit, aduersum me, nō derelinquas

Ioan. 6.

Luc. 22.

derelinquas me ne quando exaltentur. Multa aduersus eum cogitata sunt: sed maximè illud, vt pecunia militibus collata, fama ab his furati corporis venderetur. Sed eo in corpore rursus adstante, inanis hæc impię cogitationis meditatio fuit. Non relictus peccatoribus exaltandi se locus vllus est. Impletur prophetia, pendet in ligno vita eorum, aceto ac felle potatur, anima eius à framea liberatur, os non conteritur, fors super vestem mittitur, nihil è desiderijs vnigeniti filij Dei peccatori traditur, tertia die resurgit, non relinquitur in inferno, nec corruptionem sanctus videt: & omnia quæ geruntur in Domino, ad confundendas & consternandas impiorum cogitationes habent in se & rerum præsentium admirabilem efficientiam, & prophetiæ indemutabilem veritatem. Dehinc sequitur: *Caput circuitus eorum, labor labiorum ipsorum operiet eos. Cadent super eos carbones ignis, & deiciet eos, in miserijs non subsistent.* Post superiorem sermonem, in quo omnis ad Deum de se fuerat oratio, nunc etiam interuentu diapysmatis demutauit ordinem sensus. Retulit enim peccatorum iustissimam pœnam, quos primum ipsum illud conuentus sui caput, deinde labor labiorum suorum, & omne maledictionis opus operiet. Vt enim omnibus sanctis caput Christus est, ita omnibus iniquis caput diabolus est. Testatur autem frequenter impiorum erga se circuitus Dominus, cum ait: Circumdederunt me gemitus mortis. Et rursus: Tauri pingues obsederunt me. Et iterum: Circundantes circumdederunt me. Et statim: Circumdederunt me sicut apes. Quod autem principe diabolo hæc gesta sint, testantur Euangelia, cum dicunt: Et immisit se diabolus in cor Iudæ, vt traderet eum. Laboratum est autem multa voce populi, cum clamatum est: Crucifige, crucifige. Operiet igitur eos caput circuitus & labor labiorum eorum: vt cum alij immortalitatis gloria induantur, illi impietatis suæ pudore & damnatione diaboli operiantur. Et quæ ea damnatio esset qua operirentur, adiecit: Cadent super eos carbones ignis, super terram deiciet eos, in miserijs non subsistent. Hæc impiorum operimenta sunt, hæc irreligiosorum æterna vestis est: vt aduersus decedentes carbones & ingruentes misérias non subsistentes, tali cum ipso circuitus sui capite & labore labiorum dam-

nationis suæ onere deprimantur. Tenuit autem etiam nunc eum ordinem, quo in superioribus vsus est, vt cum in pluribus populum ostendat, nunc in vno. Iudam significare videatur, dicens: *Vir linguosus non dirigetur super terram, virum iniustum mala capient in interitu.* In linguoso anceps & dubium & fallax proditoris ostenditur: qui sero criminis sui scelere comperto, laqueo se vita & fide profugus suspendit. Nihil enim directum in eo, nihil simplex, nihil absolutum fuit. Fur antea, dehinc proditor: postremo in se dignus ultor. Nunc mulierem effuso in caput Domini vnguento, damni inutilis arguens, nunc de precio iusti sanguinis paciscens. Linguosus semper, semper in verbis, vt in eū prophetæ dictum competenter aptetur: De multiloquio non effugies peccatum. Hic ergo in multiloquio suo peccator non directus in vitam est, neque rectum fidei iter tenuit: sed, vt dignum est, mala eum in interitu ceperunt. Impius in Deū cum fuisset, postea in semet quoque ipsū impius mansit. Fur pecuniæ, venditor sanguinis iusti, proditor Dei, & quantum in se est, parricida: nec vitæ veniam potuit habere, nec mortis. Non nescius itaque huius vindictæ suæ vnigenitus Deus est. Ait enim: *Cognoui quia faciet Dominus iudicium inopis, & vindictam pauperem.* Pauper Dominus secundum hominem est. Paupertauit enim se secundum Apostolum, vt nos locupletaremur, cui in seculi rebus nihil nisi corpus fuit. Huius enim salutis causa nasci inops voluit ex virgine: non pecuniam, non agrum, non pecus, cœlorum Dominus elegit. Pauper ergo in homine tantum suo fuit. Sed non solum iudicium inopis, sed & vindictam pauperum Dominus faciet. Iudicium inopis referri ad damnationem eorum, qui iniusti in Dominum extiterunt, oportet. Conuenit enim eos secundum iudicium, non secundum vindictam iudicari. Inferioris naturæ est, qui debeat vindicari. Vindicantur cæteri pauperes, id est, qui Dominum exemplo passionis sequuti sunt, qui ex contemptu seculi & pecuniæ pauperes fuerunt. Fit ergo iudicium inopis: cum ob passionem Domini impij iudicantur. Pauperes verò vindicantur, quorum sub ara occisorum sanguis clamat, vindictam in impios postulans: qui quotidie in gloria martyrij manentes, Dei nomini confitentur. Et sermo ipse, quo psalmus clauditur, ita

Prouer. 10.

Ddd

Psal. 17.
Isal. 21.
Psal. 117.
Ioan. 13.
Luc. 23.

loquitur: *Attamen iusti confitebuntur nomini tuo, & habitabunt recti cum facie tua.*) Iustorum confessio potest etiam corporalis videri: quia plures in carne adhuc licet positi, Dei nomini confitentur. Recti autem habitantes cum facie Dei, nihil in se corporale retinere intelliguntur. Natura enim carnis Dei non patitur aspectum, ipso dicente, Nemo videbit hominum faciem meam, & viuet. Hoc iam coelestium est, & transformatorum, & terrenam corruptionem coelesti incorruptione mutantium: quos iam diuinitatis honore claros conregnatos ipsi Deo patri tradet in regnum Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Exod. 33.

PSAL. CXL.

DOMINE clamaui ad te exaudi me, intende voci orationis meae, cum clamaui ad te, Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo: elenatio manuum mearum: sacrificium vespertinum. Pone Domine custodiam ori meo: & ostium circumstantiae labijs meis. Non declines cor meum in verba mala: ad excusandas excusationes in peccatis. Cum hominibus operantibus iniquitatem: & non combinabo cum electis eorum. Corripiet me iustus in misericordia: & increpauit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Quoniam adhuc oratio mea in beneplacitis eorum: absorpti sunt, continuati petrae iudices eorum. Audientur verba mea quoniam potuerunt: sicut crassitudo terrae eructum est super terram. Dissipata sunt ossa nostra secus infernum: quoniam ad te Domine oculi mei: in te speraui non auferas animam meam. Custodi me à laqueo quem statuerunt mihi: & scandalis operantium iniquitatem. Cadent in retiaculo eius peccatores: singulariter sum ego donec transeam.

Exod. 14.

Gen. 4.

Omnium sanctorum fidelis oratio, clamor est Deo. Fide enim ad eum, non vocis clamore clamatur. Moses instante Aegyptiorum rege, mœstus stabat in litore: sed tacente licet eo, excelsæ mentis fidelem orationem Dominus audiuit, dicens: Quid proclamas ad me? Martyrum quoque sanguis voce corporis caret, sed indignitas necis eorum Deo clamor est, ipso Domino de Abel ad Cain dicente: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me. Sic & sub ara Dei,

martyrum animæ proclamare scribuntur, magna voce dicentes: Quousque Dominus sanctus & verus non iudicas, & vindicas sanguinem nostrum de habitantibus in terra? Si igitur non humilia, nec terrena, nec corporalia fidei spiritu oremus: tacens licet oratio nostra, Deo clamor est. Atque ideo propheta totus ad Deum spiritu orationis, ita cœpit: *Domine clamaui ad te, exaudi me,*) Et ut clamorem istum non vocis, sed fidei doceret esse, adiecit: *Intende voci orationis meae dum clamabo ad te.*) Clamor etiam inuitis nobis penetrat in auditum, ac se sponte in aures nostras vi contentæ vocis immittit. Sed quia propheta non tali clamore clamat, orat ut clamante se Deus in vocem orationis intendat. Per id namque quod intenditur, fidei inspectio est, non clamoris auditio. Id enim quod interius est intenditur. Cæterum clamorem corporalem intendi non necesse est, per semetipsum omnem sensum aurium occupantem. Dehinc sequitur: *Domine dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.*) Quorum pura & recta & synceris oratio est, hi dicere poterunt: Dirigatur oratio mea. Cæterum si exter-
narum cogitationum interuentu deprauabitur, non dirigetur. Sed quod ait, Dirigatur ut incensum: intelligendum est quid sibi velit comparatio proposita incensi. Et primum natura incensi ea est, ut in altum se de humilibus extollat: spirans optimè, & sese nobis in sensum suauolentiæ immittens. Hinc ex quatuor odoratissimis generibus in maximam subtilitatem comminutis componitur, stacte, onyche, galbano, thure: quæ omnia hæc in forma orationum fidelium cōstituta esse, beati Ioannis Apocalypsis ostendit, cum ait: Et illi quidem viginti quatuor seniores prociderunt ante agnū, habentes quisq. citharam & phialas aureas plenas odoribus: qui sunt orationes sanctorum. Quatuor autem genera orationum Apostolus esse significat, ad Timotheum scribens. Exhortare ergo primo omnium fieri preces, orationes, postulationes gratiarum actiones. Humilitatis nostræ est deprecari, magnificentiae Dei est orari, fidei est postulare, confessionis & laudis est gratulari. Et fortè quatuor illa genera odorū ad vnum thymiama ex partib. subtilissimis comparata, singulis quoque generibus poterunt consummandæ orationis aptari. Quamquam

Apo. 6.

Apo. 5.

1. Tim. 2.

Quamquam speciem quoque quatuor elementorum, horum quatuor odorum A natura & species significare videatur. Ut thus, quod pellucidum est, spiritui comparetur, stacte verò aquis, galbanum & onyx, terræ & igni: ut per hæc omnia quæ in cælo, & infra cælum, & in terra, & in aquis sint, placita Deo incensi modo hæc offeratur laudis oratio. Sed hæc quis offeratur laudis oratio. Sed hæc his quos profundioris scientiæ cognitio B delectat, relinquamus: nobis sufficit prophetica atque Apostolica autoritas, quæ & incensum orationes esse significat, & orationes deprecatur dirigi ut incensum. Sed qui deprecatus est orationem suam dirigi ut incensum, etiam illud post hæc ait: *Alleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum.*) Plurimis locis tractauimus, in alleuatione manuum excelsi operis officium monstrari: ut cum Moses eleuatis manibus stare præceptus est, populo in alleuatione & demissione manuum suarum vel victore, vel victo. Apostolus quoque orantes iubet eleuare manus puras. Et cum ait: Sine ira & contentione: non habitum orandi constituit, sed præscriptum diuinæ operationis adiecit. C Denique Dominus per Esaiam prophetam orationes impiorum improbanis, ita loquutus est: Si extendatis manus, auertam oculos meos à vobis. Non utique si eleuetis, sed si extendatis manus: quia habitus orandi in manibus extendendis est: perfecti autem operis efficientia est in eleuandis: Manuum ergo eleuatio, sacrificium vespertinum est. Non enim sanguine & holocaustis nos, in quos consummatio seculorum deuenit, sacrificamus Deo. Sed quod sacrificium vespertinum placitum sit, audiamus Dominum in Euangelijs dicentem: Venite benedicti patris mei, possidete præparatum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & suscepistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere fui, & liberaastis me. Et respondentibus illis quod nunquam his officijs humanæ necessitatis eguisset, ait: Amen dico vobis, quamdiu fecistis vni ex his fratribus minimis, mihi fecistis. Hoc sacrificium vespertinum, id est, temporum nouissimorum est. In hoc manus eleuandæ sunt: quia istiusmodi orationibus, iam ab initio mundi benedictis Dei, regni cœlestis præparata possessio est. Sed

meminit propheta, præter clamorem fidei, præter orationem, quæ dirigenda est ut incensum, & præter eleuationem manuum, in qua sacrificium vespertinum est, & aliud sibi adhuc opus consummandæ in se iustificationis optandum: dicti scilicet huius Euangelici memor, Ex verbis tuis condemnaberis. Recolens quoque de omni se verbo ocioso rationem in die iudicij redditurum, necessario deprecatus est, dicens: *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labijs meis.*)

Non leuem custodiam ori orat apponi, ostium scilicet circumstantiæ: ut custodia illa non observatio sit aliqua, sed claustrum. Periculosus enim linguæ & promptissimus lapsus est: & ex ea maledictum, mendacium, periurium, obrectatio, motu facili, & aditu patenti efferuntur. Oremus ergo nobis circumstantiæ ostium. In eo enim libro, qui nobiscum Salomonis inscribitur, apud Græcos autem atque Hebræos sapientia Sirac habetur, ita monemur: Ecce circumualla possessionem tuam spinis, argentum & aurum tuum constitue, & ori tuo fac ostium & seram, & verbis tuis iugum & mensuram. Et ostium & seram ori iussit apponi, ne verbis esset facilis egressus. Iisdem autem verbis iugum mensuramque constituit: ut rationis iugo subdita, librata per mensuram moderatione penderent. Tendit adhuc propheta ad iustitiæ perfectionem.

Namque post fidei clamorem, post rationem, post opera, post ostium oris, consummari se quoque officio cordis orat, dicens:

Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem.)

Cum ex innocentia ac iustitiæ studijs in vitiosam voluntatem decidimus, tum cor nostrum in mala verba declinat: non ut peccatum excusemus, omne enim peccatum inexcusabile est, sed ut excusationes excusemus. Crimen enim cædis atque adulterij, & talium cæterorum per naturam atque indignitatem facti inexcusabile est. Sed qui in eo deprehensus erit, non dicet, adulterium aut cædes non habet crimen: sed dicet, mulier importuna, incontinens, ad blandiens pellexit, & in voluntatem coegit. Vel alius ille dicet, conuicijs mouit iram, iniurijs armauit dolorem, casus litis cædem per egit. In hæc verba cor sese postquam

D d d ij

Ibi. 12.

Eccle. 28.

Ibidem.

Esai. 1.

Matth. 25

ab eo peccatum est, declinat: vt excusatione peccati quod admisit, excuset. Cor autem rectum atque purum in hæc verba excusationum non declinat, sed manet inuiolatum atque constans, sine sollicitudine verborum ad excusandæ excusationes quærendorum: cum vitæ innocentia peccati excusatione non egeat.

Et hæc quidem in corporalibus rebus ita sunt. In his verò quæ spiritalia existimantur, id est, in hæreseos doctrina: incredibile est quo cordis labore, qua verborum exquisitio excusationes suas hæretici excusent. In quæ omnia ne declinetur cor suum iustus exposcit, ne per hanc declinati cordis ad excusandas excusationes necessitatem, cum electis eorum combinetur: *Et non combinabo, inquit, cum electis eorum.*) Combinari cum electis iniquorum non vult propheta. Meminit enim numerum hunc rebus immundis deputatum, cum ad Noe derecondendis in arca animalibus constituitur præceptum: A pecoribus autem mundis induces ad te septem & septem, & à pecoribus immundis bina & bina. Est & maius adhuc, & absolutius, inutilis huius numeri exemplum.

Gen. 7.

Dominus enim noster Iesus Christus omnes immundicias nostras & peccata nostra auferens, fecit secundum Apostolum vtrunque vnum, & secundum eundem, vt duos cōderet in se vnum nouum hominem, faciens pacem, vt reconciliaret ambos Deo in corpore vno: internum scilicet hominem & externum fecit vnum. Non ergo combinamur, sed vnimur: quia vnitas fidei est, at verò combinatio consortium factionis. Non modo autem non combinari se propheta cum electis iniquorum non optat: sed etiam (quia homini errare debitum est) si quid fortè secus & humanitus gesserit, corripit se à iusto in misericordia & argui mauult. Formam namque in se naturæ nostræ infirmitatisque constituit. Plures etenim nostrum cum lapsi fuerint, cum errauerint, emendari se iuste misericordiæ argutione fastidiunt: & combinari malunt peccatoribus, quàm per iustorum correptionem ad pœnitentiam retorqueri. Tenuit autem egregiè rationem veri propheticus sermo, dicens: *Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit.*) Est enim misericordiæ modus, & miserandi adhibenda iustitia est. Dolor quidem potest esse erga eos, quorum crimina

grauia sunt, sed misericordiæ locus nullus est? Misericordia enim se ad veniam de Deo orandum his quæ sunt gesta, deflectit. Ceterum veniam præstare illicitis, non est misericordiam præstare, sed iustitiam misericordiæ non tenere. Quam rationem diligentissimè apostolus Ioannes retinuit, dicens: Si quis scit fratrem suum delinquere, sed non ad mortem: petat, & dabit illi Deus vitam. Est enim peccatum ad mortem, sed non pro eo dico. Quod autem iustus in misericordia corripere atque arguere eum qui lapsus sit, debeat: beatus Paulus docet, dicens: Fratres, & si præuentus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui estis spirituales, consummate eum in spiritu lenitatis. Sed ne ipse quidem rationis iustæ misericordiæ immemor fuit. Præuentum enim in delicto, non voluntate delinquentem, consummari per argutionem iubet. Atque ideo propheta cum ait: Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me: & fidei suæ, & humanæ infirmitatis memor, corripendum se in his ait, quæ iustæ misericordiæ argutione sunt digna. Orat autem adhuc & aliud: ne doctrinis videlicet peccatorum imbuatur, nèue vsque ad peccandi vsum per misericordiam decidat: *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.*) Vult eum qui nos doceat atque arguat, conscientia puræ esse. Dominus verò in Euangelijs, cum de ieiuniorum puritate loqueretur, ait: Vos autem cum ieiunatis, vngite caput vestrum, & faciem vestram lauate. In abluenda facie, nitorem puræ conscientia exegit: ne quid in nobis sordidum, ne quid oblitum adhereret. In capite vero vngendo, doctrinis nos atque operibus spiritalis institutionis perfectos esse præcepit. Oleum enim luminis pabulum est, & doctrina atque opus spirituale cœlestis nobis gloriæ causa est. Vt enim lumen ex oleo luminis habet causam, ita vt lucem spiritalis gloriæ retineamus, doctrina atque operatio præstat: vt caput nostrum, sedes scilicet vitæ & prudentia & omnium sensuum, oleo operationis doctrinaeque pinguescat. Sed oleum hoc non à peccatore sumendum est: & orandus est Deus, ne hoc peccator infundat. Vt enim à sancto & fideli viro argui se velle prudentis est, quia ægris animis, & peccatorum morbo languentibus, utilis est seueræ oburgationis sub honesto autore medicina: ita miserum est per peccati miserationem

1. Ioan. 5.

Gal. 3.

Matth. 6

nem vsque ad ipsam peccantium misericordiam decidisse. Hoc ergo vtrunque à se detestatur propheta. Sequitur deinde: *Quoniam adhuc & oratio mea in beneplacitis eorum, absorpti sunt continuati petra iudices eorum.*)

Causam cur absorbeantur continuati petra eam dicit, quia adhuc sit oratio sua in beneplacitis eorum. Orat propheta eadem quæ superiora sunt, ne oleum peccatoris caput suum impinguet. Hoc propheta orat. Sed peccatores ne hac quidem prophetæ oratione terrentur, vt ab his quæ placita sunt sibi desistant. Nemo enim in peccatis, nisi quia his delectatur, perseuerat: & causam in vnaquaque re permanendi, voluptatis oblectatio subministrat. Ergo qui adhuc orante eo, in beneplacitis eorū sunt, id est, quia quod erant, non demutatur per eos voluntate peccandi, & peccatores esse persistunt, nec oratio eius finem accipit: quia tam diu in beneplacitis eorum eius oratio est, quàm diu beneplacitum illis fuerit peccare. Idcirco absorpti sunt continuati petra iudices eorum. Petram non nouimus nisi Christum, quia dictum est de eo: Petra autem erat Christus. Quo adueniente, cum ei hi peccatorum electi & iudices ipsi continuabuntur, absorbentur. Mors enim tunc, & corruptio, & peccatum absorbebitur, vt scriptum est: Absorpta est mors in contentionem. Vbi est aculeus tuus? vbi est contentio? Aculeus enim mortis peccatum est. Absorbetur autem continuati petra horum iudices, cum illo suo principe, de quo dictum est: Et tunc reuelabitur ille impius, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & euacuabit eum præsencia aduentus sui. Per hanc ergo aduentus Domini præsenciam euacuabuntur absorpti, & absorpti iudicio sanctorum. Sequitur enim: *Audient verba mea quia potuerunt.*) Potuerunt vel absorbere, vel audire. In præsencia enim Domini absorbentur propheticae veritatis argutione, & impia suæ falsitatis opprobrio. Neque solum audient verba quæ possunt, sed etiam id quod sequitur his accidet. *Tanquam crassitudo terra erupta est super terram.*)

Quod autem crassitudo impietatis vitiatorum aut comes sit, aut causa: propheta testatur, dicens: Incrassatum est cor populi huius. Sed & Moses irreligiositatem populi insolentis pronuncians ait: Manducauit & bibit Iacob, & repletus est, &

incrassatus est, & calcitravit dilectus. Virtutem dicti huius ex ipsa terræ natura absolutius intelligemus. Namque scimus crassiores pinguiorēque terras in cascerobes, e quibus effossæ sunt, ex solido non redire, quia erumpente earum crassitudine, rursus ipsarum sunt incapaces. Itaque secundum id quod ait, tanquam crassitudo terræ erupta est super terram: docuit exemplo, quia omnis terræ nostræ, id est, corporis crassitudo, ex naturæ suæ lege vitiis effossa erumpit, & capax sui non est, in perniciem suam ne in se reformari possit, exæstuans. Erumpente autem hac crassitudine super se, habet mœrorem propheta, dicens: *Dissipata sunt ossa nostra secus infernum.*) Se dissipari, se dispergi, se secus infernum abigi in peccatorum calamitate existimat. Si enim vnum membrum compatitur, compatiuntur & omnia. Omnes enim inuicem vnius corporis membra sumus, vt & in altero psalmo ait: Dispersa sunt omnia ossa mea. Non vtique ea ossa per quæ corpus nostrum in hanc firmitatem virtutis suæ continetur, sed quia omnes vnum corpus sumus, & inuicem membra sumus, corporis nostri ossa sunt cæteri: vellent potius non erumpere crassitudinem terræ eorum, neque dissipari ossa secus infernum, sed omnes magis hac quæ consequitur, voce voti vti. *Quia ad te Domine oculi mei, in te speravi, non auferas animam meam: custodi me à laqueo quem statuerunt mihi, & à scandalis operantium iniquitatem.*) Intenti prophetæ ad Dominum oculi, non defleuntur in aliquas superfluarum rerum admirationes: non ad contumeliam pudicitia honestas humanorum corporum species cōtuentur, non capiuntur aut preciosarum vestium opere, aut blando argenti nitore, aut illecebroso fulgore auri, aut inani honore gemmarum, aut factioso spectaculi theatralis certamine, aut ambitiosa potestatum secularium pompa: sed in omnia magnifica Dei opera ad admirationem eius quæ ea est operatus, intendunt. Neque solum oculis, sed etiam mente semper intentus est dicens: In te speravi, non auferas animam meam. Ablatio animæ non abolitio eius est: sed cum à gloria cōstituti sibi honoris aufertur, cum ab expectatione & affectu spei suæ decidit. Multa autē spei suæ pericula nō ignorat esse, cum ait: *Custodi me à laqueo quæ statuerunt mihi, & à scandalis operantium iniquitatem.* Vbiq. laquei, vbiq. sunt scādala, mūdus omnis

Dent. 33.

Psal. 21.

1. Cor. 10.

1. Cor. 15.

Matth. 13.

plenus insidiis est: siue per principem aëris huius, siue per spirituales virtutes in celestibus, siue per filios inobedientiæ, in quibus spiritus erroris operatur. Habemus enim laqueos in hominibus male adhortationis, periculosi exempli, & elicitæ necessitatis: cum nos ad voluptates adhortantur, cum in prosperis suis in Deum impij sunt, cum per contumelias & iniurias ad motum nos turbulentæ voluntatis exagitant.

Laqueus,
scandalū.

Differt autē laqueus à scādalo. Laqueus enim est adhortatio voluptatum & incētiuum appetitionis inhonestæ, quod modo laquei fallens capit. Scandalum autē est vxor irreligiosa, filius iniquus, & cætera deinceps domi nomina: & omnis ex ecclesia frater, aut contumeliosus, aut auarus, aut ebriosus, aut turpis. In his enim nobis est scandalum: quotiens ad necessitatem irascendi, arguendi, inhibendi, vindicandi ex illa quietæ fidei nostræ mansuetudine prouocamur. Nouit autem vnum qui per omnes iniquitatem operantes, ipse potius in his laqueis semper operetur, dicens: *Cadent in retiacula eius peccatores.*) Eius scilicet qui operatur in plurimis: quicquid enim iniquitatum homines gerunt, à diabolo suggeritur. Quem nunc sub singulari numero demonstrat, cum superius sub plurali ministeria eius significasset in plurimis. Plures in eo, & eum significat in pluribus. Atque ideo iniqui laqueos prætendunt, & in retiaculo eius cadent peccatores, quia iniqui retiaculi sui laqueos prætendunt: cadent autem peccatores, non tunc peccatores cum ceciderint effecti: sed cadentes ob id quia peccatores sunt captioni retiaculi effecti per id quod peccatores sunt opportuni, propheta autem per spem suam ac fidem tutus, confidenter de se ait:

Singulariter sum ego donec trāseā.) Scit impiam esse, vt supra ostendimus, combinationem. Deo autem deditus, nullis alijs seculi negotijs occupatus est & singularis, donec transeat. Et quid est illud quod transeat? Scandala scilicet, & retiacula & laqueos. Et quò transeat querendum est. Nempe eo quò dictum est, fidelis enim & sanctus & verus est, qui ait: Qui autem credit in me non iudicabitur, sed transiet de morte in vitam: Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Psalmus CXLI. Intellectus Dauid cum esset in spelunca oratio.

Voce mea ad Dominum clamaui, voce mea ad Dominum deprecatus sum. Effundo in conspectu eius tribulationem meam: ante ipsum pronuntio. In deficiendo ex me spiritum meum: & tu cognouisti semitas meas. In via hac qua ambulabam absconderunt laqueum mihi. Considerabam ad dexteram & videbam: quia non erat qui cognosceret me. Perijt fuga à me: & non est qui requirat animam meam. Clamaui ad te Domine: dixi tu es spes mea, portio mea in terra uiuentium. Intende in orationem meam: quia humiliatus sum nimis. Libera me à persequentibus me: quia confortati sunt super me. Educ de carcere animam meam: ad consistendum nomini tuo Domine. Me expectauerunt iusti donec retribuas mihi.

Psalmi huius ratio titulo continetur, sed potius spiritali quàm corporali intelligentia: & ideo in titulo intellectus oratio est. Nam si simplex secundum Dauid gesta sensus esset, oratio tantum psalmi titulo fuisset inscripta. Sed quia ad orationis cognitionem spiritali intelligentia opus esset: idcirco intellectus oratio, quia sit intelligenda præscribitur. Scimus enim esse & illum Dauid, cuius tabernaculum quod ceciderat, excitatum est, iustum, orientem, regnantem, id est, Dominum nostrum Dei filium: qui frequenter fugerit, frequenter latuerit, frequenter orauerit. In ipso quoque tempore passionis & fleuerit, & ad Deum in tribulatione clamauerit, non ob naturalem quasi passionis metum, sed affectum hominis quem gerebat, ostendens: vt per hanc orationem & filius Dei ad quem oraret, & ipse non simulatus homo, sed verus posset intelligi. Eius itaque esse hæc intelligitur oratio. Dauid quidem in spelunca loquitur, sed prophetat in Christo. Dauid fugit, sed fugam Domini sui non tam per verba quàm per fugam prophetat. Dauid spiritu defecit, sed & Domino tristis est anima vsque ad mortem. Dauid semitas Deus cognoscit, sed & filium nemo nouit nisi pater.

Dauid in fidei suæ viis laquei absconsi sunt, Domino quoque in prædicationis suæ cursu vbique paratur insidia. Hic in spelunca

spelūca orat ille orat in corpore. Seruus Dominum prophetat Christum, David iste illum David omnium passionū prophetat exemplo. Atque ideo hæc non tã David de seipso quã de Domino per David dicta intelligitur oratio: *Voce mea ad Dominū clamaui, voce mea ad Dominū deprecatus sum. Effundo in conspectu eius orationē meam, & tribulationē meam ante ipsum pronūcio. In deficiendo ex me spiritū meum.*) Egre-
Cor. 14. griè verborum ordo dispositus est. Pri-
 mum voce clamatur. Omnis enim fide-
 lis viri etiam tacita & spiritalis expecta-
 tio, Deo clamor est deinde voce oratur:
 id est, desiderij & fidei petitio verbis vo-
 cis effertur, secundum illud Apostoli
 Psallam spiritu, psallam & voce. Tertio
 in conspectu Dei oratio effunditur, non
 verbis scilicet de lingua excidentibus:
 sed de profundo, & interno fidei son-
 te oratio precantis effunditur. Et ef-
 funditur in conspectu Dei, non negli-
 genter, neque ex securitate, sed tanquam
 Domino præsente: Qui enim oratur, vt
 exaudiat: præsens necesse est esse creda-
 tur. Qui autē præsens existimatur: nō ab-
 sentis dissimulatione, sed præsensis ho-
 nore reuerendus est. Quarto quoque tri-
 bulationem suam pronunciat. Non im-
 peditur cum tribulatur, quin semper ad
 Deum omnium angustiarum suarum &
 passionum molestias referat.

Neque sanē leues tribulationes sunt,
 quas ante Deum effusa oratione pronū-
 ciat: sed in eo cū deficit ab eo spiritus
 suus. At verò non leues tantum tenta-
 tiones ab assiduitate orationis impediūt:
 & quātulamcūq; in secundis modo re-
 bus animi nostri constantiā a deuotionis
 officio repentinus exiguæ difficultatis
 motus auertit. At verò hic ne deficiente
 quidem spiritu suo cessat, & tribulationē
 suam pronunciare, & orationem effun-
 dere, & voce orare, ipsa & spiritalis fidei
 voce clamare: *Tu cognouisti semitas meas.*

*In via hac qua ambulabam absconderunt
 laqueum mihi.*) Hæc tam illius quam
 huius David oratio esse poterit existima-
 ri: quia vt diximus, omnia Domini di-
 cta atque gesta, & serui fide & prophetæ
 præfigurauit exemplo. Nunquam verò
 psalmodum prophetia quotiescunque
 ex persona Domini profertur, non ali-
 quid peculiare eius ac propriū quod alij
 cum in eo cōmune esse non possit adie-
 cit: vt quia multa ex persona eius homi-
 nis quem assumpsit commemorata, per-

sonis hominum essent naturisque com-
 munia, psalmi potius de eo prophetia
 ea quæ propriè ex persona eius diceren-
 tur ostenderet, vt, illud nunc:

*Considerabam ad dexteram & videbam quia
 non est qui cognoscat me. Perijt fuga à me, &
 non est qui requirat animam meam.*)

David enim licet fugeret, non tamen
 incognitus erat: neque solum ad dex-
 teram contuebatur, sed etiam ad sini-
 stram ei conspectus patebat. Illud au-
 tem quomodo personæ eius aptabitur:
 Periit fuga à me? Dehinc illud, Et non
 est qui requirat animam meam. Postre-
 mo etiam illud quo psalmus concludi-
 tur: Me expectant iusti donec retribuas
 mihi. Contraria sibi ista sunt ex per-
 sona hominis intellecta. Si enim sunt
 iusti expectantes, quomodo nemo co-
 gnoscit? Quomodo animam nemo re-
 quirat? Per id enim nemo animam re-
 quirat, & nemo animam cognoscit: quia
 perspiciente eo à dextris, nemo iustus
 est visus. Sed hæc omnia in Domino
 tempore passionis impleta sunt: cum
 euntem eum ad crucem eorum nemo
 comitatus est, quos ad possessionem re-
 gni cœlestis secundum Euangelicam dis-
 positionem separatos à sinistra ad dex-
 teram præparabat, ob quos & homo
 erat natus: cū tot tantisque erucis ip-
 sius signis Deum nemo cognouit, cum
 frequenter antea latens se his qui cum
 quærebant, & prodidit, & ingessit. Et
 per oblationem spontaneæ voluntatis
 fuga ab eo periit: cum nullus virtutem
 vitæ eius quæ in anima significatur, in-
 quirat. Corpus enim quod cruci affi-
 xerant contuentes: potestatem animæ
 quæ se signis & factis Deum probaue-
 rat, nemo quærebat. Iam illa quæ se-
 quuntur, licet communia videantur esse
 cum cæteris, tamen etiam per eum tem-
 pore passionis omnia dicta gesta q. sunt.

*Clamaui ad te Domine: dixi, tu es spes mea,
 portio mea in terra viventium.*)

Clamans dixit, tu es spes mea, cū ait:
 Pater commendo in manus tuas spiri-
 tum meum. Pars enim in terra viuen-
 tium est, cū latroni die eodem inco-
 latum paradisi promittit, id est, sortem,
 & regnum hæreditatis suæ: vt licet ad
 inferos adiret, tamen per spiritalem po-
 testatem doceret à paradiso non abesse.
 Redit deinde ad orationis suæ mode-
 stiam, dicens: *Intende orationem meam,
 quia humiliatus sum nimis.*) Humiliatus est

Luc. 23.

Phil. 2.

enim, formam serui accipiens, & obediens factus usque ad mortem, & mortem, crucis. Libera me à persecutibus me, quia confortati sunt super me. *Educ de carne animam meam ad confitendum nomini tuo Domine.*)

Ioan. 17.

Psal. 21.

Quamquam enim potestatem haberet ponendi animam suam, & resumendi: tamen semper per reuerentiam filij, honorem paternæ maiestatis reseruauit, cum orat: Pater clarifica me, cum proclamat: Deus meus quare me dereliquisti? In his enim non est infirmitatis sue confessio, sed paternæ virtutis prædicatio. Liberari ergo se nunc similiter à persequentibus orat, quia confortati sunt. Confortati enim sunt: cum crucifigere audent, cum per carnem Deum nesciunt, cum eos habitus humilitatis & formæ in eo seruilis hortatur. Deinde rogat, ut anima sua educatur è carcere. Si in carcere positus etiam ante Noë tempora resurrectionem secundum beatum Petrum Dominus prædicauit: carcer est inferi, à quo se educi rogat, ut & in altero psalmo erat precatus, Non contineat super me puteus os suum. Oratio omnis ista ad confessionem, ut diximus, virtutis paternæ est. Sed adiecit & causam, cur sese de carcere oret educi: Ad confitendum, inquit, nomini tuo. Resurrectio eius paternæ in se virtutis prædicatio est, quia potestas ei omnis ex patre. Sed per quod sit Dei nomini confitendum: subiecit dicens: *Me expectant iusti donec retribuas mihi.*) Omnium apostolorum fides usque ad resurrectionis tempus fuit trepida: quia in Domino cōtuentes, expectationis sue securitate firmati sunt. Et hinc illud est à Domino dictum: Tristis est anima mea usque ad mortem. Non enim ait, propter mortem, quia licet se passioni daret, non tamen virtus æterna dolorem passionis exciperet. Sed quia apostolorum metus per humilitatem passionis exortus, adeo ut & firma superædificandæ in ea ecclesiæ petra trepidaret, post mortem & resurrectionem Domini in eadem trepitatione esse desineret: idcirco usque ad mortem tristis est, post quam trepidantis fidei essent securitate firmandi. Expectant ergo iusti donec sibi retribuatur à Deo. Et quid ei à Deo retribuatur, Apostolus docuit, dicens: Propter hoc exaltauit eum Deus, & donauit ei nomen quod est super omne nomen: ut in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & omnium lin-

Philip. 2.

gua confiteatur, quia Dominus Iesus in gloria Dei patris est. Hæc ei à Deo retributio est: ut ei corpori quod assumpsit, paternæ gloriæ donetur æternitas. Quæ autem sit iustorum expectatio, idem Apostolus docet, dicens: Nostra autem conuersatio in cœlis est, unde & saluatorem nostrum expectamus Iesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ, cōformatum corpori gloriæ suæ, Expectant ergo eum iusti dum retribuatur illi: scilicet ut conformes fiant gloriæ corporis eius, qui est benedictus in secula seculorum, Amen.

Philip. 1.

PSAL. CXLII.

Ipsius David, quando persequeretur eum Absalon.

DOMINE exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam, in veritate tua exaudi me in tua iusticia. Et non intres in iudicia cum seruo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Quia persequutus est inimicus animam meam: Humiliauit in terra vitam meam. Collocauit me in obscuris, sicut mortuos seculi, & anxius est super me spiritus meus: in me turbatum est cor meum. Memor fui dierum antiquorum: & meditatus sum in omnibus operibus tuis: in factis manuum tuarum meditabar. Expandi manus meas ad te: anima mea sicut terra sine aqua tibi. Diapsalma. Velociter exaudi me Domine: defecit spiritus meus. Non auertas faciem tuam à me: & similis ero descendentibus in lacum. Audiam fac mihi mane misericordiam tuam: quia in te speravi Domine. Notam fac mihi viam in qua ambulem: quia ad te leuaui animam meam. Eripe me de inimicis meis: Domine ad te confugi. Doce me facere voluntatem tuam quia tu Deus meus es. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam: propter nomen tuum Domine viuificabis me in equitate tua. Educas de tribulatione animam meam & in misericordia tua disperdes inimicos meos. Et perdes omnes qui tribulant animam meam: quoniam ego seruus tuus sum.

Psalmi superscriptio nulla esse secundum Hebræos videtur. Id enim ab his qui vtrique lingua eruditi sunt traditur. Translatore ceterique nihil omnino de rebus gestis, id est de Absalon in David patris sui insectationem

nem scripserunt. Sed hi septuaginta seniores quibus legis ac prophetarum scientia A ultra præscriptum & ambiguitatem literæ fuit addendum hoc psalmo iudicauerunt. Causam verò iudicij istius in exordio psalmorum docuimus, per quam nihil in psalmis nisi propheticum cognoscimus oportere tractari. Cum enim nec gestis sermo, nec temporibus ordo conveniat: reliquum est, ut in exemplum ac scientiam gerendorum & gesta omnia in B David, & ab his intellecta esse doceamur. Apposita ergo nunc psalmo superscriptio est quæ non extat in libro: ut ubi extat, id est, sicut in psalmo tertio, in quo à facie eius qui nunc persequi inscribitur fugerit, ad scientiam prophetiæ intelligentiæ vocaremur. Phphetat ergo nunc David passionibus suis dominicas C passiones: non de Absalon conquerens, sed de his qui Absalon ad impietatis crimen ignirent. Ignita enim secundum Apostolum diaboli sunt iacula: quæ se in cor Iudæ ut Dominus traderetur iniecerint, & nunc in filiis inobedientiæ operentur. Ob quod Dominus assumpta peccati carnis similitudine, de peccato condemnauit peccatum in carne. Tractabimus ergo psalmum ex persona prophetæ, intelligentis se in peccati corpore positum, & inter multas & graues diaboli tentationes per hominem fatigari. Nā D ut Dominus principem mūdi non ignorauit hæc in se per Iudæos Iudamq; gessisse, cum ad Apostolos dicit: Ecce ex vobis vnus est satanas: totus enim hoc esse, quia per eum animabatur ostenditur: ita & David in Absalon eos per quos E Absalon est: talis intelligit. Et quia iam in tertio psalmo latior hic fuit sermo, nunc psalmi ipsius dicta tractemus: ita ut meminerimus omnia quæcunque sub prophetæ nomine dicuntur, etiam ad personam Domini esse referenda: qui se ex forma Dei euacuans, & formam serui assumens, infirmissimum naturæ nostræ hominem etiam vsque ad ignoratæ diei, atque horæ suæ scientiam sit professus.

Deus exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam, in veritate tua exaudi me in tua iusticia.

Primum orationem suam deprecatur audiri: quia id humilitatis humanæ est, ut audientiam Dei his quæ oret exoptet. Secundo deinde secundum propheticam scientiā, ut in veritate Dei audiatur expostulat. Non est huic fidei viro Deus ex

elementis seculi, non ex regum nominibus, non ex errore seculi in faxis & metallis & lignis: sed verus ei Deus est, æternus, omnipotens, & vniuersitatis effector. Tertia quoque postulatio est, ut in iusticia Dei audiatur. Non est tyrannicæ voluntatis Deus, non præduræ & iniquæ pertinaciæ arbiter: sed qui rationem habeat infirmitatis humanæ. Neque qui hos demutabilis naturæ nostræ promptissimos lapsus secundum inde mutabilis substantiæ suæ inflexam constantiam metiatur, sed iustus & moderans tantum ab homine expectet, quantum meminerit humanæ licere naturæ. Et ideo subiecit, ad id quod se iniusticia Dei orauit audiri:

Et non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuēs,

Quid enim spei est si iudicari nos secundum Deus velit, si ad comparisonem sui vitæ nostræ innocentiam postulabit. Iustificari autem in conspectu Dei quis viuentium potest: cui ira, cui dolor, cui cupiditas, cui ignoratio, cui obliuio, cui casus, cui necessitas, vel per naturam corporis, vel per motum animæ semper fluctuantis admixta sit? Cui & quotidie F grauissimus hostis immineat, diabolus videlicet, animæ viri fidelis insidians, eamque ad interitum persequens? Hanc enim esse causam docet, qua nemo viuens iustificari in conspectu Dei possit:

Quia persecutus est inimicus animam meam, humiliavit in terra vitam meam. Collocauit me in obscuris sicut mortuos seculi.

Obscuritas per corporis vitia effunditur, & cum per diaboli laqueos in cupiditates carnis incidimus, à cognitionis luce depulsi in obscuris collocamur gentilium tenebris demersi, & secularium operum nocte detenti. Sed quantum libet persequens animā inimicus, & humilians in corpore tanquam mortuum seculi collocet in obscuro: spiritualis tamen viri anxietas his corporis tenebris continetur, & cor super hac ipsa naturæ suæ infirmitate turbatur, repugnansque vitiis hominem suum in memoriam primæ suæ constitutionis, & in meditationem Dei operum conuertit. Non enim cum inimicus in obscuris mortuum seculi sed tanquam mortuum seculi collocauit: per quod libertas spiritus semper in se anxij referuatur. Id enim sequitur:

Et anxius est super me spiritus meus, in me turbatum est cor meum. Memor facti dierum

antiquorum, meditatus sum in omnibus operibus tuis, in factis manuum tuarum meditabor.

Scit Adam à diabolo captum, & idcirco memor est antiquorum dierum. Scit eum per transgressionem legis constitutæ, & à promissionibus Dei & ab incolatu paradisi excidisse. Et ideo memor est operum Dei. Scit non sufficere ex præterito innocentiam, sed beatum esse qui usque in finem innocens esse permanlerit, & ideo in factis manuum Dei meditabitur. Facta manuum Dei homo ipse est: qui postquam peccauit, peccati seruus effectus est. Talis igitur esse meditatur, qualis ille qui à Deo factus fuit ante peccatum. Per quod quia nō mortuus seculi, sed tanquam mortuus seculi in obscuris est collocatus, meditabitur semper & meditabitur semper: quia antiquorum dierum memor sit per transgressionem legis mortem introisse peccati. In eo autem, quod & memor antiquorum dierum & in operibus Dei meditatatur, atq; meditabitur, quanquam per fidem suam cœperit, tamen non propriū suum esse ne insolens existimetur, sed per auxilium Dei ad quem orauit sibi indultum esse demonstrat, dicens:

Expandi manus meas ad te, anima mea, sicut terra sine aqua.

Deut. 32.

Terra sine aqua arida & infœcūda est, & irrigari se semper imbre pluuiæ cœlestis expectat: ita & sancti anima naturæ suæ conscientia immadescere se dono diuini eloquij desiderat. De quo Moses ait: Expectetur sicut pluuiā dictum meū, & descendant sicut ros verba mea, ut pluuiā super gramen, & ut niues super fœnum. Arens ergo & sitiens anima tali prophetice doctrinæ imbre perfunditur: ut mortua & ieiuna ariditate naturæ in vberes fructus præceptorum Dei cognitione reuirescat. Iā in his quæ sequuntur humanæ fidei & conscientiæ confessio est, per diapysmatis intercessionem impatientia prophetici desiderij mōstrata.

Velociter exaudi me Domine defecit spiritus meus.

Philip. 1.

Rom. 7.

2. Cor. 5.

Moras corporis sui propheta non patitur, & secundum illud Apostoli: Dissolui melius est, & cum Christo esse. Et illud: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et illud: Quia in hoc veteri tabernaculo congemiscimus desiderantes superindui: tēdia & ipse in hoc corpore mortis patitur: sed velo-

citātē auxiliij, quod ob defectionem spiritus deprecatur, cum gratia diuini in se muneris optat expleri. Quid enim sibi proderit exauditum esse velociter: nisi tanquam fidelis, & Deo placens & beatis locis quieturus excedat ē corpore? Et idcirco ait:

Non auertas faciem à me, & similis ero descendentibus in lacum.

Lacum pœnalem inferorum locum scriptura commemorat, ut in his psalmis Tu Domine abstraxisti ab inferno animam meam, seruasti me à descentibus in lacum. Ergo nisi facies Dei, qui utique Christus est, qui imago Dei inuisibilis est unicuique sancto affuerit: erit illis similis qui pœnæ deputati ē vita hac sine spe quietis excefferint. Sed de spe sua propheta non ambigit, neque extra Euangelicæ securitatis fiduciam est. Tempore quidem ipse anterior, sed in spiritu Apostolici gaudij participes: qui resurrectionem Domini contuetnes æternitatem caducorum corporum crediderunt. Id enim in consequentibus ait:

Auditam fac mihi manē misericordiam tuam, quia in te speraui.

Matutinæ huius misericordiæ gaudiū *ibidem.* locis plurimis demonstratur, velut tum cum ait: Ad vesp̄um demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Hoc enim resurrectionis est tempus, in quo per misericordiam Dei potestas mortis infracta est. Quam misericordiam, quia in ea propheta sperauit, optat audire. Dehinc sequitur:

Notam fac mihi viam in qua ambulem, quia ad te leuaui animam meam. Apostolus per speculum, & ænigmatē videt, & pro patre scit, pro parte prophetat. Propheta quoque tanquam per naturam humanæ fragilitatis ignorās, notas sibi fieri in quibus ambulet vias orat. Non enim hæ seculi viæ vtilēs sunt, spirituales illas & cœlestes ille nosse desiderat. Id enim ait: Quia ad te leuaui animam meam. Non in humilibus est anima illius, sed in excelsis: & idcirco excelsarum viarum postulat notionem. Scit enim esse inimicos sibi qui se in alias vias auocent, qui in voluntatem alteram deducant. De inimicis istis spiritualibus Apostolus multa, & frequēter ingessit. Ab his ergo se eripi orat, & viam illam tribulatam, quæ ad cœlum agit cognoscere rogat, & de voluntate Domini doceri, & per spiritū eius in terram rectam deduci: id est, ut constitutur

Gen. 3.

constituatur in hominem non vitis peruersum. Nam in rectam terram se dirigi quomodo optasse de elemētis huius naturæ existimabitur: nisi quod secundum primi hominis naturam, cui post peccatum dictum: Terra es, & in terram ibis, constituisse hominem rectum inflexumque desiderat. Id enim sub his dictis continetur: *Notam fac mihi viam in qua ambulem: quia ad te leuavi animam meam. Eripe me de inimicis meis Domine, ad te confugio doce me facere voluntatem tuam, quia tu es Deus meus. Spiritus tuus bonus deducet me in in terram rectam, propter nomen tuum Domine uiuificabis me in æquitate tua.*

Rom. 8.

Consonans Apostoli confessio est ad id quod ait: Doce me facere voluntatem tuam: illud quod per eum dictum est: Et qui putat se scire, nondum scit quemadmodum oporteat se scire. Quod si nec orare quidem adhuc scimus, & loqui desideria nostra non nouimus, spiritu potius pro nobis inenarrabilibus gemitibus postulante, & imperitiam nostram arcanæ scientiæ affectu repensante secundum hoc Apostoli dictum: Quid enim oremus secundum id quod oporteat nescimus, sed ipse spiritus pro nobis postulat gemitibus inenarrabilibus: non incondite propheta creditur orare, ut voluntatem Dei doceatur exple. Et competens illa humanæ verecundiæ professio est, ut quod per spiritum Dei in terram rectam reducendus sit: id non meriti esse sui arroget, neque per satisfactionem pij obsequij id sibi postulet: sed totum hoc ad clarificandum in se Dei nomen expectet, ut propter honorem Dei nominis in terra recta esse statuatur. Et quia hanc terram rectam scit sibi non in corpore mortis huius posse concedi, quia labes carnis humanæ per admixtā in se vitiorum cōsuetudinem aboleri penitus nisi cum naturæ demutatione non possit: uiuificari se, quasi nondum uiuat expostulat, dicens: Viuificabis me in æquitate tua.

Educes de tribulatione animam meam, & in misericordia tua disperdes inimicos meos. Et perdes omnes qui tribulāt animam meam, quoniam seruus tuus ego sum. Habuit quidem, ut diximus, hoc iustitia verecundiæ, ut quicquid aliud sibi beatitudinis sperat, id pro magnificētia Dei potius, quia Deo beata & æterna & bona tribuere sit dignum, quā pro merito suo postulet: sed tamen præferens honorem & misericor-

diam Dei, merendi quoque id per se non exclusit officium. Nam cum uiuificandus sit, uiuificandus tamen est in æquitate, quia æquum sit vitam retribui stipendiis sanctitatis. Et cum per misericordiam Dei educto eo de tribulatione disperdendi sint eius inimici, iam non est misericordia indiscreti confusique iudicij, cum quæ à tribulatione educit, eadem disperdat inimicos: quia ex meritorum diuersitate vel in pœnam, vel in misericordiæ iudicium temperetur. Non leues autem sibi esse inimicos propheta demonstrat, sed eos qui etiam animam persequantur: non quod cum corpore possit occidi, sed quod ita diabolicis infestationibus fatigetur, & sub iniectionum sibi vitiorum incentiuis arguatur, ut à Deo mereatur occidi. Verum ut etiam inimici sui pereant, quanquam ad id potissimum & nomen & misericordia Dei est: tamen etiam ea causa est, quod seruus Dei est, cuius animam persequantur. Et liberalitas admiscetur & meritum, atque ad Domini misericordiam serui quoque & fides & nomen adiungitur: ut misericordia Dei quanquam omnibus prompta sit, his tamen qui serui eius sunt intelligatur assistere, per eum & in eo qui ait: Ego sum vobiscum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi, Dominum nostrum Iesum Christum, qui est benedictus & nunc & semper, & in omnia secula seculorum. Amen.

Matth. 28.

PSAL. CXLIII.

Psalmus David in Goliath.

BENEDICTVS Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad bellum, & digitos meos in prelium. Misericordia mea & refugium meum, susceptor meus & liberator meus. Protector meus & in ipso speravi: qui subiciet populum meum sub me. Domine quid est homo quia innotuisti ei: aut filius hominis, quod deputas eum? Homo vanitatis similis factus est: dies eius sicut umbra præterit. Domine inclina celos tuos & descende tange montes & fumigabunt. Corrusca corruscantes, & dissipabis eos: emitte sagittas tuas & conturbabis eos. Emitte manum tuam de alto: eripe me, & libera me de aquis multis, & de manu filiorum alienorum. Quorum os loquutum est vanitatem: & dextera eorum dextera iniquitatis.

Deus canticum nouum cantabo tibi : in psalterio decem cordarum psallam tibi. Qui dat salutem regibus : qui liberat seruum suum : de gladio maligno eripe me. Et eripe me de manu filij alieni : quorum os locutum est vanitatem : & dextera eorum dextera iniquitatis. Quorum filij sicut nouellae plantationes : stabilitate in iuuentute sua filiae eorum decoratae : & circumornatae ut similitudo templi. Et promptuaria eorum plena : eructantia ex hoc in illud. Oues eorum fetosae abundantes in itineribus eorum : boues eorum crassi. Non est ruina maceriae : neque transitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populum cui haec sunt : beatus populus, cuius Dominus Deus eius.

Et huic quoque psalmo addendam hanc septuaginta subscriptionem putauerunt : Psalmus Dauid in Goliath, cum neque in Hebraicis libris reperiatur, neque translatores alij quicquam aliud quam simplicem titulum praescripserint : id est, Dauid. Quod non sine spiritali ratione effectum fuisse psalmi ipsius textu docetur : nihilque hic psalmus proprium habet, quod ad gratulationem perempti Goliath possit referri, cum magis illic & gestis & tempori multa contraria sint. Cum enim dicitur : Subiiciens populum meum sub me, nunquid tum Dauid rex erat? aut quis tum ei populus subiectus est, si allophylorum non erat suus? Sed ne ipse quidem Israel, Saul adhuc regnante poterat esse subiectus. Deinde & illud : Domine inclina coelos tuos & descende, tange montes & fumigabunt. Corusca coruscationes, & dissipabis eos : quae esse intelligetur ob humani belli tempus oratio? Aut cum secundum titulum Golia esset occisus, quid sibi haec preces volunt : Eripe me & libera me de aquis multis, & de manu filiorum alienorum? Aut cum rex tantum vnus in Israel esset, quid est istud, quod dicitur : Qui das salutem regibus? Numerus plurium intelligentiam eius temporis, quo vnus tantum habebatur, excludit. Sed cum nec in Hebraeis libris ita sit, neque translatores caeteri horum aliquid addiderint : intelligimus septuaginta hos seniores sensum nobis spiritalis scientiae reliquisse, ut in Dauid & Golia bellum praefiguratum esse satanae domini que sciremus cum superscriptio extaret in libris, neque rebus gestis prophetiae sermo concineret. Afferit autem plerumque nobis difficultatem intelligentiae ratio Latinitatis, quae nominibus pronomina non est solita praepone : ut in

Dauid nomine accidit. Cessante enim pronomine, incertum est vtrum in illum, aut per illum psalmus extiterit. Cum enim scribitur psalmus Dauid : vtrum ab illo dictus sit, aut propter illum, ambiguum facit nominis sola praescriptio. Graecitas vero cum per Dauid psalmum scriptum esse significat, ita titulum inscribit : psalmus τὸν Dauid. At vero cum de Dauid vult psalmum qui sit scriptus intelligi, ita superscribit, τὸν δαβὶδ : discernens per vtriusque pronominis propriam significationem, vtrum Dauid scripti psalmi autor an causa sit : ut superscriptio psalmi istius continet, τὸν Dauid ita enim habet. Id enim est quod propter eum, vel illi potius quam ab eo scriptus sit. Ex qua etiam psalmi superscriptione monstratur, in eum hominem quem Dominus assumpsit in eo nascens, & quem Dauid sapissime nominari docuimus, psalmum hunc spiritus virtute & prophetae ore cantatum. *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas in bellum, & digitos meos in praelium.* Si ob id gratulationi interfecti Golia deputatur hic psalmus, quia dictum est : Qui docet manus meas in bellum, accipiant exemplum hoc personae potius Domini conuenire. Nam in septimodecimo psalmo qui totus ex persona Domini consistit, id ipsum dictum ita meminimus : Qui docet manus meas in praelium, & posuisti ut arcum arcum brachia mea. Quod autem nihil in illum Dauid referri possit : in omni quidem psalmo, sed maxime his dictis docetur : Audiuit de templo sancto suo vocem meam, & clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius. Et commota est & contremuit terra, & fundamenta montium conturbata sunt. Et illud : Clamauerunt, nec erat qui saluos faceret, ad Dominum, nec exaudiuit eos. Et comminuam illos, ut puluerem ante faciem venti, ut lutum platearum delebo eos. Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognoui seruiuit mihi, ad auditum auris obaudiuit mihi. Rebus ipsis inepta eorum intelligentia coarguitur, qui haec Dauid de se ipso dixisse contendunt : cum omnia in eum hominem quem Dominus in eo natus assumpsit, secundum spiritualem rationem & gesta conueniant. Manus igitur eius edoctae ad bellum sunt, cum vixit seculum. Ego enim, ait, vixi mundum : cum extensus in crucem inuictissimis armis ipsius

ipsius passionis instruitur. Et posuisti, inquit, ut arcum æreum brachia mea: cum de omnibus virtutibus ac potestatibus in ipso se trophæo gloriose crucis triumphat, & principatus & potestates enim traduxit cum fiducia triumphans eos in semetipso, cum dissidentia inter se cœlestia & terrena pacificat.

Et in ipso, inquit, reconciliari omnia in eum pacificans per sanguinem crucis sue sue quæ in terra sunt, sue quæ in cœlis. Ad hoc igitur bellum manus eius edoctæ sunt, in quo arcus ærei certamine vincitur: de honestatione potentes triūphatur: pace reconciliantur inimici. Sed post manuum bellum, succedit & digitorum prælium. Omnis enim in eo habitus & pugna passionis ostenditur. Manus enim extenduntur, & digiti cōfiguntur in palmis: vetus scilicet chirographum, secundum Apostolum, delens & affigens illud cruci. Etiam eas partes manuum commemorat in prælio, cum quibus omnia veterum criminum peccata cōfixa sunt. Dehinc sequitur: *Misericordia mea & refugium meum, susceptor meus & liberator meus es tu. Protector meus, & in ipso speravi.*

Carent ista difficultate. Omnia enim in euangelis ista gesta ab eo atque dicta sunt, ut honorem maiestatis paternæ per humilitatis nostræ confessionem, quorum habitum assumpserat, prædicaret. Illud autem, quod ait: *Subiiciens populum meum sub me*, non ex persona vnius Iudaici populi dictum existimandum est: cum vniuersitatem ecclesiæ vnum populum in psalmo alio nuncupauerit, dicens: Populus quem non cognoui, seruiuit mihi. Quod autem etiam hic qui eum non cognouit suus sit, euangelia docent cum aiunt: In sua venit, & sui eum non receperunt. In mundo erat, & mundus per eum factus est, & mundus eum non cognouit. Sed ne fortè hic populus quæ cognouit, & sibi seruiuit, non suus fuisse, quia non erat cognitus existimetur: diuina illa Mosi cantio errorem hunc omnem ambiguitatis excludit, dicens: Cum diuisisset excelsus gentes, statuit fines gentium secundum numerum angelorum suorum, & facta est portio Domini Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. Israel iste in hæreditatem æternam fuerat electus. Et ideo quia ille portio Domini erat, cæteri quasi incogniti habebantur, quia illi essent per priuilegium portio electi. Sui autem om-

nes, quia sibi quod sunt tanquam auctori suo debent. Subditi autem ei sunt, cum dicitur: Sicut dedisti eis potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det illi vitam æternam. Et illud: Omnia data sunt mihi in cœlo & in terra. Data autem nondum ei primum, quia iam in mundo erat, per quem mundus erat factus, qui gloriam repetit, quam ante constitutionem mundi habuerat apud patrem: sed data post hominis assumptionem, quia ita dictum est: Qui cum in forma Dei esset, formam serui accepit. Propter quod exaltauit illum Deus, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen. Quid ergo vel cui donatur? Non ei utique qui in forma Dei erat donatur, ut Dei forma sit. Erat enim, & quia erat iam non egebat hoc dono. Sed fuit causa donandi, quia qui in forma Dei erat, formam serui accepit: & se de forma Dei euacuans, formam serui assumens, usque ad mortem obediens fuit. Obedientiæ ergo illi, per quam habitus seruilis assumitur, & ipsi habitui serui id donatur, ut quod erat esset: in forma scilicet Dei esset.

Damnum enim ad detrimentum sui euacuatae formæ Dei nescit, assumptioni potius serui formam Dei rursus adquirens: ita neque virtus in humilitatem sese licet cohibens defecit ex sese, cum quod erat est: & humilitas cohibita in sese virtute suscepta, cum quod non erat esse cœpit, profectum eius quæ à se non defecerat virtutis accepit. Et hæc quidem Euangelici sacramenti, & humanæ spei veritas est: humanam naturam corruptibilemque carnem per huius gloriæ demutationem in æternam transformatam esse substantiam. Sed huius tanquam difficillimi facti admirationem, & maximæ ac pulcherrimæ spei donum: etiam præsentis psalmo propheticus sermo testatur, dicens ad id quod dixerat: Subiiciens populum meum sub me.

Domine quid est homo, quia innotuisti ei, aut filius hominis, quod deputas eum? Homo vanitati similis factus est, dies eius sicut umbra prætereunt. Non differenter in octauo quoque psalmo proclamat Spiritus sanctus: Quid est homo quod memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Confessio ista pulcherrima est, ut indignū se homo tanto munere ipse testetur. Et cum se indignū confitetur, gratiā eius, qui sibi hæc largiatur extollit. Quod enim meritum hominis est, ut ei se cognoscibilem

Ecc

Ioan. 17.

Matth. 28.

Philip. 2.

Col. 1.

Psal. 21.

Ioan. 1.

Deut. 32.

Deus præstet: ut incognoscibilis natura cognitioni nostræ sese ipsa submittat? Aut quæ dignitas est filij hominis ut deputetur? Deputatur autem, quicquid de eo in quo est in aliud destinatur. Rei naturam verborum virtus eloquitur. Homo vanitati similis effectus, & cuius dies tanquam umbra prætereunt, per indulgentiam cognitionem Dei deputatur. Vanitas seculum est, cuius habitus & forma tollitur. Deo enim inane est quicquid quamvis extet, tamen non ita subsistit ut maneat: & umbra quæcunque etiam si fit, tamen non est, quia cum fit, abeunte eo per quem efficiebatur eximitur. Homo itaque non umbra, sed umbræ similis: neque vanitas, sed similis vanitati per intercessionem mortis effectus: per indulgentiam verò cognitionem Dei deputatur, & in quid deputetur cognitio indulgentia testatur. Si enim cognitus fieri Deus homini, nisi assumpto homine non potuit: quia incognoscibilem cognoscere, nisi per naturam nostram natura nostra non potuit, ut per hanc cognitionem homo qui deputatur, necesse est ut in id deputeretur, in quo Deum ipse cognouit: scilicet, ut conformis Deo fiat, quia hæc fit deputatio cognitionis indulgentiæ. Et quia ex persona eius hominis quem Dominus assumpsit, hæc omnis oratio est: scit cum quanta se dignitate Deus legibus mortis absoluat, & iniquorum manibus per gloriam resurrectionis abripiat dicens:

Domine inclina cælos tuos & descende, tange montes & fumigabunt. Corusca coruscationes & dissipabis eos, emitte sagittas tuas & conturbabis eos. Emittere manum tuam de alto.

Psal. 17.

Simile his dictis, psalmo cuius superius meminimus, continetur: Et inclinavit cælum & descendit, & carbones succesi sunt ab eo, & ignis à facie eius exardescit, & ascendit fumus in ira eius. Misit sagittas & dissipauit eos, & fulgura multiplicauit & conturbauit eos. Misit è summo & accepit me, & assumpsit me de multitudine aquarum. Eripuit me de inimicis meis fortissimis. In eo autem quod fortissimos dixit, possumus intelligere quos dixerit: nempe de quibus Apostolus ait: Non est nobis pugna aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus mundi potestates, aduersus spirituales nequitias in cælestibus: satana ipso se in cor Iudæ, ut Dominum traderet inserente. Sed & in hoc psalmo hoc contuendum est: Corusca corusca-

Ephes. 6.

tiones & dissipabis eos, emitte sagittas tuas & conturbabis eos. Non illos superius, de quibus ita memorat ostendit: quod necesse est ad montes hos referri, qui ad solum Dei tactum fumabunt. Et ne de terrenis istis montibus dictum existimemus, psalmo alio admonemur, cum dicitur: Ut quid suspicitis montes coagulatos? Et quantum intelligi conceditur, montes interdum etiā diabolicas potestates, ut nunc in hoc loco significari arbitramur: qui constitutiones diuinæ legis transgressi tanquam ex lactis synceritate vitiosa coaguli corruptione coagulauerint. Et hos esse potentissimos inimicos suos psalmus anterior locutus est. Descendit ergo Dominus inclinato cælo suo, non corporali motu, ut declinatum descendente eo cælum sit: sed per corporalem significationem spiritualis sensus instruitur, ut cum Deo somnis, vigiliæ, memoria, obliuio, discessus & accessus ascribitur: quia secundum meritum nostrorum differentiam unicuique nostrum, aut dormiens, aut vigilans, aut immemor, aut recordans, aut desit, aut adsit. Atque ita inclinatum descendente eo cælum est: quia cum descendente eo ad assumendum hominem famulatus cælestis astiterit, cum Maria euangelizatur, cum pastores æthereum coetum & sonum vident atque audiunt, cum post tentationem diaboli angeli ministrant, cum ipse totus in forma licet ferui, tamen in paternæ maiestatis virtute se gessit: sic inclinatur cælum, cum ad terras cælestium virtus honorque deducitur. In eo autem quod tacti montes fumigant, potius quam vruntur, cum tamen id indicet quod fumetur: deinde cum coruscantibus coruscationibus dissipatur potius quam illucescunt: tum quod emissis sagittis conturbatur magis quam configuntur: non sine maxima ratione spiritualis intelligentiæ ita dicitur. Et quidem iam & alius psalmus his paria significat, cum ait: Præparans montes in virtute tua accinctus potentia. Aduentu enim Domini cōfracta & obtrita diaboli potestas est: cum fidei sanctorum hominum subiectus est. Non quod non adhuc potentiæ suæ maximas habeat vires: sed per id quod utcumque subiectus est, presentis subiectionis cōditione ultioni & poenæ legitimæ præparatur. Ut nunc per hanc eandem subiectionem virtute Dei tactus fumet, licet nondum totus vratur: sed per

Psal. 67.

Psal. 64.

per id quod interim firmare potuit, & vñ
poscenoscendus est. Vritur non ille tan-
tum, sed & omnes eius. Non vñ tantum
preparatus hic ignis est, Domino dicente:
Matth. 25. Abite in ignem æternum, quem præpa-
rauit pater meus diabolo & angelis eius.
Hi ergo montes tacti à Domino fumabunt.
Dissipabuntur etiam per coruscationes
coruscationes: lumen scilicet eorum,
de quibus dictum est: Vos estis lumen
mundi, non ferentes. Domini nanque
aduentus, tanquam fulgur ab oriente vs-
que in occidentem apparēs intelligetur.
Sed interim coruscationes multæ sunt,
id est, apostolicæ prædicationes, & splen-
dor doctrinæ Dei: quæ condensam illam
& conspiratam dæmonum virtutem co-
ruscationis luce disperget. Sagittæ etiam
emissæ conturbabunt eos. Meminit ea-
dem quoque prophetia, & loco alio ha-
Psal. 63. rum sagittarum: Sagittæ, inquit, paru-
1. Cor. 14. lorum factæ sunt plagæ eorum. Paruulo-
rum, vt Apostolus ait, malicia: non sensu.
Horum igitur, id est, fidelium ad inno-
centiam renatorum verba, tanquam sa-
gittæ emissæ illos fumantes montes con-
turbabunt: cum regni cœlestis beatitudo
& æternitas prædicetur: cum honor se-
culi contemnatur, & Christi gloria spere-
tur: cum luxus & ebrietas relinquatur, &
corpus ieiuniis purgetur: cum auaritia
vincatur, & largitio exerceatur: cum vir-
gines corpus suum oderint, cum viduæ
fuisse virgines maluissent, cum confesso-
res vitam suam detestentur, cum mori
martyribus sit optabile. Et hoc totum sa-
gittæ istæ, id est, doctrinæ & adhortatio-
num verba præstiterint, quæ emissæ eos
qui his aduersabantur conturbant: cum
cessante regno eorum Christi regni ex-
pectatio prædicatur. Sed & ex alto ma-
nus Domini emittitur. Manum autem
Dei Dominum nostrum Iesum Christum
significari in spiritu, non obscura doctri-
na est. Per eum enim facta sunt omnia. Et
scriptum legimus: Manus enim, inquit,
mea auxiliabitur ei. Quia per filium Dei
homo assumptus, laqueis mortis, & iu-
dicio iniquæ damnationis per gloriam
resurrectionis eripitur. Sequitur enim:

Eripe me de aquis multis. Aquas popu-
los dici vsitata cognitio est, vt etiam per
Isaiam dicentem docemur: Propter hoc
ecce Dominus inducet super vos aquam
fluuij validam & multam & regem Assy-
riorum. Quorum virtus atque vita, in a-
bolendum finem exemplo aquæ trans-

fluentis elabitur. Vt hic idem propheta
ait: Perierunt sicut aqua præterfluens,
quia natura earum cessante incremento
maris, in quod feruntur, eximitur. *Et de
manu iniqua filiorum alienorum.* Dei enim
esse destiterant, de quibus dictum est: Fi-
lij alieni inueterauerunt. Et quibus dictū
est: Vos è diabolo patre estis. Sed non so-
lum filij alieni sunt, Dominum suum reci-
piendo, sed etiam id quod sequitur: *Quo-*
rum os locutum est vanitatem. Vanitas oris
& confusionis fuit illa, qua dictum est:
Nos non habemus regem, nisi Casarem.
Regem enim seculi, id est vanitatis, po-
pulus in regnum æternum electus elegit.

Et dextera eorum dextera iniquitatis.

Iniqua dextera est cum palmis cædit,
cum virgis laniat, cum calamo collidit,
cum coronam spineâ coaptat, cum clauo
manus ac pedes figit, cum fel aceto admi-
scet: cum omnia iniquitatis opera con-
summat. Post quæ cum potenter à Do-
mino gesta atq. perfectæ, nouo nobis glo-
riose victoriæ erit cantico cōcinendum.
Ait enim: *Deus canticum nouum cantabo tibi,
psalterio decachordo psallā tibi.* Et quod hoc
nouum canticum sit contuendum est.
Plures autem nouum canticum cantan-
tes psalmi reperiuntur. Nonagesimus e-
nim & quintus psalmus, ita cœpit: Can-
tate Domino canticum nouum, cantate
Domino omnis terra. Et rursus: An-
nunciate inter gentes gloriam eius, in
omni populo mirabilia eius. Et rursus:
Commoueatur à facie eius omnis terra,
dicite in nationibus, Dominus regnabit.
Hoc canticum nouum, quod omnis ter-
ra cātat, quod iam non intra Iudææ lim-
bos atque fines cognitio eius, qui omnia
creauit esse celebratur: quod iam non in-
ter gentes gloria Dei inuisibilis nuncia-
tur: quod omnes patriæ gentium lauda-
tionem honoris debiti cōfidentur, quod
in nationibus Deus regnaturus ostendi-
tur. Nouum hoc inter tot errores seculi
canticum est, & errantibus antea gentib.
inopinatus hic hymnus est: per quē Deus
inuisibilis, incorporeus, æternus, & iusti
iudicij iudex, & beatæ æternitatis rex esse
cantatur. Est & nonagesimus septimus
psalmus canticum nouum cantans: Can-
tate Domino canticum nouum, quia mi-
rabilia fecit Dominus. Sed nescio an id-
circo sit cantico nouo cantandum, quia
mirabilia Deus fecit. Olim cœlum pul-
cherrimum atque immobile manet.
Olim in cœlo astra indefessis officiorum

Ecc ij

suorum cursibus perseuerant. Olim tempora alterno & indemutabili recurſu temperantur. Olim terra annuis fructibus diues est. Olim homo maximè mirabile opus Dei nascitur. Et si nihil postea Deus mirabile quum hæc creauit adiecit: quæro quod nouum canticum ob mirabilia facta cantandum sit. Et non diu nos psalmus patitur errare. Ob quæ enim mirabilia nouum canticum cantaret ostendit dicens: Liberauit eum dextera eius, & brachium sanctum eius. Notum fecit Dominus salutare suum ante conspectum gentium. Hoc nouum canticum est, hoc mirabile Dei est: quod liberauit eum dextera eius, quod sibi ipsi salutem virtus sua tribuit. Potestatem enim, inquit, habeo animam meam ponendi, & potestatem habeo animam meam resumendi. Non externo eguit vnigenitus Dei filius ad saluandum hominem, in quo nasci voluit, auxilio, & in gloria paternæ maiestatis manens sua in se vsus est potestate: per quam resurrectionis gloriam salutare suum notum gentibus fecit, cum in eo naturæ suæ carnem in æternæ salutis substantiam transformatam esse cognoscunt. Cantat & centesimus quadragesimus nonus psalmus canticum nouum. Et cur sit hoc canticum nouum mox propheta subiecit, dicens: Exultabit mansuetos in salutem. Exultabunt sancti in gloria letabuntur in cubilibus suis. Et exultationes Dei in gutture eorum, & gladij bis acuti in manibus eorum. Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis. Ad alligandos reges eorum in manicis & compedibus, & nobiles eorum in vinculis ferreis. Vt faciant in his iudicium conscriptum, gloria hæc est omnibus sanctis eius. Hoc canticum nouum est, Dei sanctos iudicij æterni sumere potestatem. Sancti enim secundum Apostolum mundum iudicabunt. Hoc igitur nouum cantatur à nobis, vltio in nationes, arguitio in populos, manicæ & compedes regum, & nobilium vincula ferrea, & conscripti in eos iudicij sententia. Quod etiam in huius psalmi nouo cantico simile cantatur: Deus cantionem nouam cantabo tibi, in psalterio decachordo psallam tibi. Qui das salutem regibus. In decachordo igitur psalterio, id est, vel quod decem chordarum illud psalterium sit, vel quod decem verborum organo atque gestis cantico noua

ista cantatur: vel quod homo ipse decem quibusdam chordis manibus ac pedibus extentus, perfectus spiritalium operum suorum gestu motuque psallat, vt cantionem nouam hanc canter:

Qui das salutem regibus.

Regibus quibus dictum est: Venite benedicti patris mei, possidete præparatum vobis regnum à constitutione mundi: qui nobiles ligabunt, qui reges manicis & compedibus constringent, qui iudicabunt, arguent, vindicabunt. Et quomodo salus regibus detur ostendit. Qui, inquit, *liberas David seruum tuum*. Eum nempe David, de quo hic idem liber ex persona Dei patris alio psalmo prophetat: Posui adiutorium super potentem, & exaltaui electum de plebe mea. Inueni David seruum meum, oleo sancto meo vnxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei. Ipse inuocabit, pater meus es tu Deus meus, susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam eum, excelsum super omnes reges terræ. Et sedes eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis. Et rursum in psalmo eodem ex persona eius ad patrem: Sicut iurasti David in veritate tua, memor esto Domine opprobrij serui tui, quod continui in sinu meo multarum gentium. Quod exprobrauerunt inimici tui Domine, quod exprobrauerunt commutationem Christi tui. Opprobria multarum gentium in sinum suum David hic vnus excepit. Ipse enim peccata nostra suscepit, & infirmitates nostras portauit liuore eius nos sanati sumus. Ita dum hic David liberatur, & legi mortis eximitur, salus quoque regibus datur. Ipse est enim primogenitus ex mortuis. Et vt in Adam omnes morimur, ita & in Christo omnes resurgemus. Liberatio ergo eius salus regum est. Regnabunt enim conformes gloriæ suæ per assumptam ab eo naturæ nostræ conjunctionem, rursum omnes in naturæ eius communionem mansuri. Eripitur ergo hic David de gladio malignorum. Spiritum enim Iesus posuit cum voluit: nec expectauit, vt animam impressum vulnus emitteret. Ius animæ eius manus irreligiosa non habuit. Ait enim: *De gladio maligno erue me*. Quanquam enim exanimi iam corporis latus miles transfoderit, vsus est ministerio sæuitiæ: cæterum potestas spiritus emittendi, causam violandæ in se animæ non reliquit. Cōsummat deinde

Matth. 25

Psalm. 88.

Esai. 53.

Iean. 10.

Psalm. 149.

deinde cantionem nouam nouæ confessionis hymno, terrena iudicia & secularium bonorum gaudia falsa condemnans, cum ait:

Quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis. Quorum filij sicut nouella plantatio stabilita in iuuentute sua. Filie eorum compositæ, circumornate quomodo similitudo templi. Et promptuaria eorum plena eructantia ex hoc in illud. Oves eorum fætosæ abundantes in egressibus suis, boues eorum crassæ. Non est ruina mæceriæ, neque transitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt, beatus populus cuius Dominus Deus eius.

E hæc sunt, quantum arbitror, huius seculi bona communivniuersorum beata iudicio: res seculi loqui atque agere, rapere aut emere honores, sub precio falso ditescere, gloriari in adultæ ætatis liberis, quorum efflorescentes anni nouellæ exultationis firmitate confidant, optare speciosi corporis filias, atque eas in modum templi damno inutili pecuniæ ingentis ornare, multiplicatis horrea fructibus rumpere, quæ congestas opes in promptuaria alia angusta his quæ in se conduntur eructent, geminatis quoque oves fœtibus velle, quas egressas nullus feræ occursum imminuat, delectari bouum suorum sagina, circumsepta etiam domorum firma præbere, ne transeundi per ea cuiquam sit potestas: non flere, non lugere, non gemere, sed prospero felicitatis suæ cursu nulla aduersæ calamitatis molestia impediri. Beatum hunc populum cui hæc essent dixerunt: sed propheta scit falsam esse huius beatitudinis opinionem. Quid enim hæc tot & tanta seculi bona, ad vitam, quæ morte intercipienda esset, adquirent? Et ideo qui populus beatus esset ostendit dicens: Beatus populus cuius Dominus Deus eius. Deus ille Dominus, qui cum superiora hæc terrena præstiterit, æternitatem tamen illis qui his rectè vtentur impertiet: qui cohæredes nos filij sui in ipso ante constitutionem seculi elegit, qui erit Deus omnia in omnibus, ipsi gloria, laus, honor, virtus, imperium patri in filio, filio in patre & in spiritu sancto, & nunc & semper & in omnia secula seculorum, Amen.

PSAL. CXLIIII.

Laudatio ipsi David.

EXALTABO te Deus meus & rex meus, & benedicam nomen tuum in seculum & in seculum seculi. Per singulos dies benedicam te: & laudabo nomen tuum in seculum & in seculum seculi. Magnus Dominus, & laudabilis nimis: & magnitudinis eius non est finis. Generatio & generatio laudabit opera tua: & potentiam tuam pronuntiabunt. Et magnificentiam maiestatis tue, & sanctitatem tuam loquentur: & mirabilia tua narrabunt. Et virtutem terribilium tuorum dicent: & magnitudinem tuam narrabunt. Memoriam abundantie suauitatis tue eructabunt: & iusticiam tuam exultabunt. Misericors Dominus: & patiens & multe misericordie. Suavis Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Confiteantur tibi Domine omnia opera tua: & sancti tui benedicant te. Confiteantur tibi gloriam regni tui dicent & potentiam tuam loquentur. Vt notam faciant filiis hominum potentiam tuam: & gloriam magnificentie regni tui. Regnum tuum regnum omnium seculorum: & dominatio tua in omni generatione & progenie. Fidelis Dominus in verbis suis: & sanctus in omnibus suis. Suffulciet Dominus omnes qui corruunt: & corrigit omnes elisos. Oculi omnium in te sperant: & das escam illorum in tempore oportuno. Aperis tu manum tuam & implebis omnem animam beneplacito. Iustus Dominus in omnibus viis suis: & sanctus in omnibus operibus suis. Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum: omnibus inuocantibus eum in veritate. Voluntatem timentium se facit: & orationem eorum exaudiet, & saluos faciet eos. Custodiet Dominus omnes diligentes ipsum: & omnes peccatores disperdet. Laudationem Dei loquetur os meum: & benedicat omnis caro nomen sanctum eius in seculum & in seculum seculi.

Absolutus est psalmus, Dei tantum laudibus occupatus. Sed & titulus ipse solam contineri in psalmo prædicationem Dei docet. Adiecto autem secundum Græcitatis consuetudinem nunc quoque vt in in cæteris aliis pronomine, ostendit illum David isto laudante laudari.

Et quis hic sit quem psalmus hic laudet

Eec iij

clamant omnium tēporum omnes prophetae, vt hic ipse propheta saepe de eo ita contestatus est: Sedes tua Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus. Et rursum, Et adorabunt eum omnes reges, & omnes gentes seruiant ei.

Psal. 44. Erit nomen eius benedictum in secula, ante solem permanet nomen eius. Et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. Huius igitur laus cantatur hoc psalmo, ex cuius persona dictum meminimus, Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Posce à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuā, & possessionem tuam minos terræ. Reges eos in virga ferrea.

Dan. 10 Cuius regni perennitatem Daniel ita contestatus est dicens: Et in diebus regum illorum excitabit Deus cœli regnum aliud quod nunquam corrumpetur vsque in secula, regnumque alteri populo nō relinquetur, comminuet & ventiletur omnia regna, & hoc regnum in æternum. Et rursum: Et ecce cum nubi-
Daniel. 7. bus cœli, sicut filius hominis veniens, & vsque ad vetustum dierum peruenit, & oblatus est ei & datus est ei principatus & honor & regnum, & omnes populi, tribus & linguæ seruiant ei, & potestas eius potestas perpetua, quæ nunquam transibit, & regnum eius non corrumpetur. Hic igitur rex laudatur per ista quæ psalmo continentur: Exaltabo te Deus meus & rex meus: & per illud, Sancti tui confitebuntur tibi, gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur. Notam faciant filiis hominum potentiam tuam & gloriam magnificentiæ regni tui. Regnum tuum regnum omnium seculorū, & dominatio tua in omni generatione & progenie. Et quanquam hic ob æterni regni gloriam, qua sanctis conregnantibus ipse regnabit, laus Deo prophetæ confessione cantetur: tamen ita laudationis ipsius ratio & ordo dispositus est, vt ea quæ de eo dicta sunt ex sensu communis intelligentiæ prædicentur: vt in quantum humani sermonis consuetudo permittit, de immensa illa & incōprehensibili Dei natura licet non ad perfectam cognitionis veritatem, tamen ad admirationem nos ingentis illius quæ eius est virtutis instituat. Possumus enim

eum maximè quantum in nobis est admirari: cognosci autem à nobis, quantus ipse est non potest. Verum cum in omni psalmo simplex Dei & absoluta laudatio est: meminisse debemus patrem in filio & filium in patre laudari. Et cum ex substantiæ similitudine ac proprietate naturæ alter in altero sit, & ambo vnum sint, qui videt patrem, videat & filium, non differre quis ex duobus laudari existimetur: cum vtrunq. sibi inuicem & virtutis atque operum similitudo, & indifferentis naturæ ex patre Deo genita, & in filio Deo nata diuinitas vnum eos esse testetur. Cœptus ergo ita psalmus est. *Exaltabo te Deus meus, & rex meus, & benedicam nomen tuum in seculum & in seculum seculum seculi. Per singulos dies benedicam te, & laudabo nomen tuum in seculum & in seculum seculi.*

C Ratio & virtus prophetiæ magniloquentiæ per intentā audienti diligentiam noscenda est. Ait enim: Exaltabo te Deus meus & rex meus. Multi Deū per ea quæ in operibus mundi ab eo instituti cognitioni nostræ sunt subiecta, magnificant: sed pauci sunt, qui regem sibi futurum velint credere, dum aut curam negāt humanorum operum Deo esse, aut ad consolandam eorum quæ impiè egerunt cōscientiam, præsumpta animæ & corporis abolitione, nolunt diuinum in bonos & malos constitutum esse iudicium. Sed propheta hinc prædicandi Dei sumit exordium, quod sibi rex sit. Sed & nunc quidem nomen eius, qui sibi rex atque Deus sit, ob expectationem regni benedicit, cum ait: Benedicam nomen tuū in seculum. Sed quia scit se gratiam Deo atque regi suo, etiam tum cum in regno eius maneat debere, quia demutata caduci corporis sui infirmitate, depulsoque inimicę mortis imperio, regi suo conformis & coæternus adsistat adiecit: Et in seculum seculi, id est, in illo seculo, quo habitu seculi huius exempto, iam in seculum seculi æternitatis successionem renouabitur. Et in hoc quidem seculo quisque benedicens Deum potest non semper in benedictionis officio permanere, dum aut luctu impeditur, aut metu occupatur, aut egritudine anxius detinetur: & aut torpescere animo, aut ingrato in benedictionibus Dei mutus est. Sed perfectio prophetæ fidei ab istiusmodi infirmitatum demutationibus libera est dicens: Per singulos dies benedicam te, Nullum vacuum habet tempus, & dies ei nul-

ei nulla est ociosa, quin semper in benedictionum confessione versetur. Accidit autem frequenter, ut de quibus benelocui possimus, laudare eos non possimus. Abstinerere à malo, benedictione dignum est. Sed solum malum non admittere non habet laudem: nisi mali abstinētiam etiam gloria boni operis consequatur. Et beneficium quidem in nos benedicere possumus: quia natura exigit, non obtrectare nos illis, quorum beneuolentia confouemur. Sed si & aliis vitiis aspersi sunt, nostro quidem commodo benedicuntur, sed veri iudicio non prædicantur. Perfectio autem Dei nihil in se esse patitur pro parte. Nam ut benedictus, ita & laudabilis est: habēs & ex his, quibus beneficentia in nos sua utimur benedictionis nostræ confessionem, & ex perfectarum in se virtutum admiratione præconium. Ob quod benedicturus per dies singulos propheta etiam id adiecit: Et laudabo nomen tuum in seculum & in seculum seculi. Cum benedicit, cum laudat in seculum seculi: in nullo prophetæ officium infirmum est, nec benedictione, nec laude, nec tempore. Dehinc sequitur.

Magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis.

Hæc Dei prima & præcipua laudatio est: quod nihil in se mediocre, nihil circumscriptum, nihil emensum, & magnitudinis suæ habeat & laudis. Virtus eius opinione non clauditur, locis non continetur, nominibus non enunciatur, temporibus non subditur: arctus ad id sensus noster est, ingenium hebes est, sermo mutus est. Finem magnificentia ipsius nescit: & aliquam emetiendi se opinionem immensa magnitudo non patitur. Extenta ubique extenta semper est, hanc habens infinitatis suæ laudem: ceterum omnem intelligentiam infinitæ huius in se qualitatis excedens. Et quia hæc vel immensæ magnitudinis cognitio vel laudatio operum Dei, non omnium gentium est, quibus à cōstitutione mundi vita & sensus fuisset futuræque esset: consequenter subiecit:

Generatio & generatio laudabit opera tua.

Non utique generationes & generationes, quæ & temporibus & gentibus multæ atque aduersæ sunt: sed generatio quæ ab Abraham cœpit, quæ per signum circumcisionis deputatur in legem: & generatio quæ renouatur in Christo, quæ

ex doctrinis prophetis ad fidem euangelicæ iustificationis instruitur. Harum igitur generationum proprium est, Dei opera laudare. Laudari opera Dei non alia ratio admonet, quàm quod omnia ab eo potenter effecta sunt: qui præconium habeat non aliquid egisse, sed potenter egisse. Et ideo subiecit:

Et potentiam tuam pronuntiabunt.

Sed potentia operum ea demum prædicanda est, quæ magnificentiam excquatur operantis: ut potentis magnificentiæ potens intelligatur operatio. Ob quod consequitur:

Magnificentiam maiestatis tue.

Sed magnificentia, si quod in se est tantum sibi habeat: habet admirationem, non habet laudem. Et ociosa aliis est potentis operatio, nisi per operantis sanctitatem usum aliquem ex se illis qui laudabunt & admirabuntur impertiet. Ex quo competenter hoc sequitur: *Et sanctitatem tuam loquentur.* Et sanctitas quidem iam bona est, neque tantum sibi proficit: neque hoc quod ex se est, intra usum commodi proprii consumit. Nam etiam ad prouocandam in se aliorum beneficentiam, sanctitatis officiis sese ipsa cōmendat. Sed nihil de se dignum admiratione præstabit, si sibi sola sit. At verò hoc proprium est & admirabile sanctitatis, cum hoc quod in se est, in usum aliorum, quibus est sancta, concedat. ipsa aliquo non egens: nisi fortè per beneuolentiam eo tantum ut se alius utatur. Ad id ergo quod prædictum est: Et sanctitatem tuam loquentur, merito subiecit: *Et mirabilia tua narrabunt.* Et mirabile quidem est sanctitatem nihil sibi proficientem in usum alienæ beatitudinis exuberare: sed mirabilius est sanctitatem plenam esse terroris nisi non indiscretam se utentibus aut abundantibus præstet: dum bonis ac malis promiscua est, & tanquam ex naturæ necessitate se præbens, admirationem non habeat sanctitatis. Et idcirco mox subdidit:

Et virtutem terribilium tuorum dicent.

Ut sanctitatem loquentes, & mirabilia narrantes, dicant quoque terribilium virtutem, media admiratione inter sanctitatem atque terrorem: dum & terror suauis, & terribilis suauitas, admirabilem facit & terrorem suauem & terribilem suauitatem. Ob quod ingentem hanc admirandæ temperationis magnitudinem propheta intelligens, subiecit:

Et magnitudinem tuam narrabunt.

Magnitudinis enim infinitæ est in Deo quod terribile est suaue esse, & quod suaue est esse terribile. Magnitudo autem non habet modum: ne si moderata sit, iam magnitudo non sit per id quod modo non caret. Vt ergo propriæ admiratio sanctitatis atque terroris in magnitudinis suæ infinitate consistat mansura est, & semper & abundans, nec tempore definita nec copia, Et idcirco connexuit:

Memoriam abundantie suauitatis tue eruntabunt.

Quia nec memoria obliuione intercipitur, nec abundantia per inopiam detrahitur. Tenuit autem ordinem propheta orationis, vt memoriam & abundantiam suauitatis conditione & moderatæ & conseruatæ magnitudinis temperaret, dicens: *Et iustitiam tuam exultabunt.* Infinita quidem est memoria & abundantia suauitatis, quia nequaquam Deus aut obliuiscitur, esse suauis aut definit sed infinitatem memoriæ atquæ abundantia iusticia interiecta moderatur. Moderatur autem non præbendi modo, sed vtendum quod per abundantiam & memoriam Dei semper æquis omnibus patet, id ab iniquis vtendi indignitate nō capitur. Sanctitas Dei iter populo suo diuiso mari præbuit: sed eadem sanctitas & terribilis fuit virtus, cum ingressis in ipsum iter impiis, vbi fuerat salus religiosorum, ibi pœna constitit impiorum. Circunstāt alios firmitate muri solidatæ vndæ: alios refusæ ipsæ illæ, quæ constiterant, absorbent. Ad istos pelagus naturam suam nescit, hos per naturam suam punit. Ad istos ex mari terra est, istis quod erat mare est. Horum salus sanctitas est: horum mors terror est. At cum tribus pueris in camino cantantibus, circumstantes flammis, quas illi non sentiunt, aduruntur: illis in roris humore ignis temperatur, hos exstans ignis amburit. Ipsæ intus extræque flammæ sunt, quarum pro diuersitate meritum, & deficit à se natura, nec deficit. Nam quod est manet erga eos ignis esse quos vrit, & quod necesse est in his esse, quibus ros est. Atque ita magnitudinem memoriæ & sanctitatis Dei iustitia sola moderatur: cum per iustitiam Dei ad iniquos atque iustos, & terrorem sanctitas, & terror temperet sanctitatem. Et iustitia quidem recta atque utilis est, sed tamen eadem ipsa aliquando prædura est: ita vt sibi vti bonitate non liceat, dum pro diuersitate iudicii decernendo

quod iustum est, sit seuera. Sed Dei iustitia iustitiæ non cœquatur humanæ. Neque enim naturæ legi subdita est, per quam est lex statuta naturæ: vt necessitatem non habeat bona non esse cum iusta sit. Habet Dei iustitia miserandi volūtatē: neque tamen per miserandi voluntatem ita à se erit demutata ne iustitia sit. Humana autem iustitia solet in id deuenire ne misericors sit, & misericordia ita se præstare ne iusta sit. Misericordia enim non erit, si miserabiliter inopi calumniantius opulentioris inuideas, si fœminæ lachrymas viri præferas contumeliæ, si cæci conuicia non putes arguenda. At verò e cōtrario misericordiam iustitia non tenebit, si furem vnus nummi, vt furem ingentis thesauri plectas, cum tamen in vno nummo thesaurum habuerit qui amisit: vt adolescentem in vno tantum & eodem infami adulterio irretitum, pari in morte vt plurimum adulteriorum artificē, pœna, non quæstione vexabis, cum tamen crimen sit mortis in vtroque. Hæc atque istiumodi imperfectam faciunt & misericordiam & iustitiam humanam, Dei autem iustitiam misericordem præstat criminis pœnis indulta patientia. Qui cum contra morem humanæ impatientiæ non festinat punire, miseratus est tenens iustitiam in pœna, post misericordiam non proficiente patientia: habens misericordiam in pœna, post patientiam exercendo iusticiam. Non enim Deus rapit humanorum criminum occasiones, neque tanquam infirmitatis nostræ naturæque nescius ipsum illud ad pœnam erroris & peccati nostri tempus inuadit: sed dissimulat & differt & pœnitentiæ solatium dilatione vltionis expectat, suaue se omnibus præstans, dum per misericordiæ & iustitiæ modum temperandæ seueritatis indulgentiæ se reseruat. Hoc in Deo præcipuum, hoc in potente laudandum: non cœlum fecisse, quia potens est, non terram fundasse, quia virtus est, non annum astris temperasse, quia sapiens est, non hominem animasse, quia vita est, non mare in accessus ac decessus mouisse, quia spiritus est: sed misericordem esse, qui iustus est, sed miserantem esse, qui rex est, sed dissimulantem esse, qui Deus est. Ad id enim quod dictum est: *Iusticiam tuam exultabunt*, tanquam necessarium sequitur:

Miserator & misericors Dominus est, patiens & multe misericordie. Suavis Dominus vni-

uersis & miserationes eius super omnia opera eius.

Quod enim potens est, naturæ suæ virtus est: quod autem misericors est, salutis nostræ profectus est. Et plus est non suis uti, sed aliis præstitisse quæ sua sunt. Atque ideo præstat cæteris Dei operibus misericordia: quia magnifica eius operatio virtutis suæ res est, misericordia verò eius usus alienus est. Ob quod tanquam in apice ipse diuinarum ob misericordiam laudum propheta consistens debitum Deo honorem veluti publicæ confessionis ostendit dicens:

Confiteantur tibi Domine omnia opera tua, & sancti tui confiteantur tibi. Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur. Vt notam faciant filiis hominum potentiam tuam, & gloriam magnificentia regni tui. Regnum tuum omnium seculorum, & dominatio tua in omni generatione & progenie.

Dignus prophetica magniloquentia ordo dictorum est: Opera Deum confitentur: quam magnificus enim sit, operum & creaturæ magnificentia confiteatur. Sed confitentur & sancti, quibus rex esse dignatur. Gloriam regni eloquuntur ne ignorata non desideretur usus. Magnificentiam quoque gloriæ regni Dei nūciāt, ne desperetur æterna. Dominatus etiā in generationē & generationē ostenditur ut se dominatui subiiciāt coæterno. Atque ita cognitio Dei in operibus est, sanctorum officium in doctrina est, prophetiæ usus in prædicatione est, regni gloria in æternitate dominatus est. Dominatus æternitas eos necesse est habeat, in quos agatur æternus. Atque ad id spebus fidelibus expetendum, adhortatio prophetæ continuo subiecta est:

Fidelis Dominus in verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis.

Verborum fides fortè nutaret, nisi sanctitas operibus esset admixta. Atque ita sanctitas in operibus fidem confirmat in verbis: ut de sancti fide in promissis non ambigas, cuius sanctitate utaris in rebus. Si enim sanctum esse Deum intelligimus per id quod nascimur, viuimus, alimur, & copiis omnibus humanæ naturæ congruis abundamus: sanctitas ita esse non potest infidelis in dictis. Scit propheta esse & aliud sanctitatis Dei opus, in eo quod sequitur:

Suffulcit Dominus omnes qui ruunt, & erigit omnes elisos.

Adest omnibus Dei sanctitas, & se hu-

manis auxiliis non subtrahit. Sed seruat etiam nunc iusticiæ & misericordiæ propheta rationem. Suffulcit enim Dominus non collapsos, sed cadentes. Quos etsi trahat pronus naturæ lapsus in casum poenitentia tamē quæ autor est desinendi, ne penitus iam ceciderit, si stet in lapsu, suffulcit. Ruere enim, non ruisse, potest in id confirmatum esse ne ruerit. Sed & eriguntur allisi. Differt autem vi exteriore collidi, & ruisse suo casu. Alliditur namque ille, quē per diaboli instinctum calens ætas præcipitavit in casum, quem ignoratio compulit in errorem, quem fraudulentis vsa blanditiis naturæ infirmitas egit in crimen. Hic potius eliditur quam ille qui voluntate permanserit, quem vitij usus oblectet, quem non poeniteat admissi: habet enim veniam & apud Deum solatium poenituisse de gestis. Nec temperamēto seueritatis indignum est, quod per admissi dolorem affectum profiteretur inuiti. Et cur cadentes suffulciat & allisos corrigit, consequentibus docet dicens: *Oculi omnium in te sperant Domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno. Aperis tu manum tuam, & implem omnem animam benedictione.* Totis itaque in Deum allisi & cadentes oculis aspectent: neque quisquam ita de se confidat, ut non semper cadere, semper se vereatur allidi. Ab illo sperandum est, ne casu periclitemur, ne allidamur infirmitate naturæ. Omnia autem nobis vitæ subsidia ex ipso sunt: cum ex opportunitate fructuum indultis cibis viuimus, cum manum aperiendo animas nostras donis spiritualibus replet, & cum ex virtutis suæ fonte copia in nos eorum quæ sibi beneplacita sunt exuberat. Quod utrunque in his quæ consequuntur discernit ita: *Iustus Dominus in omnibus viis suis, & sanctus in omnibus operibus suis.* Iustus viis est: cum infirmata donorum spiritualium communionē deducit. Sanctus autem in operibus suis: cum vniuersis fructus in temporum opportunitate suppeditat. Sanctitatem suam in omnium alimonia docens, iusticiam verò in replendis beneplacito animis cōseruans. Post quæ sequitur: *Propè est Dominus inuocantibus eum.*

Non longè abest, qui per naturæ suæ virtutem, & ipse vbique semper est, & totus semper & vbique est, secundum illud Apostoli: Quia in ipso sumus, & in ipso viuimus ac mouemur. Propè est ergo inuocantibus, cum nihil sit quod sine eo

fit. Sed quibus inuocantibus propè sit ex subiectis docet: *Omnibus inuocantibus eum in veritate.* Non ex ocio inuocantibus, neque ex infidelis ambiguitatis incerto, sed verum Deum fide inuocantibus veritate. Et cum propè adsit, quid inuocantibus se in veritate tribuat, demonstrat, dicens: Voluntatem timetium se faciet. Non turbidorum voluntates, neque vitiosorum cupiditates Deus faciet: sed timentium se. Per metum innocentes, per fidem honestas, per reuerentiam verecundas, & voluntates non ociosas, neque mutas, neque sperare aliquid à se quodam contemptu silentij dedignant: sed quas eloquatur oratio, quas preces contestentur. Et ideo subiecit: Et orationem eorum exaudiet. Voluntas ergo ea à Deo fit, quæ voce orationis exauditur. Sed quæ voluntas fiet orantium? Et saluos, inquit, faciet eos. Hoc volunt timentes Deum, hoc vt audiantur orant; vt non dominetur eorum æterna mors, non in interitum perpetui iudicij deputentur, sed sub custodia Dei tuti sint. Sequitur enim: *Custodit Deus diligentes ipsum.* Saluos ergo faciet eos custodiendo, id est, æterni regni participes reseruando: sed eos qui & timebunt & precabuntur & diligunt. Dehinc sequitur: *Et omnes peccatores disperdet.* Qui nec vt homines timuerint, nec vt subditi oraerint, nec vt donati vita mundòq; dilexerint. Conclussit autem propheta honoris debiti confessionem dicens:

Laudationem Domini loquetur os meum.

Laudasse non sufficit, nisi & laudare non desinat. Laudabit enim adhuc, cum iam tamen laudet. Sed cum ille laudet, omne quoque ad benedictionem Dei humanum genus adhortatur: *Et benedicat omnis caro nomen sanctum eius.* Per officij sui & fidei constantiam semper quidem ille laudabit: sed prophetæ cura, vt omnes Deum benedicant, & optat. Non enim ait benedicent, tanquam certus sit id futurum, sed ex voti affectu ait, benedicant: vt illud potius vt intelligeretur optare quàm cōsideret sic futurū. Deinde benedictionem non temporariam esse postulat, sed æternam, in seculum & in seculum seculi. Nobis potius optandum, vt in æternum benedicamus æternum: quia in æternum benedicens, æterno illi necesse est maneat coæternus, Domino scilicet nostro vnigenito & primogenito Dei filio Iesu Christo, qui

est benedictus in secula seculorum. Amen.

PSAL. CXLV.

Psalmus David Alleluja Aggei & Zacharie.

Lauda anima mea Dominum, laudabo Deum in vita mea, psallam Deo meo quā diu ero. Nolite confidere in principibus, neque in filiis hominum in quibus non est salus. Exiuit spiritus eius, & reuertetur in terram suam: in illa die peribunt omnes cogitationes eorum. Beatus cuius Deus Iacob, adiutor eius, & spes eius in domino Deo ipsius. Qui fecit celum & terram, mare & omnia que in eis sunt. Qui custodit veritatem in seculum: facit iudicium, iniuria patientibus: dat escam esurientibus. Dominus soluit compeditos, Dominus sapientificat cecos. Dominus erigit alios, Dominus diligit iustos. Dominus custodit aduenas: pupillum & viduam suscipiet, & vias peccatorum extremam. Regnabit Dominus in seculum Deus tuus Sion in generatione & generationem.

Etiam huic psalmo addere aliquid translatoribus visum est. Nam cum Hebræis solæ alleluia sit prælata confessio, illis placuit Aggeum & Zachariam in titulo anteferre. Hoc eo, vt Psalmum esse propheticum nosceremus: quia per hos prophetas, sub quibus ædificata rursus Hierusalem est, ipso illo tum tempore æternæ Hierusalem ædificatio prædicatur: etiam euangelio testante, cum ingressuro templum Domino, & numulariorum mensas, & ementium ac vendentium negocia subuersuro, ita scriptum est: Hoc autem factum est, vt impleretur quod dictum est per Zachariam prophetam dicentem: *Dicite filiæ Sion, ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam & pullum nouellum subiugalem.* Et vt arbitror huius Hierusalem potius & Sion regem psalmus ostendit, qui ita cœpit: *Lauda anima mea Dominum, laudabo Dominum in vita mea psallā Deo meo quā diu ero.*

Scienter & de prophetæ doctrina dictorum ordinem tenuit. Primum enim eam hortatur ad laudem, quæ in hanc est constituta naturam, vt maneat æterna: tum deinde quia per donum resurrectionis glorificato corpore totum se ei meminerit coæternum, tanquam de futuro confidens ait: *Laudabo Dominum in*

Zach. 9.

vita mea. Non enim ea vita quæ nunc est per infirmitates corporis sua est: ab Adam nanque ita cœpit, non cum Adam inchoata est. Quam non vitam, sed mortem esse Apostolus nouit dicens: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius. In hac ergo vita sua Deū qualis primum in homine est constituta laudabit. Tum tertio ne in hoc eodem nunc corpore irreligiosus existimaretur, adiecit: *Psallam Deo meo quā diu ero*. In omni autem hoc psalmodum libro, in psallere religiosas operationes corporis significari meminimus: apta & consona corpori motus varietate placituri. Postque stultas hominū opiniones, & inanes in regū nominibus religiones, quos sibi Deos antiquitas finxit, redarguit dicēs:

Nolite confidere in principibus in filiis hominum, in quibus non est salus. Exibit spiritus eorum, & reuertentur in terram suam, in illa die peribunt omnes cogitationes eorum.

Cōfidere vetuit in regibus. Et quibus regibus? Subiecit & in filiis, inquit, hominum. Et quibus filiis hominum? quibus non est salus. Et cur salus, non sit ostendit: Exibit spiritus eorum, & omnes reuertentur in terrā. Et reuersuris in terrā quid erit? In illa die peribunt omnes cogitationes eorum: corruptæ ipsi scilicet originis: quia esse filij hominum perstiterunt, nec filij Dei esse voluerunt. Nullius quoque salutis, quia exeunte spiritu, & in terram corporibus dissolutis cogitationes eorum corporeæ atque terrenæ cum terreno corpore interibunt. Sed ut ita in istiusmodi reges fiduciam non conferas, in quem sperandum esset ostendit:

Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius, spes eius in Domino Deo ipsius: qui fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt. Qui custodit veritatem in seculum, facit iudicium his qui patiuntur iniuriam.

Non est caduca cogitatio in regem istiusmodi sperare: & spes illa non interit, quæ in creatorem cœli & terræ & maris & omnis vniuersitatis huius extenditur. Hic sperandus adiutor est, in quo dolus non est. Nam cum secundum prophetiam omnis homo mendax sit, veritatem in seculo solus ille custodit: & custodiens veritatem, iudicium facit ob eos qui patiuntur iniuriam. Beatus ille est, quem adiuuando ex Iacob fecit Israël. Spes eius æterna est, qui in creatore cœli & terræ marisque confidit. Creator autem horum omnium hic & verus & iudex est, &

veritatem custodiendo & faciendo iudicium. Neque solum iudicium facit, sed etiam id quod sequitur:

Dat escam esurientibus. Dominus soluit compeditos, Dominus sapientificat cecos, Dominus erigit elisos, Dominus diligit iustos. Dominus custodit profelytum, pupillum & viduam suscipiet, & viam peccatorum exterminabit.

Hæc quidem & corporaliter intelligere non ociosum est: sed alius nescio quid & maius sermo complectitur. Dat, inquit, escam esurientibus. Videamus quam escam, & quibus esurientibus. Et hæc quidem escæ corporales, non tamen semper præbentur à Deo cum esuritur à nobis. Annum nanque earum munus est: & ideo intra tēpus præbentur ut intra tempus ne quis esuriat. Est igitur alia esuritio & sunt aliter esurientes, quibus esurientibus esca præbetur. Scriptum nanque est in Amos propheta: Ecce induco famem super terram, non famem panis, neque sitim aquæ: sed famem ut audiat verbum Dei. Hanc igitur escam prædicationis esurientibus Dominus impertit: quæ cum in cibum fuerit assumpta, vincula diaboli resoluuntur. Ligauit enim secundum euangelia decem & octo annis Abrahamæ filiam. Compedes quoque auaritiæ libidinis, ebrietatis, cibus talis absoluit: & absolutis compedibus cæcis sapientiā præstat. Si de corporalibus donis propheta loqueretur, commemorasset potius cæcis lumen indultum. Sed quia per cibum verbi esuritione depulsa, soluebatur compedes seculi: etiam cæcitas seculi sapientiæ impertitione depellitur. Alimur enim post ingentem famem diuinæ cognitionis spiritualibus cibis: & compedibus quibus currere ad æterna non finimur absolutis, discussa per indultam sapientiam cæcitate, creatorem nostrum oculis intelligentiæ contuemur. Desinit ergo fames longa, compedes graues, cæcitas stulta, & id quod sequitur succedit: Allisi eriguntur, iusti deliguntur, aduenæ siue profelyti custodiuntur, pupillus & vidua suscipitur, & via peccatorū disperditur. Quisquis ille est qui modo Dei est, et si non vniforme, tamē proprium habet munus, ut allisus licet sit, nunc esuriat: si nunc compeditus & stultus sit tamen erigi possit ne iaceat in æternum: ut iustus ob iustitiam diligatur, ut aduena et si non tanquam iustus diligatur, tamen vel ob hoc, quia aduenerit reseruetur: ut pupillus, quia patrem sibi diabolum abiuraue-

Rom. 7.

Amos 8.

rat, exemplo Apostolorum non orphahus relinquitur: ut vidua suscipiatur in sponsam, postea quam sibi in Christo confixus hic mundus est. Omnem enim credentium fidem, cui per adimpletionem temporum lex tanquam vir primus emortuus sit, viduam Apostolus nuncupauit. Sed non solum vidua suscipitur, sed etiam via peccatorum exterminatur. Quibus in interitum demersis, Hierusalem sancti illius regis ciuitas incoletur. Non ista utique, quæ desolata & subuersa propham patricidij luit poenas. Concludit enim ita: *Regnabit Dominus in æternum, Deus tuus Sion in generationem & generationem.* Vbi illa Sion in qua regnaturus est Dominus? Nisi forte in ea quæ prophetas occidit, & lapidat eos qui ad se missi sunt? Hæc utique hodie iam non est. Et quomodo Dominus in æternum regnabit, regni sui sede subuersa? Sed regnabit in ea quæ mater cœlestis est: quæ viuus ex lapidibus extructa & sanctis ciuibus plena per generationem legis & generationem fidei frequentabitur, à domesticis Dei & Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Psalmus. CXLVI.

Alleluia Aggei & Zacharie.

Laudate Dominum quoniam bonus est psalmus, Deo nostro incunda sit laudatio. Edificans Hierusalem Dominus: & dispersiones Israel congregans. Qui sanat contritos corde: & alligat contritiones eorum. Numerans multitudinem stellarum: & omnibus eis nomina vocans. Magnus Dominus noster, & magna virtus eius: & sapientie eius non est numerus. Suscipiens mansuetos Dominus: humilians autem peccatores usque ad terram. Incipite Domino in confessione: psallite Deo nostro in cithara. Qui operit celum nubibus: & parat terra pluuiam. Qui producit in montibus fœnum: & herbam seruituti hominum. Dat tumentis escam ipsorum: & pullis coruorum inuocantibus eum. Non in viribus equi voluntatem habuit: nec in tabernaculis viri beneplacitum est ei. Beneplacitum est Domino super timentes eum: & in eos qui sperant in misericordia eius.

Post primam Hierusalem subuersionem traductoque in Babyloniam populo captiuo, ædificatam rursus eandem

ciuitatem fuisse, & historia regnorum & libri Esdræ loquuntur. Sed hodie eandem nullam esse, rerum fides docet. Hoc idcirco prædiximus: ne quia translatoribus visum est hunc & anteriori psalmo in Aggæum & Zachariam titulum præscribere, existimemus in illius temporis homines prophetiæ huius præscientiam conuenire. Propheta enim non ignarus mysterij cœlestis, cum in ædificatione Dei ciuitatis humanam ædificationem inanem esse dixisset, eum Deo ciuitas nisi per ipsum ædificata æterna esse non posset, non nos nunc ad gratulationem ædificatæ à Deo rursus Hierusalem adhortaretur, quam vanè ab hominibus ædificari antè prædixerat. Quod si quis fortè putabit id quod in alio psalmo ita dictum est: Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborant qui ædificant eam: nisi Dominus custodierit ciuitatem, in vanum vigilabit qui custodit eam: idcirco dictum fuisse, quia euersionem eius vrbs in qua templum ædificandum esset propheta prænosceret: meminisse hæc debet ita intelligens eundem hunc prophetam ædificationem eam quæ à Zorobabel secundo innouata est, inanem & caducam futuram fuisse non ignorare potuisse: neque illam quæ à Salomone cœpta est, non à Deo constitutam idcirco dixisse, quia per regem Babylonie esset destruenda, cum post septuaginta deinde annos rursus eadem sit reformata. Hanc verò quæ à Zorobabel gesta est, esse ædificationem Dei prædicatam, cum exinde diruta & sine aliqua restauratione sit dissoluta. Et eam dirutam licet renouatio sit consecuta, inanem atque humanam tamen prædicasse: hanc verò quæ sine spe reformationis acciderit, diuini operis perpetuitate renouari: hæc omnia intelligentiæ genera atq; ridicula sunt. Laudat autem propheta Dominum ædificantem Hierusalem illam quæ secundum euangelia sancti regis est ciuitas: in qua per Dominum resurgentes sancti demorantur, quæ inuictum pullo asinæ Dominum & spe sanctorum læta suscepit. Corporaliter quidem tali uestitione illam quæ occidit prophetas & lapidat Apostolos Dominus ingressus est. Sed alterius ciuitatis erit illa lætitia. Ob illius ergo ædificationem propheta nos aduocat dicens. *Laudate Dominum quoniam bonus est psalmus Deo nostro incunda sit laudatio.* Non leuis gratulationis laus est, cuius psalmus

Psalm. 126.

psalmus bonus est. Et psalmus non tam vocis ut frequenter diximus, quam corporeæ operationis officium significare solet. Deum enim non tam sermone quam re & gestis obediencie laudamus, ut mare & terra & cœlum Deum non tam voce quam officiorum suorum vicissitudine atque obseruatione laudant. Aduocat igitur nos propheta ad Dei laudem, quia bonus psalmus est: & optat ut huius boni psalmi Deo nostro fiat iucunda laudatio. Scilicet ut placentia Deo opera nostra sint, per quæ à nobis gestorum nostrorum laudatur obsequio.

Ædificans Hierusalem Dominus, & dispersiones Israel congregans. Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum. Numerans multitudinem stellarum, & omnibus his nomina vocans.

Reuersuris de Babylonia in Hierusalem Iudæis sub Dario rege, edicto potestas data est reuertendi. Neque alibi tum quam in regni Babyloniæ finibus detinebantur. Ex qua ergo dispersione Israel congregatur? Nempe de ea de qua ait Dominus: Emitteret angelos suos cum tuba & voce magna, & congregabit electos à quatuor angelis ventorum. Quorum congregatio cœtum sanctæ ciuitatis efficiet, quæ hodie per spei & fidei opus ædificatur in nobis. Et idcirco anterior ædificatio congregatio non est, quia nos ad futuræ ciuitatis congregationem Dei misericordia per gratiam iustificationis ædificet. Cæterum si de terrena ædificatione loqueretur, prior fuerat congregatio prædicanda: quia non nisi congregatus Israel Hierusalem ædificare posset euersam. Tenet deinde ordinem competentem, dicens: *Qui sanat contritos corde & alligat contritiones eorum.* Congregato enim Israel & in vnam quæ ædificatur ciuitatem collecto, omnes humanæ infirmitates & labe corporeæ auferentur: absorpta enim corruptione & omnibus humanæ naturæ viciis deuoratis, incorruptio æterna & in nullis anxietatum mortibus conterenda succedet. Venit enim Dominus secundum euangelia sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem & cæcis visum, dimittere confractos in requiem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et hæc quidem pro parte iam cœpta sunt, quia per speculum & in ænigmate & in imagine futurorum secundum Apostolum demorantur. Sed tamē

nondū nobis eius temporis fructus est, quo secundū prophetā dicere adepta spei consummatione possimus: *Cōuertere anima mea in requiem tuā, quia Dominus benefecit mihi.* Quia eripuit animā meā de morte, oculos meos à lachrymis, pedes meos à lapsu: Placebo Domino in regione viuorum, Satana enim omni cordis contritione, & ne perpetuo rursus subeat alligata, his omnibus humanarum passionum infirmitatibus liberata, placebimus Deo in regione viuorum, anima nostra in requiē suam, ex qua per transgressionem primi parentis sui Adæ eiecta est, reuertente. Sed post prædicationē sanati cordis, etiam id ad præconium diuinæ bonitatis adiectū est: *Numerans multitudinem stellarum, & omnibus his nomina vocans.* Si laus Deo ob ædificatā corporaliter Hierusalē defertur: quid hic numerus stellarū & omnibus his nomina tāquā ad præcipuā diuini operis laudationem proferuntur? Aut nunquid laudabilius Deo est numerasse & nuncupasse stellas quam creasse, cum creatio & numerum fecerit, & nomina imposuerit, & vocabulis nomina numerūmq. discreuerit? Sed numerantur hic stellæ quas Abraham cōtuitus in cœlo est, quas Isaac accepit in semine, quas paulus discreuit in gloria. Quod autē nominibus suis vocetur, audiamus eū qui vocaturus est. dicit enim in euāgeliis: Nolite mirari ista, quoniā venit hora in qua omnes qui sunt in monumētis audient vocē ei⁹ & procedēt, Vocātur ergo & prodeūt. Adeo autem numerantur per Deum, ut capilli quoque qui in singulis nobis innumerabiles esse existimantur, in numero sint, eodem Domino dicente: Nōne & capilli capitis vestri numerati sūt? Hoc Domino potius dignum, hoc in misericordia eius præferendū: ut eos quos cōtritos corde sanauerit, quorū alligauerit contritiones, nominibus vocet, proprietate numeret, cœlesti luce clarificet. Ob quæ mirabilia eius atq. præclara ait: *Magnus Dominus noster & magna virtus eius, & sapientia eius non est numerus. Suscipiens mansuetos Dominus, humilians autem peccatores usque ad terram.*

Hoc enim mansuetorum proprium est, quia secundū euangelia mansueti possidebunt terram: ut digni apud Deum sint nuncupatione, numero, claritate. Magnus est Dominus, cum dispersiones cōgregat. Magna virtus eius, cum contrita clarificat. Innumerabilis sapientia eius

est, cum vniuersa & nominibus discernit
& numero. Sed qui suscipit mansuetos, A
humiliat quoque peccatores vsque ad
terram. Post meritum sanctitatis impie-
tatis poena subiecta est: cum susceptis mā-
suetis in claritate stellarum, peccatores
vsque ad terram humiliati infernæ legis
iudicio destinantur. Ob quæ nos tanquā
cunctantes & hæsitantes propheta co-
hortatur ad laudem dicens: *Inchoate Do-*
mino in confessione, psallite Deo nostro in citha-
ra. Qui operit cælum nubibus, qui parat terræ
pluuiam: Qui producit in montibus fœnum.

Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis cor-
uorum inuocantibus eum. Frequenter ad-
monet propheticus sermo, vt eum vni-
uersitatis huius esse Dominum creda-
mus, quem omnis lex Deum locuta est,
qui se nuncupari Deum Israel voluerit,
vt nunc in eodem hoc psalmo cum dixisset: *Ædificans Hierusalem & congregans*
dispersiones Israel, & ad laudem eius co-
hortatus adiecit: Qui operit cælum nu-
bibus, qui parat terræ pluuiam: vt non
alius atque alius legis latæ & creationis
istius Deus posset intelligi. Ita autem tē-
perata doctrinæ istius ratio est, vt ea crea-
tionis enumeratæ & nomina, cōmemo-
rarentur & genera: quæ cum creatorem
Deum esse latæ legis ostenderent, signifi-
cationem tamen in se institutionis ty-
pica & prophetica continerent. Et nunc
confiteri Deum ob id admonemur, quia
operit cælum nubibus, quia parat terræ
pluuiam, quia producit in montibus fœ-
num, quia dat iumentis escam ipsorum,
& herbam seruituti hominum, & pullis
coruorum inuocantibus eum. In his enim
omnibus Dei & prouidentia significatur
& bonitas, vt subtecto nubibus cælo ter-
ris pluuias infundat, vt vertices collium
fœno vestiatur, iumentis pabulum præbeat,
& auib. cibos præstet, quia ab eo ali-
moniam vniuersa quæ creauit expectent.
Sed hæc omnia diligentius introspecta
significationis alterius virtutem in se ha-
bent. Scimus enim esse nubes quib. Deus
ne super vineam pluant mandat, sicut
per Esaiam dictum est: Et nubibus man-
dabo, ne pluant super eam pluuiam: vi-
nea enim Domini Sabaoth domus Israel
est. Nouimus nubes quæ præ fulgore eius
in conspectu Domini transeunt: Præ ful-
gore, inquit, eius in conspectu eius nubes
transferunt. Nouimus nubes quas Deus
in ascensum suum posuit, Et posuit nubem
ascensum suum. Nouimus nubes ad quas

vsque Dei veritas est, Et vsq. ad nubes ve-
ritas tua. Et has nubes aliquot locis san-
ctorum doctrinam significari ratio abso-
luta est: quæ vetitæ infidelib. pluere, elo-
quia arida impiorum corda non rigant.
Quæ cum Dominus adsit, esse cessabunt.
Vt orto sole stellarum lumen hebetatur,
ita & doctrinæ nubium Domino ipso iam
per se fulgente prætereunt. Per quas etiā
ad Dominum conscenditur, dum diuina
prædicatio iter nobis regni cœlestis ostē-
dit: & ideo hæ nubes nobis posite sunt in
ascensum.

Veritas quoque Dei vsque ad nu-
bes easdem est, quia in se veram Dei co-
gnitionem hæc doctrina prophetica cō-
tinet. Hæc ergo ad commemorationem
Dei laudum creaturarum genera electa
sunt: quæ cum præconium in se creatoris
ostenderent, parabolicam tamen, siue vt
Apostolus ait allegorumenam nobis do-
ctrinam ita commemorata præberent,
Cælum ergo nubibus subtegatur, id est
prophetica doctrina rebus est subiecta
diuinis. Pluuia terris infunditur, eloquia
scilicet harum subtectarum nubium pro-
funduntur: per quæ infructuosi atq. aridi
ad eliciendos ex nobis fructus dono di-
uini imbris humescimus. Et hæc eloquia
diuina tanquā imbrem intelligenda esse
Moses testatus est, dicēs: Expectetur sicut
pluuia eloquium meum, & descendant si-
cut ros verba mea, vt pluuiam super gramē.
Hæc ergo terræ pluuiam præparatur, per
quam fœnum in montibus producit,
& iumentis in escam propriam præbetur.
Opinor fœcundiores esse montibus val-
les, quæ circuniecutorum collium conca-
uo decliui in se humore pinguescant. Et
quid rationis est, vt ad escam iumentorū
produci fœna laudentur in montibus? Et
quanquam plures mōtes fœcundis ver-
tibus atque herbidis sunt, tamen rerum
corporalium nominibus spiritualis do-
ctrina conferta est. Produunt ergo mō-
tes iumentis in escam suam fœnum: sed
montes qui exultauerunt sicut arietes, in
quos frequenter propheta oculos erexit,
dicens: Leuaui oculos meos in montes. Hi ergo montes, patriarcharum, prophe-
tarum, Apostolorum, martyrum altitu-
dines, fœnum pecoribus producant. Et
quibus tandē pecoribus? Esaiam audia-
mus: Agnouit, inquit, bos possessorem
suum, & asinus præsepe domini sui, Israel
vero me non cognouit. Et quia per he-
betis naturæ irreligiosam ignorationem
pecora

Esai. 5.

2. Reg. 22.
Psalm. 103.
Psalm. 56.

Dent. 32.

Psalm. 121.

Esai. 1.

pecora sunt dicta, cibis quoque eorum significatur in fœno. Hoc ergo fœnum, his iumentis præbatur in montibus. In pluribus autem codicib. insertum hunc versum deprehendimus. Et herbam seruituti hominum: vt ea quæ superius dicta sunt, de homine dicta esse per nuncupationem ipsius hominis intelligerentur. Sed nos non egemus hoc sensu. Nam licet non impediatur adiectus: non tamen eum, tanquam non in aliis ad huius intelligentiæ confirmationem vti possimus, amplectimur. Hic enim ordo dictorum est: *Qui operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam, Qui producit in montibus fœnum dat iumentis escam ipsorum, & herbam seruituti hominum, & pullis coruorum inuocantibus eum.*

Siue igitur per nubium pluuiam producto iumentis in montibus fœno, vt allegorica doctrina posset intelligi, hæc herba seruituti hominum præbatur, qui pecudea ignoratione deposita, Deū tādē rationabiliter comperissent: siue, quod absolutius intelligi potest, in herba fructus humanis cibis præstiti edocētur, quia omnes fructus per herbam confirmantur in messem: Deo vtrunque laudis est, infirmitati cum nostræ vel corporales cibos, vel spiritalia in prophetis vitæ pabula præbuisse. Sed id quod sequitur quomodo intelligi oportebit?

Et pullis coruorum inuocantibus eum.

Deum inuocare proprium hominis officium est, qui solus ex vniuersis amanti- bus particeps rationis effectus est. Coruorum verò pulli Deum quomodo inuocant? Et cur pulli coruorum potius quàm corui, quorum natura hebes, improvida, nulla Dei cognitione donata sit? Aut quæ esca præbatur? Nunquid vt fœnum iumentis, & vt herba hominibus: sic corruptorum cadauerum foetidas sordes Deus orantibus se coruorum pullis & pecudum mortes ad cibum vitæ præsentis impertiet? Hæc ita intelligere non dicam erroris, sed irreligiositatis extremæ est. Quid ergo intelligi oporteat, prout ipsi dono gratiæ cœlestis adepti sumus loquemur. Coruum in forma peccatoris constitutum esse, tum cum ex arca emissus non rediit meminimus. Cum enim consistendi nusquam locus esset aquis in vniuersa diffusis, ipse columba postea nō reperta requie reuertēte non rediit. Cum enim illic arca ecclesiæ formam habuerit, is qui ecclesiā cum nunquam alibi posset

consistere derelinquit, peccatoris in eo exemplum est constitutum: qui cum nullam aliam præterquam ecclesiæ requiem habeat in seculo, mauult tamē in inanib. seculi demorari. Hanc quoq. auem legimus in pastum Heliae deputatam, cibos semper ei fuisse solitā inferre. Et hoc tum, cum impiissimē omnis populus & irreligiosissimē diuersaretur. In famulatum ergo tanti prophetæ hæc auis, que in forma peccatoris erat constituta, delecta est.

Cum enim anterior populus improbabilis repertus est, tum Dei prædicatio quæ cibis & esuritio est prophetarū, per eorū qui peccatores erāt officia expletur. Nos enim vel cæteri nos ex impudentibus & procacibus, & immundis, & cruentis geniti atq. nati, tanquā puli coruorum Deū inuocamus, agnitione, cōfessione, famulatu: vt ex iumentis & pecorib. per agnitionem Dei homines effecti, rationis scilicet participes, ex rationis ignaris, quib. quotidie à Deo producente in prophetis doctrinæ prædicationem tanquam in montib. fœnum, cibi cœlestis præbatur alimonia. Vt autem omnia hæc quæ allegoricē commemorata sunt in profectum humanæ salutis geri intelligentur, psalmi conclusionē confirmat. Ita enim ait:

Non in viribus equi voluntatem habebit, nec in tabernaculis viri beneplacitum est ei. Beneplacitum est Domino super timentes eum, & omnes qui sperant super misericordia eius.

Contraria ista sibi sunt, si corporaliter intelligantur. Quomodo enim Deus iumentis fœnum producit in montibus, cui non est beneplacitum in equis? Necessitatis nanq. ministerium, non prouidentia benignitas est, alimoniā præbere non placitis. Sed quia omnis Dei misericordia curam habet humanæ salutis, allegorice superius dicta conclusionis absolute consummat. Non pecorum speciem atque virtutem, nec preciosarum domorum Deo ornamenta placuisse, quæ maxima est humanæ opinionis ambitio, habere nobiles equos, domos pulchras: sed tacere tantum timentem, sperantem, & potestatem Dei & misericordiā spe metūq. testantem. Misericors enim & potens est, qui dixit: Qui credit in me, nō iudicabitur, sed transiet de morte in vitā. Est potens mortem demutare vita, & misericors iudicij amouere terrorem: Dominus noster Iesus Christus, qui est benedictus in secula seculorum, Amen.

Ioan. 5.

PSAL. CXLVII.

Alleluja Aggæi & Zachariæ.

AUDA Hierusalem Dominum,
 lauda Deum tuum Sion. Quo-
 niam confortauit seras portarum
 tuarum: benedixit filiis tuis in te.
 Qui posuit fines tuos pacem: & adipe fru-
 menti satiat te. Qui emittit eloquium suum
 terra: velociter currit sermo eius. Qui dat
 niuem sicut lanam: nebulam sicut cinerem spar-
 git. Emittit crystallum suum sicut frusta pa-
 nis: ante faciem frigoris eius, quis subsistit?
 Emittet verbum suum & liquefaciet ea: fla-
 uit spiritus eius & fluent aque. Pronuncians
 verbum suum Iacob: iusticiam & iudicia sua
 Israel. Non fecit taliter omni nationi: & iudi-
 cia sua non manifestabit eis.

Et huic psalmo & ei qui ante superiorē
 fuit, Aggæi & Zachariæ cum in Hebraicis
 non extet nomen, ascribitur: vt & per
 hunc & per eos, sicut superius ostendi-
 mus, æternæ Hierusalem prophetia pos-
 set intelligi. Lauda Hierusalem Domi-
 num, lauda Deum tuum Sion. Non dif-
 fert Hierusalem à Sion, nam secundum
 locorum nominavrbis ipsius locus idem
 est: sed nominum interpretatio geminam
 hanc eiusdem vrbis commemorationem
 necessario desiderabat. Hierusalem enim
 est ciuitas pacis. Et quia Domini nostri
 regnum in pace & vnanimitate sanctorū
 est: & factus est, inquit, in pace locus eius:
 conuentus ille beatorum qui Dei regnū
 est, Hierusalem tanquam ciuitas pacis est
 dictus. Ciuitatem verò hanc viuus, vt ait
 Apostolus, lapidibus extructam, sancto-
 rum cœtus conformis gloriæ Dei ex re-
 surrectione consummat. Qui se qualis fu-
 turus esset per fidem in corpore Domini
 ante speculatus est, & idcirco etiam Sion
 nuncupatur. Corpus quidem Domini se-
 cundum interpretationis virtutem, quia
 in eo spem nostram fide contemplamur,
 in omnibus scripturis Sion nuncupari
 existimatur, quia Sion speculatio est: sed
 & ciuitas illa quæ Hierusalem est, quæ
 propter vnanimi-
 tatem ciuitas pacis est,
 etiam propter conformationem in se
 corporis Dei, in quo se ante speculata est,
 Sion nuncupatur. Et cuius gloriam ade-
 pta est, accepit quoque eius & nomen.
 Ergo & conuentus ille pacificus, & gloria
 illa corporum demutatorum in Hierusa-

lem, & Sion nomine, quodvtrunq. vnum
 est, non saxa inanima, neque ædificatio-
 nem hebetem, sed rationale animal fun-
 damentorum viuarūque lapides gem-
 marum & ciues sanctitatis & Dei in do-
 mesticos suos deputans hæc ciuitas est,
 quæ ex sensu beatitudinis suæ, & confes-
 sione præconij aduocatur ad laudem.
 Et propheta causam laudationis adiecit:

*Quoniam confortauit seras portarum tua-
 rum, benedixit filiis tuis in te. Qui posuit fi-
 nes tuos pacem, & adipe frumenti satiat te.*

Hæc est illa beatæ terræ hæreditas,
 quam Dominus in euangelio mansuetis
 spopondit, dicens: Beati mansueti, quo-
 niam ipsi hæreditabunt terram. Plurimis
 in locis propheta beatitudinis huius
 tempus prædicauerunt, & firmitatem ci-
 uitatis huius æternæ, cuius ita portæ &
 seræ confirmatæ sunt, vt aduersariis no-
 bis inimicisque virtutibus impenetrabi-
 lis, inuia, indissolubilisque perseueret,
 nullius egens ad corporis animæq. sub-
 stantiam, æternitate firma, benedicta in
 incolis, voluntate pacifica, vitæ substan-
 tia copiosa. Sed ad hanc Dei prædicatio-
 nem etiam illud adiungitur: *Qui emittit
 eloquium suum terra, velociter currit sermo*

eius. Prædicationis regni Dei non fuit
 lenta properatio, sed in omnem terram
 indefessa mobilitate & celeri transcurrit.
 Vbi enim non statim cum Dominus glo-
 riam in corpore natus ostendit aposto-
 licæ & propheticæ doctrinæ cursus egres-
 sus est? Per hanc nanque velocem trans-
 cursionem ædificatio beatæ huius ciui-
 tatis est cœpta, quæ auditis opulentia
 suæ copiis quotidie vbique viuus fidelium
 lapidibus structa vsque ad incolatus sui
 plenitudinem comparatur, cuius in con-
 gregandis omnibus ex quatuor partibus
 mundi velox sermo percucurrit, rursus
 ad confrequentandam hanc beati regni
 ciuitatem in cætum consummatæ pleni-
 tudinis congregandis. Sed & prædicatio
 alia connectitur: *Qui dat niuem sicut lanā:
 nebulam sicut cinerem spargit. Mittit chrystal-
 lum suum sicut bucellas, ante faciem frigoris
 eius quis sustinebit. Emittit verbum suum &
 liquefaciet ea: flabit spiritus eius & fluent aque.*
 Vite via, sicut Dominus in euangelis ait,
 angusta & tribulata est: neq. nisi per maxi-
 mas difficultates & molestias hac ad cœ-
 lorum regnum via pergitur. Quod qui-
 dem de molestiis huius seculi dictum
 fuisse intelligi oportet: per præsentis e-
 nim vexationes in requiæ æternā aditur.

Et

Psal. 120.

Et quamvis rerum presentium laboribus quasi quadam violentia asperimur huiusmodi vramur, tamen post harum presentium acerbissimum rigorem, Deo eos resoluente, in placidis, & tranquillis, & serenis quiescimus: secundum enim dictum propheticum & allegorumeni consuetudinem nunc in niue, & nebula, & crystallo, quæ omnia per naturam suam videntur atque mortificant, secularium in nos molestiarum & calamitatum & dolorum nocturnum frigus significatum esse credendum est. Scit hic idem propheta beatæ huius civitatis participem nequaquam iam frigore isto iniuriæ secularis vrendum, dicens: Per diem sol non uret te, neque luna per noctem. Hæc enim omnia quibus per præsentis calamitates adurimur, rursum Dei bonitate resoluta liquuntur. Nix namque lanæ molitudine defluens, regens omnia intra se detinet: pruina quoque nebulæ descendens cineris modo sparsa constringit: crystallum etiam ultra consuetudinem grandinis duratum, & in frustra solidatum habet in se & impetum, & rigorem. Et si hæc perpetuo permanerent, nunquid non universa horum frigore perusta semper arcerent? Quis enim ferre æternas corporis calamitates indeficientesque posset, si series mali nostri sempiterna traheretur? Sed dissolutis infirmitatibus corporis, regni beati huius tempus æternum est, ubi non flendum, non dolendum, non corporeæ cupiditatis demutatione labendum, est: sed in his viuendum, quæ inquit oculus non vidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascendit. Cessat in bonis futuris intelligentiæ auditus & aspectus: nec conspectui subiicitur, nec auditu capitur, nec mente percipitur, quicquid illud beatis æternis, beatum æternumque promittitur. Soluetur igitur hæc omnia niuis, pruinae, crystalli frigora tanquam flatu terpeni: tum cum post hos secularis noctis rigores tempora illa regni æterni in vnam atque indemutabilem tranquillitatem Dei spiritus temperabit. Atque ut sub niuis & nebulae & crystalli frigore intollerabili si maneret, Dei tamen spiritu in deliquium resoluendo, significasse illam æterni regni æterno populo beatam temperiem nosceremus, Psalmum propheta tali confessione conclusit:

Ante faciem frigoris eius quis sustinebit?

A *Emitte verbum suum, & liquefaciet ea, flabit spiritus eius, & fluent aquæ. Qui annunciat verbum suum Iacob, iusticias & iudicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi: & iudicia sua non manifestabit eis.*

B Peculiaris hæc in Iacob & Israel Dei voluntas est, non in eum Israel, neque in eum Iacob, qui hoc corporis nomen ad solatium veluti generosæ in se stirpis amplectitur: sed eum Iacob qui supplantavit priorem, qui primogenita spe æternitatis emit, cui Israel de Deo videndo cognomen est, qui ipse Hierusalem & pacis est civitas, qui ædificatus supra petram fidei, confirmatis portarum seris fortiores portarum portas inferi obtinebit. Qui in verbo Dei congregatur, qui non inopia eget, non secularis rigoris frigore aduretur: sed liquefactis omnibus, & Dei spiritu absolutis, tempore æternæ serenitatis utetur, huic pronuntiatur hoc verbum. Hic per spiritalem intelligentiam has Dei iusticias & iudicia expectat: consors boni huius nulla gens alia est, neque hanc iudicii gloriam infidelitas irreligiosa cognoscit. In sua enim venit & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri: Dominus noster Iesus Christus qui est benedictus in secula seculorum, Amen.

Joan. I.

PSAL. CXLVIII.

Alleluia.

E *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes angeli eius: laudate eum omnes virtutes eius. Laudate eum sol & luna: Laudate eum omnes stellæ & lumen. Laudate eum celi celorum, & aquæ quæ super celos sunt laudent nomen domini. Quia ipse dixit & facta sunt, ipse mandavit & creata sunt. Statuit ea in æternum & in seculum seculi: preceptum posuit, & non præteribit. Laudate Dominum de terra: dracones & omnes abyssi. Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum: qui faciunt verbum eius. Montes & omnes colles: ligna fructifera & omnes cedri. Bestiæ & omnia pecora: serpentes & volucres pennatæ. Reges terra & omnes populi: principes & omnes iudices terra. Iuvenes & virgines, seniores cum iunioribus: laudent nomen Domini, quia exaltatum est nomen eius solius. Confessio eius super cælum & terram: Exultavit cornu populi sui: hymnum omnibus sanctis eius: filij Israel populo appropinquanti sibi.*

Fff iij

Superiores tres psalmi, quibus prophetia nos ad laudem Domini aduocat, beatæ illius spei nostræ distributionem ipso collocationum suarum ordine sunt sequuti. Primus enim eorum ob spem eternitatis, & celestis regni expectationem cantatus est. Secundus ob ædificationem sanctæ ciuitatis, & congregationem sanctorum, qui ad plenitudinem sanctæ huius ciuitatis conueniant subsequutus est.

Tertius iste iam ob gratulationem ex ædificatæ ciuitatis, & æterna pace fundatæ, & post seculi vrens arenisque frigus cœlesti spiritu temperatæ, in hunc hymnum est cōparatus. Doctrinæ ergo idem est ordo qui rerum. Nam secundum propheticam & apostolicam prædicationem, beati istius regni & ciuitatis æternæ in his ordo dispositus est, in resurrectionis demutatione, in congregatione sanctorum, in dominicorum ciuium confrequentium incolatu. Post quæ iam in æterna beatitudine omnibus constitutis, ad canendas Dei laudes hoc consequenti psalmo chorus cœlestium virtutum potestatumque contrahitur: vt ob depulsam seculi vanitatem creatura omnis ex magnis officiorum suorum laboribus absoluta, & in beato regno æternitatis aliquando respirans, Deum suum & læta prædicet & quieta, & ipsa secundum Apostolum in gloriam beatæ æternitatis assumpta, cum ait: Etenim expectatio ipsius creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est, non sponte, sed propter eum qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem claritatis filiorum Dei. Hinc ergo hymnus est libertatis indultæ, quod officiorum suorum necessitate absoluta, & antea in vsus humani subiecta seruitij, iam conformata tandem filiorum Dei gloria in æternam beatitudinem creationum elementa requiescunt. Cuius beatitudinis longo iam diu secundum apostolum Petrum desiderio detinebantur, cum ait: Hæc quæ modo vobis nunciata sunt, per eos qui vobis Spiritu sancto euangelizauerunt, quæ missa sunt è cœlo, in qua re concupiscunt angeli prospicere. Expectatio itaque cœlestium est beatitudo terrena, & corruptionis nostræ demutatio diuinarum creationum demoratur elementa, prospicere hanc euangelicæ prædicationis spem concupiscentia, gloriam suam ex gloriæ no-

stræ conformatione susceptura: quæ iam secundum prophetiam psalmi adepta, in consonam laudem. Perceptæ beatitudinis aduocantur:

Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes angeli eius: laudate eum omnes virtutes eius. Laudate eum sol & luna: laudate eum omnes stelle & lumen. Laudate eum cœli cœlorum: & aqua quæ super cœlos est, laudet nomen Domini. Quia ipse mandauit & creata sunt: ipse dixit & facta sunt. Et statuit ea in seculum & in seculum seculi: Præceptum posuit, & non præteribit.

Absoluto quidem ad intelligentiam sermone, propheta omnes cœlestes virtutes adhortatur ad laudem sed non sine perfecta ratione doctrinæ. Primum enim errorem hunc humanæ ignorationis auertit, quo fortuitis concursibus hunc mundi habitum in se coisse, atque ita ex inordinatione in ordine constituisse, quidam ausi sunt opinari. Tum quod alij hunc ipsum mundum Deum esse qui se agitet ac moueat, & in annuam temperiem cursu dimensæ rationis moderetur, existiment.

Postremo quod quædam sibi ex his ipsis vnusquisque legit elementis, aut cœlum, aut solem, aut aquam, aut aëra, quibus Dei honorem inani atque impia religione deferret. Omnem igitur errorem ignorationis exclusit, dicens: Quoniam ipse dixit & facta sunt, ipse præcepit & creata sunt. Nullus igitur hic fortuitarum concursus, nulla naturæ propriæ virtus, nulla æternitatis ex semet substantia in his quæ creata docentur, admittitur. In quo dicto etiam id docetur, quod & Genesis distinxit, & euangelia testata sunt, & Apostolus prædicauit Dei iussu facta esse omnia, non per se extitisse, tanquam ipsa illa materia obedientiæ vitalis existeret, cum esse ac subsistere iuberetur: sed omnia ex mandato creata esse, & dictum fuisse ab eo qui dicebat vt fieret. Ita enim Genesis est loquuta: Et dixit Deus, & fecit Deus: Et nunc propheta ait: Dixit & facta sunt. Non enim sibi præcepit vt fierent, sed sunt facta cum dixit: facta autem sunt per eum, de quo euangelista testatus est: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Et Apostolus ait: Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quia in ipso condita

Rom. 8

1. Pet. 1.

Coloss. 1.

Prou. 8.

condita sunt omnia in cœlis & in terra, visibilia, & inuisibilia, siue fedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso condita sunt. Et sapientia de se ita loquuta est: Ego eram apud illum componens, mihi aggaudebat, cum lætaretur orbe perfecto. Cessat itaque ambiguitas intelligentiæ, & noui & veteris testamenti auctoritate conuicta, patri filium ante secula manentem in creandi mundi exordio adstitisse. Causam etiam propheta aliam laudis adiecit: *Quoniam ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Statuit eum in seculum seculi.*) Manent enim ex nihilo substituta, & gratiam ex eo quod sunt, creatori suo debent: cum sensum vitæ suæ bonitate eius, & virtutem, & scientiam, per quem viuere seu sentire coeperunt. Viuunt autem adeo, vt & in seculum seculi maneant, & secundum Apostolum, reuelationem filiorum Dei expectent, à corruptionis seruitio in cōformē eorum gloriam liberanda. Contuendum autem est, in his creaturis quæ in seculum seculi sunt statuta, neque cœlum hoc quod firmamentum nuncupatur, neque terram, quæ arida dicta est, commemorata fuisse quia & in prophetis dictum sit: Ecce ego facio cœlum nouum, & terram nouam. Et Dominus in Euangelio dixerit: Cœlum & terra præteribunt, verba autem mea non præteribunt: de quibus non huius loci sermo est. Tantum illud ad admonitionem commemorandum à nobis fuit, non dissolubiles creationes nunc ad laudem Dei fuisse numeratas, sed eas quæ in æternitatis sunt substantia constitutæ. Ac ne fortè quod in æternum manerent, naturale illis esse ex substantiæ beatitudine crederetur, subiicit: *Præceptum posuit & non præteribit.*) Vt hoc quod sunt, id est, vt maneant in æternum, non naturæ suæ esse intelligant, sed præcepti eius sit, qui potens sit rebus ex nihilo substitutis naturam æternitatis afferre. Non enim inquit, præteribit præceptum, id est, mandati eius non erit finis: quia in æternum manent, quibus æternitatem virtus æternitatis indulgit. Post quæ rursum terrena cætera aduocantur ad laudem, quæ etsi non omnia sunt horum cœlestiū & beatorum bonorum consortia, partim per irrationabilem sensum, partim per inanimalem naturam, partim per impietatis offensam: tamen Deum per id quod talia sunt instituta, ipsa institutionis in se habi-

Mar. 13.

tæ prouidentia prædicant. Ait enim ita: *A Laudate dominum de terra dracones, & omnes abyssi. Ignis, grando, nix, crystallum spiritus procellæ quæ faciunt verba eius. Montes & omnes colles: ligna fructifera & omnes cedri. Bestiæ & vniuersa pecora: serpentes & volucres pennatæ: reges terræ, & omnes populi, principes & omnes iudices terræ. Iuuenes & virgines, seniores cum iunioribus laudent nomen domini.*) Omnia laudem Dei concinunt, licet quædam sensu laudis carentia sint, sed per institutionis ordinem qualitatemq; gignendi præconium creatoris ostendunt. Detenti in terra dracones, eorumque plures in abyssis demersi: vt nos intra metum & religionem, dum ipsi intra abyssum terramq; religati impietatis nostræ pœnis præparantur, coercerent. Natura ignis, niuis candor, crystalli glacies, procellæ spiritus, montium celsitas, distinctio collium, arborum fructus, bestiarum varietas, pecorum utilitas, serpentum nisus volucrum volatus, regum potestas, populorum famulatus, principum dignitas, iudicum æquitas, ætatum omnium & sexuum mores studia, virtutes. Hæc itaque omnia in diuersos ineffabilesq; vsus formata, distincta, animata perfecta, creatoris prouidentiam laudant: & eorum quæ aut inanima, aut irrationabilia sunt, qualis laudatio esset ostendit, dicens: *Quæ faciunt verbum eius*) vt ex eo quod in hunc officiorum suorum sint ordinem constituta, præconium eius à quo ita sint instituta testentur. Regibus verò & cæteris alijs tanquam rationis consortibus, hæc laudandi causa proposita est: *E Quia exaltatum est nomen eius solius, confessio eius super cœlum & terram.*) Et hac quidem Deus regum, & populorum, & principum, & iudicum & ætatum omnium cōstitutione laudabilis est, qua humanæ vitæ cursum tali diuersorum officiorum temperatione contineat. Tamen quia omnis superior laudatio beati illius regni tempus ostendit, hanc causam laudis adiecit quia exaltatum est nomen eius solius. Tum enim Deus vnus etiam ab inuitis, & intelligitur, & videbitur, religato diabolo, & angelis eius pœnæ cum eo æterni ignis addictis, & omni spiritualium nequitiarū potestate sublata, cum iam non peccatum, non mors, non terrenus hic mundus sit. At enim: *Confessio eius super cœlum & terram, & exultauit cornu populi sui.*) id est: In illo beatæ ciuitatis illius seculo, vbi cornu populi sui Dominus exalta-

Fff iiii

bit & incorruptionem ei quæ significatur in cornu per honorem immortalitatis impertiet. Tum enim cœlum nouum & terra noua erit, cum his præsentibus dissolutis, noua illa & æterna succedent ideo confessio eius super cœlum & terram reddetur: quia nō in hoc seculo, neque in hoc aëre, sed in superioribus locis sedes beati illius regni est constituta. Et quia illud sanctorum est regnū per quod regnante Domino ad beatum regnum Dei patris ascendent: psalmum ita propheta conclusit, *Hymnus omnibus sanctis eius, filiis Israel populo appropinquantis sibi*. Sanctorum omnis hic hymnus est, qui Deum non vt cæteri reges, aut principes, aut iudices pro virtutis & confessionis admiratione laudent, sed pro gaudio consummata in se beatitudinis & gratulatione cantantium: sancti scilicet, qui Israel filij sunt Deo propinquantes, non illi vtique de quibus dictum est: Plebs hæc labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me: sed hi qui merebuntur audire, Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum, Illis ergo proprius hic hymnus est, qui Deo propinquabunt, qui per hoc sanctæ Hierusalem regnū beatum æterno regno proximi, post regnum Domini Iesu Christi in regnum Dei patris Domino congregante transibunt, apostolo dicente: Cum tradet regnum Deo patri, cum euacuauerit omnem principatum & omnem potestatem & virtutem. Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Omnibus enim subiectis sub pedibus eius, nouissima euacuatur mors. Cum dixerit: Omnia sunt subiecta præter illum qui ei subiecit omnia, tunc ipse subiectus erit illi qui ei subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus: hic ergo populus est propinquans regno Dei patris per regnum filij Dei proximus. Regnat itaque Dominus traditurus Deo patri regnum: non regni potestate cariturus, sed nos qui regnum eius sumus, Deo patri traditurus in regnum. Regni traditio nostra prouectio est, vt qui in regno filij erimus, in regno quoque simus & patris: digni per id regno patris, quia digni regno erim⁹ & filij proximi tum patris regno, cum filij erimus regnum: qui est benedictus in secula seculorum, Amen.

Marc. 7.

1. Cor. 15.

PSAL. CXLVII.

Alleluia.

Antate Domino canticum nouum, laus eius in ecclesia sanctorum. Latetur Israel in eo qui fecit eum: & filij Sion exultent super regem suum.

Laudent nomen eius in choro: in timpano & psalterio psallent ei. Quoniam beneplacitum est Domino in populo suo: Exaltauit mansuetos in salutem. Exultabunt sancti in gloria: Latabuntur in cubilibus suis. Exultationes Dei in faucibus eorum: & gladius ancipitis in manibus eorum. Ad faciendam vindictam in nationibus: increpationes in populis. Ad alligandos reges in manicis & compedibus: & nobiles eorum in vinculis ferreis. Vt faciant in eis iudicium conscriptum: gloria hæc est omnibus sanctis eius.

Superior psalmus omnem creationum diuersitatem ad laudem Dei creatoris est adhortatus: & ordo à cœlestibus cœptus cuncta terræ ac maris, & aëris animantia percurrit, vniuerso quoque genere ætatum, sexuum, potestatum ad honorem debitæ confessionis admonitio, vt gloriam eius, qui se ad vitam animasset, firmasset, ornasset, pius gratiarum sermo cœlebraret. Postquam (vt dignum fuit) propheta psalmi huius sine proprium officij sui munus expleuerat, omnibus quidem ad laudem diuinam adhortatis, hymnum tantum esse sanctorum eius ostendit. Filiis scilicet Israel populo qui fieret Deo proximus, cum vniuersitatis omnis Deū ex vitæ suæ sensu, & gratulatione laudasset, Israel tamen eius solus appropians hymnum de cognitionis ac dignationis diuinæ familiaritate cantaret. Post quæ nunc ad cantandum Deo nouum canticum incitatur. Et forte nihil vltra reliquisse psalmus anterior nouitatis admirationis que credatur, cum si quid illud in gratulatione nostra sensūque sit, id ipsum in laude oportere esse præscriptum sit. Efferre autem se vltra cælestem sedem mensuram non sufficit, sed laudare Deum ea quæ supra cælos sunt admonemur. Rursum autem se tendere vltra abyssi immensitatem intelligentiæ nostræ opinio non potest. Verum ea quæ in his sunt ad laudis officium aduocantur. Iam verò ipsa illa natura aëris in grandine, niue, crystallo, procelleque spiritu concinere gloriam tantæ laudis iubentur.

iubentur. Tum porro vniuersitas generis
humani in regibus, in principibus, in iu-
dicibus, in omni vel ætatis flore, vel sene-
ctutis maturitate, Dei laudem cantare
præcepta est, quia hæc omnia sibi in per-
turbato cursu moderatio que consistat,
fluantque vniuersa ita naturæ suæ lege
præcepta, vt decedere his ex ea quæ crea-
ta sunt constitutione non liceat. Cum
ergo nulla extra hæc rerum diuinarum
cælestiumque decreta videantur homi-
ni concessa esse cognitio, cognitionis-
que laudatio. Videamus, ad quod nunc
nouum canticum aduocemur, cum dicitur:
Cantate domino Canticum nouum. Est
planè nouum canticum, cuius quidem
noui cantici gratulationem iam & in su-
perioribus psalmus, in quibus nouum
canticum cantatur, ostendimus, cum in
gentibus Dominus esset regnaturus o-
stenditur, cum ipsum ad regni gloriam
dextera sua saluabit, cum assumens ex in-
ferno animam suam nos secum assum-
psit in reges. Proprium ergo hoc canti-
cum nouum est sanctis eius, Id enim se-
quitur: *Laudatio eius in ecclesia sanctorum.*
Letetur Israel in eo qui fecit eum: & filia Sion
exultent super regem suum. Laudent nomen
eius in choro, in timpano, & psalterio psallant
ei. Idem in eo qui secundum nonagesimi
& quinti psalmi canticum nouum regna-
bit in gentibus, & quæ in sequenti cātico
nouo, in mirabilibus factis suis saluabit
dextera sua. Super hoc igitur rege læta-
tur Israel, & Sion filij eius, scilicet Sion
quæ mater in cælis est. Quæ conscripto-
rum primitiuorum, & angelorum fre-
quentantium ciuitas est, & Israel ille qui
spiritu non litera, & super quem apostoli
pax est. Hi ergo filij qui suscipientes cōfi-
tentesque regē filij Dei facti sunt, & hi ergo
qui in corpore Deum mētis oculis agno-
uerunt, lætabūtur in choro, in timpano,
psalterioque psallentes. Hæc autem Musa
lætitiæ in tabernaculis iustorum est, & in
symphoniæ cātu in reditu filij pœniten-
tis auditur. Quæ autem nunc propriè
post creaturarum laudationem, & supe-
riora cantica noua, huius cantici noui
causa esset, ostendit dicens: *Quia benepla-*
citum est Domino in populo suo: Exaltauit man-
suetos in salutem. Exultabunt sancti in gloria.
Omnia quidem Deo cum sunt creata
placuerunt Genesi testante, cum dicit: Et
vidit Deus quia bona sunt, Sed bene-
placitum ei in populo suo esse cognosci-
mus, Bona quidem creatio hominis est

vt quæ initium creationis secundum ori-
ginem Dei similitudinemque sortita est,
sed iudicio se immutabilis Dei secundum
demutationem humanæ voluntatis at-
que arbitrij temperantes, dum quia pac-
cassant, & agerent pœnitenda, pœnitere
se, quia fecisset hominem testatus est. At
verò ipsis illis ex peccato in vitam refor-
matis, depulsa pœnitentiæ querela, iam
beneplaciti in eos affectus ostenditur, re-
conciliati enim sumus per corpus & san-
guinem Christi ex inimicis in filios Deo,
cum nobis æterni sacerdotis placationē
in pœnitentiæ sacramento spondisset
propheta dicente: *Iurauit Dominus, & non*
pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum
secundum ordinem Mechisedech. Idem
gentium & rege & sacerdote, primū
mansuetis salus, deinde splendor est san-
ctis exultantibus super regem suum. Sed
post sanctorum gloriam intelligendum
est, quid ad cantici noui plenitudinem
consequatur: *Letabuntur in cubilibus suis:*
exultationes Dei in gutture eorum & gladij
bis acuti in manibus ipsorum. Iam non lacry-
mis stratum rigabitur, nec in hoc mortis
corpore degentium ob peccati necessi-
tatem ac dolorem noctis singulis lectus
lauabitur. In cubilibus enim iam suis
sancti lætabuntur in gloria, & ob id Dei
exultationes semper in gutture. Per signi-
ficationem gutturis internæ conscientiæ
protestatur affectum. Sed neque solum
in eorum gutture exultatio Dei est, verū
etiam ipsorum manus bis acutis gladiis
armabūtur. Hæc filijs Sion, cognitio re-
gis indulget, quibus in choris timpanis-
que psallentibus disposita sit & salus, &
gloria, & lætitiæ, & exultatio, & potestas.
Nam potestatem in gladio significantiū
pluribus locis, tum consequentibus ad-
monemur. Cur enim bis acuti gladij in
manibus eorum essent, edocuit mox pro-
pheta dicēs: *Ad faciendam vindictam in na-*
tionibus: obiurgationes in populis. Ad alligādos
reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in
manicis ferreis. Vt faciant in his iudicium con-
scriptum: gloria hæc est omnibus sanctis eius.
Hoc ergo est canticum nouum, dum hu-
miles terræ tribulati que corde regibus
constituantur in reges, cum existimati
purgamenta mundi, & vel abortiua gen-
tium lumen mundi & vltiores sint natio-
num. Gladij enim bis acuti in manibus
eorū sunt. Qui sancto illi in Apocalypsi
gladius bis acutus ex ore sit, iudicium vn-
dique potestatis exercens. Nam & gla-

gladium venit Dominus mittere in terram. Et sancti secundum Apostolum mundum iudicabunt, & in illis iudicabitur mundus. Dictum est enim: An nescitis quia angelos estis iudicaturi? Sit ergo per eos vindicta in nationibus. Deus enim in nobis est ultionum obiurgatio. Deinde exeritur in populos. Fidelis namque est qui ait: Arguam te & statuam hæc contra faciem tuam. Sed argutionis huius hic exitus est, ut reges nationum nobilesque earum manicis & compede vinciantur. Vinciti enim manibus & pedibus secundum euangelia, in exteriores tenebras deputantur. Et quia illic erit fletus & stridor dentium fiet iudicium conscriptum, quod lex scilicet præscripserat, quod prophetæ nunciauerant, quod omnis diuinus erat sermo testatus, hoc fides, pietas, continentia, confessio habet, meritum hoc contemptus seculi muneris sumit fieri regem regnum, quorum odia ob Christi nomen excepta sint, vinciti nobiles quorum nos vincula carceresque concluderunt, conscriptum in eos iudicium habetur, quorum & gladij desæuerint, & potestas, sit sanctorum gloria omnis à Deo est, cum post has vitæ corporum passiones exerant potestatem. Sic cantici noui hymnus impletur, cum post gentium opprobrium regumque cruciatus iudicium conscriptum ingentes regesque decernant, quibus Dominus Iesus Christus & vnigenitus Deus & Dominus & rex est, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

PSAL. CL.

Laudate dominum in sanctis eius: Laudate eum in firmamento virtutis eius. Laudate eum in virtutibus eius laudate eum secundum multitudinem magnitudinis eius. Laudate eum in sono tubæ: Laudate eum in psalterio & cithara. Laudate eum in timpano & choro: Laudate eum in chordis & organo. Laudate eum cymbalis bene sonantibus: Laudate eum in cymbalis iubilationis, omnis spiritus laudet Dominum.

Magnis psalmorum librum sacramentis rerum cælestium refertum esse sæpe tractauimus, vel cum dispositio singulorum contra temporis gestorum quæ rationem, ordinem numerumque sortita sit, vel cum superscriptiones nonnullæ aliter quàm Hebræorum libris continentur

asscriptæ sunt, vel cum tituli plures, cum nulli sint, præferantur. Cum ergo ultra literæ opinionem celsioris intelligentiæ sensu volumen digestum sit, oportuit id ipsum dignos fine concludi, ut secundum gloriosam spei nostræ perfectionem liber quoque tanti prophetæ consummatus existeret. Primum enim in eum est numerum distributus, cui ex tripartito quinquagesimo numero esset explendus, cum neque in Hebræis numerus singulis quibusque connexus sit, & plerique apud eos psalmi quo minus hic triplicis quinquagesimus numerus conueniret, iuncti sunt. Fuit ergo in translatoribus hoc intelligentiæ spiritalis, ut congestam hanc in plurimis cōtinuatamque seriem partirentur in numerum, ut psalmorum omnium hic & ordo, & numerus qui in his trisquinquagesimus est, possit expleri totiusque libri idem hic quasi status existeret, cui fidei ut in quinquagesimo psalmo centesimoque tractauimus, quorum vnus secundum præscripta legis post sabbatorum sabbata confessionem peccati remissionemque complexus est, alius sub eiusdem numeri plenitudine non indulgentiam peccati, sed fructum officiumque iusticiæ comprehendit, postquam rursum ædificata iam in æternum Dei ciuitate, & omnibus ad gratulationem eius laudemque communitis sub eiusdem rursum numeri potestate spes est cōsummata sanctorum. Iam ad spiritalem omnibus gloriam naturamque renouatis, ut gradatim per hoc ad Dei consortium veniretur, cum peccatorum remissio vitæ innocentiam & iudicij constantiam mereretur, Vitæ autem innocentis iudicijq; cōstatiæ spiritalis gloriæ sumeret dignitatem, ac sic omnia baptismum, resurrectio, demutatio continentur, cum prima nos, libri huius quinquagesima regeneret ad innocentiam, sequens ad iudicium innocentiae resurrectione producat, tertia in naturam spiritus & laudem constituat. Post vincitos enim compedibus reges, ligatosque manicis nobiles sanctorum iudicium conscriptum, cum in his omnibus gloria constitisset, gloriæ tamen ipsius consummatio: hæc secuta est: superiora proximò. Psalmus ad laudem nos Dei ob creationum magnificentiam aduocauit, sed post cantici noui hymnum Deus non adhuc in operibus laudandus, sed laudandus in sanctis est, quos post iudicium conscriptum in æternitatis

æternitatis gloriam collocauerit, & in-
demutabiles iam cælesti honore dona-
uerit, per quod in virtutis suæ laudandus
fit firmamentum, quia firmamētum æter-
næ virtutis inuexerit, absorpta in conten-
tione morte cum corruptionem incor-
ruptio deuorauerit: & idcirco firmamen-
tum virtutis laus sequitur potestatum,
quia mortem immortalitas consumpse-
rit, tribuens quod oculus non vidit, nec
cor cogitauit, nec auris audiuit.

*Desunt quinque lineæ quæ fugientibus litteris in v.
cod. scriptæ legi non potuerunt.*

in sanctis & ad laudem ***** suas.

Deus secundum Apostolum nos ante
mundi constitutionem in cælestibus spi-
ritali benedictione benedixit, ad cuius
laudis gloriam omnia & vocis & operum
officia incitât diuersitate habitationum
& claritate. Laudamus idcirco in cimba-
lis exultationis laus ista perficitur, quæ
laus omnis in sanctis est, quod ab his cor-
ruptionem carnis sanguinisque depule-
rit, quod ad imaginem creatoris sui sint
reformati, quod conformes iam esse glo-
riæ corporis Dei cœperint, quod in om-
nem Dei plenitudinē impleantur, Quod
cum Deus spiritus sit, Deum tamen non
caro iam sit laudatura, sed spiritus.

*Finit tractatus de Psalmis 150. in Christo
Domino nostro.*

HILARIUS AVGVSTINO,
de reliquiis Pelagianæ hæreseos
Epistola.

Domino beatissimo ac toto affectu desi-
derando, & multum in Christo susci-
piendo, patri Augustino Hilarius.

*Hæc episto-
la & se-
quens, vi-
dentur esse
Hilarij, &
relatensis
episcopi.*

I cessantibus contradicentium
quæstionibus gratæ sunt plerū-
que studiosorum inquisitiones;
ut etiam illa quæ absque pericu-
lo ignorentur, ediscant: arbitror gratio-
rem fore sedulitatem nostræ relationis,
quæ dum indicat secūdum quorundam
prosecutiones quædam aduersantia veri-
tati, non tam sibi quam illis qui turbantur
& turbant, per consilium sanctitatis
tuæ satagit prouideri, Domine beatissi-
me ac toto affectu desiderande, & mul-
tum in Christo suscipiende pater. Hæc

sunt itaque quæ Massiliæ, vel aliquibus
etiam locis in Gallia ventilantur. No-
uum & inutile esse prædicationi, quod
quidem secundum propositum eligendi
dicantur, ut id nec arripere valeant nec
tenere, nisi credendi voluntate donata.
Excludi putant omnem prædicandi vi-
gorem, si nihil quod per eum excitetur,
in hominibus remansisse dicatur. Con-
sentiunt omnem hominem in Adam pe-
risset, nec inde quenquam posse proprio
arbitrio liberari: sed id conueniens asse-
runt veritati, vel congruum prædicatio-
ni, ut cum prostratis, & nunquam suis vi-
ribus surrecturis annunciatum obtinende
salutis occasio eo merito quo voluerint
& crediderint à suo morbo se posse sanari,
& ipsius fidei augmentum, & totius
sanitatis suæ consequatur effectum. Cæ-
terum ad nullum opus vel incipiendum,
nedum perficiendum, quenquam sibi
sufficere posse consentiunt: neque enim
alicui operi curationis eorum annume-
randum putant, exterrita supplicii vo-
luntate vnumquemque ægrorum velle
sanari. Quod enim dicitur, crede & sal-
uus eris: vnum horum exigere asserunt aliud
offerri: ut propter id quod exigitur si red-
ditum fuerit, id quod offertur deinceps
tribuatur. Vnde non consequens putat,
exigendam ab eo fidem, cuius naturæ id
voluntate conditoris concessum est: &
nullam ita depratam vel extinctam pu-
tant, ut non debeat, vel possit se velle sa-
nari. Propter quod vel sanetur quis à sua
vel si noluerit cum sua ægritudine punia-
tur. Nec negari gratiam, si præcedere di-
catur talis voluntas, quæ tantum medi-
cum quærat: non autem quicquam ipsa
iam valeat: nam illa testimonia, ut est il-
lud, Sicut unicuique partitus est mensu-
ram fidei: & similia: ad id volunt valere,
ut adiuetur qui cœperit velle, non ut
etiam donetur ut velit. Reiectis ab eo
dono aliis pariter reis, & qui possent si-
militer liberari, si ea quæ pariter indignis
præstatur credendi voluntas, etiam ipsis
similiter præstaretur. Si autem aiunt, di-
catur vel talem omnibus remansisse, quæ
vel contemnere quis valeat, vel obedire:
de compendio putant rationem reddi e-
lectorum vel reiectorum, in eo quod vni-
cuique meritum propriæ voluntatis ad-
iungitur. Cum autem dicitur eis quare aliis
vel alicubi prædicetur: vel non prædice-
tur vel nunc prædicetur quod aliquando
penè omnibus sicut nunc aliquibus ge-

et. 16.

tibus non prædicatum sit: dicunt id præscientiæ esse diuinæ: ut eo tempore, & ibi, & illis veritas annuntiaretur, vel annuncietur, quando & ubi prænunciabatur esse credenda: & hoc non solum aliorum catholicorum testimoniis, sed etiam sanctitatis tuæ disputatione antiquiore se probare testantur. Vbi tamen eandem gratiam non minore veritatis perspicuitate docueris, ut est illud quod dixit sanctitas tua in quæstione contra Porphyrium, de tempore Christianæ religionis: tunc voluisse hominibus apparere Christum, & apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat esse, qui in eum fuerant credituri. Vel illud de libro in epistola ad Romanos: Dicis itaque mihi quid adhuc conqueritur, Nam voluntati eius quis resistit? Cui sanè inquisitioni, inquis, sic respondet, ut intelligamus spiritalibus viris, etiam non secundum terrenum hominem viventibus, patere posse prima merita fidei & impietatis, cum Deus præscientia eligat credituros, & damnet incredulos: nec illos ex operibus eligens, nec istos ex operibus damnans: sed & illorum fidei præstans, ut bene operantur, & istorum impietatem deferendo obdurans, ut male operantur. Et iterum in eodem libro superius, Æquales omnes sunt ante meritum, nec potest in rebus omnimodo æqualibus electio nominari quoniam Spiritus sanctus non datur nisi credentibus. Non quidem Deus elegit opera quæ ipse largitur, cum dat Spiritum sanctum, ut per charitatem bona operemur: sed tamen eligit fidem, quasi nisi quis credat, & in accipiendi voluntate permaneat, non accipit donum Dei, id est Spiritum sanctum, per quem infusa charitate bonum possit operari. Non eligit Deus opera cuiusquam in præsciencia, quæ ipse donaturus est, sed fidem eligit in præsciencia, ut quem crediturum esse præsciuit, ipsum elegerit, cui Spiritum sanctum daret, ut bona operando etiam eternam vitam consequeretur. Dicit enim Apostolus, Idem Deus qui operatur omnia in omnibus. Nusquam autem dictum est, Deus credit omnia in omnibus. Quod enim credimus nostrum est, quod autem operamur, illius: & cætera in eodem opere, quæ se acceptare & probare testantur tanquam convenientia euangelicæ veritati. Cæterum præscientiam & prædestinationem, vel propositum ad id valere contendunt, ut cos præ-

scierit, vel prædestinaverit, vel proposuerit eligere, qui fuerant credituri: nec de hac fide posse dici, Quid habes quod non accepisti? cum in eadem natura remanserit, licet vitiata, quæ prius sana ac perfecta donata sit. Quod autem dicit sanctitas tua, neminem perseverare nisi perseverandi virtute percepta, hætenus accipiunt ut quibus datur, inertilicet, præcedenti tamen proprio arbitrio tribuatur quod ad hoc tantum liberum asserunt, ut velit vel nolit admittere medicinam. Cæterum & ipsos abominari se & damnare testantur, si quis quicquam virium in aliquo remansisse quo ad sanitatem progredi possit, existimet. Nolunt autem ita hanc perseverantiam prædicari, ut non vel suppliciter emereri, vel amitti contumaciter possit. Nec ad incertum voluntatis Dei deduci se volunt, ubi eis quantum putant ad obtinendum vel amittendum, evidens est qualecunque sit initium voluntatis. Illud etiam testimonium quod posuisti, Raptus est ne malitia mutaret intellectum eius: tanquam non canonicum definiunt omnimittendum. Vnde illam præscientiam sic recipiunt, ut propter fidem futuram intelligendi sint præciti: nec cuiquam talem dari perseverantiam iam à qua non permittatur prævaricari, sed à qua possit sua voluntate deficere & infirmari. Asserunt inutilem exhortandi consuetudinem, si nihil in homine remansisse dicatur quod correctio valeat excitare: quod quidem inesse naturæ sic se dicere confitentur, ut hoc ipso quod ignorantia veritas prædicatur, ad beneficium præsentis gratiæ referendum sit. Nam si sic prædestinati sunt, inquit, ad utramque partem, ut de aliis ad alios nullus possit accidere, quod pertinet tanta extrinsecus correctionis instantia? Si ab homine, & si non fides integra, saltem vel dolor conspunctæ infirmitatis exoritur, aut periculum demonstratæ mortis horretur. Nam si non potest timere quis, unde terretur, nisi ea voluntate quæ sumitur, non ex eo culpandus quod nunc non vult, sed in eo, & cum eo, qui sic aliquando voluit ut eam damnationem cum suis posteris mereretur incurrere, ut nunquam recta, semper autem prava vellet appetere. Si autem est qualiscunque dolor qui ad exhortationem corripientis oriatur, hæc ipsam dicunt causam propter quam vel reiciatur alius assumatur: atque ita nam opus esse partes constitui, quibus nec adi-

ciendum

ciendum sit aliquid, nec detrahendum. Deinde moleste ferunt, ita diuidi gratiam, quæ vel tunc primo homini data est, vel nunc omnibus detur, ut ille acceperit perseuerantiam, non qua fieret ut perseueraret, sed sine qua per liberum arbitrium perseuerare non posset: nunc verò sanctis in regnum per gratiam prædestinatis non tale adiutorium perseuerantiæ detur, sed tale ut eis perseuerantia ipsa donetur, non solum ut sine isto dono perseuerantes esse non possint, verumetiam ut per hoc donum non nisi perseuerantes sint. His verbis sanctitatis tuæ ita mouentur, ut dicant quandam desperationem hominibus exhiberi. Si enim aiunt, ita Adam adiutus est, ut & stare posset, in iustitia, & à iustitia declinare: & nunc ita sancti iuuantur, ut declinare non possint, siquidem eam acceperunt volendi perseuerantiam, ut aliud velle non possint: vel sic quidam deferuntur, ut aut nec accedant, aut si accesserint & recedant, ad illam voluntatem pertinuisse dicunt exhortationis, vel comminationis vtilitatem, quæ & persistendi & desistendi obtinebat liberam potestatem: non ad hanc, cui nolle iustitiam ineuitabili necessitate coniunctum est: præter illos qui sic concreati sunt his, qui cum vniuersa massa damnati sunt, ut exciperentur per gratiam liberandi. Vnde in hoc solo volunt à primo homine omnium distare naturam, ut illum integris viribus voluntatis iuaret gratia volentem sine qua perseuerare non poterat: hos autem amissis & perditis viribus credentes tantum, non solum erigat prostratos, verumetiam suffulciat ambulantes. Cæterum quicquid libet donatum sit prædestinatis, id posse & amittere & retinere propria volūate contendunt. Quod tunc falsum esset, si verum putarent eam quosdam perseuerantia percepisse, ut nisi perseuerantes esse non possint. Inde est quod & illud pariter non accipiunt, ut eligendorum reiiciendorumque esse definitum numerum velint, atque illius sententiæ expositionem, non eam quæ à te est deprompta suscipiunt, id est, ut non nisi omnes homines saluos fieri velit, & non eos tantum qui ad sanctorum numerum pertinebunt, sed omnes omnino, ut nullus habeatur exceptus.

Nec hoc timendum, quod quidam eo initio perire dicantur. Sed quomodo aiunt, non vult à quoquam peccari vel deferi iustitiam, & tamen iugiter illa deferitur contra eius voluntatem, committun-

turque peccata: ita eum saluare velle omnes homines, nec tamen omnes homines velle saluari? Testimonia etiam scripturæ quæ de Saule vel de Dauid posuisti, non pertinere putant ad quæstionem, quæ de exhortatione versatur. Alij autem ad id referunt, ut ex his etiam gratiam accipiant commendari, qua vnusquisque post voluntatem iuuatur: vel ad ipsam vocationem, quæ præstatur indignis. Hoc enim & illis locis tuorum opusculorum & aliorum quæ persequi longum est, se demonstrare testantur. Paruulorum autem causam ad exemplum maiorum non patiuntur afferri. Quam & tuam sanctitatem dicunt eatenus attigisse ut incertum esse volueris, ac potius de eorum poenis malueris dubitari. Quod in libro tertio de libero arbitrio ita posuisse meministi, ut hanc eis occasionem potuerit exhibere. Hoc etiam de aliorum libris quorum est in Ecclesia autoritas, faciunt: quod perspicit sanctitas tua non parum posse iuuare contradictores, nisi maiora, aut certè vel paria proferantur à nobis. Non enim ignorat prudentissima pietas tua, quanto plures sint in Ecclesia, qui autoritate nominum in sententia teneantur, aut ad sententiam transferantur. Ad summum fatigatis omnibus nobis, ad id persecutio eorum, vel potius querela conuertitur, consentientibus etiam his qui hanc definitionem improbare non audent, ut dicant: Quid opus fuit huiusmodi disputationis incerto, tot minus intelligentium corda turbare? Neque enim minus vtiliter sine hac definitione, aiunt tot annis à tot tractatoribus, tot præcedentibus libris tuis & aliorum cum contra alios, tum maximè contra Pelagianos, Catholicam fidem fuisse defensam. Hæc mi pater & alia interminabiliter plura, si ut summa mea vota confitear, per me deferre maluissem, vel quia hoc non merui, saltem prolixiore tempore omnia, quibus mouentur, collecta dirigere: ut quicquid de hac re contradicatur quatenus refelli, vel si id nō potest, tolerari debere audirem. Sed quia neutrum ex voto prouenit, malui quomodo potui hæc comprehensa dirigere, quàm penitus de tanta quorundam contradictione reticere. Sunt ex parte tales personæ, ut his consuetudine Ecclesiastica laicos summam reuerentiam necesse sit exhibere. Quod quidem ita curauimus Deo iuuante seruare, ut cum opus fuit non taceremus, quæ ad quæstionis huius assertionem exiguitas nostrarum virium sug-

gerebat. Sed nunc summam quantum festinatio perlatoris admisit, hæc velut A commonendo suggessi. Tuæ sanctæ prudentiæ est dispicere quid facto opus sit, ut talium & tantorum superetur vel temperetur intetio. Cui ego iam parum prodesse existimo te reddere rationem, nisi & addatur autoritas, quam transgredi infatigabiliter contentiosa corda non possint. Sed planè illud tacere non debeo, quod se dicant tuam sanctitatē hoc excepto, in factis B & dictis omnibus admirari. Tuum erit discernere, quomodo sit in hoc eorum traditio toleranda. Nec mireris quod aliter vel aliqua in hac epistola addidi, quantū puto, quæ in superiore non dixeram. Talis est enim nunc eorum definitio, præter illa quæ per festinationem aut obliuionem fortasse præterij. Libros cum æditi fuerint, quos de vniuerso opere moliris, quæso habere mereamur, maximè ut per eorum authoritatem, si qua tibi in tuis displicent, à dignitate tui nominis iam non trepidi sequestremus. Librum etiam de gratia & libero arbitrio non habemus: superest ut cum quia vtilem quæstioni confidimus, mereamur accipere. Nolo autem sanctitas tua sic me arbitretur hæc scribere, quasi de his quæ nunc ædidisti, ego dubitem. Sufficiat mihi D pœna mea, quod à præsentia tuæ delitiis exulatus, ubi salubribus tuis vberibus nutriebar non solum absentia tua crucior, verum etiam peruicacia quorundam qui non tantum manifesta respuunt, sed etiam non intellecta reprehendunt. Cæterum hac suspitione intantum careo, ut potius infirmitatem meam qua tales parum patienter fero, notabilem putem. Qualiter autem ad hæc consulendum iudices, ut dixi, tuæ sapientiæ derelinquo. Nam ad me hoc pertinere credidi, pro ea quam Christo vel tibi debeo charitate, ut quæ in quæstionē veniunt non taceam. Quicquid pro ea gratia quā in te pusilli cum magnis miramur, volueris aut valueris, gratissimè accipiemus tanquam à nobis charissima & reuerendissima autoritate decretum. Sanè, quia urgente perlatore, timui me vel non omnia, vel hæc ipsa minus dignè conscius meorum virium posse dirigere, egi cum viro, tum moribus, tum eloquio & studio claro, ut quanto posset collecta suis literis intimaret, quas cōiunctas his destinare curavi. Est enim talis qui etiam præter hanc necessitatem, dignus tuæ sanctitatis notitia iudicetur. Sanctus Leontius diaconus cultor tuus, cum meis parentibus multum

te salutat. Memorem mei paternitatem tuam Dominus Iesus Ecclesiæ suæ annis pluribus donare dignetur Domine pater. Et infra. Sciat sanctitas tua, fratrem meum cuius maximè causa hinc discessimus, cum matrona sua ex concessu perfectam Deo continentiam deuouisse. Vnde rogamus sanctitatem tuam, ut orare digneris, quo hoc ipsum in eis Dominus confirmare & custodire dignetur.

HILARIUS AVGVSTINO,
proponens illi quæstiones aliquot, de
quibus cupit edoceri. Epistola.

Domino sancto iure ac merito venerabili, & per omnia colendo
Augustino Episcopo,
Hilarius.

Sanctitatis tuæ gratia, quæ omnibus nota est paruitati meæ persuasit, ut vestris de Syracusano Hipponem remeantibus has ad laudandam mihi venerabilitatem tuam literas erogarem, poscens summam Trinitatem, ut incolumis & vegetus Dei nostri fauore hoc meum scriptum ad recensendum suscipias, Domine sanctæ iure ac merito venerabilis, & per omnia colende. Proinde rogo ut mei memor in sanctis orationibus tuis esse digneris, atque imperitiam nostram informare de eo quod quidam Christiani apud Syracusas exponunt, dicentes: posse esse hominem sine peccato, & mandata Dei facile custodire si velit. Infan- E tem non baptizatum morte præuentum non posse perire merito, quoniam sine peccato nascitur. Diuitem manentem in diuitiis suis, regnum Dei non posse ingredi, nisi omnia sua vendiderit, nec prodesse eidem posse, si forte ex ipsis diuitiis fecerit mandata. Non debere iurare omnino. Et de Ecclesia quæ fit de qua scriptum est, non habere rugam neque maculam, ubi hæc sit, an in qua nunc congregamur, an illa quam speramus. F Quidam autem putant Ecclesiam hanc esse quæ nunc frequentatur populis, & sine peccato esse non posse. De his omnibus rogo quantis valeo precibus sanctitatem tuam, ut iubeas nos apertius instrui, quo nouerimus, quatenus sentire debeamus. Dei nostri misericordia sanctitatem tuam incolumen conseruet annis innumeris opto, Domine sancte iure ac merito venerabilis & per omnia colende.

METRV M

METRVMSANCTI
HILARII ARELATENSIS
Episcopi in Genesim ad
Leonem Papam.

Paruimus monitis tua dulcia iussa secuti
Antistes Christi, quæ dabas ore pio.
An ego nunc canerem tanti præconia patris
Munus opusque Dei dum mihi lingua foret,
Rauca quidem, stridens & nullis digna coronis,
Ingeniumque iacens, sed libet alta loqui.

*Ignem opus & instum est semper tibi
dicere grates*

*Omnipotens mundi genitor, quo prin-
cipe cuncta*

Natalem sumpserunt diem, atque exorta repente
Post tenebras stupido spectarunt lumina cælo,
Gens hominum pecudesque fera milleque volucres,
Et quæ per liquidos discurrunt agmina campos,
Omnia per temet ex te qui maxima condidit
Ex te nate pater: nec iam patris est pater alter.
Tu capitis primique caput tu fontis origo,
Primus apex rerum, primus sator omnia cõdens,
Nec tamen ex alio ducis genus, ipse perennis
Spiritus, antiquo viuens per secula motu
Semper eris, quia semper eras, nõ mortis egenus,
Qui natalis inops nec finem nouerit aui.
Ex se principium cui contigit haud manet alter
Auctorem casus, nascentia terminus urget.
Omnia cum tegeret nigrum chaos altaque moles;
Desuper urgeret informis corpora mundi;
Et caliganti premet serotina nocte
Nec species nec forma foret Deus intus agebas,
Corporibus tectis mixtus secreta potestas.

Iam tumidis ponens nascetia mœnia mundi,
Et varias rerum facies animasque futuras,
Vtque caput victa prompsit caligine noctis
Sublimen attollens vultum sensere tenebræ.
Mox dominus rerum somnos discussit inertes;
Pigræque materies trepidauit nomine pulsa
Commotæque simul matura conscia partu,
Scinditur ingentis cumuli per plurima corpus
Membra locisque simul metantur semina iussa,
Et confusa descendunt viscera moles,
Sectæque per partes, formas spectantia frustra,
Iam calor intus alit, & blando suscitatur igni.

Ac primum cæli pãsus liber omnia mundi
Complectens spatia, celsò suspenditur orbe:
Terra grauis pigro descendit pondere ad imum,
Ac semet defixa salo fundata resedit,
Essetque ut spacium vacuæ regionis aperto,
Qua tener incedens mortalia pasceret æther,
Quoque exire patris possent tot munera rerum,
Ortæque ferrentur nullo per inane labore,

*A Diffusa coguntur aquæ, mox limite certo
Liquuntur maria, nec finem transilit unda;
Tunc oritur lux alma, dies quæ iusta vocari
Nascentem tenero perfudit lumine mundum.
Munus opusque tuum prodens tua maxima dona,
Condere quæ genitor patria pietate parabat,
Vtque hominum solers posset clarescere vita
Artibus æthereis quæ totas ducere lucas
Gaudet, & ingenium diuersa laude fatigat.*

*B Insequitur nox atra diem densaque tenebræ,
Corporibus somnos quæ ferrent oia fessis,
Et cunctis vnâ faciem similemque figuram.
Namque dies varia rerum discrimina ora,
Et dat cuique suum dissecta nocte colorem,
Instigatque animos opera ad maiora calentes,
Exacuens variis mortalia pectora curis.*

*C Quo magis forma dies vitæ, nox mortis imago.
Tunc cõdens pater astra polo, ac lumine viues,
Sidera distinguens variis per tecta figuris
Lucifer exsurgit roseus & fulgidus ore
Vesper, puniceos spargit aurora capillos.*

*Anguis agit sudum, important pleiades imbres.
Sunt iuga, sunt plaustra, gemmantes flore coronæ,
Sinæque bisseus annus voluentia formis.
Multæque præterea celsæ domus ornamenta,
Qui seclum fulcit signis, & regia summa
Picta parens varia stellarum luce coruscat.*

*D Sed soli lux maior inest, quem munere largo
Excultum genitor pleno dignaris honore.
Igneus ille iubar præcelsò vertice tollit,
Ora rubens patulo, cæli per mœnia fertur,
Astrorum ductor mundi, viget atque elementa.
Ecce aliud mirum, mirum decus, en noua cursum
Mutat luna suum, quos perdit colligit ignes,
Cornuæque extinguens perturbat limite frontem.
Mox tamen ardescit completo circulus orbe
Noctilucum lumen pascit sata sidera luce.*

*E Nec tamen eterno, quæ machina voluitur æthere.
Non tantum pictura poli est, nec celsa voluntas,
Mens ratioque subest, & rebus utilis ordo.*

*Hinc doctrina venit terris, hinc denique cunctis
Consiliū agricolis, & qui maria alta pererrant,
Vt se quæque ferant lucas prædicere possint,
Venturos norint imbres, siccumque serenum,
Tempore quo tauros campis inducat arator,*

*F Et dubium tentet securus nauita pontum.
Instructos ignes cælo pater optime terras
Excolere aggredieris & munere donas opimo
Regna hominum pecudumque larem requiem-
que volucrum.*

*Planescunt campi, colles tumor arduus effert,
Subsidunt valles, florentia prata virescunt,
Saxæque durantur pinguis se gleba resoluit,
Rumpuntur fontes, fluuijs genus arduum unde est,
Herbarum varia consurgunt gramina campis.*

*Iamque seges tenera fructum fundebat arista,
Cum iuga nulla forent, nec vomer ullus aratri,*

Mugiret nullus proscissis taurus in aruis,
 Ecce etiam vitis malido iam plena racemo
 Expers falcis adhuc, & duri nescia ferri,
 Pampineas celsis texat collibus umbras.
 Diuersa exoritur variarum forma ferarum,
 Quadrupedes animæ, nec non repentia terris.
 Nascuntur pictis volucres per nubila pennis.
 His ubi perfectis genitor iam diuite mundo
 Cuncta videt magni curam deposcere regis,
 Qui mare, qui terras, atque omnia nata guber-
 nat,
 Quique altum spectet cælum laudetq; potenter
 Munera magna Dei ne sint hæc condita frustra.
 Tunc faciamus eis hominē, dic optime cum quo?
 Non loqueris clarum iam tum tibi filius alto
 Adsidet in solio, & terras spectat amicas.
 Sed faciamus ais hominem, cuius vultus imago
 Noster erit manib;que meis procedat in ænum.
 Inde opifex rerum adsumis mollia terræ
 Atque virum formas, cuius de costa cupido
 Fit mulier vultu, mulier de costa viri fit.
 Quo mage chara viro & lateri sit coniugis apta.
 O felix animal summi cui dextra tonantis
 Est pater, o felix nimium qui ducis olympo
 Et genus & formam, si te non noxia terræ
 Decipiant vitia, nec blandus subruat error,
 Numen eris, cæloque redux mirabere regna,
 Quæ promissa bonis fido pater exhibet ore.
 Nam tibi multa Deus nascentis contulit ultro
 Ætheream faciē primum, vultumq; paternum,
 Incessumque pedum rectum, sublimia colla,
 Ne qua mora in cælum oculis spectantibus esset,
 Tunc alacres præoptasq; manus vitæq; ministras,
 Atque domum diuæ pectus rationis & alti
 Sedem consilij fundende vocis honorem.
 Hæc soli concessa homini: nam cætera motu
 Est pecus, obtinuit ventrem, præcordia, nervos,
 Venarum riuos, & sparsum corpore sanguen,
 Iuste, leuique simul sensusque dolores.
 Tu verò omnipotens priuato munere largus.
 Ergo hominem manib;que tuis operisq; fauore
 Impendens patria pignus pietate colendo,
 Ne quid diuinis modo desit vultibus ignem
 Ætheris inspiras, & sacræ mentis opimam
 Indulges partem, permixtus corpore toto.
 Tunc meminisse licet veterū, præscientia menti
 Hinc datur atque animæ fas est ventura videre.
 Hinc loquimur canim;que Deum, hinc sidera
 cuncta,
 Terrarumq; viget cultus, pontusque mouetur.
 Hinc artes, nomenq; pudor, prudentia, iustum.
 Hinc animæ surgunt fortes, hinc pergit honestū,

Et via quæ ducit castos ad limina cæli.

A Ergo hominem pleno perfectum munere terris
 Præponis genitor, & rerum tradis habenas,
 Cuncta habeat subdatque sibi fieretque
 Telluris dominus famulus tuus, omnia mundi
 Possideat, tantum Domino tibi seruiat uni.

Postquam primus homo vetito se pascere ligno
 Non timuit, captusque dolis se præbuit angui,
 Stat reus, & nudus deiecto lumine vestem
 Implorans, dominumq; fugit, vultumq; recodit,
 B Culpa comes sequitur, peccato obnoxia vita
 Debilitat vices: cælo venientia dona,
 Ætheri demissus paulatim deficit ignis.
 Frigore peccati torpentia corda rigescunt,
 Cura cibi ventrisque subibat, cura tegendi
 Corporis, & sacrum subeunt mortalia pectus.

Nascitur hinc proles peccati, germinat inde
 Deterior soboles multo peiorque priori
 Progenies sequitur gradibus ad crimina crescēs,
 C Crimina quæ stimulis acuunt dementia corda
 Tæque pater variis armant.

Tum primum venit opere incumbere terris
 Intempestiuus descendere nubibus imber,
 Fulmina tum primum cælo deiecta sereno,
 Horrida tum grando turbatos verberat agros,
 Et tonitru alti sono infractus murmurat æther,
 Nec tamen ista malos reuocat, furor impius orbē
 Obsidet, & laxis rabies defertur habenis,
 D Bella placent, cædēsque simul, peiuria, fraudes,
 Mentirique libet, rapere est amor, abdere furti.
 Nulla fides populis, nulla est iam veritas usquā.
 Diluuiο abluitur terrarum crimen & undis,
 Virque vnus residet generis populisq; refector;
 Arca tegit paucos castorum semina seruans,
 Iam tum venturi facies monstrata lauacri.

Atque vnus multis per quem data lance renati
 E Sed sceptos seruans Ecclesia partu
 Postquam diluuij cecidit tumor, vnda resedit,
 Ales pacifera folium portauit oliuæ
 Iam siccis reuolans pennis dedit omnia pacis.

Tum populus surgit melior tum prior undis
 Gens hominum magnos terris paritura nepotes,
 Inde sacerdotis in cælum dedita corda,
 Hinc inter flammæ pueri cantare parati,
 Et puer impasti quem non tetigere leones,
 F Tum reges cecinere Deum tum vera prophetis
 Ora sonant cæli sobole splendentia terris.
 Quamuis cuncta Deo seruirent crimine victo,
 Attamen antiqui etiam nunc gutta veneni
 Spargebat populos, & erant vestigia fraudis,
 Quæ bonus ablueret doctor melioribus undis.

LIBER DE PATRIS ET

Filij vnitate, quem D. Hilario tribuunt Germani, confarcinatus est ex eius lib. ij. & ix. de Trinitate, vt ex centonibus hinc atque illinc accersitis, hic & hic indicatis videre licet.

Sic incipit ille liber de Patris & Filij vnitate, Deus qui vbique est. quod reperies in hac editione, pag. 13. col. 1. lin. 29. & continuo lin. 10. vsque ad, intelligentia coarctetur. Deinde lin. 36. omisis sequetur, Defecit ergo in nuncupatione. & consequenter lin. 8. vt reperies eadem pag. col. 2. lin. 25. vsque ad hec verba: eloquendus est. post que lin. 6. relictis, sequetur, Est enim progenies, vsque ad forma patris ingeni. lin. 5. post quas relictis 27. leges quod sequitur, Habet igitur natiuitatis, vsque ad lin. 13. desinentes in his verbis, non deduco in profundum. & pretermisiss lin. 56. reperies hec verba pag. 14. col. 2. lin. 20. Hec de natura. & consequenter lin. 44. in hec verba, tolluntur ætates. post que lin. 8. sequetur, meus piscator illiteratus, liber à tempore est, vicit omne principium. Et tandem relictis ceteris de lib. ij. transeundum est ad principium lib. 9. Tractantes superiori libro. mutatum est. Tractantes ante paucos dies &c. vt reperies pag. 174. lin. 45. ubi desinit ille liber. Nisi quod confarcinator, de suo, vel de alio nescio quo authore, hanc appendicem de variis Christi cognominibus sic addidit. Deniq; pro captu, pro vicibus pro fide nostra intueamur Deus quid sit: & videamus an illi possit aliquid comparari. Certe hoc est Deus, quod & cum dicitur non potest dici, cum æstimatur non potest æstimari, cum comparatur non potest comparari, cum definitur, ipsa definitione sua crescit. Qui cælum manu sua operit, pugno omnem mundum claudit, quem totum omnia nesciunt, & metuendo sciunt, cuius nomini & virtuti famulantur. Hunc orbis ex ipsa elementorum sibi succedentium momentanea vicissitudine testatur. Ratio quædam est, quæ apud Græcos λόγος appellatur, quæ inter Patrem & Filium personas vel vocabula distinguit: quia ipse filius ratio dicitur, quæ tamen ratio multis nominibus appellatur. Modo enim verbuni, modo virtus, modo sapientia, modo dextera, modo brachium, modo margarita, modo thesaurus, modo retia, modo aratrum, modo fons, modo

petra, modo lapis angularis, modo agnus, modo homo, modo vitulus, modo aquila, modo leo, modo via, modo veritas, modo vita, cum sit Deus omnia & in omnibus. Et per hæc vocabula diuinarum dispensationum mysteria cognoscuntur. Nam & ob hoc Verbum nuncupatur: quia & proprie diuino ore processit, & nihil pater sine eo aut iussit, aut fecit. Virtus dicitur: quia vere de Deo, & semper cum Deo, & omnis potestas patris in ipso consistit. Sapientia appellatur: quia de corde patris adueniens arcana in cœlestibus referauit. Dextera nuncupatur: quod per eum omnia opera diuina perfecta sunt. Brachium dicitur: quia ab ipso omnia continentur. Margarita appellatur: quia nihil illo preciosius inuenitur. Thesaurus dicitur: vt in ipso omnes diuitiæ regnorum cœlestium quæ reconditæ sunt, agnoscantur. Retia dicitur: quia per ipsum, & in ipso de mari seculi, Gentium quasi multitudo piscium in Ecclesia congregantur, vbi bonorum malorumque discrimina cognoscuntur. Aratrum nuncupatur: quia signo crucis suæ Gentium pectora subiguntur, vt necessario semini præparentur. Fons aquæ appellatur: quia ex eo sitientium corda cœlestis aquæ gratia irrigantur. Petra dicitur: quia credentibus fortitudinem, incredulis duritiem præstat. Lapis dicitur angularis: quia vtrosque parietes veteris ac noui Testamēti, vnus mediator in semetipso continens copulauit. Agnus appellatur, vt innocentia Christi, & passio demonstretur. Homo dicitur: quia secundum carnem propter nos homines nasci dignatus est. Vitulus dicitur: quia propter nostram salutem pati sustinuit. Aquila dicitur: quia post venerabilem resurrectionē, quasi remis alitum ad patrem reuolauit. Idem leo dictus est: quia ipse est rex regum, qui mortem ac diabolum virtutis suæ potestate comminuit. Via est, quia per ipsum accessum habemus ad Deū patrem. Veritas est, quia mēdacium nescit. Vita est, quia ipse vniuersa viuificat. Vides ergo, quia per hæc vocabula significationes dispositionum & operum diuinorum præostensæ sunt: non tamen ipse Deus per hæc propriæ definitus est. Est ergo pater Deus immensus, æternus, incomprehensibilis, inæstimabilis: est & filius eius Dominus noster tantus, quantus est pater, sed non aliuride, sed de patre: quia inquit, de patre exiui, hoc est lumen de lumine.

Quod si filium Dei, vt iam dictum est, visum à patribus approbamus, vt non totum in illo quod Dei est videretur: sed dispositiones rerum futurarum, quæ suis quibusq; temporibus complendæ erant, in ipso per imaginem cernerentur. Nam filium quis videre potuit antequam conspicabilem materiã cum placuit adsumpsit? vel ipsum hominem induere dignatus est? Quia & si Abrahæ visus est, sed in forma humani corporis visus est, qua de eius fuerat carne.

LIBER INSCRIPTVS NOMINE D. HILARII, DE ESSENTIA Patris & Filij, etiam excerptus est ex libro eiusdem vij. & viij. de Trinitate, vt ex assutis videre licet, quæ sic indicamus.

Pincipium libri tale est, Loquitur euangelium: Qui non honorificat, quod habetur col. 100. lin. 40. & sic continuò vsque ad lin. 22. col. 108. ubi sunt hæc verba, vt conscientiam

potius naturæ demonstraret. Deinde col. 109. propemodum rescisa, assumes sequentia linea 43. Et audiamus eum omnem. vsque ad id, & sufficit nobis, quod habetur col. 110. lin. vlt. post quod omitte lineas quatuordecim, & reperies, Non adempta est fides, vsque ad lineam 14. col. 113. in hæc verba: vt hic sermo domini sequeretur. post quæ omisissis quæ supersunt de eodem lib. vij. ad ea quæ reperies lib. viij. col. 123. lin. 54. procedendum est: Quæ scripta sunt legamus &c. consequenter vsque ad hæc verba: mea omnia tua sunt, & tua mea. quæ habes col. 127. lin. 4. Post quæ omitte aliquot lineas vsque ad lin. 54. eiusdem columnæ, & deinde assume: Viuificamur ergo propter vsque ad, & habitante Christo, habitat Deus. quod est in lin. 36. col. 129. & lin. 3. col. 130. leges: Sed tē hæretice furentem. vsque ad hæc verba: nemo in Spiritu sancto Dominum Iesum potest dicere. ubi desinet ille liber de essentia Patris, & Filij, quem integrum facies, si centones, vt indicauimus velis assuere.

FINIS OPERVM D. HILARII.

VARIAE LECTIONES PARTIM
EX ANTIQVIORIBVS EDITIONIBVS,
partim ex codicibus manuscr. collectæ.

P AG. 1. col. 1. b. his caretur, *Excusus liber*, iis
careat.

Ibidem col. 2. quam profecto, ob quam pro-
fecto non ambig. munus Dei non esse refu-
tandum.

Ib. b. atque intra se, atque ipsa intra se ætatem à puritæ.

p. 2. col. 1. e. veritatis existeret, veritat. existimare.

p. 3. col. 1. v. in throno, exteriora, v. interno exteriora.

ib. b. in extremis maris, in postremis maris.

p. 4. col. 1. c. gratia & veritate, gratiæ & veritatis.

ib. e. in Deum ex Deo decedens, Deū ex Deo decidēs.

col. 2. f. in delictis & præputiat. in delictis & præputio,

Et ita legitur in vulgata Lat. ad Coloss. 2. 13.

p. 5. col. 2. d. opus obedientiæ, opus in solo obedientiæ
esset officio.

p. 6. col. c. protrahat confitendū, protrahat confitentiū.

p. 7. col. 1. a. iam rationabilis, tam rationabili scientia.

ibid. e. natiuæ, natiui in eo.

ib. col. 2. b. subsistere ante, subsistentem ante.

p. 8. col. 1. a. illam proprietatis, illam proprietatem per
diuin.

p. 9. col. 2. f. dictum, cum autem, dictum, qui dixerit.

p. 10. col. 1. e. sunt niterentur, sunt, niteretur.

ib. col. 2. e. v. iam confirmatis, v. iam confirmato.

p. 12. col. 2. c. nos naturam, nos naturas.

ibid. proprietatib. nomina, proprietatib. nominum, sed
intra naturæ significationem nominibus coarctentur.
insecabilia dissec. indissicabilia dissecant.

p. 13. col. 1. f. nam me non fugerit, nam me non fugit.

ib. col. 2. rationi humanæ, ratio humanæ.

ib. in altum turbato, in alto turbatoque.

ib. col. 2. a. intelligentiæ sine, intelligentia sine.

p. 15. col. 1. a. transmittuntur secula, transcendantur secula.

ibid. Est ergo qui, Ergo erat qui esset.

p. 15. col. 2. d. & in infinitum est, & in infinito est.

ibid. f. vtroque discernitur, vtrumque discernitur.

p. 16. col. 2. d. esse quot morbi, esse quot morbos, &

p. 19. col. 1. a. adoraturis autem, adoratoris autem.

ibid. col. 2. c. donatur illuminatio, datur manifestatio.

ib. interpretatio ling. interpretatio sermonum.

ib. omnia autem hæc cooper. omnia a h. operatur.

p. 21. col. 1. d. non proficit, non sufficit.

f. tam conspicabilis, tam inconspicabilis.

p. 22. col. 2. f. veritatem confessio, veritatis confessio.

ib. infirmus reperietur, infirmus reperitur.

p. 25. col. 2. e. profanæ, profana.

ib. tam sensus, tam sensu.

p. 26. col. 2. e. crucis his qui per, crucis pereuntibus.

p. 27. col. 1. c. cogitationem hoc, cognitionem hoc.

ib. col. 2. e. existimemus, existimamus.

p. 28. col. 1. d. coaptare, cooptare.

pag. 29. col. 2. e. Hunc cunctis, Hunc cuncta procur.

p. 30. col. 1. a. Hunc immortalitatem, Hunc immorta-
lem & inuis.

ibid. col. 2. e. in initio viarum, initium viarum.

p. 31. col. 1. b. immutabilem, incommutabilem.

ibid. vnum creaturarum, vnam de creaturis.

natam patris, patris natum.

f. & quod ex patre, & quod ex vtero exiuit, & venit,
& quod ex patre velut.

p. 33. col. 1. a. quod dictum esset, quod dictum est.

p. 34. col. 1. a. facta distinctio, facta discretio.

col. 2. c. Tuto enim, Tota enim.

ibid. f. & multiplicabo eum, & amplificabo eum.

p. 37. col. 1. d. cum populo eius, cum plebe eius.

p. 38. col. 2. f. In principum enim, In principum enim
totius Ægypti labore seculi labor demonst.

p. 42. col. 1. d. dictis coarguentes, dictis coarguentibus.

ibid. col. 2. f. Dei Deus figuraret, Dei Deus figurans,
& Deum significaret.

p. 43. col. 1. b. Nunquid aliter, Nunquid altero.

p. 44. col. 2. d. ad contemplandum formam, ad contem-
plandum formæ. Illic

ib. videndus assumitur, videndum assumitur.

ib. f. ord. persequamur, ord. prosequamur.

p. 45. b. & benedicendo, & benedixit transferens nunt-
cupando.

p. 46. col. 1. d. fureris occasionem, furtiuam subintro-
duces occasionem.

ib. col. 2. a. æstuantem fornacium, æstuate fornacum.

p. 47. col. 1. c. nostræ professionē, nostræ confessionem.

ibid. sic stultā mundi, sic stulta mundi sapiētia fallis, vtr

ib. col. 2. c. cōtributione spiritus, contritione spiritus.

p. 48. col. 2. a. Sin verò hoc sanctif. Si vero hoc sancti-
ficatur pietas nostra in Deum.

ibid. b. seruitur. professionem, ser. possessionem.

ibid. c. esse te confitens, esse te confidens.

p. 49. col. 1. d. Domini, saluabitur, Domini saluus erit.

p. 50. a. Apostolus dicit, Apostolus didicit.

ibid. c. vidit gloriam, vidit honorem.

p. 52. f. Præter se Deus, Præter eam alius Deus sit.

p. 53. a. successionem & interu. successiones & interu.

ad intelligendum, ad intelligentiam.

ibid. b. Exerat se in hanc, Inerat se in hanc.

ibid. ab eo in quo inest, ab eo in quo est.

p. 55. b. & funebres mortes, & funeris mortes.

p. 57. b. & corpus secundum, & corporeus secundum.

ibid. c. Ingeruntur enim, Ingerunt enim.

p. 59. b. negando vnius substantiæ, negando vnius sub-
stantiam.

p. 60. a. Ignorat euangelium, Ignorat euangelica.

ibid. Sed hoc non simpliciter, Sed non hoc ab hæreticis

Ggg iij

in hæretico simpliciter damnatur.

62. a. natus existit, natus exitit.

ibid. f. & diuisibilis & conuertibilis, & diuisibilis & corporeus secund.

63. e. filij commemorasset, filij commemoraret.

65. a. sed substantia creaturæ, sed substantiæ creatura.

66. f. rationis ministerium, rationis mysterium decedat: vt si qui adhuc salui esse possunt, ad fidem teneant euangelicæ.

69. c. Iesum Christum nomen, Iesu Christo nomen.

70. c. sufficiunt incredilib. sufficiunt incredulis.

71. b. paternæ significationis, paternæ vocis propriæ.

73. e. significandæ proprietatis, significatæ proprietatis.

74. d. namque prouerbiorum, namq; verborum.

76. a. rationem nouitatis, rationem natiuitatis.

ibid. d. huius conscientia, huius scientia.

78. a. tentationis purgationū. tentationis infirmitatē.

82. d. adoptandis adoptato, adoptand. adoptiuo.

85. e. conuincupatam, conuincupandam.

86. e. quæ loqui non, quiloqui non.

88. c. Hebion quod est, Hebion qui est.

ibid. c. vnum non negare, vnum Deum negare.

89. b. tantum exequitur, tantum assequitur.

ib. nihil differunt, nihil differtur.

91. f. veritate subsistere, veritate subsistentem.

96. b. Vbi differat, *manuscr.* Vbi differt.

ib. c. Respondit enim, Respondebit enim.

ib. e. professione didicissemus, profess. docuimus.

97. e. in naturam Dei, in natura Dei.

98. a. ad ostendendæ, ad ostendendam.

104. b. Quod ante promissum, Cui ante promissit.

108. b. pro parte infer. pro patre infer.

119. f. huic defensionī, huic diffinitioni.

124. f. exemplum assequatur, exemplum assequamur.

127. d. gentium doctor, gentium prædicator.

128. a. cum inhabitans, cum qui inhabitat.

129. c. Apostolica autoritate, Apostol. veritate.

ib. d. in nobis spiritus Christi, in nobis Spiritus sanctus, habitat tum in nobis spiritus Christi: non alius.

131. c. alteri autem fides, alij autem fides in eodē spiritu.

132. f. omnia inoperans, omnia operatur.

133. c. Apostolus existimatur, Apostolum existimas.

135. d. non ad solitudinem, non ad solutionem sing.

139. c. & si natiuitatem, & si natiuitas eius intelligatur significari.

140. d. locuturus ait, locutus ait.

142. c. spiritualibus sacramentis, spiritualib. sacramentum corporationis. Nam qui imago.

143. b. paternæ vniratis, paternæ virtutis.

144. a. operatur & loquitur, & operatus & locutus & visus sit.

147. f. tanquam indissolubile, tanquam indissolubili.

152. f. Christum à mortuis, Christus à mortuis excitatus.

155. b. Ostendens itaque, Ostensaitaque sacrament. dispensatione.

158. a. non habetis in vobis, eius manens nō est in vobis.

163. b. dominum alium, dominum alienum.

ib. ex incorporealis Dei, ex incorporali Dei.

165. c. animæ quiores, animæ qui estore.

ib. e. honorantem, honorificantem.

166. a. qui se authoris sui, quæ autoris sui exprimit imaginem: quod enim pater dedit potestatem in hoc filium genuit, quod filius accepit, natiuitatem consummat.

ib. d. esse credendum sit, esse credendus sit.

168. f. demutatio corruerat, demutatio corrumpebat.

ib. natiuit. substituerat, natiuit. subsisteret.

171. b. repugnamus, rebellamus.

ibid. f. glorificet in sese, glorificat in sese.

174. f. generis assensu, generis sensu.

177. a. & ita non ab se, & ita à se non agat.

ibid. b. non per se agit, non ab se agit.

186. f. Scire ergo Deum, Nescire ergo Deum.

189. c. excitaret, sed non excitaret, sed.

ibid. e. quia vt leuia grauib. quemadmodum leuib. grauia & raris densa, & solida liquidis non cedunt, ita contra grauib. leuia, & rara densis, & liquida solidis sunt peruia, quia cum.

190. a. & alta Dei, etiam altitudines Dei.

195. b. placentium coaptauerit, placentium coaptauit.

196. a. hypocrisi mendaciloquiorum, hypoc. mendaciloquorum, *et ita Græcè & ὑποκρίσει ψευδολόγων* *Vulg. loquentium mendacium, 1. ad Timoth. 4. 2.*

ib. f. veritas exultauit, veritas exultabit, legendum fortasse, exulabit. loquemur enim, loquimur enim.

197. e. vnigeniti non disp. vnigenitum non disparem.

199. b. expurganda, expugnanda etiam.

215. f. quando per precem, cum per precem à Ioanne.

216. d. Dei in hominem, Dei in homine.

218. e. in naturam dolendi, in naturam dolenti.

220. a. naturæ se infirmantis, naturæ suæ in naturam infirmitatis extiterit, & verbum.

225. a. quem resuscitasse, quem resuscitatum esse intelligas.

ib. c. magnæ pietatis, magnum pietatis.

ib. f. vnum enim atque, vnus enim atque.

232. e. omnes, & per omnes, omnes & per omnia.

244. d. quod in principio, quæ in principio. *forte, quæ in princip.*

245. b. omnem magistratum, omnem principatum & potestatem.

ibid. Nouissima; Nouissima autem inimica destruxit mors.

ib. e. nostra sapius in verum, nostra aliter in verum.

246. e. In quo restaurata, In quo instaurata.

248. c. finem non defectionem, in fine non defectionem.

ib. d. si tradidisse traditis, si tradenrem traditis.

ib. e. Ergo si tradidisse, Ergo si tradens omnia.

249. f. consistunt: & quæcunque, constituit: quæ cum futura.

251. e. vbi est mors aculeus, vbi est mors contentio tua? vbi est mors stimulus tuus? *et hic ordo seruatur in vulgata Lat. et in Græco. 1. Cor. 15.*

252. e. admonitione fuerit, admonitione opus fuerit?

253. c. dicente noscamus, docente noscamus.

255. a. consecutura resurrectione, consequuta resurrectione futura esset, in posterum reseruaret, Dei in gloria.

258. b. non demutatus, sed, non demutans, sed.

264. a. infirmum sit, inferius sit.

266. a. his non ex causa, his non ex causis.

ib. c. quia ipsum illud, qui ipsum illud aliquando iam temporis est, & incipiet non post.

275. b. & cum segregabat, & cum secernebat.

281. a. creatus est, & secundum, creatus esset ostendit, hæc adiiciens.

282. c. non ambigua diuinitas, non ambigua esset. Nihil enim in vnigenito Deo nisi natum æternumque confitentur.

ibid. d. generationis excedat, generatio excedat.

284. d. ex te per vnigenitum, ex te cum vnigenito tuo manentis.

289. e. venia

289. e. venia minore. *Ita correctum est & coniectura, cum antea legeretur, venia maiore.*
 291. d. crudelitate pand. credulitate pandentes.
 465. c. ab vno tribus, ab vna tribu capta.
 466. b. Babylonis cum in regnorum, Babylonis in quibusdam libris decem & septem deprehendunt.
 Ibid. c. consequentium origo, consequentium ordine.
 467. d. sponsa suscepit, sponsa suscipit.
 468. b. nihil à Iudæa. nihil à Iudæis petere scientiæ cognitionisque.
 Ibid. c. sed nullum ex his, sed nullos ex his.
 473. c. patientiam esuritionis, patient. esurientis illud.
 474. a. & calcaturum leon. & conculcaturum leonem.
 475. a. vero electione, vero allectione.
 476. f. quoniam ipsis, quia ipsis misericordiam præstabit Deus.
 477. a. claritatis insistet. claritat. insistit.
 Ibid. d. pronus affectus, promptus affectus.
 480. f. reconciliatos, reconciliata.
 483. b. mille passibus, mille passus.
 Ibid. c. eruere, remittamus, exuere mittamus.
 484. a. spiritus sacramentis, spiritus sacramento.
 487. f. quanta eius contumelia, cum tanta eius contumelia ambigemus?
 490. e. onus peccati, vnus peccati quo de promissis.
 Ibid. acie insidentem, acie insidente. *legendum forte, insidere.*
 491. b. Ergo & concorporationem, Ergo & incorporationem.
 496. c. intelligentia explicetur, intelligentia explicet.
 500. a. neque enim euang. neque enim euangelicam legem percepit.
 Ibid. d. ministrantibus, ministrandus offertur.
 Ibid. e. dimittere peccata, dimittendi peccata.
 503. a. virtus assumpti, virtus adsumenti rudis.
 504. a. vt etiam in fimbriis, vt etiam ostenderit, & cetera quæ hic expuncta sunt & in alium locum translata ex fide veteris codicis, Paulo post reperies sub litera E. ostendens non ex salute fidem.
 505. b. virtute & ingressu, virtute ingressus.
 Ibid. c. vexatasque miseretur, vexatasque miserator.
 507. e. extraneæ iura, externæ iure non indigi.
 509. a. nescio enim quæ, nescio quæ enim insistenti in loco.
 511. e. traditum reperitur, traditum est, reperietur. Nec sanè apostolis multum dig. tribuetur.
 512. a. duos passeris asse, duo passeris asse vendunt, *legendum est, duos passeris asse vendunt.*
 515. b. scientes cuiquam, scientibus cuiquam.
 518. d. familia atque agnitione, famil. atque natione, *vera lectio videtur, familia atque agnatione.*
 519. b. ad cantantium ad cantuum enim.
 Ibid. & ad ablutionem, & ad dolorem ac luctum veterum.
 522. c. prophetæ intellige, prophetæ in lege.
 527. e. incidentes mediam. *manuscr. sic habuit, incedentes mediam.*
 529. d. & munda sit, & mundata sit & ornata.
 532. b. est gratuitum, est gratum.
 534. a. vexationem misertus, vexationem miseratus.
 535. e. dolore conuiet, dolore concedit.
 536. a. ad Ecclesiam conscendit, ad Ecclesiam concedit.
 Ibid. c. prophetata monstratur, profecta monstratur.
 Ibid. f. subduntur Apostolis, dantur Apostolis.
 537. c. præfractu, præfracta frangentes.

539. e. Ecclesiæ rediisse, Ecclesiæ reddidisse.
 Ibid. f. sunt, quæ interior, sunt interior traditio consequatur.
 Ibid. egressa regionem, egressa religionem.
 541. d. quod aliis differeb. quod aliis deferrebat.
 Ibid. primitias ergo, primitias fidei his, à quib. erat ortus explicat.
 543. f. cui quod largiatur, cuique largiter exuberans.
 546. b. conditionem propos. condiciones proposit.
 550. b. quidam tepor. quidam tempore eorum f. relaxauerant.
 551. e. regni hæreditas, regni veritas.
 555. a. & qui in Alpha, & qui in Rho consummatus.
 Ibid. d. quoque absoluti, quoque aut soluti sint.
 558. d. deos alienos adorauerat, dijs alienis adoleuerat.
 563. b. non longo in eos, non longè in eos Zabolici instinctus calore flagrante idem præmium reddebatur.
 567. e. gentium rami id est, arborum rami id est fidelium quondam.
 584. f. & publicum in eos gent. & publici in eos odij.
 590. b. diruta consolidet, disrupta consolidet.
 601. b. hæc fuit traditio, hæc fuit ratio.
 Ibid. condit. permittit, condit. præmittit.
 602. d. tradidit quia damnatus, tradiderat quoniam damnatus esset.
 606. b. claustra referanda, claustra referata.
 608. d. Diui Hilarij. Huius inscriptionis loco hanc exhibebat codex manuscr. Incipit tractatus sancti Hilarij Episcopi Pictauiensis super Psalmos. Diuersas esse plurimorum in psalmorum libro opiniones, & c.
 619. d. Beatus vir. *Textus hic psalmi ex manuscr. cod. nunc præfixus est tractatur.*
 620. d. sed alterius potius beatit. sed beatitudinem potius eius videlicet viri, cuius in lege Domini voluntas sit prædicat.
 622. b. tantæ prophetiæ, tantæ prouidentia.
 625. c. Abstinentia superiorum, Abstentio superiorum.
 Ibid. c. non occupanda in res suas, non recuperando vires suas.
 626. f. vt fructus det, vt fructum det.
 636. b. multis conuentibus, multis conuenientibus.
 640. c. idcirco vt nobis, idcirco à nobis expetit.
 641. c. iram decreti, iram decernentis sentiat esse punitus.
 643. f. & non tantum in passionem, & non tant. in passione.
 644. c. cuius potestatem, cuius potestas esset demonstrata reuocaret.
 646. b. non enim cum, non enim diuinitatis sit decessio cum h. accessione.
 649. e. Ionæ oranti, Iona orante.
 651. a. & qui magis vult, Et qui mauult.
 Ibid. d. vt virgâ comminaretur, vt vitga cōminaretur.
 652. b. ferrea vt reget, ferrea reget, ita vt confringat & conterat.
 654. b. qualitatis conditionem, qualitatem conditione demutet.
 655. c. vobis conregnemus, vobiscum regnemus.
 657. e. suæ discidentes, suæ diffidentes.
 658. b. Excipit enim nos. Excipit enim illos statim v. i. & d. d. c. si ita vixerint confestim de via iusta peribunt.
 672. e. Querela prophetæ, Querelam facit propheta.
 673. c. cum seruiens visitatur, cum seruius visitabatur.
 676. d. Nunc verò interced. Hanc verò interced. diapalmate.

ibib. e. vxoris tuæ, mulieris tuæ.
 677. d. illudendum draconi, illudendum draconem.
 679. e. decreta legitima, decreta legitime.
 681. c. id quoque adiicient, vide quod adiicient.
 683. f. decedentes nanque, decedentes nanque. de-
 cidimus, decidimus.
 685. b. Primum virtute, primum virtutem.
 690. c. demutationis tempus, negationis tempus.
 ibid. d. faciat bonitatem, faciat bonum.
 692. c. ibi trepidauerunt, & in non timendis trepida-
 uerunt.
 693. f. omnes immutabimur, omnes demutabimur.
 695. d. benedictiones occupando, benedictionem oc-
 cupando.
 696. f. passionis propheta, passioni propheta.
 705. d. de psalmo sentiendum, de psalmo sciendum.
 707. a. fimbria expetebat, fimbria expectabat.
 708. c. in postremis maris, in extremis maris.
 718. b. constanter inter, constantem inter.
 c. natura redhibetur. natura recipitur.
 719. c. enotatum est, ænigmatum est.
 721. d. & eripitur promissa, per missam è cælo miseri-
 cordiam.
 722. c. donationes in homine, dona hominibus.
 723. c. inter gentes, in gentibus.
 724. a. notionis excedit, notionis excludit.
 725. a. recta iudicate, directa iudicate.
 ib. d. complexis manibus, complexas manibus.
 726. d. autem solo, autem sola.
 729. d. prophetia quam à populo, propheta quam A-
 postolus, &c.
 735. a. ad prophetæ gratul. ad propheticam gratular.
 738. f. diapalma interuen. diapalmate interueniente.
 740. f. cui repositum est, qui mittendus est.
 743. a. significationis, significationes alicuius cogno-
 menti.
 744. e. interiecto diapalmate, *ms. Cod.* interiecto dia-
 psalma.
 f. est prædicetur, esse prædicetur.
 746. a. & salutaris meus, saluator meus.
 749. a. Deus auxilium meum, Deus auxilij mei. *Quia*
scribendum ex Græco, lxx. ὁ θεὸς τῆς βοηθείας μου.
 751. c. cum isser in desertum, cum esset in deserto, *ἢ*
ἰσὺ εἰσὺ εἰς τὴν ἐρήμω ad te diluculo, ad te de luce.
 752. b. sit voluptatis, sit voluntatis. voluptate, vo-
 luntate.
 753. b. Prophetiæ scientia, Propheticæ scientiæ est.
 754. c. operis indictum, operis iudicium.
 ib. e. legis allegoricæ, legis allegoricorum.
 756. f. & nihil habuerunt, & infirmatæ sunt contra
 ipsos ling.
 759. e. precatu liberari, precantem liberari.
 ibid. ex metu esse, ex merito esse fidei exauditum.
 763. c. in demersissimo, in diuersissimo erroris.
 769. f. & conturbati maris, & conturbationem fundi
 maris.
 773. a. omnes terræ, omnis terra adoret te.
 f. per cognitionum, per cognitionem cœlestium
 prædicationum.
 777. b. in vicinia, colloc. in vicino colloce.
 ibid. d. fluentibus ilare, fluentis stare.
 789. a. iudicabis populos, iudicas populos & dirigis.
 790. f. Et repleuit, Et replebit. *lxx. Esai. II. 3. ἐμ-
 πλύνει.*
 791. a. tempus optatur, tempus optat.
 794. a. vni mores, vnius moris in d.

796. parasti in dulced. parasti in dulcedine tua. *ἢ τῇ
 ζεῖνότητί σου.*
 f. euangelizantes, euangelizantibus sunt.
 801. b. vt quid suscipitis, vt quid suspicitis.
 804. d. incrementa susciperet, incrementa suscepit.
 807. e. æternitati pœnæ, æternæ pœnæ.
 811. e. & principes Gomorreor. & populus Gomor-
 rhæorum.
 820. b. sic suscipiens, sic suscipi.
 821. c. dum secundum, dum qui secundum Apost. p.
 nesciuit.
 835. d. Postremo auersi, Postremo auersi non ibunt in
 aliena loca. Surgentes enim impij ex mortuis rur-
 sum detrudentur in infima terræ, vnde emerferant.
 ibid. e. demutabitur: Et demutabitur. Resurget au-
 tem, quia in carne siue bona, siue mala egerint, reci-
 pere c. est.
 836. e. dum liberari, memorari in se susceptam carnis
 infirmitatem vt liberetur paterni numinis virtute fe-
 stinar.
 837. a. doctrinam rationabilis, doctrinam rationalis.
 839. e. iterandæ regenerat, iterandæ generationis.
 841. b. vsque quaque nimis, vsque nimis.
 842. f. Et si quid incalcescent, Et si quando incalcescen-
 tibus vitiis iam ad crimen animus promptus est.
 843. c. Aut nescis, An nescis.
 844. c. custodiri nimis, custodiri valde.
 ib. e. cum reuerentia, in reuerentiā eius.
 845. c. Religiosus in fratrem, Religiosus in seruum si
 fratrem oderit, prædictæ iustificationis ordinem de-
 reliquit.
 846. e. Deus tentationi, Deus tentari.
 f. relicturus sit, relictus sit. & periculū derelinquatur.
 847. f. ignoratio innoc. ignoratio innocentem.
 851. e. Nam prius exercend. Nam prius exercendū est,
 ibid. f. sermonum tuor. sermones tuos.
 853. d. Tunc & vos apparebitis. *legebatur antea, tunc &
 nos apparebimus. Restitutum est ex ms. Cod. ut habetur
 Colossen. 3. 4.*
*Sed hic tamen Hilarius legit vita nostra, ut est Græcè, ζων
 ἡμῶν.*
 f. legis abstulit, legis euexit.
 856. d. desiderem iustitiam, desiderem iudicia, *Vulgata*
desiderare iustificationes tuas, Psal. 118. 20.
 859. c. digna arguitione, digni arguitione habeamur.
 865. c. sanctus delectatur, sanctus dilatatur.
 866. d. viæ iustificat. viam iustificationum.
 868. e. in mensis septimi, in mensis noni.
 869. d. Via enim legis. Via enim legis Mosi gradienda
 est, postquam.
 f. Retro post Dominum, Retro post eum ambulabis.
 871. c. intelligentiæ cuiusque. intelligentiæ huius, quæ
 est difficilis captantes.
 873. f. & doctrinis veræ, & doctrinæ suæ prudentia ex-
 polita.
 875. b. sensui motibusque, sensui moribusque.
 878. e. Memorare, Memorare verbum tuum.
 879. e. coarctatus est, *Corrigendum videtur* cohortatus
 est. *Excusus habuit antea, se hortatus est. ἢ πᾶσι
 καὶ ἡμῖν. quod vulgata Lat. vertit, & consolatus sum.*
 883. c. Sed quid dico, Sed ad quid Deus.
 vt ambulet, vt inambulet.
 891. e. suauit. decedens, suauit. decedens.
 893. a. institutionis suæ, constitutionis suæ.
 897. f. infirmitas impar, infirmitas ipsarum sit toleran-
 tia.

904. d. abstinentis, abstinentes.
 906. f. In generatione, In generationem, *ἐν γενεῇ*.
 907. d. naturæ superiecta, *Malè antea legebatur*, subiecta.
 911. e. atque obeditionem, atque obedientiam.
 913. b. Dei & azymam, Dei & azyma.
 917. a. infesta contagio, inserta cogitatione.
 918. e. nostrum Dei, nostrum est Dei verbum oculus siue lucerna.
 920. a. essent, dixisse, essent dicturum.
 Hunc principalem, hanc principalem benedictionem cœlestium fuisse sermonum.
 921. e. secundo præteritorum, secundo Paralipomenon.
 922. b. humilitatis modestia, humilitas modesta.
 929. e. iustitias tuas, dilexi testimonia tua Prophetæ.
 930. c. decedere ex lege, decidere ex lege.
 931. e. gloriosum ac nitens, gloriosum ac timens sordem corporis.
 932. a. est amica concordia, est amicitia concordia.
 935. f. ob quæ restato, ob quem testandum dicta.
 936. f. Alabastra, *ms. Alabastrans*.
 938. d. & intellectum dat, & intelligentiam.
 941. f. sub vnanimitate, sub specie vnanimitatis coniugum.
 942. d. & vultu dignantis, vultu videntis nos.
 945. b. Aaron sacerdotis, Aaron requiescere fecit animationem animæ meæ, *In ms. cod. Iebarhe, legebatur vitiose pro à filiis Israel, Numeror. 25. 11.*
 945. f. sordem in se, fecem in se, fidem testans, continens fidem.
 946. a. quia operationi, quia operatio non obedientiæ solum, sed plerunque terroris est.
 Ibid. d. esse dilectum, esse electum.
 947. c. ingruunt confirmante, ingruerunt confirmatæ.
 953. d. precandique constit. prædicandi constit.
 954. c. amore decedit, amore decidit.
 956. c. populi tabes, populi vox tabescit.
 959. b. diligentibus nomen, diligentibus legem tuam, *τὸν νόμον*.
 962. c. ut per salutarem, ut per salutare suū, æternūque.
 963. d. oranti Ezechia, orante Ezechia signum ei.
 968. a. sagittas suas, sagittas suas ardentibus effecit.
 969. c. à Domino præcipimur, à Domino præcipitur.
 970. d. ex Dei sanctificatione, ex Dei significatione.
 971. b. Quod si oculus, Si autem lumen quod in te est tenebræ sunt, tenebræ ipse quantæ sunt?
 f. & infidas qualque, & insidias qualque.
 973. b. & cognoscam mirabilia, & considerabo mirabilia.
 980. b. quoniam prælegi, quoniam elegi eam.
 f. Hinc stantes, Hinc stantes pedes in eius atrijs, scilicet quibus oblata sunt clauces domus huius.
 981. c. & tunc quod est, & tunc reliquiæ Israel saluæ fiant.
 Ibid. c. peccatis fastu, peccatis præcipitantibus separantes.
 985. f. domus Dei, domus, domus Dei, domum Dei ipsa se præparauit. Ac sic ciuitati.
 988. f. plures sunt, plures sunt & numerosi.
 991. a. Ille enim, Illo enim posito in aggestu diuitiarū, ad ianuam eius fame tabidus pauper.
 Ibid. f. Rursumque contemptus, Rursumque inopia in copiam, & contemptus demutatur in superbiam.
 994. b. impias cogitationes, impias constitutiones.
 995. a. quod inanimale est, quod animale est.

- Ibid. superferebatur aquis, ferebatur super aquas.
 996. b. laqueus in ocio, laqueus ocium pecunia, ambitio, lasciuiæ.
 Ib. de laqueo venantium, de laqueo venatorum.
 1002. Paulus solutos, Paulus hanc libertatis, solutionē, qui dicit.
 1003. d. edita à Iudæis, audita à Iudæis.
 Ibid. f. adaperuit sensum, aperuit illis sensum, ut inteligerent.
 1004. a. ignorabilia erant, innoscibilia erant.
 Ibid. f. cum corpore, cum corporis seruitute.
 1006. a. In auertendo Dominus, Dum auertit Dominus.
 1007. d. beati lugentes, beati qui lugent.
 1009. e. secundum prouidentia, secundum prophetiæ scientiam.
 Ibid. d. miserabilis maneat, mirabilis maneat.
 1011. a. restaurare arbitr. instaurare arbitrab.
 1013. a. Quæ autem per Dominum, Quam domum ædificandam.
 1015. e. angelorum Dei, electorum Dei.
 1018. f. ex natura infirmitatis, ex naturæ infirmitate.
 1021. f. & corporeis, & corporalibus.
 1025. d. potestates mundi potentes, potestates mundi huius potestates harum tenebrarum, *sed verior est lectio manuscripti, quæ vocis Græcæ compositionem imitatur, τοῖς τοῖς κοσμοῖς τοῖς τῶν (κόσμοις, Ephes. 6. 12.*
 1026. c. ac nequitia paritores, *scribendum fortasse, apparitores, ut videatur δορυφόροις apud Græcos legisse, quorum commentarios vertit.*
 1035. d. ego cognosco, ego agnoui &.
 1038. c. Persequentem, persequentes.
 1040. b. humilitatis orationis, humilitatis operationis.
 1042. c. sacramento religionis, sacramenti religioni.
 Ibid. nihil præualerent, nihil valerent.
 1044. b. & inhabitabo in his, & habitabo in his.
 1045. d. nulla externi, nulla æterni timoris.
 1047. d. si intrabo, si intraro.
 Ib. f. quia à pluribus, quia plurimis.
 1048. f. alicuius transgress. alicuius transcensione.
 1049. c. sancti tui latentur, sancti tui exultent.
 1050. d. seculum manet, seculum manat.
 1051. b. perfecta manet, perfecta in æternum.
 Ib. f. deuersatur, diuersatur.
 1053. f. fidelem professionem, fidelem promissionem.
 1054. c. in humilitate corporis positi, in humilitatis corpore.
 1055. a. floriet sanctificatio, *Legebatur antea, florebit, ut in vulgata effloreat sanctificatio, ἐξανθήσει τὸ ἅγιον: sed antiquiorem editionem ita scriptum habuisse, ut est in ms. constat ex Augustino lib. 2. de doctrina Christiana c. 13. Illud etiam quod iam auferre non possumus de ore cantantium populorum, Super ipsum autem floriet sanctificatio mea: nihil profecto sententiæ detrahit: auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, ut non floriet, sed florebit diceretur.*
 Ib. terreni scilicet, terreno scilicet & indecoro.
 1079. d. Quia professione, Quia porro confessione.
 1087. e. seculi & corporum, seculi & corporalium.
 f. ipso furtiuo, ipso fugitiuo.
 1088. a. aquis adluantur, aquis alluendo alantur, virecant.
 1089. c. mea gutturi meo, mea faucibus meis, *postea ramen legitur, gutturi meo.*
 Ibid. in principio lætitiæ, principium lætitiæ.
 1092. b. allidet & conteret, allidit & conterit.
 1095. a. sanctum quemque, sanctos quosque.

1106. f. non adiiciet, non apponet nocere.
 1109. e. vt conspultis, vt sepultis.
 1110. d. sed cœlestibus thes. sed cœlesti thesauro.
 1112. istud Euangelistam, illud Euangelicum docens.
 1113. c. intimæ cogitationis, intimæ cognitionis.
 1117. f. quæ lucificat, quæ illuminat.
 Ibid. ex quo plenum, ex quo impletum est.
 1119. c. vnam ante, vnam Ismahelis generationem.
 1121. f. per præscientiam, per præsentiam.
 1124. a. penetrabili atque, impenetrabiles atque inuios.
 Ibid. quæ aduersantium, qui aduers. virt. sustinent bella,
 atque o. v. iacula suscipiunt.
 Ibid. f. diapsalmæ, diapsalmatis.
 1126. c. Inaurire, Inauri Domine.
 1129. c. ignis & deijciat, in ignem deijcies.
 1130. d. Paupertravit, Pauperavit enim.
 1132. f. Exhortare, Exoro ergo *Gracè est, & Evangel.*
 1135. b. Et non combinabo, Et non combinabor.
 Ibid. de recondendis, de cõdendis arca animabus
 constitueretur.
 1137. b. nisi quia his, nisi qui his delectetur.
 1138. b. infernum abigi, infernum abijci.
 1146. e. à cognitionis, à cogitationis luce.
 1149. a. quomodo optasse, quomodo optasset, cum
 elementi huius natura existimabitur.
 1151. f. seniores sensum, seniores voluisse nobis spiri-
 talis scientiæ sensum dare, vt in David.
 1153. c. meum, susceptor meus; meum, salus mea.
 1155. b. efficiebatur, eximitur, efficiebatur, exinanitur.
 f. mundi potestates, mundi potentes aduersus spirituales.
 1156. b. constitutiones, constitutione diuinæ legis trās-
 gressa.
 e. fumigant, fumant, potius quam vruntur, cum tamen
 id quod fumat vratur: deinde.

1158. a. Sicut aqua, Sicut aquæ præterfluentes.
 Ibid. b. cum coronam, cum corona spinea coarctat.
 1160. e. nostræ coniunctionem, nostræ conditionem.
 1165. c. Cum benedicat, Cum benedictum laudat.
 1166. c. ad prouocandam, ad prouocandum.
 1167. a. consistat mansura, consistat mensura.
 Ibid. c. obliuiscitur esse, obliuiscitur, aut suavis esse de-
 finit.
 1168. b. si fœminæ lacrymas, si fœminæ lacrymis viri
 præteras contumelias.
 1169. c. dignus Prophet. Dignus Prophetiæ magnilo-
 quentiæ ordo, vt dictum est.
 1170. a. propheta rationem, prophetationem.
 1171. a. turbidorum volunt, turbidorum voluntatem.
 Ibid. e. ille laudabit, ille laudabilis, sed propheta hoc
 curat, vt omnes Deum benedicant, & optat.
 1173. a. sanata enim, sanata enim omnimodis contrit.
 1179. a. internæ legis, internæ legis.
 1180. c. ait allegorumenam, ait allegoricam.
 1184. d. lentæ properatio, lenta præparatio.
 1185. b. & dolorum nocturnum, dolorem, & noctu
 ignorantia rigores significari credendum est.
 1187. c. confrequentantium, cum frequentatione.
 1189. c. commemorata fuisse, commemoratam fuisse.
 1191. d. omnibus enim, Omnes enim subiiciet sub pe-
 dibus eius. Nouissima enim euacuabitur mors.
 1192. e. Post quæ nunc ad cantandum. *Quæ sequuntur
 vsque ad finem huius enarrationis in psalmos, nunc primum
 ex manuscriptis eruta huic editioni sunt addita Lutetia an.
 1605. sed infra columna 1194. omissa sunt quadam à libra-
 rio post illa verba, secundum ordinem Melchisedech.
 Complacitum ergo est, quod in prænitens esse iuratum
 est, cui regnantem secundum ordinem Melchisedech,
 idem gentium & rege & sacerdote, &c.*

18. 7. col. 1. e. natiue, natiua.
 p. 14. c. 2. a. sine verborum, sine verborum.
 p. 22. c. 2. f. reperiretur, reperietur.
 69. Hudio: Pater, Audio: Pater.
 96. f. dedicissemus, didicissemus.
 165. c. anima equiores, animaequiores.
 166. d. extra esse, extra ista esse.
 210. a. extra imbecillitate, ex imbecillitate.
 Ibid. f. insecrabilis, insecabilis portionem.
 Ibid. relinquere quod, relinque quod.
 216. d. qua ergo fidem, qua ergo per fidem.
 Ibid. e. & ignis corpus, & ignis & corpus.
 248. b. non demutat, non demutatus.
 356. perspicere est pag. 35. perspicere est pag. 418.
 469. mortuo Herode, mortuo Herode.
 483. exuere, remittamus, eruere remittamus.
 484. f. de iniuria ostentatio. de media ostentatione.
 490. e. quod promissis, quod de promissis.
 492. f. quod prodest gloriemur, quod prodest ut gloriemur.
 496. b. at non nos intelligentiam, at nos non intelligentiam
 fingimus, sed gesta ipsa nobis intelligentiam impertunt.
 505. e. Dominus miseretur, Dominus miseratur.
 512. a. esse veneunt, asse veneunt.
 533. c. audit Herodes, audijt Herodes.
 549. f. praecurreret, praecurreret.
 565. b. non longe in, non longo in.
 652. c. ἀεὶ μένος, ἀεὶ μένος.
 658. f. inuile facti, inuiles facti.
 659. d. cernens errorem, contuens errorem, g. h. contuens.
 Ibid. f. fiet satietas, fiat satietas.
 660. d. Carnis salutifera, carnis salus nostra omnis
 quis dabis, Quis dabit.
 f. Dominus salutare, Dominus ostendit Dominus salutare.
 661. c. in corde suo induxerant, in corde suo dixerant.
 & incluserant, & inluserant, pro, illuserant.
 d. hac captiuitas appellatur, hac captiuitas pellitur.
 662. b. admisceri, mereri, admisceri Deo, mereri.
 d. insistetur, instetur.
 e. atque uti, atque ut, est conijcienda, est contuenda.
 f. frondibus tecta, frondibus texta.
 aestus causas, aestus causa.
 663. a. cognominant fœdus, cognominant fœderis in alio si-
 cut ait.
 Ibid. b. quacunque adiri, quacunque adiri.
 664. a. Ergo non in istatibi, Ergo non in his talibus expe-
 ctandus.
 Ibid. sub montes nom. sub montis nomine.
 Ibid. c. quidem in psalmo, quidem psalmo.
 Ibid. d. est in Christi, in Christi est.
 non aliud possum, non aliud possumus
 & nos sumus, & nos simus.
 esse responsum, esse responsus est.
 665. c. non spiritualium, non spirituum.
 Ibid. d. animo suo authore, animo suo auctore.
 e. rationem quidem habent, rat. quidem habentia in superst.
 sic enim scriptum est Coloss. 2. 23. quod agit, quod ait.
 666. a. consumunt, consummant.
 e. per plura sumus, per plura simus.
 tamen adijcies, tamen alia sunt reliqua.
 d. bene sentiunt, bene sentiant.
 mentiuntur, mentiantur.
 Hi sunt quæ, Hi sunt qui quæ.
 ac prauedicandi, ac predicandi.
 f. conditione temper. Origenian. conditionibus temperante
 dicens. Qui non egit.
 667. b. superbia malum, superbiæ malum.
 aliquid fidens, aliquid confidens.
 c. ad omnia deuolutos, ad crimina deuolutos.

exprobrarunt, exprobrarent.
 d. blandimento enim dictionis, blandimento emendationis est.
 f. proferebat præferebat, moderatum scit, moderatus sit.
 mendacio esse, mendacij esse.
 668. c. cælestia continentem, cælest. contuentem.
 despiciere monita, despiciere momenta.
 d. eius qui malignus, eius malignus.
 qui Dominum metuat, qui Deum timeat.
 669. a. nam qui vitium, nam cui vitium.
 ei quæ, eius quæ.
 d. & pauperum propter, & pauperem propter.
 c. innocens voluit, inops voluit.
 d. quam donasse, quam dona donasse.
 e. usum munerum omnino, usum omnino munerum.
 f. quæ sunt grata, quæ sint grata.
 docet obser. docet seruandam.
 670. a. nobis cum, nobiscum.
 & acquisita, ut acquisita.
 d. praua lauit, praua lauit.
 680. legitima est viuunt, legitima viuunt.
 718. e. natura adhibetur, natura redhibetur.
 738. f. diapalma, interueniente, diapalma interuenienti.
 748. a. secularis innanitate, s. inanitate.
 794. a. unimores, unimores.
 795. b. in domo, congreg.
 in domo congregat unimores & viuctos.
 796. b. parasti dulced. parasti in dulced.
 811. e. & principes Sodomorum Gomorrh. scribe & princi-
 pes Gomorreorum.
 817. d. domum subluentes, domum subruentes.
 836. e. orat rememoratio, orat, nequa rememorationis.
 869. d. & Moysi gradientes, & Moysæ gradientes.
 971. f. & infides, & infidas quasque.
 995. a. quod in animale, quod inanimale.
 1004. b. In aduertendo, In auertendo.
 1006. a. In conuertendo, In auertendo.
 1025. d. mundi, potentes, mundipotentes.
 1037. b. horam præcedimus, horam procedimus.
 1040. a. floreat sanctif. floriet sanctific.
 1119. c. Ismael generationis. Ismael generationem.
 1178. a. Satana enim, Sanata enim.
 1192. c. admonitio, admonito.
 d. populo qui, populoque qui.
 proximus, cum, proximus, ut cum vniuersitas omnis.
 1193. a. moderatioque, moderatioque consistant.
 Ibid. b. videantur homini, videatur homini.
 Superiorib. psalmus, Superiorib. psalmis.
 esset regnat, esse regnaturus ostend. cum ipsum.
 d. suis saluabit, & quem in sequenti cantico.
 n. i. m. factis suis, dominus saluabit.
 1194. a. paccastant. In ms. legebatur, paccassent, sed corrigenda
 dum est, peccassent.
 1195. a. an nescitis, aut nescitis.
 Ibid. sit ergo, fit ergo.
 Ibid. regem regnum, regem regum.
 concluderunt, concluderint, sit sanctorum, sic sanctorum
 vita corporum, vitæ & corporum.
 Ibid. f. gestorum quæ, gestorumque.
 1196. a. dignos sine, digno sine.
 cui ex tripart. qui ex tripart.
 Ibid. c. cui fidei qui fidei.
 Ibid. c. laudemque communis, laudemque commonitis.
 Ibid. e. iudicijque constantia, iudicijque constantia.
 demutatio continetur, demutatio continentur.
 resurrectione, resurrectio perducatur.
 & laudem, & laude constituat.
 1197. c. in cymbalis, in cymbalis benesonantibus, in cymba-
 lis exultat.

LOCORVM SACRÆ

SCRIPTVRÆ AB HILARIO PASSIM IN TOTO
HOC OPERE EXPLICATORVM, INDEX, IVXTA

SERIEM LIBRORVM BIBLICORVM DISPOSITVS,
cuius vnitas post a, b, c, d, e, columnam primam, binarius
vero secundam demonstrat.

GENE. I. Dixit Deus fiat firmamentum,
Et c. 32.4.c.2
Faciamus hominem 33.d.1.895.a
Et benedixit illis Deus dicens: Crescite &
multiplicamini, Et c. 787.c
2 Et accepit Deus puluerem de terra, & finxit homi-
nem 895.a
Et inspirauit in eum, Et c. ibid.d
Et in medio erat lignum vitæ 626.d
Hoc nunc os ex ossibus meis 693.c
3 Adam ubi es 632.b
Maledicta terra in operibus tuis 790.a
9 Quia ad imaginem Dei fecit hominem 33.b
12 Inimicus ero inimicis tuis 945.d
18 Descendam & videbo si secundum clamorem eo-
rum consumantur. 186.e
19 Et pluit Dominus sulphur & ignem à Domino
35.d.c.1
22 Nunc cognoui quia times Dominum, quoniam filio
tuo dilecto non pepercisti 187.a.632.c
Et erit semen tuum sicut arena maris, 1119.b
27 Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, quem be-
nedixit Dominus, Et c. 984.b
Exod. 3. Quid est istud? transibo 1030.c
Sum qui sum 2.4.c.2
Dedi te Deum Pharaoni 92.c
Num. 9. Os eius non conteretur 693.c
Deut. 6. Audi Israel, Dominus tuus Deus vnus est
31.f.c.2.
Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus poscit à te,
nisi, ut timeas Dominum Deum tuum, & diligas
eum? Et c. 640.a
32 Videte, quia ego sum Deus & prater me non est
Deus, 51.f
Et in seruis suis consolabitur 826.d
Ego percutiam & sanabo 828.f
3 Reg. 13. Altarium, altarium, hac dicit Dominus:
Ecce filius nascetur Dauid, fons nomen eius 610.a
Iob. 38. Aperiuntur tibi porta mortis præ timore? In
vestigis utique maris, Et c. 818.e
Psal. 7. Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrauit,
& arcum suum tetendit 641.f
17 Commota est & contremuit terra, & fundamenta
montium conturbata sunt 767.c

Comminuam eos, ut puluerem ante faciem venti, Et c.
629.e
Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso subuerteris
975.e
18 Et occursum eius usque ad summum eius 731.a
21 Libera me de ore Leonis, & de manu canis unicam
meam 721.c
Tauri pingues obsederunt me 1129.d
Lauabo inter innocentes manus meas 727.f
33 Venite filij audite me, timorem Domini docebo vos
1019.a
Custodit Dominus omnia ossa iustorum 693.d
36 Vidi impium superexaltatum, & elcuiatum sicut
cedros Libani, & transiui, & ecce non erat 1030.d
43 Humiliata est in puluere anima mea 861.b
44 Vnxit te Deus tuus oleo exultationis, Et c. 37.d.c.2.
246.f.1057.b
49. Peccatori dixit Deus, quare tu enarras iustitias
meas? 475.c
Immola Deo sacrificium laudis 754.e
50 Domine & adifcentur muri Hierusalem 710.d
62 Melior est misericordia tua super vitam 683.d
63 Sagittæ paruulorum factæ sunt plaga eorum.
968.b
68 Non me demergat puteus aqua, Et c. 713.f
71 Et descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stilli-
cidia stillantia super terram 795.f
79 Deuastauit eam aper de sylua, Et c. 811.b
82 Ego dixi dii estis 92.d.1067.c
84 Misericordia & veritas obuiauerunt inuicem 721.d
103 Qui facit angelos suos spiritus & ministros suos
ignem vrentem. 34.c.c.1
115 Preciosa mors sanctorum in conspectu Dei 754.a
Vota mea Domino reddam in atrijs, Et c. 745.f
118 Coagulauit sicut lac cor eorum, ego vero, 801.d
131 Si dederò somnum oculis meis, & otulis meis dor-
mitationem 863.d
140 Oleum peccatorum non impinguet caput meum
713.a
Fiat oratio mea tanquam incensum in conspectu tuo.
784.b
Prov. 1. Sapientia in exitibus canit, in plateis cum liber-
rate agit. 865.c
2 Si sapientiam inuoces, & intellectui des vocem

Index.

- Tuam & exquiras eam sicut argentum, &c. tunc in-
 telliges timorem Domini 1018.d.
 3 Lignum vite est omnibus 626.e
 5 Fascis peccatorum unusquisque contingitur 887.a
 8 Creavit me initio, &c. 326.d
 Ignorando sapientiam sapienter interrogando sapien-
 tia deputatur. 868.a.
 Justus sibi accusator est 1079.f.
 29 Grande homo & preciosus vir misericors: virum
 verò fidelem opus est inuenire 893.c
 Cant. Nigra sum sed formosa, filia Hierusalem sicut
 tabernacula Cedar. 971.a
 Jfar. 1. Audite verbum Domini principes Sodomorum,
 & quæ sequuntur. 642.e
 Si fuerint peccata vestra sicut Phœnicium, ut niuem
 dealbabo. 643.c
 Cum extenderitis manus vestras ad me, aduertam ocu-
 los meos, &c. 706.e
 2 Ex Sion exibit lex. 694.c
 6 Ecce abstuli & iniquitates tuas purgaui 968.f
 11 Exiet virga de radice Jesse, &c. 652.a
 29 Et erunt vobis omnia verba hac tanquam eloquia
 libri huius signati 610.d
 Sed cor eorum procul est à me 686.a
 43 Sic dicit Dominus Deus Sabaoth: Laborauit Aegy-
 ptus & mercatus Aethyopum & Sabaim. & quæ
 sequuntur, usque adhuc verba, & pudebunt omnes
 qui aduersantur ei & ibunt cum confusione.
 38.a.c.2.
 45 Quoniam ego sum, & ante me non est Deus
 alius, & post me non erit. 37.f.c.2
 Quoniam in te est Deus, & nemo Deus prater te,
 &c. 53.b
 49 Tempore accepto exaudiui te 823.c
 Et posuit me tanquam sagittam electam 968.f
 61 Luc. 4. Spiritus Domini super me, eò quòd vnxit
 me. 128.c.695.b
 Prædicare annum Domini acceptum. 771.f
 65 Palam apparui non interrogantibus, & inuentus
 sum non quærentibus me. 48.f.c.2.
 Benedicent Deum verum, &c. 46.a.c.1
 66 Calum est thronus meus & terra scabellum pedum
 meorum. 2.d.c.2
 A seculo non audiuius, nec oculi nostri viderunt
 Deum prater te. 50.b
 Hier. 9. Non gloriatur sapiens in sapientia sua, &c.
 672.f.
 10 Hic Deus noster est, & non deputabitur alter ad
 eum. 39.f.c.2
 18 Si secundum figulum hunc non possum facere vos
 domus Israel. Ecce sicut lutum figuli vos estis in ma-
 nibus meis, &c. 652.f.
 20. Maledicta dies in qua genitus sum: maledictus
 nuncians patri meo & dicens, &c. 670.a
 Thr. 3. Bonum est iuueni viro cum fert iugum graue in
 iuuentute sua, &c. 847.f.
 Ezech. 16. Pater tuus Cananaeus, mater tua Cethæa,
 radix tua & generatio tua de terra Chanaan.
 694.f.
 Dan. 7. Sedes eius flamma ignis ardens, &c.
 802.c.
 12. Resurgent alij in vitam, alij in confusionem.
 693.f.
 Osee. 4. Et saluos faciam illos in Domino Deo ipsorum.
 38.c.c.1.
 19 Serite in iusticia vosmetipsos, & metite vos in fru-
 ctu vite, & illuminate vos in lumine scientia.
 840.a.
 Joel. 2. In nouissimis diebus effundam de spiritu meo,
 &c. 129.c.
 Amos. 9. Reuelabo tabernaculum quod cecidit, &c.
 678.b.
 8 Non famem panis, neque sitim aqua, sed famem
 verbi, &c. 732.a
 Mich. 1. Ecce Dominus descendet de cælo suo, & de-
 scendet super excelsa terræ & conteret montes
 subtus se, &c. 767.a
 Matth. 2. Et tu Bethlehem Juda nequaquam mi-
 nima es inter principes Juda. Ex te enim exiet,
 &c. 1047.f.
 3 Quis monstrauit vos fugere ab ira Dei 641.c
 Ego baptizo vos in aqua pœnitentia, &c. 854.a
 Hic est filius meus dilectus. 67.c
 5 Nemo Lucernam accendit & ponit eam sub modio.
 917.c
 Luceat lux vestra, &c. 775.e
 Neque per Hierosolymam. 979.f.
 6 Tu autem ieiunans, unge caput, &c. 1136.d
 Si oculus tuus simplex est, totum corpus, &c.
 1115.f.
 Sanctificetur nomen tuum, &c. 1073.e.
 Querite primum omniam regnum Dei & iusticiam
 eius. 713.c.
 7 Petite & dabitur vobis, pulsate, &c. 11.b.c.1.
 Non noui vos. 187.d
 8 Sine mortuos sepelire mortuos. 498.a
 Verè filius Dei est. 83.b
 10 Estote prudentes sicut serpentes & simplices sicut
 columba. 330.a
 Vestri autem capilli capitis numerati sunt. 819.e
 Non vos estis qui loquimini, sed spiritus, &c. 796.f
 Beatus qui permanserit usque ad finem. 247.f
 11 A diebus Ioannis regnum Dei vim patitur, &
 vim facientes diripiunt illud. 657.c
 Confiteor, &c. 1092.f
 Quia abscondisti hac sapientibus, & intelligentibus,
 & reuelasti paruulis. 939.e
 Nemo nouit filium nisi pater, & nemo nouit patrem nisi
 filius, &c. 69.f
 Discite à me quia mitis sum & humilis corde. 919.f
 12 Viri Ninuita surgent in iudicio & iudicabunt ge-
 nerationem hanc. 656.b
 17 Tu es filius Dei viuentis. 76.e.77.a
 Abi post me Sathana. 1042.d
 18 Quod si oculus tuus dexter scandalizet te & si pes
 dexter, &c. erue & abscede abs te. 942.b.975.a
 19 Nemo bonus nisi solus Deus. 155.d
 22 Quomodo vocat Christum Dauid in spiritu Domi-
 num, &c. 162.e
 23 In Cathedra Moysi sedent, &c. 624.d.1103.e
 24 Sicut fulgur exit ab oriente, &c. 1076.d
 26 Tristis est anima mea usque ad mortem. 211.d
 Pater si possibile est, transeat à me calix, &c. 209.b
 212.b.
 Dormite iam & requiescite. 213.f.
 Calicem quem dedit mihi pater non bibam. 1042.e
 Adiuro te per Deum viuum, ut dicas si tu es Christus
 filius Dei. 645.f
 Respondit Iesus decens: Tu dixisti, &c. 645.f
 27 Deus meus Deus meus, ut quid dereliquisti me.
 209.d. & 219.c.
 28 Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in
 nomine

Index.

nomine patris, & filij, & Spiritus-sancti.
 11.b.c.2.
 Ecce vobiscum sum omnibus temporibus, &c. 11.b.c.2.
 Marc.2. Nemo immittit vinum in vtres veteres, &c.
 901.f.
 12 Interrogatio scribae quod sit magnum mandatum
 in lege, cum responsione Christi, & quae deinceps
 sequuntur. 162.e
 13 De die autem illa nemo scit, ne angeli quidem in
 caelo nec ipse quoque filius hominis, &c. 183.c
 Luc. 1. Spiritus-sanctus desuper veniet in te, &
 virtus altissimi obumbrabit tibi, &c. 17.d.c.2
 10 Ecce dedi vobis potestatem calcare super serpentes
 & scorpiones, &c. 902.e
 11 Quod si in spiritu Dei ego eicio demonia, &c.
 128.c.
 Vae vobis legisperiti, qui abstulistis clauem scientiae.
 Ipsi non introitis, & introeuntes non finitis in-
 troire. 610.f
 12 Sint lumbi vestri praecincti & lucerna vestra ar-
 dentes in iudicijs Dei nihil est iniustum. 917.f.
 919.a.
 Adhuc habeo alio baptismo baptizari. 854.b
 Ignem veni mittere in terram, & quid volo si iam
 accensus est? 968.e
 14 Si quis venit ad me & non patrem & matrem, &c.
 926.a
 17 Regnum Dei intra vos est. 655.b
 Nunquid cum venerit filius hominis, inueniet fidem
 super terram. 732.e
 22 de Angelo Christum confortante & sudore san-
 guineo. 214.a
 23 Si in humido ligno haec faciunt, in arido quid fiet?
 627.c.
 Amen dico tibi, hodie mecum eris in Paradiso.
 627.a.
 Joan.1. In principio erat verbum, & verbum erat
 apud Deum, & quae sequuntur, usque ad hac
 verba: Erat homo missus, &c. 3.f.c.2.15.a.c.1.
 Et verbum erat Deus. 92.a
 Et habitauit in nobis. 241.c
 Deum nemo vidit, nisi unigenitus, &c. 50.d
 2 Miraculum conuersae aquae in vinum ad similitu-
 dinem diuinae generationis accommodatum.
 21.b.c.1.
 3 Qui est de terra, loquitur de terra, qui autem de
 caelo venit, quae vidit, & audiuit testatur. 612.d
 Nemo ascendit in caelum nisi qui descendit, &c.
 202.b.
 Vt filium unigenitum daret. 79.d
 Non misit Deus filium suum, vt iudicet mundum,
 sed vt saluus fiat mundus per ipsum. 751.c
 Qui credit in me non iudicabitur. 630.c
 Hoc est iudicium, quia lux venit in mundum, &c.
 ibidem. & deinceps.
 4 Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod sci-
 mus, quia salus ex Iudaeis est. Sed venit hora,
 &c. 18.d.c.2
 5 Pater meus usque adhuc operatur & ego operor, &
 quae ibi deum. sequuntur. vide fol.97.a.174.c.&
 in seq.
 Non potest filius a se facere quicquam, &c. 96.173.e
 & in seq.
 Et a me facio nihil, sed vt me docuit pater, haec loquor
 96.d.176.d.

Opera quae dedit mihi pater, vt faciam ea, illa testimo-
 nium perhibens de me, &c. 70.b.157.f
 Pater omne iudicium filio dedit. 751.a
 Non vultis venire ad me, &c. Veniet alius in nomine
 suo, &c. 159.f.
 Omne quod dat mihi pater ad me venit, & ad me
 venientem non repello, quia descendi de caelo, &c.
 177.c. & dein.
 Quomodo potestis credere qui honorem ab hominibus
 accipitis? &c. 159.d
 Propter hoc magis querebant eum interficere Iudaei,
 quod non solum soluebat sabbatum, sed Deo aqua-
 lem se faciebat, &c. 174.f
 Operamini cibum qui non perit, &c. 138.e. & inde.
 Hunc enim signauit Deus. 139.f
 Ego sum panis viuus qui de caelo descendi, & quae se-
 quuntur. 203.a. & inde.
 Qui edit carnem meam, & bibit sanguinem meum, in
 me manet & ego in ipso. 124.a
 Nemo venit ad me nisi pater traxerit illum. 250.c
 8 Si filij Abrahae essetis, opera Abrahae faceretis.
 694.e
 Quoniam ab eo sum & ipse me misit, & quae sequun-
 tur. 71.f. & in seq.
 9 Tu credis in filium Dei? 84.a
 10 Nonne scriptum est in lege, Quoniam ego dixi dij
 estis, &c. 103.d
 Si non facio opera patris, nolite mihi credere. 105.a
 Sicut enim vitam habet pater in semetipso, sic & filio de-
 dit vitam habere in semetipso. 106.d
 Ego in patre & pater in me 20.c. & deinceps & 26.c.
 Ioh.10. Nec quisquam rapiet eas de manu mea, &c.
 101.a.
 11 Infirmitas hac non est ad mortem, sed pro gloria
 Dei. 160.f
 Vtique ego credo quod tu es Christus filius Dei.
 83.e.
 13 Nunc honorificatus est filius hominis & Deus glo-
 rificatus est in eo, &c. 171.c.254.c
 14 Creditis in Deum & in me credite. 157.c
 In domo patris mei sunt multae mansiones. 765.b.
 Mittet vobis pater & alium consolatorem. 1006.d
 Qui diligit me seruat sermonem meum, & veniemus
 ad eum & mansionem faciemus apud eum, &c.
 130.a.
 Verba quae ego loquor vobis non à me loquor, sed pa-
 ter qui in me manet, &c. 104.a
 Ego sum via, veritas & vita, nemo venit ad patrem,
 &c. 109.e. & deinceps.
 De Philippo postulante sibi à Christo ostendi sibi patrem,
 cum Christi responsione. 110.f
 Sic me diligeretis, gauderetis quia dixi, &c. 180.c
 Princeps mundi non habet in me quicquam, &c.
 730.f.
 Pater maior me est. 179.b. & in seq.
 15 Omnis propago in me non manens & fructum fe-
 rens, eradicabitur. 678.c
 Cum venerit paracletus quem ego mittam à patre,
 &c. 126.a
 16 Js (paracletus) de meo accipiet & annuntiabit,
 &c. 126.d.e
 Omnia quae patris sunt, mea sunt. 126. d. 166. c.
 144.a.
 Non dico vobis quod rogaturus sim patrem pro vobis,
 ipse enim pater amat vos, quia vos me amatis, &

Index.

creditis, quod exiui à patre, &c. 73.d
Nunc palam loquere, &c. In hoc credimus quia à Deo
existi. 74.f
Nunc scimus quia nosti omnia, & quæ sequuntur.
164.d.
17 Pater, venit hora, honorifica filium tuum. 22.c.
c.2.165.d.
Hæc est vita æterna. 164.a. & in seq.
Vt omnes unum sint, sicut tu pater in me & ego in te,
&c. 122.f
18 Tu es Christus filius Dei benedicti. 83.e
Verè hic est filius Dei. 22.d.c.2
24 Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum,
ad Deum meum & Deum vestrum, &c. 236.c
& in seq. copiose.
De ingressu Christi ad discipulos cum ianua esset clau-
sa. 25.e.c.1.
Dominus meus & Deus meus: Item,
Quia vidisti me credidisti, beati qui non vident, &c.
94.b.
Hæc autem scripta sunt ut credatis, quoniam Iesus est
Christus filius Dei. 80.a
Act. 1. Non est vestrum scire tempora vel momenta,
&c. 193.f.
3 Aurum & argentum non habeo: quod autem habeo;
hoc tibi do. 882.d
4 Qui per os David dixisti: Quare fremuerunt gentes?
&c. 635.b
14 Multitudinis autem credentium erat anima una,
&c. 120.c
13 Hanc Deus expleuit filiis nostris, suscitans Domi-
num nostrum Iesum, sicut scriptum est in Psalmis,
&c. 648.c
17. Quia in ipso vivimus, mouemur & sumus. 1083. a.
Rom. 5. Tribulatio patientiam perficit, patientia au-
tem probationem, probatio spem, spes autem non
confundit. 1101.d
Quoniam si cum adhuc, &c. 717.d
Liberabimur ab ira per illum. 641.d
6 Jam non regnet peccatum in vobis. 655.c
7 Quæ enim sub marito est mulier, vivo marito iuncta
est legi. Si autem, &c. 1053.d
Lex enim spiritualis est. 855.b
Miser ego, quis me liberabit de corpore mortis huius.
853.c.
8 In similitudine carnis peccati. 207.b
De peccato condemnauit peccatum in carne. 806.f
Si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, &c.
127.e
Qui proprio filio. 82.c
Non pepercit. 829.a
Quid enim oremus qualiter oporteat nescimus 699.b
9 Qui est super omnia Deus. 136.b
10 Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cælum, &c.
& inde. 129.d
Si confessus fueris in ore tuo quia Dominus est Iesus, &
credideris in corde tuo, &c. 231.a
11 O profundum diuitiarum sapientia, & scientia Dei,
&c. 1031.a
12 Si possibile est ex vobis ad omnes pacem habete.
1056.d.
1. Cor. 1. In omnibus ditati estis in ipso, &c. 770.b
Nos autem spiritum huius mundi accepimus sed spi-
ritum qui ex Deo est, ut sciamus, &c.

19. b. c. 2.
Quoniam in sapientia Dei non cognouit mundus per
sapientiam Deum, & quæ sequuntur: vide fol.
26.f.c.2. & inde.
3 Qui plantat & qui rigat unum sunt. 121.b
4 Vtinam regnetis, ut & nos vobiscum regnemus.
655.c.
Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate.
651.d.
2 Cor. 5. Vt spiritus saluus sit in diem Domini.
673.a.
3 Adherens Deo unus est spiritus cum eo. 755.d
6 An nescitis quia sancti mundum iudicabunt.
656.d. & inde.
8 Unus Deus est & unus Dominus. 750.f
10 An nescitis quia patres nostri sub nube fuerunt?
1070.b.
Sicuti & ego in omnibus placeo, non querens quid mihi
utile est, &c. 692.e
12 Nemo in spiritu Dei loquens dicit Iesum anathema
& quæ deinde de Spiritu sancto ibidem sequuntur.
130.e. & in seq.
Quosdam posuit Deus in ecclesia in Prophetas, quosdam
in Apostolos. 133.d
15 Quoniam enim per hominem mors, & per homi-
nem resurrectio: usque ad hæc verba, &c. ut sit
Deus omnia in omnibus, vide fol. 245.b. & in seq.
Primus homo de terra limo, secundus homo de cælo cæ-
lestis. 202.f.
Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabi-
limur. 693.f
Seminatur in corruptelam; resurget in incorruptionem,
&c. 654.b
Novissima autem deuicta est ab eo mors. 251.c
Tunc erit Deus omnia in omnibus. 253.e
Cum tradiderit regnum Deo patri. 247.b
Tunc ipse subiectus erit illi qui subiecit ei omnia ibid.
& in seq.
2 Cor. 3. Vbi spiritus Domini ibi libertas. 19.b.c.1.
4 In omnibus tribulati sed non angustati. 876.e
5 In quo nolumus dispoliari sed superindui, ut absor-
beat mortalitas in vita. 772.d
6 Non angustiamini in nobis, sed angustiamini in vo-
bis. 876.e
10 Nostra arma non sunt carnalia, sed potentia Deo ad
destructionem munitionum, &c. 267.f
12 Et propter eminentiam reuelationum datus est mihi
stimulus carnis, nec per confidentiam, &c. 921.d
Gal. 1. Si hominibus placerem, seruus Dei non essem.
692.d
4 Factum ex muliere. 281.e
Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis,
&c. 121.a
Ephe. 1. Qui benedixit nos in omni benedictione spiritali
787.e.
Vt Deus Domini nostri Iesu Christi pater claritatis, &c.
242.b.
4 Unus Dominus, unus baptismus, una fides.
134.a.
Vnicuique data est demonstratio spiritus ad utilitatem.
921.b.
Exiite veterem hominem cum actibus suis, & induite
nouum, &c. 259.a
Qui secundum Deum creatus est in iusticia, sanctitate
& veritate. 280.f
Phi. 2.

Index.

- Phi. 2. Qui (Christus) cum in forma Dei esset non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed exinanivit semetipsum, &c. 140. d. & deinceps. & 1106. e*
Habitus repertus ut homo. 206. f
Propter quod & Deus illum exaltavit & donavit illi nomen, & quæ sequuntur. 650. b
Donavit ei nomen quod est super omne nomen. 181. a.
Omnis lingua confitebitur quia Christus est in gloria Dei patris. 173. a
3 Sequor ut apprehendam, in qua & apprehensus. 657. d. & 840. d.
Quotquot ergo perfecti sumus, hæc sentiamus: & si quid aliter sentitis, id quoque Deus vobis reuelabit. 246. b.
Qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, &c. 251. e.
Col. 1. Qui est imago invisibilis Dei, &c. 141. d. & inde.
Primogenitus omnis creaturæ. Et ipse est caput corporis ecclesiæ, &c. 142. c
Primogenitus ex mortuis, ut ipse fieret primatum habens in omnibus. 647. f
Videte ne quis vos despoliet per philosophiam & inanem deceptionem: usque ad hæc verba, triumphatis v's cum fiducia in semetipso. 4. e. c. 2
In Christo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter. 144. f. & 146. d.
- In ipso estis repleti. 151. a*
In quo & circumcisi estis, circumcisione non manu facta, &c. 151. f. & in seq.
Vos cum essetis mortui in peccatis, conuiuificauit cum illo, donans nobis, &c. 805. e
3 Expoliantes veterem hominem cum gestis eius, & induentes nouum, qui, &c. 1034. d
Quia vita nostra abscondita est cum Christo in Deo. 853. d
1 Thef. 5. Sine intermissione orate. 625. e
1 Tim. 1. Quos tradidi Sathana, ut discant non blasphemare. 932. c
2 Rogo primum omnium fieri preces, &c. 1132. f.
3 Vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari. 683. a
Non Neophytum ne inflatus incidat in iudicium diaboli. 858. c
4 Spiritus manifestè dicit, quia nouissimis temporibus quidam recedent à fide, attendentes spiritibus, &c. 195. f
Noli negligere quod in te est charisma. 875. d
6 Rex regum & Dominus dominantium. 1080. f
1 Joh. 5. Omnis qui diligit patrem, diligit & eum qui ex eo natus est, & quæ sequuntur. 80. c
Apoc. 5. Quis est dignus aperire librum hunc, & soluere signacula eius, &c. 611. e.

1. The first part of the book is devoted to a general survey of the history of the subject. It begins with a brief account of the early attempts to explain the phenomena of life, and then proceeds to a more detailed examination of the various theories which have been advanced from time to time. The author shows how the ideas of the ancients have been modified and improved upon by the discoveries of modern science, and how the different schools of thought have gradually come to be accepted or rejected. This part of the book is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of students and general readers alike.

2. The second part of the book is devoted to a more detailed examination of the various theories which have been advanced from time to time. The author shows how the ideas of the ancients have been modified and improved upon by the discoveries of modern science, and how the different schools of thought have gradually come to be accepted or rejected. This part of the book is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of students and general readers alike.

3. The third part of the book is devoted to a more detailed examination of the various theories which have been advanced from time to time. The author shows how the ideas of the ancients have been modified and improved upon by the discoveries of modern science, and how the different schools of thought have gradually come to be accepted or rejected. This part of the book is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of students and general readers alike.

4. The fourth part of the book is devoted to a more detailed examination of the various theories which have been advanced from time to time. The author shows how the ideas of the ancients have been modified and improved upon by the discoveries of modern science, and how the different schools of thought have gradually come to be accepted or rejected. This part of the book is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of students and general readers alike.

5. The fifth part of the book is devoted to a more detailed examination of the various theories which have been advanced from time to time. The author shows how the ideas of the ancients have been modified and improved upon by the discoveries of modern science, and how the different schools of thought have gradually come to be accepted or rejected. This part of the book is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of students and general readers alike.

6. The sixth part of the book is devoted to a more detailed examination of the various theories which have been advanced from time to time. The author shows how the ideas of the ancients have been modified and improved upon by the discoveries of modern science, and how the different schools of thought have gradually come to be accepted or rejected. This part of the book is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of students and general readers alike.

7. The seventh part of the book is devoted to a more detailed examination of the various theories which have been advanced from time to time. The author shows how the ideas of the ancients have been modified and improved upon by the discoveries of modern science, and how the different schools of thought have gradually come to be accepted or rejected. This part of the book is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of students and general readers alike.

8. The eighth part of the book is devoted to a more detailed examination of the various theories which have been advanced from time to time. The author shows how the ideas of the ancients have been modified and improved upon by the discoveries of modern science, and how the different schools of thought have gradually come to be accepted or rejected. This part of the book is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of students and general readers alike.

9. The ninth part of the book is devoted to a more detailed examination of the various theories which have been advanced from time to time. The author shows how the ideas of the ancients have been modified and improved upon by the discoveries of modern science, and how the different schools of thought have gradually come to be accepted or rejected. This part of the book is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of students and general readers alike.

10. The tenth part of the book is devoted to a more detailed examination of the various theories which have been advanced from time to time. The author shows how the ideas of the ancients have been modified and improved upon by the discoveries of modern science, and how the different schools of thought have gradually come to be accepted or rejected. This part of the book is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of students and general readers alike.

RERVM ET VERBORVM

IN D. HILARIO MEMORABILIVM

Index.

A

ARON vnctus in sacerdotem,
quomodo. 1057.b
Aaron post vctionem Christus
appellatus. 1057.d.
Abba pater. 82.b.
Ablactato Isaac Abraham coe-
nam instituit. 1138.f.
Ablatio animæ, quid. 1138.f.
Abominatio desolationis. 585.c.
Abraham ex Abraham. 554.f.
Abraham initium Iudæorum secundum generis
sanctificationem. 1065.c.
Abraham incarnationis mysterium agnouit. 35.d.
col. 2.
Abraham vidit, credidit & adoravit Deum in ho-
mine. 44.c.col.2.
Abraham Deum fidei oculis agnouit, cum tres ei
apparent. 35.a.col.1.
Abraham qua fide iustificatus est. 36.b.col. 2.
Abraham quomodo post immolationem filij de-
mum cognitus est Deum diligere, cui tamē iam
antea fides ad iusticiam erat deputata 187.a.b
Abraham fidelis cum Zabulo infideli confertur.
470.d.
Abrahæ, Isaac, & Iacob iam mortuorum Domi-
nus Deus est. 577.d.
Abrahamo duo promissa fecit Deus, quænam.
1119.c.d.
Abrahamum cur Deus non elegit, sed Iacob.
1065.f.
Abstinerere à malo non sufficit. 1165.a.
Abyssus. 649.c.
Abyssus diuina virtute circumscripta. 649.c.
Accola, quis. 855.d.
De accubitu primo. 365.c.
Acetum Christo oblatum, quid 605.c.
Achimelech quid. 671.d.
Acus, quid denotet. 560.c.
Adam. Ex Adam qui & originem non habuit
nascendi, & cœpit cum non fuisset, omnes nas-
cuntur. 266.b.
Adam, quomodo à diabolo seductus 474.d.
Adam post peccatum Dei aduentum declinauit.
688.a.
Adam post peccatum Deus nescit. 632.b.
Adami primi & secundi discrimen. 818.a.
Adæ similitudo secundum quam genuit Seth,
quæ sit. 352.c

Adæ typus paralyticus à Christo sanatus. 500.b.
Adæ in paradiso Christus se ostendit. 279.d.
Adam se ficus arboris foliis texit. 588.a.b.
Adeps & pinguedo primitiæ sacrificiorum. 759.f.
Adhortatio ad orationem. 756.b.
Adhortatio ad vigilas contra inimicos. 759.a
Adiutorium sperare, & vt in adiutorium Deus in-
tendat, orare, quid? 834.f.
Adolescentia. Ab adolescentia Deo seruiendum.
847.c.f.
Adolescens omnia vendere iussus, quid significet.
559.a.
Adolescens ad Christum accedens Iudaici populi
formam habet. 558.b.
Adoratio Dei in spiritu & veritate. 19.a.col.1.
Adolescentior filius Iesse in regem electus, quid-
nam denotet. 946.c.
Admiratio ex perfectis est. 937.f.
Adoptionis filium Christum hæretici statuunt.
28.c.col.1.
Aduentus Christi & exitio à patre differunt. 73.f.
Aduentus Christi ad iudicium. 594.c.
Aduentus Christi futuri iudicia. 587.c.
Aduentus Christi in carne signa. 545.a.b.
Aduentus sui diem Christus ignorat, quomodo
183.c. & sequent.
Aduentus Christi dies cur absconditus 588.f.
Adulatio aut simulatio nulla in diuinis 21.a.c.2.
Adulta quæque difficulter perimuntur 1091.f.
Adulterium 481.c.d.
Adulterium solo corde conceptum peccatum est
725.c.
Adueniente iudice Christo in assumendis fide-
bus discrimen fore 588.f.
Aduersario nos reconciliari oportet 480.f.
Ædificia firma & infirma, quæ sint 1029.a.
Ædificiorum scœnum quid denotet 1029.d.e.
Ædificia & recta quid in scripturis 1029.c.
Ægypt⁹ seculi forma, quomodo percutitur 1071.f.
Ægypti labor, quid significet 38.c.col.2.
Ægyptij soli Christi cum patre *ὁμολογῶν* constan-
tissimè obtinent, cum centum & quinque epis-
copi idipsum negarent 292.b.
Æqualitas in quo consistat 96.a.b.
Æqualitas filij in paterna natura 174.f.
Æstas iudicij diem denotat 588.b.
Ærati omni conducit ex vitiis ad virtutem con-
uertere 847.d.
Æternum quid 271.a.
Æternum tantum posse esse vnum 2.f.col.1.

Hhh

Index rerum & verborum

Æternitas beata quomodo promerenda	492.f.	Annus benignitatis Dei, quis	771.f.
Æternitas patris omnem sensum humanum excedit	20.f.col.1.	Antichristus, quis est	312.a
Æternitatis adipiscendæ instinctus quidam naturalis cuiusque menti insitus	752.c	Antichristus ramus ficus est.	588.b
Afflictiones ad gloriam proficiunt	919.c.	Antichristi regnum imminentis iudicii signum.	588.b.c.
Agar agnoscit Christum Dei filium	34.b.c.2.	De Antichristi aduentu Christi prædicatio	160.a
Ager quid denotet	522.a.&.603.a.	Antithesis elementorum mundi & Christi.	144.d.e
In agro duo, qui	589.b.	Antiochenæ ecclesia pia de Deo confessio.	333.b
ἀλαλαγμός quid.	774.c.	Apostatæ sunt illi discederes à Deo spernēdi.	929.d
Allegoria legis.	854.f.& 868.f.	Apostolus fines excessit, quomodo	796.c
Allegoria non excludit sensum allegoricū.	963.c.	Apostoli serui sunt ad nuptias inuitantes	574.d
Amari à nobis requirit Deus	640.c.	Apostoli ad Iudæos cur amandantur	506.c
Amici Dei quinam.	1118.c.	Apostoli & Prophetæ ex parte tantum sciunt.	1148.e.
Amici dei super arenam maris, quomodo.	1119.a.e	Apostoli prius Deum nouerant sed rationem natiuitatis non acceperant.	76.a.b
Amoris vis, quanta	755.c.	Apostoli oculi sunt ecclesiæ.	1115.d
Amoris mutui vinculum	554.b.	Apostoli lucernæ ecclesiæ	918.b
Amoris obsequium à timoris officio, quàm differat	912.a.	Apostoli quo merito clauēs cœlorum potiti sunt.	74.f.
Amorreus, quid	1072.d.	Apostoli patrifamilias comparantur	533.a
Amphion Epiphanius Ciliciæ episcopus, qualis fuerit	381.b.	Apostoli per grossum præcedentem fructum intelliguntur	570.d
Ambitione diabolus Christum tentat	474.c.	Apostoli, cur mœsti sunt de duobus, S. Ioanne & Iacobo.	565.a
Ancilla vna vnius Domini, quid	989.c	Apostoli quibus suffragiis ad prædicandum euangelium vsi sint.	312.b.
Angelus luctatus cum Iacob	36.d.c.2.	Apostoli vocantur lumen.	478.c
Angelus lapidem reuoluens, quid denotet	607.b.	Apostoli ecclesiæ decus.	819.f
Angelus ad Agar loquens Deus est	36.c.d.col.2.	Apostoli quando primum generationem filij ex patre intellexerint.	75.c
Angelus officij est nomen, non naturæ	34.e.c.1.	Apostolis datæ clauēs regni cœlorum.	688.c
Angelus vocatur Christus	34.a.b.col.2.	Apostolis vt sibi à Iudæorum doctrina caueant, præceptum datum.	545.c
Angelus magni consilij dictus est Christus	34.f.col.2.	Apostolorum electio, vnde	809.c
In angelis specie Christus apparuit Agar	279.e.	Apostolorum in seruando Israel feruor	543.d
Angelus Domini & Dominus vocatur qui Mosi in rubo loquitur	36.f.col.2.	Apostoli aurum, argentum, peram, tunicas duas, calciamenta, vt virgam portare prohibiti, quid.	506.f.& seq.
Angelus Domini qui in rubo Mosi apparuit, dicitur Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob	37.a.col.1.	Apostolorum successores per denuo missos ad inuitandum intelliguntur.	570.d
Angelus Dei filius Dei Deus	37.a.col.2.	Apostolorum sapiens imperitia.	15.a.col.1
Angeli ante mundum creati reperiuntur	274.f.	Apostolorum proprium est testimonium resurrectionis.	546.f
Angeli semper laudantes Deum	1089.f.	Apostolorum constantia in prædicando Christo.	781.e.
Angeli præsunt	554.c.	Apostolorum ablegatio cum doctrina & potestate.	505.c
Angeli præsides ecclesiarum	1034.f.	Apostolorum infirmitas & imperfectio.	550.f
Angeli custodes hominibus dati	1071.a.	Apostolos qui recipit, Christum, adeoque Deum ipsum recipit.	515.b.c
Angelorum de reparatione salutis nostræ gaudium	554.d.e.	Apostolos, quomodo Christus sal terræ vocat.	477.e.f.
Anima hominis ad imaginem Dei facta	1034.c.	Apostolici temporis beatitudo	530.f
Anima est corporea	487.a	Aqua in scriptura	995.a.b.c
Anima terræ adhæret, quomodo,	861.a.c	Aqua pro populis	1157.f
Anima quomodo Deo tribuitur	224.c	Aquæ quid significant	817.d
Anima Christi, vnde	204.c	Aquarum superfluentium cursus otiosus, quid.	726.c
De anima Christi hæreticorum opinio.	203.c.& 204.d.	Aquilis sancti collati	587.b
Anima in singulos membris, sic & Deus vbique est.	951.d.f.	Arbitrium liberum.	640.c
Animæ potius quàm corporis splendor quærendus.	582.a.b	Arbor vitæ vnica est, quid	628.f
Anima vna erat multitudinis credentium, quomodo intelligendum	120.c	Arborem bonam & arborem malum quam Christus in euangelio vocet.	527.b
Animæ captiuitates	1004.& seq.	Arca Noë ecclesiæ figura	1118.f
Animæ occasum prædicantes refutantur	761.b	Arca sanctificationis.	1049.d
Animæ mater est infidelitas, corporis verò pater peccatum.	513.f	Arca	
Animarum nostrarum origo diuina	752.c		
Animarum iactura omnium maxima.	547.f		
Animalia habitantia in hæreditate, quæ	790.d.c		
Animalis homo, quis	665.c		

In D. Hilario memorabilium.

Arca testamenti, qualis	1040.c	Baptismus Christi probatio est	1102.f
Arca testamenti nulla nunc	1047.c	Baptismum martyrum	854.e
Arcus seueritatem Dei significat	726.f. & 738.c	Baptismi finis & utilitas	514.b
Area in qua Deus requieuit, quam	1047.a	Baptismum de cælo esse	571.a.b
Arenæ metaphora in scripturis	493.d	Baptizatur Christus à Ioanne, cur	471.d
Argentum cur examinatur	782.a	Baptizandi forma à Christo præscripta	11.d. col.2
Argento probati, qui	811.c	Barba, quid	1058.a
Arguere. Contra arguendi alios auctoritatem	490.c.f	Barrabas, quid significet	604.b
Argumentum hæreticorum: Deus vnus est, ergo		Basa, quid	1072.e
filius non est Deus. Item pater solus verus Deus		Basan quid significet	807.b
est, solus iustus, solus sapiens, solus immortalis,		Basan ciuitas, quæ	807.b
solus potes, ergo filius nō est Deus 29.a.b. & seq.		Beatus vir quem primus psalmus prædicat, quis sit.	620.f
Arietes, qui	784.c	Beatus populus quis verè dicendus	1161.e
Arietes ouium induti, quid	772.c	Beati qui censeantur in mundo	1161.d.e
Arida manus restituta, quid denoter	523.c	Beati immaculati in via, qui	840.c.d
Arij falsa de incarnatione Christi opinio	5.f. col.2	In Beato viro quinque sunt	622.c
Arij dogma à quibus resuscitatum	365.c.f	Beatitudinis expositio	475.f. & seq.
Ariani Christo diuinitatis nomen tribuunt, veri-		Beatitudinis perfectæ exordium in humilitate est.	475.f
tatem adimunt	5.f. col.2. & 314.a	Benedictio Iacob	984.b
Ariani cur <i>ὁμολογοῦν</i> vocem deuitent	293.f	Benedictiones timentium Deum	1021.a
Ab Arianis <i>ὁμολογοῦν</i> est negatum	357.d	Benedictiones ecclesia sola largitur	1059.f
Contra Arianos Hilarij liber	311.c	Beneficentiæ præcepta	483.c.d
Arianorum hæresis patrem esse solitarium	56.f	Bethleem per effrata significatur	1047.f
Arianorum cum Sabellianis dissidium	90.c	Blasphemia pharisæorum in Deum	525.f
Arianorum sententia seu fides circa Trinitatem		Blasphemia est in Spiritum sanctum Deum abne-	
commemoratur	55.d.e	gare	598.f
Arundo, quid	517.c	Blasphemia spiritus Christum Deum negare	527.c
Asianæ ecclesiæ episcopi Deum nesciunt	348.c	Blasphemix exemplar apud Syrmium per Oro-	
Asina. De Asina, pullo, duobus discipulis ad sol-		sium & Potamium descriptæ	323.b
uendum missis	566. & seq.	Blasphemix Arii damnatio & expositio integræ &	
Aspersio secundum legem, quid	697.d.e	catholicæ fidei, quam catholici in concilio Ari-	
Assumptio Effrem non Manassis, quid	740.c	minensi firmarunt & manu sua subscripserunt	459.c
Assumptio infirmitatis infirmam non fecit Chri-		Bona seculi, quæ	1161.c.d
stum	1101.a	Bona non habentur à nobis bona nisi expectentur	969.b
Athanasius liberij versutias detexit	367.a	Bonum & iucundum quàm discrepent	1055.e
Athanasius à calumnijs liberatus	365.b	Bonum non tam cognoscendum quàm exequen-	
Athanasius ob quas calumnias in exilium missus	365.a	dum	665.a
Athanasij defensio contra ipsos qui ipsum damna-		Bonus nemo repertus vsque ad vnum, quomodo	
runt	410.c.f. & seq.	intelligendum	688.d.e
Atrium, quid	1061.b	Bonus nemo nisi Deus, quomodo	155.d
Auaritia malorum omnium radix	746.d. & 750.a	Bonus nemo comparatione diuinæ bonitatis,	689.a
Audit Deus semper orationes nostras, sed non		Bonitas in quo consistat	1002.a
semper inaurit	706.c	Bonitas perfecta, quæ	689.b
Auium natura volando quiescere	924.b	Bonitate perfecta nemo bonus	689.c
Auium natura pullos alis inumbrare	720.d	Bonitatis nomen Christus non refugit dicens ad	
Aurum & argentum in Zonis portare apostoli		iuuenem euangelicum quid tunc bonum dicis?	
prohibentur, quid	506.f	nemo bonus nisi solus Deus	156.a. & seq. &
Auri viriditas, quid significet	799.a	588.c	
Author vnus omnium	13.d. col.2	Boues, qui	784.d
Auxentius. Contra Auxentium Hilarij liber	311.c	Bresith verbi Hebraici significantiæ	634.b
Auxentij hæresis & versutia	315.a	Cæci duo à Christo cutantur	504.d. & 566.a
Auxentij mediolanensis de Christo confessio	317.c.f	Cæci duo ad Christum clamantes quid de-	
Auxentij epistola contra Hilarium		notent	565.e
Auxilium nostrum à Domino est	974.a	Cælum thronus Dei	2.d. col.2
Azimorum dies	595.f	Cælum quodnam præteribit	986.e
		Cælum palmo Dei tenetur	2.e. col.2
B A B Y L O N, quid sonet	1087.b	ad Cælum iter	53.a
Babylon ciuitas quæ	1087.a	Cælum quomodo claudunt Scribæ & Pharisei,	580.d
Babylonis filia misera, quæ	1091.d	Cæli plures sunt	1082.c
Baptismus. De baptismo Ioannis	470.c.d		
Baptismus vnde sit, quæstio	571.a		
Baptismus in nomine patris & filij, & spiritus san-			
cti instituitur	608.a		

Index rerum & verborum

Caelorum faciendorum & rerum omnium causa sola misericordia Dei fuit	1081.f. & seq.	Charitatis continenda ordo	555.a
Cœlestium rerum ratio in tantum intelligitur in quantum se permittit intelligi	221.f	Charitas ceteris præstat, cur	398.c
Calciamenta ferre prohibiti apostoli quid	507.b	Christus vnctus est, quomodo	1057.b
Calamus infirmitatē & inanitatē significat	604.d	Christus lux est	1117.f
Calamo acetum offertur, quid	605.f	Christ⁹ in forma Dei & in forma serui, idē est	154.e
Calicem à se tolli, quatenus Christus oret	599.b.c	Christus quomodo creatura	280. & 10.d.e.col.2
De Calice bibere, quid sit	563.f	Christus arbor	627.c
Camelus gentes significat	560.b	Christus proximus	578
Canes qui sint mysticē	491.b. & 732.a	Christ⁹ adfuit patri in fabricatione mūdi	35.f.col.2
Canes plebs gentium, vnde dicta	541.e	Christ⁹ homo natus, De⁹ manet	4.b.col.2. & 148.f
Canticum quid	773.f	Christus niue candidior effectus, quid	549.b
Canticum nouum, quodnam	1193.b	Christus paterfamilias est	562.b
Canticum, canticum psalmi, psalmus, psalmus can- tici, quid	617.a.b	Christus sapientia natura est,	519.e
Cantici & psalmi differentia	773.f	Christus, quomodo pars in terra viuētiū est	1142.f
Capte mentes nostræ sunt, quomodo	1086.b	Christus non sibi sed nobis factus homo est	149.c
Capitiosa quæstiones	5.a.col.1	Christus, an mortem deprecatus sit	599.b
Capitiuitas animæ quàm infelix	1004.f. & seq.	Christus, quomodo tristis fuerit.	597.f
Capitiuitas corporalis animæ libertatem non aufert	1004.c	Christus se sinapi granum vocat diabolum verò montem	550.d
Capitiuitatem plebis solus Christus auertit	695.a.b	Christus Hierosolyma egrediens in Bethania ma- nens, quid	569.a
Capitiuitatē nostrā quomodo auertit Deus	1006.b	Christus rex est	645.c
Caput Christi Deus est	595.c	Christus formam serui accipiens quid nobis attu- lit auxiliij	804.f. & seq.
Caput viri Christus est	1058.c	Christus bonitatis nomen non refugit, dicens iu- ueni euangelico, quid me bonum dicis, nemo bo- nus nisi solus Deus	156.a. & seq. & 558.c
Per caput iurare vetitum	482.f	Christus an fuerit antequam nasceretur	10.f.col.1.
Capitis inunctio	485.a. & 1136.e	& seq.	
Carbones desolationis qui	968.e	Christus pro nobis passus est	217.f
Carcer pro inferno	1143.c	Christus de sua diuinitate testatur quoties Deum suum patrem, se autem filium eius nuncupat.	69.a
Caro pro homine	716.e	Christus Deus & homo de Maria natus	342.d
Caro spoliata & carnē se spoliās idē Christ⁹ est	153.a	Christus perfectus Deus & homo in vna persona	205.d
Carnem assumpsit Christus, cur	5.d.col.1	Christus à suis inhonoratur, etiam virtutem ope- rum admirantibus	533.b
Carnem quam Christus assumpsit ciuitatem nuncupat	478.d	Christus homo factus nihil sibi dempsit, nobis profecit	1100.d
Caro humani generis vniuersitatē significat	764.c	Christus cum cogitationū gestorumq; nō ignarus sit cognitor, quomodo de cogitatis & gestis nō- nunquam quasi ignarus interrogat	188.b
Carnalis homo, quis	665.c	Christus prohibetur à finibus Gerasin, quid	500.a
Cathedra De cathedra Moisi	576.d	Christus libera volūtate passus & mortuus est	209.c
Cathedra quid significet	568.d	Christus moriendo patri obedientiam præstitit, non Dei serui forma	154.e
Cathedra pestilentia, quæ	624.e	Christus cur incestus est	508.d
Cathedra Moisi pestilentia cathedra non est	624.d	Christus quatenus pœnæ sensum habuit	702.f
Catulus Leonis quomodo Christus est	1045.f	Christus quomodo in tenebris & nocte prædicat	511.b
Catulicorum vel leonum qui	721.d	Christus cur prohibet reuelari quod Christus sit	546.f
Causa. Ex causa res non receperunt esse, sed à Deo creata sunt, à quibus omnia in tempore tanquā à causis originem sumunt	266.a	Christus carnem assumpsit, cur	5.d.col.1
Centesimus fructus, quis sit.	562.a	Christus quomodo sit in nobis, & nos in ipso	124.a.b
Centuplum, quid denotet	883.b	Christus Dei virtus & sapientia	154.a. & 810.d
Centurio. De Centurione eiusque puero pataly- tico.	494.e.f	Christus caput ecclesiæ	142.d
Centurionis de Christo confessio	86.a. & 606.c	Christus leo intrepidē dormiens est	1045.d
Cedar, quid, Hebraicē sonet	971.a	Christus catulus leonis est, quomodo	1045.f
Cedar, quid	970.c	Christus Deus verus nō est, nisi verus filius sit, nec verus filius est, nisi verus Deus sit	87.f
Ceremonia abolita	5.a.col.1	Christus in qua natura à Deo patre glorificatus est	254.f
Certamen D. Pauli	1025.b	Christus qualis sit imago patris	110.c
Certandū legitimē ad coronā recipiendā	1025.a	Christus legi non est subiectus	551.f
Cervi iugo Christi subdenda	1028.a	Christus	
Cetus Ionam absumens	818.c.d		
Chanaan, quid sonet	1072.f		
Chanaan maledictus	1072.f		
Chananea mulier proselytorū formā præfert	541.b		
Chananea filiam cur matris fides saluat	397.f		
Chananea filia ecclesiæ typum refert	541.d		
Chao inuio damnati à sanctis separantur	755.f		
Charitas perfecta	162.c		
Charitas multitudinem peccatorum regit	481.b		
Charitas fructus	398.c.d		

In D. Hilario memorabilium.

Christus secundum Deum creatur, quomodo 281. a
 Christus nou^o homo secundum Deum conditus est 280. f
 Christus, quomodo acceperit gloriam & potesta-
 tem à Deo, cum tamen ipse sit gloriosus & po-
 tens Deus. 23. d. col. 1. & seq.
 Christus petra est 1002. b. & 1137. c
 Christus quomodo predicandus 231. c
 Christus hominis filius non est alius, nec alius Dei
 filius 171. d. e
 Christus patrem Deum predicans se ab eius vni-
 tate non fecerint 157. a. & 159. b
 Christus est vnigenitus Dei filius 79. c. & 25. c. col. 2
 Christus incommutabilis imago 335. c
 Christus fuit priusquam homo factus est 10. b. col. 2
 Christus per mare ambulans solus, quid 539. b
 Christus metum secularium motuum improbat 498. e
 Christus pax & charitas 555. e
 Christus populi misertus, & eorum languores cu-
 rans quid 536. a. b
 Christus quomodo sequendus 547. e
 Christus quomodo mortuus & resurrexit 698. f
 Christ^o quomodo doluerit & timuerit 199. f. & seq.
 Christus iudex ostenditur ex lege 36. b. col. 1. &
 44. a. col. 2.
 Christus est Deus nomine, natiuitate, natura, po-
 testate & professione 92. a
 Christus passus est, cur 5. d. col. 1
 Christus semper nobis adest, quomodo 1001. a
 Christus & nimis peccata remittendi; & corporib.
 resurrectione prestandi potestate habet 500. e. f
 Christus, quomodo iustis non venerit 502. e
 Christus non est nuncupatione aut adoptione Dei
 filius, sed verè & naturaliter 71. a. & 74. b. & seq.
 Christus maior sabbato est 522. e
 Christi passio non est tribuenda infirmitati 219. a
 Christus quomodo ab angelo confortatur 244. d
 Christus, quomodo à patre clarificationem sui po-
 stulauerit, eamque etià consecutus sit 23. c. d. & seq.
 Christus idem eodem tempore & moriens regnat,
 & regnans moritur 226. c
 Christus legem implet 479. e
 Christus peculiari modo filius dicitur 22. f. col. 2
 Christus imago patris per operum virtutem 142. b
 Christus homo secundum Deum creatus nobis
 induendus 280. f
 Christus natiuitatis suæ ex patre fidem facturus
 nobis, factorum suorum nobis proposuit ex-
 empla, vt per inenarrabilem suorum operum
 efficientiam, de virtute inenarrabilis ipsius diui-
 nitatis doceremur 299. d. e
 Christus cuius corporis fuerit, vt in illud doloris
 sensus inuaserit. 201. a
 Christus mortuus omnes principatus aeris osten-
 tui fecit, quid 806. a. b
 Christus per spiritum sanctum habitat in nobis
 129. d. e
 Christus non ob aliqua, nec per aliqua, sed natus
 Deus est. 244. a
 Christus ex infirmitate crucifixus quatenus homo,
 qui manens Deus, ex virtute Dei viueret 226. c. d
 Christus descendens, patiens, moriens, resurgens, ascen-
 dens ad cælum, sedens ad dexteram patris vnus
 & idem est Christus 226. d. e. & seq.
 Christi circa natiuitatem Christi error 5. d. f. col. 2
 Christi corpus psalterium est 612. d
 Christi & Dei idem est spiritus ideoque Christus
 Deus est 130. c. d

De Christi querela hæreticorum somnia 219. c. d
 Christi dispensatio 169. c
 Christi mortis causa ex parte Iudæorum 294. b
 Christi diuinitatem & cum patre coequalitatem,
 quibus sacra scriptura dictis hæreticis refutare
 contendunt 8. c. d. col. 2. & seq.
 Christi opera de ipso testantur 158. c
 Absque Christi cognitione Dei, cognitio vera non
 consistit 24. b. col. 2
 Christi pretio seculum emittitur 603. a
 Christi exinanitio 142. c. e
 Christi sitis & esuritio 206. b
 Christi passio apostolis incredibilis 547. b. c
 Christi passio & mors mundo scâdalu est 553. f
 De incarnatione Christi hæreticorum figmenta
 5. d. e. col. 2.
 Christi honor inseparabilis est ab honore Dei 160. e
 In Christi genealogia describenda Matthæi & Lucæ
 discrepantia 465. a
 Christi tam verbis quam factis paria insunt signifi-
 cationum momenta 505. c
 Christi ingressus admirandus post resurrectionem
 ad discipulos per ianuas clausas 25. e. col. 1
 De Christi reditu ex Ægypto 469. a
 Christi incarnatio 17. d. col. 1
 Christi dispensatio assumptæ ab ipso carnis maxi-
 mum pietatis est sacramentum 237. c. f
 Christi humilitatis & passionis negatis periculum.
 446. f
 De Christi tentatione & ieiunio in deserto 473. a
 Christi opera virtutesque omnes, vt Dei sunt lau-
 dandæ 504. b
 Christi plures ex lege, sed his Iesus Christus præ-
 fertur 243. d
 Christo de Christo hæreticorum somnia 28. d. col. 1
 De Christo definitiones ab Orientis ecclesijs præ-
 scriptæ 324. c. & seq.
 Christo, præstita obedientia patri vsque ad mortem
 crucis, cuiusmodi nomen est datum 180. f
 De Christo Auxentij Mediolanensis confessio 317. e. f
 Christo semper insidiæ structæ, quomodo 1124. c
 In Christo quæ opes nobis repositæ sint 533. a
 In Christo natiuitas est, non exordium, dispensa-
 tio, non diuisio 220. d
 Christo contumelia non est patrem sibi ignoscibi-
 lem Deum esse 180. c
 In Christo omnes thesauri sapientiæ & scientiæ
 sunt, quomodo 186. a. b
 In Christo est sanctificatio proprietatis filij, sed
 non in alijs filijs Dei dictis 71. a
 In Christo sumus omnes repleti 151. b
 In Christo diuinæ naturæ veritatem esse ostendi-
 tur 41. a. b. c. col. 2.
 De Christo confessio Thomæ 93. e
 De Christo, quantum Iudæi cognouerint 85. a
 Christo, sintne fratres secundum Dei formam an
 secundum serui formam 240. d
 Christo plures fratres non fuisse 467. f
 Christum qui ignorent 72. e
 Christum qui ignorat, non sapit 120. b
 Christum Deum qui ignorat, non sapit 120. b
 In Christum necessario credimus 167. b. c
 Credentes in Christum ius habent filiorum Dei
 4. f. col. 1
 Christum non esse intelligendum per beatum vr-
 rum in primo psalmo 610. f. & seq.
 Hhh iij

Index rerum & verborum

- Christum verum Deum qui nescit philosophiæ
Philosophiæ præda est 144.c
Christum nouum Valens, Vrsatius, Auxetius, Ger-
minius, &c. inferunt 313.b
Christum falso corpore apparuisse prædicantes re-
futantur 1095.f
Christum in spiritu Deum nosse, Dei munus, in
homine Christum nescire diaboli opus est 547.a
Christum centum & quinque episcopi, *ὁμοῦ & σιω*
id est, dissimilis essentia profitentur, & Ægy-
ptij soli præter Alexandrinum hæreticum *ὁμοῦ*
σιω, constantissime obtinent 292.b
Contra tripartientes Christum 225.c
Christum non esse Deum, quibus sacra scripturæ
dictis probare nituntur hæretici 147.d.e
Christum iuxta diuinitatem à patre genitum, &
tamen ab æterno & ante omnia tempora esse,
nec fuisse antequam nasceretur 272.b.c
Christum quomodo filium Dei hæretici nuncu-
pant. 64.f
Christum non recipere quàm sit mundo pericu-
losum. 553.f
Christum ante Mariæ partum non fuisse Christum,
& verbum hunc ex Maria natum hominem di-
uinis virtutib. instruxisse hæreticorū opinio. 219.f
Christum Deum Deique filium concedentes, ei-
dem tamē naturis veritatē hæretici adimunt 56.f
Christum solum hominem ex Maria natura profi-
tentes damnantur 338.f. & 342.d
Christum Deum nasci, quid 238.d
Christum verē filium esse Dei qui negat, antichri-
stus esse conuincitur 80.d
Christum esse verum & naturalem Dei filium te-
stimonijs & euangelistarum & apostolorum
scriptis, desumptis probatur. 67.b.c. & seq.
Christiana vnitas 121.b
Christianis non est opus iurandi religione 482.d
Cibus paratus, quis 770.e.f
Cibus animæ, quis 1020.f
Circumcisio duplex, carnalis & spiritalis 151.f
Ciuitas Hierusalem in scriptura significat 525.b
Ciuitas Dei, quænam 1012.a. & seq.
Ciuitas super montem posita, Christus est 664.c
Ciuitas à Deo ædificanda 1014
Ciuitas Dei fidelium plebs est 500.a
Ciuitas humanis artibus ædificata inanis 1013.c.d
Ciuitati bona, quomodo quæruntur 985.f
Ciuitas Hierosolyma figura cœlestis ciuitatis 981.b
Clamor Christi 819.c.d
Clamor Christi ad Deum 605.d
Clamor spiritus 949.a
Clamor Petri ad Dominum, quid 538.f
Clamor cordis Deo gratior quàm vocis 948.d
Clarificat pater filium, quomodo 22.b.col.2
Clarificatio filij Dei 23.f.col.1
Clarificatio quā pater à filio accipit & filius à patre,
quæ sit, & in quibus consistat 23.a.col.2. & seq.
Clarificatio patris à filio, & vicissim filij à patre, in-
firmitatem nullam importat 23.b.col.1
Clavis psalmi 619.a
Clavis in primum psalmum 619.d
Clericis secularia negotia periculosa 624.c
Cocci color 604.c
Cogitationes Deus solus scrutatur 1124.a
Cognoscere Dei 632.a
Cognoscit Deus & ignorat, quos 632.a.b
Cognitio Dei constanter prædicanda 511.c
Cognitionis Dei veræ maximum præmium 4.f.
col.1
In cognitionem nostram quæ cadant 256.f
Cognitionis est fidei discrimen 897.c
ad Cognitionem rerum diuinarum diuinis vtē-
dum est doctrinis 31.b.col.2
Cognitio Dei gratissimus Dei cultus 3.c.col.2
ad Cognitionem Dei propria industria non per-
tingimus 31.b.col.2
Cognomina 67.d
Cohæredes regni cœlestis sumus. 671.f
Colles. In collibus exultatione accinctis gloriosa
martyrum gaudia nunciantur 772.c
Columba S. spiritum significat 568.c
Coloni principes sacerdotum & Phariseos signi-
ficant 573.d
Columna nubis populum Israel de die præcedens
866.f
Colūna ignis populum Israel noctū præcedēs 866.f
Combinationis & vnionis discrimen 1135.d
Comedunt populum Dei, qui 690.f. & seq.
Communio corporis Christi 770.c
Communis sensus dicit, quod vnum sint in natura,
quæ eadem nomina habent naturæ 119.a
Comparatio nulla terrenorū ad diuina 6.a.col.2
Comparatio terrenorum ad Deum homini potius
vtilis, quam Deo apta 6.b.col.2
Comparationes Dei cum rebus terrenis ad fidei
intelligētiam, non ad dignitatem valent 6.b.c.z
Comparationibus in rebus diuinis quid & quan-
tum tribuendum 28.c.d.col.1
Conceptionis Christi dignitas 17.c.col.2
In Conceptione Christi Spiritus sancti actio 17.d
col.2
Concordia Christiana 121.b
Concordia commendata 1056.c
Concordia humanæ pacis, quantopere studuerit
Christus 555.d
Confessio duplicis generis. 789.d. & 1092.c
Confessio vniuersorum de Christo 539.d
Confessio peccati, quid 1093.b
Confitemur Deo, quomodo 1093.b
Confessio peccati confessio est desinendi 1093.c
Confessio omnis in Deo sit 681.d
ex Confessione iustificatio 1007.e
Confessio integra esse debet 1093.d.e
in Confessione Dei nihil reticendum 749.d
post Confessionē à peccato desinendum 1093.d
Confessio tribus domini, quid significet 983.a
in Confessione fidei est credentium vita 68.b
ob Confessionem diuinitatis Christi Apostoli cla-
ues cœlorum sortiti sunt 74.f
Confessio peccatorum solum in hoc seculo est,
non in seculum seculorum 683.c
Confessionis gloriam ex lactentium & infantium
ore Deus sibi preparauit 568.f
Confitemur Deo, quomodo 1093.b
Confiteri regnum filij Dei, spes vitæ est 173.f
Confitendum peccata semper quomodo 1079.f
Confiteri Deum vnum separato Christo a Deo
vero non est vita æterna 167.a
Confidere plus quàm sperare est 658.c
Confirmat Deus quod in nobis operatus est, quo-
modo 810.c.d
Confringat gentes Deus, vt vas figuli, quid 653.c
Confunduntur

In D. Hilario memorabilium.

Confunduntur, qui	693.f	refutantur	1095.f
Confunditur quisque, cur	693.f	Corpora etiam terrena quandoque dolere, ac ti-	
Confunduntur & auertuntur retrorsum, qui &		mere nesciunt, quod tamen timere ac dolere	
quomodo	835.d	est necesse	216.f
Confusione induuntur inimici Christi, quando		Corporalis habitatio, quæ sit	145.e
1055.a		Corporalia ad comparisonem spiritualium vtilia.	
Confusio ex peccatorum conscientia est, & ex		628.e	
opprobrio delictorum	900.b	Corporum transfiguratio quam futuram expecta-	
Consolatio quæ lugentibus promissa	476.e	mus	252.d
Consolatio in omni tribulatione recursus ad Deum		Corporum species	487.a
est	966.d	Corruptio abominationem meretur	686.b
Conscientia polluta ad omnem intercessionem		Coruus peccatorem refert	1181.f
trepidat	850.f	Coruorum pulli Deum inuocant	ibid. e. f
Consortium hominum vitiosorum, alioquin pro-		Coruscationes, quid denotent	1157.b
pinquissimorum & carissimorum vitandum	481.f	Crassitudo comes peccati	1137.f
Conspectus Dei mundis corde promissus	477.a	Crastinum futurum tempus significat	489.c
Conspectus bonorum bonis gaudio, malis tristi-		Credentes non iudicantur	630.e
tia	896.d.e	Credentes, sed fructibus fidei carentes eradicand-	
Constantia & libertas in humilitate tenenda	668.a	di	678.d
Constanter inter insectationes fidem tenere, &		Creatio quid sit	327.a
metu terrenæ turbulentia non moueri, vox de-		Creatio hominis	1069.d
um ea digna sanctis est.	718.b	in Creatione quomodo filius patri adfuerit	276.c
Constantius hypocrita	288.b	& 33.f. col. 2	
Constantius antichristus vocatur	288.d.e	in Creatione Trinitatis mysterium insinuat.	
Constantius Augustus sua ipse destruit.	296.d	32.e. col. 1	
Constantius patrem & filium negat asserens so-		Creatio hominis vt differat à creatione reliqua-	
lum adoptionis esse nomina	290.b	rum creaturarum	894. b. c
Constantius qua de causa lapsus in hæresim	373.e	Creationis & natiuitatis discrimen	326.e. & 277.c
Contra Constantium Augustum iam vita fun-		Creationis Christi secundum carnem sacramen-	
ctum liber	285.f	tum	279.c
Constantij crudelitas	289.c.e	Creandi verbum quomodo de sapientia, filio, ac-	
Constantio in Nicænorum fide quid displicuerit		ciatur	326.f. & seq.
296.e		Creatura quomodo Christus est	280.e
Consuetudinis magna vis	847.e	Creaturam qualem hæretici faciant filium Dei.	
Consuetorum vitiorum incentiuus quomodo agi-		30.d. col. 2	
temur	1088.f	Creaturam esse filium Dei profitentes damnati.	
Contagium animæ.	853.e	326.e	
Contemnendi non sunt humiles aut pauperes		Creaturam esse filium, quomodo hæretici pro-	
992.b		bent	30.d. col. 2
Contra contemnentes alios	554.c.d	Creaturæ omnes sunt corporeæ	487.a.b
Contradictiones vnde oriuntur	195.c	Creaturæ, quænam in seculum seculi constitutæ	
Contritio & confractio, quid	652.d	sunt	1189.d. e
Contumelia in Spiritum sanctum.	480.d	Creaturæ Dei omnes bonæ sunt, & si quædam hu-	
Conturbatio dormientis significatio passionis est		mani ingenij corruptæ nequitia sunt	823.c
721.c		Creaturæ nullæ ante tempora nasci possunt	270.e
Cooperabatur filius in creatione mundi quomo-		Creata sunt omnia per Christum	16.a. col. 1
do	34.a. col. 1	Creaturarum rerum omnium preparatio Deo est	
Cophoni duodecim exuperantes, quid	537.a	coæterna, licet secundum Moysen sui dispensa-	
Cor, manus, oculi, quid in Deo significant	263.b. c	tionem habeant	277.a
Cor in mala quando declinat	1134.e	in Creaturis Deus conspicitur	3.c. col. 1
Cor dilatatum, quodnam	1865.c	Crimen non excusat necessitas naturalis	725.f
Corde humiles, sensu excelsi sumus.	1038.f	Crux post Christum ferenda	514.f
Corde non ore Dei prædicatio suscipitur	940.c	Crucis Christi locus	604.f
Cordis opera, id est, cogitationes, non oris eloquia		Crucis verbum his qui pereunt stultitia est, his qui	
Deus iudicat	725.b	saluantur, virtus Dei	26.f. col. 2
Corrigendus quomodo proximus.	667.d	Cupiditates robustæ periculosæ	1091.f
Corona anni benignitatis benedicta quænam.		Cultorum Dei præmia	48.b. col. 1
772.a		Cura vestitus & cibi verita	486.b. c
Cornu incorruptionem denotat	1191.a	Cura de præsentis vitæ conseruatione omnis in	
Cornu regni insigne	1034.d	Deum reiicienda	486.a. b
Corpus Christi quale, sit	205.f. & seq.	Curam rerum humanarum Deo auferentes ar-	
Corpus carnis Deo nullum est	547.b	guuntur	761.b
Corpus Christi mons est	664.d	Currus Dei, quid	802.c
Corporis Christi gloriæ, quomodo nos subdimur.		Custodes domus Dei qui sint	980.f
252.a. b		Cyprianus de oratione	484.f
Corpore falso apparuisse Christum prædicantes			

Index rerum & verborum

D.

Dæmoniorum de Christo confessio, quod
verè sit filius Dei 84.e
Dæmoniacus, cæcus & mutus curatur 524.c
Daniel in lacu leonum 217.a
David figura Christi 1140.f
David arcam coemit 1046.f
David omnia prophetico spiritu elocutus est.
1099.f
David in deserto habitavit 751.e
David mansuetudinis dominicæ emulator, in tri-
bulatione deprecatur 696.f
David se nuncupat filius Dei 1041.f
David est filius ille adolescentior in regem electus
946.b
David esuriens sine piaculo illicitis panibus vesci-
tur 522.c
David scriptor ex parte psalmorum 1041.b
Davidis filius Christus est 567.f
Davidis filius quomodo Christus est, & tamen
dominus ipsius 578.f. & seq.
Davidis passio passionis Christi exemplū est 698.a
Davidis voluntaria mansuetudo 922.d. e
Dauidi ascribunt Iudæi quæ de Christo prædicta
sunt 1040.c
Decacordum psalterium quodnam 1159.f
Decem præcepta 590.f
Decimi libri de Trinitate argumentū 9.c.d.col.1
Decimatio holeris 581.e
Deflectere à Deo oculos non licet 987.f
Deflectio oculorum, quid denotet. 901.b.c
Deflectio animæ ex re concupita non obtenta
900. e
Definitio catholica habita ab omnibus catholicis
episcopis, priusquam per terrenam potestatem
territi hæreticorum consortio sociarentur, in
concilio Ariminensi 458.d
Deliciæ Christo, quomodo passio fuit 1111.b. c
Demonstratio operū ingerit fidem, natiuitatis. 98.d
Demonstrationis operis in filio non arguit igno-
rantiam aut imperfectionem 98.d
Demutantur, qui in resurrectione 712.e
Denarius, quid 562.c
Dentes peccatorū & anobæ leonum, quid 726.b
Dentes torrentium, qui 995.f
Desertum, quid 517.d
Christi in desertum ductio, quid 472.d
in deserto David habitavit 751.e
Desertum in quo Christus manet, quod nam.
708.e. f. & seq.
Desidia periculosa 851.d
Desperantes. Contra desperantes de peccatorum
venia 1095. e
Despiciuntur orationes, quæ 706.e
Despexit dominus orationem adolescentis diui-
sionem patrimonij postulantis 706.f
Despicabilis oratio, cur fit 706.f
Despicabiles orationes, quæ ibid.e
Detrahentes in porta, & ebrii psallentes, qui 822.e
Deuictio mortis, quid sit 251.c
Deus vnus, non plures 1067.a. & 2.f. col.1
Deus inuisibilis est 884.a
Deus immutabilis est 630.b.c. & 641.e. & 257.f
Deus locis nullis concluditur 1011.e. & 951.c
Deus non circumscribitur mente terrena 256.d
Deus non subiacet naturæ legibus 192.b

Deus ad imaginē Dei hominem fecit 42.e.col.2
Deus Deorum est, quomodo 1080.f
Deus per Christum innotuit 24.c. col.2
Deus vnus tantum est, nec sunt plures dii, & ta-
men filius Deus est 32.b.col.1
Deus quomodo super terram visus est 39.f.col.2
Deus non intelligitur nisi per Deum 45.e.col.2
Deus quomodo cognoscit & ignorat 631.f
Deus nec mortuus est, nec sepultus, quomodo
224.f
Deus, quomodo nesciens Deus est, quod tamen
non nescit 186.e
Deus, quid à nobis poscat 640.b
Deus semper est 269.d
Deus in Christo non honoris, sed naturæ nomen
est 94.b
Deus vnus non excludit filium esse Deum 989.b
Deus verus. Ratio cur propheta nō solum Deum,
sed verum Deum prædixerit benedicendum.
42.f. col.2
Deus per creaturas cognoscitur 3.e. col.1
Deus spiritus dicitur, quomodo 18.b.col.2
Deus incorporeus, immaterialis est. 61.b. & 1032.f
Deus futura pro præteritis per prouidentiam si-
gnificat 64.e
Deus alius non est nisi filius Dei, quomodo intel-
ligendum 51.e. f
Deus viuorum est Deus, non mortuorum 1080.c
Deus per quid futurus sit omnia in omnibus 253.e
Deus alterius generis non est, qui in forma serui
apparuit 140.e. f
Deus, quomodo honorificatus est in filio Dei.
171.d. e
Deus, quomodo in Deo 52.f
Deus vnus & trinus apparet Abrahæ 35.a.col.1
Deus vita est, nihil ex vita nisi viuum 107.b
Deus vnus est, ergo filius non est Deus, hæretico-
rum argumentum 29.a.col.2
Deus Christum à mortuis suscitauit, quid. 152.c.d.
& seq.
Deus non opus habet humanis officiis 193.b
Deus salutare in scriptura dicitur 660.e
Deus inenarrabilis, incomprehensibilis 12.e.col.2
Deus quomodo ex Deo, ex lege, & prophetis.
52.b. col.1
Deus simplex est 191.f
Deus quo consilio hominis naturam eiusque in-
firmitatem suscepit 149.e
Deus aliquando honoris nomen est 94.a.b
Deus vbique est, & totus vbique est 3.c. col.1.
13.d. col.1. & 191.c
Deus quæ per resurrectionem in nobis egit, quo-
modo in lege adumbrata 794.f
Deus verus iurandus 48.b.col.2
Deus homo natus non desiit esse Deus, sed ma-
nens Deus homo natus 45.c. col.1
Deus nullis rebus creatis indiget 639.f
Deus egressus coram populo, desertum transgres-
sus est, quid 795.c.d
Deus nostri non indiget 21.b. col.2
Deus in creaturis conspicitur 3.c. col.1
Deus præ aliis diis est, quomodo 1067.b.c
Deus ignis consumens est 885.a
Deus idem prophetarum & euangeliorum 794.f
Deus, quomodo in homine habitat 1044.c
Deus non tradit nos in vitia, sed discessionem no-
stram

In D. Hilario memorabilium.

stram à Deo vitia consequuntur 975.b
 Deus per infirmitatem assumptam non desit esse
 Deus 45.e. col.1
 Deus pulcherrimus ex pulchritudine creatura-
 rum cognoscitur 3.a. col.2
 Dei nuncupatio Christo verè tributa 92.a
 Dei multiplices apparitiones, assumptis certis qui-
 busdam formis factæ 279.d.f
 ad Dei imaginem homo conditus est 33.b. col.2
 Dei operationes per membra nostri corporis si-
 gnificari 263.b
 Dei quis verè se dicere possit 909.d
 Dei iubentis & facientis distinctio 32.d. col.2
 Dei substantiam dilatarum qui dicunt, vel dilatatum
 Dei substantiam filium dicunt, anathemizan-
 tur 141.f. & 338.f
 Dei gloria carnalibus oculis inuisibilis 884.b
 Deitatem Christi non passam fuisse 343.a
 Dei vnitas quomodo credenda 90.a
 Dei conspectus 477.a
 Dei cognitio gratissimus Dei cultus 3.c. col.2
 Dei quæ sunt quatenus sunt stulta 27.e. col.1
 Dei cognitio vitæ humanæ scopus 2.a. b. col.1
 de Dei rebus non ambigendum etsi nostræ men-
 tis captum superent 25.c. col.2
 Deo maximè proprium, esse 2.b. col.2
 de Deo diuersæ opiniones 776.d. & 2.c. col.2
 Deo quomodo cor, manus, brachium tribuuntur
 224.c
 Deo omnia præsentia sunt 276.b
 Deo nihil deesse, ideoque nec quicquam ei acce-
 dere posse 256.b
 in Deo non est solitudo 32.d. col.2. & seq.
 in Deo neque prius neque posterius, neque maius,
 neque minus 2.b. col.2
 Deo quæ reddenda & quæ Cæsari 576.d. e
 de Deo Antiochenæ ecclesiæ pia cōfessio. 333.b. e. f
 Deo facile est reformare impium 653.c
 Deo quomodo anima tribuitur 224.c
 Deum alium euangeliorum, alium legis hæretici
 effingunt 799.f
 Deum vnum Moses prædicans, de filio significat.
 41.f. col.1
 Deum incurium rerum humanarum quidam po-
 fuerunt 2.c. col.1
 Deum videre nemo potest 1109.b
 Deum quomodo viderit Esaias cum scriptum sit:
 Deum nemo vidit vnquam 50.d. col.1
 Deum omnem intellectum excedere 3.b. col.1.
 & 5.b. col.1
 Deum nihil latet 1097.e
 in Deum an cadat tristitia 597. c. f
 in Deum Moses Pharaoni datus est 92.c. d
 Deum quidam negarunt 2.c. col.1
 Deum patrem sine Christo cognoscere vita eterna
 non est 173.c
 Deos duos fides non patitur 164.a
 Deos duos prædicare nefas 6.c. col.1
 Deos plures ponentes, vel Christum esse & patrem
 & Filium & Spiritum sanctum damnantur in
 synodo Orientis 336.c. & seq.
 Deorum multitudinem ecclesia non cognoscit.
 1066.f
 Dij multi, qui sunt 1067.c
 Dexteræ pars quid denotet 977.a
 Dexteræ virtutem Dei significat 755.d. & 1098.c

Dexteræ boni collocandi, vt sinistra mali 1089.e
 Diabolus omnis iniquitatis suggestor 1139.d
 Diabolus fur 589.e
 Diabolus non habet in Christo quicquam 181.f
 Diabolus quibus modis Adam in peccatum indu-
 xerit 474.d
 Diabolus Christum tentat, cur 472.f
 Diabolus fallax & ad traducendum artifex calli-
 diffimus 473.d
 Diabolus quibus vinculis nos liget 887.b
 Diabolus à Christo homine victus 473.b
 Diaboli potentia aduētū Christi confracta 1156.f
 Diaboli opus in perditionem hominem conice-
 re 910.a
 Diaboli serpentis prudentia in circumueniendo
 hominem 310.a.b
 Diabolus persecutionis author, sed hominum
 ministerio vitur 1025.d
 Diapsalma, quid 618.e
 Dictorum omnium ratio habenda 527.f
 Didrachmæ oblatio 551.d
 Dignitas originis in quibus consistat 470.d
 Dies, quid 489.c
 Dies dominica 614.c
 Dies pro ætate 673.a. & 715.e
 Dies iudicij omnia reuelabit 511.a
 Dilatatum cor, quodnam 865.c
 Dilectio Dei & proximi 161.c
 Dilectio pacis perfectos fructus expectat 984.b
 Dilectio Dei in quibus sit & quæ sit eius absentia
 in hominibus causa 159.f
 Dilectionis proximi præceptum, quomodo sit
 proximum præcepto dilectionis Dei 578.c
 Dilectionis opus diligit Deus 912.a.b
 Dilectio Christi erga nos in quo consistat 79.f
 Diligere Deum summum legis præceptum 578.b
 Diligendi non tantum amici, sed & inimici 483.f
 Dirigitur oratio sicut incensum, quomodo 1132.d
 Dionysius Mediolanensis episcopus 305.f
 Dispensatio Christi 169.c
 Discedentes Deus spernit, quid 929.c
 Discedentis & peccatoris discrimen ibid. d
 Discessio nostra à Deo, traditio in manus diaboli
 est 975.d
 Disputationes aduersus Deum insolentes fide
 contundæ 268.a
 Disputationes impiæ quid præstent 748.b
 Disputationibus nostris Dei arcana non sunt di-
 uexanda 171.b
 Distinctio inter benedicent te verum Deum &
 benedicent verum Deum 47.b. col.2
 Ditescendi ratio vera 547.e
 Diuisio nulla in Christo 220.c. & seq.
 Diuina per fidem intelliguntur 4.d. col.2
 Diuina non habent adulationem aut simulatio-
 nem 21.a. col.2
 Diuinum omne nec exordio, nec abolitioni ob-
 noxium 2.c. col.2
 in Diuinis infirmitas nostræ intelligentiæ cogit
 species quasdam ex inferioribus tanquam supe-
 riorum indices querere, cō quod perfecta nulla
 ad diuina sit comparatio 6.b. col.2
 Diuinitatem Christi quibus hæretici locis scriptu-
 ra refutare contendunt 8.d. col.2. & seq.
 Diuina natura non mutata aut refusa est in huma-
 nam, sed mansit in Christo 179.c. d

Index rerum & verborum

Diuitiæ in quibus sint	851.a	Ecclesiæ figura templi Hierosolymitanum	568.b
Diuitiæ periculosa	559.c	Ecclesiæ ornatus in apostolis	819.f
Diuitiæ veræ & diuinæ, quæ	851.b	Ecclesiæ ædificatio est super confessionis petram	
Diuitiarum vsus bonus, quis	682. a	77.c	
Diues euangelicus & pauper	658.c	Ecclesiæ fides & confessio de filio Dei	28.f.col.2.
Diuitem difficile in regnum cælorum ingredi.		& seq. & 91.b	
559.d. e		Extra Ecclesiam qui sunt, nullam verbi intelligen-	
Diuitis epulonis & lazari collatio	991.b.c	tiam capiunt	530.c
Diuitiarum fiducia timorem Dei auertit	681.f	Ecclesiæ plures vnius ecclesiæ	1048.d
Diuortium. In diuortij causa quæ lector obserua-		Ecclesiæ naufragæ, quæ	498.d
re debeat	557. a	Ecclesiæ proprium	89.a
Doctor ecclesiæ innocens vita, & instructus do-		Ecclesiæ oculi & lumen sunt sacerdotes	1116.a
ctrina esse debet	116.a. b	Ecclesiasticis beneficiis abutentes similes sunt scri-	
Doctores serpentina prudētia sint instructi	509.f	bis & principibus sacerdotum	607.e
Doctrina falsa quantum sit malum	116.f	Ecclesiastica bona nec emere, nec vendere licet	
Doctrina verborum Dei in foliis significatur	628.c	568.d	
Doctrinæ Christi vis & efficacia	493.e	Edom quid sonet	1090.d
Doctorum ecclesiæ est operibus bonis præluere		Edom deficiens est	741.c
479.a		Edom filiis Babylonij dominantur quid	1090. d
Doctrina in sessione seu cathedra significatur.		Edom filij, quid denotent	1090.d
1103. d. e		Effrata quæ	1047.f
Dolor an verè fuerit in Christo	208.a.d. & seq.	Effrem, quid	740.c
Doloris causa	201.b. d	Effundenda coram Deo corda lachrymis	749.d
Doloris panis, quis sit	1014.b. c	Electi qui sunt	765.a
Doloribus Christus caruit Hilarij opinio	1101.b	Electi beati sunt	ibidem.
Dolus hæreticorum	760.d	Electa mundi	144.d
Doech mulio Saülis	673.b	Elementa passionem Christi sentiunt	22.c. col.2
Doech impium populum refert	672.b	à literarum Elementis primis docendi sunt, qui ad	
Dominus spiritus est	19.c.col.1	doctrinam rationabilis ac perfectæ prudentiæ	
Dominus Sion, dominus ecclesiæ est	162.c	præparantur	837.a
Dominis duobus nemo seruire potest	485.f	Eloquia quænam Dei quibusdam iniusta viden-	
Domini mysticè qui sint	1081.a	tur	934.a.c
Dominatur Christus in potentia, quando	779.f	Eloquia Dei vt mel mitificant animæ amaritudi-	
Dominatur in potentia sua in æternū, quis	778.a.f	nes	915.e
Domus domini in scriptura, quænam	980.c	Emendari qui possint	63.b
Domus Dei præstantia	980.f	Emendatio vitæ licet sera, utilis tamen	847.d
Domus Dei quibus bonis replebitur	765.f	Emendatio stultorum difficilis, responsio facilis	63.a
Domus imperij fratris, quæ	671.e	Episcopi Asianæ ecclesiæ Deum nesciunt	348.a
Domus Dei ecclesia est	682.f	Episcopis cum primis vigilandum	590.a.b
Domus digna, quænam	508.a	Episcopum qualem Paulus desideret	115.f. & seq.
De domo ædificata super petram	493.a.b	contra Episcopos bonis ecclesiasticis abutentes,	
Dona præcipua & beneficia Christi	134. c	691.a.b	
Donorum Spiritus sancti diuisiones	131.c. & seq.	Episcoporum nomina qui synodo Sardicensi ad-	
Donati Carthaginensis episcopi superbia	380.f	fuerunt & subscripserunt eidem in iudicio.	408.c
Dormire pro mortuum esse	721.e	Epistola synodi Sardicensis ad vniuersas ecclesias.	
Dormientes apostoli inuenti, quid	600.d	401.a	
Dormientes dilecti & sessuri resurgentes, quinam		Epistola Liberij episcopi vrbis Romæ ad orien-	
sint	1015.d	tales episcopos	419.a. & item altera ad eosdem
Dormientes apostoli inuenti primò obiurgata, se-		426.d	
cundò relictæ, tertio dormire iussi, quid	600.f	Epistola Liberij ad catholicos episcopos Italix	
Duo audita semel Deo loquente, quæ	750.e. f	420. b	
Duplicatio talenti, quid	593.a	Epistola Liberij de exilio ad Vincentium	428.b
Dux Christus est	869.f	Epistola Liberij ad Eusebium, Dionysium & Lu-	
		ciferum in exilio constitutos, antequam in exi-	
E.		lium irent	425.a
E cclēsia corpus Christi est	1028.d	Epistola Liberij de exilio ad Valentem, Vrsalium	
Ecclesia ex initiis legis orta	809.a	& Germinium	427.c
Ecclesia per Iacob significatur	1066.c	Epistola Liberij antequam ad exilium ad Cæcilia-	
Ecclesia verbum vitæ habet	530.d	num & Ossium de Vincentio Capuensi	425.f
Ecclesiæ fundamentum Christus	664.b	Epistola Eusebij ad Gregorium episcopum	433.e
Ecclesiæ fundamentum fides	546.c	Epistola ad Iulium vrbis Romæ episcopum, sy-	
Ecclesia non est quæ non credit Christum esse ve-		nodi	406.b
rum Dei filium	79.a	Epistola Ariminensis concilij ad Constantium	
Ecclesia vnica tantum	89.b	imperatorem, vbi episcopi præuicati sunt à	
Ecclesiæ primitiæ cum sequenti collatio	312.c.e	fide vera	451.b
Ecclesiæ oculi sunt apostoli	1115.d	Epistola episcoporum Italix ad episcopos per In-	
Ecclesiæ ministeria & operationes	133. c	liricum	

In D. Hilario memorabilium.

liticum fidem paternam retinentes 421.a
Epistola Valentis & Vrsatij & aliorum ad Germinium 421.e
Epistola Valentis & Vrsatij Athanasij innocentiam contestans 411.f
Epistola Germinij contra Arianos qui iam subscripserant in concilio Ariminensi, scientes quod male fecerint 434.c
Epistola Constantini imperatoris ad episcopos Italiae, qui in Ariminensi concilio conuenerant 457.c
Epistola legatorum missa ad Constantium imperatorem à Liberio episcopo urbis Romae, per Luciferum episcopum 454.f
Epistola Orientalium episcoporum quam reuersis ab Arimino legatis dederunt 428.f
Epistola Valentis & Vrsatij ad Athanasium 412.e
Error multorum periculosus, cur 54.c
lapsus in Errores quibusdam utiles esse, exempla. 388.c.f. & seq.
Errantibus resipiscendae spaciū concessum 286.f
Eradicatio propaginis non ferētis fructū. 678.c. d
Eruerare, quid 960.f
Esaias, quomodo viderit Deum, cum scriptum sit: Deum nemo vidit vnquam 50.d. col.1
Esau defectio est. 741.e
Esau alienatus ab utero est 725.d
Esca non interiens quam dat filius quānam 138.f
Escam quam esurientibus Deus praebet 1174.c
Esdra psalmorum Aristarchus 610.b
Esse, Deo proprium 269.d. & 2.b. col.2
Esse semper, Deo peculiare 23.d. col.1
Essentia quid sit 324.d
in Essentia Patrem & Filium vnum esse 337.c.d
Esuriit Christus post quadraginta dies non in quadraginta diebus 473.a
Esurientibus quam escam Deus tribuit 1174.c
Esurientibus & sitientibus iustitiam quid promittatur 476.f
Euacuare aduersantem potestatem quid sit 250.b
Euacuare & subiicere, quomodo differat. 250.a.b
Euangelia mysticorum verborum declarationem praestant 939.c
ad Euangelium praedicandum, quibus suffragiis apostoli vsi sunt 312.b
Euangelij & legis discrimen 482.a. b
Euangelium reti comparatur 532.d
Euangeliorum lectioni singularem diligentiam adhibendam 533.e
Euangelij scribendi causa est credere Christum esse filium Dei 80.a
Euangelizari pauperes, quid 517.b
Euangelistarum numerus praefiguratus 475.b
Eunuchus. De Eunuchis commonefactio 557.c
Eusebius Versellensis episcopus 305.d
Exaltari, quae dicantur 722.b
Exaltatus super caelos Christus est, cur 722.c
Examinantur credentes, quomodo 782.b
Excusationes peccatum non habet 1134.f
Excusationes haereticorum 1135.b
Exemplo docendum potius, quam dictis 490.f
Excellenti viri qui ad Deum transibunt, quid significant 39.a. col.1
Exercitatione & assiduitate opus est 851.d
Exinanitio Christi 142.c
Exire ex Deo, quid 72.a

Exisse à Deo, & venisse à patre vt differant 74.a
Exitio filij à patre non est alienatio à patre, sed natiuitas, Dei patris naturam in se nascendo retinens 165.a.b
Sub exitionis nomine profectum natiuitatis ex incorporali Deo Christus testatur. 164.f
Expectatio iustorum, quae 1144.a
Expetenda, quānam & quae vitanda. 750.c
Explicatio horum verborum: ostende nobis patrem 111.b
Explicatio horum verborum: non poterō ad eam 1107.c
Ex quo omnia & in quo omnia, quid 136.f
Exultatio nostra saepe mutabilis 1054.c
Exultandum in certaminibus & tribulationibus 775.a
Exulat Hilarius non crimine, sed propter Christi mysterium 306.f
Ezechiae lapsus 921.d

F

FABVLAE gentiles cauendae 804.a
Facere plus est quam voluntati obedire 178.c
Facere minus quam diligere est 936.d
Facere opera Dei non potest conuenire creaturae 105.b.c
Facta manuum Dei, quae 1147.b
Facturam perfectam & creaturam perfectam non similem alijs creaturis haeretici faciunt filium Dei 30.d. col.2
Facturam esse filium Dei, quomodo haeretici probent 30.c. col.2
Facies abluere iussa, quid 1136.d
Facierum nostrarum ablutio 485.a
Falsitas veritate perimitur 702.b
Fames huius temporis 732.a
Farinae mensurae tres quid denotent 531.d. e
Familiaritatibus quorum non admisceri conuenit 508.a
Fel & acetum Christo oblatum 826.b
Fera sylvarum nequitias spirituales significant 811.b
Fermentum, quid 531.c
Fermento quomodo Christus se comparat 531.c. d
De Fermento Phariseorum cauendo commonefactio 545.c
Ferre virga, quid 652.b
Festuca. De festuca & trabe in oculo 490.d
Ficus arboris proprietates 570.b. col.2
Ficus absque folijs quid 569.b
Ficum arborem aruisse, quid significet. ibid. e
Ficus arbor cognoscendi aduentus Christi signum 587.f
Ficus arboris folijs textit se Adam 588.a. b
Ficui arbori qua ratione synagoga compareretur 570.a
Fides vna & vnus spiritus 781.f
Fides in Christum necessaria 167.a
Fides subinde noua in scriptis 307.b
Fides montem in mare iactat, quid 569.f
Fides catholica contra omnes haereses remedium impertit 16.c. col.2
Fides ecclesiae fundamentum habet clauis regni caelorum, & soluit & ligat 77.c
Fides captiosas philosophiae quaestiones respuit 5.a. e. col.1.
Fides non nuda & inops rationis esse debet 267
Fides catholica exposita apud Farisaeam ciuitatem

Index rerum & verborum

- ab episcopis, Gallicanis ad Orientales episcopos 431.e
 Fides religiosa est vbi etiam naturalis est inscitia 283.b
 Fides caret intercessionis apud Deum patrem necessitate 73.e
 Fides non ex arbitrio, sed ex dictorum est ineunda virtutibus 110.d
 Fides vera de filio Dei 91.b. & 545.e
 Fides non inquit, sed propositum sibi verbum simpliciter apprehendit 230.f
 Fides secundum Orientalem synodum 336.a
 Fides Christum Deum & hominem statuit 148.e
 Fides capit quod ratio consequi non potest. 7.a.col.1
 Fides Ecclesie fundamentum 546.e
 Fides gentium Iudaeos sine excusatione facit 528.
 Fides non ex salute, sed salus per fidem est expectanda 504.e
 Fides, spes, charitas magnum consummandae veritatis sacramentum 397.a
 Fides in Deum sine Christo non proficit ad salutem 134.f
 Fides beneficia quae praestet 530.e
 Fides fidei comparata falsitatem inuentionis exponit 416.c
 Fides hoc tempore annua potius quam euangelica 308.a.e
 Fides certa esse debet 486.c
 Fides cur prima Abraham iustificat 397.f
 Fides sola iustificat, non lex 500.c
 Fides constantem praestare debet fiducia suae expectationem 990.a
 Fides immobilis esse debet 989.f
 Fides. Non credere intellecta, aut intelligentiam corruptisse credendi ultimae impietatis furor est. 121.e
 Fides non ideo deneganda rebus diuinis, quia per nostrae intelligentiae infirmitatem non consequimur 301.b
 Fides aperit prophetiae recondita 611.b
 Fides in Centurione quid significet 495.c
 Fides praemium non haberet, si nobis voluntatem Christus non dedisset 122.e.f
 Fides apud Nicenam conscripta 416.a
 Fides. Quae in verbo proponuntur, verissima quis statuatur oportet, etli quomodo vera esse possint non intelligat 27.c.col.2
 Fidei & cognitionis discrimen 897.c
 Fidei facta respondeant 666.d.e
 Fidei repudiatae poena 530.e.f
 Fidei magnum meritum 398.a
 Fidei nostrae veritatem haeretici ostendunt 91.d
 Fidei maximum stipendium est sperare quae necicias 121.e
 Fidei summa virtus & efficacia 569.f
 Fidei constantia & libertas 552.a
 Fidei ecclesiasticae expositio quae in synodo Antiochena est tradita 333.b
 Fidei exemplum epistolae missae ad Constantium a perfidis episcopis 453.f
 Fidei forma incerta, sed quantum ad haeticos omnis sensus incertus 12.b.col.2
 Fidei perfectae homo, quis 493.a
 Fides ecclesiae 77.e
 in Fide constantes commendantur 319. & seq.
 Ex fide in Christum quod necessaria sit ad vitam aeternam conuincitur Christus esse verus Deus 167.c.d
 sine Fide omnia opera inutilia 666.b
 Fidei exemplum contra Photinum ab Orientalibus conscriptae 338.b
 Fidem destruentes haeretici arguuntur 761.c
 Praeter fidem vnam, quidquid est, non fides sed perfidia est 297.c
 Fidem exponendi & expositae subscribendi consuetudinem necessitas intulit 347.f
 per quam Fidem iustificatus est Abraham 44.c.col.1
 contra Fidem semper insidiae praesto sunt 760.d
 Fidem in se requirens Christus, Deum se esse non obscure significat 157.c
 Fidem non habentes Iudaei etiam legem quam habebant, amiserunt 551.a
 Fidem haeticorum dissensio confirmat 89.d
 per quam Fidem Deus sit pater noster 72.f
 ad Fidem nemo vi cogi debet 302.e
 qui extra Fidem est, extra euangelica promissa est 121.e
 Fidelium in assumendo discrimen 588.f
 Fidelium plebs ciuitas Dei 500.a
 Fidelium & infidelium diuisio 589.a
 Fiducia innocentis vitae testium interuentione plurium gaudet, conscientia impurae vitae ad omnem intercessionem trepidat 850.f
 Figuli opus 603.a
 Filia Babylonis misera, quae 1091.d
 Filia principis a mortuis suscitata 504.b.c
 Filia Chanaan mulieris plebem gentium refert 541.c
 Filius Dei, quid sit 545.f
 Filius paternam infirmitatem non excludit. 1108.a
 Filius, quomodo sit patri subiiciendus. 248.f. & seq.
 Filius descendit de caelo manens etiam in caelo 638.a
 Filius Dei factus homo nihil sibi dēpsit, nobis profecit 1100.d
 Filius Dei factus filius hominis non desit esse filius Dei 638.b
 Filius est angelus Dei & Deus 34.c.col.2
 Filius Dei Christus alia ratione, quam nos. 22.f.col.2
 Filius, quomodo in patre, & pater vicissim in filio. 20.d.col.2
 Filius hominis glorificatur, & glorificatur in eo Deus 172.b
 Filius Dei solus ascendit in caelum, quomodo 1109.d
 Filius an sit sine voluntatis libertate 177.d
 quod Filius verus sit Deus ex veteri testamento ostenditur 32.d.col.1 & seq.
 quod Filius verè sit Deus, probatur 41.a.b.col.2
 Filius Dei qualis imago patris 26.a.col.2
 Filius nec abscissio est nec assumptio 139.b
 Filius, quomodo a patre natus Deus ibid.d
 Filius non potest a se tacere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, quomodo 97.d. & 175.e. & seq.
 Filius cur homo factus sit 22.b.col.1
 Filius quando formam serui assumpsit, Dei formam non perdidit 262.a
 Filius iudex

In D. Hilario memorabilium.

Filius iudex ostenditur ex lege 36. b. col. 1.
 & 44. a. col. 1
 Filius Dei cum Iacob velut homo luctatus est. 339. b
 Filius non est iunior patre 331. b. c
 Filius Dei, quomodo imago Dei 141. d. e
 Filius Dei se Dauid nuncupat 1041. f
 Filius antequam nasceretur non erat error refuta-
 tur 268. f. & seq.
 Filius vltimò missus Christi figura est 573. e
 Filius non portio patris, sed Deus totus ex Deo
 toto 61. b
 Filius conuincitur esse Deus ex nomine, ex nati-
 uitate, ex natura potestate, & professione. 92. a
 Filius Dei non est filius falsus aut adoptiuus, nec
 nuncupatiuus, sed Deus verus 42. a. col. 1
 Filius Dei ab æterno cum sit genitus, quomodo
 dicitur: ego hodie genui te 645. b. d
 Filius in patre & pater in filio per viuientis naturæ
 perfectam natiuitatem 108. e
 Filius iuxta essentiam Dei imago est 325. c. f
 Filius, quomodo sit cum patre vnius substantiæ.
 349. f. & seq.
 Filius Dominus à Domino super Sodoma pluit.
 339. b
 Filius ex natiuitate ostenditur esse verus Deus.
 95. c. d
 Filius non est ex nihilo, nec etiam ex altero, sed ex
 ipso hoc Deus ex Deo 63. d
 Filius cum patre futurorum præsciens est 185. e
 Filius nunquam non fuit filius 269. c
 Filius ex patre manente natus est, non creatus ex
 nihilo 270. c
 Filius quomodo traditurus sit regnum patri.
 252. f
 Filius quomodo simul in terris est, & in cœlis.
 210. e
 Filij ratio qualis 13. d. col. 2
 Filij potestas 105. b. c
 Filij testimonium de seipso 68. f
 Filij ex patre natiuitas. 52. c
 Filij exitio à patre non alienatio est à patre, sed na-
 tiuitas Dei patris naturam in se nascendo reti-
 nens 165. a. b
 Filij principium quatenus sit pater 57. a
 de Filij vnitatem cum patre quæ in scripturis dicen-
 tur, ea hæretici tantum de voluntatis vnitatem in-
 terpretantur 190. d. e
 de Filij Dei generatione ex patre Sabellij hæresis
 & Hierarchæ 60. a. d
 de Filij Dei generatione ex patre, hæresis Mani-
 chæorum 59. b
 Filij cum patre naturalem vnitatem quibus scri-
 pturæ argumentis hæretici detrahant 147. d
 Filij honor est paterna dignitas, ideòque quod de
 eius diuinitate & maiestate dicitur, ad patris
 gloriam amplificandam pertinet 30. b. col. 2
 Filij subiectionem, quomodo plerique hæretici
 intelligant 255. e
 de Filij Dei natiuitate ex patre vestigium in igne.
 107. d. e
 Filij voluntas à voluntate patris non dissentit.
 178. b. c
 Filij diuinitatem, qua decepti occasione hæretici
 negant 149. e. f

ad Filij Dei virtutem, potestatem, & diuinitatem
 infirmendam, quò præcipuè argumento hære-
 tici vtantur 30. f. col. 2
 Filij operatio est operatio patris 100. a
 in Filij natiuitate rationes humanæ 21. e.
 col. 2
 Filij in paterna natura æqualitas 174. f
 Filij generationem ex patre, quando apostoli pri-
 mum intellexerint 75. e
 Filij intemporalem de patre substantiam non esse
 ad innascibilem Dei essentiam referendam.
 331. e
 Filio naturalis natiuitas nullam naturæ demuta-
 tionem adfert 168. f
 Filio proprium est semper esse per natiuitatem, vt
 patri esse semper sine natiuitate 272. f
 de Filio Dei Hilarij pia confessio. 282. e. f.
 & seq.
 de Filio Dei Orientalium definitiones. 324. e.
 & seq.
 Filio quare diuinitatem hæretici detrahant. 29. f.
 col. 1
 de Filio Dei Ecclesiæ fides & confessio. 28. col. 2.
 & seq. & 91 b
 de Filio cælitus testimonia perhibet pater.
 67. c
 de Filio Dei hæreticorum Sabellij, Hebionis,
 Arii dogmata 12. d. e. col. 1
 de Filio Dei hæresis, quod tantum sit creatura
 longè latèque est grassata 54. d. e
 in Filio nulla pars patris. 13. f. col. 2
 Filio quando pater demonstrat faciendam.
 98. d. e
 Filio contumelia non est omnem potestatem car-
 nis accepisse 166. a
 Filio non adimi diuinitatis honorem per id quod
 vnus Deus in scripturis prædicatur. 32. b. col. 1
 Filium esse verum & naturalem Dei filium testi-
 monia ex euangelis, & apostolicis litteris. 67. b.
 & seq.
 Filium creaturam esse profitentes damnati.
 326. d
 Filium non confiteretur, qui negat natum intelligit,
 qui putat ex nihilo 72. d
 Filium esse creaturam, quomodo hæretici osten-
 dant 30. d. col. 2
 Filium patre honore, dignitate, claritate, maiestate
 minorem esse Syrmij hæresis 322. f
 Filium non fuisse priusquam nasceretur, hæretico-
 rum dogma 61. e
 Filium & patrem Constantius, negat asserens so-
 lum adoptionis esse nomina. 290. b
 Filium similem esse patri, sed non Deo hæresis.
 293. a
 Filium innascibilem qui dicunt, aut eius tantum
 partem ex Maria natam esse, item qui dicunt
 iuxta præscientiam seu prædestinationem eum
 ex Maria, & non ante secula ex patre apud
 Deum esse, & omnia per ipsum facta fuisse ana-
 themizati 338. e. f. & 141. a. b
 Filium ab omni æternitate ab æterno Deo patre
 natum esse ante omne tempus inenarrabiliter,
 subtili ratiocinatione probat Hilarius 268. c. d.
 & seq.
 Filium imaginem Dei esse non est idem quod in-

Index rerum & verborum

invisibilem Deum esse 324.e
 in Filium non cadit necessitas aut defectus. 255. b. c
 Filium genitum à Deo sapientiam quid sit quod
 præparanti Deo cœlum adfuit 276. a. b
 in Filium non cadit demutandæ naturæ necessi-
 tas 258. a
 per Filium loquitur nobis pater 178. a
 Filium prolativum verbum Dei dicentes anathe-
 matizantur 338. f. & 342. b
 præter Filium non est alius Deus quomodo intel-
 ligendum 51. e. f
 Filium sine patre nemo cognoscit 69. f
 Filij Dei sumus 1051. e
 Filij non sumus nos nati sed facti, non generati,
 sed acquisiti 264. d
 Filij Edom, quid denotent 1090. d
 Filij excussorum, qui 1017. b
 Filios Dei esse pacificos 477. b
 Fimbriæ vestimenti Christi sanant 503. f
 Finis. In finem intellectus, quid 670. e. f
 Finis, quid 670. f. & 769. b. & 248. a
 Finis legis Christus, quomodo 247. d. 909. b.
 & 1036. c
 Fines qui inhabitent 769. b
 Fines inhabitantes cur timent 769. e
 Fines deserti pinguescent, quid 772. b. c
 Fleuit Christus in Lazaro, quid 223. b
 Fleuit Christus non sibi, sed nobis 226. c
 Flumen quod aqua repletur, quid 770. d
 Fœnum, quid in scriptura significet 488. e
 Fœnum ædificiorum, quid 1029. d. e
 Folia doctrinam verborum Dei significant. 628. c
 Folia non defluent, quid 628. c
 Foliorum natura 628. b
 Fons vitæ Deus 752. b
 Forma, vultus, facies, imago, idem sunt 830. d
 Formari & repleti ut differant 1117. e
 Formæ Dei euacuatio non est abolitio naturæ.
 154. f
 Formam servi assumpsisse & in forma Dei esse,
 quid 205. a
 Fortuitis motibus omnia agi dicentes arguuntur.
 761. a
 Forum pro seculo 562. c
 Fortes captantes animam, qui 730. b
 Fragmenta Hilarij, esse Hilarij probatur. 364. a
 Fragmenta Hilarij antiquis nota esse 364. b
 Fratres omnes sumus 586. f
 Fratres Christi sumus 672. a
 Fratres secundum qui Christus habet 240. d
 Fremitus contra Christum 635. d
 Fructus centesimus, quis sit 562. a
 Fructus quem dabit lignum in tempore suo.
 627. f
 Fructus ventris Christi, quomodo sumus. 1051. d
 Fructum suum terra dedit, quid 790. c
 Fuga inimicorum Dei 791. a. d
 Fulgur, quid 1070. d
 Fumus ascendens, quid 767. d
 Fumus & cera liquecente impiorum interitus si-
 gnificatur 791. e
 Fundamentum Ecclesiæ fides 546. e
 Fundamentum Ecclesiæ Christus 664. b
 Fundamentum nobis est Christus 1090. f
 Fundamento fidei, quod est Christus eruto, nulla

nobis reparationis per pœnitentiam spes reli-
 qua 1091. a.
 Funes peccatorum, qui 886. f. & seq.
 Furem cur Christus diabolum vocet 589. e
 Futurorum præscientia solius Dei est 185. f
 de Futuris non debemus sollicitari. 486. a. & 489. c

G.

G Alaad, quid indicet 740. b
G Galbanum & onyx ignem & terram signi-
 ficant 1133. a
 Galilæos in Iudææ finibus curat Christus, typica
 ratio 556. f
 Gallinæ Christus se comparat 583. d
 Gaudium matutinum, quid significet 1148. d
 Generatio æterna filij ex patre æterno 15. a. col. 1
 Generatio omnis à generante se non est aliena.
 174. f
 Generatio filij Dei ex patre omni creaturæ inscu-
 tabilis 14. b. col. 1
 ante Generationem filij Dei, nec tempus, nec spa-
 tium, nec seculum vllum fuisse 334. a
 inter Generationem patris & natiuitatem filij nul-
 lum medium esse ostenditur 268. e
 de Generatione filij Dei carnis cogitationes.
 21. e. col. 2
 Generationes duæ 907. a
 Generationem filij Dei non naturalem natiuita-
 tem ex Deo esse, hæretici contendunt, sed sub-
 stantiæ creaturam 64. d. & seq.
 Generatio æterna filij non ideo est neganda, quod
 sensum & sermonem humanæ naturæ superet.
 25. c. col. 2
 Genesareth ciuitas Iudaici populi habet speciem.
 499. f
 Gentes cubile diaboli fuerunt 1048. a
 Gentes bella volentes Deus dissipat, quid 811. f
 Gentes irridendi, cur 732. f
 Gentes frementes populum contra Christum pro-
 clamantem significat 635. d
 ex Gentibus duplex vocatio 566. d
 Gentes in die iudicij Iudæos condemnabunt.
 528. b
 Gentes per mulierem Christi caput in domo Si-
 monis leprosi vnguento perfundentem adum-
 brantur 595. b
 Gentes per fœnum in scriptura intelliguntur.
 488. e
 Gentes per canes intelliguntur 491. b
 Gentes omnes Christo à patre in hæreditatem da-
 tæ sunt 649. a. b
 Gentibus socia est infidelitas 535. a
 Gentium plebs in vxore Pilati significatur 603. f
 Gentium salutis sacramentum in Centurionis
 puero significatur 494. f
 à Gentium viis quatenus Apostoli abstinere iu-
 bentur 506. b
 Gentium forma infantes ad Christum adducti &
 ab Apostolis inhibiti 557. e
 Gentibus fides prædicata domino gaudium ad-
 fert 520. e
 Germinij ad Rufianum, Palladium & cæteros re-
 scriptum 422. f
 Gella legati in fide vera, vbi præuaricati sunt Epi-
 scopi 452. f
 Gladius in

In D. Hilario memorabilium.

Gladius in scriptura, quid denotet	513.d. & 755.f
Gladius bis acutus, quis	1194.f
Gladius vibratus	642.b
Gladius potestatis signum	1194.e
Gladio videntes an omnes perimendi	611.e
Gladium in suum locum iubetur conuertere Petrus	601.f
Gloria mundi spernenda	474.f
Gloria humana non affectanda	484.b
contra vanam Gloriam	994.d
Gloria omnis non verbo, sed carni acquirebatur	171.c
pro Gloria Dei moritur Lazarus	160.f
Gloriandum in quo, & in quo non	672.f
Glorificatur Deus in filio hominis, quid	171.e. f
Glorificari filium hominis, & glorificari in filio hominis Deum, non idem est	172.b
Gradus quindecim templi, qui sint	964.e
Græcorum est sapientiam poscere	27.f. col.1
Grano synapis Christus se comparat	531.a
Gratis Christus passus est, id est, sine causa.	819.f
& seq.	
Gregorius Cappadox Alexandrinæ Ecclesiæ prædo	380.e
Grossus ficum anteiens, quid	570.c. d
Gustatus mortis, quid	548.f
Guttur, quid denotat	1194.d

H.

H abitare fratres in vnum, quid	1056.b
Habitatio Dei, quæ	986.f. & seq.
Habitatio corporalis, quæ sit	145.e
Habitatio quæ ex nobis Deo digna est, Dei templum est	1095. a
non Habenti, quomodo aliquid auferri possit.	594. b
Hæmorrhoiſſa. De Hæmorrhoiſſa, cuiusque fide	503. c
Hæreditas domini, quæ	1015.e
Hæreditas sancti, quæ	744.d
Hæreditas sanctorum, quæ	924.e
Hæreditas quam in scriptura	796.c
Hæreditatem gentium Christus poposcit & accepit	648.e
Hæresis Syrmij patre filium honore, dignitate, claritate, maiestate minorem esse	322.f
Hæresis de intelligentia, non de scriptura est.	12.a. col.1
Hæresis nascitur è scriptura male intellecta.	12.a. col.1.
Hæresis Arii	5.f. col.2
Hæresis Ariana patrem Deum instituendi orbis causa filium genuisse	415. c
Hæresis est dicere filium similem esse patri, sed non Deo	293. a
Hæresis quæ filium creaturam profitebatur, damnata	326.d
Hæresis de filio Dei, quod tantum sit creatura longè latèque grassata est	54. d
Contra hæreses omnes scriptura remedium intertit	16.c. col.2
Hæreses Manichæi, Sabellij, Valentini, & Hierarchæ	31.b. col.1

Hæretici per porcos significantur	491. b
Hæretici vnde filium Dei creatum colligant.	326. d
Hæretici, quomodo filium Dei creaturam esse ostendant	30.d. col.2
Hæretici quare diuinitatem filio detrahant.	29.f. col.1.
Hæretici vnitatem patris & filij & Spiritus sancti nominum numero eludunt	334.e
Hæretici omnes contra ecclesiam conspirant, sed sed inter se dissentiunt.	89.c.d
Hæretici sunt, qui de non extantibus aut ex alia aliqua substantia, & non ex Deo, natum esse Dei filium affirmant	336.e. & 340.e. d
Hæretici quibus sacræ scripturæ locis diuinitatem Christi & cum patre coæqualitatem refutare contendunt	8.c.d. col.2. & seq.
Hæretici perperam scripturam pro se torquere ostenduntur	29.f. col.1
Hæretici qui patrem non secundum naturam suam geniti ex se filij patrem dicunt	328.c. e
Hæretici vnitatem naturæ patris & filij ad vnitatem & consensum animorum referunt.	119. c
Hæretici qui intemporalem filij natiuitatem ad vnicam & singularem diuinæ essentia substantiam referunt	331.e
Hæretici fidei nostræ veritatem ostendunt.	91.d
Hæretici omnes scripturas iactitant	310.c
Hæretici plures cur filium secundum diuinitatem patri similem dicunt	329. c
Hæretici Iudæorum impietatem imitantur.	102.c. d
Hæretici, qui filium secundum efficaciam tantum non secundum essentiam patri similem esse dicunt	327.e
Hæretici confusis permixtisque verbis veritatem eludere solent	328.d
Hæretici qua occasione decepti diuinitatem filij negent	149.c. f
Hæreticorum opiniones variæ de incarnatione Christi	5.d.f. col.2
Hæreticorum errores de Christo	799.f
Hæreticorum dissensio fidem confirmat	89.d
Hæreticorum artes	86.e
Hæreticorum imprudentia	63.a
Hæreticorum hypocrisis	763.f
Hæreticorum somnia de incarnatione Christi.	203.e
Hæreticorum error, alium euangeliorum & alium legis Deum asserentium	1095.c
Hæreticorum præcipuorum de Christo opiniones	91.c
Hæreticorum argumentum: Deus vnus est, ergo filius non est Deus.	29.a. col.2
Hæreticorum dolus & philosophorum subtilitas nihil contra dominum valent	760.e
Hæreticorum doctrina dolosa est	1121.a
Hæreticorum inexcusabilis impietas qui diuinitatis honorem Christo detrahunt.	83.a
Hæreticorum excusationes	1135. b
Hæreticorum nomina à synodo reiectorum.	408.a
Hæreticorum dogma, filium non fuisse priusquam nasceretur	61.e

Index rerum & verborum

- Hæreticorum obiectiones quod Christus non sit
 Deus 236.c
 Hæreticorum Sabellij, Hebionis, Arij dogmata de
 filio Dei 12.c.c. col.1
 in Hæreticis refutandis Hilario duplex cura pro-
 posita 117.d
 ad Hæreticis contradicendum, vel cum vitæ peri-
 cohortatio 286.a. & seq.
 contra Hæreticos qui negant filium patri æqua-
 lem, licet similem agnoscant 353.a
 contra Hæreticos qui Christi assumpti corporis
 dispensationem ad diuinitatis contumeliam
 & impietatis causas de salute nostra rapiunt.
 238. f
 contra Hæreticos qui dicunt filium patri esse æ-
 qualem sed non Deo 294.b. & seq.
 contra Hæreticos qui Christum creaturarum esse
 affirmant 260.a. & seq.
 contra Hæreticos qui patrem eundem esse quem
 filium affirmant 329.c. f
 contra Hæreticos qui ideo Christum Deum ne-
 gant, quod vnum tantum Deum esse sacræ lite-
 ræ affirmant 135.a. c
 Hebion hæreticus 7.d. col.2
 contra Hebionem testimonia 17.a. col.1
 Helias in transfiguratione Christi conspicitur.
 549.b
 de Helia mota quæstio 549.f
 Hermon, quid 1058.f. & seq.
 Herodes & Pilatus reges terræ dicti 636.c
 Herodes vulpes est 756.a
 de Herode à Ioanne admonito historiæ mysticæ
 expositio 535.a. b
 Herodes volens occidere Ioannem nunc tristis
 est ipsius morte, quid 535.d
 Herodis furor in infantes, quid 468. a. b
 Herodiadis filia saltans 535.b
 Hieremiæ testimonium de filio Dei 39.e. col.2
 Hierusalem, quid sonet 1188.d
 per Hierusalem non iurandum 482.c
 Hierosolymæ occasus, quando futurus erat.
 585. a
 Hilari animo Deo seruiendum 1062. b. c
 Hilarius quid de rebus diuinis secundum aposto-
 licam doctrinam sentiat exponit 349. d
 Hilarius de synodis fidei Catholicæ contra Aria-
 nos & præuicinatores Arianis acquiescentes.
 318. e. f
 Hilarius de Syrinij hæresi ecclesias præmouet.
 322. d
 contra Hilarium Auxentij Mediolanensis episco-
 pi epistolæ ad Valentinianum & Valentem Au-
 gustos Imperatores 317.a
 Hilarius ab Auxentio damnatus 316.b. c
 Hilarij fragmenta esse Hilarij probatur 364.a
 Hilarij contra Arianos liber 311.c
 Hilarij propter fidem exulantis ad Constantium
 scriptum 366.b
 Hilarij de filio Dei pia confessio. 282. e. f
 & seq.
 Hilarij ad Deum oratio in qua fidem suam quam
 ex sacrarum scripturarum oraculis hausit com-
 memorat 65.b. c. & seq.
 Hilarius subtili ratiocinatione probat filium ab
 æterno patre esse ante omnia tempus inenarra-
 biliter 268.c. d. & seq.
 Hilarij ad Orientales episcopos sermo 354. d
 Hilarius à Saturnino in exilium detrusus.
 319. c
 Hilario duplex proposita cura in hæreticis refu-
 tandis 117.d
 holocausta, quid 783.b
 Holocausta medullata, quæ 784.b
 Holocaustomata legis non habent in se volunta-
 tis professionem 703.a
 Homo templum Dei 584.c. & 1044.b
 Homo habitatio Dei 1044.a
 Homo vmbre similis 1155.b
 Homo factum manuum Dei 1147.b
 Homo, quomodo ad imaginem Dei factus.
 1034. b
 Homo ad Patris & Filij imaginem conditus est
 42.c. col.2
 Homo triplex, carnalis, animalis, & spiritualis.
 665. b
 Homo per quem scandalum venit Iudaicum po-
 pulum significat 553.f
 Homo ille vnus malus & iniquus in scriptura, tra-
 ditorem Christi significat; in pluribus, populus
 Iudaicus significatur 1124.b. & 1130.a
 Homo perfectæ fidei, quis 493.a
 Homo durus metens vbi non seminauit, colligens
 vbi non sparsit, quis 563.e. f
 Homo nouus secundum Deum conditus est
 Christus 280.f
 Hominis creatio 1069.d. & 894.c
 Homo Christus factus nihil sibi dempsit, nobis
 profecit 1100.d
 Homo genitus quomodo maneat Christus in
 patre 106.f
 Homine nihil Deo charius 1070.a
 Hominem in quem finem Deus condidit. 640.a
 Homo cur filius Dei factus sit 22.b. col.1
 Homines omnes ex Adam primo parente nascun-
 tur 269.b
 Homousion vox in Nicena synodo recepta.
 357. f
 Homousion vox ab Arianis negata, cur 357.d
 Homousion & homœousion cur hæretici taceri
 voluerint, excusatio 359.b
 de Homousij voce hæreticorum corruptelæ.
 28.d. col.1
 Homousion non ideo abiiciendum quod malè
 intelligatur 358. f
 Honor Dei & hominum 159.d
 Honor Christi à Dei honore non separatur.
 160.c. e
 Honorem hominum Christus improbat. 159.e
 Hora in qua filius à patre clarificari orat, quæ
 22.c. col.1
 Horæ operariis constitutæ quid denotent.
 562. d
 Hospitalitas sit cum dignis 507. d
 Hostes Christi, qui sint 251. a
 Humana omnia initium sumunt, cum antea non
 fuisent 265.f
 Humanæ vitæ vsus 1.a. col.1
 Humanæ prudentiæ non est fidendum. 26.c
 col. 2
 Humanum genus oui confertur 554.c
 Humanæ

In D. Hilario memorabilium.

Humanæ naturæ necessitas	1043.c.d
Humilitas commendata	565.c.d
Humilitas maximum fidei nostræ opus est	1037.e
Humilitatis & mansuetudinis exemplum Christi	919.f
Humilitatis Christi præmium	920.e
Humilitatis præconium	858.d.e
Humilitatis nostræ est deprecari, magnificentiæ Dei est orari, fidei est postulari, confessionis & laudis est gratulari	1132.f
in Humilitate perfectæ beatitudinis est exordium	475.f
ad Humilitatem adhortatio	920.d
Humilitas Christi probatio est	1102.e
in Humilitate omnia præmia fidei continentur.	953.f
humiles in vallibus denotantur	772.e
Humilia quæ Deus excelsus respexit	1097.d
Humiliatio peccatoris emendatio peccati est.	890.f
Hymnus quid	706.b
Hypocritæ Scribæ & Pharisei	580.e.f
Hypocritæ & pseudoprophetæ gloriam ex verbi virtute sibi quærunt	492.e

I.

I acob cur sic dictus	695.d
Iacob potius quàm Abraham cur Deus elegit.	1065.f
Iacob ab angelo cum quo luctabatur, benedici cupit	45.f. col.1
Iacob populum iuniorem qui ex gentibus crediturus est significat	695.e.f
Iacobo Deus in homine apparuit	36.d. col.2
Iactantia nulla in Dei operibus	21.a. col.2
Iacula sermonum, quæ	713.b
Idumæa sedes Esau	741.c
de Ieiunio Christi & fame	473.a
Ieiunant, qui	502.f
Ieiunium inutile, quod	950.e
Ieiunium Phariseorum & discipulorum Ioannis.	502.d
Ieiunium Christianorum quale esse debeat.	484.f
Ieiunium Christo in opprobrium fuit	82.b
Iesse adolescentior filius in regem electus, quid denotet	946.e
Iesus, quid	694.d
Iesus, quomodo spiritu Dei & virtute sit vnctus.	243.c
Ignis consumens Deus	885.a
Ignis imago eterne natiuitatis filij ex patre	107.d.e
In igne Mosi Christus apparuit	280.a
Ignis in pueris tribus roris in modum temperatus.	1167.c
Ignis in quem pueri in Babylon coniecti sunt, vim & naturam suam amittit	216.c
Ignita iacula diaboli	1145.c
Ignorantia rerum diuinarum confitenda nobis & scientia deprecanda	896.c
Ignorantia voluntaria veniam non meretur.	955.a
de Ignorantia Christi	183.c. & seq.
Ignoratio Christi dispensatio potius quàm ignorantio est	186.c.d

Ignorantia error humanis est	355.f
Ignorans Deus, quomodo est, quod tamen non ignorat	186.e
Ignorat Deus peccatores	632.b
Ignorare quod credas, non tam veniam, quàm præmium habet	121.e
Illuminatio vultus Dei super nos	787.f
Imago, quid sit	324.f
Imago Dei quomodo filius	141.d.e
Imago patris qualis sit Christus.	26.a. col.2. & 112.c
Imago patris filius est per operum virtutem.	142.
ad Imaginem Patris & Filij creatus homo est.	42.c. col.2
Immisericordem Deum prædicantes arguuntur.	1095.e
Imperfectum Dei quomodo viderunt oculi.	1115.a.b
Imperfectum quomodo ad Deum referri possit.	1115.a.b
Impietas quid propriè	623.b
Impietas nihil habet sapientiæ	47.f. col.1
Impietas summa intellecta non credere, aut intelligentiam corrupisse credendi	121.e
Impius & peccator vt differant	622.f
Impij non resurgunt ad iudicium, quid	631.d
Impiorum consilium & disputationes	623.d
Impiorum pœna	629.d
Inania hominum opera	1011.a
Inaurire orationem, non despicere, & intendere alicui, vt differant	706.d
Inauriuit Deus orationem Chananæ	706.f
Incarnatio Christi	17.d. col.1
Inarnationis mysterium magnum	237.f
de Incarnatione Christi variæ hæreticorum opinioniones	5.d.f. col.2. & 203.e
Incarnationis Christi & mortis vtilitas.	5.d. col.1.
ante Incarnationem Christum fuisse contra hæreticos	10.b. col.2
Incarnationis Christi finis patefactio voluntatis Dei	22.b. col.1
Incarnationis mysterium Abraham agnouit.	35.d. col.2
Incarnationis Christi modus, dignitas & præstia explicatur	17.b. col.2. & seq.
Incensum quid	784.b. & 1132.d
Incensum orationes denotat	1133.b
Indignatio pij amoris	821.e
Inebriamur, quando	771.b
Infantes ad Christum adducti & ab apostolis inhibiti gentium forma sunt	557.e
de Infantibus ab Herode occisis	468.c.d
Infidelis anima naufraga	677.a
Infidelis omnis è tabernaculo Dei euellitur.	678.c
Infideles paruuli sunt, cur	1058.b
Infidelium numerus maior numero fidelium.	819.e
Infidelitas periculosa	488.e
Infidelitas omnis stultitia est	27.b. col.1
Infidelitas Iudæorum destructionis eorum causa.	677.c.f
Infidelitas socrus Petri nuncupatur	495.f

Index rerum & verborum

Infidelitatis affectio in focu Petri significatur 495.e		gimus 976.f. & 951.a	
Infidelitatis opprobrium 519.a		Inuicatorum & venire reculantium, & inuitantes occidentium poenæ 574.f	
Infirmas humana 689.b		Inuocare Dominum non inuocant, qui 691.c	
Infirmas in Christo naturalis non fuit, sed assum- pta 821.a		Ioannes Baptista formam legis præfert 534.f	
Infirmas humana per seipsam non prouehitur in coelestem scientiam 905.a		Ioannes Baptista lucerna erat 918.c	
Infirmas nulla in clarificatione Patris & Filij. 23.b. col.1		Ioannes Baptista discipulos suos ad Christum cur mittit 516.f	
Infirmas Christo secundum carnem conue- niunt 194.d.e		Ioannes ob admonitionem Herodis in carcere positus 535.a.b	
Infirmas humani generis Christus suscepit. 604.c. & 820.f		In Ioanne quæ consideranda 469.e	
Infirmas humanæ Deus conscius est 690.a		Ioannis caput in disco 525.f	
Infirmas humanæ est afflictiones malas æsti- mare 919.c		De Ioannis prædicatione 469.d	
Infirmus Christus an sit, quod honorificari po- stulet 165.d		Ioannis vestimentum pilis camelorum attextum, quid 470.a	
Infirmum quodque in Christo ad humanitatem referendum 1100.f		Ioannes omnibus prophetis maior 518.b	
Ingeniti imago est, qui genitus est 24.f. col.2		Ioannes cur de Christo vt dubius quæsiuit 516.f	
Inimici diligendi 483.f		Ioannis euangelistæ sublimis de Christo doctrina 15.a. col.1.	
Inimici Christi subiiciendi sub pedibus, quinam sint 251.c		Ionas de ventre ceti tanquam de inferno clamat 818.c.d	
Inimicos odisse lex permittit 483.f		Ionæ prophetæ signum 544.e	
Initium sapientiæ timor domini 872.c		Ionæ se Christus comparat 544.e	
Iniquitas omnis à diabolo 1139.d		Iob à Deo permissus tentari 846.e	
Iniquitatis & peccati discrimen 1035.c		Iordanis arefactus, quid 777.f. & seq.	
Iniquitas tanto minus venia digna quanto magis æquitas ignorata non fuerit 582.c		Ioseph apostolorum typus. 469.c	
Iniqua poscentibus adulatione non famulandum 668.b		Ioseph ab Aramatia apostolorum speciem haber 606.d.	
Innascibilem filium fides nescit 336.f. & 346.e		Cur Ioseph potius quàm Mariæ natiuitas recense- tur 465.b.c	
Inobedienciæ maledictum 520.b		Ira Dei, quid 641.c	
Inquietudo opulens 1.b. col.1		Ira Dei cita 658.c	
Inquisitores in rebus diuinis arguuntur 229.d.		In iram deducuntur, qui 717.d	
& seq.		Irasci non nos decet persequentibus cur 1026.a	
Insidiarum plenus est mundus 1139.a		Isaac in campum egressus exercitationis Christi figura 707.c	
Insolentes sunt homines in rebus secundis 993.d		Isaia testimonium Christum esse creatorem cœli & terræ 260.f	
Insolentium hominum diuersa genera 990.a.c		Israel, quid 976.b	
Contra insolentiam 667.b		Israel Deum videns est 661.d	
Intellectus ex fide est 4.e. col.2		Israel populus Dei 1074.f	
Intelligentia humanæ rationis proprium officium 687.d		Israel qui sit hodie 48.c. col.1	
Intelligentia dictorum est ex causis assumenda di- cendi 31.e. col.2		Israel inuitatus ad nuptias est 574.c.d	
Intelligentia dictorum aut ex præpositis aut se- quentibus expectanda 148.b		Israel æternæ vitæ munera sub peccatis & seculi voluptatibus vendidit 535.b	
Intelligentia horum verborum, quæ non deputa- bitur alter ad eam 40.b. col.2		Israel hæres consignati testamenti, pactum amisit professæ obseruationis 956.b	
Intelligentiæ donum Dei munus 245.f		Israel quatenus primogenitus filius dicatur. 264.c	
Intelligentiæ non exiguum est meritum 687.d		Israel cur sic dictus 695.e	
Intelligentiæ humanæ infirmitas non præiudicat diuinis 262.d		Israel possidetur, quis 1066.d	
Intelligentem non faciunt præcepta, sed præcepta re & opere expleta 915.f		Israel vbique exul 1075.b	
Intendit Dominus in sceminam ex fimbria peten- tis salutem 707.a		Israel post plenitudinem gentium ad Ecclesiam vocandus 510.e	
Intenditur in eo qui orat, quando 706.f		reliquum de Israel saluabitur 733.d.e	
Interior homo & exterior vt differant 1034.a.b		in Israel conseruando quem ordinem Deus te- nuir 555.a.b	
Interrogationes Dei, quid significant 967.d		ex Israel duæ sunt vocationes 564.c	
Interrogationes hæreticorum cum suis obieccio- nibus, quod filius non sit Deus 118.a		Iter ad patrem per filium est. 110.b	
Inuisibilia per visibilia comparisonem intelli- gimus 976.f. & 951.a		Itinera Dei visa quæ 808.c	
		Iubulum, quid 774.d	
		Iubileus annus 955.d	
		Iudas ministerium diaboli fuit 1025.f	
		Iudas non interfuit cœnæ. 596.c	
		Iudæ osculum 601.b.c	
		Iudæ Iudæ	

In D. Hilario memorabilium.

Iudæ ignominiosa mors.	602.e
De Iuda proditore querela	710.f
Iudæi capti & in Babyloniam deducti	1085.c
Iudæi dispersi per omnes gentes	733.f
Iudæi viri sanguinum	728.a
Iudæi quia filium non venerantur, nec patrem honorant	47.f.col.2
Iudæi fidem non habentes etiam ipsam legem quam habebant amiserunt.	551.a
Iudæi abnegantes aduentum Domini, quæ de Christo prædicta, ad David referunt	1040.c
Iudæi falso de Deo, quod sit pater eorum gloriantur cum Christum non diligant	72.e
Iudæis primum Christus venit	541.d
Iudæis hæretici comparantur	102.c.d
Iudæi quando reiecti	680.e
Iudæis olim in iureiurando superstitio vñitata	482.e
Iudæos in omnibus orbis finibus Christi euangelio obrectaturos prædictio	580.f
Ad Iudæos cur Apostoli amandantur	506.c
Iudæos sine excusatione facit fides gentium	528.b
Iudæorum incredulitas	520.b.c
Iudæorum de Christo notitia	85.a
Iudæorum est signa postulare	27.f.col.1
Iudæorum initium secundum sanctificationem generis Abraham	1065.e
Iudæorum inanis præsumptio de gloria legis perempto Christo retinenda, in quo significetur	573.f.
Iudaicæ doctrinæ non admisceri iubentur Apostoli	545.c
Iudaici populi typus adolescens in euangelio	558.e
Iudaicæ infidelitatis pœna	569.e
Iudicare quomodo prohibeat Christus	490.a.b
Iudicabit Deus populum suum & in seruis consolabitur, quid	1074.f
Iudex Christus ostenditur ex lege	36.b.col.1.
& 44.a.col.2.	
Iudices seculares ne cognoscant causas clericorum	302.d
Iudices terre, sancti sunt	656.a.b
Iudicium omne quomodo pater filio, & cur dederit	99.d.e
Iudicium ad quod non resurgunt impij, quod	630.b. & seq.
Iudicium Dei effugere non possumus	1109.c
In Iudicium alij assumendi, alij relinquendi	589.a
Iudicij diuini memoria nunquam nobis excidere debet	870.d
Iudicij dies omnia reuelabit	511.a
Iudicij dies cur absconditus	588.f. & 189.a
Iudicij extremi signa	587.c
Iudicij humani arbitria fugienda	482.c
Iudicia Dei & iudicia oris Dei, quomodo differant	850.e
Iudicia mentis non verbis significanda, sed rebus explenda	969.c
Iudiciorum præsentium & iudiciorum æternorum differentia	897.b
Iugum abijcere & vincula rumpere vt differant.	636.f.
Iulianus Cæsar	306.f

Iunior filius qui ad opus se iturum spondit, quis	571.d. & seq.
Iurandum in Deo	756.b
Iurandum per Christum	48.c.col.2
In iureiurando superstitio olim Iudæis vñitata	482.e
Iurandi religione opus non est in fidei simplicitate viuentibus	482.d
De Iureiurando	482.b.c
Iussu Dei omnia extitere, non sponte	1188.d
Iustus nemo ex lege est	502.c
Iusti timent & rident	681.b
Iustis quomodo Christus non venerit	502.c
Iustis lætitia est vindicta in peccatores	727.o
Iustus ex fide viuit	829.f
Iustorum expectatio quæ	1144.a
Iustitia Dei humanæ iustitiæ non coæquatur	1168.a.
Iustitia sola quomodo moderatur magnitudinem memoriæ & sanctificatis Dei	1167.b.d
Iustitiæ encomium	932.a
Iustitiæ diuinæ & humanæ discrimen	1168.a.b
Iustitiæ sermo communis est, sed æqui iudicij studium & consuetudo paucorum	725.a
Iustitiam quis verè loqui censendus	725.a
Iustificat fides sola	500.c
Iustificationes diuersæ sunt	845.a.c
Iuuenis in euangelio ad Christum accedens Iudaici populi typus	558.b
Iuuenis euangelicus arrogans ex obseruatione mandatorum Dei	156.a
A Iuuentute Deo seruiendum	847.c.f

L

L Abijs iniquis & lingua dolosa, qui sint	966.f
Labor Ægypti quid significet	38.e.col.2
Labores fructuum suorum qui manducent	1020.d.
Lac coalescens, quid denotat	801.c
Lacte potantur, qui	1039
Lachrymæ, pœnitentiæ verè argumentum	943.b
Lachrymæ Christi in legatione sunt ad veniam nobis obtinendam	717.f
Lacus, quid denotet	1148.b
Lætari lætitia, quid	792.a
Latabatur filius ante patrem in creatione mundi, cur	34.b.col.1
Lætitia & exultatio quærentibus Deum	835.f
Lætitia post Iordanim transgressum, quæ	778.b.c
Lampades, quid	591.a
Lampadum assumptio, quid	591.d
Lapis ostio sepulchri Christi aduolutus	606.f
Lapsum in errorem quibusdam vtilem esse, exempla	388.c.f. & seq.
Lapsus quorundam antea strenuorum & fortissimorum fidei propugnatorum, exempla	389.b
Laqueus, quid	1139.b
Laquei & scandali discrimen	1139.b
Laquei nobis prætensi, quinam	996.b
Laquei huius seculi quàm varij	923.c.f
Laqueis vita nostra exposita	1125.f
Latum mandatum Dei, quomodo	911.a.b
Latrones cum Christo crucifixi	605.a.d
Laus benedictioni præstat	1064.e

Index rerum & verborum

Latus patris omnis à filio	23.e.col.2	Leges Dei æternæ	876.a.c
Laus vniuersa ex rerum admirabilitate proficiscitur	832.a	Liberum arbitrium	961.e.& 640.e
Laus Deo cur tribuenda	833.a.& 1065.c	Libertas ibi, vbi spiritus Domini	19.c.col.1
Contra laudis humanę confertationem	484.b	Liberæ voluntatis filius ostenditur	178.b
Laudandus Deus constanter	781.c	Liberij episcopi vrbis Romæ ad catholicos episcopos Italia, epistola	420.b
Laudandum nomen Domini, cur	1064.f	Liberij ad Orientales episcopos epistola	419.a
Lazarus pro gloria Dei moritur	160.f	Liberij ad Orientales episcopos epistola altera	426.d
Lazari & diuitis epulonis comparatio	991.b.c	Liberij antequam in exilium iret epistola ad Eusebium, Luciferum Dionysium in exilium constitutos	425.a
Lector optimus, quis	6.f.col.1	Liberij antequam in exilium iret & ad Cæcilianum, & Ossium de Vincentio Capuensi epistola	425.f
Lectus. In lecto vnus assumendus, alter relinquendus	589.c	Liberij de exilio ad Vincentium epistola	428.b
Leo animalium omnium Dominus	1045.c	Liberij de exilio ad Valentem, Vrsatium, & Germanium epistola	427.c
Leo intrepide dormiens Christus est	1045.d	Liberij laus in restituenda ecclesia & destruenda Ariana hæresi	368.f
Leo terrori est omnibus animalibus, ipse intrepidus dormit	1045.c.d	Liberio lapsus in hæresim vtilis fuit, quomodo	389.e
Leprosus. De leproso quem curauit Christus	493.f	Libri viuientium & libri iustorum discrimen	829.e.f
Leprosus quem Christus curauit, quos mysticè significat	494.b.c	In libro viuientium, qui sunt	829.e.f
Lex vmbra est futurorum	44.c.col.2. & 551.c	In libro Dei scribi & in libro viuientium scribi, vt differant	1117.c.d
Lex vmbra futurorum præceptum lucidum	842.a	De Libro viuientium deleri Iudæi	829.e
Lex ad euangelia amittit	516.f	Librorum de Trinitate per suas classes distributio	6.d.col.2. & seq.
Lex saluare non potest	156.b	Lignum vitæ, quod sit	626.e
Lex via	866.e	Lignum fructum dans in tempore suo, quod	627.e.f.
Lex viæ iustificationum, quæ	867.c.d	Lignum plantatum iuxta decursus aquarum quod	626.c.f
Lex, iustificatio, præceptum testimonium, vt differant	838.b.c	Lilia non nent, cur	488.d
Lex de soluenda didrachma	551.c	Lilia Angelos significant	488.b
Lex in matre filiorum Zebedæi intelligitur	563.e	Lingua sapientis, quæ	674.d
Lex spiritum immundum ex Iudæis pepulit	529.e	Lingua quomodo iustitiam cogitat	674.c
Lex à Deo est, pollicitatio regni Israël ex lege est, & Christi ortus & aduentus ex lege est	525.a	Sub lingua Deum exaltare, quid	786.a
Lex Dei & lex oris Dei vt differant	892.b	Lingue humanæ finis & vsus	11.a.col.1. & 673.a
Lex peccata non remittit	500.c	Lingua periculosus lapsus	1134.b.c
Lex permittit odisse inimicos	483.f	Linguis tribus potissimum sacramentum voluntatis Dei, & beati regni expectatio prædicatur	615.d
Legis finis Christus est, quomodo	247.d. & 729.c	Linguarum diuisio quando facta	709.f
Legis dominicæ meditatio	625.d	Lingua ostium & sera apponenda	1134.b.c
Legis audientia & obedientia exigitur	580.b	Linguosus in psalmo Iudam proditorem denotat	1130.a.b
Legis ecclesia vidua est	1053.c	Linteamen quo Christi mortui corpus est inuolutum	606.d.e
Legis minima præcepta	480.a	Litera postulat, vbi sensus conscientie periclitatur	348.e
Legis summa atque epitome	578.c.d	Locus Deo sanctus, quis	794.b
Legis contumaces duræ ceruicis sunt	1027.f	Locis Deus non continetur	1052.d
Legis præcepta an adolescens ille in euangelio seruauerit	558.d.f	Locustarum quibus Ioannes vsus est in deserto	470.b
A Legis doctrina quatenus sit nobis cauendum	545.c.d	Longè positi ad fidem vocati, qui	777.b
Legis fiducia inutilis postquam Christus venit	581.d	de Longè quando intellexit Deus cogitationes.	1104.c
Lex specialiter dicta quid est	841.c.f. & 844.d	Loquitur Deus in ira, quomodo	642.e
Legis Mosaicæ secreta	633.e	Loquendi facultas cur nobis diuinitus concessa.	11.a.col.1
Legis difficultatibus laborantes Christus ad se vocat	521.b	Loquente Deo semel, duo audita, quæ	750.e.f
Legis sacramenta mysterium euangelicæ dispensationis præfigurant	44.c.col.2	Locutus cur non dicitur Christus, sed aperuisse os suum	475.e
In lege voluntas	625.c		Lucerna
In lege etiam contineri resurrectionis sperandæ fidem	577.d		
A Lege ad euangelium transitus	535.f. & seq.		
Legem Christus implet	479.e		
Ad Legem Christus adolescentem remittit	558.f		
Legi non est subiectus Christus	551.f		
Legi addit plura opinio	482.a		

In D. Hilario memorabilium.

Lucerna verbum Dei est	918.b
Lucerna parata Christo, cur	1055.a
de Lucerna seu lampade similitudo ab Hierarcha impio hæretico ad destruendam natiuitatis filij ex patre veritatem impiè vsurpata	60.e
Lucerna corporis nostri est oculus	485.d
Lucernæ ecclesiæ apostoli	918.b
Lucernam non oculendam, quid	917.c.f
Lucifer Calararum Sardinæ episcopus	367.f
Lucra nostra sunt & profectus nostri conformes effici gloriæ corporis Dei	258.c
Luctus, quid	822.d
Lugentes verè, qui sint, & quæ ipsos maneant præmia, & quæ consolatio	476.e
Lumen vocantur Apostoli	478.c
Lumen odit qui peccat	917.f
Lumen Ecclesiæ sunt sacerdotes	1116.a
Lux Christus est	1117.f

M.

M Agi. De Magis cum muneribus	468.a
Magi ex Ægypto venientes in veteri lege præfigurati, quomodo	812.b
Magi in Iudæam redire prohibiti, quid	468.
Magistri nomen an Christus in euangelio retrahet	156.f
Magistros secundum desideria sua homines cumulant	195.e
Magnificatur Deus, quomodo	836.b
Magnificatum Dei nomen super omnia, quomodo	1095.
Magnitudinem Dei opera testantur	1097.c
Magnus Deus est, quomodo	1165.d
Mala in eos qui inferunt reuertuntur	701.f
Mali meditatio est bonorum demutatio	297.c
Mali bonorum præsentiam vitant	987.f
Malorum præsentia fugienda	928.a
Malos Christus nescit	187.d.e
Malicia sub specie boni pessima	941.f
Maledictum erat legem violantibus	703.a
Maledictio legis Christus nos liberauit	703.b
Maledicunt sancti diem sui ortus, quomodo.	970.b. c
Manasses, quid denotet	740.b
Mandat Deus virtuti suæ, quomodo	900.a
Mandatum summum in lege	578.b. & 161.c
Mandatum Domini quid est	841.f. & 844.d
Mandatum domini latum, quomodo	911.a. b
Mandatum Dei, quomodo hæretici & Iudæi habeant, sed non exercent	913.a.b
Mandatorum ratio, quæ	851.f
Manichæi error de filij natiuitate	59.b
Manifestatio spiritus per donorum diuisiones est.	131. d
Manifestatio Christi in carne magnum est pietatis sacramentum	238.a
Mansiones plures in cælo pro dignitate diuersa habitantium præparatæ	765.d
Manfuetus Christus est	1042.a
Manfuerudinis præmium	476.d
Manfuerudinis & humilitatis exemplum Christus est	919.f
Manus quid denotet	977.a
Manus Dei Christus est	1157.e
Manus patris est manus filij & contra	102.a.b

Manus arida restituitur	523.b
Manus Christi quomodo doctæ ad bellum	1152.b
Manum replere & in sinum colligere quomodo differant	1029.f
Manuum eleuatio, quid denotet	754.c. & 1133.c
Manibus non manu homo formatus, quid & seq.	894.e.
Marcion quo præcipuo testimonio dogma suum de phantastico Christi corpore defendat	358.f
Mare seculum denotat	768.b
Maria ex tribu Iuda fuit	1045.c
Maria quomodo post partum fuerit cognita	467.c
Maria quomodo in vtero suo conceperit, & filium Dei peperit	17.d.col.2
Ex Maria quomodo natus sit Christus & 211.c	204.c.
Ex Maria cur factus non dicatur Christus	281.e
Ex Maria qui partem duntaxat filij natam esse affirmant, anathematizati	338.e. & 341.a.b
de Maria turpiter opinandi occasionem vnde nonnulli irreligiosi sumpserint	497.a
Maria quid Christo Dei filio ex se nato contulerit	202.c
ante Mariam Christus fuit	274.c
ante Mariæ partum Christum non fuisse, hæreticorum opinio	219.f
Mariæ plures filios non fuisse	467.f
Marthæ de Christo confessio	87.c
Martyrij honor	289.d
Martyrum exemplo plurimi ad fidem & martyrium conuersi	785.a
Martyrum votum, quod	783.c.f
Martyrum gloriosa mors	782.e
Mater & fratres Christi, quid significant	530.a
Mater filiorum Zebedæi legem denotat	563.e
Matthæus. De Matthæo publicano	601.e
Matthæi & Lucæ discrepantia in genealogia Christi describenda	465.a
In Matthæi euangelium canonum D. Hilarij cathalogus	461
Matutinum gaudium, quid	1148.d
Meditari inania, quid	636.f
Meditatio legis Dei quàm beata	908.a.f
Meditatio in factis	625.f
Medium Ægypti, quid	1072.b
Medium nullum inter generationem patris & natiuitatem filij	268.c
Mel Syluestre quo Ioannes in deserto vsus est, quid significet	470.c
Melchisedech Christum creatorem cæli & terræ agnoscit	260.f
Membra. Per membra corporis nostri Dei operationes significari	263.b
Memoriale, quid	1074.c
Mendacium gentium de Deo	776.f
Mendacium, quando vtile	666.f
Mens humana non est capax mysteriorum Dei	220.f
Mensa Domini, quæ	1022.f
Mensa scientiæ	827.a.c
Mensa lectionum dominicarum quæ	1023.a
Mensuræ tres farinæ, quid denotent	331.d.e
Mercēs fructus ventris, quæ	1016.a.c
Mercatus Æthiopum, quid significat	38.e.f.col.2
Meritum hominis non est, tantorum munerum impartitio	1154.f

Index rerum & verborum

Meritum præcedit præmium	931.d	Mors vincitur in subiectione inimicorum	251.e
Meritis alienis nemo iuuatur	591.f	Mors Christi est potestas, fiducia, triumphus	219.a
Messor. De messoribus in agrum mittendis	505.f	Mors est non credere	68.b
Metus furandi corporis Christi, quid	606.f	Mortis Christi fructus	5.d.col.1
Metum secularium motuum Christus improbat	498.e	Mortis Christi causa ex parte Iudæorum	294.b
Methodus optima in omni doctrina seruanda	10.c.col.1	Mortis deuictio, quid	251.c
Milia quatuor virorum congregata quid denotent	543.f	Mortis regnum, quod	1097.a
Militiæ nostræ stipendium est incorrupta æternitas.	255.d	Mors propter Christum oppetenda	515.a
Minimum, quid	516.a	Morte Christus non interceptus est	705.f
Ministri Dei ignis vrens	43.e.col.1	Post mortem libera non est voluntas	683.f
Ministri externæ potestatis iura non debent quærere	507.c	Mortem gustare phrasis	548.f
Ministri à Deo precibus expetendi	506.a	Mortem Christus quatenus deprecetur	209.b.c
Ministris cura secularium rerum relinquenda	507.a	Mortui in viuientibus, qui	794.d
Ministeria ecclesiæ & operationes	133.e	Mortuis nulla voluntatis libertas, nulla confessio	684.a
Ministros, qui conuicij lacerant	480.d	Motus terræ diei dominicæ, quid	607.a
In ministerio nihil venale sit	506.f	Motus diuersarum assertionum humanæ naturæ adiacentes, quomodo impendendi	916.b
Mirabilis Deus in sanctis, quomodo	814.c	Moyse Deus dictus	1067.d
Mirabilia, quænam hominibus	937.f	Moyse vnum esse Deum docet, nec tamen filij diuinitatem negat	32.c.d.col.1
in Mirabilibus super se, quomodo non ambulauit psalmista	1038.c	Moyse Deum ignorabat priusquam ei in rubo appareret	46.b.col.1
Miracula mortem Christi sequuta	22.c.col.2	Moyse Christo in monte transfigurato adstat	549.b
Miraculorum Christi finis seu ratio	28.b.col.1	Moyse cathedra	579.d
Miraculorum silentium cur Christus imponit	504.f	Moyse de filio Dei testimonia & seq.	32.d.c.col.1.
Miraculorum taciturnitas à Christo mandata, quid	523.e.f	Moyse quomodo Pharaoni in Deum datus	92.c.d
Mirificatus Christus est, quomodo	1112.d	ex Moyse libris producantur testimonia, quod filius sit Deus	32.d.c.col.1. & seq.
Miseretur sanctus non sui, sed cædentis	880.a	Mulier Christi caput vngens gentium typus	595.b.
Misericordia Dei terra plena est	888.f	De muliere quæ accessit ad Iesum in domum Simonis leprosi habente alabastrum vnguenti preciosi	595.a
Misericordia melior super vitas	753.f	De muliebris sexus resurrectione	577.
Missus vt mittens, filium & patrem significant	43.a.col.1.	Mulieres vngentes Christum ecclesiæ typus sunt.	1058.e
Moab generatio	740.f	Mulierculis primum resurrectio Christi patefacta	607.c
Moab olla spei suæ, quid	741.a.b	Mundus ab ornatu dictus	3.f.col.1
Modio synagoga comparatur	478.f	de Mundo variæ gentilium opiniones	776.c.d
Modestia reseruata cum aduersarijs	287.b	Mundus totus in maligno positus erat ante aduentum Christi	659.d.f
Mœsti erant Apostoli de Ioanne & Iacobo, cur	565.a	Mundus in his quæ nascuntur habet incrementi virtutem, non dominationis potestatem	148.f
Mola	553.d	Mundi sapientia stulta	14.d.col.2
Mola, quid denotet	589.b	Mundi corde	477.a
Molesti in ira fuerunt Christo quando	707.d	Munera domus Dei	765.f. & seq.
Mons Christus est	64.a	Munera à magis oblata, quid	468.a
Montes, qui	1000.c. & 1180.f	Munera quæ accipere prohibita sunt	669.d.c
Montes in scriptura	767.b.c	Murmuratio primorum operariorum quid denotet	563.a.c
Mons in lapidem, & ex lapide in montem, quid	999.b	Mutus & surdus & demoniacus gentus denotant	504.f
Montes in quos propheta leuat oculos, qui	973.c	Mutum os à Dei laudibus infelix	1089.f
Montes pro diabolicis potestatibus	1156	Mutationis officium præstandum	483.d
Mons Sion, quis	997.f	Mysteriorum Dei mens humana non est capax	220.f
Monumentorum apertio moriente Christo	606.b		
Mora sponsi, quid	591.c		
Mori Christus cur voluerit	1044.e.f		
Mori pro Christo vita est	200.a		
Morimur, quando	1120.c		
Morimur in Christo & in Baptismo conspelimur	930.c		
Mors terminum vitæ cunctis præscribit	817.a		
Mors in somno significatur	798.c. & 1045.a.b		
Mors in quos legitima	679.c		

N

Natiuitas Christi	17.e.col.1
Natiuitas filij ex patre	52.c
Natiuitas	

In D. Hilario memorabilium.

Natiuitas & creatio quomodo differant 277.c
& 326.e
Natiuitas perfecta non est vbi deputatur magis,
quàm generatur 265.b.c
Natiuitas perfecta non habet dissidentem origi-
nalis substantiæ diuersitatem 328.f
Natiuitas quid sit 327.a
Natiuitas solum testatur authorem 282.c
Natiuitas humana, quomodo se habeat 107.a
Natiuitas naturalis nullam filio demutationem
intulit 168.f
Natiuitas in Christo est, non exordium, dispensa-
tio, non diuisio 220.d
Natiuitas filij paternæ naturæ proprietatem in se
perfectè continet 178.a
De natiuitate Christi hæreticorum quorundam
errores 5.d.e.col.2
De natiuitate Christi hominum fanaticorum opi-
niones 31.b.col.1
Ex natiuitate ostenditur filius Dei esse verus Deus
95.c.d
In natiuitate Christi rationes humanæ 21.e.col.2
Natiuitatis terrenæ ad cœlestem nulla comparatio
58.f. & seq.
De natiuitate Christi opinio Sabellij & Hierarchæ
60.a.d
Natiuitatis filij quæ sit vera intelligentia 98.b
Natiuitatis filij Dei fides per facta eius & gesta do-
cetur 24.d.col.2
Natiuitatis filij Dei imago in igne 107.d.e
Natiuitatis Christi ex Maria virgine ratio 202.a
Natiuitatem filij æternam ab æterno patre subti-
liter probat Hilarius 268.c.d. & seq.
inter Natiuitatem filij & generationem patris nul-
lum medium esse ostenditur 268.e
Natiuitatem filij ex patre ab æterno hanc, quando
apostoli primum intellexerint 75.c
Ante natiuitatem filij Dei nec tempus, nec spatiū,
nec sæculum vllum fuisse 334.a
Natiuitatem suam ex patre sub exitionis nomine
Christus demonstrat 164.f
Natura pro Deo habita apud quosdam gentilium
2.c.col.1
Natura diuina non humanæ naturæ legibus me-
tienda 6.f.col.1
Naturarum duarum distinctæ operationes in
Christo 150.c.c
Naufragæ ecclesiæ, quæ sint 498.d
Nauis ecclesiæ typus 530.d
de Naui periclitante in mari 498.c
Necessitati an filius sit subditus 1177.d
Negare Deum corruptio est 686.b
Negatio Petri 602.b
Negligentiam audientium & incuriosam legen-
tium facilitatem dicti Dominici sermo pertur-
bat 630.c
Negotiator margaritam emens, quid 532.c
Negotium omne potestatis effectus est 519.f
Neutri inter pios & impios 630.f
In nihilum saluari 717.c
Nimis pro valde 1118.d
in Nicena synodo homousion vox recepta
357.f.
Nomen Domini bonum 684.d
Nomen Domini suaue, quomodo 1065.c
Nomen Domini cur laudandum 1064.f

Nomen Dei nunquam fuit incognitum	24.b.
col.2.	
Nomen Christianum est nomen nouum	48.f.
col.1.	
Nomen Dei uerè Christo tribui	92.a
Nomen Dei super omnia magnificatum, quomodo	1095.b
Nomen naturæ, non nomini natura componitur	35.a.col.2.
Nomen officij non adfert demutationem naturæ	43.d.col.2.
Nomina etiam non natorum in prophetis edi	609.f
Nomen Dei, quod	1095.b.d
Nouilibri de Trinitate argumentum	8.a.col.2
Nouacula dolum faciens	674.f.& seq.
Nouaculæ vsus	674.f
Nox ex die diuisio temporum est	605.d
Nocte media cur surgit propheta	887.c
Nocturno tempore præcipue Dei hominis recordandum	880.f
Nubes, quid	1179.f
Nubes doctrinam apostolicam significant	1070.b
Nubibus cælum subtegatur, quid	1180.c
Virtus Dei in nubibus, quid	813.e.f
Nubibus præceptum ne super vineam Israel pluerent, quid	813.f
de Numelarijs è templo eiectis,	568.b
Nuptiæ, quid	591.c
de Nuptijs parabola	574.a
Nuptiæ factæ à patre filio, quid indicent	574.b
Nutrit Deus suos	713.d
de Nutrientibus	586.b.f
O	
O bedientia mortis non est in Dei forma	154. e.
Oblectatio belluina	1.c.col.1
Oblectatio belluina respuenda, cur	1.a.col.2
Obligationes in quas non declinandum, quænam	1002.b
Obscuritas in psalmis	610.d
Obscuri sumus, quando	1146.e
Obtrectatio condemnatur	732.c
Occasus	792.f
Occidentalis ecclesia à Constantio infestata	291.c
Occidentalium fides & perfidia	416.d.e
Occiditur peccator, quando	1120.b
Occultanda quædam mysteria corde	849.c.
Occursus. In occursum gentes Deus visitauit, quando	731.c
Ocium sine opulencia, & opulencia sine ocio, malè potius materies, quàm boni occasio	1.b.col.1
Ocium & opulencia inter homines maximè optanda & potissima haberi	1.b.col.1
Ociosi dicti ratio reddenda	527.f
Octauilibri de Trinitate argumentum	8.col.1
Oculus est lucerna corporis nostri	485.d
Oculi deficiunt, cur	933.e
Oculi qui à vanitatibus auertendi	871.e.f
Oculi mentis quàm præstent oculis corporis	973.a
De oculo eruendo	481.c

Index rerum & verborum

Oculi eleuandi, sed non ex alio in aliud	1038.a	Ora vestimenti, quid	1058.d
Oculi potiores partes corporis, quid denotent	115.d	Orandum vbique, idemque secretè	484.c
Oculi ecclesiæ apostoli sunt, quomodo	1115.d	Oravit Christus pro nobis	212.f. & seq. & 231.e.f
Oculi ecclesiæ & lumen sunt sacerdotes	1116.a	Oratio via veritatis consequenda	491.d
Oculos à Deo deflectere non licet	687.f	Oratio sine charitate erga proximum est infructuosa	481.a
Oderunt quæ loquuntur, qui	666.d	Oratio Christi in horto	599.b
Odium honestum, quod	926.f	in Oratione vitetur multiloquium	484.c
Odium religiosum, quod	1121.d	per Orationem idoneos ministros à Deo consequimur	506.a
Odio habendi parentes, qui	926.c	Orationis Christi constantia & confidentia	699.b.c.
Odio habere parentes, quomodo Christus præcepit	926.b.e	Orationem audiri postulat Dauid, non addit, meam, cur	764.b
Odor bonus Deo sumus	1057.e	Orationes nostras Deus non negligit	701.b
Oderatorum quatuor genera ex quibus incensum constat, quid significant	1132.e. & seq.	Ordines consistentium in synagoga	963.f
Offeruntur munera à templo, quomodo	810.e.f	Oriens ex alto Christus est	812.f
Officium fidei, quod	4.c.col.2	Ascendit Deus super cælum ad Orientem quid	812.f
Officium veri theologi	11.a.col.1	Orientalium definitiones de filio Dei	324.e. & seq.
Og quid sonet	1072.e	Originis dignitas in quibus consistat	470.d
Ogdoas in euangelio	614.b.c	Os ad ecclesiam, quomodo refertur	1115.d
Oleris vice Israel fuit, prædicatio prophetarum	531.b	Ossa spem æternitatis significant	693.b.d
Oleum quid denotet	1136.f	Ossa Deus dissipat, quid	693.b.e
Oleum fructum misericordiæ significat	485.a	Os Dei, quod	892.c
Oleum boni operis est fructus	591.b	Osculum Iudæ	601.b
Oleæ præfractis ramis ob infidelitatem, gentes fidelis sunt ex ignobili oleastro insitæ	682.e	Osius & Luciferus fortissimi fidei propugnatores, quomodo postea defecerint	389.b
Oliua	682.d	Osij fides de filio	372.c
Omnia quæ patris sunt, mea sunt, quomodo intelligendum	144.b	Oui humanum genus confertur	554.e
ὁμοῖς σιωῶ vocem cur Ariani deuinent	293.f	Ouem, id est hominem quærens Christus est	554.e
Onyx & galbanum, terram & ignem significant.	1133.a	Oues nonaginta nouem relictæ cœlestis multitudo est	554.f
Opes veræ & diuinæ, quæ	851.b		
Operatio fidei respondere debet	666.d.e		
Operationes Dei per membra corporis nostri significari	263.b		
Opera Dei omnia ex misericordia	1083.e		
Opera Dei cur laudanda	1166.a		
Opera filij opera patris sunt	1083.e		
Opera nostra in sancta eleuanda, quomodo	1061.f.		
Opera Dei, quomodo fiant ratio intelligere non potest	299.e		
Opera Christi de se testantur	1158.c		
Opera iustitiæ siue misericordiæ Dei insufficientia	683.c		
Opera Christi patris testimonium sunt	158.e		
Opera bona sine fide inutilia sunt	666.b		
Opus salutis nostræ non in sacrificio est, sed in misericordia	522.f		
Opus patris & opus filij vnum opus Dei est	100.a.b		
Operibus filij clarificatus est pater	24.b.col.1		
Opera Dei rationi esse incomprehensibilia, exemplis ostenditur	21.b.col.1		
Operum bonorum gloriam abstinencia à malo consequatur necesse est	1165.a		
Operis huius summa & argumentum per indicationem eorum quæ in singulis libris præcipuè tractantur	6.d.col.2		
Opprobrium Christi	822.a.b		
Opprobrium non incundum aduersus proximum	667.c		
Opprobrio peccata digna	859.a		
Opulentia diuites facit insolentes	681.c		
		P Alex igni comburenda, quid	471.c
		Panis de cælo descendens, quid	536.d
		Panis vitæ in fide resurrectionis Christi est	502.f.
		Non in pane solitario, sed in verbo Dei alimonia æternitatis speranda	473.f
		Panes quinque & duo pisces, quid	536.d
		Panes quinque quomodo aucti sint	537.e
		Panibus quinque ingens multitudo à Christo cibata	21.e.col.1
		Panes septem, quid denotent	543.d
		Panem doloris manducat, quis	1014.b
		Pannus rudis veteri testamento non assuendus, quid	503.a
		Paralyticus. De paralytico sanato & lectum suum portante	500.b.c
		Paralyticus in domum ire iussus, quid	500.f
		Paralyticus sanandus vniuersitatem gentium sanandam significat	500.a
		Particeps Christi	243.a. & 888.a
		Participationem domus Dei qui non habeant	981.c
		Partus Christi dignitas.	17.e.col.2
		Paruuli, qui in scriptura	520.f
		Paruuli sunt infideles, cur	1058.b
		Paruuli filix miseræ babylonis ad petram allisæ, quid	1092.b
		Pascha Christo paratur	596.a
		Passer	

In D. Hilario memorabilium.

Pascha Christo paratur	596.a	Pater nunquam sine verbo est	93.a
Passer, quid	996.d	Pater in filio & filius in patre per viuentis naturæ	108.e
Passeres duo qui asse veneunt, qui	511.f	perfectam natiuitatem	38.a.col.1.
Passeres duos sine voluntate Dei non cadere, quid	512.b.c.	natus est ex patre Deo	64.c
Passeribus meliores Apostoli, quid	512.c	Pater gignens filium nullum detrimentum passus	68.a
Passio Christi non est, tribuenda infirmitati	219.a	est	13.a.col.1
Passio Christi, quomodo Christo deliciæ fuerunt	111.b.c.	Pater de filio testimonium perhibuit cur	637.c.f
Passio Christi apostolis incredibilis	547.b.c	Patris natura	472.a
ia Passione Christus clarificatus est	22.f.col.1.	Patris & filij eadem religio	30.a.b
Passionem Christi elementa sentiunt	22.c.col.2	Patris de filio iam à Ioanne baptizato de cælo	col.2.
Passionem an metuit Christus	208.a.b. & seq.	testimonium	a Patre filius separari non potest, nec etiam debet.
Ex passionis metu & patiendi infirmitate hæretici	199.c	Patri per filij natiuitatem nihil decerptum	129.e.f.
colligunt Christum non verum viri Dei filium	698.a	col.2.	in Patre, quomodo sit filius, & pater vicissim in fi-
fuisse	546.f.	lio	20.d.col.2
Passionis Christi figura in passione Dauid	698.a	ex Patre quomodo filium natum hæretici osten-	31.a.b.col.1.
Passionis & humilitatis Christi negatæ periculum	546.f.	dant	a Patre venisse & ex Deo exisse differunt
Passus est Christus, quomodo	205.d.e	74.a	de Patre doctrinæ summa
Passus est Christus pro nobis	217.f	299.a	in Patre & filio non esse differentem diuinitatis
Pater cælestis omnium est origo	13.a.col.1	substantiam	328.d.f
Pater ingenuus est	30.d.col.1.	Patrem & filium Constantius negat asserens so-	290.b
Pater cælestis infinitus est, cur	13.a.col.1	lum adoptionis esse nomina	Patrem Deum Christus confitens se ab eius vni-
Pater est totus filio pater	185.b	tate non secernit	157.a. & 159.b
Pater intra tempora non continetur	331.a	Patrem Deum in spiritu Dei significari, quomodo	intelligendum
Pater non tempore senior filio	331.b.c	128.f	Patrem Deum instituendi orbis causa filium ge-
Pater cælestis esse in se est	13.a.col.1.	nuisse, hæresis Ariana	415.c
Pater semper ante æuum	13.b.col.1.	Patrem in filio audimus	177.f
Pater soli filio notus	13.c.col.1	ad Patrem nemo vadit nisi per filium	250.d
Pater quomodo sit solus Deus	23.c.col.2	Patrem sine filio nemo cognoscit	69.f
Pater quomodo genuit filium	20.a.col.2	Patrem venerantes & filium venerantur.	47.f.
Pater non idem est, qui filius	330.d.e. & 325.a	col.2	Patrem solitarium esse Arianorum hæresis
Pater quomodo ostendit filio faciendâ	98.d.e	56.f	Paterfamilias Deum significat
Pater, quomodo solus verus Deus, solus iustus,	158.a.b	573.b.c	Paterfamilias Christus est
solus sapiens, solus potens, solus immutabilis,	23.c.d. & seq.	562.b	Patrifamilias comparantur Apostoli
solus immortalis	30.b.col.2	533.a	Patientia omnes sanctos Deo probabiles reddit.
Pater, quomodo de filio testificatus cum nec fi-	181.b. & seq.	1101.d.f	Patientibus persecutionem propter iustitiam,
gura eius visa sit, nec vox audita	330.d.e	477.c.d	quid promittatur
Pater quomodo clarificet filium & vicissim clari-	109.a.	44.f.col.2. & seq.	Patriarchis Deum visum in specie hominis osten-
ficetur à filio	139.b	876.e	ditur
Pater maior filio est, quomodo, & quomodo non	103.f	Paulus corde in omni tribulatione ad Deum esse	oportet
181.b. & seq.	270.c	49.c	Paulus Apostolus prophetarum optimus inter-
Pater & filius alius & alius, non aliud & aliud	349.f. & seq.	921.c	pres
330.d.e	241.b	116.c	Paulus Apostolus angelum colaphizantem ha-
Pater cum filio vnum est sed non vnus, & contra	31.d.col.1	115.f. & seq.	buit, cur
109.a.	336.f. & seq.	39.c.col.1	Paulus quomodo Titum instruxit
Pater signauit filium Deum, quomodo	5.e.col.2	1130.d	Paulus quæ ab ecclesiaste exigit
Pater in filio non, tanquam aliud in alio, quo-	104.d	836.d	Pauli testimonium de Deo vno
modo	26.d.col.1.	1054.a	Pauper Dominus secundum hominem
Pater filij ad id quod est, causa est, non id quod	23.a.col.1	305.d	Pauper factus est Christus, cur
non est, origo nascendi est	23.a.col.1	984.e	Pauperes quos Christus panibus saturat
Pater quomodo cum filio sit vnus substantiæ.	23.a.col.1	555.e	Paulinus episcopus
349.f. & seq.	23.a.col.1	311.d	Pax & virtus connexa sibi sunt
Pater, quo discrimine vnigeniti sit pater, & eorum	23.a.col.1	508.f	Pax & charitas Christus est
qui credunt in vnigenitum	23.a.col.1	683.b	Pax sola & vnitas euangeliorum est quæ Christi
Pater, & filius, & spiritus sanctus tres substantiæ	23.a.col.1		est
sunt seu ὁμοουσιος	23.a.col.1		Pax huic domui, salutationis forma
Pater, quod neque voluntate, neque consilio fi-	23.a.col.1		Pax ecclesiæ virtutem firmitatemq; præstat
lium genuerit, hæresis damnatur	23.a.col.1		
Pater Deus ipse incarnatus est quorundam hære-	23.a.col.1		
ticorum furor	23.a.col.1		
Pater filius sunt nomina rerum, sed vnum est na-	23.a.col.1		
turæ professio	23.a.col.1		
Pater & filius vnum sunt	23.a.col.1		
Pater quomodo sit filio maior	23.a.col.1		

Index rerum & verborum

Pacis commendatio	971.f	Petræ scissio in morte Christi	606.b
Pacis nomen speciosum	311.d	Petrus piscator hominum	552.b
Pacis regnum quod	799.e	Petrus fundamentum ecclesiæ	1042.d
Pacem ecclesiæ hæretici mentuntur	799.e	Pettus submergens, quid	538.f
Pacificos esse filios Dei	477.b	Petrus cæteros Apostolos fide antecit	539.c
Pacificauit Christus omnia in cælo & in terra	811.f	Petrus à Christo increpatur, mortem Christi de-	
		testans	547.c
Peccatum omne inexcusabile	1134.f	Petrus satanas à Christo vocatur	1042.d
Peccatum sequitur opprobrium	872.e	Petrus beatus confessione Christi	546.d
Peccatum in lege	1035.e	Petrus primus credidit & Apostolorum princeps	
Peccata sine lege	1035.f	est	495.f
Peccatum iniquitatis, quodnam	1035.e	Petrus ædificationi ecclesiæ subiacet	66.b
Peccatum vt factus sit Christus	218.c	Petri Christum Deum esse confitentis encomium	
Peccato opprobrio digna	859.a		546.c.
Peccati & iniquitatis discrimen	1035.c	Petrus solus inter alios loquens & ad Dominum	
Peccatum in spiritum, quid est	490.d	abire super aquas potens, quid	538.e
Sine peccato nemo uiuit	872.e	Petri negatiō	602.b
Peccatorum remissio non probitatis est meritum,		Petri lapsus quomodo utilis fuerit	388.d.e.
sed spontaneæ indulgentiæ voluntas.	787.b	Petri confessio de Christo	17.col.1
aPeccatis Christus alienus est	207.c	Petri constantia & fides	690.c
Peccare in cælo, quis dicitur	930.b	Petro satanæ nomen non deputatum	547.c
Peccatorum funes, qui	886.f. & seq.	Petro humana ignorantia non proficit ad crimen	
Peccatores quomodo arguendi	1136.a.b		78.e.
Peccator & impius vt differant	612.f	Pro Petro Christus patrem rogat	213.b
Peccatores etiam ante resurrectionem pœnis in-		Petro non tantum ex confesso honore Christi	
ferni torquentur	727.b	laus reddita est, sed ex agnitione mysterij	77.b
Peccantium corda angusta	876.f	Pharaoni quomodo Moyses in Deum datus est.	
Peccator, quando occiditur	1120.b		92.c.d
Peccatoris & discedentis discrimen	929.d	Phariseus superbus in Euangelio	857.f
Pecuniæ cupiditas omnis iniquitatis est radix		Pharisei cæci cæcorumque duces	540.b.d
	750.a	Pharisei sepulchris dealbatis comparantur	582.b
Petram portare apostoli prohibentur, quid	507.a	Phariseorum vita descripta	579.f
Percussit Deus, quos	828.d	Phariseorum inuidia	523.d
Percussus est Christus, cur	828.f	Philosophiæ tortuosæ quæstiones abiiciendæ.	267.a
Peregrinus sui corporis solus dignus cognitione		Philosophiæ præda est, quisquis Christum verum	
mandatorum Dei,	855.f	Deum nescit	144.c
Peregrinationis tempus pœnitentiæ spatium est		Photinus, quem potissimum locum ad suæ hære-	
	592.c.	seos auctoritatem vsurpauit	358.f
Perfecta omnia vt in patre, sic in filio	20.f.col.2	Photinus, quomodo ab Ario & Sabellio dissentiat	
Perfectio omnis bonorum inhabitatio est cœlestis			91.a
requiei	765.b	Pietas in animis sita	5 c.col.1
Perire de via iusta	658.b	Pilato Christus traditur, cur	602.c
Persequentibus nos non irasci nos decet, sed po-		Pisces duo & quinque panes, quid	536.d
tius misereri, cur	1026.a.b.	Piscium indefinitus numerus, quid significet	543.e
Persecutio iusto intentata iniquitas est	903.c.f	Piscatores sunt Apostoli	475.a
Persecutionis humanæ executio hominum est,		Placere Deo, quid	692.f
sed diaboli instinctus	1025.d	Placere velle tantum hominibus Deo displicere	
Persecutionum solatia cur Christus præmittit.		est	692.e
	510.f.	Placabilitas mandata	480.f
in Persecutione Apostolis est fuga permissa	510.c	Pluuia quid in scriptura	795.f. & 1070.e.f. & 493.b
Persecutionum humanarum alius author alius mi-		Pluuia segregata hereditati Dei, quæ	796.b.c
nister	1025.d	Pœna malorum	48.b.col.1
Persona à quo & in quem	609.f	Pœna patientis est, ira decernentis	461.b
Persona filij in quibus psalmis introducit	619.a	Pœnitentia	469.f
Persona patris in quibus psalmis proponitur		Pœnitentia vera, quænam	943.b.c
	619.f.	Pœnitentiæ locū peccatoribus relinquit Deus	643.d
Personæ diuinitatis sunt inseparabiles	26.d.e.	Pœnitentiæ tēpus post hanc vitam nullū est	592.a
col.1.		Populus in fœno discumbere iussus, quid	536.f
Perseuerantia operibus bonis necessaria	668.f	Populus Dei Israel	1074.f
Perseuerantibus ad finem salus seruata	585.a	Populum suum, quomodo Deus iudicabit, & in	
Perturbatio non cadit in Deum	639.b	seruis suis consolabitur	1074.f. & seq.
Peruersitas ab ignoratione nihil differt	506.b	Porci, qui sint mysticè	491.b
Pes & manus scandalizantes, quæ	942.b	in Porta loquentes, qui	1017.e
Pedes quid denotent	974.f	Portio in terra uiuentium Christus est, quomodo	
Petra Christus est	493.b. & 743.f. & 1092.b. &		1142.f.
1137.b.		Possessio finium terræ filio data	649.b.c
		Potens	

In D. Hilario memorabilium.

Potens iniquitate, quando fuit populus Israel. 673.c.f.
 Potestas Dei excedit humanam mentem. 221. d.
 Potestatem Deus dat, quod pater est Christus accepit, ut det vitam æternam, quod Deus est. 166. a.
 Præceptum omne breue esse debet. 662. d.
 Præcepta & promissa Dei nobis immortalitatis thesaurum largiuntur. 491. a.
 Præceptis & promissis Dei nihil preciosius sanctiusque. 491. a.
 Præceptis quibus informetur, cui ad Deum iter est. 662. c. d.
 Prædicatio Ioannis, quæ. 469. f.
 Prædicatio falsa quantum sit malum. 116. f.
 Prædicator verbi diuini à crimine liber esse debet. 875. d.
 Prædicatores prurientes auribus. 195. c.
 Prædicatores prurientes auribus hodie potius eliguntur, quàm qui sanam doctrinam proponunt. 196. c. d.
 Præfatio in fragmenta Hilarij. 363. a.
 de Prægnantibus. 586. b. f.
 Prælijs non assuetorum mos. 1027. a.
 Ad prælium assiduum adhortatio. 1026. f.
 Præmium humilitatis Christi. 920. e.
 Præparandus animus contra omnes mundi illecebras. 885. f.
 Præuaricatores, qui. 929. e. f.
 Preces nude non proficiunt. 1061. f.
 Primogenitus ex mortuis & primogenitus omnis creaturæ Christus est. 647. f. & 142. c.
 Primi libri de Trinitate argumentum. 6. d. col. 2.
 Primogenitus ex multis fratribus, quomodo est est Christus. 240. f.
 Princeps huius mundi in Christo non habet quicquam. 181. f.
 Princeps synagogæ, quomodo supplantare Christum cogitauerit. 1125. c.
 Princeps filiarum defunctarum, legis typus. 503. c.
 Principes & reges astantes, Pilatum & Herodem denotant. 635. e. d. & seq.
 Principatus confortati, quid. 1118. f. & seq.
 Principatus quos Deus ostentui fecit, qui. 806. d.
 Principium filij quatenus sit pater. 57. a.
 Probatus Christus est, quomodo. 1102. e. f.
 Probatio Christi humilitas est. 1102. e. f.
 Probatione cognitio posterior. 1102. a.
 Probationem Christi, quomodo cognitio sequitur. 1103. a. c.
 Probabiles Deo facti sunt sancti per tribulationes. 1101. d. f.
 Professio nominis Christi non ducit ad vitam, sed obedientia voluntatis patris. 290. b.
 Profunda Dei mens humana non penetrat. 1131. e.
 Profundum maris infernum denotat. 831. f.
 Prolongant iniquitatem, qui. 1027. c. d.
 Pronomina. 67. d.
 Pronomina proprietatem dicunt. 67. c.
 Propago non ferens fructum eradicanda. 678. c. d.
 Propago in Christo manens emundanda. 678. c. d.

Prope positi ad fidem vocati, qui. 777. b.
 Prophetarum testimonia de filio Dei, Christo. 48. a. col. 2.
 Prophetarum Paulus optimus interpret. 49. c.
 Prophetarum sepulchra Iudæi ædificant. 582. c.
 in Prophetis etiam non natorum nomina edi. 609. f.
 Prophetiæ incommoda fides aperit. 611. b.
 Prophetis omnibus Ioannes maior. 518. b.
 Prophetiæ sermo ad profectum audientium scriptus est. 746. d.
 Propheticus sermo omnis ex diuini spiritus instinctu profectus est. 1099. e.
 Propinquat Deo, qui. 1191. c.
 Proprietas cognitionis arguit proprietatem generationis. 71. e.
 Proprietates ad filij nomen adiectæ. 69. f.
 Proprium Dei filio est, ne propter eum Deus sit, & proprium Deo patri est, ne absque eo Deus quisquam sit. 39. c. col. 2.
 Proselytus vnus, quid significat. 580. f.
 Prospicit Deus de cælo salutis humanæ causa. 686. f.
 Proximus, quis sit. 578. d.
 Prudentia serpentina, quæ sit. 509. d.
 Prudentia cum simplicitate iuncta à Christianis requiritur. 330. b.
 Psalmus, quid. 773. f.
 Psalmus illi Dauid, quid. 685. d. e.
 Psalmus, canticum & similia, quid differant. 617. a.
 Psalmus in quo canticum inscribitur. 617. d.
 Psalmus non tam vocis, quàm corporeæ operationis officium significat. 1177. a.
 Psalmus in quo solum psalmus inscribitur. 617. c.
 Psalmus centesimus & decimus octauus. 614. e.
 Psalmus octauus, octogesimus & octogesimus tertius. 614. f.
 Psalmi centesimi, decimi octauus per litteras distributio, quid. 837. c. d.
 Psalmi clauis. 619. a.
 Psalmi primi summa argumenti. 622. a.
 Psalmi quinquagesimi argumentum. 671. a.
 Psalmi decim tertij & quinquagesimi secundi discernimen. 685. b.
 Psalmus tertius secundum historiam quinquagesimo est posterior, & quinquagesimus quinquagesimo primo. 613. b. c.
 in Psalmis obscuritas. 610. d.
 in Psalmis numerorum mysteria. 613. a.
 Psalmis numeros addiderunt septuaginta. 612. f.
 Psalmorum varia diuisio. 608. e.
 Psalmorum tituli, quid habeant mysterij. 616. c.
 in Psalmorum singulis virtutibus sub quinquagenaria numero collocatis dispensationis quinquagenaria contineri. 614. a.
 in Psalmo octauo ogdoadis virtus continenda. 614. c.
 Psalmorum liber tribus quinquagesimis continetur. 613. e.
 Psalmi canunt euangelicam historiam. 610. c.
 Psalmorum Aristarchus Esdras. 610. b.
 Psalmorum authores, qui certi, qui dubij. 619. b.
 Psalmos de Christo scriptos esse probatur. 1100. a. b.

Index rerum & verborum

Psalmorum numerus apud Hebræos indiscretus 612.e
 Psalmi sine titulis 609.d
 Psallendum nomini Dei, cur 1065.d
 Psalterium, quid sit 612.b
 Psalterium Christi corpus est 612.d
 Psalterium decacordum, quodnam 1159.f
 Pseudopropheta 492.b
 Pseudodoctoribus est contradicendum. 117. a.
 Publicani & pharisæi dispar oratio, & dispar gratia 667.e.
 Publicani & meretrices quare in regno cælorum pharisæos præcedent 572.e.f
 Publicanorum nomen, quale 501.f
 Pudor iniqua cogitata eloqui sæpe vetat 685.e.f
 Pudor ex dedecore est, auersio ex repulsa. 835.c
 Puer dæmoniacus nunc in ignem, nunc in aquam incidens, quid 550.e
 Pueri quos Christus commendat 568.f
 Pueri prophetas significant 519.c
 Puerorum acclamatio in templo 568.f
 Pullis gallinæ Christus Iudæos confert 583.d
 Puteus quid denotet 824.e
 Puteus interitus 713.f
 In puteum interitus qui deducuntur 713.f

Q

Questiones captiosæ 5.a.col.1
 Quæstiones captiosas fides respuit 5.a.col.1.
 non per difficiles Quæstiones nos Deus ad vitam vocat 231.c
 Quarti libri de Trinitate argumentum 7.a.b.col.1
 Querela sanctis communis de spei suæ tarditate, & morosa corporis dissolutione 969.d
 Quies inops 1.b.col.1
 Quies in monte, quid 664.f
 Quinque in vna domo diuisi, qui 513.f
 Quinti libri de Trinitate argumentum 7.col.1.

R

Racha quid 480.c
 Racha plorans filios, nec consolationem admittens 478.e.f
 Ramus, quid 727.a
 Ramus ficus Antichristus est 588.b
 Rami Christo substrati, quid denotent 567. d. e.
 Reconciliatio. De reconciliatione præceptum 480.f.
 Redemptio nostra Christus est 1036.a
 Redemptio & sanctificatio nobis à Deo factus est Christus 829.c
 Redemptionis nostræ tempus, quo ex corruptione corporum in honorem spirituale substantiæ transferemur 587.f
 Refrigerium 782.f
 Regeneratio spiritualis ad cœlestem vitam 5.c.col.1.
 Regere in virga ferrea, quid 651.c.d
 Reges mysticè qui sint 1081.a

Reges & iudices differunt 656.a
 Reges terræ, qui 1096.f
 Reges qui ad intelligendum admonentur, qui sint 655.a.b.
 Regum nomine angeli transgressores intelliguntur 518.a
 Regibus salus quomodo Christus est 1160.e
 Regnare & iudicare vt differant 656.a
 Regnum, quomodo filius tradet patri 252.f
 Regnum Dei, quibus sit promissum 476.a
 Regnum diuifum dissoluitur 525.a
 Regnum cælorum vim patitur 657.c
 Regnum cælorum diripi, quid 518.f
 Regnum Dei in nobis, quid 655.b
 Religio quanta Christo pro genere humano pariendi 1042.d
 Reliquit Christus pharisæos & Saducæos non dimisit, quid 545.b
 Relinquitur Christus à Deo, cur 605.c
 Remissio peccatorum necessaria 502.c
 Remissibile & irremissibile peccatum 526.d
 Repellit Deus à mandatis suis, quem 849.a.b
 Repetenda semel dicta propter nostram infirmitatem 58.f
 Repleri & formari vt differant 1117.e
 de Repudio 482.a
 Responsio nulla curæ sit ministris spiritus sancto suggerente 510.c
 Responsionis omnis ratio ex interrogationis causis proficiscatur necesse est 155.d
 Resurrectio Christi Dei operatio est 152.d & seq.
 Resurrectio sanctorum corporum cum moreretur Christus 606.b
 de Resurrectione scripturæ testimonium. 577.d.
 Resurrectionis Christi virtus 607.a
 Resurrectionis testimonium proprium est Apostolorum 546.f
 Resurrectionis typus in Iona 544.f
 Resurrectio Christi paternæ in se virtutis prædicatio est 1143.d
 Resurrectio corporum in rhamno significatur de Resurrectione sexus muliebris 577.a
 Resurrectionem carnis abnegantes refutantur 761.b.
 Extra fidem resurrectionis sunt Sadducæi 576.f
 Resurgent omnes, sed non omnes demutabuntur, cur 712.c
 Resuscitatio mortuorum in vase figuli significata 654.
 Resurgit idem corpus, non aliud in resurrectione 718.e.
 Reti euangelium comparatur 532.d
 Retributio Christi pro humilitate 1143.f
 Retributio æternorum bonorum infinita 883. b.
 Retributor idem vnicuiusque qui iudex est. 751. a.
 riui inebriantur, quomodo 771. a. b.
 Ros benedictionis munus haberi solitum. 1057. b.
 Ruere & allidere, quis dicitur 1170.b
 Rubrum mare, quid denotet 1084.a
 Rubus. Ex rubo angelus qui est filius Dei Moyfi loquitur 36.f.col.2.& 46.c.col.1.
 Sabbathum

In D. Hilario memorabilium.

S

Sabbatum, quid 522.a
 Sabbata Sabbatorum 614.a
 Sabbatum discipulos non violare spicas vellicando ostenditur 522.c.d
 Sabellij hæresis 7.c.d.col.2
 Sabellius Christum filium Dei negat 7.d.col.2.
 Contra Sabellij errorem 89.d.c
 Contra Sabellium testimonia 16.f.col.2
 Sabellij sententia de Dei filio 60.a
 Sabellianorum cum Arianis dissidium 90.c
 Sacerdotes oculi ecclesiæ 1116.a
 Sacerdotes saluari induuntur, quo 1054.b
 Sacerdotes negotijs seculi non implicentur. 1116.a
 Sacerdotij sedes per cathedram significatur in scriptura 568.d
 Contra venditores sacerdotij 568.d
 Sacramenti formula quàm antiqua 368.d
 Ex sacramentorum natura esse fidelium vnitatem 120.f.
 Per sacramentum communicatæ carnis & sanguinis Christi ipse est in nobis & nos in ipso 123. d.
 Sacrificium vespertinum, quodnam 1133.c
 Sacrificiorum oblatio non saluat 502.b
 Sadducæi hæretici 499.c
 Sadducæi extra fidem resurrectionis sunt. 576. e. f.
 Saginata, quid denotant 574.c
 Sagittæ emissæ, quid 1157.c
 Sagittæ Dei, quæ 968.a.f. & 1016.c
 Sagittarum vltus 1016.d
 Sal, quid 477.c
 Sal terræ, quomodo Apostoli vocantur à Christo 477.c.f
 Salix arbor quid denotet 1088.a
 Salicum lignorum naturæ, quæ 1088.a
 Salomon templum Hierosolymitanum extruxit 1010.c
 Saluare lex non potest 156.b
 Saluari in nihilum 717.c
 Saluandorum qualis debeat esse animus. 662.c
 Saluificari se rogat Christus, quomodo 698.c
 Salus hominum in baptismo continetur 11. c.col.2
 Salus ab hominibus sperata vana 742.b
 Salus gentium 494.f.
 Salus gentium ex fide est 495.a
 Salus in sola misericordia nobis reseruatur. 502.c & 874.b
 Salus est credere Iesum Christum esse filium Dei 80.c.
 Salutis opus in quo consistat 522.f
 Salutis ratio per stultam prædicationem crucis 27.a.col.1.
 Propter salutem humanam quantum angelorum gaudium 554.d.e
 Salutare, quid 660.c
 Salutaris gentibus Deus est 661.c
 Salutaris Iesus est 788. d. c. & 900. f. &

959. d.
 Salutaris induuntur sacerdotes, quo 1054.b
 Salutationis officium 502.b
 Samaria partita est, quid 739.c
 in Samaritanorum ciuitatem quatenus Apostoli intrare vetiti sunt 506.b
 Sanctus in quo Deus est loquutus, quis 739.b
 Sanctus & iustus in quibus sit Deus 1170.c
 Sanctus cum cæditur, non sui sed cædentis miseretur 880.a
 Sancti, quomodo Deo probabiles facti sunt. 1101.d.f.
 Sancti aquilis collati 587.b
 Sancti non iudicandi, nec infideles 728.b
 Sanctorum querela ordinaria de spei suæ tardatione, & corporum morosa dissolutione. 969.d.
 Sanctificari nomen Dei, quomodo petimus 1073.f.
 Sanguinis Christi precium 603.a.b
 Sanguine peccatorum, quomodo iustus lauabit manus suas 727.f
 Sanguinum virum non solum cædes admissa, sed & cogitata consummat 730.a
 Sapere in quibus oportet 246.c.f
 Sapientia, quomodo dicitur creata 10.f.col.1. & 326.f. & 327.a
 Sapientia humana 144.d
 Sapientia Christus natura est 519.c
 Sapientiæ opus, quod 520.a
 Sapientiæ veritas est, interdum sapere, quæ nolis 116.f.
 Sapientiæ naturæ & diuinæ differentia 520.b
 Sapientiæ vltus vltu scientiæ perfectus est 838.f
 Sapientiam mundi Deus reprobatur & damnatur 21.f.col.2, & 26.f.col.2.
 per Sapientiam Dei, quomodo mundus non cognouerit Deum 26.f.col.2. & seq.
 extra Sapientiam est qui Christum ignorat 120. b.
 Sapiens Apostolorum imperitia 15.a.col.1
 Sapientes in scripturis 520.f
 Sapienter interrogans sapiens reputatur 868.a
 Sara ex Sara i 554.f
 Sationes duæ carnis & spiritus 1008.b. & 1029.b.
 Saturatur Christus pauperes panibus, quos 1054.a
 a Saturnio Hilarius in exilium detrusus 319.c
 Scandalum, quid 1129.b
 Scandalum crucis 605.d
 Scandala venire, cur necesse est 554.f
 Scandali & laquei discrimen 1139.b
 Scire Deum non est ignorantia demutatio, sed temporis plenitudo 186.f.
 Scientiæ profectus profectus doloris est 1014.c
 Scribæ & pharisæi cælum claudunt, quomodo 580.d
 de Scribæ interrogante Christum, an debeat eum sequi 496.c
 de Scribæ docto in regno cælorum 532.f
 Scriba, quomodo non longè à regno Dei esse à Christo prædicatur, nec tamen in regno esse. 161. f.
 Scriptura humana fidem subinde nouam indu-

Kkk iij

Index rerum & verborum

- cuncte 307.f
 Scriptura contra omnes hæreses remedium im-
 pertit 16.c.col.2
 Scriptura malè intellecta diffidia oriuntur
 89.b.c.
 In scriptura prioris posteriorisve sensus tenendus
 571.c
 In scripturis proprietates personarum & rerum
 comparationes præferendæ 573.b
 Scripturam legentium discrimen 1063.f
 Scripturæ non in legendo sunt, sed in intelli-
 gendo, non in præuaricatione, sed in charitate
 310.d
 Scripturas rectè intelligendi ratio 31.c.d.
 col. 2.
 Scripturarum sacrarum, quis optimus lector
 6.f.col.1
 Scripturis quomodo hæretici ad impietatem suam
 abutantur 29.f.col.1
 Scripturas omnes hæretici iactitant 310.c
 Scripturam secundum literam intelligendam esse
 dicentes arguuntur 997.c
 Scrupulositatis humanæ reprehensio 25.d.col.2
 Scrutans corda & renes Deus est 1104.c
 Scutantes contra fidem argumenta arguuntur
 762.a
 Scyrus totius malitiæ commentator 403.f
 Secreta hominum Deus iudicat 725.c
 Secundi libri de Trinitate argumentum 6.c.col.2
 Seculum mari comparatur 677.b
 Seculum hoc promissorum bonorum incapax.
 1023.c
 Seculum seculi, quid 867.b
 Seculum & seculum seculorum vt differant.
 905.c
 Secularia negotia periculosa clericis ac bonis
 624.c
 Securis radicibus arborum apposita, quid
 470.f.
 Sedes & requies Dei quænam 1011.f
 Sedes Dei non præteribit 986.c
 Seges, quid denotat 512.a
 Selmon interpretatio pacis est 799.b
 Semita mandatorum Dei, quæ 868.c
 Semitam mandatorum, qui cucurrerunt.
 869.c
 Per semitam tutam, quomodo Christus ambu-
 lauerit 1104.f. & seq.
 Senectus minus grata Deo 847
 Senior filius qui ad opus se iturum negauit, quid
 denotat 571.c. & seq.
 Sensus non sermo fit crimen 12.a.col.1
 In sensum, quæ cadant 256.f
 Sensus pænæ, quatenus in Christo 702.f
 Seon, quid 1072.d
 Septimi libri de Trinitate argumentum 7.b.
 col. 2.
 Septuaginta, numeros psalmis addiderunt.
 612.f.
 Sepulchrum Christi lapideum, quid 606.c
 Sepulchra inhabitantes, qui 794.d
 Sepulchris dealbatis Pharisei comparantur.
 582.b.
 Serendum in fletu, metendum in exultatione,
 quomodo 1008.c
 Sermo omnis ex sensu est 3.a.col.2
 Sermo ab æterno æternus 15.e.col.1
 Sermo rei, non res sermoni subiecta 31.e.col.2
 Sermo Dei pro filio 275.e
 Sermo humanus contradictioni obnoxius est
 194.f.
 Sermo euangelicus, virga Apostolica est
 651.d.
 Sermo alius non relictus est hominibus de Dei
 rebus, quàm sermo Dei 112.d
 Sermo propheticus omnis ex diuini spiritus in-
 stinctu profectus est 1099.e
 Sermo Christi carnalibus tenebræ sunt 511.b
 Sermonum iacula detestatur Deus 713.b
 Serpentis antiqui insolens contumaxque inobe-
 dientia 726.a
 Serpentina prudentia quæ sit 509.d
 Serpentina prudentia doctores instructi sint
 509.f.
 Seruus cui duo talenta commissa, quis 592.f
 Seruus qui quinque talenta accepit, quis 592.d
 Seruus qui vnum talentum recepit, quis 593.b
 Seruus Dei quis non verè se proficitur 935.c
 Seruus peccati, quis 988.c
 de Seruo fideli quem constituit Dominus supra
 familiam suam 591.a
 Seruum Dei se dicere quomodo propheta David
 proprium 935.d
 Serui missi ad fructus percipiendos, quinam
 573.d.
 In seruis suis, quomodo consolatur Deus 1074.f.
 & seq.
 Seruitium infidele duorum dominorum 485.f
 Seruitutem timor detineat, timorem exultatio
 moderetur, & exultationem tremor consequens
 contineat 657.a
 Sessio quid in scriptura 1014.a. & 1103.d.e
 Sex dies post quos Christus transfiguratus est,
 quid denotent 549.a
 Sexti libri de Trinitate argumentum 7.c.col.1
 Sichema, quid 739.c
 Sichema partita est, quid 739.c
 Signaculi natura 139.f
 Silentium suæ transfigurationis, cur Christus im-
 perat 549.e
 Silentium miraculorum, cur Christus imponit
 504.f
 Similem filium patri non æqualem facientes refu-
 tantur 295.a.b. & seq.
 Similitudinem virtutis non naturæ ponens filij ad
 patrem damnatur 328.b.c
 Similiter filium facere quod pater, quid 98.a
 Similitudines in rebus diuinis sunt omnes infirmæ
 6.a.col.2.
 Simon Cyrinæus ferens crucem post Christum,
 quid denotet 604.f
 Simples facile falluntur 760.b
 Simplicitas commendata 552.f
 Singularem Deum non patitur Dei natiuitas
 109.c.
 Sion, quid 660.c. 763.d. 999.b. 333.b. 1028.b.
 c. 1087.a. 1058.f.
 Sitis fontis vitæ 752.b
 Sitis iustorum, quæ 753.a
 Sitis & esurientes in sanctis, quæ 748.d
 Sitis

In D. Hilario memorabilium.

Sitis Christi & esuritio 206.b
 Sitiuit Christus, quomodo 826.d
 Sitire anima Deo, quam corpori potius debet. 752. f
 Socrus Petri, quid denotat 495.e
 Sodoma. Super Sodoma filius Dei pluit 339.b
 Sol per diem non vret te, neque luna per noctem, quomodo quidam explicant. 972. c. & quomodo author explicet 978. a. b
 Solis & lunæ stationis miraculum 1081. c
 Solitudo non est in iunitate per natiuitatem. 100. f
 Solitudo Christi significatur in passione, per id quod vespere solus esset 538.a
 Sollicitudo humana vetatur 488. c. f
 Sollicitudo opulentia & humanæ gloriæ fugienda 485. b
 Sollicitudo omnis in iustitia & Dei regno promerendo collocanda 713.c
 Sollicitudinem nimiam Christus prohibet. 713.c
 Somnus pro morte 1045.a. 1015.b
 Somnus expectantium virginum, quid 591.c
 Sonus fluctuum cum fundo maris perturbatus, quid 768.d
 Sophisto. Contra sophisticas captiones 267.c
 Spelunca, in quam fugit Dauid 720.b
 Spes omnis nostra ad Deum est 681.d
 Spes bona seculi superat 398.a.b
 Spes futurorum est, non est præsentium 927.c
 Spes in misericordia Dei esse debet 683.c
 Spes requiei nostræ Christus est 664.d
 Spes omnium finium terræ Christus 766. e. f
 Spes quæ in Deo est, terrores humanorum non pertimescit odiorum 716. c
 Spina peccatorum vim & dolorem significat. 727. c
 Spina, peccata sunt 604. c. d
 Spiritus Deus est 18. e. col. 2
 Spiritus Christi idem est & spiritus Dei. 127. e. f
 Spiritus sancti ratio 18. e. col. 2
 Spiritus sancti effectus & officium, 19. e. col. 1
 Spiritum sanctum esse probatur 18. d. col. 1
 vbi Spiritus domini, vbi libertas 19. c. col. 1
 de Spiritu sancto nota multa 132. c. d. & seq.
 de Spiritu sancto authoris confessio 283.
 Spiritus sancti operationes 132. a. c
 Spiritus sancti non duo sunt, sed vnus tantum. 130. b. c
 Spiritum sanctum non habent, qui Christum creaturam esse docent 130. f
 Spiritus sanctus mundo in maligno posito cum qui opem ferre possit in clamat 660. a
 Spiritus sanctus, quomodo à patre procedit & à filio mittitur similia 126. d
 in Spiritu Dei ita filius significatur, vt etiam Deus pater demonstrari intelligatur 128. b
 Spiritus manifestatio 131. b
 in Spiritu Dei est etiam significatio spiritus paracleti 129. c
 Spiritum sanctum accipere à patre & accipere à filio idem sunt, cum omnia quæ patris sunt, sint filij 126. e. f
 Spiritum sanctum pro patre & filio accipi, hæreticorum error 18. a. col. 2
 Spiritus, & pater & filius, nonnunquam appella-

tur 18. b. col. 2
 Spiritus sanctus tantum vnus est quem sancti Patriarchæ & Prophetæ habuerunt in veteri testamento & acceperunt Apostoli in nouo. 19. d. col. 1
 Spiritum sanctum non esse patrem Christi vel patris 339. d
 Spiritus sancti actio in conceptione Christi. 17. d. col. 2
 Non idem est per spiritum & in spiritu dari. 132. c
 Spiritus seductores 196. a
 Spiritus Dei Angeli eius sunt 34. c. col. 1
 Spiritualis homo, quis 665. c
 Spirituales sunt homines, vt passeret euolant. 996. d
 Spolia de victis impiis, quid 958. a
 Sponsa, quænam est 590. f
 Sponsus Deus est 590. f
 Sportæ septem exuperantes, quid 543. f
 Staete aquis comparatur 1133. a
 Standum in domo domini, cur 1061. a
 de Statere in ore piscis 552. a
 Σηλογεγία 715. a
 Stillidia in quibus terra lætatur, quæ 771. c. d
 Stratum, quid 1044. d
 Stratum Christi in infirmitatem quando conuersum ibid. f
 Suaue nomen domini, quomodo 1065. d. e
 Subiicere & euacuare, quomodo differant. 250. a. b
 Subiiciendus est filius patri, quomodo 248. f
 & seq.
 Subiectio pietatis non est essentia diminutio. 344. d
 Subiectio filij naturæ proprietatis est, subiectio cæterorum creationis infirmitas 355. d. c
 Subiectionem filij quomodo plerique hæretici intelligent 255. c
 Subiectio Christi, quid 249. d
 Substantia, cur sic dicatur 324. d
 Substantia vna quomodo in diuinis prædicetur. 349. f. & seq.
 Substantia seu ὑπόστασις tres pater filius Spiritus sanctus 31. d. col. 1
 Substantiam cepisse & exisse à Deo non sunt idem 76. d
 Successio carnalis inutilis est 470. d
 Sudor sanguineus Christi 214. d. c
 Summa argumenti psalmorum 610. f
 Summa consummatarum virtutum in Episcopo secundum Apostolum. 115. f
 Superbia. Contra superbiam 667. b
 Superbia maximè Deus ad iram prouocatur. 857. c
 Superbia omnia bonorum operum merita abolet ibidem. f
 Superbia in contemptum & copia in inopiam sæpe mutatur, & contra 991. f
 Superbi, qui sint 933. b
 Superborum cor est lac coagulatum 891. d
 Superbiendi causæ in Dauide quæ esse poterant. 921. f
 Supplantare Christum quomodo cogitauerint principes synagogæ 1125. c

Index rerum & verborum

Surrectio operationis effectus est	1103.f
Synagoga modio comparatur	478.f
Synagoga exemplum in ficu	569. b
Synodi Sardicensis epistola ad vniuersas Ecclesias	401.a
Synodi Orientalium apud Serdicam Episcoporum decretum à parte Arrianorum, quod miserunt ad Africam	434.f
Syrmij hæresis & blasphemia	322.f

T.

T abernaculum Ecclesiam denotat	663.c.d
Tabernaculum Dauid, quod cecidit, corpus Christi est ex virgine natum	678. b
in Tabernaculo quisnam habitabit	664.f
in Tabernaculo, id est, Ecclesia habitare primus gradus ad cælum est	663.d
Tabernacula varia Deo extructa	663. a. b
Tabula duplex decalogi, quid	590. f
Taciturnitas miraculorum à Christo mandata, quid	523. c. f
Talentum in terram abscondere, quid	593. c
Talentum vnicuique secundum capacitatem datum, quid	592. c
Tauri saginati martyrum species sunt	574. c
Tectum, quid	585. f
de Tecto non descendere	585. c
Temeritatis humanæ est prius ad obtinendum aliquid, meritum, quam mereatur ingerere.	875. a
Templum & altare veteris testamenti, vmbra est templi incorrupti noui testamenti	964. a
Templum Dei Christus est	522. d
Templum Dei sanctus quisque	1095. a
Templum Dei homo	584. c
Templum Dei sanctorum corpora sunt	766. b
Templum Dei est quicunque regeneratus in Christo est	810. f
in Templo extruendo quot operarij occupati fuerint	1010. c
ad Templum orare, quid	1094. f
Templi Hierosolymitani quindecim erant gradus	963. f
Tempus	645. a
Tempus nullum priusquam filius Dei nasceretur, fuisse	334. a
Tempus beneplacitum Deo, quod	823. d
Tempus faciendi domino, quod	936. b
ante Tempus omne Christus secundum diuinitatem natus est	271. f
extra Tempus filius Dei est	15. b. col. 1
per Tempus omnia initium sui accipiunt, cum antea non fuerint	265. f
Temperum distinctio obseruanda in attributis diuinis & humanis Christi	150. a
Tempora in potestate patris posita sunt	194. b
Tempora omnia quomodo vel opinione vel scientia complectitur	271. a
Tenebras Deo cœnas esse, quomodo quidam probent	359. a
Tentari Deus neminem permittit ultra vites.	846. e
Tentatur Christus post baptismum, cur	472. f
Tentatio humana grauis non est	941. c

Terminus & quod terminatur, vt differant.	649. c
Termini terræ filij possessio sunt	649. b. c
Terra scabellum pedum Dei	2. d. col. 2
Terra pugillo Dei tenetur	2. c. col. 2
Terra arida quid denotet	1147. d
Terræ motus moriente Christo	606. a
Terribilia opera Dei	776. b
Tertij libri de Trinitate argumentum	6. f. col. 2
Tertulliani de oratione liber	484. f
Testamenti veteris lex in viginti duos libros distincta	615. a. b
Testimonium Israel, quodnam	982. d
Testimonium filij de ipso	68. f
Testimonium aliud quod filius Deus est, ex verbis Dei ad Noe	33. b. col. 2
Testimonium quod deprauatè hæretici pro se torquent, vt filium non esse Deum ostendant.	29. a. b. col. 2
Testimonia Dei, quid sint	482. b
Thesaurus pecuniæ periculosus	485. c
Thesaurus absconditus in agro, quid	531. f. & seq.
Thesaurus condendus in cælo	486. d
Thesaurizandi vera ratio	485. b
Thomæ Christus latus monstrat	607. f
Thomæ Apostoli confessio de Christo	93. c
Thus spiritui comparatur	1133. a
Timent non timenda, qui	691. d
Timenda verè quæ sint	691. f
Timens ex infirmitate, insolescit in rebus secundis	791. a
Timor, quid	1018. f
Timor domini, quid	1018. d. f. & seq.
Timor domini initium sapientiæ	47. f. col. 1
Timor quis laudandus	791. a
Timor impius, quis	691. f
Timor ex infirmitate improbat	791. a
Timor adiunctus sit seruituti Dei	656. f
Timor & metus num verè fuerit in Christo.	208. a. b. & seq.
Timor omnis in lingua	759. f
Timor Domini in amore & obedientia est.	1019. b. c
Titum quomodo Paulus informet	116. c
Titulus in finem, quid, velit	616. c
Tolerantia. Ad tolerantiam exhortatio	584. f
Topazion, quid	936. f
Torrentes animam pertranscuentes, qui	995. e
Torrentium procursus, quid denotent	493. c
Traditio regni indigentia non est in Christo.	248. d
Traditiones humanæ eruendæ	540. b
Transire calicem, quid	215. b
Transire Moses, quomodo dicitur	1030. c. d
Transfiguratio Christi in monte	548. f. & 68. c. d
Tres Apostoli assumpti, quid	549. a
Tribus Domini nomen Domini continentur.	982. d
de Tribu Domini, qui non sint	982. a
Tribus Domini sumus	ibid. b
Tribulationes iustorum	903. d
de Tributo Cæsari dando	576. b
Tribulatio non prius ingruit quam peccata præcedant	890. e
Trinitas.	

In D. Hilario memorabilium.

Trinitas. De Trinitate summa doctrina vera.
283. & seq.
circa Trinitatis personas hæreticorum corruptela.
12. c. d. col. 1
de Trinitate Syrmij confessio 324. b
circa Trinitatis diuinitatem Valentini commenta.
58. b
de Trinitate Orientalis Synodi in Sardica fides &
confessio 336. a. e
de Trinitatis sacrosanctæ singulis personis, patre,
13. a. col. 1. Filio, d. col. 2. Spiritu sancto.
18. c. col. 1
quod in Trinitate vnum sit pater & filius, sed non
vnus, propositio quæ in sequentibus prolixè
probat 6. e. col. 1
quod de Trinitate tres personæ, Pater & Filius &
Spiritus sanctus non nominibus tantum, sed
verè & re ipsa sint distinctæ 12. d. col. 1. & seq.
circa Trinitatem Arrianæ sententiæ ac fidei expo-
sitio 55. c
in Trinitate personas non esse disiungendas.
26. d. e. col. 1
in Trinitate per substantiam sunt tria, per conso-
nantiam verò vnum 333. f
Tristis quomodo fuerit Christus 597. f
Tristis est Christus non propter mortem, sed vs-
que ad mortem 211. e
Tristitia num fuerit in Christo. 209. a. b. & seq.
Tristitiæ in Christo causa 212. a
Tunicam non tollere, quid 586. a
Tunicas duas portare prohibiti Apostoli, quid
507. a
Turba domo expulsa, quid 504. c
Turbatus est Christus à voce inimici, quando
707. c
non omnes qui Turbabuntur, timebunt, cur
768. f. & seq.
Turris ciuitatis robur 984. f
Turris eminentiam legis denotat 573. d
Tyrannorum, Neronis, Decij & Maximiani cru-
delitas 289. d

V.

Vaccæ in Samaria adorata 811. a
Vacuus Deo, quis 932. b
Væ vox dolentis 580. d
Valentini commenta circa diuinitatem Trinitatis
58. b
Valentis & Vrsatij epistola ad Athanasium 412. e
Valentis & Vrsatij hæresis 369. f
Valentiniani, Marcionitæ, & Manichæi hæretici
12. a. col. 2
Valles, quid denotent 772. e
Valles frumento abundabunt, quid ibid.
Vanitates quænam sunt, à quibus oculi auertendi
871. c. f
Vas figuli 652. & seq.
Vasa corpora humana denotant 591. b
Veli scissio 606. a
Velle naturæ libertas est, quæ ad perfectæ virtutis
beatitudinem cum arbitrij voluntate subsistat.
99. c
Videntes, qui 591. b
Venire Christum in nomine Patris, quid 159. c

Venti, quid denotent 1070. f
Ventilabrum in manu Dei, quid 471. c
Verbum, quod in Deo laudat Dauid 718. a
Verbum Dei lucerna 918. b
Verbum Dei regula & norma sit secundum quam
de Dei rebus loquamur 112. d
Verbum Dei vniuersæ ætati non solum illi qua
scriptum est, consulit 964. a
Verbum Dei in quibus permanet 906. b. c
Verbum in carnem translatus dicentes damnati
339. a. & 342. f
Verbum caro factum, neque Deus esse desit, ne-
que caro non fuit 241. c
Verba Dei veritas 956. f
in Dei Verbo tanquam in cælo Deus habitat.
987. d
Verborum breuitas, quid efficit 347. d
Verba Dei quæ sint 938. e
Verbi quod est Christus cum patre æternitas. 15. a.
col. 1. & seq.
Verba sensum enuntiant, sensus orationis motus,
rationis motum veritas incitat 42. f. col. 1
Verbi appellatio quatenus Christo tribuitur. 92. f
Verborum proprietates & locorum in scriptura
continendæ 585. f
Verbis & factis Christi paria significationum mo-
menta insunt 505. c
Veritas in verbis & factis necessaria 666. e
Veritas in verbo mandata 482. d
Veritas mendacium confutat 702. b
Veritas intelligitur cum obiecta falsa esse conuin-
cuntur 42. d. col. 1
Veritas absoluta prophetias, linguas, & scientiam
depellit 397. d
Veritas ab essentia rei ab esse non potest 44. a.
col. 1
Veritati cur contradicitur 195. c
Veritatis consequendæ via oratio est 491. d
Veritatis auditus impatiens 196. f
Veritatis vis & fidei, quanta 86. f
Verum esse non separatur ab esse 43. f. col. 2
Vespertinum sacrificium, quodnam 1133. e
Veltris sorte diuisa, quid 604. f
Vestis Ioannis pilis camelorum attexta, quid.
470. a
Vestis de sacco, quid 822. d
Vestis sacerdotis discissio, quid 602. b
Vestis habitum corporis, quo anima induitur si-
gnificat 517. f
Vestimenta Christo qui substernunt 567. b. c
Vestitus nuptialis, quis 575. e
de Veteribus Hilarij iudicium 360. a
Via quid sit 279. b
Via tempus seculi significat 575. a
Via in qua deambulans beatus est, quæ 840. e
Via peccatorum, quid 624. a
Via optima inter alias vias Domini, quæ 844. a
Via vna Christus est 1019. e
Via Christus est ad patrem ducens 279. c
Via ad cælum difficilis, ad interitum facilis.
491. f
Via vitæ angusta 1184. f
Via ad vitam ducens angusta est & tribulata, cur
865. a
Via religiosa doctrina Christus 788. e

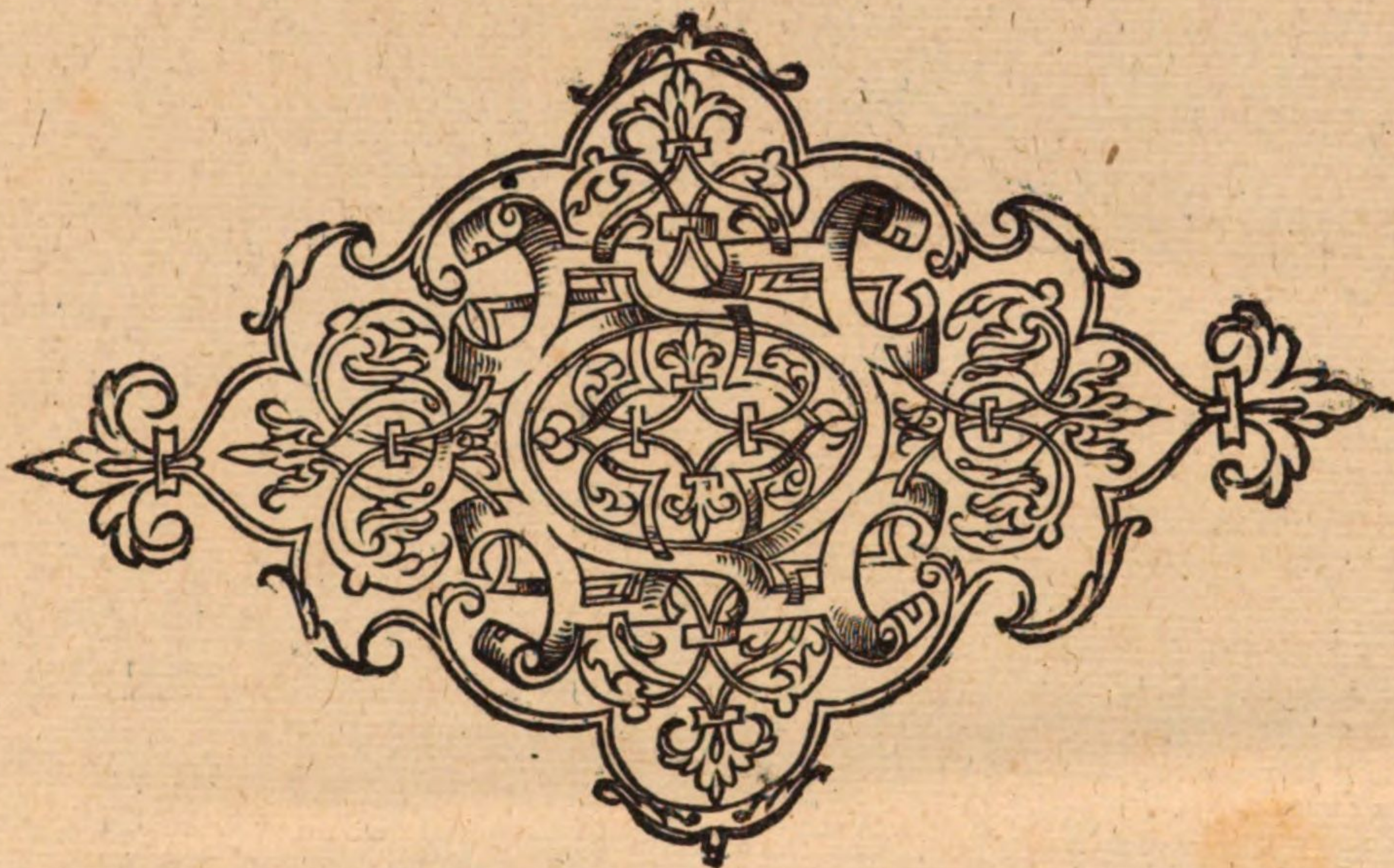
Index rerum & verborum

Via Dei, quænam sint	1097. b	Vita subsidia omnia nobis à Deo	1170. d
Via Domini plures	843. f. & 1019. e	Vita humanæ & mortis finis est resurrectio.	
Viam ad cælum pauci inueniunt, ad interitum multi	492. a	255. c	
Viam qui diligant & non viam veritatis	864. c	Vita æternitas in quo consistat	23. b. col. 2
Via plures ad terram promissionis	1084. a	Vita nostræ honestas in laudem Dei referenda.	
Viis Dei ambulant, qui	861. f	775. f	
Viis suis ambulant voluptatibus suis indulgentes	861. e	Vita huius sine misericordia vsus nullus	742. b
Videre filij est videre patris	177. f	decedentes de Vita, de iure decedimus voluntatis	683. f
Videt Deus aliter quàm homo	946. c	Vitam optandam quæ faciant	1. a. col. 1
Vidua est legis Ecclesia	1053. e	Vita nouæ reformatio, in vase figuli significata.	653. f
Viduarum dignitas	1053. b	Vitam perficit credere in Christum	157. d
Vigilia quarta qua venit Dominus, quid	538. c	Omnibus qui veniunt in vitam ingressus in mortem est, Christo proprius est egressus ex morte.	804. c. f
Vigiliarum Iudaicarum mystica explicatio.	538. c	in vita naturæ & essentiæ significatio est	328. a
Vim patitur regnum cælorum	657. c	Viuens Deus est filius	106. d
Vincula rumpere & iugum abicere vt differant.	636. f	Viuir Christus per patrem, & nos per carnem Christi, quomodo	124. f
Vincula quænam maximè fidem nostram impediunt	1002. e	Viuunt sancti & fideles Deo	679. f
contra Vindictam priuatam	483. a. b	Viuorum Deus non mortuorum est	1080. c
Vindicta Deo relinquenda	1097. d	Vitia corporis non sinenda coalescere.	1091. f
Vinum felli admixtum Christo oblatum	604. f	Voluntas in lege	625. c
Vinum nouum veteribus vtribus non infundi, quid	503. a	Voluntas bona	688.
in Vino lasciuiæ	738. e	Voluntas Patris & Filij eadem	178. b
Vinum nuptiarum in Cana Galilææ creatum, non mixtum	21. col. 1.	Voluntatis crimen pro facti pensatur inuidia.	601. d
Vinea, quid denotet	562. c	Voluntas Patris & Filij quænam sit	178. d. e
Virga ferrea, quid	ibid. b	Voluntatis vitium est causa omnis contradictionis	195. c
Virga regni doctrina regni est	652. a	Voluntatum dissentientibus motibus, dissentiens fit animi sensus	194. f
Virga potestatem denotat.	1001. c	Voluntati patris obsequens Christus suam voluntatem non amisit, quomodo	1128. b
Virgam Apostoli prohibentur portare, quid	507. b	Voluntaria non legitima, quæ	922. e
Virga Apostolica sermo euangelicus est.	651. d	Voluntariè Christus passus est	209. c
Virgines in nuptias introire, quid denotet. & seq.	591. f	Voluptas ex infidelitate orta	535. b
Virgines prudentes, quænam	591. d	Voluptates seculi transitorie	1087. f
Virgines fatuæ, quænam	ibid. e	Volucres immundos spiritus significant.	487. d.
Virginitatis tutela voluntaria non legitima est.	922. f	& 497. c	
Viri sanguinum, qui	1121. e	Votum martyrum, quod	783.
Virtus Dei in his quæ gesta sunt sentitur.	21. d. col. 1	Vota qualia debeant esse	764. a
Virtus Dei, quomodo stultitia mundi & contra.	27. d. col. 1	Vox Dei quomodo audita non est	158. a. b
Virtus Dei in nubibus, quid	813. e. f	Vox laudis cuius sit	781. a
Virtus diuina ex miraculis ad similitudinem diuinæ generationis	21. b	Vnctus Christus est, quomodo	1057. b
Virtus non ex dictis, sed operibus spectanda.	492. b	Vnctus est Iesus spiritu Dei & veritate, quomodo	243. c
Virtutis vocem dedit Christus, quando.	813. a. b	Vnctus est Aaron in sacerdotem, quomodo	1057. b
Virtutes in cælo plures, sed vnus vnigenitus est filius	26. a. col. 1	Vncti plures ex lege, quibus Christus antefertur.	243. d
Virtus & sapientia Dei Christus est	810. a	Vnguentum boni opere est fructus	595. c
Visio Iacob Deum verum docet	770. b	Vnguentum de capite in barbam & oram vestimenti defluens Moses composuit	1058. c
Visitauit Deus terram, quomodo.	45. d. col. 2	Vndecimi libri de Trinitate argumentum.	9. c. col. 2
Vita post vitam	654. c	Vnigenitus filius vnus est, plures verò virtutes.	26. a. col. 1
Vita humana obnoxia miseriis	1. b. col. 2	Vnionis & combinationis discrimen	1125. e
Vita nostra laqueis exposita	1125. f	Vnum non vnus pater & filius sunt	109. a
Vita nostra in Christo	928. d	Vnum omnes in Christo sumus	1020. a
Vita vera quæ	1. b. col. 2. & seq.	Vnum omnes sunt per acceptum honorem.	123. b
Vita religiosi viri otiosa non est	1024.	Vna, quid	324. d
Vitæ humanæ vsus	1. a. col. 1.		ex Vtero

Index rerum & verborum

ex Vtero Deus Deum genuit, quid	263.e	Z.	
Vsura fallax beneficium	669.a		
Vter pro humanis corporibus	901.f	Z Elus Dei.	821.e
Vulpes pseudoprophetas significant	497.b	Z Zelo Dei irascitur, quis, quando	944.e
Vulpium partes, quæ	755.f	Ziphei, quid sonet Hebraicè	697.d
Vxor Pilati gentium plebem significat	603.f	Zona, quid	506.f
Vxoris nomine, quid intelligatur in scripturis.		Zonæ præcinctio in Ioanne, quid	470.b
1022.b			

FINIS.

Hilarius

Opera

Parisiis 1605

2 P.lat. 744

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10634897-4